BIJLAGEN

VAN HET

VERSLAG DER HANDELINGEN

VAN DE

TWEEDE KAMER DER STATEN-GENERAAL.

1882-1883.

Bijlage C. Koloniaal verslag van 1882.

INHOUD

VAN HET

VERSLAG BETREFFENDE NEDERLANDSCH (OOST-) INDIE.

BIJLAGEN

BEHOORENDE BIJ HET

VERSLAG BETREFFENDE NEDERLANDSCH (OOST-) INDIE

van 1882.

Lit. Y. Overzigt van het aantal der bedoelde behandelden en overledenen, naar gelang van den aard hunner ziekte.

» Z. [1]) Opgaaf van het aantal personen in 1881 in de verschillende gewesten omgekomen door bij het bestuur bekend geworden ongelukken (daaronder ook het aantal overledenen ten gevolge van manslag of zelfmoord).

» AA. Overzigt van de krankzinnigen-verpleging bij de gestichten te Batavia, Samarang en Soerabaija in 1881.

» BB. [1]) Overzigt van de verliezen aan buffels en runderen, gedurende elke maand van 1881 in West-Java door de veetyphus veroorzaakt.

» CC. Algemeen overzigt betreffende het verkeer op de reeds opengestelde gedeelten der staatsspoorwegen op Java (Ooster- en Westerlijnen), over elke maand van 1881.

» DD. Specificatie van de vervoerde vrachtgoederen op de Oosterlijnen der staatsspoorwegen op Java, over elk der jaren 1878, 1879, 1880 en 1881.

» EE. Specificatie van de tot 31 December 1881 vervoerde vrachtgoederen op het den 5den October te voren opengestelde eerste gedeelte der Westerlijnen van de staatsspoorwegen op Java.

» FF. Algemeen overzigt betreffende het verkeer op de particuliere spoorwegen Samarang-Vorstenlanden en Batavia-Buitenzorg, over elke maand van 1881.

» GG. Overzigt betreffende de in den laatsten tijd ingediende aanvragen om vergunning tot den aanleg en de exploitatie van stoomtramwegen in Nederlandsch-Indie.

» HH Opgaven betreffende de op 31 December 1881 in Nederlandsch-Indie aanwezige stoomketels ten dienste van particulieren.

» JJ. Statistiek betreffende het verkeer bij den post- en telegraafdienst in Nederlandsch-Indie over de jaren 1879, 1880 en 1881.

» KK. Overzigt van de in 's lands kassen in Nederlandsch-Indie aanwezige betaalmiddelen bij het einde van elke maand van 1881, zoomede van de te Batavia gehouden inschrijvingen voor de afgifte van wissels op het Departement van Kolonien, ter aanvulling van de Indische kassen voor de dienstjaren 1881 en 1882.

» LL. Algemeen overzigt van de opbrengst enz. der door de Nederlandsche Handelmaatschappij gedurende 1881 hier te lande voor rekening van het Gouvernement verkochte Oost-Indische producten.

» MM. Overzigt betreffende de in 1881 en de eerste zes maanden van 1882 voor gouvernementsrekening van Java en Menado verscheepte ladingen gouvernementsproducten en van de daarvoor betaalde vrachten.

» NN. Statistiek betreffende de opiumpacht op Java en Madura over de jaren 1881 en 1882.

Lit. OO. Overzigt van de opbrengst der opiumpacht in de buitenbezittingen voor elk der jaren 1880, 1881 en 1882.

» PP. Overzigt van de pachtsommen waarvoor de op Java en Madura verpachte zoogenaamde kleine middelen, met uitzondering van de pacht der pandhuizen, over elk der jaren 1880, 1881 en 1882 zijn afgestaan.

» QQ. Overzigt als boven voor zooveel de buitenbezittingen betreft.

» RR. Overzigt betreffende de opbrengst van de pacht der pandhuizen op en buiten Java, over 1881 en 1882.

» SS. Overzigt betreffende de opbrengst in 1881 van eenige niet-verpachte middelen onder beheer van het departement van financien (in- en uitvoerregten en accijnsen, personeele en patentbelasting, verponding en bedrijfsbelasting).

» TT. Overzigt van de geldmarkt van Java in 1881, zamengesteld door den heer mr. N. P. VAN DEN BERG, president van de Javasche Bank.

» UU. Overzigt betreffende de uitgestrektheid enz. der bouwgronden van de inlandsche bevolking op Java (met uitzondering van de gewesten Soerakarta en Djokjokarta en van de particuliere landen) en op Madura (voor zooveel de afdeeling Pamakassan betreft) over 1881, zoomede van de hoogste en laagste rijstprijzen per maand in elk gewest gedurende 1880 en 1881.

» VV. Overzigt betreffende de rijstcultuur op Java (met uitzondering als boven) en in de afdeeling Pamakassan op Madura, over 1881.

» WW. Overzigt betreffende de teelt van andere éénjarige gewassen dan padi op Java (met uitzondering als boven) en in de afdeeling Pamakassan op Madura, mede over 1881.

» XX. Statistiek betreffende de voorgenomen afschrijvingen en bijplantingen van koffijboomen in de op hoog gezag aangelegde en geregelde plantsoenen op Java, over 1881/82.

» YY. Overzigt van de uitkomsten der gouvernements-koffijcultuur op Java over 1881.

» ZZ. Overzigt van de uitkomsten enz. der gouvernements-suikercultuur op Java over 1881, voor elke onderneming in het bijzonder.

» AAA. Statistiek betreffende de gouvernements-kinaplantsoenen op Java over elk der jaren 1879, 1880 en 1881.

» BBB. Overzigt van de uitkomsten der in Julij 1881 en Mei 1882 hier te lande gehouden veilingen van gouvernements-kinabast.

» CCC. Overzigt van de productie enz. in 1881 der vrije suikerfabrieken op Java en Madura, met uitzondering van die, gevestigd op gronden door het Gouvernement in erfpacht of in huur uitgegeven, van die in de Vorstenlanden en van die op particuliere landerijen.

1) Door eene vergissing is het sub lit. Z. bedoelde overzigt afgedrukt als bijlage BB, terwijl daarentegen op laatstbedoelde bijlage (betreffende de veetyphus in West-Java) ten onregte vermeld staat bijlage Z.

Lit. DDD. Overzigt van de productie enz. in 1880 en 1881 der tabaksondernemingen op Java en Madura, buiten die in de Vorstenlanden en op particuliere landerijen, en met uitzondering ook van de productie, verkregen van gronden door het Gouvernement in erfpacht of in huur afgestaan.

» EEE. Overzigt betreffende de in 1881 verkregen uitkomsten van den landbouw bij ondernemingen op Java, gevestigd op gronden door het Gouvernement in huur of in erfpacht afgestaan (daaronder ook die perceelen waarvan de huur door erfpacht is vervangen).

» FFF. Overzigt van den oogst van stapelproducten op de aan Europeanen en met dezen gelijkgestelden verhuurde landen in de residentien Soerakarta en Djokjokarta over elk der jaren 1877 tot en met 1881.

» GGG. Overzigt betreffende de op contract met het Gouvernement werkende ondernemingen voor den aankap van hout in 's lands bosschen op Java over 1881.

» HHH. Overzigt betreffende den veestapel op Java en Madura en van het aantal voertuigen voor personen- en goederenvervoer aldaar bij het eind van 1880.

» JJJ. Overzigt betreffende de in de rijken Deli, Langkat en Serdang (residentie Sumatra's Oostkust) gevestigde landbouw-ondernemingen over 1881.

» KKK. Overzigt over elk der jaren 1877 tot en met 1881 van het zoutdebiet in die gewesten op en buiten Java waar de verkoop van gouvernementswege geschiedt.

Lit. LLL. Overzigten betreffende de handelsbeweging van Nederlandsch-Indie met landen of plaatsen daarbuiten gelegen, over 1880.

» MMM. Overzigten betreffende de scheepvaartbeweging in Nederlandsch-Indie over 1880.

» NNN. Opgaven betreffende den invoer ten verbruik op Java en Madura en den uitvoer van daar uit het vrije verkeer, gedurende 1880 en 1881, van de voornaamste voor particuliere rekening in- en uitgevoerde handelsartikelen, een en ander ontleend aan de *maandelijksche* handelsoverzigten.

» OOO. Overzigt van de in Nederlandsch-Indie te huis behoorende schepen en vaartuigen, groot 20 ton (of 10 last) en daarboven, over 1881, benevens eene nadere specificatie voor zooveel betreft de in het overzigt begrepen van *zeebrieven* voorziene stoom- en zeilschepen.

» PPP. Overzigt betreffende het fabriekswezen in Nederlandsch-Indie, voor zooveel dit niet onmiddellijk met den landbouw in verband staat (dus met uitsluiting van suikerfabrieken, rijstpelmolens enz.) over 1881.

» QQQ. Verslag van de kamer van koophandel en nijverheid te Padang betreffende den handel te dier plaatse over 1881.

Taalkaart van Java en Madura, tevens aangevende de plaatsen waar op 31 December 1881 scholen voor inlanders gevestigd waren, zamengesteld naar gegevens verstrekt door ambtenaren van het binnenlandsch bestuur en verzameld door den heer K. F. Holle, adviseur-honorair voor inlandsche zaken.

[5. 64.]

OOST-INDIE.

VERSLAG DER COMMISSIE.

De Commissie, in wier handen bij besluit der Kamer van den 14den Maart jl. het bij art. 60 der Grondwet bedoelde verslag omtrent het beheer en den toestand van Oost-Indie van 1881 is gesteld, heeft, zoowel met het oog op den staatkundigen toestand, door de nog altijd voortdurende ministeriele krisis in het leven geroepen, als bij de zekerheid, dat eerlang bij de behandeling der begrooting van Nederlandsch Indie voor het dienstjaar 1883 gelegenheid bestaan zal h et beheer en den staat van Nederlandsch Indie in hunnen geheelen omvang ter sprake te brengen, gemeend in den geest der Kamer te handelen door zich te onthouden van al de beschouwingen en vragen waartoe anders dit Kololoniaal Verslag zoude kunnen aanleiding geven.

Zij bepaalt zich daarom enkel tot het uitspreken van den wensch, dat de volgende Koloniale Verslagen zoo tijdig bij de Kamer worden ingediend, dat daarvan bij de jaarlijksche behandeling der begrooting van Nederlandsch Indie kunne worden kennis genomen; en heeft voorts de eer der Kamer voor te stellen het hier bedoelde Verslag voor kennisgeving aan te nemen.

Vastgesteld door de Commissie den 28sten Junij 1882.

KEUCHENIUS.
VAN GENNEP.
RUTGERS VAN ROZENBURG.
HEYDENRIJCK.
W. VAN DEDEM.

[5. 1.]

I. NEDERLANDSCH (OOST-) INDIE.

GELEIDENDE BRIEF.

Aan den Heer Voorzitter
van de Tweede Kamer der Staten-Generaal.

'sGRAVENHAGE, 18 *September* 1882.

Ik heb de eer dezen ten geleide te doen strekken van het Koloniaal Verslag van 1882, tot welks aanbieding, overeenkomstig art. 60, 1ste lid, der Grondwet, door den Koning magtiging is verleend. Afgedrukt zijn tot dusver de hoofdstukken **A** tot en met **L** van het Oost-Indisch verslag, zoomede de beide West-Indische verslagen, een en ander met de bijlagen.

Ik moet hierbij opmerken dat de hoofdstukken **A** tot en met **K** van het Oost-Indische, het geheele Surinaamsche en het geheele Curaçaosche verslag onder het beheer van mijn ambtsvoorganger gearresteerd zijn. De — reeds rondgedeelde — West-Indische verslagen zijn dan ook door hem onderteekend.

Van de drie laatste hoofdstukken van het Oost-Indische verslag zal elk vel, zoodra het is afgedrukt, aan de leden der Kamer worden toegezonden, ten einde zooveel mogelijk te gemoet te komen aan het meermalen te kennen gegeven verlangen om ook die hoofdstukken te kunnen raadplegen tijdens de behandeling van de Indische begrooting.

De Minister van Kolonien,
DE BRAUW.

[5. 2.]

VERSLAG.

A. Grondgebied en bevolking.

§ 1. *Grondgebied.*

In het afgeloopen jaar is de leemte aangevuld geworden, die, zoo als op blz. 12/13 van het verslag van 1876 werd aangeteekend, nog bestond in de regelingen betreffende het Nederlandsch oppergezag ter oostkust van Sumatra. In October 1881 heeft namelijk de Gouverneur-Generaal bekrachtigd eene in 1879 gepasseerde acte, waarbij de Nederlandsche souvereiniteit is erkend door het landschap Poeloe Lawan, omvattende de monding van de Kampar-rivier, ten noorden begrensd door Siak en ten zuiden door de op de vaste kust van Sumatra gelegen Riouwsche onderhoorigheden. Den 1sten Januarij 1882 had te Bengkalis de voorloopige installatie plaats van den bestuurder (tongkoe besar) van Poeloe Lawan als leenman van het Gouvernement. Het landschap is zeer schaars bevolkt; het moet ter naauwernood 6000 zielen tellen, waarvan ruim één zesde gedeelte op de hoofdplaats Poeloe Lawan, die dan ook de eenige kampong van beteekenis is. Voor verdere bijzonderheden zie men hoofdstuk **C** § 9 van dit verslag.

In Midden-Sumatra werd ons geregeld bestuur gevestigd (of de vestiging daarvan voorbereid) in eenige landschappen, die reeds sedert korteren of langeren tijd de Nederlandsche souvereiniteit hadden erkend, dan wel uit krachte van in vroegere jaren met ons bestuur aangeknoopte betrekkingen zich reeds aan het Nederlandsch gezag onderhoorig achtten. Daarover is meer eigenaardig te handelen in hoofdstuk **C** § 5 hierachter.

Wijzigingen in de administratieve indeeling van het grondgebied vinden hare bespreking in hoofdstuk **J**.

§ 2. *Bevolking.*

In den loop van 1880 had op Java en Madura (de particuliere landen en de vorstenlanden uitgezonderd), ingevolge Indisch Staatsblad 1880 n°. 81 en de bij Indisch besluit van 6 Julij 1880 n°. 12 daaraan gegeven uitbreiding (verg. vorig verslag blz. 1), de eerste der voorgeschreven vijfjaarlijksche opnemingen plaats van de inlandsche bevolking, van de heeren- en cultuurdienstpligtigen en van den veestapel. Slechts in twee van de een en twintig gewesten werd het werk in 1880 niet geheel ten einde gebragt, namelijk in Madioen, waar in twee afdeelingen (Ngawi en Magettan), en in Bezoeki, waar alleen in de afdeeling Bondowosso alle gegevens toen nog niet verzameld waren. Voor deze drie afdeelingen zal het resultaat der opneming dus eerst in de opgaven over 1881 eene plaats kunnen vinden. Wat de uitkomsten elders betreft, kan worden aangeteekend dat het bij opneming verkregen zielental van de inlandsche bevolking in 1880 over 't geheel $3^3/_{10}$ pct. meer bedraagt dan de (door de inlandsche hoofden geleverde) opgaven over 1879. Niet in al de gewesten waar de telling of opneming plaats had, werd een grooter zielental gevonden; in Bantam, Samarang en Japara, althans voor alle afdeelingen te zamen genomen, kwam men tot een lager cijfer dan het tot dusver bekende totaal. Voor Samarang en inzonderheid voor Japara was het verschil echter onbeduidend (slechts 1.5 en 0.11 pct.), doch in Bantam beliep het 22 pct., en in een paar afdeelingen van dat gewest (Pandeglang en Serang) zelfs 41 en 28 pct. De oorzaak der zoo aanzienlijke vermindering in Bantam moet in de eerste plaats worden gezocht in werkelijke afneming van het zielental ten gevolge van de aldaar geheerscht hebbende hevige koorts-epidemie, maar gedeeltelijk spruit die vermindering ook voort uit te hooge opgaven over 1879. In andere gewesten leverde daarentegen de opneming het bewijs dat sommige streken veel sterker bevolkt waren dan de voorhanden opgaven aantoonden; inzonderheid was dit het geval in de Preanger regentschappen, waar de opneming een verschil opleverde van 28 pct. Daarop volgen de residentien Probolinggo, Pasoeroean, Bezoeki (voor zooveel daar de opneming reeds in 1880 was afgeloopen) en Banjoewangi, voor welke gewesten de opneming eene vermeerdering aanwees respectievelijk van $12^1/_2$, $9^1/_2$, 5 en 4 pct. Voor de residentien Pekalongan, Rembang, Tagal, Kadoe en Madioen verkreeg men slechts eene toeneming van minder dan 0.5 pct. Ten aanzien van twee afdeelingen der Preanger regentschappen waren de verschillen het aanzienlijkst, namelijk 109 pct. ten aanzien van Tjitjalengka en 46 pct. ten aanzien van Bandong.

Het geheele zielental der inlandsche bevolking op Java en Madura, waarvoor bij het eind van de jaren 1860 en 1870 een totaal werd opgegeven van 12 514 262 en 16 233 100, blijkt nu op 31 December 1880 bedragen te hebben 19 540 813. Vermits laatstgenoemd totaal, op grond van de in de gouvernements-landen gehouden opneming, geacht mag worden meer nabij de waarheid te komen dan vroegere gegevens, wordt het niet ondienstig geacht hier eene berekening te doen volgen van het bevolkingscijfer in verhouding tot de oppervlakte. Telt men de niet-inlandsche bevolking mede, namelijk de Europeanen ten getale van 33 708 [1]) en de vreemde oosterlingen ten getale van 219 984, dan blijkt dat de 23 gewesten, waarin beide eilanden verdeeld zijn, naar gelang van de bevolkingsdigtheid per vierkante geografische mijl, te rangschikken zijn aldus:

Gewesten.	Aantal zielen per □ geogr. mijl.	Gewesten.	Aantal zielen per □ geogr. mijl.
Bagelen.	20 158	Madura	8 334
Kadoe	19 076	Djokjokarta . . .	8 260
Soerabaija	16 792	Rembang	7 686
Pekalongan . . .	15 842	Batavia	7 603
Japara	14 786	Pasoeroean. . . .	7 530
Tagal	13 694	Kediri	6 263
Samarang	13 534	Bezoeki.	5 942
Cheribon	10 557	Preanger regentsch.	4 141
Banjoemas. . . .	10 063	Bantam	3 939
Probolinggo . . .	9 235	Krawang	3 630
Soerakarta . . .	8 553	Banjoewangi . . .	778
Madioen	8 478	. . . .	
		Alle gewesten te zamen [2])	8 338

Op Java (buiten de residentien Soerakarta en Djokjokarta) en op Madura telde men, volgens de thans verkregen op-

[1]) Hieronder zijn *niet* begrepen de 19 673 Europeanen die op 31 December 1880 — in geheel Nederlandsch Indie — tot het leger of tot de militaire en gouvernementsmarine behoorden. Onder het zielental der inlanders is het inlandsch personeel van leger en marine — destijds te zamen 17 952 inlanders — evenmin medegeteld.

[2]) In Nederland werden bij de volkstelling van 1879 slec 6 zielen per vierkante geografische mijl aangetroffen.

gaven, 36 061 dessa's of kampongs, met dien verstande dat die dessa's of kampongs welke gezamenlijk eene gewestelijke of afdeelingshoofdplaats vormen of daartoe behooren, voor elke dier hoofdplaatsen slechts als ééne plaats gerekend zijn. Van die 36 061 plaatsen waren er:

9 762 (of 27.07 pct.) met minder dan 200 inwoners;
13 807 („ 38.29 „) „ 200 tot 500 inwoners;
8 452 („ 23.44 „) „ 500 „ 1000 „
3 996 („ 11.08 „) „ 1000 „ 5000 „
44 („ 0.12 „) „ 5000 inwoners en daarboven.

Eene dergelijke opgaaf voor elk gewest afzonderlijk vindt men in den Regerings-almanak voor Nederlandsch Indie van 1882, Iste deel, blz. 3.

Onder de laatstbedoelde 44 plaatsen zijn de drie hoofdplaatsen Batavia, Samarang en Soerabaija begrepen, met 96 957, 68 551 en 122 234 inwoners, en verder een vijftal andere plaatsen waar het aantal inwoners uiteenloopt tusschen 70 000 en 20 000, als: Meester Cornelis met 70 137 zielen, Pekalongan met 30 539, Pasoeroean met 28 816, Toeban met 21 326 en Bangkallan met 20 099.

Ten aanzien van de Vorstenlanden op Java kan het aantal dessa's en kampongs niet volledig worden opgegeven. Slechts blijkt het dat de hoofdplaatsen Soerakarta en Djokjokarta 124 041 en 44 999 inwoners telden, en dat alleen in de residentie Soerakarta niet minder dan 11 901 dessa's en kampongs worden aangetroffen, waarvan 11 535 met eene bevolking van minder dan 200 zielen.

Met opzigt tot de bezittingen buiten Java en Madura zijn de ontvangen gegevens betreffende de bevolkingsstatistiek van gelijken aard als die over vorige jaren. Slechts van enkele gewesten of gedeelten van gewesten zijn de cijfers als tamelijk naauwkeurig aan te merken, doch voor het overige berusten de opgaven van het zielental der inlandsche bevolking, waar zij niet bij benadering zijn kunnen worden verzameld, op loutere gissing. Voor bijzonderheden te dien opzigte zij verwezen naar de uitvoerige tabellen hierachter afgedrukt als bijlagen A n°. I-VIII. Die tabellen zijn over 't algemeen, ook wat Java en Madura betreft, opgemaakt in gelijken vorm als vroeger, behoudens de wijziging van een paar overzigten ter bevordering van duidelijkheid, o. a. wat betreft de onderscheiding der Europesche en met dezen gelijkgestelde ingezetenen naar gelang van het land hunner geboorte. Uit die verdeeling (bijlage A n°. II) blijkt nu dat van de buiten het leger en de marine in geheel Nederlandsch Indie aanwezige 41 676 Europeanen en met hen gelijkgestelden worden opgegeven als aldaar geboren omstreeks $78^1/_4$ pct., en als geboren in Nederland $17^1/_2$ pct. De overige zijn voor $3^1/_2$ pct. afkomstig uit andere landen van Europa en voor $^3/_4$ pct. uit andere werelddeelen.

In bijlage A n°. I vindt men thans, zoowel voor de gewesten op Java als voor die daarbuiten, aangeduid de uitgestrektheid in geografische mijlen; voor Java en Madura berusten deze opgaven voor het meerendeel op topografische opmetingen, voor de buitenbezittingen daarentegen nagenoeg uitsluitend op globale berekeningen.

Over de uitkomsten, die de hooger besproken eerste vijfjaarlijksche opneming op Java en Madura heeft opgeleverd ten aanzien van het cijfer der heerendienstpligtigen, der cultuurdienstpligtigen en van den veestapel wordt gehandeld in de paragrafen welke tot die onderwerpen betrekking hebben.

B. Opperbeheer.

In Julij 1881 bezocht de Gouverneur-Generaal eenige streken van de residentie Bantam, die 't meest door de veeziekte en de koorts-epidemie waren geteisterd, om zich persoonlijk van den toestand aldaar te overtuigen. Omtrent deze reis is reeds in 't vorig verslag (blz. 107) het noodige medegedeeld.

In het personeel van den Raad van Indie kwam geen verandering.

In verband met de hem gedane opdragt in het belang van de invoering der nieuwe regterlijke organisatie voor Celebes, de Molukken en Timor (zie hoofdstuk F hierachter) is het raadslid mr. DER KINDEREN in de eerste helft van 1882 voor een drietal maanden aan zijn eigenlijken werkkring onttrokken geworden.

De nieuwe wijze van behandeling van dienstaangelegenheden tusschen de Regering en de departementen van algemeen bestuur, waarvan in het vorig verslag werd melding gemaakt, blijft steeds voldoen. De in verband daarmede voorgenomen vermindering van het personeel bij de algemeene secretarie is sedert tot stand gekomen (Indisch Staatsblad 1882 n°. 77).

C. Mededeelingen van staatkundigen en algemeenen aard.

§ 1. *Betrekkingen met het buitenland.*

De betrekkingen met naburige vreemde kolonien waren in 1881 weder van den vriendschappelijksten aard. De besturen der Straits Settlements en van Laboean gaven andermaal bereidwillig gehoor aan de aanzoeken der Indische Regering om het verbod van uitvoer van kruit en wapenen naar onze bezittingen, dat telkens slechts voor den tijd van zes maanden van kracht was, na afloop der gestelde termijnen te vernieuwen.

Van eene wederkeerige erkenning van de belangen van goede nabuurschap getuigde de wijze waarop het Gouvernement van Nederlandsch Indie en dat van de Straits elkander zooveel doenlijk op de hoogte hielden van de gangen van voorname Arabieren of andere als ijverige Mohammedanen bekend staande personen, die zich drukker dan gewoonlijk tusschen onze bezittingen en de Engelsche bewogen.

Met waardering dient verder vermeld te worden de hulpvaardigheid waarmede de autoriteiten op Ceylon, op het vernemen van de ramp in October 1881 in den Indischen Oceaan nabij de Chagos-eilanden aan de Nederlandsche mailboot *Koning der Nederlanden* overkomen, een oorlogschip afzonden tot opsporing van de nog vermiste schipbreukelingen, en later ook de beste zorgen wijdden aan hen, die in uitgeputten toestand op Ceylon geland waren.

In Junij/Julij 1881 werd door het te Pontianak gestationeerde raderstoomschip 4de klasse *Salak* eene reis gedaan naar Noordelijk Borneo, bij welke gelegenheid beleefdheidsbezoeken gewisseld werden zoowel met den gouverneur van Laboean als met het Broenai'sch bestuur (den stokouden sultan en verschillende pangeran's). Aan den Britschen consulairen agent te Broenai, INTJÉ MOHAMAD, werd door den kommandant van de *Salak*, namens de Nederlandsch Indische Regering, een geschenk in zilver overhandigd als bewijs van waardering van de diensten door hem bewezen bij het weder vlot brengen van een onzer oorlogschepen, dat, bij een in Mei 1880 aan Broenai gebragt bezoek, in de monding der rivier aldaar was vastgeraakt (verg. vorig verslag blz. 54).

Tusschen onze ambtenaren ter Westkust van Borneo en den radja van Serawak vond nu en dan briefwisseling plaats, voor zoover de wederzijdsche maatregelen tot het tegengaan van sneltogten der grens-Dajaks daartoe aanleiding gaven (verg. § 13 van dit hoofdstuk).

Op aanwijzing van den Gouverneur der Philippijnen legden onze autoriteiten op Celebes de hand op een Makassaarschen gezagvoerder, die beschuldigd werd van ontvoering van eenige personen uit de Spaansche bezittingen. De meeste dier personen werden mede opgespoord, maar het ingestelde onderzoek leverde meer grond op om aan eene geheel vrijwillige inscheping hunnerzijds dan aan wederregtelijke ontvoering te denken. In afwachting der van den Spaanschen Gouverneur gevraagde nadere inlichtingen bleef hunne wederopzending voorloopig achterwege.

Daarentegen werden eenige onderdanen van den sultan van Solok, voor zoover zij door den Nederlandsch Indischen regter waren vrijgesproken van de tegen hen ingebragte beschuldiging van slavenhandel, naar hun land teruggezonden. Aan genoemden sultan, die in het belang dezer zaak een zijner voornaamste rijksgrooten naar Batavia had afgevaardigd, werd van den uitslag van het gevoerde strafgeding door den Gouverneur-Generaal kennis gegeven.

Gereedelijk werd bewilligd in een verzoek van de Duitsche Regering om eene alleen op Duitsche onderdanen betrekking hebbende bepaling der consulaire overeenkomst ook te doen opvolgen waar het personen geldt welke die hoedanigheid om de eene of andere reden hebben verloren. Het betrof namelijk de bij de conventie voorgeschreven kennisgeving aan de consulaire agenten van het Duitsche Rijk, wanneer in onze bezittingen Duitsche onderdanen overlijden, zonder

bekende erfgenamen na te laten noch een executeur te hebben benoemd.

De Italiaansche Regering, die, bij het verzamelen van gegevens nopens hare in het buitenland gevestigde onderdanen, voor Nederlandsch Indie opgaven dienaangaande van hare consulaire agenten ontboden had, gaf den wensch te kennen dat de Nederlandsch Indische autoriteiten hen in de uitvoering van die opdragt voor zooveel noodig mogten behulpzaam zijn. De besturende ambtenaren werden aangeschreven om in deze de gewenschte medewerking te verleenen.

Wisselingen van geschenken met vreemde Gouvernementen ter aanvulling van elkanders wetenschappelijke of landbouwkundige verzamelingen kwamen als gewoonlijk weder voor, maar vereischen hier geen nadere bespreking.

Ten slotte zij nog vermeld dat Z. K. H. Prins Thomas van Savoije, Hertog van Genua, als kommandant van de *Vettor Pisani* met die oorlogskorvet in Mei 1881 Java aandeed en gedurende eenigen tijd de gast van den Gouverneur-Generaal was. De Prins nam zijn intrek in het gouvernements verblijf te Tjipannas in de Preanger regentschappen. In dezelfde maand kwam een der aanzienlijkste vorsten van het schiereiland Malakka naar Java, namelijk de maharadja van Djohor, wien door zijn Europeschen geneesheer tot herstel van krachten verandering van lucht was aangeraden. Na eene reis over Java gemaakt en eenige weken te Buitenzorg vertoefd te hebben, keerde de maharadja naar Singapore terug, zeer voldaan — zoo als hij in een schrijven aan den Gouverneur der Straits te kennen gaf — over hetgeen hij op Java had gezien en over de beleefdheden die hem van de zijde der Nederlandsch Indische autoriteiten waren bewezen.

§ 2. *Java en Madura.*

De politieke toestand van Java en Madura bleef in het afgeloopen jaar gunstig. Wel deed de beweging op godsdienstig gebied, die in den laatsten tijd in bijna alle Mohammedaansche landen valt waar te nemen, ook hier en daar op Java haren invloed gevoelen, maar de opwekkingen tot geestdrijverij, die op enkele plaatsen voorkwamen, konden — dank zij de waakzaamheid der Europesche autoriteiten en de medewerking der hoogere en lagere inlandsche ambtenaren — telkens in de geboorte worden gesmoord. Verstoring van de openbare orde of bederf van een goeden geest der bevolking werd op die wijze voorkomen.

In Midden-Java was vooral zekere hadji Abdul Kadir, den gewezen priester uit Samarang, druk in de weer om zelf en door middel van de ijverigsten onder zijne volgers de bevolking tot dweepzucht te brengen door haar op te wekken tot een zeker soort van gebed, » naksa bandijah " geheeten, hetwelk, tallooze malen herhaald wordende onder voortdurende verdraaijingen van het ligchaam voor- en achterwaarts, degenen die er zich aan overgaven geheel uitputte. In Soerakarta, waar Abdul Kadir zich tot zelfs bij zonen van den soesoehoenan invloed had weten te verwerven, gaf hij aanstoot aan de groote menigte door zich in de missigit met zijne aanhangers af te zonderen zoodra daar tot de gewone » djikir " werd overgegaan. De soesoehoenan, door den resident op de zaak opmerkzaam gemaakt, liet zijne zonen alle verkeer met Abdul Kadir afbreken, en gelastte dat voortaan in de missigit de godsdienstoefening op geen andere wijze zou mogen plaats hebben dan algemeen op Java is voorgeschreven. In Djokjokarta trachtte Abdul Kadir zich met den hoofdpanghoeloe in aanraking te stellen, maar deze verklaarde niets van zijne leer te willen hooren. Hij liet er echter in zijne plaats een paar leerlingen werkzaam, die nog al veel aanhang verwierven. Een bejaarde panghoeloe, aan het Pakoe Alamsche huis verbonden, die zich bij hen had aangesloten, werd door den pangeran adipati uit zijne betrekking ontzet, terwijl de beide handlangers van Abdul Kadir in verzekerde bewaring werden genomen. Hij zelf werd omstreeks dienzelfden tijd (October 1881) te Samarang gevat, nadat de resident van Soerakarta, die hem genoopt had dat gewest te verlaten, brieven had ontvangen, houdende bedreigingen ingeval de verkondigers der nieuwe leer nader mogten worden bemoeijelijkt. Het bleek dat Abdul Kadir, behalve in Samarang en de Vorstenlanden, ook in Kadoe en Bagelen reeds een niet onbeduidenden aanhang had gevonden. De voornaamsten zijner handlangers werden mede gearresteerd of onder politietoezigt geplaatst en de door hen opgerigte godsdienstscholen werden op last van het inlandsch bestuur gesloten. Tot welke maatregelen de Indische Regering ten opzigte van Abdul Kadir en zijne helpers is overgegaan, is hier te lande nog niet gebleken.

Ook in de Preanger regentschappen en wel in de afdeeling Soekapoera werd een tijd lang eenige geestdrijverij gaande gemaakt, hier echter kennelijk met de bedoeling om daaruit munt te slaan tot het plegen van opligterij. Een inwoner van Tassik malaija, zekere Tjakra Ratmadja, afkomstig uit Benkoelen, die zich buiten zijne woonplaats, onder den naam van Raden Soera Atmadja, als geneesheer en als raadsman in godsdienstzaken voordeed, wist, met behulp vooral van zekeren Bapa Moersih, velen te doen gelooven aan naderende groote gebeurtenissen, waarbij o. a. de Europesche heerschappij over Java op hem, als de gemagtigde van den profeet, zou overgaan. Uit eerbied voor zijne toekomstige groote waardigheid vloeiden hem al meer en meer geschenken toe, terwijl de menigte door zich meer dan anders tot het gebed af te zonderen blijkbaar in onrust begon te verkeeren omtrent de voorspelde omwenteling. Toen het bestuur genoegzame zekerheid nopens een en ander verkregen had, werden beide personen in hechtenis genomen (Mei 1881), even als nog een 10tal anderen, die zich uit ijver voor de zaak van Atmadja tot knevelarij of tot bedrog hadden laten verleiden. Tegen deze laatsten is een geregtelijk onderzoek aangevangen. Tjakra Ratmadja, wiens opligterij, gepaard als zij ging met voorspellingen als de bovenbedoelde, onmiskenbaar ook moest leiden tot ondermijning van het wettig gezag, is echter bij politieken maatregel gestraft geworden. Bij een Indisch besluit van 27 Maart jl. werd hij, in het belang der openbare rust en orde, naar Banka gerelegeerd. Zijn voornaamste handlanger Bapa Moersih overleed terwijl hij zich nog in voorloopige hechtenis bevond.

Voorts werd in December jl. in de Preanger regentschappen nog de hand gelegd op een anderen verdachten inlander, die reeds meermalen naar Mekka was geweest, en overal, waar hij op zijne gedurige reizen (ook in Bantam en Cheribon) vertoefde, zich bij hoofden en welgestelden wist in te dringen. Deze fortuinzoeker, zich noemende hadji Mastoer of Moelana, soms ook wel pangeran Timor, liet zich overal doorgaan voor een afstammeling van den laatsten sultan van Bantam, en in die voorgewende hoedanigheid gelukte het hem ook het vertrouwen te winnen van de nog in Bantam aanwezige leden der sultansfamilie. Ook gaf hij hoog op van zijn geloofsijver, bewerende tot belooning daarvan met bovennatuurlijke krachten te zijn begaafd. Het bestuur, de gangen van dezen hadji wantrouwende, hield hem gedurig in het oog, en toen er veel vermoeden bestond dat men met een sluwen bedrieger te doen had, die er slechts op uit was om ten koste van anderen een aangenaam en gemakkelijk leven te leiden, werd hij te Bandong voorloopig in hechtenis genomen. Naar Soerabaija overgebragt en aldaar herkend als een gedeserteerde schepeling van de gouvernementsmarine, is de voorgewende pangeran Timor, die thans verklaart Toebagoes Achmat te heeten, reeds gedeeltelijk tot bekentenis gekomen. Het geregtelijk onderzoek duurde, volgens de laatst te zijnen aanzien ontvangen berigten, nog voort.

De goede verstandhouding met de inlandsche vorsten op Java bleef onafgebroken voortduren. Het bestuur ondervond van hunne zijde steeds veel medewerking. Evenwel kwam de door den soesoehoenan van Soerakarta reeds eenige jaren geleden in uitzigt gestelde nieuwe belasting (zie het verslag van 1878 blz. 4), uit de opbrengst waarvan de vorst de middelen hoopte te vinden voor de verbetering van de politie en voor het onderhoud van de groote wegen in zijn rijk, in 1881 nog niet tot stand. Het voorloopige onderzoek duurt nog steeds voort, daar de door den rijksbestierder gehouden administratie van de gelden, die thans voor politiediensten en het onderhoud van de wegen worden opgebragt, geen licht genoeg gaf om reeds tot de invoering van den maatregel over te gaan.

Het bestuur over de Mangkoe Negoro-landen in Soerakarta ging in September 1881, door het overlijden van prins Mangkoe Negoro IV, over op zijn oudsten zoon Prang Wedono, reeds in 1869 als zijn opvolger aangewezen. Het Gouvernement verloor in den overleden

prins, die in 1853 als hoofd van het Mangkoe Negoro'sche huis was opgetreden en voor een inlander werkelijk een groot man was te noemen, een getrouw leenman en aan zijne onderhoorigen ontviel een welwillend bestuurder. Omtrent het hoofd van het Pakoe Alamsche huis in Djokjokarta, in 1878 als zoodanig opgetreden, wordt thans berigt dat hij in de nakoming van zijne verpligtingen minder tekort schoot dan in den eersten tijd na zijne optreding het geval was.

Betreffende den eenigen nog zelfbesturenden panembahan op Madura, dien van het regentschap Madura of Bangkallan, behelzen de over 1881 hier te lande ontvangen berigten niets bijzonders. In het regentschap Sumanap werden de voorbereidende onderzoekingen ten dienste der voorgenomen invoering van ons regtstreeksch bestuur nog voortgezet. De voormalige rijksbestierder van Sumanap en de in 1879 aangestelde patih, die blijkens de beide laatste verslagen wegens kwade praktijken in hechtenis waren genomen, werden weder op vrije voeten gesteld, omdat geen voldoende termen gevonden waren om hunne teregtstelling te bevelen.

In de gouvernementslanden van Java en Madura bleef, sedert de mededeelingen in 't vorig verslag, het hoogste inlandsch bestuur overal in dezelfde handen, behalve in de regentschappen Tjilatjap (Banjoemas), Sidoardjo (Soerabaija) en Ngrowo (Kediri), waar de regentswaardigheid openviel door overlijden, eervol ontslag uit 's lands dienst en overplaatsing. De kinderloos overleden regent van Tjilatjap werd in Januarij jl. opgevolgd door een zijner halfbroeders, tot dusver aldaar in ondergeschikte betrekking werkzaam, terwijl de bejaarde regent van Sidoardjo, die geen zoons, kleinzoons of broeders had, geschikt om hem op te volgen, in April jl. vervangen werd door den regent van Ngrowo. Hier te lande is nog niet bekend hoe in de door deze overplaatsing ontstane vacature werd voorzien. Als erkenning van langdurige goede diensten viel aan den regent van Ponorogo (Madioen) eene benoeming tot ridder der orde van den Nederlandschen Leeuw ten deel, en werd aan den regent van Kendal (Samarang) het regt toegekend tot het voeren van den geelen songsong. Twee andere regenten, die van Serang (Bantam) en van Kediri, verkregen om gelijke reden den titel van » adipati ". Ook aan verscheidene mindere inlandsche ambtenaren en hoofden, die zich op de eene of andere wijze hadden onderscheiden, vielen belooningen van verschillenden aard te beurt, waartegenover echter staat dat een aantal hunner wegens pligtverzuim of ongeoorloofde handelingen werden ontslagen, en tegen sommigen zelfs eene strafregtelijke vervolging moest worden ingesteld.

De in de laatste jaren door sommige hoofden van gewestelijk bestuur gestelde eisch, dat een ieder, die naar eene betrekking bij het inlandsch bestuur wil dingen, zich vooraf aan een examen heeft te onderwerpen, wordt gezegd goede uitkomsten op te leveren.

Omtrent de veiligheid van personen en goederen luiden de gewestelijke verslagen over het algemeen niet ongunstig. Behalve in Rembang en Probolinggo, waar nog al vele gevallen van moord en verwonding voorkwamen, was overal in het aantal gepleegde zware misdrijven eene niet onbelangrijke vermindering te bespeuren. In Soerakarta hadden in het afgeloopen jaar één ketjoepartij, 9 kajok- en 2 begalpartijen (roof op den publieken weg) plaats; in Djokjokarta werden gedurende hetzelfde tijdvak 33 ketjoe-partijen door den landraad afgedaan, terwijl er 9 nog onberegt bleven. In het aangrenzende Kadoe kwamen 4 ketjoe-partijen voor, alle gepleegd met behulp van lieden uit Djokjokarta. Veediefstallen waren het talrijkst in Probolinggo, in Madioen en op Madura. In Bantam nam het aantal dezer misdrijven af, tengevolge van eene strengere contrôle op de slagterijen. Moedwillige brandstichtingen in tabaksloodsen of suikerriet-aanplantingen van Europesche landbouw-ondernemers waren weder niet zeldzaam in Banjoemas en Bezoeki; in Kediri kwamen slechts enkele schuurbranden voor. In de meeste gevallen bleek ook nu dat de brandstichtingen bedreven waren met het doel om het een of ander dessahoofd bij het bestuur in verdenking te brengen, of om wraak te nemen op dezen of genen inlandschen geëmploijeerde der betrokken onderneming.

De veiligheid ter zee in straat Madura liet voor kleine inlandsche vaartuigen nog steeds te wenschen over. Gelijk reeds op blz. 54 van het vorig verslag werd medegedeeld, zijn in Junij 1881, ter beteugeling van den zeeroof in deze wateren, door de Indische Regering eenige maatregelen genomen, waarvan zij de werking wenscht af te wachten alvorens tot het aanwenden van krachtiger middelen over te gaan.

Tengevolge van de langdurige droogte in het afgeloopen jaar viel de rijstoogst over het algemeen minder gunstig uit dan in 1880. Bovendien moesten in de door veeziekte en koorts-epidemie geteisterde streken uit gebrek aan ploegvee en wegens ontoereikende krachten der bevolking vele velden onbeplant blijven. Hoewel de tabakscultuur in de meeste gewesten een vrij ruim product opleverde, ging deze cultuur echter gebukt onder de daling der prijzen op de Europesche markt. De suikerindustrie leverde bijna overal goede uitkomsten op. De koffijoogst was zeer ruim in het oostelijk deel van Java; in het westelijk deel daarentegen werd slechts eene geringe productie verkregen. Uitvoeriger mededeelingen aangaande de uitkomsten van den landbouw vindt men in hoofdstuk **O** afdeeling I.

De gezondheidstoestand was over het algemeen ongunstig. Koortsen en cholera heerschten in vele gewesten epidemisch en sleepten velen ten grave. De sedert 1879 in West-Java heerschende veeziekte nam in het afgeloopen jaar zeer in hevigheid af. Omtrent den staat der volksgezondheid en het beloop der veeziekte worden in ruime mate gegevens verstrekt in hoofdstuk **K** afdeeling V.

Van verwoestende natuurverschijnselen — eenige bandjirs en ligte aardschuddingen uitgezonderd — bleef men in het afgeloopen jaar op Java en Madura bevrijd.

§ 3. *Atjeh en onderhoorigheden.*

Sedert het einde van het tijdvak waarover het vorig verslag liep, deed zich in Groot-Atjeh niets voor wat aan eene herleving van den eigenlijken oorlog zou kunnen doen denken, maar voortdurend had men nog last van kleine rooverbenden, die in meerdere of mindere mate afbreuk deden aan de veiligheid — ook van de inheemsche bevolking — en soms onze versterkingen beschoten. Ontmoetingen met onze troepen zochten die benden echter nooit; zoodra de militaire magt op hen werd afgezonden, maakten zij zich ijlings uit de voeten. Blijkbaar had men dus steeds te doen met strooptogten van slechtgezind volk, met een bedrijf dat van ouds in Atjeh welig getierd heeft en waaraan, vooral in het tijdperk dat op den padi-oogst volgt, door velen wordt deelgenomen. Wel verre van nuttig te zijn voor de beteugeling dier strooptogten, schenen onze kleine militaire versterkingen die eerder aan te wakkeren, in zoover namelijk als ze een doelwit werden voor benden, welken het hoofdzakelijk te doen was om wapenen en munitie magtig te worden. Om die reden zijn in den laatsten tijd weder eenige van die kleine versterkingen ingetrokken en zijn er voorstellen aanhangig om onze troepen nog meer te concentreeren.

Voornamelijk waren het weder de XXVI Moekim en de XXII Moekim, waar de rooverbenden hun bedrijf uitoefenden. Zij bestonden hoogstens uit een honderdtal kwaadwilligen, die door de bekende hoofden werden aangevoerd. Toekoe di Tirou, Toekoe Nja Hassan en Pang Saman bekleedden daaronder de eerste plaatsen. Hunne talrijke strooptogten hadden slechts enkele keeren noodlottige gevolgen. Voornamelijk was dit het geval met een nachtelijken aanval in de maand Junij van het afgeloopen jaar door eene bende van 40 à 50 man, gewapend met geweren, gepleegd op het Chinesche kamp te Anagaloeng, waarvan een vierde gedeelte verbrand werd, terwijl 7 Chinezen gedood en 12 gewond werden. Het doel van de marandeurs was zich meester te maken van de gelden van den opiumpachter en van de goederen die zich in de winkels van het kamp bevonden. Zij namen een buit ter waarde van ongeveer f 9000 mede. Zoo werd ook eene maand later een aanval gedaan op de steenbakkerij in de Chinesche nederzetting te Pager Aijer, waarvan brandstichting en plundering weder de gevolgen waren. Nog een maand later had een aanval plaats te Penditi op de veekraal van den aannemer van levensmiddelen, waarbij aan onze zijde de sergeant van de wacht sneuvelde en veel vee gestolen werd. Deze strooptogt werd voornamelijk toegeschreven aan de groote behoefte die de bevolking aan ploegvee heeft tengevolge van de verwoestingen in vorige jaren door ziekten onder het vee aangerigt. Ook hadden

de Chinesche wegwerkers veel van aanvallen te lijden, zoodat zij in den laatsten tijd door militairen moesten bewaakt worden, en niet minder de inlandsche kampongs waar eenige buit te behalen viel. Eindelijk werden dikwijls de militaire transporten door de rooverbenden als mikpunten voor hunne aanvallen uitgezocht. Hoewel die aanvallen telkens werden afgeslagen en aan velen der aanvallers het leven kostten, vielen er ook aan onze zijde meermalen dooden en gewonden.

Het behoeft nauwelijks te worden gezegd dat steeds, wanneer de rooverbenden zich ergens vertoond hadden, of berigt was ontvangen dat zij het eene of andere plan in het schild voerden, militaire patrouilles daarop werden afgezonden of wel de politiemagt in beweging werd gesteld. Maar gelukte het al eene enkele maal één of meer der roovers met een kogel te achterhalen, over het algemeen mogt het der krijgs- of politiemagt niet gelukken bij tijds ter plaatse, waar zij hun slag sloegen, aanwezig te zijn. Waren onze autoriteiten gewaarschuwd en dus maatregelen van voorzorg genomen, dan verschenen de benden niet; hadden zij een slag geslagen, dan verdwenen zij even snel als zij gekomen waren, en het gelukte noch aan militaire patrouilles noch aan de politiemagt ze op te sporen. Dit een en ander laat zich verklaren wanneer men het hierboven aangeduide karakter der benden, waartegen moest worden opgetreden, in het oog houdt.

Wat het beschieten van sommige militaire versterkingen betreft, waarvan hierboven sprake was, dit hield in den regel spoedig òf van zelf, òf na enkele salvo's uit die versterkingen op. Het beschieten van den post te Djerir, bezuiden Indrapoeri, geschiedde echter in April jl. zóó hardnekkig dat eene militaire kolonne uitgezonden moest worden om de benden uit de heuvelen in den omtrek te verjagen.

Bleven, blijkens het bovenstaande, de diensten van de militaire magt nog steeds van veel belang, zooveel mogelijk werd toch tot beteugeling der rooverijen gebruik gemaakt van het bij de nieuwe bestuurs-organisatie in het leven geroepen korps gewapende politiedienaren (verg. vorig verslag blz. 8). Bij de verjaging en bij het opsporen van roovers heeft het korps goede diensten bewezen, en volgens de verklaring van den gouverneur mag dan ook, voor zoover het gebruiken van politiedienaren in Atjeh eene proefneming was, die proef als geslaagd worden beschouwd. Het gehalte van het korps, dat gedeeltelijk ook uit bereden politiedienaren bestaat en met Beaumont-geweren gewapend is, wordt geroemd en zal, naar mate de geoefendheid toeneemt, meer en meer bijdragen tot verzekering van de veiligheid.

De verschillende aanvallen op de Chinesche vestigingen hadden ten gevolge dat het getal der Chinezen, die Atjeh verlieten, gedurende eenigen tijd grooter was dan dat der aankomenden, maar van duurzamen aard was dit verschijnsel niet. Zoo kwamen in December 1881 weder 230 Chinezen van Pinang naar Olehleh, terwijl er in dezelfde maand slechts 85 naar Pinang terugkeerden. Ook in de vier eerste maanden van dit jaar gingen er weder veel meer naar Atjeh dan er van daar vertrokken.

Liet, blijkens de bovenstaande mededeelingen, de veiligheid nog veel te wenschen over, dit neemt niet weg dat verschillende feiten zijn te vermelden die op vooruitgang in den politieken toestand wijzen. In de eerste plaats wordt hier gedoeld op de onderwerping van twee voorname hoofden, Toekoe Tjihik Kampong Baroe, meer algemeen Toekoe Moeda Leman genoemd, en Toekoe Tjoet Lamreng. Eerstgenoemde, wiens naam laatstelijk op blz. 3 van het vorig verslag voorkwam, ontmoette in de maand Julij 1881 den adsistent-resident van Groot-Atjeh te Anagaloeng en ging in diens gevolg naar Kotta Radja. Hij werd hersteld in zijne waardigheid van hoeloebalang der V Moekim Montassik, waar hij veel invloed en gezag heeft, zoodat zijne onderwerping als een gewigtig feit mag worden beschouwd.

Ook de onderwerping van Toekoe Tjoet Lamreng was niet zonder beteekenis. Hij was het vroegere sagihoofd van de XXVI Moekim, en van de naar Kemala uitgeweken hoofden van Groot-Atjeh was hij de eerste die zich aan ons aansloot. Dit wekte onder de partij van verzet te Kemala zoodanige verbittering, dat Toekoe Tjoet Lamreng, toen hij zich te Pedir bevond om zijn gezin en zijne volgelingen naar Atjeh te geleiden, door toedoen van Toeankoe Hassim aldaar verraderlijk vermoord werd. Niet zonder moeite werd de uitlevering verkregen van den 10 à 12jarigen zoon van Toekoe Tjoet Lamreng. Dit kind, Nja Bantah genaamd, werd onder voogdij gesteld van Toekoe Abbas, hoeloebalang der III Moekim Oleh Karang, die, in afwachting van Nja Bantah's meerderjarigheid, eenstemmig door de imams en ketjiks werd aangewezen als waarnemend hoeloebalang over de XIII Moekim Lamreng, welke keuze door de Regering werd goedgekeurd.

Hoewel van minder beteekenis, verdient nog vermelding dat de gewezen hoeloebalang der V Moekim Indrapoeri, Toekoe Imam Bintang, die zich tot dusver op een afstand had gehouden, gehoorzaamheid beloofde en zich met zijn gezin in de kampong Riki vestigde. In overleg met den tegenwoordigen hoeloebalang werd bepaald dat Toekoe Imam Bintang het bestuur zou voeren in het gedeelte der moekim dat gelegen is op den regteroever der Atjeh-rivier. Dientengevolge werd het getal hoeloebalangschappen, waarin de onderafdeeling XXII Moekim verdeeld is, met één vermeerderd en dus op elf gebragt (Ind. Staatsbl. 1881 nº. 175a).

Een invloedrijk lid van de vroegere sultansfamilie, Toeankoe Pangeran Hoessin, die reeds lang geleden zijne onderwerping had aangeboden, maar steeds weigerachtig was geweest om zich in Groot-Atjeh te vestigen, verzocht om in het genot van eene toelage te worden gesteld. In verband met eene in 't begin van den oorlog aan de leden der sultansfamilie gedane toezegging werd dit verzoek ingewilligd onder voorwaarde dat hij zich in den omtrek van Kotta Radja zou vestigen, waar hem eene gouvernementswoning zal worden aangewezen.

De gunstige uitwerking van Pangeran Hoessin's volledige onderwerping bleef niet lang uit. De jeugdige pretendent voor het sultanaat, Toeankoe Mohamed Daoed, die nog geheel onder den invloed staat van den ons vijandig gezinden Toeankoe Haschim, is door bemiddeling van den radja van Gighen met ons in aanraking gekomen. Het laat zich aanzien dat hij zich later wel zal onderwerpen, wanneer hij zelfstandiger is geworden en zich dus aan den invloed van Toeankoe Haschim durft te onttrekken.

Waarschijnlijk aangelokt door het vooruitzigt van eene toelage bragt nog een der sultans afstammelingen een bezoek aan den controleur te Segli, namelijk Toeankoe Mohamed Yoesoef, kleinzoon van Toengkoe Abbas, jongeren broeder van sultan Ibrahim (Mansjoer Sjah). Hij verklaarde gezind te zijn naar Kotta Radja te gaan.

Niet alleen de hoofden van Groot-Atjeh, die na de vasten in buitengewoon groote menigte hunne opwachting bij den gouverneur maakten, maar ook de ingezetenen beginnen langzamerhand meer toenadering te toonen en naar rust te verlangen. De door den oorlog verspreid geraakte bevolking keerde meer en meer naar hare vorige woonplaatsen terug. Inzonderheid was dit het geval in de onderafdeelingen Mesdjid Raja en Marassa. Ook van hen die tijdens den oorlog naar de oostkust waren uitgeweken, zochten er verscheidene hunne kampongs in Groot-Atjeh weder op. Het bleek herhaaldelijk, vooral uit de dikwijls van de bevolking ondervonden hulp bij het opsporen en gevangen nemen van kwaadwilligen, dat het grootste gedeelte der bevolking zich niet bij de rustverstoorders aansloot.

De gevolgen van den langzamerhand wederkeerenden normalen toestand waren aan den landbouw zigtbaar. Niettegenstaande de veeziekte hier en daar nog offers eischte, werden er meer sawah's aangelegd. In de Zuidelijke nederzettingen werden de sawah's beter bewerkt en legde men zich met vrij gunstigen uitslag op de koffijcultuur toe, terwijl in het binnenland tabak voor inlandsch gebruik werd verbouwd.

De aanleg van wegen werd voortdurend voortgezet. De weg van Lambaroe naar Anagaloeng werd in Augustus van het afgeloopen jaar voltooid. De voortzetting van dien weg naar Glé Kambing is in uitvoering, terwijl tot het maken van een weg van Toengkoep naar Montassik besloten werd. Er worden voetpaden aangelegd van Pango naar Montassik en van Anagaloeng langs den voet van het gebergte over Biloel en Boekit Daroe naar Ketapan Doea. De nieuwe brug over de Kroeng Raba werd voltooid, waarmede de geregelde verbinding met Loöng tot stand is gekomen. Sommige wegen werden min of meer beschadigd door den hoogen waterstand die op het einde van het afgeloopen jaar eenige dagen aanhield.

Op den 27sten December werd de bevolking op plegtige wijze in het bezit gesteld van de nieuwe missigit, waarvan blijkens blz. 5 van het verslag van 1880 op 9 October 1879 door den gouverneur de eerste steen was gelegd. In tegenwoordigheid van een groot aantal hoofden, ook uit de kuststaten opgekomen, overhandigde de gouverneur, omringd door de hoogste civiele en militaire autoriteiten en de notabelen van Kotta Radja, met eene toepasselijke rede de sleutels van het fraaije en ruime gebouw uit naam van de Nederlandsch-Indische Regering aan Toekoe Kadli Malikoel Adil, die den tempel voor het Atjehsche volk aanvaardde en der Regering den dank des volks voor het vorstelijk geschenk betuigde. De plegtigheid werd met een kendoeri-feest besloten. Aan de hoofden ter westkust, die door een zamenloop van omstandigheden niet bij tijds te Kotta Radja konden zijn om de overgave bij te wonen, werd een paar weken later gelegenheid gegeven om de missigit te bezigtigen; ook hun werd daarna een feest aangeboden. Van de westkust waren 45 hoofden en 69 minderen tegenwoordig, waaronder radja Soleiman van Koeala Batoe, die tot dusver geweigerd had te Kotta Radja te komen en den 20sten Januarij jl. beëedigd werd. Het geschenk der Regering heeft blijkbaar een zeer gunstigen indruk gemaakt zoowel op de hoofden als op de overige ingezetenen. Na de opening kwamen dagelijks, zelfs tot laat in den avond, lieden van heinde en ver om in den tempel hunne godsdienstpligten te vervullen. In het begin van dit jaar werden op kosten van het Gouvernement eenige geestelijken aan de missigit verbonden, waaronder de in het vorig verslag vermelde Tongkoe Sjech Marabahan, die als mufti van Atjeh en onderhoorigheden erkend werd, welke waardigheid ook onder het sultansbestuur bestond.

In September 1881 gaf de gouverneur gevolg aan den op blz. 8 van het vorig verslag vermelden last tot opheffing van de verpligting, in 1879 als oorlogsmaatregel aan alle in het gouvernement Atjeh en onderhoorigheden aankomende vaartuigen opgelegd, om, alvorens eenige haven aan te doen, te Olehleh te lossen en zich daar aan eene visitatie te onderwerpen. Thans is derhalve — met uitzondering van Groot-Atjeh, dat onder ons regtstreeksch bestuur gebragt en waar alleen Olehleh voor den algemeenen handel opengesteld is — de geheele kust van Atjeh voor het handelsverkeer toegankelijk. Daar echter het verbod tot invoer van opium en oorlogsbehoeften niet kon worden ingetrokken, moet nog voortdurend tegen de overtreding daarvan gewaakt worden, waarbij de hulp der marine niet te ontberen is. In verband hiermede zijn de kommandanten van oorlogschepen, alsmede de gezaghebbers van de schepen der gouvernementsmarine en van de gewapende en adviesbooten bij de ordonnancie van 17 April 1882 (Indisch Staatsblad n°. 115) bevoegd verklaard tot het opsporen van overtredingen van de verbodsbepalingen betreffende invoer, uitvoer en vervoer over zee en tot het visiteeren van verdachte vaartuigen.

Bij de Indische besluiten van 8 Maart en 17 October 1881 (Indisch Staatsblad n°. 72 en 212) werden de grenzen van het gouvernement Atjeh en onderhoorigheden met het gouvernement van Sumatra's Westkust en met de residentie Oostkust van Sumatra vastgesteld. Het zuidelijkste der Atjehsche onderhoorigheden ter westkust, het landschap Troemon, werd, op verzoek van den ons gunstig gezinden radja, bij het gouvernement van Sumatra's Westkust ingedeeld (zie vorig verslag blz. 12).

De onderlinge verhouding der landschappen, waaruit de in 1881 gevormde afdeeling Noord- en oostkust van Atjeh bestaat, gaf voortdurend aanleiding tot velerlei geschillen tusschen de inlandsche bestuurders, waaraan het Gouvernement niet altijd in staat was een einde te maken. Zoo werd Pedir nog in onrust gehouden door de oneenigheden tusschen den radja en zijn jongeren broeder Tengkoe Moeda Hassan. Volgens plaatselijk verkregen inlichtingen zou aan het tot stand brengen van een duurzamen vrede tusschen deze twee broeders moeten worden gewanhoopt en zou alleen de verwijdering van den jongsten de rust in het landschap kunnen doen terugkeeren. De in het begin van 1881 tot stand gebragte regeling tusschen Pedir en Ghighen (vorig verslag blz. 5) werd door partijen niet nagekomen, zoodat beide staatjes weldra weder even vijandig als immer tegenover elkander stonden. Kenmerkend voor den staat van zaken is de omstandigheid dat geen enkele der Ghighensche hoofden bij de overgave van de missigit is tegenwoordig geweest, enkel en alleen omdat zij niet met de hoofden van Pedir op één schip de reis naar Groot-Atjeh wilden maken. Hun werd daarom later de gelegenheid gegeven om den tempel te bezigtigen en aan een kendoeri-feest deel te nemen. Van die gelegenheid werd gebruik gemaakt door een dertigtal hoofden, waaronder Toengkoe Ri, hoeloebalang der bekende moekim Lang, die tot dusver nimmer te Kotta Radja geweest was. In de aanwezigheid der Ghighensche hoofden meende het bestuur eene gereede aanleiding te kunnen vinden om op nieuw te trachten tusschen Ghighen en Pedir eene schikking tot stand te brengen. Ook deze poging bleef vruchteloos.

Te Samalangan betoonde de bevolking zich op nieuw wederspannig aan ons gezag, waartoe zij voornamelijk werd aangezet door een godsdienst-ijveraar, zekeren Tongkoe Mirah. Nadat reeds verscheidene nachtelijke overrompelingen van onze versterking vruchteloos beproefd waren en de veiligheid sterk verminderd was, werd in September 1881 op de van de mailboot terugkeerende postprauw door eene bende van circa 20 man een aanval gedaan, waarbij eenigen der opvarenden zwaar gewond werden en het postpakket verloren ging. Eenige dagen later, den 2den October, werd de 3de stuurman van het gouvernements-stoomschip *Valk*, F. J. Meijer, die, vergezeld van twee matrozen, zich ongewapend met eene opdragt van den gezaghebber naar de benting begaf, door een paar gewapende Atjehers achtervolgd. Naar de boot, waarmede hij gekomen was, terug loopende, struikelde de stuurman, met het noodlottig gevolg dat hij door de Atjehers gegrepen en zoodanig verwond werd, dat hij nog dienzelfden dag overleed. Daar de radja, Toekoe Tjihik Boegis, aan den hem gestelden eisch tot uitlevering van de schuldigen aan de twee laatstgenoemde misdaden geen gevolg gaf, werd hem eene boete van 2000 dollars opgelegd met verpligting om bij den gouverneur te Kotta Radja vergiffenis voor het gebeurde te vragen. Toen hij binnen den gestelden termijn hieraan niet voldeed, werd het landschap voor den in- en uitvoer gesloten en de vischvangst op de kusten verboden. Deze maatregel had het gewenschte gevolg; in Maart werd de boete voldaan en maakte de radja zijne opwachting bij den gouverneur te Kotta Radja.

Niettegenstaande de radja van Pasangan, Toekoe Tjihik Samaoen, zich ook tot radja van Kloempang Doea had weten te doen verkiezen, bleef de strijd tusschen die twee landschappen voortduren. De verdreven radja van Kloempang Doea kreeg hulp uit Telok Semawé, en de strijd werd met afwisselend geluk gevoerd. De oorlogzuchtige radja van Pasangan voerde ook oorlog tegen Sawang, een achter Kloempang Doea gelegen landschap, waarop hij meent aanspraken te kunnen doen gelden, en zette zijn veroveringskrijg tegen Nizam voort. In zijn eigen gebied had hij met verzet te kampen. Tegen het eind van Maart jl. stond namelijk een groot gedeelte der hem ondergeschikte hoofden, onder aanvoering van zekeren Tengkoe Tjihik, die door de opstandelingen tot tegen-radja was uitgeroepen, gewapend tegenover hem, en was zijne positie zelfs vrij hagchelijk. Hoewel Toekoe Tjihik Samaoen op onvoldoende wijze zijne verpligtingen en beloften jegens het Gouvernement nakomt en in sommige opzigten eene dubbelzinnige rol speelt, vond het bestuur geen aanleiding om maatregelen tegen hem te nemen, omdat hij zich, althans schijnbaar, vredelievend jegens het Gouvernement betoont en zelfs bij de sluiting der havens van Samalangan het aanbod deed om de marine in hare taak met eenige gewapende prauwen bij te staan, van welk aanbod evenwel geen gebruik werd gemaakt.

In verband met de aanwijzing van Telok Semawé als standplaats van den adsistent-resident der Noord- en oostkust werd aldaar eene nieuwe versterking gebouwd, die in November 1881 door de bezetting betrokken werd. Hierdoor werd het ongenoegen opgewekt van Habib Paleuh, hoofd van het landschap Paleuh, op $1\frac{1}{2}$ uur afstand van Telok Semawé gelegen. De ingezetenen van dat landschap, gesteund door zekeren Toengkoe Achmat van Awi-Getah, maakten op eenige heuvels aarden versterkingen, die dag en nacht bezet bleven en van waar uit met benden van 20 tot 80 man nachtelijke togten werden gedaan met het doel om onze vestiging en den ons goedgezinden maharadja van

Telok Semawé zooveel mogelijk schade te berokkenen. Tweemaal gelukte het hun een gedeelte der materialen van den aannemer voor den bouw van het kampement te verbranden; éénmaal beschoten zij, doch zonder gevolg, het établissement toebehoorende aan den aannemer voor de levering van levensmiddelen enz. aan de troepen. Door de ijverige medewerking van den maharadja, wiens onderhebbenden zich meermalen tegen de aanvallers verweerden en eene vaste stelling aan de koeala Mampelan bezet hadden, werden de benden van Paleuh in bedwang gehouden. Ten einde hen hiertoe te beter in staat te stellen, is van Telok Semawé naar Koeala Mampelan een weg aangelegd, die in de maand Maart zou gereed komen.

In Kerti ging het bestuur door het overlijden van den radja Toengkoe Tjihik voorloopig over in handen van Toengkoe Moeda, als regent gedurende de minderjarigheid van den zoon des overledenen.

Gelijk te verwachten was, heeft Toekoe Nja Oesoef, de zoon van den vorigen radja van Simpang Olim, niet berust in de schikking die tusschen den tegenwoordigen radja Toekoe Nja Lam Kotta en diens tegenstanders was tot stand gekomen (blz. 6 van 't vorig verslag). Hij verwierf zich spoedig weder een aanhang en noodzaakte den radja om het land te verlaten. Van bestuurswege werd op nieuw eene poging tot minnelijke schikking in het werk gesteld, die echter op den onwil van Toekoe Nja Oesoef afstuitte.

In Edi is de toestand gunstiger dan in eenige der overige onderhoorigheden ter Noord- en oostkust. Door de medewerking van den radja neemt het landschap langzamerhand in welvaart toe. De peperhandel ontwikkelt zich meer en meer en er heeft zich een aantal Chinezen gevestigd, die voornemens zijn een tempel te bouwen, waartoe de radja geheel uit eigen beweging 500 dollars heeft bijgedragen. Ook van andere Atjehsche onderhoorigheden komen zij, die den onrustigen toestand moede zijn, zich te Edi vestigen. Zoo hebben een aantal lieden uit Kloempang Doea aanvrage gedaan om eene kampong aan de rivier te mogen bouwen.

Tusschen Soengei Raija en Perlak, dat eerstgenoemd landschap aan zich onderhoorig rekent, bestonden nog altijd geschillen; pogingen om die bij te leggen mislukten.

De rooverijen in Modjopahit en Langsar, waarvan reeds in het vorig verslag melding is gemaakt, namen in April 1881 zoodanig toe, dat de daar gevestigde peperplanters uit Groot-Atjeh voornemens waren het land, met achterlating van hunne kostbare aanplantingen en woonhuizen, te verlaten. De waarnemende adsistent-resident kwam echter bij tijds ter plaatse om zulks te voorkomen. Op zijn aansporen en onder zijne leiding werden de roovers na eene gevoelige tuchtiging door de bevolking uit het landschap verdreven. In Julij gelukte het den kedjoeroean van Langsar, Toekoe Tjihik, een nog achtergebleven aanvoerder der rooverbenden in handen te krijgen, die tot 20 jaren dwangarbeid buiten het eiland Sumatra veroordeeld werd. Van bestuurswege werden pogingen gedaan om de pepercultuur, die in Modjopahit ten gevolge van de rooverijen en van den slechten invloed van den radja van Langsar, Modjopahit's bestuurder, met ondergang bedreigd werd, uit haar verval op te heffen. Zoo werd in Maart van dit jaar eene som van 500 dollars uit de opbrengst der hassil voor dat doel beschikbaar gesteld, o. a. voor den aankoop van bibiet.

Een tusschen de hoofden van Modjopahit en die van Tamiang (Oostkust van Sumatra) bestaand geschil omtrent de grens tusschen die beide landschappen kwam in den loop van 1881 tot oplossing.

In verscheidene landschappen der afdeeling Noord- en oostkust van Atjeh heeft de veeziekte in hevige mate geheerscht en is veel ploegvee daaraan bezweken. Dit had ten gevolge dat, hoewel vele sawah's met den patjol bewerkt werden, de padi-oogst toch onvoldoende was voor de behoefte der bevolking. De afschaffing van het verpligte aanleggen te Olehleh door alle naar de onderhoorigheden bestemde schepen heeft nog geene noemenswaardigen vooruitgang in den handel te weeg gebragt, hetgeen trouwens bij den woeligen toestand, waarin vele staatjes verkeerden, geen verwondering behoeft te wekken.

Omtrent de onderhoorigheden ter Westkust is niet veel belangrijks mede te deelen. Over het algemeen kwam in den toestand weinig verandering. De pepercultuur onderging echter eene noemenswaardige uitbreiding, voornamelijk ten gevolge van den terugkeer van een gedeelte van hen die zich vroeger tot het voeren van den oorlog naar Groot-Atjeh hadden begeven.

Te Malaboeh, de hoofdplaats der afdeeling, verminderde de onveiligheid o. a. door dat in Mei 1881 een twintigtal gewapende politiedienaren ter beschikking van den adsistent-resident waren gesteld. De ons zeer vijandig gezinde kedjoeroean Moeda, zoon van den laatsten, voor drie jaren overleden, radja van Malaboeh, werd op het eind van het afgeloopen jaar door een zijner volgelingen, die amok maakte, om het leven gebragt. Zijn jongste broeder, Toekoe Ham Mohamed Abbas, die reeds in September zijne opwachting bij den gouverneur gemaakt had en weder te Kotta Radja gekomen was ter bezigtiging van de missigit, werd tot radja aangesteld onder den titel van Toekoe Tjihik Lella Perkasa. Hij is dapper, trouw aan ons gezag en bij de bevolking zeer bemind. Den 26sten Januarij jl. werd hij door den adsistent-resident als radja geïnstalleerd, welke plegtigheid door al de Malaboehsche volkshoofden en door eene groote menigte ingezetenen werd bijgewoond, die allen hunne ingenomenheid met de verheffing van Toekoe Abbas aan den dag legden. In de binnenlanden van Malaboeh, waar de ons vijandig gezinde fractie der oelama's haren hoofdzetel heeft, heerscht nog steeds onrust. Onder de goedgezinde priesters onderscheidde zich zekere aan de radja's-familie verwante Said Hoessin, die, na een verblijf van eenige jaren te Mekka, met verzoenende denkbeelden teruggekeerd, herhaaldelijk vruchtelooze pogingen deed om de vijandig gezinde oelama's tot toenadering te brengen.

Tegen het eind van het afgeloopen jaar deed de adsistent-resident eene reis naar de ten zuiden van Malaboeh gelegen landschappen om den politieken toestand aldaar na te gaan en om een voorloopig onderzoek in te stellen naar de in Senagoen aanwezige steenkolen. Dit onderzoek, dat wegens de onvoldoende hulpmiddelen slechts zeer oppervlakkig was, gaf weinig resultaten. Op een paar uur afstand van de kust werden op den Goenoeng Mongkong steenkolen van jonge formatie gevonden. Volgens ontvangen berigten van inlanders zijn de steenkolenvelden zeer uitgestrekt en moeten zij zich aansluiten aan die, welke in de aan Senagoen onderhoorige landschappen Trang en Tadoe en in de bovenlanden van Malaboeh worden gevonden. Ook in een der zuidelijker gelegen landschappen, namelijk in Tampat Toean, zouden steenkool-lagen in den berg Penjoepian aanwezig zijn.

Bij het bezoek van den adsistent-resident te Soesoeh bleek het dat vrees voor wraak van de zijde der aldaar gevestigde afstammelingen van Arabieren en Atjehsche gelukzoekers eene belemmering is voor toenadering van de hoofden en de bevolking tot ons gezag, daar zij meenen nog niet genoeg op onze bescherming te kunnen rekenen.

In de houding van radja Soleiman van Koeala Batoe, die zich lang tegen de erkenning van ons oppergezag verzet had, viel eene gunstige verandering te bespeuren. Hij verlangde eene ontmoeting met den adsistent-resident, bij welke gelegenheid hij bewijzen van toenadering aan den dag legde en bereidwillig alle gevraagde inlichtingen verstrekte. Niet lang daarna verscheen hij — gelijk hierboven reeds is medegedeeld — bij gelegenheid van de overgave van de missigit te Kotta Radja.

Tampat Toean steekt, wat de veiligheid en de goede gezindheid van hoofden en bevolking betreft, aanmerkelijk boven alle andere staatjes ter westkust uit.

In Koeala Baroe, dat de vier mondingen der Kloewat-rivier omvat, voeren eenige Atjehers, waaronder Toekoe Nja Tjoet en Toekoe Aris, die ons elders bestreden hebben, den boventoon. Het is hun streven om onzen invloed ten zuiden van Tampat Toean geheel te vernietigen. Tot nog toe zijn daartegen geene maatregelen genomen. Het geheele gebied der Kloewat schijnt zeer geschikt te zijn voor de tabakscultuur en er zijn daar zoo vele woeste gronden, dat het Deli zou kunnen evenaren. Daartoe zou echter eerst de Atjehsche invloed geheel gefnuikt moeten zijn.

§ 4. *Midden-Sumatra.*

Omtrent de onafhankelijke *Gaijoe- en Allas-stammen*, die het hoogland van Atjeh bewonen, zijn over 1881

slechts weinig berigten ontvangen. De Gaijoe's drijven geregeld handel met de bewoners van Tamiang (Sumatra's Oostkust) en staan met hen op goeden voet. Lieden uit Singkel (Sumatra's Westkust), die in Allas ten handel kwamen, werden aldaar in 1881 bemoeijelijkt door zekeren Si Oelar, broeder van een der radja's, die zoodoende zich wenschte te wreken over bedriegelijke handelingen, die hij beweerde, tijdens een verblijf te Singkel, ondervonden te hebben van een daar woonachtigen Chinees.

Hetgeen over 1881 is vermeld gevonden aangaande de niet onder ons bestuur gebragte *Battaksche landschappen*, die het gouvernementsgebied aan de westkust en dat aan de oostkust van Sumatra van elkander scheiden, bepaalt zich tot het volgende.

Omtrent den gang van zaken in de landschappen aan de Simpang-Kiri en Simpang Kanan (de zoogenaamde Singkelsche bovenlanden) kwamen slechts nu en dan eenige bijzonderheden ter kennis van het bestuur, die op zich zelf geen afzonderlijke mededeeling verdienen, maar voor het meerendeel getuigden van het voortduren van een wanordelijken toestand. Het blijkt intusschen niet dat hierdoor in 's Gouvernements regtstreeksch gebied de rust verstoord werd. Onze bemoeijingen met bedoelde landschappen hebben zich in 1881 tot schriftelijke raadgevingen en vermaningen bepaald, terwijl ook gewag wordt gemaakt van eene door de Simpangsche radja's met de onder ons dadelijk gezag staande hoofden gehouden vergadering, waarin onderscheidene zaken tot afdoening zouden zijn gebragt.

In de binnenlanden achter Baros is het telkens onrustig; vele hoofden stonden in 1881 gewapend tegenover elkander. Daar zulks den afvoer van boschproducten bemoeijelijkte, werd de handel te Baros er gevoelig door getroffen. Een der kampongs van Nai Pos Pos werd door lieden uit Passariboe in de asch gelegd. Omtrent de aanleiding tot deze euveldaad vindt men niets vermeld. Het hoofd der kampong Patjoer na Toeloe, mede in Nai Pos Pos, die eene klagt had tegen een inwoner van Pak Pabie, liet zich door een schrijven van den controleur van Baros overreden om niet zich zelven regt te verschaffen; hij liet den reeds weggevoerden persoon vrij en beloofde zijne klagt te Baros te zullen voordragen.

In de Toba-landen tusschen het meer van dien naam en de onder-afdeeling Silindong bleef het rustig, behalve in het landschap Lagoe Boti, waar eenige hoofden met elkander in onmin waren geraakt. Oorzaak hiervan was dat in 1880 enkelen hunner naar Silindong waren gekomen om in handen van den controleur den eed van trouw af te leggen (verg. vorig verslag blz. 9), niettegenstaande alle hoofden van Lagoe Boti in 1878 zich jegens elkander hadden verbonden om niet dan gezamenlijk zich aan het Gouvernement te onderwerpen. Van Singa Mangaradja, bekend uit de Tobasche onlusten van 1878, werd niets anders vernomen, dan dat hij zich steeds te Bakara ophoudt. De door den controleur van Silindong aangewende pogingen om met hem in aanraking te komen zijn tot nog toe niet gelukt. Omtrent zekeren radja Raija, hoofd van een landschap benoorden het Toba-meer, liep het gerucht dat hij aan Singa Mangaradja zou hebben aangeboden hem met eenige Atjehers in een oorlog bij te staan.

De uit sommige Tobasche landschappen ontvangen aanzoeken om onder bestuur van het Gouvernement te worden gesteld, zijn tot dusver, zoo als uit de volgende paragraaf blijken zal, nog alleen ingewilligd voor zooveel betreft de onmiddellijk aan de onderafdeeling Silindong grenzende landschappen Boetar en Loeboe Siregar.

Omtrent de Battaksche landschappen die aan de residentie Sumatra's Oostkust grenzen, en zich van de Panei- en Bila-rivieren af noordwaarts tot Langkat uitstrekken, is nog zeer weinig bekend en onze invloed is er uiterst gering. Men zegt dat de hoofden in die streken over 't algemeen een grooter gebied onder zich hebben en ook meer aanzien genieten dan in de westelijke Battaklanden het geval is. Zij schijnen afkeerig te zijn van aansluiting bij het Gouvernement. Dit zou men ten minste afleiden uit het feit, dat een onzer controleurs, die zich in het afgeloopen jaar met den chef der topografische opneming naar Boven-Serdang wenschte te begeven, in de bovenlanden van Bedagei, eene Delische onderhoorigheid tusschen Serdang en Assahan, door hoofden der grenskampongs genoodzaakt werd de reis langs een omweg voort te zetten.

Aangaande de *Maleische landschappen* van Midden-Sumatra zijn slechts de volgende mededeelingen te doen.

Van de Rokkan-staatjes, grenzende aan Tanahpoetih en Siak, werd Kotta Intan in den loop van 1881 door den controleur van Bengkalis (residentie Sumatra's Oostkust) bezocht, terwijl in Januarij jl. naar Rantau Binoeang (of Tamboesei) en naar Kapenoean een inlandsche schrijver werd afgevaardigd om 's residents bemiddeling aan te bieden in de tusschen beide landschappen gerezen geschillen. De in Rantau Binoeang opgetreden nieuwe bestuurder (de vorige jang di pertoean besar had afstand van het bewind gedaan en zich ter bedevaart naar Mekka begeven) beloofde eerlang naar Bengkalis te zullen komen, waaraan hij in het begin van dit jaar gevolg gegeven heeft. De radja van Kapenoean, die zich eveneens genegen betoonde tot een bezoek aan den resident, heeft twee gemagtigden naar Bengkalis gezonden. Rantau Binoeang ontkent elken band met Siak en vermeent zelfs regten te kunnen doen gelden op de Siaksche onderhoorigheid Tanahpoetih. Zoo als uit vorige verslagen blijkt, heeft in 1877 Rantau Binoeang uit eigen beweging het oppergezag van het Gouvernement erkend. Met hetzelfde doel kwam in den aanvang van 1881 ook een gezantschap te Bengkalis uit het tot Rantau Binoeang behoorende landschap Nikoem. Het gezantschap bestond uit het hoofd van Nikoem, Radja Soetan Abdoella, met drie rijksgrooten, benevens een broeder van den vorst van Rantau Binoeang.

Zuidwaarts van het Rokkangebied strekken zich de landschappen der Boven-Kampar uit. In algemeenen zin kan worden gezegd dat onze betrekkingen met die streken gunstig bleven. Aan de zijde van het gouvernement van Sumatra's Westkust werden — of worden eerlang — eenige gedeelten van Boven-Kampar (Gloegoer di Ilir, Gloegoer di Moedik en Mapat Toenggoel) onder ons bestuur gebragt (verg. de volgende paragraaf). Over de erkenning van onze souvereiniteit door Poeloe Lawan aan de Beneden-Kampar wordt nader gehandeld in § 9 van dit hoofdstuk. Met de overige Kampar-landen hadden onze ambtenaren in 1881 geen aanrakingen.

Dit laatste valt ook te zeggen met betrekking tot de Kwantan-landen, de IX Kotta en de Batang Hari-districten. De bevolking aldaar had eenig verkeer met de bewoners onzer grensstreken door handel in lijnwaden en vee. Volgens ontvangen berigten scheen men er ons bestuur over het algemeen niet kwalijk gezind te zijn.

Nopens Korintji, dat met de Djambische bovenlanden het zuidelijkst deel van de meer of minder onafhankelijke landschappen in Midden-Sumatra uitmaakt, is slechts vernomen dat de pokziekte velen ten grave sleepte en dat ook eene besmettelijke ziekte onder het vee groote verwoestingen aanrigtte. Dientengevolge was in 1881 het handelsverkeer van weinig beteekenis en de aanvoer van Korintji-koffij te Indrapoera (Padangsche Benedenlanden) veel geringer dan in vorige jaren.

§ 5. *Sumatra's Westkust.*

In politieken zin was de toestand in dit gouvernement over het algemeen zeer gunstig te noemen. Ook de persoonlijke veiligheid liet weinig te wenschen over. Aanslagen op menschenlevens kwamen zelden, aanrandingen op den publieken weg in het geheel niet voor. Met de veiligheid van goederen was het echter hier en daar minder gunstig gesteld. In de Padangsche Bovenlanden kwamen eenige veediefstallen voor, terwijl op de hoofdplaats Padang eenige brandstichtingen werden bedreven, die echter geheel ophielden toen de daders, wier doel het was zich door diefstal te verrijken, gevat waren.

Een ruime rijstoogst en toenemend binnenlandsch handelsverkeer bevorderden de goede stemming der bevolking. In eenige grenskampongs der in 1879, als afdeeling Padang Lawas, onder geregeld bestuur gebragte en aan de residentie Tapanoli toegevoegde landschappen, namelijk in het landschap Si Langgé, werden de bevelen van den controleur van Padang Lawas niet opgevolgd, voornamelijk omdat het hoofd van de kampong Si Boranggan beweerde onder het aangrenzende Kotta Pinang der afdeeling Laboean Batoe (residentie Sumatra's Oostkust) te staan, en andere hoofden niet regt wisten of zij tot Si Langgé dan wel

tot Kotta Pinang behoorden. Vermits die toestand een nadeeligen invloed had op den geregelden gang van zaken in dit gedeelte van Padang Lawas, werd in het najaar van 1880 aan eene uit Europesche en inlandsche elementen zamengestelde commissie opgedragen om, na plaatselijk onderzoek van de wederzijdsche regten, voorstellen te doen tot eene billijke grensregeling. Bij een Indisch besluit dd. 29 October 1881 n°. 25 is nu, overeenkomstig de opnemingen der commissie, de grens tusschen Si Langgé (Sumatra's Westkust) en Kotta Pinang (Sumatra's Oostkust) voor goed bepaald. De Regering magtigde tevens de hoofden der beide gewesten om, wanneer zij dat noodig oordeelen, de controleurs van Padang Lawas en Laboean Batoe in eene der grensplaatsen van de afdeelingen te doen zamenkomen ten einde, in overleg met de betrokken inlandsche hoofden, alle zaken te behandelen die de beide afdeelingen aangaan, geschillen over de grenzen daaronder begrepen.

In een ander landschap van Padang Lawas, namelijk in Oeloe Batang Panei, werd een onruststoker, zekere Soetan di Atjeh, onschadelijk gemaakt, die valsche aanspraken op het gezag trachtte te doen gelden en reeds jaren lang den hoofden aldaar allerlei moeijelijkheden had in den weg gelegd. Te Siboga in handen des bestuurs gekomen, werd hem, bij politieken maatregel krachtens art. 47 van het Regeringsreglement, de terugkeer naar gemeld landschap ontzegd en eene koeria in de Batang Taro-districten (afdeeling Siboga), waar een zijner broeders als hoofd gevestigd was, hem tot verblijfplaats aangewezen.

De op blz. 10 van 't vorig verslag aangekondigde nieuwe uitbreiding van de afdeeling L Kotta (residentie Padangsche Bovenlanden), waar ons bestuur zou worden uitgestrekt tot het landschap Gloegoer di Ilir, kreeg in September 1881 haar beslag, toen door den adsistent-resident, in eene daartoe belegde openbare vergadering te Kotta Gloegoer, — die ook werd bijgewoond door den controleur van Pangkallan Kotta Baroe en XII Kotta Kampar, tot wiens ressort het nieuwe gebied zou behooren, — de aanwezige hoofden en bevolking bekend werden gemaakt met de verpligtingen die de inwilliging van hun wensch, om onder bestuur van het Gouvernement te komen, hun van nu af zou opleggen. De Nederlandsche vlag werd er geheschen, terwijl de hoofden, zoomede hunne opvolgers en hunne vervangers, in die verschillende waardigheden bevestigd en de voornaamsten hunner, ten getale van 13, waaronder het algemeen hoofd, de poetjoek gadang di loear parit, tot het afleggen van den eed van trouw toegelaten werden. In eene tweede zamenkomst, den volgenden dag gehouden, werden de belangen van het land meer in het bijzonder met de hoofden besproken. Hun werd aanbevolen in den eersten tijd hunne zorgen vooral te wijden aan het verbeteren van de wegen en aan het bevorderen van den tot dusver nog zeer verwaarloosden rijstbouw. Ter verbetering van de gemeenschap zou het eerst moeten worden getracht een steeds begaanbaren landweg te maken naar het aangrenzende district Kapoer nan Sembilan, daar voor de gemeenschap met Kampar in den eersten tijd de Kampar-rivier voldoende is. Het landschap bestaat uit drie negorijen, te zamen bevattende 85 huizen en omstreeks 600 zielen. Er heerscht over 't algemeen weinig welvaart. De bewoners vinden hun onderhoud in den handel in boschproducten, de vischvangst en het verbouwen van eenige djagong en rijst op drooge velden. De veestapel telt naauwelijks een 50-tal karbouwen. Behalve eenige kleine slecht verzorgde koffij-aanplantingen in de nabijheid van de hoofdnegorij, treft men hier en daar in de beide andere negorijen, die insgelijks door den adsistent-resident werden bezocht, bij de huizen nog eenige koffijboomen aan, waarvan hoofdzakelijk de bladeren gebruikt worden. De in geheel Gloegoer di Ilir geoogste koffij wordt op hoogstens 20 pikols 's jaars geschat. Eerst wanneer de wegen in beteren staat zullen zijn gebragt en de teelt van voedingsmiddelen meer uitbreiding zal hebben erlangd, zal welligt de hand kunnen worden geslagen aan invoering van eene geregelde koffijcultuur, wanneer namelijk het klimaat daarvoor gunstig blijkt.

Ten opzigte van dezelfde onderafdeeling waartoe Gloegoer di Ilir is gebragt, verdient nog vermelding dat in Februarij jl. door de Indische Regering is besloten om de binnenlandsche tolheffing te doen ophouden die, bij de invoering van ons bestuur in Pangkallan Kotta Baroe (in 1879), bij uitzondering in eene der negorijen aldaar werd aangetroffen (verg. het verslag van 1877, blz. 15). Voor het gemis van deze inkomst zullen de hoofden der negorij Kotta Baroe eene schadeloosstelling voor eens ontvangen ten bedrage van f 11600, namelijk f 3600 als vergoeding voor het gemis van de eerst in lateren tijd ingevoerde en niet in de volksinstellingen gewortelde heffing op handelsgoederen, en f 8000 voor de afschaffing der » pingiritan troeboek ", welke laatste heffing reeds dagteekende van de stichting van Kotta Baroe af. In het vervolg zullen dientengevolge de hoofden der genoemde negorij, wat hunne ambtelijke inkomsten betreft, op gelijken voet staan met die der overige negorijen van het laras Pangkallan VI Kotta, waartoe Kotta Baroe behoort.

In beginsel is onlangs besloten om, ingevolge het eigen verzoek der betrokken hoofden en bevolking, nog enkele andere landschappen onder ons bestuur te brengen, landschappen die, hetzij in den laatsten tijd de Nederlandsche souvereiniteit reeds formeel hadden erkend, hetzij krachtens vroegere aanrakingen zich reeds aan ons gezag onderhoorig beschouwden. Bij de onderafdeeling Silindong (residentie Tapanoli) zullen namelijk worden ingedeeld de in 1878 onderworpen Battaksche landschappen Boetar en Loeboe Siregar, het eerste uit 80 en het andere uit 26 kampongs bestaande, met eene bevolking van omstreeks 2500 en 1200 zielen. Toen de controleur van Silindong in Mei 1881 beide landschappen bezocht, bleek het dat de van daar ontvangen aanzoeken om, op gelijken voet met andere gedeelten van Silindong, onder bestuur van het Gouvernement te komen, de algemeene instemming wegdroegen, en dat de maatregel, die ontegenzeggelijk het handelsverkeer in de gouvernementslanden zal bevorderen, geen uitbreiding onzer bestuursmiddelen zou vereischen. De bevolking van beide landschappen vindt haar bestaan in landbouw, veeteelt en handel. Behalve rijst, wordt hier en daar nog eenige obi geteeld. Handel wordt gedreven in zout, gedroogden visch, katoen, lijnwaden, tabak, koperdraad en ijzer. Deze artikelen worden van Siboga gehaald of te Silindong ingekocht en vervolgens op de marktplaatsen in Boetar en Loeboe Siregar van de hand gezet. Slavernij wordt in geen der beide landschappen aangetroffen, en het pandelingschap, dat er nog bestaat maar van weinig beteekenis is, zal bij de invoering van onze bestuursbeginselen, namelijk door handhaving van het verbod om nieuwe pandelingen te nemen, van zelf verdwijnen. Bij de Padangsche Benedenlanden, en wel bij de onderafdeeling Rau, Loeboe Sikaping en Panti, zullen worden ingelijfd het reeds in de jongste verslagen meermalen genoemde, aan Gloegoer di Ilir grenzende landschap Gloegoer di Moedik, juister te noemen Moeara Soengei Lolo VI Kotta, tellende 6 negorijen met 8 kampongs en eene bevolking van 1425 zielen, zoomede het landschap Mapat Toenggoel, bevattende omstreeks 2050 inwoners, verdeeld over 19 negorijen met 29 kampongs. Nu en dan hadden de bewoners dezer streken reeds aanrakingen met onze ambtenaren gehad, maar nimmer was er onzerzijds geregeld bestuur uitgeoefend. In den aanvang van 1881 heeft de controleur van Rau beide landschappen bezocht, ten einde zich te vergewissen of de vaak door de bewoners geuite wensch naar invoering van ons bestuur zonder bezwaar zou kunnen worden verwezenlijkt. Op grond van de ontvangen rapporten is tot de inwilliging van dien wensch besloten. De uitbreiding van ons bestuur over Gloegoer di Moedik en Mapat Toenggoel zal slechts eene geringe vaste jaarlijksche uitgaaf vorderen, tot het in dienst stellen namelijk van een mantri der cultures, die in de eerste tijden zich zal hebben bezig te houden met het toezigt op den aanleg en de verbetering van wegen en later zal kunnen werkzaam zijn in het belang der koffijcultuur, die in Gloegoer di Moedik en in een gedeelte van Mapat Toenggoel wel kans van slagen kan hebben. Beide landschappen zijn zeer bergachtig, en de gelegenheid om er sawah's aan te leggen is er zeer gering. Over 't algemeen zijn landbouw en nijverheid er weinig ontwikkeld en heerscht er dientengevolge geringe welvaart.

Op Nias heeft, buiten den kring onzer vestiging, de invloed van het Europeesch bestuur nog weinig wortel geschoten. In het binnenland van dit eiland wordt de rust

dikwerf gestoord. Om de nietigste oorzaken geraken kampongs met elkander in onmin, en de zwakkere partij staat dan in den regel aan roof- en sneltogten bloot. Door bevriende kampongs wordt soms de tusschenkomst van den controleur ingeroepen, doch niet altijd slaagt het Europeesch bestuur er in de geschillen te doen bijleggen, en al gelukt dit, dan is toch het herstel van den vrede zelden van blijvenden duur. De ons bevriende strandbewoners van Goenoeng Lemboe en omstreken, die niet opgewassen waren tegen de overmagtige en van aanrakingen met het Europeesch bestuur afkeerige kampongs van het naburige Onolassé, zijn in den aanvang van 1882, door de verstrekking van eenige tromplaad-geweren met munitie, van gouvernementswege bijgestaan in den bedreigden toestand waarin zij verkeerden. Aan den controleur, die hen in 1881 bezocht en die toen de ervaring opdeed dat men hem in Onolassé niet wenschte te ontvangen, verklaarden de lieden van Goenoeng Lemboe dat zij overigens geen ondersteuning noodig hadden, daar zij met behulp van vuurwapenen, waarvoor hunne vijanden zeer bevreesd moeten zijn, zich voortaan zelf genoegzaam zouden kunnen verdedigen. Door de bemoeijingen van den radja van Telok Dalam (Zuid-Nias) werd op minnelijke wijze de vrijheid verkregen voor een door den radja van Hilimaroeta in slavernij gehouden inlander, afkomstig van een der Batoe-eilanden. Den radja werd ter belooning door de Indische Regering een smidsaanbeeld geschonken.

Op godsdienstig gebied viel ook in het afgeloopen jaar weder zoowel uitbreiding van den Islam als van het Christendom waar te nemen, het laatste hoofdzakelijk in Silindong, waar acht zendelingleeraren van het Barmensche genootschap werkzaam waren, en het ledental der verschillende christengemeenten tot 4729 klom, zijnde 1091 meer dan bij het eind van 1880. Een tweetal zendelingen van genoemd genootschap vestigden zich, daartoe door eenige hoofden aangezocht, in het aan ons gezag onderworpen maar niet onder geregeld bestuur gebragte landschap Baligé aan het Toba-meer. In Mandheling (residentie Tapanoli) waren zes, op Nias vier zendelingen werkzaam. Het aantal christenbekeerlingen nam in deze streken echter niet toe. In Silindong trachtten een paar Mohammedaansche ijveraars, waarvan één zich voor een wonderdoener uitgaf, den Islam ingang te doen vinden, met het gevolg dat één kampong aldaar dien godsdienst reeds heeft aangenomen. Overigens breidde de Islam zich in Mandheling, op Nias en op de Batoe-eilanden uit.

De gezondheidstoestand was in 1881 over het algemeen gunstig. De pokziekte bleef echter sporadisch heerschen, in enkele streken somtijds met doodelijken afloop. In de Padangsche Benedenlanden heerschte eenigen tijd de veeziekte, echter niet in verontrustende mate.

§ 6. *Benkoelen.*

In de afdeelingen Ommelanden van Benkoelen en Laïs trachtte een inlander, zich noemende imam Berkat, eene godsdienstige beweging gaande te maken, blijkbaar met geen ander doel dan om zich ten koste van ligtgeloovigen te verrijken. In de afdeeling Laïs vond hij weinig of geen aanhang, doch eenigszins beter slaagde hij in de Ommelanden. Zonder moeite gelukte het aan het bestuur om op Berkat en zijne voornaamste handlangers, waaronder er waren die zich op lastgevers uit Palembang beriepen, de hand te leggen (Mei 1881). Voor een rapat van volkshoofden teregtgesteld, werden Berkat en 11 anderen tot dwangarbeid en ligtere straffen veroordeeld. Uit het onderzoek is niet gebleken dat de aanleggers der beweging politieke bedoelingen hadden, hoewel zij bij de verkondiging van hunne leer somtijds op aanstaande onlusten zinspeelden en daardoor de gemoederen in onrust bragten. In geen der beide afdeelingen is echter de orde verstoord, en toen eenmaal Berkat gevat was, kwam de nieuwe secte spoedig tot ontbinding. Ook elders in het gewest bleef de rust gehandhaafd.

De Islam breidde zich onder de inlandsche bevolking niet uit. De hoofden der heidensche bevolking begrijpen dat eene verandering van godsdienst den invloed, dien zij op hunne onderhoorigen uitoefenen, moet benadeelen, en werken daarom de leer van den profeet niet in de hand. Slechts enkele in Indie (uit Maleische moeders) geboren Chinezen gingen uit winstbejag tot den Islam over.

De veiligheid van personen en goederen was zeer voldoende, hetgeen voor een goed deel wordt toegeschreven aan het op de adat gegronde stelsel van solidaire aansprakelijkheid, dat, buiten de hoofdplaats en hare omgeving, nog overal in het gewest van kracht is.

Vooral ten gevolge van de beter geslaagde rijstoogsten der laatste drie jaren nam de welvaart merkbaar toe. De in datzelfde tijdvak tot stand gekomen verbetering van wegen en bruggen, waardoor de binnenlandsche producten gemakkelijker en goedkooper kunnen worden afgevoerd, heeft daartoe insgelijks medegewerkt.

De gezondheidstoestand was in 1881 minder gunstig, voornamelijk door het heerschen van koortsen. Ook sporadische gevallen van oog- en buikziekte deden zich voor. Gedurende een groot gedeelte van het jaar vertoonde zich de veeziekte in dit gewest, doch zij bepaalde zich tot enkele kampongs van de afdeeling Mokko-Mokko. Groote verwoestingen onder den veestapel werden er niet door aangerigt.

§ 7. *Lampongsche districten.*

De stand van zaken in dit gewest was in het afgeloopen jaar niet ongunstig. Hoofden en bevolking toonden steeds vertrouwen te stellen in ons bestuur en ingenomen te zijn met onze begrippen van regtsbedeeling.

De goed geslaagde peperoogst verspreidde veel welvaart onder de bevolking, wat aanleiding kan geven tot eene geleidelijke opvoering van de hoofdelijke belasting (Indisch Staatsblad 1879 nº. 167). In de rijstcultuur viel weinig vooruitgang op te merken, doch aan de peper-aanplantingen werd eene belangrijke uitbreiding gegeven. Ook op de koffijcultuur begon de bevolking zich meer en meer toe te leggen.

In de laatste maanden van 1881 werden ter hoofdplaats Telok Betong eenige gevallen van cholera waargenomen, welke ziekte spoedig een epidemisch karakter aannam en eerst in Februarij jl. als geweken kon worden beschouwd. Allerwegen deden zich buitengewoon veel gevallen van koorts voor.

De staat van veiligheid van personen en goederen bleef over het algemeen zeer bevredigend.

§ 8. *Palembang.*

Terwijl in de binnenlanden van dit gewest — Djambi uitgezonderd — op politiek terrein niets bijzonders voorviel, was daarentegen de hoofdplaats Palembang in het afgeloopen jaar het tooneel eener zamenzwering tegen de gevestigde orde van zaken, die — ware zij niet tijdig ontdekt en verijdeld — bloedige gevolgen na zich had kunnen slepen. Het doel der zamenzweerders, meest allen tot de familie der vroegere sultans behoorende, was, om het fort te overrompelen, vervolgens in eene algemeene amokpartij de Europeanen ter plaatse om te brengen en in de plaats van het Nederlandsch gezag een nieuw sultansbestuur in het leven te roepen. De sultans-afstammelingen vormen te Palembang een vrij sterk element, daar alleen het aantal volwassen mannen onder hen omstreeks 400 bedraagt. Velen hunner waren ontevreden in de eerste plaats over het feit dat zij, even goed als andere inlanders, belasting hadden te betalen, en ten andere over het vruchtelooze hunner pogingen om de aan sommige leden van het sultansgeslacht toegelegde onderstanden uit 's lands kas nog tot verdere nakomelingen uitgestrekt te krijgen. Opmerkelijk was het dat de zamenzweerders, voor het meerendeel ijverige Mohammedanen, in den laatsten tijd drukke bijeenkomsten hadden gehad met van Mekka overgekomen personen, en dat, volgens hetgeen later gebleken is, de uitvoering van het plan was vastgesteld in de vastenmaand (Julij/Augustus), tegen welken tijd een dezer vreemdelingen, zekere Abdul Wahib, geboortig uit Mekka, en die als officier den Turksch-Russischen oorlog had medegemaakt, te Palembang werd terugverwacht uit Singapore, waarheen hij zich eenigen tijd te voren had begeven.

Ofschoon reeds in 't laatst van Junij de politie onderrigt was dat verscheidene Palembangsche raden's, — wier namen den resident waren medegedeeld deels door spionnen, deels door een in het binnenland gearresteerden medepligtige, — geheime bijeenkomsten hadden, duurde het nog eenige weken voordat het bestuur openlijk tegen hen optrad.

Intusschen waren reeds van den aanvang af, in overleg met de militaire autoriteit, maatregelen genomen om tegen mogelijke verrassingen gewapend te zijn en den Europeschen ingezetenen vertrouwen in te boezemen. Die maatregelen, waaronder ten laatste ook de aankomst van een van Batavia ontboden oorlogschip, de *Borneo*, bleven natuurlijk voor de zamenzweerders niet verborgen, maar de resident wist hen, door middel van een zijner inlandsche schrijvers, die mede in het komplot betrokken was, in den waan te brengen dat hij aan de loopende geruchten omtrent vijandige plannen tegen het Gouvernement geen geloof sloeg en dat de genomen veiligheidsmaatregelen slechts moesten dienen om zich tegenover de Regering te Batavia te kunnen verantwoorden en het Europeesch publiek te Palembang gerust te stellen.

Daar eene arrestatie van de zamenzweerders in hunne woningen allerwaarschijnlijkst verzet zou hebben uitgelokt, en het gebruik der wapenen in de digtbevolkte wijken waar die woningen gelegen waren alligt ook onschuldigen had kunnen treffen, werd door de plaatselijke autoriteiten het plan beraamd om de arrestatie te doen geschieden op den weg tusschen het fort en het residentiehuis, waar mogelijk wapengeweld zich alleen tegen de schuldigen zou kunnen keeren. Aan den bovenbedoelden inlandschen schrijver (de eenige onder de zamenzweerders die eene landsbediening bekleedde) deelde de resident in vertrouwen mede welke raden's hem als deelhebbers van het komplot waren genoemd, en hij besprak met hem het denkbeeld om ter beëindiging van de zaak de in verdenking gebragte personen den volgenden morgen in de landraadzaal bijeen te doen komen opdat zij onder eede hun onschuld zouden kunnen betuigen. Dan toch — zoo werd hem gezegd — zou alle ongerustheid in Palembang wijken en het oorlogschip weder weggezonden kunnen worden. De inlandsche schrijver liet zich voor dit denkbeeld winnen, en in eene toen gevolgde, door spionnen beluisterde, bijeenkomst besloten de raden's den ontvangen wenk op te volgen, nadat zij het onderling eens geworden waren over de stelling, dat de tegenover een ongeloovige af te leggen eed krachteloos was en den vroeger door hen bezworen eed, om de Europeanen te vermoorden, niet kon te niet doen. Den volgenden morgen (2 Augustus) waren dan ook de zamenzweerders, wier namen aan den inlandschen schrijver waren opgegeven, in de landraadzaal bijeen. De resident, door laatstgenoemde gewaarschuwd dat de aangewezen personen verschenen waren, hield zich eenigszins ongesteld, maar liet den raden's verzoeken den eed te zijnen huize te komen afleggen. Naauwelijks hadden zij, gevolgd door den adsistent-resident voor de politie, zich op weg naar de residentswoning begeven en daartoe de voorzijde van het fort gepasseerd, of alle toegangen waarlangs zij zouden kunnen ontvlugten werden door piketten van het garnizoen en van de landingsdivisie der *Borneo* afgesloten. Nog voordat het gedeelte der marinetroepen, dat van den kant der residentswoning in aantogt was, de verraste zamenzweerders bereikt had, snelde de resident, met een geladen revolver in de hand, vooruit, eenige oogenblikken later gevolgd door den adspirant-controleur, en gelastte den raden's stil te houden, terwijl inmiddels het marine-piket met zijne opstelling gereed kwam. Daarop werd hun een door den resident onderteekend bevelschrift, den last inhoudende zich onvoorwaardelijk over te geven, voorgelezen, en zonder tegenstand gaven zij nu hunne wapens af. Allen, ten getale van 31, werden ter beschikking gesteld van den adsistent-resident voor de politie en in het fort opgesloten, doch hunne volgelingen werden vrij gelaten. De indruk, door het voorgevallene te weeg gebragt, was zoo groot, dat nog in denzelfden voormiddag alle kamponghoofden en hoofden van vreemde oosterlingen ten residentiehuize de betuiging van hunne verknochtheid aan het Gouvernement kwamen aanbieden. De resident droeg hun de opsporing en arrestatie van de verder nog in het komplot betrokken personen op en stelde ieder hoofd aansprakelijk voor de rust in zijne wijk, terwijl het dragen van wapenen algemeen verboden werd. Ook van wege de militaire autoriteit, gesteund door de bemanning van de *Borneo*, werd bij voortduring de noodige waakzaamheid betracht. Achtereenvolgens hadden nog verschillende arrestatien plaats (ook te Batavia, te Muntok en te Tebing Tinggi), zoodat het getal der zamenzweerders dat het bestuur in handen kreeg in 't geheel tot 47 klom. Onder hen bevonden zich o. a. een in Indie geboren Arabier, van moederszijde aan de raden's verwant, die als de ziel van het komplot was aan te merken, zoomede de hooger genoemde ABDUL WAHIB, die werkelijk omstreeks Augustus uit Singapore te Palembang was teruggekeerd, benevens een 3-tal gewone inlanders. Al de overigen waren afstammelingen der vroegere Palembangsche sultans. Uit de bekentenissen van hen, die vóór of nà 2 Augustus waren gevat en buiten gemeenschap waren gehouden met de op dien datum gearresteerden, alsmede uit de verklaringen der getuigen en spionnen, gevoegd bij verschillende uit de in beslag genomen papieren bekend geworden aanwijzingen, werden het bestaan en het doel der zamenzwering zóó zeer bevestigd dat zelfs voor den minsten twijfel geen plaats overbleef. Om verschillende redenen werd echter boven een strafgeding de voorkeur gegeven aan toepassing van den politieken maatregel, bedoeld bij art. 47 van het Regeringsreglement. Bij een besluit van 31 October 1881 werden dan ook 44 der gearresteerden (nadat 39 hunner in het begin dier maand met het oorlogsschip *Borneo* naar Batavia waren overgebragt), als gevaarlijk voor de openbare rust en orde in Palembang, door den Gouverneur-Generaal voor onbepaalden tijd naar 14 verschillende plaatsen buiten Sumatra gerelegeerd. Onder de gerelegeerden waren 42 sultans-afstammelingen, alsmede 2 mindere inlanders die herhaaldelijk de zamenzweerders in hunne woningen hadden ontvangen en met het bestaan van het komplot moeten zijn bekend geweest. Aan de gestraften werd vergund zich, des verkiezende, door hunne gezinnen en door hunne mannelijke familieleden (mede met hunne gezinnen) te doen vergezellen, mits deze laatsten zich verbinden zouden om nimmer naar Palembang terug te keeren. Aan al de gerelegeerden werd een onderstand voor levensonderhoud toegelegd, waartegenover werden ingetrokken de toelagen die 21 hunner of wel hunne vrouwen als sultans-afstammelingen tot dusver genoten. In de zaak van ABDUL WAHIB en van een later te Tebing Tinggi gearresteerden Palembangschen groote kon nog geen beslissing worden genomen, terwijl een van de drie gearresteerde gewone inlanders op vrije voeten werd gesteld, omdat hij voor zijne schuld — daarin bestaande, dat hij de bevoegde autoriteit niet gewaarschuwd had, — genoegzaam geboet had door zijne praeventieve hechtenis.

Aan de autoriteiten die zich bij de ontdekking en verijdeling van de zamenzwering bijzonder verdienstelijk hadden gemaakt, zoomede aan eenige inlandsche ambtenaren en aan het eerste hoofd der Arabieren, deed de Indische Regering op verschillende wijze van hare tevredenheid blijken. Den resident werd voor zijn moedig en beleidvol optreden bij Koninklijk besluit van 21 Februarij jl. de Militaire Willemsorde geschonken.

De stemming, door het gebeurde onder de bevolking der hoofdplaats teweeggebragt, was zeer verschillend. De Arabieren, en diegenen onder de inlanders die tot de dweepzieke Mohammedaansche partij te rekenen zijn, waren over de verijdeling van het komplot zeer teleurgesteld. In de door de sultans-afstammelingen bewoonde wijken was eerst eenige opgewondenheid, doch daarna groote neerslagtigheid waar te nemen. Nu en dan liepen ook geruchten dat familieleden en aanhangers der gearresteerden plannen tot verzet beraamden. De mindere bevolking, voor zoover zij niet afhankelijk is van Arabieren of niet in betrekking stond tot de raden's, was daarentegen zeer tevreden over den afloop der zaak. Ofschoon na de verwijdering van de zamenzweerders vele der buitengewone veiligheidsmaatregelen van lieverlede werden ingetrokken, bleef de politie toch op den duur waakzaam, daar, ook na het vrijwillig vertrek van vele der sultansafstammelingen, hun getal toch nog aanzienlijk bleef, en deze ontstemde klasse zekeren aanhang behield onder de Arabieren en de fanatieke inlanders. De toestand ter hoofdplaats was derhalve in den aanvang van 1882 nog eenigszins gespannen. Gevaar voor rustverstoring werd echter niet aanwezig geacht.

Hoewel de aanleggers van het komplot alleen politieke bedoelingen hadden, zoo is toch de Mohammedaansche propaganda aan het gebeurde te Palembang niet vreemd geweest. Uit onderschepte bescheiden blijkt, dat ijverige pogingen werden aangewend om den geloofsijver opte-

wekken, en de talrijke Arabische bevolking op de hoofdplaats werkt die zeer in de hand. Veelal aanzienlijke grondbezitters, bouwen de Arabieren in de wijken waar zij niet mogen wonen huizen, die zij tegen matige prijzen aan inlanders verhuren, onder voorwaarde evenwel dat deze hunne kinderen zullen zenden naar de godsdienstscholen, die de Arabieren nooit nalaten in de nabijheid van de door hen gebouwde woningen op te rigten. Zoo bewerken zij dat de inlandsche jeugd streng Mohammedaansch wordt onderwezen, en kweeken daardoor het fanatisme bij de bevolking aan.

De stoffelijke toestand der residentie Palembang gedurende 1881 was gunstig te noemen. De handel mogt zich in toenemenden bloei verheugen. De landbouw, vooral de koffijcultuur, bleef zich uitbreiden. In algemeenen zin was ook de gezondheidstoestand niet onbevredigend. Alleen ter hoofdplaats en in de afdeeling Iliran en Banjoeasin eischte de cholera verscheidene offers. Ook deden zich hier en daar gevallen van buikziekte en koortsen benevens enkele sporadische gevallen van pokken voor.

Over de geschiktheid der inlandsche ambtenaren en hoofden viel over 't geheel genomen niet te klagen.

In de bovenlanden van het Djambische rijk, waar de afgezette sultan TAHA nog altijd voortging zijn aangematigd gezag te handhaven, ten spijt — of welligt met stilzwijgende goedkeuring — van den wettigen sultan, bleef het mislukken van de plannen der woelige Mohammedaansche partij, die ook onder de ontevredenen in Boven-Djambi hare vertakkingen had, natuurlijk niet onbekend. Het blijkt echter niet dat TAHA's gedragslijn daardoor verandering onderging. Toch is in de Djambische zaken welligt eene verandering ten goede te wachten nu, ingevolge het overlijden van den wettigen sultan (Julij 1881), andere verhoudingen tusschen de Djambische bestuurders en TAHA zijn ontstaan. Immers de met TAHA bevriende pangeran ratoe (rijksbestierder), die in de laatste jaren geneigdheid toonde zich geheel aan de bestuurszaken te onttrekken, verklaarde zich thans bereid om de sultanswaardigheid, voor welker vervulling hij de aangewezen persoon was, te aanvaarden, onder voorwaarde echter dat hij niet ter hoofdplaats Djambi zou behoeven te wonen en dat een van TAHA's broeders tot pangeran ratoe zou worden verheven. Daar de regeling van een en ander, ook in verband met de wenschelijkheid om het bestaande contract met Djambi door een nieuw te vervangen en om met TAHA tot eene schikking te komen, nadere bespreking vorderde, werd voorloopig een tusschenbestuur ingesteld, bestaande uit eene commissie van eenige der voornaamste rijksgrooten met den pangeran ratoe als voorzitter. In Maart jl. heeft de Indische Regering aan de verheffing van den pangeran ratoe tot sultan, en aan de optreding in zijne plaats van TAHA's broeder, pangeran SOERIO, als rijksbestierder, hare goedkeuring gehecht. Volgens de laatste berigten zijn beiden met veel luister ter hoofdplaats Djambi door den resident geïnstalleerd, bij welke gelegenheid tevens een nieuw contract is gesloten. De plegtigheid, die ook door eenige hoofden uit de bovenlanden werd bijgewoond, is, niettegenstaande er veel gewapend volk op de been was, in goede orde afgeloopen.

Ter zake van den op blz. 14 van 't vorig verslag besproken diefstal te Djambi van wapenen, die onder berusting van den controleur waren, zijn door het Djambisch bestuur twee personen uitgeleverd, waaronder echter niet de hoofddader RADEN ANOEM. De vroeger gevatte pangeran is weder op vrije voeten gesteld, nadat gebleken was dat de op zijn erf gevonden wapenen, buiten zijn weten, op last van RADEN ANOEM aldaar waren in veiligheid gebragt.

§ 9. *Sumatra's Oostkust.*

Terwijl in vorige verslagen bij de mededeelingen omtrent Sumatra's Oostkust slechts de aandacht werd gevestigd op de streken die vroeger het rijk van Siak en onderhoorigheden uitmaakten, zal thans in de eerste plaats eenigszins uitvoerig moeten worden gehandeld over het bezuiden Siak gelegen landschap Poeloe Lawan, reeds genoemd in het eerste hoofdstuk van dit verslag.

Men zal zich herinneren wat in vorige jaren (in de § *Midden-Sumatra*) over Poeloe Lawan gezegd is. Het verslag van 1878 (blz. 19) vermeldde dat de tongkoe besar SJARIF ABOE BAKAR verzocht had onder Nederlandsch gezag te mogen staan, en dat de Indische Regering naar aanleiding daarvan aan den resident van Sumatra's Oostkust had opgedragen een plaatselijk onderzoek intestellen, waarbij tevens zou zijn na te gaan of de bevoegdheid om in- en uitvoerregten te heffen niet, even als elders in het gewest, van de inlandsche bestuurders kon worden overgenomen in het belang van eene gelijkmatige bejegening van den handel. Het verslag van 1879 (blz. 14) berigtte dat de resident Poeloe Lawan bezocht had, maar omtrent de regtenheffing niet tot eene schikking was kunnen geraken. In het verslag van 1880 (blz. 10) werd medegedeeld dat de tongkoe besar met drie zijner rijksgrooten naar Bengkalis gekomen was en dat aldaar eene acte was gepasseerd, waarbij de resident, behoudens de nadere goedkeuring der Indische Regering, de aangeboden souvereiniteit over Poeloe Lawan aanvaardde en de bestuurders van het landschap zich bereid verklaarden om de heffing van regten en de pachten tegen schadeloosstelling aan het Gouvernement over te dragen, doch dat men het nog niet eens was kunnen worden over het bedrag der schadeloosstelling. In het verslag van 1881 (blz. 12) eindelijk werd aangeteekend dat de kwestie van de schadeloosstelling nog niet tot eene oplossing was gebragt en de Indische Regering in afwachting daarvan de bekrachtiging der acte uitstelde. Deze laatste mededeeling berustte echter op eene minder juiste opvatting van de Indische berigten. Het was de resident van Sumatra's Oostkust die de aanvraag van de bekrachtiging uitstelde, totdat hij in de gelegenheid zou zijn om ook eene overeenkomst nopens de overneming der regten en pachten aantebieden. In verband met zijne aftreding is de resident echter ten slotte toch tot de aanvraag overgegaan voordat zulk eene overeenkomst was tot stand gekomen, en de acte van 1879 is daarop, gelijk reeds op blz. 1 gezegd is, den 18den October jl. bekrachtigd. Maar zeer spoedig daarna is ook de kwestie der overneming van regten en pachten geregeld, zooals hieronder nader blijken zal. Eerst zal hier een beknopt overzigt worden gegeven van hetgeen omtrent de plaatselijke gesteldheid van Poeloe Lawan in de laatste jaren is gebleken.

Het landschap strekt zich uit langs de Kampar-Kanan en de Kampar van Tandjong Si Baras Baras af tot aan zee. Eenige vóór den mond der Kampar gelegen eilanden, waarvan Serapong en Penjaleian de voornaamste zijn, behooren insgelijks tot het gebied van Poeloe Lawan. Het land is schaars bevolkt. Het zielental, thans nog slechts 6000, moet in vroegeren tijd omstreeks drie maal zoo groot zijn geweest, doch is van lieverlede achteruit gegaan. Wanbestuur der radja's en afpersingen van de zijde hunner talrijke nakomelingen zijn de oorzaken waaraan de vele verhuizingen, meestal naar landschappen in Boven-Kampar, worden toegeschreven. Vooral in de laatste jaren kwamen die verhuizingen veelvuldig voor, zoodat er van de 22 talangs of districten, waaruit Poeloe Lawan in 1865 bestond, sedert dien tijd niet minder dan 11 geheel ontvolkt zijn. De woningen in Poeloe Lawan staan zeer verspreid, en men vindt buiten de hoofdplaats, die ongeveer 1100 inwoners telt en omstreeks 95 Java-palen van den mond der Kampar-rivier verwijderd ligt, bijna nergens geregelde kampongs. Beneden de hoofdplaats is het land bedekt met zware bosschen en zoo goed als onbewoond. Hooger de rivier op, bij de zamenvloeijing van de Kampar-Kiri en de Kampar-Kanan, ligt Tandjong Moorsaka, en vier dagen roeijens boven deze plaats, dat is op omstreeks 200 Java-palen van den mond der Kampar, treft men aan den linkeroever van de Kampar-Kanan de Siaksche grenskampong Trataboeloe aan. Hier naderen de Siak- en Kampar-rivieren elkander het digtst; de afstand tusschen genoemde kampong en Pekanbaroe aan de Siak-rivier bedraagt slechts 6 à 8 uren gaans. Over het algemeen is het terrein in Poeloe Lawan laag en moerassig; aan de zijde van Siak doet zich echter eene verheffing van het terrein voor, die de natuurlijke grens tusschen de beide rijken vormt. Algemeen wordt onder de bevolking beweerd dat een gedeelte van Poeloe Lawan, vooral de streek langs de Batang Nilo (een zijtak van de Kampar), rijk aan tin is en ook steenkolen bevat. De zwarte kleur van het water der Batang Nilo schijnt die bewering te bevestigen. De landbouw is weinig ontwikkeld. Men teelt hoofdzakelijk slechts djagong, omdat deze cultuur minder moeite kost dan de rijstbouw. Runderen, buffels en paarden worden

in Poeloe Lawan weinig of niet gevonden; daarentegen moeten de bosschen veel wild gedierte (rhinocerossen, olifanten, tijgers, wilde zwijnen, herten) en de Kampar-rivier veel krokodillen bevatten. De grootste bron van inkomsten bestaat in de inzameling van boschproducten, welk bedrijf 't meest strookt met de gemakzucht der bewoners. Sommigen vinden ook hun bestaan in de vischvangst. Waarschijnlijk moet de oorzaak dat de bevolking zich tot dusver geen moeite gaf om veel te arbeiden, behalve in hare weinige behoeften, ook hierin gezocht worden dat zij, door de oneerlijkheden en de aanmatiging der talrijke afstammelingen harer bestuurders, te weinig zeker is van hare bezittingen. De vrouwen in Poeloe Lawan zijn zeer bedreven in het weven van zijden sarongs, die zij aan handelaren uit de V Kotta en uit de staatjes aan de Boven-Kampar-Kiri verkoopen. Die handelaren brengen koffij, tabak en boschproducten met kleine praauwen naar Poeloe Lawan. Het verhuren van grootere praauwen of tongkangs, om deze handelsgoederen verder naar Singapore te vervoeren, was — althans nog in 1880 — een monopolie van een der vier rijksgrooten, den datoe kampar, die echter in dat jaar is overleden en in December jl. nog niet was vervangen. Sedert er eene geregelde stoomvaart tusschen Pekanbaroe en Malakka via Singapore is tot stand gekomen, nemen vele handelaren uit de V Kotta hun weg over Trataboeloe en Pekanbaroe langs de Siak-rivier, waardoor de in- en uitvoer langs de Kampar-rivier veel verminderd zijn. De bevolking van Poeloe Lawan is van onvermengd Maleisch ras en heeft over 't algemeen een gezond en krachtig voorkomen. Het gebruik van opium is onder haar weinig in zwang. Opmerkelijk is het dat, ondanks hunne geringe beschaving en weinige behoeften, de meeste mannen bedreven zijn in het lezen en schrijven met Arabische karakters, waarin zij onderwezen worden door de penghoeloe's, wier invloed op godsdienstig gebied zich schijnt te bepalen tot eene trouwe opvolging van de voorschriften die de koran omtrent bidden en vasten behelst. Slavernij en pandelingschap behooren tot de erkende instellingen van het landschap. Van een geordend inlandsch bestuur was in Poeloe Lawan in den laatsten tijd geen sprake. Twee partijen betwistten den tongkoe besar, Tongkoe Sjarif Aboe Bakar, het gezag en stoorden zich niet aan zijne bevelen. Elke dezer partijen had hare eigene regtspraak. Volgens de landsinstellingen moet het bestuur zijn zamengesteld uit den vorst en vier rijksgrooten, zijnde in de eerste plaats Maharadja Lela Poetra en verder de datoe bandar, de datoe laksamana en de datoe kampar. Zoo even is reeds vermeld dat de plaats van laatstgenoemde op het eind van het afgeloopen jaar onvervuld was, en de eerstgenoemde schijnt zich in den laatsten tijd met de zaken niet meer te bemoeijen. Zeven van de elf talangs, waaruit Poeloe Lawan thans bestaat, zijn als apanages verdeeld tusschen 's vorsten zuster, zijn oudsten zoon, Tongkoe Sentoel geheeten, en twee afstammelingen van vroegere bestuurders, namelijk Tongkoe Kelana, een der pretendenten naar het gezag, en de bovengenoemde Maharadja Lela Poetra. De inkomsten, die de vier overige talangs opleveren, komen ten voordeele van den vorst zelven. De tot Poeloe Lawan behoorende eilanden worden beschouwd als zijn direct eigendom. Deze eilanden, voornamelijk Serapong, worden bijna uitsluitend bewoond door omstreeks 1000 Chinezen, die er houtzagerijen hebben. Buiten de in- en uitvoerregten, de opiumpacht en de daarbij behoorende kleine pachtmiddelen, alsmede de pacht op de houtzagerijen (panglongs), bestaan er in Poeloe Lawan verschillende voor het handelsverkeer belemmerende monopolien en belastingen gelijk vroeger ook in Siak werden aangetroffen. Voor den opiumpachter zijn de eilanden van het meeste belang, niet zoozeer wegens het plaatselijk debiet dan wel wegens de gunstige gelegenheid tot smokkelen, waarvan tot dusver een druk gebruik is gemaakt, zeer ten nadeele van onze pachters te Riouw en te Bengkalis. De ruwe opium werd in groote hoeveelheden van Singapore naar Serapong gebragt, dáár bereid en dan naar alle kanten heen heimelijk vervoerd, ook naar Java en de Westkust van Borneo. Het zwakke bestuur van Poeloe Lawan kon, zoo het al wilde, tegen dien sluikhandel weinig uitrigten, en voor vreemde Chinezen was het zelfs niet raadzaam zich in de buurt van Serapong te wagen.

Moeijelijkheden, door het bestuur van Poeloe Lawan in het afgeloopen jaar ter zake van de opiumpacht op de bedoelde eilanden ondervonden, zijn nu de oorzaak geweest dat omtrent de overdragt van die pacht en van de heffing van in- en uitvoerregten aan het Gouvernement eene regeling is tot stand gekomen even nadat de Indische Regering hare bekrachtiging had geschonken aan de acte, waarbij de souvereiniteit over Poeloe Lawan namens haar was aanvaard. Het hoofd der Chinezen op Serapong, die zich in 1876 de pacht van het opium-monopolie en van de kleine middelen op de eilanden voor tien jaren verzekerd had, was namelijk in den aanvang van 1881 overleden, en de tongkoe besar weigerde zijne erfgenamen als regthebbenden op de pacht te erkennen, daar hij het pachtcontract als eene uitsluitend aan den persoon van den pachter verleende gunst beschouwde. Hij stelde een nieuwen pachter aan, die echter reeds na weinige maanden, in Augustus, om verschillende redenen uit de pacht werd ontslagen. Deze — de Chinees Tjan Po — sloot zich nu bij de erven van zijn voorganger aan om elken nieuwen pachter te weren en bleef intusschen feitelijk de pacht uitoefenen. De nieuwe geregtigde, een Europeesch ingezetene van Bengkalis, die in Februarij 1881 ook de in- en uitvoerregten in Poeloe Lawan had gepacht, kon dientengevolge de pacht op Serapong niet aanvaarden. Tjan Po weigerde uitdrukkelijk haar uit handen te geven, en de Europesche pachter, die op zijne beurt het opium-contract, uiterlijk met ingang van 15 November, weder had overgedaan aan den opiumpachter te Singapore, tevens houder van de pacht te Bengkalis en van die te Riouw, zag zich buiten staat om de naar Serapong overgekomen gemagtigden van laatstbedoelde in het genot van de pacht te stellen. De tongkoe besar begaf zich nu in persoon naar Serapong, maar Tjan Po, ofschoon oogenschijnlijk zich meêgaande betoonende, wist door allerlei uitvlugten en lijdelijk verzet weder de overgave tegen te houden. Zijnerzijds werden zelfs allerlei middelen in het werk gesteld om den vorst vrees aan te jagen; o. a. werd een Engelschman, een gewezen klerk bij de politie te Singapore, op den vorst afgezonden om de regten van Tjan Po c. s. te steunen, en toen ook dat niet hielp, schijnt men zich verstaan te hebben met een mede te Singapore gevestigden Boeginesehen selawatang, die vroeger insgelijks naar de pacht had medegedongen. Deze kwam thans met de weduwe van den overleden pachter en een twintigtal Boeginesche handlangers te Serapong om den tongkoe besar een pachtcontract voor tien jaren af te dwingen.

De tongkoe besar, zijne onmagt gevoelende, besloot de hulp van het Gouvernement in te roepen, en kwam daartoe naar Bengkalis over, vergezeld van drie zonen en twee rijksgrooten: de datoe laksamana en de datoe bandar. De resident toonde zich tot het verleenen van de gevraagde hulp bereid, maar nam uit het voorgevallene aanleiding om de aanwezigen er op te wijzen dat eene overdragt van de pacht aan het Gouvernement moeijelijkheden, als zich nu hadden voorgedaan, in den vervolge zou kunnen voorkomen. Ook de sultan van Siak, die met zijn geheele rijksbestuur te Bengkalis vertoefde, gaf den tongkoe besar, zijn aanverwant, in bedenking om door een billijk voorstel de afdoening van de nog altijd hangende kwestie omtrent de overdragt van belastingen aan het Gouvernement mogelijk te maken. Het gevolg hiervan was dat de tongkoe besar bij eene schriftelijke verklaring dd. 29 December 1881 beloofde om, na afloop van de bestaande pachtcontracten (1 Februarij 1887 en 1 Januarij 1883), ten behoeve van het Gouvernement afstand te zullen doen zoowel van de in- en uitvoerregten als van de opiumpacht en daarbij behoorende kleine middelen in geheel Poeloe Lawan, met inbegrip van de eilanden, en zulks tegen eene jaarlijksche schadeloosstelling van f 10000 voor de regten en f 5000 voor de pachten. Tevens werd nu — daar de resident kort te voren het berigt had ontvangen dat de in 1879 gepasseerde acte betreffende de erkenning der Nederlandsche souvereiniteit over Poeloe Lawan door de Indische Regering bekrachtigd was — overgegaan tot de beëediging van den tongkoe besar als leenman van het Gouvernement. Deze plegtigheid had plaats op 1 Januarij 1882, daags vóór 's vorsten vertrek van Bengkalis, in tegenwoordigheid van zijn geheele gevolg en van den sultan en het rijksbestuur van Siak.

Den volgenden dag werd het gouvernements-stoomschip

Siak met eenige militairen en den controleur van Bengkalis naar Serapong gezonden (waarheen zich met een particulier stoomschip ook de tongkoe besar begaf), ten einde Tjan Po en zijne handlangers, zoomede den Boeginesehen selawatang met zijne bende, te sommeeren om het eiland te verlaten en hen des noods met geweld daartoe te dwingen. Tot dadelijkheden is het echter niet gekomen. Tjan Po was reeds naar Singapore vertrokken, en de weduwe van den vorigen pachter kwam, na de regeling van hare zaken op Serapong, aan boord van de *Siak* om naar Bengkalis te gaan, terwijl de Boeginesche bende vóór het verstrijken van den haar gestelden termijn van 24 uren zich van Serapong verwijderde. Aan de koelies van Tjan Po werd vergund voorloopig nog op het eiland te blijven, in afwachting van gelegenheid tot vertrek naar Singapore. Nadat de zaken tot voldoening van den tongkoe besar aldus geschikt waren, keerde hij naar Poeloe Lawan terug, en verliet ook de controleur Serapong. Eenige weken later werd genoemde ambtenaar nogmaals per *Siak* naar Serapong gezonden, waar hij alles rustig vond. Een vijftal koelies van den verdreven pachter waren nog ter plaatse aanwezig, maar gaven het voornemen te kennen om bij de eerste gelegenheid naar Singapore te vertrekken.

Onze verhouding tot de inlandsche bestuurders van de overige landschappen in de residentie Sumatra's Oostkust was in het afgeloopen jaar over het algemeen zeer bevredigend.

De in 't vorig verslag in korte trekken geschetste stand van zaken in Siak en op de daartoe behoorende eilanden heeft weinig of geen verandering ondergaan. De vóór eenige jaren onder Europesche leiding aangevangen tinontginning in de Siaksche bovenlanden (te Batoe Gadja in de Tapongstreken) is, na een tijd lang kwijnende en zelfs gestaakt te zijn geweest, in 't laatst van 1881 op nieuwe ondernemers overgegaan, die de zaak met kracht dachten te hervatten. Van eene andere zijde scheen er plan te bestaan om, met kapitaal uit Singapore, in Boven-Siak eene tapioca-onderneming te beginnen. Van de Siaksche onderhoorigheid Tanahpoetih wordt gemeld, dat het handelsverkeer er belemmerd werd door willekeurige heffingen, en dientengevolge de handelaren uit het binnenland hunne goederen niet meer naar Tanahpoetih, maar naar Laboean Batoe afvoerden.

In Kotta Pinang gaf eene in het begin van 1881 ontstane verwijdering tusschen den jang di pertoean en zijn rijksbestierder aanleiding tot moeijelijkheden, waarin herhaaldelijk het Europeesch bestuur moest tusschen beide treden, ten einde den jang di pertoean in zijn gezag te steunen. Over het tot stand komen van eene grensregeling tusschen Kotta Pinang en het tot Sumatra's Westkust behoorende landschap Si Langgé is reeds het noodige gezegd op blz. 8/9 hiervóór.

De toestand in Assahan, Kwaloe en Batoe Bara was bevredigend. De rust werd nergens verstoord. De jang di pertoean van Kwaloe wendde zich tot het bestuur met eenige bezwaren over de bestaande grenzen tusschen zijn gebied en Assahan, en kwam in October 1881 te Bengkalis om persoonlijk zijne belangen te bepleiten. De zaak werd door het hoofd van gewestelijk bestuur voorloopig geregeld. In het tot de afdeeling Assahan behoorende Battaksche landschap Goenoeng, — dat door vele Tobanezen, als zij naar de digtbij gelegen Assahansche handelsplaats Bandar Poeloe afkomen, wordt doorgetrokken, — bezocht de controleur o. a. de aan de onafhankelijke Battaklanden grenzende kampong Habokko. De radja aldaar, die meer onderhoorigen heeft dan eenig ander tot ons gebied behoorend Battaksch hoofd, deed zich als een zeer geschikt bestuurder voor.

In het afgeloopen jaar is de sedert lang tusschen Serdang en Deli aanhangige kwestie uit den weg geruimd betreffende zoowel het bezit als de grenzen van het landschap Senembah. De schikking komt hierop neder dat met medewerking van beide vorsten eene nieuwe grensregeling tusschen hunne rijken is tot stand gekomen, ten gevolge waarvan een deel van Senembah Serdangsch gebied geworden en het andere deel aan Deli verbleven is. Bovendien is door Deli afstand gedaan van de in Serdang gelegen onderhoorigheid Denai, welk kustlandschap door het Gouvernement aan Serdang is toegewezen. Aan de schikking ligt het, behoudens 's Konings bewilliging, door de Indische Regering goedgekeurde denkbeeld ten grondslag, dat in beide landschappen de belastingen overgaan in handen van het Gouvernement, wat Denai betreft tegen eene jaarlijksche uitkeering van f 2600 aan den soetan van Serdang, en wat Senembah betreft tegen eene jaarlijksche schadeloosstelling van f 1500, waarvan de helft aan Deli en de wederhelft aan Serdang ten goede komt. Als grens tusschen Serdang en Deli is nu aangenomen de Batang Koewis van haren oorsprong af tot daar waar zij zich vereenigt met de soengei Toean, en verder deze soengei tot aan zee. Ondanks de minnelijke beëindiging van deze gebiedskwestie is de verstandhouding tusschen beide vorsten nog niet geheel naar wensch. Tot verdere toenadering zal welligt kunnen bijdragen het door den soetan van Serdang beoogd huwelijk met eene zuster van den radja moeda van Deli. De nog jeugdige soetan van Serdang belooft onder goede leiding een geschikt bestuurder te worden. Tot zijne erkenning is de Indische Regering evenwel nog niet overgegaan, omdat deze zaak zamenhangt met eene aanhangige nadere regeling van Siak's verhouding tot verschillende staatjes ter oostkust van Sumatra.

In het afgeloopen jaar was er bijzondere prijs op te stellen dat onze invloed in Deli niet verslapte, en zulks in verband met den zich meer en meer openbarenden naijver tusschen twee invloedrijke leden der familie van den sultan, namelijk de radja moeda en de djaksa, welke laatstgenoemde door den sultan ontslagen werd. Terwijl den radja moeda fanatieke neigingen en weinig ingenomenheid met het Europeesch element werden toegeschreven, stond de djaksa, die steeds de tusschenpersoon was tusschen het inlandsch bestuur en de Europeanen, bekend als den Europeanen en Chinezen zeer genegen te zijn. Daar de afzetting van den djaksa had plaats gegrepen geheel buiten voorkennis van het Europeesch bestuur, dat indertijd wèl in zijne benoeming was gekend, achtte de resident het wenschelijk de tegen dien inlandschen ambtenaar gerezen grieven nader te onderzoeken. In den aanvang van 1882 was dit onderzoek zoo goed als afgeloopen; de afdoening der zaak werd echter door eene ziekte van den sultan vertraagd. Intusschen bleef onze verstandhouding met het Delisch bestuur naar wensch. In het najaar van 1881 is de sultan naar Bengkalis gekomen om den resident een bezoek te brengen. Met de hoofden (penghoeloe's) der Battaksche onderhoorigheden hadden de sultan en zijne rijksgrooten in December eene zamenkomst te Medan, om de verdeeling van de door de Battaks op te brengen hassil-tanah te bespreken, bij welke gelegenheid ten overstaan van den adsistent-resident werd vastgesteld dat de penghoeloe's $^1/_3$ van het te innen bedrag hebben af te staan aan den sultan, en dat de datoe's (Maleische districtshoofden), ieder voor zooveel zijn district betreft, mede $^1/_3$ zullen krijgen. Ten opzigte van de kustlandschappen Bedagei en Padang, tot Deli behoorende maar door Serdang daarvan afgescheiden, is de Indische Regering op een gelijken maatregel bedacht als waartoe, zoo als straks is gezegd, voor Denai besloten is, namelijk om ook dáár de in- en uitvoerregten en pachten aan zich te trekken. In Mei jl. is aan den resident opgedragen daarover met het Delisch bestuur te onderhandelen. Naar aanleiding van een gerezen verschil van gevoelen omtrent een ondergeschikt punt in de bestaande grensregeling van 1872 tusschen Deli en Langkat werd de grens, na plaatselijk onderzoek, tot genoegen van partijen eenigszins gewijzigd.

In Langkat liet de pangeran, die in 1879/80 ter bedevaart naar Mekka was geweest, ook na zijne terugkomst de zorgen van het bewind zooveel mogelijk over aan zijn oudsten zoon, Tongkoe Soeloeng, die tijdens de afwezigheid zijns vaders waarnemend bestuurder was geweest en zich als zoodanig van eene gunstige zijde had doen kennen. De pangeran zou gaarne Tongkoe Soeloeng als zijn opvolger aangewezen zien, ofschoon hij twee jongere zonen heeft die naar afkomst meer aanspraak op het bestuur zouden kunnen doen gelden daar zij uit vrije vrouwen geboren zijn, terwijl de moeder van Tongkoe Soeloeng eene Battaksche slavin was. Van die twee jongere zonen des pangerans mist echter de een, Tongkoe Hamsa, de vereischte geschiktheid, terwijl de ander, Toengkoe Moentil, wiens kandidatuur bij voortduring door zijne heerschzuchtige moeder wordt voorgestaan (verg. het verslag van 1880 blz. 13), de kinderjaren nog niet te boven is. Ten einde niet

reeds thans voedsel te geven aan tweespalt en kuiperijen, heeft de Indische Regering besloten om, in afwachting dat de noodzakelijkheid eener voorziening meer op den voorgrond treedt, de kwestie der bestuursopvolging in Langkat nog te laten rusten. In den loop van 1881 werden door den pangeran, in overleg met het Europeesch bestuur, maatregelen genomen om in het aan Tamiang grenzende gedeelte van zijn gebied, namelijk in de streek aan de Besitan-baai, en verder op Poeloe Kompei (verg. vorig verslag blz. 14), eene betere en blijvende contrôle te doen uitoefenen. Na eene opneming van het zielental is het inlandsch bestuur aldaar geregeld geworden en is de streek zoo goed mogelijk gezuiverd van verdacht volk dat er zonder bekend middel van bestaan rondzwierf.

In de Tamiangsche landschappen bleef het rustig sinds in den aanvang van 1881 de Atjehsche stroopers uit Modjopahit, van wie in 't vorig verslag sprake was, over de grenzen waren gejaagd. De noordelijke grens van Tamiang met Atjeh's oostkust (zie Indisch Staatsblad 1881 n°. 212) en de zuidelijke met Langkat werden in het afgeloopen jaar ten genoegen van de Tamiangsche en Langkatsche hoofden door het Gouvernement geregeld. De laatstbedoelde grens wordt gevormd, gerekend van zee af, door de rivier Aijer Masin stroomopwaarts tot aan de uitmonding der Poetjoek Aijer Tawar; verder door dit zijriviertje tot aan zijn oorsprong, en eindelijk door de waterscheiding tusschen de Simpang-Kiri en de rivieren die zich ten zuiden van de Aijer Masin in zee storten. Over de gezindheid van de hoofden en bevolking van Tamiang viel in 't algemeen niet te klagen. Een geschil tusschen den radja bandahara van Tamiang en het hoofd van Soengei Joe, welke laatste geweigerd had zijne verpligtingen jegens den radja bandahara ten aanzien van de betaling der peper-hassil na te komen, werd door bemoeijingen onzerzijds bijgelegd. De schuldigen aan de in 1880 bedreven moorden te Seroewaij en Boekit Kramat werden te Tandjong Poera door de karapatan van Beneden-Langkat gestraft. Aan twee hunner werd de doodstraf, waartoe zij veroordeeld waren, voltrokken; de anderen, acht in getal, werden veroordeeld tot twintig jaren dwangarbeid.

Omtrent den algemeenen toestand der residentie Sumatra's Oostkust over 1881 kan nog het volgende worden aangeteekend. Terwijl de landbouw zich uitbreidde en de gezondheidstoestand gunstig was, viel ook over de veiligheid niet veel te klagen. De regtsbedeeling ondervond geene belemmeringen. Bewegingen op godsdienstig gebied werden niet waargenomen. Er togen meer hoofden uit Deli en Langkat naar Mekka dan vroeger, maar dit is een natuurlijk gevolg van de toeneming hunner inkomsten sedert de vestiging van Europesche landbouw-ondernemingen, en dus niet aan bijzonderen geloofsijver toe te schrijven. Omtrent uitbreiding van den Islam onder de bevolking van het binnenland wordt niets vermeld. In de afdeeling Deli, waar twee vaste Roomsch-Katholieke geestelijken gevestigd zijn, werden weder enkele Klingalezen en Chinezen (koelies) tot het Christendom bekeerd. Over het plan eener Roomsch-Katholieke missie onder de Battaks der residentie Sumatra's Oostkust zie men hoofdstuk **K** afd. III van dit verslag.

§ 10. *Riouw en onderhoorigheden.*

Behoudens eenige kleine ongeregeldheden die zich weder hier en daar onder de Chinezen voordeden, werden in den Lingga-Riouw-archipel de rust en orde niet verstoord. In de afdeeling Lingga was de gezondheidstoestand niet gunstig. Tot bestrijding van de koortsen, die daar epidemisch heerschten, werden van bestuurswege geneesmiddelen verstrekt. Ter hoofdplaats van gemelde afdeeling leed de Chinesche en Klingalesche bevolking in September 1881 een gevoelig verlies door het afbranden van hare wijk. De schade werd begroot op omstreeks 30 000 dollars. Tot leniging van den nood werden van bestuurswege onder de niet-inheemsche bevolking van het gewest inzamelingen gehouden. De gambier- en peperaanplantingen slaagden in 1881 naar wensch; de marktprijzen waren beter dan in vorige jaren. Desniettemin bleef de stemming, waarin handel en nijverheid verkeerden, over het algemeen gedrukt.

De reorganisatie van het regtswezen (verg. hoofdstuk **F** hierachter) vorderde eene geringe verandering in het van 1857 dateerende contract met den sultan van Lingga-Riouw. De gewenschte nadere voorziening kwam tot stand bij eene suppletoire overeenkomst dd. 17 October 1881, welke kort daarop door de Indische Regering bekrachtigd is.

Van bestuurswege werd in 1881 een paar malen de stand van zaken opgenomen in de tot Lingga-Riouw behoorende eilanden-groepen in de Chinesche zee, te zamen de afdeeling Poeloe Toedjoe vormende. De reizen bepaalden zich tot eenige der Anambas- en Natoena-eilanden. De regtstreeksche aanleiding tot deze togten bestond eensdeels in het berigt dat een viertal Soloksche roovers-praauwen in de wateren der Anambas-eilanden waren gezien, anderdeels in mededeelingen van den sultan over het aanwezen van antimonium-erts op Serasan en Boengoeran (Natoena-groepen). De algemeene stand van zaken op de bezochte eilanden werd vrij bevredigend bevonden en bepaaldelijk werd geconstateerd dat men nergens last van zeeroovers had gehad. De berigten omtrent het voorkomen van antimonium werden echter niet bevestigd, zoodat de resident geen aanleiding vond om aan de Indische Regering de zending van een mijn-ingenieur in overweging te geven. Op de Zuid-Natoena-eilanden, van welke Serasan het voornaamste is, moet de handel vrij belangrijk zijn. De uitvoerartikelen zijn vooral klappers en verder klapperolie, sago, tripang, karet, ligmatjes enz., terwijl rijst en lijnwaden, benevens opium (waarvan de bevolking dezer eilanden veel gebruik maakt) tot de voornaamste invoerartikelen behooren. Veel welvaart viel op Serasan niet te bespeuren. Van de Noord-Natoena-groep werden alleen het westelijke (onbewoonde) gedeelte van Boengoeran en verder de eilanden Sededep en Sedanon bezocht. Hier maakt de bevolking, die zich onledig houdt met de vervaardiging van fraaije ligmatjes, toedoeks en vruchtendeksels (toetoep sadjie), weinig gebruik van opium. Op Sedanon vindt men eene groote door ruim 100 gezinnen bewoonde Maleische kampong, die er zeer welvarend uitzag.

Ook eenige der op den vasten wal van Sumatra gelegen onderhoorigheden van het Lingga-Riouwsche sultanaat, welke door gemagtigden van den sultan of den onderkoning bestuurd worden, zijn in 1881 een paar malen van gouvernementswege bezocht, en wel de benoorden Mandah en Indragiri gelegen landstreken Danei en Ketemen (of Kateman), waar in ettelijke jaren geen Europeesch ambtenaar zich vertoond had. Een 20tal aan de beide oevers der kleine Danei-rivier verspreid staande huizen vormen de hoofdkampong van Danei. Zij ligt een uur roeijens van den mond der rivier verwijderd en hare bewoners (allen Maleijers) drijven eenigen handel in sago, getah en rottan. Van meer belang is Ketemen, insgelijks eene Maleische nederzetting, uit omstreeks 500 gezinnen bestaande. In elk der beide onderhoorigheden is een Chinesche opiumpachter van den onderkoning van Riouw gevestigd, en in Ketemen wonen bovendien nog een 30tal Chinezen, die hun bestaan in den handel vinden. Het landschap Ketemen, dat zich een weinig bezuiden Danei uitstrekt, wordt door eene rivier van denzelfden naam doorsneden, die, naar men beweert, met weinig diepgaande stoomschepen, zoo als de *Koetei* van de gouvernementsmarine, tot ongeveer 12 uur stoomens van de monding bevaarbaar is. Aan weerszijden van de rivier liggen verscheidene vrij bevolkte kampongs. Ook hier bestaat de uitvoer meest uit boschproducten en vooral uit sago, van welk laatste artikel de jaarlijksche uitvoer op meer dan 20 000 pikols wordt geschat.

Omtrent de landschappen Mandah en Reteh is, na het in 't vorig verslag vermelde, niets van aanbelang vernomen.

In Indragiri, mede aan Riouw-Lingga onderhoorig, doch onder een eigen soetan staande, viel in den verwarden inwendigen toestand geen verbetering op te merken. Hierin zal wel geen verandering komen zoolang de talrijke vorsten afstammelingen hun schadelijk overwigt over den soetan en den radja moeda (rijksbestierder), die beide aan het gebruik van opium verslaafd zijn, blijven uitoefenen. Maar al te vaak gelukt het aan deze klasse van onderdanen des soetans om den invloed van den ter hoofdplaats Ringat geplaatsten controleur te overschaduwen ten nadeele van de bevolking, die, niettegenstaande de vele onder haar aanwezige hadji's, over het algemeen niet fanatiek is en geacht wordt eene goede gezindheid jegens ons gezag te koesteren. Sedert de aanstelling van den bedoelden controleur (in den aanvang van 1879) hebben zich te Ringat meer en meer Chinezen gevestigd en is het handelsvertier er

merkbaar toegenomen. Terwijl in de laatste acht maanden van 1879 gemiddeld per maand te Ringat werd ingevoerd voor eene waarde van f 9180 en uitgevoerd voor eene waarde van f 6130, bedroegen de cijfers van 1880 gemiddeld f 14 625 en f 13 913 per maand, terwijl de handelsbeweging in 1881 nog levendiger moet geweest zijn. 't Meest wordt handel gedreven in rijst en zout, waarvan groote hoeveelheden van Singapore worden aangevoerd, en in boschproducten, die niet alleen uit het binnenland van Indragiri zelf, maar ook uit Kwantan en de Djambische bovenlanden naar Ringat worden gebragt om van daar naar Singapore te worden verscheept. Het schijnt dat personen uit de bovenlanden van Djambi, vooral zij die ter bedevaart naar Mekka gaan, hun weg naar Singapore veelal over Indragiri nemen. Van de Batang-Hari (Boven-Djambi) loopen goed begaanbare voetpaden naar een zijtak van de Indragiri-rivier. Deze laatste stroom is, als de berigten dienaangaande juist zijn, in den regentijd ver landwaarts in, tot zelfs in Kwantan toe, voor stoomsloepen van 4 à 5 voet diepgang bevaarbaar.

In de laatste maanden is er eene ongunstige wending gekomen in onze betrekkingen met Indragiri, ten gevolge van de gedragslijn die de soetan, zeer tegen den zin van het gros der bevolking, zoowel tegenover het Gouvernement als tegenover den sultan van Lingga heeft aangenomen toen van hem de uitlevering geëischt werd van zekeren Said Begab, een zijner aanverwanten die in 1878 (verg. het verslag van 1879 blz. 19) wegens verregaande knevelarij naar Makasser gerelegeerd, maar in 1881 van daar ontvlugt was en zich in Indragiri verborgen hield. Eene briefwisseling tusschen den resident en den soetan, gevolgd door de zending van den adsistent-resident van Lingga, bleef zonder uitwerking. In plaats van aan het verzoek tot uitlevering gevolg te geven, waartoe hij ingevolge het bestaande contract met het Gouvernement verpligt was, bleef de soetan slechts aandringen op begenadiging van Said Begab. Daarop verscheen de adsistent-resident in October met een oorlogschip (de *Salak*) voor de hoofdplaats Ringat; in tegenwoordigheid van den controleur van Indragiri, van de equipage der *Salak* en van vertegenwoordigers des sultans van Lingga overhandigde hij den soetan, die slechts schoorvoetend verschenen was, een naderen brief van den resident, waarin, op bekomen last uit Batavia, de betuiging van 's Gouvernements ontevredenheid uitgesproken en de soetan aangemaand werd om zich niet langer aan de naleving van zijne verpligtingen te onttrekken. De vorst liet toen — althans schijnbaar — zijne ontwijkende houding varen en beloofde zonder omwegen pogingen te zullen aanwenden om Said Begab, die gezegd werd niet meer te Ringat te zijn, in het binnenland te doen opsporen. In Januarij jl. liet de soetan echter den resident weten dat het hem niet mogelijk was Said Begab uit te leveren, daar deze Indragiri verlaten en naar de Djambische bovenlanden de wijk genomen had. Vermits volstrekt niet gebleken was dat de soetan in werkelijkheid eenigen maatregel genomen had om aan den eisch tot uitlevering te voldoen, werd thans van gouvernementswege niet alleen die eisch gehandhaafd voor het geval dat Said Begab in Indragiri mogt terugkeeren, maar is bovendien in Maart jl. van den soetan gevorderd dat hij naar Riouw zou opkomen ten einde èn bij den resident èn bij den sultan van Lingga over het gebeurde zijn leedwezen te betuigen en zijne verontschuldigingen aan te bieden. Zoolang Said Begab niet uitgeleverd of althans zoolang aan laatstbedoelde vordering niet voldaan is, wordt als dwangmaatregel de Indragiri-rivier door eene voldoende scheepsmagt voor allen in- en uitvoer gesloten gehouden. Die maatregel, waarmede de tijdelijke terugroeping van den controleur en zijn personeel uit Ringat gepaard ging, is den 25sten Maart jl. in werking getreden, nadat vooraf aan 's Gouvernements regtstreeksche onderdanen in Indragiri, zoomede aan de zich daar tijdelijk ten handel bevindende personen, de gelegenheid was gegeven om zich des verkiezende met hunne bezittingen te verwijderen. Vele Chinezen en ook verscheidene Maleijers hebben daarop, uit vrees voor de willekeur der anak radja's, Indragiri verlaten. De radja moeda is, bij afwezigheid van den soetan, die zich in de bovenlanden teruggetrokken had, verantwoordelijk gesteld voor de ongeschonden bewaring van het gouvernements-établissement te Ringat. Voorts werd aan het bestuur van Indragiri bekend gemaakt dat de controleur met zijn personeel voorloopig aan boord van een der stoomschepen zou blijven, waar hij te spreken zou zijn wanneer de soetan of zijne gemagtigden met het Gouvernement in aanraking wenschten te komen. Omstreeks half April rigtten de soetan, die zich toen weder ter hoofdplaats ophield, en de radja moeda ieder een schrijven aan den controleur, waarin zij hem verzochten naar Ringat te willen komen, daar de soetan met hem in overleg wenschte te treden over de beëindiging van de hangende kwestie. Uit den aard der zaak is op die uitnoodiging een weigerend antwoord gegeven, daar de soetan eerst moest voldoen aan de hem opgelegde verpligting om naar Riouw te komen. Den soetan is alsnog de raad gegeven om zoo spoedig mogelijk aan het verlangen der Regering te voldoen. Said Begab hield, naar algemeen beweerd werd, in den laatsten tijd steeds verblijf te Pangkallan, eene kampong in het binnenland van Indragiri, grenzende aan de Djambische bovenlanden. Volgens berigt van den bevelhebber der op de Indragiri-rivier gestationeerde scheepsmagt dd. 29 Maart, was de inlandsche bevolking, die zich niet vijandig aanstelde, ruim van rijst en zout, doch slecht van opium voorzien, en beloofde de te veld staande nieuwe rijstoogst eene bijzonder goede opbrengst.

§ 11. *Banka.*

Ook over het afgeloopen jaar valt weinig bijzonders aangaande Banka mede te deelen. De gezondheidstoestand was over het algemeen gunstig. De langdurige droogte in 1881 werkte nadeelig op den arbeid in de tinmijnen en dientengevolge op de welvaart der Chinesche mijnwerkers. Hierdoor wordt volgens den resident het anders zeldzame, maar in de laatste maanden herhaaldelijk voorgekomen, feit verklaard dat Chinesche vrouwen met inlanders huwden.

Aan het districtshoofd van Muntok werd als erkenning van zijne goede diensten de titel van toemenggoeng verleend.

Onder de heidenen, die nog in de districten Blinjoe en Soengeiliat worden aangetroffen, bleef de Islam veld winnen. Het getal Christen-Chinezen (Roomsch-Katholieken) nam daarentegen niet toe.

§ 12. *Billiton.*

Zoowel de zeer gunstige uitkomsten van den landbouw als de ruime tinproductie bevorderden in 1881 de algemeene welvaart. Op politiek terrein viel niets bijzonders voor. De veiligheid kon voldoende heeten, en de gezondheidstoestand was zeer gunstig.

§ 13. *Westerafdeeling van Borneo.*

Over het algemeen was de stand van zaken in dit gewest in 1881 niet zoo gunstig als in het voorafgegane jaar. Verscheidene sneltogten werden door Batang Loepar-Dajaks ondernomen, meerendeels echter op aansporing van Dajaks van Serawak. In Februarij jl. drongen zelfs verschillende Batang Loepar-hoofden van Serawak met eene groote magt ons gebied binnen, ten einde zich te mengen in een geschil tusschen hunne stamgenooten aldaar en de mede aan ons onderhoorige Ambalau- (Embaloh-) Dajaks, in wier gebied een drietal onzer Batang Loepars waren gesneld, niet echter door de Ambalau-Dajaks, maar door anderen uit de Boven-Kapoeas, die de Ambalau-streken waren doorgetrokken. Onze Batang Loepars lieten zich door den controleur der Boven-Kapoeas tot eene vreedzame oplossing van het geschil overhalen; de Serawak-Dajaks waren hierover verbitterd en wilden nu alleen tegen de Ambalau-Dajaks optrekken. Kleine Serawaksche benden, die zich op marsch bevonden naar den hoofdtroep, zwierven gedurig rond in den omtrek van onze versterking te Nanga Badau, kennelijk met het doel om onze Dajaks alsnog tot deelneming aan den togt over te halen. Op het berigt daarvan rukte de militaire kommandant van Nanga Badau uit, en het gelukte hem 7 Dajaks van Serawak met de wapenen in handen te vatten. Daar de hoofdleiders niettemin met het voorbereiden van den aanval schenen voort te gaan, werd onzerzijds ook naar de Ambalau-streken eenige magt afgezonden, waardoor de aanval der Serawak-Dajaks voorkomen werd. Het

valt echter te betwijfelen of zij hun voornemen voor goed hebben opgegeven. Volgens mededeelingen van den thans afgetreden resident scheen de medewerking van de Serawaksche autoriteiten in het wederkeerig bewaren van de rust in de grensstreken gedurende den laatsten tijd niet die resultaten te hebben, die men bij de in 1880 gehouden zamensprekingen (verg. het verslag van dat jaar, blz. 14, noot 2) zich daarvan had voorgesteld.

Hier en daar kwamen ook weder verwikkelingen voor tusschen de Maleische vorsten en hunne Dajaksche onderdanen, die weigerden de verschuldigde hassil te betalen. Om die reden verlieten o. a. de Kantoe-Dajaks, behoorende onder Salimbouw, voor het meerendeel de door hen bewoonde streken om zich onder andere Dajaksche stammen in het gewest te vestigen, terwijl de hulp van het Europeesch bestuur noodig werd geacht om de Songkong-Dajaks van de Boven-Sekajan, die zich tegen het gezag van Sanggouw verzetten, tot rede te brengen. Een 50tal tromplaad-geweren met munitie werden tot dat einde aan den panembahan in leen afgestaan. In Sintang werd door het Europeesch bestuur, gesteund door eenige militaire magt, eene oproerige beweging onder de Merka- en Djoengkit-Dajaks bij tijds en zonder eenig bloedvergieten onderdrukt. De hoofdaanlegger, zekere Meradjan, en zijne voornaamste medepligtigen werden gevat en door den landraad te Sintang tot dwangarbeid veroordeeld.

Een der raddraaijers van vroegere ongeregeldheden in Sintang werd door den panembahan verbannen. De Indische Regering gelastte zijne overbrenging naar een ander deel van het gewest, namelijk naar de Karimata-eilanden, die hem als verpligte verblijfplaats werden aangewezen. Ook uit Sanggouw werd een voor de rust van het landschap gevaarlijk persoon verwijderd, namelijk de vader van den rijksbestierder, die als de hoofdoorzaak moest worden aangemerkt van het door laatstgenoemde gepleegd verzet tegen den panembahan (verg. vorig verslag blz. 15/16). Deze balling werd op Java, ter hoofdplaats Poerwakarta (Krawang), geïnterneerd.

In Mampawa kwamen, ten gevolge van eene verwijdering tusschen den panembahan en den pangeran bandahara, verscheidene wederregtelijke handelingen van den eerstgenoemde aan het licht, daarin bestaande dat hij schuilplaats verleende aan gedeserteerde militairen en misdadigers en zonder eenig regt personen als pandeling aanhield. De panembahan werd daarover door den resident ernstig onderhouden.

In het begin van het afgeloopen jaar werd de oudste zoon van den sultan van Pontianak plegtig als bestuursopvolger erkend. In Landakh kwam de waarnemende panembahan te overlijden, nog vóórdat hij het bewind aan den meerderjarig geworden erfelijken opvolger had overgegeven. Daar ook deze laatste, kort na zijne optreding (Junij 1881), overleed, met achterlating van een minderjarigen zoon, moest andermaal een regentschap worden ingesteld, dat aan een der geschiktste mantri's, pangeran Wira Nata, is opgedragen.

Met de bestuurders van verschillende landschappen in dit gewest zijn in den laatsten tijd namens het Gouvernement nieuwe of suppletoire overeenkomsten gesloten. Een achttal werden nog in 1881 door de Indische Regering bekrachtigd, namelijk het nieuwe contract met Simpang dd. 18 Junij 1881, strekkende ter vervanging van dat van 1861, benevens de suppletoire contracten van 1880 en 1881 met Piassa, Mampawa, Koeboe, Sintang, Sekadouw, Meliouw en Matan, uitsluitend handelende over de uitoefening van justitie en politie.

Onder de talrijke Chinezen in de Westerafdeeling van Borneo heerschte eene goede stemming jegens ons bestuur. Alleen in Landakh werden ten gevolge van den minder goed geslaagden mijnarbeid eenige moeijelijkheden ondervonden bij de inning van de bedrijfsbelasting.

De gezondheidstoestand was in het afgeloopen jaar over het algemeen gunstig; wel deden zich hier en daar gevallen van pokken voor, maar door tijdige maatregelen, van bestuurswege genomen, werd de ziekte spoedig in haren voortgang gestuit. De rijstoogst leverde vrij bevredigende uitkomsten op. In den handel heerschte daarentegen niet veel vertier.

§ 14. *Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo.*

Onder het Mohammedaansche deel der bevolking van dit gewest openbaarde zich in het afgeloopen jaar een meer opgewekt godsdienstig leven, vermoedelijk ten gevolge van een zoowel hier als elders in den Archipel verspreid gerucht omtrent den aanstaanden ondergang der wereld. Althans in een niet-onderteekenden zendbrief, die in de afdeeling Amoenthai verspreid was en waarvan in Julij 1881 een afschrift in handen der politie is gekomen, werd bedoelde gebeurtenis als zeer aanstaande aangekondigd en werden de geloovigen aangespoord tot het doen van goede werken. In dat geschrift straalde wel is waar geen geest van opruijing tegen ons bestuur door, maar het had toch de strekking om de gemoederen der Mohammedanen in beweging te brengen. Zonder opzien te baren, betrachtte het bestuur bijzondere waakzaamheid, vooral omdat in de afdeeling Amoenthai de dweepzieke menigte door onruststokers zoo ligtelijk tot verzet is over te halen, en aldaar in September, onder de bevolking van het district Batang Alai, door sommigen zelfs het gerucht werd rondgestrooid dat onlusten voorbereid werden met het doel om pangeran Hidaijat, bekend uit den opstand van 1859, weder aan het gezag te brengen. Uitingen van een bestaanden geest van verzet deden zich echter in 1881 nergens voor. Ook in de meer afgelegen streken, die door den resident bezocht werden, vond hij overal een rustigen staat van zaken, zoo bijv. in Maart van het afgeloopen jaar, toen hij eene reis maakte langs de Barito tot Moeara Lahai, en in April en Julij, toen de streken langs de Kapoeas (tot aan Kotta Tapen) en die langs de Kahajan (tot aan Rawi) door hem werden bezocht.

In Maart en April jl. zijn echter geruchten in omloop gekomen omtrent vijandige plannen die in de Boven-Doessoen (afdeeling Doessoen- en Dajaklanden) zouden worden gesmeed door de zonen der vroegere opstandelingshoofden Antassari en Soerapatti, die zich in de nagenoeg ontoegankelijke streken van gemelde afdeeling hebben teruggetrokken. Onder de bevolking, ook in Amoenthai, begonnen die geruchten al meer en meer geloof te vinden, hetgeen o. a. hieruit bleek dat met zekere gejaagdheid veel zout werd ingeslagen uit vrees dat bij het uitbreken van onlusten de pakhuizen welligt gesloten zouden worden. Ten einde zich van den staat van zaken te vergewissen, heeft in April jl. de adsistent-resident der Doessoen- en Dajaklanden zich naar de Boven-Doessoen op reis begeven, en volgens een voorloopig rapport uit Moeara Teweh is in de gezindheid der op het eerste gedeelte van zijne inspectie bezochte kampongs (die tusschen Boentok en Moeara Teweh) niets verontrustends bespeurd. Allerwegen werd echter geklaagd over heffingen die de hoofden van Lahai zich veroorloofden, zoo het heette voor het vieren van zekere feesten, o. a. ter herinnering aan den dood van een der pangeran's die in de onlusten van 1859 eene voorname rol had gespeeld. De adsistent-resident, die aan het districtshoofd der Boven-Doessoen gelast had de bedoelde heffingen te doen staken, was alsnu voornemens tot Lahai op te stoomen, en als ongunstige berigten hem daarvan niet terughielden, zijne reis verder tot Laoeng te vervolgen. Te Bandjermasin werd de toestand der Boven-Doessoen, zelfs al mogten de bestaande vermoedens zich bevestigen, niet donker ingezien, en voor eene uitbreiding van de onlusten, bijaldien zij in die verre binnenlanden mogten uitbreken, weinig vrees gekoesterd, op grond dat in de gouvernementslanden van dit gewest het Europeesch gezag reeds te goed gevestigd is. Uit de laatste berigten blijkt dat de bevolking in die streken werkelijk tot verzet is overgegaan. Op de Boven-Barito was, volgens in Junij jl. te Batavia ontvangen tijdingen, op een gouvernements-stoomschip geschoten, in verband waarmede de Gouverneur-Generaal, ter versterking van de in het gewest aanwezige militaire magt, op aanvraag van den resident een half bataillon infanterie derwaarts had gezonden.

De over het afgeloopen jaar ontvangen berigten komen verder nog op het volgende neder.

Het getal der naar Mekka vertrokken bedevaartgangers was vrij wel gelijk aan dat van vorige jaren. Onder het heidensche gedeelte der bevolking kwamen bekeeringen tot den Islam nog steeds voor. De evangelisatie onder de Dajaks door zendelingen van het Rijnsche zendingsgenootschap te Barmen maakte betrekkelijk weinig vorderingen. De scholen dier zendelingen werden echter iets meer bezocht dan in 1880, omdat de kinderen, ten gevolge van den

beter geslaagden rijstoogst, minder dan in dat jaar hunne ouders moesten behulpzaam zijn bij het zoeken van andere middelen tot levensonderhoud.

De gezondheidstoestand was in 1881 niet gunstig; behalve de cholera, die in October ter hoofdplaats Bandjermasin uitbrak en sedert, vooral in de digtbevolkte afdeelingen Bandjermasin en ommelanden en Amoenthai, tal van offers eischte, deden zich in de bovenlanden van Sampit en van de Dajaklanden gevallen van pokken voor, die, naar men vermoedt, van Melawi (Westerafdeeling van Borneo) waren overgebragt. Aan de krachtige toepassing der vaccine in de bedreigde streken en aan de handhaving door de Dajaks zelven van een stelsel van afsluiting der besmette plaatsen mag het welligt worden toegeschreven dat laatstbedoelde ziekte geen verdere uitbreiding verkreeg.

De opbrengst der rijstcultuur liep in de verschillende streken van dit gewest zeer uiteen, maar mogt toch in algemeenen zin bevredigend heeten. In een paar leenrijken ter oostkust (Pagattan-Koesan en Goenoeng Taboer) was de oogst van dit voedingsmiddel buitengewoon overvloedig; in het eerstgemeld landschap moesten lieden van elders komen om bij de inzameling behulpzaam te zijn.

In de zoogenaamde Tanah Boemboe-districten ter oostkust, welke door van gouvernementswege aangestelde hoofden worden bestuurd, bleven de in 't vorig verslag geschetste toestanden zonder noemenswaardige verbetering. Vele inlandsche hoofden aldaar maken zich nog schuldig aan onregtmatige handelingen, waartegen niet voortdurend kan worden gewaakt. Een der geschiktste bestuurders, het hoofd van Poeloe Laut, kwam in het voorjaar van 1881 te overlijden; in afwachting van de aanstelling van een definitief hoofd werd voorloopig zijn zoon met de leiding der zaken belast.

Ook in een der leenrijken, namelijk in Sambalioeng, viel omstreeks dienzelfden tijd het bewind open door overlijden van den sultan. Met algemeene instemming der rijksgrooten is het bestuur voorloopig in handen genomen door den indertijd aangewezen opvolger. Door een verzuim was in het nieuwe contract met Boeloengan van 1878 onder de geoorloofde heffingen niet genoemd de bestaande en krachtens de adat den sultan toekomende belasting van 10 pct. op de ingezamelde boschproducten. Op verzoek van het inlandsch bestuur van Boeloengan is de Indische Regering er in 1881 toe overgegaan die heffing alsnog te wettigen.

Onze vestiging in het noorden der tot dit rijk behoorende Tidoengsche landen, namelijk aan de Tawau-rivier (St. Lucia-baai), breidt zich uit. Aan den regteroever dier rivier, waarheen thans ook, wegens de meerdere nabijheid van de bedoelde vestiging, de aanvankelijk aan den linkeroever geplaatste vlaggestok is overgebragt, komen zich van lieverlede inlanders vestigen in eene regelmatig aangelegde kampong. Bij het eind van 1881 telde die kampong reeds omstreeks 150 zielen, uitsluitend Tidoengers. Ook in 1881 kwam het een paar malen voor dat een Engelsch oorlogschip onze vestiging bezocht en zich met onze autoriteiten in aanraking stelde. De Tawau-rivier wordt gezegd slechts tot op een uur roeijens van hare monding goed bevaarbaar te zijn; zelfs kleine sampans moeten bezwaarlijk hooger kunnen opvaren.

De algemeene toestand in de Berousche en Tidoengsche landschappen getuigt niet van vooruitgang of ontwikkeling. De oorzaken daarvan schijnen voor een groot deel te zoeken in magteloosheid der sultans. In Koetei, althans in de streken die niet te ver van den bestuurszetel verwijderd zijn, is het in dit opzigt iets beter gesteld. De sultan van dit rijk deed in 1881 eene reis naar Celebes, naar het schijnt ter gelegenheid van de verloving zijner eenige zuster met den oudsten zoon van den vorst van Goa. Zoowel bij aankomst als bij vertrek bragt hij den gouverneur te Makasser een officieel bezoek.

Aan den slaven-invoer en zeeroof ter noord-oostkust van Borneo heeft de onafgebroken bekruising door onze oorlogschepen veel afbreuk gedaan, en het blijkt meer en meer dat de wateren in die streken door de Soloksche slavenhandelaren gemeden worden.

In Kottawaringin vond het in 't vorig verslag (blz. 17/18) bedoelde onderzoek plaats tot wegneming van eene onzekerheid nopens de grens der residentie Westerafdeeling van Borneo; de stukken waren echter in het begin van dit jaar nog niet aan het oordeel der Indische Regering onderworpen.

§ 15. *Celebes en onderhoorigheden.*

In 's Gouvernements regtstreeksch gebied hadden in 1881 eenige weinig beduidende ongeregeldheden plaats, namelijk in Januarij op Saleijer, ten gevolge van eene minder goed geleide regentsverkiezing en daarop gevolgde eenigszins overijlde handelingen van den besturenden ambtenaar, en in Mei in de onderafdeeling Takalar op Celebes, door oneenigheid onder de leden eener aanzienlijke kraengsfamilie, ten gevolge waarvan één hunner met een 20tal gewapende volgelingen een paar aanhangers van de tegenpartij vermoordde. Vermits dergelijke familie-twisten, wegens den invloed dien de kraeng's en daeng's nog op het volk uitoefenen, dikwijls eene geheele streek in beroering brengen, omdat voor elke partij niet zelden honderde aanhangers optreden die zich niet ontzien tot gewelddadigheden over te gaan, achtte de gouverneur het raadzaam in Takalar eenig magtsvertoon te ontwikkelen, ten einde de zaak in hare geboorte te fnuiken. De gouverneur begaf er zich heen met den gewestelijken militairen kommandant en eene kleine kolonne uit het garnizoen van Makasser. De troepen behoefden evenwel niet werkdadig op te treden, en reeds na verloop van vier dagen waren zij ter hoofdplaats terug, nadat de straks bedoelde kraeng en zijne medepligtigen gevat waren en alle vrees voor verdere ongeregeldheden geweken was.

Onder de hoofden en grooten in de gouvernementslanden neemt het vertrouwen in ons bestuur meer en meer toe. De gewezen opstandeling Kraeng Bonto Bonto en zijne zonen leefden steeds rustig in de onderafdeeling Pangkadjene en kwamen vrijwillig hunne opwachting maken bij den gewestelijken bestuurder, toen hij die onderafdeeling bezocht. Meer en meer toonen zij in aangelegenheden van allerlei aard prijs te stellen op de voorlichting en de beslissing van het Europeesch bestuur. Minder rustig is de houding van Bonto Bonto's broeder, Kraeng Oedjoeng, die voortdurend aanleiding geeft tot verwikkelingen door het opwerpen van verschillende kwestien, o. a. betreffende erfenissen, die reeds lang geregeld zijn.

Over de veiligheid van personen en goederen viel ook in het afgeloopen jaar niet te klagen.

De gezondheidstoestand was over het algemeen gunstig. Met uitzondering van de bewoners der hoofdplaats, onder welken zich enkele gevallen van cholera voordeden, bleef in 1881 de bevolking van dit gewest van epidemische ziekten bevrijd.

Alhoewel de gunstige koffijoogst iets meer levendigheid te weeg bragt dan in 1880, was toch de handel doorgaans lusteloos. De rijstbouw leverde over het geheel zeer goede uitkomsten op.

Met de verschillende inlandsche staten bleef het bestuur in goede verstandhouding, vooral met Goa en Boni, welke rijken, wegens hunne ligging in de nabijheid van het regtstreeksch gouvernementsgebied, het meest met onze autoriteiten in aanraking komen.

De Mandharsche staatjes werden in 1881 driemalen door een Europeesch ambtenaar bezocht, met het doel om geschillen uit den weg te ruimen, welke tusschen die landschappen onderling of tusschen één der radja's en zijn hadat gerezen waren. Mandhar blijft voortdurend ten prooi aan inwendige verdeeldheid tusschen de bestuurders van hoogeren en lageren rang; die geschillen oefenen wel is waar geen invloed naar buiten, maar in Mandhar ondervindt vooral de kleine man de nadeelige gevolgen daarvan.

In April 1881 overleed de vorstin van Soeppa op Celebes, en een paar maanden later de sultan van Bima op Sumbawa; de eerste werd opgevolgd door hare dochter, gemalin van een gewezen vorst van Soppeng, de laatste door zijn broeder.

Ten einde meer aanrakingen te verkrijgen met de kuststreken van het rijk Laiwoei, waarover in 't vorig verslag (blz. 18/19) uitvoerige mededeelingen zijn gedaan, is besloten om de Kendari- of Vosmaers-baai geregeld door een der op contract met het Gouvernement varende mailbooten te laten aandoen.

In den aanvang van 1881 werd op Sumbawa in het sultanaat van dien naam eenige onrust gestookt door een aldaar gevestigden Balinees, zich noemende Imam Mahadi, die eene nieuwe godsdienstleer verkondigde en zich daarbij uitgaf voor een uit den dood verrezen vorst der oudheid. Door den sultan van Sumbawa opgeroepen, weigerde hij te verschijnen en ging zelfs tot gewapend verzet tegen

de tot hem gezonden boodschappers over. Toen de sultan hem daarop tot onderwerping wilde dwingen, kwam het tot een treffen, waarbij de aanhang van genoemden onruststoker uiteengedreven en hij zelf zoo zwaar gewond werd dat hij aan de gevolgen overleed. Volgens de berigten van een gouvernements-ambtenaar, die tot onderzoek van het gebeurde naar Sumbawa gezonden werd, moet de steun, dien MAHADI gevonden heeft, hieraan worden toegeschreven, dat velen ontevreden waren over het bestuur van den sultan, die al jaren lang draalde met de vervulling van de betrekking van deija ranga (rijksbestierder). De sultan wenschte (in overeenstemming met de meeste leden van den hadat) zijn kleinzoon met die waardigheid te bekleeden, terwijl de bevolking geen anderen rijksbestierder wilde dan een der zonen van den overleden titularis, die volgens de landsinstellingen de wettige opvolger was. De gouverneur heeft dientengevolge bij het inlandsch bestuur van Sumbawa aangedrongen op eene spoedige voorziening in bedoeld ambt, met inachtneming van de wenschen der bevolking.

In Wadjo werd na de in 't vorig verslag (blz. 18) besproken maatregelen de rust feitelijk niet verstoord, maar toch schijnt het behoud van den vredestoestand er weinig verzekerd. Het bleek althans, toen in November 1881 een Europeesch ambtenaar als gecommitteerde van den gouverneur Wadjo bezocht, dat oude veeten weder werden opgerakeld en nieuwe kwestien van allerlei aard waren gerezen, wat zeer gemakkelijk tot strijd tusschen de Wadjo'sche vorsten onderling aanleiding kan geven. Maar bovendien bestond weder gevaar voor verwikkelingen tusschen Wadjo en Boni. Immers men meende te bespeuren dat van Wadjo'sche zijde in 't geheim het streven werd aangemoedigd van de Bonische onderhoorigheid Lamoeroe om zich van Boni los te maken en tot het Wadjo'sche verbond toe te treden. Ook was het geen goed teeken dat de aroe matowa (hoofdvorst) van Wadjo de zes rang-rang's (eerste vorsten onder hem) tot eene zamenkomst had uitgenoodigd. Volgens de laatste berigten (over April jl.) was evenwel aan de uitnoodiging nog niet voldaan en waren de onderlinge veeten zelfs tijdelijk op den achtergrond geraakt ten gevolge van het uitbreken van de cholera in Wadjo.

Aanhalingen ter zake van verboden invoer van wapenen en munitie hadden in het afgeloopen jaar niet plaats. De Gouverneur-Generaal heeft termen gevonden om het in September 1880 wegens zoodanige overtreding verbeurd verklaarde Engelsche stoomschip (zie vorig verslag blz. 19), bij wijze van gratie, aan de regthebbenden te doen teruggeven, en tevens den gezagvoerder kwijtschelding te verleenen van de hem opgelegde geldboete.

§ 16. *Menado.*

De politieke toestand was gedurende het afgeloopen jaar bevredigend. Een van regeringswege ingesteld onderzoek naar de eigenlijke afkomst der zoogenaamde » inlandsche burgers" in de Minahassa (verg. vorig verslag blz. 19) leidde niet tot eene besliste uitkomst. Het schijnt echter wel aan te nemen dat in vorige eeuwen aldaar geen erkende burgerij heeft bestaan en dat de burgers, die men er thans vindt, als van elders herkomstig moeten worden aangemerkt, even als dit bijv. het geval is met de Mardijkers van Timor en met de lieden van soortgelijken uitheemschen oorsprong op andere eilanden in het oostelijk gedeelte van den Archipel.

In de Minahassa bleef de stoffelijke toestand vrij gunstig. De bevolking neemt langzamerhand doch gestadig toe. Het Christendom blijft onder haar veld winnen. De landbouw, inzonderheid de rijstcultuur, breidt zich aanhoudend uit. Ook over den handel viel niet te klagen. De gezondheidstoestand was over 't algemeen niet slecht. Alleen kwam de kinkhoest epidemisch voor, vaak met doodelijken afloop, vooral te Tondano. Overigens hoorde men nog al van koortsen en buikaandoeningen. De middelen tot handhaving van de veiligheid van personen en goederen in de Minahassa konden voldoende worden geacht.

In de streken waar ons regtstreeksch bestuur niet werkt, met name in de Gorontalosche landschappen, de landen in de Tomini-bogt, de leenstaatjes ter noordkust van Celebes, zoomede op de Sangi- en Talaut-eilanden, is echter, ten gevolge van de gebrekkige politie der inlandsche bestuurders, de toestand in dit opzigt niet zeer gunstig. Uitbreiding van het Mohammedanisme viel in geen der genoemde streken waar te nemen. Hier en daar vindt men in de landschappen, die onder inlandsch zelfbestuur staan, nog pandelingen en slaven. Het lot dezer laatsten is echter over het algemeen weinig drukkend, daar zij meestal als geheel vrije lieden leven en ook als zoodanig zelven in hun onderhoud voorzien. Tot diensten ten behoeve van hunne meesters worden zij in den regel slechts bij bijzondere gelegenheden geroepen, bij voorbeeld wanneer dezen zich een huis wenschen te bouwen, toebereidselen te maken hebben voor eenig feest, dan wel voor andere buitengewone gevallen tijdelijk hulp behoeven.

De afgelegen Sangi- en Talaut-eilanden, althans sommigen er van, werden in 1881 tweemalen door of namens den resident en eens door een der adjunct-inspecteurs van het inlandsch onderwijs bezocht. Aan de rapporten nopens die dienstreizen worden de volgende bijzonderheden ontleend.

Van de Sangi-groep, welker bevolking op 80 000 zielen geschat wordt, zijn de eilanden Groot-Sangi en Siauw de voornaamste; naar raming telt het eerste omstreeks 45 000 en het andere, dat veel kleiner en overbevolkt is, omstreeks 30 000 inwoners. Uit een stoffelijk oogpunt is de toestand op de Sangi-eilanden nog zeer achterlijk. De bewoners zijn armoedig gehuisvest, en kleeden en voeden zich slecht. Hun landbouw staat op zeer lagen trap; eene eigenlijke grondbewerking is onbekend en als eenig landbouwgereedschap wordt het kapmes gebezigd. De nijverheid der Sangirezen bepaalt zich tot het weven van kleedjes van koffo en tot het vervaardigen van zeer ruwe gereedschappen. Hun voornaamste bedrijf was tot vóór korten tijd de bereiding en uitvoer van klapperolie, waarvoor in de laatste 3 à 4 jaren van lieverlede de handel in copra (gedroogde klappernoten) is in de plaats getreden. De tegenwoordige beschaving der Sangische rassen (die een eigen taal met onderscheidene tongvallen bezitten) is voornamelijk te danken aan enkele zendelingleeraren, die sedert ruim een kwart eeuw met veel toewijding in deze streken werkzaam zijn. De onderwijzers der Sangische scholen — ten deele gouvernements-, ten deele particuliere scholen — zijn dan ook, op enkele uitzonderingen na, gewezen leerlingen der zendelingen; zij oefenen, nevens het ambt van schoolmeester, ook dat van voorganger der gemeente uit. Over 't geheel kan gezegd worden dat het onderwijs op de Sangi-eilanden in betrekkelijk bloeijenden toestand verkeert. De Christelijke godsdienst wordt er door velen beleden, doch ook het getal heidenen is er aanzienlijk, en dat het heidendom niet merkbaar afneemt, schijnt toe te schrijven aan de hooge eischen van zedelijkheid, die de zendelingen aan hen stellen die lidmaten der kerk wenschen te worden. Op de oostkust van Groot-Sangi, waar in vroegere eeuwen de Islam is ingevoerd, moet die leer, althans in naam, nog bestaan. In algemeenen zin gesproken staat het zedelijk standpunt der Sangirezen, in weerwil van hun Christendom, betrekkelijk laag; misbruik van geestrijke dranken is eene hoofdkwaal. De radja's, door de weinige aanrakingen met onze ambtenaren te veel aan zich zelven overgelaten, kwijten zich slecht van hunne bestuurspligten en geven bovendien door hunne levenswijze veelal een slecht voorbeeld. Tegenover de zendelingen leggen de radja's wel is waar geen openlijke tegenwerking aan den dag, maar medewerking ten goede wordt van hen niet ondervonden. Ook schijnen sommige dezer hoofden meer tot de Mohammedaansche dan tot de Christelijke leer over te hellen.

Sedert in de laatste jaren de copra een artikel van uitvoer naar Europa is geworden, zijn de uitgestrekte klapperbosschen op de Sangi-eilanden van lieverlede de aandacht van den handel gaan trekken. Aanvankelijk waren het Chinezen van Menado die op Groot-Sangi en Siauw de copra opkochten, hetzij tegen betaling in geld, hetzij in ruil tegen andere zaken. Deze Chinezen plagten zich te verbinden tot levering van de door hen opgekochte copra tegen f 6 à f 7,50 per pikol aan kooplieden te Menado en te Makasser, voor wier rekening de copra van de Sangi-eilanden afgehaald en regtstreeks naar Europa vervoerd werd. In 1880 is ook eene Duitsche firma, die eene handelsnederzetting op de Marshall-eilanden bezit, met den ruilhandel op Groot-Sangi begonnen; op de voornaamste afscheepplaats, te Taroena, heeft zij een kantoor gesticht, ten einde door hare geëmploijeerden regtstreeks met

de bevolking te doen handelen. Voor de oprigting van woon- en pakhuizen hadden bedoelde vreemdelingen zich het benoodigde terrein (omstreeks ¹/₈ bouw) door den radja doen afstaan voor den tijd van tien jaren. Vermits dit geschied was buiten het Europeesch bestuur om, zijn partijen over deze onregelmatigheid door den resident onderhouden, die echter na plaatselijk onderzoek termen heeft gevonden om de tijdelijke vestiging alsnog te wettigen. Dat de copra-handel in de laatste twee jaren eene hooge vlugt heeft genomen, kan hieruit blijken dat te Taroena op Groot-Sangi en te Oeloe op Siauw, waar in de jaren 1877 t/m 1879 gezamenlijk omstreeks 8000 pikols copra waren afgescheept, alleen in 1880 ruim de dubbele hoeveelheid en in de eerste helft van 1881 (latere gegevens ontbreken) niet minder dan 30 000 pikols zijn uitgevoerd, alles regtstreeks naar Europa. De copra-handelaren voorzien de Sangirezen hoofdzakelijk van jenever, lijnwaden, manufacturen, ijzeren staven enz. Naarmate er meer schepen onder allerlei vlag in deze streken komen en dientengevolge de aanrakingen tusschen Sangirezen en Europesche of andere vreemdelingen toenemen, doet zich de noodzakelijkheid van een meer geregeld toezigt van ons bestuur op deze eilanden dringend gevoelen, daar de radja's blijkbaar tegen de veranderde omstandigheden niet voldoende opgewassen zijn. In Mei jl. heeft de Indische Regering, bij wijze van tijdelijken maatregel, de noodige gelden toegestaan om er al dadelijk een controleur (boven de formatie) in dienst te stellen, wien, behalve een schrijver, twee politie-oppassers zullen worden toegevoegd.

De schaars bevolkte Talaut-eilanden, wier zielental op slechts 5000 wordt geschat, staan — zooals bekend is — onder het oppergezag der Sangische radja's, die zich echter slechts weinig aan deze onderhoorigheden laten gelegen liggen. Hunne eenige bemoeijenis met de Talaut-groep bepaalt zich tot het aanstellen van negorijhoofden, waarvoor den radja's volgens oud gebruik eenig geschenk of eenige opbrengst toekomt; voorts tot het nu en dan heffen van eene geringe schatting van de Talautsche bevolking en tot het drijven van handel, waarbij de grootste winst aan de Sangirezen verblijft. Vermits dus de Talaut-eilanden zoo goed als geheel aan zich zelven overgelaten zijn, is de toestand er nog achterlijker dan op de Sangi-groep. Men vindt er nogtans een viertal scholen, die door het Gouvernement bekostigd worden, zoomede twee zendelingen (één op Karakelang en één op Kabroeang), die, even als hunne ambtgenooten op de Sangi-eilanden, eenige inkomsten uit 's lands kas genieten. Zij staan echter in beschaving beneden deze laatsten, en zijn zelfs langzamerhand aan alle Europesche behoeften ontwend geraakt. De zendeling op Karakelang is gehuwd met de dochter van het voornaamste hoofd van dat eiland en heeft dientengevolge vrij veel invloed, hetgeen ook aan de uitoefening van zijn dienstwerk eenigszins ten goede schijnt te komen. De andere zendeling heeft mede eene Talautsche vrouw getrouwd. Beide huwelijken zijn indertijd te Menado wettig gesloten. De rust op de Talaut-eilanden wordt menigwerf verstoord door bloedige twisten tusschen de negorijen onderling ter oorzake òf van geschillen over grondbezit òf van familie-veeten. Laatstelijk waren op Kabroeang dergelijke ongeregeldheden uitgebroken, die den radja van Siauw, tot wiens gebied dit deel der Talaut-eilanden behoort, hadden aanleiding gegeven om een zijner mantri's derwaarts te zenden ten einde partijen tot verzoening te brengen. In verband daarmede bezocht de resident Kabroeang, waar hij, ook met medewerking van den op het eiland gevestigden zendeling, eene zamenkomst met de hoofden hield, die tot eene gunstige oplossing leidde.

Onder de zelfbesturende hoofden die in 1881 uit de onderhoorigheden van dit gewest naar Menado kwamen om den resident hunne opwachting te maken, behoorde ook de radja van Bwool (noordkust van Celebes), die zijn reeds in 1879 aangekondigd bezoek tot dusver had uitgesteld. De rijksgrooten van Tagoelandang (Groot-Sangi) kwamen naar Menado om goedkeuring te vragen op de keuze van een nieuwen radja. In de beide andere landschappen op Groot-Sangi waar blijkens het vorig verslag mede een nieuwe bestuurder moest worden gekozen, namelijk in Manganitoe en Taboekan, waren de kiesgeregtigden het nog niet eens geworden.

§ 17. *Amboina.*

In den gang van zaken op Amboina en de Oeliassers viel gedurende het afgeloopen jaar verbetering waar te nemen, ten gevolge van de stipte naleving der publicatie van 8 November 1880 tot beperking van de wettelijke regtsmagt der regenten (verg. vorig verslag blz. 20), waarmede de bevolking zich zeer ingenomen betoonde.

Op Ceram werd de politieke rust niet verstoord, maar aan twisten onder de bevolking ontbrak het niet. Diefstallen kwamen dikwijls voor en de Alfoeren onthielden zich nog niet van het koppensnellen. Ook op de verder gelegen eilanden-groepen dezer residentie, die tot dusver slechts nu en dan een kortstondig bezoek van een inspecteerenden ambtenaar ontvingen, is de toestand, wat orde en veiligheid aangaat, niet zeer gunstig. Afpersingen van de zijde der magthebbenden en invloedrijksten komen dikwijls aan het licht en kunnen, ook bij gemis aan een geregeld inlandsch bestuur, niet voldoende worden te keer gegaan. Over 't algemeen beschouwt de bevolking in deze streken hare hoofden meer als tusschenpersonen voor de aanrakingen met het Gouvernement dan als eigenlijke bestuurders aan wie zij gehoorzaamheid verschuldigd is. Thans is echter, zoo als lager blijken zal (zie hoofdstuk **J** afd. I), door de aanstelling van eenige Europesche posthouders een eerste stap gedaan om deze lieden aan eene zekere leiding te gewennen en om eene doorgaande uitoefening van ons gezag mogelijk te maken.

De stoffelijke toestand der bevolking in de verschillende gedeelten van het gewest was over het algemeen bevredigend. De gezondheidstoestand was goed. Aan voedingsmiddelen bestond nergens gebrek. De padi-oogst mislukte op enkele eilanden, o. a. op de Matabela- en Babbergroepen, ten gevolge van langdurige droogte, doch viel gunstig uit op Ceram en Boeroe. De teelt van djagong, katjang- en obi-soorten wierp echter overal eene voldoende opbrengst af. Enkele cultures, o. a. de klapper- en de tjengké-cultuur, breidden zich uit. Toch gaf de bevolking over het algemeen nog weinig gehoor aan de aansporingen van het Europeesch bestuur om meer werk te maken van den landbouw en van de inzameling der talrijke voortbrengselen van de bosschen en de zee, als sago, dammar, rottan, koelit, bakan, paarlmoerschelpen, tripang, enz.

Vestiging van onderdanen van Ternate op Ceram en Boeroe kwam in 1881 nog al voor, terwijl ook wel verhuizing binnen het gewest viel waar te nemen. Op Teor, een der Matabela-eilanden, kwam de resident, bij eene zijner jongste reizen, tot de ervaring dat Goramsche handelaren nog nu en dan Papoeasche slaven aanbragten en dat de orangkaija die lieden opkocht, naar hij voorgaf tot vermeerdering van het zielental op genoemd eiland. Ofschoon deze Papoea's, die met vrije lieden konden huwen, over hun lot tevreden waren, werd toch den orangkaija, onder bedreiging van straf, verboden dien menschenhandel langer te bevorderen. Elders kwamen onze ambtenaren bij hunne inspectien van 1881 geen nieuwe overtredingen van dien aard op het spoor.

De handelsberigten luiden gunstig. Voor zooveel de daaromtrent verzamelde gegevens vertrouwen verdienen, was de uitvoer van Amboina, die in 1880 over eene waarde liep van ruim 4 ton, in 1881 tot ruim 9¹/₂ ton geklommen. Op de eigenlijke Banda-eilanden, waar noten en foelie de voornaamste artikelen van uitvoer zijn, was de oogst dezer specerijen voordeeliger dan in 1880. Op Ceramlaut zoomede op de Kei- en de Aroë-eilanden was de handel weder belangrijk. De bewoners van Kei zijn in 1881 ook handel gaan drijven in copra, en de jaarlijksche uitvoer van dit artikel zou, zonder benadeeling van de industrie der oliebereiding, gemakkelijk tot 800 pikols kunnen klimmen. Volgens in October 1881 te Doella (Klein-Kei) verkregen inlichtingen waren in de eerste negen maanden van dat jaar van de Kei-eilanden uitgevoerd 550 pikols klapperolie, 250 pikols tripang en 4 katti's vogelnesten, terwijl eene eerste bezending van 55 pikols copra ter verscheping gereed lag. Voorts waren er 120 praauwen gebouwd en afgeleverd. Op de Aroë-groep vernam de resident dat in den laatsten tijd verscheidene Australische vaartuigen in het tot die eilanden behoorende zeegebied paarlmoerschelpen kwamen visschen. Een der hoofden op Wammer beklaagde zich hierover en duchtte te eeniger tijd oneenigheden

tusschen de bevolking en de bemanning dier vaartuigen. Volgens eene opgaaf van 1879 leverde de Aroë-archipel jaarlijks voor eene waarde van f 120 000 aan die schelpen op. De resident was in de gelegenheid om ook eenige bijzonderheden te vernemen nopens den stam der zoogenaamde orang oetan's, die zich in de binnenlanden van sommige der Aroë-eilanden ophouden. Deze op zeer lagen trap van ontwikkeling staande lieden, waarvan er één — van het eiland Kola — met veel moeite in tegenwoordigheid van den resident werd gebragt, hebben geen vaste woonplaats en houden zich op in grotten of in door vuur uitgeholde boomstammen. Zij kennen geen landbouw, maar leven van de jagt, van vruchten en eetbare boomwortelen. Van sterken drank maken zij geen gebruik, evenmin van zout. Een stuk boomschors dient hun tot kleeding, en verder tooijen zij zich met eenige versierselen van gevlochten pandanbladeren. Naar het zeggen der Aroësche hoofden was tot hiertoe niemand van dezen stam met Europeanen in aanraking geweest.

Het in 't vorig verslag (blz. 20 noot 2) aangekondigde nader onderzoek op Timorlaut (Tenimber-eilanden), waar de schipbreukelingen van de verongelukte Nederlandsch Indische mailboot *Merapi*, bij hunne opneming door het gouvernements-stoomschip *Tagal*, van eenige goederen beroofd werden, leidde tot bevredigende uitkomsten. Het bleek dat de vermiste voorwerpen en geldswaarden op last van den orangkaija der betrokken kampong Oeliliet in bewaring waren gehouden, omdat zijne onderhoorigen nog eenige gelden van de verpleegde bemanning te vorderen hadden, en toen nu bij deze gelegenheid de schuld voldaan werd, stelde men het voorhandene zonder eenige aarzeling ter beschikking van den resident. Alleen het tweede hoofd van Oeliliet had, buiten medeweten van den orangkaija, een gedeelte verduisterd, ter zake waarvan hij naar Amboina werd medegenomen om voor den landraad teregt te staan. De plundering van het wrak had plaats gevonden door lieden van Loeang (Zuidwester-eilanden). De afgenomen verhooren gaven echter grond voor de meening dat het hunne bedoeling niet was geweest om te stelen, weshalve de Loeangers met eene teregtwijzing zijn vrijgekomen.

§ 18. *Ternate.*

Voor zoover het Europeesch bestuur kon nagaan, bleef de algemeene toestand van dit gewest, dat nagenoeg geheel onder het gezag staat van inlandsche vorsten, bevredigend. In de gunstige verhouding van ons Gouvernement tot die vorsten, de sultans van Ternate, Tidore en Batjan, kwam geen verandering. Eenige bezwaren, bij eerstgenoemden sultan gerezen over het aanstellen van hoofden op den voet van het in 1880 gesloten nieuwe contract, waren spoedig uit den weg geruimd. De stemming der bevolking jegens het Gouvernement bleef overal goed. Van zeeroof werd in den laatsten tijd niets meer gehoord. Gedurende het afgeloopen jaar werd nog de hand gelegd op een elftal roovers, afkomstig van de uiteengedreven bende van Tofor, een in 1880 (zie het verslag van dat jaar blz. 22) in den Bangaai-archipel gevangen genomen roovershoofd. Zooals ook bleek bij de verschillende togten, die in 1881 door schepen van de militaire of gouvernementsmarine in den Bangaai- en in den Soela-archipel werden gedaan, kan de veiligheid in die wateren tegenwoordig als voldoende verzekerd worden beschouwd. De vroegere zeeroovers, die zich op Noordelijk Halmaheira, onder het oog van onzen posthouder aldaar, vereenigd hebben (zie het verslag van 1880 blz. 22), zijn thans rustige landbouwers en visschers. Zij zijn allen bij name aan het bestuur bekend en mogen zonder vergunning van den posthouder hunne woonplaats niet verlaten.

De handel was in 1881 over 't algemeen vrij levendig, vooral in dammar en vogelhuiden, welke artikelen in aanzienlijke hoeveelheden van Nieuw-Guinea en van enkele plaatsen op Halmaheira te Ternate aangevoerd en tegen zeer hooge prijzen aan Chinesche kongsi's van Singapore en Manilla van de hand gezet, dan wel naar Nederland en Makasser uitgevoerd werden.

De rijstoogst viel bevredigend uit; ook de teelt van djagong, sago en aardvruchten slaagde naar wensch. Aan landbouw wordt echter in dit gewest betrekkelijk weinig gedaan, niettegenstaande daarvoor ruimschoots gelegenheid bestaat.

De jongste zoon van den sultan van Ternate vertrok in 1881, onder geleide van twee zijner ooms, ter bedevaart naar Mekka om later aan het sultanshof een geestelijk ambt te bekleeden. Ook een der zonen van den sultan van Batjan ondernam den pelgrimstogt. Op Halmaheira, maar vooral op Nieuw-Guinea, vindt de Mohammedaansche leer gedurig nieuwe belijders. Op laatstgemeld eiland worden proselieten gemaakt door de Ceramsche handelaren; op Halmaheira tracht het sultansbestuur van Ternate, dat streng Mohammedaansch is, den Islam te bevorderen door den bekeerlingen ontheffing van straf of kwijtschelding van schulden te verleenen of door hen op andere wijze te bevoorregten. Het werk der evangelisatie maakt, ondanks den ijver der zendelingen, op beide eilanden weinig vorderingen, echter op Halmaheira meer dan op Nieuw-Guinea.

Verschillende punten van Halmaheira werden in het najaar van 1881 door den resident bezocht. Twee reizen werden daartoe ondernomen, waarvan de eerste zich tot het noordelijke aan den sultan van Ternate onderhoorige gedeelte van het eiland bepaalde. De resident, die toen vergezeld was van den inlandschen ambtenaar te zijner beschikking, zette op deze reis achtereenvolgens voet aan wal te Gilolo, Loloda, Galela, Tobello en Kao. Van Gilolo begaf hij zich over land naar Sahoe en omliggende kampongs, terwijl ook verschillende nederzettingen in de omstreken van Galela en Tobello werden bezocht. Aan de twee bij het meer van Galela gevestigde zendelingleeraren en aan hunne door 25 leerlingen bezochte school werd mede een bezoek gebragt. De zoowel hier als elders op Noordelijk Halmaheira door den resident verkregen indrukken waren niet ongunstig. De kleine man begon te beseffen dat hij bij het Europeesch bestuur bescherming kan vinden tegen willekeur en knevelarijen van de zijde zijner hoofden. Eenige ook nu weder voorgebragte klagten over onregelmatigheden van het sultansbestuur gaven den resident aanleiding om zoowel aan de oetoessans (de vertegenwoordigers van den sultan) als aan de volkshoofden hunne regten en pligten duidelijk te maken, en hen aan te manen zich steeds met den posthouder te Galela te verstaan, als door het Gouvernement aangewezen om, in naam van den resident, voor aller belangen te waken. In het district Galela drong de resident er op aan dat de hand zou gehouden worden aan het gebruik dat de bevolking zelve hare hoofden kiest. Aan Mohammedaansche invloeden werd het toegeschreven dat het sultansbestuur aan Alfoersche kampongs Mohammedaansche hoofden trachtte op te dringen. Hierdoor bleven vele kampongs feitelijk van een hoofd verstoken, omdat de benoemde Mohammedaansche hoofden in hunne eigene kampongs bleven wonen. Naar aanleiding van eene klagt der te Doewa in eene afzonderlijke kampong wonende Christen-Alfoeren, dat hun hoofd door den oetoessan des sultans niet erkend werd, gelastte de resident dat aan dit Christenhoofd gelijke regten als aan de bestuurders der Mohammedaansche en heidensche kampongs zouden worden toegekend. Liet zich te Kao weinig vooruitgang bespeuren, te Galela, maar vooral te Sahoe, scheen veel welvaart te heerschen, zooals o. a. bleek uit de kostbare pronkgewaden die tijdens 's residents bezoek gedragen werden. Met het oog op de gunstige gelegenheid die op vele plaatsen bestond voor het aanleggen van koffij-, cacao- of tabaks-aanplantingen trachtte de resident de hoofden en de bevolking voor het nemen van proeven met die cultures te winnen. Tot dusver werden, behalve rijst, meestal slechts aardvruchten en groenten voor eigen gebruik geplant.

Ook in Tidoreesch Halmaheira, waar de resident op zijne tweede reis, vergezeld van den kapitein-laut van Tidore, te Maba, Gemia en Weda vertoefde, werden de hoofden aangespoord om hunne onderhoorigen tot betere beoefening van den landbouw aan te moedigen en hen daarin voor te gaan. Het was duidelijk merkbaar dat in dit gedeelte van het eiland, waar onze invloed zich in de laatste jaren minder heeft doen gelden dan in het noordelijke gedeelte, de welvaart der bevolking naar evenredigheid geringer was, omdat de willekeur der Tidoresche hoofden er nog te veel vrij spel had. Om hierin verbetering te brengen, was de resident voornemens een der posthouders voor Tidoreesch Halmaheira af te zonderen en hem Weda als standplaats aan te wijzen. Op deze reis werd nog de Ternataansche

negorij Gani (op de zuidwestkust van het eiland) aangedaan, doch de resident ging niet aan wal, noch werden de hoofden aan boord toegelaten, omdat er gevallen van pokken waren voorgekomen.

Eenige maanden te voren had de resident ook eene inspectie-reis gedaan naar Batjan en naar de tot het rijk van Ternate behoorende Bangaai- en Soela-eilanden, zoomede naar de Ternataansche onderhoorigheid Tomboekoe op de oostkust van Celebes. In het Batjansch gebied scheen weinig welvaart te heerschen. De sultan en de rijksgrooten, die zich jegens het Gouvernement zeer verknocht toonden, stelden zich veel voor van de voorgenomen exploitatie van Batjan's natuurlijke rijkdommen met Europeesch kapitaal (zie omtrent deze onderneming hoofdstuk **O**, afd. I, § 2).

Op de Bangaai-eilanden werd het bestuur voorloopig door eene commissie waargenomen, daar ter vervanging van den in Augustus 1880 overleden radja nog geen nieuwe titularis benoemd was. De kuiperijen van zekeren Oenga, een kleinzoon van den voorlaatsten radja, die voor de opengevallen betrekking wenschte in aanmerking te komen, hadden aanvankelijk eenige verwikkelingen in 't leven geroepen, doch door de flinke houding van den fungeerenden posthouder (den hooger bedoelden inlandschen ambtenaar ter beschikking van den resident) was er in den gespannen toestand eene gunstige wending gekomen. Genoemde Oenga had den posthouder reeds het voornemen te kennen gegeven om de hoofden te vergezellen die voor de benoeming van een nieuwen radja naar Ternate zouden vertrekken. Het uiterlijk der hoofdplaats Bangaai getuigt van armoede, en de bevolking schijnt weinig ontwikkeld, een gevolg van het gemis aan gemeenschap met de meer beschaafde gedeelten van den Indischen Archipel. De resident onderhield de hoofden over hunne bestuurspligten en wekte hen op om zich voor den bloei hunner eilanden, vooral voor uitbreiding van den landbouw, meer moeite te geven. Algemeen betuigde men zich dankbaar dat het Gouvernement zooveel had gedaan tot beteugeling van den menschenroof.

In Tomboekoe, waar de radja in Februarij 1881 was overleden, berustte de leiding der zaken, ingevolge eene opdragt van den straks genoemden posthouder en den oetoessan des sultans, mede voorloopig bij eene bestuurscommissie. De resident gelastte den afstammelingen van den overleden radja zich spoedig naar Ternate te begeven, opdat de sultan overeenkomstig de bestaande gebruiken in overleg met hen een nieuwen radja zou kunnen aanstellen. De bevolking van Tomboekoe, ofschoon om dezelfde reden als die van Bangaai in beschaving ten achteren, geniet toch meer welvaart, waartoe een vrij levendige handel in dammar veel bijdraagt. Ook hier bepaalde 's residents bezoek zich alleen tot de hoofdplaats, met name Seketta.

Op de Soela-eilanden kon de resident zich slechts met de mindere hoofden in betrekking stellen, daar de salahakan en al de sengadji's zich naar Ternate hadden begeven tot het overbrengen van de jaarlijksche schatting. De plaatsing van een posthouder op genoemde eilanden, ter hoofdplaats Sanana, waartoe in 1880 is overgegaan, is door de Soelasche hoofden niet met genoegen gezien. Zij beseffen dat zij nu niet langer ongehinderd hunne knevelarijen kunnen voortzetten, en dit geeft aanleiding tot eene minder goede verstandhouding met dien ambtenaar. De resident liet daarom een open brief achter, waarin den salahakan de verpligtingen werden uiteengezet die op hem rusten zoowel tegenover zijne onderhoorigen als tegenover het Gouvernement en den posthouder. De kampong Sanana zag er beter uit dan Bangaai en Seketta; de maatschappelijke toestand der bewoners was echter even achterlijk.

Ten slotte moet hier nog het een en ander worden medegedeeld omtrent twee reizen, door den controleur ter beschikking van den resident met het oorlogschip *Batavia* gemaakt, eerst naar de noordkust van Nieuw-Guinea en de in den omtrek daarvan gelegen eilanden (Maart/April 1881) en later nog eens naar een dier eilanden-groepen in 't bijzonder, namelijk naar de Mapia- of St. Davidseilanden (Januarij 1882). De eerste dezer reizen, waarvan reeds met een woord is melding gemaakt in de noot op blz. 22 van het vorig verslag, had hoofdzakelijk ten doel om, even als in December 1880 aan de zuidkust geschied was (verg. vorig verslag blz. 23), ook op de noordkust van Nieuw-Guinea de grens van ons gebied af te bakenen. Bij die gelegenheid zijn onderscheidene plaatsen langs de kust aangedaan die niet waren bezocht op de reizen van de *Soerabaija* in 1875/1876 en van de *Havik* in 1879, waarover gehandeld is in de verslagen van 1876, 1879 en 1880.

Op 14 Maart 1881 van Ternate vertrokken, kwam de *Batavia* tegen den avond van 16 Maart nabij de Asia- of Pasei-eilanden, alwaar echter geen ankerplaats kon gevonden worden. Eenige inlanders werden aan boord toegelaten en deelden mede dat zij te Waigeoe te huis behoorden en zich slechts tijdelijk op deze eilanden ophielden, ten einde schildpad en tripang te visschen; eene vaste bevolking was er niet. De eilanden, drie in getal, leveren niets op, en waren, voor zoover bekend, nimmer door blanken bezocht; ook de Maleische handelaren, die van tijd tot tijd Waigeoe aandoen, kwamen hier nooit.

Bij de Ajoe- of Jowl-eilanden, welke den volgenden morgen werden bereikt, kwamen verscheidene inlanders in praauwen het stoomschip te gemoet, waaronder een door den radja van Waigeoe aangesteld hoofd, de kimelaha van Otba, in wiens kampong de Nederlandsche vlag was geheschen. Buiten dezen kimelaha moet er nog een op het eiland Popi zijn aangesteld. De Ajoe-eilanden tellen omstreeks 1500 inwoners, waarvan enkelen reeds tot den Islam zijn overgegaan. Otba is de eenige groote kampong; de overige bevolking woont hier en daar verspreid. Het voornaamste middel van bestaan is de visch- en schildpadvangst, terwijl de vrouwen obies aankweeken. Volgens het zeggen van den kimelaha kwamen er op de Ajoe-eilanden nimmer Europesche schepen.

Van de Ajoe-eilanden stoomde de *Batavia* naar de Mapiaeilanden, om na een kortstondig verblijf aldaar (waarover straks nader) de reis te vervolgen naar Doreh, dat den 20sten Maart werd bereikt, en waar de kolenvoorraad moest worden aangevuld. Volgens de hoofden en de onder de Papoea's arbeidende Christen-zendelingen heerschten zoowel te Doreh als onder de naburige stammen rust en vrede. De zendelingen waren weinig voldaan over de vruchten van hun werk, want al werden hunne godsdienstoefeningen en scholen bezocht, het leidde niet tot beschaving van de bevolking, die zich steeds met de meest primitieve behoeften blijft tevreden stellen. De zendingscholen werden door den controleur in oogenschouw genomen, waarbij aan de leerlingen geschenken ter aanmoediging werden uitgedeeld. De hoofden waren als altijd bedelachtig en weinig geneigd om zaken te behandelen. Zij erkennen het Tidoreesch gezag, doch koesteren daarvoor, naar het schijnt, weinig eerbied.

Na een vijfdaagsch verblijf werd Doreh verlaten en koers gezet naar de Schouten-eilanden. Reeds den volgenden morgen (26 Maart) werd geankerd voor Korido, de uit verscheidene kampongs bestaande hoofdplaats van het westelijkste eiland, Sawek. Uit hetgeen vernomen werd van den sengadji, die de Mefoorsche taal sprak, — zoodat het onderhoud door middel van een tolk moest geschieden, — bleek dat de Papoeasche stammen die de Schouten-eilanden bewonen met elkaâr in vrede leven, en dat van elders geen praauwen meer kwamen om menschen te rooven. Zelfs de lieden van Salawatti en Gebeh waren er met hunne korra-korra's sedert meer dan een jaar niet geweest om schatting te heffen, zooals zij voorheen op zeer willekeurige wijze plagten te doen. De naam van den sultan van Tidore was den sengadji bekend, doch hij was er zich niet van bewust dat de Schouten-eilanden aan Tidore onderhoorig waren. Intusschen toonde hij zich zeer onderdanig. In jaren was er te Korido geen oorlogschip geweest, en het eertijds daar geplaatste wapenbord was weggeraakt. Zeilschepen deden de eilanden ook niet aan; slechts van tijd tot tijd kwam er een schoener van Ternate. De controleur ging met de Tidoresche prinsen, die de reis medemaakten, aan wal, en met behulp van de bevolking werd in de kampong Wak Mandi een nieuw wapenbord geplaatst, terwijl den sengadji eene Nederlandsche vlag werd uitgereikt. De lieden toonden zich goedaardig, maar zeer weinig beschaafd. Zoo werden bijv. de ter uitdeeling bestemde geschenken den controleur uit de hand gerukt, waarna ieder, al vechtende, zijn aandeel trachtte te verkrijgen. Velen onder de bewoners hadden afzigtelijke huidziekten. De middelen van bestaan zijn dezelfde als op de Ajoe-eilanden. Wanneer er geen schoeners van Ternate komen, gaan eenmaal 's jaars eenige praauwen van Korido naar Doreh om de verzamelde schildpad en tripang tegen ijzerwerk, blaauw katoen enz. te-

ruilen. Zeer dikwijls komen er praauwen van Doreh om de producten af te halen. Volgens den sengadji bepaalde zijn gezag zich tot het landschap Korido, bevattende de negorijen Wak Biada, Wak Mandi, Wak Mefori en Wak Amin. De overige eilanden op de Schouten-eilanden staan onder het gezag van den korano van Biak. Volgens den sengadji telt elke negorij slechts twee of drie huizen en worden zij in den regel om de drie of vier jaren naar elders verplaatst. Deze verhuizingen zouden in verband staan met sterfgevallen, huwelijken enz.

Van de Schouten-eilanden werd de reis vervolgd naar Japen of Jobi, welk eiland den volgenden morgen werd bereikt. Ter hoogte van Awek op de noordkust kwamen een viertal praauwen naar het stoomschip. Twee der opvarenden, slechts ten halve gekleed, stelden zich voor als de korano en de djaudjau van Awek. Zij deelden mede dat de kleedingstukken, die hun in 1875 tijdens het bezoek van de *Soerabaija* geschonken waren, en hun waardigheidsteekenen en acten van aanstelling versleten of weggeraakt waren. Den sultan van Tidore kenden zij niet; voorheen waren er echter wel eens praauwen van Salawatti schatting komen heffen. Met eenige stammen in het binnenland, die zich het regt op de bosschen toekenden en hun de inzameling van dammar niet wilden toestaan, leefden zij in onmin. Zij hadden niettemin eene groote hoeveelheid daarvan in hun bezit. Volgens mededeeling van den korano liggen op de noordkust van Japen de negorijen Jobi, Romi en Saoe (de eerste beoosten, de beide anderen bewesten Awek), en in het binnenland, welks bewoners den algemeenen naam van Awendori dragen, verschillende groote negorijen, waarvan Warinan en Koreap met name genoemd werden. Van de taal der Papoea's van Awek kon de controleur niets verstaan, zoodat de gesprekken door den tolk moesten worden gevoerd.

Na aan de beide hoofden een nieuw stel kleêren, eene Nederlandsche vlag en eenige kleine geschenken voor de kampongbewoners te hebben meêgegeven, werd de reis voortgezet. De noordkust van Japen is zeer hoog en rijst steil uit zee op. Met kijkers werden hoog in de bergen verscheidene negorijen bespeurd. Den 29sten Maart stoomde de *Batavia* de Humboldts-baai binnen. Weldra was het schip door eene menigte praauwen omringd, bemand met 2 tot 8 opvarenden, allen van een gezond en stevig uiterlijk. De lieden, wier taal ook door den tolk niet kon worden verstaan, schenen vooral belust op messen en ijzerwerk, waarvoor zij op zeer luidruchtige wijze allerlei voorwerpen in ruil aanboden. Inlichtingen omtrent het verdwijnen van het vroeger aan deze baai geplaatste wapenbord konden niet worden verkregen. Een nieuw bord werd aangespijkerd en aan de inboorlingen zoo goed mogelijk beduid dat zij het niet mogten wegnemen. Het bord is thans geplaatst in den tweeden westelijken inham van kaap Bonpland, op 140° 47′ 45″ O.L., omringd door geboomte, zoodat het welligt niet overal van uit zee kan gezien worden; eene betere plaats kon echter niet worden gevonden, daar de bewuste inham de eenige plaats was waar de deining het landen toeliet. Opmerking verdient het dat vele hier gedragen lijfsieraden bijzonder netjes waren afgewerkt. Ook het snijwerk der praauwen en de verschillende gereedschappen, vlechtwerken, enz. toonen dat de bevolking der Humboldts-baai eenigszins meer ontwikkeld is dan vele andere Papoeasche stammen. Van de in vroegere reisverhalen beschreven wildheid en woestheid der bewoners in de Humboldts-baai werd thans weinig bespeurd. Men trachtte te vernemen of de bevolking zich ondergeschikt rekende aan den sultan van Tidore, maar de woorden »sultan" en »Tidore" werden volstrekt niet begrepen. Den volgenden dag werd de geheele baai rondgestoomd, waarbij de groote naauwkeurigheid bleek van de kaart, in 1858 door het état-major van het oorlogschip *Etna* vervaardigd.

Van de Humboldts- tot de Sadipi-baai is de kust nagenoeg overal hoog en steil; hier en daar trof men echter een kleinen inham aan, waar een strand was en eenige klapperboomen en hutjes stonden; steeds kwamen dan een paar praauwtjes naar buiten. In den namiddag werd in de Sadipi-baai geankerd, waar het schip al spoedig omringd werd door eene menigte praauwen, voor het meerendeel bemand met twee koppen. Wat hier vooral de aandacht trok, was dat in de meeste praauwen boog noch pijlen lagen, waarmede de Papoea's overal elders, waar zij aan boord kwamen, gewapend waren. Wat het uiterlijk betreft, komen de bewoners van de Sadipi-baai geheel overeen met de Papoea's uit de Humboldts-baai, behalve dat onder de eersten vele lijders aan huidziekte vielen op te merken. In de Sadipi-baai werden een 4tal groote dorpen gezien, waarvan het oostelijkste Ramsi genoemd werd. De dorpen bestaan uit 10 à 14 huizen die boven het water gebouwd zijn en tot woonplaats van verschillende gezinnen dienen. De woningen zagen er vervallen uit. Op de hellingen der naburige bergen waren groote tuinen aangelegd, waarin, behalve aardvruchten en pisang, ook maïs wordt verbouwd. De bewoners van de Sadipi-baai schenen van tijd tot tijd in aanraking te komen met Ternataansche handelaren, te oordeelen althans naar de messen en kralen die zij toonden.

Daar de ankerplaats niet veilig bleek te zijn, werd zij tegen het vallen van den avond verlaten, en koers gezet naar de Valkenaers-baai. Den 31sten Maart werd die baai ingestoomd; overal werden sporen van bewoning gezien, maar wegens de branding kon men niet met sloepen aan wal gaan. In zee waren eene menigte praauwen, wier opvarenden vriendschappelijke gebaren maakten en naar de eilanden wezen die in menigte in de Valkenaers-baai gevonden worden. Op het meest oostelijk gelegene werden aan de zuidkust eene menigte menschen op het strand gezien. Men besloot daarom naar die plek te stoomen, eene ankerplaats te zoeken en er een wapenbord te plaatsen. De ontvangst aan wal was hartelijk. Vrouwen en kinderen kwamen klappers en andere vruchten aandragen, terwijl de mannen de sloep door de branding hielpen. Niemand wendde eene poging aan om iets uit de sloep te nemen of zelfs aan te raken, en onder gejuich werden de bezoekers geleid naar de negorij Jori. Ook hier sprak men eene taal die door den tolk niet verstaan werd. De negorij bestaat uit een 14tal huizen, door verschillende familiën bewoond; elk huis staat afzonderlijk en is omringd door een plantsoen van klapper-, mangga-, pisang-, pinang- of andere boomen, benevens kembang-sepatoe struiken en de bijna overal in deze streken voorkomende struiken met bonte bladeren, die eene pepermuntgeur verspreiden. Met deze bloemen en bladeren waren alle inlanders versierd. De huizen waren gebouwd en ingerigt als die der Hattammers. De Papoea's hier schenen tot een anderen stam te behooren dan de bewoners der Humboldts- en Sadipi-baaijen. Van den sultan van Tidore hadden zij blijkbaar nimmer gehoord; ook de naam van Salawatti was hun vreemd. De hongi-togten van Tidore hebben zich trouwens nimmer beoosten de Amberno-rivier uitgestrekt. Enkele Maleische woorden werden begrepen; men had die klaarblijkelijk van schoenerkapiteins geleerd, die somtijds aldaar schildpad en tripang komen halen in ruil tegen kralen en messen. Ook den titel van korano verstonden zij, doch dit woord schijnt hier meer »oudste in de familie" te beduiden, want men toonde er bijna evenveel als er huizen waren. Het wapenbord werd aan een grooten waringinboom bevestigd, waarbij mannen, vrouwen en kinderen als om strijd hielpen. Ook de Nederlandsche vlag, die daarnevens werd geplantst, schonk blijkbaar veel genoegen aan de verzamelde menigte. Zoo goed het ging, werd haar duidelijk gemaakt dat het wapenbord niet mogt weggenomen worden. Op eenige aan het strand gelegen praauwen bevestigden de onzen kleine vlaggen; waarbij aan de omstanders werd duidelijk gemaakt dat die vlaggen steeds moesten geheschen worden als er een schip kwam.

Bij het vervolgen van de reis werd zooveel mogelijk digt onder de langzamerhand lager wordende kust gestoomd. Talrijke negorijen en klapperboomen toonden aan, dat dit deel van Nieuw-Guinea goed bevolkt is. De *Batavia* passeerde 's nachts de Arimoa-eilanden, en den volgenden morgen de mondingen van de Amberno-rivier. Geen spoor van bewoners was nu meer te zien; slechts modderbanken en eene lage kust met rhyzophoren begroeid. De vroeger meermalen waargenomen eigenaardige verkleuring der zee werd ook thans weder opgemerkt. In den vroegen morgen van 2 April werd de straat tusschen Japen en Kroedoe doorgestoomd, en des namiddags werd geankerd voor de naast elkander gelegen kampongs Seroei en Ambai ter zuidkust van Japen, hier door de bevolking gewoonlijk Jobi genoemd. De korano, de majoor en vele andere erkende en niet-erkende hoofden kwamen aan boord en verklaarden dat het in hunne kampongs rustig was, doch

dat er bij het zoeken naar dammar wel eens twisten ontstonden met de bewoners uit het binnenland. Pogingen om hier een loods voor de oostkust der Geelvinksbaai te krijgen, bleven vruchteloos. De bewoners van Jobi gaven voor daar niet te durven komen, omdat men er in vorige jaren wel eens menschen geroofd had. Zooals ook elders gebleken was, begon het spreken over zaken den hoofden spoedig te vervelen. Des namiddags ging de controleur aan wal om te onderzoeken of het wapenbord, in 1876 aldaar door de *Soerabaija* geplaatst, nog in orde was. Het afdak der pagger en de randjoe-versperring, die de controleur er in 1879 nog had aangetroffen, waren verdwenen, doch paal en wapenbord waren ongeschonden. De verzamelde menigte toonde zich zeer goedaardig; de vrouwen echter hadden zich uit de voeten gemaakt. Uit verscheidene huizen woei de Nederlandsche vlag.

Den 3den April werd naar het eveneens op de zuidkust van Japen gelegen Ansoes gestoomd. Ofschoon wel een 100tal prauwen met mannen, vrouwen en kinderen van wal staken, kwamen echter geen hoofden aan boord. Over 't algemeen zien de Papoea's van Japen er minder flink uit dan de inboorlingen in den omtrek van de Humboldts-, Sadipi- en Valkenaers-baaijen; daarbij zijn hun lijf-, hals- en armsieraden soberder en minder bewerkt. Door tusschenkomst van den tolk werden de hoofden ontboden en weldra waren een groot aantal korano's, sengadji's en djoeroebassa's bijeen. Slechts één bezat eene gouvernements-aanstelling. Zij verhaalden dat rust en vrede onder hen heerschten en eenige geschillen met de bergbewoners onlangs in der minne waren bijgelegd; de dammarhandel bragt veel levendigheid en voordeel aan. Voor zooveel de controleur kon te weten komen, schijnen de Papoea-stammen zich in de streken die zij bewonen een onbeperkt regt van beschikking toe te kennen over den grond en over alles wat er op en in is. Een Europeesch handelaar te Ternate had dit reeds tot zijn nadeel ondervonden, toen hij een gemagtigde met 50 koelies naar Ansoes had gezonden om in de bosschen op Japen dammar in te zamelen. De toegang tot de bosschen werd door de Papoea's aan deze lieden ontzegd, zoodat de gemagtigde van den handelaar genoopt werd zich alleen tot den opkoop van het artikel te bepalen. Nog eene andere firma van Ternate koopt te Ansoes dammar op door tusschenkomst van een tijdelijk aldaar gevestigden Europeschen geëmploijeerde. Deze ondernemingen wierpen echter niet de winsten af die men verwacht had. [1]) De controleur, die te Ansoes de kampong bezocht, vond het in 1876 aangebragte wapenbord op dezelfde plaats waar het toen was opgesteld. De bevolking toonde zich veel gemeenzamer dan vroeger, toen vrouwen en kinderen naar de bosschen vlugtten. Ook hier, evenmin als te Seroei, gelukte het een loods, tevens tolk, voor de Geelvinksbaai te vinden.

De *Batavia* stoomde nu het eerst naar het oostelijk gedeelte dier baai. De kusten, die men te zien kreeg, waren laag, met rhyzophoren en lolaro-hout begroeid, en naar het scheen onbewoond. Op verscheidene plaatsen vond men grootere of kleinere inhammen, waarschijnlijk de uitmondingen van rivieren die op het Charles-Louis gebergte ontspringen. Later werden eenige prauwtjes ontdekt. Het bleek dat de opvarenden de taal der Wandammers verstonden die ook door den van Doreh medegebragten tolk gesproken werd. Volgens hun zeggen behoorden zij tot de Aropiërs en lag hunne negorij, Waijoe Nami geheeten, aan den mond eener rivier. Uiterlijk voorkomen, versierselen, prauwen, wapenen, enz. hadden niets eigenaardigs en verschilden in niets van die der lieden van Wandammen (aan de westkust der baai). In den oostmoesson komen Wandammers en Wandessiërs geregeld naar de oostkust om tripang, schildpad en gedroogden visch tegen messen, ijzer, enz. te ruilen. De Aropiërs schijnen in zeker opzigt door de Wandammers overheerscht te worden; althans kort geleden zou een hunner door de Wandammers tot korano zijn aangesteld; deze was echter afwezig en bevond zich op het nabij gelegen eiland Moori, ook wel Terschelling genoemd. De Aropiërs gaven verder te kennen dat zij met hunne stamgenooten in rust en vrede leefden en in de laatste jaren minder dan vroeger te lijden hadden van lieden van Japen, die voorheen dikwerf menschenroof pleegden. Men woont in Aropen over het algemeen niet aan de kust, omdat daar geen goed drinkwater is. Op een punt waar het strand eenigszins verheven was, (gelegen op 135° 48′ O.L. en 3° Z.B.) gingen de onzen aan wal, en nadat de Aropiërs gewillig geholpen hadden om het terrein open te kappen, werden daar een wapenbord en eene Nederlandsche vlag geplaatst, en het doel daarvan aan de bevolking duidelijk gemaakt.

Op 6 April werd de reis verder voortgezet, zooveel mogelijk langs de kust, die overal hetzelfde eentoonige voorkomen behield en geen sporen van bewoning droeg. Zoo werden de eilanden Maboen en Sawaaij, ook wel de Haarlem-eilanden genoemd, voorbij gestoomd; verder ook Vader Smith, Alkmaar, Enkhuizen en nog eenige kleine eilandjes in het zuidelijk deel der Geelvinksbaai gelegen. Voorbij deze eilandjes werd de kust langzamerhand hooger en begon zij een geheel ander aanzien te vertoonen; rhyzophoren en lolaro-hout zag men niet meer; ook de kleur der zee, die langs de geheele oostkust der baai vuilgroen is, ging langzamerhand weer in blaauw over. Tegen den avond werd aan de zuidzijde van het eiland Angermens (Ankermies) geankerd. Daar het den volgenden morgen bleek dat dit gedeelte onbewoond was, zette men koers naar het eiland Roon. Men vernam hier van de aan boord gekomen sengadji's dat op hun eiland alles rustig toeging en dat ook geen geschillen aanhangig waren met de naburige stammen. Wel sprak men van een twist met lieden van Mansinam, doch op Roon was men bereid de zaak bij te leggen. Eenige negorijen werden door de onzen bezocht. Uit het feit, dat verscheidene nieuwe groote huizen in aanbouw waren, viel af te leiden dat er meer welvaart begon te heerschen. Ook het zielental werd gezegd toe te nemen. De op het eiland nog aanwezige opvarenden van een in de buurt gestranden Ternataanschen schoener verklaarden dat de inboorlingen van Roon en Wandammen hun zeer veel hulp hadden verleend zonder iets te vorderen of te ontvreemden. De controleur ontmoette hier ook den sengadji van Wandammen, die berigtte dat in zijn gebied alles rustig en het wapenbord nog ongeschonden was.

Na op Roon het van zijne stelling afgevallen wapenbord te hebben herplaatst, stoomde men naar Andai, welke plaats den 8sten April bereikt werd. Wegens ongunstigen wind was het voor de sloepen niet mogelijk het riviertje, waarvoor een bank ligt, binnen te komen, en daar Andai slechts een half uur van Doreh verwijderd ligt, en de plaats ook van weinig beteekenis is, werd besloten naar Doreh door te stoomen, ten einde den kolenvoorraad aan te vullen, en eenige hoogst noodzakelijke herstellingen aan de machine te verrigten. Van 8 tot 12 April werd te Doreh vertoefd. De controleur gebruikte dien tijd tot het beslechten van eenige geschillen tusschen de hoofden en hield met hen eene bijeenkomst, waarin zij op nieuw werden vermaand om zich niet meer schuldig te maken aan menschenroof of het heelen van geroofde menschen. Allen beloofden deze bevelen te zullen opvolgen. Op de reede van Doreh lagen vier Ternataansche schoeners, grootendeels met dammar beladen, die op eene goede gelegenheid wachtten om naar Ternate te zeilen.

Des namiddags van den 12den werd Doreh verlaten en in den avond van den 13den geankerd voor de kampong Has, die slechts uit drie huizen bestaat en verlaten scheen.

Den 14den werd Salawatti (bewesten Nieuw-Guinea) bereikt. Verschillende hoofden maakten hunne opwachting bij den controleur, en deelden o. a. mede dat de korano door ziekte verhinderd was om de jaarlijksche schatting naar Tidore te brengen. De controleur gaf het verlangen te kennen, dat de korano, wanneer hij zelf verhinderd was, eene commissie in zijne plaats naar den sultan zou afvaardigen, aan welk verlangen men beloofde te voldoen. Overigens werden de hoofden indachtig gemaakt aan hunne verpligtingen om naar vermogen de welvaart op Salawatti te bevorderen.

Van hier werd naar Nieuw-Guinea's westkust koers gezet en den 15den April voor de verlaten kampong Hati-Hati

[1]) Voor de exploitatie van Jobi en eenige andere eilanden in de Geelvinksbaai zijn in 1881 door het Tidoreesch bestuur een paar concessien uitgegeven aan handelaren te Ternate. (Een hunner is dezelfde van wien hierboven in de eerste plaats sprake is.) Tegen de goedkeuring van die concessien heeft echter de Gouverneur-Generaal, op grond van hare te wijde strekking, bezwaar gemaakt. (Zie nader hoofdstuk J, afd. IV, § 2.)

geankerd. Den volgenden dag kwam de *Batavia* voor de kampong Roembati en vond er het in 1880 door de *Bromo* geplaatste wapenbord in goeden staat. Eenige hoofden kwamen aan boord en hadden gunstige berigten mede te deelen; de korano was naar de Mac Cluer-golf om sago te kloppen. Weinige dagen te voren was te Roembati de op Nieuw-Guinea's westkust varende mailboot der Nederlandsch Indische stoomvaart-maatschappij geweest. Het trok de aandacht van den controleur hoe hier, vooral in de laatste drie jaren, de toestand veranderd was. Was nog kort geleden de tjidako het voornaamste kleedingstuk, nu was bijna een ieder met baadje, broek en hoofddoek gekleed. Het wemelde van Ceramsche en andere handelaren, terwijl de negorij gedurig uitbreiding onderging, maar het opiumgebruik meer in zwang kwam. De missigit was in den laatsten tijd weder vernieuwd en vergroot, waaruit scheen af te leiden dat de Islam hier steeds meer aanhangers vond.

In de baai van Sekaar, welke na het vertrek van Roembati werd opgezocht, ankerde de *Batavia* voor de negorij Sisir, die ook door de Nederlandsch Indische stoomvaartmaatschappij wordt aangedaan. Hier kwamen de hoofden van Sisir, Robatoea en Wartoea, benevens eenige Ceramsche, Makassaarsche en Arabische handelaren aan boord, de laatsten om hunne passen te toonen. De hoofden gaven omtrent rust en welvaart zeer bevredigende berigten. Voorts meldde zich bij den controleur nog aan de broeder van den korano van Salawatti, op wiens voorbeeld alle hoofden hunne hulde bewezen aan de Tidoresche prinsen. De controleur vond gelegenheid om, op verzoek der hoofden en handelaren, eenige gerezen geschillen omtrent ankeragegelden en erfenissen in der minne te beslechten.

Den 17den werd naar het eiland Argoeni gestoomd, waar eene prachtige bij de 100 M. diepe grot van druipsteen wordt aangetroffen, die als begraafplaats scheen dienst te doen. Aan de hoofden, die aan boord kwamen, werden, voor zoover zij daarvan nog niet voorzien waren, Nederlandsche vlaggen uitgereikt.

Denzelfden dag keerde de *Batavia* naar Roembati terug, waar de loods werd afgezet en de Tidoresche prinsen aan wal gingen om eenige familie-aangelegenheden met een zich daar bevindenden danoe te regelen. Nog vóór den avond werd Roembati weder verlaten. Na vervolgens eenige dagen te hebben gewijd aan hydrografische opnemingen ten zuidoosten van Ceram en in de bogt van Waroe, werd over Gisser en Ambon naar Ternate teruggekeerd.

Bij het bezoek dat op de hier beschreven reis van de *Batavia* aan de Mapia- of St. Davids-eilanden werd gebragt, vernam men, zoo als reeds in 't vorig verslag (in de noot op blz. 22) kon worden vermeld, dat de vreemde ondernemers, die er zich eenigen tijd geleden hadden nedergezet om copra te verzamelen, weder vertrokken waren, met achterlating van één ondergeschikte, een ouden Engelschman, wien de bewaking was toevertrouwd van een nog af te halen voorraad copra en tripang. De tweede reis, die in Januarij 1882 met de *Batavia* naar deze eilandengroep gemaakt werd, had ten doel om den stand van zaken aldaar nader op te nemen. Vijf dagen na zijn vertrek van Ternate bereikte het oorlogschip het westelijkste eiland, Pegun genaamd. Een broeder van den sengadji kwam aan boord met den hooger bedoelden bejaarden Engelschman, die berigtte dat de ondernemer bij wien hij in dienst was, zekere O. Keafe, na het vorig bezoek van de *Batavia*, weder op Pegun was geweest, en er, wel verre van hem af te halen, nieuw personeel gebragt had. Weldra verscheen ook de sengadji, van wien vernomen werd dat hij, tegen eene kleine maandelijksche betaling in goederen, aan Keafe het regt had afgestaan om in zijn gebied klappers in te zamelen, doch dat hij in de laatste negen maanden dien ondernemer niet gezien en geen betaling ontvangen had. Op Pegun werkten nu onder den meerbedoelden Engelschman nog vier Europeanen, die hunne gezinnen bij zich hadden, en op een ander eilandje van de Mapia-groep waren onder de leiding van een Amerikaan, mede in dienst van O. Keafe, een 8tal vreemdelingen, waaronder 2 Chinezen, met de inzameling van copra bezig. Ook die Amerikaan kwam aan boord van de *Batavia*. Vermits ingevolge het bestaande contract tusschen het Gouvernement en den sultan van Tidore, tot wiens gebied de Mapia-eilanden behooren, vreemde handelaren, zoolang zij de orde en rust niet verstoren, in de havens van dat rijk worden toegelaten en aldaar verblijf mogen houden zonder voorkennis en vooraf verkregen toestemming van het Gouvernement, is door de Indische Regering voor'shands geen aanleiding gevonden om ten aanzien van het verblijf der bedoelde vreemdelingen op die eilanden van gouvernementswege eenige maatregelen te nemen.

§ 19. *Timor.*

Ongestoorde rust is, gelijk reeds meermalen werd opgemerkt, in dit gewest een zeldzaam verschijnsel. Ook in het afgeloopen jaar mogt het zich niet voordoen. Onderlinge twisten en gewelddadigheden van allerlei aard grepen herhaaldelijk plaats en kostten weder velen het leven. Het bestuur trachtte zooveel mogelijk te bewerken dat de tweespalt tusschen de radja's en hunne vasallen of tusschen de radja's onderling zoo min mogelijk afbreuk deed aan 's Gouvernements gezag. Ten einde het prestige van dit gezag tegenover hoofden en bevolking te vergrooten, heeft de Indische Regering het noodig geacht in Maart jl. op de hoofdplaats Koepang weder eenig garnizoen (2 officieren en 50 minderen) te leggen, en alzoo één van de drie vroeger in dit gewest bestaan hebbende militaire posten (zie Indisch Staatsblad 1869 n°. 28) te herstellen.

In Larantoeka (Oost-Flores) scheen de vroeger besproken spanning tusschen de strand- en de bergbevolking van lieverlede tot bedaren te zijn gekomen, toen in Februarij jl. eene onvoorzigtige daad van eenige bewoners der strandkampong Waibalong de vijandschap weder aanwakkerde. Beducht voor de magtiger bergbevolking zochten vele strandbewoners hun heil in de vlugt. Daar het ligt mogelijk was dat deze lieden, die naar alle zijden uitweken, eene schuilplaats zouden zoeken op het door de Europeanen bewoonde terrein (waar ook de posthouder is gevestigd), en deze laatsten daardoor in moeijelijkheden met het bergvolk zouden kunnen geraken, zijn van bestuurswege twee gewapende booten met een 12tal politiedienaren, onder bevel van een inlandschen onderofficier, naar Posto gezonden, terwijl tevens een 40tal geweren met munitie ter beschikking van den posthouder zijn gesteld.

Ook in andere gedeelten van dit gewest, over het algemeen het minst ontwikkelde der buitenbezittingen, moeten volgens de berigten der posthouders weder hier en daar bloedige schermutselingen hebben plaats gevonden, waartegen onzerzijds bezwaarlijk repressieve maatregelen te nemen waren. Het woeste berghoofd Samara op Adonare, die bij eene vorige gelegenheid (verg. het verslag van 1880 blz. 25) van zijne gezindheid had doen blijken om zich voortaan rustig te gedragen, kwam zijne belofte slecht na, want ook door hem, even als door den aanmatigenden radja van Lewa of Soedoe op Noord-Soemba (zie vorig verslag blz. 25), zijn weder nieuwe euveldaden bedreven.

Op stoffelijk gebied is in den toestand van dit gewest weinig vooruitgang merkbaar. Klagten over gebrek aan voedingsmiddelen werden in 1881 nergens vernomen; toch waren de djagong- en de rijst-oogst niet overal gunstig uitgevallen. Ter hoofdplaats Koepang rigtte eene hevige aardbeving, op 5 Januarij 1881, belangrijke schade aan. Van epidemische ziekten bleef de bevolking in het afgeloopen jaar gelukkig verschoond, doch koortsen en buikziekten kwamen veel voor, echter zonder ernstig karakter.

Van slavenhandel werd weêr herhaaldelijk gehoord. In afwachting van het gereedkomen van een speciaal voor den Timor-archipel te bestemmen gouvernements-stoomschip werd in het afgeloopen jaar de vlag achtereenvolgens op verschillende plaatsen vertoond door de oorlogschepen *Watergeus*, *Makasser* en *Sumatra*. Met eerstgenoemd stoomschip bezocht het hoofd van gewestelijk bestuur o. a. de Cyrusbaai op de zuid-oostkust van Rotti, waar de radja en de bevolking er over opgetogen waren dat de resident met een oorlogsbodem tot hen gekomen was.

Een tot de zoogenaamde » mardijkers " behoorende inlander van Babauw (regtstreeksch gouvernementsgebied van Timor), die in 1879 (verg. het verslag van dat jaar blz. 30) wegens oproerige handelingen gevat, doch sedert door den landraad te Koepang vrijgesproken was, werd ingevolge een Indisch besluit van 16 Julij 1881, als gevaarlijk

voor de openbare rust en orde in de residentie Timor, naar Muntok op Banka gerelegeerd.

§ 20. *Bali en Lombok.*

In die gedeelten van Bali waar het Gouvernement zich door Europesche ambtenaren doet vertegenwoordigen, namelijk in de landschappen Boeleleng en Djembrana, bleef gedurende 1881 de leiding van de zaken der inheemsche bevolking nog bij het inlandsch bestuur berusten. Sedert in elk dier landschappen geen radja meer zetelt, werd er, zoo als bekend is, het bestuur uitgeoefend door een voorloopigen raad van bestuur, doch met 1 Julij 1882 heeft deze overgangstoestand opgehouden, en zijn beide landschappen, overeenkomstig de wenschen der hoofden en der bevolking, gebragt onder het regtstreeksch bestuur van het Gouvernement. Vermits dientengevolge de resident van Banjoewangi, bij wien tot dusver de leiding der betrekkingen met Bali en Lombok berustte, het voornaamste terrein zijner werkzaamheden in gemelde streken van Bali zou vinden, is tevens besloten om Bali en Lombok niet langer administratief met Banjoewangi vereenigd te laten, maar beide eilanden tot eene afzonderlijke residentie der buitenbezittingen te verheffen, en daarentegen Banjoewangi tot eene afdeeling der residentie Bezoeki te maken (verg. hoofdstuk J hierachter). De bestuursverandering werd in Boeleleng en Djembrana over 't algemeen met verlangen te gemoet gezien, omdat de inlandsche bestuurders maar al te dikwijls tegenover de mindere hoofden en de bevolking misbruik van hun gezag maakten. De tot hiertoe door het Europeesch bestuur reeds verleende bescherming werd blijkbaar door den minderen man gewaardeerd. Zij die bij het behoud van de nu afgeschafte orde van zaken belang hadden, trachtten nu en dan, door aan het Gouvernement kwade bedoelingen toe te schrijven, eenige spanning gaande te maken, maar hunne pogingen hadden weinig of geen uitwerking. Zoo mogt in den aanvang van 1882 de adsistent-resident van Boeleleng er in slagen het plan te verijdelen van eenige invloedrijke personen (familieleden van den pateh), die eene godsdienstige beweging poogden gaande te maken, ten einde langs dien weg onder de bevolking de meening te doen ingang vinden als zou het de wil der godheid zijn dat er weder een radja over Boeleleng werd aangesteld. Eene vrouw, vermoedelijk daartoe omgekocht door of namens een der vroegere pretendenten naar het eenhoofdig bestuur, liet zich in deze als werktuig bezigen. Zoodra de adsistent-resident genoegzame bewijzen had om haar strafregtelijk te doen vervolgen, liet hij haar door het inlandsch bestuur in hechtenis nemen en voorkwam zoodoende verdere voor de rust nadeelige gevolgen. Overigens deed zich op godsdienstig gebied, sedert den in 't vorig verslag vermelden moord op den zendeling VROOM (waarvan de beweegredenen echter meer van persoonlijken dan van politieken of godsdienstigen aard schijnen te zijn geweest) in beide landschappen niets bijzonders voor. De bevolking, voor zoover zij den Hindoe-godsdienst belijdt, blijft aan hare overoude instellingen en gebruiken te zeer gehecht dan dat vreemde leerstellingen gemakkelijk bij haar ingang zouden kunnen vinden. Overgangen tot den Islam doen zich bijna niet anders voor dan ter gelegenheid van huwelijken met Mohammedanen. De pogingen, van wege de Utrechtsche Zendingsvereeniging aangewend om het Christendom onder de Balinezen te verspreiden, zijn zoo goed als geheel vruchteloos gebleven. Nadat de bovenbedoelde moord op een van hare beide zendelingen gepleegd was, en ook de andere in verwikkelingen was geraakt, is in September 1881 deze laatste door de genoemde Zendingsvereeniging van Bali teruggeroepen, en daarmede heeft de evangelisatie op dat eiland feitelijk een einde genomen. In 't geheel moet slechts één bekeerling zijn gemaakt, die echter, na Boeleleng verlaten te hebben, weêr tot zijn vroegeren godsdienst is teruggekeerd, en thans gebleken is medepligtig te zijn geweest aan den moord op den zendeling VROOM. Hij werd door den radja van Mengoei uitgeleverd en in Maart jl., te gelijk met den dader en nog een tweeden medepligtige, door den landraad te Boeleleng ter dood veroordeeld.

Voor den handel en den landbouw was het jaar 1881 in Boeleleng en Djembrana niet ongunstig. In beide landschappen breidde de rijstbouw, in Boeleleng ook de koffijteelt, zich uit. Gedurende het grootste gedeelte des jaars was de gezondheidstoestand bevredigend, maar in November en December eischte de cholera in Boeleleng vele offers.

Onze verhouding tot de onder inlandsch vorstenbestuur staande rijken van Bali en Lombok bleef op goeden voet. Van Lombok kwam in Junij 1881 een gezantschap te Batavia om, evenals in 1876, den Gouverneur-Generaal eene betuiging van hulde te brengen, welk huldebetoon ingevolge het met Lombok bestaande contract om de drie jaren moet plaats hebben en dus in 1879 verzuimd was. Een paar maanden later werden de verschillende Balische rijken, en ook Lombok, door den resident van Banjoewangi bezocht. In zijn verslag nopens deze inspectiereis vindt men vermeld, dat onder de verschillende Balische vorsten vooral die van Gianjar, Tabanan en Badoeng hunne contractueele verpligtingen jegens het Gouvernement getrouw nakomen, en dat ook die van Kloengkoeng en Mengoei in dit opzigt niet veel reden tot klagen geven. De minst gunstige indrukken werden verkregen in Bangli, waar het vorstenbestuur zich door magteloosheid en onverschilligheid kenmerkt, ten nadeele niet alleen van de welvaart der bevolking, die er over 't algemeen armoediger is dan elders op Bali, maar ook van Bangli's verhouding tot Boeleleng en andere naburen. Velen in Boeleleng zijn tegen Bangli verbitterd wegens de trage afdoening van billijke grieven over diefstallen en andere onregtmatigheden, die door slechtgezinde onderdanen van Bangli buiten de grenzen van het landschap worden bedreven. Van de optreding en bevestiging van een nieuwen radja in Bangli maakte de resident gebruik om hem de noodzakelijkheid eener betere behartiging van zijne bestuurspligten voor te houden. Enkele der Balische radja's, die goed Maleisch spraken en blijkbaar niet zelden omgang met Europeanen hadden gehad, legden tegenover 's Gouvernements vertegenwoordiger groote hartelijkheid aan den dag. De meeste rijken zijn gedurig met elkander in onmin, dikwerf zonder dat de wezenlijke aanleiding daarvan openbaar wordt, terwijl pogingen onzerzijds om den vrede te herstellen in den regel zonder gevolg blijven. Gianjar bijv. was onlangs in oorlog met Kloengkoeng, Bangli en Mengoei, en dit laatste rijk op zijne beurt met Tabanan. Die oorlogen zijn evenwel niet zeer bloedig. Van tijd tot tijd vindt op de grens der oorlogvoerende landschappen een treffen plaats, waarbij hoogstens 3 of 4 dooden of gewonden vallen, waarna de strijdende partijen uiteengaan om elkander drie of vier maanden later op nieuw te gaan bevechten. Deze toestand is oorzaak dat de wegen aan de grenzen dier rijken niet alleen verwaarloosd, maar met opzet in slechten staat gebragt en van versperringen voorzien worden. Ondervindt de handel hierdoor uit den aard der zaak belemmering, de landbouw, en wel voornamelijk de rijstteelt, die op Bali met veel voorliefde wordt beoefend, lijdt er niet onder. In sommige landschappen draagt ook de zeer toegenomen koffijcultuur veel bij tot vermeerdering van de volkswelvaart. Het opiumgebruik is op Bali algemeen. Door den geringen man wordt er een geregeld doch spaarzaam gebruik van gemaakt, maar bij meergegoeden, vorsten en personen van vorstelijke afkomst ontaardt het gebruik veelal in misbruik, hetgeen als eene oorzaak is aan te merken van de demoralisatie die men aan de Balische hoven vindt.

Op Lombok daarentegen is het opiumschuiven aan de inheemsche bevolking en aan de onder haar gevestigde Balinezen op zware straffen verboden, een verbod dat zonder aanzien des persoons wordt gehandhaafd. In 't algemeen wordt op Lombok het bestuur met krachtige hand gevoerd en de toestand van rust en orde steekt er gunstig af bij dien der meeste Balische rijken. Zoowel op Lombok zelf als in het aan dat rijk onderhoorige Karang Assem op Bali werden de resident en het gedeelte van het état-major van de *Watergeus*, dat hem vergezelde, met veel onderscheiding en voorkomendheid bejegend. In 1881 vond weder het groote nationale feest » dewa jatija " plaats, dat van tijd tot tijd — om de 20, 50 of 80 jaren — gevierd wordt ter eere van alle Balische goden. Het is gebruikelijk dat hiervan door het Lomboksche bestuur, onder aanbieding van geschenken, aan den Gouverneur-Generaal kennis gegeven wordt. Deze kennisgeving vond ook nu plaats, en werd op gelijke wijze door geschenken en een brief van den Gouverneur-Generaal beantwoord.

De vorst van Lombok beschikt over ongeveer 20 000 man geoefende, met geweren gewapende troepen, die geen

staand leger vormen, maar elk oogenblik kunnen worden opgeroepen. Van de Balische rijken schijnt alleen Gianjar, dat, op Tabanan na, de meeste zielen telt (verg. bijlage A n°. 1), eene geoefende troepenmagt te bezitten, waarvan de sterkte op omstreeks 10 000 man wordt gesteld. Ook dezen zijn echter niet in blijvenden dienst.

Even als overal op Bali vindt men ook op Lombok Chinezen en allerlei andere vreemde oosterlingen, als: Arabieren, Boeginezen, Mandharezen enz. De landbouw heeft op Lombok eene niet minder goede hoogte dan op Bali bereikt. Behalve rijst en andere voedingsgewassen wordt er koffij, tabak en kapok geteeld.

B. Landmagt.

§ 1. *Levende strijdkrachten.*

Zamenstelling. De verhouding tusschen de formatie en de sterkte van het Nederlandsch Indische leger bij het einde der jaren 1880 en 1881 wordt in het volgende overzigt aangegeven.

		OFFICIEREN.			ONDEROFFICIEREN EN MANSCHAPPEN.					Paarden.
		Europeanen.	Inlanders.	Totaal.	Europeanen.	Afrikanen.	Amboinezen.	Overige inlanders.	Totaal.	
Op 31 December 1880 telde de	normale formatie. . .	1335	a) 100	1435	13 055	246	1406	15 403	30 110	1404
	tegenwoordige formatie.	1481	„	1481	14 728	246	970	14 562	30 506	1438
	sterkte	b) 1456	„	b) 1456	15 399	156	c) 1322	14 816	d) 31 693	e) 1240
Op 31 December 1881 telde de	normale formatie. . .	1334	a) 100	1434	13 019	246	1406	15 355	30 026	1404
	tegenwoordige formatie.	1475	„	1475	14 735	246	970	14 607	30 558	1438
	sterkte	f) 1372	„	f) 1372	14 524	119	g) 1364	14 926	h) 30 933	i) 1267
Alzoo gedurende 1881 eene vermeerdering of vermindering der	normale formatie. . .	— 1	„	— 1	— 36	„	„	— 48	— 84	„
	tegenwoordige formatie.	— 6	„	— 6	+ 7	„	„	+ 45	+ 52	„
	sterkte	— 84	„	— 84	— 875	— 37	+ 42	+ 110	— 760	+ 27

a) Volgens de oorspronkelijke legerformatie van 1853 bestemd ter indeeling bij de korpsen pradjoerits, die echter, zoo als bekend is, niet opgerigt werden.

b) Onder de sterkte zijn begrepen 51 adjudant-onderofficieren, dienstdoende als officieren, en 105 officieren gedetacheerd uit Nederland, waaronder 1 officier van gezondheid, gedetacheerd van de reserve der marine. Het leger telde bovendien 14 officieren gedetacheerd in Nederland, 14 officieren op non-activiteit of „voor memorie" gevoerd, en 169 officieren met verlof buiten Nederlandsch Indie.

c) Hieronder 136 Alfoeren.

d) Bovendien telde het leger nog 71 Europesche en 18 inlandsche onderofficieren en manschappen die „voor memorie" gevoerd werden, en waren 323 burgerpersonen als schrijvers op de militaire bureaux werkzaam, die mede niet in de sterkte tellen. Daarentegen zijn onder de opgegeven sterkte wèl begrepen 359 gedetineerden (300 Europeanen, 2 Afrikanen, 1 Amboinees en 56 andere inlanders), benevens 3777 in de militaire hospitalen verpleegden (2259 Europeanen, 13 Afrikanen en 1505 inlanders).

e) Hieronder 23 muildieren.

f) Onder deze sterkte zijn begrepen 41 adjudant-onderofficieren, dienstdoende als officieren, en 91 officieren gedetacheerd uit Nederland, waaronder 1 officier van gezondheid, gedetacheerd van de reserve der marine. Het leger telde bovendien 31 officieren gedetacheerd in Nederland, 10 officieren op non-activiteit of „voor memorie" gevoerd, en 175 officieren met verlof buiten Nederlandsch Indie.

g) Hieronder 154 Alfoeren.

h) Bovendien telde het leger nog 73 Europesche en 11 inlandsche onderofficieren en manschappen die „voor memorie" gevoerd werden, en waren 324 burgerpersonen als schrijvers op de militaire bureaux werkzaam, die mede niet in de sterkte tellen. Daarentegen zijn onder de opgegeven sterkte wèl begrepen 343 gedetineerden (277 Europeanen, 1 Afrikaan, 5 Amboinezen en 60 andere inlanders), benevens 3544 in de militaire hospitalen verpleegden (2035 Europeanen, 6 Afrikanen en 1503 inlanders).

i) Hieronder 19 muildieren.

Meer gedétailleerd, dat is wapensgewijze — en wat de officieren betreft ook rangsgewijze — gesplitst, vindt men de boven opgegeven cijfers over 1881 terug in bijlage B. De geringe wijzigingen die de formatie in den loop van dat jaar onderging — bijna uitsluitend het gevolg van de gebruikelijke periodieke herziening der formatie van het dienstdoend personeel in de militaire ziekeninrigtingen en in het militair huis van arrest — behoeven geen bijzondere toelichting, die trouwens te minder waarde zou hebben nu bij Koninklijk besluit van 28 Januarij 1882 n°. 13 (Indisch Staatsblad n°. 113) de in het vorige verslag (blz. 26) aangekondigde nieuwe vaststelling der legerformatie is tot stand gekomen. Zij is verbindend van en met 1 Julij 1882, op welken datum alle vroegere verordeningen en bepalingen, die strekken tot aanwijzing van de legerformatie, buiten werking gesteld zijn. Zoodoende is eene vaste basis gevormd om, voor zooveel noodig, geleidelijk te kunnen overgaan tot reorganisatie van de verschillende onderdeelen des legers. [1])

Tegelijkertijd is bepaald dat boven de formatie van het leger worden gevoerd:

1°. de officieren en militaire ambtenaren op non-activiteit, met of zonder bezwaar van den lande, alsmede alle militairen en militaire ambtenaren van het leger in Indie die bezoldigd worden ten laste van het Iste hoofdstuk der begrooting van Nederlandsch Indie of van het VIIIste hoofdstuk der Staatsbegrooting;

2°. de officieren van het Nederlandsche leger, gedetacheerd bij het leger in Indie, voor zooveel zij bij de eerstgenoemde krijgsmagt niet vervangen worden door officieren van het Indische leger (Koninklijk besluit van 10 Augustus 1871 n°. 18, Indisch Staatsblad n°. 176);

3°. de hierna, onder het hoofd *Militair onderwijs*, nader te vermelden adspirant-officieren die, in afwachting van hunne benoeming tot 2den luitenant, als adjudant-onderofficier dienstdoend officier worden ingedeeld;

4°. de mindere militairen, geplaatst: *a.* bij het suppletiedepôt, in afwachting van hunne indeeling bij het leger; — *b.* bij een der subsistenten-kaders, in afwachting van scheepsgelegenheid om naar Nederland terug te keeren; — *c.* als gestraften bij de straf-detachementen; — *d.* als gedetineerden in het militair huis van arrest;

5°. de Afrikaansche, Amboinesche en andere inlandsche soldaten-kinderen die onder den naam van pupillen worden opgenomen bij de korpsen van het leger, ten getale van ten hoogste 62 Afrikaansche en Amboinesche en 356 inlandsche (niet-Amboinesche) pupillen.

Binnen de grenzen der begrooting bepaalt de Gouverneur-Generaal hoeveel vrije inlandsche werklieden, handlangers, boodschaploopers, magazijn-knechts, koelies en dergelijken, met hunne mandoors en loerahs, bij de verschillende onderdeelen des legers worden ingedeeld. Daar de standplaatsen dier onderdeelen, voor zoover zij niet be-

[1]) Voorstellen tot hierziening van de formatie der garnizoensinfanterie zijn in Indie aanhangig gemaakt.

paaldelijk bij de formatie genoemd zijn, door den Landvoogd worden aangewezen, zal voortaan niet meer — gelijk tot dusver het geval was — bij iedere geringe verplaatsing van garnizoenstroepen binnen het militair kommandement waartoe zij behooren, eene wijziging in de legerformatie gevorderd worden.

De Gouverneur-Generaal is bevoegd, onder 's Konings nadere goedkeuring: 1°. de legerformatie in te krimpen; en 2°. magtiging te verleenen om, voor den tijd van ten hoogste twee jaren, boven de formatie van het leger te doen voeren zooveel officieren en minderen als hem nuttig en noodig voorkomt. Zoodanige magtiging kan door hem telken jare, onder 's Konings nadere goedkeuring, voor den tijd van ten hoogste een jaar verlengd worden. [1])

Indien bij eenig onderdeel des legers de sterkte van het officierskorps *in zijn geheel* geringer is dan de formatie toelaat, is de Gouverneur-Generaal bevoegd om (mits de uitgaven voor de traktementen, met inbegrip van die der bij zoodanig onderdeel boven de formatie gevoerde officieren van het Nederlandsche leger, de door de formatie gestelde financieele grenzen niet overschrijden,):

1°. officieren, die overcompleet zijn *in hun rang*, bij terugkeer van verlof buiten Nederlandsch Indie, voor zoover het belang van den dienst dit vordert, in activiteit te herstellen;

2°. voor zooveel de wapens der infanterie, kavalerie en artillerie betreft, adjudant-onderofficieren aan te wijzen, die tot wederopzeggens toe als officier fungeeren met den titel van adjudant-onderofficier dienstdoend officier, en voorts bij den dienst der militaire administratie de ontbrekende 2de luitenants te doen vervangen door kwartiermeesters beneden den rang van officier, en

3°. voor zooveel het wapen der genie betreft, officieren der infanterie bij dat onderdeel des legers te detacheeren en tevens à la suite van hun wapen te doen voeren.

In bijlage C is een vergelijkend overzigt gegeven van de vroegere en van de nieuwe formatie-cijfers, ook ten opzigte van de legersterkte op 1 Januarij 1882. Bij vergelijking van de cijfers der nieuwe formatie met de tableaux, die bij de behandeling der Indische begrooting voor 1882 werden overgelegd, zijn eenige kleine verschillen waar te nemen, die het gevolg zijn vooreerst van wijzigingen door de Indische Regering verlangd nadat de conceptformatie, die ten grondslag van de begrooting voor 1882 heeft gediend, haar ter voorloopige kennisneming was toegezonden, in de tweede plaats van enkele geringe misstellingen bij de bewerking van die concept-formatie ingeslopen, en eindelijk van eenige wijzigingen, door den Gouverneur-Generaal in de zamenstelling der garnizoensbataillons van Banka en van de Zuider- en Ooster-afdeeling van Borneo en in de formatie der bezetting van Atjeh gebragt terwijl de nieuwe legerformatie bij het Departement van Kolonien werd bewerkt. Al de hierbedoelde verschillen zijn nader aangeduid en toegelicht in de reeds vermelde bijlage C.

Ten slotte dient hier nog te worden vermeld, dat de vaststelling der nieuwe legerformatie gepaard ging met de afscheiding van de zoogenaamde lijfwachten-dragonders van het regiment kavalerie. Die korpsen — uitsluitend bestemd om dienst te doen aan de hoven der sultans van Djokjokarta en Soerakarta — zijn, even als vroeger het geval was, weder onder civiel beheer gebragt.

Bij de behandeling der begrooting voor 1882 is overigens reeds gebleken dat de nieuwe legerformatie ook aan het militair onderwijs ten goede kwam, zoowel door de oprigting van vier kaderscholen voor de infanterie als door de aanwijzing van onderwijzend personeel voor de opleidingscursussen. Onder het hoofd *Militair onderwijs* zal daarover nader worden gehandeld.

Plaatselijke indeeling. Het in den Regerings-almanak van Nederlandsch Indie voor 1882 (deel I, blz. 185 en volgg.) gegeven overzigt van de standplaatsen der verschillende korpsen van het leger toont geen belangrijke verschillen aan met de plaatselijke indeeling der troepen bij den aanvang van 1881. Behalve de inkrimping der detachementen, die de afsluitingslinien ter bestrijding van de veeziekte bewaakten (zie hoofdstuk K afdeeling V hierachter) zijn dan ook geen troepenverplaatsingen van eenig belang te vermelden, dan die voortvloeiden uit de opheffing van de militaire posten te Soengeiliat op Banka en te Kroengkali in Atjeh (zie lager § 2 van dit hoofdstuk). Eerstbedoelde opheffing gaf aanleiding tot de straks reeds aangeduide wijziging in de formatie van het garnizoens-bataillon van Banka. De intrekking van den post te Kroengkali had ten gevolge dat de bezetting van Atjeh kon verminderd worden met één der kompagnien van het 15de veldbataillon, welke dus naar hare oorspronkelijke standplaats — Padang Pandjang in de Padangsche Bovenlanden — zou hebben moeten terugkeeren. Feitelijk echter werd de kompagnie te Padang Pandjang nieuw opgerigt, vermits de manschappen die daarvan in Atjeh deel uitmaakten werden verspreid over de aldaar aanwezige troepen-afdeelingen tot aanvulling van incompleet.

Aanvulling van het korps officieren. Gedurende 1881 zijn, zoals onderstaande opgave aanwijst, 109 officieren voor goed aan het Indische leger ontvallen, waaronder echter 20 die zich met verlof in Europa bevonden en dientengevolge reeds uit de sterkte waren afgevoerd:

AANWEZIG:	Aantal officieren in 1881: overleden.	gepensioneerd.	eervol ontslagen zonder pensioen.	ontslagen.	Totaal aan den dienst ontvallen.
in Nederlandsch Indie . . .	*a*) 19	55	*b*) 12	*c*) 3	89
buiten Nederlandsch Indie (met verlof)	6	14	„	„	20
Te zamen . . .	25	69	12	3	109

a) Waaronder 1 officier van gezondheid tijdelijk (voor vijf jaren) aangesteld.

b) Waaronder 2 officieren die non-actief waren en 1 die voor memorie werd gevoerd. Onder de 9 overigen telde men 2 officieren van gezondheid die slechts tijdelijk (voor vijf jaren) waren aangesteld.

c) Hiervan 1 veroordeeld tot de straf van cassatie.

Tot aanvulling van de verliezen, die het actief dienend officierskorps leed, werden in Nederlandsch Indie 68 nieuw benoemde officieren ingedeeld, nader gespecificeerd in den volgenden staat, die geen rekening houdt met de officieren uit Nederland gedetacheerd.

WAPENS EN DIENSTEN.	Aantal officieren gedurende 1881: in Indie benoemd.		in Nederland benoemd en in Indie in dienst gesteld.				
	Afkomstig van de mil. en van de artill.-school te Meester Cornelis en Weltevreden.	Opgeleid bij de korpsen.	Speciaal opgeleid. *a*)	Opgeleid bij de korpsen.	Civiel personeel.	Overgeplaatst van het leger hier te lande.	Totaal.
Infanterie	18	5	1	21	„	2	47
Kavalerie *b*)	„	„	„	„	„	„	„
Artillerie	„	„	2	2	„	„	4
Genie.	„	„	4	„	„	„	4
Officieren van gezondheid	„	„	6	„	2	„	8
Apothekers.	„	„	2	„	„	„	2
Paardenartsen.	„	„	„	„	„	„	„
Militaire administratie. .	2	„	„	1	„	„	3
Totaal . . .	20	5	15	24	2	2	68

a) Bij de Koninklijke militaire akademie, het militair hospitaal te Amsterdam of 's Rijks universiteit te Utrecht.

b) Hieronder is niet opgegeven 1 adjudant-onderofficier die tot officier bevorderd en bestemd werd tot detachementskommandant bij de weder onder civiel beheer gebragte lijfwachten dragonders.

[1]) In verband met deze bepaling moet de Gouverneur-Generaal, bij een nader eveneens van 's Konings goedkeuring afhankelijk besluit, nog uitmaken welk personeel, tot nog toe tijdelijk toegestaan, voorloopig dient behouden te blijven. (Zie de noten 11, 21 en 44 in den uitgewerkten staat bij de onderafdeelingen 87, 89 en 97*c* van hoofdstuk II der Indische ontwerpbegrooting voor 1882.)

Behalve de in den voorafgeganen staat vermelde officieren bevonden zich den 1sten Januarij 1882 op reis naar Java of (in afwachting van hunne uitzending) in Nederland in 't geheel 46 officieren, als:

19 nieuw benoemde 2de luitenants der infanterie,

1 voor den tijd van vijf jaar bij het Indische leger gedetacheerde 2de luitenant der infanterie van het leger hier te lande,

1 nieuw benoemd 2de luitenant der kavalerie,

9 nieuw benoemde 2de luitenants der artillerie, waarvan 2 de lessen in de 1ste afdeeling der krijgsschool volgden, en 3 ter voltooijing hunner opleiding gedetacheerd waren bij de werkplaatsen te Delft,

9 nieuw benoemde 2de luitenants der genie, waarvan 6 de lessen in de 1ste afdeeling der krijgsschool volgden,

2 voor den tijd van drie jaar bij het Indische leger gedetacheerde 1ste luitenants der genie van het leger hier te lande,

1 officier van gezondheid der 2de klasse, voormalig officier van gezondheid 2de klasse van de marine,

1 nieuw benoemd militair apotheker der 2de klasse,

2 nieuw benoemde 2de luitenants-kwartiermeester, en

1 2de luitenant-kwartiermeester, overgeplaatst van het leger hier te lande.

Aansluitende aan de in 't vorig verslag gedane opgaven over 1880 bevat het volgende overzigt gedétailleerde cijfers betreffende de verhouding tusschen de sterkte en de eischen der formatie bij het eind van 1881.

WAPEN EN DIENSTEN.	Tegenwoordige formatie.	Actief dienend in Ned. Indie ongerekend de adj.-onderoffic. dienst doende als officier.	Adjudant-onderofficieren dienst doende als officier.	Totaal beschikbaar voor den dienst (kolommen 3 en 4 te zamen).	Incompleet.	Overcompleet.	Met verlof, gedetacheerd buiten Ned. Indie en voorts non-actief of voor memorie gevoerd.
Generaals . . .	3	3	„	3	„	„	1
Generale staf *a*) .	18	15	„	15	3	„	4
Infanterie . . .	825	*b*) 788	15	803	22	„	129
Kavalerie . . .	42	*c*) 30	„	30	12	„	6
Artillerie . . .	134	*d*) 106	26	132	2	„	18
Genie	76	*e*) 65	„	65	11	„	6
Offic. v. gezondh.	184	*f*) 150	„	150	34	„	25
Apothekers . .	44	36	„	36	8	„	7
Paardenartsen .	6	6	„	6	„	„	1
Milit. administr. .	143	*g*) 132	„	132	11	„	19
Totaal . .	1475	1331	41	1372	103	„	216

a) De officieren van den generalen staf keeren, bij bevordering, in den regel naar hun oorspronkelijk wapen terug.

b) Hieronder 67 gedetacheerd uit Nederland.

c) Hieronder 1 gedetacheerd uit Nederland.

d) Hieronder 15 gedetacheerd uit Nederland, waaronder 10 infanterie-officieren die tijdelijk dienst doen bij het wapen der artillerie.

e) Hiervan 1 gedetacheerd uit Nederland en 10 (allen Indische officieren) gedetacheerd van het wapen der infanterie.

f) Hiervan 1 officier gedetacheerd van de reserve der marine, en 14 officieren van gezondheid (vreemdelingen) die slechts voor den tijd van vijf jaren zijn aangesteld (zie het verslag van 1879 blz. 34).

g) Hiervan 6 gedetacheerd uit Nederland.

De zoo even vermelde cijfers zijn minder bevredigend dan die welke op blz. 27 en 28 van het vorig verslag voorkomen. Het aantal actief dienende officieren nam niet onbeduidend af; het daalde van 1405 tot 1331, en daar de formatie niet noemenswaardig werd ingekrompen — zij vorderde op het einde des jaars slechts 6 officieren minder dan in den aanvang — werd dus het incompleet aanzienlijk grooter. Op het einde van 1881 ontbraken 144 officieren aan de formatie, d. i. 68 meer dan op 31 December 1880. Betrekkelijk was het incompleet het grootst bij de artillerie en bij den geneeskundigen dienst, die te zamen niet minder dan 70 officieren misten (artillerie 28, officieren van gezondheid 34, militaire apothekers 8). Bij de artillerie werd dan ook het aantal adjudant-onderofficieren, dienstdoende als officier, van 18 tot 26 verhoogd.

De toeneming van het tekort bij de verschillende officierskorpsen was gedeeltelijk een gevolg van de toekenning van buitenlandsch verlof aan een betrekkelijk groot aantal officieren; want ofschoon het aantal met verlof in Europa aanwezige officieren bij het einde des jaars slechts 6 meer bedroeg dan op 1 Januarij te voren, kwamen in den loop van het jaar 84 officieren met verlof herwaarts, tegen slechts 56 die, na het verstrijken van het hun verleend verlof naar Europa, den dienst hervatten. Voorts nam het aantal naar Nederland gedetacheerde officieren niet onbeduidend toe, namelijk van 14 tot 31 vooral ten gevolge van den thans geregelden gang der studien bij de 2de afdeeling der krijgsschool, waardoor het aantal officiers-leerlingen tot het maximum klom; en te gelijkertijd daalde het aantal der officieren van het Nederlandsche leger, die tijdelijk in Indie dienst deden, van 104 tot 90.

Wat de vooruitzigten op de aanvulling van de officierskorpsen betreft, verkeert men nog steeds in een tijdperk van overgang; eerst in 1883 kan gerekend worden op een normalen toevoer van de Koninklijke militaire akademie, en terwijl de opleidings-cursussen in Nederland laatstelijk in 1880 gereorganiseerd werden, kan de nieuwe regeling van het militair onderwijs in Indie (zie blz. 33) vermoedelijk eerst omstreeks 1 Julij 1883 volledig in werking treden.

Op 1 Julij 1882 telde de Koninklijke militaire akademie te Breda 156 kadetten voor den Indischen dienst, verdeeld als volgt:

	1ste studiejaar.	2de studiejaar.	3de studiejaar.	4de studiejaar. *a*)	Totalen.
Infanterie . .	26	19	21	7	73
Kavalerie . .	1	1	„	„	2
Artillerie . . .	16	7	18	10	51
Genie	4	5	11	10	30
Te zamen . .	47	32	50	27	156

a) De kadets van dit studiejaar werden in 't begin van Julij tot officier bevorderd; de infanteristen zijn dadelijk beschikbaar ter uitzending; de 2de luitenants der artillerie en der genie moeten nog één jaar den cursus volgen in de 1ste afdeeling der krijgsschool. In 1882 komen 2 2de luitenants der artillerie en 5 2de luitenants der genie, die laatstelijk de lessen van dezen cursus bijwoonden, gereed om den dienst in Indie te aanvaarden; bovendien 3 2de luitenants der artillerie die een à twee jaar gedetacheerd waren bij de artillerie-werkplaatsen te Delft.

Bij het admissie-examen, dat in dit jaar afgenomen wordt, zijn voor den Indischen dienst, in verband met de beschikbare ruimte aan de akademie, weder 35 plaatsen opengesteld, te weten: 20 voor de infanterie, 2 voor de kavalerie, 9 voor de artillerie en 4 voor de genie; zij werden, op één na, allen vervuld: voor het wapen der kavalerie wenschte namelijk slechts één adspirant te worden opgeleid.

Den 1sten Mei 1882 werd het hierna vermeld getal onderofficieren bij de hoofdcursussen in Nederland opgeleid.

BESTEMD VOOR DEN DIENST:		te Kampen.		te 's Hertogenbosch.	
		Infanterie.	Militaire administratie.	Infanterie.	Kavalerie.
in Ned. Indie	1ste studiejaar.	5	5	5	"
	2de studiejaar.	2	7	7	"
in Ned. Indie of in Nederland	1ste studiejaar.	"	"	1	"
	2de studiejaar.	2	"	3	"
in Nederland of in Ned. Indie	1ste studiejaar.	6	"	5	"
	2de studiejaar.	3	"	2	1

Bij het in September 1882 hier te lande te houden examen voor onderofficieren die naar den rang van officier dingen, worden ten behoeve van den Indischen dienst opengesteld ten hoogste 18 plaatsen voor de infanterie en een onbepaald aantal voor de artillerie en voor de militaire administratie.

Op de militaire school te Meester-Cornelis bedroeg het aantal élèves bij den aanvang van den cursus 1881/82, blijkens onderstaande specificatie, 89 — tegen 103 bij den aanvang van het cursusjaar 1880/81 — verdeeld als volgt:

	1ste studiejaar.	2de studiejaar.	3de studiejaar.	Totaal.
Infanterie	32	a) 18	30	80
Militaire administratie.	6	2	1	9
Te zamen . .	38	20	31	89

a) Zes hiervan zijn sedert overgegaan naar den cursus voor de militaire administratie.

De artillerieschool te Weltevreden telde op hetzelfde tijdstip 7 élèves, allen in het hoogste studiejaar.

Ofschoon in het geheel het aantal jongelieden, die tot officier der infanterie worden opgeleid, is afgenomen, mag toch worden ondersteld dat het weder van lieverlede zal aangroeijen, nu bepaald is (Indisch Staatsblad 1882 n°. 117) dat de gratificatie voor uitrusting ad f 1000 (zie blz. 29 van het vorig verslag) ook zal worden toegekend aan hen die in Indie tot officier benoemd worden.

De lust om bij het Indische leger gedetacheerd te worden is bij de officieren van het Nederlandsche leger overigens zoo groot dat het waarschijnlijk weinig moeite zou kosten om, in geval van nood, — voor zoover de belangen van het Nederlandsche leger dit zouden gedoogen, — het actief dienend officierskorps in Nederlandsch Indie spoedig voltallig te maken. Het aantal aanvragen om detacheering overtreft in den regel dat der beschikbare plaatsen.

Daar omstreeks het einde van 1882 of in het begin van 1883 de detacheeringstermijn eindigt van de Nederlandsche infanterie-officieren, die in 1877 (zie het verslag van dat jaar blz. 42) bij de artillerie van het Indische leger gedetacheerd werden, en het te verwachten is dat slechts vier hunner nog eenigen tijd in Indie werkzaam zullen kunnen en willen blijven, heeft het legerbestuur, — zeer ingenomen met de diensten door deze officieren bewezen, — voorgesteld andermaal eenige Nederlandsche infanterie-officieren op dezelfde wijze als in 1877 te doen opleiden ter tijdelijke vervanging van in Indie ontbrekende artillerie-officieren. Bij Koninklijk besluit van 6 Junij 1882 n°. 41 is te dier zake het noodige voorgeschreven, en dientengevolge zullen eerlang zes officieren der infanterie van het Nederlandsche leger, onder de leiding van een kapitein der Indische artillerie, te Delft vereenigd worden om zich te bekwamen voor de hun in Indie wachtende taak als tijdelijk officier der artillerie.

Het incompleet bij het wapen der genie neemt gaandeweg af, dank zij de geregelde werking der wet tot regeling van het onderwijs bij de Koninklijke militaire akademie. Om voor het oogenblik aan dat incompleet te gemoet te komen, zijn sedert den aanvang van 1881 drie Nederlandsche officieren der genie bij het Indische leger gedetacheerd, waardoor weder eenige infanterie-officieren, die tijdelijk met den geniedienst belast werden, voor hun eigenlijken werkkring beschikbaar komen.

Eene poging om in de behoefte aan officieren der militaire administratie te voorzien door detacheering van kwartiermeesters van het Nederlandsche leger heeft niet de gewenschte uitkomst opgeleverd; maar zij had toch het gevolg dat twee 2de luitenants-kwartiermeester van het Nederlandsche leger zich beschikbaar stelden om bij het Indische leger te worden overgeplaatst.

Wat de aanvulling van het personeel bij den geneeskundigen dienst (officieren van gezondheid en militaire apothekers) betreft, zijn de vooruitzigten voor de toekomst niet ongunstiger te noemen dan ten vorigen jare het geval was. Van de 52 militaire studenten, die te Amsterdam worden opgeleid, hadden er op 1 Junij 1882 reeds 21 het theoretisch-geneeskundig, het doctoraal, of het 1ste gedeelte van het praktische arts-examen afgelegd; 27 hunner waren kandidaat-arts. In vrije studie worden 66 medici tot officier van gezondheid bij het Indische leger opgeleid, waaronder op 1 Julij 1882 5 semi-artsen en 29 kandidaat-artsen voorkwamen. Gedurende het tijdvak van 1 Augustus 1882 tot 31 Julij 1883 kunnen weder 20 jongelieden ter opleiding worden aangenomen; hiertoe hadden zich den 1sten Julij 1882 reeds 17 sollicitanten aangemeld.

Te Utrecht werden op laatstgenoemden datum 17 jongelieden opgeleid tot militair apotheker voor het Indische leger, waarvan vermoedelijk eerlang 2 zullen worden benoemd tot officier. Een heeft reeds vier jaren de lessen gevolgd; van de overigen zullen er, bij normalen gang hunner studien, 3 beschikbaar komen in 1884, 5 in 1885 en 6 in 1886. Bij het onlangs gehouden admissie-examen zijn slechts twee van de drie adspiranten geslaagd. Pogingen om al dadelijk in het gebrek aan artsenijbereidkundig personeel te voorzien, door de benoeming van civiele apothekers, hebben geen gunstig gevolg gehad; ook de bij 's Konings besluit van 21 April 1882 n°. 14 geopende gelegenheid, om *tijdelijk* vreemdelingen als militair apotheker in dienst te nemen, bleef tot dusver zonder gevolg.

Op den herhaalden aandrang van de Indische Regering om officieren van gezondheid uit te zenden, zijn in den loop dezes jaars weder drie vreemde geneeskundigen, nopens wie men door diplomatieke tusschenkomst zeer gunstige getuigenissen had bekomen, tijdelijk, d. i. voor den tijd van vijf jaren, tot officier van gezondheid 2de klasse benoemd.

Voorstellen tot verbetering van de positie der officieren van gezondheid en der militaire apothekers bij het Indische leger zijn hier te lande in bewerking.

Ten slotte verdient hier volledigheidshalve nog te worden aangeteekend dat dezelfde overwegingen die blijkens het vorig verslag (blz. 29) gegolden hebben om de gratificatie voor uitrusting, toe te kennen aan officieren die hier te lande voor het Indisch leger worden benoemd of daarbij van het Nederlandsche leger worden overgeplaatst, van f 600 voor een luitenant en van f 800 voor een kapitein te brengen op f 1000, ook hebben geleid tot eene herziening der gratificatie bij detacheering op den voet van Indisch Staatsblad 1871 n°. 176, d. i. voor officieren die van het Nederlandsche bij het Indische leger en omgekeerd voor hen die van het Indische bij het Nederlandsche leger worden gedetacheerd, voor welken tijdelijken overgang — zooals bekend — bij elk der beide legers telkens hetzelfde getal plaatsen wordt opengesteld. Bedoelde gratificatie, tot dusver bedragende f 600, is nu sedert 1 Januarij 1882 (Indisch Staatsblad n°. 101) mede op f 1000 bepaald.

Voorziening in de behoefte aan militairen beneden den rang van officier. De volgende staten bevatten als naar gewoonte eene vijfjarige statistiek omtrent de verliezen en de aanvulling van het leger wat onderofficieren en minderen betreft.

VERLIEZEN.

JAREN.	GESNEUVELD.			OVERLEDEN. *a*)			GEPASPORTEERD.			GEGAGEERD.			Tot officier bevorderd.		GEVONNISD.			Voor memorie gevoerd.		Gedeserteerd of om eenige andere reden afgevoerd. *b*)			TOTALEN.		
	Europeanen.	Afrikanen.	Inlanders.	Europeanen.	Afrikanen.	Inlanders.	Europeanen.	Afrikanen.	Inlanders.	Europeanen.	Afrikanen.	Inlanders.	Europeanen.	Inlanders.	Europeanen.	Afrikanen.	Inlanders.	Europeanen.	Inlanders.	Europeanen.	Afrikanen.	Inlanders.	Europeanen.	Afrikanen.	Inlanders.
1877.	29	7	24	1131	19	1173	284	6	424	712	18	493	41	»	125	2	55	21	»	156	2	1008	2499	54	3177
	60			2323			714			1223			41		182			21		1166			5730		
1878.	18	1	22	824	7	976	281	4	553	985	35	618	37	»	153	4	59	22	»	136	2	398	2456	53	2626
	41			1807			838			1638			37		216			22		536			5135		
1879.	26	»	16	715	11	893	337	1	676	1001	19	585	33	»	144	»	33	26	15	146	3	255	2428	34	2473
	42			1619			1014			1605			33		177			41		404			4935		
1880.	22	»	8	444	2	652	368	5	734	786	12	573	29	»	76	»	44	28	5	149	2	294	1902	21	2310
	30			1098			1107			1371			29		120			33		445			4233		
1881.	1	»	2	613	10	603	733	2	913	906	26	525	26	»	57	2	36	25	1	211	1	339	2572	41	2419
	3			1226			1648			1457			26		95			26		551			5032		

a) Hieronder zijn begrepen de militairen beneden den rang van officier, die stierven aan de gevolgen van in den strijd bekomen wonden. Hun aantal bedroeg: in 1877 28 Europeanen, 3 Afrikanen en 17 inlanders, te zamen 48.
„ 1878 37 „ 1 Afrikaan „ 42 „ „ „ 80.
„ 1879 16 „ 3 Afrikanen „ 25 „ „ „ 44.
„ 1880 11 „ „ 8 „ „ „ 19.
„ 1881 8 „ „ 5 „ „ „ 13.

Het aantal officieren (in bovenstaande tabel niet begrepen) die sneuvelden en die aan de gevolgen van in den strijd bekomen wonden overleden, bedroeg: in 1877 4 en 3, in 1878 3 en 8, in 1879 1 en 1, in 1880 1 en 0, allen Europeanen. In 1881 kwamen dergelijke verliezen niet voor.

b) Onder deze rubriek worden gerekend adjudanten-onderofficier, aangewezen om dienst te doen als officier; vermisten; met een briefje van ontslag verwijderden, en eindelijk militairen die om verschillende redenen van hun dienstverband ontheven werden zonder toekenning van gagement of paspoort.

WERVING.

JAREN.	Aangekomen suppletie uit Nederland.			Werving in Indie. *b*)								Als terug van desertie, als niet meer voor memorie gevoerd of om andere redenen weder in de sterkte opgenomen.					Totaal-generaal.
	Nederlanders.	Vreemdelingen. *a*)	Te zamen.	Europeanen.	Afrikanen.	Amboinezen, Menadonezen en Alfoeren. *c*)	Javanen (waaronder *d*) Soendanezen).	Madurezen. *e*)	Boeginezen.	Maleijers. *f*)	Te zamen.	Europeanen.	Afrikanen.	Amboinezen.	Overige inlanders.	Te zamen.	
1877	888	2326	3214	122 (19)	3	227 (3)	2734 (27)	9 (2)	159 (5)	27 (3)	3281 (59)	46	„	„	163	209	6704
1878	729	1391	2120	143 (26)	8 (1)	260 (2)	40	„	81 (3)	28	560 (32)	63	„	4	123	190	2870
1879	763	977	1740	150 (16)	4 (1)	146 (3)	„	„	51 (1)	60	411 (21)	60	„	3	80	143	2294
1880	805	556	1361	98 (23)	4	166 (2)	79 (78)	„	47 (3)	20 (1)	414 (107)	55	„	2	95	152	1927
1881	959	556	1515	131 (33)	3	147	2238 (93)	9 (1)	47 (5)	29 (1)	2604 (133)	52	„	5	96	153	4272

a) De aangebragte suppletietroepen bestonden dus in elk der opgegeven jaren voor p.m. 72, 65, 56, 41 en 37 pct. uit vreemdelingen.

b) De in deze rubriek tusschen ( ) geplaatste cijfers wijzen het getal aan van hen die vroeger reeds gediend hebben; dit aantal is onder het daarboven geplaatste cijfer begrepen.

c) Het aantal Amboinezen beliep in de opgegeven jaren achtereenvolgens 49, 38, 45, 38 en 70; dat der Menadonezen 137, 161, 97, 84 en 44, en dat der Alfoeren (heidenen) 41, 61, 4, 44 en 33.

d) De werving van Javanen (waaronder Soendanezen) en van Madurezen is van medio Januarij 1878 tot medio Junij 1880 tijdelijk gesloten geweest. Gedurende den verderen loop van 1880 op beperkte schaal heropend, namelijk alleen voor hen die reeds vroeger gediend en de gelederen eervol verlaten hadden, werd zij met 1 Januarij 1881 weder ten volle opengesteld. Ook in dat jaar zijn weder gedeeltelijke beperkingen wenschelijk geoordeeld, zoo als op biz. 33 nader blijken zal. Onder het opgegeven aantal Javanen waren begrepen: in 1877 en 1878 167 en 7 Soendanezen, en in 1880 en 1881 3 en 83.

e) Zie de voorgaande aanmerking.

f) De aangeworven Maleijers zijn voor het meerendeel Niassers. In 1877 werden geen inboorlingen van Nias geworven, doch in de vier latere jaren achtereenvolgens 12, 57, 18 en 27.

REËNGAGEMENTEN.

JAREN.	Europeanen. a)				Afrikanen.				Inlanders. b)				Totaal.				Totaal generaal.
	Voor één jaar.	Voor twee jaren.	Voor vier jaren.	Voor zes jaren.	Voor één jaar.	Voor twee jaren.	Voor vier jaren.	Voor zes jaren.	Voor één jaar.	Voor twee jaren.	Voor vier jaren.	Voor zes jaren.	Voor één jaar.	Voor twee jaren.	Voor vier jaren.	Voor zes jaren.	
1877	57	329	52	485	1	10	2	2	62	281	122	1054	120	620	176	1541	2457
1878	46	309	50	372	1	15	5	1	68	303	98	836	115	627	153	1209	2104
1879	38	318	50	432	2	20	2	6	122	356	88	1212	162	694	140	1650	2646
1880	39	270	53	458	1	9	5	13	106	413	117	1216	146	692	175	1687	2700
1881	51	512	86	1062	„	7	1	1	115	531	145	1933	166	1050	232	2996	4444

AANMERKINGEN.

a) Het aantal Europesche militairen die zich zonder premie reëngageerden bedroeg in 1877 15; van 1878 t/m 1881 kwamen zulke reëngagementen niet voor.

b) Van de inlandsche militairen reëngageerden zich in 1878, 1880 en 1881 telkens één Javaan zonder premie.

VERHOUDING VAN HET AANTAL REËNGAGEMENTEN TOT DE LEGERSTERKTE.

JAREN.	Voor één en twee jaren.			Voor vier jaren.			Voor zes jaren.			Totaal der reëngagementen.		
	Europeanen.	Inlanders.	Totaal.	Europeanen.	Inlanders.	Totaal.	Europeanen.	Inlanders.	Totaal.	Europeanen.	Inlanders.	Totaal.
1868 t/m 1872 (gemiddeld per jaar) .	0.85	1.11	1.96	0.28	0.53	0.81	2.05	3.39	5.44	3.18	5.03	8.21
1877 . . .	1.02	0.88	1.90	0.14	0.31	0.45	1.25	2.71	3.96	2.41	3.90	6.31
1878 . . .	1.01	1.01	2.02	0.15	0.26	0.41	1.02	2.28	3.30	2.18	3.56	5.74
1879 . . .	1.11	1.40	2.51	0.15	0.26	0.41	1.29	3.56	4.85	2.55	5.23	7.78
1880 . . .	0.97	1.67	2.64	0.17	0.39	0.56	1.44	3.88	5.32	2.58	5.94	8.52
1881 . . .	1.82	2.11	3.93	0.28	0.47	0.75	3.43	6.25	9.68	5.53	8.83	14.36
Van 1877 t/m 1881 (gem. per jaar) .	1.19	1.41	2.60	0.18	0.34	0.52	1.68	3.74	5.42	3.05	5.49	8.54

Terwijl de legerformatie in den loop van 1881 nagenoeg niet gewijzigd werd, waren de verliezen die het leger leed betrekkelijk zoo aanzienlijk, dat op het einde des jaars 211 Europeanen en 127 Afrikanen aan de formatie ontbraken; daar er echter 394 Amboinezen en 319 andere inlanders overcompleet waren, telde het leger aan mindere militairen bij het einde des jaars toch nog 375 hoofden meer dan de formatie eischte. De hierboven vermelde verliezen zijn, vooral wat de Europeanen betreft, gelukkig geenszins normaal te achten. Vooreerst werden in de laatste maanden des jaars 376 mindere militairen (waaronder 270 Europeanen) door de cholera ten grave gesleept, maar bovendien was het aantal Europesche militairen die den dienst met paspoort verlieten, d. i. wier diensttijd eindigde, buitengewoon groot, zelfs grooter dan in de beide vorige jaren te zamen, wat echter een natuurlijk gevolg is van de omstandigheid dat in 1875 ook bijzonder veel Europeanen werden geworven die eene zesjarige dienstverbindtenis aangingen. De vooruitzigten betreffende geregelde aanvulling van het leger zijn dan ook voor het oogenblik geenszins ongunstig te noemen. De omstandigheid, dat het aantal reëngagementen van Europeanen meer dan het dubbele van dat in een der vier voorafgegane jaren bedroeg, geeft reden om te onderstellen dat de gunstige werking van het in 1875 uitgevaardigde nieuwe gagements-reglement zich thans allengs doet gevoelen. De uitkomst der werving van Europeanen in Indie was iets beter dan in 1880, maar vooral in Nederland waren de resultaten der werving gunstig te noemen. Terwijl in 1880 onder 1361 man suppletietroepen, die in Indie aankwamen, slechts 805 Nederlanders werden aangetroffen, bedroeg het aantal onzer landgenooten, die onder de 1515 in 1881 uit Nederland aangebragte Europeanen voorkwamen, 959. De gang der werving in Nederland is in den laatsten tijd werkelijk bevredigend. In de op 1 Julij jl. verloopen twaalf maanden werden namelijk te Harderwijk aangenomen:

in Julij	1881	96	Nederlanders en	55	vreemdelingen;
„ Augustus	„	85	„ „	62	„
„ September	„	103	„ „	44	„
„ October	„	119	„ „	37	„
„ November	„	106	„ „	48	„
„ December	„	94	„ „	46	„
„ Januarij	1882	111	„ „	59	„
„ Februarij	„	140	„ „	37	„
„ Maart	„	133	„ „	32	„
„ April	„	93	„ „	25	„
„ Mei	„	99	„ „	41	„
„ Junij	„	103	„ „	23	„
		1282	Nederlanders en	509	vreemdelingen.

Totaal in twee semesters 1791 vrijwilligers, waarvan 28.4 pct. vreemdelingen.

Onder deze omstandigheden is ook de sterkteverhouding tusschen Nederlanders en vreemdelingen in de gelederen van het leger verbeterd; op 1 Januarij 1881 waren er onder de Europeanen 49.2 pct. vreemdelingen; — op 1 Januarij 1882 47.4 pct.

Als een maatregel ter bevordering van de Europesche werving verdient vermeld te worden de bij 's Konings besluit van 27 Julij 1881 n°. 30 tot stand gekomen regeling omtrent aanneming en uitzending van militaire schrijvers. Herhaaldelijk was door de Indische Regering gewezen op de nadeelen die het legerbestuur en vooral de administratie

ondervonden door het klimmend gebrek aan geschikte schrijvers, en verschillende pogingen, om daaraan te gemoet te komen, waren zonder uitwerking gebleven. Het schijnt echter dat men ten deze thans op den goeden weg is. Krachtens genoemd Koninklijk besluit wordt tweemalen 's maands door twee kwartiermeesters van het Indische leger, met verlof te 's Gravenhage, een examen afgenomen aan adspiranten naar eene verbindtenis als militair schrijver, die voldoen aan de gestelde eischen wat leeftijd, ligchamelijke geschiktheid enz. betreft. Indien zij slagen, worden zij naar Harderwijk gedirigeerd om vervolgens, nadat hun een kort verlof met behoud van soldij is verleend, als gouvernements-passagiers der 2de klasse uitgezonden te worden. Zij genieten f 350 handgeld, waarvan echter f 300 van regeringswege voor hen in 's Rijks postspaarbank worden belegd, met het doel om dit bedrag te hunner beschikking te stellen als zij tot de burgermaatschappij terugkeeren. In geval van overlijden vóór het verstrijken van den diensttijd wordt het aldus belegde geld, met de rente, aan de erfgenamen uitbetaald, terwijl bij niet-eervol ontslag uit den dienst het geld weder aan het Rijk vervalt. In bijzondere gevallen, indien zulks nuttig geacht wordt in 's mans belang, kan het geld te zijner beschikking gesteld worden voordat hij den dienst verlaat. De regeling werkt tot nog toe naar wensch; tot 1 Julij 1882 waren reeds 22 militaire schrijvers op de hierboven omschreven voorwaarden aangenomen. [1]) In Indie worden pogingen in 't werk gesteld om de daar te lande geldende voorschriften betreffende de werving van militaire schrijvers meer algemeen bekend te maken, ten einde zoodoende den lust tot dienstneming aan te wakkeren.

Zooals uit het staatje op blz. 31 in bijzonderheden blijken kan, leverde de inlandsche werving gedurende 1881, behalve wat de Boeginezen betreft, zeer voldoende uitkomsten op. De werving van Javanen, Soendanezen en Madurezen, sedert Februarij 1878 gesloten en vervolgens gedurende een groot gedeelte van 1880 alleen beperkt tot hen die reeds gediend hadden, werd den 1sten Januarij 1881 weder ten volle opengesteld. De toevoer was echter zoo groot dat reeds na $1\frac{1}{2}$ maand besloten werd om in de tweede militaire afdeeling van Java, welke in den regel het grootste contingent oplevert, voorloopig geen manschappen van de bedoelde landaarden meer aan te nemen. Nadat in September op dezen maatregel teruggekomen was, zag het legerbestuur zich in December op nieuw genoopt den toevoer te temperen. Boven eene gedeeltelijke sluiting der werving is er toen de voorkeur aan gegeven om, met betrekking tot ligchaamsbouw, lengte en uiterlijk voorkomen, strengere eischen voor de aanneming te stellen.

In bijlage D is het gewone overzigt gegeven van de aanvulling en de verliezen van het kader bij de verschillende wapens en wel over vijf jaren, van 1877 tot en met 1881. Vooral bij de infanterie was het aantal onderofficieren die moesten vervangen worden buitengewoon groot, in het bijzonder van hen die met gagement of paspoort den dienst verlieten (met gagement 194, met paspoort 178, te zamen 372, tegen 222 in 1880). Ofschoon het hooge verliescijfer waarschijnlijk ten deele aan tijdelijke oorzaken is te wijten (zie de voorgaande bladzijde), wijst het toch op de noodzakelijkheid van voorzieningen die eene geregelde aanvulling van het kader verzekeren. Zoodanige geregelde aanvulling mag verwacht worden als een gevolg van de oprigting der kaderscholen voor de infanterie, waarvan op blz. 28 de rede was. Van de kaderscholen der artillerie en der genie was op het einde van 1881, zooals uit de volgende rubriek blijken zal, alleen die der genie minder bezocht dan bij den aanvang des jaars.

Bij het korps genietroepen te Utrecht werden den 1sten April 1882 19 jongelieden voor het kader der Indische genietroepen opgeleid, waaronder 5 die eerst kort te voren waren aangenomen. Den 15den September 1881 waren in Indie 1 sergeant, 4 korporaals, 2 mineurs 1ste klasse en 3 mineurs 2de klasse aanwezig, die te Utrecht waren opgeleid. In het 1ste kwartaal 1882 vertrokken naar Java, na dezelfde opleiding te hebben genoten, 3 korporaals, 4 mineurs 1ste klasse en 1 mineur 2de klasse.

[1]) In den loop van 1880 werden slechts 9 militaire schrijvers uitgezonden, en bovendien 8 gewezen onderofficieren-schrijvers die zich in dien graad op nieuw verbonden. In 1881 bedroeg het aantal dezer laatsten, niet onder de hierboven vermelde 22 begrepen, 4; in het eerste semester 1882 weder 4.

Militair onderwijs. De op blz. 32 van het vorig verslag in uitzigt gestelde nieuwe regeling van het militair onderwijs is bij 's Konings besluit van 28 Januarij jl. n°. 15 tot stand gekomen. Tevens is bij Koninklijk besluit van gelijke dagteekening n°. 14 bepaald dat bij het Indische leger ten hoogste 30 adspirant-officieren kunnen worden aangenomen, dat zijn jongelieden van Europesche afkomst, die in dienst treden met het bepaalde doel om zich voor het officiers-examen te bekwamen.

Krachtens het eerstgenoemde besluit zal voortaan in Indie militair onderwijs worden gegeven op de militaire school te Meester-Cornelis, de voorbereidende cursussen bij het 1ste en bij het 2de depôt-bataillon, de vier kaderscholen der infanterie, de beide kaderscholen der artillerie, de kader- tevens korpsscholen bij het regiment kavalerie en bij het korps genietroepen en werklieden, en eindelijk op de korpsscholen.

De militaire school te Meester-Cornelis blijft uitsluitend bestemd tot opleiding van onderofficieren voor den officiersrang, en wel bepaaldelijk bij de infanterie en de militaire administratie. Jaarlijks zal door een vergelijkend examen worden uitgemaakt welke élèves der hoogste klasse van de voorbereidende cursussen tot deze school zullen kunnen worden toegelaten, maar aan dat admissie-examen kan, na bekomen vergunning van den Gouverneur-Generaal, ook deel genomen worden door ongehuwde onderofficieren van de korpsen, die de lessen op de voorbereidende cursussen niet volgden, met dien verstande evenwel dat, indien het aantal adspiranten die aan de eischen van het examen voldoen grooter mogt zijn dan het aantal plaatsen, de adspirant-onderofficieren het eerst in aanmerking komen, daarna de overige onderofficieren élèves der cursussen, en eindelijk de onderofficieren der korpsen. Vreemdelingen, buiten Nederlandsch Indie geboren, kunnen echter niet tot de lessen der school worden toegelaten dan met magtiging van den Gouverneur-Generaal. De adspiranten die aan het admissie-examen voldaan hebben, doch wegen gebrek aan vacatures niet tot de lessen der school kunnen worden toegelaten, zullen gedurende één jaar de lessen in het hoogste studiejaar van één der voorbereidende cursussen bijwonen. Door deze laatste bepaling wordt de school te Meester-Cornelis feitelijk onder het bereik gebragt van alle onderofficieren die zich ernstig willen toeleggen om de noodige kundigheden te verkrijgen voor den officiersrang. Zij die tot de lessen der school worden toegelaten, verbinden zich stilzwijgend om den Staat, na hunne benoeming tot 2den luitenant, ten minste vijf jaren als officier te dienen.

De voorbereidende cursussen dienen om aan de adspirant-officieren en ook aan andere militairen beneden den rang van officier de gelegenheid te geven om zich te bekwamen ter bijwoning van de lessen aan de militaire school. Laatstbedoelde militairen kunnen tot deze cursussen niet worden toegelaten dan na voldoening aan een admissie-examen, dat jaarlijks op één of meer plaatsen in Nederlandsch Indie gelijktijdig en overeenkomstig dezelfde voorschriften zal worden afgenomen.

In verband met de behoefte aan officieren bepaalt de legerkommandant jaarlijks het aantal plaatsen die aan beide inrigtingen van onderwijs, militaire school en voorbereidende cursussen, beschikbaar worden gesteld, daarbij rekening houdende met de omstandigheid dat het aantal élèves in het geheel niet meer dan 140 mag bedragen, waaronder hoogstens 30 adspirant-onderofficieren.

De verschillende kader- en korpsscholen zijn bestemd tot opleiding van onderofficieren en korporaals voor de verschillende wapens en tot het geven van lager onderwijs aan de onderofficieren en mindere militairen, ten einde hen in de gelegenheid te stellen om het geleerde te onderhouden.

De adspirant-officieren, die bij hun in dienst treden niet jonger dan 15, niet ouder dan 18 jaar mogen zijn, gaan eene militaire verbindtenis aan voor den tijd van 8 jaar, bepaaldelijk met het doel om opgeleid te worden voor den rang van 2den luitenant bij het wapen der infanterie of bij den dienst der militaire administratie. Zij moeten voldoen aan een vergelijkend examen, dat eenmaal 's jaars op één of meer plaatsen in Nederlandsch Indie gelijktijdig en overeenkomstig één en hetzelfde voorschrift zal worden afge-

nomen, en welks eischen — uitgenomen eenige speciaal militaire vakken — gelijk zullen zijn aan die van het toelatings-examen voor de voorbereidende cursussen. Zij worden bij het 1ste of 2de depôt-bataillon ingedeeld om binnen vier maanden na hunne aanneming toegelaten te worden tot de lessen dier cursussen, doch niet dan nadat te hunnen behoeve eene acte van borgstelling is ontvangen voor de terugbetaling, bijaldien zij hunne bestemming niet mogten volgen, van alle van staatswege aan hunne opleiding ten koste gelegde gelden. Bij de toelating tot de lessen der cursussen worden zij in den regel tevens tot korporaal bevorderd, om eerst later, als zij naar de militaire school te Meester-Cornelis overgaan, tot sergeant te worden aangesteld. Zij worden gedurende hun verblijf bij de voorbereidende cursussen afzonderlijk gehuisvest, en voorts bezoldigd, gevoed en — behoudens de distinctieve teekens — ook gekleed overeenkomstig de voorschriften die te dier zake voor de sergeanten bij het wapen der infanterie bestaan. De adspirant-officieren die aan het examen voor den rang van 2den luitenant voldoen, doch wegens gebrek aan vacatures niet terstond als zoodanig kunnen benoemd worden, blijven als adjudant-onderofficier dienstdoend officier in de gelederen en worden als zoodanig boven de formatie van het leger gevoerd, in afwachting dat de gelegenheid zich voordoet om hen tot officier aan te stellen.

's Konings hierboven omschreven besluiten van 28 Januarij jl. n°. 14 en 15 treden in werking den 1sten Januarij en den 1sten Julij 1883, of zooveel vroeger als door den Gouverneur-Generaal zal worden bepaald in verband met verschillende door hem te nemen maatregelen tot verzekering van de uitvoering dier besluiten.

Daar de artillerie-school te Weltevreden wordt opgeheven, zal aan de élèves dier school, die blijkens het medegedeelde op blz. 30 allen tot het hoogste studiejaar behooren, indien zij onverhoopt niet mogten slagen bij het in dit jaar te houden officiers-examen, de gelegenheid worden gegeven om zich te bekwamen voor het eerstvolgend examen voor 2den luitenant bij het wapen der infanterie.

In de volgende staten wordt een uitvoerig overzigt gegeven van de mutatien die in 1880/81 plaats vonden onder de leerlingen bij de thans in Indie bestaande voorbereidende cursussen en van het aantal leerlingen op 1 Januarij en 31 December 1881 bij de kaderscholen der artillerie en genie en bij de korpsscholen der infanterie en kavalerie.

VOORBEREIDENDE CURSUSSEN.

MUTATIEN.		Infanterie. Meester-Cornelis. Hoogste klasse.	Laagste klasse.	Te zamen.	Willem I. Hoogste klasse.	Laagste klasse.	Te zamen.	Totaal.
Aanwezig bij het begin van den cursus 1880/81		34	11	45	14	15	29	74
Bijgekomen:	nieuwe leerlingen	8	16	24	6	19	25	49
	overgegaan uit de laagste klasse	14	„	14	15	„	15	29
		56	27	83	35	34	69	152
Verminderd:	door overgang naar de hoogste klasse	„	14	14	„	15	15	29
	wegens overplaatsing, ontslag, overlijden, pasporteering, enz.	41	3	44	18	8	26	70
		41	17	58	18	23	41	99
Alzoo aanwezig bij het begin van den cursus 1881/82		15	10	25	17	11	28	53

KADERSCHOLEN.

Aanwezig op:	Europeanen. Onderofficieren en korporaals.	Mindere militairen.	Te zamen.	Inlanders. Onderofficieren en korporaals.	Mindere militairen.	Te zamen.	Totaal. Onderofficieren en korporaals.	Mindere militairen.	Te zamen.
Vesting- en garnizoens-artillerie.									
1 Januarij 1881.	6	16	22	2	5	7	8	21	29
31 December „	5	17	22	2	5	7	7	22	29
Veld- en berg-artillerie.									
1 Januarij 1881.	8	17	25	1	5	6	9	22	31
31 December „	7	20	27	2	7	9	9	27	36
Genie.									
1 Januarij 1881.	42	54	96	18	21	39	60	75	135
31 December „	34	32	66	14	14	28	48	46	94

KORPSSCHOLEN. *a*)

Aanwezig op:	Aantal scholen.	Europeanen. Onderofficieren en korporaals.	Mindere militairen.	Te zamen.	Afrikanen. Onderofficieren en korporaals.	Mindere militairen.	Te zamen.	Amboinezen. Onderofficieren en korporaals.	Mindere militairen.	Te zamen.	Inlanders. Onderofficieren en korporaals.	Mindere militairen.	Te zamen.	Totaal. Onderofficieren en korporaals.	Mindere militairen.	Te zamen.
1881. Infanterie.																
1 Jan.	112	1824	346	2170	14	6	20	88	25	113	882	222	1104	2808	599	3407
31 Dec.	114	1615	357	1972	6	7	13	80	36	116	837	320	1157	2538	720	3258
Kavalerie.																
1 Jan.	4	57	6	63	„	„	„	14	„	14	41	36	77	112	42	154
31 Dec.	4	50	20	70	5	„	5	2	„	2	43	38	81	100	58	158

a) Onder de mindere militairen zijn ook medegerekend de pupillen bij de korpsen (alleen Afrikaansche en inlandsche) en de zoons van mindere inlandsche militairen, allen te zamen ten getale van 100.

Nadat de officier van den Indischen generalen staf, die blijkens het vorige verslag (blz. 33) bestemd was om als leeraar bij de 2de afdeeling der krijgsschool op te treden, Nederland bereikt had, werd het leerplan zoowel voor deze afdeeling als voor den intendance-cursus definitief vastgesteld als volgt:

voor de officieren die den cursus bij de 2de afdeeling der krijgsschool volgen: *a.* geodesie; *b.* artillerie-wetenschap; *c.* veldversterkingskunst; *d.* taktiek; *e.* strategie en krijgsgeschiedenis; *f.* de leer van troepenaanvoering en de legerverpleging; *g.* militaire aardrijkskunde en statistiek; *h.* oorlogspolitiek en oorlogsgebruiken; *i.* één der Indische talen (Maleisch, Javaansch of Boegineesch) naar keuze van den officier; — en bovendien *facultatief*: 1°. duurzame versterkingskunst; 2°. nog één of twee der onder *i* genoemde Indische talen; 3°. de westersche talen; 4°. het staats- en administratief regt van Nederlandsch Indie; 5°. paardrijden;

en voor officieren die den intendance-cursus volgen: *a.* natuurkunde; *b.* scheikunde; *c.* kennis van grondstoffen en waren; *d.* voedingsleer; *e.* het legerbeheer; *f.* de intendancedienst en legerverpleging; *g.* oorlogspolitiek en oorlogsgebruiken; *h.* militaire aardrijkskunde; *i.* Engelsche taal en één der Indische talen (Maleisch, Javaansch of Boegineesch) naar keuze van den officier; *k.* staats- en administratief regt van Nederlandsch Indie; *l.* paardrijden; — en

bovendien *facultatief*: 1°. nog één of twee der onder *i* genoemde Indische talen; 2°. de Fransche en Duitsche talen.

In het afgeloopen jaar werden nog 6 officieren der infanterie en 1 officier der artillerie tot de lessen der 2de afdeeling van de krijgsschool toegelaten, dus 2 officieren meer dan de organieke regeling toestaat (art 6. van het Koninklijk besluit van 5 December 1879 n°. 27, Indisch Staatsblad 1880 n°. 39). Twee officieren der infanterie hadden namelijk reeds in 1880 aan het toelatings-examen voldaan, maar konden toen niet tot de lessen worden toegelaten omdat de admissie geregeld werd naar den ouderdom van rang dergenen die aan het examen voldeden. Zij onderwierpen zich in 1881 andermaal aan het admissie-examen, wederom met succes, maar konden ook toen niet tot de lessen toegelaten worden omdat het examen inmiddels zuiver vergelijkend was geworden. Voor hen werd, bij een afzonderlijk besluit des Konings, eene uitzondering gemaakt op de organieke regeling.

Daar het admissie-examen voor den intendance-cursus in Indie slechts door 1 officier werd afgelegd, die echter niet slaagde, konden geen officieren der administratie tot den cursus worden toegelaten. In verband daarmede werd aan een officier der infanterie, die juist zijne studien bij de 2de afdeeling der krijgsschool had geëindigd, vergund om den intendance-cursus te volgen.

Dit jaar hebben zich 6 luitenants der infanterie en 1 luitenant der genie aangemeld om in Indie aan het toelatings-examen voor de 2de afdeeling der krijgsschool deel te nemen, terwijl 3 luitenants-kwartiermeester het verlangen te kennen gaven om zich in Indie aan het admissie-examen voor den intendance-cursus te onderwerpen, welk examen in Nederland zal worden afgelegd door 1 eersten luitenant-kwartiermeester die zich met verlof hier te lande bevindt.

Bewapening. Den 1sten Januarij 1882 waren in Indie aanwezig 50 249 Beaumontgeweren, waarvan er 31 879 waren uitgegeven aan de korpsen van het leger, de schutterijen, legioenen en barissans, en 374 ter beschikking gesteld van het binnenlandsch bestuur ten behoeve van het korps politiedienaren in Atjeh en ten gebruike bij de cordons ter beteugeling van de veeziekte. De overige 17 996 stuks waren opgelegd in de magazijnen van oorlog. De noodige statistieke gegevens worden verzameld ter verkrijging van een juist overzigt van het aantal geweren die gemiddeld jaarlijks onbruikbaar worden en dus door andere, uit het moederland aan te voeren, vervangen moeten worden.

De vraag of de in Nederland aangebragte wijziging der vizieren ook voor het Indische leger aanbeveling verdient, is nog niet opgelost, maar het mogt inmiddels gelukken door de invoering van een hard-looden kogel (11 deelen lood op 0.7 deelen tin) de trefkans van het vuurwapen nog merkbaar te verbeteren. Dit projectiel is ook aangenomen voor de Remmington-karabijnen, waarmede de kavalerie bewapend wordt, en voor de revolvers.

In verband met de proeven, die met den hard-looden kogel genomen werden, heeft de patroonfabriek te Soerabaija, die herhaaldelijk beproevingspatronen moest afleveren, in 1881 niet meer dan 3 500 000 patroonhulzen vervaardigd, benevens 100 000 scherpe revolverpatronen. Behalve de bij de korpsen in de buitenbezittingen aanwezige patronen, ten getale van 300 per man, waren op 1 Januarij 1882 in de magazijnen op Java en in Atjeh 11 323 000 scherpe patronen voor het Beaumont-geweer in voorraad.

Bij de bestelling van het nieuwe veldgeschut (zie het vorig verslag blz. 34) werd eenige vertraging ondervonden, zoodat in het afgeloopen jaar geen stalen achterlaadkanonnen van 7.5 c.M. meer konden worden uitgezonden. Volgens een met de firma Krupp gesloten contract zal deze echter vóór 1 September 1882 vier geheel uitgeruste veldbatterijen moeten leveren, zoodat het vooruitzigt bestaat dat de veldartillerie in den aanvang van 1883 geheel van de nieuwe vuurmonden zal kunnen voorzien zijn. De bezwaren, die tegen de ontworpen bergaffuit waren gerezen, zullen waarschijnlijk overwonnen worden, gedeeltelijk door eene kleine wijziging van het schietgestel, maar voornamelijk door het gebruik van eene andere kruitsoort dan die waarmede in 1880 proeven in Indie werden genomen. Eene gewijzigde affuit is in Maart jl. per stoomschip uitgezonden, terwijl tevens twee partijen kiezelkruit werden verscheept, waarmede thans nadere proeven in Indie worden genomen.

De twee ijzeren kustbokken, vermeld op blz. 34 van het verslag van 1880, zijn in Indie aangekomen.

Eindelijk is te dezer plaatse nog aan te teekenen dat in 1881, op verzoek van het legerbestuur, een aantal afstandsmeters (systeem le Boulengé) werden uitgezonden, waarvan men goede diensten verwacht vooral bij de oefeningen in het schatten van afstanden, zoo onmisbaar om aan het gebruik der vuurwapenen de gewenschte uitwerking te verzekeren. Bij de algemeene order voor het leger van 17 April 1882 n°. 17, die tevens eene uitvoerige gebruiksaanwijzing van het werktuigje bevat, is bepaald dat elke kompagnie der veldbataillons en elk veld-eskadron zal worden voorzien van twee telemeters le Boulengé.

Kleeding en uitrusting. De beproeving van eenige stoffen en modellen voor de invoering van eene nieuwe uniform heeft sedert de indiening van het vorige verslag over het algemeen tot zeer bevredigende uitkomsten geleid, en door den kommandant van het leger is in April jl. het vooruitzigt geopend dat hij eerlang bepaalde voorstellen ter zake, met modellen en teekeningen, zou kunnen indienen.

Huisvesting. Nadere aandrang van het Opperbestuur tot bespoediging van de werken te Malang en Magelang werd beantwoord met de mededeeling, dat het legerbestuur voortgaat met alle krachten in te spannen om de groote kampementen binnen's lands te doen voltooijen. Op de beide genoemde plaatsen is het werk met goed gevolg aanbesteed geworden, en het zou in het belang van den geregelden gang der werkzaamheden geen aanbeveling verdienen om thans een ander deel van den arbeid in eigen beheer te doen ondernemen, tenzij het onverhoopt niet mogt gelukken aannemers te vinden voor de achtereenvolgens verder uit te voeren bouwwerken. Bij gouvernements besluit van 11 Maart 1882 n°. 20 is het legerbestuur dan ook gemagtigd tot den bouw — zoo mogelijk bij openbare aanbesteding en anders in daghuur — van de kazernes met toebehooren voor een tweede veldbataillon met 20 officierswoningen te Malang (verg. het vorig verslag blz. 34). Te Magelang kon de aannemer ongestoord voortwerken. Dit laatste was niet het geval te Buitenzorg, waar hij door omstandigheden, gedeeltelijk onafhankelijk van zijnen wil, verhinderd was het kampement op het vastgestelde tijdstip (31 December 1881) op te leveren; hem is een uitstel van zes maanden verleend.

Te Banjoe-Biroe (nabij Willem I) werd een aanvang gemaakt met den bouw van eene permanente kazerne voor de inlandsche militairen van twee batterijen artillerie, die thans nog in eene temporaire kazerne logeeren. Is deze arbeid geëindigd, en zijn verder bij het kampement te dier plaatse eenige werkzaamheden afgeloopen die tot voltooijing der détails onmisbaar zijn, dan zal het geheel ingerigt zijn overeenkomstig de billijkerwijze voor het garnizoen te stellen eischen.

Het permanente kampement te Bengkalis (Sumatra's Oostkust) zal vermoedelijk nog dit jaar gereed komen.

Te Padang en te Fort de Kock werd geregeld voortgewerkt. Vooral ter laatstgenoemde plaatse deed de toenemende ontwikkeling der plaatselijke hulpbronnen het werk spoedig vorderen.

De uitbreiding van het troepenlogies te Padang Sidempoean moest onvoltooid blijven, maar vermoedelijk zal dit werk in den loop van 1882 voleindigd kunnen worden.

Door de Indische Regering is in het laatst van 1881 magtiging verleend tot den bouw van eene nieuwe versterking met officierswoningen te Goenoeng Sitoli (eiland Nias), ter vervanging van de bestaande, die, op den top van een allengs afbrokkelenden heuvel gelegen, gevaarlijk dreigt te worden voor de bezetting; de gebouwen zijn trouwens oud en bouwvallig.

Te Singkawang (Westerafdeeling van Borneo) liepen de werkzaamheden aan het militaire établissement ten einde. Te Pontianak werd echter vertraging ondervonden, zoodat dit kampement niet voltooid werd, zooals op blz. 34 van het vorige verslag in uitzigt was gesteld. Te Sintang zijn de werkzaamheden in 1881 aangevangen. Zoowel de versterking te Nanga Badou, mede in de Westerafdeeling van Borneo (zie vorig verslag blz. 16 en 34), als het officiers-

kampement te Amoenthai in de Zuider- en Oosterafdeeling werden voltooid. De bouw van het nieuwe établissement Tatas te Bandjermasin vorderde in 1881 niet zoo snel als men verwacht had. Vooral te dezer plaatse deed zich bij den gang der werkzaamheden de invloed der cholera gevoelen, die over het algemeen ook elders tot vertraging van den genie-arbeid leidde.

Het artillerie-kampement nabij het schietterrein te Batoe Djadjar (Preanger regentschappen) werd voltooid; terwijl de werkzaamheden aan de officiers-barak en de kazerne voor Europeanen te Babakan nabij het schietterrein te Adiredjo (Banjoemas) werden voortgezet.

Even als in vorige jaren moest ook in 1881 het meerendeel der militaire bouwwerken in eigen beheer worden uitgevoerd. Voor drie werken werden aannemers gevonden, en van de aanbestedingen ter verkrijging van bouwmaterialen leverden er zeven een gewenscht resultaat op.

Voeding. De wijziging der voedingstarieven, waarvan op blz. 34 van het vorig verslag werd gewag gemaakt, is bij gouvernementsbesluit van 16 Junij 1881 n°. 8 (Indisch Staatsblad n°. 141) afgekondigd. Overigens valt, wat het afgeloopen jaar aangaat, onder deze rubriek betreffende de verzorging van den soldaat niets te vermelden.

Algemeene gezondheidstoestand en ziekenverpleging. De bijlagen E en F bevatten uitvoerige statistieke gegevens betreffende den gezondheidstoestand bij het leger. Daaraan is het volgende algemeene overzigt ontleend.

GARNIZOENEN.	1880.						1881.					
	Behandeld.			Overleden.			Behandeld.			Overleden.		
	Europeanen.	Niet-Europeanen.	Te zamen.	Europeanen.	Niet-Europeanen.	Te zamen.	Europeanen.	Niet-Europeanen.	Te zamen.	Europeanen.	Niet-Europeanen.	Te zamen.
Java en Madura (met inbegrip van Benkoelen en Billiton)	26 365	15 085	41 450	213	206	419	25 870	15 147	41 017	469	313	782
Atjeh en onderhoorigheden	18 274	21 415	39 689	91	254	345	12 147	11 570	23 717	58	124	182
Overige buitenbezittingen (behalve Benkoelen en Billiton)	12 561	13 317	25 878	111	118	229	10 462	13 458	23 920	75	133	208
Totaal . . .	57 200	49 817	107 017	415	578	993	48 479	40 175	88 654	602	570	1 172

Bij de beoordeeling van deze cijfers mag niet onopgemerkt blijven dat ook het leger in het laatst van 1881 geteisterd werd door de cholera-epidemie, die vooral op Java menig offer eischte; ruim 32 pct. der overledenen waren choleralijders. Overigens waren het weder vooral koortsen, dyssenterie, diarrhee en berri-berri, die de meeste sterfgevallen veroorzaakten. Het volgende staatje geeft gedétailleerde cijfers nopens de cholera-epidemie.

GARNIZOENEN.	Behandeld.			Overleden.		
	Europeanen.	Niet-Europeanen.	Te zamen.	Europeanen.	Niet-Europeanen.	Te zamen.
Java.						
Serang	1	„	1	1	„	1
Weltevreden	28	9	37	23	7	30
Meester-Cornelis	14	2	16	8	2	10
Bandong	2	„	2	„	„	„
Veepest cordon aan de Tjimanok . .	7	„	7	3	„	3
Samarang	68	45	113	38	30	68
Oenarang	5	1	6	„	1	1
Willem I	116	24	140	84	18	102
Salatiga	12	10	22	11	8	19
Soerabaija	76	29	105	49	17	66
Malang	21	1	22	14	„	14
Kedong Kebo	4	4	8	2	4	6
Magelang	6	1	7	3	1	4
Djokjokarta	1	5	6	„	2	2
Soerakarta	17	„	17	14	„	14
Ngawi	2	2	4	2	2	4
Te zamen . . .	380	133	513	252	92	344
Buitenbezittingen.						
Medan	1	„	1	1	„	1
Riouw	1	„	1	1	„	1
Bandjermasin	14	8	22	5	5	10
Amoenthai	7	13	20	4	7	11
Barabei	4	1	5	4	1	5
Pengaron	2	1	3	1	1	2
Makasser	1	„	1	1	„	1
Te zamen . . .	30	23	53	17	14	31
Totaal voor Java en de buitenbezitt.	410	156	566	269	106	375

Trekt men de cijfers der choleralijders af van de totalen vermeld in bijlagen E en F, dan blijkt duidelijk dat de algemeene gezondheidstoestand van het leger in het afgeloopen jaar beter was dan in 1880, en dat de uitkomsten der ziekenverpleging iets gunstiger waren. In verhouding tot de legersterkte waren de ziektegevallen veel minder talrijk, en terwijl in 1880 op 107 017 verpleegden 993 sterfgevallen voorkwamen (0.927 pct.), bezweken er in 1881 (ongerekend de choleralijders) van de 88 088 zieken slechts 797 d. i. 0.904 pct. Die gunstige uitkomsten werden ongetwijfeld bevorderd door de gezondheids-établissementen te Sindanglaija (Preanger regentschappen) en Kampong Makasser (Batavia). De contracten tot verpleging van zieke militairen, die blijkens het vorig verslag (blz. 35) met de directeuren dezer inrigtingen waren gesloten, zijn dan ook wederom tot 31 December 1882 verlengd.

Belooningen en straffen. Bij Koninklijk besluit van 2 December 1881 n°. 21 werden aan eenige officieren en minderen onderscheidingen toegekend ter belooning van hun gedrag bij de krijgsverrigtingen te Samalangan gedurende de maanden Julij en Augustus 1880.

Het op blz. 31 medegedeelde overzigt der verliezen aan onderofficieren en minderen doet zien dat het getal der uit het leger afgevoerde veroordeelde Europeanen in de laatste vier jaren eene gestadige vermindering heeft ondergaan, terwijl dat der inlandsche militairen die om dezelfde reden werden afgevoerd, wat de laatste drie jaren betreft, insgelijks eenige vermindering aanwijst. Daarentegen nam het aantal der met een briefje van ontslag uit het leger verwijderde militairen in 1880 en 1881 toe: terwijl in 1877 t/m 1879 die maatregel achtereenvolgens werd toegepast op 45, 45 en 70 Europeanen en op 21, 18 en 18 inlanders, beliep het aantal der aldus niet-eervol ontslagenen in 1880 116 Europeanen en 58 inlanders, en in 1881 160 en 59. Als vermist (meerendeels gedeserteerd) werden afgevoerd: in 1877 60 Europeanen, in 1878 29, in 1879 41, in 1880 30 en in 1881 24, terwijl die cijfers voor het inlandsch gedeelte des legers beliepen achtereenvolgens 987, 380, 237, 235 en 280. Uit bijlage D kan overigens nog blijken dat, terwijl in de jaren 1877 t/m. 1880 gedegradeerd werden (Europeanen en inlanders te zamen) achtereenvolgens 161, 205, 188 en 231 onderofficieren en korporaals, het totaal in 1881 beliep 190.

Gedetineerd in het huis van arrest te Samarang waren op 31 December 1881 343 militairen beneden den rang van officier, tegen achtereenvolgens 420, 460, 432 en 359 bij het eind van de jaren 1877 t/m. 1880. Wat uitsluitend de Europeanen betreft, was het cijfer der gedetineerden op 31 December van de laatstgenoemde vier jaren achtereenvolgens 292, 323, 306 en 300, op 31 December 1881 slechts 277. Bij al deze opgaven (aan welke alleen de Afrikanen ontbreken) houde men in het oog dat de legersterkte in de behandelde jaren achtereenvolgens van 38 905 tot 30 933 man verminderde. Zij bedroeg namelijk op:

	Europ.	Afrik.	Inlanders.	Te zamen.
31 Dec. 1877. . . .	16 396	247	22 262	38 905
„ „ 1878. . . .	16 266	202	20 172	36 640
„ „ 1879. . . .	15 788	172	18 039	33 999
„ „ 1880. . . .	15 399	156	16 138	31 693
„ „ 1881. . . .	14 524	119	16 290	30 933

Over de hier te lande in behandeling zijnde wijziging van de militaire strafwetgeving zie men hoofdstuk **F** § 6 hierachter.

Reglementen en voorschriften; handleidingen bij het militair onderwijs. Sedert de indiening van het vorig verslag verscheen in Indie eene nieuwe uitgave van het XIde hoofdstuk van den instructie-inventaris voor de artillerie van de landmagt aldaar. Ook het XIVde en XVde hoofdstuk werden voltooid en uitgegeven, alsmede het 7de bijvoegsel en de 1ste en 2de aflevering van het 8ste bijvoegsel. Voorts kwam een voorloopig voorschrift voor de behandeling van de achterlaad-karabijn en voor de daarmede te houden schietoefeningen gereed, alsmede eene handleiding voor de officieren van wapening en de geweermakers bij het onderzoek en de herstelling dier vuurwapenen, en werden eenige wijzigingen gebragt in het voorschrift omtrent de zamenstelling, het onderhoud en de aanwending van den revolver en nopens de daarmede te houden schietoefeningen. Ook zag eene Maleische bewerking van eenige exercitie-reglementen voor de artillerie het licht.

Een reglement voor de militaire kantines en een voorschrift omtrent het huishoudelijk beheer dier inrigtingen werden vastgesteld; eene nieuwe instructie werd ingevoerd voor het voeren der administratie bij kompagnien en detachementen; de instructie voor de administratie van korpsen en garnizoenen wordt herzien.

Het ontwerp-reglement voor den velddienst, dat blijkens het vorig verslag (blz. 35) in 1880 bij de VIIde afdeeling van het departement van oorlog (generale staf) in behandeling kwam, is thans voor den druk gereed gekomen en zal eerlang als » voorloopig voorschrift" bij het leger in beproeving worden gegeven.

De atlas van Nederlandsch Indie, waarvan op blz. 35 van het vorig verslag sprake was, is ter reproductie naar Nederland opgezonden (zie het slot van § 3 van dit hoofdstuk).

Bijzondere instellingen in het materieel belang van den soldaat. Volgens de laatst afgesloten rekening van het militair spaarfonds hadden bij het einde van 1880 (over 1881 zijn nog geen opgaven ontvangen) 3347 inleggers aan kapitaal en rente te goed f 140 458, tegen f 120 643 bij het einde van 1879, toekomende aan 2769 inleggers. Er werd dus in klimmende mate gebruik gemaakt van deze gelegenheid om eenig geld te beleggen.

De algemeene toestand der kantines kan bij voortduring gunstig genoemd worden. Het totaal bedrag van het voordeelig saldo dier inrigtingen steeg in den loop van 1880 van f 97 000 tot ruim f 116 000; de gezamenlijke waarde van de gebouwen, het meubilair en de bibliotheken moest echter op het einde van 1880 iets lager geraamd worden dan een jaar te voren; zij daalde van f 350 000 tot f 343 000.

Remonte. Even als in vorige jaren werden de voor de kavalerie en artillerie benoodigde paarden op de drie hoofdplaatsen van Java en te Makasser op publieke veilingen of uit de hand aangekocht.

Van het denkbeeld om eene gouvernements-stoeterij op te rigten op het schiereiland Malassoro (Zuid-Celebes) heeft men ten slotte moeten afzien. Ofschoon eene commissie van deskundigen, die het plan der stoeterij na onderzoek in loco had ontworpen, aan de Regering oorspronkelijk de gunstigste berigten had gegeven omtrent de levensvatbaarheid der inrigting, werden reeds kort nadat aan de uitvoering van dat plan de hand was gelegd (zie het verslag van 1879 blz. 41) ernstige klagten vernomen over gebrek aan drinkwater en over onvoldoend grasvoeder. Een nieuw onderzoek heeft toen de overtuiging gegeven dat die klagten geenszins overdreven waren, en dat werkelijk geen gunstige uitkomsten waren te wachten van eene stoeterij op Malassoro, zelfs niet indien zij op beperkter schaal dan het oorspronkelijke plan aangaf, werd ingerigt. Bij gouvernementsbesluit van 28 November 1881 n°. 4 werd bepaald dat de reeds voorloopig gestaakte werkzaamheden tot oprigting van de stoeterij definitief zouden worden opgegeven; de legerkommandant werd tevens uitgenoodigd om voorstellen te doen ten einde de ten behoeve der stoeterij gedeeltelijk uitgevoerde bouwwerken tot een ander doel te bezigen of — indien hiertoe de gelegenheid ontbrak — die gebouwen op te ruimen.

De proeven met Chinesche en Syrische muildieren genomen (zie het verslag van 1880 blz. 36) hebben ten slotte tot een gunstig oordeel over die lastdieren geleid; vermoedelijk is nu een voorstel te wachten om ze op ruimere schaal vooreerst in China te doen aankoopen.

§ 2. *Fortificatien.*

Evenmin als in 1880 (zie vorig verslag blz. 35) konden in het afgeloopen jaar gelden worden afgezonderd voor de voltooijing van de in 1879 begonnen doch in dat jaar nog niet gereed gekomen werken om den hoofdwal van het zuiderfront der kustbatterij op de landtong te Tjilatjap voor de bewapening met het getrokken ijzeren kanon van 24 c.M. in te rigten.

Wat de kleinere verdedigingswerken tegen een inlandschen vijand betreft, dient hier nader in herinnering te worden gebragt de reeds op blz. 28 vermelde opheffing en ontruiming van den militairen post te Soengeiliat (eiland Banka), die teruggebragt is tot eene versterking van den vierden rang, en mitsdien voortaan door de bevolking onderhouden zal moeten worden. Over de opheffing van eenige posten in Groot-Atjeh is reeds gehandeld in hoofdstuk **C**, blz. 4; volledigheidshalve zij hier nog aangeteekend dat de opheffing gold de versterkingen te Lampermei, Pakan Badak en Kroeng-Kali, alsmede de blokhuizen te Bakariong, Kotta-Alam, Longbattah-missigit, Lamprit en Tonga.

§ 3. *Topografische dienst.*

Ten gevolge van den aard van het op te nemen terrein kon ook in 1881 weder (verg. vorig verslag blz. 36) het werk van een paar der opnemingsbrigades vlugger vorderen dan in den regel het geval is. Zelfs werd in het afgeloopen jaar nog ruim een 300tal vierkante Java-palen meer opgemeten en in kaart gebragt dan in 1880, namelijk in Bantam 489, in de Preanger regentschappen (waar twee brigades werkzaam zijn) 1060, in Bezoeki met Probolinggo [1]) 720, in Banjoewangi 872 en op Madura 486, te zamen alzoo 3627 vierkante Java-palen (of 8236 vierkante K.M.). In het vooruitzigt dat het werk van één of meer der zes opnemingsbrigades weldra gereed zal zijn zonder dat haar andere gewesten op Java ter opneming zijn aan te wijzen, werd — zooals reeds met een enkel woord op blz. 36 van het vorig verslag is aangeteekend — de vraag overwogen of niet een deel van het vrijkomend personeel diende bestemd te worden voor eene heropneming van de vóór 1870 opgenomen gewesten waar de topografische metingen haren grondslag niet gevonden hadden in de van wege den geografischen dienst volbragte triangulatie. Die vraag is echter door de Indische Regering ontkennend beantwoord, uit overweging dat de bedoelde heropneming, welke zich tot niet minder dan tien à twaalf residentien zou moeten uitstrekken [2]), niet van zoodanig nut kon worden geacht

[1]) Het blijkt thans dat niet reeds in 1879, zooals vroeger is gemeld, maar eerst in Junij 1881 de opneming van Probolinggo geheel afliep. Van de in 1879 uit dat gewest naar Bezoeki gedirigeerde brigade schijnt namelijk nog een gedeelte met de voltooijing van het werk in Probolinggo belast te zijn gebleven.

[2]) Geheel op nieuw zouden namelijk moeten worden opgenomen de volgende tien gewesten: Krawang, Cheribon, Tagal, Pekalongan, Samarang, Banjoemas, Bagelen, Kadoe, Djokjokarta en Soerakarta; terwijl in Japara en Madioen met eene herziening zou kunnen worden volstaan, omdat in beide gewesten indertijd de opnemingen onder betere omstandigheden dan de oudere metingen waren aangevangen en voortgezet.

om de daaraan verbonden groote kosten, geschat op f $1^1/_2$ millioen, te regtvaardigen. Immers voor *militaire* doeleinden waren de niet op wiskundigen grondslag rustende residentiekaarten, behoudens eenige bijwerking in verband met terreinsveranderingen, nog zeer goed te gebruiken, en van de noodzakelijkheid eener heropneming ten behoeve van andere dienstakken was evenmin gebleken. Thans is in Indie het denkbeeld aanhangig om de vrijkomende brigades te bestemmen voor de opneming van het eiland Banka en van de Minahassa.

Reeds vroeger is in beginsel aangenomen dat de triangulatie, voor zooveel zij noodig wordt geacht ten dienste der topografische opnemingen in de buitenbezittingen, — en daarbij werd in de eerste plaats aan die op Sumatra gedacht, — voortaan zal geschieden door officieren der militaire verkenningen, en dus niet meer — zoo als op Java het geval is geweest — door geografische ingenieurs ressorteerende onder het departement der marine. Tot opleiding van eene te vormen triangulatie-afdeeling van den militairen topografischen dienst is personeel hier te lande gekomen. Het militaire opnemingspersoneel, dat zich in de residentie Sumatra's Oostkust ophield ter aanduiding van de grenzen tusschen het direct Maleische gebied en de Battak-landen, kwam, tegen verwachting, in 1881 nog niet met zijne taak gereed. Behalve aan de vele mutatien onder het voor deze werkzaamheden afgezonderde personeel, — bij den aanvang van 1882 bestaande uit 1 militair opzigter der 1ste klasse en 6 mindere militairen, — was de vertraging vooral te wijten aan het ontdekken van verschillen met de aanvankelijk verkregen metings-uitkomsten, waardoor hermetingen noodig werden.

Van de beide in Atjeh gedetacheerde opnemers keerde in 1881 één naar Java terug.

Bij het topografisch bureau te Batavia werd de netdétailkaart van Pasoeroean geheel, en die van Probolinggo grootendeels afgewerkt; hetzelfde was het geval met de photo-autografische reproductie dier beide kaarten. Verder was zoowel de gearceerde als de gewasschen overzigtskaart van Pasoeroean in bewerking genomen, en — wat Probolinggo aangaat — voor alsnog alleen het gewasschen exemplaar. Het in 't net teekenen van de brouillon-bladen, die van de opnemings-brigades in de Preanger regentschappen en op Madura ontvangen werden, vorderde geleidelijk.

De gearceerde overzigtskaart van Zuid-Celebes kwam gereed, behoudens eenige aanvullingen en verbeteringen, die, na ontvangen inlichtingen uit Makasser, in het eerste halfjaar van 1882 zijn aangebragt. De in 1881 volbragte reproductie van de kaarten der hoofdplaatsen Soerabaija en Buitenzorg met omstreken door middel van de bij de militaire topografische inrigting hier te lande gevolgde methodes van chromo-lithografie en typo-autografie (verg. vorig verslag blz. 36) mag als eene zeer wel geslaagde proeve beschouwd worden, zoodat ook voor het vervolg op goede uitkomsten schijnt gerekend te mogen worden. Behalve de in 't vorig verslag bedoelde verbeterde kaart van Noord-Sumatra wordt thans onder anderen ook eene in 1879 gereed gekomen gearceerde kaart van Billiton volgens die methodes vermenigvuldigd.

De vraag naar de voor verkoop bestemde kaarten neemt gestadig toe. Tegen f 2299 in 1879 en f 3157 in 1880, bragt het kaartendebiet bij het topografisch bureau te Batavia in 1880 f 3981 op, waaronder f 1501 voor de in kleuren gelithografeerde residentiekaarten en voor de in 't begin van 1881 (verg. vorig verslag blz. 37) verschenen étappe-kaart van Java en Madura. Bovendien werd nog eene som van f 433 door particulieren betaald als retributie voor het nemen van kopieën. Het door het lithografisch établissement van het departement van oorlog te Batavia in 1881 geleverde lithografisch en auto-photografisch drukwerk vertegenwoordigde eene waarde van omstreeks f 12 000, waaronder f 452 ten dienste van particulieren. In elk der jaren 1879 en 1880 bedroeg eerstgenoemde som tusschen de f 13 000 en f 14 000, waaronder voor particulieren achtereenvolgens f 289 en f 86.

Bij het eind van 1881 heeft van de bovenbedoelde residentiekaarten, die, zoo als bekend is, hier te lande worden gereproduceerd, de 14de het licht gezien, namelijk de uit vier bladen bestaande kaart van Rembang. Voor zoover van sommige der vroeger verschenen kaarten de voorraad uitgeput raakt, wordt daarvan eene tweede oplage bezorgd. In December jl. is een herdruk van de kaart van Djokjokarta gereed gekomen.

Het voornemen bestaat om aan de militaire topografische inrigting hier te lande ook de reproductie toe te vertrouwen van een op 's lands kosten uit te geven nieuwen atlas van Nederlandsch Indie, bestaande uit vijftien bladen. Bedoelde atlas, dezelfde waarvan reeds in vorige verslagen is melding gemaakt als bewerkt wordende ten dienste van het militair onderwijs (zie ook de voorgaande bladzijde), is door twee officieren van den topografischen dienst, de heeren J. W. Stemfoort en J. J. ten Siethoff, in hun vrijen tijd naar de nieuwste en beste bronnen vervaardigd en door hen ter beschikking van de Indische Regering gesteld. Ten einde met de reproductie spoedig te kunnen aanvangen, is daarvoor eene verhooging voorgesteld van de Indische begrooting voor 1882 (zie gedrukte stukken 1881/82 — **149**).

§ 4. *Krijgsverrigtingen.*

Uit het medegedeelde in hoofdstuk **C** blijkt reeds dat in het afgeloopen jaar geen krijgsverrigtingen van eenige beteekenis zijn voorgekomen.

De in Atjeh gelegerde troepen werden, sedert de afsluiting van het vorige verslag, bijna uitsluitend geroepen tot patrouille-diensten ter opsporing en ter verjaging van de benden die de landstreek onveilig maakten. Alleen de op blz. 5 vermelde operatie, om den vijand die den post te Djerir [1]) onveilig maakte uit den omtrek dier sterkte te verjagen, droeg meer bepaald het karakter eener oorlogshandeling. Zij werd geleid door den majoor der infanterie S. J. E. J. V. Barthélemy, en volvoerd door een gemengd detachement uit de bezettingen van Anagaloeng, Tjot-Basetoel, Glé-Kambing en Indrapoeri, deel uitmakende van het 2de en van het 11de veld-bataillon met eenige gedetacheerde manschappen van het 12de en van het 14de veld-bataillon.

Beoosten Indrapoeri werd de kleine gevechts-kolonne in den morgen van 15 April vereenigd, ter gezamenlijke sterkte van 14 officieren en 328 man (waaronder 1 officier van gezondheid en 3 hospitaalbedienden) met 2 Coehoorn-mortieren, en ten 6 ure rukte men in noordoostelijke rigting op. Een half uur later had de voorhoede het heuvelachtige, nu en dan door sawah's doorsneden terrein bereikt dat den regteroever der sterk kronkelende Atjeh-rivier tusschen de kampongs Lir en Moeroeë begrenst, en het was te dezer hoogte dat de vijand, — die zich, door een lagen heuvel gedekt, in het struikgewas schuil hield, — het vuur opende uit het oosten, dus op de regter voorflank der kolonne. Terwijl eene van den hoofdtroep gedetacheerde sectie hem regts in bedwang hield, kreeg de voorhoede last haren togt in oostelijke rigting tirailleursgewijze te vervolgen. Zij dreef den vijand langzaam voor zich uit, en marcheerde, benoorden kampong Lamloëng om, tot de oostelijk daarnaast liggende kampong Lamlang voort, die verkend en verlaten gevonden werd.

Hier werd een oogenblik halt gehouden, waarna de vijand, die thans op de linkerflank kwam opdringen, door granaatvuur teruggedreven en de marsch in zuidelijke rigting voortgezet werd, totdat de voorhoede een tusschen Lamlang en Moeroeë gelegen heuvel had bereikt, van waar deze laatste plaats — het eigenlijke doel van den togt — geheel zigtbaar was en de mortieren eenige worpen deden op de door een der gidsen aangewezen missigit. De vijand trachtte hier aanvankelijk van alle kanten op te dringen; maar, door een krachtig infanterie- en granaatvuur ontvangen, trok hij zich al spoedig in Moeroeë terug, den kampong-rand onbezet latende. De kolonne-kommandant gaf hierop aan de voorhoede last om de stelling op de hoogte te verlaten, de daarvoor gelegen sawah zoo snel mogelijk door te trekken, en nadat zij bezit zou hebben genomen van den kampongrand nadere bevelen af te wachten. Zonder moeite werd aan deze opdragt voldaan, die gevolgd werd door het bevel om — langzaam door den hoofdtroep gevolgd — de kam-

[1]) Djerir ligt nabij den linkeroever der Atjeh-rivier, westelijk aangeleund tegen een linkerzijtak dier rivier, welke zijtak den hier genoemden post dus scheidt van het omstreeks 900 M. benedenstrooms gelegen Glé-Kambing, dat zich op den linkeroever der Atjeh-rivier tegenover Indrapoeri verheft.

pong binnen te rukken en positie te nemen tegenover de missigit, die zoo mogelijk bezet moest worden.

Toen de hoofdtroep de hoogte begon af te dalen, drong de vijand op beide flanken op nieuw voorwaarts, maar eenige salvo's waren voldoende om hem te doen afdeinzen, waardoor de gelegenheid ontstond om de voorhoede te volgen die, inmiddels tot nabij den rivieroever genaderd, in een scherp vuurgevecht werd gewikkeld zoowel met de Atjehers die op den linker rivier-oever hadden post gevat, als met de bezetting der missigit die door een hevig lilla-vuur hare aan het oog onttrokken positie verried.

De vijanden aan de overzijde der rivier werden spoedig door geweervuur verdreven, zoodat het vuur der mortieren en de tot een frontaanval vereenigde voorhoede al spoedig de missigit konden bestoken, die, links tegen de rivier aangeleund, door een bamboedoeri-pagger omgeven was. Op bevel van den kapitein J. C. Schmidt, den kommandant der voorhoede, werden een aantal welgerigte salvo's gelost, en daarna rukten twee sectien, door eene derde gevolgd, met den stormpas voorwaarts. Op het gezigt der in gesloten orde oprukkende soldaten namen een dertigtal voorvechters, die tot het laatst toe hadden stand gehouden, de vlugt, maar naauwelijks waren de onzen de inmiddels opengehakte bamboedoeri binnengedrongen, of een aantal dezer lieden maakten front, en trachtten door een verwoeden aanval met de klewang de reeds half verloren missigit te herwinnen. Dit mogt hun echter niet gelukken; bijna allen werden neergeschoten of met de bajonet afgemaakt; en omstreeks 11 uur was de missigit genomen, in wier nabijheid dertig vijandelijke lijken het bewijs gaven dat de Atjehers met ware doodsverachting hadden gestreden.

Nadat de hoofdtroep nu ook de kampong was binnengerukt en benoorden de inmiddels veroverde missigit positie had genomen, werd den kolonne-kommandant het behaalde voordeel gerapporteerd, waarop de geheele kolonne, met achterlating van eene sectie om haar in den rug te dekken, naar de missigit oprukte, die doorzocht werd en o. a. eene groote hoeveelheid patronen bleek te bevatten, benevens twee lilla's en een vat buskruit. Een en ander werd onbruikbaar gemaakt en in de rivier geworpen.

Na eenige oogenblikken rustens werd de missigit in brand gestoken en vervolgens de terugtogt aangenomen in de rigting van onzen post te Djerir, waartoe de Atjeh-rivier, die nabij kampong Moeroeë doorwaadbaar bleek te zijn, werd overgestoken, doch niet dan nadat twee sectien op den regteroever hadden stelling genomen om den aftogt te dekken tegen den allengs weder opdringenden vijand. Deze bemoeijelijkte de troepen echter niet meer toen de overtogt der rivier was volbragt en de achterhoede door de tegenover Moeroeë gelegen kampong Lampanas aan zijn oog onttrokken was. Nabij Djerir trokken de onzen door den waadbaren zijtak der Atjeh-rivier die zich nabij dezen post in de rivier ontlast, en ten 1 ure hadden de troepen Glé-Kambing bereikt, waar de kolonne werd ontbonden. Zij had twee mindere militairen (een Europeesch sergeant en een inlandsch fuselier) door 's vijands vuur verloren en telde vier gewonden, allen beneden den rang van officier.

§ 5. *Korpsen niet regtstreeks tot het leger behoorende.*

Buiten de reeds in 't vorig verslag (blz. 40) vermelde opheffing van de schutterijen te Cheribon en Pasoeroean en invoering van een nieuw reglement voor de schutterij op de Banda-eilanden, waarvan inkrimping van het korps te Banda-Neira het gevolg was, kwamen in 1881 geen maatregelen tot stand die van invloed waren op de formatie der schutterijen in Nederlandsch Indie. Met 1 April 1882 (Indisch Staatsblad n°. 70) heeft echter eene reorganisatie plaats gehad van de schutterijen te Samarang en Soerabaija, door de opheffing van de niet-Europesche kompagnien. Van ouds plagten aldaar als schutterpligtig te worden aangemerkt de afstammelingen van Maleijers, Boeginezen en andere vreemde oosterlingen. Daar echter die afstammelingen zich van lieverlede met de Javaansche bevolking hadden vermengd, werd het, ook met het oog op hunne weinige bruikbaarheid als schutters, raadzaam geoordeeld hen van de schutterij uit te sluiten. Zij zullen nu tot de gewone gemeentelijke diensten worden verpligt. Ofschoon door dezen maatregel het aantal schutterpligtigen belangrijk is verminderd, is het toch om verschillende redenen wenschelijk geacht om op elke der beide plaatsen een hoofdofficier als kommandant der schutterij te behouden. De overcompleet geworden niet-Europesche officieren werden eervol ontslagen; de Europesche, wier schutterpligtigheid nog niet geëindigd was, worden voorshands à la suite gevoerd.

Bij de in het afgeloopen jaar over de verschillende schutterskorpsen gehouden inspectien werden de geoefendheid en het voorkomen over het algemeen vrij bevredigend bevonden. Ook te Banda-Neira was door de reorganisatie van het korps en door betere oefening de toestand veel verbeterd. Te Ternate en te Koepang echter verkeerde de schutterij in ongunstigen staat. Nergens behoefde in het afgeloopen jaar de schutterij actief op te treden.

De sterkte der schutterijen op en buiten Java bij het einde der jaren 1880 en 1881 blijkt uit het volgende overzigt.

PLAATSEN.	1880.		1881.	
	Europeanen.	Inlanders.	Europeanen.	Inlanders.
Java.				
Batavia	631	*a*) 12	660	*a*) 12
Cheribon	23	"	*b*)	*b*)
Samarang	221	212	196	196
Soerabaija	208	166	278	221
Pasoeroean	40	175	*b*)	*b*)
Djokjokarta	83	"	76	"
Soerakarta	102	"	102	"
	1308	565	1312	429
	1873		1741	
Buitenbezittingen. c)				
Padang	127	*d*) 125	121	*d*) 116
Makasser	98	"	86	"
Menado	*e*) 258	"	228	"
Gorontalo	*f*)	*f*)	*f*)	*f*)
Amboina	*g*) 676	"	*g*) 635	"
Saparoea	232	"	235	"
Hila	29	"	24	"
Boeroe	43	"	41	"
Banda	703	"	*h*) 146	"
Ternate	236	"	199	"
Koepang en Babauw	*i*) 569	"	*i*) 569	"
	2971	125	2284	116
	3096		2400	

a) Tamboers.

b) Sedert 1 Julij 1881 opgeheven (Indisch Staatsblad n°. 137).

c) De schutterijen in de buitenbezittingen, behalve te Padang en te Makasser, zijn hoofdzakelijk zamengesteld uit zoogenaamde inlandsche burgers (doorgaans van elders afkomstige inlanders of hunne afstammelingen). Deze lieden zijn in de opgegeven sterkte onder de Europeanen begrepen. Bij sommige schutterskorpsen zijn velen hunner slechts met een piek gewapend, als te Amboina, Saparoea, Boeroe, Koepang en Babauw.

d) Kompagnie Javanen (veelal gewezen militairen).

e) Sterkte van 1 Julij 1880, zijnde die van 31 December d. a. v. niet opgegeven.

f) De bij het nieuwe schutterij-reglement voor de residentie Menado (Indisch Staatsblad 1878 n°. 107) ingestelde kompagnie te Gorontalo is nog niet opgerigt.

g) Hieronder ook artillerie-schutterij (in 1880 3 officieren en 77 minderen; in 1881 2 officieren en 65 minderen).

h) De aanzienlijke inkrimping van de sterkte der Bandasche schutterij is een gevolg van de in 1881 tot stand gekomen reorganisatie van het korps.

i) Sterkte van 1 Julij 1879; eene opgaaf van lateren datum is niet ontvangen.

Omtrent de geldelijke administratie der schutterijen zijn eenige mededeelingen opgenomen in hoofdstuk **J** afd. I § 5.

Als Europesche korpsen onder civiel beheer zijn sedert 1 Julij 1882 weder aan te merken de aan de inlandsche hoven van Djokjokarta en Soerakarta dienstdoende zoogenaamde lijfwachten-dragonders, die een tijd lang, namelijk sedert 1 Julij 1874, met de militaire kavalerie waren zamengesmolten geweest, op welken maatregel echter, zooals reeds op blz. 28 is gezegd, bij de nieuwe legerformatie is teruggekomen. De sterkte van elk der beide dragonder-detachementen is bepaald op 1 officier, 49 Europesche ruiters en 40 paarden.

In de zamenstelling der niet tot het leger behoorende maar toch op militairen voet georganiseerde inlandsche korpsen (de detachementen pradjoerits op Java, de legioenen der zelfstandige prinsen in Soerakarta en Djokjokarta en de barissans op Madura) kwam in 1881 geen verandering. In Maart jl. is echter bepaald dat voortaan de barissans op Madura uitsluitend uit infanterie zullen bestaan. In Bangkallan en Sumanap waren de afdeelingen pioniers en piekeniers reeds feitelijk opgeheven, terwijl de zeer onvoltallige kompagnien kavalerie en artillerie aldaar kostbaar en voor hunne taak weinig berekend waren. De officieren en minderen, ook die van de mede opgeheven halve kompagnie artillerie-barissan te Pamakassan, voor zoover zij niet bij de infanterie kunnen overgaan, zullen voor pensioen, gagement of onderstand in aanmerking komen. Het voltallig houden van de barissans in Bangkallan en Sumanap levert veel bezwaar op, vooral in eerstgemeld landschap, hetgeen hoofdzakelijk wordt toegeschreven aan de onvoldoende bezoldiging. Omtrent den staat van geoefendheid der infanterie-barissans zijn geen bijzonderheden gemeld. De detachementen pradjoerits verkeerden in bevredigenden toestand en waren schier allen compleet. Te Probolinggo en Bezoeki ontbreekt het nog steeds aan geschikte elementen om ook daar detachementen op te rigten. Van de legioenen der twee zelfstandige prinsen in de Vorstenlanden op Java wordt alleen berigt dat deze korpsen op de vereischte sterkte konden worden gehouden. De formatie en de sterkte der inlandsche korpsen op Java en Madura bij het einde der jaren 1880 en 1881 blijkt uit den volgenden staat.

KORPSEN.	Wapens.	Formatie op 31 December 1880 en 1881.			Sterkte op 31 December 1880.			Sterkte op 31 December 1881.		
		Officieren.	Minderen.	Paarden.	Officieren.	Minderen.	Paarden.	Officieren.	Minderen.	Paarden.
Pradjoerits (57 detachementen op even zooveel plaatsen van Java en onderhoorige kleine eilanden)	Infanterie.	a)	2037	"	a)	1981	"	a)	2010	"
Legioen van Mangkoe Negoro (Soerakarta) . . .	Infanterie.	31	677	"	31	677	"	31	677	"
	Kavalerie.	4	72	?	4	72	?	4	72	?
	Artillerie.	4	67	"	4	67	"	4	67	"
		39	816	?	39	816	?	39	816	?
Legioen van Pakoe Alam (Djokjokarta)	Infanterie.	20	403	"	18	403	"	17	403	"
	Kavalerie.	1	25	?	1	25	?	1	25	?
		21	428	?	19	428	?	18	428	?
Barissans op Madura: Pamakassan	Infanterie.	10	256	"	10	261	"	9	261	"
	Artillerie.	3	60	"	"	61	"	"	56	"
		13	316	"	10	322	"	9	317	"
Bangkallan	Infanterie.	30	1010	"	27	930	"	23	939	"
	Kavalerie.	3	61	25	2	29	15	1	20	13
	Artillerie.	1	168	"	1	33	"	1	30	"
	Pioniers.	"	80	"	"	"	"	"	"	"
		34	1319	25	30	992	15	25	989	13
Sumanap	Infanterie.	26	847	"	24	850	"	24	727	"
	Kavalerie.	5	61	63	2	27	18	1	27	9
	Artillerie.	5	169	20	1	63	"	1	63	"
	Piekeniers.	4	164	"	"	"	"	"	"	"
		40	1241	83	27	940	18	26	817	9

a) De pradjoerits staan onder de leiding van Europesche onderofficieren, tevens instructeurs, één bij elk detachement, behalve bij dat op Bawean, waarbij 2 Europeanen zijn ingedeeld. Deze 58 Europeanen zijn in de opgegeven formatie- en sterktecijfers *niet* begrepen.

De bestaande bepalingen ten opzigte van de aanspraken op pensioen (onderstand) voor de weduwen en wettige kinderen van gesneuvelde of aan de gevolgen van diensten te velde bezweken inlandsche leden der mobiele schutterijen, barissans en legioenen in Nederlandsch Indie bleken bij strikte toepassing ongunstiger te zijn voor de nagelaten betrekkingen van officieren dan voor die hunner minderen. Die ongelijkheid, waarvoor geen aannemelijke redenen bestonden, is door Indisch Staatsblad 1881 n°. 242 opgeheven.

§ 6. *Koloniaal militair invalidenhuis op Bronbeek.*

Ook in het afgeloopen jaar hadden weder zeer vele mutatien plaats onder de in deze inrigting toegelaten oud-militairen, allen gegageerden van het Nederlandsch Indische leger, met uitzondering van 12 die tot de landmagt in West-Indie behoord hadden. Uit de sterkte werden er 70 afgevoerd (20 wegens overlijden, 45 wegens ontslag op eigen verzoek en 5 wegens wangedrag); daarentegen werden er 65 opgenomen, waaronder sommigen voor de tweede maal. De sterkte, die op 31 December 1880 bedragen had 196, waaronder 50 invaliden in de graden van korporaal en onderofficier, was dientengevolge bij het eind van 1881 gedaald tot 191, waaronder 53 in bedoelde graden. Gemiddeld waren in 1881 dagelijks in verpleging 192 à 193 man, daaronder niet begrepen de officieren, de huismeester en een drietal arbeiders. Door 26 invaliden werd eenige functie bij de inrigting vervuld.

De gezondheidstoestand was zeer bevredigend; gemiddeld telde men 16 zieken. De kosten van het gesticht over 1881,

— met inbegrip van de toelagen aan de officieren en aan het verder personeel, zoomede van het zakgeld der invaliden, — beliepen eene som van f 72 040,68, waarop echter in mindering komen de ten bate van het gesticht geïnde gagementen der verpleegden, ten bedrage van f 23 677,98^5. Over 1880 waren deze sommen, ten deele volgens verbeterde opgaven, f 73 056,00^5 en f 22 801,68^5.

De van den landelijken arbeid der invaliden en van de aan het gesticht verbonden veehouderij verkregen producten, die voor de huishouding van het gesticht benuttigd werden, worden gerekend in 1881 eene waarde te hebben vertegenwoordigd van f 6576, tegen f 6931 in 1880. De uitgaven voor de boerderij beliepen in laatstgemeld jaar f 4845 en in 1881 f 5044.

E. Zeemagt.

§ 1. *Algemeen beheer.*

In verband met het besluit om de herberekening van de afgeloopen triangulatie van Java en Madura hier te lande te doen plaats hebben (zie § 5 van dit hoofdstuk) en om de verder benoodigde triangulatien op te dragen aan officieren van de militaire verkenningen (zie blz. 38 hiervóór), is de afdeeling »geografische dienst" van het departement der marine met 1 Mei jl. geheel losgemaakt van den dienst der triangulatie. Reeds vroeger was het onderdeel »sterrekundige plaatsbepalingen" opgeheven, en thans omvat de geografische dienst alleen nog de »magnetische en meteorologische waarnemingen." Dienovereenkomstig is thans de naam der bedoelde (7de) afdeeling gewijzigd (Indisch Staatsblad 1882 n°. 61).

Door den te Batavia gevestigden inspecteur van den stoomvaartdienst werden in het afgeloopen jaar 18 reizen gemaakt naar zee, Onrust, Soerabaija en Makasser tot het doen van 8 proeftogten, het inspecteeren van 26 schepen der militaire en der gouvernements-marine, het regelen van de werkzaamheden aan de schepen die bij de marine-établissementen zijn opgenomen, en het behandelen van stoomvaart-aangelegenheden. In 't laatst van October 1881 werd Soerabaija de tijdelijke standplaats van genoemden hoofdambtenaar, als een gevolg van de hem opgedragen waarneming van de directie der fabriek voor de marine en het stoomwezen aldaar. De in de twee laatste maanden van 1881 door hem te Soerabaija gehouden proeftogten enz. zijn in de bovenvermelde opgaaf niet begrepen. Voor een deel worden de inspectien, die anders door den inspecteur geschiedden, nu door den officier-machinist van het wachtschip te Batavia gehouden.

§ 2. *Oorlogsmarine.*

a. Personeel.

Terwijl het personeel der oorlogsmarine in 1880 gemiddeld uit 3693 man bestond, namelijk 2593 Europeanen (228 officieren en 2365 onderofficieren en minderen) benevens 1100 inlanders, bedroeg de gemiddelde sterkte in 1881 2447 Europeanen (215 officieren en 2232 onderofficieren en minderen), benevens 1243 inlanders, dus te zamen 3690 koppen. Bij het begin van 1881 was het aantal Europesche schepelingen meer dan voldoende tot bemanning van de in dienst zijnde schepen, maar in de laatste maanden van het jaar was het door terugzending naar Nederland beneden de formatie gedaald; de ter verwisseling bestemde detachementen kwamen eerst in het begin van 1882 in Indie aan. Bovendien moesten omstreeks 75 pct. meer schepelingen wegens ziekte Indie verlaten dan in 1880. Daar echter enkele bij de marine-établissementen opgenomen schepen tijdelijk eene verminderde equipage verkregen, kon met het aanwezige Europesche personeel op voldoende wijze in de behoefte worden voorzien. Het aantal der in dienst zijnde inlandsche zeevarenden was, even als in 1880, grooter dan volgens de feitelijk geldende formatie werd vereischt, in die mate zelfs dat men, ten einde het overcompleet niet te hoog op te voeren, tijdelijk de werving van vroeger niet gediend hebbende inlanders heeft moeten sluiten. Evenwel kon men, bij gemis aan een genoegzaam getal geoefenden, den maatregel betreffende de gedeeltelijke vervanging van Europeanen door inlanders (zie vorig verslag blz. 43) weder slechts ten aanzien van enkele bodems in toepassing brengen, zoodat het aantal zoogenaamd inlandsch bemande schepen in 1881 gebragt werd van 4 op 8. (Verg. het staatje hieronder, aanmerking *b* en *c*.) Men beijvert zich voortdurend om het noodige personeel te vormen ten einde dien maatregel op het geheele Indische eskader te kunnen toepassen. Gedurende 1881 nam het aantal Indische onderofficieren met 2 mandoors en 4 djoeroemoedi's, dat der inlandsche matrozen 1ste en 2de klasse met 14 en 19 toe.

Terwijl voor opgaven nopens elken bodem in het bijzonder verwezen wordt naar bijlage G, volgt hier een algemeen overzigt, aanwijzende de totalen, zoowel van het aanwezige personeel bij het eind van elk der jaren 1880 en 1881, als van de feitelijk geldende formatie op elk dier tijdstippen.

	Bemanning der in dienst zijnde schepen op 31 December 1880 *a*).					Bemanning der in dienst zijnde schepen op 31 December 1881 *a*).				
	Aantal schepen.	Formatie *b*).		Aanwezige sterkte.		Aantal schepen.	Formatie *c*).		Aanwezige sterkte.	
		Europeanen *d*).	Inlanders *e*).	Europeanen.	Inlanders.		Europeanen *d*).	Inlanders *e*).	Europeanen.	Inlanders.
Indisch eskader	*f*) 24	1828	739	1983	962	*f*) 21	1650	702	1682	1049
Auxiliair eskader	4	808	220	719	199	4	1001	236	767	186
		g) 2636	959	*h*) 2702	1161		*i*) 2651	938	*k*) 2449	1235
	28	3595		3863		25	3589		3684	
Van de opgegeven bemanning behoorden tot de rol van de schepen:										
in de wateren van Noordelijk Sumatra	*l*) 7	509	227	546	237	5	382	142	380	218
elders gestationeerd	10	731	282	683	323	7	486	203	440	221
gebezigd voor diensten niet tot eenig station behoorende	4	808	220	719	199	4	702	175	595	153
in reparatie (zonder uit de sterkte te zijn afgevoerd)	4	297	103	282	101	6	790	291	658	294
voor speciale diensten bestemd:										
wachtschepen	*f*) 2	256	81	440	247	*f*) 2	256	81	343	298
opnemingsvaartuig	1	35	46	32	*m*) 54	1	35	46	33	*m*) 51
		2636	959	2702	1161		2651	938	2449	1235
	28	3595		3863		25	3589		3684	

a) Bovendien waren tijdelijk aan den wal gedetacheerd of met speciale commissien belast: op 31 December 1880 18 officieren en 3 onderofficieren, en op 31 December 1881 16 officieren en 2 onderofficieren.

b) Wat het Indisch eskader betreft, is voor 20 schepen de oude formatie en voor de 4 overigen (de *Borneo*, de *Soembing*, de *Batavia* en het opnemingsvaartuig *Hydrograaf*) de nieuwe formatie opgegeven. Ware ook voor de eerstbedoelde 20 bodems de nieuwe formatie in werking gebragt, dan zouden alle op 31 December 1880 in dienst zijnde schepen van genoemd eskader te zamen eene bemanning hebben vereischt van 1600 Europeanen en 1010 inlanders, ongerekend, wat deze laatsten betreft, de 10 pct. bovenrol (zie aanmerking *e*).

c) Wat het Indisch eskader betreft, is voor 13 schepen de oude formatie en voor de 8 overigen (de *Borneo*, de *Sumatra*, de *Batavia*, de *Palembang*, de *Soembing*, de *Sindoro*, de *Oenarang* en het opnemingsvaartuig *Hydrograaf*) de nieuwe formatie opgegeven. Ware ook voor de eerstbedoelde 13 bodems de nieuwe formatie in werking gebragt, dan zouden alle op 31 December 1881 in dienst zijnde schepen van genoemd eskader te zamen eene bemanning hebben vereischt van 1480 Europeanen en 874 inlanders, ongerekend, wat deze laatsten betreft, de 10 pct. bovenrol (zie aanmerking *e*).

d) Het aantal Europesche vuurstokers is, naar de voor Indie geldende formatie, berekend op de helft der vastgestelde sterkte.

e) Ongerekend de 10 pct. die boven de formatie aangenomen kunnen worden om hen die in de hospitalen worden verpleegd, of wegens andere buitengewone omstandigheden ontbreken, te vervangen.

f) Hierbij is niet gerekend op de kanonneerboot dienstdoende als wachtschip te Samarang, omdat deze bemand wordt uit de rol van het wachtschip te Soerabaija.

g) Hieronder van het korps mariniers 5 officieren en 489 onderofficieren en minderen.

h) Idem 3 en 513.

i) Idem 5 en 506.

k) Idem 4 en 501.

l) Hieronder is begrepen het wachtschip te Olehleh (in 1881 ingetrokken).

m) Als tijdelijke maatregel is sinds 1880 het getal inlandsche schepelingen voor de *Hydrograaf* met 6 vermeerderd.

Uit Nederland werden in 1881 ter verwisseling of aanvulling van bemanningen aangebragt 640 koppen, waaronder 76 officieren. Van dezen maakten 409, waaronder 65 officieren, de reis per mail; de overigen werden aangebragt per *Koningin Emma der Nederlanden*, bestemd om deel uit te maken van het auxiliair eskader. Naar Nederland keerden terug, allen met particuliere bodems, 832 koppen, waaronder 74 officieren.

Het volgend staatje geeft van de toe- en afneming der sterkte in het afgeloopen jaar, ook van de inlandsche bemanningen, een nader overzigt.

	EUROPEANEN.		INLANDERS (onderofficieren en minderen).
	Officieren.	Onderofficieren en minderen.	
Aanvulling.			
Aangebragt uit Nederland	76	564	„
Aangenomen in Indie	„	*a*) 5	225
Teruggekeerde gedeserteerden of vermisten	„	„	39
	76	569	
	645		264
Verliezen.			
Teruggekeerd naar Nederland . .	74	758	„
Ontslagen	3	16	40
Overleden	1	41	43
Gedeserteerd of vermist	„	8	107
	78	823	
	901		190
Alzoo ontvielen aan de sterkte in 1881	256		„
En werden meer in de sterkte gebragt dan daaraan ontvielen . .	„		74

a) Allen inlanders die op den voor Europeanen bepaalden voet als kok of hofmeester werden aangenomen.

De gezondheidstoestand op de vloot gedurende 1881 was bijzonder gunstig aan boord der in de wateren van Atjeh en Riouw en in de Molukken gestationeerde schepen, maar op het overige gedeelte der vloot over het algemeen ongunstiger dan in het voorafgegane jaar. Het meest deden zich gevallen van moeraskoorts voor, ten gevolge waarvan vele Europesche schepelingen voor verderen dienst in Indie moesten worden afgekeurd. Bedroeg in 1880 het aantal dezer afgekeurden 136, in het afgeloopen jaar steeg het tot 237.

De cholera-epidemie heeft van de bemanningen der schepen weinig offers geëischt, wat voornamelijk daaraan moet worden toegeschreven dat het op besmette plaatsen den schepelingen verboden werd naar den wal te gaan. In 't geheel kwamen 31 gevallen voor, waarvan 20 met doodelijken afloop. Van de 19 Europesche cholera-lijders stierven er 13, van de 12 inlandsche 7. In de marine-kazerne te Onrust kwamen 16 inlandsche schepelingen onder behandeling wegens eene niet kwaadaardige doch besmettelijke oogziekte. Aan pokken overleed slechts één inlandsch schepeling, en wel in het hospitaal te Onrust; hij was afkomstig van de *Zeeland*. De inlandsche bemanningen van de te Onrust en ter reede Batavia liggende schepen werden met goed gevolg gevaccineerd en gerevaccineerd. Wegens aandoening der spijsverteringswerktuigen kwamen in het afgeloopen jaar meer lijders in behandeling dan in 1880, maar het getal dysenterie-lijders leverde, in vergelijking met laatstgemeld jaar, geen merkbaar verschil op. Gevallen van leverziekte kwamen zeer weinig voor. Berri-berri werd veelvuldig waargenomen op de schepen die ter noordoostkust van Borneo vertoefden. Het aantal der aan deze ziekte lijdende Europeanen, in 1880 4, steeg in het afgeloopen jaar tot 30. Elders kwam berri-berri weinig voor. Het aantal aangetasten door syphilis was weder zeer aanzienlijk.

Bij gemis aan genoegzame gegevens over 1881 kunnen de uitkomsten van den geneeskundigen dienst op de vloot nog slechts over 1880 volledig worden medegedeeld. In navolging van vorige verslagen vindt men in het volgend staatje ook de uitkomsten der vier voorafgegane jaren vermeld.

JAREN.	Aantal zieken aan boord der oorlogschepen in behandeling op 1°. Januarij.	Aantal ziektegevallen gedurende den loop van het jaar bij gekomen.	Te zamen.	Daarvan: herstelden aan boord der oorlogschepen.	Daarvan: werden geëvacueerd naar de hospitalen, herstellingsoorden enz.	Daarvan: overleden of kwamen om aan boord der oorlogschepen.	Daarvan: bleven op 31 December aan boord der oorlogschepen in behandeling.	Van de geëvacueerden overleden. *a*)	Recapituleerende opgaven: Gemiddelde sterkte op de vloot. *b*)	Recapituleerende opgaven: Aantal ziektegevallen gedurende den loop van het jaar voorgekomen.	Recapituleerende opgaven: Percentsgewijze verhouding tot de sterkte.	Recapituleerende opgaven: Totaal overledenen (zie de kolommen 7 en 9). *c*)	Recapituleerende opgaven: Percentsgewijze verhouding tot de sterkte.
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.	13.	14.
						EUROPEANEN.							
1876	127	4904	5031	4148	718	16	149	30	2690	4904	182	46	1.7
1877	149	5462	5611	4431	991	12	177	36	2500	5462	219	48	1.9
1878	177	5485	5662	4458	1030	20	154	34	2442	5485	225	54	2.2
1879	154	5462	5616	4170	1308	14	*d*) 121	25	2765	5462	197	39	1.41
1880	121	4872	4993	3769	1095	9	120	15	2593	4872	187	24	0.92
						INLANDERS.							
1876	42	1681	1723	1294	384	6	39	23	890	1681	188	29	3.2
1877	39	2037	2076	1696	333	6	41	17	1100	2037	185	23	2.1
1878	41	1774	1815	1436	319	5	55	17	1001	1774	177	22	2.1
1879	*e*) 49	1889	1938	1484	411	5	*f*) 36	13	1033	1889	182	18	1.74
1880	36	1838	1874	1416	404	10	44	29	1100	1838	167	39	3.54

a) Hieronder ook gesneuvelden elders dan aan boord en zij die verdronken terwijl zij met particuliere schepen werden overgevoerd.

b) De verschillen welke sommige der onderstaande gemiddelden opleveren, bij vergelijking met de gemiddelde sterkte zooals die in vorige verslagen bij de bespreking der mutatien onder het personeel wordt opgegeven, vindt men niet toegelicht.

c) Het aantal gesneuvelde Europeanen der militaire marine bedroeg in 1876—1880 achtereenvolgens 3, 4, 4, 0 en 1. In geen der behandelde vijf jaren sneuvelden inlandsche schepelingen. Door verdrinking kwamen in gemelde jaren om 6, 13, 13, 6 en 6 Europeanen en 0, 4, 1, 0 en 4 inlanders.

d) Volgens de cijfers in de kolommen 4 t/m 7 zou hier 124 moeten zijn ingevuld. Dit verschil vindt men niet toegelicht.

e) Het verschil met het in kolom 8 voorkomend cijfer betreffende 31 December 1878 is aan foutieve opgaven over dat jaar toe te schrijven.

f) Ook hier doet zich een verschil voor dat niet is toegelicht. Bij vergelijking met de cijfers in de vier voorafgegane kolommen zou namelijk hier 38 moeten gelezen worden.

De behandelden rangschikkende naar de hoofdvormen hunner ziekten, verkrijgt men de volgende uitkomsten.

AARD DER ZIEKTEN.	EUROPEANEN. 1876.	1877.	1878.	1879.	1880.	INLANDERS. 1876.	1877.	1878.	1879.	1880.
Endemische en sporadische ziekten	3061	3283	3385	3232	3053	1102	1310	1093	1196	1231
Epidemische ziekten	„	17	3	„	„	„	2	„	„	„
Verwondingen en accidenten	451	532	490	491	398	115	170	140	136	133
Chirurgische ziekten	475	565	625	663	481	197	217	172	156	153
Oogziekten	71	81	103	67	67	46	65	64	45	38
Venerische ziekten	813	922	826	908	790	193	251	291	337	263
Koortsvrije huidziekten	33	62	53	101	83	28	22	14	19	20
	4904	5462	5485	5462	4872	1681	2037	1774	1889	1838

b. Materieel.

Sterkte en toestand. Terwijl de reeds aangehaalde bijlage G een uitvoerig overzigt geeft van de zamenstelling der oorlogsvloot over 1881, wijst de navolgende tabel zoowel de bepaalde actieve sterkte aan voor 1881 en 1882, als de aanwezige sterkte op 1 April van elk dier jaren.

SOORT DER SCHEPEN.	Bepaalde actieve sterkte voor		Aanwezige sterkte			
			op 1 April 1881.		op 1 April 1882.	
	1881.	1882.	In dienst.	Tijdelijk uit de sterkte afgevoerd.	In dienst.	Tijdelijk uit de sterkte afgevoerd.
Indisch eskader.						
Raderstoomschepen 2de klasse . . .	2	2	2	„	*a*) 1	*b*) 2
Idem 3de „ . . .	3	3	2	*c*) 1	3	„
Idem 4de „ . . .	4	4	4	*d*) 1	4	*d*) 1
Schroefstoomschip 1ste „ . . .	„	„	1	„	*e*) „	„
Idem 2de „ . . .	„	„	„	„	*f*) 1	„
Schroefstoomschepen 4de „ . . .	10	10	10	*g*) 4	9	*h*) 4
Schroefstoomschip 4de „ (bestemd voor den hydrografischen dienst) .	1	1	1	„	1	„
Schoenerbrikken voor den hydrografischen dienst.	„	2	„	„	„	„
Wachtschepen (waaronder niet medegerekend de te Samarang als wachtschip gestationeerde kanonneerboot, omdat deze bemand wordt uit de rol van het wachtschip te Soerabaija) .	3	2	3	„	*i*) 2	*k*) 1
	23	24	23	6	21	8
Auxiliair eskader.						
Gepantserde schepen	2	2	2	„	2	„
Schroefstoomschepen 1ste klasse . .	2	2	1	„	2	„
Idem 2de „ . .	„	„	1	„	„	„

AANMERKINGEN.

a) *Soerabaija.* Telt in de opgaven betreffende 1 April 1881 onder de wachtschepen.

b) *Bromo* en *Merapi* (respectievelijk sedert 15 Junij en 5 Augustus 1881).

c) *Banka* (den 16den Junij 1881 weder in dienst gesteld).

d) *Onrust* (sedert 15 April 1880).

e) Het schip van dit charter (de *Curaçao*) telt nu tijdelijk onder de wachtschepen.

f) *Watergeus* (den 3den December 1881 overgenomen van het auxiliair eskader).

g) *Banda*, *Sambas*, *Samarang* en *Amboina*. (Het eerstgenoemde schip den 1sten Januarij jl. weder in dienst gesteld en het laatste in Maart jl. voor verderen dienst afgekeurd.)

h) *Sambas*, *Samarang*, *Pontianak* en *Riouw* (respectievelijk sedert 13 November 1880, 1 Februarij, 1 Julij en 31 December 1881).

i) Hieronder de *Curaçao* (zie noot *e*), welke bodem slechts tijdelijk als wachtschip dienst doet.

k) *Gedeh* (sedert April 1881).

In December 1881 kwam, na volbragten kruistogt in de wateren van China en Japan, voor den Indischen dienst beschikbaar het blijkens blz. 45 van het vorig verslag daartoe bestemde schroefstoomschip 1ste klasse *Koningin Emma der Nederlanden*, 't welk mitsdien bij het auxiliair eskader werd ingedeeld ter vervanging van het schroefstoomschip 2de klasse *Watergeus*. Deze laatste kruiser kwam nu in aanmerking om als overcompleet buiten dienst te worden gesteld. Ofschoon wegens ouderdom voor het auxiliair eskader niet meer geschikt, scheen echter de *Watergeus* bij het blijvend Indisch eskader nog een tijd lang goede diensten te kunnen bewijzen voor kleine togten, tijdelijke stations-verrigtingen enz. En daar deze laatstbedoelde categorie der Indische zeemagt toch niet de volle actieve sterkte bezat, in verband met de omstandigheid dat twee harer bodems (het schroefstoomschip 4de klasse *Samarang* en het raderstoomschip 4de klasse *Onrust*) in conservatie waren opgenomen, werd besloten de *Watergeus* te beschouwen als van 3 December af tot de Indische militaire marine te zijn overgegaan, behoudens latere verrekening van de waarde der voor den Indischen dienst over te nemen inventaris-goederen, waartoe echter niet zouden behooren de kanonnen van 16 c.M., noch het sloeps- en landingsgeschut. De Indische marine-vloot onderging, gedurende het tijdvak waarover dit verslag loopt, verder geen versterking; daarentegen ontviel haar in Maart jl. de *Amboina* [1]), zoodat er op 1 April jl. in Indie — met inbegrip van de wachtschepen en van het opnemingsvaartuig — een gelijk getal oorlogsbodems aanwezig was als ten vorigen jare, namelijk 33, waarvan er 4 tot het auxiliair en 29 tot het Indisch eskader behoorden. Van deze laatsten waren er slechts 21 in actieven dienst, voorts 2 in conservatie en 6 wegens herstellingen buiten dienst, terwijl er op 1 April 1881 23 bodems van het Indisch eskader tot de actieve sterkte behoorden en 6 in reparatie en buiten dienst waren.

[1]) Herstelling bleek de *Amboina*, die geheel door witte mieren was aangetast, niet meer waard, omdat de kosten — met inbegrip van de aan te schaffen nieuwe ketels enz. geschat op f 242 000 — te hoog zouden loopen. Bij een Indisch besluit van 24 Maart jl. werd daarom bepaald dat het schip publiek zou worden verkocht, echter niet voor afbraak.

Bij het auxiliair eskader verkeeren alle schepen in zeer goeden staat. Alleen de stoomketels van het ramtorenschip *Prins Hendrik der Nederlanden* zullen eerlang vernieuwing vereischen. De nieuwe stoomketels voor dezen bodem staan te Soerabaija gereed.

Van de 8 composite-schepen van het Indisch eskader, die (na het ontvallen van de *Amboina*) op 1 April jl. nog overbleven, allen schroefstoomschepen 4de klasse, is de *Banda*, na geheel vernieuwd en van nieuwe ketels voorzien te zijn, sedert 1 Januarij jl. weder in dienst, en krijgen nu de *Sambas* en de *Pontianak* eene nieuwe buitenhuid op dezelfde wijze als bij de *Palembang* en de *Banda* werd aangebragt (verg. vorig verslag blz. 45), terwijl in de *Pontianak* tevens nieuwe ketels worden ingezet. Ten aanzien van de *Riouw*, die eerst sedert den aanvang van 1882 buiten dienst is en wier ketels in goeden staat verkeeren, moet nog worden uitgemaakt of zij dezelfde kostbare reparatie als de overige reeds onderzochte composite-schepen waard is. Tegen het einde van 1882 zullen de *Sambas* en de *Pontianak* weder voor den dienst gereed zijn. De *Bandjermasin* en de *Deli* verkeeren nog in vrij goeden staat, maar komen toch ook eerlang voor het ontvangen van eene nieuwe buitenhuid in aanmerking. Over de in 1880 volbragte herstelling aan de *Hydrograaf* is in 't vorig verslag gehandeld.

De 6 van ijzer gebouwde schroefstoomschepen 4de klasse met houten huid en zinken dubbeling verkeeren, wat de romp betreft, in goeden staat. Op de meeste dier bodems, vooral op die welke in de wateren van Atjeh gestationeerd waren, had men nog al last van het spoedig lek worden van de vlampijpen, wat voornamelijk moet worden toegeschreven aan het aanhoudend distilleeren en met gebankte vuren liggen. Met het oog op het sterk aangroeijen van de zinken huid, een verschijnsel dat zich in de Molukken minder openbaart dan in het westelijk gedeelte van den

Nederlandsch-Indischen Archipel, is de stationskommandant ter noordkust van Sumatra gemagtigd om dergelijke schepen elke zes maanden te Pinang te laten dokken en schoonmaken. De *Samarang*, in 1881 wegens eene belangrijke averij in herstelling genomen, is — zooals reeds gezegd — te Soerabaija in reserve opgelegd.

Omtrent de 3 raderstoomschepen 2de klasse *Soerabaija*, *Bromo* en *Merapi*, waarvan het eerste van hout en de twee anderen van ijzer zijn gebouwd, valt het navolgende aan te teekenen. De *Soerabaija* is nog in betrekkelijk goeden staat. De romp is echter aangedaan door vervuring, terwijl de werktuigen — zoowals reeds in 't vorig verslag is gezegd — oud en niet veel herstelling meer waard zijn. De ketels kunnen nog tot 1884 dienst doen. De *Bromo* en de *Merapi* zijn in 1881 tijdelijk buiten dienst gesteld om de ketels tegen nieuwe te verwisselen, de zinken huid voor zooveel noodig te vernieuwen en verdere herstellingen aan romp en werktuigen te ondergaan. Beide bodems zouden in de tweede helft van dit jaar weder voor den dienst gereed komen. Bij goed onderhoud zullen ze dan weder voor geruimen tijd bruikbaar zijn.

Van de 3 ijzeren raderstoomschepen 3de klasse zijn er twee, namelijk de *Banka*, die na eene belangrijke herstelling (zie vorig verslag blz. 46) in Junij 1881 weder in dienst kwam, en de *Sumatra*, in zeer goeden staat. De voorgenomen reparatie van de *Borneo* had nog niet plaats, daar deze bodem voor den dienst moeijelijk kon gemist worden, en bovendien herstellingen aan andere schepen meer tijd vorderden dan men berekend had. Alvorens met de reparatien wordt aangevangen, zal de *Borneo* naauwkeurig onderzocht worden.

De 5 raderstoomschepen 4de klasse *Onrust*, *Oenarang*, *Salak*, *Soembing* en *Sindoro* zijn allen in goeden staat en, met uitzondering van het eerstgenoemde, nog tamelijk nieuw. Dit vaartuig, dat van 1863 dagteekent, kwam in Julij 1881 na eene langdurige reparatie gereed en is thans, zoowals reeds vermeld werd, in de reserve opgenomen.

Het schroefstoomschip 1ste klasse *Curaçao* doet nog steeds dienst als wachtschip ter reede van Soerabaija ter vervanging van de *Gedeh*, welk vaartuig in het eerste kwartaal 1882 het droogdok heeft verlaten. Nadat deze bodem weder in dienst zal zijn gesteld, zal de *Curaçao* op hare beurt groote voorzieningen vereischen. Het wachtschip ter reede Batavia, het fregat *Zeeland*, onderging gedurende de tweede helft van 1881 belangrijke voorzieningen te Onrust, en keerde in Januarij jl. weder op zijne standplaats terug. Daar het schip in buitengewone mate is doorgezet, waaraan niet meer te verhelpen valt, zal het hoogstens tot het einde van 1884 dienst kunnen doen.

Het schroefstoomschip 4de klasse *Hydrograaf* verkeert in zeer goeden staat en wordt steeds voor de opneming gebezigd. De schoenerbrikken *Melvill van Carnbee* en *Blommendal*, die blijkens 't vorig verslag hier te lande voor den Indischen hydrografischen dienst in aanbouw waren, zijn onlangs opgeleverd en zullen waarschijnlijk nog in den loop van dit jaar in Indie aankomen.

Van de 21 sedert 1868 aan de Indische militaire marine toegevoegde stoombarkassen waren op 1 Maart jl., nadat er eenige weken te voren weder één was ontvallen die geen herstelling meer waard bleek, nog slechts 10 over. De 6 oudste zijn reeds tamelijk versleten; van de 4 andere dagteekenen er één van 1876, één van 1879 en twee van 1880. Slechts één van het 10tal, en wel één van de twee nieuwe, was op 1 Maart jl. te Onrust in reserve [1]), en wanneer de marine weder de beschikking krijgt (verg. lager hoofdstuk **J**, afd. I, § 4) over de tijdelijk aan het civiel bestuur te Djambi afgestane stoombarkas, hoopt men ook dit vaartuig, na voorafgegane reparatie, in conservatie te kunnen nemen. Daar echter een viertal dusdanige oorlogstoomscheepjes steeds in zoodanigen staat behooren aanwezig te zijn dat er voor militaire doeleinden aanstonds over kan worden beschikt, is besloten om nog in dit jaar twee nieuwe aan te schaffen, echter van een ander type dan de bestaande betrekkelijk zware stoombarkassen, die, hoe goed zij ook hebben voldaan voor de bijzondere taak die zij op de kusten van Atjeh te vervullen hadden, voor doorgaand militair gebruik, vooral elders in den Archipel, te weinig snelheid van beweging en te weinig handelbaarheid bezitten. De keuze is gevallen op de stoomsloepen (met patent-inrigting) van 45 Engelsche voeten (ruim 13.5 M.) lengte, zoowals die tegenwoordig door de firma J. S. White te East-Cowes (Wight) worden gebouwd, en ook door de Engelsche marine aangenomen zijn. Een dezer sloepen zal voorzien zijn van een stoomketel, ingerigt voor hoogen druk en zoutwater-voeding; de andere zal echter worden gedreven door compound-werktuigen met oppervlak-condensors. De praktijk zal dan kunnen beslissen welke der twee soorten, waarvan de eerste 35 pct. goedkooper is dan de laatste, in Indie het best voldoet.

Omtrent het model van de stoomsloep, bestemd om in 't vervolg in de uitrusting der voor het Indisch eskader aan te bouwen oorlogschepen te worden begrepen ter vervanging van een der gewone sloepen, is nog geen keus gedaan. Als proef zullen o. a. kunnen dienen de twee in 't vorig verslag (blz. 46) besproken stoomsloepen bestemd voor de nieuwe schoenerbrikken ten behoeve van den hydrografischen dienst. Bedoelde stoomsloepen, op 's Rijks werf te Amsterdam gebouwd naar het model White, dat ook voor de Nederlandsche marine is aangenomen, hebben eene lengte van 25 Engelsche voeten (ruim 7.5 M.). Vermits de schoenerbrikken de reis naar Indie om de Kaap de Goede Hoop maken, zijn de beide stoomsloepen per gewone mailgelegenheid verzonden, om te voorkomen dat deze ligte vaartuigjes ten gevolge van de lange reis schade zouden lijden.

Stationering. In het afgeloopen jaar was de scheepsmagt in het station Noordelijk Sumatra zamengesteld uit de *Soerabaija* als stationschip, en verder uit 3 schroefstoomschepen 4de klasse voor kruisersdienst, namelijk de *Amboina* (in Januarij 1881 vervangen door de *Madura*), de *Benkoelen* en de *Padang* (in Mei 1881 vervangen door de *Palembang*). Den 1sten November werd de *Makasser* tot tijdelijke versterking aan dit station toegevoegd. Ter aflossing van de *Benkoelen*, die herstellingen behoefde, werd in het eerste kwartaal 1882 de *Banda* naar de Atjehsche wateren gezonden.

In de wateren van Riouw was gedurende het grootste gedeelte van 1881 geen oorlogschip aanwezig, omdat de *Soembing*, voor dat station aangewezen, tijdelijk in de wateren van Djambi (Palembang) moest dienst doen. In verband met de blokkade van de Indragiri-rivier (zie lager § 6 van dit hoofdstuk) moesten echter in het eerste kwartaal 1882 de *Watergeus* en de *Salak* voor de residentie Riouw afgezonderd worden.

Het station Westkust van Sumatra, waar zich aanvankelijk de *Merapi*, en vervolgens, in plaats van deze, de *Makasser* bevond, is sedert het laatst van October onbezet.

Sedert het begin van Maart jl. is, in verband met het vertrek van de *Salak* naar Indragiri, ook het station der Westkust van Borneo van een oorlogsbodem ontbloot, evenals dit gedurende een drietal maanden van 1881 het geval was geweest.

Tot het station der Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo bleven gedurende het grootste gedeelte van 1881 de *Sindoro*, de *Oenarang* en de *Riouw* behooren. Deze laatste bodem werd tegen het einde van November aan het station onttrokken en voorloopig niet vervangen. Sedert medio December was ook de *Sindoro* afwezig, omdat die bodem te Soerabaija moest dokken en vervolgens, in verband met de aangelegenheden van Indragiri en Djambi, ter oostkust van Sumatra moest worden aangehouden. In Maart jl. is daarop de *Padang*, die te Batavia beschikbaar was, tijdelijk naar de Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo gedirigeerd. Bij voortduring bleef echter een oorlogsbodem gestationeerd aan de Tawau-rivier, bij de noordelijke grens der oostkust van dit gewest (verg. blz. 18), voor welken dienst drie schroefstoomschepen 4de klasse zijn aangewezen [2]), die elkander bij beurten aflossen, waaronder twee uit het station Celebes. In verband daarmede telde dit laatste station, van waar uit van tijd tot tijd ook de wateren van Timor worden bekruist, drie oorlogsbodems, namelijk de *Sumatra*, de *Bandjermasin* en de *Deli*. Dezelfde bodems maakten ook in het eerste kwartaal 1882 deel van dit station uit.

---

[1]) Nog in diezelfde maand is over dit vaartuigje moeten worden beschikt ten behoeve van de scheepsmagt voor de blokkade der Indragiri-rivier (verg. § 6 van dit hoofdstuk).

[2]) Na het vertrek van de *Riouw* twee schroefstoomschepen 4de klasse en één raderstoomschip 4de klasse.

In de wateren van Menado en van de Molukken deden dienst eerst de *Batavia* en de *Bromo*, en sedert Augustus de *Batavia* en de *Banka*, welke laatste bodem in het eerste kwartaal 1882 tijdelijk aan het station onttrokken werd om te Soerabaija onder de waterlijn schoongemaakt en geverfd te worden.

Voor algemeene diensten, niet tot een bepaald station behoorende, werden gedurende het afgeloopen jaar en het eerste kwartaal van 1882 gebezigd de vier bodems van het auxiliair eskader (één daarvan was echter gedurende de tweede helft van 1881 tijdelijk wachtschip te Batavia), en van het Indisch eskader aanvankelijk de *Makasser*; vervolgens, toen in Junij deze laatste bodem voor het station Westkust van Sumatra bestemd werd, de *Borneo*, die schier onafgebroken te Palembang dienst deed, en eindelijk sedert December de *Padang* (in Maart jl. echter — zie het straks gezegde — tijdelijk belast met stationdiensten in de Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo), zoomede, na haren overgang van het auxiliair bij het Indisch eskader, de *Watergeus*, die, alvorens aan de afsluiting der Indragiri-rivier deel te nemen, in Februarij jl. langs de oostkust van Sumatra de vlag vertoonde.

Over de stationeering van de *Hijdrograaf* als opnemingsvaartuig zie men § 5 van dit hoofdstuk.

Als wachtschepen deden in 1881 dienst: te Batavia de *Zeeland* (gedurende de tweede helft van het jaar tijdelijk vervangen door het ramtorenschip *Prins Hendrik der Nederlanden*); te Soerabaija de *Gedeh*, in April tijdelijk buiten dienst gesteld en tijdelijk vervangen door het schroefstoomschip 1ste klasse *Curaçao*, en te Samarang de kanonneerboot n°. 14.

Voor verdere bijzonderheden omtrent de stationeering der verschillende marine-schepen zie men de reeds aangehaalde bijlage G.

De bestemming van de in 1881 nog aanwezige 11 stoombarkassen was geregeld als volgt: 4 in het station Noordelijk Sumatra, 1 bij het wachtschip te Batavia (deze is in Februarij jl. voor den dienst afgekeurd), 1 bij het opnemingsvaartuig *Hijdrograaf*, 1 in dienst bij het marine-établissement te Onrust (deed vroeger dienst als torpedo-barkas), 1 ten behoeve van het civiel bestuur te Djambi, 1 ter beschikking van den oorlogsbodem aan de Tawau-rivier (noord-oostkust van Borneo), 1 bij het wachtschip te Soerabaija (heeft te voren dienst gedaan bij de opneming der reede van Samarang en zou verder worden gebezigd bij de opneming van de reede van Soerabaija), en 1 in conservatie te Onrust.

Steenkolen. Behalve op Java en op Poeloe Bras (Atjeh) werden in 1881 nog steenkolen uit Europa ontvangen bij de gouvernements-depôts te Makasser, Tontoli, Amboina, Ternate en Hansisi (Timor). De gezamenlijke aanvoeren, alle uit Engeland, bedroegen 31 863 ton, waarvan op Java werden gelost 11 842 en op Poeloe Bras 12 258 ton. Een der ladingen, voor Java bestemd en groot 1852 ton, ging door brand op zee verloren.

Van uit Singapore werden een zevental depôts in de residentien Riouw, Sumatra's Oostkust, Palembang en Westerafdeeling van Borneo aangevuld met 2916 ton. De verzending naar laatstgemeld gewest was noodig, omdat er belemmering was ontstaan in den afvoer van Salimbouw-steenkolen, waarvan het depôt te Pontianak tot dusver plagt voorzien te worden. De afwijking van de gewone wijze van voorziening sleepte geen meerdere kosten na zich.

Uit de gouvernementsmijnen in de Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo werden gedurende 1881 verzonden 1750 ton Pengaron- en 3250 ton Assahan-kolen, de eerste meerendeels naar Tontoli, Boeton en Ternate, en voor een klein gedeelte naar Soerabaija; de Assahan-kolen schier uitsluitend naar laatstgemelde plaats, en het overige (500 ton) naar Makasser. Naar Onrust werden in 1881 geen Borneo-kolen verscheept. Omtrent het gebruik aldaar en te Soerabaija van Borneo-kolen gemaakt, zie men het medegedeelde in § 4 van dit hoofdstuk. Overigens werden nog 910 ton Pengaron- en 919 ton Assahan-kolen verstrekt aan de in de Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo gestationeerde stoomschepen der militaire en der gouvernements-marine. Op 31 December 1881 waren in de marine-pakhuizen te Bandjermasin respectievelijk 99 en 4168 ton in voorraad.

De voor de oorlogs- en gouvernements-stoomschepen bestaande beperkende bepalingen omtrent het gebruik van Borneo-kolen bleven gehandhaafd. Wat betreft de voorkeur die welligt Pengaron- boven Assahan-kolen zouden kunnen verdienen (verg. vorig verslag blz. 47), wordt thans gemeld dat de aan boord van verschillende stoomschepen genomen proeven voldoende hebben aangetoond dat voor die veronderstelling geen grond bestaat. Anders echter is het met de van Borneo's oostkust afkomstige Sambalioeng-kolen. De gunstige berigten nopens deze soort reeds nu en dan van de kommandanten van enkele oorlogsbodems vernomen, zijn in December en Januarij jl. geheel bevestigd geworden, toen eenige vergelijkende proeven met Sambalioeng-, Ombilien- en de beste Cardiff-kolen genomen werden aan boord van de *Padang*, welker stoomketels ingerigt zijn voor hoogen druk. De Sambalioeng-kolen bleken in goede eigenschappen ongeveer gelijk te staan met de Ombiliensteenkolen, terwijl van nadeeligen invloed op de stoomketels niets werd bespeurd. Het denkbeeld om pogingen aan te wenden ten einde tot eene ketel- of stookinrigting te geraken die het mogelijk zou maken aan boord der marineschepen in Indie naar verkiezing Borneo- of Engelsche kolen te gebruiken (verg. vorig verslag blz. 47) is geoordeeld geen aanbeveling te verdienen. Er zal echter eene proef genomen worden met eene bijzondere inrigting van vuurdeur (systeem PRIDEAUX) om na te gaan of daardoor de nadeelen zullen verminderen die, vooral voor stoomschepen met werktuigen van nieuwere constructie, aan het gebruik van Borneo-kolen verbonden zijn.

Om de in 't vorig verslag (blz. 47) reeds genoemde reden, namelijk om kolenladingen uit Europa regtstreeks te kunnen doen aanbrengen, zal te Kema op Noord-Celebes, waar het kolenpakhuis klein en bouwvallig is, eene grootere bergplaats worden gebouwd, hetgeen tevens tot opheffing van het naburig depôt te Kwandang zal kunnen leiden, dat eigenlijk overbodig is wanneer het depôt te Kema voortdurend genoegzaam voorzien blijft. In 't geheel telde men bij het einde van 1881 in Indie 33 kolen-depôts, namelijk 4 op Java, 9 in verschillende gewesten van Sumatra, 3 in de gewesten Riouw, Banka en Billiton, 4 op Borneo, 7 op Celebes, 5 in de Molukken en 1 op Timor. In Maart jl. werd magtiging verleend om in de wateren van Lingga, en wel op Mepar, een hulpdepôt op te rigten.

§ 3. *Gouvernements-marine.*

a. Personeel.

Bij deze categorie der Indische zeemagt was op 31 December 1881 de gevorderde sterkte van 105 Europeanen, op 1 na, voltallig. Het vaste korps inlandsche schepelingen, volgens de formatie bedragende 528 koppen — of met inbegrip van de toegestane 10 pct. »bovenrol" 581 — telde op genoemd tijdstip 533 koppen. Bij het eind van 1880 bedroeg de sterkte 96 Europeanen en 497 inlanders. Zooals uit bijlage H blijken kan, zijn in de hier genoemde cijfers betreffende de inlandsche schepelingen niet begrepen de opvarenden der gewapende en der adviesbooten, — bij het eind van 1880 en 1881 achtereenvolgens ten getale van 720 en 750, — noch het op die tijdstippen uit 21 en 35 koppen bestaande inlandsche gedeelte van de bemanning der bij de gouvernements-marine administratief ingedeelde speciale vaartuigen, omdat deze 741 en 785 inlanders niet tot het vaste korps behooren.

Onder het Europeesch personeel waren bij het eind van 1881, gedeeltelijk ook ten gevolge van de uitzending uit Nederland van drie geëxamineerde 3de stuurlieden afkomstig van de kweekschool voor de zeevaart te Amsterdam, nagenoeg alle plaatsen in de verschillende rangen vervuld; slechts ontbraken één 2de stuurman en één machinist 2de klasse; in de plaats van dezen machinist werd één leerling 2de klasse boven de formatie aangesteld. Van de drie geëxamineerde 3de stuurlieden die, evenals in 1881, ook dit jaar zullen worden uitgezonden, heeft men er slechts twee kunnen verkrijgen die aan de zoo even bedoelde kweekschool hunne opleiding hebben genoten. Van de adspiranten die aan bedoelde inrigting voor de gouvernements-marine worden opgeleid op den voet der bepalingen van Februarij 1879 (Bijblad op het Indisch Staatsblad n°. 3402), hebben in Junij de drie verst gevorder-

den [1]) aan het eindexamen voldaan; deze moeten nu hunne praktische vorming ontvangen door het doen van één groote of twee kleine reizen. Twee hunner doen eene reis naar Batavia en wel met de nieuwe schoenerbrikken voor den hydrografischen dienst waarvan op blz. 45 sprake is. De 7 overgebleven kweekelingen zijn allen, op één na, tot eene hoogere klasse overgegaan. Thans zijn 5 nieuwe kweekelingen aangenomen. Voor deze vijf plaatsen hadden zich 16 kandidaten aangemeld, waarvan echter slechts 10 tot het examen konden worden toegelaten, daar de overigen oogheelkundig werden afgekeurd. In verband met een en ander begint de cursus 1882/83 met 12 gouvernementskweekelingen, waarvan 3 in de derde of hoogste klasse, 4 in de tweede en 5 in de eerste klasse.

Onder het vaste korps inlandsche schepelingen, met andere woorden onder het inlandsch personeel aan boord der gouvernements-stoomschepen, bestond in 1881, ten gevolge van de vele ziektegevallen, voornamelijk gebrek aan smeden-vuurstokers, vuurstokers 1ste klasse, timmerlieden, hofmeesters en vooral aan roergangers; terwijl er daarentegen een overcompleet was van onbedreven ligtmatrozen en van vuurstokers 2de klasse. De oorzaak van het incompleet in de hoogere graden lag gedeeltelijk ook hierin dat de voor die graden aangeworven personen, bepaaldelijk zij die te Soerabaija waren aangenomen, veelal spoedig wegens ongeschiktheid moesten worden teruggesteld. Afkeuringen voor den dienst en desertie kwamen in 1881 onder het korps inlandsche schepelingen veelvuldig voor; ook was het aantal verpleegden in de hospitalen zeer aanzienlijk. Om de *Argus* te doen varen, was het niet zelden dringend noodig inlanders op hooge daggelden aan te nemen; terwijl de formatie slechts 36 man bedraagt, was de rol van dit stoomschip somtijds tot 60 man opgevoerd.

De verwachting dat het verbeterde voedingstarief (Indisch Staatsblad 1879 n°. 346) een gunstigen invloed op de dienstneming zou uitoefenen, is tot nog toe niet vervuld geworden.

Onder het personeel der gewapende en der adviesbooten, dat vrij wel voltallig kon worden gehouden, bleven ook in het afgeloopen jaar de mutatien menigvuldig, terwijl het gehalte van deze opvarenden er niet op verbeterde. De gezondheidstoestand was ook op die vaartuigen ongunstig, zoodat de hospitalen meer bezocht werden en evacuatien niet zeldzaam waren.

De nieuwe voorschriften, die als instructie voor de gezaghebbers van de vaartuigen der gouvernements-marine moeten dienen, werden krachtens magtiging der Indische Regering door den kommandant der zeemagt vastgesteld (verg. vorig verslag blz. 48) en verschenen in Februarij 1882. Ook zijn de hoofden van gewestelijk bestuur en de beheerders der gewapende en der adviesbooten van nieuwe instructien voorzien, die evenwel geen inbreuk maken op de regelen die in 1867 (Indisch Staatsblad n°. 100) door de Indische Regering zijn uitgevaardigd.

Sterkte en toestand. De twee nieuwe te Dassoon (Rembang) gebouwde rivierstoomschepen der gouvernements-marine, *Djambi* en *Indragiri*, werden in het begin van December 1881 in dienst gesteld. Oorspronkelijk bestemd ter vervanging van de in Mei 1880 en April 1881 aan den dienst ontvallen *Kapoeas II*, die in de Westerafdeeling van Borneo, en *Sailoos*, die in de Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo was gestationeerd, behoefde thans alleen de *Sailoos* nog door een bodem der gouvernements-marine te worden vervangen, vermits in November 1881, in plaats van de *Kapoeas II*, een residentie-vaartuig in dienst kwam, namelijk het op blz. 71 van het vorig verslag bedoelde stoomjagt *Karimata*, dat, zoowel wat de bemanning als wat het onderhoud betreft, uitsluitend onder beheer van de civiele autoriteit staat. In verband daarmede kon de *Indragiri* als tweede gouvernements-stoomschip voor het station Riouw worden aangewezen, terwijl de *Djambi* voor de Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo werd bestemd. Het getal gouvernements-stoomschepen was, ten gevolge van het bovenvermelde, bij het eind van 1881 van 14 tot 15 vermeerderd, waaronder, even als op 31 December 1880, 8 zeestoomschepen. Dit laatste cijfer zal nog dit jaar op 9 worden gebragt bij aankomst van de te Vlissingen gebouwde *Zwaluw*, die den 17den Julij jl. naar Indie is vertrokken. Hierdoor zal in de behoefte aan een gouvernements-stoomschip in de residentie Timor kunnen worden voorzien. Het aantal speciale vaartuigen, administratief bij de gouvernements-marine ingedeeld, vermeerderde in Mei 1881 door het in dienst komen van een afzonderlijk bebakenings-vaartuig voor de residentie Riouw en bedroeg op 31 December jl. 4, namelijk 2 stoomschepen en 2 zeilvaartuigen.

De zeestoomschepen *Havik*, *Anjer*, *Argus* en *Siak* ondergingen in 1881 gedurende korten tijd herstellingen, de drie eersten te Soerabaija en de laatste te Singapore. Belangrijke reparatien werden tegen het eind van 't jaar te Soerabaija ten koste gelegd aan het rivierstoomschip *Boni*, dat, ofschoon reeds 26 jaar oud, nog een nieuwen ketel bleek waard te zijn. Te Onrust werden gedokt en voor zooveel noodig hersteld de reeds genoemde *Argus*, het zeestoomschip *Ternate* en het rivierstoomschip *Singkawang*, benevens het bebakeningsvaartuig voor de reede van Batavia. In het begin van 1882 zouden achtereenvolgens te Pinang of Singapore moeten dokken en nagezien worden de zeestoomschepen *Valk*, *Zeemeeuw* en *Anjer* en het rivierstoomschip *Koetei*. In Februarij/Maart jl. onderging de *Arend* eenige herstellingen te Soerabaija.

Met de stoomketels van de *Arend* en de *Valk* werd veel last ondervonden door het aanhoudend lekken der vlampijpen. Overigens voldeden deze schepen, evenals de *Havik* en de *Zeemeeuw*, (allen van het in 1878 aangenomen type *Havik*, waarnaar ook de *Zwaluw* is gebouwd,) uitstekend als zeeschepen.

Over 't algemeen verkeert de stoomvloot der gouvernements-marine in goeden staat. Voor de *Ternate*, *Tagal* en *Argus*, welker stoomketels nog slechts korten tijd bruikbaar worden geacht, zijn nieuwe ketels in aanmaak of gereed.

Het aantal in dienst zijnde gewapende en adviesbooten bedroeg in 1881 weder minder dan de bepaalde sterkte. Terwijl de verschillende stations, allen genoemd in de reeds aangehaalde bijlage H, op 31 December 1881 te zamen 50 gewapende en 14 adviesbooten vereischten, tegen 46 en 14 bij het eind van 1880, waren op eerstgenoemden datum slechts in dienst 40 gewapende en 10 adviesbooten, tegen 39 en 10 op het laatstbedoeld tijdstip. In 1881 werd Atjeh onder de vaste stations opgenomen, en dientengevolge de formatie met 4 gewapende booten vermeerderd. Wel werd reeds in de laatste jaren in Atjeh over 1 gewapende boot beschikt, maar dit vaartuig was van elders gedetacheerd, omdat bij de formatie van 1880 en vroeger op Atjeh niet gerekend was. Bovendien werd in de residentie Sumatra's Oostkust voor 't eerst eene gewapende boot gevorderd bij Poeloe Kompei (Langkat), en zulks ten dienste van het aldaar opgerigte gouvernements-tolkantoor (verg. vorig verslag blz. 14 en 150). Feitelijk is hiervan geen uitbreiding der formatie het gevolg geweest, omdat uit de voor Sumatra's Westkust aangenomen organieke sterkte een dergelijk vaartuig kon worden afgevoerd.

De wijziging die de feitelijke sterkte der gewapende en adviesbooten in 1880 onderging, bestond alleen hierin dat er 1 gewapende boot bij Poeloe Kompei gestationeerd werd. Wel werden er nog 3 gewapende booten naar Atjeh gezonden, maar daarentegen werden er 3 buiten dienst gesteld die niet door andere gewapende of adviesbooten vervangen werden, namelijk 1 ter Sumatra's Oostkust (welke boot te Laboean Batoe gestationeerd was, maar gemist kon worden na de uitbreiding van het aantal gewapende politiedienaren aldaar), 1 in de Westerafdeeling van Borneo en 1 in Riouw. Deze laatste boot, tot dusver tijdelijk met den dienst der bebakening belast, werd door een afzonderlijk bebakeningsvaartuig vervangen.

Van de in conservatie zijnde kruisbooten werd een viertal ook in 1881 tijdelijk benuttigd, namelijk 2 voor eene nieuwe opneming van Samarang's reede en 2 voor den dienst der recherche te Rembang en Samarang. Drie dezer vaartuigen werden weder in conservatie opgenomen, het vierde bleef te Rembang dienst doen tot tegengang van den opium-sluikhandel. Bij het einde van 1881 bleven

[1]) Blijkens het vorig verslag (blz. 48) behoorden er bij het begin van den cursus 1881/82 van de gouvernementskweekelingen slechts 2 tot de derde of hoogste klasse, terwijl er 5 in de tweede en 3 in de eerste klasse waren. Een van de 5 uit de tweede klasse is echter om gezondheidsredenen ontslagen moeten worden, en vervangen door een gewonen kweekeling der inrigting die tot de derde klasse behoorde. Van daar dat reeds in 1882 zich 3 gouvernementskweekelingen aan het eindexamen konden onderwerpen.

dientengevolge, ongerekend het laatstbedoelde vaartuig, 7 booten in conservatie, waarvan ééne die nog in 't geheel niet, en zes die af en toe in dienst waren geweest.

Een zeker aantal der gewapende en adviesbooten zal spoedig wegens ouderdom moeten worden afgekeurd. Daarom is in Mei 1881 besloten weder een viertal bij het marine-établissement te Soerabaija te doen aanbouwen. Bij het einde van het jaar waren twee daarvan bijna gereed.

Stationeering. In de wateren van Atjeh bleef de stationeering van 3 gouvernements-stoomschepen gehandhaafd, waarvoor in het begin van 1881 waren aangewezen de *Arend*, de *Valk* en de *Zeemeeuw*. Eerstgenoemd stoomschip moest echter reeds in Junij weder naar Java opkomen, om op een gedeelte van de noordkust dienst te doen tot tegengang van den sluikhandel in opium. Ter vervanging van de *Arend*, die nog op 1 April jl. voor dat doel bestemd was, werd de *Anjer* aan het station Makasser onttrokken en voor Atjeh aangewezen, terwijl voor den dienst van het gouvernement Celebes een particulier stoomschip (de *Eastern Isles*) gehuurd werd. In de residentien Sumatra's Oostkust, Riouw en Palembang bleven gestationeerd de *Siak*, de *Koetei* en de *Sampit*. Omstreeks Februarij jl. is ook de *Indragiri* ter beschikking gesteld van den resident van Riouw, welk stoomschip meer bepaaldelijk bestemd werd voor het onderhouden van de gemeenschap met Indragiri en thans deel uitmaakt van de maritieme middelen voor de blokkade der Indragiri-rivier. In de Lampongsche districten was slechts gedurende korten tijd een gouvernements-stoomschip beschikbaar, vermits de voor dat station aangewezen *Singkawang* gedurende de eerste maanden van 1881 nog in reparatie was, en in November naar de Westerafdeeling van Borneo werd opgeroepen ten einde aldaar de *Boni* te vervangen, die op hare beurt herstellingen behoefde. Omstreeks April of Mei jl. hebben beide bodems hun vroeger station weder betrokken. Nadat de *Sailoos* buiten dienst was gesteld, bleven in de Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo de *Ternate* en de *Berouw* over. Tegen het einde van het jaar kwam ook de *Djambi* in dit station. De *Ternate* werd, even als in 1880, tweemaal tijdelijk ter beschikking gesteld van den resident van Banka om aldaar gedurende eenige weken de noodige diensten te verrigten. De *Tagal* en de *Havik* eindelijk bleven, ook in de eerste maanden van 1882, bij voortduring in de residentie Amboina en in de residentien Menado en Ternate gestationeerd.

Omtrent de vaartuigen voor speciale diensten valt het volgende aan te teekenen. Aan het stoomschip *Argus* moesten gedurende 1881 bij afwisseling werkzaamheden worden verrigt te Soerabaija en te Onrust, ten gevolge waarvan het schip slechts af en toe voor den dienst der kustverlichting en bebakening, waarvoor het bestemd is, beschikbaar kon zijn. In den loop van dit jaar zal het ook van een nieuwen stoomketel worden voorzien, waarna het nog eenige jaren dienst zal kunnen doen. De *Bogor* onderhield de gemeenschap tusschen Batavia en Onrust en deed ook enkele malen andere diensten. Wanneer het schip voorzieningen moest ondergaan of stil lag voor het gewoon onderhoud aan machines en ketel, werd tijdelijk voor den dienst tusschen Batavia en Onrust eene particuliere stoomboot gehuurd. Het tot de speciale vaartuigen der gouvernements-marine gerekend wordende zeilvaartuig voor den dienst der bebakening in de vaarwaters nabij Batavia werd in 1881, zooals reeds hooger is gezegd, met een tweede vaartuig van dien aard vermeerderd ten behoeve van de residentie Riouw.

De stationeering van de 40 gewapende en 10 adviesbooten, welke bij het eind van 1881 in dienst waren, vindt men vermeld in bijlage H. Op Java waren er 8, in de buitenbezittingen 42 gestationeerd; terwijl er volgens de formatie 11 en 53 aanwezig moesten zijn. De 5 gewapende en adviesbooten in de residentien Soerabaija, Pasoeroean en Banjoewangi werden in Junij 1881 aangewezen om, met uitsluiting van alle andere diensten, straat Madura te bekruisen tot tegengang van zeeroof. Een dezer vaartuigen deed echter ook eenige maanden dienst ter reede van Cheribon, in verband met de quarantaine-maatregelen die aldaar genomen werden toen te Soerabaija en te Samarang de cholera-epidemie was uitgebroken. Van de 42 kruisbooten in de buitenbezittingen in dienst, was er één te Ternate gestationeerd, op welk gewest bij de formatie nog niet is gerekend. In de residentie Timor was er één boven de formatie aanwezig. De stations in Bantam, Batavia, Benkoelen, Menado en Amboina bleven, even als vroeger, onbezet.

§ 4. *Maritieme inrigtingen.*

Na de in 't vorig verslag (blz. 41) vermelde opheffing der betrekking van hoofdingenieur-adviseur bestaat de formatie van het korps ingenieurs voor het vak van scheepsbouw uit 1 hoofdingenieur, 5 ingenieurs (2 der 1ste en 3 der 2de klasse), benevens 2 adspirant-ingenieurs. Op 1 April jl. waren in Indie in dienst: 1 hoofdingenieur en 6 ingenieurs (2 der 1ste en 4 der 2de klasse). De voor één der twee onvervulde plaatsen bestemde adspirant-ingenieur voltooit, na gedurende $1^1/_2$ jaar bij 's Rijks werven hier te lande te zijn verbleven, zijne praktische vorming in het buitenland (te Portsmouth), ten einde omstreeks het einde van 1882 naar Indie te kunnen gaan.

In verband met de in beginsel aangenomen vereeniging onder één beheer van het marine-établissement te Soerabaija met de ter plaatse aanwezige fabriek voor de marine en het stoomwezen, zoodra die fabriek naar het établissement zal zijn overgebragt, is in het afgeloopen jaar, toen de ingenieur-directeur der fabriek kwam te overlijden, die betrekking niet op nieuw vervuld, maar zijn directie en techniek al dadelijk gescheiden. In October 1881 is namelijk — zooals reeds op blz. 41 is gezegd — de inspecteur van den stoomvaartdienst tijdelijk met de directie der fabriek belast, terwijl als chef van de techniek, in afwachting van eene reorganisatie van het werktuigkundig ingenieurs-personeel, tijdelijk is aangewezen één der twee reeds aan de inrigting verbonden ingenieurs, in wiens plaats is ingevallen de sedert Junij 1880 (verg. het verslag van dat jaar blz. 49) tijdelijk bij het marine-établissement te Soerabaija gedetacheerde officier-machinist 2de klasse der marine.

Met 1 Januarij 1882 (Indisch Staatsblad n°. 39) is voorzien in de behoefte aan eene betere regeling van de traktementen der mindere Europesche beambten bij de marine-établissementen, wier inkomsten niet meer voldoende konden worden geacht en, voor zooveel Soerabaija betreft, ook niet in verhouding waren met de bezoldigingen bij andere gouvernements-inrigtingen aldaar. Ten opzigte van de zamenstelling en bezoldiging van het dokpersoneel bij beide inrigtingen en van het inlandsch personeel bij de equipagewerf van het établissement te Soerabaija zijn dit jaar mede nieuwe regelen in werking getreden (Indisch Staatsblad 1882 n°. 9). In Mei jl. (Indisch Staatsblad 1882 n°. 126) is de gelegenheid geopend om bij dit laatste établissement ook de loonen der inlandsche ambachtslieden te verbeteren, in dier voege dat ten behoeve van de bekwaamsten onder hen het maximum van f $1^2/_3$ tot f $2^1/_2$ daags zal mogen worden opgevoerd.

Ten behoeve van eenige herstellingen aan de in Noordelijk Sumatra, te Riouw en te Pontianak gestationeerde schepen werd, wegens de nabijheid van Singapore, weder van de werven en dokken aldaar gebruik gemaakt, terwijl de tot eerstgemeld station behoorende schepen met zinken dubbeling geregeld te Pinang dokten, en enkele malen aldaar ook kleine voorzieningen aan de ketels ondergingen. Voor grootere reparatien aan ketels of werktuigen komt het drooge dok te Pinang nog niet in aanmerking.

Marine-établissement te Soerabaija. Hoewel de werkzaamheden aan dit établissement in het afgeloopen jaar niet zoo omvangrijk waren als in 1880, zoo mogt toch de verrigte arbeid zeer belangrijk genoemd worden.

De volgende tabel, welke ook de jaren 1877 t/m 1879 betreft, bevat hieromtrent nadere gegevens.

JAREN.	Aantal verrigte dagdiensten:		Uit-betaalde arbeids-loonen.	Gelds-waarde der ver-werkte materia-len.	Van de arbeidsloonen is uitbetaald:		Aantal arbeiders gemiddeld dagelijks te werk (buiten hen die op taak werkten).	Gemiddeld dagloon:		*Aanmerkingen.*
	door ambachts-lieden.	door koelies.			wegens taak-werk.	voor overwerk.		voor ambachts-lieden.	voor koelies.	
1877 . . .	567 072	94 512	f 465 433	f 585 175	f 112 382	f 8 787	1 629	f 0.62^5	f 0.45	Zoowel de ambachtslieden als de koelies zijn vrijwilligers.
1878 . . .	547 500	91 250	462 337	556 700	98 197	12 116	1 864	0.65	0.45	
1879 . . .	550 704	92 082	551 791	581 064	140 954	14 077	2 157	0.64^5	0.45	
1880 . . .	533 965	92 320	526 230	579 793	123 343	20 529	2 067	0.64	0.44	
1881 . . .	430 591	71 468	452 034	446 964	117 112	17 827	1 431	0.70	0.43	

De zware reparatien aan de composite-schepen werden, evenals in 1880, aanmerkelijk vertraagd omdat het établissement slechts één sleephelling bezit. De onderzoekingen tot het plaatsen van een » floating and depositing dock " volgens het systeem Clarck Standfield (verg. vorig verslag blz. 50) zijn afgeloopen en hebben gunstige uitkomsten opgeleverd. Een project voor zoodanige inrigting is bij het departement der marine te Batavia in bewerking. Eerlang zal dus te beslissen zijn of men tot den bouw van zulk een dok zal overgaan dan wel aan het maken van twee nieuwe sleephellingen de voorkeur zal geven. Bij die beslissing moet ook rekening worden gehouden met den toestand van het straks te vermelden houten dok, dat geacht wordt nog slechts vier jaren te kunnen dienst doen.

Nevens de zes oorlogsbodems die bij het eind van 1880 bij dit établissement in reparatie waren gebleven, kwamen in den loop van 1881 nog in herstelling: 2 schepen van het auxiliair eskader, 12 van de Indische militaire marine en 5 van de gouvernements-marine, benevens één Portugesche oorlogsbodem. Ten dienste der gouvernements-marine werden 2 adviesbooten in aanbouw genomen en gedeeltelijk afgetimmerd.

Hoewel het kleine houten dok in het begin van 1881 afgekeurd en voor afbraak verkocht werd, had het nog 58 dokdagen, waarvan voor de Indische militaire marine 3, voor de gouvernements-marine 13, en voor ligte vaartuigen, ketelponten enz. 42 dagen. Het groote houten dok wordt zeer oud, doch bewijst nog goede diensten. Het was in het afgeloopen jaar 291 dagen in gebruik, namelijk ten behoeve van de Indische militaire marine 123, van de gouvernements-marine 55, van particuliere schepen 22, en van ligte vaartuigen 91 dagen. Het kleine ijzeren dok kwam in April 1881 gereed en had gedurende den verderen loop van dat jaar 238 dokdagen, verdeeld als volgt: Indische militaire marine 214, gouvernements-marine 4, particuliere schepen 8, en kleine vaartuigen 12.

De nieuwe, medio 1880 in dienst gestelde, stoombaggermolen blijft goed voldoen. Het verwijderen van de baggerspecie kost nu f 0,59 per M^3, terwijl de kosten f 2,31 bedroegen toen gewone baggermolens werden gebezigd.

Het in de laatste jaren ten dienste van de marine verkregen djatihout blijkt na de verwerking maar al te vaak aan vervuring onderhevig. De oorzaak daarvan is, dat sedert de invoering van de tegenwoordige wijze van bosch-exploitatie, waarbij geheele boschgedeelten worden leeggekapt, het kappen zich niet bepaalt tot oude, volkomen rijpe stammen, maar ook nog in vollen groei zijnde boomen worden geveld, waarvan het hout te veel groeisappen bezit, die zonder uitlooging en opzettelijke drooging niet volkomen zijn te verwijderen. Met het oog hierop wordt het zeer wenschelijk geacht om bij dit établissement over eene behoorlijk ingerigte uitloogingsplaats te kunnen beschikken. De mogelijkheid wordt thans onderzocht om daarvoor voorloopig het bij de houtstapelplaats aanwezige bassin te doen dienen.

De werken in verband staande met de overbrenging van de fabriek voor de marine en het stoomwezen naar het établissement bleven in het afgeloopen jaar nog rusten, daar de plannen om bij den bovenbouw eene gewijzigde constructie te volgen niet gereed kwamen.

De gezondheidstoestand van het personeel bij deze inrigting was gedurende 1881 minder gunstig dan in vorige jaren; in hoofdzaak was dit toe te schrijven aan de cholera-epidemie.

Omtrent de inlandsche ambachtslieden vindt men aangeteekend dat er onder de timmerlieden, ijzer- en metaaldraaijers, smeden enz. sommigen zijn die in bekwaamheid niet voor goede Europesche werklieden onderdoen.

Marine-établissement op Onrust. Gedurende 1881 werden op Onrust herstellingen verrigt aan 17 marine-stoomschepen, waaronder 5 van het auxiliair eskader (van deze werden er 2 zelfs tweemaal opgenomen) en 6 van de gouvernements-marine; voorts aan het bebakeningsvaartuig, aan 2 stoombarkassen en aan 5 gewapende en adviesbooten, alsmede aan een baggermolen en aan het jacht van de Bataviasche havenwerken. Overigens werden nog aan 15 particuliere vaartuigen, waaronder 5 stoomschepen, herstellingen verrigt, de Herbertsbakentonnen van de reede van Batavia en daarheen leidende vaarwaters in goeden staat gehouden, en verschillende artikelen aangemaakt voor de magazijnen en voor de in dienst zijnde schepen, terwijl 16 sloepen van verschillend model werden aangebouwd.

Dat de werkzaamheden van vrij grooten omvang waren kan nog nader blijken uit het volgende vijfjarig overzigt.

JAREN.	AANTAL VERRIGTE DAGDIENSTEN:						UITBETAALDE ARBEIDSLOONEN:			Gelds-waarde der ver-werkte mate-rialen.	Over-werk-gelden.	Gemid-deld dagloon.
	door vrije werklieden. *a)*		door dwangarbeiders.		Totaal.		Aan vrije werk-lieden.	Gelds-waardig bedrag der diensten van dwang-arbeiders.	Totaal.			
	Am-bachts-lieden.	Koelies.	Am-bachts-lieden.	Koelies.	Am-bachts-lieden.	Koelies.						
1877. . . .	46 536	510	31 683	10 528	78 219	11 038	f 107 534	f 35 264	f 142 798	f 176 928	f 715	f 2.29
1878. . . .	35 369	6 906	17 161	3 812	52 530	10 718	79 595	18 905	98 500	198 287	2 798	1.88
1879. . . .	57 549	9 053	20 700	7 774	78 249	16 827	128 816	24 697	153 513	198 828	3 755	1.93^5
1880. . . .	77 878	11 255	23 787	5 582	101 665	16 837	181 412	26 086	207 498	196 328	3 075	2.03^5
1881. . . .	77 841	14 489	27 122	3 009	104 963	17 498	185 970	26 850	212 820	207 497	2 173	2.01

a) Onder de vrije werklieden vindt men zoowel inlanders als Chinezen; in het atelier zijn ook eenige Europeanen werkzaam.

De eigen werving van werklieden bleef goede uitkomsten opleveren. Echter had men op zekere tijdstippen wel eens gebrek aan bekwame werklieden van eene bepaalde categorie, zooals timmerlieden en bankwerkers, welk bezwaar zich bij tusschenpozen wel zal blijven herhalen zoolang de werken te Tandjong Priok en aan de staatsspoorwegen niet zijn afgeloopen.

Hoewel van de cholera-epidemie weinig op Onrust werd gemerkt, had deze ziekte toch eenig verloop van werkvolk ten gevolge. Vooral was het tijdens het heerschen der epidemie bezwaarlijk om te Batavia of te Tangerang koelies te verkrijgen, hetgeen in gewone omstandigheden geen moeijelijkheden oplevert.

In 1881 kwamen op Onrust 157 sterfgevallen voor [1]), tegen 81 in het voorafgegane jaar en 79 in 1879. De meesten stierven aan berri-berri.

Het nieuwe drooge dok voldoet uitmuntend; de dwarsnaden aan den onderkant der stoomketels blijken echter water door te laten, waarvan spoedige slijtage te duchten is. De volgende 44 schepen werden er in 1881 in opgenomen met een totaal van 338 dokdagen:

van het auxiliair eskader . . . 7 schepen met 109 dokdagen,
van de Indische militaire marine 5 „ „ 51
van de gouvernements-marine . . 15 „ „ 81
van de Bataviasche havenwerken . 2 „ „ 9
van particulieren . . . . . . 15 „ „ 88

Omtrent de gebouwen valt mede te deelen dat de nieuwe strafcellen voor dwangarbeiders gereed kwamen, zoomede 30 arbeiderswoningen; ook de nieuwe missigit werd voltooid. Aan het officiers-paviljoen was eene groote herstelling onderhanden. Tot verbetering van de kazerne voor gedebarkeerde schepelingen, welke door eene geneeskundige commissie ongeschikt voor bewoning is verklaard, zijn in den aanvang van 1882 de vereischte gelden beschikbaar gesteld. Een nieuwe ijzeren aanlegsteiger kwam gereed en voldoet goed.

Sedert de tweede helft van 1880 worden in het atelier op Onrust Borneo-kolen gebezigd, doch men is er in het afgeloopen jaar toe moeten overgaan om het gebruik te beperken, deels wegens den nadeeligen invloed daarvan ondervonden voor het onderhoud en den levensduur der stoomketels, deels wegens de zeer groote hoeveelheden rook en roet die zij verspreiden tot groote hindernis voor de bewoners van het marine-établissement. Daar ook dit laatste nadeel aan sommige kolensoorten uit Europa eigen is, werd in Mei 1881 magtiging verleend om dan, wanneer zich bedoeld ongerief 't meest doet gevoelen, d. i. bij westelijken wind of bedekte lucht, geen andere dan Cardiff-kolen te doen stoken. Voor smeedkolen worden de Borneo-kolen gezegd geheel ongeschikt te zijn. Ook in de stoomketels van het dok kunnen zij niet gebezigd worden.

Fabriek voor de marine en het stoomwezen te Soerabaija. Ten behoeve van niet minder dan 15 bodems van de militaire en 4 van de gouvernements-marine werden in 1881 bij deze inrigting meer of minder belangrijke herstellingen aan werktuigen of ketels verrigt. Voor 4 der eersten waren bij het eind van het jaar de werkzaamheden nog onderhanden, en van deze kregen er 3 (de *Bromo*, *Merapi* en *Pontianak*) nieuwe ketels, evenals dit in den loop van het jaar met 1 van de 11 anderen, namelijk met de *Banda*, het geval was geweest. Bij de gouvernements-stoomschepen liepen alleen de werkzaamheden aan de *Boni* nog niet af, in welk vaartuig mede nieuwe ketels moesten worden ingezet. Met het plaatsen van de ketels en werktuigen in de nieuwe gouvernements-stoomschepen *Djambi* en *Indragiri* kwam men gereed. Van de in 1881 of vroeger in aanmaak genomen ketels werden die voor de *Prins Hendrik*, *Samarang*, *Oenarang* en *Singkawang* voltooid, en bleven nog onderhanden die voor de *Salak*, *Batavia*, *Makasser*, *Tagal*, *Havik*, *Zeemeeuw*, *Ternate*, *Sampit* en *Argus*. Gedurende de jaren 1867 t/m 1881 zijn ruim een 60tal ketels ten dienste der militaire en gouvernements-marine bij de fabriek vervaardigd.

Overigens leverde deze inrigting in 1881 een distilleertoestel van nieuw systeem, en voor de *Soembing* en *Sindoro* nieuwe voorroeren, terwijl zij weder als gewoonlijk had te voldoen aan talrijke aanvragen van de marine-établissementen en marine-magazijnen, zoomede aan die van de verschillende oorlogsbodems, van de haven-departementen, van den dienst der kustverlichting, enz. Het aantal werkorders beliep in 't geheel 176, tegen 188 in 1880.

Van de werklieden stierven er in 1881 nog al velen aan cholera. Zoodra hun gedistilleerd rivierwater als drinkwater verstrekt werd, kwam er geen enkel geval van cholera meer voor.

De gebruikelijke vijfjarige opgaaf betreffende de werkkrachten, betaalde arbeidsloonen en verwerkte materialen volgt hieronder.

JAREN.	Aantal verrigte dagdiensten:		Uitbetaalde arbeidsloonen.	Geldswaarde der verwerkte materialen.	Verbruikte hoeveelheid (in K.G.):		Gemiddeld aantal dagelijks te werk.		Gemiddeld dagloon:		*Aanmerkingen.*
	door ambachtslieden.	door koelies.			bewerkt en onbewerkt ijzer.	smeed- en steenkolen.	Ambachtslieden.	Koelies.	voor ambachtslieden.	voor koelies.	
1877 . . .	358 844	18 014	f 238 833	f 241 844	354 900	2 112 550	1 200	60	f 0.69	f 0.50	Zoowel de ambachtslieden als de koelies zijn vrijwilligers.
1878 . . .	328 628	15 296	239 579	259 745	516 800	1 951 810	1 102	51	0.75	0.50	
1879 . . .	292 619	8 328	224 499	220 133	465 036	1 908 200	988	28	0.79	0.50	
1880 . . .	341 041	4 781	244 650	289 813	480 664	1 810 400	1 136	16	0.73	0.50	
1881 . . .	269 502	3 401	215 199	243 853	374 604	1 661 091	895	11	0.82	0.50	

Sedert het Gouvernement in Julij 1880 ook te Soerabaija Borneo-kolen heeft doen aanbrengen, is daarvan voor al de stoomketels der fabriek gebruik gemaakt. Ofschoon met bedoelde kolen goed stoom was te houden, is echter ook bij deze inrigting het ongerief ondervonden dat zij veel rook en roet geven, waarvan niet alleen voor de draaibanken en werktuigen der fabriek nadeel wordt ondervonden, maar waarover ook de in den omtrek wonende tokohouders zich beklaagd hebben. Bovendien moeten bij het stoken van Borneo-kolen de ketels en schoorsteenen maandelijks worden schoongemaakt, terwijl bij het gebruik van Engelsche kolen de schoorsteenen nooit behoefden te worden geveegd en de rookkanalen slechts tweemaal per jaar. Op grond van een en ander is in Mei 1881 besloten bij deze inrigting weder Engelsche kolen te doen gebruiken. Het verbruik van Borneo-kolen in het tweede semester van 1880 had bedragen 420 000 K.G. en in de eerste vier maanden van 1881 300 000 K.G. [2])

Hulpdok te Pontianak. Van dit hulpdok, uitsluitend geschikt ter opneming van schepen voor de kleine vaart, werd gedurende 1881 gebruik gemaakt door 4 kruisbooten

[1]) Namelijk 3 Europeanen (waarvan 2 kinderen), 18 Chinezen (waaronder 4 dwangarbeiders, 2 vrouwen en 3 kinderen), en 136 inlanders (waaronder 5 militairen, 80 dwangarbeiders, 15 vrouwen en 14 kinderen). Van dit getal zijn aan cholera overleden 12 dwangarbeiders en 5 kampongbewoners (inlanders en Chinezen). Van het het garnizoen werd niemand aangetast.

[2]) Ten behoeve van het marine-établissement te Soerabaija waren in diezelfde tijdvakken 568 000 en 354 000 K.G. Borneo-kolen verstrekt. Omtrent de aanwending van deze hoeveelheden zijn geen bijzonderheden vernomen.

en 2 stoombarkassen. Dwangarbeiders werden daarbij als koelies gebezigd. Het totaal der dokdagen bedroeg 228, en dat der koelie-dagdiensten 1818. Wegens de kleine afmetingen van het dok, welks vergrooting niet raadzaam wordt geoordeeld, kunnen de in de Westerafdeeling van Borneo aanwezige stoomschepen er niet in worden opgenomen.

In 't laatst van December 1881 werd de resident gemagtigd om ook particuliere vaartuigen in het dok toe te laten, voor zoover zulks geen aanleiding geeft tot ongerief of tot kosten voor den lande. Dokgelden zullen niet gevorderd worden; de opbrengst daarvan zou toch uiterst onbeduidend zijn, vermits de bij laag water droogvallende platen in de Kapoeas-rivier voor de scheepvaart ruimschoots de gelegenheid aanbieden om voor één tij op het droge te komen en zich dus buiten het dok te helpen.

§ 5. *Speciale diensten onder het beheer van het departement der marine.*

Kustverlichting en bebakening. Gedurende 1881 kwamen geen andere lichten in werking dan de vier, welker ontsteking nog in 't vorig verslag kon vermeld worden, namelijk de drie kustlichten op Edam, Poeloe Pandang en Poeloe Boeroe (vaarwaters naar Batavia en Padang en straat Malakka), zoomede het havenlicht te Probolinggo (straat Madura). In de reeds verloopen maanden van 1882 werden ontstoken: in Februarij het havenlicht 6de orde te Joana (insgelijks op de noordkust van Java, maar behoorende tot het verlichtingsplan van de Java-zee), en in Mei de twee geleidelichten op Madura, een der 2de orde te Sembilangan en een der 6de orde te Tandjong Piring, welke moeten strekken ter vervanging van het lichtschip voor het westgat van Soerabaija (straat Soerabaija).

Aan de werken tot uitvoering van het verlichtingsplan der Gasparstraten (Billiton) is in 1881 de hand geslagen. Op twee van de drie punten waar de lichten (allen van de 1ste orde) moeten verrijzen, namelijk op Poeloe Lankoewas en op Ondiepwater-eiland, hoopt men de benoodigde établissementen, met welks oprigting in Junij 1881 een aanvang werd gemaakt, reeds omstreeks de helft van 1883 gereed te krijgen. Met den bouw van het derde établissement, op het eilandje Mendanau, kon in 1881 nog niet begonnen worden. De ijzeren torens voor de beide eerste lichten zijn in het voorjaar van 1882 van hier verzonden; ook die voor Mendanau zou nog dit jaar kunnen volgen, ware het niet dat men in Indie, in verband met de op het eilandje sedert volbragte waterpassing, dien toren van belangrijk kleiner afmetingen wenschte dan aanvankelijk was opgegeven. De reeds overeenkomstig de eerste opgaven bestelde toren zal nu te zijner tijd voor een ander nog op te rigten licht der 1ste orde, waarschijnlijk voor straat Siberoet (Sumatra's Westkust), worden benuttigd, terwijl voor Mendanau een andere toren, volgens de gewijzigde Indische aanvraag, wordt vervaardigd. Voor het aan den westelijken riviermond te Samarang op te rigten havenlicht der 4de orde (verg. blz. 52 van het verslag van 1880) wordt mede nog dit jaar de ijzeren toren aanbesteed. Wegens den zeer slappen bodem zullen zoowel de bijbehoorende gebouwen, waarvoor het plan nog in Indie in bewerking is, als de toren zelf zoo ligt mogelijk geconstrueerd worden.

Het lichtopzigters- en lichtwachters-personeel bij de verschillende in werking zijnde lichten voldeed goed; geschikt personeel voor dezen dienst is over 't algemeen in ruime mate verkrijgbaar. Bij het havenlicht te Batavia, dat in het moerassig gedeelte der benedenstad gelegen is, konden de twee Europesche lichtopzigters, die er beurtelings dienst doen, het veelal slechts korten tijd uithouden. Daar inzonderheid het nachtverblijf op het établissement voor Europeanen schadelijk is, werd in September jl. besloten den nachtdienst voortaan aan de inlandsche lichtwachters over te laten. De goede werking van het licht zal daaronder niet behoeven te lijden; bovendien kan het aanhoudend door het wachtschip gecontroleerd worden. Ten gevolge van deze regeling kan voortaan voor het Europeesch toezigt met één (niet bij het établissement woonachtigen) opzigter worden volstaan.

Omtrent de bestaande bebakeningen is niets bijzonders aan te teekenen. De door de scheepvaart gewenschte uitbreiding van de bebakening langs Java's noordkust en in enkele andere gedeelten van den Indischen Archipel kon niet plaats vinden, omdat het aantal vaartuigen, speciaal belast met het onderhoud van de bebakening, daarvoor te gering is; bovendien zou een bebakeningsvaartuig met stoomvermogen noodig zijn. Van verschillende riviermonden, vooral ter oostkust van Sumatra, is de bebakening niet voldoende te noemen, maar ook hieraan zou slechts zijn te gemoet te komen door vermeerdering van deskundig toezigt en van materieele hulpmiddelen. De bebakening van straat Riouw onderging eene wijziging.

Loodswezen. Aan loodsgelden werden in 1880 en 1881 de volgende sommen ontvangen:

	1880.	1881.
te Soerabaija en Grissee.	f 145 202	f 133 456
„ Banjoewangi (voor straat Bali) . .	17 410	16 331
„ Tjilatjap.	9 796	11 298
Te zamen . . .	f 172 408	f 161 085

Ofschoon ook in sommige buitenbezittingen loodsen zijn aangesteld — uitsluitend inlanders — worden daar echter van gouvernementswege geen loodsgelden geheven. De loodsdiensten leverden in 1881 geen bezwaren op en gaven geen aanleiding tot klagten. De nieuwe regeling van het loodswezen te Soerabaija kon ook in het afgeloopen jaar nog niet volledig in uitvoering komen, omdat de benoodigde loodsschoener eerst in 1882 gereed komt. Het vaartuig wordt niet bij het marine-établissement te Soerabaija gebouwd, zooals aanvankelijk in de bedoeling lag (verg. vorig verslag blz. 52), maar te Singapore, waar het goedkooper kan geleverd worden. Het zal welligt noodig zijn voor den loodsdienst te Soerabaija een tweeden schoener als reserve-vaartuig aan te schaffen, aangezien het plaatselijke bebakeningsvaartuig, dat bestemd is om in geval van behoefte tijdelijk voor den loodsdienst gebezigd te worden, daartoe volkomen ongeschikt wordt geacht.

Haven-inrigtingen. Aan haven- en ankeragegelden werd in het afgeloopen jaar ontvangen f 150 968, tegen f 155 137 in 1880 en f 139 412 in 1879.

Meermalen is het gebleken dat het opdragen van het ambt van havenmeester als bijbetrekking aan de ontvangers der in- en uitvoerregten of andere niet-deskundigen, op plaatsen waar handel en scheepvaart niet onbelangrijk zijn, ten nadeele strekt van de belangen waarvoor de havenmeesters hebben te waken. Daarom wordt er naar gestreefd het ambt van havenmeester zooveel mogelijk hoofdbetrekking te doen zijn. In 1881 (Indisch Staatsblad n°. 170) is in dien zin reeds besloten voor de havenplaatsen Benkoelen op Sumatra en Sumanap op Madura. Met betrekking tot de bij die gelegenheid gebragte wijzigingen in de zamenstelling van het havenpersoneel in de residentien Westerafdeeling van Borneo en Banka verdient slechts gemeld te worden dat te Sambas, in verband met de openstelling van die haven voor den algemeenen handel, thans mede een havenmeester is bescheiden. Wegens het weinig belangrijke der scheepvaart is echter aldaar slechts een fungeerend havenmeester opgetreden. Om diezelfde reden is er toe overgegaan om te Pamangkat den havenmeester door een fungeerenden titularis te vervangen.

Hydrografische dienst. In afwachting van de in den aanvang van 1882 (Indisch Staatsblad n°. 13) afgekondigde nieuwe organisatie van den hydrografischen dienst, zoowel wat de opnemingsmiddelen als wat het personeel voor de compilatie betreft, bleef de maatregel van 1877, om namelijk in deze laatste behoefte al vast op tijdelijken voet te voorzien, in 1881 nog gehandhaafd, en wel door het verlengen van den termijn, waarvoor de twee officieren uit het actieve korps der marine bij het hydrografisch bureau te Batavia gedetacheerd waren. Ingevolge de nieuwe organisatie zal laatstgemeld bureau, ongerekend het mindere personeel, niet enkel bestaan uit een chef en een sous-chef, zooals in 1877 was bepaald, maar uit een chef, één 1sten adsistent en drie 2de adsistenten. Zoolang echter de twee nieuwe opnemingsvaartuigen (de op blz. 45 genoemde schoenerbrikken *Blommendal* en *Melvill van Carnbee*) nog niet in dienst zijn, worden voorloopig slechts twee 2de adsistenten aangesteld. Verder is weder, evenals bij de vóór 1877 geldende organisatie, gerekend op het noodige personeel

(thans twee lithografen, één teekenaar en één drukker) om de gereed komende kaarten weder in Indie op steen te brengen en te drukken.

Omtrent de in 1881 op het terrein en op het bureau verrigte werkzaamheden valt het volgende aan te teekenen.

De werkzaamheden van het eenige vooralsnog beschikbare opnemingsvaartuig — het stoomschip *Hydrograaf* — bestonden in het belooden van het vaarwater langs Tandjong Bienga (noordwestelijke hoek van Billiton) en het noordelijk gedeelte der Gaspar-straten, alsmede in het opnemen van de Mamprang-eilanden met het terrein tusschen deze en Billiton en van de geheele Karimata-groep. Aan de opneming dezer laatste groep, waarbij eene kustlengte van 113 Engelsche mijlen trigonometrisch bepaald en eene wateroppervlakte van 1370 vierkante Engelsche mijlen onderzocht werd, besteedde de *Hydrograaf* vier maanden. In 't algemeen kan worden gezegd dat de opnemingen met de *Hydrograaf*, in tegenstelling van die met de vroegere slechts ten halve bruikbare opnemingsvaartuigen, zich onderscheiden door een spoedigen voortgang, en dat de van den beginne af gevolgde wijze van werken, wel verre van overdreven naauwkeurig te kunnen heeten, gebleken is bij voortduring gehandhaafd te moeten worden. Vooral is dit het geval met het daarbij aangenomen beginsel dat de opnemingen op trigonometrisch bepaalde punten aan den vasten wal moeten steunen. Het doel van de trigonometrische methode, die overal gevolgd wordt waar eenigszins uitgestrekte opnemingen te volbrengen zijn, is de fouten binnen de engst mogelijke grenzen te beperken en dus de grove fouten geheel meester te blijven. Hoe grooter het opnemingsgebied is, des te noodzakelijker is het een trigonometrisch net tot basis der opneming te doen strekken. Het voor Banka gemeten net, dat voor bekwame opmeters gemist had kunnen worden wanneer de opneming tot straat Banka beperkt ware gebleven, werd onvermijdelijk toen het opnemingsgebied zich uitstrekte over al de vaarwaters tusschen Sumatra en Borneo. De trigonometrische opmeting van Banka komt nu ook te stade aan het mijnwezen en zal als grondslag dienen voor de topografische opneming van dat eiland (verg. blz. 38 hiervóór).

De door de Indische hydrografie aangenomen schaal van 1 : 100 000, voor vaarwaters waar het op détails aankomt, wordt eveneens gezegd zeer goede uitkomsten op te leveren en bij voortduring aanbeveling te verdienen. Daar waar eene minder gedétailleerde opneming voldoende is, wordt de schaal van 1 : 500 000 gevolgd.

Bij het begin van de opnemingen in straat Karimata werd beproefd of zij zouden kunnen worden bespoedigd wanneer ten behoeve daarvan geografische plaatsbepalingen (van pieken, eilanden, hoeken enz.) werden verrigt. Het is echter gebleken dat deze methode niet zoo praktisch was als men zich aanvankelijk had voorgesteld. Van hare verdere toepassing is dus afgezien, zoodat de geografische plaatsbepalingen nu uitsluitend dienen voor het voleindigen van het groote astronomische net over den Indischen Archipel en voor het verbeteren der kaarten van streken waar in den eersten tijd geen opnemingen kunnen plaats vinden. Alleen werd bij de opneming van straat Karimata in zoover van deze plaatsbepalingen gebruik gemaakt dat als basis voor de opneming een afstand tusschen twee geografisch bepaalde punten werd aangenomen, terwijl de overige bepaalde punten welligt later bij het vorderen van de opneming nog dienst kunnen doen.

De speciaal voor het verrigten van sterrekundige plaatsbepalingen aangewezen zee-officier, die in Julij 1880 wegens ziekte naar Europa was teruggekeerd, werd eerst in Januarij jl. in Indie vervangen [1]). Waar de werkzaamheden door hem zijn opgevat, is hier te lande nog niet gebleken.

Afgescheiden van de verrigtingen van de *Hydrograaf* werden nog door twee zee-officieren, met twee adviesbooten en een stoomsloep, hydrografische opnemingen gedaan op een gedeelte van Java's noordkust, namelijk tusschen Karang Korowelan en Japara.

Door het hydrografisch bureau te Batavia werden in 1881 een elftal kaarten afgeleverd om hier te lande te worden gegraveerd, namelijk : 1°. Westkust Sumatra (noordblad); 2°. Gaspar-straten; 3°. Eiland Banka; 4°. Eilanden en vaarwaters beoosten Java (blad I); 5°. Kleine Soenda-eilanden en aangrenzende vaarwaters (blad II); 6°. Westkust Sumatra: Poeloe Roessa tot Malaboe (2de uitgave); 7°. Noordoostkust van Banka; 8°. Plannen en ankerplaatsen in den Molukschen archipel (blad I); 9°. Zuidelijk gedeelte der Chinesche zee: blad I (2de uitgave); 10°. Reede Batavia, en 11°. Noordkust van Banka. Van deze 11 kaarten zagen er nog vóór het einde des jaars 4 hier te lande het licht, namelijk die vermeld sub 4°., 5°., 7°. en 8°. Bovendien verschenen hier te lande in 1881 nog 3 Nederlandsch-Indische zeekaarten waarvan de teekeningen in 1880 uit Indie verzonden waren, namelijk: Reede van Telok Betong; Java: blad I (2de uitgave), en Java: blad II (2de uitgave). Bij het einde van 1881 bleef hier te lande nog van 7 der bovenbedoelde 11 kaarten de gravure onderhanden. In het eerste semester 1882 zijn er weder 5 in druk verschenen, en bleven alleen nog de twee eerstvermelde: Westkust Sumatra (noordblad) en Gaspar-straten, in bewerking. Drie zeekaarten zagen in 1881 in Indie het licht: Westervaarwater van Soerabaija; Oostervaarwater van Soerabaija, en Reede Benkoelen [2]). Verder was in 1881 bij het hydrografisch bureau te Batavia de compilatie onderhanden van de gedeeltelijk reeds in 't vorig verslag genoemde kaarten: Kust Celebes; Soenda-eilanden (blad III en IV met verzamelingskaart); Eilanden beoosten Java (blad II); Westblad Chinesche zee, en Riouw-Lingga archipel.

Overigens werden bij gemeld bureau de gewone werkzaamheden verrigt voor het depôt van zeekaarten enz. Omtrent dit depôt en de op een 18tal plaatsen buiten Java bestaande onderdepôts is niets bijzonders te vermelden.

Geografische dienst. De becijferingen welke nog voor de herberekening der triangulatie van Java en Madura in Indie te doen waren, werden in de eerste maanden van 1882 voltooid. Nadat in Mei 1881 de eenige nog overgebleven ingenieur voor de bedoelde triangulatie wegens ziekte Indie had moeten verlaten, geschiedden de bovenbedoelde werkzaamheden onder de leiding van den directeur van het observatorium te Batavia (zie hoofdstuk **K**, afd. II, § 3) als chef der afdeeling » geografische dienst " van het departement der marine. Een gedeelte van het ondergeschikte triangulatie-personeel was verder in 1881 behulpzaam bij de werkzaamheden van den in 't vorig verslag (blz. 53) bedoelden kapitein der militaire verkenningen, die, in het belang zijner opleiding voor den triangulatie-arbeid, eene breedte- en azimuth-bepaling deed te Banjoelegi in de residentie Soerabaija, daarna te Batavia de meetstaven van den basistoestel met den normaalmeter vergeleek en vervolgens de uitkomst van deze vergelijkingen berekende.

Dergelijke berekening had ook plaats ten opzigte van de vergelijkingen die in 1877, vóórdat tot de basismeting in Oost-Java werd overgegaan, gedaan waren door een der toenmalige triangulatie-ingenieurs. Vermits het in de bedoeling ligt zich bij de in 't vervolg te ondernemen triangulatien niet meer van den basistoestel, maar van stalen meetveeren te bedienen, is van dien toestel, vóór zijne terugzending naar Nederland, nog gebruik gemaakt om daarmede te Batavia de lengte eener zekere lijn te bepalen en de eindpunten dier lijn door middel van zwaar gefundeerde steenen goed vast te leggen. De contrôle op de te bezigen meetveeren is door deze basis voldoende gewaarborgd.

Met 1 Mei jl. hebben alle werkzaamheden betreffende de triangulatie van Java en Madura in Indie opgehouden (verg. blz. 41). Het archief is in drie gedeelten herwaarts verzonden en ter beschikking gesteld van den gewezen chef van den Indischen geografischen dienst, den hoogleeraar dr. J. A. C. Oudemans te Utrecht, onder wiens toezigt de eindberekening zal geschieden. Deze arbeid wordt geacht 4 à 8 jaar te zullen duren naar gelang van den toestand waarin de Indische berekeningen zich bevinden. Verder zijn hier te lande ontvangen de bovenbedoelde basistoestel met normaalmeter en comparateur, zoomede de glazen meter. De overige inventaris der opgeheven triangulatie is in Indie verdeeld tusschen het departement van

[1]) Over waarnemingen aan boord van eenige schepen der militaire marine ten dienste van de meteorologie, zie men hoofdstuk **K**, afd. II, § 3.

[2]) Eene volledige lijst der na 1855 in Indie en hier te lande uitgegeven Nederlandsch-Indische zeekaarten is als bijlage C overgelegd bij de Memorie van Antwoord betreffende de Indische begrooting voor 1882 (zitting 1881—1882 — 4, n°. 49).

oorlog, het kadaster en de instrumenten-verzameling van het gymnasium te Batavia. Ten behoeve van de herberekening hier te lande is in Indie eene kaart der triangulatie van Java en Madura vervaardigd. Nu voor bedoelde triangulatie geen personeel meer is aangewezen, zijn tevens nadere regelingen getroffen omtrent het onderhoud der triangulatie-pilaren op Java en Madura en omtrent het opmaken van den kalender voor den Regerings-almanak van Nederlandsch Indie.

§ 6. *Verrigtingen der zeemagt.*

Te gelijk met de inkrimping welke de scheepsmagt in Noordelijk Sumatra in den aanvang van 1881 onderging (verg. vorig verslag blz. 53 noot 3), werd dit station met de overigen in den Archipel gelijk gesteld, in zoover dat met het vertrek van het schroefstoomschip 1ste klasse *Curaçao* ook het wachtschip te Olehleh werd ingetrokken. Het raderstoomschip 2de klasse *Soerabaija* trad op als stationschip (zie bijlage G). De drie schroefstoomschepen 4de klasse kruisten voornamelijk op de noord- en oostkust. Sedert Junij 1881 was er één te Telok Semawé (noordkust) geposteerd ter bescherming van het nieuwe établissement (verg. blz. 6/7 hiervóór). Gedurende de laatste maanden van 1881 en het begin van 1882 waren er twee meer bijzonder aangewezen om, in vereeniging met een der drie in Atjeh gestationeerde gouvernements-stoomschepen, het kustgebied van Samalangan te bekruisen, waar als tijdelijke dwangmaatregel de in- en uitvoer over zee en de vischvangst belet moesten worden (verg. blz. 6). De tijdelijke versterking der scheepsmagt in Atjeh met een vijfde oorlogschip (het schroefstoomschip 4de klasse *Makasser*) schonk in November gelegenheid om door een der kruisers ook op de westkust de vlag te doen vertoonen. In de mededeelingen die omtrent Atjeh zijn opgenomen in hoofdstuk **C** (zie blz. 6) is reeds gehandeld over eene bij Indisch Staatsblad 1882 n°. 115 in het leven geroepen regeling, waardoor aan het personeel der militaire en der gouvernements-marine de bevoegdheid is toegekend tot het opsporen van overtredingen van de verbodsbepalingen betreffende invoer, uitvoer en vervoer over zee en tot het visiteeren van verdachte vaartuigen.

In de overige gedeelten van den Indischen Archipel werden veelal slechts de gewone stationsdiensten verrigt. Het raderstoomschip 4de klasse *Salak*, in station te Pontianak, deed echter eene reis naar Laboean en Broenai (noordkust van Borneo), terwijl het in de Molukken gestationeerde schroefstoomschip 4de klasse *Batavia* een paar reizen volbragt naar Nieuw-Guinea's noordkust en de in den omtrek daarvan gelegen eilanden. Over de togten van beide schepen is reeds het noodige gezegd in hoofdstuk **C** (zie blz. 2 en 22-25).

Tot het verrigten van diensten buiten de gewone stations werden overigens, behalve de schepen van het auxiliair eskader, nog gebezigd: het schroefstoomschip 4de klasse *Makasser*, dat van Januarij tot omstreeks medio April 1881 zich in den Timor-archipel ophield; het schroefstoomschip 4de klasse *Padang*, dat in December aangewezen werd om vergelijkende proeven te nemen met eenige steenkolensoorten; en het raderstoomschip 3de klasse *Borneo*, dat gedurende ruim een vijftal weken (Mei/Junij) loodingen verrigtte in het belang van een eventueelen aanleg eener telegrafische verbinding van Java met Makasser, Bandjermasin en Billiton. In verband met de op blz. 10 en 11 besproken woelingen te Palembang werd de *Borneo* later schier onafgebroken in dat gewest benuttigd.

Zeeroof en slavenhandel werden steeds met kracht te keer gegaan. Sedert de onderwerping der Tobelloresche zeeroovers had dit kwaad in den Bangaai- en Soela-archipel geheel opgehouden, terwijl de actieve bekruising van Borneo's oostkust veel bijdroeg tot de veiligheid van de Berouwsche wateren. Tot tegengang van den zeeroof in straat Madura werd de maatregel gehandhaafd om elk van Soerabaija vertrekkend oorlogs- of gouvernements-stoomschip, alvorens het zijne reis vervolgde, zoo mogelijk een paar dagen in bedoeld vaarwater te doen kruisen. Eenige zeilvaartuigen van de gouvernements-marine werden opzettelijk voor kruistogten aldaar gebezigd (verg. blz. 48).

Door de schepen van het auxiliair eskader werden de navolgende diensten verrigt.

Het ramtorenschip *Koning der Nederlanden* was gedurende bijna $5^1/_2$ maand (Maart-Augustus) te Cheribon gestationeerd tot het doen van oefeningen, en verder om kracht bij te zetten aan de maatregelen van het civiel bestuur tot wering van den in- en uitvoer van vee op de noordkust van Krawang, Cheribon en Tagal. Na in de laatste maanden van 1881 te Onrust in herstelling te zijn opgenomen, vertrok deze bodem in de tweede helft van Februarij 1882 naar Riouw om in dat gewest de vlag te vertoonen en in vereeniging met het mede aldaar aangekomen ramtorenschip *Prins Hendrik der Nederlanden* ram-oefeningen te houden.

Deze laatste bodem, die gedurende het eerste halfjaar 1881 ter reede Batavia vertoefd en te Onrust eenige herstellingen ondergaan had, werd in den verderen loop van het jaar gebezigd om de *Zeeland*, die herstellingen behoefde, tijdelijk als wachtschip te Batavia te vervangen. In het begin van 1882 keerde de *Zeeland* op hare standplaats terug, waarna in Februarij de *Prins Hendrik* naar Riouw vertrok om aldaar gedurende den westmoesson station te houden.

Het schroefstoomschip 1ste klasse *Atjeh* was in het begin van het jaar gedurende omstreeks vier maanden, en vervolgens in Augustus, ter reede Batavia beschikbaar, na intusschen gedurende de maanden Mei/Julij te Soerabaija gestationeerd te zijn geweest, deels in het belang van den gezondheidstoestand der bemanning, deels tot het verrigten van de jaarlijksche opneming van de bank vóór den mond der Solo-rivier. In September deed de *Atjeh* eene reis naar den Riouw-Lingga-archipel en naar de oostkust van Sumatra tot oefening en tot het vertoonen van de vlag, en na gedurende de eerste dagen van October weder te Batavia te zijn verbleven vertrok zij wegens de cholera naar Muntok, hield aldaar de noodige oefeningen en ondernam zij in de tweede helft van November een kruistogt langs Atjeh's noord- en oostkust. In 't laatst van December werd dit stoomschip aangewezen voor eene reis in den Indischen Oceaan, ten einde bij de Nicobaren-, de Maladiven- en de Chagos-eilanden een nader onderzoek in te stellen naar de vermiste sloepen van de verongelukte Nederlandsche mailboot *Koning der Nederlanden*, van welken togt gemelde bodem in 't laatst van Februarij te Batavia terugkeerde.

Het schroefstoomschip 2de klasse *Watergeus*, in December 1881 van het auxiliair bij het Indisch eskader overgegaan, deed bij het begin van dat jaar een togt in de wateren van Timor en vertoefde vervolgens omstreeks twee maanden te Soerabaija. In de tweede helft van Maart te Tjilatjap gestationeerd tot het uitoefenen van toezigt bij de bewaking van de zuidkust tegen den in- en uitvoer van vee, werd de *Watergeus* in 't laatst van April van die taak ontheven en onderging zij sedert herstellingen te Onrust. Tegen het begin van Augustus werd het stoomschip aangewezen om de vlag te vertoonen bij de eilanden Bali en Lombok, van welke gelegenheid door den gecommitteerde voor de zaken dier beide eilanden gebruik werd gemaakt om eenige plaatsen aldaar te bezoeken (verg. blz. 26 hiervóór). Na het volbrengen van die reis werden in de eerste helft van September op Java's noordkust oefeningen onder zeil gehouden, waarna het schip bij de vlag terugkeerde. Wegens het heerschen van de cholera op Java werd de *Watergeus* in het begin van October, even als de *Atjeh*, tijdelijk te Muntok gestationeerd en keerde in de eerste helft van December via Singapore, Pontianak en Soerabaija te Batavia terug, van waar omstreeks medio Februarij jl. een togt werd ondernomen langs de oostkust van Sumatra.

Sedert de tweede helft van Maart 1882 maakt de *Watergeus* deel uit der voor de sluiting van de mondingen der Indragiri-rivier aangewezen maritieme middelen, overigens bestaande uit het raderstoomschip 4de klasse *Salak*, daartoe tijdelijk aan het station der Westerafdeeling van Borneo onttrokken, uit eene van Onrust aangebragte stoombarkas, en uit een der tot het station Riouw behoorende gouvernements-stoomschepen, namelijk de *Indragiri*. Over de aanleiding tot dien maatregel zie men het medegedeelde in hoofdstuk **C** (blz. 16). Vijandelijkheden schijnen niet te duchten. Luidens een rapport van den kommandant van de *Watergeus* dd. 21 April waren tot dusver slechts kleine prauwen, die boschproducten hadden gehaald, door onze schepen teruggewezen moeten worden; van eigenlijke handelsvaartuigen had men nog weinig gemerkt. Niettegenstaande de groote eentoonigheid, de snelle afwisseling van temperatuur en de vele regens was de gezondheidstoestand aan boord der op de kust of in de rivier van Indragiri gebezigde schepen niet ongunstig te noemen.

Het schroefstoomschip 1ste klasse *Koningin Emma der Nederlanden*, den 3den December bij de vlag gekomen en van dat oogenblik af deel uitmakende van het auxiliair eskader, werd, na eenige voorzieningen ondergaan te hebben, in Februarij jl. naar Noordelijk Sumatra gezonden om tot oefening en tot magtsvertoon een korten tijd in de wateren van Atjeh te vertoeven. In 't laatst van Maart is dat stoomschip via Indragiri, Djambi en Muntok naar Batavia teruggekeerd.

F. Regtswezen.

§ 1. *Regterlijke magt.*

Europesche regtscollege's. Bij de Memorie van Antwoord op het Voorloopig Verslag der Tweede Kamer betreffende de Indische begrooting voor 1882, blz. 10, gaf de Regering kennis van haar voornemen om het Hooggeregtshof van Nederlandsch Indie in dier voege aan te vullen, dat er gelegenheid zou bestaan tot oprigting van eene vierde kamer. Het Koninklijk besluit van 11 December 1881 n°. 32 (Indisch Staatsblad 1882 n°. 66) bepaalde dienovereenkomstig, dat, met wijziging in zooverre van het besluit van 10 Januarij 1874 (Indisch Staatsblad n°. 101), het Hof drie vice-presidenten, elf raadsheeren en drie advokaten-generaal zou tellen, en dat het zou bestaan uit vier kamers, de eerste zamengesteld uit vijf, de tweede uit vier, de derde en vierde elk uit drie leden, met inbegrip van den voorzitter. Behoudens de gevallen, waarin bij de wettelijke bepalingen een grooter aantal regters is voorgeschreven, spreekt de eerste kamer regt met vijf, de overige kamers elk met drie leden, mede met inbegrip van den voorzitter. Omtrent de verdeeling der werkzaamheden tusschen de vier kamers zijn door den Gouverneur-Generaal bij besluit van 6 Maart 1882 n°. 11 (Bijblad op het Indisch Staatsblad n°. 3741) de volgende beschikkingen genomen. De revisie der vonnissen in strafzaken is bij uitsluiting opgedragen aan de tweede en derde kamer. De tweede neemt kennis van de vonnissen in zaken van misdrijf, gewezen door de raden van justitie, de regtbanken van omgang, de regtbank van crimineele zaken te Djokjokarta, de residentie-raden te Soerakarta en Djokjokarta en de regtbanken in de buitenbezittingen, voor zooveel die vonnissen aan het middel van revisie onderworpen zijn en daarvoor geen andere regter is aangewezen. De derde kamer neemt kennis van de aan revisie onderworpen vonnissen in zaken van misdrijf gewezen door de landraden op Java en Madura. De vierde kamer is belast met het onderzoek van de vonnissen in strafzaken en van de daarbij behoorende proces-stukken, welke ingevolge de wettelijke bepalingen door de landraden op Java en Madura aan het Hof ter kennisneming moeten worden gezonden, met dien verstande dat, wanneer er in eene zaak verschillende beklaagden zijn en door één of meer hunner revisie is aangeteekend, de ter kennisneming opgezonden vonnissen onderzocht worden door de derde kamer, die met het onderzoek der zaak in revisie belast is. De overige ter kennisneming ingezonden vonnissen en proces-stukken worden door de tweede kamer onderzocht. Elke kamer heeft te adviseeren op verzoeken om gratie betreffende veroordeelden wier zaken zij behandeld of onderzocht heeft. Alle andere werkzaamheden van het Hooggeregtshof behooren tot den werkkring der eerste kamer.

De besproken voorziening heeft eenvoudig ten doel om, zonder wijziging of uitbreiding van attributen, de onevenredigheid weg te nemen die zich (zie het vorig verslag blz. 55/56 en de boven aangehaalde Memorie van Antwoord blz. 9/10) tusschen het aantal zaken bij het Hof en de werkkrachten van dat college had voorgedaan. De vraag, in hoever het wenschelijk kon zijn tot het stelsel der verpligte revisie terug te keeren, werd ter zijde gesteld, in afwachting dat 's Hofs werkzaamheden tot een geregelden toestand zouden zijn teruggekeerd.

De Indische Regering heeft haar gevoelen nog niet medegedeeld over de hier te lande ontworpen regeling, strekkende om eene betere verhouding tusschen de traktementen van verschillende regterlijke ambtenaren in het leven te roepen en daardoor de aanleiding tot de voortdurende overplaatsingen der leden van de regterlijke magt zooveel mogelijk weg te nemen. (Verg. vorig verslag blz. 56.)

Inlandsche regtbanken. Afscheiding van regterlijke magt en administratief gezag. In verband met het aangenomen beginsel, om zich wegens de beperktheid van werkelijk ervaren personeel niet te haasten met de vermeerdering van het aantal regtskundige voorzitters van landraden, maar de jeugdige regtsgeleerde ambtenaren aanvankelijk tot griffiers bij die regtbanken op te leiden, is sedert de in 't vorig verslag (blz. 56) vermelde maatregelen het getal landraden die door regtskundige voorzitters worden geleid niet verder uitgebreid. Wegens de voortdurende stijging van het aantal zaken is echter besloten moeten worden (Indisch Staatsblad 1882 n°. 92) om de door denzelfden regtskundige voorgezeten landraden te Patti en Joana elk onder een afzonderlijken regtsgeleerden president te brengen. Voorts is zoowel te Toeban als bij de vereenigde landraden te Pasoeroean en Bangil, uit aanmerking van den buitengewonen toevloed van zaken, als tijdelijke maatregel een tweede regtskundige aangesteld, bestemd om als buitengewoon voorzitter met een deel der werkzaamheden te worden belast.

Bij eenige landraden was vermeerdering van personeel zoowel voor het parket als voor de griffie noodzakelijk. Zoo werd in elk der regentschappen Koetoardjo, Sidaijoe en Temanggoeng een inlandsch officier van justitie in dienst gesteld met den titel van adjunct-djaksa (Indisch Staatsblad 1882 n°. 12); hetzelfde geschiedde tijdelijk voor Koedoes en Japara; terwijl verder elf van de in 't laatst van 1881 uit Nederland gezonden regterlijke ambtenaren bij verschillende landraden ter beschikking van de voorzitters werden gesteld om met griffiers-werkzaamheden belast en aldus voor de betrekking van griffier opgeleid te worden. Drie van de in 1880 uitgezondenen werden reeds in 't afgeloopen jaar tot griffier benoemd.

Met wijziging van de organieke regeling van 1850 (Bijblad op het Indisch Staatsblad n°. 92) werd het aantal buitengewone leden in de regtbank van omgang te Toeban en Bodjonegoro met vier vermeerderd en gebragt op acht. Voorstellen van de Indische Regering om vereenvoudiging te brengen in de wijze van benoeming van leden der regtbanken van omgang zijn hier te lande in overweging.

Aan eenige leden van inlandsche regtbanken, inlandsche officieren van justitie en panghoeloe's werd door de Indische Regering eene onderscheiding toegekend als erkenning van bijzondere verdiensten.

De in 't vorig verslag bedoelde maatregel, om buitengewone deurwaarders bij de raden van justitie als gewone deurwaarders bij de landraden te laten fungeeren, werkt goed.

§ 2. *Regtswezen in het algemeen.*

Regtswezen in de buitenbezittingen. De regeling van het regtswezen in de gewesten *Celebes en onderhoorigheden*, *Timor*, *Menado*, *Amboina* en *Ternate*, waarvan de beginselen en de strekking reeds zijn medegedeeld zoowel in het vorig verslag blz. 56/57, als in de Memorie van Toelichting, blz. 7, en in de Memorie van Beantwoording, blz. 10, betreffende de Indische begrooting voor 1882, is afgekondigd in het Indisch Staatsblad van dit jaar onder de nos. 17-22, 26-29, 32 en 33; terwijl de noodige maatregelen zijn genomen om haar in werking te doen treden op 1 Julij 1882. Overeenkomstig de vastgestelde begrooting zijn de financieele gevolgen der organisatie bepaald. Voorts zijn de noodige beschikkingen gemaakt betreffende het personeel en is gelast om de reglementen in het Maleisch en, voor zoover Celebes aangaat, ook in het Makassaarsch te vertalen, terwijl aan den gouvernements-commissaris mr. der Kinderen is opgedragen (verg. blz. 1 hiervóór) zich naar de genoemde gewesten te begeven ten einde aldaar plaatselijk de invoering en goede werking van de nieuwe verordeningen voor te bereiden en te verzekeren. In verband met de invoering van de nieuwe organisatie werd wijders door den Gouverneur-Generaal besloten om de in de bovengenoemde vijf gewesten bestaande drie weeskamers door ééne enkele op beteren voet ingerigte (te Makasser) te vervangen (zie § 9 hierna), en eindelijk — bij eene verordening van 15 Maart 1882 (Indisch Staatsblad n°. 82) — voor al die gewesten de Europesche wetgeving toepasselijk verklaard op de vreemde oosterlingen, in gelijke mate als zulks voor Java en Madura was geschied bij de ordonnancie van 8 December 1855 (Indisch Staatsblad n°. 79).

Voor de residentie *Riouw* werd het reglement tot regeling van het regtswezen (zie de Toelichtende nota van wijziging op het IIde hoofdstuk der Indische begrooting

voor 1882, blz. 3) vastgesteld bij Indisch Staatsblad van dit jaar n°. 84.

Gelijke voorziening wordt voorbereid voor de residentie *Oostkust van Sumatra*, waar tot nu toe het oorspronkelijk voor Riouw uitgevaardigde reglement van 1832 is blijven gelden. Inmiddels is de resident gemagtigd om, ter verligting van de taak van den fiskaal bij den te Deli gevestigden residentieraad, zoo noodig een der binnen het ressort van die regtbank aanwezige ambtenaren als substituut-fiskaal aan te wijzen (Indisch Staatsblad 1881 n°. 213).

De invoering van het in 't vorig verslag (blz. 57) bedoelde reglement op het regtswezen in de residentie *Wester-afdeeling van Borneo* werd vertraagd, eensdeels omdat sommige der met de inlandsche vorsten in dit gewest bestaande contracten nog in verband met de voorgenomen regeling eenige wijziging vereischten, en ten andere omdat de resident, zonder evenwel de aanstelling van een regtskundige als voorzitter van den landraad te Pontianak te verlangen, er bezwaar tegen maakte om dit praesidium zelf waar te nemen, op grond van zijne veelvuldige bezigheden die hem meermalen noodzaakten zich van de hoofdplaats te verwijderen. Het kwam der Indische Regering uit dien hoofde wenschelijk voor aan den resident ter hoofdplaats een adsistent-resident toe te voegen, die, behalve het dagelijksch bestuur, ook het voorzitterschap van den landraad zou kunnen waarnemen en buitendien als magistraat zou kunnen optreden. Aan dit denkbeeld, waarmede het Opperbestuur zich heeft vereenigd, hoopt men in 1883 uitvoering te kunnen geven.

Op de in 't vorig verslag (blz. 57) besproken regeling van het regtswezen in *Atjeh en onderhoorigheden*, welke, met de daarmede zamenhangende uitbreiding van het regtsgebied van den raad van justitie te Padang, onder nadere goedkeuring des Konings door de Indische Regering was vastgesteld, werd in September 1881 de bekrachtiging van het Opperbestuur verkregen.

Vermits de raad van justitie te Padang had beslist, dat eene inlandsche regtbank, waarbij het openbaar ministerie werd waargenomen door een op grond van Indisch Staatsblad 1876 n°. 110 door den gouverneur aangestelden vervanger, niet wettig was zamengesteld, is onlangs door het Opperbestuur magtiging verleend om het reglement op het regtswezen ter *Sumatra's Westkust* (Indisch Staatsblad 1874 n°. 94 *b*) zoodanig te wijzigen, dat ook de adjunct-djaksa's, waaronder volgens dat reglement *niet* begrepen worden adjuncten van een djaksa maar djaksa's van een minderen rang, op wettige wijze zouden kunnen vervangen worden.

De in verschillende reglementen op het regtswezen in de buitenbezittingen voorkomende bepaling, dat de magistraten maandelijks *afschriften* der registers van de tot hunne competentie behoorende burgerlijke en strafzaken moeten indienen aan de autoriteit met het toezigt op hunne regtspraak belast, werd geoordeeld veel ongerief te kunnen opleveren zonder evenredig nut. In April jl. is door het Opperbestuur magtiging verleend om die bepaling in zoover te wijzigen, dat de magistraten, gevestigd ter plaatse waar de zetel der bedoelde autoriteit is, volstaan kunnen met de toezending van hunne registers *in originali*.

Voor de nieuwe residentie *Bali en Lombok* (verg. hoofdstuk **J**, afd. I, § 4) is eene regeling van het regtswezen tot stand gekomen bij twee ordonnancien van 21 Mei 1882 (Indisch Staatsblad n°. 142 en 143). De eerste behelst het algemeen reglement, dat echter alleen bestemd is om te werken in de thans onder regtstreeksch bestuur genomen landschappen Boeleleng en Djembrana en hoofdzakelijk geschoeid is op den leest van de straks bedoelde regeling voor Atjeh en onderhoorigheden; de tweede ordonnancie betreft in zonderheid de regtspleging over het niet aan onze regtsmagt onderworpen gedeelte der inheemsche bevolking in de afdeelingen Boeleleng en Djembrana, namelijk over hen die den Hindoe-godsdienst belijden. Als gouvernements-regtbanken en regters binnen het gewest zijn aangewezen, behalve het residentiegeregt, een landraad en een magistraat in elk der beide afdeelingen (tot dusver bestond alleen een landraad in Boeleleng, waar ook politierol werd gehouden, — zie Indisch Staatsblad 1864 n°. 117, —) terwijl over de voorloopig in het genot harer eigen regtspleging gelaten inheemsche niet-Mohammedaansche bevolking van Boeleleng en Djembrana de regtsbedeeling blijft uitgeoefend, behoudens inachtneming van de ter zake door de Regering vastgestelde beginselen, door den raad van kerta's in elk der beide landschappen en door de districtshoofden (poenggawa's). De nieuwe residentie behoort tot het regtsgebied van den raad van justitie te Soerabaija, wiens ressort zich reeds vroeger over Bali en Lombok uitstrekte.

Wetgeving voor inlanders. Reeds sinds eenigen tijd is bij de Indische Regering de vraag in overweging geweest, wat van gouvernementswege tot verbetering van de werking der priesterraden zou kunnen worden gedaan. Aanleiding tot die overweging was gevonden in de klagten nopens de gebrekkige en willekeurige wijze waarop de inlandsche priesters zich vaak kweten van de hun krachtens art. 78 van het Regeringsreglement toekomende regtspraak en verdere bemoeijingen in burgerlijke geschillen, in verband met de in 1874 door het Hooggeregtshof gehuldigde leer dat de landraad, die de executoirverklaring heeft uit te spreken ingeval partijen zich niet vrijwillig bij de priesterlijke beslissing wenschen neder te leggen (art. 3 Regt. Org.), niet vermogt te onderzoeken of de priesterraad zijne bevoegdheid had overschreden, maar alleen of hij wettig was zamengesteld. Eene raadpleging van de hoofden van gewestelijk bestuur op en buiten Java verschafte de overtuiging dat voor de buitenbezittingen, waar de op Java en Madura ondervonden bezwaren zich niet of in veel geringer mate voordeden, voorzieningen ten deze, ook wegens den zeer uiteenloopenden toestand, vooralsnog konden uitblijven. Omtrent de maatregelen die ten aanzien van de priesterraden op Java en Madura moesten genomen worden liepen de gevoelens uiteen. Meenden sommige adviseurs dat het aanbeveling verdiende om, met wijziging o. a. van het Regeringsreglement, de priesterraden op te heffen en hunne regtspraak over te brengen bij de landraden, van andere zijden vond dit denkbeeld geen bijval, en ook de Indische Regering kon zich daarmede geenszins vereenigen, niet alleen op grond van politieke redenen, daar zoodanige maatregel alligt als eene aanranding van de Mohammedaansche instellingen zou kunnen worden uitgelegd, maar ook op grond van praktische bezwaren. Immers mogt met reden betwijfeld worden of de landraden opgewassen zouden zijn voor de taak om de zoo talrijke geschillen en regtshandelingen [1]) die het intieme leven der inlanders raken behoorlijk en tijdig tot afdoening te brengen. De Regering is dan ook tot de slotsom gekomen dat langs anderen weg naar verbetering moet worden gestreefd, en wel door, met behoud van de priesterraden en van de bestaande algemeene aanduiding van hunne bevoegdheid (art 78, 2de lid, Regeringsreglement), eenige vaste regelen te stellen omtrent de wijze hunner zamenstelling, den vorm hunner beslissingen, het op hunne regtspraak uit te oefenen toezigt, enz. Daartoe strekt het met 1 Augustus 1882 in werking te brengen Koninklijk besluit van 19 Januarij 1882 n°. 24 (Indisch Staatsblad n°. 152 en 153). Terwijl sommige der bepalingen van dit besluit slechts verpligtend maken hetgeen reeds hier en daar in de praktijk gebruikelijk was, zijn andere voorschriften geheel nieuw. Hiervan zijn de voornaamsten, dat de leden van den priesterraad worden benoemd en ontslagen door den Gouverneur-Generaal; dat in de beslissingen van den priesterraad, behalve eene korte vermelding van de beweegredenen, tevens moet opgenomen worden het bedrag der aan partijen in rekening te brengen kosten; dat de beslissingen in haar geheel door den voorzitter moeten worden aangeteekend in een telken drie maanden door het hoofd van gewestelijk bestuur te viseeren register; en dat niet alleen de wettige zamenstelling en de regtsbevoegdheid van den priesterraad maar ook de wettige vorm zijner beslissingen voortaan als voorwaarde geldt voor de executoirverklaring. Overigens bepaalt het Koninklijk besluit dat de priesterraden gevestigd zijn overal waar een landraad is ingesteld, hetgeen over 't algemeen met den bestaanden toestand overeenkomt; en verder: dat het ressort dier geestelijke regtbank gelijk is aan dat van den landraad; dat de panghoeloe van dit laatste college van regtswege

[1]) Behalve tot het beregten van eigenlijke geschillen strekken zich de werkzaamheden der priesterraden o. a. uit tot het maken van boedelscheidingen, het voltrekken en ontbinden van huwelijken bemoeijenissen met minderjarigheid en voogdij, ja zelfs hier en daar tot het aanhouden van registers die als de kiem van een burgerlijken stand kunnen worden aangemerkt.

voorzitter is van den priesterraad; dat de leden uitsluitend geestelijken (Mohammedaansche priesters) moeten zijn, tot een getal van minstens drie en hoogstens acht; dat geen beslissingen worden genomen tenzij met minstens drie leden, met inbegrip van den voorzitter; dat bij staking der stemmen die des voorzitters beslissend is, en eindelijk dat aan de belanghebbenden een volledig en door den voorzitter onderteekend afschrift der beslissing wordt uitgereikt.

Zooals reeds werd medegedeeld in de zitting van de Tweede Kamer der Staten-Generaal van 21 November 1881 (Handelingen blz. 245), hebben de hoofden van gewestelijk en plaatselijk bestuur en de voorzitters der landraden op Java en Madura voldaan aan den hun gegeven last om inlichtingen te verstrekken over de werking en toepassing van art. 328 *a* van het strafwetboek voor inlanders (Indisch Staatsblad 1879 n°. 203). Naar het oordeel van de Indische Regering waren evenwel de ontvangen opgaven onvoldoende om daaruit gevolgtrekkingen te maken omtrent de werking der nieuwe strafbepaling die bij de intrekking van art. 2 n°. 27 van het politie-strafreglement voor inlanders in het leven kwam. Zij achtte derhalve een voortgezet onderzoek noodig, opdat men de werking van het nieuwe artikel over een tijdperk van drie jaren nadat het van kracht was geworden (dus tot en met Julij 1882) zou kunnen overzien. De tot nu toe ingediende opgaven liepen toch voor het meerendeel slechts over het tijdsverloop van medio 1879 tot medio 1880.

De blijkens 't vorig verslag (blz. 57) van hier aan de Indische Regering in overweging gegeven intrekking van art. 4 der ordonnancie tot regeling van de verhouding tusschen ondernemers en werklieden ter Oostkust van Sumatra (Indisch Staatsblad 1880 n°. 133) heeft bedenkingen ontmoet bij den directeur van justitie, die het noodzakelijk achtte dat het den werklieden verboden bleef zich zonder schriftelijke vergunning van de ondernemingen waar zij werkzaam zijn te verwijderen. Ter tegemoetkoming aan het bezwaar, dat zoodoende de werkman bemoeijelijkt kan worden om klagten in te leveren bij de bevoegde autoriteit, wenschte hij de ondernemingen wekelijks op vaste dagen door ambtenaren te doen bezoeken. De Indische Regering heeft nog geen beslissing genomen.

Regtspersoonlijkheid van vereenigingen; naamlooze vennootschappen. In 1881 werden in Indie op den voet van het Koninklijk besluit dd. 28 Maart 1870 n°. 2 (Indisch Staatsblad n°. 64) elf vereenigingen als regtspersoon erkend, waarvan één voor minder dan dertig jaren was aangegaan, namelijk de Nederlandsch-Indische boschkundige vereeniging te Samarang, strekkende tot bevordering der boschwetenschappen (zie Javasche Courant van 2 September 1881). Van de overigen, allen voor onbepaalden tijd aangegaan, hadden er drie betrekking op het gezellig verkeer; een tweetal, genoemd in Indisch Staatsblad 1881 n°. 58 en 168, namelijk de Japarasche vereeniging van suikerfabriekanten en de vereeniging van Djokjosche suikerfabriekanten, beoogden het bevorderen van de belangen der suikerindustrie. De meeste anderen (zie Indisch Staatsblad 1881 n°. 73, 76, 78 en 245) stelden zich de uitoefening van liefdadigheid en de bevordering van het schoolonderwijs, hoofdzakelijk aan kinderen van minvermogenden, ten doel, terwijl één, de Nederlandsch-Indische zendingsbond (zie Indisch Staatsblad 1881 n°. 246), de uitbreiding van den zendingsarbeid beoogde, zoo door het houden van conferentien als door het uitgeven van geschriften ten dienste van het evangelisch schoolonderwijs.

Afgewezen werd het verzoek om erkenning als regtspersoon van een drietal vereenigingen, gedeeltelijk omdat enkele bepalingen der statuten in strijd waren met den aard van een zedelijk ligchaam, gedeeltelijk omdat de statuten niet aanwezen het doel, de grondslagen en den werkkring der vereeniging. Eene andere aanvrage om regtspersoonlijkheid kon niet worden ingewilligd omdat uit de statuten, hoewel ze niet volledig waren, duidelijk bleek dat men de oprigting beoogde van eene coöperatieve vereeniging, waarop het boven aangehaalde Koninklijk besluit niet toepasselijk is.

Overigens werden voor zes reeds vroeger erkende vereenigingen wijzigingen in de statuten goedgekeurd.

Voor tien in Indie tot stand gekomen naamlooze vennootschappen werd in 1881 de bewilliging van de Regering aldaar op de ter goedkeuring aangeboden acten van oprigting verkregen (art. 36 en 37 van het Indisch Wetboek van Koophandel). Zeven daarvan (één gevestigd te Batavia, vijf te Soerabaija en één te Blitar) hadden betrekking tot den landbouw; zij beoogden namelijk de exploitatie van de huur- of erfpachtsperceelen Djoengo in Pasoeroean, Kawisari, Petoengsewoe en Karangnongko in Kediri, Kedaton in Bezoeki, Masaran in Menado, en van koffijpelmolens in Pasoeroean. De statuten dezer laatste onderneming zijn opgenomen in de Javasche Courant van 3 Mei 1881; die betreffende Djoengo, Kawisari en Petoengsewoe in het nummer van 22 Februarij 1881, en die betreffende Masaran, Kedaton en Karangnongko in de n^os^. van 4 Maart 1881, 27 Januarij 1882 en 24 Maart 1882. De drie andere in 1881 goedgekeurde naamlooze vennootschappen, gevestigd te Batavia, Samarang en Palembang, waren: de Javasche Bank, de maatschappij tot aankoop en exploitatie van de courant »Het Indisch Vaderland", en de Palembangsche Stoomvaartonderneming (zie de Javasche Courant dd. 29 Maart, 15 en 29 April 1881).

Zes reeds bestaande naamlooze vennootschappen kregen vergunning tot wijziging en een tweetal tot verlenging van hare statuten.

Volledigheidshalve zij hier nog vermeld dat gedurende 1881 twaalf maatschappijen, wier werkkring zich uitstrekt tot Nederlandsch Indie, hier te lande de Koninklijke bewilliging op hare acten van oprigting erlangden. Van de bedoelde vennootschappen hadden er drie de exploitatie ten doel van cultuur-ondernemingen op Java, namelijk de »Oost-Java Cultuurmaatschappij", de »Kinacultuurmaatschappij Garoet" en de »Java-Rameh-cultuurmaatschappij", alle drie gevestigd te Amsterdam (zie de statuten in de Staatscourant van 9 April en 18 Junij 1881 en 17 Januarij 1882); vier beoogden landbouw-, handels- of mijn-ondernemingen in de buitenbezittingen, als: de »Cultuurmaatschappij Loeboe Raija" te Rotterdam, welke eene koffijonderneming in de residentie Tapanoli exploiteert, de »Mijnbouw-maatschappij Salida" te Amsterdam, voor mijnbouwkundige nasporingen enz. op Sumatra, de »Moluksche Handelsvereeniging" te Amsterdam, voor het drijven van handels-, cultuur- en andere ondernemingen in de residentie Menado, de Molukken enz., en de »Batjanmaatschappij" te 's Gravenhage, voor dergelijke doeleinden in het gebied van Batjan (Ternate). De statuten dezer vier maatschappijen zijn opgenomen in de Staatscourant van 15 Junij, 19/20 Junij en 22 December 1881 en 8/9 Januarij 1882. De vijf overige stellen zich het bankbedrijf, het reeden van schepen of het spoorwegvervoer ten doel. Het zijn: de »Koloniale Bank" te Amsterdam; de »Stoomvaartmaatschappij Rotterdam" te Rotterdam, die o. a. het oprigten van eene geregelde stoom- en zeilvaart tusschen Nederland en Nederlandsch Indie beoogt; de »Stoomvaartmaatschappij Insulinde" te Amsterdam, die eene stoomvaartverbinding tusschen Nederland en Nederlandsch Indie, hoofdzakelijk tot vervoer van goederen, wenschte tot stand te brengen; de »Nederlandsch-Indische Tramwegmaatschappij" te Amsterdam, en eindelijk de »Samarang-Joana Stoomtrammaatschappij" te 's Gravenhage, van welke beide laatsten het doel uit hare namen voldoende blijkt. (Statuten: Staatscourant van 10 Junij, 7 October, 30/31 October, 23 November en 17 December 1881.)

Geregtelijke statistiek. De in 't vorig verslag, blz. 58, bedoelde geregtelijke statistiek over de jaren 1875 en 1876 werd in 1881 in Indie afgedrukt en is reeds afzonderlijk aan de Staten-Generaal aangeboden. Het vooruitzigt bestaat dat die over de jaren 1877 tot en met 1880 nog in den loop van dit jaar te Batavia ter perse zal kunnen komen.

Gelijkstelling met Europeanen; regtstoestand van personen. Ten aanzien van twee inlanders die geacht konden worden voor goed in de Europesche maatschappij te hebben plaats genomen, heeft de Gouverneur-Generaal in den aanvang van dit jaar gebruik gemaakt van de bevoegdheid, hem verleend bij de laatste alinea van art. 109 van het Regeringsreglement. Bij de ordonnancien van 12 Januarij en 8 Maart 1882 (Indisch Staatsblad n°. 38 en 78) zijn namelijk, wat regten, lasten en verpligtingen betreft, geheel en al met Europeanen gelijkgesteld de adjunct-inspecteur bij het inlandsch onderwijs Raden Mas Ismangoen Danoe

Winoto en een als schrijver bij de militaire administratie geplaatste Amboinees. Door de ordonnancie van 12 Januarij is thans voor de eerste maal van de bij genoemd artikel gegeven bevoegdheid gebruik gemaakt ten opzigte van een niet-Christen inlander. (Verg. blz. 61 van het verslag van 1874.)

§ 3. *Burgerlijk regt, handelsregt en burgerlijke regtsvordering.*

Faillissementen van vreemde oosterlingen. Naar aanleiding van nieuwe vertoogen door den handel ingebragt (verg. blz. 58 van het verslag van 1880) zijn door den directeur van justitie voorstellen gedaan, in hoofdzaak strekkende om den vreemden oosterling, die handel drijft, de verpligting op te leggen tot aanhouding van zijne handelsboeken in het Maleisch met Latijnsche karakters of des verkiezende in de Nederlandsche taal. Met dit voorstel hebben het Hooggeregtshof en de prokureur-generaal zich in het algemeen vereenigd. De zaak was echter in het begin van dit jaar nog bij de Indische Regering in overweging, ook in verband met van den Gouverneur der Straits-Settlements verkregen inlichtingen aangaande de redenen die de Regering aldaar genoopt hebben om zich tot dusver tegen de invoering van dergelijken maatregel te verzetten.

Werving van schepelingen. Het feit dat een aantal inboorlingen der residentie Timor, die door een agent uit Australie waren aangeworven om gedurende zes maanden op Browse-eiland guano uit te graven, na afloop van dien termijn waren teruggebragt en afgemonsterd zonder dat hun het overeengekomen loon werd uitbetaald, leidde tot eene aanvulling van de bepalingen omtrent het werven van schepelingen. Hetgeen bij de afmonstering aan de schepelingen wegens loon, schadeloosstelling en reisgeld verschuldigd mogt zijn, zal voortaan op de gestelde zakelijke of persoonlijke zekerheid verhaald kunnen worden (Indisch Staatsblad 1881 n°. 171).

Gemengde huwelijken. In het afgeloopen jaar huwden 70 inlanders met Europeanen, na zich aan de Europesche wetgeving betreffende het burgerlijk en handelsregt te hebben onderworpen (art. 15 der overgangsbepalingen tot de nieuwe wetgeving, Indisch Staatsblad 1848 n°. 10). Zooals uit de volgende opgaaf blijkt, waren 41 hunner Christen-inlanders.

In het ressort van den raad van justitie te	werd in 1881 het navolgende getal huwelijken gesloten tusschen Europeanen en:	
	inlandsche Christenen.	andere inlanders.
Batavia	13	12
Samarang	7	8
Soerabaija	3	7
Padang	5	„
Makasser	„	2
Amboina	13	„
Banda.	„	„
Ternate	„	„
	41	29
	70	

§ 4. *Strafregt en strafvordering.*

Uitlevering van misdadigers. Bij de wet van 4 December 1881 (Nederlandsch Staatsblad n°. 182, Indisch Staatsblad 1882 n°. 87) is art. 108 van het Regeringsreglement aangevuld met eene alinea van dezen inhoud: » De regelen, bij uitlevering van vreemdelingen in acht te nemen, worden vastgesteld bij algemeene verordening." (Verg. vorig verslag blz. 59.)

Ten einde aan deze wet uitvoering te geven, is bij den Raad van State aanhangig gemaakt een ontwerp Koninklijk besluit, zooveel mogelijk overeenkomende met de Nederlandsche wet van 6 April 1875 (Nederlandsch Staatsblad n°. 66). De voornaamste afwijking bestaat daarin, dat het ontwerp-besluit ook regelen stelt voor het geval dat uitgeleverd wordt aan staten of koloniale besturen waarmede ter zake geen verdrag is gesloten, welk geval, wegens de bepaling van art. 3 der Grondwet, voor Nederland geen voorziening vereischte.

Inmiddels werden in het afgeloopen jaar op aanvrage onzerzijds door het bestuur der Straits-Settlements uitgeleverd eenige van zeeroof en ontvoering van menschen verdachte Chinezen en een Europeaan die zich als ambtenaar aan verduistering van landsgelden had schuldig gemaakt. Van onze zijde werden desgelijks ter beschikking van de justitie te Singapore gesteld een persoon die een schip onder Britsche vlag had doen zinken na den gezagvoerder vermoord te hebben, alsmede eenige inlandsche misdadigers die naar Riouw waren gevlugt.

Gratie en remissie van straffen. De volgende tabel bevat een overzigt van het aantal en de categorien der personen die in 1881 gratie of remissie van straf erlangden.

Aard der straffen.	Europeanen.	Chinezen.	Arabieren.	Inlanders.	Totaal.
Doodstraf	*a*) 10	*b*) 2	„	*c*) 37	49
Tuchthuisstraf.	*d*) 10	„	„	„	10
Kruiwagenstraf	33	„	„	2	35
Detentie.	50	„	„	6	56
Gevangenis.	*e*) 31	„	„	„	31
Dwangarbeid in- en buiten den ketting	„	33	1	*f*) 825	859
Geldboete	25	7	7	9	48
Verbeurdverklaring.	3	4	„	1	8
Bannissement	„	„	„	6	6

a) Allen militairen, veroordeeld wegens insubordinatie.
b) Veroordeeld 1 wegens kindermoord en 1 wegens diefstal onder verzwarende omstandigheden.
c) Hieronder 5 militairen, waarvan 1 veroordeeld wegens moord en 4 wegens insubordinatie. Van de 32 overigen waren veroordeeld: 1 wegens vadermoord, 19 wegens moord, 3 wegens doodslag en 9 wegens diefstal onder verzwarende omstandigheden.
d) Hieronder 3 militairen en 2 schepelingen.
e) Hieronder 7 militairen en 1 schepeling.
f) Hieronder 5 militairen en 3 schepelingen.

Aan 23 ter dood veroordeelden, allen inlanders, werd gratie geweigerd. Onder hen waren 2 militairen.

Ter gelegenheid van de viering van 's Konings geboortedag erlangden 105 Europeanen en 508 inlanders geheele of gedeeltelijke kwijtschelding van straf. Bij een besluit van 1 Februarij 1881 werd bovendien die gunst uitgestrekt tot 284 dwangarbeiders die zich in Atjeh bijzonder hadden onderscheiden.

§ 5. *Gevangeniswezen.*

Gevangenissen en kettingkwartieren. Het aantal nieuwe gevangenissen, in het afgeloopen jaar op Java voltooid, bedroeg 27, waarvan 1 in Soerakarta (te Sragen), 2 op andere afdeelingshoofdplaatsen (Koetoardjo en Modjokerto) en 24 op districtshoofdplaatsen. In de buitenbezittingen kwamen er 4 tot stand, namelijk te Olehleh in Atjeh, te Linou in Benkoelen, te Toboali op Banka en te Soekadana in de Lampongsche districten. Voorts kwamen op Java 1 en ter Sumatra's Westkust 3 hulpgevangenissen gereed. Te Soerabaija, te Serang (Bantam) en te Penditi (Atjeh) werden in de gevangenissen cellen bijgebouwd, benevens ter eerstgenoemde hoofdplaats de noodige lokalen om te dienen tot werkloods, magazijn en keuken, in verband met de bestemming dier gevangenis tot depôtplaats voor dwangarbeiders (verg. op blz. 61 het slot van deze paragraaf). Ter hoofdplaats Samarang werden de in 't vorig verslag (blz. 59) bedoelde bamboezen lokalen te Boeloe betrokken door de tot dwangarbeid veroordeelden die tot dusver in het militaire passantenhuis aldaar waren opgenomen geweest.

Behalve de vergrooting van de centrale gevangenis voor Europeanen te Samarang (zie vorig verslag blz. 59) en van de gevangenis te Patti (Japara) is nog voor 26 andere

plaatsen (10 op Java en 16 in de buitenbezittingen) de aanbouw gelast van nieuwe gevangenissen. Bij den aanvang van 1882 waren 6 daarvan reeds in aanbouw, waaronder twee in Groot-Atjeh, namelijk de gevangenis te Kotta Radja (Gedah), welke in dit jaar gereed zal komen en dan dadelijk zal worden betrokken, en die te Anagaloeng, welker voltooijing reeds in April jl. verwacht werd. Zie overigens nopens de gevangenissen in Atjeh blz. 60.

Intusschen blijven nog op vele plaatsen gevangenissen ontbreken en moet men zich daar behelpen met tijdelijk opgerigte noodgebouwen, dan wel met lokalen oorspronkelijk voor andere doeleinden bestemd. Vermits ook sommige bepaaldelijk voor strafplaats opgerigte gebouwen, wat ruimte en inrigting betreft, niet of niet meer aan de eischen voldoen, wordt hierin voorloopig voorzien door de veroordeelden in de buitengalerijen te doen overnachten, dan wel door hen te doen overbrengen naar nabij gelegen grootere gevangenissen of naar het fort, indien er ter plaatse een bestaat. Hier en daar ontbreekt ook ruimte voor huisvesting van den cipier, die dan buiten de gevangenis eene woning moet betrekken. Wegens gemis van cellen kan voorts de disciplinaire straf van eenzame opsluiting nog niet overal worden ten uitvoer gelegd.

Statistiek. In aansluiting aan de in 't vorig verslag medegedeelde opgaven over 1879 is thans eene statistiek ontvangen van de gevangenis-bevolking in 1880. (Zie bijlage J.) De inrigting dezer statistiek heeft eenige aanvulling ondergaan, zoodat men thans in de aangehaalde bijlage het aantal veroordeelden afkomstig van het leger en van de marine afzonderlijk vindt vermeld. Ook zijn over 1880 meer en juistere gegevens verstrekt omtrent de praeventieve gevangenen, daar nu ook van de mutatien onder deze categorie van gevangenen aanteekening is gehouden, en tevens, in tegenstelling met hetgeen ten aanzien van sommige opgaven over vroegere jaren het geval blijkt geweest te zijn, algemeen aan de benaming »praeventieve gevangenen" die uitgebreide beteekenis is gehecht, dat daaronder niet enkel vermeld worden de voorloopig aangehoudenen en zij wier zaak bij den regter in eersten aanleg nog in onderzoek is, maar ook de in eersten aanleg reeds veroordeelden die nog wachten op beslissing in revisie dan wel op den termijn waarop het vonnis ten uitvoer kan worden gelegd. Mitsdien is eene vergelijking van de statistiek over 1880 tegenover die van vorige jaren alleen mogelijk voor zooveel betreft het totaal der gevangenen (veroordeelden en praeventieve gevangenen te zamen).

De aanhoudende stijging van het aantal gevangenen moet — voor zoover ze buiten verhouding is tot de toeneming van de bevolking en de uitbreiding van onzen bestuurskring — hoofdzakelijk beschouwd worden als een natuurlijk gevolg van grootere waakzaamheid der justitie en politie, waardoor minder misdrijven en overtredingen onberegt blijven. Voor het hoogst aanzienlijke verschil tusschen het aantal gevangenen bij het einde der jaren 1879 en 1880 (2193 méér in laatstgenoemd jaar) bestonden echter bijzondere redenen. Het waren voornamelijk de praeventieve gevangenen die dat ongunstig verschil veroorzaakten. Uit een opzettelijk onderzoek is echter gebleken dat, met uitzondering van een paar buitenbezittingen, nergens sprake is geweest van een te ruim gebruik van het middel van voorloopige hechtenis, maar dat het aantal praeventieve gevangenen op 31 December 1880 bijzonder groot was, deels ten gevolge van geheel toevallige omstandigheden (ziekte of tijdelijke ontstentenis van den voorzitter der regtbank of van zijn personeel, ook wel opeenhooping van groote strafzaken), waardoor juist tegen het einde van het jaar achterstand werd te weeg gebragt, deels ten gevolge van werkelijke vermeerdering der strafzaken, of van het lang uitblijven der beslissingen in revisie. Bovendien moet worden rekening gehouden met de waarschijnlijkheid dat vele zaken, die vroeger op de politierol kwamen en dus spoediger werden afgedaan, naar de landraden verwezen worden, voor zoover de administratieve ambtenaren van het voorzitterschap dier regtbanken ontheven zijn. Voor hen die voor den politieregter moeten teregt staan, is de voorloopige hechtenis, zoo deze noodig of in het belang der beklaagden zelven wenschelijk wordt geacht (ten einde hun namelijk het heen- en weergaan naar hunne dikwijls ver afgelegen dessa uit te sparen), slechts van zeer korten duur, daar bijna overal zooveel mogelijk dagelijks politierol wordt gehouden.

Thans volgt eene recapitulatie van het aantal burgerlijke en militaire gevangenen *bij het eind* van 1880 volgens de in bijlage J aangenomen indeeling, en daartegenover de nopens de drie voorafgegane jaren ontvangen opgaven, die echter, zoo als hooger is gezegd, slechts ten deele met die van 1880 zijn te vergelijken.

	1877.	1878.	1879.	1880.
Veroordeelden op hunne gewone strafplaatsen aanwezig	16 840	16 859	17 463	17 663
Veroordeelden tijdelijk van elders in Atjeh gedetacheerd (dwangarbeiders)	3 144	3 275	2 823	2 020
	19 984	20 134	20 286	19 683
Veroordeelden wier vonnis wel reeds in kracht van gewijsde was gegaan, maar die zich nog niet ter bestemder strafplaats bevonden . .	2 087	1 942	1 696	1 591
	22 071	22 076	21 982	21 274
Praeventieve gevangenen (daaronder ook de veroordeelden die nog wachtten op beslissing in revisie dan wel op den termijn waarop het vonnis kan worden ten uitvoer gelegd) .	4 890	5 308	5 749	8 650
Totaal gevangenen op 31 Decemb.	26 961	27 384	27 731	29 924
behalve de gegijzelden, ten getale van	?	?	134	127

Naar den landaard der personen waren deze totalen (behalve de gegijzelden) verdeeld als volgt, waarbij valt op te merken dat onder de Europesche gevangenen de militaire gedetineerden verreweg de groote meerderheid uitmaken. (Het aantal vrouwen is tusschen haakjes vermeld achter het cijfer dat het totaal van mannen en vrouwen te zamen aanwijst.)

	1877.		1878.		1879.		1880.	
Europeanen .	989	(3)	996	(5)	855	(6)	876	(8)
Inlanders. .	24 510	(1352)	25 059	(1467)	25 633	(1656)	27 681	(1601)
Vreemde oosterlingen .	1 462	(60)	1 329	(54)	1 243	(46)	1 367	(36)
Totaal. . .	26 961	(1415)	27 384	(1526)	27 731	(1708)	29 924	(1645)

Het getal ter bestemder plaatse aanwezige veroordeelden werd gedurende het jaar 1880 vermeerderd met 149 008 nieuw bijgekomenen ten gevolge van ten uitvoer legging van het vonnis, terwijl 142 789 veroordeelden ontslagen werden wegens afloop van hun straftijd. Bedoelde totalen waren aldus verdeeld:

	Bijgekomen nieuwe veroordeelden.	Ontslagenen.
dwangarbeiders.	11 861	6 981
politioneel gestraften.	136 511	135 137
veroordeelden tot andere straffen .	636	671
	149 008	142 789

In de twee voorafgegane jaren was het getal der bijgekomen nieuwe veroordeelden geweest als volgt:

	1878.	1879.
dwangarbeiders	12 207	11 749
politioneel gestraften	120 321	130 349
veroordeelden tot andere straffen :	884	804
	133 412	142 902

en dat der ontslagen veroordeelden wier straftijd kwam te eindigen:

	1878.	1879.
dwangarbeiders	7 138	7 115
politioneel gestraften	119 207	128 653
veroordeelden tot andere straffen	781	735
	127 126	136 503

Door overlijden werden uit de sterkte der bovenbedoelde veroordeelden afgevoerd: in 1878 3512, in 1879 3615 en in 1880 3318 personen, waaronder achtereenvolgens 861, 1548 en 1270 in Atjeh overleden dwangarbeiders. Voor de overige in de statistiek vermelde mutatien (door desertie als anderszins) kan naar de tabellen zelve worden verwezen. Volledig kan het aantal gedeserteerden daaruit niet worden gekend, omdat alleen die ontvlugten zijn afgevoerd die op 31 December nog niet waren gevat. Onder de »van desertie teruggebragten" zijn dan ook alleen opgenomen zij die *vóór* het jaar waarover de statistiek loopt ontvlugt en eerst *in dat jaar* weder gevat waren.

Wat betreft de thans voor 't eerst opgegeven mutatien onder de praeventieve gevangenen (zie hooger) kan worden aangeteekend dat — met uitzondering van de praeventieve *militaire* gevangenen, waaromtrent enkel het aantal op 1 Januarij en op 31 December blijkt, — gedurende 1880 64 218 in dit jaar gearresteerden en 268 in vorige jaren ont-

vlugten in de sterkte werden opgenomen (waaronder 5015 en 6 vrouwen), terwijl 61 542 praeventieve gevangenen (waaronder 4970 vrouwen) uit de sterkte werden afgevoerd, als: 699 wegens overlijden, 40 970 wegens tenuitvoer-legging van de opgelegde straf, 19 534 die van regtsvervolging ontslagen werden, en 339 die deserteerden zonder bij het eind van het jaar weder gevat te zijn.

Naar den landaard waren de in 1880 gearresteerden, de in de categorie der » veroordeelden ter bestemder strafplaats" overgegane en de van regtsvervolging ontslagen praeventieve gevangenen verdeeld als volgt. (De vrouwen zijn weder vermeld op gelijke wijze als hierboven.)

	Gearresteerden.	Zij wier vonnis ten uitvoer gelegd werd.	Ontslagenen.
Europeanen	26 (1)	13 (0)	10 (1)
Inlanders	60 051 (4869)	38 204 (2891)	18 269 (1906)
Vreemde oosterlingen	4 141 (145)	2 753 (58)	1 255 (78)
	64 218 (5015)	40 970 (2949)	19 534 (1985)

In gijzeling werden gedurende 1880 opgenomen 228, en uit de gijzeling ontslagen 235 personen, zoodat het getal gegijzelden, dat op 31 December 1879 bedragen had 134 (4 Europeanen, 30 inlanders en 100 vreemde oosterlingen), bij het eind van 1880 verminderd was tot 127 (2 Europeanen, 20 inlanders en 105 vreemde oosterlingen).

De volgende staat eindelijk bevat eene aanwijzing van de straffen die de op 31 December 1880 ter bestemder plaatse aanwezige veroordeelden ondergingen en doet tevens zien hoevele gevangenen zich op Java en Madura en hoevele zich in de buitenbezittingen bevonden.

Veroordeelden aanwezig in de *burgerlijke* gevangenissen die ter bestemder plaatse de volgende straffen ondergingen:

		Java en Madura.	Buitenbezittingen.
tuchthuis- en kruiwagenstraf	burger personen	18 (3)	„
	van den militairen stand vervallen verklaarde personen	135	„
	personeel behoorende tot de militaire marine	5	„
gevangenisstraf	burger personen	40 (2)	„
	van den militairen stand vervallen verklaarde personen	37	„
	personeel behoorende tot de militaire marine	22	„
dwangarbeid in den ketting (te ondergaan ter plaatse door den directeur van justitie aangewezen)		1 111	3 230
dwangarbeid buiten den ketting, te ondergaan als boven		2 925 (416)	1 713 (15)
idem, te ondergaan ter plaatse der veroordeeling (m. a. w. dwangarbeid buiten den ketting voor den tijd van hoogstens één jaar)		2 500 (185)	637 (21)
wegzending naar een oord van ballingschap ter vervanging van:	dwangarbeid in den ketting	„	„
	dwangarbeid buiten den ketting	13 (6)	5
politie-straffen	ten arbeidstelling aan de publieke werken	5 447 (542)	1 124 (29)
	gevangenisstraf	332 (9)	6 (2)
Veroordeelden die in de *militaire* gevangenissen of provoosthuizen de volgende straffen ondergingen:			
	detentie	317	8
	gevangenisstraf	57	1
veroordeelden wier vonnis wel reeds in kracht van gewijsde was gegaan, maar die zich nog niet ter bestemder strafplaats bevonden		1 410 (50)	181 (4)
Praeventieve gevangenen (daaronder, wat de burger personen betreft, ook de veroordeelden die nog wachtten op beslissing in revisie dan wel op den termijn waarop het vonnis kan worden ten uitvoer gelegd):			
	burger personen	7 378 (320)	959 (41)
	militairen	209	104
		21 956 (1533)	7 968 (112)
Gegijzelden		111 (4)	16

Over 1881 zijn nog geen volledige opgaven omtrent het aantal gevangenen ingekomen. Alleen is gemeld dat in dat jaar door den directeur van justitie voor 5881 veroordeelden de strafplaatsen werden aangewezen, namelijk voor 1917 personen die tot dwangarbeid in den ketting, voor 3859 die tot dwangarbeid buiten den ketting en voor 2 die tot kruiwagenstraf verwezen waren, benevens voor 103 veroordeelde vrouwen. In 1879 bedroeg het aantal strafplaats-aanwijzingen 5994 en in 1880 5804. De mannen werden gezonden naar de reserve-korpsen voor Atjeh te Batavia, Soerabaija en Padang, en voorts naar Samarang, Onrust en de Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo; de vrouwen, behoudens enkele uitzonderingen, naar Banjoewangi. Van 361 veroordeelden werden in 1881 de strafplaatsen gewijzigd ten einde te voldoen aan aanvragen om werkkrachten in de gewesten Banka, Benkoelen, Palembang, Lampongsche districten, Sumatra's Oostkust, Timor, Ternate en Westerafdeeling van Borneo. Ook thans echter kon, door gebrek aan valiede dwangarbeiders, slechts ten deele aan alle aanvragen voldaan worden.

Van de in Atjeh gevangen genomen personen waren er bij het einde van 1881 nog 68 te Banjoewangi en 37 op Banka aanwezig. Van het door den gouverneur van Atjeh geopperde denkbeeld om sommigen hunner naar Atjeh terug te zenden is voorloopig afgezien, omdat de daarvan te duchten ontstemming der overblijvenden alligt tot moeijelijkheden zou kunnen aanleiding geven.

Gezondheidstoestand. Ten gevolge van gelijke oorzaken als in 't vorig verslag (blz. 60) werden vermeld, was ook in 1881 het ziekte- en sterftecijfer onder de gevangenen zeer groot. Volledige cijfers ten deze kunnen echter nog niet worden medegedeeld. (In 1880 stierven — zooals hooger is gezegd — 3318 veroordeelde en 699 praeventieve gevangenen.) Hier en daar, doch minder dan bij de veelal overvulde gevangenissen te vreezen was, eischte de in het najaar van 1881 op Java en Madura uitgebroken cholera-epidemie ook onder de gevangenen hare offers. Als voorzorg tegen overbrenging van de ziekte werd het vervoer van dwangarbeiders, uit plaatsen waar cholera heerschte naar plaatsen waar de ziekte nog niet was voorgekomen, verboden. In de gevangenissen zelve werd tijdens het heerschen van de epidemie toezigt gehouden op het zorgvuldig schoonhouden en ontsmetten van de lokalen, op het drinkwater, op den aard van den arbeid enz. De ziekten welke onder de gevangenen 't meest voorkwamen waren berriberri, koortsen, dysenterie, huiduitslag en beenwonden.

In de huisvesting der van Atjeh naar Batavia en Padang geëvacueerde dwangarbeiders (zie vorig verslag blz. 60/61) kwam geen verandering. Het nader onderzoek omtrent de vraag of het kettingkwartier te Batavia als ongezond is aan te merken, heeft tot eene bevestigende beantwoording geleid, zoodat besloten is naar een gunstiger gelegen terrein om te zien.

Voeding. Omtrent de voeding der gevangenen werden slechts hier en daar klagten vernomen, welke echter geen aanleiding gaven om ontbinding van de met de aannemers der voedingsmiddelen gesloten contracten te vorderen. Ten einde zooveel mogelijk levering van slechte waren te voorkomen, laat men, overal waar dit mogelijk is, den aannemer het eten in of nabij de gevangenis bereiden. Bij de inlandsche gevangenis te Samarang wordt daartoe eene keuken aangebouwd. Aangezien een groot gedeelte der contracten voor de levering van voeding enz. aan de gevangenen op en buiten Java bij het einde van 1881 afliep, zijn voor de jaren 1882-1887, na voorafgaande aanbesteding op herziene voorwaarden, nieuwe aannemingscontracten tot stand gekomen. Bijzonderheden omtrent de bedongen prijzen zijn niet gemeld.

Voor de naar Atjeh bestemde dwangarbeiders, die — zooals bekend is — thans nog alleen te Batavia, Soerabaija en Padang worden aangehouden, bleef in 1881 voor 't laatst gehandhaafd het in 1875 toegestane buitengewone voedingstarief. Met 1°. Januarij jl. is namelijk die tijdelijke maatregel ingetrokken uit overweging dat in Atjeh niet meer zulke zware diensten als vroeger van de dwangarbeiders gevorderd worden, en men ook, nu de behoefte in Atjeh minder is geworden, voortaan zich er toe bepalen kan om alleen de krachtigsten derwaarts te zenden. De maandelijksche toevoer, die voor 1881 op 200 was bepaald, is voor 1882 tot 170 verminderd.

Arbeid. De sinds 1879 genomen proef, om in de centrale gevangenis voor Europeanen en met dezen gelijkgestelden te Samarang de veroordeelden uitsluitend bezig te houden met het vervaardigen van kleederen voor het leger, blijft goed voldoen. Daarentegen is men er nog niet in geslaagd om geschikt werk te vinden voor de veroordeelden in de civiele en militaire gevangenis te Weltevreden.

Omtrent het benuttigen van de werkkrachten der dwangarbeiders zijn de berigten over 1881 in hoofdzaak gelijkluidend met de mededeelingen in vorige verslagen.

De tot gevangenisstraf veroordeelden werden hoofdzakelijk gebezigd tot het schoonhouden van de gevangenissen; hier en daar hielden zij zich onledig met het vlechten van manden en hoeden, het maken van touw en het kappen van steenen, tot welken arbeid ook aan de praeventieve gevangenen gelegenheid werd gegeven voor zooveel zij daartoe genegen waren.

Personeel. Over het personeel bij de gevangenissen werden meermalen klagten ontvangen. Op een zestal plaatsen moesten òf de cipier, òf de mandoors die het opzigt hadden over de gestraften, wegens wangedrag of pligtverzuim ontslagen worden. Over het algemeen werd het slechte gehalte toegeschreven aan de geringe bezoldiging, vooral in fabriekstreken, waar de loonen bij particulieren veel hooger zijn dan die welke het gevangenispersoneel geniet. In den laatsten tijd is hier en daar de bezoldiging verbeterd. Bij vele gevangenissen blijven cipiers ontbreken, en wordt de cipiersdienst waargenomen door andere beambten, daartoe door de hoofden van gewestelijk bestuur aangewezen.

Met 1 Januarij 1882 zijn de gevangenissen in Atjeh onder civiel beheer gebragt. Het beheer over de dwangarbeiders aldaar bleef echter aan militair personeel opgedragen overeenkomstig de in 't vorig verslag (blz. 62) vermelde regeling. Zoolang de groote massa der veroordeelden er nog steeds bij militaire inrigtingen benoodigd is, schijnt het niet wenschelijk in die regeling verandering te brengen.

Orde en tucht. In het afgeloopen jaar lieten orde en tucht slechts op een paar plaatsen te wenschen over. Zoo deden te Japara een groot aantal gevangenen eene poging tot gewelddadige ontvlugting, die echter mislukte door de flinke houding van den cipier, ondersteund door het wachtdoend personeel. Te Rangkas Betoeng (Bantam) overweldigden 37 gevangenen den cipier en ontvlugtten, doch werden voor het meerendeel later gevat. Op dezelfde plaats ontsnapten 8 gevangenen nadat zij een mandoor hadden omgekocht. Te Pandeglang (Bantam) wisten 5 gevangenen zich door middel van braak de vrijheid te verschaffen.

Naar aanleiding van het in 't vorig verslag bedoelde onderzoek, door den inspecteur van het gevangeniswezen in Atjeh ingesteld, was o. a. de bestendiging aangeprezen van de speciale disciplinaire straffen — de beugel met lange ketting en de kogelketting — die aldaar op onwillige dwangarbeiders werden toegepast. Met den prokureur-generaal bij het Hooggeregtshof was de Indische Regering echter van gevoelen dat de toestand in Groot-Atjeh geen grond meer opleverde om de bedoelde exceptioneele tuchtmiddelen — hoe weinig kwellend ze ook door de autoriteiten werden voorgesteld — langer te handhaven. Mitsdien werd last gegeven om voortaan ten aanzien van de gevangenen in Groot-Atjeh geen andere disciplinaire straffen toe te passen dan de wettelijk erkende (art. 52 van het reglement van orde en tucht in Indisch Staatsblad 1871 n°. 78). Intusschen zou de straf van eenzame opsluiting, zoolang de benoodigde cellen niet aanwezig waren, door blok-arrest mogen vervangen worden.

Vermits voorts nog was gebleken dat vele der in Atjeh aangekomen veroordeelden in den ketting er werden aangetroffen zonder ketting, — eene omstandigheid die ten deele veroorzaakt werd door de bepaling dat bij zware transporten de ketting tijdelijk kon afgenomen worden, — is bevolen dat zorgvuldig tegen ontduiking van die straf zou worden gewaakt, doch tevens bepaald dat, indien de arbeid zulks vordert, zonder speciale magtiging, aan veroordeelden in den ketting de halsbanden kunnen worden afgenomen.

In den toestand van de gevangenissen en de verblijven voor dwangarbeiders in Atjeh — een onderwerp dat in 't laatst van 1881 ook dezerzijds bij de Indische Regering ter sprake werd gebragt — komt geleidelijk verbetering. Op blz. 57 en 58 is reeds gemeld dat eene nieuwe gevangenis te Olehleh gereed is, en dat er twee, te Kotta Radja (Gedah) en Anagaloeng, in aanbouw zijn; voorts zal in 1883 ook eene gevangenis te Toengkoep onderhanden worden genomen. Uit een rapport van den gouverneur van Atjeh en onderhoorigheden van Maart jl. blijkt overigens nog dat in het zoogenaamde kettinggangers-kwartier te Penditi cellen zijn gebouwd, die thans voltooid en in gebruik gesteld zijn. Andere gevangenissen achtte de gouverneur voorloopig niet noodig.

Het in de Staten-Generaal ter sprake gekomen zoogenaamde berri-berri-hok te Kotta Radja [1]), dat thans verdwenen is, bevond zich binnen het dwangarbeiders-kwartier. Het verkreeg dien naam — eigenlijk heette het de » civiele gevangenis" — vermoedelijk als zinspeling op den ongunstigen gezondheidstoestand die in het lokaal heerschte. Het was een tamelijk groot vierkant gebouw, van buiten bestaande uit eene omwanding van peloepoe (geklopte bamboe); aan den binnenkant was eene sterke palisadeering en daarop een beschot van stevige planken aangebragt alsmede een dergelijke zoldering. Het geheel was afgesloten door eene sterke deur. Gelegenheid om licht en lucht door te laten bestond niet, en zij die er in waren opgenomen werden bovendien allen in het blok gesloten, hetzij alleen met de voeten, hetzij volgens sommigen met handen en voeten. Nadat reeds sedert October 1880 van deze opsluitingsplaats geen gebruik meer gemaakt was, is in den aanvang van 1882 het gebouw, dat op invallen stond, geheel opgeruimd.

Omtrent de te Banjoewangi en op Banka aangehouden Atjehers (zie de vorige bladzijde) kan worden aangeteekend dat zij die zich te Banjoewangi bevinden geen aanleiding tot klagten geven en het denkbeeld van terugkeer naar Atjeh geheel schijnen te hebben opgegeven. Hetzelfde was niet het geval met hen die op Banka gevangen werden gehouden, zoodat besloten werd ook hen naar Banjoewangi over te brengen. Toen in Mei jl. aan dit besluit uitvoering zou worden gegeven, hebben bedoelde Atjehers zich daartegen met geweld verzet, waarvan het gevolg was dat er in de gevangenis te Muntok een gevecht ontstond, waarbij vier hunner werden gewond, twee zelfs gevaarlijk. Verder bekwamen van de militaire magt, die als voorzorgsmaatregel in de gevangenis tegenwoordig was, een officier en drie minderen ligte verwondingen. Na dit voorgevallene, waardoor het vervoer naar Banjoewangi toen niet kon plaats hebben, hebben de gevangenen zich rustig gedragen.

Stelsel van dwangarbeid. Zooals reeds in 't vorig verslag (blz. 62) is medegedeeld, is in 1881, vooralsnog alleen te Soerabaija, de hand geslagen aan de voorbereidende maatregelen (oprigting der vereischte gebouwen) voor de invoering van het nieuwe stelsel van dwangarbeid. Behalve drie depôts (te Batavia, Samarang en Soerabaija) zullen noodig zijn twee centrale strafinrigtingen: één voor de mannelijke en één voor de vrouwelijke veroordeelden tot dwangarbeid. Van het denkbeeld om het nieuwe stelsel niet tot de vrouwelijke veroordeelden uit te strekken, en deze dus op den tegenwoordigen voet vooreerst nog te Banjoewangi vereenigd te laten, is door de Indische Regering afgezien. En daar de aanvankelijke keuze van Samarang voor de vestiging der nieuwe strafinrigting voor vrouwen bij nadere overweging minder gewenscht is voorgekomen, wordt thans naar een aan den spoorweg gelegen terrein in eene gezondere streek (bijv. in de Preanger regentschappen) omgezien. Met de verbouwing van de citadel Prins Hendrik te Soerabaija tot centrale strafinrigting voor mannen wordt, ingevolge een Indisch besluit van 8 April jl., een begin gemaakt. Het oorspronkelijke ontwerp voor deze verbouwing is omgewerkt moeten worden, omdat van de zijde der militaire autoriteit bezwaar is gerezen tegen het afstaan van eenige in dat project begrepen buitenwerken. Dientengevolge kan slechts het hoofdwerk voor penitentiaire inrigting bestemd worden, en daar nu o. a. de cellen zullen moeten aangebragt worden in de bastions, zijn de kosten van verbouwing geraamd op f 94 996, in stede van op f 50 000 zooals vroeger. De voor depôtplaats benoodigde lokaliteit is alleen te Batavia nog niet verkregen, omdat, zooals reeds op de vorige bladzijde is gezegd, het bestaande kettingkwartier, dat men er voor dacht te kunnen herbouwen, wegens ongezondheid is afgekeurd. In of nabij Batavia zal dus een depôt moeten worden gebouwd, maar een gunstig gelegen terrein heeft men nog niet op het oog. Een aanvankelijk aangewezen emplacement te Pegangsaän (buiten Batavia) werd bij nader onderzoek minder geschikt geoordeeld. Ingevolge eene magtiging van Novem-

[1]) **Handelingen Eerste Kamer zitting 1881/82, blz. 50.**

ber 1881 is in den aanvang van 1882 de bouw van het depôt te Samarang onderhanden genomen. De kosten zijn begroot op f 261 155, waaronder f 22 420 voor het ophoogen van een gedeelte van het terrein waarop de gebouwen moeten komen te staan. Te Soerabaija, waar het werk reeds in 1881 begonnen is, kunnen bestaande gevangenis-gebouwen voor gemeld doel benuttigd worden (verg. blz. 57). De kosten dezer verbouwing zijn geraamd op f 23 751. Elk der beide depôts is berekend op de huisvesting van 600 man.

Met het ontwerpen van de regelingen tot uitvoering van de concept-verordening, die de grondslag is van het nieuwe stelsel, wordt in Indie voortgegaan.

§ 6. *Militair regt en militaire regtspraak.*

Bij Indisch Staatsblad 1881 n°. 257 en 1882 n°. 31 zijn de noodige voorzieningen getroffen voor het geval dat in Atjeh en in Amboina de auditeur-militair bij den krijgsraad tijdelijk verhinderd is om zijne functien waar te nemen.

Bij den Raad van State zijn aanhangig gemaakt twee ontwerpen van Koninklijk besluit tot wijziging van het crimineel wetboek voor het krijgsvolk te lande en tot wijziging van het reglement van krijgstucht. Behoudens de voor Indie noodige afwijkingen zijn die ontwerpen in overeenstemming met de Nederlandsche wetten van 14 November 1879 (Nederlandsch Staatsblad n°s. 191 en 192).

§ 7. *Gewestelijke en plaatselijke verordeningen.*

Meestal hebben de gewestelijke en plaatselijke verordeningen betrekking op gewone onderwerpen van politie, zoodat zij in het Koloniaal Verslag geen bijzondere vermelding behoeven. Voor zooveel het afgeloopen jaar betreft, maken enkele verordeningen hierop eene uitzondering, zooals: die op den van regeringswege door premien aangemoedigden invoer van buffels in de residentie Bantam (Javasche Courant 1881 n°. 76); — die tot tegengang van het overklimmen en ondergraven van paggers, van bestuurswege ter beteugeling van de veeziekte in de residentie Cheribon aangelegd (Javasche Courant 1881 n°. 49); — en die op het in de vaart brengen van schepen in de wateren der afdeeling Groot-Atjeh (Javasche Courant 1881 n°. 81). Deze laatste politie-verordening strekte ter vergemakkelijking van het toezigt op vaartuigen van particulieren en ter bestrijding van kustroof.

Bij ordonnancie van 6 Februarij 1882 (Indisch Staatsblad n°. 62) is het bestaande reglement op den dienst der brandspuiten te Menado, dat niet meer aan de behoefte voldeed, ingetrokken met het doel om de vaststelling van zoodanig reglement aan het hoofd van gewestelijk bestuur over te laten, daar het hier een onderwerp geldt waarbij niet het algemeen belang maar slechts de bijzondere huishouding van één gewest of van ééne plaats betrokken is. Om dezelfde reden en met hetzelfde doel werd bij ordonnancie van 4 April 1882 (Indisch Staatsblad n°. 104) de instructie voor de rooimeesters te Batavia, Samarang en Soerabaija buiten werking gesteld.

§ 8. *Bijzondere regten.*

Regt van verblijf. Het aantal Europeanen en oostersche vreemdelingen, aan wie gedurende het afgeloopen jaar vergunning tot vestiging in Nederlandsch Indie werd verleend, blijkt uit de volgende opgaaf.

LANDAARD DER PERSONEN.	Vergunningen verleend door:	
	den Gouverneur-Generaal.	de hoogste gewestelijke gezaghebbers buiten Java en Madura.
Nederlanders	51	9
Italianen	1	"
Denen	1	"
Franschen	6	"
Duitschers	20	1
Engelschen	7	"
Belgen	2	"
Amerikanen	3	"
Chinezen	2837	348
Arabieren	285	29
Andere vreemde oosterlingen	45	82

Aan één Europeaan en twee Arabieren werd de vergunning tot inwoning in Nederlandsch Indie geweigerd, omdat zij geoordeeld werden geen genoegzame middelen van bestaan te hebben, noch die door werkzaamheid te kunnen verkrijgen. Nadat voor eerstgenoemde dit beletsel was opgeheven, werd hem later nog vergunning tot inwoning verleend. Aan een anderen Europeaan, die eveneens geen bekend middel van bestaan had, werd in November 1881 de verlenging van de hem verstrekte toelatingskaart geweigerd met last om Nederlandsch Indie te verlaten.

Omtrent de in 1881 verleende vergunningen tot reizen in Nederlandsch Indie of in bepaalde gewesten aldaar zijn de ontvangen opgaven niet volledig, in zoover niet blijkt hoeveel vergunningen van dien aard verkregen werden van hoofden van gewestelijk bestuur. Door den Gouverneur-Generaal werden er 8 verleend, waarvan 2 enkel voor Java en 1 uitsluitend voor de gouvernementslanden van Celebes benevens de residentien Menado, Amboina, Ternate en Timor. Het in 't vorig verslag (blz. 63) besproken Koninklijk besluit dd. 25 Augustus 1881 n°. 20, houdende nieuwe bepalingen omtrent dit onderwerp, is in November 1881 (Indisch Staatsblad n°. 226) in Indie afgekondigd.

De toepassing van de bepalingen der ordonnancie van 6 Junij 1866 (Indisch Staatsblad n°. 57), betreffende de vestiging van vreemde oosterlingen in wijken, leverde eenige moeijelijkheden op. De resident der Preanger regentschappen meende de verwijdering van de in die residentie verblijf houdende Arabieren te moeten gelasten, op grond dat aldaar geen wijken voor dezen landaard waren aangewezen, en zij niet in de termen vielen van art. 3 der aangehaalde verordening, waarbij de hoofden van gewestelijk bestuur bevoegd zijn verklaard om aan vreemde oosterlingen in het belang van landbouw en nijverheid of van 's lands pachten en openbare werken te vergunnen zich tot wederopzeggens toe neder te zetten op plaatsen waar geen wijken voor hun landaard bestaan. Ofschoon de Indische Regering het om staatkundige redenen niet raadzaam oordeelde in de Preanger regentschappen wijken voor Arabieren aan te wijzen, meende zij de overigens wettige toepassing van de aangehaalde voorschriften in het belang der betrokken personen te moeten temperen, door te bepalen dat de Arabieren die reeds acht jaren of langer in gemelde residentie hadden vertoefd en niet als voor de rust gevaarlijk konden worden aangemerkt, hun verblijf tot wederopzeggens zouden mogen verlengen, en dat de verwijdering van de overigen op geleidelijke wijze zou moeten geschieden. Ook in Japara had het hoofd van gewestelijk bestuur ten aanzien van eenige Arabieren en Mooren of Klingalezen in gelijken zin als zijn ambtgenoot in de Preanger gehandeld. De oplossing der kwestie was daar echter gemakkelijker, vermits op de bedoelde vreemde oosterlingen eenvoudig kon worden toegepast het voorschrift van art. 6 2de lid der aangehaalde verordening en derhalve aan de buiten de wijken gevestigden de verpligting werd opgelegd om hunne woonplaats naar een der aangewezen wijken over te brengen.

Van de bevoegdheid, den Gouverneur-Generaal verleend bij art. 47 van het Regeringsreglement, werd in het afgeloopen jaar gebruik gemaakt ten aanzien van de deelnemers aan het te Palembang ontdekt komplot, en van een zoogenaamden »mardijker" op Timor, die allen, in het belang der openbare rust en orde, naar andere gedeelten van den Indischen Archipel werden gerelegeerd (verg. blz. 11 en 25/26 hiervóór). Krachtens hetzelfde artikel werd voorts aan een Maleijer in de afdeeling Padang Lawas (Sumatra's Westkust) eene andere afdeeling van hetzelfde gewest tot verblijfplaats aangewezen (verg. blz. 8). Aan twee inboorlingen van de residentie Westerafdeeling van Borneo, aan wie door de panembahans van Sintang en Sanggouw het verder verblijf in hun gebied was ontzegd, wees de Indische Regering elders een ballingsoord aan (verg. blz. 17). Daarentegen kregen drie ballingen uit Landakh, in laatstgenoemd gewest, en één van de Aroë-eilanden vergunning om naar hun geboorteland terug te keeren, terwijl vier andere verzoeken van gelijken aard werden afgewezen. Overigens werd in vier gevallen verandering gebragt in de oorspronkelijk aangewezen verblijfplaats.

De Indische Regering heeft gemeend een onderzoek te moeten instellen naar het aantal en het gehalte der in de binnenlanden van Java gevestigde Europeanen, ook met het oog op de verhouding waarin zij tot de inlandsche

bevolking verkeeren, ten einde na te gaan of de bestaande bepalingen op de toelating en vestiging in Nederlandsch Indie (Indisch Staatsblad 1872 nos. 38 en 39) ook wijziging of aanvulling behoefden. De uitkomsten van dat onderzoek zijn in zooverre bevredigend te noemen, dat verreweg de meeste in de binnenlanden verblijvende Europeanen voldoende middelen van bestaan bezitten en zich volstrekt niet in eene minder gewenschte verhouding tot het bestuur of tot de inlandsche bevolking bevinden. Er zijn evenwel hier en daar enkele Europeanen gevestigd, wier middelen van bestaan even twijfelachtig zijn als hunne moraliteit, en de aanwezigheid van zulke lieden zou, naar vermeend werd, wel eens aanleiding kunnen geven tot stoornis der goede orde, ofschoon dan ook tot nu toe daarvan niets gebleken is. Eene verscherping van de bepalingen omtrent het verblijf en de vestiging in Nederlandsch Indie werd door de Indische Regering niet verlangd, maar daarentegen meende zij het voorbehoud te moeten maken dat zij welligt te eenigertijd genoopt zou zijn tot een ruimer gebruik van de haar bij het Regeringsreglement toegekende bevoegdheid tot verwijdering of interneering van gevaarlijk geachte individuen. Daarbij stelde zij voor strafbepalingen in het leven te roepen tegen hen die den eenmaal gegeven last tot verwijdering uit Nederlandsch Indie niet opvolgden of zich later, in strijd met dat bevel, weder in Indie of in het hun ontzegde gedeelte daarvan zouden willen vestigen. Eindelijk verlangde de Indische Regering speciale bepalingen ten aanzien van buiten Nederlandsch Indie geboren Europesche militairen, in dier voege dat zij in den regel in Nederland zouden worden afgedankt, en daardoor niet meer, zooals thans (zie de eerste alinea van art. 105 van het Regeringsreglement), de bevoegdheid zouden bezitten om zonder schriftelijke vergunning in Indie te blijven wonen. Hierop is aan den Gouverneur-Generaal in hoofdzaak te kennen gegeven dat de Indische Regering geen autorisatie van het Opperbestuur behoeft om, wanneer zij dit noodig oordeelt, mits binnen de grenzen en onder de voorwaarden door de wet gesteld, een ruimer gebruik te maken van de bevoegdheid haar bij de artt. 45–47 van het Regeringsreglement toegekend, en dat zelfs zulk eene uitdrukkelijk verleende bevoegdheid de *verpligting* met zich brengt om haar toe te passen zoo dikwijls het geval zich voordoet waarvoor zij is toegekend. Strafbepalingen voor het door de Indische Regering gestelde geval, dat namelijk iemand zich niet stoorde aan den gegeven last om zich uit Nederlandsch Indie of uit een bepaaldelijk aangewezen gedeelte te verwijderen, worden niet alleen onnoodig geacht omdat ongetwijfeld de Regering de naleving van zoodanige bevelen des noods met behulp van den sterken arm mag doen verzekeren, maar ook schadelijk, in zoover zij aanleiding konden geven tot het vermoeden dat de Regering zelve niet overtuigd was van hare bevoegdheid om de volgens de aangehaalde artikelen gegeven bevelen te doen ten uitvoer leggen en te doen handhaven. Wat het voorstel aangaande de wijze van afdanking der Europesche militairen betreft, werd geoordeeld dat het niet aanging deze lieden, althans voor zoover zij van Nederlandschen oorsprong zijn, bij de verband-akte afstand te laten doen van de bevoegdheid welke art. 105 van het Regeringsreglement, ook blijkens de laatste alinea van dit artikel, heeft willen verleenen. Maar aangezien de Regering aan den anderen kant niet verpligt is den militair in Indie te houden totdat zijne dienstverbindtenis verstreken is, werd aan den Gouverneur-Generaal opgemerkt dat hij de magt heeft om zoodanige militairen, die men in aanmerking zou willen brengen voor niet-eervol ontslag uit den dienst en wier verblijf in Indie niet raadzaam wordt geacht, tijdig naar Nederland op te zenden opdat ze hier te lande zouden kunnen worden ontslagen.

Drukpers. Tegen den gewezen uitgever en redacteur van » de Oostpost " te Pasoeroean, E. L. A. VAN DEN GHEIJN, alsmede tegen den drukker en uitgever van het te Samarang verschijnend dagblad » de Locomotief ", TH. GATSONIDES, werden wegens overtreding van het drukpersreglement (Indisch Staatsblad 1856 n°. 74) vervolgingen ingesteld. Beiden werden vrijgesproken. Een particulier te Ambarawa, G. E. VAN LEEUWEN, werd daarentegen schuldig verklaard aan laster door middel van een verkocht en verspreid drukwerk, en, met aanneming van verzachtende omstandigheden, veroordeeld tot acht dagen gevangenisstraf. Aan zekeren E. BERKHOLTZ, die tegen een tweetal personen eenige beleedigende artikelen in de » Locomotief " en in het » Soerabaijasch Handelsblad " geschreven had, werd wegens laster één maand gevangenisstraf opgelegd (Indisch Weekblad van het regt n°. 930). Van drie andere in 1881 tot veroordeeling geleid hebbende drukpersvervolgingen, namelijk tegen den hoofdredacteur van de » Locomotief " P. A. DAUM, tegen den redacteur van het » Padangsch Handelsblad " H. VERLEYE en tegen A. SNACKEY, als schrijver van eene correspondentie in laatstgemelde courant, is reeds in 't vorig verslag melding gemaakt. Omtrent de beide laatste veroordeelingen zie men nos. 957 en 936 van het Indisch Weekblad van het regt. Onlangs werden nog andere maatregelen ten opzigte van het Padangsch Handelsblad noodig geacht. Bij besluit van 4 Mei jl. n°. 8 heeft namelijk de Gouverneur-Generaal, met toepassing van art. 5, 2de lid, van het drukpersreglement, aan de uitgevers van dat blad, de firma KLITSCH & HOLTZAPPEL te Padang, de uitoefening van de beroepen van drukker en uitgever van drukwerken ontzegd en gelast dat het gebouw, waar die beroepen door hen te Padang worden uitgeoefend, zou worden gesloten. Aanleiding tot dezen maatregel werd gevonden in verscheidene in meergemelde courant opgenomen artikelen van S. E. W. ROORDA VAN EYSINGA te Genève, die de doorgaande strekking hadden om bij de Indische lezers haat en verachting tegen Nederland en het Nederlandsche volk alsmede tegen de Wetgevende Magt en de Regering te doen ontstaan. Hetzelfde besluit droeg den prokureur-generaal de vervolging op van de personen die voor de gewraakte artikelen verantwoordelijk moesten gesteld worden. De bevolen sluiting van het gebouw der drukkerij is, onder dagteekening van 29 Junij jl., door de Indische Regering opgeheven nadat gebleken was dat genoemde firma de zich daarin bevindende persen enz. aan een anderen drukker had verkocht.

In Februarij 1882 werd de hoofdredacteur van het Bataviaasch Handelsblad, mr. J. A. HAAKMAN, schuldig verklaard aan smaad jegens een openbaar ligchaam en deswege tot eene geldboete veroordeeld, omdat hij in n°. 289 dier courant had geschreven dat het Hooggeregtshof in eene bepaald aangeduide strafzaak had regt gedaan niet volgens zijne bevinding en overtuiging, maar overeenkomstig het verlangen van een der dragers van het regeringsgezag (Indisch Weekblad van het regt n°. 972).

Auteursregt. De wet van 28 Junij 1881 (Nederlandsch Staatsblad n°. 124), tot betere regeling van het auteursregt in Nederland, is krachtens haren inhoud ook verbindend voor Nederlandsch Indie, waar tot dusver geenerlei erkenning van het auteursregt bestond. Ingevolge deze wet, in Indie onder dagteekening van 28 September 1881 (Indisch Staatsblad n°. 199) afgekondigd en den 1sten Januarij 1882 in werking getreden, zal tegen elke inbreuk op het hier te lande verworven auteursregt in Indie kunnen worden gewaakt en omgekeerd. De werken, waarop het auteursregt is voorbehouden, worden zoowel in de Staatscourant als in de Javasche Courant vermeld. In Indie moeten de werken worden ingezonden bij den directeur van justitie, op wien overigens de verpligtingen rusten die voor Nederland met betrekking tot deze wet aan het Departement van Justitie zijn opgedragen.

Pandelingschap. De verbodsbepalingen tegen het nemen van pandelingen werden gedurende het afgeloopen jaar in de onder 's Gouvernements regtstreeksch bestuur staande streken behoorlijk nageleefd.

§ 9. *Personen en instellingen met het regtswezen in verband.*

Praktizijns. De mutatien gedurende 1881 voorgevallen onder de in Nederlandsch Indie toegelaten advokaten tevens prokureurs (hoedanigen alleen gevestigd waren te Batavia, Samarang, Soerabaija en Padang) zijn gedeeltelijk reeds in 't vorig verslag vermeld. [1]) Ter aanvulling is nog alleen aan te teekenen dat van de te Batavia toegelatenen één overleed en één naar Soerabaija overging, welke laatste echter, kort daarna, op zijn verzoek weder te Batavia werd benoemd. Na het ontslag in Februarij 1881 van zijn ambtgenoot te Batavia bleef nog alleen te Soerabaija een niet-regtsgeleerde praktizijn uitsluitend als prokureur werkzaam.

Tolken. De overtuiging dat personen in 's lands dienst,

[1]) De daar vermelde overplaatsing van een praktizijn van Batavia naar Samarang had echter niet in het begin van 1881, maar reeds in December 1880 plaats gevonden.

doch niet als tolken bezoldigd, minder salaris voor vertolkingen behooren te genieten dan bij Indisch Staatsblad 1819 n°. 79 meer bepaaldelijk is vastgesteld voor personen die geen inkomen uit 's lands kas genieten, heeft geleid tot de vaststelling van een afzonderlijk tarief, waarbij aan bezoldigde personen een kleiner salaris wordt toegekend (Indisch Staatsblad 1882 n°. 35).

Notarissen. Een der notarissen werd in den loop van 1881 eervol uit zijne betrekking ontslagen, terwijl aan drie anderen buitenlandsch verlof werd verleend. In de nieuwe afdeeling Djombang (residentie Soerabaija) trad, krachtens de bestaande bepalingen, de adsistent-resident als notaris op, terwijl de functien van vendumeester bleven uitgeoefend door den notaris te Modjokerto. In den aanvang van 1882 (Indisch Staatsblad n°. 46) werd besloten om in de afdeeling Assahan (residentie Oostkust van Sumatra) het notariaat door een plaatselijk gevestigden ambtenaar te doen uitoefenen.

Door het Hooggeregtshof werd in raadkamer beslist dat het disciplinair toezigt over de notarissen is opgedragen aan de raden van justitie in het eerste en hoogste ressort. (Zie het tijdschrift »Het regt in Nederlandsch Indie", deel 36, blz 265).

Wees- en boedelkamers. Bij arrest van 6 April 1882, opgenomen in het Nederlandsch Weekblad van het regt dd. 18 Mei jl., heeft de Hooge Raad het beroep in cassatie verworpen, door de weeskamer te Batavia ingesteld tegen het op blz 64 van 't vorig verslag vermelde vonnis van het Geregtshof te Amsterdam. Daardoor is uitgemaakt dat een in Nederlandsch Indie geboren minderjarige ophoudt tot de ingezetenen van Nederlandsch Indie te behooren, zoodra hij geraakt onder de voogdij van een in Nederland wonenden voogd, en dat dientengevolge de Indische weeskamer in zoodanig geval niet meer de toeziende voogdij uitoefent. Van deze beslissing is mededeeling gedaan aan de Indische Regering, met verzoek om te overwegen welke wijzigingen daardoor in de bepalingen van het Indisch Burgerlijk Wetboek en in de instructie voor de weeskamers gevorderd worden, ook ten einde laatstgemelde college's in gevallen als de bedoelde behoorlijk te dechargeeren. In afwachting van het tot stand komen van die wijzigingen zouden de weeskamers van instructien moeten worden voorzien om de belanghebbenden zooveel mogelijk tegen moeijelijkheden te vrijwaren.

Ten gevolge van de op blz. 54 hiervóór besproken reorganisatie van het regtswezen in het oostelijk gedeelte van den Nederlandsch-Indischen Archipel, waardoor de raden van justitie te Amboina en Banda zijn vervallen, zijn, op grond van art. 415 van het Indisch Burgerlijk Wetboek, de onder het ressort dier regtbanken behoorende wees- en boedelkamers opgeheven en hare functien overgegaan op de wees- en boedelkamer te Makasser, welke plaats als zetel aangewezen is van den eenigen raad van justitie die voortaan in het oostelijk gedeelte van den Archipel zal bestaan. Wegens de aanzienlijke uitbreiding van werkzaamheden, die het gevolg van dezen maatregel zal zijn, is het personeel van de wees- en boedelkamer te Makasser vermeerderd met één boekhouder en één bezoldigd inlandsch lid, benevens eenig minder personeel. Voorts zijn bij deze gelegenheid voor de verschillende weeskamers in Nederlandsch Indie de bezoldiging van het personeel en de overige uitgaven op nieuw geregeld, terwijl tevens, in verband met de gebleken moeijelijkheid om geschikte personen te vinden voor de betrekking van agent, is bepaald dat overal in Indie waar de weeskamers tot nu toe door twee agenten vertegenwoordigd werden daarvoor een enkel agent, doch op eene hoogere bezoldiging, in de plaats zal treden (Indisch Staatsblad 1882 n°. 74 en 74*a*). Verder is de bestaande handleiding voor de werkzaamheden der agenten gewijzigd en aangevuld, terwijl eindelijk de vereischte maatregelen zijn getroffen ter verzekering dat de onder de opgeheven weeskamers berustende gelden, goederen, boeken en papieren behoorlijk overgenomen en naar Makasser overgebragt worden.

De instructie voor de weeskamers is in October 1881 (Indisch Staatsblad n°. 220) niet onbelangrijk gewijzigd; onder anderen is eene zeer noodzakelijke verbetering gebragt in de bepalingen omtrent de verdeeling der gekweekte renten. Deze wijzigingen zijn voor een gedeelte in werking getreden met 1 Januarij 1882 en zullen voor een ander gedeelte — zie Indisch Staatsblad 1881 n°. 240 — eerst toepassing erlangen met 1 Januarij 1883. Bij n°. 221 van hetzelfde Staatsblad is in de voorschriften omtrent het beleggen van de gelden die door de weeskamers en andere instellingen beheerd worden eenige wijziging gebragt, met het doel om tot eene zoo juist mogelijke bepaling te geraken van de waarde der goederen waarop hypotheek wordt verleend.

Opgaven omtrent de in de laatste drie jaren door de weeskamers gekweekte en uitgekeerde renten vindt men in het volgende overzigt.

WEESKAMER TE:	Jaren.	Kapitalen waarover rente was uit te keeren:			Rente gedurende het beheerjaar door de weeskamers gekweekt *a*	Rente over het beheerjaar aan de geadministreerden te goed gedaan (in verhouding tot de gewonnen rente bij alle weeskamers te zamen), voor de jaren 1879, 1880 en 1881 achtereenvolgens bepaald op $6^1/_4$, 7 en $7^1/_4$ pct.
		Over *twaalf* maanden.	Over *negen*, *zes* en *drie* maanden, doch herleid naar den maatstaf van een *vol jaar*.	Te zamen.		
Batavia	1879	f 2 076 065	f 641 147	f 2 717 212	f 184 728	f 169 825
	1880	2 176 268	503 470	2 679 738	194 888	187 582
	1881	2 327 141	249 231	2 576 372	198 878	186 787
Samarang	1879	1 161 884	132 750	1 294 634	67 243	80 914
	1880	1 069 842	125 215	1 195 057	48 459	83 654
	1881	1 116 257	85 988	1 202 245	45 669	87 162
Soerabaija	1879	1 454 770	123 471	1 578 241	98 789	98 640
	1880	1 328 580	115 368	1 443 948	118 657	101 076
	1881	1 514 732	106 712	1 621 444	134 394	117 554
Padang	1879	171 867	3 953	175 820	13 859	10 988
	1880	156 051	2 352	158 403	14 045	11 088
	1881	124 192	10 368	134 560	13 648	9 755
Makasser	1879	64 483	21 823	86 306	13 385	5 394
	1880	167 009	2 258	169 267	20 894	11 849
	1881	156 402	7 818	164 220	19 387	11 905
Amboina	1879	123 897	8 087	131 984	8 175	8 249
	1880	130 978	6 415	137 393	10 157	9 617
	1881	58 636	10 596	69 232	10 188	5 019
Banda	1879	33 257	"	33 257	2 432	2 078
	1880	28 558	"	28 558	10 303	1 999
	1881	38 488	"	38 488	9 889	2 790
Te zamen	1879	f 5 086 223	f 931 231	f 6 017 454	f 388 611	f 376 088
	1880	5 057 286	755 078	5 812 364	417 403	406 865
	1881	5 335 848	470 713	5 806 561	432 053	420 972

a) Hierbij is op te merken dat elke weeskamer, die van een zustercollege kapitalen ter uitzetting ontvangt, de daarmede gekweekte rente verantwoordt als of die verkregen was van eigen kapitalen.

G. Algemeene Rekenkamer en Comptabiliteit.

§ 1. *Algemeene Rekenkamer.*

Ten aanzien van de zamenstelling van het college wordt aangeteekend dat een der in 1881 benoemde nieuwe leden, de heer W. F. H. Teupken, in 't laatst van December 1881 zich genoodzaakt zag wegens ziekte met verlof naar Nederland te vertrekken, waar hij in Maart jl. overleed. In zijne plaats werd bij Koninklijk besluit dd. 24 Maart 1882 n°. 15 tot lid benoemd de heer G. H. Boelhouwer, secretaris van het gouvernement van Sumatra's Westkust, die in April jl. zijne functien aanvaardde. In dezelfde maand vertrok het lid J. A. van Dorsser wegens ziekte met verlof naar Europa, waardoor het college op nieuw onvoltallig werd.

Gedeeltelijk in verband met de overwegingen waarvan in 't vorig verslag (blz. 65) sprake was, zijn door de Indische Regering voorstellen gedaan tot wijziging van eenige bepalingen der instructie voor de Indische Rekenkamer, vastgesteld bij Indisch Staatsblad 1875 n°. 24. Te dezer zake is eene voordragt aanhangig, waaromtrent door den Raad van State reeds advies is uitgebragt.

Dezelfde redenen die er, blijkens 't vorig verslag (blz. 65), toe leidden om het met gunstig gevolg afgelegde groot ambtenaars-examen niet langer als vereischte te stellen voor eene benoeming tot hoofdkommies bij de Rekenkamer, gelden ook voor den rang van referendaris bij dat college. Hoewel het ambt van referendaris in 1864 nog niet bij de Rekenkamer bestond, en derhalve niet van de bedoeling blijkt om alleen hen, die aan het groot ambtenaars-examen voldaan hebben, tot die betrekking te benoemen, is — om niet in strijd met de woorden der verordening een niet-geëxamineerde tot referendaris bij de Rekenkamer te benoemen — de staat, voorkomende in Indisch Staatsblad 1864 n°. 194, bij Koninklijk besluit dd. 22 April 1882 n°. 16 alsnog in dien zin gewijzigd, of liever verduidelijkt, dat niet langer referendarissen in 't algemeen, maar alleen referendarissen bij de verschillende takken van *bestuur* er onder vallen, eene omschrijving die de titularissen bij de Rekenkamer buitensluit.

Het voor 1881 van f 70 000 tot f 40 000 teruggebragt crediet voor tijdelijke uitbreiding van het bureau-personeel, in verband met den nog op te ruimen achterstand, is ook voor 1882 toegestaan en zal, naar het gevoelen der Rekenkamer, wel nimmer geheel gemist kunnen worden. De vóór die uitbreiding vastgestelde gewone formatie van het personeel — zie Indisch Staatsblad 1875 n°. 228 — acht men reeds lang niet meer geëvenredigd aan den toegenomen omvang van het werk, een noodwendig gevolg van de grootere bedragen die jaarlijks ten behoeve van den Indischen dienst als ontvangsten en uitgaven bij de begrooting worden verhandeld. Daarenboven hebben in de laatste jaren de maatregelen in het belang van den tegengang van de veeziekte in West-Java een merkbaren invloed uitgeoefend op het aantal vorderingen die aan het voorloopig onderzoek der Rekenkamer zijn onderworpen. Het aantal dier vorderingen, over 1875 nog geen 35 000, steeg in 1880 tot ruim 42 000 en vermeerderde dus in vijf jaren met meer dan 20 pct. In verband met een en ander is een gedeelte van het buitengewoon personeel langzamerhand bij het gewone ingesmolten om de loopende zaken af te doen, en kan slechts *een gedeelte* van het tijdelijk personeel gerekend worden voor de bijwerking van den achterstand beschikbaar te zijn. Desniettemin kwam in 1881 in die bijwerking een niet onbelangrijke vooruitgang. Wat de *ontvangsten* betreft kon bij het eind van dat jaar worden aangenomen dat er in de afdoening der verantwoordingen van het geldelijk beheer nog slechts een achterstand was van ongeveer twee jaren, en in de afdoening der verantwoordingen van het materieel beheer een achterstand van ongeveer één jaar. De achterstand in de examinatie van de *uitgaven* kon den 31sten December 1881 op minstens een half jaar worden gesteld. Den 9den Januarij 1882 beeindigde de Rekenkamer haar onderzoek betreffende de herziene Indische begrootingsrekening van 1873. Over den stand van het werk betreffende de latere begrootingsrekeningen zie men hoofdstuk M afd. I § 1.

§ 2. *Comptabiliteit.*

In den aanvang van 1882 is aan de Indische Regering nader berigt gevraagd omtrent de werking van de met 1874 ingevoerde nieuwe comptabiliteitsvoorschriften, meer in 't bijzonder wat betreft den daarvan te verwachten invloed op het tijdiger gereed komen van de jaarlijksche begrootingsrekeningen. Het antwoord op die aanschrijving wordt nog te gemoet gezien.

Nog in 1881 zijn door den Gouverneur-Generaal, ter voldoening aan art. 8 van het Koninklijk besluit dd. 27 Augustus 1880 n°. 19 (Indisch Staatsblad n°. 198), de voorgeschreven opgaven ingezonden betreffende zijne beslissing in al de gevallen waarin sprake is van het opleggen van vergoedingen aan ordonnateurs en hulpordonnateurs, alsmede aan hen die met de toepassing van de voorschriften nopens de landsontvangsten belast zijn, wegens aan den lande toegebragte schade over het eerste begrootingsjaar (1867) waarop het aangehaald Koninklijk besluit betrekking heeft. Verscheidene der tegen het beheer van de bedoelde landsdienaren door de Indische Rekenkamer gemaakte bedenkingen hebben tot terugstortingen in 's lands kas geleid. In de overige gevallen heeft de Gouverneur-Generaal in de gemaakte bedenkingen geen aanleiding kunnen vinden om, met toepassing van art. 2 van genoemd Koninklijk besluit, vergoeding op te leggen.

Ter vermijding van omslag en onzekerheid werd bij een Indisch besluit van 27 Mei 1881 (Bijblad op het Indisch Staatsblad n°. 3689), met wijziging in zoover van het in 1875 bepaalde, eene nieuwe regeling gemaakt betreffende de berekening van de geldelijke vergoeding, op te leggen aan koffij-inkooppakhuismeesters voor de hoeveelheden die zij te min uitleveren.

Ten einde belastingschuldigen die elders dan op de standplaats van een algemeenen ontvanger woonachtig zijn, meer algemeen dan tot nu toe het geval was, in de gelegenheid te stellen om hunne belasting, met namen de personeele belasting, het patentregt, de verponding en de belasting op paarden en rijtuigen, bij een in hunne nabijheid gevestigden ambtenaar af te dragen, is in September 1881 (Indisch Staatsblad n°. 195*a*) de reeds sedert 1856 (Indisch Staatsblad van dat jaar n°. 8) bestaande bevoegdheid van de hoofden van gewestelijk bestuur om dergelijke hulpontvangers aan te wijzen uitgebreid en is tevens de bepaling vervallen, krachtens welke die aanwijzing onder hunne verantwoordelijkheid plaats had.

H. Algemeen burgerlijk beheer.

Aan het hoofd van het departement van binnenlandsch bestuur werd in Maart jl. een nieuwe directeur gesteld. De heer mr. G. T. H. Henny, in 1876 als zoodanig opgetreden, vertrok namelijk wegens ziekte met verlof naar Europa en werd den 15den van genoemde maand vervangen door den heer D. Ples, tot dusver hoofdinspecteur voor de koffijcultuur.

Behalve de uitbreiding, sedert 1 Januarij jl., van de attributen van den directeur van justitie in verband met de tot stand gekomen regeling van het auteursregt voor Nederlandsch Indie (zie blz. 62) kwam in de taakverdeeling van de departementen van algemeen burgerlijk bestuur geen noemenswaardige verandering. Alleen is nog aan te teekenen dat, ingevolge de nieuwe in 't vorig verslag (blz. 211/212) besproken bepalingen omtrent de scheepsmeting, de bemoeijenis met deze aangelegenheid, waarin tot dusver ook het departement der marine plagt betrokken te worden, sedert 1 Maart 1882 (Indisch Staatsblad n°. 47) uitsluitend op den directeur van financien is overgegaan, die daarin wordt bijgestaan door den inspecteur, chef der administratie van de in- en uitvoerregten en accijnsen, en door de adjunct-inspecteurs dier middelen.

Op vereenvoudiging in de administratieve correspondentie blijft men in Indie bedacht. De goede uitkomsten, blijkens blz. 1 verkregen van de sedert Februarij 1881 in praktijk gebragte vereenvoudiging in de aanrakingen tusschen de departementen van algemeen bestuur en de algemeene secretarie, hebben de overtuiging geschonken dat, ook voor zooveel de aanrakingen betreft van de plaatselijke met de gewestelijke bureaux en van deze met de departementen van algemeen bestuur, nog veel verrigt kan worden wat werkelijk vermindering van werk zou te weeg brengen. Onnoodig is het echter geoordeeld om, gelijk indertijd door een der Indische adviseurs was aanbevolen (verg. o. a. het verslag van 1879 blz. 78), ter zake van

de dienstcorrespondentie als anderszins nadere uitvoerige voorschriften vast te stellen. Veeleer wordt het wenschelijk geacht dat de verschillende bureauchefs naar eigen ondervinding de vereenvoudigingen aanbrengen die zonder nadeel voor den dienst uitvoerbaar zijn. In dien zin zijn in het afgeloopen jaar aan de verschillende autoriteiten en collège's eenige wenken gegeven, die reeds nu tot alleszins bevredigende uitkomsten hebben geleid.

Met het oog op de nog zeer talrijke mutatien onder de landsdienaren tengevolge van overplaatsingen heeft de Indische Regering, met herinnering aan vroegere aanschrijvingen ter zake (verg. o. a. het verslag van 1879 blz. 78), in September 1881 aan de chefs der departementen van algemeen burgerlijk bestuur alsmede aan de kommandanten der land- en zeemagt nader van haar verlangen doen blijken dat bedoelde chefs van hunne bevoegdheid tot overplaatsing van landsdienaren toch vooral een spaarzaam en tevens zoo praktisch mogelijk gebruik zullen maken, wat dit laatste betreft o. a. door het vermijden van noodelooze standplaats-verwisselingen tusschen landsdienaren op Java en die in de buitenbezittingen.

Met het ordenen van het oude Indische archief hield zich ook in 1881 een daartoe tijdelijk aan de afdeeling statistiek ter algemeene secretarie toegevoegde hoofdambtenaar onledig. Uit alle oorden van Nederlandsch Indie, waar men wist of vermoedde dat officieele bescheiden, ouder dan 1816, aanwezig waren, zijn die stukken opgevraagd en aan de te Batavia bestaande verzameling toegevoegd, door welken maatregel het oude archief niet onbelangrijk is verrijkt en vergroot. Door het inrigten van doelmatige bergplaatsen, het stevig inbinden van ettelijke manuscripten, de behoorlijke rangschikking en nummering van bundels, enz. heeft het archief een ander en beter aanzien gekregen dan het vroeger had. Een door bedoelden ambtenaar bewerkte inventaris was bij den aanvang van 1882 ter perse.

J. Departement van binnenlandsch bestuur.

I. Gewestelijk en plaatselijk bestuur; politie.

§ 1. *Europeesch bestuur.*

Ten aanzien van de in 1881 uitgevaardigde maatregelen, houdende wijziging in de inrigting van het Europeesch bestuur in sommige gewesten, valt, na de in 't vorig verslag reeds opgenomen mededeelingen, slechts aan te teekenen: 1°. dat de in Maart 1881 tot stand gekomen definitieve bestuursorganisatie in Atjeh, ten gevolge waarvan de vaste formatie van het Europeesch besturend personeel in de buitenbezittingen werd uitgebreid [1]) met 1 gouverneur, 3 adsistent-residenten en 10 controleurs, eerst in 1882, na de afkondiging van de Indische begrooting voor dat jaar, tot wijziging van de bedoelde formatie geleid heeft, en 2°. dat de formatie in 1881 alleen wijziging onderging wat betreft de adsistent-residenten en controleurs; het getal der eersten werd uitgebreid met 1, in verband met de vorming van eene nieuwe afdeeling — Djombang — in Soerabaija (zie vorig verslag bz. 69), en dat der laatsten met 3, die — zooals mede reeds verleden jaar werd opgegeven — noodig waren voor de nieuwe contrôle-afdeeling Lengkong in de Preanger regentschappen en voor twee nieuwe onderafdeelingen in de residentie Sumatra's Oostkust, namelijk Laboean Deli (reeds vroeger in 't leven geroepen, maar tot dusver beheerd door een controleur boven de formatie) en Tandjong Djati (thans — zie lager § 4 — Timbang Langkat geheeten). Dientengevolge bedroeg op 31 December 1881 de formatie der adsistent-residenten op Java en Madura (met inbegrip van Bali en Lombok) 76, die der controleurs aldaar 101, en die der controleurs in de buitenbezittingen 118, tegen 75, 100 en 116 bij het eind van 1880.

1) Vóór Maart 1881, dus onder het bestuur van den gouverneur tevens militairen bevelhebber, waren in Atjeh in functie 1 adsistent-resident (te Kotta Radja), 10 controleurs en 1 adspirant-controleur. Drie dezer controleurs waren destijds (te Malaboe, Segli en Edi) als waarnemende adsistent-residenten aan het hoofd der toenmalige afdeelingen Westkust, Noordkust en Oostkust geplaatst, zoodat voor de onderafdeelingen slechts overbleven 7 controleurs en 1 adspirant-controleur. De feitelijke vermeerdering aan besturend civiel personeel door de nieuwe organisatie te weeg gebragt, bepaalt zich dus tot 2 adsistent-residenten, terwijl de adspirant-controleur vervallen is. De beide evenbedoelde plaatsen van adsistent-resident — te Malaboe (afdeeling Westkust) en Telok Semawé (afdeeling Noord- en oostkust) — worden echter voorshands nog door controleurs waargenomen. Met inbegrip van deze beide ambtenaren zijn er dus thans in Atjeh en onderhoorigheden eigenlijk werkzaam 1 adsistent-resident en 12 controleurs.

Bij het einde van 1881 waren alle vaste controleursposten bezet. In het gouvernement Celebes en onderhoorigheden was toen echter een der controleursplaatsen ingenomen door een adspirant-controleur, en omgekeerd in de residentie Sumatra's Oostkust een der adspirants-plaatsen door een controleur.

De formatie der adspirant-controleurs, — voor Java en Madura, met inbegrip van Bali en Lombok, bepaald op 48, en voor de buitenbezittingen op 25, — was toen mede voltallig.

Uit het volgende overzigt kan blijken hoeveel vaste controleursposten op gemeld tijdstip door controleurs der eerste en der tweede klasse waren bezet, en over hoeveel adspirant-controleurs in elk gewest werd beschikt.

GEWESTEN.	Controleurs 1ste klasse.	Controleurs 2de klasse.	Adspirant-controleurs.	Te zamen.
Java en Madura (met Bali en Lombok).				
Bantam	2	2	2	6
Batavia	"	"	1	1
Krawang	"	2	"	2
Preanger regentschappen	2	9	8	19
Cheribon	2	5	3	10
Tagal	1	4	2	7
Pekalongan	1	2	1	4
Samarang	3	5	4	12
Japara	2	2	1	5
Rembang	1	3	2	6
Soerabaija	2	7	4	13
Pasoeroean	4	6	3	13
Probolinggo	"	3	3	6
Bezoeki	2	3	2	7
Banjoewangi (met Bali en Lombok)	"	2	1	3
Banjoemas	1	2	4	7
Bagelen	2	2	2	6
Kadoe	1	2	1	4
Madioen	3	4	2	9
Kediri	3	3	1	7
Madura	"	1	1	2
In dienst	32	69	48	149
	101			
Gewone formatie	40	61	48	149
	101			
Buitenbezittingen (behalve Bali en Lombok).				
Sumatra's Westkust	17	15	4	36
Benkoelen	4	4	3	11
Lampongsche districten	4	2	2	8
Palembang	6	9	4	19
Sumatra's Oostkust	3	7	1	11
Riouw	2	2	1	5
Westerafdeeling van Borneo	3	6	3	12
Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo	6	4	"	10
Celebes en onderhoorigheden	2	9	4	15
Menado	2	a) 5	2	9
Amboina	2	3	1	6
Timor	"	1	"	1
In dienst	51	67	25	143
	118			
Gewone formatie	51	67	25	143
	118			

a) Hieronder 2 controleurs van het kader op Java en Madura, die in het belang van de koffijcultuur tijdelijk in de Minahassa waren gedetacheerd.

Daar nog steeds over een groot aantal controleurs moest worden beschikt voor buitengewone werkzaamheden in verband met de beteugeling van de veeziekte in West-Java, werden deze boven de formatie gevoerd en, even als in 1880, in hun gewonen werkkring tijdelijk vervangen door adspirant-controleurs die als controleurs der tweede klasse fungeerden, terwijl de daardoor opengevallen plaatsen van adspirant-controleurs tijdelijk werden vervuld door ambtenaren voor den burgerlijken dienst. Bovendien waren in de buitenbezittingen mede verschillende controleurs boven de formatie in dienst (ook met die in Atjeh was dit in 1881 nog het geval), terwijl er 2 tijdelijk als leeraar aan de landbouwschool te Buitenzorg waren werkzaam gesteld. In 't geheel waren dientengevolge, zooals de volgende opgaaf aanwijst, op 31 December 1881 38 controleurs boven de formatie in dienst.

WERKZAAM GESTELD:	Afkomstig van het kader voor Java en Madura.				Afkomstig van het kader voor de buitenbezittingen.			
	Controleurs 1ste kl.	Controleurs 2de kl.	Adspirant-controleurs.	Te zamen.	Controleurs 1ste kl.	Controleurs 2de kl.	Adspirant-controleurs.	Te zamen.
in West-Java (in verband met de maatregelen tot beteugeling van de veeziekte)	8	14	„	22	„	„	„	„
in Atjeh	1	1	„	2	4	4	„	8
ter Sumatra's Westkust	„	„	„	„	„	1	„	1
in Palembang (voor Djambi)	„	„	„	„	1	„	„	1
in de Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo	„	„	„	„	a) 1	„	„	1
in Ternate (voor Halmaheira)	„	„	„	„	1	„	„	1
als tijdelijk leeraar aan de landbouwschool te Buitenzorg	1	„	„	1	1	„	„	1
	10	15	„	25	8	5	„	13

a) Tijdelijk toegevoegd aan den kommandant van het maritiem station ter noord-oostkust van Borneo.

In overeenstemming met de toen geldende formatie is voor 1881, wat het gouvernement Sumatra's Westkust betreft (zie het staatje op de vorige bladzijde), slechts op 32 vaste controleursplaatsen gerekend, ofschoon er feitelijk 33 te vervullen waren. Uit dien hoofde bleef in het afgeloopen jaar in dat gewest 1 controleur boven de formatie in dienst. In 1882 is echter op diens standplaats en op die van de 10 controleurs in Atjeh organiek gerekend, terwijl toen ook (zie lager § 4) nog 2 controleurs en 1 adspirant-controleur zijn toegestaan ten behoeve van de residentien Pekalongan en Tagal. Daar echter in de residentie Amboina de aanstelling van 15 posthouders (zie mede § 4) 3 controleurs en 1 adspirant-controleur deed beschikbaar komen, behoefde de formatie der controleurs slechts te worden uitgebreid: op Java en Madura van 101 tot 103 en in de buitenbezittingen van 118 tot 126, terwijl het getal adspirant-controleurs, tot dusver 48 en 25, nader bepaald werd op 49 en 24 (Indisch Staatsblad 1882 nos. 51 en 37). In verband met een zeer recenten maatregel, de inkrimping namelijk van het aantal gewesten op Java door de zamenvoeging van de residentien Bezoeki en Banjoewangi, en de verheffing van de eilanden Bali en Lombok, tot dusver administratief tot Banjoewangi op Java behoord hebbende, tot eene zelfstandige residentie der buitenbezittingen, is het kader voor Java en Madura nu weder met 2 controleurs verminderd, met wie de formatie voor de buitenbezittingen is uitgebreid. De laatste is dientengevolge van 126 op 128 gebragt, terwijl het kader voor Java en Madura van 103 tot 101 is verminderd (Indisch Staatsblad 1882 n°. 124). In 1883 zal de formatie op nieuw wijziging ondergaan in verband onder anderen met de reeds op blz. 20 hiervóór vermelde plaatsing van een controleur op de Sangi- en Talaut-eilanden (residentie Menado), op wien nog bij de begrooting moet gerekend worden.

§ 2. *Inlandsch bestuur en politie.*

Verschillende districten en onderdistricten op Java kregen in 1881 en in het begin van 1882 eene andere indeeling, en van enkele werden de hoofdplaatsen verlegd; gedeeltelijk bleken die wijzigingen, waardoor de algemeene belangen werden gebaat, uitvoerbaar zonder uitbreiding van personeel. In Pekalongan werden 3, in Bezoeki 8 en in Japara 4 nieuwe onderdistricten ingesteld, en in Probolinggo werd een der onderdistricten tot district verheven, welk nieuw district, Tempeh genaamd, op zijne beurt in twee onderdistricten werd gesplitst. Daarentegen kwam in Pekalongan, als uitvloeisel van de nieuwe indeeling, het district Masin te vervallen door insmelting bij de districten Pekalongan en Batang. Verder werd in Tagal het district Lebaksioe uitgebreid met een der onderdistricten (op een paar dessa's na) van het district Boemiaijoe, en had in Kediri en Rembang tusschen enkele onderdistricten eene ruiling van gebied plaats. In Pekalongan, Bezoeki en Japara ging de maatregel gepaard met het ontslag van de aldaar bescheiden koffijmantri's (ten getale van 8, 14 en 13), daar het beter wordt geacht het dagelijksch inlandsch toezigt op de koffijcultuur door besturende ambtenaren te doen uitoefenen. Voor het toezigt op de waterverdeeling en voor de opneming en meting der velden werd echter in elk der beide laatstgenoemde gewesten, zoomede in Probolinggo, nog een mantri bij de waterleidingen in dienst gesteld. Voor zooveel de bovenbedoelde regelingen ten aanzien van het districtspersoneel of de districts-indeeling in het Staatsblad zijn opgenomen, kan verwezen worden voor de maatregelen ten opzigte van Pekalongan, Bezoeki en Japara naar Indisch Staatsblad 1882 nos. 51/52, 102/103, [1]) en 105/106, voor die nopens Probolinggo en Tagal naar nos. 15/16 en 53 van datzelfde Staatsblad, en voor eene verlegging van een paar onderdistricts-hoofdplaatsen in Rembang, Kediri en Cheribon naar Indisch Staasblad 1881 nos. 148 en 211, en 1882 n°. 79.

Geheele dan wel gedeeltelijke splitsing of vereeniging van dessa's had op Java weder in verschillende gewesten plaats. Numerieke opgaven ten deze zijn echter niet ontvangen [2]). In verscheidene gevallen waarin de meerderheid der dessabewoners met eene door de besturende ambtenaren wenschelijk geoordeelde verandering van dien aard geen genoegen nam, werd, overeenkomstig de bestaande voorschriften (Bijblad op het Indisch Staatsblad n°. 3398), de beslissing van den Gouverneur-Generaal ingeroepen. Het blijkt dat de Gouverneur-Generaal ten aanzien van 61

[1]) Bij de in 't Staatsblad opgenomen beschikking (dd. 4 April 1882) werd het getal onderdistricten in Bezoeki eigenlijk slechts met 7 vermeerderd, maar kort te voren, bij besluit van 7 Januarij, was reeds tot de instelling van een ander nieuw onderdistrict in dat gewest overgegaan, en was aan den aldaar in dienst gestelden adsistent-wedono de hooger bedoelde mantri bij de waterleidingen toegevoegd.

[2]) Omtrent het in 1880 op Java en Madura aanwezig getal inlandsche gemeenten zie men blz. 2 van dit verslag.

inlandsche gemeenten (in Bantam, Cheribon, Tagal, Samarang, Japara, Rembang, Soerabaija, Pasoeroean, Banjoemas, Kadoe en Madioen) zich met de gedane voorstellen vereenigde. In 58 gevallen leidde de hoogste uitspraak tot vereeniging, in de 3 overige tot splitsing van dessa's. De bepaling, dat de residenten elk halfjaar van de door hen ten deze genomen beschikkingen aan de Regering mededeeling moesten doen (art. 7 der bovenbedoelde voorschriften), is met 1 Januarij jl., ook ter besparing van schrijfwerk, ingetrokken.

Het denkbeeld betreffende eene reorganisatie van het politiepersoneel op Java en Madura bleef, met het oog op de voortduring van den abnormalen toestand waarop in 't vorig verslag (blz. 68) gewezen is, nog rusten. Met betrekking tot de boschpolitie, welke tot dusver een van de gewone politie afgescheiden korps uitmaakte, is intusschen zeer onlangs tot eene belangrijke hervorming besloten, hierin bestaande dat dit personeel (mantri's-boschpolitie en boschwachters) voortaan niet meer uitsluitend met de Europesche boschambtenaren te doen heeft, maar, als een schakel van de algemeene politie, regtstreeks onder de bevelen van het districtsbestuur staat. Behalve dat de houtvesters veelal een te uitgestrekt boschgebied te beheeren hebben om met vrucht het bewuste politiepersoneel te kunnen controleeren, bragt de tot hiertoe bestaande scheiding tusschen de gewone en de boschpolitie nog dit nadeelig gevolg te weeg dat de districts- en de onderdistrictshoofden, op wier medewerking uit den aard der zaak veel prijs is te stellen, zich in den regel voor het opsporen en tegengaan van boschdelicten weinig moeite gaven. Thans is hunne tusschenkomst verpligtend geworden. Men verwacht dat de maatregel ook gunstig zal werken op den ijver der mantri's-boschpolitie en boschwachters, wier opneming in het kader der ambtenaren bij het binnenlandsch bestuur hun meer kansen op verdere opklimming opent dan zij bij hun afzonderlijk korps hadden. De wijzigingen, welke de invoering van het nieuwe beginsel noodig maakte zoowel in de bepalingen betreffende de boschdelicten als in het boschreglement, werden vastgesteld bij Koninklijk besluit dd. 26 Januarij 1882 n°. 15 en bij de ordonnancie van 26 Mei 1882 (Indisch Staatsblad n°s. 148 en 149). De mantri's-boschpolitie zijn nu gehouden om van alle misdrijven en overtredingen, die door de rapporten der boschwachters of langs anderen weg te hunner kennis komen, ten spoedigste berigt te zenden aan het betrokken districts- of onderdistrictshoofd. Werden vroeger alleen de mantri's-boschpolitie door de residenten benoemd, thans is zulks ook voorgeschreven ten opzigte van de boschwachters, die tot hiertoe hunne aanstelling van de houtvesters ontvingen.

Vermeerdering van politiemiddelen werd in sommige gewesten van Java verkregen door de hooger vermelde instelling van nieuwe onderdistricten. Voorts werd te Malang in Pasoeroean, in verband met de toegenomen ontwikkeling dier afdeelingshoofdplaats, vooral wat het Europeesch element betreft, thans o. a. een Europeesch politiebeambte geplaatst met den titel van schout (zie Indisch Staatsblad 1882 n°. 11). Ook de politie ter hoofdplaats Bandjermasin in de Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo is o. a. met een zoodanigen schout versterkt (Indisch Staatsblad 1882 n°. 10).

Ten aanzien van de in sommige gewesten bestaande korpsen gewapende politiedienaren is slechts aan te teekenen dat eenige nadere beschikkingen werden genomen omtrent de korpsen in Atjeh en Palembang. De sterkte van het laatste korps werd ingekrompen van 233 tot 209 onderofficieren en minderen, en daarentegen het getal gewone politie-oppassers bij den resident en den adsistent-resident voor de politie eenigszins vermeerderd, een en ander omdat het gebleken was dat de bevolking ter hoofdplaats Palembang zich politioneele verrigtingen liever liet welgevallen van gewone politie-oppassers dan van de manschappen behoorende tot het op militairen voet ingerigte politiekorps. Voorts zijn zoowel voor de minderen als voor de gegradueerden twee klassen van bezoldiging aangenomen, ten einde een prikkel te geven tot goede dienstvervulling (Indisch Staatsblad 1882 n°. 49). Wat het korps in Groot-Atjeh betreft, bestaande uit 225 onderofficieren en minderen, daarvan zijn, ingevolge een Indisch besluit van 13 Julij 1881, 14 manschappen, bewapend met revolver en klewang, aangewezen om op de standplaatsen der besturende ambtenaren als bereden politie beschikbaar te zijn. Aan de niet-bereden politiedienaren zal, nevens de lans en klewang, een revolver in plaats van een voorlaadgeweer worden verstrekt. Bovendien zijn in Julij 1881 een 100tal Beaumontgeweren ter beschikking van den gouverneur gesteld om er bij wijze van proef een gedeelte van het korps mede te bewapenen. Van de uitkomsten dier proef zal het afhangen of het geheele korps met achterlaadgeweren zal worden gewapend. In het belang der verkrijging van personen van goed gehalte werd in Junij 1881 de gunstige bepaling gemaakt, dat zij die zich bij het korps laten aanwerven ook voor hunne gezinnen aanspraak hebben op overtogt voor rekening van den lande, niet alleen bij opzending naar Atjeh, maar ook bij vertrek van daar, na afloop van hunne dienstverbindtenis. Over de benuttiging van deze politiemagt in Groot-Atjeh is reeds gehandeld op blz. 5 hiervóór. Blijkens de mededeelingen op blz. 7 betreffende de afdeeling Westkust van Atjeh heeft ook de besturende ambtenaar in die afdeeling de beschikking over een detachement gewapende politiedienaren gekregen.

Ten slotte is met betrekking tot de inlandsche ambtenaren op Java en Madura nog aan te teekenen:

dat de tot dusver alleen aan de regenten en aan de op zich zelf staande patihs verleende vergunning, om voor dienstreizen binnen hun ressort kosteloos van de paardenposterij gebruik te maken, bij Indisch Staatsblad 1882 n°. 120 is uitgestrekt tot de niet op zich zelf staande patihs;

dat voortaan, ingevolge Indisch Staatsblad 1882 n°. 110, de patihs en de districtshoofden tot het afleggen van den eed bij de aanvaarding van hunne bediening niet meer naar de gewestelijke hoofdplaats zullen behoeven op te komen, maar, in bijzijn van den betrokken regent, den eed zullen kunnen afleggen ten overstaan van het hoofd van plaatselijk bestuur;

dat in 't laatst van 1880 aan de hoofden van gewestelijk bestuur is aanbevolen om bij de benoeming van inlandsche ambtenaren of bij het voordragen van dergelijke benoemingen zich niet uitsluitend te verlaten op de aanbevelingen van den betrokken regent, maar steeds den controleur der afdeeling te hooren of te doen hooren (Bijblad op het Indisch Staatsblad n°. 3626).

§ 3. *Bestuur over vreemde oosterlingen.*

Na de in 't vorig verslag vermelde kwamen geen nieuwe regelingen betreffende de zamenstelling of bezoldiging van het bestuur over de Chinezen tot stand. In Soerakarta is onlangs (Indisch Staatsblad 1882 n°. 112) het aantal plaatsen, waar Chinesche wijken zijn toegelaten, met een 8tal vermeerderd.

Gemis aan zamenwerking onder de tot verschillende landaarden behoorende leden van het bestuur der niet-Chinesche vreemde oosterlingen te Padang deed in November 1881 (Indisch Staatsblad n°. 236) besluiten om, in plaats van een kapitein en een luitenant der »overwalsche vreemdelingen", drie afzonderlijke hoofden onder den titel van luitenant aan te stellen: één over de Arabieren, één over de Klingalezen, en één over de Koringgi's en andere Voor-Indiërs. Deze hoofden zullen, evenals dit met de vroeger aangestelden het geval was, benoemd worden door den Gouverneur-Generaal, doch voortaan zal ieder van hen regtstreeks ondergeschikt zijn aan het hoofd van plaatselijk bestuur.

Te Banjoewangi zal een door den resident te benoemen wijkmeester als hoofd der Arabieren optreden, vermits hun aantal te gering werd geacht om langer bestuurd te worden door een hoofd van hoogeren rang (Indisch besluit dd. 3 November 1881 n°. 1). Voorts is bij een drietal latere beschikkingen (van December 1881 en Januarij en Februarij jl.) te Bezoeki en Samarang het afzonderlijk bestuur over de zoogenaamde Maleijers, en te Tagal dat over de Boeginezen opgeheven, met bepaling dat deze lieden voortaan zullen bestuurd worden door een aan het gewone inlandsch bestuur ondergeschikt kamponghoofd, door hen zelven in vereeniging met de overige bewoners hunner kampong te kiezen en door den resident te bevestigen.

§ 4. *Verdere aanteekeningen betreffende het bestuur en de politie in sommige gewesten.*

Met verwijzing voor zooveel noodig naar de mededee-

lingen in de §§ 1 en 2 dezer afdeeling, is te dezer plaatse nog het volgende te vermelden.

Tagal. Ten einde in het zuidelijk gedeelte der afdeeling Brebes eene betere behartiging der verschillende bestuursbelangen mogelijk te maken, is in Januarij 1882 het district Lebaksioe afgescheiden van de uitgestrekte en moeijelijk te bereizen contrôle-afdeeling Boemiaijoe en onder een afzonderlijken controleur geplaatst, wien Lebaksioe tot standplaats is aangewezen. De contrôle-afdeeling Boemiaijoe bestaat nu enkel uit de districten Salem en Boemiaijoe. Van dit laatste district werd bovendien nog een belangrijk gedeelte, nagenoeg het geheele onderdistrict Margasari, afgescheiden en bij Lebaksioe gevoegd. Zie Indisch Staatsblad 1882 nos. 51 en 53.

Pekalongan. Vooral in het belang van een beter toezigt op de koffijcultuur zijn uit de bergstreken van dit gewest, namelijk uit de districten Sawangan en Bandar-Goemiwang in het regentschap Pekalongan, en uit de districten Bandar-Sidaijoe en Kalisalak (dit laatste thans genaamd Bawang) in het regentschap Batang, in Januarij 1882 twee nieuwe contrôle-afdeelingen gevormd. De beide eerstgenoemde districten, tot dusver behoorende tot de contrôle-afdeelingen Pekalongan en Bandar, maken nu te zamen de nieuwe contrôle-afdeeling Paninggaran uit, terwijl de beide andere, tot hiertoe deel uitmakende van de contrôle-afdeelingen Batang en Keboemen (welke laatste voortaan Soebah heet), de contrôle-afdeeling Blado vormen. Daarentegen is de contrôle-afdeeling Bandar, waartoe, na de afscheiding van Bandar-Goemiwang, nog alleen de districten Wiradessa en Sragi bleven behooren, opgeheven. Deze beide districten zijn toegevoegd aan de contrôle-afdeeling Pekalongan. In verband daarmede heeft de controleur van Pekalongan de beschikking gekregen over een adspirant-controleur ter standplaats Wiradessa. Voor het geval dat dit in het belang van den dienst wenschelijk mogt blijken, is echter de resident bevoegd verklaard om den adspirant-controleur ter hoofdplaats Pekalongan en den controleur te Wiradessa verblijf te doen houden. De controleurs van Paninggaran en Blado zijn gevestigd op de standplaatsen van die namen. Zie overigens Indisch Staatsblad 1882 nos. 51 en 52.

Pasoeroean. Vermits de ondervinding geleerd had dat Sengon als standplaats van den controleur der gelijknamige afdeeling in de adsistent-residentie Bangil niet voldeed, is de standplaats van dien controleur in het afgeloopen jaar (Indisch Staatsblad 1881 n°. 181) naar de dessa Poerworedjo verlegd en tevens de naam van de contrôle-afdeeling Sengon veranderd in dien van Poerworedjo.

Bezoeki en Banjoewangi. Om de reeds op blz. 26 hiervóór vermelde reden is bij ordonnancie van 4 Mei 1882 (Indisch Staatsblad n°. 123), te rekenen van den 1sten Julij daaraanvolgende, de uit één regentschap bestaande residentie Banjoewangi als eene afzonderlijke afdeeling (te besturen door een adsistent-resident) ingedeeld bij de residentie Bezoeki, tot welk gewest Banjoewangi ook vóór de derde Balische expeditie behoorde. Het getal hoofden van gewestelijk bestuur op Java en Madura is nu van 23 tot 22 teruggebragt, terwijl dat der adsistent-residenten onveranderd is gebleven, daar de adsistent-resident van Banjoewangi in de plaats kwam van den tot dusver in het kader voor Java en Madura dienenden adsistent-resident van Boeleleng (Bali). Uit het kader der controleurs op Java en Madura zijn nu afgevoerd en bij het kader voor de buitenbezittingen overgegaan de controleur te Banjoewangi (wiens plaats werd opgeheven) en de reeds op Bali — te Djembrana — bescheiden controleur. Daarentegen kwam geen verandering in de formatie der adspirant-controleurs voor Java en Madura, omdat de adspirant-controleur die op Bali — te Boeleleng — bescheiden was niet tot het personeel der nieuwe residentie Bali en Lombok bleef behooren, maar naar Banjoewangi overging om aldaar den controleur te vervangen.

Sumatra's Westkust. Over de uitbreiding, die in 1881 in de Padangsche Bovenlanden de onderafdeeling Pangkallan Kotta Baroe en XII Kotta Kampar heeft ondergaan door de inlijving bij 's Gouvernements regtstreeksch gebied (zie Indisch Staatsblad 1881 n°. 127) van het Maleische landschap Gloegoer di Ilir, is reeds gehandeld op blz. 9 hiervóór.

Volgens berigten van Mei jl., hier te lande eerst na het afdrukken van de eerste hoofdstukken van dit verslag bekend geworden, zijn bij Indisch Staatsblad 1882 n°. 132 ook de noodige regelingen afgekondigd betreffende de op blz. 1 en 9 hiervóór in uitzigt gestelde invoering van ons bestuur in de Maleische landschappen Moeara Soengei Lolo VI Kotta (ook wel genaamd Gloegoer di Moedik) en Mapat Toenggoel, zoomede in de Battaksche landschappen Boetar en Loeboe Siregar.

Op blz. 8 is reeds melding gemaakt van het tot stand komen in de residentie Tapanoli van eene grensregeling met de residentie Sumatra's Oostkust, voor zooveel betreft de landschappen Si Langgé en Kotta Pinang, welke grensregeling zich aansluit aan hetgeen in 1878 (verg. het verslag van dat jaar blz. 21 noot 3) is bepaald omtrent de grenzen der mede tot genoemde residentien behoorende landschappen Si Moendoel en Bila.

Palembang. Ook in dit gewest zal eerlang, evenals in November 1881 in de Westerafdeeling van Borneo het geval is geweest (verg. vorig verslag blz. 71), een residentie-stoomvaartuig worden in dienst gesteld, en wel ten behoeve van den controleur te Djambi, die, wegens de noodzakelijkheid om in die streken onzerzijds meerdere waakzaamheid uit te oefenen, een dergelijk transportmiddel niet meer ontberen kan. Sedert Maart 1879 beschikte het civiel bestuur te Djambi reeds over eene stoombarkas, tijdelijk door de militaire marine afgestaan (verg. blz. 45 hiervóór). Daar deze toestand echter niet voor bestendiging vatbaar was, en het vaartuig bovendien spoedig wegens reparatien naar Java zou moeten worden overgebragt, is het regelmatig geacht den te Djambi gevestigden Europeschen ambtenaar over een eigen stoomvaartuig met zelf aangeworven personeel te doen beschikken, tegen intrekking van de sommen tot dusver toegestaan voor het onderhoud en de bemanning van een roeivaartuig (bidar).

Met betrekking tot de onder ons regtstreeksch bestuur staande gedeelten der residentie Palembang valt nog aan te teekenen dat in October 1881 (Indisch Staatsblad n°. 219) besloten werd om aan den controleur der onderafdeeling Pasoemah-landen, in plaats van Bandar (waar de controleurswoning en de gevangenis kort te voren door brand waren vernield), Pagger Alam, meer in het centrum der onderafdeeling gelegen, als standplaats aan te wijzen.

Sumatra's Oostkust. Bij verschillende gelegenheden zijn in 1881 in dit gewest regelingen getroffen tot wegneming van twijfel nopens de grenzen van sommige landschappen. Daaromtrent zijn echter hier te lande geen verdere bijzonderheden bekend dan reeds zijn opgenomen in hoofdstuk **C** § 9.

Bij de uitvoering van den in 't vorig verslag (blz. 69/70) besproken maatregel om de onderafdeeling Langkat te splitsen is de wenschelijkheid gebleken om voor den controleur der nieuwe onderafdeeling Tandjong Djati (Boven-Langkat) eene andere standplaats dan Tandjong Djati te kiezen. Bij Indisch Staatsblad 1881 n°. 216 is dientengevolge bepaald dat de controleur zal gevestigd zijn te Timbang Langkat, gelegen aan de zamenvloeijing van de Bingei- en de Mentjirim-rivieren, op het punt waar zoowel de hoofdwegen van Medan (Deli) en van Beneden-Langkat, als die van de omliggende landbouw-ondernemingen te zamen komen. De naam der onderafdeeling is mede in Timbang Langkat veranderd.

Vermits van de zijde van Deli moeijelijk toezigt kon worden gehouden op den gang van zaken in de onderhoorige kust-landschappen Denai, Bedagei en Padang, omdat zij van eigenlijk Deli gescheiden waren door Serdang, is in Julij 1881, na overleg met den sultan van Deli, aan den controleur van Serdang opgedragen bedoelde landschappen te beschouwen als tot zijne onderafdeeling te behooren. Gelijk reeds op blz. 14 is gezegd, is Denai in 1882 Serdangsch gebied geworden en is ook een deel van Senembah aan Serdang afgestaan.

Atjeh en onderhoorigheden. Zooals reeds op blz. 6 is vermeld, werden in 1881 (Indisch Staatsblad nos. 72 en 212) de grenzen van dit gewest vastgesteld zoowel met het gouvernement Sumatra's Westkust als met de residentie Oostkust van Sumatra.

Volgens de in 't vorig verslag (blz. 70/71) besproken definitieve bestuurs-organisatie van Groot-Atjeh zou de uitgestrekte onderafdeeling XXII Moekim bestuurd worden door een te Lambaroe gevestigden controleur, wien een controleur ter beschikking zou worden toegevoegd ter standplaats Glé Kambing of Indrapoeri. Ten einde de taak van den eerstbedoelden controleur te verligten, is het bij de uitvoering van de nieuwe regeling beter geacht om — zoolang wegens ontstentenis van geschikte of regthebbende hoofden de organisatie van het inlandsch bestuur nog niet kan worden toegepast — de onderafdeeling te splitsen, in dier voege dat de controleur te Lambaroe (wien sedert Anagaloeng tot standplaats is aangewezen) slechts het beheer zou hebben over 3 der voornaamste districten, namelijk over IX Moekim c. a., VII Moekim (Baid) c. a. en III Moekim (Kerkoen), terwijl de overige districten, ten getale van 7, doch later gebragt op 8 (verg. blz. 5 hiervóór), uitsluitend zouden worden beheerd door den controleur te Glé Kambing, die alsnu eveneens regtstreeks ondergeschikt werd gemaakt aan den adsistent-resident.

Het inlandsch ambtelijk personeel in de onderafdeeling XXII Moekim, bestaande, behalve uit den djaksa, uit een schrijver bij den controleur te Anagaloeng en uit een tolk tevens zendeling bij den controleur te Glé Kambing, is in 1881 tijdelijk vermeerderd met een inlandschen posthouder, bestemd om, onder de bevelen van eerstbedoelden controleur, te Lambaroe werkzaam te zijn als vertegenwoordiger van het Europeesch bestuur en als raads- en leidsman der Atjehsche hoofden in den omtrek, zonder echter gezag over hen te mogen uitoefenen.

Billiton. Tot krachtiger bestrijding van den sluikhandel in opium deed zich de behoefte gevoelen aan eene tijdelijke versterking van het inlandsch bestuur in het onderdistrict Linggang of Manggar, waar de tin-ontginning van grooteren omvang is dan in de drie andere onderdistricten van het eiland te zamen en waar, vooral in de kampong Gantoeng, wegens hare bijzondere ligging, meer afdoend toezigt noodig was dan door het te Linggang gevestigde onderdistrictshoofd kon worden uitgeoefend. Ingevolge een Indisch besluit van 18 September 1881 is nu tijdelijk een onderdistrictshoofd te Gantoeng geplaatst. Daartoe is aangewezen het onderdistrictshoofd van Tandjong Pinang, welke ambtenaar te dier plaatse, waar het algemeen districtshoofd van Billiton (de depati) gevestigd is, kon gemist worden. De depati is namelijk, in navolging van hetgeen op Java regel is, belast geworden met het regtstreeksch beheer over het onderdistrict Tandjong Pinang. Wanneer het tijdelijk gevormde onderdistrict Gantoeng weder wordt opgeheven, zal op Billiton verder met 3 onderdistrictshoofden kunnen worden volstaan.

Westerafdeeling van Borneo. Over de voorgenomen vermeerdering van het getal adsistent-residenten met één ter hoofdplaats zie men het medegedeelde op blz. 55.

Celebes. Ter hoofdplaats Makasser, waar de bestaande organisatie van het inlandsch bestuur geen verband meer hield met de toe- of afgenomen belangrijkheid der verschillende wijken, is daarin in Junij 1881 (Indisch Staatsblad nº. 150), binnen de perken der tot dusver toegestane fondsen, meer eenheid en regelmatigheid gebragt door de opheffing van een paar betrekkingen en eene nieuwe regeling van de bezoldigingen der meeste andere titularissen. Behalve de betrekking van tweede hoofd (luitenant) der Maleijers is ook het ambt der beide aan den kapitein der Makassaren toegevoegde glarangs ingetrokken, in plaats van welke laatste onderhoofden zoogenaamde sergeanten van politie zullen optreden, wier aantal overigens nog met een 6tal vermeerderd en daardoor op 22 gebragt is. Deze politiebeambten zullen worden ingedeeld bij die kampongs waar zij, ter beoordeeling van het Europeesch bestuur, het meest noodig zijn. Het gebied van de verschillende inlandsche hoofden te Makasser — dus ongerekend de wijken voor Chinezen en Arabieren — omvat 45 kampongs met eene bevolking van ruim 19 000 zielen.

Menado. Bij gelegenheid dat een der eerste districtshoofden in de Minahassa op zijn verzoek 's lands dienst verliet, is in 't laatst van 1881 (Indisch Staatsblad nº. 247) het door hem bestuurde weinig belangrijke district Klabat di bawah, uit slechts vijf negorijen bestaande, vereenigd met het aangrenzende district Aris-Negribaroe. Het tweede districtshoofd van Klabat di bawah is echter in functie gebleven, en ook het getal oppassers heeft door de zamenvoeging der beide districten geen verandering ondergaan. Daarentegen is de betrekking van districts-schrijver van Klabat di bawah kunnen vervallen. De bevolking van het vereenigd district, dat thans Aris-Negribaroe-Klabat di bawah is geheeten, behoort tot denzelfden stam.

In Mei jl. (Indisch Staatsblad 1882 nº. 150) is eene nieuwe indeeling vastgesteld van het gebied der vijf districten waaruit de afdeeling Amoerang bestaat. Van de 84 negorijen welke te zamen die afdeeling vormen, zullen er dientengevolge 30 van district verwisselen, en bovendien is bedoelde afdeeling uitgebreid met 2 negorijen van het district Tombariri der afdeeling Menado.

Van de voorloopige plaatsing van een controleur met eenig ondergeschikt personeel op de Sangi- en Talaut-eilanden is reeds gewag gemaakt op blz. 20 hiervóór.

Amboina. De reeds in hoofdstuk **C** (zie mede blz. 20) besproken plaatsing van posthouders in de verschillende eilandengroepen, tot de afdeeling Banda behoorende, is gepaard gegaan met de opheffing der betrekking van controleur als reizend ambtenaar ter beschikking van den resident en met de intrekking van nog twee andere controleursplaatsen, namelijk van die te Kajeli op Boeroe en te Amahei op Ceram's zuidkust. Ook de te Amboina geplaatste adspirant-controleur is ten gevolge van de hierbedoelde reorganisatie (Indisch Staatsblad 1882 nº. 36) komen te vervallen, zoodat slechts twee controleurs zijn behouden gebleven: één voor de afdeeling (het eiland) Amboina, wien nu, in plaats van Hila, de hoofdplaats Amboina als standplaats is aangewezen, en één te Saparoea, voor de eilanden Saparoea, Noessalaut, Oma en de kleinere Oeliassers. Op Boeroe zijn, in de plaats van den controleur, 2 posthouders in dienst gekomen: één te Kajeli (voor de oostelijke helft van het eiland zoomede voor Amblaauw en eenige andere eilanden) en één te Masareta (voor de westelijke helft van Boeroe en voor de overige bijgelegen eilanden); en op Ceram 3, namelijk één te Kayratoe (voor het westelijk gedeelte van Groot-Ceram, waarbij o. a. de eilanden Manipa, Kelang en Boano of Bonoa), één te Amahei (voor het zuidelijk gedeelte van Midden-Ceram) en één te Waroe (voor het oostelijk gedeelte van Groot-Ceram en de daaromheen gelegen eilandjes, behalve Keffing en de ten oosten daarvan gelegen eilanden). Overigens is op Ceram's noordkust, te Wahaai, het toezigt opgedragen gebleven aan een civiel gezaghebber. Opgeheven zijn daarentegen de steeds door inlanders vervulde betrekkingen van opzigter voor Ceram en van gecommitteerde voor de zaken van Oost-Ceram. Over de vervulling van dit laatste ambt werd o. a. gehandeld in het verslag van 1880, blz. 20, noot 3.

Verder zijn als vertegenwoordigers van ons gezag op de verschillende andere eilanden-groepen, tot de residentie Amboina behoorende, posthouders opgetreden op de volgende 10 plaatsen, als:

te Gisser, voor het eiland van dien naam, voor de overige eilanden der Ceramlaut-groep en verder voor de Goram- en Matabella-eilanden;

te Kei-Doellah op Klein-Kei, voor de Kei-eilanden en eenige andere daarbij gelegene;

te Dobo op het eiland Wammer, voor het noordelijk gedeelte van den Aroë-archipel;

te Gommo-Gommo op het eiland van denzelfden naam, voor het zuidelijk gedeelte van genoemden archipel;

te Larat op het eiland van dien naam, voor het noordelijk gedeelte van de Timorlaut- (Tenimber-) groep;

te Sejra op het eiland van gelijken naam, voor het zuidelijk gedeelte van laatstgenoemde groep;

te Tepa op Babber, voor Babber, Loeang, Sermatta (of Sermatang) en de digtbij gelegen eilanden;

te Batoemerah, op Dammer (of Damme), voor dat eiland, Teon, Nila, Saroea en eenige kleinere;

te Toetoekei op Letti, voor Letti, Moa, Leikor, Kisser, Roma en de daaromheen gelegen kleinere eilanden,

en eindelijk te Ilwaki op Wetter, voor dat eiland en de daaromheen gelegene.

Alleen de posthouders te Waroe en te Gisser staan onder de bevelen van den adsistent-resident van Banda; de 13

anderen zijn allen regtstreeks aan het hoofd van gewestelijk bestuur ondergeschikt. De bezoldiging dezer posthouders is bepaald op f 100 's maands en aan ieder hunner zijn 2 inlandsche politie-oppassers toegevoegd. Voor de reizen binnen hunne betrekkelijk kleine afdeelingen zullen zij zich zelf van vervoermiddelen moeten voorzien, die trouwens op al deze eilanden gemakkelijk te verkrijgen zijn. De meeste der hooger genoemde tien standplaatsen op de ver van Amboina en Banda verwijderde eilanden-groepen worden reeds sedert de laatste jaren om de drie maanden bezocht door de mailbooten der Nederlandsch-Indische Stoomvaartmaatschappij. Alleen zal het noodig zijn om in deze driemaandelijksche (gesubsidieerde) stoomvaartlijn alsnog de eilanden Babber, Dammer en Wetter op te nemen. In den Aroë-archipel wordt thans alleen Dobo door de mailbooten aangedaan; vermits echter tusschen Dobo en Gommo-Gommo steeds voldoende gemeenschap bestaat, is de standplaats Gommo-Gommo de eenige van de tien laatstbedoelde die van opneming in den gesubsidieerden paketvaartdienst kan uitgesloten blijven.

Bali en Lombok. Onlangs is besloten om de leiding der betrekkingen met Bali en Lombok niet meer in handen te laten van den resident van Banjoewangi, maar deze eilanden tot eene afzonderlijke residentie der buitenbezittingen te verheffen, onder den naam van Bali en Lombok, en daarentegen — zie blz. 68 — het ambt van resident van Banjoewangi te doen vervallen. Tot dezen reeds vroeger aanbevolen maatregel (verg. het verslag van 1869 blz. 108) bestond te meer aanleiding nu de Regering te rade was geworden om dat gedeelte van Bali, waar reeds Europesche ambtenaren waren bescheiden, namelijk de landschappen Boeleleng en Djembrana, overeenkomstig den wensch der hoofden en der bevolking onder regtstreeksch gezag te nemen. Onder dagteekening van 4 Mei 1882 (Indisch Staatsblad nos. 123 en 124) is het noodige bepaald om beide maatregelen met 1 Julij 1882 in werking te doen treden. De inheemsche bevolking, voor zooveel zij den Hindoe-godsdienst belijdt, is — wanneer niet het tegendeel uitdrukkelijk bepaald is — onder het toezigt der over haar gestelde Europesche ambtenaren in het bezit gelaten van hare eigen regtspleging, godsdienstige wetten, instellingen en gebruiken, en wordt onder de bevelen der Europesche ambtenaren bestuurd door poenggawa's of districtshoofden, te benoemen door den Gouverneur-Generaal op voordragt van den resident nadat de betrokken bevolking ingevolge de landsinstellingen zal zijn geraadpleegd. Terwijl in Boeleleng tot dusver een adsistent-resident bescheiden was, wien een adspirant-controleur was toegevoegd, is thans in die afdeeling, en wel ter hoofdplaats Boeleleng, de resident geplaatst, bijgestaan door een controleur. Met het bestuur over Djembrana is de ter hoofdplaats van dien naam gevestigde controleur belast gebleven. Het getal districten, dat later welligt nog voor verdere inkrimping vatbaar zal blijken, is voor Boeleleng bepaald op 18, en voor Djembrana op 3. (In 1880 bedroeg het getal nog 21 en 4.) Behalve de districtshoofden (poenggawa's) zullen verder in ieder der beide afdeelingen 1 onder-collecteur (sedakan agoeng) en diens schrijver, zoomede in Djembrana 1 en in Boeleleng 3 dorpshoofden (pambekels) der Balische Mohammedanen en vreemde oosterlingen uit 's lands kas bezoldigd worden. De inkomsten der mindere hoofden en beambten, zoomede eenige andere door de landsinstellingen gevorderde uitgaven, zullen, als tot hiertoe, bestreden worden uit de landrente (padjeg), waaromtrent de bestaande regeling voorloopig in stand is gehouden.

Opdat de zelfbesturende radja's op Bali en Lombok geen verkeerde indrukken zouden verkrijgen aangaande de bedoeling waarmede de zetel van den hoofdambtenaar, belast met de leiding der betrekkingen tot hunne landschappen, van Java naar Bali is overgebragt, is den resident van Bali en Lombok opgedragen aan die radja's te doen weten dat zij tot hem, resident, in geen andere verhouding staan dan waarin zij verkeerden tegenover den tot nu toe te Banjoewangi gevestigden » gecommitteerde " voor de zaken van beide eilanden. En daar eertijds van Lombokscheche zijde weinig ingenomenheid betoond werd om zich ondergeschikt te gevoelen aan een gezag dat op Bali zetelt, zal — indien dit bezwaar nog eenigermate mogt blijken te bestaan — inzonderheid aan de Lombok sche bestuurders en aan die der Lombok sche onderhoorigheid Karang Assem op Bali duidelijk worden gemaakt dat er geen enkele reden bestaat waarom zij zich niet even goed met den resident te Boeleleng als met dien te Banjoewangi in betrekking zouden kunnen stellen, vooral nu in Boeleleng geen inlandsch regent meer aan het hoofd der zaken staat, maar het bestuur er, evenals te Banjoewangi, regtstreeks bij den Europeschen vertegenwoordiger berust.

§ 5. *Bijzondere onderwerpen.*

Straatverlichting. Overeenkomstig het in 't vorig verslag (blz. 72) vermelde voornemen is de straatverlichting te Soerabaija met 1 Julij 1881 geheel voor 's lands rekening genomen. De verlichting geschiedt door middel van gas, evenals sedert jaren te Batavia het geval is. Zooals bekend is werd indertijd voor de verlichting van de beide genoemde plaatsen eene concessie verleend aan de te Rotterdam gevestigde Nederlandsch Indische gasmaatschappij. Aan het ontwerp van eene door den resident van Soerabaija met genoemde maatschappij te sluiten suppletoire overeenkomst, betreffende eenige punten van uitvoering die bij de concessie aan latere regeling waren voorbehouden, verleende de Indische Regering in November 1881 hare goedkeuring. Bij die nadere overeenkomst is o. a. nog bepaald dat ook buiten de gewone uren het branden der straatlantaarns van bestuurswege kan worden bevolen, en wel tegen eene vergoeding van f 0,04 per uur voor elke lantaarn, en dat, bijaldien de Maatschappij mogt besluiten den prijs van het gas voor particulieren te verminderen, die vermindering op alle gasverbruikers en evenzeer op het Gouvernement voor zijne gebouwen, instellingen enz. van toepassing zal zijn. In 't laatst van 1881 is door de Indische Regering, met goedkeuring van het Opperbestuur, besloten om ook de militaire gebouwen, wachten en kampementen zoomede het hospitaal te Soerabaija door middel van gas te doen verlichten. De werkzaamheden daarvoor zullen in 1882 gereed komen. Daarentegen is er hier te lande bezwaar gemaakt om de gasverlichting ook uit te strekken tot de gevangenis en het stadsverband, vermits hieruit eene aanzienlijke verhooging van uitgaven zou voortvloeijen zonder dat men er eenig nut hoegenaamd van zou hebben. Immers de hoeveelheid licht zou door het voorgestelde plan geen vermeerdering ondergaan, terwijl de bestaande olie- of petroleumverlichting in beide inrigtingen goed voldeed. Er bestond dus alle reden om bij den tegenwoordigen financieelen toestand in dit geval de beperking toepasselijk te achten waaronder bij de concessie het uitzigt op levering van gas ook voor gouvernements-gebouwen en inrigtingen was geopend, dat namelijk voor deze laatste doeleinden het gebruik van gas slechts *zooveel mogelijk* zou behoeven te geschieden.

In 't laatst van 1881 is door de hier te lande gevestigde » Handelsvereeniging Amsterdam " aan de Indische Regering verzocht om haar voor een zeer langen termijn het uitsluitend regt te verleenen tot levering van electrisch licht in alle plaatsen van Nederlandsch Indie. Ter beoordeeling van deze concessie-aanvraag zijn dezerzijds aan de Indische Regering, overeenkomstig haren wensch, de noodige gegevens verstrekt omtrent de ondervinding in Europa verkregen ten aanzien van de electrische verlichting, en op grond daarvan is haar tevens in overweging gegeven (Junij jl.) om de aanvrage van genoemde Handelsvereeniging niet in te willigen en om bij het verleenen van concessie's voor electrische verlichting zich zooveel mogelijk van het geven van eenig monopolie te onthouden, en zoo dat niet is te vermijden, den termijn van concessie niet langer te stellen dan dringend noodig is.

Brandgevaar. Bij een besluit van 27 October 1881 magtigde de Indische Regering den resident van Soerabaija om voor den opslag van steenkolen, petroleum of andere ligt brandbare stoffen, en in 't algemeen van goederen wier berging in de kom der gemeente niet wenschelijk is te achten, zoomede voor de oprigting van loodsen of étáblissementen tot bewaring van een en ander, beschikbaar zijnde gouvernements-terreinen ter hoofdplaats Soerabaija onder zekere voorwaarden tot wederopzeggens ten gebruike af te staan.

Schutterijkassen. Ten gevolge van de staking der heffing van bijdragen aan de schutterijkassen van hen die den schutterpligtigen leeftijd te boven zijn (verg. het verslag van 1880 blz. 71), dreigde bij sommige dezer kassen het evenwigt tusschen baten en lasten verbroken te worden. De schutterijkassen te Batavia, Samarang en Soerabaija bij voorbeeld ontvingen daardoor omstreeks f 7000, f 5000 en f 4000 's jaars minder dan vóór 1880. Daar de Indische Regering elke opvoering van den maatstaf der contributie onraadzaam achtte, ook zelfs waar deze het normale maximum ($^1/_2$ percent van het vaste inkomen) niet bereikte, is aan de hoofden der gewesten waar zich schutterijen bevinden opgedragen om de uitgaven ten behoeve van deze korpsen tot het strikt noodige te beperken, in de eerste plaats door geheele of gedeeltelijke afvoering van de kosten der bij sommige schutterijen bestaande muziek, en tevens om, waar het noodig en mogelijk was, den aanslag te doen herzien van die contribuanten die geacht mogten worden te laag geklassificeerd te zijn. Ook het meer algemeen rentegevend maken van aanwezige kassaldo's werd aanbevolen als een middel tot stijving der inkomsten.

In 1879 bedroegen de lasten der schutterijkassen, op 16 van de 17 plaatsen waar zij toen bestonden, volgens eene naauwkeurige raming f 71 324, terwijl de contributien, na aftrekking van de vermindering die zij te gemoet gingen door hare beperking tot personen van schutterpligtigen leeftijd, destijds gesteld werden op f 50 273. Bovendien kon aan boeten en andere wisselvallige inkomsten gemiddeld gerekend worden op f 7182. Slechts op twee plaatsen, te Padang en te Boeroe, zou naar de toen gemaakte berekening de schutterij-administratie nog een klein voordeelig saldo (te zamen f 1454) blijven opleveren, doch voor al de 14 overige schutterijkassen (behalve die te Makasser van welke geen opgaaf is ontvangen) werd een meer of minder aanzienlijk tekort geraamd, in het geheel groot f 15 323. In het volgende staatje vindt men de bovenbedoelde cijfers voor elke schutterijkas afzonderlijk vermeld, waarbij tevens is aangeduid welk percentage van het vast inkomen op de verschillende plaatsen als maatstaf van aanslag geldt, en over welke saldo's de schutterijkassen op 1 Januarij 1879 beschikten.

Maatstaf der contributie (pct. van het inkomen).	SCHUTTERLIJKE KASSEN TE:	Saldo op 1°. Januarij 1879.	Geraamde contributie van personen beneden de 44 jaren.	Verdere inkomsten (volgens het gemiddelde over drie jaren).	Totaal der geraamde inkomsten.	Totaal der geraamde uitgaven.	Verschil per jaar: voordeelig.	Verschil per jaar: nadeelig.
$^2/_5$	Batavia	f 5 373,71	f 14 861,54	f 1 954,00	f 16 815,54	f 18 478,00	„	f 1 662,46
$^1/_4$	Cheribon *a*)	6 606,05^5	920,34	20,00	940,34	1 028,00	„	87,66
$^1/_2$	Samarang	3 430,30^5	7 144,82	531,25	7 676,07	10 584,00	„	2 907,93
$^1/_2$	Soerabaija	10 539,07	8 897,10	518,30	9 415,40	12 381,34	„	2 965,94
$^1/_2$	Pasoeroean *a*)	756,73	2 192,75	249,50	2 442,25	4 007,00	„	1 564,75
$^1/_6$	Soerakarta	28 397,62^5	545,53	1 531,25	2 076,78	2 277,63	„	200,85
$^3/_8$	Djokjokarta	3 975,19^5	1 595,90^5	319,31	1 915,21^5	3 010,33	„	1 095,11^5
b) †	Padang	1 055,13	3 048,99	301,47^5	3 350,46^5	2 031,28	f 1 319,18^5	„
$^3/_4$	Makasser	†	†	†	†	†	†	†
$^3/_4$	Menado	2 053,11^5	1 873,58^5	83,56^5	1 957,15	2 028,56	„	71,41
†	Amboina	967,95	4 069,38	1 093,83	5 163,21	7 597,08	„	2 433,87
†	Saparoea	467,31^5	1 535,44^5	„	1 535,44^5	1 886,91	„	351,46^5
†	Hila	370,96^5	166,60	„	166,60	430,53	„	263,93
†	Boeroe	1 443,58^5	585,24	„	585,24	450,00	135,24	„
$^1/_2$	Banda-Neira	„	2 220,00	118,00	2 338,00	3 370,88	„	1 032,88
$^1/_2$	Ternate	1 558,75	545,80	416,00	961,80	1 320,00	„	358,20
$^1/_2$	Koepang	227,97	69,80	46,00	115,80	442,86	„	327,06
		f 67 223,47	f 50 272,82^5	f 7 182,48	f 57 455,30^5	f 71 324,40	f 1 454,42^5	f 15 323,52

a) Met 1 Julij 1881 is hier de schutterij opgeheven.

b) De met een † geteekende kolommen zijn, bij gemis aan opgaven, niet kunnen worden ingevuld.

Omtrent den stand der schutterijkassen bij het eind van 1880 en 1881 zijn geen gegevens uit Indie ontvangen. Alleen blijkt dat in de laatste maanden de kassen te Samarang en Banda-Neira, tot dekking van het ontstane tekort, van landswege zijn te gemoet gekomen met f 4500 en f 3300, welk laatste bedrag bij wijze van voorschot is verstrekt. Vermits onder de schutterij-uitgaven te Banda-Neira de kosten van een muziekkorps begrepen waren, is den kommandant aanbevolen om, zoolang de middelen ontoereikend zijn, de muziek af te schaffen, tenzij de daarvoor noodige gelden uit vrijwillige bijdragen wierden gevonden. Voor de schutterijkassen te Samarang en Soerabaija is de onlangs bevolen opheffing van de niet-Europesche kompagnien (zie blz. 39 hiervóór) eene groote verligting geweest. Te Cheribon en te Pasoeroean, waar met 1 Julij 1881 de geheele schutterij werd afgeschaft, is het saldo der schutterijkas, met magtiging van de Regering, aangewend voor plaatselijke behoeften, te Cheribon bepaaldelijk voor het verbeteren en in stand houden van eene behoorlijke straatverlichting.

Ingevolge eene in Maart jl. door den resident van Ternate genomen beslissing zullen voortaan aan de schutterijkas in dat gewest ook moeten bijdragen de bewoners der Christenkampong Laboeha op Batjan, welke inlandsche gouvernements-onderdanen (over wie laatstelijk gehandeld werd in het verslag van 1879, blz. 28 noot 6) tot dusver zonder geldige reden van schutterlijke contributie waren vrijgesteld gebleven.

Districtskassen in de residentie Menado. Uit de over 1881 ingediende verantwoording betreffende den stand der in 't vorig verslag (blz. 72) bedoelde districtskassen in de Minahassa blijkt dat 2 van de 20 kassen op 1 Januarij 1881 geheel waren uitgeput, en dat van de overigen er 8 het jaar begonnen met een gezamenlijk saldo van f 14 630,08, en 10 met een gezamenlijk saldo van slechts f 1682,39. Daar verreweg de meeste districtskassen op geen vaste inkomsten meer te rekenen hebben — slechts aan een 5tal vloeide in 1881 nog eene ontvangst toe van f 2265,09, waartegenover voor 3 daarvan en voor 12 anderen eene

uitgaaf stond van te zamen f 2793,29 — was het gezamenlijk saldo op 31 December 1881 gedaald tot f 15 784,27, waarvan voor de 8 voornaamste kassen f 14 324,67 en voor de 10 overigen f 1459,60. Van de twee districtskassen, te Sonder en Romoön, beide in de afdeeling Amoerang, welke op 1 Januarij 1881 uitgeput waren, genoot de eerstgemelde in den loop van het jaar nog eene kleine ontvangst waardoor op 31 December 1881 weder eenige gelden voorhanden waren. Daarentegen werd in 1881 het saldo van het district Kakaskassen (afdeeling Menado) geheel verbruikt. Sommige der districtskassen hebben nog eene niet onbelangrijke aanvulling te wachten wanneer in 1882 uitvoering wordt gegeven aan het voornemen om eenige aan de districten toebehoorende gebouwen en erven te gelde te maken, namelijk de zoogenaamde »loges" te Kema en Tondano, het perceel Temoempah, waarop zich het in 1879 opgeheven leprozen-gesticht bevond, de gronden welke de districten Sonder, Kawangkoan en Tompasso (afdeeling Amoerang) te Menado bezitten, en verder eenige districts-eigendommen in de afdeeling Tondano. De op die wijze te verkrijgen fondsen zullen in de naaste toekomst vermoedelijk 't best worden benuttigd voor het in goeden staat brengen van de wegen, het doen van opnemingen voor den aanleg van waterleidingen enz.

De uitgaven die in 1881 uit de districtskassen bestreden werden, waren hoofdzakelijk de volgende: voor onderhoud en herstel van de bovenbedoelde loges f 1019, van andere districtsgebouwen f 200 en van wegen en bruggen f 901. Verder kwam nog eene som van f 250 voor den bouw van eene school en voor traktementen van onderwijzers benevens f 423 voor verschillende andere doeleinden ten laste der districtskassen. Onder de baten, bedragende — zoocals hooger is opgegeven — f 2265,09, was begrepen wegens huur van districts-eigendommen f 1110, wegens ontvangen schoolgelden f 67,55, en wegens geïnde schuldvorderingen f 1087,54.

Voor elke afdeeling afzonderlijk wijst de rekening der bedoelde kassen over 1881 de navolgende uitkomsten aan.

AFDEELING.	Aantal districtskassen.	Saldo's op ultimo December 1880.	Saldo's op ultimo December 1881.	Ontvangsten.	Uitgaven.
Menado . . .	6	f 316,56	f 262,02⁵	f 60,00	f 114,53⁵
Kema	2	3 080,31⁵	3 800,42⁵	947,41	227,30
Tondano . . .	5	9 662,43	9 302,04	1 220,54	1 580,93
Amoerang. . .	5	2 325,94	1 647,55⁵	37,14	715,52⁵
Belang. . . .	2	927,22⁵	772,22⁵	„	155,00
Totaal . .	20	f 16 312,47	f 15 784,27	f 2 265,09	f 2 793,29

II. PERSOONLIJKE DIENSTEN.

§ 1. *Java en Madura.*

Toen de Indische begrooting voor 1832 de aangevraagde fondsen beschikbaar had gesteld 1°. voor verhooging van de traktementen van inlandsche hoofden en ambtenaren als schadeloosstelling voor de afschaffing van heerendiensten ten behoeve van hunne huishouding, en 2°. ter voorziening in eenige behoeften van 's lands dienst, waarvoor tot dusver over heerendienstpligtigen werd beschikt, kon de Indische Regering uitvoering geven aan de haar verleende magtiging om de pantjendiensten en eenige andere heerendiensten af te schaffen. De magtiging van het Opperbestuur gaf den Gouverneur-Generaal de bevoegdheid om in 1832, op een door hem te bepalen tijdstip, in de gouvernementslanden van Java en Madura, met uitzondering van de residentie Batavia, 1°. te verbieden het vorderen van gedwongen persoonlijke diensten, betaald of onbetaald, van de inlandsche bevolking ten behoeve van de huishouding der inlandsche hoofden en ambtenaren, de dorpsbestuurders alleen uitgezonderd; 2°. af te schaffen eenige tot dusver ten behoeve van 's lands dienst gevorderde heerendiensten, die volgens zijn oordeel daarvoor het meest in aanmerking zouden komen, voor zoover het te heffen aequivalent daartoe ruimte zou laten, en 3°. als aequivalent voor de afschaffing der sub 1°. en 2°. bedoelde diensten de heerendienstpligtige inlanders te onderwerpen aan eene hoofdelijke belasting van f 1 per persoon, met bepaling dat het over 1882 te heffen bedrag in verhouding zou staan tot den tijd gedurende welken de afschaffing der diensten in dat jaar zou werken.

De opbrengst van de hoofdelijke belasting werd berekend ruim f 2 100 000 te zullen bedragen. Daaruit zou in de eerste plaats moeten gevonden worden de schadeloosstelling aan de inlandsche hoofden en ambtenaren voor het gemis van pantjens. Die schadeloosstelling, berekend op f 5 per maand voor iederen pantjen, zou f 1 077 120 beloopen. Verder zou er uit zijn te bestrijden het collecteloon voor de inning der hoofdelijke belasting ad 8 pct., waarvoor dus een som van f 168 000 zou noodig zijn. Hetgeen daarna van de hoofdelijke belasting beschikbaar zou blijven, volgens de raming dus f 854 880, zou strekken tot voorziening in eenige behoeften van 's lands dienst waarvoor tot dusver over den onbetaalden arbeid van dienstpligtigen werd beschikt.

De met 1°. Julij jl. in werking getreden ordonnancien van 17 Mei 1882 (Indisch Staatsblad nos. 136 en 137) behelzen de uitvoering die door den Gouverneur-Generaal aan de bovenvermelde magtiging gegeven is. Bij besluit van denzelfden dag is bepaald dat, insgelijks met ingang van 1 Julij 1882, in de gouvernementslanden op Java en Madura aan de inlandsche hoofden en ambtenaren die op dien dag de beschikking over heerendienstpligtigen hebben verloren, boven hunne bezoldiging, eene indemniteit wordt uitgekeerd van f 5 's maands of f 60 's jaars voor iederen heerendienstpligtige aan hun ambt toegekend.

Behalve het verbod tot het vorderen van pantjendiensten bevat de eerstgenoemde ordonnancie de afschaffing van de volgende heerendiensten:

a. algemeene: 1°. die ten behoeve van het aanleggen, herstellen en onderhouden van districts-gevangenissen, pasangrahans en passantenhuizen; en 2°. die ten behoeve van het vervoer van gouvernements civiele reizigers en goederen;

b. bijzondere: 1°. het bewaken van 's lands pakhuizen; — 2°. het bedienen van de niet verpachte overvaarten; — 3°. het doen van diensten bij de inlandsche hoofden; — 4°. het overbrengen van brieven, — en 5°. het leveren van gras voor de paarden op de stations der binnenlandsche posterijen.

Eindelijk is in de ordonnancie het maximum verpligte dagdiensten, dat van elken heerendienstpligtige per jaar kan gevorderd worden, van 52 tot 42 teruggebragt.

De in de tweede plaats genoemde ordonnancie regelt het als aequivalent te heffen hoofdgeld van f 1 van elken heerendienstpligtigen inboorling in de gouvernementslanden van Java en Madura, de opgezetenen der particuliere landerijen uitgezonderd [1]). De aanslag in het hoofdgeld geschiedt dessa's-gewijze en wordt in de maand Januarij van elk jaar vastgesteld, waarna een aanslagbiljet wordt uitgereikt aan het dessahoofd, die de ontvangen gelden aan den ondercollecteur afdraagt en voor zijne bemoeijingen een collecteloon van acht ten honderd geniet. Het geheele bedrag moet uiterlijk den laatsten December zijn afgedragen. De bepalingen omtrent de storting en verantwoording van de landrente gelden ook voor het hoofdgeld. Ieder die op 1°. Januarij in eene dessa heerendienstpligtig is, betaalt, onverschillig of hij in den loop van het jaar ophoudt heerendienstpligtig te zijn, het hoofdgeld aan het hoofd dier dessa. Daartegenover staat dat hij die in den loop van een jaar heerendienstpligtig wordt het hoofdgeld niet betaalt. De heerendienstpligtigen kunnen het hoofdgeld ook bij gedeelten aan het dessahoofd betalen, mits elke gedeeltelijke betaling 25 cents of een veelvoud daarvan bedrage. Ten aanzien van de tijdstippen van betaling zijn zij geheel vrij; alleen hebben zij te zorgen dat het geheele

[1]) Hierdoor wordt van zelf — overeenkomstig de magtiging van het Opperbestuur — de geheele residentie Batavia uitgezonderd, behoudens het domein Bloeboer, dat echter geacht wordt tot geen moeijelijkheden aanleiding te kunnen geven, wanneer slechts aan den directeur van binnenlandsch bestuur wordt opgemerkt dat het bij de toepassing der ordonnancie als een particulier land is te beschouwen.

bedrag voldaan zij vóórdat zij uit de dessa verhuizen. Van elke betaling wordt eene kwitantie uitgereikt. Het dessahoofd is aansprakelijk voor de aanzuivering van de belasting en kan er zich niet op beroepen dat de heerendienstpligtigen overleden of vertrokken zijn zonder het hoofdgeld aan hem te hebben afgedragen. Mogt hij daardoor eenig verlies lijden, dan zal hij het moeten vinden uit het collecteloon ad 8 pct., dat voor de weinige aan de inning en storting verbonden werkzaamheden vrij ruim wordt geacht. Vermindering van den aanslag zal alleen in buitengewone gevallen toegestaan kunnen worden. Daar de ordonnancie met 1 Julij 1882 in werking is getreden, bedraagt het hoofdgeld over dit jaar slechts een halve gulden.

Het ligt in de bedoeling om het te heffen hoofdgeld ook als aequivalent te laten dienen voor later af te schaffen diensten, voor zoover de daaruit voortvloeijende uitgaven nog te bestrijden zijn uit de opbrengst van het hoofdgeld. Deze bedoeling is in den considerans der ordonnancie uitgedrukt. Bij de beantwoording van de vraag welke diensten aanstonds zouden worden afgeschaft, meende men bedacht te moeten zijn op de mogelijkheid dat de daaruit voortspruitende uitgaven tegenvielen, en te moeten zorgen dat die uitgaven het aequivalent niet overtroffen.

Bij circulaire van 1 Junij jl. heeft de directeur van binnenlandsch bestuur den hoofden van gewestelijk bestuur in de gouvernementslanden op Java en Madura de noodige voorschriften gegeven, die bij de afschaffing van sommige heerendiensten door hen in acht zijn te nemen. Hun is aanbevolen te zorgen dat die diensten werkelijk afgeschaft worden en blijven, dat de nieuwe bepalingen, waaraan zij de meest mogelijke publiciteit behooren te geven, op bijeenkomsten der inlandsche hoofden, in tegenwoordigheid van de dessabesturen en van eenige heerendienstpligtigen uit elke dessa, tot in de kleinste bijzonderheden duidelijk uiteengezet worden, en dat de inlandsche ambtenaren er op worden gewezen dat elke eigendunkelijke afwijking streng zal worden gestraft en dat bij ontdekking van praestatie van afgeschafte diensten nimmer als verontschuldiging zal kunnen worden aangevoerd dat de dienstpraestatie vrijwillig plaats had. Als vrijwillig gepraesteerde diensten zullen alleen die worden aangemerkt, welke de bevolking gewoon is aan hare hoofden te bewijzen bij plegtigheden en feesten ter gelegenheid van het nieuwe jaar, huwelijken, besnijdenissen en overlijden. Eindelijk is den genoemden hoofden van gewestelijk bestuur medegedeeld dat de afschaffing van de pantjendiensten en van sommige andere heerendiensten in geen geval leiden mag tot uitbreiding van de dessadiensten of tot het verrigten van heerendienstwerken die anders niet voorgesteld of uitgevoerd zouden zijn.

De opgaven uit de verschillende gewesten ontvangen omtrent de in 1881 gepraesteerde heerendiensten (ongerekend de gemeentelijke diensten) zijn, naar hun aard gesplitst, in bijlage K opgenomen.

Het volgend algemeen overzigt is aan die bijlage ontleend.

Jaren.	Aantal heerendienstpligtigen. *a*)	AANTAL GEPRÆSTEERDE DAGDIENSTEN:						Van het maximum der te praesteeren dagdiensten (in 1880 105 689 381 en in 1881 108 560 985) zouden dus slechts gebruikt zijn respectievelijk 30.95 en 33.18 pct., namelijk:
		voor *bijzondere* diensten (dat zijn de zoodanige waarvoor dagelijks een vast aantal dienstpligtigen opkomen, of waarvoor dagelijks een zeker aantal kan worden opgeroepen).			voor *algemeene* diensten (dat zijn de zoodanige welke niet dagelijks de opkomst vorderen van een vast aantal dienstpligtigen, doch naar voorkomende behoefte worden geregeld).			
					Ten behoeve van openbare werken van algemeen nut (wegen, dijken, bruggen, wachthuizen), waarbij het belang der inlandsche bevolking betrokken is. *c*)		Ten behoeve der reizen van landsdienaren.	
		Bezetten van wachthuizen.	Diensten bij de inlandsche hoofden.	Diensten van anderen aard *b*).	Voor onderhoud.	Voor eersten aanleg, zware herstellingen of vernieuwingen.		
1880	2 032 459	8 373 731	6 222 060	2 788 349	*d*) 11 145 212	*e*) 4 101 238	76 410	32 707 000
		17 384 140			15 322 860			
1881	2 087 700	8 572 505	6 187 408	2 733 011	*f*) 12 707 460	*g*) 5 577 652	66 692	35 844 728
		17 492 924			18 351 804			

a) Het aantal van hen die niet ten volle (d. i. niet voor 52 dagen per jaar) dienstpligtig zijn is hier herleid tot volle dienstpligtigen. De cijfers voor 1881 berusten op de uitkomsten der in 1880 gehouden eerste vijfjaarlijksche telling van de heerendienstpligtigen (Indisch Staatsblad 1880 n°. 81), waardoor in 't algemeen geen belangrijke verschillen zijn aan het licht gekomen.

b) In bijlage K onder verschillende rubrieken gesplitst opgegeven.

c) Onder deze categorie zijn nog gerangschikt gebleven pasangrahans, passantenhuizen en districtsgevangenissen.

d) Hiervan o. a. 78.21 pct. voor het onderhoud van wegen en 15.97 pct. voor het onderhoud van dijken, dammen en waterwerken.

e) Hiervan voor het maken of vernieuwen van dijken, dammen en waterwerken 43.89 pct., van bruggen en duikers 45.92 pct., van wegen 7.28 pct., en van wachthuizen, pasangrahans, mijlpalen en districtsgevangenissen 2.91 pct.

f) Hiervan o. a. 77.14 pct. voor het onderhoud van wegen en 15.46 pct. voor het onderhoud van dijken, dammen en waterwerken.

g) Hiervan voor het maken of vernieuwen van dijken, dammen en waterwerken 32.66 pct., van bruggen en duikers 34.26 pct., van wegen 5.59 pct., en van wachthuizen, pasangrahans, mijlpalen en districtsgevangenissen 27.49 pct.

Deze statistiek geeft aan dat in 1881 voor bijzondere diensten 108 784 en voor algemeene 3 028 944 dagdiensten meer gevorderd zijn dan in 1880. Men houde hierbij echter in het oog dat de cijfers over 1880 niet geheel volledig zijn, daar voor dat jaar — zooals reeds op blz. 74 van 't vorig verslag werd opgemerkt — buiten rekening zijn gelaten de beloonde heerendiensten die in Bantam ter bestrijding van de veeziekte gevorderd zijn. In de totalen

over 1881 zijn alle diensten begrepen die voor dat doel in de gewesten Bantam, Batavia, Krawang, Preanger regentschappen, Cheribon, Tagal en Banjoemas gepraesteerd werden. Voornamelijk deze diensten, die allen in geld of in voedingsmiddelen betaald werden, waren oorzaak dat in de zes laatstgenoemde gewesten meer van de heerendienstpligtigen gevorderd werd dan in 1880. In de negen overige gewesten waar de heerendiensten in 1881 toenamen, was de vermeerdering hoofdzakelijk toe te schrijven aan buitengewone herstellingen aan wegen, bruggen en andere waterstaatswerken, waaronder de aanleg van het bandjirkanaal te Sitoebondo (Bezoeki) in de eerste plaats moet genoemd worden.

Minder diensten dan in 1880 werden gepraesteerd in de gewesten Bantam, Pekalongan, Samarang, Pasoeroean, Banjoewangi en Madioen. Vooral wordt dit toegeschreven aan de langdurige droogte, waardoor wegen, bruggen of dammen minder onderhoud vereischten. De vermindering in Bantam is te danken aan het streven der ambtenaren om geen andere diensten te vorderen dan die dringend noodzakelijk waren.

Van den regel dat de heerendienstpligtigen zooveel mogelijk in het district, waar zij wonen, te werk worden gesteld, moest in sommige gevallen worden afgeweken ten einde de diensten niet al te ongelijkmatig op de bevolking te laten drukken. Ongelijkmatige druk kon echter niet altijd worden voorkomen. Te dien aanzien vindt men aangeteekend dat de heerendiensten in en om de hoofdplaatsen bijna tot het maximnm geleverd werden. In de afdeeling Panaroekan (Bezoeki) werden ten behoeve van de waterstaatswerken zoovele diensten van de bevolking gevorderd, dat verhuizingen naar de afdeeling Bondowosso er het gevolg van waren. In de noordelijke districten der laatstgenoemde afdeeling doet dit verschijnsel zich telkens voor wanneer de persoonlijke diensten wat zwaar worden. Een gedeelte der bevolking verplaatst zich dan naar de zuidelijke districten, waar de tabakscultuur veel gelegenheid aanbiedt om geld te verdienen. Het onderhoud van den grooten postweg van Banjoewangi naar Badjoelmati was ook nog drukkend voor sommige heerendienstpligtigen die zeer ver, tot op 16 paal afstands, van den weg wonen en mitsdien bij het werk moesten overnachten. Aan dit laatste bezwaar is zooveel mogelijk te gemoet gekomen door op vier plaatsen aan den bedoelden weg veroordeelden te stationeeren ten einde de heerendienstpligtigen in het onderhoud van den weg behulpzaam te zijn.

Afkoop van bijzondere diensten komt in bijna alle gewesten voor. In Kadoe heeft afkoop plaats voor allen arbeid, ook dien aan bruggen en wegen, in Bezoeki alleen voor de waterstaatswerken. Men betaalde daarvoor in de afdeeling Panaroekan van laatstgenoemd gewest tot f 2,50 per week, behalve de 12½ cent daags per heerendienstpligtige die er door het bestuur ter tegemoetkoming werd uitgekeerd. De gewone prijs voor den afkoop is 1 à 2 gulden per maand en 15 à 50 cents per dagdienst. Wanneer men alle diensten afkoopt, bedraagt de afkoopsom per jaar tusschen 25 en 40 gulden. Plaatsvervanging geschiedt meestal door inwonende familieleden, waaraan echter het bezwaar verbonden is dat dikwijls jongens of oude lieden uitkomen, wier arbeid met dien van de overige dienstpligtigen niet kan worden gelijkgesteld.

Aan de op blz. 75 van het vorig verslag bedoelde opdragt, om na te gaan wat er aan zou te doen zijn om meer vertrouwbare gegevens omtrent het aantal der verrigte heerendiensten te verkrijgen, werd in het afgeloopen jaar ook door de residenten van Batavia, Krawang, Pekalongan, Samarang, Bezoeki en Banjoewangi voldaan. In sommige dezer gewesten heeft men getracht eene betere contrôle in het leven te roepen door de opgaven der dessahoofden te vergelijken met de gegevens door verschillende personen en op onbepaalde tijden bijeengebragt. Elders liet men telkens terugkeerende diensten op bepaalde tijden verrigten of trachtte men door het doen afgeven van kleine bamboestokjes voor elken verrigten dagdienst contrôle uit te oefenen. Eene afdoende contrôle wordt echter allerwegen onmogelijk geacht, omdat het terrein, waarop de werkzaamheden verrigt worden, voor dat doel dikwijls te uitgestrekt is en omdat de heerendienstpligtigen te ongeregeld uitkomen.

De in Tagal genomen proef, om minstens in vijf dessa's van ieder district door een der leden van het dessabestuur dagelijks aanteekening te doen houden van de gepraesteerde diensten, werd in ieder district uitgestrekt tot 10 dessa's en in de afdeeling Pamalang zelfs tot alle dessa's. De blijkens het vorig verslag bij deze contrôle ondervonden moeijelijkheden zijn nog niet overwonnen, integendeel heeft men nog te kampen gehad met de weinige medewerking der dessahoofden en der heerendienstpligtigen zelven, die op ongelijke uren en soms voor slechts enkele oogenblikken uitkomen, zonder daarvan mededeeling te doen aan het betrokken dessahoofd, waardoor in vele gevallen het toezigt onmogelijk is. Ook wordt eene goede contrôle onuitvoerbaar genoemd wegens den grooten afstand waarop dikwijls de woning van den dessaschrijver van de woningen der heerendienstpligtigen verwijderd ligt, en wegens het praesteeren van heeren-, cultuur- en gemeentediensten door elkander. Of men, na deze uitkomsten verkregen te hebben, de proef voortzet dan wel als mislukt beschouwt, wordt niet vermeld.

§ 2. *Buitenbezittingen.*

De bij de ordonnancie van 12 December 1877 (Indisch Staatsblad n°. 248) vastgestelde voorloopige regeling van de heerendiensten ter Sumatra's Westkust bevatte slechts eene opsomming van de bestaande diensten en liet de naauwkeurige omschrijving van de verpligtingen der bevolking aan de definitieve regeling over. In 1879 en 1880 heeft de gouverneur zoodanige definitieve regelingen voor de Padangsche Bovenlanden en Benedenlanden ontworpen, waarvan de strekking is om zooveel mogelijk in de dienstpraestatie eenheid en regelmaat te brengen en waarborgen tegen willekeur te verschaffen. Behalve voorschriften ten aanzien van algemeene en van bijzondere diensten, bevatten deze ontwerpen eene opsomming van de verschillende klassen van vrijgestelden en van het aantal dienstpligtigen dat voor de verschillende categorien van bijzondere diensten dagelijks moet opkomen. Wegens het zeer uiteenloopende van de plaatselijke toestanden kunnen voor de verschillende gedeelten van dit gewest niet dezelfde bepalingen gelden. Daarom werden voor de twee genoemde residentien afzonderlijke regelingen ontworpen en is ook eene afzonderlijke regeling voor de residentie Tapanoli in bewerking. De beide eerstgenoemde regelingen zijn in November 1881 bij wijze van proef voorloopig in werking gebragt ten einde hare doelmatigheid aan de praktijk te toetsen en zoodoende te geraken tot eene ter voldoening aan art. 57 van het Regeringsreglement door den Gouverneur-Generaal vast te stellen regeling, waartoe de gouverneur van Sumatra's Westkust omstreeks het eind van 1883 de noodige voorstellen zal moeten doen.

Over 't algemeen werden in dit gewest in 't afgeloopen jaar meer persoonlijke diensten gepraesteerd dan in 1880, daar bijna overal, doch vooral in de Ommelanden van Padang, door de zware regens belangrijke schade aan wegen, bruggen, dijken, dammen en waterleidingen werd toegebragt. Ten gevolge van het uitbreken van de besmettelijke veeziekte in de Zuidelijke afdeeling van Padang moesten aldaar en in de aangrenzende afdeelingen voor de bewaking van de grenzen, gedurende omstreeks drie maanden, veel meer diensten dan gewoonlijk van de bevolking gevorderd worden.

Waar de heerendiensten te zwaar op de bevolking drukten, werden van regeringswege gelden beschikbaar gesteld ten einde door verstrekking van rijst de heerendienstpligtigen te gemoet te komen, of werd een ruimer gebruik gemaakt van de werkkrachten der dwangarbeiders.

Plaatsvervanging komt meer en meer voor, in 't bijzonder ten opzigte der wachtdiensten. Voor een dag arbeid aan bruggen en wegen en voor het bezetten van wachthuizen gedurende één nacht wordt f 0,25 à f 0,33⁵ betaald, voor het bewaken van landsgebouwen alsmede voor wachtdiensten bij de hoofden en ambtenaren f 0,75 à f 1 per 24 uren, en voor het snijden van gras ten behoeve der paardenposterij f 1 per dag.

De volgende staat vermeldt als gewoonlijk de gedurende het afgeloopen jaar voor openbare landswerken gepraesteerde heerendiensten.

RESIDENTIEN OF AFDEELINGEN.		Aantal tot arbeid bekwame mannen.	Aantal heerendienstpligtigen.	Aantal dagdiensten gedurende 1881 gevorderd voor: gewoon onderhoud van bruggen.	gewoon onderhoud van wegen.	andere burgerlijke landswerken.	militaire werken.	TOTAAL.	Gemiddeld aantal dagdiensten per jaar van elken dienstpligtige gevorderd (alleen voor landswerken).
Padangsche Benedenlanden.	Zuidelijke afdeeling van Padang	20 705	16 413	7 093	71 290	124	„	78 507	5
	Ommelanden van Padang	6 800	6 235	4 000	16 800	„	1 354	22 154	3 à 4
	Afdeeling Ajjer Bangies en Rau	12 332	11 327	„	75 906	3 494	„	79 400	7
	Afdeeling Priaman	30 759	23 192	22 117	153 383	14 368	„	189 868	8
Padangsche Bovenlanden		188 118	147 087	„	1 500 553	„	„	1 500 533	10
Tapanoli		34 895	17 055	23 474	203 665	13 590	„	240 729	14
Totaal . . .		293 609	221 309	56 684	2 021 597	31 576	1 354	2 111 211	9 à 10
In 1880 waren de cijfers . . .		269 795	203 702	63 598	1 805 906	23 944	„	1 893 448	9 à 10

De aard en het aantal der in 1881 in de residentie Benkoelen verrigte persoonlijke diensten blijken voldoende uit den volgenden staat.

AFDEELINGEN.	Beschikbaar aantal heerendienstpligtigen.	Aantal dagdiensten gedurende 1881 gevorderd: voor het onderhoud van wegen en bruggen en voor wachtdiensten.	voor het vervoeren van goederen van gouvernements reizigers.	tot wering van rampen.	Totaal.	Gemiddeld aantal dagdiensten per jaar van elken dienstpligtige gevorderd.
Hoofdplaats Benkoelen . .	1 202	6 219	510	„	6 729	5 1/2
Ommelanden van Benkoelen	4 889	85 882	1 120	„	87 002	18
Lais	3 394	65 123	215	„	65 338	19
Seloema	4 995	64 583	233	„	64 816	13
Manna, Pasoemah en Oeloe Manna	6 252	198 781	840	„	199 621	32
Kauer	2 980	98 340	„	„	98 340	33
Mokko Mokko	4 589	69 276	439	„	69 715	15
Kroë	4 295	105 414	698	„	106 112	25
Totaal . . .	32 596	693 618	4 055	„	697 673	21
In 1880 waren de cijfers. .	32 276	615 279	5 449	„	620 728	19

Omtrent de heerendiensten in Palembang is niets bijzonders vermeld.

In de Lampongsche districten werd streng de hand gehouden aan de bij Indisch Staatsblad 1866 n°. 137 vastgestelde regeling van de heerendiensten. Wanneer eenig hoofd meer diensten dan de wettelijk verschuldigde vordert, schroomt de bevolking niet zich daaromtrent bij het Europeesch bestuur te beklagen. Ook in het afgeloopen jaar behoefde slechts weinig straf opgelegd te worden wegens het niet verrigten van de voorgeschreven persoonlijke diensten.

Op Banka moesten de bij Indisch Staatsblad 1879 n°. 240 vastgestelde strafbepalingen op het verzuimen van de voorgeschreven persoonlijke diensten in 1881 meermalen worden toegepast.

Van het op blz. 76 van het vorig verslag besproken denkbeeld om voor het brievenvervoer op Billiton, voor zoover het nog in heerendienst geschiedt, vast bezoldigde postloopers aan te stellen, is door de Indische Regering afgezien, vermits gebleken is dat de heerendiensten op Billiton zoo weinig drukkend zijn, dat er hoegenaamd geen urgentie bestaat om ter verdere vermindering van die diensten 's lands schatkist te bezwaren.

Het volgend staatje geeft een overzigt van het aantal dienstpligtigen in de Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo en van den aard en het aantal der van hen in 1881 overeenkomstig Indisch Staatsblad 1879 n°. 92 gevorderde dagdiensten.

AFDEELINGEN.	Aantal dienstpligtigen.	Aantal dienstpligtigen in 1881 gemiddeld dagelijks opgekomen: in betaalden heerendienst. a)	in onbetaalden heerendienst. b)
Bandjermasin en ommelanden	4 758	9	152
Martapoera	17 755	15 à 16	138
Amoenthai	55 500	25	1002 à 1003
Doessoen en Dajaklanden . .	5 240	16 à 17	122
Sampit	3 105	—	27

a) Voor het overbrengen van gouvernements-reizigers en goederen, van gevangenen en van spoedbrieven.

b) Voor het in goeden staat houden van bruggen en wegen in de kampongs, het bezetten van de gardoes (alleen des nachts), het doen van nachtrondes en het vervullen van kemitdiensten bij de hoofden, wat deze laatste diensten betreft, voor zooveel ze niet worden afgekocht (zie het verslag van 1879 blz. 85).

Het is gebleken dat in de Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo in strijd met Indisch Staatsblad 1879 n°. 92 nog heerendiensten worden gevorderd voor het bewaken van landsgebouwen, het overbrengen van brieven waar geen postdienst bestaat en het plaatsen en onderhouden van mijlpalen. Er zijn bevelen gegeven om aan dezen onwettigen toestand een einde te maken.

De heerendiensten in het gouvernement Celebes en onderhoorigheden, geregeld bij Indisch Staatsblad 1868 n°. 19, werden zonder eenige stoornis gepraesteerd en bleken nergens drukkend te zijn.

Nadat, blijkens het vermelde op blz. 77 van het vorig verslag, in Januarij 1881 de huis-, tuin- en staldiensten bij de eerste en tweede districtshoofden in de Minahassa waren afgeschaft, kwam bij de ordonnancie van 20 September 1881 (Indisch Staatsblad n°. 193) eene regeling van de overige persoonlijke diensten in dit gedeelte der residentie Menado tot stand. Bij een besluit van gelijke dagteekening, als bijlage L achter dit verslag afgedrukt, werden voorschriften tot uitvoering van die ordonnancie vastgesteld.

Voor zooveel de bijzondere toestanden in de Minahassa het gedoogen, zijn de thans gemaakte bepalingen in hoofdzaak in overeenstemming met die, welke de heerendiensten op Java en Madura beheerschen. De regeling, die alleen geldt voor de eigenlijke inlandsche bevolking en niet voor de zoogenaamde inlandsche burgers, bevat de volgende hoofdbepalingen.

Het steeds in de Minahassa gegolden hebbende beginsel, dat de heerendienstpligtigheid op den persoon rust, is bestendigd. Behoudens de vrijstellingen en uitsluitingen, mogen de heerendiensten gevorderd worden van alle tot arbeid bekwame mannen tot een maximum van 36 dagdiensten per jaar, de dagdienst gerekend op 12 uren, met bepaling evenwel dat bij rampen van hoogerhand of tot afwending van algemeen gevaar deze cijfers mogen worden overschreden. Onder de van heerendienst vrijgestelden zijn thans voor het eerst begrepen mandoors en arbeiders die op de erven of bouwgronden van particulieren, aan wie zij zich verhuurd hebben, gevestigd zijn, mits deze particulieren voor elken vrijgestelde een hoofdgeld van f 2,50 's jaars betalen.

De aangehaalde verordening heeft geen betrekking op de gemeentelijke of negorijdiensten, noch op de cultuurdiensten. Wat de eerstgenoemde diensten betreft heeft het bestuur slechts te waken dat ze binnen billijke grenzen blijven; de laatstgenoemde worden door bijzondere voorschriften beheerscht. De persoonlijke diensten worden onderscheiden in: *a.* algemeene diensten, namelijk die ten behoeve van het aanleggen, herstellen en onderhouden van openbare werken van algemeen nut, waarbij het belang der inlandsche bevolking regtstreeks betrokken is, zooals: wegen, bruggen, duikers, dijken, dammen, waterwerken, passarloodsen, wachthuizen en mijlpalen, — en voorts het vervoeren van gouvernements-reizigers en goederen. Waar bij het uitvoeren van openbare werken, die in vrijen arbeid behooren te worden verrigt, geen vrijwilligers zijn te verkrijgen, kan van heerendienstpligtigen worden gebruik gemaakt, doch alleen na verkregen magtiging van den Gouverneur-Generaal en tegen zoodanig loon als in elk geval zal bepaald worden; — *b.* bijzondere diensten, bestaande in: 1°. het bezetten van wachthuizen, — 2°. het vervoeren van gevangenen, — en 3°. het bewaken van districtsgevangenissen. Behoudens nadere goedkeuring der Indische Regering heeft de resident in December 1881 bepaald, dat voorloopig de algemeene diensten (art. 1, § 15 van Indisch Staatsblad 1881 n°. 193) worden aangevuld met de diensten ten behoeve van het bouwen, herstellen en onderhouden van districtsgevangenissen, pasangrahans en passantenhuizen, en de bijzondere diensten (§ 16) met de diensten, gevorderd voor het vervoer van brieven. Hij was hiertoe overgegaan omdat deze diensten volgens zijn oordeel voorloopig nog niet gemist konden worden, en omdat er, met het oog op het in werking treden van de ordonnancie met 1 Januarij 1882, geen tijd was om eene wijziging van hare bepalingen tot stand te brengen. Onlangs (in Junij jl.) heeft de Gouverneur-Generaal verklaard deze beschikking van den resident niet goed te keuren omdat zij in strijd is met art. 57 van het Regeringsreglement en omdat in de behoeften, waarop die beschikking doelt, zeer wel buiten heerendienst kan worden voorzien.

Hoewel door de nieuwe bepalingen beter tegen willekeur en bevoorregting kan gewaakt worden, — hetgeen ook het hoofddoel der ordonnancie is —, zullen de heerendiensten in de Minahassa in de eerstvolgende jaren nog zwaar op de bevolking drukken, daar wegens de betrekkelijke geringheid van het bevolkingcijfer in den slechten toestand van bruggen en wegen slechts langzamerhand verbetering kan komen. In de afdeeling Tondano, die sterker bevolkt is, zijn de bruggen en wegen in beteren toestand, zoodat er gegronde hoop bestaat dat aldaar in 1882 of in 1883 de meeste wegen voldoende verhard zullen zijn.

In de afdeeling Gorontalo bestaat geen regeling van de persoonlijke diensten. Zoowel ten behoeve van werken van algemeen nut, als ten behoeve van de hoofden, wordt aldaar geheel willekeurig over de werkkrachten der bevolking beschikt. Voorshands is hierin geen afdoende verbetering te brengen, daar, wegens het aan de hoofden gelaten regt van zelfbestuur, de middelen ontbreken om aan misbruik en willekeur paal en perk te stellen. In het afgeloopen jaar is men in die afdeeling aangevangen met enkele waterleidingen in heerendienst aan te leggen, waardoor betrekkelijk groote oppervlakten drooge velden in sawah's kunnen veranderd worden en mitsdien de voornaamste oorzaak van het herhaaldelijk mislukken van den oogst zal worden weggenomen.

Ten behoeve van militaire landswerken in Menado werd in het afgeloopen jaar van heerendienstpligtigen geen gebruik gemaakt.

Omtrent de heerendiensten in de residentie Amboina, waarover in het vorig verslag het een en ander is gezegd, zijn ditmaal geen bijzonderheden vernomen. In 1882 zijn aldaar strafbepalingen tegen het verzuimen van heerendiensten in werking getreden (zie Indisch Staatsblad 1882 n°. 81). Deze ordonnancie is niet toepasselijk op de afdeeling Banda, waar geen andere heerendiensten gevorderd worden dan tot wering van rampen van hoogerhand of tot afwending van algemeen gevaar.

III. Landelijke inkomsten.

§ 1. *Java en Madura.*

Landrente. In verband met verkregen betere gegevens omtrent de uitgestrektheid of de opbrengst der gronden, werd in 1881 de aanslag der landrente [1]) in alle gewesten van Java, met uitzondering alleen van Krawang, gewijzigd. In tien gewesten werd de aanslag dientengevolge verhoogd met f 179 607,08 en in negen gewesten verminderd met f 22 964,27⁵, zoodat de aanslag, met toepassing van art. 2 der ordonnancie van Indisch Staatsblad 1878 n°. 110, over 't geheel is toegenomen met f 156 642,80⁵. Voegt men daarbij eene som van f 155 411,69⁵ wegens den aanslag van gronden die in 1881 voor het eerst landrentepligtig werden, en trekt men daarvan af eene som van f 87 240,22⁵ waarmede de aanslag achteruitging ten gevolge van het te niet gaan van gronden, dan verkrijgt men ten slotte voor 1881 een vooruitgang van f 224 814,27⁵. Van f 19 198 825,90⁵, volgens verbeterde opgaven het bedrag van den aanslag in 1880, steeg de aanslag voor alle landrentepligtige gronden en woonerven in 1881 dus tot f 19 423 640,18. De vrijstellingen en afschrijvingen beliepen in 1880, volgens verbeterde opgaven, f 1 377 176,47 en in 1881 f 1 452 758,17, zoodat werkelijk te heffen was: in 1880 f 17 821 649,43⁵ en in 1881 f 17 970 882,01, d. i. f 149 232,57⁵ meer dan in 1880.

Volgens verbeterde opgaven was op het einde van 1880 van de verschuldigde belasting een bedrag van f 326 000,39 onaangezuiverd gebleven. Van den aanslag van 1881 moest op 31 December jl. nog f 299 031,27 worden geïnd, waaronder echter ook die sommen zijn begrepen, welke door de belastingschuldigen reeds voldaan, maar door de met de inning belaste hoofden of ambtenaren niet verantwoord waren. Evenals in de laatste twee jaren was ook nu de achterstand weder het grootst in Bantam, ten gevolge van de rampen die dat gewest getroffen hebben; daarna volgden Bezoeki en Tagal, doch in deze beide laatste gewesten, zoowel als in de overige residentien waar achterstand bestond, was deze reeds in Januarij van dit jaar voor verreweg het grootste deel aangezuiverd. Volgens het oordeel van den regent van Poerworedjo zou de bevolking der residentie Bagelen, uitgenomen het door de tabaks-cultuur welvarende Ledok en de streken langs het zuiderstrand, in 1882 niet bij magte zijn om de landrente te voldoen. In het algemeen heeft zij weinig gelegenheid om door handenarbeid iets te verdienen, en ten gevolge van de cholera-epidemie is zij grootendeels daartoe buiten staat. Hij vergeleek den tegenwoordigen ongunstigen toestand met den tijd toen de gedwongen indigo-cultuur nog bestond, die de bevolking wel hard deed werken, maar haar ook veel geld deed verdienen en algemeen welvaart verspreidde, waarvan de overblijfselen nu sedert lang verdwenen zijn.

Gewestelijke opgaven betreffende het bedrag der landrente over 1881 worden aangetroffen in bijlage M.

Aan het verzamelen van gegevens voor eene nieuwe landrente-regeling, bevolen bij het reeds in de verslagen van 1880 en 1881 genoemde gouvernementsbesluit van 23 October 1879 n°. 3 (Bijblad op het Indisch Staatsblad n°. 3490) werd in de verschillende residentien met kracht voortgewerkt. Hoe duidelijk de gegeven voorschriften ook waren, bleek het echter dat de persoonlijke opvatting der ambtenaren

[1]) Vermits thans ook alle gogovelden gerekend kunnen worden voor vast te zijn aangeslagen, is de onderscheiding der landrentepligtige gronden in voor vast aangeslagen en in niet voor vast aangeslagen gronden komen te vervallen.

tot zulke belangrijke afwijkingen in de uitvoering zou leiden dat het, ter verzekering van de onontbeerlijke eenheid, noodig is geoordeeld den hoofdinspecteur tot wiens werkkring de landrente behoort naar de verschillende residentien te zenden, ten einde den ambtenaren in bijzonderheden uit te leggen hoe het voorgeschreven onderzoek moet plaats hebben. Daarbij werd op den voorgrond gesteld dat het hoofddoel van het onderzoek is het verzamelen van gegevens die de Regering in staat zullen stellen om te beoordeelen welke regeling der landrente het verkieslijkst is, en dat, naarmate men vertrouwbare gegevens verkrijgt, het onderzoek in de tweede plaats dienstbaar kan worden gemaakt om gaandeweg verbetering in den aanslag te brengen. Hoewel over het algemeen allerwegen veel ijver betoond werd in het verzamelen van de gegevens, ondervond het werk in West-Java veel vertraging door de maatregelen ter beteugeling van de veeziekte en de koorts-epidemie genomen en ook eenigermate in Oost-Java, vooral in Soerabaija, ten gevolge van de cholera-epidemie. Niettemin rekent men er op dat nog in 1882 ten aanzien van vele residentien vertrouwbare cijfers betreffende uitgestrektheid, waarde en productie kunnen geleverd worden, die, met toepassing van art. 2 van Indisch Staatsblad 1878 n°. 110, tot eene grondige herziening van den aanslag in die gewesten zullen leiden en den ongelijken druk zullen wegnemen, welke het gevolg is van de bijna overal op eene fictieve basis rustende regeling van 1872.

Ook in het afgeloopen jaar moesten weder niet onbelangrijke sommen worden afgeschreven wegens oneerlijkheden van dessahoofden, die de van de bevolking geïnde landrente hadden verbruikt. Ook hadden enkele ondercollecteurs een te kort in hunne kas.

In sommige districten op Java, waar eenige dessa's zeer ver verwijderd liggen van de standplaats van den ondercollecteur bij wien de dessahoofden de door hen geïnde landrente moeten overbrengen, werden in het afgeloopen jaar en in het begin van dit jaar eenige bijzondere voorzieningen genomen ten einde den dessahoofden de aan die groote afstanden verbonden moeijelijkheden te besparen. In Tjibilioeng in Bantam (afdeeling Tjiringin) werd het districtshoofd als waarnemend ondercollecteur aangewezen; in de districten Batoewangi, Nagara en Kandangwesi in de Preanger regentschappen (afdeeling Soekapoera Kollot) is aan de districtshoofden opgedragen om de gelden van de dessahoofden in ontvangst te nemen en aan den ondercollecteur te Mangoenredja over te brengen; ten aanzien van de districten Madjenang, Dajaloehoer en Pegadingan in Banjoemas (afdeeling Tjilatjap) is de koffijinkooppakhuismeester te Madjenang met het ambt van ondercollecteur belast. Aan deze verschillende inlandsche ambtenaren, en zooveel noodig ook aan hunne schrijvers, zijn daarvoor toelagen boven hunne gewone bezoldigingen toegekend. Dergelijke maatregel, als nu voor de genoemde districten genomen is, bestond reeds sedert 1828 voor het district Tjilangkahan in de afdeeling Lebak der residentie Bantam. In Banjoewangi, dat thans met de residentie Bezoeki zamengesmolten is en waar nimmer een ondercollecteur bescheiden was, werd in 1874 bij wijze van tijdelijken maatregel de patih belast met het ambt van ondercollecteur. Het ligt thans in de bedoeling om aan den patih, alleen wat de hoofdplaats betreft, de perceptie van de landrente op te dragen en om voor de overige gedeelten der afdeeling daartoe aan te wijzen den koffijinkooppakhuismeester te Rogodjampi en de hulppakhuismeesters te Glogoh en te Tjeloering. De daarvoor aan die inlandsche ambtenaren toe te kennen toelagen, alsmede die welke bij wijze van tijdelijken maatregel aan den koffijpakhuismeester te Madjenang in Banjoemas gegeven is, zijn uitgetrokken op de Indische begrooting voor 1883.

Belasting op vischvijvers. In November 1881 is de directeur van binnenlandsch bestuur uitgenoodigd om de indiening van voorstellen tot regeling van deze belasting bij algemeene verordening te bespoedigen.

Met uitzondering van Krawang, waar in vergelijking met 1880 eene belangrijke daling werd waargenomen, leverde de opbrengst der vischvijvers-belasting in de meeste gewesten over het afgeloopen jaar weinig verschil op met die over 1880. Het gebruikelijk vijfjarig overzigt van den aanslag dezer belasting vindt men in het volgend staatje.

Gewesten.	1877.	1878.	1879.	1880.	1881.
Bantam . .	f 2 607	f 2 712	f 2 571	f 2 549	f 2 497
Krawang . .	9 820	11 312	14 631	23 759	16 641
Tagal . . .	270	281	304	323	253
Samarang. .	1 184	1 379	1 348	1 342	1 526
Japara. . .	42 915	43 860	44 735	44 335	45 539
Rembang. .	2 737	3 541	3 928	3 409	3 638
Soerabaija .	184 793	194 943	199 517	198 154	200 050
Pasoeroean .	25 837	25 947	26 000	26 004	26 821
Bezoeki . .	5 124	4 892	7 825	7 810	7 470
Probolinggo .	7 367	7 237	6 926	6 826	6 870
Madura *a*). .	5 967	5 966	5 853	5 894	5 627
	f 288 621	f 302 070	f 313 638	f 320 405	f 316 932

a) De aanslag in de belasting op de vischvijvers in de afdeeling Sumanap ad f 4015 's jaars, waarvan in de verslagen van vorige jaren abusievelijk geen melding is gemaakt, is thans begrepen onder de voor Madura opgegeven cijfers.

Vogelnestgrotten. Over de jaren 1880 en 1881 leverden de vogelnestgrotten, met inbegrip van die welke door het departement van financien verpacht worden, de volgende pachtsommen op:

	1880.	1881.
1°. grotten voor langen termijn verhuurd (in Bagelen, de Preanger regentschappen en Benkoelen)	f 39 299,00	f 39 299,00
2°. grotten telkens voor één jaar verhuurd (in Samarang en Japara). . . .	150,36	159,80
3°. grotten in de afdeelingen Grissee en Sidajoe der residentie Soerabaija (van 1880 af voor een termijn van drie jaren verpacht)	72 120,00	72 120,00
4°. grotten in Bantam, Rembang, Bezoeki, Probolinggo en Banjoewangi, zoomede op Madura en Bawean (allen telkens voor één jaar verpacht).	34 392,00	43 344,00
	f 145 961,36	f 154 922,80

Nog werd ontvangen in 1880 f 3673,50 en in 1881 f 3652 wegens verkoop te Samarang van vogelnesten uit de gouvernementsgrotten in Djokjokarta en Madioen. De sub 3°. en 4°. hierboven bedoelde grotten worden door het departement van financien verpacht. Die sub 4°. zullen in 1882 f 46 608 aan pacht afwerpen (verg. de bij hoofdstuk **M** behoorende bijlage betreffende de zoogenaamde kleine pachtmiddelen op Java en Madura).

§ 2. *Buitenbezittingen.*

Landelijke inkomsten in het gouvernement Celebes en onderhoorigheden. De ontvangen opgaven betreffende de opbrengst dezer belastingen in de laatste drie jaren worden in het volgende staatje aangetroffen.

Aard der belasting.	1879.	1880.	1881.
Vertiening der padivelden	f 205 568,18	f *a*) 249 197,55	f *c*) 278 891,38
Vertiening der suikerrietvelden	1 266,10	758,40	1 003,40
Vertiening der zoutpannen	*nihil.*	*b*) 1 119,25	1 113,25
Tesangbelasting	6 310,60	9 836,75	10 810,80
Koffijbelasting in de bergregentschappen der Noorderdistricten en in enkele bergstreken der Oosterdistricten	8 250,00	6 432,00	5 829,00
Bamboe-levering	57,91⁵	38,36	52,22
	f 221 452,79⁵	f 267 382,31	f 297 700,05

a) Verbeterde opgaaf. Van deze som is f 73,75 door een kamponghoofd verduisterd.

b) Verbeterde opgaaf.

c) Onvolledig cijfer, omdat de aanslagstaat van Kadjang, tijdens de afzending van de gegevens uit Makasser, nog niet was ontvangen.

Bij den aanslag voor 1881 is de geldswaarde der padi (verg. blz. 86 van het verslag van 1875) gesteld op f 35 per 100 bossen van 12 katti's zwaarte elk, tegen f 30 voor 1878 en 1879 en f 33 voor 1880.

De zoogenaamde koffijbelasting in de bergregentschappen

der afdeeling Noorderdistricten en in sommige bergstreken der Oosterdistricten is, met afwijking van de oorspronkelijke regeling, ook voor 1881 weder behouden op het bij Indisch Staatsblad 1873 n°. 29 verlaagd bedrag van f 3 per huisgezin (Indisch besluit dd. 26 April 1881 n°. 18).

Cijns uit onderhoorigheden der residentie Menado. Omtrent de min of meer geregelde kwijting door Bolang Mongondo en andere landschappen op de noordkust van Celebes, zoomede door eenige landschappen op de Sangi-eilanden, van de jaarlijksche schatting die aldaar ten behoeve van het Gouvernement is op te brengen, zijn in de laatste jaren geen bijzonderheden vernomen. Volgens de met de radja's gesloten contracten regelt zich de schatting (welke door hen naar verkiezing in geld of in producten kan worden afgedragen, en waarvan zij $^1/_{10}$ voor zich en de rijksgrooten mogen behouden,) naar den maatstaf van f 5 per huisgezin voor de landschappen op de noordkust van Celebes en van f 1 per huisgezin voor de Sangische landschappen. Voorloopig werd echter in de meeste dier contracten een voor latere herziening vatbaar rond cijfer genoemd, bedragende wat de eerstbedoelde staatjes betreft, voor Bolang Mongondo f 4000, Bolang Oeki f 250, Bintaoena f 250, Bolang Itam f 465 en voor Kaidipang f 400, terwijl voor Bwool voorloopig mede met f 400 genoegen werd genomen, ofschoon dit bedrag slechts $^1/_5$ van de verschuldigde opbrengst vertegenwoordigde. Voor de Sangische landschappen zijn indertijd, in afwachting van betere kennis omtrent het getal huisgezinnen, de volgende sommen aangenomen: voor Siauw f 500, Tagoelandang f 100, Taboekan f 400, Manganitoe f 180 en Kandhar f 50, te zamen dus f 1230, tegen f 5765 voor de rijkjes op de noordkust van Celebes. Volgens de begrootingsopgaven, die echter geen verdere splitsing behelzen, werd in de laatst verloopen vijf jaren door de radja's van bedoelde noordkust en die van de Sangi-eilanden, deels ook ter aanzuivering van achterstand over vorige jaren, opgebragt achtereenvolgens f 11694, f 2415, f 6914, f 4802 en f 5510. Het blijkt niet of die opbrengst ten volle in geld gekweten is.

Landrente en verpachtingen [1]) *in Boeleleng en Djembrana* (*Bali*). Ook gedurende 1881 werd de opbrengst der landrente in deze landschappen slechts in zooverre aan 's lands kas verantwoord als zij niet benoodigd was voor de uitgaven die, naar de oude landsinstellingen, voor verschillende doeleinden daaruit moeten worden bestreden. Uit dien hoofde leverde dit middel voor den lande geen noemenswaardige voordeelen op. Cijfers omtrent het juiste overschot zijn hier te lande niet bekend. Nu met 1 Julij 1882 in beide landschappen 's Gouvernements regtstreeksch bestuur is ingevoerd en dientengevolge de districtshoofden en de beide ondercollecteurs, tegen intrekking van hun aandeel in de opbrengst der landrente, van gouvernementswege zullen bezoldigd worden, zullen uit de landrente, waarvan de opbrengst geraamd is op f 48 000, voorshands alleen nog bestreden worden de gebruikelijke inkomsten van de mindere hoofden en beambten, zoomede de kosten van de groote jaarlijksche offerfeesten. Wat de pachten betreft, deze zullen onder den nieuwen toestand geheel in handen van het Gouvernement overgaan. Uit het volgende staatje kan blijken hoeveel ter zake van de verpachte middelen in de laatst verloopen vijf jaren in 's lands kas vloeide.

JAREN.	Opbrengst der verpachting				Af: voorde bezoldiging van de inlandsche besturen.	Alzoo zuiver toekomende aan 's lands kas.
	van het opium-debiet.	van de rundslagt.	van de overvaart te Gilimanok.	Totaal.		
			Boeleleng.			
1877. . . .	f 180 000	f 828	„	f 180 828	f 7200	f 173 628
1878. . . .	204 120	816	„	204 936	7200	197 736
1879. . . .	192 360	480	„	192 840	7200	185 640
1880. . . .	195 075	732	„	195 807	7200	188 607
1881. . . .	132 012	480	„	132 492	7200	125 292

[1]) In dit hoofdstuk behandeld omdat in 1881 de opbrengst nog werd verantwoord aan het departement van binnenlandsch bestuur.

JAREN.	Opbrengst der verpachting				Af: voorde bezoldiging van de inlandsche besturen.	Alzoo zuiver toekomende aan 's lands kas.
	van het opium-debiet.	van de rundslagt.	van de overvaart te Gilimanok.	Totaal.		
			Djembrana.			
1877. . . .	f 23 100	f 360	f 4200	f 27 660	f 4380	f 23 280
1878. . . .	19 780	360	4340	24 480	4380	20 100
1879. . . .	18 750	360	3960	23 070	4380	18 690
1880. . . .	20 400	180	3532^5	$24\,112^5$	4380	$19\,732^5$
1881. . . .	19 200	120	3000	22 320	4380	17 940

De uitslag der verpachtingen over 1882 was als volgt:

	Boeleleng.	*Djembrana.*
opiumdebiet	f 192 012	f 16 500
rundslagt	720	390
overvaart te Gilimanok	„	2 190

IV. Agrarische aangelegenheden; afstand van grond.

§ 1. *Java en Madura.*

Conversie van communaal in erfelijk individueel bezit. Blijkens de antwoorden van verscheidene residenten op de hun in 1878 gestelde vragen (verg. blz. 76/78 en bijlage LLL van het verslag van 1880) behoort onder de hinderpalen, die de conversie van communaal in erfelijk individueel bezit belemmeren, ook de invloed der dessabesturen, wier belang dikwijls medebrengt verandering in den toestand van het grondbezit tegen te houden. Die stremmende invloed zal zich vooral daar doen gevoelen waar aan de dessahoofden en verdere dessabestuurders geen vaste ambtsvelden worden toegekend, zoodat zij bij de periodieke verdeelingen van de gemeene velden in de gelegenheid komen om zich zelven te bevoordeelen. Vermits nu, blijkens het eind-resumé van het gehouden onderzoek naar de regten van den inlander op den grond (zie in deel I den derden titel van het eerste hoofdstuk, vooral blz. 87, en in deel II blz. 315), tijdens het onderzoek in vele dessa's, ook met communaal bezit, reeds vaste ambtsvelden gebruikelijk waren en het, naar het inzien der Regering, wenschelijk zou zijn indien dit stelsel meer algemeen ingang kon vinden, is de aandacht der hoofden van gewestelijk bestuur op dit punt gevestigd geworden. In September 1881 (zie Bijblad op het Indisch Staatsblad n°. 3728) zijn zij uitgenoodigd om, in verband met de door hen te verzamelen gegevens nopens het grondbezit der inlandsche bevolking (verg. blz. 77 van het verslag van 1880), ook omtrent den feitelijken toestand met betrekking tot de ambtsvelden de noodige opgaven aan de Regering te verschaffen. Als leiddraad voor deze en andere opgaven met betrekking tot het inlandsch grondbezit zijn tabellen vastgesteld die door de hoofden van gewestelijk bestuur ingevuld en periodiek ingeleverd moeten worden voor de eerste maal in December van dit jaar en verder om de vijf jaren.

In het afgeloopen jaar zijn slechts 4 dessa's (1 in Bagelen en 3 in Rembang) tot conversie van gemeentelijk in erfelijk individueel grondbezit overgegaan. Daarentegen neemt in verschillende gewesten de vervanging van jaarlijksche verdeeling der velden door eene verdeeling voor langere termijnen gaandeweg toe, zoomede de vervanging van periodieke verdeeling door vaste aandeelen, welke laatste vorm van grondbezit op vele plaatsen het erfelijk individueel bezit zeer nabij komt, doordien bij overlijden de velden op de erfgenamen overgaan.

Vervanging van erfelijk individueel bezit door eigendom. Gedurende 1881 werden 60 aanvragen om toekenning van agrarischen eigendom ingediend, tegen 124 (en niet 127, zooals in het vorig verslag vermeld stond) in 1880. Het gezamenlijk aantal sedert de afkondiging van het Koninklijk besluit dd. 16 April 1872 n°. 29 (Indisch Staatsblad n°. 117) aanhangig gemaakte aanvragen steeg daardoor tot 1225, betrekking hebbende op 10 475 bouws, grootendeels uit sawah- of tegalgronden en slechts voor een klein gedeelte uit erven of tuinen bestaande. Bij het eind van 1881 bleven

daarvan in behandeling 121 aanvragen. Van de 1104 overigen zijn er 269 (voor bijna 3275 bouws) door overlijden der verzoekers of om andere redenen vervallen, terwijl 314 aanvragen (voor bijna 3651 bouws) werden afgewezen. In den hier volgenden staat vindt men de opgaven voor elk gewest afzonderlijk gemeld.

GEWESTEN.	GEDURENDE HET TIJDVAK 1872—1881:																			Op 31 December 1881 nog in behandeling gebleven aanvragen.		
	aanhangig gemaakte aanvragen.									afgedane (of vervallen) aanvragen.												
	1872 t/m 1880.			1881.			Te zamen.			Toegewezen.			Afgewezen.			Vervallen.					
	Getal aanvragen.	Uitgestrektheid. Bouws.	Uitgestrektheid. Vierk. Rijnl. roeden.	Getal aanvragen.	Uitgestrektheid. Bouws.	Uitgestrektheid. Vierk. Rijnl. roeden.	Getal aanvragen.	Uitgestrektheid. Bouws.	Uitgestrektheid. Vierk. Rijnl. roeden.	Getal aanvragen.	Uitgestrektheid. Bouws.	Uitgestrektheid. Vierk. Rijnl. roeden.	Getal aanvragen.	Uitgestrektheid. Bouws.	Uitgestrektheid. Vierk. Rijnl. roeden.	Getal aanvragen.	Uitgestrektheid. Bouws.	Uitgestrektheid. Vierk. Rijnl. roeden.	Getal aanvr.	Uitgestrektheid. Bouws.	Uitgestrektheid. Vierk. Rijnl. roeden.
Bantam . . .	4	19	374	„	„	„	4	19	374	4	19	374	„	„	„	„	„	„	„	„	„
Krawang . . .	6	10	„	„	„	„	6	10	„	4	7	127	„	„	„	2	2	373	„	„	„
Preanger regentschappen . .	1	1	„	„	„	„	1	1	„	1	1	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
Cheribon . . .	3	41	199	„	„	„	3	41	199	1	„	72	2	41	127	„	„	„	„	„	„
Tagal	11	660	400	„	„	„	11	660	400	„	„	„	3	544	282	„	„	„	8	116	118
Pekalongan . .	158	1229	„	32	682	489	190	1911	489	19	142	73	82	723	40	57	363	387	32	682	489
Samarang . .	121	2575	205	7	147	462	128	2723	167	7	48	453	23	369	427	65	1372	83	33	932	204
Japara	2	12	69	„	„	„	2	12	69	1	9	307	1	2	262	„	„	„	„	„	„
Rembang . . .	102	177	266	4	15	491	106	193	257	74	92	193	3	66	375	29	34	189	„	„	„
Soerabaija . .	117	322	162	3	„	426	120	323	88	78	166	85	35	152	166	4	3	411	3	„	426
Probolinggo . .	18	4	400	„	„	„	18	4	400	17	3	156	„	„	„	1	1	244	„	„	„
Bezoeki . . .	14	3	477	„	„	„	14	3	477	11	3	248	1	„	13	2	„	216	„	„	„
Banjoewangi .	55	220	86	1	2	420	56	223	6	51	209	250	2	9	325	2	1	11	1	2	420
Banjoemas . .	3	31	„	„	„	„	3	31	„	„	„	„	„	„	„	3	31	„	„	„	„
Bagelen . . .	1	5	„	„	„	„	1	5	„	„	„	„	„	„	„	1	5	„	„	„	„
Kadoe	139	2778	134	1	2	204	140	2780	338	6	110	451	50	1216	124	81	1414	139	3	39	124
Madioen . . .	262	814	69	6	20	31	268	834	100	176	407	381	44	231	127	17	33	319	31	161	273
Kediri	a) 148	a) 637	420	6	57	244	154	695	164	71	319	119	68	293	158	5	11	31	10	71	356
Totaal . .	1165	9544	261	60	930	267	1225	10 475	28	521	1541	289	314	3650	426	269	3274	403	121	2007	410

a) Hieronder voor 1880, tengevolge van verbeterde opgaven, 86 aanvragen betreffende $265^{360}/_{500}$ bouws. In 't vorig verslag was ten onregte melding gemaakt van 89 perceelen en van $266^{51}/_{500}$ bouws.

Blijkens dezen staat komen voortdurend in de residentien Pekalongan, Samarang, Rembang, Soerabaija, Kadoe, Madioen en Kediri de meeste aanvragen voor. Daarentegen vindt men in de residentien Tagal, Banjoemas, Bagelen, Pasoeroean en Madura nog in 't geheel geen agrarischen eigendom, terwijl in de twee laatstgenoemde gewesten zelfs geen aanvragen daartoe zijn ingekomen. In de residentien Bantam, Krawang, Preanger regentschappen en Cheribon te zamen bedraagt het aantal toegewezen aanvragen slechts 10. De verklaring van deze verschijnselen ligt voor de hand. In de eerstbedoelde zeven gewesten toch heeft het communaal bezit met periodieke verwisseling der velden, in de overigen het erfelijk individueel bezit of het daarmede veel overeenstemming hebbende communaal bezit met vaste aandeelen de overhand. Daar nu de inlander te weinig verschil ziet tusschen erfelijk individueel bezit en agrarischen eigendom, om zich de aan de verkrijging en den overgang van dien eigendom verbonden kosten en moeite te getroosten, laat het zich begrijpen dat in streken, waar het erfelijk individueel dan wel het communaal bezit met vaste aandeelen overwegend is, de bevolking niet ligt tot het aanvragen van agrarischen eigendom zal overgaan, zoolang zij de daaraan verbonden kosten voor meetbrieven en acten van eigendom moet betalen en voor den overgang bij verkoop of bij overlijden lastige formaliteiten heeft te vervullen. Men kan dan ook als algemeenen regel aannemen dat slechts tot het aanvragen van agrarischen eigendom wordt overgegaan, òf wanneer den aanvrager het ongestoord bezit van den grond wordt betwist, — en het aantal afgewezen aanvragen toont voldoende aan, dat het bezitregt in zeer vele gevallen betwistbaar is, — òf wanneer hij wenscht te voorkomen dat de door hem ontgonnen gronden in het communaal bezit worden opgenomen. Een enkele keer gebeurt het dat Europesche ondernemers, die gronden van inlanders wenschen te huren, hen tot het aanvragen van eigendom overhalen en dan beginnen met de kosten voor opmeting enz. voor te schieten.

Om zooveel mogelijk aan het bezwaar te gemoet te komen dat de inlanders veelal van het aanvragen van agrarischen eigendom door de daaraan verbonden kosten worden weerhouden, zijn bij Indisch Staatsblad 1881 nos. 52 en 188 lage tarieven vastgesteld voor de opmaking en uitgifte van acten van agrarischen eigendom en voor het overschrijven of met hypotheek bezwaren van dat regt, alsmede voor het verstrekken van de vereischte landmetersbescheiden door de ambtenaren van het kadaster.

Verhuring van grond door inlanders aan niet-inlanders. Voor zoover daaromtrent opgaven te verstrekken waren, werden in het afgeloopen jaar door inlanders aan niet-inlanders gronden verhuurd tot eene uitgestrektheid van 23 445 bouws, tegen 13 771 bouws in 1880 en 14 926 bouws in 1879. Daarvan waren 14 041 bouws, d. i. bijna $^6/_{10}$, bestemd voor de teelt van suikerriet, tegen bijna $^7/_{10}$ in 1880 en ruim $^7/_{10}$ in 1879. Men vindt aangeteekend dat op sommige plaatsen het aanbod de vraag naar grondverhuring overtreft.

Zooals uit onderstaand overzigt over de laatste drie jaren blijkt, worden er voortdurend minder overeenkomsten op den voet der verordeningen in Indisch Staatsblad 1871 n°. 163 en 1879 n°. 209 geregistreerd.

JAREN.	Aantal gewesten waar overeenkomsten ter registratie werden aangeboden.	Aantal geregistreerde overeenkomsten.	Aantal ondernemers door wie de overeenkomsten werden gesloten: Europeanen	Aantal ondernemers door wie de overeenkomsten werden gesloten: vreemde oosterlingen.	Aantal bouws waarop de overeenkomsten betrekking hadden.	Van de bij geregistreerde overeenkomsten verhuurde gronden was het navolgend aantal bouws in: communaal bezit.	Van de bij geregistreerde overeenkomsten verhuurde gronden was het navolgend aantal bouws in: individueel bezit.
1879	15	4868	84	100	6426	4670	1756
1880	15	2342	93	184	3857	3042	815
1881	13	2083	44	81	3246	2712	534

De 3246 bouws, waarop de in 1881 geregistreerde overeenkomsten betrekking hebben, zijn over de verschillende gewesten verdeeld als volgt: Cheribon 1441, Japara 595, Samarang 489, Kediri 242, Soerabaija 179, Probolinggo 156, Tagal 102, en zes andere gewesten te zamen 42 bouws. Daarvan waren bestemd: voor de suikercultuur 1392 bouws, voor beplanting met tabak 84 bouws, voor het verbouwen van padi alleen 1582 bouws, en van padi en tweede gewassen 58 bouws, voor de teelt van verschillende niet opgegeven gewassen 97 bouws, en voor de oprigting van gebouwen 33 bouws. De huurprijzen per bouw en per jaar der voor de teelt van suikerriet bestemde gronden liepen in de verschillende gewesten (voor zoover hieromtrent opgaven inkwamen) uiteen als volgt: Cheribon f 25 à f 39, Pekalongan f 35, Samarang f 50, Japara f 25 à f 50, Rembang f 37, Soerabaija f 35 à f 50 en Kediri f 25.

Ook in het afgeloopen jaar moest weder de registratie van eenige overeenkomsten geweigerd worden, omdat zij bepalingen inhielden strijdig met de bestaande verordeningen.

De bij niet-geregistreerde overeenkomsten verhuurde gronden hadden — voor zoover die overeenkomsten bij het bestuur bekend zijn geworden — eene uitgestrektheid van 20 199 bouws, waarvan bestemd waren: voor de teelt van suikerriet 12 649 bouws, tabak 1003 bouws, padi alleen 5318 bouws, padi en tweede gewassen 296 bouws, katjang en verschillende andere gewassen 719 bouws, indigo 20 bouws, en voor de oprigting van gebouwen 194 bouws. De verhouding tusschen de uitgestrektheid waarop de geregistreerde overeenkomsten betrekking hadden, en die der bij niet geregistreerde overeenkomsten verhuurde gronden, toont voldoende aan dat registratie volstrekt niet als noodzakelijk beschouwd wordt. Wantrouwen tusschen huurders en verhuurders is gewoonlijk de eenige drijfveer die partijen tot het doen registreeren van hunne overeenkomsten noopt. Klagten over niet nakoming van geregistreerde overeenkomsten deden zich alleen voor in de residentie Kadoe, terwijl verhuur bij niet geregistreerde overeenkomsten alleen in de residentie Probolinggo tot eenige moeijelijkheden aanleiding gaf.

Ontginning door inlanders van woesten (niet tot de dessa's behoorenden) grond. Ofschoon de hoogere inlandsche hoofden meer en meer het nut der ontginnings-ordonnancie (Indisch Staatsblad 1874 n°. 79) schijnen te begrijpen, wordt in sommige gewesten eene strenge contrôle door de Europesche ambtenaren voortdurend vereischt. De dessahoofden blijven weinig medewerking verleenen en veel minder nog de bevolking zelve. Niet alleen werden in 1881 weder vele overtredingen gestraft, maar ook de gevallen waarin de medepligtigheid der dessahoofden daaraan kon worden aangetoond waren niet zeldzaam. Intrekking van in vroegere jaren verleende vergunningen kwam ook nu weder voor, zoowel wegens overlijden of verhuizing der aanvragers, als wegens niet nakoming van de gestelde voorwaarden, waarvan de terrassen-aanleg steeds als de meest bezwarende te beschouwen is.

Ofschoon enkele gewesten daarop eene uitzondering maakten, viel toch in 1881 over 't geheel weder afneming op te merken zoowel in het aantal aanvragers om vergunning tot ontginning als in de uitgestrektheid waarop de gezamenlijke aanvragen betrekking hadden. De oorzaak hiervan was het gebrek aan ploegvee in verscheidene residentien ten gevolge van de veeziekte en van de maatregelen van bestuurswege tot beteugeling van die ziekte genomen.

Onderstaande tabel bevat het gebruikelijk gewestelijk overzigt.

GEWESTEN.	Vergunningen tot ontginning in 1881 verleend door:						TOTALEN.		Gemiddeld betrof dus elke vergunning (per persoon gerekend) onderstaande uitgestrektheid (in bouws of onderdeelen van bouws).
	districtshoofden.		adsistent-residenten.		residenten.				
	Aantal								
	personen.	bouws. a)	personen.	bouws. a)	personen.	bouws. a)	Personen.	Bouws. a)	
Bantam	„	„	„	„	44	91	44	91	2 35/500
Krawang	„	„	„	„	„	„	„	„	„
Preanger regentschappen	1 609	1 339	1	3	12	16	1 622	1 358	419/500
Cheribon	660	464	„	„	„	„	660	464	352/500
Tagal	599	401	„	„	221	673	820	1 074	1 155/500
Pekalongan	89	51	46	42	„	„	135	93	344/500
Samarang	460	232	1	5	„	„	461	237	257/500
Japara	104	188	„	„	„	„	104	188	1 404/500
Rembang	151	126	11	10	184	187	346	323	467/500
Soerabaija	109	105	„	„	74	145	183	250	1 183/500
Pasoeroean	118	91	6	6	105	161	229	258	1 63/500
Probolinggo	8	15	18	21	87	94	113	130	1 75/500
Bezoeki	165	137	„	„	263	202	428	339	396/500
Banjoewangi	9	13	„	„	2	10	11	23	2 45/500
Banjoemas	2 275	1 811	4	16	2	1	2 281	1 828	409/500
Bagelen	1 590	939	„	„	„	„	1 590	939	295/500
Kadoe	3 562	2 479	„	„	„	„	3 562	2 479	348/500
Madioen	1 174	2 027	4	38	145	437	1 323	2 502	1 446/500
Kediri	8	18	„	„	138	183	146	201	1 183/500
Madura	106	46	„	„	„	„	106	46	217/500
Totalen	12 796	10 482	91	141	1 277	2 200	14 164	12 823	452/500
In de twee voorafgaande jaren waren de totalen als hiernevens. 1880.	21 884	16 926	172	192	1 810	1 707	23 866	18 825	394/500
1879.	26 633	23 918	105	559	1 922	2 468	28 660	26 945	470/500

a) Bij de totalen van elk gewest is deze vlaktemaat in de onderdeelen afgerond.

Uitgifte van grond in erfpacht. Voor de residentie Bezoeki — de eenige waar dit blijkens blz. 83 van 't vorig verslag nog behoefde te geschieden — zijn bij Koninklijk besluit van 15 September 1881 n°. 38 (Indisch Staatsblad n°. 241) de streken aangewezen waar geen voor den aanplant van koffij geschikte gronden in erfpacht zullen worden afgestaan. Die streken zijn de districten Wonosari en Soekokerto, het laatste met uitzondering van het gebied van vier dessa's.

Werd ter aangehaalde plaatse in het vorig verslag berigt dat de Indische Regering in de voor de gouvernements-koffijcultuur gereserveerde streken alle gronden, waar koffij groeijen kon, als geschikt voor de gouvernements-cultuur aangemerkt en dus aan erfpachters ontzegd wilde zien, — thans kan worden medegedeeld dat zij in October 1881 hare opvatting ten deze eenigszins heeft gewijzigd. Mogten er in de gereserveerde streken gronden worden aangetroffen, waarvan wel is waar niet verklaard kon worden dat er geen koffij groeijen kon, maar die wegens bijzondere omstandigheden toch nimmer voor beplanting op hoog gezag konden in aanmerking komen, terwijl het te voorzien was dat ook de bevolking ze nooit uit eigen beweging voor de koffijcultuur zou bezigen, dan zouden, volgens de nadere interpretatie der Indische Regering, zoodanige gronden in erfpacht kunnen worden afgestaan, doch met verbod om er koffij te planten. Dit laatste beding wenschte zij overigens in 't vervolg aan *elke* uitgifte van grond in de gereserveerde streken verbonden te zien met de bepaling dat, bij overtreding daarvan, de Regering het regt zou hebben om vervallen-verklaring van het erfpachtsregt te vorderen.

De aanvragen om gronden in erfpacht blijven nog steeds menigvuldig. Voor niet minder dan 117 perceelen werden in 1881 dergelijke aanvragen ingewilligd [1]), terwijl in 71 gevallen afwijzend werd beschikt. Wijders werden voor 3 in erfpacht *aangeboden* perceelen, te zamen niet minder dan 17 inschrijvingen ontvangen. Behalve deze 3 (in de residentie Pasoeroean gelegen) perceelen, welke, zoozls reeds in 't vorig verslag (blz. 84) werd vermeld, in Maart 1881 werden gegund, zijn nog 82 in 1881 of vroeger op *aanvraag* afgestane perceelen [2]) in de openbare registers ingeschreven en dus door de regthebbenden aanvaard. Dit aantal van 85 aanvaarde perceelen was meer dan er in eenig vorig jaar onder de werking der agrarische verordeningen werden ingeschreven, gelijk voor elk gewest afzonderlijk kan blijken uit den volgenden verzamelstaat.

GEWESTEN.	1873.		1874.		1875.		1876.		1877.		1878.		1879.		1880.		1881.		In de opgegeven 9 jaren te zamen.	
	Aantal perceelen.	Aantal bouws. *a*)	Aantal perceelen.	Aantal bouws. *a*)	Aantal perceelen.	Aantal bouws. *a*)	Aantal perceelen.	Aantal bouws. *a*)	Aantal perceelen.	Aantal bouws. *a*)	Aantal perceelen.	Aantal bouws. *a*)	Aantal perceelen.	Aantal bouws. *a*)	Aantal perceelen.	Aantal bouws. *a*)	Aantal perceelen.	Aantal bouws. *a*)	Aantal perceelen.	Aantal bouws. *a*)
Bantam . . .	„	„	„	„	1	28	3	1 335	„	„	2	137	1	437	2	705	„	„	9	2 642
Krawang . .	„	„	„	„	1	209	„	„	„	„	1	2	„	„	„	„	„	„	2	211
Preanger regentschappen .	1	350	1	122	11	2 843	13	2 715	16	3 844	14	3 657	18	4 674	23	4 212	19	5 119	116	27 536
Cheribon. . .	„	„	1	436	1	365	„	„	„	„	„	„	2	273	„		„	„	4	1 074
Tagal. . . .	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	1	515	2	212	„	„	3	727
Pekalongan. .	„	„	8	2 723	6	1 088	3	601	3	423	7	560	2	104	4	413	3	260	36	6 172
Samarang . .	„	„	1	132	*b*) 4	*b*) 1 162	10	1 477	4	1 130	4	540	*c*) 9	*c*) 1 102	7	655	4	630	43	6 828
Japara . . .	„	„	„	„	„	„	„	„	1	500	2	717	„	„	„	„	„	„	3	1 217
Soerabaija . .	„	„	„	„	„	„	„	„	2	241	„	„	„	„	4	1 686	2	475	8	2 402
Pasoeroean . .	„	„	1	496	6	2 191	1	416	5	965	5	853	4	2 049	12	5 406	20	8 490	54	20 866
Probolinggo .	„	„	„	„	3	1 303	„	„	„	„	„	„	1	182	1	300	1	186	6	1 971
Bezoeki . . .	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	2	1 000	„	„	8	3 861	10	4 861
Banjoewangi .	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	1	420	„	„	2	552	„	„	3	972
Banjoemas . .	„	„	„	„	„	„	1	197	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	1	197
Bagelen . . .	„	„	„	„	„	„	„	„	2	560	4	639	„	„	„	„	3	63	9	1 262
Kadoe. . . .	„	„	„	„	4	1 078	5	1 237	2	658	2	140	1	145	3	303	2	197	19	3 758
Madioen . . .	„	„	2	666	1	516	5	2 064	2	411	3	642	2	715	2	234	7	2 541	24	7 789
Kediri. . . .	„	„	4	1 617	4	1 325	3	742	7	2 709	11	4 184	14	5 677	7	3 115	16	4 641	66	24 010
Te zamen. .	1	350	18	6 192	42	12 108	44	10 784	44	11 441	56	12 491	57	16 873	69	17 793	85	26 463	416	114 495

a) Waar onderdeelen van een bouw voorkwamen, is voor elk perceel de uitgestrektheid in volle bouws afgerond.

b) Hieronder het vroegere huurperceel Blorok, als zijnde eerst *na afloop* der huur in erfpacht afgestaan. Blorok beslaat slechts 15 bouws.

c) Hieronder één perceel, groot 9 bouws, in 1879 — bij de onderneming Tlogo — in ruil afgestaan tegen eene gelijke uitgestrektheid der vroegere huurgronden. De huur van Tlogo was reeds in 1875 in erfpacht geconverteerd. Vermits de erfpacht der bedoelde 9 bouws afzonderlijk is ingeschreven, telt deze uitgestrektheid hier als een afzonderlijk perceel.

---

[1]) Van deze 117 perceelen werden er in 1881 enkel *toegezegd* 96, toegezegd en — na inzending der vereischte stukken — in 't zelfde jaar nog *afgestaan* 12, en dadelijk *afgestaan* — zonder voorafgaande toezegging — 9. Bovendien werden in 1881 nog 79 perceelen afgestaan die *in vroegere jaren* (namelijk 3 in 1878, 7 in 1879 en 69 in 1880) waren toegezegd. Een 30tal perceelen, vóór 1881 reeds toegezegd, waren bij het einde van dat jaar nog niet afgestaan, omdat de aanvragers tot dusver de noodige stukken niet hadden ingediend; terwijl voor 7 andere perceelen — waarvan 6 in de Preanger regentschappen en 1 in Pasoeroean gelegen — de vóór 1881 gedane toezegging is komen te vervallen omdat de aanvragers verklaard hebben van de gronden af te zien.

[2]) Hiervan waren er in 1881 afgestaan 55 en in vorige jaren 27. Van de in 1881 afgestane 100 perceelen (zie vorige noot) bleven er dus nog 45 in te schrijven, terwijl ook nog geen inschrijving was geschied van 3 vóór 1881 afgestane perceelen.

In de vorenstaande opgaven — die voor enkele jaren eenigermate afwijken van de vroeger medegedeelde cijfers als een gevolg van nader verkregen gegevens omtrent de uitgestrektheid of wegens latere splitsing van enkele perceelen — zijn, behoudens ééne uitzondering (betreffende het in aanmerking *b* vermelde perceel Blorok) niet begrepen de vroeger in huur doch sedert in erfpacht afgestane gronden (zie de volgende bladzijde), noch ook de aan enkele dier in erfpacht geconverteerde huurperceelen te gelijk met de inschrijving van het erfpachtsregt toegevoegde nieuwe gedeelten. Eene lijst van de bovenbedoelde in 1881 aanvaarde 85 perceelen vindt men in bijlage N, waarin volledigheidshalve ook is opgenomen één der in 1880 ingeschreven perceelen, in Soerabaija, 't welk tot dusver in de uit dat gewest ontvangen opgaven bij vergissing onder de afgestane maar nog niet ingeschreven perceelen was vermeld. Slechts 2 van de 85 perceelen werden ten name van een Chinees, geen enkel ten name van andere vreemde oosterlingen of van inlanders ingeschreven. Voor 22 perceelen, bestemd om deel uit te maken van reeds vroeger verkregen erfpachtsgronden, werd de duur van het erfpachtsregt tot een korteren termijn dan 75 jaren beperkt ten einde het te doen eindigen te gelijk met het regt op de oorspronkelijk afgestane perceelen. Waar overigens bijzondere bedingen aan de erfpacht verbonden werden, waren deze van gelijken aard als in vorige verslagen vermeld. Met betrekking tot perceelen, binnen welke enkele door de bevolking vrijwillig met koffij beplante plekken werden aangetroffen, voor het prijsgeven waarvan zij naar genoegen door de ondernemers was schadeloos gesteld, bedong ook de Regering zich, ingevolge de vroeger vermelde beslissing van 1877 (Bijblad op het Indisch Staatsblad n°. 3015), eene vóór de inschrijving van het erfpachtsregt te kwijten retributie als schadeloosstelling voor de derving van het nog te verwachten koffijproduct. Die schadeloosstelling werd gemeenlijk bepaald op f 30 voor elken naar schatting nog te verkrijgen pikol koffij.

In verband met de bepaling dat, bij eerste uitgifte van gronden, de verpligting tot betaling van de erfpachtsom ingaat met het zesde jaar na dat waarin de toewijzing heeft plaats gehad, ving in 1881 de betaling van pachtsom aan voor de 41 in 1875 ingeschreven erfpachtsperceelen, en wel tot een totaal bedrag van ruim f 36 000. Met inbegrip van de 19 in 1873 en 1874 ingeschreven perceelen en van Blorok (zie hooger aanmerking *b*), dat geen tijdelijke vrijstelling van canon heeft genoten, was dus in 1881 te rekenen op een totaal van ruim f 57 500 aan pachtsommen, welk bedrag in 1882 (wanneer weder 44 perceelen pacht zullen moeten gaan opbrengen) tot p. m. f 90 000, en te zijner tijd voor al de bij het eind van 1881 ingeschreven 416 perceelen tot p. m. f 461 000 zal stijgen.

Voor nieuw uitgegeven erfpachtsperceelen gaat de verponding mede eerst in met den aanvang van het zesde burgerlijk jaar na het tijdstip van ingang der erfpacht. In 1881 vielen dus de opgegeven 19 en 41 perceelen in de termen van aanslag. Voor 13 er van vindt men de aanslagwaarde niet vermeld; de 47 overigen werden aangeslagen voor eene waarde van f 2 596 700, of met inbegrip van Blorok voor eene waarde van f 2 605 700. Daar de verponding ³/₄ pct. van de getaxeerde waarde bedraagt, was dus voor deze 48 perceelen te rekenen op eene ontvangst van f 19 542,75 aan verpondingsbelasting.

Aan hoofdgeld voor de op hunne gronden gevestigde arbeiders was over 1881 door de erfpachters, daaronder ook begrepen degenen die hunne gronden vroeger in huur bezaten, — à f 5 voor elken arbeider — f 54 475 verschuldigd, tegen f 46 490 over 1880. Wanbetaling werd ook nu weder niet ondervonden, alleen de tijdige kwijting liet soms te wenschen over. Zoo was van eerstgenoemde som bij het eind van het jaar nog onaangezuiverd f 36 865, welk bedrag op 15 Februarij 1882 echter reeds was gedaald tot f 15 845. Over 1880 bestond geen achterstand meer.

Uit de noten aan den voet van de vorige bladzijde heeft men kunnen zien dat bij het eind van 1881 als *toegezegd maar nog niet afgestaan* te boek stonden 126 perceelen (waarvan 96 in 1881 en 30 reeds vóór 1881 toegezegd), en als *afgestaan maar nog niet ingeschreven* 48 perceelen (waarvan 45 in 1881 en 3 reeds vóór 1881 afgestaan). Gewestelijke opgaven betreffende deze 126 en 48 perceelen vindt men in het volgende overzigt.

GEWESTEN.	Toegezegd en nog niet afgestaan. *a*)		Afgestaan maar nog niet ingeschreven.	
	Aantal perceelen.	Aantal bouws. *b*)	Aantal perceelen.	Aantal bouws. *b*)
Bantam	3	3 460	1	267
Preanger regentschappen . . .	45	15 929	15	4 466
Tagal	2	750	1	11
Pekalongan . . .	2	543	„	„
Samarang. . . .	1	230	1	130
Japara	1	200	„	„
Rembang	1	400	2	545
Soerabaija. . . .	3	1 500	1	533
Pasoeroean . . .	36	17 483	„	„
Probolinggo . . .	6	2 200	7	3 049
Bezoeki	10	4 082	2	555
Banjoemas . . .	1	500	„	„
Bagelen	3	1 300	„	„
Kadoe	4	*c*) 1 160	2	261
Madioen	3	1 030	„	„
Kediri	5	1 721	16	5 587
Te zamen	126	*d*) 52 488	48	15 404

a) Voor 11 van de in deze rubriek vermelde perceelen is, in plaats van de in de aanvraag vermelde geschatte uitgestrektheid, reeds de bij opmeting gebleken werkelijke grootte ingevuld.
b) Waar onderdeelen van een bouw voorkomen, is hier voor elk perceel de uitgestrektheid in volle bouws afgerond.
c) Dit is de geschatte grootte van 3 perceelen. De uitgestrektheid van het 4de perceel is niet vermeld.
d) Uitgestrektheid van 125 perceelen (zie de voorgaande aanmerking).

Ten einde zich voor goed eene bepaalde grens te stellen nopens de grootste uitgestrektheid welke voortaan in één perceel mogt worden uitgegeven, werd in Junij 1881 bekend gemaakt dat de Regering onder het bij de agrarische verordeningen bedoelde maximum van » omstreeks 500 bouws" wenscht te verstaan hoogstens 550 bouws. (In het Bijblad op het Indisch Staatsblad n°. 3690 staat bij vergissing gedrukt 500 bouws.)

Wat de in 1881 afgewezen erfpachts-aanvragen betreft, wordt verwezen naar bijlage O. Daaruit blijkt dat 7 van de 71 afwijzingen betrekking hadden tot gronden die reeds vroeger aan dezelfde dan wel aan andere aanvragers waren geweigerd, terwijl 2 aanvragen werden afgewezen omdat andere personen als eerste aanvragers moesten worden beschouwd. Vijf perceelen werden nog aan een ander dan aan den eersten aanvrager geweigerd. Voor deze perceelen vermeldt de bijlage dus in 't geheel 10 afwijzingen. In al de 71 gevallen waren Europeanen de aanvragers. Eene der aanvragen betrof gronden die reeds bij de verzoekers, gedeeltelijk met regt van opstal, gedeeltelijk zonder wettigen titel, in bezit waren.

Met het aanwijzen en opmeten van in Probolinggo en Pasoeroean in erfpacht *aan te bieden* perceelen (verg. vorig verslag blz. 84) kwam men in 1881 alleen in eerstgenoemd gewest gereed (zie de Javasche Courant dd. 18 November 1881). De aldaar aangeboden perceelen — Alas Leker, groot bijna 341 bouws, en Alas Djeplak, groot bijna 549 bouws, beiden in het district Loemadjang, — zijn in April jl. reeds toegewezen, en wel tegen f 14,75 en f 12,50 per bouw 's jaars. Voor het eerste perceel waren 10, voor het andere 7 inschrijvingen ontvangen. Thans staat ook de inschrijving open, en wel tot 24 October 1882 (zie de Javasche Courant van 27 Junij jl.), voor de drie ter uitgifte bij openbare mededinging bestemde perceelen in Pasoeroean, met namen: Wonokitri, Karang Pandan en Wringin Anom, groot (in ronde cijfers) 602, 555 en 472 bouws en gelegen in het niet voor de gouvernements-koffijcultuur gereserveerde gedeelte van het district Gondanglegi. Even als dit

het geval was met betrekking tot de perceelen in Probolinggo, is in de voorwaarden van aanbieding bepaald dat de jaarlijksche erfpachtsom f 5 per bouw moet te boven gaan.

Vervanging van huur door erfpacht. Gedurende 1881 werd door zes ondernemers die gronden in huur bezaten — te zamen 2479 bouws, uitmakende 9 perceelen, — gebruik gemaakt van de gelegenheid om dit regt door erfpacht te vervangen. De bedoelde huurondernemingen, met namen: Kliwatsoengi in Samarang, en Tjiboengoer, Djatinangor, Tjiboeloe, Tjimoengkalbelah en Tjikadjang in de Preanger regentschappen, werden als 6 erfpachtsperceelen ingeschreven, en wel tot eene uitgestrektheid van ruim 3187 bouws, daar sommige der bedoelde ondernemers eene grootere uitgestrektheid in erfpacht kregen dan zij in huur bezaten. Bij al de genoemde 6 ondernemingen is de erfpacht, onafhankelijk van den datum van inschrijving in de openbare registers, gerekend te zijn ingegaan op 1 Januarij 1881.

Uit het volgende overzigt kan blijken het verschil tusschen de vroeger en de thans bedongen betalingen.

NAMEN DER ONDERNEMINGEN.	Uitgestrektheid (afgerond in bouws) voor welke de in erfpacht geconverteerde huurondernemingen		Vóór de toekenning van erfpacht hadden de ondernemers enkel huursom op te brengen, bedragende jaarlijks:		Als erfpachters hebben de ondernemers jaarlijks te betalen (ongerekend het hoofdgeld van f 5 voor elken op hunne gronden gevestigden vasten arbeider): *a*)		
					pachtsom		verponding (volgens de globale taxatie op het tijdstip der toezegging van erfpacht).
	als huurperceelen te boek stonden.	als erfpachtsperceelen zijn ingeschreven.	per bouw.	in 't geheel.	per bouw.	in 't geheel.	
Kliwatsoengi	381 110	491	f 6,00 8,00	f 2 287,47 876,25	f 3,50	f 1 717,71[5]	f 1 500,00
Tjiboengoer	173 327	500	5,00 5,00	866,25 *b*) 1 634,75	3,00	1 500,00	870,00
Djatinangor	281 500	1 367	50,00 8,00	14 050,00 4 000,64	4,40	6 016,65[5]	1 087,00
Tjiboeloe	149	149	6,00	*b*) 892,28	5,20	773,31	60,00
Tjimoengkalbelah	200	279	3,50	*b*) 700,00	5,00	1 000,00 *c*) 397,52	81,70
Tjikadjang	358	401	50,00	17 900,00	6,38	2 556,31	1 650,00
	2 479	*d*) 3 187		f 43 207,64		f 13 563,99 *c*) 397,52	f 5 248,70
Voor de 72 huurperceelen die gedurende 1874 t/m 1880 in 67 erfpachtsondernemingen geconverteerd werden, waren de cijfers	32 173	*e*) 34 883		208 143,00		147 684,00 *c*) 4 968,00	78 498,00
Totalen	34 652	38 070		f 251 350,64		f 166 613,51	f 83 746,70
						) f 250 360,21	

a) De opbrengst van dit hoofdgeld is niet afzonderlijk opgegeven, maar begrepen onder de sommen hierboven voor de overige erfpachtsondernemingen vermeld.

b) Deze huursom is berekend over het geheele perceel, ofschoon in 1881 nog niet over de volle uitgestrektheid huur verschuldigd was.

c) Deze som wordt afzonderlijk uitgetrokken, omdat zij toegevoegde nieuwe gronden betreft, waarvoor de betaling eerst ingaat met den aanvang van het zesde burgerlijk jaar na den ingang van de erfpacht.

d) Het verschil met het in de voorgaande kolom genoemde totaal is een gevolg deels van de bij de nieuwe opmeting verkregen juistere gegevens nopens de feitelijke uitgestrektheid van een paar perceelen, deels van de toevoeging van nieuwe gronden.

e) Het verschil ad 2710 bouws met de uitgestrektheid waarvoor de perceelen als huurgronden te boek stonden is toe te lichten als volgt: bij 4 ondernemingen zijn in de erfpacht der vroegere huurgronden begrepen (d. i. met deze als één perceel ingeschreven) 2212 bouws nieuwe gronden, bestemd ter uitbreiding of afronding van de ondernemingen, en bovendien bij 2 dezer ondernemingen en bij nog 6 andere 235 bouws met regt van opstal en 6 bouws zonder wettigen titel bezeten, een en ander dus uitmakende eene vermeerdering met 2453 bouws. Verder bleek bij de nieuwe opmeting dat de uitgestrektheid van 5 ondernemingen 410 bouws grooter en van 2 ondernemingen 144 bouws kleiner was dan wat te boek stond. En eindelijk werden bij Tlogo in Samarang (zie aanmerking *c* op blz. 81) 9 bouws gewezen huurgronden door het Gouvernement teruggenomen.

f) Dat dit totaal geen voordeelig verschil aanwijst tegenover hetgeen tot dusver aan huur ontvangen werd, is te verklaren door de toepassing van het in 1878 aangenomen beginsel (zie het verslag van dat jaar blz. 98), om de conversie in erfpacht van de huurregten op de uit vroegere gouvernements-theetuinen bestaande thee-ondernemingen zoodanig te regelen, dat de lasten, voor de ondernemers uit de indertijd bedongen hooge huursommen voortvloeijende, over een groot aantal jaren werden verdeeld.

Omtrent de bijzondere bedingen, aan de erfpacht der bovenbedoelde ondernemingen verbonden, is slechts aan te teekenen dat het verbod om koffij te planten, hetwelk voor Tjikadjang en voor een der tot Djatinangor behoorende perceelen reeds bestond, thans tot geheel Djatinangor uitgestrekt en tevens van toepassing verklaard werd voor Tjiboeloe en voor Tjimoengkalbelah. Ten opzigte van Kliwatsoengi en Tjiboengoer, beiden koffijondernemingen, werd voorgeschreven dat het koffijproduct binnen de grenzen dier perceelen zou moeten worden bereid, tenzij de resident mogt meenen ten deze eene uitzondering te kunnen toelaten, welke uitzondering echter te allen tijde opzegbaar zou zijn.

In 1881 en in het begin van 1882 werden nog erfpachtsregten toegezegd op de huurperceelen Tjikembang, Ardjosari en Panglesiran in de Preanger regentschappen en Ardjo-Blambangan in Banjoewangi. Het reeds in 1880 toegezegd erfpachtsregt op de huuronderneming Tjarennang in Cheribon was bij het eind van 1881 nog niet in de registers ingeschreven. Enkele aanvragen om vervanging

van huur door erfpacht waren in Maart jl. in Indie nog in behandeling.

Verhuur van grond. In het afgeloopen jaar werden geen gronden in huur afgestaan, terwijl het getal der bestaande huurperceelen verminderde van 42 tot 33, daar van 9 perceelen (zie de voorgaande rubriek) de huur vervangen werd door erfpacht. Bovendien werd, op verzoek van den ondernemer, de huur betreffende het in Krawang gelegen perceel Parakantroes, groot 1198 bouws, met ingang van 1 Januarij 1882 bij onderhandsche acte ontbonden, zoodat bij den aanvang van 1882 nog 32 perceelen met eene uitgestrektheid van 11 955 bouws in huur werden bezeten. Aan de in den omtrek van Parakantroes wonende bevolking werd bekend gemaakt dat er voor haar gelegenheid bestond om de tot het huurperceel behoord hebbende gronden voor zich ter ontginning te erlangen.

Op de in 't vorig verslag (blz. 84) bedoelde aanvragen om afstand in huur van twee perceelen in de Preanger regentschappen, ter uitbreiding van het gezondheids-établissement Sindanglaija, werd in het afgeloopen jaar, in verband met eene mede ingekomen aanvraag om bedoelde gronden in erfpacht te erlangen, voorloopig afwijzend beschikt. Nadere bijzonderheden hieromtrent zijn te vinden in de op blz. 82 aangehaalde bijlage O.

Verkoop van grond. Van de gelegenheid om kleine stukken gouvernementsgrond in eigendom te erlangen tot uitbreiding van steden en dorpen of tot het oprigten van inrigtingen van nijverheid (zie art. 62, 2de lid, van het Regeringsreglement) werd weder in schier alle gewesten zoowel door Europeanen en vreemde oosterlingen als door inlanders gebruik gemaakt. Gewestelijke opgaven nopens de in 1881 voor gemelde doeleinden aan de aanvragers — tegen schattingsprijs — verkochte oppervlakten vindt men in het volgende overzigt.

Gewesten.	Uitgestrektheid in M².	Bedongen koopprijs.
Batavia	55 001	f 16 913
Krawang	8 804	387
Preanger regentschappen	65 070	4 250
Cheribon	70 216	3 678
Tagal	131 899	5 487
Pekalongan	54 947	5 354
Samarang	166 584	17 805
Japara	11 349	856
Rembang	82 892	4 748
Soerabaija	93 293	13 687
Pasoeroean	129 925	5 921
Probolinggo	47 293	2 018
Bezoeki	39 820	3 309
Banjoemas	100 315	4 048
Bagelen	40 755	1 967
Kadoe	71 012	6 949
Madioen	a) 52 794	1 505
Kediri	40 787	4 028
Madura	29 942	1 198
Te zamen	1 292 698	f 104 108

a) Hieronder 3 perceelen, die tegen een minimum prijs van f 0,01 per M². aan minvermogenden werden afgestaan.

In drie der genoemde gewesten werden bovendien 26 perceelen, te zamen groot 27 218 M²., publiek verkocht (zie Indisch Staatsblad 1876 n°. 117), en wel

in Cheribon	570 M².	(1 perceel) tegen	f 40
„ Japara	2 471 „	(2 perceelen) „	520
„ Probolinggo	24 177 „	(23 perceelen) „	2594
Te zamen	27 218 M².	tegen	f 3154

De Indische Regering heeft als regel aangenomen om in streken die beschikbaar moeten blijven voor de uitbreiding der op hoog gezag ingevoerde koffijcultuur geen gronden meer in eigendom af te staan, tenzij ter uitbreiding van steden en dorpen. Voor zoover in de bedoelde streken gouvernementsgrond in eigendom mogt worden verlangd om daarop inrigtingen van nijverheid tot stand te brengen, zullen de ondernemers zich tevreden moeten stellen met regt van opstal voor hoogstens 30 jaren, terwijl dan aan de toekenning van dat regt steeds de voorwaarde zal worden verbonden dat op den grond geen koffij mag worden geplant.

Uitgifte van grond in opstal. Onder verwijzing naar het slot der voorgaande rubriek valt hier slechts aan te teekenen dat gedurende 1881 op Java in 8 residentien door het Gouvernement gronden werden afgestaan in opstal voor den tijd van dertig jaren of korter, en dat daarvoor eene betaling (in eens) bedongen werd van f 6448.

Eene gewestelijke opgaaf, ook van de grootte der afgestane terreinen, volgt hieronder.

Gewesten.	Uitgestrektheid in M².	Bedongen prijs.
Tagal	3 538	f 71
Pekalongan	36 739	1 378
Pasoeroean	70 888	1 418
Probolinggo	24 424	407
Bezoeki	a) 471 431	2 492
Banjoemas	26 082	91
Kadoe	22 354	476
Kediri	68 850	115
Te zamen	724 306	f 6 448

a) Hiervan werd eene oppervlakte van 151 582 M². slechts voor een termijn van zeven jaren afgestaan (verg. vorig verslag blz. 85).

§ 2. *Buitenbezittingen.*

Gouvernementslanden van Sumatra. Voor de aanwijzing van streken in het gouvernement van Sumatra's Westkust die beschikbaar moeten blijven voor de uitbreiding der gouvernements-koffijcultuur, en waar mitsdien de voor den aanplant van koffij geschikte gronden van uitgifte in erfpacht uitgesloten moeten blijven, (verg. het verslag van 1880 blz. 83,) zijn nog geen bruikbare gegevens ontvangen.

Het getal der bestaande erfpachts-ondernemingen in het genoemde gewest werd in 1881 van 17 tot 19 vermeerderd; er werden namelijk in de Padangsche Bovenlanden twee perceelen aanvaard, die beiden in hetzelfde jaar aan de aanvragers waren toegezegd. Deze perceelen, groot 508 en 209 bouws en nader vermeld in de op blz. 82 aangehaalde bijlage N, vormen de twee nieuwe koffij-ondernemingen » Rimbo Soengei Pasampan " en » De twee gebroeders ". Van de drie perceelen, mede in de Padangsche Bovenlanden, geschat op eene uitgestrektheid van omstreeks 160, 300 en 1450 bouws, die in 1880 (verg. vorig verslag blz. 85) werden toegezegd, zal het kleinste niet worden uitgegeven, omdat de aanvrager verklaard heeft van de gronden af te zien. De beide andere perceelen konden in 1881 nog niet in de openbare registers worden ingeschreven, vermits voor het eene, dat 1423 bouws bleek te beslaan, een niet behoorlijk gezegelde meetbrief was aangeboden, en ten opzigte van het andere perceel nog moest worden onderzocht of de gronden, in de aangeboden landmeters-bescheiden omschreven, werkelijk dezelfde waren als die welke aan den aanvrager waren toegezegd.

Elders in de gouvernementslanden van Sumatra kwamen in 1881 geen nieuwe erfpachtsondernemingen tot stand. Daarentegen werd voor één van de twee erfpachtsperceelen in de residentie Sumatra's Oostkust verzocht dat de Regering de gronden (2500 bouws) mogt terugnemen. Dit verzoek was bij den aanvang van 1882 nog aanhangig. Voor de in dit gewest in erfpacht aangeboden twee perceelen (1003

en 996 bouws) hebben zich, blijkens 't vorig verslag, geen gegadigden voorgedaan.

Het in 't vorig verslag bedoelde perceel ter grootte van omstreeks 2530 bouws in de Pasoemah-landen (residentie Palembang) is nog steeds niet door den aanvrager aanvaard; hem werd voor de inschrijving van het erfpachtsregt op nieuw uitstel verleend, ditmaal tot in de tweede helft van 1882.

De jaarlijks verschuldigde pacht (á f 1 per bouw) voor de 21 perceelen, die op 31 December 1881 ter Sumatra's Westkust en op Bengkalis in erfpacht werden bezeten, bedroeg in 't geheel f 12 257, als: voor 6 perceelen in de Padangsche Benedenlanden f 626, voor 12 in de Padangsche Bovenlanden f 7832, voor 1 in Tapanoli f 771 en voor 2 op Bengkalis f 3028. In hoever deze sommen geregeld inkwamen, vindt men niet vermeld; het blijkt alleen dat geen pachtsom werd ontvangen van de bovenbedoelde 2500 bouws op Bengkalis.

Voor de arbeiders, die op de erfpachtsperceelen als opgezetenen gevestigd waren, hadden de ondernemers over 1881 aan hoofdgeld te betalen (à f 2,50 per arbeider) f 1587,50, tegen f 1290 over 1880, namelijk die ter Sumatra's Westkust f 1410 en één op Bengkalis f 177,50. In de eerste maanden van 1882 hadden allen het verschuldigde hoofdgeld afbetaald.

De aanvrager van het tot Atjeh behoorende eiland Waij (zie vorig verslag blz. 86) was bij het eind van 1881 nog in gebreke gebleven de terreinen aan te wijzen die hij voor zijne onderneming op het oog had en tot de uitgifte waarvan de Regering zich in Julij 1881 voorwaardelijk genegen had verklaard.

Verkoop van kleine stukken gouvernementsgrond als bedoeld bij art. 62, 2de lid, van het Regeringsreglement, vond in 1881 plaats in Benkoelen, Palembang en Atjeh. Voor de in beide eerstgenoemde gewesten overgedragen 1055 en 9565 M². werd ontvangen f 21 en f 299. Voor Atjeh is slechts opgegeven de uitgestrektheid in 1881 in eigendom toegezegd, zijnde 410 160 M²., waarvoor een koopprijs van f 24 413 is bedongen.

Banka. De in 1880 (Indisch Staatsblad n°. 223) voor dit gewest tot stand gekomen regeling der uitgifte van gronden in erfpacht heeft tot nu toe geen toepassing gevonden. De blijkens het vorig verslag verwachte erfpachts-aanvraag betreffende het eiland Groot-Nangka, in straat Banka gelegen, werd ingediend, doch was in het begin van 1882 nog bij den resident in behandeling.

Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo. In deze residentie werden door het Gouvernement slechts gronden in eigendom afgestaan op den voet van art. 62, 2de lid, van het Regeringsreglement, en wel te zamen 95 420 M²., waarvoor ontvangen werd f 1908.

Gouvernement Celebes en onderhoorigheden. Erfpachtsaanvragen voor landbouwondernemingen werden in 1881 niet ontvangen, maar wel werd van twee zijden concessie gevraagd voor het winnen van guano. Een dier aanvragen, ingediend door een Europeesch ingezetene van Soerabaija, betrof de eilandjes, riffen en klippen — voor zoover nog niet aan anderen ter exploitatie afgestaan — gelegen tusschen den 6den en 8sten graad zuiderbreedte en den 121sten en 124sten graad oosterlengte; de andere aanvraag had betrekking op het eiland Veldhoen. Aan den eerstbedoelden aanvrager werd in December 1881 door de Indische Regering te kennen gegeven dat zijn verzoek niet kon worden in overweging genomen zoolang geen betere en zekerder gegevens omtrent de ligging, grootte, enz. van de vorenbedoelde eilandjes, riffen en klippen werden verstrekt. In beschikking op het in de tweede plaats bedoeld verzoek werd in Januarij 1882 aan de aanvragers — twee Europesche ingezetenen van Timor Koepang — geantwoord, dat, aangezien het eiland Veldhoen tot het rijk van Boeton behoort, zij zich omtrent de exploitatie van de aldaar aanwezige guano, door tusschenkomst van den gouverneur van Celebes en onderhoorigheden, zouden moeten verstaan met den sultan van genoemd rijk.

In de gouvernementslanden van Celebes werden door het Gouvernement enkele kleine terreinen in eigendom afgestaan tot eene gezamenlijke uitgestrektheid van 144 731 M²., waarvoor een koopprijs van f 10 722 werd bedongen.

Menado. In verband met de genomen maatregelen (zie Indisch Staatsblad 1879 n°. 279) om aan het onwettig bezit van gouvernementsgrond in deze residentie een einde te maken, werd in 1881 door de houders van vele perceelen gebruik gemaakt van de hun geopende gelegenheid om een wettigen titel te erlangen. Zij wenschten allen den grond in eigendom te ontvangen. Tegen toekenning van dit regt bestond bij de Indische Regering geen bezwaar, mits elk af te staan perceel niet grooter dan 10 bouws of 70 965 M². en op of nabij eene hoofdplaats gelegen was en mits het zich aansloot aan reeds in eigendom afgestane terreinen. Niet alle onwettige bezitters hadden bij het eind van 1881 het hun toegezegde eigendomsregt reeds doen inschrijven. Daar echter de nalatigen, voor zooveel zij geen uitstel gevraagd hebben, worden gesommeerd tot ontruiming van de door hen zonder wettigen titel bezeten gronden, is het te verwachten dat eerlang een regelmatige toestand zal worden verkregen. Voor gronden die meer in het binnenland waren gelegen, maakte de Indische Regering bezwaar tegen toekenning van het regt van eigendom, maar zij verklaarde zich bereid om twee perceelen van dezen aard in de afdeelingen Menado en Amoerang, ter grootte van ruim 65 en 84 bouws, aan de bezitters in erfpacht af te staan. De naar aanleiding hiervan ingediende aanvragen waren op 31 December jl. nog in behandeling. De eigendomstitels, gedurende 1881 voor reeds in bezit zijnde gronden uitgereikt, betroffen eene gezamenlijke uitgestrektheid van 536 837 M². (ruim 75 bouws), waarvoor aan den lande eene koopsom van f 4395 werd betaald.

Inschrijving van erfpachtsregt vond in het afgeloopen jaar slechts plaats voor een nog niet in bezit genomen, in 1880 aan den aanvrager toegezegd perceel, ter grootte van omstreeks 394 bouws in de afdeeling Tondano, nader vermeld in bijlage N. Overigens werd nog erfpacht toegezegd (maar in 1881 nog niet aanvaard) voor ruim 110 bouws in de afdeeling Kema, bestemd ter uitbreiding van het erfpachtsperceel Kanto, en bleven op 31 December jl. nog enkele andere erfpachtsaanvragen in behandeling. Bij het einde van 1881 werden in de Minahassa 5 perceelen in erfpacht bezeten, voor welke jaarlijks, à f 1 per bouw, f 6422 aan pacht is op te brengen. Aan hoofdgeld voor de op hunne ondernemingen gevestigde arbeiders, à f 2,50 's jaars per opgezetene, waren voorts de erfpachters over 1881 verschuldigd f 665, welke som in de eerste maanden van 1882 geheel was afbetaald.

Op agrarisch gebied valt verder nog het volgende te melden. Eene eerste stap om te geraken tot eene afscheiding tusschen het vrij en het onvrij staatsdomein in de Minahassa werd in 1879 en 1880 gedaan door het vaststellen der grenzen van het politioneel gebied van elke negorij. Nadat dit werk grootendeels was tot stand gekomen, werd in 1881 een aanvang gemaakt met het reserveeren van grond ten behoeve van de gouvernements-koffijcultuur. Daarmede was men in de eerste helft van 1882 nog bezig. Is ook die maatregel ten uitvoer gelegd, dan zal het bestuur allerwegen aangaande de plaatselijke toestanden voldoende gegevens hebben verkregen zoowel om de bedoelde afscheiding tot stand te brengen, als om regelen te stellen (verg. vorig verslag blz. 87) aangaande het tijdstip waarop gronden, die eenmaal tot het individueel of familiebezit hebben behoord, als kennelijk verlaten, geacht moeten worden weder tot het vrij domein te zijn teruggekeerd. Zooals reeds verleden jaar werd medegedeeld, is de groote omvang van het individueel of familie-grondbezit in de Minahassa oorzaak dat de bevolking slechts zelden behoefte heeft aan domeingrond. Van daar dat de ontginnings-ordonnancie (Indisch Staatsblad 1879 n°. 89) in 1881 alleen toepassing vond ten opzigte van eenige woeste, niet tot de negorijen behoorende, terreinen in de afdeeling Amoerang.

Verhuur van gronden der bevolking aan niet-inlanders kwam weder in 't geheel niet voor.

Eene ontwerp-verordening betreffende de vervanging van het individueel of familie-grondbezit in de Minahassa door agrarischen eigendom is in Indie nog in behandeling.

Amboina. Op den voet van art. 62, 2de lid, van het Regeringsreglement werd in 1881 eene oppervlakte van 5422 M². in eigendom afgestaan en in de registers ingeschreven, waarvoor eene koopsom van f 3603 werd ontvangen. Bovendien werd in het afgeloopen jaar eene nog

grootere oppervlakte in eigendom toegezegd; de inschrijving daarvan had echter op 31 December jl. nog niet plaats gehad.

Het aantal in erfpacht bezeten perceelen bleef zich, evenals in de drie voorafgegane jaren, bepalen tot 4, te zamen groot 896 bouws. Het in 't vorig verslag bedoelde verzoek, om twee der tot dit gewest behoorende Schildpad-eilanden in erfpacht te erlangen, kon nog niet in behandeling worden genomen, vermits de aanvragers in gebreke bleven om de door den resident gevraagde inlichtingen te verstrekken. Nieuwe erfpachts-aanvragen kwamen in het afgeloopen jaar niet in.

In hoever de in 't vorig verslag (blz. 87) bedoelde ordonnancie van 8 December 1880 (Indisch Staatsblad n°. 217) betreffende de verhuur van grond door inlanders aan niet-inlanders in 1881 toepassing heeft erlangd, vindt men in de Indische berigten niet vermeld. Alleen blijkt het dat een Europeesch ingezetene van Batavia op den voet dier verordening op Boeroe eene onderneming wenschte te vestigen voor het bereiden van kajoepoetih-olie. In Februarij jl. heeft hij zich daartoe, bij geregistreerd huurcontract met de bevolking van het regentschap Kajeli, vertegenwoordigd door hare hoofden, de beschikking verzekerd over alle met kajoepoetih-boomen begroeide gronden die haar in gemeenschappelijk gebruik toebehooren. De huur is gesloten voor 20 jaren, ingaande 1 Julij 1882, tegen eene huursom van f 500 's jaars. De verhuurders hebben zich de bevoegdheid bedongen om met de bestaande ketels, ten getale van zeven, voor eigen rekening te blijven doorwerken en om ook, mits tegen eene overeengekomen vermindering van de huursom, aan derden het oogsten van bladeren of het bereiden van kajoepoetih-olie te vergunnen.

In vereeniging met eenige andere ingezetenen van Batavia is door bedoelden ondernemer het plan ontworpen voor eene exploitatie van Boeroe op groote schaal. De ontwerpers achten het echter ter bereiking van dat doel noodzakelijk dat hun ook regten worden verleend op de woeste gronden van het eiland. In Mei jl. hebben zij tot den Gouverneur-Generaal het verzoek gerigt om die gronden op bijzondere voorwaarden voor minstens 20 jaren in huur te erlangen, met toezegging dat de huur zal worden geconverteerd in erfpacht voor 75 jaren al naar mate de gronden in exploitatie zullen zijn gebragt, en subsidiair, indien deze hunne aanvraag niet voor inwilliging vatbaar mogt blijken, om te mogen vernemen op welke wijze en voorwaarden de Regering genegen is hun regten op de woeste gronden van Boeroe te verleenen. De Indische Regering heeft nopens een en ander in de eerste plaats het gevoelen van den resident gevraagd.

Ternate. Buiten de reeds in Januarij 1880 voorloopig ingewilligde maar tot nog toe zonder gevolg gebleven aanvraag van een Europeschen ingezetene van Ternate om een gedeelte van het eiland Obi in erfpacht te erlangen, zijn nog geen verzoeken om erfpacht van gouvernementsgronden in deze residentie ingediend.

De in Batjan, krachtens eene van het inlandsch bestuur verkregen concessie, gevestigde onderneming voor de exploitatie van delfstoffen, woeste gronden, bosschen en parelbanken (zie vorig verslag blz. 22 en 78 en Bijblad op het Indisch Staatsblad n°. 3726) ging, met goedkeuring van de Indische Regering, over in handen eener naamlooze vennootschap, » de Batjan-maatschappij", gevestigd te 's Gravenhage, op welker acte van oprigting in November 1881 de Koninklijke bewilliging werd verkregen.

Voor de exploitatie van eenige benoorden Nieuw-Guinea in de Geelvinksbaai gelegen eilanden hebben zich in het afgeloopen jaar twee verschillende ondernemers met den sultan van Tidore verstaan. Een hunner, dezelfde van wien de hooger bedoelde aanvraag voor Obi afkomstig was, verkreeg eene concessie voor Biak en de Padeido-eilanden (Traitor's islands); de andere ondernemer, een Arabisch handelaar te Ternate, voor Jobi, Ansoes en de nabij gelegen eilanden. Beide concessien, die door den sultan onder voorbehoud van 's Gouvernements goedkeuring waren verleend, betroffen niet alleen den opkoop van dammar en andere producten en het in gebruik nemen van gronden, maar ook het regt van mijnontginning en belastingheffing. Zooals reeds in hoofdstuk **C** (zie blz. 24 noot 1) is vermeld, heeft de Indische Regering in April jl. tegen de gevraagde bekrachtiging der gesloten overeenkomsten, op grond van hare te wijde strekking, bezwaar gemaakt. Aan den resident werd te kennen gegeven dat, wanneer de aanvragers op de zaak mogten wenschen terug te komen, een plaatselijk onderzoek zal dienen te worden ingesteld, ten einde de noodige gegevens te erlangen om te beoordeelen welke bepalingen in de contracten moeten worden opgenomen ter behoorlijke verzekering van de belangen der inboorlingen.

Timor. Ook wegens de zeer uiteenloopende toestanden in de verschillende gedeelten van den Timor-archipel beschikt de Regering nog niet over genoegzame bouwstoffen om voor dit gewest agrarische regelingen te maken. Ofschoon aan zoodanige verordeningen voorshands ook geen bepaalde behoefte bestaat, heeft toch het Indisch Bestuur een praeventieven maatregel noodig geacht ten einde voortaan te voorkomen dat de inlandsche hoofden buiten tusschenkomst van het Europeesch bestuur grond aan niet-inlanders afstaan, wat in de laatste jaren eenige malen op Timor was voorgekomen. Bij een Indisch besluit van 10 Julij 1881 is namelijk den resident opgedragen: 1°. om de hoofden in de verschillende landschappen van het gewest met nadruk voor te houden dat het hun niet vrijstaat aan niet-inlanders gronden tijdelijk dan wel voor goed af te staan zonder de daartoe in te roepen toestemming van hem resident; en 2°. om geen zoodanige toestemming te verleenen zonder in elk voorkomend geval vooraf met de Regering te rade te zijn gegaan.

Uit een in den aanvang van 1881 door den resident geleverd overzigt blijkt dat in de laatste dertien jaren (1868-1880) in de geheele residentie slechts 6 gevallen waren voorgekomen dat inlandsche hoofden gronden (waarschijnlijk woeste) aan niet-inlanders hadden afgestaan. Drie dezer vervreemdingen hadden in 1878 en 1879 plaats gevonden buiten weten en bemoeijenis van het Europeesch bestuur; in het landschap Takaip op Timor was namelijk één en in het landschap Mollo aldaar waren twee niet opgemeten terreinen voor onbepaalden tijd in vruchtgebruik afgestaan respectievelijk aan een Europeschen handelaar te Koepang, aan een te Oesauw (afdeeling Koepang) gevestigden Europeaan gezamenlijk met een te Mollo woonachtigen Chinees, en aan den kapitein der Chinezen te Koepang. Eerstbedoeld perceel, voor beplanting ongeschikt gebleken, was weder aan den fettor van Ebe Noni teruggegeven. De beide andere perceelen waren voor de koffijcultuur in ontginning genomen. De drie overige vervreemdingen betroffen kleine stukken grond in Koepang, ter oprigting van gebouwen verkocht aan twee der bovenbedoelde ondernemers, en voorts het aan één hunner voor onbepaalden tijd ter beplanting met klappers in vruchtgebruik afgestaan eiland Keera (baai van Koepang). Laatstgemelde overdragt vond in 1870 (verg. het verslag van 1871 blz. 203) plaats met voorkennis van het Gouvernement, terwijl de beide eerste overdragten, die van 1871 en 1872 dagteekenen, in de eigendomsregisters zijn ingeschreven.

Bali en Lombok. Tot regeling der geldigheid van den verkoop en de verpanding van gronden in de met 1 Julij jl. door het Gouvernement onder regtstreeksch bestuur genomen Balische landschappen Boeleleng en Djembrana werd bij ordonnancie van 14 November 1881 (Indisch Staatsblad n°. 228) iedere vervreemding van dien aard, op straffe van nietigheid, onderworpen aan registratie ten kantore van den gezagvoerenden Europeschen ambtenaar, met bepaling dat daarvan aan belanghebbenden een bewijs in 't Balineesch en in 't Nederlandsch wordt uitgereikt op een zegel van f 1.

V. Agrarische en kadastrale opnemingen.

§ 1. *Agrarische opnemingen.*

Ten einde op de hoogte te blijven van de wijzigingen, die de inlandsche bevolking langzamerhand uit eigen beweging in haar grondbezit brengt, ook wat betreft de ambtsvelden der dessahoofden, heeft de Indische Regering in December 1881 bepaald, dat dienaangaande om de vijf jaren, het eerst in December 1882, eene opgave volgens een daarvoor vastgesteld model aan haar moet worden ingediend (verg. blz. 78 hiervóór.)

§ 2. *Kadaster.*

Gedurende het afgeloopen jaar werden de kadastrale metingen geregeld voortgezet te Soerabaija, Samarang, Bandong, Tjiandjoer, Probolinggo, Kediri en Pasoeroean, terwijl ingevolge het Indisch besluit van 13 September 1881 n°. 20 een begin werd gemaakt met de metingen in de afdeeling Buitenzorg, voor zoover het land Bloeboer betreft.

Bij de metingen waren gemiddeld werkzaam 9 à 10 landmeters, 24 adjunct-landmeters en ongeveer 190 mantri's, terwijl het algemeen toezigt werd uitgeoefend door den te Batavia gevestigden ingenieur, belast met de leiding van den dienst, en het direct toezigt door de te Soerabaija en Bandong gevestigde ingenieurs der 3de klasse. Het personeel, zoowel het Europesche als het inlandsche, bewees in het afgeloopen jaar goede diensten en mogt over 't algemeen als genoegzaam voor zijne taak berekend worden beschouwd. Onder de mantri's telt men er enkelen die uitstekend meetwerk leveren. Bij de sectien Tjiandjoer, Bandong en Probolinggo had het personeel gedurende 1881 veel van ziekten te lijden. Niettegenstaande de daardoor ontstane vertraging werd er in dat jaar meer werk geleverd dan in het voorafgegane; er werden namelijk door de opmeting-sectien 45 060 hektaren, bevattende 29 000 perceelen, gedétailleerd opgemeten, en bovendien 14 550 hektaren woeste gronden minder gedétailleerd, maar toch zóó dat er ten behoeve van het nieuwe kadaster gebruik van te maken is. Het geleverde werk was verdeeld als volgt:

Sectien.	Oppervlakte (in hektaren) der gewone metingen.	Aantal gemeten perceelen.	Oppervlakte (in hektaren) der gemeten woeste gronden.	In kaart werd gebragt:	
				van het vóór 1881 gemetene.	van het in 1881 gemetene.
Soerabaija . . .	6 100	2 800	200	1/5	1/3
Samarang . . .	3 000	2 000	100	1/5	1/4
Bandong . . .	14 200	9 600	2 050	1/3	1/4
Tjiandjoer . . .	3 600	5 000	4 100	1/3	"
Pasoeroean . .	3 060	1 500	6 010	1/3	1/3
Probolinggo . .	5 500	2 800	1 640	2/5	2/5
Kediri	8 800	4 000	450	1/4	1/4
Buitenzorg . .	800	1 300	"	"	"
Te zamen. .	45 060	29 000	14 550	—	—

Sedert den aanvang der kadastrale metingen (in 1874) tot 1 Januarij 1882 is nu door het kadaster op Java gedétailleerd opgemeten eene oppervlakte van omstreeks 122 000 hektaren, met 95 000 perceelen en blokken, en minder gedétailleerd eene oppervlakte van omstreeks 18 500 hektaren woeste gronden. Van deze metingen was ruim 3/4 in kaart gebragt.

Behalve om de op blz. 88 van het vorig verslag vermelde reden hebben de sectien te Samarang en Soerabaija (vooral de eerstgenoemde) in 1881 weder eene betrekkelijk geringe oppervlakte gemeten, omdat zij, voor de meting der gewestelijke en afdeelings-hoofdplaatsen bestemd, niet over evenveel inlandsch personeel als de andere sectien te beschikken hebben. Bovendien werd te Samarang en te Soerabaija nog 1/5 van de vroeger gemeten, sterk bebouwde en zeer versnipperde terreinen in kaart gebragt, en werden te Samarang de kopieën der plans van de hoofdplaats vervaardigd. De sectie Samarang maakte ook een aanvang met de meting der afdeelings-hoofdplaats Ambarawa, waartoe de noodige triangulatien in aansluiting aan die van den geografischen dienst werden bewerkstelligd. Het ligt in de bedoeling om alle afdeelingshoofdplaatsen en andere plaatsen op Java, waar veel eigendommen gevonden worden, afzonderlijk kadastraal op te meten, ten einde zoodoende spoedig een kadaster te verkrijgen van alle perceelen waarvan regtstitels bestaan, zonder echter uit het oog te verliezen dat deze metingen een gedeelte moeten uitmaken van de geheele kadastreering van Java. Te Bandong werd weder, evenals in 1880 en om dezelfde redenen (zie blz. 88 van het vorig verslag), zeer veel werk afgeleverd. Te Pasoeroean en te Tjiandjoer werd minder détailwerk afgeleverd, doch daarentegen eene buitengewoon groote oppervlakte van in erfpacht aangevraagde woeste gronden gemeten; eerstgenoemde sectie verrigtte voorts veel kaartwerk.

Bij de kadastrale bewaringen, die thans op de drie hoofdplaatsen van Java gevestigd zijn (te Samarang sedert 1 September 1881), hield men zich, behalve met het loopende werk, zooveel mogelijk bezig met het in verband brengen van het oude met het nieuwe kadaster en met de zamenstelling van de nieuwe kadastrale boekhouding. Daar men bij de bewaring te Batavia, op het in 't net schrijven van één stel registers na, met het nieuwe kadaster geheel gereed was, is de in 't vorig verslag vermelde ordonnancie van 8 Augustus 1880 (Indisch Staatsblad n°. 147), ter regeling van het gebruik dat van de uitkomsten der kadastrale metingen te maken valt in de geregtelijke acten betrekkelijk den eigendom en andere zakelijke regten op onroerende goederen, met 1 September 1881 in werking getreden voor de kadastrale afdeeling Batavia, stad en voorsteden, en het bebouwde gedeelte van Meester-Cornelis [1], zoodat thans voor die plaatsen in de geregtelijke acten de onroerende goederen volgens het nieuwe kadaster omschreven moeten worden. Te Soerabaija, waar — wegens de ontstentenis van blokkaarten en de zeer gebrekkige en onvolledige administratie van het oude kadaster — de verwijzing naar het nieuwe zeer veel werk vereischte, liepen alle voorloopige onderzoekingen, rangschikkingen en vergelijkingen af en kwam men met de verwijzing voor ongeveer 1/3 gedeelte gereed. Te Samarang werd bij de overneming van het oude kadaster achterstand in de bijhouding en in de verpondingszaken aangetroffen, zoodat daar nog weinig kon gedaan worden aan de verwijzing van het oude naar het nieuwe kadaster. De hoofdoorzaken der te Soerabaija en te Samarang ondervonden bezwaren, zoomede van den ongunstigen toestand waarin over 't algemeen de door het kadaster reeds overgenomen archieven der gouvernements-landmeters bleken te verkeeren, zijn daarin gelegen, dat toezigt en contrôle op de naleving van de voorschriften betreffende de landmeters-administratie door de gouvernements-landmeters geheel ontbreken, en dat de ambtenaren van den waterstaat, voor zoover die als gouvernements-landmeters fungeeren, veelal geen tijd hebben voor eene behoorlijke vervulling van die bijbetrekking. Het is daarom dringend noodig maatregelen te nemen om spoediger meer algemeen de landmeters-administratie in handen van ambtenaren van het kadaster te doen overgaan. In verband daarmede is bij een besluit van 6 November 1881 n°. 20 door de Indische Regering in beginsel aangenomen dat voortaan de kadaster-ambtenaren zullen kunnen belast worden met de taak der gouvernements-landmeters ook in die gewesten waar nog geen kadastrale metingen plaats hebben, en dat, om daartoe te geraken, zoo spoedig mogelijk geschikt personeel zal worden aangekweekt.

Door de verschillende bewaringen werden in 1881 de volgende stukken en inlichtingen verstrekt.

BEWARING TE:	AANTAL AFGEGEVEN			Aantal gevallen waarin inzage of inlichtingen verstrekt werden.
	meet-brieven.	land-meters-kennissen.	extracten.	
Batavia.	86	838	169	71
Soerabaija.	129	535	73	2
Samarang *a*)	20	112	7	27

a) Voor Samarang loopt de opgaaf alleen over de laatste vier maanden van 1881.

[1]) De chromo-lithografische reproductie hier te lande van de kadastrale kaart dezer afdeelingen (zie de noot op blz. 98 van het verslag van 1879) werd in het begin van 1881 ten einde gebragt. Deze kaart is zoowel in Indie als in Nederland voor het publiek verkrijgbaar gesteld.

Door de bewaarders en de ambtenaren van het kadaster, belast met de uitoefening van de functien van gouvernements-landmeter, werd voor verrigtingen op verzoek en ten dienste van particulieren, — waarvoor in September 1881 (Indisch Staatsblad n°. 188), overeenkomstig het op blz. 89 van het vorig verslag besproken ontwerp, een tarief is vastgesteld, — eene som van f 38312 aan salarissen ontvangen en in 's lands kas gestort. Gesplitst naar de standplaatsen der bedoelde ambtenaren was die som verdeeld als volgt: Batavia f 5716, Soerabaija f 6916, Samarang f 1106, Bandong f 3296, Tjiandjoer f 6127, Pasoeroean f 10 256, Probolinggo f 3605 en Kediri f 1290. Deze hooge ontvangst, die de raming verre overtrof, was vooral het gevolg van de vele aanvragen om opmeting van in erfpacht begeerde woeste gronden. Verder werden ten behoeve der verschillende takken van bestuur de noodige stukken, extracten, inlichtingen, enz. gratis verstrekt.

Na de reeds in 't vorig verslag vermelde aanstelling in Mei 1881 van acht adjunct-landmeters werd het personeel van het kadaster in den verderen loop van 1881 nog aangevuld met vijf zoodanige ambtenaren, namelijk met vier die reeds bij het in den aanvang des jaars gehouden examen voor adjunct-landmeter 3de klasse het diploma hadden verworven, en met den op blz. 89 van het vorig verslag bedoelden persoon, die als tijdelijk buitengewoon ambtenaar van het kadaster werkzaam was. Deze laatste werd terstond benoemd tot adjunct-landmeter 1ste klasse. Bovendien werd een 1ste luitenant der infanterie, die gedurende zes jaren bij de topografische opneming werkzaam was geweest, tot landmeter 3de klasse benoemd, nadat hij zes maanden als volontair bij het kadaster gewerkt en daarbij blijken van geschiktheid, ook voor het détailwerk, gegeven had. Hij werd tot chef eener opmeting-sectie aangesteld, waartoe de jongere ambtenaren van het kadaster nog niet geschikt werden geacht. Eén landmeter moest in 1881 wegens ziekte tijdelijk Indie verlaten, één adjunct-landmeter overleed, en een ander werd eervol ontslagen. Het Europeesch personeel bij het kadaster in Nederlandsch Indie bestond dientengevolge op 1 Januarij 1882 uit: 3 ingenieurs, 3 bewaarders, 12 landmeters (waarvan één waarnemend bewaarder te Samarang) en 30 adjunct-landmeters. In het begin van 1882 ging nog een adjunct-landmeter wegens ziekte met verlof naar Europa en werd een bij den sedert opgeheven geografischen dienst werkzaam zijnde tijdelijke assistent als adjunct-landmeter bij het kadaster aangesteld. De termijn voor de tijdelijke uitbreiding van het personeel bij het kadastraal bureau te Batavia met een niet aan het kadaster verbonden ambtenaar (een gepensioneerd kapitein van het Indisch leger), ten behoeve van de werkzaamheden voor de verponding, is verlengd tot 1 Julij 1882 (verg. blz. 88 van het vorig verslag).

Met de bijhouding van de kaarten der vroegere statistieke opneming is men gedurende het afgeloopen jaar aanmerkelijk gevorderd (verg. blz. 89 van het vorig verslag). De achterstand in die bijhouding zou reeds geheel opgeruimd zijn geweest zoo de daaraan verbonden moeijelijkheden niet waren vermeerderd: 1°. doordien er telkens bij het opmeten van de gerapporteerde grondveranderingen nog verzwegen grondveranderingen ontdekt werden, die eveneens opgemeten moesten worden, en 2°. omdat het inlandsch personeel der bijhouding in sommige residentien voor het technisch werk geenszins berekend bleek te zijn. Een gedeelte van dit personeel leerde het bedoelde werk vrij goed aan, maar een ander gedeelte werd ontslagen en moest weêr worden vervangen door mantri's die men eerst geheel op de hoogte van hun werkkring moest brengen. Ten gevolge van deze omstandigheden zijn nog niet geheel bijgewerkt de afdeelingen Samarang en Demak (residentie Samarang), Keboemen en Ledok (residentie Bagelen), Banjoemas en Poerwokerto (residentie Banjoemas). De achterstand zou echter, naar het zich liet aanzien, toch nog in de eerste helft van dit jaar bijgewerkt zijn.

De 12 mantri's, die blijkens het vorig verslag bij het eind van 1880 bezig waren met het opmeten van de grenzen tuschen de gemeente-gronden en het staatsdomein in Bagelen en Kadoe, hadden ook bij het einde van 1881 hunne taak nog niet beëindigd. Er bleef nog te meten over: in Bagelen in 220 en in Kadoe in 500 dessa's, waarmede men echter in 1882 gereed zal komen. In Pekalongan en in Samarang is het personeel der bijhouding met deze opmetingen begonnen, evenals in Japara, waar het bleek dat de bovenbedoelde grenzen vroeger niet juist, of in 't geheel niet, waren uitgebakend.

Uit de volgende tabel kan blijken wat er in het afgeloopen jaar ten behoeve van de bijhouding verrigt is.

GEWESTEN.	Te velde opgemeten.			Kantoorwerk.		
	Aantal gerapporteerde grondveranderingen.	Aantal verzwegen grondveranderingen.	Aantal dessa's waar de grenzen tusschen staatsdomein en gemeentegronden opgemeten werden.	Aantal opgemeten grondveranderingen die tevens op de netkaarten werden aangebragt.	Aantal grondveranderingen welker inhoud berekend en in de staten opgenomen is.	Aantal vernieuwde netdessakaarten.
Cheribon	661	56	„	636	636	27
Tagal	1 815	109	„	1 662	1 601	8
Pekalongan . . .	53	52	175	235	235	43
Samarang	671	4 384	59	19 167	19 000	33
Japara	821	2 766	11	1 422	1 301	81
Rembang *a*) . . .	„	23	„	23	23	„
Banjoemas. . . .	1 497	236	„	1 674	1 502	15
Bagelen	1 021	437	297	2 041	2 000	83
Kadoe	1 784	1 555	248	2 445	2 015	140
Madioen.	1 609	104	80	2 765	2 700	123
Totaal. . .	9 932	9 722	870	32 070	31 013	553

a) In Rembang was bij de opheffing van de statistieke opneming nog slechts één district opgemeten, zoodat de bijhouding dáár zich dan ook slechts tot dat district bepaalt.

Het voornemen bestaat om in 1883 het getal kantoren van bewaring van de kaarten der voormalige statistieke opneming met 10 te vermeerderen, ten einde in elke adsistent-residentie de kaarten meer onder het bereik van de ambtenaren van het binnenlandsch bestuur te brengen.

§ 3. *Topografische gegevens betreffende de buitenbezittingen.*

In het afgeloopen jaar werden weder van sommige ambtenaren bij het binnenlandsch bestuur in de buitenbezittingen eenige niet onbelangrijke topografische gegevens nopens de door hen bestuurde afdeelingen ontvangen. Aan een hunner, die zich in dat opzigt bijzonder onderscheiden had, viel deswege eene buitengewone bevordering ten deel. De ter beschikking van den resident van Palembang gestelde opnemer, aan wien, blijkens het medegedeelde op blz. 89 van het vorig verslag, het doen van eenige opnemingen is opgedragen tot het verkrijgen van eene goede topografische kaart van dat gewest, ging onafgebroken met zijn arbeid voort. De met die opnemingen in verband staande loodingen in het Ranau-meer waren bij het eind van April 1881 reeds afgeloopen.

VI. Transporten.

In het afgeloopen jaar voldeden de aannemers voor het vervoer van gouvernements-producten enz. over het algemeen behoorlijk aan hunne verpligtingen. Alleen in de Preanger regentschappen, waar men nog steeds te kampen had met moeijelijkheden door de veeziekte veroorzaakt (zie vorig verslag blz. 89), en in de residentie Madioen, waar de aannemer mede belemmeringen ondervond die van zijn wil onafhankelijk waren, eischte de billijkheid dat hun eene verlenging van den termijn van afvoer werd toegestaan. Voor 21 transport-aannemingen (8 op Java, 12 op Sumatra en 1 in Menado), waarvoor de contracten op 31 December 1881 eindigden, werden nieuwe aanbestedingen gehouden, en van de nieuwe contracten werden er 13 (betreffende transporten in de gewesten Preanger regentschappen, Soerabaija, Sumatra's Westkust, Palem-

bang en Menado) voor vijf jaren, de 8 andere (betreffende transporten op Java, in de Lampongsche districten en ter hoofdplaats Palembang) voor drie jaren gesloten.

Bij de uitbesteding van de Preanger- en Soerabaija-transporten is er op gerekend dat binnen den contractstijd voor het vervoer gedeeltelijk of geheel gebruik zal kunnen worden gemaakt van de staats-spoorweglijnen Buitenzorg-Bandong en Soerabaija-Madioen. De aannemingsprijzen voor het Preanger-transport zijn in verband hiermede drieledig gesteld: 1°. voor zoover het vervoer geschiedt op de oude wijze; 2°. voor zoover gedeeltelijk en 3°. voor zoover geheel van den spoorweg gebruik zal worden gemaakt. In Januarij jl. is den aannemer in de Preanger regentschappen vergund om, zoolang de spoorweg nog niet tot Bandong in exploitatie is, de voor de afdeeling van dien naam bestemde goederen te vervoeren over Tjikao.

Voor nadere bijzonderheden omtrent de bovenbedoelde 21 transportdiensten wordt verwezen naar de bijlage P, die tevens de thans bedongen en de laatstelijk betaalde aannemingsprijzen vermeldt.

Behoudens enkele uitzonderingen verschillen de nieuwe vrachtprijzen niet veel van de vroegere. *Voordeeliger* voor den lande waren inzonderheid, over 't geheel genomen, de bedongen vrachtprijzen voor de in 9 perceelen uitbestede koffijtransporten ter Sumatra's Westkust, waartoe ook behoort het vervoer van landsdienaren, goederen en gelden. Terwijl voor 3 dezer perceelen onder de nieuwe vijfjarige contracten, berekend naar de vermoedelijk te vervoeren hoeveelheden, jaarlijks zal moeten worden betaald f 92 460, dat is f 6743 meer dan volgens de vrachtprijzen over 1877/1881 verschuldigd zou zijn, zullen de 6 andere perceelen, op gelijke wijze berekend, te zamen jaarlijks eene uitgaaf vorderen van f 355 919, dat is f 52 106 minder dan diezelfde transporten gekost zouden hebben tegen de vroegere vrachtprijzen. Van de elders gehouden uitbestedingen leverden alleen die in de Preanger regentschappen, Tagal en Palembang nog al aanzienlijke *nadeelige* verschillen op, bedragende per jaar f 107 648, f 20 808 en f 28 212. Voor de Preanger regentschappen berust de berekening op de bedongen prijzen voor het vervoer uitsluitend met transportmiddelen des aannemers. Naar gelang echter van den spoorweg kan worden gebruik gemaakt, zullen de vrachten belangrijk verminderen. Bovendien houde men in het oog dat het afgeloopen contract onder normale omstandigheden was tot stand gekomen, dat is vóórdat de veestapel in de Preanger regentschappen door de besmettelijke veeziekte geteisterd werd. De vorige aannemer heeft ten gevolge van die ramp zware verliezen geleden, hetgeen op de inschrijving voor 1882/87 natuurlijk niet zonder invloed is geweest. Voor de beide andere gewesten wordt de oorzaak der hoogere vrachtprijzen mede toegeschreven aan de omstandigheid dat de vorige aannemers eene slechte rekening hadden gemaakt. Voor het hooger bedoelde Soerabaija-transport, uitsluitend betreffende het vervoer van koffij uit de binnenlanden van Soerabaija naar de hoofdplaats van dat gewest, levert de nieuwe en de oude aannemingsprijs geen verschil op, niettegenstaande thans voor vijf jaren en vroeger alleen voor 1881 gecontracteerd werd. Voor dit vervoer, 't welk even als de Preanger-transporten voortaan gedeeltelijk per staatsspoorweg zal moeten geschieden, is slechts één vrachtprijs bepaald zoowel voor de afstanden waar de aannemer zich van eigen transportmiddelen, als voor die waar hij zich van den spoorweg heeft te bedienen.

Het plan bestaat om in het aanstaande jaar ook 's lands koffij, goederen en gelden uit Kediri met den staatsspoorweg naar Soerabaija te doen vervoeren, doch daarin geen aannemer te betrekken en dus het vervoer regtstreeks aan den spoorwegdienst op te dragen. Deze proef heeft vooral ten doel om door de praktijk te doen uitmaken in hoever de in 1879 geopperde bedenkingen tegen eene algemeene toepassing van dit denkbeeld (verg. het verslag van genoemd jaar blz. 99) overwegend moeten worden geacht.

Op het stationsterrein te Soerabaija worden de noodige bergplaatsen gebouwd voor den opslag der aan te voeren gouvernementskoffij; het vervoer van het station naar de thans te Soerabaija in gebruik zijnde particuliere pakhuizen, waarvan de huur reeds is opgezegd, zal daardoor worden uitgespaard.

Eene poging tot uitbesteding van het vervoer per stoomvaartuig gedurende de jaren 1883 tot en met 1887, van gouvernements-reizigers, zout, gelden, steenkolen en verdere goederen in de Westerafdeeling van Borneo, alleen betreffende het vervoer ter reede van Pontianak en langs de Kapoeas-rivier, mislukte door te hooge inschrijving; men is er echter in geslaagd om met eene te Pontianak gevestigde handelsfirma voor dit vervoer tegen billijker prijzen ondershands te contracteeren. Door den tegenwoordigen aannemer, wiens contract met 1 April 1880 is ingegaan, geschiedt het vervoer nog per praauw (verg. het verslag van 1880, blz. 85, noot 3).

Voor de transporten in de Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo, namelijk ter reede Bandjermasin en naar de binnenlanden, is nog geen aannemer gevonden. Een in 1881 ontvangen aanbod van eene firma te Batavia, betreffende een contract voor tien jaren, moest worden ter zijde gelegd omdat de voorwaarden te bezwarend werden geacht. Voor 1883 en volgende jaren zou op nieuw eene uitbesteding worden beproefd.

VII. Paketvaart en andere stoomvaartdiensten.

Gedurende 1881 en de eerste vijf maanden van 1882 zijn in de gesubsidieerde stoomvaartdiensten van de Nederlandsch-Indische Stoomvaartmaatschappij, voor zooveel de diensten betreft welke zich uitsluitend tot den Nederlandsch-Indischen Archipel bepalen, de hieronder sub *a*-*f* vermelde veranderingen gebragt.

a. De veertiendaagsche lijn Riouw-Bengkalis-Siak-Panei-Assahan-Deli, en van daar over Bengkalis terug naar Riouw, heeft in September 1881 tijdelijk tot eindpunt gekregen Pangkallan Siatas, en wel voor zoolang die uitbreiding noodig blijkt ten behoeve van de in de nabijheid van laatstgemelde plaats gelegen militaire posten. De terugreis geschiedt nu van Pangkallan Siatas via Deli en Bengkalis naar Riouw. Voor dezen dienst zijn dientengevolge 16 in plaats van 13 etmalen toegestaan en de af te leggen afstand, waarnaar het subsidie wordt berekend, is per reis (heen en terug) van 266$^{3}/_{4}$ op 294$^{1}/_{4}$ geografische mijlen gebragt. Pangkallan Siatas werd in 1881 acht malen door de mailboot bezocht.

b. In den veertiendaagschen dienst tusschen Batavia en Atjeh, via Muntok, Riouw, Singapore, Pinang, Edi, Samalangan en Pedir, en langs dezelfde plaatsen terug, is in December 1881 op het traject Edi-Samalangan voor 't eerst als vaste tusschenhaven zoowel voor de heen- als voor de terugreis opgenomen Telok Semawé. Daarvoor zal telkens $^{1}/_{4}$ geografische mijl meer subsidie kunnen worden in rekening gebragt, dus voortaan per reis 631$^{1}/_{2}$ in plaats van 631 geografische mijlen. Bij het eind van het jaar was Telok Semawé nog slechts tweemaal in dezen dienst bezocht.

c. Daar de stoomgemeenschap tusschen Batavia en Atjeh bleek verminderd te kunnen worden, althans voor zooveel zij langs Sumatra's oostkust werd onderhouden, is in Mei jl. de hierboven sub *b* bedoelde dienst tot een vierwekelijkschen teruggebragt, behoudens dat de veertiendaagsche lijn Batavia-Singapore en terug, via Muntok en Riouw, — lang 275 geografische mijlen — is in stand gebleven wegens de verbinding met de Engelsche mail. In normale jaren, d. i. wanneer in de twaalf maanden slechts 26 reizen om de veertien dagen voorkomen, zal door deze inkrimping aan subsidie worden uitgespaard (13 × 356$^{1}/_{2}$) 4634$^{1}/_{2}$ geografische mijlen.

d. Te rekenen van Mei jl. is geheel ingetrokken de maandelijksche regtstreeksche dienst van Batavia naar Padang en terug, waarvoor ter berekening van het subsidie als afstand was aangenomen: per reis 280 en dus per jaar 3360 geografische mijlen. Deze dienst scheen zonder bezwaar gemist te kunnen worden sedert Padang in meerdere mate door de mailbooten uit Europa wordt aangedaan en tevens in geregelde gemeenschap is gekomen met Pinang en Singapore, dit laatste als een gevolg van den in 1879 door de Nederlandsch Indische Stoomvaartmaatschappij voor eigen rekening genomen maatregel om de eens per maand van Padang via Nias en een elftal kustplaatsen van de gouvernementen Sumatra's Westkust en Atjeh naar Olehleh varende stoomschepen vóór hun terugkeer naar Padang eene reis naar Pinang en Singapore te laten doen. De gesubsidieerde dienst tusschen Batavia en Padang bepaalt zich nu tot de om de veertien dagen van Batavia vertrekkende zoogenaamde Atjeh-boot, welke, behalve Padang, geregeld

ook Telok-Betong, Kroë, Benkoelen en Malaboe aandoet (Kroë echter alleen op de eerste reis van elke maand).

e. De kleine uitbreiding die in 1879 de maandelijksche dienst Makasser-Boeton onderging (met 24 geografische mijlen per jaar) voor het aandoen, als tusschenstation op het traject Makasser-Bonthain, van de baai van Malassoro (zuidkust van Celebes), waar eene gouvernements paardenstoeterij zou worden opgerigt, heeft, in verband met de opheffing dier stoeterij (verg. blz. 37 hiervóór), in April jl. een einde genomen.

f. Daarentegen is in 't laatst van Mei jl. bepaald dat de sub *e* bedoelde dienst (die den 1sten van elke maand een aanvang neemt) voortaan, in plaats van Boeton, de Kendari- of Vosmaers-baai als eindpunt zal krijgen. Deze reeds in 't vorig verslag (blz. 90) aangekondigde uitbreiding kon, tegen verwachting, niet reeds in 1881 worden ten uitvoer gelegd, omdat, ten gevolge van eene minder juiste Indische opgaaf, aanvankelijk slechts magtiging was verleend om den te subsidieeren afstand met (12 × 53) 636 geografische mijlen per jaar te verhoogen, terwijl men had moeten rekenen op het dubbele, daar het cijfer van 53 geografische mijlen — de afstand tusschen Boeton en Kendari — ten onregte was opgegeven als de afstand per reis (heen en terug).

g. Terwijl in Indie nog overwegingen aanhangig zijn betreffende eene belangrijke verbetering van de paketvaartdiensten in het oostelijk gedeelte van den Nederlandsch-Indischen Archipel, is intusschen in Junij jl. door het Opperbestuur magtiging verleend om in de zoogenaamde Nieuw-Guinea-lijn (Boeton-Ampanan of Ampanan-Boeton), die om de drie maanden bevaren wordt, al dadelijk op te nemen de tot de residentie Amboina behoorende eilanden Babber, Dammer en Wetter, waar thans posthouders zijn geplaatst (verg. blz. 69/70). Genoemde eilanden behooren tot de Zuidwester-eilanden, van welke tot dusver nog alleen Letti en Kisser door de mailbooten werden aangedaan. Viermalen 's jaars zal dientengevolge een afstand van 27½ geografische mijlen meer worden afgelegd, zoodat het subsidie voor de Nieuw-Guinea-lijn per jaar voortaan, in stede van over 2600, over 2710 geografische mijlen zal zijn te berekenen.

Ten gevolge van de hierboven sub *a*-*g* vermelde wijzigingen zal de jaarlijks onder contract af te leggen afstand, waarover dus het subsidie à f 3,90 per geografische mijl te berekenen is, voor al de binnen den Nederlandsch-Indischen Archipel te volbrengen vaste paketvaartdiensten, in stede van 89 673, voortaan bedragen 83 764½ geografische mijlen, daar de uitbreidingen loopen over een gezamenlijken afstand van 2110 en de inkrimpingen te zamen over 8018½ geografische mijlen per jaar. Bij deze berekening is aangenomen dat de diensten, die om de veertien dagen moeten plaats hebben, slechts 26 malen per jaar voorkomen, en is verder niet gerekend op het aandoen van Poeloe Bras door de Atjeh-booten, waardoor telkens 8 geografische mijlen meer bevaren worden. In 1881 kwamen 22 reizen naar Poeloe Bras voor.

Twee tot de gesubsidieerde diensten behoorende reizen werden in 1881 door schipbreuk of averij slechts voor een gedeelte volbragt, waardoor over een afstand van 456 en 328 geografische mijlen het subsidie onuitbetaald bleef. Daarentegen werd een der diensten, wegens eene noodzakelijke uitbreiding voor eens, over 14 mijlen meer gesubsidieerd dan contractueel bedongen was.

In het geheel is in het afgeloopen jaar voor de verschillende paketvaartdiensten binnen den Nederlandsch-Indischen Archipel subsidie betaald over een afstand van 89 280 geografische mijlen. Over 1879 en 1880 geschiedde betaling naar reden van 86 617¾ en 87 549¼ geografische mijlen. Vermits de op de kaarten gemeten routes, waarnaar het mijlental voor elke reis contractueel is bepaald, niet altijd door de paketbooten kunnen gevolgd worden, zijn de werkelijk afgelegde afstanden onder contract in den regel grooter dan het aantal mijlen dat voor subsidie in aanmerking komt. In vorige verslagen, laatstelijk in dat over 1880 blz. 86, zijn steeds de afstanden opgegeven die tot het volbrengen van de verpligte diensten werkelijk werden bevaren. Het is echter gebleken dat door eene foutieve herleiding van de in Engelsche mijlen uitgedrukte opgaven der Stoomvaartmaatschappij de in vorig verslagen opgenomen cijfers als te laag moeten worden aangemerkt. Van daar bijv. dat voor 1879 als onder contract werkelijk afgelegd werd opgegeven 75 783 geografische mijlen, terwijl nu blijkt dat daarvoor moest gelezen worden 87 359½ geografische mijlen.

Buiten contract, d. i. op lijnen die de Nederlandsch-Indische Stoomvaartmaatschappij geheel voor eigen rekening bevaart, (ditmaal niet in bijzonderheden opgegeven.) werden in 1881 door hare stoomschepen afgelegd 40 770¾ geografische mijlen.

Met 1 Januarij 1881 trad in werking de voor de laatste tien contractsjaren (verg. het verslag van 1874 blz. 102) bedongen tariefsvermindering met 5 pct. voor de passagiers, goederen en gelden die voor rekening van het Gouvernement in de gesubsidieerde lijnen vervoerd worden. De voor het gouvernementsvervoer thans geldende tarieven zijn opgenomen in het Bijblad op het Indisch Staatsblad n°. 3721.

De bruto ontvangsten der Maatschappij hebben, volgens van haar verkregen opgaven, met inbegrip van het gouvernements-subsidie, in 1881 bedragen f 4 811 241 of f 992 281 minder dan in 1879 en f 292 935 minder dan in 1880. Onder deze opgaven zijn door de Maatschappij niet begrepen de ontvangsten op hare lijnen naar Australie en China, waarvan in 1881 de eerste door het Nederlandsch-Indisch Gouvernement werd gesubsidieerd met f 25 000 en de laatste met f 10 000 per reis, d. i. gerekend per jaar met respectievelijk f 100 000 en f 40 000. Omtrent deze, in 1881 beiden nog van Soerabaija uitgaande, lijnen is het volgende te melden.

De dienst op Australie, waarvoor aan de Nederlandsch-Indische Stoomvaartmaatschappij het Australische subsidie kwam te ontvallen, werd met onderling goedvinden tusschentijds opgeheven, nl. na afloop van de derde (September-)reis van 1881, en zulks uit overweging dat het voor de ontwikkeling van den handel tusschen Java en Australie geen nut kon hebben deze verliesgevende reizen nog eenigen tijd vol te houden nu de Maatschappij toch het bepaalde voornemen had te kennen gegeven om, met gebruikmaking van hare bevoegdheid ten deze, den dienst na Junij 1882 in geen geval voort te zetten. Volgens berigten van April jl. was toen echter bij de Indische Regering het verzoek van eene Engelsche maatschappij in overweging om subsidie voor het periodiek aandoen van eenige plaatsen op Java door hare tusschen China en Australie varende stoombooten.

De in April 1880 aangevangen gesubsidieerde stoomvaart op China is met 1 April jl. van een driemaandelijkschen tot een maandelijkschen dienst uitgebreid, met behoud van het subsidie van f 10 000 per reis, doch met wijziging van den dienst in dier voege dat de reizen, waarvoor Amoy als eindpunt blijft aangewezen, niet meer van Soerabaija uit en door Straat Makasser, maar van Batavia uit en bewesten Borneo geschieden. In Nederlandsch-Indie is nu zoowel voor de heen- als voor de terugreis alleen verpligtend het aandoen van Pontianak (dat in de plaats van Makasser is gekomen), en buiten Nederlandsch-Indie het aandoen van Hongkong (terwijl vroeger Manilla, Macao en Hongkong moesten worden aangedaan). Echter is de Maatschappij bevoegd meer tusschenhavens dan de voorgeschrevene aan te doen, mits niet Singapore. De bestaande verbindingen met China over die plaats toch zijn reeds zoo menigvuldig dat er voor hare opneming in een gesubsidieerden stoomvaartdienst Java-China geen aanleiding gevonden is. Had de lijn tot hiertoe voor het regtstreeksch verkeer tusschen beide landen nog weinig vruchten gedragen en hadden ook de bevrachtingen voor of van Makasser en Manilla niet aan de verwachting beantwoord, in den vervolge worden betere uitkomsten verwacht, nu de China-lijn, door het maandelijksch vertrek der booten en de bekorting der reizen, kan geacht worden voor den handel hare volle beteekenis te hebben gekregen. Tot uitkeering aan de Nederlandsch-Indische Stoomvaartmaatschappij van het thans tot f 120 000 's jaars geklommen subsidie bestaat voor 1882 gelegenheid, omdat daartoe kan worden gebruik gemaakt van het niet uit te betalen subsidie voor den inmiddels opgeheven dienst op Australie. Wat de reizen van 1883 en 1884 betreft is echter bij het nieuwe voor de China-lijn gesloten tweejarig contract (1 April 1882 - 31 Maart 1884) het voorbehoud gemaakt dat de voor de uitkeering van het subsidie benoo-

digde fondsen bij de twee eerstvolgende begrootingen zullen moeten zijn toegestaan.

De onderstaande opgaaf bevat een overzigt van het getal passagiers door de Maatschappij *binnen Nederlandsch-Indie* vervoerd zoowel met hare uitsluitend tusschen Nederlandsch Indische havens als met hare op Australie en China varende mailbooten.

Tusschen Nederlandsch-Indische havens vervoerd met de volgende stoomschepen der Nederlandsch-Indische Stoomvaart-maatschappij.	1879.		1880.		1881.	
	Gouvernements-passagiers.	Particuliere passagiers.	Gouvernements-passagiers.	Particuliere passagiers.	Gouvernements-passagiers.	Particuliere passagiers.
Met stoomschepen dienst doende in de Nederlandsch-Indische lijnen. .	83 161	36 644	65 382	41 372	66 188	39 558
	119 805		106 754		105 746	
Met stoomschepen dienst doende in de Australische lijn.	2	970	41	651	114	497
	972		692		611	
Met stoomschepen dienst doende in de China-lijn	....	....	332	269	60	237
			601		297	

De vloot der Maatschappij bestond bij het einde van 1881 uit 25 stoomschepen en 1 stoomjagt. In de plaats van de stoomschepen *Merapi* van 80 en *Baron Bentinck* van 125 paardenkrachten, in December 1880 en Junij 1881 verongelukt (zie vorig verslag blz. 90), zijn in de vaart gekomen de stoomschepen *Cheribon* van 400 en *Gouverneur-Generaal van Lansberge* van 130 paardenkrachten. Daarentegen is haar onlangs weder de *Banda* (van 155 paardenkrachten) ontvallen, welke bodem in Maart jl. in Straat Sappi (tusschen Sumbawa en Komodo) door een orkaan beloopen en totaal vergaan is. Omstreeks dien tijd was eene voor rekening van de Maatschappij in Engeland aangebouwde nieuwe mailboot, de *Siak*, groot 369 Engelsche tonnen bruto, naar Indie onderweg, welke nu aldaar is aangekomen. Het stoomschip *Gouverneur-Generaal van Lansberge* is in de maanden November en December 1881 gedurende een vijftal weken bij de Indische Regering in huur geweest tot opsporing van de nog vermiste schipbreukelingen, ten getale van 90, van de in October 1881 in den Indischen Oceaan gezonken Nederlandsche mailboot *Koning der Nederlanden*. Het onderzoek, dat aan een officier der Nederlandsche marine werd opgedragen in overleg met den gezagvoerder van het gehuurde stoomschip, leidde echter tot geen ontdekkingen, evenmin als de kort daarop met dat doel ondernomen reis van het oorlogschip *Atjeh* (verg. blz. 53 hiervóór).

Tusschen de Straits Settlements en verschillende plaatsen in Nederlandsch-Indie werd ook in 1881 eene min of meer regelmatige vaart onderhouden door stoomschepen onder vreemde vlag. Een tusschen Australie en China varend Engelsch stoomschip, *Meath* genaamd, heeft in November 1881 en Februarij jl. Amboina aangedaan. Voor het vervoer van personen en goederen tusschen Olehleh en Pinang, via de niet tijdelijk voor den handel gesloten kustplaatsen in de onderhoorigheden van Atjeh, en voor het drijven van handel op gemelde kustplaatsen werden in de tweede helft van 1881 in de vaart gebragt een te Londen te huis behoorend stoomschip *Devonhurst*, zoomede het aan eene handelsfirma te Olehleh toebehoorende stoomschip *Pyah Packet*, beiden varende onder Engelsche vlag.

Omtrent de in Nederlandsch-Indie te huis behoorende grootere of kleinere stoomschepen (buiten de hierboven bedoelde 26 van de Nederlandsch-Indische Stoomvaartmaatschappij) is weinig meer te vermelden dan in het vorig verslag (blz. 91) werd medegedeeld. De *Manghoe Almansoer* werd in het begin van 1881 te Singapore verkocht en vaart thans onder Engelsche vlag. Verder varen op ongeregelde tijden ter Oostkust van Sumatra, van Deli naar Langkat en van Deli via Assahan naar Laboean-Batoe en terug, voor particuliere rekening drie stoombarkassen, de *Henriette Elisabeth* van 6, de *Sri Deli* van 4 en de *Emma* mede van 4 paardenkrachten. De *Bintang Timor*, te huis behoorende te Pontianak, deed van daar in de laatste helft van 1881 op onbepaalde tijdstippen reizen naar Singapore en Djambi.

Tusschen Nederland en Nederlandsch-Indie bleven de stoomschepen der maatschappij »Nederland" en die der »Rotterdamsche Lloyd" eene geregelde vaart onderhouden. In 1882 heeft eerstgenoemde Maatschappij den dienst weder uitgebreid in dier voege dat sedert April jl. hare naar Indie en sedert Junij jl. hare uit Indie vertrekkende stoomschepen, in plaats van eenmaal in de veertien dagen, twee malen in de drie weken afvaren. Sedert April jl. wordt voorts zoowel op de uit- als op de terugreizen Marseille in plaats van Napels aangedaan. Tot deze verandering ging de Maatschappij over ter bevordering van het passagiersverkeer en ook met het oog op de toenemende beteekenis van Marseille als aanvoerplaats van Indische producten. In het met de Maatschappij gesloten nieuwe postcontract, waarover meer in hoofdstuk **L**, afd. V, is het aandoen van Padang weder alleen verpligtend gemaakt — en wel om de andere reis — bij vertrek naar Indie, met behoud voor het Gouvernement van de bevoegdheid om van de uitreizen die niet via Padang geschieden gebruik te maken voor het doen ontschepen van goederen of passagiers te Olehleh (Atjeh).

Van de 10 mailbooten waarover de Maatschappij, blijkens blz. 101 van het verslag van 1879 destijds beschikte, ontviel haar in October 1881 de *Koning der Nederlanden*, groot 3036 ton bruto, die in den Indischen Oceaan verongelukte (verg. het straks gezegde). Hare vloot bestond bij het begin van September 1882 uit 13 stoomschepen, terwijl spoedig nog een nieuw stoomschip gereed komt (de *Sumatra*, groot 2600 ton bruto). De reeds in dienst gekomen nieuwe stoomschepen heeten *Prins Alexander*, *Prins Frederik*, *Insulinde* en *Prinses Wilhelmina*, dit laatste groot 2600, de drie anderen groot 3000 ton bruto.

Nagenoeg gelijktijdig met de vermeerdering der vaarbeurten van de stoomschepen in de lijn der maatschappij »Nederland" dienstdoende is ook de dienst der »Rotterdamsche Lloyd" uitgebreid, en wel van een vierwekelijkschen tot een driewekelijkschen in beide rigtingen. De vloot dezer onderneming bestaat uit de volgende 7 stoomschepen: *Drenthe*, *Gelderland*, *Utrecht*, *Zuidholland*, *Noordholland*, *Limburg* en *Zeeland*, allen onder Nederlandsche vlag. Deze laatste drie booten zijn de vroeger onder Engelsche vlag gebezigde *Torrington*, *Hampton* en *Wyberton*. De *Zuidholland* is in 1881 geheel nieuw in de vaart gekomen. Twee stoomschepen van de »Rotterdamsche Lloyd" strekten in 1881 hunne reizen ook tot Makasser uit.

In aansluiting aan het bij Koninklijk besluit dd. 19 Februarij 1882 n°. 14 (Indisch Staatsblad n°. 125) vastgestelde nieuwe reglement betreffende de toekenning ten laste van de Indische begrooting van overtogt uit Neder-

land naar Indie en omgekeerd aan landsdienaren of gewezen landsdienaren en hunne gezinnen, over welke regeling uitvoerig gehandeld wordt in hoofdstuk N hierachter, zijn in Maart jl. zoowel met de maatschappij »Nederland" als met de »Rotterdamsche Lloyd" nieuwe contracten gesloten ten opzigte van het vervoer van gouvernementspassagiers tusschen het moederland en Indie. Beide contracten, in het wezen der zaak gelijkluidend, zijn den 1sten Julij jl. in werking getreden ter vervanging van degelijksoortige overeenkomsten van 1877, van welke melding werd gemaakt in het verslag van dat jaar blz. 107. Voor zooveel de reizen uit Indie betreft heeft het Gouvernement zich voor alle klassen van vervoer eene verlaging der overtogtsgelden bedongen (zie nader hoofdstuk N). Gehandhaafd is het beding dat uit Indie vertrekkende gouvernementspassagiers, behalve te Padang wanneer die plaats wordt aangedaan, zich ook te Soerabaija en Samarang kunnen inschepen, doch thans zijn eenige bijzondere bedingen gemaakt omtrent de huisvesting en het onderhoud van zoodanige passagiers (voor zooveel namelijk die der 1ste en 2de klasse betreft) gedurende de ligdagen van het stoomschip te Samarang of te Batavia.

In onderling overleg zijn door beide stoomvaart-ondernemingen maatregelen getroffen ten einde, te beginnen met het saizoen 1882/83, in ruimere mate dan tot dusver deel te nemen aan het overbrengen van bedevaartgangers van Java en Sumatra naar Arabie en omgekeerd (zie nader hoofdstuk K, afdeeling III, § 2). Over het aandeel van beide stoomvaart-ondernemingen in het vervoer van gouvernementsproducten van Java naar Nederland wordt gehandeld in hoofdstuk M, afdeeling I, § 3.

Eene nieuwe stoomvaartverbinding tusschen Nederland en Indie is tot stand gebragt door de maatschappij »Insulinde", reeds genoemd op blz. 56 hiervóór. Een geregelden dienst heeft deze Maatschappij echter tot dusver niet.

De Italiaansche stoomvaartreederij Rubattino & C°. te Genua liet hare op Britsch-Indie, en de »Queensland Royal mailline" hare op Australie varende booten Java weder geregeld aandoen.

K. Departement van onderwijs, eeredienst en nijverheid.

I. Onderwijs. [1])

§ 1. *Onderwijs voor Europeanen en met hen gelijkgestelden.*

Middelbaar onderwijs.

Het noodige is in Indie voorbereid om de in 't vorig verslag (blz. 91) besproken hoogere burgerschool met driejarigen cursus voor meisjes te Batavia met 1 October 1882 te openen. De zamenstelling van het aan die inrigting te verbinden personeel en het daarover uit te oefenen toezigt werden geregeld in Februarij 1882 (Indisch Staatsblad n°. 68), terwijl bij een Indisch besluit van 11 Junij jl., houdende benoeming van het onderwijzend personeel, tevens een afzonderlijk reglement voor deze hoogere burgerschool werd vastgesteld.

In den tijdkring, waarover dit verslag handelt, werd dus nog alleen middelbaar onderwijs gegeven: 1°. bij de inrigting voor Indische taal-, land- en volkenkunde (afdeeling B van het gymnasium Willem III te Batavia); 2°. op de alleen voor jongens toegankelijke hoogere burgerscholen met vijfjarigen cursus te Batavia (afdeeling A van het gymnasium), Samarang en Soerabaija; en 3°. op de aan laatstbedoelde inrigting verbonden burgeravondschool. Wat de mededeelingen omtrent de sub 2°. genoemde inrigtingen voor middelbaar onderwijs betreft, is ditmaal afgeweken van de tot dusver gevolgde indeeling. Ter verkrijging van een stelselmatig overzigt scheen het namelijk aanbeveling te verdienen de gelijksoortige onderwerpen betreffende de drie hoogere burgerscholen in afzonderlijke rubrieken te behandelen, in stede van elke dier scholen op zich zelve te bespreken, zoo als tot hiertoe gebruikelijk was.

[1]) Van de in Indie afzonderlijk verschijnende schoolverslagen wordt dat betreffende het Europeesch onderwijs jaarlijks, dat betreffende het inlandsch onderwijs om de vijf jaren uitgegeven. Van het eerste heeft het laatst de jaargang 1880 het licht gezien; het jongste verslag nopens het inlandsch onderwijs loopt over de jaren 1873 t/m 1877. Van beide verslagen is reeds een exemplaar aan de Staten-Generaal aangeboden.

Overigens is te dezer plaatse aan te teekenen dat in Indie het denkbeeld in overweging is om ook te Batavia en te Samarang burgeravondscholen als die te Soerabaija tot stand te brengen.

Alvorens de verschillende inrigtingen in bijzonderheden te bespreken, volge hier een overzigt van de kosten van het openbaar middelbaar onderwijs en van de daartegenover staande ontvangsten, een en ander over 1880 en 1881, waarbij valt op te merken dat de cijfers over laatstgemeld jaar berusten op voorloopige, die over 1880, voor zooveel noodig, op verbeterde opgaven, en dat onder de uitgaven niet zijn in rekening gebragt die voor de gebouwen, bedragende in 1880 f 8077, in 1881 f 19 695.

Inrigtingen.	Uitgaven.		Ontvangsten wegens schoolgelden.	
	1880.	1881.	1880.	1881.
Gymnasium te Batavia.	f 202 822	f 225 309	f 41 820	f 37 137
Hoogere burgerschool te Samarang.	162 617	87 164	12 960	13 500
Id. te Soerabaija . . .		112 996	19 791	15 540
Burgeravondschool te Soerabaija.	8 534	8 796	630	450
Totaal . . .	f 373 973	f 434 265	f 75 201	f 66 627

De vermeerdering der uitgaven in 1881 is grootendeels toe te schrijven aan de in Februarij van dat jaar toegestane verbetering van de traktementen der directeuren en der leeraren (verg. vorig verslag blz. 91 en n°. 3678 van het Bijblad op het Indisch Staatsblad). Het geringer bedrag aan schoolgelden geïnd is een gevolg van afneming van het aantal leerlingen. Immers de in 't vorig verslag aangekondigde vermindering van het schoolgeld voor de *drie laagste* klassen der hoogere burgerscholen (van f 180 tot f 120 's jaars) trad eerst met 1 Januarij 1882 in werking (Indisch besluit dd. 5 Januarij 1882 n°. 6).

1°. Inrigting voor de Indische taal-, land- en volkenkunde te Batavia (afd. B van het gymnasium).

Terwijl de cursus 1880/81 met 25 leerlingen aanving, lieten zich nog 2 leerlingen tusschentijds inschrijven, beiden voor het eerste studiejaar. Alleen de 2 Javaansche leerlingen, in 't vorig verslag bedoeld, staakten hunne studien (1 na het eerste en 1 na het tweede studiejaar). De cursus eindigde dus weder met 25 leerlingen, waarvan 7 in het tweede studiejaar, die allen aan het groot-ambtenaarsexamen voldeden. De overige 18 gingen allen tot het tweede studiejaar over, en daar zich voor het eerste studiejaar 17 nieuwe leerlingen lieten inschrijven, begon de cursus 1881/82 met 35 leerlingen. Onder de 17 genoemde nieuwe leerlingen en de 5 die zich tot 31 December 1881 nog aanmeldden, bevonden zich 1 kandidaat in de regten en 18 jongelieden die den vijfjarigen cursus eener hoogere burgerschool met goed gevolg hadden doorloopen (17 in Indie en 1 hier te lande).

2°. Hoogere burgerscholen te Batavia (afd. A van het gymnasium), Samarang en Soerabaija.

College van curatoren en commissien van toezigt. Omtrent het college van curatoren te Batavia en de commissie van toezigt te Samarang valt niets bijzonders aan te teekenen. De commissie te Soerabaija verzocht en verkreeg eervol ontslag, en zulks naar aanleiding van een geschil tusschen den directeur der hoogere burgerschool en eenige leeraren, in welke zaak de Indische Regering zich niet kon vereenigen met hetgeen door de commissie was voorgesteld. In hare plaats trad eene nieuwe commissie op.

Onderwijzend personeel. Het onderwijzend personeel aan de hoogere burgerscholen had veel met ongesteldheden te kampen.

Te Batavia vonden de volgende mutatien plaats. De nieuwe leeraar in de Engelsche en Duitsche talen aanvaardde in

Junij 1881 zijne betrekking, die tot dusver door drie anderen was waargenomen. Kort daarna ging een der leeraren in de geschiedenis en aardrijkskunde als directeur over naar de hoogere burgerschool te Samarang; hij werd vervangen door den tweeden leeraar in die vakken, wiens werkzaamheden onder drie anderen werden verdeeld in afwachting dat zijn (in Mei jl. van hier uitgezonden) opvolger zou aankomen. In Julij 1881 werd aan een der leeraren in de Nederlandsche taal wegens ziekte verlof naar Europa verleend, en in Januarij jl. zag de leeraar in het hand- en regtlijnig teekenen zich door den staat zijner gezondheid mede genoopt om zijne betrekking neder te leggen. Eenige weken later werd dientengevolge de tijdelijke leeraar in die vakken definitief benoemd, in wiens plaats als tijdelijk leeraar optrad een controleur bij het binnenlandsch bestuur op Java, die de vereischte acte bezat. In de vacature van leeraar voor de Nederlandsche taal werd in Februarij 1882 voorzien door aanstelling van een van verlof teruggekeerden onderwijzer bij het openbaar lager onderwijs, die gedurende zijn verloftijd eene acte van middelbaar onderwijs had verkregen.

Te Samarang aanvaardde de tijdelijke leeraar in de wiskunde in Februarij 1881 en een leeraar in de moderne talen (zie vorig verslag blz. 93) een viertal maanden later zijne betrekking. De laatste moest echter wegens ziekte reeds in September met verlof naar Europa terugkeeren. In Januarij 1882 werd die vacature door de aanstelling van een tijdelijk leeraar in de Duitsche taal aangevuld. Een hier te lande aangewezen definitieve vervanger is omstreeks Julij jl. naar Indie vertrokken. De directeur, die eveneens wegens ziekte met buitenlandsch verlof vertrok, werd in het laatst van Junij 1881 vervangen. In Februarij 1882 werden twee tijdelijke leeraren (in de reken- en stelkunst en in de moderne talen), behoorende tot de vaste formatie, maar vroeger tijdelijk aangesteld omdat zij geen acte voor middelbaar onderwijs bezaten, na gebleken bekwaamheid definitief benoemd.

Te Soerabaija kwamen in 1881 twee der leeraren te overlijden, die reeds gedurende eenigen tijd wegens ziekte hunne lessen niet hadden kunnen waarnemen, namelijk in Mei de leeraar in de geschiedenis en in de staatswetenschappen, en in December een der leeraren in de moderne talen. In hunne taak werd door verdeeling van de lessen over de andere leeraren en door de tijdelijke benoeming van een te Soerabaija gevestigden regtsgeleerde voorzien. Voor de betrekking van leeraar in de geschiedenis en in de staatswetenschappen kon in Augustus 1881 een van verlof teruggekeerde onderwijzer bij het lager onderwijs worden bestemd die hier te lande den graad van doctor in de regtswetenschap had verworven. Ter definitieve voorziening in de andere vacature is onlangs de uitzending van een leeraar uit Nederland aangevraagd. De leeraar, tijdelijk belast met het onderwijs in de Fransche taal, werd in Maart 1882 eervol van zijne betrekking ontheven. Voorloopig werd die taak over sommige der andere leeraren verdeeld. Een tijdelijk aangestelde doch tot de formatie behoorende leeraar in de wiskunde werd in April jl. definitief benoemd.

Leerlingen. In de laatst verloopen drie jaren, d. i. sedert de opheffing van het internaat bij de hoogere burgerschool te Batavia en de uitbreiding van de hoogere burgerscholen te Samarang en Soerabaija tot inrigtingen met vijfjarigen cursus, vingen de lessen achtereenvolgens met het navolgend getal leerlingen aan. (De gewone leerlingen en de toehoorders — leerlingen voor enkele lessen — zijn gezamenlijk opgegeven, maar het aantal dezer laatsten is bovendien afzonderlijk tusschen haakjes vermeld.)

Hoogere burgerschool te	Aanwezig bij den aanvang van den cursus		
	1879/80.	1880/81.	1881/82.
Batavia	217 (4)	193 (2)	185 (2)
Samarang	65 (1)	92 (6)	81 (7)
Soerabaija	88	104	103
Totaal . . .	370 (5)	389 (8)	369 (9)

Vreemde oosterlingen, en wel Chinezen, bevonden zich alleen onder de leerlingen te Batavia, doch vooralsnog in zeer gering aantal, namelijk: gedurende 1879/80 twee, respectievelijk van Buitenzorg en Banda afkomstig, beiden destijds tot het 3de studiejaar behoord hebbende; (de een was in 1877 tot het eerste en de ander in 1878 dadelijk tot het tweede studiejaar toegelaten;) — gedurende 1880/81 één van deze twee, daar de ander, ofschoon voor het 4de studiejaar geslaagd, zich niet liet inschrijven maar ter voortzetting van zijne studien naar Nederland vertrok; — en bij den aanvang van den cursus 1881/82 weder twee, zijnde de in 1877 toegelaten Chinees, die zich thans in het vijfde studiejaar bevond en een nieuwe Chinesche leerling van Meester-Cornelis afkomstig, die tot het eerste studiejaar was toegelaten, waarvoor hij in 1880 niet geslaagd was.

Gerangschikt naar de studiejaren waren de leerlingen op de onderstaande tijdstippen verdeeld als volgt:

Verdeeling der leerlingen.	Aantal leerlingen				
	waarmede de cursus 1880/81		bij het begin van den cursus 1881/82 aanwezig.	in 1881	
	begon.	eindigde.		op 1e. Januarij.	op 31 December.
	Batavia.				
1ste studiejaar . .	60	52	62	60	63
2de id. . .	42	39	44	41	42
3de id. . .	39	34	33	41	35
4de id. . .	22	17	25	21	26
5de id. . .	28	26	19	28	19
Toehoorders . . .	2	2	2	2	2
Te zamen .	193	170	185	193	187
	Samarang.				
1ste studiejaar . .	31	26	24	31	21
2de id. . .	24	18	26	25	23
3de id. . .	14	13	16	14	14
4de id. . .	11	8	7	11	7
5de id. . .	6	8	8	8	8
Toehoorders . . .	6	a) (3)	a) (7)	a) (5)	a) (5)
Te zamen .	92	73	81	89	73
	Soerabaija.				
1ste studiejaar . .	38	35	32	36	31
2de id. . .	29	26	39	26	38
3de id. . .	17	11	17	15	16
4de id. . .	14	13	8	13	8
5de id. . .	6	6	7	6	7
Toehoorders . . .	»	»	»	»	»
Te zamen .	104	91	103	96	100

a) Dit cijfer is tusschen haakjes geplaatst, omdat het bij uitzondering reeds begrepen is in het *voor elk studiejaar* genoemde aantal gewone leerlingen.

Te Batavia waren voor den cursus 1881/82, evenals voor dien van 1880/81, het 1ste en 2de studiejaar elk in drie en het 3de studiejaar in twee parallel-klassen verdeeld. Eene splitsing van het 5de studiejaar was voor 1881/82 niet langer noodig. Daarentegen werd nu tot de splitsing van het 4de studiejaar besloten, ofschoon daartoe juist 25 leerlingen behoorden en dus het maximum voor éene klasse aangenomen nog niet overschreden was. Men ging er toe

over omdat het aantal leeraren, aangesteld toen vroeger de school meer leerlingen telde, de splitsing toeliet. Intusschen heeft de Indische Regering maatregelen genomen om met het begin van den cursus 1882/83, zoo dan het cijfer der leerlingen niet mogt zijn toegenomen, het aantal leeraren overeenkomstig de behoefte te verminderen. De aanwezigheid van tijdelijke leeraren geeft daartoe gereedelijk de gelegenheid.

Te Samarang werd met den cursus 1881/82 het 2de studiejaar voorloopig in twee parallel-klassen gesplitst, terwijl dit voor het 1ste niet meer noodig was.

Te Soerabaija bleven, evenals voor 1880/81, ook voor den cursus 1881/82 de twee laagste afdeelingen elk in twee parallel-afdeelingen gesplitst.

De volgende tabel geeft een overzigt van den uitslag der toelatings-, overgangs- en eindexamens.

HOOGERE BURGER-SCHOOL TE:	Eindexamen van den cursus 1880/81.		Overgangs-examens tot den cursus 1881/82.		Toelatings-examen tot den cursus 1881/82.						Bij het begin van den cursus 1881/82 ingeschreven.		
					Voor de laagste klasse			Voor eene hoogere klasse					
	Ge-examineerd.	Toegelaten.	Ge-examineerd.	Toegelaten.	ge-examineerd.	toegelaten.	ingeschreven.	ge-examineerd.	toegelaten.	ingeschreven.	Leerlingen van den vorigen cursus.	Nieuwe leerlingen. a)	Te zamen.
Batavia	b) 28	c) 18	143	104	73	49	48	2	1	1	128	b) 57	185
Samarang	b) 8	c) 6	64	42	29	19	17	1	1	1	c) 57	d) 24	81
Soerabaija	6	5	85	55	43	29	29	6	2	2	75	28	103
Totaal . .	42	29	292	201	145	97	94	9	4	4	260	109	369

a) Hieronder niet enkel de leerlingen die bij het toelatings-examen slaagden, maar ook oud-leerlingen van Indische of Nederlandsche hoogere burgerscholen die zonder examen werden toegelaten. Van de 31 kandidaten die te Soerabaija aan het toelatings-examen voldeden, schijnen er 3 naar Batavia of Samarang te zijn overgegaan.

b) Hieronder 2 toehoorders.

c) Hieronder 1 toehoorder.

d) Hieronder 6 toehoorders.

Zonder eindexamen verlieten gedurende den loop of bij de sluiting van den in 1881 geëindigden cursus te Batavia 50, te Samarang 28 en te Soerabaija 27 leerlingen de hoogere burgerschool, derhalve te zamen 105, waarvan 25 die hunne studien in Nederland gingen voortzetten, 4 die naar andere hoogere burgerscholen op Java overgingen, 6 die zich verder zelfstandig wenschten te bekwamen, 42 die in gouvernements- of particuliere betrekkingen overgingen of eene plaatsing zochten, 5 wegens ziekte, 2 wegens onvermogen, 3 wegens vertrek naar elders, en 17 zonder opgave van redenen, terwijl 1 van de school verwijderd werd.

Omtrent het gedrag en den ijver der leerlingen werden wederom over het algemeen gunstige berigten ontvangen. Het schoolverzuim bedroeg in 1881 te Batavia 6,4 pct.; te Samarang 12,2 pct.; te Soerabaija vóór de vacantie 4,4 pct. en na de vacantie 9,2 pct.; dit laatste hooge cijfer moet, evenals dat voor Samarang, aan het heerschen van de cholera worden toegeschreven. Een der leerlingen van de hoogere burgerschool te Batavia, die in het genot gesteld was van de helft der rente van het Siam-fonds, kon aan de voorwaarde betreffende den geregelden overgang tot eene hoogere klasse niet voldoen. Het hem geschonken voorregt werd daarom aan een ander verleend. Zestien leerlingen (12 te Batavia en 4 te Samarang) werden in de kosten hunner studien ondersteund door de op beide plaatsen gevestigde studiefondsen voor onbemiddelden, waarover meer in afd. IV van dit hoofdstuk.

Verzamelingen en gebouwen. De bibliotheken werden door geschenken en aankoopen verrijkt. Leeraren en leerlingen maakten er over het algemeen ijverig gebruik van. De verzamelingen verkeerden in goeden staat en werden geleidelijk aangevuld. Te Batavia werd ten behoeve van het onderwijs in de scheikunde een gashouder geplaatst. Het laboratorium te Soerabaija voldoet voorloopig aan de behoeften van de gewone lessen, maar nog niet aan die van het onderwijs in de praktische scheikunde. Voor de toegezegde physische instrumenten is aldaar thans genoegzame ruimte beschikbaar. Voor het onderwijs in de natuurlijke historie, in het bijzonder in de dierkunde, is eene bezending voorwerpen ontvangen. De botanische tuin te Samarang is nog in wording.

De gebouwen van het gymnasium Willem III te Batavia ondergingen groote herstellingen. Het in 1879 te Samarang gehuurde gebouw vereischt eenige uitbreiding en verandering om voor het doel geheel geschikt te worden gemaakt. Die verbouwing zal kunnen plaats hebben wanneer het pand, zoo als het plan is, in 1883 door het Gouvernement wordt aangekocht. Te Soerabaija werden van 1 Maart 1881 af de lessen gegeven in de daartoe ingerigte regentswoning, die, na nog eenige verbouwing te hebben ondergaan, geacht zal kunnen worden aan alle eischen te voldoen.

3°. Burger-avondschool, verbonden aan de hoogere burgerschool te Soerabaija.

Deze uit twee klassen bestaande inrigting telde bij den aanvang van het schooljaar 1880/81 65, op 1 Januarij 1881 59 en aan het eind van het schooljaar 54 leerlingen. Vermits slechts weinigen den geheelen cursus hadden bijgewoond, moesten de bevorderingen voor het schooljaar 1881/82 zich bepalen: wat betreft de cijferkunst tot 2 leerlingen, de stel- en meetkunst tot 5, de natuurkunde tot 2, het handteekenen mede tot 2 en het boekhouden tot 4 leerlingen. Getuigschriften voor het met vrucht doorloopen van beide klassen werden uitgereikt: voor de cijferkunst aan 3, voor de stelkunst aan 4, voor de meetkunst insgelijks aan 4, voor de natuurkunde aan 1, voor het regtlijnig teekenen mede aan 1 en voor het handteekenen aan 2 leerlingen.

Tot de gunstige uitkomsten van het onderwijs gedurende den in 1881 geëindigden cursus kan gerekend worden dat 3 leerlingen slaagden in het examen voor leerling-machinist en 2 in het admissie-examen voor de hoogere burgerschool, terwijl 1 werd geplaatst bij den handel, 1 bij de staatsspoorwegen en 1 op eene suikerfabriek.

De cursus 1881/82, met 44 leerlingen begonnen, vermeerderde in de eerste drie maanden met nog een 9tal. Van deze 53 ingeschrevenen behoorden 28 tot de oud-leerlingen van de avondschool, waren er 4 van de hoogere burgerschool afkomstig, hadden 18 eene lagere school doorloopen en 3 het klein-ambtenaarsexamen afgelegd. Twee van de 53 lieten zich op 31 December 1881 afschrijven. Onder de 51 overgeblevenen waren er 19 die de lessen voor de eerste

maal, 21 die ze voor de tweede en 11 die ze voor de derde maal bijwoonden. Van deze 51 leerlingen waren er 15 reeds in eenige betrekking geplaatst en 20 op daggeld aan verschillende inrigtingen werkzaam, wat echter, vooral voor hen die tot de 1ste klasse behoorden, van ongunstigen invloed bleek te zijn op hunne studien in de stel- en meetkunst. De bestemming waarvoor de 51 ingeschrevenen zich bekwaamden wordt voor 40 hunner opgegeven als volgt: 19 wenschten te worden opzigter bij den waterstaat, 10 machinist, 5 handelsbediende, 3 ambtenaar bij den post- en telegraafdienst, 1 teekenaar, 1 landmeter en 1 volontair bij het leger.

Aan de lessen in de verschillende leervakken nam op 31 December 1881 in elk der beide klassen het navolgend aantal leerlingen deel.

	1ste klasse.	2de klasse.
cijferkunst	25	10
stel- en meetkunst	30	13
natuur- en scheikunde	15	5
regtlijnig teekenen	26	12
handteekenen	7	11

De leerlingen volgden alle lessen nagenoeg geregeld, hetgeen voor een groot deel aan meerdere contrôle van wege de commissie der Soerabaijasche jongens-weezeninrigting wordt toegeschreven. Vooral van het onderwijs in de cijferkunst werd druk gebruik gemaakt. Bij voortduring wordt echter geklaagd over veler geringe ontwikkeling en over de gebrekkige wijze waarop velen zich uitdrukken, welk laatste euvel voornamelijk hieraan wordt toegeschreven dat er voor menigen leerling reeds een geruime tijd is verloopen sedert hij de lagere school bezocht. Behalve 5, wier leeftijd niet is opgegeven, waren er 34 leerlingen tusschen de 12 en 18 jaren en 12 tusschen de 18 en 27 jaren oud.

De verzameling modellen voor het bouwkundig teekenen werd uitgebreid. Wat de localiteit betreft deelt deze school in de verbetering waarin de hoogere burgerschool zich verheugt.

In Indie is het denkbeeld aanhangig om het onderwijs aan deze avondschool, dat uitsluitend van theoretischen aard is, voortaan met praktisch onderwijs gepaard te doen gaan.

Lager onderwijs.

In 't laatst van 1881 is met de Indische Regering in overleg getreden nopens de vraag of en zoo ja in welke opzigten de nieuwe regeling van het lager onderwijs hier te lande, ingevolge de wet van 17 Augustus 1878 (Nederlandsch Staatsblad n°. 127), aanleiding zou behooren te geven tot herziening der Indische verordeningen betreffende het lager onderwijs voor Europeanen en met dezen gelijkgestelden. Naar hetgeen dezerzijds was nagegaan, zou deze vraag ten opzigte van het meerendeel der voor Nederland aangenomen veranderingen in ontkennenden zin zijn te beantwoorden. Intusschen is de Gouverneur-Generaal uitgenoodigd om de zaak ook zijnerzijds tot een punt van onderzoek te maken en de noodige voorstellen te formuleeren voor het geval hij van oordeel is dat de Indische bepalingen op sommige punten met de nieuwe Nederlandsche wet in verband dienen gebragt te worden.

In het afgeloopen jaar kwamen alleen op Java nieuwe openbare lagere scholen voor Europeanen in werking, en wel 6 gemengde en 2 meisjesscholen, zoodat, met inbegrip van de 26 gemengde en de 3 meisjesscholen in de buitenbezittingen aanwezig, het totaal op 31 December 1881 bedroeg 99 van de eerste en 16 van de tweede categorie. Drie gemengde scholen werden geopend op plaatsen waar tot dusver geen openbaar onderwijs werd gegeven, namelijk te Oenarang (Samarang), te Kraksaän (Probolinggo) en te Bandjarnegara (Banjoemas). Te Batavia, te Samarang en te Salatiga werd het aantal gemengde scholen respectievelijk met eene zevende, eene vijfde (te Tjandi) en eene tweede vermeerderd, terwijl te Ambarawa, waar reeds eene gemengde school bestond, eene meisjesschool geopend werd, en te Soerabaija naast de reeds bestaande meisjesschool eene tweede werd opgerigt.

Bij het eind van 1881 moesten nog geopend worden: op Java en Madura 1 gemengde school te Sampang en 3 meisjesscholen te Buitenzorg, Cheribon en Malang; in de buitenbezittingen 1 gemengde school te Gorontalo en 1 meisjesschool te Menado, terwijl in het begin van 1882 nog 4 gemengde scholen zijn toegestaan: op Onrust nabij Batavia, te Bangil in Pasoeroean, te Keboemen in Bagelen en te Padang Sidempoean ter Sumatra's Westkust. Van de bedoelde 10 nieuwe scholen kwamen in het eerste kwartaal van 1882 reeds in werking die te Buitenzorg, Cheribon, Malang en Menado.

Worden eerlang ook de 6 overigen geopend, en besluit de Indische Regering tot oprigting van nog een tweetal scholen waaromtrent voorstellen in bewerking zijn, dan zullen alleen die plaatsen in Indie nog van openbaar lager onderwijs verstoken zijn, welke daarvoor, wegens het te gering aantal kinderen, niet in aanmerking kunnen komen. Te Telok Betong (residentie Lampongsche districten) en te Bima op Sumbawa (gouvernement Celebes en onderhoorigheden) zou in 1882 de bestaande openbare school gesloten worden, vermits het aantal leerlingen er gedaald was tot respectievelijk 11 en 12. Voor de in 1880, mede wegens te gering bezoek, opgeheven school te Siboga (gouvernement Sumatra's Westkust) zal, ingevolge een besluit van Januarij jl., in de plaats komen die te Padang Sidempoean (zie hooger), op welke afdeelingshoofdplaats een grooter aantal niet-schoolgaande Europesche kinderen aanwezig is dan te Siboga.

Volgens eene onder dagteekening van 31 December 1880 afgesloten opgaaf telde men toen in Indie 926 kinderen van Europesche of daarmede gelijkgestelde afkomst, en tusschen de 6 en 14 jaren oud, die geen onderwijs genoten, waarvan op Java en Madura 697 en in de buitenbezittingen 229. Van de eerstbedoelde 697 kinderen vond men er 582 op gewestelijke en afdeelings-hoofdplaatsen of in hare omstreken, buiten dien kring 115. Voor de buitenbezittingen was die verdeeling 196 en 33. De oorzaak, dat er nog zooveel Europesche kinderen buiten onderwijs bleven, was intusschen niet uitsluitend toe te schrijven aan gemis van scholen, maar in vele gevallen ook aan onverschilligheid der ouders. Vermoedelijk zal het getal der bedoelde kinderen bij het eind van 1882 belangrijk kleiner zijn, omdat, zooals uit het straks gezegde volgt, er sedert 31 December 1880 18 à 20 openbare scholen reeds zijn bijgekomen of nog zullen bijkomen.

Zooals in bijzonderheden kan blijken uit bijlage Q, klom in 1881 het cijfer der leerlingen op de openbare scholen van 8223 tot 8664, terwijl dat op de 19 bijzondere scholen (in 1881 werden 2 nieuwe geopend doch 3 opgeheven) daalde van 1845 tot 1820. Het aantal inlandsche en vreemde oosterlingen, onder deze leerlingen begrepen, klom voor de openbare scholen van 643 (inlanders 442, vreemde oosterlingen 201) tot 707 (inlanders 457, vreemde oosterlingen 250); voor de bijzondere van 45 tot 54. Uit gemelde bijlage kan verder worden gezien dat van het totaal scholieren bij het openbaar lager onderwijs 47.3 pct. geen schoolgeld betaalden, 52.4 pct. in de laagste der drie schoolklassen gezeten waren, en 58.7 pct. tot het mannelijk geslacht behoorden, welke verhoudingen in 1880 beliepen 49.8, 51.5 en 59 pct.

De bijlage Q vermeldt tevens, voor elke der 78 plaatsen (54 op Java en Madura en 24 in de buitenbezittingen) waar bij het eind van 1881 openbaar lager onderwijs werd gegeven, de zamenstelling van het onderwijzend personeel. Het bestond op gemeld tijdstip (ongerekend zij die met buitenlandsch verlof of op wachtgeld waren) uit 219 mannen en 129 vrouwen, d. i. 6 en 22 meer dan op 31 December 1880 [1]). Er waren namelijk als hoofdonderwijzers 99 en als hoofdonderwijzeressen 16 personen aan het hoofd van even zoovele gemengde scholen en meisjesscholen, terwijl het hulppersoneel bestond uit 115 hulponderwijzers, 99 hulponderwijzeressen, 5 mannelijke en 14 vrouwelijke kweekelingen.

In 1881 werden aangesteld 4 onderwijzers en 21 onderwijzeressen die uit Nederland waren gezonden, benevens

[1]) Op laatstgemelden datum waren bovendien tot het personeel bij het Europeesch openbaar lager onderwijs nog te rekenen 49 onderwijzers (namelijk 33 met verlof buiten Indie, 2 op wachtgeld, 3 gedetacheerd bij het middelbaar onderwijs, 10 gedetacheerd bij het inlandsch onderwijs en 1 tijdelijk in eene betrekking buiten het onderwijs werkzaam), benevens 4 onderwijzeressen (waarvan 3 met verlof buiten Indie en 1 op wachtgeld). Het geheele personeel, ongerekend de 2 mannelijke en de 7 vrouwelijke kweekelingen, bestond dus op 31 December 1880 uit 260 onderwijzers en 104 onderwijzeressen; van de eersten bezaten er 222 de acte van hoofdonderwijzer; van de laatsten 35 die van hoofdonderwijzeres. Nopens den toestand op 31 December 1881 kunnen voorshands geen geheel volledige opgaven van dezen aard worden verstrekt.

4 onderwijzers en 22 onderwijzeressen die zich in Indie hadden aangemeld. Niettegenstaande van de 10 onderwijzers en 16 onderwijzeressen, hier te lande overeenkomstig de primitieve Indische aanvrage voor 1882 ter beschikking van den Gouverneur-Generaal gesteld, op 1 Januarij jl. nog 9 onderwijzers en 1 onderwijzeres in Indie moesten aankomen of althans aldaar nog geplaatst worden, achtte de Indische Regering, afgescheiden van de voor 1883 geraamde behoefte, nog eene buitengewone aanvulling noodig van 10 onderwijzers en 6 onderwijzeressen, en zulks met het oog o. a. op den weder te verwachten overgang van een deel van het aanwezig personeel zoowel bij het middelbaar als bij het inlandsch onderwijs.

De toestand van het onderwijs was, wegens de vele mutatien en het veelvuldig vragen om verlof, meest wegens ziekte, hier en daar minder bevredigend dan in 1880.

Omtrent den ijver en de volharding der in de laatste jaren aangestelde onderwijzeressen kan in het algemeen een gunstig oordeel worden uitgesproken. Voorafgaande praktische oefening ontbrak echter aan de meesten.

Het schoolverzuim, dat in 1881 gemiddeld 25 dagen per leerling bedroeg tegen 23.5 in 1880, wordt, voor zooveel Java en Madura betreft, ook aan het heerschen van de cholera toegeschreven. Een der scholen te Batavia moest in het afgeloopen jaar van 16 tot 27 November worden gesloten, daar zich onder de leerlingen eenige gevallen van besmettelijke keelziekte hadden voorgedaan. Wegens de buitengewone warmte in October en November en den reeds ongunstigen gezondheidstoestand werden gedurende die maanden bij de scholen te Pasoeroean en Sidoardjo de les-uren ingekrompen en gesteld van 7 tot 11 uur. Op het doen naleven der op de bestuurders der scholen rustende verpligting om te zorgen voor behoorlijke luchtverversching der schoollokalen, goed drinkwater enz. werd in 't laatst van 1881 van regeringswege bij de plaatselijke schoolcommissien aangedrongen (zie de circulaires van den directeur van onderwijs in n°. 3714 van het Bijblad op het Indisch Staatsblad).

Onder de 3253 leerlingen die (volgens verbeterde opgaven) in 1880 en de 3191 die in 1881 op de verschillende scholen werden afgeschreven, waren er respectievelijk slechts 313 en 346 die alle klassen doorloopen hadden. Het is echter aan te nemen dat, voor zooveel de afschrijving het gevolg was van verhuizing der ouders naar andere plaatsen binnen Nederlandsch-Indie, vele der niet volleerde scholieren zich weder elders zullen hebben laten inschrijven.

Ten aanzien der op de drie hoofdplaatsen van Java, afgescheiden van het gewone onderwijs, bestaande gouvernements-teekencursussen is alleen gemeld dat te Batavia 26 en te Samarang 54 leerlingen aan die lessen deelnamen.

Behalve te Samarang, waar een der gouvernements-onderwijzers aan zijne particuliere namiddagschool een cursus in elementairen handenarbeid verbonden heeft (verg. vorig verslag blz. 94), vond die methode in 1881 vooralsnog geen verdere toepassing. De inspecteurs van het lager onderwijs achten echter eenige proeven op kleine schaal wenschelijk. Wegens de uitgebreidheid van de thans reeds beoefende leervakken is door hen aanbevolen voor bedoeld onderwijs andere dan de gewone schooluren te bestemmen.

Het meubilair en de leermiddelen verkeerden, op enkele uitzonderingen na, in goeden staat. Met verbetering en aanvulling werd geregeld voortgegaan. Het aantal gouvernements-schoolgebouwen onderging in 1881 eenige vermeerdering. Op eenige plaatsen bestaat behoefte aan uitbreiding. De herziene regelen nopens den bouw en de inrigting van nieuwe schoollokalen, van welker vaststelling in 't vorig verslag (blz. 94) werd gewag gemaakt, zijn gepubliceerd in n°. 3664 van het Bijblad op het Indisch Staatsblad.

De kosten van het openbaar lager onderwijs voor Europeanen en met hen gelijkgestelden blijven steeds stijgende. Bovendien waren in 1881, in verband met de in Maart in werking getreden verlaging der schoolgelden (Indisch Staatsblad 1881 n°. 8), de ontvangsten ruim 12 pct. lager dan in 1880. Over beide jaren worden de uitgaven en ontvangsten berekend als volgt, waarbij valt op te merken dat voor 1880 van herziene, voor 1881 van voorloopige opgaven is gebruik gemaakt.

	1880.	1881.
Traktementen, leermiddelen enz. . .	f 951 135	f 1 012 564
Gebouwen en huishuur	350 336	338 864
Te zamen . .	f 1 301 471	f 1 351 428
Geïnde schoolgelden	199 208	173 084
Blijft ten laste van den lande . . .	f 1 102 263	f 1 178 344

Onder de uitgaven is in elk der beide jaren begrepen eene som van f 1200 wegens subsidie aan de Europesche bijzondere school te Garoet in de Preanger regentschappen, welke inrigting, laatstelijk door 11 leerlingen bezocht, zonder zoodanige ondersteuning niet in stand zou kunnen blijven, terwijl op haar behoud, met het oog op de te Garoet en omstreken aanwezige Europesche kinderen, nogtans prijs was te stellen. Van de 19 bijzondere scholen welke, buiten die te Garoet, op 31 December 1880 in Indie bestonden, gingen er in 1881 3 te niet; daarentegen werden 2 nieuwe geopend. Blijkens bijlage Q waren de 19 op 31 December 1881 aanwezige bijzondere scholen, die voor het meerendeel worden opgegeven voor meer uitgebreid lager onderwijs te zijn ingerigt, verdeeld als volgt: te Batavia 8, Samarang 4, Soerabaija 4 en de 3 andere te Garoet, te Poerworedjo en te Padang. Bij deze particuliere inrigtingen (waaronder ook de weeshuisscholen begrepen zijn, doch niet de lager te vermelden namiddag- en gymnastiekscholen, noch ook de inrigtingen voor voorbereidend onderwijs,) waren werkzaam 8 hoofdonderwijzers, 10 hoofdonderwijzeressen, 16 hulponderwijzers en 39 hulponderwijzeressen, benevens 4 vrouwelijke kweekelingen, in 't geheel dus 24 mannen en 53 vrouwen. De leerlingen, wier aantal reeds hooger is opgegeven, waren voor ²/₃ gedeelten meisjes.

De zoo even bedoelde namiddagscholen, meerendeels voor meer uitgebreid lager onderwijs en één tevens voor onderwijs in handenarbeid (zie hooger), waren in 1881 5 in getal, als: 2 te Samarang, met 20 en 10 leerlingen, en 3 te Soerakarta, met 16, 10 en 24 leerlingen. Eene namiddagschool voor meisjes te Soerakarta werd wegens verplaatsing van de onderwijzeres opgeheven en vervangen door eene dergelijke school voor jongens, geopend door den daarheen verplaatsten gouvernements-onderwijzer die in 1880 te Tagal aan het hoofd had gestaan van eene namiddagschool, waar destijds aan 32 leerlingen onderwijs werd gegeven. (Van deze inrigting was verleden jaar in de Indische berigten geen melding gemaakt.)

De gymnastiekscholen waren, evenals in 1880, 3 in getal, namelijk die te Samarang met 66 leerlingen van de hoogere burgerschool en 18 leerlingen van andere scholen; die te Soerakarta met 69 leerlingen, waaronder 17 meisjes, en die te Djokjokarta met 51 leerlingen, waaronder 18 meisjes.

Nopens een te Pasoeroean bestaanden particulieren teekencursus zijn geen bijzonderheden vernomen.

Onder de inrigtingen van voorbereidend onderwijs verdient in de eerste plaats vermelding de op 31 December 1881 door 139 kinderen (76 jongens en 63 meisjes) bezochte bewaarschool te Batavia, bekostigd door de aldaar gevestigde vereeniging tot het verschaffen van voorbereidend onderwijs in Nederlandsch-Indie. Eene tweede particuliere Fröbelschool te Batavia werd in 1881 opgeheven.

De in 1880 door de zoo even genoemde vereeniging geopende normaalschool tot opleiding van onderwijzeressen bij het voorbereidend onderwijs werd bij het einde van 1881 door 19 meisjes, verdeeld in twee afdeelingen, bezocht. De cursus duurt twee jaren; het onderwijs omvat de Nederlandsche taal, rekenen, vormleer, kennis der natuur, zang, teekenen en paedagogiek met voortdurende toepassing van de Fröbel-methode.

Te Samarang telde men, behalve de voorbereidende klassen aan de scholen van het Protestantsche en het Roomsch-katholieke weeshuis, met respectievelijk 23 en 37 kinderen (waaronder 10 en 30 meisjes), eene Fröbelschool van de vrijmetselaarsloge met 60, en eene bewaarschool, bestuurd door geestelijke zusters, insgelijks met 60 kinderen. Te Soerabaija zijn aan twee der particuliere scholen voor meer uitgebreid lager onderwijs insgelijks Fröbelscholen verbonden. Eene daarvan, bestuurd door geestelijke zusters, telde 95, de andere 22 kinderen. Te Magelang werd in 1881 eene bewaarschool geopend.

De lessen aan de gouvernements-*normaalschool* voor onderwijzers te Batavia werden bij het einde van 1881 gevolgd door 4 onderwijzers en 11 onderwijzeressen (allen,

op 2 onderwijzers na, bij openbare scholen werkzaam). In den loop van het jaar werd door 3 gouvernements-onderwijzers en 2 gouvernements-onderwijzeressen, benevens door 1 particulieren onderwijzer, met goed gevolg het examen ter verkrijging van de hoofdacte afgelegd. De kosten der normaalschool bedroegen in 1881 f 3237, tegen f 3241 (volgens eene verbeterde opgaaf) in 1880.

De volgende tabel bevat een vergelijkend overzigt van den uitslag der op verschillende plaatsen afgenomen onderwijzers-examens in de beide laatste jaren.

Aantal kandidaten ter verkrijging eener acte van bekwaamheid als	1880.		1881.	
	toegelaten.	afgewezen.	toegelaten.	afgewezen.
hoofdonderwijzer	6	4	7	4
hulponderwijzer	„	1	„	1
hoofdonderwijzeres	1	2	4	2
hulponderwijzeres.	14	8	13	14
onderwijzer in de Fransche taal . . .	1	2	2	2
„ „ „ Engelsche „ . . .	1	„	„	„
„ „ „ Duitsche „ . . .	1	„	„	„
„ „ het teekenen	1	„	1	1
„ „ wiskunst	„	3	1	1
„ „ landbouwkunde	„	3	„	1
onderwijzeres in de Fransche taal . .	5	„	6	3
„ „ „ Engelsche „ . .	2	„	1	„
„ „ „ Duitsche „ . .	1	„	1	„
„ „ het teekenen	3	„	„	„
Totaal . . .	36	23	36	29

Van de 59 kandidaten, bedoeld in de opgaaf over 1880, hadden zich aangemeld: te Batavia 30, te Samarang 12, te Soerabaija 11, te Padang 2 en te Tondano 4. Te Makasser en Amboina, waar evenzeer gelegenheid werd gegeven tot het afleggen van examens, werd daarvan in 1880 geen gebruik gemaakt. Over 1881 blijkt voorshands niet op welke plaatsen de examens werden afgenomen.

§ 2. *Onderwijs voor inlanders* [1].

Voor zooveel Java en Madura betreft kan worden verwezen naar eene achter de bijlagen overgelegde taaltevens schoolkaart, waarop zijn aangeteekend alle op 31 December 1881 op beide eilanden bestaande of weldra te openen inrigtingen van onderwijs voor inlanders, onderscheiden in gouvernements-inrigtingen (kweek- en andere scholen), particuliere scholen en zendingscholen. Ook blijkt uit die kaart in welk taalgebied de scholen gelegen zijn en of men ze vindt op hoofdplaatsen van gewesten, van afdeelingen of van districten, dan wel op andere plaatsen. Verder is als bijlage R hierachter overgelegd eene mede op 31 December 1881 afgesloten tabellarische opgaaf van de getalsterkte, klassen en rangen van het aan de gouvernementsscholen voor inlanders (kweekscholen en andere) verbonden *onderwijzend personeel* in geheel Nederlandsch Indie. De gebruikelijke statistiek van het aantal *scholen*, zoomede van het aantal *leerlingen*, dat in elk gewest — wat de buitenbezittingen betreft in verschillende streken van hetzelfde gewest — van het inlandsch openbaar en particulier onderwijs gebruik maakt, wordt aangetroffen in bijlage S. Dit overzigt reikt echter in hoofdzaak niet verder dan 1880. Immers voor 1881 bevat het alleen eene opgaaf van het getal *scholen*, in welke opgaaf bovendien de particuliere (ook de zending-) scholen op Java en Madura slechts onvolledig voorkomen [2], terwijl nopens die in de buitenbezittingen vooralsnog alle gegevens over het laatst verloopen jaar ontbreken.

Bij de behandeling van de verschillende aangelegenheden van het inlandsch onderwijs, waartoe thans wordt overgegaan, zal gelegenheid gevonden worden om op de mededeelingen in de bedoelde bijlagen vervat meer in bijzonderheden terug te komen.

Toezigt. Omtrent eene nieuwe regeling van het toezigt op het inlandsch onderwijs worden nog voorstellen van de Indische Regering te gemoet gezien. Nederlandsch-Indie bleef dus, wat dezen tak van gouvernementszorg betreft, in vijf inspectie-afdeelingen verdeeld, in één waarvan het toezigt door een inspecteur wordt uitgeoefend, terwijl in de vier andere daarmede adjunct-inspecteurs belast zijn. In Mei 1881 ging een dezer laatsten als adsistent-resident bij het binnenlandsch bestuur over, en in zijne plaats werd weinige weken later aangesteld de reeds op blz. 56/57 hiervóór genoemde ambtenaar bij den burgerlijken dienst Raden Mas Ismangoen Danoe Winoto, kort te voren van verlof uit Nederland teruggekeerd. Zijn ressort omvat Oost-Java, Madura en Bali, zoomede het gouvernement Celebes en onderhoorigheden.

Van de Europesche ambtenaren wordt getuigd dat zij zich over het algemeen voor het inlandsche onderwijs veel moeite geven, en dat zij daarin door een aantal inlandsche hoofden worden gesteund.

Opleiding van inlandsche onderwijzers. Sedert eenigen tijd zijn in Indie voorstellen in bewerking omtrent eene herziening van de bestaande regelen betreffende de opleiding aan de kweekscholen in verband met de dezerzijdsche wenken (verg. vorig verslag blz. 95).

Omtrent het tijdstip der opening van de in 't vorig verslag bedoelde nieuwe kweekschool in de residentie Palembang, tot welker oprigting in Januarij 1882 (Indisch Staatsblad n°. 8) besloten is, kan nog niets worden gemeld.

Op 31 December 1881 waren aan de 9 reeds geopende kweekscholen verbonden (verg. bijlage R) als hoofd- en 2de onderwijzers 17 Europeanen, en als 3de, 4de of 5de onderwijzers 13 Europeanen en 2 inlanders. Bovendien waren 18 inlanders in dienst als onderwijzers voor de talen en 3 voor het teekenen, welk laatste leervak op het meerendeel der kweekscholen aan één of meer der Europesche onderwijzers is opgedragen. Van de bedoelde 30 Europesche onderwijzers bezaten er 1 eene acte voor het Maleisch en Javaansch, 5 eene acte voor het Maleisch, en 1 eene acte voor het Soendasch. Acten voor de beginselen der wiskunde, der landbouwkunde en der landmeetkunde waren alleen door sommige der hoofd- en 2de onderwijzers verworven, namelijk voor de wiskunde door 8 en voor de beide andere vakken door 8 en 9 hunner.

Aan de examens ter verkrijging van eene definitieve benoeming tot Europeesch onderwijzer aan eene kweekschool (Indisch Staatsblad 1872 n°. 227 en 1877 n°. 147) onderwierpen zich in 1881 met gunstig gevolg: 5 onderwijzers voor de landmeetkunde, 4 voor het Maleisch, 1 voor het Javaansch en 1 voor het Makassaarsch. Afgewezen werden 3 kandidaten, namelijk 1 voor de beginselen der wiskunde, 1 voor de landbouwkunde en 1 voor het Javaansch. De officier op non-activiteit, die sedert 1878 (verg. het verslag van dat jaar blz. 110) bij de kweekschool te Fort de Kock was werkzaam gesteld ter beoefening van de Maleische taal en in het belang zijner paedagogische vorming, werd in Augustus 1881 benoemd tot hoofdonderwijzer aan de kweekschool te Amboina, ter vervanging van den toenmaligen titularis, die wegens ziekte met verlof naar Nederland vertrok.

Van de 300 plaatsen bij de kweekscholen voor Java en Madura waren er op 1 Januarij 1881 283 en op 31 December van dat jaar 293 vervuld. Onder de 283 kweekelingen was er 1 die reeds in 1880 met goed gevolg het eindexamen had afgelegd, maar bij het eind van dat jaar nog niet geplaatst was, terwijl zich onder de 293 kweekelingen op 31 December jl. 8 nog niet geplaatste kandidaatonderwijzers bevonden, allen van het eindexamen van 1881. Bij de 6 kweekscholen in de buitenbezittingen, die te zamen 275 kweekelingen kunnen bevatten, waren op 1 Januarij

[1] Over de landbouwschool voor inlanders en over de school voor inlandsche geneeskundigen, beiden gouvernements-inrigtingen, wordt gehandeld in afd. II en V van dit hoofdstuk. Omtrent de te Depok (Buitenzorg) bestaande particuliere inrigting ter vorming van inlandsche zendelingleeraren zijn eenige bijzonderheden opgenomen in afd. III van dit hoofdstuk. Men zie overigens de noot op blz. 92.

[2] De verschillen tusschen deze opgaaf en de kaart vindt men aangewezen in de kolom „Aanmerkingen" van bijlage S.

1881 ingeschreven 266 en op 31 December van dat jaar 263 kweekelingen.

Voor elke inrigting afzonderlijk vindt men in het volgende overzigt de mutatien onder het aantal kweekelingen, zoomede den uitslag der eind- en toelatings-examens vermeld, een en ander voor zoover ter zake te Batavia opgaven waren ontvangen.

Kweekscholen.	Toegestaan aantal kweekelingen.	Ingeschreven op 1 Jan. 1881.	Afgeschreven in 1881: wegens *goed* afgelegd eindexamen.	Afgeschreven in 1881: wegens andere redenen.	Afgeschreven in 1881: Te zamen.	Bijgekomen in 1881: na goed afgelegd toelatingsexamen.	Bijgekomen in 1881: met certificaat.	Bijgekomen in 1881: Te zamen.	Bij het eindexamen van 1881: geslaagd.	Bij het eindexamen van 1881: afgewezen.	Bij het toelatings-examen van 1881: geslaagd.	Bij het toelatings-examen van 1881: afgewezen.	Ingeschreven op 31 December 1881: Totaal kweekelingen.	Ingeschreven op 31 December 1881: Als kweekelingen der hoogste (5de) klasse.
Bandong	100	100	11 a)	5	16	„	15	15	10	1	„	„	99	12
Magelang	100	99	8 b)	13	21	„	20	20	10	„	„	„	98 c)	13 c)
Probolinggo	100	84 d)	2 e)	15	17	12	17	29	7	„	12	6	96 f)	11 f)
Fort de Kock	50	49	7	10	17	8	10	18	7	„	8	15	50 g)	15
Padang Sidempoean	25	25	„	5	5	5	„	5	„	„	5	12	25	„
Bandjermasin	50	48 h)	„	7	7	3	3	6	„	„	3	6	47 i)	5
Makasser	50	50	5 k)	8 l)	13	16	1	17	5 k)	3	16	6	50	† j)
Tondano	50	50	† m)	†	†	†	†	†	8 n)	„	†	†	50 m)	†
Amboina	50	44	10	†	†	†	†	†	10 o)	„	†	†	41	†
	575	549	†	†	†	†	†	†	57 p)	4	†	†	556	†

a) Het blijkt niet waarom hier 1 kweekeling meer wordt opgegeven dan in kolom 10.

b) Twee anderen, ofschoon mede in het eindexamen geslaagd, bleven nog ingeschreven, in afwachting van hunne plaatsing als onderwijzer.

c) Hieronder de 2 kandidaat-onderwijzers bedoeld in de voorgaande aanmerking.

d) Hieronder 1 nog niet geplaatste kandidaat-onderwijzer van het eindexamen van 1880.

e) Hieronder de sub d bedoelde kandidaat-onderwijzer en één van de 7 geslaagde kandidaten van het eindexamen van 1881. De zes anderen bleven nog ingeschreven.

f) Hieronder de 6 nog niet geplaatste kandidaat-onderwijzers van het eindexamen van 1881.

g) Hieronder 1 kweekeling uit Atjeh (zie vorig verslag bladz. 96).

h) Verbeterde opgaaf.

i) In Julij 1881 waren 48 kweekelingen ingeschreven, waarvan 45 afkomstig uit de Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo en 3 uit de Westerafdeeling van Borneo. Onder de eerstbedoelden bevonden zich 10 Dajaks (2 Christenen, 2 Mohammedanen en 6 heidenen).

j) De met een † geteekende kolommen zijn, bij gemis aan opgaven, niet kunnen worden ingevuld.

k) Bovendien slaagden nog 3 kandidaten in het examen voor adspirant-ambtenaar. Voor die bestemming worden echter sedert 1880 geen kweekelingen meer toegelaten.

l) Bovendien 1 kweekeling voor adspirant-ambtenaar.

m) Van de 8 in het eindexamen geslaagden waren er 2 op 31 December 1881 nog niet geplaatst. Of deze zich destijds nog op de kweekschool bevonden, blijkt niet.

n) Hiervan 5 afkomstig uit de Minahassa, 2 van de Sangi-eilanden en 1 van Ternate. Zie overigens de voorgaande aanmerking.

o) Hiervan 6 uit de residentie Amboina en 4 uit de residentie Timor.

p) Hiervan waren op 31 December 1881 10 nog niet geplaatst.

Het aantal plaatsen op de kweekschool te Bandong werd bij een Indisch besluit van 8 Februarij 1882, ten behoeve van kweekelingen uit de ruim 67 000 zielen tellende Soendasche bevolking der residentie Tagal, met 4 uitgebreid, tegen gelijke vermindering van het aantal plaatsen voor de schier geheel uit particuliere landerijen bestaande residentie Batavia, waar, buiten de afdeeling Stad en voorsteden, zich weinig aandrang tot het verkrijgen van inlandsche scholen openbaart. Aan de kweekschool te Bandjermasin werd, zooals thans eerst blijkt, in October 1880 eene externenschool verbonden, die in Junij 1881 31 inlandsche en 19 Chinesche leerlingen telde.

Voor de kweekschool te Padang Sidempoean moest de directeur van onderwijs, eeredienst en nijverheid op nieuw zijne circulaire van 1878 (zie het verslag van 1879, blz. 106) in herinnering brengen, waarbij het gebruik van het Nederlandsch als voermiddel bij het onderwijs alléén werd voorgeschreven voor hen die daarin voldoende bedreven waren. Over 't algemeen levert het aanleeren van de Nederlandsche taal voor de inlanders bezwaren op, en de adjunct-inspecteur van het inlandsch onderwijs voor de Molukken enz. maakte in zijne verslagen van de eindexamens aan de kweekscholen te Amboina en Tondano de opmerking dat, blijkens de ervaring, slechts een klein deel der leerlingen eenig blijvend nut trekt van de beoefening dier taal, zonder welke een driejarige cursus voldoende zou zijn om adspirant-onderwijzers voor hunne bestemming te bekwamen. Zijn ambtgenoot te Magelang liet zich in gelijken geest uit nopens de kweekschool te Bandjermasin. Daargelaten of de inlanders van Borneo zich het Nederlandsch goed genoeg zullen kunnen eigen maken om met behulp van in die taal geschreven boeken zich verder te kunnen ontwikkelen, zoo voorziet hij toch dat de kweekelingen, eenmaal de kweekschool verlaten heb-

bende en als onderwijzers in het binnenland geplaatst, het weinige Nederlandsch dat zij kennen spoedig weder zullen vergeten. Van de kweekschool te Fort de Kock rapporteert echter de betrokken adjunct-inspecteur dat, bij groot verschil in den graad van gemakkelijkheid waarin de kweekelingen zich in het Nederlandsch uitdrukken, die taal in den regel door hen goed verstaan wordt, zoodat het onderwijs in het Nederlandsch bij de lessen, waar dit noodig is, geen bezwaar oplevert. In de rapporten betreffende de eindexamens aan de overige kweekscholen is nopens de wenschelijkheid van het aanleeren van de Nederlandsche taal niet in bijzonderheden getreden. Te Probolinggo viel, naar gemeld wordt, in het gebruik van inlandsche talen vooruitgang op te merken.

Om te bevorderen dat zich voor toelating op de kweekscholen zooveel mogelijk kandidaten zouden aanmelden die genoegzame vatbaarheid voor het onderwijs bezaten, was indertijd aan de hoofden der kweekscholen aanbevolen zich te dier zake in aanraking te stellen met de onderwijzers der inlandsche scholen in hun ressort (verg. het verslag van 1878, blz. 110). Het is echter gebleken dat langs dien weg geen voldoende uitkomsten werden verkregen. Daarom is bij eene nadere aanschrijving van den directeur van onderwijs enz., dd. 17 Junij 1881, den hoofden van gewestelijk bestuur aanbevolen voortaan alleen hen tot deelneming aan het toelatingsexamen eener kweekschool aan te moedigen, die bij een voorafgaand onderzoek van wege de betrokken plaatselijke inlandsche schoolcommissie blijken van gunstigen aanleg en voldoende kennis geven. Te Probolinggo bereikt in den regel slechts $^1/_3$ der kweekelingen hunne bestemming. Te Bandong waren in de laatste drie jaren 53 en te Magelang in het laatste jaar 11 leerlingen wegens gemis aan aanleg ontslagen, terwijl ook van andere kweekscholen gelijke berigten werden ontvangen.

De bibliotheken der kweekscholen worden bij voorkeur aangevuld met werken die tot eigen vorming en tot uitspanning der kweekelingen kunnen dienen.

Behalve de tot dusver besproken kweekscholen, allen gouvernements-inrigtingen, bestaat er nog te Tanawangko in de Minahassa (residentie Menado) eene kweekschool voor inlandsche onderwijzers, die door het Nederlandsche Zendelinggenootschap bekostigd wordt. Deze kweekschool werd in 1881 tijdelijk door een der zendelingen bestuurd, in afwachting van de terugkomst van den directeur, die zich met een der inlandsche kweekelingen naar Nederland had begeven. In de eerste helft van 1882 zijn beiden te Tanawangko teruggekeerd. Omtrent deze inrigting zijn geen andere bijzonderheden vernomen dan dat eene wijziging van de tot hiertoe gevolgde opleidingsmethode was ontworpen, waarmede dan ook eene wijziging van het door het genootschap verstrekte inlandsch schoolonderwijs zou gepaard gaan.

De sedert 1879 genomen proef (zie het verslag van 1880, blz. 94), waarbij aan eenige inlandsche onderwijzers in de omstreken van Fort de Kock werd toegestaan met de Europesche onderwijzers aldaar in 't belang hunner verdere vorming zamenkomsten te houden, werd ook in 1881 voortgezet, maar sedert onnoodig geacht, daar de bedoelde onderwijzers geleidelijk worden vervangen door personeel van eene kweekschool afkomstig. Ook in de residentie Timor is dit laatste het geval. Zoowel uit dien hoofde als wegens het weinige gebruik dat er in den laatsten tijd van gemaakt werd, is in September 1881 de maatregel van 1874 ingetrokken, die de inlandsche onderwijzers en kweekelingen te Koepang gelegenheid schonk om zich verder te bekwamen onder de leiding van het aan de Europesche school aldaar verbonden personeel, eene gelegenheid van welke vroeger ook door zonen van radja's werd gebruik gemaakt. Gedurende het laatste jaar werden bedoelde lessen slechts door één inlander gevolgd.

Het getal niet aan eene kweekschool opgeleide inlandsche jongelieden, dat bij het schoolwezen plaatsing zoekt, neemt steeds toe. Ter aflegging van het examen voor onderwijzer en voor hulponderwijzer meldden zich in 1881 434, en in de vier voorafgegane jaren achtereenvolgens 162, 190, 306 en 314 inlanders aan. Aan de eischen voldeden echter in 1881 slechts ruim 16 pct. der kandidaten, welke verhouding in 1877 en 1878 beliep 28 en 36 pct., en in 1879 en 1880 telkens 18 pct. Een nader overzigt van de uitkomsten dezer examens in 1881, afzonderlijk voor Java en Madura en voor de buitenbezittingen, volgt hieronder.

GEWESTEN.	AANTAL KANDIDATEN TER VERKRIJGING VAN DE ACTE VAN BEKWAAMHEID ALS: onderwijzer.					hulponderwijzer.						
	Aantal kandidaten.	Aantal geslaagden: die reeds bij het onderwijs werkzaam waren.	Aantal geslaagden: die nog niet bij het onderwijs werkzaam waren.	Totaal.	Op 31 Dec. 1881 reeds geplaatst	Aantal kandidaten.	Aantal geslaagden: die reeds bij het onderwijs werkzaam waren.	Aantal geslaagden: die nog niet bij het onderwijs werkzaam waren.	Totaal.	Van de geslaagden waren op 31 December 1881 reeds geplaatst als: waarnemend onderwijzer.	hulponderwijzer.	Totaal.
Java en Madura	9	2	2	4	3	67	8	14	22	„	17	17
Buitenbezittingen	34	7	„	7	5	324	13	27	40	„	30	30
Totaal 1881 . . .	43	9	2	11	8	391	21	41	62	„	47	47
„ 1880 . . .	38	4	2	6	2	276	23	29	52	1	20	21

Onder de geslaagden in 1880 behoorde ook een inlandsch meisje, zekere Sophia Woerer, die te Menado met gunstigen uitslag het examen voor onderwijzeres 3de klasse aflegde. Van de plaatsing van vrouwelijk personeel aan de gemengde inlandsche scholen zag de Indische Regering echter voorloopig af. Evenzoo werd van een Christen-Chinees in Menado, die het onderwijzersexamen had afgelegd en verzocht had om aan eene inlandsche school benoemd te worden, te kennen gegeven dat het niet wenschelijk werd geacht voor het openbaar inlandsch onderwijs gebruik te maken van Chinezen of andere vreemde oosterlingen.

In het afgeloopen jaar werd het getal inlanders dat zich voor gouvernementsrekening hier te lande, ten huize van den heer D. Hekker Jr. te Amsterdam, bekwaamt ter verkrijging van de Nederlandsche acte van hulponderwijzer, om later als 3de, 4de of 5de onderwijzer aan eene der Indische kweekscholen op te treden, weder van één op vier gebragt. De drie in September 1881 aangekomen nieuwe adspiranten, met namen Anakotta, Wattimena en Darma Koesoema, waren laatstelijk in Indie als onderwijzers 1ste klasse aan het hoofd van gewone inlandsche scholen werkzaam, waartoe de beide eersten hunne opleiding

genoten hadden aan de kweekschool te Amboina, de andere aan die te Fort de Kock. Aanvankelijk zijn reeds gunstige rapporten verkregen aangaande hun karakter, aanleg, vlijt en gezondheid. Nog twee andere van laatstgenoemde kweekschool afkomstige inlanders waren voor eene opleiding in Nederland in aanmerking gebragt, maar toen het tijdstip van vertrek naderde zag een van zijn voornemen af, terwijl de andere om gezondheidsredenen minder geschikt werd geacht. De adspirant die zich met de drie bovengenoemden in 1881 nog bij den heer HEKKER bevond, RADEN SOEJOED, in 1877 herwaarts gekomen van de kweekschool te Magelang, heeft, na in 1881 te zijn afgewezen, in April 1882 aan het hulponderwijzers-examen voldaan en behoorde tot de weinigen, aan wie de acte zonder eenige opmerking wegens tekortkomingen is uitgereikt. Hij vertrok onlangs naar Indie, zoodat er thans drie plaatsen bij den heer HEKKER beschikbaar zijn. Voorshands hebben zich echter in Indie geen kandidaten beschikbaar gesteld, maar men hoopt er één of meer te vinden onder de kweekelingen die dit jaar het eindexamen aan eene der kweekscholen zullen afleggen.

Van de reeds naar Indie teruggekeerde kweekelingen (2 in 1879 en 3 in 1880) zijn de beide eersten, MAS ARDI SASMITA en SI HAMSAH, afkomstig van de kweekscholen te Bandong en Fort de Kock, teruggegaan zonder voltooide opleiding (verg. het verslag van 1879, blz. 107). Ten einde hen in staat te stellen alsnog het vereischte diploma te verwerven, heeft men hen, te Cheribon en te Fort de Kock, aan de leiding van een Europeschen onderwijzer toevertrouwd. SASMITA, die indertijd vóór zijn vertrek naar Nederland reeds als onderwijzer 1ste klasse aan het hoofd eener gewone inlandsche school had gestaan, maakte in 1881 weinig vorderingen; in het bijzonder bleef het aanleeren van de Nederlandsche taal voor hem een struikelblok. Ook HAMSAH moest tot meer ijver en toewijding worden aangespoord. Er bestond echter kans dat laatstgenoemde, die toen hij herwaarts kwam zijne studien aan de kweekschool nog niet had voltooid, zich in den loop van 1882 aan het examen voor Europeesch hulponderwijzer zou kunnen onderwerpen. De drie anderen (RADEN KAMIL, KANDOU en RATULANGI) zijn met de hulponderwijzersacte teruggekeerd. RADEN KAMIL was bij zijne uitzending naar Nederland nog in opleiding bij de kweekschool te Magelang, KANDOU en RATULANGI hadden te Tondano reeds voldaan aan het eindexamen der kweekschool, maar vertrokken uit Indie zonder als onderwijzers te zijn werkzaam geweest. Alle drie zijn zoowel bij uitzending van hier als bij plaatsing in Indie gelijkgesteld met hunne Europesche ambtgenooten. Laatstgenoemde was in 't begin van 1882 voorloopig nog als tijdelijk onderwijzer geplaatst bij de school voor aanzienlijke inlanders te Tondano; de beide anderen hadden reeds hunne plaatsen als onderwijzer bij eene kweekschool ingenomen, en wel RADEN KAMIL sedert September 1881 definitief als 5de onderwijzer te Magelang en KANDOU sedert Maart 1882 definitief als 3de onderwijzer te Tondano. In den eersten tijd na hunne aankomst waren zij, bij gemis aan vacatures, als tijdelijke onderwijzers aan die kweekscholen werkzaam geweest. Naar aanleiding van daaromtrent gerezen twijfel bij de plaatselijke autoriteiten werd aan KAMIL aan regeringswege te kennen gegeven dat het hem geheel vrij stond zich al dan niet op Europesche wijze te kleeden.

Scholen voor kinderen van inlandsche hoofden en andere aanzienlijke inlanders. Behalve van de gouvernementsscholen voor zonen van inlandsche hoofden en andere aanzienlijke inlanders is thans onder dit hoofd ook melding te maken van eene in de Minahassa tot stand gekomen particuliere inrigting van onderwijs voor aanzienlijke inlanders, en wel van de in November 1881 geopende meisjes kost- en dagschool te Tomohon. Aan deze inrigting, beheerd door eene met het Nederlandsch Zendelinggenootschap in betrekking staande commissie, zijn 2 Europesche onderwijzeressen verbonden (verg. vorig verslag blz. 98), die hare taak met veel ernst en toewijding hebben aanvaard. De lessen zijn begonnen met 17 kostleerlingen en 10 dagscholieren. Of zich onder deze cijfers ook Europesche meisjes bevinden is niet gemeld.

De vier gouvernementsscholen voor aanzienlijke inlanders — te Bandong, Magelang en Probolinggo op Java en te Tondano in de Minahassa op Celebes — zijn, zooals uit vorige verslagen blijken kan, achtereenvolgens geopend in 1879 en 1880. Die te Magelang wordt het drukst bezocht; de aanvragen om toelating aldaar overtroffen tot nog toe het getal beschikbare plaatsen. Bij het eind van 1880 en 1881 was er dan ook het volle aantal van 60 leerlingen ingeschreven. Bij de scholen te Bandong en Probolinggo, mede voor 60 leerlingen ingerigt, bleef het cijfer der ingeschrevenen beneden dat maximum. Te Bandong daalde het in 1881 van 36 tot 32, doch te Probolinggo vermeerderde het van 40 tot 54. Ook te Tondano neemt het aantal leerlingen toe. Aldaar waren op 31 December 1880 16, doch op 31 December 1881 30 van de 40 plaatsen bezet. Al de ingeschrevenen te Tondano waren uit de Minahassa afkomstig. Alleen bij deze laatste school en bij die te Magelang waren sommige leerlingen (respectievelijk 1 en 6) in 1881 reeds zoo ver gevorderd dat tot de vorming van eene vierde klasse kon worden overgegaan. In verband met het reeds vroeger geopperde denkbeeld om aan het onderwijs op deze scholen, speciaal ten dienste van aanstaande inlandsche officieren van justitie, een cursus te verbinden voor de beoefening der regtsbeginselen en der Nederlandsch-Indische wetboeken, is in Januarij 1882 het ontwerpen van eene gewijzigde inrigting der bedoelde scholen opgedragen aan eene commissie, bestaande uit den inspecteur van het inlandsch onderwijs, een lid van het Hooggeregtshof, laatstelijk secretaris van het departement van justitie, en een adsistent-resident. Het in de tweede plaats genoemde lid is sedert met verlof naar Europa vertrokken.

Speciale scholen. De drie na te noemen gouvernementsscholen zijn als inlandsche scholen van bijzonderen aard aan te merken omdat zij door Europesche onderwijzers worden bestuurd en de leervakken er nagenoeg dezelfde zijn als op de Europesche lagere scholen. Het zijn: 1°. de school te Magelang, meer bijzonder bestemd voor soldatenkinderen van Amboinesche of daarmede gelijkgestelde afkomst (aantal leerlingen op 31 December 1881 35 jongens en 12 meisjes, tegen 28 en 14 bij het eind van 1880); 2°. de Depoksche school (residentie Batavia), in den loop van 1881 bezocht door 93 jongens en 57 meisjes; en 3°. de Ambonsche burgerschool (aantal leerlingen op 31 December 1881 238 jongens en 27 meisjes). Eerstgenoemde school wordt uitsluitend en de beide anderen worden hoofdzakelijk door kinderen van Christen-inlanders bezocht. Van de Depoksche school wordt opgegeven dat gemiddeld 45 leerlingen in 1881 kosteloos onderwijs genoten. Hoevelen er op de beide andere scholen tot de niet-betalenden behoorden blijkt niet. Op de school te Magelang was dit vermoedelijk met allen het geval.

Volksscholen. Met verwijzing naar de op blz. 97 besproken school- tevens taalkaart betreffende Java en Madura, en naar de bijlagen R en S kunnen de mededeelingen onder deze rubriek zich tot het volgende bepalen.

Terwijl, volgens verbeterde opgaven, op 31 December 1880 op Java en Madura 182 en in de buitenbezittingen 255 *openbare inlandsche scholen* geopend waren (één van welke laatsten, die te Boeleleng op Bali, voor 1881 als niet meer bestaande wordt opgegeven), beliepen die getallen bij het eind van 1881 respectievelijk 190 en 280. Gedurende het afgeloopen jaar kwamen namelijk op Java 7 gouvernementsscholen in werking, op Madura 1, ter Sumatra's Westkust 2, in Benkoelen 1, in Palembang 1, in het gouvernement Celebes 8 en in de residentie Menado 14, waarvan 11 in de Minahassa en 3 in de afdeeling Gorontalo. Voor het meerendeel was van deze scholen de oprigting of overneming (enkele waren tot dusver particuliere scholen) reeds in 1880 of vroeger bevolen. Van de in 1879 of 1880 toegestane scholen waren op 31 December 1881, uithoofde van het niet gereed zijn van de lokalen of wegens gebrek aan onderwijzers, nog niet geopend 5 in het ressort van Java, namelijk te Sangkapoera op Bawean en te Boijolali, Klatten, Sragen en Wonogiri in Soerakarta, benevens 5 in de Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo, zijnde die te Amoenthai, Barabei, Martapoera, Marabahan en Sampit. Van de scholen, in 1881 toegestaan, waren evenzeer op ultimo December jl. nog niet geopend die te Grabak in Kadoe, te Grati in Pasoeroean en te Batang Taris in de

onlangs onder geregeld bestuur gebragte landstreek Padang Lawas (Tapanoli). Ingevolge de reeds in 't vorig verslag (blz. 97) vermelde beslissing van Februarij 1881 zouden in de Minahassa op 43 plaatsen waar het Nederlandsche Zendelinggenootschap scholen bezit gouvernementsscholen worden geopend. Ten aanzien van 9 scholen, die onder de bovenbedoelde 11 begrepen zijn, kreeg deze maatregel nog vóór het eind van het jaar zijn beslag.

De zamenstelling van het *onderwijzend personeel* bij de openbare inlandsche volksscholen in Nederlandsch-Indie kan blijken uit bijlage R. Het bestond op 31 December 1881 uit 1160 inlanders (595 op Java en Madura en 565 in de buitenbezittingen), en wel uit 333 onderwijzers (waarvan 237 hunne opleiding aan eene kweekschool hadden genoten), 394 hulponderwijzers en 433 kweekelingen. Van de hulponderwijzers fungeerden er 122, van de kweekelingen 9 als waarnemende onderwijzers.

Behalve bij de bovenbedoelde 470 scholen (onder welke de 2 in 't vorig verslag bedoelde meisjesscholen te Padang en Fort de Kock) deed het Gouvernement sedert 1879 nog eenig voorloopig onderwijs geven — door daartoe geschikt geachte tolken, klerken of inlandsche schrijvers — op 13 plaatsen in het gouvernement Celebes, waar, bij gemis van deugdelijk opgeleide onderwijzers, vooralsnog geen scholen konden geopend worden. In 1881 zijn echter 7 dier plaatsen in het bezit van gouvernementsscholen gekomen, zoodat de maatregel, voorloopig voor één jaar, alleen voor de 6 andere plaatsen bestendigd is.

Ten vervolge op hetgeen in 't vorig verslag is gezegd over de beoefening van het onderwijs in handenarbeid, door een der onderwijzers van de kweekscholen, is voorshands slechts aan te teekenen dat het denkbeeld om aan dit leervak eene plaats bij het inlandsch onderwijs in te ruimen in Indie in overweging is genomen, waar men zich voorstelt het nader te behandelen bij de indiening van voorstellen betreffende eene reorganisatie der kweekscholen.

Ten opzigte van het *aantal leerlingen* bij de gouvernementsscholen reiken de ontvangen opgaven niet verder dan het jaar 1880. Voor Java en Madura vindt men in bijlage S een totaal van 26 389, voor de buitenbezittingen een totaal van 16 603 leerlingen vermeld. Aan het totaal voor de buitenbezittingen outbreken de opgaven betreffende de 29 scholen op de Sangi- en Talaut-eilanden (waarover straks meer) en die der 6 scholen op de Zuidwester-eilanden. Hetzelfde is het geval met de opgaven over 1879, toen de bedoelde totalen, waarin bovendien de leerlingen op de 4 scholen der Aroë-eilanden niet begrepen waren, 24 258 en 15 802 bedroegen.

Omtrent den toestand van het openbaar inlandsch onderwijs zijn slechts eenige bijzonderheden vernomen voor zooveel betreft de in 1880 of 1881 door den betrokken adjunct-inspecteur bezochte scholen in eenige afgelegen onderhoorigheden der residentien Menado, Amboina en Timor. In 1880 werden o. a. eenige scholen op Timor en Rotti bezocht. Volgens het deswege ingediend rapport liet het toezigt op de scholen op laatstgenoemd eiland veel te wenschen over. Om daarin verbetering te brengen is bij een Indisch besluit van Februarij 1881 eene plaatselijke schoolcommissie voor Rotti in het leven geroepen. Aan hulppersoneel was hier en daar gebrek. Bij een uit te schrijven examen ter gelegenheid van eene volgende inspectie zullen echter waarschijnlijk wel kandidaten ter vervulling van sommige plaatsen te vinden zijn. Het onderwijs was op sommige der scholen vrij bevredigend. Gemiddeld werden de scholen slechts door $^1/_3$ der ingeschreven kinderen bezocht; vooral in den westmoesson was het schoolbezoek gering. De leeftijd der leerlingen, gedeeltelijk heidenen, was in den regel 13 à 16 jaren. De meisjes waren door geregelder schoolbezoek meestal verder gevorderd dan de jongens, en werden, wat betreft de verhouding tot het aantal jongens, op de Rottinesche scholen in grooteren getale dan ergens elders in Nederlandsch-Indie aangetroffen. De school ter hoofdplaats Koepang op Timor werd door 86 leerlingen (67 jongens en 19 meisjes) bezocht, waaronder 18 Mohammedanen en 15 Chinezen.

Op de Aroë-eilanden (residentie Amboina), waar in 1880 de betrokken adjunct-inspecteur zich slechts vlugtig kon ophouden, werden de 4 gouvernementsscholen door een 80tal leerlingen, waaronder ook meisjes, bezocht, allen Christen-kinderen, behalve die op de school te Wokam, waar 4 Mohammedaansche kinderen van het onderwijs gebruik maakten. Eenige leermiddelen waren voorhanden en de uitkomsten van het onderwijs bij de opgekomen scholieren werden bevredigend bevonden.

De school-inspectie op de Sangi-eilanden (residentie Menado), waarvan reeds het een en ander is gezegd op blz. 19, kon zich niet tot al de scholen aldaar uitstrekken, terwijl het bezoeken van de nabijgelegen Talaut-eilanden door ongunstig weêr uitgesteld moest worden. Was in de laatste jaren het getal gouvernementsscholen op beide groepen in 't geheel op 14 gesteld, thans bleek dat men er op de Sangi-eilanden 25 en op de Talaut-eilanden 4 telde. Ook het getal particuliere scholen was er grooter dan bekend stond. In stede van 14 vond men er 22 particuliere scholen. De ontwikkeling van het schoolwezen op deze eilanden is geheel aan de zendelingen te danken. Wel bezoldigt het Gouvernement het meerendeel der meesters, doch tot vóór weinige jaren belastte het zich niet met hunne opleiding, en slechts bij zeldzame uitzondering werden van bestuurswege leermiddelen verstrekt. In de behoefte aan meesters en leermiddelen voorzagen tot hiertoe schier uitsluitend de zendelingen, zoodat het eenige onderscheid tusschen gouvernements- en particuliere scholen eigenlijk hierin bestond dat de meesters der eersten uit 's lands kas, die der particuliere scholen door de gemeenten of de zendelingen werden betaald. De meesters, die over het algemeen tevens voorgangers der Christengemeenten zijn, munten meer door ijver en goeden wil dan door kennis uit. De toestand der hulpmiddelen bij het onderwijs en der schoolgebouwen is zeer gebrekkig; op de meeste plaatsen ontbreken de leermiddelen en niet zelden ook de lokalen, in plaats waarvan dan de kerkgebouwen, die voor een deel zeer vervallen zijn, gebruikt worden. Door regeling van de positie der onderwijzers overeenkomstig de vigeerende bepalingen, door toezending van leermiddelen en door de instelling van plaatselijke schoolcommissien zal het bestuur in de bestaande leemten zooveel mogelijk trachten te voorzien. De aanstelling van de twee in het eindexamen aan de kweekschool te Tondano geslaagde Sangirezen (zie het staatje op blz. 98, noot *n*) zal mede tot verbetering kunnen bijdragen. De scholen werden op de meeste plaatsen hoofdzakelijk door Christenen, op enkele hoofdzakelijk door heidensche en in het geheel niet door Mohammedaansche leerlingen bezocht; hun leeftijd was in den regel 7 à 14 jaren; zij waren meerendeels gevaccineerd, maar velen werden door de in deze streken dikwijls voorkomende huidziekte (cascado) gekweld.

Ten aanzien van de 2 scholen in het gouvernement Atjeh en onderhoorigheden wordt gemeld dat die te Oleh-leh, na de aankomst van een nieuwen onderwijzer, zeer in bloei toegenomen en het aantal leerlingen in October 1881 tot 74 geklommen was; de school te Edi-besaar telde omstreeks dien tijd slechts 16 leerlingen; zij werd door de kinderen uit de inheemsche bevolking nog weinig en ongeregeld bezocht.

Aangaande het *particulier inlandsch onderwijs* zijn volledige statistische opgaven nog alleen over 1880 ontvangen. De bij dit verslag behoorende kaart behelst evenwel ten opzigte van Java en Madura eenige gegevens over 1881, volgens welke bij het eind van dat jaar op beide eilanden 135 particuliere inlandsche scholen bestonden, waaronder 18 zendingscholen. Van bedoelde 135 scholen waren er op gemeld tijdstip 100 door het Gouvernement gesubsidieerd, tegen 103 op 31 December 1880. In Bagelen werden alle particuliere scholen, niet minder dan 42 in getal, gesubsidieerd. Het aldaar verstrekte onderwijs is echter van weinig beteekenis, en in het onderhoud der onderwijzers wordt door de bevolking niet of slechts in onvoldoende mate voorzien. Er wordt onderzocht of het meerendeel dezer scholen wel voor verdere subsidieering in aanmerking verdient te komen. In de buitenbezittingen daalde het getal der gesubsidieerde inlandsche scholen in 1881 van 4 tot 2. Aan subsidien als de hierbedoelde werd in het afgeloopen jaar van landswege uitgegeven f 18 697, in 1880 f 21 888, onder welke sommen ook begrepen zijn de bijdragen uit 's lands kas in de kosten van oprigting van nieuwe particuliere scholen.

Volgens bijlage S beliep het getal particuliere en zendingscholen op 31 December 1880 125 op Java en Madura en 208 in de buitenbezittingen, onder welk laatste totaal

die op de Sangi-eilanden niet begrepen zijn, omdat niet blijkt of de 22 particuliere scholen die aldaar in Junij 1881 aanwezig waren (zie hooger) allen wel reeds in 1880 bestonden. In laatstgemeld jaar zijn op Java en Madura sommige particuliere scholen te niet gegaan en eenige door het Gouvernement overgenomen. Onder de in 1880 voor 't eerst vermelde particuliere scholen in de buitenbezittingen zijn er 6 in 't gouvernement Sumatra's Westkust (waaronder 4 zendingscholen in Silindong), 1 in de Westerafdeeling van Borneo (te Ngabang) en 2 Mohammedaansche scholen op de Aroë-eilanden (te Wadjir en Wokam). Daarentegen schijnen in gemeld jaar 2 particuliere scholen op het eiland Nias (residentie Tapanoli) opgeheven te zijn. Wat de Minahassa betreft, wordt zoowel voor 1879 als voor 1880 opgegeven dat het getal scholen, buiten die van het Gouvernement, 148 bedragen heeft. In eerstgemeld jaar waren in die afdeeling de particuliere scholen verdeeld in 127 genootschaps- en 21 negorij- of gemeentescholen, terwijl voor 1880 de verdeeling was: 136 genootschaps- en 12 andere scholen, van welke laatsten er 6 (tellende 347 leerlingen) waren tot stand gebragt door den Roomsch-katholieken geestelijke die af en toe zijn dienstwerk in de Minahassa komt uitoefenen. Als genootschapsscholen zijn onderscheidene gewezen negorij- of gemeentescholen medegerekend welke de hulppredikers zich hebben aangetrokken en die door hen op eigen kosten weder geopend zijn. In 1880 was dit het geval met de negorijscholen in de afdeelingen Amoerang en Belang. Als werkelijke negorijscholen bestonden bij het eind van dat jaar nog slechts 3 scholen in de afdeeling Menado, 1 in de afdeeling Kema en 2 in de afdeeling Tondano. Omtrent de toekenning van gouvernements-subsidie aan sommige dezer negorijscholen zijn in Indie voorstellen in behandeling.

Het aantal leerlingen dat in den loop van 1880 de particuliere scholen bezocht wordt opgegeven te hebben bedragen (zie bijlage S) op Java en Madura 9334 en in de buitenbezittingen, met uitzondering van een vijftal scholen en van die op de Sangi-eilanden, 13 191. Over 1879 waren deze totalen 11 361 en 12 638, aan welke laatste opgaaf alleen de leerlingen op de Sangi-eilanden en die der eenige school op Flores ontbraken. Het schoolwezen heeft zijn grootsten omvang in de Minahassa. Onder het voor de buitenbezittingen zoo even opgegeven aantal leerlingen — dus alleen wat de particuliere scholen betreft — waren namelijk in 1879 10 415 en in 1880 10 821 schoolgaande kinderen in de Minahassa. Volgens de deswege door de zendelingen gehouden aanteekeningen kon slechts ruim de helft dezer scholieren gerekend worden geregeld aan de lessen deel te nemen. Op de hooger bedoelde tijdelijke scholen in het gouvernement Celebes en onderhoorigheden, in 1879 en 1880 ten getale van 13, bedroeg het aantal leerlingen in elk dier jaren achtereenvolgens 147 en 135.

Omtrent de geestelijke scholen en het verdere privaatonderwijs onder de inlanders zijn blijkens de Indische mededeelingen geen bijzonderheden vernomen.

Uitgave van leer- en leesboeken. Ten einde het debiet der van gouvernementswege uitgegeven leer- en leesboeken in inlandsche talen in de hand te werken, is zeer onlangs bevolen om, bij wijze van proef, in den catalogus van leermiddelen, die zooveel mogelijk verspreid wordt, nevens den prijs van elk werk, ook de noodige aanwijzing te doen opnemen ter berekening van het port voor vrachtvrije verzending, opdat belangstellenden de werken van Batavia zouden kunnen ontbieden tegen eenvoudige overmaking van het bedrag per postwissel. De aanwijzing van de personen, die elders dan te Batavia met het debiet der schoolboeken belast zijn, zal, ingevolge een Indisch besluit van 8 Januarij jl., voortaan van den directeur van onderwijs enz. kunnen uitgaan buiten bemoeijenis van de Regering.

In 1881 werden door de Indische Regering ten behoeve van het inlandsch onderwijs 22 handschriften aangekocht, waaronder 17 oorspronkelijke werkjes (7 Maleische, 3 Javaansche, 5 Soendasche en 2 Battaksche) en 5 vertalingen (éene Javaansche, éene Maduresche en drie Battaksche). Voor den aankoop van die manuscripten werd aan de schrijvers of vertalers f 4450 betaald. De adjunct-inspecteur te Fort de Kock, dr. H. M. D. van Riemsdijk, bood der Regering een door hem gezamenlijk met den tegenwoordigen hoofdonderwijzer aan de kweekschool te Amboina, den heer J. Habbema, bewerkt boekje over de planten aan, zonder ook thans daarvoor eenig honorarium te verlangen. Het in 't vorig verslag bedoelde leerboek over dierkunde is aan een deskundige ter vertaling in het Maleisch toegezonden.

Van de reeds ter perse zijnde door de Regering aangekochte werkjes verschenen er in het afgeloopen jaar, hetzij voor het eerst, hetzij als herdruk, 8 Maleische, 8 Soendasche, 10 Javaansche, 1 Madureesch, 2 Makassaarsche, 4 Boeginesche en 2 Dajaksche, in 't geheel dus 35, waarvan er 19 door particuliere drukkerijen (te Batavia, Makassar en Bandjermasin) waren afgeleverd. Met de bedoelde particuliere drukkerij te Batavia is ter zake van deze werkzaamheden indertijd (zie het verslag van 1877, blz. 115) een vijfjarig aannemingscontract gesloten, dat voorshands met één jaar, namelijk tot ultimo Februarij 1883, is verlengd.

Van eene door den heer H. C. Klinkert, lector in de Maleische taal te Leiden, bewerkte nieuwe uitgave (in Arabische karakters) van een merkwaardig oorspronkelijk Maleisch geschrift, getiteld » Hikajat Abdoellah" (Levensgeschiedenis van Abdoellah), werd in Maart jl. van regeringswege ten behoeve van het inlandsch onderwijs ingeteekend voor 1000 exemplaren. Bedoeld werk, dat niet alleen als leesboek voor den inlander maar ook voor de studie van het Maleisch van belang is, heeft sedert de pers verlaten en is reeds naar Indie verzonden.

Ten slotte is nog aan te teekenen dat hier te lande het noodige materieel is besteld voor de vermenigvuldiging van door een deskundigen inlander geteekende patronen voor vlechtwerk, bestemd om, voorzien van bijschriften, die men van den heer K. F. Holle, adviseur-honorair voor inlandsche zaken, hoopt te verkrijgen, als prijzen op de inlandsche scholen te worden uitgereikt. De verspreiding van dergelijke, deels bekende, deels oorspronkelijke patronen zal welligt kunnen bijdragen tot bevordering van den kunstzin bij den inlander.

Geldelijk overzigt. De kosten van het openbaar inlandsch onderwijs en de daartegenover staande ontvangsten worden voor 1880 — op grond van nadere gegevens — en voor 1881 — volgens voorloopige inlichtingen — opgegeven te hebben bedragen als volgt:

	1880.	1881.
Traktementen, leermiddelen enz. . .	f 1 003 399	f 1 002 183
Gebouwen en huishuur.	281 153	196 755
Te zamen . .	f 1 284 552	f 1 198 938
Ontvangen schoolgelden	62 651	64 085
Blijft ten laste van den lande . . .	f 1 221 901	f 1 134 853

Op de voorgaande bladzijde is reeds vermeld hoeveel in beide jaren uit 's lands kas ten behoeve van het particulier inlandsch onderwijs werd bijgedragen.

II. Kunsten en wetenschappen.

§ 1. *Taalstudie.*

In het afgeloopen jaar hebben zich in Indie weder geen adspiranten aangemeld voor de betrekking van ambtenaar voor de beoefening der Indische talen, waarvoor de vereischten zijn vastgesteld bij Indisch Staatsblad 1878 n°. 154. Ook is er geen aanleiding geweest om bedoeld examen hier te lande uit te schrijven, terwijl ook geen doctoren in de Indische taal- en letterkunde van hier voor die betrekking zijn uitgezonden.

Omtrent de beoefening van de inlandsche talen door de daarvoor thans in dienst zijnde ambtenaren kan het volgende worden aangeteekend.

Dr. H. Neubronner van der Tuuk moest zich wegens het mislukken van zijne pogingen om in het bezit te geraken van belangrijke en vertrouwbare teksten, wat het eerste gedeelte van zijn Kawi-Balineesch woordenboek betreft, grootendeels bepalen tot verklaring van Kawi-woorden door taalvergelijking, maar kon daardoor meer werk maken van de aanvulling en herziening van het tweede gedeelte. Het woordenboek werd tevens verrijkt met een aantal woorden uit het op Lombok gesproken Sassaksch, welke taal invloed heeft gehad op die van Oost-Bali, en met zeer vele oude woorden uit het Javaansch van Banjoewangi. Aan het verbeterde afschrift van het woorden-

boek werd bij verschillende letters te gelijk voortgewerkt. Ten behoeve der uitgave van het werk zullen hier te lande onder deskundig toezigt eenige nieuwe letterteekens gegoten moeten worden.

Het 3de of laatste deel van het door dr. VAN DER TUUK omgewerkt wordende Maleisch-Nederlandsch woordenboek van wijlen den ambtenaar H. VON DE WALL is bijna gereed, terwijl ook het afdrukken goed vordert. Ingevolge eene magtiging van Februarij jl. zal door dr. VAN DER TUUK nog een bijvoegsel worden zamengesteld, bevattende al die wijzigingen en verbeteringen welke gaandeweg tot vermeerdering der bruikbaarheid van het woordenboek zijn noodig voorgekomen of zich bij een nog in te stellen opzettelijk onderzoek als zoodanig zullen voordoen. Omtrent de door laatstgenoemden taalgeleerde aanbevolen uitgave van een Balineesch wetboek zijn hem nadere inlichtingen gevraagd, evenals omtrent de uitgave van een ander dergelijk werk, dat door den resident van Banjoewangi is aangeboden.

Het door den ambtenaar mr. L. W. C. VAN DEN BERG voor de pers bewerkte Arabische handschrift over het Mohammedaansche regt, met vertaling en kritische aanteekeningen, kwam in 1881, ook wat het afschrift van den Arabischen tekst betreft, geheel gereed. Met het drukken van dit lijvige werk is te Batavia een aanvang gemaakt. Het daaraan toe te voegen glossarium van Arabische woorden is evenzeer voor de pers gereed, terwijl met de zamenstelling van een uitvoerig alphabetisch register geleidelijk wordt voortgegaan. Thans wordt door mr. VAN DEN BERG het noodige voorbereid voor de eventueele uitgave van een ander in den Indischen Archipel gezaghebbend werk over het Mohammedaansch regt, getiteld: »al-Tagrîb", doch ook wel »Fath al-Qarîb" genoemd. De nota van genoemden ambtenaar over de Mohammedaansche geestelijkheid op Java en Madura (zie vorig verslag blz. 99) werd opgenomen in het tijdschrift van het Bataviaasch Genootschap van kunsten en wetenschappen en is ook afzonderlijk verkrijgbaar gesteld. Verder is door mr. VAN DEN BERG onderhanden genomen de bewerking van den 3den druk zijner » Beginselen van het Mohammedaansch regt ".

De ambtenaar voor de beoefening van Indische talen dr. J. G. H. GUNNING, die in Augustus 1881 zijn werkkring aanvaardde, heeft in het bijzonder tot taak gekregen (zie de voor hem vastgestelde instructie in n°. 3694 van het Bijblad op het Indisch Staatsblad) om zich toe te leggen op het Kawi of oud-Javaansch, ook ten behoeve van de vergelijkende studie der Indische talen en van de kennis van Java's oudheid. Aanvankelijk houdt hij zich bezig met het maken van een glossarium en met het leggen van den grondslag voor zijne verdere studien door het lezen van die Kawi-werken waarbij directe hulpmiddelen hem ten dienste kunnen staan. Als tijdelijke maatregel in het belang der beoefening van het tegenwoordig Javaansch is aan dr. GUNNING gelegenheid gegeven om zich door een kundigen inlander te doen ter zijde staan.

De ambtenaar J. A. WILKENS, door wien sedert de voltooijing in 1871 van het groote (uit 32 deelen bestaande) Javaansch-Nederlandsch woordenboek het herzien en systematiseeren van dit werk was ter hand genomen, maar die zich bij dien arbeid van lieverlede op het gebied der grammatica en der vergelijkende taalstudie had begeven, is in het afgeloopen jaar, in verband met het hem gebleken verlangen der Regering (verg. vorig verslag blz. 99), meer tot den eigenlijken lexicografischen arbeid teruggekeerd. In den aanvang van 1882 kwam hij met de herziening van eene derde letter, de *hâ*, gereed, terwijl inmiddels ook de overige letters hier en daar door hem werden aangevuld.

De uitgave van een door den hoofdonderwijzer aan de kweekschool voor inlandsche onderwijzers te Fort de Kock J. L. VAN DER TOORN bijna afgewerkt woordenboek van het Menangkabausch Maleisch is bij de Indische Regering in overweging. Nopens de zamenstelling van dat werk zijn van den schrijver eenige inlichtingen gevraagd, waarop het antwoord nog werd ingewacht.

Het in 1880 verschenen Soendasch-Nederlandsch woordenboek van den controleur bij het binnenlandsch bestuur H. J. OOSTING, tijdelijk met taalkundige studien belast geweest, zal eerlang worden aangevuld met een ook door hem vervaardigd supplement. De verschijning van dit tweede deel, dat hier te lande onder toezigt des schrijvers ter perse is (verg. vorig verslag blz. 99), kan spoedig worden te gemoet gezien.

De hulpmiddelen, waarover tot hiertoe voor de studie van het Madureesch te beschikken valt, zullen eerlang vermeerderd worden met een door den hoogleeraar A. C. VREEDE te Leiden bewerkt tweede deel zijner » Handleiding tot de beoefening der Maduresche taal". Op dit hier te lande voor particuliere rekening uit te geven leerboek is van regeringswege voor 200 exemplaren ingeteekend. Ook van de onlangs verschenen tweede, geheel omgewerkte, uitgave der Handleiding is een gelijk aantal exemplaren voor 's lands rekening genomen.

Daar het ook voor de Regering van belang kan worden geacht dat de nog zoo schaarsche hulpmiddelen voor de studie der talen van Zuid-Celebes, door uitputting van den voorraad, niet gaan ontbreken, is in Mei jl. besloten om voor 's lands rekening eene door den schrijver, dr. B. T. MATTHES, herziene uitgave te doen bezorgen van een tweetal geheel of grootendeels uitverkochte Makassaarsche werken (een woordenboek en eene bloemlezing) die in 1859/60 voor rekening van het Nederlandsche Bijbelgenootschap werden uitgegeven.

Door een der zendeling-leeraren op Nias, den heer J. W. THOMAS, werd op uitnoodiging van den directeur van onderwijs, eeredienst en nijverheid, met medewerking van den controleur op genoemd eiland, den heer E. A. TAIJLOR WEBER, eene Niasch-Maleisch-Nederlandsche woordenlijst zamengesteld, waaraan behoefte bestond voor de instructie van de in het leger dienende Niassers. Omtrent de bestemming van het door de schrijvers aangeboden vrij lijvige manuscript zal eerst worden beslist nadat daarvan door het legerbestuur het noodige gebruik zal zijn gemaakt.

Overeenkomstig het denkbeeld van den heer K. F. HOLLE, adviseur-honorair voor inlandsche zaken, zal getracht worden ook woordenlijsten te verkrijgen van andere weinig of niet beoefende talen van den Indischen Archipel, en wel overeenkomstig een door hem aangeboden model, bevattende een niet te groot aantal goed gekozen woorden. Van dit model wordt, ingevolge eene magtiging van Maart jl., op 's lands kosten een ruim getal exemplaren gedrukt, die ter invulling zullen worden in handen gesteld van ambtenaren of particulieren die zich met de studie van weinig bekende Indische talen kunnen en willen onledig houden. De ingevulde lijsten zullen ter beschikking worden gesteld van het Bataviaasch Genootschap van kunsten en wetenschappen, ter vergelijking en om daarvan zoodanig gebruik te maken als aan de directie in het belang der taalwetenschap het best zal voorkomen.

Over de aanmoediging van het vervaardigen van leer- en leesboeken in inlandsche talen ten dienste van het inlandsch onderwijs is gehandeld op de voorgaande bladzijde.

Van het Japansch-Nederlandsch woordenboek van wijlen dr. J. J. HOFMANN, waarvan de bewerking aan mr. L. SERRURIER te Leiden is opgedragen, zijn in December jl. twee afleveringen, bevattende de letters A en O, verschenen. Ten einde het werk beter bekend te maken is een groot aantal exemplaren aan binnen- en buitenlandsche geleerden en wetenschappelijke genootschappen ten geschenke aangeboden. Het debiet van het woordenboek is opgedragen aan de firma E. J. BRILL te Leiden, die de uitgave bezorgt.

Door dezelfde firma werd het aanbod gedaan om tegen een over zes jaren te verdeelen gouvernements-subsidie van f 24 000 een door dr. G. SCHLEGEL, hoogleeraar te Leiden, bewerkt » Nederlandsch-Chineesch woordenboek" in de Chinesche schrijftaal (Tsiang-tsiu-dialect) uit te geven, waarvan de Regering dan 60 exemplaren voor zich zou kunnen behouden. Van dit aanbod is, voornamelijk wegens de behoefte aan een zoodanig woordenboek ten dienste der tolken voor de Chinesche taal in Nederlandsch-Indie, door het Opperbestuur gebruik gemaakt. In Mei jl. is reeds eene eerste aflevering, bevattende de letter O, verschenen.

§ 2. *Oudheidkunde.*

Van het vroeger in Nederland door de Regering uitgegeven plaatwerk Boro-Boedoer zijn, na de ruime distributie die daarvan in 1880 hier te lande heeft plaats gehad (verg. het verslag van dat jaar, blz. 96), nog 100 exemplaren naar Indie gezonden, en voor een groot gedeelte

reeds ten geschenke gegeven aan personen of instellingen die om de eene of andere reden voor de ontvangst van dit werk in aanmerking kwamen.

Ook in 1881 werden op Java hier en daar voorwerpen van archaeologische waarde gevonden, die deels door of ten behoeve van het Bataviaasch Genootschap aangekocht, deels aan het Rijksmuseum van oudheden te Leiden gezonden zijn. Als de belangrijkste vondsten van dezen aard zijn te vermelden een bronzen gamelan-spel, benevens eene partij gouden en zilveren sieraden welke als maatstaf kan gelden voor hetgeen een gegoed Javaan uit de laatste periode van den Hindoe-tijd aan kostbaarheden bezat.

Door ruiling met het Ethnologisch museum te Berlijn kwam het Bataviaasch Genootschap in het bezit van een gips-afgietsel van een aldaar aanwezig Mandsjoeni-beeld, oorspronkelijk van Java afkomstig, en het eenige van dien aard tot nog toe op dat eiland aangetroffen. Ook zijn onlangs, ten behoeve en op kosten van genoemd genootschap, te Londen eenige electro-typische afbeeldingen vervaardigd van opschriften behoorende tot de verzameling Raffles in het » British Museum ".

Omtrent het afstaan aan het Rijksmuseum te Leiden van een gedeelte der te Soerabaija aangekochte Hindoe-oudheden (zie vorig verslag blz. 99) is nog geen beslissing genomen.

§ 3. *Natuurwetenschappen.*

Magnetische en meteorologische waarnemingen. Het observatorium te Batavia bleef gedurende 1881 bestuurd door den directeur dr. P. A. Bergsma, bijgestaan door den onder-directeur dr. J. P. van der Stok. In Mei jl. is echter eerstgenoemde, die zich genoopt had gezien om wegens ziekte naar Europa te vertrekken, op reis derwaarts overleden.

Wat de meteorologische verrigtingen in het afgeloopen jaar betreft kan worden aangeteekend dat men te Batavia bleef voortgaan met uurwaarnemingen van den barometerstand, van de temperatuur en den vochtigheidstoestand der lucht, van den regen en van de bewolking. Ook van de onweders werd aanteekening gehouden. Volgens de gedane waarnemingen was de temperatuur in sommige maanden van 1881 hooger geweest dan gewoonlijk. Ook hadden de laatste maanden van den oostmoesson zich door bijzondere droogte gekenmerkt.

De zelfregistreerende windvaan en regenmeter waren geregeld in werking en voldeden goed. In Mei 1881 werd tijdelijk een photograaf bij het observatorium in dienst gesteld, ten einde te trachten verbetering in de werking der photografisch registreerende instrumenten te brengen. In den laatsten tijd is de hoop weder verlevendigd dat de photografische registratie niet zal behoeven te worden opgegeven.

Het in den aanvang van 1882 verschenen vijfde deel der waarnemingen, omvattende die over 1879 en 1880, behelst tevens een overzigt betreffende de 15 jaren 1866-1880.

Het aantal stations voor regenwaarnemingen in verschillende gedeelten van den Indischen Archipel werd in 1881 van 125 op 150 gebragt, terwijl het voornemen bestaat om op nog meer plaatsen regenmeters te verstrekken. Slechts op één station, Tangerang, waren de gegevens over 1881 niet volledig ten gevolge van het overlijden van den waarnemer. Op de andere stations werden de waarnemingen geregeld gedaan. Met de openbaarmaking en verspreiding van maandelijksche en jaarlijksche verslagen der regenwaarnemingen werd, overeenkomstig het reglement voor dit onderdeel van den meteorologischen dienst (Bijblad op het Indisch Staatsblad n°. 3740), geregeld voortgegaan. Over het algemeen was het in 1881 op Java en op de oostelijke eilanden van den Indischen Archipel gedurende den oostmoesson drooger dan in de twee voorafgegane jaren. In het westelijk gedeelte van den Archipel viel echter nog al veel regen.

In het verslag van 1879 (blz. 1) werd medegedeeld dat door de schepen der Indische militaire marine zou worden deelgenomen aan de meteorologische waarnemingen, die volgens het door den Amerikaanschen generaal Albert Mijer ontworpen plan eenmaal daags op hetzelfde uur over de geheele wereld zouden worden verrigt ten behoeve van het meteorologisch instituut te Washington. De opgaven over 1880 en 1881 zijn reeds hier te lande ontvangen en doorgezonden aan het Koninklijk meteorologisch instituut te Utrecht.

Natuurkundige en geografische mededeelingen. Het onderzoek naar de zeefauna van Java's noordwest-kust werd door dr. C. Ph. Sluiter, leeraar aan het gymnasium Willem III te Batavia, met ijver voortgezet. In de kosten dezer onderzoekingen wordt voorloopig nog van landswege te gemoet gekomen. Met magtiging van de Indische Regering geeft dr. Sluiter de voorloopige uitkomsten zijner studien in het licht door middel van het tijdschrift der Koninklijke Natuurkundige vereeniging te Batavia.

Is reeds uit vorige verslagen gebleken (verg. o. a. dat van 1877 blz. 121/122) dat de Regering niet ongenegen is om particuliere pogingen tot vermeerdering der kennis van land en volk in weinig bekende of tot dusver nog zoo goed als onbezocht gebleven gedeelten onzer bezittingen te bevorderen en te steunen, in den laatsten tijd is dezerzijds met het Indisch Bestuur in overleg getreden nopens de vraag, hoe men het best zou kunnen verzekeren dat partij getrokken werd van voorkomende gelegenheden om de eene of andere streek, welker exploratie van belang te achten was, door goed voor deze taak berekende personen, hetzij dan ambtenaren, officieren of particulieren, te doen bereizen. Dientengevolge is besloten om voortaan jaarlijks op de Indische begrooting een post uit te trekken ter ondersteuning van wetenschappelijke reizen van niet te grooten omvang en op weinig omslagtigen voet. Daarbij wordt dus niet gedacht aan kostbare wetenschappelijke expeditien door een talrijk personeel. In hoever daaraan de steun der Regering is te verleenen, kan niet a priori in algemeenen zin uitgemaakt worden, maar zal in elk speciaal geval moeten worden beoordeeld.

Met het openbaar maken van de uitkomsten der reizen in Midden-Sumatra, in 1877/79 van wege het Aardrijkskundig genootschap te Amsterdam ondernomen, wordt nog voortgegaan. In de daaraan verbonden kosten is de Regering o. a. te gemoet gekomen door een in drie gelijke termijnen uitbetaald subsidie van f 6000.

Onlangs heeft dat genootschap de Regering geraadpleegd over een plan om op kleine schaal eene expeditie te organiseeren voor een zuiver aardrijkskundig onderzoek in het noordoostelijk deel onzer bezittingen op Borneo. Omtrent dit plan is in Junij jl. het gevoelen gevraagd van den Gouverneur-Generaal.

Nopens de reis, ingevolge eene opdragt van de Indische Regering, in 1879 in Zuid- en Oost-Borneo volbragt door den natuuronderzoeker C. Bock zag in 't laatst van 1881 hier te lande de vroeger besproken beschrijving met platen het licht (verg. o. a. het verslag van 1880 blz. 97).

Aan het Bataviaasch Genootschap werden in den loop van 1881 ter opneming in zijn tijdschrift afgestaan verslagen van reizen door ambtenaren bij het binnenlandsch bestuur gemaakt naar de districten in het binnenland der Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo aan de Sampit- en Katingan-rivieren gelegen, en in het begin van dit jaar ook een rapport van den adsistent-resident der L Kotta (Padangsche Bovenlanden) omtrent zijne verrigtingen ter gelegenheid van de invoering van 's Gouvernements regtstreeksch bestuur in het ook op blz. 9 hiervóór genoemde Maleische landschap Gloegoer III Kotta di Ilir.

's Lands plantentuin en landbouwschool te Buitenzorg. De in 't vorig verslag bedoelde botanist, bestemd om als adjunct aan den directeur van den plantentuin te worden toegevoegd, trad in December 1881 als zoodanig in functie. Aan zijne zorg is meer bepaaldelijk de afdeeling » herbarium" toevertrouwd. Het personeel der inrigting werd nog aangevuld met den amanuensis en met den adsistent-hortulanus, die, beiden van verlof in Indie teruggekeerd, in Februarij en Maart jl. deze betrekkingen weder aanvaardden. Ingevolge eene inmiddels verleende magtiging zou de in Februarij 1881 tijdelijk aangestelde adsistent-amanuensis nog tot 1 Mei 1882 in dienst mogen worden gehouden.

In ruil met andere botanische instellingen, waarmede de plantentuin steeds in betrekking bleef, werden in 1881 weder belangrijke bezendingen van gewassen verkregen. Van een paar zich toevallig voordoende gelegenheden om in enkele gedeelten der buitenbezittingen door deskundigen planten te doen verzamelen, werd gebruik gemaakt. Aan een Engelsch natuurkundige werd namelijk in het begin van 1882 opgedragen om op Timorlaut en omliggende eilanden ten behoeve van het Gouvernement planten bijeen te brengen, waartoe hem een voorschot op den koopprijs

werd verleend, terwijl ook gelden beschikbaar werden gesteld voor den aankoop van planten die door een Bandongsch plantenkweeker, op eene reis in de Westerafdeeling van Borneo, op het grens-gebergte van Serawak zullen worden verzameld. Aan beiden werd tevens vergund om, daar waar er gelegenheid toe zou bestaan, kosteloos gebruik te maken van gouvernements-transportmiddelen.

's Lands plantentuin werd voortdurend druk bezocht. Raad en inlichting werden ook in 1881 aan vele belangstellenden verstrekt. Aan de Nederlandsche Maatschappij voor tuinbouw en plantkunde te Amsterdam werd, naar aanleiding van de harerzijds gedane stappen (verg. vorig verslag blz. 100), in Augustus 1881 eene Ward'sche kist met planten, ter verdeeling onder Nederlandsche kweekers, toegezonden. Deze zending schijnt met vrij gunstigen uitslag bekroond te zijn. [1])

De wetenschappelijke onderzoekingen betreffende de Indische flora werden voortgezet, zoodat weder bouwstoffen (tekst en platen) gereed kwamen voor de hier te lande gedrukt wordende »Annales", van welk in 't Fransch uitgegeven tijdschrift in Mei jl. een vervolg het licht heeft gezien.

In den cultuurtuin werden weder eenige proeven genomen, hoofdzakelijk met suikerriet en met padiplanten, onder de speciale leiding van de bij de straks te vermelden landbouwschool als leeraren gedetacheerde controleurs van het binnenlandsch bestuur. De voedergranen: paniceum spectabile en reana luxurians werden algemeen met goeden uitslag aangeplant. Zaden en jonge exemplaren van verschillende cultuurplanten werden ook in 1881 aan vele aanvragers verstrekt. De wegens de hooge transportkosten voor een groot deel onverkoopbare Liberia-koffijplantjes werden gratis verkrijgbaar gesteld. Met den publieken verkoop der zaden wordt voortgegaan. De opzettelijke veilingen bij de inrigting zelve zijn echter als omslagtig en kostbaar gestaakt. Zoodra een voorraad van meer dan 10 katti's bijeen is, wordt het zaad te Buitenzorg op gewone vendutie aangeboden. De in 't vorig verslag bedoelde via Nederland ontvangen cacaoplantjes uit Nicaragua bleken meerendeels in bevredigenden staat te verkeeren. Zij werden zoowel in den planten- als in den cultuurtuin gekweekt en ook voor een deel ter beschikking gesteld van den directeur van binnenlandsch bestuur. Vele plantjes zijn gestorven omdat zij zich niet konden acclimateeren, maar toch is een voldoend aantal overgebleven om in het vervolg eene beoordeeling van deze cacaosoort mogelijk te maken. Over den uitslag der in 't begin van 1881 in 't werk gestelde nieuwe poging om de Europesche honigbij op Java inheemsch te maken (verg. vorig verslag blz. 100) luiden de berigten niet zeer bevredigend. Slechts één der uit Cyprus aangevoerde bijenvolken was bij den aanvang van 1882 in vrij goeden staat gebleven. Het is evenwel gebleken dat de inrigtingen, welke men in Europa voor de honigbijen gebruikt, ook in Indie zeer goed kunnen gebezigd worden.

Eene commissie te Samarang, de »landbouwcommissie Hemileia", welke zich ten taak had gesteld om de uitvoering te bevorderen van het in Augustus 1880 in eene te dier plaatse gehouden vergadering van landbouw-industrieelen en anderen genomen besluit (zie het verslag van 1880, blz. 165 noot 1) om pogingen aan te wenden voor het oprigten en in stand houden van een landbouw-proefstation op Java, riep bij een adres van 7 Mei 1881 voor de bereiking van dit doel de tusschenkomst van de Regering in. Zij verzocht namelijk dat aan de beoogde landbouwkundige onderzoekingen van particulieren, op nader te regelen geldelijke voorwaarden, 's lands plantentuin of daaraan verbonden inrigtingen mogten worden dienstbaar gemaakt, om eerst dan harerzijds tot de vestiging van een particulier proefstation definitieve stappen te doen, wanneer de levensvatbaarheid van zoodanige inrigting door de te Buitenzorg opgedane ondervinding zou zijn gebleken. Bij een besluit van 9 December 1881 verklaarde de Indische Regering in dit verzoek niet te kunnen treden, maar tevens deed zij aan de commissie blijken dat het Gouvernement daarom niet onvoorwaardelijk van medewerking afkeerig was. Eerst wanneer door het particulier initiatief alsnog alle mogelijke pogingen waren in het werk gesteld om tot het begeerde resultaat — den aanleg van één of meer proefstations — te geraken, zou de Indische Regering nader kunnen overwegen of hare medewerking onmisbaar moest worden geacht.

[1]) De tijdelijke uitzending van een bekwamen Nederlandschen bloemist ten dienste van de gouvernements-kina-onderneming (zie lager in hoofdstuk **O**) zal zooveel mogelijk dienstbaar worden gemaakt aan het verkrijgen van planten of zaden van nieuwe Indische gewassen ten behoeve van 's Rijks akademietuin te Leiden.

De aan den plantentuin verbonden landbouwschool werd gedurende den in 1881 geëindigden cursus bezocht door 36 voor het binnenlandsch bestuur bestemde Europesche ambtenaren, die slechts een cursus van zes maanden hebben te volgen (afdeeling A), en door 50 inlanders, voor wie de cursus op drie jaren is vastgesteld (afdeeling B). Voor den nieuwen cursus van afdeeling A liet zich in November 1881 een zoon van pangeran Gondosiwojo te Soerakarta als toehoorder inschrijven (zie Indisch Staatsblad 1879 n°. 305). Aan het toelatingsexamen voor afdeeling B voldeden in September 1881 47 van de 70 opgekomen inlandsche jongelieden. Uit verschillende gewesten hadden zich 111 kandidaten aangemeld, doch 41 waren niet opgekomen. De toegelatenen waren afkomstig uit zes gewesten op Java, namelijk 23 uit Bagelen, 7 uit Banjoemas, 6 uit Madioen, 6 uit Kediri, 3 uit Batavia en 2 uit Tagal. Bij de in 1881 gehouden overgangs- en eind-examens werden van de laagste naar de 2de klasse bevorderd 21 leerlingen, terwijl aan 3 vergund werd her-examen te doen, gingen al de 11 leerlingen der 2de klasse tot de hoogste over, en slaagden al de 15 leerlingen der hoogste klasse in het eind-examen. Deze 15 behoorden in de volgende gewesten te huis: in Batavia 1, Preanger regentschappen 2, Tagal 1, Rembang 1, Bagelen 3, Madioen 3, Kediri 3 en Padangsche Bovenlanden 1.

Onder de leeraren vonden gedurende het schooljaar 1880/81 nog al mutatien plaats. Terwijl in April 1881 de adsistent-resident, die sedert het najaar van 1880 tijdelijk met de leiding der school was belast geweest, tot andere functien geroepen werd, vertrok omstreeks denzelfden tijd de amanuensis bij den plantentuin, die mede tot het leeraarspersoneel behoorde, met verlof naar Nederland. Dientengevolge traden, zooals reeds in 't vorig verslag is medegedeeld, twee controleurs als waarnemende leeraren op. Over de zamenstelling van het onderwijzend personeel gedurende het schooljaar 1881/82 zullen in 't volgend verslag de noodige mededeelingen zijn te doen. Voorloopig kan worden aangeteekend dat de in December 1881 opgetreden adjunct-directeur van den plantentuin voor den verderen duur van het schooljaar belast werd met het geven van lessen in veeteelt en dierkunde voor de leerlingen van afdeeling A, en dat, in plaats van den tot adsistent-wedono benoemden inlandschen adsistent-leeraar, in November 1881 voorloopig voor twee jaren als adsistent-leeraar werd aangesteld een in het eindexamen geslaagde leerling der inrigting.

In het belang der goede orde zijn de inlandsche leerlingen allen (kosteloos) gehuisvest op het erf der school. Met het toezigt over hen, buiten de schooluren, is in 1881 bepaaldelijk belast de leeraar in het teekenen, die tevens als teekenaar aan den plantentuin is verbonden.

In afwachting van hetgeen nader zal worden beslist omtrent de landbouwschool, die welligt eene hervorming zal vereischen, wordt het onderwijs zooveel mogelijk in eene praktische rigting geleid. Een der met de lessen in afdeeling A belaste controleurs werd in Junij 1881 in de gelegenheid gesteld om den hoofdinspecteur der cultures op eene dienstreis naar Oost-Java te vergezellen, ten einde zich, in het belang van het door hem te geven onderwijs, nader bekend te maken met de verschillende cultures en cultuurmethodes op Java.

§ 4. *Genootschappen ter bevordering van wetenschappen en nijverheid.*

Het Bataviaasch Genootschap van kunsten en wetenschappen, dat ook in 1881 het gewone regeringssubsidie van f 8000 genoot, gaf in genoemd jaar en in de eerste maanden van 1882, behalve de reeds in 't vorig verslag genoemde stukken, nog de 1ste aflevering van het XLIIste deel zijner verhandelingen uit, alsmede het XXVIIste deel van zijn tijdschrift en het XIXde deel van de notulen zijner bestuursvergaderingen. Verder zag hier te lande, als deel XLIII der verhandelingen, het licht een door den heer Ch. te Mechelen voor den druk bezorgde

bundel waijangstukken (in Javaansche karakters), getiteld: » Drie teksten van tooneelstukken uit de Waijang Poerwa", voorzien van eene voorrede van den hoogleeraar dr. H. KERN. In de laatst verschenen afleveringen van deel XLI der verhandelingen werden opgenomen: het in 1812 door F. J. ROTHENBUHLER uitgebragt rapport omtrent den staat en de gesteldheid van het landschap Soerabaija, eene beschrijving der Hindoe-ruïnen bij Moeara Takoes aan de Kampar-rivier (Sumatra) door R. D. M. VERBEEK en E. TH. VAN DELDEN, met aanteekeningen van W. P. GROENEVELDT, benevens een alphabetisch register op al de 41 deelen der verhandelingen (1779—1881). Het reeds verschenen eerste stuk van het XLIIste deel bevat eene bijdrage van J. J. M. DE GROOT, getiteld: Jaarlijksche feesten en gebruiken van de Emoy-Chinezen. Deel XXVII van 's Genootschaps tijdschrift bevat onder meer: de verslagen van den controleur J. VAN OLDENBORGH betreffende zijne in 1880 en 1881 met het oorlogstoomschip *Batavia* gedane twee reizen naar Nieuw-Guinea; stukken van den controleur E. TH. VAN DELDEN over het op blz. 9 en 104 hiervóór reeds genoemde landschap Gloegoer di Ilir op Sumatra; een artikel van de hand van den luitenant-kolonel A. HAGA over de Mardijkers van Timor; de reeds op blz. 103 besproken nota van mr. L. W. C. VAN DEN BERG over de Mohammedaansche geestelijkheid op Java en Madura, enz. enz. Het aantal leden onderging in 1881 geen noemenswaardige verandering. De bibliotheek en de verschillende verzamelingen werden weder door aankoop en geschenken uitgebreid. Van regeringswege werden aan het Genootschap onder anderen ter bewaring afgestaan eenige haar door den heer F. L. WINTER te Soerakarta aangeboden oud-Javaansche handschriften, nagelaten door wijlen den taalgeleerde C. F. WINTER, benevens eenige antiquiteiten.

De Koninklijke Natuurkundige vereeniging, aan welke ook in 1881 van landswege een subsidie van f 2000 werd uitgekeerd, voltooide het reeds in 't vorig verslag genoemde XLste deel van haar tijdschrift en maakte een aanvang met de uitgave van het XLIste deel. In die werken zijn, behalve verschillende andere belangrijke stukken, ook de bijdragen van dr. SLUITER opgenomen nopens zijne onderzoekingen naar de zeefauna van Java (verg. blz. 104), zoomede overzigten van de gedurende 1879 en 1880 in den Nederlandsch-Indischen Archipel waargenomen aardbevingen, medegedeeld door den directeur van het observatorium te Batavia. Door geschenken van de Regering, van het Bataviaasch Genootschap en van nu wijlen het lid der directie, den heer G. F. DE BRUIJN KOPS, als ook door aankoop en ruil met andere wetenschappelijke ligchamen, nam de bibliotheek, waarvan een nieuwe catalogus in bewerking is, weder belangrijk in uitgebreidheid toe, terwijl het museum insgelijks verdere aanwinsten kreeg. De toestand der financien liet echter nog niet toe aan het museum de noodige en gewenschte zorg te besteden.

Van het Geneeskundig tijdschrift voor Nederlandsch-Indie, orgaan van de Vereeniging tot bevordering van geneeskundige wetenschappen aldaar, zagen in 1881 de laatste afleveringen van deel XXI het licht.

De afdeeling » Nederlandsch-Indie" van het Koninklijk Instituut van ingenieurs gaf het VIde deel van haar tijdschrift uit. Het VIIde deel, bevattende de notulen van de vergaderingen door de leden der afdeeling Batavia gehouden gedurende het jaar 1881/82, met mededeelingen en verhandelingen, zou waarschijnlijk medio 1882 de pers verlaten.

De Nederlandsch-Indische Maatschappij van nijverheid en landbouw ging voort met het uitgeven van haar tijdschrift, en wel van eenige afleveringen van het XXVIste deel, dat in den loop van 1882 volledig het licht zag. In dit deel werd onder anderen opgenomen het volgens blz. 213 van het vorig verslag aan de Maatschappij ter publiceering afgestane van regeringswege opgemaakte algemeen overzigt betreffende de zeevisscherijen in Nederlandsch-Indie. In het begin van 1882 werden haar ook toegezonden eenige hier te lande langs diplomatieken weg verkregen rapporten betreffende de in vreemde landen voorgeschreven maatregelen ter bescherming van voor den landbouw nuttige dieren.

Aangaande het te Samarang gevestigde Indisch Landbouwgenootschap en het in 1880 aldaar opgerigte Indisch Aardrijkskundig genootschap is slechts te melden dat zij voortgingen met de uitgave van hunne tijdschriften. Van het tijdschrift van eerstgenoemd genootschap zagen in 1881 en in de eerste maanden van 1882 het licht de 11de jaargang en het eerste stuk van den 12den jaargang, terwijl van het aardrijkskundig tijdschrift verschenen afleveringen 2 en 3 van den 1sten jaargang.

§ 5. *Tijdschriften en nieuwsbladen.*

Behalve de in Indie als organen van erkende vereenigingen verschijnende tijdschriften, waarvan in de voorgaande paragraaf melding gemaakt is, bestaan aldaar nog twee andere particuliere tijdschriften, beide te Batavia uitgegeven wordende, het eene getiteld: » Het regt in Nederlandsch-Indie," het andere » Indisch militair tijdschrift" geheeten.

Terwijl, zooals reeds in 't vorig verslag is gezegd, in 1881 het aantal couranten in inlandsche talen (6 in 't Maleisch en 1 in 't Javaansch) met eene Maleische vermeerderde, hield een der gewone nieuwsbladen, namelijk het Bataviasche dagblad » De telegraaf", bij het einde van genoemd jaar op te verschijnen. Met 1 Januarij 1882 is te Soerabaija de uitgaaf ondernomen van een wekelijksch orgaan voor nijverheid en landbouw, onder den titel: » De Indische opmerker" (redacteur de heer W. L. HOMANS), en is te Samarang een geïllustreerd Maleisch blad opgerigt, dat tweemaal 's weeks verschijnt onder den naam van » Tjahaja India" (redacteur de heer F. C. E. BOUSQUET).

§ 6. *Landsdrukkerij.*

Volgens de opgaven van den directeur dezer inrigting beliepen de in rekening te brengen ontvangsten over 1881 f 289 699, en de uitgaven (met inbegrip van het kostende der uit Nederland aangebragte benoodigdheden) f 167 238. Over 1880 waren bedoelde sommen respectievelijk f 299 957 en f 123 487.

In 1881 werden door de landsdrukkerij afgeleverd:

a. 5 244 360 afdrukken van 2993 modellen ten behoeve van verschillende lands-administratien;

b. 12 inlandsche schoolboeken met eene oplage van gezamenlijk 69 500 exemplaren (673 000 afdrukken);

c. 23 andere drukwerken (Staatsbladen, Javasche Courant, almanakken, woordenboeken, reglementen, verslagen enz.), in het geheel eene oplage vertegenwoordigende van 17 282 exemplaren (1 426 754 afdrukken); en

d. 56 Maleische, 31 Javaansche, 11 Soendasche, 8 Madureesche, 2 Boeginesche, 5 Makassaarsche en 24 Chinesche of in het geheel 137 vertalingen van in het Staatsblad opgenomen verordeningen enz. (te zamen 50 100 afdrukken).

III. EEREDIENST.

§ 1. *Christelijke godsdienst.*

a. Protestantsche eeredienst.

Predikanten, enz. Ten gevolge van de bestaande vacatures bleven aan het einde van 1880 (verg. blz. 101 van het vorig verslag) de predikantsplaatsen te Bandjermasin, Ternate, Fort de Kock, Cheribon en Sumanap onvervuld, terwijl ook één der twee predikanten ter beschikking van het kerkbestuur ontbrak. In den loop van 1881 keerden 3 van de 6 predikanten die met verlof afwezig waren geweest in Indie terug, terwijl 3 nieuwe predikanten voor den Indischen dienst werden uitgezonden. Een der hier te lande nog aanwezige Indische predikanten met verlof werd op verzoek uit 's lands dienst ontslagen. Vier predikanten gingen met verlof naar Europa, zoodat er aan het eind van 1881 6 met buitenlandsch verlof afwezig waren. Dit was de oorzaak dat Bandjermasin, Ternate, Fort de Kock en Pontianak van een predikant verstoken bleven, en dat de twee predikanten ter beschikking van het kerkbestuur beiden ontbraken.

Van de twee veldpredikers bleef één tijdelijk te Kotta-Radja (Atjeh), terwijl de in Augustus 1881 aangekomen tweede veldprediker te Weltevreden geplaatst werd.

Nadat in Mei 1881 een der hulppredikers 1ste klasse den dienst had verlaten, bleven er nog drie aanwezig, waarvan één, de te Timor Koepang geplaatste, in Augustus 1881 wegens ziekte met verlof naar Europa vertrok. Zijn dienstwerk werd opgedragen aan den hulpprediker 2de klasse

van de naburige inlandsche Christengemeente te Babauw. In verband hiermede werd aan dezen de hoofdplaats Koepang tot tijdelijke standplaats aangewezen, met verpligting om de gemeente te Babauw vier malen 's jaars te bezoeken.

Met inbegrip van den kweekeling van het Nederlandsch Zendelinggenootschap (zie vorig verslag blz. 102), wien bij zijne benoeming tot hulpprediker (December 1881) de vacante standplaats Noessalaut (Amboina) werd aangewezen, was bij het eind van 1881 het aantal hulppredikers 2de klasse tot 21 gestegen, waarvan echter 2 met buitenlandsch verlof waren, terwijl in April jl. 2 der in de Minahassa (Menado) geplaatsten wegens ziekte mede vergunning kregen om Indie tijdelijk te verlaten. De 19 bij den aanvang van 1882 aanwezige hulppredikers 2de klasse waren allen werkzaam in het oostelijk gedeelte van den Indischen Archipel, als: 9 in de Minahassa, 3 op Amboina, 1 op Saparoea, 1 op Noessalaut, 1 op Ceram's zuidkust, 1 op de Zuidwester-eilanden, 1 op Batjan doch tijdelijk overgeplaatst naar Ternate, 1 op Timor en 1 op Rotti. In den aanvang van 1882 kreeg een der hulppredikers in de Minahassa, tot dusver te Koemelemboeai gevestigd, tijdelijk Tengah Sonder tot standplaats. Tot de zorg der hulppredikers op Amboina werden eenige gemeenten op dat eiland gebragt die voorshands nog onder de leiding waren gelaten van den te Roemahtigah gevestigd gebleven zendelingleeraar van het Nederlandsch Zendelinggenootschap (verg. het verslag van 1880 blz. 99). De zending op de Ambonsche eilanden kon dientengevolge als geheel opgeheven worden beschouwd. Den op Saparoea gevestigden hulpprediker bleef in 1881, wegens het ontbreken van zijn ambtgenoot op Haroekoe en van dien op Noessalaut, boven zijn gewonen dienst de kerkelijke bediening van de gemeenten ook op deze eilanden opgedragen. Op Noessalaut — waar, zoo als hooger is gezegd, de vacature sedert is vervuld — was inmiddels van het eind van 1880 tot September 1881 tijdelijk werkzaam geweest de hulpprediker van de Zuidwester-eilanden (verg. vorig verslag blz. 102). Aan den werkkring van den hulpprediker op Ceram's zuidkust werden in 1881 en in het begin van 1882 een viertal pas gevormde inlandsche Christen-gemeenten op dat eiland toegevoegd, met namen Tanamahoe, Salehatane, Polappo en Latea.

In verband met de beschikbaarstelling door het Nederlandsche Zendelinggenootschap van een zijner als zendelingleeraar geëxamineerde kweekelingen (dezelfde van wien hierboven sprake is) om als hulpprediker 2de klasse in 's lands dienst over te gaan, heeft dat Genootschap zich bereid verklaard om ook verder, telkens wanneer de Regering daartoe aanzoek mogt doen, en het Genootschap daartoe in de gelegenheid zou zijn, één of meer aan de eischen voldoende kweekelingen tegen een zeker tijdstip voor gemelde bestemming af te staan. De voor elken zoodanigen kweekeling gedane uitgaven wegens opleidingskosten zullen, ingevolge Koninklijk besluit van 11 Januarij 1882 n°. 7, van regeringswege worden vergoed naar den maatstaf van f 800 voor elk opleidingsjaar na volbragten 17jarigen leeftijd.

Het aantal inlanders, die door verschillende dezer hulppredikers voor het kerkelijk leeraarsambt opgeleid worden, is van 41 tot 53 gestegen, waarvan 31 in Menado, 20 in Amboina, 1 in Ternate en 1 op Rotti. Daar de tot nu toe gevolgde wijze van opleiding dezer inlandsche leeraren over het algemeen slechts tot gebrekkige uitkomsten leidt, is men er op bedacht daarin verandering te brengen. Inmiddels zijn bij een besluit van 19 Julij 1881 door de Indische Regering eenige regelen aangenomen betreffende hunne aanstelling, overplaatsing en ontslag, daarop nederkomende dat de kerkelijke benoeming tot het inlandsch leeraarsambt geschiedt door het Protestantsche kerkbestuur te Batavia op voordragt der jaarlijks in commissie bijeenkomende hulppredikers uit het betrokken gewest, waarna de directeur van onderwijs, eeredienst en nijverheid, zoodra den benoemde eene standplaats is aangewezen, de noodige magtiging verleent om den inlandschen leeraar in het genot te stellen van de aan zijne bediening verbonden voordeelen. Van elke zoodanige aanwijzing wordt door de commissie van hulppredikers kennis gegeven aan het hoofd van gewestelijk bestuur. De overplaatsingen van de inlandsche leeraren alsmede de voordragten tot hun ontslag geschieden door diezelfde commissie of door haren voorzitter in overleg met de hulppredikers wier ressorten er bij betrokken zijn. Het ontslag wordt verleend door bovenbedoeld kerkbestuur.

Even als in 1880 met 3 hunner het geval was, legden in 1881 4 der door de hulppredikers opgeleide inlanders met gunstigen uitslag te Amboina het eindexamen af, in welke residentie zij na hunne benoeming tot het leeraarsambt geplaatst bleven. Ook de drie eerstbedoelden zijn aldaar in dienst gesteld. Aan het voornemen, om op gelijken voet van landswege als inlandsche leeraren ook aan te stellen de in de Minahassa in dienst van het Nederlandsche Zendelinggenootschap werkzame 31 inlandsche hulpzendelingen, werd in 1881 aanvankelijk ten aanzien van 26 hunner gevolg gegeven. De benoeming van de 5 overigen zou in 1882 volgen.

De in 't vorig verslag bedoelde kerkelijke inspectie naar Menado [1]) en Amboina, op voorstel van het Protestantsch kerkbestuur in Mei 1881 opgedragen aan een zijner leden, den predikant H. Knottnerus te Batavia, werd nog vóór het einde des jaars volbragt. In December keerde genoemde predikant te Batavia terug, na ook de kleinere eilanden in het zuiden der residentie Amboina achtereenvolgens te hebben bezocht. Een verslag nopens zijne bevindingen is hier te lande nog niet ontvangen.

Godsdienstonderwijs, openbare eeredienst. Op sommige der niet van een predikant of hulpprediker voorziene plaatsen werd weder op de gewone wijze godsdienstig onderwijs aan de Protestantsche jeugd verstrekt, en wel — buiten de gewone schooluren — door middel van daartoe door het Protestantsch kerkbestuur voorgedragen geschikt personeel (onderwijzers of zendelingen), aan wie ter zake eene toelage van f 30 's maands uit 's lands kas wordt toegelegd. In 1881 werd bedoeld onderwijs verstrekt op al de 28 in 't vorig verslag (blz. 103) genoemde plaatsen: 21 op Java, 3 op Madura, 1 in de Padangsche Bovenlanden, 1 op Banka en 2 in 't gouvernement Celebes en onderhoorigheden. In 1882 zal dit het geval zijn op 29 plaatsen, waaronder nu ook Klatten, Sidoardjo, Kediri en Padang-Pandjang, doch niet meer Poerwakarta, Soemedang en Sumanap, waar dit onderwijs om verschillende redenen voorshands niet verder noodig werd geacht. Het in 't vorig verslag bedoelde godsdienstonderwijs bij de inlandsche Christengemeente te Gorontalo moest in November 1881 wegens vertrek van den daarmede belasten inlandschen onderwijzer gestaakt worden. Voor de inlandsche Christengemeente te Toegoe (Batavia) werd gedurende de tweede helft van 1881 tot hetzelfde doel eene toelage van f 15 's maands verleend, die ook voor 1882 wederom is aangevraagd.

Van de som van f 10 000 's jaars, toegestaan voor het godsdienstonderwijs bij de inlandsche Christengemeenten in de residentie Amboina, is in 1882 een bedrag van f 800 's maands ter beschikking van den resident gesteld. Voor dit doel zal van lieverlede minder zijn uit te geven in verband met de geleidelijke aanstelling van inlandsche leeraren.

Subsidien ter tegemoetkoming in de kosten van den openbaren eeredienst werden in 1881 tot geringe bedragen toegestaan aan de gemeenten te Padang, Benkoelen, Willem I en Salatiga, terwijl aan de laatstgenoemde gemeente tevens eene bijdrage in eens van f 700 werd geschonken voor herstellingen aan het kerkgebouw.

Zendelingen. In het afgeloopen jaar werd aan 9 zendelingleeraren van verschillende genootschappen of vereenigingen de vereischte bijzondere toelating verleend tot uitoefening van hun dienstwerk in bepaalde streken, terwijl aan 3 reeds vroeger toegelatenen vergund werd den zendingsarbeid op eene andere standplaats uit te oefenen. De eerstbedoelde 9 beschikkingen hadden betrekking tot: *a.* de afdeeling Soemedang (Preanger regentschappen); *b.* de afdeeling Indramaijoe (Cheribon); *c.* de residentie Soerabaija, meer bepaaldelijk de hoofdplaats; *d.* de residentie Bezoeki; *e.* de residentie Bagelen; *f.* het eiland Nias (residentie Tapanoli); *g.* de onderafdeeling Silindong (residentie Tapanoli); *h.* het landschap Baligé aan het Toba-meer, en *i.* het eiland Halmaheira. De twee zendelingen die in de ressorten *a* en *b* hun dienstwerk begonnen, waren uitgezonden door de

---

[1]) Met betrekking tot het Protestantsch bekeeringswerk in de Minahassa zie men ook het medegedeelde onder „Roomsch-katholieke eeredienst" (blz. 109).

Nederlandsche zendingvereeniging te Rotterdam. In de residentien Soerabaija, Bezoeki en Bagelen werden respectievelijk toegelaten één zendeling van de Christelijk gereformeerde kerk in Nederland, één van het Genootschap voor in- en uitwendige zending te Batavia, en één van de Nederlandsche gereformeerde zendingvereeniging te Amsterdam, terwijl van de vier andere in 1881 toegelaten zendelingen er drie behoorden tot het Rijnsche zendelinggenootschap te Barmen, namelijk die op Nias, in de onderafdeeling Silindong en te Baligé, en één tot de Utrechtsche zendingvereeniging, namelijk die op Halmaheira. De 3 zendelingen die in 1881 vergunning kregen om op eene nieuwe standplaats hun dienstwerk voort te zetten, waren allen in dienst van het reeds genoemde Rijnsche genootschap: één ging van Nias naar de hoofdplaats Padang en twee, tot dusver gevestigd te Si Morangkir en Sipoholon (onderafdeeling Silindong), aanvaardden het zendingswerk in Baligé [1]).

In de eerste maanden van 1882 werden, voor zooveel reeds hier te lande gebleken is, nog toegelaten: twee zendelingen van laatstbedoeld genootschap, tot uitoefening van hun dienstwerk op de hun door den resident aan te wijzen plaatsen in de Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo; voorts één zendeling van de Doopsgezinde zendingvereeniging te Amsterdam en één van de reeds genoemde Nederlandsche gereformeerde zendingvereeniging te Amsterdam. Deze laatste kreeg toelating voor het eiland Soemba (residentie Timor), de andere te Pakanten in Mandheling (residentie Tapanoli). De voorganger van den nieuwen zendelingleeraar te Pakanten, mede in dienst van de Doopsgezinde vereeniging, vertrok naar Europa.

Onder de zendelingleeraren die, voor zooveel bij de Indische Regering bekend werd, na een korter of langer verblijf in Europa op hun post terugkeerden, behoorden de directeur van de te Tanawangko in de Minahassa bestaande kweekschool voor inlandsche onderwijzers, over welke door het Nederlandsche Zendelinggenootschap te Rotterdam bekostigde inrigting reeds gehandeld is op blz. 99 hiervóór; voorts één der te Si Mapil apil (residentie Tapanoli) arbeidende zendelingen van het Genootschap van in- en uitwendige zending te Batavia, die zijne werkzaamheden op dezelfde standplaats hervatte, en eindelijk een der door het Rijnsche genootschap uitgezondenen, aan den zendingsarbeid in Silindong verbonden, op wiens terugkeer reeds in 't vorig verslag werd gedoeld.

Eene in het najaar van 1881 opgemaakte lijst der verschillende zendingsposten in Nederlandsch-Indie, met aanwijzing van de namen der zendelingen en van de genootschappen of vereenigingen waartoe deze behoorden, vindt men in den Indischen Regerings-almanak voor 1882, 2de gedeelte, blz. 277-279.

Bijzonderheden omtrent de evangelisatie op Java zijn in de Indische mededeelingen voor dit verslag niet aangetroffen. (Omtrent de aanwezige zendingscholen op dat eiland zie men de achter de bijlagen opgenomen kaart.) Hetgeen in het afgeloopen jaar bij verschillende gelegenheden aan het bestuur gebleken is omtrent den zendingsarbeid in de buitenbezittingen heeft reeds zijne vermelding gevonden in hoofdstuk **C**. Verg. voor Silindong, Mandheling en Nias blz. 10, voor de Dajaklanden op Borneo blz. 17, voor de Sangi- en Talaut-eilanden blz. 19 en 20, voor Halmaheira blz. 21 en voor Nieuw-Guinea blz. 22. Omtrent de gestaakte zending op Bali zie men blz. 26, terwijl op blz. 102 gehandeld is over de bemoeijenis van het Nederlandsche Zendelinggenootschap te Rotterdam met de inlandsche Christengemeenten in de Minahassa voor zooveel betreft het onderhoud van de scholen wier meesters tevens voorgangers in de gemeente zijn. Aangaande den zendingspost van hetzelfde genootschap op het eiland Savoe (residentie Timor) zijn in de hier te lande uit dat gewest ontvangen berigten geen bijzonderheden vernomen.

In verband met een plan om de evangelisatie op Java door landontginning te bevorderen, werden door den in Japara gevestigden zendeling van de Doopsgezinde zendingvereeniging te Amsterdam in het district Mergotoehoe woeste gronden in erfpacht gevraagd. In Augustus 1881 is een perceel van omstreeks 200 bouws door het Gouvernement toegezegd tegen eene pachtsom van f 2,10 's jaars per bouw. Aan den aanvrager werd zes maanden tijd gelaten om de vereischte landmetersbescheiden te doen opmaken, na welker indiening het perceel voor goed zou worden afgestaan.

Aan den te Bandjermasin (Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo) gevestigden zendeling van het meermalen genoemde Rijnsche genootschap, die voortging bij ontstentenis van een predikant de kerkelijke diensten bij de Protestantsche gemeente aldaar waar te nemen, werd daarvoor in het afgeloopen jaar tweemaal eene belooning toegekend. Hem werden tijdelijk ook opgedragen de lessen in de Dajaksche taal aan de ter plaatse gevestigde gouvernements-kweekschool voor inlandsche onderwijzers.

Een der bovenbedoelde, thans te Baligé (Toba-landen) gevestigde zendelingen, die in 1880 onze troepen bij den togt naar Sipahoetar van veel nut was geweest als tolk, ontving van landswege, behalve de in 't vorig verslag (blz. 103) bedoelde vergoeding, alsnog eene tegemoetkoming wegens door hem geleden schade ten gevolge van een brand gedurende zijne afwezigheid door kwaadwilligen ook gesticht in een hem toebehoorend schoolgebouw.

In de residentie Bantam was bij voortduring een inlandsch Christen als zendeling werkzaam. Het aantal zijner volgelingen, dat in 1880 17 bedroeg, was in 1881 tot 12 verminderd.

In de residentie Bagelen zijn wederom bezwaren tegen de vaccine ontstaan. Een inlandsch Christen, Sadrah geheeten, die zich tot voorganger had opgeworpen van eenige aldaar indertijd door wijlen den heer Philips gestichte Christengemeenten, had zijne volgelingen aangespoord om hunne kinderen niet meer te doen vaccineeren. De resident nam echter aanstonds de noodige maatregelen, waarop de bewuste voorganger beloofd heeft zich voortaan van allen invloed op die gemeenten te zullen onthouden; terwijl het Protestantsche kerkbestuur met de zaak in kennis is gesteld, ten einde voor de geestelijke behoeften der gemeentenaren te kunnen zorg dragen. De vaccinatie heeft toen geen verderen tegenstand ondervonden.

Met betrekking tot het door een centraal comité te Amsterdam geadministreerde seminarium voor inlandsche hulpzendelingen, te Depok in de residentie Batavia, is ten slotte te vermelden dat het aantal leerlingen in 1881 vermeerderde van 27 tot 28. Er kwamen 4 nieuwe leerlingen bij, namelijk 3 Alfoeren en 1 Battak. Wegens ziekte moesten twee leerlingen naar hun geboorteland teruggezonden worden, terwijl er één overleed. Naar hun landaard waren de op 31 December 1881 in opleiding zijnde 28 inlanders verdeeld aldus: 11 Battaks, 6 Alfoeren, 4 Dajaks, 4 Sangirezen, 2 Soendanezen, terwijl 1 te Depok zelf te huis behoorde.

b. Roomsch-katholieke eeredienst.

Terwijl in 1881 één pastoor wegens ziekte naar Europa vertrok, keerden in dat jaar twee geestelijken van buitenlandsch verlof in Indie terug en aanvaardden twee van hier nieuw uitgezondenen voor het eerst hunne bediening. In plaats van 26 op 31 December 1880 waren dus bij het eind van 1881 29 Roomsch-katholieke geestelijken in Indie werkzaam, waarvan 9 buiten bezwaar van den lande. Zij waren verdeeld over de volgende 12 standplaatsen.

Standplaatsen.	Pastoors.	Onder-pastoors.	Hulp-priesters.	Te zamen.
Batavia	1 *a*)	2	1	4
Cheribon	1	"	"	1
Samarang	1	1	1	3
Ambarawa	1	"	"	1
Djokjokarta	1	"	1	2
Soerabaija	1	2	2	5
Padang	1	"	1	2
Pantei Perak (Atjeh)	1	"	"	1
Medan (Sumatra's Oostkust)	1	"	1	2
Soengeislan (Banka)	1	1	"	2
Larantoeka (Flores)	1	3	1	5
Maumeri (idem)	"	"	1	1
	11	9	9	29

a) Deze geestelijke is, als bisschop en apostolisch vicaris, het hoofd der Roomsch-katholieke missie in Nederlandsch-Indie.

1) Alléén op deze twee werd gedoeld bij de mededeeling op blz. 10 hiervóór.

In November 1881 verleende de Indische Regering magtiging om tijdelijk een geestelijke te plaatsen in Atjeh, wien Pantei Perak als standplaats werd aangewezen. In verband hiermede werd buiten werking gesteld eene regeringsbeschikking van 1874, waarbij aan een der geestelijken te Padang was opgedragen om gemeld gewest viermalen 's jaars te bezoeken.

De vaste kerkelijke dienstreizen werden in 1881 zooveel mogelijk overeenkomstig de bestaande bepalingen volbragt. Ook werd er van regeringswege in toegestemd om sommige dezer dienstreizen te doen waarnemen door niet van landswege bezoldigde geestelijken (hulppriesters).

In den aanvang van 1882 (Indisch Staatsblad n°. 111) werd magtiging verleend om de vaste dienstbezoeken in de residentie Pasoeroean te verdubbelen. Voorts is ook voor 1882 weder bestendigd gebleven de in de laatste jaren tijdelijk toegestane uitbreiding van het aantal dienstbezoeken in de afdeeling Buitenzorg. Met bijzondere vergunning van de Regering werden in 1881 door den bisschop kerkelijke dienstreizen gedaan in de residentien Soerabaija, Pasoeroean, Probolinggo en Timor, zoomede naar Makasser, terwijl door andere geestelijken, insgelijks met magtiging van de Regering, de gewesten Benkoelen, Celebes en onderhoorigheden en Menado werden bezocht. In de residentien Lampongsche districten, Amboina en Ternate vonden geen dienstbezoeken plaats.

Het overleg met de besturende ambtenaren in de Minahassa, waarvan in 't vorig verslag blz. 104 sprake was, heeft geleid tot het Indisch besluit van 10 Maart 1882 n°. 72, waarbij is toegestaan dat tweemaal 's jaars door een Roomsch-katholieken geestelijke op 's lands kosten in de residentie Menado eene dienstreis wordt verrigt, onder voorwaarde dat het Roomsch-katholieke kerkgenootschap zijn bekeeringswerk in dat gewest beperke tot de aldaar gevestigde heidensche en Mohammedaansche bevolking en zich bepaaldelijk onthoude van het aanwenden of doen aanwenden van pogingen om inlanders en met dezen gelijkgestelde personen, die reeds tot een ander kerkelijk genootschap behooren, of hunne vrouwen en kinderen, voor het Roomsch-katholieke kerkgenootschap te winnen. Bij datzelfde besluit werd het Protestantsche kerkbestuur uitgenoodigd om te zorgen dat van Protestantsche zijde geen pogingen tot bekeering worden aangewend onder inlanders die de Roomsch-katholieke kerkleer hebben omhelsd.

Een door den bisschop gedaan verzoek om ook op Timor een geestelijke te plaatsen, wiens ressort het geheele Nederlandsch-Indische grondgebied aldaar zou omvatten, en om een zendingspost te vestigen onder de Battaks ter Oostkust van Sumatra (verg. blz. 15 hiervóór), is door de Indische Regering slechts onder voorbehoud ingewilligd. Zij heeft namelijk verlangd dat het gebied der nieuwe statie op Timor zou beperkt blijven binnen de grenzen van Midden-Timor, en dat de werkkring der missionarissen ter Oostkust van Sumatra zich niet zou uitstrekken buiten de grenzen dier residentie. Ten aanzien van deze missionarissen is nog bepaald dat zij zich moeten vestigen op die plaatsen welke hun namens den Gouverneur-Generaal door den resident, na overleg met den bisschop, zullen worden aangewezen, en dat zij geen pogingen mogen aanwenden om inlanders en met dezen gelijkgestelden, die reeds tot een ander Christelijk kerkgenootschap behooren, of hunne vrouwen en kinderen, voor de Roomsch-katholieke leer te winnen.

Met goedkeuring van het hoofd der missie werden Roomsch-katholieke kerk- en armbesturen opgerigt in de gemeenten te Pasoeroean en Cheribon.

De jaarlijks van landswege verstrekte tegemoetkoming in de kosten van den openbaren eeredienst werd voor de gemeenten te Ambarawa, Soerabaija en Padang eenigszins verminderd, met het doel om langzamerhand tot eene geheele intrekking van die subsidien te geraken.

Na bekomen vergunning van de Regering werden door den bisschop of door de betrokken kerk- en armbesturen in 1881 en in de eerste maanden van 1882 aanvaard drie legaten groot f 1000, f 15 000 en f 5000, waarvan de beide eersten bepaaldelijk dienen moesten voor de oprigting van een kerkgebouw voor de Roomsch-katholieke gemeente te Buitenzorg en voor die te Pasoeroean, terwijl het legaat van f 5000 bestemd was voor het kerk- en armbestuur te Soerabaija. Door een particulier in de residentie Cheribon werd aan het aldaar tot stand gekomen Roomsch-katholieke kerk- en armbestuur in vollen eigendom afgestaan een op zijne kosten te Cheribon gesticht kerkgebouw en pastorie.

Te Buitenzorg werd van wege de Roomsch-katholieke geestelijkheid een huis aangekocht voor het houden van godsdienstoefening en om tot verblijf te strekken van den met dienstreizen in de afdeeling Buitenzorg belasten pastoor.

Statistieke opgaven omtrent het zielental der Roomsch-katholieke gemeenten in Nederlandsch-Indie kunnen, bij gemis aan gegevens, wederom niet verstrekt worden.

§ 2. *Mohammedaansche godsdienst.*

Zooals te verwachten was, zijn in 1881 veel minder personen uit Nederlandsch-Indie ter bedevaart naar Arabie vertrokken dan in het jaar 1880, dat wegens de in 't vorig verslag vermelde omstandigheid een buitengewoon bedevaart-jaar was. Om diezelfde reden wijst het getal der in 1881 in Nederlandsch-Indie teruggekeerde bedevaartgangers tegenover 1880 eene belangrijke vermeerdering aan. Volgens de gehouden aanteekeningen werden in 1881 op Java en Madura passen afgegeven aan 2575 Mekkagangers, dat is 4752 minder dan in 1880, terwijl het aantal teruggekeerden 5224 bedroeg, dat is 2998 meer dan in het jaar te voren. Voor de buitenbezittingen zijn de cijfers der vertrokken en teruggekeerde personen 1949 en 1805 in 1881, tegen 2852 en 1463 in 1880. Ten opzigte van de laatstbedoelde gewesten behoort echter in het oog te worden gehouden dat, vooral in de streken die niet onder 's Gouvernements direct gezag staan, vaak personen ter bedevaart gaan zonder zich bij het bestuur aan te melden.

In het volgende overzigt vindt men zoowel voor de twee laatst verloopen jaren als voor 1879 vermeld hoevele van passen voorziene bedevaartgangers uit elk gewest van Nederlandsch-Indie vertrokken en hoevelen er in elk gewest terugkeerden.

GEWESTEN.	Vertrokken.			Teruggekeerd.		
	1879.	1880.	1881.	1879.	1880.	1881.
JAVA EN MADURA.						
Bantam	295	666	339	351	85	69
Batavia	107	196	217	74	72	393
Krawang	3	42	11	8	4	39
Preanger regentschappen	843	2508	498	571	575	1610
Cheribon	148	485	111	107	330	98
Tagal	51	161	64	38	47	135
Pekalongan	107	142	128	81	72	70
Samarang	507	640	339	205	201	743
Japara	77	82	29	62	42	76
Rembang	67	167	57	48	59	141
Soerabaija	331	744	342	378	316	648
Pasoeroean	114	142	58	102	82	112
Probolinggo	23	61	26	23	3	76
Bezoeki	25	90	19	5	34	74
Banjoewangi	19	53	16	21	20	69
Banjoemas	28	66	22	39	24	52
Bagelen	96	269	103	118	64	218
Kadoe	105	260	42	71	60	146
Djokjokarta	40	19	34	5	,,	35
Soerakarta	67	89	11	58	12	54
Madioen	87	183	46	70	49	124
Kediri	50	108	18	24	29	107
Madura	73	154	45	49	46	135
Totaal	3263	7327	2575	2508	2226	5224

GEWESTEN.	Vertrokken.			Teruggekeerd.		
	1879.	1880.	1881.	1879.	1880.	1881.
BUITENBEZITTINGEN.						
Sumatra's Westkust . .	1142	1254	1042	693	844	790
Benkoelen.	46	48	25	5	"	5
Lampongsche districten.	77	113	103	51	27	48
Palembang	292	625	301	163	273	287
Sumatra's Oostkust . .	a) †	†	192	†	†	208
Atjeh	†	†	2	†	†	†
Riouw	10	1	8	1	1	3
Banka	40	19	23	12	34	29
Billiton.	11	"	3	3	8	"
Westerafdeeling van Borneo	178	237	†	83	129	†
Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo. . .	182	334	144	128	76	289
Celebes en onderhoorigheden.	169	172	53	58	62	133
Menado	"	3	"	"	"	2
Amboina	14	22	36	6	"	5
Ternate	7	9	11	2	6	"
Timor	"	"	"	"	"	"
Bali (Boeleleng en Djembrana)	7	15	6	1	3	6
Totaal Buitenbezittingen	2175	2852	1949	1206	1463	1805
Totaal Java en Madura	3263	7327	2575	2508	2226	5224
Totaal voor geheel Nederlandsch-Indie . .	5438	10179	4524	3714	3689	7029

a) Waar een † geplaatst is, ontbreken de opgaven.

Blijkens de te Djeddah gehouden registers meldden zich gedurende het pelgrims-saizoen van 1881 bij het Nederlandsch consulaat aldaar 4605 Nederlandsch-Indische bedevaartgangers aan (tegen 9544 in 1880), waaronder 248 aan wie te Singapore en 275 aan wie te Djeddah om de eene of andere reden nieuwe passen werden uitgereikt. Van deze 4605 pelgrims, uitmakende ruim 12 pct. van het totaal der te Djeddah aangekomen Mekkagangers, behoorden 2192 op Java en Madura te huis. Regtstreeks uit Nederlandsch-Indie werden aangevoerd 796 pelgrims (met 2 Engelsche stoomschepen van Padang), 2852 hadden te Singapore of te Pinang plaats genomen naar Djeddah, 876 kwamen aldaar via Suez [1]) en de overigen langs andere wegen. Van medio November tot ultimo December 1881 vertrokken van Djeddah, uitsluitend met Engelsche stoomschepen, 3839 Nederlandsch-Indische pelgrims, waarvan slechts 576 regtstreeks naar Padang, terwijl de overigen allen via Pinang of Singapore huiswaarts keerden. Van deze 3839 pelgrims waren er 3384 die in 1881 de bedevaart hadden gemaakt, 252 van de bedevaart van 1880 en 203 die reeds in de jaren 1873 tot en met 1879 in Arabie hadden vertoefd.

Behalve van de 1221 bedevaartgangers die in 1881 waren aangekomen maar niet in 't zelfde jaar terugkeerden of overleden waren, berustten bij het consulaat nog 4106 passen van de jaren 1873 t/m 1880.

De bedevaart van 1881 kenmerkte zich door het uitbreken van de cholera in Arabie. Het aantal aan die ziekte overleden Nederlandsch-Indische bedevaartgangers wordt geschat op 800. In Indie is een onderzoek aanhangig ten einde de vraag tot oplossing te brengen in hoever het water uit de heilige bron Zem Zem bij Mekka, dat als een met wonderkracht begiftigd geneesmiddel door terugkeerende pelgrims pleegt te worden medegenomen, schadelijk is voor de gezondheid en gevaar kan opleveren voor het overbrengen van cholera-epidemie.

De in 't vorig verslag (blz. 105) vermelde maatregel, waardoor alle hoofden van plaatselijk bestuur in Indie de bevoegdheid hebben gekregen tot het uitreiken van passen aan de bedevaartgangers, heeft reeds ten gevolge gehad dat, in vergelijking met vorige jaren, in 1881 meer personen, afkomstig uit niet onder 's Gouvernements regtstreeksch gezag staande landschappen, hunne passen ter viseering te Djeddah kwamen aanbieden, 't geen de contrôle des consuls uitbreidt en vergemakkelijkt. De bedoelde maatregel hield verband met een door de autoriteiten in Arabie genomen besluit om geen vreemde bedevaartgangers meer toe te laten tenzij voorzien van behoorlijke legitimatiepapieren, welk besluit, blijkens de in het vorig verslag voorkomende mededeeling, tevens aanleiding gaf tot overleg met de Indische Regering nopens het denkbeeld om aan de bedevaartgangers de verpligting op te leggen om vóór hun vertrek uit Indie aldaar een zeker bedrag te storten tot dekking van de kosten hunner terugreis uit Arabie. Uit de ter zake gevoerde gedachtenwisseling is gebleken dat de Indische Regering aan de toepassing van dit denkbeeld eigenaardige bezwaren verbonden achtte, en dat zij de voorkeur meende te moeten geven aan eene regeling strekkende om te bepalen dat de Nederlandsche consul te Djeddah slechts dan de passen der pelgrims zou viseeren, wanneer dezen konden aantoonen in staat te zijn om zich de gelegenheid tot terugkeer te verschaffen. Ook van zoodanige regeling, die op de meening steunde dat de autoriteiten in Arabie aan het bovenbedoeld besluit werkelijk uitvoering zouden geven, is echter afgezien moeten worden, daar gebleken was dat aan dit besluit volstrekt niet de hand werd gehouden.

Evenwel bestaat er vooruitzigt dat langs een anderen weg zal worden te gemoet gekomen aan de ellende, waaraan diegenen onder de Nederlandsch-Indische pelgrims zijn blootgesteld, die, na afloop van de bedevaart, geen middelen meer bezitten om de kosten van de terugreis te betalen, alsmede aan de moeijelijkheden waarin de consul te Djeddah zich telken jare geplaatst ziet door de vele pelgrims die zich om hulp bij hem vervoegen. Ingevolge een van regeringswege in Indie met de agenten der stoomvaart-ondernemingen » Nederland" en » Rotterdamsche Lloyd" gevoerd overleg nopens de middelen om het *regtstreeksch* vervoer van pelgrims tusschen Nederlandsch-Indie en Arabie te bevorderen, is namelijk, zoals reeds werd aangestipt op blz. 92, door de genoemde ondernemingen, te beginnen met het saizoen 1882/83, een gecombineerde dienst geopend tot het vervoeren van bedevaartgangers van Java en Sumatra naar Arabie en terug, tot welk doel retourbiljetten voor de belanghebbenden verkrijgbaar zijn gesteld. Voor zoover de pelgrims niet regtstreeks naar Djeddah of van daar naar Nederlandsch-Indie kunnen worden overgevoerd, zullen de kosten, verbonden aan het transport van de havens van overscheping (Suez of Aden) naar de plaats van bestemming en terug ten laste der genoemde ondernemingen komen. Het noodige is verrigt om aan dezen nieuwen dienst van bestuurswege zooveel mogelijk openbaarheid te geven en om de hoofden en de bevolking op de daaraan verbonden voordeelen te wijzen.

Blijkens de laatstelijk uit Indie ontvangen berigten heeft de Regering aldaar nog andere maatregelen in overweging genomen om den geregelden terugkeer der pelgrims te bevorderen. Die maatregelen zouden hierop neder komen: 1°. dat geen pelgrim voortaan het certificaat van hadji (art. 5 van Indisch Staatsblad 1859 n°. 42) zou kunnen verkrijgen, tenzij hij de reis gedaan hebbe met een Nederlandsch-Indischen pas; 2°. dat geen pas zou worden uitgereikt dan nadat de aanvrager zou hebben aangetoond zich de gelegenheid tot terugkeer te hebben verzekerd, waartegen de Regering de verpligting op zich zou nemen om voor de terugreis der hulp-

[1]) De van Suez aangekomenen schijnen voor het meerendeel tot die plaats de reis te hebben gemaakt met stoomschepen onder Nederlandsche vlag. Immers de mailbooten der maatschappij „Nederland", namelijk die welke gedurende het tijdvak van 4 December 1880 tot 5 November 1881 (de in het jongste jaarverslag der Maatschappij behandelde thuisreizen) Batavia verlieten, vervoerden 568 bedevaartgangers tot Suez. In het regtstreeksch transport van pelgrims van Nederlandsch-Indie naar Djeddah had in 1881 de Nederlandsche vlag volstrekt geen aandeel, hetgeen echter in 1880 wèl het geval was, toen 777 Mekkagangers te Djeddah werden aangebragt met stoomschepen van de Rotterdamsche Lloyd. Volgens eene uit Indie ontvangen opgaaf beliep het aantal bedevaartgangers dat aldaar aan boord van de stoomschepen der beide Maatschappijen passage had genomen hetzij slechts tot Suez, hetzij regtstreeks naar Djeddah, in de kalenderjaren 1879, 1880 en 1881 achtereenvolgens 1493, 2429 en 644, waaronder alleen voor de schepen der maatschappij „Nederland" 403, 1613 en 540.

behoevenden te zorgen. Volgens de ontworpen regeling wenschte de Regering de uitreiking van den pas afhankelijk te stellen van de voorwaarde dat de pelgrims in het bezit zouden zijn van een retourbiljet of wel dat zij een solieden borgtogt stelden voor de restitutie van de kosten der terugzending, zoo die door het Gouvernement werden gedragen. De residenten der voornaamste gewesten op Java en de hoofden van gewestelijk bestuur in de buitenbezittingen zijn uitgenoodigd omtrent deze denkbeelden advies uit te brengen, na ter zake het gevoelen van de bekwaamste regenten en andere inlandsche hoofden te hebben ingewonnen.

Buiten hetgeen met de bedevaart in verband staat, zijn in deze paragraaf, na hetgeen reeds hier en daar in hoofdstuk C omtrent het Mohammedanisme gezegd is, verder geen mededeelingen te doen. Over de aanstelling van eenige van gouvernementswege bezoldigde Mohammedaansche geestelijken bij de nieuwe missigit te Kotta-Radja (Atjeh) is reeds het noodige aangeteekend op blz. 6 hiervóór.

IV. Instellingen van liefdadigheid; uitkeerings- en spaarfondsen.

Gestichten. Omtrent een veertiental weeshuizen en andere verzorgingsgestichten, allen op Java, zijn de mededeelingen ontvangen, die in bijlage T hierachter bijeengebragt zijn.

Het aantal verpleegden was in 1881 in de meeste gestichten minder dan in het voorafgegane jaar, hetgeen voor enkelen wederom bepaaldelijk aan het onvoldoende der geldmiddelen wordt toegeschreven.

Bij het eind van 1881 telde men in de bovenbedoelde 14 gestichten te zamen 961 verpleegden, tegen 999 op 31 December 1880.

De beide weeshuizen te Samarang en het Parapattan — weezengesticht te Batavia ontvingen een gelijk gouvernements-subsidie als in 1880, terwijl voor aankoop van benoodigdheden ten behoeve der verpleegden in het oude mannenhuis te Samarang wederom eene som van f 4500 uit 's lands kas werd toegestaan. Aan de jongens-weezeninrigting te Soerabaija werd voorts f 1800 uitgekeerd als tegemoetkoming in de kosten van verpleging van 6 weezen. De bedelaarsgestichten te Petjerongan (Samarang) en te Soerabaija worden bij voortduring bekostigd uit de fondsen der Chinesche hospitalen.

Te Djokjokarta werd een aanvang gemaakt met den bouw van een verzorgingsgesticht, hetwelk op gelijken voet zal worden ingerigt als dat te Soerakarta (verg. onder anderen bijlage V van het verslag van 1878).

Instellingen van bedeeling. De commissien tot ondersteuning van behoeftige Christenen deelden in 1881 in de verschillende gewesten, tot haar ressort behoorende, de navolgende bedragen aan onderstand uit:

die te Batavia	f 16 980	aan 116	bedeelden,
„ „ Samarang	6 433	„ 124	„
„ „ Soerabaija	9 577	„ 81	„
te zamen	f 32 990	aan 321	bedeelden,

of gemiddeld f 102,50 per jaar en per hoofd, tegen f 115 in 1880 (f 39 233 aan 341 bedeelden). De commissie te Samarang, wier gewone middelen tekort schoten, zag zich tot de bovenbedoelde uitgaaf alleen in staat door de toekenning van eene buitengewone bijdrage uit 's lands kas, eerst van f 470 en later van f 1100. Op 31 December 1881 wezen de fondsen onder beheer der bedoelde commissie een saldo aan ten bedrage van respectievelijk f 958, f 26 en f 13 342. Bij het einde van 1880 waren de saldo's f 421, f 270 en f 14 157.

Omtrent den in 1881 verleenden onderstand door sommige diakoniebesturen zijn de volgende opgaven ontvangen.

Het college van diakenen der Evangelische gemeente te Batavia verleende aan 61 personen eene ondersteuning van f 7395. Als minimum van bedeeling werd aangenomen f 4 en als maximum f 25 per maand. Dank zij de ontvangen ruimere bijdragen konden diakenen eene belangrijke schrede verder komen tot herstel van het sedert eenige jaren verbroken evenwigt tusschen ontvangsten en uitgaven. Het college ontving wederom van ongeveer 450 gemeenteleden bijdragen en toezeggingen.

Uit het diakoniefonds der Protestantsche gemeente te Samarang werden 72 personen of gezinnen bedeeld, en uit de fondsen van het Roomsch-katholiek armbestuur aldaar 54. Het bedrag der uitgedeelde gelden is niet opgegeven.

Het diakoniefonds der Protestantsche gemeente te Soerakarta bedeelde 20 personen te zamen met f 1416, en hield een batig slot over van f 501. Het uitgezet kapitaal steeg door belegging van renten tot f 4400. De ontvangsten van het Roomsch-katholiek armbestuur daar ter plaatse bedroegen f 198, waarvan f 185 aan 4 bedeelden werd uitgekeerd.

Het diakoniefonds der Protestantsche gemeente te Makasser was op 31 December 1881 tot f 31 556 gestegen. In het geheel werd uit dat fonds f 2785 aan 28 huisgezinnen uitgedeeld.

De diakoniekas te Bandjermasin ontving f 220 en keerde f 418 uit, waardoor het saldo van f 2297 tot f 2099 verminderde.

Door het diakoniefonds der Protestantsche gemeente te Amboina werd maandelijks gemiddeld f 480 besteed ter bedeeling van omstreeks 70 personen en gezinnen.

De te Batavia gevestigde vereeniging tot uitoefening van christelijke liefdadigheid, wier ledental, blijkens haar 2de jaarverslag, van 111 tot 126 klom, had 14 vaste bedeelden, die maandelijks f 0,50 tot f 5,00 in geld en 3 à 8 gantangs rijst kregen. 36 tijdelijke bedeelden ontvingen in 't geheel f 240. Aan 22 gezinnen werden enkel uitdeelingen in rijst gedaan, te zamen tot eene hoeveelheid van 67 pikols, en aan 26 gezinnen werden kleederen, schoeisel enz. uitgereikt. De rekening der vereeniging wees, met inbegrip van belegde gelden, f 2432 in ontvangst en f 2358 in uitgaaf aan. Onder laatstgemelde som was wegens belegde gelden een post begrepen van f 614.

Het »Fonds des vredes door het bloed des Kruises" te Soerabaija stelde in het afgeloopen jaar de sommen van f 952 en f 782 beschikbaar voor eenige inlandsche Christengemeenten in Pasoeroean en Soerabaija. Verder werden uit bedoeld fonds weder eenige behoeftige inlandsche Christenen ondersteund, en voor doortrekkende zendelingen en inlandsche Christenen de kosten van huisvesting bestreden. De inkomsten bedroegen in 1881 f 2497.

Omtrent de sedert eenigen tijd te Samarang, Boijolali en Salatiga bestaande schoolkleederen-fondsen zijn geen mededeelingen ontvangen. Een dergelijk fonds te Djokjokarta verstrekte in 1881 kleeding en schoeisel aan 135 jongens en 33 meisjes. De ontvangsten bedroegen f 943, de uitgaven f 711, terwijl nog f 3249 aan kapitaal beschikbaar bleef.

Uitkeerings- en spaarfondsen. Onder deze rubriek valt slechts het volgende te melden.

Het te Batavia gevestigde studiefonds voor onbemiddelde leerlingen van goeden aanleg, hetwelk zich bepaaldelijk ten doel stelt om in het algemeen jonge menschen de gelegenheid tot zulk eene ontwikkeling te geven, dat zij later met gerustheid aan zich zelven kunnen overgelaten worden, ondersteunde, blijkens het verslag over het 5de boekjaar, wederom 12 jongelingen met bijdragen voor de kosten van schoolgeld en leerboeken. Het aantal contribuanten, dat in 1879/80 reeds van 276 tot 250 was gedaald, verminderde in 1880/81 tot 219. De ontvangsten beliepen in laatstgemeld boekjaar f 4508, de uitgaven f 5283, welke sommen in 1879/80 hadden bedragen f 6411 en f 3473. Het kapitaal der vereeniging groeide echter aan van f 8145 tot f 9842. Tot dusver is nog geen enkel aanzoek om ondersteuning afgewezen, maar de bestuurders vreesden dat in 't vervolg wèl afwijzingen noodig zouden worden, omdat de ontvangsten daalden en de aanvragen om tegemoetkoming steeds toenamen.

Volgens het 3de jaarverslag van het studiefonds »Midden-Java", gevestigd te Samarang, werden bij het eind van 1881 4 leerlingen ondersteund die, behalve de noodige boeken, te zamen een bedrag van f 720 in geld ontvingen. Aan bijdragen werd geïnd in 1880 f 306 en in 1881 slechts f 173. Echter was niet minder dan f 1042 aan contributien achterstallig. Het ledental der vereeniging daalde van 104 tot 102.

Omtrent het Soerabaijasche schoolfonds zijn geen berigten ontvangen, evenmin omtrent het uitkeeringsfonds van de vrijmetselaarsloge te Samarang.

Ten aanzien van de vijf in Nederlandsch-Indie bestaande spaarbanken zijn ten slotte nog de volgende cijfers en bijzonderheden mede te deelen.

	BATAVIA.	SAMARANG.	SOERABAIJA.	PADANG.	MAKASSER.	TE ZAMEN.
Kapitaal (met bijgeschreven rente) op 1 Januarij 1881	f 1 636 198,64	*a*) f 2 332 953,82^{5}	*a*) f 1 781 430,24	*a*) f 88 029,02^{5}	*a*) f 90 999,16	f 5 929 610,89
Gedurende 1881 ingebragt	414 256,10^{5}	992 315,89^{5}	724 713,57^{5}	83 318,03	57 568,68	2 272 172,28^{5}
Te zamen . . .	f 2 050 454,74^{5}	f 3 325 269,72	f 2 506 143,81^{5}	f 171 347,05^{5}	f 148 567,84	f 8 201 783,17^{5}
Gedurende 1881 teruggenomen. . . .	619 724,70	910 492,31^{5}	564 845,62	68 406,31^{5}	41 615,97	2 205 084,92
Blijft ingelegd. . . .	f 1 430 730,04^{5}	f 2 414 777,40^{5}	f 1 941 298,19^{5}	f 102 940,74	f 106 951,87	f 5 996 698,25^{5}
Bijgeschreven wegens rente en dividend voor de inleggers over 1881. .	59 596,50	107 832,72	78 729,36	5 657,89	3 997,81	255 814,28
Kapitaal (met bijgeschreven rente) op 31 December 1881	f 1 490 326,54^{5}	f 2 522 610,12^{5}	f 2 020 027,55^{5}	f 108 598,63	f 110 949,68	f 6 252 512,53^{5}
Reservefonds op 31 December 1880 . .	100 000,00	142 652,00	59 393,27	1 331,92^{5}	3 795,14	307 172,33^{5}
" " " " 1881 . .	102 000,00	*b*) 169 743,71^{5}	65 556,51	1 816,97	5 292,59	344 409,78^{5}

a) Herziene cijfers volgens de afgesloten boeken.

b) Dit cijfer zal na de afsluiting der boeken welligt nog wijziging ondergaan.

Uit deze opgaven blijkt dat te Batavia, waar ook het aantal inleggers — van 2631 tot 2513 — achteruitging, in 1881 ruim 2 ton meer werd teruggenomen dan ingebragt, terwijl op de vier overige plaatsen daarentegen eene som van bijna 2$^{3}/_{4}$ ton meer werd ingebragt dan teruggenomen. Te Soerabaija nam het aantal inleggers toe van 1910 tot 2081, te Padang van 178 tot 203. Voor Samarang en Makasser zijn hieromtrent geen opgaven verstrekt. De gemiddelde inleg per hoofd bedroeg te Batavia f 593, te Soerabaija f 970 en te Padang f 535. Eene klassificatie van de inleggers naar het bedrag hunner rekeningen of naar hun landaard is alleen voor Batavia en Padang opgegeven. Op eerstgenoemde plaats waren in 1881 1560 inleggers van bedragen niet boven de f 500, op laatstgenoemde plaats 136. Inlanders vond men onder de inleggers op beide plaatsen respectievelijk 21 en 13, vreemde oosterlingen respectievelijk 18 en 6. Te Batavia was door inlanders f 5105, door vreemde oosterlingen f 5478 ingelegd; voor Padang is omtrent het door beide categorien ingelegd bedrag geen opgaaf ontvangen.

V. Burgerlijke geneeskundige dienst en veeartsenijdienst.

§ 1. *Burgerlijke geneeskundige dienst.*

Het in 't vorig verslag (blz. 107) aangekondigde nieuwe reglement op den burgerlijken geneeskundigen dienst in Nederlandsch-Indie, ter vervanging hoofdzakelijk van de verouderde bepalingen van 1827, is, krachtens magtiging van het Opperbestuur, door den Gouverneur-Generaal uitgevaardigd bij ordonnancie van 30 Maart 1882 (Indisch Staatsblad n°. 97). Het nieuwe reglement, waarvan de invoering is bepaald op 1 Julij 1882, bestaat uit vier afdeelingen, waarvan de eerste handelt over het geneeskundig staatstoezigt, de tweede over de voorwaarden ter verkrijging van de bevoegdheid tot uitoefening van de geneeskunde, de tandheelkunde, de artsenijbereidkunde en de verloskunde als vroedvrouw, de derde over de uitoefening van de geneeskunde en over de verstrekking van geneesmiddelen door geneeskundigen, en de vierde over de uitoefening van de artsenijbereidkunde. Overgangsbepalingen waarborgen het behoud der onder de vroegere bepalingen verkregen bevoegdheden en laten ten opzigte der bestaande apotheken eene afwijking toe van het in de nieuwe verordening opgenomen voorschrift dat de apotheker zijn beroep niet anders mag uitoefenen dan in een uitsluitend daartoe bestemd, bij dag steeds toegankelijk gedeelte van een huis, dat ook 's nachts door hem of een apothekersbediende bewoond moet zijn. De bepalingen der drie laatste afdeelingen van het reglement zijn zooveel doenlijk in overeenstemming met de regelingen ten aanzien van de daarbij behandelde onderwerpen in de laatste jaren hier te lande tot stand gekomen. Met het ontwerpen van de uit de nieuwe verordening voortvloeijende nadere voorschriften omtrent sommige punten hield men zich in Indie onledig. Ook is aldaar de vraag nog in overweging welke met het nieuwe reglement verband houdende voorschriften voor Indie vereischt worden ter regeling van de onderwerpen, waarin voor Nederland is voorzien bij de wet van 4 December 1872 (Nederlandsch Staatsblad n°. 134) tot wering en beteugeling van besmettelijke ziekten.

Ten einde den internationalen gezondheidsraad te Konstantinopel, in verband met de uit te schrijven quarantainemaatregelen voor schepen uit Nederlandsch-Indie komende, het al of niet besmet zijn van eenige havenplaats aldaar tijdig te doen vernemen, is het Indisch Bestuur in Maart jl. dezerzijds uitgenoodigd om van het ontstaan, van het einde en tevens van elke belangrijke wijziging in den loop eener epidemie voortaan per telegraaf kennis te doen geven aan den Nederlandschen consul-generaal te Alexandrie, ter mededeeling voor zooveel noodig aan de legatie te Konstantinopel.

Algemeene gezondheidstoestand. Was bij den aanvang van 1881 de gezondheidstoestand in sommige streken van Java, meer bepaaldelijk in de westelijke residentien, wegens het voortduren van de koortsepidemie waarvan reeds in de beide vorige verslagen sprake was, ongunstig te noemen, in de tweede helft van genoemd jaar begonnen de koortsen van lieverlede in omvang af te nemen, doch brak in Oost-Java de cholera uit, welke ziekte weldra een epidemisch karakter verkreeg en zich over bijna het geheele eiland, zoomede over verscheidene gewesten der buitenbezittingen verspreidde. Volgens de van de besturende ambtenaren verkregen opgaven, waarvan de cijfers slechts als minima zijn aan te merken, werden in 1881 op geheel Java ruim $^{1}/_{2}$ millioen personen door epidemische koortsen aangetast en zouden van dit getal gemiddeld 13 pct. overleden zijn. Men vindt die opgaven, voor elk gewest afzonderlijk, maandsgewijze vermeld in bijlage U, met aanwijzing tevens van de percentsgewijze sterfte en ook van de verhouding van het getal aangetasten tot het zielental. Laatstbedoelde verhouding was het ongunstigst in de Preanger regentschappen en in Krawang, waar niet minder dan ruim 15 pct. van de geheele bevolking werd aangetast, terwijl elders de ongunstigste verhouding ruim 6 pct. (in Bantam) beliep. Voor al de daarin genoemde gewesten wijst de aangehaalde bijlage, waarin volledigheidshalve ook nog de ziekte- en sterftecijfers wegens koortsen over het eerste kwartaal van 1882 zijn opgenomen, voor 1881 een totaal van 547 400 koortsgevallen aan, waarvan voor de Preanger regentschappen alleen 258 862 en voor de naburige gewesten Bantam, Batavia, Krawang en Cheribon respectievelijk 37 929, 42 069, 47 008 en 43 333; in 't geheel dus voor deze vijf gewesten 429 201

koortsgevallen, waarvan er 57 735 een doodelijken afloop hadden. Ook in de buitenbezittingen werden in 1881 epidemische koortsen waargenomen en wel in de navolgende gewesten gedurende de daarnaast vermelde maanden (cijfer-opgaven deswege ontbreken): Tapanoli (Augustus, September, October en November), Benkoelen en Lampongsche districten (November en December), Sumatra's Oostkust (October en November), Banka (December), Riouw (October en November), Celebes en onderhoorigheden en Timor (November), Ternate en Amboina (April, Mei en Junij).

Zooals reeds in 't vorig verslag (blz. 107) is vermeld, kon in de tweede helft van 1881 in Bantam het in dienst gestelde buitengewoon geneeskundig en ander verplegings-personeel gaandeweg verplaatst of ontslagen worden. Het bestuur nam toen echter weder maatregelen om door goedkoope verstrekking van rijst (zie lager hoofdstuk **O**) de uitgeputte of door de veeziekte in haren landbouw belemmerde bevolking in den eersten tijd voor gebrek te vrijwaren. In de Preanger regentschappen werden, ingevolge eene regeringsbeschikking van 24 Augustus 1881, op verschillende plaatsen wollen dekens en flanel uit den voorraad van het departement van oorlog tegen geringe betaling verkrijgbaar gesteld voor de door koortsen geteisterde bevolking in de bergstreken. De tijdelijk in dat gewest gedetacheerde inspecteur van den geneeskundigen dienst kon in 't laatst van November worden teruggeroepen, doch de in de afdeelingen Soemedang en Tjitjalengka te werk gestelde doctors-djawa en de aldaar tijdelijk geplaatste hospitaal-bedienden werden nog aangehouden voor den aanmaak en de verdeeling van chinine- en quinetum-pillen. Evenals in de overige door koorts geteisterde streken werden ook op de particuliere landen in Batavia en Krawang aan de behoeftige bevolking geneesmiddelen verstrekt voor 's lands rekening. In October 1881 echter besliste de Gouverneur-Generaal dat aan de landheeren, aan wie de gelegenheid zou kunnen geopend worden om zich geneesmiddelen tegen het kostende uit 's lands voorraad aan te schaffen, de verstrekking daarvan aan de opgezetenen der particuliere landerijen behoorde te worden overgelaten.

De middelen waardoor het bestuur aan de in September 1881 uitgebroken cholera-epidemie het hoofd trachtte te bieden, waren voornamelijk de volgende. Zooveel mogelijk werd voorzien in de geneeskundige behandeling der aangetasten, in de eerste plaats door de gewone stads- of plaatselijke geneesheeren, die zoowel te Soerabaija als te Cheribon tijdelijk met één vermeerderd werden, en verder door buitengewoon werkzaam gestelde doctors-djawa, voor zooveel deze elders gemist konden worden. Ontsmettingsmiddelen werden overal in ruime mate verkrijgbaar gesteld en aangewend. De inspecteur van den burgerlijken geneeskundigen dienst werd in Februarij jl. naar de Preanger regentschappen en vervolgens naar Tagal gezonden, naar aanleiding van gerezen vermoedens dat van de beschikbare middelen tot bestrijding der ziekte geen oordeelkundig gebruik werd gemaakt. Op eenige plaatsen, waar het noodig was, werden tijdelijke gebouwtjes ter verpleging der lijders opgerigt. Ten einde de verdere verspreiding der ziekte zooveel mogelijk tegen te gaan, werden de hoofden van gewestelijk bestuur, voor zooveel noodig, aangemaand om te zorgen voor de handhaving der bij Indisch Staatsblad 1879 n°. 99 voorgeschreven quarantaine-maatregelen. Ook waren de betrokken departementen er op indachtig om de beweging van militairen en dwangarbeiders, van of naar plaatsen waar cholera heerschte, zooveel mogelijk te beperken. In Bagelen, waar in April jl. de ziekte zich in de vlakte-afdeelingen over bijna alle dessa's had verbreid en dientengevolge met het bestaande personeel niet in genoegzame mate op de naleving der hygiënische voorschriften kon worden toegezien, zijn tijdelijk 23 inlanders van voldoende ontwikkeling in dienst gesteld om als gecommitteerden toezigt uit te oefenen op het toedienen van geneesmiddelen, het reinhouden en ontsmetten van woningen en verder op alle maatregelen die tot beteugeling der epidemie waren voorgeschreven. Daar het bleek dat het nut van desinfectie-middelen door het in Bagelen te werk gestelde geneeskundig personeel niet algemeen werd erkend, beval de Regering dat op ruime schaal voor ontsmetting moest worden zorg gedragen niet alleen door aanwending van karbolzuur, maar ook door het branden van vuren.

Omtrent den loop der ziekte, — die tot 1 April jl., voor zooveer cijfer-opgaven zijn ontvangen (zie de gewestelijke maandopgaven in de bovenbedoelde bijlage U), op Java en Madura reeds 100 618 personen had aangetast, waarvan 65 416 of 65 pct. zouden overleden zijn, — wordt door den chef over den geneeskundigen dienst het volgende berigt.

Het eerste cholera-geval deed zich den 5den September 1881 voor (zonder dat de oorzaak is kunnen worden opgespoord) bij een Europeschen schepeling, aan boord van het oorlogstoomschip *Curaçao*, ter reede van Soerabaija. Kort daarop openbaarde zich de ziekte ook in de stad Soerabaija, eerst onder het garnizoen en weldra onder de bevolking. Opvolgend werden ook gevallen waargenomen in andere gedeelten van het gewest, en wel in de afdeelingen Grissee den 9den, in Modjokerto den 18den, in Sidaijoe den 20sten, in Lamongan en Sidoardjo den 21sten en te Djombang den 28sten September. Van deze afdeelingen uit heeft de cholera zich verder verspreid. Op den 10den van genoemde maand vertoonde zich te Samarang het eerste cholera-geval, op den 17den in de residentien Madura en Pasoeroean, op den 20sten ter reede Batavia, op den 21sten te Weltevreden en Meester-Cornelis, op den 24sten in de residentie Rembang, op den 25sten te Wonosobo in Bagelen, en op den 29sten September ter hoofdplaats Soerakarta, zoomede in de residentien Japara en Banjoewangi. In de volgende maand werd de ziekte geconstateerd in Kadoe, Bantam, Krawang en Cheribon achtereenvolgens op 1, 8, 11 en 15 October, en verder in Probolinggo, Bezoeki, Pekalongan en Madioen achtereenvolgens op 21, 25, 26 en 31 October. Verder werden gedurende die maand de residentien Djokjokarta, Tagal en Kediri en in November ook de residentien Preanger regentschappen en Banjoemas door de ziekte bezocht. In de buitenbezittingen deed zich het eerste geval voor op 6 October ter hoofdplaats Bandjermasin (Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo), vervolgens ter reede Makasser (Celebes), in de gewesten Lampongsche districten, Palembang, Banka en Amboina gedurende November, in de residentie Riouw in December en eindelijk op het eiland Sumbawa (gouvernement Celebes en onderhoorigheden) in Januarij 1882.

In slechts enkele gewesten had men met eenige sporadische gevallen te doen, doch in verreweg de meeste residentien nam de ziekte een epidemisch karakter aan.

Pokken kwamen gedurende 1881 voor in schier alle residentien van Java, en ook in sommige gedeelten der buitenbezittingen, meer bepaaldelijk ter Sumatra's Westkust, waar het getal aangetasten 5052 beliep, met eene sterfte van gemiddeld 10 pct., terwijl voor 20 gewesten op Java te zamen 5672 gevallen van pokken worden opgegeven, waarvan 329 met doodelijken afloop. In sommige streken waren de pokken epidemisch, terwijl de ziekte zich in andere gewesten slechts tot eenige sporadische gevallen bepaalde. Als buitengewone maatregel werden in 1881 en in den aanvang van 1882 in vier residentien (Batavia, Bagelen, Tapanoli en Westerafdeeling van Borneo) tijdelijk hulpvaccinateurs aangesteld, terwijl in Bagelen bovendien op een drietal plaatsen bamboezen loodsen werden opgerigt ter afzondering van pokkenlijders, tot wier oppassing tijdelijk personeel werd in dienst gesteld. De straks besproken reis van den inspecteur van den geneeskundigen dienst in de Preanger regentschappen (in 't laatst van Februarij jl.) werd tevens dienstbaar gemaakt aan een onderzoek omtrent het heerschen van deze ziekte in de afdeelingen Tjitjalengka en Soekapoera. De toestand in beide afdeelingen werd toen van bevredigenden aard gevonden, zoodat bijzondere voorzieningen niet noodig werden geacht.

Andere ziekten die in 1881 van epidemischen aard werden, bleven van geringen omvang en vereischen dus te dezer plaatse geen afzonderlijke bespreking. In Bantam kwamen vele beenzweren onder behandeling. De wonden schijnen aan koorts-kwaadsappigheid in verband met gebrekkige voeding te moeten worden toegeschreven. Op een paar plaatsen waren van bestuurswege inrigtingen geopend voor de verpleging der lijders aan beenzweren (zie lager blz. 116/117). Tot April jl. hadden reeds 679 inlanders van die gelegenheid gebruik gemaakt.

Uit het volgende overzigt kan het aantal ziektegevallen blijken die in de laatste vijf jaren door de civiele genees-

heeren of door de als zoodanig optredende officieren van gezondheid behandeld zijn. Wat het jaar 1881 betreft zijn de cijfers ontleend aan de uitvoerige statistieken, die men als bijlagen V en W hierachter aantreft.

JAREN.	Aantal standplaatsen van civiele geneesheeren die bij het eind van het jaar: niet bezet waren. 1)	wel bezet waren doch waarvan geen opgaven ontvangen zijn.	waarvan wel opgaven ontvangen.	Behandelden.	Overledenen.	Verhouding van de overledenen tot de behandelden.	a. Behandelden. b. Overledenen. c. Sterfteverhouding.	EPIDEMIE-LIJDERS. 2) Koortsen.	Cholera.	Pokken.	Andere ziekten.	Totaal.
Java en Madura.												
1877	3	3	49	105 828	8 731	1 : 12,13	a.	38 795	1 881	1 117	20	41 813
							b.	1 835	1 237	114	6	3 192
							c.	1 : 21,14	1 : 1,52	1 : 9,79	1 : 3,33	1 : 13,10
1878	5	5	46	153 874	14 457	1 : 10,64	a.	99 825	110	997	„	100 932
							b.	9 884	60	106	„	10 050
							c.	1 : 10,09	1 : 1,83	1 : 9,405	„	1 : 10,04
1879	4	5	49	165 429	11 288	1 : 14,65	a.	98 206	„	2 935	„	101 141
							b.	7 036	„	183	„	7 219
							c.	1 : 13,95	„	1 : 16,03	„	1 : 14,01
1880	4	3	52	458 536	64 799	1 : 7,07	a.	392 829	„	2 413	„	395 242
							b.	60 280	„	128	„	60 408
							c.	1 : 6,51	„	1 : 18,85	„	1 : 6,54
1881	7	4	49	424 431	72 427	1 : 5,86	a.	320 134	28 187	2 712	3) „	351 033
							b.	47 314	19 295	186	„	66 795
							c.	1 : 6,76	1 : 1,46	1 : 15,11	„	1 : 5,25
Buitenbezittingen.												
1877	13	6	30	15 106	1 228	1 : 12,30	a.	115	1 465	93	180	1 853
							b.	„	488	7	48	543
							c.	„	1 : 3,002	1 : 13,28	1 : 3,75	1 : 3,41
1878	13	3	35	28 831	1 834	1 : 15,72	a.	9 440	„	2 608	238	12 358
							b.	741	„	565	32	1 338
							c.	1 : 12,74	„	1 : 4,74	1 : 7,43	1 : 9,23
1879	14	7	34	18 618	1 879	1 : 17,25	a.	„	„	2 082	„	2 082
							b.	„	„	349	„	349
							c.	„	„	1 : 5,96	„	1 : 5,96
1880	13	4	36	19 230	864	1 : 22,25	a.	„	„	2 044	550	2 594
							b.	„	„	302	88	390
							c.	„	„	1 : 6,77	1 : 6,25	1 : 6,65
1881	15	6	35	26 552	4 780	1 : 5,55	a.	166	6 897	4 302	4) 237	11 602
							b.	1	3 285	1 103	14	4 403
							c.	1 : 166	1 : 2,09	1 : 3,9	1 : 16,9	1 : 2,63

1) Als wel bezet zijn aangemerkt die standplaatsen welke tijdelijk tot het ressort van een geneesheer op eene andere standplaats waren gebragt, doch niet de zoodanigen waar slechts een doctor-djawa gevestigd was.

2) De hieronder uitgetrokken cijfers zijn reeds begrepen in de totalen der behandelden en overledenen (kolommen 5 en 6).

3) Van de door Europesche geneesheeren behandelde lijders aan mazelen, kinkhoest, berri-berri, ooglidsontsteking en beenzweren wordt te dezer plaatse, wegens hun te gering aantal, geen melding gemaakt.

4) Lijders aan mazelen en berri-berri.

Ten aanzien der behandelden door van gouvernementswege opgeleide inlandsche geneeskundigen (doctors-djawa) zijn de ontvangen opgaven weder niet volledig. Blijkens de bijlagen X en IJ werden door de bedoelde geneeskundigen op 34 plaatsen van Java en Madura (daaronder nog Boeleleng op Bali begrepen) 79 904 en op 30 plaatsen in de buitenbezittingen 29 656 zieken behandeld, waarvan er 13 827 en 1213 overleden.

De bijlage Z bevat als gewoonlijk eene numerieke opgaaf over het laatstverloopen jaar van hen die door ongelukken — waaronder ook manslag en zelfmoord — het leven lieten, uit den aard der zaak slechts voor zooveel een en ander ter kennis van het bestuur kwam.

Hygiëne. De inspecteur van den burgerlijken geneeskundigen dienst kon in het afgeloopen jaar geen andere inspectiereizen maken dan die welke hem bepaaldelijk met het oog op de heerschende epidemiën waren opgedragen. Omtrent hetgeen gedaan werd in het belang der volksgezondheid door de bezorging van goed drinkwater, zoomede, waar noodig, tot bevordering van een geregelder waterafvoer, zie men de hoofdstukken **L** en **O**. Ook de als middel van contrôle op het vervoer van vee bevolen oprigting van eene algemeene slagtplaats te Batavia (zie lager in § 2 *Veeartsenijdienst*) zal der volksgezondheid ten goede komen, vermits nu zorgvuldiger verwijdering van afval, benevens reiniging van het vleesch met zuiver water, mogelijk zal worden.

Het voor inlanders bestemde handboek over de gezondheidsleer (zie vorig verslag blz. 109) nadert zijne voltooijing.

Europesche geneeskundigen. Behalve op de drie hoofdplaatsen, waar stadsgeneesheeren werkzaam zijn, werd in het afgeloopen jaar de burgerlijke geneeskundige dienst op Java en Madura, daaronder ook die bij het marine-établissement te Soerabaija en bij het personeel der Bataviasche havenwerken, waargenomen door 35 civiele geneesheeren en door 15 officieren van gezondheid, tegen 38 en 17 in 1880.

Te Djokjokarta, waar de officier van gezondheid, tevens plaatselijk geneesheer, wegens dringende behoefte naar elders was verplaatst, werd met dien vereenigden dienst tijdelijk een particulier geneesheer belast. Op eene andere plaats (Anjer in de residentie Bantam) kon, in een gelijk geval,

de vacature gedurende de overige maanden van 1881 niet worden vervuld. In 't laatst van December werd echter met den burgerlijken geneeskundigen dienst in de afdeelingen Anjer en Tjiringin belast de geneesheer die, bij wijze van buitengewonen maatregel, gedurende een groot gedeelte van het jaar ter beschikking van den resident was geweest, welke maatregel, wegens het ophouden van de koortsepidemie, in December was ingetrokken. Tijdelijk werd ook de afdeeling Lebak tot het ressort van dezen geneesheer gebragt, en tevens Poeloe Merak (onder Anjer), voor zooveel betreft het daar werkzame personeel der Bataviasche havenwerken. Te Tangerang (residentie Batavia) viel het ambt van plaatselijk geneesheer tweemalen open, eerst door het overlijden van den titularis en later door eervol ontslag van diens vervanger. In de plaats van laatstbedoelde kon worden aangesteld een der twee uit Nederland aangekomen geneesheeren, van wier uitzending in 't vorig verslag sprake was. In de Preanger regentschappen, waar reeds een geneesheer voor Soekapoera ontbrak (in wiens taak nog slechts gedeeltelijk kon worden voorzien door den geneesheer te Bandong), vielen in 1881 twee andere plaatsen open, namelijk Soemedang en Soekaboemi. Voorshands kon alleen nopens de waarneming van het laatstbedoelde ressort eene regeling getroffen worden, en wel door daarmede tijdelijk den werkkring van den geneesheer te Tjiandjoer uit te breiden. De in 't laatst van 1880 ontstane vacatures te Toeban (Rembang) en Sumanap (Madura) bleven gedurende 1881 onvervuld. Ook voor de reeds vroeger opengevallen standplaatsen Indramaijoe (Cheribon) en Wonosobo (Bagelen) deden zich geen kandidaten voor. Op elk dezer beide laatste plaatsen bleef een doctor-djawa met den dienst belast. Ook te Sumanap werd tot zoodanige voorziening overgegaan. De geneesheer voor Rembang en Blora, en die van Patjitan, kwamen in 1881 te overlijden, terwijl de geneesheer van Bodjonegoro (Rembang) en die van Modjokerto (Soerabaija) hunne functien nederlegden. Deze vier plaatsen werden allen nog vóór het einde des jaars weder vervuld. De nieuwe geneesheer van Bodjonegoro schijnt zijne bediening eerst in 1882 te hebben aanvaard. De nieuwe afdeeling Djombang in Soerabaija is tot het ressort blijven behooren van den geneesheer te Modjokerto; echter werd hem voor de waarneming van den dienst aldaar, te rekenen van 1 Mei 1881, eene afzonderlijke toelage verleend.

In de buitenbezittingen, waar meerendeels officieren van gezondheid de functien van plaatselijk geneesheer hebben te vervullen, zijn civiele geneesheeren slechts voor vijf plaatsen toegestaan (Tandjong-Pandan, Bonthain, Saleijer, Gorontalo en Koepang). Alleen eerstgenoemde standplaats was in 1881 bezet; de dienst te Saleijer, Gorontalo en Koepang bleef toevertrouwd aan doctors-djawa, doch voor Bonthain kon in 't geheel geen voorziening worden genomen. Ook van de aan officieren van gezondheid toegedachte standplaatsen moesten er weder onderscheidene onbezet blijven; op drie daarvan (Sambas, Wahaai en Saparoea) waren evenwel, evenals in 1880, doctors-djawa met den dienst belast.

Particuliere praktijk werd in 1881 uitgeoefend door 46 geneesheeren. In 1879 en 1880 was hun aantal achtereenvolgens slechts 28 en 40. Van de bedoelde 46 geneesheeren (waaronder 2 stadsgeneesheeren op non-activiteit, die echter in het eerste semester van 1882 weder als zoodanig konden invallen,) waren er, evenals in 1880, 4 gevestigd in de buitenbezittingen. Die in de Minahassa vertrok echter naar Europa, maar daarentegen vestigde zich een particulier geneesheer te Makasser. De drie anderen van het viertal bleven te Padang en in Deli de praktijk uitoefenen.

Aan twee eervol ontslagen officieren van gezondheid, waaronder een hoofdofficier, werd admissie verleend tot uitoefening van de geneeskunde in haren geheelen omvang, terwijl aan een derde alleen bevoegdheid werd gegeven om zich als genees- en heelkundige te vestigen. Voorts werd de acte van toelating van vier geneeskundigen wegens vertrek naar Europa en van één wegens ergerlijk gedrag ingetrokken. Drie geneesheeren kwamen in den loop van 1881 te overlijden.

Tandheelkunde werd uitgeoefend door twee daartoe bevoegde artsen.

Gedurende 1881 werden in Indie geen examens in de genees-, heel-, verlos- of tandheelkunde afgenomen.

Particuliere apothekers. Het aantal particuliere apotheken, met uitzondering van die der stadsapothekers te Batavia en Samarang, bedroeg in 1881 27, als: 5 te Batavia, 3 te Samarang, 5 te Soerabaija, 2 op elk der plaatsen Buitenzorg, Cheribon en Soerakarta, en 1 op elk der volgende plaatsen: Salatiga, Djokjokarta, Pasoeroean, Probolinggo, Kediri, Padang, Makasser en Banda. Te Batavia vond men verder nog 2 filialen van particuliere apotheken en te Soerabaija 1.

Voor het apothekers-examen meldden zich drie kandidaten aan, doch slechts één hunner voldeed aan de eischen.

Acten van toelating tot uitoefening van de artsenijmengkunde in Nederlandsch-Indie werden verleend aan twee aldaar geëxamineerde apothekers, aan één die hier te lande het apothekers-examen met goeden uitslag had afgelegd, zoomede aan twee in Indie eervol ontslagen militaire apothekers der 2de klasse. Twee acten van toelating als apotheker kwamen te vervallen; in het eene geval was overlijden, in het andere geval vertrek naar Europa de oorzaak.

Aan het hulp-apothekers-examen onderwierpen zich te Batavia één en te Soerabaija twee kandidaten, die echter niet slaagden. Aan twee personen werd de acte van toelating als hulp-apotheker verleend. Beiden hadden acten van bevoegdheid overeenkomstig de wet van 25 December 1878 (Nederlandsch Staatsblad n°. 222).

Voor het examen als leerling-apotheker meldden zich aan 1 kandidaat te Batavia, 1 te Samarang en 2 te Soerabaija, doch slechts 2 voldeden aan de eischen (1 te Batavia en 1 te Soerabaija). Aan den laatstbedoelden en aan een hier te lande geëxamineerden leerling-apotheker werd eene acte van toelating verleend.

Europesche vroedvrouwen. Deze waren, met inbegrip van de 6 stadsvroedmeesteressen te Batavia, Samarang en Soerabaija, bij het eind van 1881 20 in getal, gevestigd op de in 't vorig verslag (blz. 110) genoemde plaatsen, met uitzondering van Padang.

Inlandsche geneeskundigen. Het aantal doctors-djawa onderging in 1881 weinig verandering. In de laatste dagen van het jaar werden er van de 62 aanwezigen op Java en Madura één gepensioneerd en één, op wiens behoud voor den dienst geen prijs kon worden gesteld, eervol ontslagen. In de buitenbezittingen verminderde het aantal van 38 tot 37.

De eenige in Atjeh overgebleven doctor-djawa (zie vorig verslag blz. 110) moest in April jl. wegens ziekte terugkeeren naar de plaats zijner herkomst — in 't gouvernement Sumatra's Westkust — en is niet vervangen kunnen worden. Aan verscheidene doctors-djawa, die daartoe in aanmerking kwamen, werden overeenkomstig Indisch Staatsblad 1875 n°. 264 traktementsverhoogingen toegekend. Twee hunner verwierven zich geldelijke belooningen wegens verrigte buitengewone diensten in hunne betrekking.

De te Weltevreden bestaande opleidings-inrigting leverde ook in 1881 weder geen doctors-djawa op. De leerlingen aan die inrigting hebben een cursus van hoogstens 9 jaren te doorloopen, waarvan 3 à 4 jaren in de voorbereidende afdeeling, waarin de eigenlijke geneeskundige vakken nog niet onderwezen worden. Van de 61 élèves (43 Javanen, 8 Amboinezen, 9 Sumatranen en 1 Dajak), waarmede de lessen in September 1880 begonnen, behoorden er toen 32 tot de geneeskundige afdeeling, van welke de 6 verst gevorderden het 4de studiejaar uitmaakten. Daar er in den loop en bij het einde van den cursus 1880/81 zoowel uit deze als uit de voorbereidende afdeeling in 't geheel 12 élèves werden afgeschreven (1 wegens overlijden, 7 die geen voldoenden aanleg toonden te bezitten, 2 die ontslagen werden wegens ziekte en 2 die verwijderd werden), en tot den cursus 1881/82 6 nieuwe adspiranten werden toegelaten die allen in de laagste klasse der voorbereidende afdeeling geplaatst werden, begonnen dus de lessen in het najaar van 1881 met 55 élèves, waarvan 28 in de geneeskundige afdeeling. In verband met den uitslag der overgangs-examens, waarbij o. a. slechts één uit de voorbereidende afdeeling tot de geneeskundige lessen kon bevorderd worden, waren deze 28 élèves verdeeld als volgt: 5de studiejaar 6; 4de studiejaar mede 6; 3de, 2de en 1ste studiejaar 5, 7 en 4. Van de 27 élèves der voorbereidende afdeeling waren er 10 in de hoogste en 17 in de laagste

klasse. Aan 3 der in 1880/81 ontslagen leerlingen werd vooraf onderrigt in het vaccineeren gegeven. In December verminderde het aantal élèves tot 54, doordien één van de geneeskundige afdeeling, 3de studiejaar, overleed.

Onder het onderwijzend personeel, voor het meerendeel officieren van gezondheid en militaire apothekers, die nog bovendien hun gewonen dienst hebben waar te nemen, hadden eenige mutatien plaats. Met het oog op de dringende behoefte aan uitbreiding van het personeel, vooral nu er leerlingen tot het 5de studiejaar waren overgegaan en dientengevolge het getal leervakken is toegenomen, werd in Februarij jl., in afwachting van eene definitieve voorziening, magtiging verleend om voorloopig op tijdelijken voet nog een officier van gezondheid aan de school te verbinden. Ten dienste van het onderwijs werden door den directeur der inrigting en door een der leeraren beknopte handleidingen zamengesteld over de physiologie van den mensch en over de algemeene pathologie, welke leerboeken voor rekening van den lande ter perse werden gelegd. Voor de vervaardiging der bij eerstgenoemd werk behoorende afbeeldingen werden tevens eenige gelden beschikbaar gesteld.

Het gedrag en de ijver der leerlingen waren over het algemeen goed. Hun gezondheidstoestand was gunstiger dan in 1880. Enkele gevallen van terugkomende berri-berri werden nog waargenomen. Nieuwe lijders met deze ziekte kwamen echter niet voor. Terwijl voor verdere bijzonderheden verwezen wordt naar het door den directeur der inrigting uitgebragt verslag over 1880/81, opgenomen in de Javasche Courant van 7 Maart jl., wordt hier ten slotte nog aangeteekend dat in gemeld schooljaar de uitgaven voor de inrigting, behalve die voor onderhoud enz. der lokalen, bedroegen f 32 625, waaronder f 13 016 wegens toelagen aan de élèves.

Inlandsche vroedvrouwen. Het aantal geëxamineerde inlandsche vroedvrouwen bedroeg op 31 December jl. 85, van welke er 33 een onderstand uit 's lands kas genoten (1 vroedvrouw was in 1881 overleden). Op 31 December 1880 beliep het aantal onderstand genietenden 34 van de 86.

Zieken-inrigtingen. Omtrent de mutatien onder de verpleegden in de ziekengestichten op de drie hoofdplaatsen van Java volgen hier de gebruikelijke jaarlijksche opgaven, thans over 1881.

ZIEKEN-INRIGTINGEN.	Aantal verpleegden op 1 Januarij 1881.	Bijgekomen gedurende den loop van het jaar.	Afgevoerd gedurende den loop van het jaar: als geëvacueerd.	als hersteld.	als overleden.	Aantal verpleegden op 31 December 1881.	Percentsgewijze verhouding tot het totaal behandelden (ongerekend de geëvacueerden): a) van de hersteldeu.	van de overledenen.	van de nog onder behandeling geblevenen.
Stads-verband te Batavia: dwangarbeiders	400	4 362	1307	1816	1319	320	52.6	38.2	9.2
Stads-verband te Batavia: andere verpleegden	204	2 188	„	1565	639	188	65.4	26.7	7.9
Idem te Samarang . .	227	2 535	„	1733	855	174	62.7	30.9	6.3
Idem te Soerabaija . .	82	4 978	„	4189	730	141	82.8	14.4	2.8
Chineesch hospitaal te Batavia.	211	486	„	307	225	165	44.0	32.3	23.7
Idem te Samarang . .	60	75	30	30	25	50	28.5	23.8	47.6
Te zamen . . .	1184	14 624	1337	9640	3793	1038	66.6	26.2	7.2

a) Te Samarang schijnen onder het opgegeven aantal verpleegden ook begrepen te zijn de ingevolge het reglement tot wering van de schadelijke gevolgen der prostitutie (Bijblad op het Indisch Staatsblad n°. 1255) geneeskundig behandelde publieke vrouwen. In hoever dit ook voor de stadsverbanden te Batavia en te Soerabaija het geval is, kan uit de hier te lande voorhanden gegevens niet worden nagegaan.

Van de 196 choleralijders die bij het stadsverband te Batavia in afzonderlijke nieuwe loodsen werden opgenomen, overleden er 179 of 91 pct. Over 't algemeen was de sterfteverhouding bij genoemde inrigting aanzienlijk, hetgeen, behalve aan de ongunstige ligging van het gebouw, ook hieraan wordt toegeschreven dat vele lijders bij hunne opneming in een reeds ver gevorderden ziektetoestand verkeerden. Bovendien bleek de verpleging te wenschen overte laten, en werd over beperktheid van het toezigthoudend personeel geklaagd. Met nadruk is van regeringswege aangedrongen op eene stipte inachtneming van de bestaande bepalingen betreffende den geneeskundigen dienst bij die inrigting. Het denkbeeld, om ter vervanging van het tegenwoordige stadsverband een nieuw burgerlijk hospitaal in de nabijheid van Batavia op te rigten, is, na wegens de vele voorzieningen, elders noodig, op den achtergrond te zijn geraakt, onlangs op nieuw door de Indische Regering in beraad genomen.

De groote sterfte in het stadsverband te Samarang, waar in de medische afdeeling van de 1162 patienten meer dan de helft overleed, wordt mede aan de slechte ligging van het gesticht toegeschreven, ten deele echter ook aan het overvol zijn van de lokalen tijdens het heerschen van de cholera-epidemie. Het in 1881 tijdelijk in dienst genomen vrouwelijk hulppersoneel (zie vorig verslag blz. 111) is ook voor 1882 toegestaan.

In het stadsverband te Soerabaija, waar het personeel tijdelijk met een hulpopziener werd versterkt, moesten, tijdens het heerschen van de cholera, minder ernstige zieken in de open lucht verblijf houden, en konden velen, die aan minder zware huidaandoeningen leden, in 't geheel niet worden opgenomen.

Omtrent de verpleging in het Chineesch hospitaal te Samarang kan worden aangeteekend dat in de voeding verbetering werd gebragt. Uit deze inrigting werden 30 lijders geëvacueerd. Het blijkt echter niet waarheen.

De geëvacuëerden uit het stadsverband te Batavia, in den boven medegedeelden staat vermeld, waren allen berri-berri-lijders, en wel veroordeelden tot dwangarbeid die hoofdzakelijk te werk waren gesteld geweest in Atjeh of bij de havenwerken te Tandjong-Priok. De evacuatie geschiedde naar het groot militair hospitaal te Weltevreden, het particulier gezondheids-établissement te Kampong Makasser en het berri-berri-gesticht te Buitenzorg. In September 1881 evenwel, toen zich te Batavia de cholera vertoonde, moest deze overbrenging, om aan de cholera-epidemie zoo min mogelijk gelegenheid tot uitbreiding te geven, tijdelijk beperkt worden. Wegens het kostbare der verpleging te Kampong Makasser zijn maatregelen genomen om de evacuatie van dwangarbeiders naar dit particulier établissement in 't geheel niet meer te doen plaats vinden en voor de thans nog aldaar in verpleging zijnde zieke veroordeelden het noodige logies te Buitenzorg te doen in gereedheid brengen, waar, behalve drie loodsen bij het bestaande berri-berri-gesticht, nog eene ziekenzaal wordt opgerigt.

Met het oog op de wenschelijkheid om van bestuurswege al het mogelijke te doen tot vermindering van het aantal voor den arbeid ongeschikte inlanders in Bantam werd in October en November 1881 voor ruim 200 lijders aan beenwonden (verg. blz. 113) de gelegenheid opengesteld om van landswege onderhoud en geneeskundige verpleging te vinden in drie daartoe tijdelijk opgerigte loodsen te Koebang Kondang bij Menes (afdeeling Tjiringin), waarbij een doctor-djawa en eenig bedienend personeel werden aangesteld. Ofschoon velen uit onverschilligheid of wegens den verren afstand van hunne woonplaats zich niet ter opneming aanmeldden, bedroeg het aantal verpleegden toch in den regel 150. Bij den aanvang van Maart jl. hadden reeds 110 personen, die anders vermoedelijk een kwijnend bestaan zouden hebben voortgesleept, de inrigting genezen verlaten. Tot 1 Julij 1882 zou de maatregel nog voortgezet worden. Intusschen was nog op een paar andere plaatsen in Bantam, zoo goed als het kon, voorzien in de verpleging van behoeftige lijders aan beenwonden. Daar echter die verpleging te gebrekkig was, werd in April jl. nog eene tweede inrigting, van denzelfden aard als die te Koebang Kondang, geopend in de kampong Kaoedjon bij Serang (afdeeling Serang). Onder contrôle van den met den burgerlijken geneeskundigen dienst in

de afdeeling Serang belasten officier van gezondheid werd de eigenlijke verpleging opgedragen aan een vertrouwd hospitaalbediende. De inrigting te Kaoedjon, welke 150 personen kon bevatten, diende ook voor het op krachten brengen van behoeftige zwakken. Voor de instandhouding dezer inrigting gedurende drie maanden werden van regeringswege de noodige fondsen beschikbaar gesteld. Ingevolge recente berigten zal eene langere instandhouding niet noodig zijn.

Ter hoofdplaats Tagal, waar in het uit particuliere fondsen onderhouden bedelaarsgesticht ook gebrekkigen en lijders aan afzigtelijke ziekten worden opgenomen, kwam voor dit doel, met geldelijke ondersteuning uit 's lands kas, in 1881 een nieuw gebouw in gebruik, plaats bevattende voor 32 personen. De voeding der verpleegden wordt bekostigd uit de fondsen der moskee, bijeengebragt door dzakat-, huwelijks- en andere giften.

Het aantal der in afzonderlijke gestichten verpleegde lepra-lijders was in de laatste twee jaren als volgt:

	1880.	1881.
Pelantoengan (Samarang)	30 a)	28 a)
Lowano (Djokjokarta)	38 b)	39 b)
Wangkoeng (Soerakarta)	55 c)	50 c)
Benkoelen (hoofdplaats)	12	12
Kemang Pampang (Palembang)	22	22
Tandjong Pinang (Riouw)	14	d)
Modelemo (Gorontalo)	3	3
	174	d) 154

a) In 1880 vond men onder deze lijders 17 Europeanen, in 1881 21. De opgegeven cijfers betreffen den toestand op 31 December.

b) Aanwezig op 31 December.

c) Gemiddeld aantal. In 1880 wisselde de sterkte af tusschen 22 en 67; in 1881 tusschen 17 en 57.

d) Omtrent het aantal te Tandjong Pinang zijn geen opgaven ontvangen.

Met het oog op het gering aantal lijders werd in April jl. door het Gouvernement besloten het leprozengesticht in Gorontalo op te heffen. De 2 toen nog overgebleven lepra-lijders konden door hunne familien worden verpleegd. Het gesticht in Djokjokarta, evenals dat in Soerakarta, wordt hoofdzakelijk onderhouden door bijdragen van Javaansche grooten. In Riouw komen de kosten van het leprozengesticht slechts ten laste van het Gouvernement voor zooveel het personeel betreft, maar wordt in de overige behoeften voorzien uit de renten van een kapitaal door de Chineesche ingezetenen aldaar ten behoeve van dit gesticht bijeengebragt.

Andere mededeelingen betreffende de burgerlijke ziekengestichten in Nederlandsch-Indie zijn niet ontvangen. Op Billiton onderhoudt de Billiton-maatschappij ten behoeve van hare mijnwerkers ziekenzalen te Tandjong-Pandan en Manggar, die onder toezigt staan respectievelijk van een Europeschen geneesheer en van een doctor-djawa.

Krankzinnigen-verpleging. Gedurende 1881 werden uit de krankzinnigen-gestichten op de drie hoofdplaatsen van Java 56 lijders om verschillende redenen ontslagen, waaronder 45 als hersteld; voorts werden er 66 wegens overlijden uit de sterkte afgevoerd, terwijl 2 ontvlugtten. Daarentegen werden 100 nieuwe lijders opgenomen. Er bleven dientengevolge bij het eind van het jaar in de bedoelde speciale gestichten in verpleging 275 krankzinnigen (186 mannen en 89 vrouwen), tegen 299 (202 mannen en 97 vrouwen) op 31 December 1880. Onder de 275 lijders waren 110 Europeanen, 3 Afrikanen, 141 inlanders en 21 vreemde oosterlingen, deze laatsten — op 1 na — allen Chinezen. Voor elk gesticht afzonderlijk kunnen de mutatien in het aantal verpleegden blijken uit het volgend overzigt; voor meer gedétailleerde opgaven, o. a. wat kunne en landaard betreft, wordt verwezen naar bijlage A A.

GESTICHT TE:	Aantal verpleegden op 1 Januarij 1881.	Bijgekomen gedurende den loop van het jaar.	Afgevoerd in 1881 als:						Aantal verpleegden op 31 Dec. 1881.	Percentsgewijze verhouding tot het aantal verpleegden:		In 1880 was de percentsgewijze verhouding tot het aantal verpleegden:	
			hersteld.	verbeterd.	niet verbeterd.	niet krankzinnig.	overleden.	Totaal.		van de hersteld ontslagenen.	van de overledenen.	van de hersteld ontslagenen.	van de overledenen.
Batavia	90	52	20	2	5	3	51	81	61	14.08	35.91	12.68	17.9
Samarang	109	9	5	„	„	„	8	13	105	4.23	6.78	5.04	3.36
Soerabaija	100	39	20	„	1	„	7	a) 30	109	14.39	5.03	9	6.55
Totaal	299	100	45	2	6	3	66	124	275	11.27	16.54	9.07	9.6

a) Hierbij ook gerekend 2 vermisten (die in 1882 teruggekomen zijn).

De gezondheidstoestand onder de te Batavia opgenomen krankzinnigen was blijkens bovenstaand overzigt zeer ongunstig. Koortsen en berri-berri bleven ook in 1881 voortdurend heerschen; koortsen echter in mindere mate dan in 1880, hetgeen wordt toegeschreven aan de gestadige droogte tijdens den oostmoesson. Het aantal berri-berri-lijders was echter bijzonder groot. Van de 51 overledenen stierven er aan die ziekte 31. Aan cholera bezweken 7 verpleegden. In de gestichten te Samarang en Soerabaija was de gezondheidstoestand bevredigender.

Door de aankomst in Mei 1881 van den in 't vorig verslag (blz. 112) bedoelden arts klom het aantal der op Java speciaal als krankzinnigen-geneesheeren werkzaam gestelde geneeskundigen tot vier. In afwachting dat tot de opening van het zoo goed als gereed zijnde nieuwe centrale krankzinnigengesticht te Buitenzorg zou kunnen worden overgegaan, werd die (voor de betrekking van tweeden geneesheer bij het nieuwe gesticht bestemde) arts vooreerst te Batavia benuttigd voor de behandeling der thans nog dáár verpleegd wordende krankzinnigen, terwijl de tot hiertoe met deze werkzaamheden belaste arts, die reeds tot geneesheer-directeur van het nieuwe gesticht was benoemd, alsnu uitsluitend belast werd met de verdere zorg voor de inrigting daarvan. Toen echter weinige maanden later de tijd was aangebroken om de laatste voorbereidende maatregelen te treffen voor de openstelling van het Buitenzorgsche gesticht, rees bij den Gouverneur-Generaal twijfel of 's lands belang wel eene zoo kostbare krankzinnigenverpleging gedoogde. Hij meende daarom de opening van het gesticht te moeten verdagen en de bij hem gerezen bedenkingen aan het welmeenen van het Opperbestuur te moeten onderwerpen. Bij een besluit van 16 November 1881 werden mitsdien, in afwachting van nadere beslissing uit Nederland, de verschillende beschikkingen, tot bedoeld gesticht betrekkelijk, voorloopig geschorst. Ofschoon de ontwikkelde bedenkingen dezerzijds niet tot de overtuiging konden leiden dat op het na langdurige voorbereiding gerijpte plan te elfder ure zou moeten worden teruggekomen, heeft het nader overleg evenwel nieuwe gezigtspunten geopend en daardoor op middelen bedacht doen zijn die bij de uitvoering van den maatregel ter besparing van uitgaven of tot vermijding van andere bezwaren kunnen leiden. Volgens de jongste berigten uit Indie was de openstelling van het gesticht zeer aanstaande. Onder dagteekening van 28 Junij 1882 (Indisch Staatsblad n°. 178) is inmiddels het reglement voor de opneming en verpleging van lijders in het nieuwe gesticht tot stand gekomen, bij de zamenstelling van welk reglement van de zoo even bedoelde gedachtenwisseling partij is getrokken. In verband met een en ander is eene herziening van de tarieven voor de hulpgestichten te Samarang en Soerabaija in overweging genomen.

Vaccine. Als naar gewoonte volgt hieronder een overzigt van de uitkomsten der vaccinatien en revaccinatien in Nederlandsch-Indie gedurende de laatste drie jaren, waaromtrent evenwel, in verband met het andermaal ontbreken van vele rapporten (zie de aanteekening onder het staatje in 't vorig verslag), ook thans de opmerking geldt dat de medegedeelde cijfers niet dan zeer in het algemeen met die van vorige jaren kunnen vergeleken worden.

Jaren.	JAVA EN MADURA.				BUITENBEZITTINGEN.			
	Vaccinatien.	Waarvan geslaagd.	Revaccinatien.	Waarvan geslaagd.	Vaccinatien.	Waarvan geslaagd.	Revaccinatien.	Waarvan geslaagd.
1879	637 567	1 : 1,14	535 361	1 : 1,44	98 519	1 : 1,24	69 783	1 : 1,76
1880	521 621	1 : 1,13	509 263	1 : 1,44	79 349	1 : 1,21	82 924	1 : 1,92
1881	600 544	1 : 1,15	630 723	1 : 1,47	104 009	1 : 1,24	65 111	1 : 1,98

Onder de oorzaken van het minder goed slagen van de verrigte inentingen, waarvan in den regel de schuld aan de ouders of aan de vaccinateurs ligt, worden thans ook genoemd onvatbaarheid van het individu en intercurreerende ziekten.

Volgens de bevindingen bij de inspectie van de vaccine op Java en Madura gedurende de jaren 1874 t/m 1880 bleek uit de onderzochte litteekens dat nagenoeg alle door de pokken aangetasten indertijd met weinig succes waren ingeënt. De toestand van de vaccine op Java en Madura werd bij de gehouden inspectien vrij bevredigend bevonden, hetgeen aan de gunstige werking der vigeerende vaccine-regelingen wordt toegeschreven. In 1881 evenwel bleven de verkregen resultaten, ofschoon verre van ongunstig, beneden die van de beide vorige jaren.

De van tijd tot tijd aangebragte animale en gehumaniseerde vaccine-stof uit Nederland voldeed steeds vrij goed. De in 't vorig verslag bedoelde proeven te Malang met van hier ontvangen versche animale lymphe leverden, tegen verwachting, ongunstige uitkomsten op. Ook de proef-inentingen op andere plaatsen met de te Malang op kalveren gewonnen stof slaagden, behoudens enkele uitzonderingen, niet naar wensch. De proeven worden echter voortgezet, voornamelijk te Malang; ook wordt daarbij, overeenkomstig aanbevelingen in een Duitsch tijdschrift, gebruik gemaakt van geprepareerde animale lymphe.

Op Bali is de vaccine alleen behoorlijk geregeld in de gouvernements-afdeelingen Boeleleng en Djembrana. In de onder inlandsch bestuur zijnde gedeelten van dit eiland wordt het heilzame van den maatregel weinig of niet erkend, niettegenstaande het Europeesch bestuur bij zijne aanrakingen met de radja's niet verzuimt pogingen te doen om hen voor de zaak te winnen. Die pogingen hebben vooralsnog alleen in Badoeng en Gianjar tot eenige uitkomsten geleid. In Badoeng werd gedurende de laatste jaren een vaccinateur van landswege bezoldigd, doch diens aanwezigheid bleek niet het nut op te leveren dat het bestuur zich voorgesteld had, zoodat in 1881 de bezoldiging is ingetrokken. Daarentegen kan de in 't vorig verslag vermelde poging, om de vaccine onder de Koeboes — een weinig beschaafden volksstam in Palembang — in te voeren, als volkomen gelukt worden beschouwd, zoodat het voornemen bestaat om voor deze streek voor goed een vaccinateur af te zonderen.

Volgens de ontvangen opgaven zou het aantal vaccinateurs op Java en Madura en in de buitenbezittingen in 1881 gedaald zijn van 361 tot 330, daar slechts 2 nieuwe werden aangesteld, doch daarentegen 33 uit de sterkte werden afgevoerd, waaronder 6 wegens overlijden, 5 wegens pensioneering, 3 wegens ziekelijkheid en 19 om verschillende andere redenen. Aan 6 vaccinateurs, waaronder 3 in de buitenbezittingen, die zich bijzonder verdienstelijk hadden gemaakt, viel deswege eene medaille of eene geldelijke belooning ten deel.

§ 2. *Veeartsenijdienst.*

De toestand van de veeziekte in West-Java onderging sedert de mededeelingen in het vorig verslag merkbare verbetering. Deed het telegram van den Gouverneur-Generaal dd. 12 September 1881 eene uitbreiding vreezen (zie vorig verslag blz. 113), al spoedig bleek het dat het weder uitbreken van de ziekte geen zeer ernstige gevolgen had. Terwijl toch in September en October van dat jaar verscheidene gevallen voorkwamen in de residentien Batavia, Cheribon, Krawang en Preanger regentschappen, bepaalde de ziekte zich in Februarij jl. alleen nog tot eenige afdeelingen van Batavia. In Mei deden zich weder enkele gevallen voor in de afdeeling Soekaboemi der Preanger regentschappen, maar de laatste berigten gewagen uitsluitend van de afdeeling Buitenzorg.

De residentie Bantam, waar zich in September 1881 in het district Tjikandi nog sporadische gevallen voordeden, bleef sedert dien tijd van de ziekte verschoond, zoodat in November daaraanvolgende de in-, uit- en doorvoer van vee en wat daarvan afkomstig is weder kon worden vrijgelaten. Op maatregelen tot herstel van den veestapel in dit gewest bleef de Indische Regering voortdurend bedacht. Aan het op blz. 114 van het vorig verslag bedoelde denkbeeld om premien uit te loven op het invoeren van vee door particulieren is bij een Indisch besluit van 2 September 1881 uitvoering gegeven. Premien zijn toegezegd voor den invoer van voor den landbouw geschikte buffels en buffelkalveren in de residentie Bantam met uitzondering van het district Tjikandi, en wel f 15 voor elken buffel en f 7,50 voor elk buffelkalf. Door het inmiddels weder uitbreken van de veeziekte in aangrenzende streken leverde deze maatregel aanvankelijk geen resultaat op. Daarom werd van bestuurswege elders ploegvee aangekocht, over zee naar Tjiringin vervoerd, en aan de bevolking verstrekt tegen den kostenden prijs, dien zij bij gedeelten kon afbetalen. In het geheel werden op die wijze 524 stuks buffels naar Bantam overgebragt. Eene poging om ook ploegvee uit Banjoemas naar Karang-antoe in het noorden der residentie te doen verschepen mislukte, daar de overtogt te kostbaar was. In de eerste drie maanden van dit jaar heeft het premiestelsel vrij gunstig gewerkt. In Januarij werden 12 buffels door een particulier uit Buitenzorg ingevoerd en buiten bemoeijenis van het bestuur te Serang verkocht. Van 1 Februarij tot 15 Maart bedroeg het aantal door particulieren ingevoerde buffels en buffelkalveren 107, namelijk 106 uit de afdeeling Soekaboemi der Preanger regentschappen en 1 uit de Lampongsche districten. In het geheel werd tot 15 Maart jl. f 1417,50 aan premien uitbetaald.

In de residentie Batavia week de ziekte omstreeks Mei 1881 uit de afdeeling Tangerang, maar eischte verscheidene offers in de afdeelingen Buitenzorg en Meester-Cornelis. In laatstgenoemde afdeeling, die een paar maanden was vrijgebleven, vertoonde zij zich in December 1881 op nieuw en zij nam er in eenige kampongs van het land Simplicitas een onrustbarend karakter aan. De reden hiervan werd gezocht in de omstandigheid dat vele eigenaren van vee te laat aangifte deden van ziektegevallen, hetgeen aanleiding gaf tot het besluit van 22 Maart jl., waarbij de resident van Batavia gemagtigd werd om in de afdeeling Meester-Cornelis het politiepersoneel tijdelijk te vermeerderen met drie adsistent-demangs en acht en dertig politie-oppassers, terwijl voorts nog een controleur voor die afdeeling afgezonderd en, door overplaatsing van veeartsen die elders konden gemist worden, het deskundig personeel in de residentie Batavia zooveel mogelijk versterkt werd. Ook in de afdeeling Stad en voorsteden van Batavia brak de ziekte in het begin van Januarij 1882 op nieuw uit in een reeds in 1879 zwaar geteisterden stal van een veehouder op Djatibaroe, waarin zich ruim een 90tal kostbare runderen bevonden. Daar een gedeelte dezer runderen uit de eruptie van 1879 was overgebleven en mitsdien als onvatbaar voor de ziekte kon worden aangemerkt, besloot de Indische Regering om onder streng veeartsenijkundig toezigt eene proef te nemen met het laten doorzieken en in observatie houden van verdachte en ligt aangetaste dieren. Het resultaat hiervan is geweest dat slechts 44 runderen, meest in ligten graad, werden aangetast, waarvan 2 werden afgemaakt en 21 bezweken. Onder de beesten die niet werden aangetast waren al de runderen (29), welke in 1879 de ziekte op Djatibaroe hadden doorgemaakt. De proeven met deze wijze van behandeling, op de landen Doewaratoes en Tandjong-Oost in de afdeeling Meester-Cornelis genomen

met verdachte buffels, gaven een minder gunstig resultaat, waardoor op nieuw duidelijk is geworden dat runderen meer weerstandsvermogen tegen en minder vatbaarheid voor de ziekte hebben dan buffels. Van de 60 dieren, welke in de daartoe ingerigte proefparken waren gebragt, werden 39 aangetast, waarvan er 10 herstelden. Aangezien het telkens op nieuw uitbreken van de ziekte hoofdzakelijk werd toegeschreven aan het clandestien vervoer van vee dat voornamelijk bestemd is voor de particuliere slagterijen, is last gegeven tot de oprigting van eene tijdelijke algemeene slagtplaats op het Heemradenplein te Batavia, en inmiddels aan eenige vleeschhouwers vergunning verleend tot oprigting van voorloopige algemeene slagtplaatsen in de benedenstad te Batavia, onder speciaal toezigt der politie. Bij het Indisch besluit van 5 Februarij 1882 n⁰. 2 werd den resident van Batavia opgedragen: *a.* ten strengste te waken tegen het vervoer van over zee aangebragt vee naar de slagterijen en dit alleen dan toe te staan wanneer het vee, zoowel op de reede als op de tot tijdelijk verblijf aangewezen plaats in de benedenstad, door den gouvernements-veearts is gekeurd en gezond bevonden en het vervoer wordt gedekt door een consent van den betrokken politieambtenaar, mede onderteekend door den gouvernements-veearts; *b.* het vervoer van vee naar het binnenland tijdelijk geheel te verbieden, voor zoover de te vervoeren beesten niet onvermijdelijk voor de consumtie noodig mogten zijn, kunnende het in dit geval onder de bij *a* vermelde voorwaarden en onder streng politietoezigt worden toegestaan. In 't algemeen werd voorts zoowel voor Batavia als voor de omliggende gewesten den residenten aanbevolen alles te doen tot wering van het opleven van de smetstof en tevens alle beweging van vee in of uit de verboden kringen tegen te gaan.

In de sedert geruimen tijd vrij gebleven afdeelingen Tjiandjoer en Soekaboemi der residentie Preanger regentschappen ontstond in Augustus 1881 eene nieuwe eruptie, die zich wel is waar tot slechts enkele districten bepaalde, doch betrekkelijk veel offers eischte. Door inspanning van alle krachten mogt het gelukken de ziekte in eerstgemelde afdeeling omstreeks medio September en in de laatstgenoemde tegen de helft van December andermaal te bedwingen.

Het gouvernementsgebied der residentie Krawang bleef sedert 15 Julij 1881 vrij; op de Pamanoekan- en Tjiassemlanden bleef de ziekte nog met tusschenpozen tot het einde van Januarij 1882 heerschen.

Daar, zooals in het vorig verslag vermeld werd, in Junij 1881 veepest geconstateerd was in het district Sleeman (residentie Cheribon) en wel in de beoosten de Tjimanok gelegen dessa's Sleeman en Boelah, werd de bewaking aldaar verscherpt, onder anderen door versterking van het met den patrouilledienst belaste detachement kavalerie. Hoewel het uitbreken van de ziekte in deze zoo nabij den pagger gelegen streek aanvankelijk een ernstig aanzien had, was men haar echter spoedig meester, en nam zij ook op de sedert Februarij 1881 zwaar besmette particuliere landen in dit gewest van lieverlede af, zoodat zich de veeziekte sedert Januarij 1882 nergens meer in Cheribon vertoonde.

De opgaven nopens het in de eerste en in de laatste helft van 1881 afgemaakte en gestorven vee zijn voor elke maand en elke afdeeling afzonderlijk in de bijlage BB verzameld. De volgende tabel bevat de totaalcijfers voor elk gewest, ook over 1879 en 1880.

GEWESTEN.	Aantal ten gevolge van de veepest afgemaakte buffels en runderen, gedurende 1880, waaronder voor enkele afdeelingen ook de gestorven beesten.	Aantal buffels en runderen ten gevolge van de veepest in de 1ste helft van 1881		Aantal buffels en runderen ten gevolge van de veepest in de 2de helft van 1881		Totaal in 1881 afgemaakt en gestorven.	In 1879 (sedert het uitbreken van de ziekte tot 31 December) werd afgemaakt het navolgend aantal buffels en runderen.	Alzoo tot 31 Dec. 1881 ten gevolge van de veepest in 't geheel afgemaakt en gestorven het navolgend aantal buffels en runderen.
		afgemaakt.	gestorven.	afgemaakt.	gestorven.			
Bantam	17 437	*a*) 775	*a*)	*a*) 319	*a*)	1 094	39 886	58 417
Batavia	42 583	*a*) 1 269	*a*)	*a*) 463	*a*)	1 732	35 590	79 905
Preanger regentschappen	14 591	849	76	1 334	252	2 511	3 966	21 068
Krawang	18 508	14 896	*b*) 5 944	698	53	21 591	295	40 394
Cheribon	„	16 751	5 061	1 793	54	23 659	„	23 659
	93 119	34 540	11 081	4 607	359	50 587	79 737	223 443

a) Voor de residentien Bantam en Batavia zijn de gestorven beesten niet afzonderlijk opgegeven maar onder de afgemaakte begrepen.
b) Hieronder 4021 gestorven in de in 't vorig verslag vermelde parken voor het doorzieken van vee.

De reeds in het vorig verslag (blz. 115) breedvoerig beschreven, door militairen bewaakte, cordons ter voorkoming van de uitbreiding der ziekte naar Midden- en Oost-Java bleken volkomen aan de daarvan gekoesterde verwachtingen te beantwoorden. In het zuidelijk gedeelte van Banjoemas was de oostelijke pagger van de veelooze streek aanvankelijk niet tot aan zee doorgetrokken, omdat de resident die moerassige met onafzienbare rawah's bedekte streek genoegzaam beveiligd achtte tegen overbrenging van de ziekte uit de aangrenzende residentie Preanger regentschappen, te meer daar voor de bekruising van straat Indralaija en van de aan bedoelde rawah's grenzende rivier Tjitandoei een particulier stoomscheepje in dienst was gesteld. Na eene speciale inspectie is echter later voorzigtigheidshalve toch tot de doortrekking besloten, en in verband daarmede de bekruising van straat Indralaija en van de Tjitandoei opgeheven.

Ten einde de bewaking van de kusten van Krawang, Cheribon en Tagal tegen den invoer van vee uit besmette gewesten te verscherpen, werd in den loop van Maart 1881 een tweede particulier stoomschip voor dat doel gehuurd. Dit stoomschip en dat, waarvan in het vorig verslag sprake was, konden, in verband met de gunstige wending in den stand der ziekte, op 31 Julij en 23 Augustus 1881 buiten dienst gesteld worden.

Den 9den Maart jl. besloot de Gouverneur-Generaal tot opheffing van de maatregelen die strekten om eene veelooze streek aan de beide oevers der Tjimanok in Oost-Indramaijoe (Cheribon) te behouden. De bewaking van die streek, van den verbindingspagger Tjioejoe-Bodjong-Moeara en van het strand langs de regentschappen Indramaijoe en Cheribon nam dus een einde. Als schadevergoeding voor de sawahbezittende bewoners der veelooze streek in de gouvernementslanden van Cheribon, die niet in de gelegenheid waren geweest om hunne gronden te beploegen, was kort te voren f 254 434 beschikbaar gesteld. In Junij jl. is door de Indische Regering besloten tot opheffing van de militaire bewaking der paggers om de veelooze streek door Java op zijn smalst, en zijn de residenten van Cheribon, Tagal, Banjoemas en de Preanger regentschappen aangeschreven om voor zooveel noodig voor de instandhouding der paggers en hunne bewaking door de bevolking, des vereischt tegen betaling van arbeidsloon en materialen, de meest mogelijke zorg te dragen, in de paggers zooveel doorgangen of openingen

te maken als in het belang van den landbouw noodig zou blijken en zorg te dragen voor registratie van en voortdurende contrôle op het vee dat zou worden toegelaten in de streek tusschen die paggers gelegen. Tevens werd de resident van Tagal gemagtigd om, met buitendienststelling van het bewakingspersoneel bij de paggers, voor zoolang noodig, tien oppassers aan te stellen, ten einde in de onderdistricten Tandjong, Lossari, Bandjar en Sindang-ola te worden belast met het toezigt op de registratie van het tusschen die paggers toe te laten vee en op de bewaking van de paggers. In Banjoemas, waar het, in verband met de verachtering die de veeziekte in enkele streken in den landbouw had doen ontstaan, niet raadzaam werd geacht om bij de bewaking van de paggers van de bevolking partij te trekken, werd het bestaande bewakingspersoneel vervangen door 47 bezoldigde hoofd- en gewone bewakers onder 2 mantri's, welk personeel zoowel met den dienst bij de doorgangen in de paggers als met de registratie van het toe te laten vee werd belast. Aan de residenten dezer beide gewesten, zoomede aan die van Cheribon en de Preanger regentschappen werd opgedragen om alle vervoer oostwaarts te verbieden van vee dat niet gedekt was door een consent van het hoofd van plaatselijk bestuur, en om geen vervoer naar de streken tusschen de paggers toe te staan dan na keuring en gezondverklaring door een gouvernements-veearts. Uit Cheribon en de Preanger regentschappen zou naar Banjoemas alleen vee vervoerd mogen worden over Wonoredjo (district Dajaloehoer), en uit Cheribon naar Tagal alleen over Lossari (district Lossari). Aangaande het onder toezigt plaatsen van wilde karbouwen in de Preanger regentschappen en het onderhoud en de bewaking van eenige paggers in dat gewest en in Cheribon worden bij de Indische Regering voorstellen ingewacht. Inmiddels is onlangs de resident der Preanger regentschappen gemagtigd om den pagger, opgerigt tot beveiliging van de afdeeling Soekaboemi tegen het overbrengen van de veeziekte uit de afdeeling Buitenzorg, te doen herstellen en versterken.

Het afnemen van de ziekte had ook ten gevolge dat op eene aanschrijving van den directeur van onderwijs, eeredienst en nijverheid in Januarij jl. in Cheribon, Batavia en de Preanger regentschappen en in Februarij jl. in Krawang de gecommitteerden op een paar uitzonderingen na werden ontslagen. Zooveel noodig zijn zij vervangen door inlandsche hoofden onder toezigt van de controleurs.

Het aantal vaste veeartsen, dat door verschillende mutatien tot vier was verminderd, waarvan er een in den loop van 1881 overleed, werd weder aangevuld tot zes, door de terugkomst van een hunner van verlof, de uitzending van een veearts uit Nederland en den overgang in Indischen dienst van een der tijdelijke veeartsen, zoodat er in April jl. nog slechts één ontbrak, die zich hier te lande met verlof bevond. In Junij is nog een der vaste veeartsen wegens ziekte herwaarts vertrokken, zoodat thans in Indie twee vacatures bestaan. Van de tijdelijke veeartsen zijn in Junij 1881 twee na afloop van hunne dienstverbindtenis naar Nederland teruggekeerd en is één wegens mindere geschiktheid eervol van de hem opgedragen functien ontheven. De verbindtenis van de vijf overigen eindigt in den loop van 1882.

In Maart jl. werd de Indische Regering herinnerd aan de reeds in 1880 gedane vraag of de uitkomsten van de in 1876 aangevangen proef met de opleiding van inlanders tot veeartsen van dien aard zijn dat men verwachten mag met het voorloopig aangenomen stelsel op den duur in de behoefte te zullen kunnen voorzien, en werd tevens de wenschelijkheid betoogd om zoo spoedig mogelijk tot eene conclusie te komen omtrent de wenschelijkheid of noodzakelijkheid van eene reorganisatie van den veeartsenijkundigen dienst. Mogt het onverhoopt blijken dat de inlander voor de betrekking van veearts minder geschikt is, dan zouden — zoo werd opgemerkt — welligt maatregelen moeten beraamd worden om het deskundig personeel op andere wijze te versterken. Tevens werd gevraagd of de adviseur in zake de maatregelen tot bestrijding van de veeziekte, van wiens terugkeer naar Nederland reeds in 't vorig verslag gewag werd gemaakt, voldaan had aan alle opdragten die hem waren gegeven bij de instructie, waarop hij in dienst was gesteld. Eindelijk werd de aandacht van den Gouverneur-Generaal nog gevestigd op de vraag, of niet, nu het epidemisch karakter der ziekte geweken scheen, de tijd was aangebroken om in het algemeen zich rekenschap te geven van alle daarbij opgedane ondervindingen omtrent de oorzaken van het ontstaan der ziekte en omtrent de middelen tot hare bestrijding Immers moest het van het grootste belang worden geacht dat de verkregen ervaring niet verloren ging, maar daarentegen in zoodanigen geest werd benuttigd, dat de ziekte, mogt zij onverhoopt op nieuw eenig gedeelte van Nederlandsch-Indie komen bezoeken, de besturende ambtenaren en de deskundigen geheel op hare bestrijding voorbereid zou vinden.

Over de vraag of de veepest al dan niet geacht moet worden in Nederlandsch-Indie inheemsch te zijn, werd het gevoelen ingewonnen van den directeur der rijks-veeartsenijschool te Utrecht dr. A. W. H. Wirtz. De hem te dien einde toegezonden rapporten schonken den heer Wirtz de overtuiging dat de ziekte in Atjeh tijdens den oorlog is ingevoerd en aldaar geruimen tijd bestaan heeft vóórdat zij als veepest herkend werd. Het feit dat zij in Achter-Indie heerschte ten tijde dat onze vestiging in Atjeh aanvoer van slagtvee van daar noodig maakte, geeft het vermoeden aan de hand dat zij uit Malakka is overgebragt en later door het drukke verkeer van Atjeh met Batavia ook op Java is uitgebroken. Volgens den directeur is het allerminst bewezen dat Nederlandsch-Indie de bakermat is der veepest, zooals men van Centraal-Azie kan zeggen; ware zij in onze bezittingen inheemsch, dan zou men ook vroeger van haar bestaan gehoord hebben en geen baat hebben kunnen vinden bij de afsluitings-maatregelen. Voorts gaf de heer Wirtz zijne meening te kennen over de betrekkelijke waarde der verschillende ontsmettingsmiddelen en over eenige visa et reperta, afkomstig van zieke runderen. Zijne beschouwingen over een en ander zijn aan den Gouverneur-Generaal medegedeeld. Voor verdere bijzonderheden omtrent de conclusien van dr. Wirtz zie men de Javasche Courant van 14 Julij 1882.

De Indische verordeningen betreffende de ziekten van het vee werden in 1881 met eenige nieuwe aangevuld. Bij de ordonnancie van 20 Junij 1881 (Indisch Staatsblad n°. 144) werden de strafbepalingen van art. 2 der ordonnancie van 23 April 1875 (Indisch Staatsblad n°. 104), op het in aanraking brengen van miltzieke beesten met ander vee, in overeenstemming gebragt met art. 382 van het Wetboek van Strafregt voor Europeanen en art. 384 van dat voor inlanders in Nederlandsch-Indie. De beperkende maatregelen vervat in de ordonnancie van 8 September 1880 (Indisch Staatsblad n°. 174), betreffende den invoer van vee en van zaken die met vee in verband staan, uit plaatsen gelegen tusschen Timor en Java waar de veepest niet is geconstateerd, werden bij ordonnancie van 21 Junij 1881 (Indisch Staatsblad n°. 146) ingetrokken, doch in verband met het op nieuw uitbreken van eene besmettelijke veeziekte, overeenkomende met miltvuur, in de residentie Timor, bij de ordonnancie van 5 Augustus 1881 (Indisch Staatsblad n°. 173) weder toepasselijk verklaard.

Ten laste van het dienstjaar 1881 is voor bestrijding van de veepest een bedrag van ruim vier millioen uitgegeven. Hiervan werd besteed voor:

schadeloosstelling voor onteigend vee, stallen, enz.	f	810 269
ontsmetting en afmaking		50 086
paggers en veelooze streken		989 248
bewaking van de cordons door militairen		758 274
traktementen en reiskosten der tijdelijke veeartsen .		59 120
traktementen en reiskosten van besturende en andere ambtenaren		149 748
daggelden en reiskosten van gecommitteerden . . .		577 787
inlandsch politiepersoneel, bewakers, enz.		311 369
drukwerken en andere kleine uitgaven		3 216
huur van schepen voor strandbewaking		296 238
Totaal . . .	f	4 005 355

De uitgaven voor de proefparken op de Pamanoekan- en Tjiassemlanden (Krawang) en voor de vergoeding van de daarin bezweken dieren hebben bedragen f 120 031 en komen ten laste der begrooting van 1882. De uitgaven over 1880, welke in het vorig verslag (blz 116) geraamd werden op f 3 751 000, hebben volgens de nader verkregen gegevens eene som van f 4 112 540 bedragen.

Behalve de veepest kwamen de gewone ziekten, waaraan het vee in den Indischen Archipel niet zelden lijdt, vooral miltvuur, evenals vroeger voor, o. a. in de gewesten Cheribon, Samarang, Timor en Atjeh en onderhoorigheden. Over de gevallen van veepest die in het gouvernement van Sumatra's Westkust en in de residentie Benkoelen zijn voorgekomen, zie men de mededeelingen in hoofdstuk ●, afd. I, § 2.

L. Departement der burgerlijke openbare werken.

I. Openbare werken in het algemeen.

Het op blz. 116 van het vorig verslag bedoelde onderzoek betreffende de wenschelijkheid om de bemoeijingen der ambtenaren van het binnenlandsch bestuur met de bouwwerken van eenvoudige constructie en gemakkelijke uitvoering te beperken, heeft de Indische Regering geleid tot het besluit van 4 Maart 1882, n°. 12, waarbij, met intrekking van alle door of namens haar aan art. 5 (2de lid) van het reglement op het beheer en toezigt der burgerlijke openbare werken (Indisch Staatsblad 1877 n°. 238) gegeven uitleggingen, verklaard is dat de ambtenaren van het binnenlandsch bestuur alleen dan met de uitvoering van openbare bouw- en waterstaatswerken mogen — en moeten — belast worden, wanneer de drie volgende omstandigheden zamenloopen: 1°. dat de krachten van het personeel der burgerlijke openbare werken te kort schieten of wel het gebruik van dat personeel door de afgelegenheid van het beoogde werk of om andere redenen te duur zou zijn; 2°. dat de bemoeijenis met het beoogde werk van de zijde der niet tot het waterstaatskorps behoorende landsdienaren niet strekt ten nadeele van hun gewonen dienst; en 3°. dat die personen voor het hun op te dragen werk geschikt zijn. Te gelijker tijd bepaalde de Gouverneur-Generaal dat de hoofden van gewestelijk bestuur omtrent het bestaan van de eerste en derde der bovengenoemde omstandigheden zullen beslissen na te zijn voorgelicht door den eerstaanwezenden ingenieur.

Ter verbetering van het pakhuisbeheer, voor zoover betreft den voorraad van de burgerlijke openbare werken, is de in 1878 gearresteerde prijslijst van tot den voorraad behoorende materialen, gereedschappen en werktuigen (Bijblad op het Indisch Staatsblad n°. 3327) in Mei 1881 door eene nieuwe vervangen, die met 1 Julij daaraanvolgende in werking is getreden. De prijslijst bevat eene omschrijving van de goederen die altijd in voorraad moeten zijn. Te gelijk met de nieuwe prijslijst is een staat opgemaakt van de nog in 's lands algemeene pakhuizen te Batavia voorradige goederen, die wegens verouderden vorm of om andere redenen niet meer uit Europa zullen worden ontboden en daarom ook niet in de nieuwe prijslijst zijn opgenomen, doch nog zeer goed te gebruiken zijn en ook in de eerste plaats moeten gebruikt worden. Dergelijke staten, restant-staten genaamd, zullen ook vervaardigd worden van de in de pakhuizen te Samarang en Soerabaija aanwezige goederen van denzelfden aard. De aanvragen om goederen uit 's lands voorraad mogen zoo min mogelijk andere artikelen bevatten dan die welke in de restantstaten en in de nieuwe prijslijst voorkomen. Het aanhouden van voorraden buiten de drie genoemde hoofdplaatsen moet zooveel mogelijk vermeden worden en in elk geval moeten die voorraden beperkt blijven tot de behoefte van één jaar en tot goederen waarvan de geregelde verstrekking verzekerd is. Eindelijk is nog bepaald dat de voor de uitvoering van openbare werken benoodigde goederen van Europeschen oorsprong uit 's lands voorraad behooren te worden aangevraagd, en dat eerst dan tot plaatselijken aankoop mag worden overgegaan wanneer gebleken is dat het benoodigde in de landspakhuizen niet aanwezig is.

Technisch personeel. In het afgeloopen jaar vertrokken 6 ingenieurs met verlof naar Nederland en keerden er 3 van verlof in Indie terug. Van de 8 adspirant-ingenieurs, die blijkens het vorig verslag (blz. 117) in 1881 hier te lande ter uitzending beschikbaar waren, kwamen er 5 nog in het eerste semester in Indie aan, en 2 tegen het einde des jaars. De twee laatstbedoelden waren op 31 December jl. nog niet in dienst gesteld en de achtste kandidaat was toen nog niet van hier vertrokken. Een en ander vond echter in den aanvang van 1882 plaats. Ter vervulling van de 4 voor 1883 opengestelde plaatsen heeft zich hier te lande een gelijk getal civiel-ingenieurs aangemeld, die reeds eenigen tijd hun vak hadden uitgeoefend. Deze worden nog vóór het einde van 1882 uitgezonden.

Het korps architecten en opzigters werd in het afgeloopen jaar voltallig gehouden door in-dienst-stelling van de zes opzigters, die blijkens het vorig verslag uit Nederland waren gezonden, zoomede van in Indie geëxamineerde personen. De zes overige opzigters die uit Nederland aangevraagd waren, kwamen in het laatst van 1881 en het begin van 1882 in Indie aan. Sedert zijn op nieuw zes plaatsen opengesteld voor opzigters die hier te lande praktische ervaring hebben opgedaan. In de eerste dagen van September 1882 was het onderzoek naar de bekwaamheid der zich aangemeld hebbende 28 kandidaten nog niet afgeloopen. Het aantal in Indie geëxamineerden bedroeg op het einde van 1881 veertien. Als tijdelijke opzigters (werkbazen) waren in het afgeloopen jaar 148 personen werkzaam.

In verband met de in 1881 (Indisch Staatsblad n°. 56) in Indie afgekondigde wijzigingen in de zamenstelling van het technisch personeel van den waterstaat (zie vorig verslag blz. 116) bestaat de formatie thans uit 8 hoofdingenieurs en 67 ingenieurs van minderen rang (tegen 10 en 65 in 1880) en uit 164 architecten en opzigters (tegen 166 in 1880). In het volgend staatje vindt men aangewezen hoevelen van het op 31 December 1881 tot de formatie behoorende personeel voor speciale diensten of werken waren afgezonderd en hoevelen voor den gewonen dienst waren werkzaam gesteld.

BESTEMMING.	Hoofd- en verdere ingenieurs.	Architecten en opzigters.	Te zamen.
Voor speciale diensten of werken afgezonderd:			
als inspecteurs	3	"	3
als gedetacheerd bij het departement	5	1	6
voor speciale diensten	12	8	20
	20	9	29
In de volgende gewesten met den gewonen dienst belast:			
Java en Madura.			
Bantam	1	3	4
Batavia.	4	7	11
Krawang	"	3	3
Preanger regentschappen	3	7	10
Cheribon	5	9	14
Tagal	2	4	6
Pekalongan	2	4	6
Samarang	4	15	19
Japara	1	4	5
Rembang	2	6	8
Soerabaija	5	13	18
Pasoeroean	2	3	5
Probolinggo	2	4	6
Bezoeki	3	5	8
Banjoewangi	"	1	1
Banjoemas	2	5	7
Bagelen	3	6	9
Kadoe	1	5	6
Djokjokarta	"	1	1
Soerakarta	"	2	2
Madioen	1	5	6
Kediri	2	5	7
Madura	"	1	1
	45	118	163
Buitenbezittingen.			
Sumatra's Westkust	3	8	11
Benkoelen	"	1	1
Lampongsche districten	"	1	1
Palembang	1	3	4
Sumatra's Oostkust	"	2	2
Atjeh en onderhoorigheden	2	3	5
Riouw	"	1	1
Banka	"	1	1
Billiton	"	1	1
Westerafdeeling van Borneo . . .	"	1	1
Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo	1	3	4
Celebes en onderhoorigheden . . .	1	3	4
Menado	1	5	6
Amboina	"	2	2
Ternate	"	1	1
Timor	"	1	1
	9	37	46
Totalen { voor speciale diensten of werken	20	9	29
Totalen { voor den gewonen dienst .	54	155	209
Totaal-generaal . . .	74	164	238

Van het bovenbedoeld personeel voor speciale werken waren afgezonderd:

	Ingenieurs.	Opzigters.
voor de Bataviasche havenwerken	5	1
„ de opnemingen in het belang der irrigatie in Kendal en Grobogan (residentie Samarang) .	2	1
„ de voorbereidende werkzaamheden in het belang der uitvoering van waterwerken in Demak (residentie Samarang)	3	„
„ de werkzaamheden tot behoud van het vaarwater in straat Madura	2	5
„ het toezigt over de ooster- en wester-slokkans in de residentie Batavia	„	1
Te zamen . . .	12	8

Overigens waren op 31 December 1881 nog bij het departement van binnenlandsch bestuur en bij dat der marine gedetacheerd 2 hoofdingenieurs, 1 ingenieur en 5 opzigters. Dit personeel, dat *boven de formatie* werd gevoerd, was belast met opnemingen in het belang van de regeling der waterverstrekking aan suikerfabrieken en met de uitvoering der werken op Onrust en te Soerabaija. Een dezer hoofdingenieurs, namelijk die welke bij het departement der marine gedetacheerd was, is echter in Maart 1882 weder voor den gewonen dienst beschikbaar gekomen, daar de verdere uitvoering van de werken op het marine-établissement te Soerabaija aan den hoofdingenieur, chef van den dienst der Bataviasche havenwerken werd opgedragen.

Landmeters. In 't geheel waren bij het eind van 1881 nog 24 waterstaats-ambtenaren, dat is 1 minder dan in 1880, met de functien van landmeter belast. Het gewone landmeters-examen (Indisch Staatsblad 1866 n⁰. 46) werd in het afgeloopen jaar in Indie slechts door één persoon (een adjunct-landmeter bij het kadaster) met gunstig gevolg afgelegd.

Uitvoering van werken. Om te dienen als algemeen overzigt betreffende de door of van wege het burgerlijk bouwdepartement in uitvoering geweest zijnde bouw- of waterstaatswerken — buiten enkele bij de begrooting afzonderlijk verhandelde groote werken — zijn ook over 1881 weder de gebruikelijke opgaven ontvangen, die, om gelegenheid tot vergelijking te geven, hieronder worden vermeld te gelijk met de cijfers betreffende de jaren 1877–1880.

Jaren.	Aantal werken (vernieuwingen en nieuwe werken) begrepen in het bij de begrooting aangenomen werkplan.	Uitgevoerd aantal werken, waarop bij het werkplan wel was gerekend.	Uitgevoerd aantal werken, waarop bij het werkplan niet was gerekend.	Van het uitgevoerd aantal werken hadden reeds in het voorafgegane jaar moeten zijn voltooid.	Van het uitgevoerd aantal werken waren door de hoofden van gewestelijk bestuur op eigen gezag ten uitvoer gelegd.
1877	284	215	192	niet opgegeven	niet opgegeven
1878	462	303	527	181	118
1879	433	289	674	310	98
1880	404	263	573	310	101
1881	485	354	489	134	94

Ten aanzien der voor de bovenbedoelde werken toegestane en verwerkte sommen zijn over gemelde vijf jaren de volgende cijfers mede te deelen.

JAREN.	Bij de begrooting was toegestaan (behalve voor enkele groote werken buiten het gewone werkplan vallende): *a*)			Van de in de voorgaande kolommen opgegeven sommen werd, volgens de maandelijksche werkrapporten, verbruikt:				Onder de verbruikte sommen ter zake van niet in het werkplan opgenomen werken was begrepen:	
	voor vernieuwingen en nieuwe werken.	voor gewoon onderhoud.	Te zamen.	voor vernieuwingen en nieuwe werken waarop bij het werkplan wel was gerekend.	voor vernieuwingen en nieuwe werken waarop bij het werkplan niet was gerekend.	voor gewoon onderhoud.	Te zamen.	voor werken, door hoofden van gewestelijk bestuur op eigen gezag bevolen.	voor werken die in uitvoering waren genomen tot het verschaffen van geldelijke verdiensten aan noodlijdenden door misgewas of andere rampen.
1877	*b*) f 3 518 768	*b*) f 2 522 010	*c*) f 6 399 746	f 2 931 716	f 612 495	f 1 509 538	f 5 053 749	f 90 741	niet opgegeven
1878	*d*) 4 473 406	2 760 000	7 233 406	3 695 541	384 260	1 573 854	5 653 655	113 959	*e*) f 99 139
1879	*d*) 4 417 107	2 693 100	7 110 207	4 042 143	787 944	1 581 795	6 411 882	131 752	213 250
1880	*f*) 3 408 176	2 827 100	6 235 276	3 551 489	953 087	1 591 127	*g*) 6 095 703	132 664	7 203
1881	*h*) 3 721 000	3 164 800	6 885 800	4 174 266	482 354	1 640 305	*i*) 6 296 925	202 095	56 059

a) Ter uitvoering van de bedoelde groote werken — de aanleg van spoorwegen daaronder niet begrepen — was bij de begrooting toegestaan: voor 1877 f 2 725 150, voor 1878 f 3 219 000, voor 1879 f 3 183 000, voor 1880 f 2 126 000 en voor 1881 f 2 048 000. Deze sommen moesten in hoofdzaak strekken voor de Bataviasche havenwerken, voor de werken tegen overstroomingen te Batavia en Samarang en voor het krankzinnigen-gesticht te Buitenzorg. Voor de waterwerken in Demak werden alleen in 1877 buiten het gewone werkplan fondsen uitgetrokken; voor de latere jaren werd daarvoor een post onder de gewone werken opgenomen. Hoeveel voor de in deze noot bedoelde werken is verbruikt, vindt men niet voor al de genoemde jaren volledig vermeld. Zulks blijkt alleen over 1877, 1878 en 1879, over welke jaren als verwerkt bedrag wordt opgegeven f 3 117 117, f 3 197 727 en f 2 712 940. De overschrijding van het voor 1877 toegestaan bedrag is later geregulariseerd.

b) Behalve de hier vermelde sommen, afzonderlijk toegestaan voor vernieuwingen enz. en voor onderhoud, was nog voor beide doeleinden *gezamenlijk* bij de begrooting uitgetrokken f 358 968 ten behoeve van pasangrahans, woningen van districtshoofden en koffijpakhuizen. Deze som is hier over de kolommen 2 en 3 van het staatje niet verdeeld kunnen worden.

c) Hieronder de f 358 968 bedoeld in de voorgaande aanmerking.

d) Hieronder f 500 000 voor de waterwerken in Demak, zijnde de fondsen voor die werken voor 1878 en de latere jaren bij de begrooting begrepen onder die voor de gewone werken toegestaan.

e) Begrepen onder de som van f 113 959 in de voorgaande kolom genoemd.

f) Om in overeenstemming te blijven met de opgaven in 't vorig verslag is onder de som van f 3 408 176 *niet* begrepen de f 500 000 voor de waterwerken in Demak, ofschoon bij de begrooting wel onder de gewone werken gerangschikt (verg. aanmerking *d*).

g) Hieronder f 1 304 533 verwerkt door ambtenaren van het binnenlandsch bestuur aan bouwwerken van eenvoudige constructie en gemakkelijke uitvoering. (Het bedrag over vorige jaren vindt men in de Indische opgaven niet vermeld.)

h) Hieronder *niet* begrepen de f 250 000 voor de waterwerken in Demak (zie aanmerking *d*).

i) Hieronder f 963 831 verwerkt door ambtenaren van het binnenlandsch bestuur (zie aanmerking *g*).

Omtrent het gebruik maken van aannemers bij de uitvoering van bouw- en waterstaatswerken is voor 1881 het volgende te berigten. Er werden 60 aanbestedingen gehouden, waarvan 54 voor de uitvoering van werken en 6 enkel voor de levering van materialen. Deze laatste aanbestedingen slaagden op één na allen; van die voor de uitvoering van werken slaagden er 34. De kosten der werken, waarvan de aannemingen slaagden, waren begroot op f 498 551, en de gezamenlijke aannemingssommen beliepen f 463 999. In beide totalen (wat het eerstvermelde betreft slechts met uitzondering van 6 werken) is niet begrepen de waarde der uit 's lands voorraad te verstrekken materialen. Van de werken waarvan de aanbesteding mislukte, waren de kosten geraamd op f 249 547. Van de 54 uitbestede werken waren er 23 waarvan de bestekken over hoogere sommen dan f 10 000 liepen. Van deze grootere werken konden er 13 worden toegewezen.

De klagten omtrent de ongeregelde opkomst en den onvoldoenden arbeid der heerendienstpligtigen bleven voortduren. Opmerking verdient het echter dat, waar het werk het regtstreeksch nut der betrokken bevolking beoogde, bij voorbeeld bij het graven van waterleidingen tot afvoer van water of tot besproeijing van sawahs, zij met ingenomenheid en ijver de haar opgelegde taak verrigtte. Overigens waren er ook minder klagten waar op taak werd gewerkt en de werkwijze oordeelkundig plaats had. Zoo geschiedde het meermalen dat als 's middags de taak voor het graafwerk van den volgenden dag werd uitgezet, ten einde den arbeid des ochtends onmiddellijk te kunnen doen aanvangen, de heerendienstpligtigen reeds vóór zonsopgang hun dagtaak begonnen en die zóó ijverig voortzetten, dat zij reeds op den middag (ten 12 ure) gereed waren en huiswaarts konden keeren.

Ten aanzien van het door dwangarbeiders gepraesteerde werk wordt medegedeeld dat, waar door den aard en den beperkten omvang van het werk goede contrôle en strenge discipline aanwezig konden zijn en ook aanwezig waren, met voordeel van deze werkkrachten gebruik werd gemaakt.

Materialen van inlandschen oorsprong werden over het algemeen zonder veel moeite verkregen. Die van Europeschen oorsprong werden uit Nederland ontvangen en uit 's lands pakhuizen op de drie hoofdplaatsen van Java verstrekt. Vermelding verdient dat bij een paar werken, waarbij veel grondverzet voorkwam, met goed gevolg gebruik werd gemaakt van verplaatsbaar spoorwegmaterieel.

Belangrijke beschadigingen aan de landswerken kwamen in het afgeloopen jaar niet voor.

II. Bijzonderheden omtrent sommige werken.

Gebouwen. Niettegenstaande het in het afgeloopen jaar mogelijk is geweest in eenige der meest dringende behoeften aan vernieuwing van gebouwen te voorzien, blijft er echter te dien opzigte nog veel te doen over. Daarvoor bestaan hoofdzakelijk de twee volgende redenen: 1°. dat in vroegere jaren met onkostbare materialen zoogenoemd » tijdelijke " gebouwen zijn opgerigt, die veel onderhoud vereischen en bovendien ondoelmatig zijn; 2°. dat de staatsdienst, en dus ook de behoefte aan gebouwen, zich schier met den dag uitbreidt, zonder dat er altijd gelegenheid bestaat om particuliere gebouwen te huren.

De in 1881 voor oprigting en vernieuwing van gebouwen bestede uitgaven beliepen f 1 354 389, terwijl voor onderhoud en herstelling f 1 243 687 werd uitgegeven.

Sedert jaren werd te Soerabaija in de behoefte aan ruimte voor den opslag van 's lands producten en andere goederen gedeeltelijk voorzien door het huren van particuliere pakhuizen. Nu echter de afvoer van koffij uit het binnenland per spoor geschiedt, is het, ter vermijding van de vervoerkosten van het station naar de pakhuizen, wenschelijk voorgekomen de koffij in landspakhuizen in de onmiddellijke nabijheid van het station Soerabaija te bergen. Daarom is besloten tot den bouw van lokalen tot de ontvangst en opschuring van koffij, en in verband daarmede de huur der particuliere pakhuizen, welke met ultimo Maart 1883 eindigt, opgezegd. De bouw van die gouvernements-koffijpakhuizen, waarvan de kosten op f 293 292 zijn begroot, is in het laatst van 1881 aangevangen en wordt krachtig voortgezet. Behalve koffij werden in de tot dusver gehuurde pakhuizen hoofdzakelijk slechts entrepôtgoederen geborgen. Voor deze zullen voortaan — bij de maand — kleinere pakhuizen worden gehuurd.

Wegen. Over den toestand der wegen bleven de rapporten der hoofden van gewestelijk bestuur gunstig luiden. In de buitenbezittingen werd voortgegaan met verbeteringen, bestaande in verlegging van moeijelijk begaanbare gedeelten of in verbreeding van smalle wegen.

Met het doel om de door verschillende rampen getroffen bevolking in de afdeeling Lebak (residentie Bantam) door arbeid eenig geld te laten verdienen, werd besloten tot het voortzetten van de verbetering van den weg tusschen Rangkas Betoeng en Sadjira (zie vorig verslag blz. 119), en wel over ongeveer 4 paal, terwijl van het eindpunt naar Gardoe Batak een nieuwe weg werd aangelegd. Voor dit werk werd f 67 289 toegestaan.

In de residentie Batavia werd een gedeelte van den weg naar Karet, van de passar Tanah-Abang af, tot aan het inlandsch kerkhof, door verharding in een bruikbaren toestand gebragt.

In het belang eener goede politie en contrôle in de residentie Tagal wordt het noodig geoordeeld een rijweg te maken van Margasari naar Boemiaijoe, met een zijtak naar Bantarkawoeng, en den bestaanden weg van Doekoerandoe naar Margasari te verbeteren, welke werken, bij uitvoering door dwangarbeiders, voorloopig op ongeveer f 400/m begroot zijn. Op de eerste uitgaven voor die wegen is bij het werkplan van 1883 gerekend.

Omtrent den aanleg van nieuwe wegen in Atjeh zijn op blz. 5 hiervóór reeds eenige mededeelingen gedaan.

In het gouvernement Sumatra's Westkust werd door een ingenieur der burgerlijke openbare werken een onderzoek gedaan naar de mogelijkheid om verschillende binnenwegen in de afdeeling Paijakombo, zoomede den weg van Bondjol naar Loeboe Sikaping, bruikbaar te maken voor transportwegen. De wegen van Siboga naar Taroetoeng en Loemoet werden met behulp van dwangarbeiders verbeterd.

In het gouvernement Celebes en onderhoorigheden zijn de wegen, met uitzondering van enkele gedeelten nabij de hoofdplaatsen, zeer gebrekkig. Gewoonlijk zijn ze niet of zeer weinig verhard. Behoefte aan verbetering bestaat daar echter niet zoo dringend als elders, daar de transporten van eenige beteekenis over zee plaats hebben.

In de residentie Menado werd een aanvang gemaakt met de regeling van den waterafvoer der wegen in de Minahassa door middel van buizen, en werd een nieuwe weg aangelegd tusschen Gorontalo en Kwandang.

In het belang der wegen werd in 1881 uitgegeven de som van f 111 228, waarvan f 47 877 voor verbetering.

Ten aanzien van het beheer der wegen in het algemeen is nog melding te maken van het Indisch besluit van 20 October 1881 n°. 2, waarbij de bemoeijenis van het bestuur geregeld is ten opzigte van het aanleggen of verbeteren door particulieren van wegen ter verbinding van ondernemingen van landbouw of nijverheid met reeds bestaande wegen. Was in 1835 (Indisch Staasblad n°. 15) beslist dat de plaatselijke ambtenaren, zonder voorafgaande magtiging van den Gouverneur-Generaal, bevoegd zijn om van bestuurswege verbindingen te doen maken tusschen bestaande wegen en koffijtuinen of fabrieken, thans is voor het aanleggen van nieuwe of het verbeteren van bestaande wegen ten behoeve van particuliere ondernemingen de vergunning der hoofden van gewestelijk bestuur verpligtend gesteld. Zij zijn bevoegd om aan de vergunningen zoodanige voorwaarden te verbinden als zij, na overleg met den eerstaanwezenden waterstaatsambtenaar in het gewest, noodig oordeelen. De bedoelde particuliere werken zullen nimmer tot verzwaring van de lasten der bevolking mogen leiden, en de aanleg zoowel als het onderhoud der wegen zullen dan ook steeds ten laste der belanghebbende ondernemers moeten komen.

Bruggen en duikers. De gezamenlijke uitgaven voor deze werken beliepen in 1881, volgens voorloopige opgaven, ruim f 868 672, tegen f 1 255 000 gedurende 1880. Niettegenstaande o. a. in 't afgeloopen jaar de bouw of de vernieuwing onderhanden genomen werd van 421 bruggen en duikers, waarvan er 183 gereed kwamen, valt op het gebied van den bruggenbouw nog zeer veel te doen. Waar zelfs in den grooten postweg nog tal van tijdelijke bruggen of overvaarten worden aangetroffen, is het niet te verwon-

deren dat de rivier-overgangen in de binnenwegen over het algemeen in geen zeer gunstigen toestand verkeeren. Zooveel mogelijk wordt daarin voorzien door het leggen van tijdelijke bruggen, die meestal uit klapperstammen bestaan, veel aan onderhoud en herstelling kosten, en bij elken bandjir gevaar loopen van te worden weggeslagen. In de residentie Kadoe werden over de rivieren Progo en Ello bruggen gelegd met in Europa vervaardigden ijzeren bovenbouw.

Werken in het belang van den landbouw. In de residentie Preanger regentschappen werd voortgegaan met het graven van de in 1880 aangevangen leiding uit de Tjimawate in het district Panjaredan (zie blz. 120 van het vorig verslag), en een begin gemaakt met het doen van opnemingen in het belang der irrigatie van de Radjamandala-vlakte in de afdeeling Bandong.

Van de Menenteng-leiding in Cheribon werden alle kunstwerken voltooid, zoodat het geheele werk in 1882 tot stand zal komen. De opnemingen ter verbetering van de Sindopradja-leiding in de afdeeling Indramaijoe van dezelfde residentie werden voortgezet, doch konden nog niet worden ten einde gebragt.

Tot de in 't vorig verslag (blz. 129) bedoelde verlegging van de Laijangan-rivier in Pekalongan werd in Januarij jl. magtiging verleend.

Overeenkomstig het aan den Gouverneur-Generaal in overweging gegeven denkbeeld is de ingenieur 1ste klasse G. van Houten, die belast is met de uitvoering van de werken ter verbetering van de irrigatie en den waterafvoer in de afdeeling Demak (Samarang), tegen het einde van 1881 herwaarts gekomen ten einde in overleg met een deskundige hier te lande — den hoofdingenieur J. G. van den Bergh — de wijze van uitvoering te regelen en zich praktisch bekend te maken met werktuigen die een deel van den handenarbeid zouden kunnen vervangen. Intusschen werden twee ingenieurs naar Demak gezonden om aldaar een aanvang te maken met eenige noodzakelijke voorbereidende werkzaamheden. Als het resultaat van zijnen onder voorlichting van den heer van den Bergh verrigten arbeid bood de ingenieur van Houten in het begin van April jl. een uitvoerig rapport aan, dat betrekking had op de in de eerste plaats uit te voeren belangrijke kunstwerken te Sedadi met een gedeelte van het Serang-kanaal, en voorstellen bevatte tot uitzending van het noodige personeel en materieel. De werktuigen die den handenarbeid zullen vervangen bestaan voornamelijk uit 2 excavators voor de ontgravingen ten behoeve van den stuwdam in de Serang-rivier, de inlaatsluis van het Serang-kanaal en de eerste 973 M. van dat kanaal. Het grondvervoer op het werk zal door middel van een tijdelijken spoorweg geschieden. Het grootste gedeelte van het aangevraagd materieel wordt nog in den loop van dit jaar uitgezonden, het overige zal in den aanvang van 1883 volgen. De heer van Houten vertrok tegen het eind van April weder naar Indie, en het voor de Demaksche werken bestemde mindere personeel, bestaande uit een chef-werktuigkundige, drie hoofdopzigters en vijf opzigters en werklieden, heeft omstreeks dienzelfden tijd de reis naar Indie aanvaard. De kosten van den stuwdam en de inlaatsluis te Sedadi en van het eerste (973 M. lange) gedeelte van het Serang-kanaal zijn voorloopig geraamd op f 2 473 600. Deze werken zullen in 1885 gereed komen.

Omtrent de spoorwegverbinding van Sedadi, waar de kostbare stuwdam moet gebouwd worden, met den spoorweg Samarang-Vorstenlanden, heeft de Indische Regering in April jl. eene overeenkomst met de Nederlandsch-Indische Spoorwegmaatschappij gesloten. De zijtak zal op eenigen afstand van de halte Serang aan de hoofdlijn aansluiten en ongeveer 8 kilometers lang zijn. De halte Serang wordt voor rekening van den Staat door de Spoorwegmaatschappij naar het aansluitingspunt verplaatst. De noodige spoorstaven en het daarbij behoorend ijzerwerk worden door de Spoorwegmaatschappij aan den Staat verhuurd en in de nabijheid van het aansluitingspunt geleverd. De Staat zorgt voor het verdere vervoer van dat materieel en voor den aanleg van den zijtak. Een gedeelte van de voor den zijtak benoodigde steenen en ballast wordt, op welk punt van den zijtak de lossing ook plaats heeft, voor f 2,75 per M³. aan den Staat geleverd. De wagens der Maatschappij, waarmede de materialen voor de te Sedadi uit te voeren werken langs de hoofdlijn worden aangevoerd, zullen tegen betaling van f 2 per wagen door den Staat gebruikt mogen worden voor het vervoer over den zijtak. Blijven zij langer dan 20 uur op den zijtak, dan is de Staat voor elk etmaal of gedeelte daarvan op nieuw f 2 per wagen schuldig. Wanneer de spoorweg naar Sedadi niet meer noodig zal zijn en dus zal zijn opgebroken, zal de Staat de baan zoodanig moeten verleggen en verharden dat zij als toegangsweg voor voertuigen naar de verplaatste spoorweghalte Serang kan gebruikt worden, en zal die weg verder als zoodanig in stand gehouden moeten worden.

De opnemingen in het belang der irrigatie in de afdeelingen Kendal en Grobogan (residentie Samarang) werden in 1881 voortgezet. Hoewel het in 't vorig verslag bedoelde geologisch onderzoek nog niet kon worden beëindigd, is reeds met voldoende zekerheid gebleken dat van het maken van reservoirs in laatstgenoemde afdeeling moet worden afgezien, wijl de daaraan verbonden kosten bovenmatig hoog zouden zijn, zonder dat de noodige waarborg zou bestaan dat de dammen niet zullen doorbreken.

De in 't vorig verslag vermelde ontwerpen voor de verbetering van de irrigatie in de districten Djatirogo en Singgahan, afdeeling Toeban, residentie Rembang, vorderden eene omwerking en aanvulling, die gedeeltelijk werden aangebragt. Ter tegemoetkoming van de bevolking is inmiddels een aanvang gemaakt met voorbereidende werkzaamheden voor de uitvoering. In de districten Waroe en Djatirogo werden steenen stuwdammen met inlaatsluizen gebouwd; in de afdeeling Bodjonegoro werden de onderzoekingen voortgezet.

In de residentie Soerabaija werden verschillende vernieuwingen en herstellingen aan bestaande irrigatiewerken aangebragt en opnemingen in het belang der irrigatie verrigt, die evenwel nog tot geen resultaten hebben geleid.

Ter verbetering van de irrigatie in de afdeeling Bangil (residentie Pasoeroean) werd een aanvang gemaakt met het graven in heerendienst van de leiding Patigoewan, met de daarbij behoorende kunstwerken, waarvan de kosten zijn geraamd op f 49 638.

De gemetselde stuwdam met overlaat in de hoofdleiding Pekalen in de residentie Probolinggo (vorig verslag blz. 121) werd voltooid. De afsluiting en opdamming van het meer te Klakah werden nog niet onderhanden genomen, omdat het ontwerp eenige wijziging bleek te vorderen, waaraan een nader grondonderzoek moet voorafgaan.

Het graven van het bandjirkanaal uit de Sampean-rivier nabij Sitoebondo in de residentie Bezoeki werd met kracht voortgezet; het voor dat werk vereischte vervoer van grond en steenen per verplaatsbaren spoorweg nam in November een aanvang. Wegens het uitbreken van de cholera onder de koelies moest de arbeid in de tweede helft van December tijdelijk gestaakt worden; in Januarij jl. werd hij echter hervat. Van de totale hoeveelheid van 642 793 M³. te verplaatsen grond waren bij het eind van 1881 412 920 M³. verwerkt, zonder dat daarbij tegenspoeden waren ondervonden. In December van het afgeloopen jaar werd magtiging verleend tot het bouwen van eene sluis en een afsluitdam in de Sampean-rivier en tot het aanleggen van een nieuw gedeelte der Panaroekan-leiding, waarvan de gezamenlijke kosten bij uitvoering in heerendienst, met tegemoetkoming voor voeding, op ongeveer f 200 000 zijn geraamd. Voorts werd een onderzoek ingesteld naar de mogelijkheid om verbetering te brengen in de irrigatie van het district Soemberwaroe en om de daartoe behoorende sawahs te vrijwaren voor het soms vergiftigde water van de Banjoepoetih. Voor dit werk werden ook de noodige projecten opgemaakt. Eindelijk werd magtiging verleend tot het doen van opnemingen betreffende de verbetering van de irrigatie in het district Kalitikoes der afdeeling Panaroekan.

Het graven van de Singomerto-leiding uit de Seraijoe-rivier in de residentie Banjoemas (verg. blz. 121 van 't vorig verslag) werd met kracht voortgezet, zoodat bij het einde van 1881 het totale grondverzet 510 000 M³. bedroeg en de inlaatsluis bij de prise d'eau bijna voltooid was. Voorts werd eene opneming gedaan voor het irrigeeren van ongeveer 1300 bouws uit de kali Tadjoem in het district Djamboe, waarvoor de projecten onderhanden zijn.

De geul van de Mongkong-leiding in de afdeeling Ledok (residentie Bagelen) werd tot de dessa Gerdoe doorgetrok-

ken, terwijl de rolsteenen en aardmassa's uit de leiding verwijderd en de kunstwerken op twee na voltooid werden. Door de bevolking zijn de nevenleidingen, die het water naar de sawahs moeten voeren, aangelegd, zoodat thans reeds een begin is gemaakt met de irrigatie van omstreeks 1200 bouws. In dezelfde residentie werd voortgegaan met het aanbrengen van verbeteringen aan sommige leidingen. Ook werden de opnemingen voor verdere verbeteringen voortgezet.

In de residentie Kadoe werden de leidingen Belong-Poetjang en Manggis vergroot en verlengd, met het doel om het in aanbouw zijnde militaire kampement en een gedeelte van Magelang van water te voorzien en om de lager gelegen bouwgronden te besproeijen.

In de residentie Kediri eindelijk werd de stuw met verdeelwerk in de Konto-rivier voltooid.

Rivier- en waterkeeringswerken. De mogelijkheid om herwouding van de kale oevers van bergstroomen als middel van rivierverbetering toe te passen, in zoover dat daardoor de vaste stoffen, die anders bij regens naar de bedding worden afgevoerd, op de berghellingen terugblijven, wordt in Indie niet uit het oog verloren (verg. lager de § Boschwezen in hoofdstuk O). Eene toepassing van dit denkbeeld op groote schaal, waarmede, om afdoende uitkomsten te verkrijgen, het maken van dammen of versperringen in de beddingen zou moeten gepaard gaan, zou echter wegens het uitgestrekte stroomgebied der voornaamste rivieren op Java en de groote talrijkheid harer zijtakken de financieele en personeele hulpmiddelen van het Gouvernement ver te boven gaan.

Met de in het vorig verslag besproken verbeteringen van de dijken langs de Tjioedjoeng in de residentie Bantam werd voortgegaan.

Het afleidingskanaal uit de Goenoeng Sahari-rivier met inlaatsluis aan de oostzijde der stad Batavia kwam in 1881 gereed. Ter tegemoetkoming aan de regtmatige klagten van den handel over de aanslibbing van de Kali Besar te Batavia is men begonnen die rivier door middel van een stoombaggermolen op behoorlijke diepte te brengen, welk werk reeds voor de helft is voltooid. Voorts werd magtiging verleend tot het verbeteren van den linkeroever der Tjitaroem nabij Tandjong Poera op de grens tusschen de residentien Batavia en Krawang.

De werken ter verbetering van den waterafvoer uit de Tjimanoek in Cheribon werden voltooid en de Rambattan-tak gedigt. Nadat de overlaat eenigen tijd met vrucht had gewerkt, ontstond door een hevigen bandjir ontgronding voor den oostelijken kaaimuur, waardoor deze gedeeltelijk bezweek.

Door de opruiming van boomstammen in de kali Yosso in de residentie Banjoemas werd in den toestand dier rivier veel verbetering gebragt.

Het op blz. 112 van het verslag van 1880 bedoelde onderzoek nopens de in de Solo-rivier (voor zoover zij de residentie Madioen doorstroomt) aanwezige steenen heeft aangetoond dat die steenen niet als natuurlijke stuwen dienen, zoodat tegen hunne opruiming geen bezwaar bestaat. De toestand der rivier is echter van dien aard, dat afdoende verbetering alleen mogelijk is door normaliseering, wat den aanleg van belangrijke rivierwerken zou vorderen, voorafgegaan door langdurige en kostbare opnemingen. Daar het nu te verwachten is dat de prauwvaart langs de Solo-rivier, wat de residentie Madioen betreft, grootendeels zal vervallen wanneer de spoorweg van Madioen tot Soerakarta zal geopend zijn, is onlangs door de Indische Regering van de verdere verbetering van de bevaarbaarheid der Solo-rivier in de residentie Madioen afgezien.

De zuivering van de Brantas-rivier in de residentie Kediri werd met behulp van dynamiet voortgezet. Er zijn echter in die rivier op nieuw boomstammen vastgeraakt, waarvan de opruiming in het belang der prauwvaart noodzakelijk is.

Aan de oeverbeschoeijingen en dijken der Kediri-, Porrong- en Soerabaija-rivieren in de residentie Soerabaija werden in 1881 weder op verschillende plaatsen belangrijke voorzieningen aangebragt.

Ter voorkoming dat de afbrokkeling en inschuring, waaraan de regteroever der Padang-rivier ter plaatse van het militair hospitaal sedert jaren onderhevig is, verdere ongelegenheden veroorzaakt, werd magtiging verleend tot het afsnijden van die inschurende rivierbogt. Voor den koelie-arbeid zal van kettinggangers gebruik gemaakt worden en het grondvervoer zal geschieden met verplaatsbaar spoorwegmaterieel.

Uit een in December 1880 aan een ingenieur van den waterstaat opgedragen onderzoek naar de oorzaken van de hooge waterstanden bij bandjirs in de vlakte van Groot-Atjeh, inzonderheid te Kotta Radja, en naar de middelen welke kunnen leiden tot verbetering van den waterafvoer in die vlakte, is gebleken dat de overstroomingen het gevolg zijn van de weinige ruimte die de bedding der Atjeh-rivier, genoegzaam over haar gANSchen loop door de bezette landstreek, aanbiedt tot afvoer van het bij bandjirs afkomende water. Volgens den bedoelden ingenieur zou tot verbetering van den toestand de waterspiegel beneden Pango beheerscht moeten worden door aldaar de rivier te stuwen en het overtollige bandjir-water naar de lagune te Oleh-Karang af te leiden. De kosten der daarvoor noodige werken worden op f 560 000 als minimum geraamd. Daar het vooralsnog te betwijfelen is of de kosten wel tegen het nut zouden opwegen, wordt voorloopig aan dat plan geen uitvoering gegeven. De ondervinding in 1881 bij de laatste bandjirs opgedaan heeft namelijk doen zien dat de materieele schade en de nadeelen die uit een hygiënisch oogpunt uit overstroomingen van de Atjeh-rivier kunnen voortvloeijen zoowel voor de militaire établissementen als voor de troepen voortaan gering zullen zijn. In hoever de belangen der bevolking en der cultures in de vallei van Groot-Atjeh dergelijke kostbare voorzieningen tegen overstroomingen zullen wettigen, moet nog nader blijken.

Havenwerken. Gedurende het vijfde werkjaar, dat den 30sten April 1882 eindigde, zijn de havenwerken te Tandjong Priok weder aanmerkelijk gevorderd, zoodat hunne geheele voltooijing in den loop van het zesde werkjaar verwacht kan worden.

Daar de watergemeenschap tusschen Tandjong Priok en Batavia geheel voltooid was, kon de haven gedurende den westmoesson voor particuliere schepen worden opengesteld. In de tweede helft van Januarij jl., toen aanhoudend stormweder het laden en lossen ter reede van Batavia onmogelijk maakte, werd dan ook door vele schepen van de haven gebruik gemaakt. Zij werd bezocht door verschillende groote mailbooten, waarvan sommige aan den kaaimuur werden vastgemeerd.

Overigens kwamen eenige zeilschepen en twaalf stoomschepen (waaronder één gouvernements-stoomschip) in de binnen- of in de buitenhaven ten anker, waar zij hunne passagiers en goederen ontscheepten of innamen. Den 19den Januarij waren er in de haven 14 schepen, waaronder 11 stoomschepen, aan het laden en lossen. Ook in de maand Maart werd Tandjong Priok door eenige stoomschepen als toevlugtsoord gekozen. De haven bleek uitmuntend aan de verwachting te beantwoorden. Alleen leden eenige laadprauwen, voornamelijk ten gevolge van haren bouw en hare onvoldoende bemanning, in de buitenhaven averij. Zij zullen de hulp van stoombarkassen, ook voor de vaart door het kanaal, niet kunnen ontberen.

De groote vorderingen, die de werken te Tandjong Priok maakten, zijn voor een deel te danken aan de talrijke opkomst van werkvolk, in welk opzigt het laatste verslagjaar zich gunstig van de vorigen onderscheidde. Verschillende oorzaken droegen daartoe bij: de voltooijing van het kanaal en de wegen daarlangs lieten meer volk voor de havenwerken beschikbaar; de voortgang van den Preanger-spoorweg vorderde niet langer dat er eene groote menigte koelies in de onmiddellijke nabijheid van Buitenzorg werkte; de bevolking, vooral in het Bantamsche, had minder van de koorts-epidemie te lijden. Alleen werd de opkomst van koelies gedurende de cholera-epidemie veel geringer. Deze ziekte eischte menig offer onder de inlandsche werklieden en kostte ook aan 5 Europesche het leven. Toch was, in vergelijking met Batavia, de sterfte te Priok onder de inlanders gedurende de epidemie bijzonder gering. Overigens was de gezondheidstoestand over het algemeen zeer bevredigend. Evenals in het vorig verslagjaar (verg. vorig verslag blz. 122) werden weder dagelijks 250 dwangarbeiders beschikbaar gesteld, waardoor de voortgang van het werk, voornamelijk van de kaaimuren der binnenhaven en der kolenhaven, in hooge mate bevorderd werd.

Niettegenstaande de bij Indisch Staatsblad 1880 n°. 203 in het leven geroepen strafbepalingen tegen desertien onder de inlandsche schepelingen aan boord van de zeebouwende

vaartuigen bij den dienst der Bataviasche havenwerken (zie vorig verslag blz. 58 en 122), kwamen er toch meer desertien voor dan gedurende het vorig verslagjaar. Zij hebben meestal plaats weinige dagen na de aanmonstering, waarbij twee maanden loon, als handgeld, vooruitbetaald wordt. Hoevelen van de 166 gedeserteerden gestraft werden, is niet medegedeeld. Wel is vermeld gevonden dat in het vorig verslagjaar, gedurende hetwelk de strafbepalingen werden ingevoerd, van de 148 gedeserteerden 32 door de politie zijn gevat, terwijl er 16 uit eigen beweging terugkwamen, van 1 de dood geconstateerd en van 99 niets meer vernomen werd.

In de behoefte aan steenkolen werd voor een gedeelte voorzien door den aanvoer van Borneo-kolen uit de mijn Pengaron, die — met inbegrip van de vracht — op f 20,75 per ton te staan kwamen en de beste resultaten opleverden. Eene poging om voor de verdere behoefte eene hoeveelheid van 5000 ton van die steenkolen te verkrijgen, is afgestuit zoowel op de hooge vracht die gevorderd werd, als op de bezwaren die er aan verbonden zijn om eene zoo groote hoeveelheid beschikbaar te stellen.

De vroegere IIde afdeeling der werken, die het kanaal van Priok naar Batavia met de daarlangs loopende spoor-, rij- en jaagwegen omvatte, kwam geheel gereed. Ten behoeve van den rijweg werd nog 3618 M³. grond verzet. De rijweg en het jaagpad werden verhard en begrint en de eerste werd met twee rijen kanari-boomen beplant. De bodem van het kanaal onderging eene belangrijke verhooging door de slibstoffen, die de Tjiliwong en de Soenthar door het kanaal voortdurend afvoeren. Gelijk in het vorig verslag (blz. 122) werd medegedeeld, bestaat voorloopig geen bezwaar tegen eene verhooging van den kanaalbodem, die één meter dieper ligt dan de bodems dier riviertjes. Welken invloed het thans voltooide Goenoeng Sahari-kanaal, dat het Priok-kanaal snijdt, op dit laatste zal hebben, kan nog niet worden beoordeeld, daar het in den laatstafgeloopen westmoesson nog geen dienst als bandjir-kanaal heeft behoeven te doen.

Bij den eigenlijken havenbouw (Iste afdeeling der havenwerken te Tandjong Priok) werd zoowel het graaf- als het baggerwerk niet weinig belemmerd door de vele koraalbanken, waarop men stuitte. De westergracht werd geheel voltooid. Daarvoor werden nog 26 946 M.³ ontgraven, nadat de grond grootendeels eerst door dynamiet-ontploffingen was losgemaakt. Uit de kolenhaven, waarmede in Julij 1881 een begin werd gemaakt, zijn 52 838 M.³ ontgraven. Ook hier moesten groote koraalbanken met dynamiet verwijderd worden. Ten behoeve van den dokput werd 1630 M.³ ontgraven: hieraan werd alleen dan gearbeid wanneer de kolenhaven niet droog kon gehouden worden en de koelies dus daar niet konden werken. Verder hadden nog ontgravingen plaats voor den rijweg langs de oostzijde der binnenhaven, voor de binnenhaven, voor de fundeeringsputten van de kaaimuren der binnen- en kolenhavens en voor de fundeeringen der gebouwen ten dienste der exploitatie. Door ontgraving werd in het geheel 133 018 M.³ grond verzet, waarvan 42 250 M.³ werden gebezigd om het haventerrein door demping van vischvijvers of door ophooging gelijk te maken.

De baggerarbeid heeft in 't afgeloopen verslagjaar tot minder gunstigen uitslag geleid dan men verwacht had. Wel werden door de baggermolens 1 427 133 M.³ gebaggerd, tegen 1 198 571 M.³ gedurende het verslagjaar 1880/1881, doch hierbij moet men in het oog houden, dat de op blz. 122 van 't vorig verslag bedoelde groote baggermolen, die in laatstbedoeld jaar slechts enkele dagen werkte, gedurende het jaar 1881/1882 alleen 506 815 M.³ verzette. Deze minder gunstige uitslag is voor een deel het gevolg van de aangetroffen uitgestrekte koraalbanken en wordt voorts toegeschreven aan de omstandigheid dat de molens, nu de vereischte diepten bijna verkregen zijn, niet meer volop grond vinden en tijdens hooge waterstanden zelfs den bodem niet meer bereiken. Van de gebaggerde 1 427 133 M.³ kwamen 899 348 uit de buitenhaven en 527 785 uit de binnenhaven. De baggermolens vorderden, ook ten gevolge van den arbeid in koraal, een kostbaar onderhoud. Zij werden weder geregeld om de zes maanden gedokt, ten einde schoongemaakt, geverfd en zooveel noodig hersteld te worden.

Zoowel in de buiten- als in de binnenhaven bevinden zich op enkele plaatsen nog zeer harde koraalbanken, die onder water met dynamiet moeten worden losgemaakt, wat buitengewoon veel vertraging doet ondervinden. Sommige koraalstukken, die, nadat ze door duikers aan kettingen bevestigd zijn, met de drijvende kranen moeten worden opgehaald, hebben het aanzien van marmer met een soortelijk gewigt van 1.8. De alzoo verkregen koraalblokken worden zooveel mogelijk gebruikt voor aanvulling van het oosterzeehoofd en overigens opgestapeld om dienst te doen bij het maken van de fundeeringen van verschillende gebouwen.

Met uitzondering van eenige koraalbanken en van de toegangen naar de westergracht en naar de kolenhaven, is de buitenhaven nagenoeg geheel tot de bepaalde diepte van 8 M. onder peil gebragt. De binnenhaven is voor ²/₃ harer oppervlakte op de volle diepte van 7.5 M. onder peil en overigens gemiddeld op 5.5 M. onder het maaiveld. Behalve de hooger genoemde koraalbanken moet er nog eene smalle strook langs den kaaimuur verwijderd worden. Deze strook, voor zoover ze uit koraal bestaat, kan wegens het daaraan verbonden gevaar voor den kaaimuur niet met dynamiet worden losgemaakt. Men zal daarom de noodige diepte te dier plaatse trachten te verkrijgen door *crabs* en *buckets*, die met een 7tons kraan worden opgehaald. Een der baggermolens zal voor dien arbeid ingerigt en voorzien worden van een reeds vervaardigden emmerladder, die hem in staat stelt om tot 10 M. onder het maaiveld te baggeren.

De aan de zeehoofden verrigte arbeid bepaalde zich, wat het westerhoofd betreft, tot het afwerken, bestaande in het aanbrengen van rotsblokken voor de taluds en kruinbekleedingen, waarmede men nagenoeg gereed kwam. Het oosterhoofd werd over zijne volle lengte tot den waterspiegel opgehoogd, waarna op drie plaatsen met het afwerken een aanvang gemaakt werd. De beide hoofden zullen in het begin van 1883 geheel algewerkt kunnen zijn. De verzakkingen, die nog af en toe worden waargenomen, zijn van geringen omvang en zijn meer het gevolg van inklinking der steenmassa's dan van verschuiving van den bodem waarop de hoofden zijn aangelegd. In de maand Januarij jl. hebben de zeehoofden aan de zware deining en de hooge zeeën, die er toen waren, volkomen weêrstand geboden. Alleen werden de kleine steenblokken, die ter bevordering van de inklinking op het oosterhoofd gelegd waren, daarvan afgeslagen.

Den 28sten April jl. kwam de kaaimuur langs de binnenhaven in hoofdzaak gereed. Die muur moet nu nog slechts over eene lengte van ongeveer 400 M. aangeäard en van eene houten schuurplaat, alsmede van nog eenige dekzerken voorzien worden. Ook moeten er nog eenige palen ter bevestiging van de meerringen worden ingeheid. Gedurende het verslagjaar werden 28 106 M³. metselwerk aan den muur verwerkt; het metselwerk werd aan de dagzijde afgevoegd en de trappen werden afgemaakt. Verscheidene meerpalen en meerringen werden gesteld en de muur werd aan de achterzijde over eene lengte van ongeveer 600 M. aangeäard, nadat op sommige plaatsen, waar zulks als maatregel van voorzorg noodig was, eerst nog een drooge muur van koraalsteen achter den muur was opgestapeld. Deze kolossale muur, waaraan drie jaren gewerkt is, bevat ruim 47791 M³. metselwerk, is 1000 M. lang en heeft f 2 460 841 gekost. Over de geheele lengte is er geen enkel defect aan te bespeuren.

Met den bouw van den 300 M. langen kaaimuur langs de kolenhaven, die geheel wordt gebouwd als die langs de binnenhaven, werd in Julij 1881 een aanvang gemaakt. De damwanden kwamen gereed en eenige honderden fundeeringspalen werden ingeheid. Tusschen de damwanden werd 12 000 M³., grootendeels koraal, ontgraven. Menigvuldige aardstortingen deden echter veel van dit werk verloren gaan. In het laatst van April jl. werd aan de noordzijde met de beton-storting begonnen; er werden 371 M³. beton gestort en 747 betonblokken gemaakt. De geheele betonfabriek was reeds vooraf naar het terrein der kolenhaven overgebragt.

De diepte der kolenhaven is bepaald op 7.5 M. onder peil. Zij zal 300 M. lang worden en eene bodemsbreedte van 35 M. erlangen. Daar het terrein op 2.5 M. boven peil ligt, moet er een diepte van 10 meters ontgraven worden. Wegens de noodzakelijkheid om de vele visch-

vijvers op het haven-emplacement te dempen en het geheele terrein op te hoogen, werd tot eene uitgraving van de kolenhaven in het droogе besloten. Daarmede is men tot 5.5 M. onder het maaiveld gevorderd. Er werden 52 838 M³. ontgraven. Belangrijke koraalbanken moesten door dynamiet worden losgemaakt. Het oostelijk en het zuidelijk boord van het bassin, die uit taluds van 2 op 1 zullen bestaan, werden van eene steenbezetting met bekapten koraalsteen voorzien.

De draaibrug over de westergracht werd voltooid. Met de paalfundeering voor de uit Nederland aangevoerde 25tons stoomkraan werd een begin gemaakt.

Alvorens ontwerpen te doen vervaardigen voor de gebouwen der exploitatie, als entrepôts, opslaglokalen, kolenloodsen met de daarbij behoorende middelen voor het laden, lossen en bewegen van de goederen, heeft de Indische Regering de haveninrigtingen te Singapore en te Hongkong door een ingenieur der Bataviasche havenwerken in oogenschouw doen nemen (zie blz. 124 van 't vorig verslag). Het algemeen voor-ontwerp voor die accessoires is, wat de afmetingen en de situatie der verschillende inrigtingen betreft, in Februarij jl. door de Indische Regering goedgekeurd, met bepaling dat vooreerst slechts ondernomen zal worden de bouw van 8 entrepôts, de onderbouw der 13 overige entrepôts en verder de bouw van alle opslag- en kolenloodsen. Ook zijn door de Indische Regering goedgekeurd de ontwerpen voor petroleumpakhuizen en magazijnen voor zelfontvlambare stoffen, voor riolen, voor rij- en spoorwegen op het havenemplacement, en eindelijk voor het stationsgebouw, waarin lokalen beschikbaar zullen gesteld worden voor kantoren van den havenmeester, van de directie der exploitatie, van de ambtenaren der recherche, alsmede voor den post- en telegraafdienst. Omtrent de bebakening en de verlichting der naar de haven leidende vaarwaters zijn voorstellen gevraagd aan den kommandant der zeemagt, die bij die voorstellen in aanmerking zal moeten nemen dat zoowel des nachts als over dag de haven door stoomschepen moet kunnen verkend worden.

Eindelijk zijn ontwerpen ingeleverd voor 2 drooge dokken, een van 145 M. lengte, waarin de grootste mailbooten opgenomen zullen kunnen worden, en een van 100 M. lengte voor kleinere vaartuigen. Alleen het grootste zou voorloopig gemaakt worden.

Omtrent de exploitatie is nog geen beslissing genomen. Eene aanvrage om concessie voor de exploitatie is in Indie nog in overweging.

Evenals in de beide voorgaande jaren werd de voortgang van den arbeid aan de steengroeven te Merak (IIIde afdeeling van de Bataviasche havenwerken) zeer benadeeld door de hevige koortsen, die aldaar van Junij tot September zoowel onder de inlanders als onder de Europeanen heerschten. Ook de cholera sleepte verscheidene inlanders ten grave. Met uitzondering van de maand Februarij jl. was de gezondheidstoestand sedert het begin van December 1881 weder gunstig. De beschikbare krachten werden, evenals gedurende 1880/81, in beslag genomen door de vele werkzaamheden, verbonden aan het opruimen van gruis, aarde en afval. Wegens den aard der werkzaamheden moest het terrein vóór de ontgonnen rotswanden met de daaropliggende sporen voortdurend verhoogd worden. In November en December werd het geheele terrein opgenomen om een overzigt te verkrijgen van de rotsmassa's in verband met de behoefte aan steenmateriaal voor de zeehoofden gedurende 1882. Daarop werd de grenslijn der exploitatie vastgesteld; men was daarbij bedacht op de waarschijnlijkheid dat de exploitatie, behoudens de verzameling van het noodige reservemateriaal voor het onderhoud der zeehoofden, in het begin van 1883 een einde zal nemen. In Februarij jl. werden alle spoorwegen, die thans eene lengte van p. m. 2 kilometers hebben, verlegd met het doel om het steengruis te kunnen bergen. De stand van den bouw der zeehoofden eischte dat er meer rotsblokken verkregen werden dan in 't vorig verslagjaar. De exploitatie werd daarop ingerigt, maar de kosten werden daardoor ook in verhouding van de verkregen hoeveelheden hooger; zoo werd o. a. in 1880/81 met elken kilogram dynamiet 10²/₃ M³. steen verkregen, terwijl in 1881/82 dat cijfer tot 8 M³. daalde.

Met de in 't vorig verslag bedoelde werken in het belang van eene goede gemeenschap tusschen de pakhuizen aan de Kali Besar te Batavia en het Priok-kanaal, te weten de uitdieping en normaliseering van de Tjiliwong en de aanleg van een verbindingskanaal tusschen laatstgenoemd water en de Kali Besar met eene draaibrug over het verbindingskanaal, werd in Februarij jl. een aanvang gemaakt. Er werden 11 947 M³. grond ontgraven, wat met groote moeijelijkheden gepaard ging, daar men uitgestrekte fundeeringen moest opruimen, die bleken afkomstig te zijn van het bastion Diamant van het oude Kasteel. Men vond op een der ontdolven sluitsteenen het jaartal 1637.

De toestand van de vloot der havenwerken bleef voldoende. De vaartuigen werden geregeld in het drijvend dok opgenomen om schoongemaakt en geverfd en zooveel noodig hersteld te worden. Aan het voornemen om de ketels van alle stoomschepen geleidelijk van nieuwe vlampijpen te voorzien, werd gevolg gegeven. Aan een baggermolen en zes hopperbarges moest bij het einde van het verslagjaar deze arbeid nog verrigt worden. De stoomketels bleken in zeer goeden staat te verkeeren, zoodat zij nog 3 à 4 jaar gebruikt zullen kunnen worden. Twee hopperbarges ondergingen belangrijke herstellingen aan de ketels, een werd van een nieuwe kruk-as voorzien. De machines van een stoombarkas en van een drijvende kraan werden hersteld. Een tweede kraanpraauw werd gebouwd. Een stoombarkas werd afgekeurd en gesloopt, hare machine is in conservatie genomen. Een andere stoombarkas werd van hare afgekeurde machine ontdaan en als laadpraauw in dienst gesteld. Een nieuwe, te Vlissingen gebouwde, stoombarkas werd ontvangen en ineengezet. Dit vaartuigje voldoet in alle opzigten uitmuntend. Ten einde aan de Europesche bemanning der baggermolens een gezonder nachtverblijf te verschaffen, is een oud vaartuig als logiesschip aangekocht. Het is in de buitenhaven voor anker gelegd en voldoet zeer goed aan zijne bestemming. Een der kleine baggermolens en 4 houten klepschouwen zijn ten behoeve van den baggerdienst te Tagal en te Cheribon overgedragen. Een Fransch stoomschip, dat in December op Neptunusdroogte was geloopen, is door 5 stoomhopperbarges daarvan afgesleept, nadat zulks door eenige stoombooten der Nederlandsch-Indische Stoomvaartmaatschappij te vergeefs beproefd was.

Zooals reeds uit het bovenstaande blijkt werd het drijvende dok geregeld gebruikt voor het onderhoud en de herstelling van de schepen der havenwerken. Ook werden er eenige kleine stoomschepen van particulieren in gedokt. De cylinders van het dok werden er achtereenvolgens uit genomen, schoongemaakt en geverfd.

Aan de houten vaartuigen der vloot werden geregeld op de werf de noodige herstellingen verrigt. Een uit Europa ontvangen stoombarkas werd er voor particuliere rekening ineengezet en de straks genoemde tweede kraanpraauw werd er gemaakt. In verband met eene aan den hoofdingenieur, chef der Bataviasche havenwerken, gedane opdragt om de havengeulen te Pekalongan, Tagal en Cheribon met de hem ten dienste staande krachtige baggermiddelen zooveel mogelijk te verbeteren, werd, gedurende de maanden September-November 1881, en andermaal in het tweede kwartaal van 1882, een gedeelte van het drijvend materieel van Tandjong Priok, met de daarbij behoorende bemanning, voor den baggerarbeid op de genoemde havenplaatsen gebezigd.

De kosten der havenwerken te Tandjong Priok hebben — na aftrekking van ontvangen assurantiepenningen, boeten enz. — tot 31 December 1881 f 18 242 064,27 bedragen. De splitsing van deze som over de verschillende dienstjaren komt in het onderstaand staatje voor, waarin eenige cijfers betreffende vorige jaren op verbeterde gegevens steunen.

Dienstjaar.	Uitgaven in Nederland.	Uitgaven in Indie.	Totaal.
1876 . .	Nihil	f 53 366,02	f 53 366,02
1877 . .	f 4 065 329,19	1 809 359,80	5 874 688,99
1878 . .	1 529 085,00	2 440 353,88	3 969 438,83
1879 . .	541 101,31⁵	2 187 943,39⁵	2 729 044,71
1880 . .	583 879,54⁵	2 359 374,61	2 943 254,15⁵
1881 . .	435 094,68	2 237 176,83⁵	2 672 271,51⁵
Totalen .	f 7 154 489,73	f 11 087 574,54	f 18 242 064,27
De kosten zijn bij den aanvang van het werk begroot op			19 165 235,00
Zoodat er nog zou te verwerken zijn eene som van			f 923 170,73

Bij de beoordeeling van deze laatste som moet men in aanmerking nemen dat bij het einde van 1881 de waarde van het aanwezige materieel — na de gebruikelijke afschrijving — bedroeg f 4 134 017,87, en die der nog voorhanden materialen f 523 503,11[5], en dat reeds eenige gelden besteed zijn ten behoeve van de accessoires, die niet in de aanvankelijke raming begrepen waren.

Het bestaande havenkanaal ter hoofdplaats Batavia wordt met behulp van den stoombaggermolen steeds op eene diepte gehouden van 2 M. onder laag water, welke diepte alleszins voldoende is voor de praauwvaart en voor de verschillende stoombootjes die de gemeenschap met de reede onderhouden.

De toestand van het havenkanaal te Samarang was in het afgeloopen jaar zeer bevredigend. De gemeenschap met de reede, die wegens zware deining en hevige westewinden in het geheel een 20tal dagen belemmerd werd, ondervond overigens, dank zij de krachtig voortgezette stoombaggering, geen stoornis. De kleinste der beide baggermolens werkte uitsluitend in het naauwste gedeelte der haven en in de schutkolk van de sluis, waardoor de gemeenschap van het kanaal met de Samarangsche rivier plaats vindt. Terwijl vroeger het vervoer der baggerspecie met gewone laadpraauwen tegen betrekkelijk hoogen prijs werd uitbesteed, geschiedt dat vervoer sedert 1 Julij 1881 op veel minder kostbare en tevens op krachtigere wijze door middel van 3 ijzeren en 4 houten klepschouwen; deze laatsten worden gesleept door de twee uit Europa ontvangen sleepbootjes waarvan reeds op blz. 125 van 't vorig verslag melding is gemaakt. De beschikking over die beide sleepbootjes maakt het bovendien veel gemakkelijker om de specie op den voorgeschreven afstand in zee te storten. Men blijft van oordeel dat het eerlang noodig zal worden één der hoofden, welligt beide, te verlengen.

Door den stoombaggermolen te Soerabaija, die onder beheer staat van de bij het marine-établissement gedetacheerde ingenieurs der burgerlijke openbare werken, werd ook in het afgeloopen jaar de gemeenschap van Soerabaija met hare reede langs de Kalimas ongestoord opengehouden.

In aansluiting aan hetgeen in het vorig verslag (blz. 125) is gezegd nopens de werken welke noodig werden geacht tot behoud van het vaarwater in den noordelijken ingang van straat Madura (Westgat van Soerabaija) kan thans het een en ander worden medegedeeld betreffende hetgeen gedaan is om de uitvoering voor te bereiden van de voorgenomen verlegging van den mond der Solo-rivier naar Oedjong Pangka, waarvoor bij de begrooting voor dit jaar eene som van f 1 000 000 is toegestaan. Voor hetgeen in dit opzigt hier te lande te verrigten viel, namelijk voor de aanschaffing van het vereischte materieel en de keuze van eenig technisch personeel, kon al dadelijk gebruik worden gemaakt van de diensten van den hoofdingenieur der burgerlijke openbare werken J. J. Dijkstra, die in Indie, in commissie met den luitenant ter zee 1ste klasse H. Nijgh, het bedoelde plan had ontworpen en zich sedert Mei 1881 met verlof in Nederland bevond. Na zich hier van de hem verstrekte opdragt gekweten te hebben, kon genoemde hoofdingenieur reeds in April jl. naar Indie terugkeeren. In Junij is hij aldaar boven de formatie van het waterstaats-personeel in dienst gesteld en definitief met de leiding van en het toezigt over de te voeren werken belast geworden. Voor hem is eene instructie vastgesteld, die zooveel mogelijk is ingerigt overeenkomstig de instructie voor den hoofdingenieur, chef van den dienst der Bataviasche havenwerken. Onder het materieel, dat hier te lande voor het bedoelde werk is besteld, komen o. a. voor: één schroefstoomsleepboot voor den transportdienst, één stoomsleep- tevens communicatieboot, één stoombarkas en twee sleepbootjes voor het slepen van klepschouwen; voorts twee stoombaggermachines met pers-inrigting, bestemd om eene coupure te baggeren en den inhoud op den wal te persen, tengevolge waarvan de koeliediensten bijna geheel door machinalen arbeid zullen kunnen vervangen worden. Overigens zal voor het baggerwerk, naar men verwacht, gebruik kunnen gemaakt worden van het geleidelijk beschikbaar komend materieel der Bataviasche havenwerken. Ter verkrijging van een goed overzigt van de getijen in straat Madura wordt het noodig geacht om op verschillende punten in die straat zelfregistreerende peilschalen te plaatsen. Voorloopig zal op advies van den heer Dijkstra eene proef worden genomen met de oprigting van twee dier werktuigen, ten einde later partij te kunnen trekken van de opgedane ondervinding nopens hetgeen bij hunne plaatsing en inrigting is in acht te nemen. Wat de in Indie getroffen voorbereidingsmaatregelen betreft zij hier vermeld dat fondsen beschikbaar zijn gesteld voor afkoop van gebruiksregten der inlandsche bevolking op eenige voor het werk benoodigde stukken grond, terwijl voorstellen ingediend en goedgekeurd zijn betreffende het maken van los- en laadhoofden ten behoeve van de op te rigten kolen- en machinegebouwen te Bedanten aan de Solo-rivier en te Tandjong Kapala aan zee, het oprigten van werkliedenloodsen en woningen voor het personeel, en het verzamelen van de steen noodig voor de afdamming van den Solo-mond. Die steen (tot eene hoeveelheid van ongeveer 25 000 M^3.) zal moeten verkregen worden van het eiland Mengari.

De vraag, welke maatregelen behooren genomen te worden in het belang van het behoud van de vaarwaters in het Oostgat van Soerabaija, is nog niet rijp voor beslissing. Wel zijn ter zake voorstellen uit Indie ontvangen, strekkende om, overeenkomstig het door de heeren Dijkstra en Nijgh ontworpen plan, de bandjirs uit de Soerabaija-rivier in de Porrong-rivier te leiden, doch de hier te lande gehoorde deskundigen, die reeds ten vorigen jare der Regering van advies hebben gediend nopens de plannen tot behoud van het vaarwater in het Westgat, konden zich met die voorstellen niet vereenigen. Gelijk in de Memorie van Toelichting op het ontwerp van de Indische begrooting voor 1883 is aangeteekend, is het in die omstandigheid raadzaam voorgekomen de denkbeelden der bovenbedoelde adviseurs ter overweging aan de Indische Regeering mede te deelen, wat te meer geraden scheen omdat die denkbeelden verband houden met het door hen ten vorigen jare geopperde plan om een dam te leggen van Oedjong Piering naar het Djamoean-rif, welk plan in Indie nog in overweging is.

De havens — of liever de toegangen uit zee tot de rivieren — van Cheribon, Tagal en Pekalongan verkeerden in het afgeloopen jaar in een zeer ongunstigen toestand. Het bleek meer en meer dat de aanwezige baggermiddelen ontoereikend waren om daarin afdoende verbetering te brengen, zoodat besloten werd om het krachtiger materieel van de Bataviasche havenwerken voor die verbetering te benuttigen (verg. de voorgaande bladzijde). In September 1881 werden dientengevolge aan de vloot te Tandjong Priok onttrokken en allereerst te Pekalongan in dienst gesteld één groote stoombaggermolen, drie klepschouwen en twee sleepbootjes. Terwijl de te Pekalongan aanwezige kleine baggermolen van binnen naar buiten werkte, baggerde de groote molen van buiten naar binnen. Op 1 December 1881 moest echter de groote molen, na reeds eenmaal op de banken te zijn gestrand geweest, met het oog op den invallenden westmoesson het werk staken en werd het materieel tijdelijk naar Tandjong Priok teruggezonden. Ofschoon het beoogde resultaat — het vormen van eene doorgaande geul — toen nog niet geheel was bereikt, is echter de overgebleven ondiepte sedert opengespoeld door de afkomende bandjirs, zoodat thans de toestand zeer bevredigend is. In het begin van 1882 werd de verbetering van de haven van Cheribon ter hand genomen; zij geschiedde mede onder de leiding van den chef der Bataviasche havenwerken, wien tevens is opgedragen de in 1881 te Pekalongan verkregen vaargeul te verbreeden en daarna den toestand op de reede van Tagal zooveel doenlijk te verbeteren.

De haven te Probolinggo vorderde in het afgeloopen jaar nagenoeg geen baggerwerk, daar er weinig opslibbing plaats had en de eenmaal verkregen diepte vrij wel in stand bleef. De hoofden zijn evenwel nog steeds aan zetting onderhevig en hebben veel van den golfslag te lijden.

Ingevolge eene beschikking van Julij 1882 wordt de stoombaggermolen van Probolinggo thans te Pasoeroean tot verbetering van de haven gebezigd.

Hoewel de toestand van den riviermond te Padang vrij bevredigend was, wordt vooral bij noordwestelijke winden het binnenkomen zeer belemmerd door de voor dien mond aanwezige bank. Waarschijnlijk zal dat beletsel kunnen

worden weggenomen door den noordelijken kaaimuur langs den regter-rivieroever in den vorm van een zeehoofd te verlengen, waarvoor een ontwerp wordt opgemaakt.

Drinkwatervoorziening. Over de artesische putboringen die in 1881 en in het begin van 1882 in Bantam en enkele andere gewesten door het mijnpersoneel werden uitgevoerd, wordt gehandeld in hoofdstuk **O**, afd. II. Van wege den waterstaat werd te Meester-Cornelis in de residentie Batavia eene drinkwatervoorziening tot stand gebragt, en ter hoofdplaats Cheribon begonnen met het verbeteren voor dat doel van eene bestaande leiding (uit de dessa Toek.) Van het denkbeeld om te Cheribon aanvoer van drinkwater te ontleenen aan de bron Si Djamboe moest, wegens hare onvoldoende productie, worden afgezien. Magtiging werd verleend om de drinkwaterleiding in eenige buurten der hoofdplaats Batavia uit te breiden en om te Bandjermasin (residentie Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo) gedurende den oostmoesson van 1882 eene proef te nemen met den aanvoer van drinkwater uit de Martapoera-rivier door middel van eene ijzeren praauw.

III. Spoorwegen.

§ 1. *Opneming, aanleg en exploitatie van spoorwegen door den Staat.*

a. Java.

In de tweede helft van het afgeloopen jaar is het afzonderlijk verslag van den dienst der staatsspoorwegen op Java over 1880 verschenen en aan de Staten-Generaal medegedeeld. In drie bijlagen van dat verslag is een overzigt gegeven van alle tot en met genoemd dienstjaar aan de staatsspoorwegen op Java bestede geldmiddelen, en wel zoodanig dat afzonderlijk zijn vermeld de in Indie en in Nederland gedane uitgaven voor de opnemingen, voor den aanleg, voor de uitbreiding van bestaande lijnen en voor de verschillende deelen van den exploitatie-dienst.

Bijlage U van dat verslag geeft een overzigt van de ontvangsten en uitgaven betreffende de exploitatie over 1880. Zooals hierna zal blijken zijn echter na de verschijning van het spoorwegverslag nog uitgaven voor de exploitatie bekend geworden, zoodat de uitgaven hooger waren dan de genoemde bijlage aangeeft. Bij het volgend spoorwegverslag, welks verschijning spoedig te wachten is, zal eene verbeterde opgave gevoegd worden.

Behalve de op blz. 126 van het vorig verslag vermelde gedeelten der Oosterlijnen kwamen nog in exploitatie: op 1 October 1881 het gedeelte van Kertosono naar Ngandjoek, lang 21^{889} K.M., en op 1 Julij 1882 het gedeelte van Ngandjoek tot Madioen, lang 46^{933} K.M., zoodat nu in het geheel 281^{187} K.M. der Oosterlijnen in exploitatie zijn. Van de Westerlijnen kwam den 5den October een klein gedeelte, namelijk van Buitenzorg naar Tjitjoeroek, ter lengte van 26^{304} K.M., in exploitatie. Den 21sten Maart jl. werd het daaropvolgende gedeelte tot Soekaboemi, lang 30^{399} K.M., voor het publiek verkeer geopend. De uitkomsten der exploitatie zullen straks worden behandeld, nadat eerst, in aansluiting aan het vorig verslag, eenige mededeelingen zullen zijn gedaan betreffende opnemingen voor nieuwe lijnen en verrigtingen bij den aanleg der lijnen in Oost- en West-Java.

Opnemingen. Het verzamelen van statistieke gegevens betreffende het bestaande verkeer in de landstreek, die zich van Tjitjalengka (het eindpunt van den thans in aanleg zijnden spoorweg door de Preanger regentschappen) tot Tjilatjap in de residentie Banjoemas uitstrekt, is afgeloopen; ook het teekenwerk voor de noodige kaarten, profielen, enz. is gereed. In verband met andere meer spoedeischende zaken werd de indiening van het voor-ontwerp echter nog uitgesteld.

De opnemingen tot verbinding van Djokjokarta met Ambarawa over Magelang worden voortgezet. Een spoorweg tusschen de beide laatstgenoemde plaatsen zou, waar hij de waterscheiding tusschen de vlakte van Ambarawa en die van Kadoe overgaat, hellingen van 1 op 50 en bogten met een straal van 250 M. moeten hebben. De in het vorig verslag (blz. 126) bedoelde overweging van de vraag of eene regtstreeksche spoorwegverbinding tusschen Magelang en Poerworedjo welligt de voorkeur zou verdienen boven eene lijn van Magelang naar Djokjokarta, heeft de Indische Regering er toe geleid om te bepalen dat ook voor den aanleg van zoodanige verbinding een voor-ontwerp zou worden opgemaakt.

De verkenning van het terrein oostelijk van Probolinggo tot Panaroekan in de residentie Bezoeki, waarvan het vorig verslag gewaagde, leverde het resultaat op dat eene spoorwegverbinding tusschen die beide plaatsen door de binnenlanden ten zuiden van het Jang-gebergte de voorkeur verdient boven een spoorweg langs de noordkust. De opnemingen voor den eventueelen aanleg van zoodanigen spoorweg zijn echter, in verband met meer spoedeischende werkzaamheden, voorloopig achterwege gelaten.

Eindelijk heeft eene opneming plaats gehad voor eene verbinding van het station te Soerabaija met de monding der Kalimas en met de particuliere pakhuizen langs die rivier, voor welke verbinding bij de Indische ontwerp-begrooting voor 1883 de noodige fondsen worden aangevraagd. Het gevolg van deze verbinding zal zijn dat de producten, voor welker opschuring aan het station te Soerabaija weldra de noodige ruimte ontbreken zal, niet meer daar behoeven gelost te worden, maar zonder overlading kunnen worden afgeleverd aan de afscheepplaatsen of in de pakhuizen van den groothandel. De nieuwe lijn kan tevens benuttigd worden om te voorzien in de behoefte aan eene kolenstapelplaats van voldoende uitgebreidheid en op behoorlijken afstand van het bewoonde centrum der stad gelegen, en om de met scheepsgelegenheid aangevoerde en vertrekkende passagiers en goederen sneller van den Oedjong naar het station en omgekeerd te vervoeren. De ontworpen lijn heeft eene lengte van 7 K.M. en de kosten van aanleg, met inbegrip van die voor het steenkolendepôt, zijn geraamd op f 650 000.

Aanleg van de lijn Soerakarta-Blitar-Sidoardjo. Alleen voor het gedeelte Toeloeng Agoeng - Blitar der 6de sectie, en voor het ongeveer 1900 M. lange gedeelte der 7de sectie, dat de aansluiting te Soerakarta met den particulieren spoorweg Samarang-Vorstenlanden uitmaakt, waren volgens berigten van Junij jl. de lengteprofielen, grondkaarten enz. nog niet gereed en de onteigeningen nog niet afgeloopen.

Voor onteigeningen, met inbegrip van de schadeloosstellingen voor te veld staande gewassen, opruimen en verplaatsen van woningen enz. is bij deze lijn gemiddeld omstreeks f 400 per bouw betaald.

Van de 5 207 797 M³. grond, die in de verschillende sectien, met uitzondering van het gedeelte Toeloeng-Agoeng-Blitar der 6de sectie, voor de aardebaan moesten verzet worden, waren op 31 Mei 1882 reeds 4 713 455 M³ verwerkt; de aardebaan was daarmede gereed over ruim 253 K. M., onderhanden over ruim 17 K. M., terwijl met het aardewerk nog niet begonnen was over eene lengte van ruim 22½ K. M. (te zamen ruim 293 K. M.) [1])

Ongerekend de duikerbuizen zullen voor de geheele hoofdlijn en voor den zijtak tot Toeloeng Agoeng 714 bruggen en duikers noodig zijn. De bruggen en duikers, voor zoover de ontwerpen reeds zijn opgemaakt en goedgekeurd, vereischen 97 212 M³. metselwerk, waarvan op 31 Mei 1882 gereed was 77 997 M³. De brug over de Brantas bij Kertosono, welker spoedige voltooijing in het vorig verslag in uitzigt gesteld werd, kwam omstreeks Julij 1881 gereed. Bij den bouw van den laatsten pijler werd wegens de hooge waterstanden in het begin van den oostmoesson van genoemd jaar bijzondere moeijelijkheid ondervonden. De normaliseering van het riviervak, waarin de brug gelegen is, werd geheel ten einde gebragt. Verder kwam nog gereed de onderbouw van de bruggen over de Madioen- en Solo-rivieren, zonder dat daarbij groote moeijelijkheden werden ondervonden. Met den bouw van de brug over de Brantas bij Ngoedjang in de 6de sectie werd in het laatst van Junij 1881 een aanvang gemaakt.

[1]) Met inbegrip van het gedeelte Toeloeng Agoeng - Blitar (welks lengte nog op eene benaderende opgaaf berust) heeft de geheele lijn Sidoardjo-Blitar-Soerakarta eene lengte van p. m. 330 K. M.

Voor de hoofdlijn tot en met het einde der 8ste sectie en voor den zijtak tot en met het station Toeloeng Agoeng waren op 31 Mei jl. de ontwerpen van alle stations- en halte-emplacementen reeds door de Indische Regering goedgekeurd. Ook waren reeds ter goedkeuring aangeboden de ontwerpen voor het stations-emplacement te Soerakarta en voor de aansluiting met de particuliere lijn Samarang-Vorstenlanden. Met den aanleg van de goedgekeurde emplacementen en met de oprigting van de daarop voorkomende gebouwen, waaronder die der centrale werkplaatsen te Madioen, waarvoor de ijzerwerken uit Europa waren gezonden, werd geregeld en met kracht voortgegaan.

Op het afgewerkte gedeelte der aardebaan was den 31 Mei jl. de onderlaagballast over eene lengte van ruim 200 K. M. aangebragt, en het spoor gelegd over eene lengte van 192 K. M., dat is tot Madioen op de hoofdlijn en tot Ngoedjang op den zijtak; over eene lengte van ruim 155 K. M. was de spoorbaan geheel gereed. Over de Madioen-rivier te Madioen was men bezig eene voor werktreinen berijdbare noodbrug te maken, in afwachting van den nog uit Europa te ontvangen ijzeren bovenbouw. Zoodra die noodbrug gereed is kan het spoor zonder oponthoud worden doorgelegd tot aan de halte Paron. Deze halte is ongeveer 6 palen verwijderd van Ngawi, dat niet aan den spoorweg komt te liggen.

In de algemeene werkplaatsen te Soerabaija werd, zoowel voor den aanmaak van rollend materieel als voor de in aanbouw zijnde werken op de lijn, bijna het geheele jaar door met inspanning gearbeid. In het afgeloopen jaar werden aldaar opgesteld of vervaardigd: 1 berglijn tender-locomotief, 13 vlaktelijn-locomotieven met tender, 9 gemengde rijtuigen 1ste en 2de klasse, 25 rijtuigen 3de klasse, waarvan 5 met rem, 67 gesloten goederenwagens, waarvan 6 met rem, 19 platte wagens, waarvan 11 met rem, 6 bagagewagens, 44 zandwagens, waarvan 15 met rem, 12 houtwagens, waarvan 4 met rem, 3 stel gekoppelde wagens voor het vervoer van lang hout en 55 bakwagens, waarvan 2 met rem.

Behoudens onderhandsche aannemingen van weinig beteekenis door Chinezen, inlanders en soms ook Europeanen, werd het werken in eigen beheer weder bij de uitvoering der spoorwegwerken toegepast. Eenmaal werd getracht een werk van meer beteekenis, namelijk het maken van een gebouw voor uitbreiding van de bureaux van den exploitatiedienst te Soerabaija, publiek uit te besteden. Deze poging mislukte daar er geen enkel inschrijvingsbiljet werd ontvangen. Bij het werken in eigen beheer wordt het stelsel van »op taak werken" of betaling per M³. grondverzet of metselwerk overal toegepast. Werken in daghuur blijft uitzondering.

De cholera-epidemie in het laatst van 1881 had, dank zij den voorzorgsmaatregelen die overal bij de werken werden genomen en de onmiddellijke hulp die bij voorkomende ziektegevallen met ruime hand verleend werd, slechts geringen invloed op den voortgang der werken.

De opkomst van het werkvolk was over het algemeen goed. Alleen in de 7de sectie (Soerakarta - Kedong Banteng), waar de spoorweg de gronden van landhuurders doorsnijdt, kon niet altijd over genoeg werkvolk worden beschikt. De eigenaardige toestanden op die huurlanden waren oorzaak dat herhaalde pogingen om krachten van buiten aan te voeren mislukten.

Sedert de hooger vermelde openstelling van het gedeelte Kertosono-Ngandjoek op 1 October 1881 waren van de lijn Soerakarta-Blitar-Sidoardjo 122 K.M. in exploitatie. Door de openstelling van het gedeelte Ngandjoek-Madioen op 1 Julij 1882 is de lengte in exploitatie op 169 K.M. gebragt, terwijl nog p. m. 161 K.M. in exploitatie moeten komen. Het spoor op den zijtak is reeds tot Ngoedjang gelegd, en daar de nog ontbrekende ijzeren bruggen voor het gedeelte Kediri-Ngoedjang spoedig verwacht worden, kan dit gedeelte, en — wanneer met den bouw van de brug te Ngoedjang geen tegenspoed ondervonden wordt, — welligt ook het gedeelte Ngoedjang-Toeloeng Agoeng nog in 1882 voor het publiek verkeer worden opengesteld, terwijl men op de hoofdlijn nog in dit jaar de exploitatie denkt te kunnen voortzetten tot Poerwodadi. Met de Nederlandsch-Indische Spoorwegmaatschappij kwam eene overeenkomst tot stand voor de aansluiting te Soerakarta van den staatsspoorweg Soerabaija-Soerakarta met de lijn Samarang-Vorstenlanden. De aansluiting geschiedt op het station der Maatschappij, waar wegens het verschil in spoorwijdte een bijzonder overlaadstation noodig is.

Met den bouw van den onder het beheer van den hoofdingenieur der lijn Sidoardjo-Blitar-Soerakarta staanden spoorweg Pasoeroean-Probolinggo kon in 1882 een begin worden gemaakt; het 1ste halfjaar werd grootendeels besteed aan de voorbereidende werkzaamheden, zoodat op het einde van Mei een gedeelte der lijn was uitgebakend en gewaterpast, en de grondkaarten daarvan waren gereed gemaakt.

Aanleg van de lijn Buitenzorg-Tjitjalengka. Met het oog op den stand van het werk bij deze lijn — waarvan, zooals hooger bleek, in October 1881 en Maart jl. twee gedeelten, te zamen 56,7 K.M. lang, in exploitatie werden gebragt — kon de laatste of 5de sectie (Tjipadalarang-Tjitjalengka) onderhanden worden genomen. De uitbakening en de waterpassing van het tracé dezer sectie, in het laatst van 1881 begonnen, zijn geheel afgeloopen en de benoodigde gronden bij minnelijke schikking onteigend, met uitzondering van een paar particuliere erven ter hoofdplaats Bandong waarvan de eigenaars buitensporig hooge eischen stellen, zoodat eene geregtelijke onteigening zal moeten plaats hebben. Ook kwamen de uitbakening en de waterpassing van het tracé bij den overgang van de Tjisoedimampir van het begin der ingraving vóór de Tjisokkan tot Tjipadalarang in de 4de sectie gereed en liepen de onteigeningen voor dat gedeelte in 1881 af.

Het totaal grondverzet op de geheele, 183 K.M. lange, lijn van Buitenzorg naar Tjitjalengka is geraamd op 8 446 300 M³., waarvan op 31 Mei jl. reeds 6 425 000 M³. verwerkt waren. De grondwerken werden in eigen beheer uitgevoerd, met uitzondering alleen van de aardebaan, die bij kleine gedeelten gewoonlijk aan Chinezen en inlanders, op enkele plaatsen ook aan Europeanen, werd uitbesteed. Naarmate het spoorleggen vorderde, kon eene niet onbelangrijke hoeveelheid grond met werktreinen worden verplaatst. Bij het aardewerk werd geen bijzondere tegenspoed ondervonden; op eenige plaatsen, voornamelijk in ophoogingen, kwamen kleine afschuivingen voor, ten gevolge van hevige regens; de aangerigte schade kon echter spoedig hersteld worden. Om dergelijke afschuivingen, vooral wanneer de lijn in exploitatie is, zooveel mogelijk te voorkomen, worden op ruime schaal voorzorgsmaatregelen getroffen, ten einde het regenwater zoo spoedig mogelijk af te voeren, voordat het de baan heeft kunnen doorweeken. Het aardewerk der 1ste en der 2de sectie is geheel, dat der 3de grootendeels gereed. In de 4de sectie, waar blijkens het vorig verslag de stand van zaken tegen de helft van 1881 zeer ongunstig was, kwam groote verandering ten goede, zoodat op ultimo Mei jl., eensdeels als een gevolg van verlegging van het tracé, anderdeels door eene betere opkomst van het werkvolk, slechts 969 000 M³. grond te verzetten overbleef. Wel werd gedurende eenige maanden oponthoud ondervonden door gebrek aan water voor grondspoeling, doch sedert November 1881 kon deze wijze van werken, waardoor de aardebaan zoowel vlugger als goedkooper wordt aangelegd, ongestoord worden voortgezet. De hooge dammen in de Tjirawak en in de Tjisoedimampir vorderen goed. In de 5de sectie Tjipadalarang-Tjitjalengka, die de vrij sterk bevolkte vlakte van Bandong doorloopt, komt geen helling voor grooter dan $^1/_{100}$; hooge dammen en diepe ingravingen worden er weinig aangetroffen, zoodat de baan daar weinig moeijelijkheden zal opleveren.

De uitvoering van den onderbouw der kunstwerken en de aanschaffing van materialen geschiedden op dezelfde wijze als op blz. 127 van het vorig verslag is medegedeeld, d. i. hoofdzakelijk in eigen beheer. Op 31 Mei 1882 was in het geheel 67 320 M.³ metselwerk aan de kunstwerken verrigt. In de 2de sectie kwamen alle kunstwerken, met inbegrip van het stellen van den ijzeren bovenbouw, gereed. De belangrijkste bruggen, gelegen in het gedeelte Tjitjoeroek-Soekaboemi, zijn die over de Tjipalasari met drie spanningen van 20 M. en eene spoor-hoogte van 20.3 M.; die over de Tjitjati met één spanning van 30 M. en twee van 15 M. en eene spoor-hoogte van 21.3 M.; die over de Tjikolawing met één spanning van 20 M., twee van 15 M. en twee van 12 M. en eene spoor-hoogte van 27.2 M.

Aan de tunnel bij Tegalnangka in de 3de sectie (Tjikasso tot aan de ingraving vóór de Tjisokkan) ging het werk goed vooruit; den 10den October 1881 ontmoetten de galerijen van de Soekaboemi- en de Tjiandjoer-zijde elkander. Sedert zijn het bovengewelf, de regtstanden en het zoolgewelf aan de ingangen geheel en het riool voor de afwatering gedeeltelijk voltooid. Op 30 Junij jl. moest nog een gedeelte van het riool afgewerkt, ballast aangebragt en het spoor gelegd worden, zoodat men verwachtte dat reeds in den loop der maand Julij de eerste locomotief de tunnel zou kunnen doorrijden, die, met inbegrip van het tunnelportaal aan de Tjiandjoer-zijde, eene lengte heeft van ruim 683 M.

In de 4de sectie kwam de onderbouw gereed van de viaduct over de Tjisokkan, wier middenspanning 54 M. lang is, terwijl aan weêrszijden daarvan twee spanningen zijn elk van 12 M. Voor het opstellen en afklinken van de middenspanning wordt eene werkkamer ontgraven tot eene diepte van 6 M. onder de hoogte van de spoorstaaf. Van de viaduct over de Tjitaroem, met drie spanningen elk van 54 M., werd de steenen voet voor den ijzeren linkeroever-pijler tot den onderkant van de fundeeringsplaten voor de ijzeren kolommen voltooid. Het werk aan den regteroever-pijler werd ten gevolge van de hooge waterstanden in het laatst van December 1881 tijdelijk gestaakt, maar in het begin van Mei jl. weder met kracht ondernomen. De 4 M. wijde duiker, die op 10 M. boven den bodem in den ravijnwand der Tjirawak ligt, is voltooid en het water daardoor geleid.

Op de 5de sectie werd een gedeelte der materialen voor de kunstwerken verzameld.

Aan de gebouwen werd voornamelijk op de 1ste, 2de en 3de sectie voortgewerkt.

Den 1sten Junij jl. was de aardebaan gereed over ongeveer 119 K. M. en onderhanden over ongeveer 25 K. M., terwijl aan 39 K. M. nog niet begonnen was. Het spoor werd gelegd tot aan de tunnel bij Tegalnangka over p. m. 75.5 K. M. lengte, de zijsporen op stations en halten niet medegerekend. Op de voltooide aardebaan werd, voor zoover de andere werken daartoe de gelegenheid lieten, de onderlaagballast aangebragt.

De opkomst van het werkvolk was over het algemeen beter dan in het vorig jaar. Wel ondervond men nog den invloed van ziekte onder menschen en vee, maar toch waren de werkkrachten bijna het geheele jaar overal nagenoeg voldoende. Vooral in de 4de sectie was de opkomst beter dan in 1880. Ten einde het werkvolk daarheen te lokken werden eenigszins ruimere loonen betaald, terwijl deze in het aangrenzende deel van de 5de sectie (Tjipadalarang-Bandong), dat vrij sterk bevolkt is, zeer laag gehouden worden.

De algemeene werkplaatsen bleven voorloopig te Buitenzorg gevestigd; als de lijn gereed is zullen zij naar Bandong worden overgebragt. Met het opstellen en den aanmaak van rollend materieel werd voortgegaan. Tot 1 Junij 1882 waren opgesteld of vervaardigd: 10 berglijnlocomotieven en 3 werklocomotieven, 10 gemengde rijtuigen 1ste, 2de en 3de klasse, 16 derde klasse rijtuigen, 4 derde klasse rijtuigen, tevens bagagewagens, 1 inspectie-rijtuig, 34 goederenwagens, waarvan 14 met rem, 37 platte wagens, waarvan 20 met rem, 69 zandwagens, waarvan 35 met rem, 6 bakwagens, waarvan 2 met rem, 10 stel gekoppelde wagens voor het vervoer van lang hout en 6 wagens voor vee en paarden.

Aan den dienst der exploitatie werden afgegeven: 6 berglijnlocomotieven, 4 gemengde rijtuigen 1ste, 2de en 3de klasse, 8 derde klasse rijtuigen, 4 derde klasse rijtuigen tevens bagagewagens, 8 zandwagens, waarvan 4 met rem, 10 platte wagens, waarvan 4 met rem, 2 stel gekoppelde wagens voor het vervoer van lang hout, 6 bakwagens, waarvan 2 met rem, 6 vee- en paardenwagens en 30 gesloten goederenwagens, waarvan 12 met rem.

Wordt geen bijzondere tegenspoed ondervonden, dan zal het gedeelte Soekaboemi - Tjiandjoer (bijna 39 K.M.) omstreeks 1 Januarij 1883 voor het publiek verkeer opengesteld kunnen worden.

Exploitatie van de Oosterlijnen. Om een juist overzigt te verkrijgen van het gedeelte der Oosterlijnen dat gedurende het afgeloopen jaar in exploitatie was, dient de volgende opgaaf:

op 1°. Januarij 1881 waren in exploitatie	144^{226}	K.M,
In den loop van 1881 werden in exploitatie gebragt:		
op 27 Febr. het gedeelte Modjokerto-Semboeng . .	31^{929}	„
op 25 Junij het gedeelte Semboeng-Kertosono. . .	7^{598}	„
op 13 Aug. het gedeelte Kertosono-Kediri	28^{613}	„
op 1 Oct. het gedeelte Kertosono-Ngandjoek [1]) . .	21^{889}	„
zoodat op het einde van 1881 in exploitatie waren. .	234^{254}	K.M.

met 8 stations en 27 halten.

In 1881 waren gemiddeld 191^{693} K.M. in exploitatie, terwijl de gemiddelde exploitatie-lengte in 1878 ($7\frac{1}{2}$ maand), 1879 en 1880 68^{610}, 98^{947} en 119^{025} [2]) K.M. bedroeg.

De uitkomsten der exploitatie tot het einde van 1881 blijken uit de onderstaande cijfers. [3]).

	Ontvangst.	Uitgaaf.	Winst.	Winst over het geheele jaar van de Oosterlijnen.
	(alles per dag-kilometer)			
1878	f 16,54	f $8,21^5$	f $8,32^5$	f 130 782,19^5
1879	$21,48^5$	10.28	$11,20^5$	404 531,84
1880	20,95	12,00	8,95	389 973,95
1881	21,19	10,27	10,92	763 921,60

In bijlage CC vindt men de gebruikelijke opgaaf van hetgeen in 1881 in iedere maand is vervoerd en ontvangen, terwijl eene opsomming van den aard en de hoeveelheid der vervoerde vrachtgoederen over de jaren 1878 tot en met 1881 wordt aangetroffen in de bijlage DD.

De totaalcijfers van het verkeer [4]) en de ontvangsten over 1881 volgen hieronder.

	Aantal of hoeveelheid.	Opbrengst.
Reizigers 1ste klasse .	3 706	f 15 915,85
„ 2de „ . .	37 149	103 897,43
„ 3de „ . .	963 677	614 024,65
Totaal reizigers-vervoer .	1 004 532	f 733 837,93
Bagage	742 770 K.G.	16 750,10
Bestelgoederen.	1 391 499 „	46 781,77
Vrachtgoederen	96 965 070 „	634 698,49
	99 099 339 K.G.	f 698 230,36
Rijtuigen, paarden en vee	2 757 stuks	f 10 234,67
Diverse ontvangsten . .	. . . .	40 417,99
Totaal der ontvangsten .	. . . .	f 1 482 720,95

In de bovenstaande opgaven zijn de gouvernements-reizigers en goederen begrepen, namelijk: 4 reizigers 1ste klasse, 63 reizigers 2de en 7788 der 3de klasse, 15 530 K.G. bagage, 276 collis wegende 5085 K.G. bestelgoed, en 15 661 430 K.G. vrachtgoed. Het vervoer van deze personen en goederen vertegenwoordigt eene opbrengst van f 77 614,21. Voor gouvernementsproducten. door aannemers langs den spoorweg vervoerd, werd ontvangen f 206 303,85, tegen f 120 395 in 1880.

Voor het vervoer van reizigers zijn 8466 personen- en gemengde treinen in beweging geweest.

Van het totaal aantal reizigers (gemiddeld 118 per trein) reisden in de 1ste klasse 0.37 pct., in de 2de 3.70 pct. en in de 3de 95.93 pct. In de opbrengst van het reizigersverkeer droegen de drie klassen respectievelijk bij 2.2 pct., 14.2 pct. en 83.6 pct. De gemiddelde opbrengst per reiziger bedroeg in de 1ste klasse f $4,29^5$, in de 2de

[1]) Door de opening van dit gedeelte werd het aantal halten met 3 vermeerderd, namelijk Baron, Soekomoro en Ngandjoek.

[2]) Verbeterde opgaaf (verg. vorig verslag blz. 128, noot 2).

[3]) Verbeterde opgaven. Dat thans het winstcijfer over 1880 lager wordt opgegeven dan in 't vorig verslag, is het gevolg van later bekend geworden uitgaven.

[4]) Aan niet betalende dienstgoederen werden vervoerd in 1878 302 117, in 1879 2 217 157, in 1880 3 036 787 en in 1881 9 623 915 K.G.

klasse f $2,79^5$ en in de 3de klasse f $0,63^5$, en de gemiddelde afstand, door ieder hunner afgelegd, respectievelijk 42^{44}, 46^{61} en 31^{86} K.M. Rekent men alle reizigers dooreen, dan werd door elken reiziger gemiddeld f $0,73^5$ opgebragt en een afstand van 32^{44} K.M. afgelegd.

Dooreen genomen werd ontvangen per 1000 K.G. voor de vervoerde bagage f 22,55, voor het bestelgoed f 33,61. Elke ton vrachtgoed bragt gemiddeld f $6,54^5$ op en doorliep 55^{634} K.M., zoodat per ton-kilometer werd ontvangen f $0,11^{76}$.

Er werden 445 rijtuigen, 815 paarden en 1497 stuks vee vervoerd.

Per baan-kilometer werd ontvangen voor reizigers f $3\,818,19^5$, bagage f 87,38, bestelgoed f 244,04, vrachtgoederen f 3 310,15, rijtuigen, paarden en vee f 53,39, diversen (verzending van telegrammen, kraanhuur, verzekering van waarden, opbrengst van verkochte drukwerken, loon voor het opmaken en bezorgen van vrachtbrieven, buffetpacht, opbrengst van extratreinen enz.) f $210,84^5$.

Het gewigt der verzonden vrachtgoederen nam in 1881 over het algemeen zeer aanzienlijk toe; alleen de vervoerde hoeveelheid rijst was veel kleiner dan in 1880. Het vervoer van koffij nam toe van 14 021 tot 24 323 ton, dat van suiker van 5654 tot 18 699 ton, dat van tabak van 662 tot 3037 ton, dat van suikerriet en suikerriettoppen van 18 tot 2777 ton, dat van visch van 1162 tot 2270 ton; het rijstvervoer verminderde van 7502 tot 4243 ton. Ook van hout, metaalwerk en machinerien, vruchten en groenten werd belangrijk meer dan in 1880 vervoerd. Overigens wordt, ook voor vergelijking met vorige jaren, naar de hiervoor reeds aangehaalde bijlage DD verwezen.

Ten vervolge op de gelijksoortige opgaven in vorige verslagen volgt hieronder een overzigt van de geldelijke uitkomsten der exploitatie over 1881.

Onderwerpen van ontvangst en uitgaaf.	Sommen.	Pct. van de bruto-ontvangsten.	Pct. van de uitgaven.	Per dag kilometer. a)	Per trein-kilometer. b)
Reizigers en bagage . .	f 750 588,03	50.62^5	„	f10,73	f $1,39^5$
Goederen, vee, enz. . .	691 714,93	46.65	„	$9,88^5$	$1,28^5$
Diversen.	40 417,99	2.72^5	„	$0,57^5$	$0,07^5$
Totaal der ontvangsten.	f1 482 720,95	100		f21,19	f $2,75^5$
Aandeel in de directie en algemeene uitgaven van den dienst in Nederland en in Indie.	f 47 169,25	3.18	6.63	f $0,67^5$	f $0,08^5$
1ste afdeel. (administratie).	97 047,15	6.54^5	13.65	$1,38^5$	$0,18^5$
2de afdeel. (onderhoud en bewaking van weg en werken, enz). . . .	$188\,941,56^5$	12.74^5	26.57	2,70	$0,35^5$
3de afdeel. (beweging en onderhoud van materieel)	$259\,049,50^5$	17.47	36.43	3,70	0,48
4de afdeel. (vervoer) . .	118 875,51	8.02	16.72	1,70	0,22
Totaal der uitgaven. .	f 711 082,98	47.96	100	f10,16	f $1,32^5$
Winst.	f 771 637,97	52.04		f11,03	f 1,43
Van de winst gaat 1 pct. af voor de afdeelings-chefs van den exploitatiedienst	7 716,37	0.52		0,11	$0,01^5$
Zuivere winst	f 763 921,60	51.52		f10,92	f $1,41^5$

a) Gemiddeld waren over het geheele jaar in exploitatie 191^{693} K.M.

b) De treinen legden 538 381 K.M. af.

Daar ten gevolge van later bekend geworden wijzigingen in de uitgaven ten laste van 1880 de exploitatie-rekening over dat jaar moest worden herzien, wordt hier de definitieve uitkomst medegedeeld en die van 1881 ter vergelijking daarnevens gevoegd.

	1880.	1881.
Aandeel in de directie en algemeene uitgaven van den dienst in Nederland en in Indie	f 27 635,39	f 47 169,25
1ste afdeeling (administratie)	75 741,89	97 047,15
2de „ (onderhoud en bewaking van weg en werken) . .	142 548,22	$188\,941,56^5$
3de „ (beweging en onderhoud van materieel)	$194\,452,63^5$	$259\,049,50^5$
4de „ (vervoer)	78 433,93	118 875,51
Totaal der uitgaven.	f $518\,812,06^5$	f 711 082,98
De bruto ontvangsten beliepen	$912\,725,14^5$	1 482 720,95
Winst	f 393 913,08	f 771 637,97

Vernieuwingen of herstellingen van belangrijken aard behoefden niet te geschieden. Verwisseld moesten worden 309 dwarsliggers en 3 spoorstaven. De groote aanvoer van vrachtgoederen te Soerabaija maakte uitbreiding van de gelegenheid tot lossen aan dat station dringend noodig, waarin voorloopig voorzien werd door het maken van eene 90 M. lange verhoogde losplaats. Het kantoor der halte Semboeng werd ten gevolge van het straks te noemen ongeval zwaar beschadigd en moest weder worden opgebouwd.

Bij het einde van 1881 bestond het rollend materieel uit: 7 vlaktelijn-tenderlocomotieven, 27 vlaktelijn-locomotieven met tender, 8 berglijn-tenderlocomotieven, 1 inspectie-tenderlocomotief, 3 rijtuigen 1ste klasse, waarvan één salonrijtuig, 22 gemengde rijtuigen 1ste en 2de klasse, 32 rijtuigen 3de klasse klein model, waarvan 11 met rem, en 29 groot model, waarvan 10 met rem, 16 bagagewagens, waarvan 7 klein en 9 groot model, 12 paarden- en veewagens, 136 gesloten goederenwagens, waarvan 40 met rem, 40 goederenwagens met dekkleed, waarvan 15 met rem, 85 bakwagens, waarvan 25 met rem, 5 stel gekoppelde wagens tot vervoer van lang hout, 12 brandhoutwagens, waarvan 4 met rem en 39 zandwagens, waarvan 11 met rem. In het geheel waren dus aanwezig 43 locomotieven, 102 voertuigen voor personen- en bagageverkeer en 334 voor goederenvervoer.

De locomotieven legden 629 817 K. M. af, waarvan 554 687 met beladen treinen en 75 130 in rangeerdienst; 13 762 K. M. (in vorenstaande opgave begrepen) werden in dubbele tractie afgelegd. Het verbruik van steenkolen bedroeg in het geheel 3 828 150 K. G. (per locomotief-kilometer 6 K. G. en per trein-kilometer 7.11 K. G.). De rijtuigen legden gezamenlijk af 2 998 583 K. M. en de goederenwagens 1 715 698 K. M.

De verhouding tusschen de aangeboden en de bezette plaatsen was in de rijtuigen der 1ste, 2de en 3de klasse respectievelijk 28.34, 6.84 en 2.63 tot 1. Gemiddeld bestonden de personen- en gemengde treinen uit 13.66 rijtuig- en 4.86 wagen-assen, de goederentreinen uit 15.62 wagen-assen, de buitengewone uit 7.64 rijtuig- en 0.6 wagen-assen, de ballasttreinen uit 8.94 wagen-assen.

Van de personen- en gemengde treinen hadden er vier een oponthoud van 15 tot 30 minuten, drie van 31 tot 40 minuten, twee van 41 tot 60 minuten en negen van meer dan 60 minuten. De voornaamste vertragingen waren het gevolg van kleine defecten aan de locomotieven.

Drie beambten bij den spoorweg werden tengevolge van eigen onvoorzigtigheid gedood en één belangrijk verwond. Op den 21sten Mei 1881 reed een trein, door verkeerden wisselstand, op een doodloopend spoor de halte Semboeng binnen en kwam in aanraking met eenige op dat spoor staande wagens, waarvan er een in het haltekantoor drong en dit belangrijk beschadigde. Op 31 Januarij jl. derailleerden door eene onbekende oorzaak een locomotief en eenige wagens tusschen Kertosono en Soekomoro. De inlandsche machinist werd ligt verwond. Denzelfden dag werden de gederailleerde wagens weder op het spoor gebragt en werd de weg hersteld, zoodat de laatste trein van dien dag weder

regelmatig kon loopen. De schade aan het materieel was gering. Andere ongevallen zijn niet voorgekomen.

Van 1 Januarij tot 31 Mei 1882, op welken laatsten datum 234^{254} K. M. in exploitatie waren, hebben de ontvangsten bedragen f 559 762, tegen f 393 941 in hetzelfde tijdvak van 1881, toen gedurende Januarij en Februarij de lijn over 144^{225} en gedurende de drie andere maanden over 176^{154} K. M. geopend was. Tot nadere vergelijking kunnen de volgende maandopgaven dienen.

Maanden.	Aantal reizigers.		Vervoerde bagage, bestel- en vrachtgoederen (in tonnen).		Totaal van alle ontvangsten.	
	1881.	1882.	1881.	1882.	1881.	1882.
Januarij . .	60 466	91 395	[1]) 3 563	5 721	f 68 227	f 114 478
Februarij .	57 145	86 561	2 603	5 305	65 268	105 001
Maart . . .	68 166	91 335	6 107	6 318	83 860	111 453
April. . . .	68 199	91 287	6 769	6 099	83 823	111 484
Mei.	73 790	97 471	5 360	6 042	92 763	117 346
	327 766	458 049	24 402	29 485	f393 941	f 559 762

[1]) Verbeterde opgaaf.

Sedert op 1 Julij jl. het gedeelte Ngandjoek-Madioen, met één station (Madioen) en vijf halten (Bagor, Wilangan, Saradan, Tjaroeban en Babadan) voor het publiek verkeer is opengesteld, telt men op de Oosterlijnen 9 stations en 32 halten.

Verder verdient nog vermelding dat gereed kwam een verbindingspoor van de houtkap-onderneming Gondang aan de halte Baron, waardoor het houtvervoer over den spoorweg belangrijk toeneemt. De suikerfabriek Kremboong legde een tramspoor aan naar de halte Toelangan, terwijl ten behoeve van de suikerfabriek Soekoredjo nabij de halte van dien naam een zijspoor wordt gelegd.

Blijkens blz. 129 van het vorig verslag werd in Indie onderzocht in hoever de tarieven der staatsspoorwegen voor vermindering in aanmerking komen. Een voorstel ter zake werd in November 1881 van den Gouverneur-Generaal ontvangen. De hoofdstrekking van dat voorstel was: 1°. vermindering van het tarief voor reizigers der 1ste en 2de klasse voor alle afstanden, en voor die der 3de klasse alleen voor groote afstanden, en 2°. invoering van een vast regt voor het vrachtgoederenvervoer, gepaard aan eene betaling naar het gewigt volgens eene verminderende schaal naarmate de te doorloopen afstand grooter wordt. Het gevolg van deze verandering in het vrachtgoederentarief zou zijn, dat voor het vervoer over groote afstanden aanzienlijk minder, maar daarentegen voor het vervoer over kleine afstanden aanzienlijk meer zou moeten betaald worden dan tot dusver. Het is der Regering hier te lande voorgekomen dat de invoering van de voorgestelde wijzigingen, althans in de eerste jaren, een al te nadeeligen invloed op de inkomsten uit de exploitatie der staatsspoorwegen zou uitoefenen, en vermits ook afgescheiden daarvan tegen sommige détails van de ontworpen tarieven bezwaren rezen, heeft zij den Gouverneur-Generaal uitgenoodigd het voorstel in nadere overweging te nemen. Den Landvoogd is daarbij vrijheid gelaten om, zoo het hem noodig voorkomt, zonder tusschenkomst van het Opperbestuur weinig ingrijpende veranderingen in de tarieven te brengen, ten einde zoodoende geleidelijk en in verband met de uitbreiding van de spoorweglijnen en de daarna te verwachten toeneming van het vervoer tot tariefsverlaging te geraken. Als zoodanige weinig ingrijpende veranderingen werden dezerzijds o. a. genoemd:

1°. eene vermindering van het tarief der 3de klasse reizigers voor de trajecten in de residentien Madioen en Soerakarta, omdat de inlandsche bevolking in die gewesten over het algemeen veel minder gegoed is dan in het overige spoorweggebied;

2°. eene bescheiden proef met retourbiljetten voor reizigers van alle klassen;

3°. verlaging van het vrachtgoederentarief voor volle wagenladingen in afgehuurde wagens, met reductie bovendien voor vervoer over afstanden van meer dan 100 K.M.;

4°. percentsgewijze vracht-reductie voor hen die meer dan een zeker aantal tonnen in een kalenderjaar doen vervoeren;

5°. opheffing van de verdeeling der 5de klasse van vrachtgoederen in twee categorien en gelijkstelling van alle in die klasse vallende goederen met het thans bestaande onderdeel 5 B (verg. vorig verslag bijlage BB);

Voordat de zienswijze van het Opperbestuur nopens de voorgestelde tariefswijziging aan de Indische Regering was medegedeeld, heeft de Gouverneur-Generaal bij besluit van 9 Februarij 1882 den inspecteur-generaal, chef van den dienst der staatsspoorwegen, gemagtigd om voorloopig nopens het vervoer van producten per spoorweg speciale overeenkomsten te sluiten, daarbij als grondslag aannemende de tariefsprijzen die in het Indische voorstel waren opgenomen. Dezerzijds is de hoop uitgedrukt dat deze maatregel niet zal worden bestendigd, maar liever gevolg zal worden gegeven aan de hierboven sub 4°. bedoelde tariefswijziging, door namelijk aan hen, die meer dan een zeker aantal tonnen per kalenderjaar doen vervoeren, eene percentsgewijze reductie van vracht te verleenen. Deze laatste maatregel zou boven de voorloopig door den Gouverneur-Generaal ingevoerde vóór hebben: 1°. dat alle groote vervoeren, ook die over kleine afstanden, er voordeel uit zouden trekken; 2°. dat hij in 't algemeen voor iedereen zou werken en er dus geen overeenkomsten voor noodig zijn, die altijd eenigermate den schijn geven van bevoordeeling van den een boven den ander.

Exploitatie van de Westerlijnen. Ten gevolge van de openstelling der lijn Buitenzorg-Tjitjoeroek voor het publiek verkeer op den 5den October 1881, kwam de op 27 Februarij 1879 tusschen den Staat en de Nederlandsch-Indische Spoorwegmaatschappij gesloten overeenkomst (zie blz. 133 en bijlage Y van het verslag van 1879) ook voor zoover zij betrekking heeft op de exploitatie in uitvoering en werden met die Maatschappij de noodige regelingen getroffen aangaande de wederzijds te betalen locomotief-, rijtuig- en wagenhuur.

Behalve het station Buitenzorg, dat voor rekening van den Staat als gemeenschappelijk station is ingerigt, komen in het in exploitatie gebragte gedeelte voor de halten Batoe-Toelies, Massing, Tjigombong en Tjitjoeroek.

Er liepen 6 treinen per dag, 3 in elke rigting, waarvan 4 (2 in elke rigting) in regtstreeksche verbinding met de treinen van den spoorweg Batavia-Buitenzorg der Nederlandsch-Indische Spoorwegmaatschappij. De geldelijke resultaten der exploitatie tot 31 December waren als volgt:

Bruto ontvangst.	f 18 775,70
Uitgaven	29 741,74
Nadeelig saldo. . . .	f 10 966,04

Deze ongunstige uitkomst is voor een gedeelte toe te schrijven aan de omstandigheid dat de dienst twee malen (te zamen gedurende 15 dagen) gedeeltelijk is gestaakt moeten worden ten gevolge van grondafschuivingen, ontstaan door de hevige regens waarmede het invallen van den westmoesson na eene langdurige droogte gepaard ging. Hoofdzakelijk echter is het nadeelig saldo het gevolg van het geringe personen- en goederenverkeer waarin, zooals straks blijken zal, reeds in de eerste maanden van 1882, maar vooral na de opening van de lijn tot Soekaboemi, eene gunstige verandering gekomen is.

In de genoemde ontvangsten is begrepen eene som van f 849,40, voortspruitende uit het regtstreeksch verkeer met de lijn Batavia-Buitenzorg, en eene van f 1579,04, voortgekomen uit het vervoer van goederen langs de toen nog niet voltooide lijn tusschen Tjitjoeroek en Soekaboemi. De ontvangsten bedroegen gemiddeld f 8,11, de uitgaven f 12,85 per dag-kilometer. De reeds aangehaalde bijlage CC toont aan hetgeen van 5 October tot 31 December 1881 in elke maand is vervoerd en ontvangen, terwijl eene stationsgewijze opgaaf van den aard en de hoeveelheid der vervoerde vrachtgoederen in bijlage EE is opgenomen.

De totaalcijfers van het verkeer en de ontvangsten over gemeld tijdvak zijn opgenomen in het volgende staatje.

	Aantal of hoeveelheid.	Opbrengst.
Reizigers 1ste klasse. .	199	f 497,65
„ 2de „ . .	1 105	1 568,60
„ 3de „ . .	22 529	8 786,71
Totaal reizigers-vervoer.	23 833	f 10 852,96
Bagage.	6 228 K.G.	f 84,17
Bestelgoederen	23 407 „	427,40
Vrachtgoederen	3 188 800 „	4 852,22
	3 218 435 K.G.	f 5 363,79
Rijtuigen, paarden en vee	97 stuks	f 134,46
Diverse ontvangsten . .	. . . .	2 424,49
Totaal der ontvangsten .	. . . .	f 18 775,70

In deze opgaaf zijn begrepen de gouvernements reizigers en goederen, namelijk 3 reizigers der 2de en 538 reizigers der 3de klasse, 40 K. G. bagage, 720 K.G. bestelgoed, 2 777 700 K. G. vrachtgoed en 49 paarden. Het vervoer van deze reizigers, goederen en paarden gaf eene opbrengst van f 2 557,61.

Het reizigersvervoer had plaats met 425 gemengde treinen. Van de reizigers maakten 0.83^5 percent gebruik van de 1ste klasse, 4.63^5 pct. van de 2de en 94.53 pct. van de 3de klasse. Het aandeel der verschillende klassen in de opbrengst bedroeg: voor de 1ste klasse 4.58 pct., de 2de klasse 14.46 pct. en de 3de klasse 80.96 pct. De gemiddelde opbrengst per reiziger bedroeg in de 1ste klasse ruim f 2,50, in de tweede klasse ruim f 1,42 en in de 3de ruim f 0,39. De reiziger 1ste klasse doorliep gemiddeld 24^{255}, die der 2de 23^{535}, en die der 3de klasse 18^{878} K. M. Door elkander gerekend bragt iedere reiziger gemiddeld f 0,45 op en doorliep hij een afstand van 19^{139} K. G.

Voor de vervoerde bagage werd gemiddeld ontvangen f 13,51^5, voor het bestelgoed f 18,25 en voor vrachtgoed f 1,52 per ton. Het vrachtgoed werd gemiddeld over 22^{512} K.M. vervoerd. Per ton-kilometer werd ontvangen bijna f 0,11.

Er werden 67 paarden, 12 rijtuigen en 18 stuks vee vervoerd.

Per baan-kilometer werd ontvangen voor reizigers f 401,96, bagage f 3,11^5, bestelgoederen f 15,83^5, vrachtgoederen f 179,71, paarden, rijtuigen en vee f 4,98, diversen (verzending van telegrammen, waardeverzekering, opbrengst van verkochte drukwerken, loon voor het opmaken en bezorgen van vrachtbrieven, buffetpacht enz.) f 89,79^5.

Een uitvoeriger overzigt van de ontvangsten en uitgaven volgt hieronder.

OMSCHRIJVING.	Sommen.	Pct. van het totaal bedrag der ontvangsten.	Per dag-kilometer.	Per baan-kilometer.	Per trein-kilometer.	Pct. van het totaal bedrag der uitgaven.	Aanmerkingen.
Reizigers.	f 10 852,96	57.80	f 4,68^5	f 401,96	f 0,77	„	Het aantal dag-kilometers bedroeg van 5 October af, het tijdstip van de opening der exploitatie, tot ultimo December 1881 88 × 26^{304} = 2314^{752}. Door de treinen werden afgelegd 14 059 kilometers.
Bagage	84,17	0.45	0,03^5	3,11^5	0,00^5	„	
Bestelgoederen.	427,40	2.27^5	0,18^5	15,83^5	0,03	„	
Vrachtgoederen	4 852,22	25.84^5	2,10	179,71	0,34^5	„	
Paarden, rijtuigen en vee. .	134,46	0.71^5	0,06	4,98	0,01	„	
Telegraaf en diversen . . .	2 424,49	12.91^5	1,04^5	89,79^5	0,17^5	„	
Totale ontvangst . .	f 18 775,70	100	f 8,11	f 695,39^5	f 1,33^5	„	
Directie en algemeene uitgaven	f 1 573,10^5	8.38	f 0,68	f 58,26^5	f 0,11	5.29	
Dienst der administratie . .	5 083,71^5	27.07^5	2,19^5	188,28^5	0,36	17.09	
Id. van weg en werken . .	4 824,24	25.69	2,08^5	178,67^5	0,34^5	16.22	
Id. der beweging van het materieel	13 404,68^5	71.39^5	5,79^5	496,47	0,95^5	45.07	
Id. van het vervoer. . . .	4 855,99^5	25.86^5	2,09^5	179,85	0,34^5	16.33	
Totale uitgaaf . . .	f 29 741,74	158.40^5	f 12,85	f 1 101,54^5	f 2,11^5	100	
Verlies	f 10 966,04	58.40^5	f 4,74	f 406,15	f 0,78	„	

Gedurende den exploitatie-termijn van 1881 waren aan de baan en de overige werken eenige belangrijke herstellingen noodig, waaronder in de eerste plaats vermelding verdienen die welke het gevolg waren van de op den 12den November ontstane afschuivingen aan beide zijden der brug over de Tjigombong nabij de halte van dien naam, waarvan de eene ter breedte van 2 en ter diepte van ongeveer 3 M., de andere over eene lengte van 20 en ter diepte van 4 M. Gedurende 12 dagen was de gemeenschap tusschen de genoemde halte en die te Massing geheel verbroken. Op den 24sten November 1881 was zij in zooverre hersteld dat de gewone dienst kon worden hervat, terwijl de geheele herstelling gereed kwam in de eerste dagen van 1882. Op den 26sten November had eene grondafschuiving plaats in eene ingraving nabij de halte Massing. Daar de bovenbouw van den weg door den afstortenden grond op zijde was geschoven, ontspoorden de locomotief, de bagagewagen en een rijtuig 3de klasse van een aankomenden trein. Door de geringe snelheid die de trein op het oogenblik van het deraillement had, was de ondervonden beschadiging aan het materieel betrekkelijk gering. Geen der reizigers bekwam eenig letsel; van het treinpersoneel werden echter de machinist, de stoker en een remmer ligt gekneusd. Door dit ongeval moest de dienst tusschen genoemde halten gedurende drie dagen worden gestaakt.

Bij het einde van 1881 bestond het materieel uit: 4 berglijntenderlocomotieven, 2 gemengde rijtuigen 1ste, 2de en 3de klasse, 2 rijtuigen 3de klasse, 4 rijtuigen 3de klasse tevens bagagewagens, 4 paarden- en veewagens, 30 gesloten goederenwagens, waarvan 12 met rem, 8 zandwagens, waarvan 4 met rem, 10 platte wagens, waarvan 4 met rem, 2 stellen elk van twee gekoppelde wagens tot vervoer van lang hout en 6 bakwagens, waarvan 2 met rem.

De locomotieven legden af 17 732 K.M., waarvan met beladen treinen 14 059, in rangeerdienst 3400 en in dubbele tractie 26 K.M.

Aan steenkolen werd verbruikt eene hoeveelheid van 89 194 K.G., of per trein-kilometer 6^{344} en per locomotief-kilometer 5^{03} K.G.

De rijtuigen legden gezamenlijk af 29 198 K.M. en de wagens 27 242 K.M.

De verhouding tusschen de aangeboden en de werkelijk genomen plaatsen bedroeg voor de 1ste klasse 21.45 tot 1 of 4.66 pct., voor de 2de klasse 10.45 tot 1 of 9.57 pct., voor de 3de klasse 1.39 tot 1 of 72 pct.

De gemengde treinen bestonden gemiddeld uit 8.33 rijtuig-assen en 4.61 wagen-assen, de goederentreinen uit 13.02 wagen-assen, en de treinen met ledig materieel uit 5 rijtuig- en 6 wagen-assen.

Van de gemengde treinen hadden er 10 een oponthoud van 15 tot 30 minuten, 1 van 31 tot 40, 2 van 41 tot 60 en 4 van meer dan 60 minuten. Deze vertragingen waren, met uitzondering van twee, het gevolg van het overstappen der reizigers en het overladen van goederen, veroorzaakt door de vorenbedoelde stremmingen in den dienst; van de beide' anderen was de eene toe te schrijven aan de ontsporing nabij de halte Massing en de andere het gevolg van eene geringe aardschuiving.

Door de opening van het gedeelte Tjitjoeroek-Soekaboemi voor het publiek verkeer op 21 Maart 1882 werd het groote voordeel eener betere verbinding met een gedeelte der Preanger regentschappen verkregen.

Van 1°. Januarij tot 31 Mei 1882 hebben de ontvangsten bedragen f 85 594. Eene maandsgewijze verdeeling van dit cijfer volgt hieronder.

MAANDEN.	Reizigers			Bagage.	Bestel-goederen.	Vracht-goederen.	Rijtuigen, paarden en vee.	Diverse ontvangsten.	Totaal.
	1ste klasse.	2de klasse.	3de klasse.						
Januarij . .	f 102,95	f 422,35	f 3 471,34	f 33,09	f 184,30	f 3 163,67	f 116,98	f 848,51	f 8 343,19
Februarij . .	113,40	497,60	4 131,55	35,01	213,45	3 467,75	57,24	2 874,35	11 390,35
Maart . . .	298,80	857,25	8 704,44	49,14	347,80	5 708,55	132,76	2 478,39⁵	18 577,13⁵
April . . .	400,95	1 702,30	10 463,30	82,07	422,90	7 192,10	331,21	1 576,44	22 171,27
Mei	354,35	1 863,64	11 322,89	163,66	579,35	7 922,34	529,22	2 377,13	25 112,58
Totaal . . .	f 1 270,45	f 5 343,14	f 38 093,52	f 362,97	f 1 747,80	f 27 454,41	f 1 167,41	f 10 154,82⁵	f 85 594,52⁵

De vorenstaande opbrengst bedroeg per dag-kilometer respectievelijk:

	in Januarij.	1882	f 9,52
	„ Februarij	„	12,20
	„ Maart.	„	14,43⁵
	„ April	„	12,96
	„ Mei	„	14,21
tegen	„ October	1881	8,83⁵
	„ November	„	5,98⁵
	„ December	„	7,05

Onlangs is te Buitenzorg een huis aangekocht ten behoeve van de bureaux voor den algemeenen dienst der staatsspoorwegen. De bureaux voor den exploitatiedienst der Westerlijnen blijven in het stationsgebouw te Buitenzorg gevestigd.

b. Sumatra.

De maandelijksche opbrengsten van het spoorweglijntje in Atjeh (tusschen Olehleh en Kotta-Radja) bedroegen van 1 Junij tot ultimo December 1881 f 25 326,35 en wel:

in Junij	f 3784,05
„ Julij	3599,90
„ Augustus	3708,45
„ September	3032,65
„ October	3888,05
„ November	3626,85
„ December	3686,40 ¹)

Per kalenderjaar heeft die spoorweg tot dusver opgebragt: in 1876 (over vijf maanden) f 16 881,50; in 1877 f 51 417,14; in 1878 f 49 521,55; in 1879 f 56 302,05; in 1880 f 46 228,50 en in 1881 f 42 085,15.

Aan het in 't vorig verslag vermelde voornemen om den spoorweg in Atjeh onder burgerlijk beheer te brengen, is met 1°. Januarij 1882 gevolg gegeven. De lijn zal als stoomtramweg geëxploiteerd en tot Glé-Kambing doorgetrokken worden. Reeds is hier te lande het noodige verrigt voor de aanschaffing van het vereischte materieel voor den aanleg en de exploitatie van de trambaan Kotta Radja - Glé Kambing.

§ 2. *Particuliere spoorwegen.*

Krachtens Koninklijk besluit van 5 Julij 1881, n°. 66, zijn in de statuten der Nederlandsch-Indische Spoorwegmaatschappij eenige wijzigingen gebragt van ondergeschikt belang, die in de Staatscourant van 27 Augustus 1881 zijn opgenomen.

¹) Opgaven over de eerste maanden van 1882 zijn niet ontvangen.

De uitkomst van de exploitatie der lijnen Batavia-Buitenzorg en Samarang-Vorstenlanden van die Spoorwegmaatschappij ²) was over 1881 bijzonder gunstig. Vooral was dit het geval met laatstgenoemde lijn, zoodat de Maatschappij niet alleen het jaarlijksch voorschot voor rentegarantie over 1881, maar bovendien in mindering van de voorschotten over vroegere jaren een bedrag van f 365 651,61 aan den Staat kon terug betalen. Hare rentelooze schuld aan den Staat verminderde dien ten gevolge van f 3 135 543,24⁵ tot f 2 769 891,63⁵.

Op 31 December 1880 was van de obligatien der Maatschappij een totaal bedrag van f 10 252 000 in omloop, namelijk f 7 996 000 van de $4^1/_2$ pcts. leening en f 2 256 000 van de nieuwe 3 pcts. leening. Door aflossing verminderden deze leeningen in 1881 respectievelijk met f 161 000 en f 172 000, zoodat op 31 December 1881 van eerstgenoemde leening in omloop bleef f 7 835 000 en van de laatstgenoemde f 2 084 000; op dat tijdstip bedroeg dus de geheele obligatieschuld f 9 919 000.

In het bedrag van het aandeelenkapitaal en in de verdeeling daarvan ten laste van de beide lijnen der Maatschappij kwam in 1881 geen verandering.

Het reservefonds der lijn Samarang-Vorstenlanden was op 31 December jl. f 217 299,91⁵ boven het maximum van f 500 000. Dat der lijn Batavia-Buitenzorg overtrof het maximum van f 300 000 met f 76 683,15. Beide bedragen zijn voor aflossing bestemd. De bij de concessie voorgeschreven vernieuwingsfondsen der lijn Samarang-Vorstenlanden bedroegen op 31 December 1881 en 1880:

	Vernieuwingsfonds voor rollend materieel.	Vernieuwingsfonds voor spoorstaven enz.	Te zamen.
31 December 1881	f 824 516,95	f 650 748,39	f 1 475 265,34
31 „ 1880	687 047,46	559 035,76⁵	1 246 083,22⁵
Dus in 1881 toegenomen met . . .	f 137 469,49	f 91 712,62⁵	f 229 182,11⁵

De ondervinding heeft aangetoond dat het vernieuwingsfonds voor rollend materieel, waarvoor bij art. 84 der concessie geen maximum was bepaald, in veel sterkere mate dan de behoefte toeneemt. Werd hierin geen verandering gebragt, dan zou dat fonds tot aan het einde der concessie steeds blijven aangroeijen, zonder dat de tegen-

²) Het verslag van den raad van beheer der Maatschappij over 1881 is opgenomen in het bijvoegsel der Staatscourant van 3 Augustus 1882.

woordige aandeelhouders of de Staat er eenig voordeel van zouden hebben. Daarom is krachtens magtiging des Konings op 13 Junij jl. met de Nederlandsch-Indische Spoorwegmaatschappij eene overeenkomst gesloten, waarbij de artt. 84 en 85 der concessie Samarang-Vorstenlanden zoodanig gewijzigd zijn, dat het genoemde vernieuwingsfonds beperkt wordt tot een maximum van f 500 000 en dat de verdere inhoudingen ten behoeve van dat fonds in het reservefonds worden gestort. Het gevolg van deze wijziging zal zijn, dat de gelden, die thans boven dat maximum in het bedoelde vernieuwingsfonds zijn, en de inhoudingen, die — zoolang dat maximum blijft bestaan — ten behoeve van dat fonds zullen geschieden, krachtens art. 88 voor amortisatie beschikbaar komen wanneer ook het reservefonds het gestelde maximum heeft bereikt. Het spreekt van zelf, dat vermeerdering van amortisatie de winst op den duur doet toenemen en dus zoowel in het belang is van de aandeelhouders als in dat van den Staat, die ingevolge art. 90 der concessie, ook na de afbetaling van het renteloos voorschot, een aandeel in de winst blijft genieten.

Eene door den Gouverneur-Generaal op verzoek der Nederlandsch-Indische Spoorwegmaatschappij, behoudens 's Konings goedkeuring, in de artt. 19, 20, 55 en 56 der concessie Samarang-Vorstenlanden gebragte wijziging, waarbij eene betere regeling van de regten en verpligtingen van de gebruikers van zijsporen en aanlegplaatsen beoogd werd (zie Bijblad op het Indisch Staatsblad n°. 3716), kon volgens het oordeel van het Opperbestuur niet tot dat doel leiden, weshalve de Gouverneur-Generaal werd uitgenoodigd om die wijziging in nadere overweging te nemen.

Behoudens goedkeuring door de Wetgevende Magt werd in het afgeloopen jaar met de Nederlandsch-Indische Spoorwegmaatschappij eene overeenkomst gesloten, waarbij zij den spoorweg van Batavia naar Buitenzorg voor f 6 000 000 aan den Staat verkocht. De Regering had eerst getracht de Maatschappij over te halen om zich te belasten met de exploitatie van den staatsspoorweg tusschen Batavia en de haven te Tandjong-Priok, maar toen het gebleken was dat te dier zake geen voor beide partijen aannemelijke regeling te maken viel, achtte zij de bedoelde overeenkomst noodig om de ongelegenheden te ontgaan die konden voortvloeijen uit de exploitatie door den Staat van twee door eene particuliere lijn gescheiden spoorwegen, waarvan de eene, slechts enkele kilometers lang, niet dan met onevenredig hooge kosten zelfstandig geëxploiteerd zou kunnen worden. Het wetsontwerp tot bekrachtiging van de koop-overeenkomst werd echter in de zitting van 8 December 1881 door de Eerste Kamer der Staten-Generaal verworpen. Een nader overleg met de Spoorwegmaatschappij, ten einde door eene andere schikking de gevreesde ongelegenheden te voorkomen, heeft voorshands tot geen resultaat geleid.

Door een zamenloop van omstandigheden was tot nog toe eene goedkeuring van den spoorweg Samarang-Vorstenlanden in zijn geheel achterwege gebleven, niettegenstaande de eindopneming reeds in 1874 met voldoenden uitslag had plaats gehad. Toen een belangrijk werk tot tegengang van overstroomingen uit de Toentang-rivier, dat in 1879 door de Indische Regering noodzakelijk geoordeeld was, in 1881 door de Spoorwegmaatschappij behoorlijk was tot stand gebragt, scheen het regelmatig tegelijk met de goedkeuring van dat werk de goedkeuring van den geheelen spoorweg uit te spreken. Daar echter de opneming in 1874, dus 7 jaren geleden, had plaats gehad, achtte de Indische Regering eene nadere algemeene opneming noodig, waarvoor in April jl. eene commissie benoemd is.

Uit de berigten van de met het regeringstoezigt belaste ambtenaren blijkt dat de beide particuliere spoorwegen over het algemeen in goeden staat verkeeren en dat de voorschriften omtrent den dienst en omtrent de toepassing van de tarieven door de Nederlandsch Indische Spoorwegmaatschappij behoorlijk worden opgevolgd. In den onvoldoenden toestand van sommige afsluitingen, waarvan op blz. 130 van het vorig verslag melding gemaakt werd, is de gewenschte verbetering gebragt.

Ten aanzien van elk der beide lijnen volgen hier nog eenige bijzonderheden.

1°. Samarang-Vorstenlanden.

De bruto-ontvangsten dezer lijn waren in het afgeloopen jaar bijzonder hoog. Zij bedroegen f 3 097 334 tegen f 2 689 463 in 1880. De buitengewoon groote suiker- en koffijoogst was daarvan de oorzaak. Alleen aan suiker werd 52 700 ton of ruim 800 000 pikols vervoerd, tegen 38 200 ton in 1880. Het vervoer van koffij nam van 9773 tot 10 436 ton toe. Ook steeg het vervoer van tabak van 664 tot 923 ton. Het eenige stapelproduct, dat in mindere hoeveelheid werd vervoerd, was de indigo, namelijk 566 ton tegen 625 in 1880. Zoowel de afvoer als de opvoer van koopmansgoederen, die voor rekening van derden op den spoorweg kwamen, nam in het algemeen toe. In 1880 bedroeg het cijfer van afvoer 87 784 ton en in 1881 94 694 ton. De opvoer bedroeg 90 101 ton, tegen 75 936 in 1880. Wat den opvoer betreft was er eene aanzienlijke vermeerdering te bespeuren ten aanzien van de rijst, waarvan in 1881 32 723 en in 1880 19 247 ton werden vervoerd. Verder waren de voornaamste artikelen van opvoer: brandhout, hout, gezouten visch, boengkil- en petroleum. Het vervoer van particuliere koopmansgoederen bragt f 445 000 meer op dan in 1880. De gezamenlijke overige ontvangsten verminderden met f 33 000, wat nagenoeg uitsluitend is toe te schrijven aan den achteruitgang van het vervoer van reizigers en bagage.

Een overzigt van het vervoer op de lijn Samarang-Vorstenlanden is in het volgend staatje opgenomen.

REIZIGERS.	Aantal.	Pct. van het aantal.	Opbrengst.	Pct. van de opbrengst	Gemiddelde opbrengst per reiziger.	Gemiddeld door elken reiziger afgelegde afstand.	Verdere aanteekeningen.
Reizigers 1ste klasse	5 542	0.63	f 30 766	6.77	f 5,55	62 K. M.	De lengte van den spoorweg bedraagt 203 K. M. Voor alle reizigers te zamen was de opbrengst per baan kilometer f 2 328,41; de opbrengst per reiziger per doorloopen kilometer bedroeg f 0,02[09].
„ 2de „	28 031	3.21	79 577	17.51	2,84	47 „	
„ 3de „	378 756	43.29	296 052	65.16	0,78	39 „	
„ 4de „	462 608	52.87	47 981	10.56	0,10	10 „	
Militairen	11 719	„	12 981	„	1,11	83 „	
Gevangenen	4 744	„	5 344	„	1,12	84 „	
Alle reizigers te zamen	891 400	100 pct.	f 472 668	100 pct.	f 0,53	25,3 K. M.	

GOEDEREN.	Hoeveelheid.	Opbrengst.	Opbrengst per 1000 K. G.	Opbrengst per baan-kilometer	
Bagage	162 860 K. G.	f 1 783	f 10,95	f 8,78	De particuliere koopmansgoederen werden vervoerd gemiddeld over 99.5 K. M. en bragten f 0,12[9] per ton-kilometer op.
Bestelgoederen	141 135 „	20 943	142,72	103,17	
Koopmansgoederen	184 794 971 „	2 379 263	12,87	11 720,51	
Dienstbestelgoederen	5 827 „	1 850	317,33	9,11	
Dienstvrachtgoederen (waaronder ook ballast en grond)	110 808 819 „	109 389	4,23	538,86	
Totaal goederenvervoer.	295 913 612 K. G.	f 2 513 228	f 8,49	f 12 380,43	
Paarden, rijtuigen en vee.	2 320 stuks	14 640			
Huren en diversen	....	96 798			
Totaal der ontvangsten (ook voor het reizigersvervoer)	... .	f 3 097 334	....	f 15 257,80	

De ontvangsten per maand worden gedetailleerd opgegeven in de bijlage FF.

Het vervoer geschiedde met 4971 treinen, waarvan 3650 gemengde, 32 extra-, 13 hulp-, 852 goederen-, 145 werk- en 279 ballasttreinen. De 4547 treinen ten behoeve van derden legden een afstand af van 387 411 K.M. De 21 locomotieven die op de lijn dienst deden, waaronder 1 werk-locomotief, doorliepen 508 737 K.M., waarvan 16 op de hoofdlijn gemiddeld per locomotief 27 153 K.M. en 4 op den zijtak naar Willem I gemiddeld per locomotief 17 475 K.M., terwijl de werk-locomotief 4385 K.M. aflegde. Onder genoemd totaal van 508 737 K.M. is begrepen 87 340 K.M. in rangeerdienst en 5548 K.M. door alleen loopende locomotieven afgelegd.

Er zijn verbruikt 4041 ton steenkolen, of per locomotief-kilometer 7.9 K.G. en per nuttig afgelegden kilometer 7.45 K.G.

De rijtuigen en wagens doorliepen een afstand van 5 966 307 K.M., de gesloten goederenwagens alleen 2 125 967 K.M.

De verhouding tusschen de aangeboden en de bezette plaatsen was in de rijtuigen der 1ste, 2de en 3de klasse respectievelijk 11.2, 5.3 en 2.4 tot 1.

De gemiddelde zamenstelling der treinen was voor de gemengden 5.83 rijtuigen en 8.99 wagens, dus te zamen 14.82 voertuigen; voor de goederentreinen 14.5 wagens en voor de werk- en ballasttreinen 10 wagens. De wagens waren gemiddeld met 60 pct. van het laadvermogen beladen.

Het hier volgende staatje geeft een algemeen overzigt van de uitkomsten der exploitatie.

Onderwerpen van ontvangst en uitgaaf.	Sommen.	Pct. van de bruto ontvangst.	Pct. van de uitgaven.	Per jaar en per kilometer.	Per dag en per kilometer.	Per trein-kilometer. a)	Aanmerkingen.
Reizigers en bagage . .	f 474 451,33	15.3	. . . . . .	f 2 337,19	f 6,40	f 1,14	a) De treinen, waaronder ook de werk- en ballasttreinen, legden in 1881 415 849 K.M. af.
Goederen, vee, enz. . .	2 526 085,26	81.5	. . . . . .	12 443,77	34,09	6,07	
Diversen	96 798,17	3.2	. . . . . .	476,84	1,31	0,24	
Totale ontvangst. .	f 3 097 334,76	100	. . . . . .	f 15 257,80	f 41,80	f 7,45	
Algemeene kosten . . .	f 169 990,28	5.5	16.0	f 837,39	f 2,29	f 0,40	
Weg en werken . . .	401 513,29	12.9	37.8	1 977,89	5,42	0,96	
Tractie	338 117,35	10.9	31.8	1 665,60	4,56	0,81	
Exploitatie	153 707,08^5	5.0	14.4	757,18	2,07	0,36	
Totale uitgaaf. . .	f 1 063 328,06^5	34.3	100	f 5 238,06	f 14,34	f 2,53	
Winst 1881	f 2 034 006,75^5	65.7	. . . . . .	f 10 019,74	f 27,46	f 4,92	
„ 1880	1 600 073,53	59.5	. . . . . .	7 882,12	21,60	4,04	
„ 1879	1 591 647,64^5	60.8	. . . . . .	7 840,63	21,48	4,39	
„ 1878	1 315 598,21	55.4	. . . . . .	6 480,79	17,75	3,67	

Belangrijke schade onderging de baan in het afgeloopen jaar niet; het eenige wat te dien aanzien vermelding verdient is eene uitspoeling van de baan door een bandjir bij de rivier Tjipoewatoe, waardoor de brug over die rivier en een harer landhoofden belangrijk beschadigd en de geregelde loop der treinen twee dagen gestremd werd. Het baanvak Tangoeng-Kedong Djati, waarmede men sedert den aanleg veel moeite gehad heeft, is geheel op het bepaalde profiel gebragt, met uitzondering alleen van het zoogenaamde gat van Dumas. Aan alle duikerbuizen werden frontmuren gemetseld, ten einde het uitspoelen zooveel mogelijk te voorkomen. Voor de verbetering van den bovenbouw werden 9772 stalen spoorstaven gebruikt ter vervanging van ijzeren en 1522 houten dwarsliggers door ijzeren vervangen. Op de stations en halten werden de bijsporen vermeerderd en op sommige, vooral op het stationsemplacement te Samarang, werd het sporennet verbeterd. Voor het onderhoud van den bovenbouw werden ongeveer 24 000 M^3. ballast, 1585 ijzeren spoorstaven en 14 710 houten dwarsliggers gebruikt.

Vier nieuwe haltegebouwen werden geplaatst, namelijk te Telawa, Salem, Kali-osso en Lawang; sommige bijgebouwen op het station Samarang en elders ondergingen groote herstellingen.

Verscheidene telegraafpalen werden door oude spoorstaven vervangen.

Op 31 December 1881 bestond het rollend materieel uit 21 locomotieven, 46 rijtuigen, 12 bagage- en 335 andere wagens, of te zamen 414 voertuigen, dus juist evenveel als op het einde van 1880.

Van de 3650 op tijd rijdende treinen kwamen er 57 of 1^{56} pct. meer dan een kwartier te laat aan. Zoodanige vertraging in de aankomst ondervond geen der treinen op den zijtak.

Twee inlanders werden overreden en gedood. Een rangeer locomotief en de machine van een werktrein ontspoorden.

De ontvangsten over de eerste zes maanden van dit jaar bedroegen volgens voorloopige opgaven f 925 943, tegen f 903 596 over gelijk tijdvak van 1881.

2°. Batavia-Buitenzorg.

In het afgeloopen jaar namen de ontvangsten ook op deze lijn weder toe. Zij bedroegen f 703 211, tegen f 693 227 in 1880. Het aantal vervoerde reizigers vermeerderde van 855 462 tot 861 026. Ook onderging het vervoer van koopmansgoed en van materieel voor den staatsspoorweg van Buitenzorg naar de Preanger regentschappen weder uitbreiding in vergelijking met 1880. Buiten de 16 720 ton voor den staatsspoorweg en de 3023 ton voor dienstgoederen kwamen 47 083 ton vrachtgoederen op den spoorweg. Van deze laatste hoeveelheid werden 28 333 ton op- en 18 750 ton afgevoerd. De voornaamste artikelen van opvoer waren: gedroogde visch (4957 ton), steenen (3200 ton), steenkolen (2976 ton), zout (2374 ton), rijst (1619 ton), petroleum (1607 ton) en manufacturen (1413 ton). De artikelen waarvan het meest werd afgevoerd waren: rijst (6831 ton), groenten (2943 ton), dedak (2027 ton), thee (1649 ton), steenen (1454 ton) en koffij (1157 ton).

De bijlage FF geeft ook ten aanzien van deze lijn een overzigt van het vervoer in elke maand van 1881. Overigens levert het volgende staatje een opgaaf van het vervoer over het geheele jaar.

REIZIGERS.	Aantal.	Pct. van het aantal.	Opbrengst.	Pct. van de opbrengst.	Gemiddelde opbrengst per reiziger.	Gemiddeld door elken reiziger afgelegde afstand.	Verdere aanteekeningen.
Reizigers 1ste klasse . .	18 810	2.2	f 17 194,90	4.64	f 0,914	10.5 K. M.	De lengte van den spoorweg bedraagt ruim 58 K. M. Voor alle reizigers te zamen was de opbrengst per baankilometer f 6477,25.
„ 2de „ . .	156 327	18.6	86 078,95	23.22	0,551	11.6 „	
„ 3de „ . .	666 208	79.2	267 389.45	72.14	0,401	20.3 „	
Militairen	17 729	„	3 817,69	„	} 0,26	} 20.5 „	
Gevangenen	1 952	„	1 310,31	„			
Alle reizigers te zamen.	861 026	100 pct.	f 375 791,30	100 pct.	f 0,436	18.5 K. M.	

GOEDEREN.	Hoeveelheid.	Opbrengst.	Opbrengst per 1000 K. G.	Opbrengst per baan-kilometer	Verdere aanteekeningen.
Bagage	131 609 K. G.	f 5 404.02	f 41,00	f 93,17	De particuliere koopmansgoederen werden vervoerd gemiddeld over 45 K. M. en bragten f 0,11 per ton-kilometer op.
Bestelgoederen	152 604 „	8 567.54	56,14	147,71	
Koopmansgoederen . . .	47 082 915 „	234 134,07	4,97	4 036,79	
Dienstgoederen (waaronder ballast en grond)	3 023 502 „	4 216,34	1,39	72,70	
Goederen voor den staatsspoorweg.	16 720 000 „	36 678,88	2,19	632,39	
Totaal goederenvervoer	67 110 630 K. G.	f 289 000,85	f 4,30	f 4 982,76	
Paarden, rijtuigen en vee	5 077 stuks	11 074,10			
Huren en diversen . . .	. . . .	27 344,38			
Totaal der ontvangsten (ook voor het reizigersvervoer)	. . . .	f 703 210,63	. . . .	f 12 124,32	

Het vervoer op deze lijn had plaats met 7203 opbrengstgevende treinen, als: 1460 gemengde treinen, 3942 omnibustreinen, 1376 sneltreinen en 425 extratreinen. Bovendien reden er 33 werktreinen.

Door de locomotieven werden 237036 K.M. afgelegd, namelijk met opbrengst gevende treinen 209 178, met werktreinen 1044, in rangeerdienst 14 523 en als losse machines 12 291 K. M.

Het gebruik van brandstof (steenkolen en cokes) bedroeg 4.7 K.G. per trein-kilometer en 4.12 K.G. per locomotief-kilometer. De steenkolen kostten gemiddeld f 22,98 per ton, de cokes f 31,99.

Door alle voertuigen dezer lijn te zamen werd een afstand van 1 634 207 K M. afgelegd, namelijk door de rijtuigen 781 286 K.M. en door de wagens 852 921 K.M. De wagens der staatsspoorwegen doorliepen op de lijn der Maatschappij een afstand van 240 855 K.M.

De verhouding tusschen het aantal beschikbare en gebruikte plaatsen bedroeg in de 1ste, 2de en 3de klasse respectievelijk 8.5, 3.1 en 2 tot 1.

Door elkander genomen bestonden de treinen uit 9 voertuigen, de personentreinen uit 4.65 rijtuigen en bagagewagens. De wagens waren gemiddeld geladen met 4.5 ton of 56 pct. van het laadvermogen.

Van de uitkomsten der exploitatie volgt hieronder een algemeen overzigt.

Onderwerpen van ontvangst en uitgaaf.	Sommen.	Pct. van de bruto-ontvangsten.	Pct. van de uitgaven.	Per jaar en per kilometer.	Per dag en per kilometer.	Per trein-kilometer. a)	Aanmerkingen.
Reizigers en bagage. . . .	f 381 195,32	54.2	. . . . .	f 6 572,33	f 18,01	f 1,82	a) De treinen (waaronder thans *niet* de werktreinen zijn begrepen) legden in 1881 af 209 178 K.M.
Goederen, vee, enz. . . .	294 670,93	41.9	. . . . .	5 080,53	13,92	1,41	
Diversen	27 344,38	3.9	. . . . .	471,46	1,30	0,13	
Totale ontvangst. . .	f 703 210,63	100	. . . . .	f 12 124,32	f 33,23	f 3,36	
Algemeene kosten	f 58 910,66	8.4	20.5	f 1 015,70	f 2,78	f 0,28	
Weg en werken	61 042,07	8.7	21.3	1 052,45	2,88	0,29	
Tractie	86 927,66^{5}	12.4	30.4	1 498,75	4,11	0,41	
Exploitatie	78 819,69	11.1	27.8	1 358,96	3,72	0,38	
Totale uitgaaf. . . .	f 285 700,08^{5}	40.6	100	f 4 925,86	f 13,49	f 1,36	
Winst 1881.	f 417 510,54^{5}	59.4	. . . . .	f 7 198,46	f 19,74	f 2,00	
„ 1880.	393 984,31^{5}	56.8	. . . . .	6 792,82	18,62	1,90	
„ 1879.	381 129,88	59.1	. . . . .	6 571,22	18,01	2,26	
„ 1878.	388 757,78^{5}	62.1	. . . . .	6 702,73	18,37	2,34	

Ook in 1881 bepaalden zich de ten behoeve van de baan en van de kunstwerken gedane uitgaven tot die van gewoon onderhoud. Wat den bovenbouw betreft werden 729 nieuwe spoorstaven en 4600 nieuwe dwarsliggers aangebragt.

Op het einde van het jaar bestond het rollend materieel uit 11 locomotieven, 41 rijtuigen, 9 bagage- en 67 andere wagens, dus te zamen uit 128 voertuigen.

Van de 7203 geregeld loopende treinen kwamen er 25 van 15 tot 30 minuten te laat aan. Grootere vertraging in de aankomst dan een half uur werd niet ondervonden.

Te Meester-Cornelis werd een inlander overreden, die uit een nog in beweging zijnden trein stapte.

De opening op 5 October 1881 van den staatsspoorweg van Buitenzorg naar de Preanger regentschappen maakte geen wijziging in den treinenloop noodig (verg. de vorige §).

Volgens voorloopige opgaven heeft de lijn Batavia-Buitenzorg gedurende de eerste zes maanden van 1882 eene bruto-ontvangst gehad van f 367 141, tegen f 356 634 in het eerste halfjaar 1881.

§ 3. *Concessie-aanvragen voor spoorwegen.*

Opdat de behandeling van de talrijke verzoeken om concessie voor den aanleg en de exploitatie van spoorwegen en stoomtramwegen op Java niet meer zou worden belemmerd door de bestaande onzekerheid nopens de vraag welke lijnen in het vervolg van staatswege aangelegd en geëxploiteerd zouden moeten worden, heeft de Gouverneur-Generaal in December 1881 bepaald dat met het oog op eene eventueele voortzetting van de staatslijnen geen concessie-aanvragen zouden behoeven te worden afgewezen die niet betrekking hadden op een der volgende tracés: 1°. Tjitjalengka-Tjilatjap; 2°. Tjilatjap-Poerworedjo-Magelang-Willem I; 3°. Magelang-Djokjokarta; en 4°. Probolinggo-Loemadjang-Djember-Bondowosso-Sitoebondo-Kapongan. In het besluit wordt geen gewag gemaakt van eene spoorwegverbinding tusschen Poerworedjo en Djokjokarta ten zuiden van het Zuidergebergte, welke lijn deel uitmaakte van het door de Indische Regering ingezonden voor-ontwerp van den op blz. 126 van 't vorig verslag bedoelden spoorweg van Tjilatjap naar Djokjokarta. Evenmin blijkt het dat zij van het bedoelde gedeelte dezer lijn heeft afgezien. Daarom zijn omtrent dit punt inlichtingen gevraagd.

Nadat den heer H. J. Meertens te Batavia in Augustus 1880 (zie vorig verslag blz. 133) de gelegenheid was gegeven om op zijne aanvrage betreffende de concessie voor eenige spoorweglijnen in de residentie Batavia onder aanbieding van volledige gegevens terug te komen, heeft hij in de tweede helft van het afgeloopen jaar, in vereeniging met de eveneens te Batavia gevestigde firma Tiedeman & van Kerchem, eene concessie-aanvrage met uitgewerkt plan ingediend voor den aanleg en de exploitatie van een spoorweg met eene spoorwijdte van 1,067 M. van de benedenstad Batavia over Gedoeng-roeboe en Poeloe-gadoeng naar Bekassi, met zijtakken van Gedoeng-roeboe naar Passer Senin (Weltevreden) en van Poeloe-gadoeng over Klender naar Meester-Cornelis. De spoorweg, die volgens het ontwerp voor het grootste gedeelte over de bermen der bestaande wegen zal loopen, zal met zijne zijtakken 36 K.M. lang zijn en volgens raming f 1 430 000 aan aanleg kosten. Men rekent dat hij na verloop van 2 jaren voor de exploitatie gereed zal kunnen zijn. De voorloopige concessie is bij besluit van 9 Januarij jl. door den Gouverneur-Generaal voor een tijdvak van 90 jaren verleend, in te gaan met den dag waarop zij definitief wordt aanvaard. Aan de aanvragers is onder zekere voorwaarden voorkeur verleend voor het aanleggen en exploiteeren van verlengingen en zijtakken der geconcessioneerde lijnen. Het voor de definitieve aanvaarding der concessie te deponeeren waarborgkapitaal moet gestort zijn vóór of op 1 October 1882.

In Augustus 1881 herhaalden de heeren N. A. Ruyl en H. B. van Daalen hunne in 't vorig verslag bedoelde aanvrage om concessie voor een spoorweg in de residentie Tagal. Zij legden daarbij de door de Indische Regering verlangde uitgewerkte bescheiden over. De door hen ontworpen spoorweg van ligte constructie en 1,067 M. spoorwijdte van Tagal naar Balapoelang heeft eene lengte van $23^1/_2$ K.M., met een $6^1/_2$ K.M. langen zijtak van Bandjaran naar Pangka. Volgens eene globale raming zullen de kosten van dezen spoorweg f 2 000 000 bedragen. Bij besluit van 18 Januarij jl. n°. 8 heeft de Gouverneur-Generaal de voorloopige concessie verleend. Daarin is bepaald dat de spoorweg te Tagal in verbinding moet gebragt worden met de reede, dat hij in exploitatie moet zijn gebragt binnen 3 jaren na den dag, waarop de voor een tijdvak van 90 jaren geldende concessie definitief aanvaard is en dat de ondernemers de prioriteit hebben voor verlengingen en zijtakken. De definitieve aanvaarding zou moeten plaats vinden door het storten vóór of op 1 Julij 1882 van eene waarborgsom van f 25000, terwijl tevens ten genoegen der Regering zou moeten worden aangetoond dat de verkrijging van het benoodigd kapitaal verzekerd was. In Mei jl. wendden de concessionarissen zich tot den Gouverneur-Generaal met het verzoek of zij de genoemde waarborgsom in Nederland zouden mogen storten, hetzij in 's Rijks schatkist, hetzij op eene andere wijze. Aan storting in Nederland wordt door hen de voorkeur gegeven met het oog op hun voornemen om de concessie te doen overgaan op eene naamlooze vennootschap, die in Nederland zal gevestigd zijn.

Een door dezelfde adressanten gelijktijdig gedaan verzoek om hun al dadelijk te vergunnen den spoorweg, zoo zij dit wenschten, tot Margasari door te trekken, werd afgewezen, met vrijlating om daarop terug te komen zoodra aan de reeds verleende concessie geheel zou voldaan zijn.

De genoemde heeren Ruyl en van Daalen zijn ook tijdig teruggekomen op hunne eveneens reeds in 't vorig verslag behandelde aanvrage om concessie voor den aanleg van een spoorweg van ligte constructie en met eene spoorwijdte van 1,067 M. langs Java's noordkust, van Cheribon over Tagal naar Samarang. Aan de adressanten werd bij een Indisch besluit van 26 Junij 1881 geantwoord dat hun verzoek niet kon worden ingewilligd, omdat het onvolledig was en in strijd met de bestaande bepalingen betreffende het verleenen van concessies voor spoorwegaanleg, doch dat hun de voorkeur boven verzoeken van anderen verzekerd bleef indien zij uiterlijk den 1sten Maart 1882 (deze termijn is later tot 1 Junij 1882 verlengd) hun verzoek zouden herhalen onder overlegging van uitgewerkte bescheiden en van het bij Indisch Staatsblad 1872 n°. 183 gevorderde bewijs dat de noodige fondsen beschikbaar zijn om het werk tot stand te brengen. Bij adres van 7 April jl. verzochten de adressanten verlenging van den zoo even genoemden termijn tot 1 April 1883, en gaven zij te kennen dat zij Batang als het oostelijke eindpunt der lijn zouden wenschen aangewezen te zien in geval in de concessie der Nederlandsch-Indische Spoorwegmaatschappij eenig bezwaar mogt gevonden worden om hun eene concessie voor eene te Samarang eindigende lijn te geven, zonder dat die eerst aan de genoemde Maatschappij was aangeboden. In Mei jl. hebben de adressanten zich tot den Gouverneur-Generaal gewend met het verzoek om te mogen vernemen, waarin het bewijs, dat de fondsen beschikbaar zijn, zal moeten bestaan, daar zij toch moeijelijk nu reeds de 15 à 20 millioen, die voor den aanleg van den spoorweg noodig zijn, bijeen kunnen hebben. Intusschen is het comité, dat in de plaats van de adressanten getreden is, bezig aan het gereedmaken van een aan de gestelde eischen beantwoordend voor-ontwerp van de lijn, berustende op eene behoorlijke plaatselijke opneming, waarvoor volgens hunne mededeeling een ingenieur naar Java vertrokken is.

Aan de heeren F. van Heumen c. s. te Batavia, die eene concessie hadden aangevraagd om onder anderen een stoomtramweg aan te leggen langs Java's noordkust, van Pekalongan over Tagal naar Tandjong, dus op een gedeelte van hetzelfde traject waarop de zoo even bedoelde concessie-aanvrage der heeren Ruyl en van Daalen betrekking heeft, werd bij besluit van 10 November 1881 n°. 2 geantwoord, dat het verzoek wegens de aan laatstgenoemde heeren verleende voorkeur niet voor inwilliging vatbaar was. Deze beschikking gaf hun aanleiding tot een nader adres, waarbij zij zich genegen verklaarden om op de genoemde lijn Pekalongan-Tandjong een *spoorweg* aan te leggen en om, voor het geval dat de aan de heeren Ruyl en van Daalen verleende voorkeur mogt komen te vervallen, de door die heeren aangevraagde concessie uit te voeren. Zij vroegen tevens concessie voor den aanleg van een spoorweg van Cheribon naar Karang-Sambong, liggende op de grens tusschen Cheribon en de Preanger regentschappen. (Verg. de lager te vermelden bijlage GG onder n°. 4.)

Aan den heer C. Vriesendorp te Batavia, die zich tot de Indische Regering gewend had met het verzoek om de voorwaarden te mogen kennen waarop zij hem concessie zou willen verleenen voor den aanleg van eene spoorwegverbinding tusschen Bandjarnegara en Banjoemas, aansluitende aan den ontworpen staatsspoorweg van Tjilatjap naar Djokjokarta, met de voorkeur tot het leggen van één of meer zijtakken naar Bobotsari en Adjibarang en tot het verlengen van den weg in de rigting naar Wonosobo, werd onder dagteekening van 1 April jl. medegedeeld dat hij op zijn verzoek kon terugkomen wanneer besloten zou zijn tot den aanleg van een staatsspoorweg tusschen Tjilatjap en Djokjokarta. Hem werd tevens kennis gegeven van de voorwaarden waaronder eventueel de gevraagde concessie zou

kunnen verleend worden. Onder die voorwaarden kwam o. a. voor dat de spoorwijdte 1,067 M. zou zijn en dat de concessionaris zich zou moeten verbinden om den spoorweg naar Wonosobo door te trekken en van daar over Parakan en Temanggoeng naar Medono of eenig ander geschikt punt van eene eventueel door den Staat aan te leggen lijn van Poerworedjo over Magelang naar Willem I.

Voorts zijn bij de Indische Regering nog twee verzoeken in behandeling betreffende den aanleg van spoorwegen op Java, namelijk van den heer P. L. H. STENNEKES voor den aanleg van een spoorweg in de residentie Pasoeroean, van Batoe naar Singosari met een zijtak naar Malang, en van den heer R. A. EEKHOUT voor den aanleg van eene spoorlijn van Anjer naar Batavia met een zijtak van Tangerang naar Buitenzorg.

Over het verzoek der heeren A. baron SLOET VAN OLDRUITENBORGH en W. RUIJS, om concessie voor de ontginning van het Ombiliën-steenkolenveld in de Padangsche Bovenlanden en voor den aanleg en de exploitatie van een spoorweg van de Brandewijnsbaai langs Padang en Padang-Pandjang naar het kolenveld, waarvan reeds sprake was op blz. 134 van het vorig verslag, is het gevoelen gevraagd van de Indische Regering in verband met een verzoek: 1°. van de heeren F. VAN HEUMEN en A. SOL SR. om eene van de kolenontginning afgescheiden concessie voor den aanleg en de exploitatie van een spoorweg van Padang over Padang-Pandjang en Kotta-Baroe naar Fort de Kock, alsmede van Padang-Pandjang naar Solok; 2°. van den heer D. D. VETH om concessie voor ontginning van een gedeelte (1120 hektaren) van het Ombiliënkolenveld met verlof tot den aanleg van een zwevenden kabelspoorweg tusschen dat kolenveld (Sawah-Loento) en de Brandewijnsbaai; en 3°. van de heeren jhr. mr. J. K. W. QUARLES VAN UFFORD en H. VERPLOEGH voor den aanleg van een spoorweg van de Brandewijnsbaai naar Moeara Kalaban in verbinding met een kabelspoorweg naar het Ombiliënkolenveld en met stoomtramwegen naar Padang en naar Paijakombo over Padang-Pandjang en Fort de Kock, terwijl het vervoer over het meer van Singkarah per stoomboot zou plaats hebben. Aan dit laatste verzoek is ook eene concessie-aanvraag verbonden voor de ontginning van een gedeelte van het kolenveld, ter grootte van 2860 bouws. Het advies der Indische Regering over de bovenbedoelde aanvragen, met uitzondering van de sub 3°. vermelde, is in de eerste dagen van September jl. ontvangen en nu hier te lande in overweging.

In Julij 1881 werd door de Deli-maatschappij eene concessie aangevraagd voor den aanleg en de exploitatie van een bijna uitsluitend op de behoeften der industrie berekenden spoorweg van ongeveer 66 K. M., met eene spoorwijdte van 0,70 of 0,75 M., ter Sumatra's Oostkust, loopende van Laboean Deli naar Medan en Deli Toewa, met zijtakken van Medan naar Timbang-Langkat en van Kampong Bahroe naar Tandjong Morawa. Den 29sten October 1881 werd de concessie voorloopig verleend, onder voorwaarde: 1°. dat de aanvraagster binnen één jaar een in overleg met den chef van den dienst der Javasche staatsspoorwegen op te maken ontwerp van uitgewerkte concessie-voorwaarden, met volledige ontwerpen en raming van kosten, ter goedkeuring zou inzenden, vergezeld van het bewijs dat het benoodigd kapitaal beschikbaar is, en 2°. dat de concessie, uiterlijk zes maanden nadat zij door den Gouverneur-Generaal definitief zal zijn verleend, zal worden overgedaan aan eene in Nederlandsch-Indie op te rigten naamlooze vennootschap, die de uitvoering en de verdere exploitatie van den spoorweg op zich neemt. Vóór zij tot het doen van de aanvrage overging, had de Deli-maatschappij zich reeds met deskundigen hier te lande in verbinding gesteld, die de kosten van een smalspoor, in verband met het nagenoeg effen terrein en de niet noemenswaardige onteigeningskosten, hoogstens op f 20 000 per K.M. meenden te kunnen ramen. Het ligt in de bedoeling om het kapitaal zooveel mogelijk in Deli zelf te plaatsen, opdat de te vormen vennootschap hoofdzakelijk besta uit deelhebbers die minder hechten aan hooge dividenden door de spoorwegonderneming uit te keeren dan wel aan het nut dat zij oplevert voor de Delische landbouw-industrie.

Een ander verzoek tot aanleg van een spoorweg in Deli, namelijk tusschen Laboean Deli en Medan, werd in October 1881 afgewezen omdat de aanvragers geen Nederlanders waren. (Zie Indisch Staatsblad 1872 n°. 183.)

§ 4. *Tramwegen.*

De aan de heeren J. F. DIJKMAN c. s. verleende vergunning tot het aanleggen en exploiteeren van een stoomtramweg van Samarang naar Joana (verg. blz. 134 van het vorig verslag, zoomede n°. 3717 van het Bijblad op het Indisch Staatsblad) is overgegaan op eene naamlooze vennootschap, »de Samarang-Joana Stoomtram-maatschappij", die in het begin van dit jaar de vergunning aanvaard en het vereischte waarborgkapitaal gestort heeft. Op haar verzoek is de spoorwijdte voor den tramweg, die aanvankelijk was bepaald op 0,914 M., op 1,067 M. gesteld. Als hoofdvertegenwoordigster in Indie van de Maatschappij, die blijkens het op blz. 56 medegedeelde te 's Gravenhage gevestigd is, heeft de Indische Regering de firma REYNST & VINJU te Batavia erkend.

De blijkens het vorig verslag aan de firma DUMMLER & C°. verleende vergunning voor den aanleg en de exploitatie van een stoomtramweg door de stad Batavia en tusschen die plaats en Meester-Cornelis (Bijblad op het Indisch Staatsblad n°. 3718) is aan de Nederlandsch-Indische Tramwegmaatschappij [1]) overgedragen, welke reeds het waarborgkapitaal ad f 20 000 gestort heeft.

In het afgeloopen jaar zijn vele vergunningen aangevraagd voor het aanleggen van stoomtramwegen in verscheidene gewesten van Java, die, voor zoover ze hier te lande bekend zijn, met de daarop door de Indische Regering genomen beslissingen, in bijlage GG zijn vermeld. In die bijlage wordt ook melding gemaakt van eenige zoowel in 1880 als in dit jaar gevraagde vergunningen, onder welke laatstbedoelden er twee zijn betreffende de buitenbezittingen, namelijk die voor den aanleg van stoomtramwegen in de Padangsche Beneden- en Bovenlanden in verband met de ontginning van het Ombiliën-kolenveld, waarvan reeds melding is gemaakt in de voorgaande paragraaf, en een tot verbinding van Menado met Kema. De meeste aanvragen waren volstrekt niet door de aanvragers toegelicht, zoodat aan hen moest worden medegedeeld dat zij onder overlegging van de noodige bescheiden op hun verzoek konden terugkomen. Eenigen betroffen verbindingen waarvoor reeds spoorweg-concessien waren aangevraagd. Voor sommige lijnen werden twee of meer vergunningen gevraagd. Eén enkele slechts kon aanstonds worden ingewilligd, namelijk het verzoek van den heer A. A. W. BREWER te Batavia tot aanleg en exploitatie van een stoomtramweg, ter lengte van ongeveer 20 K. M., van de haven te Pasoeroean door de stad, zooveel mogelijk langs den postweg, naar de dessa Banjoebiroe (zie de aangehaalde bijlage GG onder n°. 15). Daar nog geen algemeen reglement op den aanleg en de exploitatie van stoomtramwegen in Nederlandsch-Indie is ingevoerd (verg. blz. 134 van het vorig verslag), zijn ook in het Indisch besluit van 15 April jl., n°. 15, waarbij de vergunning aan den heer BREWER verleend werd, weder die voorwaarden opgenomen welke eigenlijk in een algemeen reglement zouden thuis behooren.

Over de door sommige suikerfabriekanten ontworpen plannen tot het aanleggen van tramlijnen voor het vervoer van suikerriet, suiker en materialen wordt gehandeld in hoofdstuk **O**, afd I, § 1.

In het afgeloopen jaar kwam ook bij de Indische Regering eene aanvraag in van den heer G. H. KUNEMAN te Soerabaija, betreffende den aanleg van een paardenspoorweg ter hoofdplaats Soerabaija, op welk verzoek echter afwijzend beschikt is, daar de aanvrager den aanleg van nagenoeg dezelfde lijnen beoogde, die waren opgenomen in de aanvraag van de heeren SLUITER en VAN RINSUM, aan wie (zie bijlage GG onder n°. 5) reeds door den Gouverneur-Generaal was te kennen gegeven dat zij op hun verzoek tot aanleg van stoomtramwegen konden terugkomen onder overlegging van de noodige bescheiden.

IV. STOOMWEZEN.

Het inspecteeren van de in Nederlandsch-Indie ten dienste van particulieren in gebruik zijnde stoomtoestellen, dat door onvoltalligheid van het daarmede van gouvernementswege belaste personeel (1 hoofdingenieur en 3 ingenieurs) eenigszins verachterd was, kon sedert het laatst van 1880, toen het korps weder compleet was geworden, geregeld

[1]) De indertijd aan de firma DUMMLER & C°. verleende vergunningen voor den aanleg en de exploitatie van paardenspoorwegen door de stad en voorsteden van Batavia zijn ook aan deze Maatschappij overgegaan.

worden voortgezet. In eene in October 1881, wegens het overlijden van den ingenieur der 2de klasse, ontstane vacature werd voorzien door bevordering van den ingenieur der 3de klasse die vroeger, bij ontstentenis van den hoofdingenieur, gedurende twee jaren reeds den dienst van ingenieur 2de klasse had waargenomen. Met het oog op de in 1882 te verwachten terugkomst van den ingenieur van het stoomwezen die in 't laatst van 1879 met verlof naar Europa was vertrokken, werd in November 1881 de waarneming der betrekking van ingenieur 3de klasse tijdelijk opgedragen aan een ingenieur-werktuigkundige der staatsspoorwegen, die zich op wachtgeld bevond.

De toepassing van het reglement op het gebruik van stoomtoestellen gaf in het afgeloopen jaar weder geen aanleiding tot klagten, omdat er steeds naar gestreefd werd de inspectien zoodanig te regelen dat de gebruikers daarvan geen nadeel bij hunne werkzaamheden ondervonden. Slechts een paar overtredingen moesten met eene ligte boete worden gestraft.

Gedurende het afgeloopen jaar werden 1291 stoomketels onderzocht, tengevolge waarvan er 56 voor verder gebruik werden afgekeurd. Bovendien ontvielen er 24 aan het gebruik door andere oorzaken. Daarentegen werden 120 definitieve en 22 tijdelijke (voorwaardelijke) vergunnings-acten uitgereikt voor 86 nieuwe en voor 101 reeds vroeger goedgekeurde doch sedert gewijzigde ketels. Tegenover 80 aan het gebruik ontvallen stoomketels kwamen er dus in 1881 86 voor het eerst in werking. Het totaal, bij het eind van de jaren 1877–1880 achtereenvolgens 1190, 1266, 1323 en 1399, was nu op 31 December jl. tot 1405 geklommen. In het volgende overzigt vindt men opgaven betreffende de grootte der ketels, met vermelding tevens van het aantal scheepsketels, alle welke opgaven uitsluitend betrekking hebben tot de werktuigen in dienst *bij particulieren.*

	Stoomketels voor machinerien te land.						Stoomketels in schepen en vaartuigen.	
	Java en Madura.		Buitenbezittingen.		Te zamen.			
	Aantal.	Verwarmende oppervlakte in M².	Aantal.	Verwarmende oppervlakte in M².	Aantal.	Verwarmende oppervlakte in M².	Aantal.	Verwarmende oppervlakte in M².
Aanwezig op 31 December 1877	1059	43 691	12	143	1071	43 834	119	7051
„ „ „ „ 1878	1130	46 509	12	151	1142	46 660	124	7096
„ „ „ „ 1879	1173	48 708	16	182	1189	48 890	134	7369
„ „ „ „ 1880	1237	55 888	19	227	1256	56 115	143	7688
Nieuwe stoomketels waarvoor vergunnings-acten werden uitgereikt gedurende 1881	64	3 539	1	11	65	3 550	21	970
	1301	59 427	20	238	1321	59 665	164	8658
Afgekeurde en op andere wijze aan het gebruik ontvallen stoomketels gedurende 1881	65	1 890	„	„	65	1 890	15	809
Alzoo aanwezig op 31 December 1881	1236	57 537	20	238	1256	57 775	149	7849

Terwijl in vroegere jaren het aantal stoomketels telkens toenam, bleef het in 1881, ten minste voor zooveel de ketels voor gebruik te land betreft, stationair. Voor een deel moet dit worden toegeschreven aan het groot aantal ketels dat door de ingenieurs van het stoomwezen voor verder gebruik ongeschikt werd verklaard. Voor een ander deel ligt de oorzaak hierin dat meer en meer voor de bereiding van suiker verbeterde toestellen worden aangeschaft die met minder stoomverbruik meer en beter product doen verkrijgen. Van daar dan ook dat het aantal stoomketels in suikerfabrieken gedurende 1881 feitelijk met 18 is verminderd. Neemt men hierbij evenwel in aanmerking dat de 1256 ketels die op 31 December 1881 te land in gebruik waren, ofschoon in aantal gelijk aan het cijfer van 31 December 1880, niettemin gezamenlijk 1660 M². meer verwarmende oppervlakte hadden, terwijl de afgekeurde ketels van verouderde constructie steeds worden vervangen door nieuwe van betere inrigting, die bij dezelfde grootte meer stoomkracht kunnen ontwikkelen, dan blijkt dat ook gedurende het afgeloopen jaar weder vooruitgang op dit gebied heeft plaats gehad.

De 187 nieuwe en gewijzigde stoomketels, waarvoor, zooals straks gezegd, in 1881 vergunning tot gebruik werd verleend, hadden de volgende bestemming: ten behoeve van suikerfabrieken 110, van rijstpellerijen 1, van koffij-ondernemingen 5, van indigo-ondernemingen 2, van opium-kokerijen 4, van beenderenmolens 1, van stoomploegen 4, van meelfabrieken 1, van kunst-ijsfabrieken 16, van inrigtingen voor metaalbewerking 4, van houtzagerijen 1, van pompwerktuigen 2, van drooge dokken 4, van locomotieven voor riettransport op suikerfabrieken 3 en van stoomvaartuigen 29.

Niet onbelangrijk is het hierbij op te merken dat van de 86 nieuwe ketels waren vervaardigd:

	Aantal ketels	Verwarmende oppervlakte
in Nederlandsch-Indie (te Soerabaija)	11	220 M².
„ Nederland	6	236 „
„ Engeland	43	2280 „
„ Frankrijk	10	839 „
„ Belgie	6	445 „
„ Duitschland	5	400 „
(niet opgegeven).	5	100 „
	86	4520 M².

Ingevolge de in 't vorig verslag (blz. 134) bedoelde regeling van Junij 1881 (Indisch Staatsblad n°. 125) is het gebruik van directe en indirecte veêrbelasting voor de veiligheidskleppen der stoomketels, vroeger reeds voor locomotieven toegestaan, nu ook, onder de daarvoor gegeven voorschriften, in zeestoomschepen en voor vervoerbare stoomwerktuigen geoorloofd. Hoewel deze vergunning met ingenomenheid is ontvangen, werd daarvan in 1881 nog slechts voor enkele stoomtoestellen gebruik gemaakt, omdat zoodanige veêrbelasting in Indie moeijelijk kan worden vervaardigd en dus alleen die stoommachines daarvan al aanstonds konden worden voorzien welke in Europa waren besteld na de afkondiging van het besluit. Van de 1256 land- en 149 scheepsketels, op 31 December 1881 aanwezig, waren er in den loop van het jaar 64 tijdelijk buiten werking gebleven. Verreweg het grootste gedeelte van de eerstbedoelde 1256 ketels (die te zamen eene verwarmende oppervlakte bezaten van 57 775 M².), namelijk 998 ketels, groot 54 198 M²., werden gebruikt voor suikerbereiding, terwijl van de 149 scheepsketels, met eene verwarmende oppervlakte van 7849 M²., 78 stuks, groot 5550 M²., geplaatst waren in de stoomschepen der met de paketvaart in den Nederlandsch-Indischen Archipel belaste Stoomvaartmaatschappij. Voor verdere opgaven omtrent de bestemming

van al de 1405 particuliere stoomketels, ook omtrent het aantal in elk gewest, zij verwezen naar bijlage HH.

Behalve het gewoon jaarlijksch onderzoek van de ketels der paketbooten bleef aan de ingenieurs van het stoomwezen ook in 1881 opgedragen om, als medeleden der keuringscommissie, de inspectien van die paketbooten bij te wonen.

Door hen werden in het afgeloopen jaar geëxamineerd 24 machinisten, 6 machinedrijvers en 7 stokers. Aan al deze personen konden door den hoofdingenieur, chef der afdeeling stoomwezen, certificaten van bekwaamheid worden uitgereikt.

V. Post- en telegraafdienst.

§ 1. *Vereenigde dienst.*

Behalve op de reeds in 't vorig verslag (blz. 135) vermelde plaatsen werd in 1881 nog tot uitbreiding van den post- en telegraafdienst overgegaan te Garoet (Preanger regentschappen), waar in October het hulppostkantoor, en te Soebang (Krawang), waar in December het telegraafkantoor als post- tevens telegraafkantoor werd geopend.

In Januarij 1882 (Indisch Staatsblad n°. 41) werd de formatie van het post- en telegraafpersoneel uitgebreid in verband zoowel met de opheffing van den veldpostdienst in het gouvernement Atjeh en onderhoorigheden als met den overgang onder burgerlijk beheer van de telegraaflijn aldaar (tusschen Kotta-Radja en Olehleh). In genoemd gouvernement zijn nu vier postkantoren gevestigd, namelijk te Kotta-Radja, Olehleh, Edi en Telok-Semawé, waarvan de beide eersten tevens telegraafkantoren zijn. Overigens werd bij dezelfde gelegenheid het noodige personeel toegestaan voor de definitieve vestiging van de, blijkens het vorig verslag, in Junij 1881 reeds tijdelijk geopende hulppostkantoren te Lassem (Rembang), Paraän (Kadoe) en Singosari (Pasoeroean). De formatie bestaat dientengevolge, buiten de klerken en het inlandsch personeel, uit den hoofdinspecteur, chef van den vereenigden dienst, 10 inspecteerende ambtenaren, 105 kantoorchefs, 174 kommiezen en adjunct-kommiezen en 63 hulp-postkommiezen, dus in 't geheel uit 353 ambtenaren. Het aantal door hen bediende kantoren bedraagt 168, aldus verdeeld:

	Java.	Madura.	Sumatra.	Andere eilanden.	Totaal.
post- en telegraafkantoren	64	„	20	„	84
postkantoren	3	2	4	12	21
hulppostkantoren	39	2	10	12	63
Te zamen . . .	106	4	34	24	168

In deze opgaaf zijn niet begrepen 2 tijdelijke telegraafkantoren (te Lengkong en Tjipannas), die slechts gedurende zekeren tijd van het jaar geopend worden, en 1 hulptelegraafkantoor (in de stad Batavia), dat een onderdeel uitmaakt van het post- en telegraafkantoor te Weltevreden. Op deze drie plaatsen wordt door personeel van de overige kantoren in den dienst voorzien, terwijl ten behoeve van het in vorige verslagen bedoelde particuliere telegraafkantoor te Batavia nog steeds twee kommiezen boven de formatie tijdelijk in dienst zijn.

In afwachting dat voor eene nieuwe uitbreiding van het personeel de noodige fondsen bij de begrooting zullen zijn toegestaan, is in Maart jl., voorloopig op tijdelijken voet, een postkantoor geopend te Medan (Sumatra's Oostkust) en daartoe een tijdelijke kantoorchef der 4de klasse benoemd, terwijl kort te voren (bij een Indisch besluit van 1 December) 12 adjunct-kommiezen tijdelijk in dienst werden gesteld ter voorziening in de ontstane behoefte aan personeel op eenige groote kantoren [1]. Verder is in beginsel besloten om: 1°. het in 1880 geopende hulppostkantoor te Kertosono (Kediri), dat men bij het reeds bestaande hulppostkantoor te Ngandjoek (in dezelfde residentie) dacht te kunnen insmelten zoodra de staatsspoorweg tot laatstgemelde plaats zou zijn opengesteld, ook verder in stand te houden; 2°. hulppostkantoren op te rigten te Gombong (Bagelen) en te Amoerang (Menado); 3°. het hulppostkantoor te Djombang (Soerabaija) tot post- en telegraafkantoor te verheffen, en 4°. een dergelijk kantoor van den vereenigden dienst te vestigen te Wlingi (Kediri).

Van de hulppostkantoren op Java zijn er thans 7 gevestigd op spoorweg*halten*, en wel de 6 in het vorig verslag genoemde (te Waroe, Porrong, Lawang, Djombang, Prambon en Singosari) en dat te Ngandjoek, tot welke plaats de staatsspoorweg den 1sten October 1881 werd opengesteld.

Van de in 1879 (Indisch Staatsblad n°. 114) verleende magtiging om, bij gemis aan geëxamineerden voor den hoogeren rang, het getal ambtenaren van den lageren rang met het ontbrekende getal te vermeerderen, moest ook in 1881 bijna voortdurend gebruik worden gemaakt. Van de 21 plaatsen in den rang van kommies der 2de klasse waren er op 31 December jl., bij gemis aan adspiranten die aan het gevorderd examen hadden voldaan, 6 onvervuld, tegen 5 op 31 December 1880. In 't laatst van 1881 vond echter een examen voor dezen rang plaats, waarbij 7 adspiranten slaagden, zoodat reeds in het begin van Januarij jl. de bestaande vacatures konden worden aangevuld. Het aantal van 94 kommiezen der 3de klasse was bij het eind van beide jaren voltallig.

In 1881 meldden zich tot het afleggen van examen aan: 4 kandidaten voor de rangen van adjunct-inspecteur en inspecteur, waarvan 2 slaagden; 34 kandidaten voor den rang van kommies der 2de klasse, waarvan 17 slaagden, en 35 kandidaten voor den rang van kommies der 3de klasse, waarvan 16 slaagden, in het geheel dus 73 kandidaten, waarvan slechts 35 slaagden. Buitendien legde een adjunct-inspecteur, die hier te lande geëxamineerd was en gebruik gemaakt had van de bevoegdheid om voor eenige vakken (genoemd in Indisch Staatsblad 1878 n°. 48) in Indie examen te doen, dit met gunstigen uitslag af.

Het inlandsch personeel van den vereenigden dienst bestond op 1 Januarij jl. uit 1467 personen (tegen 1696 op 1 Januarij 1881), waaronder 123 postiljons met eigen paarden.

Volgens het reeds aan de Staten-Generaal medegedeelde afzonderlijk verslag van den gouvernements-post- en telegraafdienst in Nederlandsch-Indie over 1880, te Batavia opgemaakt onder dagteekening van 1 November 1881, leverden de ontvangsten en uitgaven van den vereenigden dienst, met inbegrip van de paardenposterijen (zie lager § 3 dezer afdeeling), een nadeelig saldo op van f 307 025 (tegen f 368 809 in 1879 en f 399 694 in 1878). Bij deze berekening [1] is onder de uitgaven, die op een totaal van f 2 172 488 worden gesteld (tegen f 2 219 362 in 1879 en f 2 157 717 in 1878), eene som van f 241 059 begrepen wegens uitgaven in Nederland, zoowel voor uitkeeringen enz. aan de post-administratie hier te lande als wegens aanschaffing en uitzending naar Indie van post- en telegraafbenoodigdheden. Onder de ontvangsten, die op een totaal van f 1 865 463 worden gesteld (tegen f 1 850 553 in 1879 en f 1 758 023 in 1878), zijn voor een bedrag van f 548 854 fictieve posten opgenomen, wegens overgebragte regeringstelegrammen, verstrekkingen van postpaarden aan dienstreizigers en wegens aan andere diensttakken afgestane goederen. (Voor dienstbrieven is onder de ontvangsten op geen port gerekend.)

§ 2. *Brievenposterij.*

Correspondentie tusschen Indie en Nederland of vreemde landen. In 1881 werden door de stoomschepen der maatschappij » Nederland " 48 reizen volbragt (namelijk 24 uit- en evenveel thuisreizen) die voor de bij het postcontract gewaarborgde som van f 3000 per reis in aanmerking kwamen. De vracht der op die reizen overgevoerde brievenmalen beliep f 30 967 (of gemiddeld f 645 per reis), zoodat eene bijpassing van f 113 033 zou hebben moeten plaats vinden om tot het gewaarborgde cijfer voor die 48 reizen (f 144 000) te komen. Verschillende boeten, voornamelijk wegens te late aankomst op eenige reizen, werden echter tot een bedrag van f 4464 beloopen en konden slechts gedeeltelijk, namelijk op f 2133 na, worden teruggegeven voor zooveel vroegere aankomst op andere reizen. Dientengevolge bedroeg de suppletie f 110 900 en het totaalcijfer der betalingen over 1881 f 141 867 (voor de eene helft ten laste van de Nederlandsche, voor de andere helft ten laste van de Indische post-administratie). Over 1879 was voor 42

[1]) Ook de klerkengelden werden gelijktijdig vermeerderd (zie blz. 144 hierna).

[1]) Over 1880 zijn de cijfers van de uitgaven, en bijgevolg ook die van het saldo, nog van voorloopigen aard; de cijfers over 1879 (die in het vorig verslag niet geheel juist konden worden opgegeven) zijn thans verbeterd.

reizen aan de Maatschappij uitbetaald wegens vracht f 28 175 (of gemiddeld f 671 per reis) en wegens suppletie f 97 825, totaal f 126 000, en over 1880 voor 53 reizen f 28 603 als vracht (of gemiddeld f 540 per reis) en f 128 680 als suppletie, te zamen f 157 283.

In verband met de op blz. 91 hiervóór vermelde uitbreiding van haren 14daagschen stoomvaartdienst tusschen Amsterdam en Batavia tot een 10daagschen dienst, was het noodig geworden met de Maatschappij een nieuw postcontract te sluiten, ter vervanging van dat van Mei 1879, hetwelk achtereenvolgens in November 1879 en Maart 1880 reeds was gewijzigd (Bijblad op het Indisch Staatsblad nos. 3483, 3567 en 3642). Het contract (dat onder dagteekening van 18 Januarij en 8 Februarij 1882 gesloten is) is met 1 April jl. in werking getreden en kan jaarlijks worden opgezegd. De bovenbedoelde waarborgsom van f 3000 per reis is bij het nieuwe contract, als maatstaf van berekening van de vergoeding voor den geregelden maildienst, vervallen, maar daarentegen is (voor de 69 à 70 reizen die voortaan jaarlijks volbragt kunnen worden) eene vaste som aangenomen van f 156 000 's jaars (overeenkomende met het bedrag dat onder de werking van het oude contract voor het gewone aantal van 52 reizen per jaar werd gewaarborgd), met dien verstande echter dat wanneer de brievenmalen niet minstens 26 maal per jaar, zoowel wat de uit- als de terugreis betreft, over den geheelen afstand met de stoomschepen der Maatschappij zijn vervoerd, alsdan voor elke niet volbragte enkele reis beneden dat getal eene som van f 3000 van de genoemde jaarlijksche waarborgsom wordt gekort.

Omtrent den maildienst zelf is bij het nieuwe contract (dat vrijheid geeft om geregeld te Marseille, in stede van — als tot dusver — te Napels, te doen aanleggen) bepaald dat de stoomschepen uit Amsterdam naar Batavia (gerekend van 8 April 1882) en van Batavia naar Amsterdam (aanvangende 14 Junij 1882), in plaats van éénmaal in de twee weken, voortaan tweemalen in de drie weken op vaste dagen zullen vertrekken, en wel: des Zaturdags van de eerste week en des Woensdags van de derde week. (De Maatschappij heeft in verband hiermede het vaarplan in dier voege ingerigt dat de terugreizen uit Batavia steeds zullen aanvangen op den Woensdag of den Zaturdag, volgende op den Zaturdag of den Woensdag van vertrek uit Amsterdam.) Ten behoeve van het Gouvernement is de bevoegdheid bestendigd om op die uitreizen naar Batavia, op welke Padang niet wordt aangedaan, Atjeh te laten aandoen voor het ontschepen van goederen of passagiers. Het aandoen van Padang op de uitreis moet éénmaal in de drie weken geschieden. Voor het aandoen van Atjeh kan dus ook éénmaal in de drie weken gelegenheid bestaan. Aan de Maatschappij is vrijgelaten om op de thuisreizen ook Padang aan te doen. (Volgens het vaarplan zal dit geregeld éénmaal 's maands geschieden, te beginnen met 8 Julij 1882.) De duur van de reizen van Marseille naar Batavia is op 31 dagen, en van Batavia naar Marseille op 33 dagen bepaald, d. i. 1 dag langer dan voor de reizen van en naar Napels aangenomen was. In verband met het door de Maatschappij te kennen gegeven verlangen om van de hooger bedoelde bevoegdheid tot het aandoen van Marseille reeds aanstonds gebruik te maken, werd haar, te gelijk met het sluiten van het nieuwe postcontract, tevens toegestaan om reeds onder de werking van het oude contract Marseille (in plaats van Napels) op de thuisreizen aan te doen, en wel te beginnen met het stoomschip dat 25 Maart van Batavia vertrok. Op die wijze konden zoowel de terugkeerende als de uitgaande stoomschepen der Maatschappij ongeveer gelijktijdig te Marseille beginnen aan te komen, en kon dus het aan boord nemen en ontschepen van brievenmalen te Napels in de eerste helft van April jl. gestaakt worden, en te Marseille in de tweede helft van die maand een aanvang nemen. In de nieuwe dienstregeling moest onlangs, ten gevolge van de averij welke het stoomschip *Voorwaarts* in straat Messina beliep, eene voorbijgaande wijziging gebragt worden, en wel door de beurt, die dit schip in het vaarplan innam (namelijk de uitreis van 31 Mei en de terugreis van 5 Augustus), te doen vervallen. Na het in de vaart brengen van hare nieuw gebouwde stoomschepen (zie blz. 91 hiervóór) hoopt de Maatschappij echter den vastgestelden dienst verder geregeld te kunnen voortzetten.

Behalve van den nieuwen Nederlandschen dienst (over Marseille) wordt nog, voor de uitwisseling van brievenmalen tusschen de Nederlandsche en de Indische post-administratien, gebruik gemaakt van de beide veertiendaagsche diensten via Napels (Fransche paketbooten) en via Brindisi (Britsche paketbooten). Met den eerstbedoelden evenals met de beide andere maildiensten worden (wat de Fransche paketbooten betreft zoowel over Napels als over Marseille), ook brievenmalen tusschen de Indische en vreemde postadministratien uitgewisseld.

De gelegenheid tot verzending met de *zeepost* [1]), die door het besproken nieuwe postcontract via Amsterdam van een 14daagschen tot een geregelden 10daagschen dienst kon worden uitgebreid, bestaat daarenboven geregeld om de drie weken via Rotterdam (zie mede blz. 91 hiervóór) met de stoomschepen der maatschappij »Rotterdamsche Lloyd".

In verband met de op 15 Maart jl. in werking getreden wijziging van de Nederlandsche postwet (Nederlandsch Staatsblad 1881 n°. 70 en 1882 n°. 13) zijn ook de verouderde, aanvankelijk nog in het nieuwe Indische postreglement behouden gebleven, bepalingen omtrent het verkeer per *zeepost* door andere vervangen, die in hoofdzaak overeenstemmen met de bepalingen omtrent het verkeer met de zoogenaamde *mails*, behoudens dat de tarieven voor de verzendingen der verschillende soorten van stukken lager zijn gesteld. Volgens de thans geldende regeling omtrent het verkeer per *zeepost* (Indisch Staatsblad 1882 n°. 75) bedraagt het port der *brieven* 20 cent per 15 gram ingeval van frankeering, en het dubbele bij niet-frankeering, terwijl vroeger voor de ongefrankeerde brieven slechts eene boete van 10 cent per stuk verschuldigd was boven het frankeerloon, dat naar reden van 20 cent volgens eene opklimmende gewigts-schaal geheven werd. Voor *briefkaarten*, die tot dusver niet tegen verlaagd port ter verzending per zeepost waren toegelaten [2]), werd het port vastgesteld op 5 cent voor eene enkele kaart, en op 10 cent voor eene dubbele kaart (d. i. met vooraf betaald antwoord). Voor *documenten* (» papiers d'affaires"), die vroeger niet anders dan tegen briefport per zeepost konden worden verzonden, werd een port van $2^1/_2$ cent per 50 gram aangenomen, met toepassing echter van een minimum van $12^1/_2$ cent voor elke verzending onder een afzonderlijk adres. Het port der *drukwerken* (nieuwsbladen daaronder begrepen, waarvoor, in afwijking van het binnenlandsch verkeer, geen lager tarief dan voor de overige drukwerken bestaat,) en der *monsters*, vroeger 5 cent per 40 gram bedragende, werd verlaagd tot het voormelde port van $2^1/_2$ cent per 50 gram, behoudens een minimum-port, echter alleen voor de monsters, van 5 cent voor ieder pakketje. Bij *ontoereikende frankeering*, zoowel van de brieven als van de overige hiervóór bedoelde stukken, is voortaan een suppletoir port ten bedrage van tweemalen de ontbrekende som verschuldigd (met aanvulling van de breuken van 5 cent tot het volle bedrag van 5 cent), terwijl vroeger voor de ontoereikend gefrankeerde brieven het port der ongefrankeerde brieven, na aftrekking van de waarde der gebezigde postzegels (mede met aanvulling der breuken van 5 cent) geheven werd, en de overige ontoereikend gefrankeerde stukken (voor zoover zij destijds ter verzending tegen verlaagd port waren toegelaten) belast werden met een port, ten bedrage van driemalen de ontbrekende som (zonder aanvulling echter der breuken van 5 cent). Bij *ongefrankeerde verzending* van de tegen verlaagd port toegelaten stukken (de briefkaarten uitgezonderd, vermits zij — uit den aard der zaak — altijd minstens gedeeltelijk gefrankeerd zullen zijn,) is het port der ongefrankeerde brieven (dus 40 cent per 15 gram) toepasselijk, hetgeen vroeger (behoudens het hooger vermelde tariefverschil) ook het geval was.

[1]) De verzendingen regtstreeks over zee worden bij verkorting „*zeepost*" genoemd, in tegenstelling met de andere verzendingen (via Marseille, Napels of Brindisi), die met den verkorten naam van „*mails*" worden aangeduid. (Verg. art. 33 en 34 van het nieuwe Indische postreglement, opgenomen in Indisch Staatsblad 1881 n°. 139, gewijzigd bij n°. 75 van 1882.)

[2]) Uitgezonderd de in het begin van 1874 (zie het verslag van dat jaar blz. 138), bij wijze van tijdelijken en buitengewonen maatregel, verleende vergunning om de briefkaarten, afkomstig van officieren en minderen der zee- en landmagt in Atjeh, tegen een port van 5 cent per zeepost te verzenden, welke vergunning, als zijnde door de gelijkheid van het port verder waardeloos, thans van zelf verviel.

In den loop van 1881 werden weder eenige Staten en verscheidene Britsche kolonien in Amerika in de Algemeene Postvereeniging opgenomen. In het verkeer tusschen Nederlandsch-Indie en die landen gelden dezelfde porten (namelijk het gewone vereenigings-port verhoogd met het zeeport) als in het verkeer tusschen Indie en Nederland (Indisch Staatsblad 1879 n°. 115 en 1881 n°. 135). De Britsche kolonien in Australie, bij wier toetreding tot de Postvereeniging Nederlandsch-Indie meer belang heeft, bleven echter die toetreding weigeren, doch de post-administratien van drie dezer kolonien (Victoria, Nieuw Zuid-Wallis en West-Australie) gaven eindelijk in Februarij en Maart jl. gevolg aan het reeds vóór eenige jaren van wege de Indische Regering (zie blz. 141 van het verslag van 1875) gedane voorstel om, op de grondslagen van het internationale postverdrag en het daarbij behoorend reglement der Post-Unie, tijdelijke overeenkomsten met de Indische post-administratie te sluiten voor het onderlinge regtstreeksche postverkeer. Terwijl op de regtstreeks te verzenden correspondentie naar de overige Britsche kolonien in Australie nog steeds van toepassing blijft art. 37 en op de regtstreeks van dáár ontvangen brieven enz. art. 36 van het meergenoemd nieuwe Indische postreglement (Indisch Staatsblad 1881 n°. 139 en 1882 n°. 75), behoudt, volgens de voormelde overeenkomsten, elke post-administratie de door haar ontvangen porten, heeft er geen afrekening plaats, en wordt in Indie op alle stukken het bovenbedoelde verhoogde vereenigings-port toegepast.

Hoewel de driemaandelijksche vaart der booten van de Nederlandsch-Indische Stoomvaartmaatschappij op Australie in 't laatst van 1881 is gestaakt (verg. blz. 90), wordt toch eene regtstreeksche gemeenschap van Batavia met Australie onderhouden door de booten van de »Royal Queensland Mail line", die sedert October jl. om de vier weken van Plymouth naar Brisbane (Queensland) varen en geregeld Batavia aandoen [1]).

Postwisselverkeer met Nederland en met vreemde landen. In de tot hiertoe gevolgde wijze van overmaking van gelden per post tusschen Nederland en Indie kwam, wat de verzendingen naar Indie betreft den 1sten October 1880 en wat de verzendingen uit Indie aangaat den 1sten Januarij 1881 (zie Indisch Staatsblad 1880 n°. 194), eene groote verandering door de in 't verslag van 1880 (blz. 123) bedoelde nieuwe regeling, waardoor thans de vertraging in de uitbetaling wordt voorkomen die een noodwendig gevolg was van het vroegere stelsel van advieslijsten. In verband met de alzoo in werking getreden regtstreeksche verzending van de postwissels zelven geschieden de driemaandelijksche afrekeningen met de Nederlandsche post-administratie thans niet meer volgens de in ieder kwartaal ter overmaking *gestorte geldsommen*, maar over de bedragen der in ieder kwartaal wederzijds *uitbetaalde postwissels.*

Blijkens de uit Indie ontvangen opgaven (die gedeeltelijk nog van voorloopigen aard zijn) werd aldaar gestort ter overmaking naar Nederland en vreemde landen in 1880 f 1 278 263 en in 1881 f 1 290 998, terwijl in omgekeerde rigting in elk dier jaren werd overgemaakt, volgens de in Indie uitbetaalde Nederlandsche en buitenlandsche postwissels, achtereenvolgens f 71 338 en f 92 805.

In het navolgend staatje zijn het aantal postwissels en de daarmede uit en naar Indie overgemaakte geldswaardige bedragen vermeld over de acht jaren gedurende welke dit postwisselverkeer bestaan heeft.

	Aantal.	Bedrag.
1874	3 619	f 285 549
1875	13 752	1 187 628
1876 *a*) . . .	13 307	999 605
1877	15 254	1 037 774
1878	16 576	1 140 241
1879	18 656	1 255 965
1880 *b*) . . .	20 246	1 349 601
1881 *c*) . . .	20 438	1 383 803
Totaal . . .	121 848	f 8 640 166

a) De daling in 1876 is het gevolg geweest van eene verhooging van het regt op de verzendingen uit Indie naar Nederland, dat met 1 Januarij van genoemd jaar van 1 op 2½ pct. werd gebragt.

b) De cijfers over 1880, die in het vorig verslag (blz. 136) nog niet met juistheid konden worden medegedeeld, berusten thans op verbeterde opgaven.

c) De cijfers over 1881 zijn nog van voorloopigen aard.

Verreweg het grootste gedeelte (namelijk ruim 95 pct.) der verzendingen vond plaats uit Indie, en wel:

naar Nederland	106 840 postwissels	ad f 7 802 539
naar vreemde landen . . .	6 627 „	„ 415 487
te zamen uit Indie. . . .	113 467 postwissels	ad f 8 218 026

Daarentegen werden in de omgekeerde rigting slechts overgemaakt:

uit Nederland	6 679 postwissels	ad f 355 792
uit vreemde landen. . . .	1 702 „	„ 66 348
te zamen naar Indie . . .	8 381 postwissels	ad f 422 140

Volgens de afrekeningen met de Nederlandsche post-administratie (die om meer dan één reden niet geheel met de Indische opgaven kunnen overeenstemmen) bedroeg over het gemelde tijdvak van 1874 t/m 1881 het totale verkeer eene som van f 8 512 300, waarvan uit Indie f 8 093 480 en naar Indie f 418 820 overgemaakt was, zoodat over die acht jaren voor rekening van de Indische post-administratie eene som van f 7 674 660 meer door de Nederlandsche en vreemde post-administratien moest worden betaald dan zij schuldig waren wegens de in Indie voor hare rekening uitbetaalde postwissels [2]). Over de jaren 1879, 1880 en 1881 vindt men meer gespecificeerde opgaven in de bijlage JJ.

Posterijen in Indie. De op blz. 136 van het vorig verslag bedoelde »algemeene bepalingen" ter uitvoering van het nieuwe Indische postreglement (Indisch Staatsblad 1881 n°. 139) zijn sedert vastgesteld bij een besluit van den Gouverneur-Generaal van 4 November 1881 (Indisch Staatsblad n°. 224). Zij traden, te gelijk met het reglement, op 1 Januarij jl. in werking [3]). Bij deze »algemeene bepalingen" werd het bedrag der binnenlandsche postwissels, dat vroeger onbegrensd was, beperkt tot een maximum van f 1000 voor elken wissel, en het verschuldigde regt voor expresse-bestelling van brieven en andere stukken vastgesteld op 50 cent zoo zij binnen het gewone bestellings-raijon (4 palen = 6 K.M.) blijven, terwijl voor bestellingen buiten dien kring dezelfde heffing geldt als in dit opzigt voor telegrammen is aangenomen.

De voorschriften omtrent het invorderen door de postkantoren van gelden op quitantien volgden bij gouvernementsbesluit van 28 Januarij 1882 (Indisch Staatsblad n°. 60), nadat bij tijdelijken maatregel eene noodzakelijke uitbreiding van het aantal adjunct-kommiezen en klerken had plaats gehad (zie hooger blz. 142). Het maximum-bedrag der quitantien welke aan de posterij ter invordering kunnen worden aangeboden is bepaald op f 100. Voorloopig is de gelegenheid om zich voor dit doel van de post-administratie te bedienen, beperkt tot 12 plaatsen op Java, 17 op Sumatra en 10 in andere buitenbezittingen. Naar mate het blijkt dat daartoe kan worden overgegaan zonder uitbreiding van het bestaande personeel, zal de gelegenheid tot invordering meer algemeen worden opengesteld. Inmiddels kan reeds de inlevering van de op een der bedoelde 39 plaatsen in te vorderen quitantien bij *alle* postkantoren geschieden. Het regt, dat — volgens Indisch Staatsblad 1881 n°. 139 — 10 cent bedraagt voor elke f 10 of gedeelte van f 10, moet gekweten worden door aanhechting van frankeerzegels aan de in te vorderen quitantien. Binnen den bestellingskring worden de quitantien niet meer dan tweemalen aan de schuldenaars ter betaling aangeboden; buiten dien kring wordt, voor zoover daartoe gelegenheid bestaat, aan de schuldenaars te hunnen laste eene kennisgeving gezonden, met uitnoodiging om het bedrag der quitantie ten postkantore te voldoen. Quitantien waarvan het bedrag niet binnen 14 dagen na de eerste aanbieding of na de kennisgeving is voldaan, worden als oninvorderbaar, te gelijk met het bedrag der ingevorderde quitantien, aan het kantoor van afzending teruggezonden, zoodat de behandeling van elk borderel met quitantien ter invordering binnen hoogstens 14 dagen moet afloopen, welke spoedige

[1]) Vermits deze booten van Aden af, regtstreeks naar Batavia vertrekken, na te Aden aangesloten te hebben aan de Britsche paketbooten van Brindisi naar Bombay, schijnen de Europesche brievenmalen voor Batavia, bij verzending met de Australische booten (van Aden af), 3 à 4 dagen vroeger ter bestemming te kunnen aankomen dan bij verzending met de Britsche paketbooten, die over Singapore gaan. Dit punt wordt thans in Indie onderzocht.

[2]) Dit verschil strekte alzoo in mindering van de specie-uitzendingen die dienen ter voorziening in de behoefte van 's lands kassen.

[3]) Voor het buitenlandsch verkeer moest, zooals hooger vermeld werd, het reglement reeds spoedig gewijzigd worden (Indisch Staatsblad 1882 n°. 75).

beëindiging de contrôle vergemakkelijkt. Van de terugontvangst van elk borderel wordt onverwijld aan den schuldeischer kennis gegeven, die daarna terstond over het ingevorderde bedrag kan beschikken.

De hooger bedoelde » algemeene bepalingen" zijn in Maart jl. (Indisch Staatsblad 1882 n°. 93) nog gewijzigd ten einde, ter vereenvoudiging van de administratie, een ruimer gebruik en ook meer soorten van zoogenaamde *portzegels* toe te laten, bestemd ter aanwijzing en verantwoording van het port voor ongefrankeerde en ontoereikend gefrankeerde stukken.

Behalve door de in § 1 besproken oprigting of uitbreiding van kantoren, onderging de postdienst weder eenige verbetering door wijziging of vermeerdering van de gelegenheden tot brievenvervoer. Zoo werd in Augustus 1881 (Indisch Staatsblad n°. 184) in de residentie Palembang een wekelijksche postdienst geopend van de hoofdplaats naar Talang-Betoetoe, en in October (Indisch Staatsblad 1881 n°. 210) in de residentie Krawang een dienst zes maal per week tusschen de hoofdplaats Poerwakarta en Soebang ingesteld, terwijl in Maart jl. (Indisch Staatsblad 1882 n°. 88) een dergelijke dienst tot stand kwam tusschen onderscheidene plaatsen in de residentie Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo. Ook werd in het begin van dit jaar magtiging verleend tot het openen van een postdienst tusschen Laboean Deli en Medan (Sumatra's Oostkust) en tusschen Padang Sidempoean en Pertibi (Sumatra's Westkust). Verder werden in de laatste maanden van 1881 en het begin van 1882 onderscheidene postdiensten op Java en Madura, welke tot dusver drie malen per week plaats vonden, veranderd in diensten zes maal per week. (Zie Indisch Staatsblad 1881 n°s. 210 en 258 en 1882 n°. 88.) In den postdienst tusschen Buitenzorg en de Preanger regentschappen is onlangs wijziging gekomen (Indisch Staatsblad 1882 n°. 54) in verband met de openstelling van een gedeelte der westerlijnen van de staatsspoorwegen, waarvan aanstonds ook voor het brievenvervoer is gebruik gemaakt, even als dit in 1881 (in Soerabaija en Kediri) het geval is geweest bij de openstelling van nieuwe gedeelten der oosterlijnen.

Op verschillende trajecten, te land en te water, werd in het vervoer van brievenmalen, en — waar het Gouvernement eene paardenposterij onderhield — tevens in het verstrekken van voorspannen aan dienstreizigers, krachtens aannemingscontracten door particulieren voorzien. In 1881 was dit het geval op de geheele lijn van Cheribon naar Soerabaija langs Tagal, Pekalongan, Samarang, Patti en Rembang; verder van Pasoeroean langs Probolinggo tot Bezoeki; van Soerabaija naar Kamal (Madura); van Banjoewangi naar Boeleleng (Bali); van Kediri over Ngoedjang naar Blitar; alsmede op enkele lijnen in de residentien Palembang, Westerafdeeling van Borneo, Menado en Amboina. Met 1 Februarij 1882 is ook de bediening van de lijn Bandong-Cheribon aan een aannemer opgedragen, terwijl het noodige wordt voorbereid om daartoe nog voor andere trajecten over te gaan. De in 1881 gehouden uitbesteding van de lijn Ambarawa-Magelang-Poerworedjo-Banjoemas-Tjilatjap, met of zonder de daaraan verbonden zijtakken, mislukte door te hooge eischen van de gegadigden. Ook zal het vervoer van brievenmalen tusschen Rau en Siboga (Sumatra's Westkust), waarvoor tot dusver bezoldigde postloopers gebezigd werden, door een aannemer met pikolpaarden geschieden voor gelijke som als besteed werd voor de bezoldiging der op dat traject gestationeerde postloopers.

De magtiging, waarvan in het vorig verslag (blz. 137) sprake was, om in de residentie Batavia eene proef te doen nemen met het verkrijgbaarstellen, bij Europesche en andere neringdoenden, van frankeerzegels, gezegelde briefomslagen en briefkaarten, zonder verhooging van den prijs, werd in 1881 tot de andere hoofdplaatsen van Java uitgebreid en dientengevolge bestaan thans op verschillende hoofdplaatsen 17 depôts van postzegels, enz.

Volgens het jongst verschenen afzonderlijk verslag van den post- en telegraafdienst was bij het einde van 1880 het brievenvervoer in Nederlandsch-Indie, met uitzondering van die gewesten waar het vervoer te water geschiedt, geregeld over een afstand van 8387 K.M. [1]), tegen 8230 K.M. in 1879, en werden dagelijks afgelegd gemiddeld 9053 K.M., tegen 9015 K.M. in 1879. Voor Java en Madura alleen waren deze totalen in 1880 3481 en 6909 K.M. Van de bedoelde 9053 K.M. werden dagelijks afgelegd: op Java en Madura per spoortrein 1807, per kar 4266, per postiljon 787 en per postlooper 49 K.M., en in de buitenbezittingen per kar 98, per postlooper 1700, per postpraauw 128 en met heerendienstpligtigen (alleen op Banka en Billiton) 218 K.M.

[1]) Over 415 K.M. geschiedde het vervoer per spoortrein en over 696 K.M. door aannemers. (In 1879 waren deze cijfers respectievelijk 383 en 316 K.M.)

Statistiek. Terwijl in de bijlage JJ uitvoeriger gegevens worden verstrekt, volgt hier het gebruikelijk driejarig overzigt betreffende het binnen- en buitenlandsch verkeer, zoowel van brieven, drukwerken, enz., als van postwissels. Uit de cijfers over 1881 blijkt dat, in vergelijking met de beide voorafgegane jaren, zoowel in het binnen- als in het buitenlandsch verkeer het aantal brieven, briefkaarten en andere stukken wederom is toegenomen, met uitzondering alleen van de nieuwsbladen en dienstbrieven in het binnenlandsch verkeer.

	1879	1880 *a*)	1881 *b*)
1°. BRIEVEN, DRUKWERKEN, ENZ.			
a. Binnenlandsch verkeer.			
Aantal gefrankeerde brieven . .	2 253 170	2 465 744	2 479 495
„ ongefrankeerde brieven .	289 997	294 146	283 122
Totaal der portbetalende brieven	2 543 167	2 759 890	2 762 617
Aantal dienstbrieven	876 757	931 200	911 553
	3 419 924	3 691 090	3 674 170
Aantal nieuwsbladen en verdere drukwerken	1 938 338	2 089 442	1 877 489
Aantal monsters	17 266	17 386	19 767
	1 955 604	2 106 828	1 897 256
Aantal aangeteekende stukken (reeds onder de voorgaande opgaven begrepen).	167 241	179 438	186 048
b. Buitenlandsch verkeer.			
Aantal ontvangen brieven . . .	331 181	359 546	371 155
„ verzonden brieven . . .	309 280	357 851	352 061
	640 461	717 397	723 216
Drukwerken (gewigt in K. G.) . . . . (Ontvangen en verzonden te zamen.)	63 428	75 540	77 176
Aantal monsters . . . . (Ontvangen en verzonden te zamen.)	16 031	11 875	13 448
„ documenten . . . (Ontvangen en verzonden te zamen.)	48	119	71
„ aangeteekende stukken (reeds onder de voorgaande opgaven begrepen) (Ontvangen en verzonden te zamen.)	25 390	32 081	37 267
„ ontvangst-berigten voor aangeteekende stukken . . (Ontvangen en verzonden te zamen.)	215	203	558
2°. POSTWISSELS.			
Aantal *binnenlandsche* postwissels	88 360	95 457	97 197
„ *buitenlandsche* „	18 656	20 246	20 438
	107 016	115 703	117 635
3°. BRIEFKAARTEN. *c.*)			
Aantal verkochte *binnenlandsche* briefkaarten .	405 274	487 824	539 169
„ „ *buitenlandsche* briefkaarten .	15 644	25 988	31 274
	420 918	513 812	570 443
4°. REBUTEN.			
Aantal onbestelbare en geweigerde brieven, en onafgehaalde poste-restante-brieven.	57 176	58 333	50 902
5°. ONTVANGSTEN. *d.*)			
Porten van ongefrankeerde en ontoereikend gefrankeerde stukken *e*)	f 59 967	f 61 498	f 750 850 (voor de drie posten te zamen)
Regt op afgegeven binnen- en buitenlandsche postwissels . .	88 882	96 841	
Verkochte frankeerzegels. briefkaarten en briefomslagen *e*) .	515 390	544 283	
Passagegelden (wegens personenvervoer per brievenpostwagen *f*)	30 844	23 802	21 955
	f 695 083	f 726 424	f 772 805

a) De cijfers over 1880 zijn verbeterd.

b) De cijfers over 1881 zijn nog van voorloopigen aard.

c) De verkochte *briefkaarten met vooraf betaald antwoord* zijn *dubbel* in rekening gebragt.

d) Namelijk de gewone ontvangsten der brievenposterij. De ontvangsten wegens opruiming van afgekeurde trekbeesten en materieel, wegens beboeting van het personeel en andere toevallige baten (waaronder ook de verkoopprijs van trekbeesten en materieel op

postritten waarvan de bediening aan aannemers overging), zijn hieronder niet begrepen. Deze soort van ontvangsten leverde in 1879 f 32 482 en in 1880 f 53 641 op. Over 1881 is ter zake nog geen opgaaf ontvangen.

e) De geldswaardige bedragen der gebezigde *port*zegels (zie de voorgaande bladz.) zijn niet bij die der verkochte *franker*zegels gevoegd, maar onder de geheven porten verantwoord.

f) De vermindering in 1880 en in 1881 is te wijten aan de intrekking van de gouvernements-brievenpostwagens tusschen Pekalongan en Rembang, op welke lijn het vervoer aan particulieren is uitbesteed (zie de voorgaande bladzijde).

§ 3. *Paardenposterij.*

Van de lijnen der *gouvernements*-paardenposterij, vermeld op blz. 138 van het vorig verslag, werden op 1 Januarij 1882 nog slechts die van Anjer over Serang naar Batavia (118 K.M.), van Buitenzorg over Tjiandjoer, Bandong en Soemedang naar Cheribon (248 K.M.), en van Ambarawa naar de grens van Kadoe (11½ K.M.) in eigen beheer bediend. Met ingang van 21 Maart jl. (bij de opening van den staatsspoorweg tot Soekaboemi) werd echter van de lijn Buitenzorg-Cheribon het gedeelte Buitenzorg-Tjiandjoer opgeheven, en het vervoer van reizigers tusschen Tjiandjoer en Soekaboemi aan de zoogenaamde *binnenlandsche* paardenposterij overgedragen. Vermits daarenboven op 1 Februarij jl., te gelijk met het vervoer der brievenmalen, het verstrekken van voorspannen aan gouvernements-reizigers tusschen Bandong en Cheribon aan een aannemer werd overgelaten, is thans van de voormelde lijn nog slechts het gedeelte Tjiandjoer-Bandong (60 K.M.) in eigen beheer.

De mede in 't vorig verslag bedoelde dienst der *binnenlandsche* paardenposterij op de binnenwegen in de residentie Probolinggo ging den 1sten Mei 1881 in handen van den aannemer over. Eene poging om, tegelijk met het vervoer der brievenmalen, ook het vervoer van reizigers in de residentien Kadoe, Bagelen en Banjoemas uit te besteden, mislukte zooals reeds op de voorgaande bladzijde is vermeld.

Ten einde veelvuldige veranderingen in het Staatsblad, welke het gevolg zijn van het aangenomen beginsel om het verstrekken van voorspannen aan de particuliere nijverheid over te laten, te voorkomen, zijn de reglementen op de gouvernements- en op de binnenlandsche paardenposterijen (Indisch Staatsblad 1879 n°. 314) bij eene ordonnancie van 9 September 1881 (Indisch Staatsblad n°. 190) in dien zin gewijzigd, dat de Gouverneur-Generaal voortaan bepaalt langs welke wegen de beide paardenposterijen onderhouden en welke sommen voor de binnenlandsche posterij in elk gewest toegestaan worden. Tevens is voor de beide paardenposterijen bepaald, dat, wanneer bij verstrekking van heele stellen (vier paarden) minder dan zes, of bij die van halve stellen (twee paarden) minder dan drie personen worden vervoerd, voor elken volwassen persoon beneden dat aantal 30 K.G. bagage mag worden medegenomen boven de vroeger vastgestelde maxima van 50 K.G. voor heele en van 25 K.G. voor halve stellen. De te gelijkertijd, bij besluit van 9 September 1881 (Bijblad op het Indisch Staatsblad n°. 3720), vastgestelde nieuwe staat, aanwijzende de wegen waarop eene binnenlandsche paardenposterij bestaat, wijkt weinig van den vorigen af. Behalve dat de uitbestede lijnen vervielen, werden alleen eenige nieuwe lijnen ingesteld voor de residentien Samarang, Japara, Soerabaija en Bezoeki. Ter bestrijding van de kosten van onderhoud der gezamenlijke lijnen van de binnenlandsche paardenposterij werd voor het jaar 1881, in plaats van het vroeger bedrag van f 182 772, eene som van f 192 183 toegestaan, doch voor volgende jaren (door het vervallen van het voor de residentie Probolinggo alleen nog voor 1881 uitgetrokken crediet van f 2197) gerekend op een bedrag van f 189 986. Deze regeling werd echter gewijzigd: voor de residentie Kediri (bij besluit van 24 December 1881) door de opheffing der lijnen van Kediri naar de grens van Soerabaija [1]), en van Kediri naar Blitar, tegen toevoeging van een zijtak naar Blitar aan de lijn Kediri-Toeloeng Agoeng-Trengalek; voor de residentie Cheribon (bij besluit van 17 Januarij 1882) door opheffing van het gedeelte Cheribon-Tjiwaringin van de lijn Cheribon-Madjalengka-Paningkiran en van het gedeelte Tjiledoek-Lossari van de lijn Cheribon-Sindanglaut-Lossari; voor de residentien Madioen en Pasoeroean (bij besluit van 27 Junij jl.) door intrekking, wat de eerstbedoelde residentie betreft, van de lijn van Madioen naar de grens van Kediri [2]), en door opheffing, wat de andere residentie aangaat, van al de lijnen aldaar, namelijk de vier lijnen die van Malang naar Batoe, Toempang, Kepandjen en Gondanglegi loopen; en eindelijk voor de residentie Soerabaija (bij besluit van 8 Julij jl.) door de lijn van Soerabaija over Modjokerto naar de grens van Kediri in te krimpen tot Djombang, tegen toevoeging aan die lijn (boven de drie reeds bestaande zijtakken) van een nieuwen zijtak van Kedoeng over Sidoardjo naar Porrong. De vermindering van uitgaven ten gevolge van deze wijzigingen bedraagt voor Kediri f 1552, voor Cheribon f 3800, voor Madioen f 2245, voor Pasoeroean f 3955, voor Soerabaija f 5000, te zamen f 16 552 's jaars, zoodat het totale bedrag voor geheel Java tot f 173 434 's jaars is gedaald.

In verband met de op 1 Julij jl. in werking getreden afschaffing van de levering in heerendienst van gras voor de paarden der binnenlandsche paardenposterijen (zie blz. 72 hiervóór) is de in de afdeeling Pamakassan der residentie Madura bestaande paardenposterij, welke tot dusver door het inlandsch bestuur beheerd en onderhouden werd, aan de bemoeijing van dat bestuur onttrokken en ingerigt op den voet der binnenlandsche paardenposterij op Java, terwijl daarvoor eene som van f 1962 's jaars is beschikbaar gesteld (Indisch Staatsblad 1882 n°. 174). Het voornemen bestaat om, bij de invoering van 's Gouvernements regtstreeksch bestuur in het regentschap Sumanap, ook de aldáár bestaande paardenpost te rangschikken onder de binnenlandsche paardenposterij, waarvoor de kosten op f 4384 's jaars geraamd worden.

De niet-uitbestede lijnen der beide paardenposterijen op Java leverden in de laatste drie jaren de volgende uitkomsten op. (De cijfers over 1880, die in het vorig verslag nog niet met juistheid konden worden opgegeven, berusten op verbeterde, die over 1881 nog op voorloopige opgaven.)

JAREN.	Ontvangsten.			Aantal verstrekkingen.		
	Wegens verstrekkingen aan dienstreizigers. a)	Wegens verstrekkingen aan andere reizigers.	Te zamen.	Aan dienstreizigers.	Aan andere reizigers.	Te zamen.
	Gouvernements-paardenposterij.					
1879	f 134 428	f 17 111	f 151 539	4 030	399	4 429
1880	96 359	20 378	116 737	3 209	549	3 758
1881	54 906	6 884	61 790	1 264	96	1 360
	Binnenlandsche paardenposterij.					
1879	f 368 039	f 25 290	f 393 329	11 873	544	12 417
1880	364 821	38 279	403 100	13 994	946	14 940
1881	b)	26 065	b)	11 476	648	12 124

a) Dienstreizigers hebben het kosteloos gebruik der paardenposterijen. De in deze kolom uitgetrokken sommen zijn dus slechts als fictieve ontvangsten te beschouwen; zij stellen het bedrag voor, dat wegens dezelfde reizen door particulieren zou zijn betaald.

b) Het cijfer in de Indische opgaven is kennelijk onjuist en wordt daarom niet overgenomen.

§ 4. *Telegrafen en telefonen.*

De uitbreiding die de dienst der telegrafie door de oprigting van nieuwe telegraafkantoren onderging (het aantal, op blz. 138 van het vorig verslag als 79 opgegeven, steeg tot 84, waarvan 64 op Java en 20 op Sumatra), is reeds in § 1 vermeld. De lengte der telegraaflijnen, die op

[1]) Deze opheffing is, zoo als lager zal blijken, in Julij jl. gevolgd door eene inkrimping van de lijn van Soerabaija naar de grens van Kediri.

[2]) Deze intrekking, die verband houdt met de opening van den staatsspoorweg tot Madioen, zal ook eene nadere inkrimping van de binnenlandsche paardenposterij in de residentie Kediri ten gevolge hebben, waaromtrent echter het besluit hier te lande nog niet bekend is

31 December 1880 5861^{02} K.M. bedroeg (met eene draadlengte van 7412^{63} K.M.), vermeerderde in den loop van 1881 voor Java met 23 K.M. (met eene draadlengte van 63 K.M.) door het aanleggen van eene nieuwe lijn in de Preanger regentschappen (van Ngareg tot Garoet), het overbrengen van de telegraaflijnen tusschen Soerabaija en Modjokerto van den postweg naar den spoorweg, en het bijspannen van een draad tusschen Bandong en Ngareg voor het verkeer met Garoet. Op Sumatra nam bovendien de lengte der lijnen en draden elk met 3 K.M. toe, ten gevolge van het overbrengen van lijnen naar nieuw aangelegde wegen. Op 1 Januarij 1882 bedroeg mitsdien de lengte der telegraaflijnen 5887^{02} K.M. en die der draden 7478^{63} K.M. [1]). Van den draad tusschen Kotta-Radja en Olehleh, die in het begin van dit jaar onder het beheer van den post- en telegraafdienst is gekomen (zie blz. 142 hiervóór), is de juiste lengte niet opgegeven.

Naar gelang de staatsspoorwegen op Java gereed komen, zullen de telegraaflijnen daarheen worden overgebragt, waardoor in de kosten van onderhoud vermindering en in den toestand der lijnen verbetering zal komen.

Bij een besluit van 3 Maart 1882 (Indisch Staatsblad n°. 76) is eene nieuwe regeling gemaakt betreffende het gebruik door particulieren van den telegraaf der staatsspoorwegen op Java. Ingevolge deze regeling zal er tusschen den post- en telegraafdienst en de spoorweg-administratie geen verrekening meer plaats vinden van de overseiningskosten der telegrammen die gedeeltelijk door den gouvernements-telegraaf en gedeeltelijk door den spoorweg-telegraaf worden overgebragt. Alleen is ten deze eene uitzondering gemaakt met opzigt tot de telegrammen die bestemd zijn voor plaatsen buiten Java, en tot die welke, behalve de lijnen van den gouvernements-telegraaf, ook die van bijzondere ondernemingen hebben te doorloopen. De ontvangsten ter zake van deze telegrammen zullen geheel ten voordeele blijven van den post- en telegraafdienst. Het aangehaalde besluit, dat op 1 April jl. zou ingevoerd worden, is echter, wegens de met de opmaking van de tarieven ondervonden vertraging, voorloopig buiten werking gesteld (Indisch Staatsblad 1882 n°. 145) totdat omtrent het denkbeeld betreffende de invoering van een woordtarief voor het binnenlandsch verkeer (zie vorig verslag blz. 138) eene beslissing zal genomen zijn.

Van de twee tijdelijke telegraafkantoren, waarvan sprake is op blz. 142 hiervóór, werd dat te Tjipannas van 8 tot en met 20 Augustus 1881, wegens het verblijf van den Gouverneur-Generaal aldaar, opengesteld, terwijl dat te Lengkong van 30 April tot 3 December 1881 gesloten was.

De kabel in straat Soenda, die, blijkens blz. 138 van het vorig verslag, in Junij 1881 beschadigd was en op 25 Julij daaraanvolgende door het herstellingsvaartuig der Engelsche telegraafmaatschappij weder in orde gebragt werd, toonde in September 1881 andermaal eene isolatie-fout, die evenwel geen onmiddellijke herstelling vereischte. Op den 27sten dier maand werd de kabel op de reede van Anjer door het bij hevigen wind afdrijvende Italiaansche schip *Nicolino* gebroken. Daar geen gouvernementsvaartuig beschikbaar was, werd voorloopig in de overbrenging van de telegrammen tusschen Anjer en Telok Betong voorzien door een daartoe gehuurd particulier stoomscheepje, de *Tjidani*. Op den 8sten October kwam het voormelde herstellingsvaartuig te Anjer aan, en de herstelling van de breuk in den kabel (op de reede), zoomede die van de vroeger ontstane isolatie-fout (op 17 mijlen van de kust), liepen den 12den dier maand af. De laatstbedoelde fout bleek, zooals vermoed werd, weder veroorzaakt te zijn door zeediertjes (teredo), die de getah-pertja-omkleeding hadden doorgevreten. In Februarij jl. ontstond weder eene dergelijke fout in den kabel, doch de gemeenschap werd daardoor niet belemmerd.

De gemeenschap van Java met Australie, langs de beide kabels der Engelsche telegraafmaatschappij (tusschen Banjoewangi en Port-Darwin), ondervond ook in 1881 geen storing, evenmin als die op haren kabel tusschen Banjoewangi en Singapore. Daarentegen was de gemeenschap langs haren kabel van Batavia naar Singapore in 1881 weder herhaaldelijk verbroken en wel van 5-13 Januarij, 30 Mei-4 Junij, 14-19 Julij, 22-31 Augustus, 1-19 en 21-23 September, 1-5 en 20 October. Gedurende deze storingen konden echter de telegrammen, naar Singapore en verder bestemd, langs den kabel Banjoewangi-Singapore worden verzonden. De oorzaken dier storingen werden grootendeels aan beschadigingen van den kabel door insecten toegeschreven, en daarom werd door de bedoelde Maatschappij op het laatst van 1881 een nieuwe kabel tusschen Batavia en Singapore gelegd, die, ter betere beveiliging tegen insecten, behalve met getah-pertja nog met eene spiraalsgewijze strook van dun messing is omkleed.

Omtrent het verkeer van den gouvernements-telegraafdienst gedurende 1881 en de twee voorafgegane jaren vindt men uitvoerige opgaven in bijlage JJ hierachter. In het volgende staatje zijn als naar gewoonte eenige der hoofdcijfers opgenomen.

	1879.			1880. *a*)			1881. *b*)		
	Aantal *telegrammen.*	Gezamenlijk aantal *woorden.*	Opbrengst. *c*)	Aantal *telegrammen.*	Gezamenlijk aantal *woorden.*	Opbrengst. *c*)	Aantal *telegrammen.*	Gezamenlijk aantal *woorden.*	Opbrengst. *c*)
Binnenlandsche bijzondere telegrammen . .	307 514	*d*)	f 446 367	309 771	6 755 271	f 424 266	303 272	6 303 458	f 384 199
Buitenlandsche telegrammen	51 779	712 240	66 727	58 118	697 809	53 619	66 079	740 267	55 520
	359 293	*d*)	f 513 094	367 889	7 453 080	f 477 885	369 351	7 043 725	f 439 719
Binnenlandsche regeringstelegrammen *e*). .	22 307	*d*)	f 63 544	23 568	924 478	f 85 551	28 722	1 094 857	f 95 524
Totalen	381 600	*d*)	*f*)	391 457	8 377 558	*f*)	398 073	8 138 582	*f*)

a) De cijfers over 1880, die in het vorig verslag (blz. 139) nog niet met juistheid konden worden opgegeven, zijn thans verbeterd.
b) De cijfers over 1881 zijn nog van voorloopigen aard.
c) Voor het *buitenlandsch verkeer* wordt alleen de netto-opbrengst uitgetrokken. Van de bruto-ontvangsten ter zake van dit verkeer (in 1879 f 503 119, in 1880 f 490 729 en in 1881 f 492 397) werd als aandeel van andere staten en maatschappijen in die jaren achtereenvolgens uitbetaald f 436 392, f 437 110 en f 436 877.
d) Eene telling van het *aantal woorden* vond niet plaats voor het binnenlandsch verkeer van 1879.
e) Hieronder zijn niet begrepen de dienst-telegrammen (zoogenaamde „dienst- en post-nota's"), waaromtrent zie bijlage JJ. De opbrengst der regeringstelegrammen is te beschouwen als fictief.
f) De opbrengst wordt hier oningevuld gelaten, als zijnde voor een gedeelte (ter zake van de binnenlandsche regeringstelegrammen) fictief.

Uit de bovenstaande opgaven blijkt dat in 1881 het binnenlandsch verkeer (de regeringstelegrammen hieronder niet medegerekend) tegenover 1879 met 4242 en tegenover 1880 met 6499 telegrammen en de opbrengst met respectievelijk f 62 168 en f 40 067 verminderden, terwijl de netto-opbrengst van het buitenlandsch verkeer tegenover

[1]) Onder deze totalen zijn 103^{60} K.M. zeekabel begrepen. De landlijnen hebben eene lengte: op Java van 3782^{45} en op Sumatra van 2000^{97} K.M., met eene draadlengte van respectievelijk 5329^{66} en 2045^{37} K.M.

1879 met f 11 207 verminderde en tegenover 1880 slechts met f 1901 toenam, welk een en ander aan verminderde handelsbeweging toegeschreven wordt. De gemiddelde opbrengst van een telegram in het binnenlandsch verkeer was in 1881 f 1,26[5], tegen f 1,37 in 1880 en f 1,45 in 1879, en het gemiddeld woordental per telegram 20.78 in 1881 en 21.81 in 1880. (Over 1879 vond nog geen telling van het aantal woorden in het binnenlandsch verkeer plaats.)

De ontworpen wijziging van het telegraaftarief in het binnenlandsch verkeer (waarvan op blz. 147 reeds met een enkel woord sprake was) is thans in Indie in nadere overweging. De Gouverneur-Generaal is in het begin van dit jaar gemagtigd om, na een nieuw onderzoek naar de grondslagen van het aan te nemen tarief, de vereischte regelingen te maken, ten einde over te gaan tot eene vermindering van het aantal telegraafkringen en tot de aanneming van een tarief per woord, hetzij zonder, hetzij met een vast regt per telegram boven het woordtarief.

De in 't vorig verslag besproken telefonen beantwoordden zeer goed aan het doel waartoe ze werden aangeschaft, namelijk het beter onderhoud der telegraaflijnen. Zij worden gebezigd om op groote afstanden bevelen te geven aan het personeel dat met het onderhoud belast is, waardoor de opheffing van storingen wordt bespoedigd.

Aan de eerste concessie voor de exploitatie van telefoonverbindingen door particulieren (vermeld op blz. 139 van het vorig verslag), die op 21 September 1881 door de concessionarissen (de heeren F. von der Pfordten en W. Wille) aanvaard is, werd door hen, voor zooveel den telefoon-kring Batavia, Weltevreden en Tandjong-Priok betreft, reeds een begin van uitvoering gegeven door, in afwachting van de noodige materialen voor de geleidingen, een centraal-kantoor in de stad Batavia in te rigten. De concessie, welker bepalingen zijn opgenomen in n°. 3710 van het Bijblad op het Indisch Staatsblad, is sedert — bij een besluit van 9 Julij jl. — in dier voege gewijzigd, dat, behalve tusschen de centraal-kantoren te Batavia, Weltevreden en Tandjong-Priok, ook op andere gedeelten binnen het terrein der concessie, waar de directeur der burgerlijke openbare werken dit toestaat, de verbindingen door draden boven den grond mogen worden aangelegd. Bezwaren tegen het bezigen van ondergrondsche draadgeleidingen op groote afstanden (o. a. wegens het gevaar van inductie) deden tot deze wijziging besluiten. De tarieven en verdere abonnements-voorwaarden voor het gebruik van de verbindingen in de stad Batavia en de voorstad Weltevreden werden goedgekeurd bij besluit van 4 November 1881, die voor de verbindingen te Samarang en Soerabaija bij besluit van 24 Januarij jl. Ook de tarieven enz. zijn opgenomen in n°. 3710 van het reeds aangehaalde Bijblad. De abonnementsprijzen, waarin, met goedkeuring van de Regering, in Junij jl. nog eenige wijziging is gebragt, loopen voor de verschillende categoriën van geabonneerden uiteen van f 15 tot f 50 's maands, waarin begrepen zijn de kosten van aanleg en onderhoud der verbindingen en die voor de verstrekking van toestellen. De dienst in de stad Batavia zal geopend zijn van 6 uur 's morgens tot 6 uur 's avonds, te Weltevreden doorloopend dag en nacht. De diensttijd te Samarang en te Soerabaija zal van 6 uur 's morgens tot 8 uur 's avonds loopen, doch bij genoegzame deelneming en gebleken behoefte zal ook dáár nachtdienst worden ingevoerd.

Aan dezelfde concessionarissen is, bij een besluit van 24 Januarij jl., eene concessie (mede voor den tijd van 25 jaren) verleend tot het aanleggen van telefoon-verbindingen te Laboean-Deli, Medan, Timbang-Langkat en Klambir (Sumatra's Oostkust), alsmede tusschen de genoemde plaatsen, op gelijke voorwaarden als de bovenbesprokene, behoudens dat reeds aanstonds vergund is de draden boven den grond te plaatsen, met uitzondering van die gedeelten, waar de voornoemde directeur ondergrondsverbindingen noodig verklaart. Deze concessie is den 24sten Februarij jl. aanvaard. Binnen 18 maanden na dezen datum moeten de centraal-kantoren te Laboean-Deli en Medan met de verbindingen tusschen beide plaatsen gereed zijn, en binnen 30 maanden na dien dag de centraal-kantoren te Timbang-Langkat en Klambir met de verbindingen tusschen deze en de twee eerstgenoemde plaatsen.

zal gebragt worden ten laste van de posten voor onvoorziene uitgaven van het IIde hoofdstuk, en de andere ten laste van een der posten van onvoorziene uitgaven van het Iste hoofdstuk der begrooting van 1882.

Begrooting van 1879.

Zooals reeds in 't vorig verslag (blz. 140) is medegedeeld, kan het tekort van den dienst 1879, bij de vaststelling der begrooting geraamd op f 8 706 587, geacht worden f 12 131 658 te bedragen.

De wijzigingen door den Gouverneur-Generaal, onder nadere goedkeuring des Konings, gebragt in het besluit houdende splitsing in artikelen van hoofdstuk II der begrooting van uitgaven, werden goedgekeurd bij Koninklijk besluit van 27 September 1881 n°. 11 (Indisch Staatsblad n°. 235).

Begrooting van 1880.

Behalve de twee credieten, groot f 100 000 en f 3 900 000, ter bestrijding van de uitgaven tot beteugeling van de veeziekte, waarvan in 't vorig verslag (blz. 140) melding werd gemaakt, zijn door den Gouverneur-Generaal in 't laatst van 1881 aan de begrooting van 1880 nog eenige credieten toegevoegd tot een gezamenlijk bedrag van f 4 109 450, te weten, bij ordonnancie van:

23 December 1881	(Indisch Staatsblad n°. 259)	f 672 650
24 „ „	(„ „ „ 260)	396 700
24 „ „	(„ „ „ 261)	1 258 500
27 „ „	(„ „ „ 263)	367 770
28 „ „	(„ „ „ 265)	694 000
30 „ „	(„ „ „ 268)	63 320
30 „ „	(„ „ „ 269)	656 510

Deze laatste credieten zijn, evenals het bovenvermelde van f 3 900 000, aan de bekrachtiging van de wet onderworpen.

Niettegenstaande bij de vaststelling der begrooting van 1880 op een tekort van f 2 633 474 werd gerekend en de begrooting van uitgaven zoowel bij de wet als door middel van crediet-opening met f 8 799 450 werd verhoogd, zal de dienst vermoedelijk nog een batig saldo opleveren van ruim f 58 000. Deze uitkomst is hieraan toe te schrijven dat op verschillende posten f 6 947 924 minder is uitgegeven dan geraamd werd, en dat de middelen f 4 543 000 boven de raming hebben opgebragt.

Bij Koninklijk besluit van 21 October 1881 n°. 27 (Indisch Staatsblad n°. 266) is, tot bestrijding van te dier zake in Nederland te doene uitgaven, van het IIde op het Iste hoofdstuk der begrooting van 1880 overgeschreven f 118 500 voor de Bataviasche havenwerken en f 187 000 voor den aanleg van staatsspoorwegen op Java.

Begrooting van 1881.

Behalve het in 't vorig verslag bedoelde crediet van f 200 000 is ter zake van uitgaven voor het beteugelen van de veeziekte nog een crediet van f 4 000 000 boven het IIde hoofdstuk der begrooting van 1881 geopend, en wel bij ordonnancie van 15 April 1882 (Indisch Staatsblad n°. 114). Beide credieten zijn reeds aan de bekrachtiging van de wet onderworpen.

b. **Begrootingsrekeningen.**

Nadat de nadere inlichtingen omtrent de Indische rekening over 1872 (zie vorig verslag blz. 141) waren ontvangen, is bij het Departement van Kolonien de in art. 80 der comptabiliteitswet bedoelde *algemeene* rekening over genoemd dienstjaar opgemaakt, welke rekening de volgende eindcijfers aanwijst:

Ontvangsten in Nederland . . . . *a*)	f 62 336 771,79^{5}
Ontvangsten in Indie	75 871 005,61^{5}
Totaal . . .	f 138 207 777,41
Uitgaven in Nederland, behalve de bijdrage aan de rijksmiddelen	f 18 656 626,54^{5}
Uitgaven in Indie	93 045 732,28^{5}
Totaal der uitgaven (behalve de bijdrage) . .	f 111 702 358,83
Voordeelig verschil . . .	f 26 505 418,58
Af: hetgeen in de rekening in uitgaaf is gebragt als bijdrage aan de rijksmiddelen.	16 242 826,61
Voordeelig saldo der rekening nog bij de wet vast te stellen	f 10 262 591,97

Eene wetsvoordragt tot vaststelling van gemeld saldo is aan de Tweede Kamer der Staten-Generaal aangeboden onder dagteekening van 7 Julij 1882. (Gedrukte stukken zitting 1881-1882 — **177**.)

De Indische rekening over 1873, op 31 Maart 1882 bij het Departement van Kolonien ontvangen (verg. blz. 64 hiervóór), is naar Indie moeten worden teruggezonden, in verband met eenige vragen en opmerkingen waartoe het dezerzijdsch onderzoek heeft aanleiding gegeven.

Met den arbeid aan de begrootingsrekening over 1874 is men bij de verschillende departementen in Indie sedert geruimen tijd bezig (bij één reeds gereed); het vermoedelijk tijdstip van inzending aan de Rekenkamer kan echter nog niet worden opgegeven. In Augustus jl. is den Gouverneur-Generaal ten dringendste aanbevolen al het mogelijke te doen ter bevordering van eene krachtige voortzetting van den arbeid aan de begrootingsrekeningen over 1874 en volgende jaren.

§ 2. *Landskassen.*

Aan het voornemen (zie Indisch Staatsblad 1878 n°. 329) om ook in het gouvernement Atjeh en onderhoorigheden eene landskas te openen, is eerst in 't laatst van 1881 gevolg gegeven. Ook toen echter is men er nog niet toe kunnen overgaan om den gewestelijken secretaris met het kasbeheer te belasten, zooals van den aanvang af in de bedoeling had gelegen. Daar intusschen de vestiging van eene landskas te Kotta Radja geen langer uitstel gedoogde, is — als tijdelijke maatregel tot zoolang de werkzaamheden van het secretariaat eenige beperking zullen kunnen ondergaan — een afzonderlijk ambtenaar als ontvanger te Kotta Radja in dienst gesteld, wien het noodige inlandsch personeel is toegevoegd.

Door de inspecteurs en adjunct-inspecteurs van financien wordt onderzocht in hoever enkele plaatsen op en buiten Java, waar het thans nog als bijbetrekking waargenomen kasbeheer van grooter beteekenis is geworden, voor de plaatsing van een afzonderlijken ontvanger meer in aanmerking verdienen te komen dan sommige van de 30 plaatsen op Java, die in 1878 afzonderlijke ontvangers hebben gekregen. Op enkele dier plaatsen zou welligt het kasbeheer weder aan den besturenden ambtenaar zijn op te dragen, indien namelijk de maatregel gepaard ging met eene beperking van den regel dat de kassen steeds gedurende de eerste vijf werkdagen der week moeten geopend zijn.

Bij een viertal niet door afzonderlijke ontvangers beheerde landskassen (1 op Madura en 3 op Banka) zijn door inspecteerende ambtenaren min of meer belangrijke tekorten ontdekt. Dientengevolge zijn de betrokken kashouders in de uitoefening hunner functie geschorst.

De behoorlijke voorziening van de Indische kassen leverde in het afgeloopen jaar weinig bezwaren op. In de residentie Bezoeki moest, ten gevolge van niet tijdige aanvraag van fondsen, bij een drietal koffij-inkooppakhuizen gedurende een paar dagen voor een gedeelte met bons worden betaald.

Een overzigt van de in 's lands kassen aanwezige betaalmiddelen bij het einde van elke maand van het afgeloopen jaar is ook thans weder in eene der bijlagen opgenomen, en wel in bijlage KK. De maandelijksche kas-saldo's in 1881 waren het laagst op 31 Julij, namelijk in rond cijfer f 14 487 000, en het hoogst op 31 Januarij, namelijk f 22 602 000, ongerekend op 31 Julij f 72 000 en op 31 Januarij f 858 000 aan niet ingewisselde assignatien. Het genoemde bedrag van f 22 602 000 bestond voor f 6 187 000 uit bankpapier, voor f 14 231 000 uit zilvergeld (waaronder f 772 000 aan pasmunt), en voor f 2 184 000 uit koperen munt. De saldo's van 31 Julij bestonden voor f 2 666 000 uit bankpapier, voor f 10 432 000 uit zilver- en voor f 1 389 000 uit kopergeld. Onder de zilveren specie bevond zich toen f 352 000 aan pasmunt.

Blijkens het vorig verslag, blz. 141, kreeg de Indische Regering door wisseltrekking, waarmede in 't laatst van December 1880 werd begonnen, gerekend tot en met Augustus 1881, de beschikking over eene som van f 27 933 204

a) Hieronder begrepen f 5 497 240,61 wegens uitkeering uit het nader bij de wet vast te stellen batig slot der algemeene rekening over 1868 en voor zooveel noodig uit gelijk batig slot der algemeene rekening over 1869 (wet van 31 December 1872; Nederlandsch Staatsblad n°. 170).

ter voorziening in het zoogenaamd Indisch tekort. De aanzienlijke uitgaven in een paar gewesten voor den inkoop van koffij en voor de betaling van plantloon ten behoeve van de gouvernements-suikercultuur dreigden in de maand Augustus een tekort te doen ontstaan. De Indische Regering deed zich toen eerst f 1 millioen en in het begin van October nog f ½ millioen voorschieten door de Javasche Bank tegen onderpand van producten, van welke sommen — met de verschenen rente à 2½ pct. (ten bedrage van f 4861,11) — f ½ millioen in September en in October en November (in twee gedeelten) het overige f 1 millioen werd afgelost, nadat twee wissel-inschrijvingen, ieder van f 1 millioen, f 2 002 139 in de kas hadden doen vloeijen. Het totaal bedrag der voor 1881 tot stijving van 's lands kas afgegeven wissels klom daardoor tot f 29 935 343 Indisch courant.

Voorts werd door het Indisch Bestuur gedurende 1881 in hier te lande betaalbare wissels eene som van f 71 175 gekweten aan reederijen voor het vervoer van suppletietroepen. In 1882 (t/m 3 Augustus) werden voor gelijk doel wissels afgegeven tot een bedrag van f 104 616.

Ter voorziening in de behoefte aan Mexicaansche dollars bij 's lands kassen op Banka werden in October 1881, door tusschenkomst van de factorij der Nederlandsche Handelmaatschappij, te Singapore aangekocht 100 000 dollars, waarvoor met inbegrip van alle onkosten werd betaald f 231 687,50.

Ook ter voorziening in het Indisch tekort over 1882 is, behalve de aangemunte Indische zilveren pasmunt (zie afd. II, § 1, van dit hoofdstuk) geen specie van hier uitgezonden. Met de wisseltrekkingen werd, blijkens den als bijlage KK hierachter gevoegden staat, begonnen op 3 December 1881. In de sedert — tot en met 26 Julij jl. — om de veertien dagen gehouden inschrijvingen werd verkregen een bedrag van f 24 062 812 Indisch courant, waarvan f 9 050 052 tegen den limitekoers (101 pct.), en het overige tegen koersen die voor den lande gunstiger waren. Bij 3 van de 18 inschrijvingen, namelijk bij die van December 1881, werd het gevraagde bedrag, telkens f 1 millioen, niet ten volle verkregen, daar op 3 en 17 December beneden of tegen den limitekoers achtereenvolgens slechts kon geplaatst worden een bedrag van f 345 942 en f 253 150 en op 31 December, tegen den limitekoers, f 266 153. De bedongen koersen voor al de 18 inschrijvingen te zamen waren als volgt:

Koersen.	Indisch courant.	Ned. courant.
100 pct.	f 250	f 250,00
100.5 „	89 800	90 249,00
100.6 „	192 000	193 152,00
100.7 „	2 587 522	2 605 634,65
Transporteeren	f 2 869 572	f 2 889 285,65
Per transport	f 2 869 572	f 2 889 285,65
100.8 pct.	2 645 671	2 666 836,36
100.9 „	9 497 517	9 582 994,65⁵
101 „	9 050 052	9 140 552,52
	f 24 062 812	f 24 279 669,18⁵

Gemiddeld à 100^{901} pct.

De hooger genoemde som van f 29 935 343 voor 1881 was verkregen tegen een gemiddelden koers van 100^{846} pct.

De stand van 's Rijks schatkist maakte het in 1882 noodzakelijk om tijdelijk kasgeld op te nemen ten einde aan de aanvragen van fondsen tot bestrijding der behoeften voor Nederlandsch-Indie hier te lande te kunnen voldoen. Bij het einde van September 1882 bedroeg de opgenomen som f 18 millioen; bij het einde van elk der voorafgegane acht maanden had dit cijfer zich bewogen tusschen f 3¾ millioen (Januarij) en f 19½ millioen (April). Dooreengerekend was bij het einde van elke der genoemde negen maanden opgenomen (in rond cijfer) f 11 970 000. De kosten dezer bij de Indische begrootingswet voor 1882 voorziene kasoperatie (zie blz. 148 hiervóór) bedroegen over de maanden Januarij t/m September 1882 f 354 553,87.

§ 3. *Verkoop van producten.*

Veilingen. Omtrent den afloop van elke der in 1881 gehouden veilingen van gouvernementsproducten worden bijzonderheden aangetroffen in hoofdstuk ❶ van dit verslag. Voor zooveel de veilingen hier te lande aangaat, vindt men verdere berekeningen in bijlage LL hierachter. De totale opbrengst der laatstbedoelde veilingen beliep f 42 471 542. Volgens de verantwoordingstukken der Nederlandsche Handelmaatschappij, aan welke de producten (koffij, tin en kinabast) geconsigneerd worden, beliepen de onkosten op den aanvoer en verkoop gevallen f 4 409 400, als: kosten van aflading in Indie f 237 826, — zee-assurantie (over eene verzekerde waarde van f 17 788 357) f 504 539, — kosten van zeevervoer f 1 789 534, — makelaars-courtage f 402 633, — registratieregt f 290 878, — commissieloon der Handelmaatschappij f 824 734, — pakhuishuur, veilingskosten, kassiersloon, wetenschappelijke bemoeijingen, enz. f 359 256.

Bevrachtingen. In bijlage MM vindt men als gewoonlijk een overzigt van de verschillende ladingen gouvernementsproducten die sedert 1 Januarij van het verstreken tot 1 Julij van het loopende jaar op Java en te Menado door stoom- en zeilschepen ten vervoer herwaarts zijn ingenomen. Ten vervolge op de opgaaf over 1880, voorkomende op blz. 141 van het vorig verslag, strekken de onderstaande cijfers over 1881.

STOOM- OF ZEILSCHEPEN.	Aantal reizen onder Nederlandsche vlag.	Aantal reizen onder vreemde vlag.	Afgeladen hoeveelheid (in pikols): koffij.	tin.	kinabast.	te zamen.	Percentsgewijze verhouding tot het totaal der afgeladen hoeveelheden.
Stoomschepen aan welke retourlading is verzekerd	25	„	161 379	44 423	826	206 628	19.90
Andere stoomschepen	9	1	82 499	8 422	808	91 729	8.84
Zeilschepen	44	„	709 067	30 692	„	739 759	71.26
	79		952 945	83 537	1 634	1 038 116	100

Van Menado werd in 1881 eene lading van 10 855 pikols afgehaald tegen f 95 per last. De overige hierboven vermelde hoeveelheden werden allen van Java verscheept, terwijl de vracht bedroeg, mede per last, voor koffij: in stoomschepen f 87,50 à f 98,75, in zeilschepen f 45 à f 80; — voor tin: in stoomschepen f 12,50 à f 30, in zeilschepen f 10 à f 20; — en voor kinabast, uitsluitend in stoomschepen, f 80.

Veranderde omstandigheden, namelijk het afnemend aanbod van zeilschepen en de vermeerdering der vaste stoomgelegenheden tusschen Java en Nederland, eischten bij den aanvang van 1882 eene herziening van de in 1874 en 1879 gestelde regelen voor de bevrachting van stoomschepen met gouvernementsproducten. In verband met de uitbreiding van 52 tot 70 reizen (dat is van 26 tot 35 thuisreizen) 's jaars van den verpligten maildienst der maatschappij » Nederland " (zie blz. 143 hiervóór) heeft de Regering in Februarij jl. met deze Maatschappij een nieuw contract gesloten betreffende het vervoer van gouvernementsproducten. Bij dit contract, dat weder telken jare kan worden opgezegd, is het aan de Maatschappij gewaarborgde jaarlijksche vervoer van gouvernementsproducten (naar den grondslag van 200 last koffij en kinabast en 40 last tin voor elke reis herwaarts), te beginnen met de in Junij jl. in Indie ingevoerde nieuwe dienstregeling, vermeerderd in evenredigheid van de meer af te leggen verpligte reizen 's jaars, met bestendiging voor de Maatschappij van de bevoegdheid om voor sommige reizen tot

600 last te vragen, waar tegenover dan voor andere reizen zooveel minder wordt toegestaan. Dientengevolge is de hoeveelheid koffij, kinabast en tin, door het Gouvernement jaarlijks te reserveeren voor de in den verpligten maildienst varende stoomschepen, van omstreeks 185 000 pikols tot omstreeks 255 000 pikols opgevoerd, waaronder aan tin 30 000 à 35 000 pikols zooals vroeger. Verder is aan de maatschappij » Nederland" nog een surplus van 290 last (8700 pikols) koffij verzekerd in geval verlangd wordt dat eene boot dit product op Java's zuidkust (te Tjilatjap, Patjitan of Pangool) in ontvangst neemt, hetgeen voortaan hoogstens zesmalen 's jaars gevorderd zal mogen worden. Voor de inlading op beide laatstgenoemde plaatsen, in de vroegere overeenkomst (Bijblad op het Indisch Staatsblad n°. 3571) niet genoemd, bestaat echter, ingevolge het nieuwe contract, voor de Maatschappij geen verpligting zoolang de laadmiddelen er niet zoodanig vermeerderd zijn dat op één dag 150 last koffij kan worden afgescheept. (Van die vermeerdering van laadmiddelen is echter voorloopig afgezien uit aanmerking van de bezwaren aan de belading verbonden ten gevolge van de zware branding.) Ten aanzien van de vrachtbepaling voor koffij is gebroken met het beginsel der vroegere overeenkomst, dat het bedrag moest geregeld worden naar de stoomvracht van den dag, behoudens een maximum van f 105 per last en een bijslag van f 5 bij inlading te Tjilatjap. Onder de werking van het nieuwe contract wordt doorloopend betaald: bij afscheep op Java's noordkust f 85 en bij afscheep op de zuidkust f 90 per last. Voor het vervoer van kinabast is, overeenkomstig hetgeen in den regel plagt betaald te worden, f 80 per last als vast vrachtcijfer aangenomen, en voor tin is de vracht op f 30 per last bepaald gebleven.

Aan de » Rotterdamsche Lloyd", welke reederij in 1882 haren vasten dienst in dier voege uitbreidde dat voortaan 17, in stede van 13 reizen van Java naar Nederland zullen worden volbragt (verg. blz. 91 hiervóór), heeft de Regering de toezegging gedaan om door hare stoomschepen, mits onder Nederlandsche vlag varende en behoorlijk geklassificeerd, 166 last (p. m. 5000 pikols) koffij te doen overvoeren, — dat is, in verhouding tot het kleiner charter dezer schepen, nagenoeg evenveel als het quantum gemiddeld per reis aan de booten der maatschappij » Nederland" verzekerd, — en zulks tegen dezelfde vaste vracht als aan deze laatste Maatschappij ingevolge contract wordt voldaan. Van de 17 retourladingen 's jaars zullen er desverlangd hoogstens 3 op Java's zuidkust worden ingenomen, in welke gevallen telkens niet 166 last maar eene dubbele hoeveelheid zal mogen verscheept worden, welke vermeerdering niet in mindering komt op de hoeveelheid voor de overige reizen als grondslag aangenomen. Aan de bedoelde stoomschepen, voor zooveel zij in den geregelden driewekelijkschen dienst varen, is dus, te rekenen van Junij jl. (toen met dien nieuwen dienst in Indie is aangevangen), eene jaarlijksche gouvernementsbelading toegezegd van 85 000 à 100 000 pikols koffij. De toezegging is niet tot tin uitgestrekt, omdat de Regering zich de bevoegdheid moet voorbehouden om dit artikel, voor zoover het vervoer niet aan de maatschappij » Nederland" is verzekerd, naar gelang van omstandigheden ook per zeilschip te kunnen vervoeren. De aangenomen regelen ten opzigte van de stoomschepen der Rotterdamsche Lloyd sluiten voor deze reederij de verpligting in: om op elke der 17 reizen de noodige laadruimte binnen de opgegeven grenzen beschikbaar te stellen, zoodat de bevrachting noch geheel noch gedeeltelijk mag worden geweigerd, tenzij met goedvinden van hen die op Java met de regeling van den afscheep der gouvernementsproducten belast zijn, in welk geval aan een volgend stoomschip eene zooveel grootere lading mag worden toegewezen; voorts om op de thuisreizen, ter voorkoming dat de zee-risico voor het Gouvernement worde verzwaard, slechts enkele tusschenhavens aan te doen, bijv. Padang of Atjeh en Napels of Marseille, en eindelijk om zich te onthouden van het inladen van stoffen die voor de koffijlading schadelijk kunnen worden geacht.

Van andere stoomschepen mag voor het vervoer van gouvernementsproducten niet dan bij behoefte, dat is bij onvoldoend aanbod van zeilschepen, gebruik worden gemaakt, en in elk geval eerst dan wanneer aan de vloot der hooger vermelde stoomvaart-ondernemingen » Nederland" en » Rotterdamsche Lloyd" de noodige hoeveelheden zijn toebedeeld.

Wat de aflading van gouvernementsproducten in zeilschepen betreft, valt aan te teekenen dat, in verband met de aan de factorij van de Nederlandsche Handelmaatschappij gelaten bevoegdheid om bij het huren van scheepsruimte af te wijken van het stelsel van inschrijving zoo dikwijls zij zulks in 's lands belang acht, onderhandsche bevrachtingen in den laatsten tijd regel waren geworden. Om te kunnen nagaan, in hoever het wenschelijk is met dezen regel te breken, is in Julij jl. door de Regering besloten om weder, en wel bij wijze van proefneming, het huren van laadruimte in zeilschepen voor het vervoer herwaarts van gouvernements-koffij en tin bij openbare inschrijving te doen geschieden, doch thans met vermelding in de voorwaarden niet alleen van de laad- en bestemmingsplaatsen, maar ook van de te vervoeren hoeveelheden, en verder met toepassing van het beginsel (dat bij de wisselinschrijvingen naar wensch werkt) om geen inschrijvingen toe te wijzen die een telkens vooraf te bepalen limitevrachtprijs te boven gaan. In Augustus is te Batavia eene eerste inschrijving met limite-prijs geopend voor de aanbieding van scheepsruimte ten behoeve van het vervoer naar Nederland van omstreeks 110 000 pikols producten, met een maximum van 15 000 pikols (500 last) per schip. De limite was gesteld op f 57,50 per last. Van de 19 bodems die tot vrachten van f 54,95 à f 80 per last waren aangeboden, werd 1 tot de limite- en 1 tot de laagste vracht aangenomen, terwijl later tot die laagste vracht nog 6 schepen te zamen met 90 000 pikols zijn gecharterd.

De beschikking der Regering op de klagten, door de permanente commissie uit de Amsterdamsche reederijen ingebragt tegen de bepaling dat geen gouvernements-bevrachtingen meer zouden worden gegeven aan zeilschepen welke niet een zwart certificaat A^1, A^2 of B^1 van de Nederlandsche vereeniging van assuradeuren kunnen overleggen (zie vorig verslag blz. 142), mogt die commissie niet bevredigen. Zij heeft zich met hare bezwaren gewend tot de Tweede Kamer der Staten-Generaal, die in hare zitting van 25 November 1881 besloot om het adres, met verzoek om inlichtingen, te verzenden aan de Departementen van Waterstaat, Handel en Nijverheid en van Kolonien. Die inlichtingen zijn aan de Kamer verstrekt bij missive van den Minister van Kolonien dd. 25 Februarij 1882 (gedrukte stukken, zitting 1881—1882 — **133**).

Assurantie. In den tot dusver gevolgden regel om de verzekering tegen zeegevaar van de herwaarts te vervoeren gouvernementsproducten te beperken tot dat deel der lading hetwelk in zeilschepen eene waarde van f 500/m en in stoomschepen eene waarde van f 600/m te boven gaat, is alleen verandering gebragt met betrekking tot de aflading van tin in stoomschepen (zie hieronder).

Volgens de tot 9 September 1882 van de Nederlandsche Handelmaatschappij ingekomen berigten was sedert dienzelfden datum van 1881 de gestelde grens overschreden bij den afscheep van 20 ladingen in zeilschepen en van 3 ladingen in stoomschepen. Het dientengevolge verzekerd bedrag liep over eene waarde van f 7 955 500 en f 762 000, of te zamen f 8 717 500. De opgaaf der verzekerde waarde in zeilschepen over de voorafgegane twaalf maanden, op blz. 142 van het vorig verslag voorkomende, is, volgens nader ingekomen gegevens, te verhoogen met f 427 000 en alzoo te brengen op f 11 836 500. De premien van assurantie bedroegen in 1881, evenals vroeger, bij verscheping van Java, in zeilschepen: voor koffij en kinabast $2^{15}/_{16}$ pct., voor tin $1^{7}/_{16}$ pct.; in stoomschepen: respectievelijk $1^{15}/_{16}$ en $1^{3}/_{16}$ pct. Het laatstgenoemd cijfer werd ook voor 1882 door assuradeuren gevorderd, ofschoon het tin te Londen kon worden verzekerd: bij regtstreeksch vervoer naar Nederland voor $^{5}/_{8}$ pct. en bij overlading in Engeland voor $^{3}/_{4}$ pct. Het verschil tusschen die cijfers en de tot dusver betaalde premie was zoo aanzienlijk, dat aan den eisch van assuradeuren niet kon worden voldaan, en na weigering hunnerzijds om tegen de Londensche premien te verzekeren, is in December 1881 besloten om het in stoomschepen afgeladen tin *niet* te verzekeren, en de gouvernements-risico tot een bedrag van f 600 000 alleen op de ingeladen koffij en kinabast toe te passen.

In Julij 1882 werd, in verband met den gespannen politieken toestand in Egypte, door assuradeuren de molestrisico op de verzendingen van gouvernements-producten met de via Suez varende stoombooten opgezegd, voor

zoover die verzendingen niet vóór den 16den dier maand te hunner kennis waren gebragt. De vraag of de ladingen der na dien datum uit Indie vertrekkende stoomschepen alsnu tegen oorlogs-risico zouden worden verzekerd, is ontkennend beantwoord.

§ 4. *Andere bronnen van inkomst.*

A. **Verpachte middelen.**

Opiumpacht.

1°. Java en Madura.

Pachtreglement en mededeelingen van algemeenen aard. Buiten de reeds vroeger vermelde wijzigingen van 1876 (Indisch Staatsblad nos. 51 en 214) en 1879 (Indisch Staatsblad n°. 262) onderging het reglement op de opiumpacht (Indisch Staatsblad 1874 n°. 228) geen nadere verandering. Het onderzoek omtrent de werking van de in het aangehaald Staatsblad van 1879 opgenomen verligte straffen tegen sommige overtredingen van bedoeld reglement liep tegen verwachting (verg. blz. 142 van het vorig verslag) in 1881 niet ten einde.

Bij de behandeling van de Indische begrooting voor 1882 s door de Tweede Kamer der Staten-Generaal eene nieuwe onderafdeeling in het IIde hoofdstuk der uitgaven ingelascht, die de strekking had om van regeringswege een onderzoek te doen instellen naar de nadeelige gevolgen van het gebruik van opium voor de bevolking van Java en naar hetgeen daartegen kan worden gedaan.

Naar aanleiding daarvan heeft de Gouverneur-Generaal, ter uitvoering van eene dezerzijdsche opdragt, bij een besluit van 29 April jl. de hoofden van gewestelijk bestuur op Java en Madura aangeschreven om met behulp van de hun ondergeschikte ambtenaren bij het binnenlandsch bestuur, en voor zooveel noodig door raadpleging zoowel van Europesche particulieren, wier werkkring hen met de inlandsche bevolking in nauwe aanraking brengt, als van vreemde oosterlingen en inlanders en hunne hoofden, een onderzoek in te stellen naar den omvang en de gevolgen van het opiumgebruik en naar de middelen om het te beteugelen. Den hoofden van gewestelijk bestuur is daarbij eene reeks van vragen ter beantwoording gesteld, die hoofdzakelijk ontleend zijn aan het gesprokene in de Tweede Kamer der Staten-Generaal bij de behandeling van dit onderwerp (Handelingen 1881/82 blz. 254). Hun is tevens opgedragen mede te deelen welke veranderingen voor den met 1 Januarij 1884 aanvangenden pachttermijn noodig worden geacht in de tegenwoordige voorwaarden der pacht, in het bijzonder ten aanzien van de opiumverkoopplaatsen en de maximum-hoeveelheid opium die maandelijks aan elk der pachters kan verstrekt worden. Verder zijn de inspecteurs van financien uitgenoodigd om, voor zoover hunne overige werkzaamheden het toelaten, door onderzoek en onderlinge vergelijking van de toestanden in de gewesten hunner afdeelingen, zooveel mogelijk gegevens te verzamelen tot beantwoording van de gestelde vragen, terwijl eindelijk het onderzoek omtrent de werking van de opium op de ligchamelijke, intellectueele en zedelijke vermogens der schuivers meer in het bijzonder aan den chef over den geneeskundigen dienst is opgedragen.

Bij het onderzoek zal het denkbeeld, om tot tegengang van het opiumverbruik eene opiumregie in te voeren, niet ter sprake komen, omdat het met meer vrucht zal te behandelen zijn, wanneer men gebruik kan maken van de ondervinding die zal worden opgedaan in Cochinchina, waar de Fransche Regering met ingang van 1 Januarij 1882 de opiumregie zou invoeren.

In het afgeloopen jaar is de vraag ter sprake gekomen of het zoogenaamde patoengan-stelsel, dat is het voor gezamenlijke rekening koopen en geleidelijk verbruiken van eene zekere hoeveelheid opium, geoorloofd is. Het bleek uit een ingesteld onderzoek dat de koelies en werklieden in suikerfabrieken en op erfpachtsgronden in de residentie Soerabaija, ten einde niet in de noodzakelijkheid te zijn om de opium in de dikwijls op grooten afstand verwijderde kit van den pachter te koopen, zich bedienen van patoengans (tusschenpersonen) die voor hen de opium in de kit van den pachter koopen, welke opium zij dan veelal op eene bepaalde plaats in de nabijheid van de fabriek of de onderneming gezamenlijk verbruiken. Deze wijze van opiumconsumtie, die ook in Kediri, onder den naam van » brandon " schijnt voor te komen, is geoordeeld niet in strijd te zijn met het opiumreglement. De zoogenaamde patoengan-huizen behoeven voorafgaande goedkeuring van het Europeesch bestuur, die niet verleend wordt wanneer de aanvrager niet te goeder naam bekend staat of wanneer de politie ter plaatse niet bij magte is om behoorlijk toezigt uit te oefenen, ten einde te voorkomen dat die huizen in werkelijke kitten ontaarden. Daar het » patoengan " eene voorafgaande afspraak onderstelt, mogen alleen zij, voor wier rekening de opium bij den pachter gekocht is, zich in het patoengan-huis van opium voorzien. Ook mag nimmer de patoengan meer dan één thail opium tegelijk in voorraad hebben. Het komt der Indische Regering niet wenschelijk voor het patoengan-stelsel te verbieden, uit vrees dat zij, die er thans onder toezigt van het bestuur gebruik van maken door aanschaffing van wettige opium, dan zouden trachten zich op dezelfde wijze van gesmokkelde opium te voorzien.

Uitkomsten der verpachtingen. Voor de residentien Tagal, Japara en Djokjokarta, de drie eenige perceelen waar de opiumpacht in 1880 niet voor de drie jaren 1881/1883 te gelijk werd afgestaan, moesten in 1881 nieuwe verpachtingen plaats hebben, welke in het najaar, ingevolge Indisch Staatsblad 1881 n°. 163, tweeledig gehouden werden, namelijk voor 1882 alleen en voor de jaren 1882 en 1883 te zamen. De voorwaarden waren dezelfde als die waarop de pacht voor 1881 was afgestaan.

De uitslag dezer verpachtingen was zeer ongunstig. Voor het éénjarig tijdvak werden geen aanbiedingen verkregen en wat Tagal betreft evenmin voor de jaren 1882 en 1883 te zamen; voor het tweejarig tijdvak bragten de perceelen Japara en Djokjokarta, waarvan de pachtsommen voor 1881 f 181 200 en f 571 200 bedroegen, slechts f 96 000 en f 360 000 op. Voor al de drie perceelen hadden herverpachtingen plaats en wel voor Tagal, ten opzigte waarvan het den gegadigden aan tijd ontbroken had om soliede kongsi's te vormen, op de gewone wijze, en voor Japara en Djokjokarta, waar de verpachting door zamenspanning tusschen de Chinesche gegadigden mislukt was, bij inschrijving. De herverpachting voor eerstgenoemd gewest was weder ongunstig, zoodat tot eene tweede herverpachting en wel bij inschrijving werd overgegaan. Hoewel ook toen veel minder geboden werd dan de pacht voor 1881 had opgebragt, (voor dat jaar was nog verkregen f 433 320,) is het perceel voor den eenjarigen termijn gegund voor f 360 600, daar er voor eene derde herverpachting geen tijd meer overbleef. De bij de herverpachting voor Japara geboden som was eveneens laag, daar alle mededinging ontbroken had. Met een onderhandsch bod van eenige Chinezen uit Kediri voor het tweejarig tijdvak, ad f 120 000 's jaars, werd ten slotte genoegen genomen, voornamelijk uit overweging dat door de aanneming van het bod de pacht aan eene bekende smokkelkongsi ontnomen werd. Het perceel Djokjokarta werd bij de herverpachting voor het tweejarig tijdperk tegen f 504 000 's jaars gegund.

De pachtsommen voor 1882 bedragen nu te zamen f 10 465 344 of f 201 120 minder dan voor 1881. De vermoedelijke winst op de te verstrekken opium daarentegen is vermeerderd. Terwijl bij de berekening van die winst over 1881 werd aangenomen dat de Levantsche opium f 6,20 per katti winst zou overlaten, kan wegens de lagere prijzen van deze soort van opium de winst voor 1882 op f 11,80 worden gesteld. De prijs der Bengaalsche opium is iets gestegen, zoodat de winst op deze soort, voor 1881 op f 15,15 geraamd, voor 1882 op niet hooger dan f 14,50 kan worden gesteld. Met het oog op het bovenstaande kan voor 1882 op eene vermoedelijke winst van f 2 353 050 worden gerekend, tegen f 1 959 366 [1]) in 1881, zoodat de geheele opbrengst der opiumpacht op Java en Madura (de pachtsom vermeerderd met de winst op de te verstrekken opium) voor 1882 op f 12 818 394 te schatten is, dat is f 192 564 meer dan de raming voor 1881.

Van de geldelijke uitkomsten der pacht voor elk perceel afzonderlijk, zoowel voor 1882 als voor 1881, worden gedetailleerde opgaven aangetroffen in bijlage NN. In die opgaven is evenmin als verleden jaar rekening gehouden met de vermindering, die de pacht in de residentie Madura ondergaan heeft tengevolge van het faillissement van den

[1]) Dit cijfer is hooger dan het op blz. 143 van het vorig verslag voorkomende, omdat aan de pachters voor Japara en Rembang op hun verzoek meer Bengaalsche en minder Levantsche opium verstrekt is dan aanvankelijk was bepaald.

voormaligen pachter, tegen wien eene vordering tot schadevergoeding is ingesteld (verg. de vorige bladzijde).

Verstrekkingen. Van de 176 580 katti's opium, het maximum dat alle pachters te zamen konden vorderen, werden in 1881 166 738 katti's verstrekt, tegen achtereenvolgens 159 179, 158 461 en 142 933 katti's in de jaren 1878, 1879 en 1880, toen als maximum der verstrekkingen telkens was toegestaan 163 620 katti's. Van de verstrekkingen in dit driejarig tijdvak werden door de meeste pachters bij het einde van hunne pacht nog grootere of kleinere hoeveelheden (in 't geheel ruim 6533 katti's) overgehouden en dus aan den lande terug geleverd. Hoeveel van de verstrekkingen van 1881 is overgehouden, kan niet volledig worden opgegeven, omdat in 17 van de 20 perceelen de pacht nog voortduurt tot het einde van 1883. In de alleen voor 1881 afgestane perceelen Tagal, Japara en Djokjokarta hielden de pachters bij het eind van dat jaar te zamen 1088 katti's over. Brengt men deze hoeveelheid in mindering van de verstrekking over 1881, en de bovenbedoelde 6533 katti's in mindering van de verstrekkingen over 1878/80, dan blijkt dat in laatstgemeld tijdvak gemiddeld per jaar aan wettig verkregen opium werd gesleten 151 347 katti's, terwijl de hoeveelheid voor 1881, volgens de tot dusver bekende gegevens, zou moeten gesteld worden op 165 650 katti's.

In 9 perceelen, waar de pachters regt hadden op eene verstrekking van 87 360 katti's, dat is ruim 49.4 pct. van de voor alle perceelen van Java en Madura toegestane maxima, werden de toegestane hoeveelheden ten volle genomen. In de 11 andere perceelen, waar de pachters te zamen 89 220 katti's, dat is bijna 50.6 pct. van het toegestane totaal, konden krijgen, maakten zij van deze hunne bevoegdheid slechts voor 79 379 katti's gebruik. Tot welk bedrag in elk der laatstbedoelde perceelen de aanvragen beneden de maxima bleven, kan blijken uit de volgende opgaaf:

Pachtperceelen.	Minder aangevraagd dan was toegestaan (in katti's).
Tagal	500 = 8.33 pct.
Pekalongan	550 = 8.33 „
Rembang	1600 = 8.88 „
Soerabaija	1200 = 5.55 „
Pasoeroean	2374 = 39.55 „
Probolinggo	984 = 27.33 „
Bezoeki	544 = 22.70 „
Banjoewangi	60 = 14.28 „
Kadoe	450 = 8.33 „
Kediri	565 = 3.77 „
Madura	1014 = 24.14 „
Te zamen	9841 = 11.03 „

De verhouding waarin de beide soorten van opium gedurende 1882 deel van de verstrekkingen zouden uitmaken werd voor 5 pachtperceelen anders bepaald dan voor 1881, doordien voor Japara en Rembang de bovenbedoelde in 1881 toegestane wijzigingen (zie de noot op de vorige bladzijde) niet gehandhaafd bleven en dus aldaar weder 1800 katti's Levantsche opium meer tegen evenveel minder Bengaalsche werden verkrijgbaar gesteld, terwijl voor Batavia, Samarang en Djokjokarta integendeel de te verstrekken hoeveelheid Bengaalsche opium werd vermeerderd en de hoeveelheid Levantsche verminderd, een en ander te zamen met 4980 katti's, zoodat de vastgestelde verhouding in elk der beide jaren beliep als volgt:

	1881.	1882.
Levantsche opium (in katti's)	79 980	76 800
Bengaalsche opium (in katti's)	96 600	99 780
	176 580	176 580

Gedurende 1881 werden uit Nederland in Indie aangebragt 770 kisten (pikols) Levantsche opium, welke, met inbegrip van het transport naar Batavia, gemiddeld f 1845,39 per kist hebben gekost, tegen f 1576,50 in 1880. Ter besparing van vracht en andere kosten die verbonden zijn aan het vervoer van de in Midden- of Oost-Java benoodigde opium, wordt thans, bij de uitzending uit Nederland van Levantsche opium, niet meer uitsluitend Batavia, doch Batavia, Samarang of Soerabaija, ter keuze van den directeur van financien, als plaats van aflevering aangewezen.

Aan de pachters van Batavia, Samarang, Japara en Soerabaija werden bij wijze van proef, in mindering van hunne aanvragen om Levantsche opium over de maand Februarij 1882, geringe hoeveelheden Salonica-opium afgegeven, verkregen van den Nederlandschen consul aldaar. Alleen het rapport van eerstgenoemden pachter was gunstig. De overigen verklaarden dat deze opium onder de schuivers geen aftrek vond.

In Indie werden aangeschaft (weder door tusschenkomst van de factorij der Nederlandsche Handelmaatschappij, die haar commissieloon te dier zake, te rekenen van 1 Januarij 1882, verminderde van 4 tot $2^1/_2$ pct.) 900 kisten Bengaalsche opium voor den gemiddelden prijs van f 1545,74 per kist, tegen f 1495 in 1880.

In het lager volgende overzigt vindt men de gebruikelijke berekening van hetgeen de verstrekte opium den pachters der verschillende perceelen in 1881 heeft gekost, zoomede opgaven van de gemiddelde prijzen, waarvoor de opium gedurende de jaren 1880 en 1881 door hen gesleten is, en van de gemiddelde opbrengst door de pachters gedurende 1881 van één katti ruwe opium verkregen. De tot dusver aangenomen gelijkstelling van één katti ruwe opium met $^1/_2$ katti (of 8 thails) bereide opium is thans weggelaten, omdat uit het in 't vorig verslag (blz. 144) aangekondigde onderzoek gebleken is dat door de meeste pachters 10 à 12, door sommigen zelfs 13 thails bereide opium van één katti ruwe opium verkregen wordt, al naar gelang de opium in mindere of meerdere mate met tabak, gambier of andere zelfstandigheden vermengd wordt. Volgens de ingekomen rapporten worden in den regel de opgaven van de gemiddelde debietprijzen verkregen van de pachters of van de besturende ambtenaren en worden zij zooveel mogelijk gecontroleerd door navraag bij bekende schuivers en door de tot tegengang van den sluikhandel in dienst gestelde ambtenaren, die, uit den aard hunner betrekking, zoowel met den omvang van het debiet als met de debietprijzen vrij goed bekend zijn. Eenige waarde is er dus aan de opgegeven debietprijzen wel te hechten. Anders echter is het met de opgaaf waaruit zou moeten blijken hoeveel de pachters geacht kunnen worden voor de hun verstrekte ruwe opium gemiddeld per katti te hebben ontvangen. De deswege vermelde sommen hebben inderdaad weinig waarde, omdat men zich bij de bedoelde berekening geheel moet verlaten op gegevens van de pachters afkomstig, die — vooral uit vrees voor latere concurrentie — geen volledige opening van zaken doen. Zonder gegevens van de zijde der pachters is eene berekening van de gemiddelde opbrengst nagenoeg onmogelijk, voornamelijk wegens de uiteenloopende hoeveelheden bereide opium die de pachters, zoo als straks gezegd is, van een katti ruwe opium kunnen maken, maar ook wegens het verschil in opbrengst al naarmate veel of weinig in zeer kleine hoeveelheden verkocht wordt.

Thans volge hier het hooger bedoelde overzigt.

PACHTPERCEELEN. — (De gewesten Bantam, Batavia en Krawang maakten in beide jaren te zamen één perceel uit; de residentie Madura bestond in 1880 uit twee perceelen, doch in 1881 uit slechts één perceel.)	Verstrekte hoeveelheden ruwe opium (in katti's) gedurende 1881.	Bedrag van den pachtschat over 1881, zonder bijberekening van den prijs der opium.	Wegens pachtsom en inkoopsprijs (deze laatste à f 30 per katti) is de in 1881 verstrekte opium den pachter te staan gekomen, per katti, op:	Gemiddelde opbrengst door de pachters gedurende 1881 verkregen van 1 katti ruwe opium.	Gemiddelde verkoopprijzen van bereide opium. 1880. Per thail (1/16 katti).	1880. Per matta (1/100 thail).	1881. Per thail (1/16 katti).	1881. Per matta (1/100 thail).
Bantam	160	f 690 000	f 114,56	f 158,80	f 14,00	f 0,27	f 13,70	f 0,26
Batavia				157,00	16,00	0,32	14,80	0,18
Krawang				192,60	16,00	0,32	16,00	0,32
Cheribon	3 000	151 200	80,40	140,00	10,00	0,15	12,00	0,16
Tagal	5 500	433 320	a) 108,79	b) 105,20	11,00	0,13⁵	10,50	0,10⁵
Pekalongan	6 050	348 120	a) 87,54	93,45	11,00	0,15	8,03	0,15
Samarang	24 000	1 260 000	82,50	96,00	12,20	0,12	11,00	0,13
Japara	9 000	181 200	50,13⁵	69,48	8,00	0,10	6,00	0,07⁵
Rembang	16 400	434 400	a) 56,49	58,64	8,50	0,10⁵	7,00	0,10
Soerabaija	20 400	1 080 000	a) 82,74	105,00	12,00	0,15	10,00	0,14
Pasoeroean	3 627 38/1600	348 000	a) 125,95	140,00	20,16	0,21	17,00	0,18
Probolinggo	2 615 1529/1600	154 320	a) 89,00	126,00	11,00	0,13	12,00	0,15
Bezoeki	1 855 600/1600	79 440	a) 73,36	83,25	10,00	0,17⁵	8,00	0,11⁵
Banjoewangi	360	12 144	a) 63,73⁵	70,40	8,00	0,08	13,80	0,10
Banjoemas	3 600	196 200	84,50	144,00	13,00	0,24	12,00	0,24
Bagelen	3 000	195 600	95,20	141,85	12,85	0,22⁵	13,54	0,21⁵
Kadoe	4 950	444 000	a) 119,70	128,35	14,00	0,08⁵	14,00	0,19
Djokjokarta	6 000	571 200	125,20	143,00	12,50	0,20	11,76	0,14
Soerakarta	18 000	1 054 800	88,60	143,00	10,74	0,13	11,68	0,14
Madioen	12 600	1 081 200	115,81	117,75	10,00	0,12	10,00	0,20
Kediri	14 434 414/1600	1 800 000	a) 154,70	182,43	16,00	0,20	15,00	0,19
Pamakassan-Sumanap	3 185 1464/1600	151 320	a) 77,52	80,00	9,00	0,10⁵	10,00	0,11
Madura-Sampang					11,00	0,12⁵		
	166 738 845/1600	f 10 666 464						

a) Deze sommen betreffen pachtperceelen waar de verstrekkingen beneden het maximum zijn gebleven.
b) Naar het gevoelen van den resident heeft de pachter van Tagal gedurende 1881 werkelijk verlies geleden. Het feit dat de pachtsom van dat perceel voor 1882 met ruim f 70 000 gedaald is, hoewel de pacht driemaal werd aangeboden, schijnt die meening te bevestigen.

Aanzuivering der pachtpenningen. Aan pachtsom over December 1880 tot en met November 1881 was in het afgeloopen jaar te ontvangen f 10 631 198. Met inbegrip van de afbetalingen op den achterstand van vroegere jaren, werd in 1881 wegens pachtsom en boete voor te late betaling in 's lands kas gestort f 11 040 217, tegen f 10 471 377 in 1880. Op het einde van 1881 bestond over dat jaar geen andere achterstand dan die van den gefailleerden pachter van Madura (verg. blz. 143 van 't vorig verslag en blz. 152/153 hiervóór), ten bedrage van f 78 095, ongerekend de wegens te late betaling verschuldigde boeten ad f 7809. De tegen dien voormaligen pachter ingestelde regtsvordering tot vergoeding van kosten, schaden en interessen is nog niet beëindigd. De achterstand van den pachter van Pasoeroean over 1880 en de oude achterstand op de pacht van Probolinggo over 1869, van welk een en ander in 't vorig verslag blz. 145 sprake was, zijn in het afgeloopen jaar geheel aangezuiverd. Op den achterstand over 1871 wegens de pacht in Samarang en Kadoe [1]), in mindering waarvan in 1880 f 17 880 binnenkwam, werd in 1881 niets afbetaald. Evenmin werd iets aangezuiverd van de vordering op den pachter van Soerakarta over 1875, die zich nog in gijzeling bevindt.

Sluikhandel. Hieronder volgt een overzigt van de uitkomsten in 1880 en 1881 verkregen van de tegen den sluikhandel genomen maatregelen.

GEWESTEN.	1880. Getal aanhalingen. Ruwe opium.	Bereide opium.	Totaal.	1880. Aangehaalde hoeveelheden. a) Katti's.	Thails.	Tji's.	Matta's.	1881. Getal aanhalingen. Ruwe opium.	Bereide opium.	Totaal.	1881. Aangehaalde hoeveelheden. a) Katti's.	Thails.	Tji's.	Matta's.
Bantam	„	3	3	„	2	8	„	„	6	6	13	4	2	„
Batavia	„	127	127	879	5	8	2 4/10	„	60	60	187	„	4	6
Krawang	„	19	19	92	3	3	6	„	28	28	34	2	5	4
Preanger regentschappen	2	10	12	2	6	8	1	6	25	31	7	10	6	1 1/2
Cheribon	„	74	74	13	11	9	4	„	33	33	6	14	6	8
Tagal	„	85	85	256	5	1	8	„	44	44	1	14	4	6
Pekalongan	„	85	85	60	10	5	6	„	98	98	24	„	4	8
Samarang	81	1023	1104	2495	10	1	3	112	1004	1116	4468	9	1	8
Japara	9	408	417	3587	9	8	1	15	414	429	b) 4311	b) 15	„	2 b)
Rembang	21	719	740	1566	„	2	8 1/2	12	810	822	1604	11	7	2
Soerabaija	„	293	293	1201	12	9	8	„	199	199	129	1	6	4
Pasoeroean	„	57	57	30	6	6	„	„	98	98	187	12	9	3
Probolinggo	1	122	123	105	6	4	2	„	171	171	194	4	7	3
Bezoeki	3	73	76	35	15	3	4	5	75	80	109	9	9	4 1/2
Banjoewangi	„	6	6	„	10	1	2 1/2	„	4	4	„	15	3	„
Banjoemas	„	34	34	3	16	8	5	„	98	98	69	4	2	9
Bagelen	„	124	124	5	14	1	4	„	125	125	17	2	4	1/2
Kadoe	1	36	37	19	2	4	5	„	169	169	23	2	9	4
Djokjokarta	c) 153	c) 220	c) 352	18	14	4	8 1/2	238	318	556	10	5	4	8
Soerakarta	d) 834	d) 783	d) 1585	289	2	9	4 1/4	e) 1077	e) 1160	e) 2169	148	10	5	9/16
Madioen	29	156	185	126	15	2	2	63	440	503	82	13	4	
Kediri	„	268	268	8	14	3	8	1	323	324	39	3	5	„
Madura	„	95	95	97	„	9	„	1	116	117	94	12	2	6
	1134	4820	5901	10 898 f)	f) 7	f) 5	f) 3 3/20	1530	5818	7280	11 767 g)	g) 6	g) 7	g) 6 5/16

a) Waar bereide opium is aangehaald, is de hoeveelheid herleid tot ruwe.
b) Hieronder is begrepen de door het gouvernements-stoomschip *Arend* aangehaalde hoeveelheid van 932 5/16 katti's bereide, gelijkstaande

[1]) Ten onregte werd in 't vorig verslag vermeld dat de achterstand over 1871 de pacht van Soerakarta betrof.

met $1864^{10}/_{16}$ katti's ruwe opium. Zoowel bij deze herleiding als bij die in aanmerking *a* bedoeld moet men in het oog houden dat volgens de mededeeling, voorkomende op blz. 153 hiervóór, meestal veel meer dan ½ thail bereide opium uit één thail ruwe opium gemaakt wordt.

c) Van de 352 aanhalingen hadden er 21 plaats, waarbij te gelijk met ruwe ook bereide opium werd aangehaald.

d) Als boven van de 1585 aanhalingen 32.

e) Als boven van de 2169 aanhalingen 68.

f) Van deze hoeveelheden werden in ruwen staat aangehaald 1555 katti's, 9 thails, 3 tji's en 3 matta's.

g) Van deze hoeveelheden werden in ruwen staat aangehaald 1634 katti's, 1 thail en 1 matta.

Ongerekend de twee aanhalingen te zamen van 932 katti's bereide opium, die nabij de Karimon-Djawa eilanden gedaan zijn door het tot tegengang van den sluikhandel in opium op Java's noordkust gestationeerde gouvernements-stoomschip *Arend*, hebben er, blijkens het voorafgaande overzigt, 1377 aanhalingen meer plaats gehad dan in 1880, doch is de aangehaalde hoeveelheid met 996 katti's ruwe opium verminderd. Daar dit laatste cijfer gedeeltelijk steunt op de tot dusver aangenomen doch — zooals op blz. 153 is opgemerkt — niet juiste gewigtsverhouding van de bereide tot de ruwe opium, moet het ongetwijfeld veel grooter zijn. Er valt dus, wat de opium-recherche te land betreft, te wijzen op eene aanmerkelijke toeneming in het getal aanhalingen, maar tevens op eene merkbare vermindering van de in beslag genomen hoeveelheid.

Ten einde het toezigt op den verboden invoer van opium ter noordkust van Midden-Java te verscherpen, heeft de Indische Regering besloten nog een stoomschip der gouvernements-marine daartoe aan te wijzen.

Sedert de eerste maanden van 1882 is ook in elke der residentien Kadoe en Pekalongan, even als reeds in meer gewesten het geval is (verg. vorig verslag blz. 146), een Europeesch ambtenaar uitsluitend voor het opsporen van opium-overtredingen in dienst gesteld. Het Europeesch personeel der opium-policie in de residentie Samarang werd in 't laatst van 1881 met één ambtenaar uitgebreid ten behoeve van de hoofdplaats en hare voorsteden. Daarentegen werd in Maart jl. in de residentie Japara een der Europesche ambtenaren voor de opium-recherche, bij wijze van proef, door twee inlandsche mantri's-policie vervangen, die tevens met ander policie-toezigt belast zijn. De hoofden van plaatselijk bestuur in dat gewest toch waren van oordeel dat voor het opsporen van opium-overtredingen betere diensten van inlandsche ambtenaren dan van Europesche rechercheurs te verwachten waren, zoowel door het meerder aanzien dat de eersten bij de bevolking genieten, als door hunne meerdere kennis van taal, zeden en gewoonten.

Ter uitvoering van het in 't vorig verslag vermelde voornemen is bij de ordonnancie van 12 September 1881 (Indisch Staatsblad n°. 192) bepaald, dat die Europesche ambtenaren der in- en uitvoerregten en accijnsen op Java en Madura, welke daartoe eene opdragt hebben ontvangen van het betrokken hoofd van gewestelijk bestuur, belast zijn met het opsporen van opium-overtredingen en bevoegd zijn tot het houden van huiszoeking op den voet van de ordonnancie van 20 Augustus 1865 (Indisch Staatsblad n°. 64). Van dezen maatregel zijn uitgezonderd de ambtenaren der in- en uitvoerregten en accijnsen te Batavia, Samarang en Soerabaija, omdat deze regtstreeks ondergeschikt zijn aan de op die plaatsen bescheiden controleurs der middelen.

Voorts is bij de reeds op blz. 6 en blz. 53 hiervóór vermelde ordonnancie van 17 April 1882 (Indisch Staatsblad n°. 115) aan het personeel der militaire en der gouvernements-marine de bevoegdheid toegekend tot het opsporen van overtredingen van de verbodsbepalingen betreffende invoer, uitvoer en vervoer over zee en tot visiteering van de verdachte schepen en vaartuigen. Ten aanzien van niet in Nederlandsch-Indie te huis behoorende schepen en vaartuigen is bepaald, dat de visitatie alleen mag geschieden op reeden, in havens, in kreeken, op rivieren of binnenwateren, of binnen den afstand van drie Engelsche zeemijlen van de kusten. De naaste aanleiding tot deze ordonnancie was de noodzakelijkheid om de verbodsbepalingen betreffende den invoer van opium en vuurwapenen in het gouvernement Atjeh en onderhoorigheden zoo krachtdadig mogelijk te handhaven, doch zij werd tot geheel Nederlandsch-Indie uitgestrekt met het oog op den sluikhandel in opium. De ordonnancie stelt buiten twijfel dat in Nederlandsch-Indie thuis behoorende opium-prauwen ook op verderen afstand dan drie Engelsche zeemijlen uit den wal mogen worden onderzocht, en neemt daardoor een bezwaar weg waarop de gezaghebber van de *Arend* gestuit was bij het weren van den sluikhandel in opium ter noordkust van Java.

De vermindering zoowel in het aantal aanhalingen als in de aangehaalde hoeveelheid opium in de residentie Cheribon wordt daaraan toegeschreven, dat, sedert de optreding aldaar van een Europeesch ambtenaar speciaal voor het tegengaan van den sluikhandel in opium, de ondergeschikte inlandsche policie-ambtenaren zich van bemoeijenis met die taak meenden te kunnen onthouden. Bovendien werd in dat gewest weinig hulp van den pachter ondervonden. De pachters van Banjoemas, Madioen, Djokjokarta, Bagelen en Krawang werkten naar vermogen mede tot tegengang van den sluikhandel. Ook de pachters van Japara en Rembang namen maatregelen om het bestuur daarin behulpzaam te zijn, doch niettemin werden zij beiden van sluikhandel verdacht.

In Batavia, Cheribon en Banjoemas bestond het meerendeel der overtreders uit Chinezen. In Kadoe was het aantal Chinezen en inlanders nagenoeg gelijk, terwijl in Banjoewangi alle en in Pekalongan, Japara, Samarang, Rembang, Kediri, Soerakarta, Djokjokarta, Bagelen en Probolinggo de meeste overtredingen door inlanders begaan werden. In Kadoe werd één aanhaling bij een Europeaan gedaan. Voor de niet genoemde gewesten vindt men aangaande den landaard der overtreders niets vermeld.

Verboden kringen. Evenals in vorige jaren was de werking van de bepalingen op de verboden kringen over het algemeen gunstig. In de verboden kringen van twee gewesten, namelijk in de districten Kandangan en Tengger (Probolinggo) en op het eiland Bawean (Soerabaija), kwam geen enkele overtreding aan het licht. Wat betreft de Preanger regentschappen deden de op blz. 146 van het vorig verslag genoemde oorzaken in het afgeloopen jaar zoowel het aantal aanhalingen als de aangehaalde hoeveelheid opium toenemen. Er hadden in 1881 aldaar 13 aanhalingen plaats, tegen 12 in 1880; de aangehaalde hoeveelheid steeg van $2^{1}/_{2}$ tot 7 katti's. De overtredingen, die in de overige verboden kringen ontdekt werden waren van zeer weinig beteekenis.

2°. Buitenbezittingen.

Voor de gewesten Sumatra's Westkust, Benkoelen, Palembang en Zuider- en Ooster-afdeeling van Borneo, waar de regeling der opiumpacht in hoofdzaak overeenkomt met die voor Java en Madura en die pacht voor de drie jaren 1881, 1882 en 1883 te gelijk is afgestaan, behoefden in het afgeloopen jaar geen nieuwe verpachtingen gehouden te worden.

Door de lagere prijzen van de Levantsche en de hoogere der Bengaalsche opium moet, wat 1882 betreft, de vermoedelijke winst op de toegestane maximum-hoeveelheid voor Sumatra's Westkust en de Zuider- en Ooster-afdeeling van Borneo iets hooger, en voor Benkoelen en Palembang iets lager geschat worden dan waarop zij voor 1881 geraamd was. Het volgende overzigt vermeldt op hoeveel in elk der genoemde gewesten de opbrengst der pacht over 1882 kan worden berekend, na aftrekking van het kostende der opium, en op hoeveel de berekening over de jaren 1880 en 1881 kwam te staan.

GEWESTEN.	1880.			1881.			1882.		
	Pacht-som.	Vermoedelijke winst op de te verstrekken opium.	Te zamen.	Pacht-som.	Vermoedelijke winst op de te verstrekken opium.	Te zamen.	Pacht-som.	Vermoedelijke winst op de te verstrekken opium.	Te zamen.
Sumatra's Westkust	f 107 400	f 154 440	f 261 840	f 270 120	f 104 214	f 374 334	f 270 120	f 124 380	f 394 500
Benkoelen	28 440	7 920	36 360	33 120	7 272	40 392	33 120	6 960	40 080
Palembang	132 060	39 600	171 660	140 040	40 905	180 945	140 040	39 150	179 190
Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo	22 560	23 760	46 320	21 720	9 834	31 554	21 720	10 116	31 836
	f 290 460	f 225 720	f 516 180	f 465 000	f 162 225	f 627 225	f 465 000	f 180 606	f 645 606

Hoeveel door de pachters in de laatste drie jaren werkelijk van de hun toegestane maximum hoeveelheid opium genomen werd blijkt uit het volgend overzigt.

GEWESTEN.	Verstrekte hoeveelheden opium (in katti's).								
	Levantsche.	Bengaalsche.	Te zamen.	Levantsche.	Bengaalsche.	Te zamen.	Levantsche.	Bengaalsche.	Te zamen.
		1879.			1880.			1882.	
Sumatra's Westkust	1700	3560¹/₅	5260¹/₅	3000	3260	6260	3281	2809	6090
Benkoelen	„	275	275	„	425	425	„	438	438
Palembang	„	2117	2117	„	2004	2004	„	2184	2184
Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo	110	335	445	120	446	566	120	557	677
Te zamen . .	1810	6287¹/₅	8097¹/₅	3120	6135	9255	3401	5988	9389
Aantal katti's als maximum toegestaan voor de vier gewesten te zamen	4320	9360	13 680	4320	9360	13 680	4320	9360	13 680
Dus minder verstrekt dan toegestaan.	2510	3072⁴/₅	5582⁴/₅	1200	3225	4425	919	3372	4291

Volgens de ingewonnen berigten was in de gewesten Sumatra's Westkust, Benkoelen, Palembang (met uitzondering van Djambi) en Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo de verkoopprijs der bereide opium per thail gemiddeld f 9,00, f 11,50, f 14,22 en f 11,00 en per matta (¹/₁₀₀ thail) gemiddeld f 0,09, f 0,15, f 0,20 en f 0,12. De hoogste prijzen beliepen ter Sumatra's Westkust per thail f 10 en per matta f 0,10, in Benkoelen f 17 en f 0,42, terwijl de laagste prijzen bedroegen in het eerste gewest f 8 en f 0,08 en in het andere f 9 en f 0,16. In de verkoopplaatsen te Djambi en Moeara-Saba werd de bereide opium verkocht tegen f 6 per thail en f 0,08 per matta. In Palembang werden ter hoofdplaats ook kleine hoeveelheden verkocht (echter minstens van 2 matta's), doch in de afdeeling Rawas aldaar niet beneden de thail. In de afdeeling Redjang en Lebong van hetzelfde gewest, waar in 1880 slechts hoeveelheden van 25 matta's verkrijgbaar waren, werden in 1881 ook kleinere hoeveelheden, zelfs van ¹/₂ matta, gesleten. Verkoop van ruwe opium vond alleen plaats in eenige districten der residentie Palembang, in sommige streken van Benkoelen en, wat het gouvernement Sumatra's Westkust betreft, te Baros, te Singkel en in de Zuidelijke afdeeling van Padang. Alleen in Palembang werd de ruwe opium in mindere hoeveelheden dan van een thail verkocht; de prijs was daar gemiddeld f 0,07 per matta en f 6,96 per thail. In Benkoelen en de genoemde streken van Sumatra's Westkust werd de thail ruwe opium gemiddeld gesleten tegen f 5,75 en f 5,02.

Voor de behoefte van Troemon, welk landschap, blijkens blz. 12 van het vorig verslag en blz. 6 hiervóór, deel uitmaakt van het gouvernement van Sumatra's Westkust, werden gedurende 1881 aan den radja aldaar 600 katti's (6 kisten) Levantsche opium uit 's lands voorraad te Padang verstrekt tegen den prijs van f 2380 per kist.

Het voornemen bestaat om, zoodra de daartoe vereischte fondsen bij de Indische begrooting zullen zijn beschikbaar gesteld, tegen eene schadeloosstelling van f 9000 's jaars van genoemden radja het regt over te nemen om uit het opiummiddel in zijn gebied inkomsten te trekken. Daarna zal het uitsluitend regt tot den invoer van opium in Troemon in de pacht van het opiummiddel ter Sumatra's Westkust worden opgenomen. Men verwacht dat die uitbreiding van 's Gouvernements pachtgebied gunstig zal werken op de te bedingen pachtsom, daar thans uit Troemon opium in de residentie Tapanoli wordt ingevoerd ten nadeele van den pachter. Is deze tevens pachter van het uitsluitend regt tot invoer van opium in Troemon, dan heeft hij van die zijde geen sluikhandel meer te vreezen. In de afdeeling Singkel, hoewel daar geen overtredingen geconstateerd werden, wordt het verbruik van uit Troemon verkregen opium gezegd van merkbaren invloed te zijn op het debiet van wettige opium.

Ook in eenige landschappen ter Sumatra's Oostkust, namelijk in Poeloe Lawan, Denai en Senembah, zullen eerlang de pachten, en daaronder het opium-monopolie, uit handen van het inlandsch bestuur in die van het Gouvernement overgaan (verg. blz. 13 en 14 hiervóór). Met den sultan van Deli zal tevens over een gelijken maatregel worden onderhandeld ten opzigte van de landschappen Bedagei en Padang.

De sluikhandel schijnt in het gouvernement van Sumatra's Westkust toegenomen te zijn. Terwijl toch in 1879 slechts 3 en in 1880 13 aanhalingen plaats hadden, werden in 1881 67 overtredingen van het monopolie ontdekt, en

wel 32 ter hoofdplaats Padang, 1 in de onderafdeeling Ophir, 4 in de afdeeling Painan, 29 in de residentie Padangsche Bovenlanden en 1 in de onderafdeeling Batangtaro-districten (residentie Tapanoli). De aangehaalde hoeveelheden bedroegen 44½ katti's ruwe, 32½ katti's bereide en 24 thails gemengde opium, tegen 12 katti's ruwe en 1½ katti bereide opium in 1880. Ten einde dezen sluikhandel, die naar alle waarschijnlijkheid uit de residentie Oostkust van Sumatra wordt gedreven, zooveel mogelijk afbreuk te doen, wordt streng toezigt gehouden op het uitreiken van passen aan vreemde oosterlingen voor reizen naar de bovenlanden. Aan hen, die niet te goeder naam bekend zijn of geen middel van bestaan kunnen opgeven, worden geen passen verleend. Het meerendeel der overtreders bestond ter hoofdplaats Padang uit Chinezen, in de overige gedeelten van het gewest uit Maleijers. In Benkoelen, Palembang en de Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo schijnt de sluikhandel in opium weinig omvang te hebben. In eerstgemeld gewest had slechts ééne aanhaling van ½ thail bereide opium bij een margahoofd plaats. In Palembang werden slechts 6 overtredingen ontdekt, waarvan 4 ter hoofdplaats, te zamen van 22½ thails, en 2 in de afdeeling Tebing-Tinggi. In de residentie Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo werden 7 aanhalingen gedaan van ongeveer 50 katti's bereide opium. Twee van deze aanhalingen, van 281 en 108 thails, hadden plaats aan boord van het aan den sultan van Koetei toebehoorend stoomschip *Tijger*, ter reede van Bandjermasin.

Betreffende de opiumpacht in de overige gewesten der buitenbezittingen is het volgende te berigten.

In het afgeloopen jaar behoefden voor de gewesten Sumatra's Oostkust, Banka, Billiton en de afdeeling Banda der residentie Amboina geen nieuwe verpachtingen plaats te hebben, omdat de pacht er nog tot het einde van 1882 of 1883 voortduurde. In die gewesten of gedeelten van gewesten, waar de pacht met 1881 afliep, leverden de voor 1882 of voor 1882/84 gehouden aanbiedingen, tegenover de laatst verkregen pachtsommen, de volgende uitkomsten op:

	Pachtsom 's jaars voor den afgeloopen pachttermijn.		Pachtsom 's jaars voor den nieuwen pachttermijn.	
Atjeh	voor 1879/81	f 417 720	voor 1882/84	f 216 000
Westerafdeeling van Borneo	„ 1881	91 200	„ 1882/84	102 000
Celebes en onderhoorigheden	„ 1881	106 900	„ 1882/84	114 000
Menado } Minahassa	„ 1881	6 120	„ 1882	11 040
Menado } Gorontalo.	„ 1881	2 436	„ 1882	2 472
Hoofdplaats Amboina en Kajeli op Boeroe	„ 1881	16 800	„ 1882	14 460
Ternate	„ 1881	8 060	„ 1882	8 320
Timor.	„ 1881	2 160	„ 1882	1 512
		f 651 396		f 469 804

Uit dit overzigt blijkt dat de pachtsommen voor 4 gewesten zijn toegenomen en voor 3 zijn verminderd. De belangrijke achteruitgang van de pacht in Atjeh, die bij de eerste aanbieding niet meer dan f 72 120 voor den eenjarigen termijn en f 123 720 's jaars voor het driejarig tijdvak opbragt, wordt toegeschreven aan het vertrek van vele Chinezen die, sedert de inkrimping van de troepenmagt, elders een bestaan zochten. De pacht voor Celebes en onderhoorigheden werd, evenals die voor Atjeh, eerst na eene herverpachting gegund. Het voor de Minahassa verkregen gunstige resultaat was een gevolg hiervan, dat de Chinesche bevolking zich langzamerhand hersteld had van de in 1880 door een brand in het Chinesche kamp geleden verliezen, die op de verpachting voor 1881 zeer nadeelig hadden gewerkt.

Evenals in vorige jaren vond in 1881 de aanzuivering der pachtpenningen in de buitenbezittingen geregeld plaats. De in 't vorig verslag bedoelde achterstand over 1880, betreffende de pacht in de Minahassa, werd in November 1881 geheel afbetaald.

In bijlage OO zijn voor ieder gewest over de jaren 1880, 1881 en 1882 de inkomsten opgegeven, welke het Gouvernement aan de opiumpacht in de buitenbezittingen ontleent.

Omtrent de werking der bij Indisch Staatsblad 1876 n°. 210 op de Banda-eilanden ingevoerde opiumpacht heeft in het afgeloopen jaar een onderzoek plaats gehad. Blijkens vroegere mededeelingen (zie het verslag van 1876, blz. 155) werd met dien maatregel zoowel beteugeling van den sluikhandel als beperking van het opiumverbruik beoogd. Daar gedurende de vijf jaren, sedert de invoering van de pacht verloopen, in 't geheel slechts vier overtredingen van het monopolie ontdekt zijn, mag men aannemen dat de sluikhandel inderdaad nagenoeg heeft opgehouden. Beperking van het opiumverbruik kan echter niet worden geconstateerd. Veeleer schenen eenige aan het licht gekomen feiten te getuigen van eene toeneming van dat verbruik, op grond waarvan in overweging is genomen op de Banda-eilanden het stelsel in te voeren dat op Java en Madura en in eenige der buitenbezittingen werkt, om namelijk de opium van regeringswege — en wel tot eene bepaalde niet te overschrijden hoeveelheid — aan den pachter te verstrekken. Eene soortgelijke beperking is in overweging ten opzigte van Menado, Gorontalo en Ternate, waar de pachters reeds nu de door hen verlangde hoeveelheden opium uit 's lands voorraad ontvangen.

Ten slotte valt nog te vermelden dat, met het oog op den steeds toenemenden sluikhandel in opium in de adsistent-residentie Billiton, na overleg met den vertegenwoordiger der Billiton-maatschappij, in Augustus 1881 besloten werd om aldaar voor den tijd van één jaar twee bereden Europesche ambtenaren speciaal tot tegengang van dien sluikhandel in dienst te stellen, aan welke ambtenaren tevens 2 hoofdoppassers en 24 oppassers werden toegevoegd. Van dit inlandsch oppassers-personeel zou tevens zooveel mogelijk partij moeten worden getrokken voor de uitoefening van de politie in het algemeen. Een zoo groot aantal oppassers werd noodig geacht, voornamelijk om ruime gelegenheid te geven tot onderzoek op de eilanden rondom Billiton en tot bewaking van kreeken en rivieren. Ten einde te gemoet te komen aan het bezwaar dat de Chinesche mijnwerkers en de oppassers elkanders taal niet verstaan, werd in den aanvang van 1882 bedoeld inlandsch personeel beperkt tot 16 oppassers, en werden daarentegen 6 Chinezen (waarvan 4 als hoofdoppassers) in dienst genomen. Ook dit Chinesche personeel zal gebezigd worden tot uitoefening van de politie in het algemeen. Voorts werd het reglement voor de opiumpacht op Banka en Billiton (Indisch Staatsblad 1855 n°. 71 en 1856 n°. 59) bij de ordonnancie van 30 Maart 1882 (Indisch Staatsblad n°. 96) aangevuld en gewijzigd. De strafbepalingen op overtredingen van het monopolie zijn daarbij verscherpt, terwijl het bewijs van de onwettigheid van aangehaalde opium gemakkelijker is gemaakt

Andere verpachte middelen.

In de verwachting dat zulks aan de te verkrijgen pachtsommen ten goede zou komen, werd voor 1882 ten aanzien van de op Java en Madura te verpachten vogelnestklippen of grotten bepaald dat de aanbieding algemeen tweeledig zou plaats vinden, namelijk voor één jaar en voor drie jaren, evenals reeds gebruikelijk was ten opzigte van de in de residentie Soerabaija gelegen grotten en van de Krawangsche houtbosschen. Tevens werd de reeds voor den pachter in Rembang bestaande vergunning, om de nesten — in stede van drie malen — vier malen 's jaars in te zamelen, uitgestrekt tot alle andere grotten op Java en Madura, waarvan de pacht met 1881 afliep. Met betrekking tot de op Bawean in pacht afgestane middelen werd besloten de verpachting te doen houden op dat eiland zelf en niet ter hoofdplaats Soerabaija. In verband met de geringe waarde van de pachten in de afdeeling Bawean en het moeijelijk verkeer met Soerabaija verwachtte men dat deze wijziging tot eene voor den lande voordeeliger uitkomst zou leiden. Andere wijzigingen werden voor 1882 in de pachtvoorwaarden der zoogenaamde kleine middelen op Java en Madura niet gebragt. (Verg. Indisch Staatsblad 1881 n°. 198.)

In de buitenbezittingen kwamen in 1882 twee nieuwe pachten in werking: die van het regt tot het slagten van varkens en den verkoop van versch varkensvleesch op Billiton (vergelijk vorig verslag blz. 149), en die der overvaarten in het gouvernement Celebes en onderhoorigheden (Indisch Staatsblad 1882 n°. 134). Voorshands zal deze laatste pacht zich alleen bepalen tot de overvaart te Tello, welker bediening tot hiertoe aan een mandoor was overgelaten, die daarvoor, behalve de overvaartgelden, f 25 's maands uit 's lands kas ontving.

Wat de eerstbedoelde pacht betreft, is aan te teekenen dat de Gouverneur-Generaal, op grond van de ingewonnen adviezen der betrokken gewestelijke bestuurders, in Mei jl. besloten heeft om geen gebruik te maken van de in 1881 door het Opperbestuur verleende magtiging om de varkenspacht, des geraden, ook in te voeren in een of meer van die gewesten buiten Java en Madura waar zij thans niet bestaat, met namen Benkoelen, Lampongsche districten, Palembang, Menado, Amboina en Banka, in welke laatste residentie zij in 1877 was ingetrokken. Daargelaten dat in enkele gewesten bepaalde weerzin tegen de pacht was te verwachten, zou in elk geval hare opbrengst te gering zijn om den druk te regtvaardigen dien de toepassing der pachtbepalingen voor de ingezetenen zou te weeg brengen.

De pachten in de buitenbezittingen, in welker bepalingen, ingaande met de verpachting voor 1882, wijziging kwam, waren de ter Sumatra's Westkust bestaande pacht op het gedistilleerd en de pacht der Chinesche dobbelspelen in Groot-Atjeh. De wijziging betreffende de eerstbedoelde pacht bestond hierin, dat, ter betere verzekering van het monopolie des pachters, de verkoop van de in de pacht begrepen sterke dranken door anderen dan den pachter alsnog uitdrukkelijk verboden en tevens op de overtreding van dit verbod straf bedreigd werd (Indisch Staatsblad 1881 n°. 203). In de voorwaarden betreffende de in de tweede plaats genoemde pacht werd deze wijziging gebragt, dat het verbod om aan de verpachte spelen in Groot-Atjeh deel te nemen, tot dusver enkel bestaande voor Europeanen en met dezen gelijkgestelden, werd uitgestrekt tot alle niet tot de Chinesche bevolking behoorende personen (Indisch Staatsblad 1881 n°. 196). Deze voorziening vond hare aanleiding in de zich binnen het bewuste pachtgebied maar al te zeer openbarende speelzucht onder Javanen, Maleijers en Atjehers.

Met betrekking tot die buitenbezittingen waar ook de verkoop van *gegiste* dranken in pacht is afgestaan, moet nog aangeteekend worden dat in de regten van sommige dier pachters, aanvangende met den pachttermijn over 1882, eenige beperking is gekomen door het in April 1881 (Indisch Staatsblad n°. 97), als aanvulling der beide algemeene politie-strafreglementen, uitgevaardigd verbod tegen het verkoopen of verstrekken, buiten de kantines, van gegisten palmwijn (onder welken naam ook bekend) aan mindere militairen of aan personen tot hunne gezinnen behoorende (verg. vorig verslag blz. 58). Ofschoon de in de meeste der betrekkelijke pachtvoorwaarden reeds bestaande beperkingen van dezen aard niet allen even ver reiken als het nieuwe verbod, werd toch geen aanleiding gevonden om de pachtbepalingen uitdrukkelijk te wijzigen. Het scheen voldoende van de nieuwe bepaling melding te maken in de aankondigingen alsmede in de processenverbaal der verpachtingen. Voor zooveel was na te gaan, heeft zij geen nadeeligen invloed gehad op de verkregen pachtsommen.

Evenmin is — zoo als lager blijken zal — de opbrengst van de pacht der Chinesche dobbelspelen in de residentie Batavia achteruitgegaan ten gevolge van de maatregelen, welke de Indische Regering in 1881 trof om de indirecte deelneming van inlanders aan het tjap-djiki-spel te Batavia tegen te gaan. Het was daar namelijk meer en meer gebruikelijk geworden dat inlanders door tusschenkomst van handlangers der pachters — zoogenaamde »tambangans" — in de gelegenheid werden gesteld om bij het alleen aan Chinezen geoorloofde spel hun geluk te beproeven; en nu werd bij ordonnancie van 23 October 1881 (Indisch Staatsblad n°. 215) straf bedreigd tegen dengene die een ander, wettelijk niet geregtigd tot deelneming aan een hazardspel, de gelegenheid aanbiedt of verschaft om door zijne tusschenkomst, of door tusschenkomst van een derde, deel te nemen aan de kansen van winst en verlies in een zoodanig spel. In het belang van eene rigtige toepassing van de ordonnancie werd bij eene circulaire van den procureur-generaal bij het Hooggeregtshof dd. 4 November 1881 (Bijblad op het Indisch Staatsblad n°. 3711) onder de aandacht der hoofden van gewestelijk bestuur gebragt, dat de verordening strafbaar stelt de beide vormen waarin zich het tambangan-bedrijf had geopenbaard, namelijk het spelen aan de toegelaten speelbanken voor en met het geld van anderen en het verkoopen van kansen (lootjes) in de winst of het verlies van de bij pachters of — in gewesten waar de pacht niet bestaat (verg. o. a. het verslag van 1880, blz. 152, zoomede het aangehaald Bijblad n°. 3573) — bij licentie-houders gespeelde spelen. Tevens werd opgemerkt dat, wanneer de tambangans den in de tweede plaats bedoelden vorm zoodanig mogten wijzigen dat de winst en verlies, op de gekochte loten te behalen, wel verband houden maar niet overeenstemmen met hetgeen bij des pachters of licentie-houders spel tot winst of verlies aanleiding geeft, zij dan kunnen gerekend worden een spel te spelen dat in de gewesten waar het licentie-stelsel werkt, voor zooveel Chinezen betreft, strafbaar is gesteld bij art. 5 van Indisch Staatsblad 1851 n°. 25, en in de gewesten waar het houden van spelen is verpacht, als eene overtreding van de pachtvoorwaarden is aan te merken, zoodat de overtreders dan naar den bevoegden regter verwezen behooren te worden.

Ofschoon in een aantal gewesten van Java en Madura zoowel de pacht der rund-, buffel- en paardenslagt als die der varkensslagt voor 1882 minder opbragten dan voor 1881, inzonderheid in Bantam, Samarang en Soerakarta, was toch, ten gevolge van zooveel voordeeliger aanbiedingen in andere gewesten, de totale opbrengst van eerstgenoemd middel nagenoeg even hoog, en die van het laatstgenoemde zelfs iets hooger. Ook de pacht der vogelnestklippen leverde een klein voordeelig verschil op. De klippen in Soerabaija (het eiland Bawean uitgezonderd), welke residentie alleen ruim $^{3}/_{5}$ van de geheele opbrengst dezer pacht oplevert, vielen echter buiten de verpachting voor 1882, omdat zij laatstelijk voor een driejarigen termijn (1880 t/m 1882) waren afgestaan. Behalve in Soerabaija is thans ook in Bantam, Rembang en Bezoeki dit middel voor drie jaren tegelijk afgestaan, doch in de drie andere gewesten, waar de klippen of grotten van wege het departement van financien (vergelijk blz. 77 hiervóór) verpacht worden, zoomede op Bawean, had de gunning slechts voor één jaar plaats. In 11 van de 17 gewesten waar tolbruggen en overvaarten verpacht worden, werden voor dat middel lagere pachtsommen dan voor 1881 verkregen en deze verschillen, vooral in Rembang, Madioen en Kediri aanzienlijk, — in de beide laatste gewesten ten gevolge van het gereed komen van bruggen op punten waar anders van overvaarten moest worden gebruik gemaakt, — werden niet opgewogen door eene eenigszins noemenswaardige toeneming in de 6 andere gewesten. Van daar dat het totaal dezer pacht ruim f 14 000 (of ongeveer 11 pct.) minder beliep dan voor 1881.

Van de slechts in één gewest of in een paar gewesten werkende pachten leverden ditmaal, vergeleken met de laatstelijk verkregen uitkomsten, nadeelige verschillen op: de pacht der Krawangsche houtbosschen en die van den Javaschen en Chineschen tabak in Batavia. Deze laatste pacht, welke zich ook tot Bantam en Krawang uitstrekt, verminderde met f 27 600, of bijna 15 pct.; de bedoelde houtpacht — die ditmaal niet voor een driejarigen maar slechts voor den eenjarigen termijn werd afgestaan, daalde met f 7860, dat is met ruim 49 pct. Eene oorzaak daarvan vindt men niet opgegeven; de daling van de tabakspacht wordt toegeschreven aan gedeeltelijke mislukking van den tabaksoogst in Kadoe en Pekalongan, waardoor de pachter over 1881 eene slechte rekening had gemaakt. In twee van de drie gewesten waar de hooger besproken belasting op hazard- of dobbelspelen verpacht is, werden voor 1882 hoogere pachtsommen verkregen dan voor 1881. Vooral in de residentie Batavia, waar de opbrengst van dit middel reeds voor 1881 van f 162 240 tot f 213 720 was gestegen, was de thans verkregen vermeerdering (ten bedrage van f 87 840) aanzienlijk. Wat de gewesten Soerabaija en Samarang betreft, was het voor- of nadeelig verschil met 1881 niet van bijzondere beteekenis.

Voor elk gewest in het bijzonder de opbrengst nagaande van alle op Java en Madura verpachte middelen *te zamen* (uitgezonderd de in dit verslag afzonderlijk behandelde pachten der opium en der pandhuizen), bevindt men (vergelijk bijlage PP) dat in twaalf gewesten op Java gezamenlijk f 68 823 *minder*, doch in de tien overigen en op Madura gezamenlijk f 110 718 *meer* verkregen werd dan voor 1881.

Minder gunstig waren de uitkomsten der in de buitenbezittingen gehouden verpachtingen. Aldaar werd in 8 van de 15 gewesten te zamen f 280 086 minder dan voor 1881

verkregen, waar tegenover voor de 7 andere slechts eene vermeerdering van f 77 096 valt aan te wijzen. (Ook hier zijn de opiumpacht en de pacht der pandhuizen buiten rekening gelaten.) In bedoelde vermindering deelden de gewesten Riouw en Atjeh voor niet minder dan f 127 992 en f 112 116, Celebes en Westerafdeeling van Borneo voor f 13 955 en f 13 728, zoomede de gewesten Palembang, Sumatra's Westkust, Timor en Ternate voor te zamen f 12 295. In de opgegeven vermeerdering hadden het belangrijkste aandeel de gewesten Sumatra's Oostkust, Banka en Billiton, waar de verkregen pachtsommen een voordeelig verschil met die voor 1881 opleverden van f 55 500, f 9 810 en f 6 282, en verder Menado, Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo, Amboina en Benkoelen, waar die verschillen te zamen f 5 504 beliepen. De teruggang van de pachtsommen in Atjeh was hoofdzakelijk toe te schrijven aan dezelfde omstandigheden die de daling van de opiumpacht aldaar veroorzaakten (zie blz. 157), terwijl, wat de pacht der dobbelspelen betreft, die geldelijk verreweg het meeste gewigt in de schaal legt, ook niet zonder invloed zullen zijn gebleven de hooger besproken bepaling dat alleen Chinezen aan de verpachte spelen mogen deelnemen, zoomede het verbod om speelplaatsen te houden te Lambaroe en Anagaloeng. In Riouw, waar o. a. tengevolge van mededinging van Chinezen uit Singapore het pachtcijfer der kleine middelen voor 1881 van f 161 376 tot f 276 084 gestegen was (verg. vorig verslag blz. 148), deed zich bij de verpachtingen voor 1882 geen enkele gegadigde uit Singapore voor, ten gevolge waarvan ditmaal slechts f 148 092 kon bedongen worden. De gunstige uitkomsten voor Sumatra's Oostkust waren hoofdzakelijk te danken aan de hoogere pachtsommen die, als gevolg van de toenemende welvaart, voor de landschappen Deli en Langkat verkregen werden. Dat in Banka de opbrengst met het voor dat gewest belangrijke cijfer van f 9 810 toenam, was het gevolg van naijver tusschen eenige aanzienlijke Chinesche mededingers, terwijl het meer verkregene op Billiton nagenoeg geheel zijn oorsprong vindt in de verpachting voor 't eerst van de varkenspacht, die, op hoogstens f 3000 geraamd, ruim het dubbele opleverde. De nieuwe pacht in 't gouvernement Celebes en onderhoorigheden, betreffende de overvaart te Tello (zie blz. 157), werd voor het tijdvak van 1 Julij 1882 t/m 31 December 1884 afgestaan tegen f 100 's jaars.

Voor elke buitenbezitting afzonderlijk vindt men opgaven nopens de opbrengst van ieder pachtmiddel — dat der opium en der pandhuizen, zooals reeds gezegd, uitgezonderd — in bijlage QQ.

Eene vijfjarige recapitulatie, ook voor Java en Madura, wordt aangetroffen in het volgend overzigt.

JAREN.	Java en Madura.	Buiten-bezittingen.	Totaal.
1878.	a) f 1 869 778	f 910 045	f 2 779 823
1879.	a) 1 924 459	1 103 918	3 028 377
1880.	1 666 301	1 060 261	2 726 562
1881.	1 721 445	b) 1 233 034	2 954 479
1882.	1 763 340	c) 1 030 044	2 793 384

a) Hieronder ter zake van met 1 Januarij 1880 afgeschafte pachten (de pacht van het hoofdgeld der Chinezen in de residentie Batavia en die der neringbelasting onder inlanders en met hen gelijkgestelden in de afdeeling Stad en voorsteden aldaar) in 1878 f 180 240 en in 1879 f 189 000.

b) Hieronder f 19 320 wegens de met 1 Januarij 1881 ingevoerde pacht der sterke dranken in Atjeh.

c) Hieronder f 6 204 wegens de met 1 Januarij 1882 ingevoerde pacht op het slagten van varkens en den verkoop van versch varkensvleesch in de adsistent-residentie Billiton en f 50 wegens de eerst sedert 1 Julij 1882 ingevoerde pacht der overvaarten in het gouvernement Celebes en onderhoorigheden.

Evenals in vroegere jaren moesten voor verscheidene middelen herverpachtingen gehouden worden. In de residentie Batavia werden de pacht der rund-, buffel- en paardenslagt, die der Duizend-eilanden en de tabakspacht tweemaal opgeveild. Voor eerstgenoemd middel was de tweede verpachting nog minder gunstig dan de eerste (aanvankelijk werd eene pachtsom van f 28 200, naderhand slechts f 16 800 geboden), zoodat men eindigen moest met een onderhandsch bod aan te nemen, dat lager was dan de aanbieding bij de eerste verpachting. Voor de tabakspacht werd bij de herverpachting een bod aangenomen dat slechts f 1080 meer bedroeg dan de hoogste aanbieding (f 156 120) bij de eerste verpachting. (Voor 1881 was daarentegen verkregen f 184 800.) Voor de Duizend-eilanden slaagde de nadere verpachting beter. Terwijl de pachtsom over 1881 f 5760 bedroeg en bij de eerste verpachting slechts f 2400 werd geboden, naar men beweerde omdat ten behoeve van het Gouvernement — voor de havenwerken te Tandjong Priok — aanzienlijke massa's koraalsteen werden opgedolven, waarvoor ingevolge Indisch Staatsblad 1872 n°. 182 geen belasting aan den pachter behoeft te worden betaald, kon ten slotte de pacht voor f 6180 worden afgestaan. Ook voor het middel der rundslagt in Pekalongan werd eene herverpachting gehouden; de uitkomst leverde echter weinig verschil op met het bij de eerste verpachting verkregen bod van f 9000; de pacht werd namelijk afgestaan voor f 10 920, zijnde ongeveer 11 pct. minder dan voor 1881 bedongen was. In Banjoewangi werden alle middelen herverpacht. Voor de middelen rundslagt en varkenspacht, welke bij de eerste verpachting slechts f 7200 en f 72 hadden opgebragt, werd f 9552 en f 120 verkregen, zijnde nog iets meer dan voor 1881. In de Preanger regentschappen werd voor sommige overvaarten geen bod verkregen. Eenige daarvan bleven, evenals die in Lebak (Bantam), onverpacht. De bediening der overigen werd ondershands afgestaan zonder betaling van pachtsom.

Ook voor verscheidene middelen in de buitenbezittingen moesten herverpachtingen plaats hebben. Het middel der dobbelspelen in de afdeeling Bengkalis (residentie Sumatra's Oostkust) en de middelen dobbelspelen, varkensslagt en sterke dranken in de afdeeling Assahan (in dezelfde residentie) hadden bij de eerste verpachting respectievelijk slechts f 4 200 en f 12 456 opgebragt, tegen f 7 320 en f 21 672 over 1881. Bij de tweede verpachting werd voor eerstgenoemd middel f 9 120 verkregen, terwijl de pachtsommen voor de overige herverpachte middelen tot f 20 220 stegen. De kleine middelen in de residentie Riouw werden driemaal aangeboden, en wel de derde maal, wegens zamenspanning der gegadigden, bij inschrijving. Voor 1881 tegen respectievelijk f 79 860, f 55 800, f 47 100 en f 93 324 in pacht afgestaan, werd voor die middelen, namelijk de dobbelspelen, arak en andere sterke dranken, varkensslagt en belasting op de peper, bij de eerste verpachting voor 1882 slechts f 40 560, f 16 080, f 22 140 en f 40 368, en bij de tweede verpachting niet meer dan f 47 880, f 23 160, f 32 220 en f 44 832 verkregen. De derde verpachting, bij inschrijving, mislukte geheel, daar slechts voor drie middelen, en nog niet eens voor alle perceelen, geldige inschrijvingen werden ontvangen. De pachten zijn daarna ondershands afgestaan aan de hoogste bieders bij de tweede verpachting tegen de door hen toen geboden sommen. Het middel der sterke dranken was tweeledig aangeboden, namelijk voor één jaar en voor drie jaren. Van de aanbieding voor laatstbedoeld tijdvak is, hoewel zij iets hooger was dan die voor één jaar, geen gebruik gemaakt in de hoop van een volgend jaar eene betere pachtsom te kunnen bedingen. Ook in de residentie Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo werden de verschillende middelen, met uitzondering van de reeds voor 1880 tot en met 1882 afgestane pacht der overvaarten, eerst allen gezamenlijk verpacht, doch niet met gewenscht gevolg. Eene herveiling echter, afzonderlijk voor de pacht der goudmijnen, die der pandhuizen en die der overige kleine middelen, leidde tot betere uitkomsten.

Behalve ten aanzien van eenige pachten van zeer weinig beteekenis in Bantam, de Preanger regentschappen en Kediri, vond de aanzuivering van de pachtpenningen ook in 1881 geregeld plaats. Pachtvermindering wegens verliezen aan sommige pachters berokkend, door maatregelen van bestuurswege genomen in verband met de veeziekte, werd gedurende het afgeloopen jaar verleend aan drie pachters in de Preanger regentschappen over 1880 en aan één in dat gewest over 1881. Het verzoek van een pachter uit Bantam om vermindering te dier zake over 1881 werd afgewezen.

Aan den pachter van de sluis Tangké te Batavia werd restitutie van pachtsom verleend over het tijdvak waarin hij, ten gevolge van herstellingen aan de sluis, geen inkomsten uit zijne pacht had kunnen genieten. Eindelijk werd nog pachtvermindering verleend aan den pachter der overvaarten in Kediri over 1881, daar hij, door de openstelling voor het algemeen verkeer van het voetpad op de spoorwegbrug over de Brantas-rivier te Kertosono, minder inkomsten uit de pacht had genoten dan waarop hij billijkerwijze gemeend had te mogen rekenen.

De opbrengst van de thans afzonderlijk te bespreken pacht der pandhuizen was, zoo als nader blijken kan uit de gewestelijke opgaven in bijlage RR, voor 1882 belangrijk hooger dan voor 1881, hetgeen hieraan wordt toegeschreven dat de waarde der pacht beter bekend was geworden nu zij weder eenigen tijd gewerkt had. Terwijl voor 1881 slechts verkregen was op Java en Madura f 230 480 en in de buitenbezittingen f 34 863, beliepen de pachtsommen voor 1882 f 552 105 en f 51 353, welke vermeerdering op zich zelf bijna evenveel bedroeg als de geheele opbrengst der pacht gedurende het laatste jaar (1869) van haar vroeger bestaan.

Ten gevolge van eene nieuwe regeling van het getal en de plaatsen der voor 1882 te verpachten pandhuizen werd voor Java en Madura het totaal van 383 tot 370 en dat voor de buitenbezittingen van 110 tot 98 teruggebragt. Voor gewestelijke opgaven zie men de reeds aangehaalde bijlage RR.

Slechts in de gewesten Preanger regentschappen, Bagelen, Atjeh, Billiton, Westerafdeeling van Borneo, Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo en Celebes en onderhoorigheden bleven de aanbiedingen beneden die welke voor 1881 waren gedaan. Voor deze uitzonderingen wordt hoofdzakelijk als reden opgegeven dat in de genoemde gewesten over den afgeloopen pachttermijn verliezen waren geleden. Voor Atjeh, waar slechts f 1 560 (omstreeks $^3/_5$ van de pachtsom voor 1881) kon worden bedongen, werd echter de achteruitgang toegeschreven aan de aanwezigheid van minder Chinezen. In al de andere gewesten — Banjoewangi alleen uitgezonderd, waar het eenige pandhuis weder tegen denzelfden prijs werd gegund, — werd de opbrengst van het afgeloopen pachtjaar thans meer of minder belangrijk overtroffen. Zoo b.v. in Soerabaija met f 96 156, in Batavia met f 41 100, in Pasoeroean met f 35 160, in Samarang met f 27 480, in Djokjokarta met f 20 844, in Kediri met f 19 932 en ter Sumatra's Westkust met f 14 333.

Herverpachtingen hadden plaats voor het pandhuis in Krawang, voor dat in Banjoewangi, voor al de pandhuizen in Japara, voor sommige in Cheribon, Pekalongan, Samarang, Kadoe en op Madura, voor één pandhuis in Soerabaija en voor één in Bagelen. Desniettemin moesten er in 't geheel 15, tegen 30 in 1881, onverpacht blijven, terwijl sommige niet anders dan ondershands konden worden gegund. Voor het pandhuis in Krawang werd bij de herverpachting een bod verkregen van f 120, doch vermits de bieder geen borgen kon aanwijzen, werd eene tweede verpachting gehouden, die echter in 't geheel geen aanbiedingen uitlokte, zoodat den gegadigde die bij de eerste verpachting in verzuim was geweest, met toepassing van art. 4 van het pachtreglement (Indisch Staatsblad 1853 n°. 86), de vergoeding der geleden schade is opgelegd. Voorts werden herverpachtingen gehouden voor alle pandhuizen in de residentie Sumatra's Oostkust, niet alleen omdat de aanbiedingen lager waren dan de opbrengst over 1881, doch ook wegens leemten in de processen-verbaal van verpachting. Evenzoo werden ten tweeden male opgeveild de pandhuizen in de Zuider- en Ooster-afdeeling van Borneo, die aanvankelijk met de overige kleine middelen te zamen in pacht waren aangeboden. Toen ook de herverpachting mislukte, vond het bestuur gelegenheid om ze ondershands af te staan. Na eene herverpachting van eenige pandhuizen in Celebes, waarvoor bij de eerste verpachting geen bod was verkregen, bleven er 2 van de 19 onverpacht. De pandhuizen in andere gewesten, voor welke geen gegadigden konden worden gevonden, waren: de pandhuizen in Bantam en Krawang, ten getale van 3 en 1; 1 van de 12 in de residentie Batavia, namelijk dat te Bekassi, 1 van de 22 te Cheribon, namelijk dat te Karang Ampel, 1 van de 10 in Pekalongan, namelijk dat in het district Keboemen, 1 van de 13 op Madura en 5 van de 13 in Palembang.

Aangaande de werking van de bestaande pachtregeling (Indisch Staatsblad 1880 n°. 17) kan het volgende aangeteekend worden.

Overtreding van het rentetarief werd ontdekt in Tagal, Grobogan (Samarang), Blora (Rembang), Soerabaija, Bandjarnegara (Banjoemas), Ngrowo (Kediri) en ter hoofdplaatr Makasser. Zelden bleek de overtreding gepleegd te zijn met opzet. Waar dit wel het geval was, werden ed pachters vervolgd, doch slechts in één geval (te Bandjarnegara) kon veroordeeling plaats hebben. Hier endaarbleek ook dat de pachters beneden de toegestane s entemaxima waren gebleven.

In het begin van 1882 werden drie pachters in de afdeeling Salatiga (Samarang) vervolgd en gestraft wegens nietnaleving van de verpligting om aan den ingang van het pandhuis het tarief op te hangen op zoodanige wijze dat het voor het publiek gemakkelijk te raadplegen is. In Grobogan, Blora, Kadoe, Bandjarnegara en Loemadjang werden tekortkomingen der pachters ontdekt ten aanzien van de behoorlijke bijhouding en inrigting van hunne boeken. In laatstgenoemde afdeeling konden de overtreders niet worden gestraft, omdat niet bewezen kon worden dat zij, gedurende de dagen waarin de boeken niet bijgehouden waren, werkelijk gelden op pand hadden uitgeleend. Pandvendutien hadden geregeld plaats, behalve ter hoofdplaats Soerabaija, waar twee pachters, tegen wie ter zake eene vervolging is ingesteld, in het geheele jaar geen vendutien hielden. Verplaatsing van pandhuizen was gedurende het afgeloopen jaar niet noodig; zij waren overal zoo ver van opiumkitten verwijderd als de uitgebreidheid der Chinesche kampen het toeliet. Beschadiging van panden door brand als anderszins had hier en daar plaats; de betrokken pandgevers werden echter behoorlijk en naar hun genoegen schadeloos gesteld, terwijl slechts in één geval de tusschenkomst van het plaatselijk bestuur tot bepaling van de schadevergoeding noodig was. Eindelijk wordt nog berigt dat in de residentie Probolinggo eenige der afgetreden pachters beboet werden omdat zij de in art. 21 van het reglement bedoelde opgaven betreffende de bij het einde der pacht nog aanwezige panden niet hadden ingediend.

In de residentien Lampongsche districten, Riouw, Menado, Ternate en Timor, waar de pacht niet is ingevoerd, zijn gedurende het afgeloopen jaar respectievelijk 2, 1, 2, 3 en 1 licentien afgegeven, doch geen enkele in Amboina, waar de pacht mede niet werkt. De geheven rente bedroeg in de twee eerstgenoemde gewesten 10 pct., in Menado, Ternate en Timor 4 pct. per maand. Het aantal beleeningen bedroeg in Riouw en de Lampongsche districten 7680 en 6848, en het totaal bedrag der uitgeleende sommen in laatstgenoemd gewest f 15 616 en in Ternate f 20 059. Voor de overige gewesten ontbreken soortgelijke opgaven. Wat Timor betreft vindt men aangeteekend dat de winst van den licentiehouder op f 1800 geschat werd.

In de sedert 1 Julij jl door het Gouvernement onder regtstreeksch bestuur genomen afdeelingen Boeleleng en Djembrana der nieuwe residentie Bali en Lombok geldt thans, ingevolge de ordonnancie van 30 Junij 1882 (Indisch Staatsblad n°. 183), ten opzigte van de toelating van pandhuizen dezelfde regeling als voor de bovenbedoelde zes gewesten in 1880 (Indisch Staatsblad n°. 17) voorloopig is gehandhaafd gebleven.

§ 4. *Andere bronnen van inkomst.*

B. Onverpachte middelen en inkomsten.

In- en uitvoerregten. Het in 't vorig verslag (blz. 150) bedoelde ontwerp van een nieuw algemeen reglement op de heffing en verzekering van in- en uitvoerregten en accijnsen was in Junij jl. in behandeling bij den directeur van financien.

Op Java en Madura bragten in 1881 de in- en uitvoerregten (met inbegrip van pakhuishuur), wanneer men de ontvangst over 1874 en over 1877 uitzondert, meer op dan in eenig jaar onder de werking van het met 1 Januarij 1874 ingevoerde tarief. Dat de opbrengst van 1874 hooger

was, is evenwel alleen toe te schrijven aan de buitengewone ontvangsten die het gevolg waren van den overgangstoestand en waarop dus voor latere jaren niet meer te rekenen viel (verg. het verslag van 1877, blz. 173 noot *a*). In de buitenbezittingen bedroeg de heffing gedurende 1881 meer dan in 1874 of eenig later jaar, ook al trekt men de ontvangsten af ter Sumatra's Oostkust, waar eerst van 1876 af de tolheffing in handen van het Gouvernement is overgegaan, en wel van lieverlede in meer landschappen dan aanvankelijk het geval was. Voor het eerst werd in het afgeloopen jaar — binnen den kring waarin reeds vóór 1874 door het Gouvernement tolregten werden geheven — een voordeelig verschil verkregen tegenover de opbrengst der regtenheffing in het gunstigste jaar (1873) onder de werking van het tarief dat in het tijdvak 1866—1873 gold, zooals blijken kan uit het volgende overzigt, waarin de cijfers betreffende de residentien Westerafdeeling van Borneo en Sumatra's Oostkust afzonderlijk zijn uitgetrokken, vermits aldaar onder de werking van laatstbedoeld tarief geen in- en uitvoerregten van gouvernementswege werden geheven.

In het tolgebied waar reeds vóór 1874 door het Gouvernement in- en uitvoerregten werden geheven, werd te dier zake (met inbegrip van pakhuishuur) zuiver ontvangen, d. i. na aftrekking van de gewone terugbetalingen:		Ontvangst in de jaren 1874—1881.		
Onder de werking van de tariefwet van 3 Julij 1865 (*Indisch Staatsblad* n°. 99).	Onder de werking van de tariefwet van 17 November 1872 (*Indisch Staatsblad* 1873 n°. 35).	Westerafdeeling van Borneo.	Sumatra's Oostkust.	Totaal voor het gouvernements-tolgebied.
in 1866 f 8 000 405	in 1874 f 8 508 893 *a*)	f 62 683	„	f 8 571 576 *a*)
„ 1867 7 669 062	„ 1875 8 189 376	86 480	„	8 275 856
„ 1868 6 223 592	„ 1876 8 425 929	66 073	f 127 346	8 619 348
„ 1869 5 817 628	„ 1877 8 501 640	75 981	207 694	8 785 315
„ 1870 5 880 802	„ 1878 7 936 062	87 771	227 498	8 251 331
„ 1871 7 042 530	„ 1879 8 366 490	98 675	266 586	8 731 751
„ 1872 8 051 817	„ 1880 8 443 761	98 681	286 712	8 829 154
„ 1873 8 621 929	„ 1881 8 653 538	99 119	300 676	9 053 333

a) Na aftrekking van de buitengewone ontvangsten waarop hooger werd gedoeld, bedragende f 719 219.

Uit het volgende staatje kan worden gezien hoeveel gedurende de laatste vijf jaren op Java en Madura en hoeveel in de buitenbezittingen ontvangen werd afzonderlijk aan invoerregt, aan uitvoerregt en aan pakhuishuur, een en ander na aftrekking van de gewone terugbetalingen.

Jaren.	Invoerregten.	Uitvoerregten.	Pakhuishuur.	Te zamen.
		Java en Madura.		
1877	f 5 920 105	f 1 715 518	f 159 764	f 7 795 387
1878	5 499 496	1 493 607	162 501	7 155 604
1879	6 026 309	1 515 708	96 211	7 638 228
1880	5 832 322	1 688 142	83 316	7 603 780
1881	5 867 602	1 835 920	73 444	7 776 966
		Buitenbezittingen.		
1877	f 630 937	f 355 354	f 3 767	f 990 058
1878	752 005	338 559	5 163	1 095 727
1879	749 522	338 782	5 219	1 093 523
1880	814 908	406 111	4 355	1 225 374
1881	930 963	340 049	5 355	1 276 367

Het aandeel dat de verschillende aan in- en uitvoerregt onderworpen goederen in de opbrengst hadden, vindt men in de jaarlijksche handelsverslagen vermeld, waarvan echter nog geen later dan over 1878 verschenen is. Uit de hier volgende opgaaf is te zien welke goederen in dat jaar meer dan f 50 000 aan regten opbragten.

	Invoerregt.
Manufacturen	f 2 017 343
Gambier	828 320
Gedistilleerd	720 260
Eetwaren (voor zooveel niet afzonderlijk genoemd)	416 976
Tabak en sigaren	388 675
Wijn	222 556
Kramerij	186 117
Garens	176 007
Petroleum en andere oliën	167 204
Thee	135 174
Kleederen en modewaren	111 704
Transporteeren	f 5 370 336

Per transport	f 5 370 336
Aardewerk (gebakken) en porcelein	100 960
Meel	71 501
Was	60 531
Papier	50 579
Andere artikelen (die elk minder dan f 50 000 aan invoerregt opbragten)	600 364
	f 6 254 271
Af: terugbetalingen	2 770
Zuiver ontvangen	f 6 251 501

	Uitvoerregt.
Suiker	f 707 204
Koffij	642 291
Tabak	182 071
Tin	140 575
Transporteeren	f 1 672 141

Per transport	f 1 672 141
Andere artikelen (die elk minder dan f 50 000 aan uitvoerregt opbragten)	172 116
	f 1 844 257
Af: terugbetalingen	12 091
Zuiver ontvangen	f 1 832 166

Opgaven over het afgeloopen jaar betreffende de opbrengst per kantoor van ontvangst, waarbij het in- en uitvoerregt en de pakhuishuur gezamenlijk zijn uitgetrokken, vindt men in bijlage SS.

Gedurende de eerste zes maanden van 1882 was de ontvangst, vergeleken met hetzelfde tijdvak van 1881, als volgt:

	Java en Madura. 1881. 1ste halfjaar.	Java en Madura. 1882. 1ste halfjaar.	Buitenbezittingen. 1881. 1ste halfjaar.	Buitenbezittingen. 1882. 1ste halfjaar.
Invoerregt	f 2 763 885	f 2 910 085	f 446 926	f 422 438
Uitvoerregt	511 150	638 846	165 342	203 136
Pakhuishuur	38 163	47 511	2 564	2 296
	f 3 313 198	f 3 596 442	f 614 832	f 627 870

Van de 245 bekeuringen, die in 1881 plaats vonden wegens ontduiking of overtreding van de bepalingen omtrent de regtenheffing, werden er 203 bij onderhandsche schikking afgedaan, 21 aan de beslissing van den regter onderworpen (waarvan 4 tot vrijspraak leidden) en de overige 21, als ten onregte gedaan, buiten gevolg gelaten.

In het kustlandschap Denai ter Sumatra's Oostkust — thans tot Serdang behoorende (zie blz. 14) — is met 1 Julij 1882 (Indisch Staatsblad n°. 166) de heffing der in- en uitvoerregten in handen van het Gouvernement overgegaan. Als schadeloosstelling voor de toekomstige derving der bedoelde heffing is aan den soetan van Serdang eene jaarlijksche uitkeering verzekerd van f 350. Het noodige wordt voorbereid om nog in eenige andere landschappen ter Sumatra's Oostkust (in Bedagei en Padang, zoomede — verg. blz. 13 hiervóór — in Poeloe Lawan) de heffing van in- en uitvoerregten aan het Gouvernement te trekken. Ook is in beginsel besloten om tot de heffing van in- en uitvoerregten over te gaan in de thans onder regtstreeksch bestuur gebragte Balische landschappen Boeleleng en Djembrana (verg. blz. 70 hiervóór), zoomede op de eilanden behoorende tot de afdeeling Sumanap der residentie Madura.

In de organisatie van het gouvernements-tolpersoneel ter Sumatra's Oostkust is in den aanvang van 1882, ingevolge een Indisch besluit van 22 Januarij jl., eenige wijziging gebragt, ten einde, zonder verhooging van uitgaven, het toezigt te verbeteren, waartoe voornamelijk de

gelegenheid is gevonden doordien, op grond van nader gerezen bezwaren, afgezien is (verg. Indisch Staatsblad 1882 n°. 166) van het nog niet tot uitvoering gekomen denkbeeld (zie vorig verslag blz. 150) om het ontvangstkantoor in Siak van de hoofdplaats te verleggen naar Poeloe Gontong. Het nieuwe kantoor in Langkat, op Poeloe Kompei, tot welks oprigting in April 1881 besloten werd, schijnt in het afgeloopen jaar nog niet in gereedheid te zijn gekomen.

Ter voorziening in den recherche-dienst te Tandjong Priok nabij Batavia zijn in den aanvang van dit jaar, in verband met de omstandigheid dat reeds nu en dan aan stoom- en zeilschepen vergund wordt om in de nieuwe haven te lossen en te laden (verg. blz. 125), door den directeur van financien een zestal niet-actief dienende ambtenaren aangewezen, ten einde, tegen genot van eene toelage voor elken dag dat van hunne diensten wordt gebruik gemaakt, telkens wanneer het noodig is als hoofdopzieners der in- en uitvoerregten en accijnsen te Tandjong Priok te fungeeren.

Accijnsen. Ten aanzien van de beide accijnsbelastingen, den accijns op het inlandsch gedistilleerd, alleen op Java en Madura in werking, en dien op tabak, op Java en Madura en Borneo bestaande, is slechts te vermelden, dat in 1881 de heffing op het gedistilleerd opbragt f 119 258, tegen f 151 664 in 1880, en de tabaks-accijns f 127 687, tegen f 111 491 in 1880. Hoeveel in 1881 bij elk kantoor ontvangen werd vindt men vermeld in de reeds aangehaalde bijlage SS. Gedurende de eerste zes maanden van 1882 bragt eerstbedoelde heffing f 59 251 op, tegen f 54 379 in hetzelfde tijdvak van 1881. Daarentegen werd aan tabaks-accijns gedurende Januarij t/m Junij jl. f 2860 minder ontvangen dan in dezelfde maanden van 1881, en wel op Java en Madura f 67 712 en op Borneo f 4771, welke sommen verleden jaar bedroegen f 68 725 en f 6618.

Personeele belasting. Omtrent deze belasting, welke in Atjeh en onderhoorigheden niet is ingevoerd, in Riouw, de Wester-afdeeling van Borneo en de Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo enkel op Europeanen en met dezen gelijkgestelden, doch in de overige gewesten ook op vreemde oosterlingen toepasselijk is, zijn over 1880 de verbeterde en over 1881 de voorloopige opgaven verkregen die men voor elk gewest afzonderlijk aantreft in bijlage SS hierachter, en die gezamenlijk voor Java en Madura en gezamenlijk voor de buitenbezittingen de volgende totalen aanwijzen:

	1880.		1881.	
	Java en Madura.	Buitenbezittingen.	Java en Madura.	Buitenbezittingen.
Aanslag.	f 706 838	f 110 795	f 675 722	f 108 855
Af: wegens toegestane verminderingen . . .	64 359	8 583	43 213	6 813
Alzoo werkelijk te heffen	f 642 479	f 102 212	f 632 509	f 102 042
Geïnd bedrag [1]. . . .	660 133	99 624	612 214	102 952

Uit deze opgaven blijkt, dat zoowel op als buiten Java de aanslag voor 1881 lager was dan voor 1880, doch tevens dat de toegestane verminderingen niet zoo aanzienlijk waren als in laatstgemeld jaar. Dientengevolge kon het nadeelig verschil met 1880, wat het te heffen bedrag betreft, zich bepalen tot f 9970 op Java en Madura en tot f 170 in de buitenbezittingen. Vergelijkt men de uitkomsten per gewest, dan blijkt dat, behoudens een paar uitzonderingen, de verschillen tusschen 1881 en 1880 schier allen van weinig beteekenis zijn. Slechts in zes gewesten was het voor- of nadeelig verschil tusschen het in beide jaren te heffen bedrag grooter dan f 1000. In 14 gewesten van Java en Madura te zamen en in 6 van de buitenbezittingen was f 23 323 en f 3238 minder te heffen dan in 1880; daarentegen overtrof de heffing van 1881 die van 1880 in 9 gewesten van Java en in evenveel van de buitenbezittingen te zamen met f 13 353 en f 3068. In eerstgemelde som van f 23 323 deelde de residentie Batavia alleen voor f 17 982; in die van f 3238 de residentie Sumatra's Oostkust voor f 1301, terwijl in die van f 13 353 de residentien Samarang, Pekalongan, Soerabaija en Preanger regentschappen voor f 6703, f 1701, f 1186 en f 1137 deelden.

De kosten van schatting, in de gevallen dat deze ten laste der belastingschuldigen kwamen, beliepen op Java en Madura f 12 968, in de buitenbezittingen f 1200. In 1880 waren de sommen f 8457 [2]) en f 1665.

Het aantal doleancien was in het afgeloopen jaar iets minder dan in 1880. Evenals in dat jaar en in 1879 werd ook in 1881 nog de meeste toegevendheid in acht genomen bij de behandeling van bezwaarschriften van zoodanige belastingschuldigen die, bij vergissing of wegens onbekendheid met de betrekkelijke bepalingen, hunne aangifte-biljetten onjuist of onvolledig hadden ingevuld en dientengevolge te hoog waren aangeslagen geworden. Hoewel geheel overeenkomstig de wet vastgesteld, terwijl veelal aan de betrokken administratien eene nieuwe behandeling der zaak werd opgedragen, en de belastingschuldigen in de gelegenheid werden gesteld om hunne aangiften door nieuwe te vervangen. Evenzoo werden in het afgeloopen jaar doleancien en aanvragen om vermindering toegelaten die later waren ingediend dan de bepalingen voorschrijven. Ook uit overweging dat de belastingschuldigen geacht konden worden thans genoegzaam op de hoogte van de belasting-verordening te zijn, is in den aanvang van 1882 besloten om, nu het vierde belastingjaar was ingetreden, voortaan aan de bepalingen vast te houden, echter met vermijding van overdreven gestrengheid.

De uit Indie ontvangen gegevens met betrekking tot deze belasting vermelden niet hoeveel bij het eind van het jaar nog onaangezuiverd was; ook blijkt niet het cijfer der aangeslagenen, noch ook het aandeel der vreemde oosterlingen.

De voor 1880 en 1881 aangenomen regeling betreffende de huurwaarden van laag bedrag, aan welke, ingevolge art. 8 van Indisch Staatsblad 1878 n°. 349, geheele of gedeeltelijke vrijstelling van belasting naar de eerste twee grondslagen (huurwaarde der gebouwen en waarde van meubilair en rijtuigen) is verbonden, is voor 1882 behouden gebleven (Indisch Staatsblad 1881 n°. 264).

Patentregt. De aanslag in deze belasting was voor 1881 alleen op Java en Madura lager dan voor 1880; in de buitenbezittingen was echter de aanslag weder hooger. Aan het te heffen bedrag kwam ten goede dat de toegestane verminderingen in de meeste gewesten tot een lager bedrag beperkt bleven dan in 1880. Verreweg het aanzienlijkst waren in beide jaren de verminderingen in de residentie Batavia: in 1880 beliepen deze f 35 219 en in 1881 f 11 447, dat is circa 63 en ruim 46 pct. van het totaal der verminderingen in alle gewesten van Nederlandsch-Indie te zamen. (In het totaal van den aanslag op en buiten Java deelde genoemd gewest in beide jaren achtereenvolgens voor ruim 34 en circa 33 pct.) Het te heffen bedrag was op Java en Madura f 16 497 lager, in de buitenbezittingen f 12 212 hooger dan in 1880. In de volgende opgaaf vindt men een verkort overzigt van de uitkomsten der patentbelasting in beide jaren, waaromtrent valt op te merken dat de cijfers over 1880 berusten op verbeterde gegevens.

	1880.		1881.	
	Java en Madura.	Buitenbezittingen.	Java en Madura.	Buitenbezittingen.
Aanslag.	f 620 909	f 76 076	f 576 780	f 84 603
Af: wegens toegestane verminderingen . . .	50 316	5 755	22 684	2 070
Alzoo werkelijk te heffen	f 570 593	f 70 321	f 554 096	f 82 533
Geïnd bedrag (zie noot 1 hiernevens).	530 850	61 315	566 106	73 513

Zoo als uit de gewestelijke opgaven in bijlage SS blijken kan, was in 1881 in 12 van de 23 gewesten op Java en

[1]) Onder het geïnd bedrag is hier en bij andere lager te vermelden belastingen niet enkel opgenomen wat op den aanslag van hetzelfde jaar is ontvangen, maar ook wat van den achterstand over vorige jaren is aangezuiverd, en, wat betreft de personeele belasting, hetgeen gestort is wegens te verhalen kosten van schatting.

Voorts zijn onder de geïnde sommen ook begrepen de administratief opgelegde boeten wegens te late betaling, terwijl daarentegen ingevolge art. 20 der comptabiliteitswet in mindering is gebragt hetgeen ter zake van verkeerden aanslag over het behandelde of over eenig vorig jaar dan wel uit anderen hoofde aan de belastingschuldigen is terugbetaald.

[2]) Volgens de aanvankelijke opgaven over 1880 zou te verhalen zijn geweest f 19 532. Een bedrag van ruim f 11 000 is echter komen te vervallen wegens de in 't vorig verslag blz. 152 reeds besproken vernietiging van een aanzienlijk getal vorderingen wegens schattingskosten in de residentie Samarang.

Madura f 16 535 en in 12 van de 16 gewesten in de buitenbezittingen f 18 238 meer te heffen dan in 1880, terwijl in 11 gewesten op en in 4 buiten Java respectievelijk f 33 032 en f 6026 minder te heffen was. De toeneming der belasting, wat het te heffen bedrag betreft, was het aanzienlijkst in de residentien Sumatra's Oostkust en Soerabaija (f 15 868 en f 5718); de belangrijkste verminderingen deden zich voor in de gewesten Japara, Soerakarta en Atjeh en onderhoorigheden (f 9073, f 7930 en f 5952). Opgaven nopens het aantal aangeslagenen (uitsluitend Europeanen en met hen gelijkgestelden) zijn niet ontvangen. Evenmin blijkt hoeveel bij het eind van het jaar op den aanslag achterstallig was.

Het denkbeeld om eene nadere regeling der patent-belasting ter hand te nemen (verg. vorig verslag blz. 153) zal vooreerst blijven rusten. De tegenwoordige Gouverneur-Generaal ontraadt het om door nieuwe bepalingen in de geregelde werking der belastingverordening, welker toepassing weinig moeijelijkheden meer doet ondervinden, stoornis te brengen. Langzamerhand toch wordt van de zijde der belastingschuldigen meer tot rigtige toepassing van de verordening medegewerkt en raken de ambtenaren van hare bepalingen doordrongen. Herziening van aanslagen op last van den Gouverneur-Generaal (zie het in Indisch Staatsblad 1880 n°. 15 opgenomen nieuwe art. 24 *a* der verordening) behoefde in 1881 nergens plaats te vinden.

In den aanvang van 1882 werd ten opzigte der doleancien wegens den aanslag in het patentregt (wier aantal in 1881 weder belangrijk minder was dan in 1880), om dezelfde reden als hierboven ten aanzien van doleancien betreffende de personeele belasting is medegedeeld, te kennen gegeven dat voortaan aan de bepalingen der ordonnancie zou moeten worden vastgehouden met vermijding evenwel van te groote gestrengheid.

Verponding op en buiten Java en Madura en belasting op de specerijperken op de Banda-eilanden. Met uitzondering van Batavia, waaromtrent de opgaven minder volledig zijn, ook omdat voor den aanslag in de afdeeling Buitenzorg nog het cijfer van 1880 is moeten worden ingevuld, kan ditmaal voor alle gewesten van Java en Madura worden vermeld tot welk bedrag in 1881 in de verpondingsbelasting werden aangeslagen de onroerende goederen bezeten: *a.* in eigendom; *b.* in opstal en *c.* in erfpacht of vruchtgebruik. Over de jaren 1880 (volgens verbeterde opgaven) en 1881 waren de cijfers voor elk dier categorien aldus:

	1880.	1881.
a. (eigendom)	f 790 730	f 795 742
b. (opstal)	46 614	42 876
c. (erfpacht of vruchtgebruik)	89 006	112 095
residentie Batavia (*a*, *b* en *c* te zamen)	568 677	570 300
	f 1 495 027	f 1 521 013
Het geind bedrag, waaromtrent ook geldt noot 1 op de vorige blz., beliep	1 443 039	1 616 704

Het belangrijkst droegen dus de erfpachts-ondernemingen in 1881 tot de stijging der verpondingsbelasting bij. Gewestelijke opgaven nopens beide jaren vindt men in bijlage SS. Daaruit kan blijken dat alleen in twee gewesten de aanslag in 1881 lager was dan in 1880, namelijk in Bantam f 326 lager, en in Krawang (wegens de mindere inkomsten die de particuliere landerijen aldaar afwierpen tengevolge van de veeziekte en de koorts-epidemie) f 13 539 lager; voorts dat in al de 18 andere gouvernements-residentien van Java de aanslag gezamenlijk f 39 851 hooger was dan in 1880 (waarvan o. a. in Cheribon, Pasoeroean en Soerabaija f 6654, f 5575 en f 5481), en eindelijk dat op Madura de aanslag onveranderd bleef.

De aanslag in de buitenbezittingen, voor zooveel daar de verpondingsbelasting bestaat (verg. de meerbedoelde bijlage SS), wijst tegenover dien van 1880 weinig verschil aan. Het totaal cijfer voor de zes betrokken gewesten leverde echter eene vermeerdering op ten bedrage van f 3827.

De belasting van de specerijperken op de Banda-eilanden daalde daarentegen van f 88 541 tot f 79 378, om dezelfde redenen die reeds voor 1880 eene verlaging van den aanslag ten gevolge hadden, namelijk mindere productie en lagere marktprijzen.

Met inbegrip van laatstbedoelde belasting waren de uitkomsten voor de buitenbezittingen over 1880 en 1881 als volgt:

	1880.	1881.
Aanslag	f 178 167	f 172 831
Geïnd bedrag (zie noot 1 op de vorige blz.).	172 790	159 237

Eene herziening van de bepalingen op het middel der verponding is in Indie nog in behandeling.

Bedrijfsbelasting. Terwijl de aanslag in de bedrijfsbelasting op Java en Madura over 1880 aanvankelijk werd opgegeven als f 2 418 098, waarvoor echter, blijkens de thans verkregen gegevens, behoort te worden gelezen f 2 387 924, bereikte de aanslag van 1881 een totaal van f 2 424 699. Eene vergelijking per gewest tusschen de cijfers van aanslag der beide jaren moet ditmaal achterwege blijven, omdat over 1880 geen andere gewestelijke opgaven bekend zijn dan die welke verband houden met het eerst vermelde totaal van f 2 418 098. Intusschen is gemeld dat in sommige gewesten de aanslag van 1881 lager was doordien er minder personen dan in 1880 belastingpligtig waren. In Soerabaija en Pasoeroean, waar in 1881 o. a. een grooter getal werd aangeslagen dan in het voorafgegane jaar, werd niettemin mede een lager aanslagcijfer verkregen, waarvan als oorzaak wordt opgegeven mindere welvaart in sommige afdeelingen van Soerabaija tengevolge van de door hevige branden in 1880 aangerigte schade, zoomede achteruitgang van den kleinhandel in Pasoeroean tengevolge van de tot stand gekomen verbetering in de communicatie-middelen met Soerabaija.

In onderscheidene gewesten, vooral in Batavia, liet in het afgeloopen jaar de geregelde aanzuivering meer te wenschen over dan in 1880, zoodat op 31 December jl. achterstallig was f 301 664 (waarvan in Batavia f 213 413), tegen f 131 900 (waarvan in Batavia f 51 984) op 31 December 1880. Een gedeelte van den achterstand over 1881 werd reeds in den aanvang van dit jaar afbetaald of kwam te vervallen door afschrijving op den aanslag. In Batavia bleef echter nog een belangrijk bedrag in te vorderen. Door het uitreiken van dwangschriften en, voor zooveel dit tevens noodig mogt blijken, door toepassing van lijfsdwang op eenige nalatige betalers, zou het bestuur de aanzuivering pogen te bevorderen.

Ter hoofdplaats Batavia werd de aanslag weder bewerkstelligd door afzonderlijk daartoe aangesteld tijdelijk personeel. Tot bezoldiging van dat personeel en tot aankoop van schrijfbehoeften werd eerst f 8495 (zie vorig verslag blz. 153) en daarna nog f 1000 beschikbaar gesteld. Voor den aanslag van 1882 is den resident slechts een crediet van f 2495 verleend, tot bekostiging van schrijfloonen en schrijfbehoeften, doch de leden der commissie van aanslag zullen voortaan, behalve de hun toekomende vergoeding voor het gebruik van transportmiddelen, een vast daggeld mogen in rekening brengen op den voet van de onlangs vastgestelde algemeene regeling (zie Indisch Staatsblad 1882 n°. 90).

De gebruikelijke opgaven omtrent het bedrag waarvoor elke der drie categorien van aangeslagenen (inlanders, Chinezen en andere vreemde oosterlingen) in de belasting deelde [1]) zijn ditmaal niet volledig ontvangen, daar eene dergelijke splitsing voor de residentie Batavia ontbreekt. Dientengevolge blijven thans ook de berekeningen achterwege nopens den gemiddelden aanslag per hoofd voor elke der drie categorien afzonderlijk, en bepaalt men zich slechts tot het overnemen uit bijlage SS van de volgende splitsing nopens het totaal aangeslagenen in beide jaren:

	1880.	1881.
Inlanders	696 746	697 384
Chinezen	52 253	53 921
Andere vreemde oosterlingen	4 965	3 454
	753 964	754 759

Naar gelang van het bedrag van elks aanslag was het getal belastingpligtigen in 1881 percentsgewijze aldus te verdeelen.

	Inlanders.	Chinezen.	Andere vreemde oosterlingen.	Alle aangeslagenen te zamen.
Aangeslagen voor f 1	30.04 pct.	2.97 pct.	7.15 pct.	28.01 pct.
Aangeslagen voor meer dan f 1 t/m f 5	63.26 "	51.02 "	52.84 "	62.33 "
Aangeslagen voor meer dan f 5 t/m f 10	5.06 "	28.54 "	22.96 "	6.82 "
Aangeslagen voor meer dan f 10 t/m f 500 en hooger	1.64 "	17.47 "	17.05 "	2.84 "
	100 pct.	100 pct.	100 pct.	100 pct.

[1]) In de residentien Soerakarta en Djokjokarta zijn alleen de vreemde oosterlingen aan de belasting onderworpen.

In de buitenbezittingen is de bedrijfsbelasting alleen ter hoofdplaats Palembang op inlanders, in de Westerafdeeling van Borneo en in de residentie Sumatra's Oostkust (met uitzondering van het eiland Bengkalis) uitsluitend op de Chinezen, en overal elders op alle vreemde oosterlingen toepasselijk. De aanslag, die in 1880, volgens verbeterde opgaven, bedragen had f 330 497, steeg in 1881 tot f 352 709. In 12 van de 17 gewesten vermeerderde de aanslag met f 24 760, waarin o. a. de residentien Sumatra's Oostkust, Westerafdeeling van Borneo en Riouw deelden voor f 11 365, f 5 165 en f 3 775. Daarentegen kwam in 5 gewesten de aanslag op een lager cijfer te staan dan in 1880, doch het verschil bedroeg in 't geheel slechts f 2 548, waarvan o. a. voor Billiton en Banka f 1 359 en f 907. Bij het eind van het jaar was slechts in twee gewesten de belasting geheel afbetaald; in de Westerafdeeling van Borneo bleef een niet opgegeven bedrag en in de 14 andere gewesten te zamen f 74 884 achterstallig, waarvan in Palembang bijna de helft en ter Sumatra's Oostkust ruim een vierde gedeelte. Reeds in de eerste maanden van 1882 werd echter het grootste gedeelte van den achterstand aangezuiverd. De ontvangen opgaven nopens het getal en den landaard der aangeslagenen zijn nog niet geheel volledig, maar wat het aantal betreft ontbreekt ditmaal slechts het cijfer van één gewest (Westerafdeeling van Borneo). In 16 andere gewesten beliep het totaal 62 302, waarvan (vergel. de meermalen aangehaalde bijlage SS) 58.64 pct. waren aangeslagen in de laagste klassen van f 1 tot en met f 3, 25.72 pct. in die boven f 3 tot en met f 5, 10.85 pct. in die boven f 5 tot en met f 10, en 4.79 pct. in die boven f 10 tot en met f 500 en hooger. Liep op Java en Madura de gemiddelde aanslag per hoofd naar gelang van de verschillende residentien uiteen tusschen f 1,51[5] (in Bagelen) en f 7,45 (in Djokjokarta), in de verschillende gewesten der buitenbezittingen, ongerekend de Westerafdeeling van Borneo, bewoog zich de gemiddelde aanslag per hoofd tusschen f 4,12[5] (ter Sumatra's Oostkust) en f 10,77 (in Ternate). Als algemeen middencijfer van den aanslag per hoofd verkreeg men in 1881 op Java en Madura f 3,21[5], in de buitenbezittingen (behalve de Westerafdeeling van Borneo) f 4,93.

Gedurende 1881 werd aan belasting en boeten geïnd (verg. noot 1 op blz. 162) op Java en Madura f 2 290 534 en in de buitenbezittingen f 356 942, tegen f 2 290 342 en f 300 460 (volgens verbeterde opgaven) in 1880.

Belasting op paarden en rijtuigen. Ten aanzien van deze belasting zijn geen gewestelijke opgaven ontvangen. Ook zijn nopens hare geregelde aanzuivering geen bijzonderheden vernomen. Men moet zich dus te dezer plaatse bepalen tot het overnemen van de volgende totaal-opgaven.

	Aanslag. 1880.	Aanslag. 1881.	Geïnd bedrag (zie noot 1 op blz. 162). 1880.	Geïnd bedrag (zie noot 1 op blz. 162). 1881.
Java en Madura.	f a) 210 576	f 210 290	f a) 216 761	f 212 877
Buitenbezittingen	42	36	54	45
Totaal.	f 210 618	f 210 326	f 216 815	f 212 922

a) Verbeterde opgaaf.

Zegel-, vendu-, overschrijvings- en successieregten. Hieronder volgt een overzigt van de opbrengst dezer belastingen gedurende 1880 en 1881 (verg. noot 1 op blz. 162). De cijfers betreffende 1880 zijn ten deele ontleend aan verbeterde opgaven.

	1880. Java en Madura.	1880. Buitenbezittingen.	1881. Java en Madura.	1881. Buitenbezittingen.
Kleinzegel	f 714 293	f 124 372	f 635 256	f 121 224
Regt op de openbare verkoopingen	619 365	76 349	645 362	66 156
Regt van overschrijving van vaste goederen	404 619	46 425	483 572	38 850
Regt van successie en overgang onder Europeanen en met dezen gelijkgestelden	93 370	927	35 870	1 884
Idem voor vreemde oosterlingen	20 248	2 300	37 500	1 328

Alvorens de gebruikelijke nadere mededeelingen te doen volgen in verband met de hierboven in de tweede plaats genoemde belasting (die op de openbare verkoopingen), kan ten aanzien van de overige zoo even vermelde heffingen volstaan worden met de mededeeling: wat de zegelbelasting betreft, dat eene herziening daarvan in Indie nog in behandeling is; — wat betreft het overschrijvingsregt, dat ten gerieve van de ingezetenen der afdeeling Banda (residentie Amboina) ook na de opheffing van den raad van justitie aldaar de gelegenheid is behouden gebleven om op de hoofdplaats dier afdeeling, in stede van te Amboina, acten van eigendom en hypotheek te verlijden, zijnde bij Indisch Staatsblad 1882 n°. 30 aan den adsistent-resident van Banda ten deze de bevoegdheid verleend die de overschrijvings-ordonnancie anders alleen aan op zich zelf staande adsistent-residenten toekent; — en wat betreft het regt van successie en overgang onder vreemde oosterlingen, dat — naar aanleiding van eene opmerking van de zijde der Staten-Generaal (zie het voorloopig verslag der Tweede Kamer betreffende de Indische begrooting voor 1882, blz. 22.) omtrent de lage opbrengst van die belasting gedurende de laatste jaren (de hoogere opbrengst over 1881 was toen nog niet bekend) — door de inspecteurs en adjunct-inspecteurs van financien een onderzoek wordt ingesteld naar de toepassing van de ordonnancie in Indisch Staatsblad 1852 n°. 79.

De omzet bij de vendukantoren was in 1881, evenals in 1880, weder iets minder dan in het voorafgegane jaar. Bij de 14 kantoren welker baten en lasten geheel voor rekening van den lande komen (de zoogenaamde landsvendukantoren) beliep de omzet in 1880 f 18 128 000 en in 1881 slechts f 16 866 000, terwijl bij de overige vendukantoren, die door de betrokken ambtenaren of notarissen als bijbetrekking en voor eigen rekening worden beheerd, tegen uitkeering aan den lande van een aandeel in de vendu-procenten, de omzet beliep f 5 346 000 tegen f 5 375 000 in 1880. Eene nadere splitsing dezer opgaven, zoomede eene aan de verantwoording der lands- en particuliere vendukantoren ontleende berekening van de zuivere baten welke de vendu-administratie voor 's lands kas opleverde, vindt men in het volgende overzigt.

VENDUKANTOREN.	Inkomsten voor het Gouvernement (onzuiver bedrag).	Traktementen, bureau- en andere onkosten. a)	Zuivere winst aan vendu-procenten en andere inkomsten voor het Gouvernement.	Omzet over het geheele jaar.	Onder den omzet zijn begrepen de voor gouvernements rekening verkochte goederen ter waarde van: b)	Achterstallige debetposten die bij het einde van het dienstjaar meer dan 12 maanden oud waren.
1880.						
Landskantoren	f 670 783	f c) 223 818	f c) 455 005	f 18 127 951	f 4 999 692	f 457 888
Bijzondere kantoren: beheerd door ambtenaren als bijbetrekking	„	„	48 954	3 193 983	123 465	„
Bijzondere kantoren: beheerd door notarissen	„	„	33 099	2 181 593	76 761	„
	f 670 783	f 223 818	f 537 058	f 23 503 527	f 5 199 918	f 457 888
1881.						
Landskantoren	f 606 404	f 221 962	f 391 042	f 16 866 349	f 3 901 482	f 472 129
Bijzondere kantoren: beheerd door ambtenaren als bijbetrekking	„	„	48 673	3 215 735	206 768	„
Bijzondere kantoren: beheerd door notarissen	„	„	30 789	2 130 905	53 525	„
	f 606 404	f 221 962	f 470 504	f 22 212 989	f 4 161 775	f 472 129

a) Hieronder: wegens praktizijns- en geregtskosten, niet ten laste van een bepaald kantoor uitgetrokken, in 1880 (volgens nadere op-

gaven) f 2 859 en in 1881 f 2 443; wegens buitengewone fondsen voor tijdelijk personeel bij de vendukantoren, in 1880 f 8 040 en in 1881 f 6 600. Zoodanig personeel is in dienst geweest gedurende 1880 bij de kantoren van Samarang, Soerabaija en Pasoeroean en gedurende 1881 bij de twee eerstgenoemde kantoren.

b) Hieronder niet begrepen de opbrengst van de Padangsche koffijveilingen, omdat die opbrengst niet bij het vendukantoor maar bij 's lands kas wordt gestort.

c) Verbeterde opgaaf.

Het sedert 1 Januarij 1880 te Menado gevestigde landsvendukantoor leverde in 1881 een gering verlies op, daar de inkomsten f 13,97 minder waren dan de uitgaven. (In 1880 overtroffen zij de uitgaven met f 263,32.) De omzet op dat kantoor daalde van f 87 574 tot f 73 051.

Voor Atjeh en onderhoorigheden en de Preanger regentschappen is in November 1881 (Indisch Staatsblad n°. 229) en in Junij 1882 (Indisch Staatsblad n°. 160) tot de instelling van vijf nieuwe, door de betrokken adsistent-residenten te beheeren, vendukantoren besloten, respectievelijk op de hoofdplaatsen der afdeelingen Noord- en oostkust van Atjeh, Tjitjalengka, Soekaboemi, Tassikmalaija en Soekapoera-kollot.

Van de in 1880 ten behoeve van twee particuliere vendu-administratien tot een bedrag van f 7559,23 verleende voorschotten (verg. vorig verslag blz. 155) is sedert eene som van f 4595,39 terugbetaald, terwijl voor het overblijvend bedrag korting is gelegd op het traktement, hetwelk de betrokken vendumeesters als adsistent-residenten genieten. Gedurende 1881 moesten aan drie particuliere vendukantoren voorschotten verleend worden tot een bedrag van f 2253,72[5], waarvan echter op 31 December jl. reeds f 1908,26 terugbetaald was. Voor de terugvordering van het overige wordt het noodige verrigt. Voorts werd gedurende 1881 f 17 261,88 ontvangen in mindering op voorschotten, in 1879 en vroeger verleend.

De in 't vorig verslag besproken vervolging tegen den gewezen vendumeester van Pasoeroean (een der landskantoren) is geëindigd met zijne veroordeeling tot vijf jaren tuchthuisstraf en f 50 boete (arrest van het Hooggeregtshof dd. 24 April 1882). Ook werd eene regterlijke uitspraak verkregen in de zaak van het landsvendukantoor te Pekalongan, waar in 1876 malversatien waren ontdekt (verg. het verslag van 1877, blz. 179, en dat van 1878 blz. 167). De betrokken venduschrijver — de vendumeester was inmiddels overleden — werd in Junij 1881 door het Hooggeregtshof veroordeeld tot vijf jaren gevangenisstraf.

Bijzondere belastingen op Java en Madura. De hierbedoelde belastingen zijn de drie volgende: 1°. de belasting van sommige passars op de particuliere landen in de residentie Batavia (Indisch Staatsblad 1829 n°. 111, art. 33, en Indisch Staatsblad 1875 n°. 82); — 2°. de opbrengst van de licentien tot het houden van Chinesche speel- of dobbeltafels, daar waar het middel niet is verpacht (Indisch Staatsblad 1851 n°. 25 en 1880 n° 53); — en 3°. de belasting op het slagten van buffels, runderen, paarden en veulens in de Preanger-regentschappen (Indisch Staatsblad 1871 n°. 49, 1873 n°. 252 en 1879 n°. 302).

De aanslag in eerstgemelde belasting bedroeg f 3 453 over 1881, tegen f 3 470 over 1880, terwijl aan belasting, boeten wegens te late betaling, enz. (verg. noot 1 op blz. 162) geïnd werd in laatstgenoemd jaar f 3 625, en in 1881 f 5 326.

Aan licentien tot het houden van Chinesche speel- of dobbeltafels werd gedurende het afgeloopen jaar f 1 350 meer ontvangen dan in 1880 (f 33 000 tegen f 31 650). Met betrekking tot de indirecte deelneming aan hazardspelen door hen die zelf niet mogen spelen zie men het op blz. 158 vermelde nopens de ordonnancie van 23 October 1881 (Indisch Staatsblad n°. 215).

Aan slagtbelasting viel in de Preanger regentschappen te innen: in 1880 (volgens eene verbeterde opgaaf) f 115 685, doch in 1881, toen veel minder beesten voor de slagtbank bestemd werden, slechts f 89 876. Geind werd (zie noot 1 op blz. 162) in 1880, volgens eene verbeterde opgaaf, f 120 504 en in 1881 f 91 680. In 1881 werden ter slagting aangegeven 29 161 buffels, 95 runderen en 527 paarden, tegen respectievelijk 37 680, 163 en 536 in 1880. 590 personen werden in het afgeloopen jaar gestraft wegens het slagten zonder vergunningsbewijs.

Bijzondere belastingen in de buitenbezittingen. De onder deze rubriek te rangschikken belastingen leverden over 1880 en 1881 de volgende uitkomsten op, waarbij valt aan te teekenen dat sommige opgaven over 1880 verbeterd zijn op grond van nader verkregen juistere gegevens.

OMSCHRIJVING.	1880.		1881.	
	Aanslag.	Geïnd bedrag *a*)	Aanslag.	Geïnd bedrag *a*)
b) * Hoofdelijke belasting in Benkoelen (Ind. Staatsblad 1872 n°. 205, 1878 n°. 86 en 1881 n°. 177)	f 69 341	f 67 014	f 77 959	f 77 892
Belasting voor het aanleggen en onderhouden van wegen en bruggen ter hoofdplaats Benkoelen (Indisch Staatsblad 1874 n°. 276 en 1876 n°. 58).	2 278	2 446	2 346	2 383
* Hoofdelijke belasting in de Lampongsche districten (Indisch Staatsblad 1879 n°. 167)	66 615	66 264	70 341	70 205
* Idem in Palembang behalve ter hoofdplaats (Indisch Staatsblad 1877 n°. 197)	771 529	777 114	764 071	800 521
Belasting voor het aanleggen en onderhouden van wegen en bruggen ter hoofdplaats Palembang (Indisch Staatsblad 1877 n°. 198)	33 801	23 964	31 755	29 269
* Hassilbelasting in Atjeh en onderhoorigheden (zie het verslag van 1880 blz. 6)	......	21 523	......	niet opgegeven.
* Hoofdelijke belasting in het gewest Billiton (Indisch Staatsblad 1879 n°. 337)	17 114	13 600	17 842	17 734
Belasting op het rijstgewas in de Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo (Indisch Staatsblad 1878 n°. 300)	212 243	172 668	219 230	186 133
* Hoofdelijke belasting in hetzelfde gewest (Ind. Staatsblad 1878 n°. 301)	176 742	180 095	175 819	176 825
Regt voor de afgifte van licentien tot het graven van diamant in sommige gedeelten van dezelfde residentie (zie o. a. het verslag van 1879 blz 169)	......	705	......	372
* Huistaks te Makasser (Indisch Staatsblad 1849 n°. 54, 1863 n°. 98, 1864 n°. 19, 1877 n°. 251 en 1878 n°. 349)	5 111	6 282	4 972	6 235
* Andere hoofdelijke belastingen in het gouvernement Celebes en onderhoorigheden (Indisch Staatsblad 1863 n°. 48 en 166; 1863 n°. 76; 1864 n°. 70; 1863 n°. 165 en 1872 n°. 113) *c*)	71 592	56 772	71 517	78 810
* Hoofdelijke belasting in de residentie Menado voor zooveel de Minahassa betreft (Indisch Staatsblad 1881 n°. 47)	118 170	122 608	159 043	139 059
* Idem voor zooveel de afdeeling Gorontalo betreft (zie het verslag van 1873 blz. 188/189)	35 830	21 572	34 580	21 513
* Belasting op de hoofden der huisgezinnen van de negorijbevolking in de residentie Amboina, behalve in de afdeeling Banda (Indisch Staatsblad 1863 n°. 169, 1865 n°. 42, 1866 n°. 83, 1867 n°. 111 en 1876 n°. 278)	29 590	31 432	31 972	31 840
Belasting op de waarde der huizen en onroerende eigendommen ter hoofdplaats Amboina (zie het verslag van 1875 blz. 167)	5 154	5 213	5 154	4 988

a) Verg. noot 1 op blz. 162. *b*) Waar bij de benaming der belasting een * is ingevuld, zijn uitsluitend inlanders aan de heffing onderworpen.

c) De beide in de laatste plaats aangehaalde staatsbladen hebben betrekking tot de zoogenaamde koffijbelasting in de berg-regentschappen der afdeeling Noorderdistricten en in enkele bergstreken der Oosterdistricten, van welke belasting reeds gewag is gemaakt op blz. 77/78 hiervóór.

Omtrent eenige dezer belastingen kan nog het volgende worden vermeld.

In den aanvang van 1881 werd door een der inspecteurs van financien een onderzoek ingesteld naar de wijze van aanslag der hoofdelijke belastingen in de residentien Benkoelen en Lampongsche districten. Vooral in eerstgemeld gewest bleek dat aan den aanslag niet de noodige zorg werd besteed, hetgeen gedeeltelijk hieraan toe te schrijven was dat de gezagvoerende controleurs in Januarij en Februarij, in welke maanden de aanslag moest plaats vinden, te veel met andere bezigheden overladen zijn om persoonlijk in de doessoens de onderzoekingen te doen die voor een billijken aanslag vereischt worden. Om hierin verbetering te brengen is, te rekenen van 1 Januarij 1882, de termijn voor het houden van den aanslag met twee maanden (tot 1 Mei) verlengd en in verband daarmede ook het uiterste tijdstip voor de indiening van bezwaarschriften tegen den aanslag zooveel later gesteld (Indisch Staatsblad 1881 n°. 177). Ook in de Lampongsche districten, althans in sommige gedeelten van dat gewest, was de aanslag niet zonder gebreken, hoofdzakelijk wat betreft de opvolging van het voorschrift (zie Indisch Staatsblad 1879 n°. 167, art. 4) om den aanslag der landbouwers buiten de hoofdplaats, aanvankelijk op f 2 per hoofd gesteld, geleidelijk tot 2 pct. van het inkomen op te voeren. Voor 1882 is in beide gewesten meer zorg aan den aanslag besteed, waarvan het gevolg is geweest dat in Benkoelen het aanslagcijfer van f 77 959 tot p. m. f 91 000 is kunnen worden opgevoerd, en in de Lampongsche districten van f 70 341 tot p. m. f 95 000.

Opmerkelijk blijft de aanhoudende en belangrijke daling van de opbrengst der belasting op de diamantgraverijen in de Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo. Dat middel, waarvan de opbrengst in de jaren 1873—1877 afwisselde tusschen f 74 095 en f 47 229, leverde in 1878, 1879 en 1880 achtereenvolgens slechts f 8925, f 1368 en f 705 op, om in 1881 te dalen tot f 372. Deze achteruitgang is uitsluitend te wijten aan den steeds toenemenden invoer van Kaapsche diamanten, welke door de bevolking meer dan de Borneo-diamanten worden begeerd omdat zij veel goedkooper zijn. Bovendien worden ook vele Kaapsche steenen, na te Bandjermasin geslepen te zijn, als inheemsche diamanten in den handel gebragt. Tengevolge van een en ander is de prijs der Borneo-steenen sedert eenigen tijd zoodanig gedaald, dat het graven en slijpen er van geen winst meer oplevert.

Aangaande de werking van de met 1 Januarij 1881 toepasselijk geworden nieuwe regeling van de hoofdelijke belasting in de Minahassa (verg. vorig verslag blz. 156) luidt het oordeel gunstig. De opmaking zoowel als de vaststelling van de kohieren heeft echter eenige vertraging ondervonden, ook doordien de verordening eerst omstreeks medio Maart 1881 te Menado ontvangen werd. Zij die niet tijdig, d. i. vóór 1 Julij de helft der belasting hadden aangezuiverd, kregen billijkheidshalve uitstel tot 1 Augustus, met toezegging dat de ingevolge de verordening te beloopen boeten hun zouden worden kwijtgescholden. Wat het cijfer van den aanslag betreft, — zooals hooger is opgegeven bedragende f 159 043, d. i. f 40 873 meer dan de hassil over 1880, — valt op te merken dat de heffing van 1881 tevens de nu afgeschafte dapoer-belasting (ten behoeve der districtshoofden) verving, welker opbrengst over 1880 niet is opgegeven, maar volgens de uitkomsten over 1875 t/m 1877 op p. m. f 34 000 's jaars kon worden gesteld. (Verg. vorig verslag blz. 156.)

II. Muntstelsel; geldmarkt.

§ 1. *Muntwezen.*

Ingevolge de bij de wet van 24 December 1857 (Nederlandsch Staatsblad n°. 173, Indisch Staatsblad 1858 n°. 47,) aan de uitvoerende magt voorbehouden bevoegdheid om te eeniger tijd over te gaan tot het buiten omloop stellen van de bij de muntwet van 1 Mei 1854 voorloopig nog in Nederlandsch-Indie gangbaar gelaten oude Nederlandsche en Nederlandsch-Indische zilveren muntspecien, is bij Koninklijk besluit dd. 11 Julij 1882 n°. 76 bepaald dat bedoelde zilveren munten ophouden wettig betaalmiddel te zijn één jaar na de afkondiging van genoemd besluit in het Indisch Staatsblad. Tot zoolang wordt aan de houders gelegenheid gegeven tot inwisseling tegen den wettelijken koers, doch alleen voor zooveel de stukken gaaf en ongeschonden zijn. Deze oude munten worden weinig meer in den omloop gezien, behalve die oude guldens welke, om het bekende ruime zilvergehalte, gaarne door inlanders en Chinezen worden aangenomen. (Volgens eene vrij onzekere schatting was eene hoeveelheid ter waarde van f 90 000 op die wijze nog in omloop.) Over 't algemeen waren echter de oude zilveren munten bij de bevolking niet gewild, en zoowel daarom, als ter bevordering van eenvormigheid van munt, werd de in 's lands kassen aanwezige hoeveelheid, ten bedrage van f 160 000, dan ook reeds sedert geruimen tijd buiten omloop gehouden. Slechts zelden ook werden dergelijke munten nog bij 's lands kassen aangeboden, ten deele misschien ook uit onbekendheid met hare wettelijke gangbaarheid.

Intusschen zijn reeds maatregelen genomen om de in 's lands kassen aanwezige oude zilveren munt, evenals de later in te wisselen bedragen, herwaarts te zenden, ten einde te worden versmolten tot Indische $^1/_4$ guldens, en zulks om te strekken in mindering van de krachtens Koninklijk besluit dd. 25 December 1881 n°. 29 in aanmunting genomen hoeveelheid van f $1^1/_2$ millioen aan Indische zilveren pasmunt (voor f $^3/_4$ millioen aan kwartguldens en voor f $^3/_4$ millioen aan tiencents-stukken), welker uitzending door het Indisch Bestuur was aangevraagd (verg. vorig verslag blz. 157) met het oog op de ontoereikende hoeveelheid klein zilvergeld in sommige streken in Indie in omloop. In afwachting van de ontvangst van het te versmelten oud zilvergeld is de aanmunting, na de aflevering van het volle bedrag aan 10 cents-stukken en van f 550 000 aan 25 cents-stukken, gestaakt. Deze hoeveelheid van f 1 300 000 aan pasmunt is in de maanden Februarij t/m Julij jl. in zeven partijen met stoomschepen verzonden, waarvoor wegens assurantie f 5860,50 en wegens vracht, emballage enz. f 3992,38^5 is betaald. Voor den aankoop van het benoodigde zilver (945 gram per f 100) werd besteed: in December 1881 en Januarij 1882 f 93,30, in Februarij f 93,80, in Maart f 93,10 en in April/Mei f 92,85 per K.G., uitmakende te zamen f 1 144 867,50, zoodat op de aanmunting eene winst is behaald van f 155 132,50. Trekt men hiervan af de kosten van vervoer en assurantie, te zamen f 9852,88^5, dan blijft er nog voor 's lands kas eene winst over van f 145 279,61^5.

Met inbegrip van de in omloop te brengen f $1^1/_2$ millioen, waarvan thans sprake is, zal in 't geheel sedert de muntwet van 1 Mei 1854 naar Indie aan nieuwe zilveren Indische pasmunt zijn uitgezonden f 11 125 000 (f 6 550 152 aan 25 cents-stukken, f 4 550 250 aan 10 cents-stukken en f 24 598 aan 5 cents-stukken), terwijl aan nieuwe koperen Indische pasmunt indertijd is uitgezonden f 8 219 371,75^5 (f 2 000 747,15 aan stukken van $2^1/_2$ cent, f 4 079 062,45 aan stukken van 1 cent en f 2 139 562,15^5 aan stukken van $^1/_2$ cent.) Het maximum der uitgifte bedraagt, volgens de boven aangehaalde wet van 24 December 1857, f 12 millioen voor de zilveren en f 10 millioen voor de koperen pasmunt.

Omtrent de oude koperen duiten, die — ofschoon geen wettig betaalmiddel meer — nog in vrij aanzienlijke hoeveelheid in omloop zijn, wordt uit drie gewesten (Probolinggo, Kediri en Sumatra's Westkust) berigt dat de hoeveelheid kleiner wordt. De vermindering in Kediri wordt toegeschreven aan de voorkeur die koperslagers aan de duiten geven voor het vervaardigen van koperen voorwerpen; in de beide andere gewesten zocht men de oorzaak in de ruime uitgifte bij 's lands kassen van gangbaar kopergeld sedert 1879, waarmede beoogd wordt verdringing van het oude geld (verg. vorig verslag blz. 157). Verbeurd verklaard werd eene hoeveelheid oud kopergeld, ter waarde van ruim f 1000, welke, in strijd met het verbod tegen den invoer van koperen duiten op Java, van Singapore te Samarang aangebragt en verder per spoor naar Soerakarta verzonden was, verborgen in eene partij zakken met rijst.

In de residentien Batavia, Cheribon, Rembang, Kadoe, Madioen en Kediri werd in het afgeloopen jaar nu en dan valsche zilveren munt aangetroffen, waarvan men de vervaardigers of verspreiders meestal niet op het spoor kwam. Alleen werden in Kadoe een op heeterdaad betrapte valsche munter, en in Madioen twee vrouwen die des bewust valsch geld in omloop bragten, in arrest genomen. In de Westerafdeeling van Borneo, waar valsche Mexicaansche dollars in menigte voorkwamen, is aan de politie opgedragen bij elken belangrijken invoer van dollars zorgvuldig na te gaan of zich daaronder valsche bevinden.

Op grond van de in de laatste jaren waargenomen terugvloeijing van zilveren standpenningen uit Indie naar Nederland over Singapore en Engeland is hier te lande van bevoegde zijde de vraag geopperd of welligt in de buitenbezittingen onze munt meer dan vroeger door vreemde specien verdrongen wordt. Volgens de reeds voorloopig van de Indische Regering ontvangen inlichtingen doet zich geen enkel verschijnsel voor dat reden geeft om aan te nemen dat het terrein van omloop van de zilveren standpenningen in Nederlandsch-Indie, en met name in de buitenbezittingen, kleiner zou worden. Behalve de ten aanzien van den Mexicaanschen dollar gemaakte uitzondering voor de gewesten Banka, Riouw en Sumatra's Oostkust (Indisch Staatsblad 1877 n°. 130 en 1880 n°. 145) worden nergens bij 's lands kassen vreemde munten aangenomen. Er wordt echter nagegaan hoe het in de Westerafdeeling van Borneo en in andere streken buiten Java en Madura, waar vreemde munten in het bijzonder verkeer een voornaam ruilmiddel plagten uit te maken (verg. het verslag van 1879 blz. 172), met den omloop daarvan tegenwoordig gesteld is. Intusschen vindt men in de berigten uit Groot-Atjeh vermeld dat onze zilveren munt de aldaar in omloop zijnde Mexicaansche dollars en pilaarmatten meer en meer verdringt.

Dat de toevoer van zilver uit onze bezittingen naar Singapore in de laatste jaren bijzonder aanzienlijk is geweest, laat zich, gelijk door de directie der Javasche Bank aan de Indische Regering is opgemerkt, voor een goed deel hieruit verklaren dat het van regeringswege naar Atjeh gezonden geld niet aldaar is gebleven, maar gediend heeft voor de betalingen welke zoowel het bestuur en het militair en civiel personeel als particulieren te Pinang en te Singapore hadden te bewerkstelligen. Uit den aard der zaak kwam al dat zilver ten slotte teregt bij de op die plaatsen gevestigde wisselbanken, die het tot meer of minder voordeeligen koers in betaling aannamen, om er zich van te ontdoen langs den weg die het voordeeligst zou blijken. Vroeger vond het te Singapore voorhanden Nederlandsche zilvergeld zijn natuurlijken uitweg naar Britsch-Indie, waar het in den regel 4 à 8 pct. duurder was dan op Java. Doch reeds in 1870 kwam hierin eene belangrijke verandering. Het zoo even bedoelde verschil liep weldra terug tot 1 à $1^1/_2$ pct., en het duurde niet lang meer of de metaalwaarde van onze zilveren standpenningen daalde in Britsch-Indie verre beneden de nominale waarde. Een gevolg hiervan was dat voor het te Singapore bijeengegaarde Nederlandsche zilver een uitweg werd gezocht naar Java en naar Nederland. Volgens de jaarlijksche handelsverslagen is uit Singapore aan zilveren munt op Java en Madura ingevoerd in:

1864	f 332 000	1869	f 763 000
1865	300 720	1870	1 877 000
1866	1 389 000	1871	2 864 000
1867	174 000	1872	5 625 000
1868	720 000	1873	3 901 000

Over de latere jaren zijn, in verband met eene veranderde inrigting van de jaarlijksche handels-statistiek, geen volledige gegevens beschikbaar. Uit opgaven van de directie der Javasche Bank blijkt echter dat gedurende de drie laatstverloopen boekjaren dier instelling, 1879/80, 1880/81 en 1881/82, achtereenvolgens f 7 377 500, f 8 130 000 en f 7 072 500 aan zilver, uit Singapore aangevoerd, in hare kassen vloeide, eene terugvloeijing waarvan vóór het jaar 1870 om de boven aangegeven reden nimmer sprake geweest is. Omtrent de verzendingen van Nederlandsch zilver uit Singapore en Pinang via Londen naar Nederland zijn door genoemde directie slechts van ééne bank-instelling opgaven kunnen worden verkregen, volgens welke bedoelde zendingen, voor rekening van die bank-instelling alléén, moeten bedragen hebben in 1876 f 2 489 000, in 1877 en 1878 nihil, in 1879 f 300 000 en in 1880 f 1 170 000. Gedurende 1881 zou op die wijze f 647 000 naar Nederland zijn teruggevloeid.

Uit de jaarlijksche overzigten van de geldmarkt op Java, ten dienste van het Koloniaal Verslag zamengesteld door den president van de Javasche Bank (zie § 2 hieronder), blijkt dat de uitvoer van zilveren standpenningen door particulieren van Java naar Nederland na 1874 achtereenvolgens heeft bedragen: in 1875 f 2 480/m., in 1876 f 5 850/m., in 1877 nihil, in 1878 f 6 720/m., in 1879 f 2 750/m., in 1880 mede f 2 750/m., en in 1881 f 600/m.

Van het in omloop zijn van gouden standpenningen in Nederlandsch-Indie was ook in 1881 geen spoor te ontdekken.

§ 2. *Geldmarkt.*

Door den heer mr. N. P. van den Berg, president der Javasche Bank, is, als naar gewoonte, een overzigt zamengesteld van den toestand der geldmarkt op Java over 1881, dat als bijlage TT hierachter is opgenomen.

In de beide volgende staten treft men eenige opgaven aan omtrent den agio te Batavia op sommige oude of vreemde munten en omtrent den loop der wisselkoersen aldaar in 1881, getrokken uit het blad der Handelsvereeniging te Batavia: » Marktberigt en prijscourant."

Prijzen van specien te Batavia in 1881.

MAANDEN.	Nieuwe gouden dukaten.	SOVEREIGNS. Engelsche.	SOVEREIGNS. Australische.
Januarij . . .	f 6,15 à f 6,40	f 12,00 à f 12,70	f 12,00 à f 12,70
Februarij . .	6,15 „ 6,40	12,00 „ 12,50	12,00 „ 12,50
Maart	6,15 „ 6,40	12,00 „ 12,50	12,00 „ 12,50
April	6,15 „ 6,40	12,00 „ 12,50	12,00 „ 12,50
Mei	6,15 „ 6,40	12,00 „ 12,50	12,00 „ 12,50
Junij	6,00 „ 6,40	12,00 „ 12,55	12,00 „ 12,55
Julij	6,00 „ 6,40	12,20 „ 12,55	12,20 „ 12,55
Augustus . . .	6,00 „ 6,40	12,20 „ 12,50	12,20 „ 12,50
September. . .	6,00 „ 6,40	12,20 „ 12,50	12,20 „ 12,50
October. . . .	6,00 „ 6,40	12,10 „ 12,50	12,10 „ 12,50
November. . .	6,00 „ 6,40	12,10 „ 12,45	12,10 „ 12,45
December. . .	6,00 „ 6,40	12,10 „ 12,45	12,10 „ 12,45

Wisselkoersen te Batavia in 1881.

Maanden.	Op Amsterdam. Guldens Nederlandsch courant voor f 100 Indisch courant. Gouvernement (6 maanden na dato).	Op Amsterdam. Guldens Nederlandsch courant voor f 100 Indisch courant. Particulieren (6 maanden na dato).	Op Londen (6 maanden zigt). Een pond sterling voor guldens en centen.	Op Singapore (zigt). Een dollar voor guldens en centen.	Op China (zigt). Een dollar voor guldens en centen
Jan.	f 100,5 à f 101	f $101^1/_4$	f 11,85 à $11,92^5$	f2,27 à f2,28	f2,27 à f2,28
Febr.	100,5 „ 101	f $100^3/_4$ à f 101	11,90 à $11,92^5$	2,27 „ 2,30	2,27 „ 2,30
Maart	100 „ 101	$100^3/_4$ „ 101	11,90 à 12	2,30 „ 2,31	2,30 „ 2,31
April	100,5 „ 100,9	$100^3/_4$ „ $101^1/_4$	$11,97^5$ à $12,02^5$	2,31 „ 2,34	2,31 „ 2,34
Mei	100,6 „ 101	$100^3/_4$ „ $101^1/_4$	$11,97^5$ à $12,02^5$	2,30 „ 2,31	2,29 „ 2,31
Junij	100,5 „ 101	101 „ $101^1/_2$	$11,92^5$ à 12	2,29 „ 2,30	2,27 „ 2,29
Julij	100,8 „ 100,9	101 „ $101^1/_2$	11,90 à 11,95	$2,26^5$ „ $2,31^5$	$2,25^5$ „ $2,31^5$
Aug.	100 „ 100,6	$100^3/_8$ „ 101	11,90 à $11,92^5$	2,27 „ 2,28	$2,24^5$ „ 2,27
Sept.	—	$100^3/_8$ „ 101	$11,82^5$ à $11,92^5$	2,27 „ 2,28	2,25 „ 2,26
Oct.	100,2 „ 100,9	101 „ $101^1/_2$	11,80 à 11,85	2,27 „ $2,28^5$	2,25 „ $2,27^5$
Nov.	100 „ 101	$101^1/_4$ „ $101^1/_2$	$11,77^5$ à $11,82^5$	2,27 „ $2,28^5$	2,26 „ $2,27^5$
Dec.	100,7 „ 101	$101^1/_2$ „ 102	$11,77^5$ à $11,82^5$	2,27	2,25 „ 2,26

§ 3. *Javasche Bank.*

Het operatie-gebied dezer circulatiebank bleef ook gedurende het met 31 Maart 1882 geëindigde 54ste boekjaar, het eerste onder de werking van de in 't vorig verslag, blz. 158, besproken nieuwe bankregeling (Indisch Staatsblad 1880 n°. 220), beperkter dan de directie gemeend had te mogen verwachten. Dit werd toegeschreven aan den in

vele opzigten onbevredigenden toestand van den handel. Wel was de omvang der crediet-operatien, over de verschillende maanden dooreengenomen, van f 14 793 000 in 1880/81, gestegen tot f 15 956 000 in 1881/82, maar alleen bij die onderdeelen van het operatie-terrein welke het minste voordeel afwierpen viel vooruitgang waar te nemen.

Naar den aard der uitzettingen waren bedoelde middencijfers verdeeld als volgt:

	1880/81.	1881/82.
disconteering van handelspapier (promessen, wisselbrieven en bankcredieten) . .	f 7 731/m.	f 7 740/m.
id. van vendupapier.	1 608/m.	1 976/m.
beleeningen.	3 055/m.	3 114/m.
voorschotten in rekening-courant . . .	[1])	110/m.
hypotheken, staatsschuld en pandbrieven (met inbegrip van het reservefonds) . .	2 399/m.	3 016/m.
Te zamen als boven. . . .	f 14 793/m.	f 15 956/m.

Bij het einde van beide boekjaren was er nog loopende aan:

	31 Maart 1881.	31 Maart 1882.
disconteering van handels- en vendupapier	f 8 860/m.	f 7 491/m.
beleeningen	2 206/m.	2 988/m.
voorschotten in rekening-courant. . . .	[1])	138/m.
hypotheken.	[2]) 2 313/m.	[2]) 1 991/m.
staatsschuld	144/m.	145/m.
pandbrieven	[3])	1 300/m.
	f 13 523/m.	f 14 053/m.

Het gezamenlijk bedrag der disconteeringen was gedurende beide boekjaren te splitsen als volgt:

	1880/81	1881/82
promessen en wisselbrieven.	f 31 055/m.	f 36 736/m.
bankcredieten.	9 185/m.	8 584/m.
vendupapier	4 071/m.	5 695/m.
	f 44 311/m.	f 51 015/m.

Bij het hoofdbureau der Bank en bij vier agentschappen (te Pasoeroean, Djokjokarta, Makasser en Cheribon) nam de disconto-omzet in 1881/82 toe met f 11 363/m. en f 1 104/m., waartegenover bij de agentschappen te Soerabaija, Samarang, Padang en Soerakarta — hoofdzakelijk, naar de directie meldt, ten gevolge van den ongezonden toestand van den tweedehands-handel — eene vermindering viel op te merken met f 5 763/m. Voor Batavia was de vermeerdering weder uitsluitend te danken aan een omzet waarop niet bij voortduring is te rekenen, namelijk aan de ook in 1879/80 veelvuldig voorgekomen disconteeringen van buiten'slands betaalbare wissels (verg. het Koloniaal verslag van 1880 blz. 157).

In beleeningen ging gedurende het afgeloopen boekjaar, zooals uit de volgende opgaaf blijken kan, meer om dan in 1880/81, doch de beleeningen waren ditmaal over 't algemeen van korteren duur.

	1880/81.	1881/82.
beleeningen op effecten.	f 683/m.	f 212/m.
id. op invoer-artikelen	1 029/m.	1 249/m.
" " uitvoerproducten	10 208/m.	11 837/m.
" " goud en zilver	"	348/m.
	f 11 920/m.	f 13 646/m.

Onder de beleeningen op uitvoerproducten zijn begrepen die door het Gouvernement gesloten, in elk der beide jaren tot een bedrag van f $1\frac{1}{2}$ millioen. De in het oog loopende vermindering in de effectenbeleeningen hield verband met de thans als een afzonderlijk onderdeel van de crediet-operatien behandelde bevoegdheid der Bank tot het verleenen van credieten of voorschotten in rekening-courant tegen zakelijke zekerheid in dezelfde *roerende* goederen welke ook door de Bank kunnen worden *beleend*. Deze operatie-tak heeft echter voor de instelling slechts luttel winst opgeleverd. Gemiddeld toch bedroegen de uitzettingen onder dit hoofd niet meer dan f 110/m., en hierbij is nog in aanmerking te nemen dat de in rekening-courant bewilligde credieten ongetwijfeld onder de vroeger geldende regeling den vorm van eenvoudige effecten-beleeningen zouden hebben aangenomen. Tot den geringen omvang der uitzettingen tegen onderpand van effecten draagt bij dat de Bank alleen met volgefourneerde effecten genoegen neemt.

[1]) Deze soort van beleeningscredieten is in de nieuwe bankregeling voor het eerst als een *afzonderlijke* operatie-tak genoemd.

[2]) Hieronder van het reservefonds: op 31 Maart 1881 f 457 880 en op 31 Maart 1882 f 468 000.

[3]) Deze belegging is eerst bij de nieuwe bankregeling toegestaan.

Zooals reeds in 't vorig verslag is medegedeeld, mag van het gestorte bankkapitaal, in plaats van $\frac{1}{3}$, voortaan $\frac{1}{2}$ (of f 3 millioen) aan het eigenlijk bankbedrijf onttrokken worden ter belegging in hypotheken, staatsschuldbrieven en voor het eerst ook in pandbrieven van door den Koning of door den Gouverneur-Generaal goedgekeurde hypotheek-maatschappijen. Hooger blijkt reeds dat van deze f 3 millioen en van het reservefonds, hetwelk bij het eind van het afgeloopen boekjaar geklommen was van f 492 833 tot f 533 633, in pandbrieven belegd was f 1 300/m., terwijl de belegging in hypotheken en staatsschuld, wegens de moeijelijkheid om voor de afgeloste bedragen nieuwe hypotheken te sluiten, gedaald was van f 2 457/m. tot f 2 136/m.

In verband met het reeds in 't vorig verslag (blz. 159) medegedeelde besluit der bankdirectie, om het disconteeren te hervatten van acceptatien van vendukantoren gevestigd op plaatsen waar de Bank niet is vertegenwoordigd, onderging het rente-tarief de noodige aanvulling. Het disconto van vendupapier in de bewuste gevallen werd bepaald op $4\frac{1}{2}$ pct., behoudens berekening van dat disconto over 2 of 3 maanden als minimum naar gelang de acceptatien afkomstig waren van vendukantoren op Java en Madura dan wel van die in de buitenbezittingen, en met bijpassing respectievelijk van $\frac{3}{4}$ of 1 pct. provisie over het bedrag der acceptatie. De standaard-rente (het disconto voor handelspapier niet korter dan één maand en niet langer dan drie maanden loopende) bleef onveranderd op 6 pct. (minimum rente 10 dagen), doch in het eerste kwartaal van het boekjaar werd het disconto voor wissels op het Departement van Kolonien van 5 tot 4 pct. teruggebragt, terwijl de rente voor beleeningen op effecten en die voor credieten of voorschotten in rekening-courant tegen onderpand van effecten, te rekenen van 19 December 1881, van 6 tot 5 pct. werd verlaagd.

De metaalvoorraad bij de Bank nam, even als ook in de laatste jaren het geval was, geleidelijk af tegen het seizoen waarin de stapelproducten afgeleverd worden, om weder toe te nemen bij het einde van dat seizoen. Tegen gemiddeld f 31 842/m. in 1880/81, bedroeg de voorraad in 1881/82 dooreengenomen f 29 854/m., met f 33 172/m op 6 April als hoogste en f 27 047/m. op 19 October als laagste cijfer. Aan zilveren specie was namelijk gemiddeld voorhanden: in 1880/81 f 30 535/m. en in 1881/82 f 28 063/m., en aan gouden munt, zoo Nederlandsche als vreemde, achtereenvolgens gemiddeld f 1 307/m. en f 1 791/m. Op het einde der beide boekjaren was de metaalvoorraad als volgt:

	31 Maart 1881.	31 Maart 1882.
zilveren betaalmiddelen en pasmunt. . .	f 31 573/m.	f 29 830/m.
goud geld: tienguldenstukken.	881/m.	842/m.
goud geld: sovereigns, dukaten en 20-francs-stukken	914/m.	955/m.
	f 33 368/m.	f 31 627/m.

Aan haren voorraad tienguldenstukken gaf de Bank geen uitbreiding. Zij zette deze munt, in 1881/82 tot eene hoeveelheid van 4212 stuks, à f 10,25 als handelswaar van de hand, uitsluitend aan naar Nederland vertrekkende personen. Slechts 296 stuks vloeiden in het afgeloopen boekjaar bij de kantoren der Bank in kas.

Het totaal bedrag van de dadelijk opeischbare schulden der instelling (waartoe thans niet alleen behooren de bankbiljetten, bankassignatien en rekeningcourant-saldo's, maar ook, ingevolge de nieuwe bankregeling, de saldo's aan de van oudsher bij de Bank in zwang geweest zijnde dusgenaamde bankcredieten [4]), zoomede de saldo's aan credieten of voorschotten in rekening-courant tegen onderpand van beleenbare roerende goederen,) bewoog zich tusschen

[4]) Onder deze bankcredieten — wel te onderscheiden van credieten in rekening-courant — heeft men te verstaan de toezegging van de zijde der Javasche Bank om van een bepaald persoon tot een zeker bedrag te zullen disconteeren wissels met twee solidair verbonden personen, den trekker en den acceptant, welke laatste zich bevorens schriftelijk tegenover de Bank moet verbinden om de op hem te trekken wissels aan de order der Bank te zullen accepteeren en betalen. Voor zoover over de bij wijze van bankcrediet toegestane bedragen nog niet is beschikt door het ter disconteering aanbieden van daartegen getrokken wissels, vormt dat onbeschikt gebleven bedrag eene dadelijk opeischbare schuld. Uit dien hoofde is het bij de nieuwe bankregeling regelmatig geacht ook deze saldo's in de voorgeschreven verhouding door specie te doen gedekt zijn.

f 44 424/m. op 11 Februarij 1882 als hoogste en f 40 831/m. op 19 October als laagste cijfer en was gemiddeld over het geheele jaar f 42 520/m.

Vermits, ook ingevolge de thans voor de Javasche Bank geldende regelen, eene metaaldekking van 40 pct. is voorgeschreven (zie Indisch Staatsblad 1882 n°. 7), moest van laatstgemeld bedrag f 17 008/m. door specie gedekt zijn, en daar — zoo als hooger gezegd — de gemiddelde metaalvoorraad f 29 854/m. bedroeg, bleef er dus in 1881/82 dooreengenomen een beschikbaar specie-saldo van f 12 846/m. over.

Bij het eind van het afgeloopen boekjaar bedroegen de dadelijk opeischbare schulden der Bank f 42 193/m. Dit totaal en het hooger genoemde van f 42 520/m. waren verdeeld als volgt:

	Gemiddeld gedurende 1881/82.	Op 31 Maart 1882.
bankbiljetten in omloop	f 38 556/m.	f 37 867/m.
bankassignatien in omloop	2 576/m.	680/m.
rekening-courant saldo's		1 877/m.
bankcredieten-saldo's	1 388/m.	1 131/m.
voorschotten-saldo's		638/m.
	f 42 520/m.	f 42 193/m.

Van de f 37 867/m. op 31 Maart 1882 aan bankbiljetten in omloop bestond een bedrag van f 26 235/m. (of 69,28 pct.) uit biljetten van f 100, f 200, f 300, f 500 en f 1000, en het overig bedrag ad f 11 632/m. (of 30,72 pct.) uit biljetten van f 5, f 10, f 25 en f 50.

De door de Bank over 1881/82 behaalde bruto winst beliep f 1 011/m., waartoe de rente van disconteering ruim 54 pct. bijdroeg, die op beleeningen bijna 16 pct., die van hypotheek, staatsschuld en pandbrieven bijna 17 pct., en de winst wegens andere operatien bijna 13 pct. Na aftrekking van f 411/m. wegens onkosten en afschrijvingen (deze laatsten tot een bedrag van circa f 41/m.) bleef als zuivere winst over f 600 000, waarvan voor de aandeelhouders werd bestemd als gewoon dividend (6 pct.) f 360 000, terwijl het overblijvend bedrag van f 240 000, in overeenstemming met de nieuwe statuten, werd verdeeld als volgt: 75 pct. aan de aandeelhouders (gelijkstaande met een super-dividend van 3 pct.), 12 pct. aan het reservefonds, 3 pct. aan den raad van commissarissen, 3 pct. aan de directie, 4 pct. aan het overig personeel der Bank en 3 pct. tot aanleg en stijving van een pensioen- en onderstandsfonds. Het reservefonds, zooals hooger gezegd, op 31 Maart 1882 bedragende f 533 633,08, steeg door deze verdeeling tot f 562 433,08. De jaarlijksche stijving van het reservefonds met minstens 12 pct. van de overwinst is ingevolge de nieuwe bankregeling verpligtend totdat de reserve geklommen is tot f 900 000.

Ten slotte verdient nog vermelding dat ingevolge de voorschriften der nieuwe bankregeling (Indisch Staatsblad 1880 n°. 220, art. 6 en art. 25) door de directie aan de goedkeuring van den Gouverneur-Generaal werden onderworpen: 1°. een reglement voor de inrigting en den werkkring der agentschappen, en 2°. het model van de wekelijks in de Javasche Courant mede te deelen verkorte balans. De goedkeuring van een en ander had plaats bij de Indische besluiten van 21 Augustus 1881, n°. 10, en 10 April 1881, n°. 10. (Zie dit laatste besluit in n°. 3719 van het Bijblad op het Indisch Staatsblad.)

N. Burgerlijke en militaire landsdienaren.

Examens voor ambtenaren. In 't vorig verslag (blz. 160) is reeds gemeld dat voor het in den zomer van 1881 hier te lande gehouden groot ambtenaars-examen zich 98 adspiranten hadden aangemeld, doch dat door slechts 82 aan het geheele examen werd deelgenomen, van welke er 59 het diploma verkregen en 23 werden afgewezen. Onder dit laatste getal bevonden zich 8 doctoren en 1 kandidaat in de regten, en onder de geslaagden 14 doctoren en 1 kandidaat in de regten, welke laatste eenigen tijd later den doctoralen graad verwierf. Van deze 15 regtsgeleerden wenschte 1 voor uitzending niet in aanmerking te komen, werden er 13 ten behoeve van de regterlijke magt en 1, overeenkomstig zijn verzoek, met bestemming voor den gewonen burgerlijken dienst ter beschikking van den Gouverneur-Generaal gesteld. Dit laatste was bovendien met 27 van de niet-regtsgeleerde adspiranten het geval.

Voor het in Indie gehouden groot ambtenaars-examen van 1881 meldden zich 8 adspiranten aan, die allen aan de eischen voldeden. Zes hunner waren in het bezit van een diploma van voldoend afgelegd eindexamen eener hoogere burgerschool met vijfjarigen cursus in Nederlandsch-Indie, één had een gelijk diploma in Nederland verkregen, terwijl één zijne bevoegdheid om aan het examen deel te nemen ontleende aan eene vóór 4 September 1871 verkregen aanstelling bij den burgerlijken dienst in Indie op eene bezoldiging van f 150 's maands of méér (zie Indisch Staatsblad 1871, n°. 117, art. 3). Met uitzondering van één, die in twee inlandsche talen examen deed, legden al de geëxamineerden examen af in één inlandsche taal (4 in het Javaansch en 3 in het Maleisch). Het taal-examen was voor allen voldoende of meer dan voldoende. Nadere bijzonderheden dienaangaande vindt men in het gedrukt verslag der examen-commissie, als bijvoegsel uitgegeven bij de Javasche Courant van 13 September 1881.

Aangaande het groot ambtenaars-examen van 1882 zijn de uitkomsten van het in Indie gehouden onderzoek hier te lande nog niet bekend. Voor de in Nederland te examineeren adspiranten waren dit jaar opengesteld 20 plaatsen bij de regterlijke magt en 20, later op 21 gebragt, bij den gewonen burgerlijken dienst. Er meldden zich 91 adspiranten aan, doch 1 bleek niet geregtigd om aan het examen deel te nemen, en van de 90 overigen trokken zich vóór of tijdens het onderzoek 10 terug, onder welke laatsten 3 doctoren en 2 kandidaten in de regtswetenschap. Aan het examen in zijn geheel werd dus deelgenomen door 80 adspiranten, waaronder 16 doctoren en 2 kandidaten in de regten. 28 hunner werden afgewezen, waaronder 4 doctoren en 1 kandidaat in de regtswetenschap. Een van de overige niet-geslaagden was een Indisch ambtenaar met verlof, die op grond van het boven aangehaalde art. 3 van Indisch Staatsblad 1871 n°. 117 tot het examen was toegelaten. Van de 12 in het examen geslaagde doctoren in de regtswetenschap wenschte er, evenals in 1881, één niet voor uitzending in aanmerking te komen. De andere 11 zijn echter allen, met bestemming voor de regterlijke magt, ter beschikking van den Gouverneur-Generaal gesteld. Onder de overige 40 adspiranten, aan wie het diploma kon worden uitgereikt, bevonden er zich 3 die reeds tot den Indischen dienst behoorden, en wel 1 ambtenaar met verlof, die in Indie het vroeger voorgeschreven gedeelte A van het groot ambtenaars-examen met gunstig gevolg had afgelegd, en 2 hier te lande gedetacheerde officieren van het Indisch leger die hunne opleiding hadden genoten aan de Koninklijke Militaire Akademie. Verreweg het meerendeel der adspiranten werd tot het examen toegelaten als bezitters van het eind-diploma eener hoogere burgerschool met vijfjarigen cursus, namelijk 62 [1]) van de 90. Ook was er onder deze 90 één adspirant (behoorende tot hen die vóór of tijdens het onderzoek zich terugtrokken) die het einddiploma van de rijkslandbouwschool had verworven.

Omtrent de talen waarin de adspiranten examen wenschten te doen, vindt men opgaven in het volgende staatje.

Van de adspiranten die	hadden zich opgegeven voor het examen			
	in eene taal	in twee talen.	in drie talen.	in vier talen.
geslaagd zijn	17	25	8	2
afgewezen zijn	8	18	1	1
zich hebben teruggetrokken	6	3	1	„
	31	46	10	3

Voor de 80 geëxamineerden was de uitslag van het examen in de talen waarvoor zij zich opgegeven hadden, als volgt:

[1]) 57 van hoogere burgerscholen hier te lande en 5 van dergelijke inrigtingen in Indie. Onder deze 57 was er één die reeds vroeger het groot ambtenaars-examen met gunstigen uitslag had afgelegd. Deze was thans een der hoogsten op de ranglijst.

TALEN.	Voldoend of meer dan voldoend taal-examen afgelegd door adspiranten:		Onvoldoend taalexamen afgelegd door adspiranten:		Totalen.
	die geslaagd zijn.	die afgewezen zijn.	die geslaagd zijn.	die afgewezen zijn.	
Maleisch . .	48	9	3	14	74
Javaansch . .	22	7	10	13	52
Soendasch . .	9	"	"	1	10
Madureesch .	4	2	"	3	9
Makassaarsch.	3	1	"	1	5
Te zamen . .	86	19	13	32	150

Voor verdere bijzonderheden omtrent het examen zie men het verslag der examen-commissie, opgenomen in de Staatscourant van 15 Augustus jl. Het verslag der vorige examen-commissie is te vinden in de Staatscourant van $^{21}/_{22}$ Augustus 1881.

Met betrekking tot het groot ambtenaars-examen verdient hier nog vermeld te worden — zooals ook reeds op blz. 64 hiervóór is aangeteekend — dat in April jl. (Indisch Staatsblad 1882 n°. 170) is uitgemaakt dat bedoeld examen geen vereischte is voor de betrekking van referendaris bij de Algemeene Rekenkamer.

Aan het in het afgeloopen jaar in Indie (op verschillende tijdstippen en plaatsen) gehouden zoogenaamd klein ambtenaars-examen werd door 583 kandidaten deelgenomen, van welke 305 slaagden. Deze verhouding van ruim 52 pct. werd ook in 1880 verkregen, toen van de 507 kandidaten 267 aan de eischen voldeden.

Wat de examens voor technische vakken betreft is slechts gewag te maken van eene aanvulling, bij Indisch besluit dd. 11 Augustus 1881 n°. 9 (Bijblad op het Indisch Staatsblad n°. 3695) gebragt in de vroeger vastgestelde regelen, volgens welke door de examen-commissien over de toelating van waterstaats-opzigters moet worden beslist.

Ten slotte verdient hier nog vermelding een Indisch besluit van 16 Mei 1882 (Indisch Staatsblad n°. 135*a*), waarbij als algemeene regel, waarop niet dan om bijzondere redenen uitzondering wordt toegelaten, is aangenomen om niet langer vacatie-geld te goed te doen aan ambtenaren die voorzitter of lid zijn van eene commissie tot het afnemen van examens ter verkrijging van eene benoeming bij- of van bevordering in den dienstak waartoe zij zelven behooren.

Verloven. Nadat bij Indisch besluit van 7 Augustus 1881 (Indisch Staatsblad n°. 174), met magtiging van het Opperbestuur, een nieuw reglement was vastgesteld betreffende het verleenen van binnenlandsche verloven aan Europesche burgerlijke landsdienaren, werden bij een Indisch besluit dd. 20 Maart 1882 (Indisch Staatsblad n°. 89) in dien geest ook herzien de bepalingen betreffende de binnenlandsche verloven van militaire ambtenaren en van het overig Europeesch burger-personeel tot het leger behoorende. Ook werden bij hetzelfde besluit, voor zooveel noodig, nadere regelingen gemaakt omtrent de binnenlandsche verloven van officieren belast met de waarneming van burgerlijke betrekkingen en van veldpredikers.

Pensioenen. Als uitvloeisels van het in 't vorig verslag (blz. 161) besproken nieuwe pensioenreglement voor burgerlijke ambtenaren (Indisch Staatsblad 1881 n°. 142 en 238) zijn aan te merken de beschikkingen opgenomen in Indisch Staatsblad 1881 n°. 182 en 1882 n°. 107, bij de eerste waarvan een model is vastgesteld voor den bij de pensioensaanvrage over te leggen dienststaat, terwijl bij de in de tweede plaats vermelde beschikking, welke geacht wordt met 1 Julij 1881 te zijn in werking getreden, het bedrag is bepaald dat bij de berekening van het pensioen van militaire ambtenaren en van personeel der gouvernements-marine in aanmerking komt ter zake van door hen, boven hunne bezoldiging, genoten voordeelen. In 't vorig verslag (blz. 102 en 104) werd reeds melding gemaakt van de wijziging, in verband met het nieuwe pensioen-reglement, bij Indisch Staatsblad 1881 n°. 205 gebragt in de bepalingen nopens het berekenen van den voor pensioen geldigen diensttijd van predikanten, hulppredikers, veldpredikers en Roomsch-katholieke geestelijken.

Toen in het afgeloopen jaar de jaarwedde aan een gepensioneerd hoofdofficier van het Indische leger toegelegd voor de waarneming der betrekking van referendaris bij het Departement van Kolonien op f 2400 gebragt was, meende de Algemeene Rekenkamer hier te lande dat daarop eene korting moest worden toegepast volgens de regelen van het Koninklijk besluit van 21 April 1863 (Nederlandsch Staatsblad n°. 25, Indisch Staatsblad n°. 97). Haar werd opgemerkt dat, naar de opvatting die steeds bij de Regering had gegolden, het besluit van 1863 alleen doelde op de vervulling van betrekkingen waaraan uitzigt op burgerlijk pensioen was verbonden en dat het mitsdien vervangen was door de bepalingen van de wet van 21 Mei 1873 (Nederlandsch Staatsblad n°. 64). Tot bestrijding van deze opmerking verwees de Rekenkamer naar art. 18 van het reglement op de Indische militaire pensioenen, vastgesteld bij Koninklijk besluit van 1 December 1879 n°. 34 (Indisch Staatsblad 1880 n°. 22). Inderdaad was daarbij — abusievelijk — aangenomen dat het besluit van 21 April 1863 toepasselijk was op de vervulling van betrekkingen waaraan geen uitzigt op burgerlijk pensioen is verbonden. Mitsdien is nu, bij Koninklijk besluit van 22 April 1882 n°. 15 (Nederlandsch Staatsblad n°. 55, Indisch Staatsblad n°. 181), art. 18 van het Indische militaire pensioen-reglement ingetrokken, en tevens het aangehaald besluit van 21 April 1863, vermits alleen door eene uitdrukkelijke intrekking daarvan kon worden voorkomen dat het — tegen de bedoeling der Regering — werd aangemerkt als nog toepasselijk op koloniale gepensioneerden die geplaatst worden in eene rijksbetrekking waaraan geen uitzigt op burgerlijk pensioen verbonden is.

Met betrekking tot het onderwerp der pensioenen moet hier ten slotte nog verwezen worden naar het medegedeelde op blz. 30 hiervóór betreffende de mobiele schutterijen, barissans en legioenen, en naar eene regerings-circulaire dd. 2 Junij 1881 (Bijblad op het Indisch Staatsblad n°. 3756), gerigt aan de chefs van algemeen bestuur in Indie, houdende uiteenzetting van de beginselen welke in de laatste jaren worden toegepast voor de toekenning van onderstand, bij wijze van pensioen (zoomede bij wijze van wachtgeld), aan inlandsche of daarmede gelijkgestelde ambtenaren, hoofden en beambten.

Overtogt. Bij het met 1 Julij jl. in werking getreden Koninklijk besluit dd. 19 Februarij 1882 n°. 14 (Staatscourant van 16 Maart 1882, Indisch Staatsblad n°. 125,) is uitvoering gegeven aan het reeds sedert lang opgevat voornemen om de zeer verspreide bepalingen omtrent de toekenning van vrijen overtogt van Nederland naar Nederlandsch-Indie en omgekeerd te vereenigen en voor zooveel noodig te verbeteren. De nieuwe regeling houdt rekening met de omstandigheid dat thans de verbinding tusschen het moederland en Java *geregeld* wordt onderhouden door twee voor den passagiersdienst ingerigte stoomvaartlijnen *onder Nederlandsche vlag*, met welker reederijen de Regering een contract ten opzigte van het vervoer van passagiers heeft gesloten (verg. blz. 91/92 hiervóór). Overigens is daarbij getracht de gelegenheid weg te nemen tot misbruiken zooals vroeger wel plaats vonden toen de overtogtsgelden aan de passagiers zelven werden uitbetaald, terwijl eindelijk verschillende bepalingen zijn opgenomen die wenschelijk waren gebleken ter wegneming van onzekerheid of ter vergemakkelijking van de administratie. De gouvernementspassagiers worden bij het nieuwe reglement niet langer in drie, maar in vier klassen onderscheiden, eene uitbreiding welke alleen ten doel heeft om de gewone gouvernementspassagiers van minderen rang niet gelijk te stellen met veroordeelden en anderen die van Indie naar Nederland of omgekeerd getransporteerd moeten worden om redenen van openbare orde. Als regel is aangenomen dat de overtogt voor gouvernementsrekening volbragt wordt met stoomschepen onder Nederlandsche vlag en toebehoorende aan eene der twee Maatschappijen met welke de Regering ten opzigte van het passagiersvervoer een contract heeft aangegaan. De gelegenheid om de reis per zeilschip (onder Nederlandsche vlag) te maken, is

evenwel niet uitgesloten voor hen die daartoe het verzoek doen, of — waar het gouvernementspassagiers betreft die niet geregtigd zijn zelven scheepsgelegenheid te bespreken (die der 3de en 4de klasse) — alleen ingeval eene geneeskundige verklaring tot dergelijke afwijking aanleiding geeft. Evenzoo mogen gouvernementspassagiers der 1ste en 2de klasse de reis doen met eene der tijdens de uitvaardiging van de onderwerpelijke regeling reeds bestaande Fransche of Engelsche mailgelegenheden, maar het Gouvernement zal voor die mailreizen voortaan in geen geval meer te goed doen dan de beide Nederlandsche stoomvaartmaatschappijen ingevolge de hooger bedoelde contracten genieten. De overtogtsgelden worden regtstreeks aan de reederijen of hare agenten voldaan. De tarieven voor het vervoer per zeilschip zijn zoowel voor de reis naar als voor die uit Indie op nieuw geregeld, en zulks in overeenstemming met hetgeen werkelijk door de reederijen pleegt gevorderd te worden. De reederijen ontvangen thans — om alleen het tarief voor passagiers boven de 10 jaren te noemen — voor de uitreis: 1ste klasse f 600, mindere klassen f 350; voor de thuisreis: f 650 en f 400, terwijl vroeger werd te goed gedaan als normaal bedrag (dat is daargelaten de voor de 1ste klasse destijds geldende verminderingen naarmate van de talrijkheid en den leeftijd van de leden des gezins, en wat de overige klassen betreft, daargelaten de verminderingen voor passagiers beneden de 12 jaren) voor de uitreis: 1ste klasse f 600, 2de klasse op verbeterden voet f 230 en gewone 2de klasse f 125; voor de thuisreis: f 850, f 424 en f 282. Wat het bedrag der overtogtsgelden per stoomschip betreft, heeft alleen het tarief voor de reis herwaarts eenige verandering (vermindering) ondergaan. Dientengevolge wordt, als normaal bedrag (per passagier boven de 10 jaren), voor het vervoer per stoomschip van Indie naar Nederland betaald: voor de 1ste klasse f 750, 2de klasse f 425 en 3de (zoomede 4de) klasse f 250, tegen vroeger f 800, f 450 en f 270. Voor de reis naar Indie zijn de vroegere sommen (per passagier boven de 10 jaren bedragende f 700, f 400 en f 180) behouden. Gehandhaafd is het beding dat uit Indie vertrekkende gouvernementspassagiers zich niet uitsluitend te Batavia of (indien die plaats wordt aangedaan) te Padang behoeven in te schepen, maar ook reeds te Soerabaija of te Samarang aan boord kunnen gaan. Echter zijn thans eenige bijzondere bedingen gemaakt omtrent de huisvesting en het onderhoud van zoodanige passagiers (voor zooveel zij namelijk tot die der 1ste of 2de klasse behooren) gedurende de ligdagen van het stoomschip te Samarang of te Batavia. De uitgaven ter zake van een en ander worden voortaan, volgens een vast tarief, door het Gouvernement afzonderlijk vergoed, hetzij aan de stoomvaart-onderneming bijaldien de gezagvoerder aan de passagiers heeft toegestaan gedurende de ligdagen aan boord te blijven, hetzij aan de passagiers indien zij aan wal in huisvesting en onderhoud hebben moeten voorzien.

Voor zooveel ter uitvoering van het nieuwe reglement in Indie nog regelingen noodig waren, werd daarin voorzien bij Indisch Staatsblad 1882 n°. 179.

Ter voorkoming dat men ook natuurlijke kinderen als leden des gezins voor het genieten van vrijen overtogt zou willen doen doorgaan, werd in Indie door middel van de Javasche Courant bekend gemaakt dat, gerekend van 1 Julij 1882, aan het gezin van landsdienaren geen overtogt voor 's lands rekening meer zal worden verleend, wanneer bij de daartoe betrekkelijke aanvrage niet worden overgelegd de acten waaruit de wettigheid van het gezin blijkt.

Reis- en verblijfkosten. Met 1 Januarij 1882 (zie Indisch Staatsblad 1881 n°. 207 en 225) is een einde gemaakt aan de verpligting, indertijd aan in dienst reizende burgerlijke en militaire landsdienaren opgelegd, om op plaatsen, waar van landswege ondersteunde logementen bestaan, van deze inrigtingen gebruik te maken of althans aan de houders zekere retributie te voldoen. Tevens werd bij eerstgemeld Staatsblad de staatshulp, waar die tot instandhouding van logementen verder noodig mogt blijken, beperkt tot eene geldelijke toelage (zoodat zij niet meer, zooals op enkele plaatsen het geval was, zal kunnen bestaan in het verstrekken van gouvernementswege van eigen of gehuurde gebouwen), met bepaling dat de bedoelde toelage in den regel hoogstens f 50 's maands zal mogen bedragen, en dat de houders van gesubsidieerde logementen verpligt zijn steeds twee kamers beschikbaar te houden voor gouvernementsreizigers tegen het gewone tarief.

Zooals reeds op blz. 145 hiervóór is aangeteekend, wordt, naarmate er gelegenheid bestaat om aannemers te vinden die zich tegen een matigen prijs met bedoelden dienst wenschen te belasten, het onderhouden van paardenposterijen van landswege van lieverlede ingekrompen. In verband daarmede werd in Augustus 1881 (Indisch Staatsblad n°. 179) bepaald dat, op de door aannemers bediende lijnen, mede ten laste van den lande komen de kosten der verstrekkingen van particuliere postpaarden aan Europesche en inlandsche ambtenaren, in de gevallen namelijk waarin aan deze landsdienaren het vrij gebruik van gouvernements- of binnenlandsche postpaarden was toegestaan.

Voor het inlandsch personeel bij den burgerlijken geneeskundigen dienst en bij den veeartsenijdienst zijn de verspreide en in sommige opzigten niet voldoende gebleken bepalingen betreffende de hun voor dienstreizen toekomende reis- en verblijfkosten door eene nieuwe algemeene regeling vervangen, welke is opgenomen in Indisch Staatsblad 1882 n°. 187. Dit nieuwe reglement behelst ook bepalingen nopens het vervoer van bedoeld personeel langs spoorwegen. In afwachting dat nopens het vervoer per spoorweg ook voor andere categorien van inlandsche landsdienaren de noodige voorzieningen zullen zijn getroffen, is in Maart 1882 (Indisch Staatsblad n°. 80) te dien aanzien al aanstonds het noodige bepaald voor de bij de staatsspoorwegen geplaatste niet-Europesche beambten. Vermits die beambten, in dienst reizende langs de staatsspoorwegen, kosteloos vervoerd worden, behoefde bij gemeld Staatsblad slechts eene voorziening te worden genomen met opzigt tot hun vervoer langs particuliere spoorwegen.

Distinctieven. Bij Indisch Staatsblad 1881 n°. 178 werd aan den gouverneur van Sumatra's Westkust en aan dien van Atjeh en onderhoorigheden de bevoegdheid verleend om, evenals reeds vroeger voor hun ambtgenoot van Celebes en onderhoorigheden is bepaald (Indisch Staatsblad 1862 n°. 49), op de vaartuigen waarmede zij zich op de wateren binnen de grenzen van hun gewest bewegen, eene distinctieve vlag te voeren.

O. Nijverheid.

I. Landbouw, boschwezen en veeteelt.

§ 1. *Java en Madura.*

a. Landbouw.

1°. Inlandsche landbouw.

De voor geregelde cultuur ontgonnen bouwvelden op Java en Madura (de vorstenlanden en de particuliere landen niet medegerekend) besloegen, voor zooveel men zich op de ontvangen opgaven verlaten mag, in 1881 eene oppervlakte van 3 022 200 bouws of 47 753 bouws meer dan in 1880. Bleven daarvan onbeplant 187 470 bouws, tegen 133 224 bouws in 1880, daartegenover staat dat voor twee oogsten gebezigd (tweemaal bebouwd) werden 973 641 bouws, tegen 928 425 in 1880. Wanneer men de voor twee gewassen gebezigde velden tweemaal in rekening brengt, blijkt het dat in 1880 3 769 648 en in 1881 3 808 371 bouws voor geregelde cultuur ontgonnen velden beplant werden, welke totalen respectievelijk tot 3 831 160 en 3 899 868 bouws stijgen wanneer de voor één en voor twee oogsten in bebouwing genomen gronden, behoorende tot de niet geregeld beplante velden, mede in aanmerking worden gebragt.

Zoo als in bijzonderheden kan blijken uit de in gelijken trant als vroeger ingerigte bijlagen UU, VV en WW, waarvan die betreffende de rijstcultuur tevens de (bij schatting verkregen) oogstcijfers doet kennen, werden beplant het navolgend aantal bouws:

		in 1880.	in 1881.
Voor eigen cultuur.	met padi . .	2 525 285 (of 65,91 pct.)	2 530 021 (of 64,87 pct.)
	„ andere eenjarige gewassen	1 266 284 (of 33,05 pct.)	1 333 506 (of 34,20 pct.)
Voor het Gouvernement.	met suikerriet (waaronder ook de oppervlakte ingenomen door wegen en slooten in en om de riettuinen) . .	39 591 (of 1,04 pct.)	36 341 (of 0,93 pct.)
		3 831 160	3 899 868

Uit het volgende overzigt kan blijken hoe de aanplant over de verschillende soorten van bouwland verdeeld was:

SOORTEN VAN BOUWLAND.		**1880.** (Aantal bouws.) Beplant met padi.	Beplant met andere éénjarige gewassen.	Onbeplant gebleven.	Alzoo in 't geheel ontgonnen.	**1881.** (Aantal bouws.) Beplant met padi.	Beplant met andere éénjarige gewassen.	Onbeplant gebleven.	Alzoo in 't geheel ontgonnen.
Bewaterbare sawahs.	1ste aanplant	1 399 933	83 124	10 080	1 493 137	1 397 308	86 400	28 805	1 512 513
	2de aanplant	133 921	462 554	....	....	137 637	457 302	....	....
Sawahs van den regen afhankelijk.	1ste aanplant	747 343	21 484	48 506	817 333	732 683	24 052	51 082	807 817
	2de aanplant	20 176	119 822	....	....	21 422	146 732	....	....
Moeras-sawahs.	1ste aanplant	43 477	3	2 865	46 345	47 991	59	5 516	53 566
	2de aanplant	894	145	....	....	299	398	....	....
Tegalvelden (geregeld beplante).	1ste aanplant	144 478	401 381	71 773	617 632	130 842	415 395	102 067	648 304
	2de aanplant	277	190 636	....	....	1 115	208 736	....	....
Geregeld bebouwde velden.	1ste aanplant	2 335 231	505 992	132 224	2 974 447	2 308 824	525 906	187 470	3 022 200
	2de aanplant	155 268	773 157	....	....	160 473	813 168	....	....
Velden niet in geregelde cultuur.	1ste aanplant	34 748	16 451	....	....	60 722	15 846	....	....
	2de aanplant	38	10 275	....	....	2	14 957	....	....
Totaal der beplante velden .		2 525 285	1 305 875			2 530 021	1 369 847		
		3 831 160				3 899 868			

Als mislukt worden opgegeven 83 824 bouws of 3.31 pct. van de met padi beplante, en 28 718 bouws of 2.09 pct. van de met andere eenjarige gewassen beplante velden, welke verhoudingen in 1880 waren 3.12 en 3.34 pct.

Welke gewassen op de niet voor de padicultuur gebezigde velden geteeld werden, blijkt — evenwel alleen wat de geslaagde aanplantingen betreft — uit de volgende opgaaf:

		1880.		**1881.**	
Suikerriet (vrijwillig geteeld) . . .	1ste aanplant	26 465		28 484	
	2de id.	2 026		1 668	
			28 491		30 152
Suikerriet (op hoog gezag geteeld) . .	1ste aanplant	39 362		36 279	
	2de id.	229		62	
			39 591		36 341
Tabak . . .	1ste aanplant	33 860		42 495	
	2de id.	57 855		65 379	
			91 715		107 874
Indigo . . .	1ste aanplant	3 891		4 262	
	2de id.	13 633		13 055	
			17 524		17 317
Kapas . . .	1ste aanplant	2 026		3 117	
	2de id.	3 594		11 394	
			5 620		14 511

		1880.		**1881.**	
Djagong . .	1ste aanplant	197 384		207 005	
	2de id.	248 578		257 698	
			445 962		464 703
Katjang . . .	1ste aanplant	57 160		46 386	
	2de id.	109 539		116 934	
			166 699		163 320
Diverse voedingsgewassen . .	1ste aanplant	146 307		165 268	
	2de id.	320 271		341 643	
			466 578		506 911
Totalen . . .	1ste aanplant	506 455		533 296	
	2de id.	755 725		807 833	
			1 262 180		1 341 129

Met betrekking tot den landbouw der bevolking worden hieronder nog eenige algemeene opgaven over de laatste vijf jaren medegedeeld, die echter in zooverre met de boven opgegeven cijfers verschillen, dat in de tweede kolom niet afzonderlijk zijn in rekening gebragt de velden die voor de tweede maal (met padi of met eenig ander eenjarig gewas) werden beplant, en dat de velden op hoog gezag met suikerriet beplant daarbij in het geheel niet zijn opgenomen.

JAREN.	Aantal bouws door de bevolking voor eigen cultuur beteeld. In 't geheel. (Totaal der twee volgende kolommen.)	Beplant met padi als eerste gewas.	Beplant met eenig ander gewas als eerste gewas.	Beplant met padi als tweede gewas.	Beplant met eenig ander gewas als tweede gewas.	Geschatte opbrengst der met padi beplante velden (in pikols padi). In 't geheel.	Alleen van den tweeden aanplant.	Gemiddeld bedrag der marktprijzen van den pikol *rijst* in de verschillende gewesten. *a*) Hoogste marktprijzen.	Laagste marktprijzen.
1877 . . .	2 615 906	2 291 135	324 771	97 899	871 662	55 764 418	1 636 274	f 12,50	f 2,00
1878 . . .	2 840 856	2 417 480	423 376	106 253	950 372	59 149 879	2 401 230	18,00	2,50
1879 . . .	2 838 414	2 393 854	444 560	156 770	634 418	62 135 470	3 592 355	17,00	2,00
1880 . . .	2 853 060	2 369 979	483 081	155 306	783 203	61 756 226	3 665 135	16,00	2,50
1881 . . .	2 874 989	2 369 546	505 443	160 475	828 063	59 865 741	3 461 883	12,00	2,50

a) Eene opgaaf van de hoogste en laagste marktprijzen gedurende de verschillende maanden van 1880 en 1881 en voor elk gewest afzonderlijk vindt men aan het slot van de reeds aangehaalde bijlage UU.

Omtrent sommige volkscultures in het bijzonder is nog het volgende aan te teekenen.

Rijstcultuur.

Door de regenachtige weêrsgesteldheid in het begin van 1881 leverde de eerste aanplant van padi een goed beschot en over het algemeen een ruimeren oogst dan in 1880 op; de aanhoudende hitte en de nagenoeg onafgebroken droogte gedurende de tweede helft van het jaar stelden evenwel de verwachtingen op eene buitengewoon groote opbrengst — althans wat de eenigszins laat beplante velden betreft — in vele gewesten te leur. Hier en daar leverde de tweede padi-aanplant wel een goeden oogst op, maar over het algemeen was de opbrengst slechts middelmatig te noemen. Daarentegen werkte de droogte gedurende de tweede helft van het jaar gunstig op den aanplant van tweede gewassen, vooral in die streken waar men in voldoende mate over water voor besproeijing kon beschikken. De oogst dezer gewassen was dáár bevredigend en in de bergstreken zelfs overvloedig en buiten verwachting groot.

Volgens de ontvangen cijfer-opgaven (zie bijlage VV) zou de padi-oogst slechts in 9 van de 21 gewesten dien van 1880 en in 12 van de 21 gewesten dien van 1879 overtroffen hebben, doch de meer verkregen opbrengst woog op verre na niet op tegen de mindere productie der overige gewesten, zoodat over 't geheel het nadeelig verschil met 1880 beliep 1 890 000 pikols en met 1879 2 270 000 pikols. Alleen in Bantam werden in 1881 557 000 pikols minder dan in 1880 en 1152 000 pikols minder dan in 1879 verkregen, met andere woorden de oogsten van 1881 en 1880 bedroegen in dat gewest respectievelijk slechts 55 en 77 pct. van dien in het normale jaar 1879. Ten gevolge van de koorts-epidemie, welke de bevolking, en de runderpest welke den veestapel zoo zwaar hebben geteisterd, bleven in Bantam meer dan een derde van de aanwezige rijstvelden onbebouwd. Daarenboven was in vele streken de grond slechts op onvoldoende wijze bewerkt en het gewas niet naar eisch verzorgd kunnen worden. Oogsten beneden het middelmatige, zoo al geen misgewas, waren daarvan het gevolg. Het meest hadden hiervan te lijden de afdeelingen Pandeglang en Serang; Anjer daarentegen maakte in dit opzigt eene gunstige uitzondering. De vrees, dat tegen het einde van het jaar schaarschheid aan voedingsmiddelen zou ontstaan, zoo niet in de geheele residentie dan toch in de afdeeling Serang en in de noordelijke districten der afdeelingen Pandeglang en Tjiringin, werd maar al te zeer bevestigd bij eene in September 1881 van bestuurswege gedane opneming van de nog bij de bevolking aanwezige hoeveelheden. Om te voorkomen dat de kleine rijstvoorraad door speculanten zou worden opgekocht en uitgevoerd en dat de prijzen zouden worden opgevoerd tot eene hoogte, die het voor een groot deel der bevolking onmogelijk zou maken om zich dit voedingsmiddel aan te schaffen, is de Indische Regering er in Augustus 1881 toe overgegaan om met een paar kooplieden te Batavia, die zich daartoe vereenigd hadden, een contract te sluiten voor den invoer van hoogstens 100 000 pikols Saigon-rijst en de verkrijgbaarstelling daarvan op verschillende plaatsen in het gewest. Reeds dadelijk na dien invoer daalden de rijstprijzen belangrijk. In het zuiden der residentie, namelijk in Lebak en in sommige gedeelten van Pandeglang, waar de bevolking nog het best van rijst voorzien was, kon de voorraad die anders naar de centra langs het noorder- en westerstrand zou zijn weggevloeid, nu voor de plaatselijke behoefte bestemd blijven. Aanvankelijk werd er van de aangevoerde Saigon-rijst, die in smaak met de Java-rijst verschilt en daarom niet zoo dadelijk begeerd werd, niet veel verkocht. Op of nabij de aanbrengplaatsen (aan de noord- en westkust) kon de verkoop geschieden tegen f 5,30 à f 5,60 per pikol, doch dieper landwaarts in, bijv. te Pandeglang en Rangkas-Betoeng, kwam de prijs, wegens de kosten van opvoer en administratie, op f 6,20 en f 6,50 te staan. Bij het einde van 1881 waren op al de 17 plaatsen binnen het gewest, waar toen reeds Saigon-rijst verkrijgbaar was gesteld, in 't geheel nog slechts 7000 pikols verkocht, waarvan in December alleen 6000 pikols. Ten einde de prijzen meer in overeenstemming met de koopkracht van de bevolking te kunnen regelen, werd in de eerste dagen van Januarij de leiding van de zaak, met bewilliging van de contractanten, (aan wie het Gouvernement toen voor de reeds aangevoerde en nog onverkochte rijst, met inbegrip van te vergoeden onkosten en rente, f 475 854 schuldig was) door het bestuur zelf in handen genomen, hetgeen ten gevolge had dat de resident, onder nadere en sedert verleende goedkeuring van den Gouverneur Generaal, den prijs voor alle verkoopplaatsen, op vier na, bepaalde op f 5,50 per pikol, en voor deze vier op f 5,30 en f 5,60. Onder de van de contractanten overgenomen hoeveelheden was ook eene nog ongeloste lading van 25 000 pikols, welke in Bantam niet meer benoodigd was en daarom in Februarij naar Soerabaija werd gezonden, ten einde aldaar bij publieken verkoop in kleine partijen te worden opgeruimd. Omtrent de na 31 December jl. in Bantam gesleten hoeveelheden zijn geen latere opgaven ontvangen dan over de eerste twee maanden van 1882, toen in Januarij, op 24 verkoopplaatsen, gedebiteerd werden 14 500 en in Februarij, op 28 verkoopplaatsen, 16 400 pikols. In de eerste dagen van Mei bleek de rijstverkoop van bestuurswege niet verder noodig en konden maatregelen worden genomen om zich van den nog onverkocht gebleven voorraad te ontdoen, waartoe aanbiedingen werden ingewacht tegen een minimumprijs te Tjiringin van f 3 en elders in het gewest van f 3,25 per pikol, te betalen op tijd, mits tegen borgstelling. Onder de verdere bemoeijingen des bestuurs om de bevolking van Bantam in haren nood te gemoet te komen, behoort ook vermeld te worden de op onderscheidene punten van het gewest den behoeftigen geopende gelegenheid om betaalden arbeid te vinden bij eenige daartoe opzettelijk in uitvoering genomen werken van openbaar nut. Toen in de tweede helft van Junij jl. de hoofdinspecteur voor de rijstcultuur enz. in Bantam vertoefde, vond hij overal waar hij kwam den toestand veel verbeterd. De volksgezondheid was goed; in verscheidene dessa's was geen enkele zieke meer. Levensmiddelen waren, dank zij den gunstigen nieuwen oogst, schier allerwegen in overvloed voorhanden. Gedurende de moeijelijke maanden, die de bevolking doorleefd had, was de boven besproken maatregel, betreffende den aanvoer en verkoop van rijst, van veel nut geweest. Het hoofddoel dat de Regering zich daarmede had voorgesteld, het beletten van een woekerhandel in dit levensmiddel door Chinezen en hadji's, was er volkomen door bereikt. Vee werd weinig gezien, maar van bestuurswege wordt het mogelijke gedaan om de aanfokking te bevorderen, gelijk mede die van kippen en geiten. Het is eene eigenaardigheid van Bantam — zoo berigt genoemde hoofdinspecteur — dat het zich het ongunstigst voordoet van den grooten weg af gezien. Hij die in Lebak en Pandeglang soms palen ver langs heuvels met alang alang rijdt, zou weinig vermoeden dat daarachter de eene vruchtbare vallei met sawahs en levend water de andere opvolgt, en dat daar in vaak fraaije dessa's eene bevolking leeft die zich in korten tijd reeds zoo zeer van de doorgestane rampen heeft weten te herstellen.

Wat de overige door veeziekte geteisterde gewesten betreft, met namen Krawang, Preanger regentschappen en Cheribon [1]), mag de rijstoogst van 1881 vrij bevredigend genoemd worden, vooral wanneer in aanmerking wordt genomen dat niet alleen vele velden braak moesten blijven, maar ook dat op vele plaatsen de grond, in stede van met ploegvee, zeer gebrekkig met den patjol moest bewerkt worden. In de gouvernementsdistricten van Krawang werden in 1881 424 000 pikols geoogst, tegen 482 000 pikols in 1880 en gemiddeld 580 000 pikols in elk der vijf voorafgegane jaren. Daar echter in gewone jaren in Krawang steeds belangrijke hoeveelheden rijst voor den uitvoer beschikbaar zijn, was de oogst van 1881, ook zonder aanvoer van buiten, voor de behoefte van het gewest toereikend. Volgens eene opgaaf van den resident waren bij het eind van 1881 wel is waar slechts $^3/_4$ gedeelten van de bevolking in het bezit van rijst, maar de overigen, ofschoon daarvan verstoken, leden toch geen gebrek. Deze lieden verdienden namelijk den kost als daglooners bij anderen, verhuurden zich voor het bewaken van den veepestpagger of leefden van de opbrengst hunner erven, hunner arèn- en bamboetuinen, terwijl anderen onder hen zich het noodige onderhoud konden verschaffen door het verkoopen van gras, brandhout enz., dan wel als waronghouders.

[1]) Van de residentie Batavia, als schier geheel uit particuliere landen bestaande, zijn voor dit onderdeel van het verslag geen opgaven ontvangen.

Daar er geen ploegvee genoeg was overgebleven (voor het bewerken van de 26 000 bouws sawahs en de uitgestrekte tiparvelden beschikten de landbouwers in de gouvernementsdistricten van Krawang nog slechts over 7000 span buffels) werd reeds in Mei en Junij 1881 de bevolking herhaaldelijk gewezen op de noodzakelijkheid om in den westmoesson zich toch zooveel mogelijk aan den landbouw te wijden. Bij het eind van het jaar waren dientengevolge reeds veel meer drooge velden en bijna niet minder sawahs dan gewoonlijk in cultuur. In de eerste maanden van 1882 was de oogst over 't algemeen bevredigend.

In de Preanger regentschappen hebben in 1881 de veeziekte en de koortsen op de algemeene uitkomsten van den rijstoogst weinig invloed gehad. Eerst in het voorjaar van 1882 is in een 9tal dessa's, die tot de van vee ontbloote streek der afdeeling Soemedang behoorden en het brandpunt der koorts-epidemie in die afdeeling hadden uitgemaakt, buitengewone hulp van bestuurswege noodig geweest ter voorziening in den onvoldoenden voorraad voedingsmiddelen. Van de 7900 inwoners der bedoelde dessa's waren er sedert het uitbreken van de koortsen niet minder dan ruim 2000 gestorven en 1500 verhuisd, en van de overgeblevenen waren er 600 die geen hulp van anderen meer konden krijgen en te uitgeput waren om in den eersten tijd in hunne behoeften te kunnen voorzien. Ten einde deze lieden gedurende een drietal maanden aan rijst te helpen, werd in Mei jl. eene som van f 1500 's maands beschikbaar gesteld, terwijl van bestuurswege zaad en stekken van tweede gewassen, benevens zaadpadi, werden ingekocht om hen die nog werken konden — zij het dan ook niet geregeld iederen dag — in staat te stellen om na verloop van bedoelde drie maanden buiten tusschenkomst van het bestuur over voedingsmiddelen te kunnen beschikken.

Als buitengewone maatregel ten behoeve der bevolking moet nog genoemd worden de in October 1881 en Februarij jl. aan de residenten van Tagal en Cheribon verleende magtiging (voor Cheribon reeds vermeld op blz. 119 hiervóór), om te beschikken respectievelijk over een bedrag van f 185 238 en f 254 434, ten einde — tegen het tijdstip waarop de te vergoeden oogst zou invallen — die gelden aan de sawahbezittende bewoners der veeloos gemaakte streek in hunne gewesten uit te betalen als schadeloosstelling wegens het gemis van ploegvee voor de bewerking van de gronden en wegens de winstderving door de mindere productie die daarvan dit jaar het gevolg zou zijn.

In eenige weinige districten van de residentien Rembang en Samarang, waar gedeeltelijke mislukking van den aanplant van rijst of tweede gewassen en geldgebrek den inlander in zorgvolle omstandigheden deden verkeeren, hielp het bestuur door werkverschaffing, zoodat de bevolking geld in handen kreeg om levensmiddelen te koopen. Wat eerstgenoemd gewest betreft werd deze hulp verleend aan de bevolking der districten Djatirogo en Singahan der afdeeling Toeban, en wel sedert December 1881, terwijl de maatregel in April jl. nog werd uitgestrekt tot het district Bandjar in dezelfde afdeeling. De met dit doel in betaalden arbeid ondernomen werken betreffen het herstel van bruggen en het maken van een dam behoorende tot een later uit te voeren irrigatieplan. Voor een en ander werden aanvankelijk f 5 000 en f 3 000 en in Maart jl. nogmaals even groote sommen toegestaan. In de afdeeling Bodjonegoro, mede in Rembang, achtte men het in 1881 noodig de bevolking zooveel mogelijk van het verrigten van heerendienst te ontslaan, totdat de opbrengst der tweede gewassen haar in betere omstandigheden zou hebben gebragt. Volgens berigten van Junij jl. bleef de toestand in enkele streken der beide genoemde afdeelingen nog bezorgdheid baren ten gevolge van den minder gunstigen afloop van den padi-oogst en den nadeeligen invloed dien de overvloedige regens op de tweede gewassen uitoefenden. Met het verschaffen van betaalden arbeid moest daarom in Rembang nog worden voortgegaan. In Samarang, waar zich alleen in de afdeeling Grobogan behoefte aan hulp openbaarde, verbond het bestuur aan de te verrigten algemeene heerendiensten eene tegemoetkoming van f 0,25 cent daags per man.

Verder ontstond in het najaar van 1881 ook schaarschheid aan voedingsmiddelen in enkele streken van de residentie Madioen, namelijk in de districten Dero en Sepreh van de afdeeling Ngawi en in het district Semantren van de afdeeling Patjitan. Buitengewone maatregelen om hierin te voorzien zijn echter niet genomen, wijl de bevolking in Ngawi voldoende gelegenheid tot arbeid kon vinden aan de spoorwegwerken en in de geteisterde districten veel voedingsmiddelen van elders werden ingevoerd. Bovendien werden er zeer veel tweede gewassen aangeplant, die op het einde van het jaar reeds konden geoogst worden. In het geteisterde district van de afdeeling Patjitan behielp de bevolking zich met boschproducten.

Behalve de rijst die in enkele gewesten uit Siam, Saigon en Singapore werd ingevoerd, vonden in het afgeloopen jaar op Java over 't algemeen geen belangrijke in- of uitvoeren van rijst plaats en bepaalde de handel zich dan ook hoofdzakelijk tot eene omzetting van padi en rijst tusschen aangrenzende afdeelingen of gewesten onderling.

Hoewel steeds wordt aangedrongen op goede grondbewerking, gebruik van goede bibiet en behoorlijke verzorging van den aanplant, blijft voor de besturende ambtenaren nog altijd op dit gebied veel te doen. In sommige gewesten ging de bevolking — ofschoon doorgaans van veranderingen in hare cultuurwijze afkeerig — er toe over om, als proefneming, ijler te zaaijen en de bibiet in rijen te planten.

Het behoorlijk snijden en binnenhalen van den oogst liep in 1881 nagenoeg overal geleidelijk af. Uitzonderingen ten deze vindt men alleen vermeld voor de residentie Bantam en voor een gedeelte van de veeloos gemaakte streek in de afdeeling Soemedang der Preanger regentschappen. In deze streken bragt de koorts-epidemie belemmering in het padisnijden te weeg.

Andere voedingsgewassen.

Zooals boven reeds gezegd is, was de drooge weêrsgesteldheid gedurende de tweede helft van het afgeloopen jaar gunstig voor de teelt van tweede gewassen, vooral in die streken waar geen besproeijingswater ontbrak.

De beplante oppervlakte, waarvan geoogst werd, is in de boven aangehaalde bijlage WW opgegeven als volgt:

	1880.	1881.
	(Aantal bouws waarvan geoogst werd.)	
Beplant met djagong	445 962	464 703
„ „ katjang	166 699	163 320
„ „ andere voedingsgewassen (ketella, cassave enz.)	466 578	506 911
	1 079 239	1 134 934

In hoever in het afgeloopen jaar voor deze aanplantingen van sawahs en van tegals gebruik werd gemaakt, kan blijken uit de volgende opgaven:

	Sawahs voor 1sten aanplant gebezigd.	Sawahs voor 2den aanplant gebezigd.	Tegals voor 1sten aanplant gebezigd.	Tegals voor 2den aanplant gebezigd.
djagong	14 103	168 505	192 902	89 193
katjang	10 771	92 473	35 615	24 461
andere voedingsgewassen (behalve padi)	25 046	261 831	140 222	79 812
	49 920	522 809	368 739	193 466
	572 729		562 205	

Ook ditmaal kwamen de hier bedoelde gewassen op de sawahs meestal als tweede aanplant na de padi voor, terwijl zij op de tegalvelden meer als eerste dan als tweede gewas werden verbouwd. Op de regels van den wisselbouw werd bij de keuze van het tweede gewas wederom weinig acht gegeven. Doorgaans hield men slechts rekening met de meerdere of mindere geschiktheid van den grond voor het een of ander gewas en met hetgeen plaatselijk de meeste winst beloofde. Evenwel bragt de teelt van tweede gewassen in de meeste gevallen geen nadeel toe aan de productiviteit der velden.

Van vischteelt op sawahs na den oogst van het eerste gewas werd slechts bij hooge uitzondering werk gemaakt.

In enkele gewesten werden weder proeven genomen met het doen acclimateeren van vreemde gewassen. Onder de best geslaagde vreemde gewassen behoort wel het Guatamalagras (reana luxurians), veelal ook teosinté genoemd, waarvan thans zaad genoeg gewonnen wordt om de proeven voort te zetten. De inlandsche ambtenaren betoonden veelal ingenomenheid met deze nieuwe grassoort en het is te verwachten dat van dit uitmuntend veevoeder weldra uitzaaijingen op grootere schaal zullen plaats vinden.

Klappercultuur.

Deze cultuur wordt in den regel gedreven op de woonerven en in de daaraan grenzende tuinen. Geregelde aanplantingen in afzonderlijke tuinen komen zeer weinig voor. Hoewel de cultuur van bestuurswege zooveel mogelijk bij de bevolking werd aangemoedigd, viel toch ook ditmaal geen uitbreiding te bespeuren.

De handel in noten en olie bleef in 1881 over 't algemeen van gelijken omvang als vroeger. Het bereiden van de olie geschiedt door de bevolking meestal slechts voor eigen gebruik, zoodat reeds daarom uitvoer van klapperolie weinig voorkomt. Daar waar de voorraad overvloediger was dan voor eigen behoefte noodig scheen, werden de prijzen dikwijls gedrukt door het vervoer naar de op grooten afstand gelegen plaatsen, waar de opkoopers het product moesten afzetten. In den kleinhandel vond de olie aftrek bij rondventers en op passars. De voor de noten en olie bedongen prijzen waren over 't algemeen iets lager dan in vorige jaren.

Hier en daar bereiden sommigen klappersuiker, welk artikel, vooral in Banjoemas en Tagal, met voordeel wordt van de hand gezet.

Tabakscultuur.

De aanplant van tabak geschiedde weder tegen het einde van den regentijd, als eerste gewas op tegalvelden en als tweede gewas op sawahs na de padi. Bij voorkeur bezigt men voor deze cultuur maagdelijke boschgronden omdat daarvan het beste product wordt verkregen.

In onderscheidene gewesten werd in 1881 niet onbelangrijk meer aangeplant dan in 1880. In de vijf voor deze cultuur belangrijkste residentien Bezoeki, Rembang, Kadoe, Banjoemas en Kediri werd namelijk door de bevolking tabak geoogst van 20 034, 16 501, 13 647, 13 026 en 10 323 of te zamen 73 531 bouws, tegen in 1880 van 16 478, 11 764, 10 725, 9 963 en 9 625 of te zamen 58 555 bouws. In 13 van de 15 overige gouvernements-residentien op Java, zoomede in de afdeeling Pamakassan op Madura, besloegen de tabaksvelden der bevolking — mede ongerekend die waarvan de oogst mislukte — te zamen slechts eene uitgestrektheid van 34 343 bouws in 1881 en van 33 160 bouws in 1880. Er werd alzoo in het afgeloopen jaar tabak geoogst van 107 874 bouws, dat is 16 159 bouws meer dan in 1880 en 58 764 bouws meer dan in 1879.

Volgens bijlage WW was deze oppervlakte, naar gelang van de soort der velden en den tijd van aanplant, verdeeld aldus:

	Aantal geoogste bouws waarop tabak geplant als:	
	1ste gewas.	2de gewas.
sawahs	254	45 570
tegalvelden	42 241	19 809
	42 495	65 379
	107 874	

Hoewel de weêrsgesteldheid in sommige gewesten een gunstigen invloed op den oogst uitoefende, hadden de meeste aanplantingen toch veel van de warmte en droogte te lijden en voldeed de oogst niet aan de verwachting. Ook de te bedingen prijzen vielen niet mede.

Aan grondbewerking, onderhoud en afwatering werd, daargelaten eenige zeer gunstige uitzonderingen, in den regel weinig zorg besteed. De pluk geschiedde wederom bladsgewijze wanneer de planten drie à vier maanden oud waren. De gekorven of gesneden tabak werd in de warongs en op de passars verkocht.

Katoencultuur.

De teelt van katoen, ofschoon in 1881 een weinig toegenomen, blijft onbelangrijk. Blijkens bijlage WW werd in het afgeloopen jaar katoen ingezameld van slechts 14 511 bouws (waarvan de grootste helft alleen in de gewesten Samarang, Soerabaija en Rembang), terwijl het totaal in 1879 en 1880 niet meer dan 8151 en 5620 bouws bedroeg. De weêrsgesteldheid in 1881 was voor deze cultuur zeer gunstig en de oogst gaf dan ook betere uitkomsten dan in vorige jaren. Evenwel stierf het gewas toch op sommige plaatsen door vochtigheid, terwijl elders de felle droogte op de productie een nadeeligen invloed had. In den regel werden niet anders dan inheemsche soorten geplant. Het grootste gedeelte van de verkregen productie werd tot eigen gebruik aangewend, en het overige meestal plaatselijk verhandeld of in zeer geringe hoeveelheden op de nabij zijnde passars van de hand gezet.

Indigocultuur.

Ook de indigo-cultuur blijft, wegens de geringe voordeelen die zij oplevert, van weinig beteekenis. Voor alle (18) gewesten te zamen worden in bijlage WW slechts 17 317 bouws als met indigo beplant opgegeven, waarvan de helft alleen in Soerabaija, Japara en Rembang, terwijl de opgaven over 1879 en 1880 de beplante oppervlakte (ongerekend, evenals in 1881, de mislukte velden) stelden op 17 524 en 13 834 bouws. Over den oogst viel niet te klagen, niettegenstaande het gewas in vele gewesten van de droogte had te lijden. Gewoonlijk werd er van twee tot vier malen gesneden naar gelang de plant bleef leven. Het product werd op de gewone inlandsche wijze bereid. Doorgaans wordt de indigo (hetzij de bladeren en stengels aan bossen gebonden, hetzij als koeken of broksgewijze in bereiden staat,) op de passars te koop aangeboden. Hier en daar echter wordt het product ook wel in de dessa's verhandeld. In de prijzen viel weinig verschil met die van vorige jaren waar te nemen.

Suikercultuur.

Uit de volgende opgaaf kan blijken welk deel van de gronden der bevolking door haar voor de oogsten van 1879, 1880 en 1881 vrijwillig met suikerriet werd beplant (de mislukte beplantingen en het op woonerven geteelde riet buiten rekening gelaten).

	1879.	1880.	1881.
	(Aantal bouws met suikerriet beplant.)		
ten behoeve van ondernemers in contract met het Gouvernement	4 521	6 678	9 939
ten behoeve van vrije suikerfabriekanten	9 993	9 977	9 993
voor eigen behoefte of voor de inlandsche markt	9 074	11 836	10 220
te zamen.	23 588	28 491	30 152
Daartoe werden gebezigd:			
bewaterbare sawahs.	15 093	18 138	21 708
niet bewaterbare sawahs	2 109	3 313	2 344
tegalvelden	6 386	7 040	6 100
te zamen.	23 588	28 491	30 152

De uitgestrektheid van de beplantingen (waaronder voor elk der genoemde jaren achtereenvolgens 2501, 2026 en 1668 bouws waarop het riet als tweede gewas werd geteeld) was over de verschillende gewesten verdeeld als volgt:

	1879.	1880.	1881.
	(Aantal bouws.)		
Soerabaija	4 499	4 850	5 803
Japara	2 597	3 017	3 802
Cheribon	2 858	3 514	3 480
Tagal	1 909	2 209	2 458
Pasoeroean	1 076	1 583	2 364
Kediri	961	2 307	2 333
Bantam	3 360	2 179	2 261
Probolinggo	1 694	2 080	1 881
Rembang	1 662	2 098	1 639
Pekalongan	945	1 058	1 326
Preanger regentschappen	605	1 068	703
9 andere gewesten	1 422	2 528	2 102
Te zamen als boven.	23 588	28 491	30 152

Blijkens de eerstvermelde opgaven zijn de vrijwillige rietaanplantingen der bevolking ten behoeve van suikerfabriekanten weder toegenomen. Die voor eigen behoefte of voor de inlandsche markt namen daarentegen af. Over 't algemeen besteedt de bevolking aan hare eigene suikercultuur weinig zorg. De bewerking van den grond geschiedt in den regel op de oude wijze (broedjoelan); zelden werd het Reynoso-systeem toegepast. In slechts enkele streken legde men kweekbedden aan, waarin de bibiet 30 tot 40 dagen verbleef; veelal echter plantte men dadelijk in geulen uit. De bevolking laat de rietplant gewoonlijk drie jaren in den grond en verkrijgt daarvan dan drie oogsten. Daar waar de teelt voor de inlandsche markt van eenige beteekenis is, en dus de geoogste rietstokken niet eenvoudig bestemd worden om als versnapering op de passars te koop te worden aangeboden, wordt het riet door gegoede inlanders en Chinezen opgekocht en, na in buffelmolens te zijn vermalen, als bruine suiker in den handel gebragt.

2°. Gouvernements-cultures.

Koffijcultuur.

Naarmate de particuliere landbouw op Java zich ont-

wikkelt, is de noodzakelijkheid grooter geworden om — buiten de gereserveerde *streken*, op blz. 81 hiervóór bedoeld, — de *gronden* aan te wijzen die voor de instandhouding van de gouvernements-koffijcultuur noodig zijn, en dus niet in aanmerking kunnen komen om voor landbouw-ondernemingen afgestaan of door de inlandsche bevolking voor eigen gebruik ontgonnen te worden. In Pekalongan, waar in sommige districten de keuze zeer beperkt is, werden eenige mantri's van de vroegere statistieke opneming, onder genot van eene toelage boven hun wachtgeld, belast met het opmeten en in kaart brengen van de aan te wijzen gronden. Voor Samarang werd, na raadpleging van den hoofdinspecteur voor de koffijcultuur [1]) en van den inspecteur van het boschwezen, bij een gouvernements-besluit van 29 Januarij 1881 bepaald, dat de gronden van het bosch Trisobo, voor zoover deze daartoe nog niet aangewezen waren, zouden worden bestemd voor de gouvernements-koffijcultuur, hetgeen, met het oog op de ligging en geaardheid dier gronden, meer voordeel beloofde dan eene nieuwe beplanting met djati. In Banjoemas werden, na een opzettelijk onderzoek van den hoofdinspecteur, de uitmuntend voor de koffijteelt geschikte hellingen van den Slamat voor de gouvernements-cultuur in de districten Adjibarang, Poerwokerto, Soekaradja, Poerbolinggo en Kertanegara bestemd.

Over het algemeen wordt er naar gestreefd om de gronden zoolang mogelijk voor de koffijteelt geschikt te doen blijven of ze er weder geschikt voor te maken. Naast de in de laatste jaren toegepaste meer intensieve cultuur kan daartoe niet weinig bijdragen eene beplanting van voormalige koffijgronden met snel opschietend boom- en struikgewas, waardoor de bodem weder in vruchtbaarheid wint. In Kadoe wordt met dit doel reeds veel werk gemaakt van boschcultuur op voormalige koffijgronden, en voor andere gewesten, o. a. in de Preanger regentschappen en Pasoeroean, wordt daartoe het noodige voorbereid. De in de beide vorige verslagen bedoelde opneming van het voor de gouvernements-koffijcultuur nog beschikbaar terrein in Bantam heeft tot de bevinding geleid dat daarvoor, nevens 460 bouws vrij staatsdomein, nog omstreeks 2600 bouws van de gronden der bevolking in aanmerking zouden kunnen komen, en dat zij wel genegen zou zijn die terreinen tegen niet te hooge schadeloosstelling ten behoeve van de koffijcultuur af te staan. Hieromtrent is evenwel nog geene beslissing door de Indische Regering genomen.

Voor zooveel de aanplantingen in geregelde tuinen betreft [2]), werd het getal gedurende 1881 af te schrijven koffijboomen bepaald op ruim 19 millioen, tegen ruim 18 millioen in 1880 en ruim 20½ millioen in 1879. Er behoefden echter — zooals uit de lager te vermelden cijfers blijken zal — veel minder *jonge* boomen dan in een van die beide jaren te worden afgeschreven, zoodat men mag aannemen dat in den laatsten tijd de keuze van terrein voor nieuwe aanplantingen met meer zorg is geschied. Het streven is thans — zooals reeds in 't vorig verslag blz. 166 is medegedeeld — om, behoudens hare krachtige handhaving in daartoe gunstige streken, de gouvernements-koffijcultuur in te krimpen daar waar de omstandigheden haar niet voordeelig zijn, zooals o. a. reeds op vrij groote schaal is geschied in Pekalongan, Madioen, Banjoemas en Kediri.

Met het uitschrijven van bijplantingen bleef men getrouw aan het stelsel der laatste jaren, om de verpligting daartoe niet op te leggen aan dessa's die in hare nabijheid geen geschikte gronden bezaten, noch ook aan die, welke daardoor in het behoorlijk onderhoud van de bestaande plantsoenen of in haar streven naar vrijwillige cultuur zouden belemmerd worden. Als bijzondere oorzaken van vrijstelling golden in 1881 de koortsen en de veeziekte. Met het oog daarop werden in Bantam in 't geheel geen bijplantingen bevolen en in de Preanger regentschappen hier en daar de bijplantingen beperkt. In Kediri en Banjoemas bleven eenige dessa's van aanplant verschoond, omdat veel handen noodig waren voor het aanleggen van waterleidingen. In laatstgemeld gewest werd ook de arbeid in aanmerking genomen dien de bevolking voor de pagger tot wering van de veepest te verrigten had. In Madioen werden een achttal dessa's van bijplantingen ontheven omdat zij te veel hadden geleden van overstroomingen. Als bij uitzondering wordt van Bezoeki vermeld dat de ontheffing van omstreeks 190 cultuurdienstpligtigen niet kon worden bestendigd, aangezien zij de toezegging niet waren nagekomen om veel monosoeko te planten. Belangrijk was ook het aantal dessa's die bemesting van de tuinen boven bijplanting verkozen. Behalve het geheele district Patjitan en een groot deel van het district Pringkoekoe in Madioen gaven nog daaraan de voorkeur zeer vele dessa's in Tagal, Kadoe, Bagelen, Banjoemas, Japara en Samarang (vooral in Salatiga). In Soerabaija werd zulks door eenige dessa's wenschelijk geacht in verband met de koffijbladziekte (waarover lager).

Van welke beteekenis de groote gematigdheid in het bevelen van bijplantingen in den jongsten tijd geweest is, wordt duidelijk uit het volgende zesjarig overzigt, waaruit tevens is na te gaan welken invloed de jaarlijksche afschrijvingen en bijplantingen uitoefenden op het getal boomen waarvoor de geregelde plantsoenen te boek stonden, opgaven die gezegd worden van lieverlede in vertrouwbaarheid te hebben gewonnen.

Jaren.	Aantal gezinnen bij de koffijcultuur ingedeeld. *a*)	Aantal gezinnen aan welke de verpligting tot bijplanting werd opgelegd.	Aantal boomen waarmede de op hoog gezag aangelegde en geregelde koffijplantsoenen zijn verminderd		Aantal boomen, waarvan de bijplanting in geregelde tuinen bevolen werd aan het in kolom 3 genoemde aantal gezinnen gedurende de plantjaren 1876/77 t/m 1881/82		Aantal boomen in geregelde tuinen werkelijk bijgeplant. *e*)	Aantal boomen in geregelde tuinen aanwezig in het voorjaar van elk der jaren 1877 t/m 1881. *f*)
			volgens bevolen afschrijving.	volgens hetgeen de afschrijvingen werkelijk schijnen bedragen te hebben. *d*)	in 't geheel.	gemiddeld per gezin.		
1876	673 825	577 528	13 082 575 *c*) (513 352)	19 256 462	19 234 383	33	21 918 431	169 960 433 *c*) (51 614 675)
1877	712 663	?	13 643 781 (134 025)	15 585 526	19 286 528	?	23 002 695	177 377 602 (63 865 472)
1878	726 804	555 924	14 526 560 (346 171)	18 035 295	18 704 605	33	21 854 156	181 196 463 (68 642 627)
1879	719 970	469 931	20 636 877 (2 359 994)	20 276 232	14 588 111	31	15 889 539	176 809 770 (63 184 390)
1880	725 977	387 975	18 143 730 (1 976 692)	19 093 211	12 059 739	31	12 845 275	170 561 834 (58 517 629)
1881	*b*) 734 919	411 467	19 094 031 (603 349)	nog niet opgegeven.	13 559 975	33	nog niet opgegeven.	nog niet opgegeven.

a) Omtrent het aantal bij de koffijcultuur ingedeelde *dessa's* zijn alleen over 1878 en 1880 opgaven ontvangen, in welke jaren het achtereenvolgens 11 973 en 11 925 beliep. Daarvan werden toen respectievelijk 8942 en 5648 dessa's met bijplantingen belast.

[1]) Na de optreding (in Maart jl.) van den toenmaligen hoofdinspecteur als directeur van binnenlandsch bestuur (verg. blz. 64 hiervóór) is de opengevallen betrekking voorshands niet definitief vervuld. Daar de afgetreden hoofdinspecteur verklaarde ook in zijne nieuwe functien de leiding van de gouvernements-koffijcultuur te kunnen blijven op zich nemen, is een der bij de koffij-inspectie gedetacheerde adsistent-residenten, die in verband daarmede den titel van waarnemend inspecteur der koffijcultuur verkreeg, tijdelijk met de werkzaamheden van hoofdinspecteur belast geworden onder de leiding van den directeur van binnenlandsch bestuur (Indisch besluit dd. 21 Maart 1882 nº. 26).

[2]) Ten opzigte van de zoogenaamde bosch-, pagger- en kampongkoffij worden van bestuurswege geen afschrijvingen — en evenmin bijplantingen — bevolen. Hoewel indertijd vele dier ongeregelde aanplantingen op hoog gezag zijn aangelegd, worden ze in de laatste jaren allen als vrijwillige behandeld.

b) Deze toeneming is slechts schijnbaar daar dit aantal is geconstateerd bij de in Julij 1880 bevolen opneming van het getal cultuurdienstpligtigen (verg. blz. 2 hiervóór).

c) De cijfers tusschen ( ) betreffen het getal jonge (nog niet vruchtdragende) boomen. Deze boomen zijn bij de niet tusschen haakjes geplaatste totalen medegeteld.

d) Eene voorname reden van de grootere afschrijvingen dan aanvankelijk noodig geraamd waren zal wel gelegen zijn in de hier en daar gehouden nieuwe tellingen, vermits het nog maar al te vaak blijkt dat voor sommige afdeelingen een veel grooter getal koffijboomen te boek staan dan er in werkelijkheid zijn.

e) Nopens de bijplantingen in ongeregelde plantsoenen vindt men geen cijfers vermeld.

f) Omtrent de overige plantsoenen (bosch-, pagger- en kampongkoffij) zijn geen volledige opgaven bekend. Alleen blijkt van hoeveel boomen in die ongeregelde plantsoenen jaarlijks werd *geoogst* (verg. het vijfjarig overzigt op de volgende bladzijde).

Gewestelijke opgaven omtrent de in het voorafgaande overzigt voor het plantjaar 1881/82 vermelde afschrijvingen en bijplantingen vindt men in bijlage XX.

In Banjoemas leidde het onderzoek naar geschikte terreinen voor nieuwe aanplantingen tot de bevinding dat de cultuur wegens te geringe uitkomsten niet mogt worden voortgezet in de districten Banjoemas en Poerworedjo, zoomede in eenige gedeelten der districten Kaliredjo en Singomerto. Om diezelfde reden werden van de cultuur ontheven in Pekalongan 50 dessa's, in Madioen 12, in Probolinggo 8, in Soerabaija 7, in Tagal 4 en in Samarang 3.

In den regel wordt op niet te grooten afstand van de dessa's geplant. In zeven gewesten bedraagt de grootste afstand 6 palen, in zes gewesten 7 à 8, en in vier gewesten (Preanger regentschappen, Bezoeki, Banjoemas en Bagelen) 10 à 12 palen; maar het zijn slechts weinige dessa's die in deze ongunstige omstandigheden verkeeren. In Krawang en Samarang wordt door geen enkele dessa bijgeplant op grooteren afstand dan 1 à 2 palen.

Tot bekorting van de afstanden had er weder overdragt van tuinen plaats in Samarang, Madioen, Kediri en vooral in Ledok (Bagelen), terwijl o. a. in Kadoe tot dat doel door 31 dessa's tuinen werden geruild.

Het gebruik van de gronden der bevolking voor de koffijteelt werd alleen dáár aangemoedigd waar de bevolking er zelve het meeste belang bij heeft. Terwijl in al de andere gewesten te zamen slechts 1895 cultuurdienstpligtigen daartoe genegen werden bevonden, wenschten in de Preanger regentschappen niet minder dan 51 741 personen op eigen grond te planten, waartoe vooral de omstandigheid bijdroeg dat de gouvernementsgrond, die hun anders zou zijn aangewezen, verder af was gelegen. Bovendien werden in dit gewest nog aan 3103 personen in het belang van de koffijteelt terreinen afgestaan die van bestuurswege voor deze cultuur waren gereserveerd.

In de hoogere bergstreken, waar de koffijcultuur gemakkelijk slaagt, is de bevolking zeer geneigd om op hare eigene bouwgronden, tegen vrijstelling van landrente, paggerkoffij te planten, waarbij zij echter zorg draagt dat er gelegenheid blijft bestaan voor de teelt van tweede gewassen. In de hoog gelegen gedeelten van Bagelen wordt een goed deel van den koffijoogst op rekening gebragt van deze zoogenaamde »paletan"-koffij. Ook in Tagal vond deze wijze van koffijteelt veel bijval.

De aan inlandsche ondernemers overgedragen gouvernements-koffijplantsoenen (zoogenaamde merdika-tuinen) in de Preanger regentschappen werden in 1881 niet allen naar eisch onderhouden. Toch werden er geene teruggenomen, omdat de billijkheid scheen te vorderen ditmaal rekening te houden met de schaarschheid aan werkkrachten die veroorzaakt was door de koorts-epidemie en door de veeziekte. Intusschen heeft de Indische Regering geen aanleiding gevonden om de proefneming met het verleenen van voorschotten op het door deze ondernemers in te leveren product (verg. vorig verslag blz. 167) voor 1882 te herhalen, daar er reden bestond om aan te nemen dat de gelden door sommige merdika-houders voor andere doeleinden waren aangewend en dat in 't vervolg de aanzuivering steeds moeijelijker zou worden. Men voorzag daarvan het welligt reeds thans voorgekomen misbruik, dat sommigen van hen die voorschot hadden genoten een deel hunner koffij ten name van anderen zouden doen inleveren. In 't geheel werd aan 41 van de hierbedoelde inlandsche ondernemers, naar reden van eene geraamde productie van 2193 pikols, een bedrag van f 10 965 voorgeschoten. Hunne levering bedroeg slechts 1417 pikols. Op de hun daarvoor toekomende betaling werd f 7320 ingehouden. (Enkelen lieten méér inhouden dan f 5 per pikol, zoodals was overeengekomen.) De overschietende f 3645 werden — door de 23 debiteuren — later terugbetaald. Voor de meeste dezer 41 merdika-houders, namelijk voor 24 hunner, had het voorschot minder dan f 200 bedragen, voor 13 f 200 à f 500, voor 1 f 750, voor 2 f 1000 en voor 1 f 1750. De twee in Bantam nog overgebleven houders van merdika-plantsoenen (verg. vorig verslag blz. 167) hebben in 1881 hunne tuinen teruggegeven, welke daarop onder twee dessa's verdeeld zijn. Omtrent de voorgenomen regeling van de regten en verpligtingen der merdika-houders in de Preanger regentschappen (zie vorig verslag blz. 167) is nog geen beslissing genomen.

Bij het streven om zich meer op verbetering der cultuur dan op uitbreiding der plantsoenen toe te leggen, heeft men ook het nut van eene behoorlijke waterloozing door open geulen niet uit het oog verloren. Deze wijze van draineeren is sedert de laatste twee jaren vooral toegepast op door bladziekte aangetaste plantsoenen, en heeft hunne productiviteit in die mate bevorderd, dat men zonder eenig nadeel voor den lande tot beperking van de bijplantingen is kunnen overgaan. Bij de nog onderhanden zijnde herziening van de handleiding van 1873 betreffende de gouvernements-koffijcultuur (verg. vorig verslag blz. 166) zal vooral ook aan het draineeren van de gronden de aandacht worden geschonken. Het maken van terrassen bij den aanleg van koffijtuinen wordt niet onvoorwaardelijk gevorderd. Waar de geaardheid van den grond herhaalde omwerking onnoodig doet achten, wordt, ten einde aan de bevolking arbeid te besparen, de meer primitieve methode in toepassing gebragt waarnaar vroeger de zoogenaamde boschkoffij werd gecultiveerd.

Van de Ceylonsche bladziekte kan worden gezegd dat zij zich nog slechts zeer sporadisch op Java vertoont en nergens ernstige bezorgdheid wekt. Slechts bij uitzondering (o. a. voor sommige gedeelten van Samarang en Soerabaija) vindt men vermeld dat die ziekte een nadeeligen invloed op den oogst heeft uitgeoefend. Veel gevaarlijker acht men de djamoer oepas, die zich gelukkig hoofdzakelijk tot Midden-Java blijft bepalen. Zij wordt bestreden door afkapping en verbranding van de aangetaste deelen. Wordt zulks tijdig gedaan, dan behouden de boomen nog genoeg levenskracht om tot vroegeren bloei terug te keeren. Intusschen blijft de aandacht gevestigd op de studien omtrent de bladziekte die van wege het Britsch-Indisch Gouvernement worden openbaar gemaakt. Verschillende aanbiedingen van op Java en ook van in Britsch-Indie en op Ceylon gevestigde personen om, tegen het uitloven van premien, proeven tot tegengang van de bladziekte te doen nemen, werden door de Indische Regering afgewezen.

Plotselinge bandjirs na langdurige droogte veroorzaakten eenige schade aan sommige koffijplantsoenen in Samarang, maar vooral in Cheribon en Madioen.

Aan de zaden en kweekbedden werd veel zorg besteed. Steeds wordt er op aangedrongen om, waar aan de goede ontwikkeling van de zaden wordt getwijfeld, van elders pitten te ontbieden. De dadap, die men schier overal boven andere boomen tot schaduwboom verkiest, wordt op die weinige plaatsen, waar zij niet slaagt, meestal door de albizzia moluccana vervangen. Werd in Soerabaija en de Preanger regentschappen weder geklaagd dat de albizzia zoo ligt afknapt, gunstiger berigten nopens deze boomsoort werden uit Bantam, Krawang en Samarang verkregen. In Tagal worden ook nog, evenals in enkele andere gewesten, de anggroeng en mindi als schaduwboomen gebruikt, en in Kadoe tevens de djoerang-nangka en weroe.

Uit Pekalongan wordt berigt dat het voorzigtig afkappen van de doode toppen van koffijboomen, volgens de in

eenige tuinen gedane aanwijzingen van den hoofdinspecteur, krachtiger ontwikkeling en rijker vruchtzetting heeft ten gevolge gehad. Ook werd den ambtenaren aanbevolen om het toppen van de koffijboomen te beperken tot die exemplaren, welke gewoonlijk niet ouder worden dan 10 jaren en aan den wind blootstaan, wat op groote schaal toepassing vond in Krawang, Cheribon, Samarang, Kadoe, Bagelen, Banjoemas en ook hier en daar in Pekalongan en Bezoeki.

In de Preanger regentschappen werden hier en daar boomen op stomp gekapt. Met gunstigen uitslag geschiedde dit ook in een tuin in Pekalongan, en met ongelijk resultaat in Madioen, waar men ook wel zeer oude, weinig levenskrachtige boomen op die wijze behandelde. Over 't algemeen wordt dit op stomp kappen zelden meer toegepast, omdat de bevolking daartoe ongaarne overgaat.

Wegens bijzondere behartiging van de belangen der koffijcultuur werden weder eenige inlandsche ambtenaren begiftigd met de medaille voor burgerlijke verdienste of met een geschenk in geld, en ontvingen eenige Europesche ambtenaren eene bijzondere tevredenheidsbetuiging van de Indische Regering. In de meeste residentien is nog speciaal inlandsch personeel met het toezigt op de koffijcultuur belast. In den aanvang van 1882 zijn echter, zooals reeds op blz. 66 hiervóór is vermeld, in Pekalongan, Bezoeki en Japara de koffijmantri's buiten dienst gesteld (in Augustus jl. ook in Probolinggo), omdat de belangen van het bestuur in het algemeen en die van de koffijcultuur in het bijzonder beter konden worden behartigd door vermeerdering van het aantal besturende inlandsche ambtenaren. Uit dien hoofde ging de opheffing van de bedoelde betrekking gepaard met eene vermeerdering van het aantal onderdistrictshoofden. Het voornemen bestaat om in 1883 ook in Kediri en Madioen tot zoodanige reorganisatie over te gaan.

Omtrent de proef-aanplantingen op kleine schaal van Liberia-koffij werden, voor zoover de lager gelegen streken betreft, goede berigten vernomen uit Krawang, de Preanger regentschappen en Banjoemas. In de bergstreken leverden de met deze koffijsoort genomen proeven minder bevredigende uitkomsten op. In Rembang is hier en daar, bij wijze van monosoeko, Liberia-koffij op de erven geplant, waartoe de bevolking niet ongenegen bleek. Voor eene afdoende beantwoording van de vraag of de Liberia-koffij in de lagere streken, waar de gewone Java-koffij niet of minder gunstig slaagt, deze zou kunnen vervangen, is echter nog te weinig ondervinding opgedaan. Omtrent de uitbreiding, welke in de lagere en aan wind blootgestelde gedeelten van Patjitan aan de cultuur van Laurina-koffij is gegeven, valt vooralsnog niets bijzonders mede te deelen.

De oogst viel in het afgeloopen jaar zeer onregelmatig uit. Kon hij in de ten oosten van Samarang en Soerakarta gelegen residentien zelfs zeer overvloedig genoemd worden, in de overige gewesten waren de uitkomsten daarentegen minder bevredigend, zoo zelfs dat in Cheribon en Pekalongan de productie beneden die van het ongunstige jaar 1880 bleef. Dit neemt niet weg dat, over 't geheel genomen, het oogstjaar 1881 onder de gunstigste koffij-jaren moet gerangschikt worden. Immers blijkens het grafisch overzigt, als bijlage TT gevoegd bij het verslag van 1880, werd gedurende het veertigjarig tijdvak 1840 t/m 1879 slechts negen malen een totaal van 1 millioen pikols of daarboven verkregen, en ook in 1881 werd dit cijfer bereikt, nadat in 1880 slechts 558 280 pikols waren ingeleverd. Pasoeroean, met eene productie van 399 023 pikols, overtrof de reeds zoo hooge cijfers van vorige jaren, terwijl Madioen, Probolinggo en Bezoeki, met 85 430, 69 850 en 71 992 pikols, sedert 1858 niet zulke opbrengsten gekend hadden. De oorzaken van den minder goeden oogst in westelijk Java waren: in Bantam de rampen, welke de bevolking van dat gewest geteisterd hebben, en elders hevige winden en ontijdige regens. Voor 1882 beloofde echter West-Java, te oordeelen naar de rijke vruchtzetting, weder eene ruime productie, terwijl ook in Oost-Java goede uitkomsten te gemoet werden gezien, zij het ook dat ze daar beneden die van 1881 zullen blijven. Volgens een telegrafisch berigt van het begin van October werd toen de oogst van 1882 geschat op 1 030 000 pikols.

Terwijl voor gewestelijke opgaven over 1881 verwezen wordt naar bijlage YY, volgen hieronder eenige totaalcijfers over de laatste vijf jaren betreffende de verkregen productie, het getal boomen waarvan geoogst werd, de op de koffijcultuur gevallen uitgaven en de gemiddelde prijzen voor het hier te lande verkochte product behaald.

Jaren.	Aantal vruchtdragende boomen waarvan werd geoogst (in millioentallen): *a*)			Verkregen hoeveelheid koffij, zonder de bij het ledig vallen der pakhuizen bevonden overwigten. — Pikols.	Hoeveelheid in het geheel bij de pakhuizen ontvangen. *b*) — Pikols.	Gezamenlijke kosten van de aan het Gouvernement geleverde koffij, gerekend tot aan de opschuring in de afscheeppakhuizen. *c*)	Gemiddelde prijs, waarop de pikol koffij aan het Gouvernement te staan kwam (berekend over de geheele hoeveelheid ontvangen koffij) tot in de afscheeppakhuizen. *d*)	Opbrengst van de in Nederland geveilde koffij per pikol. *e*)	
	in geregelde tuinen.	bosch-, pagger- en kampongkoffij.	in 't geheel.					Bruto.	Netto. *f*)
1877	118^{3}	119^{9}	228^{2}	873 732	875 410	f 14 808 919	f 16,91	f $63,68^{5}$	f $57,80^{4}$
1878	114^{2}	112^{7}	226^{9}	829 859	831 515	13 623 041	16,38	$59,54^{3}$	$53,61^{1}$
1879	116^{6}	103^{7}	220^{3}	1 264 979	1 267 167	20 557 572	16,22	$54,82^{2}$	$50,28^{5}$
1880	113^{6}	108^{4}	222	557 649	558 280	9 723 054	17,41	50,15	$45,22^{5}$
1881	111^{1}	108	219^{1}	1 005 761	1 007 839	16 584 954	16,40	45,02	39,98

a) Deze opgaven hebben geen betrekking tot de residentien Soerakarta en Djokjokarta, ofschoon in de overige kolommen van het staatje op het uit die gewesten verkregen product wèl gerekend is.

b) Onder de voor 1878, 1879, 1880 en 1881 opgegeven hoeveelheden zijn begrepen 5924, 22 631, 17 071 en 29 378 pikols die als inferieure soort — tegen de helft van den gewonen inkoopsprijs — bij de inkooppakhuizen waren aangenomen. Over 1877 is omtrent de ingekochte inférieure koffij geen volledige opgaaf ontvangen.

c) Sommige der in deze kolom vermelde totalen kunnen niet als volledig worden aangemerkt (zie deswege het aangeteekende in bijlage YY hierachter, zoomede in bijlage UU van het vorig verslag).

d) Zie de voorgaande aanmerking.

e) De onder dit hoofd medegedeelde cijfers betreffen uitsluitend de opbrengst der Java-koffij; omtrent de geveilde Menado-koffij worden afzonderlijke opgaven gedaan in § 2 dezer afdeeling, waar gehandeld wordt over de cultures in de buitenbezittingen.

f) Ten overvloede wordt opgemerkt dat hier, evenals vroeger, weder alleen in mindering zijn gebragt de kosten van afscheping, zeevervoer en verkoop. Het bedrag waarop de koffij het Gouvernement komt te staan, gerekend tot in de afscheeppakhuizen, vindt men in kolom 8 van het staatje.

Moeijelijkheden ten aanzien van pluk en bereiding werden in 1881 niet ondervonden; alleen moest voor Samarang worden aangedrongen op het plukken alleen van rijpe boonen en op zorgvuldiger sorteering. In de afdeeling Malang der residentie Pasoeroean, waar de ongeëvenaarde hoeveelheid van ruim 328 000 pikols binnenkwam, naast eene productie der particuliere ondernemingen van ongeveer 60 000 pikols, lokte die groote oogst van heinde en verre

een aanzienlijk aantal hulpplukkers, ofschoon niet genoeg voor de behoefte [1]). Wanneer men in aanmerking neemt dat bij groote oogsten in Malang een ontzaggelijk aantal handen op eens benoodigd is, en dat zulks veelal een ruwen pluk moet ten gevolge hebben, dan mag het nog eene tamelijk bevredigende verhouding heeten dat van de in Pasoeroean ingeleverde 399 023 pikols niet meer dan 15 502 pikols als inférieure soort behoefden te worden aangenomen.

De omstandigheid dat in dit gewest, naar gelang de thans nog in hare opkomst zijnde particuliere ondernemingen zich ontwikkelen, in toenemende mate werkkrachten voor den koffijoogst vereischt zullen worden, maakt het dubbel wenschelijk dat getracht worde door oprigting van pelmolens handenarbeid uit te sparen. Voorstellen deswege zijn bij de Indische Regering in overweging. Van de reeds sedert eenigen tijd in gebruik zijnde gouvernements-pelmolens te Sisir en Pontjo-koesoemo werden bij voortduring de beste uitkomsten verkregen. Niet alleen maakte de bevolking gaarne daarvan gebruik, zoodat er zelfs 's nachts mede gewerkt werd, maar bovendien werden door die machinale pelling tevens veel minder gebroken boonen verkregen. Bedoelde twee molens zijn echter van gering vermogen en kunnen niet veel meer dan 2 pikols schoone koffij per uur afwerken.

Kunstmatige droogmachines, naar het systeem GUARDIOLA, doch vooral die volgens de vinding van den heer P. J. VAN MAANEN te Salatiga, komen bij de particuliere koffij-ondernemingen meer en meer in zwang, maar zijn, naar het oordeel der Indische Regering, bij de gouvernements-cultuur bezwaarlijk te benuttigen.

Omtrent de in verschillende gewesten beschikbaar gestelde handpelmolens voor West-Indische bereiding (zie vorig verslag blz. 168) blijft de klagt gelden dat ze niet sterk genoeg en te moeijelijk te hanteeren zijn, vooral voor de vrouwen, die gewoonlijk in de dessa's met koffijbereiding belast worden. Ook schijnt de constructie, hoe eenvoudig ook, voor den kleinen man nog te ingewikkeld om naar eisch met deze pulpers te kunnen werken. Van eene ruimere verstrekking is dan ook door de Indische Regering afgezien. Om nogtans de vervaardiging van eenvoudiger handmolens, zooals hier en daar in gebruik zijn, te bevorderen, werden de ambtenaren aangeschreven om der bevolking het verkrijgen van hout voor deze molens zoo gemakkelijk mogelijk te maken, en zooveel doenlijk te zorgen dat de kleine man bij zijne pogingen geen belemmering ondervindt van de zijde van het districtsbestuur of de dessahoofden.

De Indische Regering is teruggekomen van het in 't vorig verslag (blz. 168) besproken plan, om de koffij die in Bantam in de hoornschil geleverd wordt, in stede van bij de inkooppakhuizen zelven, in eene daartoe op de kustplaats Karang-Antoe op te rigten stoom-pel-inrigting te doen bereiden. Toen dit plan in 1879 ontworpen werd, rekende men dat Bantam eene jaarlijksche productie zou kunnen leveren van omstreeks 8000 pikols drooge koffij. Met het oog op de rampen die dat gewest sedert getroffen hebben, moeten de verwachtingen thans veel lager gesteld worden. Niet alleen toch is het aantal cultuurdienstpligtigen in Bantam kleiner geworden, maar ook is, ten gevolge van de ontoereikende krachten der bevolking, in den laatsten tijd aan het onderhoud der koffijtuinen en aan bijplantingen weinig kunnen gedaan worden. Daar het dus niet wenschelijk werd geacht voor een betrekkelijk klein product reeds dadelijk de ontworpen kostbare inrigting te doen tot stand komen, is bij Indisch besluit van 21 April jl. van de uitvoering van het plan voorloopig afgezien. Tevens is echter, bij wijze van proefneming, tot eene andere behandeling van de Bantam-koffij besloten. Het product zal namelijk, gelijk het door de bevolking is geleverd, dus enkel gedroogd in de hoornschil, ten spoedigste uit de vochtige bergstreken naar het doorvoerpakhuis te Karang-Antoe worden verzonden, om in denzelfden toestand, doch na eene flinke overdrooging in weinig kostbare droogbakken van bamboe, naar Nederland verscheept en dan hier te lande machinaal gepeld en gesorteerd te worden. Blijken de geldelijke uitkomsten dezer proefneming aanmoedigend, dan zal de ontworpen pel-inrigting te Karang-Antoe voor goed achterwege kunnen blijven. Zooals reeds in 't vorig verslag is aangeteekend, zal dergelijke proef ook genomen worden met 5000 pikols koffij uit andere gewesten, en wel met 2500 pikols uit Tagal, en met 2500 pikols uit Bezoeki. Ten einde met betrekking tot de Tagal- en Bezoeki-koffij eene zooveel mogelijk juiste vergelijking te maken van het prijsverschil tusschen hier te lande en in Indie gepelde koffij, zullen uit dezelfde streken waaruit de bedoelde 5000 pikols gaba zijn verkregen — en met dezelfde scheepsgelegenheid — ook herwaarts worden gezonden 2500 pikols Tagal- en 2500 pikols Bezoeki-koffij, aldaar op de gewone wijze bereid. In de eerste twee veilingen van dit jaar zijn verkocht de in 't vorig verslag bedoelde kleine hoeveelheden (na ontbolstering hier te lande bedragende ruim 146 en 285 pikols) die in het tweede halfjaar van 1881 in genoemde gewesten nog als gaba verkrijgbaar waren. De geldelijke uitkomsten, in verhouding tot gelijktijdig aangebragte koffij die in de genoemde gewesten zelf was gepeld, waren zeer uiteenloopend, namelijk deels ten voordeele, deels ten nadeele van de hier te lande ontbolsterde koffij. Om een afdoend oordeel te vellen zal de uitslag der voorgenomen proefnemingen op grootere schaal moeten worden afgewacht.

In Januarij jl. zijn door de Indische Regering de noodige voorschriften gegeven om nogmaals zekere hoeveelheid koffij — thans echter niet 1000, maar 5000 pikols — hier te lande in gesorteerden staat te doen aanvoeren, gezamenlijk met eene gelijke hoeveelheid ongesorteerd product uit hetzelfde inkooppakhuis. Deze 10 000 pikols zullen afgezonderd worden uit den Pasoeroean-oogst van dit jaar. De te sorteeren partijen zullen weder verdeeld zijn in gebroken koffij, middensoort-koffij, mannetjes-koffij en grofboonige koffij. De uitlezing zal machinaal geschieden op een der particuliere bereidings-établissementen in Pasoeroean, waarvoor echter geen lagere prijs is kunnen worden bedongen dan f 0,60 per pikol, niettegenstaande voor de sorteering van 1000 pikols uit den oogst van 1880 (verg. vorig verslag blz. 168) slechts f 0,30 per pikol is betaald geworden.

De bereiding van koffij door bijzondere personen, overeenkomstig de bepalingen van Indisch Staatsblad 1873 n°. 54, neemt niet toe. In de Preanger regentschappen heeft deze industrie geen noemenswaardige beteekenis meer, en in de overige gewesten, met uitzondering van Pasoeroean, vindt men slechts een particulieren molen te Pakisan in Bezoeki, welke echter in het afgeloopen jaar, uit gebrek aan kapitaal, niet kon werken. Een pas opgerigt établissement te Boemidjawa in Tagal is reeds weder opgeheven. In Pasoeroean hielden zich in 1881 30 personen (14 Europeanen en 16 Chinezen) met de bereiding bezig, tegen 33 in 1880. Van eenige beteekenis is echter alleen het bereidings-établissement te Sisir. Door de gezamenlijke bereidings-ondernemingen in Pasoeroean werden in 1881 ingeleverd 13 210 pikols eerste soort en 1825 pikols tweede soort, tegen 6710 pikols (door 33 ondernemers) in 1879. Over 1880 vindt men de ingeleverde hoeveelheid niet opgegeven. Alleen de op West-Indische wijze bereide koffij (6661 pikols eerste soort) onderscheidde zich gunstig van die welke door de bevolking werd bereid, zoodat aan premiën kon worden uitbetaald een totaal bedrag van f 16 836. Van deze som ontving de ondernemer van Sisir alleen f 14 049. Het overige werd aan 4 andere Europesche ondernemers uitgekeerd.

In Februarij 1882 bood zich een Europeesch particulier te Soerabaija aan om de Regering bekend te maken met het geheim van eene nieuwe (eenvoudige) bereidingsmethode, waardoor beter product zou worden verkregen dan door de gewone wijze van bereiding. De gestelde voorwaarden waren echter onaannemelijk, zoodat van het aanbod geen gebruik is gemaakt.

De inkoop van koffij aan de pakhuizen had zonder stremming plaats. In Bezoeki moest echter — zooals reeds op blz. 149 is gezegd — op een drietal plaatsen gedurende een paar dagen, toen geen geld genoeg voorhanden was, een gedeelte der koffij in bons worden betaald. In verschillende streken werd de bevolking gebaat door vermeerdering van de gelegenheid tot inlevering van haar koffijproduct. Het aantal inkooppakhuizen, dat in de drie voorafgegane jaren achtereenvolgens bedroeg 367, 377 en 388,

[1]) In de jaren 1879 en 1880, toen het regentschap Malang achtereenvolgens 271 000 en 160 000 pikols gouvernements-koffij opleverde, bezigden de inlandsche tuinbezitters aldaar achtereenvolgens 20 880 en 4660 hulpplukkers, waarvan 6581 en 1610 van buiten het regentschap waren gekomen. Over 1881 vindt men het aantal hulpplukkers niet opgegeven.

werd namelijk in 1881 gebragt op 408 (verg. bijlage YY), en nog voortdurend zijn nieuwe pakhuizen in aanbouw. Op enkele plaatsen, waar op het gereed komen daarvan niet kon worden gewacht, werd tijdelijk in de behoefte aan bergruimte voorzien door het huren van hulpgebouwen. In eenige pakhuizen in de Preanger regentschappen, Tagal en Banjoemas vertoonde zich de snuitkever, zonder echter noemenswaardige schade aan te rigten.

Ter wegneming van twijfel dienaangaande werd door de Indische Regering te kennen gegeven dat de pakhuismeesters de hun voor den inkoop toekomende toelage (Indisch Staatsblad 1880 n°. 20) geleidelijk kunnen innen, naarmate van de hoeveelheid koffij onder hun beheer ingekocht, en dat dus de uitkeering niet behoeft te wachten tot het eind van het jaar.

Tekorten in drie pakhuizen van Madioen, ten bedrage van omstreeks f 8000 en 150 pikols koffij, hadden ontslag en vervolging van de pakhuismeesters ten gevolge.

Algemeen wordt erkend dat door de nieuwe bepalingen op het vervoer en bezit van koffij (Indisch Staatsblad 1879 n°s. 286 en 288) het tegengaan van de onttrekking van koffij aan de verpligte levering zeer wordt vergemakkelijkt.

De afvoer van koffij uit de inkoop- naar de strandpakhuizen vond schier overal gelijktijdig plaats. Alleen werd in de Preanger regentschappen in dit opzigt belemmering ondervonden door de veeziekte en in Krawang door den lagen waterstand der Tjitaroem (verg. ook blz. 88 hiervóór). In Bantam moesten van bestuurswege bijzondere maatregelen worden genomen in verband met het faillissement van den transport-aannemer.

Als gebruikelijk volgen hier ten slotte eenige opgaven betreffende de uitkomsten van de in 1881 en in de eerste negen maanden van dit jaar hier te lande en in Indie gehouden gouvernements-veilingen van Java-koffij.

Veilingen in Nederland.

Data der veilingen.	Verkochte hoeveelheid (in pikols).	Aan de koopers in rekening gebragte netto hoeveelheid (in kilogrammen).	Gemiddelde opbrengst per ½ kilogr. *a*)	
			Bruto.	Netto.
1881.				
26 Januarij.	92 535^{59}	5 480 220^{5}	f 0,39^{58}	f 0,35^{29}
2 Maart.	85 413^{45}	5 056 771	0,38^{03}	0,33^{81}
6 April.	91 230^{60}	5 407 212	0,38^{59}	0,34^{25}
11 Mei.	91 878^{64}	5 454 365	0,35^{63}	0,31^{49}
15 Junij.	91 739^{56}	5 441 845^{5}	0,38^{94}	0,34^{80}
10 Augustus.	84 247	5 001 908	0,38^{16}	0,33^{90}
19 September.	90 963^{95}	5 381 373^{5}	0,38^{90}	0,34^{60}
19 October.	90 712	5 384 996	0,36^{50}	0,32^{17}
23 November.	84 356^{60}	5 038 938^{5}	0,30^{42}	0,26^{06}
	b) 803 077^{59}	47 647 630	*c*) f 0,37^{94}	f 0,33^{70}
1882.				
1 Februarij.	90 106^{74}	5 366 152	f 0,31^{28}	f 0,27^{08}
8 Maart.	89 331^{20}	5 340 527	0,32^{91}	0,28^{70}
12 April.	90 431^{72}	5 409 546^{5}	0,30^{82}	0,26^{61}
16 Mei.	89 886	5 385 514^{5}	0,29^{05}	0,24^{93}
21 Junij.	85 019^{25}	5 095 032	0,29^{02}	0,24^{93}
16 Augustus. *d*)	89 649	5 334 115^{5}	0,30^{48}	0,26^{26}
20 September. *d*)	85 619^{60}	5 094 366	0,29^{24}	0,25^{44}

a) Veilingsprijs, verhoogd met de aan de koopers in rekening gebragte 1 pct. veilingskosten, doch verminderd met de 1½ pct. rabat voor contante betaling.

b) Hiervan 55 364 pikols uit den oogst van 1881, 352 327 en 375 010 uit de oogsten van 1879 en 1880, en verder uit de oogsten van 1875 t/m 1878 respectievelijk 2000, 1806, 6178 en 10 392 pikols.

c) Over 1880 was de algemeene middenprijs f 0,42^{35} per ½ K.G. Voor elk der negen veilingen afzonderlijk liep het gemiddelde toen uiteen tusschen f 0,39^{33} (Mei-veiling) en f 0,48^{71} (Januarij-veiling).

d) De opgaven betreffende deze veilingen zijn nog van voorloopigen aard.

Veilingen in Indie.

Data der veilingen.	Verkochte hoeveelheid (in pikols).	Herkomst of benaming der koffij.	Opbrengst	
			in 't geheel.	gemiddeld per pikol.
1881.				
12 Julij.	13 000	Samarang.	f 466 330	f 35,87
	12 000	Kadoe.	433 700	36,14
	25 000		f 900 030	f 36,00^{1}
16 Augustus.	5 000	Samarang.	f 180 570	f 36,11
	5 000	Kadoe.	181 920	36,38
	14 400	Pasoeroean (Malang)	536 290	37,24
	a) 600	Id. (Sisir).	25 980	43,28
	25 000		f 924 760	f 36,99
18 October.	800	Pasoeroean.	f 26 800	f 33,50
	22 800	Id. (Malang).	778 428	34,14
	a) 1 200	Id. (Sisir).	47 892	39,91
	a) 200	Id. (Toempang).	7 600	38,00
	25 000		f 860 720	f 34,42^{9}
13 December.	10 000	Preanger regentsch.	f 326 200	f 32,62
	1 600	Pasoeroean.	48 464	30,29
	12 400	Id. (Malang).	391 156	31,54
	a) 1 000	Id. (Sisir).	33 880	33,88
	25 000		f 799 700	f 31,98^{8}
1882.				
16 Augustus.	14 000	Samarang.	f 396 760	f 28,34
	11 000	Kadoe.	317 790	28,89
	25 000		f 714 550	f 28,58^{2}
13 September	10 000	Samarang.	*b*)	f 26,44
		Kadoe.	*b*)	26,29
	15 000	Pasoeroean (Malang)	f 394 500	26,30
	25 000		*b*)	*b*)

a) Deze partijen bestonden uit product op West-Indische wijze bereid.

b) Hier te lande nog niet bekend.

De vier Indische veilingen van 1881 bragten te zamen f 3 485 210 op; die van 1880 f 4 354 070.

De algemeene middenprijs, in laatstgemeld jaar f 43.54^{07} per pikol of f 0,35^{26} per half K.G., bedroeg thans slechts f 34,85^{21} of f 0,28^{22}. Voor elke veiling afzonderlijk was de middenprijs per half K.G. achtereenvolgens: in 1881 f 0,29^{15}, f 0,29^{95}, f 0,27^{88} en f 0,25^{90} en in Augustus jl. f 0,23^{15}.

Suikercultuur.

Tengevolge van de in het plantjaar 1879 aangevangen jaarlijksche vermindering van den gouvernements-aanplant met $^{1}/_{13}$, waren er ook voor het oogstjaar 1881 ten behoeve van de op contract met het Gouvernement werkende suikerfabrieken weder ruim 2900 bouws minder op hoog gezag met riet beplant dan voor den oogst van 1880 het geval was geweest [1]. Toch beschikten de bedoelde fabrieken in

[1]) Het eerste $^{1}/_{13}$ was bepaald op 2943 bouws; het tweede $^{1}/_{13}$ op 2957 bouws. Slechts 1 van de 95 fabrieken, namelijk Soerawinangon in Cheribon, waarvoor in het afgeloopen jaar (voor den oogst van 1882) 't laatst op hoog gezag is geplant, deelt niet in de trapsge-

het afgeloopen jaar — over 't geheel genomen — over grootere aanplantingen dan in 1880, vermits onderscheidene ondernemers zich in veel ruimere mate het verkrijgen van vrijwillig geteeld riet hadden verzekerd. En daar ook de verwerking van het riet schier algemeen zeer bevredigende uitkomsten opleverde, stak in 1881 zoowel het totaal der suikerproductie als de gemiddelde opbrengst per bouw gunstig af bij de resultaten van vorige jaren. Het volgende vijfjarig staatje geeft omtrent een en ander een nader overzigt.

Oogstjaren.	Uitgestrektheid der suikerrietvelden (in bouws) in elk der plantjaren 1876 t/m 1880:				Opbrengst in pikols suiker (buiten de stroop) met inbegrip van het product van den vrijwilligen aanplant.	
	beplant door tusschenkomst van het Gouvernement, of door het Gouvernement zonder aanplant verstrekt. a)	vrijwillig beplant (gronden door de ondernemers gehuurd en gronden waarvan zij het riet door opkoop verkregen). b)	in 't geheel beplant geweest (gouvernements- en vrijwillige aanplant te zamen).	waarvan het riet is verwerkt geworden (dus na aftrekking van de mislukte of vernielde aanplantingen).	In 't geheel.	Gemiddeld per bouw.
1877	38 668	3 589	42 257	42 257	c) 2 884 171	68,25
1878	38 668	3 948	42 616	42 584	2 603 762	61,14
1879	38 668	4 521	43 189	43 129	2 677 304	62,08
1880	35 725	6 678	42 403	42 266	2 548 667	60,30
1881	32 768	d) 9 939	42 707	e) 42 514	3 193 786	75,12

a) De zonder aanplant verstrekte velden besloegen voor de eerstvermelde drie oogstjaren telkens 63 bouws, voor het oogstjaar 1880 43 en voor het oogstjaar 1881 12 bouws.

b) De uitgestrektheid waarvan in elk der opgegeven oogstjaren het opgekochte riet afkomstig was bedroeg achtereenvolgens (bij schatting) 270, 161, 61, 275 en 928 bouws.

c) In dit totaal is welligt voor sommige fabrieken de productie aan stroop wel medegerekend (verg. het verslag van 1879 blz. 182 noot 1).

d) Bovendien was bij één onderneming (Wonolangan in Probolinggo) nog riet geplant op 7 bouws fabrieksgrond.

e) Hieronder ook de 7 bouws bedoeld in de voorgaande aanmerking.

In welke mate bij elke fabriek de inkrimping van den gouvernements-aanplant van 1880 (voor den oogst van 1881) gedeeltelijk of ten volle werd goed gemaakt door particulieren aanplant (waaronder zoowel hier als bij de verdere mededeelingen tevens te verstaan is het opgekochte riet) is na te gaan uit de opgaven in bijlage ZZ. Men zal daaruit ontwaren dat bij 49 ondernemingen het verlies méér dan ten volle werd aangevuld. Terwijl daaraan 1400 bouws gouvernements-aanplant en 4 bouws zonder aanplant kwamen te ontvallen, nam er de particuliere aanplant van 2893 tot 5349 bouws toe, dus eene vermeerdering van 2456 bouws, waaronder 164 bouws bij de vier ondernemingen (Ardjowinangon en Paroengdjaija in Cheribon, Wangoenredjo in Pasoeroean en Menang in Kediri) welke in 1880, met Poerwodadi in Madioen, de eenigen waren die toen in 't geheel geen particulieren aanplant verwerkt hadden. In 1881 was dit laatste alleen het geval bij de zoo evengenoemde onderneming in Madioen, waarvoor de vermindering van den gouvernements-aanplant toen 31 bouws bedroeg. Bij eene andere onderneming (Doekoewringin in Tagal) had de eigenaar zijn particulieren aanplant juist in dezelfde mate uitgebreid als de gouvernements-aanplant verminderd was, namelijk van 122 tot 153 bouws. Verder waren er 34 ondernemingen die de vermindering van den gouvernements-aanplant slechts gedeeltelijk door particulieren aanplant hadden goedgemaakt. Tegen 2770 bouws in 1880, beschikten zij in 1881 over 3513 bouws particulier riet. De particuliere aanplant nam dus bij deze fabrieken toe met 743 bouws, terwijl zij de beschikking over 1144 bouws met gouvernements-aanplant en 27 bouws zonder zoodanigen aanplant verloren hadden. Bij de overige 9 ondernemingen — ongerekend Soerawinangon in Cheribon — was, nevens de vermindering van den gouvernements-aanplant (met 320 bouws), tevens de particuliere aanplant (van 881 tot 648 bouws) afgenomen. Daarentegen nam bij Soerawinangon, niettegenstaande bij die onderneming de gouvernements-aanplant geen inkrimping onderging, de particuliere aanplant belangrijk toe en wel van 12 tot 276 bouws.

wijze vermindering. Verstrekking door het Gouvernement van grond zonder aanplant vond voor den oogst van 1880 plaats ten behoeve van de fabrieken Phaeton en Kandangdjati in Probolinggo en voor den oogst van 1881 alleen ten behoeve van laatstgemelde fabriek. Bedoelde verstrekking, oorspronkelijk 63 bouws, beliep voor den oogst van 1880 43 en voor dien van 1881 12 bouws, alzoo achtereenvolgens eene vermindering van 20 en 31 bouws. Deze beide laatste getallen zijn begrepen onder de opgegeven totaal-inkrimping met 2943 en 2957 bouws.

Omtrent den invloed, dien de jaarlijksche inkrimping van den gouvernements-aanplant op het aantal der bij de cultuur ingedeelde dessa's of dienstpligtigen uitoefent, zijn hier te lande geen gegevens voorhanden. Onder de in 1881 vrijgekomen dessa's, o. a. in Tagal en Pekalongan, waren er sommigen welke in hare nabijheid geschikte koffijgronden bezaten. De vraag kwam ter sprake of het uit dien hoofde ook aanbeveling kon verdienen deze dessa's bij de koffijcultuur te doen overgaan. De Indische Regering heeft echter, met het oog zoowel op de belangen der bevolking als op die der particuliere industrie, dat denkbeeld verwerpelijk geoordeeld.

De reeds aangehaalde bijlage ZZ vermeldt voor elke fabriek in het bijzonder de voor het Gouvernement op den aanplant vallende uitgaven, de door de ondernemers te dier zake aan 's lands kas verschuldigde terugbetalingen en den door hen op te brengen cijns zoowel wegens den gouvernements- als wegens den particulieren aanplant. Voor de 94 fabrieken, waarvan de eigenaren tot de regeling van 1871 zijn toegetreden, kostte de aanplant van 1880 (voor den oogst van 1881), met inbegrip van de betalingen aan de hoofden en van de uitgaven wegens toezigt op den aanplant, f 5 693 032, terwijl van de ondernemers te ontvangen was: wegens terugbetaling f 5 558 816, wegens cijns voor den gouvernements-aanplant f 3 404 552 en wegens cijns voor den particulieren aanplant f 241 300. Over het oogstjaar 1880 hadden de drie laatstvermelde totalen bedragen respectievelijk f 6 051 145, f 3 709 471 en f 165 050, terwijl de uitgaven voor het Gouvernement destijds beliepen f 6 195 221.

De fabriek Soerawinangon in Cheribon, welker contract met het oogstjaar 1882 een einde neemt, leverde over het thans behandelde oogstjaar 1881, volgens de in bijlage ZZ voorkomende berekening, den lande eene winst op van f 56 925, tegen f 43 656 in 1880. Ingevolge het suppletoir contract van 1879 (verg. het verslag van dat jaar blz. 184/185) mag op Soerawinangon ook vrijwilllig geteeld riet worden verwerkt, en wel tegen denzelfden cijns van f 25 per bouw als de overige fabrieken betalen. In 1881 werd te dier zake van Soerawinangon ontvangen f 6900, tegen f 300 in 1880. Deze sommen zijn in de opgegeven winst niet begrepen. Ten einde vrijheid van handelen te erlangen ten opzigte van het vervaardigen van suiker van hooge of lage standnummers verzochten de eigenaren van Soerawinangon om gedurende het laatste contractsjaar, in stede van de overeengekomen levering van suiker, een cijns in geld te mogen betalen, en wel tot een bedrag gelijkstaande aan de in de laatste drie jaren op den verkoop der Soerawinangon-levering door het Gouvernement behaalde winst. De Indische Regering beschikte echter afwijzend, uit overweging dat bij de middelen-wet op de levering van suiker was gerekend en bovendien 's lands geldelijk belang door de inwilliging van het verzoek niet zou worden gebaat.

Omtrent de werkkrachten bij de verschillende ondernemingen vindt men in de aangehaalde bijlage opgegeven dat bij allen te zamen ruim 7600 vaste arbeiders in dienst waren en dat gedurende den maal-tijd ongeveer 29 000 en bij het afwerken van het product omstreeks 7500 dagloоners gemiddeld per dag gebezigd werden.

Ditmaal behelst het als bijlage ZZ overgelegde overzigt tevens de waarde waarvoor de fabrieken in de verponding zijn aangeslagen. Die waarde liep voor de verschillende ondernemingen uiteen van f 70 000 tot f 400 000 en bedroeg voor alle fabrieken te zamen f 22 816 660.

Naar gelang de gouvernements-aanplant wordt ingekrompen, kunnen hier en daar de met het toezigt belaste mantri's buiten dienst worden gesteld. In 't laatst van 1881 is dit het geval geweest met één in Japara, en in

den loop van 1882 nog met zeven anderen in de gewesten Tagal, Pasoeroean, Samarang, Japara en Madioen. In Kediri zullen de mantri's, naarmate zij bij de suikercultuur kunnen gemist worden, belast worden met het toezigt op waterleidingen, dammen en waterwerken op denzelfden voet als de mantri's oeloe elders op Java.

De overgave van den gouvernements-aanplant had in het afgeloopen jaar overal plaats vóór of op den laatsten Mei. Op een voorstel van twee fabriekanten in Cheribon om de overgave van het riet tuinsgewijs en niet *en bloc* te doen plaats hebben werd afwijzend beschikt.

Het riet werd in vrijen arbeid gesneden en vervoerd. Het niet nakomen door de karrevoerders van de verpligtingen die zij op zich genomen hadden gaf ettelijke malen tot klagten aanleiding. Hierbij wordt echter tevens vermeld dat vaak met inlanders van slecht allooi wordt gecontracteerd doordien vele fabriekanten genoegen nemen met de inlichtingen door mandoors en dessahoofden verschaft. Tot het plegen van kwade praktijken draagt ook bij het overal gevolgd stelsel van voorschotten. Doorgaans behooren de karrevoerders te huis in den omtrek der fabrieken. Om de moeijelijkheden van het vervoer met karren te vermijden, zijn sommige ondernemers er op bedacht om zich voor het transport van stoomkracht te bedienen. Omtrent de uitvoering van die plannen bij de in 't vorig verslag (blz. 172) genoemde fabrieken Kremboong in Soerabaija, Djatiwangi in Cheribon [1]) en Tandjongmodjo in Japara zijn echter over 1881 nog geen bijzonderheden mede te deelen. De ondernemers van Tangoelangin in Soerabaija en Pangka in Tagal wenschen mede tot stoomvervoer over te gaan. Den administrateur van laatstgemelde onderneming zijn reeds de voorwaarden medegedeeld (Indisch besluit dd. 24 Mei 1882 nº. 45), waarop de Regering genegen is den aanleg van een stoomtramweg voor het vervoer van suikerriet toe te staan. Aangaande het gebruik van verplaatsbare (tijdelijke) spoorbanen, waarvan in 't vorig verslag sprake was ten opzigte van de fabrieken Pagongan in Tagal en Langsee in Japara, vindt men thans niets naders vermeld.

Fabriek-arbeiders konden bijna overal in voldoenden getale uit den omtrek verkregen worden. Te Panaroekan (Bezoeki) ondervond men daarin eenige moeijelijkheid wegens de vele werkkrachten voor het bandjir-kanaal benoodigd, terwijl op de Samarangsche fabrieken veel lieden uit Pekalongan en op die in Japara velen uit Rembang kwamen werken. Bij uitzondering, zoo als in Samarang, nemen gezeten landbouwers aan den arbeid in de fabrieken deel. Nergens gaven de koelies moeite aan de politie, zelfs niet in den druksten tijd. Pasoeroean, Kediri en Soerabaija uitgezonderd, werden er geen klagten vernomen dat deze lieden slecht opkwamen of dat zij niet aan hunne verbindtenissen voldeden. De loonen der arbeiders bleven op hetzelfde peil als in 1880: zij liepen in de verschillende streken uiteen tusschen 25 en 40 cents en bedroegen in Loemadjang (Probolinggo) en Kediri soms 50 cents per dag. In den omtrek van de fabrieken hebben zich allerlei neringen gevestigd en worden tal van beroepen en bedrijven, die met de suiker-industrie in verband staan, uitgeoefend.

Schier in alle residentien werd een ruime oogst verkregen, voor vele fabrieken grooter dan ooit te voren. Uitzondering daarop maakten de fabriek Pandji in Bezoeki, waar de nieuwe werktuigen niet voldeden, de fabriek Soerawinangon in Cheribon, waar het riet over het algemeen klein was uitgevallen, en sommige fabrieken in Pasoeroean, waar de mindere productie voornamelijk aan minder goed beheer werd toegeschreven.

Hoedanig de gemiddelde productie per bouw in 1880 en 1881 in de verschillende gewesten per onderneming uiteenliep, kan eenigermate uit de volgende tabel blijken. (Men zie overigens bijlage VV van 't vorig verslag en bijlage ZZ hierachter.)

GEWESTEN.	Aantal onder-nemingen.	Verkregen hoeveelheid pikols suiker (dus buiten de stroop). 1880. In 't geheel.	1880. Gemiddeld per bouw. Laagste en hoogste cijfer der verschillende ondernemingen.	1880. Gemiddeld per bouw. Bij doorslag over al de onder-nemingen.	1881. In 't geheel.	1881. Gemiddeld per bouw. Laagste en hoogste cijfer der verschillende ondernemingen.	1881. Gemiddeld per bouw. Bij doorslag over al de onder-nemingen.
Cheribon	10	247 776	41.66 à 64.03	54.22	311 286	47.51 à 86.76	65.24
Tagal	8	259 723	44.36 „ 96.74	72.56	310 717	63.01 „ 107.18	86.38
Pekalongan	3	106 596	62.93 „ 66.98	64.17	120 878	56.48 „ 90.14	77.68
Samarang	4	119 626	29.24 „ 71.80	55.76	177 400	75.23 „ 89.78	83.13
Japara	9	284 767	42.07 „ 84.47	58.77	374 062	55.18 „ 96.53	75.41
Rembang	1	16 500	—	52.54	30 538	—	73.76
Soerabaija	19	531 321	49.20 à 82.26	62.93	685 984	44.11 à 93.68	79.51
Pasoeroean	17	297 760	36.38 „ 78.55	49.54	352 228	25.47 „ 80.29	58.88
Probolinggo	10	316 152	25.19 „ 97.03	60.75	348 453	51.34 „ 89.04	68.15
Bezoeki	5	187 716	77.76 „ 99.75	86.46	218 201	88.98 „ 107.42	106.18
Banjoemas	1	26 900	—	61.13	42 576	—	95.46
Madioen	2	61 599	61.78 à 85.84	75.02	69 821	81.71 à 91.73	87.49
Kediri	6	92 231	33.13 „ 71.81	44.70	151 642	63.01 „ 98.29	73.57
Alle gewesten te zamen . . .	95	*a*) 2 548 667	25.19 à 99.75	60.30	*a*) 3 193 786	25.47 à 107.42	75.12

a) Zoo als bekend is, blijft het geheele product ter beschikking van de fabrieken. Alleen de reeds hooger genoemde onderneming Soerawinangon heeft tot in 1882 nog jaarlijks p. m. 10 653 pikols, tegen de overeengekomen betaling, aan het Gouvernement te leveren (verg. deswege bijlage ZZ).

Nieuwe installatie's werden opgerigt te Kalibagor (Fletcher-pan), te Pandji, Brangkal, Doekoewringin, Karangsambong, Gempol, Pesantren (triple-effet), te Brangkal (diffusie-apparaat), te Soerawinangon (stoommolen en échauffeur).

In sommige streken beijveren de ondernemers zich om het product te verbeteren, ook al fabriceeren zij slechts lage nummers. Sommigen namelijk beproefden het riet te verbeteren, anderen trachtten meer intensief bij de fabricatie te werk te gaan. Tot deze laatsten behoorden eenige

[1]) Verleden jaar werd ook opgegeven Kadhipatten in Cheribon, doch deze fabriek wordt thans te dezer plaatse niet genoemd, omdat zij eene erfpachts-onderneming uitmaakt en dus niet behoort tot de suikerondernemingen die op contract met het Gouvernement werken.

ondernemers in Tagal en Samarang die het sap lieten onderzoeken door uitsluitend daarvoor aangestelde scheikundigen, en anderen die proeven namen met het gebruik van chloor-calcium, zooals dat volgens het zoogenaamde procédé EIJDMAN wordt gebruikt. De in Tagal, Japara, Soerabaija en Probolinggo bestaande vereenigingen van suikerfabriekanten werken het streven naar verbetering in de hand.

Met het transport van het bereide product werden in het afgeloopen jaar niet veel moeijelijkheden ondervonden. In den regel komen de aannemers hunne verpligtingen beter na dan bij het vervoer van riet. Omtrent Rembang wordt aangeteekend dat de van wind en getij afhankelijke afvoer van suiker te Toeban met veel moeite gepaard gaat, en omtrent Soerabaija dat men slechts noode per spoorweg vervoert wegens het daaraan verbonden menigvuldige open afladen.

Ten aanzien van de cultuurwerkzaamheden in 1881 (voor den oogst van 1882) is het volgende gemeld.

De beschikking ten behoeve van de gouvernements-rietcultuur over de werkkrachten, den tijd en de bouwgronden der bevolking is bijna overal in dier voege geregeld dat haar ruimschoots de gelegenheid overblijft om zich te wijden aan de teelt van voedings- en handelsgewassen. Alleen in zeer droogе jaren, zooals in 1881, gebeurt het wel dat meer water voor de gouvernements-aanplantingen gebruikt wordt dan met de belangen der bevolking overeenkomt. Ook werd uit sommige gewesten de klagt vernomen dat het vroeg beschikbaar stellen van de gronden voor de suikercultuur de teelt van minder deugdelijke rijstsoorten in de hand werkt. Bij goede leiding van de plaatselijke ambtenaren kan evenwel veel tot het wegnemen van die grief worden gedaan.

Overal kwamen in het afgeloopen jaar de gronden voor den riet-aanplant tijdig beschikbaar; zij werden onmiddellijk na den oogst, in Cheribon zelfs tijdens het snijden van de padi, in bewerking genomen. In Pekalongan lagen de velden reeds in Mei plantklaar en nergens behoefde het uitplanten van de stekken op eene vertraagde grondbewerking te wachten.

De verstrekking van de rietstekken geschiedde geregeld, waarbij getracht werd ze zooveel mogelijk verkrijgbaar te stellen digt bij de plaats der uitplanting. Alleen gelukte dit niet in Modjokerto (Soerabaija), waar de fabriekanten eerst voor hunne vrije aanplantingen zorgden, ten gevolge waarvan de bibiet voor de gouvernementstuinen soms palen ver moest worden gehaald. Daar er wegens de groote droogte nog al veel bibiet stierf, ontstond voor sommige fabrieken in Cheribon en voor één fabriek in Probolinggo een tekort, dat uit andere residentien moest worden aangevuld. Hiertoe moest men ook te Waroe (Soerabaija) overgaan, omdat de daar aanwezige bibiet te slecht was. De fabriekanten komen over het algemeen der bevolking in het bibiet halen te gemoet. In Bezoeki liggen voor de planters van verscheidene fabrieken de stekken ter afhaling gereed, en in Japara zorgen de fabriekanten voor de kweekbedden.

De uitplanting hield gelijken tred met de bibietverstrekking. Zij begon vrij algemeen in Junij of Julij en duurde ongeveer vier maanden. Tegen het einde van September was de aanplant voor verreweg het grootste gedeelte in den grond. Bij de fabriek Adiwerna in Tagal en bij sommige fabrieken in Soerabaija echter was door te late verstrekking van bibiet de aanplant eerst in November afgeloopen. Om dezelfde reden kwam men voor $4^1/_2$ bouws van de fabriek Bajoeman in Probolinggo hiermede eerst tegen 't laatst van die maand gereed.

In de fabrieken van West- en Midden-Java was de Reynoso-plantmethode, hoewel eenigszins gewijzigd, algemeen gebruikelijk. In Oost-Java vindt deze cultuurwijze toepassing in de afdeeling Djombang (Soerabaija), in de afdeelingen Kraksaän en Loemadjang (Probolinggo) en in het regentschap Pasoeroean. De bevolking is overal met het Reynoso-stelsel ingenomen en past het hier en daar, zooals in Pekalongan en Kediri, op haar eigen plantsoenen toe. In de overige niet genoemde streken der oostelijke residentien wordt de suikercultuur nog op de oude manier (broedjoelan) gedreven. De fabriekanten aldaar zijn van meening dat door die plantwijze meer uitstoeling verkregen wordt. Bij sommige fabrieken in Soerabaija plant men op de pegon-manier, dat is, men laat aan de toepassing van het Reynoso-systeem eene oppervlakkige beploeging voorafgaan. Het gewestelijk bestuur neemt met de pegon-bewerking genoegen omdat ze ter plaatse niet meer arbeid vordert en sinds lang bestaat. Nog verdient vermelding de werkwijze bij de fabriek Trangkil (Japara) in zwang, waar de volgens het Reynoso-systeem uitgegraven plantgroeven met aarde worden aangevuld vóórdat de plantstekken worden uitgelegd.

Aan het onderhoud van den aanplant werd de noodige zorg besteed, hetgeen door de groote droogte en het menigvuldig sterven van de bibiet veel arbeid vorderde. De bewaking van de tuinen was overal voldoende. Klagten van de zijde der fabriekanten betreffende het onderhoud en de bewaking kwamen zeer weinig voor.

Aan sommige misbruiken bij de Kendalsche fabrieken in Samarang (hoofdzakelijk hierin bestaande dat door de fabriekanten over meer gronden der bevolking werd beschikt dan volgens de regelingstaten was toegestaan) werd door het krachtig optreden van den resident een einde gemaakt zonder dat bemoeijing van de Regering ten deze noodig is geweest.

Diefstallen van riet vonden in den regel eerst plaats na de overgave van den aanplant en dus als de bewaking van bestuurswege had opgehouden. Zij kwamen schier in elke residentie voor, doch bepaalden zich meestal tot het wegnemen van eenige stekken door voorbijgangers of door stekkensnijders en karrevoerders om bij wijze van versnapering genuttigd te worden. Alleen in Probolinggo deed zich één geval van diefstal voor met het oogmerk om het riet te verkoopen of zelf te vermalen.

Meer nadeel berokkenden de rietbranden, vooral in de oostelijke residentien. In de afdeeling Kraksaän (Probolinggo) braken op 31 plaatsen rietbranden uit, waardoor $47^1/_2$ bouws riet beschadigd werden. In de afdeeling Panaroekan (Bezoeki) leed de fabriek Pandji door dezelfde oorzaak aanzienlijke schade. In Japara, Kediri en Banjoemas kwamen in 't geheel geen rietbranden voor, daarentegen eenmaal in Cheribon, Tagal en Pekalongan en voorts verscheidene malen, zonder veel schade aan te rigten, in Samarang, Rembang, Soerabaija, Madioen en Pasoeroean. Ontstonden elders de branden meestal door onvoorzigtigheid, in Probolinggo en Bezoeki werden ze toegeschreven aan wraakzucht jegens mandoors en dessahoofden en aan wrevel over het laat snijden van het riet. In Cheribon en op twee plaatsen in Pasoeroean zou de brand te wijten zijn geweest aan vonken uit locomotieven van stoomtram en spoortrein.

Overal viel in de maanden Junij en Julij veel regen, waarop eene langdurige droogte volgde. Veroorzaakte deze weêrsgesteldheid soms staking in het uitplanten van de stekken, later moest veel oplettendheid aan de besproeijing worden gewijd, en toch kon daardoor dikwijls het sterven van de bibiet niet worden voorkomen. Gelukkig viel de west-moesson bijna overal nog al vroegtijdig in, hetgeen de jonge aanplantingen voor mislukking behoedde.

Het bemesten van de riettuinen wordt meer en meer algemeen. De voornaamste meststoffen zijn compost, asch en boengkil (koeken van uitgeperste aardnoten). Vele fabriekanten verstrekken ook guano, doch de uitkomsten van deze bemesting zijn niet altijd even gunstig. In Rembang bezigde men vleermuizenmest en in Bezoeki de afgewerkte bladeren van indigo (titèn), terwijl slechts in een paar residentien minerale meststoffen werden aangewend.

Gelijk reeds hooger is gebleken, breiden — naar mate de gouvernements-cultuur wordt ingekrompen — de particuliere aanplantingen zich uit. De resultaten van den vrijen aanplant zijn over 't algemeen niet veel minder dan die van de gouvernements-tuinen. In genoegzame mate waren gronden in huur te verkrijgen. Evenals vroeger liepen de huursommen in de onderscheidene gewesten zeer uiteen. Terwijl in Pasoeroean tot zelfs f 100 per bouw sawah betaald werd, huurde men in Madioen en Japara tegalgrond à f 10 per bouw. Gemiddeld evenwel betaalde men ten westen van de residentie Samarang f 25 à f 35, en ten oosten daarvan f 40 à f 50 per bouw. (Verg. overigens blz. 80 hiervóór.)

Het riet wordt in de meeste gevallen verkregen door plant-contracten met de bevolking of door aanplant voor eigen rekening en slechts in geringe mate door opkoop. Over de waarde der door de bevolking ingevolge contract met den fabriekant aangelegde tuinen luidt het oordeel verschillend. Soms acht men ze minder, soms even goed als de gouvernements-plantsoenen. Over het algemeen

worden de met eigen koelies gemaakte aanplantingen voor de beste gehouden. Indien buitengewone omstandigheden, zooals de uitvoering van het bandjir-kanaal in Bezoeki, de aanleg van spoorwegen in Madioen, enz., niet de meeste handen in beslag nemen, is voor de vrijwillige aanplantingen overal werkvolk in voldoende mate te krijgen. In Madioen en ook elders in den oosthoek bieden zich voor inboeten, bemesten en aanaarden zelfs vrouwen aan. Daar alles op taak geschiedt, levert de dag-arbeid zeer uiteenloopende verdiensten op. Gewoonlijk wordt aan taakwerkers 40 à 50 cents per dag betaald. In Cheribon wordt het bewerken en beplanten door Chinezen aangenomen. In Probolinggo trad in het afgeloopen jaar voor het eerst een Europeaan als aannemer daarvan op.

De kosten van den vrijwilligen aanplant loopen in de verschillende residentien zeer uiteen. Dooreengenomen kan men de kosten, met inbegrip van grondhuur en cijns, op f 250 per bouw stellen.

Dat in 1881 dikwijls werd geklaagd over gebrek aan irrigatie-water voor den vrijen aanplant, moet hoofdzakelijk worden toegeschreven aan de buitengewone droogte waardoor zich dat jaar kenmerkte.

Aangaande de werkzaamheden van den hoofdingenieur belast met de regeling van de waterverstrekking aan de suikerfabrieken kan worden medegedeeld dat de onderzoekingen betreffende de waterkwestien bij de in het verslag van 1880 (blz. 169) bedoelde drie fabrieken in Probolinggo in 1881 werden beëindigd. Voor Padjarakan leidde dit tot het besluit om geen verandering te brengen in den bestaanden toestand. Ten opzigte van Kandangdjati is met de eigenares overeengekomen dat zij vóór den maal-tijd van 1883 een tweede stoomwerktuig zal doen oprigten, ten einde het riet *geheel* met stoomkracht te kunnen vermalen zoodra het mogt blijken dat de bevolking in Augustus of September al het molenwater voor haar eigen landbouw noodig heeft. Wat Oembool betreft, waren in de eerste maanden van 1882 de voorstellen van den hoofdingenieur nog in overweging. Aangaande de vijf suikerfabrieken in Tagal, aan welke bij de contracten van 1871 de verstrekking van molenwater voorloopig was toegestaan, namelijk Djatibarang, Doekoewringin, Kemanglen, Adiwerna en Pangka, besliste de Indische Regering (November 1881) — in afwijking van het advies van den hoofdingenieur — dat er geen voldoende aanleiding bestond om aan de bedoelde fabrieken het molenwater te ontnemen. Ook de resident was van oordeel dat eene verandering in den bestaanden toestand zelfs voor de bevolking niet gewenscht kon zijn. Ten einde de hierbedoelde onderzoekingen, welke sedert 't laatst van 1880 zijn aangevangen met betrekking tot de vijf in 't vorig verslag (blz. 173) genoemde fabrieken in Pasoeroean en welke vervolgens nog moeten plaats vinden bij twee fabrieken in Japara (de Hoop of Maijong en Pakkies), bij twee in Pekalongan (Wonopringgo en Kalimati) en bij zeven in Cheribon (Ardjowinangon, Djatiwangi, Gempol, Paroengdjaija, Sindanglaut, Glagamidang en Karangsambong), met meer spoed te doen afloopen, is in September 1881 den hoofdingenieur opgedragen vereenvoudiging in zijne rapporten te brengen. Opmeting en kaarteering van al de irrigatie-leidingen der rivieren, zoomede overlegging van kaarten van het irrigatie-gebied waaruit de fabrieken het water verkrijgen, zullen niet meer plaats vinden. Het onderzoek zal zich voortaan uitsluitend moeten bepalen tot de vraag of het gebruik van water voor het vermalen van riet in de fabriek den eigen landbouw der bevolking al dan niet kan schaden. Het denkbeeld om de tot dusver door den hoofdingenieur betreffende dit onderwerp ingediende rapporten voor de pers te bestemmen (zie vorig verslag blz. 172) wenscht de Indische Regering te laten rusten tot na afloop van het geheele onderzoek. In Maart jl. is het aan den hoofdingenieur toegevoegd technisch personeel van 4 tot 2 waterstaats-opzigters teruggebragt. In een voorstel om deze beambten, maar dan in grooteren getale, door inlandsche jongelingen van goede afkomst te vervangen, die op die wijze tevens eene opleiding tot mantri bij de waterleidingen zouden kunnen ontvangen, werd door de Indische Regering niet getreden.

Kinacultuur.

Blijkens het als bijlage AAA hierachter gevoegde overzigt betreffende de verschillende kinaplantsoenen bij elke der acht gouvernements-établissementen in de Preanger regentschappen [1]) is in het afgeloopen jaar het aantal planten in den vollen grond toegenomen van 1 824 530 tot 2 036 480 en dat der plantjes in de kweekerijen van 560 850 tot 736 600. Aan planten van de kostbaarste soort (cinchona ledgeriana) bezat men bij het eind van 1881 een getal van 620 680 in den vollen grond en van 515 000 in de kweekerijen, tegen 498 070 en 272 400 op 31 December 1880. Onder de eerstbedoelde 620 680 ledgeriana's bevinden zich nog omstreeks 6400 oorspronkelijke exemplaren, afkomstig van de in 1865 van den heer Ledger gekochte zaden uit Caupolican (Bolivia). De andere ledgeriana's zijn opgekweekt uit op Java gewonnen zaden of verkregen door stekken en enten. In den vollen grond stonden op 31 December 1881 73 000 en in de kweekerijen 8600 stekken en enten van deze soort.

De weêrsgesteldheid was ook in het afgeloopen jaar over het algemeen zeer gunstig voor de kina-plantsoenen. In Januarij 1881 werden evenwel ruim 2000 boomen te Nagrak door storm vernield, terwijl gedurende den droogen moesson weder tweemaal nachtvorst werd waargenomen. In dezelfde tuinen waar in 1877 planten door nachtvorsten gedood werden, — namelijk op vlakke eenigszins komvormige plaatsen in het plantsoen te Tjibitoeng, — leden ook nu weder de boompjes het meest. Een $1\frac{1}{2}$jarig plantsoen aldaar van c. succirubra, uit zeer welig ontwikkelde boompjes bestaande, werd het zwaarst geteisterd; zij bevroren tot digt bij den grond, doch er werd genoeg van het onderste deel der stammen gespaard dat zich daarop uitspruitsels konden vormen, die nu flink weder opgroeijen.

Evenals in 1880 was ook in het afgeloopen jaar de hoeveelheid ledgeriana-zaad, die van de oorspronkelijke boomen gewonnen werd, zeer gering; door de aanhoudende regens van 1880 moesten de boomen de rust ontberen, die bij deze kina-soort voor een overvloedigen bloei noodzakelijk is. In 1881 waren de omstandigheden veel gunstiger voor de zaadvorming, zoodat voor 1882 een grootere oogst van zaad te verwachten is. Daar al het zaad der oorspronkelijke boomen voor de gouvernements-plantsoenen noodig was, werden een aantal analyses gedaan om te bepalen welke der plantsoenen van afstammelingen van c. ledgeriana het rijkst aan chinine waren, om daaruit zaad aan particuliere planters te verstrekken. Dientengevolge is een plantsoen te Rioeng-Goenoeng voor dit doel aangewezen. Tien van de beste boomen uit dezen tuin gaven 8.45 pct. chinine, 10 minder goede 6.39 pct., zoodat het uit dit plantsoen te verstrekken zaad kan geacht worden afkomstig te zijn van boomen met een gemiddeld gehalte van 7.4 pct. chinine.

Het enten van ledgeriana op succirubra, sedert 1879 beproefd bij het établissement te Tjinjiroean (verg. het verslag van 1880 blz. 170), werd voortgezet, doch men ontbeerde in het afgeloopen jaar de diensten van den aanvankelijk met deze ent-bewerking belasten Europeschen tuinman, die in 't laatst van 1880, wegens overgang in particuliere betrekking, ontslag had gevraagd. Sedert Mei jl. beschikt men echter voor de hierbedoelde bijzondere behandeling van de planten over een anderen ervaren boomkweeker uit Nederland, daartoe tijdelijk ter beschikking van het Indisch Bestuur gesteld. De inlandsche enters, met welke men zich intusschen te Tjinjiroean beholpen had, bleken wel voor het werktuigelijke van dezen arbeid geschikt te zijn, doch de geheele verzorging van de planten in de kweekkasten kon hun niet worden toevertrouwd [2]).

Met het planten van c. succirubra op terreinen die om de eene of andere reden niet geschikt zijn voor c. ledgeriana wordt steeds voortgegaan. In 1881 werden 147 300 stuks bijgeplant. De uitbreiding der officinalis-plantsoenen blijft uitsluitend bepaald tot Kendeng Patoeha; het aantal in den vollen grond staande planten dezer soort werd in 1881 van 401 000 op 458 100 gebragt.

Uit eene fraaije bezending zaden, in Maart 1881 aangeboden door den oud-directeur der gouvernements-kina-

---

[1]) Over de tot herwouding van kale berghellingen door het boschpersoneel aangelegde kinaplantsoenen o. a. in Kadoe en Bagelen zie men lager de § Boschwezen.

[2]) Sommige particuliere ondernemers leggen zich ook reeds op het enten van kina toe en voorzien zich daarvoor van boomkweekers.

onderneming K. W. VAN GORKOM, en door dezen verkregen van den Nederlandschen consul te La Paz (Bolivia), zijn ruim 17 000 plantjes van vijf of zes verschillende soorten gewonnen. Ruim $^2/_3$ gedeelten der plantjes, die allen echter nog te klein zijn om zulks reeds met zekerheid te bepalen, schijnen te behooren tot eene soort die de c. ledgeriana nabij komt; de overige soorten gelijken veel op c. cordifolia en c. josephiana.

Te Rioeng Goenoeng, te Kendeng Patoeha en te Tirtasari werden de in 1880 ontgonnen terreinen plantklaar gemaakt; van het voor laatstgenoemd établissement gereserveerde terrein werden bovendien nog zeven bouws geopend.

Met het opruimen van de calisaya-plantsoenen wordt op alle établissementen voortgegaan ten einde den dus verkregen grond naar gelang van omstandigheden te beplanten met succirubra of ledgeriana. Het succirubra-plantsoen te Lembang, dat blijkens het vorig verslag in geen voordeeligen toestand verkeerde, heeft zich door eene gestadige intensieve bewerking, begunstigd door eene droogte die bijna vier maanden lang aanhield, in 1881 volkomen hersteld. Over 't algemeen kost het echter veel zorg en inspanning om op dergelijke voor de tweede maal beplante terreinen de kina-boompjes tot eene voldoende ontwikkeling te brengen. Men mag zich intusschen verheugen hier en daar op die wijze reeds zeer fraaije tuinen te hebben verkregen, welker plantsoen in ontwikkeling niet ten achter staat bij de in verschen boschgrond geplante boomen.

De helopeltis Antonii zet hare verwoestingen steeds voort. Hoewel in de jonge plantsoenen vele insecten van deze soort werden opgevangen en gedood, is geheele uitroeijing toch niet mogelijk, daar ze bij millioenen voorkomen in de hooge boomen der oudere plantsoenen.

Te Nagrak vertoonde zich eene ziekte in de officinalistuinen. De verschijnselen, die deze ziekte kenmerken, bestaan hierin dat de toppen der planten afsterven tot op 5 à 6 voet van den grond, terwijl vlak daaronder de bast verkleurt en meestal opzwelt. Het onderste gedeelte van den stam en de wortel blijven volmaakt gezond. De aandoening is dus plaatselijk, en dit wettigt het vermoeden dat de ziekte veroorzaakt wordt door eene zwam, die zich eerst in den bast nestelt om daarna hare verwoestingen in het hout over te brengen totdat het weefsel genoegzaam vernield is om de voeding van den stam boven de zieke plek onmogelijk te maken. Men is er toe overgegaan om de zieke toppen af te zagen en, na schilling, te verbranden.

Het *gedeeltelijk schillen* van de kina-boomen, waaronder te verstaan is het uitsnijden van strooken of reepen, wordt meer en meer in het groot toegepast, terwijl tevens op uitgebreide schaal worden voortgezet de proeven met het *afschrapen* (in schilfers afsnijden), 't welk thans mede slechts bij gedeelten, namelijk alleen aan sommige zijden van den stam, geschiedt (verg. vorig verslag blz. 175). Bij gedeeltelijke *schilling* worden de ontbloote plekken steeds van de eene of andere bedekking voorzien ten einde ze van de buitenlucht af te sluiten, hetgeen bij *schraping* niet noodig is. Ofschoon vergelijkenderwijze nog niet met zekerheid een oordeel over de waarde dezer beide methodes kan worden uitgesproken, is het waarschijnlijk dat de eerstbedoelde bewerking bij succirubra, de laatste bij officinalis en ledgeriana de voorkeur verdient. Voor bedekking wordt nu uitsluitend gebruik gemaakt van grassen; waar alang-alang gemakkelijk verkrijgbaar is, geeft men daaraan de voorkeur, doch ook andere in de plantsoenen voorkomende grassen bleken zeer goed bruikbaar te zijn. De bedekking wordt vastgebonden, hetzij met rottan, hetzij met indjoektouw (vezel van den arèn-palm), dat zeer duurzaam en uitmuntend voor dit doel geschikt is.

Vermelding verdient nog dat tot den oogst van 1881 voor het eerst werd bijgedragen door de jonge ledgeriana-plantsoenen. Te Tjinjiroean werden namelijk deze plantsoenen uitgedund. Waar het noodig was, werden de boomen van hunne onderste takken ontdaan, of wel, wanneer zij een afwijkend (eenigszins verbasterd) type vertoonden, geheel uitgegraven. Te Nagrak werden, over eene oppervlakte van 13 bouws ledgeriana-plantsoen, vijf- à zesjarige uit zaad gewonnen planten, en te Tirtasari tweejarige enten van een gedeelte der takken ontdaan, hetgeen gemiddeld respectievelijk 700 en 150 K.G. bast per bouw opleverde.

Aan de natuurlijke drooging van de geoogste basten was de weêrsgesteldheid zeer bevorderlijk. Te Nagrak werd eene droogkamer gebouwd, die in November 1881 in gebruik genomen werd en goed voldoet. Daar de behoefte aan kunstmatige drooging zich zeer doet gevoelen nu het geheele jaar door geoogst wordt, zullen ook nog bij twee andere établissementen droogkamers worden opgerigt.

Het transport van den geoogsten bast liep geregeld af en leverde, nu de betaling eenigszins verhoogd was, geen moeijelijkheden op. De vracht voor den afvoer, gerekend van de kina-établissementen tot Tjikao, kwam gemiddeld te staan op $3^{49}/_{100}$ cents per K.G.

De oogst, ten bedrage van ruim 165 000 Amsterdamsche ponden kinabast, was grooter dan ooit te voren en verdiende ook wat kwaliteit betreft zeer de aandacht door de vele succirubra 1ste soort, de ledgeriana en de uitmuntende officinalis. Ten verkoop werden al dadelijk bestemd p. m. 162 220 Amsterdamsche ponden, terwijl 3308 Amst. ponden succirubra-bast werden afgezonderd voor den geneeskundigen dienst in Indie. Deze laatste hoeveelheid, benevens 1600 à 1700 Amst. ponden — vermoedelijk nog van vroeger afgestane succirubra-partijen bij den geneeskundigen dienst in voorraad — zijn echter later mede herwaarts gezonden om in eene tweede veiling in het najaar van 1882 te worden aangeboden. In de hier volgende opgaaf vindt men de soorten vermeld waaruit eerstbedoelde partij van 162 220 Amst. ponden was zamengesteld, terwijl daarin ter vergelijking mede is aangeduid de zamenstelling van de in 1881 verkochte bezending uit den oogst van 1880.

	Oogst 1880.	Oogst 1881.
Calisaya ledgeriana	4 235	27 356
„ javanica	16 060	24 924
„ schuhkrafft	61 126	47 703
Hasskarliana	6 234	12 462
Succiruba	13 323	41 195
Officinalis	5 417	6 628
Lancifolia	2 433	1 952
Pahudiana	122	„
Totaal in Amst. ponden (volgens weging bij de kina-établissementen)	108 950	162 220

Door indrooging en spillage bedroegen deze hoeveelheden, toen zij in Julij 1881 en Mei 1882 hier te lande te gelde werden gemaakt, bij aflevering aan de koopers achtereenvolgens 99 544 en 153 662 halve K.G., daaronder ook begrepen de als monsters afgegeven 537 en 765 halve K.G. Terwijl in Julij 1881, toen de kina-markt juist begon te dalen, de gouvernements-oogst opbragt f 131 921, of gemiddeld f $1{,}32^{11}$ per half K.G., werd in Mei jl. per half K.G. gemiddeld f $1{,}53^{63}$, of in 't geheel f 236 436 verkregen. Voor de verstrekte monsters werd dooreengenomen aan de aanvragers f $2{,}00^{13}$ per half K.G. in rekening gebragt, tegen f $2{,}09^{1}$ in 1881. De ontvangst te dier zake is onder de genoemde totalen begrepen. Over 't geheel waren de in Mei jl. behaalde prijzen zeer voldoende en in evenredigheid met het chinine-gehalte der aangeboden basten. In bijlage BBB zijn ditmaal gedétailleerde opgaven nopens de uitkomsten der beide veilingen opgenomen, waaruit blijken kan dat telkens de hoogste prijs besteed werd voor in schilfers geoogsten oorspronkelijken ledgeriana-bast, houdende 7.9 à 8.1 pct. chinine op een totaal alkaloïd-gehalte van 8.8 à 9 pct., namelijk in Julij 1881 f 7,61 en in Mei jl. f 6,70 per half K.G. Voor tweejarigen *vernieuwden* ledgeriana-bast, mede in schilfers, werd in 1881 (dit jaar werd geen vernieuwde ledgeriana-bast aangevoerd) slechts f 5,76 per half K.G. bedongen. Het gehalte aan chinine was echter lager dan dat van den oorspronkelijken bast. In Mei jl. werd voor 't eerst verkocht snoeisel van afstammelingen der ledgeriana's (zie hooger), welke twijgbast, naar gelang van het chinine-gehalte (1.2 à 3.1 pct.), f 0,78 à f 2,29 per half K.G. kon behalen. Voor officinalis-bast was de hoogst bedongen prijs: in 1881 f 3,58 voor wortelbast (alkaloïd-gehalte 10.2 pct., waarvan 3.7 pct. chinine), in Mei jl. f 4,10 voor vernieuwden stambast 1ste soort (alkaloïd-gehalte 6.3 pct., waarvan 4.8 pct. chinine). Wat succirubra-bast betreft, werd in 1881 het duurst betaald wortelbast met f 2,06, in Mei jl. vernieuwde stambast 1ste soort met f 3 per half K.G. Het alkaloïd-gehalte van dezen laatsten bast bedroeg 8,2, dat van den wortelbast 9.2 pct., waarvan respectievelijk 2.5 en 1 pct. chinine.

Over 't algemeen boden zich in 1881 bij de verschillende kina-établissementen in voldoenden getale arbeiders aan. De loonen worden echter langzamerhand hooger. Te Kawah-Tjiwidei werd ook het tweede kweekhuis afgebroken. Van de daarvan afgekomen materialen zou in 1882 te Tjinjiroean een nieuw zeer groot kweekhuis worden gebouwd, waaraan behoefte bestond wegens de uitbreiding die aan het enten onder glas gegeven wordt.

Hooger is reeds gezegd dat van de oorspronkelijke ledgeriana-boomen in 1880 zeer weinig zaad verkregen werd, zoodat daarvan in het afgeloopen jaar niet kon verstrekt worden aan particulieren. Zaad van chinine-rijke afstammelingen was echter voldoende beschikbaar en werd in ruime mate uitgedeeld, evenals succirubra- en officinalis-zaad. Onlangs is aan de Indische Regering de vraag gedaan of de tijd niet gekomen is om de kostelooze verstrekking van kinazaad aan particulieren te staken en de beschikbare hoeveelheden liever in het openbaar te verkoopen.

Bij het openkappen van perceelen op aanzienlijke afstanden van de gouvernements-kinatuinen vond men menigmaal kleine boompjes, die moeten gegroeid zijn uit zaad dat door den wind is medegevoerd. Daaruit blijkt dat de cinchonasoorten zich reeds in de oorspronkelijke wouden beginnen te verspreiden.

De uiterlijk veel op ledgeriana gelijkende planten, in 1873 geteeld van Boliviaansch calisaya-zaad, voldeden, toen het chinine-gehalte er van bepaald werd, niet aan de verwachting (zie lager). Een dezer planten (in 't geheel waren er slechts 13 uit bedoeld zaad verkregen) begon in het 1ste kwartaal 1882 bloemknoppen te vormen; eerlang zal dus een nader oordeel omtrent de soort mogelijk worden.

De door den directeur der gouvernements-kina-onderneming in December 1880 (verg. vorig verslag blz. 175) uit Britsch-Indie medegebragte planten van de » hard carthagena " zijn allen gestorven. Planten van de hybride die in Britsch-Sikkim geteeld wordt bleven echter in leven. Van zaad uit Ootacamund ontvangen werden 24 planten van c. pitayensis (c. trianae) gewonnen. Deze zullen op verschillende hoogten worden geplant om na te gaan waar zij het best groeijen. Naar beweerd wordt zoude de c. trianae het best gedijen op hoogten van 7000 à 8000 voet boven de zee. Over het alkaloïd-gehalte dezer soort wordt lager het een en ander gezegd.

De hybridisatie-proeven werden met goeden uitslag voortgezet. Behalve de vroeger reeds verkregen micrantha-calisaya javanica, micrantha-calisaya schuhkrafft en succirubra-calisaya javanica zijn in 1881 nog planten gewonnen door bevruchting vooreerst van ledgeriana zoowel met succirubra als met officinalis, en verder van deze laatste soort met succirubra en ook van pahudiana met succirubra. Over 't algemeen houden al deze hybriden in den bladvorm zeer duidelijk het midden tusschen dien der beide soorten waarvan zij afkomstig zijn. De hybriden waarin micrantha is vertegenwoordigd hebben gewoonlijk eene min of meer duidelijke purperkleur aan de ondervlakte der jonge bladeren, evenals zulks bij micrantha zoo sterk het geval is.

Ten slotte valt, naar aanleiding van de in 1881 op scheikundig gebied gedane onderzoekingen, nog het volgende aan te teekenen.

De analyses van vernieuwden succirubra-bast leerden onder anderen dat het ten aanzien van de wijziging, die bij bastvernieuwing in den aard der alkaloïden opgemerkt wordt, geen verschil oplevert of de nieuwe bast zich gevormd heeft onder bedekking, namelijk na gedeeltelijke (strooksgewijze) schilling, dan wel onder den regtstreekschen invloed van de buitenlucht, dus na in schilfers te zijn afgesneden. De vroeger ten opzigte van onder bedekking vernieuwden bast wel eens waargenomen vermeerdering van het chinine- tegen vermindering van het cinchonidine-gehalte schijnt dus niet af te hangen van het bedekken van de ontbloote plekken, maar een gevolg te zijn van het vernieuwings-proces zelf. Voor die meening pleitte ook eene der analyses van vernieuwden officinalis-bast.

Van een 8tal ledgeriana-moederboomen werd de bast onderzocht om na te gaan welke veranderingen zich daarin sedert vroegere analyses hadden voorgedaan. De uitkomsten vroeger en nu verkregen vindt men in het volgende staatje.

N^0. van den boom en jaar van onderzoek.	Chinine.	Cinchonidine.	Chinidine.	Cinchonine.	Amorphale.	Totaal.
N^0. 23 { 1874	9.97	"	"	sporen	1.90	11.87
{ 1881	11.01	"	"	0.59	0.13	11.73
" 24 { 1874	10.68	sporen	"	0.66	1.53	12.87
{ 1881	·7.34	3.45	"	1.16	0.43	12.38
" 34 { 1874	11.01	sporen	"	0.56	1.40	12.97
{ 1881	11.42	"	"	0.67	0.41	12.50
" 73 { 1876	10.59	"	"	0.31	0.43	11.33
{ 1881	9.79	"	0.05	0.55	0.56	10.95
" 78 { 1876	10.76	"	"	"	1.36	12.12
{ 1881	11.11	"	0.03	0.52	0.57	12.23
" 89 { 1877	10.79	"	"	0.23	0.51	11.53
{ 1881	11.20	1.17	"	0.57	0.45	13.39
" 126 { 1878	10.04	"	"	0.58	0.47	11.09
{ 1881	8.58	"	"	0.29	0.47	9.34
" 134 { 1878	10.65	"	"	0.33	0.39	11.37
{ 1881	7.42	"	"	0.23	0.52	8.17

Terwijl dus in sommige van de bedoelde ledgeriana's het chinine-gehalte eenigszins is toegenomen openbaart zich bij de anderen eene niet onaanzienlijke vermindering. In de meeste gevallen bleek echter de cinchonine te zijn toegenomen. Opmerkelijk is de toeneming aan cinchonidine in den bast n°. 24. De vermindering in alkaloïd kan soms het gevolg zijn van eene overvloedige korst- (rhytidoma) vorming, die veel minder alkaloïd bevat dan de levende bast. Deze korst, voor het onderzoek tegelijk met den bast tot poeder gestooten, verlaagt natuurlijk het totale gehalte aan de verschillende alkaloïden. Men kan intusschen wel aannemen dat over het geheel de ledgeriana-bast in het 7de of 8ste jaar rijp is en dat hij na dien tijd geen grooter chinine-gehalte verkrijgt.

Een tweejarige ledgeriana-bast, na schraping vernieuwd, werd bij onderzoek niet zoo goed bevonden als de oorspronkelijke en leverde, door de vele kleurstof, bezwaren op bij het doen kristalliseeren van de zwavelzure chinine. Daarom is besloten den bast voortaan een jaar ouder te laten worden alvorens dezen voor de tweede maal door schraping te oogsten.

De bast van 22 ledgeriana's, meest van 5- à 7jarigen leeftijd, afstammelingen van een achttal moederboomen en op het oog onderscheiden in types van hoogere en mindere waarde, werd onderzocht om de oefening te controleeren welke men verkregen had in het uitzoeken van de verschillende types in de plantsoenen. Gewoonlijk bleek de sorteering volgens het uiterlijk juist te zijn geweest.

Het product dat verkregen werd bij het uitdunnen en snoeijen van de plantsoenen van afstammelingen der ledgeriana's (zie hooger) bevatte, volgens de onderzochte monsters, een chinine-gehalte: van 2.29 à 4.30 pct. voor eenige der uitgegraven ledgeriana-hybriden, van 1.15 à 3.19 pct. voor het snoeisel (twijgbast) van 5- à 6jarige boomen, en van 1.38 pct. voor het snoeisel van 2jarige enten. Dat in den onderzochten bast van deze zeer jonge entplanten betrekkelijk reeds veel chinine en geen cinchonidine is aangetroffen, wordt een verblijdend verschijnsel genoemd, omdat het reeds eenige zekerheid geeft dat de succirubra-stok geen slechten invloed op den aard der alkaloïden van het daarop geplaatste ledgeriana-stammetje uitoefent.

In de uit Boliviaansch zaad gewonnen 8jarige calisaya-boomen, uiterlijk veel overeenkomende met ledgeriana, van welke hooger sprake was, werd slechts 1.95 à 4.41 pct. chinine gevonden, doch in twee van de drie onderzochte exemplaren eene opmerkelijk groote hoeveelheid cinchonidine, namelijk 6.29 à 6.40 pct.

Van de door den directeur der gouvernements-kina-onderneming uit Britsch-Indie medegebragte kinasoorten werden vier monsters onderzocht ten einde het verschil na te gaan met de gelijknamige soorten in de gouvernements-plantsoenen op Java. Een zeer typisch exemplaar van een 13jarigen succirubra-boom uit Rungbee (Britsch-Sikkim) verschilde van onze succirubra's door een minder cinchonidine- en een hooger cinchonine-gehalte. De direc-

teur meent hierin de reden te vinden waarom het in Britsch-Indie bereide quinetum zoo zeer in zamenstelling verschilt met dat 't welk uit de Java-basten bereid wordt. Basten van Britsch-Indische officinalis en micrantha stemden geheel overeen met het op Java aangekweekte product van dezelfde soort. Ook werd de bast onderzocht van een 10jarigen c. pitayensis (beter c. trianae genoemd) uit Britsch-Indie, welke soort, gelijk reeds is medegedeeld, in het afgeloopen jaar op Java is ingevoerd. Door het voldoende chinine- en het zeer hooge chinidine-gehalte (respectievelijk 2.49 en 2.10 pct. op een totaal alkaloïd-gehalte van 7.69 pct.) is deze soort wel aanbevelenswaardig. Van eene uit Britsch-Indie medegebragte hybride-soort, aldaar als c. pubescens bekend, bevatte de moederboom 2.59 en een achtjarige afstammeling 3.03 pct. chinine, respectievelijk 4.70 en 4.85 pct. cinchonidine en een totaal aan alkaloïden van 8.95 en 9.17 pct. Daar bedoelde c. pubescens vrij snel groeit, schijnt deze soort insgelijks de aankweeking zeer goed waard, ook omdat bij vernieuwing van den bast, na gedeeltelijke schilling, welligt meer chinine zal verkregen worden.

3°. Landbouw-ondernemingen uitsluitend op contracten met de bevolking berustende.

Suikerfabrieken.

Bij de uitsluitend krachtens contracten met de bevolking werkende suiker-ondernemingen viel in 1881 toeneming van productie op te merken, waartoe vooral ook de gunstige weêrsgesteldheid veel bijdroeg. Er werd namelijk meer suiker dan in eenig vorig jaar geproduceerd, en wel 528 420 pikols (bij 41 ondernemingen), tegen 347 779 pikols (bij 45 ondernemingen) in 1880, en 431 297 pikols (bij 46 ondernemingen) in 1879. De gemiddelde productie per bouw — in beide laatstgenoemde jaren, voor alle fabrieken dooreengenomen, achtereenvolgens 43.16 en 34.85 pikols — steeg in 1881 tot 52.88 pikols. Wat het jaar 1880 betreft, is in deze opgaven niet gerekend op de fabriek Nieuw-Poerwodadi in Madioen, welke voor den oogst van dat jaar over 439 bouws riet beschikte, waarvan de productie niet is opgegeven. (In 1881 werd bij deze onderneming van 367 bouws 35 668 pikols verkregen.) En wat het jaar 1881 aangaat is buiten aanmerking gelaten het riet van 37 bouws, bestemd geweest voor de fabriek Senennan in Japara, maar door den eigenaar, die in 1881 zijne fabriek gesloten hield, onverwerkt verkocht.

De aanplant voor de oogstjaren 1879, 1880 en 1881, met inbegrip van deze 439 en 37 bouws, bedroeg achtereenvolgens 9993, 10 416^5 en 10 030^5 bouws.

Uit het voorafgaande volgt dat in 1879 en 1880 telkens 46 fabrieken gewerkt hebben, doch in 1881 slechts 41. In laatstgenoemd jaar werd eene nieuwe fabriek (Srepeng in Bagelen, met 46 bouws aanplant,) geopend, doch drie fabrieken werden opgeheven en drie anderen hielden tijdelijk op te werken. Deze zes fabrieken hadden in 1880 slechts op kleine schaal gewerkt, daar de drie eerstbedoelden (Tlogowoengoe in Japara, Bandoeng in Kadoe en Teedja op Madura) destijds te zamen slechts beschikten over 203 bouws riet, waarvan 3118 pikols suiker verkregen werden, terwijl voor de drie anderen (Samoedralaya in Cheribon, Senennan in Japara en Karangredjo in Rembang) bedoelde cijfers geweest waren 204 en 3404. Drie fabrieken, die reeds in 1880 tijdelijk gesloten waren, bleven dit ook in 1881, namelijk Tjikeleng in Cheribon, Lust en rust in Pasoeroean en Winonglor in Bagelen.

Het volgende overzigt bevat over beide jaren gewestelijk opgaven.

GEWESTEN.	1880.					1881.				
	Aantal aanwezige ondernemingen.	Ondernemingen waarvan opgaven zijn ontvangen.				Aantal aanwezige ondernemingen.	Ondernemingen waarvan opgaven zijn ontvangen.			
		Aantal.	Verwerkt riet (in bouws).	Totale productie (in pikols).	Gemiddelde productie per bouw (in pikols).		Aantal.	Verwerkt riet (in bouws).	Totale productie (in pikols).	Gemiddelde productie per bouw (in pikols).
Cheribon	11	10	1603^5	56055	34.95	11	9	1509^5	55365	36.68
Tagal	5	5	1401	54526	38.92	5	5	1434	65026	45.35
Pekalongan	2	2	520	20000	38.46	2	2	562	23800	42.35
Japara	5	5	662	25324	38.25	4	3	680	28000	41.18
Rembang	3	3	973^5	13600	13.97	3	2	842	27264	32.38
Soerabaija	10	10	2846	105816	37.18	10	10	2837	c)190640	67.19
Pasoeroean	3	2	500	14130	28.26	3	2	446	35107	78.72
Probolinggo	4	4	1228^5	55300	45.01	4	4	1204	66000	54.82
Bagelen	3	2	63	830	13.17	4	3	112	1550	13.84
Kadoe	1	1	14	200	14 28	„	„	„	„	„
Madioen	1	a)	a)	a)	a)	1	1	367	35668	97.19
Madura	1	1	166	1998	12.04	„	„	„	„	„
Te zamen	49	45	b) 9977^5	347779	34.85	47	41	d) 9993^5	528420	52.88

a) De onderneming Nieuw-Poerwodadi, ofschoon in 1880 wèl gewerkt hebbende, is in deze kolommen niet opgenomen omdat hare productie niet is opgegeven.

b) Ongerekend de 439 bouws, beplant ten behoeve van Nieuw-Poerwodadi (zie de voorgaande aanmerking).

c) In het overzigt behoorende bij de Javasche Courant van 8 Augustus 1882 wordt als productie der 10 fabrieken in Soerabaija opge geven 189 297 pikols. Voor Tawangsari vermeldt bedoeld overzigt 13 537 en voor Tangoenan 22 500 pikols, terwijl te dezer plaatse voo beide fabrieken gerekend is op 12 780 en 24 600 pikols. Deze verschillen kunnen hier te lande niet worden toegelicht.

d) Ongerekend 37 bouws, beplant ten behoeve van de fabriek Senennan in Japara, die in 1881 tijdelijk gesloten was. De onderneme verkocht het riet in natura.

Van de in den staat vermelde 45 en 41 ondernemingen behoorden er

in 1880 aan Europeanen 30 met 8604 bouws aanpl. en 309 341 p. product
„ „ „ Chinezen 15 „ 1373^5 „ „ „ 38 438 „ „
„ 1881 „ Europeanen 29 „ 8627 „ „ „ 464 602 „ „
„ „ „ Chinezen 12 „ 1366^5 „ „ „ 63 818 „ „

Bij de Europesche ondernemingen liep de rietbeplanting uiteen van 115 tot 448 bouws, de productie in haar geheel van 3400 tot 40 000 pikols, en gemiddeld per bouw van 22.38 tot 104.99 pikols (dit laatste cijfer bij Soekodono in Soerabaija); bij de Chinesche ondernemingen verschilde de met riet beplante oppervlakte van 6$^1/_2$ tot 301 bouws, de productie in haar geheel van 26 tot 26 107 pikols en gemiddeld per bouw van 4 tot 86.73 pikols (dit laatste cijfer

bij Soekoredjo in Pasoeroean). De ondernemingen van Europeanen bragten, allen te zamen genomen, gemiddeld 53.85 pikols per bouw op, die van Chinezen 46.70 pikols.

Verdere opgaven nopens elke onderneming in het bijzonder vindt men in bijlage CCC hierachter.

Over gebrek aan irrigatie-water viel ook in het afgeloopen jaar weinig te klagen. In 't algemeen echter konden de ondernemers daarover slechts dan beschikken wanneer de bevolking het voor haren eigen landbouw niet noodig had.

Evenals vroeger namen ook nu weder in de meeste gevallen de fabriekanten het planten van riet op de van de bevolking gehuurde gronden voor eigen rekening, hetzij dat zulks geschiedde met eigen werkvolk dan wel bij aanneming door Chinezen. Sommige ondernemers echter verschaften zich riet door leverings-contracten met de verhuurders van den grond. Het riet, voor den oogst van 1881 door eigen werkvolk aangeplant op gronden die van de bevolking waren gehuurd, kwam in Pasoeroean den ondernemers te staan op f 257 à f 300 per bouw, waaronder f 42 à f 50 wegens huur van den grond. Voor de verschillende gewesten loopen de opgaven omtrent de betaalde huurprijzen zeer uiteen, en wel van f 6 tot f 90 per bouw. Het meest werd betaald in Bagelen, namelijk f 80 à f 90 per bouw sawah en f 33 à f 75 per bouw tegalgrond. Waar de huurprijzen voor sawahs slechts f 6 à f 10 per bouw bedroegen, was het regel dat de fabriekanten tevens de landrente betaalden. In Rembang werd onder die voorwaarde betaald f 20 à f 30 per bouw, indien de sawahs voor één jaar, en hoogstens f 20 's jaars per bouw wanneer zij voor vijf jaren gehuurd werden. In het laatste geval werd echter door de verhuurders bedongen dat de gronden telken jare slechts voor ⅓ gedeelte met riet en voor de beide andere ⅓ gedeelten respectievelijk met padi en met tweede gewassen zouden worden beplant.

Bemesting had, behalve in Probolinggo, bijna overal plaats. 't Meest bezigde men stalmest, asch en boengkil (katjang-oliekoeken), doch in Tagal en Cheribon hier en daar guano. In laatstgemeld gewest werd echter, door het niet naar eisch toepassen van de guano-bemesting, aan den aanplant der betrokken onderneming belangrijke schade toegebragt.

De grond wordt vrij algemeen bewerkt volgens het Reynoso-stelsel, gewijzigd naar de inzigten der ondernemers; hier en daar volgt men evenwel nog de oude wijze van bewerking (broedjoelan). In Madioen werd gedurende het afgeloopen jaar ook eene proef genomen met stoombeploeging, die evenwel niet voldaan heeft, daar de zwaarte van de machinerien hare verplaatsing naar de velden te moeijelijk maakte.

De vaste dagloonen voor het werk bij de fabrieken bedroegen in 1881 f 0,18 à f 0,40, behalve in Madioen, waar tot f 0,50 per dag betaald werd. In sommige gevallen werd aan de arbeiders tevens rijst verstrekt, waarmede uit den aard der zaak bij de bepaling van het loon werd rekening gehouden. In Cheribon bijv. werd rijst verstrekt aan de arbeiders die f 0,18 dagloon kregen. Zij, die bij aanneming of op taak werkten, konden per dag tot f 0,75 verdienen. De gewone verdiensten bedroegen echter niet meer dan f 0,40 à f 0,50. Voor ambachtslieden beliepen de loonen per dag: in Cheribon f 0,40 à f 2,50, in Pekalongan f 0,50 à f 2, in Probolinggo f 0,50 à f 1,50 en in Madioen f 0,50 à f 3. Als maandloon werd betaald: in Japara f 6 à f 7,50 met voeding tweemaal daags, in Rembang f 15 à f 45 en in Bagelen f 10 à f 20.

Tabaks-ondernemingen.

In het afgeloopen jaar waren op Java 96 uitsluitend op contracten met de inlandsche bevolking berustende tabaks-ondernemingen *in werking* (zijnde 9 minder dan in 1880 en 6 minder dan in 1879). Over het algemeen verkeerden die ondernemingen niet in bloeijenden toestand, hetgeen hoofdzakelijk te wijten was aan de lage prijzen die de tabak op de Europesche markt behaalde. Van de 114 tabaks-ondernemingen die in 1880 aanwezig waren geweest (in 't vorig verslag was van 113 ondernemingen sprake omdat toen ten onregte niet gerekend was op de onderneming Kepandjen in Kediri die in 1880 slechts tijdelijk gesloten was) werden er 20 na den oogst van dat jaar opgeheven, zoodat er bij het begin van 1881 94 waren overgebleven. Van deze 94 werden er 5 in 1881 tijdelijk gesloten; daarentegen kwamen er 7 nieuwe ondernemingen bij. Evenals in 1880 is weder de productie niet volledig vermeld. Was destijds slechts van 90 der 105 *werkende* ondernemingen de oogst bekend, die 6 541 084 K.G. bedroeg, in 1881 konden slechts opgaven verkregen worden omtrent 79 van de 96 werkende ondernemingen, die te zamen 7 076 754 K.G. produceerden. Sommige ondernemingen leverden bovendien nog krossok af, namelijk tabak afkomstig van de onderste of zandbladeren, welke bladeren doorgaans niet afzonderlijk geoogst worden. Voor zooveel blijkt beliep de hoeveelheid krossok: in 1880, bij 4 ondernemingen, 278 125 K.G., en in 1881, bij 15 ondernemingen, 1 498 930 K.G.

De gebruikelijke opgaven betreffende elke tabaks-onderneming in het bijzonder vindt men in bijlage DDD.

Uit het volgend overzigt kan blijken hoe de opgegeven totalen over de verschillende gewesten waren verdeeld.

GEWESTEN.	1880.				1881.			
	Aantal aanwezige ondernemingen.	Aantal ondernemingen die òf niet gewerkt hebben, òf van welke geen opgaven zijn ingekomen.	Productie.		Aantal aanwezige ondernemingen.	Aantal ondernemingen die òf niet gewerkt hebben, òf van welke geen opgaven zijn ingekomen.	Productie.	
			Aantal ondernemingen.	Hoeveelheid verkregen tabak (in K. G.).			Aantal ondernemingen.	Hoeveelheid verkregen tabak (in K. G.).
Preanger regentschappen	2	1	1	6 250	1	„	1	11 500
Pekalongan	1	„	1	10 000	1	„	1	7 500
Samarang	2	„	2	*a*) 113 750	2	„	2	33 750
Rembang	5	„	5	326 000	6	„	6	418 000
Soerabaija	1	„	1	62 500	1	„	1	50 000
Pasoeroean	12	7	5	657 438	10	„	10	*b*) 1 401 562
Probolinggo	23	10	13	*c*) 556 761	24	17	7	*b*) 301 662
Bezoeki	10	„	10	1 985 000	9	1	8	1 900 000
Banjoewangi	2	„	2	9 475	1	„	1	2 000
Banjoemas	11	1	10	396 500	8	„	8	*b*) 322 280
Bagelen	3	„	3	94 500	1	„	1	45 000
Kadoe	7	„	7	306 000	6	„	*d*) 6	73 500
Kediri	*e*) 35	*e*) 5	30	*c*) 2 016 910	31	4	27	*b*) 2 510 000
Te zamen . . .	*f*) 114	*g*) 24	90	*c*) 6 541 084	101	*h*) 22	79	*b*) 7 076 754

a) Verbeterde opgaaf.

b) Behalve de opgegeven hoeveelheden gewone tabak werden nog 1 498 930 K.G. krossok verkregen, namelijk 281 250 K.G. bij 1 onderneming in Pasoeroean, 231 430 K.G. bij 2 ondernemingen in Probolinggo, 125 000 K.G. bij 1 onderneming in Banjoemas en 861 250 K.G. bij 11 ondernemingen in Kediri. (In het overzigt behoorende bij de Javasche Courant van 8 Augustus 1882 vindt men voor één der laatstbe-

doelde ondernemingen, namelijk voor Djambean, de hoeveelheid krossok opgegeven als te zijn geweest 25 000 Amsterdamsche ponden. Vermoedelijk zal daarvoor gelezen moeten worden 250 000 Amst. ponden. Althans in de hier voorkomende opgaaf en in bijlage DDD hierachter is voor Djambean gerekend op 125 000 K.G. krossok.)

c) Behalve de opgegeven hoeveelheden werden nog 278 125 K.G. krossok verkregen, namelijk 50 000 K.G. bij één onderneming in Probolinggo en 228 125 K.G. bij 3 ondernemingen in Kediri.

d) Hieronder één onderneming waar de oogst totaal is mislukt.

e) De onderneming Kepandjen (Kediri), waarvan in het vorig verslag werd vermeld dat zij had opgehouden te bestaan, was gedurende 1880 slechts tijdelijk gestaakt. Van daar dat zij in 't vorig verslag niet, doch thans wèl is medegeteld.

f) Eén onderneming meer dan in 't vorig verslag is opgegeven (verg. de voorgaande aanmerking).

g) Als voren. Van de hierbedoelde 24 ondernemingen hadden er 9 niet gewerkt. De 15 anderen, die wèl in werking waren geweest, doch welker productie onbekend is gebleven, waren de volgende: 1 in de Preanger regentschappen, 10 in Probolinggo en 4 in Kediri.

h) In 1881 waren 5 ondernemingen tijdelijk gesloten (1 in Bezoeki en 4 in Kediri). De overige 17, in deze kolom bedoeld, allen in Probolinggo, waren in 1881 wel aan den gang, maar men heeft geen opgaven nopens hare productie kunnen verkrijgen.

Onder de 7 nieuwe ondernemingen waarop hierboven gedoeld werd, was er één — Tembakoan in Banjoewangi — welke reeds vroeger bestaan had, en welker eigenaar in 1881, bij wijze van proefneming, weder met den opkoop begonnen was. De uitkomsten waren echter teleurstellend. Niettegenstaande de ondernemer 500 000 zaadplantjes verstrekt had, verkreeg hij slechts eene productie van 2000 K.G. Bij den weinigen lust van de bevolking in den omtrek der onderneming om tabak te verbouwen die niet voor de inlandsche markt bestemd was, voegde zich namelijk de ongunstige weêrsgesteldheid, die op blad en kleur een nadeeligen invloed uitoefende. Voor de 6 geheel nieuwe ondernemingen waren er twee in Pasoeroean, één van de »Handelsvereeniging Amsterdam" en één van een Chinees, die ruim 132 000 en 125 000 K.G. tabak verkregen, doch van de drie andere, Bengir in Rembang en Djetak en Semeen in Kadoe, was de productie slechts 25 000, 7500 en 5000 K.G., terwijl de oogst van de zesde onderneming, Boelak-Letjes in Probolinggo, niet is opgegeven. In 't geheel waren 9 ondernemingen (4 in Pasoeroean, 2 in Probolinggo, 1 in Banjoewangi en 2 in Kediri) in handen van inlanders of vreemde oosterlingen, doch 1 daarvan was in 1881 niet in werking. De mededeelingen omtrent de wijze waarop de ondernemers zich het product verschaffen komen in hoofdzaak overeen met hetgeen in vorige verslagen is gezegd. Opkoop onder verschillenden vorm, zonder dat de ondernemers zich met de cultuur hebben ingelaten (behoudens hier en daar het verstrekken van zaad of plantjes), blijft het meest gebruikelijk. De betaalde prijzen, die in de meeste gewesten lager waren dan in 1880, worden opgegeven per 1000 planten te hebben bedragen: in Kediri en Probolinggo, waar de meeste tabaks-ondernemingen worden aangetroffen, f 5 à f 12 en f 14 à f 16, in Banjoemas f 6 à f 16, in Bezoeki f 10 à f 40, in Bagelen en in Banjoewangi f 10 à f 30. De ondernemer in de Preanger regentschappen betaalde $^1/_2$ à 5 cents per 12 bladeren. Bij verschillende ondernemingen was nog het voorschottenstelsel in zwang, ofschoon, naar het schijnt, in mindere mate dan vroeger. In Bezoeki beliep het voorschot gemeenlijk 10 pct. van de getaxeerde waarde van het product; voor de andere gewesten vindt men het bedrag niet vermeld.

De overeenkomsten met de bevolking ter zake van het tabaksbedrijf worden in de berigten van slechts enkele gewesten ter sprake gebragt. Dergelijke overeenkomsten worden meestal niet geregistreerd. Ofschoon zij dus regtsgeldigheid missen, worden zij niettemin over 't algemeen vrij goed nageleefd. Men vindt echter ook wel van het tegendeel gewag gemaakt; zoo wordt in Pasoeroean door de inlanders, die zich tegen voorschot verbonden hebben om tabak voor de ondernemers te planten, ter aanzuivering van hunne schuld meermalen alleen de slechte tabak ingeleverd, terwijl zij de betere soorten elders van de hand zetten. Ook uit Probolinggo wordt berigt dat de bevolking dikwijls zeer slecht de overeenkomsten naleeft.

In Kediri, waar, zooals reeds gezegd, de tabaks-industrie den grootsten omvang heeft, worden onderscheidene soorten verbouwd, namelijk Kanari-, Djember-, Manilla-, Kadoe-, Banjoemas- en Krawang-tabak. De kwaliteit van het gewas 1881 was in dit gewest over het algemeen vrij goed. De in Probolinggo voor de Europesche markt bestemde tabak wordt gewonnen uit Manilla-zaden, nog afkomstig van het vroeger door de ondernemers aan de bevolking verstrekte zaad. In Bezoeki teelde men Kadoe-, Djember- en Deli-tabak, in Pasoeroean hoofdzakelijk kool- en Kadoe-tabak. Ook Manilla- en Bondowosso-zaad werd in laatstgemeld gewest gebezigd, doch door de weinige belangstelling van de bevolking waren de uitkomsten onbeduidend. In Banjoemas wordt hoofdzakelijk slechts één soort geplant en wel de verbasterde Manilla-tabak. Behalve deze laatste soort verbouwde men ten behoeve van de onderneming in Bagelen ook Kanari-, Djember- en Deli-tabak, en ten behoeve van die in de Preanger regentschappen overigens voornamelijk Kadoe-tabak. In Soerabaija, waar — evenals in de beide laatstgenoemde gewesten en evenals in Pekalongan en Banjoewangi — slechts één tabaks-onderneming werd aangetroffen, verstrekte de ondernemer zaden van gewone Java-tabak. Bij de onderneming in Soerabaija werd in 1881 meer op kwantiteit dan op kwantiteit gewerkt, ten gevolge waarvan het product aanmerkelijk beter was. Ook de ondernemer in Bagelen verstrekt zelf de benoodigde bibiet en de goede zorg daaraan besteed openbaarde zich in verbetering van de kwaliteit; het schijnt echter dat de gronden waarop in dit gewest tabak geplant wordt door hunne lage ligging en slechte afwatering voor deze cultuur niet zeer geschikt zijn. Van het in Rembang en Pasoeroean geoogste gewas wordt gezegd dat van verbetering in kwaliteit niets viel te bespeuren. Ook het door den ondernemer in de Preanger regentschappen verkregen product liet te wenschen over, deels door slechte verzorging van het gewas (waarvoor de bibiet van den opkooper was verkregen), deels door minder gunstig klimaat. Overigens zijn omtrent de hoedanigheid van de in de verschillende gewesten geoogste tabak geen bijzonderheden vermeld gevonden.

Andere ondernemingen.

Rijstpel-ondernemingen. Deze vindt men in de residentien Preanger regentschappen, Krawang en Cheribon. In eerstgemeld gewest zijn zij allen van zeer beperkten omvang. De grootste molens aldaar verwerkten niet meer dan 2500 pikols, de kleinere slechts 400 à 500 pikols. De opbrengst was in het afgeloopen jaar aanmerkelijk grooter dan in 1880. Kon toen op eene productie van 19 365 pikols gewezen worden, in 1881 bragten de eigenaren der Preanger-molens 28 671 pikols ter markt, waarvan 2311 pikols geleverd werden door de molens in de afdeeling Bandong, 8360 pikols door die in de afdeeling Tjiandjoer en 18 000 pikols door die in de afdeeling Soekaboemi. Volgens den Regeringsalmanak van Nederlandsch-Indie voor 1882, deel I, blz. 109*, bedroeg het aantal molens in laatstgemelde afdeeling 10, in Tjiandjoer 8 en in Bandong 2, en waren de eigenaren allen Chinezen. Van de Krawangsche rijstpel-inrigtingen, waarvan het aantal niet is opgegeven (in 1877 waren er 12), kan slechts worden medegedeeld dat in 1881 de beide stoommolens en het meerendeel der andere (buffel-) molens niet gewerkt hebben. De eigenaren dezer laatsten schenen na het verlies van hunne trekbeesten, ten gevolge van de veepest, niet bij magte te zijn om de kosten voor de aanschaffing van nieuw vee te dragen. Een der stoommolens verkeert in vervallen staat, zoo zelfs dat hij vermoedelijk voor goed buiten werking zal moeten blijven. De Krawangsche pelmolens zijn allen in handen van Chinezen. Zij die in 1881 hunne inrigtingen aan den gang hielden, verkregen 6024 pikols. Zoowel in Krawang als in de Preanger regentschappen koopen de ondernemers de padi van de bevolking. Naar gelang van plaatselijke en tijdsomstandigheden besteedden zij f 14 à f 23 per tjaing van 10 pikols. De eenige in Cheribon bestaande rijstpel-

molen (Boedhiradja), toebehoorende aan eene Europesche handelsfirma, bragt in 1881 45 938 pikols rijst aan de markt. De inrigting, welke door stoom wordt gedreven, verwerkt overigens de zoogenaamde dedek (rijstzemelen) tot koeken voor veevoeder, welk fabriekaat gereeden aftrek vindt.

Indigo-ondernemingen. De drie te dezer plaatse te bespreken indigo-ondernemingen — Plelen en Masin in Pekalongan en Watoekoneng in Bagelen, allen het eigendom van Europeanen, — produceerden in 1881 1375, 3500 en 600 K.G., tegen 1720, 2500 en 1000 K.G. in 1880. De eigenaren der twee eerstgenoemde ondernemingen verkrijgen de grondstof gedeeltelijk door opkoop van de bevolking. Zij planten echter ook voor eigen risico op gehuurde dessagronden en trachten zelfs zich zooveel mogelijk onafhankelijk te maken van de cultuur der bevolking, die, wegens de belangrijke batik-industrie in Pekalongan, voor hare natte indigo gemakkelijk aftrek vindt bij de blaauwververijen. De onderneming in Bagelen heeft reeds in 1879 den opkoop gestaakt, omdat de prijzen der indigo-bladeren te hoog liepen, en bedient zich sedert uitsluitend van eigen aanplantingen op sawahs en tegals, daartoe voor ongeveer f 35 's jaars per bouw van de bevolking gehuurd. De planten hadden in het afgeloopen jaar veel van de droogte te lijden, waardoor dan ook de productie, die weder voor de Javasche markt bestemd bleef, betrekkelijk gering was.

Rameh-onderneming. Voor den aanplant van rameh door middel van overeenkomsten met de bevolking bestond ook in 1881 slechts één onderneming — Ketawang in Pekalongan — welke echter nog steeds geen product heeft afgeleverd. Het schijnt dat de eigenaar — een Europeesch ondernemer — er nog niet in is kunnen slagen om voor den handel bruikbare rameh te bereiden.

Vanille-ondernemingen. Volgens de opgaven in den Regerings-almanak van Nederlandsch-Indie voor 1882 waren de hierbedoelde ondernemingen 4 in getal, als: 3 in de Preanger regentschappen, waarvan er één aan een inlander en de beide anderen aan Europeanen toebehoorden, en 1 in Samarang, mede in Europesche handen. De productie der ondernemingen in de Preanger regentschappen beliep te zamen ruim 20 K.G., tegen 37½ K.G. in 1880. De onderneming in Samarang oogstte in 1881 voor 't eerst. De vooruitzigten waren aanvankelijk gunstig, doch later vertoonde zich in de onrijpe peulen of stokjes eene ziekte, die aan overmatige vochtigheid of aan insecten moet worden toegeschreven. In stede van 150 K.G., zooals geraamd, verkreeg de ondernemer slechts 75 K.G. vanille.

Opkoop van thee en cassave. Thee-aanplantingen op gronden der bevolking vond men ook in 1881 weder alleen in den omtrek van de op gouvernementsgronden gevestigde huur- of erfpachts-ondernemingen Tjinangran en Waspada in de Preanger regentschappen, welker eigenaren den oogst opkochten. Bij Waspada werd van den aanplant der bevolking (200 bouws) eene productie van 32 500 K.G. verkregen, alzoo 2500 K.G. meer dan in 1880, bij Tjinangran 4970 K.G. van ongeveer 40 bouws, tegen 6708 K.G. in 1880 van ongeveer 30 bouws.

De in hetzelfde gewest ter hoofdplaats Bandong gevestigde onderneming tot opkoop en verwerking van cassave heeft, doordien de benoodigde toestellen nog niet allen aanwezig waren, in het afgeloopen jaar eene kleinere hoeveelheid vermalen dan waarvoor zij is ingerigt. Gedurende 10 maanden werden dagelijks 36 pikols cassave opgekocht, tegen f 0,50 per pikol. Daarvan werden in het geheel 1800 pikols meel (tapioca) verkregen; het product werd respectievelijk à f 7,50 en f 10 per pikol, deels te Cheribon in het klein van de hand gezet, deels te Singapore ter markt gebragt.

Koffijbereidings-établissementen. Over deze in Pasoeroean en in een paar andere gewesten bestaande inrigtingen is reeds gehandeld op blz. 179 hiervóór.

4°. Landbouw op gronden door het Gouvernement in erfpacht of in huur afgestaan.

De tot deze rubriek behoorende ondernemingen besloegen bij het eind van 1881 eene uitgestrektheid van 165 715 bouws. Zooals reeds volgt uit het medegedeelde op blz. 81, 82 en 83 hiervóór waren daarvan

13 153 bouws in huur afgestaan (te zamen uitmakende . . . . . . 33 perceelen);
38 070 *a*) „ in erfpacht afgestaan na eerst in huur te zijn bezeten (te zamen uitmakende 73 „);
en 114 492 *b*) „ als woeste gronden in erfpacht afgestaan (te zamen uitmakende . . . . . . 416 „);

in 't geheel alzoo . . 165 715 bouws, uitmakende . . . . . . 522 perceelen).

a) Hieronder bij zeer weinig perceelen ook nieuw afgestane gedeelten, die bij gelegenheid van de conversie van huur in erfpacht aan de onderneming toegevoegd werden ter betere afronding van de bezeten oppervlakte.

b) Op blz. 81 is opgegeven 114 495 bouws. Men leze 114 492 (verg. bijlage N, blz. 4, noot).

Deze 522 *perceelen* vormen, voor zoover uit de ontvangen opgaven is na te gaan, 358 *ondernemingen*, namelijk:

278 (te zamen groot 135 523 bouws), waar één of meer cultures worden gedreven;
3 („ „ „ 1 008 „), niet voor eigenlijke landbouw-doeleinden bestemd;
8 („ „ „ 2 766 „), vroeger in exploitatie geweest, maar sedert één of meer jaren tijdelijk dan wel voor goed verlaten;
en 69 („ „ „ 26 418 „), waar aan de ontginning pas of nog in 't geheel niet de hand was gelegd;

in 't geheel alzoo . . 358 ondernem., groot 165 715 bouws.

De laatstbedoelde 69 ondernemingen zijn voor verreweg het grootste gedeelte eerst in 1880 en 1881 opgerigt. Daaronder bevinden zich slechts 15 ondernemingen (te zamen groot 4455 bouws) welke reeds dagteekenen van eenige jaren vroeger (1874 t/m 1879).

Uit het volgende overzigt kan blijken in welke gewesten de aanwezige ondernemingen werden aangetroffen.

GEWESTEN.	Aantal *ondernemingen* bij het eind van 1881:				
	in 't geheel aanwezig.	waar slechts één cultuur wordt gedreven.	voor méér dan één cultuur bestemd.	welker gronden voor weideplaats of vischvijvers dienen, dan wel waar de ontginning of beplanting hetzij tijdelijk hetzij voor goed is gestaakt.	waar aan de ontginning pas of nog in 't geheel niet de hand was gelegd.
Bantam. . . .	8	7	„	*a*) 1	„
Batavia. . . .	2	2	„	„	„
Krawang. . .	4	2	2	„	„
Preanger regentschappen	91	39	28	*b*) 2	22
Cheribon . . .	7	5	1	*a*) 1	„
Tagal.	2	„	„	*c*) 1	1
Pekalongan .	24	14	8	*d*) 1	1
Samarang . .	47	42	1	*e*) 2	2
Japara	3	*f*) 3	„	„	„
Soerabaija . .	5	4	„	„	1
Pasoeroean. .	48	26	6	„	16
Probolinggo .	6	4	„	*g*) 1	1
Bezoeki. . . .	10	6	„	„	4
Banjoewangi.	3	1	2	„	„
Banjoemas . .	1	1	„	„	„
Bagelen. . . .	7	4	1	„	2
Kadoe	16	15	„	„	1
Madioen . . .	18	15	1	„	2
Kediri	56	29	9	*h*) 2	16
Te zamen . .	358	219	59	11	69
		358			

a) Op deze onderneming, toebehoorende aan een Chinees, is de pas aangevangen ontginning gestaakt.

b) De hierbedoelde ondernemingen zijn Toeranggan en Arstralina, waar de ondernemers eene paardenstoeterij en veefokkerij gevestigd hebben. Nog bij eene derde onderneming in de Preanger regentschappen — Argalinga geheeten — is dit het geval, maar deze wordt niet uitsluitend voor dit doel gebezigd, daar er bovendien koffij wordt geteeld. Zij telt in dit overzigt onder de ondernemingen waar slechts één cultuur wordt gedreven.

c) De gronden dezer onderneming, Randoesanga geheeten, zijn bestemd om tot vischvijvers te worden aangelegd. Met de teelt van visch was reeds een aanvang gemaakt.

d) Bij deze onderneming, Ketanggan geheeten, waar n 1880 op kleine schaal padi werd verbouwd, is in 1881 niet geplant.

e) Blorok en Pasebettan. Op Blorok wordt al sedert jaren niet geplant. Het perceel dient slechts tot woonverblijf voor een opziener bij de nabij gelegen suikerfabriek Kaliwoengoe. Bij Pasebettan, waar in 1880 padi werd verbouwd, is in 1881, bij gemis aan irrigatiewater, niet geplant.

f) Een dezer ondernemingen, de klapper-onderneming Poeloe Pandjang, dient tevens tot kalkbranderij.

g) Het hierbedoelde perceel Pandanwangi wordt al sedert iaren door de ondernemers niet geëxploiteerd. De weinige opgezetenen verbouwen er voor eigen rekening rijst en tabak.

h) Kaliadjar en Bangsri. Bij geen dezer ondernemingen werd in 1881 geplant. Op Kaliadjar werd vroeger, laatstelijk in 1878, tabak verbouwd; op Bangsri was dit 't laatst het geval in 1879.

In 't geheel waren 14 erfpachts- en 3 huur-ondernemingen in handen van Chinezen, terwijl 3 erfpachts-ondernemingen aan inlanders toebehoorden. De gronden van drie der Chinesche ondernemingen waren onbeplant, 1 der inlandsche en 5 der Chinesche ondernemingen waren uitsluitend bestemd voor de teelt van inlandsche gewassen, op de 11 overigen werden één of meer producten voor de Europesche markt verbouwd. Deze 20 ondernemingen (1 in Bantam, 1 in Krawang, 2 in de Preanger regentschappen, 2 in Cheribon, 2 in Pekalongan, 2 in Samarang, 1 in Pasoeroean, 1 in Bagelen, 1 in Madioen en 7 in Kediri) besloegen gezamenlijk eene oppervlakte van 7962 bouws.

Op de meeste huur- of erfpachtsperceelen leggen de ondernemers zich toe op de teelt van koffij. Van de 278 ondernemingen waar één of meer cultures gedreven worden, zijn er 158 uitsluitend koffijlanden. Voorts vindt men bij 16 ondernemingen uitsluitend kina- en bij 14 uitsluitend theeplantsoenen, terwijl als bestemming van de overige voor slechts één cultuur gebezigde ondernemingen wordt opgegeven: voor 9 de teelt van tabak, voor 5 die van suikerriet, voor 10 die van padi, voor 3 die van djagong, andere tweede gewassen of groenten, voor 3 die van klappers en voor 1 die van rameh. Vermits echter, zooals uit bovenstaande tabel blijkt, 59 ondernemingen aan twee of meer cultures worden dienstbaar gemaakt, komt men, bij zamentrekking van de over 1881 ontvangen opgaven, tot de bevinding dat in 't geheel koffij werd geteeld bij 204, kina bij 44, thee bij 25, tabak bij 17, suikerriet bij 10, cacao bij 4, indigo bij 1, padi bij 26, djagong, andere tweede gewassen of groenten bij 9, klappers bij 5, vruchtboomen, bamboe en hout bij 2 ondernemingen. Van de rameh-cultuur werd slechts bij 1 onderneming — Barek in Pasoeroean — werk gemaakt, waar bij het eind van 1881 30 bouws met dit gewas beplant waren, maar nog geen productie was verkregen.

Opgaven nopens elke onderneming in het bijzonder worden, in eenigszins verkorten vorm, aangetroffen in bijlage EEE. (De namen der ondernemers of erkende administrateurs, de uitgestrektheid van elk perceel, den datum van inschrijving van het erfpachtsregt — of het tijdstip waarop de huur eindigt — zoomede de waarde waarvoor de erfpachtsperceelen in de verponding zijn aangeslagen vindt men in den Regerings-almanak van Nederlandsch-Indie voor 1882, deel I, blz. 84* en volgenden. Ter aanvulling kan voorts nog dienen bijlage N hierachter.) In het volgende overzigt vindt men eenige totaal-opgaven nopens de uitgestrektheid der beplante oppervlakte bij het eind van 1881 en de in dat jaar verkregen productie.

Ondernemingen welker gronden door het Gouvernement zijn afgestaan: *a*)	Koffij.	Kina.	Thee.	Tabak.	Suiker.	Cacao.	Indigo.	Padi.	Djagong.	Klappers.	Andere voortbrengselen.
Beplante oppervlakte (in bouws).											
I. in huur	2729 *b*) (12)	50 (2)	1 336 (7)	60 (2)	468 (3)	7 (1)	„	175 (3)	„	30 (1)	40 (1)
II. in erfpacht (na eerst in huur te zijn uitgegeven)	19 973 (59)	118 (4)	3 602 (11)	150 (1)	679 (5)	„	„	811 (7)	60 (1)	„	„
III. in erfpacht (als woeste gronden uitgegeven)	21 826¼ (126)	1 238½ (30)	502 (7)	910 (14)	56 (2)	105 (3)	15 (1)	1 524 (16)	58 (2)	26 (3)	54 (2)
	44 528¼ *c*) (197)	1 406½ *e*) (36)	5 440 (25)	1 120 (17)	1 203 (10)	112 (4)	15 (1)	2 510 (26)	118 *m*) (3)	56 *o*) (4)	94 (3)
Productie.											
	pikols.	kilogr.	kilogr.	kilogr.	pikols.		kilogr.	pikols.	stuks en kil.	stuks.	
I. in huur	10 916 (12)	500 (1)	288 064 (6)	11 031 (2)	18 573 (3)	„	„	1 125 (1)	„	12 000 (1)	*q*)
II. in erfpacht (na eerst in huur te zijn uitgegeven)	94 324 (54)	7 348 (1)	1 135 122 (11)	150 000 (1)	65 538 (4)	„	„	13 450 (6)	90 000 kilogr. (1)	„	„
III. in erfpacht (als woeste gronden uitgegeven)	48 744½ (78)	7 960 (6)	119 800 (4)	179 690 (14)	384 (1)	„	188 (1)	16 960 (13)	40 000 stuks (1)	10 000 (1)	*r*)
	153 984½ *d*) (144)	15 808½ *f*) (8)	1 542 986 *g*) (21)	340 721 *h*) (17)	84 495 *i*) (8)	„ *k*)	188 (1)	31 535 *l*) (20)	90 000 kilogr. 40 000 stuks *n*) (2)	22 000 *p*) (2)	*s*)

a) Ondernemingen die te gelijk uit huur- en uit een der beide hierbedoelde categorien van erfpachtsgronden bestaan zijn vermeld in de categorie waaronder de aanvankelijk uitgegeven perceelen gerangschikt moeten worden.

b) Het tusschen ( ) geplaatste getal wijst aan tot hoeveel ondernemingen de opgaaf betrekking heeft.

c) Nopens 1 onderneming van categorie I en nopens 6 ondernemingen van categorie III zijn ten aanzien van de met koffij beplante oppervlakte geen opgaven ontvangen.

d) 58 koffij-ondernemingen (1 van categorie I, 4 en 53 van de categorien II en III) wierpen in 1881 nog geen product af. Bovendien werd in 1881 bij 1 onderneming (categorie II) niet geoogst omdat de beplantingen in te verwaarloosden staat verkeerden, en werd van 1 onderneming (categorie III) nopens de verkregen koffijproductie geen opgaaf ontvangen.

Onder de opgegeven productie der ondernemingen Soembool (categorie II) en Kembar (categorie III), beiden in Pasoeroean, ten bedrage van 12 737 en 2149 pikols, zijn begrepen 2466 en 939 pikols bereide koffij en 10 271 en 1210 pikols koffij in de hoornschil. Of ook nog andere ondernemingen in 1881 koffij in de hoornschil afleverden, blijkt niet.

e) Nopens 8 ondernemingen, allen behoorende tot categorie III, is de met kina beplante oppervlakte niet opgegeven.

f) Bij 32 ondernemingen (1 van categorie I, 2 en 29 van de categorien II en III) werd nog geen kinabast geoogst. Ten aanzien van 4 ondernemingen (1 van categorie II en 3 van categorie III) is ter zake geen opgaaf ontvangen.

g) De ondernemer van Tegal-Tjinangran-Tjiseda en die van Waspada (welke ondernemingen respectievelijk begrepen zijn onder de 6 en 11 sub I en II vermeld) kochten bovendien het product op, dat door de bevolking in den omtrek van hare eigen thee-plantingen werd geoogst. De een verkreeg op die wijze 4970 K.G. van 40 bouws, de ander 32 500 K.G. van 200 bouws (verg. de voorgaande bladzijde). Deze 240 bouws en 37 470 K.G. zijn in bovenstaand overzigt *niet* begrepen.

Bij 1 huuronderneming en bij 2 der sub III bedoelde erfpachts-ondernemingen werd nog geen thee geproduceerd. Bovendien is van 1 der thee-ondernemingen (categorie III) nopens de productie niets gemeld.

h) De erfpachter van Kentjong, vermeld in de categorie II, en die van Bolodewo behoorende tot de 14 sub III vermeld, verkregen

bovendien 75 000 en 28 125 K.G. tabak door opkoop van de bevolking. Deze hoeveelheden, afkomstig van 200 en 60 bouws aanplant buiten de erfpachtsgronden, zijn onder de in het overzigt opgegeven productie *niet* begrepen. Zie overigens het slot van noot *n*.

i) Gedeeltelijk is onder de hier opgegeven productie ook medegerekend de suiker verkregen van rietbeplantingen op gronden der bevolking, en wel voor zooveel betreft de ondernemingen Blender en Kadhipatten in Cheribon, begrepen onder het 4tal sub II vermeld. Bij Blender waren namelijk 194 en bij Kadhipatten 338 bouws van de bevolking gehuurd, waarvan de productie niet afzonderlijk is opgegeven. Bij de 2 andere sub II bedoelde ondernemingen (Alkmaar in Pasoeroean en Brenggolo in Kediri) werd riet verwerkt van 280 en 80 bouws eigen aanplantingen der bevolking. Daarvan werden 15 000 en 2880 pikols suiker verkregen. Met deze hoeveelheid van 17 880 pikols is dus het opgegeven totaal van 84 495 nog te verhoogen. Van 2 ondernemingen (1 van categorie II en 1 van categorie III), die slechts 3 en 40 bouws riet bezaten, is nopens de productie niets gemeld.

k) Bij geen der 4 ondernemingen waar (nevens één of meer andere gewassen) cacao werd geteeld, wierpen de cacao-beplantingen in 1881 reeds product af.

l) Nopens 4 ondernemingen (2 van categorie I en 1 van elk der categorien II en III) is de padi-productie niet opgegeven. Bij 2 der ondernemingen als bedoeld sub III is de padi-oogst mislukt.

m) Bovendien waren bij 6 erfpachts-ondernemingen als bedoeld sub III nog 46½ bouws met tweede gewassen of met groenten beplant, doch ten aanzien van 4 dezer ondernemingen blijkt niet hoeveel geoogst werd, bij 1 was de oogst mislukt en bij 1 was nog niet geoogst.

n) Bij 1 der sub III bedoelde ondernemingen is de djagong-oogst mislukt. De erfpachter van Tjiberem in Banjoemas (de hier sub II vermelde onderneming), op wiens gronden uitsluitend djagong werd geteeld, kocht van de bevolking in den omtrek ook tabak op, van hare eigen aanplantingen geoogst. Hij verkreeg dientengevolge 13 254 K G. tabak.

o) Nopens 1 erfpachts-onderneming, als bedoeld sub III, is de met klapperboomen beplante uitgestrektheid niet opgegeven.

p) Bij 3 erfpachts-ondernemingen, als bedoeld sub III, waren de klapper-aanplantingen nog niet vruchtdragend.

q) Op de 40 bouws waarvan hier de productie zou zijn in te vullen, teelt men waroehout en bamboe ten gebruike voor theekisten bij de onderneming Ardjosari (Preanger regentschappen), tot welke de bedoelde gronden behooren.

r) Ook hier kan geen productiecijfer worden ingevuld, vermits van de 54 bouws waartoe de opgaaf zou moeten betrekking hebben, de met rameh beplante 30 bouws — bij Barek (in Pasoeroean) — nog geen product afwierpen, en van de met vruchtboomen beplante 24 bouws bij Daoelat (Preanger regentschappen) de opbrengst niet is gemeld.

s) Voor andere doeleinden dan voor beplanting worden nog enkele huur- of erfpachtsondernemingen gebezigd, hetzij uitsluitend, hetzij nevens andere cultures. Zie deswege de noten *b*, *c* en *f* onder het op blz. 190 voorkomende overzigt.

Aan de mededeelingen in vorige verslagen betreffende de wijze waarop de huur- en erfpachtsgronden worden geëxploiteerd zijn ditmaal geen nieuwe bijzonderheden toe te voegen.

De dagloonen bedroegen f 0,25 à f 0,60. Zij die op taak werkten konden tot f 1 per dag verdienen. Arbeiders die hunne diensten bij de maand verhuurden ontvingen: in Japara tot f 12, in Bagelen tot f 15, in Kadoe tot f 20 en in Kediri zelfs tot f 35. Overal elders niet meer dan hoogstens f 10. In Japara werd ook wel f 6 in de maand betaald, maar in die gevallen werd bovendien aan de arbeiders dagelijks een katti rijst verstrekt. Klagten over gebrek aan werkvolk werden in het afgeloopen jaar alleen uit Bantam en Krawang vernomen, hetgeen weder voornamelijk aan de veeziekte en aan de koorts-epidemie werd toegeschreven. Omtrent de gebezigde werkkrachten bij elke onderneming vindt men opgaven in de reeds aangehaalde bijlage EEE.

5°. Landbouw op landen aan particulieren in eigendom afgestaan.

Uit elk der negen gewesten op Java, waar landerijen aan particulieren in eigendom zijn afgestaan, zijn de volgende algemeene opgaven ontvangen betreffende de uitgestrektheid der bedoelde landen, hunne geschatte waarde voor de verponding en het aantal opgezetenen, een en ander afzonderlijk voor de landerijen welke aan Europeanen, voor die welke aan Chinezen en voor die welke aan andere vreemde oosterlingen en inlanders toebehoorden. Ten aanzien van het zielental en de verpondingswaarde zijn de opgaven tweeledig, dat is zij betreffen zoowel het jaar 1881 als het voorafgegane jaar. Overigens valt op te merken dat de cijfers betreffende de uitgestrektheid en het zielental niet naauwkeurig zijn op te geven.

GEWESTEN.	LANDAARD DER EIGENAREN.	Uitgestrektheid der landerijen (in bouws).	Zielental op de landerijen in de vorige kolom bedoeld.		Geschatte waarde der landerijen naar welke de aanslag in de verponding berekend is.	
			1880.	1881.	1880.	1881.
Bantam	Europeanen	*a*) 42 843	50 164	44 785	f 1 200 000	f 1 200 000
Batavia	Europeanen	*b*)	367 091	362 624	f 21 736 390	f 21 777 340
	Chinezen		391 866	379 417	19 402 967	19 724 267
	Andere vreemde oosterlingen en inlanders		77 164	79 760	1 453 096	1 463 716
		c) 701 573	836 121	821 801	f 42 592 453	f *d*) 42 965 323
Krawang	Europeanen	290 800	145 994	137 540	f 4 041 333	f 2 210 600
	Chinezen	74 400	24 422	19 641	1 296 000	1 296 000
		365 200	170 416	157 181	f 5 337 333	f 3 506 600
Cheribon	Europeanen	257 240	112 567	111 398	f 3 468 907	f 3 468 907
Tagal	Europeanen	3 497	13 086	13 082	f 500 000	f 500 000
Samarang	Europeanen	38 399	26 114	25 967	f 2 526 000	f 2 526 000
	Chinezen	5 321	20 211	20 211	1 152 500	1 152 500
	Andere vreemde oosterlingen en inlanders	2 250	2 695	2 753	438 000	438 000
		45 970	49 020	48 931	f 4 116 500	f 4 116 500
Japara	Europeanen	1 768	4 551	4 551	f 159 000	f 190 000
	Chinezen	181	383	383	38 000	38 000
	Inlanders	2 164	16 740	16 740	*f*)	*f*)
		4 113	21 674	*e*) 21 674	f 197 000	f 228 000
Soerabaija *g*)	Europeanen	1 418	*b*)	*b*)	f 732 200	f 732 200
	Chinezen	3 111			2 184 400	2 184 400
	Andere vreemde oosterlingen en inlanders	524			569 400	569 400
		5 053	58 208	57 221	f 3 486 000	f 3 486 000
Pasoeroean	Europeanen	851	3 087	3 102	f 700 000	f 700 000

a) In het verslag van 1873, blz. 228, werd de uitgestrektheid gesteld op 72 000 bouws, en in dat van 1877, blz. 206, op 58 932 bouws. Het verschil met de tegenwoordige opgaaf vindt men niet toegelicht.

b) Bij gemis aan volledige opgaven kan het cijfer voor elk der drie categorien afzonderlijk niet worden ingevuld.

c) Dit totaal, ontleend aan opgaven over 1876, was voor de verschillende afdeelingen verdeeld als volgt: stad en voorsteden van Batavia 6662, Meester-Cornelis 15 661, Tangerang 182 573 en Buitenzorg 496 677 bouws.

d) Volgens de opgaven in den Regerings-almanak van Nederlandsch-Indie voor 1882, deel I, blz. 125*, bedroeg de geschatte waarde, naar

welke de aanslag in de verponding is berekend, voor de gezamenlijke landerijen in de verschillende afdeelingen als volgt: voor die in de afdeeling Stad en voorsteden ongeveer f $1\frac{1}{6}$ millioen, in de afdeeling Meester-Cornelis ongeveer f 11 millioen, in de afdeeling Tangerang ruim f 10 millioen en in de afdeeling Buitenzorg ongeveer f $20\frac{1}{3}$ millioen.

e) De opgaven over 1880 schijnen behouden te zijn.

f) Alleen het land Kalinjamat behoort aan inlanders; voor dit land — waarover straks meer — wordt, in stede van verponding, landrente betaald.

g) Onder de opgaven betreffende dit gewest is niet meer begrepen het land Djatisari (zie lager).

Omtrent de uitkomsten van den landbouw op de particuliere landerijen, op de meeste waarvan uitsluitend inlandsche gewassen worden geteeld (verg. de reeds in bovenstaande noot *d* bedoelde opgaven in den Regerings-almanak), zijn weder alleen gegevens ontvangen voor zooveel betreft de verkregen producten voor de Europesche markt. Zooals blijken kan uit het volgende overzigt, hetwelk de landerijen vermeldt waaromtrent over een der jaren 1880 of 1881 de bedoelde gegevens voorhanden zijn, kunnen deze opgaven ook thans weder niet op volledigheid aanspraak maken.

Namen der landerijen.	1880.	1881.
Suiker (pikols).		
BATAVIA.		
Afd. Meester-Cornelis.		
Gaboes	3 500	*a*) †
Karang Tjangok. . . .	3 000	†
Afd. Tangerang.		
Amstelveen	200	300
Babakan Noord	900	700
Bodjong Renged. . . .	600	750
Kamal	450	†
Kampong Limo	1 100	1 000
Kampong Melaijoe. . .	1 000	1 900
Kedaoeng Oost	900	700
Kedaoeng West. . . .	1 400	1 450
Kramat	5 800	†
Lengkong Oost	9	†
Pangkalan.	100	80
Paroengkoeda.	3 250	2 510
Pekadjangan	2 100	2 500
Selapandjang Oost . . .	2 500	2 500
Selapandjang West. . .	1 800	1 700
Sepatan.	1 500	860
Tangerang Oost. . . .	300	540
Tegalangoes	900	1 200
Teloeknaga	1 000	800
Tjikokol.	1 100	900
Tjioeni	1 800	1 200
Afd. Buitenzorg.		
Tjiawi en Tjidjeroek (Pondok Gedeh).	7 000	4 000
	42 209	25 590
KRAWANG.		
Pamanoekan- en Tjiassemlanden	*b*) 11 173	10 000
Tegalwaroe-landen. . .	*b*) 2 000	†
	13 173	10 000
TAGAL.		
Ketanggoengan West . .	3 680	10 750
JAPARA.		
Soembring.	2 028	1 360
SOERABAIJA.		
Bagong Sabrangan. . .	†	450
Dadoengan.	550	600
Djager	6 500	6 700
Goebeng Djepit. . . .	324	315
Karah	2 796	3 141
Ketampon of Groedo Oost.	150	110
Ketintang	700	670
Koepang I of Dermo. .	1 960	1 960
Koepang II	†	500
Koepang III of Banjoeoerip	480	†
Simo.	380	350
	13 840	14 796
PASOEROEAN.		
Kedawoeng	13 000	15 000
Totalen voor de 6 gewesten	**87 930**	**77 496**
Koffij (pikols).		
BANTAM.		
Tjikandi Oedik	22	50
BATAVIA.		
Afd. Buitenzorg.		
Bolang	†	3
Janglappa	2	2
Jassinga.	114	†
Nambo Tjimapak en Tjipamingkis	350	250
Sadeng Oost	110	55
Transporteeren.	576	310
Per transport.	576	310
Soekaradja.	65	48
Soekasari	1	$1\frac{1}{4}$
Tjampea en Tjiboenboelan	340	180
Tjiawi en Tjidjeroek . .	912	923
Tjikoppo	300	375
Tjimangis	$\frac{1}{2}$	$\frac{1}{4}$
Tjiomas.	811	706
Tjiseroea	735	$731\frac{3}{4}$
Tjitrap en Tjitjadas . .	350	418
Tjoeroek Bitoeng . . .	1 746	$1\,551\frac{3}{4}$
	$5\,836\frac{1}{2}$	5 245
KRAWANG.		
Pamanoekan- en Tjiassemlanden	2 394	5 771
Tegalwaroe-landen. . .	30	†
	2 424	5 771
CHERIBON.		
Kandanghauer	$\frac{1}{2}$	$4\frac{1}{4}$
SAMARANG.		
Kalibanteng	†	176
Karang Modjo	$\frac{1}{4}$	†
Krapiak.	85	†
Pangoeng	100	100
Simongan, Mlojo en Pandjangan	40	160
Soesoekan	†	75
	$225\frac{1}{4}$	511
Totalen voor de 5 gewesten	**$8\,508\frac{1}{4}$**	**$11\,581\frac{1}{4}$**
Thee (kilogr.)		
BANTAM.		
Tjikandi Oedik	10 000	12 500
BATAVIA.		
Afd. Tangerang.		
Tjikoija.	9 200	10 000
Afd. Buitenzorg.		
Bolang	147 000	165 000
Dramaga	105 000	92 500
Janglappa	4 200	4 200
Jassinga.	30 000	†
Kampong Baroe. . . .	10 163	10 000
Kedoeng Badak. . . .	105 000	70 000
Koeripan	15 000	15 000
Roempien	7 500	5 010
Sadeng Oost	34 500	37 500
Soekaradja.	10 000	20 000
Temangoengan en Tjikoleang	77 500	59 425
Tjampea en Tjiboenboelan	42 500	22 500
Tjikoppo Maijak. . . .	23 000	37 500
Tjiloear.	17 500	20 000
Tjiomas.	20 400	22 500
Tjoeroek Bitoeng . . .	112 500	$106\,535\frac{1}{2}$
Trogong	7 300	$5\,638\frac{1}{2}$
	778 263	703 309
Totalen voor de 2 gewesten	**788 263**	**715 809**
Tabak (kilogr.)		
BATAVIA.		
Afd. Tangerang.		
Babakan Zuid	$1\frac{1}{2}$	†
Kedaoeng West. . . .	$93\frac{3}{4}$	$93\frac{3}{4}$
Selapandjang West. . .	$93\frac{3}{4}$	75
Sepatan.	†	$187\frac{1}{2}$
Teloeknaga	†	$62\frac{1}{2}$
Transporteeren.	189	$418\frac{3}{4}$
Per transport.	189	$418\frac{3}{4}$
SAMARANG.		
Simongan, Mlojo en Pandjangan	†	750
Totalen voor de 2 gewesten	**189**	**$1\,168\frac{3}{4}$**
Cacao (kilogr.)		
BANTAM.		
Tjikandi Oedik	$12\frac{1}{2}$	†
SAMARANG.		
Pangoeng	100	$1\frac{1}{2}$
Totalen voor de 2 gewesten	**$112\frac{1}{2}$**	**$1\frac{1}{2}$**
Kinabast (kilogr.)		
BATAVIA.		
Afd. Buitenzorg.		
Soekaradja.	†	2 500
Tjiomas.	3 663	10 500
	3 663	13 000
KRAWANG.		
Pamanoekan- en Tjiassemlanden	89 641	†
Totalen voor de 2 gewesten	**93 304**	**13 000**
Muskaatnoten (pik.)		
BATAVIA.		
Afd. Tangerang.		
Lengkong West. . . .	2	†
Afd. Buitenzorg.		
Pondok Tjabé Oedik . .	1	†
Tjibinong Oost en Nangiwir	$\frac{1}{2}$	$\frac{1}{2}$
Tjiomas.	33	24
	$36\frac{1}{2}$	$24\frac{1}{2}$
KRAWANG.		
Pamanoekan- en Tjiassemlanden	76	$2\frac{1}{2}$
SAMARANG.		
Pangoeng	25	15
Totalen voor de 3 gewesten	**$137\frac{1}{2}$**	**42**
Foelie (pikols).		
BATAVIA.		
Afd. Tangerang.		
Lengkong West. . . .	$\frac{1}{4}$	†
Afd. Buitenzorg.		
Tjiomas.	34	$2\frac{1}{2}$
	$34\frac{1}{4}$	$2\frac{1}{2}$
KRAWANG.		
Pamanoekan- en Tjiassemlanden	$19\frac{3}{4}$	$1\frac{3}{4}$
SAMARANG.		
Pangoeng	3	3
Totalen voor de 3 gewesten	**57**	**$7\frac{1}{4}$**
Kruidnagelen (kil.)		
BATAVIA.		
Afd. Buitenzorg.		
Tjibinong Oost en Nangiwir	$12\frac{1}{2}$	$15\frac{1}{2}$
Tjiomas.	$17\frac{1}{2}$	24
Totalen . .	**30**	**$39\frac{1}{2}$**
Vanille (kilogr.)		
BATAVIA.		
Afd. Buitenzorg.		
Jassinga.	†	12
Soekaradja.	†	2
Tjikoppo	20	30
Tjikoppo Maijak. . . .	5	†
Transporteeren.	25	44

a) Waar een † voorkomt zijn de cijfers bij gemis aan opgaven niet ingevuld kunnen worden.

b) Verbeterde opgave.

Namen der landerijen.	1880.	1881.
Per transport.	25	44
KRAWANG.		
Pamanoekan- en Tjiassem-landen	172	†
Totalen voor de 2 gewesten	197	44
Indigo (pikols).		
BATAVIA.		
Afd. Tangerang.		
Babakan Zuid	†	100
Batoe Tjepper	†	150
Bergzigt	†	1 910
Blaradja.	21	25
Bodjong Larang	30	†
Transporteeren.	51	2 185
Per transport.	51	2 185
Gandoe	4	†
Grendeng	†	150
Karang Serang Dalem. .	10	2
Lengkong Oost	45	200
Panongangan.	†	25
Radjak	100	80
Tjakoeng	3	†
Totalen . .	213	2 642

Overigens kan nog vermeld worden dat in 1880 en 1881 op de particuliere landerijen de navolgende oppervlakten met padi beplant waren.

	1880.	1881.
	(Aantal bouws.)	
Bantam	10 000	a) 20 973
Batavia	127 071	119 556
Krawang	38 252	38 035
Cheribon.	86 105	a) 40 428
Tagal	1 767	1 785
Samarang.	12 532	12 282
Japara.	1 034	1 125
Soerabaija	2 593	1 898
Pasoeroean	435	442
	279 789	236 524

a) Het belangrijk verschil met de opgaaf over 1880 vindt men niet toegelicht.

Een der particuliere landen in Soerabaija, namelijk Djatisari in de afdeeling Grissee (zie noot *g* op blz. 193), is volgens het oordeel der Indische Regering weder in vrijen eigendom bij het Gouvernement teruggekeerd. Het Engelsch tusschenbestuur had niet den eigendom, maar alleen de inkomsten van dat land afgestaan aan zekeren Arabier SYED ALUE BEN SECH ALJUFFRIE, en wel »as a permanent and honorable provision and support for the said SYED ALUE and his family." Toen het laatst overgebleven kind van den oorspronkelijken vruchtgebruiker kwam te overlijden, achtte de Indische Regering zich geregtigd om het vruchtgebruik te doen eindigen en Djatisari feitelijk weder in bezit te nemen. In verband daarmede werd den verderen erfgenamen gelast het land Djatisari te ontruimen en werd door het plaatselijk bestuur een aanvang gemaakt met de regeling van landrente en heerendiensten. De bedoelde erfgenamen zijn echter niet genegen om in den maatregel te berusten en hebben tegen het Gouvernement eene regtsvordering ingesteld tot teruggave van het land, welk geding in het voorjaar van 1882 bij den raad van justitie te Soerabaija aanhangig was. Volgens eene opgaaf van 1875 was de juiste grootte van Djatisari, waarvan een meetbrief ontbrak en dat ook in de registers van in- en overschrijving niet voorkwam, onbekend, doch bevatte het eene bevolking van ruim 3300 zielen, verdeeld in 16 dessa's, met 768 bouws sawahvelden, en bestond het verder uit tegalvelden, klappertuinen en erven. Het perceel was destijds in de verponding aangeslagen naar eene waarde van f 90 000.

Ook het land Kalinjamat in Japara (zie noot *f* op blz. 193), behoorende aan den in November 1879 desolaat verklaarden boedel van den kort daarop overleden landheer, raden adipati ario TJITROSOMO, verkeert in een toestand van overgang. Dat land, waarvan de grootte ten gevolge van eene in Mei 1879, met medewerking van genoemden raden, tot stand gekomen nieuwe grensbepaling werd vastgesteld op 2163¾ bouws, bestaat uit verschillende gedeelten die òf geheel zonder titel òf slechts krachtens onzekere titels bezeten werden. Eene inschrijving in de registers van in- en overschrijving was dan ook steeds achterwege gebleven. Oorspronkelijk was Kalinjamat, toen het in 1816 aan den gewezen, later in zijne waardigheid hersteldeu, regent van Japara, kjai adipati TJITROSOMO, werd uitgegeven, slechts 200 jonken groot, terwijl de uitbreidingen, die zoowel bij eene vorige opmeting als bij de grensbepaling van 1879 geconstateerd werden, niet allen tot klaarheid waren te brengen. Nu echter van regeringswege met de feitelijke grootte van 2163¾ bouws genoegen is genomen, kunnen de gronden van Kalinjamat geacht worden te bestaan: uit 991¼ bouws, bedoeld bij de twee acten van 1816; uit 1156½ bouws, te beschouwen als erfelijk individueel bezit, en uit 16 bouws, krachtens eene regeringsbeschikking van 1837 kosteloos doch slechts voorloopig en tot wederopzeggens in bruikleen afgestaan. Elk der acten van 1816 had betrekking tot 100 jonken, maar de daaraan te ontleenen regten waren verschillend. 100 jonken (voor welke uitgestrektheid thans de helft van 991¼ bouws, dus 495⅝ bouws, is aangenomen) waren aan genoemd inlandsch hoofd »granted as a provision to be held by him rentfree". De andere 100 jonken (de andere 495⅝ bouws) waren tegen eene jaarlijksche betaling van f 1000 aan kjai adipati TJITROSOMO en zijne erfgenamen en regtverkrijgenden in huur gegeven, en dat wel voor zoolang als het goed gedrag van hem, zijne erfgenamen of regtverkrijgenden hen de gunst en bescherming van het Gouvernement zou waardig maken. Bedoelde oppervlakte van 991¼ bouws bestond voor 927¼ bouws uit sawahs en voor het overige uit tegalvelden. De 1156½ bouws erfelijk individueel bezit omvatten voor het meerendeel dessa's, begraafplaatsen en woeste gronden (te zamen 950 bouws) en verder sawahs en tegalvelden (148½ en 58 bouws). Op de 16 bouws in bruikleen bezeten bevindt zich de suikerfabriek Bondjot, zoodat eigenlijk dit gedeelte van Kalinjamat de meeste waarde heeft [1]). De regten op Kalinjamat waren dus, zooals uit het voorafgaande volgt, niet duidelijk omschreven en onvoldoende gewaarborgd. Behalve dat zich daarvan bij de liquidatie van den boedel des laatsten bezitters de nadeelen deden gevoelen, omdat het land niet vervreemd of met hypotheek bezwaard, ja zelfs moeijelijk verhuurd kon worden, waren ook meermalen moeijelijkheden voortgevloeid uit de onzekere verhouding die er bestond tusschen de bevolking, den landheer en het Gouvernement. Om aan een en ander een einde te maken, heeft de Indische Regering, in beschikking op een adres van de wees- en boedelkamer te Samarang, bij een besluit van 3 Maart 1881 aan deze, als beheerderesse van den boedel, de grondslagen doen kennen waarop het Gouvernement genegen is met de erven van TJITROSOMO eene schikking te treffen ten einde de verschillende en onzekere bezitregten op Kalinjamat voor het meerendeel der daartoe thans behoorende gronden door een verhandelbaren regtstitel te vervangen, en wel door de toekenning van erfpacht voor 75 jaren, tegen eene pachtsom van f 1 's jaars per bouw, voor al die gedeelten van het perceel welke geen dessagronden of dessa-begraafplaatsen uitmaken, en dus met uitsluiting van de hooger bedoelde 950 bouws, van welke gronden — de eigen begraafplaatsen der familie TJITROSOMO uitgezonderd — de erfgenamen zouden moeten afstand doen opdat dit gedeelte van Kalinjamat weder geheel tot het gouvernementsgebied zou terugkeeren. In September 1881 heeft daarop de wees- en boedelkamer zich tot het erlangen van erfpacht op den voorgestelden voet aangemeld, het aan de Regering overlatende om dit regt te verleenen ten name van den desolaat verklaarden boedel van wijlen raden adipati ario TJITROSOMO, dan wel ten name van de gezamenlijke erfgenamen in dien boedel. Dit verzoek is echter niet in overweging kunnen worden genomen, vermits niet bleek dat genoemde kamer bevoegd was om het bij het besluit van 3 Maart 1881 aan de erfgenamen gedaan aanbod te aanvaarden. (Indisch besluit dd. 10 November 1881 n°. 55.) Uit latere berigten is gebleken dat verscheidene dier erfgenamen bezwaar maken tegen de

[1]) Of deze fabriek geëxploiteerd wordt vindt men in de ontvangen berigten niet vermeld.

ontworpen schikking en zelfs bij protest zich er tegen hebben verzet.

6°. Landbouw op verhuurde landen in Soerakarta en Djokjokarta.

Als gewoonlijk stemmen ook nu de gegevens waarover het bestuur beschikt ten aanzien van de landhuur-ondernemingen in de Vorstenlanden niet overeen met den feitelijken toestand. Vereeniging, splitsing, uitbreiding en overdragt van ondernemingen hadden ook in het afgeloopen jaar zoowel in Soerakarta als in Djokjokarta plaats, zonder dat evenwel op al die handelingen reeds de bekrachtiging van het bestuur was verzocht of verkregen.

Bij het einde van 1881 waren voor Soerakarta 167 en voor Djokjokarta 53 ondernemingen ingeschreven, die, voor zoover de met de inlandsche verhuurders aangegane overeenkomsten de goedkeuring van de Regering hadden verkregen, beschikten over 299 727 en 90 110 bouws. Vergeleken met de opgaven over 1880, die voor Soerakarta 172 en voor Djokjokarta ook toen 53 ondernemingen aanwezen, is dus het getal ondernemingen in eerstgenoemd gewest met 5 verminderd, doch in het andere onveranderd gebleven. Terwijl namelijk in Soerakarta 2 ondernemingen: Kretek, groot 520 bouws, en Modinan, groot 77 bouws, na het verstrijken van den huurtermijn ophielden te bestaan, werden acht ondernemingen (Djaten, Lemoeroe, Djeroekwangi, Plosso-Bonggol, Tlojo, Wonosari, Kajoemas en Mangis-Slembi-Tompé) tot vier vereenigd (Lemoeroe, Djeroekwangi, Wonosari en Mangis-Slembi-Tompé). Daarentegen werd eene reeds bestaande onderneming, met name Sambiredjo, ter grootte van 601 bouws, wettig gevestigd. In Djokjokarta werden 2 ondernemingen (Kadiresso en Sedajoe) tot één (Sedajoe) teruggebragt, terwijl één nieuwe onderneming (Dadapan), groot 426 bouws, op wettigen voet in werking trad.

Van de bovenbedoelde 167 ondernemingen in Soerakarta werden er voorts nog een 10tal mede bij andere ingesmolten, doch, zoolang die overdragten niet zijn gewettigd, wordt daarmede in de bestuurs-opgaven geen rekening gehouden. Op deze wijze zijn buiten de tusschenkomst van het bestuur vereenigd: Ngoepit-Poelowatoe met Ngoepit-Sodjajan, Panden met Simping, Kalipoesoer (Oud-Djoewiring) met Nieuw-Djoewiring, Kedoeng-Djambol met Madjosto, Gorekan met Kedoeng-Banteng, Kedoeng-Wedoes met Blorong, Madjenang met Majah-Gonggangan, Tegal-Kenongo met Kemoesoek-Kakoem, en Begaden-Gempol met Djeroekwangi, terwijl de overgebleven gronden der onderneming Plakeng verdeeld zijn tusschen de drie ondernemingen Bodeh, Djongkaré (of Karang-anom) en Gedaren.

Evenals vroeger hebben ook in het afgeloopen jaar zoowel in Soerakarta als in Djokjokarta vele ondernemingen gronden verloren door overdragt aan andere huurders of teruggave aan de Javaansche verhuurders na het verstrijken van den huurtijd. Het gevolg hiervan was dat in eerstgenoemd rijk vele perceelen een te kleinen omvang behielden om als afzonderlijke onderneming te blijven bestaan. Zij zullen dus óf met andere gronden vereenigd, óf na afloop van den huurtijd aan de inlandsche regthebbenden teruggegeven moeten worden. De hierbedoelde ondernemingen zijn: Grogol (41 bouws), Bogor (81 bouws), Goenoengan (59 bouws), Djetis-Koenden (17 bouws), Pelemwoeloeng (77 bouws), Soekoredjo (23 bouws), Temanggoeng (80 bouws), Koedoesan (12 bouws), en Pantjoeran-Tjanden (92 bouws). In Djokjokarta was geen enkele onderneming kleiner dan 150 bouws, welke grootte tot nu toe als minimum voor eene zelfstandige onderneming is beschouwd.

Tegenover dit verlies aan gronden evenwel staat, dat in 1881 van vele huurovereenkomsten de vroeger reeds bekrachtigde verlenging een aanvang nam, van andere de vernieuwing bekrachtigd werd en voorts voor sommige tot een en ander vergunning werd verleend. Bovendien hebben 75 van de boven opgegeven 167 ondernemingen in Soerakarta in 1881 of vroeger buiten tusschenkomst van het bestuur nieuwe gronden bijgehuurd en hebben zelfs bij 7 ondernemingen dergelijke uitbreidingen tot tweemaal toe plaats gehad, op geen van welke 82 bijhuringen in het reeds vermelde totaal van 299 727 bouws gerekend is. Bij het eind van 1881 was nog slechts in 39 gevallen het bestuur in deze bijhuringen in meerdere of mindere mate betrokken geworden.

Het aantal ondernemingen in Soerakarta, die in haar geheel nog wettiging behoefden, steeg in 1881 van 15 tot 17. Slechts één — Sambiredjo, waarvan hooger sprake is, — werd door het bestuur erkend, terwijl er daarentegen drie nieuwe bijkwamen, namelijk: Soeroeh, Kadipiro en Tijaran, groot 302, 25 en 290 bouws. (Tijaran was vroeger vereenigd geweest met Paniron, doch maakte in 1881 weder eene op zich zelf staande onderneming uit.) Voor 11 der bedoelde 17 ondernemingen — en daaronder voor 10 die elk nog niet over de vereischte minimum-uitgestrektheid van 150 bouws beschikten — waren in de eerste maanden van 1882 nog geenerlei stappen gedaan om tot eene wettiging te geraken; ten opzigte van twee was nog alleen vergunning tot het aangaan van huurovereenkomsten verkregen, terwijl voor twee andere der bedoelde ondernemingen verzoeken van dien aard in behandeling waren, en voor één al sedert 1877 dergelijk verzoek in advies werd gehouden in afwachting dat de onderneming geacht zou kunnen worden over 150 bouws te kunnen beschikken. Van één der nog te wettigen 17 ondernemingen, welker gezamenlijke uitgestrektheid geschat werd op 3450 bouws, is de stand harer wettiging niet vermeld gevonden.

Ten aanzien van de wettig bestaande ondernemingen in beide residentien, in 1880 ten getale van 225 en in 1881 ten getale van 220, komen de opgaven over beide jaren, behalve die nopens de productie, waarover straks, op het volgende neder:

Jaren.	Aantal ondernemingen volgens de registers.	Uitgestrektheid (in bouws) van de in huur bezeten gronden voor zooveel de huurovereenkomsten door het bestuur bekrachtigd waren.	Pachtsom 's jaars aan de inlandsche verhuurders verschuldigd, met inbegrip van de overeengekomen geldswaarde voor eenige leveringen van de zijde der ondernemers, welker opbrengst in natura *facultatief* is. *a*)	Uitgestrektheid (in bouws) der aanplantingen *voor zooveel betreft producten voor de Europesche markt.*
		Soerakarta.		
1880	172	300 888	f 947 570	41 932 (bij 161 ondernemingen)
1881	167	*b*) 299 727	985 786	40 904 (bij 157 ondernemingen)
		Djokjokarta.		
1880	53	88 247	f 580 879	16 596 (bij 52 ondernemingen)
1881	53	*b*) 90 110	644 904	16 834 (bij 53 ondernemingen)

a) Dit laatste was in 1880 bij 7, in 1881 bij 9 ondernemingen (allen in Soerakarta) het geval. De leveringen in natura, bij eenige andere ondernemingen onvoorwaardelijk bedongen, bestonden volgens de ontvangen opgaven uit:

		pikols koffij.	pikols rijst.	pikols suiker.	pikols gras.	flesschen olie.
in Soerakarta.	over 1880	$44^1/_2$	143	9	(hoeveelheid niet opgegeven.)	3 780
	„ 1881	44	95	9		3 780
in Djokjokarta.	over 1880	„	9958	„	10 419	12 900
	„ 1881	„	6905	„	21 866	12 264,

behalve in één of beide dezer gewesten nog zekere hoeveelheden brandhout, houtskolen, klappers, groenten en vruchten.

b) Tot toelichting van het verschil in uitgestrektheid zijn geen andere ophelderingen ontvangen dan die in de voorafgegane mededeelingen vervat.

De opgaven betreffende de hoeveelheid der verkregen stapelproducten zijn als naar gewoonte in eene bijlage opgenomen (zie sub lit. FFF hierachter), welk overzigt, ter vergelijking, tevens de cijfers der vier voorafgegane jaren behelst. Al deze cijfers berusten op gegevens door de ondernemers verstrekt, doch zijn, evenals in de laatste jaren, van bestuurswege herzien na overleg met de kamer van koophandel en nijverheid te Samarang. Desniettemin kan voor de juistheid niet volkomen worden ingestaan en moet aan de totalen, gelijk zij hier volgen, ook daarom slechts eene globale waarde worden toegekend omdat weder niet van alle ondernemingen opgaven zijn ontvangen.

JAREN.	Koffij (pikols).	Suiker (pikols).	Tabak (K.G.).	Indigo (K.G.).
		Soerakarta.		
1877 . .	103 156	235 696	992 053	121 480
1878 . .	34 339	249 440	1 231 997	101 120
1879 . .	89 530	199 600	1 173 290	130 410
1880 . .	84 392	198 178	805 123	126 328
1881 . .	100 926	274 691	971 557	149 026
		Djokjokarta.		
1877 . .	275	258 998	100 600	295 413
1878 . .	184	272 431	102 078	257 128
1879 . .	379	283 392	90 750	245 617
1880 . .	217	277 049	16 713	a) 240 365
1881 . .	224	443 360	31 717	242 646

a) Verbeterde opgaaf.

Omtrent de installatie van de verschillende ondernemingen in Soerakarta zouden ditmaal niet dan hoogst onvolledige mededeelingen kunnen worden gedaan, daar nopens niet minder dan 49 van de 167 ondernemingen de aard der aanwezige fabrieken of bereidings-établissementen niet is opgegeven. In 1880 was dit slechts met 12 van de 172 het geval (verg. vorig verslag blz. 184). Met betrekking tot de 53 ondernemingen in Djokjokarta vindt men ten deze vermeld dat er bij 15 uitsluitend suikerfabrieken, bij 29 uitsluitend indigofabrieken en bij 3 enkel inrigtingen voor de verwerking van tabak werden aangetroffen, terwijl van de 6 overige ondernemingen er 5 in het bezit waren van inrigtingen voor de bereiding van twee stapelproducten en 1 zonder bereidings-établissement was.

De boven reeds genoemde kleine ondernemingen Grogol, Djetis-Koenden en Pelemwoeloeng, zoomede vier grootere: Brengosan, Karangdowo, Madjenang en Majah-Gonggangan, bezaten geen aanplantingen van producten voor de Europesche markt, en verbouwden uitsluitend inlandsche gewassen. Onder de overige landhuurders waren er in 1881 sommigen die tot de teelt van een ander stapelproduct overgingen dan zij tot hiertoe verbouwd hadden. Van de twee ondernemingen die in 1881 voor 't eerst regt van bestaan kregen, Sambiredjo in Soerakarta en Dadapan in Djokjokarta, is de eerste bestemd voor de koffij-, de andere voor de indigocultuur. Geen van beiden wierp reeds productie af.

Bijzonderheden omtrent het meer of minder drukkende voor de bevolking der huurlanden van de cultuur- en fabriekswerkzaamheden bij de verschillende ondernemingen zijn in de ontvangen berigten niet aangetroffen. Alleen wordt door den resident van Djokjokarta in algemeenen zin vermeld dat de bevolking op de aan ondernemers verhuurde landen in den regel in gunstiger toestand verkeert dan op de niet-verhuurde landen der apanagehouders. Volgens berigten van Augustus jl. heeft zich echter onder de werklieden bij sommige der Djokjosche landbouw-ondernemingen eenige ontevredenheid over de diensten en loonen geopenbaard. Het fabrieksvolk en ook eenige veldarbeiders staakten het werk en kwamen in grooten getale, een paar malen bovendien op minder gepaste wijze, klagten inbrengen bij den rijksbestuurder of bij de betrokken regenten. Hier en daar gingen enkele kwaadwilligen er toe over om het riet in brand te steken, doch de bevolking werkte zelf ijverig mede bij het blusschen. Andere ongeregeldheden vonden niet plaats. In 't geheel heeft de beweging zich van lieverlede uitgestrekt tot 16 ondernemingen. De werkstakingen, die geen noemenswaardigen invloed hebben gehad op den veldarbeid, duurden slechts kort, daar het onderzoek door den resident en het inlandsch bestuur ingesteld tot eene schikking omtrent de diensten en loonen leidde, waarmede zoowel de beheerders der ondernemingen als de klagers hebben ingestemd. In de behoefte aan eene goed omschreven regeling van de verpligte diensten der opgezetenen voor elke onderneming in het bijzonder, ook in Soerakarta, zal worden voorzien bij de uitvoering van het ontworpen nieuwe reglement op de landverhuringen in de Vorstenlanden, tot de vaststelling waarvan de Gouverneur-Generaal in Junij jl. door den Koning gemagtigd is, en waarbij de uitvaardiging van zoodanige regeling, door of namens het hoofd van gewestelijk bestuur in overleg met den Javaanschen vorst of diens rijksbestuurder, uitdrukkelijk is voorgeschreven.

Wegens het verband met het onderwerp dezer paragraaf is het hier de geschiktste plaats om gewag te maken van de vier ondernemingen door inlandsche apanagehouders voor eigen rekening geëxploiteerd, namelijk in Soerakarta de suikerfabrieken Tjalamadoe en Tasikmadoe, toebehoorende aan het hoofd van het Mangkoe-Negorosche huis, zoomede in Djokjokarta de indigo-ondernemingen Soembernilo en Pakem, de eerste in handen van het hoofd van het Pakoe Alamsche huis, en de andere, van welke thans voor 't eerst sprake is, in 1881 in werking gebragt door pangeran ario Mangkoe boemi, broeder des sultans, op gronden vroeger door hem uitgegeven aan de ondernemers van Sempoe-Pakem, doch in 1880, toen de huurtijd kwam te verstrijken, door hem teruggenomen [1]). De exploitatie van Pakem geschiedt op dezelfde wijze als die der Europesche huurlanden, terwijl, evenals op Soembernilo, het beheer der onderneming, met toestemming van den resident, aan een Europeaan is opgedragen. De eigenaar heeft de noodige gebouwen, waaronder drie door water gedreven fabriekjes, geheel uit eigen middelen doen oprigten. Soembernilo werkt met opgenomen kapitaal (verg. vorig verslag blz. 185). Een gedeelte der tot deze onderneming behoorende gronden heeft de prins in huur van leden van zijn huis. In het afgeloopen jaar had men op Soembernilo niet genoeg water om de fabriek in werking te houden, zoodat een gedeelte van den aanplant, die 600 bouws groot is, niet kon verwerkt worden. Van daar dat de productie slechts 8500 K.G. beliep, terwijl Pakem, met een aanplant van 300 bouws, 7500 K.G. opleverde. Beide ondernemingen werkten in 1881 voor 't eerst. Het voornemen bestond om op Soembernilo voor de indigo-bereiding stoomkracht aan te wenden.

Ten aanzien van de straks bedoelde suikerfabrieken, waaromtrent eenige bijzonderheden zijn medegedeeld in het verslag van 1880, blz. 184, is ditmaal slechts te vermelden dat in 1881 de productie van Tjalamadoe bedroeg 26 613 en van Tasikmadoe 31 320 pikols, tegen 20 000 en 26 000 pikols in 1880.

b. Boschwezen.

In het afgeloopen jaar werd geregeld voortgegaan met het geleidelijk verbeteren van de djatibosschen. In de bosschen, ter exploitatie afgestaan aan particulieren die voor eigen rekening kapten, werden onder leiding van het boschpersoneel de leeggekapte perceelen weder met djati beplant. Ook werd, hoewel op veel kleiner schaal, nieuw djatiplantsoen aangelegd op terreinen waarop vroeger djatibosschen gestaan hadden die door onoordeelkundige velling geheel waren vernield. Op beide wijzen werden in den westmoesson van 1880/81 op Java weder 2455 bouws met djatihout beplant. De geregeld aangelegde jonge djatibosschen beslaan nu allengs eene aanzienlijke uitgestrektheid, vooral in Rembang, Samarang en Madioen, waar de djatibosschen de meeste beteekenis hebben. Over een twintigtal jaren zullen van de aangelegde geregelde djatiplantsoenen reeds eenige kleine gedeelten voor velling geschikt zijn, maar er moet toch nog ruim een halve eeuw verloopen alvorens het geheele gebied van Java's djatibosschen weder in zoodanigen toestand kan zijn gebragt, dat onafgebroken telken jare over regelmatige perceelen met volwassen stammen van gelijken en volkomen rijpen leeftijd kan worden beschikt.

In 1881 is men ook, voor zoover de ligging en grondgesteldheid kans van slagen aanboden, op nieuw begonnen met het planten van djatiboomen op de bij wachthuizen en postloodsen aanwezige erven, en zulks opdat in de toekomst allerwegen goed bouwmateriaal voorhanden zij voor het herstellen van bruggen en andere plaatselijke werken, waarvoor de in vroegere jaren op zoo-

[1]) De onderneming Sempoe-Pakem is daardoor van 2685 tot op 170 bouws ingekrompen en schijnt zich nu enkel te bepalen tot het verbouwen van tabak.

danige plaatsen geplante djatiboomen reeds geleidelijk gebruikt worden. Bij het einde van 1881 was in sommige gewesten aan deze beplantingen, die door de zorg van de ambtenaren van het binnenlandsch bestuur tot stand komen, reeds op vrij groote schaal een begin van uitvoering gegeven.

Op grond van de daarvan hier en daar verkregen gunstige uitkomsten, o. a. in Pekalongan en Tagal (verg. vorig verslag blz. 185), wordt, daar waar de omstandigheden een even goeden uitslag beloven, de bevolking meer en meer aangemoedigd om bij het aanleggen van djatiaanplantingen tusschen de rijen veldvruchten voor eigen gebruik te teelen. De vereeniging van akkerbouw met houtteelt is een krachtig middel voor het welslagen der laatste. In het afgeloopen jaar heeft die vereenigde cultuur ook in Samarang, Japara, Madioen en Bagelen reeds eenigen ingang gevonden. Overal kost het echter moeite en vordert het geduld en overleg om de bevolking er voor te winnen. Vooral twee omstandigheden moeten daartoe zamengaan: vooreerst eene talrijke vast gevestigde bevolking, die geen overvloed van bouwland heeft, en in de tweede plaats geschiktheid van den bodem voor de teelt van veldvruchten, eene voorwaarde waaraan de meeste djatibosschen niet voldoen. Waar het echter onder die beide omstandigheden gelukt deze vereenigde cultuur, waarvoor eene behoorlijke betaling wordt verstrekt, in te voeren, ziet de bevolking er al spoedig het voordeel van in en kost het dan weinig moeite meer om de zaak uitbreiding te doen erlangen.

Hetgeen ten opzigte van de djati-aanplantingen gezegd is geldt ook voor de aanplantingen van zoogenaamde wildhoutsoorten. Ook daarbij is het teelen van veldvruchten tusschen de rijen zeer in het voordeel van het jonge houtgewas. De omstandigheid echter dat die aanplantingen in den regel geschieden op berghellingen, waar de werkkrachten schaarsch zijn en de grond door afspoeling vermagerd is, maakt de invoering van deze cultuurwijze nog veel moeijelijker dan waar men te doen heeft met de in de vlakte en te midden van bevolkte streken gelegen djatibosschen. Alleen in de residentie Tagal is het volkomen gelukt een 20tal bouws op die wijze beplant te krijgen.

In de verschillende gewesten van Java werd in den westmoesson van 1880/81, te zamen tot eene uitgestrektheid van omstreeks 417 bouws, zoogenaamd wildhout geplant op kale berghellingen en op schrale gronden die later voor de gouvernements-koffijcultuur zullen in aanmerking komen (verg. blz. 176 hiervóór). De eerstbedoelde herwouding bepaalt zich al sedert eenige jaren hoofdzakelijk tot Midden-Java, waar aan het verrijzen van nieuwe bosschen meer dan elders behoefte bestaat. Immers op de voornaamste bergen aldaar, met name de Merbaboe, Merapi, Soembing, Sindoro, Diëng, enz. worden nog slechts nietige overblijfselen aangetroffen van de uitgestrekte wouden waarmede zij eenmaal overdekt waren. In het Preangerbergland daarentegen loopen de meeste bergstroomen nog door bosschen die veelal tot aan de oevers dier rivieren zijn gespaard gebleven. En ook in de bergstreken van het oostelijkste gedeelte van Java is zulks nog vrij wel het geval. In het boschdistrict Kadoe-Bagelen-Banjoemas wijdt zich de houtvester bijna uitsluitend aan het aanleggen van bosschen op de ontbloote berghellingen, terwijl de houtvester van het boschdistrict Samarang en die van het boschdistrict Tagal-Pekalongan zich daarop ook zooveel mogelijk toeleggen. In de eerste plaats worden daarvoor in aanmerking genomen berghellingen welker wederbeplanting van belang is voor eene gestadige voeding van de rivieren en eene geregelde verdeeling van het water in de lagere streken. Op de hooge bergen strekt zich die beplanting vooralsnog nergens tot de toppen uit, omdat men bij voorkeur die terreinen beplant waar bronnen ontspringen of die door beken doorsneden worden. Zoo is o. a. de herbossching op de ruim 3000 M. hooge Soembing en Sindoro nog niet hooger gevorderd dan tot 2000 M. In verhouding tot de groote uitgestrektheid der bergterreinen die voor zoodanige herwouding in aanmerking komen, geschiedt het werk uit den aard der zaak op zeer kleine schaal. Niet slechts ontbreekt het aan genoegzaam hulppersoneel, maar ook politietoezigt is noodig om te beletten dat hetgeen met veel moeite en kosten is tot stand gebragt door de bevolking ten behoeve van hare ontginningen of voor andere doeleinden vernield worde. Daarentegen blijkt het hoe daar, waar de plantsoenen op berghellingen door eenige bewaking tegen vernieling beschermd worden, de natuur zelve krachtig medewerkt om weder nieuwe bosschen te voorschijn te roepen.

Doorgaans worden voor deze wildhout-cultuur de gewone inlandsche houtsoorten gekozen en worden de zaden daartoe door het boschpersoneel ingezameld met behulp van het districts- en dessabestuur. In sommige bergstreken wordt voortgegaan met het aankweeken van kina tusschen de jonge wildhoutplanten. Men bepaalt zich tot de gemakkelijk aan te kweeken soorten, vooral c. succirubra, die weinig zorg behoeven, maar toch een voldoend product beloven om daarmede de kosten van herwouding, die wegens de in de bergstreken te betalen hooge loonen vrij aanzienlijk zijn, te dekken. Ondanks de weinige zorg die aan deze kinaplantsoenen kan worden gewijd omdat zij slechts bijzaak der houtteelt uitmaken, verkeeren niettemin de meesten, vooral die op de Sindoro, in gunstigen toestand.

Het aanleggen van nieuwe eucalyptus-aanplantingen vond slechts op zeer kleine schaal plaats, en wel op het Diëng-plateau, alwaar, in tegenstelling met hetgeen bij de elders op Java tot stand gebragte plantsoenen valt waar te nemen, de verschillende soorten zich op den duur gunstig blijven ontwikkelen. Meer uitbreiding werd gegeven aan het voortkweeken op Java van den djoear-boom van Sumatra en den sengon-laut of sengon-sabrang van de Molukken. Beide soorten groeijen zeer snel. De eerste levert een goed bouwmateriaal voor de herstelling van bruggen enz.; de laatste, die eene rijke humusvorming te weeg brengt, poot men bij voorkeur op kale terreinen als middel van grondverbetering. Voor het eerst kwam in het afgeloopen jaar op Java van wege het boschpersoneel ook eene kleine aanplanting tot stand van den nuttigen en snel groeijenden soerian-boom van Sumatra's Westkust. Het in 't vorig verslag (blz. 185) bedoelde mahagony-plantsoen bleef zich goed ontwikkelen. De in 't verslag van 1880 (blz. 184) besproken proeven met het aankweeken van den sading-palm werden op kleine schaal voortgezet.

Overal echter waar het alleen om *hout*cultuur te doen is, wordt, mits er djati groeijen wil, deze boom gekweekt, welks hout voor huis- en scheepsbouw, wegens sterkte en duurzaamheid, boven alle andere soorten de voorkeur verdient.

In de wildhoutbosschen op berghellingen werd bij de felle en langdurige droogte van het afgeloopen jaar weder menige verwoesting door boschbrand aangerigt, terwijl in Banjoemas dientengevolge ook eene uitgestrekte djati-aanplanting vernield werd.

Terwijl met de afbakening en begrenzing van de djatibosschen geleidelijk werd voortgegaan, zijn in een paar gewesten (Rembang en Madioen) ook weder onderscheidene wildhoutbosschen onder geregeld beheer gebragt, waardoor hunne instandhouding beter gewaarborgd is (verg. Indisch Staatsblad 1881 n°. 128 en 1882 n°. 59). Bij de zoo even bedoelde afbakening worden ingesloten open plekken (tegalvelden) bij de bosschen ingelijfd, in ruil waarvan dan kleine uitspringende boschstrooken, waar het houtgewas veelal geheel of gedeeltelijk vernield is, aan de bevolking ter bebouwing worden afgestaan. In 1880 kwam zoodanige ruiling voor in Japara, bij welke gelegenheid overeengekomen werd dat het aan de bevolking afgestaan boschterrein van landswege van stronken zou gezuiverd worden. Door een verzuim van de betrokken ambtenaren werd echter hieraan niet voldaan, waarover de belanghebbende inlanders, wier binnen de boschgrens gelegen cultuurvelden intusschen met djati waren beplant, zich bij het bestuur beklaagden. De Indische Regering heeft toen aanstonds maatregelen genomen om de ter beschikking van de bevolking gekomen boschgronden alsnog op kosten van den lande van stronken te doen zuiveren en tevens aan de regthebbenden, als schadeloosstelling voor het gemis dier gronden gedurende 1880/81, eene som van f 3537,50 doen uitkeeren.

Over een in den loop van 1882 tot stand gekomen maatregel in het belang eener betere bewaking van 's lands bosschen — de opheffing namelijk van de scheiding tusschen de bosch- en de algemeene politie — is reeds het noodige gezegd op blz. 67 hiervóór.

Het uitdunnen en van dood of omverliggend hout zuiveren van djatibosschen geschiedde — behalve zooals vroeger

door aannemers of door de bevolking, die tegen eene zekere retributie per M³. dan wel kosteloos het hout behielden, — in 1881 ook hier en daar in eigen beheer. In Samarang werd het op die wijze ter beschikking van het Gouvernement komende hout in het openbaar verkocht, meestal voor brandhout ten dienste der suikerfabrieken. Ook in Japara zal met het inzamelen en in veiling brengen van brandhout (verg. vorig verslag blz. 185) van bestuurswege worden voortgegaan.

De ondernemingen voor geregelde bosch-exploitatie vermeerderden in 1881 met een viertal, door de uitgifte van twee zoogenaamde afbakeningsperceelen (bij de begrenzing van djatibosschen uitgesloten gedeelten) in Samarang en Soerabaija, het eene Karang Gondang en het andere Marmoijo Kletek geheeten, voor welke met Chinezen werd gecontracteerd, en van 2 andere djatibosch-perceelen: Pakis in Soerabaija en Goenoeng Tjrimong in Madioen, welke aan Europeanen werden gegund. De pacht waarvoor deze vier perceelen werden afgestaan bedroeg, *berekend over den geheelen duur der exploitatie*, voor:

Karang Gondang,	gr. 194 b., leeg te kappen binnen	3 jaren,	f 41 375
Marmoijo Kletek,	„ 572 „ „ „ „	„ 5 „	35 000
Pakis,	„ 440 „ „ „ „	„ 6 „	151 200
Goenoeng Tjrimong,	„ 331 „ „ „ „	„ 4 „	50 000

Bovendien werden in 1881 nog ter exploitatie aangeboden de boschperceelen Goenoeng Karikil in Cheribon, Poeger in Bezoeki en Djatirogo in Rembang, groot 303, 328 en 638 bouws, doch de beide eersten zijn, naar het schijnt wegens gemis aan inschrijvers, niet gegund, en voor het andere — toegewezen tegen f 105 000 voor de geheele houtmassa — is het contract eerst met 1 Maart 1882 in werking getreden. Van deze laatste onderneming zal dus nader melding zijn te maken wanneer in het volgend verslag ook de uitkomsten der in 1882 gehouden bosch-uitbestedingen besproken worden. Voorloopig is daaromtrent aan te teekenen dat de drie vóór 1 September 1882 aanbestede boschperceelen: Sepreh in Samarang, Nogosaren in Probolinggo en Goenoeng Kendeng in Soerabaija, groot 1270, 890 en 575 bouws, zijn afgestaan tegen f 208 000, f 64 000 en f 31 000 voor de geheele houtmassa. Over den vruchteloozen afloop van eene in Mei jl. uitbestede bosch-exploitatie in Soerakarta wordt lager gehandeld. Ten aanzien van drie ondernemingen: Modjoagoeng in Soerabaija, Rawapandjang in Tagal en Keben Brassi in Probolinggo, kwamen in het afgeloopen jaar de contracten te eindigen, doch voor de twee laatstgenoemde ondernemingen, waar de werkzaamheden nog niet geheel waren afgeloopen, bewilligde de Indische Regering in eene verlenging van de overeenkomst tot in 1882. Behalve bij Modjoagoeng werden overigens in 1881 de werkzaamheden nog beëindigd bij Bloeloek in Soerabaija en bij Setjindé in Japara, waar, met toestemming van het bestuur, in 1881 nog het laatst overgebleven hout werd afgevoerd, zonder dat de reeds sedert 1877 en 1880 verstreken contracten verlengd waren geworden. De ondernemer van Djedong in Soerabaija, wiens contract in 1879 afgeloopen en mede niet verlengd was, kreeg vergunning om nog tot 1882 met den afvoer van het gekapte hout voort te gaan. Wegens ondervonden moeijelijkheden in het verkrijgen van werkvolk, of wegens eene wenschelijk gebleken verschikking in het tijdstip van oplevering der nog te kappen jaarperceelen, werden voorts de contracten betreffende de ondernemingen Terbono in Japara en Kesoemo in Rembang, die trouwens eerst in 1882 en 1885 komen te eindigen, respectievelijk met één jaar en met negen maanden verlengd. Daarentegen vond de Indische Regering geen termen om, overeenkomstig het verzoek der ondernemers, nog voor één jaar (1883) te bestendigen het met 31 December 1882 expireerende contract betreffende de bosch-exploitatie Gedangan (Samarang).

Uit het volgende overzigt, waarin — ter vergelijking — tevens gelijksoortige opgaven over de vier voorafgegane jaren zijn opgenomen, kan blijken voor welke der in 1881 gewerkt hebbende 32 houtkap-ondernemingen — die allen, in tegenstelling met de lager te bespreken houtkap-onderneming Parengan in Rembang, de vrije beschikking hadden over het gekapte hout — in het afgeloopen jaar pacht verschuldigd was, en tot welk bedrag.

NAMEN der ONDERNEMINGEN. *a*)	Uitgestrektheid van het contractsgebied (in bouws).	Duur van het contract.		Jaarlijks te kappen hoeveelheid hout (in M³.).	Verschuldigde pachtsom in:				
		Oorspronkelijke termijn.	Toegestane verlengingen.		1877.	1878.	1879.	1880.	1881.
TAGAL.									
Rantjawoengoe (C). .	398	1 Nov. 1873—31 Oct. 1878	1 Nov. 1878—31 Oct. 1879	1504	f 24 000	f 24 000	"	"	"
b)*Rawapandjang(C)	100	1 Junij 1879—31 Mei 1880	1 Junij 1880—30 Sept. 1882	*c*) †	"	"	"	f 8 010	"
Kedawoeng (C) . .	615	16 Sept. 1880—15 Sept. 1890	—	†	"	"	"	"	f 26 750
PEKALONGAN.									
Banjoepoetih	500	1 Dec. 1877—30 Nov. 1884	—	1250	"	25 343	f 25 343	25 343	25 343
SAMARANG.									
Gedangan	1528	1 Julij 1866—30 Junij 1876	1 Julij 1876—31 Dec. 1882	3593	60 500	*d*) 40 000	40 000	40 000	40 000
Tempoeran	1610	1 Junij 1873—31 Mei 1878	1 Junij 1878—31 Dec. 1878	1288	12 880	12 880	"	"	"
Trisobo (C).	745	1 Junij 1875—31 Mei 1885	—	†	50 100	50 100	50 100	50 100	50 100
Goendih (C)	1356¾	1 Jan. 1876—31 Dec. 1885	1 Jan. 1886—31 Oct. 1886	†	42 190	42 190	42 190	42 190	42 190
Penawangan (C). .	1200	1 Nov. 1876—31 Oct. 1884	—	†	42 100	42 100	42 100	42 100	42 100
b) **Karang Gondang (C)	194	11 Oct. 1881—10 Oct. 1884	—	†	"	"	"	"	*e*) "
JAPARA.									
Padang	*f*)817	1 Oct. 1877—30 Sept. 1887	—	1676	"	18 649	18 649	18 649	18 649
Regaloh Goewo. . . .	275	1 Jan. 1873—31 Dec. 1877	—	†	5 410	"	"	"	"
			Transporteeren.	†	f 237 180	f 255 262	f 218 382	f 226 392	f 245 132

a) Bij de cursief gedrukte ondernemingen waren reeds vóór 1881 de werkzaamheden, zoo wat aankap als uitsleep betreft, geheel afgeloopen. De letter C achter den naam der onderneming duidt aan dat de contractant tot de Chinesche bevolking behoorde.

b) De met één * aangeduide ondernemingen betreffen perceelen die òf geen djatihout òf voor het meerendeel slechts brandhout bevatten. De met ** aangeduide ondernemingen hebben betrekking tot zoogenaamde afbakeningsperceelen (bij de afbakening der djatibosschen uitgesloten boschgedeelten).

c) Waar een † voorkomt, is bij gemis aan gegevens geen cijfer kunnen worden ingevuld.

d) Krachtens de in 1878 met de nieuwe ondernemers van Gedangan getroffen dading, tot vereffening van de achterstallige pacht over vorige jaren, was in 1878 — behalve de tot f 40 000 gereduceerde jaarlijksche pachtschat, alleen te voldoen over de jaren 1878 t/m 1881 — nog buitengewoon verschuldigd f 110 000.

e) In 1881 was voor de exploitatie van Karang Gondang nog geen pacht op te brengen. De geheele houtmassa is, zooals hooger gezegd, afgestaan tegen f 41 375, welke som in twee jaartermijnen moet worden gekweten vóór of op 31 Julij der jaren 1882 en 1883.

f) Behalve deze 817 bouws had de ondernemer van Padang vroeger nog 301 bouws in exploitatie gehad, en wel gedurende 1871 t/m 1875 tegen betaling van f 10 701,20 's jaars en over het tijdvak 1 Januarij 1876 t/m 31 October 1878 kosteloos.

NAMEN der ONDERNEMINGEN. a)	Uitgestrektheid van het contractsgebied (in bouws).	Duur van het contract.		Jaarlijks te kappen hoeveelheid hout (in M³.).	Verschuldigde pachtsom in:				
		Oorspronkelijke termijn.	Toegestane verlengingen.		1877.	1878.	1879.	1880.	1881.
			Per transport.	†	f237 180	f255 262	f218 382	f226 392	f245 132
Wates Selowiré	345	1 Jan. 1875—31 Dec. 1879	—	†	15 554	g) 15 554	g) "	"	"
					g) 15 554				
Setjindé	140	1 Dec. 1877—30 Nov. 1880	—	†	"	3 333 1/3	3 333 1/3	3 333 1/3	"
Goedo	235	1 Nov. 1878—31 Oct. 1882	—	2010	"	"	7 500	7 500	7 500
Terbono.	87	1 Mei 1880—30 April 1882	1 Mei 1882—30 April 1883	†	"	"	"	"	22 250
REMBANG.									
Sedan . . . . h)	192	1 Jan. 1876—31 Dec. 1878	—	2905	15 425	15 425	"	"	"
	320	1 Jan. 1879—31 Dec. 1883	—	2905	"	"	15 425	15 425	15 425
Malat Djentir (C) . .	162	1 Apr. 1875—31 Maart 1878	1 April 1878—31 Oct. 1878	†	11 700	11 700	"	"	"
Djatilawang (C). .	400	1 Junij 1875—31 Mei 1883	1 Junij 1883—31 Oct. 1883	†	27 600	27 600	27 600	27 600	27 600
Kesoemo (C). . . .	472	1 Dec. 1877—30 Nov. 1885	1 Dec. 1885—31 Aug. 1886	†	"	11 062 1/2	11 062 1/2	11 062 1/2	11 062 1/2
**Gadé Bradak. . .	454	9 April 1878—8 April 1882	—	†	"	i) 2 500	2 500	2 500	2 500
Loanoh	325	1 Sept. 1878—31 Aug. 1883	—	†	"	"	19 157 2/5	19 157 2/5	19 157 2/5
SOERABAIJA.									
Bloeloek (C)	261	1 Julij 1872—30 Junij 1876	1 Julij 1876—31 Aug. 1877	†	k) "	"	"	"	"
**Modjoagoeng . . .	367	22 Febr. 1874-21 Febr. 1879	22 Febr. 1879-28 Febr. 1881	3296	18 200	18 200	18 200	"	"
***Selatji en Mangoenang*	294	17 Dec. 1875—16 Dec. 1877	17 Dec. 1877—31 Dec. 1878	†	13 750	"	"	"	"
*Djedong (C). . . .	400	1 Oct. 1876—30 Sept. 1879	—	†	5 333 1/3	5 333 1/3	5 333 1/3	"	"
Brondjong.	438	1 Nov. 1876—31 Oct. 1886	—	†	6 666 3/5	6 666 3/5	6 666 3/5	6 666 3/5	6 666 3/5
Pakis	440	1 Junij 1881—30 Mei 1887	—	2964	"	"	"	"	l) "
**Marmoijo Kletek (C).	572	1 Jan. 1881—31 Dec. 1885	—	†	"	"	"	"	7 000
PASOEROEAN.									
Tegaron (C)	208	1 Nov. 1879—31 Oct. 1885	—	1618	"	"	"	5 754 2/3	5 754 2/3
*Sidowajah (C) . .	295	1 Junij 1880—31 Mei 1885	—	†	"	"	"	"	2 420
PROBOLINGGO.									
Keben Brassi. . . .	353	1 Apr. 1875- 31 Maart 1880	—	†	14 001 1/2	14 001 1/2	14 001 1/2	14 001 1/2	"
	161	1 April 1881—30 Nov. 1881	1 Dec. 1881—30 Sept. 1882	†	"	"	"	1 332 1/2	31 929 1/2
*Soemberpoh (C) .	604	1 Oct. 1879—30 Sept. 1887	—	†	"	"	"	7 013	7 013
MADIOEN.									
Goenoeng Gepiak . . .	341	9 Julij 1874—8 Julij 1879	9 Julij 1879—31 Dec. 1879	2547	16 003 4/5	16 003 4/5	16 003 4/5	"	"
***Mroewak Panggoeng*	147	15 Apr. 1875—14 Apr. 1877	15 Apr. 1877—14 Apr. 1878	†	7 515	"	"	"	"
Kedoeng Timbo. . . .	166	1 Oct. 1875—30 Sept. 1878	—	†	13 526	13 526	"	"	"
Pepé.	493	1 Dec. 1877—30 Nov. 1885	—	1390	"	4 525	4 525	4 525	4 525
**Mroewak Panggoeng (C)	†	14 Jan. 1880—13 Jan. 1882	—	†	"	"	"	1 075	1 075
Goenoeng Tjrimong	331	1 Mei 1881—30 April 1885	—	1770	"	"	"	"	m) "
KEDIRI.									
Lodojo.	874	1 Oct. 1876—30 Sept. 1886	—	†	32 000	32 000	32 000	32 000	32 000
Gondang	878	1 Sept. 1878—31 Aug. 1890	—	†	"	"	20 925	20 925	20 925
								n) 20 925	n) 20 925
									n) 10 462 1/2
			Totalen . . .	†	f450 009	f452 693 o)	f422 615	f427 188	f501 323

g) In verband met de bespoediging in de exploitatie van Wates Selowiré was over 1877 eene dubbele pachtsom (die over 1877 en die over 1878) verschuldigd, en was in 1878 reeds de pachtsom over het laatste contractsjaar 1879 te voldoen.
h) Vóór 1876 had de ondernemer van Sedan nog een ander contractsgebied in exploitatie gehad, ter grootte van 640 bouws, en wel gedurende de jaren 1866 t/m 1875 mede tegen betaling van f 15 425 's jaars.
i) De pachtsom van Gadé Bradak moest in elk der jaren 1878 t/m 1881 voldaan worden.
k) De laatste pachttermijn van Bloeloek verviel in 1876.
l) Voor Pakis is de jaarlijksche pachtsom ad f 25 200 voor 't eerst in 1882 verschuldigd.
m) Voor Goenoeng Tjrimong is de jaarlijksche pachtsom ad f 12 500 voor 't eerst in 1882 verschuldigd.
n) De contractant van Gondang, die het werk zooveel mogelijk tracht te bespoedigen, kapte in 1880 2 en in 1881 2 1/2 jaarperceelen en was dientengevolge evenredig meer aan pachtsom verschuldigd.
o) Ongerekend de f 110 000 bedoeld in aanmerking d.

Bij de eenige onderneming — Parengan in Rembang — waar in 1881 het uitkappen geschiedde ten behoeve van den lande, en dus de ondernemer voor het door hem in rekening te brengen kap-, sleep- en vervoerloon door het Gouvernement betaald wordt, liep de exploitatie in gemeld jaar ten einde, maar werd den aannemer nog vergund met de werkzaamheden op het laatste jaarperceel voort te gaan tot 30 September 1882 en met het vervoeren van het hout naar Soerabaija tot 31 Maart 1883. In het najaar van 1881 werd, ter vervanging van het contract betreffende Parengan, eene uitbesteding gehouden voor eene exploitatie op gelijken voet van het bosch Baijangan, mede in Rembang. Deze exploitatie is, wegens de te hooge inschrijvingsprijzen, niet bij uitbesteding kunnen worden gegund, maar aan dezelfde firma, aan welke de (niet goedgekeurde) voorloopige toewijzing had plaats gehad, ondershands toegewezen op voor den lande aannemelijker voorwaarden. Nog eene tweede exploitatie ten behoeve van den lande werd in 't laatst van 1881 uitbesteed; zij betrof echter slechts de geregelde opruiming van dood en omverliggend hout, en wel in een gedeelte der bosschen van het district Kanigoro in Madioen. Bedoeld hout, dat door den aannemer naar de hoofdplaats Madioen moet worden afgevoerd, is bestemd voor de staatsspoorwegen en voor andere openbare werken. Daar de beide laatstbedoelde ondernemingen in 1882 een aanvang hebben genomen, zullen eerst in 't volgend verslag verdere bijzonderheden kunnen worden medegedeeld.

Van de in 1881 gewerkt hebbende houtkap-ondernemingen — met inbegrip van Parengan ten getale van 33 — behoorden er 18 aan Europeanen en 15 aan Chinezen.

Gelijk in 1880 met de ondernemers van Goendih en

Penawangan in Samarang geschiedde, werden in 1881 nog 6 anderen (die van Goedo in Japara, Pépé en Goenoeng-Tjrimong in Madioen, Loanoh, Djatilawang en Kesoemo in Rembang) op hun verzoek, tegen betaling van eene billijke vergoeding in geld, ontheven van de verpligting om de leeggekapte jaarperceelen schoon te maken en de overgebleven boomstronken te verbranden. De bedoelde werkzaamheden worden nu door het boschpersoneel in eigen beheer uitgevoerd, hetgeen in het belang van de nieuwe plantsoenen aanbeveling verdient.

Voor het uitdunnen en zuiveren van djatibosschen met vrije beschikking over het hout waren 9 op 1 December 1880 en een jaar later 5 contracten in werking. Voor drie dusdanige ondernemingen, één in Samarang, één in Japara en één in Kediri, liepen namelijk deze contracten in 1881 ten einde. Twee uitdunningscontracten (in Tagal) werden, alvorens te zijn aangevangen, bij minnelijke schikking weder ontbonden. Daarentegen werd één nieuw contract (in Samarang) gesloten. Op één zuiveringsperceel (Mermoijo in Soerabaija) ging de ondernemer nog voort met het vervoeren van het vroeger gekapte hout. Van de 5 op 31 December 1881 nog in exploitatie zijnde uitdunningsperceelen (1 in Cheribon, 3 in Samarang en 1 in Madioen) waren er 3 in handen van Europeanen en 2 in handen van Chinezen.

Nadere bijzonderheden omtrent de drieërlei soort van houtkap-ondernemingen, met name ook wat de in 1881 gekapte en afgevoerde hoeveelheid hout betreft, vindt men in bijlage GGG hierachter. Volgens deze bijlage en de gelijksoortige opgaven in 't vorig verslag leverde de exploitatie der bedoelde ondernemingen in 1880 en 1881 de navolgende houtmassa.

		Gekapt in 1880.	*Gekapt* in 1881.
1°. Ondernemingen met vrije beschikking over het gekapte hout	timmerhout (M^3.)	39 403	45 155
	brandhout (vad.)	1) 1 400	1) 451
2°. Ondernem. Parengan (uitkapping ten behoeve van den lande	timmerhout (M^3.)	4 769	3 725
	dwarsliggers (st.)	64 500	53 500
3°. Uitdunningsperceelen . . .	timmer- en brandhout te zamen (M^3).	2) 11 503	2) 13 754

Verder zijn omtrent de in 1880 en 1881 aan 's lands bosschen ontleende houtmassa (daaronder ook het buiten exploitatie-contracten verkregen hout) nog de navolgende opgaven ontvangen.

Afgevoerd:		1880.	1881.
door de ondernemers bedoeld sub 1° hierboven	timmerhout (M^3.)	49 113	49 441
	brandhout (vad.)	1) 1 161	1) 1 832
door de ondernemers van Parengan (zie 2° hierboven) . . .	timmerhout (M^3.)	2 384	4 107
	dwarsliggers (st.)	64 500	53 500
door de aannemers van uitdunningsperceelen (zie 3° hierboven)	timmer- en brandhout te zamen (M^3.)	11 503	13 754
wegens in eigen beheer gekapt djatihout	timmerhout (M^3.)	6 903	12 777
	brandhout (vad.)	240	„
wegens in eigen beheer gekapt zoogenaamd wildhout	timmerhout (M^3.)	7 593	10 524
	brandhout (vad.)	8 056	1 483
wegens door de inlandsche bevolking op licentie gekapt djati- en ander hout	timmerhout (M^3.)	3 500	2 203
	brandhout (vad.)	?	?
id. id. door particulieren . . .	timmerhout (M^3.)	840	789
	sading palmen (st.)	?	3 360
	brandhout (vad.)	?	540

De geldelijke inkomsten die het Gouvernement aan de exploitatie van 's lands bosschen op Java ontleende worden berekend in 1881 te hebben bedragen: onzuiver f 1 268 942, zuiver (echter zonder de kosten der boschpolitie in rekening te brengen) f 883 688, tegen f 987 761 en f 681 319 in 1880. Het bedrag der *onzuivere inkomsten* was zamengesteld als volgt:

	1880.	1881.
a. pacht verschuldigd voor de aan particulieren ter exploitatie voor eigen rekening afgestane boschperceelen (voor elke onderneming afzonderlijk reeds hierboven opgegeven) 3)	f 427 188	f 501 323
Transporteeren	f 427 188	f 501 323
Per transport	f 427 188	f 501 323
b. retributie van aannemers voor het uitdunnen en zuiveren van boschperceelen (in verhouding tot de hoeveelheid hout waarover zij de beschikking verkregen)	23 625	20 535
c. opbrengst van boschperceelen (in 1880 en 1881 alléén het boschperceel Parengan) welke ten behoeve van den lande worden geëxploiteerd, met andere woorden: verschil tusschen de tariefswaarde van het geleverde hout (in 1880 f 249 971 en in 1881 f 276 720) en het aan de contractanten betaalde kap-, sleep- en vervoerloon (in 1880 f 188 034 en in 1881 f 208 240)	61 937	68 480
d. pacht der Krawangsche strandbosschen (verg. bijlage PP).	15 960	15 960
e. retributie voor het afstaan van houtgewas op gronden die in erfpacht zijn uitgegeven . . .	18 158	16 528
f. idem voor het afstaan zoowel in 1881 (zie lager) als in vorige jaren van djatibosschen op huurlanden in de Vorstenlanden	21 030	24 666
g. waarde (volgens tarief) der in eigen beheer voor 's lands dienst gekapte djati- en andere houtwerken.	344 181	521 830
h. retributie van het door de inlandsche bevolking krachtens vergunning in 's lands bosschen gekapte djati- en ander hout	7 710	2 989
i. idem ter zake van uitkappingen door particulieren	32 590	21 986
k. opbrengst bij verkoop van op verschillende wijzen verkregen en niet voor 's lands dienst te benuttigen houtwerken 4)	31 940	74 645
l. boeten van houtcontractanten geïnd . . .	3 442	„
	f 987 761	f 1 268 942

Voor zooveel in de bovenstaande opgaven voor de verkregen houtwerken eene geldswaarde is uitgetrokken, moet weder herinnerd worden dat de sommen als een minimum zijn te beschouwen, vermits de waarde naar de tariefsprijzen is in rekening gebragt en deze veel lager zijn dan de marktwaarde. Overigens is in de uitgetrokken totalen niet in rekening gebragt de waarde van het vele djati- en ander hout dat door en ten behoeve van den dienst der staatsspoorwegen werd gekapt in het tracé der lijnen in Madioen en de Preanger regentschappen, noch ook de waarde van die in beslag genomen (onwettig gekapte) houtwerken welke niet publiek verkocht maar voor 's lands dienst aangewend werden. De uitgaven ter zake van het boschwezen bedroegen, ongerekend de kosten der boschpolitie, in 1880 f 306 442 en in 1881 f 385 254, te verdeelen als volgt:

	1880.	1881.
1°. traktementen, enz. van het technisch personeel	f 201 599	f 209 895
2°. kosten van aanleg van nieuw djati- en wildhoutplantsoen.	91 529	119 098
3°. uitgaven voor het zuiveren en uitdunnen in eigen beheer van djatibosschen en aanplantingen.	„	47 489
4°. idem voor het afbakenen van de bosschen en het opnemen van nieuw uit te geven boschperceelen.	11 769	6 191
5°. kap-, sleep- en vervoerloon van het hout afkomstig uit het voor rekening van den lande geëxploiteerde boschperceel Parengan 5).	*memorie*	*memorie*
6°. diverse kleine uitgaven	1 545	2 581
	f 306 442	f 385 254

Over het in Soerakarta 6) groeijende djatihout heeft het Gouvernement het regt van beschikking, uitgenomen in het gebied van prins MANGKOE NEGORO. Op vele der aan Europeanen verhuurde landen in genoemd rijk heeft de Indische Regering in de laatste jaren het djatihout aan de landhuurders afgestaan en te dier zake voor eens of voor een bepaald aantal jaren eene retributie bedongen in verhouding tot de waarde van de aanwezige houtmassa. In

1) Zeer onvolledig cijfer, zijnde slechts van een paar perceelen de verkregen hoeveelheid brandhout opgegeven.

2) Deze cijfers hebben betrekking tot de *vervoerde* hoeveelheden. (Eene afzonderlijke opgaaf van het gekapte hout zou vermoedelijk weinig waarde hebben, omdat onder het vervoerde zich veel omverliggend hout bevond.)

3) Volledigheidshalve zouden ook moeten worden uitgetrokken de door sommige houtcontractanten sedert 1880 of 1881 jaarlijks verschuldigde afkoopsom wegens de door het boschpersoneel overgenomen zorg (zie hooger) om de leeggekapte jaarperceelen weder plantklaar te maken, terwijl dan ook onder de lager te vermelden uitgaven op de kosten van dit werk behoorde gerekend te worden. In hoever dit laatste thans welligt is geschied, kan hier te lande niet worden nagegaan.

4) Hieronder ook verbeurd verklaarde (onwettig gekapte) houtwerken, zoomede houtwerken verkregen bij het zuiveren of uitdunnen van boschgedeelten in eigen beheer.

5) Deze betalingen worden hier slechts voor memorie uitgetrokken als reeds in mindering gebragt bij de straks vermelde berekening (zie sub *c* hiervóór) nopens de waarde der van Parengan verkregen houtwerken.

6) In Djokjokarta vindt men over 't algemeen niet veel meer dan overblijfselen van djatibosschen.

1881 werd weder op twee verzoeken van dien aard gunstig beschikt. De huurders van Tarik en van Kebonromo verkregen namelijk de vrije beschikking over het in de bosschen dier landen aanwezige djati-timmerhout tegen eene retributie van f 16034,30 en van f 82,80. Laatstgemeld bedrag zou dadelijk, eerstgemelde som in vier gelijke termijnen (gedurende elk der jaren 1881 t/m 1884) moeten worden voldaan.

Met de huurders van Getas, op wier gronden nog uitgestrekte djatibosschen voorkomen, is mede onderhandeld over de overneming van het daarin aanwezige hout. Hun bod, ten bedrage van f 102027, werd echter, ook wegens de bijzonder gunstige ligging dier bosschen (digt in de nabijheid van de Toentang-rivier en van den spoorweg), veel te gering geacht. En daar de Indische Regering de opruiming van bedoelde bosschen toch wenschelijk achtte, omdat wegens het weinig afdoende inlandsch toezigt niet in voldoende mate tegen heimelijke uitkappingen kon worden gewaakt, besloot zij in het najaar van 1881 om ter zake van bedoelde exploitatie openbare mededinging uit te lokken. De tijdruimte voor het kappen en uitslepen van het hout werd bepaald op 15, die voor de kwijting van de te bedingen retributie op 12 jaren. Ofschoon gedurende vijf maanden gelegenheid tot inschrijving bestaan had, bleek het echter, toen in Mei jl. tot de opening der biljetten zou worden overgegaan, dat zich niemand als gegadigde had voorgedaan. De Indische Regering is voornemens eerlang eene nieuwe uitbesteding te beproeven.

De uitvoer van djatihout van Java naar plaatsen buiten Nederlandsch-Indie bleef gering en bedroeg in 1881 zelfs aanmerkelijk minder dan in 1880. Alleen werd via Soerabaija eenig hout uitgevoerd, afkomstig van de onderneming Lodojo in Kediri, en wel 200 balken naar Amsterdam, 190 kromhouten naar Singapore en 10 planken naar Bushire (Perzie). Aan afzet hier te lande schijnen moeijelijk te overwinnen bezwaren verbonden. Voor leveringen ten behoeve van openbare werken in Nederland staan toch de ondernemers van bosch-exploitaties bloot aan de kans dat hun hout hier te lande wordt afgekeurd, en wat de particuliere markt betreft, zoo kan het djatihout van Java, hoe uitstekend ook in kwaliteit, zoodat het inderdaad boven het meer bekende teak-hout uitmunt, in Nederland niet mededingen met de prijzen waarvoor teak-hout van de voor den scheepsbouw verlangde afmetingen overvloedig wordt aangeboden. Wat den hout-afzet op Java zelf betreft, is aan het medegedeelde in de reeds aangehaalde bijlage GGG nog het volgende toe te voegen met betrekking tot den handel in djatihout te Batavia en Samarang. (Voor Soerabaija zijn aangaande dit onderwerp, niettegenstaande herhaalde aanvragen bij de kamer van koophandel en nijverheid, geen inlichtingen kunnen worden verkregen.) Te Batavia bleef de aanvoer, evenals in 1880, zeer groot en konden dientengevolge de prijzen zich niet verbeteren. Goed uitgezocht hout werd betaald als volgt: balken beneden 5 M. lengte 100 pct. boven den gouvernementstariefsprijs, balken van 5 tot 7 M. lengte 125 pct. en balken van meer dan 7 M. lengte 150 pct. boven dien prijs. Oude partijen werden tot 40 pct. boven tarief en lager van de hand gezet, terwijl geheele ladingen tot 80 en 90 pct. boven tariefsprijs koopers vonden. Sedert 1880 vindt het Javasche djatihout een mededinger in het aangevoerde hout, afkomstig van de bosch-exploitatie der Kali-Anam-maatschappij ter Sumatra's Oostkust, voor welk hout p. m. f 50 per M³. was te bedingen. Uit Samarang wordt medegedeeld dat vele hout-ondernemers klagen over het beperkte debiet. Wel is in de laatste jaren het verbruik van djatihout, vooral ook voor het bouwen van huizen, fabrieken en schuren op landbouw-ondernemingen, steeds toegenomen, maar die toeneming staat niet in evenredigheid tot het vermeerderd aanbod te Samarang en elders op Midden-Java, waardoor ook de prijzen in 1881 lager waren dan in vorige jaren. Voor hout van bepaalde afmetingen konden soms zeer hooge prijzen bedongen worden, waardoor natuurlijk de eene onderneming meer voordeel behaalt dan de andere, doch het gewone hout dat de meeste ondernemingen leveren werd niet gemakkelijk van de hand gezet. Voor het verbruik op Java zelf zal voor dit hout op den duur moeijelijk een voldoende uitweg te vinden zijn.

Onder het technisch personeel van het boschwezen waren bij den aanvang van 1882 alle rangen overeenkomstig de formatie bezet, behalve dat nog, evenals bij het begin van 1881, één der betrekkingen van houtvester 3de klasse tijdelijk werd waargenomen door een van verlof uit Nederland teruggekeerden houtvester 1ste klasse. Bovendien waren één van verlof uit Nederland teruggekeerde houtvester 2de klasse en vijf voor dezen diensttak in Pruissen opgeleide ambtenaren, in afwachting van vacatures, onder genot van eene toelage, de eerste boven zijn wachtgeld en de vijf anderen boven hun voorloopig traktement, in verschillende boschdistricten werkzaam gesteld. Geen enkele houtvester was met buitenlandsch verlof afwezig. Twee jongelingen bevonden zich voor gouvernements-rekening in opleiding in Pruissen. Eerst in het najaar van 1884 zullen zij hunne studien voltooid hebben.

c. Veeteelt.

Ook afgescheiden van de groote verliezen sedert het voorjaar van 1879 in de westelijke residentien teweeggebragt door den veetyphus (verg. blz. 118-120 hiervóór), kan de toestand van den veestapel op Java, enkele gunstige uitzonderingen daargelaten, over 't algemeen niet worden geroemd. De weinige zorg van den inlander voor zijn vee, zoowel wat voeding als wat stalling betreft, de zware diensten die hij er van vordert, zonder zelfs te jonge of bezette beesten daarvan uit te zonderen, en het volslagen gemis aan toezigt zijnerzijds op de voortteeling, worden als zoovele oorzaken opgegeven waardoor het gehalte van het vee niet verbetert. Meer nog dan voor de buffels en runderen, waarvoor de bevolking althans hier en daar eenige zorg aan den dag legt, geldt het bovenstaande voor de paarden. De uitstekende rassen, die men eertijds in verschillende gewesten aantrof, zijn dan ook nagenoeg geheel verdwenen. Pogingen om in dien toestand verbetering te brengen worden door de bevolking zelve niet aangewend. Daartoe ontbreekt het haar aan lust en veelal ook aan de noodige middelen, terwijl zij van eene verstandige veeteelt geen begrip heeft. Van bestuurswege worden de inlandsche hoofden steeds aangespoord om de verbetering van den veestapel ter harte te nemen, o. a. door bij de bevolking aan te dringen op betere zorg voor de stalling van het vee, op het kweeken van krachtige voedergewassen, op het niet te vroeg of te overmatig belasten van de beesten enz. Slechts zeer zelden evenwel valt van de gegeven wenken een gunstig gevolg te bespeuren. Overigens hebben de Europesche ambtenaren zooveel mogelijk toe te zien zoowel op eene behoorlijke naleving van de verbodsbepalingen tegen het mishandelen van vee en tegen het slagten van nog voor de voortteeling geschikte wijfjesbuffels en koeijen, als op het rein houden van de kralen en op het weren van den invoer van ziek vee. Aan een der gouvernements-veeartsen is in Mei 1881 de zamenstelling opgedragen van eene handleiding voor de verzorging van het vee.

Over de uitloving van premien tot bevordering van den invoer van vee in Bantam, in het belang van het herstel van den veestapel aldaar, zie men blz. 118 hiervóór.

De in 't vorig verslag (blz. 188) besproken poging om in de afdeeling Demak (Samarang) met geldelijke hulp van het bestuur het aanleggen van weiden te bevorderen is geheel mislukt en eene herhaling er van is afgestuit op den onwil der bevolking. Daarentegen heeft de uitdeeling van zaden der teosinté (Guatamala-gras) aanvankelijk gunstige uitkomsten opgeleverd (verg. blz. 174 hiervóór). Met de cultuur van een ander nieuw voedergewas, door een particulier in Pasoeroean aan de hand gedaan (verg. de beide vorige verslagen), wordt, bij wijze van proef, onder leiding des bestuurs voortgegaan. Intusschen is gebleken dat deze grassoort beter in de hooge dan in de lage streken tiert en bij het vee uitsluitend als toevoegsel tot ander voeder, dus niet als zelfstandig en eenig voeder, gewild is. Het aankweeken van den toerih-boom, welks bladeren een zeer geschikt veevoeder opleveren, wordt uitdienhoofde van bestuurswege zooveel mogelijk aangemoedigd.

Ook in 1881 verleende de Indische Regering weder subsidien voor het houden van wedrennen en van paardententoonstellingen, als: f 5000 aan de Buitenzorgsche en f 2000 aan de Preanger-wedloop-societeit. Het voornemen

om op de hoofdplaatsen der residentien Bagelen en Kadoe weder, even als in 1880, inlandsche wedrennen met volksfeesten te organiseeren, waartoe voor elk dier plaatsen f 1000 uit 's lands kas was beschikbaar gesteld, moest in 1881 buiten uitvoering blijven, daar het uitbreken van de cholera de bij die gelegenheid te verwachten opeenhooping van menschenmassa's onraadzaam deed achten.

De in de laatste jaren in 't werk gestelde pogingen om, door kruising met overwalsche soorten, het paardenras in de Preanger regentschappen te verbeteren, beloven thans, nu van regeringswege overwalsche paarden van grooteren bouw als dekhengsten zijn beschikbaar gesteld (zie vorig verslag blz. 188), veel kans van slagen. Vele inlanders maken thans gretig gebruik van de gelegenheid om hunne merrien te laten dekken door de hier en daar gestationeerde aan de Regering toebehoorende hengsten. De resident zou zelfs eene uitbreiding van den maatregel wenschelijk achten. Bij eenige landhuurders en andere particulieren in het gewest heeft het voorbeeld der Regering navolging gevonden, zoodat ook zij hunne dekhengsten, waaronder enkele fraaije exemplaren van Arabisch en Engelsch ras, tegen betaling voor anderen beschikbaar stellen.

Omtrent de voorgenomen oprigting, met voorschot uit 's lands kas, van eene aan de militaire remonte dienstbaar te maken particuliere paardenstoeterij in de Preanger regentschappen, van welk voornemen in 't vorig verslag werd melding gemaakt, kan worden aangeteekend dat de betrekkelijke overeenkomst in het afgeloopen jaar is tot stand gekomen. De uitkeering van het voorschot, groot f 50 000, vond plaats in October.

Onder de leiding van een gepensioneerd officier van het Indisch leger werd in het afgeloopen jaar, geheel buiten bemoeijenis van het Gouvernement, eene stoeterij, speciaal voor Soemba-paarden, opgerigt in de afdeeling Meester-Cornelis (residentie Batavia). Reeds is door deze stoeterij een klein aantal paarden aan de markt gebragt.

Ten aanzien van de veefokkerijen die door sommige landbouw-ondernemers op hunne huur- of erfpachtsgronden zijn opgerigt is over 1881 het volgende vernomen.

Toen in de eerste maanden van het jaar de fraaije kudde runderen van het huurland Parakantroes door de veeziekte aangetast en dientengevolge onteigend en afgemaakt werd, ging daarmede de eenige in Krawang bestaande veefokkerij te niet. De veefokkerij op het erfpachtsland Argalingga in de Preanger regentschappen, ofschoon door de veepest veel geleden hebbende, is evenwel niet geheel verdwenen. De eigenaren konden in het afgeloopen jaar weder eenige ossen leveren. De meer of minder aanzienlijke kudden vee, op andere huur- of erfpachtslanden aangetroffen, kunnen bezwaarlijk als veefokkerijen in den eigenlijken zin des woords beschouwd worden, daar zij meer ten behoeve van den landbouw dan voor den handel in vee worden aangehouden. De veehouderij wordt dan ook door deze ondernemers geheel als bijzaak beschouwd en verbetering van gehalte van het vee is van deze inrigtingen niet te verwachten.

De binnenlandsche veehandel, ofschoon in dat gedeelte van Java waar de veeziekte heerschte door strenge verbodsbepalingen op het vervoer geheel belemmerd, was niettemin in het afgeloopen jaar over 't algemeen zeer belangrijk. In onderscheidene gewesten worden geregeld vee- en paardenmarkten gehouden, waar veel wordt omgezet. Ook is de invoer van vee uit Madura en Bali en van paarden uit Sumbawa, Bima, Soemba, Rotti, Savoe en Timor nog steeds aanzienlijk. Als een bewijs welke belangrijke plaats Madura in den veehandel inneemt kan dienen dat in 1881 alleen uit de afdeeling Bangkallan niet minder dan 20 923 runderen en 2342 buffels werden uitgevoerd. Nogthans kunnen deze invoeren van vee niet gezegd worden aan den veestapel van Java's inheemsche bevolking ten goede te komen; op de hoofdplaatsen aangevoerd vindt namelijk dit vee hoofdzakelijk koopers onder de Europeanen en vreemde oosterlingen, terwijl slechts een betrekkelijk klein en uit den aard der zaak niet het beste gedeelte in handen komt van inlanders.

Slechts in de streken waar veel geld onder de bevolking in omloop is, behoort vleesch tot haar gewoon dagelijksch voedsel; overigens bepaalt zich het gebruik van vleesch door de bevolking tot de feestelijke gelegenheden die menigvuldig in het huiselijk leven van den inlander voorkomen. Voor de Europeanen en Chinezen is bijna overal, tot zelfs diep in het binnenland, op de passars vleesch in voldoende hoeveelheid verkrijgbaar; buffelvleesch evenwel meer algemeen dan rundvleesch.

Tegelijk met de in 1880 gehouden eerste vijfjaarlijksche volkstelling, waarvan de uitkomsten zijn besproken op blz. 1 hiervóór, heeft in de *gouvernements*-landen van Java en Madura ook eene opneming van den veestapel der inlandsche bevolking plaats gehad. Die opneming heeft groote onnaauwkeurigheden in de tot dusver verkregen opgaven aan het licht gebragt. Over 't algemeen bleek minder vee aanwezig te zijn dan de gewone opgaven deden verwachten. Voor eene juiste vergelijking van de in 't vorig verslag (blz. 188) vermelde opgaven over 1879 met de verkregen totalen over 1880, vermeld in bijlage HHH hierachter, moet echter met de volgende omstandigheden worden rekening gehouden: 1°. dat in de vroeger vermelde opgaven over 1879 de cijfers betreffende de residentie Samarang — zooals reeds in 't vorig verslag werd vermoed — werkelijk geheel foutief waren ingevuld (in onderstaand overzigt zijn de opgaven verbeterd), en die betreffende de residentie Kadoe mede niet als juist waren aan te merken omdat zij niet tot 1879 betrekking hadden (over welk jaar geen cijfers konden worden verstrekt), maar reeds bij voorbaat het jaar 1880 golden; — 2°. dat de vermindering bij de opneming van 1880 aan het licht gekomen in de door veeziekte geteisterde westelijke residentien van Java ten deele het gevolg is geweest van de verliezen aan gestorven en afgemaakt vee, en dat voor de residentie Krawang de opgaven over 1880, in tegenstelling met die over 1879, niet het geheele gewest, maar alleen de gouvernements-districten betreffen, zijnde nopens de talrijkheid van den veestapel op de uitgestrekte particuliere landerijen in Krawang ditmaal, in verband met de veeziekte, geen gegevens ontvangen; — en 3°. dat de opgaven nopens het aanwezige vee in de residentien Djokjokarta en Soerakarta thans evenmin als over 1879 vertrouwbaar zijn.

Uit aanmerking van een en ander worden in de hieronder volgende vergelijking van het voor elk der beide jaren opgegeven aantal buffels, runderen en paarden de verschillende gewesten voor zooveel noodig uit elkander gehouden. (Overigens valt nog op te merken dat de thans en vroeger omtrent den veestapel medegedeelde cijfers tevens het vee betreffen dat aan niet-inlanders toebehoort, tot welk vee de opneming zich niet heeft uitgestrekt.)

GEWESTEN.	Jaren.	Buffels.	Runderen.	Paarden.	Te zamen.
Bantam, Batavia, Preanger regentschappen en Cheribon . .	1879	698 425	22 272	148 823	870 020
	1880	558 752	16 062	a)121 040	695 854
Krawang	1879	106 265	4 962	6 329	117 556
	1880	b) 25 689	b) 1 020	b) 5 955	b) 32 664
Kadoe	1879	c) 46 675	c) 97 139	c) 9 256	c) 153 070
	1880	46 675	97 139	9 256	153 070
Djokjokarta en Soerakarta. . .	1879	254 836	222 470	42 514	519 820
	1880	215 867	180 094	37 624	433 585
Overige gewesten van Java. . . .	1879	d)1 604 737	d)1 299 571	d)399 060	d)3 303 368
	1880	e)1 458 357	f)1 269 231	g)343 282	3 070 870
Madura h).	1879	53 412	271 357	20 105	344 874
	1880	55 966	271 676	20 720	348 362
Totalen.	1879	2 764 350	1 918 271	626 087	5 308 708
	1880	2 361 306	1 835 222	537 877	4 734 405

a) Dit lage cijfer houdt *geen* verband met de veeziekte. In Bantam, de Preanger regentschappen en Cheribon zijn in 1880 bij de opneming 1861, 20 614 en 4927 (of respectievelijk ruim 18, ruim 26 en bijna 14 pct.) p a a r d e n *minder* aanwezig bevonden dan het getal bedroeg dat voor 1879 werd opgegeven. (In Batavia heeft de opneming niet plaats gehad.)

b) Onvolledige opgaaf (zie hooger).

c) Gelijke opgaaf als over 1880 (zie hooger).

d) Hieronder voor Samarang de verbeterde cijfers waarop hooger gedoeld werd en die men in bijlage HHH afzonderlijk vindt vermeld.

e) De vermindering in het getal buffels (ten bedrage van 146 380) betreft al de in deze rubriek bedoelde 14 gewesten. Voor de meeste gewesten waren echter de verschillen, in verhouding tot het totaal buffels dat er aangetroffen werd, niet zeer belangrijk. Eene uitzondering maakten de schaars van buffels voorziene residentien Probolinggo en Pasoeroean, waar voor 1879 21 419 en 29 178 buffels als aanwezig werden opgegeven, terwijl deze totalen in 1880 slechts bleken te bedragen 5158 en 13 141, alzoo bijna 76 en bijna 55 pct. minder.

f) In 6 gewesten zijn 31 263 runderen *meer* aangetroffen dan voor 1879 waren opgegeven (waarvan alleen 15 819 — of ruim 10 pct. — in Pasoeroean en 15 444 in de gewesten Japara, Probolinggo, Bezoeki, Banjoemas en Madioen), en daarentegen in de 8 andere in deze rubriek bedoelde gewesten 61 603 runderen *minder*, waarvan alleen in Banjoewangi 24 480, in Soerabaija 12 516 en in Bagelen 10 288, of respectievelijk ruim 41, bijna 6 en bijna 10 pct. minder dan in 1879 als aanwezig waren opgegeven.

g) In 4 van de 14 hierbedoelde gewesten werden 5405 paarden *meer* aangetroffen dan er in 1879 als aanwezig werden opgegeven, waarvan alleen 4258 of ruim 11 pct. in Madioen. Daarentegen werden er in de 10 andere gewesten 61 183 paarden *minder* bevonden dan de opgaven over 1879 aanwezen. Het lagere cijfer betrof voornamelijk de residentien Banjoewangi, Pasoeroean, Probolinggo en Rembang, waar de verschillen met 1879 respectievelijk bedroegen 13 399, 19 219, 7173 en 9816, dat is ruim 55½, ruim 31½, ruim 18 en bijna 16½ pct.

h) Deze residentie wordt hier afzonderlijk genoemd omdat de opgaven over 1880 vermoedelijk slechts ten deele, namelijk voor zooveel betreft de gouvernements-afdeeling Pamakassan, op de uitkomsten der gehouden opneming berusten.

§ 2. *Buitenbezittingen.*

1°. Atjeh en onderhoorigheden.

Ofschoon in het afgeloopen jaar weder een aantal velden door de bevolking in Groot-Atjeh voor de rijstcultuur werden gebezigd en in de onderafdeeling Zuidelijke nederzettingen de oogst zeer ruim uitviel, was toch de verkregen productie op verre na niet toereikend voor de behoefte. In het tekort werd voorzien door aanvoeren uit de Straits-Settlements. Volgens opgaven van den Nederlandschen consul te Pinang werden in 1881 van Pinang naar Atjeh uitgevoerd omstreeks 140 000 pikols rijst, tegen ongeveer 230 000 en 220 000 pikols in 1880 en 1879. In de afdeeling Noord- en oostkust bleven de sawahs over uitgestrekte oppervlakten wegens gebrek aan ploegvee onbebouwd. Alleen in de onderafdeeling Edi, waar de bevolking zich langzamerhand aan het gebruik van den patjol heeft gewend, onderging de rijstteelt op sawahs eenige uitbreiding. In de binnenlanden hadden de aanplantingen echter veel te lijden van olifanten, die zich in den laatsten tijd in grooter kudden dan gewoonlijk vertoonden. In de afdeeling Westkust van Atjeh scheen de rijstcultuur weder toe te nemen en de rijstprijzen waren er gedaald. Door aanschaffing van buffels o. a. uit Si Maloer heeft men daar meer sawahs in cultuur kunnen brengen dan vroeger.

De peper-oogst viel in het afgeloopen jaar zoowel op de Noordoost- als op de Westkust vrij voordeelig uit. In beide afdeelingen, doch vooral ter noordoostkust, werden de peper-aanplantingen vrij belangrijk uitgebreid. Naar Pinang werden uitgevoerd 107 179 pikols, tegen 91 997 en 96 980 pikols in 1880 en 1879. De marktprijzen aldaar waren in 1881 niet onvoordeelig en liepen van 10½ tot 13¼ dollars per pikol. Gemiddeld over het geheele jaar kon in 1881 te Pinang 11⅕ dollars worden bedongen, tegen slechts 9⅓ en 7¾ dollars in 1880 en 1879. De geheele uitvoer van peper van Atjeh naar Pinang kon dus geacht worden in 1881 eene waarde te hebben vertegenwoordigd (berekend à f 2,25 per dollar) van f 2 695 000.

Pinang- of betelnoten waren steeds in groote hoeveelheden ter noordkust voorhanden. De inzameling viel in 1881 echter minder voordeelig uit, ten gevolge van het ongestadige weder. De verschepingen van dat product verschilden in 1881 weinig met die van 1880. Wel ging in het afgeloopen jaar slechts eene hoeveelheid van 69 761 pikols naar Pinang, tegen 100 340 pikols in 1880, doch in laatstgemeld jaar hadden de regtstreeksche verschepingen naar de kust van Coromandel schier geheel opgehouden, terwijl in 1881 niet minder dan 35 000 pikols die bestemming vonden en dus aan den uitvoer naar Pinang werden onttrokken. Berekend naar den gemiddelden marktprijs te Pinang (p. m. f 6 per pikol tegen f 7 in 1880), kon dus de bedoelde hoeveelheid van 104 761 pikols geschat worden op ruim f 600 000.

De tabaksteelt bloeit in Kloewat (afdeeling Westkust van Atjeh), waar uitmuntende inlandsche tabak wordt verbouwd, die in de omliggende landstreken gereeden aftrek vindt. (Verg. overigens blz. 7 hiervóór.) In de bovenlanden der onderafdeeling Zuidelijke nederzettingen (afdeeling Groot-Atjeh) wordt eveneens veel werk gemaakt van het teelen van tabak voor de inlandsche markt.

Klapperboomen treft men in alle lage streken van dit gewest aan. Over 't algemeen worden de noten voor eigen gebruik bestemd en ook ter bereiding van olie. Op de passars werd de klapperolie verhandeld tegen f 0,80 à f 1 de vierkante flesch. Van de Westkust worden drooge klappervruchten (copra) naar Pinang uitgevoerd (volgens opgaaf van den consul: in 1880 3554 doch in 1881 5060 pikols). Te Malaboeh (afdeeling Westkust) en op een klein, digt bij Si Maloer gelegen eiland (daarom ook wel Klappereiland geheeten) wordt de klappercultuur in het groot gedreven en wierp zij ruime voordeelen af.

Van de teelt van suikerriet en de vervaardiging van suiker voor binnenlandsch verbruik maakte men overal werk; vooral op de westkust wil het riet nog al gedijen en behoort het aankweeken er van tot de geliefkoosde bedrijven van den Atjeher. De rietstokken dienen ook wel tot versnapering zonder dat er stroop of suiker uit wordt bereid. De stroop van Soesoeh is in vele andere landschappen ter westkust bekend om haren aangenamen smaak.

Ten aanzien van de koffijcultuur, die voornamelijk in de onderafdeeling Zuidelijke nederzettingen (Groot-Atjeh) wordt gedreven, luiden de berigten over 't algemeen gunstig. Opgaven omtrent de productie zijn echter in de hier te lande ontvangen mededeelingen niet aangetroffen. Op Poeloe Bras, zoomede ter westkust in de landschappen Mukki en Kloewat, wordt eveneens in kleine hoeveelheden koffij geteeld. Wegens de slechte bereiding is echter de kwaliteit zeer inférieur. De hier en daar in Groot-Atjeh aangeplante Liberia-koffij belooft wel te zullen slagen.

Met de gambier- en sirih-teelt houdt de Atjeher zich mede onledig; hij plant die gewassen meestal in bosschen, zelden in geregelde tuinen.

Aangaande het inzamelen van boschproducten zijn geen andere bijzonderheden vernomen dan dat de handel in rotting in 1881, ten gevolge van groote vraag voor China en Europa, zeer levendig was. Tegen 745 en 5380 pikols achtereenvolgens in 1879 en 1880, werden in 1881 8596 pikols naar Pinang uitgevoerd. Daarentegen daalde de uitvoer van getah-pertja, die in 1880 117 pikols bedroeg, in 1881 tot 83 pikols.

2°. Sumatra's Westkust. [1])

Rijst en *tweede gewassen*. Waren de uitkomsten van de rijstcultuur in de residentie Tapanoli en in sommige streken van de Padangsche Bovenlanden niet zeer bevredigend, in het overig gedeelte van dit gouvernement mogt men zich in het afgeloopen jaar in een ruimen padi-oogst verheugen. Over ziekten in het padi-gewas werden geen klagten vernomen. Omtrent den handel in rijst of padi zijn geen bijzonderheden gemeld; alleen is berigt dat van Padang werden uitgevoerd, en wel naar Britsch-Indie, Atjeh, Benkoelen, de Lampongsche districten en Batavia, 17 963 pikols, tegen 23 098 en 18 404 pikols in 1880 en 1879. De prijzen van dit voedingsmiddel verschilden weinig met die van 1880; zij bedroegen, naar gelang van tijd en plaats, f 5 à f 8,50 per pikol rijst en f 2,25 à f 3,85 per pikol padi.

Voor de beplanting met tweede gewassen werden in het afgeloopen jaar, vergeleken met 1880, eer meer dan minder

---

[1]) Men vergelijke tevens het verslag van de kamer van koophandel en nijverheid te Padang over 1881, hierachter als bijlage QQQ opgenomen.

velden gebezigd. In toenemende mate worden, vooral in de omstreken van Solok, op de sawahs als tweede gewas aardappelen verbouwd. Van Padang werden uitgevoerd, volgens opgaven van de kamer van koophandel en nijverheid aldaar, in 1878 en 1879 achtereenvolgens 551 en 2274 pikols, doch in 1880 4748 en in 1881 9267 pikols. Van deze laatste hoeveelheid gingen 4561 pikols naar noordelijke havens, 4243 pikols om de Zuid en 463 pikols naar Pinang.

Klappers. De niet zeer ruime inzameling van klappernoten in 1881 was oorzaak dat de prijzen belangrijk stegen. Daar waar de noten het goedkoopst waren moest in het eerste gedeelte van 1881 f 1,25, doch in den verderen loop van het jaar f 2 per 100 stuks betaald worden. Uitvoer van klappers in gedroogden staat (copra) naar Europa vond in 1881 niet plaats, daar met dien opkoop geen rekening kon worden gemaakt. De prijzen der olie bewogen zich vrij regelmatig tusschen f 0,50 en f 0,65 per vierkante flesch. Wegens de geringe vraag te Batavia werden derwaarts slechts 61 808 liters olie uitgevoerd, tegen 393 399 liters in 1880. De uitvoer naar elders, toen 33 781 liters, beliep in 1881 52 992 liters.

Koffij. Ook in 1881 werd voortgegaan met de uitvoering van den maatregel (zie vorig verslag blz. 190) om jaarlijks een zeker aantal mantri's voor eenigen tijd op Java dienst te laten doen.

De koffijcultuur werd ingevoerd in de onderafdeeling Bondjol der Padangsche Bovenlanden, alwaar veel kans bestaat dat de aanplant zal slagen.

De aanhoudende regens gedurende 1881 werkten belemmerend zoowel op de vruchtzetting en het geregeld droogen als op den pluk der koffij, zoodat dan ook de oogst, vooral in de Padangsche Bovenlanden, beneden het middelmatige bleef. Tegenover 123 347 pikols in het voorafgegane jaar werden in 1881 109 985 pikols ingeleverd (waaronder 2506 pikols inférieure soort). Van deze hoeveelheid waren 89 567 pikols afkomstig uit de Padangsche Bovenlanden, 5672 uit de Padangsche Benedenlanden en 14 746 uit Tapanoli. Omtrent den oogst van 1882 is nog alleen aan te teekenen dat bij het eind van Julij jl. ingeleverd waren 77 234 pikols, welke hoeveelheid op hetzelfde tijdstip van de jaren 1880 en 1881 achtereenvolgens bedragen had 91 578 en 88 518 pikols.

Op vijf verschillende plaatsen werden voor 't eerst inkooppakhuizen geopend, waardoor den inlander het inleveren van zijn product weder gemakkelijker is gemaakt.

Omtrent de Ceylonsche bladziekte, die in 1877 't eerst in dit gewest werd opgemerkt, is over 1881 slechts vernomen dat zij zich in een paar districten in eenige plantsoenen vertoonde, maar dat zij alleen op schrale gronden, waar bovendien de sipadi-rups nadeel toebragt, van merkbaren invloed was op de vruchtdraging. In 1878, toen het nog niet bekend was dat de ziekte ook wel op Java voorkwam, achtte men het raadzaam den invoer van koffijplanten en koffijzaden van Sumatra's Westkust in andere gedeelten van Nederlandsch-Indie te verbieden (Indisch Staatsblad 1878 n°. 199). Daar de ziekte evenmin ter Sumatra's Westkust als op Java ernstige bezorgdheid baart, zoodat dan ook de invoer in de buitenbezittingen van koffijplanten en koffijzaden van Java onbelemmerd is gelaten, is in April jl. (Indisch Staatsblad 1882 n°. 100) het bovenbedoelde verbod van 1878 opgeheven.

Volgens de ontvangen opgaven zouden in 1881 zijn bijgeplant 6 042 901 boomen, en wel overal binnen een omtrek van zes palen van de woningen der planters. In twee districten en in drie negorijen van de Padangsche Bovenlanden, zoomede in de onderafdeeling Ophir-districten van de Padangsche Benedenlanden, werd aan de bevolking vrijstelling van verdere bijplanting verleend, met het oog op den omvang van de reeds bestaande plantsoenen en de belangrijke hoeveelheid product door iederen planter afzonderlijk ingeleverd. Sommige inlanders in de bedoelde streken breidden toch nog uit eigen beweging hunne plantsoenen uit.

Uit den volgenden staat kunnen de prijzen blijken die het Gouvernement bij de in 1881 en het eerste semester van 1882 te Padang gehouden veilingen voor het product behaalde.

Veiling van:	Soort der koffij.	Hoeveelheden in pikols.	Opbrengst.	Gemiddeld per pikol.
1881.				
21 Maart. . .	1ste	17 200	f 806 750	f $46,90^{4}$
	2de	200	3 830	19,15
23 Junij . . .	1ste	23 000	1 100 050	$47,82^{8}$
	2de	400	7 290	$18,22^{5}$
29 September .	1ste	41 000	1 802 520	$43,96^{5}$
	2de	1 400	23 910	$17,07^{8}$
27 December .	1ste	25 200	992 190	$39,37^{2}$
	2de	600	9 300	15,50
Totalen . .	1ste	106 400	f 4 701 510	f $44,18^{9}$
	2de	2 600	44 330	17,05
	.....	109 000	f 4 745 840	f $43,53^{9}$
1882.				
20 Maart. . .	1ste	12 200	f 544 490	f 44,63
	2de	200	2 890	14,45
23 Junij . . .	1ste	24 400	979 720	$40,15^{2}$
	2de	400	5 740	14,35

Omtrent de bestemming van de verkochte gouvernementskoffij en van het product der particuliere ondernemingen (zie lager), zoomede van de te Padang aangebragte Benkoelen- en Korintji-koffij, vindt men opgaven in het verslag van de Padangsche kamer van koophandel en nijverheid, bedoeld in de noot op blz. 203. Ingevolge de gehouden aanteekeningen bij het tolkantoor te Padang, die eenigszins met de opgaven van de kamer van koophandel verschillen, zouden in 1881 van Padang zijn uitgevoerd 106 182 pikols koffij (met stoomschepen 11 651 en met zeilschepen 94 531 pikols), waarvan naar Amerika 91 860, naar Nederland 7827, naar China 3258 en naar elders 3237 pikols. Bij de tolkantoren te Aijer Bangies, Natal en Siboga werden in 1881 ten uitvoer aangegeven, schier uitsluitend met bestemming naar Padang of andere havens van dit gouvernement, respectievelijk 2000, 5894 en 6347 pikols, en bij de tolkantoren te Baros en Singkel te zamen 19 pikols.

Muskaatnoten, *gambier* en *cassia*. Ook in 1881 had uitbreiding van de muskaatnoten-cultuur plaats, doch slechts op kleine schaal. In 1881 werden uitgevoerd 2810 pikols noten en 494 pikols foelie, tegen 2520 en 445 in 1880. Te Padang golden de noten in den dop f 70 à f 80, de ontbolsterde noten f 150 à f 160 en de foelie f 70 à f 75 per pikol.

De gambier-handel bleef levendig. Van Padang, waar in 1881 gemiddeld f 30 à f 38 per pikol werd bedongen, werden in dat jaar naar havens buiten het gewest uitgevoerd 2051 pikols, tegen 1688 in 1880.

Omtrent de teelt van cassia (kaneel) is niets bijzonders te vermelden. Naar havens buiten het gewest werden uitgevoerd 10 522 pikols cassia, tegen 8080 pikols in 1880. Per pikol werd te Padang betaald f 10 à f 11.

Indigo en *tabak*. Alleen de indigo-cultuur onderging in 1881 merkbare uitbreiding en zulks ten gevolge van de hooge prijzen welke reeds in de eerste maanden van dat jaar konden worden bedongen, namelijk f 8 à f 15 per karrevracht van 20 bossen, tegen f 5 à f 6 in 1880. Over het algemeen kon men tevreden zijn over den oogst, behalve in de Ommelanden van Padang waar het gewas door herhaalde overstroomingen beschadigd werd. In de berigten van de kamer van koophandel en nijverheid te Padang wordt vermeld gevonden dat in de Ommelanden van Padang ook eene onder Europeesch beheer staande onderneming, gevestigd op grond in eigendom bezeten, natte indigo voor de inlandsche markt bereidt.

Van Padang werden naar havens buiten het gewest 3833 pikols tabak uitgevoerd, tegen 1930 pikols in 1880.

Veeteelt. In de onderafdeeling Silindong (residentie Tapanoli)

vulde het cijfer der geboorten bij den veestapel langzamerhand de leemten aan, die het gevolg waren van de groote sterfte van 1880 (verg. vorig verslag blz. 191). Daarentegen brak in de Padangsche Benedenlanden, en wel in de onderafdeelingen Aijerhadji en Indrapoera, benevens in de negorij Troesan, in de maand September veepest uit, waaraan vele buffels en runderen bezweken. Vermits het karakter der ziekte veel goedaardiger dan op Java en het besmette terrein voor afsluiting gunstig gelegen was, werd op advies van den derwaarts gezonden veearts als eenige maatregel toegepast strenge afzondering van de aangetaste en verdachte dieren en het maken van eene veevrije streek, binnen welke ook het vervoer van vee verboden werd. Op die wijze gelukte het de verdere verspreiding van de ziekte tegen te gaan. Na 17 December kwamen ter Sumatra's Westkust nergens meer gevallen van veepest voor.

Europesche landbouwnijverheid. Van de 19 in 1881 ter Sumatra's Westkust wettig gevestigde landbouw-ondernemingen hebben er 4 (Loeboe Soelassi, Goegoe of Soebang, Rimbo Soengei Pasampan en De twee gebroeders of Oeloe Silité) hare gronden, te zamen 2413 bouws, regtstreeks van het Gouvernement verkregen. De gronden der overige 15 ondernemingen, te zamen 6815 bouws, welker bezit in de jaren 1877 t/m 1880 door het Gouvernement is gewettigd, waren indertijd, vóór het tot stand komen van eene erfpachts-verordening voor Sumatra, door de ondernemers verkregen buiten het Europeesch bestuur om. Zoo als blijken kan uit bijlage CCC van 't vorig verslag, aangevuld in bijlage N hierachter, zijn in 't geheel 17 dezer erfpachts-ondernemingen in handen van Europeanen, daaronder ook de ondernemingen Loeboe Gedang Oost en Goegoe of Soebang, waarvan de eene mede ten name staat van een Maleijer en de andere mede ten name van een Chinees. Voorts behooren twee kleine erfpachts-ondernemingen, van welke de eene niet onder een bijzonderen naam bekend staat en de andere Rimboe Pieë geheeten is, respectievelijk aan een Chinees en aan een Maleijer.

Verdere opgaven nopens elke onderneming in het bijzonder vindt men in het volgend overzigt.

Residentien.	Naam der onderneming.	Grootte van het perceel (in bouws).	Beplante oppervlakte (in bouws). *a*)	Productie (in pikols).
Koffij-ondernemingen.				
Pad. Benedenlanden.	Loeboe Gedang . . .	500	100	185
„	Rimboe Datar	35	*b*) 5	0,5
Pad. Bovenl.	Kotta Zuydewijn . .	1 332	1 009	2 500
„	Gadang Batoe	2 041	500	1 000
„	Soerian I.	268	60	} 120
„	Soerian II	*c*) 191	150	
„	Kajjoe Kaleh.	196	30	250
„	Loeboe Gedang Oost	400	160	148,5
„	Loeboe Soelassi . . .	1 061	720	210
„	Goegoe (of Soebang)	635	100	*d*)
„	Si Berasap	320	150	264
„	Boekit Gompong . .	670	200	*d*)
„	Rimbo Soengei Pasampan	508	40	*d*)
„	De twee gebroeders (of Oeloe Silité). .	209	50	*d*)
Tapanoli.	Aik Sisoma.	771	225	50
		9 137	3 499	4 728
Andere ondernemingen.				
Pad. Benedenlanden.	Zonder naam.	26	*e*) 16	85 p. padi
„	Rimboe Pieë.	51	*f*) 17	72 „ „
„	Kiambang en Rimboe Bakoeng	9	*g*) 6	38 „ „
„	Kajjoe Kapoer	5	*h*) 3	22½ „ „
		91	42	217½ p. p.

a) Voor Loeboe Soelassi en Si Berasap wordt eene kleinere oppervlakte dan in 1880 als beplant opgegeven. In de cijfers over laatstgenoemd jaar was namelijk ook begrepen de oppervlakte die bij bedoelde ondernemingen reeds ontgonnen maar nog niet beplant was.

b) Hieronder ook eenige aanplantingen van kaneel, cacao en klappers, omtrent welker productie geen opgaven zijn ontvangen.

c) In het vorig verslag is minder juist opgegeven 192 bouws.

d) Nog geen product geoogst..

e) Hieronder ook eenige (nog niet vruchtdragende) klapper-aanplantingen.

f) Hieronder ook eenige aanplantingen van klapper- en andere vruchtboomen. De klapperboomen waren nog niet vruchtdragend.

g) Waarvan één bouw met vruchtboomen beplant.

h) Gedeeltelijk met vruchtboomen beplant.

Volgens mededeelingen van de kamer van koophandel en nijverheid te Padang (verg. het boven reeds aangehaalde, onder de bijlagen afgedrukte, verslag) moet de vooralsnog geringe opbrengst van vele der bovenbedoelde koffij-ondernemingen eer worden toegeschreven aan ontoereikend kapitaal dan aan moeijelijkheden in het verkrijgen van werkvolk. Dit laatste bezwaar wordt intusschen wel in de toekomst geducht, tegen den tijd namelijk dat de geheele beplanting der ondernemers vruchtdragend zal zijn geworden. Het voortduren van de in 1881 nog al veelvuldig voorgekomen immigratie van Niassers zou den erfpachters zeer te stade komen. Daar de perceelen Soerian I en II aan elkander grenzen en onder één administratie aan denzelfden persoon toebehooren, moeten zij geacht worden slechts één enkele onderneming te vormen. Bovendien is bij eene andere onderneming, namelijk bij Rimboe Datar, de exploitatie gestaakt. In 't geheel werden dus in 1881 13 koffij-ondernemingen geëxploiteerd, van welke er 4 nog geen productie verkregen. Zij die reeds oogstten, passen voor het meerendeel de West-Indische bereiding toe.

De ondernemers van Kotta Zuydewijn bezitten een bereidings-établissement ter hoofdplaats Padang. In hoever daarvan ook voor de koffij der overige ondernemingen wordt gebruik gemaakt, vindt men niet vermeld. Behoudens kleine hoeveelheden die af en toe, bij wijze van proef, naar havens aan de Middellandsche zee worden verzonden, komt tot nog toe het geheele product hier te lande ter markt, waar het zeer bevredigende prijzen bedingt.

In het, eerst in 1879 onder geregeld bestuur gebragte, landschap Pangkallan Kotta Baroe (Padangsche Bovenlanden) moet mede eene particuliere koffij-aanplanting worden aangetroffen en wel van vrij grooten omvang. Bijzonderheden omtrent deze (nog niet krachtens een wettigen titel gevestigde) onderneming, die welligt in handen van de in 't verslag van 1879 blz. 16 bedoelde bezitters is, zijn echter vooralsnog niet vernomen.

3°. Benkoelen.

Rijst en tweede gewassen. Niettegenstaande in sommige afdeelingen het gewas veel te lijden heeft gehad van de droogte, bleek de productie zoowel van sawahs als van ladangs toch te zijn toegenomen. In bijna alle afdeelingen werden nieuwe sawahs aangelegd en in cultuur gebragt. Van uitvoer naar elders kon echter ook nu nog geen sprake zijn. De prijzen van de rijst liepen uiteen tusschen f 4,50 en f 12,50 per pikol.

Tweede gewassen werden, toen de langdurige droogte mislukking van den ladang-oogst deed vreezen, vooral op aandrang van het bestuur, in ruime mate aangeplant.

Suiker. Verschillende rietsoorten worden bijna overal aangetroffen, doch strekken slechts der bevolking tot gebruik. Ook wordt suiker uit den arènpalm bereid, die wel in den handel gebragt, doch niet uitgevoerd wordt.

Tabak. De in Benkoelen geteelde tabak is meestal van slechte kwaliteit. De goede soorten, die vooral op den berg Margas der afdeeling Kroë voorkomen, zijn zoowel voor de binnenlandsche markt als voor den uitvoer naar Palembang, Padang en Batavia zeer gewild.

Klappers. De klapperteelt onderging in het afgeloopen jaar eenige uitbreiding. De binnenlandsche handel, zoo in noten als in olie, is steeds zeer levendig. Uitvoer naar elders, en wel naar Padang en Batavia, had slechts plaats uit Poeloe Pisang en Engano.

Peper. De in 1880 verstrekte peperstekken, afkomstig

uit de Lampongsche districten (zie vorig verslag blz. 191), slaagden in de afdeelingen Kauer en Seloema naar wensch, doch leverden in de afdeelingen Manna en Ommelanden van Benkoelen minder goede uitkomsten op. Er bestaat reden om te verwachten dat de afkeer der bevolking tegen deze cultuur langzamerhand verdwijnen en daarmede een nieuwe bron van welvaart voor haar ontstaan zal.

Kruidnagelen. Deze cultuur neemt in uitbreiding gestadig toe. In de afdeelingen Kauer, Manna en Seloema vindt men reeds uitgestrekte aanplantingen, en in Kauer en Manna was de oogst overvloedig te noemen. Ook naar uitbreiding in de overige afdeelingen werd gestreefd. Te dien einde werden aan de hoofden aldaar zaden uit Kauer verstrekt.

Koffij. De koffijcultuur wordt slechts in de bergstreken van Manna en Kroë op groote schaal gedreven en breidt zich gestadig uit. Men plant niet in geregelde tuinen. Uitvoer van koffij, uitsluitend van inférieure kwaliteit, had plaats voornamelijk naar Padang en over Lahat naar Palembang. De prijs door de opkoopers besteed bedroeg, evenals in 1880, f 25 per pikol. Over zee werden van Benkoelen, Kroë en Mokko Mokko uitgevoerd in laatstgenoemd jaar 2839 en in 1881 5027 pikols, waarvan respectievelijk 2163 en 3205 naar havens in 't gouvernement Sumatra's Westkust en het overige naar Java.

Veeteelt. Door de ziekten, die in de laatste jaren onder het vee geheerscht hebben, is de veestapel in Benkoelen zeer achteruitgegaan. De geleden verliezen hebben de bevolking er van afgeschrikt om zich weder met ernst op de uitbreiding van haren veestapel toe te leggen. Over de ten onregte als veetyphus beschouwde epizoötie van 1881 in de afdeeling Mokko Mokko, waaraan in 't geheel 373 beesten bezweken, is reeds in 't vorig verslag het een en ander gezegd. Even als ter Sumatra's Westkust en om dezelfde redenen onthield het bestuur zich van het afmaken van de aangetaste of verdachte dieren en werd alleen hunne strenge afzondering gelast. De overige afdeelingen bleven in 1881 van algemeene ziekten onder het vee verschoond.

4°. Lampongsche districten.

Rijst en tweede gewassen. De rijstoogst was over het algemeen genomen zeer bevredigend, en in de afdeeling Katimbang zelfs overvloedig. Desniettemin werd, wegens de mislukking in de tweede helft van 1881 van de tweede gewassen in sommige streken van het gewest, ter hoofdplaats Telok Betong voor eene waarde van f 29 034 en te Menggala voor eene waarde van f 8860 aan rijst ingevoerd. Uitvoer had slechts plaats uit de Mesoedji-streek (afdeeling Toelang Bawang). De rijstprijzen bewogen zich in het begin van 1881 tusschen f 10 à f 15 per pikol. Kort na den oogst daalden zij tot f 5 à f 7 om tegen het eind van het jaar tot f 9 à f 11, in sommige streken zelfs tot f 13 per pikol te stijgen.

Peper. De pepercultuur nam weder belangrijk toe. De bevolking werd tot het uitbreiden van hare aanplantingen aangespoord zoowel door de hooge prijzen die in 1881 te bedingen waren, als door den ruimen oogst. Uitgevoerd werden 13 014 pikols, tegen 11 515 pikols in 1880. De prijs der zwarte peper bedroeg f 20 à f 26 per pikol, tegen f 19 à f 20 in 1880.

Klappers. De inzameling van klappers was in 1881 overvloedig; alleen te Telok Betong werden 430 000 stuks uitgevoerd. Zij golden f 2,50 à f 4 per 100 stuks. De prijs der olie was gemiddeld f 0,32⁵ per liter.

Koffij. Door de grootere voordeelen die de pepercultuur aanbiedt, voelt de bevolking zich minder tot de koffijcultuur aangetrokken. Het verkregen product was dan ook van inférieure kwaliteit en kon slechts f 23 à f 30 per pikol bedingen. Over zee werden uitgevoerd van Telok Betong 2166 pikols en van Katimbang en Menggala 345 en 70 pikols. Het product ging voor het meerendeel naar Java. Voor zooveel daarover reeds te oordeelen viel, slaagden de proeven met Liberia-koffij naar wensch.

Kina. De in 1880 uit Buitenzorg ontvangen succirubraplantjes kwamen tot nog toe goed op. Het meerendeel is in leven gebleven. Bij het eind van 1881 hadden zij eene hoogte van 1 à 2 M. bereikt.

Bosschen. Wederom is de bevolking bij herhaling gewezen op de nadeelige gevolgen van het roekeloos vellen van bosschen. Hier en daar liet zij zich overreden om de hellingen der bergen niet verder dan tot op eene hoogte van ongeveer 500 voet te ontginnen. Het inzamelen van boschproducten werd bemoeijelijkt door den lagen waterstand in de kleinere rivieren waardoor vele plaatsen niet konden worden bereikt. Als in 1881 uitgevoerd, worden de volgende hoeveelheden opgegeven, tegen de daar achter vermelde prijzen: dammar 12 423 pikols (f 20 à f 30 per pikol), rotting 24 514 bossen (f 0,80 à f 1,75 per bos), semamboe 192 500 stuks, gom-elastiek 178 pikols (f 70 à f 120 per pikol), was 7 pikols (f 90 à f 100 per pikol), en voorts eene kleine hoeveelheid vogelnestjes (f 7,50 per K.G.).

Veeteelt. De ook in dit gewest door de bevolking weinig behartigde veestapel ging in 1881 sterk achteruit, omdat wegens de veeziekte in West-Java de invoer van vee uit Bantam verboden was en de bevolking derhalve genoodzaakt was om, zoo dikwijls zij bij feestelijke gelegenheden buffels wenschte te slagten, daarvoor de aanwezige beesten te bestemmen. Niettemin werd eenig vee uitgevoerd naar Palembang. De voor den veldarbeid geschikte buffels waren in 1881 dan ook zeer duur, hetgeen echter op den rijstbouw geen noemenswaardigen invloed heeft gehad. Van bestuurswege werd zooveel mogelijk het slagten van de voor de voortteeling geschikte runderen en buffels tegengegaan.

5°. Palembang.

Rijst. De bevolking legde zich in de laag gelegen streken meer en meer toe op de natte rijstteelt. Over het algemeen werd een ruime oogst verkregen; slechts in Tebing Tinggi, waar het gewas veel te lijden heeft gehad van de aanhoudende regens alsmede van schadelijk gedierte, viel de opbrengst minder gunstig uit, zoodat in die afdeeling de voorraad door invoer moest worden aangevuld. De rijstprijzen, die in 1880 f 6 à f 18 per pikol bedroegen, bewogen zich in 1881 tusschen f 6 à f 14.

Koffij. De koffij-aanplantingen ondergingen in 1881 eene aanmerkelijke uitbreiding. Ondanks den raad der besturende ambtenaren om meer oordeelkundig te werk te gaan, wordt de cultuur steeds op zeer gebrekkige wijze gedreven, zoowel wat aanleg en onderhoud van de plantsoenen, als wat pluk en bereiding van de vruchten betreft. Geregelde tuinen vindt men slechts in de afdeeling Kommering en Ogan Oeloe, Enim en Ranau-districten. De productie schijnt in 1881 gunstig te zijn geweest; althans van de hoofdplaats werden over zee uitgevoerd (nopens den uitvoer over land naar andere gedeelten van het eiland zijn geen cijfers bekend) 31 667 pikols, tegen 24 467 en 29 498 pikols in 1880 en 1879. Ook nu ging bijna die geheele hoeveelheid naar Java. In het binnenland besteedden de afnemers f 22 à f 30 per pikol, doch ter hoofdplaats Palembang f 28 à f 33.

Tabak. In de Ranau-districten, het landschap Kessam, zoomede in Redjang, Moesi Oeloe en Sindang, alle welke streken de beste soorten van tabak voortbrengen, werd in 1881 aan de teelt daarvan groote uitbreiding gegeven. Terwijl gewone tabak ter hoofdplaats Palembang tegen f 25 à f 30 per pikol werd van de hand gezet, gold de Ranau-tabak, mede per pikol, niet minder dan f 200 à f 250 voor 1ste, f 150 voor 2de en f 75 voor 3de soort.

Katoen. Tegen het tijdstip van de vruchtzetting leden de aanplantingen door buitengewone droogte en hitte, hetgeen van nadeeligen invloed was op de productie. Opgaven nopens de verkregen of uitgevoerde hoeveelheid zijn niet ontvangen. De uitvoer ging grootendeels naar China en Cheribon. De opkoopers besteedden dikwijls meer dan f 10 per pikol, terwijl de prijs te Palembang f 12 à f 15 per pikol beliep.

Kina. De van Java aangebragte kinaplanten werden bij wijze van proef in verschillende afdeelingen in den grond gebragt en staan over 't geheel gunstig. De bevolking legt vooralsnog weinig belangstelling voor deze cultuur aan den dag.

Veeteelt. De veestapel heeft in dit gewest weinig te beteekenen. Het vee wordt over 't algemeen slecht onderhouden en aan oordeelkundige aanfokking wordt niet gedacht.

Geen betere berigten kunnen vooralsnog verstrekt worden omtrent de in geringen getale aanwezige paarden, schier allen herkomstig van Java en de Lampongsche districten. Heeft de premie van f 10, uitgeloofd aan een ieder die in Palembang een jong en goed paard in den handel brengt (verg. vorig verslag blz. 192), niet die gunstige uitkomsten gehad welke men zich daarvan had voorgesteld, dit althans is door den maatregel uitgewerkt dat verscheidene inlandsche hoofden, in het uitzigt op die premie, aanleiding hebben gevonden om zich, door ontbieding van elders, van één of meer goede rijpaarden te voorzien.

In het begin van Junij jl. heeft zich in de onderafdeeling Rawas eene ziekte onder de buffels en runderen geopenbaard, die in twee maanden tijds 348 beesten aantastte, waarvan er 215 bezweken. In Augustus was de ziekte, die voor miltvuur gehouden werd, sterk aan het afnemen.

6°. Sumatra's Oostkust.

Rijst. De rijstbouw breidt zich alleen uit in de afdeelingen Assahan en Laboean Batoe; sawahs worden echter niet aangetroffen. Voor het meerendeel wordt de rijst geteeld op van regen afhankelijke velden, terwijl in Laboean Batoe grootendeels ladangcultuur of roofbouw wordt gedreven. Hoewel in Assahan minder werd geproduceerd dan in 1880, daar de groote droogte de vruchtzetting belemmerd had, werden niettemin nog 64416 pikols padi en 285 pikols rijst uitgevoerd. De oogst in Laboean Batoe was voldoende voor de behoefte en liet zelfs nog een klein gedeelte beschikbaar voor uitvoer. Het te veld staande gewas had aldaar veel te lijden van veldmuizen en wilde varkens. Ter bevordering van den landbouw in Bila, en bepaaldelijk ook voor het aanleggen van sawahs, werd aan den radja moeda van dat landschap f 5000 uit 's lands kas voorgeschoten (Mei 1881). Met het maken van sawahs werd aangevangen, doch de arbeid ondervond al spoedig vertraging door gebrek aan werkkrachten en het uitblijven van de bestelde karbouwen. In 1882 zou echter de aanleg krachtig worden voortgezet. In Deli bleef de padi-oogst beneden het middelmatige, zoodat in het tekort door invoer moest worden voorzien. Voor rekening van de Deli-maatschappij werden ten behoeve van het werkvolk op hare landbouw-ondernemingen 9000 pikols rijst van Pinang aangebragt. De rijstbouw wordt overigens door de particuliere ondernemers in dit gewest zeer aangemoedigd, zoowel om plaatselijk het noodige voor de behoefte te kunnen verkrijgen, als om de inlandsche opgezetenen op die wijze eenigermate te binden aan de ondernemingen waar zij in dienst zijn.

Klappers. De klappercultuur breidt zich wel is waar uit, doch vooralsnog is de productie niet toereikende om invoer van noten te kunnen ontberen. Men verwacht echter dat dit het geval zal worden zoodra de in de lage streken van Assahan aangelegde klapper-aanplantingen allen vruchtdragend zullen zijn geworden.

Peper. De pepercultuur wordt in de onderafdeelingen Beneden-Langkat en Tamiang met goed gevolg gedreven; zij levert zoowel voor de hoofden als voor de bevolking vrij aanzienlijke voordeelen op. Uit Langkat werden in 1881 41 pikols zwarte en 21 pikols witte peper uitgevoerd, terwijl de uitvoer van peper uit Tamiang op 200 à 300 kojangs (6000 à 9000 pikols) wordt geschat. Vermelding verdient de verbetering die door de inlandsche bevolking, zonder eenige bemoeijenis van het bestuur, in deze cultuur wordt gebragt. In de Loeboe Mané-streken (Tamiang) bijv. trachtten de peperplanters moerassig terrein door draineering voor de teelt van peper geschikt te maken; evenzoo werden de staken, waarlangs de peperranken moeten groeijen, door levende dadapboomen vervangen, eene methode in Atjeh in zwang en die geacht wordt eene langdurige productie te bevorderen.

Gambier. Deze cultuur is van eenige beteekenis in de landschappen Pertjoet, Batoe Bara en Tanah-Poetih, van waar dan ook geregeld uitvoer plaats heeft.

Koffij. Opmerking verdient de belangstelling die in Soengei Joe en Koeala Simpang (Tamiang) door de inlandsche bevolking aan deze cultuur wordt gewijd. Men vindt in die landschappen aanplantingen die elk 1000 à 2000 boomen tellen, gedeeltelijk reeds vruchtdragende. De in 1881 aan de controleurs van Beneden-Langkat en Tamiang ten behoeve van belangstellende hoofden en bevolking verstrekte Liberia-plantjes kwamen voor 't meerendeel goed op. Op verscheidene der lager bedoelde ondernemingen in Deli werden proeven genomen met den aanplant van koffij, zoowel gewone als Liberia. Het aanzien der tuinen, vooral die van gewone koffij, doet verwachten dat de pogingen zullen slagen. Het aanwezen overigens van enkele oude en nog goed vruchtdragende koffijboomen in de kampongs is een bewijs dat deze plant in Deli overvloedig vruchten kan afwerpen.

Boschproducten. In de hooger gelegen Tamiangsche landschappen verzekert de inzameling van boschproducten der bevolking een goed bestaan. De uitvoer geschiedt naar Singapore, nagenoeg alleen door Chinezen.

Europesche landbouwnijverheid. Zooals bekend is, werden in dit gewest, en wel op het eiland Bengkalis, twee landbouw-ondernemingen gevestigd op gronden in 1878 door het Gouvernement voor 75 jaren in erfpacht afgestaan, met namen: Louisaburg, groot 528, en Bengkalis, groot 2500 bouws. Deze laatste, reeds in 1880 gesloten, heeft opgehouden te werken. Een verzoek des ondernemers, dat het Gouvernement de gronden terugnemen en hem de achterstallige pachtsom kwijtschelden zou, is afgewezen wat het laatste gedeelte betreft, terwijl is goedgekeurd dat de gronden weder aan het Gouvernement zouden worden overgedragen. De ondernemer van Louisaburg zette de teelt van tapioca of cassave voort. Gedurende 1881 werd eene uitgestrektheid van 220 bouws met cassave beplant, waarvan 1974 pikols tapioca-meel werden verkregen, welke hoeveelheid te Singapore van de hand werd gezet.

Op gronden in de rijken Deli, Langkat en Serdang van de inlandsche bestuurders gehuurd bestonden in 1881 65 door het Europeesch bestuur erkende ondernemingen (38 in Deli, 19 in Langkat en 8 in Serdang), te zamen — met uitzondering van ééne (houtkap-) onderneming in Langkat — beschikkende over 106200 bouws [1]). In 1880 beliep het aantal der bedoelde ondernemingen 68. Vijf ondernemingen toch telden voor 1881 niet meer mede: Anniedale in Deli, welke de Deli-maatschappij na afloop van den oogst van 1880 bij twee harer overige ondernemingen insmolt, Pessilam in Langkat, zoomede de reeds in 1879 en 1880 niet meer geëxploiteerde Delische ondernemingen Nederburg, Jungle Brau en Bedagei, welke vier laatstgenoemden mede ophielden te bestaan. Daarentegen kwamen in het afgeloopen jaar twee nieuwe ondernemingen in werking, welker contracten, in 1880 en 1881 voor 75 jaren gesloten, door het Europeesch bestuur werden goedgekeurd, namelijk Belawan in Deli, groot 1600, en Bekiong in Langkat, groot 2000 bouws.

Onder de 68 voor 1880 en de 65 voor 1881 opgegeven ondernemingen zijn niet begrepen Mabar, Pandahara en Seroewaij, in 1880 in Deli tot stand gekomen zonder bepaald contract, eenvoudig ingevolge eene acte des sultans waarbij de gronden voor slechts 2 à 3 jaren werden afgestaan. Bij deze afwijking van de anders gebruikelijke verpachtingen voor 75 jaren werd door het inlandsch bestuur, wegens het schaarscher worden van beschikbare terreinen, rekening gehouden met de behoefte die in sommige streken alligt binnen weinige jaren zich zou kunnen openbaren om een deel der uitgegeven gronden ten behoeve van de bevolking

[1]) De bedoelde houtkap-onderneming — Agatha, toebehoorende aan de reeds op blz. 201 genoemde Kali-Anam-maatschappij, — is de eenige die niet voor den eigenlijken landbouw is bestemd; hare uitgestrektheid is in het contract niet genoemd. De overige 18 ondernemingen in Langkat beslaan te zamen 34500 bouws. Van de 38 ondernemingen in Deli beslaan er 37 te zamen 54700 bouws. De uitgestrektheid der 38ste onderneming in Deli — Marolan, vroeger Petoembah geheeten, — is niet afzonderlijk maar met die van een der Serdangsche ondernemingen vereenigd opgegeven. Die ééne onderneming en de 8 in Serdang beslaan te zamen 17000 bouws.

terug te nemen. Van bestuurswege aangeschreven om ter zake van de bedoelde concessie's alsnog contracten in den voorgeschreven vorm ter goedkeuring aan te bieden, hebben de ondernemers van Pandahara en Seroewaij hieraan voldaan (de door hen aangeboden contracten waren echter bij het eind van 1881 nog bij het Europeesch bestuur in behandeling), terwijl de nalatig gebleven ondernemer van Mabar aan de indiening herinnerd is. Bij eene beschikking van 21 September 1881 heeft de Indische Regering verklaard dat zij tegen dergelijke verhuringen op korten termijn in beginsel geen bedenkingen heeft, mits deze uitgiften niet tot stand komen buiten het Europeesch bestuur om. Voor zooveel bedoelde verhuringen plaats vonden op den voet van het model-contract (Bijblad op het Indisch Staatsblad n°. 3381) — en ook wanneer de contracten bovendien punten mogten regelen uitsluitend in het belang van de vorsten of de bevolking — zou de resident al dadelijk de vereischte goedkeuring kunnen verleenen, doch wanneer de contracten bepaalde afwijkingen van het model-contract behelsden, zou in elk voorkomend geval de voorafgaande beslissing van den Gouverneur-Generaal moeten worden ingeroepen. Tegen een van de gewone bepalingen afwijkend landbouw-contract dd. 28 Mei 1881, waarbij aan de » Tabaksmaatschappij Arendsburg" 1000 bouws woeste gronden in Deli voor den tijd van zes jaren (1882 t/m 1887) waren afgestaan, had de Indische Regering geen bedenkingen, mits de bepaling die de voor elk jaar als pacht te betalen totale som afhankelijk stelde van de in cultuur gebragte uitgestrektheid alsnog in dier voege werd gewijzigd, dat, in overeenstemming met het model-contract, de pacht, naar reden van f 1 per bouw 's jaars, over de volle uitgestrektheid zou verschuldigd zijn. In de eerste vier jaren zou echter kunnen worden volstaan met eene betaling achtereenvolgens over minstens $^1/_5$, $^2/_5$, $^3/_5$ en $^4/_5$ van het afgestaan aantal bouws, of telkens over zooveel bouws meer als de reeds in ontginning gebragte oppervlakten deze minima mogten te boven gaan.

Behalve bij de reeds genoemde onderneming Agatha in Langkat (zie de noot op de vorige bladzijde) wordt bij al de bovenbedoelde ondernemingen uitsluitend of hoofdzakelijk de tabakscultuur gedreven. Bij een 11tal vindt men ook andere cultures, en wel aanplantingen van koffij bij 5 in Deli, van koffij en cacao bij 1 in Deli en 1 in Serdang, van koffij en kina bij 1 in Deli, en van muskaatnoten bij 3 in Deli.

Al de eigenlijke landbouw-ondernemingen, met inbegrip van de drie nog niet erkende ten getale van 67, hebben in 1881 gewerkt, doch van 1 (Hibernia in Langkat, die in 1880 52 500 Amsterdamsche ponden tabak verkreeg,) is de productie van 1881 niet opgegeven. De 66 anderen verkregen in 1881 ver over de 14 millioen Amst. ponden, terwijl in 1879 en 1880, toen respectievelijk van 60 en 64 ondernemingen opgaven bekend waren, de door deze verkregen hoeveelheden te zamen beliepen achtereenvolgens bijna $8^1/_4$ en circa 11 millioen Amst. ponden. In bijlage JJJ hierachter vindt men de productie van 1881 en de gebruikelijke verdere opgaven voor elke onderneming in het bijzonder vermeld. In welke mate de gezamenlijke ondernemingen in elk der drie rijken tot de boven opgegeven productie bijdroegen, kan blijken uit het volgende overzigt.

Landschap.	1879.		1880. a)		1881. a)	
	Aantal ondernemingen.	Productie in Amsterdamsche ponden.	Aantal ondernemingen.	Productie in Amsterdamsche ponden.	Aantal ondernemingen.	Productie in Amsterdamsche ponden.
Deli.	31	5 465 631	38	7 412 428	41	b)9798422
Langkat . . .	20	1 424 016	18	2 229 625	17	3 158 954
Serdang . . .	9	1 321 925	8	1 270 407	8	1 200 576
	b) 60	8 211 572	c) 64	10 912 460	d) 66	14 157 952

a) Onder de opgaven van 1880 en 1881 zijn ook begrepen de niet gewettigde (Delische) ondernemingen, waarvan hierboven sprake was.

b) In 1879 werkten 62 tabaks-ondernemingen, maar van 2 in Deli (Säntis en Si Kambing) bleef de productie aan het bestuur onbekend.

c) In 1880 werkten 66 tabaks-ondernemingen, maar van 2 in Deli (Entreprise en Seroewaij) bleef de productie aan het bestuur onbekend.

d) In 1881 werkten 67 tabaks-ondernemingen, maar van 1 in Langkat (Hibernia) bleef de productie aan het bestuur onbekend.

Dank zij vooral de voor de tabakscultuur zoo voordeelige weêrsgesteldheid van 1881 was niet alleen de oogst gunstig, maar viel ook de kwaliteit van het product over het algemeen zeer te roemen.

Luidens de handelsberigten van 1881 bleef de Sumatra-tabak, die uitsluitend hier te lande wordt aangevoerd, even gezocht als vroeger. Wel werd voor de aanvoeren uit den oogst van 1880 (de eerste aanvoer uit dien oogst werd hier te lande medio Januarij 1881 aangeboden) in doorsneê iets minder bedongen dan in 1880 (voor het gewas van 1879), maar dit was niet aan mindere gewildheid toe te schrijven, maar hoofdzakelijk aan eene minder gunstige blad-verhouding dan in 1879 van onderscheidene der in 1880 geoogste partijen, als ook aan de middelmatige kwaliteit van enkele merken. Voor het gewas van 1881, volgens de aanvoeren hier te lande eene hoeveelheid van omstreeks 82 000 pakken (van p. m. 70 K. G.) vertegenwoordigende, zijn weder, voor zooveel reeds gebleken is, hoogere prijzen bedongen. Afgescheiden van de omstandigheid dat vele partijen zich in sommige opzigten boven het product van 1880 onderscheidden, droeg in 1882 ook toegenomen vraag tot de prijsverhooging bij. Omtrent de uitkomsten der afdoeningen van Sumatra-tabak uit de oogsten van 1879 en 1880 zijn de volgende opgaven mede te deelen, die echter vooralsnog niet kunnen worden uitgestrekt tot het product van 1881.

	In 1880 verkocht.		In 1881 verkocht.	
	Aantal pakken.	Middenprijs per $^1/_2$ K.G.	Aantal pakken.	Middenprijs per $^1/_2$ K.G.
Deli- tabak . . .	43 983	f 1,19	46 541	f 1,13
Langkat- „ . . .	9 214	1,25	14 878	1,21
Serdang- „ . . .	3 576	0,95	3 232	0,90
	56 773		64 651	
Edi- en andere Sumatra-tabak	771	0,75	314	?
	57 544	f 1,18	64 965	f 1,13
Waarde (p. m.). . .	f $10^1/_2$ millioen.		f $11^1/_4$ millioen.	

Gedurende het afgeloopen jaar werden door een groot aantal ondernemers proeven genomen met het planten voor de tweede maal op denzelfden grond. Te oordeelen naar de uitkomsten met bemesting verkregen, schijnt het twijfelachtig of dit wel altijd aan het product ten goede komt. Terwijl één ondernemer, na verschillende soorten van meststoffen gebezigd te hebben, slechts bij bemesting met guano tabak van goede hoedanigheid verkreeg, bleek bij eene andere onderneming de aanwending van guano bepaald nadeelig te hebben gewerkt. Op gronden die 2 à 4 jaren braak hadden gelegen leverde bij sommige plantages herhaalde beplanting zonder bemesting bevredigende uitkomsten op. De vraag, door welke middelen men bij herbeplanting het best kan slagen, is nog onopgelost. Het vraagstuk is voor de toekomst van de tabakscultuur ter Sumatra's Oostkust van het uiterste gewigt. Immers mogten geen hulpmiddelen te vinden zijn, dan zullen slechts die tabaksondernemers, die over veel terrein beschikken en er voor zorgen hunne gronden niet te spoedig uit te putten, nog geruimen tijd met planten kunnen voortgaan. De anderen daarentegen zullen dan genoopt worden om óf eene andere cultuur te beproeven óf hunne ondernemingen te sluiten. Dit laatste ziet men reeds nu in eenige gevallen gebeuren. Zoo zijn na den oogst van 1881 opgeheven de ondernemingen Sembahé in Deli, Hibernia in Langkat, zoomede Glonorchy en Tawang, beide in Serdang [1]).

Het voorbeeld van sommige planters, om nevens de teelt van tabak nieuwe cultures te ondernemen, begint bij anderen reeds navolging te vinden. Voorshands is het nog onzeker welke cultuur in de plaats van of nevens de tabak de meeste aanbeveling zal verdienen. Behalve koffij, cacao en kina, trekt rameh zeer de aandacht. Een in de nabijheid van Medan aangelegd rameh-plantsoen stond bijzonder goed en zou in 1882 belangrijk worden uitgebreid. Tot

[1]) Als afzonderlijke ondernemingen hielden in 1882 op te bestaan en werden bij anderen ingesmolten de Delische ondernemingen Tuin Medan en Danmark.

het bewerken van de rameh waren werktuigen van de nieuwste vinding uit Europa ontboden.

Onder verwijzing naar hetgeen op blz. 207 onder het hoofd *Koffij* is aangeteekend, kan hier nog worden vermeld dat de op sommige der tabaks-ondernemingen aanwezige koffijbeplantingen, waaronder ook van Liberia-koffij, voor het meerendeel nog niet vruchtdragend zijn, zoodat in 1881 slechts bij drie van de betrokken acht ondernemingen, namelijk bij Mariendal, St. Cyr en Gedong Djohore, allen in Deli, eenige weinige pikols werden geoogst.

De teelt van muskaatnoten, alleen in Deli bestaande (bij Medan, Rotterdam en Kloempang), was in 1881 achteruitgegaan. De heerschende ziekten, waartegen men nog geen geneesmiddel heeft kunnen vinden, bleven de aanplantingen teisteren. De ondernemers hebben hunne notentuinen aan Chinezen verpacht; vandaar dat opgaven nopens de productie ontbreken.

De cacao-aanplantingen (bij St Cyr in Deli en Tanahabang in Serdang) waren nog niet vruchtdragende. De houtkap-onderneming Agatha in Langkat, dezelfde als bedoeld aan het slot der § Boschwezen op blz. 201 hiervóór, leverde in 1881 930 M³. hout af.

Omtrent de werkkrachten waarvan de ondernemers zich bedienen zijn ditmaal geen andere opgaven ontvangen dan die vermeld in de reeds aangehaalde bijlage JJJ. Daaruit blijkt dat de Delische ondernemingen in 1881 gezamenlijk 15 970 vaste arbeiders in dienst hadden en bovendien 1030 die niet vast aan eenige onderneming verbonden waren. Voor de ondernemingen in Langkat — een paar uitgezonderd van welke het aantal vaste of andere arbeiders niet is opgegeven — waren die cijfers 5371 en 1334, en voor Serdang — mede met uitzondering van een paar ondernemingen — 1739 en 513; in 't geheel alzoo 23 080 vaste arbeiders en 2877 anderen.

Over de ordonnancie van 13 Julij 1880 tot regeling van de verhouding tusschen ondernemers in dit gewest en hunne van elders ingevoerde werklieden zie men het medegedeelde op blz. 56 hiervóór. Nopens een drietal ondernemingen vindt men in de berigten over 1881 gewag gemaakt van ongeregeldheden onder het werkvolk, die echter zeer spoedig bedwongen werden; slechts in één geval was voor het in hechtenis nemen van de belhamels de bijstand van de militaire magt noodig.

7°. Riouw en onderhoorigheden.

Rijst. Ondanks de pogingen van den onderkoning van Riouw om den rijstbouw eene volkscultuur te doen worden, ondervindt die teelt in den Lingga Riouw-archipel over 't algemeen weinig behartiging. Ten aanzien van de rijstteelt in de op den vasten wal van Sumatra gelegen onderhoorigheden van dit gewest vindt men alleen aangeteekend dat in Indragiri het gewas dikwerf aan mislukking bloot staat, en dat in de lage streken van dat landschap het product van inférieure kwaliteit is, hetgeen men toeschrijft aan de veelvuldige overstroomingen door zee- of brak water.

Sago. De sago-productie was in 1881 bijzonder belangrijk; de afdeeling Karimon alleen leverde 14 225 pikols voor den uitvoer. Volledige opgaven nopens de verschillende afdeelingen kunnen niet worden verstrekt. Dat ook de sultan van Lingga zich veel aan deze cultuur laat gelegen liggen, blijkt uit het feit dat hij voornemens was om aan zijne door stroomend water gedreven kunstmatige sago-wasscherij te Dai eene tweede toe te voegen. De sago zal dan welligt niet meer naar Singapore behoeven te worden uitgevoerd om dáár tot parelsago te worden bereid.

Koffij. Met het oog op den roofbouw, waarmede in dit gewest de gambier- en de pepercultuur gepaard gaan, zou het zeer te wenschen zijn dat daarvoor geleidelijk de koffijcultuur in de plaats trad. Tot het ondernemen van proefaanplantingen zijn zoowel in 1880 als in 1881 van bestuurswege planten en zaden van Liberia-koffij verstrekt, welker aankweeking aanvankelijk slaagt. Zoowel de sultan en de onderkoning als de Chinesche officieren legden voor deze cultuur zeer veel belangstelling aan den dag.

Cassave. Deze cultuur breidt zich nog steeds uit, vooral door de voortdurende bemoeijingen des sultans. In de afdeeling Battam heeft ook een Europeaan eene groote cassave-aanplanting doen aanleggen. Opgaven nopens de productie of den uitvoer werden niet verstrekt.

Gambier en *peper.* In de laatste jaren hebben de eigenaren van verschillende gambier-plantages het product vervalscht, waardoor het te Singapore minder gewild werd. Door bemoeijenis van het bestuur komen die kwade praktijken thans echter in mindere mate voor, hetgeen heeft bijgedragen tot herstel van de prijzen. Terwijl in 1879 de gemiddelde marktwaarde voor gambier 1ste soort f 14,60 en in 1880 f 12,50 bedroeg, was de middenprijs van 1881 f 18. Voor 2de soort, die in 1879 en 1880 gemiddeld slechts f 10 en f 9,50 kon bedingen, werd in 1881 dooreengenomen f 12,50 per pikol verkregen. De peperprijzen waren mede hooger dan in de twee voorafgegane jaren. Witte peper gold namelijk, berekend over het geheele jaar 1881, gemiddeld f 44,50, zwarte peper f 22,50, tegen f 37,50 en f 21,30 in 1880, en f 29,47 en f 15,27 in 1879. Niettegenstaande voor de witte peper dus een veel betere prijs dan voor zwarte is te bedingen, wordt toch hoofdzakelijk alleen deze laatste geproduceerd, omdat hare bereiding minder tijd vordert; voor de meeste planters is dit een groote prikkel, daar zij dientengevolge spoediger in 't bezit van contanten geraken. Gegevens nopens het aantal ondernemers (Chinezen) en de uitgestrektheid der gambier- en peperplantsoenen zijn niet ontvangen. De opbrengst wordt gezegd in 1881 te hebben bedragen 315 930 pikols gambier en 106 608 pikols peper, tegen 253 690 en 54 128½ pikols in 1880. Zooals bekend is (verg. Indisch Staatsblad 1855 n°. 76) is de peper in dit gewest, bij vervoer van de plantages, onderworpen aan eene belasting, die f 2 per pikol witte en f 1,50 per pikol zwarte peper bedraagt en door het Gouvernement wordt verpacht. De pachter is bevoegd om voor den duur zijner pacht met de planters schikkingen te treffen voor den afkoop van de belasting tegen eene bepaalde som. In 1880 en 1881 bragt deze pacht aan 's lands kas achtereenvolgens f 64 980 en f 93 324 op, terwijl zij voor 1882 is afgestaan tegen f 44 832.

Bosschen. De groote hoeveelheden hout, die dit gewest oplevert, worden meerendeels naar Singapore uitgevoerd. Uithoofde van beter toezigt wordt bij het kappen van lieverlede met meer oordeel te werk gegaan. Bij den aanvang van 1882 was de sultan van Lingga in onderhandeling met een Europeesch ondernemer te Singapore over het oprigten van eene groote stoomhoutzagerij op het eiland Tjempah (Lingga-archipel).

8°. Banka.

Rijst. Deze cultuur wordt op Banka niet op zoodanige schaal gedreven dat de opbrengst toereikend is voor de behoefte. In het afgeloopen jaar bedroeg de oogst 107 900, de invoer, voornamelijk uit Singapore en Haijlam (China), 23 300 pikols padi. De prijs liep van f 5¼ tot f 6½ per pikol; voor de rijst werd f 6¾ à f 12¼ per pikol besteed.

Peper en *gambier.* De langdurige droogte van 1881 was oorzaak dat meer dan 60 pct. van de peperplantjes stierven, terwijl de productie, van 217 en 200 pikols in 1879 en 1880, tot 99 pikols daalde.

Gambier werd in 1881, tot eene hoeveelheid van 176 pikols, slechts bereid in vier van de acht afdeelingen waar deze cultuur gedreven wordt. Uitgevoerd werden 62 pikols, grootendeels naar Palembang. De prijzen liepen van f 25 tot f 55 per pikol. In 1879 en 1880 had de gambier-productie achtereenvolgens bedragen 168 en 150 pikols.

Klappers. De klapperteelt breidt zich gaandeweg uit. In de laatste vier jaren is het aantal boomen van 157 000 op 174 000 gebragt. Naar Palembang werden uitgevoerd 81 400 noten en 1650 liters klapperolie, terwijl ingevoerd werden (van Singapore) 400 noten en 2636 liters olie. Aangaande de in 't vorig verslag bedoelde klapper-aanplanting van een Europeaan op Groot-Nangka zijn geen berigten ontvangen. Eene door hem gedane aanvraag om aldaar gronden in erfpacht te erlangen, was bij den aanvang van 1882 nog bij den resident in behandeling (verg. blz. 85 hiervóór).

Koffij. De proeven met Liberia-koffij slaagden goed; die met andere koffijsoorten leverden minder gunstige uitkomsten op.

Boschproducten. In 1881 werden 486 pikols honig en 1072 pikols was verkregen, tegen 420 en 120 pikols in 1880. De prijzen bedroegen f $5^1/_2$ à f 11 per pikol honig (tegen f 6 à f 10 in 1880) en f 90 à f 120 per pikol was (tegen f 95 à f 115 in 1880).

Groote hoeveelheden gomsoorten werden uitgevoerd. Verschillende aanvragen om toezending van monsters werden uit Europa ontvangen. In het belang der bevolking is het te wenschen dat die proef-zendingen tot verdere bestellingen mogen leiden.

9°. Billiton.

Rijst en *tweede gewassen.* Na den schralen oogst van 1880, die slechts 10589 pikols bedragen had, leverde eerstbedoelde cultuur in 1881 eene bijzonder ruime opbrengst, en wel 45394 pikols, welke hoeveelheid gezegd wordt in geen van de laatste 10 jaren te zijn verkregen. Desniettemin werden uit Java en Singapore nog 64200 pikols ingevoerd, voornamelijk ten dienste van de mijnwerkers der Billiton-maatschappij. De prijzen bedroegen ter hoofdplaats f 6 à f 9, in de districten Manggar, Dindang en Boeding f 7 à f 10 per pikol.

Ook de oogst der tweede gewassen was zeer voordeelig. Eenige kleine uitvoeren van tapioca-meel hadden wederom plaats naar Singapore.

Klappers. De productie van klapperolie is in 1881 zeer toegenomen, maar nog niet in die mate dat invoer onnoodig was. Noten werden naar Palembang en Singapore uitgevoerd. De prijs der olie was f 17 à f 22 per pikol, die der noten f 3 à f 4 per 100 stuks. De handel in olie en noten neemt voortdurend toe.

Bosschen. Zoowel voor den landbouw als voor het branden van houtskool ten dienste van de tinsmelterijen worden de bosschen hoe langer hoe meer uitgeroeid, terwijl zij daarenboven nog zeer benadeeld worden door het kappen van hout voor huishoudelijke doeleinden. Maatregelen worden genomen om hieraan een eind te maken.

10°. Westerafdeeling van Borneo.

Rijst en *tweede gewassen.* Over 't algemeen viel de rijstoogst in 1881 zeer bevredigend uit, zoodat aanvoer van buiten het gewest onnoodig was; uit de afdeeling Sambas werden zelfs 580 pikols naar Singapore uitgevoerd. In Montrado en Mampawa legt men zich meer en meer toe op den natten rijstbouw, evenals daarmede nu ook een begin is gemaakt in Sambas. Schaarschheid van rijst kwam alleen in de laatste vier maanden van het jaar op enkele plaatsen in geringe mate voor, maar zij werd ruimschoots opgewogen door een voorraad sago, cassave en maïs waarover men beschikken kon.

Suiker. De bereiding geschiedt nog steeds alleen in Sambas en Montrado, en wel op zeer gebrekkige wijze door middel van handpersen. Uitvoer vond plaats naar Singapore en Serawak.

Koffij. De koffijteelt heeft alleen eenige beteekenis in de afdeeling Sambas. De bevolking aldaar betoont nog al neiging voor deze cultuur en ook de vorsten beijveren zich om de uitbreiding te bevorderen. Zoo liet de broeder van den sultan van Sambas door zijne Dajaks koffij aanplanten in het landschap Sondong. In de afdeeling Sambas waren op het einde van 1881 aanwezig 25000 boomen Java-koffij en 2096 boomen Liberia-koffij, terwijl nog 45000 Java-koffijplantjes op de kweekbedden stonden. De in de verschillende gedeelten van het gewest genomen proeven met het planten van Liberia-koffij slaagden vooralsnog goed.

Klappers. Door toenemend gebruik van petroleum, ook in de binnenlanden, neemt de handel in klapperolie voortdurend af. Daarentegen worden veel noten, ontdaan van de buitenschil, uitgevoerd, grootendeels naar Singapore.

Veeteelt. In den toestand van den in 1878 door ziekte geteisterden veestapel valt voortdurend verbetering op te merken. Vrij groote kudden rundvee worden weder aangetroffen te Singkawang, Montrado, Bengkaijang, Mampawa, Sambas en in Sintang. Invoer van vee geschiedde voor rekening van de aannemers der vleeschleverantien voor de garnizoenen in dit gewest.

11°. Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo.

Rijst en *tweede gewassen.* Niettegenstaande de padioogst op alle soorten van gronden gunstig uitviel, konden toch, evenmin als vroeger, aanvoeren van dit voedingsmiddel (van Java en Singapore) worden ontbeerd. De aanleg van proefsawahs te Mandoemei in het district Beneden-Kapoeas (verg. vorig verslag blz. 195) mislukte ten gevolge van de buitengewone droogte in 1881. Voor opgaven betreffende de opbrengst der in de gouvernementslanden van dit gewest bestaande belasting op het rijstgewas (vertiening) zie men blz. 165 hiervóór, zoomede het verslag van 1880 blz. 155.

De tweede gewassen slaagden in 1881 in veel minder mate dan de rijst, hetgeen werd toegeschreven aan het ongestadige weêr.

Kapas. Van de teelt van kapas wordt alleen in de afdeeling Amoenthai eenig werk gemaakt, doch de groote wisselvalligheid dezer cultuur houdt de bevolking terug om er uitbreiding aan te geven. In 1881 viel de oogst zeer voordeelig uit.

Tabak. Ook dit gewas slaagde zeer naar wensch. De aanplantingen blijven echter van weinig beteekenis en alleen voor de plaatselijke behoefte bestemd.

Klappers. Hoewel de cultuur zich voortdurend uitbreidt, heeft nog steeds geen uitvoer van klappers of olie kunnen plaats vinden, daar de opbrengst te naauwernood voldoende is voor binnenlandsch gebruik.

Boschproducten. Van den belangrijken uitvoer van boschproducten uit dit gewest is in de hier te lande ontvangen bouwstoffen voor dit verslag geen gewag gemaakt. Slechts is aan een berigt van de kamer van koophandel en nijverheid te Makasser de mededeeling te ontleenen dat van Berouw en Boeloengan (Oostkust van Borneo), waar een Makassaarsch handelshuis een agentschap bezit, gedurende 1878 t/m 1880 te Makasser werden aangevoerd o. a. 2500 pikols rotting, 9000 pikols getah pertja, 300 pikols was en 10 pikols vogelnestjes.

12°. Celebes en onderhoorigheden.

Rijst. In onderscheidene gedeelten van 's Gouvernements regtstreeksch gebied is de rijstcultuur de voornaamste bron van inkomsten der bevolking. Dit is voornamelijk het geval in de afdeeling Noorderdistricten, waar — met uitzondering van de bewoners der onderafdeeling Bergregentschappen en van eenige kleine visscherskampongs — nagenoeg de geheele bevolking van de rijstcultuur bestaat. In de andere afdeelingen is de rijstbouw over 't algemeen van minder belang. Slaagde de oogst van 1881 in de Noorderdistricten voortreffelijk, in de overige afdeelingen was dit niet zoozeer het geval en in de afdeeling Oosterdistricten viel de opbrengst zelfs zeer ongunstig uit. Ofschoon de Noorderdistricten als de rijstschuur van dit gouvernement zijn te beschouwen, kon toch ook in het afgeloopen jaar van daar niet geheel in het tekort worden voorzien, zoodat weder aanvoeren van Bali en Saigon plaats vonden.

Niet alle landbouwers zijn sawahbezitters en in de afdeeling Noorderdistricten maken deze laatsten slechts een betrekkelijk gering gedeelte der bevolking uit. Zij die geen sawahs bezitten, bewerken de velden van anderen tegen genot van de helft van den oogst, een loon dat in den regel voor het levensonderhoud van den bewerker voldoende is. Over 't geheel genomen gaat de rijstcultuur in dit gewest eenigermate achteruit, doordien van lieverlede meer werkkrachten en gronden voor de meer voordeel opleverende koffijcultuur worden in beslag genomen.

Aangaande de opbrengst van de belasting op het rijstgewas in dit gouvernement, de zoogenaamde vertiening,

vindt men opgaven over de drie laatste jaren op blz. 77 hiervóór. Aan een sedert ontvangen meer volledig overzigt kunnen — afdeelingsgewijze — de volgende cijfers worden ontleend betreffende de verschuldigde sommen in genoemde drie jaren (vermoedelijk dus zonder aftrekking van de 10 pct. collecteloon):

Afdeelingen (benevens zielental in 1881).	1879.	1880.	1881.
Makasser (46 500)	f 5 005	f 8 135	f 11 448
Noorderdistricten (89 016) . .	132 365	156 771	187 784
Zuiderdistricten (86 363) . . .	36 235	39 172	49 132
Oosterdistricten (92 165) . . .	40 184	54 150	45 736
	f 213 789	f 258 228	f 294 150

Dat uit deze cijfers de beweerde afneming in het verbouwen van rijst niet valt af te leiden, moet gedeeltelijk worden toegeschreven aan de omstandigheid dat de rijstwaarde, waarnaar de vertiening berekend is, zoowel voor 1880 als voor 1881 meer in overeenstemming is gebragt met den werkelijken marktprijs. In 1879 was namelijk de waarde gesteld op f 0,30 per 12 katti, doch in 1880 en 1881 achtereenvolgens op f 0,33 en f 0,35.

Tweede gewassen. Zoogenaamde tweede gewassen, waaronder in dit gewest djagong en katjang de voornaamste plaats innemen, worden meestal in afzonderlijke tuinen geplant en wel op gronden die te hoog gelegen zijn om er van den regen onafhankelijke padivelden van te maken. De djagong-beplantingen in de afdeeling Saleijer en die van katjang in de Toratea-landen der afdeeling Zuiderdistricten, beiden weinig padi produceerende streken, voorzien niet alleen in de plaatselijke behoefte aldaar, maar leveren ook belangrijke hoeveelheden voor den uitvoer.

Klappers. De in 1880 op Saleijer aangevangen uitvoer van klappers in gedroogden staat (copra) nam aldaar in 1881 belangrijk toe. In verband daarmede werd aan de klappercultuur op dat eiland weder in beduidende mate uitbreiding gegeven.

Koffij. De teelt van koffij heeft in dit gewest geheel het karakter van volkscultuur aangenomen. Gestadig breidt zij zich uit. In het district Segiri der Noorderdistricten heeft bijv. de regent van Mandalle zijne koffijbeplantingen opgevoerd tot 120 000 boomen. Hier en daar verliet men de padivelden in de vlakte om in de bergstreken koffijtuinen aan te leggen. In het district Pangkadjene, mede in de Noorderdistricten, is een Europeaan van plan de voorloopig geslaagde aankweeking van Liberia-koffij op grooter schaal voort te zetten. De kwaliteit van de in 1881 geoogste koffij verschilde weinig met het product van 1880, dat iets beter was dan vroeger maar nog voor veel verbetering vatbaar bleef. Bevorderd door eene gunstige weêrsgesteldheid kon de oogst, alleen in de gouvernementslanden, veilig op omstreeks 80 000 pikols worden gesteld. Op de passars in de nabijheid der productie-plaatsen werd het product verkocht tegen f 0,15 à f 0,25 per katti, of f 15 à f 25 per pikol. Op de strandplaatsen betaalden de opkoopers f 27 à f 35 per pikol. De planters die voorschot op hun product genomen hadden kregen natuurlijk aanmerkelijk minder in handen, soms slechts f 10 per pikol. Te Makasser werden in 1881 uitgevoerd, aan product uit de oogsten van 1880 en 1881, 97 278 pikols, waaronder, naar berekening, 44 500 pikols uit de verschillende inlandsche staten van dit gewest of uit Timor en onderhoorigheden. In 1880 beliep de uitvoer te Makasser 113 172 pikols, waarvan circa 35 000 pikols afkomstig uit andere streken dan de gouvernementslanden van Celebes. Naar gelang van de landen van bestemming was de uitvoer verdeeld als volgt:

	1880.	1881.
naar Nederland	55 767 pikols	72 939 pikols
„ Frankrijk	—	812 „
„ Amerika.	27 095 „	—
„ Singapore	21 495 „	16 716 „
„ Java en andere gedeelten van Nederlandsch-Indie.	8 815 „	6 811 „
Te zamen	113 172 „	97 278 „

Gewoonlijk bedraagt de voorraad die bij het eind van het jaar nog onverscheept is omstreeks 40 000 pikols. Bij het eind van 1881 kon echter de nog in de pakhuizen en in de binnenlanden aanwezige hoeveelheid op ruim het dubbel worden geschat. Vandaar dat de uitvoercijfers van het afgeloopen jaar zooveel lager waren dan in 1880.

Particuliere ondernemingen. Behalve eenige particuliere landerijen, waarover straks meer, vindt men in dit gewest, op gronden door het Gouvernement afgestaan, slechts 2 landbouw-ondernemingen, en wel in de omstreken van de hoofdplaats eene onderneming, Laijang-Totaka genaamd, voor de teelt van padi, klappers en tuinvruchten, bestaande uit 49 bouws huurgronden, en in de afdeeling Zuiderdistricten de koffij-onderneming Bakoengan, bestaande uit 457 bouws erfpachtsgronden, waarvan gedurende 1881 de met koffij beplante oppervlakte van 200 op 300 bouws werd gebragt, en de reeds vruchtdragende plantsoenen 300 pikols afwierpen, tegen 120 in 1880. Beide ondernemingen zijn in handen van Europeanen. De exploitatie van het eiland Baars of Kabia, op bijzondere voorwaarden voor den tijd van 10 jaren aan twee Europeanen in erfpacht afgestaan tot het winnen van guano, leverde in 1880 2700 en in 1881 6000 pikols van die meststof. Van deze laatste hoeveelheid werden omstreeks 5000 pikols naar Singapore en het overige naar Java verscheept [1]).

Particuliere landerijen vindt men in de afdeelingen Makasser en Noorderdistricten (verg. den Regerings-almanak van Nederlandsch-Indie voor 1882, deel 1, blz. 138*). De eigenaren, ten deele Europeanen, maar voor het meerendeel Chinezen en inlanders, bestemmen hunne gronden hoofdzakelijk voor de rijst- en klapperteelt. De sawahs worden door de landeigenaren in den regel ter bewerking afgestaan aan den kleinen man; zij bedingen zich daarvoor gewoonlijk $^1/_3$ of $^1/_2$ van den oogst; soms ook verhuren zij aan de bewerkers het noodige ploegvee.

13°. Menado.

Rijst en tweede gewassen. Tengevolge van de buitengewoon gunstige weêrsgesteldheid was in 1881 de rijstoogst in de Minahassa over het algemeen overvloedig. Slechts in eenige streken, o. a. in de afdeeling Belang, mislukte het gewas, omdat in den geschikten tijd geen regen viel. Voor de bevolking van die afdeeling was zulks eene aansporing om aan de teelt op sawahs, waarvan de uitkomsten minder wisselvallig zijn dan van de teelt op drooge velden, uitbreiding te geven, en dit te meer, omdat de in 1880 in Belang aangelegde sawahs eene zeer gunstige opbrengst afwierpen. Tot dusver is de zoogenaamde natte rijstteelt alleen van aanbelang in de afdeeling Tondano. Men kan rekenen dat $^3/_5$ van de rijstproductie in de Minahassa afkomstig is van aanplantingen op drooge velden.

In Gorontalo bleef de oogst beneden het middelmatige, tengevolge van groote droogte en hevige winden tijdens de vruchtzetting. Gelukkig was nog veel rijst van het gewas van 1880 in voorraad, zoodat schaarschheid niet geducht werd. In eenige districten van Gorontalo werden nieuwe waterleidingen in heerendienst aangelegd.

De prijzen waarvoor in 1881 in de verschillende gedeelten van dit gewest de rijst verkrijgbaar was, vindt men niet opgegeven.

De oogst der tweede gewassen, inzonderheid die van miloe (djagong), was gunstig.

Klappers. Over 't algemeen neemt de klapperteelt toe, zoowel in de Minahassa als in Gorontalo. Behalve van de Sangi-eilanden (zie blz. 20 hiervóór) was de uitvoer van noten en olie niet aanzienlijk. In de Minahassa waren beide artikelen uitsluitend voor de plaatselijke behoefte bestemd, doch uit Gorontalo werden 1548 pikols noten in gedroogden staat (copra) en 16 pikols olie uitgevoerd. De uitvoer van copra naar Europa werd gedrukt door de hooge vrachtprijzen. Te Menado gold dit artikel f 6 à f 7 per pikol. Voor plaatselijke behoefte werden de ongedroogde noten verkocht tegen 1 à 3 cents per stuk; de olie werd verkocht tegen f 0,60 de vierkante flesch.

[1]) Over concessie-aanvragen voor het winnen van guano op andere eilanden van dit gewest zie men blz. 85 hiervóór.

Muskaatnoten. Volgens schatting bestonden de plantsoenen uit ruim 800 000 (meerendeels nog niet vruchtdragende) boomen en besloegen zij te zamen eene oppervlakte van 2400 bouws. Hoewel in den laatsten tijd vele jonge boomen door eene onbekende ziekte stierven, belooft deze cultuur toch mettertijd voor de Minahassa van veel belang te zullen worden. De in 1881 verkregen productie wordt geschat op 300 à 400 pikols, en werd tegen f 60 à f 80 per pikol van de hand gezet. Foelie werd niet ingezameld.

Cacao. Over 't algemeen onthield men zich van verdere bijplantingen; slechts hier en daar werden de plantsoenen eenigermate voltallig gehouden. De productie bedroeg in 1881 ongeveer 1000 pikols, ter waarde van f 40 à f 80 per pikol.

Kina. De aankweeking bij wijze van proef van uit Java ontvangen kina is in de Minahassa naar wensch geslaagd. Ook de op kweekbedden uit zaden verkregen plantjes (calisaya schuhkrafft) tieren welig. Men wil nu ook proeven nemen met de uitzaaijing van lancifolia en succirubra. Zaden van ledgeriana hebben zoo min in Gorontalo als in de Minahassa eenig resultaat opgeleverd.

Koffij. Omtrent de op hoog gezag gedreven koffijcultuur in de Minahassa valt, met verwijzing naar blz. 85, te dezer plaatse het volgende mede te deelen.

In 1881 werden afgeschreven 349 787 boomen, terwijl het in den westmoesson 1881/82 bijteplanten getal bepaald werd op 386 687. Slechts in 2 districten werd van de cultuurdienstpligtigen eene bijplanting gevorderd van meer dan 40 boomen per hoofd; in 12 districten van 25 en in 5 van hoogstens 15 boomen. In overeenstemming met de ook voor de Minahassa geldende Preanger-koffijregeling (zie Bijblad op het Indisch Staatsblad n°. 3450) werden voor 1881/1882 van bijplantingen vrijgesteld 1612 cultuurdienstpligtigen, sommigen dewijl zij in 1880/1881 meer hadden bijgeplant dan waartoe zij verpligt waren, anderen omdat zij genoeg te doen hadden met het onderhoud van hunne vrijwillige beplantingen, of wel gedurende de laatste drie jaren eene ruime hoeveelheid koffij hadden ingeleverd. De voor nieuwe aanplantingen bestemde terreinen waren hoogstens 4 palen verwijderd van de woningen der planters. Zes negorijen in de nabijheid der hoofdplaats, wier gronden, voor zooveel zij binnen een omtrek van 6 palen gelegen waren, minder geschikt voor koffijteelt waren gebleken, werden voor goed van de verpligte cultuur ontheven. Over 't geheel bestaat er weinig kans dat men er in zal slagen om de koffijteelt in de Minahassa eene volkscultuur te doen worden. De bevolking kent weinig behoeften en legt zich, uit onverschilligheid, slechts noode toe op uitbreiding van den landbouw, zelfs niet waar het de cultures geldt die haar van voedingsmiddelen moeten voorzien. De opbrengst der koffijtuinen viel in het afgeloopen jaar minder voordeelig uit, eensdeels ten gevolge van zware regens in den bloeitijd, anderdeels wegens de hevige winden tijdens en onmiddellijk na de vruchtzetting. Ook de hoop op een goeden na-oogst werd teleurgesteld door de droogte, die te ongelegener tijd inviel. Geraamd op 12 000 à 13 000 pikols, welke hoeveelheden ongeveer ook in 1879 en 1880 waren verkregen, leverde de oogst van 1881 slechts 9824 pikols op, over de verschillende afdeelingen der Minahassa verdeeld als volgt: Menado 27, Kema 31, Tondano 5527, Amoerang 2807, en Belang 1432 pikols. (Als 2de soort werden in 't geheel ingeleverd 32 pikols, tegen 53 in 1880.) De oogst van 1882 wordt geraamd op ruim 18 000 pikols; gedurende het eerste semester waren reeds 11 219 pikols ingeleverd.

Het product wordt gewoonlijk op de West-Indische wijze bereid en was in 1881 over 't geheel van goede kwaliteit. De van bestuurswege verstrekte handpelmolens (pulpers) voldeden vrij goed; de kleine oogst was echter oorzaak dat men er in 1881 weinig behoefte aan gevoelde en dat men er niet toe overging ze na te maken.

In navolging van de opgaven voorkomende op blz. 180 betreffende de Java-koffij, en met verwijzing overigens naar bijlage LL, volgt hier een gelijksoortig overzigt van de uitkomsten der in 1881 en in de reeds verloopen maanden van 1882 in Nederland gehouden veilingen van Menado-koffij.

DATUM DER VEILING.	Verkochte hoeveelheid (in pikols).	Aan de koopers in rekening gebragt netto hoeveelheid (in kilogr.).	Gemidd. opbrengst per 1/2 kilogram. *a*)	
			Bruto.	Netto. *b*)
1881.				
2 Maart	6 334	373 445	f 0,56[76]	f 0,52
10 Augustus . . .	6 999[42]	406 392[5]	0,65[75]	0,59[73]
23 November . .	3 728	219 861	0,64[75]	0,59[4]
	c) 17 061[42]	999 698[5]	f 0,62[17]	f 0,56[78]
1882.				
21 Junij	5 450[80]	319 189	f 0,61[57]	f 0,54[31]
20 September *d*) .	5 405	321 597[5]	0,54[95]	0,48[30]

a) Veilingsprijs verhoogd met de aan de koopers in rekening gebragte 1 pct. veilingskosten, doch verminderd met de 1½ pct. rabat voor contante betaling.

b) De hier in mindering gebragte onkosten zijn alleen die van aflading, zeevervoer en tegelde-making, dus niet de uitgaven in Indie op het product vallende, gerekend tot aan den opslag in de afscheepпakhuizen in Menado.

c) Hiervan 8981 pikols uit den oogst van 1880, ongeveer 1747 pikols uit dien van 1879 en 6334 pikols uit dien van 1878.

d) De opgaven betreffende deze veiling zijn nog van voorloopigen aard.

Omtrent de koffijcultuur in de Gorontalosche landschappen, waar de bevolking de vrije beschikking heeft over het door haar geteelde product, zijn ook ditmaal geen mededeelingen ontvangen.

Europesche landbouwnijverheid. In de jaren 1879, 1880 en 1881 zijn in dit gewest op erfpachtsgronden gevestigd of — voor zoover zij reeds vroeger bestonden — door het bestuur erkend vijf landbouw-ondernemingen, met namen: Bojong, Talissé, Kanto, Masaran en één (waar de ontginning nog moet aanvangen) welke tot dusver niet onder een bepaalden naam bekend staat. Op de vier eerstgenoemde perceelen wordt uitsluitend of hoofdzakelijk de koffijcultuur gedreven. Masaran (groot ruim 418 bouws) was, met uitzondering van eenige smalle strooken langs de grenzen, geheel ontgonnen en reeds over p. m. 350 bouws met koffij beplant. Een deel der plantsoenen, van vroegere jaren dagteekenende, is vruchtdragend en wierp in 1881 825 pikols koffij af, tegen 800 in 1880. Het in laatstgemeld jaar verkregen product, op West-Indische wijze bereid, bragt f 0,56 per half kilogram op, dus minder dan de gouvernementskoffij, welligt een gevolg van verscheping in te verschen staat. Talissé, bestaande uit de onbebouwde gedeelten van het eiland van dien naam, te zamen groot 2470 bouws, bezat reeds vóór 1881 klapper- en koffijaanplantingen, welke gedurende genoemd jaar verder zijn uitgebreid. (De grootte der tot dusver beplante oppervlakte vindt men niet vermeld.) Voor de koffijcultuur heeft men het aanwezige bosch omgekapt en de bruikbare boomen zijn òf tot timmerhout gebezigd, òf — in zoover zij handelswaarde hadden (ebbenhout, linggoa- en ijzerhout) — naar Europa ten verkoop gezonden. Met de ontginning van de beide andere perceelen — Kanto, groot 727, en Bojong, groot 2413 bouws, — is in 1881 een aanvang gemaakt. In den westmoesson 1881/1882 waren op Kanto reeds ongeveer 200 bouws met koffij beplant. Verreweg het grootste deel van het perceel eigent zich voor den koffijbouw. In 't geheel zullen welligt 50 bouws, wegens te groote steilte, voor beplanting niet in aanmerking kunnen komen. In het hoogst gelegen gedeelte van Bojong is in 1881 eene oppervlakte van ongeveer 60 bouws van bosch ontbloot om binnen kort met koffij te worden beplant. De grond schijnt voor de teelt van koffij geschikt, weshalve het geheele hoogere deel van het perceel voor die cultuur zal bestemd worden; de lagere terreinen zullen vermoedelijk worden dienstbaar gemaakt aan de teelt van klappers, muskaatnoten, cacao en vanille. Voor verdere bijzonderheden nopens

de vier laatstbedoelde ondernemingen zie men bijlage CCC van het vorig verslag, en voor het in 1881 aanvaarde erfpachtsperceel, groot 393 bouws, bijlage N hierachter.

Landerijen aan particulieren in eigendom afgestaan vindt men slechts in den omtrek van de hoofdplaats Menado en hier en daar ook nabij Kema en Amoerang. Het aantal en de grootte der particuliere landerijen in de Minahassa zijn in de laatste jaren nog al toegenomen, terwijl ingevolge de bepalingen van Indisch Staatsblad 1879 n°. 279 nog eenige aanvragen in behandeling zijn (zie hieromtrent ook blz. 85 hiervóór). Slechts sommige der in eigendom bezeten landerijen zijn vrij uitgestrekt, doch de meesten beslaan slechts 10 à 20 bouws. Er groeijen voornamelijk muskaatnoten, klappers en vanille, voorts een weinig koffij, padi, miloe, sago en cacao. Opgaven omtrent de productie in het afgeloopen jaar werden niet ontvangen; alleen vindt men vermeld dat de muskaatnoten-oogst ongeveer 600 à 700 pikols bedroeg, terwijl omstreeks 100 pikols foelie werden verkregen.

Zoolang de meeste ondernemingen, hetzij die op erfpachtsgronden gevestigd, hetzij die uit zoogenaamde tuinen (particulier eigendom) bestaande, nog in wording zijn, kan men daarvoor in voldoende mate arbeiders vinden onder de in de Minahassa verblijfhoudende inlanders afkomstig uit Gorontalo of van de Sangi- en Talaut-eilanden, lieden die in den regel slechts voor het ruwe ontginningswerk zijn te bezigen. Inboorlingen van de Minahassa gaan er doorgaans zelden toe over om zich bij particulieren te verhuren. Dit laatste is een bezwaar dat zich vooral over eenige jaren zal doen gevoelen tegen den tijd dat al de koffij-ondernemingen beginnen te produceeren en dus meer handen voor den pluk zullen noodig zijn.

14°. Amboina.

Sago en rijst. Van Ceram en Boeroe worden jaarlijks groote hoeveelheden sago naar Amboina en de Oeliassers uitgevoerd. Deze hoeveelheden kunnen echter niet onder cijfers gebragt worden. Op Neira (afdeeling Banda) werd voor eene waarde van f 24 104 aan sago ingevoerd. Op de plaatsen van inzameling werd voor dit product, dat in de Molukken het hoofdvoedsel van den inlander uitmaakt, f 0,50 per toeman van 20 Amsterdamsche ponden betaald; op de hoofdplaats Amboina was die prijs f 0,90.

Van de rijstcultuur wordt in dit gewest betrekkelijk weinig werk gemaakt. Sawahs worden er in 't geheel niet aangetroffen, ofschoon op Ceram irrigatie zeer wel mogelijk zou zijn. Op Neira wordt in 't geheel geen rijst geteeld. De invoer op Amboina uit Java, Singapore en Makasser bedroeg in 1881 71 073 pikols, dat is 42 168 pikols meer dan in 1880, en op Neira, na aftrekking van de weder uitgevoerde hoeveelheid, 55 276 pikols, tegen 46 285 in 1880. De prijzen der rijst bewogen zich tusschen f 7,50 en f 10 per pikol. In den aanvang van 1881 stelde het Gouvernement eenige gelden ter beschikking van den resident, ten einde, bij wijze van aanmoediging, evenals in 1880 op Timor was geschied, aan landbouwers die door ijver uitmuntten kosteloos de noodige landbouwgereedschappen te verstrekken.

Tabak. De op Ceram en Boeroe geteelde tabak is van uitmuntende kwaliteit; wanneer men zich aldaar op uitbreiding van deze cultuur ging toeleggen zou zij voor de bevolking eene ruime bron van welvaart kunnen worden. Bij gemis aan opkoopers wordt de tabak slechts voor binnenlandsch gebruik geteeld. De prijzen liepen in 1881, naar gelang van de soort, uiteen van f 0,70 tot f 2,50 per katti.

Koffij. Werd tot vóór 1880 in dit gewest aan de koffijteelt weinig gedaan (verg. het verslag van 1878 blz. 208), in 1880/81 is aan deze cultuur, op aansporing van de Europesche ambtenaren (die de Indische Regering echter gemeend heeft bij hunne verdere bemoeijingen in deze te moeten waarschuwen tegen het opleggen van zedelijken dwang aan de bevolking), eene vrij belangrijke uitbreiding gegeven, vooral in de negorijen der zoogenaamde Hitoesche kust op Amboina en in mindere mate ook in de overige gedeelten der toenmalige afdeeling Hila, met namen Klein-Ceram, en de eilanden Manipa, Kelang en Boano. Het aantal in genoemde afdeeling bijgeplante jonge heesters, allen verkregen uit zaad van de oude koffijplantsoenen der Hitoesche negorijen, was in Februarij 1881 reeds geklommen tot ruim 300 000, waarvan in genoemde negorijen ongeveer 270 000. Sedert zijn nog meer nieuwe aanplantingen, ook op Noord- en Zuid-Ceram, tot stand gekomen, zoodat omstreeks het midden van 1881 het aantal jonge heesters geschat werd op bijna $^1/_2$ millioen.

De eerste aanplantingen vonden plaats aan het strand en op de hellingen der aan het strand gelegen hoogten, doch gaandeweg heeft men meer van het bergterrein partij getrokken. Om den ijver der planters te prikkelen loofde de resident eenige belooningen uit voor diegenen die boven hunne negorijgenooten zouden uitmunten, zoowel door veel te planten als door behoorlijk voor het jonge gewas te zorgen. Eenige malen werden door den resident dan ook reeds belooningen, bestaande in kains, parangs, bijlen en andere voorwerpen van dagelijksche behoefte, uitgereikt die met graagte werden ontvangen. Ook de regenten werden niet vergeten. Drie hunner, die zich in deze aangelegenheid 't meest door ijver en belangstelling hadden onderscheiden, werden in rang of waardigheidsteekenen verhoogd. Toen de resident in den loop van 1881 onderscheidene der betrokken negorijen bezocht, vond hij op verreweg de meeste plaatsen het jonge gewas in zeer goeden staat. Alleen hier en daar waar men, tegen den gegeven raad in, op te weinig beschaduwde of te vochtige plekken geplant had, was de toestand minder gunstig. De eigenaren van deze laatste tuinen hadden dan ook reeds andere en betere boschgronden ontgonnen. In het algemeen heeft iedere inlander zijn eigen afzonderlijk stuk grond waarop hij koffij kweekt; in eenige negorijen heeft iedere soa of zelfs de geheele bevolking en bloc een uitgestrekt stuk woesten grond bebouwd. In 't laatst van 1880 werden onder de Hitoesche negorijen een 50tal Liberia-koffijplantjes verdeeld, die zich nog slechts langzaam ontwikkelen. In den loop van 1881 zijn aan de hoofden, o. a. ook op Boeroe en Ceram, in ruime hoeveelheid tevens Menado-koffijzaden verstrekt.

Klappers. De buitengewone droogte van 1881 was van nadeeligen invloed op den oogst. De prijzen, waartegen de klappers verhandeld werden, bedroegen voor die in gedroogden staat (copra) f 5 à f 6 per pikol, voor versche noten f 2 à f 3 per 100 stuks. Klapperolie gold f 20 à f 30 per pikol.

Bij een bezoek op Saparoea in het voorjaar van 1881 werd door den resident aan de betrokken regenten en inlandsche onderwijzers in overweging gegeven de schooljeugd in de gelegenheid te stellen om in de vrije uren klappers en tjinké aan te planten, opdat de kinderen, eenmaal de school verlaten hebbende, over eenige honderden dezer boomen konden beschikken. Of en in welke mate het denkbeeld uitvoering heeft erlangd, vindt men vooralsnog niet vermeld.

Kruidnagelen. Op Amboina was de oogst van 1881 niet gunstig, hetgeen werd toegeschreven aan de felle hitte en langdurige droogte gedurende den oostmoesson; op de Oeliassers daarentegen, inzonderheid op Saparoea, mogt de inzameling bepaaldelijk overvloedig heeten en werden naar schatting 4500 pikols nagelen verkregen. In 1881 betaalden de opkoopers f 70 à f 100 per pikol.

Muskaatnoten. Deze cultuur heeft haren grootsten omvang op de specerijperken der Banda-eilanden, waarover zoo aanstonds afzonderlijk zal gehandeld worden. Op Amboina, Noessalaut en Saparoea is in de laatste jaren ook de inlandsche bevolking zich op de teelt van muskaatnoten gaan toeleggen. Omtrent de door haar verkregen productie zijn geen opgaven ontvangen. Alleen is gemeld dat ter hoofdplaats Amboina, als afkomstig van aanplantingen der bevolking, in 1881 werden uitgevoerd 2604 pikols noten in den dop en 71 pikols foelie, respectievelijk ter waarde van f 60 en f 70 per pikol.

Cacao. Slechts enkele boomen werden aangeplant, terwijl de oude plantsoenen niet behoorlijk werden onderhouden. Van Amboina werden in 1881 uitgevoerd 234 pikols cacao, eene waarde vertegenwoordigende van f 12 864, tegen 142 pikols, ter waarde van f 7100, in 1880.

Specerijperken op de Banda-eilanden. Hoewel de langdurige droogte en de onafgebroken zuidenwinden gedurende eenige maanden van het afgeloopen jaar weinig uitzigt op een ruimen oogst gaven, was niettemin de productie, door de eigenaren der specerijperken gedurende het oogstjaar 1881 verkregen, aanmerkelijk grooter dan in een der drie voorafgegane jaren 1878 t/m 1880, doch nog altijd veel minder dan in 1877. Aan noten werd namelijk verkregen — de niet-ontbolsterde noten herleid tot het gewigt van noten uit den dop in de verhouding van 3 : 2 — in 1881 10 661 pikols, tegen 16 814 pikols in 1877 en achtereenvolgens 3742, 6535 en 7555 pikols in elk der jaren 1878 t/m 1880. De verkregen hoeveelheid foelie, in 1877 t/m 1880 achtereenvolgens 3079, 1318, 1760 en 2097 pikols, bedroeg in 1881 2971 pikols. In den volgenden staat vindt men de productie van 1881 voor elk der specerij-ondernemingen afzonderlijk opgegeven, en wel met aanduiding, wat de noten betreft, welke hoeveelheid niet-ontbolsterd en welke hoeveelheid in bereiden staat, dat is gerookt, ontbolsterd en gekalkt, werd afgeleverd.

NAMEN DER SPECERIJPERKEN.	PRODUCTIE (in pikols).		
	Muskaatnoten		
	in den dop (na alleen van de foelie te zijn ontdaan).	uit den dop (ontbolsterde noten).	Foelie.
Eiland Neira.			
Zevenbergen en Hersteller	"	193	50
Bancobatoe	356^{49}	"	67^{01}
Lautakka	302^{02}	3^{41}	51^{66}
Eiland Lonthoir.			
District Lonthoir.			
Weltevreden of Lonthoir	462^{15}	"	91^{53}
Namoeloe	460	"	83^{87}
Takkermoro	430^{29}	"	83^{18}
Simonwal	666	"	140
Keli en Noorwegen	148^{21}	3	31^{08}
Lackoeij	148^{13}	"	28^{77}
Orang Datang	452^{89}	"	81^{98}
District Voorwal.			
Boijauw	642^{51}	"	121^{24}
Klein-Waling	168^{61}	"	31^{94}
Groot-Waling	280^{55}	"	61^{61}
Spantjebij	299^{53}	17^{20}	82^{95}
Keizerstoren	486^{31}	"	95^{86}
Combir	480	"	80^{44}
Raning	"	432	110
Boerang	272	"	54^{50}
Zoete inval	388^{88}	2^{20}	68^{04}
District Achterwal.			
Boven-Dender	733^{18}	24^{38}	129^{62}
Beneden-Dender	465^{54}	"	86^{61}
Drie Gebroeders	754^{97}	19^{20}	145^{95}
Babimandi	385	"	70^{50}
Boetong	619^{60}	"	108^{84}
Laoetang	"	859^{56}	249^{25}
Everts	615	27^{90}	120^{20}
Lust	391^{60}	43^{30}	91^{48}
Toetra	290^{12}	"	51^{58}
Eiland Aij.			
Welvaren	$1\,020^{93}$	"	171^{57}
Westklip	"	438	125
Weltevreden	240	"	40
Matalengko	287^{73}	8^{71}	59^{45}
Kleinzand	257^{24}	"	40^{78}
Verwachting	379^{15}	"	64^{57}
Totaal	$12\,884^{63}$	$2\,071^{86}$	$2\,971^{06}$

De in de beide laatste jaren uitgevoerde hoeveelheden, verdeeld naar het land of de plaats van eerste bestemming, waren als volgt:

	Noten uit den dop (in pikols).		Foelie (in pikols).	
	1880.	1881.	1880.	1881.
Naar Nederland	914	1 271	322	505
" Java	5 060	4 937	1 799	2 065
" Makasser	675	425	"	14
" Singapore	3 007	4 092	607	657
Totaal	a) 9 656	a) 10 725	2 728	3 241

a) De in 1880 en 1881 uitgevoerde 5567 en 7175 pikols noten *in den dop* tellen hieronder voor 3711 en 4783 pikols noten uit den dop.

Voor noten in den dop was de gemiddelde marktprijs per pikol in elk der beide jaren f $92\frac{1}{2}$, voor noten uit den dop in 1880 f 130 en in 1881 f $123\frac{1}{3}$, en voor foelie achtereenvolgens f 85 en f $83\frac{3}{4}$.

Het getal arbeiders op de specerijlanden bedroeg in 1881 2809. Over de regeling bij ordonnancie van de verhouding tusschen de werkgevers op de Banda-eilanden en hunne van elders aangevoerde werklieden (zie vorig verslag blz. 57 en 198) zijn de overwegingen in Indie nog niet afgeloopen.

Bij eene inspectie van den resident (in Januarij 1882) vond hij de notenperken op Neira en Lonthoir, op eenige uitzonderingen na, in goeden staat van onderhoud. In de meeste perken waren ook de gebouwen ten behoeve van de perk-arbeiders behoorlijk ingerigt. Slechts op één der perken liet de huisvesting der arbeiders — blijkbaar reeds sedert geruimen tijd — veel te wenschen over.

Andere landbouwondernemingen. Het aantal ondernemingen in dit gewest, gevestigd op gronden door het Gouvernement in erfpacht afgestaan, bleef zich bepalen tot de 4 die sedert 1874 en 1877 op de Banda-eilanden zijn tot stand gekomen, namelijk één op Pisang, één op Rozengain en twee op Rhun. Bij de eerste werd in 1881 het getal klapperboomen — voor andere cultures is de grond ongeschikt — van 1261 gebragt op 3153, doch over 't algemeen verkeerde het plantsoen in kwijnenden staat. Hoeveel de productie bedroeg (939 boomen waren vruchtdragend), vindt men niet opgegeven. Bij de drie andere ondernemingen, uitsluitend of hoofdzakelijk bestemd voor de teelt van muskaatnoten, bestonden de plantsoenen uit het navolgend aantal boomen:

	31 Dec. 1880.	31 Dec. 1881.
Onderneming op Rozengain	12 809	11 851
" " Noordelijk Rhun	10 780	13 546
" " Zuidelijk Rhun	17 026	23 026

Op Rhun werd bij beide ondernemingen aan de plantsoenen uitbreiding gegeven, doch op Rozengain werd in 1881 niet bijgeplant, terwijl het getal boomen door sterfte verminderde. Vruchtdragend waren nog slechts 188 boomen op Rozengain en 284 op Noordelijk Rhun. Bij deze laatste onderneming, die tevens eene klapper-aanplanting van 600 jonge boomen bezit, werd in 1881 1 Amsterdamsch pond noten en $\frac{1}{6}$ Amsterdamsch pond foelie geoogst. Op Pisang, waar de onderneming het geheele eiland omvat, ter grootte van ruim 29 bouws, zijn geen geregelde klapper-aanplantingen aangelegd, zoodat de daarmede bezette oppervlakte niet kan worden opgegeven. Van de op Rozengain en Noordelijk Rhun uitgegeven perceelen, groot 400 en 287 bouws, waren bij het eind van 1881 201 en 160 bouws met muskaatnoten-boomen beplant. Ten opzigte van de uit 180 bouws bestaande onderneming op Zuidelijk Rhun is de in cultuur gebragte oppervlakte niet opgegeven.

Op de zuidkust van Oost-Ceram, te Illoe, is al sedert eenige jaren door een drietal Europeanen eene landbouw- en hout-exploitatie ondernomen op van de bevolking gehuurde gronden. Aan de voorwaarden om tot eene wettiging van deze huurovereenkomsten te geraken, is door de ondernemers tot dusver niet voldaan (verg. vorig verslag blz. 87). Volgens berigten van Mei 1881 van den toenmaligen controleur ter beschikking van den resident van Amboina was het door een der bedoelde Europeanen gehuurde perceel, na gedeeltelijk ontgonnen te zijn geweest, weder verlaten. Van de beide anderen bezat er één, die tevens eene houtzagerij in werking heeft, eene tabaks-aanplanting en de ander eenig koffij- en klapperplantsoen. Beide ondernemingen schenen weinig levensvatbaarheid te bezitten, vooral wegens gebrek aan werkvolk. Over de indertijd voorge-

nomen vestiging van eene cacao-onderneming op gronden in West-Ceram van de bevolking gehuurd (verg. het verslag van 1879 blz. 97) zijn geen nadere berigten ontvangen. Ten opzigte van de eerst in 1882 tot stand gekomen onderneming op Boeroe is tot dusver niet meer vernomen dan hetgeen voorkomt op blz. 86 hiervóór.

15°. Ternate.

Sago, djagong en aardvruchten. Overvloedige sagobosschen verschaffen der bevolking in dit gewest genoegzaam voedsel. Uitvoer van sago had in vrij beduidende hoeveelheden naar Singapore plaats.

Djagong-aanplantingen vindt men voornamelijk op Tidore. Deze cultuur voorziet niet alleen in de voeding der bevolking van dat eiland, maar het product is tevens een handelsartikel dat vrij veel voordeel afwerpt. Wegens den ongunstigen oogst van 1881 was de djagong hoog in prijs; te Tidore werd minstens f 6 en hoogstens f 12 per 1000 klossen betaald, tegen f 2,75 à f 12,50 in 1880.

Aardvruchten, met name pataters, worden slechts op de Bangaai- en Soela-eilanden veelvuldig aangeplant waar zij het hoofdvoedsel der bevolking uitmaken. De proefteelt van aardappelen op Tidore (verg. vorig verslag blz. 198) schijnt geen noemenswaardige uitbreiding te hebben verkregen.

Rijst. Ten gevolge van den over 't algemeen gunstigen rijstoogst op Halmaheira en de Soela-eilanden had van daar uitvoer naar Ternate plaats. In het district Sahoe op Halmaheira is deze cultuur sedert eenigen tijd toegenomen, en wel in die mate dat de rijst als volksvoedsel reeds grootendeels de sago heeft verdrongen. Zoowel in dat district als in Tobello, mede op Halmaheira, is het product van zeer goede kwaliteit en wordt het met f 4 à f 5 per pikol betaald. Te Ternate, waar ook rijst van Singapore, Java en Makasser wordt ingevoerd, bedroegen de prijzen voor 1ste soort f 9 à f 10 en voor 2de soort f 6 à f 8 per pikol. Met goed gevolg werden in het afgeloopen jaar ook rijstvelden aangelegd op Batjan en Tidore.

Tabak. De tabakscultuur heeft ook in 1881 geen uitbreiding ondergaan. Te Ternate werden kleine hoeveelheden aangevoerd uit Halmaheira, Batjan en Makian, waarvan het grootste gedeelte echter weêr naar Amboina en Banda verscheept werd. De marktprijs van goede tabak was te Ternate f 60 à f 80 per pikol.

Cacao. De cacao-tuinen op Ternate en Tidore ondergingen eenige uitbreiding. De oogst aldaar was gering; die op Batjan bevredigend.

Specerijen. Zooals reeds vroeger is medegedeeld (verg. het verslag van 1880 blz. 197) worden in verschillende streken van dit gewest door de natuur gevormde bosschen van muskaatnoten-boomen aangetroffen. De handel in de uit die bosschen verkregen wilde noten is niet onbeduidend. De voordeelen van de eigenlijke teelt van muskaatnoten zijn nog luttel; toch betoont de bevolking nog al voorliefde voor deze cultuur.

De teelt van kruidnagelen kreeg geen uitbreiding en de inzameling leverde in 1881 zeer weinig op.

Boschproducten. Aan een berigt van de kamer van koophandel en nijverheid te Makasser is de mededeeling ontleend dat de Ternataansche onderhoorigheid Tomboekoe, op de oostkust van Celebes, veel gom-kopal oplevert, van welk artikel in 1880 ongeveer 7000 à 8000 pikols van daar per stoomschip naar Makasser werden uitgevoerd.

Europesche landbouwondernemingen. Ten aanzien van de drie landelijke ondernemingen (tuinen) onder Europeesch beheer, die men in den omtrek van de hoofdplaats Ternate aantreft, is te verwijzen naar het vorig verslag blz. 199. Nopens de exploitatie van de landen Oba en Sofifi op de westkust van Halmaheira, in 1865 door het Tidoreesch bestuur voor 20 jaren verhuurd aan een Europeschen ondernemer, zijn evenmin over 1880 als over 1881 berigten ontvangen (zie laatstelijk het verslag van 1880 blz. 197).

Over de exploitatie van Batjan door de Batjan-maatschappij (zie blz. 86 hiervóór) vallen over 1881 nog slechts weinig bijzonderheden mede te deelen. In afwachting dat met den eigenlijken landbouw een aanvang zal kunnen worden gemaakt, waartoe de teelt van koffij en muskaatnoten het eerst schijnen in aanmerking te zullen komen, is de Maatschappij in November 1881 begonnen om geregeld elke maand eenige partijen goederen van verschillenden aard en overeenkomende met de bekende behoefte in de Molukken, ten verkoop uit te zenden, terwijl zij zich voorts op den inkoop of de inzameling van dammar en andere producten bleef toeleggen. De Maatschappij was voornemens al spoedig een stoomschip en eene stoombarkas in de vaart te brengen, het eerste ter bevordering van den handel tusschen Batjan en naburige plaatsen, de barkas voor het onderhouden van de gemeenschap tusschen Batjan en Ternate. In Januarij jl. had de hoofdadministrateur der onderneming reeds 60 arbeiders in dienst, terwijl er in Februarij nog 90 werden aangebragt.

Omtrent de door ingezetenen van Ternate reeds aangevangen of nog ontworpen ondernemingen op Nieuw-Guinea en op eenige eilanden in de Geelvinksbaai zie men blz. 24 en 86 hiervóór. Te dezer plaatse is nog te melden dat een der bedoelde ondernemers reeds aanzienlijke hoeveelheden gom-kopal, massooi en andere producten verkreeg, die te Ternate goede prijzen behaalden.

16°. Timor.

Rijst. Ten gevolge van de groote droogte en de door veldmuizen aangerigte schade viel de rijstproductie in het afgeloopen jaar niet gunstig uit. Cijfers omtrent den oogst zijn zelfs bij benadering niet op te geven. De prijzen bedroegen f 3 à f 5 per pikol padi en f 9 à f 11 per pikol rijst. Op het digt bevolkte eiland Rotti, waar de bodem niet zeer vruchtbaar is, wordt de rijstcultuur met zeer veel zorg en beter dan elders in dit gewest gedreven. Op Soemba daarentegen met zijne voor irrigatie uitmuntend gelegen vlakte, zoo bij uitnemendheid geschikt voor den rijstbouw, wordt van deze cultuur bijna geen werk gemaakt.

Klappers. Aanplantingen van eenige beteekenis vindt men alleen in het landschap Endeh (Zuid-Flores), waar zeker meer dan één millioen vruchtdragende boomen gevonden worden. Gemiddeld levert elke boom 60 vruchten op. De prijzen te Koepang bedroegen f 2,50 à f 3 per 100 stuks noten en f 15 à f 30 per pikol olie.

Tabak. Op Flores, Soemba en Timor wordt nog al vee tabak verbouwd, echter van inférieure hoedanigheid. Het product werd verhandeld tegen f 30 à f 45 per pikol. Een zeer bevredigend gewas leverden de op Rotti uitgedeelde zaden van Celebes, afkomstig van eene betere soort van tabak, gelijk die in de afdeeling Noorderdistricten aldaar voorkomt.

Koffij. Zoowel op Timor als op Flores, Adonare, Lomblen, Pantar en Allor verrijzen hier en daar nieuwe koffijaanplantingen, ofschoon op sommige dezer eilanden de cultuur nog weinig te beteekenen heeft. In de binnenlanden van Timor stuiten de pogingen tot uitbreiding van de koffijteelt menigwerf af op onwil der radja's. Voor de koffij uit dit gewest, die hoofdzakelijk te Makasser ter markt komt, werd op de plaatsen van productie in 1881 f 25 à f 30 per pikol betaald.

Boschproducten. Van Timor-Koepang werden in 1881 uitgevoerd 1197 pikols was, ter waarde van f 113 715, tegen 1114 pikols ter waarde van f 116 970 in 1880.

Europesche landbouwondernemingen. Omtrent de door niet-inlanders voor de koffijcultuur in ontginning genomen gronden der bevolking in het landschap Mollo op Timor, van welke ondernemingen, twee in getal, op blz. 86 hiervóór sprake was, is aan te teekenen dat bij het begin van 1881 op het eerste perceel omstreeks 20 000 en op het andere ongeveer 5000 koffijplantjes in den grond stonden. De ondernemers hebben in 1878 en 1879 de bedoelde gronden, welke niet zijn opgemeten, voor onbepaalden tijd in vruchtgebruik gekregen van den fettor van Mollo, die zich daarvoor $^1/_3$ van de opbrengst bedongen heeft. Zoo

ook wordt sedert 1870 door een Europeesch handelaar te Koepang in vruchtgebruik bezeten het eiland Keera in de baai van Koepang, dat voor de klapperteelt bestemd is geworden. In 1881 telde men aldaar 8000 klapperboomen. Het door den radja van Koepang bedongen jaarlijksch voordeel bestaat uit zooveel klappernoten als er vruchtdragende boomen worden aangetroffen.

Veeteelt. Op Timor bezweken in 1881 op nieuw vele buffels aan eene ziekte die alle verschijnselen van miltvuur had. Thans werd de oorzaak der ziekte niet, zooals in 1880, aan besmetting uit Portugeesch-Timor toegeschreven, maar aan gebrek aan voedsel en goed drinkwater tijdens de in 1881 geheerscht hebbende groote droogte. Volgens berigten van Augustus 1882 kon de ziekte toen, met uitzondering alleen van het landschap Amfoang, als geweken worden beschouwd.

17°. Bali en Lombok.

Van de rijstcultuur wordt op Bali zeer veel werk gemaakt. De verdeeling van het voor de sawahs bestemde water geschiedt met overleg. Na de padi worden zoogenaamde tweede gewassen geplant, hoezeer niet op zoo groote schaal als op Java, en wel voornamelijk djagong, katjang, kadele, tabak en ketella. In Kloengkoeng wordt ook indigo geteeld, terwijl in Bangli, in de nabijheid van den berg Batoer, uijen groeijen. In Badoeng en Mengoei, waar water in overvloed wordt gevonden, wordt het geheele jaar door padi geplant. Omtrent de door Europesche ambtenaren bestuurde Balische landschappen Boeleleng en Djembrana is nog in 't bijzonder gemeld dat de rijstoogst van 1881 zeer bevredigend en de prijzen (f 6 à f 7,50 per pikol) laag waren te noemen. Uitvoer van rijst had aldaar voornamelijk plaats naar de afdeeling Sumanap (Madura) en naar de Kangean-eilanden, en van tabak veel naar Saleijer, waar de Bali-tabak zeer gewild is en bij schaarschheid zelfs met f 100 per pikol betaald wordt.

De koffijcultuur heeft in de laatste jaren op Bali groote uitbreiding ondergaan en draagt zeer veel bij tot vermeerdering van de volkswelvaart. Behalve Boeleleng zijn Tabanan, Mengoei en Bangli bekend om hunne groote koffijuitvoeren. Alleen voor Boeleleng is het cijfer van dien uitvoer bekend, bedragende over de jaren 1879, 1880 en 1881 achtereenvolgens 34 915, 17 995 en 18 356 pikols, waaronder 3927, 2255 en 1991 pikols afkomstig uit de overige, onder het bestuur van radja's staande Balische en Lomboksche landschappen. Van Boeleleng ging de meeste koffij naar Singapore en overigens ook naar Soerabaija, Sumanap en Batavia. In de dessa's was het product voor de opkoopers doorgaans tegen geen lageren prijs verkrijgbaar dan f 27 à f 28 per pikol. Als een gevolg van de ongunstige marktprijzen te Singapore zouden, volgens den resident, de handelaren in den laatsten tijd geregeld op de koffij verloren hebben. Slechts enkele opkoopers lieten het product sorteeren in de hoop daardoor betere prijzen te behalen.

Over de veeteelt op Bali valt niet veel te vermelden. 't Meest wordt prijs gesteld op het bezit van runderen en varkens. De uitvoer van de eersten geschiedt meestal over Boeleleng en Djembrana en is niet onbeduidend; de uitvoer van varkens is echter zeer gering. Het paardenras op Bali gaat merkbaar achteruit door het te vroeg belasten van deze dieren als een gevolg van de steeds klimmende behoefte aan draagpaarden.

De landbouwvoortbrengselen van Lombok zijn in hoofdzaak dezelfde als die van Bali, namelijk rijst, tabak, djagong, katjang, kadele enz. Ook wordt op Lombok koffij geteeld en inzonderheid veel werk gemaakt van de kapokcultuur. De voornaamste uitvoerartikelen zijn koffij, tabak, kapok en paarden. In de laatste jaren werd de uitvoer van paarden beperkt door de heffing van een uitvoerregt van 10 dollars per stuk.

II. Mijnbouw.

§ 1. *Dienst van het mijnwezen.*

Personeel. Het korps mijningenieurs, dat sedert Junij 1880, toen een der hoofdingenieurs met verlof naar Nederland vertrok, één ingenieur minder telde dan de bepaalde sterkte (3 hoofdingenieurs en 12 ingenieurs), werd in Februarij 1882 weder aangevuld door de benoeming tot ingenieur van een der twee in 't vorig verslag bedoelde, van hier uitgezonden, adspiranten. De tweede adspirant werd, in afwachting van eene nieuwe vacature, voorloopig als tijdelijk ingenieur in dienst gesteld. Zijne definitieve benoeming volgde een paar maanden later, toen een der oudere ingenieurs wegens ziekte Indie met verlof moest verlaten (verg. blz. 217). De bedoelde hoofdingenieur keerde in Junij 1882 in Indie terug en trad met 1 Augustus weder in functie, terwijl een zijner ranggenooten eervol uit 's lands dienst werd ontslagen. Inmiddels is in Junij jl. een der ingenieurs voor eenige maanden herwaarts gekomen voor eene bijzondere commissie (zie lager).

De sedert 't laatst van 1877 niet meer vervulde betrekking van scheikundige, chef van het mineralogisch-scheikundig laboratorium, werd in Februarij 1882 (Indisch Staatsblad n°. 63) opgeheven. De noodzakelijkste scheikundige onderzoekingen worden af en toe opgedragen aan deskundigen te Batavia, waartoe jaarlijks eene vaste som is beschikbaar gesteld. De op tijdelijken voet aan het mijnwezen verbonden werktuigkundige (zie vorig verslag blz. 199) bleef als zoodanig werkzaam.

Onder het overig personeel — opzieners, topografen en boormeesters — vielen in 1881 weinig veranderingen voor. Ingevolge Indisch Staatsblad 1882 n°. 55 maken thans van dit vaste personeel ook deel uit de beide machinisten bij de gouvernements-kolenontginning in de Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo. De twee boormeesters, die blijkens 't vorig verslag, in afwachting van vacatures, in het genot van wachtgeld waren, werden als tijdelijke boormeesters bij de diepe grondpeilingen werkzaam gesteld, bij welk onderdeel van het mijnwezen zich in 1881 gebrek aan personeel openbaarde.

Algemeene verordeningen betreffende het mijnwezen. De voorgenomen herziening van de bepalingen omtrent het ontginnen van delfstoffen bevattende gronden in Nederlandsch-Indie (Indisch Staatsblad 1873 n°. 217*a*), van welke herziening sprake was op blz. 199 van 't vorig verslag, is bij de Indische autoriteiten nog in bewerking.

Mineralogische geschriften en verzamelingen. De van regeringswege gesubsidieerde uitgaaf van het » Jaarboek van het mijnwezen in Nederlandsch Oost-Indie" wordt geregeld voortgezet. In 1881 verscheen de tiende jaargang, terwijl in Augustus jl. de eerste helft van den elfden jaargang het licht zag. Te beginnen met dezen jaargang is de inhoud van het werk gesplitst in een » wetenschappelijk" en een » technisch en administratief" gedeelte.

De bijdragen van wege den dienst van het mijnwezen in Nederlandsch-Indie ingezonden op de tentoonstelling te Melbourne in 1880 en op die te Venetie in 1881 werden bekroond. In eene voorgestelde ruiling van mineralogische voorwerpen met het Australian Museum te Sydney werd door de Indische Regering bewilligd.

Ten behoeve van 's Rijks geologisch-mineralogisch museum te Leiden zijn kort geleden weder verschillende fossielen uit Indie ontvangen. Deze verzameling, met bijbehoorende naamlijst en afbeeldingen aangeboden door den tegenwoordigen chef der afdeeling mijnwezen te Batavia, bestaat voornamelijk uit voorwerpen door hem persoonlijk bijeengebragt op geologische togten over Java en bij verschillende artesische putboringen aldaar.

Over de palaeontologie van Nederlandsch-Indie zijn reeds onderscheidene verhandelingen verschenen in het bovenbedoelde Jaarboek. Van het mede aan dit onderwerp gewijde werk » Beiträge zur Geologie Ost-Asiens und Australiens", waarvan de uitgaaf ten laste van de Indische begrooting wordt ondersteund (zie vorig verslag blz. 200), verschenen in het afgeloopen jaar de eerste twee afleveringen.

Mijnbouwkundige onderzoekingen van gouvernementswege [1]). Met het ter perse bezorgen van de beschrijving en de kaarten betreffende de geologische opneming van een deel van Sumatra's Westkust (zie vorig verslag blz. 200) wordt voortgegaan. Daar het bleek dat voor het graveeren van de kaarten, 't welk hier te lande geschiedt, persoonlijk toezigt noodig was van den mijningenieur, den heer R. D. M. Verbeek, door wien de beschrijving was zamenge-

[1]) Over mijnbouwkundige opsporingen door particulieren wordt gehandeld in § 5 dezer afdeeling.

steld, werd deze in April jl. in commissie naar Nederland gezonden om dit toezigt te houden.

De in 't laatst van 1880 aangevangen geologische opneming van Java en bijbehoorende eilanden strekte zich in 1881 uit over een groot deel van Bantam, Batavia, Cheribon en de Preanger regentschappen. Dat er in de zandsteenen bij Soekaboemi in laatstgenoemde residentie en aan de zuidkust van Bantam kolenbeddingen bestonden, was reeds bekend. Vermits echter, ook op grond van vroegere onderzoekingen, de eerstbedoelde kolenlagen niet als van groot belang waren te beschouwen, werd al spoedig een begin gemaakt met de opneming en het onderzoek van het kolenhoudend terrein aan de zuidkust van Bantam tusschen de rivieren Sihi, Madoer en Sawarna. Talrijke ziektegevallen onder het personeel en de koelies, voornamelijk te wijten aan de ongezondheid der streek waarin men werkzaam was, vertraagden den gang der onderzoekingen. In April jl. was de opneming aldaar bijna afgeloopen. Men had fraaije kolenlagen aangetroffen, maar meende eene ontginning niet te kunnen aanbevelen, omdat de vermoedelijke hoeveelheid der aanwezige kolen niet geëvenredigd scheen aan de vrij aanzienlijke kosten welke besteed zouden moeten worden om een transportweg voor den afvoer der kolen te maken.

De algemeene systematische opneming van Banka, voor zooveel betreft het district Koba, werd in 1881 nagenoeg beëindigd, zonder dat het mogt gelukken belangrijke ertsafzettingen aan te treffen. Het verslag over die opneming was bij den aanvang van 1882 in bewerking. Met vrij bevredigenden uitslag werden voorts de nog onvoldoend bekende terreinen in de nabijheid van bestaande ontginningen, die gebrek aan tin-houdende gronden begonnen te krijgen, onderzocht, zoodat nabij de meeste der bedoelde mijnen nieuwe terreinen ter bewerking konden worden aangewezen. Een in het district Merawang ingesteld onderzoek naar het aanwezig zijn van goud liep onbevredigend af.

De in 't vorig verslag (blz. 200) bedoelde geologische opneming van de landstreken in het noordwesten van Borneo's Westerafdeeling, meer algemeen bekend onder den naam van Chinesche districten, werd in 1881 geregeld voortgezet. In verband met dit onderzoek, dat nog betrekkelijk geruimen tijd kan duren, en waarbij men in 1881 met ziekte had te kampen, zijn tot dusver een drietal opstellen in het Jaarboek opgenomen, namelijk 1°. een overzigt van hetgeen reeds bekend was omtrent het voorkomen van nuttige delfstoffen in de Westerafdeeling van Borneo en omtrent de winning daarvan door Chinezen en door de inheemsche bevolking; 2°. eene beschrijving van eene der Chinesche goudmijnen in de onderafdeeling Lara en Loemar (afdeeling Montrado), en 3°. een algemeen overzigt van de goudontginning in de Westerafdeeling van Borneo. Uit dit laatste overzigt blijkt onder anderen dat de goudproductie in de afdeelingen Montrado en Sambas (in de overige gedeelten van het gewest is de gewonnen hoeveelheid zeer gering) voor het jaar 1880 kon gesteld worden op 3380 thails, ter waarde van f 256 588. Gedétailleerde opgaven vindt men in het volgende staatje.

	Onderafd. Montrado (afd. Montrado).		Onderafd. Lara en Loemar (afd. Montrado).		Afdeeling Sambas.		Te zamen.	
	Thails.	Geldswaarde.	Thails.	Geldswaarde.	Thails.	Geldswaarde.	Thails.	Geldswaarde.
Opbrengst der mijnen a).	693	f52 352	1445	f 116 209	151	f11 211	2289	f 179 772
Geschatte productie verkregen door: b)								
goudzoekende personen	341	25 916	300	24 000	50	3 700	691	53 616
nawasschers, enz. .	200	15 200	200	16 000	?	?	400	31 200
	1234	f93 468	1945	f 156 209	201	f14 911	3380	f 264 588

a) Het aantal mijnen wordt opgegeven als volgt:

onderafd.	Montrado	41 mijnen	met 196 aandeelhouders	en 33 koelies	
„	Lara en Loemar	57 „	„ 481 „	„ 29 „	
afd.	Sambas	13 „	„ 76 „	„ 14 „	
	Te zamen	111 „	„ 753 „	„ 76 „	

b) Het aantal goudzoekende personen wordt opgegeven te bedragen in de onderafdeeling Montrado 134, in de onderafdeeling Lara en Loemar 76 à 165, en in de afdeeling Sambas 61, te zamen dus 271 à 360. De opgaven betreffende de door nawasschers verkregen goudproductie berusten geheel en al op schatting. Na het goud-ligten in de grootere mijnen wordt het zand daarvan meestal door vrouwen nagewasschen, terwijl na hevige regens zoowel mannen als vrouwen op zeer vele plaatsen in de beddingen en aan de oevers der rivieren goud wasschen.

Bij het in 't verslag van 1879 (blz. 209) aangekondigde onderzoek naar kwik-erts, voorkomende bij Nanga-Betoeng in het Batoe-Rajong gebergte, mede in de Westerafdeeling van Borneo, is gebleken dat het erts in betrekkelijk geringe hoeveelheid en als nevenproduct bij de goudwasscherijen gewonnen werd.

Het verslag omtrent het onderzoek naar de uitgestrektheid der kolenlagen van den Boekit-Soenoer (concessie Soeban in Benkoelen) was in April jl., ten gevolge van langdurige ongesteldheid van den met deze taak belasten ingenieur, nog niet beëindigd. Bedoelde ambtenaar, wien in genoemde maand in 't belang van zijne herstelling verlof naar Europa werd verleend, was voornemens zijn rapport zoodra mogelijk hier te lande te voltooijen. De uitslag van zijne bevindingen in Benkoelen komt hoofdzakelijk hierop neder, dat het eruptief gesteente, 't welk het kolenveld van den Boekit-Soenoer verstoort, eene belangrijker plaats inneemt dan bij het vroegere onderzoek was gebleken. Het terrein met ontginbare kolen bestaat uit eenige van elkaâr geïsoleerde velden, die echter geacht worden gezamenlijk een voorraad kolen te bevatten groot genoeg om voor ontginning in aanmerking te komen.

In de Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo werd getracht kolenlagen op te sporen, welke voor ontginning en afvoer gunstiger gelegen zijn dan de gouvernementsmijnen te Pengaron en Assahan. Het onderzoek werd aangevangen op Poeloe Laut. Men verkreeg hier echter geen betere uitkomsten dan vroeger; immers reeds in 1852 werden de kolenlagen op dit eiland door het mijnwezen voor ontginning op groote schaal ongeschikt verklaard. De kolen, die van middelmatige hoedanigheid zijn, worden aangetroffen in het noordelijk deel van Poeloe Laut, doch niet in genoegzame hoeveelheid voor eene ontginning boven den grond, terwijl eene ondergrondsche onderhevig is aan dit bezwaar dat de lagen, aan het strand voorkomende, naar zee toe hellen en de mijn derhalve eene onderzeesche zou moeten zijn. In den aanvang van 1882 is een gelijksoortig onderzoek aangevangen in de landschappen Sambalioeng en Goenoeng Taboer op Borneo's oostkust, echter niet dan nadat het Europeesch bestuur de medewerking der beide sultans ter zake had ingeroepen, althans zich had vergewist dat het benoodigde personeel in de volvoering van zijne taak niet zou belemmerd worden. Het onderzoek nam een aanvang in Sambalioeng. De sultan aldaar levert al sedert jaren kolen aan de marine-schepen, welke kolen uit den heuvel Sawar gedolven worden en in alle opzigten voldoen (verg. lager blz. 222, waar de uitkomsten worden medegedeeld van eene vergelijkende proefneming nopens hare waarde als brandstof op stoomschepen). Bedoeld kolenterrein is gelegen aan den regteroever van de soengei Kaleh op $13^1/_2$ K.M. afstand stroomopwaarts van de hoofdplaats Sambalioeng. Het gedeelte dat van Goenoeng Sawar in het eerste semester van 1882 onderzocht en in kaart gebragt werd (ongeveer ter grootte van 270 hektaren) bevat verschillende heuvels die zich tot eene gemiddelde hoogte van 40 à 50 M. boven den rivieroever verheffen. De in die heuvels aangetroffen kolenlagen worden geschat, door middel van eene ontginning boven het peil van natuurlijke waterlozing, ruim 7 millioen ton kolen te kunnen opleveren. Ook de gelegenheid tot afvoer is gunstig. Nog andere terreinen in Sambalioeng en Goenoeng Taboer zouden onderzocht worden.

In April jl. is ook een mijningenieur met eenig personeel naar Atjeh's westkust gezonden, ten einde zich op de hoogte te stellen van den mineralogischen rijkdom dier landstreek in het algemeen en van den aard en de uitgestrektheid der kolenafzettingen in het bijzonder (verg. ook blz. 7 hiervóór). Een onderzoekingstogt naar het binnenland van Malaboeh moest worden gestaakt, omdat er wegens den minder veiligen toestand aldaar vrees bestond dat het onderzoek door kwaadgezinden zou worden belet. Daarop heeft de mijningenieur met zijn personeel zich begeven naar het landschap Tampat Toean, waar thans

een onderzoek naar de in den berg Penjoepian aanwezige kolenlagen verrigt wordt.

Zoodra daarvoor personeel kan worden afgezonderd, zal — ingevolge een gouvernementsbesluit van 18 November 1881 — ook een plaatselijk onderzoek worden ingesteld naar den goudrijkdom van de afdeeling Gorontalo (residentie Menado), meer bepaaldelijk van de voornaamste terreinen in genoemde afdeeling, alwaar in vroegeren tijd ontginning van goud heeft plaats gehad, of waar nog goudmijnen voorhanden zijn die wegens hare ligging, en door de wijze waarop het gouderts of stofgoud er voorkomt, in de eerste plaats in aanmerking zouden kunnen worden gebragt voor ontginning op groote schaal met wetenschappelijke hulpmiddelen.

Over het niet tot uitvoering gekomen denkbeeld betreffende de zending van een mijningenieur naar de Natoena-eilanden (residentie Riouw) zie men blz. 15 hiervóór.

Diepe grondpeilingen. Als een vervolg op de in 't vorig verslag (blz. 200/201) gedane mededeelingen ten aanzien der toen nog niet afgeloopen putboringen ter verkrijging van drinkwater te Joana, te Soerabaija, alsmede in de dessa Gadji van het district Singenkoelon (Samarang) kan thans worden aangeteekend dat op beide eerstgenoemde plaatsen de boor-arbeid, wegens de ongunstige verschijnselen die zich daarbij hadden voorgedaan en die alle hoop op artesische watervoorziening moesten doen opgeven, in 't laatst van 1881 en het begin van 1882 voor goed werd gestaakt. Daarentegen mogt de putboring te Gadji in Junij 1881 met goed gevolg ten einde worden gebragt. De put is ongeveer 150 M. diep en levert ruim 500 liters goed en smakelijk water per minuut.

Eene boring in het afgeloopen jaar in de dessa Karang Assem, ten westen van Gadji, begonnen, werd in het 1ste kwartaal van 1882 mede op eene diepte van 150 M. beëindigd. Het water dat hier, tot eene hoeveelheid van 100 liters per minuut verkregen werd, was van goede hoedanigheid. Verder werd een put in de centrale gevangenis ter hoofdplaats Samarang, die sedert eenigen tijd minder water gaf, met geringe moeite en in korten tijd weder tot zijne normale productie opgevoerd.

Met de proefboring ter hoofdplaats Tagal, ten behoeve waarvan luidens het vorig verslag reeds in 1880 voorloopige onderzoekingen hadden plaats gehad, kon eerst in Maart jl. een aanvang worden gemaakt. Eene hoogst bezwaarlijk te doorboren zand- en grindlaag, ter plaatse van het boorgat aangetroffen, was oorzaak dat het werk aanvankelijk weinig vorderde. Wat de boring te Lassem (Rembang) betreft, de voorbereidende werkzaamheden daartoe waren in Junij jl., op weinig na, gereed. Met de boring te Gombong (Bagelen) — mede in 't vorig verslag aangekondigd — werd in November 1881 begonnen. Terwijl men aanvankelijk met vele bezwaren te kampen had, doordien men op een 4 M. dik zeer hard conglomeraat-gesteente stuitte, kon later regelmatig voortgewerkt worden. In Junij jl., toen men tot 339 M. diepte gevorderd was, moest echter het werk worden gestaakt, daar zich verschijnselen voordeden die alle hoop op een gunstigen uitslag benamen.

In de residentie Bantam, waar in sommige streken groote behoefte aan artesische watervoorziening bestaat, zijn in het najaar van 1881 en in Julij jl. achtereenvolgens reeds een 8tal plaatsen voor boringen aangewezen, allen gelegen binnen den kring waar eene geologische verkenning het uitzigt heeft geopend op het aantreffen van goed water. Op eene dier plaatsen — de dessa Tirem in het onderdistrict Pontang (district Tjiroeas) — werd in December met de boring begonnen, die in April jl. met gunstigen uitslag werd beëindigd, daar men op 84 M. diepte 50 liters drinkwater per minuut verkreeg. Sedert is het werk te Tirtajassa aangevangen.

Ook tot diepe putboringen op het eiland Onrust en bij het havenkanaal te Samarang werd magtiging verleend. In den aanvang van 1882 was men bezig met het gereed maken van het vereischte materieel.

Door de Indische Regering werd afwijzend beschikt op een verzoek van de »Handelsvereeniging Amsterdam" om de te Batavia van gouvernementswege tot stand gekomen artesische watervoorziening (verg. o. a. blz. 129 hiervóór) voor hare rekening te mogen uitbreiden en verder te mogen exploiteeren.

§ 2. *Tin-ontginningen.*

a. Ontginning van gouvernementswege.

Zooals uit het volgende driejarig overzigt blijkt, was de gedurende 1881 bij 's lands pakhuizen op Banka ingeleverde hoeveelheid tin niet onbelangrijk minder dan in 1880, toen de levering reeds ongunstig afstak bij die van 1879.

JAREN.	Aantal pikols geleverd door de gouvernements- (onder contrôle werkende) mijnen.	Aantal pikols geleverd door particuliere ontginners en door hen die den afval van gouvernements-mijnen verwerken.	Te zamen.
1879	56 360 = 72.6 pct.	21 256 = 27.4 pct.	77 616
1880	53 202 = 73.2 „	19 482 = 26.8 „	72 684
1881	47 773 = 74.4 „	16 416 = 25.6 „	64 189

Ook nu was de oorzaak van de mindere levering toe te schrijven deels aan vermindering van het aantal werklieden, deels aan de voor den mijnbouw zeer ongunstige weêrsgesteldheid. Gedurende bijna zeven maanden hield de droogte aan, waardoor in eenige mijnen de arbeid onmogelijk, in andere moeijelijk werd. De particuliere mijnen, die door den aard der terreinen over het algemeen veel meer afhankelijk zijn van de beschikbare waterhoeveelheid, ondervonden dien nadeeligen invloed in nog meerdere mate. In den volgenden staat, die tevens opgaven bevat nopens het gemiddeld aantal werklieden en nopens de levering per hoofd, vindt men aangewezen hoeveel elk der acht mijndistricten in 1881 tot de levering bijdroeg.

DISTRICTEN.	Aantal mijnen.	Gouvernements- (onder contrôle werkende) mijnen.			Particuliere mijnen en levering door tra-smelters en na-asschers.		
		Gemiddeld aantal werklieden. *a*)	Geleverd tin (in pikols): totaal.	Geleverd tin (in pikols): gemiddeld per hoofd.	Gemiddeld aantal werklieden. *a*)	Geleverd tin (in pikols): totaal.	Geleverd tin (in pikols): gemiddeld per hoofd.
Djeboes . . .	15	411	5 241,26	12.75	107	1 270,16	11.87
Blinjoe . . .	13	885	6 372,20	7.20	639	4 946,13	7.74
Soengeiliat . .	31	1438	10 313,06	7.17	273	2 693 14	9.86
Merawang . .	12	889	6 637,94	7.46	200	2 263 12	11.63
Pangkalpinang	20	957	12 345,43	12.85	110	1 716,41	15 60
Soengeislan. .	8	665	3 907.03	5.87	106	1 905,74	17.97
Koba	3	104	708,98	6.81	83	453,80	5.46
Tiboali . . .	9	338	2 247,10	6.64	77	1 168,25	15.17
Totaal voor 1881	111	5687	47 773,00	8.39	1595	16 416,75	10.29
In 1880 waren de totalen. .	113	5913	53 202,40	8.99	1552	19 482,52	12.55

a) Vermoedelijk berekend naar de sterkte bij het eind van elke maand. Bij de gouvernementsmijnen waren ingeschreven: op 31 December 1880 2048 deelhebbers, 3376 jaarlooners, 612 kolenbranders, te zamen 6036 werklieden. Op 31 December 1881 bedroeg het aantal werklieden 5681, namelijk 1771 deelhebbers, 3311 jaarlooners en 599 kolenbranders.

Het schijnt niet ondienstig om te dezer plaatse de aandacht te vestigen op de gegevens (waaronder twee grafische voorstellingen) die onlangs in het Jaarboek van het mijnwezen (deel I van den XIden jaargang) zijn opgenomen, betreffende: 1°. de tot 31 December 1880 jaarlijks bij 's lands pakhuizen op Banka ingenomen hoeveelheid tin van 1821 af, dat is van den tijd dat de tinmijnen aldaar geregeld voor rekening van het Nederlandsch Gouvernement ontgonnen werden; 2°. de districtsgewijze levering in elk der jaren 1836 t/m 1880; en 3°. de gemiddelde veilingsprijzen per jaar, berekend per pikol, te Londen en te Amsterdam, respectievelijk over de tijdvakken 1854 t/m 1880 en 1868 t/m 1879. Uit het sub 1°. bedoelde overzigt blijkt dat gedurende de daarin vermelde 60 jaren door het Gouvernement van Banka verkregen werden ruim 3 670 000 pikols of bijna 227 millioen K.G. tin. Neemt men in aanmerking dat het stroomtinerts op Banka in 1710 werd ontdekt, reeds dadelijk door de inheemsche bewoners van

het eiland en na 1725 door Chinezen werd ontgonnen, die bijv. in 1740 reeds 25 000 pikols tin produceerden, en dat de Oost-Indische Compagnie in 1777 met den sultan van Palembang, tot wiens gebied Banka destijds behoorde, een contract sloot voor de levering van 30 000 pikols, dan mag men, volgens de berekeningen van de mijn-ingenieurs, veilig aannemen dat tot nu toe Banka meer dan 5 millioen pikols of ruim 308 millioen K.G. tin heeft opgeleverd. De hoogste jaarlijksche levering werd bereikt in 1856, met ruim 100 000 pikols; gerekend van 1840 af waren de ongunstigste jaren 1842 en 1877, toen slechts 40 467 en 44 907 pikols werden afgeleverd. Het sub 3°. bedoelde overzigt, voor zooveel betreft de gemiddelde veilingsprijzen hier te lande, kan, met behulp van de bij het Departement van Kolonien beschikbare gegevens, door eene vollediger opgaaf worden vervangen, omvattende namelijk ook de jaren 1839 t/m 1867. Daartoe strekt het volgende overzigt, waarin echter de gemiddelde veilingsprijzen niet per pikol (van $61\frac{3}{4}$ K.G.) maar per 50 K.G. zijn berekend.

1839	f 44,41	1849	f $40,04^{1}$	1859	f 82,50	1869	f 77,75	1879	f $43,11^{96}$
1840	$45,20^{5}$	1850	50,25	1860	79,50	1870	73,91	1880	$52,75^{4}$
1841	45,72	1851	47,64	1861	69,00	1871	76,94	1881	$55,89^{4}$
1842	41,06	1852	$50,29^{3}$	1862	68,00	1872	94,54		
1843	34,33	1853	72,00	1863	76,00	1873	$78,79^{73}$		
1844	41,00	1854	66,00	1864	61,75	1874	$59,08^{59}$		
1845	43,70	1855	74,50	1865	56,00	1875	51,72		
1846	55,25	1856	73,51	1866	47,75	1876	45,31		
1847	45,50	1857	82,25	1867	54,09	1877	$41,77^{85}$		
1848	$40,43^{17}$	1858	$68,18^{4}$	1868	54,56	1878	$38,95^{83}$		

De marktprijzen per 50 K.G. van het hier te lande van gouvernementswege geveilde Banka-tin wisselden dus in bovengenoemde 43 jaren af tusschen f 34,33 in 1843 en f 94,54 in 1872. Omtrent de vóór 1839 in Nederland gehouden gouvernements-tinveilingen zijn geen volledige gegevens beschikbaar. De gezamenlijke hoeveelheid, van dat jaar af hier te lande voor gouvernements-rekening te gelde gemaakt, of — juister gezegd — de gezamenlijke hoeveelheid over de jaren 1839 t/m 1881 verantwoord als door het Indisch Bestuur ten verkoop herwaarts gezonden, bereikt een cijfer van 2 795 000 pikols, terwijl de gedurende diezelfde jaren van Banka verkregen hoeveelheid 3 118 000 pikols bedraagt. [1]) Bij de vergelijking van deze beide totalen houde men in het oog dat het Gouvernement gedurende de eerste jaren van het behandelde 43jarig tijdvak het Banka-product ook wel op Java aan de markt bragt. Met de aldaar verkochte hoeveelheid — waarvan het juiste cijfer thans niet kan worden opgegeven — moet dus eerstgenoemd totaal nog worden verhoogd om een meer met de productie overeenstemmend totaal te verkrijgen.

Het gebruikelijk uitvoerig overzigt van de Banka-tinveilingen in het jongst verstreken jaar en in de eerste acht maanden van 1882 volgt hieronder.

Tijdstip der veilingen.	Verkochte hoeveelheid (in pikols).	Aan de koopers in rekening gebragte netto hoeveelheid (in K.G.).	Gemiddelde opbrengst per 50 K.G. a)	
			Bruto.	Netto.
1881.				
25 Januarij	$9\,515^{49}$	580 755	f 52,74	f 50,26
30 Maart	12 050	742 098	52,77	50,19
31 Mei	$12\,124^{08}$	743 159	52,33	49,64
27 Julij	$12\,135^{67}$	744 207	53,87	51,13
28 September	$12\,150^{75}$	744 148	57,77	54,93
30 November	$12\,055^{28}$	738 180	63,61	60,67
	$70\,031^{27}$	4 292 547	f 55,61	f 52,89
1882.				
31 Januarij	$11\,978^{27}$	735 063	f 65,44	f 62,48
30 Maart	$11\,125^{55}$	679 720	66,28	63,26
31 Mei	$12\,138^{61}$	743 242	58,23	55,56
27 Julij	$10\,894^{26}$	670 496	64,30	61,58

a) Onder „gemiddelde opbrengst" is hier en in vorige verslagen niet te verstaan de gemiddelde „veilingsprijs" — zooals hierboven voor de jaren 1839 t/m 1881 is opgegeven — maar het cijfer dat men verkrijgt door den gemiddelden veilingsprijs te verhoogen met de aan de koopers in rekening gebragte 1 pct. veilingskosten, en te verminderen met de hun toekomende $1\frac{1}{2}$ pct. rabat voor contante betaling.

[1]) Over de jaren 1821 t/m 1838 werden op Banka ruim 612 000 pikols ingeleverd, te zamen dus 3 730 000 pikols of, na aftrekking van de levering van 1881, in rond cijfer 3 670 000 pikols, overeenkomende met het hooger opgegeven totaal voor de jaren 1821 t/m 1880.

De volgende opgaven strekken ter berekening van de kosten waarop het Banka-tin in 1880 en 1881 het Gouvernement te staan kwam:

	1880.		1881.	
Eigenlijke productiekosten (voor zooveel betreft het genotene door de mijnwerkers):				
gouvernementsmijnen: waarde der verstrekte rijst, olie, zout en materialen, en bedrag der uitbetaalde voorschotten	f 619 822		f 618 227	
uitkeeringen in geld	94 719		85 481	
		f [2]) 714 541		f [3]) 703 708
bijpassing (ten einde de ongunstigst werkende mijnen eene minimum uitkeering van f 5 per pikol te doen ontvangen)		188 104		166 778
premien voor ijverige arbeiders		54 349		42 515
		f 956 994		f 913 001
inkoopsprijs (à f 13,50 per pikol) van het door de particuliere mijnen geleverde tin		263 014		221 626
Overige kosten in Indie met inbegrip van het vervoer tot in de pakhuizen op Java:				
aanwerving van nieuwelingen [4])	„		f 17 617	
verlies op de rijstverstrekkingen	f 403 499		337 691	
vervoer van Banka naar Java (aannemingsprijs f 26,75 per kojang) [5])	64 811		57 236	
administratiekosten, waaronder ook pikolgelden, benevens reiskosten, van de administrateurs en van de élèves bij de tinmijnen	102 935		97 484	
onderhoud der gebouwen en afschrijving wegens waardevermindering	11 197		15 440	
mijnbouwkundig onderzoek	97 311		96 028	
onvoorziene uitgaven	9 086		8 022	
		688 839		629 518
Kosten vallende op den verkoop hier te lande (daaronder ook die van afscheep op Java en van vervoer herwaarts):				
berekend naar de kosten, gevallen op de in 1880 en 1881 hier te lande geveilde hoeveelheden — respectievelijk à f $3,14^{2}$ en f $3,34^{87}$ per pikol — (verg. bijlage GG van het vorig verslag en bijlage LL hierachter)		228 376		214 631
Kosten van het tin: totaal		f 2 137 223		f 1 978 776
Kosten van het tin: per pikol		f 29,40		f $30,82^{7}$

Bij de voorafgaande becijferingen ten aanzien van de tinproductie in 1880 en 1881 is alleen rekening gehouden met het door smelting verkregen tin, niet met het verzamelde tinerts. Rekent men naar de hoeveelheid tin, vervat in het over 1880 en 1881 gewonnen tinerts, dan zou de productie in die jaren op 73 209 en 70 213 pikols zijn te stellen. Immers men moet dan het hooger genoemde productiecijfer van 1880 (72 684 pikols) vermeerderen met 525 pikols tin, verkregen uit het op 31 December nog onversmolten liggende tinerts [6]), terwijl die 525 pikols van het hooger genoemde productiecijfer van 1881 (64 189 pikols) moeten worden afgetrokken, maar daarentegen dit

[2]) In verhouding tot hare tinlevering kwam aan de gouvernementsmijnen in 1880 te goed (ruim 53 202 pikols à f 13,50 per pikol) f 718 232, alzoo f 3691 meer dan aan verstrekkingen, voorschotten en uitkeeringen genoten werd. Met deze laatste som werd alzoo het schuldcijfer verminderd; het bedroeg dientengevolge op 31 December 1880 nog f 1 168 828.

[3]) Wegens het in 1881 geleverde tin kwam aan de gouvernementsmijnen slechts toe (à f 13,50 per pikol) f 644 936. Zij ontvingen echter, blijkens het hier opgegevene, f 703 708, alzoo f 58 772 *meer*, met welke laatste som derhalve de schuld vermeerderde. Op andere wijze, namelijk door afschrijving van schuld en door verkoop van mijngoederen van ingetrokken mijnen, werd echter in 1881 de schuld met een bedrag van f 74 452 verminderd. Het in de voorgaande noot genoemde schuldcijfer was tengevolge van een en ander op 31 December 1881 gedaald tot f 1 153 148.

[4]) Van deze rubriek werd in de opgaven over 1880 bij uitzondering geen gewag gemaakt.

[5]) Voor het driejarig tijdvak 1883 t/m 1885 is dit vervoer aanbesteed tegen f 24 per kojang.

[6]) Bij het einde van 1879 had men geen onversmolten tinerts liggen, zoodat van het productiecijfer over 1880 niets valt af te trekken ten behoeve van 1879.

cijfer verhoogd moet worden met 6549 pikols, welke het op 31 December 1881 nog voorradige tinerts kon opleveren in 1882.

Gedurende den loop van 1881 werden 318 Chinesche werklieden aangeworven, terwijl er in de eerste maanden van 1882 nog 563 werden aangevoerd. De kosten van aanwerving en overtogt dezer nieuwelingen, ad 25 Mexicaansche dollars per hoofd, zijn op rekening der mijnen gebragt.

Verschillende maatregelen werden in 1881 genomen of bestendigd ten einde minder voordeelig werkende mijnkongsi's in betere omstandigheden te brengen en in het algemeen den ijver der werklieden te prikkelen. Zoo werd bij Indisch besluit van 8 Maart 1881 nº 4 magtiging verleend om ontslagen mijnwerkers op 's lands kosten naar Singapore terug te voeren. Van die magtiging werd ten behoeve van 86 Chinezen gebruik gemaakt. De overlast door de mijn-vereenigingen vroeger ondervonden van het ontslagen werkvolk wordt door dien maatregel zeer verminderd. De tijdelijke regeling van Februarij 1881, betreffende het verstrekken van een onderstand in rijst aan mijnwerkers die oud en gebrekkig waren geworden (verg. vorig verslag blz. 203), werd voorloopig tot 31 December 1882 bestendigd, maar de resident is aangeschreven om deze regeringshulp zooveel mogelijk te beperken. In 1881 hadden 160 personen, gedurende zeven maanden, de tegemoetkoming genoten. De 448 pikols rijst, die hun kosteloos verstrekt werden, hebben eene uitgaaf gevorderd van f 4032, waarmede de productie-kosten van het tin zijn bezwaard. Tijdens zijn verblijf in de mijnstreken heeft de resident de mijnkongsi's aangespoord om zelven iets voor de afgeleefde werklieden te doen, doch het meerendeel dezer vereenigingen verklaarde zich daartoe onmagtig.

De in 1880 in het district Toboali aangenomen nieuwe regeling, om de jaarlooners gelijkelijk met de deelhebbers in de winsten of verliezen te doen deelen (zie het verslag van 1880 blz. 201), werkte in het afgeloopen jaar minder bevredigend dan in 1880, doordien de groote droogte allen mijn-arbeid gedurende drie volle maanden onmogelijk maakte. Met hetzelfde aantal arbeiders werd dientengevolge in 1881 in genoemd district circa ⅓ minder product verkregen dan in 1880. Terwijl in laatstgenoemd jaar de mijnen in Toboali hare schuld met f 10 802 konden verminderen, bragt 1881 voor dat district eene vermeerdering van schuld te weeg met ruim f 684.

Voor goed werd bestendigd de tot dusver alleen voor 1880 en 1881 verleende magtiging om de jaarlijksche premie van f 10, sedert 1864 uitgeloofd voor ijverige arbeiders, in stede van in twee halfjaarlijksche termijnen, bij kleinere (maandelijksche) bedragen uit te keeren. Voor 't eerst werden ook geldelijke belooningen wegens aan den dag gelegden bijzonderen ijver uitgekeerd aan mijnmandoors en hoofden der werklieden (werkhoofden). Op die wijze werd over 1881 eene som van f 2450 verdeeld. Van zijne bevoegdheid om over 1880 hoogstens f 1500 voor dit doel te bestemmen (verg. vorig verslag blz. 203) werd door den resident geen gebruik gemaakt.

De bijzondere voorziening, achtereenvolgens voor 1880 en 1881 genomen ten aanzien van eene nog veel belovende mijn in het district Blinjoe, om namelijk hare aanzienlijke schuld voorloopig buiten rekening te laten, heeft goede uitkomsten opgeleverd en eene hoofdelijke productie van 10 pikols doen bereiken. In Januarij jl. is nu door het Gouvernement bepaald dat de schuld der bedoelde mijn voor den geheelen verderen duur harer ontginning voor memorie zal gevoerd blijven. De nieuw te maken schuld zal telken jare met het te leveren tin in dier voege verrekend moeten worden dat de mijn voortaan zal ontvangen de gewone minimum-uitkeering van f 5 per pikol over zooveel pikols als te leveren zullen zijn tot dekking van de genoten verstrekkingen en voorschotten, doch over hetgeen meer wordt geproduceerd den vollen inkoopsprijs van f 13,50 per pikol. De resident werd gelijktijdig gemagtigd (Indisch besluit dd. 31 Januarij 1882 nº. 5) om deze regeling gedurende het exploitatie-jaar 1882, bij wijze van proef, ook toe te passen op al zoodanige mijnen bij welke, naar zijne meening, daarvan gunstige uitkomsten zouden te verwachten zijn.

De in de laatste jaren verleende magtiging om aan mijnvereenigingen die in geldelijke ongelegenheid verkeeren buitengewone voorschotten te verleenen werd in December 1881 weder voor één jaar bestendigd. Gedurende 1882 zal de resident, naar gelang van gebleken noodzakelijkheid, dergelijke voorschotten mogen verleenen tot een gezamenlijk bedrag van hoogstens f 30 000.

Ter voldoening aan eene daartoe bekomen opdragt (zie vorig verslag blz. 202) heeft de in 1880 hier te lande met verlof gekomen hoofdingenieur nagegaan welke technische hulpmiddelen bij de tin-ontginning op Banka met kans van slagen kunnen gebruikt worden ten einde zooveel mogelijk in het gebrek aan werkkrachten te voorzien en tevens de productie minder afhankelijk te maken van de weêrsgesteldheid. Het materiaal dat overeenkomstig zijn advies zal worden uitgezonden bestaat uit benoodigdheden voor grondvervoer (rails, wagens en een kettingtoestel om deze laatsten in beweging te brengen), centrifugaalpompen, luchtdrukmachines enz.

Aan een op Banka geplaatsten ambtenaar werd in 1880 een onderzoek opgedragen naar de werking der zoogenaamde particuliere (niet onder contrôle werkende) tinontginningen aldaar. Dit onderzoek had bij het eind van 1881 in een drietal districten plaats gevonden, maar is tijdelijk gestaakt omdat de bedoelde ambtenaar verplaatst werd.

b. Particuliere ontginningen.

Billiton. De behandeling van het in 't vorig verslag (blz. 203) bedoelde verzoek der Billiton-maatschappij heeft er toe geleid dat, ingevolge magtiging van den Gouverneur-Generaal, bij eene notarieele acte dd. 7 Januarij 1882 [1]) eenige wijzigingen zijn gebragt in het concessie-contract met die Maatschappij. De concessie-termijn is daarbij van 40 tot 75 jaren verlengd, zoodat de concessie niet in 1892 maar eerst 35 jaren later een einde zal nemen. Voorts is bepaald dat de Maatschappij, die thans 3 pct. van de bruto-opbrengst der tin-ontginning als pachtschat aan het Gouvernement betaalt, van 1892 af 4½ pct. als pachtschat zal opbrengen en bovendien — totdat de tin-ontginning door uitputting van de erts-lagen wordt gestaakt — een vast regt van f 0,25 per bouw over eene oppervlakte van 22 vierkante palen, dat is circa $^1/_{100}$ van de oppervlakte van Billiton en onderhoorigheden. (Men rekent namelijk dat in 1892 alleen over die uitgestrektheid nog ontginning mogelijk zal zijn.) Van 1892 af zal de Maatschappij wijders f 1 per bouw als pacht aan het Gouvernement moeten betalen voor de gronden die zij in cultuur mogt brengen. (Van het haar ingevolge hare concessie toekomende regt om woeste gronden te bebouwen heeft zij tot dusver geen gebruik gemaakt.) Daarentegen zullen van 1892 af aan de Maatschappij geen beschermingskosten door het Gouvernement in rekening gebragt kunnen worden. (Volgens het bestaande contract kon dit geschieden wanneer de beschermingskosten hooger waren dan de inkomsten welke het eiland Billiton, afgescheiden van den pachtschat, aan het Gouvernement opleverde. Sinds geruimen tijd vond deze bepaling echter geen toepassing, doordien de inkomsten van het Gouvernement jaarlijks veel aanzienlijker waren dan de uitgaven voor de bescherming der onderneming.) Verder zijn de bestaande voorschriften omtrent het toekennen van schadevergoedingen aan de inlandsche bevolking voor het kappen van hout, het in bezit nemen van door haar geoccupeerde gronden enz., gewijzigd in zoodanigen zin dat aan de bevolking ruimere vergoedingen dan vroeger verzekerd worden.

De door de ondernemers gedurende het boekjaar 1881/1882 verkregen tin-productie beliep ruim 66 330 pikols, tegen 84 712 pikols in 1879/1880, en 78 928 pikols in 1880/1881. De pachtschat voor het Gouvernement (3 pct. der bruto-productie) bedroeg dus in genoemde drie boekjaren achtereenvolgens eene hoeveelheid van 2541^{37}, 2367^{84} en 1989^{93} pikols.

Uit het volgend staatje, ontleend aan opgaven, in Indie verkregen van den vertegenwoordiger der Billiton-

[1]) Tegelijk met de oorspronkelijke overeenkomst van 1852, en met eene acte van wijziging van 1864, afgedrukt bij de stukken betreffende de Indische begrooting voor 1883 (zitting 1882—1883, 4), en wel als bijlage van nº. 59.

maatschappij aldaar, kan blijken in welke mate elk der vijf mijndistricten in 1881/82 tot de productie bijdroeg en over hoeveel mijnwerkers gemiddeld werd beschikt.

NAMEN DER MIJNDISTRICTEN.	Gemiddeld aantal mijnwerkers.	Productie.	
		Pikols tinerts gereed voor de smelting.	Pikols tin in de smelterijen daaruit verkregen.
Manggar.	1 868	37 500	27 739[95]
Boeding	1 090	19 900	14 758[12]
Linggang a)	986	18 800	14 428[85]
Dindang.	514	7 500	5 964[18]
Tandjong Pandan . . .	498	4 500	3 439[81]
Totalen over 1881/82 . .	4 956	88 200	66 330[91]

a) Nieuw district, vroeger een gedeelte van Manggar uitmakende, doch met toestemming van de Indische Regering in 1881 daarvan afgescheiden (zie vorig verslag blz. 71).

Het in 1881 voor rekening van de Billiton-maatschappij verkochte tin bragt in zes veilingen, elk van ongeveer 13 000 pikols, die te Batavia om de twee maanden werden gehouden, achtereenvolgens per pikol op: gemiddeld f 60,33, f 59,82, f 61,64, f 61,90, f 66,68 en f 75,43. Voor al de veilingen dooreengenomen was de middenprijs f 64,30.

Van het door de Billiton-maatschappij verkochte tin werd in 1881 eene hoeveelheid van 63 130 pikols (of 3 898 320 K.G.) uitgevoerd, ter zake waarvan aan uitvoerregt (f 3,50 per 100 K.G.) ontvangen werd f 136 441. De bestemming der uitgevoerde hoeveelheid was als volgt:

naar Nederland	3 118 962 K.G.
„ Frankrijk	441 332 „
„ andere landen in Europa	33 „
„ Amerika	30 063 „
„ Singapore	287 724 „
„ Britsch-Indie, Perzie en andere landen buiten Europa.	20 206 „
Te zamen . . .	3 898 320 „

Zooals blijkt uit bijlage LL hierachter bragten de 2541[37] pikols, door de Maatschappij als pachtschat over 1879/80 geleverd, aan het Gouvernement op: onzuiver f 164 660, en zuiver (behoudens de in Indie gemaakte kosten voor het vervoer van Billiton naar Batavia) f 156 212. De gemiddelde opbrengst per 50 K.G. beliep bruto f 52,61[5], netto f 49,91[5]. In Maart en Julij jl. zijn door het Gouvernement achtereenvolgens ruim 1065 en ruim 1300 pikols Billiton-tin verkocht, uitmakende den pachtschat over 1880/81. In de eerste veiling was de opbrengst bruto f 66,31, netto f 63,18; in de tweede respectievelijk f 63,94 en f 60,93[5], alles mede per 50 K.G.

Siak. Met betrekking tot de in de bovenlanden van Siak, krachtens eene concessie van den sultan, bestaande tin-ontginning zijn in hoofdzaak geen andere berigten ontvangen dan die welke reeds vermeld zijn op blz. 14 hiervóór. De nieuwe ondernemer, de heer PHILIPSEN, zou voornemens zijn een weg aan te leggen van Pekan Baroe tot nabij Batoe Gadja, op elk van welke plaatsen een hoofdadministrateur gevestigd is.

§ 3. *Kolen-ontginningen.*

a. Ontginning van gouvernementswege.

Uithoofde van den nog steeds beperkten afzet van kolen uit de gouvernements-ontginningen te Pengaron en Assahan (zie blz. 46 hiervóór) bepaalde men zich te Pengaron, nadat aldaar de drie hoofdwegen der mijn tot eene lengte van circa 750 M. afstands van de putten waren voortgezet, in den verderen loop van 1881 tot sommige werkzaamheden die, des gewenscht, aan eene ruimere ontginning dan voorshands noodig is ten goede kunnen komen. Om dezelfde reden werd de tijdelijke kolen-ontginning te Assahan geleidelijk ingekrompen en tegen October 1881 geheel gestaakt. De galerijen werden vóór het verlaten van de mijn in zware dubbele betimmering gezet, zoodat ook deze ontginning, bij eene vermeerderde aanvrage naar kolen, te allen tijde spoedig in de behoefte zou kunnen voorzien.

In hoever de ontginning in de hierbedoelde streek (de aan de Riam Kiwa gelegen terreinen) uitsluitend tot de hoofdlaag te beperken is, dan wel ook tot de nevenlagen is uit te breiden, kan nog niet worden beslist. De boringen hebben aangetoond dat de hoedanigheid der kolen in de voornaamste nevenlaag verbetert naarmate zij zich noordelijker uitstrekt.

De productie der mijnen te Pengaron en Assahan bedroeg in 1881 5345 ton kolen en 2691 ton gruis, tegen 10 665 en 6294 ton in 1880. De afvoer gedurende 1881 bedroeg 6728 ton kolen, terwijl bij het eind van dat jaar nog 3221 ton kolen en 8974 ton gruis bij de mijn-établissementen aanwezig waren.

De volgende tabel geeft een maandelijksch overzigt over 1881 van de productie aan steenkolen en gruis en van het gemiddeld aantal bij de mijnen te werk gestelde dwangarbeiders.

MAANDEN VAN 1881.	Productie (in tonnen).				Gemiddeld aantal dwangarbeiders per dag.				
	Stoomkolen.		Gruis. a)		Voor den eigenlijken mijnbouw gebezigd.		Arrestanten, ontvlugten, voor diverse diensten gebezigd.	Zieken.	Totaal.
	Pengaron.	Assahan.	Pengaron.	Assahan.	Pengaron.	Assahan.			
Januarij	200	554	100	348	204,7	117,0	29,2	36,8	387,8
Februarij	205	491	56	335	207,8	113,4	29,5	36,5	387,2
Maart.	196	432	„	264	191,4	118,0	29,0	32,0	370,4
April	200	318	„	192	187,6	115,8	29,3	16,7	349,4
Mei	200	313	„	199	200,2	118,5	29,7	17,0	365,2
Junij	200	352	„	207	199,4	118,8	28,7	21,3	368,2
Julij	80	527	„	342	189,9	118,2	29,3	28,6	366,0
Augustus	143	352	„	247	196,0	109,7	22,6	23,0	351,3
September	75	168	„	117	219,7	85,1	31,1	24,2	361,3
October	77	„	„	„	236,7	62,6	30,1	23,9	353,6
November	112	„	90	„	246,2	43,4	30,1	19,5	339,2
December	150	„	194	„	279,5	10,0	26,2	17,8	333,4
Te zamen . . .	1838	3507	440	2251					
	5345		2691						
Gemiddeld per dag berekend over het geheele jaar.					213	94	29	25	361
In 1880 waren bedoelde gemiddelden.					189	121	28	49	387

a) De gedurende sommige maanden verkregen productie aan gruis is hier niet in rekening gebragt, als gediend hebbende voor terreinophooging.

Op de laadschouwen, voor het vervoer der kolen van de établissementen naar Bandjermasin, waren in 1881 dooreengenomen (buiten de zieken en arrestanten) dagelijks in dienst 140 matrozen (vrijwilligers die tegen handgeld worden aangenomen), tegen gemiddeld 131 in 1880.

Gedurende het eerste kwartaal van 1882 werden te Pengaron slechts zooveel kolen geproduceerd als noodig was om eene keuze te doen of voor de feitelijke ontginning de pijlerbouw, dan wel de »firstenbouw" zou worden in toepassing gebragt. Aan laatstgemelde bouwmethode bleken meer kosten en ook andere nadeelen verbonden. De keus is dus bepaald geworden op den pijlerbouw. De kolen, op de werkplaatsen zelven reeds gescheiden in grove stukken en ruwe of zeefkolen, worden daar aanstonds in de wagens geladen, de eersten met de hand, de laatsten met de schop, en komen zonder verontreiniging en zonder verdere manipulatie aan de oppervlakte.

Onder de in den aanvang van 1882 op het établissement tot voltooijing gebragte verbeteringen behoort onder anderen eene nieuwe laadinrigting voor de kolenschouwen, waardoor de met stukkolen beladen wagens zonder overlading uit de afbouwgalerijen tot in de kolenschouwen gereden worden. In April jl. werd een aanvang gemaakt met het delven van 1000 ton kolen, ter verzending naar Java om aldaar bij de staatsspoorwegen in het groot te worden beproefd. De verscheping van Bandjermasin naar Pasoeroean is bij uitbesteding te staan gekomen op f 6,75 per ton, terwijl in 1880 en 1881, ingevolge onderhandsche overeenkomst, betaald was f 12,50 en f 10. Het reeds vroeger zoowel bij de staatsspoorwegen als bij de Bataviasche havenwerken gemaakt gebruik van Pengaron-kolen (verg. blz. 205 van 't vorig verslag en blz. 126 hiervóór) heeft ten opzigte van de geschiktheid dezer kolen voor de bij bedoelde diensten gebezigde stookinrigtingen tot een gunstig oordeel geleid. Tegen eene doorloopende aanwending bestaat echter het bezwaar dat de gezamenlijke kosten van productie, afvoer naar Bandjermasin en vervoer naar Java (respectievelijk te stellen op f 7,50, f 3,50 en f 6,75 of te zamen op f 17,75 per ton) te hoog zijn, in vergelijking met de lage prijzen (f 18 à f 18,50 per ton) der tegenwoordig in Nederlandsch-Indie in ruime hoeveelheid door particulieren aangevoerde Engelsche kolen, vooral wanneer in aanmerking wordt genomen dat de Pengaronkolen sneller verbranden dan de Engelsche en mitsdien, om dezelfde uitwerking te verkrijgen, van de eersten eene grootere hoeveelheid noodig is dan van de laatsten. Aan boord der marine-stoomschepen hebben de Pengaron- en Assahan-kolen niet voldaan. Als voorbehoedmiddel tegen een der hoofdnadeelen — het spoediger verslijten van de stoomketels — zal intusschen de toepassing van een nieuw soort (Prideaux) vuurdeuren beproefd worden. Van deze verbeterde inrigting voor luchttoevoer in den vuurhaard is thans een der schepen van de Indische zeemagt voorzien, namelijk het in Julij jl. naar Indie vertrokken nieuwe gouvernementsstoomschip *Zwaluw*, dat mitsdien voor de bewuste proeven is aangewezen. Ter aanvulling van hetgeen op blz. 50 hiervóór is vermeld, nopens de proefaanwending van de gouvernements Borneo-kolen bij het marine-établissement op Onrust en bij de fabriek voor de marine en het stoomwezen te Soerabaija, is hier nog aan te teekenen dat diezelfde brandstof in 1880 ook is verstrekt aan den artillerie-constructiewinkel te Soerabaija en aan de pyrotechnische werkplaats aldaar. Gedurende 10 à 11 maanden (Junij 1880—April 1881) werden bij deze laatste inrigting aan bedoelde kolen verbruikt 342 000 en bij den constructiewinkel 378 000 K.G. Bij beide inrigtingen wordt echter aan Engelsche kolen de voorkeur gegeven, niet alleen uit een geldelijk oogpunt, maar ook omdat de Pengaron- en Assahan-kolen voor sommige doeleinden de gewenschte eigenschappen missen en bij het stoken meer zorg vereischen dan de Engelsche kolen.

Van de oprigting van eene fabriek te Soerabaija voor de verwerking van het aan de mijnen opgestapelde kolengruis tot briquetten (zie vorig verslag blz. 205) is voorloopig afgezien, in afwachting dat de vrachtkosten voor het kolenvervoer van Borneo naar Java — zeer onlangs belangrijk verminderd (zie hooger) — zullen blijken tot zoodanig peil te kunnen worden teruggebragt dat de briquetten-vervaardiging met voordeel zal kunnen plaats vinden. Naarmate het vervoer van Borneo-kolen naar Java mogt toenemen, in verband met een meer algemeen gebruik o. a. bij de staatsspoorwegen aldaar, zullen voortgezette uitbestedingen van dit vervoer niet onwaarschijnlijk kunnen leiden tot het bedingen van nog lagere vrachtprijzen dan de laatstelijk betaalde, ad f 6,75 per ton. Inmiddels worden nieuwe proeven genomen om te zien of het gruis zonder bijmenging van vreemde bestanddeelen tot koeken kan worden geperst alleen door grooten druk gepaard aan hooge temperatuur.

Van de in 1879 aan den dienst der staatsspoorwegen verleende vergunning (zie vorig verslag blz. 205) om in West-Java (in de afdeeling Soekaboemi der residentie Preanger regentschappen) de noodige steenkolen te winnen voor het branden van kalk en het bakken van steen is in 1882 geen gebruik meer gemaakt.

b. Particuliere ontginningen en concessie-aanvragen.

Opgaven omtrent de kolenproductie van de inlandsche ontginningen op Poeloe Laut en op de oostkust van Borneo (zie hooger blz. 217), zoomede nopens die in de Westerafdeeling van Borneo, kunnen niet worden verstrekt. Volgens berigten uit Goenoeng Taboer op Borneo's Oostkust van den aanvang van 1881 had de sultan aldaar zijne ontginning moeten staken omdat hij geen voldoend aantal slaven meer had en vrije lieden zich niet voor het mijnwerk lieten vinden.

Betreffende de ontginning der Ombiliën-kolen (Padangsche Bovenlanden) zijn van meer dan ééne zijde bij het Gouvernement aanvragen ingekomen, waaromtrent reeds het noodige is gezegd op blz. 140 hiervóór. Ten einde tot meer zekerheid te geraken aangaande de eigenschappen der Ombiliën-kolen heeft de Regering het wenschelijk geacht de in 1872 op het oorlogstoomschip *Maas en Waal* genomen vergelijkende proeven (verg. het verslag van 1873 blz. 258/259) te doen herhalen, en wel aan boord van de *Padang*, een der marine-stoomschepen die werktuigen en ketels van een nieuwer type bezitten. De vergelijking had ditmaal, behalve met Cardiff-kolen van de beste kwaliteit, ook plaats met Sambalioeng-kolen (zie blz. 217 hiervóór). Zoowel de Ombiliën- als de Sambalioeng-kolen waarmede de proef genomen werd waren kortelings gedolven, de eersten vermoedelijk met meer zorg dan de laatsten. Deze toch waren aan de oppervlakte uitgegraven en dus min of meer aan den invloed van het weêr blootgesteld geweest, terwijl zij bovendien niet volkomen van de aardkorst waren gezuiverd. De voornaamste gegevens nopens de uitkomsten dezer in Februarij jl. genomen proeven zijn zamengevat in het volgende overzigt.

NAAM DER BEPROEFDE KOLENSOORT.	Gemiddeld aantal slagen.	Gemiddelde stoomdruk.	In de onderstaande hoeveelheid kolenruimen kon geborgen worden (in K.G.)	Daarmede kon worden afgelegd onderstaand aantal mijlen.	Bedoelde afstand wordt dan afgelegd in onderstaand aantal uren.	Steenkolen verbruik (in K.G.):		Procenten. a)		
						per mijl.	per 1000 omwentelingen.	Asch.	Sintels.	Roet.
Ombiliën (Soengei-Doerian)	82.1	63	95 000	362.5	250.0	262.0	77.1	3.97	b)	0.664
Ombiliën (Rantih) .	82.8	63	93 480	373.76	233.6	250.0	80.5	6.4	b)	0.918
Cardiff	82.6	63	99 750	450.0	295.6	221.7	68.1	8.46	1.37	0.954
Sambalioeng.	81.7	63	90 250	345.5	206.4	261.0	89.3	5.54	0.55	0.504

a) Het procentsgewijs verlies door verstuiving kon niet opgenomen worden daar op de *Padang* de zijruimen met het voorruim in gemeenschap staan en de kolen zich onderling vermengden. Het is echter aan te nemen dat de verstuiving der harde Ombiliën- en Sambalioeng-kolen aanzienlijk minder is dan die van de zooveel broozere en fijnere Cardiff-kolen.

b) De Ombilën-kolen lieten evenmin sintels als slakken na.

Mogen al de Cardiff-kolen, blijkens de zoo even vermelde gegevens, in vele opzigten eene eerste plaats blijven innemen, uit de proeven is voldoende gebleken dat zoowel de Ombiliën- als de Sambalioeng-kolen, ook voor verbruik in stoomketels met hoogen druk, als uitmuntende soorten zijn aan te merken. De commissie van proefneming was zelfs van oordeel dat deze inheemsche soorten sommige voordeelen bezitten boven de beste Cardiff-kolen, voornamelijk bestaande in: 1°. hare meerdere hardheid, waardoor zij aan boord minder verontreiniging veroorzaken en ook minder vocht opnemen, dus minder gevaar voor zelfontbranding opleveren; 2°. het groote gemak dat zij bij het stoken opleveren, waardoor zij bij lang achtereen stoomen het personeel minder vermoeijen; 3°. het spoedig uitbranden van de vuren, zoodat het vaak hinderlijke stoomafblazen bij stoppen kan vermeden worden; 4°. de mindere behoefte aan schoonmaken van de vuren, waardoor warmteverlies wordt voorkomen en een gelijkmatige stoomdruk kan behouden worden; 5°. het aanzienlijk minder roetgehalte, zoomede de omstandigheid dat het roet zich niet aan de vlampijpen hecht. Dat het aantal stoom-uren voor de Ombiliën- en Sambalioeng-kolen, in verband met haar stuwvermogen, geringer is dan voor de Cardiff-kolen, acht de commissie geen overwegend bezwaar met het oog op de vele in den Indischen Archipel aanwezige kolenstations. De commissie hield zich verzekerd dat de beproefde inheemsche soorten, ook bij aanhoudend gebruik, op de stoomketels niet schadelijker zouden werken dan Cardiff-kolen. De slotsom harer bevinding luidt dan ook dat, *bij gelijkheid in prijs*, waaromtrent nog geen voldoende gegevens verzameld zijn, de beproefde Ombiliën- (Soengei-Doerian en Rantih) en Sambalioeng-kolen aan boord der schepen in Oost-Indie te verkiezen zijn boven de Cardiff-kolen.

De niet tijdig aanvaarde concessie voor eene kolen-exploitatie in Benkoelen, namelijk van het op blz. 217 hiervóór bedoelde kolenveld Boekit Soenoer (verg. vorig verslag blz. 205), is bij een Indisch besluit van 17 September jl. aan den vroegeren voorloopigen concessionaris, den heer J. Walland, op nieuw voorloopig toegezegd. De toezegging vervalt echter wanneer de aanvrager niet vóór 1 Januarij 1884 zal hebben aangetoond dat de noodige middelen ter ontginning te zijner beschikking zijn. Bij het tot stand komen van de (voor 75 jaren en over eene uitgestrektheid van 1826 bouws) te verleenen concessie zullen de ondernemers als vast regt jaarlijks aan het Gouvernement hebben te betalen f 9,75 per bouw, en bovendien, te rekenen van het vierde jaar na dat waarin de concessie definitief is aanvaard, een jaarlijkschen cijns van 5 pct. van de netto-opbrengst der exploitatie.

Over de blijkens 't vorig verslag (blz. 205) aan de heeren F. E. en L. C. J. Simonnar verleende concessie betreffende een terrein in de afdeeling Martapoera (Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo) voor de ontginning, behalve van diamanten, goud en platina, ook van steenkolen (zie de voorwaarden in n°. 3727 van het Bijblad op het Indisch Staatsblad) valt voorshands slechts te vermelden dat de titel van aankomst tijdig — immers op 23 Januarij 1882 — is openbaar gemaakt, op welken datum alzoo de concessie is ingegaan.

§ 4. *Ontginning van andere delfstoffen door de bevolking of door particulieren.*

Blijkens het vorig verslag (blz. 205) scheen er uitzigt op te bestaan dat de bevolking van Boenoet (Westerafdeeling van Borneo), nu haar de gelegenheid tot een geregelden afzet geopend was, welligt werk zou gaan maken van de inzameling van kwik-erts. Gedurende 1881 was evenwel van zoodanige inzameling bij het gewestelijk bestuur nog niets gebleken.

Nopens de op Borneo door Chinezen of door de inlandsche bevolking gedreven ontginningen van goud of diamanten zijn ditmaal eenige bijzonderheden vernomen, welke reeds hare plaats hebben gevonden op blz. 217 en 166 hiervóór.

Over de diamant-ontginning enz. van de heeren Simonnar, mede op Borneo, is reeds in de voorgaande paragraaf gehandeld.

De krachtens eene concessie van het inlandsch bestuur sedert kort in Batjan (residentie Ternate) gevestigde onderneming voor de exploitatie van delfstoffen, woeste gronden, bosschen en parelbanken, over welke onderneming zie blz. 86 en 215 hiervóór, schijnt haar werkkring vooralsnog niet tot mineralogische doeleinden uit te strekken.

§ 5. *Mijnbouwkundige opsporingen door particulieren.*

In Januarij jl. werd door den heer F. J. Piller, erfpachter in het district Oenarang (Samarang), voor den tijd van vijf jaren vergunning gevraagd tot het doen van mijnbouwkundige opsporingen binnen een nader omschreven kring in de residentie Samarang. Alvorens op het verzoek werd beschikt zijn de regthebbenden op de bedoelde terreinen in de gelegenheid gesteld om binnen drie maanden voor hunne belangen op te komen (zie de bekendmaking des residents in de Javasche Courant van 14 Februarij 1882).

Wegens niet tijdigen aanvang der werkzaamheden werd in April jl. ingetrokken de in 't verslag van 1880 (blz. 204) vermelde vergunning — aan den heer J. S. Crawfurd — tot het doen van mijnbouwkundige onderzoekingen in de afdeeling Soekaboemi (Preanger regentschappen).

Omtrent het gebruik in 1881 gemaakt van de in September 1878 en April 1880 aan den heer R. D. Verbeek verleende vergunningen tot mineralogische onderzoekingen in de Padangsche Bovenlanden — respectievelijk in de omstreken van Soepaijang en van Telakke — werd niets vernomen.

De in het voorjaar van 1881 te Amsterdam tot stand gekomen mijnbouwmaatschappij »Salida" heeft een aanvang gemaakt met mijnbouwkundige onderzoekingen in het in 't vorig verslag (blz. 206) bedoelde terrein bezuiden de Batang Aijer Baijnan (Padangsche Benedenlanden) [1]. Het onderzoek is gerigt op het erts-gehalte van één of meer kwarts-aders van edel metaal, welke in propyliet gesteente voorkomen, op eene van welke aders ruim een eeuw geleden reeds eene proef tot ontginning is genomen. Men stelt zich voor, met behulp van door gecomprimeerde lucht gedreven boormachines, een tunnel te drijven, welke de aders in een dieper niveau zal snijden.

Blijkens het vorig verslag was in de onderafdeeling Soepaijang ook een onderzoekingsveld aangewezen aan mr. Th. A. Ruys te Batavia. Deze vergunning is echter in December 1881 ingetrokken, dewijl de werkzaamheden niet binnen den vastgestelden termijn waren aangevangen.

Aan den heer E. Vita Israel te Amsterdam, die diamanthoudende gronden in het landschap Landak (Westerafdeeling van Borneo) wenscht te ontginnen, is — na overleg met het Indisch Bestuur — in Augustus jl. geantwoord: dat eene uitsluitende concessie hem voorshands niet kan worden verleend; dat het hem echter vrijstaat om in Landak, — waar voor hen die niet tot de onderdanen van den panembahan behooren het graven in- en wasschen van goud- en diamant-houdende gronden aan eene van gouvernementswege verpachte belasting is onderworpen (Indisch Staatsblad 1862 n°. 134), — zoodanige ontginning te ondernemen met vergunning van het plaatselijk bestuur en van den pachter; dat de aldus aan te vangen ontginning door hem zou kunnen worden beschouwd als eene mijnbouwkundige opsporing in den zin van de algemeene mijnbouwverordening van 1873 (Indisch Staatsblad n°. 217*a*), strekkende om de noodige gegevens te verkrijgen ten einde nader voor eenig bepaald aangeduid gedeelte van Landak eene aanvraag om concessie in te dienen, geheel voldoende aan de voorschriften ter uitvoering van gemelde mijnverordening (Indisch Staatsblad 1874 n°. 128); en dat alsdan (in verband met de reeds voorbereid wordende sluiting van een nieuw contract met Landak en van eene latere beperking van het pachtgebied in dier voege dat daartoe niet gerekend worde het eventueele concessie-terrein) vermoedelijk wel gelegenheid zou worden gevonden om van gouvernements-

[1] Op grond van de toen hier te lande voorhanden gegevens meende men in 't vorig verslag te kunnen aanteekenen dat de vergunning tot mijnbouwkundige opsporingen in het genoemde terrein verkregen was door den heer R. D. Verbeek. Nader is echter gebleken dat op de mijnbouwmaatschappij „Salida" is overgegaan de aan de firma Tiedeman & van Kerchem verleende vergunning, op blz. 206 van het vorig verslag bedoeld sub 3°. De aldaar sub 1°. vermelde omschrijving van de grenzen van het onderzoekingsveld moet dan ook beschouwd worden als betrekking te hebben tot dit laatste terrein, niet tot dat in de omstreken van Telakke, waarvoor de hierboven bedoelde vergunning aan den heer Verbeek verleend was.

wege eene formeele mijnconcessie in Landak te verleenen [1]).

Aan een Chineesch ingezetene van Billiton, den kapitein-titulair der Chinezen ter hoofdplaats aldaar, werd door den resident der Westerafdeeling van Borneo vergunning verleend om mijnbouwkundige opsporingen te doen in het landschap Kandawangan, behoorende tot het rijk Matam, waar het Gouvernement zich indertijd de bevoegdheid heeft bedongen om zelf mijnconcessien uit te geven (verg. het contract met Matam, gedrukt onder de stukken der zitting 1864-1865 — XXI n°. 2).

Bij den resident der Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo is onlangs, namens den heer G. H. Denninghoff sterling te Amsterdam, eene aanvrage aanhangig gemaakt betreffende de ontginning van diamant, goud en platina op een terrein in het gebied van Bentok, district Maloeka, afdeeling Martapoera. Ten einde de belanghebbende bevolking in de bewuste streek in de gelegenheid te stellen om met opzigt tot de te onderzoeken terreinen voor hare regten op te komen, is aan de aanvrage, alvorens daarop te beschikken, openbare bekendheid gegeven (zie ook de Javasche Courant van 18 Julij 1882).

III. Zout.

Eene codificatie van de verspreide voorschriften tot verzekering van het gouvernements-zoutmonopolie, overal waar dit in Nederlandsch-Indie werkt, kwam tot stand bij de ordonnancie van 25 Februarij 1882 (Indisch Staatsblad n°. 73). Over haren inhoud behoeft hier niet te worden uitgeweid, daar zij — eenige wijziging in de strafbepalingen daargelaten — den bestaanden toestand handhaaft, en die toestand in 't vorig verslag (blz. 206) [2]) kortelijk is beschreven en toegelicht door middel van de daarbij gevoegde kaart. Slechts is nog aan te teekenen dat het door sommige Indische autoriteiten geopperde denkbeeld, om ook strafbaar te stellen het verzamelen van het zout dat in zeer drooge tijden wel langs het strand gevonden wordt, door de Indische Regering is ter zijde gesteld. De aanwending van zoodanig zout tot persoonlijk gebruik van den vinder scheen te moeten worden vrijgelaten, en de strafbepalingen tegen vervoer en bezit van zout van onwettige herkomst zouden van zelf voorkomen dat men het voor den handel verzamelde.

Zoowel door gunstiger weêr als door het in gebruik stellen van nieuwe aanmaakplaatsen (verg. vorig verslag blz. 207) leverde de gouvernements-zoutwinning — welke, zooals bekend is, alleen op Madura plaats vindt — in 1881 veel meer op dan in het voorafgegane jaar. Terwijl de zoutmakers (die f 10 per ingeleverden kojang ontvangen) meer verdienden dan in 1880, kwam, aangezien de overige productiekosten over eene grootere hoeveelheid dan toen waren om te slaan, het zout den lande op een lageren prijs te staan. Een en ander kan nader blijken uit het volgende overzigt.

Afdeelingen.	Ingeleverde hoeveelheid zout (in kojangs van 30 pikols).		Genoten betaling door de zoutmakers gemiddeld per hoofd.		Kosten waarop de kojang zout het Gouvernement te staan kwam.	
	1880.	1881.	1880.	1881.	1880.	1881.
Sumanap . .	19 269	31 912	f 135,33	f 203,00	f 14,61	f 13,62
Sampang . .	3 574	10 488	56,36	164,00	15,13	11,77
Pamakassan	„	11 127	„	114,00	„	?
Te zamen . .	22 843	53 527				

De gouvernements-zoutvoorraad bij het eind van elk der beide jaren (met inbegrip van hetgeen naar de verkoop- of doorvoerpakhuizen onderweg was) is op de navolgende bedragen te stellen:

	31 Dec. 1880 (kojangs).	31 Dec. 1881 (kojangs).
in de verkoop- en doorvoerpakhuizen.	27 000	25 000
in de hoofddepôts:		
afdeeling Sumanap (Madura) . . .	77 588	73 475
„ Sampang (id.) . . .	17 581	20 458
„ Pamakassan (id.) . . .	„	11 127
te Paradessi (Rembang)	8 000	a)
Te zamen . . .	130 169	130 060

a) Het hoofddepôt te Paradessi werd in het najaar van 1881 opgeheven, en het personeel, op een paar inlandsche beambten na, buiten dienst gesteld. De op 31 December 1881 aldaar nog aanwezige geringe hoeveelheid (het juiste bedrag is niet opgegeven) zou bestemd worden ter voorziening van de verkooppakhuizen in Rembang.

Het afhalen van zout uit de hoofddepôts geschiedt door aannemers, met wie ter zake contracten voor vijf jaren zijn gesloten. Het vervoer naar Java's noordkust en naar de buitenbezittingen, geraamd op eene hoeveelheid van 16 240 en 6954 kojangs 's jaars, is afgestaan voor de jaren 1880 t/m 1884 tegen een vrachtprijs van f 35,99 en f 53,70 per kojang. Voor het vervoer naar Java's zuidkust en Banjoewangi, in de laatste jaren begroot op 7500 kojangs 's jaars, moest volgens het met 31 December 1881 verstreken aannemings-contract eene vracht betaald worden van f 24,50 per kojang. Het is voor de jaren 1882 t/m 1886 begroot op 8850 kojangs 's jaars en aangenomen tegen f 28,80 per kojang.

Te Batavia en te Samarang, waar het beheer van de doorvoer- en van de verkooppakhuizen in dezelfde hand vereenigd was, is bij het aftreden van de pakhuismeesters in November 1881 en Januarij 1882 tot eene splitsing van dat beheer overgegaan, overeenkomstig het bepaalde bij Indisch Staatsblad 1881 n°. 159 en 223. Hierdoor wenschte men te voorkomen dat het zout, dat bij het doorvoerpakhuis als spillage mogt worden afgeschreven, voor zoover het niet werkelijk gespilleerd werd, ten eigen bate door de pakhuismeesters werd verkocht. Sinds 1864 (Indisch Staatsblad n°. 168) bestaat die splitsing ook reeds te Tjilatjap. Elders wordt zij niet toegepast omdat de doorvoer van te weinig beteekenis is.

Over de in 1881 in de afdeeling Sumanap op Madura genomen politioneele maatregelen, inzonderheid tot tegengang van de zoutdiefstallen bij de aanmaak- en depôtplaatsen, zie men het vorig verslag blz. 69.

Ten opzigte van de Preanger regentschappen werd in 't laatst van 1881 besloten het aantal plaatsen waar zout verkrijgbaar is met drie te vermeerderen (te Paboearan in de afdeeling Soekaboemi, zoomede te Tjikatomas en te Prigi in de afdeeling Soekapoera). De op de beide laatste plaatsen met het debiet te belasten personen zullen tevens als koffij-inkooppakhuismeesters fungeeren.

Gedurende 1880 en 1881 werden bij de gouvernements-verkooppakhuizen — in 22 gewesten op Java en Madura en in 7 van de buitenbezittingen — de navolgende hoeveelheden zout (in kojangs) gesleten:

	1880.	1881.
op Java en Madura.	30 697	28 976
ter Sumatra's Westkust	2 158	2 112
in Benkoelen	275	276
in de Lampongsche districten	238	226
in Palembang.	1 192	1 292
op Banka	220	215
in Borneo's Westerafdeeling.	952	935
in Borneo's Zuider en Oosterafdeeling. .	1 441	1 344
	37 173	35 376
Waarvoor ontvangen werd . . .	f 7 234 808	f 6 938 419

Omtrent de vermoedelijke oorzaken van het verminderd debiet op Java en Madura vindt men in de Indische berigten niets vermeld. Uit de vijfjarige statistiek van den gouvernements-zoutverkoop, hierachter overgelegd als bijlage KKK, kan blijken dat slechts in drie gewesten van Java (Pekalongan, Banjoemas en Bagelen) het debiet toenam, en wel met ruim 200 kojangs, terwijl daarentegen in al de overige gewesten van Java en op Madura het debiet gezamenlijk met ruim 1921 kojangs verminderde. De verkochte hoeveelheid in de buitenbezittingen beliep te zamen 6400 kojangs tegen 6476 in 1880. Ter Sumatra's Westkust, in Benkoelen, in de Lampongsche districten,

[1]) Aan het thans nog bestaande contract met Landak (van 1859) — te vinden in de voor de Staten-Generaal gedrukte stukken van de zitting 1859—1860, onder LV, n°. 14 — kan het Gouvernement dit regt niet ontleenen.

[2]) Onder de op gemelde bladzijde genoemde streken waar alleen gouvernements-zout mag gesleten worden, en de aanmaak en invoer van zout anders dan voor het Gouvernement verboden zijn, behoorde ook gewag te zijn gemaakt van de residentie Madura (verg. de bij het vorig verslag gevoegde kaart).

op Banka en in de Westerafdeeling van Borneo bleef het debiet vrij stationair, doch in Palembang werden in het afgeloopen jaar 100 kojangs meer gesleten dan in 1880; daarentegen in de Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo bijna even zooveel minder.

De aan de bevolking in de residentien Soerakarta en Djokjokarta vrijgelaten zoutwinning moet, althans in laatstgenoemd gewest, eene bloeijende industrie zijn, ofschoon de uitvoer van dit zout naar de streken waar het gouvernements-monopolie werkt verboden is. Het blijkt niet op hoeveel de jaarlijksche productie in beide residentien kan worden geschat. De door de bevolking van een 7tal dessa's in de afdeeling Grobogan (Samarang) ten eigen bate geëxploiteerde zoutwater-wellen (zie Indisch Staatsblad 1876 n°. 258) bragten in 1881 12 100 pikols zout op, tegen 12 616 pikols in 1880. Aan cijns deswege werd door het Gouvernement geheven: in 1880 f 6308, en in 1881 f 6014. Dit zout mag zoowel binnen die afdeeling als in Soerakarta gesleten worden.

Werd in 1880 voor vijf gewesten op Java, waar veel gezouten visch uit Siam wordt aangevoerd, de daarbij verpakte hoeveelheid zout geschat op 6400 pikols en voor drie havens op Sumatra op 530 pikols, volgens de aanvoeren van 1881 raamde men het op deze wijze in verbruik gekomen zout — voor dezelfde gewesten en havens, zoomede voor Cheribon (eene der belangrijkste afzetplaatsen voor den Siamschen visch, die echter in de opgaven over 1880 niet voorkwam,) — op respectievelijk 10 775 en 755 pikols.

Op een verzoek om bij eene voorgenomen exploitatie van jodium-bronnen in de residentie Soerabaija ook zout te mogen aanmaken, werd door de Indische Regering afwijzend beschikt.

IV. Koopvaart en scheepsbouw.

§ 1. *Koopvaart.*

De statistiek van den handel, de scheepvaart en de in- en uitvoerregten en accijnsen in Nederlandsch-Indie over 1879, de eerste welke is ingerigt volgens de in n°. 3558 van het Bijblad op het Indisch Staatsblad opgenomen nieuwe voorschriften, is eerst onder het afdrukken dezes hier te lande ontvangen. Een exemplaar daarvan wordt afzonderlijk aan de Staten-Generaal aangeboden. De handels- en scheepvaart-statistiek over 1880 is reeds te Batavia ter perse gelegd, terwijl met de zamenstelling van die over 1881 een aanvang is gemaakt. Gedétailleerde opgaven nopens den aard der koopmanschappen en nopens de landen van herkomst en bestemming, geput uit de statistiek van 1880, worden aangetroffen in bijlage LLL.

Hieronder volgen de totaalcijfers van den algemeenen in- en uitvoer over laatstgenoemd jaar, voorafgegaan door de gelijksoortige cijfers over 1879.

Waarde van den algemeenen in- en uitvoer (in guldens).

	Koopmanschappen.	Goud en zilver.		Totaal.
		Gemunt.	Ongemunt.	
INVOER.				
1879.				
voor rekening van particulieren. met stoomschepen	f 86 668 037	f 9 704 273	f 137 940	f 96 510 250
„ zeilschepen	41 360 480	1 640 647	„	43 001 127
	f 128 028 517	f 11 344 920	f 137 940	f 139 511 377
voor rekening van het Gouvernement. met stoomschepen	f 5 087 202	f 6 500 000	„	f 11 587 202
„ zeilschepen	3 552 837	„	„	3 552 837
	f 8 640 039	f 6 500 000	„	f 15 140 039
1880.				
voor rekening van particulieren. met stoomschepen	f 93 351 243	f 11 874 902	f 75 920	f 105 302 065
„ zeilschepen	51 869 656	300 839	1 500	52 171 995
	f 145 220 899	f 12 175 741	f 77 420	f 157 474 060
voor rekening van het Gouvernement. met stoomschepen	f 8 818 183	f 3 425 000	„	f 12 243 183
„ zeilschepen	3 696 677	„	„	3 696 677
	f 12 514 860	f 3 425 000	„	f 15 939 860
UITVOER.				
1879.				
voor rekening van particulieren. met stoomschepen	f 54 142 205	f 3 379 832	„	f 57 522 037
„ zeilschepen	80 234 509	490 118	f 114 820	80 839 447
	f 134 376 714	f 3 869 950	f 114 820	f 138 361 484
voor rekening van het Gouvernement. met stoomschepen	f 10 406 631	„	„	f 10 406 631
„ zeilschepen	26 976 151	„	„	26 976 151
	f 37 382 782	„	„	f 37 382 782
1880.				
voor rekening van particulieren. met stoomschepen	f 56 383 522	f 3 294 362	„	f 59 677 884
„ zeilschepen	81 726 464	284 677	f 88 350	82 099 491
	f 138 109 986	f 3 579 039	f 88 350	f 141 777 375
voor rekening van het Gouvernement. met stoomschepen	f 8 943 665	„	„	f 8 943 665
„ zeilschepen	28 233 813	„	„	28 233 813
	f 37 177 478	„	„	f 37 177 478

Blijkens het voorafgaand overzigt is aan koopmanschappen voor rekening van particulieren in 1880 voor eene waarde van ruim f 17 millioen meer ingevoerd dan in 1879, een verschil dat hoofdzakelijk moet verklaard worden uit den toegenomen invoer van rijst en steenkolen. Ook de waarde van den particulieren uitvoer aan koopmanschappen in 1880 overtrof dien van 1879, en wel met ongeveer f $3^3/_4$ millioen, niettegenstaande de uitvoer van koffij, voornamelijk ten gevolge van eene lagere waardeberekening, een nadeelig verschil opleverde van ruim f 4 millioen. De door particulieren in 1880 uitgevoerde artikelen welke eene belangrijk hoogere waarde vertegenwoordigden, deels door stijging in prijs, deels door grootere hoeveelheid, waren voornamelijk gambier en verschillende gomsoorten. Terwijl de uitvoer voor gouvernements-rekening in beide jaren nagenoeg over eene gelijke waarde liep, klom daarentegen de waarde der in 1880 voor gouvernements-rekening ingevoerde goederen tot een bedrag dat bijna f 4 millioen hooger was dan in 1879, tot welke vermeerdering in de eerste plaats het artikel opium bijdroeg. Gaat men na hoe de invoerwaarde aan koopmanschappen (particuliere en gouvernements-invoer te zamen) verdeeld was naar gelang de goederen werden aangebragt met stoom- of met zeilschepen, dan blijkt dat in 1879 het aandeel der stoomschepen bedroeg 67.1 en dat der zeilschepen 32.9 pct., welke verhouding in 1880 was 64.8 en 35.2 pct. Bij den uitvoer (particuliere en gouvernements-uitvoer te zamen) was daarentegen in stoomschepen slechts geladen: in 1879 37.5 en in 1880 37.3 pct. der waarde aan koopmanschappen, terwijl die verhouding voor de zeilschepen achtereenvolgens bedroeg 62.5 en 62.7 pct.

In het volgend overzigt vindt men aangewezen welke plaats in Nederland en (in hoofdgroepen) de overige landen in de bovenvermelde cijfers van in- en uitvoer innamen. (Voor opgaven betreffende elk land afzonderlijk zie men de reeds aangehaalde bijlage LLL.)

	Voor rekening van particulieren.				Voor rekening van het Gouvernement.			
	Koopmanschappen.		Goud en zilver (gemunt en ongemunt).		Koopmanschappen.		Goud en zilver (gemunt en ongemunt).	
	1879.	1880.	1879.	1880.	1879.	1880.	1879.	1880.
INGEVOERD van:								
Nederland	f 44 835 307	f 51 199 293	f 147 000	f 2 086 500	f 5 332 661	f 6 170 473	f6 500 000	f3 425 000
andere landen (buiten den Oosterschen Archipel)	32 498 174	45 898 890	341 192	899 759	1 458 568	2 783 732	„	„
den Oosterschen Archipel: Singapore	37 203 102	37 152 724	7 112 141	5 723 819	1 500 773	3 560 655	„	„
den Oosterschen Archipel: Andere gedeelten (buiten Nederlandsch-Indie)	13 491 934	10 969 992	3 882 527	3 543 083	348 037	„	„	„
Te zamen als boven	f128 028 517	f145 220 899	f11 482 860	f12 253 161	f 8 640 039	f12 514 860	f6 500 000	f3 425 000
UITGEVOERD naar:								
Nederland	f 45 679 891	f 43 532 321	f 2 750 350	f 2 750 000	f37 382 782	f37 176 744	„	„
het Engelsch Kanaal (om orders)	14 756 181	15 922 625	„	„	„	„	„	„
andere landen (buiten den Oosterschen Archipel)	42 287 560	42 905 007	40 930	35 650	„	„	„	„
den Oosterschen Archipel: Singapore	26 432 768	31 222 343	982 689	598 094	„	734	„	„
den Oosterschen Archipel: Andere gedeelten (buiten Nederlandsch-Indie)	5 220 314	4 527 691	210 801	283 645	„	„	„	„
Te zamen als boven	f134 376 714	f138 109 987	f 3 984 770	f 3 667 389	f37 382 782	f37 177 478	„	„

De opgaven betreffende de scheepvaartbeweging over 1880 (aantal, soort [1]) en inhoudsgrootte der schepen en vaartuigen) worden, *voor elke in de statistiek behandelde haven afzonderlijk* [2]), vermeld in bijlage MMM, en wel wat betreft: 1°. de inklaringen op de plaatsen van eerste aankomst in Nederlandsch-Indie uit landen daarbuiten; 2°. de uitklaringen op de plaatsen van vertrek naar landen buiten Nederlandsch-Indie; en 3°. de scheepvaartbeweging binnen Nederlandsch-Indie zelf met tot de kustvaart geregtigde schepen. Voorts bevat de aangehaalde bijlage: 4°. eene *recapituleerende* opgaaf van de landen van waar de sub 1°. bedoelde bodems in Nederlandsch-Indie aankwamen en waarheen die sub 2°. bedoeld werden uitgeklaard; en 5°. eene *recapituleerende* opgaaf van de landen waar de aangekomen en vertrokken bodems, zoowel de sub 1°. en 2°. bedoelde als die welke aan de kustvaart hadden deelgenomen, te huis behoorden.

Aan die verschillende gegevens worden de volgende totaal-opgaven ontleend.

A. Verkeer met landen en plaatsen buiten Nederlandsch-Indie.

HERKOMST OF BESTEMMING DER BODEMS.	Aantal bodems.			Inhoudsgrootte (in tonnen).		
	Stoomschepen.	Zeilschepen op Europesche wijze getuigd.	Zeilschepen op inlandsche wijze getuigd.	Stoomschepen.	Zeilschepen op Europesche wijze getuigd.	Zeilschepen op inlandsche wijze getuigd.
1°. Ingeklaard bij aankomst uit landen buiten Nederlandsch-Indie.						
In Nederland te huis behoorende	79	94	„	153 992	87 529	„
„ Nederlandsch-Indie te huis behoorende	379	90	490	172 511	19 555	23 106
„ den vreemde te huis behoorende	1047	547	1314	270 705	322 533	53 352
Te zamen	1505	731	1804	597 208	429 617	76 458
In 1879 waren de totalen	1383	711	1673	516 632	298 635	67 390

[1]) Wat de soort betreft is drieërlei splitsing aangenomen: stoomschepen, zeilschepen op Europesche wijze getuigd en zeilschepen op inlandsche wijze getuigd.

[2]) Zoowel de havens welke tot het gouvernements-tolgebied behooren als de vrijhavens (verg. vorig verslag blz. 207).

HERKOMST OF BESTEMMING DER BODEMS.	Aantal bodems.			Inhoudsgrootte (in tonnen).		
	Stoom-schepen.	Zeilschepen op Europesche wijze getuigd.	Zeilschepen op inlandsche wijze getuigd.	Stoom-schepen.	Zeilschepen op Europesche wijze getuigd.	Zeilschepen op inlandsche wijze getuigd.
2°. Uitgeklaard bij vertrek naar landen buiten Nederlandsch-Indie.						
In Nederland te huis behoorende	53	101	„	100 682	93 750	„
„ Nederlandsch-Indie te huis behoorende	318	109	479	134 099	21 163	23 161
„ den vreemde te huis behoorende	1084	472	1354	305 892	260 600	52 473
Te zamen . . .	1455	682	1833	540 673	375 513	75 634
In 1879 waren de totalen . . .	1342	717	1795	462 609	311 946	69 639
3°. Landen van waar de sub 1°. bedoelde bodems in Nederlandsch-Indie waren aangekomen.						
AANGEKOMEN van:						
Nederland	85	68	„	163 781	65 463	„
andere landen (buiten den Oosterschen Archipel) . .	134	494	57	90 527	325 485	2 309
den Oosterschen Archipel: Singapore	861	110	1077	216 699	23 903	49 036
den Oosterschen Archipel: Andere gedeelten (buiten Ned. Indie)	425	59	670	126 201	14 766	25 113
Te zamen als boven . . .	1505	731	1804	597 208	429 617	76 458
4°. Landen waarheen de sub 2°. bedoelde bodems bij vertrek uit Nederlandsch-Indie werden uitgeklaard.						
VERTROKKEN naar:						
Nederland	58	65	„	108 148	63 300	„
het Engelsch Kanaal (om orders)	„	81	„	„	64 019	„
andere landen (buiten den Oosterschen Archipel) . .	171	322	74	76 167	190 291	3 418
den Oosterschen Archipel: Singapore	813	124	1087	220 793	24 486	47 774
den Oosterschen Archipel: Andere gedeelten (buiten Ned. Indie)	413	90	672	135 565	33 317	24 442
Te zamen als boven . . .	1455	682	1833	540 673	375 513	75 634

B. Kustvaart.

WAAR AANGEKOMEN OF VERTROKKEN EN WAAR TE HUIS BEHOORENDE.	Aantal bodems.			Inhoudsgrootte (in tonnen).		
	Stoom-schepen.	Zeilschepen op Europesche wijze getuigd.	Zeilschepen op inlandsche wijze getuigd.	Stoom-schepen.	Zeilschepen op Europesche wijze getuigd.	Zeilschepen op inlandsche wijze getuigd.
AANGEKOMEN:						
op Java en Madura van havens in de buitenbezittingen	291	448	976	232 628	109 331	16 140
in eenige buitenbezitting uit een der andere gewesten van Nederlandsch-Indie	389	532	1667	242 795	129 128	22 326
Te zamen . . .	680	980	2643	475 423	238 459	38 466
In 1879 waren de totalen . . .	521	897	2798	452 088	223 650	44 669
VERTROKKEN:						
van Java en Madura naar havens in de buitenbezittingen	310	497	1156	240 690	132 631	18 956
van eenige buitenbezitting naar een der andere gewesten van Nederlandsch-Indie	390	570	2665	241 606	125 891	27 711
Te zamen . . .	700	1067	3821	482 296	258 522	46 667
In 1879 waren de totalen . . .	635	1035	3890	583 136	271 416	54 630
Naar gelang van de landen waar zij te huis behoorden, waren de *aangekomen* schepen te verdeelen aldus:						
in Nederland te huis behoorende	„	12	„	„	7 296	„
„ Nederlandsch-Indie te huis behoorende	562	931	2556	438 464	221 377	35 622
„ den vreemde te huis behoorende	118	37	87	36 959	9 786	2 844
Te zamen als boven . . .	680	980	2643	475 423	238 459	38 466
En de *vertrokken* schepen als volgt:						
in Nederland te huis behoorende	„	19	„	„	12 177	„
„ Nederlandsch-Indie te huis behoorende	570	1010	3730	441 987	232 125	43 524
„ den vreemde te huis behoorende	130	38	91	40 309	14 220	3 143
Te zamen als boven . . .	700	1067	3821	482 296	258 522	46 667

Over 1881 zijn op het gebied der handels- en scheepvaart-statistiek van Nederlandsch-Indie nog geen volledige opgaven voorhanden. Eene zamentrekking van de maandelijksche opgaven nopens den in- en uitvoer over genoemd jaar, enkel betreffende Java en Madura, vergeleken met de gelijksoortige opgaven over 1880, vindt men in bijlage NNN hierachter. Bij den invoer op Java en Madura nemen manufacturen en petroleum verreweg de belangrijkste plaats in. Zoowel voor deze artikelen als voor de voornaamste uitvoerproducten wijst de bedoelde voorloopige statistiek over 1881 en de vier voorafgegane jaren de navolgende hoeveelheden aan (voor de manufacturen wordt, in plaats van de hoeveelheid, de waarde vermeld).

JAREN.	Op Java en Madura door particulieren ingevoerd *ten verbruik* (zoowel regtstreeks gelost als uit entrepôt).		Van Java en Madura door particulieren uitgevoerd *uit het vrije verkeer*. (Alles in K.G.)						
	Manufacturen van katoen. (Waarde in guldens.)	Petroleum. (Hoeveelheid in liters.)	Suiker. *b*)	Koffij. *b*)	Tabak. (*Niet* bereid voor de inlandsche markt.)	Indigo. (*Niet* bereid voor de inlandsche markt.)	Thee.	Rijst. Gepeld. *b*)	Rijst. Ongepeld.
1877 . .	29 774 392 *a*) (18 341 654)	26 473 287 (1 807 200)	232 355 450 (79 763 823)	20 792 697 (19 179 902)	16 452 023 (16 403 185)	526 706 (506 010)	2 572 270 (2 333 822)	13 927 541 (5 373 582)	338 844 („)
1878 . .	24 369 123 (15 218 813)	17 673 092 (4 860)	230 970 707 (57 745 412)	13 999 328 (10 007 264)	14 876 247 (14 584 371)	307 537 (254 269)	3 490 169 (3 269 243)	12 776 471 (3 339 890)	11 686 („)
1879 . .	28 880 850 (niet opgegeven)	39 791 067 (niet opgegeven)	195 656 960 (35 085 806)	19 820 194 (13 432 354)	11 020 806 (10 990 741)	365 845 (316 428)	2 593 738 (2 030 865)	8 644 067 (4 654 798)	15 588 („)
1880 . .	26 307 072 (niet opgegeven)	59 596 304 (niet opgegeven)	234 122 278 (23 637 925)	23 297 737 (14 776 476)	6 395 191 (6 395 091)	373 673 (303 538)	2 513 611 (2 215 840)	8 853 260 (6 023 925)	589 („)
1881 . .	26 640 074 (niet opgegeven)	35 968 725 (niet opgegeven)	209 830 782 (36 106 510)	23 093 212 (18 618 472)	13 538 008 (13 536 396)	493 184 (435 120)	2 203 071 (1 678 990)	6 825 751 (4 317 269)	120 („)

a) De cijfers tusschen ( ) vermeld, doen zien welk gedeelte der opgegeven waarde of hoeveelheid van Nederland ingevoerd of derwaarts uitgevoerd werd.

b) Naar het Engelsch Kanaal (om orders) werden verscheept de navolgende hoeveelheden (in K.G.):

suiker: in 1877 t/m 1881 achtereenvolgens 34 252 506, 48 139 935, 50 329 139, 67 630 475 en 69 252 745.
koffij: „ „ „ „ „ 1207, 390 169, 460, 7134 en 2042.
rijst (gepelde): „ „ „ „ „ *nihil*, 1 879 913, 2 635 608, 2 182 521 en 1 591 370.

Deze hoeveelheden zijn allen in de niet tusschen ( ) geplaatste totalen begrepen; het is intusschen mogelijk dat niettemin een grooter of kleiner gedeelte zijne bestemming naar Nederland heeft gevonden. Ten opzigte van de overige in den staat genoemde uitvoerproducten vonden verschepingen naar het Engelsch Kanaal (om orders) niet plaats.

§ 2. *Nederlandsch-Indische koopvaardijvloot.*

Als gewoonlijk volgt hieronder een vijfjarig overzigt betreffende het aantal en de inhoudsgrootte der in Nederlandsch-Indie te huis behoorende schepen en vaartuigen, met uitzondering van die welke minder dan 20 ton (10 last) meten.

JAREN.	Stoomschepen.		Schepen.		Barken.		Brikken.		Schoeners.		Kotters.		Wangkangs, toops en andere soortgelijke vaartuigen.		TOTAAL.	
	Aantal.	Inhoudsgrootte (in tonn.).	Aantal.	Inhoudsgrootte (in tonn.).	Aantal.	Inhoudsgrootte (in tonn.).	Aantal.	Inhoudsgrootte (in tonn.).	Aantal.	Inhoudsgrootte (in tonn.).	Aantal.	Inhoudsgrootte (in tonn.).	Aantal.	Inhoudsgrootte (in tonn.).	Aantal.	Inhoudsgrootte (in tonn.).
1877	46	29 896	11	7 893	77	30 508	24	5 953	180	14 617	17	536	1075	33 480	1430	122 883
1878	44	27 435	6	6 307	82	35 167	23	5 789	176	14 323	13	360	1188	37 065	1532	126 446
1879	44	27 754	4	4 730	83	38 201	24	5 984	172	14 323	14	398	1317	39 307	1658	130 697
1880	50	30 237	5	8 157	88	44 542	27	6 559	175	16 037	14	398	1321	40 180	1680	146 110
1881	50	29 613	3	5 701	82	40 988	23	5 271	170	16 010	9	268	1507	45 466	1844	143 317

Uit de gewestelijke opgaven in bijlage OOO hierachter kan blijken dat van het voor 1881 opgegeven aantal van 1844 bodems er 1071, metende 94 932 ton, te huis behoorden op Java en Madura, en 773, metende 48 385 ton, in de buitenbezittingen. Onder de in deze opgaven begrepen 1794 zeilschepen tellen natuurlijk ook mede die welke op inlandsche wijze getuigd zijn, doch het aantal van deze is niet afzonderlijk opgegeven.

Als *zeeschepen*, onverschillig van welke grootte, stond bij het eind van 1880 en 1881 het navolgend aantal bodems bij het bestuur bekend, ongerekend de op inlandsche wijze getuigde zeilschepen waaromtrent dergelijke opgaaf ontbreekt.

Soort der schepen, en gewesten waar zij te huis behoorden.		31 Dec. 1880. Aantal.	31 Dec. 1880. Inhoudsgrootte (in tonnen).	31 Dec. 1881. Aantal.	31 Dec. 1881. Inhoudsgrootte (in tonnen).
Stoomschepen.	Java en Madura. . . .	33	27 433	32	27 170
	Buitenbezittingen . . .	14	3 724	13	2 965
		47	31 157	45	30 135
Zeilschepen op Europesche wijze getuigd.	Java en Madura. . . .	124	45 842	121	44 608
	Buitenbezittingen . . .	194	30 521	193	29 430
		318	76 363	314	74 038

Op welke plaatsen in Nederlandsch-Indie de hierbedoelde 359 zeeschepen bij het eind van 1881 te huis behoorden, kan blijken uit de reeds aangehaalde bijlage OOO.

De volgende staat vermeldt het aantal en de soort der op Europesche wijze getuigde schepen en vaartuigen, ten behoeve waarvan in de laatste vijf jaren eerste Nederlandsch-Indische zeebrieven zijn uitgereikt.

JAREN.	Aantal-vaartuigen.	SOORT DER VAARTUIGEN.								Gezamenlijke inhoudsgrootte (in tonnen).
		Stoomschepen.	Fregatten.	Schepen.	Barken.	Brikken.	Schoeners.	Kotters.	Andere vaartuigen.	
1877.	24	3	„	„	1	„	19	1	„	5 688
1878.	24	2	2	„	6	„	13	1	„	7 850
1879.	32	3	1	„	7	3	17	1	„	9 349
1880.	34	2	2	„	10	3	16	1	„	17 063
1881.	30	4	„	„	4	„	22	„	„	7 925

Van deze schepen en vaartuigen behoorden:

in:	aan Europeanen.	metende in tonnen.	aan vreemde oosterlingen.	metende in tonnen.	aan inlanders.	metende in tonnen.
1877	6	3 961	13	1 297	5	430
1878	1	1 283	15	6 153	8	414
1879	7	3 039	21	5 959	4	351
1880	14	12 252	12	3 717	8	1 094
1881	11	5 333	9	1 870	10	722

De in 't vorig verslag (blz. 211) besproken nieuwe bepalingen betreffende de scheepsmeting in Nederlandsch-Indie zijn met 1 Maart 1882 (Indisch Staatsblad n°. 47) in werking getreden. Ingevolge het aangehaald Staatsblad worden de directeur van financien en de hoofden van gewestelijk bestuur in het toezigt op de uitvoering van de nieuwe bepalingen bijgestaan door den inspecteur, chef van de administratie der in- en uitvoerregten en accijnsen, en de adjunct-inspecteurs dier middelen. Van wege het departement van financien te Batavia werd eene verzameling voorschriften en modellen nopens het onderwerp in 't licht gegeven, waarin ook is opgenomen de door genoemden directeur, bij eene beschikking van 13 Augustus 1881, vastgestelde instructie voor de scheepsmeters.

In verband met de nieuwe regeling is bij Indisch Staatsblad 1882 n°. 48 voorgeschreven dat in de formulieren van aanvraag tot het verkrijgen van een zeebrief of jaarpas de grootte van het schip of vaartuig voortaan moet worden uitgedrukt in kubieke meters en in registertonnen van 2^{83} M^3., in stede van in lasten en in zeetonnen.

§ 3. *Scheepsbouw.*

Aangaande den inlandschen scheepsbouw zijn over 1881 geen mededeelingen ontvangen. Op blz. 48–51 hiervóór is gehandeld over de gouvernements-inrigtingen voor het bouwen en herstellen van schepen (te Onrust, Soerabaija en Pontianak). In December 1881 is op het eiland Amsterdam, in de nabijheid van Batavia, een drijvend droogdok in gebruik gekomen, dat aldaar gebouwd werd krachtens eene op de Nederlandsch-Indische Droogdok-maatschappij te Amsterdam overgegane concessie [1]), welk dok volgens eene bekendmaking in de Bataviasche nieuwsbladen een draagvermogen van 2000 ton en eene lengte van 200 Engelsche voeten bezit. In den loop van 1882 heeft de Indische Regering, ten overstaan van de concessionarissen, doen nagaan »of het bedoelde dok werkelijk geschikt is — zooals het volgens het ten grondslag der concessie gediend hebbende request van den oorspronkelijken concessionaris zou moeten zijn — tot opneming van het grootste charter schepen en minstens tot opneming van en het doen van *alle* herstellingen en voorzieningen in den ruimsten zin aan de particuliere schepen van zoodanig charter als thans in de Indische wateren kunnen worden verwacht en *alle* schepen van de Nederlandsch-Indische Stoomvaartmaatschappij; — of dus de Nederlandsch-Indische Droogdokmaatschappij, behalve een dok van voldoende capaciteit, ook de noodige inrigtingen bezit om de bedoelde herstellingen en voorzieningen te kunnen doen bewerkstelligen." Het rapport van de commissie die met dit onderzoek belast is geweest, bestaande uit een hoofdofficier der marine, een ingenieur van scheepsbouw en den havenmeester van Batavia, is zeer onlangs hier te lande ontvangen. Volgens de bevinding der commissie kan het établissement op het eiland Amsterdam niet gezegd worden aan de bovenbedoelde vereischten te voldoen, noch wat het dok zelf, noch wat de verder benoodigde inrigtingen betreft. Ten einde haar doel te verwezenlijken zonder zelve den bouw van een groot droogdok op nieuw te ondernemen, verzocht de meergenoemde dokmaatschappij in Februarij jl. dat de Regering hier te lande haar de exploitatie mogt toezeggen, op nader te regelen voorwaarden, van het van gouvernementswege te bouwen droogdok te Tandjong Priok. Aan de Maatschappij is echter, mede in Februarij, te kennen gegeven dat omtrent de exploitatie van bedoeld dok nog geen beslissing genomen, en haar dus de gewenschte toezegging niet gegeven kon worden.

Hoeveel zeeschepen in Indie in de laatste jaren werden gebouwd, kan eenigermate, namelijk voor zooveel aangaat stoomschepen en de op Europesche wijze getuigde zeilschepen, worden afgeleid uit onderstaande statistiek betreffende de aldaar verleende eerste zeebrieven. Dat die gegevens echter geen voldoenden maatstaf opleveren ter beoordeeling van den omvang van het scheepsbouwbedrijf in Nederlandsch-Indie zal wel geen betoog behoeven. Immers voor de op inlandsche wijze getuigde zeeschepen worden geen zeebrieven, maar *gezegelde* jaarpassen afgegeven. Bovendien blijven dan nog verschillende andere categorien van vaartuigen over, als: binnenschepen, visschersvaartuigen enz. en in 't algemeen de vaartuigen minder dan 2 ton metende, welke allen, om de Nederlandsche vlag te kunnen voeren, ongezegelde jaarpassen behoeven. Verg. Indisch Staatsblad 1874 n°. 113 en 152. Uit de bedoelde statistiek dan blijkt dat van de 144 op Europesche wijze getuigde zeeschepen die in 1877 t/m 1881 in Nederlandsch-Indie voor 't eerst in de vaart kwamen, te zamen metende 47 875 ton, er 66, te zamen met eene inhoudsgrootte van 4192 ton, in Indie waren gebouwd. Hoe de cijfers zich over elk der vijf jaren verdeelen, doet het volgende overzigt zien.

JAREN.	Aantal schepen en vaartuigen, ten behoeve van welke in Nederlandsch Indie eerste zeebrieven werden uitgereikt.	Waar gebouwd.					
		In Indie.		In Nederland.		In den vreemde.	
		Aantal.	Inhoudsgrootte (in tonnen).	Aantal.	Inhoudsgrootte (in tonnen).	Aantal.	Inhoudsgrootte (in tonnen).
1877. .	24	*a*) 12	652	„	„	12	5 036
1878. .	24	*b*) 14	935	4	3294	6	3 621
1879. .	32	*c*) 14	925	3	2206	15	6 218
1880. .	34	*d*) 11	551	5	2895	18	13 617
1881. .	30	*e*) 15	1129	1	1078	14	5 718

a) 11 schoeners en 1 kotter, metende 632 en 20 tonnen.
b) 1 stoomschip, 12 schoeners en 1 kotter, metende 12, 899 en 24 tonnen.
c) 1 brik, 12 schoeners en 1 kotter, metende 209, 665 en 51 tonnen.
d) 1 kotter en 10 schoeners, metende 23 en 528 tonnen.
e) 1 stoomschip en 14 schoeners, metende 52 en 1077 tonnen.

[1]) De voorwaarden dezer concessie, oorspronkelijk, in Mei 1872, door de Indische Regering verleend aan den heer A. G. Bosch, zijn in haar geheel te vinden op blz. 27 der Memorie van Antwoord betreffende de Indische begrootingsontwerpen voor 1883 (zitting Tweede Kamer 1882–1883, 4, n°. 46). Ten einde de concessie in haar geheel te doen blijven, hadden de concessionarissen, die reeds zes malen, laatstelijk tot 27 November 1881, uitstel hadden verkregen voor de openstelling van het dok, nog tijdig eene nieuwe en laatste verlenging aangevraagd, ditmaal tot 27 Januarij 1882, welke verlenging verleend werd bij een Indisch besluit van 3 October 1881.

V. Andere onderwerpen.

Binnenlandsche handel; markten (passars). De handel in lijnwaden op Java en Madura was in 1881 over het algemeen zeer levendig in die gewesten waar de koffij-oogst goed uitviel. Waar de uitkomsten van dien oogst minder gunstig waren vond daarentegen slechts een geringe omzet in katoenen goederen plaats. Vooral was dit het geval in West-Java, waar de koopkracht der bevolking, ook ten gevolge van de runderpest en epidemische ziekten, veel verminderde.

In den rijsthandel ging in 1881 op Java weder veel om, vooral in de streken waar door langdurige droogte of andere oorzaken eene minder ruime rijstproductie verkregen werd. Belangrijk waren ook nu de invoeren van rijst uit Singapore, Bangkok en Saigon. In Bantam had zelfs, gelijk reeds op blz. 173 hiervóór is vermeld, het bestuur de hand in den aanvoer en verkoop van Saigon-rijst, hoofdzakelijk met het doel om de prijzen op een redelijk peil te houden.

Bij voortduring vermeerdert het aantal plaatsen waar geregeld markt wordt gehouden. Op Java werden in 1881 een 12tal nieuwe markten ingesteld, en wel 2 in Bantam, 1 in de Preanger regentschappen, 2 in Soerabaija, 6 in Probolinggo en 1 in Kediri. Daarentegen werd op één plaats in Pasoeroean, uithoofde van te weinig bezoek, het markthouden afgeschaft.

De omzet van lijnwaden in Atjeh en onderhoorigheden was tamelijk levendig. Zwart, donkerblaauw en ongebleekt katoen vond aldaar den meesten aftrek. Ook de zoogenaamde Klingalesche en Muntoksche kains waren er zeer gezocht. Aangaande den rijsthandel in genoemd gouvernement vindt men slechts vermeld dat deze gedreven wordt tusschen sommige landschappen der afdeeling Westkust, maar dat toch de belangrijkste invoeren plaats hebben van Pinang. Slechts zelden wordt rijst van Sumatra's Westkust naar Atjehsche havens uitgevoerd. In Groot-Atjeh werd een passar geopend te Pakan Kroeng-Tjoet, ter plaatse waar vroeger een der grootste vischpassars werd aangetroffen.

In het gouvernement Sumatra's Westkust werd het aantal marktplaatsen met 6 vermeerderd. Het debiet van lijnwaden bleef er nagenoeg stationair. Het Engelsch fabriekaat, als het goedkoopste, was het meest gewild. Ook Boeginesche en Buitenzorgsche sarongs vonden veel aftrek.

In Benkoelen kregen twee plaatsen voor 't eerst eene markt, waar het vertier zeer druk was. Het debiet van lijnwaden nam in dit gewest toe. Naar kains van inlandsch fabriekaat was de vraag even groot als naar sarongs van Europeschen oorsprong.

In de Lampongsche districten en in Palembang onderging het aantal marktplaatsen geen verandering. De handel in lijnwaden was in beide residentien grooter dan in 1880. Daar beide gewesten niet genoeg rijst opleveren voor de behoefte, moet in het tekort door invoer worden voorzien.

In de residentie Oostkust van Sumatra vermeerderde het debiet van lijnwaden aanmerkelijk, vooral ten gevolge van den toenemenden afzet naar de binnenlanden.

In Riouw was, evenals in 1880, de invoer van lijnwaden uit Singapore belangrijk. Het meest gezocht was gedrukt katoen van Duitsch fabriekaat. Ook rijst is hier een belangrijk artikel van invoer.

Op Banka en Billiton nam het debiet van lijnwaden, meest Engelsch en Duitsch fabriekaat, gaandeweg toe.

Omtrent het vertier in lijnwaden in de residentien Westerafdeeling en Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo vindt men alleen vermeld dat in laatstgemeld gewest het debiet in 1881 vrij stationair bleef.

In de berigten betreffende het gouvernement Celebes en onderhoorigheden wordt gezegd dat de toenemende neiging onder de inlandsche bevolking aldaar tot navolging van de Europeanen een grooten invloed uitoefende op de vraag naar Europesche lijnwaden, die dan ook meer en meer het inlandsch fabriekaat verdringen. De waarde van de te Makasser ingevoerde lijnwaden (meerendeels witte, ruwe en roode katoenen benevens ruwe en roode garens) werd geschat op omstreeks f 4 millioen. In de afdeeling Oosterdistricten kwam een nieuwe passar tot stand.

Ook in Menado nam in 1881 het aantal marktplaatsen, evenzeer als het lijnwaad-debiet, toe. Bleef op de Banda-eilanden de lijnwaadhandel nog steeds gedrukt, in de residentie Ternate was de afzet grooter dan in 1880. Ter hoofdplaats Amboina was in 1881 de invoer van rijst zeer belangrijk.

Op de eilanden van den Timor-archipel was niet alleen het verbod tegen den invoer van kruit en vuurwapenen, maar ook de daling in prijs van sandelhout en was, van nadeeligen invloed op het handelsvertier in 't algemeen; het debiet van lijnwaden scheen echter daaronder minder te lijden. Ter hoofdplaats Koepang werd weder veel rijst van Makasser en Bali ingevoerd.

In de afdeelingen Boeleleng en Djembrana op Bali kan de omzet van lijnwaden vrij belangrijk genoemd worden. Het goedkoope Engelsche fabriekaat is er 't meest gewild. Eene aanzienlijke hoeveelheid rijst werd weder naar Java, Madura en Celebes uitgevoerd.

Visscherijen. Het in 't vorig verslag (blz. 213) bedoelde, van regeringswege zamengestelde, algemeen overzigt betreffende de zeevisscherijen in Nederlandsch-Indie zag in 1882 het licht in het tijdschrift van de Nederlandsch-Indische Maatschappij van nijverheid en landbouw (verg. blz. 106 hiervóór).

Een te Olehleh (Atjeh) gevestigd industrieel bragt onder de aandacht der Regering een plan tot uitoefening van de visscherij met toepassing van electrisch licht, waartoe hij zich — zij het bij wijze van proef — een uitsluitend regt door de Regering verleend wenschte te zien voor zooveel betreft de wateren op, om en nabij de reeden van eenige plaatsen aan Java's noordkust. Bij eene beschikking van 5 Januarij 1882 werd echter aan den aanvrager te kennen gegeven dat voor de uitoefening van zeevischvangst op de door hem aangegevene wijze geen vergunning vereischt wordt, en dat — ofschoon de Regering het slagen van pogingen om den aanvoer van zeevisch te doen toenemen, en daardoor tot een goedkooper voedingsmiddel te doen worden, in het algemeen belang wenschelijk acht — van het verleenen van een uitsluitend regt, eene concessie of een octrooi daarvoor geen sprake kan zijn. Overigens werd opgemerkt dat bij toepassing van het bewuste plan de ondernemer onderworpen zou blijven aan alle voorschriften uitgevaardigd of nog uit te vaardigen in het belang der veiligheid voor de scheepvaart.

In sommige gewesten van Java, inzonderheid in Soerabaija, Rembang en Pasoeroean, maakt ook de vischteelt in vijvers een belangrijk bedrijf uit. Omtrent de van deze vischvijvers opgebragte belasting vindt men opgaven op blz. 77 hiervóór.

Verschillende takken van inlandsche nijverheid. Aangaande dit onderwerp kunnen thans geen andere bijzonderheden worden medegedeeld dan reeds in vorige verslagen zijn vermeld.

Fabrieken. Omtrent het fabriekswezen in Nederlandsch-Indie, voor zooveel dit niet onmiddellijk met den landbouw in verband staat, dus met uitsluiting van de suikerfabrieken, rijstpelmolens enz., zijn over 1881 verschillende opgaven verzameld (onder anderen nopens het aantal werklieden en hunne loonen, de wijze waarop de grondstoffen verkregen worden, de mate van bloei enz.) die in tabellarischen vorm hierachter worden medegedeeld in bijlage PPP. Daaruit blijkt dat het aantal dezer particuliere nijverheids-inrigtingen 51 bedroeg, aldus over de onderstaande 13 gewesten verdeeld:

in Batavia	10
„ Samarang	6
„ Soerabaija	17
„ Pekalongan	1
„ Pasoeroean	3
„ Probolinggo	3
„ Djokjokarta	1
„ Soerakarta	1
ter Sumatra's Westkust	4
in Atjeh en onderhoorigheden	2
„ Palembang	1
„ de Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo	1
„ Celebes	1
Te zamen	51

Een dezer inrigtingen werkte in 1881 niet en van de

50 overigen bezaten er 44 stoomvermogen, van welke er 2 bovendien water als beweegkracht bezigden, terwijl de 6 anderen (3 zeepfabrieken ter Sumatra's Westkust, 2 arakstokerijen in Soerabaija en Probolinggo en 1 fabriek van minerale wateren te Samarang) uitsluitend door handenarbeid gedreven werden.

Naar gelang van hare bestemming waren de inrigtingen te verdeelen als volgt:

	personen daags.
2 gasfabrieken (te Batavia en Soerabaija), te zamen werkende met gemiddeld	a) 136
1 fabriek van stoom- en andere werktuigen (te Soerabaija), werkende met gemiddeld . . .	95
5 inrigtingen voor herstellingen aan werktuigen en voor metaalbewerking (2 te Batavia, 1 te Samarang, 1 te Soerabaija en 1 te Pasoeroean), te zamen werkende met gemiddeld	b) 214
1 ketelmakerij, tevens ingerigt voor plaatbewerking, draaijerij en smederij (te Soerabaija), werkende met gemiddeld	60
2 fabrieken voor ijzer- en houtbewerking (te Probolinggo en Soerakarta), waarvan de eerste werkende met gemiddeld	c) 175
1 inrigting voor machinale houtbewerking tevens smederij (te Soerabaija), werkende met gemiddeld	100
1 stoomsmederij (te Soerabaija), werkende met gemiddeld	16
1 fabriek van rijtuigen en wagens, tevens voor onderhoud van locomotieven en verder rollend spoorwegmaterieel (te Samarang), werkende met gemiddeld.	166
1 nijverheids-atelier, tevens fabriek van karren, enz. (te Modjokerto), werkende met gemiddeld	?
1 werktuigfabriek tevens stoomhoutzaagmolen (te Batavia), werkende met gemiddeld . .	25
1 stoomhoutzaagmolen (in Palembang), werkende met gemiddeld	10
1 meel- en broodfabriek (te Batavia), werkende met gemiddeld.	90
1 stoomgraanmolen (te Soerabaija), werkende met gemiddeld	4
1 stoomdrukkerij (te Soerabaija), werkende met gemiddeld	100
1 meubelfabriek (te Soerabaija), werkende met gemiddeld	100
6 arakstokerijen, namelijk 1 in Samarang (te Pegandan in Kendal), 2 in Soerabaija (ter hoofdplaats en te Sidoardjo), 2 in Pasoeroean (te Kraton en Redjassa), en 1 in Probolinggo (te Kraksaän), te zamen werkende met gemiddeld.	96
16 ijsfabrieken, waarvan in de gewesten Batavia 5, Samarang 2, Soerabaija 2, Djokjokarta 1, Probolinggo 1, Sumatra's Westkust 1, Atjeh 2, Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo 1 en Celebes en onderhoorigheden 1, te zamen werkende — behalve één in Soerabaija welke gesloten was — met gemiddeld	d) 162
2 fabrieken van minerale wateren (te Samarang en Soerabaija), waarvan de laatste tevens ijsfabriek, te zamen werkende met gemiddeld	62
1 waterzuiveringsfabriek (te Soerabaija), werkende met gemiddeld.	20
4 zeepfabrieken, waarvan 1 in Pekalongan en 3 ter Sumatra's Westkust, welke laatsten te zamen werkten met gemiddeld	e) 9
1 stoomkalkbranderij (te Soerabaija), werkende met gemiddeld	?
Te zamen 51 fabrieken (buiten die met den landbouw in verband staande), waarvan 45 te zamen werkende met gemiddeld.	f) 1640

a) De gasfabriek te Batavia telt hierin slechts voor 56 personen, doch bij deze opgaaf vindt men vermeld dat de koelies niet zijn medegerekend.

b) Van de inrigting te Soerabaija is het cijfer niet opgegeven.

c) Idem van de inrigting te Soerakarta.

d) Hieronder niet begrepen het personeel van de ijsfabriek te Modjokerto, welke gesloten was.

e) Van de zeepfabriek in Pekalongan is het cijfer niet opgegeven.

f) Ongerekend de koelies bij de gasfabriek te Batavia (zie noot a).

Opgaven betreffende de in Nederlandsch-Indie gebezigde stoomwerktuigen voor industrieele doeleinden, ook voor de inrigtingen met den landbouw in verband staande, vindt men op blz. 141 hiervóór en in de aldaar aangehaalde bijlage HH.

Loonen van ambachtslieden en koelies. De hieromtrent over 1881 ontvangen opgaven komen, op weinige uitzonderingen na, schier geheel overeen met de in 't vorig verslag genoemde bedragen. In sommige gewesten op Java, o. a. in de Preanger regentschappen, Pekalongan, Pasoeroean en Madioen waren de loonen gedurende 1881 doorgaans hooger dan in 1880, welke stijging werd toegeschreven aan de meerdere vraag naar werkkrachten als een gevolg deels van de ontwikkeling van de nijverheid en den landbouw der Europesche ondernemers, deels van den spoorwegaanleg. Men zie overigens nopens de loonen bij sommige fabrieken de boven aangehaalde bijlage PPP, zoomede blz. 182 en 188 hiervóór.

Kamers van koophandel en nijverheid. Als gewoonlijk vindt men onder de bijlagen hierachter (zie onder lit. QQQ) weder in zijn geheel afgedrukt het door de kamer te Padang uitgebragt uitvoerig jaarberigt nopens den handel te dier plaatse, thans het jaar 1881 betreffende. Door de vier andere kamers van koophandel en nijverheid (te Batavia, Samarang, Soerabaija en Makasser) worden dergelijke jaarverslagen niet ingediend. Alleen is door de kamers te Samarang en Makasser een berigt nopens hare werkzaamheden aangeboden.

Maten en gewigten. Nu sedert het najaar van 1881 bij het departement van onderwijs, eeredienst en nijverheid, waartoe de zaken van het ijkwezen behooren, wederom over een deskundig ambtenaar kan worden beschikt (verg. vorig verslag blz. 214), zijn voorstellen ontworpen om te voorzien in het gemis aan algemeene voorschriften nopens het toezigt op de maten en gewigten in Nederlandsch-Indie, waaromtrent tot dusver nog slechts voor zeer weinige gewesten, o. a. voor Krawang, Celebes, Amboina en Ternate, oude bepalingen gelden, die in den tegenwoordigen toestand niet meer passen. Voor de hoofdplaats Makasser (Celebes) werd intusschen, bij beschikkingen van den gouverneur dd. 30 Maart en 20 Mei 1881, een tijdelijk ijkmeester benoemd en tevens eene nieuwe ijkregeling met bijbehoorend tarief van ijkloonen vastgesteld.

Eene reeds vroeger zamengestelde schets eener herleidingstafel voor maten en gewigten, waarvan de vaststelling volgens het oordeel van den bovenvermelden ambtenaar bij eene eventueele invoering van het metriek stelsel noodig was, werd aan de hoofden van gewestelijk bestuur ter beoordeeling toegezonden.

Aan ijkgelden werd in 1881 ontvangen f 2532, tegen f 2180 in 1880. Ten slotte verdient nog vermelding dat bij een Indisch besluit van 13 December 1881 (Bijblad op het Indisch Staatsblad n°. 3797) voor meerbedoelden ambtenaar eene instructie werd vastgesteld, waarbij hij gesteld is onder de bevelen van den directeur van onderwijs, eeredienst en nijverheid, aan wien hij inlichtingen verstrekt en advies geeft omtrent de aangelegenheden die verband houden met het ijkwezen en de geleidelijke invoering in Nederlandsch-Indie van het metriek stelsel van maten en gewigten, en aan wien omtrent dezelfde aangelegenheden voorstellen of vertoogen door hem kunnen worden ingediend. Genoemde departements-chef is bevoegd om den voor het ijkwezen te zijner beschikking staanden ambtenaar commissien buiten Batavia op te dragen.

Tentoonstellingen. Ook in 1881 werd weder door de Buitenzorgsche wedloop-societeit eene vee-tentoonstelling en door de vereeniging voor den planten- en dierentuin te Batavia eene tentoonstelling van land- en tuinbouw-voortbrengselen gehouden. Andere tentoonstellingen hadden in Indie niet plaats.

Door tusschenkomst van de Indische autoriteiten zijn in den aanvang van 1882 in Nederlandsch-Indie de programma's verspreid van de in 1883 te Amsterdam te houden Internationale Koloniale en Uitvoerhandel-Tentoonstelling. De Indische Regering heeft bij die gelegenheid de hoofden van algemeen en gewestelijk bestuur uitgenoodigd om hunnerzijds mede te werken ten einde de zaak te doen slagen. Verschillende maatregelen zijn

daarop door de Indische Regering genomen om Nederlandsch-Indie op eene waardige en zooveel mogelijk volledige wijze op die tentoonstelling te doen vertegenwoordigen. Ter bevordering van eene vaardige afdoening werd de zorg voor de ten deze te treffen regelingen niet aan eene commissie opgedragen, maar alleen aan den directeur van onderwijs, eeredienst en nijverheid, bijgestaan door een bezoldigden secretaris, die hem uitsluitend voor deze aangelegenheid werd toegevoegd. Als zoodanig werd aangewezen een tijdelijk in Indie aanwezige Nederlandsche civiel-ingenieur, tevens vertegenwoordiger in Indie van het uitvoerend comité der tentoonstelling. Reeds bij een besluit van 24 Februarij 1882 werden de chefs der overige departementen van algemeen bestuur in Indie uitgenoodigd om zooveel mogelijk den directeur van onderwijs, eeredienst en nijverheid in de volvoering van zijne bovenvermelde opdragt behulpzaam te zijn door de verstrekking van modellen en van monsters van producten. Voor de bijeen te brengen goederen werd vrij transport langs de Javasche staatsspoorwegen toegestaan. Te Batavia werden eenige daartoe aangezochte invloedrijke personen uit den handel door den Gouverneur-Generaal tot eene commissie benoemd om ook bij particulieren de deelneming aan de tentoonstelling zooveel mogelijk aan te moedigen en te bevorderen.

Terwijl in Indie de uitgaven van bestuurswege voor de tentoonstelling eene som van f 100 000 niet zullen mogen te boven gaan, bedraagt het hier te lande toegezegde regerings-subsidie, voor zooveel het betrekking heeft tot de Nederlandsche *koloniale* inzendingen, f 150 000, waarop gerekend is bij de Indische begrooting voor 1883. Tegenover het genot van dit subsidie heeft het comité van uitvoering der tentoonstelling zich onder meer verbonden om ten opzigte onzer koloniale inzendingen, uitgezonderd alleen de door particulieren in te zenden monsters van stapelproducten, alle kosten op zich te nemen die in verband staan met het vervoer hier te lande, de ontvangst, het ontpakken, ineenzetten, uitstallen, schoonhouden en bewaken van de in te zenden voorwerpen, zoomede om die voorwerpen voor rekening van het comité tegen brandgevaar te verzekeren en na afloop der tentoonstelling kosteloos terug te zenden, en eindelijk om van de Nederlandsche koloniale afdeeling een wetenschappelijken catalogus in de Nederlandsche en Fransche talen op zijne kosten te doen verschijnen.

Loterijen. Na de in 1880 en de eerste maanden van 1881 toegestane geldloterijen ten bate van liefdadige of nuttige stichtingen (verg. vorig verslag blz. 214) werden in den verderen loop van 1881 geen nieuwe vergunningen van dien aard verleend.

De Minister van Kolonien,
DE BRAUW.

VERBETERINGEN en AANVULLINGEN.

Blz. 72, kolom 2, regel 41 staat: „civiele reizigers en goederen", lees: „civiele reizigers en alleen reizende militairen of militaire personen en hunne goederen".

Blz. 81, in het staatje wordt achter Bezoeki opgegeven in de laatste kolom: 4861 en in de kolom betreffende het jaar 1881: 3861. Men leze daarvoor: 4858 en 3858. In verband daarmede moet als eindcijfer van beide kolommen gelezen worden, in plaats van 114 495 en 26 463, respectievelijk 114 492 en 26 460.

Blz. 140, kolom 1, regel 33 en 34 staat: „jhr. mr. J. K. W. Quarles van Ufford en H. Verploegh", lees: „jhr. mr. J. K. W. Quarles van Ufford (ook namens J. F. R. S. van den Bossche) en H. Verploegh".

Blz. 153, kolom 1, regel 2 staat: „vorige", lees: „volgende".

Blz. 160, „ 1, „ 26 en 25 v. o. staat: „herverpachting", lees: „eerste verpachting".

Blz. 163, kolom 2. Onder de rubriek *Bedrijfsbelasting* wordt in de vierde alinea gewezen op het ontbreken van sommige opgaven betreffende de residentie Batavia. Volledigheidshalve wordt hier aangeteekend dat bedoelde gegevens na het afdrukken van hoofdstuk M van het verslag ontvangen zijn, en dat die aanvulling alsnog is opgenomen in de ter plaatse aangehaalde bijlage SS.

Blz. 191. In verband met een paar in bijlage EEE nader aangeduide verbeteringen moeten de opgaven van het staatje onder de hoofden Koffij en Padi gelezen worden aldus:

Koffij		Padi	
Beplante oppervlakte (in bouws)	Productie (pikols)	Beplante oppervlakte (in bouws)	Productie (pikols)
2 344	8 386	539	8 125
b) (12)	(11)	(4)	(2)
20 583	97 404	853	14 542
(60)	(56)	(8)	(7)
21 601¼	48 194½	1 118	8 868
(125)	(77)	(14)	(11)
44 528¼	153 984½	2 510	31 535
c) (197)	*d*) (144)	(26)	*l*) (20)

Onder het staatje, regel 6, staat: „1 van categorie I, 4 en 53", lees: „2 van categorie I, 3 en 53".

Blz. 200, kolom 1, regel 12 staat: „1 December", lees: „31 December".

[5. 3.]

BIJLAGE A, n°. I—VIII.

(Zie blz. 1 van het verslag.)

STATISTIEK betreffende de bevolking van Nederlandsch Indie over 1880.

N°. I. ALGEMEEN OVERZIGT van de sterkte der bevolking van Nederlandsch Indie (met uitzondering

GEWESTEN.	Oppervlakte in vierkante geografische mijlen (meerendeels volgens topografische opmetingen.)	EUROPEANEN.		CHINEZEN.		ARABIEREN.		ANDERE VREEMDE OOSTERLINGEN.	
		Totaal.	Waaronder van het mannelijk geslacht.	Totaal.	Waaronder van het mannelijk geslacht.	Totaal.	Waaronder van het mannelijk geslacht.	Totaal.	Waaronder van het mannelijk geslacht.
Java en Madura.									
Bantam.	150.8	428	251	1 640	893	22	19	»	»
Batavia	123.8	7 211	3 872	73 224	38 677	1 003	666	127	80
Krawang	84.0	218	142	3 877	2 100	40	21	»	»
Preanger regentschappen .	385.8	993	580	e) 2 274	1 290	e) 189	118	5	5
Cheribon	122.7	948	526	e) 15 630	8 507	1 231	778	94	65
Tagal	69.0	599	331	6 119	3 145	257	160	13	13
Pekalongan	32.5	526	278	4 889	2 637	712	378	41	24
Samarang	94.2	e) 5 159	2 945	15 921	8 391	717	369	1 006	511
Japara	56.7	623	361	10 170	4 988	68	39	22	13
Rembang	136.9	654	354	16 341	8 015	271	142	69	41
Soerabaija	102.1	e) 5 941	3 112	13 185	7 343	1 955	1 049	483	249
Pasoeroean.	97.2	1 474	781	5 066	2 692	835	415	f) 56	f) 21
Probolinggo	53.0	842	510	2 341	1 250	380	230	»	»
Bezoeki.	74.7	578	354	1 022	565	627	319	»	»
Banjoewangi	84.0	165	90	241	120	347	193	»	»
Banjoemas	101.0	584	304	3 770	2 040	11	7	74	34
Bagelen.	62.3	550	282	3 017	1 585	2	2	h) 139	h) 99
Kadoe	37.2	616	308	5 465	2 995	86	40	6	4
Djokjokarta	56.1	1 510	1 036	1 846	1 045	169	90	17	15
Soerakarta.	113.1	2 026	1 205	6 486	3 809	59	40	232	149
Madioen	117.9	546	292	3 444	1 870	9	6	»	»
Kediri	122 8	1 008	582	7 031	4 068	»	»	»	»
Madura	96.0	509	258	3 932	1 977	1 516	698	163	88
Totaal . . .	2 373 8	33 708	18 754	206 931	110 002	10 506	5 779	2 547	1 411
Buitenbezittingen . . . (zie blz. 4 en 5 van dezen staat)	»	7 968	4 257	136 862	102 211	5 519	2 977	6 572	4 970
Totaal-generaal . .	»	41 676	23 011	343 793	212 213	16 025	8 756	9 119	6 381

van het personeel van leger en vloot) bij het eind van 1880, vergeleken met hetzelfde tijdstip van 1879.

INLANDERS. Totaal.	INLANDERS. Waaronder van het mannelijk geslacht.	Alzoo te zamen op 31 December 1880. b)	Volgens het vorig verslag bedroeg het cijfer op 31 December 1879.	Alzoo in 1880 meer.	Alzoo in 1880 minder.
592 051	291 009	594 141	762 507	»	c) 168366
859 782	427 732	941 347	971 118	»	d) 29 771
300 833	149 447	304 968	300 212	4 756	»
1 594 205	765 575	1 597 666	1 246 698	350 968	»
1 277 573	620 002	1 295 476	1 260 977	34 499	»
937 957	460 958	944 945	942 216	2 729	»
508 720	247 228	514 888	514 097	791	»
1 252 086	607 941	1 274 889	1 292 667	»	d) 17 778
827 509	397 374	838 392	839 170	»	d) 778
1 035 013	505 063	1 052 348	1 049 531	2 817	»
1 692 913	818 709	1 714 477	1 658 889	55 588	»
724 574	356 858	732 005	g) 665 087	66 918	»
485 914	238 744	489 477	440 925	48 552	»
441 680	215 200	443 907	421 764	22 143	»
64 606	32 150	65 359	63 014	2 345	»
1 011 928	495 740	1 016 367	1 002 968	13 399	»
1 252 204	616 588	1 255 912	1 225 247	30 615	»
703 477	344 405	709 650	706 416	3 234	»
459 891	220 700	463 433	455 673	7 760	»
958 634	465 250	967 437	950 969	16 468	»
992 184	489 278	996 183	991 295	4 888	»
763 064	377 093	771 103	745 353	25 750	»
804 015	395 639	810 135	789 296	20 839	»
19 540 813	9 538 683	19 794 505	19 296 089	715 059	216 693
				Alzoo in 't geheel in 1880 meer 498366 = 2,58 pct.	

AANMERKINGEN.

a) De opgaven betreffende het zielental der inlandsche bevolking berusten op de in 1880 voor 't eerst gehouden vijfjaarlijksche opneming bedoeld bij Indisch Staatsblad 1880 n°. 81. Die opneming heeft zich echter niet uitgestrekt tot de particuliere landen, noch ook tot de vorstenlanden. Voor verdere bijzonderheden aangaande de bedoelde opneming wordt verwezen naar het medegedeelde op blz. 1 van dit verslag.

b) Eene opgave van de bevolkingsdigtheid per vierkante geografische mijl komt op blz. 1 van het verslag voor.

c) Bij deze vermindering moet niet uitsluitend worden gedacht aan werkelijke afneming van het zielental, maar ook aan verbetering der bestaande gegevens ten gevolge van de bovenbedoelde opneming

d) Het is gebleken dat de opgaaf van 1879 de werkelijkheid overtrof. Overigens is de vermindering ten deele te wijten aan meerdere sterfgevallen dan geboorten.

e) De opgaaf in 't vorig verslag wordt gezegd minder juist te zijn geweest.

f) In 't vorig verslag waren onder deze rubriek ook opgenomen de inboorlingen uit andere gedeelten van den Oost-Indischen Archipel. Deze zijn thans onder de inlanders gerangschikt.

g) Verbeterde opgaaf. Het zielental van de inlandsche bevolking in 1879 bedroeg namelijk 657 364, en niet 660 079 zooals in 't vorig verslag stond uitgetrokken.

h) Afrikanen en Mooren. Deze laatsten, ten getale van 32 mannen en 19 vrouwen, waren in 't vorig verslag ten onregte onder de inlanders gerangschikt.

Tien plaatsen op Java en Madura tellen elk meer dan 20 000 inwoners Het zijn de volgende 7 gewestelijke en 3 afdeelings-hoofdplaatsen.

PLAATSEN.	Europeanen.	Chinezen.	Arabieren.	Andere vreemde oosterlingen.	Inlanders.	Te zamen
Gewestelijke hoofdplaatsen.						
Batavia (stad en voorsteden) .	5 490	23 167	892	111	67 297	96 957
Pekalongan. . .	350	2 939	691	40	26 519	30 539
Samarang . . .	3 424	9 787	636	812	53 892	68 551
Soerabaija . . .	4 925	6 626	1 133	362	109 188	122 234
Pasoeroean . . .	732	2 342	217	56	25 469	28 816
Djokjokarta. . .	912	1 882	22	17	42 166	44 999
Soerakarta . . .	640	3 602	64	245	119 490	124 041
Afdeelings-hoofdplaatsen.						
Meester-Cornelis (resid. Batavia) .	809	1 302	58	"	67 968	70 13
Toeban (residentie Rembang) . . .	95	4 108	256	69	16 798	21 326
Bangkallan (resid. Madura) . .	79	667	119	28	19 206	20 099

GEWESTEN.	Oppervlakte in vierkante geografische mijlen (meerendeels volgens zeer globale gegevens).	EUROPEANEN.		CHINEZEN.		ARABIEREN.		ANDERE VREEMDE OOSTERLINGEN.	
		Totaal.	Waaronder van het mannelijk geslacht.	Totaal.	Waaronder van het mannelijk geslacht.	Totaal.	Waaronder van het mannelijk geslacht.	Totaal.	Waaronder van het mannelijk geslacht.
Buitenbezittingen.									
Sumatra's Westkust:									
Padangsche Benedenlanden	2200.6	*b*) 1001	514	3 530	2 262	*c*) 54	31	511	322
Padangsche Bovenlanden		371	212	467	318	23	13	196	125
Tapanoli		202	121	769	496	29	29	137	104
Benkoelen	455.6	159	89	569	296	17	13	2	2
Lampongsche districten . .	475.0	77	47	246	150	18	11	14	10
Palembang	2558.4	280	151	4 245	2 645	1 941	888	124	72
Oostkust van Sumatra . .	768.6	435	361	29 857	28 642	49	»	*i*) 2 488	2 203
Atjeh en onderhoorigheden	928.0	*k*) 228	152	3 509	3 125	222	191	839	833
Riouw » »	825.4	181	97	22 925	19 725	8	8	*m*) 159	123
Banka	237.0	181	102	20 063	13 661	136	77	10	9
Billiton.	119.0	73	44	7 592	6 852	»	»	*p*) 13	11
Westerafdeeling van Borneo	2805.9	232	108	27 894	17 619	1 654	887	356	224
Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo	6567.8	562	293	2 824	1 547	439	240	47	29
Celebes en onderhoorigheden	2149.9	1 355	684	4 573	2 340	190	116	»	»
Menado { afd. Minahassa . .	1267.2	700	331	2 218	1 082	33	23	»	»
Menado { » Gorontalo . .		76	38	138	93	19	16	»	»
Amboina	890.2	1 451	706	499	241	288	167	14	5
Ternate.	4339.7	*z*) 154	71	480	240	107	69	*aa*) »	»
Timor en onderhoorigheden	1042.6	216	112	*dd*) 1 026	545	*dd*) 85	46	»	»
Bali en Lombok { gouvernementsafd[n]. Boeleleng en Djembrana *ff*) .	190.0	34	24	403	332	207	152	1 662	898
Bali en Lombok { vorstenrijken *gg*) .		»	»	3 035	?	*hh*) ?	?	*hh*) ?	?
Totaal . . .	27820.9	7 968	4 257	136 862	102 211	5 519	2 977	6 572	4 970

INLANDERS. *a*)

Cijfers die als tamelijk nauwkeurig kunnen worden aangemerkt.	Cijfers bij benadering verkregen.	Cijfers berustende op loutere gissing.	Te zamen.	Volgens het vorig verslag bedroeg het cijfer der inlanders op 31 Dec. 1879.
289 987	»	»	289 987	269 038
d) 647 020	»	»	*d*) 647 020	613 000
e) 171 712	»	»	*e*) 171 712	108 980
»	136 500	*f*) 6 000	142 500	142 000
125 400	»	»	125 400	121 778
g) 545 900	»	*h*) 76 000	621 900	595 310
»	»	110 000	110 000	90 000
»	*l*) 29 300	*l*) 445 000	474 300	474 300
»	26 500	*n*) 38 000	64 500	*o*) 64 000
48 922	»	»	48 922	48 473
23 655	»	»	23 655	23 481
269 190	54 000	6 000	*q*) 329 190	344 905
345 911	100 500	206 000	*r*) 652 411	*s*) 422 700
»	373 700	»	*t*) 373 700	375 000
131 411	»	*u*) 85 000	216 411	*v*) 213 718
»	99 000	*w*) 197 000	296 000	294 800
x) 130 880	»	*ij*) 147 000	277 880	273 368
»	*bb*) 2 669	*cc*) 98 000	100 669	99 870
»	»	*ee*)	?	?
»	78 200	»	78 200	78 200
»	»	1 240 000	1 240 000	?
ii)	*ii*)	*ii*)	*ii*)	*ii*)

A A N M E R K I N G E N.

a) Hoevelen tot het mannelijk geslacht behooren, is niet op te geven.

b) Het blijkt thans dat onder het in 't vorig verslag genoemde totaal (1331) ten onregte ook de inlandsche christenen waren medegeteld, hetgeen thans is nagelaten. Dit tot gedeeltelijke verklaring van de vermindering.

c) Bij eene in 1880 voor 't eerst gehouden volkstelling in de afdeeling Padang is gebleken dat het zielental der Arabieren vroeger te hoog was opgegeven.

d) In 1880 heeft in de Padangsche Bovenlanden eene opneming van het zielental der inlandsche bevolking plaats gehad. Van daar dat het bevolkingscijfer niet meer is aan te merken als „berustende op loutere gissing", zoo als ten aanzien der opgaaf over 1879 nog het geval was.

e) In 't vorig verslag werd opgegeven 108 980, ongerekend de bevolking van het eiland Nias en van de niet onder geregeld bestuur staande Bataklanden. Aan welke oorzaak het moet worden toegeschreven dat de thans gedane opgaaf aanzienlijk hooger is, blijkt niet. Alleen is berigt dat nu zijn medegerekend 6393 zielen voor dat gedeelte van Nias, 't welk tot het regtsgebied van den rapat aldaar behoort.

f) Bevolking van het eiland Engano.

g) Hieronder voor Djambi alleen de gouvernements-onderdanen ter hoofdplaats, ten getale van 515.

h) Bevolking van het rijk Djambi.

i) Bij dit cijfer is niets ter nadere toelichting gemeld. Waarschijnlijk moet het aan eene vergissing in de Indische tabellen worden toegeschreven dat voor 1879 een veel hooger totaal (26 416) stond uitgetrokken.

k) Onvolledig cijfer, zijnde ditmaal verzuimd het aantal vrouwen en kinderen der militairen op te geven. Overigens is in 1880 het aantal Europeanen in Atjeh verminderd door het buiten dienst stellen van niet-militair hospitaal-personeel en door eene vermindering van het getal burger-opzigters bij het dwangarbeiderskwartier, de genie en de militaire administratie.

l) Bij gemis aan nadere gegevens is de bestaande raming behouden, namelijk 29 300 voor de afdeeling Groot-Atjeh en 445 000 voor de onderhoorigheden (westkust 75 000, noordkust 292 000 en oostkust 78 000).

m) De groote vermeerdering in vergelijking met de opgaaf in 't vorig verslag, vindt men niet toegelicht.

n) Bevolking van het landschap Indragiri (35000) en van de afdeeling Battam (3000), waarvan tot hiertoe geen opgaaf was gedaan.

o) Hieronder is thans ook het zielental van Indragiri en Battam begrepen (verg. de voorgaande aanmerking).

p) Allen Afrikanen.

q) Bij eene in 1880 gehouden opneming is gebleken dat het zielental vroeger steeds te hoog was opgegeven. De opneming heeft zich uitgestrekt tot verschillende gedeelten van het gewest, waarvan tot dusver het zielental slechts bij benadering, dan wel louter bij gissing had kunnen worden ingevuld.

r) De redenen, die voor 1880 tot eene veel hoogere opgaaf dan voor 1879 hebben geleid, vindt men niet opgegeven.

s) Zie de voorgaande aanmerking.

t) Onvolledig cijfer door het ontbreken van opgaven nopens de verschillende vorstenrijken.

u) Bevolking van de Sangi- en Talaut-eilanden.

v) Hieronder thans ook de raming van 85 000, bedoeld in de voorgaande aanmerking.

w) Bevolking van de Tomini-landen. Voor de rijkjes langs de noordkust van Celebes vindt men geen raming vermeld.

x) De opgaaf betreft de afdeelingen Amboina, Hila, Boeroe, Saparoea, Elpapoetih-baai en Wahaai, zoomede de Banda-eilanden.

ij) Betreft de overige eilanden die (buiten de eigenlijke Banda-groep) tot de afdeeling Banda behooren. Omtrent het getal Alfoeren op Ceram kunnen geen cijfers worden verstrekt.

z) De aanzienlijke vermindering tegenover de opgaaf in 't vorig verslag is niet toegelicht.

aa) Het in 't vorig verslag opgegeven cijfer betrof inboorlingen uit andere gedeelten van den Oost-Indischen Archipel, die thans onder de inlanders gerangschikt zijn.

bb) De opgaaf betreft alleen de inlanders die regtstreeksche onderdanen zijn van het Gouvernement.

cc) Onderdanen der sultans van Ternate, Tidore en Batjan.

dd) Aan welke oorzaak de aanzienlijke vermeerdering, in vergelijking met de opgaaf over 1879, moet worden toegeschreven, blijkt niet.

ee) Omtrent het zielental der inlandsche bevolking kunnen geen cijfers worden medegedeeld, behalve wat betreft het gedeelte dat als Christenen gerekend wordt (p. m. 30 000).

ff) Bij gemis aan nadere gegevens zijn de opgaven over 1879 behouden.

gg) Omtrent elk dezer rijken in het bijzonder zijn de ontvangen opgaven verdeeld als volgt:

Namen der rijken.	Chinezen.	Arabieren, Boeginezen en andere vreemde oosterlingen.	INLANDERS.	
			Heidenen.	Mohammedanen.
Bangli	„	„	35 000	„
Gianjar	1200	300	120 000	1 000
Kloengkoeng	35	300	30 000	3 000
Badoeng	800	6 000	60 000	5 000
Mengoei	100	1 000	70 000	1 000
Tabanan	250	1 500	200 000	3 500
Karang Assem . . .	150	2 000	75 000	6 500
Lombok	500	5 000	30 000	600 000
	3035	16 100	620 000	620 000

hh) Het getal Arabieren is niet afzonderlijk, maar vereenigd met andere (niet-Chinesche) vreemde oosterlingen opgegeven. Zie de voorg. aanmerking.

ii) Wegens de onvolledigheid der opgaven wordt hier geen totaal uitgetrokken.

N°. II. VERDEELING van de Europesche en met deze

GEWESTEN.	PERSONEN																							
	Europa.																							
	Nederland.		Engeland.		Belgie.		Frankrijk.		Spanje.		Portugal.		Zweden en Noorwegen.		Denemarken.		Duitschland.		Zwitserland.		Italie.		Oostenrijk en Hongarije.	
	M. 2)	V. 3)	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.
Java en Madura.																								
Bantam	55	26	1	»	2	»	2	»	»	»	»	»	»	»	»	»	8	5	1	»	»	»	2	»
Batavia	902	682	38	11	14	9	78	30	3	3	»	»	»	»	1	»	81	22	18	1	7	1	8	»
Krawang	22	4	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	5	»	»	»	»	»	»	»
Preanger regentschappen	193	65	»	»	2	»	3	»	1	1	»	»	»	»	»	»	19	1	»	»	2	4	»	»
Cheribon	97	53	1	»	»	»	3	1	»	»	»	»	»	»	»	»	5	1	1	»	»	»	1	»
Tagal	74	28	4	»	1	2	2	1	»	»	»	»	»	»	»	7	1	4	»	»	»	»	»	»
Pekalongan	62	18	»	»	»	»	3	»	»	»	»	»	1	»	»	»	3	2	»	»	»	»	2	»
Samarang	747	303	15	2	35	1	27	4	»	»	»	»	1	»	1	»	88	11	22	»	3	»	1	1
Japara	74	17	2	»	2	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	3	1	»	»	»	»	2	»
Rembang	83	31	1	1	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	4	3	»	»	»	»	»	»
Soerabaija	656	346	22	10	11	7	6	5	»	»	»	»	2	»	»	»	44	10	4	2	5	»	1	1
Pasoeroean	185	66	4	2	1	»	1	1	»	»	»	»	»	»	»	»	17	2	1	»	»	»	»	1
Probolinggo	124	37	3	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	3	1	3	1	»	»	»	»
Bezoeki	103	27	4	»	1	»	2	»	»	»	»	»	1	»	»	»	2	»	»	»	»	»	1	»
Banjoewangi	10	1	5	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	»
Banjoemas	56	19	»	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	4	1	»	»	»	»	»	»
Bagelen	72	24	»	1	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	2	1	2	»	»	»	»	»
Kadoe	47	27	»	»	2	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	2	»	»	»	»	»	»
Djokjokarta	132	20	1	»	3	»	2	»	»	»	»	»	»	»	»	»	10	»	3	»	1	»	»	»
Soerakarta	130	43	1	»	4	»	4	2	»	»	»	»	»	»	»	»	17	1	2	»	»	»	»	»
Madioen	49	22	»	»	3	»	2	1	»	»	»	»	»	»	»	»	10	»	3	»	»	»	»	»
Kediri	149	46	1	2	1	»	1	1	»	»	»	»	1	»	»	»	23	6	3	»	»	»	»	»
Madura	27	9	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	2	»	1	»	»	»	»	»
Te zamen	4 049	1 914	104	29	85	21	138	46	4	4	»	»	6	»	2	7	352	74	64	4	18	5	19	3

1) Onder deze rubriek zijn alleen gerangschikt Christen- en Joodsche Aziaten, met uitzondering evenwel, wat de in Nederlandsch Indie geborenen betreft, van Christen-inlanders, en verder in 't algemeen van Moorsche of Chinesche Christenen.

gelijkgestelde bevolking naar het geboorteland.

GEBOREN IN:																									
								Azie. 1)								Amerika.									
Rusland.		Europeesch Turkije.		Donau-vorstendommen en Montenegro.		Griekenland.		Nederlandsch Indie.		Armenie.		Perzie.		Overig Azie.		Noord-		Zuid-		Afrika.		Australie.		TOTAAL.	
M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.
»	»	»	»	»	»	»	»	177	144	»	»	»	»	»	»	3	2	»	»	»	»	»	»	251	177
3	»	»	»	»	»	»	»	2 700	2 575	4	»	6	»	»	5	1	»	2	»	5	»	1	»	3 872	3 339
»	»	»	»	»	»	»	»	112	71	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	2	1	»	»	142	76
»	»	»	»	»	»	»	»	357	341	1	1	»	»	1	»	»	»	1	»	»	»	»	»	580	413
»	»	»	»	»	»	»	»	416	367	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	2	»	»	»	526	422
»	»	»	»	»	»	»	»	247	225	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	1	»	»	331	268
»	»	»	»	»	»	»	»	203	228	»	»	»	»	2	»	»	»	»	»	2	»	»	»	278	248
»	1	»	»	»	»	»	»	1 905	1 878	1	»	3	3	4	»	»	1	2	4	90	5	»	»	2 945	2 214
»	1	»	»	»	»	»	»	277	241	»	»	»	»	»	»	1	1	»	»	»	»	»	»	361	262
»	»	»	»	»	»	»	»	261	263	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	4	2	»	»	354	300
3	1	»	»	»	1	»	»	2 334	2 422	10	4	5	»	5	18	1	1	2	»	»	1	1	»	3 112	2 829
»	»	»	»	»	»	»	»	563	621	9	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	781	693
»	»	»	»	»	»	»	»	370	291	»	»	»	»	4	2	»	»	1	»	1	»	»	»	510	332
»	»	»	»	»	»	»	»	240	197	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	354	224
»	»	»	»	»	»	»	»	72	74	»	»	»	»	1	»	»	»	»	»	1	»	»	»	90	75
»	»	»	»	»	»	»	»	242	259	»	»	»	»	1	1	»	»	»	»	»	»	»	»	304	280
»	»	»	»	»	»	»	»	201	241	4	»	»	»	»	»	»	»	»	1	»	»	»	»	282	268
2	»	»	»	»	»	»	»	255	276	»	»	1	»	»	»	»	»	»	1	»	1	»	»	308	308
»	»	»	»	»	»	»	»	884	454	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1 036	474
»	»	»	»	»	»	»	»	1 038	775	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	9	»	»	»	1 205	821
1	»	»	»	»	»	»	»	223	231	»	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	292	254
1	»	»	»	»	»	»	»	393	369	2	»	1	»	1	»	»	»	2	1	3	»	»	1	582	426
»	»	»	»	»	»	»	»	226	241	»	»	»	»	»	»	»	»	1	1	»	»	»	»	258	251
10	3	»	»	»	1	»	»	13 696	12 784	32	5	16	3	20	26	6	5	11	8	120	11	2	1	18 754	14 954

2) Personen van het mannelijk geslacht (volwassenen en kinderen te zamen).

3) „ „ „ vrouwelijk „ „ „ „ „ „

GEWESTEN.	PERSONEN — Europa. Nederland. M. 2)	V. 3)	Engeland. M.	V.	Belgie. M.	V.	Frankrijk. M.	V.	Spanje. M.	V.	Portugal. M.	V.	Zweden en Noorwegen. M.	V.	Denemarken. M.	V.	Dutschland. M.	V.	Zwitserland. M.	V.	Italie. M.	V.	Oostenrijk en Hongarije. M.	V.
Buitenbezittingen.																								
Sumatra's Westkust:																								
Padangsche Benedenlanden	105	50	1	1	»	1	2	»	»	»	»	»	»	»	»	»	11	1	1	»	»	»	»	»
Padangsche Bovenlanden	50	19	4	2	1	»	3	»	»	»	»	»	»	»	2	»	9	»	1	»	»	»	»	»
Tapanoli	28	13	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	17	9	»	2	»	»	1	»
Benkoelen	16	9	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	»
Lampongsche districten	13	4	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1
Palembang	37	27	»	1	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	»	1	»	»	»	»	»	»	»
Oostkust van Sumatra	128	22	61	7	1	»	11	5	»	»	»	»	3	»	5	»	76	4	22	3	3	»	»	»
Atjeh en onderhoorigheden	58	19	5	»	»	»	»	»	»	»	»	1	»	»	»	»	13	2	»	»	»	»	7	5
Riouw en onderh.	41	14	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	»	»	»	»	»
Banka	24	15	»	»	2	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Billiton	24	5	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»
Westerafd. van Borneo	23	22	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	3	»	1	»	»	»	»	»
Zuider- en Oosterafd. van Borneo	38	17	1	»	1	»	3	»	»	»	»	»	»	»	1	1	14	10	3	»	»	»	1	»
Celebes en onderhoorigheden	95	49	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	21	3	1	»	»	»	»	»
Menado afd. Minahassa	49	22	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	8	»	1	»	»	»	»	»
Menado » Gorontalo	6	3	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	2	»	»	»	»	»	»	»
Amboina	48	20	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	5	»	1	»	»	»	»	»
Ternate	25	10	»	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	1	1	»	»	»	»	»	»	»
Timor en onderhoorigheden	110	104	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Te zamen 4)	918	444	75	11	8	1	20	5	»	»	»	1	3	»	10	2	182	29	32	5	3	»	10	6
Totaal voor geheel Nederlandsch Indie	4 967	2 358	179	40	93	22	158	51	4	4	»	1	9	»	12	9	534	103	96	9	21	5	29	9

4) In de totalen betreffende de buitenbezittingen zijn hier niet opgenomen de 34 Europesche of met deze gelijkgestelde ingezetenen in de landschappen Boeleleng en Djembrana op Bali, omdat deze personen (24 van het mannelijk en 10 van het vrouwelijk geslacht) niet zijn opgegeven, gesplitst naar het land van hunne geboorte.

GEBOREN IN:

Rusland.		Europeesch Turkije.		Donau-vorstendommen en Montenegro.		Griekenland.		Azie. 1) Nederlandsch Indie.		Armenie.		Perzie.		Overig Azie.		Amerika. Noord-		Zuid-		Afrika.		Australie.		TOTAAL.	
M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.
»	»	»	»	»	»	»	»	393	432	»	»	»	»	1	1	»	1	»	»	»	»	»	»	514	487
»	»	»	»	»	»	»	»	141	138	»	»	»	»	»	»	»	»	1	»	»	»	»	»	212	159
»	»	»	»	»	»	»	»	72	56	»	»	»	»	»	»	3	1	»	»	»	»	»	»	121	81
»	»	»	»	»	»	»	»	71	61	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	89	70
»	»	»	»	»	»	»	»	33	25	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	47	30
»	»	»	»	»	»	»	»	110	101	»	»	»	»	»	»	»	»	1	»	»	»	»	»	151	129
»	»	»	»	.	»	»	»	49	32	1	»	»	»	1	1	»	»	»	»	»	»	»	»	361	74
1	1	4	1	1	»	6	»	51	41	»	»	»	»	1	2	1	»	»	»	4	4	»	»	152	76
»	»	»	»	»	»	»	»	51	64	»	»	»	»	3	6	»	»	»	»	»	»	»	»	97	84
»	»	»	»	»	»	»	»	76	64	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	102	79
»	»	»	»	»	»	»	»	19	24	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	44	29
»	»	»	»	»	»	»	»	80	102	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	108	124
»	»	»	»	»	»	»	»	231	241	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	293	269
»	»	»	»	»	»	»	»	565	619	»	»	1	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»	684	671
1	»	»	»	»	»	»	»	271	347	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	331	369
»	»	»	»	»	»	»	»	30	35	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	38	38
»	»	»	»	»	»	»	»	646	723	»	»	»	»	4	2	2	»	»	»	»	»	»	»	706	745
»	»	»	»	»	»	»	»	43	72	»	»	»	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»	71	83
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	112	104
2	1	4	1	1	»	6	»	2 932	3 177	1	»	2	»	10	12	8	2	2	»	4	4	»	»	5) 4 233	5) 3 701
12	4	4	1	1	1	6	»	16 628	15 961	33	5	18	3	30	38	14	7	13	8	124	15	2	1	23 011	18 665

5) Deze totalen moeten nog vermeerderd worden met de in de vorige aanmerking bedoelde personen.

N°. III. BEROEPEN EN BEDRIJVEN, uitgeoefend door Europeanen en met dezen gelijkgestelden.

GEWESTEN.	Personen in 's lands burgerlijken dienst en door het Gouvernement bezoldigd.	Personen door het Gouvernement benoemd of toegelaten, maar niet bezoldigd (geneeskundigen, notarissen, enz.)	Handelaren.	Nijverheidsondernemers en zij die ambachten in het groot uitoefenen met inlandsche handwerkslieden.	Ambachts- en handwerkslieden.	Landbouw-industrieelen, daaronder ook hunne Europesche administrateurs en andere geëmploijeerden.	Personen die andere niet speciaal genoemde bedrijven uitoefenen.	Gepensioneerde landsdienaren (daaronder ook gegageerde militairen).
Java en Madura.								
Bantam	a) 84	3	4	2	»	27	2	20
Batavia	1486	b) 64	c) 664	172	93	119	75	244
Krawang	d) 28	2	1	3	»	49	»	3
Preanger regentschappen	190	e) 11	22	20	5	121	3	35
Cheribon	117	f) 10	g) 35	14	»	106	7	23
Tagal	59	e) 8	h) 15	10	»	91	6	»
Pekalongan	46	2	9	3	»	70	»	11
Samarang	350	e) 40	i) 243	79	5	121	22	200
Japara	64	10	8	9	»	99	4	5
Rembang	96	13	j) 16	6	5	49	2	12
Soerabaija	l) †	†	†	†	†	†	†	†
Pasoeroean	108	e) 13	k) 49	23	4	186	12	18
Probolinggo	67	10	20	11	3	204	9	6
Bezoeki	59	e) 8	g) 12	3	1	96	14	»
Banjoewangi	24	»	2	1	4	4	3	5
Banjoemas	72	7	18	9	1	31	3	14
Bagelen	65	e) 4	g) 10	10	»	22	1	36
Kadoe	53	8	2	18	1	51	4	31
Djokjokarta	33	15	13	16	1	352	m) 92	129
Soerakarta	82	16	13	n) 45	»	562	o) 49	75
Madioen	p) 91	10	4	4	2	51	5	38
Kediri	p) 107	e) 8	11	21	1	148	7	»
Madura	93	5	2	2	»	1	5	6
Te zamen	3374	267	1173	481	126	2560	325	911

AANMERKINGEN.

a) Hieronder 13 personen bij de Bataviasche havenwerken of als gecommitteerden ter beteugeling van de veeziekte werkzaam.

b) Hieronder 7 zendelingen.

c) „ 455 handels- geëmploijeerden.

d) Hieronder 8 gecommitteerden ter beteugeling van de veeziekte.

e) Hieronder 1 zendeling.

f) „ 2 zendelingen.

g) „ 2 handelsgeëmploijeerden.

h) Hieronder 1 id.

i) „ ook handelsgeëmploijeerden en spoorwegbeambten.

j) Hieronder 9 handelsgeëmploijeerden.

k) Hieronder 9 handelsgeëmploijeerden en spoorwegbeambten.

l) De dus † geteekende kolommen zijn, bij gemis van bruikbare opgaven, niet kunnen worden ingevuld.

m) In dienst bij den sultan, bij het hoofd van het Pakoe Alamsche huis of bij nijverheidsondernemers, enz.

n) Hieronder 18 geëmploijeerden bij de spoorwegmaatschappij.

o) Hieronder 41 dienstbaren bij den soesoehoenan, den prins MANGKOE NEGORO en den rijksbestuurder

GEWESTEN.	Personen in 's lands burgerlijken dienst en door het Gouvernement bezoldigd.	Personen door het Gouvernement benoemd of toegelaten, maar niet bezoldigd (geneeskundigen, notarissen, enz.).	Handelaren.	Nijverheidsondernemers en zij die ambachten in het groot uitoefenen met inlandsche handwerkslieden.	Ambachts- en handwerkslieden.	Landbouw-industrieelen, daaronder ook hunne Europesche administrateurs en andere geëmploijeerden.	Personen die andere niet speciaal genoemde bedrijven uitoefenen.	Gepensioneerde landsdienaren (daaronder ook gegageerde militairen).
Buitenbezittingen.								
Sumatra's Westkust . . .	296	q) 25	42	39	1	32	1	68
Benkoelen.	37	»	2	1	»	»	1	2
Lampongsche districten . .	31	»	1	»	»	»	»	»
Palembang	74	1	8	1	»	»	5	2
Oostkust van Sumatra . .	36	r) 5	s) 15	3	»	327	»	»
Atjeh en onderhoorigheden.	48	1	t) 64	18	4	»	»	»
Riouw en onderhoorigheden.	32	»	3	2	»	1	2	»
Banka	56	1	»	2	»	1	»	»
Billiton.	8	1	»	»	»	26	1	»
Westerafdeeling van Borneo.	50	»	3	»	»	»	2	2
Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo	100	b) 8	u) 12	4	2	"	»	1
Celebes en onderhoorigheden	169	10	v) 89	30	2	25	6	31
Menado { afd. Minahassa .	62	w) 3	19	1	6	20	»	4
Menado { » Gorontalo .	8	»	3	»	2	»	5	1
Amboina	81	»	33	9	»	112	»	66
Ternate.	19	w) 7	7	»	»	5	2	10
Timor en onderhoorigheden.	26	x) 4	2	»	2	»	»	»
Bali en Lombok ij) . . .	6	f) 3	6	»	»	»	1	»
Te zamen. . .	1139	69	309	110	19	549	26	187
Totaal voor geheel Nederlandsch Indie	4513	336	1482	591	145	3109	351	1098

AANMERKINGEN.

p) Hieronder het personeel voor den aanleg van den staatsspoorweg.

q) Hieronder 20 zendelingen.

r) " 1 Roomsch Kath. geestelijke

s) Hieronder 6 handelsgeëmploijeerden.

t) Hieronder 16 id.

u) " 5 id.

v) " 42 id.

w) Deze zijn allen zendelingen.

x) Hieronder 3 Roomsch Kath. geestelijken.

ij) Bij gemis aan latere gegevens zijn de cijfers van 1879 behouden. De opgaven betreffen alleen de landschappen Boeleleng en Djembrana.

N°. IV. BEROEPEN EN BEDRIJVEN, uitgeoefend

GEWESTEN.	1. Hoofden van rang.			2.	3.	4.	5. Handelaren		6. Nijverheids-ondernemers		7.	8. Landbouw-industrieelen.		9.
	Bezoldigd.	Door het Gouvernem. aangesteld maar niet bezoldigd.	Erkende (alleen in de buitenbezittingen).	Aangestelde of erkende geestelijken.	Hoofden van dessa's of kampongs.	Hadji's.	in 't groot.	in 't klein.	in 't groot.	in 't klein.	Pachters en onderpachters van 's lands middelen.	Hoofden van ondernemingen (eigenaren of huurders).	Vaste geëmploijeerden op particuliere landen of andere landbouw-ondernemingen.	Ambachts- en handwerkslieden.
INLAN														
JAVA EN MADURA.														
Bantam	175	»	»	764	1 688	3403	2	6417	2	1191	34	»	22	1090
Batavia	58	102	»	1495	1 632	2468	8	14054	»	678	8	»	813	4922
Krawang	50	12	»	154	541	150	»	2699	»	87	24	»	207	525
Preanger regentschappen	599	4	»	1878	5 820	5299	4	35992	309	5144	1	»	1656	6002
Cheribon	285	8	»	2737	1 648	1797	136	35356	39	2506	3	»	145	4644
Tagal	235	4	»	180	1 069	956	15	20017	1	2020	3	»	120	2584
Pekalongan	126	4	»	1265	2 868	1272	30	10788	»	1873	»	»	1	2191
Samarang	299	3	»	2489	2 521	6549	32	11734	»	4276	149	»	20892	10295
Japara	207	1	»	1658	1 278	2431	»	6671	»	1549	»	»	146	9516
Rembang	215	1	»	1496	3 361	955	17	20305	»	2118	»	»	†	3161
Soerabaija	365	»	»	4744	5 223	5931	201	29053	12	7430	11	»	432	7282
Pasoeroean	290	2	»	860	1 812	1161	2	9352	2	5849	2	»	481	2672
Probolinggo	157	»	»	659	556	177	2	3758	2	3206	»	»	171	1299
Bezoeki	198	7	»	342	1 209	220	»	5927		2370	1	»	465	633
Banjoewangi	35	»	»	57	746	294	20	280	29	242	»	»	19	148
Banjoemas	243	7	»	1234	1 328	743	15	15005	8	486	14	»	»	2595
Bagelen	306	»	»	1049	2 654	4628	15	54017	»	405	8	»	216	3106
Kadoe	155	»	»	1199	3 137	1167	»	17446	»	8	»	»	1	1475
Djokjokarta	92	»	»	927	1 873	368	298	1051	»	213	»	»	»	7463
Soerakarta	139	29	»	2860	†	1020	»	4066	»	1654	10	»	678	4339
Madioen	350	96	»	1714	1 571	996	4	8303	1	1121	»	»	55	1252
Kediri	306	1	»	103	1 412	498	»	6651	»	2555	52	»	628	1691
Madura	92	75	»	374	1 184	896	608	19952	»	697	71	»	15	4486
Totaal	4 977	356	»	30238	*45 131	43379	1409	338894	405	47678	391	»	*12763	83371
BUITENBEZITTINGEN.														
Sumatra's Westkust	†	†	†	†	†	6804	96	12001	16	1281	4	»	5	6833
Benkoelen	†	†	†	†	†	243	39	398	»	147	2	»	»	557
Lampongsche districten	†	†	†	†	†	833	44	1127	»	»	»	»	»	619
Palembang	†	†	†	†	†	3320	178	3871	»	650	4	»	»	6554
Oostkust van Sumatra	†	†	†	†	†	776	3	513	»	1400	»	»	»	121
Atjeh en onderhoorigheden	†	†	†	†	†	3670	»	1165	»	125	»	»	»	480
Riouw en onderhoorigheden	†	†	†	†	†	303	5	†	7	341	»	»	»	265
Banka	†	†	†	†	†	298	5	249	»	1	»	»	»	231

door inlanders en vreemde oosterlingen.

10.	11.	12.	13.	14.	15.	16. Bedrijven die niet onder eene der vorige groepen kunnen worden gebragt.					Totalen van alle rubrieken te zamen.
Personen die hun bestaan vinden in:											
den landbouw.	den scheepsbouw.	de scheepvaart.	de vischvangst.	de veeteelt.	den mijnbouw.	Bezoldigde beambten.	Daglooners.	Huisbedienden.	Pradjoerits.	Bedrijven niet tot eene bijzondere groep te brengen.	
DERS.											
106993	4	526	3563	»	»	284	388	947	»	132	127625
151052	28	609	*a*) 3291	2602	»	562	27875	10229	150	1265	223901
26130	14	133	889	»	»	99	697	362	40	120	32933
255648	75	37	2166	2481	»	1096	1272	7576	117	719	333895
161341	36	1056	4296	412	»	525	23376	979	154	1931	243410
93296	6	28	4094	4694	»	96	4595	800	110	391	135314
47748	»	159	1276	419	»	283	7749	410	90	456	79008
192044	20	1558	3224	25	»	746	13627	3199	»	534	274216
87201	170	246	*b*) 3031	80	»	328	356	1247	36	204	116356
160828	†	276	*c*) 4996	†	»	408	2553	1219	117	307	* 202333
248558	101	4437	*d*) 10835	†	»	1016	45075	977	135	1944	* 373762
85911	»	17	*e*) 5230	†	»	384	12231	1649	84	582	* 128573
55611	»	441	*f*) 3169	160	»	236	1990	1115	»	151	72860
67880	»	52	*g*) 1798	105	»	203	139	266	»	1285	83100
9881	11	88	303	»	»	197	356	»	»	13	12719
163542	33	121	883	†	»	601	350	590	†	86	* 187884
193122	»	»	2720	†	»	376	1120	1109	36	158	* 265045
142370	»	»	»	124	»	166	4652	231	94	89	172314
81749	»	»	271	570	»	154	221	2397	»	251	97898
164568	»	»	317	1410	»	148	17304	1747	10	341	* 200640
152941	41	170	41	»	»	363	1579	347	185	207	171337
106068	»	60	219	272	»	301	1383	659	104	597	123560
105334	537	14652	*h*) 26207	902	»	215	6483	2256	1754	1186	187976
2859816	* 1076	24666	82819	* 14256	»	8787	175371	40311	* 3216	12949	* 3846659
236814	442	1432	3995	19953	49	711	1881	1413	»	299	* 294029
30828	12	231	2328	232	»	150	1017	166	»	41	* 36391
31113	»	89	181	52	»	192	82	44	42	29	* 34447
92221	470	454	1441	238	»	319	2397	110	167	50	* 112445
†	23	119	2067	»	»	41	»	40	»	»	* 5103
37385	»	1538	1948	18	»	†	†	†	†	†	* 46359
†	301	278	589	»	25	172	39	89	»	42	* 2456
14811	16	146	523	31	2	125	166	104	»	20	* 16728

Aanmerkingen.

De met een * geteekende totalen zijn onvolledig.

De opgaven betreffende de hoofden en geestelijken (rubrieken 1-3) zijn, voor zooveel de *inlanders* betreft, voor de *buitenbezittingen* oningevuld moeten blijven wegens de weinige vertrouwbaarheid der ontvangen gegevens. Ook waar voor de invulling van andere kolommen geen of geen bruikbare gegevens voorhanden waren, heeft men zulks door een † aangeduid.

Onder de laatste kolom van rubriek 16 („Bedrijven niet tot eene bijzondere groep te brengen") zijn, waar het *inlanders* geldt, weder schier enkel opgenomen onderwijzers bij het particulier inlandsch onderwijs, vooral bij priesterscholen, zoomede houders van pandhuizen en hunne geëmploijeerden.

Onder de rubriek „*Vreemde oosterlingen*" vermeldt de zoo even genoemde kolom houders van pandhuizen en hunne geëmploijeerden (Chinezen); bovendien zijn er voor sommige gewesten ook Chinesche onderwijzers onder begrepen, als: voor Batavia 44, Cheribon 9, Tagal 1, Rembang 2, Soerabaija 9, Bagelen 1, Kadoe 2, Madioen 4 en Kediri 2.

Bij vergelijking van de thans ontvangen opgaven met die over 1879 vindt men vaak zeer aanzienlijke verschillen. Dienaangaande worden geen andere toelichtingen aangetroffen, dan dat de verschillen te wijten zijn aan de afwisselende opvatting waarvan bij de invulling der verschillende kolommen wordt uitgegaan ten aanzien van zoodanige inlanders en vreemde oosterlingen die onder meer dan éene rubriek te rangschikken zijn.

a) Hieronder 332 eigenaren van vischvijvers.

b) Als boven 980.

c) Idem 975.

d) Idem 6349.

GEWESTEN.	1. Hoofden van rang.			2.	3.	4.	5. Handelaren		6. Nijverheids-ondernemers		7.	8. Landbouw-industrieelen.		9.
	Bezoldigd.	Door het Gouvernem. aangesteld maar niet bezoldigd.	Erkende (alleen in de buitenbezittingen).	Aangestelde of erkende geestelijken.	Hoofden van dessa's of kampongs.	Hadji's.	in 't groot.	in 't klein.	in 't groot.	in 't klein.	Pachters en onderpachters van 's lands middelen.	Hoofden van ondernemingen (eigenaren of huurders).	Vaste geëmploijeerden op particuliere landen of andere landbouwondernemingen.	Ambachts- en handwerkslieden.
Billiton	†	†	†	†	†	63	»	353	»	†	»	»	»	229
Westerafd. van Borneo	†	†	†	†	†	1414	10	2143	»	27	»	»	»	546
Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo	†	†	†	†	†	2847	80	4867	†	»	»	»	†	4948
Celebes en onderhoorigheden	†	†	†	†	†	620	133	7888	»	275	6	»	158	3900
Menado { Minahassa	†	†	†	†	†	»	1	131	»	161	»	»	45	413
Menado { Gorontalo	†	†	†	†	†	4	8	1099	»	4600	»	»	»	420
Amboina	†	†	†	†	†	115	»	273	»	»	8	»	»	11200
Ternate	†	†	†	†	†	18	»	70	»	»	»	»	»	32
Timor en onderhoorigheden	†	†	†	†	†	8	2	146	»	»	»	»	»	101
Bali (ged. onder Europeesch bestuur):														
afd. Djembrana *k*)	†	†	†	†	†	38	9	65	»	»	»	»	»	105
» Boeleleng *k*)	†	†	†	†	†	69	»	80	»	»	2	»	»	9

VREEMDE

JAVA EN MADURA.	1. Bezoldigd.	1. Door het Gouvernem. aangesteld maar niet bezoldigd.	1. Erkende	2.	3.	4.	5. in 't groot.	5. in 't klein.	6. in 't groot.	6. in 't klein.	7.	8. Hoofden van ondernemingen	8. Vaste geëmploijeerden	9.
Bantam	»	7	»	»	1	»	5	342	»	4	25	1	»	37
Batavia	16	32	»	25	98	»	191	5267	30	272	24	»	240	2180
Krawang	»	3	»	»	8	»	»	761	1	66	100	»	1	66
Preanger regentschappen	»	2	»	4	1	»	35	567	30	24	32	»	24	128
Cheribon	»	16	»	3	29	10	103	4471	18	140	81	»	19	175
Tagal	»	10	»	»	19	»	79	1158	»	47	79	»	23	71
Pekalongan	»	4	»	»	11	»	76	1091	17	40	24	»	1	28
Samarang	2	21	»	8	38	34	116	1906	1	218	96	»	47	345
Japara	»	7	»	»	13	»	38	1092	4	68	121	»	5	239
Rembang	»	15	»	4	29	»	47	1492	1	77	134	»	20	147
Soerabaija	»	16	»	»	28	»	682	2254	21	110	191	»	199	221
Pasoeroean	1	6	»	»	7	9	12	791	4	42	86	»	148	129
Probolinggo	»	2	»	»	2	»	6	309	3	32	26	»	»	15
Bezoeki	»	4	»	»	3	»	»	286	»	6	44	»	»	26
Banjoewangi	»	2	»	»	2	»	18	30	4	»	4	»	»	5
Banjoemas	»	10	»	»	»	»	41	702	»	18	68	»	»	44
Bagelen	»	3	»	»	6	»	41	693	»	14	148	»	3	23
Kadoe	»	3	»	»	12	1	46	778	»	6	53	»	51	15
Transporteeren	19	163	»	44	307	54	1536	23990	134	1184	1336	1	781	3894

10.	11.	12.	13.	14.	15.	16.					Totalen van alle rubrieken te zamen.
Personen die hun bestaan vinden in:						Bedrijven die niet onder eene der vorige groepen kunnen worden gebragt.					
den landbouw.	den scheepsbouw.	de scheepvaart.	de vischvangst.	de veeteelt.	den mijnbouw.	Bezoldigde beambten.	Dagglooners.	Huisbedienden.	Pradjoerits.	Bedrijven niet tot eene bijzondere groep te brengen.	
4524	25	264	1620	»	»	84	282	46	»	»	* 7490
63338	254	510	626	381	»	235	564	16	»	144	* 70208
95246	533	279	2583	1826	92	197	228	882	»	88	* 114696
82356	652	5753	8671	525	»	252	619	263	»	6	* 112080
25562	23	»	1350	»	»	23	351	110	»	137	* 28307
13287	139	551	1162	58	43	47	870	49	»	»	* 22337
i) 36000	155	134	15000	39	»	286	»	77	»	76	* 63363
251	»	65	190	5	»	»	30	28	»	7	* 696
4682	14	36	124	»	»	150	»	84	»	16	* 5363
17120	»	»	450	»	»	»	140	»	»	»	* 17927
380	12	50	108	»	»	»	»	18	»	38	* 766

Aanmerkingen.

e) Hieronder 535 eigenaren van vischvijvers.

f) Idem 275.

g) Idem 163.

h) Idem 552.

i) Hieronder zijn ook vrouwen begrepen.

k) Bij gemis van latere opgaven zijn de cijfers over 1879 behouden.

l) Hieronder 365 eigenaren van vischvijvers.

OOSTERLINGEN.

10.	11.	12.	13.	14.	15.	Bezoldigde beambten.	Dagglooners.	Huisbedienden.	Pradjoerits.	Bedrijven niet tot eene bijzondere groep te brengen.	Totalen
»	4	14	7	»	»	»	47	»	»	13	507
4111	81	18	l) 550	191	»	»	1460	273	»	241	15300
50	8	»	37	»	»	»	329	25	»	»	1455
»	»	»	»	12	»	»	21	»	»	3	883
97	»	11	15	92	»	»	755	20	»	24	6079
»	»	»	1	28	»	»	131	6	»	17	1669
»	1	22	»	»	»	»	262	»	»	6	1583
»	»	2	»	4	»	2	880	149	»	154	4023
1	»	»	4	2	»	»	85	»	»	62	1741
»	»	»	»	»	»	»	305	»	»	2	2273
»	1	19	»	9	»	4	627	»	»	34	4416
»	»	14	»	»	»	»	345	»	»	26	1620
»	»	»	»	3	»	»	12	»	»	28	438
»	»	»	2	»	»	»	21	6	»	9	407
30	»	2	1	»	»	»	49	»	»	6	153
1	»	»	1	»	»	»	47	»	»	19	951
»	»	»	»	1	»	»	»	27	»	1	960
»	»	»	»	»	»	»	140	»	»	10	1115
4290	95	102	618	342	»	6	5516	506	»	655	45573

GEWESTEN.	1. Hoofden van rang. Bezoldigd.	Door het Gouvernem. aangesteld maar niet bezoldigd.	Erkende (alleen in de buitenbezittingen).	2. Aangestelde of erkende geestelijken.	3. Hoofden van dessa's of kampongs.	4. Hadji's.	5. Handelaren in 't groot.	in 't klein.	6. Nijverheids-ondernemers in 't groot.	in 't klein.	7. Pachters en onderpachters van 's lands middelen.	8. Landbouw-industrieelen. Hoofden van ondernemingen (eigenaren of huurders).	Vaste geëmploijeerden op particuliere landen of andere landbouw-ondernemingen.	9. Ambachts- en handwerkslieden.
Per transport	19	163	»	44	307	54	1536	23990	134	1184	1336	1	781	3894
Djokjokarta.	»	3	»	»	»	2	»	176	»	3	30	»	»	»
Soerakarta	»	5	»	»	9	»	100	1184	1	14	240	»	1	21
Madioen	»	5	»	»	»	»	30	240	»	10	154	»	15	69
Kediri.	»	5	»	»	5	»	127	637	2	57	364	»	61	57
adura	»	7	»	1	5	»	27	851	»	6	100	»	»	92
Totaal . . .	19	188	»	45	326	56	1820	27078	137	1274	2224	1	858	4133
De opgegeven totalen waren naar den landaard der personen verdeeld als volgt:														
Chinezen.	16	165	»	35	306	»	1696	24330	137	1253	2077	1	848	4027
Arabieren	2	18	»	4	14	22	100	2281	»	6	147	»	5	16
Andere vreemde oosterlingen	1	5	»	6	6	34	24	467	»	15	»	»	5	90
Totaal . . .	19	188	»	45	326	56	1820	27078	137	1274	2224	1	858	4133
BUITENBEZITTINGEN.														
Sumatra's Westkust. .	»	12	»	6	2	»	59	709	18	739	97	»	42	235
Benkoelen	»	1	»	»	2	»	10	57	»	»	14	»	»	14
Lampongsche districten.	»	1	»	»	1	»	6	73	3	»	1	»	»	1
Palembang	1	9	»	5	38	66	111	724	»	5	22	»	»	170
Oostkust van Sumatra .	2	4	»	1	»	»	29	1614	»	206	51	»	148	1133
Atjeh en onderhoorigheden	4	1	»	»	2	3	»	636	»	83	»	»	54	1920
Riouw en onderhoorigheden	10	†	»	21	117	»	†	†	†	†	314	»	†	343
Banka.	22	»	»	3	19	5	29	247	»	5	45	»	»	375
Billiton	1	3	4	1	»	»	»	267	»	2	56	»	»	217
Westerafd. van Borneo.	27	7	»	4	59	34	38	2128	»	187	178	»	»	1191
Zuider- en Oosterafd. van Borneo	1	7	»	1	39	»	17	510	»	»	35	»	»	211
Celebes en onderhoorigheden	2	4	»	»	4	»	59	915	2	»	262	»	»	149
Transporteeren	70	*49	4	42	283	108	*358	*7880	*23	*1227	1075	»	*244	5959

10.	11.	12.	13.	14.	15.	16. Bedrijven die niet onder eene der vorige groepen kunnen worden gebragt.					Totalen van alle rubrieken te zamen.	*Aanmerkingen.*
Personen die hun bestaan vinden in:												
den landbouw.	den scheepsbouw.	de scheepvaart.	de vischvangst.	de veeteelt.	den mijnbouw.	Bezoldigde beambten.	Daglooners.	Huisbedienden.	Pradjoerits.	Bedrijven niet tot eene bijzondere groep te brengen.		
4290	95	102	618	342	»	6	5516	506	»	655	45573	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	8	222	
»	»	»	»	»	»	»	»	3	»	154	1732	
»	»	1	»	»	»	»	116	»	»	66	706	
»	»	»	»	»	»	5	376	»	»	115	1811	
59	»	10	12	»	»	»	»	12	»	61	1243	
4349	95	113	630	342	»	11	6008	521	»	1059	51287	
4277	94	74	622	324	»	8	5958	513	»	1017	47778	
15	1	25	8	14	»	»	37	4	»	21	2740	
57	»	14	»	4	»	3	13	4	»	21	769	
4349	95	113	630	342	»	11	6008	521	»	1059	51287	
175	3	15	20	13	»	»	51	49	»	27	2272	
6	»	1	1	»	»	»	41	1	»	7	155	
6	»	»	»	2	»	»	»	8	»	3	105	
20	»	†	4	10	»	»	470	»	»	27	*1682	
20632	15	181	352	4	»	1	880	»	»	1041	26294	
120	5	310	21	3	40	»	»	»	»	»	3202	
3870	»	827	216	48	20	1	†	108	»	41	*5939	
321	»	54	664	117	7164	»	1091	64	»	14	10239	
105	»	7	»	»	4755	1	1164	»	»	»	6580	
3482	91	215	211	43	2352	»	1746	4	»	43	12040	
136	»	40	»	5	95	1	27	5	»	7	1137	
»	»	13	»	»	»	»	64	47	»	»	*1521	
28873	114	*1663	1489	245	14426	4	*5534	286	»	1210	*71166	

GEWESTEN.	1. Hoofden van rang. Bezoldigd.	1. Door het Gouvernem. aangesteld maar niet bezoldigd.	1. Erkende (alleen in de buitenbezittingen).	2. Aangestelde of erkende geestelijken.	3. Hoofden van dessa's of kampongs.	4. Hadji's.	5. Handelaren in 't groot.	5. Handelaren in 't klein.	6. Nijverheids-ondernemers in 't groot.	6. Nijverheids-ondernemers in 't klein.	7. Pachters en onderpachters van 's lands middelen.	8. Landbouw-industrieelen. Hoofden van ondernemingen (eigenaren of huurders).	8. Vaste geëmploijeerden op particuliere landen of andere landbouw-ondernemingen.	9. Ambachts- en handwerkslieden.
Per transport	70	*49	4	42	283	108	*358	*7880	*23	*1227	1075	»	*244	5959
Menado { Minahassa	1	2	»	3	4	»	40	266	»	1	7	»	16	51
Menado { Gorontalo	»	»	»	»	1	»	4	39	»	»	1	»	»	»
Amboina	1	6	»	»	1	1	»	397	»	»	2	»	»	7
Ternate	»	3	»	»	2	3	»	157	»	»	3	»	2	2
Timor en onderhoorigheden	1	1	»	3	6	»	3	216	»	»	4	»	»	44
Bali (ged. onder Europeesch bestuur):														
afd. Djembrana *k*)	»	4	»	1	7	35	35	160	»	»	»	»	»	32
» Boeleleng *k*)	»	»	»	»	»	»	»	11	»	»	»	»	»	1
Totaal	73	*65	4	49	304	147	*440	*9126	*23	*1228	1092	»	*262	6096
De opgegeven totalen waren naar den landaard der personen verdeeld als volgt:														
Chinezen	71	54	4	39	291	»	307	7787	19	997	1092	»	208	6045
Arabieren	2	5	»	7	5	105	93	896	3	191	»	»	»	4
Andere vreemde oosterlingen	»	6	»	3	8	42	40	443	1	40	»	»	54	47
Totaal	73	65	4	49	304	147	440	9126	23	1228	1092	»	262	6096

10.	11.	12.	13.	14.	15.	16. Bedrijven die niet onder eene der vorige groepen kunnen worden gebragt.					Totalen van alle rubrieken te zamen.	Aanmerkingen.
Personen die hun bestaan vinden in:												
den landbouw.	den scheepsbouw.	de scheepvaart.	de vischvangst.	de veeteelt.	den mijnbouw.	Bezoldigde beambten.	Dagglooners.	Huisbedienden.	Pradjoerits.	Bedrijven niet tot eene bijzondere groep te brengen.		
28873	114	*1663	1489	245	14426	4	*5534	286	»	1210	*71166	
1	»	»	47	5	»	»	3	»	»	3	450	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	35	80	
»	»	»	»	8	»	»	»	»	»	»	423	
»	»	»	»	11	»	»	»	»	»	12	195	
10	»	1	»	13	»	»	»	»	»	»	302	
181	»	24	»	»	»	»	205	»	»	»	684	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	7	19	
29065	114	*1688	1536	282	14426	4	*5742	286	»	1267	*73319	
28500	111	1573	1486	264	14426	3	5699	286	»	1262	70524	
159	2	84	49	4	»	»	»	»	»	5	1614	
406	1	31	1	14	»	1	43	»	»	»	1181	
29065	114	1688	1536	282	14426	4	5742	286	»	1267	73319	

N°. V. VERMEERDERING en VERMINDERING gedurende 1880 van het aantal vreemde oosterlingen in elk gewest, ten gevolge van vestiging en vertrek.

GEWESTEN.	CHINEZEN.				ARABIEREN.				ANDERE VREEMDE OOSTERLINGEN.			
	Gekomen van:		Vertrokken naar:		Gekomen van:		Vertrokken naar:		Gekomen van:		Vertrokken naar:	
	andere gedeelten van Ned. Indie.	het vasteland van Azie.	andere gedeelten van Ned. Indie.	het vasteland van Azie.	andere gedeelten van Ned. Indie.	het vasteland van Azie.	andere gedeelten van Ned. Indie.	het vasteland van Azie.	andere gedeelten van Ned. Indie.	het vasteland van Azie.	andere gedeelten van Ned. Indie.	het vasteland van Azie.
Java en Madura.												
Bantam	146	5	119	16	4	»	»	»	»	»	»	»
Batavia	2459	1542	2015	1840	99	91	9	37	»	2	»	2
Krawang	309	»	174	7	2	»	2	»	»	»	»	»
Preanger regentschappen	634	7	237	5	165	30	63	»	»	»	»	»
Cheribon	583	33	586	36	17	6	6	10	»	»	»	»
Tagal	299	1	407	8	57	2	7	2	15	»	2	»
Pekalongan	432	1	353	»	9	7	10	21	1	1	»	1
Samarang	1318	258	785	128	10	12	22	13	24	8	24	»
Japara	508	25	484	7	7	»	7	»	27	»	9	»
Rembang	430	»	362	2	15	»	5	»	»	»	»	»
Soerabaija	794	39	540	28	20	2	22	2	25	»	25	4
Pasoeroean	208	57	136	17	23	6	8	»	13	»	»	»
Probolinggo	157	43	118	46	21	8	11	»	»	»	»	»
Bezoeki	96	1	32	2	56	1	29	8	»	»	»	»
Banjoewangi	7	4	7	»	4	»	1	1	»	»	»	»
Banjoemas	144	16	147	37	1	»	»	»	2	»	2	1
Bagelen	165	71	199	69	1	»	»	»	4	»	2	»
Kadoe	348	70	332	25	»	»	6	»	»	»	»	»
Djokjokarta	7	»	3	»	7	»	4	»	»	»	»	»
Soerakarta	125	45	123	121	»	»	»	»	9	»	3	»
Madioen	522	17	319	38	»	»	»	»	»	»	»	»
Kediri	424	15	316	11	»	»	»	»	»	»	»	»
Madura	21	1	8	1	36	3	3	8	»	»	1	»
Te zamen	10136	2249	7802	2444	554	168	215	102	120	11	68	8

GEWESTEN.	CHINEZEN.				ARABIEREN.				ANDERE VREEMDE OOSTERLINGEN.			
	Gekomen van:		Vertrokken naar:		Gekomen van:		Vertrokken naar:		Gekomen van:		Vertrokken naar:	
	andere gedeelten van Ned. Indie.	het vasteland van Azie.	andere gedeelten van Ned. Indie.	het vasteland van Azie.	andere gedeelten van Ned. Indie.	het vasteland van Azie.	andere gedeelten van Ned. Indie.	het vasteland van Azie.	andere gedeelten van Ned. Indie.	het vasteland van Azie.	andere gedeelten van Ned. Indie.	het vasteland van Azie.
Buitenbezittingen.												
Sumatra's Westkust:												
Padangsche Benedenlanden	171	71	135	205	6	5	10	18	22	50	42	28
Padangsche Bovenlanden	53	9	25	22	10	»	2	3	26	2	22	1
Tapanoli	65	38	32	16	24	»	»	»	10	92	88	6
Benkoelen	12	4	13	5	4	3	»	»	»	»	»	»
Lampongsche districten	35	»	16	1	6	»	2	»	»	»	1	1
Palembang	225	232	206	149	33	59	63	31	17	3	»	2
Sumatra's Oostkust	a) †	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†
Atjeh en onderhoorigheden	649	821	96	1309	3	»	5	»	10	23	8	13
Riouw » »	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†
Banka	451	557	415	1080	»	3	3	10	»	2	»	2
Billiton	1042	449	556	443	»	»	»	»	»	»	»	»
Westerafdeeling van Borneo	1010	370	988	295	6	1	15	»	59	7	31	3
Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo	71	41	70	35	20	6	3	2	9	2	2	»
Celebes en onderhoorigheden	146	189	491	174	32	3	16	3	»	»	»	»
Menado { afdeeling Minahassa	19	»	7	»	4	»	6	»	»	»	»	»
Menado { » Gorontalo	55	4	7	1	1	»	»	»	»	»	»	»
Amboina	13	52	»	5	5	72	»	73	»	»	»	»
Ternate	8	3	3	3	4	1	3	1	»	»	»	»
Timor en onderhoorigheden	13	2	7	8	1	»	1	2	»	»	»	»
Bali (gedeelte onder Europeesch bestuur)	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	»
Te zamen	4038	2842	3067	3751	159	153	129	143	153	181	194	56

a) De dus † geteekende kolommen zijn, bij gemis aan opgaven niet kunnen worden ingevuld.

N°. VI. AANTAL der bij het eind van 1880 in Nederlandsch Indie aanwezige inlanders, Chinezen, Arabieren en Mooren, die Christenen zijn.

GEWESTEN.	Inlanders.		Chinezen.		Arabieren en Mooren. [1]	
	M. [2]	V. [3]	M.	V.	M.	V.
Java en Madura.						
Bantam	7	10	»	»	»	»
Batavia	593	500	34	25	»	»
Krawang	23	23	1	»	1	»
Preanger regentschappen.	26	36	1	2	»	»
Cheribon . . . . . :	16	10	29	22	»	»
Tagal	54	57	»	»	»	»
Pekalongan	2	2	»	»	»	»
Samarang	99	118	21	16	»	»
Japara	444	412	»	1	»	»
Rembang	»	3	»	3	»	»
Soerabaija	1188	1225	»	»	»	»
Pasoeroean	201	214	»	»	»	»
Probolinggo	»	»	»	»	»	»
Bezoeki	2	3	»	»	»	»
Banjoewangi	9	5	»	»	»	»
Banjoemas	129	120	»	2	»	»
Bagelen	695	671	5	2	»	»
Kadoe	»	»	4	2	»	»
Djokjokarta	54	11	»	»	»	»
Soerakarta	»	8	2	2	»	»
Madioen	39	42	»	»	»	»
Kediri	350	320	»	1	»	»
Madura	4	»	»	»	»	»
Te zamen	3935	3790	97	78	1	»
	7725		175		1	
	7901					

GEWESTEN.	Inlanders.		Chinezen.		Arabieren en Mooren. [1]	
	M. [2]	V. [3]	M.	V.	M.	V.
Buitenbezittingen.						
Sumatra's Westkust:						
Padangsche Benedenlanden	32	30	2	3	3	3
Padangsche Bovenland.	1	2	»	»	1	»
Tapanoli	2731	2856	»	»	»	»
Benkoelen	1	1	»	»	»	»
Lampongsche districten.	»	»	»	»	»	»
Palembang	3	»	7	2	»	»
Sumatra's Oostkust . .	»	»	8	»	5	»
Atjeh en onderhoorigh. .	127	»	45	1	2	»
Riouw en onderhoorigh. .	»	1	2	1	»	»
Banka	3	3	197	79	»	»
Billiton	5	3	9	»	»	»
Westerafd. van Borneo .	3	3	79	22	1	»
Zuider- en Oosterafd. van Borneo	361	310	2	6	»	»
Celebes en onderhoorigh.	26	9	»	»	»	»
Menado { afd. Minahassa [4]	47058	47304	51	119	»	»
Menado { » Gorontalo .	147	81	»	»	»	»
Amboina	26525	26618	4	1	»	»
Ternate [5]	305	302	»	»	»	»
Timor en onderhoorigh. [6]	14584	15355	»	»	»	»
Bali (gedeelte onder Europeesch bestuur) [5]. .	1	»	»	»	»	»
Te zamen	91913	92878	406	234	12	3
	184 791		640		15	
	185 446					

1) Christen-Arabieren worden in geen enkel gewest aangetroffen; de in deze rubriek opgegeven cijfers betreffen dus uitsluitend Moorsche Christenen. 2) Personen van het mannelijk geslacht. 3) Personen van het vrouwelijk geslacht. 4) Over 1879 werd de Christen-bevolking in de Minahassa (inlanders en Chinezen) gesteld op 89 976 volwassenen en 12 092 kinderen. Aan welke oorzaken het moet worden toegeschreven dat over 1880 het totaal (94 532) aanzienlijk lager is, blijkt niet. 5) Bij gemis aan vertrouwbare gegevens over 1880 zijn de opgaven van 1879 behouden. 6) De opgaaf in 't vorig verslag (22 641) schijnt onvolledig te zijn geweest.

N°. VII. AANTAL inlanders en vreemde oosterlingen in elk regentschap of afdeeling van Java en Madura bij het eind van 1880.

Regentschappen enz.	Inlanders. Totaal.	Inlanders. Aantal huisgezinnen.	Vreemde oosterlingen.
Bantam.			
Serang	161 904	64 100	1 085
Pandeglang	130 527	42 977	82
Tjiringin	99 303	26 098	301
Lebak	120 586	30 955	194
	a) 512 320	164 130	1 662
Batavia.			
Afdeelingen: Stad en voorsteden	67 297	13 048	24 170
Afdeelingen: Meester Cornelis	189 892	62 111	11 360
Afdeelingen: Tangerang	261 497	56 839	28 661
Afdeelingen: Buitenzorg	341 096	82 415	10 163
	859 782	214 413	74 354
Krawang.			
Krawang	131 504	29 996	2 888
Particul. landen. b): Pamanoekan- en Tjiassemlanden	145 411	31 932	486
Particul. landen. b): Tegalwaroe-landen	23 918	5 853	543
	300 833	67 781	3 917
Preanger regentschapp.			
Bandong	538 949	74 942	c)
Tjiandjoer	391 722	81 274	c)
Soemedang	343 260	68 634	c)
Limbangan	114 259	23 834	c)
Soekapoera	206 015	36 770	c)
	1 594 205	285 454	2 468
Cheribon.			
Cheribon	481 123	98 787	c)
Indramaijoe	216 125	50 342	c)
Madjalengka	232 282	39 450	c)
Galoeh	171 860	34 618	c)
Koeningan	176 183	35 281	c)
	1 277 573	258 478	16 955
Tagal.			
Tagal	295 131	65 963	3 222
Pamalang	239 187	51 997	1 007
Brebes	403 639	80 813	2 160
	937 957	198 773	6 389

Regentschappen enz.	Inlanders. Totaal.	Inlanders. Aantal huisgezinnen.	Vreemde oosterlingen.
Pekalongan.			
Pekalongan	301 642	63 853	4 246
Batang	207 078	49 182	1 396
	508 720	113 035	5 642
Samarang.			
Samarang	284 605	61 316	c)
Demak	265 804	61 304	c)
Kendal	297 057	69 437	c)
Grobogan	275 808	55 312	c)
Salatiga	128 812	25 924	c)
	1 252 086	273 293	17 644
Japara.			
Patti	311 457	60 985	2 090
Japara	209 663	48 498	2 076
Koedoes	159 115	31 999	3 578
Joana	146 459	33 978	2 504
Karimon Djawa-eilanden b)	815	183	12
	827 509	175 643	10 260
Rembang.			
Rembang	234 109	40 276	7 448
Toeban	311 322	55 670	5 125
Bodjonegoro	302 230	46 402	2 647
Blora	187 352	33 676	1 461
	1 035 013	176 024	16 681
Soerabaija.			
Soerabaija	273 185	68 190	8 262
Grissee	178 831	40 077	2 258
Modjokerto	474 314	99 695	3 053
Sidoardjo	333 708	65 891	1 493
Sidaijoe	222 437	46 275	296
Lamongan	174 570	36 729	247
Bawean (eiland) d)	35 868	8 490	14
	1 692 913	365 347	15 623

a) Het verschil met de opgaaf op blz. 3 (staat n°. I), waar een totaal van 592 051 inlanders is vermeld, kan uit de hier te lande voorhanden gegevens niet worden toegelicht. b) Deze maken geen regentschap uit. c) Hoeveel in elk regentschap blijkt niet. d) Mede

Regentschappen enz.	Inlanders. Totaal.	Inlanders. Aantal huis-gezinnen.	Vreemde oosterlingen.
Pasoeroean.			
Pasoeroean	237 403	48 623	2 584
Malang.	311 505	56 423	1 769
Bangil	175 666	36 288	1 604
	724 574	141 334	5 957
Probolinggo.			
Probolinggo	485 914	98 518	2 721
Bezoeki.			
Bezoeki.	74 444	16 565	810
Panaroekan	130 672	28 254	408
Bondowosso	236 564	45 692	431
	441 680	90 511	1 649
Banjoewangi.			
Banjoewangi	64 606	12 812	588
Banjoemas.			
Banjoemas.	224 197	49 087	
Poerwokerto	194 748	40 372	
Poerbolinggo. . . .	237 261	51 354	c)
Bandjarnegara . . .	156 150	36 650	
Tjilatjap	199 572	40 446	
	1 011 928	217 909	3 855
Bagelen.			
Poerworedjo	239 845	51 810	
Koetoardjo	244 999	e)	
Keboemen.	252 717	53 708	c)
Karang-Anjar . . .	290 456	64 171	
Ledok	224 187	45 040	
	1 252 204	e)	3 158
Kadoe.			
Magelang	470 327	109 193	c)
Temanggoeng . . .	233 150	54 480	
	703 477	163 673	5 557
Djokjokarta.			
Djokjokarta (hoofdpl.)	46 791	6 975	c)
Kalassan	87 752	14 853	
Transporteeren	134 543	21 828	

Regentschappen enz.	Inlanders. Totaal.	Inlanders. Aantal huis-gezinnen.	Vreemde oosterlingen.
Per transport	134 543	21 828	
Sleeman	82 651	22 701	
Bantoel.	71 296	21 083	
Nanggoelan	32 462	3 988	
Sentolo.	22 856	4 815	c)
Pengasih	22 848	3 859	
Kalibawang	23 682	3 682	
Goenoeng Kidoel . .	32 612	9 939	
Karang Kemoening .	36 941	e)	
	459 891	e)	2 032
Soerakarta.			
Soerakarta.	113 396	39 506	4 059
Afd. Klatten	334 701	101 499	1 251
» Boijolali	197 495	45 525	794
» Sragen	102 358	41 000	283
» Wonogiri . . .	210 684	64 995	390
	958 634	292 525	6 777
Madioen.			
Madioen	217 329	37 480	
Magettan	159 394	30 724	
Ngawi	133 019	27 935	c)
Ponorogo	304 139	63 893	
Patjitan	178 303	40 123	
	992 184	200 155	3 453
Kediri.			
Kediri	140 126	26 384	
Ngrowo	290 507	54 775	c)
Trengalek.	84 684	17 255	
Berbek	166 655	34 869	
Blitar	81 092	15 261	
	763 064	148 544	7 031
Madura.			
Pamakassan	160 538	30 769	802
Madura.	275 492	50 676	1 861
Sumanap	227 630	51 866	2 431
Sampang	140 355	31 878	517
	804 015	165 189	5 611

geen regentschap. e) Wegens de onbruikbaarheid der opgaven niet ingevuld.

N°. VIII. AANTAL geboorten en sterfgevallen onder inlanders en vreemde oosterlingen op Java en Madura gedurende 1880. [1])

GEWESTEN.	M. [2]) V. [3])	INLANDERS. Geboren.		INLANDERS. Gestorven.		VREEMDE OOSTERLINGEN. Geboren.		VREEMDE OOSTERLINGEN. Gestorven.	
Bantam	M.	6 605		24 237		28		50	
	V.	6 841		28 917		20		45	
			13 446		53 154		48		95
Batavia	M.	10 053		19 222		1 220		1 204	
	V.	10 476		19 082		981		823	
			20 529		38 304		2 201		2 027
Krawang	M.	3 440		4 643		42		96	
	V.	3 676		4 072		54		64	
			7 116		8 715		96		160
Preanger regentschappen	M.	19 065		17 635		25		13	
	V.	19 670		17 774		42		8	
			38 735		35 409		67		21
Cheribon [4])	M.	17 319		14 840		279		281	
	V.	16 107		13 855		265		156	
			33 426		28 695		544		437
Tagal	M.	18 131		12 932		126		49	
	V.	16 775		12 571		98		51	
			34 906		25 503		224		100
Pekalongan	M.	9 942		5 486		136		90	
	V.	8 563		5 522		141		76	
			18 505		11 008		277		166
Samarang	M.	17 038		20 245		176		149	
	V.	16 177		18 978		220		147	
			33 215		39 223		396		296
Japara	M.	7 723		8396		178		129	
	V.	7 725		8 530		169		132	
			15 448		16 926		347		261
Rembang	M.	14 182		132 68		187		94	
	V.	14 293		15 680		128		141	
			28 475		28 948		315		235
Soerabaija	M.	24 286		12 381		354		286	
	V.	26 199		10 333		280		215	
			50 485		22 714		634		501

1) Enkele opgaven in dezen staat zijn kennelijk foutief en men schijnt die ook te Batavia niet te hebben kunnen verbeteren. Het zal echter nauwelijks opmerking behoeven dat men zich ook bij de zamenstelling van deze tabel schier uitsluitend moet verlaten op de opgaven der inlandsche hoofden, en dat de door hen verstrekte gegevens omtrent het aantal geboorten en sterfgevallen nog moeijelijker zijn te controleeren dan die nopens het aanwezige zielental.

2) Personen van het mannelijk geslacht.

3) „ „ „ vrouwelijk „

4) Aan de opgaven nopens dit gewest ontbreken ditmaal, wat de inlanders betreft, de cijfers van het regentschap Madjalengka.

GEWESTEN.	M. V.	INLANDERS. Geboren.	INLANDERS. Gestorven.	VREEMDE OOSTERLINGEN. Geboren.	VREEMDE OOSTERLINGEN. Gestorven.
Pasoeroean	M.	12 037	10 726	84	105
	V.	13 524	9 455	106	56
		25 561	20 181	190	161
Probolinggo	M.	5 144	4 660	37	40
	V.	7 368	4 475	30	26
		12 512	9 135	67	66
Bezoeki	M.	6 299	3 443	37	25
	V.	5 765	3 573	51	16
		12 064	7 016	88	41
Banjoewangi	M.	1 988	574	5	5
	V.	1 469	585	10	7
		3 457	1 159	15	12
Banjoemas	M.	16 033	11 623	76	38
	V.	14 838	12 050	71	55
		30 871	23 673	147	93
Bagelen	M.	23 353	12 195	58	45
	V.	22 693	13 127	63	45
		46 046	25 322	121	90
Kadoe	M.	11 137	9 765	79	49
	V.	12 386	10 361	69	32
		23 523	20 126	148	81
Djokjokarta	M.	5 626	1 733	22	47
	V.	5 198	1 515	13	28
		10 824	3 248	35	75
Soerakarta	M.	10 793	3 829	133	58
	V.	9 933	3 846	105	27
		20 726	7 675	238	85
Madioen	M.	14 299	8 811	39	20
	V.	12 926	7 267	47	18
		27 225	16 078	86	38
Kediri	M.	12 867	8 275	122	67
	V.	11 532	9 379	105	53
		24 399	17 654	227	120
Madura	M.	20 302	19 329	121	81
	V.	21 531	20 333	94	70
		41 833	39 662	215	151

[5. 4.]

BIJLAGE B.

(Zie blz. 27 van het verslag.)

NEDERLANDSCH OOST-INDISCH LEGER. — Formatie en sterkte op 31 December 1881.

A. NORMALE

OFFICIEREN.

	Luitenant-generaal.	Generaals-majoor.	Kolonels.	Luitenant-kolonels.	Majoors.	Kapiteins.	1ste luitenants.	2de luitenants.	Totaal.
STAVEN EN DIENSTEN.									
Staf van den Gouverneur-Generaal	»	»	»	»	a) 1	2	1	»	b) 4
Kommandement van het leger	1	»	»	»	»	c) 1	»	»	2
Departement van oorlog. — Iste en IIde afdeeling	»	1	»	»	a) 1	3	7	»	12
Departement van oorlog. — VIIde afdeeling (generale staf)	»	»	1	1	a) 1	3	»	»	6
Departement van oorlog. — IIIde, IVde, Vde en VIde afdeeling d)	...	...	...	...	...	...	...	...	...
Gewestelijke en plaatselijke staven. — Iste militaire afdeeling op Java	»	»	1	1	»	e) 1	3	»	6
Gewestelijke en plaatselijke staven. — 2de » » » »	»	1	1	»	a) 1	e) 1	5	»	9
Gewestelijke en plaatselijke staven. — 3de » » » »	»	»	1	1	»	e) 1	2	»	5
Gewestelijke en plaatselijke staven. — Sumatra's Westkust en onderhoorigheden	«	»	1	1	»	e) 1	2	1	6
Gewestelijke en plaatselijke staven. — Palembang	»	»	»	»	»	»	1	»	1
Gewestelijke en plaatselijke staven. — Wester-afdeeling van Borneo	»	»	»	1	»	»	1	»	2
Gewestelijke en plaatselijke staven. — Celebes en onderhoorigheden	»	»	»	»	»	»	1	»	1
Ter beschikking van het departement van oorlog	»	»	»	»	f) 3	»	»	»	3
Materieel der artillerie	»	»	1	2	5	8	11	10	g) 37
Genie	»	»	1	2	4	14	18	17	h) 56
Topografisch bureau	»	»	»	»	a) 1	1	2	»	4
Militaire verkenningen	»	»	»	»	»	6	6	»	12
Militaire administratie. — Intendance	»	»	1	1	5	15	»	»	22
Militaire administratie. — Kwartiermeesters	»	»	»	»	»	10	36	47	93
Geneeskundige dienst. — Officieren van gezondheid	»	»	1	5	8	45	98	»	157
Geneeskundige dienst. — Apothekers	»	»	»	1	1	5	32	»	39
Geneeskundige dienst. — Paardenartsen	»	»	»	»	»	2	2	1	5
Militaire school	»	»	»	»	»	i) 1	6	»	7
Kader van het korps pupillen	»	»	»	»	»	1	3	3	7
» » » militair huis van arrest	»	»	»	»	»	1	1	1	3
Te zamen bij de staven en speciale diensten	1	2	9	16	31	122	238	80	499
WAPENS.									
Infanterie	»	»	»	8	k) 23	153	302	318	804
Kavalerie	»	»	»	l) 1	m) 2	8	15	14	40
Artillerie	»	»	»	1	1	20	31	28	81
Mineurs en sappeurs	»	»	»	»	1	2	4	3	10
Te zamen bij de vier hoofdwapens	»	»	»	10	27	183	352	363	935
	1	2	9	26	58	305	590	443	1434

TOTAAL OFFICIEREN n) 1434

FORMATIE.

ONDEROFFICIEREN, MANSCHAPPEN EN PAARDEN.

WAPENS EN DIENSTEN.	Europeanen.	Afrikanen.	Ambonezen.	Andere inlanders.	Totaal.	Paarden.
Infanterie	8793	246	1406	12901	23346	»
Kavalerie	406	»	»	669	1075	851
Artillerie. personeel	1403	»	»	1017	2420	552
Artillerie. materieel	365	»	»	62	427	1
Mineurs en sappeurs	125	»	»	120	245	»
Genie	243	»	»	61	304	»
Topografisch bureau, lithografisch établissement, photografisch atelier en instrumentmakerswinkel	28	»	»	»	28	»
Militaire verkenningen	72	»	»	»	72	»
Korps stafmuziekanten	31	»	»	»	31	»
Onderofficieren-kwartiermeesters	66	»	»	»	66	»
Militaire school	126	»	»	2	128	»
Kader van het korps pupillen	57	»	»	»	57	»
Idem van het militair huis van arrest	24	»	»	»	24	»
Hospitaaldienst	765	»	»	523	1288	»
Schrijverspersoneel	515	»	»	»	515	»
	13019	246	1406	15355	30026	1404
TOTAAL ONDEROFFICIEREN EN MANSCHAPPEN	30026					

Verdere aanteekeningen.

a) Kan zijn luitenant-kolonel.

b) Een der officieren van den staf van den Gouverneur-Generaal kan behooren tot de Nederlandsche marine.

c) Is tevens chef der 1ste afdeeling (kabinet) van het departement van oorlog.

d) Hier slechts voor memorie uitgetrokken, als zijnde zamengesteld uit de hoofdbureaux der artillerie, genie, militaire administratie en van den geneeskundigen dienst. De officieren van deze bureaux zijn begrepen onder het aantal bij genoemde wapens en diensten lager in dezen staat opgegeven.

e) Behoort tot den generalen staf.

f) Benevens 2 majoors die lager in dezen staat bij de infanterie (gesplitste 1ste en 4de veldbataillon) zijn uitgetrokken.

g) Hieronder 7 magazijnmeesters, waarvan 1 kan zijn majoor, 4 kunnen zijn kapiteins en de beide overigen 1ste of 2de luitenants.

h) Hieronder 4 magazijnmeesters, waarvan 2 kunnen zijn kapiteins en de beide overigen 1ste of 2de luitenants.

i) Kan ook zijn majoor.

k) De kommandant van één der vier depôtbataillons kan, tot luitenant-kolonel bevorderd wordende, in zijne betrekking gehandhaafd blijven.

l) Kan ook zijn kolonel.

m) Een der majoors kan ook zijn luitenant-kolonel, wanneer de regiments-kommandant kolonel is.

n) Hieronder 100 inlandsche officieren, volgens de legerformatie van 1853 bestemd ter indeeling bij de korpsen pradjoerits, die echter, zoo als bekend is, niet opgerigt werden.

	Offic.	Onderoffic. en mansch.
De *normale* formatie bedroeg op 31 Dec. 1880	1435	30110
De *vermeerdering* in 1881 beliep	11	„
	1446	30110
De *vermindering* in 1881 beliep	12	84
Alzoo op 31 Dec. 1881	1434	30026

De wijzigingen die de normale formatie in 1881 onderging waren niet noemenswaardig. Zij ontstonden door de wijzigingen der formatie van het garnizoens-bataillon van Banka, welke met 1 officier en 30 mindere militairen verminderde, als een gevolg van de opheffing van den post Soengeiliat; verder door de vermindering van het aantal korporaals voor de politie bij het militair huis van arrest te Samarang met 3, door de afschaffing van den rang van militairen apotheker der 3de klasse, en eindelijk door de periodieke herziening der formatie van het personeel der militaire zieken-inrigtingen.

B. VERGELIJKEND OVERZIGT van de

	OFFICIEREN.																	
	TEGENWOORDIGE FORMATIE.									AANWEZIGE STERKTE.								
	Luitenant-generaal.	Generaals-majoor.	Kolonels.	Luitenant-kolonels.	Majoors.	Kapiteins.	1ste luitenants.	2de luitenants.	Totaal.	Luitenant-generaal.	Generaals-majoor.	Kolonels.	Luitenant-kolonels.	Majoors.	Kapiteins.	1ste luitenants.	2de luitenants.	Totaal.
STAVEN EN DIENSTEN.																		
Staf van den Gouverneur-Generaal	„	„	„	„	a) 1	1	1	„	b) 3	„	„	„	1	1	„	1	„	3
Kommandement van het leger	1	„	„	„	„	1	„	„	2	1	„	„	„	„	1	„	„	2
Departement van oorlog. Iste en IIde afdeeling	„	1	„	„	c) 1	d) 3	c) 7	„	12	„	1	„	1	„	3	5	„	10
Departement van oorlog. VIIde afdeeling (generale staf)	„	„	1	1	1	3	„	„	e) 6	„	„	1	1	„	3	1	1	7
Departement van oorlog. IIIde, IVde, Vde en VIde afdeeling f)	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
Gewestelijke en plaatselijke staven. 1ste militaire afdeeling op Java	„	„	1	1	„	g) 1	3	„	6	„	„	1	1	„	1	3	„	6
2de „ „ „ „	„	1	1	„	a) 1	g) 1	5	„	9	„	1	1	1	„	1	5	„	9
3de „ „ „ „	„	„	1	1	„	g) 1	2	„	5	„	„	1	1	„	1	2	„	5
Sumatra's Westkust en onderhoorigheden	„	„	1	1	„	g) 1	2	1	6	„	„	1	1	„	1	3	„	6
Palembang	„	„	„	„	„	„	1	„	1	„	„	„	„	„	„	1	„	1
Wester-afdeeling van Borneo	„	„	„	1	„	„	1	„	2	„	„	„	1	„	„	1	„	2
Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo	„	„	„	1	„	„	1	„	2	„	„	„	1	„	„	1	„	2
Celebes en onderhoorigheden	„	„	„	„	„	„	1	„	1	„	„	„	„	„	„	1	„	1
Staf der krijgsmagt in Atjeh	„	„	1	1	„	1	4	„	7	„	„	1	1	„	1	4	„	7
Ter beschikking van het departement van oorlog	„	„	„	„	3	„	„	„	3	„	„	„	„	2	„	„	„	2
Materieel der artillerie	„	„	1	3	6	11	12	10	h) 43	„	„	1	2	8	8	15	4	38
Genie	„	„	1	2	5	17	21	18	i) 64	„	„	1	2	5	15	25	1	49
Topografisch bureau	„	„	„	„	k) 1	1	2	„	l) { 4	„	„	„	„	„	2	2	„	4
Militaire verkenningen	„	„	„	„	„	6	6	„	12	„	„	„	„	„	6	4	1	11
Militaire administratie. Intendance	„	„	1	1	6	19	„	„	27	„	„	1	1	6	19	„	„	27
Militaire administratie. Kwartiermeesters	„	„	„	„	„	15	48	51	114	„	„	„	„	„	15	49	40	104
Geneeskundige dienst. Officieren van gezondheid	„	„	1	5	9	52	117	„	184	„	„	1	5	9	51	84	„	150
Geneeskundige dienst. Apothekers	„	„	„	1	1	6	36	„	44	„	„	„	1	1	6	28	„	36
Geneeskundige dienst. Paardenartsen	„	„	„	„	„	2	2	2	6	„	„	„	„	„	1	2	3	6
Militaire school	„	„	„	„	„	m) 1	n) 6	„	7	„	„	„	„	„	1	6	„	7
Kader van het korps pupillen	„	„	„	„	„	1	3	3	7	„	„	„	„	„	1	3	„	4
„ „ „ militair huis van arrest	„	„	„	„	„	1	1	1	3	„	„	„	„	„	1	1	1	3
Te zamen bij de staven en speciale diensten	1	2	10	19	35	145	282	86	580	1	2	10	21	32	138	247	51	502
WAPENS.																		
Infanterie	„	„	„	9	o) 28	169	286	262	754	„	„	„	10	27	157	290	258	742
Kavalerie	„	„	p) 1	p) 1	p) 1	8	15	14	40	„	„	„	1	2	7	14	5	29
Artillerie	„	„	„	1	1	22	36	29	89	„	„	„	1	1	23	23	45	93
Mineurs en sappeurs	„	„	„	„	1	2	5	4	12	„	„	„	„	1	„	2	3	6
Te zamen bij de vier hoofdwapens	„	„	1	11	31	201	342	309	895	„	„	„	12	31	187	329	311	870
	1	2	11	30	66	346	624	395	1475	1	2	10	33	63	325	576	362	1372
TOTAAL OFFICIEREN	q) 1475									1372								

TEGENWOORDIGE FORMATIE en de AANWEZIGE STERKTE.

VERDERE AANTEEKENINGEN.

Formatie.

a) Kan ook zijn luitenant-kolonel.

b) Benevens één officier van de Nederlandsche marine.

c) De majoor bij de IIde afdeeling van het departement van oorlog kan ook zijn luitenant-kolonel, en de 1ste luitenants kunnen ook zijn 2de luitenants.

d) Hieronder is niet begrepen de chef der Iste afdeeling (kabinet), als zijnde vermeld bij „Kommandement van het leger".

e) Hieronder zijn niet begrepen 1 majoor en 7 kapiteins, die vermeld zijn bij het topografisch bureau en de militaire verkenningen, en 4 kapiteins bij de gewestelijke staven der drie militaire afdeelingen op Java en bij dien van Sumatra's Westkust.

f) Hier slechts voor memorie uitgetrokken, als zijnde respectievelijk zamengesteld uit de hoofdbureaux der artillerie, genie, militaire administratie en van den geneeskundigen dienst; de officieren van deze bureaux zijn begrepen onder het aantal bij genoemde wapens en diensten lager in dezen staat aangegeven.

g) Behoort tot den generalen staf.

h) Onder de officieren van het materieel der infanterie zijn begrepen 9 magazijnmeesters, waarvan 5 kunnen zijn magazijnmeesters 1ste klasse (kapitein), en de overigen 2de of 3de klasse (1ste of 2de luitenant); één der magazijnmeesters 1ste klasse kan ook zijn majoor.

i) Onder de officieren der genie zijn begrepen 5 magazijnmeesters, waarvan hoogstens 2 kunnen zijn magazijnmeesters 1ste klasse (kapitein), de overigen 2de of 3de klasse (1ste of 2de luitenant).

k) Kan ook zijn luitenant-kolonel.

l) Deze dienst maakt een onderdeel uit van den generalen staf; de majoor en de 7 kapiteins zijn officieren van dien staf; de 8 luitenants, die 1ste of 2de luitenant kunnen zijn, worden gedetacheerd van de verschillende wapens en diensten.

m) Kan ook zijn majoor.

n) Kunnen ook zijn 2de luitenants. In afwijking van het reglement der school zijn de daarbij bedoelde luitenants der artillerie en kavalerie tijdelijk vervangen door luitenants der infanterie.

o) Hieronder 2 majoors bij de twee gesplitste veldbataillons (1ste en 4de).

p) De kommandant van het regiment kavalerie kan zijn kolonel of luitenant-kolonel. Is hij kolonel, dan kan een der beide majoors luitenant-kolonel zijn.

q) Omtrent de wijzigingen, die de *tegenwoordige* formatie gedurende 1881 onderging, zie men de aanteekening op blz. 7 dezer bijlage.

Sterkte.

Onder de sterkte der officieren zijn begrepen:

in hunne respectieve rangen: 9 officieren van het leger in Nederland (3 kapiteins en 5 1ste luitenants der infanterie en 1 1ste luitenant der artillerie), in Indie gedetacheerd op den voet van het Koninklijk besluit dd. 18 Augustus 1871 nº. 10 (*Indisch Staatsblad* nº. 176);

onder het cijfer der 1ste of 2de luitenants:

a) 81 officieren buitengewoon gedetacheerd van het leger in Nederland, namelijk bij de infanterie 59 (4 kapiteins, 29 eerste en 26 tweede luitenants); — bij de kavalerie 1 eerste luitenant; — bij de artillerie 14 (13 eerste luitenants en 1 tweede luitenant; van de eerste luitenants zijn er 9 gedetacheerd van het wapen der infanterie, waartoe ook de tweede luitenant behoort); — bij de genie 1 eerste luitenant; — en bij de militaire administratie 6 (5 eerste luitenants en 1 tweede luitenant);

b) 1 officier van gezondheid 1ste klasse, buitengewoon gedetacheerd van de reserve der marine;

c) 41 adjudant-onderofficieren dienstdoende als 2de luitenants (15 bij de infanterie en 26 bij de artillerie).

Onder de sterkte zijn *niet* begrepen:

a) de officieren met verlof buiten Nederlandsch Indie, ten getale van 175 (staven en diensten 56, infanterie 100, kavalerie 5 en artillerie 14);

b) de officieren op non-activiteit of voor memorie gevoerd, ten getale van 10;

c) de officieren gedetacheerd in Nederland ten getale van 31 (infanterie 26 — waaronder 1 officier van den generalen staf —, kavalerie 1 en artillerie 4).

Van de officieren (daaronder ook begrepen de 41 adjudant-onderofficieren dienstdoende als 2de luitenants) waren afkomstig:

uit Nederland	1112
„ Nederlandsch Indie	180
„ Belgie	2
„ Duitschland	45
„ Zwitserland	2
„ Frankrijk	1
van elders	30
Totaal	1372

B. VERGELIJKEND OVERZIGT van de

WAPENS EN DIENSTEN.	ONDEROFFICIEREN, MANSCHAPPEN EN PAARDEN.											
	TEGENWOORDIGE FORMATIE.						AANWEZIGE STERKTE.					
	Europeanen.	Afrikanen.	Amboinezen.	Andere inlanders.	Totaal.	Paarden.	Europeanen.	Afrikanen.	Amboinezen.	Andere inlanders.	Totaal.	Paarden.
Infanterie	9843	246	970	11839	22898	»	10095	91	1278	12500	23964	»
Kavalerie	406	»	»	669	1075	851	[illegible]31	»	3	347	781	661
Artillerie — personeel	1549	»	»	1110	2659	586	1443	»	»	1152	2595	a) 606
Artillerie — materieel	382	»	»	62	444	1	385	»	»	37	422	»
Mineurs en sappeurs	156	»	»	150	306	»	191	»	»	152	343	»
Genie	294	»	»	71	365	»	300	»	»	43	343	»
Topografisch bureau, lithografisch établissement, photografisch atelier en instrumentmakerswinkel	28	»	»	»	28	»	23	»	»	»	23	»
Militaire verkenningen	72	»	»	»	72	»	67	»	»	»	67	»
Korps stafmuziekanten	31	»	»	»	31	»	29	»	»	»	29	»
Onderofficieren-kwartiermeesters	84	»	»	»	84	»	89	»	»	»	89	»
Militaire school	126	»	»	2	128	»	99	»	»	2	101	»
Kader van het korps pupillen	57	»	»	»	57	»	32	»	»	»	32	»
Idem van het militair huis van arrest	24	»	»	»	24	»	22	»	»	»	22	»
Hospitaaldienst	1090	»	»	704	1794	»	757	27	77	603	1464	»
Schrijverspersoneel	593	»	»	»	593	»	247	»	1	»	b) 248	»
Gedetineerden c)	»	»	»	»	»	»	277	1	5	60	343	»
Boven de formatie gevoerden	»	»	»	»	»	»	37	»	»	30	67	»
	14735	246	970	14607	30558	1438	d) 14524	119	e) 1364	f) 14926	g) 30933	1267
TOTAAL ONDEROFFICIEREN EN MANSCHAPPEN	h) 30558						i) 30933					

TEGENWOORDIGE FORMATIE en de AANWEZIGE STERKTE.

VERDERE AANTEEKENINGEN.

FORMATIE.

	Officieren.	Onderofficieren en manschappen.	Paarden.
De *tegenwoordige* formatie bedroeg op 31 December 1880	1481	30 506	1438
De *vermeerdering* in 1881 beliep	18	150	„
	1499	30 656	1438
De *vermindering* in 1881 beliep	24	98	„
Alzoo op 31 December 1881	1475	30 558	1438

De wijzigingen, welke de *tegenwoordige* formatie in 1881 onderging, betroffen ten deele het korps kwartiermeesters en de intendance, van welke dienstakken de tijdelijke uitbreiding werd ingekrompen, ten deele de zamenstelling der voorloopige bezetting van Atjeh

STERKTE.

a) Hieronder 19 muildieren.

b) Bovendien waren nog 324 burgerpersonen als schrijvers in dienst.

c) Ofschoon hier in de sterkte medegeteld, behoort deze categorie niet in aanmerking genomen te worden bij de beoordeeling van het aantal beschikbare manschappen.

d) Van de Europesche onderofficieren en manschappen waren afkomstig:

uit Nederland	6 470
„ Nederlandsch Indie (236 aldaar geboren uit Europesche ouders en 928 kleurlingen) . .	1 164
„ Belgie	2 573
„ Duitschland	2 018
„ Zwitserland	624
„ Frankrijk	1 236
van elders	439
Te zamen . . .	14 524

e) Verdeeld aldus: 451 Amboinezen, 759 Menadonezen en 154 Alfoeren (tegen 461, 725 en 136 op 31 December 1880).

f) Hiervan 13417 Javanen, 459 Soendanezen, 204 Madurezen, 584 Boeginezen, 86 Niassers, 17 Bengalezen en 159 andere inlanders; deze laatsten, meest afkomstig van Sumatra en Borneo, in 't algemeen aangeduid als Maleijers. Op 31 December 1880 waren deze cijfers respectievelijk: 13257, 387, 199, 661, 85, 18 en 209, te zamen 14816.

g) Hieronder niet begrepen de militairen voor memorie gevoerd (73 Europeanen en 11 inlanders).

h) Het aantal pupillen (in de opgegeven specificatie niet begrepen) bedraagt volgens de formatie: bij het korps pupillen 450 Europeanen (maximum 600) en bij de korpsen 555 niet-Europeanen (15 Afrikanen, 28 Amboinezen en 512 andere inlanders).

i) De sterkte der pupillen (zie aanmerking *h*) bedroeg bij het korps pupillen 330 (Europeanen) en bij de korpsen 17 (8 Afrikanen, 1 Amboinees en 8 andere inlanders). Onder de Europesche pupillen telde men er 10 die in Nederlandsch Indie uit Europesche ouders waren geboren en 320 kleurlingen; 266 waren zoons van militairen, 56 zoons van burgers en van 8 was de stand des vaders onbekend. Onder hen bevonden zich 29 jongelingen afkomstig uit de weeshuizen.
In den loop van 1881 werden 68 pupillen uit de sterkte afgevoerd (58 wegens indeeling bij het leger, 1 wegens overlijden en 9 die ontslagen werden, namelijk 6 op verzoek, 1 wegens wangedrag en 2 wegens ligchamelijke ongeschiktheid). Daarentegen werden 63 nieuwe aangenomen (10 als betalend pupil en 53 voor 's lands rekening).

Het aantal soldatenkinderen van Europesche of daarmede gelijkgestelde afkomst bedroeg bij het einde van 1881 500 jongens (behalve die bij het pupillenkorps) en 537 meisjes.

Omtrent het aantal onderofficieren en manschappen die op 31 December 1881 in de hospitalen werden verpleegd — en op wie dus mede van toepassing is noot *c* hierboven — zie men blz. 27 van het verslag hiervoor (aanmerking *h* aldaar).

[5. 5.]

BIJLAGE C.

(Zie blz. 28 van het verslag.)

VERGELIJKEND OVERZIGT van de vroegere en van de nieuwe formatie van het Nederlandsch Oost-Indisch leger, ook ten opzigte van de legersterkte op 1 Januarij 1882.

WAPENS EN DIENSTVAKKEN.	Aanwezige sterkte op 1 Januarij 1882.												
	Officieren.									Minderen.			
	Luitenant-generaal.	Generaal-majoor.	Kolonel.	Luitenant-kolonel.	Majoor.	Kapitein.	1ste luitenant.	2de luitenant.	Totaal.	Europeanen.	Niet-Europeanen.	Totaal.	Paarden.
Staf van den Gouverneur-Generaal	»	»	»	»	1	1	1	»	3	»	»	»	»
Kommandement van het leger / Departement van oorlog: Iste en IIde afdeeling	1	1	»	1	»	4	5	»	12	»	»	»	»
Departement van oorlog: IIIde, IVde, Vde en VIde afdeeling (voor *memorie*)	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
Departement van oorlog: VIIde afdeeling (generale staf)	»	»	1	1	»	3	1	1	7	»	»	»	»
Topografisch bureau	»	»	»	»	»	2	2	»	4	23	»	23	»
Militaire verkenningen	»	»	»	»	»	6	4	1	11	67	»	67	»
Gewestelijke en plaatselijke staven	»	1	5	7	»	5	21	»	39	»	»	»	»
Infanterie	»	»	»	10	27	157	290	258	742	10095	13869	23964	»
Bovendien: majoors ter beschikking	»	»	»	»	2	»	»	»	2	»	»	»	»
Kavalerie	»	»	»	1	2	7	14	5	29	431	350	781	661
Artillerie: personeel	»	»	»	1	1	23	23	45	93	1443	1152	2595	606
Artillerie: materieel	»	»	1	2	8	8	15	4	38	385	37	422	»
Genie: genie	»	»	1	2	5	15	25	1	49	300	43	343	»
Genie: mineurs en sappeurs	»	»	»	»	1	»	2	3	6	191	152	343	»
Militaire administratie: intendance	»	»	1	1	6	19	»	»	27	»	»	»	»
Militaire administratie: kwartiermeesters	»	»	»	»	»	15	49	40	104	89	»	89	»
Geneeskundige dienst: officieren van gezondheid	»	»	1	5	9	51	84	»	150	»	»	»	»
Geneeskundige dienst: militaire apothekers	»	»	»	1	1	6	28	»	36	»	»	»	»
Geneeskundige dienst: paardenartsen	»	»	»	»	»	1	2	3	6	»	»	»	»
Geneeskundige dienst: hospitaaldienst	»	»	»	»	»	»	»	»	»	757	707	1464	»
Militaire ambtenaren	»	»	»	»	»	»	»	»	*n*)	»	»	»	»
Militaire schrijvers	»	»	»	»	»	»	»	»	»	*i*)571	1	572	»
Korps stafmuziekanten	»	»	»	»	»	»	»	»	»	29	»	29	»
Militaire school	»	»	»	»	»	1	6	»	7	99	2	101	»
Korps pupillen	»	»	»	»	»	1	3	»	4	32	»	32	»
Militair huis van arrest	»	»	»	»	»	1	1	1	3	22	»	22	»

Paarden.
»
»
. . .
»
»
»
»
»
»
661
606
»
»
»
»
»
»
»
»
»
»
»
»
»
»
»
»

Tegenwoordige formatie op 1 Januarij 1882.

Officieren.									Minderen.			
Luitenant-generaal.	Generaal-majoor.	Kolonel.	Luitenant-kolonel.	Majoor.	Kapitein.	1ste luitenant.	2de luitenant.	Totaal.	Europeanen.	Niet-Europeanen.	Totaal.	Paarden.
»	»	»	»	1	1	1	»	3	»	»	»	»
1	1	»	»	1	4	7	»	14	»	»	»	»
. . .	. . .	. . .	. . .	. . .	. . .	. . .	. . .	. . .	. . .	. . .	. . .	. . .
»	»	1	1	1	3	»	»	6	»	»	»	»
»	»	»	»	1	1	2	»	4	28	»	28	»
»	»	»	»	»	6	6	»	12	72	»	72	»
»	1	5	6	1	5	20	1	39	»	»	»	»
»	»	»	9	28	169	286	262	754	9843	13055	22898	»
»	»	»	»	3	»	»	»	3	»	»	»	»
»	»	1	1	1	8	15	14	40	406	669	1075	851
»	»	»	1	1	22	36	29	89	1549	1110	2659	586
»	»	1	3	6	11	12	10	43	382	62	444	1
»	»	1	2	5	17	21	18	64	294	71	365	»
»	»	»	»	1	2	5	4	12	156	150	306	»
»	»	1	1	6	19	»	»	27	»	»	»	»
»	»	»	»	»	15	48	51	114	84	»	84	»
»	»	1	5	9	52	117	»	184	»	»	»	»
»	»	»	1	1	6	36	»	44	»	»	»	»
»	»	»	»	»	2	2	2	6	»	»	»	»
»	»	»	»	»	»	»	»	»	1090	704	1794	»
»	»	»	»	»	»	»	»	n)	»	»	»	»
»	»	»	»	»	»	»	»	»	593	»	593	»
»	»	»	»	»	»	»	»	»	31	»	31	»
»	»	»	»	»	1	6	»	7	126	2	128	»
»	»	»	»	»	1	3	3	7	57	»	57	»
»	»	»	»	»	1	1	1	3	24	»	24	»

Formatie vastgesteld bij Koninklijk besluit dd. 28 Januarij 1882 n°. 13 (*Indisch Staatsblad* n°. 113).

Wapens en dienstvakken.		Officieren.								Minderen.			
		Luitenant-generaal.	Generaal-majoor.	Kolonel.	Luitenant-kolonel.	Majoor.	Kapitein.	1ste of 2de luitenant.	Totaal.	Europeanen.	Niet-Europeanen.	Totaal.	Paarden.
Staf van den Gouverneur-Generaal		»	»	»	1	»	2	1	4	»	»	»	»
Departement van oorlog.	kommandement van het leger Iste afdeeling (kabinet) IIde afdeeling (personeel en militaire zaken, benevens infanterie en kavalerie)	1	1	»	1	»	4	7	14	»	»	»	»
Generale staf.	hoofdbureau (VIIde afdeeling van het departement van oorlog)	»	»	1	1	1	3	»	6	»	»	»	»
	topografische dienst	»	»	»	1	»	7	8	16	100	»	100	»
	gewestelijke dienst *a*)	»	»	»	»	»	5	»	5	»	»	»	»
Gewestelijke staf *b*)		»	1	4	1	»	»	10	16	»	»	»	»
Plaatselijke staf		»	»	»	5	»	»	7	12	»	»	»	»
Infanterie *c*).	kommandement te Willem I	»	»	1	»	»	»	1	2	»	»	»	»
	veldbataillons	»	»	»	4	16	72	236	328	4882	5 366	10 248	»
	depôt-bataillons	»	»	»	4	»	18	74	96	1489	1 076	2 565	»
	garnizoens-bataillons	»	»	»	5	7	50	214	276	2604	6 448	9 052	»
	subsistenten-kaders	»	»	»	»	»	3	13	16	85	108	193	»
	suppletie-depôt	»	»	»	»	»	1	1	2	8	4	12	»
	strafdetachementen	»	»	»	»	1	4	13	18	200	40	240	»
	Totaal	»	»	1	13	24	148	552	738	9 268	13 042	22 310	»
Kavalerie		»	»	1	»	1	7	23	32	443	401	844	700
Artillerie. *d*) Staf.	hoofdbureau (IIIde afdeeling van het departement van oorlog) gewestelijke artillerie-kommandementen inspecteur der draagbare wapenen voorzitter der commissie van proefneming idem der commissie tot herziening van den instructie-inventaris	»	»	1	2	5	3	9	20	15	»	15	»
Artillerie. Artillerie-troepen.	veld- en bergbatterijen op Java vesting-artillerie op Java artillerie der buitenbezittingen	»	»	»	1	1	23	65	90	1540	1 100	2 640	586
Artillerie.	Dienst der artillerie-magazijnen en werkplaatsen	»	»	»	1	*e*) 3	6	12	22	370	62	432	»
Genie. *f*) Staf.	hoofdbureau (IVe afd. van het depart. v. oorlog) personeel van den gewestelijken en plaatselijken geniedienst korps militaire opzigters der genie korps teekenaars der genie	»	»	1	2	5	15	36	59	50	»	50	»
Genie. Genie-troepen en werklieden.	staf twee kompagnien en één in Atjeh gelegerd detachement korps genie-werklieden	»	»	»	»	1	2	9	12	378	221	599	»
Genie. Dienst der genie-magazijnen.	korps magazijnmeesters korps conducteurs	»	»	»	»	»	2	3	5	22	»	22	»
Dienst der militaire administratie. *g*)	hoofdbureau (Ve afd. van het depart. v. oorlog) dienst der gewestelijke intendance administratieve dienst bij de korpsen en garnizoenen, de ziekeninrigtingen en de magazijnen van kleeding en uitrusting	»	»	1	1	6	30	93	131	78	»	78	»
Geneesk. dienst. *h*) Officieren van gezondheid.	hoofdbureau (VIe afd. van het depart. v. oorlog) gewestelijke en plaatselijke geneesk. dienst	»	»	1	5	8	51	119	184	»	»	»	»
Geneesk. dienst.	korps militaire apothekers	»	»	»	1	1	6	35	43	»	»	»	»
	korps militaire paardenartsen	»	»	»	»	»	2	4	6	»	»	»	»
	hospitaaldienst	»	»	»	»	»	»	»	»	1090	704	1 794	»
Korps militaire ambtenaren		»	»	»	»	»	3	17	20	»	»	»	»
Korps militaire schrijvers *k*)		»	»	»	»	»	»	»	»	580	»	580	»
Korps stafmuziekanten *l*)		»	»	»	»	»	»	»	»	31	»	31	»
Militaire school te Meester-Cornelis en voorbereidende cursussen		»	»	»	»	»	1	5	6	151	2	153	»
Korps pupillen		»	»	»	»	»	1	6	7	57	»	57	»
Militaire arrest- en provoosthuizen.	militair huis van arrest te Samarang	»	»	»	»	»	1	2	3	*m*) 24	»	24	»
	militaire provoosthuizen	»	»	»	»	»	»	»	»	*m*) 23	»	23	»

Formatie volgens de tableaux, behoorende bij de begrooting van Nederlandsch Indie voor 1882.

Wapens en dienstvakken.		Officieren.								Minderen.			
		Luitenant-generaal.	Generaal-majoor.	Kolonel.	Luitenant-kolonel.	Majoor.	Kapitein.	1ste of 2de luitenant.	Totaal.	Europeanen.	Niet-Europeanen.	Totaal.	Paarden.
Staf van den Gouverneur-Generaal		»	»	»	1	»	2	1	4	»	»	»	»
Departement van oorlog.	kommandement van het leger Iste afdeeling (kabinet) IIde afdeeling (personeel en militaire zaken, benevens infanterie en kavalerie)	1	1	»	1	»	4	7	14	»	»	»	»
Generale staf.	hoofdbureau (VIIde afdeeling van het departement van oorlog)	»	»	1	1	1	3	»	6	»	»	»	»
	topografische dienst	»	»	»	1	»	7	8	16	100	»	100	»
	gewestelijke dienst	»	»	»	»	»	4	»	4	»	»	»	»
Gewestelijke staf		»	1	4	1	»	1	10	17	»	»	»	»
Plaatselijke staf		»	»	»	5	»	»	7	12	»	»	»	»
Infanterie.	kommandement te Willem I	»	»	1	»	»	»	1	2	»	»	»	»
	veldbataillons	»	»	»	4	16	72	236	328	4882	5366	10248	»
	depôt-bataillons	»	»	»	4	»	18	74	96	1489	1076	2565	»
	garnizoens-bataillons	»	»	»	5	7	50	218	280	2666	6440	9106	»
	subsistenten-kaders	»	»	»	»	»	3	11	14	74	102	176	»
	suppletie depôt	»	»	»	»	»	1	1	2	8	4	12	»
	strafdetachementen	»	»	»	»	1	4	13	18	205	40	245	»
	Totaal	»	»	1	13	24	148	554	740	9324	13028	22352	»
Kavalerie		»	»	1	»	1	7	23	32	443	401	844	700
Artillerie. Staf.	hoofdbureau (IIIde afdeeling van het departement van oorlog) gewestelijke kommandementen der artillerie voorzitter der commissie van proefneming idem der commissie tot herziening van den instructie-inventaris	»	»	1	2	4	3	10	20	15	»	15	»
Artillerie. Artillerie-troepen.	veld- en bergbatterijen bergbatterij van Sumatra's Westkust vesting-artillerie garnizoens-artillerie	»	»	»	1	1	23	65	90	1547	1101	2648	565
Artillerie.	Dienst der artillerie-magazijnen en werkplaatsen	»	»	»	1	4	6	12	23	370	62	432	»
Genie. Staf.	hoofdbureau gewestelijke en plaatselijke geniedienst korps militaire opzigters idem teekenaars	»	»	1	2	5	15	36	59	50	»	50	»
Genie. Genie-troepen.	korps mineurs en sappeurs idem genie-werklieden	»	»	»	»	1	2	9	12	376	221	597	»
Genie. Dienst der genie-magazijnen.	idem magazijnmeesters idem conducteurs	»	»	»	»	»	2	3	5	22	»	22	»
Militaire administratie.	hoofdbureau (Ve afd. van het depart. v. oorlog) gewestelijke intendance korpsen en garnizoenen, ziekeninrigtingen en magazijnen van kleeding en uitrusting	»	»	1	1	6	31	93	132	77	»	77	»
Geneeskundige dienst.	hoofdbureau (VIe afd. van het depart. v. oorlog) korps officieren van gezondheid	»	»	1	5	8	51	120	185	»	»	»	»
	militaire apothekers	»	»	»	1	1	6	35	43	»	»	»	»
	idem paardenartsen	»	»	»	»	»	2	4	6	»	»	»	»
	personeel voor den hospitaaldienst	»	»	»	»	»	»	»	»	1090	704	1794	»
Korps militaire ambtenaren		»	»	»	»	»	3	17	20	»	»	»	»
Schrijverspersoneel		»	»	»	»	»	»	»	»	583	»	583	»
Korps stafmuziekanten		»	»	»	»	»	»	»	»	31	»	31	»
Militaire school te Meester-Cornelis en voorbereidende cursussen		»	»	»	»	»	1	5	6	151	2	153	»
Korps pupillen		»	»	»	»	»	1	6	7	57	»	57	»
Militaire arrest- en provoosthuizen.	militair huis van arrest te Samarang	»	»	»	»	»	1	2	3	24	»	24	»
	militaire provoosthuizen	»	»	»	»	»	»	»	»	23	»	23	»

T

a) In de formatie volgens de tableaux, behoore
staf" begrepen 1 kapitein, chef van den staf in A
n°. 13 (*Indisch Staatsblad* n°. 113), is deze kapitein

b) Zie toelichting *a*.

c) De totaalcijfers der infanterie zijn:

vermeerderd met:

1 korporaal-tamboer (Europeaan) bi

2 Europesche korporaals, namelij

3 inlandsche sergeanten, namel

22 inlandsche fuseliers, namelij

daarentegen verminder

2 1ste of 2de luitenants, namelij
Borneo en 1 bij dat van Banka;

1 adjudant-onderofficier bij het ga
Europesche sergeanten, namelijk

1 sergeant-tamboer (Europeaan) bij
tamboers en hoornblazers, namel

43 Europesche fuseliers, waarvan
Borneo en 6 bij dat van Banka;

1 inlandschen korporaal bij het g
blazers, namelijk 1 bij gemeld gar

Ter toelichting van de verschillen die, onge
garnizoens-infanterie en der subsistenten-kaders,
behoorende bij de begrooting voor 1882, moge
overbrenging van het subsistentenkader te Kotta
der subsistenten-kaders.

d) *Eén majoor meer*, zijnde de inspecteur der dra
Eén luitenant minder. Van de 6 luitenants in de
te boek als adjunct in een der artillerie kommande
Daar deze school door de vastgestelde nieuwe for
Acht Europesche korporaals minder, zijnde eene fou
Eén Europeesch sergeant of fourier meer. In het to
getrokken voor de garnizoens-artillerie in de Zuid
Eén inlandsch korporaal minder. In bijlage I van de
is verzuimd in de kolom toelichtingen, bij noot *d*
is geworden, ook één inlandsche korporaal minder
poraals werdt dus 27.

e) *Eén majoor minder*. Zie noot *d* hierboven.

f) Vermeerdering der formatie met 2 fouriers b
de ontworpen formatiecijfers gehoord was.

g) *Eén kapitein-intendant minder* doordien te Atje
Eén adjudant-onderofficier-kwartiermeester meer. Bij
aantal adjudant-onderofficieren-kwartiermeesters m
onderofficiersplaats bij de bezetting in Atjeh werd
overgebragt naar het garnizoen te Loeboe-Sika
formatie behouden.

h) *Eén officier van gezondheid 2de klasse minder*, t
het personeel voor den hospitaaldienst is afhankel
naar het aantal te verplegen lijders. De formatie
in dezen staat gehouden aan de formatie zooals zi

i) Waaronder 324 burgerlijke schrijvers.

k) Bij de definitieve vaststelling is de formatie
omtrent de ontworpen formatiecijfers was gehoord.

l) Benevens 10 Europesche pupillen (soldaten)

m) De sterkte der korporaals voor de politie
provoosthuizen is afhankelijk van het aantal ar
het is uit dien hoofde dat men zich hier gehouden

n) In navolging van hetgeen vroeger steeds
ambtenaren hier niet uitgetrokken.

FORMATIE VOLGENS DE TABLEAUX, BEHOORENDE BIJ DE BEGROOTING VAN NEDERLANDSCH INDIE VOOR 1882.

WAPENS EN DIENSTVAKKEN.	Officieren. Luitenant-generaal.	Generaal-majoor.	Kolonel.	Luitenant-kolonel.	Majoor.	Kapitein.	1ste of 2de luitenant.	Totaal.	Minderen. Europeanen.	Niet-Europeanen.	Totaal.	Paarden.
n den Gouverneur-Generaal	»	»	»	1	»	2	1	4	»	»	»	»
ement orlog. kommandement van het leger Iste afdeeling (kabinet) IIde afdeeling (personeel en militaire zaken, benevens infanterie en kavalerie)	1	1	»	1	»	4	7	14	»	»	»	»
e staf. hoofdbureau (VIIde afdeeling van het departement van oorlog)	»	»	1	1	1	3	»	6	»	»	»	»
topografische dienst	»	»	»	1	»	7	8	16	100	»	100	»
gewestelijke dienst	»	»	»	»	»	4	»	4	»	»	»	»
elijke staf	»	1	4	1	»	1	10	17	»	»	»	»
ijke staf	»	»	»	5	»	»	7	12	»	»	»	»
terie. kommandement te Willem I	»	»	1	»	»	»	1	2	»	»	»	»
veldbataillons	»	»	»	4	16	72	236	328	4882	5366	10248	»
depôt-bataillons	»	»	»	4	»	18	74	96	1489	1076	2565	»
garnizoens-bataillons	»	»	»	5	7	50	218	280	2666	6440	9106	»
subsistenten-kaders	»	»	»	»	»	3	11	14	74	102	176	»
suppletie depôt	»	»	»	»	»	1	1	2	8	4	12	»
strafdetachementen	»	»	»	»	1	4	13	18	205	40	245	»
Totaal	»	»	1	13	24	148	554	740	9324	13028	22352	»
ie	»	»	1	»	1	7	23	32	443	401	844	700
taf. hoofdbureau (IIIde afdeeling van het departement van oorlog) gewestelijke kommandementen der artillerie voorzitter der commissie van proefneming idem der commissie tot herziening van den instructie-inventaris	»	»	1	2	4	3	10	20	15	»	15	»
llerie- epen. veld- en bergbatterijen bergbatterij van Sumatra's Westkust vesting-artillerie garnizoens-artillerie	»	»	»	1	1	23	65	90	1547	1101	2648	565
nst der artillerie-magazijnen en werkplaatsen	»	»	»	1	4	6	12	23	370	62	432	»
taf. hoofdbureau gewestelijke en plaatselijke geniedienst korps militaire opzigters idem teekenaars	»	»	1	2	5	15	36	59	50	»	50	»
nie- epen. korps mineurs en sappeurs idem genie-werklieden	»	»	»	»	1	2	9	12	376	221	597	»
t der genie- gazijnen. idem magazijnmeesters idem conducteurs	»	»	»	»	»	2	3	5	22	»	22	»
aire stratie. hoofdbureau (Ve afd. van het depart. v. oorlog) gewestelijke intendance korpsen en garnizoenen, ziekeninrigtingen en magazijnen van kleeding en uitrusting	»	»	1	1	6	31	93	132	77	»	77	»
kun- ienst. hoofdbureau (VIe afd. van het depart. v. oorlog) korps officieren van gezondheid	»	»	1	5	8	51	120	185	»	»	»	»
militaire apothekers	»	»	»	1	1	6	35	43	»	»	»	»
idem paardenartsen	»	»	»	»	»	2	4	6	»	»	»	»
personeel voor den hospitaaldienst	»	»	»	»	»	»	»	»	1090	704	1794	»
ilitaire ambtenaren	»	»	»	»	»	3	17	20	»	»	»	»
rspersoneel	»	»	»	»	»	»	»	»	583	»	583	»
tafmuziekanten	»	»	»	»	»	»	»	»	31	»	31	»
school te Meester-Cornelis en voorbereidende cursussen	»	»	»	»	»	1	5	6	151	2	153	»
upillen	»	»	»	»	»	1	6	7	57	»	57	»
arrest- en thuizen. militair huis van arrest te Samarang	»	»	»	»	»	1	2	3	24	»	24	»
militaire provoosthuizen	»	»	»	»	»	»	»	»	23	»	23	»

TOELICHTINGEN.

a) In de formatie volgens de tableaux, behoorende bij de begrooting voor 1882, was onder de officieren van den „Gewestelijken staf" begrepen 1 kapitein, chef van den staf in Atjeh. In de nieuwe formatie, vastgesteld bij Koninklijk besluit dd. 28 Januarij 1882 n°. 13 (*Indisch Staatsblad* n°. 113), is deze kapitein overgebragt bij den generalen staf (gewestelijke dienst).

b) Zie toelichting *a*.

c) De totaalcijfers der infanterie zijn:

vermeerderd met:

1 korporaal-tamboer (Europeaan) bij het garnizoens-bataillon der Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo;

2 Europesche korporaals, namelijk: *meer:* bij het garn.-bat. van Banka 1
„ „ garn.-det. „ Banjoewangi 2
„ „ „ „ Patjitan 2
Totaal meer . . 5, en
minder: bij het garn.-bat. der Z.-O. afd. van Borneo 2
„ „ „ van Banka 1
Totaal minder — 3
Blijft meer. . 2

3 inlandsche sergeanten, namelijk: *meer:* bij het garn.-bat. der Z.-O. afd. van Borneo. . 4
minder: „ „ „ van Banka 1
Blijft meer. . 3

22 inlandsche fuseliers, namelijk: *meer:* bij het garn.-bat. der Z.-O. afd. van Borneo. . 41
minder: „ „ „ van Banka 19
Blijft meer. . 22

daarentegen verminderd met:

2 1ste of 2de luitenants, namelijk 1 bij het garnizoens-bataillon der Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo en 1 bij dat van Banka;

1 adjudant-onderofficier bij het garnizoens-bataillon der Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo en 9 Europesche sergeanten, namelijk 8 bij gemeld garnizoens-bataillon en 1 bij dat van Banka;

1 sergeant-tamboer (Europeaan) bij het garnizoens-bataillon der Z. en O. afd. van Borneo en 5 Europesche tamboers en hoornblazers, namelijk: *meer:* bij het garn.-bat. der Z.-O. afd. van Borneo. . 6
minder: „ „ „ van Bantam 6
„ de strafdetachementen 5
— 11
Blijft minder. . 5

43 Europesche fuseliers, waarvan 37 bij het garnizoens-bataillon der Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo en 6 bij dat van Banka;

1 inlandschen korporaal bij het garnizoens-bataillon van Banka en 10 inlandsche tamboers en hoornblazers, namelijk 1 bij gemeld garnizoens-bataillon en 9 bij dat der Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo.

Ter toelichting van de verschillen die, ongerekend 't vorenstaande, nog worden waargenomen tusschen de formatiecijfers der garnizoens-infanterie en der subsistenten-kaders, bij vergelijking van de vastgestelde nieuwe formatie met die volgens de tableaux behoorende bij de begrooting voor 1882, moge dienen dat in het Koninklijk besluit van 28 Januarij 1882 n°. 13 gerekend is op de overbrenging van het subsistentenkader te Kotta Radja uit het garnizoens-bataillon van Atjeh en onderhoorigheden naar de rubriek der subsistenten-kaders.

d) *Eén majoor meer*, zijnde de inspecteur der draagbare wapenen in de nieuwe formatie bij den staf van het wapen overgebragt.
Eén luitenant minder. Van de 6 luitenants in de formatie volgens de tableaux, behoorende bij de begrooting voor 1882, stond één te boek als adjunct in een der artillerie kommandementen. Hij deed feitelijk dienst als instructeur der artillerieschool te Weltevreden. Daar deze school door de vastgestelde nieuwe formatie opgeheven werd, kon ook deze officier worden gemist.
Acht Europesche korporaals minder, zijnde eene fout in de optelling van bijlage D van het formatie-tableau n°. VII (Veld- en bergbatterijen).
Eén Europeesch sergeant of fourier meer. In het formatie-tableau VII is onder letter D, „Garnizoens-artillerie", 1 fourier te min uitgetrokken voor de garnizoens-artillerie in de Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo.
Eén inlandsch korporaal minder. In bijlage I van de formatie volgens het tableau VII, behoorende bij de begrooting voor 1882 (Artillerie), is verzuimd in de kolom toelichtingen, bij noot *d*, te vermelden dat de bergbatterij, die ten behoeve der bezetting van Atjeh versterkt is geworden, ook één inlandsche korporaal minder in de formatie telt. Het in de bijlage vermelde totaalcijfer van 28 inlandsche korporaals wordt dus 27.

e) *Eén majoor minder.* Zie noot *d* hierboven.

f) Vermeerdering der formatie met 2 fouriers bij den staf der genietroepen en werklieden, nadat de Indische Regering nog omtrent de ontworpen formatiecijfers gehoord was.

g) *Eén kapitein-intendant minder* doordien te Atjeh het beheer van 's lands kas is overgegaan op den algemeenen ontvanger.
Eén adjudant-onderofficier-kwartiermeester meer. Bij het opmaken der begrooting voor 1882 rekende men op eene vermindering van het aantal adjudant-onderofficieren-kwartiermeesters met één, doordien er bij Indisch besluit van 7 April 1881, n°. 10, één adjudant-onderofficiersplaats bij de bezetting in Atjeh werd opgeheven. Later is gebleken dat deze onderofficier-kwartiermeester moest worden overgebragt naar het garnizoen te Loeboe-Sikaping (Sumatra's Westkust); zijne plaats werd dus bij de definitieve vaststelling der formatie behouden.

h) *Eén officier van gezondheid 2de klasse minder*, ten gevolge van de opheffing van den post te Pakan Badak (Atjeh). De sterkte van het personeel voor den hospitaaldienst is afhankelijk van het aantal en de klassen der ziekeninrigtingen, die op haar beurt zich regelen naar het aantal te verplegen lijders. De formatiecijfers veranderen dus telkens naar omstandigheden. Uit dien hoofde heeft men zich in dezen staat gehouden aan de formatie zooals zij gold op 1 Januarij 1882.

i) Waaronder 324 burgerlijke schrijvers.

k) Bij de definitieve vaststelling is de formatie verminderd met 1 korporaal- en 2 soldatenschrijvers, nadat de Indische Regering nog omtrent de ontworpen formatiecijfers was gehoord.

l) Benevens 10 Europesche pupillen (soldaten) en 1 vrijen inlander-tromdrager.

m) De sterkte der korporaals voor de politie bij het militair huis van arrest te Samarang en der stokkenknechts bij de militaire provoosthuizen is afhankelijk van het aantal arrestanten. De formatie-cijfers wijzigen zich dus telkens naar de omstandigheden, en het is uit dien hoofde dat men zich hier gehouden heeft aan de formatie zooals zij gold op 1 Januarij 1882.

n) In navolging van hetgeen vroeger steeds gebruikelijk was en ook in bijlage B hiervóór is geschied, is het aantal militaire ambtenaren hier niet uitgetrokken.

[5. 6.]

BIJLAGE D.

(Zie blz. 33 van het verslag.)

NUMERIEKE OPGAVE betreffende de mutatien in de onderofficierskaders van het Nederlandsch-Indisch leger gedurende de jaren 1877—1881.

JAREN.	ONDEROFFICIEREN.																	
	UIT DE STERKTE AFGEVOERD.										IN DE STERKTE GEBRAGT.						Meer	Minder
												In Indie aangesteld.					in de sterkte gebragt dan afgevoerd.	
													Verkregen van de kaderscholen te:					
	Overleden.	Gepasporteerd.	Gegageerd.	Tot officier bevorderd.	Gecondemneerd.	Voor memorie gebragt.	Gedegradeerd.	Geremplaceerd.	Vermist.	Totaal.	Uit Nederland aangekomen.	Verkregen uit de korpsen.	Batavia (vesting- en garnizoens-artillerie).	Banjoe-Biroe (veld- en bergbatterij).	Willem I (genie).	Totaal.		
INFAN																		
1877	113	40	166	33	2	16	40	24	2	436	129	409	»	»	»	538	102	»
1878	97	59	215	35	4	20	78	21	4	533	103	312	»	»	»	415	»	118
1879	86	112	218	30	5	21	56	»	2	530	119	268	»	»	»	387	»	143
1880	57	72	150	25	1	23	77	»	1	406	100	255	»	»	»	355	»	51
1881	63	178	194	25	4	18	62	»	3	547	107	238	»	»	»	345	»	202
																	102	514
Te zamen in vijf jaar	416	461	943	148	16	98	313	45	12	2452	558	1482	»	»	»	2040	»	412
Alzoo gemiddeld per jaar	83	92	188	30	3	20	63	9	2	490	112	296	»	»	»	408	»	82
KAVA																		
1877	3	»	3	1	»	»	»	»	1	8	2	7	»	»	»	9	1	»
1878	6	2	11	1	»	»	2	»	»	22	1	20	»	»	»	21	»	1
1879	7	5	7	»	»	»	»	»	»	19	5	14	»	»	»	19	»	»
1880	1	5	9	»	»	»	2	»	»	17	»	6	»	»	»	6	»	11
1881	1	6	9	1	»	»	1	»	»	18	2	6	»	»	»	8	»	10
																	1	22
Te zamen in vijf jaar	18	18	39	3	»	»	5	»	1	84	10	53	»	»	»	63	»	21
Alzoo gemiddeld per jaar	4	4	8	»	»	»	1	»	»	17	2	11	»	»	»	13	»	4
ARTIL																		
1877	12	3	21	3	»	1	9	»	»	49	6	28	17	23	»	74	25	»
1878	13	6	29	1	»	1	11	»	»	61	12	21	13	16	»	62	1	»
1879	13	10	25	3	»	»	16	»	»	67	10	27	19	8	»	64	»	3
1880	8	13	28	4	»	»	7	»	»	60	4	23	13	9	»	49	»	11
1881	13	23	26	»	»	1	10	»	»	73	20	18	10	15	»	63	»	10
																	26	24
Te zamen in vijf jaar	59	55	129	11	»	3	53	»	»	310	52	117	72	71	»	312	2	»
Alzoo gemiddeld per jaar	12	11	26	2	»	1	10	»	»	62	10	24	14	14	»	62	»	»
GE																		
1877	9	5	12	4	»	»	1	»	1	32	1	24	»	»	6	31	»	1
1878	5	2	9	»	1	»	1	»	»	18	5	18	»	»	3	26	8	»
1879	3	3	3	»	»	»	3	»	»	12	3	12	»	»	4	19	7	»
1880	5	7	17	»	»	1	4	»	»	34	4	9	»	»	6	19	»	15
1881	4	7	8	»	»	2	5	»	»	26	»	14	»	»	3	17	»	9
																	15	25
Te zamen in vijf jaar	26	24	49	4	1	3	14	»	1	122	13	77	»	»	22	112	»	10
Alzoo gemiddeld per jaar	5	5	10	1	»	»	3	»	»	24	3	15	»	»	4	22	»	2

JAREN.	KORPORAALS.																	
	UIT DE STERKTE AFGEVOERD.									IN DE STERKTE GEBRAGT.							Meer.	Minder.
											In Indie aangesteld.						in de sterkte gebragt dan afgevoerd.	
												Verkregen van de kaderscholen te:						
	Overleden.	Gepasporteerd.	Gegageerd.	Tot onderofficier bevorderd.	Gecondemneerd.	Voor memorie gebragt.	Gedegradeerd.	Geremplaceerd.	Vermist.	Totaal.	Uit Nederland aangekomen.	Verkregen uit de korpsen.	Batavia. (vesting- en garnizoens-artillerie).	Banjoe-Biroe (veld-en bergbatterij).	Willem I (genie).	Totaal.		
TERIE.																		
1877	101	21	47	409	2	»	99	»	3	682	65	696	»	»	»	761	79	»
1878	65	25	82	312	5	»	87	»	1	577	34	495	»	»	»	529	»	48
1879	51	28	91	268	2	»	90	»	»	530	33	487	»	»	»	520	»	10
1880	44	33	65	255	1	»	117	»	1	516	28	435	»	»	»	463	»	53
1881	44	37	80	238	»	1	100	»	»	500	17	476	»	»	»	493	»	7
																	79	118
Te zamen in vijf jaar	305	144	365	1482	10	1	493	»	5	2805	177	2589	»	»	»	2766	»	39
Alzoo gemiddeld per jaar	61	29	73	296	2	»	99	»	1	561	35	518	»	»	»	553	»	8
LERIE.																		
1877	5	1	2	7	»	»	»	»	»	15	1	17	»	»	»	18	3	»
1878	4	4	4	20	»	»	4	»	»	36	»	36	»	»	»	36	»	»
1879	2	1	6	14	»	»	8	»	»	31	1	18	»	»	»	19	»	12
1880	3	1	5	6	»	»	9	»	»	24	»	16	»	»	»	16	»	8
1881	10	1	4	6	»	»	3	»	»	24	8	26	»	»	»	34	10	»
																	13	20
Te zamen in vijf jaar	24	8	21	53	»	»	24	»	»	130	10	113	»	»	»	123	»	7
Alzoo gemiddeld per jaar	5	2	4	10	»	»	5	»	»	26	2	23	»	»	»	25	»	1
LERIE.																		
1877	8	3	3	68	»	1	6	»	»	89	»	5	50	42	»	97	8	»
1878	5	2	5	50	»	»	18	»	»	80	1	18	19	32	»	70	»	10
1879	9	3	10	54	1	1	12	»	»	90	2	2	28	16	»	48	»	42
1880	6	4	12	45	»	1	6	»	»	74	2	6	20	27	»	55	»	19
1881	3	3	7	43	»	»	7	»	»	63	5	»	25	27	»	57	»	6
																	8	77
Te zamen in vijf jaar	31	15	37	260	1	3	49	»	»	396	10	31	142	144	»	327	»	69
Alzoo gemiddeld per jaar	6	3	7	52	»	1	10	»	»	79	2	6	28	29	»	65	»	14
NIE.																		
1877	7	»	1	30	»	»	6	»	»	44	2	35	»	»	14	51	7	»
1878	7	1	1	21	»	»	4	»	»	34	»	38	»	»	5	43	9	»
1879	3	»	1	16	»	»	3	»	»	23	1	23	»	»	10	34	11	»
1880	3	1	1	15	»	»	9	»	1	30	3	3	»	»	13	19	»	11
1881	5	4	5	17	»	»	2	»	»	33	»	17	»	»	9	26	»	7
																	27	18
Te zamen in vijf jaar	25	6	9	99	»	»	24	»	1	164	6	116	»	»	51	173	9	»
Alzoo gemiddeld per jaar	5	1	2	20	»	»	5	»	»	33	1	23	»	»	10	34	1 à 2	»

[5. 7.]

BIJLAGE E.

(Zie blz. 36 van het verslag.)

OVERZIGT betreffende de ziekenverpleging bij het leger in Nederlandsch Indie, over de jaren 1880 en 1881, met aanwijzing van den aard der ziekten en van de sterfte.

Aard der ziekten en gebreken.		Groepen van gewesten. [1]	Behandelden. [2] 1881. Europeanen.	Afrikanen.	Inlanders.	Totaal.	Totalen voor geheel Nederl. Indie.	In 1880 waren de totaalcijfers. [3]		Overledenen. 1881. Europeanen.	Afrikanen.	Inlanders.	Totaal.	Totalen voor geheel Nederl. Indie.	In 1880 waren de totaalcijfers. [3]	
Febris intermittens,	Tusschenpoozende koorts,	I	6769	10	3784	10563		13369		38	3	40	81		105	
		II	6318	2	6083	12403		20906		16	»	13	29		85	
		III	2729	»	4055	6784		7943		14	»	21	35		25	
							29750		42218					145		215
» biliosa,	Galkoorts,	I	46	»	4	50		40		4	»	»	4		5	
		II	33	»	»	33		83		4	»	»	4		10	
		III	12	1	7	20		19		»	»	»	»		1	
							103		142					8		16
» gastrica,	Gastrischekoorts,	I	185	2	43	230		247		3	»	1	4		»	
		II	59	»	14	73		574		»	»	»	»		1	
		III	70	»	52	122		121		»	»	»	»		»	
							425		942					4		1
» catarrhalis,	Catarrhale »	I	143	»	96	239		366		»	»	»	»		»	
		II	66	»	80	146		376		»	»	»	»		»	
		III	66	»	94	160		230		»	»	»	»		»	
							545		972					»		»

[1]) Onder I is te verstaan: Java en Madura met inbegrip van Benkoelen en Billiton, welke garnizoenen behooren tot het ressort van den militairen geneeskundigen dienst op Java en Madura; onder II: Atjeh en onderhoorigheden, en onder III: Overige buitenbezittingen (behalve Benkoelen en Billiton). In de opgaven betreffende de overledenen in Atjeh en onderhoorigheden zijn weder begrepen de overledenen onder de van daar geëvacueerden (naar Padang en Batavia), voor zooveel zij stierven aan de onmiddellijke gevolgen hunner in Atjeh opgedane ziekte. Deze geëvacueerden tellen ook niet onder de behandelden elders dan in Atjeh. Slechts is dit het geval met de zoodanigen, die, na hunne evacuatie op Padang en Batavia, van daar naar reconvalescenten-gestichten of naar andere hospitalen in de binnenlanden werden gedirigeerd.

[2]) Het aantal zieken op 31 December 1881 in behandeling gebleven bedroeg in het geheel 3544, namelijk 2035 Europeanen, 6 Afrikanen en 1503 inlanders. Van dit totaal waren er 2302 in behandeling in het ressort van Java en Madura (daaronder ook die in Benkoelen en op Billiton), 436 in Atjeh of van daar geëvacueerd en te Padang en Batavia in behandeling, en 806 in de overige buitenbezittingen.

[3]) Hoedanig deze totalen over het Europeesch en niet-Europeesch gedeelte des legers waren verdeeld, kan blijken uit bijlage D van het vorig verslag.

Aard der ziekten en gebreken.		Groepen van gewesten. [1])	Behandelden. [2]) 1881. Europeanen.	Afrikanen.	Inlanders.	Totaal.	Totalen voor geheel Nederl. Indie.	In 1880 waren de totaalcijfers. [3])	Overledenen. 1881. Europeanen.	Afrikanen.	Inlanders.	Totaal.	Totalen voor geheel Nederl. Indie.	In 1880 waren de totaalcijfers. [3])
Typhus,	Zenuwzinkingkoorts,	I	3	»	6	9		8	»	»	»	»		2
		II	4	»	»	4		»	1	»	»	1		»
		III	1	»	5	6		5	»	»	2	2		2
							19	13					3	4
Cholera,	Braakloop, bloedbederf koorts,	I	380	6	127	513		5	252	6	86	344		1
		II	»	»	»	»		1	»	»	»	»		»
		III	30	»	23	53		3	17	»	14	31		1
							566	9					375	2
Encephalitis,	Hersen-ontsteking,	I	1	»	2	3		4	1	»	»	1		1
		II	»	»	1	1		2	»	»	»	»		»
		III	1	»	1	2		3	1	»	»	1		»
							6	9					2	1
Ophthalmiae,	Oogontsteking,	I	684	3	491	1178		1742	»	»	1	1		»
		II	208	»	204	412		453	»	»	»	»		»
		III	228	»	419	647		528	»	»	»	»		»
							2237	2723					1	»
Parotitis,	Oorklier- »	I	6	»	10	16		19	»	»	»	»		»
		II	6	»	5	11		10	»	»	»	»		»
		III	2	»	16	18		21	»	»	»	»		3
							45	50					»	3
Angina,	Keel- »	I	180	1	56	237		324	»	»	1	1		»
		II	106	»	48	154		262	»	»	»	»		»
		III	198	»	81	279		263	»	»	1	1		2
							670	849					2	2
Pleuritis,	Borstvlies- »	I	18	1	14	33		40	1	»	»	1		1
		II	11	»	10	21		38	»	»	1	1		2
		III	12	»	7	19		33	»	»	1	1		»
							73	111					3	3
Pneumonia,	Long- »	I	52	2	74	128		100	2	»	15	17		13
		II	9	»	56	65		87	»	»	6	6		19
		III	22	»	40	62		51	1	»	3	4		7
							255	238					27	39
Hepatitis,	Lever- »	I	208	»	17	225		224	13	»	3	16		16
		II	60	»	10	70		64	2	»	3	5		4
		III	154	»	13	167		150	7	»	2	9		12
							462	438					30	32
Enteritis,	Darm- »	I	524	1	108	633		518	15	1	4	20		15
		II	170	»	32	202		204	4	»	1	5		8
		III	162	»	38	200		151	1	»	1	2		6
							1035	873					27	29
Dysenteria,	Dyssenterie,	I	296	»	55	351		404	32	»	11	43		55
		II	52	»	7	59		92	7	»	1	8		14
		III	96	»	29	125		268	6	»	1	7		21
							535	764					58	90

AARD DER ZIEKTEN	EN GEBREKEN.	Groepen van gewesten. [1])	BEHANDELDEN. [2]) 1881. Europeanen.	Afrikanen.	Inlanders.	Totaal.	Totalen voor geheel Nederl. Indië.	In 1880 waren de totaalcijfers. [3])		OVERLEDENEN. 1881. Europeanen.	Afrikanen.	Inlanders.	Totaal.	Totalen voor geheel Nederl. Indië.	In 1880 waren de totaalcijfers. [3])	
Apoplexia,	Beroerte,	I	3	»	1	4		6		1	»	»	1		4	
		II	1	»	»	1		1		»	»	»	»		»	
		III	1	»	»	1		3		»	»	»	»		1	
							6		10					1		5
Epilepsia,	Vallende ziekte,	I	36	2	2	40		58		1	»	»	1		»	
		II	11	»	»	11		13		»	»	»	»		»	
		III	32	»	10	42		49		»	»	»	»		»	
							93		120					1		»
Delirium tremens,	Dronkaardswaanzin,	I	27	»	»	27		17		4	»	»	4		1	
		II	11	»	»	11		14		1	»	»	1		»	
		III	23	»	»	23		25		1	»	»	1		3	
							61		56					6		
Morbus mentis,	Zielsziekte,	I	38	1	30	69		83		3	»	2	5		5	
		II	34	»	6	40		32		»	»	»	»		»	
		III	30	»	24	54		49		»	»	2	2		4	
							163		164					7		9
Asthma,	Aamborstigheid,	I	21	»	84	105		100		»	»	1	1		»	
		II	7	»	19	26		37		1	»	»	1		1	
		III	18	»	128	146		144		»	»	»	»		»	
							277		281					2		1
Colica,	Koliek,	I	113	1	68	182		148		»	»	»	»		»	
		II	83	»	39	122		91		»	»	»	»		»	
		III	90	»	39	129		110		1	»	»	1		»	
							433		349					1		»
Aphthae tropicae,	Indische spruw,	I	8	»	1	9		6		1	»	»	1		1	
		II	3	»	2	5		»		»	»	»	»		»	
		III	2	»	»	2		3		»	»	»	»		»	
							16		9					1		1
Gastricismus,	Maagstoornis,	I	625	13	136	774		683		2	»	2	4		3	
		II	379	»	126	505		929		»	»	»	»		»	
		III	380	»	209	589		617		1	»	1	2		1	
							1868		2229					6		4
Catarrhus bronchiorum,	Luchtpijpontsteking,	I	414	3	540	957		1309		4	»	7	11		9	
		II	362	»	607	969		1812		»	»	»	»		8	
		III	357	»	1222	1579		1676		»	»	4	4		3	
							3505		4797					15		20
Diarrhoea,	Doorloop,	I	1548	1	487	2036		1962		19	1	7	27		22	
		II	847	»	459	1306		1729		1	»	2	3		1	
		III	924	»	487	1411		1693		3	»	6	9		28	
							4753		5384					39		51
Helminthiasis,	Wormziekte,	I	59	1	9	69		125		5	»	»	5		»	
		II	33	»	1	34		49		»	»	»	»		»	
		III	43	»	6	49		50		»	»	»	»		»	
							152		224					5		»

Aard der ziekten en gebreken.		Groepen van gewesten. [1])	Behandelden. [2]) 1881. Europeanen.	Afrikanen.	Inlanders.	Totaal.	Totalen voor geheel Nederl. Indie.	In 1880 waren de totaalcijfers. [3])	Overledenen. 1881. Europeanen.	Afrikanen.	Inlanders.	Totaal.	Totalen voor geheel Nederl. Indie.	In 1880 waren de totaalcijfers. [3])
Rheumatismus acutus,	Snelverloopend rheumatisme,	I	111	»	64	175		368	»	»	1	1		1
		II	109	»	140	249		507	»	»	»	»		»
		III	145	»	215	360		395	»	»	»	»		»
							784	1270					1	1
Rheumatismus chronicus,	Slepend rheumatisme,	I	388	1	135	524		518	1	»	2	3		1
		II	113	»	86	199		203	»	»	»	»		»
		III	178	»	388	566		484	1	»	»	1		1
							1289	1205					4	2
Haemorrhoïdes,	Aambeijen,	I	241	3	18	262		234	2	»	2	4		2
		II	146	»	17	163		189	»	»	»	»		»
		III	118	»	32	150		120	»	»	»	»		»
							575	543					4	2
Scrophulosis,	Klierziekte,	I	37	»	20	57		92	»	»	1	1		»
		II	12	»	6	18		4	»	»	»	»		»
		III	8	»	7	15		7	»	»	»	»		»
							90	103					1	»
Phthisis pulmonum,	Longtering,	I	80	»	64	144		133	10	»	10	20		20
		II	17	»	19	36		36	»	»	2	2		7
		III	68	»	58	126		57	2	»	9	11		3
							306	226					33	30
Carcinomata,	Kankergezwellen,	I	»	»	2	2		»	»	»	»	»		»
		II	1	»	3	4		2	»	»	»	»		»
		III	»	»	»	»		6	»	»	»	»		5
							6	8					»	5
Scorbutus,	Scheurbuik,	I	5	»	»	5		11	»	»	»	»		»
		II	1	»	2	3		2	»	»	»	»		»
		III	1	»	2	3		6	»	»	»	»		»
							11	19					»	»
Hydrops,	Waterzucht,	I	5	»	12	17		38	»	»	1	1		1
		II	13	»	19	32		28	»	»	»	»		1
		III	27	»	63	90		47	»	»	»	»		2
							139	113					1	4
Vitia cordis,	Hartgebreken,	I	148	»	13	161		149	4	»	1	5		6
		II	34	»	9	43		29	2	»	»	2		»
		III	112	»	25	137		101	1	»	1	2		3
							341	279					9	9
Variolae,	Pokken,	I	17	»	27	44		18	1	»	2	3		»
		II	»	»	»	»		6	»	»	»	»		»
		III	2	»	19	21		40	»	»	3	3		2
							65	64					6	2
Morbilli,	Mazelen,	I	1	»	18	19		11	»	»	»	»		»
		II	1	»	»	1		»	1	»	»	1		»
		III	1	»	»	1		5	»	»	»	»		2
							21	16					1	2

AARD DER ZIEKTEN EN GEBREKEN.		Groepen van gewesten. [1]	BEHANDELDEN. [2] 1881. Europeanen.	Afrikanen.	Inlanders.	Totaal.	Totalen voor geheel Nederl. Indie.	In 1880 waren de totaal-cijfers. [3]		OVERLEDENEN. 1881. Europeanen.	Afrikanen.	Inlanders.	Totaal.	Totalen voor geheel Nederl. Indie.	In 1880 waren de totaal-cijfers. [3]	
Framboesiae,	Framboosgezwellen,	I	4	1	8	13		19		»	»	»	»		1	
		II	1	»	5	6		8		»	»	»	»		»	
		III	»	»	11	11		27		»	»	»	»		»	
							30		54					»		1
Scabies,	Schurft,	I	125	2	401	528		297		»	»	2	2		»	
		II	15	»	52	67		240		»	»	»	»		»	
		III	27	»	131	158		120		»	»	1	1		»	
							753		657					3		»
Herpes,	Voortkruipende huiduitslag,	I	283	»	159	442		509		»	»	»	»		»	
		II	108	»	38	146		332		»	»	»	»		»	
		III	205	»	187	392		395		»	»	»	»		»	
							980		1236					»		»
Syphilis primaria,	Venusziekte,	I	5820	34	2161	8015		6809		13	»	12	25		13	
		II	583	»	387	970		1655		»	»	1	1		4	
		III	704	»	572	1276		1186		»	»	2	2		»	
							10261		9650					28		17
Syphilis secundaria,	Idem,	I	756	9	169	934		789		5	»	»	5		2	
		II	127	»	32	159		143		»	»	»	»		»	
		III	125	»	71	196		193		»	»	»	»		»	
							1289		1125					5		2
Vulnera,	Wonden,	I	482	3	288	773		601		2	»	»	2		12	
		II	350	»	308	658		794		10	»	2	12		14	
		III	296	»	368	664		776		3	»	3	6		3	
							2095		2171					20		29
Contusiones,	Kneuzingen,	I	379	1	177	557		499		1	»	1	2		1	
		II	231	»	104	335		322		»	»	»	»		»	
		III	265	»	188	453		391		»	»	1	1		»	
							1345		1212					3		1
Abcessus,	Ettergezwellen,	I	422	3	373	798		753		»	»	1	1		2	
		II	268	»	204	472		599		»	»	»	»		1	
		III	294	»	380	674		684		»	«	2	2		1	
							1944		2036					3		4
Ulcera,	Zweren,	I	1156	9	946	2111		2142		2	»	»	2		4	
		II	487	»	656	1143		3259		»	»	1	1		7	
		III	802	»	1506	2308		2277		»	»	1	1		5	
							5562		7678					4		16
Fistulae,	Pijpzweren,	I	29	»	9	38		21		»	»	»	»		»	
		II	»	»	4	4		20		»	»	»	»		»	
		III	5	»	2	7		28		»	»	»	»		»	
							49		69					»		»
Herniae,	Ingewandsbreuken,	I	74	3	36	113		113		»	»	»	»		»	
		II	16	»	16	32		36		»	»	«	»		»	
		III	54	»	33	87		69		»	»	»	»		»	
							232		218					»		»

Aard der ziekten	en gebreken.	Groepen van gewesten. [1])	BEHANDELDEN. [2]) 1881. Europeanen.	Afrikanen.	Inlanders.	Totaal.	Totalen voor geheel Nederl. Indie.	In 1880 waren de totaalcijfers. [3])	OVERLEDENEN. 1881. Europeanen.	Afrikanen.	Inlanders.	Totaal.	Totalen voor geheel Nederl. Indie.	In 1880 waren de totaalcijfers. [3])
Hydrocelae,	Waterzakbreuken,	I	18	»	8	26		33	»	»	»	»		»
		II	10	»	»	10		12	»	»	»	»		»
		III	5	»	1	6		19	»	»	»	»		»
							42	64					»	»
Luxationes,	Ontwrichtingen,	I	15	»	7	22		33	»	»	»	»		»
		II	8	»	2	10		8	»	»	»	»		»
		III	12	»	4	16		24	»	»	»	»		»
							48	65					»	»
Fracturae,	Beenbreuken,	I	28	»	7	35		59	»	»	»	»		»
		II	7	»	10	17		7	»	»	1	1		»
		III	18	»	13	31		36	»	»	»	»		»
							83	102					1	»
Mors violenta,	Gewelddadige dood,	I	4	»	»	4		11	4	»	»	4		11
		II	6	»	»	6		9	6	»	»	6		9
		III	5	»	4	9		14	5	»	4	9		14
							19	34					19	34
Berri-berri,	Berri-berri,	I	19	»	1761	1780		1337	1	»	69	70		57
		II	1	»	1226	1227		1480	1	»	88	89		131
		III	38	»	910	948		473	»	»	33	33		33
							3955	3290					192	221
Morbi reliqui,	Overige ziektevormen,	I	2836	8	1864	4738		3946	22	»	16	38		26
		II	609	4	411	1023		1900	1	»	2	3		18
		III	1264	»	1262	2526		3690	10	»	14	24		35
							8287	9536					65	79
	TOTALEN.	I	25870	155	14992	41017		41450	469	11	302	782		419
		II	12147	5	11565	23717		39689	58	»	124	182		345
		III	10462	1	13457	23920		25878	75	»	133	208		229
							88654	107017					1172	993

[5. 8.]

BIJLAGE F.

(Zie blz. 36 van het verslag.)

RECAPITULATIE van de sterfte- en ziektecijfers bij het leger [1]).

I. Sterfte onder de Europeanen.

JAREN.	JAVA EN MADURA.			ATJEH EN ONDERHOORIGHEDEN.			OVERIGE BUITENBEZITTINGEN.		
	Overleden.	Sterkte.	Percentsgewijze verhouding.	Overleden.	Sterkte.	Percentsgewijze verhouding.	Overleden.	Sterkte.	Percentsgewijze verhouding.
1877	385	8522	4.51	386	3527	10.94	259	4055	6.38
1878	302	8531	3.54	266	4643	5.72	169	4303	3.92
1879	219	7692	2.85	315	3105	10.14	153	3983	3.84
1880	213	8932	2.38	91	3305	2.76	111	4010	2.76
1881	469	8776	5.34	58	3175	1.83	75	3617	2.07

II. Ethnografisch overzigt van de sterfte op Java en Madura, met het oog op de ligging der garnizoensplaatsen.

JAREN.	EUROPEANEN.						AFRIKANEN.						INLANDERS.					
	PLAATSEN AAN DE KUST.			PLAATSEN BINNEN 'SLANDS.			PLAATSEN AAN DE KUST.			PLAATSEN BINNEN 'SLANDS.			PLAATSEN AAN DE KUST.			PLAATSEN BINNEN 'SLANDS.		
	Overleden.	Sterkte.	Sterfte.	Overleden.	Sterkte.	Sterfte.	Overleden.	Sterkte.	Sterfte.	Overleden.	Sterkte.	Sterfte.	Overleden.	Sterkte.	Sterfte.	Overleden.	Sterkte.	Sterfte.
			pCt.			pCt.			pCt.			pCt.			pCt.			pCt.
1877	214	3474	6.16	171	5048	3.38	1	16	6.25	3	59	5.08	193	3992	4.83	87	3039	2.86
1878	146	3467	4.21	156	5064	3.08	»	14	»	»	46	»	163	3564	4.57	74	3370	2.19
1879	100	3229	3.09	119	4463	2.66	2	9	22.22	1	54	1.85	95	3174	2.99	69	2979	2.31
1880	120	3702	3.24	93	5230	1.77	»	6	»	2	132	1.51	134	3198	4.19	70	3094	2.26
1881	210	3036	6.91	259	5740	4.51	1	10	10.00	10	107	9.34	163	2610	6.24	139	4073	3.41

1) Onder de opgaven betreffende Java en Madura zijn ook de zieken en overledenen bij de garnizoenen in Benkoelen en op Billiton begrepen, als behoorende tot het ressort van den militairen geneeskundigen dienst op Java en Madura.

III. Sterfte in de buitenbezittingen.

KOMMANDEMENTEN.	1877.			1878.			1879.			1880.			1881.		
	Overleden.	Sterkte.	Sterfte.	Overleden.	Sterkte.	Sterfte.	Overleden.	Sterkte.	Sterfte.	Overleden.	Sterkte.	Sterfte.	Overleden.	Sterkte.	Sterfte
			pCt.			pCt.			pCt.			pCt.			pCt.
Atjeh en onderhoorigheden . .	944	9422	10.01	778	10454	7.44	865	7543	11.47	345	6999	4.93	182	6082	2.99
Overige buitenbezittingen:															
Gouvernement Sumatra's Westkust	302	4332	6.97	186	4321	4.30	197	3781	5.21	127	3746	3.39	48	3492	1.38
Lampongsche districten . . .	2	87	2.29	1	121	0.82	»	115	»	1	90	1.11	3	89	3.37
Palembang	34	1559	2.18	28	1388	2.02	19	1185	1.60	20	1240	1.61	24	1081	2.22
Banka	18	536	3.35	4	656	0.60	4	329	1.21	6	291	2.06	17	315	5.39
Riouw en onderhoorigheden .	4	270	1.48	8	246	3.25	4	257	1.55	3	270	1.11	2	232	0.86
Sumatra's Oostkust	23	619	3.71	17	694	2.45	8	386	2.07	6	346	1.73	12	339	3.54
Westerafdeeling van Borneo .	10	720	1.38	6	627	0.95	7	488	1.43	9	536	1.68	14	485	2.88
Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo	30	1078	2.78	16	1046	1.53	16	971	1.65	18	789	2.28	46	786	5.85
Gouvernement Celebes en onderhoorigheden . . . . . / Menado	22	1195	1.84	28	968	2.89	24	946	2.54	26	878	2.96	28	822	3.41
Amboina { Amboina . . . . / Banda . . . . . / Ternate . . . . }	25	1040	2.40	17	977	1.74	14	866	1.61	13	892	1.46	14	910	1.54
Totaal voor de buitenbezittingen (behalve Atjeh en onderhoorigheden, Benkoelen en Billiton).	470	11436	4.11	311	11044	2.81	293	9324	3.14	229	9078	2.52	208	8551	2.43

IV. Vergelijkende statistiek der sterfte in 1880 en 1881.

	1880.						1881.					
	Overleden.	Gemiddelde leger-sterkte.	Percentsgewijze sterfteverhouding. Europeanen.	Afrikanen.	Inlanders.	Gemiddeld.	Overleden.	Gemiddelde leger-sterkte.	Percentsgewijze sterfteverhouding. Europeanen.	Afrikanen.	Inlanders.	Gemiddeld.
a. Java en Madura (met inbegrip van Benkoelen en Billiton)	Eur. 213	Eur. 8932					Eur. 469	Eur. 8776				
	Afr. 2	Afr. 138	2.38	1.45	3.24	2.73	Afr. 11	Afr. 117	5.23	9. 4	4.52	5.02
	Inl. 204	Inl. 6292					Inl. 302	Inl. 6683				
Te zamen . . .	419	15362					782	15576				
b. Atjeh en onderhoorigheden	Eur. 91	Eur. 3305					Eur. 58	Eur. 3175				
	Afr. »	Afr. 6	2.76	»	6.88	4.93	Afr. »	Afr. 12	1.82	»	4.28	2.99
	Inl. 254	Inl. 3688					Inl. 124	Inl. 2895				
Te zamen . . .	345	6999					182	6082				
c. Overige buitenbezittingen (behalve Benkoelen en Billiton)	Eur. 111	Eur. 4010					Eur. 75	Eur. 3617				
	Afr. »	Afr. 3	2.76	»	2.33	2.52	Afr. »	Afr. 3	2.08	»	2.69	2.46
	Inl. 118	Inl. 5065					Inl. 133	Inl. 4931				
Te zamen . . .	229	9078					208	8551				
Totalen *a*, *b* en *c* . .	Eur. 415	Eur. 16247					Eur. 602	Eur. 15568				
	Afr. 2	Afr. 147	2.55	1.36	3.83	3.16	Afr. 11	Afr. 132	3.87	8.33	3.85	3.88
	Inl. 576	Inl. 15045					Inl. 559	Inl. 14509				
Totaal-generaal . . .	993	31439					1172	30209				

V. Vergelijkende statistiek der ziekenverpleging over de jaren 1877—1881.

a. *Algemeen overzigt.*

JAREN.	JAVA EN MADURA.					ATJEH EN ONDERHOORIGHEDEN.					OVERIGE BUITENBEZITTINGEN.				
	Behandelden.	Herstelden.	Overledenen.	Percentsgewijze verhouding der overledenen tot de behandelden.	Percentsgewijze verhouding der overledenen tot de gemiddelde legersterkte.	Behandelden.	Herstelden.	Overledenen.	Percentsgewijze verhouding der overledenen tot de behandelden.	Percentsgewijze verhouding der overledenen tot de gemiddelde legersterkte.	Behandelden.	Herstelden.	Overledenen.	Percentsgewijze verhouding der overledenen tot de behandelden.	Percentsgewijze verhouding der overledenen tot de gemiddelde legersterkte.
1877	44218	41439	669	1.51	4.28	30843	28232	944	3.06	10.01	33419	31578	470	1.40	4.11
1878	45305	42267	539	1.19	3.47	41233	38738	778	1.88	7.44	31051	29516	311	1.00	2.81
1879	41225	38333	386	0.93	2.77	51317	48912	865	1.68	11.47	30055	28665	293	0.97	3.14
1880	41450	38870	419	1.01	2.73	39689	38591	345	0.87	4.93	25878	24786	229	0.88	2.52
1881	41017	37933	782	1.91	5.02	23717	23099	182	0.77	2.99	23920	22906	208	0.87	2.46

b. *Specificatie ten aanzien van de meest voorgekomen ziekten.*

ZIEKTEN.	1877.			1878.			1879.			1880.			1881.		
	Europeanen.	Afrikanen.	Inlanders.	Europeanen.	Afrikanen.	Inlanders.	Europeanen.	Afrikanen.	Inlanders.	Europeanen.	Afrikanen.	Inlanders.	Europeanen.	Afrikanen.	Inlanders.
Java en Madura.															
Koortsen	29.45	5.07	28.56	32.92	20.25	33.86	39.41	16.90	37.52	33.81	9.55	34.20	27.62	7.74	26.23
Dysenterie	1.54	2.90	0.67	1.97	»	0.97	1.53	0.70	0.61	1.35	0.56	0.32	1.13	»	0.37
Cholera	0.49	»	0.24	0.09	»	0.09	0.01	»	0.03	0.01	»	0.01	1.49	3.87	0.85
Leverontsteking	0.79	0.72	0.14	0.70	1.26	0.11	0.82	1.41	0.19	6.77	»	0.13	0.80	»	0.11
Longtering	0.31	0.72	0.26	0.27	»	0.29	0.28	»	0.27	0.26	0.56	0.42	0.58	1.94	1.01
Hartgebreken	0.50	»	0.07	0.50	»	0.11	0.51	»	0.08	0.52	»	0.08	0.57	»	0.09
Syphilis	15.59	17.39	8.67	15.04	11.40	9.07	16.14	5.63	10.23	21.45	25.84	12.72	25.42	27.74	15.54
Overige ziektevormen	51.36	73.19	61.36	48.47	67.08	55.46	41.30	75.35	51.06	41.82	63.48	52.11	42.39	58.71	55.80
Atjeh en onderhoorigheden.															
Koortsen	52.04	21.47	44.96	51.65	18.00	49.92	60.88	38.75	52.26	57.87	»	48.24	53.35	40.00	53.41
Dysenterie	2.05	1.47	0.97	0.94	0.37	0.39	0.74	0.54	0.44	0.40	»	0.09	0.43	»	0.06
Cholera	0.74	1.18	0.32	0.03	»	0.01	0.01	»	«	»	»	«	»	»	»
Leverontsteking	0.52	0.29	0.05	0.47	»	0.15	9.41	0.28	0.11	0.31	»	0.03	0.49	»	0.09
Longtering	0.05	»	0.07	0.05	»	0.07	0.07	0.28	0.05	0·10	»	0.09	0.14	»	0.17
Hartgebreken	0.15	»	0.05	0.17	0.37	0.03	0.10	»	0.03	0.11	»	0.04	0.28	»	0.08
Syphilis	3.83	10.00	3.64	4.03	7.11	2.83	3.57	3.79	3.35	5.12	»	4.03	5.84	»	3.62
Overige ziektevormen	40.59	65.60	49.92	42.63	74 15	46.60	34.22	56.36	43.76	36.08	100	47.48	39.47	60.00	42.57
Overige buitenbezittingen.															
Koortsen	36.13	»	36.77	36.57	»	35.79	29.29	66.66	33.27	30.03	»	34.14	27.51	100	31.31
Dysenterie	3.31	»	0.84	3.13	»	1.26	2.99	»	0.82	1.71	»	0.39	0.92	»	0.22
Cholera	0.55	»	0.15	0.03	»	»	»	»	»	0.02	»	0.01	0.29	»	0.17
Leverontsteking	0.85	»	0.09	0.96	»	0.19	0.86	»	0.15	1.06	»	0.13	1.47	»	0.09
Longtering	0.24	»	0.14	0.34	»	0.25	0.39	»	0.17	0.26	»	0.18	0.65	»	0.43
Hartgebreken	0.40	»	0.08	0.51	»	0.13	0.67	»	0.06	0.68	»	0.12	1.07	»	0.19
Syphilis	4.34	»	4.34	4.40	»	3.79	4.99	»	3.93	6.32	»	4.38	7.92	»	4.77
Overige ziektevormen	54.15	»	57.55	54.02	»	58.57	60.80	33.33	61.59	59.92	100	60.64	60.17	»	62.82

[5. 9.]

BIJLAGE G.

(Zie blz. 41 en 43 van het verslag.)

OVERZIGT van de zamenstelling der oorlogsmarine in Nederlandsch Indie over het jaar 1881.

NAAM EN SOORT DER SCHEPEN.	Zamenstelling.	Te water gelaten in:	Diepgang in decimeters.	Aantal vuurmonden.	Stoomvermogen in paardenkrachten (nominaal).	Grootste vaart onder stoom in geogr. mijlen (per wacht van 4 uren).	Tonneninhoud.
Indisch eskader. *b)*							
Schroefstoomschepen 4de klasse.							
Riouw	composite-bouw.	1872	35	3	80	6 à 7	322
Amboina	idem.	1872	35	3	80	6 à 7	322
Deli	idem.	1873	35	3	80	5 à 6	322
Banda	idem.	1873	35	3	80	7 à 8	322
Pontianak	idem.	1873	35	3	90	6 à 7	350
Bandjermasin	idem.	1874	35	3	90	6 à 7	350
Palembang	idem.	1874	35	3	90	6 à 7	330
Sambas	idem.	1874	35	3	90	6 à 7	330
Samarang	ijzer met houten huid en zinken dubbeling.	1876	35	3	90	6 à 7	323
Batavia	idem.	1876	35	3	90	6 à 7	323

a) Het aantal Europesche vuurstokers is berekend naar de voor Indie geldende formatie, dat is op de helft van het organiek getal. Bij 7 stoomschepen (*Borneo*, *Sumatra*, *Batavia*, *Palembang*, *Soembing*, *Sindoro* en *Oenarang*) en bij het opnemingsvaartuig *Hydrograaf* is bij de bepaalde sterkte gerekend op gedeeltelijke vervanging van Europeanen door inlanders; bij de overigen is voor de Europeanen de gewone formatie aangenomen en voor de inlanders de formatie die in het vorige reglement voor dat personeel was vastgesteld.

b) Sedert 3 December 1881 is van het auxiliair-eskader bij het Indisch eskader overgegaan het schroefstoomschip 2de klasse *Watergeus*, genoemd aan het slot van dezen staat.

BEMANNING.						Wanneer in Nederlandsch Indie aangekomen of aldaar in dienst gesteld.	Waar bij het einde des jaars gestationeerd.	*Verdere aanteekeningen* (die ook het 1ste kwartaal 1882 betreffen).
a) Bepaalde sterkte.		Aanwezige sterkte, volgens op onderstaand tijdstip laatst ontvangen weekrapport.						
		31 Dec. 1880.		31 Dec. 1881.				
Europeanen.	Inlanders.	Europeanen.	Inlanders.	Europeanen.	Inlanders.			
74	24	65	23	71	24	4 Aug. 1873	....	Maakte gedurende de eerste vier maanden van 1881 deel uit van het station der Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo, dokte vervolgens te Soerabaija, keerde omstreeks medio Junij in genoemd station terug, vertrok einde November weder naar Java en werd aldaar den 31sten December tijdelijk buiten dienst gesteld tot het ondergaan van belangrijke herstellingen.
....	....	68	23	....	....	24 Aug. 1873	....	Na sedert 10 Maart 1881 tijdelijk buiten dienst te zijn geweest, bij Indisch besluit dd. 24 Maart 1882, als te kostbare herstellingen vereischende, voor goed uit de sterkte afgevoerd, ten einde publiek te worden verkocht, echter niet voor afbraak.
74	24	68	24	68	29	13 Febr. 1874	Celebes en onderhoorigheden.	
....	....	....	....	....	....	19 Aug. 1873	....	Was gedurende het geheele jaar 1881 wegens herstellingen tijdelijk uit de sterkte afgevoerd, doch werd op 1 Januarij 1882 weder in dienst gesteld en zulks ter vervanging van de *Riouw*. Den 24 Januarij terug gekomen bij de vlag, is de *Banda* den 5 Februarij naar Atjeh vertrokken om tijdelijk de *Benkoelen* aldaar af te lossen.
....	....	69	24	....	....	7 Sept. 1874	....	In Mei 1881 aan het station Atjeh onttrokken en den 1sten Julij te Soerabaija tijdelijk buiten dienst gesteld tot het ondergaan van belangrijke herstellingen (zal vermoedelijk tegen het einde van 1882 weder voor den dienst gereed zijn).
74	24	73	33	69	27	7 Sept. 1874	Celebes en onderhoorigheden.	
60	37	....	....	55	42	6 Oct. 1874	Atjeh.	Den 1sten April 1881 na ondergane reparatien weder in dienst gesteld en den 20sten Mei in de wateren van Atjeh in station gekomen.
....	....	....	....	....	....	8 Oct. 1874	....	Was gedurende het geheele jaar 1881 wegens herstellingen tijdelijk uit de sterkte afgevoerd (zal vermoedelijk tegen het einde van 1882 weder voor den dienst gereed zijn).
....	....	64	25	....	....	6 Junij 1877	....	Sedert 1 Februarij 1881 wegens herstellingen tijdelijk uit de sterkte afgevoerd. Na afloop dier herstellingen is de *Samarang* voorloopig in conservatie opgelegd.
60	37	56	35	59	38	3 Sept. 1877	Molukken.	

NAAM EN SOORT DER SCHEPEN.	Zamenstelling.	Te water gelaten in:	Diepgang in decimeters.	Aantal vuurmonden.	Stoomvermogen in paardenkrachten (nominaal).	Grootste vaart onder stoom in geogr. mijlen (per wacht van 4 uren).	Tonneninhoud.
Makasser	ijzer met houten huid en zinken dubbeling	1876	35	3	90	6 à 7	323
Padang	idem.	1878	35	4	90	6 à 7	323
Benkoelen	idem.	1879	35	4	90	6 à 7	383
Madura	idem.	1880	35	4	90	6 à 7	323
Raderstoomschepen 2de klasse.							
Soerabaija	hout.	1867	43	2	220	6 à 7	1077
Bromo	ijzer met hout- en zinkbekleeding.	1874	38	6	200	8	695
Merapi	idem.	1874	38	6	200	7	672
Raderstoomschepen 3de klasse.							
Sumatra	ijzer.	1867	35	4	200	7	672
Borneo	idem.	1867	35	4	200	7	606

BEMANNING.						Wanneer in Nederlandsch Indie aangekomen of aldaar in dienst gesteld.	Waar bij het einde des jaars gestationeerd.	*Verdere aanteekeningen* (die ook het 1ste kwartaal 1882 betreffen).
a) Bepaalde sterkte.		Aanwezige sterkte, volgens op onderstaand tijdstip laatst ontvangen weekrapport.						
		31 Dec. 1880.		31 Dec. 1881.				
Europeanen.	Inlanders.	Europeanen.	Inlanders.	Europeanen.	Inlanders.			
74	24	67	24	76	27	7 Nov. 1877	Atjeh.	Den 28sten April 1881 uit den Timor-archipel teruggekeerd; 2 Junij naar Padang gezonden ter vervanging van de *Merapi*, en 28 October naar Atjeh vertrokken tot tijdelijke versterking der scheepsmagt aldaar.
74	24	71	23	78	22	3 April 1879	Bestemd voor diensten buiten de stations.	Werd den 26sten Mei 1881 aan het station Noordelijk Sumatra onttrokken om te Onrust de noodige voorzieningen te ondergaan. Na afloop daarvan (in December) werd de *Padang* aangewezen om ter Sumatra's Westkust en ter Borneo's Oostkust Ombilien- en Sambalioeng-kolen af te halen tot het nemen van vergelijkende proeven met deze kolensoorten. In Maart 1882 is de *Padang* voorloopig in de Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo gestationeerd geworden.
74	24	75	24	77	27	29 Julij 1880	Atjeh.	Heeft in Augustus 1881 te Pinang gedokt. Na aankomst van de *Banda* in Atjeh is de *Benkoelen* in Februarij 1882 naar Singapore vertrokken om eenige voorzieningen aan machines en ketels te ondergaan.
74	24	83	15	70	24	29 Oct. 1880	Atjeh.	Heeft in Julij 1881 te Pinang gedokt.
100	33	94	29	102	98	In Indie in dienst gesteld op 1 Nov. 1871 (aldaar gebouwd)	Atjeh.	Doet dienst als stations-schip.
....	....	92	35	....	....	3 Sept. 1875	....	In Mei 1881 uit het station Menado en de Molukken, tot het ondergaan van herstellingen, naar Soerabaija opgekomen en aldaar den 15den Junij tijdelijk buiten dienst gesteld (zou medio 1882 weder beschikbaar komen).
....	....	96	32	....	....	16 Aug. 1875	....	In Junij 1881 uit het station Westkust van Sumatra, tot het ondergaan van herstellingen, naar Java opgekomen en aldaar den 5den Augustus tijdelijk buiten dienst gesteld (zou medio 1882 weder beschikbaar komen).
72	54	80	33	95	57	22 Febr. 1868	....	Was van 4 Mei—10 Junij en van 30 Augustus—21 September uit het station van Celebes en onderhoorigheden afwezig tot het doen van togten in den Timor-archipel, dokte van 2 December 1881—5 Januarij 1882 te Soerabaija en keerde toen weder naar Makasser terug.
72	54	72	53	64	65	2 Mei 1868	....	In Maart 1881 uit het station Noordelijk Sumatra te Batavia teruggekeerd, werd de *Borneo* eerst gebezigd (21 Mei—28 Junij) voor het doen van loodingen tusschen Java, Borneo en Celebes, ter bepaling van de rigting van eventueele telegraafkabels, en vervolgens (in het laatst van Julij), in verband met den gespannen politieken toestand aldaar, naar de hoofdplaats Palembang gezonden, waar de *Borneo* op 1 April 1882 nog

NAAM EN SOORT DER SCHEPEN.	Zamenstelling.	Te water gelaten in:	Diepgang in decimeters.	Aantal vuurmonden.	Stoomvermogen in paardenkrachten (nominaal).	Grootste vaart onder stoom in geogr. mijlen (per wacht van 4 uren).	Tonneninhoud.
Banka	ijzer.	1867	35	4	200	7	606
Raderstoomschepen 4de klasse.							
Onrust	idem.	1863	20	3	80	6	?
Oenarang	idem.	1875	24	3	100	6 à 7	211
alak	idem.	1875	18	3	80	6 à 7	184
Soembing	idem.	1878	22	4	100	8 à 9	630
Sindoro	idem.	1878	23	4	100	8	630
Opnemingsvaartuig.							
Hydrograaf	composite-bouw.	1873	36	2	80	5	322

c) In Nederland vervaardigd en te Soerabaija ineengezet.

d) Ofschoon in 1881 de inlandsche bemanning aan boord van de *Oenarang* en de *Sindoro* de bij het nieuwe reglement voor het korps inlandsche schepelingen (*Indisch Staatsblad* 1877 n°. 129) bepaalde grootere zamenstelling heeft gekregen, hetgeen te gelijkertijd eene vermindering van het aantal Europesche korporaals en matrozen aan boord van die schepen zou hebben moeten te weeg brengen, wordt nogtans voor beide bodems niet enkel eene grootere inlandsche, maar tevens eene grootere Europesche bemanning uitgetrokken. Dit laatste is hieraan toe te schrijven dat de aanvankelijk voor de *Oenarang* en de *Sindoro*, zoomede voor de *Soembing* (op welken laatsten bodem de bovenbedoelde wijziging reeds in 1880 is toegepast), aangenomen Europesche formatie ontoereikend gebleken en daarom tot het thans uitgetrokken cijfer van 69 koppen opgevoerd is.

e) Zie de voorgaande noot.

BEMANNING.						Wanneer in Nederlandsch Indie aangekomen of aldaar in dienst gesteld.	Waar bij het einde des jaars gestationeerd.	*Verdere aanteekeningen* (die ook het 1ste kwartaal 1882 betreffen).
a) Bepaalde sterkte.		Aanwezige sterkte, volgens op onderstaand tijdstip laatst ontvangen weekrapport.						
		31 Dec. 1880.		31 Dec. 1881.				
Europeanen.	Inlanders.	Europeanen.	Inlanders.	Europeanen.	Inlanders.			
								gestationeerd was. Van 3 tot 14 October en van 13 December tot 10 Januarij jl. was de *Borneo* van Palembang afwezig, respectievelijk tot het overbrengen van arrestanten naar Batavia en om te Onrust gedokt te worden.
91	30	....	....	84	29	27 Mei 1868	Molukken.	Den 16den Junij 1881, na afloop van eene langdurige herstelling, weder in dienst gesteld, vertrok de *Banka* medio Julij via Makasser naar het station der Molukken om aldaar de *Bromo* te vervangen. Tegen het einde van Maart 1882 is de *Banka* naar Soerabaija opgekomen om te dokken.
....	....	....	....	....	....	In Indie in dienst gesteld op 1 Mei 1863 *c*)	....	Sedert 15 April 1880 wegens herstellingen tijdelijk uit de sterkte afgevoerd en thans te Soerabaija in conservatie, gereed om weder te worden in dienst gesteld.
d) 69	33	49	43	48	43	Idem 1 Junij 1877 *c*).	Zuider- en Oosterafd. van Borneo.	Was van 19 Junij tot 7 September 1881 uit het station afwezig om te Soerabaija te dokken en eenige voorzieningen te ondergaan.
49	22	57	23	53	24	Idem 27 Dec. 1877 *c*).	Westerafdeeling van Borneo.	Omstreeks half Februarij 1881 in de Westerafdeeling van Borneo in station gekomen, was de *Salak* van 23 Junij—9 Julij van daar afwezig tot het doen van eene reis naar Broenai en Laboean, en vervolgens van 30 Augustus—15 November toen die bodem tijdelijk in de residentie Riouw en te Palembang benuttigd werd en tevens te Singapore dokte. In Maart 1882 is de *Salak* weder aan het station der Westerafdeeling van Borneo onttrokken, ditmaal om deel te nemen aan de sluiting der mondingen van de Indragiri-rivier (Riouw).
e) 69	33	49	33	59	31	Idem 1 Aug. 1879 *c*).	Djambi (Palembang).	Deze bodem, in September 1880 te Riouw in station gekomen, is sedert 't laatst van November 1880 bij voortduring in de wateren van Djambi gestationeerd. In Mei 1881 en Februarij 1882 dokte de *Soembing* te Singapore.
e) 69	33	55	32	64	47	Idem 15 April 1880 *c*).	....	In December 1880 van Soerabaija te Bandjermasin aangekomen, bleef de *Sindoro* tot omstreeks medio December 1881 in de Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo gestationeerd. Toen te Soerabaija gedokt hebbende, is gemelde bodem voorshands niet naar Bandjermasin teruggekeerd, maar in de residentie Riouw benuttigd geworden.
35	46	32	54	33	51	27 Sept. 1874	Karimata-eilanden (Westerafd. van Borneo).	De *Hydrograaf* kon sedert Maart 1881 vrij geregeld het opnemingswerk voortzetten (verg. het verslag hiervóór blz. 52).

NAAM EN SOORT DER SCHEPEN.	Zamenstelling.	Te water gelaten in:	Diepgang in decimeters.	Aantal vuurmonden.	Stoomvermogen in paardenkrachten (nominaal).	Grootste vaart onder stoom in geogr. mijlen (per wacht van 4 uren).	Tonnenhoud.
Wachtschepen.							
Zeeland	hout.	1859	67	28	......	......	2067
Gedeh	idem.	1874	38	10	......	......	1421
Curaçao	idem.	1863	55	14	250	8	1083
Kanonneerboot n°. 14	idem.	1864	13	1	......	......	?
Auxiliair eskader.							
Ramtorenschepen.							
Koning der Nederlanden	ijzer.	1874	60	8	600	12	2971
Prins Hendrik der Nederlanden	idem.	1866	55	8	400	11	2000
Schroefstoomschip 1ste klasse.							
Atjeh	ijzer met hout bekleed.	1876	60	10	450	14	2160

f) Hieronder is tevens begrepen het personeel op het wachtschip te Samarang dienstdoende.
g) Wordt bemand uit de rol van het wachtschip te Soerabaija.

BEMANNING.						Wanneer in Nederlandsch Indie aangekomen of aldaar in dienst gesteld.	Waar bij het einde des jaars gestationeerd.	*Verdere aanteekeningen* (die ook het 1ste kwartaal 1882 betreffen).
a) Bepaalde sterkte.		Aanwezige sterkte, volgens op onderstaand tijdstip laatst ontvangen weekrapport.						
		31 Dec. 1880.		31 Dec. 1881.				
Europeanen.	Inlanders.	Europeanen.	Inlanders.	Europeanen.	Inlanders.			
123	35	283	118	232	132	18 Junij 1873 (wachtschip sedert 31 Julij 1875).	....	Onderging van 29 Junij 1881 tot 20 Januarij 1882 eenige belangrijke voorzieningen te Onrust, gedurende welk tijdsverloop het ramtorenschip *Prins Hendrik der Nederlanden* tijdelijk te Batavia als wachtschip werd gebezigd.
....	....	f) 157	f) 129	....	....	In Indie gebouwd en den 10den September 1875 reeds terstond als wachtschip in dienst gesteld.	....	In de tweede helft van April 1881, tot het ondergaan van belangrijke herstellingen, als wachtschip te Soerabaija vervangen door het schroefstoomschip 1ste klasse *Curaçao*.
121	28	108	75	f) 111	f) 166	3 Oct. 1875 (wachtschip sedert 11 Oct. 1879).	Soerabaija.	Doet sedert April 1881 dienst als wachtschip te Soerabaija.
12	18	g)	g)	g)	g)	In Indie in dienst gesteld in 1864 (aldaar gebouwd).	Samarang.	
234	69	194	61	149	59	15 Junij 1878.	....	Was in 1881 gedurende bijna 5½ maand (Maart—Augustus) te Cheribon gestationeerd ter ondersteuning van de maatregelen door het civiel bestuur genomen om op de noordkust van Krawang, Cheribon en Tagal den in- en uitvoer van vee tegen te gaan. Na in de laatste maanden van het jaar eenige belangrijke voorzieningen te Onrust te hebben ondergaan, werd in 't laatst van Januarij 1882 de *Koning der Nederlanden* andermaal naar Cheribon gezonden, doch wegens het uitbreken der cholera reeds na een paar weken terug geroepen en tot het doen van oefeningen naar Riouw gedirigeerd.
229	53	194	42	181	37	25 Mei 1876.	Batavia.	Werd, na beëindigde herstelling te Onrust, in 't laatst van Junij 1881 tijdelijk belast om, in plaats van de *Zeeland*, te Batavia als wachtschip op te treden; dokte, na van dezen dienst ontheven te zijn, gedurende de tweede helft van Januarij 1882 te Onrust en vertrok 1 Februarij naar Cheribon, van waar dit stoomschip echter wegens het uitbreken van de cholera reeds na weinige dagen werd terug geroepen. De *Prins Hendrik* vertrok toen mede naar Riouw tot het houden van oefeningen.
269	57	195	57	222	48	27 Maart 1880.	Bestemd voor diensten buiten de stations.	Was gedurende de eerste maanden van 1881 ter reede Batavia beschikbaar; vertrok begin Mei om gezondheidsredenen naar Soerabaija; verrigtte van 10 Junij tot 12 Julij de jaarlijksche opneming van de bank vóór de Solorivier en kwam in 't laatst van Julij bij de vlag terug. Deed van 4 September tot 1 October een togt in den Riouw- en

NAAM EN SOORT DER SCHEPEN.	Zamen-stelling.	Te water gelaten in:	Diepgang in decimeters.	Aantal vuur-monden.	Stoom-vermogen in paarden-krachten (nominaal).	Grootste vaart onder stoom in geogr. mijlen (per wacht van 4 uren).	Tonnen-inhoud.
Koningin Emma der Nederlanden . .	ijzer met hout bekleed.	1879	61	14	450	14	2160
Schroefstoomschip 2de klasse.							
Watergeus *h*)	hout.	1864	49	6	280	7	682

h) Zie noot *b* van dezen staat.

i) Ongerekend het personeel aan wal (21 personen).

k) Ongerekend het personeel aan wal (18 personen).

BEMANNING.						Wanneer in Nederlandsch Indie aangekomen of aldaar in dienst gesteld.	Waar bij het einde des jaars gestationeerd.	*Verdere aanteekeningen* (die ook het 1ste kwartaal 1882 betreffen).
a) Bepaalde sterkte.		Aanwezige sterkte, volgens op onderstaand tijdstip laatst ontvangen weekrapport.						
		31 Dec. 1880.		31 Dec. 1881.				
Europeanen.	Inlanders.	Europeanen.	Inlanders.	Europeanen.	Inlanders.			
								Lingga-archipel en langs Sumatra's oostkust tot oefening en tot vertoon van de vlag en werd in de eerste helft van October, wegens de op Java heerschende cholera, naar Muntok gedirigeerd, waar ruim een maand vertoefd werd. In de tweede helft van November ondernam de *Atjeh* een kruistogt langs Atjeh's noord- en oostkust, en werd in 't laatst van December aangewezen voor eene reis in den Indischen Oceaan tot het opsporen van de vermiste schipbreukelingen van de mailboot *Koning der Nederlanden*, van welken togt de *Atjeh* in 't laatst van Februarij 1882 te Batavia terugkeerde.
269	57	....	....	215	42	3 Dec. 1881	....	Kwam, na volbragten kruistogt in de wateren van China en Japan, den 3den December 1881 voor den Indischen dienst beschikbaar en werd, na eenige voorzieningen te Onrust te hebben ondergaan, in het begin van Februarij 1882 tot magtsvertoon voor een korten tijd naar de wateren van Atjeh gedirigeerd. Omstreeks de helft van Maart vertrok de *Koningin Emma der Nederlanden* via Pinang, Riouw, Indragiri, Djambi en Muntok naar Batavia.
130	41	136	39	114	46	4 Junij 1873.	Bestemd voor diensten buiten de stations.	De *Watergeus*, den 3den December 1881 door de aankomst van de *Koningin Emma der Nederlanden* bij het auxiliair eskader overcompleet geworden en toen bij het Indisch eskader overgegaan, was in den aanvang van 1881 eerst te Soerabaija en vervolgens (in Maart—April) gedurende bijna 1½ maand te Tjilatjap gestationeerd geweest ten einde aan de kust van Banjoemas en Bagelen den in- en uitvoer van vee tegen te gaan in verband met de maatregelen ter beteugeling van de veeziekte, waarna deze bodem te Onrust in herstelling kwam. Van 10 Augustus—7 September werd eene reis naar Bali en Lombok gedaan. Den 25sten September bij de vlag teruggekeerd, werd de *Watergeus* den 10den October, wegens het heerschen van de cholera op Java, tijdelijk te Muntok gestationeerd. Via Singapore, Pontianak en Soerabaija den 16den December te Batavia teruggekeerd, ondernam meergemelde bodem den 13den Februarij 1882 een togt langs de oostkust van Sumatra, en is sedert de tweede helft van Maart voor Indragiri (Riouw) geposteerd in verband met de afsluiting der riviermondingen aldaar voor allen in- en uitvoer.
2651	938	*i*) 2702	1161	*k*) 2449	1235			

[5. 10.]

BIJLAGE H.

(Zie blz. 46 en 48 van het verslag.)

OVERZIGT van de zamenstelling der gouvernementsmarine in Nederlandsch Indie over het jaar 1881.

NAAM EN SOORT DER VAARTUIGEN.		Te water gelaten te	Te water gelaten in	Behoort tot de gouvernements-marine sedert	Diepgang in decimeters.	Aantal vuurmonden.	Aantal paardenkrachten (nomin.).	Grootste vaart onder stoom in geogr. mijlen (per wacht van 4 uren).
ZEESTOOMSCHEPEN.								
Havik	schroefstoomschip (composite-bouw)	Glasgow	1878	1878	32,0	6	50	$8^1/_2$
Zeemeeuw	schroefstoomschip id.	id.	1878	1878	32,0	6	50	$8^1/_2$
Valk	id. id.	Vlissingen	1880	1880	32,0	6	50	$8^1/_2$
Arend	id. id.	id.	1880	1880	32,0	6	50	$8^1/_2$
Siak	raderstoomschip (houten)	Soerabaija	1872	1872	27,6	6	80	$7^1/_2$
Anjer	id. id.	id.	1874	1874	27,0	6	80	7
Tagal	id. id.	id.	1875	1875	27,0	6	80	7
Ternate	id. id.	id.	1876	1876	25,5	6	80	7
RIVIERSTOOMSCHEPEN.								
Sailoos f)	raderstoomschip (ijzeren)	Feijenoord Soerabaija	1860 1861	1861	12,0	3	20	5
Boni	id. id.	Liverpool	1855	1859	14,5	6	60	6
Berouw	id. (houten)	Soerabaija	1878	1879	17,5	6	30	$6^1/_2$
Koetei	id. id.	id.	1878	1879	17,5	6	30	$6^1/_2$
Singkawang	id. id.	id.	1876	1877	17,5	6	30	$6^1/_2$
Sampit	id. id.	id.	1878	1878	17,5	6	30	$6^1/_2$
Djambi	id. id.	Dassoon (Rembang)	1881	*k*) 1881	17,5	6	30	7
Indragiri	id. id.	id.	1881	*l*) 1881	17,5	6	30	7
VAARTUIGEN VOOR SPECIALE DIENSTEN.								
Argus	schroefstoomschip (ijzeren)	Feijenoord	1869	1871	32,0	2	60	7
		Vast korps inlandsche schepelingen						
Bebakeningsvaartuig p) . .	zeilvaartuig (houten)	Soerabaija	1873	1873	15,0	»	»	»
Idem *q)*	id. id.	id.	1880	1881	?	»	»	»
Bogor s)	raderstoomschip id.	id.	1873	1873	17,0	»	30	7
		Vast korps Europesche schepelingen.						
KLEINE ZEILVAARTUIGEN.								
40 gewapende booten		Ieder vaartuig bemand met 16 inlanders en bewapend met 3 ligte kanonnen						
10 adviesbooten		Als boven met 11 inlanders en bewapend met 2 ligte kanonnen						

In aanbouw of in conservatie (op 31 December 1881).

1 ZEESTOOMSCHIP. . . . . *Zwaluw*, **in aanbouw** te Vlissingen. (Dit vaartuig is in Julij

12 KLEINE ZEILVAARTUIGEN . . . . 4 **in aanbouw** te Soerabaija en 8 **in conservatie** te Onrust
Rembang als recherche-vaartuig.

BEMANNING.						Waar gestationeerd op 31 December 1881.
Bepaalde sterkte.		Aanwezige sterkte volgens op onderstaande tijdstippen ingediende rapporten.				
		1 Januarij 1881.		1 Januarij 1882.		
Europeanen.	Inlanders.	Europeanen.	Inlanders.	Europeanen.	Inlanders.	
8	36	8	33	8	37	a) Menado en Ternate.
8	36	7	30	8	45	Atjeh. b)
8	36	8	35	8	55	Atjeh.
8	36	8	40	8	36	Samarang. c)
8	45	7	48	8	42	Oostkust Sumatra.
8	45	7	41	8	44	Atjeh. d)
8	45	8	44	8	44	Amboina.
8	36	8	35	8	40	Zuider- en Oosterafd. van Borneo. e)
.....	.....	2	14	.....	.....	f)
6	33	6	31	6	12	g)
4	24	3	25	4	25	Zuider- en Oosterafd. van Borneo.
4	24	4	26	4	24	Riouw. h)
4	24	4	17	4	22	Westerafd. van Borneo. i)
4	24	5	20	4	24	Djambi (Palembang)
4	24	.....	.....	4	20	Zuider- en Oosterafd. van Borneo. k)
4	24	.....	.....	4	10	l)
7	m) 36	6	58	6	53	Batavia. n)
.....	o) 528	.....	497	.....	533	
1	r) 10	1	r) 10	1	r) 10	Batavia.
»	r) 14	.....	.....	»	r) 14	Riouw.
2	r) 11	2	r) 11	2	r) 11	Batavia.
t) 104	.....	u) 94	.....	v) 103	.....	
.....	w) 800	.....	610	.....	640	Voor de stationeering dezer vaartuigen zie blz. 4 van dezen staat.
.....	x) 154	.....	110	.....	110	
	ij) 954		ij) 720		ij) 750	

1882 naar Indie vertrokken.)

en Soerabaija. Een dezer vaartuigen deed nog tijdelijk dienst te

VERDERE AANTEEKENINGEN

(die ook de eerste maanden van 1882 betreffen).

a) De *Havik* kwam den 1sten Junij 1881 te Soerabaija om herstellingen te ondergaan, en keerde den 17den Augustus naar het station terug.

b) Gedurende de eerste maanden van 1881 in herstelling geweest. Eerst sedert Mei van dat jaar in Atjeh gestationeerd.

c) De *Arend*, sedert 20 Junij 1881 weder te Samarang gestationeerd geweest ten einde langs een gedeelte van Java's noordkust tegen den invoer van opium te waken, vertrok in Februarij 1882 naar Soerabaija om eenige herstellingen te ondergaan. Na afloop daarvan zou dit stoomschip voor bovengemeld doel naar Samarang terugkeeren.

d) De *Anjer*, tot 19 Augustus 1881 in het station Makasser, werd toen, na eenige herstellingen te Soerabaija te hebben ondergaan, tijdelijk voor het station Atjeh aangewezen. Voor den dienst in de wateren van Makasser werd een particulier stoomschip (de *Eastern Isles*) gehuurd.

e) De *Ternate* deed in Mei en Junij 1881 dienst in de residentie Banka, werd vervolgens te Onrust gedokt en nagezien en keerde toen naar Bandjermasin terug.

f) De *Sailoos* werd in het 1ste kwartaal 1881 voor verderen dienst afgekeurd en is sedert verkocht.

g) De *Boni*, in November 1881 van Pontianak naar Java overgebragt om belangrijke herstellingen te ondergaan en een nieuwen ketel te ontvangen, keerde in Maart 1882 naar Pontianak terug.

h) In Februarij 1881 uit de residentie Sumatra's Oostkust te Riouw in station gekomen.

i) De *Singkawang*, gedurende de eerste maanden van 1881 in herstelling geweest, betrok toen weder het station Lampongsche districten, doch werd in September aangewezen voor den dienst in de Westerafdeeling van Borneo, waar de *Singkawang* in October aankwam, na te Onrust eenige voorzieningen te hebben ondergaan.

k) De *Djambi* kwam 1 December 1881 in dienst en vertrok nog in diezelfde maand naar Bandjermasin.

l) De *Indragiri* kwam op 1 December 1881 in dienst, maar was toen nog niet geheel gereed; eerst in Januarij 1882 kon het schip van Soerabaija naar Riouw, de plaats zijner bestemming, vertrekken, waar het in Februarij aankwam.

m) In de opgaven over 1879 en 1880 werd abusievelijk 35 opgegeven.

n) De *Argus* is aangewezen voor den dienst der bebakening en kustverlichting en voor het loodswezen.

o) De bepaalde sterkte is opgegeven zonder daarbij te rekenen op de toegestane 10 pct. voor overcompleet.

p) Bestemd voor den dienst der bebakening in de vaarwaters nabij Batavia.

q) Bestemd voor den dienst der bebakening in de residentie Riouw.

r) Deze opvarenden worden zonder dienstverband aangenomen.

s) De *Bogor*, alhoewel bestemd voor de gemeenschap tusschen Batavia en de reede en tusschen Batavia en Onrust, werd zoo noodig ook gebezigd voor den dienst der kustverlichting.

t) Het korps Europesche schepelingen is organiek 105 man sterk, zijnde één gezaghebber gedetacheerd bij het departement der marine.

u) Hierbij moet nog gerekend worden op den gezaghebber bedoeld in de voorgaande aanmerking. Bovendien was nog één gezaghebber gedetacheerd te Dassoon (Rembang) bij het gereedmaken van de nieuwe stoomschepen *Djambi* en *Indragiri*.

v) Hierbij moet nog gerekend worden op den gezaghebber, gedetacheerd bij het departement der marine.

w) Berekend over eene compleete sterkte van 50 gewapende booten.

x) Berekend over eene compleete sterkte van 14 adviesbooten.

ij) De opvarenden van de gewapende en de adviesbooten worden niet gerekend tot het vaste korps inlandsche schepelingen der gouvernementsmarine.

De organieke en de aanwezige sterkte der gouvernements gewapende - en adviesbooten was op 31 December 1881 over de verschillende gewesten verdeeld als volgt:

STATIONS.	Organieke sterkte. a)		Aanwezige sterkte.		Ontbreken:	
	Gewapende booten.	Adviesbooten.	Gewapende booten.	Adviesbooten.	Gewapende booten.	Adviesbooten.
JAVA.						
Bantam	»	1	»	» b)	»	1
Batavia	1	»	»	»	1	»
Cheribon	1	»	1	»	»	»
apara	1	»	1	»	»	»
Rembang	»	1	»	1	»	»
Soerabaija	2	»	1 c)	»	1	»
Pasoeroean	»	1	»	1	»	»
Banjoewangi	3	»	3 d)	»	»	»
BUITENBEZITTINGEN.						
Atjeh	4 e)	»	4 f)	»	»	»
Sumatra's Westkust	3 e)	1	3	1	»	»
Benkoelen	1	»	» g)	»	1	»
Lampongsche districten	1	2	1	»	»	2
Palembang	1	»	1	»	»	»
Sumatra's Oostkust	3 e)	1	3	1	»	»
Riouw	»	2	» h)	2 i)	»	»
Banka	2	2	1	2	1	»
Billiton	2	»	1	»	1	»
Westerafdeeling van Borneo	6	3	5 k)	2 l)	1	1
Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo	8	»	7	»	1	»
Celebes	5	»	3	»	2	»
Menado	2	»	»	»	2	»
Ternate (tijdelijk)	»	»	1 m)	»	....	....
Amboina	1	»	» n)	»	1	»
Timor	3	»	4 o)	»	....	....
					12	
					Af: 2 p)	
TOTAAL	50	14	40	10	10	4
	64		50		14	

AANMERKINGEN.

a) De organieke sterkte der gewapende booten is in 1881 met één verminderd (ter Sumatra's Westkust), doch daarentegen met vijf vermeerderd, namelijk met vier voor Atjeh (op welk gewest tot dusver bij de formatie niet gerekend was) en met één voor Sumatra's Oostkust (ten dienste van het gouvernements tolkantoor op Poeloe Kompei).

b) Tijdelijk te Riouw.

c) De andere tijdelijk in de residentie Timor.

d) Een der vaartuigen heeft in 1881 eenige maanden ter reede Cheribon dienst gedaan, in verband met quarantaine-maatregelen tegen de cholera.

e) Zie aanmerking *a* hierboven.

f) Een tijdelijk van Benkoelen.

g) Tijdelijk in Atjeh.

h) De gewapende boot die in 1880 werd gebezigd voor bebakeningsvaartuig, is sedert buiten dienst gesteld.

i) Eén tijdelijk van Bantam en één tijdelijk uit de Westerafdeeling van Borneo.

k) Hieronder begrepen het in 1879 afgekeurde stoomschip *Bennett*, sedert dienstdoende als gewapende boot.

l) Een tijdelijk te Riouw.

m) Tijdelijk van Amboina.

n) Tijdelijk te Ternate.

o) Hiervan tijdelijk één van Soerabaija.

p) Als zijnde *boven* de organieke sterkte gestationeerd (1 in het tijdelijk station Ternate en 1 in het gewone station Timor).

[5. 11.]

BIJLAGE J.

(Zie blz. 58 van het verslag.)

STATISTIEK der gevangenen in Nederlandsch Indie over 1880.

De inrigting dezer statistiek heeft eenige aanvulling ondergaan, onder anderen daarin bestaande dat de veroordeelden tot tuchthuis- en kruiwagenstraf en tot gevangenisstraf beter dan vroeger zijn uiteengehouden en dat thans ook afzonderlijk zijn verantwoord de mutatien onder de burgerlijke praeventieve gevangenen en onder de gegijzelden.

In sommige kolommen komen de cijfers, aanwijzende de sterkte op 1 Januarij 1880, niet geheel overeen met de eindcijfers over 1879, gelijk die zijn opgenomen in bijlage H van 't vorig verslag. De oorzaak is gelegen in het nader inkomen van verbeterde opgaven.

In de rubriek »van desertie teruggebragt" is alleen opgenomen het aantal van hen die *vóór* het jaar, waarover de statistiek loopt, ontvlugt en *in dat jaar* weder gevat zijn. Evenzoo zijn in de rubriek »door desertie" (verminderd) niet al de in den loop van het jaar ontvlugten opgenomen, maar alleen diegenen hunner die bij het eind van het jaar nog niet weder gevat waren.

De op blz. 2—5 vermelde mutatien onder de in de buitenbezittingen aanwezige veroordeelden tot dwangarbeid betreffen thans ook de in Atjeh gedetacheerde dwangarbeiders. Ten aanzien van deze werden de mutatien vroeger afzonderlijk verantwoord (zie bijv. de reeds aangehaalde bijlage H, noot *f*). Daar het welligt nuttig kan zijn dergelijke afzonderlijke opgaaf toch te behouden, wordt hier aangeteekend dat in 1880 in Atjeh van elders aankwamen 2788 veroordeelden tot dwangarbeid, terwijl er 39 in de sterkte gebragt werden als »van desertie terug". Daarentegen werden uit de sterkte aldaar afgevoerd: wegens overlijden 1270, wegens terugzending naar Java of elders 2295, en wegens desertie 65. Het aanwezig getal op 1 Januarij 1880 2823 (waaronder 27 vreemde oosterlingen) was dientengevolge bij het eind van dat jaar verminderd tot 2020 (waaronder 15 vreemde oosterlingen).

Over de reden waarom de opgaven over 1880 betreffende de praeventieve gevangenen zijn aan te merken als vollediger dan die over vorige jaren, zie men blz. 58 van het verslag hiervóór.

OORZAKEN VAN VERMEERDERING OF VERMINDERING.	A. Veroordeelden opgenomen in de *burgerlijke gevangenissen*								
	I. EUROPEANEN.								
	Veroordeelden tot tuchthuis- en kruiwagenstraf.				Veroordeelden tot gevangenisstraf.				
	Burgerpersonen.		Van den militairen stand vervallen verklaarde personen.	Tot de militaire marine behoorende personen.	Burgerpersonen.		Van den militairen stand vervallen verklaarde personen.	Tot de militaire marine behoorende personen.	*in* den ketting (te ondergaan elders dan ter plaatse der veroordeeling)
	Mannen.	Vrouwen.			Mannen.	Vrouwen.			Mannen.
JAVA en									
Aanwezig op 1 Januarij 1880.	17	3	102	„	27	2	27	„	901
Bijgekomen gedurende 1880:									
nieuw veroordeeld	1	„	42	„	80	3	19	4	831
uit andere gewesten overgeplaatst (meest uit Atjeh teruggekeerd) . .	„	2	„	„	12	1	22	„	205
van desertie teruggebragt.	„	„	„	„	„	„	„	„	41
	1	2	42	„	92	4	41	4	1077
	18	5	144	„	119	6	68	4	1978
Verminderd gedurende 1880:									
door overlijden.	„	„	2	„	„	„	„	„	247
„ strafeindiging	2	„	2	„	70	3	9	1	131
„ verandering van strafplaats (meest overgeplaatst naar Atjeh)	„	2	4	„	11	1	22	„	463
„ desertie	1	„	1	„	„	„	„	„	52
	3	2	9	„	81	4	31	1	893
Aanwezig op 31 December 1880. . .	15	3	135	„	38	2	37	3	1085
	153				80				
BUITEN									
Aanwezig op 1 Januarij 1880.	„	„	„	„	1	„	„	„	2775
Bijgekomen gedurende 1880:									
nieuw veroordeeld	„	„	„	„	5	„	„	„	1073
uit andere gewesten overgeplaatst (meest uit Atjeh teruggekeerd) . .	„	„	„	„	„	„	„	„	2194
van desertie teruggebragt	„	„	„	„	„	„	„	„	19
	„	„	„	„	5	„	„	„	3286
	„	„	„	„	6	„	„	„	6061
Verminderd gedurende 1880:									
door overlijden.	„	„	„	„	„	„	„	„	563
„ strafeindiging	„	„	„	„	6	„	„	„	466
„ verandering van strafplaats (meest overgeplaatst naar Atjeh)	„	„	„	„	„	„	„	„	1822
„ desertie	„	„	„	„	„	„	„	„	48
	„	„	„	„	6	„	„	„	2899
Aanwezig op 31 December 1880. . .	„	„	„	„	„	„	„	„	3162
	„				„				
GEHEEL NEDER									
Aanwezig op 1 Januarij 1880.	17	3	102	„	28	2	27	„	3676
	122				57				
„ „ 31 December 1880 . . .	15	3	135	„	38	2	37	3	4247
	153				80				

of strafplaatsen, voor zooveel zij hunne straf reeds ter bestemder plaatse ondergingen.

II. INLANDERS.

Burgerpersonen.												Tot de militaire marine behoorende personen:	
Veroordeelden tot dwangarbeid				Veroordeelden tot wegzending naar een oord van ballingschap,				Op de politierol veroordeeld:					
buiten den ketting, te ondergaan elders dan ter plaatse der veroordeeling.		*buiten* den ketting, te ondergaan ter plaatse der veroordeeling.		voor zooveel hunne straf in de plaats trad voor dwangarbeid *in* den ketting.		voor zooveel hunne straf in de plaats trad voor dwangarbeid *buiten* den ketting.		tot ten arbeid-stelling aan de publieke werken.		tot gevangenisstraf		Veroordeeld tot tuchthuis- en kruiwagen-straf.	Veroordeeld tot gevangenis-straf.
Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Vrouwen.		
MADURA.													
2084	402	1865	168	„	„	8	6	5174	615	234	8	6	3
3118	172	4143	325	„	„	3	„	71165	7543	28709	643	1	19
523	„	„	1	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
89	4	257	8	„	„	„	„	651	42	40	11	„	„
3730	176	4400	334	„	„	3	„	71816	7585	28749	654	1	19
5814	578	6265	502	„	„	11	6	76990	8200	28983	662	7	22
984	11	118	3	„	„	„	„	292	9	2	„	„	„
717	148	3330	285	„	„	4	„	70091	7492	28662	653	2	3
1577	1	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
118	10	643	35	„	„	„	„	1887	163	6	„	„	„
3396	170	4091	323	„	„	4	„	72270	7664	28670	653	2	3
2418	408	2174	179	„	„	7	6	4720	536	313	9	5	19
6264				13				5578				24	
BEZITTINGEN.													
2992	18	503	38	1	„	9	„	787	44	16	2	„	„
636	1	978	45	„	„	„	„	20340	640	941	103	„	„
1178	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
32	„	63	„	„	„	„	„	32	1	„	„	„	„
1846	1	1041	45	„	„	„	„	20372	641	941	103	„	„
4838	19	1544	83	1	„	9	„	21159	685	957	105	„	„
912	1	17	1	„	„	„	„	17	„	„	„	„	„
476	3	996	61	1	„	4	„	20277	656	953	104	„	„
1718	„	13	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
49	„	36	„	„	„	„	„	75	„	„	„	„	„
3155	4	1062	62	1	„	4	„	20369	656	953	104	„	„
1683	15	482	21	„	„	5	„	790	29	4	1	„	„
5363				5				824				„	
LANDSCH INDIE.													
5076	420	2368	206	1	„	17	6	5961	659	250	10	6	3
11746				24				6880				9	
4101	423	2656	200	„	„	12	6	5510	565	317	10	5	19
11627				18				6402				24	

A. Veroordeelden opgenomen in de *burgerlijke gevangenissen*

OORZAKEN VAN VERMEERDERING OF VERMINDERING.	III. VREEMDE OOSTERLINGEN.								
	Veroordeelden tot dwangarbeid					Op de politierol veroordeeld:			
	in den ketting (te ondergaan elders dan ter plaatse der veroordeeling).	*buiten* den ketting, te ondergaan elders dan ter plaatse der veroordeeling.		*buiten* den ketting, te ondergaan ter plaatse der veroordeeling.		tot ten arbeid-stelling aan de publieke werken.		tot gevangenisstraf	
	Mannen.	Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Vrouwen.
JAVA en									
Aanwezig op 1 Januarij 1880	41	125	18	97	7	237	13	1	„
Bijgekomen gedurende 1880:									
nieuw veroordeeld	15	48	1	236	14	2718	136	388	4
uit andere gewesten overgeplaatst (meest uit Atjeh teruggekeerd)	10	10	„	„	„	„	„	„	„
van desertie teruggebragt	2	6	1	6	„	4	1	„	„
	27	64	2	242	14	2722	137	388	4
	68	189	20	339	21	2959	150	389	4
Verminderd gedurende 1880:									
door overlijden	6	19	1	9	„	6	„	„	„
„ strafeindiging	11	25	10	177	15	2751	143	379	4
„ verandering van strafplaats (meest overgeplaatst naar Atjeh)	21	46	„	„	„	„	„	„	„
„ desertie	4	8	1	12	„	17	1	„	„
	42	98	12	198	15	2774	144	379	4
Aanwezig op 31 December 1880	26	91	8	141	6	185	6	10	„
	272					201			
BUITEN									
Aanwezig op 1 Januarij 1880	73	36	„	53	1	225	2	4	„
Bijgekomen gedurende 1880:									
nieuw veroordeeld	34	6	„	184	1	3097	27	49	8
uit andere gewesten overgeplaatst (meest uit Atjeh teruggekeerd)	19	13	„	„	„	„	„	„	„
van desertie teruggebragt	2	„	„	4	„	15	„	„	„
	55	19	„	188	1	3112	27	49	8
	128	55	„	241	2	3337	29	53	8
Verminderd gedurende 1880:									
door overlijden	5	„	„	5	„	66	„	„	„
„ strafeindiging	21	12	„	95	2	2884	29	52	7
„ verandering van strafplaats (meest overgeplaatst naar Atjeh)	32	26	„	„	„	„	„	„	„
„ desertie	2	2	„	7	„	82	„	1	„
	60	40	„	107	2	3032	29	53	7
Aanwezig op 31 December 1880	68	15	„	134	„	305	„	„	1
	217					306			
GEHEEL NEDER									
Aanwezig op 1 Januarij 1880	114	161	18	150	8	462	15	5	„
	451					482			
„ „ 31 December 1880	94	106	8	275	6	490	6	10	1
	489					507			

of strafplaatsen, voor zooveel zij hunne straf reeds ter bestemder plaatse ondergingen.

RECAPITULATIE (I, II en III).

Europeanen.				Inlanders.				Vreemde oosterlingen,	
Burgerpersonen,		Personen van den militairen stand vervallen verklaard en personeel der militaire marine,		Burgerpersonen,		Personeel der militaire marine,			
veroordeeld tot tuchthuis- en kruiwagen-straf.	veroordeeld tot gevangenis-straf.	veroordeeld tot tuchthuis- en kruiwagen-straf.	veroordeeld tot gevangenis-straf.	veroordeeld tot dwangarbeid of tot wegzending naar een oord van ballingschap.	op de politierol veroordeeld.	veroordeeld tot tuchthuis- en kruiwagen-straf.	veroordeeld tot gevangenis-straf.	veroordeeld tot dwangarbeid.	op de politierol veroordeeld.
MADURA.									
20	29	102	27	5434	6031	6	3	288	251
1	83	42	23	8592	108060	1	19	314	3246
2	13	"	22	729	"	"	"	20	"
	"	"	"	399	744	"	"	15	5
3	96	42	45	9720	108804	1	19	349	3251
23	125	144	72	15154	114835	7	22	637	3502
"	"	2	"	1363	303	"	"	35	6
2	73	2	10	4615	106898	2	3	238	3277
2	12	4	22	2041	"	"	"	67	"
1	"	1	"	858	2056	"	"	25	18
5	85	9	32	8877	109257	2	3	365	3301
18	40	135	40	6277	5578	5	19	272	201
				12585					
BEZITTINGEN.									
"	1	"	"	6336	849	"	"	163	231
"	5	"	"	2733	22024	"	"	225	3181
"	"	"	"	3372	"	"	"	32	"
"	"	"	"	114	33	"	"	6	15
"	5	"	"	6219	22057	"	"	263	3196
"	6	"	"	12555	22906	"	"	426	3427
"	"	"	"	1494	17	"	"	10	66
"	6	"	"	2007	21990	"	"	130	2972
"	"	"	"	3553	"	"	"	58	"
"	"	"	"	133	75	"	"	11	83
"	6	"	"	7187	22082	"	"	209	3121
"	"	"	"	5368	824	"	"	217	306
				6715					
LANDSCH INDIE.									
20	30	102	27	11770	6880	6	3	451	482
				19771					
18	40	135	40	11645	6402	5	19	489	507
				19300					

OORZAKEN VAN VERMEERDERING OF VERMINDERING.	B. Veroordeelden aanwezig in de *burgerlijke gevangenissen*, die zich op 1 Januarij en 31 December 1880 nog niet op hunne definitieve strafplaats bevonden (hieronder wat de Europeanen betreft, ook veroordeelden door den militairen regter die tot het ondergaan hunner straf naar Nederland moeten worden opgezonden).						C. Praeventieve gevangenen in de *burgerlijke gevangenissen* aanwezig, waaronder begrepen zijn degenen die reeds gevonnisd waren, maar wier zaak nog in revisie was.					
	Europeanen.		Inlanders.		Vreemde oosterlingen.		Europeanen.		Inlanders.		Vreemde oosterlingen.	
	Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Vrouwen.
JAVA en [MADURA]												
Aanwezig op 1 Januarij 1880	38	1	1235	39	37	2	9	„	4079	276	127	3
	39		1274		39							
			1352									
Bijgekomen gedurende 1880:												
nieuw veroordeeld							......	......	......	......	......	......
„ aangebragt							23	1	50557	4724	1590	133
van desertie teruggebragt							„ — 23	„ — 1	247 — 50804	5 — 4729	2 — 1592	1 — 134
							32	1	54883	5005	1719	137
Verminderd gedurende 1880:												
door overlijden							„	„	497	29	15	1
„ strafeindiging							......	......	......	......	......	......
„ executie der opgelegde straf							11	„	32621	2840	931	53
„ ontslag							9	1	14582	1822	626	74
„ desertie							„ — 20	„ — 1	283 — 47983	3 — 4694	1 — 1573	„ — 128
Aanwezig op 31 December 1880	78	3	1237	43	45	4	12	„	6900	311	146	9
	81		1280		49				7378			
			1410									
BUITEN[BEZITTINGEN]												
Aanwezig op 1 Januarij 1880	„	„	300	9	35	„	3	„	760	31	106	„
	„		309		35							
			344									
Bijgekomen gedurende 1880:												
nieuw veroordeeld							......	......	......	......	......	......
„ aangebragt							2	„	4625	145	2406	12
van desertie teruggebragt							„ — 2	„ — „	13 — 4638	„ — 145	„ — 2406	„ — 12
							5	„	5398	176	2512	12
Verminderd gedurende 1880:												
door overlijden							„	„	120	1	35	1
„ strafeindiging							......	......	......	......	......	......
„ executie der opgelegde straf							2	„	2692	51	1764	5
„ ontslag							„	„	1781	84	551	4
„ desertie							„ — 2	„ — „	34 — 4627	1 — 137	18 — 2368	„ — 10
Aanwezig op 31 December 1880	„	„	156	4	21	„	3	„	771	39	144	2
	„		160		21				959			
			181									
GEHEEL NEDER[LANDSCH-INDIË]												
Aanwezig op 1 Januarij 1880	38	1	1535	48	72	2	12	„	4839	307	233	3
			1696						5394			
[Aanwezig op] 31 December 1880	78	3	1393	47	66	4	15	„	7671	350	290	11
			1591						8337			

D. Veroordeelden opgenomen in de *militaire gevangenissen* of provoosthuizen (militairen die tijdens het ondergaan hunner straf tot het leger bleven behooren).				E. Praeventieve gevangenen op 1 Januarij en 31 December 1880 aanwezig in de *militaire gevangenissen* of provoosthuizen (militairen der landmagt).		F. Gegijzelden (in de *burgerlijke gevangenissen*).					
Veroordeeld tot detentie.		Veroordeeld tot gevangenisstraf.		Europeanen en Afrikanen.	Inlanders.	Europeanen.		Inlanders		Vreemde oosterlingen.	
Europeanen en Afrikanen.	Inlanders.	Europeanen en Afrikanen.	Inlanders.			Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Vrouwen	Mannen.	Vrouwen.
MADURA.											
293	138	66	3	184	59	3	”	17	3	79	3
208	66	83	2			......	......	......	......	......	......
....	....	....	....			8	”	30	9	159	3
1 — 209	” — 66	” — 83	” — 2			” — 8	” — ”	” — 30	” — 9	” — 159	” — 3
502	204	149	5			11	”	47	12	238	6
6	15	1	3			”	”	”	”	”	”
234	130	91	”			......	......	......	......	......	......
....	....	....	....			......	......	......	......	......	......
”	”	2	”			9	”	34	10	146	4
2 — 242	2 — 147	” — 94	” — 3			” — 9	” — ”	” — 34	” — 10	” — 146	” — 4
260	57	55	2	156	53	2	”	13	2	92	2
317		57		209		111					
BEZITTINGEN.											
8	5	2	”	75	40	1	”	10	”	17	1
54	24	22	”			......	......	......	......	......	......
....	....	....	....			1	”	13	”	5	”
” — 54	” — 24	” — 22	” — ”			” — 1	” — ”	” — 13	” — ”	” — 5	” — ”
62	29	24	”			2	”	23	”	22	1
”	”	”	”			”	”	”	”	”	”
55	28	23	”			......	......	......	......	......	......
....	....	....	....			......	......	......	......	......	......
”	”	”	”			2	”	18	”	11	1
” — 55	” — 28	” — 23	” — ”			” — 2	” — ”	” — 18	” — ”	” — 11	” — 1
7	1	1	”	68	36	”	”	5	”	11	”
8		1		104		16					
LANDSCH INDIE.											
301	143	68	3	256	99	4	”	27	3	96	4
444		71		355		134					
267	58	56	2	224	89	2	”	18	2	103	2
325		58		313		127					

A. Veroordeelden op 31 December 1880 opgenomen in de *burgerlijke gevangenissen* of strafplaatsen, zij hunne straf reeds ter bestemder plaatse ondergingen.

GEWESTEN. (De cijfers in de meeste kolommen tusschen () geplaatst, duiden het getal vrouwelijke gevangenen aan; haar aantal is in de daarnevens geplaatste getallen begrepen.)	EUROPEANEN. Burgerpersonen (waaronder ook veroordeelden door den militairen regter, voor zooveel zij van den militairen stand vervallen zijn verklaard). Veroordeelden tot tuchthuis- en kruiwagenstraf.	Veroordeelden tot gevangenisstraf.	Tot de militaire marine behoorende personen. Veroordeelden tot tuchthuis- en kruiwagenstraf.	Veroordeelden tot gevangenisstraf.	INLANDERS. Veroordeelden tot dwangarbeid: in den ketting (te ondergaan elders dan ter plaatse der veroordeeling).	buiten den ketting: te ondergaan elders dan ter plaatse der veroordeeling.	buiten den ketting: te ondergaan ter plaatse der veroordeeling.	Veroordeelden tot wegzending naar een oord van ballingschap.	Op de politierol veroordeeld: tot ten arbeidstelling aan de publieke werken.	tot gevangenisstraf.	Tot de militaire marine behoorende personen. Veroordeelden tot tuchthuis- en kruiwagenstraf.	Veroordeelden tot gevangenisstraf.	VREEMDE OOSTER[LINGEN]. Veroordeelden tot dwangarbeid: in den ketting (te ondergaan elders dan ter plaatse der veroordeeling).	buiten den ketting: te ondergaan elders dan ter plaatse der veroordeeling.	buiten den ketting: te ondergaan ter plaatse der veroordeeling.
JAVA en M[ADURA].															
Bantam	"	"	"	"	6	13	35 (1)	"	132 (2)	8	"	"	"	65	"
Batavia	27 (2)	52 (1)	"	1	525	1496 (4)	72 (7)	"	481 (16)	10 (3)	"	9	5	"	24 (1)
Krawang	"	"	"	"	"	5 (5)	2	10 (6)	81 (1)	2	"	"	"	"	"
Preanger regentschappen	"	"	"	"	"	"	180 (18)	"	288 (19)	70 (1)	"	"	"	"	1
Cheribon	"	"	"	"	2	2	128 (7)	"	193 (16)	10	"	"	"	"	11
Tagal	"	"	"	"	"	"	116 (11)	"	173 (7)	9	"	"	"	"	"
Pekalongan	"	"	"	"	"	"	93 (7)	"	87 (14)	38	"	"	"	"	8
Samarang	126 (1)	17 (1)	"	"	21	257 (3)	189 (24)	"	421 (60)	31	4	"	3	8	22
Japara	"	"	"	"	4	"	110 (2)	"	102 (6)	5 (1)	"	"	"	"	15 (1)
Rembang	"	"	"	"	"	2	110 (14)	"	447 (26)	35 (2)	"	"	"	"	17 (1)
Soerabaija	"	8	"	2	121	466 (1)	90 (13)	"	830 (85)	6	1	10	"	11	1
Pasoeroean	"	"	"	"	"	"	117 (9)	"	204 (30)	8	"	"	"	"	2
Probolinggo	"	"	"	"	"	"	76 (4)	"	91 (16)	8 (1)	"	"	"	"	3
Bezoeki	"	"	"	"	9	6 (1)	29 (5)	"	97 (9)	6	"	"	1	"	"
Banjoewangi	"	"	"	"	11	394 (394)	1	3	13 (3)	"	"	"	1	9 (8)	"
Banjoemas	"	"	"	"	30	35	171 (3)	"	75 (10)	3 (1)	"	"	"	2	4
Bagelen	"	"	"	"	1	1	85 (3)	"	269 (24)	1	"	"	"	"	4
Kadoe	"	"	"	"	"	"	49	"	88 (8)	7	"	"	"	"	1
Madioen	"	"	"	"	1	1	267 (13)	"	232 (16)	29	"	"	"	"	2
Kediri	"	"	"	"	2	1	233 (15)	"	236 (38)	21	"	"	"	"	13
Soerakarta	"	"	"	"	1	2	157 (20)	"	367 (80)	1	"	"	"	"	18 (3)
Djokjokarta	"	"	"	"	"	"	9 (1)	"	196 (12)	"	"	"	"	"	1
Madura	"	"	"	"	"	"	34 (2)	"	153 (38)	14	"	"	"	"	"
Onrust (marine-etablissement)	"	"	"	"	351	145	"	"	"	"	"	"	16	4	"
Te zamen	153 (3)	77 (2)	"	3	1085	2826 (408)	2353 (179)	13 (6)	5256 (536)	322 (9)	5	19	26	99 (8)	147 (6)
BUITEN B[EZITTINGEN].															
Sumatra's Westkust	"	"	"	"	763	337 (1)	51 (6)	"	164 (6)	"	"	"	20	6	2
Benkoelen	"	"	"	"	29	16	33 (1)	"	94	"	"	"	"	"	"
Lampongsche districten	"	"	"	"	32	32 (1)	8	"	48 (1)	"	"	"	"	"	"
Palembang	"	"	"	"	22	42	234 (7)	"	192 (4)	3	"	"	"	"	5
Sumatra's Oostkust	"	"	"	"	74	80	13	"	18	"	"	"	"	"	97
Riouw	"	"	"	"	35	38	"	"	1	"	"	"	"	"	6
Banka	"	"	"	"	91	44	2	1	10 (2)	1	"	"	"	"	9
Billiton	"	"	"	"	3	"	9	"	9 (1)	"	"	"	"	"	3
Westerafdeeling van Borneo	"	"	"	"	172	13	12	"	13	"	"	"	3	1	10
Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo	"	"	"	"	650	26	26 (2)	"	103 (2)	"	"	"	30	"	1
Celebes en onderhoorigheden	"	"	"	"	142	60	45 (1)	1	67 (3)	1 (1)	"	"	3	"	"
Menado	"	"	"	"	5	2	39 (1)	"	5 (1)	"	"	"	"	"	"
Amboina	"	"	"	"	49	47 (13)	4	3	56 (5)	"	"	"	"	1	"
Ternate	"	"	"	"	18	14	"	"	3 (1)	"	"	"	3	1	"
Timor	"	"	"	"	18	1	23	"	8 (2)	"	"	"	"	"	"
Boeleleng (Bali)	"	"	"	"	"	"	4 (3)	"	3	"	"	"	"	"	1
Atjeh en onderhoorigheden	"	"	"	"	1059	946	"	"	25 (1)	"	"	"	9	6	"
Te zamen	"	"	"	"	3102	1698 (15)	503 (21)	5	819 (29)	5 (1)	"	"	68	15	134
GEHEEL NEDER[LANDSCH-INDIË].															
Alle gewesten te zamen.	153 (3)	77 (2)	"	3	4247	4524 (423)	2856 200)		6075 (565)	327 (10)	5	19	94	114 (8)	281 (6)
	233 (5)				11627 (623)			18 (6)	6402 (575)		24		489 (14)		
Totalen betreffende het jaar te voren	122 (3)	57 (2)	"	"	3676	5496 (420)	2574 (206)		3620 (659)	260 (10)	6	3	114	179 (18)	158 (8)
	179 (5)				11746 (626)			24 (6)	6880 (669)		9		451 (26)		

voor zooveel ... LINGEN. Op de politierol veroordeeld:		B. Veroordeelden aanwezig in de *burgerlijke gevangenissen*, die zich op 31 December 1880 nog niet op hunne definitieve strafplaats bevonden.			C. Praeventieve gevangenen op 31 December 1880 in de *burgerlijke gevangenissen* aanwezig, waaronder begrepen zijn degenen die reeds gevonnisd waren, maar wier zaak nog in revisie was.			D. Veroordeelden op 31 December 1880 opgenomen in de *militaire gevangenissen* of provoosthuizen. Veroordeelden tot gevangenisstraf of detentie:		E. Praeventieve gevangenen op 31 December 1880 aanwezig in de *militaire gevangenissen* of provoosthuizen (militairen der landmagt).		F. Gegijzelden (in de *burgerlijke gevangenissen*) op 31 December 1880.			G. Doortrekkende gevangenen gedurende het geheele jaar 1880.		
tot ten arbeidstelling aan de publieke werken.	tot gevangenisstraf.	Europeanen.	Inlanders.	Vreemde oosterlingen.	Europeanen.	Inlanders.	Vreemde oosterlingen.	Europeanen en Afrikanen.	Inlanders.	Europeanen en Afrikanen.	Inlanders.	Europeanen.	Inlanders.	Vreemde oosterlingen.	Europeanen.	Inlanders.	Vreemde oosterlingen.
MADURA.																	
1	"	"	13	"	"	116	"	"	"	"	"	"	"	"	"	117	1
37 (3)	"	81 (3)	111 (2)	22 (1)	1	401 (5)	45 (1)	1	2	61	13	1	3	8	46	2353 (37)	478 (3)
8	"	"	8	"	"	2	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
"	"	"	69	"	"	292 (1)	2	"	"	"	"	"	2	"	"	299 (9)	"
14	"	"	126 (11)	2	"	154 (6)	3	"	"	"	"	"	1	2	"	183 (7)	"
2	6	"	39 (2)	"	"	257 (13)	3	"	"	"	"	"	"	6	"	282 (14)	6
14 (1)	"	"	57 (2)	8 (2)	"	103 (17)	7 (2)	"	"	"	"	"	1 (1)	5 (1)	"	75 (11)	11 (1)
28	1	"	69 (4)	5 (1)	5	242 (22)	11 (1)	308	56	78	30	1	2 (1)	17	17	3765 (141)	74 (2)
3	"	"	87 (1)	2	"	154 (3)	8 (2)	"	"	"	"	"	"	6	"	1082 (25)	33
16	"	"	5	"	"	761 (18)	25 (2)	"	"	"	"	"	1	3	"	228 (12)	8 (1)
21	"	"	129 (5)	7	6	515 (32)	23	6	1	17	10	"	4	14	3	2963 (142)	76 (3)
4	1	"	120 (3)	"	"	343 (9)	3	"	"	"	"	"	"	4	"	316 (14)	16
"	"	"	154 (2)	"	"	286 (6)	1	"	"	"	"	"	1	"	"	237 (14)	2
2	"	"	17	"	"	290 (5)	1	"	"	"	"	"	"	1	"	32	"
"	"	"	4 (1)	2	"	4	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
"	1	"	29	"	"	239 (9)	2	"	"	"	"	"	"	1 (1)	"	198 (4)	3
6	"	"	34 (1)	"	"	209 (5)	3	"	"	"	"	"	"	3	"	422 (15)	8
2	"	"	6 (1)	"	"	263 (10)	5	"	"	"	"	"	"	3	"	331 (13)	2
"	"	"	32	"	"	432 (26)	"	"	"	"	"	"	"	2	"	549 (12)	5
16	"	"	30 (1)	1	"	830 (53)	6	"	"	"	"	"	"	1	"	511 (24)	18
10 (1)	1	"	116 (3)	"	"	778 (55)	7 (1)	"	"	"	"	"	"	15	"	641 (17)	15 (1)
6 (1)	"	"	3 (1)	"	"	80 (7)	"	"	"	"	"	"	"	3	"	"	"
1	"	"	22 (3)	"	"	460 (9)	"	"	"	"	"	"	"	"	"	403 (7)	1
"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
191 (6)	10	81 (3)	1280 (43)	49 (4)	12	7211 (311)	155 (9)	315	59	156	53	2	15 (2)	94 (2)	66	14987 (518)	757 (11)
BEZITTINGEN.																	
3	"	"	10	"	1	153 (12)	2	1	1	28	22	"	"	2	3	545 (13)	30
"	"	"	18	"	"	26	"	"	"	"	"	"	"	"	"	270 (1)	"
"	"	"	6	"	"	25	1	"	"	"	"	"	1	"	"	31 (1)	"
4	1 (1)	"	63 (3)	4	"	106 (8)	"	1	"	8	3	"	2	6	"	560 (4)	3
205	"	"	"	"	"	10	6	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
32	"	"	"	5	"	"	12 (1)	"	"	"	"	"	"	2	"	126 (1)	32
30	"	"	6	10	"	9	86	"	"	"	"	"	"	"	"	13	177 (2)
6	"	"	"	"	"	4 (1)	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
14	"	"	"	"	"	76 (6)	19	"	"	"	"	"	"	"	"	26	17 (1)
6	"	"	18	"	"	107 (2)	5	2	"	7	2	"	1	"	"	101	2
2	"	"	"	"	"	89 (4)	"	1	"	"	2	"	"	"	"	7	"
"	"	"	22	"	"	115 (2)	2	"	"	"	"	"	"	"	"	168 (1)	"
1	"	"	5	"	2	64 (2)	"	"	"	5	4	"	1	1	"	"	"
"	"	"	2 (1)	"	"	2	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
"	"	"	8	"	"	8	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
2	"	"	2	2	"	5 (1)	8 (1)	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
"	"	"	"	"	"	11 (1)	5	3	"	20	3	"	"	"	"	"	"
305	1 (1)	"	160 (4)	21	3	810 (39)	146 (2)	8	1	68	36	"	5	11	3	1847 (21)	261 (3)
LANDSCH INDIE.																	
496 (6)	11 (1)	81 (3)	1440 (47)	70 (4)	15	8021 (350)	301 (11)	323	60	224	89	2	20 (2)	105 (2)	69	16834 (539)	1018 (14
507 (7)		1591 (54)			8337 (361)			383		313		127 (4)			17921 (553)		
477 (15)	5	39 (1)	1583 (48)	74 (2)	12	5146 (307)	236 (3)	369	146	256	99	4	30 (3)	100 (4)	159 (2)	17802 (620)	888 (15
482 (15)		1696 (51)			5394 (310)			515		355		134 (7)			18849 (637)		

[5. 12.]

BIJLAGE K.

(Zie blz. 73 van het verslag.)

OVERZIGT van de verrigte heerendiensten op Java en Madura, met uitzondering van de residentien Soerakarta en Djokjokarta, gedurende 1881.

Voor zooveel noodig zij weder herinnerd dat deze statistiek alleen omvat de door het Gouvernement geregelde heerendiensten (*Indisch Staatsblad* 1880 n°. 241 en *Bijblad op het Indisch Staatsblad* n°. 3765, zoomede bijlage J van het vorig verslag), niet dus de gemeentelijke diensten, die — behoudens toezigt dat ze binnen behoorlijke grenzen blijven — aan geen regtstreeksche regeling van bestuurswege zijn onderworpen.

GEWESTEN.	Aantal heerendienstpligtigen van welke gedurende den loop van één jaar kunnen gevorderd worden: 52 dagen arbeid.	26 dagen arbeid.	13 dagen arbeid.	Totaal, herleid tot werkkrachten van 52 dagen in het jaar.	Totaal dagdiensten, welke de aanwezige heerendienstpligtigen 's jaars verschuldigd zijn.
1.	2.	3.	4.	5.	6.
Bantam	104 635	»	»	104 635	5 441 020
Batavia	156 926	»	»	156 926	8 160 152
Krawang	17 757	6 395	3 412	21 807	1 133 990
Preanger regentschappen	102 379	52 896	61 882	144 297	7 503 470
Cheribon	125 203	64 869	84 945	178 873	9 301 435
Tagal	73 514	18 754	12 311	85 968	4 470 375
Pekalongan	52 033	22 546	1 428	63 663	3 310 476
Samarang	170 718	16 064	5 058	180 014	9 360 754
Japara	85 341	6 237	4 557	89 598	4 659 135
Rembang	119 749	3 703	4 555	122 738	6 382 441
Soerabaija	169 746	44 773	38 861	201 847	10 496 083
Pasoeroean	68 469	36 641	18 742	91 475	4 756 700
Probolinggo	41 999	38 771	1 349	61 721	3 209 531
Bezoeki	58 181	9 648	10 380	65 600	3 411 200
Banjoewangi	8 071	»	»	8 071	419 692
Banjoemas	79 620	17 315	14 851	91 989	4 783 493
Bagelen	134 468	22 151	16 894	149 766	7 787 884
Kadoe	77 822	11 652	5 743	85 083	4 424 355
Madioen	76 929	16 844	2 978	86 095	4 476 966
Kediri	68 914	24 667	11 765	84 188	4 377 815
Madura *a*)	7 479	5 228	13 014	13 346	694 018
b) Totalen voor 1881	1 799 953	419 154	312 725	2 087 700	108 560 985
b) In 1880 waren de totalen	1 821 714	301 192	232 320	*c*) 2 032 459	105 689 381

a) De cijfers voor Madura hebben alleen betrekking op het regentschap Pamakassan

b) In de opgaven voor beide jaren zijn ook de diensten begrepen welke in het belang der beteugeling van de veepest verrigt zijn. Over 1880 is echter de opgaaf niet volledig, omdat toen, wat de residentie Bantam betreft, alleen is aanteekening gehouden van de diensten die bij de maatregelen ter beteugeling van de veeziekte *zonder betaling* van de bevolking gevorderd zijn geworden. Daarentegen bestaat ook eene onregelmatigheid in de opgaven over 1881 in zoover dat onder de totalen voor Tagal ook vrije koelies zijn begrepen.

c) Bij dit totaal is ook gerekend op de thans niet afzonderlijk verantwoorde 2780 en 5761 heerendienstpligtigen (in Banjoemas) die ieder slechts voor 17 en 8 dagen per jaar heerendienstpligtig zijn.

BIJZONDERE DIENSTEN.

GETAL DAGDIENSTEN GEDURENDE HET JAAR 1881 BESTEED AAN:

het bewaken van 's lands pakhuizen.	het bedienen der niet verpachte overvaarten.	het bezetten van wachthuizen.	het doen van diensten bij de inlandsche hoofden (behalve bij de dorpshoofden, behoorende deze soort van pantjendiensten tot de gemeentelijke diensten).	het overbrengen van brieven, voor zoover de gouvernements-brievenposterij daarin niet voorziet.	het begeleiden van gevangenen (behalve uit de dessa naar de districts-hoofdplaats, zijnde dit een gemeentelijke dienst).	het bewaken van districts-gevangenissen.	het bewaken van waterwerken.	het leveren van gras voor de paarden op de stations der binnenlandsche posterijen.	Totaal der *bijzondere* diensten.
7.	8.	9.	10.	11.	12.	13.	14.	15.	16.
4 300	2 896	548 031	338 885	43 449	23	»	3 895	20 986	962 465
2 190	»	1 400 063	»	1 344	152	730	»	»	1 404 479
1 460	»	323 334	72 000	6 859	3 889	8 359	665	14 224	430 790
72 291	22 360	461 758	844 420	82 719	5 968	3 650	15 981	69 305	1 578 452
40 830	1 460	518 247	421 621	46 185	10 866	14 971	45 856	92 657	1 192 693
13 140	2 652	273 494	257 962	31 935	5 470	15 392	13 789	22 998	636 829
13 870	»	262 865	179 989	16 362	114	184	»	28 835	502 219
39 640	»	607 111	392 607	50 729	21 878	12 468	53 696	24 915	1 203 044
14 953	»	390 946	293 629	17 223	9 730	15 280	3 813	45 354	790 928
6 208	270	525 613	321 652	41 917	24 521	15 519	183	108 152	1 044 035
23 455	»	691 977	532 879	59 966	13 087	32 482	185 986	125 282	1 663 054
20 705	»	348 574	341 911	31 614	1 840	5 104	4 018	13 140	766 906
19 467	»	206 834	206 403	14 924	4 309	5 722	»	5 160	462 819
8 700	»	174 767	265 662	24 090	6 925	19 155	2 982	35 457	537 738
4 380	»	35 405	45 625	1 460	»	»	»	5 648	92 518
16 094	»	444 334	324 690	35 962	875	307	978	58 400	881 640
5 460	»	138 302	343 519	27 732	»	»	31 793	92 874	639 680
33 334	»	367 508	188 332	13 476	1 539	6 722	26 645	54 799	692 355
34 675	1 095	573 415	392 740	53 865	13 279	22 630	19 543	55 115	1 166 357
23 158	»	252 800	365 556	31 315	8 715	8 867	1 258	51 683	743 352
3 528	»	27 127	57 386	4 015	»	»	»	8 515	100 571
401 838	30 733	8 572 505	6 187 408	637 141	133 180	187 542	409 081	933 496	17 492 924
388 700	26 913	8 373 731	6 222 060	701 919	195 270	177 730	269 036	1 028 781	17 384 140

GEWESTEN.	ALGEMEENE									
	GETAL DAGDIENSTEN GEDURENDE									
	aan onderhoud van:								aan eersten	
	groote post- en binnen-wegen.	bruggen en duikers.	passan-grahans.	dijken, dammen en water-werken.	passar-loodsen.	wacht-huizen en mijl-palen.	districts-gevan-genis-sen.	TE ZAMEN.	groote post- en binnen-wegen.	bruggen en duikers.
	17.	18.	19.	20.	21.	22.	23.	24.	25.	26.
Bantam	451 427	19 302	»	49 740	25	462	55	521 011	4 866	5 780
Batavia	256 900	5 136	»	12 651	»	71 946	»	346 633	»	»
Krawang.	90 072	1 672	1 675	13 525	»	60	»	107 004	2 350	23 195
Preanger regentschappen	1 030 380	47 330	29 784	79 111	410	227 105	1 212	1 415 332	27 741	96 529
Cheribon	384 081	44 036	9 112	274 849	»	8 706	584	721 368	64 253	183 267
Tagal	379 812	33 310	13 302	65 551	231	18 457	298	510 961	»	52 010
Pekalongan	80 378	7 317	1 461	43 594	78	461	252	133 541	4 161	43 955
Samarang	968 611	68 968	»	395 556	1 490	1 608	208	1 436 441	2 124	149 354
Japara.	397 519	17 245	1 304	47 575	36	2 455	252	466 386	»	114 515
Rembang	335 663	15 168	1 131	36 583	1 035	2 748	520	392 848	»	88 711
Soerabaija	1 211 977	30 318	9 774	479 237	2 628	1 230	194	1 735 358	1 030	128 322
Pasoeroean	486 246	15 035	575	37 614	175	1 641	218	541 504	2 753	8 079
Probolinggo.	345 444	6 720	1 720	39 760	116	1 205	125	395 090	32 959	33 580
Bezoeki	256 155	47 867	165	58 327	72	947	75	363 608	34 455	239 146
Banjoewangi	14 475	2 260	430	2 496	»	»	»	19 661	500	3 469
Banjoemas	599 405	20 392	143	1 196	273	3 358	356	625 123	9 476	88 601
Bagelen	780 718	10 640	3 178	126 683	979	2 922	181	925 301	15 697	107 348
Kadoe.	391 765	23 684	600	10 322	188	1 110	275	427 944	9 709	170 400
Madioen	430 020	27 817	829	154 410	1 557	4 822	187	619 642	6 496	227 688
Kediri.	884 509	46 349	2 990	29 471	75	5 415	941	969 750	93 389	123 575
Madura *a*)	26 394	220	257	5 845	50	138	50	32 954	»	23 106
b) Totalen voor 1881 .	9 801 951	490 786	78 430	1 964 096	9 418	356 796	5 983	12 707 460	311 959	1 910 630
b) In 1880 waren de totalen	8 716 921	529 011	35 041	1 780 114	13 845	62 854	7 426	11 145 212	298 833	1 883 245

DIENSTEN.

HET JAAR 1881 BESTEED:

aanleg, zware herstelling of vernieuwing van: passangrahans.	dijken, dammen en waterwerken.	wachthuizen en mijlpalen.	districtsgevangenissen.	TE ZAMEN.	aan het vervoeren van gouvernements-reizigers en goederen.	Totaal der *algemeene* diensten (kolommen 24 en 31 + kolom 32).	Totaal-generaal der in 1881 gepraesteerde dagdiensten (kolommen 16 en 33 te zamen).	Aantal ongebruikt gebleven dagdiensten. In 1881 (verschil tusschen kolom 34 en kolom 6).	In 1880 (volgens verbeterde opgaven).
27.	28.	29.	30.	31.	32.	33.	34.	35.	36.
»	30 095	31 736	»	72 477	179	593 667	1 556 132	3 884 888	3 680 922
»	309	300	»	609	»	347 242	1 751 721	6 408 431	6 727 340
»	1 800	6	1 040	28 391	1 607	137 002	567 792	566 198	621 597
3 930	16 548	290 602	240	435 590	14 504	1 865 426	3 443 878	4 059 592	4 521 318
523	441 188	649 969	1 245	1 340 445	15 307	2 077 120	3 269 813	6 031 622	6 217 869
718	15 802	75 132	2 619	146 281	2 114	659 356	1 296 185	3 174 190	2 972 995
1 466	13 792	750	»	64 124	5	197 670	699 889	2 610 587	2 173 380
2 770	42 331	»	683	197 262	6 069	1 639 772	2 842 816	6 517 938	6 232 230
31 029	12 540	1 198	440	159 722	84	626 192	1 417 120	3 242 015	3 587 341
2 192	45 142	247	1 120	137 412	1 566	531 826	1 575 861	4 806 580	4 887 090
100	477 251	216	11 412	618 331	2 392	2 356 081	4 019 135	6 476 948	6 405 821
50	67 094	110	»	78 086	10	619 600	1 386 506	3 370 194	3 210 792
965	18 214	160	210	86 088	»	481 178	943 997	2 265 534	1 882 898
240	350 098	8 085	307	632 331	»	995 939	1 533 677	1 877 523	1 754 252
»	»	»	»	3 969	»	23 630	116 148	303 544	292 128
»	2 389	371 753	1 140	473 359	8 337	1 106 819	1 988 459	2 795 034	3 407 577
19 183	129 109	»	»	271 337	5 353	1 201 991	1 841 671	5 946 213	5 857 934
1 780	31 260	»	1 118	214 267	6 441	648 652	1 341 007	3 083 348	3 098 146
6 237	11 882	»	9 145	261 448	2 602	883 692	2 050 049	2 426 917	2 378 042
300	93 120	280	710	311 374	122	1 281 246	2 024 598	2 353 217	2 476 027
»	21 643	»	»	44 749	»	77 703	178 274	515 744	596 682
71 483	1 821 607	1 430 544	31 429	5 577 652	66 692	18 351 804	35 844 728	72 716 257	»
51 320	1 800 028	60 285	7 527	4 101 238	76 410	15 322 860	32 707 000	»	72 982 381

[5. 13.]

BIJLAGE L.

Zie blz. 75 van het verslag.)

VOORSCHRIFTEN door den Gouverneur-Generaal vastgesteld bij besluit van 20 September 1881 n°. 1, tot uitvoering van de ordonnancie van gelijke dagteekening (Indisch Staatsblad 1881 n°. 193) betreffende de heerendiensten in de afdeeling *Minahassa* der residentie *Menado.*

Bij de regeling en verdeeling der verschillende diensten wordt het volgende in acht genomen.

A. Algemeene diensten.

1°. Zij worden zooveel mogelijk gevorderd en uitgevoerd op vaste tijdstippen van het jaar, niet zamenvallende met de cultuurdiensten en met den tijd waarin de heerendienstpligtigen zich aan hun eigen landbouw en de daarmede gepaard gaande werkzaamheden moeten wijden.

De afstand binnen welken de heerendienstpligtigen benoodigd voor het aanleggen, onderhouden en herstellen van openbare werken van algemeen nut waarbij het belang der inlandsche bevolking regtstreeks betrokken is, dan wel voor het verzamelen of vervoeren der daartoe benoodigde materialen, kunnen worden opgeroepen, zal zoo min mogelijk overschrijden 8 (acht) palen, terwijl in ieder geval de diensten, waarbij overnachting volstrekt noodzakelijk is, als dubbele diensten in rekening zullen worden gebragt, met dien verstande dat geen overschrijding van de grens van 8 (acht) palen mag plaats hebben dan op magtiging van den Gouverneur-Generaal, nadat voor ieder voorkomend geval zal zijn aangetoond dat, ook al wordt de uitvoering van het werk over een langer tijdperk verdeeld, het onmogelijk is zich aan die grens te houden, en met vrijlating voorts aan den resident om, wanneer geenerlei billijke regeling te treffen is, tot de uitvoering van het werk in vrijen arbeid het voorstel te doen.

Onder koelie-diensten worden in geen geval verstaan *die* werkzaamheden, waarvoor de bijzondere ervaring van den ambachtsman een bepaald vereischte is.

Zoo buitengewone omstandigheden, als: het bezwarende van het werk, de spoed waarmede het verrigt moet worden, het gelijktijdig zamentreffen met vele andere in het belang der eigen of der gouvernements-cultures vereischte werkzaamheden, daartoe aanleiding geven, kan door den Gouverneur-Generaal, doch telkens voor elk geval in het bijzonder, eene tegemoetkoming voor voeding worden toegekend.

Het bakken van metselsteenen, het branden van kalk, het aankappen van hout en wat dies meer zij kan, voor zooveel de plaatselijke omstandigheden dit toelaten, voor de hierbedoelde werken geschieden in heerendienst. De bevolking mag echter niet gedwongen worden tot het leveren van karren of trekvee voor het transport van die materialen, noch ook van zulke gereedschappen ter verwerking dier materialen als zij zich daartoe opzettelijk zou moeten aanschaffen.

De werkzaamheden tot het verkrijgen van deze materialen en de te verrigten koelie-diensten worden tusschen de verschillende negorijen zoo billijk mogelijk verdeeld.

2°. Geen nieuwe werken worden in heerendienst ondernomen, noch verfraaijingen aan bestaande werken aangebragt, zonder vooraf verkregen magtiging van den Gouverneur-Generaal.

Voor de vordering van diensten ten behoeve van zware reparatien aan- en vernieuwingen van reeds bestaande werken wordt, met uitzondering van die voor het gewoon onderhoud benoodigd, magtiging vereischt van den resident. Hiervan zijn uitgezonderd zoodanige kleine werken als de bevolking gewoon is, bij onderling overleg van één of meer negorijen, aan te leggen onder toezigt maar buiten tusschenkomst van het Europeesch bestuur.

Bij het regelen der verschillende diensten moet op het volgende gelet worden:

a. *Aanleg, herstel en onderhoud van groote wegen.*

Onder de groote wegen, welker onderhoud in heerendienst geschiedt, worden verstaan die, welke de hoofdplaatsen der residentie, der afdeelingen en der districten onderling verbinden, of welke van dezen leiden naar gouvernements-pakhuizen. Daaronder zijn niet begrepen de kleinere wegen, welke slechts de gemeenschap tusschen de negorijen onderling en tusschen dezen en de groote wegen daarstellen, waarvan het onderhoud komt ten laste der betrokken gemeenten.

Het onderhoud der groote wegen wordt onder de negorijen in bepaalde aandeelen verdeeld, welke in verhouding staan tot de door elke negorij verschuldigde werkkrachten en den afstand waarop het werk moet geschieden.

Waar het verhardingsmateriaal niet dan met groote moeite binnen een afstand van 4 (vier) palen van de plaats, waar het moet worden gebezigd, is te verkrijgen, of wel waar de verzameling en het vervoer er van door de met het onderhoud der wegen belaste negorijen de daarvoor beschikbare werkkrachten dier negorijen zouden overschrijden, worden de verzameling van dat materiaal en het brengen daarvan binnen het bereik der met het onderhoud belaste negorijen afzonderlijk opgedragen aan negorijen, verder af en daartoe meer geschikt gelegen. Alleen bij onvermijdelijke noodzakelijkheid worden aandeelen in het onderhoud der groote wegen toegewezen aan negorijen, verder dan 4 (vier) palen van die wegen verwijderd.

b. *Aanleg, herstel en onderhoud van bruggen en duikers.*

De bruggen en duikers welke in heerendienst worden aangelegd, hersteld en onderhouden, zijn die welke in de groote wegen zijn gelegen.

Wanneer voor het onderhoud van bruggen, in beheer bij het departement der burgerlijke openbare werken, koelie-diensten noodig zijn, kunnen ook die in heerendienst worden gevorderd.

Ten aanzien van bruggen en duikers in negorij- en binnenwegen gelegen, behoort de regel te gelden dat zij vallen onder de zorg der betrokken gemeenten.

c. *Aanleg, herstel en onderhoud van wachthuizen.*

In het belang der algemeene veiligheid langs de groote wegen geplaatst, worden de wachthuizen in heerendienst aangelegd, hersteld en onderhouden zooveel doenlijk door negorijen welke reeds met hunne bezetting zijn belast.

Langs de negorij-wegen of in de negorijen zelve gelegen zijnde en tot handhaving der gemeentelijke veiligheid gevorderd wordende, blijft hun aanleg, herstel en onderhoud voor rekening der betrokken gemeenten.

d. *Vervoer van gouvernementsreizigers en goederen.*

Met het vervoeren van gouvernements-reizigers en goederen worden belast eenige aan de groote wegen gelegen negorijen, doch alleen dan wanneer daartoe voor de bij de reglementen bepaalde loonen geen vrijwillige koelies te bekomen zijn.

De verstrekking van heeren- en bedienden-rijpaarden mag niet van de bevolking gevorderd worden.

Waar geen rijpaarden vrijwillig ingehuurd kunnen worden, kunnen de gouvernements-reizigers, volgens n°. 9 van art. 6 § 1 van *Staatsblad* 1862 n°. 153*a*, in plaats van rijpaarden, dragers voor draagstoelen aanvragen.

Zooveel doenlijk wordt het dagelijks gereed stellen van dienstpligtigen vermeden en het benoodigd getal alleen in geval van behoefte opgeroepen.

De verstrekking van koelies voor het transport van gouvernements-dienaren en hunne bagage geschiedt alleen in de bij de reglementen bepaalde gevallen en tot het daarbij vastgestelde getal. Voor dezen dienst wordt aan de dienstpligtigen betaald hetgeen bij de reglementen is bepaald en daarvoor door den lande aan zijne dienaren wordt te goed gedaan.

B. Bijzondere diensten.

1°. Voor de *passangrahans* en *passars* wordt bewaking onnoodig geacht. De nachtpatrouilles moeten bij het doen der ronde langs en door de passarloodsen gaan en toezien dat zich daar geen slecht volk ophoude.

De verpligting om de passars schoon te houden rust op de negorijen waar zij gelegen zijn, doch alleen dan wanneer daarin niet door de verkoopers wordt voorzien. Op de hoofdplaatsen der afdeelingen kan het schoonhouden der passarloodsen zoo noodig aan de politioneel veroordeelden worden opgedragen.

2°. Het schoonhouden van *kerkhoven* en *begraafplaatsen* behoort òf te geschieden uit bijzondere fondsen òf te worden opgenomen onder de gemeentediensten.

3°. *Bezetten van wachthuizen.* Het getal en de plaatsing der wachthuizen langs de groote wegen worden zoodanig geregeld als in het belang der veiligheid noodig wordt geoordeeld.

De wachthuizen worden in den regel alleen des nachts bezet; die op verdachte plaatsen en, waar noodig, op grenzen en kruiswegen met niet meer dan *zes* man en de overigen met niet meer dan *vier* man. Waar de bezetting van een wachthuis in het belang der veiligheid ook over dag niet kan worden ontbeerd, zijn *twee* wachters voldoende.

4°. *Vervoer van gevangenen.* Uit de negorij naar de districtshoofdplaats is het vervoeren van gevangenen een gemeentelijke dienst. Het verder vervoer naar de hoofdplaats der afdeeling en van daar naar de hoofdplaats Menado behoort zooveel mogelijk te geschieden door oppassers. Alleen waar dit geleide onvoldoende is, dan wel geheel ontbreekt, wordt daartoe over heerendienstpligtigen beschikt.

Voor het geleide mogen geen personen worden aangewezen die als getuigen in de zaak moeten optreden.

Opdat het getal geleiders zooveel mogelijk kunne worden beperkt, wordt steeds van goede handboeijen of stangen gebruik gemaakt.

De tot begeleiding der gevangenen aangewezen dienstpligtigen worden om de zes palen of daaromtrent, naar gelang zulks met den afstand der étappen uitkomt, door anderen vervangen.

5°. *Bewaken der districtsgevangenissen.* Zoolang over oppassers van het districtshoofd voor dezen dienst niet voldoende kan worden beschikt, behoort die aan de heerendienstpligtigen opgedragen te blijven. De heerendienstpligtigen behoeven daartoe echter niet dagelijks doch alleen dan uit te komen wanneer daaraan behoefte bestaat.

[5. 14.]

BIJLAGE M.

(Zie blz. 76 van het verslag.)

AANSLAG en OPBRENGST van de landrente op Java en Madura in 1881.

GEWESTEN.	Uitgestrektheid in bouws. *a*)				
	Sawahs.	Tegalvelden. *b*)	Nipabosschen.	Boomgaarden.	Woonerven (belastbare).
1.	2.	3.	4.	5.	6.
Bantam	86 936	90 411	1 053	6 919	68
Batavia	871	23	»	»	54
Krawang	27 585	9 767	15	739	1 986
Preanger regentschappen	176 443	72 577	100	23 702	6 156
Cheribon	211 427	31 483	185	5 255	9 725
Tagal	149 083	9 085	»	6	5 274
Pekalongan	71 039	10 299	751	89	7 428
Samarang	258 990	47 199	221	2 339	12 481
Japara	139 521	22 415	300	32	20 839
Rembang	164 392	27 563	»	171	7 939
Soerabaija	274 117	30 430	3 126	182	14 716
Pasoeroean	68 854	33 965	238	830	3 132
Probolinggo	45 425	48 292	»	»	7 397
Bezoeki	63 249	43 160	»	1 057	3 895
Banjoewangi	12 912	3 401	»	3 683	251
Banjoemas	123 253	31 350	163	21 214	10 665
Bagelen	130 729	48 048	35	10 439	13 892
Kadoe	83 287	52 483	»	421	2 273
Madioen	165 243	45 539	»	33	13 080
Kediri	105 494	29 713	»	»	28 600
Madura (alleen de afdeeling Pamakassan)	11 948	18 486	«	»	3 994
	2 370 798	705 689	6 187	77 111	173 845
De uitgestrektheid bedroeg volgens de opgaven van ult. 1880.	2 345 018	*c*) 705 200	6 210	76 234	171 667
Alzoo in 1881 meer	25 780	489	»	877	2 178
Alzoo in 1881 minder	»	»	23	»	»

a) Behalve aan het afvoeren hier en daar van gronden uit den legger der landrente wegens speciale oorzaken, moeten de verschillen met de opgaven over 1880, in hoofdzaak worden toegeschreven aan de redenen, vermeld in de de kolommen 9—11 van dezen staat en verder aan het overgaan van gronden tot een anderen cultuurtoestand, of wel eenvoudig aan verbeterde opgaven ten gevolge van gedane metingen.

b) Vermits de afbakening van alle vroeger niet voor vast aangeslagen tegalgronden overal als beëindigd kan worden beschouwd, zijn deze gronden thans allen onder de voor vast aangeslagen tegalgronden overgebragt.

c) In verband met het aangeteekende in de voorgaande aanmerking is hier ook gerekend op het totaal in bijlage L van het vorig verslag vermeld onder kolom 14.

Bedrag van den primitieven aanslag van 1880.	BEDRAG VAN DEN AANSLAG VAN 1881.				
	Bedrag van den aanslag van 1880 gewijzigd naar aanleiding van betere gegevens (art. 2 van *Indisch Staatsblad* 1878 n°. 110).	Dit bedrag is nog *vermeerderd*: door het belastbaar worden van nieuwe sawahs in het 4de oogstjaar.	Dit bedrag is nog *vermeerderd*: door uitbreiding van woonerven, tegalvelden, nipabosschen en boomgaarden.	Dit bedrag is nog *verminderd* door het te niet gaan van gronden (wegens bandjirs, aardstortingen of dergelijke oorzaken).	Totaal van den aanslag van 1881.
7.	8.	9.	10.	11.	12.
f 970 343,88^5	f 966 695,92^5	f 32,30	f 77,60	f 30,87^5	f 966 774,95
12 297,55	12 322,51	»	»	24,11	12 298,40
138 167,69	138 167,69	1 791,72	6,75	»	139 966,16
d) 1 218 367,31	1 218 355,07	7 260,29^5	1 828,27	18 522,61^5	1 208 921,02
e) 1 292 208,70^5	1 307 820,86^5	1 586,06	1 673,11^5	789,17^5	1 310 290,86^5
f) 1 019 252,15^5	1 046 635,06	6 037,83	5 109,27^5	14 662,87^5	1 043 119,29
535 822,43^5	555 254,80	229,93	1 203,37	1 119,70	555 568,40
1 583 715,38^5	1 584 936,98	69,00	12 407,34^5	4 669,22	1 592 744,10^5
g) 729 037,30	728 836,86^5	»	70,13	639,00	728 267,99^5
836 056,50	868 221,00	355,40	1 272,75	1 478,50	868 370,65
2 081 658,24^5	2 100 400,58^5	3 190,96	2 549,20	887,27	2 105 253,47^5
1 181 343,30	1 181 182,86	418,00	365,40	»	1 181 966,26
945 094,23	938 969,14	217,00	4 178,00	144,00	943 220,14
984 336,68	985 601,05^5	4 042,98	1 889,92	394,83^5	991 139,12
149 450,25	149 733,75	1 028,33	2 331,46	1 649,81	151 443,73
h) 900 775,58	898 914,97	10 010,71	7 697,77^5	13 584,22^5	903 039,23
i) 1 586 978,27	1 650 456,45	3 468,40	14 320,90	14 094,00	1 654 151,75
k) 865 586,47^5	865 547,97^5	412,87^5	11 138,58	4 066,94^5	873 032,48^5
842 713,28^5	841 811,28^5	226,84	312,00	1 474,19^5	840 875,93
1 184 590,87^5	1 174 573,87^5	2 087,00	43 893,60	4 356,25	1 216 198,22^5
141 030,00	141 030,00	233,12^5	387,50	4 652,62^5	136 998,00
f 19 198 825,00^5	f 19 355 468,71	f 42 698,75^5	f 112 712,94	f 87 240,22^5	f 19 423 640,18

d) Verbeterd cijfer. In 't vorig verslag (bijlage L, kolom 16) was ten onregte opgegeven f 1 218 375,54.

e) In 't vorig verslag werd de bruto-aanslag f 9 te hoog opgegeven. Deze som is toen afgevoerd onder de vrijstellingen (verg. vorig verslag, bijlage L, aanmerking *g*). Thans is het juiste cijfer van den bruto-aanslag opgegeven.

f) Ten gevolge van foutieve opgaven was in 't vorig verslag (bijlage L, kolom 16) f 2426,25 te veel uitgetrokken.

g) In de verleden jaar gedane opgaaf was ten onregte niet begrepen de landrente ad f 1000 van het land Kalinjamat. Die som is thans wel in rekening gebragt.

h) Wegens te hoogen aanslag is het vroeger opgegeven cijfer van f 922 818,42 met f 22 042,84 verminderd.

i) Ten gevolge van verbeterde opgaven is thans f 122 minder uitgetrokken dan verleden jaar.

k) Als voren f 200.

GEWESTEN.	Het totaal bedrag van den aanslag der landrente van 1881 (kolom 12) is verminderd met				
	het bedrag der vrijstelling wegens:			het bedrag der afschrijvingen wegens het onbeplant blijven van gronden *s*).	Totaal der verminderingen.
	het bezigen van gronden voor de gouvernements-suikercultuur *l*).	deugdelijk geconstateerd misgewas *m*).	andere buitengewone en gewigtige redenen.		
	13.	14.	15.	16.	17.
Bantam	»	f 51 596,74^5	*n*) f 60 562,28^5	f 198 065,11^5	f 310 224,14^5
Batavia	»	19,18	»	273,07	292,25
Krawang	»	815,14^5	»	61 805,45^5	62 620,60
Preanger regentschappen	»	11 051,92^5	»	50 885,58	61 937,50^5
Cheribon	f 30 293,33	2 175,79	»	5 629,23^5	38 098,35^5
Tagal	22 081,29	18 444,65^5	»	26 877,53	67 403,47^5
Pekalongan	14 546,58^5	»	»	20 651,31	35 197,89^5
Samarang	24 526,24	39 215,33	*o*) 39 317,93	35 951,68^5	139 011,18^5
Japara	32 142,46	22 644,45^5	»	18 703,34	73 490,25^5
Rembang	1 162,02	26 684,13^5	»	2 457,57^5	30 303,73
Soerabaija	102 444,18	49 852,68	»	7 932,83	160 229,69
Pasoeroean	84 586,59^5	58,12	»	1 367,46	86 012,17^5
Probolinggo	70 436,16	5 401,28^5	*p*) 494,00	47 664,91	123 996,35^5
Bezoeki	27 674,65^5	2 991,85^5	»	1 542,26^5	32 208,77^5
Banjoewangi	»	19 078,49	»	23 028,87	42 107,36
Banjoemas	3 401,60^5	4 120,46^5	*q*) 808,55^5	6 570,88^5	14 901,51
Bagelen	»	3 692,30	»	1 207,00	4 899,30
Kadoe	»	6 840,38^5	»	457,00	7 297,38^5
Madioen	3 729,80^5	73 214,22^5	»	12 840,99^5	89 785,02^5
Kediri	16 011,07^5	29 626,37^5	»	16 850,75	62 488,20
Madura (alleen de afdeeling Pamakassan)	»	10 095,62^5	*r*) »	157,37^5	10 253,00
Totaal	f 433 036,00	f 377 619,16^5	f 101 182,77	f 540 920,23^5	f 1 452 758,17

l) De vrijstellingen, in deze kolom vermeld, hebben betrekking tot den aanplant van 1880 voor den oogst van 1881, op welken aanplant de tweede trapsgewijze inkrimping van $^1/_{13}$ is toegepast. Daar de uitgevallen gronden niet allen van dezelfde soort waren en dus niet dezelfde belasting opbragten als die, welke in 1880 vrij vielen, kan de vermindering wegens vrijstelling niet aan die van laatstgenoemd jaar gelijk zijn.

m) De vrijstellingen wegens misgewas zijn verleend ingevolge de voorschriften van Junij 1880 (zie Bijblad op het Indisch Staatsblad nº. 3583) en dus als de mislukking van dien aard was, dat eene invordering van den geheelen aanslag de draagkracht der bevolking zou zijn te boven gegaan.

n) Landrente van velden die wel niet als mislukt konden worden beschouwd, maar die toch een zoo schraal product opleverden dat er geen belasting van te heffen was.

o) In de residentie Samarang kon, even als in 1880, de verhooging, waartoe de toepassing van betere gegevens leiden moest, niet in eens worden geheven.

p) Landrente van eenige sawah's die wegens de droogte als tegals moesten worden bewerkt.

q) Landrente (voor de helft) van 3 perdikan-dessa's die jaarlijks slechts 50 pct. van den aanslag hebben te voldoen.

r) Vroeger werd hier steeds de afschrijving vermeld van landrente der gronden in gebruik bij den barissan. Die gronden plagten namelijk in vroegere jaren steeds in den legger opgenomen te worden, doch bij het einde des jaars, bij besluit des residents, van de belasting vrijgesteld te worden. Daar echter die vrijstelling eens vooral was verleend bij art. 1, lit. *h*, van *Indisch Staatsblad* 1872 nº. 66 was dergelijk afzonderlijk besluit overbodig. Daarom zijn in 1881 bedoelde gronden geheel uit den legger weggelaten, evenals geschiedt met de gronden der perdikan-dessa's en met de erven die kleiner zijn dan $^1/_4$ bouw.

s) In Bantam, Krawang en de Preanger regentschappen was het onbeplant blijven der velden voor een groot gedeelte toe te schrijven aan de veeziekte; elders waren de afschrijvingen, in deze kolom vermeld, veelal het gevolg hiervan, dat niet jaarlijks beplante velden, (pegagan's en oema's) ten onregte als geregeld beplante gronden worden aangeslagen.

Derhalve was in 1881 werkelijk te heffen (de totalen in kolom 12 verminderd met die in kolom 17).	In 1880 beliep het werkelijk te heffen bedrag.	Zoodat in 1881 in vergelijking met 1880 was te heffen: meer.	minder.	Bedrag nog niet aangezuiverd op 31 December 1881.	Marktprijs der padi per pikol in 1881. Hoogste.	Laagste.
18.	19.	20.	21.	22.	23.	24.
f 656 550,80^{5}	f 798 145,79	»	f 141 594,98^{5}	f 100 721,04^{5}	f 6,00	f 1,25
12 006,15	12 100,64	»	94,49	310,43	3,50	3,00
77 345,56	85 432,74^{5}	»	8 087,18^{5}	5 859,28^{5}	3,50	2,00
1 146 983,51^{5}	*t*) 1 190 952,61^{5}	»	43 969,10	1 879,69^{5}	6,50	1,25
1 272 192,51	1 258 757,00	f 13 435,51	»	10 275,91^{5}	5,00	1,50
975 715,81^{5}	*u*) 960 388,12	15 327,69^{5}	»	38 176,78	4,50	2,00
520 370,50^{5}	501 446,94^{5}	18 923,56	»	14 247,95	5,00	2,00
1 453 732,92	*v*) 1 392 857,32	60 875,60	»	2 684,00	4,25	1,50
654 777,74	*w*) 631 791,16	22 986,58	»	13 474,36	4,50	1,80
838 066,92	*x*) 809 618,10	28 448,82	»	5 401,28	10,00	2,00
1 945 023,78^{5}	1 858 701,70^{5}	86 322,08	»	1 650,27	5,25	1,25
1 095 954,08^{5}	1 088 173,52^{5}	7 780,56	»	236,36	6,00	2,00
819 223,78^{5}	792 557,48^{5}	26 666,30	»	209,04	4,50	2,00
958 930,34^{5}	935 539,65^{5}	23 390,69	»	76 024,42	5,25	2,00
109 336,37	123 053,56	»	13 717,19	»	3,50	1,50
888 137,72	*ij*) 884 848,63	3 289,09	»	6 510,36	6,00	1,20
1 649 252,45	*z*) 1 571 328,70^{5}	77 923,74^{5}	»	2 142,88^{5}	7,00	2,00
865 735,10	*aa*) 864 724,77^{5}	1 010,32^{5}	»	4 107,84	4,50	2,25
751 090,90^{5}	814 758,54	»	63 667,63^{5}	9 138,15^{5}	7,00	1,50
1 153 710,02^{5}	1 119 124,17	34 585,85^{5}	»	2 494,45	6,00	1,50
126 745,00	127 348,25	»	603,25	3 486,75	6,00	3,00
f 17 970 882,01	f 17 821 649,43^{5}	f 420 966,41	f 271 733,83^{5}	f 299 031,27	f 10,00	f 1,20

t) In verband met aanmerking *d* is het hier uitgetrokken bedrag f 8,23 lager dan verleden jaar werd opgegeven.

u) Tegenover de vermindering met f 2426,25, bedoeld in aanmerking *f*, is eene vermeerdering gekomen met f 0,18, doordien de vrijstelling wegens het bezigen van gronden voor de gouvernements-suikercultuur niet f 24 192,04, zoo als in 't vorig verslag werd opgegeven maar f 24 191,86 heeft bedragen.

v) Dit totaal is f 0,20 lager dan verleden jaar werd opgegeven. Als bedrag der vrijstelling wegens buitengewone en gewigtige redenen was namelijk in het vorig verslag (bijlage L, kolom 19) vermeld f 39 317,73, terwijl daarvoor moest gelezen worden f 39 317,93.

w) Het in kolom 22 van de meer vermelde bijlage L opgegeven cijfer van f 631 346,03 is vermeerderd met de f 1000, bedoeld in aanmerking *g*, en daarentegen verminderd met f 554,87, uithoofde wegens misgewas en het onbeplant blijven van gronden f 39 349,56^{5} en f 23 846,87 is afgeschreven in stede van de aanvankelijk vermelde sommen van f 39 206,44^{5} en f 23 435,12.

x) Wegens het onbeplant blijven van velden is eene som van f 1374,45^{5} of f 366 meer afgeschreven, dan waarop in het vorig verslag werd gerekend. Van daar dat thans het bedrag der te heffen landrente in 1880 ook zooveel lager is uitgetrokken.

ij) In verband met aanmerking *h* is het hier uitgetrokken bedrag f 22 042,84 lager dan verleden jaar werd opgegeven.

z) f 122 minder dan het cijfer in 't vorig verslag vermeld (zie aanmerking *i* van dezen staat).

aa) Behalve de f 200, bedoeld in aanmerking *k*, is hier nog in mindering gebragt eene som van f 43,60, daar de afschrijving wegens het onbeplant blijven van gronden in 1880 niet heeft bedragen f 818,10, zoo als in 't vorig verslag werd vermeld, maar f 861,70.

[5. 15.]

BIJLAGE N.

(Zie blz. 82 van het verslag.)

OVERZIGT betreffende de door het Gouvernement in erfpacht afgestane woeste gronden, welke in 1881 door de ondernemers AANVAARD werden. [1])

Volgnummer.	Regentschap en afdeeling.	Districten.	Namen der Perceelen.	Namen der Ondernemers.	Uitgestrektheid der perceelen in bouws.	Begin van het erfpachtsregt (75 jaren).	Bedrag per bouw 's jaars van de erfpachtsom.	Verdere bijzonderheden.
			Preanger regentschappen.					In de uitgestrektheid der vóór 1881 in dit gewest aanvaarde erfpachtsperceelen (zie bijlage ZZ van 't vorig verslag) is eene geringe wijziging gekomen. Bij Indisch besluit van 28 December 1881, n°. 7, is namelijk aangeteekend dat het in 1876 uitgegeven perceel Djajagiri niet $174\frac{163}{500}$, maar slechts $167\frac{266}{500}$ bouws bedraagt.
1	Bandong.	* Oedjoeng Broeng Wetan.	Tjiseroewa.	S. H. Muntz.	$187\frac{1350}{7096}$	21 Maart 1881.	f 5.00	Het perceel was bij het eind van 1881 nog niet beplant. Bestemming niet opgegeven.
2	Id.	* Id.	Tjikapoendoeng.	Wed. J van Lennep, geb. Heijdeman.	$116\frac{6530}{7096}$	22 Aug. 1881.	5,00	Als bij n°. 1.
3	Id.	* Tjilokotot.	Soekawana I.	W. F. Hoogeveen, c. s.	$6\frac{1921}{7096}$	24 Febr. 1881 (niet voor de volle 75 jaren).	5.10	De gronden maken deel uit respectievelijk van de erfpachtsperceelen Soekawana I en Soekawana II, te zamen éene kina-onderneming vormende.
4	Id.	* Id.	Soekawana II.	Id.	$98\frac{3300}{7096}$	id. (id.)	5.10	
5	Tjiandjoer.	Baijabang.	Baijabang.	J. Bosch en C. W. Walbeehm.	$\pm 390\frac{399}{500}$	13 Aug. 1881.	3,00	De ondernemers bezitten in 't zelfde district de als éene koffij- en kina-onderneming geëxploiteerde erfpachtsperceelen Mangoendjaija en Tjoelamega. Tot diezelfde onderneming schijnt ook het hierbedoelde perceel te behooren. Of reeds een gedeelte bij het eind van 1881 in ontginning was genomen, blijkt niet. Als schadeloosstelling voor het gemis der productie van den op de gronden aanwezigen koffijaanplant der bevolking is aan 's lands kas eene retributie voldaan van f 2844.
6	Id.	Tjikondang.	Panjairan.	P. Bosch.	$32\frac{15}{500}$	22 April 1881 (niet voor de volle 75 jaren).	3,00	Maken deel uit van de koffij- en kina-onderneming Panjairan.
7	Id.	Id.	Id.	Id.	$38\frac{270}{500}$	id. (id.)	3,00	
8	Id.	Id.	Tjimonté.	J. C. Westenenk.	46	1 April 1881.	3.00	Beide perceelen, te zamen groot ruim $492\frac{487}{500}$ bouws schijnen éene onderneming te zullen uitmaken. Bij het eind van 1881 waren de gronden nog niet in ontginning. Voor het aanwezig houtgewas is door het Gouvernement eene in vijf jaartermijnen te kwijten retributie van f 1500 bedongen.
9	Id.	Djampang Wetan.	Id.	Id.	447	id.	3,00	
10	Id.	Id.	Tjiparai.	C. J. Almerood.	$\pm 430\frac{190}{500}$	28 Jan. 1881 (niet voor de volle 75 jaren).	3,00	Maakt deel uit van de koffij- en kina-onderneming Tjipopohon. Het blijkt niet of bij het eind van 1881 met de ontginning van het hierbedoelde perceel bereids een aanvang was gemaakt.

[1]) De met een * geteekende districten zijn geheel of gedeeltelijk voor de uitbreiding der gouvernements-koffijcultuur gereserveerd. Waar men ** vindt aangeteekend, wordt daarmede bedoeld dat het perceel, waarvan sprake is, gelegen is buiten het gereserveerd gedeelte van het district.

Op de dubbel onderstreepte perceelen is de teelt van koffij verboden.

Ten opzigte van de éens onderstreepte perceelen geldt het beding dat, zoo er koffij wordt geteeld, de bereiding niet buiten het perceel — of althans niet buiten de grenzen der gezamenlijke gronden van de onderneming — mag geschieden, tenzij de resident ontheffing van dit verbod verleene, welke vergunning steeds opzegbaar is.

Waar men vindt aangeteekend dat de erfpacht „niet voor de volle 75 jaren" is verleend, wordt met die bijvoeging bedoeld dat de erfpacht eindigt op hetzelfde tijdstip als die voor het perceel waarvan de gronden eene uitbreiding uitmaken.

Volgnummer	Regentschap en afdeeling.	Districten.	Namen der Perceelen.	Namen der Ondernemers.	Uitgestrektheid der perceelen in bouws.	Begin van het erfpachtsregt (75 jaren).	Bedrag per bouw 's jaars van de erfpachtsom.	Verdere bijzonderheden.
11	Tjiandjoer.	Djampang Wetan.	Rantjah Welini.	J. F. J. M. Mispelblom Beijer.	$537\frac{4180}{7096}$	1 Nov. 1881.	f 3,00	Bij het eind van 1881 nog niet in ontginning. Bestemming blijkt niet.
12	Id.	Id.	Tjikawoeng.	J. Krausé.	$585\frac{109}{500}$	23 Julij 1881.	3,50	Als bij nº. 11.
13	Id.	Id.	Pondok Betoeng.	R. J. van Deventer, c. s.	± $516\frac{225}{500}$	26 Febr. 1881.	3,50	Als bij nº. 1.
14	Id. (afdeeling Soekaboemi).	Tjitjoeroeg.	Lewi Orok.	J. F. L van Loo.	$39\frac{39}{1000}$	16 Nov. 1881.	2,50	Als bij nº. 11.
15	Id. id.	Id.	Pandan Aroem	W. K. E Huijgen de Raat.	± $417\frac{215}{500}$	28 Sept. 1881.	4,00	Idem. Als schadeloosstelling voor het gemis der productie van den op de gronden aanwezigen koffijaanplant der bevolking is aan 's lands kas eene retributie voldaan van f 1200.
16	Id. id.	Plaboean.	Ardenburg.	P. Zeper Jhzn. en firma Cramerus & Cº.	± $31\frac{110}{500}$	3 Nov. 1881 (niet voor de volle 75 jaren).	1,25	Maakt deel uit van de koffij-onderneming Ardenburg.
17	Soemedang.	Soemedang.	Pasir Hasupan.	E. H. Bletterman.	± $367\frac{393}{500}$	23 Maart 1881.	3,00	Als bij nº. 11.
18	Id.	Id.	Tegal Koeroeng.	F. A. de Nijs.	± $371\frac{9}{1000}$	24 Sept. 1881.	4,00	Idem.
19	Id.	Id.	Margawindoe.	Id.	± $461\frac{600}{7096}$	id.	3,00	Idem.
				Pekalongan.				
20	Pekalongan.	* Sawangan.	Simego.	W. J. C. Veenstra.	$153\frac{16}{500}$	6 Jan. 1881.	f 2,50	Idem. De beide perceelen te zamen zullen éene onderneming uitmaken. (nº. 20 en 21)
21	Id.	* Id.	Goemelem.	Id.	$76\frac{58}{500}$	id.	2,50	
22	Batang.	** Soebah.	Kedongdong.	B. B. Barruch.	$31\frac{495}{1000}$	2 Aug. 1881 (niet voor de volle 75 jaren).	5,00	Maakt deel uit van de thans uit 3 erfpachtsperceelen bestaande koffij-onderneming Kedongdong.
				Samarang.				
23	Salatiga (afdeeling Ambarawa).	** Oenarang.	Tegal Gondo.	F. J. Piller.	$187\frac{145}{500}$	22 Nov. 1881.	f 3,00	Als bij nº. 11.
24	Kendal.	** Bodja.	Pentjer.	J. D. Ebling.	± $302\frac{551}{1000}$	5 Julij 1881 (niet voor de volle 75 jaren).	3,00	Maakt deel uit van de koffij-onderneming Glagah Ombo. Voor het ter beschikking van den ondernemer komende djati- en ander hout is van landswege eene retributie bedongen van f 1302, te voldoen in vijf gelijke jaarlijksche termijnen.
25	Id.	Troeko.	Boeloesan.	J. B. M. Brandts.	$64\frac{280}{500}$	10 Mei 1881. (id.)	3,10	Idem van de tabaks-onderneming Boeloesan.
26	Id.	* Selokaton.	Soeroekontoe Loban.	P. H. Soeters.	$75\frac{94}{500}$	29 Maart 1881. (id.)	3,60	Behoort tot het gedeelte der koffij-onderneming Dandang-Bodeh-Widoro, dat onder den naam van Soeroekonto Loban bekend staat.
				Soerabaija.				
"	Modjokerto (afdeeling Djombang).	Djaboeng.	Pengadjaran.	Mevr. J. W. M. Mac Neill, c. s.	± $52\frac{378}{500}$	22 Dec. 1880.	f 6.00	Eerst thans blijkt dat een dezer perceelen reeds in 1880 was aanvaard; volledigheidshalve wordt het alsnog in dezen staat vermeld ter aanvulling van bijlage ZZ van 't vorig verslag. De gronden maken deel uit van de thans uit drie erfpachtsperceelen bestaande koffij-onderneming Pengadjaran. (" en 27)
27	Id. id.	Id.	Id.	Id.	143	22 Nov. 1881 (niet voor de volle 75 jaren)	6,00	
28	Id. id.	Id.	Djahé	A. F. S. van Delden.	$331\frac{277}{500}$	13 Sept. 1881.	6,00	Als bij nº. 11.

Volgnummer.	Regentschap en afdeeling.	Districten.	Namen der Perceelen.	Namen der Ondernemers.	Uitgestrektheid der perceelen in bouws.	Begin van het erfpachtsregt (75 jaren).	Bedrag per bouw 'sjaars van de erfpachtsom.	Verdere bijzonderheden.
			Pasoeroean.					
29	Malang.	** Gondanglegi	Petoeng Ombo Kidoel.	A. van Rijckevorsel, c. s.	$105\frac{661}{1000}$	13 Oct. 1881 (niet voor de volle 75 jaren).	f 6,00	Maakt deel uit van de koffij-onderneming Petoeng Ombo.
30	Id.	** Id.	Soember Ringin.	Barkey, Utermark en Eschauzier.	$510\frac{6359}{7096}$	17 Mei 1881.	6,00	Beide perceelen, te zamen éene onderneming vormende, waren bij het eind van 1881 nog in ontginning. Bestemming blijkt niet.
31	Id.	** Id.	Id.	Id.	$\pm 196\frac{2264}{7096}$	id.	6,00	
32	Id.	** Id.	Soember Gilang.	F. W. Berg.	$631\frac{497}{500}$	id	10,10	Dit perceel is, evenals die sub n°. 35 en 36 vermeld, in erfpacht afgestaan, ingevolge *aanbieding* van gouvernementswege. Als schadeloosstelling voor het gemis van het nog te verwachten product van de op het perceel aanwezige koffijboomen der bevolking is aan 's lands kas eene retributie voldaan van f 195. Bij het eind van 1881 waren op Soember Gilang reeds 310 bouws met koffij beplant.
33	Id.	** Id.	Kalibakar Lor.	J. R. Engelhard.	$549\frac{961}{1000}$	1 Junij 1881.	6,00	Vormen te zamen éene onderneming Bij het eind van 1881 waren reeds 350 bouws met koffij beplant.
34	Id.	** Id.	Kalibakar Kidoel.	Id.	$596\frac{482}{500}$	id.	6,00	
35	Id.	** Id.	Pringapoes (Kalipadang).	Oost-Java Cultuurmaatschappij.	$485\frac{861}{1000}$	20 Junij 1881.	8,35	Zie bij n°. 32. Als schadeloosstelling voor het gemis van het nog te verwachten product van de op het perceel aanwezige koffijboomen der bevolking is aan 's lands kas eene retributie voldaan van f 953. Bij het eind van 1881 waren reeds 50 bouws met koffij beplant.
36	Id.	** Id.	Wonokoijo.	C. Suermondt.	$580\frac{331}{500}$	30 Junij 1881.	9,11	Zie bij n° 32. De retributie, als bedoeld bij n° 32 en 35, bedroeg voor Wonokoijo f 477. In 1881 is met de ontginning nog geen aanvang gemaakt.
37	Id.	** Id.	Soember Aroem.	C. F. Th M. M. graaf de Geloes.	$440\frac{4754}{7096}$	18 Julij 1881.	6,00	Vormen te zamen éene onderneming. Bij het eind van 1881 waren reeds 200 bouws met koffij beplant.
38	Id.	** Id.	Kali Poetih.	Id.	$201\frac{1107}{7096}$	id.	6,00	
39	Id.	** Id.	Barek.	Java-Rameh-maatschappij.	$462\frac{1.5}{7096}$	21 Julij 1881.	5,00	Als voren. Bij het eind van 1881 waren 30 bouws met rameh beplant. Door de Indische Regering is tot wederopzeggens vergunning verleend om onder zekere voorwaarden ten behoeve van deze onderneming gebruik te doen maken van het water uit de langs deze gronden stroomende rivier Barek.
40	Id.	** Id.	Id.	Id.	$183\frac{6037.5}{7096}$	id.	5,00	
41	Id.	** Id.	Soember Gadoeng.	J. F. van Benthem van den Bergh.	$430\frac{49}{500}$	26 Julij 1881.	6,00	Als bij n° 11. In December 1881 werd aan den ondernemer tot wederopzeggens vergund om gebruik te maken van het water der rivier Gadoeng, mits het na gebruik weder in die rivier worde teruggeleid.
42	Id.	** Id.	Soember Mandjing.	Kwee Sioe Ing, c. s.	$426\frac{1466}{7096}$	24 Aug. 1881.	6,00	Als bij n°. 30 en 31.
43	Id.	** Id.	Soember Gesing.	Id.	$524\frac{3042}{7096}$	id.	6,00	
44	Id.	** Id.	Soember Peting.	A. Koch.	$513\frac{251}{500}$	1 Oct. 1881.	6,00	Bij het eind van 1881 was met de ontginning een aanvang gemaakt. Bestemming blijkt niet.
45	Id.	** Id.	Medaijin.	K. H. Abraas.	$494\frac{182}{500}$	13 Oct. 1881.	6,00	Als bij n°. 30 en 31.
46	Id.	** Id.	Soember Redjo.	Id.	$499\frac{407}{500}$	id.	6,00	
47	Id.	** Sengoro.	Dorowarie.	G. J. Gerritsen.	$363\frac{37}{500}$	22 Nov. 1881.	4,00	Als bij n°. 11.
48	Id.	** Id.	Kali Telo.	mr. H. A Blume.	$382\frac{2637}{7096}$	30 Julij 1881.	4,00	Als bij n°. 44.
			Probolinggo.					
49	Probolinggo (afdeeling Loemadjang).	Loemadjang.	Waderan.	Th. C. Etty.	$186\frac{425}{1000}$	25 Jan. 1881.	f 6,00	Als bij n°. 11.

Volgnummer.	Regentschap en afdeeling.	Districten.	Namen der Perceelen.	Namen der Ondernemers.	Uitgestrektheid der perceelen in bouws.	Begin van het erfpachtsregt (75 jaren).	Bedrag per bouw 's jaars van de erfpachtsom.	Verdere bijzonderheden.
					Bezoeki. [1]			
50	Bondowosso.	Djember.	Adjoeng.	G. Birnie.	$\pm 505 \frac{64}{7096}$	7 Junij 1881.	f 4,00	Bij het eind van 1881 waren bereids 40 bouws met tabak beplant. Ook was reeds product geoogst. Behalve eene retributie voor eens, ten bedrage van f 196,50, voor de op het perceel groeijende sadingpalmen, heeft het Gouvernement zich ten behoeve van 's lands werken de vrije beschikking bedongen over het aanwezige wildhout, voor zoo lang de daarmede begroeide gedeelten van het perceel niet in cultuur zijn gebragt.
51	Id.	Id.	Moektisari.	G. D. Birnie Szn.	$\pm 256 \frac{4333}{7096}$	id.	5,00	Ook van dit perceel werd in 1881 reeds tabak geoogst. Bij het eind van het jaar waren 30 bouws beplant. Gelijk voorbehoud als bij n°. 50.
52	Id.	Id.	Moenbool.	van de Ven, Larsen & C°.	$\pm 532 \frac{1999}{7096}$	29 Sept. 1881.	4,00	Als bij n°. 11. Voor het afstaan der op het perceel aanwezige djatiboomen en sadingpalmen is aan het Gouvernement eene retributie voldaan van f 654,65. Overigens gelijk voorbehoud als bij n°. 50.
53	Id.	Id.	Id.	Id.	$535 \frac{1385}{7096}$	12 Dec. 1881.	4,00	Idem. Retributie als voren (alleen voor sadingpalmen) f 1317.
54	Id.	Id.	Id.	W. L. A. van Schaik.	$\pm 524 \frac{4846}{7096}$	id.	4,00	Idem.
55	Id.	Tanggoel.	Bandjarbaroe.	J. Krausé.	$411 \frac{101}{500}$	20 Jan. 1881.	4,00	Als bij n°. 44.
56	Id.	Id.	Gerengredjo.	M. W. baron van Reede van Oudshoorn.	$\pm 516 \frac{5287}{7096}$	28 Mei 1881.	4,00	Bij het eind van 1881 waren bereids 150 bouws met tabak beplant. Ook was reeds product geoogst. Retributie als bedoeld bij n°. 53 ten bedrage van f 564. Een verzoek van den ondernemer om gedeeltelijk gebruik te mogen maken van het water uit de langs het perceel stroomende rivier Petoeng moest, als in strijd met de belangen der bevolking, door de Indische Regering worden afgewezen.
57	Id.	Id.	Bandjar Sari.	W. J. Geertsema.	$576 \frac{3200}{7096}$	13 Aug. 1881.	4,00	Ook van dit perceel werd in 1881 reeds tabak geoogst. Bij het eind van het jaar waren 90 bouws beplant. Gelijk voorbehoud als bij n°. 50.
					Bagelen.			
58	Ledok.	Kalialang.	„Thee-onderneming Bagelen."	Bagelen-Thee- en kina-maatschappij.	$10 \frac{410}{500}$	6 Junij 1881 (niet voor de volle 75 jaren).	f 3,00	
59	Id.	Id.	Id.	Id.	$12 \frac{251}{500}$	id. (id.)	3,00	Maken deel uit van de thee-onderneming Bagelen, waar ook koffij en kina geteeld worden.
60	Id.	Id.	Id.	Id.	$38 \frac{286}{500}$	id. (id.)	3,00	
					Kadoe.			
61	Temanggoeng.	Lempoeijang.	Kamiredjo.	G. C. d'Abo.	$184 \frac{40}{500}$	19 Jan. 1881 (niet voor de volle 75 jaren).	f 5,00	Maakt deel uit van de koffij-onderneming Kamiredjo.
62	Id.	Id.	Ngrimpak.	Id.	$13 \frac{239}{500}$	3 Aug. 1881. (id.)	5,00	Idem van de koffij-onderneming Ngrimpak.

[1] In de opgaven voorkomende in hoofdstuk **J**, afd. IV, van het verslag hiervóór (zie o. a. het staatje op blz. 81) is voor het in dezen staat onder n°. 55 bedoelde perceel op eene uitgestrektheid van 414 bouws gerekend, terwijl hier, in overeenstemming met het besluit van toewijzing, eene uitgestrektheid van ruim 411 bouws staat uitgetrokken.

Volgnummer.	Regentschap en afdeeling.	Districten.	Namen der Perceelen.	Namen der Ondernemers.	Uitgestrektheid der perceelen in bouws.	Begin van het erfpachtsregt (75 jaren).	Bedrag per bouw 's jaars van de erfpachtsom.	Verdere bijzonderheden.
			Madioen.					
63	Ngawi.	Gendingan.	Panselowan.	O. H. A. A. van Selow en J. C. van de Kasteele.	497 $\frac{355}{500}$	17 Febr. 1881.	f 2,00	Deze vier perceelen schijnen ééne onderneming uit te maken. Bij het eind van 1881 waren 85 bouws met padi en 15 met indigo beplant. Ook was reeds van beide aanplantingen product geoogst. De erfpacht voor elk der vier perceelen is verleend onder deze voorwaarde, dat de ondernemers, op daartoe ontvangen aanzegging, zoodanige strook gronds moeten afstaan als waarover de Regering te eeniger tijd voor den aanleg van spoorwegen mogt wenschen te beschikken. Zoodanige afstand zou geheel kosteloos moeten geschieden en ook geen vermindering in de pachtsom mogen te weeg brengen.
64	Id.	Id.	Djambé.	Id.	± 236 $\frac{368}{500}$	id.	2,00	
65	Id.	Id.	Gemarang.	Id.	478 $\frac{310}{500}$	id.	2,00	
66	Id.	Id.	Langenardjo.	Id.	± 304 $\frac{363}{500}$	id.	2,00	
67	Id.	Djogorogo.	Sekarsari.	G. F. A. Gout.	± 459 $\frac{190}{500}$	7 Jan. 1881.	3,00	Als bij n°. 11.
68	Id.	Id.	Ardi Lawoe.	H. H. van Ameiden van Duijm	± 451 $\frac{837}{1000}$	3 Nov. 1881.	5,00	Als schadeloosstelling voor het gemis van het nog te verwachten product van eenige op de gronden aanwezige koffijboomen is aan 's lands kas eene retributie voldaan van f 270. Bij het eind van 1881 waren door den ondernemer reeds 40 bouws met koffij beplant.
69	Id.	Sepreh.	Poerworedjo.	Ch. E. F. Cordier de Croust.	± 111 $\frac{446}{1000}$	7 Julij 1881.	2,00	Bij het eind van 1881 waren 70 bouws met padi beplant, waarvan ook reeds geoogst was.
			Kediri.					
70	Blitar.	Blitar.	Tawangredjo.	Tawangredjo-cultuurmaatschappij.	123 $\frac{446}{500}$	28 Maart 1881 (niet voor de volle 75 jaren).	f 5,00	Maakt deel uit van de thans uit vijf erfpachtsperceelen bestaande koffij-onderneming Tawangredjo.
71	Id.	Id.	Maria Anna Charlotta.	F. Marcus en P. C. Huijser.	285 $\frac{444}{500}$	id. (id.)	6,00	Maakt deel uit van de koffij-onderneming Maria Anna Charlotta. Voor het op de gronden aanwezige houtgewas zal, in vijf gelijke jaartermijnen, aan 's lands kas eene retributie moeten worden voldaan, naar reden van f 5 per bouw (boschgrond?).
72	Id.	Id.	Petong Omboh.	H. Reuvekamp Gille.	500	27 Aug. 1881.	6,00	Bij het eind van 1881 waren reeds 20 bouws met koffij beplant.
73	Id.	Srengat.	Kali Tjilik.	A. Keasberry.	251 $\frac{29}{500}$	31 Jan. 1881.	3,60	Als bij n°. 11.
74	Id.	Wlingi.	Gogoniti (Boro).	Naamlooze vennootschap „Gogoniti" te Samarang.	376 $\frac{413}{500}$	27 Mei 1881 (niet voor de volle 75 jaren).	5,00	Beide perceelen maken deel uit van de thans uit vier erfpachtsperceelen bestaande koffij-onderneming Gogoniti.
75	Id.	Id.	Id.	Id.	126 $\frac{13}{500}$	id. (id.)	5,00	
76	Id.	Id.	Rini III.	Maatschappij tot exploitatie van het land „Rini".	82 $\frac{233}{500}$	25 Febr. 1881.	5,00	Dit perceel is in dezelfde handen als de erfpachtsperceelen Rini I en II. De drie perceelen maken gezamenlijk ééne koffij-onderneming uit.
77	Id.	Id.	Kemiri Gedé.	Th. C. Etty en F. van West.	142 $\frac{483}{500}$	5 Jan. 1881 (niet voor de volle 75 jaren).	5,00	Maakt deel uit van de koffij-onderneming Kemiri Gedé.
78	Id.	Id.	Soemberresik.	A. W. de Rijk.	262 $\frac{287}{500}$	9 Julij 1881.	5,00	Als bij n°. 11.
79	Id.	Id.	Kali Lesso.	C. W. Groskamp.	230 $\frac{280}{500}$	id.	5,00	Idem.
80	Id.	Id.	Barakan.	C. M. van den Dungen.	383 $\frac{66}{500}$	10 Mei 1881.	5,00	Idem.

Volgnummer.	Regentschap en afdeeling	Districten.	Namen der Perceelen.	Namen der Ondernemers.	Uitgestrektheid der perceelen in bouws.	Begin van het erfpachtsregt (75 jaren).	Bedrag per bouw 's jaars van de erfpachtsom.	Verdere bijzonderheden.
81	Blitar.	Wlingi.	Oetan Barek.	H. P. Falkman.	$221\frac{118}{500}$	7 Nov. 1881.	f 5,00	Als bij n°. 11.
82	Id.	Id.	Loengoerredjo.	mr D. Mounier.	$250\frac{404}{500}$	12 Mei 1881.	5,00	Bij het eind van 1881 waren 10 bouws met beplant.
83	Id.	Id.	Banaran.	L. Parizot.	$498\frac{484}{500}$	29 Sept. 1881.	5,00	Als bij n°. 11.
84	Id.	Id.	Djambi Pawon.	R. J. Blok.	$532\frac{51}{500}$	27 Mei 1881.	5,00	Idem.
85	Id.	Id.	Boemi Aijoe.	F. van West.	$372\frac{199}{500}$	3 Junij 1881.	5,00	Idem.
	Padangsche Bovenlanden (gouv. Sumatra's Westkust).							
I	XIII en IX Kotta.	Soengei Pagoe (onderafd. Moeara Laboe).	Rimbo Soengei Pasangan.	R. H. van Olden.	$507\frac{380}{500}$	2 Julij 1881.	f 1,00	Bij het eind van 1881 waren 40 bouws met beplant.
II	Id.	Id. id.	De twee gebroeders.	J. Stebler.	$208\frac{465}{500}$	17 Nov. 1881.	1,00	Als boven 50 bouws.
	Menado.							
III	Tondano (Minahassa).	Langowang.	— [1]	Jhr. mr. M. E. F. Elout van Soeterwoude.	$393\frac{511}{1000}$	12 Mei 1881.	f 1,00	Als bij n°. 11.

[1]) Ook ten aanzien van dit perceel is het beding gemaakt dat, zoo koffij geteeld wordt, de bereiding niet daarbuiten mag plaats vinden.

[5. 16.]

BIJLAGE O.

Zie blz. 82 van het verslag.)

OVERZIGT betreffende de in erfpacht aangevraagde gronden op Java, welke gedurende 1881 aan de aanvragers geweigerd werden.

Volgnummer.	GEWESTEN.	Districten en regentschappen.	Geschatte uitgestrektheid (in bouws).	Door wien en wanneer aangevraagd.	Datum en nummer der afwijzende beschikking.	Redenen der afwijzing.
1	Bantam.	Eilanden: Tindjil (of Trouwers-eiland) en Deli (of Klapper-eiland).	(niet opgegeven).	S. Bloem, (10 Maart 1880).	3 Oct. 1881, n°. 33.	Daar andere gegadigden den adressant als eerste aanvragers voor waren geweest, en er geen reden bestond om hun de erfpacht te weigeren, moest de onderwerpelijke aanvraag worden afgewezen. Bij een besluit van gelijke dagteekening als het hiernevens vermelde zijn de beide eilanden in erfpacht toegezegd aan C. Ferrari en H. van Son.
2	Preanger regentschappen.	Oedjoeng-Broeng-Koelon (regentschap Bandong).	100 (2 perceelen).	C. H. O. M. von Winning, qq. Naamlooze vennootschap » Djajagiri ", (27 Julij 1880).	28 Dec. 1881, n°. 7.	De aanvrager had zich reeds vroeger als gegadigde voor deze gronden voorgedaan (verg. vorig verslag bijlage M, n°. 1 aldaar). Bij de toen genomen afwijzende beschikking werd volhard.
3	Idem.	Bandjaran (regentschap Bandong).	200	C. H. O. M. von Winning, (6 November 1880).	5 Maart 1881, n°. 29.	De gronden — gelegen in eene voor de gouvernements-koffijcultuur gereserveerde streek — vielen in de termen om voor die cultuur beschikbaar te worden gehouden.
4	Idem.	Idem, idem.	250	G. C. Brunting, (24 October 1880).	6 Maart 1881, n°. 27.	Als bij n°. 3.
5	Idem.	Idem, idem.	300	G. C. Brunting, (20 October 1880).	6 Maart 1881, n°. 36.	Idem.
6	Idem.	Timbanganten en Madjalaija (regentschap Bandong).	500	J. W. van Loon, (26 November 1880).	26 Nov. 1881, n°. 19.	Algemeene belangen verzetten zich tegen de uitgifte.
7	Idem.	Tjipeudjeuh (regentschap Bandong).	25	G. A. Malga, qq. Kinacultuur-maatschappij, (20 Mei 1880).	8 Febr. 1881, n°. 37.	Als bij n°. 3.
8	Idem.	Timbanganten (regentschap Bandong).	300	G. A. Malga, (18 December 1879).	8 Febr. 1881, n°. 33.	Idem.
9	Idem.	Bloeboer Limbangan (regentschap Bandong).	200	K. F. Holle, (16 September 1879).	11 Febr. 1881, n°. 77.	Idem.

Volg-nummer.	GEWESTEN.	Districten en regent-schappen.	Geschatte uitgestrekt-heid (in bouws).	Door wien en wanneer aangevraagd.	Datum en nummer der afwijzende beschikking.	Redenen der afwijzing.
10	Preanger regentschap-pen.	Tjipoetri (regent-schap Tjiandjoer).	40	A. Kooij, (4 Maart 1880).	26 Jan. 1881, n°. 54.	De uitgifte zou in strijd zijn met de belangen der bevolking.
11	Idem.	Idem, idem.	110	A. Kooij, (4 Maart 1880).	Idem.	Idem.
12	Idem.	Idem, idem.	80 à 120	H. D. Simon, (3 October 1879).	5 Febr. 1881, n°. 39.	Idem.
13	Idem.	Idem, idem.	20	Dr. J. C. Ploem, (24 November 1879).	14 Maart 1881, n°. 19.	De inwilliging van het verzoek zou ontijdig zijn geweest, omdat de Regering in de uitgifte van de bedoelde 20 bouws, gelegen bij het gezondheids-établissement Sindanglaija, wenschte te begrijpen een tot bedoeld établissement reeds behoorend terrein, groot ruim 13½ bouws, in 1869 aan den adressant afgestaan met regt van opstal voor onbepaalden tijd. Het regt van opstal was echter voor het oogenblik in andere handen, vermits de adressant het had verkocht, echter met bevoegdheid om het in Julij 1883 weder in te koopen. En daar de tegenwoordige houders der bedoelde 13½ bouws de nieuwe gronden mede hadden aangevraagd (wel niet in erfpacht maar in huur), besloot de Indische Regering voorshands beide aanvragen af te wijzen, met bepaling dat degene die na 31 Julij 1883 eigenaar zou zijn van het regt van opstal vóór Januarij 1884 de geheele oppervlakte van 33½ bouws in erfpacht zou moeten vragen, bij gebreke waarvan het regt van opstal als vervallen zou worden beschouwd.
14	Idem.	Idem, idem.	83	Dr. J. C. Ploem, (dagteekening der aanvrage niet opgegeven).	12 Junij 1881, n°. 38.	De aanvrager had zich reeds vroeger als gegadigde voor deze gronden voorgedaan (verg. het verslag van 1879, bijlage O, n°. 9 aldaar); bij de toen genomen afwijzende beschikking werd volhard.
15	Idem.	Idem, idem.	10	N. J. D. Lammers van Toorenburg, (25 April 1880).	16 Sept. 1881, n°. 26.	Als bij n°. 10.
16	Idem.	Djampang wetan (regentschap Tjiandjoer).	100	F. W. Overbeek, (14 Julij 1880).	26 Febr. 1881, n°. 18.	De gronden maakten deel uit van een perceel waaromtrent reeds eene erfpachtsaanvrage van een anderen gegadigde bij de Regering was ingekomen. Deze laatste werd dan ook als eerste aanvrager beschouwd, ofschoon zijn adres eene latere dagteekening droeg dan 14 Julij 1880. De aanvrage van den heer F. W. Overbeek, eerst den 12den Augustus 1880 bij het bestuur ingekomen, werd uit dien hoofde afgewezen.
17	Idem.	Idem, idem.	500	J. Th. Hamaker, (20 October 1880).	15 Junij 1881, n°. 12.	De uitgifte zou in strijd zijn met de belangen van den lande en met die der bevolking.
18	Idem.	Goenoeng-Parang (regent-schap Tjiandjoer).	300	W. van Blommestein, (22 September 1880).	13 Febr. 1881, n°. 26.	Als bij n°. 17.
19	Idem.	Idem, idem.	500	F. B. P. van Hengst, (27 September 1880).	13 Febr. 1881, n°. 27.	Idem.
20	Idem.	Idem, idem.	200 à 500	H. W. L. Steenstra-Toussaint, (11 December 1879).	30 Maart 1881, n°. 27.	Als bij n°. 10.

Volgnummer.	GEWESTEN.	Districten en regentschappen.	Geschatte uitgestrektheid (in bouws).	Door wien en wanneer aangevraagd.	Datum en nummer der afwijzende beschikking.	Redenen der afwijzing.
21	Preanger regentschappen.	Goenoeng-Parang (regentschap Tjiandjoer).	500	G. C. F. W. Mundt, (15 Mei 1880).	22 Nov. 1881, n°. 26.	De uitgifte zou in strijd zijn met de belangen van den lande.
22	Idem.	Idem, idem.	500	W. O. Gallois, (23 Mei 1880).	Idem.	Idem. (Hetzelfde perceel als het voorgaande.)
23	Idem.	Tjimahi (regentschap Tjiandjoer).	400	C. A. de Leau, (19 December 1879).	31 Jan. 1881, n°. 29.	Als bij n°. 10.
24	Idem.	Tjiheulang (regentschap Tjiandjoer).	100 à 200	E. J. Kerkhoven, (20 November 1879).	26 Jan. 1881, n°. 53.	Idem.
25	Idem.	Djampang-tengah (regentschap Tjiandjoer).	500	W. Steenstra-Toussaint, (30 October 1879).	5 Febr. 1881, n°. 41.	Algemeene belangen verzetten zich tegen de uitgifte. (Er bestond vrees dat eene ontwouding van de aangevraagde gronden het uitdroogen van de talrijke daarop ontspringende bronnen zou ten gevolge hebben.)
26	Idem.	Tandjongsari (regentschap Soemedang).	150	A. G. Vorderman, (22 Januarij 1881).	2 Junij 1881, n°. 28.	Als bij n°. 3.
27	Idem.	Soemedang (regentschap Soemedang).	50	F. J. Greefkes, (20 September 1880).	26 April 1881, n°. 29.	Als bij n°. 21.
28	Idem.	Idem, idem.	50	M. C. Greefkes, (Augustus 1880).	26 April 1881, n°. 30.	Idem.
29	Idem.	Batoewangi (regentschap Soekapoera).	500	P. Op de Laaij, (20 November 1880).	13 Aug. 1881, n°. 32.	Als bij n°. 17.
30	Idem.	Idem, idem.	500	F. W. Fabius, (7 Maart 1881).	20 Dec. 1881, n°. 23.	Idem.
31	Idem.	Idem, idem.	300	D. A. J. Kessler, (28 December 1880).	20 Dec. 1881, n°. 24.	Idem.
32	Tagal.	Lebaksioe (regentschap Brebes).	150	F. L. Mahlerwein, (30 November 1880).	25 Febr. 1881, n°. 71.	Als bij n°. 3.
33	Idem.	Boemiaijoe, (regentschap Brebes).	600	H. C. Stennekes, (24 September 1879).	26 Oct. 1881, n°. 13.	Als bij n°. 10.
34	Idem.	Idem, idem.	150	H. C. Stennekes, (2 October 1879).	Idem.	Idem.
35	Idem.	Tjomal-lor (regentschap Pamalang).	500	A. Erxleben, (5 Maart 1881).	6 Dec. 1881, n°. 7.	Als bij n°. 17.
36	Pekalongan.	Kalisalak (regentschap Batang).	280	M. H. A. de Lijon, A. M. Engelken en F. Engelken, (dagteekening der aanvrage niet opgegeven).	25 Junij 1881, n°. 9.	Als bij n°. 3.
37	Samarang.	Bodja (regentschap Kendal).	35	Firma Mac Neill & C°., (11 October 1879).	12 Junij 1881, n°. 37.	Idem. (De gronden, waarop koffijboomen stonden, waren reeds sedert geruimen tijd in het bezit van de aanvraagster. Voor sommige gedeelten van het terrein was indertijd door het Gouvernement regt van opstal verleend, waarvoor de termijnen eerlang

Volgnummer.	GEWESTEN.	Districten en regentschappen.	Geschatte uitgestrektheid (in bouws).	Door wien en wanneer aangevraagd.	Datum en nummer der afwijzende beschikking.	Redenen der afwijzing.
						verstrijken; de overige gronden waren echter, buiten het Gouvernement om, van de bevolking verkregen. In November 1881 besloot de Indische Regering de zonder wettigen titel bezeten gronden te doen ontruimen en daartoe, desgevorderd, regtsmiddelen aan te wenden.)
38	Samarang.	Oenarang.	300	H. P. F. E. Mac Gillavry en H. D. Mac Gillavry, (24 Augustus 1880).	29 Oct. 1881, n°. 22.	Als bij n°. 21.
39	Japara.	Tengelles en Selowessi (regentschap Patti).	300	P. Dunlop, (30 October 1879).	2 Junij 1881, n°. 26.	Idem.
40	Idem.	Selowessi (regentschap Patti).	84	Jhr. mr. F. Junius van Hemert, (12 Januarij 1881).	4 Sept. 1881, n°. 6.	Als bij n°. 10. De inlandsche bevolking oefent regten uit op de aangevraagde gronden.
41	Idem.	Idem, idem.	500	F. van Heumen, (20 September 1881).	10 Nov. 1881, n°. 53.	De gronden maken deel uit van het onder geregeld beheer gebragte boschgebied, en moesten uit dien hoofde van uitgifte in erfpacht uitgesloten blijven.
42	Idem.	Idem, idem.	500	A. Schilperoort, (20 September 1881).	Idem.	Idem.
43	Pasoeroean.	Gondanglegi (regentschap Malang).	500	J. C. L. Cambier, (12 Augustus 1880).	3 Jan. 1881, n°. 13.	De aanvrager had zich reeds vroeger als gegadigde voor deze gronden voorgedaan (verg. vorig verslag, bijlage M, nos. 27 en 28 aldaar). Bij de toen genomen afwijzende beschikking werd volhard.
44	Idem.	Idem, idem.	500	J. C. L. Cambier, (12 Augustus 1880).	Idem.	
45	Idem.	Idem, idem.	500	F. W. Berg, (15 November 1880).	30 Junij 1881, n°. 33.	Als bij n°. 17.
46	Idem.	Idem, idem.	500	P. Bool, (1 Februarij 1881).	16 Nov. 1881, n°. 11.	Idem.
47	Idem.	Sengoro (regentschap Malang).	500	mr. H. A. Blume, (22 December 1880).	18 Sept. 1881, n°. 21.	Als bij n°. 10.
48	Idem.	Ngantang (regentschap Malang).	120	V. A. van Swieten, (28 September 1880).	28 Nov. 1881, n°. 19.	Als bij n°. 3.
49	Idem.	Idem, idem.	200	M. E. H. R. van den Kerkhoff, (4 October 1880).	29 Nov. 1881, n°. 9.	Idem.
50	Idem.	Poerworedjo (regentschap Bangil).	12	A. graaf van Limburg Stirum, (29 December 1879 en 31 Januarij 1880).	31 Jan. 1881, n°. 28.	De aanvrager wenschte de gronden niet om ze te beplanten, maar om daarop gebouwen (koffijpakhuizen en woonhuizen) op te rigten. De Indische Regering had uit dien hoofde bezwaar tegen uitgifte in erfpacht, maar verklaarde zich bereid om eene nadere aanvrage om afstand in eigendom of in opstal in overweging te nemen.
51	Probolinggo.	Tengger (regentschap Probolinggo).	200	N. J. Deltour, (11 September 1880).	6 Dec. 1881, n°. 8.	Als bij n°. 3.
52	Bezoeki.	Djember (regentschap Bondowosso).	250 à 500	G. F. A. M. Mollinger, (12 Februarij 1880).	31 Jan. 1881, n°. 30.	Als bij n°. 17.

Volg-num-mer.	GEWESTEN.	Districten en regent-schappen.	Geschatte uitgestrekt-heid (in bouws).	Door wien en wanneer aangevraagd.	Datum en nummer der afwijzende beschikking.	Redenen der afwijzing.
53	Bezoeki.	Djember, (regentschap Bondowosso).	500	A. R. F. Birnie, qq. G. Birnie, (15 September 1880).	13 Oct. 1881, n°. 14.	Als bij n°. 17.
54	Banjoemas.	Adjibarang (regentschap Poerwokerto).	300	S. J. Wiselius, (19 December 1879).	14 Maart 1881, n°. 29.	Dezelfde gronden waren reeds vroeger (verg. het verslag van 1880, bijlage O, n°. 23 aldaar) aan een anderen aanvrager ter beplanting met koffij geweigerd. Daar deze laatste ze op nieuw, thans ter beplanting met kina aanvroeg, moest hij als eerste aanvrager worden beschouwd.
55	Bagelen.	Wonosobo (regentschap Ledok).	60	Mr. J. P. van Ossenbruggen, (18 Februarij 1880).	1 Julij 1881, n°. 50.	De aanvrager had zich reeds vroeger als gegadigde voor deze gronden voorgedaan (verg. het verslag van 1874 blz. 92). Bij de toen genomen afwijzende beschikking werd volhard, doch de Indische Regering verklaarde zich bereid om de gronden, mits in perceelen niet kleiner dan 10 bouws, aan den aanvrager in eigendom af te staan.
56	Idem.	Sapoeran (regentschap Ledok).	130 (2 perceelen).	C J. W. de Tourton Bruijns, (19 Augustus 1878).	22 Jan. 1881, n°. 17.	Als bij n°. 3. Voor één der perceelen gold bovendien het bezwaar dat ook de belangen der bevolking zich tegen eene uitgifte in erfpacht zouden verzetten.
57	Kadoe.	Lempoeijang (regentschap Temanggoeng).	300	A. M. Odenthal, (12 Julij 1880).	22 Jan. 1881, n°. 15.	Als bij n°. 3.
58	Idem.	Idem, idem.	70 (2 perceelen).	G. F. van Maanen, (24 September 1880).	5 Jan. 1881, n°. 7.	Idem.
59	Idem.	Soemowono (regentschap Temanggoeng).	500	H. A. Mehlbaum, (1 October 1881).	31 Dec. 1881, n°. 38.	De aanvrager had zich reeds vroeger als gegadigde voor deze gronden voorgedaan (verg. vorig verslag, bijlage O, n°. 44 aldaar). Bij de toen genomen afwijzende beschikking werd volhard.
60	Madioen.	Kanigoro (regentschap Madioen).	120	A. M. van der Meer, (27 September 1880).	30 Jan, 1881, n°. 22.	Als bij n°. 3.
61	Idem.	Gendingan (regentschap Ngawi).	50 à 75	O. H. A. A. van Selow, (13 October 1880).	26 Jan. 1881, n°. 25.	Als bij n°. 10.
62	Idem.	Idem, idem.	350 (2 perceelen).	K. F. van Delden Laerne, (25 September 1879).	9 Febr. 1881, n°. 52.	Als bij n°. 3.
63	Idem.	regentschap Ponorogo (district niet opgegeven).	500	A. H. J. Bloijs van Treslong Prins, (20 Julij 1880).	25 Maart 1881, n°. 23.	Idem.
64	Idem.	Idem, idem.	500	J. H. Groos, (26 April 1881).	23 Dec. 1881, n°. 32.	Idem. (Hetzelfde perceel als het voorgaande.)
65	Kediri.	Kalangbret (regentschap Ngrowo).	750 (2 perceelen)	P. W. van Baak en A. Koch, (30 Augustus 1880).	22 Jan. 1881, n°. 13.	Als bij n°. 3.
66	Idem.	Idem, idem.	750 (2 perceelen).	J. H. Groos, (dagteekening der aanvrage niet opgegeven).	23 Dec. 1881, n°. 32.	Idem. (Dezelfde gronden als onder n°. 65 bedoeld.)

Volg-nummer.	GEWESTEN.	Districten en regentschappen.	Geschatte uitgestrektheid (in bouws).	Door wien en wanneer aangevraagd.	Datum en nummer der afwijzende beschikking.	Redenen der afwijzing.
67	Kediri.	Kalangbret (regentschap Ngrowo).	500 à 600	P. W. van Baak en A. H. J. Bloijs van Treslong Prins, (1 Julij 1880).	22 Jan. 1881, n°. 14.	Als bij n°. 3.
68	Idem.	Idem, idem.	500 à 600	J. H. Groos, (26 April 1881).	23 Dec. 1881, n°. 32.	Idem. (Hetzelfde perceel als het voorgaande.)
69	Idem.	Kalangbret en Goenoenglor (regentschap Ngrowo).	900 en 6 (2 perceelen).	A. Koch, (14 Mei 1880).	22 Jan. 1881, n°. 12.	Als bij n°. 3.
70	Idem.	Idem, idem.	900	J. H. Groos, (26 April 1881).	23 Dec. 1881, n°. 32.	Idem. (Hetzelfde perceel als dat onder n°. 69 in de eerste plaats bedoeld.)
71	Idem.	Modjoroto (regentschap Kediri).	100	J. M. W. Francken, (20 Julij 1881).	30 Nov. 1881, n°. 19.	Als bij n°. 3.

[5. 17.]

BIJLAGE P.

(Zie blz. 89 van het verslag.)

OVERZIGT van de in 1882 in werking getreden AANNEMINGSCONTRACTEN betreffende het VERVOER VAN PRODUCTEN, GOEDEREN enz., voor zooveel daarbij het departement van binnenlandsch bestuur is betrokken. *a*)

Volg-nummer.	Tot welk vervoer het aannemingscontract betrekking heeft.	Duur der aanneming.	Aannemingsprijs.			Geraamde te vervoeren hoeveelheden per jaar (alleen wat koffi en zout betreft).
			Maatstaf.	Tegenwoordig bedrag	Volgens de vorige aanneming.	
	Java en Madura.					
	PREANGER REGENTSCHAPPEN.					
	Zoolang de afvoer niet kan plaats hebben door middel van de staatsspoorwegen:					
I.	Afvoer van gouvernementskoffij:	1882 t/m 1886.	per pikol en per paal.	f 0.04^{4}	f 0.03^{3}	161 705 pikols.
	a. uit de pakhuizen in de afdeeling Bandong naar Tjikao;					
	b. uit de pakhuizen in de afdeelingen Tjitjalengka, Limbangan, Soekapoera-Kollot en Tassik-Malaija naar Bandjar;		idem.	0.04^{1}	0.03^{3}	
	c. uit de pakhuizen in de afdeelingen Bandong, Tjitjalengka en Soemedang naar Karang Sambong;		idem.	0.04^{5}	0.03^{3}	
	d. uit de pakhuizen in de afdeelingen Tjiandjoer en Soekaboemi naar Batavia.		idem.	0.03^{2}	0.03^{1}	
	Afvoer van bruine boonen: uit het pakhuis te Bandong naar Tjikao.		idem.	0.04^{4}	0.03	1100 pikols.
	Opvoer van zout:					
	a. van het zoutpakhuis te Tjikao naar de zoutpakhuizen te Bandong en Koppo II;		idem.	0.03^{7}	0.03	72 480 pikols.
	b. van het zoutpakhuis te Bandjar naar de zoutpakhuizen te Singaparna, Indihiang, Malambong, Tjiwalen, Djompong, Pameungpeuk en Kalipoetjoeng;		idem.	0.03^{4}	0.03	
	c. van het zoutpakhuis te Karang Sambong naar de zoutpakhuizen te Tjitjalengka en Soemedang;		idem.	0.04	0.03	
	d. van het zoutpakhuis te Batavia naar de zoutpakhuizen te Soekaboemi, Tjiandjoer en Plaboean.		idem.	0.03^{5}	0.03	
	Vervoer van alle gouvernementsgoederen, gelden, enz. van en naar de bovengenoemde en tusschengelegen plaatsen.		idem.	0.07	0.08	

a) Ook zonder dat zulks uitdrukkelijk wordt vermeld, heeft geen der in dit overzigt genoemde aannemingscontracten betrekking tot de goederen, materialen en gelden die ten behoeve van den dienst der staatsspoorwegen moeten worden vervoerd. In de contracten betreffende het vervoer van en naar eene reede zijn mede niet begrepen de producten welker afscheep is overgelaten aan de factorij der Nederlandsche Handelmaatschappij.

Volg-nummer.	Tot welk vervoer het aannemingscontract betrekking heeft.	Duur der aanneming.	Aannemingsprijs. Maatstaf.	Aannemingsprijs. Tegenwoordig bedrag.	Aannemingsprijs. Volgens de vorige aanneming.	Geraamde te vervoeren hoeveelheden per jaar (alleen wat koffij en zout betreft).
	Naarmate de staatsspoorweg in de Preanger regentschappen op de voor het vervoer per spoortrein aan te geven trajecten voor het algemeen verkeer is geopend.					
	Afvoer van gouvernementskoffij uit de hooger genoemde binnenlandsche pakhuizen naar de spoorweghaltes of stations binnen het gewest.		per pikol en per paal.	f 0.05	*b*)	
	Afvoer van bruine boonen van het koffijpakhuis te Bandong naar het spoorwegstation aldaar.		idem	0.04^{5}	*b*)	
	Opvoer van zout van de verschillende spoorweghaltes of stations in het gewest naar de hooger genoemde zoutpakhuizen.		idem.	0.05	*b*)	
	Vervoer per spoortrein.					
	Koffij.		idem.	0.02^{4}	*b*)	
	Bruine boonen.		idem.	0.02^{4}	*b*)	
	Zout.		idem.	0.02^{4}	*b*)	
	Gouvernements-goederen, gelden enz.		idem.	$0,02^{4}$	*b*)	
	CHERIBON en PREANGER REGENTSCHAPPEN.					
II.	Vervoer van koffij uit de koffij-inkooppakhuizen in de afdeeling Galoe (Cheribon) naar 's lands pakhuizen te Bandjar (Preanger regentschappen).	1882 t/m 1884.	idem.	0.05^{5}	*c*) f 0.04^{75} *d*) 0.03^{5}	7 000 pikols koffij.
	Vervoer van zout van het zoutpakhuis te Bandjar naar dat te Tjiamis en te Kwali.		idem.	0 06	*c*) 0.04^{75} *d*) 0.03^{5}	140 kojans zout.
	Vervoer van zilver- en kopergeld van Tjiamis naar Madjalengka en naar de koffijpakhuizen in de afdeeling Galoe en omgekeerd, zoomede uit de zoutpakhuizen te Tjiamis en Kwali naar 's lands kas te Tjiamis.		per 125 Amst. pd. en per paal.	0.05	*e*) 0.04 *e*) 0.03	
	CHERIBON.					
III.	Vervoer van koffij uit de koffijpakhuizen te Madja, Pasirlangoe en Radjagaloe-lor (afdeeling Madjalengka) naar 's lands pakhuizen ter hoofdplaats Cheribon.	1882 t/m 1884.	per pikol en per paal.	0.01^{5}	0.01	4 000 pikols koffij.
	Vervoer van zout van het zoutverkooppakhuis ter hoofdplaats Cheribon naar dat te Madjalengka.		idem.	0.02^{8}	0.03^{15}	8 000 pikols zout.
	Vervoer van zilver- en kopergeld van Cheribon naar Madjalengka en van laatstgenoemde plaats naar de bovengemelde pakhuizen, zoomede naar die te Geneas, Tjidoelang, Bantaroedjek en Lemahpoeti en omgekeerd.		per f 3000 zilver en per f 60 kopergeld en per paal.	0.02	0.02	
	TAGAL.					
IV.	Vervoer van koffij, zout, goederen en gelden in de residentie Tagal en van de laatsten ook naar de residentie Banjoemas.	1882 t/m 1884.	per pikol en per paal.	0.04^{75}	0.04	60 700 pikols koffij. 275 kojans zout.
	PEKALONGAN.					
V.	Levering van praauwruimte:					
	voor den overvoer uit 's landspakhuizen te Pekalongan naar boord van de ter reede	1882 t/m 1884.	per kojan.	4.00	3.46	

b) Niet op te geven, vermits bij het vorig contract geen sprake is geweest van vervoer per spoortrein.

c) Bij vervoer langs den ouden weg.

d) Bij vervoer langs den nieuwen weg.

e) Deze prijzen, mede verschillende naar gelang van oude of van nieuwe wegen werd gebruik gemaakt, werden betaald voor het vervoer van zilvergeld per paal en per f 3000, en van kopergeld per paal en per f 60.

Volg-nummer.	Tot welk vervoer het aannemingscontract betrekking heeft.	Duur der aanneming.	Aannemingsprijs. Maatstaf.	Aannemingsprijs. Tegenwoordig bedrag.	Aannemingsprijs. Volgens de vorige aanneming.	Geraamde te vervoeren hoeveelheden per jaar (alleen wat koffij en zout betreft).
	aldaar liggende schepen, en omgekeerd voor het afhalen van brood en het overbrengen naar de pakhuizen van gouvernementsgoederen, andere producten dan koffij en zout, benevens gelden.					
	voor het onder politiegeleide naar boord brengen der stoomschepen en het afhalen van daar van gevangenen, zoomede van krankzinnigen.		per hoofd.	f 3.00	f 0.95	
	DJOKJOKARTA en SAMARANG.					
VI.	Vervoer van koffij uit de koffijpakhuizen te Gentheng, Dekso, Pengasih en Sentolo naar de gouvernementspakhuizen te Samarang.	1882 t/m 1884.	per pikol.	2.47	2.39	2 200 pikols.
	SOERABAIJA.					
VII.	Vervoer van koffij uit de binnenlandsche pakhuizen in de residentie Soerabaija naar de pakhuizen ter hoofdplaats aldaar.	1882 t/m 1886.	idem.	1.70	1.70	8 000 pikols.
	JAPARA en SAMARANG.					
VIII.	Vervoer van koffij uit eenige pakhuizen in de residentie Japara naar de residentie Samarang.	1882 t/m 1884.	per pikol en per paal.	0.02^{75}	0.03^{5}	2 960 pikols.

Buitenbezittingen.

Volg-nummer.	Tot welk vervoer het aannemingscontract betrekking heeft.	Duur der aanneming.	Aannemingsprijs. Maatstaf.	Aannemingsprijs. Tegenwoordig bedrag.	Aannemingsprijs. Volgens de vorige aanneming.	Geraamde te vervoeren hoeveelheden per jaar (alleen wat koffij en zout betreft).
	SUMATRA'S WESTKUST.					
IX.	Vervoer van koffij en alle andere gouvernementsgoederen, zoowel civiele als militaire, en van gelden *f*), alles van Padang naar Priaman, Koedoe, Kajoetanam en Padang-Pandjang en omgekeerd, en tusschen die plaatsen onderling.	1882 t/m 1886.	per pikol en per paal *g*).	*h*) I. f 0.03^{2} II. 0.00^{09}	f I. $0{\cdot}03^{77}$ II. 0.00^{09}	90 040 pikols koffij.
X.	Idem idem tusschen Padang-Pandjang en de verschillende plaatsen in de afdeeling L Kotta en de onderafdeeling Oud-Agam, alsmede uit het te Palimbatang (VIII Kotta en VII Loerah) eventueel op te rigten koffij-inkooppakhuis ter vervanging van het thans te Sipisang bestaande, en tusschen al deze plaatsen onderling.	idem.	per pikol en per paal *g*).	I. 0.03^{69} II. 0.00^{15}	I. 0.03^{95} II. 0.00^{15}	39 230 pikols koffij.
XI.	Idem idem tusschen Padang en de verschillende plaatsen in de drie onderafdeelingen VIII Kotta met VII Loerah, Danau met Matoea en Loeboebassong met Tikoe, zoomede tusschen bedoelde plaatsen onderling.	idem.	per pikol en per paal. / geogr. mijl. *g*)	Over land. I. f $0{,}03^{75}$ II. f $0{,}00^{2}$ Over zee. I. f $0{,}04^{25}$ II. f $0{,}00^{20}$	Over land. I. f $0{,}03^{8}$ II. f $0{,}00^{1}$ Over zee. I. f 0,04 II. f $0{,}00^{1}$	6 520 pikols koffij.
XII.	Idem idem tusschen Padang-Pandjang en Batoe-Beragoeng, de verschillende plaatsen in de afdeeling Tanah-Datar (de onderafdeeling XX Kotta uitgezonderd) en tusschen bedoelde plaatsen onderling.	idem.	per pikol en per paal *g*).	I. f 0.04^{77} II. 0.00^{19}	I. 0.04^{38} II. 0.00^{20}	28 550 pikols koffij.
XIII.	Idem idem tusschen Padang, Natal en de verschillende plaatsen in de onderafdeeling Groot-Mandheling, Klein-Mandheling en Oeloe en Pakantan, en tusschen al deze plaatsen onderling.	idem.	per pikol en per paal. / geogr. mijl. *g*)	Over land. I. f $0{,}04^{6}$ II. f $0{,}00^{3}$ Over zee. I. f 0,05 II. f $0{,}00^{3}$	Over land. I. f $0{,}04^{08}$ II. f $0{,}00^{15}$ Over zee. I. f $0{,}04^{25}$ II. f $0{,}00^{15}$	9 680 pikols koffi
XIV.	Idem idem tusschen Padang en de verschillende plaatsen in de afdeeling Painan en tusschen deze plaatsen onderling.	idem.	per pikol en per paal. / geogr. mijl. *g*)	Over land. I. f 0,08 II. f $0{,}00^{3}$ Over zee. I. f 0,08 II. f $0{,}00^{3}$	Over land. I. f $0{,}06^{5}$ II. f $0{,}00^{5}$ Over zee. I. f 0,07 II. f $0{,}00^{5}$	5 035 pikols koffij.

f) In deze en de verder te noemen transport-aannemingen ter Sumatra's Westkust is tevens begrepen het vervoer van gouvernements reizigers (zoo civiele als militaire) met hunne gezinnen en bagage.

g) Voor zilvergeld wordt de vrachtprijs berekend per paal en per f 100.

h) De met I aangeduide vrachtprijs betreft koffij, goederen en kopergeld; de met II aangeduide betreft zilvergeld.

Volg-Nummer.	Tot welk vervoer het aannemingscontract betrekking heeft.	Duur der aanneming.	Aannemingsprijs. Maatstaf.	Tegenwoordig bedrag.		Volgens de vorige aanneming.		Geraamde te vervoeren hoeveelheden per jaar (alleen wat koffij en zout betreft).
				Over land.	Over zee.	Over land.	Over zee.	
XV.	Vervoer van koffij en alle andere gouvernementsgoederen, zoowel civiele als militaire, en van gelden tusschen Padang, Siboga en Loemoet en de verschillende plaatsen in de onderafdeeling Ankola en Sipirok en tusschen al deze plaatsen onderling.	1882 t/m 1886.	per pikol en per paal. / geogr. mijl. g)	I. f 0.05^{4} II. f 0.00^{2}	I. f 0.03^{5} II. f 0.00^{2}	I. f 0.06 II. f 0.00^{2}	I. f 0.04 II. f 0.00^{2}	7 650 pikols koffij.
XVI.	Idem idem tusschen Padang en de verschillende plaatsen in de afdeeling XIII en IX Kotta en in de onderafdeeling XX Kotta en tusschen al deze plaatsen onderling.	idem.	per pikol en per paal. g)	I. f 0.04^{99} II. 0.00^{35}		I. f 0.05^{48} II. f 0.00^{25}		
XVII.	Idem idem tusschen Padang en de verschillende plaatsen in de adsistent-residentie Ajjer-Bangies en Rau en tusschen deze plaatsen onderling.	idem.	per pikol en per paal. / geogr. mijl. g)	I. f 0.04^{5} II. f 0.00^{25}	I. f 0.03^{5} II. f 0.00^{25}	I. f 0.07 II. f 0.00^{2}	I. f 0.03 II. f 0.00^{1}	2 840 pikols koffij.
	LAMPONGSCHE DISTRICTEN.							
XVIII.	Vervoer van den wal naar de reede van Telok-Betong en omgekeerd van militairen, politiedienaren, gevangenen, veroordeelden, goederen, gelden, munitie, paarden, steenkolen, enz.	1882 t/m 1884.	per kojan praauwruimte. per 1000 K. G. (voor steenkolen).	f 1.00 3.00		f 1.00 3.00		
	PALEMBANG.							
XIX.	Levering van werkvolk en transportmiddelen:	1882 t/m 1884.						
	1°. voor het lossen, vervoeren en opbergen van de ter hoofdplaats Palembang aan te brengen gouvernementsgoederen en gelden (ook die van militairen aard) en van de bagage van militairen beneden den graad van adjudant-onderofficier;		per 100 K. G.	0.80		0.45		
	2°. voor het afhalen en naar boord brengen van goederen enz. als bovenbedoeld en het laden daarvan in de schepen of praauwen.		idem.	0.75		0.42		
XX.	Vervoer per **stoomschip** van gouvernementspassagiers en hunne bagage en van gouvernementsgoederen en gelden (alleen tusschen Palembang en Moeara Enim, vice versa).	1882 t/m 1886.	per maand.	2 500.00		3 400.00		
	Personenvervoer *te water* (per **bidar** *i*), dan wel per **bloengkang** *k*) of groote **kadjangan**):		per bidar of per bloengkang.	*l*) Heen.	Terug.	*m*) Heen.	Terug.	
	van Palembang:							
	naar Moeara Enim en omgekeerd.			f 200	f 100	f 150	f 150	
	„ Mandi-auer „ „			200	100	100	100	
	„ Moeara Roepit „ „			200	100	60	60	
	„ Moeara Bliti „ „			200	100			
	„ Soeroelangoen „ „			250	250			
	„ Batoe Radja „ „			100	100	60	60	
	„ Moeara Doea „ „			150	100	60	60	
	„ Sekajoe „ „			50	50	60	60	
	„ Tandjong Radja „ „			40	40	60	40	
	„ Pangkallan Balei „ „			20	40	60	40	
	„ Tebing Tinggi „ „			275	275			
	„ Lahat „ „			250	200			
	van Sekajoe:							
	naar Moeara Roepit „ „			40	40	40	40	

i) Voor passagiers 1ste klasse of voor minstens 16 mindere militairen of civiele reizigers van lagere klasse; de bidar te bemannen met 16 roeijers.

k) Voor minstens 8 mindere militairen of civiele reizigers van lagere klasse; de bloengkang (of kadjangan) te bemannen met 8 roeijers.

l) Vracht per bidar. Per bloengkang is de helft van de opgegeven vrachtprijzen verschuldigd, behalve op het traject Soeroelangoen-Palembang, Palembang-Tebing Tinggi, Tebing Tinggi-Palembang en Palembang-Lahat, waarvoor per bloengkang verschuldigd is respectievelijk f 100, f 150, f 125 en f 100.

m) Vracht per bidar. Per bloengkang was de helft van de opgegeven vrachtprijzen verschuldigd.

Volg-nummer.	Tot welk vervoer het aannemingscontract betrekking heeft.	Duur der aanneming.	Aannemingsprijs. Maatstaf.	Tegenwoordig bedrag.		Volgens de vorige aanneming.		Geraamde te vervoeren hoeveelheden per jaar (alleen wat koffij en zout betreft).
				Heen.	Terug.	Heen.	Terug.	
	naar Mandi-auer en omgekeerd.			f 40	f 40			
	„ Moeara-Bliti „ „			40	40			
	„ Soeroelangoen „ „			40	40			
	Vervoer van goederen en gelden *te water*:							
	van Palembang:							
	naar Moeara Enim en omgekeerd.		per kojan.	30	24	f 150	f 50	
	„ Mandi-auer „ „			45	30			
	„ Moeara Roepit „ „			75	45	90	15	
	„ Moeara Bliti „ „			75	45	90	15	
	„ Soeroelangoen „ „			120	60			
	„ Batoe Radja „ „			75	24	120	15	
	„ Moeara Doea „ „			90	24	120	90	
	„ Sekajoe „ „			45	30	15	6	
	„ Tandjong Radja „ „			30	30	15	6	
	„ Pangkallan Balei „ „			6	6	15	6	
	„ Tebing Tinggi „ „			180	45	240	60	
	„ Lahat „ „			200	60	249	60	
	van Sekajoe:							
	naar Mandi-auer „ „			30	15			
	van Moeara Enim:							
	naar Tebing Tinggi „ „			210	100			
	„ Lahat „ „			120	80			
	van Lahat:							
	naar Tebing Tinggi „ „			300	245			
	Personen- (en bagage-)vervoer *te land*:							
	voor elk heerenpaard;		per etappe.	f 8,00		f 1,00		
	„ „ bediendepaard;		idem.	4,00		7,00		
	„ elke tandoe met minstens 8 dragers;		idem.	25,00		50,00		
	„ elk tweewielig voertuig op veêren, voorzien van twee zitbanken, bespannen met minstens 2 paarden en, dáár waar het noodig is, bovendien nog van 2 paarden of ossen tot voorspan.		idem.	35,00		40,00		
			voor bagage: per etappe en per pikol.	4,00		4,00		
	Vervoer van goederen en gelden *te land*.		per 100 K.G. en per paal	0,60		1,00		
	MENADO.							
XXI.	Vervoer van koffij, goederen en gelden binnen de Minahassa.	1882 t/m 1886.	per pikol en per paal. *g*)	*h*) I. $0,06^{4}$ II. $0,00^{5}$		I. 0,07 II. $0,00^{25}$		22 000 pikols koffij.

[5. 18.]

BIJLAGE Q.

Zie blz. 95 van het verslag.)

OVERZIGT betreffende de in Nederlandsch Indie aanwezige LAGERE SCHOLEN voor EUROPEANEN en met dezen gelijkgestelden, bij het einde van 1881.

Openbare scholen.

GEWESTEN.	PLAATSEN.	Aantal scholen. Gemengde scholen. Eerste scholen.	Andere.	Meisjesscholen.	Totaal.	Onderwijzend personeel in actieven dienst. Hoofdonderwijzers.	Hoofdonderwijzeressen.	Hulponderwijzers.	Hulponderwijzeressen.	Kweekelingen. Mannelijke.	Vrouwelijke.	Te zamen.	Aantal leerlingen. Betalende.	Niet betalende.	Totaal.	Waarvan: In de laagste klasse.	In de middelste klasse.	In de hoogste klasse.	Jongens.	Meisjes.	Aantal inlanders en vreemde oosterlingen onder de leerlingen begrepen.
Java en Madura.																					
Bantam	Serang. . . .	»	1	»	1	1	»	»	1	»	»	2	12	26	38	21	12	5	21	17	3
Batavia.	Batavia . . .	2	5	a) 2	9	7	2	8	25	1	3	46	733	590	1323	579	561	183	764	559	51
	Meester-Cornelis	»	1	1	2	1	1	2	4	»	»	8	115	80	195	75	83	37	116	79	8
	Buitenzorg . .	»	1	»	1	1	»	1	4	»	»	6	80	105	185	118	56	11	103	82	6
Krawang	Poerwakarta . .	»	1	»	1	1	»	1	»	1	»	3	19	25	44	33	10	1	28	16	7
Preanger-regentschappen . . .	Bandong . . .	»	1	»	1	1	»	1	1	»	»	3	44	37	81	33	36	12	44	37	2
	Tjiandjoer . .	»	1	»	1	1	»	»	1	»	»	2	21	10	31	16	11	4	11	20	»
	Soekaboemi . .	»	1	»	1	1	»	1	»	»	»	2	23	14	37	18	19	»	24	13	4
Cheribon	Cheribon . . .	»	1	»	1	1	»	2	1	»	»	4	69	38	107	63	40	4	59	48	10
	Indramaijoe . .	»	1	»	1	1	»	1	»	»	»	2	34	»	34	18	10	6	20	14	»
Tagal	Tagal	»	1	»	1	1	»	2	1	»	»	4	56	50	106	52	53	1	62	44	10
Pekalongan . . .	Pekalongan . .	»	1	»	1	1	»	1	1	»	»	3	34	47	81	45	29	7	46	35	»
	Batang . . .	»	1	»	1	1	»	»	»	»	»	1	19	3	22	19	3	»	14	8	6
Samarang. . . .	Samarang . .	2	3	1	6	5	1	12	5	1	4	28	363	310	673	327	277	69	442	231	36
	Ambarawa . .	»	1	1	2	1	1	1	2	»	»	5	41	73	114	56	50	8	55	59	13
	Salatiga . . .	1	1	1	3	2	1	3	2	»	1	9	145	74	219	113	71	35	130	89	25
	Kendal. . . .	»	1	»	1	1	»	»	1	»	»	2	28	15	43	27	16	»	36	7	20
	Oenarang. . .	»	1	»	1	1	»	1	»	»	»	2	12	21	33	22	8	3	18	15	»
Japara.	Patti	»	1	»	1	1	»	1	»	»	»	2	25	23	48	22	26	»	34	14	3
	Japara. . . .	»	1	»	1	1	»	1	»	»	»	2	9	23	32	19	12	1	19	13	6
	Koedoes . . .	»	1	»	1	1	»	1	»	»	»	2	25	5	30	20	10	»	19	11	5
	Transporteeren	5	27	6	38	32	6	40	49	3	8	138	1907	1569	3476	1696	1393	387	2065	1411	215

a) Een dezer scholen is te rangschikken onder de scholen der eerste klasse.

GEWESTEN.	PLAATSEN.	Aantal scholen. Gemengde scholen. Eerste scholen.	Aantal scholen. Gemengde scholen. Andere.	Aantal scholen. Meisjesscholen.	Aantal scholen. Totaal.	Onderwijzend personeel in actieven dienst. Hoofdonderwijzers.	Hoofdonderwijzeressen.	Hulponderwijzers.	Hulponderwijzeressen.	Kweekelingen. Mannelijke.	Kweekelingen. Vrouwelijke.	Te zamen.	Aantal leerlingen. Betalende.	Niet betalende.	Totaal.	Waarvan: In de laagste klasse.	In de middelste klasse.	In de hoogste klasse.	Jongens.	Meisjes.	Aantal inlanders en vreemde oosterlingen onder de leerlingen begrepen.
	Per transport	5	27	6	38	32	6	40	49	3	8	138	1907	1569	3476	1696	1393	387	2065	1411	215
Rembang	Rembang. . .	»	1	»	1	1	»	2	»	1	»	4	48	35	83	43	27	13	46	37	9
	Toeban . . .	»	1	»	1	1	»	1	»	»	»	2	16	13	29	14	12	3	17	12	3
	Bodjonegoro . .	»	1	»	1	1	»	1	»	»	»	2	23	34	57	36	12	9	33	24	10
Soerabaija	Soerabaija . .	2	4	a) 2	8	6	2	13	9	»	1	31	459	414	873	444	331	98	511	362	8
	Grissee. . . .	»	1	»	1	1	»	1	»	1	»	3	11	26	37	18	14	5	13	24	2
	Modjokerto . .	»	1	»	1	1	»	2	»	»	»	3	30	39	69	44	19	6	41	28	13
	Sidoardjo . . .	»	1	»	1	1	»	1	»	»	»	2	26	26	52	32	15	5	35	17	7
Pasoeroean . . .	Pasoeroean . .	»	1	1	2	1	1	2	3	»	»	7	112	83	195	91	75	29	121	74	14
	Malang . . .	»	1	»	1	1	»	1	»	»	»	2	48	45	93	56	29	8	49	44	9
Probolinggo . . .	Probolinggo . .	»	1	1	2	1	1	2	2	»	»	6	76	67	143	76	53	14	65	78	3
	Kraksaän . . .	»	1	»	1	1	»	»	»	»	»	1	18	1	19	13	4	2	13	6	4
Bezoeki	Bezoeki . . .	»	1	»	1	1	»	1	»	»	»	2	12	14	26	17	6	3	21	5	4
	Sitoebondo . .	»	1	»	1	1	»	1	»	»	»	2	18	15	33	21	10	2	27	6	2
Banjoewangi. . .	Banjoewangi .	»	1	»	1	1	»	1	»	»	»	2	12	35	47	32	15	»	32	15	2
Banjoemas . . .	Banjoemas . .	»	1	»	1	1	»	»	1	»	»	2	26	15	41	21	16	4	31	10	11
	Tjilatjap . . .	»	1	»	1	1	»	1	»	»	»	2	25	30	55	23	27	5	28	27	6
	Poerbolinggo .	»	1	»	1	1	»	»	»	»	»	1	10	20	30	10	14	6	17	13	6
	Bandjarnegara .	»	1	»	1	1	»	»	»	»	»	1	20	4	24	23	1	»	17	7	12
Bagelen	Poerworedjo . .	»	1	»	1	1	»	2	»	»	»	3	55	53	108	63	37	8	77	31	23
	Wonosobo . .	»	1	»	1	1	»	1	»	»	»	2	24	6	30	21	9	»	28	2	19
Kadoe	Magelang . .	»	1	1	2	1	1	1	2	»	»	5	60	57	117	59	47	11	58	59	1
Djokjokarta . . .	Djokjokarta . .	1	1	1	3	2	1	4	6	»	»	13	239	143	382	214	123	45	236	146	60
Soerakarta . . .	Soerakarta . .	1	2	1	4	3	1	4	5	»	2	15	222	182	404	224	136	44	209	195	9
	Boijolali . . .	»	1	»	1	1	»	1	»	»	»	2	9	20	29	18	8	3	14	15	»
	Klatten . . .	»	1	»	1	1	»	1	»	»	1	3	29	26	55	38	9	8	40	15	14
Madioen	Madioen . . .	»	1	»	1	1	»	»	1	»	»	2	19	17	36	23	13	»	27	9	9
	Ngawi. . . .	»	1	»	1	1	»	»	1	»	»	2	17	29	46	30	16	»	32	14	9
Kediri	Kediri	»	1	»	1	1	»	2	»	»	»	3	27	50	77	41	29	7	53	24	13
	Blitar	»	1	»	1	1	»	1	1	»	»	3	34	13	47	27	15	5	28	19	7
	Toeloeng Agoeng	»	1	»	1	1	»	»	1	»	»	2	15	12	27	14	10	3	17	10	5
Madura.	Pamakassan . .	»	1	»	1	1	»	»	1	»	»	2	16	15	31	17	11	3	17	14	1
	Bangkallan . .	»	1	»	1	1	»	»	»	»	»	1	3	19	22	13	6	3	7	15	»
	Sumanap . . .	»	1	»	1	1	»	1	1	»	»	3	17	47	64	35	23	6	32	32	1
	Te zamen .	9	64	13	86	73	13	88	83	5	12	274	3683	3174	6857	3547	2565	745	4057	2800	511
Buitenbezittingen.																					
Atjeh	Kotta Radja. .	»	1	»	1	1	»	1	2	»	»	4	21	53	74	45	20	9	46	28	6
Sumatra's Westkust	Padang . . .	1	1	1	3	2	1	3	4	»	»	10	175	121	296	143	95	58	149	147	5
	Transporteeren	1	2	1	4	3	1	4	6	»	»	14	196	174	370	188	115	67	195	175	11

GEWESTEN.	PLAATSEN.	Aantal scholen.				Onderwijzend personeel in actieven dienst.							Aantal leerlingen.			Waarvan:					Aantal inlanders en vreemde oosterlingen onder de leerlingen begrepen.
		Gemengde scholen.								Kweekelingen.											
		Eerste scholen.	Andere.	Meisjesscholen.	Totaal.	Hoofdonderwijzers.	Hoofdonderwijzeressen.	Hulponderwijzers.	Hulponderwijzeressen.	Mannelijke.	Vrouwelijke.	Te zamen.	Betalende.	Niet betalende.	Totaal.	In de laagste klasse.	In de middelste klasse.	In de hoogste klasse.	Jongens.	Meisjes.	
	Per transport	1	2	1	4	3	1	4	6	»	»	14	196	174	370	188	115	67	195	175	11
Sumatra's Westkust	Fort de Kock .	»	1	»	1	1	»	1	»	»	»	2	10	27	37	19	11	7	25	12	»
	Padang Pandjang	»	1	»	1	1	»	1	»		»	2	12	21	33	18	12	3	21	12	4
	Priaman . . .	»	1	»	1	1	»	»	»	»	»	1	13	8	21	9	11	1	8	13	»
Benkoelen. . . .	Benkoelen . .	»	1	»	1	1	»	»	»	»	»	1	3	18	21	12	6	3	18	3	»
Lampongsche districten	Telok Betong .	»	1	»	1	1	»	»	»	»	»	1	11	»	11	6	5	»	5	6	4
Palembang . . .	Palembang . .	»	1	»	1	1	»	1	»	»	»	2	27	19	46	22	20	4	21	25	»
Riouw	Tandjong Pinang	»	1	»	1	1	»	»	1	»	»	2	22	6	28	12	12	4	12	16	6
Banka	Muntok . . .	»	1	»	1	1	»	»	1	»	»	2	28	18	46	27	15	4	25	21	5
Westerafdeeling van Borneo	Pontianak . .	»	1	»	1	1	»	»	»	»	»	1	20	4	24	17	6	1	13	11	1
Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo	Bandjermasin .	»	1	»	1	1	»	2	1	»	»	4	58	62	120	67	37	16	71	49	13
Celebes en onderhoorigheden . . .	Makasser . . .	1	1	1	3	2	1	5	3	»	1	12	166	98	264	138	89	37	141	123	16
	Maros	»	1	»	1	1	»	1	»	»	»	2	3	26	29	19	9	1	17	12	»
	Bonthain . . .	»	1	»	1	1	»	»	»	»	»	1	3	37	40	18	18	4	24	16	2
	Boelekomba . .	»	1	»	1	1	»	1	»	»	»	2	7	24	31	19	11	1	23	8	4
	Bima	»	1	»	1	1	»	»	»	»	»	1	»	12	12	7	5	»	6	6	»
Menado.	Menado . . .	»	1	»	1	1	»	3	1	»	»	5	72	101	173	111	53	9	107	66	40
	Tondano . . .	»	1	»	1	1	»	»	1	»	»	2	30	9	39	19	18	2	24	15	14
Amboina	Amboina . . .	»	1	»	1	1	»	3	»	»	1	5	52	92	144	94	47	3	85	59	16
	Banda Neira. .	»	1	1	2	1	1	2	2	»	»	6	83	74	157	69	67	21	85	72	11
	Saparoea . . .	»	1	»	1	1	»	»	»	»	»	1	23	23	46	41	5	»	28	18	16
Ternate	Ternate . . .	»	1	»	1	1	»	2	»	»	»	3	26	51	77	40	33	4	49	28	27
Timor	Koepang . . .	»	1	»	1	1	»	1	»	»	»	2	18	20	38	25	13	»	25	13	6
	Te zamen .	2	24	3	29	26	3	27	16	»	2	74	883	924	1807	997	618	192	1028	779	196

RECAPITULATIE voor de openbare scholen.

Java en Madura	9	64	13	86	73	13	88	83	5	12	274	3683	3174	6857	3547	2565	745	4057	2800	511
Buitenbezittingen.	2	24	3	29	26	3	27	16	»	2	74	883	924	1807	997	618	192	1028	779	196
Totaal ult°. 1881 . . .	11	88	16	115	99	16	115	99	5	14	348	4566	4098	8664	4544	3183	937	5085	3579	707
» » 1880 . . .	11	82	14	107	93	14	118	86	2	7	320	4125	4098	8223	4234	3068	921	4856	3367	643
Alzoo in 1881 vermeerderd met . .	»	6	2	8	6	2	»	13	3	7	28	441	»	441	310	115	16	229	212	64
» » » verminderd » . .	»	»	»	»	»	»	3	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»

Bijzondere scholen.

GEWESTEN.	PLAATSEN.	Aantal scholen.	Onderwijzend personeel.							Aantal leerlingen.			
			Hoofdonderwijzers.	Hoofdonderwijzeressen.	Hulponderwijzers.	Hulponderwijzeressen.	Kweekelingen.		Te zamen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Aantal inlanders en vreemde oosterlingen onder de leerlingen begrepen.
							Mannelijke.	Vrouwelijke.					
Batavia.	Batavia	8	4	4	7	21	»	3	39	256	549	805	24
Preanger regentschappen .	Garoet	1	1	»	»	»	»	»	1	8	7	15	5
Samarang	Samarang	4	1	2	1	9	»	1	14	85	329	414	»
Soerabaija	Soerabaija	4	2	2	7	9	»	»	20	249	303	552	16
Bagelen	Poerworedjo . . .	1	»	1	1	»	»	»	2	5	15	20	9
Sumatra's Westkust . . .	Padang	1	»	1	»	»	»	»	1	7	7	14	»
	Totaal ult°. 1881	19	8	10	16	39	»	4	77	610	1210	1820	54
	» » 1880	20	9	11	20	39	1	1	81	630	1215	1845	45
	Vermeerderd met . .	»	»	»	»	»	»	3	»	»	»	»	9
	Verminderd » . .	1	1	1	4	»	1	»	4	20	5	25	»

[5. 19.]

BIJLAGE R.

(Zie blz. 97 en 101 van het verslag.)

OVERZIGT betreffende de zamenstelling op 31 December 1881 van het ONDERWIJZEND PERSONEEL, verbonden aan de KWEEKSCHOLEN voor inlandsche onderwijzers en aan de gewone OPENBARE SCHOLEN voor INLANDERS [1]) in Nederlandsch-Indie.

Kweekscholen.

KWEEKSCHOLEN.		Hoofd- en 2de onderwijzers					Europesche 3de, 4de of 5de onderwijzers						Inlandsche			Totaal onderwijzers.
			met acte voor					met acte voor het					3de, 4de of 5de onderwijzers.	onderwijzers voor		
				de beginselen der												
	Maximum aantal kweekelingen.	Aantal.	Maleisch.	wiskunde.	landbouwkunde.	landmeetkunde.	Aantal.	Maleisch.	Javaansch	Soendasch.	Madureesch.	Makassaarsch.		de talen.	het teekenen.	
Bandong	100	2	»	2	1	1	3	»	»	1	»	»	»	2	1	8
Magelang	100	2	1	2	2	2	2	»	»	»	»	»	1	2	1	8
Probolinggo	100	2	1	1	1	2	3	1	»	»	»	»	»	3	1	9
Fort de Kock	50	2	»	2	2	2	1	»	»	»	»	»	»	2	*a*)	5
Padang Sidempoean . .	25	1	»	»	»	»	1	1	1	»	»	»	»	1	*b*)	3
Bandjermasin.	50	2	»	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»	1 *c*)	*d*)	4
Makasser	50	2	1	1	1	1	1	»	»	»	»	»	»	3	*e*)	6
Tondano	50	2	1	»	1	1	»	»	»	»	»	»	1	2	*f*)	5
Amboina	50	2	»	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»	2	*g*)	5
Te zamen		17					13						2	18	3	53

1) De drie zoogenaamde speciale (lagere) scholen voor inlanders, bedoeld op blz. 100 van het verslag hiervóór, zijn in dit overzigt niet begrepen.

a) Het onderwijs in het teekenen is opgedragen aan den 2den onderwijzer.

b) " " " " " " " " " waarnemenden hoofdonderwijzer.

c) Het onderwijs in de Dajaksche taal is tijdelijk opgedragen aan een te Bandjermasin gevestigd zendeling-leeraar.

d) Het onderwijs in het teekenen is opgedragen aan den derden onderwijzer.

e) " " " " " " " " een onderwijzer van een der Europesche lagere gouvernementsscholen te Makasser.

f) " " " " " " " " den hoofd- en den waarnemenden 2den onderwijzer.

g) " " " " " " " " den 2den en den 3den onderwijzer.

Gewone scholen.

Gewesten.	Aantal gouvernements-scholen.	Onderwijzers: van kweekscholen afkomstig	Onderwijzers: bij wijze van onderscheiding bevorderd tot de 3de klasse (op Java en Madura).	Onderwijzers: bij wijze van onderscheiding bevorderd tot de 1e klasse (in de buitenbezittingen).	Onderwijzers: 4de klasse (op Java en Madura).	Onderwijzers: 2de klasse (in de buitenbezittingen).	Waarnemende onderwijzers: Hulp-onderwijzers.	Waarnemende onderwijzers: Kweekelingen.	Hulp-onderwijzers.	Kweekelingen.	Totaal.
	Ressort van de kweekschool te Bandong.										
Bantam *a*)	3	3	»	»	»	»	»	»	1	2	6
Batavia	7	6	»	»	»	»	1	»	3	5	15
Krawang	5	5	»	»	»	»	»	»	1	5	11
Preanger regentschappen	26	26	»	»	»	»	»	»	11	23	60
Cheribon *a*)	9	9	»	»	»	»	»	»	4	15	28
Te zamen	50	49	»	»	»	»	1	»	20	50	120
	Ressort van de kweekschool te Magelang.										
Tagal *b*)	4	4	»	»	»	»	»	»	2	7	13
Pekalongan	3	2	»	»	»	»	1	»	»	4	7
Samarang	10	10	»	»	»	»	»	»	4	25	39
Japara	7	5	»	»	»	»	2	»	4	6	17
Rembang	10	5	»	»	»	»	5	»	5	11	26
Banjoemas *b*)	14	12	»	»	»	»	2	»	15	19	48
Bagelen	18	9	»	»	»	»	8	1	»	54	72
Kadoe	5	4	»	»	1	»	»	»	5	7	17
Djokjokarta	1	1	»	»	»	»	»	»	4	»	5
Soerakarta	1	1	»	»	»	»	»	»	4	1	6
Madioen	17	15	»	»	»	»	2	»	21	23	61
Te zamen	90	68	»	»	1	»	20	1	64	157	311
	Ressort van de kweekschool te Probolinggo.										
Soerabaija	13	8	»	»	1	»	4	»	10	16	39
Pasoeroean	7	3	»	»	2	»	2	»	6	4	17
Probolinggo	10	1	»	»	1	»	8	»	1	5	16
Bezoeki	3	2	»	»	»	»	1	»	»	3	6
Banjoewangi	1	1	»	»	»	»	»	»	»	1	2
Kediri	10	6	»	»	3	»	1	»	14	11	35
Madura	6	5	»	»	»	»	1	»	5	8	19
Bali	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Te zamen	50	26	»	»	7	»	17	»	36	48	134
	Ressort van de kweekschool te Fort de Kock.										
Padangsche Benedenlanden	15	4	»	»	»	7	4	»	4	23	42*
Idem Bovenlanden	18	6	»	»	»	11	1	»	13	19	50
Benkoelen	10	3	»	»	»	7	»	»	6	11	27
Lampongsche districten	3	2	»	»	»	»	1	»	»	2	5
Palembang	5	1	»	»	»	1	3	»	1	3	9
Sumatra's Oostkust	1	1	»	»	»	»	»	»	»	1	2
Atjeh	2	»	»	»	»	2	»	»	»	»	2
Riouw	2	2	»	»	»	»	»	»	»	1	3
Banka	2	2	»	»	»	»	»	»	1	»	3
Billiton	2	1	»	»	»	»	»	»	»	1	2
Te zamen	60	22	»	»	»	28	9	»	25	61	145

a) De scholen in die gedeelten van Bantam en Cheribon, waar geen Soendasch maar Javaansch gesproken wordt, verkrijgen hare onderwijzers van de kweekschool te Magelang.

b) De scholen in die gedeelten van Tagal en Banjoemas, waar geen Javaansch maar Soendasch gesproken wordt, verkrijgen hare onderwijzers van de kweekschool te Bandong.

Gewesten en eilanden.	Aantal gouvernementsscholen.	Onderwijzers					Waarnemende onderwijzers.		Hulponderwijzers.	Kweekelingen.	Totaal.
		van kweekscholen afkomstig	bij wijze van onderscheiding bevorderd tot de 3de klasse (op Java en Madura).	bij wijze van onderscheiding bevorderd tot de 1e klasse (in de buitenbezittingen).	4de klasse (op Java en Madura.)	2de klasse (in de buitenbezittingen).	Hulponderwijzers.	Kweekelingen.			
						Ressort van de kweekschool te Padang Sidempoean.					
Tapanoli (waaronder Nias)	19	c) 2	»	2	»	11	4	»	8	14	41
						Ressort van de kweekschool te Bandjermasin.					
Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo	1	1	»	»	»	»	»	»	1	3	5
						Ressort van de kweekschool te Makasser.					
Celebes.	10	10	»	»	»	»	»	»	1	»	11
						Ressort van de kweekschool te Tondano.					
Menado.	50	27	»	1	»	22	»	»	64	56	170
Sangi- en Talaut-eilanden .	29	»	»	»	»	1	15	8	»	»	24
Ternate en Batjan . . .	2	1	»	1	»	»	»	»	1	2	5
Te zamen . .	81	28	»	2	»	23	15	8	65	58	199
						Ressort van de kweekschool te Amboina.					
Amboina	68	23	»	2	»	15	28	»	46	28	142
Banda-eilanden	4	1	»	»	»	1	2	»	»	»	4
Aroë-eilanden	4	»	»	»	»	»	4	»	»	»	4
Zuidwester-eilanden . . .	6	»	»	»	»	1	5	»	1	»	7
Timor	8	4	»	1	»	1	2	»	3	4	15
Rotti	18	3	»	»	»	1	14	»	2	1	21
Savoe	1	»	»	»	»	»	1	»	»	»	1
Te zamen . .	109	31	»	3	»	19	56	»	52	33	194
						RECAPITULATIE.					
In het ressort van de kweekscholen te Bandong.	50	49	»	»	»	»	1	»	20	50	120
Magelang	90	68	»	»	1	»	20	1	64	157	311
Probolinggo. . . .	50	26	»	»	7	»	17	»	36	48	134
Fort de Kock . . .	60	22	»	»	»	28	9	»	25	61	145
Padang Sidempoean.	19	c) 2	»	2	»	11	4	»	8	14	41
Bandjermasin . . .	1	1	»	»	»	»	»	»	1	3	5
Makasser.	10	10	»	»	»	»	»	»	1	»	11
Tondano	81	28	»	2	»	23	15	8	65	58	199
Amboina.	109	31	»	3	»	19	56	»	52	33	194
Te zamen . .	470	237	»	7	8	81	122	9	272	424	1160

c) Deze twee onderwijzers zijn afkomstig van de kweekschool te Fort de Kock de kweekschool te Padang Sidempoean heeft nog geen onderwijzers afgeleverd.

[5. 20.]

BIJLAGE S.

(Zie blz. 97 en 101 van het verslag.)

OVERZIGT betreffende de in Nederlandsch Indie aanwezige inlandsche scholen bij het einde van 1880, benevens eenige voorloopige opgaven omtrent hetzelfde tijdstip van 1881. [1])

[1]) Eene lijst der *plaatsen* waar in het laatst van 1881 gouvernements- en particuliere (ook zending-) scholen waren gevestigd, vindt men in den Regerings-almanak van Nederlandsch Indie voor 1882, 1ste deel, blz. 95—108. In bedoelde lijst zijn ook de scholen opgenomen tot welker oprigting destijds besloten was, maar die nog niet geopend waren.

Verder zie men met betrekking tot de inlandsche scholen op Java en Madura de kaart voorkomende achter de bijlagen van dit verslag.

GEWESTEN.	AANTAL SCHOLEN OP 31 DECEMBER 1880.				AANTAL LEERLINGEN GEDURENDE HET JAAR 1880.			
	Gouver-nements-scholen.	Particuliere scholen.		Totaal.	Gouver-nements-scholen.	Particuliere scholen.		Totaal.
		Gesub-sidieerd.	Niet gesub-sidieerd.			Gesub-sidieerd.	Niet gesub-sidieerd.	
Java en Madura.								
Bantam	3	»	»	3	181	»	»	181
Batavia	6	»	3	9	565	»	138	703
Krawang.	3	»	»	3	172	»	»	172
Preanger regentschappen .	26	»	»	26	1 943	»	»	1 943
Cheribon	9	»	»	9	1 264	»	»	1 264
Tagal	4	2	1	7	718	188	45	951
Pekalongan	2	11	»	13	202	739	»	941
Samarang	9	11	1	21	1 947	1 259	116	3 322
Japara.	7	9	6	22	846	573	175	1 594
Rembang.	9	7	»	16	1 466	281	32	1 779
Soerabaija	13	»	1	14	1 454	»	33	1 487
Pasoeroean	7	»	4	11	652	»	182	834
Probolinggo.	10	»	»	10	726	»	»	726
Bezoeki	3	1	»	4	270	52	»	322
Banjoewangi	1	»	»	1	103	»	»	103
Banjoemas	14	1	1	16	2 169	78	41	2 288
Bagelen	18	42	»	60	3 966	3 519	»	7 485
Kadoe	5	»	»	5	1 075	»	»	1 075
Djokjokarta	1	»	»	1	483	»	»	483
Soerakarta	1	»	1	2	309	»	150	459
Madioen	17	5	3	25	3 476	499	213	4 188
Kediri	9	10	1	20	1 738	751	36	2 525
Madura	5	4	»	9	664	234	»	898
Totaal bij het einde van 1880	182	103	22	307	u) 26 389	v) 8 173	w) 1 161	35 723
Totaal bij het einde van 1879	q) 170	116	27	313	24 258	9 052	2 309	35 619
In 1880 meer	r) 12	»	»	»	2 131	»	»	104
In 1880 minder	»	s) 13	t) 5	6	»	879	1 148	»

AANTAL SCHOLEN OP 31 DECEMBER 1881.		
Gouvernements-scholen.	Particuliere scholen.	
	Gesubsidieerd.	Niet gesubsidieerd.
3	»	»
7	»	a) 5
5	»	»
26	»	b) »
9	»	c) »
4	2	d) †
3	10	»
10	11	e) »
7	f) 9	f) †
10	g) 5	g) »
13	»	h) †
7	»	i) 7
10	»	»
j) 3	j) 1	j) »
1	»	1
14	k) 4	k) »
18	42	»
5	»	»
1	»	l) »
1	»	m) †
n) 17	o) 6	o) †
10	9	p) 1
6	1	»
ult°. 1881 190	z) 100	z) †
ult°. 1880 182	103	22
x) 8	»	†
»	ij) 3	†

TOELICHTINGEN.

(Waar men een † vindt geplaatst, ontbreken de gegevens.)

a) De bij dit verslag gevoegde kaart vermeldt voor de residentie Batavia slechts 2 particuliere scholen (beiden zendingscholen).

b) De kaart vermeldt voor de Preanger regentschappen 1 particuliere (zending-) school.

c) De kaart vermeldt voor de residentie Cheribon 2 particuliere scholen (beiden zendingscholen).

d) Behalve de 2 gesubsidieerde scholen in Tagal (te Pangka en Maribaija) vermeldt de kaart nog 2 andere particuliere scholen, vermoedelijk niet gesubsidieerd, namelijk die te Moga en Boemiajoe.

e) Behalve de 11 gesubsidieerde scholen in Samarang vermeldt de kaart nog 1 particuliere school, en wel te Karangtoeri in Demak (vermoedelijk niet gesubsidieerd).

f) De kaart vermeldt voor de residentie Japara in 't geheel 18 particuliere scholen, waaronder 5 zendingscholen.

g) Hoewel niet meer gesubsidieerd, moeten de 2 particuliere scholen te Kragan en Sedan (residentie Rembang) volgens de kaart nog als bestaande worden aangemerkt.

h) De kaart vermeldt 2 particuliere scholen, beiden niet gesubsidieerd, namelijk één ter hoofdplaats Soerabaija en de zendingschool te Modjowarno.

i) Voor de residentie Pasoeroean vermeldt de kaart in 't geheel slechts 2 particuliere scholen (beiden zendingscholen).

j) Bezoeki en Banjoewangi worden op de kaart als één gewest vermeld, omdat Banjoewangi sedert 1 Julij 1882 eene afdeeling van Bezoeki uitmaakt.

k) De 4 gesubsidieerde scholen in Banjoemas zijn die te Pepedan, Soempioeh, Karangdjati en Wonodadi. De drie laatsten worden op de kaart niet gevonden, die, behalve de school te Pepedan, alleen nog vermeldt de particuliere scholen te Bandjar en Mantjasem.

l) De kaart vermeldt als eenige particuliere school in Djokjokarta die te Danoeredjan.

m) Idem voor Soerakarta die te Mangkoenegaran.

n) Op de kaart is reeds rekening gehouden met eene verandering in de grensscheiding tusschen de residentien Madioen en Kediri, waartoe in de tweede helft van 1882 magtiging is verleend. Dientengevolge zal het district Pangool in Madioen, waar zich eene gouvernementsschool bevindt, voortaan tot de residentie Kediri behooren. In verband met een en ander vermeldt de kaart voor Madioen 16 en voor Kediri 11 gouvernementsscholen.

o) De 6 gesubsidieerde scholen in Madioen zijn die te Tertek, Ngrambe, Balong, Djebeng Ngadiredjo en Gorang-Gareng. De twee laatsten worden op de kaart niet gevonden, die daarentegen, nevens de vier eerstgenoemden, nog vermeldt de particuliere scholen te Parang, Wringinanom en Sawo.

p) Behalve de 9 gesubsidieerde scholen in Kediri vermeldt de kaart nog 6 niet-gesubsidieerde particuliere scholen, namelijk 4 zendingscholen en 2 anderen (deze laatsten te Waroedjaijeng en Tjepoko).

q) Verbeterde opgaaf. Voor de Preanger regentschappen was namelijk tot dusver 1 school te veel opgegeven.

r) Hiervan: 6 in de Preanger regentschappen (te Oedjoeng Broeng Wetan, Boengboelan — sedert verplaatst naar Tjipadalarang —, Pameungpeuk, Tjikadoe, Tjisande en *Madjalaija*); 1 in Samarang (te Bodjong, zijnde de 2de school ter hoofdplaats); 1 in Probolinggo (2de school ter hoofdplaats); 1 in Bagelen (2de school ter hoofdplaats); 1 in Kadoe (te Seleman); en 2 in Kediri (te *Ngandjoek* en *Gringging*). De cursief gedrukte namen betreffen overgenomen particuliere scholen

s) In het vorig verslag (bijlage P, aanmerking *i*) is in bijzonderheden vermeld welke scholen in 1880 niet meer en welke in dat jaar voor het eerst gesubsidieerd werden.

t) Waar deze scholen gevestigd waren, vindt men niet opgegeven.

u) Hieronder, voor zoover opgegeven, 45 meisjes, als: 7 voor Batavia, 25 voor Krawang, 9 voor de Preanger regentschappen, 1 voor Pekalongan en 3 voor Bagelen.

v) Hieronder, voor zoover opgegeven, 6 meisjes (voor Bagelen).

w) „ „ „ „ 11 „ , als: 4 voor Batavia en 7 voor Soerakarta.

x) Hiervan: 1 in Batavia (3de school ter hoofdplaats); 2 in Krawang (te Wanaijassa en Tjimalaija); 1 in Pekalongan (te *Kedoengwoeni*); 1 in Samarang (te Karangtoeri, zijnde de 3de school ter hoofdplaats); 1 in Rembang (te Padangan); 1 in Kediri (te Paree) en 1 op Madura (*Boender*). De cursief gedrukte namen betreffen overgenomen particuliere scholen.

ij) Aan 5 scholen werd in 1881 geen subsidie meer verleend, omdat zij geen voldoend aantal leerlingen hadden, zooals die te Balega en Kwanjar op Madura, of geheel verliepen, zooals die te Sedan en Kragan in Rembang en Modjorotto in Kediri; 2 andere, hierboven onder *x* vermeld, werden als gouvernementsscholen overgenomen (Kedoengwoeni en Boender). Daarentegen werd voor het eerst subsidie toegekend aan 4 scholen, als: 3 in Banjoemas (te Soempioeh, Karangdjati, Wonodadi) en 1 in Madioen (te Gorang-Gareng).

z) Volgens de kaart beliep het aantal particuliere inlandsche scholen op 31 December 1881 (gesubsidieerde en niet-gesubsidieerde bij elkander) 135, waaronder 18 zendingscholen.

EILANDEN EN GEWESTEN.	AANTAL SCHOLEN BIJ HET EINDE DER ONDERSTAANDE JAREN.						
	Gouvernementsscholen.			Particuliere scholen.		Totaal.	
	1879.	1880.	1881. aa)	1879.	1880.	1879.	1880.
Buitenbezittingen.							
Sumatra. Padangsche Benedenlanden	11	14	bb) 15	1	cc) 3	12	17
Sumatra. Padangsche Bovenlanden	16	17	bb) 18	3	3	19	20
Sumatra. Tapanoli	18	18	18	15	dd) 19	33	37
Sumatra. Benkoelen	9	9	bb) 10	»	»	9	9
Sumatra. Lampongsche districten	3	3	3	»	»	3	3
Sumatra. Palembang	3	ee) 4	bb) 5	»	»	3	4
Sumatra. Sumatra's Oostkust	»	1	1	»	»	»	1
Sumatra. Atjeh	2	2	2	»	»	2	2
Nias (gouvernement Sumatra's Westkust)	1	1	1	3	ff) 1	4	2
Riouw en Lingga	2	2	2	»	»	2	2
Banka	2	2	2	»	»	2	2
Billiton	2	2	2	»	»	2	2
Borneo. Westerafdeeling	»	»	»	1	gg) 2	1	2
Borneo. Zuider- en Oosterafdeeling	1	1	1	8	8	9	9
Celebes. Gouvernement Celebes en onderhoorigheden	2	2	bb) 10	»	»	2	2
Celebes. Menado	hh) 31	36	bb) 50	ii) 148	jj) 148	179	184
Sangi-eilanden (resid. Menado)	14	ll) 25	25	mm) †	mm) †	nn) 14	nn) 25
Talaut-eilanden (resid. Menado)		ll) 4	4	mm) †	mm) †		nn) 4
Ternate (resid. Ternate)	1	1	1	»	»	1	1
Batjan (resid. Ternate)	1	1	1	»	»	1	1
Ceram (resid. Amboina)	11	11	11	»	»	11	11
Boeroe (resid. Amboina)	1	1	1	»	»	1	1
Manipa (resid. Amboina)	1	1	1	»	»	1	1
Boano (resid. Amboina)	1	1	1	»	»	1	1
Amboina (resid. Amboina)	30	30	30	»	»	30	30
Haroekoe (resid. Amboina)	6	6	6	»	»	6	6
Saparoea (resid. Amboina)	12	12	12	»	»	12	12
Noessalaut (resid. Amboina)	6	6	6	»	»	6	6
Banda-eilanden (resid. Amboina)	4	4	4	»	»	4	4
Aroë-eilanden (resid. Amboina)	4	4	4	»	oo) 2	4	6
Zuidwester-eilanden (resid. Amboina)	6	6	6	»	»	6	6
Timor (resid. Timor)	8	8	8	»	»	8	8
Rotti (resid. Timor)	18	18	18	14	14	32	32
Savoe (resid. Timor)	1	1	1	7	7	8	8
Flores (resid. Timor)	»	»	»	1	1	1	1
Bali	1	1	bb) »	»	»	1	1
Totaal	229	rr) 255	rr) 280	ss) 201	ss) 208	ss) 430	ss) 463

AANTAL LEERLINGEN IN DEN LOOP DER ONDERSTAANDE JAREN.					
Gouvernements-scholen.		Particuliere scholen.		Totaal.	
1879.	1880.	1879.	1880.	1879.	1880.
872	1 229	44	105	916	1 334
1 306	1 160	93	113	1 399	1 273
908	976	955	991	1 863	1 967
463	542	»	»	463	572
159	125	»	»	159	125
195	376	»	»	195	376
»	39	»	»	»	39
34	44	»	»	34	44
36	34	20	11	56	45
55	53	»	»	55	53
94	109	»	»	94	109
79	71	»	»	79	71
»	»	21	41	21	41
217	285	427	453	644	738
124	83	»	»	124	83
3 839	4 056	10 415	*kk*) 10 821	14 254	14 877
†	†	†	†	†	†
†	†	†	†	†	†
62	82	»	»	62	82
75	68	»	»	75	68
841	872	»	»	841	872
45	43	»	»	45	43
53	39	»	»	53	39
53	39	»	»	53	39
2 259	2 151	»	»	2 259	2 151
626	583	»	»	626	583
1 125	1 278	»	»	1 125	1 278
528	556	»	»	528	556
100	96	»	»	100	96
†	80	»	†	†	80
†	†	»	»	†	†
416	*pp*) 385	»	»	416	385
1 166	1 101	513	455	1 679	1 556
54	48	150	*qq*) 129	204	177
»	»	†	72	†	72
18	»	»	»	18	»
ss) 15 802	*ss*) 16 603	*ss*) 12 638	*ss*) 13 191	*ss*) 28 440	*ss*) 29 794

T O E L I C H T I N G E N.

(Waar men een † geplaatst vindt, ontbreken de gegevens.)

aa) In 1881 werden in de buitenbezittingen 26 nieuwe gouvernementsscholen geopend, terwijl 1 (die te Boeleleng op Bali) als niet meer bestaande wordt opgegeven. De eerstbedoelde 26 scholen waren de volgende: 1 in de Padangsche Benedenlanden te Balei-Selasa, 1 in de Padangsche Bovenlanden te Soepaijang, 1 in Benkoelen te Passar Kerkab, 1 in Palembang te Tandjong Radja, 8 in het gouvernement van Celebes en onderhoorigheden (te Saleijer, Balangnipa, Bonthain, Takalar, Boelekomba, Galesong, Pangkadjene en Segiri), en 14 in de residentie Menado, waarvan 11 in de Minahassa (die te Treman, Kasar, Toemaloentoeng, Matoengkas, Singkil, Sawangan, Tateloe, Tataäran, Passo, Toempaän en Koemelemboeai) en 3 in Gorontalo (namelijk één te Tapa, één te Kwandang en eene tweede school te Gorontalo).

bb) Zie de voorgaande aanmerking.

cc) In 1880 werden in de Padangsche Benedenlanden 2 nieuwe particuliere scholen geopend: een te Loeboe-alang en een te Kaijoetanam.

dd) In Tapanoli vermeerderde het aantal particuliere scholen in 1880 met 4 zendingscholen in Silindong.

ee) In 't vorig verslag (bijlage P) werd voor 1880 één school in Palembang te veel opgegeven, namelijk die te Tandjong Radja, welke eerst in 1881 geopend is.

ff) Twee zendingscholen op Nias schijnen in 1880 te zijn opgeheven.

gg) In 1880 werd in de Westerafdeeling van Borneo eene nieuwe particuliere school geopend te Ngabang.

hh) Volgens de opgaven over 1879, vermeld in bijlage P van het vorig verslag, zouden er reeds toen 36 gouvernementsscholen in de residentie Menado hebben bestaan. Nader is echter gebleken dat de in die opgaaf begrepen 5 scholen te Romoen di atas, Malikoe, Radei, Tombatoe en Telaga eerst in 1880 geopend zijn.

ii) Hiervan 127 genootschaps- en 21 negorij- of gemeentescholen.

jj) Hiervan 136 genootschaps- en 12 andere scholen, van welke laatsten er 6 waren tot stand gebragt door den Roomsch-katholieken geestelijke die af en toe zijn dienstwerk in de Minahassa komt uitoefenen. Als genootschapsscholen zijn onderscheidene gewezen negorij- of gemeentescholen medegerekend welke de Protestantsche hulppredikers zich hebben aangetrokken en die door hen op eigen kosten weder geopend zijn. Als werkelijke negorijscholen bestonden in de Minahassa bij het eind van 1880 nog slechts 6 scholen, als: 3 in de afdeeling Menado, 1 in de afdeeling Kema en 2 in de afdeeling Tondano.

kk) Deze opgaaf betreft het aantal kinderen die *bij het eind* van het jaar ingeschreven waren. Alleen voor de genootschapsscholen was het getal ingeschrevenen 10 086, voor de negorij- en particuliere scholen 735, onder welk laatste cijfer 347 leerlingen die de 6 Roomsch-katholieke scholen bezochten (vergelijk de voorgaande aanmerking).

ll) Verbeterde opgaaf (zie het verslag hiervóór, blz. 101).

mm) Volgens eene opgaaf van Junij 1881 bestonden toen op de Sangi- en Talaut-eilanden 22 particuliere scholen.

nn) Het totaal voor de Sangi- en Talaut-eilanden is niet volledig door het ontbreken van opgaven nopens het aantal particuliere scholen.

oo) In 1880 werden twee particuliere scholen op de Aroë-eilanden geopend (een te Wadjir en een te Wokam).

pp) Onvolledig cijfer door het ontbreken van opgaven voor 2 van de 8 scholen.

qq) Deze opgaaf betreft slechts 4 scholen, zijnde van de 3 overigen geen verslagen ingekomen.

rr) Hieronder 2 meisjesscholen (een te Padang en een te Fort de Kock).

ss) Dit totaal is niet geheel volledig zooals uit de voorafgaande aanmerkingen blijken kan. Van de 201 particuliere scholen in 1879 en de 208 in 1880 waren er, althans in laatstgemeld jaar, 4 door het Gouvernement gesubsidieerd. Voor enkele gouvernements- en particuliere scholen zijn onder het opgegeven aantal leerlingen ook meisjes begrepen. Volledige opgaven ten deze zijn echter niet ontvangen. De in 1880 geopende gouvernements-meisjesscholen te Padang en Fort de Kock telden bij het eind van dat jaar 39 en 27 leerlingen.

[5. 21.]

BIJLAGE T.

(Zie blz. 111 van het verslag.)

OVERZIGT betreffende de in Nederlandsch-Indie bestaande WEESHUIZEN EN ANDERE INSTELLINGEN VAN LIEFDADIGHEID over 1880 en 1881.

GESTICHTEN.	Aantal verpleegden bij het einde van		VERDERE BIJZONDERHEDEN.
	1880.	1881.	
Parapattan weezengesticht te Batavia.	66	64	In 1881 werden 2 jongens en 4 meisjes opgenomen, terwijl 3 jongens en 5 meisjes, die eene betrekking hadden gekregen of door familieleden waren teruggenomen, het gesticht verlieten. Ondanks de geheerscht hebbende ziekten te Batavia liet de gezondheidstoestand onder de verpleegden niets te wenschen over. In den loop van 1881 werd de eigen school der inrigting opgeheven en gingen de schoolgaande weezen, ten getale van 42, over naar eene der gouvernements-inrigtingen te Batavia (de 1ste openbare lagere school B). De contributien en donatien bedroegen slechts f 4630 tegen f 6895 in 1880. Bovendien genoot de inrigting het gewone gouvernements-subsidie van f 6000 's jaars, terwijl ook eenige buitengewone giften door erflating ontvangen werden. Aan deze laatste omstandigheid en aan besparing van uitgaven door de opheffing van de weezenschool was het te danken dat de rekening van het gesticht op 31 December 1881 een voordeelig saldo aanwees van f 647.
Diakonie-armenhuis op Molenvliet (Batavia).	33	40	Onder de verpleegden waren 25 niet-volwassenen (15 meisjes en 10 jongens). In 1881 werd ten behoeve van de verpleegden uitgegeven, met inbegrip der kosten van onderhoud van het gebouw, f 11 714, tegen f 11 106 in 1880. Dank zij eenige ruimere ontvangsten was het nadeelig saldo op 31 December 1881 belangrijk minder dan in vorige jaren. Evenals in de weeshuizen te Samarang wordt door eenige meisjes naaiwerk verrigt; de helft van het op die wijze verdiende komt ten bate der arbeidsters.
Djatti-gesticht te Batavia.	32	28	Van de 10 jongens en 22 meisjes, op 1 Januarij 1881 aanwezig, werden in den loop van genoemd jaar 1 jongen en 4 meisjes uit de sterkte afgevoerd (vermoedelijk wegens plaatsing in eene betrekking) en daarentegen 1 jongen opgenomen. De gezondheidstoestand in het gesticht was zeer voldoende. De ontvangsten worden opgegeven in 1881 te hebben bedragen f 11 273 en de uitgaven f 9177.
Vincentius-gesticht voor verlaten kinderen te Weltevreden (Batavia).	26	26	De gezondheidstoestand der verpleegden in het gesticht was in 1881 zeer gunstig. Met inbegrip van eene kleine tegemoetkoming aan de zusters Ursulinen werd wederom per kind jaarlijks gemiddeld f 180 besteed. De vaste bijdragen bleven in 1881, evenals in de beide voorafgegane jaren, weder beneden de f 200 's maands. Door buitengewone inkomsten kon echter voortgegaan worden met kostelooze verstrekking van voeding aan de kinderen die gratis de bewaarschool der geestelijke zusters bezoeken en met het geven van ondersteuning aan eenige behoeftigen.
Liefdadigheidsgesticht te Depok (Buitenzorg).	25	22	Wegens den onvoldoenden financieelen toestand van het gesticht kon in 1881 geen enkele der vele aanvragen tot opneming worden ingewilligd. Uit de sterkte werden afgeschreven 3 verpleegden, allen jongens, namelijk 1 wegens overlijden en 2 die het gesticht verlieten wegens plaatsing in eene betrekking, zoodat op 31 December 1881 nog overbleven 14 jongens en 8 meisjes; 9 hunner waren kinderen van militairen, 10 van ambtenaren en 3 van particulieren. Een der oudste verpleegden had reeds eene betrekking, maar genoot nog huisvesting in het gesticht. Onderwijs ontvangen de verpleegden op de gouvernementsschool te Depok. Omtrent de geldelijke uitkomsten over 1881 is alleen gemeld dat het jaar vermoedelijk zou sluiten met een gelijk tekort als op 31 December 1880, namelijk omstreeks f 2900. In 1879 en 1880 hadden de uitgaven achtereenvolgens bedragen f 8514 en f 8165, waaronder aan afschrijving op de gebouwen en het meubilair respectievelijk f 671 en f 1166. Op nieuw worden pogingen in het werk gesteld om den financieelen toestand te verbeteren en eene opheffing van het gesticht te voorkomen.

GESTICHTEN.	Aantal verpleegden bij het einde van		VERDERE BIJZONDERHEDEN.
	1880.	1881.	
Protestantsch wees- en armenhuis te Samarang.	167	132	In 1881 werden *gemiddeld* verpleegd 160 kinderen, waaronder 60 jongens en 100 meisjes. Gedurende dat jaar werden 11 kinderen opgenomen, doch 46 afgeschreven, namelijk 8 jongens en 8 meisjes wegens overlijden (waaronder één aan cholera), 6 jongens en 1 meisje wegens gevorderden leeftijd, 3 meisjes die huwden en 20 jongens die door hunne familie werden teruggevraagd. De ongunstige gezondheidstoestand werd door eene doelmatige en krachtige voeding zooveel mogelijk tegengegaan en ten slotte overwonnen. De drie schoollokalen verkeerden in goeden staat. Door de meest ontwikkelde jongens werd het klein ambtenaarsexamen afgelegd. De ontvangsten bedroegen met inbegrip van het gouvernements-subsidie f 48 786; de uitgaven f 48 548, waaronder begrepen waren de kosten voor de oprigting van eene overdekte speelplaats, tevens gymnastiek-loods met kegelbaan.
Roomsch-katholiek wees- en armenhuis te Samarang.	236	236	In den loop van 1881 werden 25 nieuwe weezen opgenomen en een gelijk getal verpleegden (onder welke laatsten 22 meisjes) afgeschreven. De 3 jongens werden bij het pupillenkorps te Gombong geplaatst. Van de meisjes werden er 3 ontslagen wegens gevorderden leeftijd, 9 werden verder door hunne familie verzorgd, 8 kregen eene betrekking, terwijl er 2 overleden (beiden aan cholera). De gezondheidstoestand was over het algemeen zeer gunstig. De gebouwen waren in goeden staat. De waterafleiding werd verbeterd. Uit de nog overgebleven gelden van de vroeger ten voordeele dezer inrigting gehouden geldloterij werd een nieuw en doelmatig schoollokaal voor de jongens benevens eene overdekte speelplaats met kegelbaan opgerigt. Uit dezelfde gelden werd voor f 7000 ook aangekocht een nabijgelegen huis, dat voorloopig wordt verhuurd, maar later zoo noodig kan gebruikt worden voor hospitaal. De ontvangsten met inbegrip van het gewone gouvernements-subsidie beliepen in 1881 f 48 920; de uitgaven f 48 083.
Oudemannenhuis te Samarang.	72	68	Onder de verpleegden, waarvan er omstreeks 30 eenig bedrijf uitoefenden, telde men op 31 December 1881 21 Europeanen (13 Nederlanders, 6 Belgen, 1 Franschman, 1 Duitscher), 16 Afrikanen en 31 Amboinezen. In den loop van het jaar overleden 4 Europeanen en 3 Amboinezen en moesten vele Afrikaansche verpleegden wegens onhandelbaarheid en wangedrag verwijderd worden. Daarentegen werden tijdelijk opgenomen eenige van hulp verstoken gepasporteerde militairen die te kort in dienst waren geweest om aanspraak op gagement te kunnen doen gelden. Voor de verbetering van den minder gunstigen gezondheidstoestand in het gesticht werden maatregelen genomen. Voor aankoop van benoodigdheden ten behoeve der verpleegden werd van gouvernementswege weder f 4500 beschikbaar gesteld.
Bedelaarsgesticht te Patjerongan (Samarang).	114	105	In het afgeloopen jaar overleden 30 verpleegden en werden 17 om verschillende redenen afgeschreven. Daarentegen werden wederom 38 andere hulpbehoevenden opgenomen.
Jongensweezen-inrigting te Soerabaija.	55	56	Gedurende het 22ste verslagjaar dezer inrigting (1 April 1880—31 Maart 1881) werden 5 pupillen ontslagen en ook 5 opgenomen, zoodat de sterkte, ten getale van 55 jongens, op gelijke hoogte bleef. Van deze 55 pupillen waren er bij landsinrigtingen 13 als ambachtsleerlingen en 3 als klerk of teekenaar werkzaam, terwijl de 39 anderen lager onderwijs genoten (als leerlingen van eene der gouvernementsscholen). Van de 16 eerstbedoelde jongens woonden er 10 de lessen van de burger-avondschool bij. Op 31 Maart 1881 was voor 23 pupillen in de spaarbank belegd f 11 531, waaronder f 7714 door 10 hunner medegebragt bij intrede in de inrigting. De rekening over 1880/81 wees in ontvangst f 23 460, doch in uitgaaf f 25 690 aan. Aan renten werd ruim f 3000 geïnd, en aan bijdragen in Indie en in Nederland ruim het dubbel. Onder de buitengewone giften behoorde onder anderen een legaat, na aftrekking van de onkosten groot f 4500. Ook in 1881/82 werden de inkomsten weder door de uitgaven overtroffen. Intusschen was het aantal contribuanten in de laatste maanden eenigszins toegenomen. Verder hoopte men de inkomsten te stijven door middel van eene geldloterij, waartoe de Indische Regering reeds toestemming had verleend. Op 1 April 1882 waren 56 pupillen in verpleging; in het laatst verloopen verslagjaar waren er 6 nieuwe bijgekomen en 5 afgeschreven: 1 wegens overlijden en 4 wegens ontslag. Van regeringswege wordt de plaatsing van een 6tal weezen bekostigd, waarvoor aan de inrigting maandelijks f 25 per hoofd wordt uitgekeerd.
Protestantsch weeshuis te Soerabaija.	29	30	In den loop van 1881 verlieten 2 meisjes, die eene betrekking hadden gekregen, het gesticht, terwijl 3 nieuwe weezen werden opgenomen. Onder de 30 weezen bij het eind van 1881 waren 5 jongens. De ontvangsten, waaronder een legaat van f 2250, beliepen in 1881 f 7867; de uitgaven daarentegen f 7719. Aan het plan tot oprigting van een nieuw gebouw kon nog geen gevolg worden gegeven. Behalve een onbezwaard erf en huis met inventaris, waarvan de waarde niet is opgegeven, bezit het weeshuis een kapitaal van f 15 000.
Roomsch-katholiek weeshuis te Soerabaija.	25	24	Volgens nader verkregen opgaven bevatte dit weeshuis op 31 December 1880 niet 29 (zoo als verleden jaar werd opgegeven) maar 25 verpleegden. In 1881 kwamen er 4 bij, doch werden er 5 afgeschreven: 1 wegens overlijden, 3 die naar het weeshuis te Samarang of naar familie overgingen en 1 die in eene vrouwelijke betrekking werd geplaatst. De nog schoolgaande weezen, ten getale van 14, bezochten de school der zusters Ursulinen; 10 van de oudste meisjes waren werkzaam op de door diezelfde geestelijke zusters bestuurde naaischool. Bedoelde meisjes genoten eenige

GESTICHTEN.	Aantal verpleegden bij het einde van		VERDERE BIJZONDERHEDEN.
	1880.	1881.	
			verdiensten, welke gelden voor haar in de spaarbank werden belegd om bij het verlaten van het gesticht als uitzet te kunnen dienen. De St. Vincentius-vereeniging te Soerabaija, waaronder dit weeshuis ressorteert, telde bij het einde van 1881 42 contribueerende leden. De ontvangsten bedroegen, met inbegrip van eene buitengewone gift van f 700, f 3294; de uitgaven f 3093.
Bedelaarsgesticht te Soerabaija.	42	34 (gemidd. 's maands).	Gemiddeld werden in 1881 maandelijks 34 personen verpleegd, hoofdzakelijk inlander en Chinezen. De uitgaven, waaronder f 750 voor herstelling van het gebouw, bedroegen in genoemd jaar f 6505.
Verzorgingsgesticht te Soerakarta.	77	96	Onder de 96 op 31 December 1881 opgenomen kinderen waren 60 jongens en 36 meisjes. Een nieuw doelmatig gebouw, waarin plaats is voor 120 kinderen, werd in Julij 1881 betrokken. De gezondheidstoestand was bevredigend. De verpleging liet niets te wenschen over. De kinderen bezoeken allen de openbare lagere school te Soerakarta, en wel deels de 2de lagere school, deels de meisjesschool. Op hun gedrag viel niets aan te merken.

[5. 22.]

BIJLAGE U.

(Zie blz. 122 van het verslag.)

OVERZIGT betreffende den omvang der koorts- en cholera-epidemie op Java en Madura met, aanwijzing van de sterfte onder de aangetasten, een en ander voor elke maand van 1881 en van het eerste kwartaal van 1882, ontleend aan opgaven der besturende ambtenaren.

GEWESTEN.	Aanwezig getal koortslijders op 31 Dec. 1880.	MAANDEN VAN 1881.										
		Jan.	Febr.	Maart.	April.	Mei.	Junij.	Julij.	Aug.	Sept.	Oct.	Nov.
												Bijgekomen
Bantam . . .	4 788	7 272	9 729	4 806	2 915	685	684	895	2 350	1 741	1 379	685
Batavia. . . .	2 713	1 026	2 672	2 148	3 214	2 507	5 197	5 250	4 968	4 485	4 106	2 511
Krawang . . .	1 054	3 603	4 677	5 363	10 796	*a*) 2 457	4 528	3 573	3 487	2 566	2 128	1 514
Preanger regentschappen. . .	10 141	42 991	12 812	13 690	24 258	13 010	41 268	36 705	21 573	14 042	10 598	10 047
Cheribon . . .	1 140	1 775	1 213	1 396	5 106	1 586	5 677	6 402	6 918	4 418	4 292	1 964
Tagal	956	904	1 076	1 990	1 935	4 176	3 952	8 962	2 644	3 619	1 859	1 376
Samarang. . .	2 486	2 153	3 730	3 999	4 157	4 522	3 820	4 916	4 367	4 211	4 061	2 458
Japara	191	35	35	246	52	61	89	43	50	62	105	6
Rembang . . .	12	»	150	1 130	304	424	558	110	60	»	»	»
Pasoeroean. . .	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	?	?
Probolinggo . .	1 093	922	889	829	894	876	1 142	1 330	1 061	1 195	1 145	1 058
Bezoeki. . . .	?	?	?	?	?	?	?	?	?	347	1 586	1 684
Banjoewangi *b*) .	294	431	208	194	214	226	160	201	177	161	170	186
Banjoemas.	233	28	113	145	532	634	1 077	630	1 175	382	448	270
Madioen . .	»	»	»	»	»	»	»	218	164	»	»	»
Madura . . .	?	569	261	300	31	»	»	»	»	»	1 455	481
Te zamen	25 101	61 709	37 565	36 236	54 408	31 164	68 152	69 235	48 994	37 229	33 332	24 240
												Overleden
Bantam . . .	. . . .	1 053	946	837	574	230	83	67	184	125	60	9
Batavia. . . .	. . . .	167	242	279	663	526	1 188	1 084	1 181	1 007	947	542
Krawang . . .	. . . .	?	?	453	249	388	570	1 184	1 270	957	544	347
Preanger regentschappen . .	. . . .	2 983	2 008	1 279	1 453	1 805	3 971	5 273	4 867	3 092	2 113	1 899
Cheribon . . .	. . . .	291	218	179	297	180	593	945	1 150	637	616	573
Tagal	. . . .	80	70	137	135	107	307	633	585	552	577	402
Samarang. . .	. . . .	313	419	426	509	418	518	647	703	968	1 652	532
Japara	. . . .	2	7	15	6	12	9	10	2	7	14	4
Rembang . . .	. . . .	»	»	»	107	80	81	48	16	»	»	»
Pasoeroean . .	. . . .	»	»	»	»	»	»	»	»	»	?	?
Probolinggo . .	. . . .	124	121	168	132	140	221	247	227	280	266	258
Bezoeki. . . .	. . . .	?	?	?	?	?	?	?	?	?	449	466
Banjoewangi . .	. . . .	46	68	61	39	48	43	46	66	51	33	43
Banjoemas. . .	. . . .	17	19	29	31	25	84	99	196	89	125	69
Madioen . . .	. . . .	»	»	»	»	»	»	4	2	»	»	»
Madura . . .	. . . .	?	34	39	13	»	»	»	»	»	5	13
Te zamen	. . . .	5 076	4 152	3 902	4 208	3 959	7 668	10 287	10 449	7 765	7 401	5 157

a) **Onvolledig cijfer.**

b) **Onder de opgaven uit dit gewest zijn ook die betreffende de Balische landschappen Boeleleng en Djembrana begrepen.**

Dec	Totaal over 1881 (daaronder ook de cijfers vermeld in kolom 2 van dezen staat).	Verhouding van het in de voorgaande kolom genoemde totaal tot het zielental.	Verhouding van het aantal overleden koortslijders tot het cijfer der aangetasten.	Aanwezig getal koortslijders op 31 Dec. 1881.	MAANDEN VAN 1882. Jan.	Feb.	Maart.	TOTAAL PER KWARTAAL. 1ste kw. 1881.	2de kw. 1881.	3de kw. 1881.	4de kw. 1881.	1ste kw. 1882.
koortslijders.												
....	37 929	6.38	......	»	»	»	»	21 807	4 284	4 986	2 064	»
1 272	42 069	4.47	......	3 569	1 579	1 210	946	5 846	10 918	14 703	7 889	3 735
1 262	a) 47 008	15.41	......	2 216	1 399	1 066	1 641	13 643	a) 17 781	9 626	4 904	4 106
7 727	258 862	16.20	......	14 187	9 023	6 275	575	69 493	78 536	72 320	28 372	15 873
1 446	43 333	3.34	......	1 203	3 900	3 466	6 162	4 384	12 369	17 738	7 702	13 528
1 092	34 541	3.65	......	678	1 265	»	»	3 970	10 063	15 225	4 327	1 265
1 820	46 700	3.66	......	2 798	1 811	1 683	1 919	9 882	12 499	13 494	8 339	5 413
35	1 010	0.12	......	»	»	»	»	316	202	155	146	»
»	2 748	0.26	......	»	»	»	»	1 280	1 286	170	»	»
?	?	—	......	891	556	508	389	»	»	»	?	1 453
911	13 345	2.71	......	1 041	1 170	1 599	1 299	2 640	2 912	3 586	3 114	4 068
1 675	a) 5 292	—	......	1 547	2 020	1 726	1 847	?	?	347	4 945	5 593
182	2 804	3.48	......	322	507	187	194	833	600	539	538	888
1 279	6 946	0.68	......	938	1 367	734	458	286	2 243	2 187	1 997	2 559
»	382	0.038	......	»	»	»	»	»	»	382	»	»
1 334	a) 4 431	0.55	......	1 083	983	408	173	1 130	31	»	3 270	1 564
20 035	547 400	......	......	30 473	25 580	18 862	15 603	135 510	153 724	155 458	77 607	60 045
koortslijders.												
....	4 168	0.701	10.99	......	»	»	»	2 836	887	376	69	»
329	8 155	0.866	19.39	......	265	213	136	688	2 377	3 272	1 818	614
329	a) 6 291	2.063	13.38	......	349	255	502	a) 453	1 207	3 411	1 220	1 106
2 291	33 034	2.09	12.76	......	3 034	2 903	140	6 270	7 229	13 232	6 303	6 077
408	6 087	0.469	14.05	......	572	884	977	688	1 070	2 732	1 597	2 433
369	3 954	0.418	11.45	......	325	»	»	287	549	1 770	1 348	325
399	7 504	0.587	16.07	......	355	379	406	1 158	1 445	2 318	2 583	1 140
2	90	0.01	8.91	......	»	»	»	24	27	19	20	»
»	332	0.031	12.08	......	»	»	»	»	268	64	»	»
?	?	—	—	......	63	80	66	»	»	»	?	209
194	2 378	0.485	17.82	......	272	323	260	413	493	754	718	855
525	a) 1 440	—	27.21	......	582	579	485	?	?	?	1 440	1 646
44	588	0.735	20.97	......	38	65	46	175	130	163	120	149
99	882	0.086	12.69	......	166	176	117	65	140	384	293	459
»	6	—	1.57	.....	»	»	»	»	»	6	»	»
75	a) 179	0.022	4.04	......	30	57	2	73	13	»	93	89
5 064	75 088	......	13.71	......	6 051	5 914	3 137	13 130	15 835	28 501	17 622	15 102

Onder behandeling gekomen choleralijders.

GEWESTEN.	MAANDEN VAN 1881. Sept.	Oct.	Nov.	Dec.	MAANDEN VAN 1882. Jan.	Febr.	Maart.	TOTALEN voor de laatste vier maanden van 1881.	voor het 1ste kwartaal van 1882.	In 't geheel.
Bantam	»	684	379	»	»	139	1	1 063	140	1 203
Batavia	152	3 978	897	7	19	52	34	5 034	105	5 139
Krawang	»	373	»	1	»	66	2	374	68	442
Preanger regentschappen	»	»	90	41	»	75	2	131	77	208
Cheribon	2	145	1 494	739	1 081	3 784	3 311	2 380	8 176	10 556
Tagal	»	91	1 445	1 599	1 911	501	119	3 135	2 531	5 666
Pekalongan	»	4	»	»	15	19	5	4	39	43
Samarang	1 107	c) 6 411	6 855	447	39	1	1	14 820	41	14 861
Japara	»	753	131	»	797	544	114	884	1 455	2 339
Rembang	30	786	1 840	2 582	1 743	824	105	5 238	2 672	7 910
Soerabaija	1 702	8 132	5 297	1 349	858	445	242	16 480	1 545	18 025
Pasoeroean	122	1 516	1 329	419	134	193	62	3 386	389	3 775
Probolinggo	»	66	375	209	272	171	63	650	506	1 156
Bezoeki	»	»	218	479	199	363	50	697	612	1 309
Banjoewangi	»	»	50	494	303	181	85	544	569	1 113
Banjoemas	»	»	4	»	»	»	»	4	»	4
Bagelen	30	213	508	425	428	791	2 026	1 176	3 245	4 421
Kadoe	»	63	39	52	19	6	41	154	66	220
Djokjokarta	»	»	3	»	400	819	1 079	3	2 298	2 301
Soerakarta	2	1 084	1 275	347	69	»	»	2 708	69	2 777
Madioen	»	2	42	753	1 377	1 888	1 609	797	4 874	5 671
Kediri	»	109	20	322	1 232	625	275	451	2 132	2 583
Madura	370	1 706	4 289	1 576	695	220	40	7 941	955	8 896
	3 517	26 116	26 580	11 841	11 591	11 707	9 266	68 054	32 564	100 618

Overleden choleralijders.

GEWESTEN.	Sept.	Oct.	Nov.	Dec.	Jan.	Febr.	Maart.	voor de laatste vier maanden van 1881.	voor het 1ste kwartaal van 1882.	In 't geheel.
Bantam	»	473	259	»	»	93	1	732	94	826
Batavia	84	2 630	540	13	8	6	10	3 277	24	3 301
Krawang	»	205	»	1	»	16	»	206	16	222
Preanger regentschappen	»	»	65	38	»	16	2	103	18	121
Cheribon	1	68	958	478	435	1 512	1 112	1 505	3 059	4 564
Tagal	»	39	963	1 143	1 302	306	99	2 145	1 707	3 852
Pekalongan	»	4	»	»	4	4	1	4	9	13
Samarang	1 022	6 411	4 638	312	23	»	2	12 383	25	12 408
Japara	»	399	66	»	556	376	74	465	1 006	1 471
Rembang	23	518	1 239	1 632	1 320	644	83	3 412	2 047	5 459
Soerabaija	1 113	6 504	4 223	1 076	672	350	198	12 916	1 220	14 136
Pasoeroean	56	954	1 011	277	107	131	52	2 298	290	2 588
Probolinggo	»	38	220	123	102	58	52	381	212	593
Bezoeki	»	»	117	264	98	223	10	381	331	712
Banjoewangi	»	»	32	384	228	169	69	416	466	882
Banjoemas	»	»	4	»	»	»	»	4	»	4
Bagelen	13	99	260	250	235	506	1 391	622	2 132	2 754
Kadoe	»	34	19	30	7	1	26	83	34	117
Djokjokarta	»	»	»	»	94	317	514	»	925	925
Soerakarta	2	312	457	189	62	»	»	960	62	1 022
Madioen	»	2	19	321	560	857	724	342	2 141	2 483
Kediri	»	56	18	155	551	334	191	229	1 076	1 305
Madura	244	961	2 716	1 092	463	130	22	5 013	615	5 628
	2 558	19 717	17 824	7 778	6 827	6 049	4 633	47 877	17 509	65 386

c) Bij gemis aan bruikbare gegevens nopens het getal behandelden in October, is voor die maand hetzelfde cijfer als dat der overledenen ingevuld.

[5. 23.]

BIJLAGE V.

(Zie blz. 114 van het verslag.)

OPGAAF, voor elke plaats in het bijzonder, betreffende het aantal door de Europesche geneesheeren bij den burgerlijken geneeskundigen dienst gedurende 1881 BEHANDELDE LIJDERS in Nederlandsch-Indie.

GEWESTEN.	PLAATSEN waar de burgerlijke geneeskundige dienst werd uitgeoefend. (Op de met een * gemerkte plaatsen is de uitoefening opgedragen aan officieren van gezondheid.)	Behandeld.	Overleden.	AANMERKINGEN.
	Java en Madura.			
Bantam,	*Anjer met Tjiringin,	a) †	a) †	a) Van al de met een † geteekende plaatsen zijn geen opgaven ontvangen wegens het ontbreken van een geneesheer, hetzij gedurende het geheele jaar 1881, hetzij alleen gedurende het laatste gedeelte des jaars. De taak van de ontbrekende geneesheeren te Soekaboemi en Soekapoera werd echter geheel of gedeeltelijk door de geneesheeren te Bandong en Tjiandjoer waargenomen, boven en behalve den dienst in hun eigen ressort. Voor Anjer met Tjiringin en voor Bodjonegoro was op 31 December 1881 reeds een geneesheer aangewezen.
	*Serang,	34 811	4 119	
Batavia,	Batavia (stadsverband),	7 154	1 958	
	Id. (Chin. hospit.),	697	225	
	*Onrust,	993	62	
	*Meester-Cornelis,	8 658	459	
	Tangerang,	986	11	
	*Buitenzorg,	2 261	221	
Krawang,	Poerwakarta,	504	37	
Preanger regentschappen,	Bandong,	181 812	28 612	b) Door den geneesheer te Cheribon en dien te Madjalengka zijn geen opgaven ingezonden.
	Tjiandjoer,	37 032	7 371	c) Ook hier ontbrak een geneesheer. Een doctor-djawa was echter tijdelijk met de waarneming van den dienst belast. Door dezen zijn de ingevulde opgaven ingezonden.
	Soekaboemi,	†	†	
	Boengboelang,	3 379	346	
	Soemedang,	†	†	
	Soekapoera met Limbangan,	†	†	
Cheribon,	Cheribon,	b)	b)	
	Madjalengka,	b)	b)	
	Indramaijoe,	c) 916	c) 122	
Tagal,	Tagal,	39 269	6 225	
Pekalongan,	Pekalongan,	7 521	59	
Samarang,	Samarang,	3 046	909	
	Kendal,	12 260	929	
	*Ambarawa (Willem I),	772	367	
	*Salatiga,	667	175	
	*Oenarang,	94	3	
Japara,	Koedoes met Japara,	2 802	809	
	Patti met Joana,	946	9	
Rembang,	Rembang met Blora,	905	49	
	Toeban,	†	†	
	Bodjonegoro,	†	†	
Soerabaija,	Soerabaija,	7 761	803	
	Id. (marine-établissement),	764	14	
	Grissee met Sidaijoe en Lamongan,	8 586	6 581	
	Sidoardjo,	2 852	1 764	
	Modjokerto met Djombang,	2 571	1 044	
	Transporteeren	370 019	63 283	

GEWESTEN.	PLAATSEN waar de burgerlijke geneeskundige dienst werd uitgeoefend. (Op de met een * gemerkte plaatsen is de uitoefening opgedragen aan officieren van gezondheid.)	Behandeld.	Overleden.	AANMERKINGEN.
	Per transport	370 019	63 283	
Pasoeroean,	Pasoeroean,	774	40	d) Even als te Indramajoe was ook hier, wegens het ontbreken van een Europeesch geneesheer, een doctor-djawa tijdelijk met de waarneming van den dienst belast. Door dezen zijn echter geen andere opgaven ingezonden dan die vermeld in bijlage W.
	*Malang,	768	47	
Probolinggo,	Probolinggo,	960	130	
	Loemadjang,	978	164	
	Kraksaän,	1 301	73	e) Te dezer plaatse werd reeds in 1881 de plaatselijke dienst door een doctor-djawa waargenomen, ofschoon ter zake eerst in 1882 eene regeling getroffen werd. Door dien inlandschen geneesheer zijn echter geen andere opgaven ingezonden dan die vermeld in bijlage W.
Bezoeki,	Bezoeki,	8 880	699	
	Bondowosso,	2 883	344	
	Sitoebondo,	7 511	1 516	
Banjoewangi,	*Banjoewangi,	1 116	30	
Banjoemas,	Banjoemas,	3 257	40	
	*Tjilatjap,	919	12	
Bagelen,	*Poerworedjo,	3 438	655	
	*Gombong,	724	25	
	*Wonosobo,	d) †	†	
Kadoe,	Magelang,	1 245	66	
Djokjokarta,	*Djokjokarta,	329	14	
Soerakarta,	*Soerakarta,	2 617	996	
	Boijolali,	222	9	
	*Klatten,	231	4	
Madioen,	Madioen,	1 319	285	
	*Ngawi,	306	72	
	Patjitan,	582	50	
Kediri,	Kediri,	1 785	280	
	Blitar,	1 454	55	
Madura,	Bangkallan,	2 971	1 569	
	Sumanap,	e) †	†	
	Pamakassan met Sampang,	7 842	1 969	
	Totaal	424 431	72 427	

Buitenbezittingen.

GEWESTEN.	PLAATSEN	Behandeld.	Overleden.	AANMERKINGEN.
Atjeh,	*Edi,	f)	f)	f) Door de geneesheeren te Edi, Kwalla Simpang, Nanga Badou, Pangkadjene, Balangnipa en Menado zijn geen opgaven ingezonden.
Sumatra's Westkust,	*Padang,	1 759	128	
	*Aijer-Bangies,	†	†	
	*Padang-Pandjang,	522	30	
	*Solok,	71	1	
	*Fort de Kock,	223	2	
	*Paijakombo,	865	»	
	*Rau,	340	1	
	*Sipoholon,	†	†	
	*Kaijoetanam,	17	»	
	*Padang Sidempoean,	3 929	1 019	
	*Siboga,	931	13	
	*Singkel,	41	1	
	*Goenoeng Sitoli (Nias),	152	2	
Benkoelen,	*Benkoelen,	680	7	
Lampongsche districten,	*Telok Betong,	495	43	
Palembang,	*Palembang,	395	82	
	*Kepahiang,	†	†	
	*Tebing Tinggi,	544	5	
	*Lahat,	306	41	
	Transporteeren	11 270	1 375	

GEWESTEN.	PLAATSEN waar de burgerlijke geneeskundige dienst werd uitgeoefend. (Op de met een * gemerkte plaatsen is de uitoefening opgedragen aan officieren van gezondheid.)	Behandeld.	Overleden.	*AANMERKINGEN.*
	Per transport	11 270	1 375	
Palembang,	*Djambi,	170	2	*g)* Ook te Sambas, Saleijer, Gorontalo, Wahaai, Saparoea en Koepang ontbrak een geneesheer. Op elk dezer zes plaatsen werd echter door een doctor-djawa in den dienst voorzien. In dezen staat vindt men alleen de opgaven van den doctor-djawa te Koepang vermeld; door die te Sambas en op Saleijer zijn in 't geheel geen opgaven ingezonden, terwijl de opgaven van de drie anderen zijn opgenomen in bijlage W.
	*Bandar,	128	2	
Sumatra's Oostkust,	*Medan,	74	»	
	*Bengkalis,	194	15	
	*Kwalla Simpang,	*f)*	*f)*	
Riouw,	*Tandjong Pinang,	396	6	
Banka,	*Muntok,	698	31	
	*Pangkal Pinang,	†	†	
	*Toboali,	†	†	
Billiton,	Tandjong Pandan,	660	13	
Westerafdeeling van Borneo,	*Pontianak,	335	5	
	*Singkawang,	75	2	
	*Sambas,	*g)* †	†	
	*Bengkaijang,	†	†	
	*Sintang,	68	2	
	*Nanga Badou,	*f)*	*f)*	
Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo,	*Bandjermasin,	2 596	842	
	*Martapoera,	†	†	
	*Pengaron,	950	199	
	*Boentok,	80	1	
	*Barabei,	4 686	2 112	
	*Amoenthai,	264	78	
Celebes en onderhoorigheden,	*Makasser,	476	24	
	*Segiri,	†	†	
	*Pangkadjene,	*f)*	*f)*	
	*Balangnipa,	*f)*	*f)*	
	Bonthain,	†	†	
	Saleijer,	*g)* †	†	
Menado,	*Menado,	*f)*	*f)*	
	Gorontalo,	*g)* †	†	
Amboina,	*Amboina,	561	6	
	*Wahaai,	*g)* †	†	
	*Saparoea,	*g)* †	†	
	*Banda,	1 718	50	
Ternate,	*Ternate,	132	4	
Timor,	Koepang,	*g)* 1 021	11	
	Totaal	26 552	4 780	

[5. 24.]

BIJLAGE W.

Zie blz. 114 van het verslag.)

OVERZIGT van het aantal der in 1881 door de Europesche geneesheeren bij den burgerlijken geneeskundigen dienst in Nederlandsch-Indie BEHANDELDE LIJDERS, met vermelding van den aard der ZIEKTEN.

AARD DER ZIEKTEN EN GEBREKEN.		Java en Madura. Behandeld.	Java en Madura. Overleden.	Java en Madura. Verhouding van de overledenen tot de behandelden.	Buitenbezittingen. Behandeld.	Buitenbezittingen. Overleden.	Buitenbezittingen. Verhouding van de overledenen tot de behandelden.
Febris intermittens,	Tusschenpozende koorts,	24 230	1 337	1 : 18.13	4 817	45	1 : 107.04
» biliosa,	Galkoorts,	4 685	106	1 : 44.19	54	4	1 : 13.5
» gastrica,	Gastrische koorts,	1 667	3	1 : 555.66	170	6	1 : 28.33
» catarrhalis,	Catarrhale »	845	2	1 : 422.5	288	1	1 : 288
Typhus,	Zenuwzinkingkoorts,	29	14	1 : 2.07	2	»	»
Cholera,	Braakloop, bloedbederfkoorts,	*a)*	*a)*	*a)*	*a)*	*a)*	*a)*
Encephalitis,	Hersen-ontsteking,	5	1	1 : 5	19	1	1 : 19
Ophthalmiae,	Oog- »	2 112	43	1 : 49.11	599	»	»
Parotitis,	Oorklier- »	29	3	1 : 9.6	4	»	»
Angina,	Keel- »	430	1	1 : 430	95	»	»
Pleuritis,	Borstvlies- »	23	1	1 : 23	17	1	1 : 17
Pneumonia,	Long- »	92	21	1 : 4.38	97	14	1 : 6.92
Hepatitis,	Lever- »	59	5	1 : 11.8	19	4	1 : 4.75
Enteritis,	Darm- »	238	26	1 : 9.15	110	13	1 : 8.46
Dysenteria,	Dysenterie,	1 963	657	1 : 2.98	127	26	1 : 4.88
Apoplexia,	Beroerte,	6	4	1 : 1.5	5	2	1 : 2.5
Epilepsia,	Vallende ziekte,	9	1	1 : 9	14	1	1 : 14
Morbus mentis,	Zielsziekte,	811	157	1 : 5.16	54	7	1 : 7.71
Asthma,	Aamborstigheid,	373	34	1 : 10.97	146	4	1 : 36.5
Colica,	Koliek,	286	8	1 : 35.75	157	1	1 : 157
Aphthae tropicae,	Indische spruw,	13	»	»	16	1	1 : 16
Gastricismus,	Maagstoornis,	477	7	1 : 68.14	312	1	1 : 312
Diarrhoea,	Doorloop,	4 615	956	1 : 4.82	1 419	85	1 : 16.69
Helminthiasis,	Wormziekte,	1 104	2	1 : 552	446	»	»
Rheumatismus acutus,	Snelverloopend rheumatisme,	583	22	1 : 26.5	167	»	»
» chronicus,	Slepend rheumatisme,	184	5	1 : 36.8	133	4	1 : 33.25
	Transporteeren	44 868	3 416	......	9 287	221	......

a) Zie aan het slot van den staat onder „*Epidemisch aangetasten*".

AARD DER ZIEKTEN EN GEBREKEN.		Java en Madura.			Buitenbezittingen.		
		Behandeld.	Overleden.	Verhouding van de overledenen tot de behandelden.	Behandeld.	Overleden.	Verhouding van de overledenen tot de behandelden.
	Per transport	44 868	3 416	. . . . . .	9 287	221	. . . . . .
Scrophulosis,	Klierziekte,	98	2	1 : 49	36	»	»
Phthisis pulmonum,	Longtering,	58	26	1 : 2.23	39	8	1 : 4.875
Carcinomata,	Kankergezwellen,	12	4	1 : 3	4	3	1 : 1.33
Lepra,	Melaatschheid,	55	12	1 : 4.58	51	10	1 : 5.1
Vitia cordis,	Hartgebreken,	33	7	1 : 4.71	16	4	1 : 4
Haemorrhagiae,	Verbloedingen,	50	2	1 : 25	12	»	»
Variolae,	Pokken,	311	31	1 : 10.03	115	11	1 : 10.45
Morbilli,	Mazelen,	143	»	»	7	»	»
Framboesiae,	Framboosgezwellen,	107	3	1 : 35.66	15	»	»
Scabies,	Schurft,	3 122	62	1 : 50.35	425	1	1 : 425
Herpes,	Voortkruipende huiduitslag,	495	12	1 : 41.25	156	»	»
Syphilis primaria,	Venusziekte,	7 747	42	1 : 184.45	505	2	1 : 252.5
» secundaria,	Idem,	1 138	7	1 : 162.57	91	2	1 : 45.5
Vulnera,	Wonden,	1 559	115	1 : 13.55	429	7	1 : 61.28
Contusiones,	Kneuzingen,	520	19	1 : 27.36	207	1	1 : 207
Abcessus,	Ettergezwellen,	441	24	1 : 18.37	337	2	1 : 168.5
Ulcera,	Zweren,	4 072	515	1 : 7.91	1 333	12	1 : 111.08
Fistulae,	Pijpzweren,	12	»	»	4	»	»
Herniae,	Ingewandsbreuken,	22	»	»	18	»	»
Hydrocelae,	Waterzaksbreuken,	14	2	1 : 7	5	»	»
Luxationes,	Ontwrichtingen,	32	»	»	11	»	»
Fracturae,	Beenbreuken,	113	10	1 : 11.3	28	2	1 : 14
Mors violenta,	Gewelddadige dood,	270	270	1 : 1	3	3	1 : 1
Berri-berri,	Berri-berri,	3 153	486	1 : 6.48	346	43	1 : 8.04
Catarrhus bronchiorum,	Luchtpijptak-ontsteking,	119	1	1 : 119	329	»	»
Morbi reliqui,	Overige ziektevormen,	4 834	564	1 : 8.57	1 141	45	1 : 25.35
Epidemisch aangetasten:							
Febris,	Koorts,	320 134	47 314	1 : 6.76	166	1	1 : 166
Cholera,	Braakloop, bloedbederf koorts,	28 187	19 295	1 : 1.46	6 897	3 285	1 : 2.09
Variolae,	Pokken,	2 712	186	1 : 14.58	4 302	1 103	1 : 3.9
Morbilli,	Mazelen,	»	»	»	128	1	1 : 128
Berri-berri,	Berri-berri,	»	»	»	109	13	1 : 8.38
	Totaal . . .	424 431	72 427	1 : 5.86	26 552	4 780	1 : 5.55

[5. 25.]

BIJLAGE X.

(Zie blz. 114 van het verslag.)

OPGAAF, voor elke plaats in het bijzonder, betreffende het aantal gedurende 1881 door doctors djawa BEHANDELDE LIJDERS in Nederlandsch-Indie.

Java en Madura.

GEWESTEN.	PLAATSEN.	Behandeld.	Overleden.
Bantam,	Tjiringin,	2 256	216
	Serang,	a)	a)
Batavia,	Onrust,	a)	a)
	Batavia,	a)	a)
	Meester-Cornelis,	5 858	351
	Buitenzorg,	293	6
Krawang,	Poerwakarta,	a)	a)
Preanger regentschappen,	Bandong,	273	10
	Tassik malaija,	143	2
	Manondjaija,	390	11
	Mangoenredja,	205	1
	Tjiandjoer,	91	2
	Soemedang,	305	2
Cheribon,	Cheribon,	4 437	21
	Indramaijoe,	b)	b)
	Koeningan,	16 941	1 376
	Tjiamis,	13 725	1 237
Tagal,	Brebes,	1 535	141
	Pamalang,	1 939	235
Samarang,	Samarang,	3 462	375
	Grobogan,	1 046	601
	Demak,	13 687	6 576
Japara,	Japara,	671	11
	Koedoes,	1 123	372
	Joana, c)	»	»
Rembang,	Bodjonegoro,	1 740	463
	Toeban,	1 194	112
	Blora,	410	25
	Transporteeren	71 724	12 146
	Per transport	71 724	12 146
Soerabaija,	Modjokerto,	144	4
	Bawean,	57	5
Pasoeroean,	Pasoeroean, c)	»	»
	Malang, c)	»	»
Probolinggo,	Loemadjang,	932	171
Bezoeki,	Panaroekan, d)	»	»
	Sitoebondo, c)	»	»
Banjoewangi,	Soekaradja,	104	»
	Boeleleng (Bali),	294	40
Banjoemas,	Poerbolinggo,	a)	a)
	Bandjarnegara,	a)	a)
	Madjenang,	a)	a)
	Tjilatjap,	a)	a)
Bagelen,	Poerworedjo, e)	»	»
	Keboemen,	169	8
	Sapoeran,	139	18
	Wonosobo,	1 047	150
	Koetoardjo,	1 559	117
	Karang-Anjar,	407	»
Djokjokarta,	Djokjokarta,	a)	a)
Madioen,	Madioen,	a)	a)
	Ponorogo, e)	»	»
	Patjitan, f)	»	»
Kediri,	Kediri,	a)	a)
Madura,	Sumanap,	2 802	1 131
	Sampang,	a)	a)
	Pamakassan,	526	37
	Totaal	79 904	13 827

a) Geen opgaven ontvangen. b) Zie de opgaven in bijlage V.
c) De doctors-djawa van Joana, Pasoeroean, Malang, Sitoebondo, Priaman en Muntok waren in 1881 tijdelijk in de Preanger-regentschappen gedetacheerd tot het verleenen van hulp aan de koortslijders aldaar.
d) Als boven in Cheribon de doctors-djawa van Panaroekan, Siboga en Tapanoli.
e) Als boven in Bantam de doctors-djawa van Poerworedjo en Ponorogo. f) Als boven in Krawang de doctor-djawa van Patjitan.

Buitenbezittingen.

GEWESTEN.	PLAATSEN.	Behandeld.	Overleden.
Sumatra's Westkust,	Padang,	2 024	123
	Aijer Bangies,	632	20
	Priaman, *c*)	»	»
	Painan,	9 516	764
	Indrapoera,	84	»
	Fort van der Capellen,	207	21
	Paijakombo,	*g*)	*g*)
	Soepaijang,	*a*)	*a*)
	Moeara Laboe,	661	10
	Padang Pandjang,	339	29
	Soengei Pagoe,	*a*)	*a*)
	Siboga, *d*)	»	»
	Tapanoli, *d*)	»	»
	Penjaboengan,	764	25
Benkoelen,	Benkoelen,	173	2
	Manna,	333	17
	Kroë,	275	4
Lampongsche districten,	Telok Betong,	*a*)	*a*)
Palembang,	Palembang,	18	2
Sumatra's Oostkust,	Langkat,	*g*)	*g*)
Banka,	Muntok, *c*)	»	»
	Transporteeren	15 026	1 017

GEWESTEN.	PLAATSEN.	Behandeld.	Overleden.
	Per transport	15 026	1 017
Billiton,	Manggar,	*a*)	*a*)
Westerafdeeling van Borneo,	Sambas,	*a*)	*a*)
Celebes,	Saleijer,	*a*)	*a*)
Menado,	Tanawangko,	842	6
	Tondano,	1 001	48
	Amoerang,	398	8
	Kawangkoan,	521	10
	Kema,	303	5
	Ratahan (Belang),	479	4
	Gorontalo,	600	4
Amboina,	Amboina,	149	»
	Hila,	434	11
	Haroekoe,	4 274	20
	Saparoea,	2 099	16
	Noessalaut,	1 532	19
	Boeroe,	403	8
	Boano,	54	»
	Amaheij,	314	8
	Wahaai,	302	1
Ternate,	Batjan,	213	4
Timor,	Koepang,	*h*)	*h*)
	Larantoeka,	712	24
	Solor-eilanden.	*a*)	*a*)
	Totaal	29 656	1 213

g) Voor deze plaats is in de Indische opgaven geen cijfer ingevuld; de doctor-djawa schijnt dus geen lijders te hebben behandeld.

h) Zie de opgaven in bijlage V.

[5. 26.]

BIJLAGE Y.

(Zie blz. 114 van het verslag.)

OVERZIGT betreffende de door doctors djawa gedurende 1881 BEHANDELDE LIJDERS, met vermelding van den aard der ZIEKTEN.

AARD DER ZIEKTEN EN GEBREKEN.		Java en Madura.			Buitenbezittingen.		
		Behandeld.	Overleden.	Verhouding van de overledenen tot de behandelden.	Behandeld.	Overleden.	Verhouding van de overledenen tot de behandelden.
Febris intermittens,	Tusschenpozende koorts,	3 107	52	1: 59.75	4 941	112	1: 44.11
» biliosa,	Galkoorts,	79	»	»	44	3	1: 14.6
» gastrica,	Gastrische koorts,	111	3	1: 37	453	14	1: 32.35
» catarrhalis,	Catarrhale »	122	4	1: 30.5	1 025	40	1: 25.62
Typhus,	Zenuwzinkingkoorts,	12	7	1: 1.71	1	»	»
Cholera,	Braakloop, bloedbederfkoorts,	*a)*	*a)*	*a)*	5	»	»
Encephalitis,	Hersen-ontsteking,	»	»	»	»	»	»
Ophthalmiae,	Oog- »	263	»	»	305	»	»
Parotitis,	Oorklier- »	14	»	»	59	»	»
Angina,	Keel- »	57	»	»	37	3	1: 12.33
Pleuritis,	Borstvlies- »	9	1	1: 9	16	2	1: 8.
Pneumonia,	Long- »	26	3	1: 8.66	41	12	1: 3.41
Hepatitis,	Lever- »	8	1	1: 8	70	11	1: 6.36
Enteritis,	Darm- »	27	1	1: 27	148	15	1: 9.86
Dysenteria,	Dysenterie,	392	78	1: 5.02	565	53	1: 10.66
Apoplexia,	Beroerte,	2	2	1: 1	5	3	1: 1.6
Epilepsia,	Vallende ziekte,	8	3	1: 2.6	12	2	1: 6
Morbus mentis,	Zielsziekte,	19	2	1: 9.5	10	2	1: 5
Asthma,	Aamborstigheid,	93	11	1: 8.45	77	3	1: 25.66
Colica,	Koliek,	301	22	1: 13.68	457	3	1: 152.33
Aphthae tropicae,	Indische spruw,	5	»	»	20	2	1: 10
Gastricismus,	Maagstoornis,	51	»	»	126	4	1: 31.5
Diarrhoea,	Doorloop,	866	75	1: 11.54	1 087	84	1: 12.94
Helminthiasis,	Wormziekte,	338	21	1: 16.09	923	»	»
Rheumatismus acutus,	Snelverloopend rheumatisme,	127	»	»	135	»	»
» chronicus,	Slepend rheumatisme,	8	»	»	87	4	1: 21.75
	Transporteeren	6 045	286	......	10 649	372	......

a) Zie aan het slot van den staat onder: „*Epidemisch aangetasten*".

AARD DER ZIEKTEN EN GEBREKEN.		Java en Madura. Behandeld.	Java en Madura. Overleden.	Java en Madura. Verhouding van de overledenen tot de behandelden.	Buitenbezittingen. Behandeld.	Buitenbezittingen. Overleden.	Buitenbezittingen. Verhouding van de overledenen tot de behandelden.
	Per transport	6 045	286	......	10 649	372	......
Scrophulosis,	Klierziekte,	2	»	»	46	1	1: 46
Phthisis pulmonum,	Longtering,	15	8	1: 1.87	28	2	1: 14
Carcinomata,	Kankergezwellen,	»	»	»	4	1	1: 4
Lepra,	Melaatschheid,	10	5	1: 2	1	»	»
Vitia cordis,	Hartgebreken,	»	»	»	6	2	1: 3
Haemorrhagiae,	Verbloedingen,	16	»	»	14	»	»
Variolae,	Pokken,	129	14	1: 9.21	a)	a)	a)
Morbilli,	Mazelen,	50	»	»	1	»	»
Framboesiae,	Framboosgezwellen,	40	»	»	76	»	»
Scabies,	Schurft,	4 655	9	1:517.22	927	»	»
Herpes,	Voortkruipende huiduitslag,	27	»	»	98	»	»
Syphilis primaria,	Venusziekte,	2 453	5	1:490.6	50	»	»
» secundaria,	Idem,	120	»	»	25	»	»
Vulnera,	Wonden,	494	23	1: 21.47	230	3	1: 76.66
Contusiones,	Kneuzingen,	40	»	»	95	»	»
Abcessus,	Ettergezwellen,	49	»	»	137	»	»
Ulcera,	Zweren,	1 447	»	»	1 352	4	1:338
Fistulae,	Pijpzweren,	»	»	»	»	»	»
Herniae,	Ingewandsbreuken,	2	»	»	11	1	1: 11
Hydrocelae,	Waterzaksbreuken,	12	6	1: 2	22	6	1: 3.6
Luxationes,	Ontwrichtingen,	44	2	1: 22	19	»	»
Fracturae,	Beenbreuken,	38	1	1: 38	22	2	1: 11.
Mors violenta,	Gewelddadige dood,	»	»	»	1	1	1: 1
Catarrhus bronchiorum,	Luchtpijptak-ontsteking,	65	»	»	327	4	1: 81.75
Berri-berri,	Berri-berri,	4	»	»	61	4	1: 15.25
Morbi reliqui,	Overige ziektevormen,	810	32	1: 25.312	1 679	69	1: 24.33
Epidemisch aangetasten							
Febris,	Koorts,	51 362	4 683	1: 10.96	6 189	29	1:213.41
Cholera,	Braakloop, bloedbederfkoorts,	11 328	8 733	1: 1.29	»	»	»
Variolae,	Pokken,	647	20	1: 32.35	7 586	712	1: 10.65
	Totaal . . .	79 904	13 827	1: 5.77	29 656	1 213	1: 24.44

[5. 26*a*.]

BIJLAGE Z.

VERBETERINGS-BLAD.

De op blz. 114 van het verslag hiervóór bedoelde bijlage **Z** is bij vergissing afgedrukt onder lit. **BB** (n°. 29). De bijlage die als lit. **Z** (n°. 27) hierachter voorkomt moet beschouwd worden als de op blz. 119 van het verslag bedoelde bijlage **BB**.

[5. 29.]
BIJLAGE ~~BB.~~ Z

Deze bijlage, bij vergissing afgedrukt onder lit. **BB** (n°. 29), is de op blz. 114 van het verslag bedoelde bijlage **Z** (n°. 27). (Zie ook de noot aan den voet der inhoudsopgaaf.)

(Zie blz. 114 van het verslag.)

OPGAAF van het AANTAL PERSONEN in 1881 OMGEKOMEN door bij het bestuur bekend geworden ONGELUKKEN (daaronder ook het aantal overledenen ten gevolge van manslag of zelfmoord).

GEWESTEN.	Verdronken.	Door den bliksem getroffen.	Gedood door				Omgekomen door		Door andere ongelukken om het leven gekomen.	Totaal.
			tijgers.	krokodillen.	slangen.	wilde varkens of andere dieren.	manslag.	zelfmoord.		
Java en Madura.										
Bantam	4	2	1	1	»	1	»	1	17	27
Batavia	50	9	6	2	»	»	4	22	79	172
Krawang.	8	2	»	»	»	»	»	2	5	17
Preanger regentschappen . .	54	21	17	2	1	2	»	11	86	194
Cheribon.	61	35	»	1	»	6	»	14	73	190
Tagal.	49	15	»	5	»	1	»	14	46	130
Pekalongan.	32	9	»	3	2	»	»	2	38	86
Samarang	55	24	»	3	»	1	»	18	45	146
Japara	30	2	6	2	»	»	»	4	27	71
Rembang	18	35	5	1	1	»	15	12	66	153
Soerabaija	116	41	»	18	»	4	»	»	179	358
Pasoeroean	19	9	1	»	»	»	8	10	36	83
Probolinggo.	2	1	6	1	»	2	»	»	38	50
Bezoeki	23	6	8	2	3	1	11	4	44	102
Banjoewangi	3	1	»	1	»	»	5	»	6	16
Banjoemas	46	13	»	2	»	2	»	26	54	143
Bagelen	57	8	»	»	»	»	»	19	63	147
Kadoe.	28	6	2	2	»	»	»	4	39	81
Djokjokarta.	18	13	»	»	»	»	»	»	28	59
Soerakarta	69	30	»	1	3	»	14	5	121	243
Madioen	60	20	1	»	2	1	»	12	43	139
Kediri.	16	9	3	»	»	2	3	4	74	111
Madura	37	6	»	1	2	»	3	48	40	137
Te zamen . . .	855	317	56	48	14	23	63	232	1 247	2 855

GEWESTEN.	Verdronken.	Door den bliksem getroffen.	Gedood door				Omgekomen door		Door andere ongelukken om het leven gekomen.	Totaal.
			tijgers.	krokodillen.	slangen.	wilde varkens of andere dieren.	manslag.	zelfmoord.		
Buitenbezittingen.										
Sumatra's Westkust	118	5	19	9	»	5	17	22	53	248
Benkoelen	2	»	6	6	»	»	»	1	12	27
Lampongsche districten	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Palembang	35	3	31	36	»	5	»	2	36	148
Sumatra's Oostkust	9	2	12	35	1	»	»	6	15	80
Riouw	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Banka	5	1	»	2	»	»	»	2	11	21
Billiton	1	1	»	»	»	»	»	»	3	5
Westerafdeeling van Borneo	21	1	»	10	1	»	»	2	16	51
Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo	73	»	»	36	3	»	51	2	25	190
Celebes en onderhoorigheden	35	3	»	9	»	»	59	»	22	128
Menado	9	»	»	2	»	»	»	1	24	36
Amboina	6	»	»	1	»	»	»	1	2	10
Ternate	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Timor	1	6	»	»	»	»	»	»	»	7
Te zamen	315	22	68	146	5	10	127	39	219	951
Java en Madura	855	317	56	48	14	23	63	232	1 247	2 855
Totaal	1 170	339	124	194	19	33	190	271	1 466	3 806

[5. 28.]

BIJLAGE **AA.**

(Zie blz. 117 van het verslag.)

OVERZIGT van de KRANKZINNIGEN-VERPLEGING bij de gestichten te Batavia, Samarang en Soerabaija in 1881.

Plaatsen.	MUTATIEN.	MANNEN.					VROUWEN.				Totalen.
		Europeanen.	Afrikanen.	Inlanders.	Chinezen.	Te zamen.	Europeanen.	Inlanders.	Chinezen.	Te zamen.	
Batavia	Aantal verpleegden op 1 Januarij 1881	»	»	28	12	40	»	40	10	50	90
	In 1881 opgenomen	»	»	18	a) 18	36	»	10	a) 6	16	52
	Derhalve gedurende 1881 verpleegd. .	»	»	46	a) 30	76	»	50	a) 16	66	142
	Ontslagen als hersteld	»	»	5	4	9	»	9	2	11	20
	» » verbeterd	»	»	1	1	2	»	»	»	»	2
	» » niet verbeterd	»	»	1	4	5	»	»	»	»	b) 5
	» » » krankzinnig . . .	»	»	1	»	1	»	1	1	2	3
	Overleden	»	»	19	13	32	»	16	3	19	51
	Totaal afgevoerd in 1881	»	»	27	a) 22	49	»	26	6	32	81
	Aanwezig op 31 December 1881. . .	»	»	19	8	27	»	24	a) 10	34	61
Samarang.	Aantal verpleegden op 1 Januarij 1881	37	4	38	2	81	3	25	»	28	109
	In 1881 opgenomen	2	»	2	»	4	1	3	1	5	9
	Derhalve gedurende 1881 verpleegd. .	39	4	40	2	85	4	28	1	33	118
	Ontslagen als hersteld	1	»	3	»	4	»	1	»	1	5
	» » verbeterd	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
	Overleden	3	1	2	»	6	»	2	»	2	8
	Totaal afgevoerd in 1881	4	1	5	»	10	»	3	»	3	13
	Aanwezig op 31 December 1881. . .	35	3	35	2	75	4	25	1	30	105
Soerabaija.	Aantal verpleegden op 1 Januarij 1881	53	»	28	»	81	8	11	»	19	100
	In 1881 opgenomen	19	»	10	»	29	5	5	»	10	39
	Derhalve gedurende 1881 verpleegd. .	72	»	38	»	110	13	16	»	29	139
	Ontslagen als hersteld	8	»	8	»	16	»	4	»	4	20
	» » vermist	2	»	»	»	2	»	»	»	»	2
	» » niet verbeterd	1	»	»	»	1	»	»	»	»	1
	Overleden	3	»	4	»	7	»	»	»	»	7
	Totaal afgevoerd in 1881	14	»	12	»	26	»	4	»	4	30
	Aanwezig op 31 December 1881. . .	58	»	26	»	84	13	12	»	25	109

a) Onder deze getallen is begrepen 1 man en 1 vrouw behoorende tot de vreemde oosterlingen maar niet tot de Chinesche bevolking
b) Deze lijders, afkomstig uit de buitenbezittingen en bestemd voor het gesticht te Samarang, werden te Batavia slechts voorloopig ter verpleging opgenomen.

[5. 27.]

BIJLAGE X. BB

(Zie blz. 119 van het verslag.)

OVERZIGT van de verliezen aan buffels en runderen, in West-Java door de veetyphus veroorzaakt, over 1881.

GEWESTEN.	Aantal buffels en runderen die ter zake van veepest in de eerste helft van 1881 zijn afgemaakt en gestorven. *a*)													
	Januarij.		Februarij.		Maart.		April.		Mei.		Junij.		Te zamen in zes maanden.	
	Afgemaakt.	Gestorven.	Afgemaakt.	Gestorven.	Afgemaakt.	Gestorven.	Afgemaakt.	Gestorven.	Afgemaakt.	Gestorven.	Afgemaakt.	Gestorven.	Afgemaakt.	Gestorven.
Bantam.														
Afd. Serang	157 *a*)	»	182	»	253		78	»	17	»	24	»	711	»
» Anjer	7	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	7	»
» Tjiringin	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
» Pandeglang	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
» Lebak	21	»	36	»	»	»	»	»	»	»	»	»	57	»
Totaal	185	»	218	»	253	»	78	»	17	»	24	»	775	»
Batavia.														
Afd. Stad en Voorsteden	»	»	16 *a*)	»	»	»	»	»	»	»	»	»	16	»
» Meester-Cornelis	119	»	88	»	17	»	24	»	45	»	57	»	350	»
» Tangerang	»	»	44	»	28	»	34	»	171	»	»	»	277	»
» Buitenzorg	244	»	116	»	47	»	139	»	69	»	11	»	626	»
Totaal	363	»	264	»	92	»	197	»	285	»	68	»	1 269	»
Preanger regentschappen.														
Afd. Bandong	177	13	16	1	62	3	13	»	3	2	»	»	271	19
» Tjiandjoer	297	27	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	297	27
» Soekaboemi	»	»	37	»	20	1	»	»	»	»	»	»	57	1
» Soemedang	»	»	»	»	»	»	»	»	184	22	40	7	224	29
Totaal	474	40	53	1	82	4	13	»	187	24	40	7	849	76
Krawang.														
Contrôle-afd. Poerwakarta	565	38	148	9	9	1	5	»	11	»	»	»	738	48
» » Krawang	69	»	556	»	307	»	299	39	228	11	84	8	1 543	58
Part. landen. Tegalwaroe-landen	4	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	4	»
Part. landen. Pamanoekan- en Tjiassem-landen	4056	642	3572	700	1983	2231	531	1821	1228	370	1241	74	12 611	5 838
Totaal	4694	680	4276	709	2299	2232	835	1860	1467	381	1325	82	14 896	5 944
Cheribon.														
Afdeeling Indramaijoe.														
Part. landen. Kandanghauer	»	»	1547	*b*) 2147	4049	1273	3723	654	1086	111	114	11	10 519	4 196
Part. landen. Indramaijoe-West	»	»	298	*b*) 482	1261	227	2529	122	1292	17	166	12	5 546	860
Gouvernements-district Sleeman	»	»	»	»	»	»	»	»	686	5	»	»	686	5
Totaal	»	»	1845	2629	5310	1500	6252	776	3064	133	280	23	16 751	5 061
Algemeen totaal	5716	720	6656	3339	8036	3736	7375	2636	5020	538	1737	112	34 540	11 081

Aantal buffels en runderen die ter zake van veepest in de tweede helft van 1881 zijn afgemaakt en gestorven. *a*)														Totaal gedurende het jaar 1881.	
Julij.		Augustus.		September.		October.		November.		December.		Te zamen in zes maanden.			
Afgemaakt.	Gestorven.	Afgemaakt.	Gestorven.	Afgemaakt.	Gestorven.	Afgemaakt.	Gestorven.	Afgemaakt.	Gestorven.	Afgemaakt.	Gsstorven.	Afgemaakt.	Gestorven.	Afgemaakt.	Gestorven.
80	*a*) »	162	»	77	»	»	»	»	»	»	»	319	»	1 030	»
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	7	»
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	57	»
80	»	162	»	77	»	»	»	»	»	»	»	319	»	1 094	»
»	»	»	»	20	*a*) »	»	»	»	»	5	»	25	»	41	»
19	»	5	»	17	»	»	»	»	»	50	»	91	»	441	»
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	277	»
39	»	91	»	108	»	72	»	37	»	»	»	347	»	973	»
58	»	96	»	145	»	72	»	37	»	55	»	463	»	1 732	»
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	271	19
»	»	83	23	34	9	»	»	»	»	»	»	117	32	414	59
»	»	336	53	732	145	49	5	31	6	5	3	1 153	212	1 210	213
53	6	11	2	»	»	»	»	»	»	»	»	64	8	288	37
53	6	430	78	766	154	49	5	31	6	5	3	1 334	252	2 183	328
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	738	48
3	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	3	»	1 546	58
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	4	»
304	39	64	6	106	2	74	6	75	»	72	»	695	53	**13 306**	5 891
307	39	64	6	106	2	74	6	75	»	72	»	698	53	**15 594**	5 997
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	14	1	14	1	**10 533**	4 197
93	12	277	»	854	29	470	6	70	1	15	5	1 779	53	7 325	913
»	»	»	»	»	»	»	»	»	«	»	»	»	»	686	5
93	12	277	»	854	29	470	6	70	1	29	6	1 793	54	**18 544**	5 115
591	57	1 029	84	1 948	185	665	17	213	7	161	9	4 607	359	**39 147**	**11 440**

AANMERKINGEN.

a) Voor de residentien Bantam en Batavia zijn de gestorven beesten niet afzonderlijk opgegeven, maar onder de afgemaakte begrepen.

b) Voor een groot gedeelte is het cijfer der in Februarij 1881 in Cheribon gestorven buffels en runderen ontleend aan opgaven van de inlandsche hoofden, waarin ook de aan miltvuur bezweken beesten begrepen waren. De latere opgaven hebben echter uitsluitend betrekking tot de veetyphus. Als vóór 31 Januarij gestorven ter zake van miltvuur worden opgegeven voor Kandanghauer 2064 en voor Indramaijoe-West 108 beesten.

[5. 30.]

BIJLAGE CC.

(Zie blz. 131 en 133 van het verslag.)

OVERZIGT van het verkeer op de reeds opengestelde gedeelten der Staatsspoorwegen op Java (Ooster- en Westerlijnen) over 1881. 1)

1) In 1881 waren op de Oosterlijnen gemiddeld in exploitatie 191^{693} K.M., namelijk gedurende het geheele jaar de lijn van Soerabaija naar Pasoeroean met zijtak naar Malang en het gedeelte Sidoardjo-Modjokerto der lijn Sidoardjo-Soerakarta; van 27 Februarij af het gedeelte Modjokerto-Semboeng; van 25 Junij af het gedeelte Semboeng-Kertosono; van 13 Augustus af het gedeelte Kertosono-Kediri van den zijtak naar Blitar, en van 1 October af het gedeelte Kertosono-Ngandjoek der hoofdlijn naar Soerakarta.

Van de Westerlijnen kwam eerst op 5 October 1881 een eerste gedeelte (het baanvak Buitenzorg-Tjitjoeroek) in exploitatie ter lengte van 26^{304} K.M.

VERVOER [1])

MAANDEN VAN 1881.	Reizigers.				Bagage. (K.G.)	Bestelgoederen.		Vrachtgoederen. (K.G.)	Rijtuigen. — Aantal.	Paarden. — Aantal.	Vee. — Aantal.	
	Iste klasse.	IIde klasse.	IIIde klasse.	Totaal.		Aantal colli's.	Gewigt in K.G.				Klein.	Groot.
OOSTER-												
Januarij	302	2 616	57 548	60 466	31 590	4 845	90 826	3 441 040	35	39	100	12
Februarij	304	2 647	54 194	57 145	47 000	4 172	83 903	2 471 600	34	53	»	18
Maart	312	3 094	64 760	68 166	33 10	5 499	106 418	5 961 820	42	54	91	18
April	324	3 317	64 558	68 199	42 380	4 764	89 219	6 637 630	36	32	136	58
Mei	308	3 396	70 086	73 790	47 700	5 712	109 806	5 202 680	34	84	97	143
Junij	345	2 754	73 537	76 636	55 740	5 447	109 284	5 215 230	18	82	96	20
Julij	242	2 715	85 187	88 144	82 440	6 466	125 482	10 939 680	40	94	36	18
Augustus	308	3 653	121 156	125 117	107 690	7 194	156 276	12 206 680	39	62	58	27
September	327	2 957	102 363	105 647	74 210	8 332	157 697	16 921 360	44	104	76	13
October	327	2 878	91 289	94 494	76 920	7 953	124 237	13 933 700	47	88	40	28
November	291	3 334	89 456	93 081	67 150	7 636	116 134	7 680 770	37	75	214	11
December	316	3 788	89 543	93 647	71 640	8 336	122 217	6 352 880	39	48	166	21
Totaal	3 706	37 149	963 677	1 004 532	742 770	76 356	1 391 499	96 965 070	445	815	1 110	387
Hiervan werden vervoerd voor rekening van het Gouvernement [2])	4	63	7 788	7 855	15 530	276	5 085	15 661 430	»	»	»	»
Alzoo vervoerd voor rekening van particulieren	3 702	37 086	955 889	996 677	727 240	76 080	1 386 414	[3]) 81 303 640	445	815	1 110	387
WESTER-												
October	112	388	8 551	9 051	2 040	292	6 227	1 190 550	3	51	»	10
November	69	334	7 019	7 422	1 920	393	7 775	784 850	4	10	»	»
December	18	383	6 959	7 360	2 268	468	9 405	1 213 400	5	16	»	8
Totaal [4])	199	1 105	22 529	23 833	6 228	1 153	23 407	3 188 800	12	67	»	18
Hiervan werden vervoerd voor rekening van het Gouvernement [2])	»	3	538	541	40	?	720	2 777 700	»	49	»	»
Alzoo vervoerd voor rekening van particulieren	199	1 102	21 991	23 292	6 188	?	22 687	411 100	12	18	»	18

OPBRENGST.

Reizigers. Iste klasse.	Reizigers. IIde klasse.	Reizigers. IIIde klasse.	Reizigers. Totaal.	Bagage.	Bestel-goederen.	Vracht-goederen.	Rijtuigen.	Paarden.	Vee.	Telegraaf- en diverse andere ontvangsten.	Totaal.
LIJNEN.											
f 1 284,40	f 7 308,61	f 36 530,08	f 45 123,09	f 706,87	f 2 918,45	f 17 215,94	f 365,60	f 150,70	f 79,30	f 1 666,97	f 68 226,92
1 366,90	7 410,67	36 055,16	44 832,73	1 204,12	2 599,12	14 668,77	334,22	214,55	53,25	1 360,87	65 267,63
1 300,70	8 167,32	41 395,70	50 863,72	841,03	3 356,05	26 314,24	410,41	238,30	117 30	1 719,01	83 860,06
1 419,40	9 239,41	41 641,94	52 300,75	977,75	2 958,50	25 112,91	370,13	163,70	240,00	1 699,45	83 823,19
1 259,35	9 114,68	44 649,08	55 023,11	1 089,19	3 547,70	28 887,73	389,79	385,70	406,20	3 033,58	92 763,00
1 394,55	7 664,59	46 997,68	56 056,82	1 277,47	3 497,60	35 535,25	194,46	382,10	95,50	3 965,28	101 004,48
943,45	7 471,13	55 217,53	63 632,11	1 896,66	4 137,70	74 620,05	357,72	423,30	104,10	6 083,73	151 255,37
1 409,75	10 546,21	76 058,74	88 014,70	2 391,66	4 949,10	85 139,63	422,33	288,10	157,30	4 881,03	186 243,85
1 532,10	9 177,21	64 991,70	75 701,01	1 643,15	5 113,80	117 938,28	430,10	402,70	115,40	2 843,52	204 187,96
1 452,75	7 809,07	57 229,35	66 491,17	1 643,22	4 526,05	100 301,53	533,60	451,60	154,20	4 905,00	179 006,37
1 151,15	9 127,01	55 538,84	65 817,00	1 490,41	4 440,20	63 414,69	405,84	355,40	128,30	4 309,41	140 361,25
1 401,35	10 861,52	57 718,85	69 981,72	1 588,57	4 737,50	45 549,47	450,57	245,60	217,30	3 950,14	126 720,87
f 15 915,85	f 103 897,43	f 614 024,65	f 733 837,93	f 16 750,10	f 46 781,77	f 634 698,49	f 4 664,77	f 3 701,75	f 1 868,15	f 40 417,99	f 1 482 720,95
LIJNEN.											
f 275,60	f 579,65	f 3 408,07	f 4 263,32	f 26,78	f 110,45	f 1 669,41	f 14,31	f 45,90	f 2,70	f 718,31	f 6 851,18
171,55	482,75	2 680,24	3 334,54	26,49	144,60	1 075,61	14,85	16,20	»	749,44	5 361,73
50,50	506,20	2 698,40	3 255,10	30,90	172,35	2 107,20	24,30	13,50	2,70	956,74	6 562,79
f 497,65	f 1 568,60	f 8 786,71	f 10 852,96	f 84,17	f 427,40	f 4 852,22	f 53,46	f 75,60	f 5,40	f 2 424,49	[4]) f 18 775,70

[1]) Aan niet betalende dienstgoederen werden op de Oosterlijnen vervoerd 9 623 915 K.G. tegen 3 036 787 K.G. in 1880. Voor de Westerlijnen vindt men het dienstgoederen-vervoer niet opgegeven.

[2]) Het vervoer van de gouvernementsreizigers en goederen vertegenwoordigde eene opbrengst: op de Oosterlijnen van f 77 614,21 en op de Westerlijnen van f 2557,61.

[3]) Hieronder zijn ook begrepen het gewigt en de opbrengst der door aannemers vervoerde gouvernementsproducten, waarvoor f 206 303,85 ontvangen werd. (Het gewigt is niet opgegeven.)

[4]) Onder de ontvangsten is begrepen eene som van f 849,40, voortspruitende uit het regtstreeksch verkeer met de particuliere lijn Batavia-Buitenzorg, en eene van f 1579,04, voortgekomen uit het vervoer van goederen langs het op 31 December 1881 nog niet voltooide gedeelte van Tjitjoeroek tot Soekaboemi.

[5. 31.]

BIJLAGE **DD**.

Zie blz. 131 van het verslag.)

AARD en GEWIGT der vervoerde VRACHTGOEDEREN op de OOSTERLIJNEN der STAATSSPOORWEGEN op Java, over 1878, 1879, 1880 en 1881, in welke jaren gemiddeld in exploitatie waren respectievelijk 68^{610}, 98^{947}, 119^{025} en 191^{693} K. M.

AARD DER GOEDEREN.	GEWIGT (IN KILOGRAMMEN).			
	1878.	1879.	1880.	1881.
Asphalt, hars, pek, teer, enz.	4 850	31 250	85 650	116 950
Boomen, heesters, planten en bloemen	1 600	8 250	16 350	12 700
Brandstoffen. Steenkool	435 300	545 700	145 400	447 700
Brandstoffen. Houtskool		30 650	60 000	63 700
Cement	54 250	372 100	424 250	389 500
Dakpannen	*a)*	*a)*	400 650	154 600
Dranken en provisien	100 000	260 500	506 420	1 071 260
Droogerijen en chemicalien	13 050	45 000	40 800	188 870
Emballage	122 750	393 900	546 650	1 027 510
Garens van allerlei aard	750	1 350	1 650	8 450
Glas- en aardewerk	17 750	89 250	133 250	364 900
Hout. Brandhout	3 850	49 200	355 200	2 148 850
Hout. Bewerkt hout	1 147 700	1 566 000	1 039 200	508 450
Hout. Dwarsliggers of ander hout (bezaagd, ruw of vierkant beslagen)	209 800	4 828 800	1 424 600	3 921 450
Huiden en vellen	*b)* 9 000	72 750	119 400	165 750
Kalk	*a)*	395 50 0	1 179 450	1 664 550
Kramerijen	16 950	85 700	269 900	389 650
Landbouw-producten. Aardappelen	14 250	15 000	48 350	40 550
Landbouw-producten. Indigo	700	18 600	37 200	20 600
Landbouw-producten. Kapok	*a)*	11 700	34 150	90 900
Landbouw-producten. Koffij	784 600	16 002 300	14 021 750	24 323 450
Landbouw-producten. id. (in de hoornschil	*a)*	*a)*	236 500	1 106 450
Landbouw-producten. Padi	3 600	1 250	11 700	89 950
Landbouw-producten. Rijst		1 758 450	7 502 700	4 243 250
Landbouw-producten. Suiker	352 200	4 101 050	5 654 450	18 699 500
Landbouw-producten. Suikerstroop	485 350	252 250	5 400	150 450
Landbouw-producten. Zaksuiker	*a)*	*a)*	*a)*	663 050
Landbouw-producten. Suikerriettoppen	38 950	17 400	18 050	2 777 650
Landbouw-producten. Tabak	36 050	219 600	662 770	3 037 650
Landbouw-producten. Thee	150	350	1 050	6 650
Landbouw-producten. Tjabé	*a)*	50 600	34 850	69 900
Transporteeren	3 853 450	31 224 450	35 017 740	67 964 840

a) Niet — althans niet afzonderlijk — opgegeven.
b) Hieronder ook lederwerken.

AARD DER GOEDEREN.	GEWIGT (IN KILOGRAMMEN).				
		1878.	1879.	1880.	1881.
Per transport		3 853 450	31 224 450	35 017 740	67 964 840
Leder en lederwerk		c)	10 350	4 500	8 900
Machinerien		a)	163 100	358 500	1 156 850
Manufacturen en modewaren		324 900	868 900	860 000	1 268 210
Meel en gruttерswaren		23 450	19 800	64 400	61 850
Meststoffen	d)	11 500	536 300	2 760 800	2 515 450
Metalen (edele)		38 700	18 000	105 200	198 780
Metaalwerk en spoorwegmaterieel	d)	1 078 100	3 845 950	1 975 100	6 973 860
Meubelen en huisraad		165 800	717 750	870 900	679 000
Olie. Inlandsche		61 750	100 750	307 250	332 200
Olie. Europesche			1 600	900	7 000
Olie. Petroleum			1 293 200	2 019 050	1 419 550
Papier en drukwerken		a)	7 450	15 050	36 700
Steensoorten. Breuk- en rolsteen		a)	410 350	337 000	1 942 250
Steensoorten. Gebakken steen		a)	a)	1 056 200	693 800
Steensoorten. Grint		1 976 000	6 550 700	5 616 000	4 368 000
Steensoorten. Marmer		a)	650	1 050	13 500
Steensoorten. Puin		a)	98 300	»	130 900
Steensoorten. Tegels		481 250	2 648 050	770 300	755 700
Steensoorten. Zand		a)	88 000	160 000	92 000
Verfwaren		25 150	89 850	63 700	84 700
Visch		a)	a)	1 162 550	2 270 440
Vlechtmaterieel en vlechtwerk		22 450	288 750	271 150	605 950
Vruchten (boom-, veld- en aard-) zoomede groenten		a)	74 550	402 750	1 388 090
Wapens		a)	750	»	»
IJs		a)	a)	a)	177 550
Zout		75 200	1 253 650	1 663 050	1 684 200
Diversen	e)	155 200	1 770 000	864 970	134 800
Totaal.		8 292 900	52 081 200	56 728 110	96 965 070
Voor rekening van het Gouvernement werd vervoerd f)		4 872 400	19 337 500	9 820 350	15 661 430
Blijft als vervoerd voor rekening van particulieren g)		3 420 000	32 743 700	46 907 760	81 303 640

c) Begrepen onder Huiden en vellen.

d) Verbeterde opgaaf.

e) Hieronder ook „afval" en onbewerkte (niet-edele) „metalen", in den staat over 1878 (zie vorig verslag bijlage AA) onder „Meststoffen" en „Metaalwerk" medegerekend.

f) Meest materialen ten behoeve van de nog in aanbouw zijnde lijnen.

g) Hieronder ook de door aannemers vervoerde gouvernementsgoederen, bedragende in 1878 820 550 K. G., in 1879 14 763 750 K. G. en in 1880 14 639 600 K. G. (over 1881 is het cijfer nog niet bekend).

[5. 33.]

BIJLAGE **FF.**

(Zie blz. 137 van het verslag.)

MAANDELIJKSCH OVERZIGT betreffende het verkeer op de particuliere spoorwegen: Samarang-Vorstenlanden en Batavia-Buitenzorg, over 1881.

SPOORWEG

MAANDEN.	AANTAL REIZIGERS. 1ste klasse.	2de klasse.	3de klasse.	4de klasse.	Militairen.	Gevangenen.	TOTAAL.	Bagage. — Kilo's.	Bestelgoederen (waaronder ook dienstbestelgoederen). — Kilo's.	Koopmans- en dienstgoederen. — Kilo's.	Rijtuigen, paarden en vee. — Aantal.
1881.											
Januarij	468	2 590	31 552	34 868	1 134	413	71 025	17 655	13 410	24 399 066	259
Februarij. . . .	440	2 386	31 808	43 301	1 796	335	80 066	13 579	11 403	15 800 640	367
Maart	538	2 260	30 221	37 597	831	495	71 942	10 112	13 143	21 333 084	351
April	500	2 385	31 492	36 126	708	554	71 765	17 479	10 514	17 702 465	390
Mei.	416	2 416	33 473	43 041	858	378	80 582	14 043	11 771	15 308 383	382
Junij	444	2 398	32 779	39 576	683	480	76 360	13 919	11 572	25 287 778	554
Julij	541	2 610	37 616	42 624	762	487	84 640	17 147	11 841	28 362 559	484
Augustus . . .	561	2 483	33 546	40 363	896	338	78 187	13 776	11 692	36 079 437	322
September . . .	408	2 167	30 618	37 899	819	215	72 126	14 250	11 962	32 328 064	327
October	389	2 053	28 605	35 579	1 177	322	68 125	10 376	12 467	26 280 318	297
November . . .	399	1 922	28 578	38 749	1 021	321	70 990	9 570	12 077	27 725 285	328
December . . .	438	2 361	28 468	32 885	1 034	406	65 592	10 954	15 110	24 996 711	262
Totalen over 1881	5 542	28 031	378 756	462 608	11 719	4 744	891 400	162 860	a) 146 962	a) 295 603 790	4 323
» » 1880	6 344	30 580	399 991	499 240	8 873	4 895	949 923	183 886	141 172	334 080 062	4 849

a) Onder de opgegeven hoeveelheden bestelgoederen en koopmansgoederen waren aan dienstgoederen begrepen: in 1881 5827 en 110 808 81 K.G., in 1880 8 369 en 170 360 374 K.G.

SPOORWEG

MAANDEN.	1ste klasse.	2de klasse.	3de klasse.	4de klasse.	Militairen.	Gevangenen.	TOTAAL.	Bagage.	Bestelgoederen.	Koopmans- en dienstgoederen.	Rijtuigen, paarden en vee.
1881.											
Januarij	1 425	12 445	53 425	. .	1 624	163	69 082	10 577	13 745	5 289 199	360
Februarij. . . .	1 353	12 146	51 505	. . .	1 550	118	66 672	8 069	11 641	5 366 912	309
Maart.	1 633	13 033	56 660	. . .	1 861	185	73 372	10 081	12 625	6 421 132	214
April	1 693	13 581	55 546	. . .	1 535	131	72 486	13 632	11 678	5 631 914	272
Mei.	1 669	13 594	59 059	. . .	1 335	192	75 849	13 337	10 953	5 979 004	286
Junij	1 425	13 406	57 916	. . .	1 235	184	74 166	13 033	9 666	5 696 341	449
Julij	1 554	13 322	59 869	. . .	1 421	210	76 376	12 040	10 163	5 256 321	659
Augustus . . .	1 619	13 471	58 126	. . .	1 543	161	74 920	11 805	10 615	5 301 094	988
September . . .	1 630	13 045	54 638	. . .	1 785	185	71 283	9 693	10 575	5 231 516	296
October	1 598	12 911	52 088	. . .	1 499	109	68 205	9 450	14 033	5 091 407	486
November . . .	1 527	12 414	53 291	. . .	1 231	129	68 592	9 788	15 874	4 771 014	315
December . . .	1 684	12 959	54 085	. . .	1 110	185	70 023	10 104	21 036	6 790 563	437
Totalen over 1881	18 810	156 327	666 208	. . .	17 729	1 952	861 026	131 609	c) 152 604	d) 66 826 417	5 071
» » 1880	17 867	151 018	670 024	. . .	15 424	1 129	855 462	143 640	179 272	64 261 635	4 026

c) Onder de opgegeven hoeveelheden bestelgoederen zijn voor de lijn Batavia—Buitenzorg geen dienstgoederen begrepen. d) Onder de vervoerde vrachtgoederen waren begrepen: in 1881 3 023 502 K.G. dienstgoederen en 16 720 000 K.G. goederen vervoerd voor den dien der staatsspoorwegen. In 1880 waren deze cijfers 3 557 031 en 14 892 000.

OPBRENGST.

REIZIGERS.							Bagage.	Bestel-goederen (waaronder ook dienst-bestel-goederen).	Koopmans- en dienstgoederen.	Rijtuigen, paarden en vee.	Diversen.	TOTALE ONTVANGST.
1ste klasse.	2de klasse.	3de klasse.	4de klasse.	Militairen.	Gevangenen.	TOTAAL.						
SAMARANG—VORSTENLANDEN.												
f 2 510,05	f 7 974,85	f 26 134,64	f 3 604,38	f 1 370,62	f 440,46	f 42 035,00	f 219,50	f 2 083,22	f 82 679,66	f 981,00	f 6 394,53	f 134 392,91
2 362,90	6 935,45	25 966,31	4 589,44	1 613,93	384,61	41 852,64	215,75	1 939,09	73 483,36^{5}	1 144,07	7 978,71	126 613,62^{5}
2 901,10	6 645,50	24 516,91	3 915,60	904,62	544,86	39 428,59	142,13	2 098,21	96 329,69	1 156,70	5 696,85^{5}	144 852,17^{5}
3 274,55	7 058,00	25 060,50	3 755,84	742,98	613,03	40 504,90	187,08	1 724,27	82 644,45^{5}	1 312,90	7 794,02^{5}	134 167,63
2 556,00	6 809,90	25 484,54	4 473,85	951,16	404,55	40 680,00	126,18	1 854,65	99 128,66	1 427,60	7 894,53	151 111,62
2,515,65	6 835,90	25 000,62	4 087,09	763,37	553,54	39 756,17	126,18	1 875,09	161 512,59^{5}	1 674,24	7 513,81	212 458,08^{5}
2,750,15	7 555,75	29 320,67	4 433,31	822,48	566,97	45 449,33	182,26	1 985,44	328 797,19^{5}	1 515,70	9 704,80^{5}	387 634,73
2 882,90	6 868,95	26 041,48	4 203,36	912,43	360,38	41 269,50	144,30	1 805,85	439 384,27	1 077,37	10 251,28^{5}	493 932,57^{5}
2 410,80	6 080,20	23 643,02	3 925,71	954,89	218,04	37 232,66	155,35	1 736,48	430 130,13^{5}	1 146,30	12 754,13	483 155,05^{5}
1 954,20	5 039,75	21 570,38	3 615,23	1 399,48	366,70	33 945,74	105,70	1 814,34	348 819,90	944,40	8 339,22^{5}	393 969,30^{5}
2 143,85	5 008,78	21 394,88	4 029,91	1 256,06	366,27	34 199,75	91,65	1 674,91	209 333,26	1 347,56	6 741,30	253 388,43
2 504,30	6 760,77	21 920,68	3 347,69	1 289,45	491,01	36 313,90	87,07	2 201,43	136 409,65^{5}	911,60	5 734,98^{5}	181 658,62
f 30 766,45	f 79 573,80	f 296 054,63	f 47 981,41	f 12 981,47	f 5 310,42	f 472 668,18	f 1 783,15	b) f 22 792,98	b) f 2 488 652,84	f 14 639,44	f 96 798,17	f 3 097 334,76
34 953,00	89 046,05	314 541,14	51 758,02	8 670,53	5 223,07	504 191,81	3 071,82	23 815,58	2 061 286,09	15 592,38	81 505,36^{5}	2 689 463,04^{5}

b) Ter zake van de in aanmerking *a* bedoelde dienstgoederen was onder de opgegeven opbrengst der vracht van bestel- en koopmansgoederen begrepen: in 1881 f 1 849,92 en f 109 389,46, in 1880 f 2 345,18 en f 127 349,08.

REIZIGERS.							Bagage.	Bestel-goederen (waaronder ook dienst-bestel-goederen).	Koopmans- en dienstgoederen.	Rijtuigen, paarden en vee.	Diversen.	TOTALE ONTVANGST.
1ste klasse.	2de klasse.	3de klasse.	4de klasse.	Militairen.	Gevangenen.	TOTAAL.						
BATAVIA—BUITENZORG.												
f 992,55	f 6 076,60	f 22 426,98	. . . .	f 296,14	f 117,38	f 29 909,65	f 451,00	f 732,03	f 22 059,24	f 827,50	f 2 516,80	f 56 496,22
957,80	5 942,70	20 574,36	. . . .	316,21	73,60	27 864,67	384,87	653,10	22 936,92	694,40	2 278,63	54 812,59
1 545,75	6 931,65	22 251,56	. . . .	320,18	128,30	31 177,44	455,93	698,45	24 928,75	665,40	2 016,15	59 942,12
1 797,95	8 056,30	22 371,22	. . . .	298,02	82,15	32 605,64	530,19	678,48	22 768,94	983,70	2 055,55	59 622,50
1 888,40	8 187,10	23 774,38	. . . .	312,65	138,68	34 301,21	530,88	684,07	25 140,76	938,00	2 390,97	63 985,89
1 294,10	7 694,15	23 808,64	. . . .	281,69	133,66	33 212,24	505,48	609,75	23 733,35	920,00	2 793,96	61 774,78
1 498,25	6 974,20	24 628,40	. . . .	318,98	140,98	33 560,81	488,58	637,62	23 514,45	1 270,90	2 454,41	61 926,77
1 384,85	7 354,65	23 174,74	. . . .	347,18	106,72	32 368,14	471,46	644,86	22 796,93	1 501,50	2 310,05	60 092,94
1 574,70	7 314,30	22 051,88	. . . .	436,00	126,76	31 503,64	410,11	665,12	22 183,39	786,70	2 321,15	57 870,11
1 390,45	7 432,39	20 492,94	. . . .	313,27	63,93	29 692,98	405,95	758,48	20 805,42	802,10	2 222,14	54 687,07
1 262,30	7 305,81	20 550,61	. . . .	321,81	73,24	29 513,77	372,73	818,35	19 694,70	792,20	1 860,52	53 052,27
1 607,80	6 809,10	21 283,74	. . . .	255,56	124,91	30 081,11	396,84	987,23	24 466,44	891,70	2 124,05	58 947,37
f 17 194,90	f 86 078,95	f 267 389,45	. . . .	f 3 817,69	f 1 310,31	f 375 791,30	f 5 404,02	c) f 8 567,54	e) f 275 029,29	f 11 074,10	f 27 344,38	f 703 210,63
16 106,70	81 888,50	271 016,59	. . . .	3 583,50	777,58	373 372,87	5 429,31	9 065,74	269 457,98	10 383,60	25 517,35	693 226,85

e) Ter zake van de in aanmerking *d* bedoelde dienstgoederen was onder de opgegeven opbrengst der vracht van koopmansgoederen begrepen: in 1881 f 4 216,34 en in 1880 4 603,17, terwijl het vervoer voor den dienst der staatsspoorwegen opbragt: in 1881 f 36 678,88 en in 1880 f 33 597,60.

[5. 34.]

BIJLAGE GG.

(Zie blz. 140 van het verslag.)

AANVRAGEN om vergunning tot den aanleg en de exploitatie van STOOMTRAMWEGEN in Nederlandsch-Indie.

Volgnummer.	Aanvragers en dagteekening der aanvragen.	Aangevraagde lijnen.	Lengte der lijnen in K.M.	Beschikkingen op de aanvragen en verdere aanteekeningen.
		Java en Madura.		
1	A. C. de Meijier en F. Alting du Cloux te Batavia, en M. Couvée te Soerabaija. 29 Julij 1880.	Buurtspoorwegen in de residentie Cheribon.	?	Aan de aanvragers is medegedeeld (Indisch besluit dd. 4 October 1880 nº. 29) dat de Regering genegen was om een nader rekest, vergezeld van de vereischte bescheiden, in overweging te nemen (verg. blz. 133 van het verslag van 1881).
2	F. van Heumen c. s. Delft, 9 Maart 1881 en Batavia, 2 October 1881.	1°. Cheribon - Karang Sambong over Ploembon en Palimanang.	50	Zie de beschikking vermeld onder nº. 4.
		2°. Zijtak Ploembon-Radja Galoe	20	
		3°. Cheribon-Tjiledoek.	35	
3	J. N. Kramer te Soerabaija. 14 April 1881.	Soerabaija-Grissee.	?	Aan den aanvrager is medegedeeld dat hij vóór 1 December 1881 (later verlengd tot 1 Maart 1882) op de aanvrage kan terugkomen, onder overlegging van de noodige bescheiden (Indische besluiten dd. 27 Augustus en 7 December 1881 nº. 21 en 18).
4	F. van Heumen c. s. Delft, 19 April 1881 en Batavia, 3 October 1881.	1°. Tagal-Pamalang-Pekalongan.	66	De aanvragers zijn bereid om behalve deze lijnen ook die van Cheribon naar Karang Sambong (zie nº. 2) als *spoorwegen* aan te leggen en te exploiteeren. Aan hen is geantwoord (Indische besluiten dd. 13 April 1882 nº. 13 en 14) dat hunne verzoeken, ook dat van 9 Maart 1881 (zie hooger), in advies worden gehouden in verband met de tot 1 Junij 1882 verleende voorkeur aan de heeren RUYL en VAN DAALEN betreffende een spoorweg van Cheribon over Tagal naar Samarang. Voor zooveel de lijn Tagal-Slawi betrof is echter de aanvraag al aanstonds afgewezen omdat voor dat traject reeds concessie voor den aanleg van een spoorweg verleend is bij Indisch besluit dd. 18 Januarij 1882 nº. 8, mede aan de heeren RUYL en VAN DAALEN (verg. het verslag hiervóór blz. 139).
		2°. Tagal-Tandjong-Tjiledoek.	46	
		3°. Tagal-Slawi.	16	
		4°. Pekalongan-Wonopringo.	14	
		5°. Pekalongan-Batang.	9	
5	Th. Sluiter en H. van Rinsum te Soerabaija. 25 April 1881.	Verschillende lijnen ter hoofdplaats Soerabaija.	?	Den adressanten is geantwoord dat zij op hun verzoek kunnen terugkomen onder overlegging van de noodige bescheiden (Indisch besluit dd. 27 Augustus 1881 nº. 22).
6	W. J. L. C. Buijs te Batavia. 12 Mei 1881 en 10 Junij 1881.	Samarang-Kendal-Tjipiring-Tjerme.	?	Onder mededeeling dat aan de heeren RUYL en VAN DAALEN de prioriteit is gegeven voor den aanleg van een spoorweg van Samarang over Kendal naar Cheribon, is den aanvrager vrijgelaten op zijn verzoek terug te komen onder overlegging van de noodige bescheiden (Indisch besluit dd. 30 October 1881 nº. 8).

Volgnummer.	Aanvragers en dagteekening der aanvragen.	Aangevraagde lijnen.	Lengte der lijnen in K.M.	Beschikkingen op de aanvragen en verdere aanteekeningen.
7	Dümmler & C°. te Batavia. 16 en 17 Mei 1881.	Verschillende lijnen ter hoofdplaats Batavia als: van Molenvliet naar Kramat en van de societeit Harmonie over Rijswijk, Tanah-abang, Kebonsiri en Parapattan naar Kramat.	?	Den aanvragers is geantwoord dat zij op hun verzoek kunnen terugkomen, zoodra de door hen aan te leggen stoomtramweg Batavia-Meester Cornelis in exploitatie is (Indisch besluit dd. 1 September 1881 n°. 43).
8	Dümmler & C°. te Batavia. 18 Mei 1881.	Van Tandjong Priok naar de pakhuizen aan de Groote rivier te Batavia.	?	De aanvragers verzoeken om bij de exploitatie van den stoomtram gebruik te mogen maken van een der beide sporen van den staatsspoorweg Batavia-Tandjong Priok. Deze aanvrage is aangehouden in verband met de nog te nemen beslissing omtrent de exploitatie van de havenwerken en van den spoorweg (Indisch besluit dd. 13 Augustus 1881 n°. 71).
9	W. J. L. C. Buijs te Batavia. 31 Mei 1881.	Batavia-Tangerang.	?	Aan den aanvrager is geantwoord dat hij op zijn verzoek kan terugkomen onder overlegging van de noodige bescheiden (Indisch besluit dd. 20 October 1881 n°. 4).
10	Th. Boom te Soerabaija. 18 Julij 1881.	Waroe-Krian (afdeeling Sidoardjo der residentie Soerabaija)	?	Gelijk antwoord als bij n°. 9 (Indisch besluit dd. 29 October 1881 n°. 19).
11	W. J. L. C. Buijs, mr. Th. A. Ruijs en J. J. Benjamin qq. Th. Sluiter te Batavia. 27 Augustus 1881.	Cheribon-Tjiledoek. Cheribon-Parongdjaija.	?	De aanvraag betreft tramwegen met stoom of zamengedrukte lucht als beweegkracht. Afgewezen op grond dat er voor deze lijnen reeds aanvragen zijn ingediend tot aanleg en exploitatie van spoorwegen (Indisch besluit dd. 14 April 1882 n°. 25).
12	J. J. Blanckenhagen jr. te 's Gravenhage. 16 September 1881.	Batavia-Tangerang.	?	Voorloopig afgewezen in verband met de beschikking vermeld onder n°. 9 (Indisch besluit dd. 27 December 1881 n°. 14).
13	F. van Heumen c. s. te Batavia. 19 September 1881.	1°. Djokjokarta-Bantoel-mond van de Progo-rivier. 2°. Djokjokarta-Magelang-Temanggoeng. 3°. Soerakarta-Boijolali-Ambarawa met zijtak naar Klatten.	?	Het verzoek voor de lijn sub 2°. is afgewezen, vermits het voornemen bestaat om tusschen de daar bedoelde plaatsen een staatsspoorweg aan te leggen. Ten aanzien van de beide overige lijnen is den adressanten medegedeeld dat zij met overlegging van nadere bescheiden op hun verzoek kunnen terugkomen. (Indische besluiten dd. 15 Februarij en 21 April 1882 n°. 43 en 73.)
14	J. C. van der Zweep en J. Doornik te Amsterdam. 24 Sept. 1881 en 29 Dec. 1881.	Cheribon-Karang Sambong. Cheribon over Tjiledoek en Tersana naar Lossari.	?	Afgewezen op grond dat er voor deze lijnen reeds aanvragen om concessie voor spoorwegen in behandeling zijn. (Indisch besluit dd. 13 April 1882 n°. 40.)
15	A. A. W. Brewer te Batavia. September 1881.	Van de haven van Pasoeroean door de stad naar Banjoebiroe.	20	Bij Indisch besluit van 15 April 1882 n°. 15 is de gevraagde vergunning verleend. De voornaamste voorwaarden zijn: aansluiting aan het spoorwegstation te Pasoeroean; vervoer met geen grootere snelheid dan 15 K.M. per uur; spoorwijdte 1.067 M.; binnen een jaar de concessie te aanvaarden en een waarborgkapitaal van f 20 000 te storten; binnen 6 maanden na de aanvaarding een ernstig begin te maken en binnen 3 jaar na de aanvaarding de geheele lijn in exploitatie te hebben.
16	Nederlandsch Indische Spoorwegmaatschappij (Comité van bestuur). 31 October 1881.	1°. Verschillende voedingswegen voor den spoorweg Samarang-Vorstenlanden. 2°. Van het spoorwegstation Samarang naar het residentiehuis op Bodjong aldaar.	?	Aan de aanvraagster is berigt: wat 1°. betreft, dat zij opgaaf van de gewenschte lijnen moet doen en de noodige bescheiden moet overleggen; en wat 2°. betreft, dat het verzoek niet kan worden ingewilligd, zoolang de Maatschappij tot exploitatie van den stoomtramweg Samarang-Joana niet uitdrukkelijk afstand heeft gedaan van hare regten om de aangevraagde lijn aan te leggen en te exploiteeren. (Indisch besluit dd. 30 December 1881 n°. 47.)
17	J. J. Blanckenhagen jr. te 's Gravenhage. 5 November 1881.	Djokjokarta-Magelang.	?	Afgewezen omdat de Regering zich voorstelt tusschen de genoemde plaatsen een spoorweg aan te leggen. (Indisch besluit dd. 13 Februarij 1882 n°. 10.)

Volgnummer.	Aanvragers en dagteekening der aanvragen.	Aangevraagde lijnen.	Lengte der lijnen in K.M.	Beschikkingen op de aanvragen en verdere aanteekeningen.
18	A. Sol Sr., K. J. Immerzeel, W. J. L. C. Buijs en F. van Heumen te Batavia. 16 November 1881.	Van de hoofdplaats Soerabaija over Grissee en Lamongan naar Benahan, van daar over Bodjonegoro, Padangan, Djepon en Blora naar Singopranam en verder over Wirosari naar Poerwodadi.	?	Afgewezen bij Indisch besluit dd. 14 Maart 1882 n°. 5. Echter heeft de Indische Regering zich genegen verklaard om aan de aanvragers — des verlangd — prioriteit te laten voor den aanleg en de exploitatie, zonder staatshulp, van een *spoorweg* in de bedoelde rigting, mits zij daartoe uiterlijk vóór 14 September 1882, onder overlegging van de gevorderde bescheiden, het verzoek doen.
19	L. H. de Grijs te 's Gravenhage. 14 December 1881.	Verschillende lijnen ter hoofdplaats Samarang.	?	In gelijken zin geantwoord als op het 2de gedeelte van het rekest, vermeld onder n°. 16. (Indisch besluit dd. 10 Maart 1882 n°. 53.)
20	J. J. Blanckenhagen jr. te 's Gravenhage. 19 December 1881.	Soerakarta-Boijolali.	?	Voorloopig afgewezen in verband met de onder n° 13 vermelde beschikking. (Indisch besluit dd. 21 April 1882 n°. 73.)
21	J. A. H. Hamer te Rotterdam. 22 December 1881.	Kediri-Blitar met zijtak naar Toeloeng-agoeng.	?	De aanvrager heeft de bedoeling de lijn geheel langs den postweg aan te leggen. Hem is geantwoord dat hij op de aanvraag kan terugkomen als de staatsspoorweg Kediri-Blitar in exploitatie is. (Indisch besluit dd. 7 April 1882 n°. 41.)
22	J. M. Langeveld en D. Soesman te Soerabaija. 17 Februarij 1882.	Soerakarta-Boijolali.	?	Voorloopig afgewezen in verband met de beschikkingen vermeld onder n°s. 13 en 20 (Indisch besluit dd. 21 April 1882 n°. 73).
23	Mijnssen en C°. te Amsterdam. Maart 1882.	Djokjokarta-Srandakkan (aan de Progo-rivier).	?	Van hun aan den Gouverneur-Generaal ingediend verzoek hebben de aanvragers onder dagteekening van 31 Maart 1882 aan den Minister mededeeling gedaan.
24	Mijnssen en C°. te Amsterdam. Junij 1882.	Probolinggo-Loemadjang.	?	Idem onder dagteekening van 12 Junij 1882.
		Buitenbezittingen.		
25	Jhr. mr. J. K. W. Quarles van Ufford (zoo voor zich als namens J. F. R. S. van den Bossche) *a*) en H. Verploegh te 's Gravenhage. 10 Maart 1882. (Gerigt aan den Koning.)	1°. Padang-Brandewijnsbaai. 2°. Moeara Kalaban - Singkarah-meer. 3°. Singkarah-meer - Paijakombo.	?	Verg. blz. 140 van het verslag hiervóór.
26	J. W. van de Brink.	Menado-Kema.	?	Den adressant is medegedeeld dat hij op zijn verzoek kan terugkomen onder overlegging van de noodige bescheiden. (Indisch besluit dd. 20 Junij 1882 n°. 24.)

a) Deze aanvrager had ook genoemd moeten zijn op blz. 140 van het verslag hiervóór.

[5. 35.]

BIJLAGE **HH.**

(Zie blz. 142 van het verslag.)

OPGAVEN betreffende de bij het einde van 1881 in Nederlandsch-Indie aanwezige STOOMKETELS, ten dienste van PARTICULIEREN.

GEWESTEN.	Aantal ketels.	Verwarmende oppervlakte in M².
Bantam	7	140.00
Batavia	55	1 084.74
Krawang	36	802.30
Cheribon	133	6 334.52
Tagal	82	5 348.60
Pekalongan	33	2 758.22
Samarang	56	2 593.83
Japara	80	3 640.50
Rembang	13	485.17
Soerabaija	221	9 101.61
Pasoeroean	142	5 182.31
Probolinggo	98	4 692.12
Bezoeki	33	1 862.80
Banjoemas	8	379.60
Bagelen	1	4.60
Kadoe	1	4.60
Djokjokarta	84	5 729.20
Soerakarta	94	4 697.79
Madioen	20	968.00
Kediri	36	1 621.05
Madura	3	106.10
Sumatra's Westkust (Padang)	4	25.40
Palembang	2	45.00
Sumatra's Oostkust (Bengkalis)	2	30.13
Atjeh en onderhoorigheden	2	22.62
Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo (Bandjermasin)	2	31.20
Celebes (Makasser)	6	64.86
Amboina	1	14.00
......	1	4.00
	a) 1256	57 774.87
In particuliere schepen en vaartuigen	b) 149	7 848.78
TOTAAL	1405	65 623.65

VERDERE BIJZONDERHEDEN.

a) Naar hunne bestemming waren deze stoomketels verdeeld als volgt:

Gebezigd voor:	Aantal ketels.	Verwarmende oppervlakte in M².
211 suikerfabrieken	998	54 198.03
10 arakstokerijen	11	166.85
13 rijstpel-inrigtingen	18	402.60
22 koffij-ondernemingen	28	205.20
6 indigo-ondernemingen	8	82.20
1 kapas-onderneming	1	30.00
5 opiumkokerijen	6	74.70
1 boengkil-molen	1	3.25
2 meelfabrieken	2	23.63
2 broodbakkerijen	4	80.25
1 waterfiltreer-inrigting	1	1.90
25 kunstijs-fabrieken	42	743.86
1 kalkbranderij	1	1.35
3 beenzwartwasscherijen	3	39.25
29 inrigtingen van metaalbewerking	46	574.41
15 houtzagerijen	19	315.53
1 steenbakkerij	1	9.00
24 pompwerktuigen	40	432.19
1 droogdok	9	124.90
1 mijnontginning	1	21.00
1 boekdrukkerij	1	2.25
1 beenderenmolen	1	4.00
5 stoomploegen	11	207.80
3 locomotieven	3	30.72
Totaal	1256	57 774.87

b) De 149 scheepsketels waren geplaatst in schepen en vaartuigen die tijdens de uitreiking der acten van vergunning de volgende bestemming hadden:

	Aantal ketels.	Verwarmende oppervlakte in M².
26 voor den stoompaketvaartdienst der Nederlandsch-Indische stoomvaartmaatschappij	78	5 549.70
13 voor het vervoeren van reizigers en goederen in den Nederlandsch-Indischen Archipel door andere reederijen	20	1 204.25
9 voor de gemeenschap tusschen den wal en de reede van Batavia	9	234.46
2 voor de gemeenschap tusschen den wal van Batavia en het eiland Amsterdam	2	96.60
2 voor de gemeenschap tusschen den wal en de reede van Samarang	2	68.00
8 voor de vaart tusschen Soerabaija, Grissee en Madura	8	157.50
3 voor de gemeenschap tusschen den wal en de reede van Padang	3	42.32
2 voor diensten in de rivier van Palembang	2	40.50
2 voor transporten ten dienste der Billiton-maatschappij	3	220.40
3 voor het tegengaan van den smokkelhandel in opium	3	34.00
18 voor verschillende doeleinden (stoomschepen en stoombarkassen)	18	197.45
1 voor zout-transporten (barkschip)	1	3.60
89 Totaal	149	7 848.78

[5. 36.]

BIJLAGE JJ.

(Zie blz. 145 en 147 van het verslag.)

GOUVERNEMENTS POST- EN TELEGRAAFDIENST.

A. STATISTIEK VAN DEN POSTDIENST OVER DE JAREN 1879, 1880 en 1881.

1°. BINNENLANDSCH POSTVERKEER. *a)*

JAREN.	Aantal brieven. Port-betalende brieven. Gefrankeerd.	Ongefrankeerd.	Dienstbrieven.	Aantal drukwerken. Nieuwsbladen.	Andere drukwerken.	Aantal monsters.	Aantal documenten.	Aantal aangeteekende stukken (onder de vorenstaande begrepen). Gewone brieven.	Dienstbrieven.
1879	2 253 170	289 997	876 757	1 819 717	118 621	17 266	*b)*	132 016	35 225
	2 543 167			1 938 338				167 241	
1880 *c)*	2 465 744	294 146	931 200 *e)*	1 962 670	126 772	17 386	*b)*	141 434	38 004
	2 759 890			2 089 442				179 438	
1881 *d)*	2 479 495	283 122	911 553 *e)*	1 743 962	133 527	19 767	*b)*	144 219	41 829
	2 762 617			1 877 489				186 048	

a) Van de verzending der *briefkaarten* wordt geen statistiek gehouden; het debiet wordt hierachter (op blz. 4) vermeld.

b) De *documenten* (art. 18 van *Indisch Staatsblad* 1881 n°. 139 en art. 14 van hetzelfde *Staatsblad* n°. 224) zijn eerst met 1°. Januarij 1882 in het binnenlandsch verkeer ter verzending tegen verminderd port toegelaten.

c) De cijfers over 1880 zijn verbeterd.

d) De opgaven over 1881 zijn nog van voorloopigen aard.

e) Hoeveel *dienstbriefkaarten* (zie *Indisch Staatsblad* 1880 n°. 165, later vervangen door art. 35 van *Indisch Staatsblad* 1881 n°. 224) hieronder begrepen zijn, is niet opgegeven gevonden.

2°. BUITENLANDSCH

JAREN.	AARD DER VERZENDING.	Brievenmalen met de *Nederlandsche* postadministratie.					
		Via *Brindisi*, *Marseille* en *Napels*. *d*)			Per „*zeepost*”, d. i. met de stoomschepen die regtstreeks tusschen Indie en Nederland den dienst verrigten.		
		Ontvangen.	Verzonden.	Te zamen.	Ontvangen.	Verzonden.	Te zamen.
							A. *Brieven*
1879 . . .	Gefrankeerd	157 237	173 620	330 857	31 676	8 919	40 595
	Ongefrankeerd . . . . ,	5 144	3 035	8 179	1 164	1 377	2 541
	Te zamen . .	162 381	176 655	339 036	32 840	10 296	43 136
1880 *b*). .	Gefrankeerd	170 701	191 713	362 414	33 414	7 918	41 332
	Ongefrankeerd	6 540	5 010	11 550	1 063	1 175	2 238
	Te zamen . .	177 241	196 723	373 964	34 477	9 093	43 570
1881 *c*). .	Gefrankeerd	189 825	192 544	382 369	25 913	6 594	32 507
	Ongefrankeerd	5 502	4 478	9 980	612	620	1 232
	Te zamen . .	195 327	197 022	392 349	26 525	7 214	33 739
						B. *Drukwerken*,	*monsters*
1879 . . .	Drukwerken	35 095 kilog.	4 893 kilog.	39 988 kilog.	7 636 kilog.	224 kilog.	7 860 kilog.
	Monsters	6 525 stuks	4 902 stuks	11 427 stuks	530 stuks	351 stuks	881 stuks
	Documenten	33 »	12 »	45 »	—	—	—
1880 *b*) . .	Drukwerken	48 493 kilog.	5 002 kilog.	53 495 kilog.	1 577 kilog.	299 kilog.	1 876 kilog.
	Monsters	4 617 stuks	3 770 stuks	8 387 stuks	197 stuks	1 stuks	198 stuks
	Documenten	108 »	—	108 »	—	—	—
1881 *c*) . .	Drukwerken	48 896 kilog.	4 921 kilog.	53 817 kilog.	1 258 kilog.	161 kilog.	1 419 kilog.
	Monsters.	2 890 stuks.	4 056 stuks	6 946 stuks	2 777 stuks	114 stuks	2 891 stuks
	Documenten	56 »	2 »	58 »	—	—	—
			C. *Aangeteekende stukken* (begrepen in beide bovenstaande				
1879 . . .	Aangeteekende stukken . .	4 135	7 620	11 755	1 032	335	1 367
	Ontvangstberigten	74	78	152	43	4	47
1880 *b*) . .	Aangeteekende stukken . .	5 239	9 551	14 790	1 230	411	1 641
	Ontvangstberigten	102	72	174	19	7	26
1881 *c*) . .	Aangeteekende stukken . .	7 196	10 442	17 638	1 277	494	1 771
	Ontvangstberigten	168	262	430	20	8	28

a) Van de in het buitenlandsch verkeer verzonden en ontvangen *briefkaarten* is geen aanteekening gehouden. Tot en met 31 Maart 1879 was de verzending van briefkaarten toegelaten tegen een port van 12½ cent naar alle landen der Algemeene Postvereeniging, behalve naar de *Straits-Settlements* en *Portugeesch-Timor*, waarvoor het port in Julij 1877 op 7½ cent was vastgesteld. Deze porten werden met ingang van 1 April 1879 teruggebragt tot respectievelijk 7½ en 5 cent. Sedert 12 September 1879 kunnen naar eenige landen der Algemeene Postvereeniging *briefkaarten met vooruitbetaald antwoord* verzonden worden.

b) De cijfers over 1880 zijn verbeterd.

POSTVERKEER. *a)*

Brievenmalen met de *Fransche*, *Britsche*, *Duitsche* en *Italiaansche* postadministratien. *e)*			Brievenmalen met — of verzendingen van en naar — landen buiten Europa.			TOTAAL.		
Ontvangen.	Verzonden.	Te zamen.	Ontvangen.	Verzonden.	Te zamen.	Ontvangen in Indie.	Verzonden uit Indie.	Te zamen.
(Aantal).								
66 952	70 737	137 689	61 239	44 653	105 892	317 104	297 929	615 033
2 621	2 954	5 575	5 148	3 985	9 133	14 077	11 351	25 428
69 573	73 691	143 264	66 387	48 638	115 025	331 181	309 280	640 461
78 586	84 862	163 448	58 548	59 191	117 739	341 249	343 684	684 933
3 946	3 035	6 981	6 748	4 947	11 695	18 297	14 167	32 464
82 532	87 897	170 429	65 296	64 138	129 434	359 546	357 851	717 397
86 548	84 890	171 438	53 717	55 685	109 402	356 003	339 713	695 716
3 582	2 374	5 956	5 456	4 876	10 332	15 152	12 348	27 500
90 130	87 264	177 394	59 173	60 561	119 734	371 155	352 061	723 216
en *documenten* (» papiers d'affaires").								
8 661 kilog. 721 stuks —	1 832 kilog. 2 721 stuks 2 »	10 493 kilog. 3 442 stuks 2 »	3 982 kilog. 162 stuks —	11 05 kilog. 119 stuks 1 »	5 087 kilsg. 281 stuks 1 »	55 374 kilog. 7 938 stuks 33 »	8 054 kilog. 8 093 stuks 15 »	63 428 kilog. 16 031 stuks 48 »
12 393 kilog. 1 334 stuks —	2 033 kilog. 1 633 stuks 7 »	14 426 kilog. 2 967 stuks 7 »	3 941 kilog. 163 stuks 4 »	1 802 kilog. 160 stuks —	5 743 kilog. 323 stuks 4 »	66 404 kilog. 6 311 stuks 112 »	9 136 kilog. 5 564 stuks 7 »	75 540 kilog. 11 875 stuks 119 »
14 661 kilog. 1 525 stuks —	2 215 kilog. 1 589 stuks 2 »	16 876 kilog. 3 114 stuks 2 »	3 891 kilog. 169 stuks 9 »	1 173 kilog. 328 stuks 2 »	5 064 kilog. 497 stuks 11 »	68 706 kilog. 7 361 stuks 65 »	8 470 kilog. 6 087 stuks 6 »	77 176 kilog. 13 448 stuks 71 »
opgaven), benevens *ontvangstberigten* voor aangeteekende stukken *f)*								
3 510	3 574	7 084	1 987	3 197	5 184	10 674	14 726	25 390
3	10	13	2	1	3	122	93	215
4 784	4 503	9 287	2 005	4 358	6 363	13 258	18 823	32 08[illegible]
2	»	2	»	1	1	123	80	203
5 601	5 772	11 373	1 893	4 592	6 485	15 967	21 300	37 26[illegible]
36	9	45	52	3	55	276	282	558

c) De opgaven over 1881 zijn nog van voorloopigen aard.

d) De verzendingen per Fransche paketbooten via Marseille zijn sedert April 1879 door die via Napels vervangen.

e) Sedert 14 Februarij 1880 worden ook brievenmalen regtstreeks aan de Duitsche postadministratie verzonden.

f) Het regt voor de ontvangstberigten werd met 1 April 1879 verhoogd van 5 tot 10 cent.

3°. POSTWISSELS. *a*)

	1879.		1880.		1881.	
	Aantal.	Bedrag.	Aantal.	Bedrag.	Aantal.	Bedrag.
A BINNENLANDSCH VERKEER.	88 360	f 5 525 757,41	95 457	f 6 072 665,44^5	97 197	f 6 227 384,48
B. BUITENLANDSCH VERKEER.						
Naar Nederland overgemaakt.	15 928	f 1 107 133,95	16 976	f 1 167 157,61^5	16 462	f 1 169 381,83^5
» andere landen overgemaakt . . .	1 355	86 121,12^5	1 798	111 104,88	2 115	121 616,65
Totaal uit Indie verzonden	17 283	f 1 193 255,07^5	18 774	f 1 278 262,49^5	18 577	f 1 290 998,48^5
Uit Nederland verzonden	1 028	f 48 355,15^5	1 036	f 54 864,98	1 354	f 72 293,76^5
» andere landen verzonden.	345	14 354,58	436	16 473,37	507	20 510,81
Totaal naar Indie overgemaakt	1 373	f 62 709,73^5	1 472	f 71 338,35	1 861	f 92 804,57^5
TOTAAL BUITENLANDSCH VERKEER	18 656	f 1 255 964,81	20 246	f 1 349 600,84^5	20 438	f 1 383 803,06

a) De cijfers van 1880 zijn verbeterd; die over 1881 zijn nog van voorloopigen aard.

Het postwisselverkeer met vreemde landen over het behandeld driejarig tijdvak is als volgt verdeeld:

	1879.		1880.		1881.	
Naar *Duitschland*	678	f 41 553,50^5	917	f 56 775,66^5	1 156	f 62 102,19^5
Uit idem	104	5 009,90	142	5 946,09	203	7 804,27
Naar *Zwitserland*	88	5 889,90^5	94	6 123,63	118	9 189,48
Uit idem	16	1 595,35	6	264,45	8	199 84
Naar *Belgie*	122	7 460,74^5	178	14 021,61	194	15 964,42
Uit idem	101	3 174,76	134	5 945,74	125	4 118,65
Naar *Italie*	15	888,19	19	602,57	20	586,43
Uit idem	4	397,43	2	34,45	2	43,06
Naar *Luxemburg*	2	300,00	18	2 700,00	9	1 220,00
Uit dem	34	561,36	37	773,65	33	565,04
Naar *Groot-Brittannie*	104	7 642,47	114	3 939,97	144	5 363,10
Uit idem	2	80,20	4	46,30	14	719,80
Naar *Frankrijk*.	346	22 386,31	458	26 950,43^5	474	27 191,02^5
Uit idem	84	3 535,58	111	3 453,69	122	7 060,15
Te zamen . . .	1 700	f 100 475,70^5	2 234	f 127 578,25	2 622	f 142 127,46

4°. BRIEFKAARTEN.

In het behandelde driejarig tijdvak zijn de navermelde hoeveelheden briefkaarten, vertegenwoordigende de daarbij aangeduide geldswaardige bedragen, verkocht:

SOORT VAN BRIEFKAARTEN.	1879.		1880. *a*)		1881. *a*)	
	Aantal.	Bedrag.	Aantal.	Bedrag.	Aantal.	Bedrag.
Binnenlandsche:						
Enkele van 5 cent.	349 914	f 17 495,70	448 842	f 22 442,10	503 257	f 25 162,85
Dubbele van 10 cent.	27 680	2 768,00	19 491	1 949,10	17 956	1 795,60
Buitenlandsche: *b*)						
Enkele van 12½ cent	7 247	905,87^5	»	»	»	»
Enkele van 7½ cent.	8 397	629,77^5	25 988	1 949,10	31 274	2 345,55
	393 238	f 21 799,35	494 321	f 26 340,30	552 487	f 29 304,00

a) De opgaven over 1880 zijn verbeterd; die over 1881 zijn nog van voorloopigen aard

b) De uitgifte van briefkaarten van 12½ cent is met 1°. April 1879 (toen het port verlaagd werd) gestaakt; de nieuwe briefkaarten (van 7½ cent) konden eerst in September 1879 (*Indisch Staatsblad* n°. 263) in gebruik gesteld worden.

B. STATISTIEK VAN DEN TELEGRAAFDIENST over de jaren 1879, 1880 en 1881. *a*).

Verdeeling der telegrammen.		1879. Aantal.	1879. Opbrengst.	1880. *b*) Aantal.	1880. *b*) Opbrengst.	1881. *b*) Aantal.	1881. *b*) Opbrengst.
Binnenlandsche bijzondere telegrammen.	*Java*	290 057	f 416 833	291 462	f 394 557	284 092	f 352 181
	Sumatra . . .	17 457	29 534	18 309	29 709	19 186	32 018
	Te zamen .	307 514	f 446 367	309 771	f 424 266	303 272	f 384 199
	(Aantal woorden.)	*c*)	. . . . .	(6 755 271)	. . . . .	(6 303 458)	. . . . .
Buitenlandsche telegrammen.	Verzonden . . .	14 793	f 13 416	16 016	f 14 009	17 011	f 13 614
	Ontvangen . . .	14 586	13 688	15 265	13 696	15 714	12 152
	Doorgezonden. .	22 400	39 623	26 837	25 914	33 354	29 754
	Te zamen .	51 779	*e*) f 66 727	58 118	*e*) f 53 619	66 079	*e*) f 55 520
	(Aantal woorden.)	(712 240)	. . . . .	(697 809)	. . . . .	(740 267)	. . . . .
Binnen- en *buitenlandsch* verkeer te zamen		359 293	f 513 094	367 889	f 477 885	369 351	f 439 719
(Aantal woorden)		*c*)	. . . . .	(7 453 080)	. . . . .	(7 043 725)	. . . . .
Binnenlandsche *regeringstelegrammen* (voor memorie).	*Java*	19 745	f 54 749	20 889	f 75 800	26 281	f 86 833
	Sumatra . . .	2 562	8 795	2 679	9 751	2 441	8 691
	Te zamen .	22 307	f 63 544	23 568	f 85 551	28 722	f 95 524
	(Aantal woorden.)	*c*)	. . . . .	(924 478)	. . . . .	(1 094 857)	. . . . .
Totaal-generaal.	*Java d*). . . .	360 795	*f*)	369 563	*f*)	375 371	*f*)
	Sumatra. . . .	20 841	*f*)	21 894	*f*)	22 702	*f*)
	Te zamen .	381 600	*f*)	391 457	*f*)	398 073	*f*)
	(Aantal woorden.)	*c*)	. . . . .	(8 377 558)	. . . . .	(8 138 582)	. . . . .

a) In deze statistiek zijn niet begrepen de *dienst*telegrammen (zoogenaamde „dienst- en postnota's"). Hun aantal bedroeg:
over 1879 voor Java 10 969 en voor Sumatra 3 446, te zamen 14 415 telegrammen;
„ 1880 „ „ 10 757 „ „ „ 2 711, „ „ 13 468 „
„ 1881 „ „ 10 591 „ „ „ 1 377, „ „ 11 968 „
Verder zijn afgegeven:
in 1879 op Java 4 432 en op Sumatra 52, of te zamen 4 484 *afschriften* van telegrammen;
„ 1880 „ „ 5 246 „ „ „ 84, „ „ „ 5 330 „ „ „
„ 1881 „ „ 5 579 „ „ „ 209, „ „ „ 5 788 „ „ „

b) De cijfers over 1880 zijn verbeterd; die over 1881 zijn nog van voorloopigen aard.

c) Eene telling van het aantal woorden vond niet plaats voor het binnenlandsch verkeer van 1879.

d) Onder de hier opgegeven totaal-cijfers van Java zijn de doorgezonden buitenlandsche (zoogenaamde transito-) telegrammen begrepen.

e) Hier is alleen uitgetrokken het aandeel dat de Nederlandsch-Indische telegraaf-administratie in de opbrengst had. Deze netto-opbrengst kan verdeeld worden als volgt:
over 1879 voor Java f 66 056 en voor Sumatra f 671;
„ 1880 „ „ 52 873 „ „ „ 746;
„ 1881 „ „ 54 735 „ „ „ 785.

f) De opbrengst wordt hier oningevuld gelaten, als voor een gedeelte (ter zake van de binnenlandsche regeringstelegrammen) fictief.

De *binnenlandsche* bijzondere telegrammen kunnen, naar de *behandelde onderwerpen*, verdeeld worden als volgt:

Oorsprong der telegrammen	Omschrijving der telegrammen	1879. Aantal.	1879. Totaal.	1880 a). Aantal.	1880 a). Totaal.	1881. b) Aantal.	1881. b) Totaal.
Java	Handels- en scheepvaart-telegrammen	110 649	290 057	115 119	291 462	110 203	284 092
	Dagblad-telegrammen	1 998		1 813		1 745	
	Telegrammen van gemengden aard	177 410		174 530		172 144	
Sumatra	Handels- en scheepvaart-telegrammen	7 600	17 457	8 449	18 309	8 388	19 180
	Dagblad-telegrammen	2		6		1	
	Telegrammen van gemengden aard	9 855		9 854		10 791	
Java en Sumatra	Handels- en scheepvaart-telegrammen	118 249	c) 307 514	123 568	d) 309 771	118 591	e) 303 272
	Dagblad-telegrammen	2 000		1 819		1 746	
	Telegrammen van gemengden aard	187 265		184 384		182 935	

a) De cijfers over 1880 zijn verbeterd.

b) De opgaven over 1881 zijn nog van voorloopigen aard.

c) Waarvan 171 839 in de Nederlandsche en vreemde talen en 135 675 in de inlandsche talen.

d) Als voren 169 088 en 140 683.

e) Een splitsing, als in noot *c*, kan over 1881 nog niet gegeven worden.

De *buitenlandsche* telegrammen kunnen verdeeld worden als volgt:

Omschrijving der telegrammen.	1879. Aantal.	1879. Totaal.	1880. Aantal.	1880. Totaal.	1881. a) Aantal.	1881. a) Totaal.
Verzonden:						
Van Java naar Singapore en verder	13 904	14 793	15 175	16 016	16 000	17 011
» Sumatra » » » »	386		444		560	
» Java » Australie » »	500		397		451	
» Sumatra » » » »	3		»		»	
Ontvangen:						
Op Java van Singapore en verder	13 688	14 586	14 413	15 265	14 752	15 714
» Sumatra » » » »	432		462		521	
» Java » Australie » »	465		390		441	
» Sumatra » » » »	1		»		»	
Doorgezonden:						
Van Singapore naar Australie	12 208	22 400	14 188	26 837	17 129	33 354
» Australie » Singapore	10 192		12 649		16 225	
Te zamen:						
Java *b*)	50 957	51 779	57 212	58 118	64 998	66 079
Sumatra	822		906		1 081	

a) De opgaven over 1881 zijn nog van voorloopigen aard.

b) Onder de hier opgegeven totaal-cijfers van Java zijn de doorgezonden (zoogenaamde transito-) telegrammen begrepen.

[2. 37.]

BIJLAGE **KK.**

(Zie blz. 149 en 150 van het verslag.)

I. OVERZIGT van de in 'S LANDS KASSEN in Nederlandsch-Indie aanwezige BETAALMIDDELEN bij het eind van elke maand van het jaar 1881.

Tijdstippen.	Bankpapier.	Zilveren munt.	Koperen munt.	Totaal.
31 Januarij.				
Op Java en Madura	f 5 643 045	f 9 627 132	f 2 094 571	f 17 364 748
In de buitenbezittingen	544 160	4 604 573	89 191	5 237 924
Aan niet ingewisselde assignatien	»	»	»	858 000
	f 6 187 205	f 14 231 705	f 2 183 762	f 23 460 672
		[1]) (f 772 518)		
28 Februarij.				
Op Java en Madura	f 5 394 540	f 9 106 969	f 2 057 022	f 16 558 531
In de buitenbezittingen	563 630	4 594 648	85 308	5 243 586
Aan niet ingewisselde assignatien	»	»	»	858 000
	f 5 958 170	f 13 701 617	f 2 142 330	f 22 660 117
		(f 758 818)		
31 Maart.				
Op Java en Madura	f 4 893 960	f 8 426 257	f 2 014 208	f 15 334 425
In de buitenbezittingen	654 690	4 191 407	79 458	4 925 555
Aan niet ingewisselde assignatien	»	»	»	1 491 000
	f 5 548 650	f 12 617 664	f 2 093 666	f 21 750 980
		(f 611 191)		

[1]) Het cijfer, hier en bij de volgende maanden tusschen ( ) vermeld, wijst aan hoeveel pasmunt onder de opgegeven zilveren munt is begrepen.

Tijdstippen.	Bankpapier.	Zilveren munt.	Koperen munt.	Totaal.
30 April.				
Op Java en Madura	f 4 902 885	f 8 161 278	f 1 891 163	f 14 955 326
In de buitenbezittingen.	576 535	3 757 795	75 765	4 410 095
Aan niet ingewisselde assignatien	»	»	»	1 529 000
	f 5 479 420	f 11 919 073 (f 486 654)	f 1 966 928	f 20 894 421
31 Mei.				
Op Java en Madura	f 4 083 790	f 5 997 091	f 1 548 816	f 11 629 697
In de buitenbezittingen.	732 900	3 930 037	70 090	4 733 027
Aan niet ingewisselde assignatien	»	»	»	1 649 000
	f 4 816 690	f 9 927 128 (f 373 032)	f 1 618 906	f 18 011 724
30 Junij.				
Op Java en Madura	f 3 532 460	f 6 156 338	f 1 285 162	f 10 973 960
In de buitenbezittingen.	922 600	4 055 042	68 652	5 046 294
Aan niet ingewisselde assignatien	»	»	»	330 000
	f 4 455 060	f 10 211 380 (f 381 013)	f 1 353 814	f 16 350 254
31 Julij.				
Op Java en Madura	f 1 726 400	f 6 266 881	f 1 320 536	f 9 313 817
In de buitenbezittingen.	939 795	4 165 508	67 922	5 173 225
Aan niet ingewisselde assignatien	»	»	»	72 000
	f 2 666 195	f 10 432 389 (f 351 925)	f 1 388 458	f 14 559 042
31 Augustus.				
Op Java en Madura.	f 2 547 310	f 6 027 030	f 1 381 110	f 9 955 450
In de buitenbezittingen.	833 315	4 128 045	64 736	5 026 096
	f 3 380 625	f 10 155 075 (f 360 714)	f 1 445 846	f 14 981 546

Tijdstippen.	Bankpapier.	Zilveren munt.	Koperen munt.	Totaal.
30 September.				
Op Java en Madura	f 1 959 280	f 6 374 027	f 1 432 134	f 9 765 441
In de buitenbezittingen	813 435	4 069 492	66 061	4 948 988
	f 2 772 715	f 10 443 519 (f 460 451)	f 1 498 195	f 14 714 429
31 October.				
Op Java en Madura	f 3 018 140	f 7 321 482	f 1 550 429	f 11 890 051
In de buitenbezittingen	793 600	3 986 133	70 868	4 850 601
	f 3 811 740	f 11 307 615 (f 529 751)	f 1 621 297	f 16 740 652
30 November.				
Op Java en Madura	f 3 908 370	f 7 716 228	f 1 696 954	f 13 321 552
In de buitenbezittingen	699 345	4 524 924	70 404	5 294 673
	f 4 607 715	f 12 241 152 (f 643 314)	f 1 767 358	f 18 616 225
31 December.				
Op Java en Madura	f 5 190 180	f 8 815 207	f 1 905 414	f 15 910 801
In de buitenbezittingen	931 135	4 771 093	75 449	5 777 677
Aan niet ingewisselde assignatien	»	»	»	266 000
	f 6 121 315	f 13 586 300 (f 700 048)	f 1 980 863	f 21 954 478

II. OVERZIGT van de te Batavia gehouden INSCHRIJVINGEN voor de afgifte van WISSELS op het Departement van Kolonien [1], ter voorziening in de behoefte van 's lands kassen in Nederlandsch-Indie voor de diensten 1881 en 1882.

DATUM der gehouden inschrijving.	Aangeboden bedrag.	Limitekoers. — Pct.	INGESCHREVEN SOMMEN.				WAARVAN GEGUND:		
			Beneden den limitekoers.	Tegen den limitekoers.	Boven den limitekoers.	Alzoo in 't geheel.	tegen den limitekoers.	tegen een (voor het Gouvernement) voordeeliger koers.	alzoo in 't geheel.
Wisselafgifte voor den dienst van 1881.									
27 Dec. 1880 t/m. 25 Aug. 1881 (18 inschrijvingen; zie vorig verslag, bijl. FF)	f29 500 000	101	f48 781 169	f74 430 200	f56 431 000	f 179 642 369	f 8 260 295	f 19 672 909	f27 933 204
18 Oct. 1881 .	1 000 000	id.	1 651 414	1 021 400	510 000	3 182 814	»	1 000 244	1 000 244
1 Nov. » .	1 000 000	id.	721 895	2 000 000	»	2 721 895	280 000	721 895	1 001 895
	f31 500 000		f51 154 478	f77 451 600	f56 941 000	f 185 547 078	f 8 540 295	f 21 395 048	f29 935 343
Wisselafgifte voor den dienst van 1882.									
1881.									
3 December .	f 1 000 000	101	f 207 118	f 138 824	f 2 001 500	f 2 347 442	f 138 824	f 207 118	f 345 942
17 » .	1 000 000	id.	44 150	209 000	1 979 000	2 232 150	209 000	44 150	253 150
31 » .	1 000 000	id.	»	266 153	988 000	1 254 153	266 153	»	266 153
1882.									
14 Januarij . .	1 000 000	id.	1 482 700	1 206 600	»	2 689 300	»	1 009 766	1 009 766
28 » . .	1 000 000	id.	4 632 250	»	»	4 632 250	»	1 01225 0	1 012 250
11 Februarij. .	1 500 000	id.	9 287 000	1 473 500	100 000	10 860 500	»	1 520 360	1 520 360
25 » . .	1 500 000	id.	2 303 554	1 500 000	»	3 803 554	»	1 506 904	1 506 904
11 Maart . .	1 500 000	id.	14 007 919	»	»	14 007 919	»	1 528 119	1 528 119
25 » . .	2 000 000	id.	418 000	6 000 000	»	6 418 000	1 590 000	418 000	2 008 000
8 April . .	1 500 000	id.	219 213	4 500 000	»	4 719 213	1 282 500	219 213	1 501 713
22 » . .	1 500 000	id.	299 950	5 700 000	»	5 999 950	1 225 500	299 950	1 525 450
6 Mei . .	1 500 000	id.	454 054	3 825 000	»	4 279 054	1 051 875	454 054	1 505 929
17 » . .	1 500 000	id.	288 964	14 520 000	»	14 808 964	1 234 200	288 964	1 523 164
31 » . .	1 500 000	id.	13 942 425	6 450 000	»	20 392 425	»	1 505 275	1 505 275
14 Junij . .	2 000 000	id.	692 244	24 500 000	»	25 192 244	1 323 000	692 244	2 015 244
28 » . .	1 500 000	id.	18 795 577	1 550 000	»	20 345 577	»	1 502 366	1 502 366
12 Julij . .	2 000 000	id.	1 293 809	24 300 000	»	25 593 809	729 000	1 293 809	2 022 809
26 » . .	1 500 000	id.	19 859 170	»	»	19 859 170	»	1 510 218	1 510 218
	f26 000 000		f88 228 097	f96 139 077	f 5 068 500	f 189 435 674	f 9 050 052	f 15 012 760	f24 062 812

[1]) Omtrent de jongste regeling dier afgifte zie men nº. 3526 van het *Bijblad op het Indisch Staatsblad.*

[5. 38.]

BIJLAGE LL.

(Zie blz. 150 van het verslag.)

ALGEMEEN OVERZIGT van de opbrengst enz. der in Nederland verkochte Oost-Indische Gouvernements-producten (daaronder ook het door de Billiton-maatschappij als pachtschat geleverde Billiton-tin) over het jaar 1881.

PRODUCTEN.	*IN VEILING* VERKOCHTE HOEVEELHEDEN.			TOTALE OPBRENGST. *g*)		
	Bruto gewigt bij afscheep. *a*) — Pikols.	Bruto gewigt hier te lande. — Kilogrammen.	Uitgeleverd netto gewigt. — Kilogrammen.	Veilingsprijs met bijberekening van de door de koopers te vergoeden 1 pct. veilingskosten *h*), doch na aftrekking van het rabat voor contante betaling (1$^1/_2$ pct. voor koffij en tin en 1 pct. voor kinabast).	Onkosten.	Zuiver bedrag.
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.
Koffij { Java- . . .	803 077^{39}	49 064 626^{5}	47 647 630	f 36 157 196,67^{5}	f 4 044 931,22	f 32 112 265,45^{5}
Koffij { Menado- . .	17 061^{42}	1 028 776	999 698^{5}	1 243 120,22^{5}	107 836,81	1 135 283,41^{5}
	b) 820 138^{81}	50 093 402^{5}	48 647 328^{5}	f 37 400 316,90	f 4 152 768,03	f 33 247 548,87
Banka-tin	*c*) 70 031^{27}	4 292 547	4 292 547	4 774 643,44	234 166,93	4 540 476,51
Billiton-tin	*d*) 2 541^{37}	156 475	156 475	164 660,28	8 448,51^{5}	156 211,76^{5}
Kinabast.	*e*) 52 955 (netto K. G.)	51 210	*f*) 49 771^{8}	*i*) 131 921,46^{5}	14 016,36^{5}	117 905,10
	892 711^{45} pikols bruto en 52 955 K. G. netto.	54 593 634^{5}	53 146 122^{3}	f 42 471 542,08^{5}	f 4 409 399,84 *k*)	f 38 062 142,24^{5} *g*)

a) Voor kinabast is opgegeven het *netto* gewigt bij afscheep.

b) Naar gelang van de oogstjaren was de in veiling verkochte koffij verdeeld als volgt:

Oogst 1875.	2 000	pikols Java-koffij	—	pikols Menado-koffij;
„ 1876.	1 806	„ „	—	„ „
„ 1877.	6 178	„ „	—	„ „
„ 1878.	10 392	„ „	6 334	„ „
„ 1879.	352 327	„ „	1 746	„ „
„ 1880.	375 010	„ „	8 981	„ „
„ 1881.	55 364	„ „	—	„ „
Te zamen. . .	803 077	„ „	17 061	„ „

c) Bovendien werden over 1881 als te min bevonden of als verongelukt verantwoord 4^{16} pikols Banka-tin. Van de verantwoorde totale hoeveelheid van 70 035^{43} pikols Banka-tin behoorden 1950^{27} pikols tot de levering van 1879, 47 862^{01} pikols tot de levering van 1880 en 20 223^{15} pikols tot de levering van 1881.

d) Door de Billiton-maatschappij geleverd als pachtschat over het boekjaar 1879/1880.

e) Afkomstig uit den oogst van 1880.

f) Hiervan 49 503^{50} K.G. in veiling verkocht en de overige 268^{30} K.G. aan monsters verstrekt. Zie voor verdere specificatien bijl. BBB.

g) Bovendien werd in 1881 aan vergoedingen enz. ter zake van in dat jaar of vroeger te min of beschadigd uitgeleverde producten enz. ontvangen: *bruto* f 1 303 477,55^{5} of, na aftrekking van de onkosten waarmede bedoelde producten moesten worden bezwaard ad f 518 800,59, *netto* f 784 676,96^{5}

Voegt men hierbij de zuivere opbrengst der in 1881 in veiling verkochte producten ad . . . . 38 062 142,24^{5}

dan blijkt dat door de Nederlandsche Handelmaatschappij ter zake van door het Gouvernement geconsigneerde producten over genoemd jaar in 't geheel is verantwoord eene netto ontvangst van. . . . . f 38 846 819,21

Van de te min uitgeleverde en van de als beschadigd (buiten de veilingen) verkochte producten — te zamen 33 752 pikols koffij en ruim

GEMIDDELDE OPBRENGST, berekend over de afgescheepte hoeveelheid (zie kolom 2). Maatstaf.	Onzuiver bedrag.	Onkosten.	Zuiver bedrag.	GEMIDDELDE OPBRENGST, berekend over de verkochte netto hoeveelheid (zie kolom 4). Maatstaf.	Onzuiver bedrag.	Onkosten.	Zuiver bedrag.	Gemiddelde veilingsprijs.	Aantal netto kilogrammen die elke afgescheepte pikol gemiddeld heeft uitgeleverd. (Zie de kolommen 2 en 4.)	Percentsgewijze berekening der spillage naar reden van 61^{75} kilogram per pikol. *m*)	De afgescheepte hoeveelheden (kolom 2) besloegen de navolgende scheepsruimte (in lasten):
8.	9.	10.	11.	12.	13.	14.	15.	16.	17.	18.	19.
per bruto pikol.	f 45,02	f 5,04	f 39,98	per ½ K.G.	f $0,37^{94}$	f $0,04^{24}$	f $0,33^{70}$	f $0,38^{13}$ per ½ K.G.	59^{33}	3^{92}	$28\,318^{156}$
id.	72,86	6,32	66,54	id.	$0,62^{17}$	$0,05^{39}$	$0,56^{78}$	f $0,62^{48}$ id.	58^{59}	5^{12}	629^{896}
	.....	.....	.....		.....	.....	.....	....	.....	.....	
id.	f $45,60^{24}$	f $5,06^{35}$	f $40,53^{89}$	id.	f $0,38^{44}$	f $0,04^{27}$	f $0,34^{17}$	f $0,38^{59}$ per ½ K.G.	59^{315}	3^{94}	$28\,948^{052}$
id.	$68,17^{87}$	$3,34^{37}$	$64,83^{50}$	per 50 K.G.	$55,61^{5}$	$2,72^{5}$	52,89	f $55,89^{4}$ per 50 K.G.	61^{294}	0^{73}	$2\,144^{592}$
id.	$64,79^{15}$	$3,32^{42}$	$61,46^{73}$	id.	$52,61^{5}$	2,70	$49,91^{5}$	f 52,88 per 50 K.G.	61^{571}	0^{29}	78^{283}
per netto K. G.	$2,49^{11}$	$0,26^{46}$	$2,22^{65}$	per ½ K.G.	$1,32^{525}$	$0,14^{080}$	$1,18^{445}$	f $1,32^{1}$ per ½ K.G.	*l*)	*l*)	55^{149}
											$31\,226^{076}$

4 pikols Banka-tin —, waartoe de zoo even vermelde netto-ontvangst van f 784 676,96^{5} betrekking heeft, waren reeds vroeger verantwoord 14 743 pikols koffij, en werden in 1881 alsnog verantwoord, behalve de 4 pikols tin, de overige 19 009 pikols koffij, bestaande uit 18 423 pikols Java- en 586 pikols Menado-koffij. Deze laatste hoeveelheid was afkomstig uit den oogst van 1878. De 18 423 pikols Java-koffij behoorden tot de oogstjaren 1879, 1880 en 1881 (respectievelijk 14 420, 83 en 3920 pikols).

De uitgetrokken som wegens onkosten (ad f 518 800,59) was te splitsen als volgt: kosten van afscheep f 7 594,28, premie van zee-assurantie (over eene verzekerde waarde van f 649 833) f 19 090,33^{5}, vracht naar Nederland f 37 299,37, averij-gros en particulier f 421 834,22^{5}, courtage voor afmaking van schade (¼ pct.) f 6 936,00, commissieloon f 26 046,38.

h) De vergoeding bedroeg: voor koffij f 375 500,46^{5}, voor Banka-tin f 47 985,72, voor Billiton-tin f 1 654,87 en voor kinabast f 1 307,99, te zamen f 426 449,04^{5}.

i) Hieronder f 1 122,33^{5} ter zake van verstrekte monsters.

k) De onkosten lieten zich splitsen als volgt:

Onkosten in Indie (voornamelijk kosten van afscheep)	f 237 825,71
Premie van zee-assurantie (over eene verzekerde waarde van f 17 788 357)	504 538,95^{5}
Vracht van Java naar Nederland	1 770 098,27
Premien aan de gezagvoerders (maximum f 1 per last; voor tin f 0,25 per last)	19 435,68
Courtage van verkoop (1 pct. voor koffij, ½ pct, voor tin en 1½ pct. voor kinabast)	402 633,34
Registratie en opcenten	290 877,69^{5}
Belooning voor wetenschappelijke bemoeijingen (alleen voor het kinaproduct) 1 pct.	1 307,99
Kosten van opslag, brandassurantie en aflevering; veilingskosten, kassiersloon, enz.	357 947,89
Commissieloon (2 pct. voor koffij en kinabast, 1½ pct. voor tin)	824 734,31
	f 4 409 399,84

l) Het kinaproduct wordt, bij afscheep in Indie, gewogen in kilogrammen. De in 1881 verkochte bast heeft gespilleerd 6.01 pct.

m) De spillage, met inbegrip van de tarra voor de fust welke aan de koopers wordt te goed gedaan, ontstaat bij het afschepen en inladen in Indie, en verder bij lossing, steken van monsters, opslag in de pakhuizen en uitslag bij aflevering.

[2. 39.]

BIJLAGE MM.

(Zie blz. 150 van het verslag.)

OVERZIGT betreffende de in 1881 en de eerste zes maanden van 1882 voor gouvernements-rekening van Java (en Menado) verscheepte ladingen GOUVERNEMENTS-PRODUCTEN en van de daarvoor betaalde VRACHTEN.

MAANDEN.	Afgeladen per		Koffij.		Tin.		Kinabast.	
	stoom-schip.	zeil-schip.	Pikols.	Vracht per last. *a*)	Pikols.	Vracht per last. *b*)	Kilo-grammen.	Vracht per last. *c*)
1881.								
Januarij	»	1	»	»	2 000	f 12,50	»	»
	d) 1*	»	13 100	f 93,75	2 424	30,00	»	»
	»	1	14 000	45,00	1 000	11,25	»	»
	1*	»	800	88,75	1 500	30,00	»	»
Februarij	1*	»	»	»	2 000	30,00	11 876	f 80,00
	1	»	2 705	87,50	»	»	»	»
	»	1	»	»	500	10,00	»	»
	1*	»	4 581	88,75	1 800	30,00	»	»
	»	1	$7\,864^{43}$	50,00	2 000	12,50	»	»
Maart	»	1	$18\,895^{90}$	50,00	750	12,50	»	»
	»	1	1 131	50,00	3 000	10,00	»	»
	1*	»	»	»	3 000	30,00	»	»
	1	»	6 000	90,00	»	»	»	»
	1*	»	11 550	88,75	»	»	7 624	80,00
April	1*	»	5 464	88,75	500	30,00	11 850	80,00
	»	1	»	»	350	10,00	»	»
	»	1	4 000	50,00	»	»	»	»
	1*	»	1 026	88,75	2 370	30,00	2 678	80,00
	»	1	$5\,813^{48}$	50,00	450	12,50	»	»
Mei.	1*	»	2 000	88,75	$9\,045^{99}$	30,00	»	»
	1*	»	18 000	90,00	»	»	»	»
Junij	1*	»	12 000	90,00	$1\,323^{81}$	30,00	6 702	80,00
	1	»	12 500	90,00	»	»	»	»
	1*	»	12 500	90,00	»	»	4 833	80,00
Julij	1*	»	12 824	90,00	»	»	»	»
	e) 1	»	»	»	$3\,421^{23}$	12,50	»	»
	1*	»	12 000	90,00	2 000	30,00	»	»
	1*	»	{ 6 000	92,50 }	»	»	»	»
			{ $3\,067^{19}$	90,00 }				
Augustus	1	»	{ 10 000	95,00 }	»	»	»	»
			{ 5 000	90,00 }				
	1*	»	{ 1 388	92,50 }	$4\,500^{07}$	30,00	5 450	80,00
			{ 9 000	90,00 }				
	»	1	21 680	55,00	1 500	13,75	»	»
	»	1	23 283	65,00	240^{11}	16,25	»	»
Transporteeren.	21	11	258 173	....	$45\,675^{21}$	....	51 013	....

a) In gewigt komt het last overeen: voor koffij in balen met 1800 K.G., voor id. in vaten met 1550 en voor legkoffij (in balen) met 1600 K.G.

b) Het last tin = 2000 K.G.

c) Het last kinabast = p. m. 950 K.G.

d) De met een * geteekende stoomschepen (allen varende in den geregelden maildienst van de stoomvaartmaatschappij „Nederland") zijn die, welke lading hebben ingenomen ingevolge de met die maatschappij gesloten overeenkomst dd. 31 December 1879 (*Bijblad op het Indisch Staatsblad* nº. 3571), en die van 31 Januarij/9 Februarij 1882 bedoeld op blz. 150/151 van het verslag hiervóór.

e) Onder Engelsche vlag.

MAANDEN.	Afgeladen per		Koffij.		Tin.		Kinabast.	
	stoomschip.	zeilschip.	Pikols.	Vracht per last. *a)*	Pikols.	Vracht per last. *b)*	Kilogrammen.	Vracht per last. *c)*
1881.								
Per transport . .	21	11	258 173	. . . .	45 675^{21}	. . .	51 013	. . . .
September	1	»	15 000	f 95,00	»	»	»	»
	»	1	28 350	65,00	500^{13}	f 16,25	»	»
	1*	»	4 000^{50}	92,50	4 000^{35}	30,00	»	»
	»	1	13 740	65,00	300	16,25	»	»
	»	1	28 040	65,00	543^{90}	16,25	»	»
	»	1	14 498^{72}	70,00	499^{82}	17,50	»	»
	1*	»	3 000	92,50	»	»	»	»
October	»	1	21 918	65,00	1 500^{20}	16,25	»	»
	1*	»	488^{10} 3 000	95,00 92,50	2 000^{17}	30,00	»	»
	»	1	26 000	65,00	500^{35}	16,25	»	»
	»	1	18 000	65,00	950^{37}	16,25	»	»
	»	1	24 500	65,00	300	16,25	»	»
	»	1	32 220	65,00	950^{20}	16,25	»	»
	»	1	26 000	65,00	400	16,25	»	»
	»	1	26 000	65,00	750	16,25	»	»
	»	1	4 600 10 620	65,00 70,00	698^{58}	16,25	»	»
	1*	»	1 590	93,75	1 628^{60}	25,00 30,00	»	»
	»	1	5 800	65,00	600	16,25	»	»
	»	1	17 700	65,00	»	»	»	»
	1	»	9 000 294^{288}	92,50 90,00	»	»	»	»
	»	1	14 070	65,00	»	»	»	»
	»	1	»	»	4 099^{02}	16,25	»	»
November	1*	»	»	»	1 100^{07}	25,00	»	»
	»	1	15 640	70,00	600^{25}	17,50	»	»
	»	1	22 709	65,00	»	»	»	»
	1*	»	6 000	93,75	»	»	»	»
	1	»	18 000	98,75	3 000^{08}	20,00	27 113	f 80,00
	»	1	25 505^{60}	65,00	»	»	»	»
	1*	»	6 000	93,75	467^{07}	20,00	»	»
December	»	1	26 000	65,00	»	»	»	»
	»	1	10 217^{75}	65,00	500^{32}	16,25	»	»
	»	1	16 860^{152}	65,00	»	»	»	»
	1*	»	6 000	91,25	262^{42}	17,25	»	»
	1	»	4 000	87,50	2 000^{30}	20,00	»	»
	1	»	»	»	»	»	22 813	80,00
	»	1	26 600	70,00	»	»	»	»
	»	1	23 255^{02}	65,00	97^{42}	16,25	»	»
	»	1	17 060	65,00	600^{24}	16,25	»	»
	»	1	15 888	70,00	600^{22}	17,50	»	»
	1*	»	6 000	91,25	4 500^{09}	17,50	»	»
	»	1	1 800	70,00	»	»	»	»
	»	1	25 500	65,00	800^{45}	16,25	»	»
	»	1	14 680	70,00	1 260^{19}	17,50	»	»
	»	1	24 700	65,00	»	»	»	»
	»	1	(*f*) 10 855^{80} 3 180 1 120	95,00 70,00 75,00	400	17,50	»	»
	»	1	16 220	80,00	700^{34}	20,00	»	»
	»	1	2 551	70,00	750^{19}	17,50	»	»
Totaal . .	35	44	952 944^{93}	. . . .	83 536^{55}	. . . .	100 939	. . . .

f) Afgehaald van Menado.

MAANDEN.	Afgeladen per		Koffij.		Tin.		Kinabast.	
	stoom-schip.	zeil-schip.	Pikols.	Vracht per last. a)	Pikols.	Vracht per last. b)	Kilo-grammen.	Vracht per last. c)
1882.								
Januarij	1*	»	6 500	f 94,37^{5}	1 500^{29}	f 17,50	»	»
	1	»	550	90,00	»	»	»	»
	1*	»	725	93,12^{5}	169^{68}	30,00	»	»
	»	1	8 313	70,00	»	»	»	»
	»	1	»	»	7 328	15,00	»	»
	»	1	4 920	75,00	»	»	»	»
Februarij	»	1	»	»	5 000^{30}	15,00	»	f 80,00
	1*	»	12 299^{90}	93,12^{5}	2 000	30,00	9 867	»
	»	1	»	»	4 500^{37}	15,00	»	»
	1*	»	4 624	93,12^{5}	1 000	30,00	»	»
	»	1	8 000	70,00	»	»	»	»
	»	1	2 400	70,00	»	»	»	»
			5 751	75,00	»	»	»	»
Maart	»	1	»	»	2 000^{35}	15,00	»	»
	1*	»	3 000	93,12^{5}	500	30,00	5 209	80,00
	1	»	10 000	96,25	»	»	»	»
	1	»	4 786^{75}	90,00	»	»	»	»
	1*	»	13 811	92,50	»	»	2 376	80,00
	»	1	10 000	70,00	1 000^{02}	17,50	»	»
April	1*	»	10 745^{17}	87,50	»	»	2 829	80,00
	1	»	200	85,00	»	»	»	»
			4 541	90,00	»	»	»	»
	1*	»	3 511	87,50	1 000	30,00	6 514	80,00
Mei	1	»	5 010	85,00	»	»	»	»
	1*	»	6 092^{60}	87,50	2 999^{30}	30,00	»	»
	1*	»	3 000	87,50	1 021^{70}	30,00	3 687	80,00
	1	»	4 396	85,00	»	»	»	»
			583	90,50	»	»	»	»
Junij	1*	»	6 000	87,50	2 260^{08}	30,00	»	»
	1*	»	6 167	85,00	2 051^{48}	30,00	»	»
	1*	»	6 000	85,00	1 990^{16}	30,00	16 485	80,00
	1	»	5 000	85,00	»	»	»	»
	»	1	13 332	70,00	»	»	»	»

[5. 40.]

BIJLAGE NN.

(Zie blz. 152 van het verslag.)

STATISTIEK betreffende de opiumpacht op Java en Madura over de jaren 1881 en 1882.

Pachtperceelen.	Soort der opium (Levantsche of Bengaalsche).	Hoeveelheden Levantsche / Bengaalsche opium (in katti's) gedurende 1881: als maxima toegestaan. b)		1881: verstrekt.		1881: bij het einde van den pachttermijn door de pachters overgehouden en aan den lande teruggeleverd. c)	1882: als maxima toegestaan. d)		Opbrengst 1881: Vermoedelijke winst op de te verstrekken opium, gerekend voor de Levantsche op f 6,20 en voor de Bengaalsche op f 15,15 per katti.	
a) Bantam . . Batavia . . Krawang .	Lev. Beng.	4 560 3 600	8 160	4 560 3 600	8 160	"	4 080 4 080	8 160	f 28 272 54 540	f 82 812
Cheribon . . .	Lev. Beng.	480 2 520	3 000	480 2 520	3 000	"	480 2 520	3 000	2 976 38 178	41 154
Tagal	Lev. Beng.	960 5 040	6 000	880 4 620	5 500	817 618/1600	960 5 040	6 000	5 952 76 356	82 308
Pekalongan. .	Lev. Beng.	900 5 700	6 600	850 5 200	6 050	"	900 5 700	6 600	5 580 86 355	91 935
Samarang . . .	Lev. Beng.	8 400 15 600	24 000	8 400 15 600	24 000	"	5 100 18 900	24 000	52 080 236 340	288 420
Japara.	Lev. Beng.	4 000 5 000	9 000	4 000 5 000	9 000	260 1000/1600	4 800 4 200	9 000	24 800 75 750	100 550
Rembang . . .	Lev. Beng.	8 600 9 400	18 000	8 050 8 350	16 400	"	9 600 8 400	18 000	53 320 142 410	195 730
Soerabaija. . .	Lev. Beng.	8 400 13 200	21 600	7 500 12 900	20 400	"	8 400 13 200	21 600	52 080 199 980	252 060
Pasoeroean . .	Lev. Beng.	2 400 3 600	6 000	1 202 38/1600 2 425	3 627 38/1600	"	2 400 3 600	6 000	14 880 54 540	69 420
Probolinggo. .	Lev. Beng.	600 3 000	3 600	310 1529/1600 2 305	2 615 1529/1600	"	600 3 000	3 600	3 720 45 450	49 170
Bezoeki	Lev. Beng.	300 2 100	2 400	237 1400/1600 1 617 800/1600	1 855 600/1600	"	300 2 100	2 400	1 860 31 815	33 675
Banjoewangi f)	Lev. Beng.	" 420	420	" 360	360	"	" 420	420	" 6 363	6 363
Banjoemas . .	Lev. Beng.	480 3 120	3 600	480 3 120	3 600	"	480 3 120	3 600	2 976 47 268	50 244
Bagelen	Lev. Beng.	900 2 100	3 000	900 2 100	3 000	"	900 2 100	3 000	5 580 31 815	37 395
Kadoe	Lev. Beng.	1 800 3 600	5 400	1 650 3 300	4 950	"	1 800 3 600	5 400	11 160 54 540	65 700
Djokjokarta. .	Lev. Beng.	4 200 1 800	6 000	4 200 1 800	6 000	10 800/1600	3 000 3 000	6 000	26 040 27 270	53 310
Soerakarta . .	Lev. Beng.	14 400 3 600	18 000	14 400 3 600	18 000	"	14 400 3 600	18 000	89 280 54 540	143 820
Madioen. . . .	Lev. Beng.	9 000 3 600	12 600	9 000 3 600	12 600	"	9 000 3 600	12 600	55 800 54 540	110 340
Kediri	Lev. Beng.	9 000 6 000	15 000	8 834 414/1600 5 600	14 434 414/1600	"	9 000 6 000	15 000	55 800 90 900	146 700
Madura g) . .	Lev. Beng.	600 3 600	4 200	305 1464/1600 2 880	3 185 1464/1600	"	600 3 600	4 200	3 720 54 540	58 260
Totaal . .	Lev. Beng.	79 980 96 600	176 580	76 241 45/1600 90 497 800/1600	166 738 845/1600	1 088 818/1600	76 800 99 780	176580	f 495 876 1 463 490	f 1 959 366

der pacht (na aftrekking van het kostende der opium).						Vastgesteld aantal verkoopplaatsen (kitten) in		AANMERKINGEN.
		1882.						
Pacht-som.	Te zamen.	Vermoedelijke winst op de te verstrekken opium, gerekend voor de Levantsche op f 11,80 en voor de Bengaalsche op f 14,50 per katti.		Pachtsom.	Te zamen.	1881.	1882.	
						4	4	
f 690 000	f 772 812	f 48 144 59 160	f 107 304	f 690 000	f 797 304	e) 23	e) 23	
						9	9	
151 200	192 354	5 664 36 540	42 204	151 200	193 404	11	11	
433 320	515 628	11 328 73 080	84 408	360 600	445 008	21	21	
348 120	440 055	10 620 82 650	93 270	348 120	441 390	33	33	
1 260 000	1 548 420	60 180 274 050	334 230	1 260 000	1 594 230	52	52	
181 200	281 750	56 640 60 900	117 540	120 000	237 540	47	47	
434 400	630 130	113 280 121 800	235 080	434 400	669 480	42	42	
1 080 000	1 332 060	99 120 191 400	290 520	1 080 000	1 370 520	44	44	
348 000	417 420	28 320 52 200	80 520	348 000	428 520	20	20	
154 320	203 490	7 080 43 500	50 580	154 320	204 900	13	13	
79 440	113 115	3 540 30 450	33 990	79 440	113 430	18	18	
12 144	18 507	" 6 090	6 090	12 144	18 234	3	3	
196 200	246 444	5 664 45 240	50 904	196 200	247 104	10	10	
195 600	232 995	10 620 30 450	41 070	195 600	236 670	28	28	
444 000	509 700	21 240 52 200	73 440	444 000	517 440	31	31	
571 200	624 510	35 400 43 500	78 900	504 000	582 900	93	93	
1 054 800	1 198 620	169 920 52 200	222 120	1 054 800	1 276 920	146	146	
1 081 200	1 191 540	106 200 52 200	158 400	1 081 200	1 239 600	60	60	
1 800 000	1 946 700	106 200 87 000	193 200	1 800 000	1 993 200	85	85	
151 320	209 580	7 080 52 200	59 280	151 320	210 600	32	32	
f 10 666 464	f 12 625 830	f 906 240 1 446 810	f 2 353 050	f 10 465 344	f 12 818 394	825	825	

a) In één perceel verpacht.

b) De verhouding, waarin de pachters in 1881 de beide soorten van opium hadden te ontvangen, heeft sedert de opgaven in het vorig verslag (bijlage JJ) alleen verandering ondergaan ten aanzien van Japara en Rembang.

c) Deze kolom is slechts in te vullen wat betreft de drie alléén voor 1881 in pacht afgestane perceelen (Tagal, Japara en Djokjokarta). Voor de overige perceelen, allen voor de jaren 1881 t/m 1883 afgestaan, duurde op 31 December 1881 de pacht nog voort en kon dus van teruglevering aan den lande geen sprake zijn.

d) Voor 1882 is in de verhouding der van beide soorten te verstrekken hoeveelheden verandering gekomen voor vijf pachtperceelen, namelijk voor Batavia, Samarang, Japara, Rembang en Djokjokarta (in dit laatste gewest en in Japara als gevolg van het intreden van een nieuwen pachttermijn). Voor het perceel Tagal, waar de met 31 December 1881 afloopende pacht mede op nieuw werd afgestaan, bragt zulks in de te verstrekken hoeveelheden Levantsche en Bengaalsche opium geen wijziging. De perceelen Djokjokarta en Japara zijn voor de jaren 1882 en 1883, het perceel Tagal alleen voor 1882 afgestaan.

e) Hieronder begrepen de verkoopplaats op het eiland Onrust.

f) Onder de opgaven betreffende Banjoewangi is te dezer plaatse, evenmin als vroeger, de opbrengst begrepen van de opiumpacht in de Balische landschappen Boeleleng en Djembrana, waarover zie blz. 78 van het verslag hiervóór. Zoo als bekend, maakten deze landschappen tot 1 Julij 1882 een onderdeel uit van de toenmalige residentie Banjoewangi

g) Met de wijziging, die de opbrengst der pacht voor Madura met 1°. September 1881 heeft ondergaan, is geen rekening gehouden. Zie het vorig verslag blz. 143.

[5. 41.]

BIJLAGE **OO.**

(Zie blz. 157 van het verslag.)

OPBRENGST van de OPIUMPACHT in de BUITENBEZITTINGEN.

GEWESTEN.	Tijdvakken waarvoor de pacht werd afgestaan.	**1880.**	**1881.**	**1882.**
Sumatra's Westkust *a*). .	telkens voor 3 jaren (achtereenvolgens voor 1878 t/m 1880 en voor 1881 t/m 1883).	f 261 840	f 374 334	f 394 500
Benkoelen *b*)	idem.	36 360	40 392	40 080
Palembang *c*)	idem.	171 660	180 945	179 190
Sumatra's Oostkust *d*) . .	voor de verschillende perceelen uiteenloopend (zie noot *d*).	617 640	618 684	618 684
Atjeh	telkens voor 3 jaren (achtereenvolgens voor 1879 t/m 1881 en voor 1882 t/m 1884).	417 720	417 720	216 000
Riouw.	telkens voor 3 jaren (achtereenvolgens voor 1878 t/m 1880 en voor 1881 t/m 1883).	267 600	366 600	366 600
Banka. . . , ...	voor 3 jaren (1880 t/m 1882).	181 700	181 700	181 700
Billiton	idem.	123 600	123 600	123 600
Westerafdeeling van Borneo	voor 1880 en 1881 telkens voor 1 jaar; nu voor 3 jaren (1882 t/m 1884).	106 200	91 200	102 000
Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo *e*)	voor 1880 voor 1 jaar; naderhand voor 3 jaren (1881 t/m 1883).	46 320	31 554	31 836
Celebes en onderhoorigheden	voor 1880 en 1881 telkens voor 1 jaar; nu voor 3 jaren 1882 t/m 1884).	103 650	106 900	114 000
Menado *f*)	telkens voor 1 jaar.	14 476	8 556	13 512
Amboina *g*).	idem behalve voor de Banda-eilanden (zie noot *g*).	81 600	77 400	75 060
Ternate	telkens voor 1 jaar.	7 800	8 060	8 320
Timor.	idem.	1 200	2 160	1 512
		f 2 439 366	f 2 629 805	f 2 466 594

a) Onder de voor dit gewest opgegeven sommen is begrepen aan winst op de te verstrekken opium (omdat de pachter de opium duurder moet betalen dan de inkoopsprijs bedraagt) een geraamd bedrag: over 1880 van f 154 440, over 1881 van f 104 214 en over 1882 van f 124 380

b) Als boven achtereenvolgens f 7920, f 7272 en f 6960.

c) Idem idem f 39 600, f 40 905 en f 39 150.

d) Het perceel Panei — Kotta Pinang — Bila werd alleen voor 1880 en daarna voor drie jaren tegelijk (1881 t/m 1883) afgestaan De overige perceelen zijn allen voor het driejarig tijdvak 1880 t/m 1882 afgestaan.

De opbrengst der verschillende perceelen was als volgt:

	1880.	**1881.**	**1882.**
Bengkalis en eigenlijk Siak (behalve Tanahpoetih)	f 54 360	f 54 360	54 360
Panei, Kotta Pinang en Bila	4 080	5 124	5 124
Assahan	18 600	18 600	18 600
Deli	397 800	397 800	397 800
Serdang	54 000	54 000	54 000
Langkat (behalve de onderafdeeling Tamiang)	88 800	88 800	88 800
	f 617 640	f 618 684	f 618 684

e) Onder de voor dit gewest opgegeven sommen is begrepen aan winst op de te verstrekken opium een geraamd bedrag: over 1880 van f 23 760, over 1881 van f 9834 en over 1882 van f 10 116.

f) In de opgegeven sommen deelt de afdeeling Gorontalo achtereenvolgens voor f 2406, f 2436 en f 2472.

g) De opiumpacht op de Banda-eilanden, onder de voor dit gewest uitgetrokken sommen begrepen, is voor 1880 (het laatste jaar van den driejarigen pachttermijn 1878/80) afgestaan tegen f 66 000 's jaars. Voor elk der jaren van den nieuwen pachttermijn 1881 t/m 1883 bedraagt de pachtsom f 60 600. In de overige gedeelten der residentie Amboina bragt dus de pacht slechts op: voor 1880 f 15 600, voor 1881 f 16 800 en voor 1882 f 14 460.

[5. 42.]

BIJLAGE PP.

(Zie blz. 158 van het verslag.)

OPBRENGST der verpachte middelen (behalve de opiumpacht en de pacht der pandhuizen) op Java en Madura, over elk der jaren 1880, 1881 en 1882.

GEWESTEN.	RUND-, BUFFEL- EN PAARDENSLAGT.			DOBBELSPELEN.			VARKENSLAGT.		
	1880.	1881.	1882.	1880.	1881.	1882.	1880.	1881.	1882.
Bantam	f 16 920	f 8 400	f 4 080	»	»	»	f 384	f 132	f 96
Batavia.	29 640	30 240	25 200	f 162 240	f 213 720	f 301 560	29 280	24 720	25 920
Krawang	4 500	2 280	960	»	»	»	816	612	600
Preanger regentschappen . .	»	»	»	»	»	»	384	399	699
Cheribon	27 060	21 984	24 036	»	»	»	2 448	2 814	2 736
Tagal	16 860	18 060	13 920	»	»	»	768	1 200	756
Pekalongan	13 260	12 252	10 920	»	»	»	984	804	612
Samarang.	72 120	72 000	61 200	54 540	60 120	57 600	6 540	4 860	4 920
Japara.	13 980	12 600	11 400	»	»	»	1 584	1 080	1 740
Rembang	17 280	13 320	21 600	»	»	»	1 884	1 692	1 800
Soerabaija.	109 932	107 544	114 444	36 120	36 240	42 240	4 644	4 620	4 884
Pasoeroean	58 536	68 496	74 520	»	»	»	732	972	960
Probolinggo	34 152	38 436	46 920	»	»	»	252	276	228
Bezoeki.	39 240	47 412	52 620	»	»	»	111	72	72
Banjoewangi.	8 940	9 312	9 552	»	»	»	84	84	120
Banjoemas.	27 612	24 600	28 992	»	»	»	612	600	588
Bagelen	45 060	45 000	45 120	»	»	»	324	240	120
Kadoe	57 720	56 520	52 800	»	»	»	636	1 320	1 176
Djokjokarta	43 200	43 320	38 520	»	»	»	720	720	720
Soerakarta.	79 200	73 200	60 000	»	»	»	1 380	1 860	1 020
Madioen	27 720	35 520	31 740	»	»	»	660	504	420
Kediri	32 400	25 560	30 840	»	»	»	1 320	1 200	1 332
Madura.	100 800	91 320	91 800	»	»	»	72	84	96
TOTAAL . .	f 876 132	f 857 376	f 851 184	f 252 900	f 310 080	f 401 400	f 56 619	f 50 865	f 51 615

a) Voor het eerst voor drie jaren in pacht afgestaan (1882 t/m. 1884).

b) De pacht der vogelnestklippen in de afdeelingen Grissee en Sidaijoe is tegen f 72 120 's jaars afgestaan voor 1880 t/m. 1882. De klippen op Bawean zijn telkens slechts voor een jaar afgestaan achtervolgens tegen f 12, f 12 en f 24.

c) Voor één jaar afgestaan.

d) Tabak (met inbegrip van de pacht in Bantam en Krawang).

	TOLBRUGGEN EN OVERVAARTEN.			VOGELNESTEN.			ANDERE VERPACHTE KLEINE MIDDELEN (behalve de pacht der pandhuizen).			TOTAAL (behalve de in bijlage RR vermelde sommen).		
32.	1880.	1881.	1882.	1880.	1881.	1882.	1880.	1881.	1882.	1880.	1881.	1882.
96	f 14 724	f 13 344	f 11 280	f 1 080	f 864	a) f 708	»	»	»	f 33 108	f 22 740	f 16 164
920	3 780	3 600	3 420	»	»	»	d) f 180 120 e) 5 760 f) 5 160 g) 720	d) f 184 800 e) 4 920 f) 5 760 g) 492	d) f 157 200 e) 5 220 f) 6 180 g) 960	416 700	468 252	525 660
600	4 560	4 440	3 996	»	»	»	h) 15 960	h) 15 960	h) 8 100	25 836	23 292	13 656
699	6 422	8 040	6 177	»	»	»	»	»	»	6 806	8 439	6 876
736	7 320	8 832	9 816	»	»	»	»	»	»	36 828	33 630	36 588
756	3 420	2 976	1 932	»	»	»	»	»	»	21 048	22 236	16 608
612	228	312	240	»	»	»	»	»	»	14 472	13 368	11 772
920	9 660	9 840	9 480	»	»	»	g) 24 000	g) 25 200	g) 27 600	166 860	172 020	160 800
740	9 240	10 800	10 200	»	»	»	»	»	»	24 804	24 480	23 340
800	9 240	7 560	3 960	27 600	37 680	a) 40 800	»	»	»	56 004	60 252	68 160
884	36 240	39 240	40 800	b) 72 132	b) 72 132	b) 72 144	g) 15 360	g) 14 400	g) 13 320	274 428	274 176	287 832
960	»	»	»	»	»	»	»	»	»	59 268	69 468	75 480
228	»	»	»	1 800	840	c) 636	»	»	»	36 204	39 552	47 784
72	»	»	»	3 036	3 240	a) 3 132	»	»	»	42 387	50 724	55 824
120	»	»	»	840	660	c) 1 284	»	»	»	9 864	10 056	10 956
588	8 604	8 400	9 084	»	»	»	»	»	»	36 828	33 600	38 664
120	3 060	4 740	2 988	»	»	»	»	»	»	48 444	49 980	48 228
176	1 200	2 340	2 520	»	»	»	»	»	»	59 556	60 180	56 496
720	»	»	»	»	»	»	»	»	»	43 920	44 040	39 240
020	»	»	»	»	»	»	»	»	»	80 580	75 060	61 020
420	4 800	7 200	3 876	»	»	»	»	»	»	33 180	43 224	36 036
332	4 200	4 320	1 812	»	»	»	»	»	»	37 920	31 080	33 984
96	360	144	252	24	48	c) 24	»	»	»	101 256	91 596	92 172
615	f127 058	f136 128	f121 833	f106 512	f115 464	f118 728	f 247 080	f 251 532	f 218 580	f 1 666 301	f 1 721 445	f 1 763 340

e) Waijang.

f) Kleine eilanden (pacht van het regt op de zee-voortbrengselen bij de Duizend-eilanden en op het aldaar groeijende hout).

g) Heffing van schutgelden aan 's lands sluizen te Tangkè (Batavia), Samarang, Melirip en Gedeh (de beide laatste in Soerabaja)

h) Bosschen. Deze pacht werd eerst voor de jaren 1879 t/m. 1881 te gelijk en later voor 1882 alleen in pacht afgestaan

[5 43.]

BIJLAGE QQ.

(Zie blz. 159 van het verslag.)

OPBRENGST der VERPACHTE MIDDELEN (behalve de opiumpacht en de pacht der pandhuizen) in de BUITENBEZITTINGEN.

MIDDELEN.	1880	1881.	1882.
Sumatra's Westkust.			
Dobbelspelen. . . .	f 15 120	f 12 360	f 11 940
Arak en andere sterke dranken.	46 884	42 240	39 804
Varkenslagt	2 184	2 148	1 932
Gezamenlijke kleine middelen op de Batoe-eilanden . . .	360	900	576
Totaal	f 64 548	f 57 648	f 54 252
Benkoelen.			
Dobbelspelen. . . .	f 1 200	f 780	f 300
Arak en andere sterke dranken.	852	408	768
Rundslagt.	852	684	864
Totaal	f 2 904	f 1 872	f 1 932
Lampongsche districten.			
Overvaarten	*a*)	*a*)	*a*)

a) Onverpacht gebleven wegens gemis aan gegadigden.

MIDDELEN.	1880	1881.	1882.
Palembang.			
Dobbelspelen. . . .	f 18 372	f 15 684	f 9 372
Arak en andere sterke dranken.	3 960	3 360	2 412
Overvaarten	5 292	5 736	5 772
Totaal	f 27 624	f 24 780	f 17 556
Sumatra's Oostkust.			
Dobbelspelen. . . .	f 178 872	f 195 096	f 229 236
Arak en andere sterke dranken.	66 528	86 640	108 060
Varkenslagt	5 364	5 844	6 840
Zout.	12 120	13 320	10 212
Sago, getah en was.	9 600	11 820	13 872
Totaal *b*)	f 272 484	f 312 720	f 368 220

b) Voor de verschillende landschappen, voor zoover ze afzonderlijk zijn genoemd, was de opbrengst der opgegeven pachtmiddelen als volgt:

Bengkalis, Siak en Assahan . . .	f 58 704	f 61 200	f 64 224
Deli.	168 000	213 660	246 252
Serdang	13 896	11 628	12 768
Langkat (behalve Tamiang) . . .	31 884	26 232	44 976
	f 272 484	f 312 720	f 368 220

MIDDELEN.	1880.	1881.	1882.
Atjeh.			
Dobbelspelen. . . .	f 126 840	f 120 240	f 18 600
Varkenslagt	4 020	2 220	1 344
Arak en andere sterke dranken *c*). . . .	. . . .	19 320	9 720
Totaal	f 130 860	f 141 780	f 29 664

c) Eerst met 1 Januarij 1881 ingevoerd (Indisch Staatsblad 1880 n°. 209).

MIDDELEN.	1880.	1881.	1882.
Riouw.			
Dobbelspelen. . . .	f 46 164	f 79 860	f 47 880
Arak en andere sterke dranken.	25 440	55 800	23 160
Varkenslagt	24 792	47 100	32 220
Peper	64 980	93 324	44 832
Totaal	f 161 376	f 276 084	f 148 092
Banka.			
Dobbelspelen. . . .	f 10 690	f 11 880	f 17 010
Arak en andere sterke dranken.	9 768	10 332	15 012
Totaal	f 20 458	f 22 212	f 32 022
Billiton.			
Dobbelspelen. . . .	f 13 080	f 12 120	f 12 132
Arak en andere sterke dranken.	4 812	6 060	6 126
Varkenslagt *d*) . . .	. . . .	. . . .	6 204
Totaal	f 17 892	f 18 180	f 24 462

d) Eerst met 1 Januarij 1882 ingevoerd (Indisch Staatsblad 1881 n°. 172).

MIDDELEN.	1880.	1881.	1882.

Westerafdeeling van Borneo.

MIDDELEN.	1880.	1881.	1882.
Dobbelspelen *e*) . . .	f 22 980	f 20 784	f 16 500
Arak en andere sterke dranken *e*). . . .	17 484	19 308	18 060
Varkenslagt *e*) . . .	29 304	29 460	25 764
Goudmijnen *f*) . . .	11 088	9 504	7 896
Gezamenlijke kleine middelen *g*) . . .	42 228	46 692	43 800
Totaal *h*)	f 123 084	f 125 748	f 112 020

e) Over 1880 werd dit middel alleen voor de afdeelingen Pontianak en Montrado afzonderlijk verpacht. Over 1881 en 1882 geschiedde hetzelfde, behalve — wat 1881 betreft — voor het tot de afdeeling Montrado behoorende district Loemar, en wat 1882 aangaat, uitgezonderd genoemd district en het mede tot Montrado behoorende district Boedok. In Loemar werden de gezamenlijke kleine middelen, met inbegrip van de dobbelpacht, afgestaan voor 1881 tegen f 1560 en voor 1882 tegen f 1824; in het district Boedok voor 1882 tegen f 2352.

f) Dit middel wordt alleen verpacht in de afdeelingen Pontianak, Montrado en Sambas.

g) Voor zooveel deze middelen niet afzonderlijk zijn verpacht. In de afdeelingen Sintang en Sambas zijn voor 1882 ook de pandhuizen (zie bijlage RR) gezamenlijk met de overige middelen verpacht.

h) Over de verschillende afdeelingen waren de pachtsommen verdeeld als volgt:

	1880	1881	1882
Pontianak en onderhoorighedan. .	f 55 440	f 55 488	f 43 608
Sambas.	13 272	11 436	16 544
Montrado	37 212	40 444	30 024
Sintang.	17 160	18 780	13 344
Totaal	f 123 084	f 125 748	f 112 020

Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo.

MIDDELEN.	1880.	1881.	1882.
Goudmijnen *i*) . . .	f 540	f 495	f 675
Overvaarten *j*) . . .	2 256	2 256	2 256
Gezamenlijke kleine middelen *k*) . . .	7 800	8 940	9 552
Totaal	f 10 596	f 11 691	f 12 483

i) Deze pacht betreft het regt tot het afgeven van licentien aan goudgravers in het landschap Tanahlaut die geen geregelde ontginning ondernemen en tot het heffen eener belasting van 1/10 der uit geregelde ontginningen verkregen goudproductie. In de opgegeven jaren is de pacht achtereenvolgens onderhands afgestaan tegen 6, 5 1/2 en 7 1/2 thail zuiver Pleiarisch stofgoud (te stellen op f 90 per thail).

j) Ingevoerd met 1 Januarij 1880 (Indisch Staatsblad 1879 n°. 273) en afgestaan voor drie jaren tegelijk (1880 t/m 1882).

k) De middelen welke niet afzonderlijk zijn verpacht, namelijk de dobbelspelen, de sterke dranken en de varkenslagt.

Celebes en onderhoorigheden.

MIDDELEN.	1880.	1881.	1882.
Dobbelspelen *l*) . . .	f 36 750	f 36 950	f 43 000
Arak en andere sterke dranken *l*). . . .	6 500	10 380	12 200
Rundslagt *l*). . . .	2 050	3 070	2 500
Varkenslagt *l*) . . .	3 380	3 150	2 300
Vischmarkten . . .	8 120	8 410	7 610
Vischvijvers *m*). . .	1 855	1 855	1 450
Siri	10 720	12 210	10 060
Overvaarten *n*) . . .	. . . .	. . . .	50
Gezamenlijke kleine middelen *o*) . . .	120 550	128 310	111 210
Totaal	f 189 925	f 204 335	f 190 380

l) De middelen dobbelspelen, sterke dranken, rundslagt en varkenslagt worden, uitgezonderd voor Makasser en Tello, gezamenlijk verpacht.

m) Deze pacht, betreffende de vischvijvers te Sambong Djawa en Tello, wordt telkens voor twee jaren tegelijk afgestaan (zie art. 2 der voorwaarden in Indisch Staatsblad 1857 n°. 105, blz. 191).

n) Eerst met 1 Julij 1882 ingevoerd (Indisch Staatsblad 1882 n°. 134).

o) Voor zooveel deze middelen niet afzonderlijk zijn verpacht.

Menado.

MIDDELEN.	1880.	1881.	1882.
Dobbelspelen. . . .	f 6 700	f 4 200	f 6 960
Arak en andere sterke dranken . . } Saguweer. . . . } *p*)	2 920	1 120	2 520
Totaal	f 9 620	f 5 320	f 9 480

p) Gezamenlijk verpacht.

Amboina.

MIDDELEN.	1880.	1881.	1882.
Arak en andere sterke dranken.	f 1 932	f 1 680	f 1 692
Saguweer	12 312	14 400	14 220
Totaal	f 14 244	f 16 080	f 15 912

Banda (residentie **Amboina**).

MIDDELEN.	1880.	1881.	1882.
Arak en saguweer. .	f 9 240	f 6 720	f 7 380

Ternate.

MIDDELEN.	1880.	1881.	1882.
Arak en andere sterke dranken.	f 1 000	f 1 030,00	f 1 020
Varkenslagt . } Rundslagt. . } *q*). .	862	935,50	710
Saguweer	700	1 015,00	955
Totaal	f 2 562	f 2 980,50	f 2 685

q) Gezamenlijk verpacht.

Timor.

MIDDELEN.	1880.	1881.	1882.
Dobbelspelen. . . .	f 420	f 792	f 600
Arak en andere sterke dranken.	1 800	3 000	1 812
Rundslagt. . } Varkenslagt . } *r*). .	624	1 092	1 092
Totaal	f 2 844	f 4 884	f 3 504

r) Gezamenlijk verpacht.

TOTAAL VAN ELK MIDDEL. (Zie overigens bijlage RR).

MIDDELEN.	1880.	1881.	1882.
Dobbelspelen	f 477 188	f 510 746,00	f 413 530
Arak en andere sterke dranken *s*)	199 120	267 398,00	249 746
Saguweer	13 012	15 415,00	15 175
Peper	64 980	93 324,00	44 832
Rundslagt *t*)	4 388	5 781,50	5 166
Varkenslagt	69 044	89 922,00	76 604
Vischmarkten	8 120	8 410,00	7 610
Vischvijvers	1 855	1 855,00	1 450
Siri	10 720	12 210,00	10 060
Overvaarten	7 548	7 992,00	8 078
Goudmijnen	11 628	9 999,00	8 571
Zout	12 120	13 320.00	10 212
Sago, getah en was	9 600	11 820,00	13 872
Gezamenlijke kleine middelen *u*)	170 938	184 842,00	165 138
Totaal	f 1 060 261	f 1 233 034,50	f 1 030 044

s) Hieronder de pacht der saguweer op Banda en in Menado, die aldaar gezamenlijk met de arakpacht wordt afgestaan.

t) Hieronder voor Ternate en Timor ook de pacht der varkenslagt, die aldaar vereenigd met de pacht der rundslagt wordt afgestaan.

u) Voor zooveel deze middelen niet afzonderlijk zijn verpacht.

[5. 44.]

BIJLAGE **RR.**

(Zie blz. 160 van het verslag.)

OPBRENGST van de PACHT der PANDHUIZEN in NEDERLANDSCH-INDIE.

GEWESTEN.	1881. Aantal in pacht afgestane pandhuizen.	1881. Bedongen pachtsom.	1882. Aantal in pacht afgestane pandhuizen.	1882. Bedongen pachtsom.	Aantal pandhuizen onverpacht gebleven voor 1881.	Aantal pandhuizen onverpacht gebleven voor 1882.	Opgaven betreffende de ligging van het voor 1882 vastgesteld aantal pandhuizen (daaronder ook die welke onverpacht bleven en derhalve niet geopend werden).
Java en Madura.							
Bantam	»	»	»	»	3	3	1 ter hoofdplaats Serang, 1 in 't district Pandeglang (afd. Pandeglang) en 1 te Rangkas Betoeng (afd. Lebak).
Batavia	24	f 5 400	11	f 46 500	»	*a*) 1	5 in de afdeeling Stad en voorsteden, 2 in de afdeeling Tangerang, 2 te Buitenzorg (afd Buitenzorg) en 3 in de afdeeling Meester Cornelis.
Krawang.	»	»	»	»	1	1	1 ter hoofdplaats Krawang.
Preangerregentschappen	5	2 598	4	2 556	»	»	1 ter hoofdplaats Bandong, 2 in de afdeeling Tjiandjoer (te Tjiandjoer en te Patjet) en 1 te Soemedang (afd. Soemedang).
Cheribon	15	6 152	21	19 332	1	*b*) 1	Afdeeling Cheribon 12, afdeeling Indramaijoe 4 en afdeeling Madjalengka 6. (Twee plaatsen, buiten de hoofdplaats, hebben elk 2 pandhuizen.)
Tagal	25	40 548	25	49 920	»	»	3 ter hoofdplaats Tagal en 9 elders in de afdeeling van dien naam, 6 in de afdeeling Pamalang en 7 in de afdeeling Brebes. (Vier plaatsen, buiten de hoofdplaats, hebben elk 2 pandhuizen).
Pekalongan. . . .	10	18 144	9	21 480	»	*c*) 1	Afdeeling Pekalongan 5 en afdeeling Batang mede 5.
Samarang	30	15 000	29	42 480	»	»	Afdeeling Samarang 10, afdeeling Goeboek 2, afdeeling Salatiga 3, afdeeling Ambarawa 3, afdeeling Kendal 3, afdeeling Demak 4 en afdeeling Grobogan mede 4. (Voor één plaats worden 3 en voor twee andere elk 2 pandhuizen opgegeven.)
Japara.	31	11 052	28	20 604	»	»	4 ter hoofdplaats Patti en 6 elders in de afdeeling van dien naam, 7 in de afdeeling Joana, 6 in de afdeeling Koedoes en 5 in de afdeeling Japara. (Eén plaats buiten de hoofdplaats, namelijk Koedoes, telt 4 pandhuizen.)
Transporteeren	140	f 98 894	127	f 202 872	5	7	

a) Onverpacht bleef het pandhuis te Bekassi (afd. Meester Cornelis) waarvoor noch bij de verpachting, noch onderhands eenige aanbieding werd verkregen.

b) Voor 1882 bleef onverpacht het pandhuis te Karang Ampel (afd. Indramaijoe). Aanvankelijk was het getal pandhuizen in Cheribon voor 1882 op 23 bepaald, maar 1 (in de afdeeling Koeningan) werd later ingetrokken.

c) Onverpacht bleef het pandhuis in het district Keboemen (afd. Batang).

GEWESTEN.	1881. Aantal in pacht afgestane pandhuizen.	1881. Bedongen pachtsom.	1882. Aantal in pacht afgestane pandhuizen.	1882. Bedongen pachtsom.	Aantal pandhuizen onverpacht gebleven voor 1881.	Aantal pandhuizen onverpacht gebleven voor 1882.	Opgaven betreffende de ligging van het voor 1882 vastgesteld aantal pandhuizen (daaronder ook die welke onverpacht bleven en derhalve niet geopend werden).
Per transport	140	f 98 894	127	f 202 872	5	7	
Rembang	33	30 000	30	32 520	»	»	2 ter hoofdplaats Rembang en 5 elders in de afdeeling van dien naam, 6 in de afdeeling Blora, 7 in de afdeeling Bodjonegoro en 10 in de afdeeling Toeban.
Soerabaija	26	36 720	26	132 876	1	»	Afdeeling Soerabaija 7, afdeeling Sidoardjo 6, afdeeling Modjokerto 4, afdeeling Djombang 4, afdeeling Grissee 1, afdeeling Sidaijoe 2 en afdeeling Lamongan eveneens 2.
Pasoeroean	14	2 400	19	37 560	»	»	1 ter hoofdplaats Pasoeroean en 6 elders in de afdeeling van dien naam, 3 in de afdeeling Bangil en 9 in de afdeeling Malang.
Probolinggo. . . .	11	5 736	11	14 628	»	»	2 ter hoofdplaats Probolinggo en 3 elders in de afdeeling van dien naam, 4 in de afdeeling Kraksaän en 2 in de afdeeling Loemadjang.
Bezoeki	6	1 200	6	7 044	»	»	2 ter hoofdplaats Bezoeki, 2 in de afdeeling Panaroekan en 2 in de afdeeling Bondowosso.
Banjoewangi . . .	1	24	1	24	»	»	1 in het district Banjoewangi.
Banjoemas	14	2 400	12	3 048	»	»	Afdeeling Banjoemas 4, afdeeling Tjilatjap 2, afdeeling Poerbolinggo 3, afdeeling Poerwokerto 2, afdeeling Bandjarnegara 1.
Bagelen	19	7 860	11	7 464	»	»	2 ter hoofdplaats Poerworedjo, 2 in de afdeeling Koetoardjo, 2 in de afdeeling Keboemen, 3 in de afdeeling Karanganjar en 2 in de afdeeling Ledok.
Kadoe.	21	15 600	19	18 348	»	»	3 ter hoofdplaats Magelang, 9 elders in de afdeeling van dien naam en 7 in de afdeeling Temanggoeng. (Vier plaatsen, buiten de hoofdplaats, hebben elk 2 pandhuizen.)
Djokjokarta. . . .	14	3 360	d) 22	24 204	»	»	13 ter hoofdplaats Djokjokarta, 3 in het regentschap Sleeman, 2 in het regentschap Kalassan, 1 in het regentschap Bantoel en 3 in het regentschap Goenoeng Kidoel.
Soerakarta	12	3 810	14	8 220	»	»	3 ter hoofdplaats Soerakarta, 3 in de afdeeling Klatten, 3 in de afdeeling Boijolali, 2 in de afdeeling Sragen en 3 in de afdeeling Wonogiri.
Madioen	19	3 900	17	14 400	»	»	1 ter hoofdplaats Madioen, 3 elders in de afdeeling van dien naam, 4 in de afdeeling Ngawi, 3 in de afdeeling Magettan, 1 in de afdeeling Ponorogo en 5 in de afdeeling Patjitan.
Kediri.	34	13 680	35	33 612	»	»	4 ter hoofdplaats Kediri, 7 elders in de afdeeling van dien naam, 7 in de afdeeling Ngrowo, 5 in de afdeeling Trengalek, 5 in de afdeeling Blitar en 7 in de afdeeling Berbek. (Twee plaatsen, buiten de hoofdplaats, hebben elk 2 pandhuizen.)
Madura	13	4 896	e) 12	15 285	»	f) 1	1 ter hoofdplaats Pamakassan, 2 elders in de afdeeling van dien naam, 5 in de afdeeling Bangkallan, 1 in de afdeeling Sampang en 4 in de afdeeling Sumanap. (De afdeelingshoofdplaats Bangkallan telt 2 pandhuizen.)
Te zamen. . .	377	f 230 480	362	f 552 105	6	8	

d) **Aanvankelijk was voor 1882 het getal op 14 bepaald.**

e) **Een dezer pandhuizen, dat op het eiland Telangoe, werd eerst in Februarij 1882 onderhands in pacht afgestaan.**

f) **Onverpacht bleef het pandhuis te Kapedi (afd. Sumanap).**

GEWESTEN.	1881. Aantal in pacht afgestane pandhuizen.	1881. Bedongen pachtsom.	1882. Aantal in pacht afgestane pandhuizen.	1882. Bedongen pachtsom.	Aantal pandhuizen onverpacht gebleven voor 1881.	Aantal pandhuizen onverpacht gebleven voor 1882.	Opgaven betreffende de ligging van het voor 1882 vastgesteld aantal pandhuizen (daaronder ook die welke onverpacht bleven en derhalve niet geopend werden).
Buitenbezittingen.							
Sumatra's Westkust	18	f 3 666,66⁵	15	f 18 000	»	»	Geen opgaven ontvangen.
Benkoelen	7	252,00	g) 3	1 080	»	»	
Palembang (met Djambi)	8	4 250,00	8	9 888	7	5	
Sumatra's Oostkust	9	2 904,00	13	6 750	5	»	
Atjeh	3	2 700,00	2	1 560	1	»	
Banka	10	6 900,00	10	7 308	»	»	
Billiton	6	4 656,00	6	3 267	»	»	
Westerafdeeling van Borneo	6	4 536,00	6	1 332	»	»	
Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo	11	3 648,00	11	1 848	»	»	
Celebes en onderhoorigheden	8	1 350,00	17	320	11	2	
Te zamen	86	f 34 862,66⁵	91	f 51 353	24	7	

g) Oorspronkelijk was het aantal op 4 bepaald.

[5. 45.]

BIJLAGE SS.

(Zie blz. 161 en 164 van het verslag.)

OVERZIGT betreffende de opbrengst in 1881 van eenige NIET VERPACHTE MIDDELEN onder beheer van het DEPARTEMENT VAN FINANCIEN.

I. IN- EN UITVOERREGTEN EN ACCIJNSEN.

GEWESTEN.	KANTOREN VAN ONTVANGST.	Zuivere ontvangst (na aftrekking van de gewone terugbetalingen).
1°. *In- en uitvoerregten en pakhuishuur.*		
JAVA EN MADURA.		
Bantam	Tjiringin	»
	Anjer	f 67
	Bantam	180
	Tanara	»
Batavia	Batavia	2 192 713
Krawang	Pamanoekan	»
Cheribon	Cheribon	376 198
	Indramaijoe	438
Tagal	Tagal	112 200
Pekalongan	Pekalongan	42 242
Samarang	Samarang	2 426 486
Japara	Japara	2 280
	Joana	53 014
Rembang	Rembang	5 026
	Toeban	»
Soerabaija	Soerabaija	2 124 748
	Grissee	35 057
	Bedanten	11
	Bawean	51
Pasoeroean	Pasoeroean	198 307
Probolinggo	Probolinggo	111 278
	Transporteeren	f 7 680 296
	Per transport	f 7 680 296
Bezoeki	Bezoeki	11 616
	Panaroekan	42 013
Banjoewangi	Banjoewangi	1 016
Banjoemas	Tjilatjap	36 074
Madioen	Patjitan	»
	Pangool	»
Madura	Boender	3 181
	Sumanap	1 712
	Bangkallan	»
	Sampang	1 058
	Te zamen	f 7 776 966
BUITENBEZITTINGEN.		
Sumatra's Westkust	Padang	f 572 225
	Priaman	2
	Aijer Bangies	»
	Natal	51
	Siboga	14 267
	Baros	7 210
	Singkel	10 867
Benkoelen	Benkoelen	19
	Kroë	»
	Mokko Mokko	»
	Transporteeren	f 604 641

GEWESTEN.	KANTOREN VAN ONTVANGST.	Zuivere ontvangst (na aftrekking van de gewone terug-betalingen).
	Per transport	f 604 641
Lampongsche districten	Telok Betong. . .	1 657
	Katimbang. . . .	78
	Mengala	1 161
Palembang	Palembang. . . .	88 880
	Moeara-Kompeh . .	60 248
Sumatra's Oostkust .	Siak	20 838
	Laboean Bilih (Panei)	11 757
	Soengei Djawi Djawi (Bila) *a*). . . .	4 255
	Tandjong Balei (Assahan)	27 814
	Pebaoengan (Serdang)	772
	Rantau Pandjang (id.)	16 865
	Pertjoet (Deli) . .	1 276
	Laboean Deli (id.) .	142 060
	Hamperan Perak (id.)	7 696
	Tandjong Poera (Langkat) . . .	58 505
	Sroewe (Tamiang) .	8 838
Banka.	Muntok.	36 927
Billiton	Tandjong Pandan .	32 005
Westerafdeeling van Borneo.	Pontianak	79 285
	Pamangkat . . .	16 937
	Singkawang . . .	2 874
	Soekadana. . . .	23
Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo	Bandjermasin . . .	50 916
	Sampit	59
	Te zamen	f 1 276 367

2°. *Accijns op inlandsch gedistilleerd.*

GEWESTEN.	KANTOREN VAN ONTVANGST.	Zuivere ontvangst.
Batavia	Batavia	f 55 744
	Buitenzorg. . . .	3 354
Cheribon.	Cheribon	11 437
Tagal.	Tagal	16 245
Pekalongan	Pekalongan . . .	»
Samarang	Samarang	3 195
Soerabaija	Soerabaija	23 479
	Transporteeren	f 113 454

GEWESTEN.	KANTOREN VAN ONTVANGST.	Zuivere ontvangst (na aftrekking van de gewone terug-betalingen).
	Per transport	f 113 454
Pasoeroean	Pasoeroean	369
Japara	Koedoes.	275
Bagelen	Poerworedjo . . .	602
	Keboemen	371
Soerakarta	Soerakarta	3 614
Niet afzonderlijk genoemde kantoren . .		573
	Te zamen	f 119 258

3°. *Accijns op tabak.*

JAVA EN MADURA.

GEWESTEN.	KANTOREN VAN ONTVANGST.	Zuivere ontvangst.
Cheribon	Cheribon	f 437
	Indramaijoe . . .	1 539
Pekalongan . . .	Pekalongan . . .	67 408
Samarang	Samarang	3 252
Rembang	Toeban	7 581
Soerabaija	Soerabaija	12 480
	Grissee	2 129
	Bedanten	15 491
Bezoeki	Bezoeki.	1 464
Banjoewangi . . .	Banjoewangi . . .	1 047
Madura	Boender.	1 198
	Sumanap	252
Niet afzonderlijk genoemde kantoren . .		668
	Te zamen	f 114 946

BUITENBEZITTINGEN.

GEWESTEN.	KANTOREN VAN ONTVANGST.	Zuivere ontvangst.
Westerafdeeling van Borneo	Pontianak . . .	f 6 315
	Pamangkat . . .	5 310
	Singkawang . . .	990
	Soekadana. . . .	7
Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo	Bandjermasin . . .	117
	Sampit	2
	Te zamen	f 12 741

a) De kantoren Soengei Djawi Djawi en Hamperan Perak zijn met 1 Junij 1881 (*Indisch Staatsblad* n°. 100) opgeheven; de aangiften geschieden sedert te Laboean Bilih en Laboean Deli.

II. PERSONEELE BELASTING (voor Europeanen en met dezen gelijkgestelden en voor vreemde oosterlingen).

GEWESTEN.	1880. *a)*				1881.			
	Aanslag	Vermindering in den aanslag ontstaan.	Werkelijk te heffen bedrag.	Te verhalen kosten van schatting.	Aanslag.	Vermindering in den aanslag ontstaan.	Werkelijk te heffen bedrag.	Te verhalen kosten van schatn.g
JAVA EN MADURA.								
Bantam	f 4 163,02	f 271,52	f 3 891,50	»	f 4 413,26	f 589,70	f 3 823,56	»
Batavia	223 356,80^5	20 652,41	202 704,39^5	f 1 588,50	202 543,62^5	17 821,70^5	184 721,92	f 1 284,36
Krawang	5 380,61	111,19	5 269,42	»	4 874,92	225,75^5	4 649,16^5	»
Preanger regentschappen	13 533,51^5	835,02^5	12 698,49	322,50	15 799,60^5	1 963,98	13 835,62^5	154,02
Cheribon	25 389,21^5	482,94^5	24 906,27	»	25 984,21	451,03	25 533,18	»
Tagal	12 840,34^5	308,37^5	12 531,97	30,40	13 366,28	477,23	12 889,05	»
Pekalongan	11 927,59	278,15	11 649,44	»	14 037,36	686,68	13 350,68	1 399,66^5
Samarang	105 855,86^5	*b)* 29 917,88	75 937,98^5	*c)* 2 169,73^5	89 686,44^5	7 045,26^5	82 641,18	6 388,70^5
Japara	14 556,58^5	200,62^5	14 355,96	»	14 641,50	399,20	14 242,30	»
Rembang	16 715,66^5	385,28^5	16 330,38	»	16 845,35^5	539,62	16 305,73^5	»
Soerabaija	115 900,18^5	5 057,19^5	110 842,99	3 219,88^5	117 218,34	5 189,64^5	112 028,69^5	2 651,57
Pasoeroean	24 509,76	1 113,41^5	23 396,34^5	256,65	25 525,89	1 202,29^5	24 323,59^5	41,05
Probolinggo	14 922,36^5	680,04^5	14 242,32	90,94	14 823,41^5	1 051,10^5	13 772,31	102,10^5
Bezoeki	8 685,92^5	185,39^5	8 500,53	165,84	8 650,38	370,42^5	8 279,95^5	129,12
Banjoewangi	4 265,07	121,12	4 143,95	103,56	4 157,53	386,62^5	3 770,90^5	55,09^5
Banjoemas	9 574,75	874,59^5	8 700,15^5	»	8 967,02	903,03	8 063,99	38,53^5
Bagelen	7 288,01^5	378,14	6 909,87^5	21,03	7 299,63	527,87	6 771,76	29,04
Kadoe	8 173,31	408,65	7 764,66	»	8 670,76	417,26	8 253,50	27,80
Djokjokarta	17 146,66	288,02	16 858,64	37,16^5	15 026,36	617,06^5	14 409,29^5	»
Soerakarta	25 661,21	702,15	24 959,06	6,51	25 875,48	980,11^5	24 895,36^5	9,13^5
Madioen	9 085,10	265,81	8 819,29	255,06	9 141,63^5	456,56	8 685,07^5	45,60
Kediri	19 537,43	627,34	18 910,09	189,00	19 841,14^5	705,57	19 135,57^5	612,62
Madura	8 369,47^5	214,04^5	8 155,43	»	8 331,75	204,87	8 126,88	»
Te zamen.	f 706 838,47	f 64 359,32^5	f 642 479,14^5	f 8 456,77^5	f 675 721,89^5	f 43 212,60	f 632 509,29^5	f 12 968,42
BUITENBEZITTINGEN *d)*.								
Sumatra's Westk. Padangsche Benedenlanden	f 17 361,98	f 2 438,23	f 14 923,75	f 176,37	f 17 820,60^5	f 1 934,08	f 15 886,52^5	f 416,34
Sumatra's Westk. Padangsche Bovenlanden	5 771,59	682,28	5 089,31	»	5 671,17	833,05^5	4 838,11^5	1,00
Sumatra's Westk. Tapanoli	2 620,40	162,87	2 457,53	»	2 574,56	203,42	2 371,14	25,40
Benkoelen	1 545,02	90,60	1 454,42	»	1 703,11^5	176,05	1 527,06^5	»
Lampongsche districten	1 423,11	167,64^5	1 255,46^5	»	1 457,47^5	119,72^5	1 337,75	»
Palembang	7 281,68^5	629,42	6 652,26^5	131,51	7 055,04	339,95	6 715,09	8,30
Sumatra's Oostkust	12 977,82	404,64	12 573,18	348,69	11 546,05	273,44	11 272,61	108,00
Riouw *d)*	1 814,23^5	433,95	1 380,28^5	»	1 428,46	127,05	1 301,41	»
Banka	4 852,34^5	329,45	4 522,89^5	135,21	5 011,78	381,77^5	4 630,00^5	189,88
Billiton	3 735,89	7,20	3 728,69	»	4 047,76	139,80	3 907,96	»
Westerafdeeling van Borneo *d)*	2 352,17^5	288,78^5	2 063,39	»	2 517,57^5	406,29^5	2 111,28	»
Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo *d)*	3 590,47	616,12	2 974,35	»	4 131,63	210,47	3 921,16	»
Celebes	22 338,30^5	1 192,86^5	21 145,44	41,20	22 917,86^5	828,20^5	22 089,66	»
Menado	5 805,38	237,32	5 568,06	»	4 847,60	18,50	4 829,10	»
Amboina	12 946,32	798,07^5	12 148,24^5	706,16^5	11 965,76	626,22	11 339,54	26,80
Ternate	1 900,61	30,52	1 870,09	126,10	1 986,90^5	136,89^5	1 850,01	35,00
Timor	2 477,53	73,20	2 404,33	»	2 172,05	57,75	2 114,30	389,64
Te zamen.	f 110 794,86^5	f 8 583,17	f 102 211,69^5	f 1 665,24^5	f 108 855,40	f 6 812,68	f 102 042,72	f 1 200,36

a) Sommige van de vroeger gedane opgaven voor 1880 (zie vorig verslag bijlage OO) zijn thans verbeterd.

b) In 't vorig verslag (bijlage OO) werd opgegeven f 7723,78^5. Thans is het cijfer verhoogd met het bedrag der vernietigde aanslagen ter hoofdplaats Samarang, bedoeld op blz. 152 van gemeld verslag.

c) Ook een aantal vorderingen wegens schattingskosten ter hoofdplaats Samarang zijn vernietigd. Van daar dat het in 't vorig verslag (bijlage OO) vermelde bedrag der te verhalen schattingskosten van f 13 251,50^5 is moeten worden teruggebragt tot f 2169,73^5.

d) In de gewesten Riouw, Westerafdeeling van Borneo en Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo zijn bij uitzondering de vreemde oosterlingen niet aan de personeele belasting onderworpen. In het gouvernement Atjeh en onderhoorigheden is deze belasting nog in 't geheel niet ingevoerd.

III. PATENTREGT (voor Europeanen en met dezen gelijkgestelden).

GEWESTEN.	1880. *a*)			1881.		
	Aanslag.	Vermindering in den aanslag ontstaan.	Werkelijk te heffen bedrag.	Aanslag.	Vermindering in den aanslag ontstaan.	Werkelijk te heffen bedrag.
JAVA EN MADURA.						
Bantam	f 1 281,40	f 90,58	f 1 190,82	f 1 420,80	f 51,83	f 1 368,97
Batavia	239 299,49^5	35 219,02^5	204 080,47	218 080,57^5	11 446,70^5	206 633,87
Krawang	2 591,49	195,24^5	2 396,24^5	1 966,00	»	1 966,00
Preanger regentschappen	7 875,38^5	585,20	7 290,18^5	8 885,88^5	330,17^5	8 555,71
Cheribon	18 978,76	477,14	18 501,62	14 217,42^5	301,88^5	13 915,54
Tagal	13 693,20	3 092,65^5	10 600,54^5	11 272,55	98,78^5	11 173,76^5
Pekalongan	7 059,30	747,86^5	6 311,43^5	8 222,19	557,84	7 664,35
Samarang	59 867,60	2 352,62	57 514,98	61 451,47^5	1 573,84	59 877,63^5
Japara	22 946,30	818,53	22 127,77	13 338,79	283,78	13 055,01
Rembang	5 493,63^5	111,03^5	5 382,60	4 853,62^5	467,34^5	4 386,28
Soerabaija	75 567,66	2 506,59	73 061,07	80 417,24	1 638,36	78 778,88
Pasoeroean	16 980,74	704,83^5	16 275,90^5	18 616,94	708,85	17 908,09
Probolinggo	28 761,16	949,43	27 811,73	25 651,36^5	2 072,08	23 579,28^5
Bezoeki	12 821,78^5	195,52	12 626,26^5	11 630,05^5	476,67	11 153,38^5
Banjoewangi	775,16	1,52	773,64	928,77	41,28	887,49
Banjoemas	6 055,56	528,62	5 526,94	4 715,25^5	277,50	4 437,75^5
Bagelen	1 580,50	85,18	1 495,32	1 623,13^5	38,83	1 584,30^5
Kadoe	2 657,08	107,66^5	2 549,41^5	2 009,93	95,47	1 914,46
Djokjokarta	34 438,72	354,07	34 084,65	32 448,21	152,06^5	32 296,14^5
Soerakarta	48 066,36	591,11^5	47 475,24^5	39 842,80	297,19	39 545,61
Madioen	4 030,92	130,99^5	3 899,92^5	3 320,96	219,87	3 101,09
Kediri	9 148,68^5	385,55^5	8 763,13	10 724,77	1 314,24	9 410,53
Madura	938,87	85,28	853,59	1 141,55^5	239,25	902,30^5
Te zamen	f 620 909,76^5	f 50 316,27	f 570 593,49^5	f 576 780,30	f 22 683,84	f 554 096,46
BUITENBEZITTINGEN.						
Sumatra's Westkust. Padangsche Benedenlanden	f 8 410,34	f 339,89^5	f 8 070,44^5	f 9 046,19	f 451,41	f 8 594,78
Sumatra's Westkust. Padangsche Bovenlanden	1 576,57^5	147,71	1 428,86^5	1 452,41	41,41	1 411,00
Sumatra's Westkust. Tapanoli	263,51	9,32	254,19	267,33	12,33	255,00
Benkoelen	186,33	5,32	181,01	187,25	1,00	186,25
Lampongsche districten	145,00	12,58^5	132,41^5	135,25	4,66^5	130,58^5
Palembang	1 322,68^5	145,04	1 177,64^5	1 570,43	72,05	1 498,38
Sumatra's Oostkust	28 843,76^5	4 149,26	24 694,50^5	40 700,16	137,70	40 562,46
Atjeh	10 708,25	122,09	10 586,16	4 753,00	118,83^5	4 634,16^5
Riouw	258,00	1,00	257,00	970,50^5	249,90^5	720,60
Banka	250,33^5	4,33	246,00^5	228,50	8,75	219,75
Billiton	2 766,16	»	2 766,16	3 554,04	567,20	2 986,84
Westerafdeeling van Borneo	331,32^5	21,75	309,57^5	400,67	19,42	381,25
Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo	1 010,24	21,45	988,79	1 278,41^5	74,96^5	1 203,45
Celebes	9 959,11	318,40^5	9 640,70^5	9 855,67	148,68^5	9 706,98^5
Menado	1 678,90	10,20^5	1 668,69^5	1 964,54	17,50	1 947,04
Amboina	7 507,62	444,86^5	7 062,75^5	7 151,37	134,73	7 016,64
Ternate	560,28	1,40	558,88	770,58	9,15	761,43
Timor	297,40	»	297,40	316,25	»	316,25
Te zamen	f 76 075,82^5	f 5 754,62^5	f 70 321,20	f 84 602,56	f 2 069,70^5	f 82 532,85^5

a) Sommige van de vroeger gedane opgaven over 1880 (zie vorig verslag bijlage OO) zijn thans verbeterd.

IV. VERPONDINGSBELASTING op en buiten Java en BELASTING VAN DE SPECERIJPERKEN op de Banda-eilanden.

GEWESTEN.	1880. a)				1881.			
	Aanslag wegens onroerende goederen bezeten			Te zamen.	Aanslag wegens onroerende goederen bezeten			Te zamen.
	in eigendom.	met regt van opstal.	in erfpacht of vruchtgebruik.		in eigendom.	met regt van opstal.	in erfpacht of vruchtgebruik.	
JAVA EN MADURA.								
Bantam	f 11 481,52^5	f 158,25	f 4 500,00	f 16 139,77^5	f 11 458,27^5	f 136,50	f 4 218,75	f 15 813,52^5
Batavia { afdeeling Buitenzorg	b) †	†	†	173 332,74^5	†	†	†	c) 173 332,74^5
Batavia { overige afdeelingen	†	†	†	395 343,94	†	†	†	396 967,12^5
Krawang	42 829,80	149,62^5	462,00	43 441,42^5	29 081,06	149,62^5	672,00	29 902,68^5
Preanger regentschappan	4 707,11	1 328,25	2 901,15	8 936,51	5 259,71	860,25	6 851,85	12 971,81
Cheribon	77 104,18	4 187,25	739,50	82 030,93	79 708,18	2 402,25	6 574,50	88 684,93
Tagal	38 884,69^5	213,75	»	39 098,44^5	39 128,97	213,75	»	39 342,72
Pekalongan	21 839,55	282,00	3 757,50	25 879,05	22 243,05	237,00	7 095,00	29 575,05
Samarang	145 030,05	7 855,72^5	28 726,29	181 612,06^5	147 081,45	7 820,40	30 728,79	185 630,64
Japara	29 958,07^5	760,50	»	30 718,57^5	31 110,82^5	759,75	»	31 870,57^5
Rembang	16 584,00	2 227,31	»	18 311,31	17 573,25	2 181,56	»	19 755,81
Soerabaija	242 375,25	9 554,25	1 305,00	253 234,50	249 217,50	8 193,00	1 305,00	258 715,50
Pasoeroean	70 032,00	3 805,50	29 779,50	103 617,00	70 817,25	4 142,25	34 232,25	109 191,75
Probolinggo	20 550,22	2 987,59^5	»	23 537,81^5	21 138,82	2 962,47	1 650,00	25 751,29
Bezoeki	15 901,54	4 440,60	»	20 342,14	16 056,41^5	4 501,87^5	»	20 558,29
Banjoewangi	912,37^5	63,75	»	976,12^5	973,87^5	63,75	»	1 037,62^5
Banjoemas	4 613,26	537,79	52,50	5 203,55	4 905,08^5	546,79	52,50	5 504,37^5
Bagelen	4 545,37^5	650,65^5	1 312,50	6 508,53	5 115,11^5	319,90^5	1 658,25	7 093,27
Kadoe	7 843,68	4 000,50	1 200,00	13 044,18	8 120,43	4 060,87^5	2 162,25	14 343,55^5
Madioen	10 362,24^5	309,00	7 635,00	18 306,24^5	10 515,99^5	309,00	7 635,00	18 459,99^5
Kediri	23 062,00^5	3 087,00	6 635,11^5	32 784,12	24 123,70^5	2 999,62^5	7 259,35^5	34 382,68^5
Madura	2 113,50	15,00	»	2 128,50	2 113,50	15,00	»	2 129,50
Te zamen	d) f 790 730,43^5	d) f 46 614,30	d) f 89 006,05^5	f 1 495 027,47^5	d) f 795 742,46	d) f 42 875,62^5	d) f 112 095,49^5	f 1 521 013,45
BUITENBEZITTINGEN.								
Sumatra's Westkust { Padang e)	†	†	†	f 31 537,65	†	†	†	f 31 854,45
Sumatra's Westkust { Priaman e)	†	†	†	534,00	†	†	†	522,37^5
Sumatra's Ooskust (alleen het eiland Bengkalis)	†	†	†	726,18	†	†	†	842,05^5
Celebes (alleen de afdeelingen Makasser en Noorderdistricten)	†	†	†	34 352,62^5	†	†	†	37 604,37
Menado (residentie)	†	†	†	8 083,12^5	†	†	†	8 053,87^5
Amboina (alleen de Banda-eilanden, uitgezonderd de specerijperken aldaar, over welker aanslag zie lager)	†	†	†	11 865,16	†	†	†	12 013,21
Ternate (voor zooveel het gouvernements-grondgebied betreft)	†	†	†	2 526,45	†	†	†	2 562,45
Te zamen	†	†	†	f 89 625,19	†	†	†	f 93 452,78^5
Belasting van de specerijperken op de Banda-eilanden	....	....	....	88 541,75^5	....	....	....	79 378,48

a) Sommige van de vroeger voor Java en Madura gedane opgaven over 1880 (zie vorig verslag bijlage OO) zijn thans verbeterd.

b) Waar een † is ingevuld, ontbreken de gegevens.

c) Voor de afdeeling Buitenzorg der residentie Batavia was, tijdens de afsluiting der opgaven voor dit verslag, de aanslag over 1881 nog niet definitief vastgesteld. Men heeft daarom voorloopig hetzelfde bedrag als voor 1880 ingevuld.

d) Aan dit totaal ontbreken de opgaven van één gewest.

e) De verponding is toepasselijk op het geheele gewest, maar alleen te Padang en te Priaman zijn belastbare perceelen.

V. BEDRIJFSBELASTING.

a. Getal aangeslagenen, bedrag van den aanslag en achterstand.

GEWESTEN.	Getal aangeslagenen.				Bedrag van den aanslag.				Gemiddelde aanslag per hoofd				Bedrag van den achterstand op 31 Dec. 1881. a)
	Inlanders.	Chinezen.	Andere vreemde Oosterl.	Te zamen.	Inlanders.	Chinezen.	Andere vreemde Oosterlingen.	Te zamen.	Inlanders.	Chinezen.	Andere vreemde Oosterl.	Te zamen.	
JAVA EN MADURA.													
Bantam	11 145	478	8	11 631	f 43 183,25	f 4 249,00	f 54,00	f 47 486,25	f 3,87^5	f 8.89	f 6,75	f 4,08	f 3 16
Batavia	26 304	17 384	450	44 138	b) c) 129 239,34	b) c) 176 028,66	b) c) 5 245,75	b) 312 893,95 / 310 513.75	b) c) 4,91	b) c) 10,12^5	b) c) 11,65^5	b) 7,08^9 / 7.03^5	213 41
Krawang	5 425	1 141	16	6 582	9 371,64	6 893,45	76,50	16 341,59	1,72^5	6,04	4,78	2,48	1 70
Preanger regentschappen	54 284	913	47	55 244	97 838,99	9 600,04	394,50	107 833,53	1,80	10,51^5	8.39	1,95	69
Cheribon	53 562	4 487	459	58 508	139 625,72	44 181,35	5 160,50	188 967,57	2,61	9,84^5	11,24	3.23	9 30
Tagal	40 554	1 537	173	42 264	93 614,50	14 142,50	1 011,50	108 768,50	2,31	9,20	5,84^5	2,57	10 35
Pekalongan	42 061	1 202	178	43 441	97 855,35	12 682,00	1 672,00	112 209,35	2,33	10,55	9,39	2,58	10 94
Samarang	44 023	5 022	286	49 331	94 267,86	42 576,49	2 153,00	138 997,35	2,14	8,48	7,53	2,82	6 04
Japara	23 149	1 815	177	25 141	42 212,50	12 304,80	440,00	54 957,30	1,82	6,78	2,49	2,18^5	1 34
Rembang	33 277	2 560	73	35 910	77 328,27^5	23 629,50	383,00	101 340,77^5	2,32	9,23	3,25	2,82	6 28
Soerabaija	119 984	5 099	618	125 701	346 969,17	63 074,56	7 975,00	418 018,73	2,89	12,37	12,90	4,12	5 58
Pasoeroean	40 997	1 206	155	42 358	148 288.50	19 707,50	1 908,75	169 904,75	3,61^5	16,34	42,31^5	4,01	1 78
Probolinggo	29 976	769	78	30 823	90 599,37	5 964,43	440,00	97 003,80	3,02	7,75^5	5,64	3,14^5	65
Bezoeki	15 573	223	186	15 982	65 646,05	2 774,50	1 383,50	69 804,05	4,21^5	10,09	7,44	4,36	3 37
Banjoewangi	1 563	52	67	1 682	3 344,50	249,00	291,00	3 884,50	2,14	4,79	4,34	2,31	3
Banjoemas	18 887	937	21	19 845	26 209,56	7 166,00	77,50	33 453,06	1,39	7,64^5	3,69	1,68^5	2 18
Bagelen	57 814	750	9	58 573	81 955,86	6 666,50	32,00	88 654,36	1,41^5	8,89	3,55^5	1,51^5	66
Kadoe	19 849	1 532	23	21 404	29 513,75	13 586,35	140,00	43 240,10	1,49	8,87	6,09	2,02	1 06
Djokjokarta d)	. . .	713	42	755	. . . . . .	5 432,26	194,98	5 627,24	. . .	7,62	4,64	7,45	1 35
Soerakarta d)	. . .	2 258	101	2 359	. . . . . .	10 973,08	379,50	11 352,58	. . .	4,86	3,75^5	4,81	6 99
Madioen	13 645	918	,,	14 563	27 138,00	10 630.00	,,	37 768,00	1,99	11,58	,,	2,59	1 45
Kediri	16 626	1 946	,,	18 572	49 149,50	21 935.00	,,	71 084,50	2,95^5	11,27	,,	3,83	2 40
Madura e)	28 686	979	287	29 952	f) 171 146,08	9 574,60	4 387,00	185 107,68	5,97	9,78	15,29	6,18	10 86
Te zamen.	697 384	53 921	3 454	754 759	b) c) f1 864 497,76^5	b) c) f 524 021,57	b) c) f 33 799,98	b) f2 424 699,51^5 / 2 422 319.31^5	b) c) f2,67^3	b) c) f9,71^8	b) c) f 9.78^5	b) f3,21^5 / 3,20^9	g) f301 66
In 1880 waren de cijfers	696 746	52 253	3 965	753 964	h) f1 861 566,15	h) f518 987,36^5	h) f37 544,38	i) f2 387 924,00	k) f2,67^2	k) f 9,93^2	k) f 7,56^5	i) f3,167	131 89

a) Van dezen achterstand werd in de eerste maanden van 1882 een groot gedeelte aangezuiverd.

b) Eerst na het afdrukken van de mededeelingen in den tekst (blz. 163 van het verslag hiervóór) is ontvangen eene aanvullings-opgaaf betreff de residentie Batavia, welke ook wijziging brengt in sommige totalen van den staat. Om het verband tusschen deze bijlage en het medegedeeld blz. 163 hiervóór niet te verbreken, heeft men de aanvankelijke opgaven behouden, echter met bijvoeging van de nadere gegevens, die duidelijkh halve onderstreept zijn.

c) Aanvankelijk niet opgegeven (zie de voorgaande noot).

d) In Djokjokarta en Soerakarta is de bedrijfsbelasting alleen van toepassing op de vreemde Oosterlingen.

e) In de regentschappen Madura en Sumanap zijn van de personen, behoorende tot de inheemsche bevolking van het eiland Madura, allee visschers en serozetters aan de bedrijfsbelasting onderworpen.

f) Hieronder als aanslag wegens het visschersbedrijf f 134 695,83 tegen f 139 368,50 in 1880.

g) Voor de residentie Batavia is niet opgegeven in welke mate anderen dan inlanders bij den achterstand betrokken waren. Van den achter elders, te zamen f 88 250,65, waren verschuldigd: inlanders f 55 147,51^5, Chinezen f 30 781,60^5 en andere vreemde Oosterlingen f 2 321,53.

h) In het cijfer van den totaal-aanslag voor 1880, in 't vorig verslag (bijlage OO) opgegeven als f 2 418 097,89^5, is eenige verandering geko (verg. noot *i*). Het verbeterde cijfer is echter slechts bekend gesteld voor de drie categorien van aangeslagenen te zamen, niet afzonderlijk voor in ders, voor Chinezen en voor andere vreemde Oosterlingen. Voor deze splitsing zijn daarom hier nog ingevuld de cijfers van het vorig verslag.

i) Verbeterde opgaaf (verg. de voorgaande noot).

k) De opgaaf van 't vorig verslag gevolgd (verg. noot *h* hierboven).

GEWESTEN.	Getal aangeslagenen.				Bedrag van den aanslag.				Gemiddelde aanslag per hoofd.				Bedrag van den achterstand op 31 Dec. 1881.
	Inlanders.	Chinezen.	Andere vreemde Oosterl.	Te zamen.	Inlanders.	Chinezen.	Andere vreemde Oosterlingen	Te zamen.	Inlanders.	Chinezen.	Andere vreemde Oosterl.	Te zamen.	
BUITENBEZITTINGEN. *l*)													
Sumatra's Westkust	. . .	1 962	511	2 473	. . . . . .	f 11 753,05	f 2 807,60	f 14 560,65	. .	f 5,99	f 5,49^{5}	f 5,88^{5}	f 3 822,10
Benkoelen. . .	. . .	119	8	127	. . . . . .	947,00	68,00	1 015,00	. .	7,95	8,50	7,99	"
Lampongsche districten . .	. . .	110	28	138	. . . . . .	736,00	163,00	899,00	. .	6,69	5,82	6,51	487,00
Palembang . .	*m*) †	†	†	12 418	†	†	†	58 913,50	†	†	†	4,74	36 813,00
Sumatra's Oostkust	. . .	27 230	6	27 236	. . . . . .	112 216,22	182,00	112 398,22	. .	4,12	30,33	4,12^{5}	19 053,33
Atjeh	. . .	2 127	39	2 166	. . . . . .	10 860,50	231,00	11 091.50	. .	5,10^{5}	5,92	5,12	137,00
Riouw	. . .	9 530	73	9 603	. . . . . .	53 583,75	820,25	54 404,00	. .	5,62^{5}	11,23^{5}	5,66^{5}	5 369,75
Banka	. . .	2 017	50	2 067	. . . . . .	8 222,50	337,00	8 559,50	. .	5,07^{5}	6,74	4,14	2 686,25
Billiton. . . .	. . .	1 701	2	1 703	. . . . . .	7 422,95	9,00	7 431,95	.	4,36	4,50	4,36	2 685,05
Westerafdeeling van Borneo .	. . .	†	†	†	. . . . . .	†	†	45 224,50	. .	†	†	†	†
Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo . . .	. . .	820	220	1 040	. . . . . .	7 086,25	1 433,50	8 519,75	. .	8,64	6,51^{5}	8,19	1 095,50
Celebes en onderhoorigheden .	. . .	1 404	89	1 493	. . . . . .	†	†	15 742,50	. .	†	†	10,54^{5}	473,50
Menado . . .	. . .	517	47	564	. . . . . .	2 795,20	613,00	3 408.20	. .	5,40^{5}	13,04	6,04^{5}	899,30
Amboina . .	. . .	234	135	369	. . . . . .	2 036,82	1 143,50	3 180,32	. .	8,70^{5}	8,47	8,62	1 088,40
Ternate. . . .	. . .	105	31	136	. . . . . .	1 133,80	331,00	1 464.80	. .	10,80	10,67^{5}	10,77	26,00
Timor	. . .	332	26	358	. . . . . .	2 383,90	255,00	2 638,90	. .	7,18	9,81	7,37	248,00
Bali (Boeleleng en Djembrana)	. . .	311	110	421	. . . . . .	2 251,00	1 006,00	3 257,00	. .	7,24	9,09^{5}	7,73^{5}	"
Te zamen	†	*n*) 48 519	*n*) 1 375	*o*) 62 312	†	*p*) f 223 428,94	*p*) f 9 399,85	f 352 709,29	†	*q*) f 4,74	*q*) f 7,52	*r*) f 4,93	*o*) f 74 884,18
In 1880 waren de cijfers . .	†	†	†	*s*) 22 663	†	†	†	*t*) 330 497,40	†	†	†	*u*) 5,64	*s*) 53 518,69

l) In de buitenbezittingen werkt de bedrijfsbelasting (behalve alleen ter hoofdplaats Palembang, waar zij ook op inlanders toepasselijk is,) uitsluitend onder de vreemde Oosterlingen, slechts met deze uitzonderingen, dat in de Westerafdeeling van Borneo en in de residentie Sumatra's Oostkust buiten het eiland Bengkalis, alleen de Chinezen daaraan onderworpen zijn. Overigens zijn op Banka en Billiton de mijnwerkers van de belasting vrijgesteld.

m) Waar een † is ingevuld, ontbreken de opgaven.

n) Aan dit totaal ontbreken de opgaven van Palembang en de Westerafdeeling van Borneo.

o) „ „ „ ontbreekt de opgaaf van de Westerafdeeling van Borneo.

p) „ „ „ ontbreken de opgaven van Palembang, de Westerafdeeling van Borneo en Celebes en onderhoorigheden.

q) Dit gemiddelde betreft 14 van de 17 gewesten (zie noot *p*).

r) Dit gemiddelde, betreffende 16 van de 17 gewesten (zie noot *o*), is berekend over een aanslag van f 307 484,79.

s) Dit totaal heeft slechts betrekking op 13 van de 17 gewesten, daar de opgaven betreffende Sumatra's Oostkust, Riouw, Banka en Westerafdeeling van Borneo ontbreken.

t) In het vorig verslag (bijlage OO) werd opgegeven f 329 022,10. Het verschil is toe te schrijven aan nader ingekomen opgaven betreffende sommige gewesten. De verbeterde cijfers zijn aldus: Sumatra's Westkust f 14 724,12, Palembang f 58 582,80, Atjeh f 10 460,50, Billiton f 8 791,40, Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo f 6 648,25, Celebes en onderhoorigheden f 15 852,30, Amboina f 2 914.

u) Dit gemiddelde, betreffende 13 van de 17 gewesten, is berekend over een aanslag van f 127 834 (zie vorig verslag, blz. 8 van bijlage OO).

b. Verdeeling der aangeslagenen in klassen van betaling.

GEWESTEN.	Landaard der aangeslagenen.	GETAL PERSONEN, aangeslagen in de bedrijfsbelasting met een jaarlijksch bedrag van: f 1.	boven f 1 t/m f 2.	boven f 2 t/m f 3.	boven f 3 t/m f 4.	boven f 4 t/m f 5.	boven f 5 t/m f 10.	boven f 10 t/m f 15.	boven f 15 t/m f 25.	boven f 25 t/m f 50.	boven f 50 t/m f 75.	boven f 75 t/m f 100.	boven f 100 t/m f 150.	boven f 150 t/m f 200.	boven f 200 t/m f 300.	boven f 300 t/m f 400.	boven f 400 t/m f 500.
JAVA en MADURA.																	
Bantam	Inlanders	3 555	3 856	1 341	791	566	549	93	121	244	18	8	3	"	"	"	"
	Chinezen	1	50	199	40	54	60	18	24	20	7	2	2	1	"	"	"
	Andere vreemde oosterl.	"	"	3	1	1	1	2	"	"	"	"	"	"	"	"	"
	Totaal	3 556	3 906	1 543	832	621	610	113	145	264	25	10	5	1	"	"	"
Batavia	Inlanders	486	2 537	13 605	4 709	1 460	2 467	554	403	68	9	3	2	"	1	"	"
	Chinezen	208	1 154	1 255	2 154	1 206	7 986	1 366	1 046	682	102	78	47	26	28	15	11
	Andere vreemde oosterl.	2	9	48	25	69	222	28	36	4	2	1	2	1	"	"	1
	Totaal	696	3 700	14 908	6 888	2 735	10 675	1 948	1 485	754	113	82	51	27	29	15	12
Krawang	Inlanders	2 246	2 458	477	99	49	70	23	3	"	"	"	"	"	"	"	"
	Chinezen	46	133	233	305	99	223	39	42	19	"	2	"	"	"	"	"
	Andere vreemde oosterl.	"	1	3	2	4	4	1	1	"	"	"	"	"	"	"	"
	Totaal	2 292	2 592	713	406	152	297	63	46	19	"	2	"	"	"	"	"
Preanger regentschappen	Inlanders	16 570	28 179	6 444	1 509	629	734	126	67	19	3	3	1	"	"	"	"
	Chinezen	4	20	245	162	124	159	64	60	48	20	1	3	2	1	"	"
	Andere vreemde oosterl.	"	"	8	11	4	15	6	2	"	"	1	"	"	"	"	"
	Totaal	16 574	28 199	6 697	1 682	757	908	196	129	67	23	5	4	2	1	"	"
Cheribon	Inlanders	9 774	20 822	11 572	6 594	2 243	2 075	311	120	47	3	1	"	"	"	"	"
	Chinezen	31	173	767	774	663	1 179	310	258	215	78	18	10	3	5	1	"
	Andere vreemde oosterl.	5	37	83	50	59	125	43	24	24	4	3	"	"	1	"	"
	Totaal	9 810	21 032	12 422	7 418	2 965	3 379	664	402	286	85	22	10	3	6	1	"
Tagal	Inlanders	7 527	22 048	6 075	1 926	1 796	931	147	77	23	2	2	"	"	"	"	"
	Chinezen	21	324	363	178	123	275	89	74	59	9	6	9	3	3	"	1
	Andere vreemde oosterl.	6	34	19	38	24	41	5	1	4	1	"	"	"	"	"	"
	Totaal	7 554	22 406	6 457	2 142	1 943	1 247	241	152	86	12	8	9	3	3	"	
Pekalongan	Inlanders	8 816	15 142	14 003	1 666	855	1 311	126	98	36	4	2	1	1	"	"	"
	Chinezen	"	49	429	178	106	229	54	73	53	8	13	3	2	2	3	"
	Andere vreemde oosterl.	35	47	28	9	10	24	4	8	7	2	2	"	"	2	"	"
	Totaal	8 851	15 238	14 460	1 853	971	1 564	184	179	96	14	17	4	3	4	3	"
Samarang	Inlanders	17 108	14 276	7 715	2 184	1 075	1 271	279	86	27	1	1	"	"	"	"	"
	Chinezen	74	744	1 935	575	285	684	261	182	155	58	32	19	10	6	"	"
	Andere vreemde oosterl.	1	48	115	17	24	37	22	10	8	1	2	"	1	"	"	"
	Totaal	17 183	15 068	9 765	2 776	1 384	1 992	562	278	190	60	35	19	11	6	"	"
Japara	Inlanders	10 728	8 244	2 200	973	371	505	72	44	12	"	"	"	"	"	"	"
	Chinezen	263	451	233	200	114	344	63	75	49	7	12	3	1	"	"	"
	Andere vreemde oosterl.	70	60	15	8	11	9	2	1	1	"	"	"	"	"	"	"
	Totaal	11 061	8 755	2 448	1 181	496	858	137	120	62	7	12	3	1	"	"	"
Rembang	Inlanders	14 127	11 366	3 399	2 138	503	1 229	281	153	60	9	9	1	"	2	"	"
	Chinezen	76	439	508	271	213	591	150	152	103	25	19	8	5	"	"	"
	Andere vreemde oosterl.	11	18	10	5	1	21	5	"	2	"	"	"	"	"	"	"
	Totaal	14 214	11 823	3 917	2 414	717	1 841	436	305	165	34	28	9	5	2	"	"
Soerabaija	Inlanders	25 207	40 916	21 234	17 304	5 445	7 276	1 495	731	298	41	15	17	1	4	"	"
	Chinezen	296	867	818	895	370	978	293	249	162	51	40	25	21	12	6	7
	Andere vreemde oosterl.	44	63	56	118	64	123	50	39	38	9	4	4	3	3	"	"
	Totaal	25 547	41 846	22 108	18 317	5 879	8 377	1 838	1 019	498	101	59	46	25	19	6	7
Pasoeroean	Inlanders	2 533	13 431	10 871	5 411	3 421	4 704	325	99	54	60	60	20	8	"	"	"
	Chinezen	4	35	126	240	129	372	107	83	62	15	11	9	6	"	"	2
	Andere vreemde oosterl.	"	7	26	29	9	39	15	16	5	5	"	1	1	"	"	"
	Totaal	2 537	13 473	11 023	5 680	3 559	5 115	447	198	121	80	71	30	15	"	"	2
Probolinggo	Inlanders	3 291	6 728	8 019	8 199	1 680	1 768	104	175	10	"	"	"	"	"	"	"
	Chinezen	5	78	218	102	80	182	34	36	23	5	4	2	"	"	"	"
	Andere vreemde oosterl.	"	20	18	13	7	17	2	"	1	"	"	"	"	"	"	"
	Totaal	3 296	6 826	8 255	8 314	1 767	1 907	140	211	34	5	4	2	"	"	"	"
Bezoeki	Inlanders	290	3 136	3 411	4 074	1 703	2 672	158	111	17	1	"	"	"	"	"	"
	Chinezen	2	16	64	26	35	40	15	12	7	2	4	"	"	"	"	"
	Andere vreemde oosterl.	2	26	47	19	18	49	5	11	6	3	"	"	"	"	"	"
	Totaal	294	3 178	3 522	4 119	1 756	2 761	178	134	30	6	4	"	"	"	"	"

GEWESTEN.	Landaard der aangeslagenen.	GETAL PERSONEN, aangeslagen in de bedrijfsbelasting met een jaarlijksch bedrag van:																
		f 1.	boven f 1 t/m f 2.	boven f 2 t/m f 3.	boven f 3 t/m f 4.	boven f 4 t/m f 5.	boven f 5 t/m f 10.	boven f10 t/m f 15.	boven f15 t/m f 25.	boven f25 t/m f 50.	boven f50 t/m f 75.	boven f75 t/m f100.	boven f100 t/m f150.	boven f150 t/m f200.	boven f200 t/m f300.	boven f300 t/m f400.	boven f400 t/m f500.	boven f500
Banjoewangi	Inlanders	511	656	198	135	48	12	„	3	„	„	„	„	„	„	„	„	„
	Chinezen	9	23	4	3	5	3	1	3	1	„	„	„	„	„	„	„	„
	Andere vreemde oosterl.	12	17	20	5	2	6	3	1	1	„	„	„	„	„	„	„	„
	Totaal	532	696	222	143	55	21	4	7	2	„	„	„	„	„	„	„	„
Banjoemas	Inlanders	13 015	4 114	1 062	395	137	141	18	5	„	„	„	„	„	„	„	„	„
	Chinezen	143	188	156	104	84	131	43	46	23	5	8	3	2	„	„	„	1
	Andere vreemde oosterl.	2	6	6	1	3	2	1	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
	Totaal	13 160	4 308	1 224	500	224	274	62	51	23	5	8	3	2	„	„	„	1
Bagelen	Inlanders	44 631	8 779	1 989	1 219	562	511	74	43	5	„	1	„	„	„	„	„	„
	Chinezen	71	181	129	87	42	127	28	27	35	9	7	5	2	„	„	„	„
	Andere vreemde oosterl.	„	2	3	1	3	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
	Totaal	44 702	8 962	2 121	1 307	607	638	102	70	40	9	8	5	2	„	„	„	„
Kadoe	Inlanders	13 115	4 825	1 065	309	173	292	48	14	8	„	„	„	„	„	„	„	„
	Chinezen	24	523	227	181	79	260	69	71	62	12	15	3	3	3	„	„	„
	Andere vreemde oosterl.	„	10	6	1	2	1	„	2	„	1	„	„	„	„	„	„	„
	Totaal	13 139	5 358	1 298	491	254	553	117	87	70	13	15	3	3	3	„	„	„
Djokjokarta	Inlanders	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
	Chinezen	„	„	250	39	49	247	75	35	14	1	1	2	„	„	„	„	„
	Andere vreemde oosterl.	„	„	32	2	1	4	„	2	1	„	„	„	„	„	„	„	„
	Totaal	„	„	282	41	50	251	75	37	15	1	1	2	„	„	„	„	„
Soerakarta	Inlanders	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
	Chinezen	124	748	370	273	223	342	98	51	20	7	„	„	1	„	„	„	„
	Andere vreemde oosterl.	15	25	24	19	6	5	6	„	1	„	„	„	„	„	„	„	„
	Totaal	139	773	394	292	229	348	104	51	21	7	„	„	1	„	„	„	„
Madioen	Inlanders	5 987	4 100	2 093	815	278	327	29	15	1	„	„	„	„	„	„	„	„
	Chinezen	4	71	97	79	90	337	91	76	52	6	9	4	1	1	„	„	„
	Andere vreemde oosterl.	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
	Totaal	5 991	4 171	2 190	894	368	664	120	91	53	6	9	4	1	1	„	„	„
Kediri	Inlanders	5 154	2 901	3 585	1 227	2 077	1 571	89	18	2	„	1	1	„	„	„	„	„
	Chinezen	54	168	386	352	223	426	96	100	69	37	19	7	3	1	1	2	2
	Andere vreemde oosterl.	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
	Totaal	5 208	3 069	3 971	1 579	2 300	1 997	185	118	71	37	20	8	3	1	1	2	2
Madura	Inlanders	4 806	8 413	3 120	2 853	1 155	4 882	1 554	773	657	352	18	71	26	4	2	„	„
	Chinezen	141	139	166	72	72	213	57	40	48	18	7	3	„	2	1	„	„
	Andere vreemde oosterl.	42	57	31	19	22	48	16	15	21	6	5	2	1	1	1	„	„
	Totaal	4 989	8 609	3 317	2 944	1 249	5 143	1 627	828	726	376	30	76	27	7	4	„	„
Te zamen	Inlanders	209 477	226 927	123 478	64 530	26 226	35 298	5 906	3 159	1 588	503	124	117	36	11	2	„	2
	Chinezen	1 601	6 574	9 178	7 290	4 468	15 389	3 421	2 815	1 981	482	308	167	92	64	27	23	41
	Andere vreemde oosterl.	247	487	601	393	344	793	216	169	124	34	18	9	7	7	1	1	3
Totaal-generaal		211 325	233 988	133 257	72 213	31 038	51 480	9 543	6 143	3 693	1 019	450	293	135	82	30	24	46
In 1880 waren de cijfers	Inlanders	220 257	223 412	115 466	60 077	30 330	35 916	5 629	3 109	1 708	527	115	139	46	7	4	2	2
	Chinezen	1 898	6 487	9 168	6 438	5 217	14 133	3 308	2 467	1 789	514	324	213	113	85	39	23	37
	Andere vreemde oosterl.	328	1 472	783	539	352	818	241	184	149	37	35	10	6	7	3	„	1
Totaal-generaal		222 483	231 371	125 417	67 054	35 899	50 867	9 178	5 760	3 646	1 078	474	362	165	99	46	25	40

BUITENBEZITTINGEN. v)

GEWESTEN.	Landaard der aangeslagenen.	f 1.	boven f 1 t/m f 2.	boven f 2 t/m f 3.	boven f 3 t/m f 4.	boven f 4 t/m f 5.	boven f 5 t/m f 10.	boven f10 t/m f 15.	boven f15 t/m f 25.	boven f25 t/m f 50.	boven f50 t/m f 75.	boven f75 t/m f100.	boven f100 t/m f150.	boven f150 t/m f200.	boven f200 t/m f300.	boven f300 t/m f400.	boven f400 t/m f500.	boven f500
Sumatra's Westkust	Chinezen	....	....	928	328	221	327	72	50	23	4	3	5	„	1	„	„	„
	Andere vreemde oosterl.	....	....	180	84	85	124	18	18	1	1	„	„	„	„	„	„	„
	Totaal	....	....	1 108	412	306	451	90	68	24	5	3	5	„	1	„	„	„
Benkoelen	Chinezen	....	....	44	15	16	28	7	4	2	3	„	„	„	„	„	„	„
	Andere vreemde oosterl.	....	....	„	1	4	2	„	„	1	„	„	„	„	„	„	„	„
	Totaal	....	....	44	16	20	30	7	4	3	3	„	„	„	„	„	„	„
Lampongsche districten	Chinezen	....	....	41	27	8	18	8	5	2	1	„	„	„	„	„	„	„
	Andere vreemde oosterl.	....	....	13	5	2	3	4	1	„	„	„	„	„	„	„	„	„
	Totaal	....	....	54	32	10	21	12	6	2	1	„	„	„	„	„	„	„

v) In de buitenbezittingen is het minimum van den aanslag f 3 's jaars, behalve alleen wat de inlanders (ter hoofdplaats Palembang) betreft.

GEWESTEN.	Landaard der aangeslagenen.	GETAL PERSONEN, aangeslagen in de bedrijfsbelasting met een jaarlijksch bedrag van:																
		f 1.	boven f 1 t/m f 2.	boven f 2 t/m f 3.	boven f 3 t/m f 4.	boven f 4 t/m f 5.	boven f 5 t/m f 10.	boven f 10 t/m f 15.	boven f 15 t/m f 25.	boven f 25 t/m f 50.	boven f 50 t/m f 75.	boven f 75 t/m f 100.	boven f 100 t/m f 150.	boven f 150 t/m f 200.	boven f 200 t/m f 300.	boven f 300 t/m f 400.	boven f 400 t/m f 500.	boven f 500
Palembang	Niet afzonderlijk opgegeven	490	873	3 035	5 355	427	1 890	147	112	47	7	20	9	4	,,	1	,,	1
Sumatra's Oostkust .	Chinezen	....	....	*w*) 18 830	4 750	1 084	1 966	287	164	111	15	12	5	4	1	..	,,	1
	Andere vreemde oosterl. *x*)	....	....	,,	2	,,	,,	2	,,	1	,,	1	,,	,,	,,	,,	,,	,,
	Totaal. . .	....	....	18 830	4 752	1 084	1 966	289	164	112	15	13	5	4	1	,,	,,	1
Atjeh	Chinezen	....	....	1 699	25	245	87	27	24	14	,,	,,	1	,,	,,	5	,,	1
	Andere vreemde oosterl.	....	....	23	2	6	3	3	1	1	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,
	Totaal. . .	....	....	1 722	27	251	90	30	25	15	,,	,,	1	,,	,,	5	,,	1
Riouw.	Chinezen	....	....	*ij*) 6 316	766	341	1 108	368	498	108	11	7	2	2	1	1	,,	,,
	Andere vreemde oosterl.	....	....	*z*) 46	3	4	13	2	1	,,	,,	1	2	1	,,	,,	,,	,,
	Totaal. . .	....	....	6 362	769	345	1 121	370	199	108	11	8	4	3	1	1	,,	,,
Banka.	Chinezen	....	....	1 400	427	64	70	17	21	11	4	,,	2	1	,,	,,	,,	,,
	Andere vreemde oosterl.	....	....	15	11	7	14	2	,,	1	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,
	Totaal. . .	....	....	1 415	438	71	84	19	21	12	4	,,	2	1	,,	,,	,,	,,
Billiton	Chinezen	....	....	1 277	157	96	118	13	23	14	,,	2	1	,,	,,	,,	,,	,,
	Andere vreemde oosterl.	....	....	,,	1	1	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,
	Totaal. . .	....	....	1 277	158	97	118	13	23	14	,,	2	1	,,	,,	,,	,,	,,
Wester-afdeeling van Borneo.	Chinezen	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†
Zuider- en Ooster-afdeeling van Borneo	Chinezen	....	....	173	415	68	101	17	19	12	1	5	1	2	5	1	,,	,,
	Andere vreemde oosterl.	....	....	29	117	23	35	5	5	4	,,	1	1	,,	,,	,,	,,	,,
	Totaal. . .	....	....	202	532	91	136	22	24	16	1	6	2	2	5	1	,,	,,
Celebes en onderhoorigheden	Chinezen	....	....	413	303	84	365	98	58	48	7	12	9	4	,,	2	,,	1
	Andere vreemde oosterl.	....	....	21	2	5	29	19	5	3	2	2	1	,,	,,	,,	,,	,,
	Totaal. . .	....	....	434	305	89	394	117	63	51	9	14	10	4	,,	2	,,	1
Amboina. . . .	Chinezen	....	....	34	76	2	78	18	14	6	5	1	,,	,,	,,	,,	,,	,,
	Andere vreemde oosterl.	....	....	55	4	2	44	16	5	8	,,	,,	1	,,	,,	,,	,,	,,
	Totaal. . .	....	....	*aa*) 89	80	4	122	34	19	14	5	1	1	,,	,,	,,	,,	,,
Menado	Chinezen	....	....	372	19	24	63	20	10	5	2	1	,,	1	,,	,,	,,	,,
	Andere vreemde oosterl.	....	....	18	1	3	9	3	6	5	2	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,
	Totaal. . .	....	....	390	20	27	72	23	16	10	4	1	,,	1	,,	,,	,,	,,
Ternate	Chinezen	....	....	29	19	7	31	10	3	3	1	1	1	,,	,,	,,	,,	,,
	Andere vreemde oosterl.	....	....	8	2	2	8	4	6	1	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,
	Totaal. . .	....	....	37	21	9	39	14	9	4	1	1	1	,,	,,	,,	,,	,,
Timor.	Chinezen	....	....	130	18	2	137	13	27	5	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,
	Andere vreemde oosterl.	....	....	14	1	,,	2	3	4	2	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,
	Totaal. . .	....	....	144	19	2	139	16	31	7	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,
Bali (Boeleleng en Djembrana)'. . .	Chinezen	....	....	17	164	50	61	4	8	4	1	1	,,	,,	1	,,	,,	,,
	Andere vreemde oosterl.	....	....	14	22	20	24	10	14	6	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,
	Totaal. . .	....	....	31	186	70	85	14	22	10	1	1	,,	,,	1	,,	,,	,,
Totaal-generaal voor de buitenbezittingen (met uitzondering alleen van de Wester-afdeeling van Borneo).		490	873	35 174	13 122	2 903	6 758	1 217	1 106	449	67	70	41	19	9	10	,,	4

w) Hieronder 66 Chinezen die niet voor het geheele jaar werden aangeslagen en dus in 1881 slechts f 2 of minder hadden te betalen.

x) In de residentie Sumatra's Oostkust worden alleen op het eiland Bengkalis de niet-Chinesche vreemde Oosterlingen in de bedrijfsbelasting aangeslagen.

ij) Hieronder 73 aangeslagenen die niet voor het geheele jaar belastingpligtig waren en dus minder dan 3 te betalen hadden, namelijk 4 die voor f 1 en 69 die tusschen de f 1 à f 2 waren aangeslagen.

z) Hieronder 3 aangeslagenen die in 1881 elk slechts f 1 à f 2 te betalen hadden.

aa) Hieronder 8 aangeslagenen als voren (3 Chinezen en 5 andere vreemde Oosterlingen).

[5. 46.]

BIJLAGE TT.

(Zie blz. 167 van het verslag.)

OVERZIGT van de GELDMARKT van JAVA in 1881, zamengesteld door den heer mr. N. P. VAN DEN BERG, president van de Javasche Bank.

Dezelfde kalmte, waardoor de gang van zaken op de Indische geldmarkt zich nu reeds meerdere jaren achtereen heeft gekenmerkt, bleef gedurende het afgeloopen jaar 1881 onveranderd aanhouden. Noch op het gebied van den invoer-, noch op dat van den uitvoerhandel viel iets voor, wat van eenigen merkbaren invloed op de credietvraag geweest is, en van den toestand van spanning, waarin de strijd om het goud de voornaamste Europesche geldmarkten in de laatste maanden van dat jaar deed verkeeren, werd de terugslag hier ter naauwernood gevoeld. Voor dien invloed bleef ook de Britsch-Indische geldmarkt ongevoelig, en toch steeg de rentestand daar van 3 pct. bij den aanvang van het jaar tot 8 pct. in December (om in de eerste maanden van 1882 zelfs het standpunt van 10 pct. te bereiken); maar dit verschijnsel, dat eene zoo scherpe tegenstelling vormt met de kalmte die ter geldmarkt alhier is blijven heerschen, vindt alleen zijne verklaring in de omstandigheid dat de fiduciaire geldsomloop aldaar beheerscht wordt door den Staat regtstreeks, en bijgevolg de elasticiteit mist die, dank zij de hier geldende bankregeling, aan de papiercirculatie in Nederlandsch-Indie eigen is.

In het rente-tarief der Javasche Bank, voor zoover het althans het disconteeren van handelspapier betreft, kwam gedurende het afgeloopen jaar dan ook weder geen enkele wijziging, en bleef mitsdien de bereids op 23 Mei 1879 vastgestelde standaard-rente van 6 pct. voor papier van 30 tot en met 90 dagen loopende onveranderd van toepassing. De eenige herziening die het rentetarief der Bank onderging was de verlaging, met ingang van 19 December, van de beleeningsrente op effecten van 6 op 5 pct.

Ook de loop der wisselkoersen kenmerkte zich weder door eene groote stabiliteit, want voor particulier papier op Nederland, zes maanden na dato betaalbaar, was:

	de hoogste noteering	de laagste noteering
in het 1ste kwartaal . .	100³/₄	101¹/₈
» » 2de » . .	100¹/₈	101¹/₂
» » 3de » . .	100⁵/₈	101¹/₂
» » 4de » . .	101	102

De wisselkoers op Londen, voor particulier papier op vier maanden na zigt getrokken, fluctueerde tusschen f 12,10 de hoogste en f 11,87⁵ de laagste noteering, terwijl papier op zes maanden na zigt getrokken in den regel 7¹/₂ à 10 cents per pond sterling lager genoteerd werd. Voor bankwissels, waarbij de uso van 4 maanden zigt gedurende den loop van 1881 nog regel bleef, was de hoogste noteering, in de maand April, f 12,15 en de laagste, in December, f 11,92⁵.

De koersen van dollar-wissels kenmerkten zich insgelijks door slechts geringe fluctuatien. Voor zigt-wissels op Singapore was de noteering bij den aanvang van het jaar f 2,28, om in April tot f 2,34 te stijgen, doch tegen het eind van het jaar weder tot f 2,27 terug te loopen.

Voor gouvernementsrekening werd in den loop van 1881 een bedrag van f 29 299 173 aan wissels op het Ministerie van Kolonien afgegeven tegen een gemiddelden koers van 100⁸⁴³ pct., zooals in bijzonderheden uit bijgevoegden staat I kan blijken. Het Gouvernement heeft ditmaal uitsluitend door wisseltrekking in zijne behoefte aan fondsen voorzien, en voor het eerst sedert jaren werd voor 's lands rekening in het geheel geen specie uit Nederland in Indie aangevoerd.

Van specie-aanvoer uit Nederland voor rekening van particulieren kon, bij de bestaande koersverhoudingen, hoegenaamd geen sprake zijn, en de wederuitvoer van zilvergeld van Java naar Nederland bepaalde zich ditmaal tot f 600 000, waarbij nog gevoegd kan worden een bedrag van f 647 000, dat volgens bekomen opgaven van Singapore via Londen naar Nederland moet zijn teruggevloeid. Aan Nederlandsch zilvergeld uit den Indischen Archipel herkomstig moet Nederland dus in den loop van 1881 hebben terug ontvangen ruim f 1 200 000, welk cijfer ongetwijfeld drie of vier millioen meer zou hebben bedragen, indien de behoefte aan remise ditmaal niet nagenoeg ten volle door het aanbod van gouvernementswissels bevredigd ware geworden.

De omloop van zilver binnen de aardrijkskundige grenzen van den Indischen Archipel leidde weder tot de terugvloeijing van Singapore naar Java van een bedrag van f 7 023 500, tegen f 8 050 500 in den loop van 1880, welke bedragen uitsluitend bij het hoofdbestuur van de Javasche Bank in kas werden ingenomen; doch op den stand dier kas oefende deze terugvloeijing weinig of geen invloed uit, want gedurende de jaren 1880 en 1881 was de voorraad wettige betaalmiddelen bij het hoofdbureau te Batavia nagenoeg stationair, met f 13 992 000 in September 1880 als hoogste en f 11 243 000 in Junij 1881 als laagste cijfer. Voor den algemeenen geldsomloop in Nederlandsch-Indie hebben de terugvloeijingen van zilveren specie van Singapore naar Java geen andere beteekenis dan die, welke de afwisselende behoefte van het binnenlandsch verkeer op den metaalvoorraad van de Bank uitoefent.

Goudgeld komt in de circulatie niet voor, en zoolang de stand van de betalingsbalans zich niet wijzigt, in dien zin dat van specie-aanbreng uit Nederland voor rekening van particulieren sprake zijn kan, is in dezen stand van zaken geen verandering te wachten. De Javasche Bang had bij het eind van 1881 ongeveer voor f 850 000 aan gouden tienguldenstukken in voorraad, waarmede zij op aanvraag repatrieerenden gerieft tegen een agio van 2¹/₂ pct. Op dien voet werden in het laatstverloopen boekjaar der Bank 4212 stuks tienguldenstukken afgeleverd.

Met betrekking tot den handel in effecten valt ook ditmaal weder niets bijzonders aan te merken, en blijven de ter zake medegedeelde beschouwingen in vorige overzigten

ten volle van toepassing. Voor bijzonderheden nopens de noteeringen van de voornaamste hier verhandeld wordende effecten wordt naar den bijgevoegden staat II verwezen.

In den loop van 1881 werden de volgende naamlooze vennootschappen opgerigt:

	Kapitaal.
De Palembangsche stoomvaart-onderneming .	f 150 000
Maatschappij tot aankoop en exploitatie van de courant » Het Indisch Vaderland"	50 000
Maatschappij »Masarau" (koffijcultuur in Menado).	320 000
Maatschappij » Tenger" tot exploitatie van koffijpelmolens	100 000
Maatschappij tot exploitatie van het land Kedaton (Bezoeki)	170 000
Te zamen . .	f 790 000

welk kapitaal grootendeels in Indie werd bijeengebragt.

Van ongelijk grooter beteekenis echter is de omvang van de in Nederland bijeengebragte kapitalen ten behoeve van ondernemingen die in Nederlandsch-Indie haar operatie-gebied hebben, want gedurende 1881 kwamen achtereenvolgens tot stand [1]):

	Kapitaal.
De Oost-Java Cultuurmaatschappij (exploitatie van gronden in Oost-Java door koffij- en kina-aanplantingen) . . . . f	500 000
De Koloniale Bank (waarvan voorloopig gestort f 5 000 000)	10 000 000
De kina-cultuurmaatschappij » Garoet" .	120 000
De cultuurmaatschappij » Loeboe Raija".	300 000
De mijnbouw-maatschappij » Salida" . .	300 000
De Nederlandsch-Indische tramwegmaatschappij	2 500 000
De Moluksche handelsvennootschap. . .	1 000 000
De Samarang-Joana-stoomtrammaatschappij	4 000 000
De Batjan-maatschappij.	2 400 000
De Java-Ramehcultuurmaatschappij . .	600 000

1) Zie ook de opgaven op blz. 56 van het verslag hiervóór, waar nog enkele hier niet genoemde vennootschappen worden opgesomd.

Van al de hier opgenoemde ondernemingen is het voorloopig alleen de Koloniale Bank wier werkzaamheden (op 1 Julij 1881 aangevangen) eenigen invloed kunnen uitoefenen op den gang der zaken van de geldmarkt, daar zij zich volgens hare statuten voornamelijk ten doel stelt het verschaffen van werkkapitaal, in de eerste plaats in Nederlandsch-Indie, aan ondernemingen van landbouw en nijverheid en het verleenen van voorschotten op producten, op consignatien, op uitzendingen van goederen of tegen andere voldoende zekerheid.

Het kapitaal, dat bij de spaarbanken in Nederlandsch-Indie beheerd werd, bedroeg op ultimo December 1881 voor:

Batavia. . . . . f	1 490 326,54
Samarang	2 520 123,91
Soerabaija.	1 941 298,19
Padang.	102 940,74
Makasser	110 949,68
Te zamen . f	6 165 639,06

tegen f 6 236 826,19 op ultimo December 1880 [2]); terwijl de rentegevende uitzettingen van de vijf instellingen, te zamen genomen, de volgende cijfers aantoonen:

hypotheken . . . . f	4 229 380,30
disconto's	1 249 545,30
beleeningen op effecten	510 318,72
» » persoonlijke zekerheid (te Samarang)	262 730,73

De disconto's hebben weder alleen betrekking op vendupapier, met uitzondering van Soerabaija, alwaar op ultimo December 1881, tegen f 429 774 aan vendupapier, ook f 388 060 aan handelspapier zich in de portefeuille van de spaarbank bevond.

Batavia, 31 Mei 1882.

(*w. g.*) N. P. van den Berg.

2) Bij vergelijking van de hier voorkomende opgaven over 1881 en 1880 met de mededeelingen op blz. 112 van het verslag hiervóór doen zich eenige, hoewel niet belangrijke, verschillen voor.

I. STAAT van door het GOUVERNEMENT gedurende 1881 in Nederlandsch-Indie aangeboden en verkochte WISSELS op het DEPARTEMENT VAN KOLONIEN.

Datum der inschrijving.	Aangeboden bedrag.	Ingeschreven bedrag.	GEGUNDE BEDRAGEN. 100 pct.	$100^{2}/_{10}$ pct.	$100^{3}/_{10}$ pct.	$100^{4}/_{10}$ pct.	$100^{5}/_{10}$ pct.	$100^{6}/_{10}$ pct.	$100^{7}/_{10}$ pct.	$100^{8}/_{10}$ pct.	$100^{9}/_{10}$ pct.	101 pct.	Totaal gegund. (Indisch courant.)	Gemiddelde koers.
1881.														
11 Januarij	f 1 500 000	f 8 205 425	„	„	„	„	f 1 500	„	290 000	f 48 500	f 165 425	f 995 244	f 1 500 669	100^{924}
25 „	1 500 000	8 135 938	„	„	„	„	61 200	f 438	173 000	219 800	181 500	865 500	1 501 438	100^{903}
8 Februarij	1 500 009	9 953 135	„	„	„	„	12 000	„	800	231 540	668 795	590 200	1 503 335	100^{921}
22 „	1 500 000	6 425 080	„	„	„	„	74 000	„	„	187 380	693 700	545 140	1 500 220	109^{904}
8 Maart	1 500 000	10 710 739	„	„	„	„	42 000	„	15 000	50 000	1 333 739	59 400	1 500 139	100^{887}
22 „	2 000 000	13 654 442	f 400	„	„	„	60 000	„	„	70 542	523 500	1 000 000	1 654 442	100^{941}
5 April	1 500 000	6 677 158	„	„	„	„	„	„	30 000	223 855	1 253 249	„	1 507 104	100^{881}
19 „	2 000 000	8 188 562	„	„	„	„	19 825	„	„	228 937	1 752 711	„	2 001 473	100^{886}
3 Mei	2 000 000	8 128 307	„	„	„	„	„	33 000	25 000	599 807	1 344 480	„	2 002 287	100^{863}
17 „	2 000 000	8 007 783	„	„	„	„	„	„	417 283	507 000	883 500	192 200	1 999 983	100^{843}
31 „	000 000	18 904 681	„	„	„	„	„	„	61 315	312 250	471 116	1 155 840	2 000 521	100^{936}
14 Junij	1 500 000	5 558 564	„	„	„	„	2 000	„	107 305	485 500	213 759	250 000	1 058 56	100^{857}
28 „	1 500 000	3 973 638	„	„	„	„	„	„	50 000	38 130	262 408	323 100	673 63[illegible]	100^{927}
12 Julij	1 500 000	16 148 673	„	„	„	„	„	„	„	„	537 073	970 256	1 507 329	100^{964}
26 „	1 500 000	22 384 859	„	„	„	„	„	„	„	626 700	880 285	„	1 506 985	100^{858}
9 Augustus	1 500 000	8 679 785	„	„	„	„	250 000	1 252 332	„	„	„	„	1 502 332	100^{883}
23 „	1 500 000	8 737 600	405 400	f 75 000	f 126 000	f 904 930	„	„	„	„	„	„	1 511 330	100^{274}
18 October	1 000 000	3 182 814	„	7 500	„	„	177 284	90 500	250 000	124 330	350 630	„	1 000 244	100^{734}
1 November	1 000 000	2 721 895	600	„	„	1 195	„	115 000	255 400	248 700	101 000	280 000	1 001 895	100^{817}
3 December	1 000 000	2 347 442	„	„	„	„	„	„	75 000	100 668	31 450	138 824	345 942	100^{868}
17 „	1 000 000	2 232 150	„	„	„	„	„	„	„	„	44 150	209 000	253 150	100^{982}
31 „	1 000 000	1 254 153	„	„	„	„	„	„	„	„	„	266 153	266 153	100
Totaal	f 33 000 000	f 181 212 823	f 406 400	f 82 500	f 126 000	f 906 125	f 699 809	f 1 491 270	1 750 103	f 4 303 639	f 11 692 470	f 7 840 857	f 29 299 173	$100^{843}/_{1000}$

II. KOERSNOTEERINGEN van de voornaamste der te Batavia verhandeld wordende EFFECTEN.

BENAMING DER AANDEELEN.	NOTEERINGEN.		
	April 1881.	Augustus 1881.	December 1881.
	Pct.	Pct.	Pct.
Javasche Bank	182½	182½ à 187½	185 à 187½
Nederlandsch-Indische Escompto-maatschappij	132½	127½	130
Nederlandsch-Indische Handelsbank	127½ à 128½	120	120 à 122½
Nederlandsch-Indische Levensverzekering- en lijfrentemaatschappij	225	225	225
Nederlandsch-Indische Spoorwegmaatschappij	150	145 à 150	145
Nederlandsch-Indische Stoomvaartmaatschappij	175	172½	180
Internationale Crediet- en handelsvereeniging » Rotterdam ".	125	120	119½ à 125
Handelsvereeniging » Amsterdam ".	105	»	»
Deli-Batavia-maatschappij	100 à 110	90	95
Nederlandsch-Indische Droogdokmaatschappij	»	»	»
Samarangsch stoombootveer	106 à 102½	106	102½
Bataviaasch prauwenveer	100	100	95 à 97½
Bataviaasch tjuniaveer	105	100	100
Praauwmaatschappij van het eiland Amsterdam	50	»	»
Samarangsch prauwenveer	90	90 à 100	100 à 105
Nieuw Samarangsch prauwenveer	135	135 à 140	150
Soerabaijasche Praauwmaatschappij	»	»	»
Particulier praauwenveer te Soerabaija	»	»	»
Oost-Java Praauwmaatschappij	140	140	»
Tagalsch praauwenveer	115	115	100
Nieuw Cheribonsch prauwenveer	»	»	»
Oost-Indische Zee- en brandassurantiemaatschappij	70	90	»
Bataviasche » » »	110	100	105
Nederlandsch-Indische » » »	220	225	200
Tweede Ned.-Indische » » »	160 à 165	160	150
Javasche » » »	90 à 95	90	85
Koloniale » » »	130	120 à 130	125
Tweede Koloniale » » »	100	100 à 110	105
Samarangsche » » »	100	100	107½
Nederlandsche Lloyd	60	60	75
Brandwaarborgmaatschappij » Nederlandsch-Indie "	230	250	250
Brandverzekeringmaatschappij » Mercurius "	165	175	175
Brandassurantiemaatschappij » de Oosterling "	121 à 140	132½	135
» » Insulinde ".	145 à 150	150	170
» » de Oosthoek ".	200	225	225
» » de Westhoek "	130	130	130 à 135
» » Kalimaas ".	»	»	»
» » Oost-Java "	»	»	»
» » Veritas "	»	»	»
» » Noordhoek "	100	»	110
Brandwaarborg-societeit » Securitas ".	105 à 107½	105	110
Nederlandsch-Indische Gasmaatschappij	»	»	125 à 127

[5. 47.]

BIJLAGE UU.

(Zie blz. 171 van het verslag.)

OVERZIGT betreffende de bouwgronden der inlandsche bevolking op Java (met uitzondering van de gewesten Soerakarta en Djokjokarta en van de particuliere landen) en op Madura (voor zooveel de afdeeling Pamakassan betreft) over 1881.

GEWESTEN.	Uitgestrektheid (in bouws van 500 vierk. Rijnlandsche roeden) der voor geregelde cultuur ontgonnen bouwvelden.					Uitgestrektheid bovendien in cultuur geweest maar niet tot de geregeld beplante bouwgronden behoorende (niet geregeld bebouwde tegalvelden).	Totaal van kolommen 6 en 7.
	Sawahs van levend water voorzien.	Sawahs van regen afhankelijk.	Sawahs op rawahgronden (moeras-sawahs).	Tegalvelden.	Te zamen.		
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.
Bantam	34 105	39 931	2 584	38 226	114 846	23 029	137 875
Batavia (alléén het domein Bloeboer)	882	»	»	»	882	11	893
Krawang	10 771	16 813	»	10 598	38 182	»	38 182
Preanger regentschappen	124 765	45 965	5 843	79 189	255 762	4 178	259 940
Cheribon	178 119	27 427	5 880	31 484	242 910	»	242 910
Tagal	94 163	55 339	302	8 294	158 098	1 364	159 462
Pekalongan	65 515	5 020	46	8 441	79 022	»	79 022
Samarang	118 848	135 670	3 804	44 027	302 349	»	302 349
Japara	92 142	45 344	4 153	24 814	166 453	»	166 453
Rembang	39 573	123 915	1 563	27 235	192 286	39 704	231 990
Soerabaija	119 643	139 798	17 797	28 804	306 042	»	306 042
Pasoeroean	66 285	948	1 621	33 044	101 898	920	102 818
Probolinggo	40 643	4 684	334	48 292	93 953	»	93 953
Bezoeki	61 810	1 336	113	40 936	104 195	2 288	106 483
Banjoewangi	12 912	»	»	3 400	16 312	»	16 312
Banjoemas	78 857	44 486	767	28 553	152 663	3 320	155 983
Bagelen	80 711	44 452	6 302	48 469	179 934	»	179 934
Kadoe	70 737	13 449	10	52 491	136 687	»	136 687
Madioen	136 024	31 848	203	43 554	211 629	»	211 629
Kediri	83 033	21 234	2 543	26 677	133 487	1 726	135 213
Madura (alléén de afdeeling Pamakassan)	2 975	10 158	»	22 891	36 024	»	36 024
			53 865	649 419	3 023 614	76 540	3 100 154
Af: *a*)			299	1 115	1 414	2	1 416
Totaal. . . .	1 512 513	807 817	53 566	648 304	3 022 200	76 538	3 098 738
			47 239	617 909	2 975 618	51 237	3 026 855
Af: *a*)			894	277	1 171	38	1 209
In 1880 was het cijfer	1 493 137	817 333	46 345	617 632	2 974 447	51 199	3 025 646

a) Voor zoover in de kolommen 4, 5, 7 en 9 enkele velden die voor de tweede maal met rijst beplant waren geweest dubbel zijn geteld, worden deze hier in mindering gebragt. In 1881 had deze dubbele opgaaf, voor zoover de geslaagde velden betreft, betrekking tot de volgende gewesten:

	Sawahs op rawahgronden.	Tegalvelden in geregelde cultuur.	Tegalvelden niet in geregelde cultuur.
Preanger regentschappen	10	130	"
Pekalongan	"	21	"
Samarang	"	656	"
Japara	62	"	"
Soerabaija	"	54	"
Banjoemas	40	"	"
Bagelen	94	"	"
Madioen	75	"	"
Kediri	"	187	"
Te zamen. . .	281	1 048	"

b) Van de in kolom 7 bedoelde velden werden voor de teelt van rijst gebezigd in 1880 34 786 bouws (waaronder 38 bouws voor tweeden aanplant) en in 1881 60 724 bouws (waaronder 2 bouws voor tweeden aanplant).

Uitgestrektheid voor den oogst van 1881 beplant geweest, waarop als 1ste aanplant werden geteeld: rijst.	Uitgestrektheid ... andere gewassen. Voor het Gouvernement (suikerriet).	Uitgestrektheid ... andere gewassen. Voor eigen cultuur der bevolking.	Uitgestrektheid alzoo onbeplant gebleven (zie kolommen 17 t/m 21).	Van de in kolommen 9 en 11 bedoelde velden zijn bovendien voor een tweeden oogst beplant geweest: met rijst.	Van de in kolommen 9 en 11 bedoelde velden ... met andere gewassen.	Alzoo in 't geheel beplant geweest het navolgend aantal bouws: voor het Gouvernement.	Alzoo in 't geheel ... voor eigen cultuur der bevolking.	Specificatie der voor geregelde cultuur ontgonnen bouwvelden die onbeplant gebleven zijn (aantal bouws). Sawahs van levend water voorzien.	Specificatie ... Sawahs van regen afhankelijk.	Specificatie ... Moerassawahs.	Specificatie ... Tegalvelden (in geregelde cultuur).	Specificatie ... Te zamen (zie kolom 12).
9.	10.	11.	12.	13.	14.	15.	16.	17.	18.	19.	20.	21.
82 237	»	14 180	41 458	»	5 922	»	102 339	7 082	18 233	554	15 589	41 458
647	»	105	141	»	»	»	752	141	»	»	»	141
17 713	»	795	19 674	»	5	»	18 513	3 348	7 315	»	9 011	19 674
196 687	»	28 696	34 557	11 291	17 093	»	253 767	10 932	4 450	136	19 039	34 557
207 283	4 257	16 671	14 699	100	38 553	4 257	262 607	382	148	498	13 671	14 699
141 536	2 775	9 613	5 538	748	21 665	2 775	173 562	926	2 562	93	1 957	5 538
60 398	1 553	13 737	3 334	2 265	17 027	1 553	93 427	1 294	744	»	1 296	3 334
241 192	1 956	36 823	22 378	14 939	95 908	1 956	388 862	1 021	8 586	248	12 523	22 378
124 906	4 020	26 215	11 312	6 617	46 569	4 020	204 307	15	2 808	2 906	5 583	11 312
198 888	279	32 243	580	1 170	67 009	279	299 310	122	330	»	128	580
267 177	7 205	28 664	2 996	1 001	96 925	7 205	393 767	491	1 753	164	588	2 996
65 583	5 281	31 793	161	1 618	57 629	5 281	156 623	18	»	»	143	161
45 903	4 366	35 333	8 351	602	55 898	4 366	137 736	491	»	101	7 759	8 351
63 953	1 770	40 480	280	6 401	56 092	1 770	166 926	8	»	»	272	280
11 915	»	364	4 033	25	426	»	12 730	937	»	»	3 096	4 033
124 016	366	29 181	2 420	14 031	36 606	366	203 834	238	703	297	1 182	2 420
137 628	»	41 485	821	63 439	49 222	»	291 774	»	»	229	592	821
89 007	»	47 486	194	28 206	25 555	»	190 254	»	»	»	194	194
174 900	745	24 760	11 224	5 122	61 290	745	266 072	1 039	3 007	»	7 178	11 224
107 789	1 706	22 491	3 227	1 482	55 121	1 706	186 883	320	388	290	2 229	3 227
11 604	»	24 328	92	2	23 548	»	59 482	»	55	»	37	92
2 370 962				159 059		36 279						
1 416				Bij: f) 1 416		Bij: i) 62						
b) 2 369 546	c) 36 279	e) 505 443	187 470	160 475	g) 828 063	36 341	3 863 527	28 805	51 082	5 516	102 067	187 470
3 098 738						3 899 868						
2 371 188				154 097		39 362						
1 209				Bij: f) 1 209		Bij: i) 229						
b) 2 369 979	d) 39 362	e) 483 081	133 224	155 306	h) 783 203	39 591	3 791 569	10 080	48 506	2 865	71 773	133 224
3 025 646						3 831 160						

c) In deze opgaaf is ook begrepen de oppervlakte ingenomen door wegen en slooten door en om de riettuinen, terwijl hierbij is in rekening gebragt de in 1880 (oogstjaar 1881) bewerkstelligde tweede vermindering van den aanplant met $^{1}/_{13}$. Overigens valt op te merken dat bij de opgaven betreffende Kediri voor het oogstjaar 1881 nog $62^{3}/_{10}$ bouws minder in rekening waren te brengen, doordien deze bij de fabriek Pesantren van den vorigen aanplant, op verzoek van den ondernemer, als gouvernements-aanplant voor den oogst van 1881 zijn beschouwd.

d) Van den aanplant voor den oogst van 1880 waren mislukt 12 bouws in Bezoeki, terwijl $228^{131}/_{260}$ bouws van den vorigen aanplant van Pesantren (Kediri) op verzoek van den ondernemer als gouvernements-aanplant voor den oogst van 1880 zijn beschouwd.

e) Met andere gewassen dan rijst werden van de in kolom 7 bedoelde velden (voor eersten aanplant) bebouwd: in 1880 16 413 en in 1881 15 814 bouws.

f) Zie aanmerking a.

g) Hiervan 813 106 bouws behoorende tot de voor geregelde cultuur ontgonnen bouwvelden en 14 957 bouws niet geregeld beplante tegalvelden.

h) Als voren 772 928 en 10 275 bouws.

i) Gouvernements-aanplant voor de onderneming Pesantren als tweede gewas aangehouden (zie aanmerkingen c en d).

HOOGSTE / LAAGSTE MARKTPRIJZEN

GEWESTEN.	In de verschillende maanden van 1880.											
	Januarij.	Februarij.	Maart.	April.	Mei.	Junij.	Julij.	Augustus.	September.	October.	November.	December.
Bantam	f 11,00 3,00	f 11,00 3,00	f 11,00 3,00	f 9,00 3,00	f 8,00 2,50	f 9,00 2,50	f 9,00 4,00	f 9,00 3,00	f 10,00 3,00	f 10,00 3,00	f 10,00 4,50	f 10,00 5,00
Batavia	10,00 7,00	10,00 6,00	10,00 5,00	9,60 4,50	9,00 4,40	10,00 5,50	10,00 5,50	10,00 5,50	9,00 5,50	9,25 6,20	9,50 6,50	9,50 5,50
Krawang	10,00 5,50	10,00 5,00	7,50 5,00	7,50 5,00	7,50 5,00	7,25 5,00	7,25 5,50	7,50 5,50	7,50 5,50	7,50 5,50	8,00 6,00	8,00 6,50
Preanger regentschappen	10,00 4,00	9,00 4,00	9,00 4,00	8,00 3,00	7,50 3,50	8,00 3,00	8,00 3,00	8,00 3,50	8,00 3,00	8,00 3,00	8,00 3,00	9,00 3,75
Cheribon	8,75 5,50	9,00 5,50	8,50 5,50	8,00 5,50	7,50 4,25	7,50 4,00	8,50 4,50	8,00 4,50	8,00 4,50	8,00 4,50	8,00 4,50	8,00 4,50
Tagal	8,95 5,00	9,00 5,00	9,50 5,00	9,00 5,00	8,10 5,00	8,50 4,50	8,50 4,75	8,50 4,50	8,60 5,00	9,00 6,00	8,75 5,00	8,50 6,50
Pekalongan	10,50 7,50	10,00 7,00	10,00 7,00	10,00 6,50	10,00 6,00	9,50 7,00	10,00 7,00	10,00 5,00	9,00 6,00	9,50 6,00	9,00 6,50	10,00 7,20
Samarang	12,00 6,25	11,50 6,25	10,50 5,50	10,50 4,00	10,50 5,00	10,25 5,00	10,25 5,50	10,00 5,75	10,00 6,00	10,00 5,85	10,00 6,50	10,00 7,00
Japara	9,50 6,50	10,00 6,00	10,00 6,50	10,50 5,75	9,60 5,50	8,25 5,00	9,50 4,75	10,00 6,50	9,75 7,00	10,00 7,25	9,50 6,00	10,00 7,00
Rembang	9,75 6,80	10,00 7,90	10,40 7,65	9,50 4,40	7,00 4,00	7,00 4,00	7,50 4,25	8,00 4,75	8,25 4,90	8,00 5,60	9,00 6,75	8,50 6,10
Soerabaija	11,20 6,00	11,00 8,50	11,00 8,00	10,00 5,50	8,25 5,75	8,00 4,50	8,00 5,00	9,00 5,75	9,50 6,40	10,00 6,50	10,20 6,50	10,20 6,75
Pasoeroean	12,00 9,00	12,00 9,00	12,50 9,00	10,50 8,00	9,00 7,00	8,50 6,50	9,00 7,00	10,00 7,00	11,00 8,00	11,00 7,50	11,00 7,50	10,00 7,00
Probolinggo	14,00 9,00	14,00 9,00	13,00 9,00	12,00 8,00	12,00 7,50	11,00 7,00	4,00 7,00	10,00 7,00	10,00 7,50	11,00 8,00	11,00 8,00	11,00 8,50
Bezoeki	13,00 7,00	16,00 10,00	16,00 9,00	15,00 9,50	13,00 7,00	10,00 6,00	10,00 6,00	10,00 6,00	10,00 6,50	11,00 6,50	11,00 7,00	11,00 8,00
Banjoewangi	8,00 7,00	8,75 8,00	8,00 7,50	8,00 7,25	7,75 7,25	5,25 4,25	4,75 4,00	5,00 4,50	5,50 4,75	5,50 4,50	6,00 5,25	7,00 6,00
Banjoemas	8,50 4,50	8,75 4,50	8,50 3,50	8,50 3,25	9,00 2,50	8,00 3,00	8,00 3,00	7,50 3,25	8,00 3,75	9,00 4,00	9,00 4,00	9,00 4,00
Bagelen	13,00 5,00	13,50 5,93	13,50 5,10	12,50 4,25	12,00 5,05	10,00 5,28	11,52 5,38	10,00 4,97	10,00 4,25	11,00 5,30	11,00 5,40	11,00 5,70
Kadoe	11,50 7,25	10,50 7,10	10,50 7,25	11,50 7,00	9,00 6,25	10,00 6,50	8,50 6,00	12,00 6,00	9,75 6,00	10,00 6,50	10,00 7,00	11,00 6,00
Madioen	12,25 6,00	13,50 7,00	12,50 7,00	9,50 4,00	7,50 4,00	8,00 4,00	8,00 4,25	8,50 4,50	8,50 4,25	8,50 4,00	9,00 4,00	9,00 5,00
Kediri	12,00 5,25	14,00 7,00	14,00 9,00	12,00 6,00	9,00 5,00	6,50 3,75	7,75 3,50	8,25 4,00	8,50 4,50	9,00 5,00	9,00 5,50	9,00 5,75
Madura	11,00 7,50	11,00 7,50	12,50 8,50	10,00 7,00	9,00 6,00	10,00 6,50	9,00 6,75	10,00 7,00	10,00 7,00	10,00 7,00	11,00 6,70	10,00 7,00

k) De opgaven betreffende Batavia en Madura hebben betrekking tot het geheele gewest.

PER PIKOL WITTE RIJST. *k*)

In de verschillende maanden van 1881.											
Januarij.	Februarij.	Maart.	April.	Mei.	Junij.	Julij.	Augustus.	September.	October.	November.	December.
f 10,50	f 10,50	f 12,00	f 10,00	f 10,00	f 10,00	f 10,00	f 11,00	f 10,00	f 11,00	f 11,00	f 11,00
5,00	5,00	5,00	4,40	4,00	4,00	4,00	5,00	5,00	5,00	5,50	5,60
9,50	10,00	9,50	9,50	9,00	9,00	9,00	9,00	9,00	9,50	9,50	9,50
6,00	6,00	6,00	6,00	5,00	5,00	5,00	6,40	6,40	6,50	6,50	6,50
8,00	8,50	9,00	8,50	7,50	7,50	7,50	7,50	7,50	8,00	8,50	9,00
7,00	7,50	7,00	6,00	6,00	6,00	6,00	6,00	6,00	6,00	6,00	6,00
10,00	10,00	8,50	8,00	8,00	8,00	8,00	8,00	8,00	8,00	8,00	9,00
3,00	3,50	3,00	2,50	2,50	2,50	2,50	3,00	3,00	3,75	3,50	3,50
8,00	8,25	8,50	8,50	7,50	8,50	7,25	7,50	8,00	8,00	8,50	8,50
4,75	4,75	4,50	4,50	4,00	4,00	4,50	5,00	5,00	5,50	5,50	5,50
8,50	8,50	8,50	8,00	7,50	8,00	8,10	8,40	8,25	8,50	8,62^5	8,75
6,50	6,00	5,60	5,50	5,00	4,75	4,50	4,50	6,00	6,00	6,00	6,50
10,00	10,00	10,50	10,50	10,00	8,50	8,50	10,50	9,00	9,00	10,00	10,50
7,00	6,50	6,50	6,00	5,75	6,00	5,50	5,00	6,50	6,50	6,50	7,00
12,00	11,50	12,00	11,00	11,00	11,00	11,00	11,00	11,00	11,00	11,00	11,00
6,00	6,00	5,50	5,00	4,50	4,50	4,50	4,50	5,50	5,50	5,75	5,75
10,50	10,50	10,00	9,00	8,00	8,00	8,00	8,25	8,50	9,00	9,25	9,50
7,25	7,00	6,50	5,00	5,00	4,25	5,25	5,50	6,00	6,25	6,00	6,50
10,00	10,00	9,50	8,75	7,00	7,00	7,00	7,50	7,50	8,00	8,50	9,00
6,40	6,00	6,30	5,00	3,50	3,60	3,95	4,00	4,30	4,85	5,60	5,40
9,25	9,00	9,00	8,00	8,00	7,50	7,00	8,00	8,00	8,00	8,50	9,00
7,00	7,00	6,60	5,00	5,00	4,00	4,00	4,00	4,00	4,50	5,50	5,75
10,00	10,00	9,50	8,50	8,50	8,50	9,00	10,00	10,00	10,00	10,00	10,00
7,00	7,50	6,50	6,50	6,50	6,00	5,25	5,75	6,00	6,50	6,50	6,50
11,00	11,00	10,00	10,00	9,00	9,00	9,00	9,00	10,00	10,00	10,00	10,00
7,00	7,00	7,00	6,00	6,00	6,00	6,00	6,00	6,00	6,50	6,50	7,00
11,00	10,00	10,00	9,00	9,00	8,00	8,00	8,00	9,00	10,00	9,50	9,50
7,00	7,50	7,50	6,50	7,00	5,50	5,00	5,50	6,00	6,50	6,50	6,50
6,50	6,50	6,50	5,50	5,25	5,25	4,50	4,00	4,50	5,00	5,00	5,25
6,00	6,00	6,00	4,75	4,75	4,75	4,00	3,50	3,75	4,50	4,50	4,75
10,00	9,00	9,00	9,00	8,50	8,00	9,00	9,00	8,75	9,00	8,75	8,90
4,00	4,75	3,75	3,50	3,50	3,50	3,50	3,75	4,25	4,25	4,25	4,25
11,25	11,75	11,50	11,75	10,00	10,00	10,00	8,00	10,00	11,75	10,00	11,50
6,04	5,71	5,54	3,46	4,00	5,00	5,00	4,99	5,08	5,36	5,00	5,50
10,00	11,00	10,00	9,50	11,00	11,00	11,00	10,00	10,00	10,00	10,50	10,50
6,50	6,25	6,25	6,00	6,50	6,50	10,00	6,50	6,00	6,00	6,75	7,00
9,00	8,50	8,50	8,00	7,50	8,50	8,70	8,70	10,00	10,00	9,50	10,00
6,00	5,50	4,50	5,25	3,50	5,50	4,00	6,00	6,25	6,00	7,00	7,00
9,00	8,75	8,50	7,50	7,50	6,50	6,75	6,75	7,00	7,25	8,00	8,00
5,00	5,50	4,00	4,00	4,00	4,00	4,25	4,25	5,25	4,50	4,50	5,80
10,00	10,00	8,75	9,00	9,00	9,00	10,00	9,00	9,00	8,50	9,00	10,00
7,00	6,50	6,00	6,00	5,75	5,75	5,75	6,75	5,75	5,75	5,50	6,00

[5. 48.]

BIJLAGE VV.

(Zie blz. 171 en 173 van het verslag.)

OVERZIGT betreffende de rijstcultuur op Java (met uitzondering van de gewesten Soerakarta en Djokjokarta en van de particuliere landen) en op Madura (voor zooveel de afdeeiing Pamakassan betreft) over 1881.

GEWESTEN.	SAWAHS waarvan GEOOGST is (aantal bouws).					TEGALVELDEN waarvan GEOOGST is (aantal bouws).		TOTAAL der GESLAAGDE velden (aantal bouws).
	Sawahs van levend water voorzien.		Sawahs van regen afhankelijk.		Sawahs op rawahgronden (moeras-sawahs).	Tegalvelden in geregelde cultuur.	Tegalvelden niet in geregelde cultuur.	
	1ste aanplant.	2de aanplant.	1ste aanplant.	2de aanplant.				
Bantam	23 755	»	15 932	»	1 883	16 567	16 498	74 635
Batavia (alleen het domein Bloeboer)	643	»	»	»	»	»	2	645
Krawang.	7 283	»	9 498	»	»	792	»	17 573
Preanger regentschappen .	111 151	9 298	40 507	1 291	*a*) 5 707	*b*) 34 354	2 517	204 825
Cheribon	167 351	100	25 644	»	5 314	8 080	»	206 489
Tagal	83 706	748	51 315	»	209	3 026	346	139 350
Pekalongan	55 943	2 201	3 467	64	46	*c*) 941	»	62 662
Samarang	109 384	11 852	118 930	245	2 290	*d*) 2 999	»	245 700
Japara.	75 687	5 663	34 829	»	*f*) 1 201	3 844	»	121 224
Rembang.	37 738	786	117 432	»	1 460	1 588	32 612	191 616
Soerabaija	106 241	1 001	132 691	»	14 495	*g*) 3 493	»	257 921
Pasoeroean	58 942	1 618	878	»	1 621	3 441	695	67 195
Probolinggo.	34 205	602	3 871	»	231	7 462	»	46 371
Bezoeki	59 193	6 401	1 336	»	113	1 757	1 392	70 192
Banjoewangi	9 908	15	»	»	»	32	»	9 955
Banjoemas	72 366	11 587	42 556	1 352	*h*) 470	4 577	3 282	136 190
Bagelen	77 951	46 704	40 850	16 661	*i*) 5 452	12 145	»	199 763
Kadoe.	68 389	26 108	12 379	1 268	10	7 588	»	115 742
Madioen	122 803	4 787	22 595	»	*l*) 203	11 541	»	161 929
Kediri	79 081	1 466	19 353	»	2 092	*m*) 3 043	1 412	106 447
Madura (alleen de afdeeling Pamakassan).	1 158	2	7 295	»	»	1 318	»	9 773
Totaal	1 362 878	130 939	701 358	20 881	*n*) 42 797	*o*) 128 588	58 756	2 446 197
	1 493 817		722 239			187 344		
In 1880 was het cijfer . .	1 381 569	131 423	701 078	17 908	*s*) 39 176	*t*) 140 589	*u*) 34 672	2 446 415
	1 512 992		718 986			175 261		

SAWAHS waarop de aanplant MISLUKT is (aantal bouws).					TEGALVELDEN waarop de aanplant MISLUKT is (aantal bouws).		TOTAAL der MISLUKTE velden (aantal bouws).
Sawahs van levend water voorzien.		Sawahs van regen afhankelijk.		Sawahs op rawahgronden (moeras-sawahs).	Tegalvelden in geregelde cultuur.	Tegalvelden niet in geregelde cultuur.	
1ste aanplant.	2de aanplant.	1ste aanplant.	2de aanplant.				
2 686	»	3 331	»	145	1 440	»	7 602
2	»	»	»	»	»	»	2
140	»	»	»	»	»	»	140
1 996	287	278	415	»	13	164	3 153
508	»	318	»	68	»	»	894
1 765	»	1 140	»	»	29	»	2 934
1	»	»	»	»	»	»	1
5 177	2 842	1 079	»	1 266	e) 67	»	10 431
3 737	932	5 608	22	»	»	»	10 299
918	384	5 235	»	103	»	1 802	8 442
315	»	5 229	»	3 138	1 575	»	10 257
6	»	»	»	»	»	»	6
67	»	44	»	2	21	»	134
162	»	»	«	»	»	»	162
1 975	10	»	»	»	»	»	1 985
599	1 062	164	30	»	»	e) 2	1 857
304	»	308	74	k) 610	8	»	1 304
641	830	»	»	»	»	»	1 471
11 621	335	6 006	»	»	131	»	18 093
1 465	16	1 134	»	161	48	»	2 824
345	»	1 451	»	»	37	»	1 833
34 430	6 698	31 325	541	p) 5 493	q) 3 369	r) 1 968	83 824
41 128		31 866			5 337		
18 364	2 498	46 265	2 268	v) 5 195	w) 4 166	x) 114	78 870
20 862		48 533			4 280		

AANMERKINGEN.

a) Hieronder 10 bouws tweede aanplant.
b) „ 130 „ „ „
c) „ 21 „ „ „
d) „ 656 „ „ „
e) Tweede aanplant.
f) Hieronder 62 bouws tweede aanplant.
g) „ 54 „ „ „
h) „ 40 „ „ „
i) „ 94 „ „ „
k) „ 18 „ „ „
l) „ 75 „ „ „
m) „ 187 „ „ „
n) „ 281 „ „ „
o) „ 1048 „ „ „
p) „ 18 „ „ „
q) „ 67 „ „ „
r) „ 2 „ „ „
s) „ 887 „ „ „
t) „ 243 „ „ „
u) „ 12 „ „ „
v. „ 7 „ „ „
w) „ 34 „ „ „
x) „ 26 „ „ „

GEWESTEN.	VERMOEDELIJKE OPBRENGST DER MET RIJST BEPLANTE (GESLAAGDE) VELDEN (in pikols padi).							
	SAWAHS:					TEGALVELDEN:		TOTAAL der productie.
	van levend water voorzien.		van regen afhankelijk.		op rawahgronden.	in geregelde cultuur.	niet in geregelde cultuur.	
	1ste aanplant.	2de aanplant.	1ste aanplant.	2de aanplant.				
Bantam	815 362	»	289 604	»	10 886	171 118	134 364	1 441 334
Batavia (alleen het domein Bloeboer)	30 000	»	»	»	»	»	»	30 000
Krawang	218 490	»	189 960	»	»	15 860	»	424 310
Preanger regentschappen	3 820 425	270 330	1 206 870	21 900	199 745	858 525	»	6 377 795
Cheribon	4 251 681	3 000	489 365	»	126 809	53 825	»	4 924 678
Tagal	2 584 479	16 940	1 126 542	»	6 410	27 580	5 190	3 767 141
Pekalongan	1 738 288	44 485	116 147	1 280	1 144	20 602	»	1 921 946
Samarang	2 925 344	224 521	2 446 598	3 675	72 267	28 873	»	5 701 278
Japara	1 209 600	67 200	522 000	»	17 100	49 900	»	1 865 800
Rembang	585 037	8 442	1 361 287	»	37 454	11 889	238	2 004 447
Soerabaija	3 738 877	26 170	1 934 142	»	359 956	59 445	»	6 118 590
Pasoeroean	2 290 918	49 394	27 420	»	53 400	103 230	17 000	2 541 362
Probolinggo	934 000	10 100	80 410	»	9 500	160 100	»	1 194 110
Bezoeki	1 888 134	99 133	34 388	9 983	2 260	40 953	26 220	2 101 071
Banjoewangi	356 884	»	»	»	»	1 069	»	357 943
Banjoemas	1 760 615	223 356	920 362	20 598	8 784	64 886	35 850	3 034 451
Bagelen	2 513 033	1 292 199	1 089 906	320 079	165 909	170 800	»	5 551 926
Kadoe	1 790 900	603 800	283 500	11 400	260	150 000	»	2 839 860
Madioen	3 128 300	98 673	376 554	»	3 000	220 849	»	3 827 376
Kediri	2 803 400	35 190	661 280	»	74 370	78 350	29 560	3 682 150
Madura (alleen de afdeeling Pamakassan)	28 950	35	109 418	»	»	19 770	»	158 173
Totaal	39 412 717	3 072 968	13 265 753	388 915	1 169 354	2 307 612	248 422	59 865 741
	42 485 685		13 654 668			2 556 034		
In 1880 was het cijfer	39 521 105	3 284 707	14 330 737	380 428	1 277 716	2 475 739	485 794	61 756 226
	42 805 812		14 711 165			2 961 533		

[5. 49.]

BIJLAGE **WW**.

(Zie blz. 171 en 174 van het verslag.)

OVERZIGT betreffende de teelt van eenjarige gewassen (de padicultuur daaronder niet begrepen) op Java (met uitzondering van de gewesten Soerakarta en Djokjokarta en van de particuliere landen) en op Madura (voor zooveel de afdeeiing Pamakassan betreft) over 1881.

GEWESTEN.	Eerste of tweede aanplant.	Geslaagde velden (in bouws van								
		Sawahs van levend water voorzien, beplant met:								
		suikerriet.		djagong.	indigo.	kapas.	tabak.	katjang.	diverse (voedings-) gewassen.	TE ZAMEN.
		Vrijwillig geteeld.	Op hoog gezag geteeld. *a*)							
Bantam.	1ste gewas	14	»	»	4	»	»	127	437	582
	2de »	»	»	215	12	»	»	134	1 269	1 630
Batavia (alleen het domein Bloeboer)	1ste »	20	»	10	»	»	»	6	60	96
	2de »	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Krawang	1ste »	»	»	»	»	»	»	»	»	»
	2de »	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Preanger regentschappen . . .	1ste »	12	»	8	»	»	9	2	627	658
	2de »	»	»	205	»	»	127	383	4 286	5 001
Cheribon	1ste »	2 600	*b*) 4 257	16	6	»	»	1 940	1 059	9 878
	2de »	27	»	1 647	1 126	360	151	11 853	17 992	33 156
Tagal	1ste »	2 423	2 755	29	95	»	»	708	1 756	7 766
	2de »	»	»	8 531	357	28	62	2 335	7 298	18 611
Pekalongan . . .	1ste »	957	1 553	1 503	466	»	118	1 777	1 902	8 276
	2de »	165	»	11 827	283	»	77	302	2 376	15 030
Samarang	1ste »	397	1 956	23	»	»	»	309	580	3 265
	2de »	4	»	13 770	195	45	3 317	5 806	15 527	38 664
Japara	1ste »	2 730	3 308	831	265	»	»	1 400	4 169	12 703
	2de »	498	»	5 285	2 149	1 653	766	5 615	14 127	30 093
Rembang	1ste »	516	279	»	»	»	»	»	»	795
	2de »	38	»	4 340	148	216	1 259	1 399	1 992	9 392
Soerabaija	1ste »	5 357	7 201	»	»	»	»	»	38	12 596
	2de »	206	»	5 201	2 951	300	1 652	19 584	32 358	62 252
Pasoeroean . . .	1ste »	2 083	5 222	14	»	»	»	»	»	7 319
	2de »	263	»	11 559	1 322	»	577	3 368	26 799	43 888
Probolinggo . . .	1ste »	1 805	3 998	10	19	»	43	5	»	5 880
	2de »	»	»	13 108	740	6	78	2 677	3 287	19 896
Bezoeki.	1ste »	531	1 770	2	34	»	»	4	106	2 447
	2de »	»	»	26 069	440	29	8 012	3 307	1 378	39 235
Banjoewangi . . .	1ste »	»	»	30	21	»	5	»	36	92
	2de »	»	»	55	30	»	20	50	50	205
Banjoemas. . . .	1ste »	123	366	4 414	65	»	»	89	597	5 654
	2de »	»	»	9 887	130	»	7 130	1 136	6 124	24 407
Bagelen	1ste »	37	»	1 012	7	»	»	107	1 293	2 456
	2de »	8	»	7 679	57	182	1 026	626	6 300	15 878
Kadoe	1ste »	»	»	»	»	»	»	1 193	514	1 707
	2de »	»	»	1 297	»	»	4 127	3 746	4 122	13 292
Madioen	1ste »	197	115	»	»	»	»	165	84	561
	2de »	»	»	4 025	67	1 164	541	5 253	31 699	42 749
Kediri	1ste »	599	*c*) 1 568	»	»	»	»	»	»	2 167
	2de »	*d*) 68	*e*) 62	9 530	241	20	1 535	6 054	20 690	38 200
Madura (alleen de afd. Pamakassan)	1ste »	30	»	1 069	9	»	»	57	31	1 196
	2de »	»	»	931	1	»	36	89	140	1 197
TOTAAL . . .	1ste »	20 431	34 348	8 971	991	»	175	7 889	13 289	86 094
	2de »	1 277	62	135 161	10 249	4 003	30 493	73 717	197 814	452 776
In 1880 was het cijfer	1ste »	17 046	37 442	5 776	1 267	»	505	10 922	9 816	82 774
	2de »	1 092	229	142 636	11 383	1 822	23 759	81 364	189 610	451 895

a) Onder de cijfers betreffende de voor de gouvernements-suikercultuur in gebruik zijnde velden is ook begrepen de uitgestrektheid, ingenomen door wegen en slooten door en om de riettuinen.
Overigens heeft deze opgaaf betrekking tot hetgeen voor den oogst van 1881 was aangeplant, zoodat thans in rekening is gebragt de in 1880 bewerkstelligde tweede trapsgewijze vermindering van den aanplant met $^{1}/_{13}$.
b) De onderneming Soerawinangon werkt op een contract volgens den ouden grondslag en deelt alzoo niet in de sub *a* bedoelde vermindering. Het contract betreffende genoemde onderneming eindigt met den oogst en de afrekening van het jaar 1882.

500 vierkante Rijnlandsche roeden).

Sawahs van regen afhankelijk, beplant met:									Sawahs op rawahgronden, beplant met:					
suikerriet.									Suikerriet.					
Vrij-willig geteeld.	Op hoog gezag geteeld. a)	djagong.	indigo.	kapas.	tabak.	katjang.	diverse (voe-dings-) gewas-sen.	TE ZAMEN.	Vrij-willig ge-teeld.	Op hoog gezag geteeld.	dja-gong.	ka-pas.	diverse (voe-dings-) gewas-sen.	TE ZAMEN.
296	»	482	8	182	»	514	680	2 162	»	»	»	»	2	2
»	»	45	90	63	»	207	852	1 257	»	»	»	»	»	»
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
14	»	44	»	»	17	159	362	596	»	»	»	»	»	»
11	»	138	»	»	237	633	1 472	2 491	»	»	»	»	241	241
749	»	»	10	»	»	208	350	1 317	»	»	»	»	»	»
»	»	210	5	»	121	297	736	1 369	»	»	»	»	»	»
13	»	11	»	»	»	»	298	322	»	»	»	»	»	»
»	»	1 473	8	»	29	»	1 114	2 624	»	»	»	»	»	»
188	»	134	73	»	»	55	359	809	»	»	»	»	»	»
16	»	200	52	»	»	28	1 195	1 491	»	»	»	»	»	»
3	»	97	»	»	27	302	6 628	7 057	»	»	»	»	»	»
3	»	6 801	14	2 781	371	7 705	16 108	33 783	»	»	»	»	»	»
104	346	155	1	»	»	365	1 128	2 099	»	»	26	»	20	46
»	»	1 818	8	115	88	1 056	6 626	9 711	»	»	»	»	1	1
530	»	124	»	»	»	12	170	836	»	»	»	»	»	»
36	»	7 268	311	263	8 455	2 060	8 518	26 911	»	»	»	»	»	»
48	»	77	»	»	»	»	»	125	»	»	»	»	»	»
»	»	3 822	153	1 883	2 918	3 306	8 461	20 543	»	»	70	34	52	156
1	»	69	»	»	»	»	»	70	»	»	»	»	»	»
»	»	32	»	»	63	»	6	101	»	»	»	»	»	»
76	368	256	»	»	»	»	»	700	»	»	»	»	»	»
»	»	1 600	42	»	3	312	270	2 227	»	»	»	»	»	»
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
»	»	»	»	»	389	153	8	550	»	»	»	»	»	»
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
»	»	»	»	»		»	»	»	»	»	»	»	»	»
»	»	926	»	»	14	»	123	1 063	»	»	»	»	»	»
»	»	2 869	»	»	23	61	452	3 405	»	»	»	»	»	»
41	»	1 688	80	»	21	110	1 354	3 294	»	»	»	»	11	11
19	»	3 200	99	206	1 153	502	9 398	14 577	»	»	»	»	»	»
»	»	9	»	»	»	898	163	1 070	»	»	»	»	»	»
»	»	468	»	»	719	690	2 347	4 224	»	»	»	»	»	»
82	45	»	»	»	»	113	»	240	»	»	»	»	»	»
»	»	648	8	17	226	778	1 303	2 980	»	»	»	»	»	»
107	c) 76	176	»	»	»	»	»	359	»	»	»	»	»	»
»	»	971	12	»	261	961	3 783	5 988	»	»	»	»	»	»
7	»	858	7	»	»	146	109	1 127	»	»	»	»	»	»
»	»	1 711	2	2	21	7	1 074	2 817	»	»	»	»	»	»
2 259	835	5 106	179	182	79	2 882	11 724	23 246	»	»	26	»	33	59
85	»	33 274	804	5 330	15 077	18 756	63 723	137 049	»	»	70	34	294	398
2 766	591	5 026	202	196	213	2 724	9 430	21 148	»	»	»	»	3	3
547	»	32 334	1 163	632	10 915	14 192	49 893	109 676	»	»	11	»	134	145

c) De totale aanplant, met inbegrip van wegen en slooten, voor alle fabrieken in Kediri bedraagt, na de tweede trapsgewijze vermindering, $1768\frac{6}{13}$ bouws. Hiervan zijn echter $62\frac{3}{20}$ bouws van den vorigen aanplant bij Pesantren op verzoek van den ondernemer als gouvernements-aanplant voor het oogstjaar 1881 beschouwd.

d) Hieronder 11 bouws vrijgekomen gouvernements-aanplant, bij Pesantren voor tweeden snit aangehouden geweest, namelijk 10 bouws riet en 1 bouw aan wegen en slooten.

e) Gouvernements-aanplant op Pesantren, op verzoek van den fabriekant voor tweeden snit aangehouden, met inbegrip van 10 pct. voor wegen en slooten.

GEWESTEN.	Eerste of tweede aanplant.	Geslaagde velden (in bouws van — Tegalvelden in geregelde cultuur, waarop verbouwd: suikerriet. Vrij-willig geteeld.	suikerriet. Op hoog gezag geteeld. *a)*	djagong.	indigo.	kapas.	tabak.	katjang.	diverse (voedings-) gewassen.	TE ZAMEN.
Bantam.	1ste gewas	1 933	»	703	23	291	»	718	962	4 630
	2de »	»	»	588	40	298	»	572	1 518	3 016
Batavia (alleen het domein Bloeboer)	1ste »	»	»	»	»	»	»	»	»	»
	2de »	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Krawang	1ste »	5	»	27	»	»	3	127	633	795
	2de »	»	»	»	»	»	»	»	5	5
Preanger regentschappen . . .	1ste »	626	»	2 041	177	242	3 379	4 480	14 838	25 783
	2de »	40	»	1 398	»	»	214	813	2 580	5 045
Cheribon	1ste »	104	»	373	8	22	30	2 541	6 640	9 718
	2de »	»	»	294	1	1	97	3 366	269	4 028
Tagal	1ste »	22	20	1 078	281	698	227	422	491	3 239
	2de »	»	»	205	14	»	40	11	160	430
Pekalongan . . .	1ste »	»	»	4 281	27	»	266	466	1 164	6 204
	2de »	»	»	376	2	»	»	»	128	506
Samarang	1ste »	»	»	8 286	96	86	1 204	1 921	16 781	28 374
	2de »	6	»	9 336	57	320	895	705	5 424	16 743
Japara	1ste »	388	366	4 425	249	2	32	1 032	8 774	15 268
	2de »	82	»	1 629	68	2	32	50	2 766	4 629
Rembang	1ste »	341	»	13 086	775	526	2 280	1 521	6 545	25 074
	2de »	24	»	6 084	816	458	3 005	1 917	3 588	15 892
Soerabaija	1ste »	192	4	10 744	449	338	456	2 741	6 742	21 666
	2de »	»	»	2 614	46	384	392	389	8 635	12 460
Pasoeroean. . . .	1ste »	17	59	17 980	14	85	2 510	2 332	6 463	29 460
	2de »	»	»	7 862	6	177	483	748	4 364	13 640
Probolinggo . . .	1ste »	»	»	27 213	12	»	2 812	20	1 879	31 936
	2de »	»	»	13 350	41	6	1 121	8 296	10 961	33 775
Bezoeki.	1ste »	»	»	28 910	64	45	5 200	515	4 085	38 819
	2de »	»	»	5 552	32	17	6 152	395	3 997	16 145
Banjoewangi . . .	1ste »	»	»	63	25	»	74	»	110	272
	2de »	»	»	25	12	»	24	12	28	101
Banjoemas. . . .	1ste »	»	»	13 862	20	»	5 554	783	2 575	22 794
	2de »	»	»	6 462	28	»	284	711	917	8 402
Bagelen	1ste »	83	»	12 664	276	7	65	4 105	18 512	35 712
	2de »	73	»	5 900	92	57	3 615	242	8 713	18 692
Kadoe	1ste »	10	»	12 800	»	»	8 801	6 290	16 808	44 709
	2de »	»	»	1 901	»	»	»	»	6 138	8 039
Madioen	1ste »	399	585	5 946	227	50	381	3 176	13 391	24 155
	2de »	5	»	2 316	136	117	1 200	1 377	8 771	13 922
Kediri	1ste »	1 552	*c)* 62	4 486	192	257	7 359	1 174	5 091	20 173
	2de »	7	»	2 623	443	14	1 097	1 228	4 799	10 211
Madura (alleen de afd. Pamakassan)	1ste »	14	»	17 404	55	»	»	589	1 556	19 618
	2de »	»	»	15 148	19	3	181	1 092	1 095	17 538
TOTAAL . . .	1ste »	5 686	1 096	186 372	2 970	2 649	40 633	34 953	134 040	408 399
	2de »	237	»	83 663	1 853	1 854	18 832	21 924	74 856	203 219
In 1880 was het cijfer	1ste »	6 616	1 329	177 780	2 421	1 824	32 162	41 192	123 222	386 546
	2de »	387	»	68 233	1 087	1 133	22 907	13 528	76 615	183 890

500 vierkante Rijnlandsche roeden).									Mislukte velden (in bouws):					
Tegalvelden niet in geregelde cultuur, waarop verbouwd:									Sawahs			Tegalvelden		Totaal.
Suikerriet.		djagong.	indigo.	kapas.	tabak.	katjang.	diverse (voedings-) gewassen.	te zamen.	van levend water voorzien.	van regen afhankelijk.	op rawahgronden.	in geregelde cultuur.	niet in geregelde cultuur.	
Vrijwillig geteeld.	Op hoog gezag geteeld.													
18	»	2 645	»	78	»	215	3 513	6 469	»	273	»	»	62	335
»	»	»	»	»	»	»	»	»	2	»	»	17	»	19
5	»	1	»	»	»	»	3	9	»	»	»	»	»	»
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
»	»	415	»	»	»	»	958	1 373	28	134	»	»	124	286
»	»	»	»	»	»	1 282	2 856	4 138	68	30	»	79	»	177
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	15	»	15
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
»	»	287	6	»	710	»	15	1 018	»	»	»	43	»	43
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	»	»	»	»	1
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	18	»	64	»	83
»	»	»	»	»	»	»	»	»	2 862	3 465	»	391	»	6 718
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	119	»	119
»	»	»	»	»	»	»	»	»	26	2 109	»	»	»	2 135
85	»	2 117	116	208	545	437	1 651	5 159	»	82	»	445	131	658
69	»	5 306	149	173	957	1 255	2 083	9 992	224	2 917	»	1 115	566	4 822
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1 482	»	1 482
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	458	»	1 056	»	1 514
»	»	225	»	»	»	»	»	225	»	»	»	»	»	»
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	69	»	1 114	»	1 183
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
»	»	615	»	»	281	»	»	896	»	»	»	88	»	88
»	»	133	»	»	»	»	»	133	»	»	»	29	»	29
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
»	»	»	»	»	»	»	»	»	90	»	»	30	»	120
»	»	12	»	»	1	10	13	36	»	»	»	»	»	»
»	»	91	»	»	20	»	17	128	130	134	»	»	»	264
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	12	»	12
»	»	»	»	»	»	»	»	»	34	7	»	34	»	75
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	549	»	549
»	»	»	»	»	»	»	»	»	678	301	»	660	»	1 639
»	»	213	»	»	71	»	29	313	»	»	»	1 184	1	1 185
»	»	»	»	»	»	»	»	»	331	11	»	442	»	784
»	»	»	»	»	»	»	»	»	276	230	»	1 881	»	2 387
»	»	»	»	»	»	»	»	»	81	251	»	1 664	»	1 996
108	»	6 530	122	286	1 608	662	6 182	15 498	306	806	»	6 996	318	8 426
69	»	5 530	149	173	977	2 537	4 956	14 391	4 526	9 683	»	5 517	566	20 292
37	»	8 802	1	6	980	2 322	3 836	15 984	350	336	»	14 835	467	15 988
»	»	5 364	»	7	274	455	4 019	10 119	10 659	10 146	»	6 746	156	27 707

Van de geslaagde velden *f*) waren door de bevolking voor EIGEN CULTUUR beplant met:

GEWESTEN.	suikerriet.		djagong.		indigo.		kapas.		tabak.		katjang.		diverse voedingsgewassen.		Totaal.	
	Als eerste gewas.	Als tweede gewas.	Als eerste gewas.	Als tweede gewas.	Als eerste gewas.	Als tweede gewas.	Als eerste gewas.	Als tweede gewas.	Als eerste gewas.	Als tweede gewas.	Als eerste gewas.	Als tweede gewas.	Als eerste gewas.	Als tweede gewas.	Als eerste gewas.	Als tweede gewas.
Bantam	261	"	3 830	848	35	142	551	361	"	"	1 574	913	5 594	3 639	13 845	5 903
			4 678		177		912				2 487		9 233		19 748	
Batavia (alleen het domein Bloeboer) . .	25	"	11	"	"	"	"	"	"	"	6	"	63	"	105	"
Krawang . . .	5	"	27	"	"	"	"	"	3	"	127	"	633	5	795	5
													638		800	
Preanger regentschappen . .	652	51	2 508	1 741	177	"	242	"	3 405	578	4 641	3 111	16 785	11 435	28 410	16 916
	703		4 249						3 983		7 752		28 220		45 326	
Cheribon . . .	3 453	27	389	2 151	24	1 132	22	361	30	369	4 689	15 516	8 049	18 997	16 656	38 553
	3 480		2 540		1 156		383		399		20 205		27 046		55 209	
Tagal	2 458	"	1 405	10 209	382	379	698	28	937	131	1 130	2 346	2 560	8 572	9 570	21 665
			11 614		761		726		1 068		3 476		11 132		31 235	
Pekalongan . .	1 145	181	5 918	12 403	566	337	"	"	384	77	2 298	330	3 425	3 699	13 736	17 027
	1 326		18 321		903				461		2 628		7 124		30 763	
Samarang . . .	400	13	8 406	29 907	96	266	86	3 146	1 231	4 583	2 532	14 216	23 989	37 059	36 740	89 190
	413		38 313		362		3 232		5 814		16 748		61 048		125 930	
Japara	3 222	580	5 437	8 732	515	2 225	2	1 770	32	886	2 797	6 721	14 091	23 520	26 096	44 434
	3 802		14 169		2 740		1 772		918		9 518		37 611		70 530	
Rembang . . .	1 472	167	15 327	22 998	891	1 424	734	1 110	2 825	13 676	1 970	6 631	8 366	16 181	31 585	62 187
	1 639		38 325		2 315		1 844		16 501		8 601		24 547		93 772	
Soerabaija . . .	5 597	206	10 821	11 707	449	3 150	338	2 601	456	4 962	2 741	23 279	6 780	49 506	27 182	95 411
	5 803		22 528		3 599		2 939		5 418		26 020		56 286		122 593	
Pasoeroean . .	2 101	263	18 288	19 453	14	1 328	85	177	2 510	1 123	2 332	4 116	6 463	31 169	31 793	57 629
	2 364		37 741		1 342		262		3 633		6 448		37 632		89 422	
Probolinggo . .	1 881	"	27 479	28 058	31	823	"	12	2 855	1 202	25	11 285	1 879	14 518	34 150	55 898
			55 537		854				4 057		11 310		16 397		90 040	
Bezoeki. . . .	531	"	29 527	31 754	98	472	45	46	5 481	14 553	519	3 855	4 191	5 383	40 392	56 063
			61 281		570		91		20 034		4 374		9 574		96 455	
Banjoewangi . .	"	"	93	80	46	42	"	"	79	44	"	62	146	78	364	306
			173		88				123				224		670	
Banjoemas. . .	123	"	19 214	19 309	85	158	"	"	5 569	7 457	882	1 908	3 308	7 510	29 181	36 342
			38 523		243				13 026		2 790		10 818		65 523	
Bagelen. . . .	161	100	15 364	16 779	363	248	7	445	86	5 794	4 322	1 370	21 170	24 411	41 473	49 147
	261		32 143		611		452		5 880		5 692		45 581		90 620	
Kadoe	10	"	12 809	3 666	"	"	"	"	8 801	4 846	8 381	4 436	17 485	12 607	47 486	25 555
			16 475						13 647		12 817		30 092		73 041	
Madioen . . .	678	5	5 946	6 989	227	211	50	1 298	381	1 967	3 454	7 408	13 475	41 773	24 211	59 651
	683		12 935		438		1 348		2 348		10 862		55 248		83 862	
Kediri	2 258	75	4 875	13 124	192	696	257	34	7 430	2 893	1 174	8 243	5 120	29 272	21 306	54 337
	2 333		17 999		888		291		10 323		9 417		34 392		75 643	
Madura (alleen de afdeeling Pamakassan) . . .	51	"	19 331	17 790	71	22	"	5	"	238	792	1 188	1 696	2 309	21 941	21 552
			37 121		93						1 980		4 005		43 493	
TOTAAL . .	28 484	1 668	207 005	257 698	4 262	13 055	3 117	11 394	42 495	65 379	46 386	116 934	165 268	341 643	497 017	807 771
	30 152		464 703		17 317		14 511		107 874		163 320		506 911		1 304 788	
In 1880 was het cijfer	26 465	2 026	197 384	248 578	3 891	13 633	2 026	3 594	33 860	57 855	57 160	109 539	146 307	320 271	467 093	755 496
	28 491		445 962		17 524		5 620		91 715		166 699		466 578		1 222 589	

f) Van de MISLUKTE velden is de cultuur, waarvoor zij gebezigd werden, niet afzonderlijk aangeduid.

[5. 50.]

BIJLAGE **XX**.

(Zie blz. 177 van het verslag.)

STATISTIEK betreffende de voorgenomen AFSCHRIJVINGEN en BIJPLANTINGEN in de op hoog gezag aangelegde en geregelde KOFFIJPLANTSOENEN op Java, over 1881/82.

GEWESTEN.	Aanwezig getal koffijboomen in geregelde plantsoenen *a*) in den aanvang van 1881.		Aantal koffijboomen in 1881 af te schrijven.		Aantal koffijboomen in den westmoesson van 1881/82 bij te planten.		Alzoo in den aanvang van 1882 vermoedelijk aanwezig (vruchtdragende en jonge boomen te zamen).	
	Vruchtdragende.	Jonge.	Vruchtdragende.	Jonge.	Getal boomen.	Afstand van de dessa's (in palen).	*meer* dan het jaar te voren.	*minder* dan het jaar te voren.
Bantam	*b*) 2 871 377	*b*) 682 879	»	»	»	»	»	»
Krawang	235 962	238 230	47 537	»	80 050	0—2	32 513	»
Preanger regentschappen .	25 201 660	13 971 333	4 259 863	19 337	2 788 510	0—12	»	1 490 690
Cheribon	11 688 658	7 111 501	2 697 013	5 832	1 603 080	1/4—8	»	1 099 765
Tagal	3 380 890	3 157 325	949 794	33 420	751 368	1/16—7 1/2	»	231 846
Pekalongan	3 722 636	1 777 206	726 900	1 270	514 135	1/4—6	»	214 035
Samarang	9 943 233	3 142 733	509 857	39 217	223 380	0—1	»	325 694
Japara	1 581 101	1 398 546	460 695	3 400	393 279	0—6	»	70 816
Soerabaija	610 590	565 165	»	»	137 835	1/2—7	137 835	»
Pasoeroean	1 879 388	1 429 622	183 432	»	522 545	1/8—8	339 113	»
Probolinggo	3 781 209	1 660 305	377 940	20 075	388 560	0—6	»	9 455
Bezoeki	7 512 659	2 918 678	199 847	»	1 310 375	1/4—12	1 110 528	»
Banjoewangi	1 178 962	476 951	181 516	6 240	276 250	1/4—6	88 494	»
Banjoemas	6 032 215	4 245 380	966 102	326 319	1 137 140	0—12	»	155 281
Bagelen	4 931 444	2 442 947	651 829	9 724	795 812	0—10	134 259	»
Kadoe	7 840 785	3 636 339	2 356 566	27 582	307 085	0—5 1/2	»	2 077 063
Madioen	12 785 421	5 477 431	2 492 139	28 837	1 197 277	0—7 1/2	»	1 323 699
Kediri	6 866 015	4 185 058	1 429 652	82 096	1 133 294	0—8	»	378 454
Totaal . .	*c*) 112 044 205	58 517 629	18 490 682	603 349		0—12	1 842 742	7 376 798
	170 561 834		19 094 031		13 559 975		5 534 056 *minder*.	

a) Blijkens de opgaven in bijlage YY werd, behalve van de hier opgegeven plantsoenen, in 1881 nog geoogst van omstreeks 108 millioen boomen die als bosch-, pagger- en kampongkoffij te boek staan.

b) De cijfers van 1880 zijn behouden. Afschrijving en bijplanting had in 1881/82 in Bantam niet plaats in afwachting van eene nadere opneming der aanplantingen, waaromtrent de bestaande cijfers weinig vertrouwen verdienen.

c) Dit totaal verschilt met dat in de 3de kolom van bijlage YY omdat voor Bantam te dezer plaatse de cijfers van 1880 zijn ingevuld

[5. 51.]

BIJLAGE YY.

(Zie blz. 178 van het verslag.)

GOUVERNEMENTS-KOFFIJCULTUUR op Java. — Uitkomsten over het jaar 1881.

GEWESTEN.	Aantal huisgezinnen ingedeeld bij de koffijcultuur.	GETAL VRUCHTDRAGENDE BOOMEN, WAARVAN IN 1881 GEOOGST IS.			Verkregen hoeveelheid koffij (in pikols van 100 katti's of van 61,76 kilogram).
		Geregelde tuinen.	Bosch-, pagger- en kampongkoffij.	Te zamen.	
Bantam	9 006	1 963 542	1 050 000	3 013 542	3 602,62
Krawang	2 606	235 962	81 400	317 362	435,31$^{5}/_{10}$
Preanger regentschappen	132 751	25 201 660	13 597 358	38 799 018	101 831,79$^{2}/_{10}$
Cheribon	66 508	11 688 658	2 634 580	14 323 238	14 718,26$^{2}/_{10}$
Tagal	26 428	3 380 890	7 893 743	11 274 633	30 699,57$^{6}/_{10}$
Pekalongan	20 241	3 722 636	4 044 996	7 767 632	10 339,82$^{6}/_{10}$
Samarang	45 594	9 943 233	4 835 662	14 778 895	38 334,72$^{8}/_{10}$
Japara	11 462	1 581 101	175 302	1 756 403	4 576,06
Soerabaija	6 013	610 590	641 245	1 251 835	9 921,73$^{6}/_{10}$
Pasoeroean	41 566	1 879 388	30 041 683	31 921 071	398 055,59
Probolinggo	23 244	3 781 209	4 902 106	8 683 315	69 696,40$^{2}/_{10}$
Bezoeki	41 895	7 512 659	1 849 178	9 361 837	71 461,99$^{6}/_{10}$
Banjoewangi	5 562	1 178 962	12 946	1 191 908	6 164,27$^{2}/_{10}$
Banjoemas	84 600	6 032 215	3 360 268	9 392 483	6 262,84$^{2}/_{10}$
Bagelen	54 584	4 931 444	7 762 311	12 693 755	21 092,59
Kadoe	63 304	7 840 785	17 162 746	25 003 531	33 736,89$^{2}/_{10}$
Madioen	51 679	12 785 421	4 064 719	16 850 140	85 425,93$^{2}/_{10}$
Kediri	47 876	6 866 015	3 874 759	10 740 774	30 623,27
Te zamen	734 919	111 136 370	107 985 002	219 121 372	936 979,70$^{1}/_{10}$
Soerakarta	*a*) †	†	†	†	65 725,00
Djokjokarta	†	†	†	†	3 056,60$^{8}/_{10}$
Totaal	734 919	111 136 370	107 985 002	219 121 372	1 005 761,30$^{6}/_{10}$
In 1880 was het cijfer	*b*) 725 977	*b*) 113 625 380	*b*) 108 394 131	*b*) 222 019 511	557 649,74
» 1879 » » »	719 970	116 583 096	103 730 832	220 313 928	1 264 979,10$^{7}/_{10}$

Overwigten (meer bevonden bij de pakhuizen). *c*) — Pikols.	Minder bevonden in de kleine pakhuizen. *c*) — Pikols.	Alzoo bij de pakhuizen in ontvangst genomen. *d*) — Pikols.	Getal vruchtdragende boomen, waarvan gemiddeld één pikol koffij is verkregen.
21,31$^{6}/_{10}$	»	3 623,93$^{6}/_{10}$	836
»	»	435,31$^{5}/_{10}$	729
33,91$^{4}/_{10}$	21,29$^{2}/_{10}$	101 844,41$^{4}/_{10}$	381
78,60$^{6}/_{10}$	»	14 796,86$^{8}/_{10}$	973
54,25	0,85$^{6}/_{10}$	30 752,97	367
26,36$^{6}/_{10}$	15,53$^{4}/_{10}$	10 350,65$^{8}/_{10}$	751
62,06$^{2}/_{10}$	»	38 396,79	384
7,79$^{6}/_{10}$	0,83$^{2}/_{10}$	4 583,02$^{4}/_{10}$	383
0,09$^{6}/_{10}$	»	9 921,83$^{2}/_{10}$	126
972,85$^{8}/_{10}$	5,14$^{4}/_{10}$	399 023,30$^{4}/_{10}$	80
153,62$^{8}/_{10}$	»	69 850,03	124
530,22	»	71 992,21$^{6}/_{10}$	131
19,37$^{6}/_{10}$	»	6 183,64$^{8}/_{10}$	193
6,16$^{6}/_{10}$	4,53$^{6}/_{10}$	6 264,47$^{2}/_{10}$	1 499
85,47	35,76	21 142,30	601
7,60	10,54$^{4}/_{10}$	33 733,94$^{8}/_{10}$	741
39,85$^{8}/_{10}$	35,74$^{2}/_{10}$	85 430,04$^{8}/_{10}$	197
34,62$^{2}/_{10}$	1,09$^{4}/_{10}$	30 656,79$^{8}/_{10}$	350
2 134,20$^{4}/_{10}$	131,33$^{4}/_{10}$	938 982,57$^{1}/_{10}$	234
72,35	»	65 797,35	†
4,64$^{5}/_{10}$	2,11	3 059,14	†
2 211,19$^{9}/_{10}$	133,44$^{4}/_{10}$	*e*) 1 007 839,06$^{1}/_{10}$	†
810,77$^{8}/_{10}$	179,60$^{2}/_{10}$	558 280,91$^{6}/_{10}$	*b*) 444
2 932,29$^{5}/_{10}$	743,74	1 267 167,66$^{2}/_{10}$	*b*) 182

AANMERKINGEN.

a) Waar een † is geplaatst, ontbreken de gegevens.

b) Ook in deze opgaven zijn de residentien Soerakarta en Djokjokarta niet begrepen.

c) Over- en onderwigten zijn slechts dáár opgegeven, waar de afvoer op 31 December 1881 was afgeloopen.

d) Ongerekend de bij sommige pakhuizen ingenomen verbeurd verklaarde koffij.

e) Hieronder 29 378 pikols koffij als inférieure koffijsoort (tegen lageren prijs) bij de pakhuizen ingenomen. Over de verschillende gewesten was die hoeveelheid verdeeld als volgt:

Bantam	739 pikols.
Krawang	1 „
Preanger regentschappen	577 „
Cheribon	98 „
Tagal	451 „
Pekalongan	39 „
Samarang	213 „
Japara	112 „
Soerabaija	187 „
Pasoeroean	15 502 „
Probolinggo	1 867 „
Bezoeki	37 „
Banjoewangi	11 „
Banjoemas	41 „
Bagelen	85 „
Kadoe	45 „
Madioen	1 493 „
Kediri	1 118 „
Soerakarta	6 762 „
Te zamen	29 378 pikols.

GEWESTEN.	GEZAMENLIJKE KOSTEN VAN DE KOFFIJ UIT DEN OOGST VAN 1881				
	Inkoopsprijs aan de bevolking betaald à f 14 per pikol, (voor inférieure koffij à f 7 per pikol). *f*)	Kosten van personeel, koelies enz. bij de pakhuizen.	Kosten van inlandsch personeel bij de koffijcultuur, als mantri's, enz.	Bijzondere meerdere kosten van bewerking der koffij naar de West-Indische bereidingswijze.	Kosten van afpakking en vervoer naar de strandpakhuizen. *h*)
Bantam.	f 50 436,68	f 3 276,10	f 3 240,00	f 2 575,08	f 2 080,37
Krawang	6 087,42	430,59	540,00	»	1 406,07
Preanger regentschappen . . .	1 422 536,06^5	32 538,12^5	6 040,52^5	61,05	300,00
Cheribon	205 163,98^5	11 209,04	6 975,00	»	12 205,62
Tagal	426 636,84	9 694,97	5 400,00	»	36 717,58^5
Pekalongan	144 483,93	1 792,28	9 720,00	»	12 050,80
Samarang.	538 926,74^5	11 546,25^5	8 825,00	»	44 901,42
Japara	63 278,75	4 373,25^5	7 020,00	»	10 572,63^5
Soerabaija.	137 595,19	4 326,70^5	3 780,00	»	16 817,44^5
Pasoeroean	5 464 265,78	59 250,22^5	21 355,00	*g*) 16 836,36	506 081,27
Probolinggo	962 660,10^5	17 878,91	5 400,00	»	63 171,69^5
Bezoeki.	981 405,45	14 161,89^5	7 560,00	»	98 725,46^5
Banjoewangi	86 223,31	1 006,69	2 520,00	»	2 100,83
Banjoemas.	87 396,11	6 381,20^5	3 100,00	»	12 261,73
Bagelen	294 680,05	12 227,56^5	7 020,00	»	53 799,62
Kadoe	472 041,69^5	13 714,32^5	8 100,00	»	58 017,64^5
Madioen	1 185 509,47	26 570,42^5	9 720,00	»	166 520,89
Kediri	421 019,96^5	15 875,20	7 560,00	»	19 300,00
Te zamen . . .	f 12 950 347,54	f 246 253,76	f 123 875,52^5	f 19 472,49	f 1 117 031,09
Soerakarta.	1 558 600,00	2 208,00	»	»	1 973,91
Djokjokarta	76 415,12^5	»	»	»	7 311,33^5
Totaal	f 14 585 362,66^5	f 248 461,76	f 123 875,52^5	f 19 472,49	f 1 126 316,33^5
In 1880 was het cijfer. . .	8 115 195,31	212 733,33	111 635,00	22 925,31	1 007 307,10
» 1879 » » » . . .	18 157 047,52	274 055,42^5	103 130,00	14 577,52	1 458 897,32^5

AAN HET GOUVERNEMENT GELEVERD.

Percentsgewijze belooning aan de inlandsche ambtenaren, enz.	Alle andere uitgaven, onder geen bepaald hoofd te brengen. *i*)	Te zamen.	Gemiddelde prijs waarop de pikol koffij aan het Gouvernement te staan kwam, gerekend tot den opslag in de strandpakhuizen. *k*)	Getal inkooppakhuizen bij het eind van het jaar.	*AANMERKINGEN.*
f 1 119,26	f 153,65	f 62 881,14	f 17,35	4	
159,25	»	8 623,33	19,80	1	
89 213,45^{5}	950,00	1 551 639,22	15,20	85	
5 363,37	2 500,00	243 417,01^{5}	16,45	25	
11 023,73	50,00	489 523,12^{5}	15,90	16	
3 777,20^{5}	310,52	172 134,73^{5}	16,63	*l*) 15	
17 058,78	1 157,24	622 415,44	16,18	33	
1 636,61	600,00	87 481,25	19,08	10	
3 569,39	»	166 088,73	16,74	9	
140 269,72^{5}	69 494,64	6 277 553,00	15,75	30	
24 869,96	5 211,75	1 079 192,42	15,45	23	
26 168,57^{5}	»	1 128 021,38^{5}	15,67	15	
1 025,55	345,24	93 221,62	15,12	4	
2 286,23^{5}	3 113,49^{5}	114 538,77^{5}	18,28	17	
7 694,03	98,60	375 519,86^{5}	17,73	23	
12 354,72^{5}	»	564 228,39	16,74	22	
30 875,99^{5}	»	1 419 196,78	16,61	44	
10 819,39	8 109,59^{5}	482 684,15	15,41	31	
f 389 285,23^{5}	f 92 094,73	f 14 938 360,37	f 15,91	407	
»	86,00	1 562 867,91	23,78	1	
»	»	83 726,46	27,37	»	
f 389 285,23^{5}	f 92 180,73	f 16 584 954,74	f 16,40	408	
221 201,95^{5}	32 056,14	9 723 054,14^{5}	17,41	388	
524 104,61^{5}	25 759,86^{5}	20 557 572,27	16,22	377	

f) Voor de koffij uit Soerakarta en Djokjokarta wordt bovendien f 11 per pikol als belasting aan de vorsten te goed gedaan. De hoofden van het Mangkoe Negorosche en van het Pakoe Alamsche huis, die zelf het product leveren en geen belasting aan de vorsten verschuldigd zijn, ontvangen de volle f 25 per pikol (Indisch Staatsblad 1873 nº. 273).

Hoeveel koffij als inférieure soort in de verschillende gewesten bij de pakhuizen is ingenomen, blijkt uit aanmerking *e* op bladz. 3 van dezen staat.

g) Premien ingevolge Indisch Staatsblad 1873 nº. 54 toegekend aan particuliere ondernemers voor het bereiden van koffij op de West-Indische wijze. Twee ondernemers genoten f 14 049,03 en f 1 326,66; drie anderen respectievelijk f 601,80, f 459,54 en f 399,33.

h) De in deze kolom vermelde sommen duiden niet het volledig bedrag der transportkosten aan. Op 31 December 1881 was nog niet alle koffij afgevoerd, zoodat de opgegeven betalingen alleen betrekking hebben op de toen reeds afgevoerde koffij; voor een gedeelte dier afvoeren was bovendien nog slechts 80 pct. op de rekeningen der transport-aannemers voldaan.

i) De in deze kolom vermelde uitgaven zijn zeer onvolledig. Sommige residenten brengen onder deze rubriek enkel de kosten van gewoon onderhoud van pakhuizen, en niet de kosten van oprigting van nieuwe gebouwen. Bovendien is in de opgaven betreffende een zestal gewesten deze kolom oningevuld gelaten, niettegenstaande ook daar vermoedelijk wel uitgaven als de hierbedoelde zullen zijn voorgekomen.

k) In verband met het aangeteekende in de twee voorafgaande aanmerkingen laat de juistheid dezer gemiddelden te wenschen over.

l) Volgens 't vorig verslag telde men in 1880 in Pekalongan 16 inkooppakhuizen. Deze opgaaf wordt echter thans gezegd minder juist te zijn geweest.

[5. 52.]

BIJLAGE ZZ.

(Zie blz. 181 van het verslag.)

GOUVERNEMENTS-SUIKERCULTUUR op Java. — Overzigt betreffende den aanplant voor den oogst van 1881, de werkkrachten en productie, verschillende betalingen enz.; een en ander voor elke enderneming in het bijzonder.

NAMEN DER		Aantal bouws voor den oogst van 1881			Hoeveelheid verkregen rietsap (in liters).	Gemiddeld gehalte van het rietsap volgens Beaumé.	Opbrengst (in pikols) met inbegrip ook van het product van den vrijen aanplant.							
AFDEELINGEN.	ONDERNEMINGEN.	beplant door tusschenkomst van het Gouvernement. (Onderdeelen van bouws zijn weggelaten.)	vrijwillig beplant: gronden waarvan het riet door de ondernemers is opgekocht. (Geraamde uitgestrektheid.)	vrijwillig beplant: gronden door de ondernemers gehuurd. *a*)			Supérieure nummers (geschikt voor dadelijk gebruik).	Hooge nummers (20 t/m 15).	Middel-nummers (14 t/m 9).	Lage nummers (8 en lager).	Stroop-suiker. *b*)	Stroop. *c*)	Totaal der kolommen 8 t/m 12 (dus zonder de stroop).	Gemiddelde suiker-opbrengst per bouw.
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.	13.	14.	15.
CHERIBON.														
Sindanglaut.	Sindanglaut.	423	4	*d*) 53	16 839 602	7°	»	3 174	21 627	8 977	35	*e*) †	33 813	*f*) 70.73
Idem.	Karang Sambong.	254	11	133	13 195 200	10°	»	8 437	15 468	10 626	†	†	34 531	86.76
Idem.	Tjiledoek.	423	»	176	16 774 980	9°	»	24 396	7 359	8 375	†	†	40 130	66.99
Idem.	Tersana.	338	»	172	15 176 824	9°	»	26 628	4 719	4 237	†	†	35 584	69.77
Ploembon.	Soerawinangon.	400	»	*g*) 276	14 243 209	8°	»	10 673	9 006	10 001	2 443	†	32 123	47.51
Idem.	Gempol.	338	»	54	9 540 500	9°	»	6 635	14 688	2 526		†	23 849	60.84
Idem.	Glagamidang.	274	»	60	8 448 000	10°	»	4 500	13 134	5 000	†	†	22 634	67.76
Idem.	Ardjowinangon.	381	»	47	12 926 350	9°	»	5 437	15 596	4 945	†	†	25 978	60.69
Madjalengka.	Paroengdjaija.	423	15	40	11 008 000	8.5°	72	5 204	15 522	6 875	†	†	27 673	57.89
Idem.	Djatiwangi.	423	49	6	10 938 156	9.65°	1 250	7 510	23 306	505	2 400	†	34 971	73.16
	Totaal	3 677	79	1 017	129 090 812		1 322	102 594	140 425	62 067	4 878	†	311 286	*i*) 65.24
TAGAL.														
Tagal.	Pagongan.	127	»	207	10 381 000	10°	»	3 000	16 800	3 000	1 500	†	24 300	72.75
Idem.	Adhiwerna.	338	»	111	19 875 000	9°	»	9 749	32 687	5 692	†	†	48 128	107.18
Idem.	Pangka.	423	»	166	22 293 200	9.5°	†	18 000	33 000	3 000	†	†	54 000	91.68
Idem.	Kemanglen.	338	»	210	18 329 000	9°	2 800	»	43 826	1 500	†	†	48 126	87.82
Idem.	Doekoewringin.	338	»	153	15 255 000	*k*) †	†	†	34 884	†	2 892	†	37 776	76.93
Brebes.	Djatibarang.	338	»	114	9 271 900	10.5°	»	930	22 136	4 165	1 250	†	28 481	63.01
Pamalang.	Bardjardawa.	338	»	61	15 428 000	10.25°	†	5 817	25 308	6 489	†	†	37 614	94.20
Idem.	Tjomal.	254	1	*m*) 80	15 505 600	9.08°	52	†	32 240	†	†	†	32 292	96.39
	Totaal	2 494	1	1 102	126 338 700		2 852	37 496	240 881	23 846	5 642	†	310 717	86.38
PEKALONGAN.														
Pekalongan.	Wonopringo.	592	»	44	24 805 700	9.5°	»	622	52 174	»	4 534	†	57 330	90.14
Bandar.	Seragi.	338	»	67	14 572 000	8.5°	»	»	34 458	»	†	†	34 458	88.08
Batang.	Kalimati.	423	»	92	13 357 759	9°	»	1 620	26 929	541	†	†	29 090	56.48
	Totaal	1 353	»	203	52 735 450		»	2 242	113 561	541	4 534	†	120 878	77.68

a) Waar gedeelten van een bouw waren gehuurd, zijn die in kolom 5 als een geheele bouw gerekend.

b) In de meeste der van de ondernemers ontvangen opgaven is de stroopsuiker (kolom 12) niet afzonderlijk vermeld, maar begrepen onder de lage nummers (8 en daar beneden). Daar waar dus kolom 12 niet is ingevuld, kan dit niet als bewijs gelden dat stroopsuiker niet werd gefabriceerd.

c) De stroop werd in de gewestelijke verslagen opgegeven gedeeltelijk in pikols en gedeeltelijk in leggers; ook wel werd slechts de waarde vermeld. Van daar dat kolom 13 moeijelijk is in te vullen.

d) Twee bouws werden door een bandjir totaal vernield.

e) De met een † geteekende kolommen zijn, bij gemis aan opgaven of aan voldoende opgaven, niet kunnen worden ingevuld.

f) Berekend over 478 bouws.

g) Tweede snit.

h) Door mutatie onder de mantri's is f 45 vrijgevallen.

i) Berekend over 4771 bouws.

Uitgaven die het Gouvernement voor den aanplant heeft te doen.								Van de fabriekanten heeft het Gouvernement daarentegen te ontvangen:				Aantal vaste arbeiders.		Dagloonders gemiddeld gebezigd:		Waarde waarvoor de fabrieken in de verponding zijn aangeslagen.
								Cijns wegens								
Schadeloosstelling aan de bevolking voor het tijdelijk afstaan van haren grond.	Loon voor den aanplant, het onderhoud en de bewaking.	Belooning aan de dessahoofden.	Cultuurprocenten aan de inlandsche ambtenaren.	Te zamen.	Uitkeering aan de dessahoofden bij wijze van tegemoetkoming in de derving van een deel van het collecteloon der landrente.	Kosten van toezigt op den aanplant.	Algemeen totaal.	den gouvernementsaanplant.	den vrijen aanplant.	Plantloon ingevolge art. 6 van het contract met de 5 pct. verhooging.	Totaal.	Ambachtslieden en mandoors.	Gewone arbeiders.	geduren de den maal-tijd.	bij het afwerken van het product.	
16.	17.	18.	19.	20.	21.	22.	23.	24.	25.	26.	27.	28.	29.	30.	31.	32.
f 14 596,11	f 56 734,50	f 951,92	f 6 162,12	f 78 444,65	f 486,59			f 52 179,13	f 1 425,00	f 80 881,10	f 134 485,23	30	78	350	80	f 275 000
8 757,63	35 468,09	571,15	5 573,20	50 370,07	291,92			51 623,17	3 600,00	51 831,07	107 054,24	27	± 343	60	»	340 000
14 596,11	55 477,95	915,96	6 217,12	77 207,14	486,54			52 525,00	4 400,00	81 098,77	138 023,77	45	593	185	265	300 000
11 676,87	46 174,41	761,56	5 254,51	63 867,35	389,23			46 538,12	4 300,00	66 982,89	117 821,01	32	475	180	230	275 000
14 000,00	58 000,00	900,00	6 167,23	79 067,23	»	h) f 7 515	Niet gesplitst opgegeven.	»	6 900,00	72 900,00	79 800,00	5	± 100	± 300	± 100	225 000
13 623,07	45 518,00	761,54	5 563,25	65 465,86	389,23			39 607,62	1 350,00	67 411,13	108 368,75	23	112	219	25	260 000
9 458,31	36 772,25	594,91	4 158,18	50 983,65	315,18			26 773,18	1 500,00	52 559,20	80 832,38	6	180	100	»	240 000
13 707,69	47 059,26	856,73	4 754,53	66 378,21	456,92			36 830,86	1 175,00	68 662,97	107 043,83	16	»	153	51	250 000
14 723,04	52 271,04	846,15	5 641,72	73 481,95	490,77	1 080		39 725,87	1 375,00	75 934,59	116 660,46	20	150	100	»	260 000
12 269,20	52 309,12	918,07	6 384,22	71 880,61	490,77	1 080		37 065,77	1 375,00	76 789,73	115 230,50	40	140	†	†	375 000
f 127 408,03	f 485 784,62	f 8 077,99	f 55 876,08	f 677 146,72	f 3 797,15	f 9 675	j) f 690 618,87	f 382 868,72	f 27 400,00	f 695 051,45	f 1 105 320,17	244	2 171	1 647	751	f 2 800 000
f 4 886,54	f 14 926,34	f 236,20	f 909,41	f 20 958,49	f 139,67			f 11 759,42	f 5 175,00	f 20 260,25	f 37 194,67	25	»	400	60	f 115 000
16 173,39	43 256,46	761,54	3 997,34	64 188,73	372,46			38 111,62	2 775,00	63 940,80	104 827,42	31	26	200	80	360 000
16 291,76	54 402,95	951,90	6 003,43	77 650,04	463,39			40 729,61	4 150,00	76 076,74	120 956,35	†	†	†	†	400 000
13 030,78	43 498,48	676,92	4 036,16	61 242,34	372,31	l) f 4 140	Niet gesplitst opgegeven.	35 339,62	5 250,00	61 277,19	101 866,81	»	»	300	100	380 000
11 913,86	41 643,63	676,92	3 640,16	57 874,57	372,31			29 363,57	3 825,00	57 131,63	90 320,20	»	»	†	†	275 000
12 882,79	46 417,57	761,54	5 159,86	65 221,76	372,31			48 638,95	2 850,00	64 985,63	116 474,58	100	35	225	125	399 400
12 844,62	43 439,74	676,92	3 514,94	60 476,22	389,23	540		30 319,38	1 525,00	59 310,14	91 154,52	20	180	358	60	130 000
9 633,46	31 922,70	507,48	2 510,54	44 574,18	290,18	540		19 279,62	2 025,00	44 453,28	65 757,90	14	63	350	118	115 000
f 97 657,20	f 319 507,87	f 5 249,42	f 29 771,84	f 452 186,33	f 2 771,86	f 5 220	f 460 178,19	f 253 541,79	f 27 575,00	f 447 435,66	f 728 552,45	190	304	1 833	543	f 2 174 400
f 23 825,57	f 79 333,69	f 1 267,54	f 6 778,96	f 111 205,76	f 681,15	f 1 080	Niet	f 65 264,90	f 1 075,00	f 111 220,02	f 177 559,92	60	30	250	100	f 250 000
12 380,35	45 242,18	705,69	3 506,46	61 834,68	406,15	540	gesplitst	25 467,20	1 675,00	61 639,68	88 781,88	43	20	± 300	± 80	225 000
16 781,36	58 901,63	822,12	n) 5 560,64	82 065,75	465,39	540	opgegeven.	41 840,19	2 300,00	81 945,02	126 085,21	»	»	450	70	375 000
f 52 987,23	f 183 477,50	f 2 795,35	f 15 846,06	f 255 106,19	f 1 552,69	f 2 160	f 258 818,88	f 132 572,29	f 5 050,00	f 254 804,72	f 392 427,01	103	50	1 000	250	f 850 000

j) De geldelijke verrekening betreffende de nog op de oude voorwaarden werkende onderneming Soerawinangon is hieronder begrepen.

Door deze onderneming werd, uit den oogst van 1881, aan het Gouvernement geleverd:

2 558,55 pikols suiker van n°. 17, waarvoor het Gouvernement had te voldoen. . .	f	21 747,67
8 095,00 " " " " 18, " " " " " " . . .		72 855,00
10 653,55 " " " " " " " " . . .	f	94 602,67
Bij verkoop te Batavia bragt die suiker op		157 694,64
Alzoo een voordeelig verschil overlatende van. . . .	f	63 091,97
Af: de cultuurprocenten van de inlandsche ambtenaren, welke geheel ten laste van het Gouvernement komen, ad		6 167,23
Zoodat deze onderneming (behalve de cijns voor den vrijen aanplant) aan het Gouvernement een zuiver voordeel heeft opgeleverd van.	f	56 924,74

(behoudens de kosten van toezigt op den aanplant).

k) Opgegeven als 17° à 21° Bullings.

l) Door mutatie onder de mantri's is f 180 vrijgevallen.

m) 40 bouws 2de snit.

n) f 311,66 in kas verbleven door het niet eervol ontslag van eenige inlandsche ambtenaren.

NAMEN DER AFDEELINGEN.	NAMEN DER ONDERNEMINGEN.	Aantal bouws voor den oogst van 1881: beplant door tusschenkomst van het Gouvernement. (Onderdeelen van bouws zijn weggelaten.)	Aantal bouws voor den oogst van 1881: vrijwillig beplant: gronden waarvan het riet door de ondernemers is opgekocht. (Geraamde uitgestrektheid.)	Aantal bouws voor den oogst van 1881: vrijwillig beplant: gronden door de ondernemers gehuurd (zie noot *a*).	Hoeveelheid verkregen rietsap (in liters).	Gemiddeld gehalte van het rietsap volgens Beaumé.	Opbrengst (in pikols) met inbegrip ook van het product van den vrijen aanplant: Supérieure nummers (geschikt voor dadelijk gebruik).	Hooge nummers (20 t/m 15).	Middel-nummers (14 t/m 9).	Lage nummers (8 en lager).	Stroop-suiker (zie noot *b*).	Stroop (zie noot *c*).	Totaal der kolommen 8 t/m 12 (dus zonder de stroop).	Gemiddelde suiker-opbrengst per bouw.
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.	13.	14.	15.
SAMARANG.														
Kendal.	Tjipiring.	508	»	97	20 623 200	10°	»	6 978	28 393	13 764	»	600	49 135	81.21
Idem.	Poegoe.	423	»	75	18 076 200	9°	»	1 637	26 145	1 349	8 336	†	37 467	75.23
Idem.	Gemoe.	423	3	95	19 942 500	10°	»	4 400	29 554	155	12 667	4 196	46 776	89.78
Idem.	Kaliwoengoe.	423	»	87	17 162 250	9°	»	4 647	26 265	8 110	5 000	†	44 022	86.31
	Totaal	1 777	3	354	75 804 150		»	17 662	110 357	23 378	26 003	4 796	177 400	83.13
JAPARA.														
Patti I.	Langsé.	508	»	92	15 652 000	12.50°	»	30 619	3 992	†	3 500	†	38 111	63.51
Idem.	Trangkil.	338	»	213	15 183 300	10°	200	36 400	†	3 600	†	†	40 200	72.94
Patti II.	Tandjong-Modjo.	393	»	209	6 000 050	9.6°	»	6 633	30 105	»	10 859	»	47 597	79.06
Idem.	Klaling.	338	»	*o*) 121	13 170 250	± 9°	»	»	29 922	2 906	2 026	†	34 854	*p*) 79.94
Japara.	Petjangaän.	338	»	188	19 120 000	11°	»	7 764	32 531	7 480	3 000	»	50 775	96.53
Idem.	de Hoop (Maijong).	465	»	133	20 017 800	9.7°	»	1 447	41 060	2 229	1 326	†	46 062	77.02
Koedoes.	Rendeng.	343	»	137	14 669 600	9°	»	619	21 198	»	4 673	»	26 490	55.18
Idem.	Besito.	423	12	129	19 417 600	†	»	13 089	26 551	»	4 916	274	44 556	79.00
Joana.	Pakkies.	508	»	95	17 836 740	10°	34	3 730	35 606	5 047	1 000	2 500	45 417	75.31
	Totaal	3 654	12	1 317	141 067 340		234	100 301	220 965	21 262	31 300	†	374 062	*r*) 75.41
REMBANG.														
Toeban.	Waringin-Agoeng.	254	160	»	12 576 310	8.5°	»	»	18 038	11 000	1 500	†	30 538	73.76
SOERABAIJA.														
Soerabaija. Sidoardjo.	Waroe.	134 204	60	56	9 412 500	10°	»	7 257	9 868	2 853	3 572	†	23 550	51.87
Sidoardjo.	Sroeni.	273	»	137	14 761 200	9.5°	»	2 451	27 788	4 464	500	†	35 203	69.16
Idem.	Boedoeran.	406	»	71	14 379 700	10°	»	»	21 071	»	12 000	†	33 071	69.33
Idem.	Tjandi.	338	»	151	13 797 010	9°	»	»	34 423	»	2 000	†	36 423	74.48
Idem.	Balongbendo.	338	26	107	19 040 000	†	»	6 007	30 803	7 193	»	†	44 003	93.42
Idem.	Krian.	338	»	148	»	†	»	»	32 444	12 662	»	4 000	45 106	92.81
Idem.	Ketegan.	406	»	126	17 323 305	10°	»	7 089	23 646	9 540	1 000	†	41 275	77.58
	Transporteeren	2 437	86	796	88 713 715		»	22 804	180 043	36 712	19 072	†	258 631	

o) Hiervan waren 23 bouws mislukt.

p) Berekend over 436 bouws.

[5. 53.]

BIJLAGE **AAA**.

(Zie blz. 184 van het verslag.)

STATISTIEK betreffende de gouvernements-KINAPLANTSOENEN op Java (alle in de Preanger regentschappen), over de jaren 1879, 1880 en 1881.

KINA-ETABLISSEMENTEN.	Gemiddelde hoogte boven de zee, waarop de plantsoenen zijn aangelegd (in Meters).	Aanwezig bij het eind van:	PLANTEN IN DE KWEEKERIJEN.				PLANTEN IN DEN VOLLEN GROND.						Totaal-generaal der planten.
			Ledgeriana.	Succi-rubra.	Officinalis.	Lancifolia.	Ledgeriana.	Calisaya en hasskarliana.	Succi-rubra en caloptera.	Officinalis.	Lancifolia.	Micrantha.	
Lembang (gebergte Tangkoeban Prahoe).	1251	1879	2 050	650	»	»	3 870	105 000	43 500	»	»	200	155 270
		1880	»	19 950	»	»	5 920	80 400	50 000	»	»	200	156 470
		1881	»	20 000	»	»	5 900	75 000	76 500	»	»	»	177 400
Nagrak (gebergte Tangkoeban Prahoe).	1625	1879	17 000	250	»	»	76 000	122 000	35 700	76 400	3 700	60	331 110
		1880	18 500	»	»	»	110 950	115 000	36 700	76 400	3 700	60	361 310
		1881	28 000	»	»	»	130 700	110 500	36 000	75 000	»	»	380 200
Tjibitoeng (gebergte Wajang).	1527	1879	25 000	15 000	»	»	42 000	93 000	43 500	39 600	2 140	»	260 240
		1880	29 800	70 000	»	»	46 800	76 000	75 000	39 600	1 000	»	338 200
		1881	9 600	53 000	»	»	54 000	50 000	125 000	36 000	600	»	328 200
Tjibeureum (gebergte Malawar).	1560	1879	84 600	»	»	»	106 500	112 500	13 500	5 000	1 200	»	323 300
		1880	67 400	12 000	»	»	122 300	96 000	17 500	5 000	1 000	»	321 200
		1881	129 000	23 300	»	»	133 000	87 000	19 000	»	1 000	»	392 300
Tjinjiroean (gebergte Malawar).	1566	1879	110 000	50 000	»	»	80 000	130 000	42 000	10 000	9 400	»	431 400
		1880	81 000	58 000	»	»	127 000	122 800	51 800	4 000	9 000	»	453 600
		1881	277 400	33 000	»	»	150 000	107 500	58 800	4 000	9 000	»	639 700
Rioeng Goenoeng (gebergte Tiloe).	1625	1879	40 000	2 500	»	»	42 500	135 500	37 500	16 000	12 200	»	286 200
		1880	33 700	31 000	»	»	69 000	120 000	61 800	3 000	2 000	»	320 500
		1881	56 000	25 000	»	»	80 000	90 000	92 000	2 500	1 500	»	347 000
Kawah Tjiwidei (gebergte Kendeng Patoeha).	1950	1879	»	3 800	**46 000**	»	»	»	4 000	230 000	»	»	284 500
		1880	»	17 500	**80 000**	»	»	»	5 500	273 000	»	»	376 000
		1881	»	45 000	**22 300**	»	600	»	18 300	340 600	»	»	426 800
Tirtasari (gebergte Malawar).	?	1879	»	»	»	»	4 200	»	»	»	»	»	4 200
		1880	42 000	»	»	»	16 100	»	»	»	»	»	58 100
		1881	15 000	»	»	»	66 480	»	»	»	»	»	81 480
Totaal voor elke soort afzonderlijk . . .	. . . .	1879	*a*) 278 650	72 200	**46 700**	»	*b*) 355 070	698 000	219 700	377 000	28 640	260	2 076 220
		1880	*a*) 272 400	208450	**80 000**	»	*b*) 498 070	610 200	298 300	401 000	16 700	260	2 385 380
		1881	*a*) 515 000	199300	**22 300**	»	*b*) 620 680	520 000	425 600	458 100	12 100	»	2 773 080
Totaal-generaal . .	. . . .	1879	397 550				1 678 670						
		1880	560 850				1 824 530						
		1881	736 600				2 036 480						

a) Onder de ledgeriana-plantjes in de kweekerijen waren bij het eind van 1879 begrepen 7460 stekken, bij het eind van 1880 8300 stekken en enten, en bij het eind van 1881 8600 stekken en enten.

b) Meerendeels opgekweekt uit op Java gewonnen zaden. Onder het cijfer van 1879 zijn 44 100 stek-planten begrepen, en onder de cijfers van 1880 en 1881 achtereenvolgens 58 400 en 73 000 zoowel stekken als enten. Het aantal oorspronkelijke ledgeriana-boomen wordt opgegeven omstreeks 6400 te bedragen.

[5. 54.]

BIJLAGE BBB.

(Zie blz. 185 van het verslag.)

UITKOMSTEN der in 1881 en Mei 1882 hier te lande gehouden VEILINGEN van gouvernements-KINABAST.

OMSCHRIJVING VAN DEN BAST.	In veiling verkochte hoeveelheid. Volgens weging bij de kina-établissementen.	In veiling verkochte hoeveelheid. Uitgeleverd netto gewigt aan de koopers (na aftrekking van de verstrekte monsters).	Alkaloid-gehalte van de te Bandong onderzochte monsters, berekend op absoluut droogen bast. Laagste en hoogste gehalte aan *chinine*.	Alkaloid-gehalte ... Laagste en hoogste gehalte aan *chinine en andere alkaloïden* te zamen.	Verkregen veilingsprijs per *half* K.G. Laagste en hoogste prijs van het geheel aantal kavelingen der opgegeven soort.	Verkregen veilingsprijs per *half* K.G. Gemiddeld berekend over al de kavelingen der opgegeven soort.
Oogst van 1880. (Veiling van 12 Julij 1881.)						
	Amst. pd.	Halve K.G.	Pct.	Pct.		
Calisaya ledgeriana.						
Oorspronkelijke bast. Stambast 1ste soort. schraapsel (gesneden schilfers)	1 890	1 695	7.9 à 8.0	8.8 à 9.0	f 6,94 à f 7,61	f 5,68[25]
Oorspronkelijke bast. Stambast 1ste soort. op andere wijze geoogst *a*)	550	472	7.0 » 7.6	8.2 » 8.6	6,42 » 6,51	
Oorspronkelijke bast. Andere stambast *b*)	1 684	1 507	2.3 » 6.7	4.3 » 7.8	*c*) 3,27 » 6,26	
Vernieuwde bast: Stambast 1ste soort (gesneden schilfers)	111	94	7.5	8.7	5,76	
	4 235	3 768				
Calisaya javanica.						
Oorspronkelijke bast. Stambast 1ste soort	7 883	7 028	1.5	4.0	1,49 à 1,62	1,31[49]
Oorspronkelijke bast. Andere stambast	6 677	5 983	0.5 à 0.9	2.4 à 3.3	0,81 » 1,47	
Oorspronkelijke bast. Wortelbast	1 500	1 336	1.9	5.8	1,51 » 1,52	
	16 060	14 347				
Calisaya schuhkrafft.						
Oorspronkelijke bast *d*). Stambast 1ste soort	17 406	15 889	0.9	3.2	0,78 à 1,52	0,93[62]
Oorspronkelijke bast *d*). Andere stambast	40 198	37 021	0.4 à 0.7	2.2 à 3.2	0,50 » 1,52	
Oorspronkelijke bast *d*). Wortelbast	3 522	3 229	1.2	5.2	1,29 » 2,41	
	61 126	56 139				
Hasskarliana.						
Oorspronkelijke bast. Stambast 1ste soort	2 255	2 021	0.6 à 1.8	3.1 à 4.7	0,80 à 1,65	0,91[9]
Oorspronkelijke bast. Andere stambast	3 445	3 147	0.4 » 0.9	2.2 » 3.4	*e*) 0,56 » 1,01	
Oorspronkelijke bast. Wortelbast	534	490	0.7 » 1.3	5.1 » 5.6	1,03 » 1,29	
	6 234	5 658				

a) Zoowel hier als elders in deze tabel waar deze uitdrukking voorkomt, is daaronder ook begrepen de bast verkregen door gedeeltelijke (strooksgewijze) schilling volgens Mac Ivor.
b) Onder „andere stambast" is in dit overzigt te verstaan, tenzij uitdrukkelijk anders zij gemeld, stambast 2de soort, gebroken pijpen en gruis.
c) Voor twee balen *beschadigden* bast werd f 2,26 per half K.G. bedongen.
d) Onder de opgegeven hoeveelheid stambast 1ste soort is begrepen eene kleine partij (150 à 200 halve K.G.) bemoste, juister gezegd onder bedekking gegroeide bast.
e) Voor eenige *beschadigde* partijen werd f 0,44 per half K.G. bedongen.

OMSCHRIJVING VAN DEN BAST.	In veiling verkochte hoeveelheid.		Alkaloïd-gehalte van de te Bandong onderzochte monsters, berekend op absoluut droogen bast.		Verkregen veilingsprijs per *half* K.G.	
	Volgens weging bij de kina-établissementen.	Uitgeleverd netto gewigt aan de koopers (na aftrekking van de verstrekte monsters).	Laagste en hoogste gehalte aan *chinine.*	Laagste en hoogste gehalte aan *chinine en andere alkaloïden* te zamen.	Laagste en hoogste prijs van het geheel aantal kavelingen der opgegeven soort.	Gemiddeld berekend over al de kavelingen der opgegeven soort
Succirubra.	Amst. pd.	Halve K.G.	Pct.	Pct.		
Oorspronkelijke bast. — Stambast 1ste soort	7 955	7 108	1.0	8.1	f 1,51 à f 1,98	
Oorspronkelijke bast. — Andere stambast	3 986	3 531	0.5 à 0.8	6.0 à 6.7	0,80 » 1,51	
Oorspronkelijke bast. — Wortelbast	721	653	1.0	9.2	1,66 » 2,06	f 1,51^{17}
Onder bedekking gegroeide oorspronkelijke bast. — Stambast 1ste soort	361	307	1.0	8.1	2,01	
Onder bedekking gegroeide oorspronkelijke bast. — Andere stambast (gebroken pijpen)	300	268	0.8	6.7	1,13	
	13 323	11 867				
Officinalis.						
Oorspronkelijke bast. — Stambast 1ste soort. — schraapsel (gesneden schilfers)	694	620	4.2	6.5	3,35 à 3,37	
Oorspronkelijke bast. — Stambast 1ste soort. — op andere wijze geoogst	613	548	2.6 à 3.0	5.2 à 5.5	2,20 » 3,18	2,43^{46}
Oorspronkelijke bast. — Andere stambast	3 737	3 418	1.5 » 2.5	3.7 » 4.9	1,86 » 2,83	
Oorspronkelijke bast. — Wortelbast	373	337	3.7	10.2	3,58	
	5 417	4 923				
Lancifolia.						
Oorspronkelijke bast. — Stambast 1ste soort	658	589	1.6	6.1	1,65	
Oorspronkelijke bast. — Andere stambast	1 676	1 524	0.8 à 1.4	3.4 à 5.4	0,70 à 1,52	1,24^{21}
Oorspronkelijke bast. — Wortelbast	99	85	2.2	7.6	1,61	
	2 433	2 198				
Pahudiana.						
Oorspronkelijke bast (in 't algemeen aangeduid als stambast)	122	107	0.4	1.7	0,95	0,95
Totaal der in veiling verkochte hoeveelheid		99 007	. . . .	. . . .	. . . .	f 1,32^{11}
Verstrekte monsters *f*)		537		. . . .	. . . .	2,09^{1}
Totaal-generaal	108 950	99 544			Totale opbrengst	f 131 921,46^{8}

Oogst van 1881. (Veiling van 23 Mei 1882).

OMSCHRIJVING VAN DEN BAST.	Amst. pd.	Halve K.G.	Pct.	Pct.		
Calisaya ledgeriana.						
Oorspronkelijke bast. — Stambast 1ste soort — schraapsel (gesneden schilfers)	3 123	2 898	8.0 à 8.1	9.0	f 5,00 à f 6,70	
Oorspronkelijke bast. — Stambast 1ste soort — op andere wijze geoogst	677	645	5.2	6.8	3,85	
Oorspronkelijke bast. — Andere stambast	9 588	9 217	2.4 » 5.2	3.9 à 6.2	1,81 » 3,00	f 2,27^{56}
Oorspronkelijke bast. — Twijgbast (gruis)	13 794	13 402	1.2 » 3.1	2.0 » 4.6	0,78 » 2,29	
Oorspronkelijke bast. — Wortelbast	174	161	4.3	7.9	3,30	
	27 356	26 323				
Calisaya javanica.						
Oorspronkelijke bast. — Stambast 1ste soort	8 176	7 694	1.2 à 1.4	3.9 à 5.1	1,26 » 2,00	
Oorspronkelijke bast. — Andere stambast	14 557	14 145	0.4 » 1.1	1.2 » 3.4	0,55 » 1,25	1,12^{83}
Oorspronkelijke bast. — Wortelbast	2 191	2 102	1.0 » 1.6	5.4 » 6.6	1,35 » 1,58	
	24 924	23 941				

f) Voor elke soort afzonderlijk beliep de hoeveelheid als monsters verstrekt, naar de boven opgegeven rangschikking, p. m. 64, 87, 152, 48, 112, 46. 26 en 2 halve K.G.

OMSCHRIJVING VAN DEN BAST.	In veiling verkochte hoeveelheid. Volgens weging bij de kina-établissementen.	In veiling verkochte hoeveelheid. Uitgeleverd netto gewigt aan de koopers (na aftrekking van de verstrekte monsters).	Alkaloïd-gehalte van de te Bandong onderzochte monsters, berekend op absoluut droogen bast. Laagste en hoogste gehalte aan *chinine*.	Alkaloïd-gehalte van de te Bandong onderzochte monsters, berekend op absoluut droogen bast. Laagste en hoogste gehalte aan *chinine en andere alkaloïden* te zamen.	Verkregen veilingsprijs per *half* K.G. Laagste en hoogste prijs van het geheel aantal kavelingen der opgegeven soort.	Verkregen veilingsprijs per *half* K.G. Gemiddeld berekend over al de kavelingen der opgegeven soort.
Calisaya schuhkrafft.	Amst. pd.	Halve K.G.	Pct.	Pct.		
Oorspronkelijke bast. Stambast 1ste soort	14 740	13 669	0.6 à 0.8	2.6 à 3.3	f 1,02 à f 1,64	f $0,96^{15}$
Oorspronkelijke bast. Andere stambast	26 358	24 683	0.3 » 0.5	1.5 » 3.2	0,47 » 1,03	
Oorspronkelijke bast. Wortelbast	6 605	6 158	1.1 » 1.5	4.7 » 5.6	1,30 » 1,59	
	47 703	44 510				
Hasskarliana.						
Oorspronkelijke bast. Stambast 1ste soort	4 572	4 299	0.4 à 1.9	3.1 à 5.0	0,90 à 1,80	$1,05^{06}$
Oorspronkelijke bast. Andere stambast	6 721	6 423	0.4 » 0.9	2.0 » 3.8	0,60 » 1,30	
Oorspronkelijke bast. Wortelbast	1 169	1 108	0.6 » 1.4	4.6 » 6.1	0,98 » 1,44	
	12 462	11 830				
Succirubra.						
Oorspronkelijke bast. *g)* Stambast 1ste soort schraapsel (gesneden schilfers)	5 297	4 963	1.4	9.8	2,30 à 2,53	$1,83^{5}$
Oorspronkelijke bast. *g)* Stambast 1ste soort op andere wijze geoogst	25 384	23 350	0.9 à 1.2	7.7 à 8.4	1,46 » 1,94	
Oorspronkelijke bast. *g)* Andere stambast	8 735	8 085	0.4 » 0.9	4.6 » 7.2	0,88 » 1,81	
Oorspronkelijke bast. *g)* Twijgbast (gruis)	228	210	0.5	3.2	0,88	
Oorspronkelijke bast. *g)* Wortelbast	422	377	1.0	8.7	2,00 » 2,26	
Vernieuwde bast. *h)* Stambast 1ste soort	796	728	2.5	8.2	3,00	
Vernieuwde bast. *h)* Andere stambast (gebroken pijpen)	333	308	2.5	8.2	3,00	
	41 195	38 021				
Officinalis.						
Oorspronkelijke bast. Stambast 1ste soort schraapsel (gesneden schilfers)	1 339	1 278	4.0	6.4	3,08	$3,14^{44}$
Oorspronkelijke bast. Stambast 1ste soort op andere wijze geoogst	393	*i)* 419	4.3	7.0	3,85	
Oorspronkelijke bast. Andere stambast	4 791	4 598	1.9 à 4.2	2.9 à 6.8	2,64 à 3,25	
Vernieuwde bast *h)*: Stambast 1ste soort . . .	105	97	4.8	6.3	4,10	
	6 628	6 392				
Lancifolia.						
Oorspronkelijke bast. Stambast 1ste soort	689	661	2.2	6.1	1,75	$1,53^{46}$
Oorspronkelijke bast. Andere stambast	1 132	1 098	1.2 à 1.5	5.0 à 5.3	1,35 à 1,46	
Oorspronkelijke bast. Wortelbast	131	121	1.9	7.1	1,67	
	1 952	1 880				
Totaal der in veiling verkochte hoeveelheid. . .		152 897	. . . . .	. . . . .	. . . . . .	f $1,53^{63}$
Verstrekte monsters *k)*		765	. . . . .	. . . . .	. . . . . .	$2,00^{13}$
Totaal-generaal. . . .	162 220	*l)* 153 662			Totale opbrengst	f 236 436,11 *m)*

g) Door een misverstand is de onder bedekking gegroeide succirubra-bast van den oogst van 1881, trouwens geen groote hoeveelheid, verpakt dooreen met oorspronkelijken bast.

h) Of deze bast zich onder bedekking vernieuwd heeft, vindt men niet vermeld.

i) De hierbedoelde balen schijnen meer uitgeleverd te hebben dan de weging bij de kina-etablissementen aangaf. De oorzaak blijkt niet.

k) Voor elke soort afzonderlijk beliep de hoeveelheid als monsters verstrekt, naar de boven opgegeven rangschikking, p. m. 143, 104, 137, 77, 231, 50 en 23 halve K.G.

l) Hieronder 977 en 1036 halve K.G. bast van succirubra en calisaya javanica, aan het Departement van Oorlog verkocht ten behoeve van 's Rijks magazijn van geneesmiddelen.

m) Hieronder ook de opbrengst der in de vorige aanmerking bedoelde hoeveelheden.

Volgnummer.
1
2
3
4
5
6
7
8
9
10
11
12
13
14
15
16
17
18
19
20
21
22

a)
b)
c)
d)

Han

[5. 55.]

BIJLAGE **CCC.**

(Zie blz. 188 van het verslag.)

OVERZIGT van de productie enz. in 1881 der VRIJE SUIKERFABRIEKEN op Java en Madura, met uitzondering van die, gevestigd op gronden door het Gouvernement in erfpacht of in huur uitgegeven, van die in de Vorstenlanden en van die op particuliere landerijen.

Volgnummer.	Gewesten.	Afdeelingen.	Namen der ondernemingen.	Namen der ondernemers.	Namen der administrateurs.	Aanplant (in bouws).		Productie (in pikols).		Gemiddelde productie per bouw (in pikols).		Aantal vaste arbeiders bij de onderneming.	Aantal arbeiders bovendien gemiddeld daags gebezigd.
1	Cheribon.	Cheribon.	Kalitandjoeng.	J. E. Court.	J. H. Mulder.	200		7 500		37.50		44	30 à 700
2	Id.	Id.	Samoedralaija.	J. H. Mulder.	Id.	*a)*		*a)*		*a)*		*a)*	*a)*
3	Id.	Id.	Tjikeleng.	J. T. Gonsalves.	J. T. Gonsalves.	*a)*		*a)*		*a)*		*a)*	*a)*
4	Id.	Sindanglaut.	Tjigobang.	Erven J. M. Gonsalves.	A. Gonsalves.	310		8 597		27.73		222	150 à 300
5	Id.	Id.	Waled.	Id.	Th. Gonsalves.	300		13 644		45.48		168	100 à 210
6	Id.	Id.	Kalimaro.	Id.	J. J. Kroon.	303		11 568		38.18		195	0 à 100
7	Id.	Id.	Loewoenggadja.	Tan Tiang Keng.	Njo Tiong Tjay.	253		9 760		38.57		382	36 à 150
8	Id.	Id.	Pangang.	Oeij Giok Lan.	Oeij Giok Lan.	105		4 000		38.09		45	38 à 80
9	Id.	Koeningan.	Djambar.	Tan Long Seng.	Tan Long Seng.	22		150		6.82		17	60 à 90
10	Id.	Id.	Pagoendan.	Tjioe Tauw Kwan.	Tjioe Tauw Kwan.	6^{5}		26		4		21	20
11	Id.	Id.	Doekoegaboek of Tjinembeij.	Gouw Sam Tjiang.	Oei Liang Tjiang.	10	$1\,509^{5}$	120	55 365	12	36.68	29	0 à 15
12	Tagal.	Tagal.	Kedjambon.	Ned. Ind. Handelsbank.	E. J. Tuynman.	115		3 400		29.57		10	15 à 78
13	Id.	Id.	Kemantren.	Factorij Ned. Handelmaatschappij.	H. E. v. d. Linden.	407		22 078		54.24		25	14 à 350
14	Id.	Id.	Maribaija.	Id.	J. L. Wiselius.	234		13 104		56		15	25 à 250
15	Id.	Brebes.	Lemahabang.	L. F. Gonsalves.	A. S. Rompies.	366		16 250		44.40		32	138
16	Id.	Id.	Balapoelang.	Mevr. Wiselius, geb. Lagerweij en Y. Gatsonides.	Y. Gatsonides.	312	1 434	10 194	65 026	32.67	45.35	"	30 à 120
17	Pekalongan.	Bandar.	Tirto.	Factorij Ned. Handelmaatschappij.	L. J. J. Caron.	301		12 000		39.86		"	25 à 200
18	Id.	Batang.	Klidang.	Id.	G. A. IJssel de Schepper.	261	562	11 800	23 800	45.21	42.35	"	25 à 200
19	Japara.	Koedoes.	Bendo kerep.	D. A. Pereira.	A. J. Pereira.	210		11 500		54.76		6	200 à 1500
20	Id.	Japara.	Djeroekwangi.	W. C. van de Ven en R. S. Thal Larsen.	L. C. van de Ven.	370		13 000		35.13		*b)* †	†
21	Id.	Id.	Senennan.	Tio Ging Siang.	Tio Ging Siang.	37		*c)* †		*c)* †		"	"
22	Id.	Id.	Banjoepoetih.	Tan Tiauw Hien.	Tan Tiauw Hien.	100	717	3 500	28 000	35	*d)* 41.18	8	40 à 140
					Transporteeren		$4\,222^{5}$		172 191				

a) Deze onderneming heeft in 1881 niet gewerkt.
b) Waar men een † vindt ingevuld, ontbreken de opgaven.
c) Het riet is in natura verkocht.
d) Berekend over 680 bouws, dus zonder de 37 bouws van Senennan.

Volgnummer.	Gewesten.	Afdeelingen.	Namen der ondernemingen.	Namen der ondernemers.	Namen der administrateurs.	Aanplant (in bouws).		Productie (in pikols).		Gemiddelde productie per bouw (in pikols).		Aantal vaste arbeiders bij de onderneming.	Aantal arbeiders bovendien gemiddeld daags gebezigd.
					Per transport		4 222^5		172 191				
23	Rembang.	Rembang.	Toelies.	J. Dunlop.	E. Rombouts.	448		18 446		41.17		„	30 à 250
24	Id.	Id.	Ardjowinangon.	Id.	Id.	394		8 818		22.38		„	30 à 250
25	Id.	Id.	Karangredjo.	Tjoa Sing Tjoan.	Tjoa Sing Tjoan.	*a*)		*a*)		*a*)		*a*)	*a*)
							842		27 264		32.38		
26	Soerabaija.	Soerabaija.	Poerworedjo.	v. Bultzingslöwen & C⁰.	A. D. van der Osten.	320		20 000		62.50		7	10 à 200
27	Id.	Sidoardjo.	Pandjoenan.	Han Tiau Hien.	C. L. Mentel.	232		5 825		25.10		19	10
28	Id.	Id.	Tawangsari.	Tjoa Sien Hie.	Kwee King Liang.	225		12 780		56.80		47	25 à 150
29	Id.	Id.	Papoh.	Erven Loth.	A. F. Eilbracht.	360		24 480		68.00		28	0 à 155
30	Id.	Id.	Toelangan.	G. F. C. Rose.	B. J. Kivit.	239		13 483		56.42		15	10 à 150
31	Id.	Djombang.	Soekodono.	D. J. Jut en de Factorij Ned. Handelmaatschappij.	E. J. F. Tack.	381		40 000		104.99		28	20 à 350
32	Id.	Id.	Poeloegedang.	W. L. K. Nering Bögel.	N. H. C. W. Raat.	230		5 600		24.35		40	30 à 200
33	Id.	Id.	Peterongan.	M. E. Dieffenbach.	M. E. Dieffenbach.	300		27 672		92.24		44	15 à 220
34	Id.	Id.	Ngoro.	Lebret en Dieffenbach.	Oeij Tik Gwan.	200		16 200		81.00		36	25 à 180
35	Id.	Modjokerto.	Tangoenan.	Mr. F. de Wetstein Pfister, P. Eschauzier en P. A de Vries.	P. A. de Vries.	350		24 600		70.29		110	40 à 100
							2 837		190 640		67.19		
36	Pasoeroean.	Pasoeroean.	Lust en Rust.	Kwee Liang To.	—	*a*)		*a*)		*a*)		*a*)	*a*)
37	Id.	Bangil.	Taloen.	M. E. Dieffenbach.	Kwee Liang To.	145		9 000		62.07		„	30 à 150
38	Id.	Id.	Soekoredjo.	Hang Tiong Hien.	Lim Wie Liang.	301		26 107		86.73		29	50 à 225
							446		35 107		78.72		
39	Probolinggo.	Probolinggo.	Wono-aseh.	C. G. Hardeij.	C. G. Hardeij.	380		17 000		44.74		12	40 à 350
40	Id.	Kraksaän.	Bagoe.	G. von Bultzingslöwen.	C. Jeltes.	317		28 530		90.00		8	†
41	Id.	Id.	Seboroh.	C. Maarschalk & C⁰.	J. Neujean.	240		6 900		28.75		9	† à 135
42	Id.	Id.	Maron.	D. J. K. Pietermaat.	A. Stoll.	267		13 570		50.82		16	20 à 160
							1 204		66 000		54.82		
43	Bagelen.	Poerworedjo.	Tegalsari.	Tan Taij San.	Tan Taij San.	10		200		20		21	30
44	Id.	Id.	Winonglor.	Tjoa Tjai Ong.	Tjoa Tjai Ong.	*a*)		*a*)		*a*)		*a*)	*a*)
45	Id.	Keboemen.	Kebasekan.	Koe Tiang To.	Koe Tiang To.	56		750		13.39		9	25 à 100
46	Id.	Karang Anjar.	Srepeng.	Id.	Id.	46		600		13.04		4	25 à 100
							112		1 550		13.84		
47	Madioen.	Magettan.	Nieuw Poerwodadi.	A. baron Sloet van Oldruitenborgh.	E. F. E. Berrettij.	367		35 668		97.19		„	100 à 1000
							367		35 668		97.19		
					Totaal . . .		10 030^5		528 420		*e*) 52.88		

e) Berekend over 9993$^1/_2$ bouws, dus zonder de 37 bouws van Senennan (zie noot *c*).

[5. 56.]

BIJLAGE **DDD.**

(Zie blz. 188 van het verslag.)

OVERZIGT van de productie enz. in 1880 en 1881 der TABAKSONDERNEMINGEN op Java, buiten die in de Vorstenlanden en op particuliere landerijen, en met uitzondering ook van de productie, verkregen van gronden door het Gouvernement in erfpacht of in huur afgestaan.

Gewesten.	Afdeelingen.	Namen der			Productie (in K.G.).				Aantal vaste arbeiders bij de ondernemingen.	Aantal arbeiders bovendien gemiddeld daags gebezigd.
		ondernemingen.	ondernemers.	administrateurs.	**1880.**		**1881.**			
Preanger regentschappen.	Tassikmalaija.	Tjiawi.	A. Mohr.	S. Ballot.	6 250		11 500		b) †	†
Id.	Limbangan.	Garoet. a)	K. F. Holle en J. J. F. Valkenhoff.	J. J. F. Valkenhoff.	†	6 250	. . . .	11 500	. .	. . .
Pekalongan.	Batang.	Soebah.	M. H. A. de Lyon en A. M. Engelken.	M. H. A. de Lyon.	10 000	10 000	7 500	7 500	†	†
Samarang	Kendal.	Weliri.	Dorrepaal & C°. en W. J. C. Veenstra.	W. J. C. Veenstra.	c) 90 000		10 000		,,	60
Id.	Id.	Gendingan (T. O. M.)	mr. B. R. baron Sloet van Hagensdorp, Hoogenhuyzen en van der Hoop.	R. van Bueren.	c) 23 750	113 750	23 750	33 750	†	†
Rembang.	Rembang.	Meraijoen.	W. H. Strüben.	F. Strüben.	6 000		30 000		,,	10 à 100
Id.	Toeban.	Nicot.	L. Ankersmit.	W. F. Köhler.	150 000		150 000		50	50 à 400
Id.	Bodjonegoro.	Padangan.	Anemaet & C°.	van der Deussen.	82 500		85 000		,,	120 à 50
Id.	Id.	Malo.	W. H. Strüben.	F. Strüben.	50 000		68 000		,,	20
Id.	Blora.	Djepon. d)	Internat. crediet- en handelsvereeniging „Rotterdam".	F. H. Bodeman (huurder).	37 500		60 000		,,	3 à
Id.	Id.	Bengir. e)	W. J. van Sandick.	W. J. van Sandick.	. . . .	326 000	25 000	418 000	13	10 à 100
Soerabaija.	Modjokerto.	Ngembeh.	A. J. Zijlker.	L. Reinking.	62 500	62 500	50 000	50 000	†	†
Pasoeroean.	Malang.	Urnestein.	D. Bleckman.	D. Bleckman.	125 000		125 000		,,	10 à 750
Id.	Id.	Elmirador.	D. Utermark en Factorij der N. H. M.	D. Utermark.	201 188		75 000		,,	20 à 50
Id.	Id.	(Zonder naam.)	Kho Kam Jo.	Kho Kam Jo.	f) ,,		34 375		1	7 à 10
Id.	Id.	Id. g)	E. ten Brink & C°.	—	g) ,,		. . . .		. .	. . .
Id.	Id.	Id.	A. W. de Rijck & C°.	J. van Lennep.	f) ,,		h) 68 750		†	4 à 14
				Transporteeren	326 188		303 125			

a) Deze onderneming hield in 1881 op te bestaan.

b) Waar men een † vindt ingevuld ontbreken de opgaven.

c) Verbeterde opgaaf.

d) De in de afdeeling Rembang werkende onderneming Glentingan maakt een onderdeel uit van Djepon, en wordt daarom niet als afzonderlijke onderneming vermeld.

e) Deze onderneming is in 1881 opgerigt.

f) Deze onderneming heeft in 1880 niet gewerkt.

g) Deze onderneming, die in 1880 niet werkte, hield in 1881 op te bestaan.

h) Bovendien 281 250 K.G. krossok.

Gewesten.	Afdeelingen.	Namen der ondernemingen.	Namen der ondernemers.	Namen der administrateurs.	Productie (in K.G.) 1880.	Productie (in K.G.) 1881.	Aantal vaste arbeiders bij de ondernemingen.	Aantal arbeiders bovendien gemiddeld daags gebezigd.
				Per transport	326 188	303 125		
Pasoeroean.	Malang.	(Zonder naam.) g)	Abraas & C°.	—	g) „	. . . .	. .	. .
Id.	Id.	Id. g)	van de Ven Larsen & C°.	—	g) „	. . . .	. .	. . .
Id.	Id.	Malang.	Tanahwangi-maatschappij.	M. van den Kerkhoff.	f) „	375 000	„	†
Id.	Id.	Gondanglegi.	Id.	J. Leegstra.	212 500	331 250	„	†
Id-	Id.	Wates Beloeng. g)	A. C. de Reus.	—	g) „	. . . .	. .	. . . .
Id.	Id.	(Zonder naam.)	Kwee Han Sian.	Kwee Han Sian.	87 500	109 375	„	†
Id.	Id.	Id.	Pa Djaija.	Pa Djaija.	31 250	25 000	„	2
Id.	Id.	Id. e)	Handelsvereeniging „Amsterdam".	Van de Poll.	. . . .	132 812	25	100 à 120
Id.	Id.	Id. e)	Kwee Sioe Ing.	Kwee Sioe Ing.	. . . .	125 000	25	15
					657 438	1 401 562		
Probolinggo.	Loemadjang.	Tempeh.	Java-tabakmaatschappij.	J. J. Huijzer.	100 000	†	†	†
Id.	Id.	Koelon.	J. en H. Stap en J. B. Swens.	J. B. Swens.	†	†	†	†
Id.	Id.	Djarit.	Erven Versteeg en van Leeuwen.	J. J. van Leeuwen.	100 000	†	†	†
Id.	Id.	Kalipantjing.	C. Maarschalk & C°.	Schrader.	†	†	†	†
Id.	Id.	Tjengkok.	van de Ven Larsen & C°.	van Renesse.	21 500	†	†	†
Id.	Id.	Pasirian.	F. H. J. von Bihl.	K. M. Haagmans.	†	†	†	†
Id.	Id.	Toempang.	van de Ven Larsen & C°.	Thesing.	†	†	†	†
Id.	Id.	Boeloh Gempol.	Id.	Nohr.	†	175 000	11	20 à 400
Id.	Id.	Koenir.	Fraser Eaton & C°.	H. F. C. Beer (huurder).	16 500	†	†	†
Id.	Id.	Djeroek Kidoel en Broock.	E. Moormann & C°.	P. P. Mesker (huurder).	100 000	23 112	„	6
Id.	Id.	Tempehlor.	Abraas en Huijzer.	Wafelbakker (huurder).	20 358	†	†	†
Id.	Id.	Smeroe.	L. J. Stoerhaan.	L. J. Stoerhaan.	†	†	†	†
Id.	Id.	Omboelan.	C. Maarschalk & C°.	van der Pool.	30 000	30 000	„	10
Id.	Id.	Kloemprit.	A. W. de Rijk & C°.	J. H. Groskamp.	†	12 000	„	5 à 10
Id.	Id.	Kedoeng Wringin.	Geo Wehry & C°.	Carp.	50 000	†	†	†
Id.	Id.	Klakah.	C. Maarschalk & C°.	Leuring.	20 000	†	†	†
Id.	Id.	Limpini.	F. Jacometti.	F. Jacometti.	†	†	†	†
Id.	Id.	Djokarto.	Abraas & C°.	Huijzer.	†	†	†	†
Id.	Id.	Tempeh.	Hadji Abdul Wahab	Hadji Oemar.	17 500	i) 25 550	1	4
Id.	Id.	Toekoem.	Tjoa Ing Djoe.	Tjoa Ing Djoe.	†	†	†	†
Id.	Id.	Tamboeh.	Phefferkorn.	Phefferkorn.	14 500	25 000	„	5 à 10
Id.	Id.	Soemberdjati.	J. Eckman en C. Maarschalk & C°.	J. Eckman.	j) 50 000	†	†	†
Id.	Id.	Klodjen.	A. M. Arends jr.	A. M. Arends jr.	16 403	k) 11 000	„	13
Id.	Id.	Boelak Letjes. e)	H. F. C. Beer.	H. F. C. Beer.	. . . .	†	†	†
					556 761	301 662		
Bezoeki.	Bondowosso.	Lodjadjar.	Internat. crediet- en handelsvereeniging „Rotterdam".	M. W. baron van Reede van Oudtshoorn.	175 000	250 000	20	50
				Transporteeren	175 000	250 000		

i) Bovendien 75 780 K.G. krosso
j) Id. 50 000 „ „
k) Id. 155 650 „ „

Gewesten.	Afdeelingen.	Namen der ondernemingen.	Namen der ondernemers.	Namen der administrateurs.	Productie (in K.G.). 1880.	Productie (in K.G.). 1881.	Aantal vaste arbeiders bij de ondernemingen.	Aantal arbeiders bovendien gemiddeld daags gebezigd.
				Per transport	175 000	250 000		
Bezoeki.	Bondowosso.	Soekokerto.	Erven baron Baud.	W. J. Geertsema (huurder).	400 000	450 000	10	100
Id.	Id.	Soekowono.	J. A. Fransen van de Putte.	J. C. P. Marinissen.	135 000	250 000	20	2 à 40
Id.	Id.	Djelboek.	G. du Rij van Beest Holle.	J. D. Douw van der Krap.	265 000	300 000	70	†
Id.	Id.	Djember.	G. Birnie.	B. A. Horsting.	550 000	350 000	204	120 à 600
Id.	Id.	Nieuw Djarit.	Erven C. B. E. Versteeg en W. J. Muller.	W. J. Muller.	150 000	175 000	60	100 à 1000
Id.	Id.	Gambirono.	Internat. crediet- en handelsvereeniging „Rotterdam" en M. W. baron van Reede van Oudtshoorn.	M. W. baron van Reede van Oudtshoorn.	50 000	55 000	„	40
Id.	Id.	Kalisat. *a*)	Erven C. B. E. Versteeg.	J. F. W. Feldmann.	60 000	. . . .	. .	. . .
Id.	Id.	Wates.	van de Ven Larsen & C°.	W. L. A. van Schaik.	150 000	*l*) „	„	„
Id.	Id.	Rambi.	A. Leegstra.	A. Leegstra.	50 000	70 000	45	50
					1 985 000	1 900 000		
Banjoewangi.	Banjoewangi.	Soekawidi. *a*)	jhr. de Meij van Gerwen.	Jhr. de Meij van Gerwen.	100	. . . .	. .	. . .
Id.	Id.	Lateng. *a*)	Hadji Abdoerahim bin Djamoedin.	Hadji Mohamad Aripin.	9 375	. . . .	. .	. . .
Id.	Id.	Tembakoan. *m*)	H. J. Coert.	H. J. Coert.	. . . .	2 000	6	5
					9 475	2 000		
Banjoemas.	Banjoemas.	Mandiradja.	Factorij der N. H. M.	J. E. Tofield.	15 000	12 500	†	†
Id.	Id.	Tambah.	K. A. Rauwenhorst Mulder & C°.	van der Weide.	13 500	19 000	8	5 à 24
Id.	Id.	Soekaradja.	P. J. Tulleken.	P. J. Tulleken.	4 000	62 500	†	†
Id.	Poerwokerto.	Poerwokerto. *a*)	Java-tabakmaatschappij.	C. L. Bense.	50 000	. . . .	. .	. . .
Id.	Id.	Patih Radja.	G. Göring.	G. Göring.	*f*) „	14 000	„	6 à 80
Id.	Id.	Poerbolinggo Slamat.	E. Moormann & C°.	G. Göring (huurder).	18 500	30 000	„	15 à 200
Id.	Id.	Djatisari.	R. H. Coocke.	R. H. Coocke.	12 000	6 850	8	8
Id.	Id.	Djoemo Banjoemas. *a*)	H. J. Camphuis.	H. J. Camphuis.	15 000	. . . .	. .	. . .
Id.	Poerbolinggo.	Poerbolinggo.	Erven wed. J. van Nelle.	H. Brugmans.	150 000	117 430	†	†
Id.	Id.	Poerbolinggo Kidoel. *a*)	Geo Wehry & C°.	W. C. van Barneveld.	62 500	. . . .	. .	. . .
Id.	Id.	Bobotsari.	Rauwenhorst Mulder & C°.	J. W. J. Verburgh.	56 000	*n*) 60 000	27	10
					396 500	322 280		
Bagelen.	Poerworedjo.	Maron.	B. van Leeuwen & C°.	P. H. Persijn.	22 500	45 000	10	10 à 80
Id.	Karang Anjer.	Kretek. *a*)	Internat. crediet- en handelsvereeniging „Rotterdam".	J. C. Heijer.	5 000	. . . .	. .	. . .
Id.	Koeto ardjo.	N. H. M. *a*)	Factorij N. H. M.	J. H. F. Beer.	67 000	. . . .	. .	. . .
					94 500	45 000		

l) Deze onderneming heeft in 1881 niet gewerkt.

m) Deze onderneming, die reeds vroeger bestaan heeft, werd in 1881 op nieuw opgerigt.

n) Bovendien 125 000 K.G. krossok.

Gewesten.	Afdeelingen.	Namen der ondernemingen.	Namen der ondernemers.	Namen der administrateurs.	Productie (in K.G.) 1880.	Productie (in K.G.) 1881.	Aantal vaste arbeiders bij de ondernemingen.	Aantal arbeiders bovendien gemiddeld daags gebezigd.
Kadoe.	Magelang.	Balak. a)	H. Helder & C°.	Dijkstra.	34 500	. . . .	. . .	. . . .
Id.	Id.	Djoemoijo. a)	Java-tabakmaatschappij.	G. A. von Ende.	75 000	. . . .	. . .	. . . .
Id.	Id.	Sawangan. a)	't Hooft en Bousquet.	E. M. H. Bousquet.	100 000	. . . .	. . .	. . . .
Id.	Id.	Soetjen.	C. S. Hein.	C. S. Hein.	17 500	o) „	†	†
Id.	Id.	Blamblangan	R. Horrocks.	R. Horrocks.	7 500	12 500	†	†
Id.	Id.	Djetak. e)	C. E. A. White.	C. E. A. White.	. . . .	7 500	†	†
Id.	Id.	Semeen. e)	van den Broeck en Veeckens.	H. Dijkstra.	. . . .	5 000	†	†
Id.	Temanggoeng.	Djoemo en Temanggoeng.	Th. Loze.	H. Mehlbaum.	50 000	45 000	†	†
Id.	Id.	Paraän.	van den Broeck en Veeckens.	J. H. Veeckens.	21 500	3 500		
					306 000	73 500		
Kediri.	Kediri.	Eppo Djambean.	Handelsvereeniging „Amsterdam".	—	112 500	l) „	„	„
Id.	Id.	Kendaldjajong.	Lisnet en de Bruijn.	C. Th. Wardenaar.	100 000	62 500	30	30
Id.	Id.	Depok. a)	J. W. Ketjen.	J. W. Ketjen.	56 250	. . . .	. . .	. . . .
Id.	Id.	Tjangkring.	W. Beckeringh & zn.	W. A. J. Batz.	56 000	125 000	21	200 à 1000
Id.	Id.	Poerwodadi.	G. Parijs.	G. Parijs.	100 000	p) 50 000	5	50
Id.	Id.	Balawerti.	Wachman.	Wachman.	93 750	156 250	40	20 à 70
Id.	Id.	Kras.	Lisnet en de Bruijn.	C. Th. Wardenaar.	150 000	143 750	40	35
Id.	Id.	Djambean.	Amsterdamsche vennootschap.	A. F. C. Beukmann.	150 188	q) 187 500	†	†
Id.	Id.	Tales.	van Eeghen & C°.	H. A. Nicolay.	150 000	187 500	20	2
Id.	Id.	Ngadiloewih.	J. A. Cramer.	J. A. Cramer.	105 000	187 500	†	†
Id.	Id.	Brendjoek.	J. A. Schreiner.	J. A. Schreiner.	29 687	91 250	9	25 à 500
Id.	Id.	Bangsri (Kandah).	Naamlooze vennootschap te Batavia.	J. W. Dammers.	46 000	62 500	„	12 à 50
Id.	Id.	Pelem.	F. Smelt & zn.	J. D. de Joode.	r) 84 375	150 000	„	6 à 100
Id.	Ngrowo.	Ngoenoet.	A. W. de Rijk & C°.	E. van Velthoven.	s) 1 800	125 000	„	10
Id.	Id.	Soekoredjo (Podjok.)	J. D. Critee.	J. D. Critee.	26 415	l) „	„	„
Id.	Id.	Kaliwoengoe (Epo).	P. W. Roeters van Lennep.	P. W. Roeters van Lennep.	13 125	t) 6 250	4	4 à 10
Id.	Id.	Tales.	van Eeghen & C°.	S. F. C. Raket.	37 500	u) 50 000	23	50 à 70
Id.	Id.	Karangwaroe.	Wachman.	Wardjidin.	31 250	v) 43 750	†	10 à 50
Id.	Id.	V. D. L.	Erven wed. J. van Nelle.	H. H. F. van Lennep.	w) 90 000	l) „	„	„
Id.	Blitar.	Garoem.	P. H. L. Lisnet.	J. H. Vijsma.	50 000	60 000	„	20 à 240
Id.	Id.	H. en A. (Blitar).	W. Lohman c. s.	C. L. Cramer.	100 000	l) „	„	„
Id.	Id.	Dandong.	Everard en Karthaus.	C. Merens.	29 320	x) 43 750	13	15 à 100
Id.	Id.	H. S. en D. B. a)	C. H. de Blij.	C. H. de Blij.	†	. . . .	. . .	. . . .
				Transporteeren	1 613 160	1 732 500		

o) De oogst is totaal mislukt.

p) Bovendien 17 500 K.G. krossok.

q) Id. 125 000 „ „

r) Id. 15 625 „ „

s) Id. 150 000 „ „

t) Id. 93 750 „ „

u) Id. 112 500 „ „

v) Id. 75 000 „ „

w) Id. 62 500 „ „

x) Id. 100 000 „ „

Gewesten.	Afdeelingen.	Namen der ondernemingen.	Namen der ondernemers.	Namen der administrateurs.	Productie (in K.G.) 1880.	Productie (in K.G.) 1881.	Aantal vaste arbeiders bij de ondernemingen.	Aantal arbeiders bovendien gemiddeld daags gebezigd.
				Per transport	1 613 160	1 732 500		
Kediri.	Blitar.	Soerabaija-tabak-maatschappij. *a)*	Soerabaija-tabak-maatschappij.	A. Greve.	50 000	. . . .	. .	. . .
Id.	Id.	Bendogrit.	C. H. de Bruijn.	M. G Vijsma.	50 000	100 000	„	50 à 200
Id	Id.	K. S. C.	König & C°.	A. F. v. d. Heijden.	50 000	62 500	„	3
Id.	Id.	Bendo.	O. Muller	O. Muller.	62 500	*ij)* 15 000	20	4 à 80
Id.	Id.	Sawaän.	H. Reuvekamp Gille.	H. Reuvekamp Gille.	62 500	187 500	†	†
Id.	Id.	Varzin.	H. C. 's Grauwen.	H. C. 's Grauwen.	10 000	*z)* 12 500	†	†
Id.	Id.	Kaoeman Boro.	E. Moormann & C°.	H. A. Voet. (huurder).	68 750	*aa)* 50 000	„	200
Id.	Id.	Kepandjen.	H. J. Velsink.	H. J. Velsink.	*bb)* „	56 250	†	†
Id.	Id.	Plosso Kerep.	Java-tabakmaatschappij.	A. Taunay.	†	225 000	2	250
Id.	Id.	V. D. L. *a)*	Erven wed. J. van Nelle.	—	†	. . . .	. .	. . .
Id.	Id.	Blitar-maatschappij.	Blitar-maatschappij.	B. D. v. Rietschoten.	†	*cc)* 50 000	†	†
Id.	Id.	Gebang.	A. W. de Rijk & C°.	H. F. Hempel.	50 000	*dd)* 18 750	„	1 à 10
					2 016 910	2 510 000		
				Te zamen voor alle gewesten	*ee)* 6 541 084	*ff)* 7 076 754		

ij) Bovendien 100 000 K.G. krossok.

z) Id. 75 000 „ „

aa) Id. 50 000 „ „

bb) Deze onderneming heeft in 1880 niet gewerkt; in het vorig verslag is abusievelijk opgegeven dat zij had opgehouden te bestaan.

cc) Bovendien 12 500 K.G. krossok.

dd) Id. 100 000 „ „

ee) Dit totaal betreft 90 van de 105 ondernemingen die in 1880 *in werking* waren geweest. Bij 4 van deze 90 ondernemingen werden bovendien nog 278 125 K.G. krossok verkregen.

ff) Dit totaal betreft 79 van de 96 ondernemingen die in 1881 *in werking* waren geweest. Bij 15 van deze 79 ondernemingen werden bovendien nog 1 498 930 K.G. krossok verkregen.

[5. 57.]

BIJLAGE **EEE**.

(Zie blz. 191 van het verslag.)

OVERZIGT betreffende de in 1881 verkregen uitkomsten van den LANDBOUW op ONDERNEMINGEN, op JAVA gevestigd op GRONDEN door het Gouvernement in HUUR of in ERFPACHT afgestaan.

NB. De met een * geteekende ondernemingen zijn gevestigd op erfpachtsgronden die vroeger in huur waren afgestaan.

De met ** geteekende ondernemingen beschikken over huurgronden.

Op de dubbel onderstreepte perceelen is de teelt van koffij verboden.

Bijzondere vergunningen aan de ondernemers verleend, met het waterbeheer in verband staande, worden — ter vermijding van herhaling — slechts vermeld voor zooveel die vergunningen in het afgeloopen jaar (1881) zijn verleend.

De met een † geteekende kolommen zijn bij gemis aan opgaven of aan volledige opgaven niet kunnen worden ingevuld.

Bij ondernemingen, waar men meer dan één cultuur aantreft, en die dus twee- of meermalen in dezen staat voorkomen, is het aantal perceelen zoowel als het aantal arbeiders slechts eenmaal ingevuld, namelijk daar waar de onderneming voor 't eerst wordt genoemd.

GEWESTEN.	AFDEELING.	NAAM der ONDERNEMING.	Aantal perceelen waarvoor de onderneming te boek staat.	Aantal bouws bij het einde van 1881 beplant.	Productie in 1881.	Aantal werklieden op het perceel gevestigd, gebezigd: voor arbeid op het veld	voor bereiding van het product. Ambachtslieden.	voor bereiding van het product. Gewone arbeiders.	Gemiddeld aantal arbeiders bovendien dagelijks gebezigd.	Andere cultures bovendien op de onderneming gedreven.
		KOFFIJ (de productie is opgegeven in pikols).								
Bantam.	Lebak.	Tjikadoe.	1	35	nog geen product.	40	»	»	»	
Id.	Id.	* Tjisella I en II, Tjilaki en Pasir-Pepetek *a*).	2	*b*) 500	490	124	6	20	»	
Id.	Id.	* Tjioepit, Lebakparei en Tjiparei *c*).	3	300	200	185	5	10	†	
Id.	Id.	** Goenoeng Poentang.	1	200	500	»	»	»	†	
Id.	Id.	Genting.	1	30	nog geen prod.	60	»	»	50	
Id.	Id.	Kosala *I, II en III en Lebakmodja *d*).	4	400	125	51	»	»	95	
Id.	Id.	** Lebaksioe.	1	*e*) 150	200	70	»	6	25-200	
Krawang.	Krawang.	Tjibening.	2	70	50	2	»	»	20-50	klappers.
		Transporteeren		1 685	1 565					

a) Een van de twee perceelen waaruit deze onderneming bestaat en wel Pasir-Pepetek, is niet vroeger in huur bezeten geweest, maar werd reeds bij de oorspronkelijke uitgifte in erfpacht afgestaan. (In het staatje op blz. 191 van het verslag hiervóór wordt de onderneming gerekend onder de ondernemingen van categorie II aldaar.)

b) Ongeveer 800 bouws koffijtuinen werden in 1881 afgeschreven

c) Als onder noot *a* wat betreft de perceelen Lebakparei en Tjiparei. (Ook Tjioepit c. a. telt in het staatje op blz. 191 van het verslag hiervóór onder de ondernemingen van categorie II.)

d) Als onder noot *a* wat betreft de perceelen Kosala II, Kosala III en Lebakmodja. (Op bladz. 191 van het verslag hiervóór is de onderneming gerangschikt onder die van categorie II aldaar.)

e) Een groot deel van den koffij-aanplant is afgeschreven, omdat door gebrek aan werkvolk de tuinen niet konden worden onderhouden.

GEWESTEN.	AFDEELING.	NAAM der ONDERNEMING.	Aantal perceelen waarvoor de onderneming te boek staat.	Aantal bouws bij het einde van 1881 beplant.	Productie in 1881.	Aantal werklieden op het perceel gevestigd, gebezigd: voor arbeid op het veld.	voor bereiding van het product. Ambachtslieden.	voor bereiding van het product. Gewone arbeiders.	Gemiddeld aantal arbeiders bovendien dagelijks gebezigd.	Andere cultures bovendien op de onderneming gedreven.
		Per transport		1 685	1 565					
Preanger regentschappen.	Bandong.	Lembang.	1	*f*) ½	½	10	»	»	†	kina.
Id.	Id.	Gombong.	1	*g*) 34	35	9	1	19	10–70	kina en thee.
Id.	Tjitjalengka.	Sitiardja.	3	*h*) †	3 000	82	»	»	200	kina.
Id.	Id.	Sindangwangi, Tegalmawoek en Tjideres.	2	155	227	87	»	»	25–125	kina.
Id.	Id.	Daoelat.	1	227	721	33	3	11	50–150	tabak en vruchtboomen.
Id.	Id.	Tjipoetri (Tjigentoer).	2	15	nog geen prod.	»	»	»	†	kina.
Id.	Id.	Tjipantjoe en Tjisawer.	2	200	100	54	»	»	30–100	kina.
Id.	Tjiandjoer.	Tjikoedjang en Tjisawer.	2	50	5	45	»	»	40–200	kina.
Id.	Id.	Rarahan. *i*)	1	¼	nog geen prod.	35	»	»	»	kina en groenten.
Id.	Id.	Tjikoleh en Sindanglaka.	3	200	50	50	»	»	50–100	kina.
Id.	Id.	Mangoendjaija, Tjoelamega en Baijabang.	3	176	156	10	»	2	30	kina.
Id.	Id.	Panjairan.	3	*k*) †	nog geen prod.	†	4	»	15–120	kina.
Id.	Id.	Tjidadap.	3	20	id.	»	»	»	10	kina.
Id.	Id.	Belapoelang (Soekanegara).	2	†	*l*) †	†	†	†	†	kina.
Id.	Id.	Tjimapag.	2	200	nog geen prod.	»	»	»	†	
Id.	Id.	Boengameloer.	1	5	id.	61	»	10	»	thee.
Id.	Id.	Tjiwangi.	2	*m*) †	id.	40	»	»	60–200	kina.
Id.	Id.	Tjipopohon en Tjiparai.	2	*m*) †	id.	22	»	»	50–150	kina.
Id.	Id.	Goenoeng Melatti.	1	30	id.	30	»	3	15-45	kina.
Id.	Soekaboemi.	** Argalinga. *n*)	4	*o*) 100	50	46	»	»	»	
Id.	Id.	** Panglesiran. *p*)	1	4	nog geen prod.	†	»	»	†	
Id.	Id.	Panglesiran.	2	76	66	73	»	2	20	
Id.	Id.	* Sinagar (Tjirohani).	1	59	12	639	39	159	250	thee.
Id.	Id.	Calorama.	2	446	280	179	»	»	»	thee en cacao.
Id.	Id.	Tjibaregbeg en * Tjisalak. *q*)	2	160	250	140	3	60	»	thee.
		Transporteeren		3 842¾	6 517½					

f) Bij het eind van 1880 waren 12 bouws met koffij beplant, doch daarvan zijn 11½ bouws moeten worden afgeschreven.

g) Zes bouws koffijtuinen werden in 1881 afgeschreven.

h) Het aantal bouws met koffij beplant is niet opgegeven. De aanplant van koffij en kina besloeg gezamenlijk 508 bouws.

i) De onderneming behoort aan een Chinees.

k) De aanplant van koffij en kina besloeg gezamenlijk 160 bouws.

l) In Januarij 1881 is door de Indische Regering tot wederopzeggens vergunning verleend om uitsluitend voor het drijven van machinerien ter bereiding van het van de onderneming Soekanegara afkomstige koffijproduct gebruik te maken van het water uit de door die onderneming stroomende en zich in de Tjimontei uitstortende rivier Tjibalapoelang, mits aan het water na gebruik weder zijn natuurlijke loop worde gegeven.

m) De aanplant van koffij en kina besloeg gezamenlijk 100 bouws.

n) Drie van de vier perceelen waaruit deze onderneming bestaat worden in erfpacht bezeten. (In het staatje op blz. 191 van het verslag hiervóór is Argalinga gerekend tot de huur-ondernemingen.)

o) De koffijtuinen zijn afgeschreven. De ondernemers bezitten eene veefokkerij en paardenstoeterij. De erfpachtsgronden dienen tot weideplaats.

p) In Februarij 1882 heeft de Indische Regering toegestemd in de vervanging der huur door erfpacht.

q) In het staatje op blz. 191 van het verslag hiervóór telt Tjibaregbeg-Tjisalak onder de ondernemingen van categorie II aldaar.

GEWESTEN.	AFDEELING.	NAAM der ONDERNEMING.	Aantal perceelen waarvoor de onderneming te boek staat.	Aantal bouws bij het einde van 1881 beplant.	Productie in 1881.	Aantal werklieden op het perceel gevestigd, gebezigd: voor arbeid op het veld.	voor bereiding van het product. Ambachtslieden.	voor bereiding van het product. Gewone arbeiders.	Gemiddeld aantal arbeiders bovendien dagelijks gebezigd.	Andere cultures bovendien op de onderneming gedreven.
		Per transport		3 842¾	6 517½					
Preanger regentschappen.	Soekaboemi.	* Tjiboengoer.	1	r) 420	»	5	»	»	»	
Id.	Id.	Ongkrak.	2	210	500	63	»	8	7–20	
Id.	Id.	Ardenburg.	3	340	480	118	»	2	»	
Id.	Id.	Malingoet.	1	120	120	†	†	†	†	
Id.	Id.	Soekamadjoe I en II.	2	30	6	†	†	†	†	
Id.	Id.	* Tjitjalobak, Sindangsari en Tjiringin. s)	3	50	150	184	4	27	1–100	thee.
Id.	Id.	** Panoembangan.	1	25	47	34	»	»	†	
Id.	Id.	Goenoengsari.	1	50	150	17	3	»	5–10	
Id.	Id.	Goenoeng Malang.	1	20	nog geen prod.	30	»	»	10	kina.
Id.	Id.	Soeka Brenti.	1	2	id.	3	»	»	2–10	klappers en groenten.
Id.	Soemedang.	Tjidjeroek.	3	290	t) 230	45	»	»	30–40	
Id.	Id.	Sarang Halimoen.	1	145	nog geen prod.	33	»	»	45	
Id.	Id.	Tendjolaut.	2	260	375	34	»	2	50–150	
Id.	Limbangan.	Waspada * I en * II, III en IV. u)	4	2	nog geen prod.	30	14	56	100–150	kina en thee
Cheribon.	Madjalengka.	Pajoeng.	1	250	680	64	»	4	250	kina.
Id.	Id.	Teedja.	2	360	863	97	3	13	150–500	
Pekalongan.	Pekalongan.	* Djampangan en Sidosoekmo (Sidogoeno) en Proempang. v)	3	530	470	»	»	17	125	
Id.	Id.	Djolotigo I en II.	4	220	512	31	»	»	150	
Id.	Id.	* Loetoeng Linggo.	1	300	250	11	»	»	100	kina.
Id.	Id.	Brengkolang.	1	70	nog geen prod.	»	»	»	»	
Id.	Id.	Panoembangan.	1	400	200	37	»	»	125	
Id.	Batang.	Wonodadi.	2	162	350	»	»	»	75	
Id.	Id.	Tombo.	2	280	316	»	»	8	200	
Id.	Id.	Trattak.	1	18	45	»	»	»	†	
Id.	Id.	Pagilaran.	2	350	300	38	»	»	100	kina.
Id.	Id.	Karang Mego.	2	115	5	10	5	»	45	kina.
Id.	Id.	** Simbang en ** Segaijoeng.	2	†	300	»	»	»	350	suiker.
		Transporteeren		8 861¾	12 866½					

r) De koffijtuinen waren reeds twee jaren achtereen niet onderhouden, waardoor dan ook geen product is verkregen.

s) Als onder noot a wat betreft de perceelen Sindangsari en Tjiringin. (In het staatje op blz. 191 van het verslag hiervóór is de onderneming gerangschikt onder die van categorie II aldaar.)

t) In Augustus 1881 is door de Indische Regering tot wederopzeggens vergunning verleend om voor de bereiding van koffij gebruik te maken van het water uit de door de onderneming Tjidjeroek stroomende rivier Tjilengsar, mits het water binnen de grenzen der onderneming uit de rivier worde getapt, en, na gebruik, eveneens binnen de grenzen der onderneming in die rivier worde teruggeleid.

u) In het staatje op blz. 191 van het verslag hiervóór is de onderneming gerangschikt onder die van categorie II aldaar.

v) Twee van de drie perceelen waaruit deze onderneming bestaat zijn niet vroeger in haar bezeten geweest, maar werden reeds bij de oorspronkelijke uitgifte in erfpacht afgestaan. (Overigens als bij de voorgaande noot.)

GEWESTEN.	AFDEELING.	NAAM der ONDERNEMING.	Aantal perceelen waarvoor de onderneming te boek staat.	Aantal bouws bij het einde van 1881 beplant.	Productie in 1881.	Aantal werklieden op het perceel gevestigd, gebezigd: voor arbeid op het veld.	voor bereiding van het product. Ambachtslieden.	Gewone arbeiders.	Gemiddeld aantal arbeiders bovendien dagelijks gebezigd.	Andere cultures bovendien op de onderneming gedreven.
		Per transport		8 861 3/4	12 866 1/2					
Pekalongan.	Batang.	Segan.	2	2	nog geen prod.	»	»	»	20	tabak en padi.
Id.	Id.	Gesing (Ketjoeboeng), Gloegah en Djoerang-assem.	4	250	400	»	»	»	200	
Id.	Id.	Kedongdong (Banjoe-poetih).	3	210	598	»	3	»	120	
Samarang.	Ambarawa.	* Kedawong.	1	200	601	40	»	»	40–120	
Id.	Id.	* Lerep.	1	200	450	35	»	»	30–150	kina.
Id.	Id.	* Terwidi.	1	140	470	8	»	»	20–40	
Id.	Id.	* Kalisidi. *w)*	2	300	650	80	»	20	50–300	
Id.	Id.	* Geboegan.	1	300	1 168	49	»	»	†	
Id.	Id.	* Banaran.	1	300	757	33	»	»	†	
Id.	Id.	* Pringapoes Nobo.	1	600	3 019	65	»	»	80–300	
Id.	Id.	* Stomi.	1	25	114	2	»	»	25	
Id.	Id.	* Klepoe.	1	125	667	22	»	»	†	
Id.	Id.	* Djatirongo.	1	500	2 376	70	»	31	100	
Id.	Id.	Kalidodol.	1	20	60	»	»	»	5–25	
Id.	Salatiga.	* Tlogo. *w)*	2	375	1 530	30	»	»	200	
Id.	Id.	* Samirono.	1	122	682	6	»	»	†	
Id.	Id.	* Moedjo.	1	100	142	11	»	2	30	
Id.	Id.	* Kedaijon.	1	*x)* 30	20	10	»	2	10	
Id.	Id.	* Golli.	1	300	1 082	70	»	»	130	
Id.	Kendal.	* Djatikalangan. *w)*	2	620	1 200	68	»	»	40–100	
Id.	Id.	* Getas. *ij)*	2	400	635	60	1	30	50–150	
Id.	Id.	* Seringin.	1	400	1 195	50	2	40	†	
Id.	Id.	* Kliwatsoengi.	1	350	1 350	85	2	31	30–200	
Id.	Id.	* Ngarianak.	1	670	1 274	84	1	40	30–70	
Id.	Id.	* Kalimas.	1	900	4 847	104	10	20	70–270	
Id.	Id.	* Trisobo. *w)*	2	120	320	36	»	4	15–40	
Id.	Id.	Rembes.	3	190	1 247	48	2	8	20–60	
Id.	Id.	Ngarianak (Redjosari).	1	120	70	2	»	»	30–200	
Id.	Id.	Kaliwaroe.	2	200	20	10	»	10	150–500	
Id.	Id.	Glagah-Ombo en Pentjer.	2	120	nog geen prod.	126	»	»	40	
Id.	Id.	Blanten en Selerang.	4	600	860	60	»	»	50–400	
Id.	Id.	* Tjoeroek. *w)*	2	690	502	95	1	»	40–50	
		Transporteeren		18 340 3/4	41 172 1/2					

w) Een van de twee perceelen waaruit deze onderneming bestaat is niet vroeger in huur bezeten geweest, maar werd reeds bij de oorspronkelijke uitgifte in erfpacht afgestaan. (In het staatje op blz. 191 van het verslag hiervóór is de onderneming gerangschikt onder die van categorie II aldaar.)

x) Na den oogst van 1881 zijn alle koffijtuinen afgeschreven en de boomen geveld.

ij) Een der perceelen van Getas wordt nog in huur bezeten. (In het staatje op blz. 191 van het verslag hiervóór is de onderneming gerangschikt onder die van categorie II aldaar.)

GEWESTEN.	AFDEELING.	NAAM der ONDERNEMING.	Aantal perceelen waarvoor de onderneming te boek staat.	Aantal bouws bij het einde van 1881 beplant.	Productie in 1881.	Aantal werklieden op het perceel gevestigd, gebezigd: voor arbeid op het veld.	voor bereiding van het product. Ambachtslieden.	Gewone arbeiders.	Gemiddeld aantal arbeiders bovendien dagelijks gebezigd.	Andere cultures bovendien op de onderneming gedreven.
		Per transport		18 340¾	41 172½					
Samarang.	Kendal.	* Sidomoekti. *w)*	2	600	*z)* 3 053	93	†	†	†	
Id.	Id.	* Seketjer en Pagger Goenoeng (Poemoer Pitoe). *w)*	2	240	2 385	35	3	»	100	
Id.	Id.	* Dandang-Bodeh-Widoro en Soeroekontoen Lo[illegible]an. *aa)*	4	225	550	20	»	»	50-200	
Id.	Id.	Wa[illegible]nakalisoeren, Pablengan en Goenoeng Salendah.	3	15	nog geen prod.	2	»	»	10-50	
Id.	Id.	* Poetjoeng-Selokaton en Plalar Goenoeng, Djambean Pesaren. *bb)*	4	800	3 000	168	»	»	†	
Id.	Id.	* Genting Goenoeng en Dawoean. *w)*	2	400	350	44	»	»	†	
Id.	Id.	Kalibarang en Gebangan (Stingo).	1	70	8	30	»	»	1	
Id.	Id.	Gebangan.	1	½	nog geen prod.	»	»	»	†	
Id.	Grobogan.	Redjowinangoen.	1	4	id.	4	»	»	5-20	
Japara.	Patti.	Djolong.	1	150	id.	6	»	»	50-200	
Soerabaija.	Modjokerto.	Sarikerto.	2	*cc)* †	id.	10	»	»	10-60	
Id.	Id.	Dampak.	1	200	id.	50	»	»	75	
Id.	Id.	Banjon Gondang.	1	200	id.	50	»	»	50-130	
Id.	Id.	Pengadjaran.	3	182	*dd)* 3	44	»	3	60-200	
Pasoeroean.	Pasoeroean.	Geboeg.	2	496	2 850	46	»	»	»	
Id.	Malang.	* Tanahwangi.	1	400	4 600	80	4	20	100-1500	padi.
Id.	Id.	* Limburg.	1	742	12 000	55	11	49	150-2000	padi.
Id.	Id.	Ampel Gading.	1	230	1 955	7	»	12	50	
Id.	Id.	Petoeng Ombo en Petoeng Ombo Kidoel.	2	225	nog geen prod.	3	»	»	50	
Id.	Id.	Moelio Ardjo.	3	200	id.	31	»	»	30-300	
Id.	Id.	Gelderland (Soember Soeko).	1	150	id.	6	»	»	25-50	
Id.	Id.	Soekoramé.	1	200	nog geen prod.	20	»	»	100	
		Transporteeren		24 070¼	71 926½					

z) In Januarij 1881 heeft de Indische Regering onder zekere voorwaarden en tot wederopzeggens vergunning verleend om voor de bereiding van het van de onderneming Sidomoekti te verkrijgen koffijproduct dagelijks op een vasten tijd (van 3 tot 6 uur des namiddags) gebruik te maken van het water uit de over die onderneming loopende door de bevolking der dessa Soekomangli voor de besproeijing harer sawahs aangelegde waterleiding.

aa) Drie van de vier perceelen waaruit deze onderneming bestaat zijn niet vroeger in huur bezeten geweest, maar werden reeds bij de oorspronkelijke uitgifte in erfpacht afgestaan. (In het verslag hiervóór — kolom 2 van het staatje op blz. 191 — is de onderneming gerangschikt onder die van categorie II aldaar.)

bb) Drie van de vier perceelen waaruit deze onderneming bestaat zijn niet vroeger in huur bezeten geweest, maar werden reeds bij de oorspronkelijke uitgifte in erfpacht afgestaan. (In het staatje op blz. 191 van het verslag hiervóór is de onderneming gerangschikt onder die van categorie II aldaar.)

cc) De aanplant bestaat vooralsnog uit 300 plantjes Liberia-koffij.

dd) In April 1881 werd door de Indische Regering aan de erpachters van Pengadjaran tot wederopzeggens vergunning verleen om gebruik te maken van water uit de rivier Watoe atap en zulk uitsluitend voor de bereiding van koffij op de West-Indische wijze onder voorwaarde nogtans dat het water, na gebruik, weder in d rivier worde teruggeleid boven den door de bevolking voor de be sproeijing harer sawahs in die rivier gelegden dam van Medowo.

GEWESTEN.	AFDEELING.	NAAM der ONDERNEMING.	Aantal perceelen waarvoor de onderneming te boek staat.	Aantal bouws bij het einde van 1881 beplant.	Productie in 1881.	Aantal werklieden op het perceel gevestigd, gebezigd: voor arbeid op het veld.	voor bereiding van het product: Ambachtslieden.	voor bereiding van het product: Gewone arbeiders.	Gemiddeld aantal arbeiders bovendien dagelijks gebezigd.	Andere cultures bovendien op de onderneming gedreven.
		Per transport		24 070¼	71 926½					
Pasoeroean.	Malang.	Polaman.	1	100	nog geen prod.	7	»	»	25	
Id.	Id.	Soember Gilang.	1	310	id.	43	»	»	50-600	
Id.	Id.	Kalibakar Lor en Kalibakar Kidoel.	2	350	id.	»	»	»	100	
Id.	Id.	Pringapoes (Kalipadang)	1	50	id.	»	»	»	150	
Id.	Id.	Soember Aroem en Kali Poetih.	2	200	id.	6	»	»	20-400	
Id.	Id.	* Boemi Aijoe.	1	80	417	11	»	»	10-150	padi.
Id.	Id.	Soekoredjo.	2	380	2 640	50	»	»	100-300	
Id.	Id.	Madoe Ardjo.	1	368	*ee*) 4 189	76	14	20	40	
Id.	Id.	Boemiredjo.	3	400	5 859	87	»	»	100-600	
Id.	Id.	Gendogo Ardjosari.	1	350	1 915	20	1	7	60-150	
Id.	Id.	Soember Nongko.	1	140	nog geen prod.	11	»	»	40-120	
Id.	Id.	Bandoe Ardjo.	1	25	1	»	»	»	100	
Id.	Id.	* Gangsiran.	1	495	*ff*) 7 787	50	»	15	75-750	
Id.	Id.	** Djoengo.	1	400	2 600	»	»	»	80-600	kina.
Id.	Id.	* Soembool.	1	498	*gg*) 12 737	10	»	»	200	
Id.	Id.	Kembar.	1	520	*hh*) 2 149	2	»	»	250	
Id.	Id.	Wonosari.	1	410	2 470	27	»	»	150	
Id.	Id.	Wonoagoeng.	1	40	nog geen prod.	11	»	»	12-60	kina.
Probolinggo.	Loemadjang.	Kaijoe Anak	1	300	202	26	»	9	150	
Id.	Id.	Alas Petoeng.	2	400	485	48	»	»	100	
Id.	Id.	Kepoenden.	1	100	nog geen prod.	3	»	»	30-150	
Id.	Kraksaän.	Aijer Dingin.	1	334	1 956	»	1	1	20-250	
Banjoewangi.	Banjoewangi.	** Ardjo Blambangan *ii*)	1	15	nog geen prod.	21	»	»	»	cacao en padi.
Id.	Id.	Bendo.	2	250	5	18	»	6	30	
Id.	Id.	Wangkal.	1	5	nog geen prod.	5	»	»	12	cacao.
Bagelen.	Ledok.	* Thee-onderneming Bagelen. *bb*)	4	10	22	336	»	30	100-600	kina en thee.
Id.	Id.	Kali Tengkek en Kali Tengkek Lor. *i*)	2	300	200	3	»	»	100	
Id.	Id.	Tangoelangin.	1	15	nog geen prod.	»	»	»	†	
		Transporteeren		30 915¼	117 560½					

ee) In April 1881 werd door de Indische Regering aan den erfpachter van Madoe Ardjo tot wederopzeggens en onder zekere voorwaarden vergund om zoowel voor drinkwater als voor de bereiding van het koffijproduct gebruik te maken van het water uit de rivier Soember Oerip.

ff) In Januarij 1881 werd aan den erfpachter van Gangsiran tot wederopzeggens en onder zekere voorwaarden vergunning verleend om gebruik te maken van het water uit de rivier Ampo, en zulks uitsluitend om te dienen tot beweegkracht voor de door hem op te rigten machineriën voor de bereiding van koffij op West-Indische wijze.

gg) De opgegeven productie van Soembool bestaat met 2466 pikols bereide koffij en uit 10 271 pikols in de hoornschil.

hh) De opgegeven productie van Kembar bestaat uit 939 pikols bereide koffij en uit 1210 pikols in de hoornschil.

ii) In Februarij 1882 heeft de Indische Regering toegestemd in de vervanging der huur door erfpacht. In het verslag hiervóór (kolom 2 van het staatje op blz. 191) is de onderneming Ardjo Blambangan ten onregte reeds medegerekend onder de in erfpacht geconverteerde ondernemingen; zij behoorde in 1881 nog gerangschikt te worden onder de huur-ondernemingen.

GEWESTEN.	AFDEELING.	NAAM der ONDERNEMING.	Aantal perceelen waarvoor de onderneming te boek staat.	Aantal bouws bij het einde van 1881 beplant.	Productie in 1881.	Aantal arbeiders op het perceel gevestigd, gebezigd: voor arbeid op het veld.	voor bereiding van het product. Ambachtslieden.	voor bereiding van het product. Gewone arbeiders.	Gemiddeld aantal arbeiders bovendien dagelijks gebezigd.	Andere cultures bovendien op de onderneming gedreven.
		Per transport		30 915¼	117 560½					
Bagelen.	Ledok.	* Boerat.	1	400	1 275	25	»	»	600	
Id.	Karang Anjar	Kalisadang.	1	15	6	4	»	»	15-40	
Kadoe.	Magelang.	* Ngrantjak.	1	*kk)* 323	362	94	»	»	20	
Id.	Id.	Dadapan (Pandéan).	1	66	81	2	»	»	5-60	
Id.	Id.	Ngori Kembangan.	1	65	15	»	»	»	60-140	
Id.	Temanggoeng	** Kebon Dalem.	1	25	32	4	»	»	10	
Id.	Id.	Kamiredjo.	2	22	32	3	»	»	10-50	
Id.	Id.	Ngrimpak.	2	16	nog geen prod.	7	»	»	10-50	
Id.	Id.	** Bandjarsari en Djerokah Paijoeng. *ll)*	2	210	278	20	»	»	50	
Id.	Id.	Goenoeng Paijoeng.	1	80	nog geen prod.	1	»	»	10-80	
Id.	Id.	Petoeng.	1	8	id.	»	»	»	2-15	
Id.	Id.	Bodjong.	2	150	4	10	»	»	10-50	
Id.	Id.	Kebon Dalem.	1	90	nog geen prod.	4	»	»	30-50	
Id.	Id.	Took Bandoeng.	1	250	325	»	»	»	20-100	
Id.	Id.	Ngrowo, Mergolelo en Tlogo Passang.	2	160	100	8	»	2	20-200	
Id.	Id.	Gombang Waloh.	1	150	180	»	»	»	30-250	
Id.	Id.	Ngoko en Kaligentong.	2	75	60	2	»	»	10-30	
Madioen.	Madioen.	* Waliran.	1	300	1 750	16	»	»	150-250	
Id.	Id.	* Kandangan.	1	400	2 600	8	2	5	100-300	
Id.	Id.	Pangoengsari, Sookoliman en Pangoeng-Agoeng.	3	450	1 931	21	»	21	400-500	
Id.	Id.	Wilhelmina en Sekaloes.	5	220	661	7	»	7	300-500	
Id.	Id.	Soember-Agoeng en Soember-Agoeng Wetan.	2	260	950	36	»	»	40-200	
Id.	Id.	* Blaboer, Djamoes en Ampé. *mm)*	3	550	2 000	31	11	3	150	
Id.	Ngawi.	Gondang.	1	45	nog geen prod.	8	»	»	17-120	
Id.	Id.	Gidoro.	1	260	443	5	»	»	100-400	
Id.	Id.	Ardi Lawoe.	1	40	20	»	1	»	40-300	
Id.	Ponogoro.	* Soekaradja.	1	550	2 416	44	»	»	100-600	
Id.	Id.	Krandon.	1	170	nog geen prod.	»	»	»	50	
Id.	Id.	** Bonowati en Goeloeh Woeloeh.	1	430	2 300	»	»	»	150	
Id.	Id.	** Soemberwangi.	1	475	2 000	»	4	»	50-300	
		Transporteeren		37 170¼	137 381½					

kk) 50 bouws koffijtuinen werden in 1881 afgeschreven.

ll) Het perceel Djerokah Paijoeng wordt in erfpacht bezeten. (In het staatje op blz. 191 van het verslag hiervóór is de onderneming gerangschikt onder de huur-ondernemingen.)

mm) Twee van de drie perceelen waaruit deze onderneming bestaat zijn niet vroeger in huur bezeten geweest, maar werden reeds bij de oorspronkelijke uitgifte in erfpacht afgestaan. (In het staatje op blz. 191 van het verslag hiervóór is de onderneming gerangschikt onder die van categorie II aldaar.)

GEWESTEN.	AFDEELING.	NAAM der ONDERNEMING.	Aantal perceelen waarvoor de onderneming te boek staat	Aantal bouws bij het einde van 1881 beplant.	Productie in 1881.	Aantal werklieden op het perceel gevestigd, gebezigd: voor arbeid op het veld.	voor bereiding van het product. Ambachtslieden.	Gewone arbeiders.	Gemiddeld aantal arbeiders bovendien dagelijks gebezigd.	Andere cultures bovendien op de onderneming gedreven.
		Per transport		37 170$^{1}/_{4}$	137 381$^{1}/_{2}$					
Kediri.	Kediri.	* Brengolo (Kawedoesan). *i*) en *w*)	2	5	nog geen prod.	30	»	12	18-200	suiker en padi.
Id.	Id.	Djengkol (Plosso).	1	2	id.	18	»	»	»	tabak.
Id.	Id.	Petoengroto *I en II. *w*)	2	350	1 420	»	»	»	150-400	
Id.	Id.	Petoengsewoe.	1	*nn*) 100	nog geen prod.	»	»	»	100	
Id.	Ngrowo.	* Sidhoredjo. *i*)	1	2	id.	10	»	»	»	suiker en padi.
Id.	Id.	* Mringin.	1	500	1 170	35	»	»	100-500	
Id.	Id.	* Penampian.	1	400	1 650	64	»	4	20-100	
Id.	Id.	** Sapoeangin. *i*)	1	310	79	12	»	»	0	
Id.	Id.	Besmo.	1	350	nog geen prod.	25	»	»	25-300	
Id.	Id.	* Bringin (Soegihwaras).	1	400	*oo*) 110	40	»	»	60-180	
Id.	Trengalek.	Ngrantjak. *pp*)	1	19	nog geen prod.	13	»	»	10-20	
Id.	Id.	Boeloroto.	1	300	2	24	»	»	50-600	
Id.	Blitar.	* Tawangredjo. *qq*)	5	300	3 750	30	»	»	60-150	
Id.	Id.	Kemloko (Garoem)	1	200	nog geen prod.	16	»	»	150	
Id.	Id.	Maria Anna Charlotta.	2	200	id.	†	»	»	†	
Id.	Id.	Karang Nongko.	1	280	2	11	»	»	150-300	
Id.	Id.	Petong Ombo.	1	20	nog geen prod.	»	»	»	†	
Id.	Id.	Papoh * I, ** II en **III, Siwalan en Daroengan. *rr*)	5	400	2 530	»	»	»	100	padi.
Id.	Id.	Djoeleg * I en II en * Gabroe. *ss*)	3	*tt*) 500	1 922	40	6	12	200	
Id.	Id.	Gogoniti (Boro).	4	260	1 050	70	4	»	25	
Id.	Id.	Karangredjo I (Karang Tengah), Karang Tendjong en Soemina.	3	300	400	»	3	10	125	tabak.
Id.	Id.	Djarangan (Boro)	2	130	112	»	»	»	80	
Id.	Id.	Soemberwader.	1	75	220	»	»	»	»	
Id.	Id.	Kenongo.	1	100	746	17	»	»	50	
Id.	Id.	Baraän.	1	100	100	20	»	10	10-20	
Id.	Id.	Kalimanis.	2	600	1 100	»	»	»	150-250	
		Transporteeren		43 373$^{1}/_{4}$	153 744$^{1}/_{2}$					

nn) In Mei 1881 werd door de Indische Regering onder zekere voorwaarden en tot wederopzeggens vergunning verleend om zoowel voor de besproeijing van koffij-kweekbeddingen als voor andere doeleinden gebruik te maken van het water uit de rivier Kembar.

oo) De erfpachter van Bringin heeft verzocht ontheven te worden van de verpligting om het koffij-product op het perceel zelf te moeten bereiden. De Indische Regering heeft de beslissing deswege aan den resident overgelaten.

pp) Deze onderneming behoort aan een inlander.

qq) Vier van de vijf perceelen waaruit deze onderneming bestaat zijn niet vroeger in huur bezeten geweest, maar werden reeds bij de oorspronkelijke uitgifte in erfpacht afgestaan. (In het staatje op blz. 191 van het verslag hiervóór is de onderneming gerangschikt onder die van categorie II aldaar.)

rr) Als voren wat betreft de perceelen Siwalan en Daroengan. In het verslag hiervóór (kolom 2 van het staatje op blz. 191) is de onderneming Papoh c. a. ten onregte onder de huurondernemingen gerangschikt, terwijl zij, in verband met noot *a* aldaar, eene plaats behoort te vinden onder de ondernemingen die in erfpacht worden bezeten, na eerst in huur te zijn uitgegeven.

ss) Als voren wat betreft het perceel Djoeleg II. (In het staatje op blz. 191 van het verslag hiervóór is de onderneming gerangschikt onder die van categorie II aldaar.)

tt) In 1881 werden 300 bouws koffijtuinen afgeschreven.

GEWESTEN.	AFDEELING.	NAAM der ONDERNEMING.	Aantal perceelen waarvoor de onderneming te boek staat.	Aantal bouws bij het einde van 1881 beplant.	Productie in 1881.	Aantal werklieden op het perceel gevestigd, gebezigd: voor arbeid op het veld.	voor bereiding van het product. Ambachtslieden.	Gewone arbeiders.	Gemiddeld aantal arbeiders bovendien dagelijks gebezigd.	Andere cultures bovendien op de onderneming gedreven.
		Per transport		43 373¼	153 744½					
Kediri.	Blitar.	Rini I, II en III.	3	180	38	†	»	»	50-300	
Id.	Id.	Sengon.	1	270	180	10	»	»	100	
Id.	Id.	Djabon.	1	245	*uu)* 10	30	»	»	45-180	
Id.	Id.	Branggah.	1	200	nog geen prod.	23	3	»	50	
Id.	Id.	Kemiri Gedé.	2	250	12	20	5	»	40-45	
Id.	Id.	Loengoerredjo.	1	10	nog geen prod.	6	»	»	30-60	
		Totalen		44 528¼	153 984½					

uu) In September 1881 werd door de Indische Regering aan den erfpachter van Djabon tot wederopzeggens vergunning verleend om zoowel voor de bereiding van het koffijproduct als voor andere doeleinden gebruik te maken van het water uit de rivier Barek, mits het, na gebruik, weder binnen de grenzen van het perceel in de rivier worde teruggeleid.

KINA (de productie is opgegeven in K.G.).

GEWESTEN.	AFDEELING.	NAAM der ONDERNEMING.	Aantal perceelen	Aantal bouws	Productie in 1881.	voor arbeid op het veld.	Ambachtslieden.	Gewone arbeiders.	Gemiddeld aantal arbeiders	Andere cultures
Preanger regentschappen.	Bandong.	Djaijagiri.	1	135	1 963	30	»	»	30-200	
Id.	Id.	Soeka Tingih.	1	70	750	9	»	»	†	
Id.	Id.	Lembang.	. . .	4	3 500	. . .	. . .	. . .	. . . . . .	koffij.
Id.	Id.	Kertamanah.	1	200	nog geen prod.	30	»	»	50-200	
Id.	Id.	Saketiperak (Goenoeng Waringin).	1	9	id.	48	»	»	50	
Id.	Id.	Gombong.	. . .	4	id.	. . .	. . .	. . .	. . . . . .	koffij en thee.
Id.	Id.	Soekawana I en II.	4	212	id.	62	»	»	100-500	
Id.	Tjitjalengka.	Sitiardja.	. . .	*a)* †	id.	. . .	. . .	. . .	. . . . . .	koffij.
Id.	Id.	Sindangwangi, Tegalmawoek en Tjideres.	. . .	18	id.	. . .	. . .	. . .	. . . . . .	koffij.
Id.	Id.	Daradjat.	1	200	id.	13	»	»	10-500	
Id.	Id.	Argosari.	2	75	id.	30	5	»	40	
Id.	Id.	Tjipoetri (Tjigentoer).	. . .	6	id.	. . .	. . .	. . .	. . . . . .	koffij.
Id.	Id.	Tjipantjoe en Tjisawer.	. . .	3	1 435	. . .	. . .	. . .	. . . . . .	koffij.
Id.	Tjiandjoer.	Tjikoedjang en Tjisawer.	. . .	10	nog geen prod.	. . .	. . .	. . .	. . . . . .	koffij.
Id.	Id.	Rarahan.	. . .	8	id.	. . .	. . .	. . .	. . . . . .	koffij en groenten.
Id.	Id.	Tjikoleh en Sindanglaka.	. . .	8	300	. . .	. . .	. . .	. . . . . .	koffij.
Id.	Id.	Mangoendjaija, Tjoelamega en Baijabang.	. . .	13	nog geen prod.	. . .	. . .	. . .	. . . . . .	koffij.
Id.	Id.	Panjairan.	. . .	*b)* †	id.	. . .	. . .	. . .	. . . . . .	koffij.
Id.	Id.	Tjidadap.	. . .	†	†	. . .	. . .	. . .	. . . . . .	koffij.
		Transporteeren		975	7 948					

a) Het aantal bouws met kina beplant is niet afzonderlijk opgegeven. Gezamenlijk besloeg de aanplant van kina en koffij eene uitgestrektheid van 508 bouws.

b) De aanplant van kina en koffij besloeg gezamenlijk 160 bouws.

GEWESTEN.	AFDEELING.	NAAM der ONDERNEMING.	Aantal perceelen waarvoor de onderneming te boek staat.	Aantal bouws bij het einde van 1881 beplant.	Productie in 1881.	Aantal werklieden op het perceel gevestigd, gebezigd: voor arbeid op het veld.	voor bereiding van het product: Ambachtslieden.	voor bereiding van het product: Gewone arbeiders.	Gemiddeld aantal arbeiders bovendien dagelijks gebezigd.	Andere cultures bovendien op de onderneming gedreven.
		Per transport		975	7 948					
Preanger regentschappen.	Tjiandjoer.	Belapoelang (Soekanegara).	...	†	†	...	...	...	......	koffij.
Id.	Id.	Telaga Patenggan.	2	†	†	†	†	†	†	
Id.	Id.	Tjiwangi.	...	c) †	nog geen prod.	...	...	...	......	koffij.
Id.	Id.	Tjipopohon en Tjiparai.	...	c) †	id.	...	...	...	......	koffij.
Id.	Id.	Randjah Baleh.	1	30	id.	10	»	»	100	
Id.	Id.	Tjilaki.	1	†	†	†	†	†	†	
Id.	Id.	Pasir Halang.	1	24	nog geen prod.	»	»	»	†	
Id.	Id.	Goenoeng Melatti	...	25	id.	...	...	...	......	koffij.
Id.	Soekaboemi.	Goenoeng Malang.	...	$\frac{1}{2}$	id.	...	...	...	......	koffij.
Id.	Soemedang.	** Tegal Tjinangran en Tjiseda.	1	10	500	120	6	50	50	thee.
Id.	Limbangan.	Waspada *I, *II, III en IV.	...	54	nog geen prod.	...	...	...	......	koffij, thee.
Id.	Id.	Tjigedoeg.	1	13	id.	1	»	»	20	
Id.	Id.	Tjikorai.	1	6	id.	»	»	»	40-100	
Cheribon.	Madjalengka.	Pajoeng.	...	4	id.	...	...	...	......	koffij.
Pekalongan.	Pekalongan.	* Loetoeng Linggo.	...	26	nog geen prod.	...	...	...	......	koffij.
Id.	Batang.	Pagilaran.	...	20	id.	...	...	...	......	koffij.
Id.	Id.	Karang Mego.	...	30	$12\frac{1}{2}$	...	...	...	......	koffij.
Samarang.	Ambarawa.	* Lerep.	...	8	†	...	...	...	......	koffij.
Id.	Id.	Langenardjo.	1	50	nog geen prod.	»	»	»	2-100	
Pasoeroean.	Pasoeroean.	Pangonandjero.	1	35	id.	12	»	»	30	groenten.
Id.	Id.	Bendo.	1	15	id.	6	»	»	20-40	
Id.	Id.	Pawon Sewoe.	1	7	id.	7	»	»	25	
Id.	Malang.	** Djoengo.	...	40	id.	...	...	...	......	koffij.
Id.	Id.	Wonoagoeng.	...	4	id.	...	...	...	......	koffij.
Bagelen.	Ledok.	* Thee-onderneming Bagelen.	...	30	7 348	...	...	...	......	koffij, thee.
		Totalen.		$1\,406\frac{1}{2}$	$15\,808\frac{1}{2}$					

c) Als voren 100 bouws.

THEE (de productie is opgegeven in K.G.).

GEWESTEN.	AFDEELING.	NAAM der ONDERNEMING.	Aantal perceelen	Aantal bouws	Productie in 1881.	voor arbeid op het veld	Ambachtslieden	Gewone arbeiders	Gemiddeld aantal	Andere cultures
Batavia.	Buitenzorg.	** Tjogrek.	2	a) 100	20 000	75	»	25	20	
Id.	Id.	** Tjogrek.	1	b) 6	nog geen prod.	»	»	»	†	
Preanger regentschappen.	Bandong.	** Tjioemboeloeit.	1	325	17 156	†	†	†	†	
		Transporteeren		431	37 156					

a) In 1881 werden 30 bouws theetuinen afgeschreven.

b) De in het vorig verslag bedoelde aanplant van cassave bestaat niet meer. Daarvoor is de theecultuur in de plaats getreden.

GEWESTEN.	AFDEELING.	NAAM der ONDERNEMING.	Aantal perceelen waarvoor de onderneming te boek staat.	Aantal bouws bij het einde van 1881 beplant.	Productie in 1881.	Aantal arbeiders op het perceel gevestigd, gebezigd: voor arbeid op het veld.	voor bereiding van het product. Ambachtslieden.	voor bereiding van het product. Gewone arbeiders.	Gemiddeld aantal arbeiders bovendien dagelijks gebezigd.	Andere cultures bovendien op de onderneming gedreven.
		Per transport		431	37 156					
Preanger regentschappen.	Bandong.	Gombong.	. . .	59	18 000	. . .	. . .	. . .	. . . . . .	koffij, kina.
Id.	Id. en Tjitjalengka.	Ardjosari ** I, II, III en IV.	c) 4	375	135 000	152	»	»	200–400	bamboe en waroehout.
Id.	Tjitjalengka.	* Tjiboeloe.	1	30	d)	»	»	»	»	
Id.	Tjiandjoer.	Maleber.	1	100	30 000	50	»	»	100	
Id.	Id.	Boengameloer.	. . .	25	1 800	. . .	. . .	. . .	. . . . . .	koffij.
Id.	Soekaboemi.	** Tegal Tjikembang e)	1	82	16 000	200	12	»	»	
Id.	Id.	* Sinagar (Tjirohani).	. . .	633	270 000	. . .	. . .	. . .	. . . . . .	koffij.
Id.	Id.	Tanisari. f)	1	30	nog geen prod.	3	»	»	30–70	cacao.
Id.	Id.	* Parakansalak.	1	500	170 000	230	50	102	260	
Id.	Id.	Calorama.	. . .	12	nog geen prod.	. . .	. . .	. . .	. . . . . .	koffij, cacao.
Id.	Id.	Tjibaregbeg en * Tjisalak.	. . .	500	111 000	. . .	. . .	. . .	. . . . . .	koffij.
Id.	Id.	Tendjo Aijoe.	1	240	70 000	160	3	50	»	
Id.	Id.	* Tjitjalobak, Sindangsari en Tjiringin.	. . .	168	40 000	. . .	. . .	. . .	. . . . . .	koffij.
Id.	Soemedang.	* Djatinangor.	1	225	68 000	80	7	20	30–40	
Id.	Id.	** Tjimoeloe. g)	1	36	†	†	†	†	†	
Id.	Id.	** Tegal Tjinangran en Tjiseda.	. . .	160	h) 65 000	. . .	. . .	. . .	. . . . . .	kina.
Id.	Id.	* Tjioehoei en Margapala.	1	188	29 500	64	2	20	100	
Id.	Id.	* Tjimoengkal-belah.	1	107	27 122	82	»	»	25–80	
Id.	Limbangan.	Waspada * I, * II, III en IV.	. . .	193	i) 94 500	. . .	. . .	. . .	. . . . . .	koffij, kina.
Id.	Soekapoera kollot.	* Tjikadjang.	1	358	j) 125 000	»	»	»	600	
Cheribon.	Madjalengka.	** Tjarennang k).	1	288	34 908	178	»	33	50	
Bagelen.	Ledok.	* Thee-onderneming Bagelen.	. . .	700	200 000	. . .	. . .	. . .	. . . . . .	koffij, kina.
		Totalen.		5 440	1 542 986					

c) Van deze 4 perceelen wordt alleen Ardjosari I nog in huur bezeten. In November 1881 evenwel heeft de Indische Regering er in toegestemd dat deze huur door erfpacht worde vervangen. De perceelen Ardjosari II, III en IV zijn hoofdzakelijk bestemd tot den aanplant van hout voor theekisten. (In het staatje op blz. 191 van het verslag hiervóór is de onderneming gerangschikt onder de huurondernemingen.)

d) De productie is begrepen onder de lager opgegeven hoeveelheid voor Tjikadjang (zie noot j).

e) In Maart 1881 heeft de Indische Regering toegestemd in de vervanging der huur door erfpacht. Bij het eind van genoemd jaar was evenwel de erfpacht nog niet aanvaard.

f) De onderneming behoort aan een Chinees.

g) In het staatje op blz. 191 van het verslag hiervóór is Tjimoeloe, in plaats van onder de huurondernemingen, ten onregte gerekend onder de erfpachtsondernemingen (categorie III aldaar).

h) Bovendien werden 4970 K.G. thee verkregen van gronden niet tot de onderneming behoorende en wel van 40 bouws aanplantingen der bevolking.

i) Als voren 32 500 K.G. van 200 bouws thee-aanplantingen der bevolking op gronden niet tot de onderneming behoorende.

j) Hieronder ook de productie van Tjiboeloe (zie noot d) welke bij Tjikadjang wordt verwerkt.

k) In October 1880 is door de Indische Regering toegestemd in de vervanging van de huur door erfpacht; bij het eind van 1881 was de erfpacht echter nog niet aanvaard.

GEWESTEN.	AFDEELING.	NAAM der ONDERNEMING.	Aantal perceelen waarvoor de onderneming te boek staat	Aantal bouws bij het einde van 1881 beplant.	Productie in 1881.	Aantal werklieden op het perceel gevestigd, gebezigd: voor arbeid op het veld.	voor bereiding van het product. Ambachtslieden.	Gewone arbeiders.	Gemiddeld aantal arbeiders bovendien dagelijks gebezigd.	Andere cultures bovendien op de onderneming gedreven.

TABAK (de productie is opgegeven in K.G.).

GEWESTEN.	AFDEELING.	NAAM der ONDERNEMING.	Aantal perceelen	Aantal bouws	Productie in 1881.	voor arbeid op het veld.	Ambachtslieden.	Gewone arbeiders.	Gemiddeld aantal arbeiders	Andere cultures
Krawang.	Krawang.	** Wanasepi *a*).	1	10	1 031	30	2	6	»	padi.
Preanger regentschappen.	Tjitjalengka.	Daoelat.	. . .	*b*) 50	2 380	. . .	. . .	. . .	. . . . . .	koffij en vruchtboomen.
Pekalongan.	Batang.	Segan.	. . .	10	3 000	. . .	. . .	. . .	. . . . . .	koffij en padi.
Id.	Id.	** Gebang Anom.	1	50	10 000	21	»	»	34	
Samarang.	Kendal.	Boeloesan.	2	50	1 000	7	»	7	†	
Bezoeki.	Bondowosso.	Soekoredjo.	1	120	35 000	155	»	12	2-12	
Id.	Id.	Adjoeng.	1	40	12 500	60	»	6	3	
Id.	Id.	Moektisari.	1	30	12 000	40	»	6	3	
Id.	Id.	Klatakan.	1	70	7 500	44	»	»	6	
Id.	Id.	Gerengredjo.	1	*c*) 150	20 000	108	»	»	10	
Id.	Id.	Bandjarsari.	1	90	9 000	110	»	3	1	
Kediri.	Kediri.	Kentjong * I, II en III *d*)	3	150	*e*) 150 000	70	2	20	40-300	padi.
Id.	Id.	Djengkol (Plosso).	. . .	60	8 560	. . .	. . .	. . .	. . . . . .	koffij.
Id.	Id.	Kalilanang.	1	140	21 875	40	»	»	30	*f*) padi.
Id.	Id.	Bolodewo *g*)	1	60	*h*) 28 125	13	»	»	40-60	suiker.
Id.	Id.	Karangredjo I (Karangtengah), Karang Tendjong en Soemina.	. . .	20	12 500	. . .	. . .	. . .	. . . . . .	koffij.
Id.	Blitar.	Kedawoeng.	1	20	6 250	17	»	»	15	
		Totalen		1 120	340 721					

a) De onderneming behoort aan een Chinees.

b) De tabak is tusschen de koffij- en vruchtboomen geplant.

c) Een verzoek van den ondernemer om gebruik te mogen maken van een deel van het water uit de langs het perceel Gerengedjo stroomende rivier Petoeng werd in October 1880, als in strijd met de belangen der bevolking, door de Indische Regering afgewezen.

d) Twee van de drie perceelen waaruit deze onderneming bestaat zijn niet vroeger in huur bezeten geweest, maar werden reeds bij de oorspronkelijke uitgifte in erfpacht afgestaan. (In het staatje op blz. 191 van het verslag hiervóór is de onderneming gerangschikt onder die van categorie II aldaar.)

e) Bovendien verkreeg de ondernemer eene productie van 75 000 K.G. tabak door opkoop van de bevolking, en wel van 200 bouws aanplantingen buiten de erfpachtsgronden.

f) De teelt van koffij, waarmede blijkens 't vorig verslag over eene oppervlakte van 2 bouws begonnen was, is opgegeven.

g) Deze onderneming behoort aan een inlander.

h) Bovendien verkreeg de ondernemer eene productie van 28 125 K.G. tabak door opkoop van de bevolking, en wel van 60 bouws aanplantingen buiten de erfpachtsgronden.

SUIKER (de productie is opgegeven in pikols).

GEWESTEN.	AFDEELING.	NAAM der ONDERNEMING.	Aantal perceelen	Aantal bouws	Productie in 1881.	voor arbeid op het veld.	Ambachtslieden.	Gewone arbeiders.	Gemiddeld aantal arbeiders	Andere cultures
Krawang.	Krawang.	** Parakantroes. *a*)	1	160	5 000	»	»	»	»	
Cheribon.	Cheribon.	* Djatipiring (Blender). *b*)	1	100	*c*) 13 738	102	»	»	12-300	
Id.	Madjalengka	* Kadipaten.	1	46	*d*) 25 600	315	40	135	200-3000	
		Transporteeren		306	44 338					

a) Deze steeds met verlies werkende onderneming is met 1 Januarij 1882 opgeheven (verg. blz. 84 van het verslag hiervóór).

b) De onderneming behoort aan een Chinees.

c) De opgegeven productie is niet enkel verkregen van de erfpachtsgronden, maar ook van gronden, tot eene uitgestrektheid van 194 bouws, van de bevolking gehuurd.

d) Als bij Djatipiring (zie de voorgaande aanmerking). Bij Kadipaten waren echter 338 bouws van de bevolking gehuurd.

GEWESTEN.	AFDEELING.	NAAM der ONDERNEMING.	Aantal perceelen waarvoor de onderneming te boek staat.	Aantal bouws bij het einde van 1881 beplant.	Productie in 1881.	Aantal werklieden op het perceel gevestigd, gebezigd: voor arbeid op het veld.	voor bereiding van het product. Ambachtslieden.	voor bereiding van het product. Gewone arbeiders.	Gemiddeld aantal arbeiders bovendien dagelijks gebezigd.	Andere cultures bovendien op de onderneming gedreven.
		Per transport		306	44 338					
Pekalongan.	Batang.	** Simbang en ** Segajoeng.	. . .	208	8 000	. . .	. . .	. . .	. . . . . .	koffij.
Japara.	Japara.	Pandansili en Temon.	2	16	384	7	»	7	10	
Pasoeroean.	Pasoeroean.	* Alkmaar.	1	400	*e*) 21 000	560	10	86	»	
Kediri.	Kediri.	* Brengolo (Kawedoesan)	. . .	*f*) 130	*g*) 5 200	. . .	. . .	. . .	. . . . . .	koffij en padi.
Id.	Id.	Bolodewo.	. . .	40	†	. . .	. . .	. . .	. . . . . .	tabak.
Id.	Ngrowo.	* Sidhoredjo.	. . .	3	†	. . .	. . .	. . .	. . . . . .	koffij en padi.
Id.	Berbek.	** Koedjonmanis. *b*)	1	100	5 573	. . .	. . .	. . .	. . . . . .	padi.
		Totalen		1 203	84 495					

e) Bovendien werden bij Alkmaar nog 15 000 pikols suiker verkregen uit riet afkomstig van aanplantingen der bevolking buiten het perceel (te zamen ongeveer 280 bouws).

f) In Februarij 1881 werd den ondernemer tot wederopzeggens vergund om onder zekere voorwaarden voor de besproeijing van sawahs en suikerrietvelden gebruik te maken van het water uit de bron Bapang en uit de rivier Banaran. Tot dusver was de beschikking van water uit de bron Bapang alleen toegestaan als beweegkracht voor de suikerfabriek op Brengolo.

g) Bovendien zijn 2880 pikols suiker verkregen uit riet, afkomstig van aanplantingen der bevolking (te zamen 80 bouws).

CACAO.

GEWESTEN.	AFDEELING.	NAAM der ONDERNEMING.	Aantal perceelen	Aantal bouws	Productie in 1881.	voor arbeid op het veld.	Ambachtslieden.	Gewone arbeiders.	Gemiddeld aantal arbeiders	Andere cultures
Preanger regentschappen.	Soekaboemi.	Tanisari.	. . .	80	nog geen prod.	. . .	. . .	. . .	. . . . . .	thee.
Id.	Id.	Calorama.	. . .	20	id.	. . .	. . .	. . .	. . . . . .	koffij en thee.
Banjoewangi.	Banjoewangi.	** Ardjo Blambangan.	. . .	7	id.	. . .	. . .	. . .	. . . . . .	koffij en padi.
Id.	Id.	Wangkal.	. . .	5	id.	. . .	. . .	. . .	. . . . . .	koffij.

Onderscheidene cultures niet reeds hierboven genoemd.

GEWESTEN.	AFDEELING.	NAAM der ONDERNEMING.	Aantal perceelen	Aantal bouws	Productie in 1881.	voor arbeid op het veld.	Ambachtslieden.	Gewone arbeiders.	Gemiddeld aantal arbeiders	Andere cultures
Madioen.	Ngawi.	Panselowan, Djambé, Gemarang en Langenardjo.	4	15 met indigo.	188 K.G.	15	»	1	2-100	padi.
Krawang.	Krawang.	* Kalangsari.	1	175 met padi.	700 pikols	16	»	»	»	
Id.	Id.	** Wanasepi.	. . .	90 » »	1125 »	. . .	. . .	. . .	. . . . . .	tabak.
Cheribon.	Indramaijoe.	** Tanah Lajapan. *a*)	1	364 » »	7000 »	»	»	»	50-300	
Pekalongan.	Pekalongan.	Tanah Nora.	1	53 » »	*b*)	»	»	»	6	uijen.
Id.	Batang.	Sikepjer (Si-Amboe).	1	80 » »	180 pikols	6	»	»	26	djagong.
Id.	Id.	Si Gandoe. *c*)	1	400 » »	1000 »	2	»	»	80	
Id.	Id.	Segan.	. . .	20 » »	*d*)	. . .	. . .	. . .	. . . . . .	koffij en tabak.
Id.	Id.	Bangoen Ardjo. *e*)	1	40 » »	80 pikols	10	»	»	400	djagong.
Id.	Id.	Gebang Anom.	1	400 » »	†	17	»	»	41	
Samarang.	Kendal.	Padolengan. *c*)	1	20 » »	120 pikols.	12	»	10	15-30	

a) In het verslag hiervóór (kolom 9 van het staatje op blz. 191) is Tanah Lajapan ten onregte gerekend onder de erfpachts-ondernemingen (categorie III aldaar), terwijl het perceel onder de huurondernemingen moest gerekend zijn.

b) Zoowel de oogst van padi als die van uijen is geheel mislukt.

c) Deze onderneming behoort aan een Chinees.

d) De padioogst is mislukt.

e) Deze onderneming behoort aan een inlander.

GEWESTEN.	AFDEELING.	NAAM der ONDERNEMING.	Aantal perceelen waarvoor de onderneming te boek staat.	Aantal bouws bij het einde van 1881 beplant.	Productie in 1881.	Aantal werklieden op het perceel gevestigd, gebezigd: voor arbeid op het veld.	Aantal werklieden op het perceel gevestigd, gebezigd: voor bereiding van het product. Ambachtslieden.	Aantal werklieden op het perceel gevestigd, gebezigd: voor bereiding van het product. Gewone arbeiders.	Gemiddeld aantal arbeiders bovendien dagelijks gebezigd.	Andere cultures bovendien op de onderneming gedreven.
Samarang.	Kendal.	Sindang Koelon en Boelak Gebang Anom.	1	200 met padi.	4 000 pikols	36	»	»	»	
Id.	Id.	Sindang-Kertoredjo *c*).	1	40 »	700 »	12	»	10	10-40	
Pasoeroean.	Malang.	* Tanahwangi.	...	98 »	900 »	...	...	...	......	koffij.
Id.	Id.	* Limburg.	...	85 »	3 200 »	...	...	...	......	koffij.
Id.	Id.	* Boemi Aijoe.	...	23 »	200 »	...	...	...	......	koffij.
Banjoewangi.	Banjoewangi.	** Ardjo Blambangan.	...	35 »	†	...	...	...	......	koffij, cacao
Madioen.	Ngawi.	Ngadiredjo *c*).	1	210 »	384 pikols	8	»	»	12-30	
Id.	Id.	Panselowan, Djambé, Gemarang en Langenardjo.	...	85 »	274 »	...	...	...	......	indigo.
Id.	Id.	Poerworedjo.	1	70 »	1 000 »	2	»	»	15-200	
Kediri.	Kediri.	* Brengolo (Kawedoesan) *f*).	...	42 »	1 092 »	...	...	...	......	koffij, suiker.
Id.	Id.	Kentjong *I, II en III.	...	300 »	8 000 »	...	...	...	......	tabak.
Id.	Id.	Bagendoel *c*).	1	80 »	960 »	20	»	»	»	
Id.	Id.	Kalilanang.	...	20 »	170 »	...	...	...	......	tabak.
Id.	Ngrowo.	* Sidhoredjo.	...	20 »	450 »	...	...	...	......	koffij, suiker.
Id.	Berbek.	** Koedjonmanis.	...	50 »	†	...	...	...	......	suiker.
Id.	Blitar.	Papoh *I, **II, **III, Siwalan en Daroengan *g*)	...	110 »	†	...	...	...	......	koffij.
Krawang.	Krawang.	Tjibening.	...	† met klappers	10 000 klappers	...	...	...	......	koffij.
Preanger regentschappen.	Soekaboemi.	Soeka Brenti.	...	10 »	nog geen prod.	...	...	...	......	koffij, groenten.
Pekalongan.	Pekalongan.	Tandjoeng.	1	4 »	id.	4	»	»	»	
Id.	Id. en Batang.	Slama-Aram (Sampangtiga).	1	12 »	id.	»	»	»	3	
Japara.	Japara.	** Poeloe Pandjang.	1	30 »	12000 klappers	»	»	»	6	*h*)
Pekalongan.	Batang.	Sikepjer (Si-Amboe).	...	50 met djagong	*i*)	...	...	...	......	padi.
Id.	Id.	Bangoen-Ardjo.	...	8 »	40 000 stuks djagong	...	...	...	......	padi.
Banjoemas.	Banjoemas.	* Tjiberem *k*)	2	60 »	90 000 K.G.	25	»	»	»	*l*)
Pasoeroean.	Malang.	Barek.	2	30 met rameh *m*)	nog geen prod.	9	»	»	30	

f) In het verslag hiervóór (kolom 9 van het staatje op blz. 191) is Brengolo ten onregte gerangschikt onder de gewone erfpachtsondernemingen (categorie III aldaar), terwijl zij eene plaats had behooren te vinden onder de ondernemingen die in erfpacht worden bezeten na eerst in huur te zijn uitgegeven (categorie II).

g) Deze onderneming is, in verband met noot *a* op blz. 191 van het verslag hiervóór, te rangschikken onder de ondernemingen die in erfpacht worden bezeten na eerst in huur te zijn uitgegeven.

h) Op deze onderneming wordt tevens kalk gebrand.

i) De djagongoogst is mislukt.

k) Een van de twee perceelen waaruit deze onderneming bestaat is niet vroeger in huur bezeten geweest, maar werd reeds bij de oorspronkelijke uitgifte in erfpacht afgestaan.

l) Bovendien werd bij deze onderneming door opkoop van de bevolking 13 254 K.G. tabak verkregen van aanplantingen buiten de erfpachtsgronden.

m) In Februarij 1881 werd den ondernemer door de Indische Regering tot wederopzeggens vergunning verleend om onder zekere voorwaarden gebruik te maken van het water uit de langs Barek stroomende rivier van dien naam.

GEWESTEN.	AFDEELING.	NAAM der ONDERNEMING.	Aantal perceelen waarvoor de onderneming te boek staat.	Aantal bouws bij het einde van 1881 beplant.	Productie in 1881.	Aantal werklieden op het perceel gevestigd, gebezigd: voor arbeid op het veld.	voor bereiding van het product. Ambachtslieden.	voor bereiding van het product. Gewone arbeiders.	Gemiddeld aantal arbeiders bovendien dagelijks gebezigd.	Andere cultures bovendien op de onderneming gedreven.
Preanger regentschappen.	Soekaboemi.	Pamatoetan.	1	12 met tweede gewassen.	†	1	—	—	7	
Id.	Tjiandjoer.	Rarahan.	. . .	10½ met groenten.	†	. . .	. . .	. . .	. . . . . .	koffij, kina.
Id.	Soekaboemi.	Soeka Brenti.	. . .	1 »	nog geen prod.	. . .	. . .	. . .	. . . . . .	koffij, klappers.
Pasoeroean.	Pasoeroean.	Pangonandjero.	. . .	10 »	†	. . .	. . .	. . .	. . . . . .	kina.
Id.	Id.	Ledok Lepitan.	1	1 » en aardappelen.	†	1	—	—	4	
Pekalongan.	Pekalongan.	Tanah Nora.	. . .	12 met uijen.	*b*)	. . .	. . .	. . .	. . . . . .	padi.
Preanger regentschappen.	Tjitjalengka en Bandong.	Ardjosari **I, II, III en IV.	. . .	40 met bamboe en waroehout.	—	. . .	. . .	. . .	. . . . . .	thee.
Id.	Tjitjalengka.	Daoelat.	. . .	24 met vruchtboomen.	—	. . .	. . .	. . .	. . . . . .	koffij, tabak.
Andere in de vorenstaande opgaven nog niet begrepen ondernemingen.										
Bantam.	Lebak.	Pasir Moendjoel *a*).	1	*b*) »	»	»	»	»	»	
Preanger regentschappen.	Bandong.	Tjiseroewa.	1	*f*) »	»	»	»	»	»	
Id.	id.	Tjikapoendoeng.	1	*f*) »	»	8	»	»	10—100	
Id.	Tjitjalengka.	Tegal Monteng.	1	*c*) »	»	»	»	»	»	
Id.	Id.	Tegal Padoeng.	1	*c*) »	»	»	»	»	»	
Id.	Id.	Toeranggan.	1	*d*) »	»	»	»	»	»	
Id	Tjiandjoer.	Tjirangkong.	1	*e*) »	»	10	»	»	10—100	
Id.	Id.	Tjimenté.	2	*c*) »	»	»	»	»	»	
Id.	Id.	Rantjah Welini.	1	*c*) »	»	»	»	»	»	
Id.	Id.	Pasir Nongko.	1	*c*) »	»	»	»	»	»	
Id.	Id.	Tjikawoeng.	1	*c*) »	»	»	»	»	»	
Id.	Id.	Pondok Betoeng.	1	*f*) »	»	»	»	»	»	
Id.	Soekaboemi.	Lewi Orok.	1	*c*) »	»	»	»	»	»	
Id.	Id.	Pandan Aroem.	1	*c*) »	»	»	»	»	»	
Id.	Id.	Plaboean of Pasir Tjilandak.	1	*g*) »	»	8	»	»	»	
Id.	Id.	Arstralina.	1	*h*) »	»	»	»	»	»	
Id.	Soemedang.	Pasir Hasupan.	1	*c*) »	»	»	»	»	»	

a) De onderneming behoort aan een Chinees.

b) De ontginning, waarmede men blijkens het vorig verslag was begonnen, is sedert gestaakt.

c) Nog niet in ontginning.

d) De onderneming dient voor paardenstoeterij.

e) Nog in ontginning.

f) Nog niet beplant.

g) De opgezetenen verbouwen er padi, katjang en djagong voor eigen rekening.

h) De gronden dienen tot weideplaats.

GEWESTEN.	AFDEELING.	NAAM der ONDERNEMING.	Aantal perceelen waarvoor de onderneming te boek staat.	Aantal bouws bij het einde van 1881 beplant.	Productie in 1881.	Aantal werklieden op het perceel gevestigd, gebezigd: voor arbeid op het veld.	voor bereiding van het product. Ambachtslieden.	voor bereiding van het product. Gewone arbeiders.	Gemiddeld aantal arbeiders bovendien dagelijks gebezigd	Andere cultures bovendien op de onderneming gedreven.
Preanger regentschappen.	Soemedang.	Tegal Koeroeng.	1	c) »	»	»	»	»	»	
Id.	Id.	Margawindoe.	1	c) »	»	»	»	»	»	
Id.	Id.	Tjibengkoeng.	1	c) »	»	»	»	»	»	
Id.	Id.	Tjiboegel.	1	c) »	»	»	»	»	»	
Id.	Limbangan.	Tjigentoer.	1	c) »	»	»	»	»	»	
Id.	Soekapoera Kolot.	Tjisondaän.	1	c) »	»	»	»	»	»	
Id.	Id.	Tjiharoes.	1	c) »	»	»	»	»	»	
Id.	Id.	Tjisaroeni.	1	c) »	»	»	»	»	»	
Cheribon.	Galoeh.	Hokkean Tjiang Tjioe Hoe. a)	1	i) »	»	»	»	»	»	
Tagal.	Brebes.	Proepoek.	1	k) »	»	»	»	»	»	
Id.	Id.	Randoesanga.	2	l) »	»	1	»	»	»	
Pekalongan.	Pekalongan.	Simego en Goemelem.	2	c) »	»	»	»	»	»	
Id.	Batang.	Ketanggan.	1	m) »	»	»	»	»	»	
Samarang.	Ambarawa.	Tegal Gondo.	1	c) »	»	»	»	»	»	
Id.	Kendal.	Blorok.	1	n) »	»	»	»	»	»	
Id.	Id.	Pasebettan.	1	o) »	»	»	»	»	»	
Id.	Id.	Sidomoekti.	1	p) »	»	8	»	»	»	
Soerabaija.	Modjokerto.	Djahé.	1	c) »	»	»	»	»	»	
Pasoeroean.	Pasoeroean.	Geboeg.	1	c) »	»	»	»	»	»	
Id.	Id.	Watoe Gedek.	1	q) »	»	20	»	»	10	
Id.	Id.	Poesoengsari.	1	q) »	»	»	»	»	»	
Id.	Malang.	Soember Mangis.	1	e) »	»	8	»	»	»	
Id.	Id.	Soember Gesing.	1	e) »	»	»	»	»	»	
Id.	Id.	Soember Ringin.	2	e) »	»	»	»	»	»	
Id.	Id.	Wonokoijo.	1	c) »	»	»	»	»	»	
Id.	Id.	Soember Gadoeng.	1	r) »	»	»	»	»	»	
Id.	Id.	Soember Mandjing en Soember Gesing. a)	2	e) »	»	»	»	»	200	
Id.	Id.	Soember Peting.	1	e) »	»	»	»	»	10-100	
Id.	Id.	Madaijin en Soember Redjo.	2	e) »	»	6	»	»	80	

i) Volgens de opgaven over 1880 was $1/2$ bouw met pisangboomen beplant. Thans wordt gemeld dat deze aanplant verlaten is.

k) Nog in ontginning. De erfpachter was bezig met het kappen en uitslepen van het op het perceel groeijende hout ten einde dit als brandhout te verkoopen.

l) Op beide perceelen worden vischvijvers aangelegd. Met de teelt van visch was reeds een aanvang gemaakt.

m) Ketanggan, waar in 1880 in geringe hoeveelheid padi werd verbouwd, is voor den oogst van 1881 onbeplant gebleven.

n) Dit perceel wordt niet beplant. Het dient tot woonverblijf voor een opziener bij de nabijgelegen suikerfabriek Kaliwoengoe.

o) Het perceel Pasebettan, waar in 1880 50 bouws met padi waren beplant, is in 1881 niet in cultuur geweest. De ontginning is gestaakt bij gemis aan besproeijingswater. De erfpachter was voornemens op zijne gronden vischvijvers aan te leggen. In Februarij 1881 is hem vergunning verleend om tot dat einde uit de kali Gedé een kanaal naar zee te graven en in de rivier een dam te leggen.

p) Nog in ontginning; het perceel zal met koffij worden beplant.

q) Nog in ontginning; het perceel is bestemd voor de teelt van kina.

r) Nog niet in ontginning. In December 1881 is aan den ondernemer tot wederopzeggens vergund om gebruik te maken van het water uit de kali Gadoeng mits het na gebruik weder in die rivier worde teruggeleid.

GEWESTEN.	AFDEELING.	NAAM der ONDERNEMING.	Aantal perceelen waarvoor de onderneming te boek staat.	Aantal bouws bij het einde van 1881 beplant.	Productie in 1881.	Aantal werklieden op het perceel gevestigd, gebezigd: voor arbeid op het veld.	voor bereiding van het product. Ambachtslieden.	Gewone arbeiders.	Gemiddeld aantal arbeiders bovendien dagelijks gebezigd.	Andere cultures bovendien op de onderneming gedreven.
Pasoeroean.	Malang.	Soember Sobra.	1	c) »	»	»	»	»	»	
Id.	Id.	Bandoeroto.	1	c) »	»	»	»	»	»	
Id.	Id.	Donowari.	1	c) »	»	»	»	»	»	
Id.	Id.	Kali Telo.	1	e) »	»	»	»	»	75	
Id.	Id.	Kembar inggil.	1	c) »	»	»	»	»	»	
Probolinggo.	Loemadjang.	** Pandanwangi.	1	s) »	»	»	»	»	»	
Id.	Id.	Waderan.	1	c) »	»	»	»	»	»	
Bezoeki.	Bondowosso.	Moembool.	1	c) »	»	»	»	»	»	
Id.	Id.	Id.	1	c) »	»	»	»	»	»	
Id.	Id.	Id.	1	c) »	»	»	»	»	»	
Id.	Id.	Bandjarbaroe.	1	e) »	»	28	»	»	50-200	
Bagelen.	Karang Anjar.	Lemahroto.	1	c) »	»	»	»	»	»	
Id.	Id.	Wagirkoppo.	1	c) »	»	»	»	»	»	
Kadoe.	Temanggoeng	Goenoeng Besser.	1	f) »	»	»	»	»	»	
Madioen.	Ngawi.	Sekarsari.	1	c) »	»	»	»	»	»	
Id.	Patjitan.	Soengo.	1	c) »	»	»	»	»	»	
Kediri.	Kediri.	Seloatap.	1	c) »	»	»	»	»	»	
Id.	Id.	Kaliadjar.	1	t) »	»	4	»	»	»	
Id.	Id.	Bangsri.	1	u) »	»	»	»	»	»	
Id.	Blitar.	Karang Anjar.	1	c) »	»	»	»	»	»	
Id.	Id.	Kali Tjilik.	1	c) »	»	»	»	»	»	
Id.	Id.	Semen (Tjeleng)	1	c) »	»	»	»	»	»	
Id.	Id.	Ngaesri.	1	c) »	»	»	»	»	»	
Id.	Id.	Djerak.	1	c) »	»	»	»	»	»	
Id.	Id.	Bantaran.	1	c) »	»	»	»		»	
Id.	Id.	Kebo.	1	c) »	»	»	»	»	»	
Id.	Id.	Djerok.	1	c) »	»	»	»	»	»	
Id.	Id.	Soemberretik.	1	c) »	»	»	»	»	»	
Id.	Id.	Kali Lesso.	1	c) »	»	»	»	»	»	
Id.	Id.	Barakan.	1	c) »	»	»	»	»	»	
Id.	Id.	Oetan Barek.	1	c) »	»	»	»	»	»	
Id.	Id.	Banaran.	1	c) »	»	»	»	»	»	
Id.	Id.	Djambi Pawon.	1	c) »	»	»	»	»	»	
Id.	Id.	Boemi Aijoe.	1	c) »	»	»	»	»	»	

s) Door de huurders wordt dit perceel niet geëxploiteerd. De weinige opgezetenen verbouwen er voor eigen rekening rijst en tabak.

t) Op Kaliadjar, waar vroeger, laatstelijk in 1878, tabak werd verbouwd, is in 1881 niet geplant.

u) Ook de gronden van Bangsri, in 1879 voor de tabakscultuur bestemd geweest, zijn in 1881 braak gebleven.

[5. 58.]

BIJLAGE FFF.

(Zie blz. 195 van het verslag.)

OVERZIGT van den oogst van STAPELPRODUCTEN op de aan Europeanen en met dezen gelijkgestelden VERHUURDE LANDEN in de residentien SOERAKARTA en DJOKJOKARTA, over de jaren 1877 tot en met 1881.

Verklaring der in het overzigt voorkomende teekens.

† In het geheel geen productie-opgaven ontvangen.
†† Wel productie-opgaven ontvangen, doch niet betreffende de cultuur waarbij het teeken geplaatst is.
§ Nog geen product verkregen.
§§ De oogst geheel mislukt.
..... De onderneming had nog geen wettig bestaan gekregen.

KOFFIJ (*pikols*).

ONDERNEMINGEN.	1877.	1878.	1879.	1880.	1881.
RESIDENTIE SOERAKARTA.					
Afdeeling Klatten.					
Regentschap Klatten.					
Brengosan	†	2	§	*a*)	*a*)
Gantiwarna	.....	††	††	10	12
Gemampir	5 630	2 510	5 080	1 700	2 575
Goenoengan	1	1	†	†	††
Keboetoeh	15	4	50	45	25
Kepitoe en Djetis	300	140	335	70	410
Logedé	1 120	651	1 116	270	530
Ngoepit-Poelowatoe	850	190	1 500	650	694
Ngoepit Sodjajan	.....	.....	.....		
Pappringan en Sepoeloeh Mipitan *b*)	50	35	222	111	188
Prambonan	205	90	280	100	125
Redjosari	2	†	4	††	†
Remeng	76	97	55	21	20
Regentschap Kartasoera.					
Kaliwingko	»	»	30	2	††
Kretjek	16	6	20	15	*c*)
Modinan	*a*)	*a*)	*a*)	2	*c*)
Transporteeren	8 265	3 726	8 692	2 996	4 579

a) De onderneming leverde geen producten voor de Europesche markt.

b) Deze onderneming is in 1880 vereenigd met de tabaks- en indigo-onderneming Kebon-Aroem.

c) De ondernemingen Kretjek en Modinan hebben in 1881 opgehouden te bestaan.

ONDERNEMINGEN.	1877.	1878.	1879.	1880.	1881.
Per transport	8 265	3 726	8 692	2 996	4 579
Onderregentschap Soekoardjo.					
Kadjoeman of Prigi Namengan	....	....	§	5	40
Kategoean Djetis	72	11	52	340	370
Kradjan of Djatimalang	60	10	41	130	221
Kradjegan	§	§	§	§	42
Madjosto	§	4	8	*d)* 250	†
Manggis	200	83	270	504	660
Masaran Kidoel *e)*	††	††	††	§	§
Mendjing en Djombor *f)*	6	§§	3	30	30
Modjo Larangan of Tegalsari	§	10	23	18	53
Paniron	120	60	55	150	295
Prigi	40	25	60	180	†
Trenjeng	40	2	20	63	60
Weroedalem	191	40	90	137	143
Weroe Ngentak	§	§	†	5	27
Afdeeling Boijolali.					
Regentschap Boijolali.					
Baros en Tampir	4 340	3 733	5 668	3 918	4 156
Bradjan en Kalitjebong of Bredoeg	2 785	1 200	1 700	2 490	2 000
Djati (Paros)	1 613	1 505	2 645	2 032	2 586
Gawar *g)*	221	233	700	363	180
Gedaren	40	30	20	††	††
Gendoelan en Soerowono	480	370	504	214	259
Kajoemaas en Bodeh	1 224	682	*h)* 500	*h)* 750	1 300
Karang	560	400	940	740	1 013
Karang Gondang	427	290	610	412	368
Kiringan	615	309	403	146	211
Manggis Slembi en Tompé	800	600	2 588	1 352	1 700
Moedal en Bimo	1 454	823	1 381	735	854
Ngares Kopen	18	12	95	124	189
Penggoeng	1 247	842	2 055	1 334	1 893
Poetjang	630	300	933	403	747
Satrijan en Selap	1 300	450	1 800	650	1 500
Tambah	867	351	1 250	384	650
Tjokro Toeloeng	††	††	45	††	††
Watoe Penganten *i)*	895	810	1 100	607	873
Regentschap Ampel. k)					
Ampel	2 361	1 155	3 100	1 882	1 700
Asinan	1 552	502	1 710	995	1 300
Transporteeren	32 423	18 568	39 061	24 339	29 999

d) Hieronder de productie van het vroeger met Mendjing vereenigd opgegeven perceel Kedoeng-Djambol.
e) Op deze onderneming is eerst in 1880 met den aanplant van koffij begonnen.
f) Het vroeger met Mendjing vereenigd opgegeven perceel Kedoeng-Djambol wordt sedert 1880 als eene afzonderlijke onderneming vermeld, waarvan de productie-opgaven onder die van Madjosto zijn begrepen. Djombor, welke onderneming eerst in 1880 gewettigd werd, is toen vereenigd met Mendjing.
g) Deze onderneming maakt thans een geheel uit met de koffij-onderneming Watoe-Penganten.

h) Deze opgaaf betreft Bodeh, dat vroeger deel uitmaakte van de suikeronderneming Djongkaré of Karang Anom, doch in 1879 vereenigd is met Kajoemaas.
i) Dit perceel maakt thans een geheel uit met de reeds genoemde koffij-onderneming Gawar.
k) Volgens de over 1881 ontvangen opgaven is vroeger de onderneming Broemboeng Gading ten onregte onder het regentschap Ampel (afdeeling Boijolali) vermeld. Zij is gelegen in het regentschap Sragen (afdeeling Sragen) en wordt daarom lager in dit overzigt genoemd.

ONDERNEMINGEN.	1877.	1878.	1879.	1880.	1881.
Per transport	32 423	18 568	39 061	24 339	29 999
Boeloeh	291	59	204	186	92
Brodjol Gondang Manis	112	§§	132	613	300
Dampak	§	§	§	2	10
Gagatan	2 322	562	500	1 545	1 142
Gesangan	1 291	510	1 104	742	671
Getas	3 431	865	933	3 632	4 300
Glonggong	§	§	††	16	120
Gondang Wedelan	1 164	263	333	258	260
Kedoengdowo (Wonolelo)	98	14	28	160	69
Manggen Ardjo of Ketitang Bendo	120	13	80	435	324
Mlambong	574	261	†	820	700
Plaoer	910	340	770	595	498
Ploembon Patewan	1 531	500	900	432	486
Pringapoes	750	175	630	800	564
Repaking	260	27	56	430	572
Simo	1 500	400	1 586	2 500	2 350
Soekaboemi of Tjepogo	1 015	1 030	2 600	1 925	2 495
Soember en Kedongdowo	120	5	26	30	80
Sokodjengkiloeng	†	§	§	14	61
Stoegoer	487	419	760	618	450
Trantang Wonosido	§	17	22	223	416
Wonosari	402	102	118	1 052	541
Afdeeling Sragen.					
Regentschap Sragen.					
Bangsri	472	93	468	417	670
Batoe Djamoes	4 481	680	2 041	2 500	3 000
Broemboeng Gading (zie noot *k*)	....	....	15	75	130
Gebang Winong	87	2	6	8	18
Gemantar	4	§§	4	4	8
Kedoeng Banteng en Gorekan	††	††	††	10	94
Kedoeng Wedoes *l*)	290	26	102	60	*m*)
Kemoesoek en Kakoem	1 807	446	786	915	1 064
Madjenang en Majah Gonggangan	2	††	††	»	*n*) 10
Masaran	66	2	30	68	89
Modjo Sragen (vroeger Modjo Kaponan en Tepoero)	1 209	32	300	1 054	1 750
Moenggoer Pering	3 610	532	1 233	2 578	4 100
Moetian	225	151	215	225	200
Ngaroem	1 556	200	1 436	1 420	1 942
Pantjoeran en Tjanden	††	††	††	†	*o*)
Transporteeren	62 610	26 294	56 479	50 701	59 575

l) Deze onderneming wordt thans gezegd een geheel uit te maken met de koffij-onderneming Blorong in de afdeeling Wonogiri (zie lager).

m) Begrepen onder de productie van Blorong (zie noot *r*).

n) In het verslag hiervóór (blz. 196) is ten onregte vermeld dat deze beide ondernemingen (wier vereeniging nog niet door het bestuur gewettigd is) geen aanplantingen van producten voor de Europesche markt bezaten, maar uitsluitend inlandsche gewassen verbouwden.

o) Op Pantjoeran en Tjanden wordt geen koffij meer geteeld. Van een deel der gronden is de huur verstreken en niet verlengd, terwijl het overig gedeelte is gevoegd bij de suiker-onderneming Trijagan (zie lager).

ONDERNEMINGEN.	1877.	1878.	1879.	1880.	1881.
Per transport	62 610	26 294	56 479	50 701	59 575
Sambiredjo *p*)	....	....	....	....	§
Singgé	150	57	43	89	165
Tarik	5 538	994	6 000	4 351	4 687
Tegal Kenongo	359	151	335	†	†
Tegalroekmi	....	....	§	15	†
Toendoengan	2	§§	†	7	22
Traijon *q*)	87	††	††	††	††
Afdeeling Wonogiri.					
Onderregentschap Karang Anjar.					
Begadjah	388	52	269	500	800
Blorong	496	67	†	665	*r*) 655
Djeroekwangi	1 665	*s*) 440	*s*) 1 500	*s*) 1 530	*s*) 2 774
Gadoengan	1 286	526	2 400	1 694	3 000
Goemawang	691	105	930	500	400
Kaliboto	304	20	128	327	472
Karang Alé	100	††	6	*t*) †	»
Kemoening	2 520	2 400	5 000	3 000	4 000
Koentjen en Koewanjangan	2 000	240	532	982	826
Kredjo	12 090	1 235	7 251	7 800	8 600
Pakem	1 060	329	1 220	600	1 000
Popongan	504	80	†	†	†
Tawang	309	80	269	322	600
Tengklik	958	189	1 000	430	850
Tiris	2 254	157	1 553	2 243	3 000
Enclaves in het gebied van pangeran Mangkoe Negoro.					
Onderregentschap Soekoardjo.					
Bretjak Wilatoeng	7 722	919	4 460	8 000	7 500
Menta Toelakan	63	4	155	636	2 000
Totaal der opgegeven koffijproductie (in pikols)	103 156	34 339	89 530	84 392	100 926

RESIDENTIE DJOKJOKARTA.

	1877.	1878.	1879.	1880.	1881.
Regentschap Sleeman.					
Sempoe en Pakem	††	6	*nihil*	††	††
Wringrin	††	††	30	††	††
Regentschap Kalassan.					
Bandjar Ardjo	221	166	305	200	200
Bedoijo	††	††	35	6	16
Kradjan	†	10	*u*) 5	*v*) 4	*u*) 1
Redjosari	§	2	4	7	7
Totaal der opgegeven koffijproductie (in pikols)	221	184	379	217	224

p) Deze onderneming heeft eerst in 1881 regt van bestaan gekregen.

q) Dit perceel maakt sedert 1878 deel uit van de suiker-onderneming Trijagan. De koffijcultuur schijnt toen gestaakt.

r) Hieronder ook de productie van het perceel Kedoeng Wedoes dat met Blorong een geheel vormt (zie noot *l*).

s) Hieronder begrepen de productie van Begaden en Gempol, waarvan over 1877 geen productie-opgaven werden ontvangen.

t) Deze onderneming heeft in 1880 opgehouden te bestaan.

u) Paggerkoffij.

v) Dessakoffij.

SUIKER (*pikols*).

ONDERNEMINGEN.	1877.	1878.	1879.	1880.	1881.
RESIDENTIE SOERAKARTA.					
Afdeeling Klatten.					
Regentschap Klatten.					
Gondang Winangon en Djetis	26 000	32 000	25 000	23 000	32 500
Prambonan	16 200	16 187	10 000	11 000	19 500
Tjandisewoe *a*)	19 620	16 980	9 250	10 000	15 984
Regentschap Kartasoera.					
Delanggoe	13 200	15 000	19 000	*b*) 12 000	*b*) 15 000
Djetis Koenden	300	270	230	240	*c*)
Kartasoera	20 000	20 000	19 000	14 000	18 500
Koedoesan *d*)	»	110	70	120	150
Soekoredjo *d*)	†	255	100	48	145
Tjepper	18 080	22 000	16 000	12 000	22 320
Wonosari	10 000	8 000	8 000	10 000	18 000
Afdeeling Boijolali.					
Regentschap Boijolali.					
Bangak en Pengging	22 000	27 000	24 200	22 870	26 000
Djongkaré of Karang-anom	25 600	24 900	15 000	19 000	24 300
Gedaren	7 000	5 000	1 300	5 000	7 500
Ponggok en Ketitan	12 400	12 800	8 000	8 000	9 900
Tjokro Toeloeng	20 000	20 000	17 750	21 000	24 300
Afdeeling Sragen.					
Regentschap Sragen.					
Djetis *e*)	†	1 533	1 200	1 300	††
Kemiri Larangan	7 200	7 300	7 000	4 000	6 000
Modjo Sragen	13 000	15 000	11 000	15 000	18 000
Pantjoeran en Tjanden	480	475	††	*f*) †	*f*) †
Trijagan	3 431	3 160	5 000	8 300	15 582
Wonolopo	1 185	1 470	2 500	1 300	1 010
Totaal der opgegeven suikerproductie (in pikols)	235 696	249 440	199 600	198 178	274 691
RESIDENTIE DJOKJOKARTA.					
Regentschap Sleeman.					
Beran *g*)	21 500	20 000	20 000	16 000	27 800
Klatji	*h*)	*h*)	*h*)	6 800	12 000
Transporteeren	21 500	20 000	20 000	22 800	39 800

a) Het riet van Tjandisewoe wordt verwerkt bij Randoe Goenting in Djokjokarta, waar de suikerfabriek staat.

b) Hieronder ook de suiker ten behoeve van Delanggoe verkregen bij de tabaks- en indigo-onderneming Oud- en Nieuw-Djoewiring.

c) Bij deze onderneming werden in 1881 geen producten voor de Europesche markt verbouwd.

d) Koedoesan en Soekoredjo werken op kleine schaal en bezitten slechts suikermolens.

e) Het riet van Djetis wordt verwerkt bij Wonolopo.

f) In 1880 bij Trijagan gevoegd (verg. noot *o* op blz. 3 van deze bijlage).

g) Vóór 1879 Pisangan en Mantjassan geheeten.

h) Bij de indigo-ondernemingen Klatji, Melati, Tegalweroe en

ONDERNEMINGEN.	1877.	1878.	1879.	1880.	1881.
Per transport	21 500	20 000	20 000	22 800	39 800
Melati.	*h*)	*h*)	*h*)	3 380	11 500
Ngemplak	10 000	10 000	7 142	4 153	6 211
Padokan	30 000	30 000	30 000	20 000	39 000
Rewoeloe.	31 098	28 310	28 300	24 000	33 400
Sedaijoe *i*)	9 000	8 000	7 000	4 350	*i*) 7 400
Tegalweroe	*h*)	*h*)	*h*)	13 600	*j*) 26 700
Tjebongan	*h*)	*h*)	*h*)	8 320	24 500
Regentschap Kalassan.					
Barongan	40 000	38 000	38 000	30 000	41 000
Gedong Pring *k*).	240	†	2 800	*k*)	»
Plered en Kenalan	25 660	26 348	25 400	30 400	25 900
Randoe Goenting.	8 000	12 213	9 250	11 000	15 083
Tandjong Tirto	8 000	15 000	18 000	18 700	26 964
Regentschap Bantoel.					
Bantoel	23 000	23 000	25 000	30 051	40 750
Gesiekan *l*).	*m*) 18 000	*m*) 19 200	32 000	28 190	39 509
Kadiresso *n*)	†	360	7 500	1 500	*n*)
Lipoero	18 500	22 000	19 000	13 358	23 893
Poendong en Belan Kidoel	*o*) 16 000	*o*) 20 000	14 000	12 947	29 750
Regentschap Adhikarto (Brossot).					
Sewoe Galoor	*p*)	§	§	300	12 000
Totaal der opgegeven suikerproductie (in pikols)	258 998	272 431	283 392	277 049	443 360

Tjebongan is in 1880 voor 't eerst suikerriet verwerkt, terwijl de indigocultuur alleen nog op Melati wordt voortgezet. Het op deze onderneming verkregen riet werd op de onderneming Tjebongan verwerkt.

i) Bij deze onderneming werd in 1881 ook het riet van Kadiresso verwerkt. Beide ondernemingen maken thans één geheel uit.

j) Hieronder ook de suiker, verkregen van 15 114 pikols riet, aangeplant op de indigo-onderneming Doekoe en Pisangan.

k) Deze onderneming, welke in 1880 opgehouden heeft te bestaan, werd vóór 1879 vereenigd opgegeven met de indigo-onderneming Djelopo-Djelapan. Het riet van Gedong Pring plagt op Plered en Kenalan verwerkt te worden.

l) Bij Gesiekan zijn ingesmolten de vroegere ondernemingen Korowelang en Slarong.

m) Productie van Gesiekan-Slarong.

n) Zie noot *i*.

o) Productie van Poendong (zonder Belan Kidoel).

p) De onderneming Sewoe Galoor is eerst in 1878 tot stand gekomen.

TABAK (*K.G.*)

ONDERNEMINGEN.	1877.	1878.	1879.	1880.	1881.
RESIDENTIE SOERAKARTA.					
Afdeeling Klatten.					
Regentschap Klatten.					
Bogor	§§	5 000	§§	4 000	§§
Brengosan	†	125	§	†	†
Transporteeren	»	5 125	»	4 000	»

ONDERNEMINGEN.	1877.	1878.	1879.	1880	1881.
Per transport	»	5 125	»	4 000	»
Demangan	50 000	50 000	52 950	40 000	48 000
Djiwo	15 500	37 500	25 000	40 000	14 000
Djonggrangan en Sekarsoeli	†	21 500	33 500	30 000	27 500
Gantiwarna	....	8 833	††	††	††
Goemoel Djogonalan	12 000	30 000	60 000	35 000	62 500
Goenoengan	††	††	†	†	375
Goedo en Djomboran	34 640	43 000	10 000	10 000	30 000
Kebon-Aroem en a)	40 000	42 500	35 000	45 000	60 000
Papringan of Sepoeloeh Mipitan a)	20 000	22 500	20 000		
Kemoedo	††	5 000	18 371	11 798	17 500
Kepitoe en Djetis	2 000	30 000	††	††	††
Ketandan	74 171	37 500	50 000	25 000	52 500
Ngoepit-Poelowatoe en Ngoepit-Sodjajan	70 000	60 000	56 250	26 000	48 000
Pandan en a)	40 000	††	11 500	10 000	14 500
Simping a)	....	....	33 500		
Redjosari	10 000	3 375	11 100	2 500	†
Troetjoek	75 000	90 000	73 500	85 000	100 000
Wedi Birit	12 500	12 500	154 250	72 500	100 000
Widoro Ardjo of Gatak	1 500	15 000	§§	††	††
Regentschap Kartasoera.					
Baki Pandejan	....	23 500	5 500	3 750	4 200
Bedji	8 500	b)	b)	b)	b)
Bendoengan Ngreden	7 500	10 000	5 000	10 000	17 500
Djoewiring (Oud- en Nieuw-)	70 000	45 000	54 300	††	††
Gagah Sipat	....	....	....	1 200	1 300
Gawok	41 000	50 000	60 000	28 000	65 000
Kaliwingko	»	»	3 000	††	††
Kedawoeng of Baron	17 500	c) 37 500	14 000	4 500	††
Klodran	10 000	15 477	††	††	††
Lemoeroe (Djaten)	30 000	40 000	22 500	6 000	7 500
Manang	47 100	40 000	38 500	20 000	15 000
Mandjoeng	51 000	51 000	46 000	50 000	25 000
Plagan Kiringan	....	d) 40 000	d) 37 100	d) 40 000	d) 37 500
Temoeloes	40 000	65 000	30 000	30 000	35 000
Terban	....	....	5 000	12 000	12 900
Tjepper en	15 000	32 500	e) 25 500	21 000	37 500
Bendo	8 000	8 500			
Onderregentschap Soekoardjo.					
Atassadi	....	....	9 607	1 650	500
Transporteeren	802 911	972 810	1 000 928	664 898	833 775

a) Deze twee ondernemingen zijn in 1880 vereenigd geworden.

b) Begrepen onder de productie van Plagan Kiringan, waarmede Bedji vereenigd is geworden (zie lager noot d).

c) In 't vorig verslag (bijlage AAA, blz. 7) is ten onregte slechts opgegeven 37 000 K.G.

d) Hieronder ook de productie van Bedji (zie noot b).

e) Hieronder 8000 K.G. als productie van Bendo, in 1879 met Tjepper vereenigd.

ONDERNEMINGEN.	1877.	1878.	1879.	1880.	1881.
Per transport	802 911	972 810	1 000 928	664 898	833 775
Masaran Kidoel	§	10 000	§§	*f*)	*f*)
Mendjing en Djombor *g*)	2 000	§§	††	††	††
Afdeeling Boijolali.					
Regentschap Boijolali.					
Drono	32 500	25 000	39 000	25 000	30 000
Ngares Kopen	26 900	25 875	20 000	13 650	24 000
Satrijan en Selap	25 000	28 000	2 800	††	††
Regentschap Ampel.					
Gagatan	1 300	2 493	††	††	8 782
Getas	††	††	2 362	††	††
Glonggong	§	§	20 000	12 500	5 000
Manggen Ardjo	9 500	††	15 000	††	††
Mlambong	††	1 150	†	1 575	††
Soember en Kedongdowo (Lawang)	††	††	††	††	††
Afdeeling Sragen.					
Regentschap Sragen.					
Karangdowo	§§	2 434	§§	*h*)	*h*)
Kedoeng Banteng en Gorekan	25 000	75 000	15 000	62 500	70 000
Madjenang en Majah Gonggangan	25 000	25 000	16 950	*h*)	††
Modjo Sragen (vroeger Modjo Kaponan en Tepoero)	35 000	50 000	41 250	25 000	††
Tarik	6 942	3 735	††	††	††
Afdeeling Wonogiri.					
Onderregentschap Karang-Anjar.					
Karang Alé	††	10 500	††	*i*)	»
Totaal der opgegeven tabaksproductie (in K.G.)	992 053	1 231 997	1 173 290	805 123	971 557

RESIDENTIE DJOKJOKARTA.

ONDERNEMINGEN.	1877.	1878.	1879.	1880.	1881.
Regentschap Sleeman.					
Randoe Banteng	5 600	17 500	9 500	5 000	5 000
Sempoe en Pakem	27 000	22 500	12 000	9 000	12 000
Regentschap Kalassan.					
Bandjar Ardjo	40 000	37 000	39 650	††	††
Kenaijan	15 000	19 000	10 000	††	††
Kradjan	3 000	††	††	††	††
Transporteeren	90 600	96 000	71 150	14 000	17 000

f) Op Masaran Kidoel is de tabakscultuur in 1880 opgeheven. De ondernemer is overgegaan tot den aanplant van koffij.

g) Het vroeger met Mendjing vereenigd opgegeven perceel Kedoeng Djambal is sedert 1880 als eene afzonderlijke onderneming vermeld. Daarentegen is de in 1880 gewettigde onderneming Djombor met Mendjing vereenigd geworden.

h) De onderneming leverde geen producten voor de Europesche markt.

i) Deze onderneming heeft in 1880 opgehouden te bestaan.

ONDERNEMINGEN.	1877.	1878.	1879.	1880.	1881.
Per transport	90 600	96 000	71 150	14 000	17 000
Ngredhi	*j*)	*j*)	8 500	*k*)	»
Redjosari	10 000	2 625	11 100	»	12 842
Silook Lanteng	§§	3 453	»	*l*) 2 713	*l*) 1 875
Totaal der opgegeven tabaksproductie (in K. G.)	100 600	102 078	90 750	16 713	31 717

j) Ngredhi maakte vóór 1879 een onderdeel uit van Kenaïjan.

k) Op deze onderneming heeft men in 1880 de teelt van tabak tegen die van indigo verwisseld.

l) Het grootste gedeelte van den tabaksoogst wordt gezegd in 1880 en 1881 mislukt te zijn.

INDIGO (*K. G.*).

ONDERNEMINGEN.	1877.	1878.	1879.	1880.	1881.
RESIDENTIE SOERAKARTA.					
Afdeeling Klatten.					
Regentschap Klatten.					
Demangan	2 500	2 000	2 500	3 000	2 965
Djiwo	1 500	1 050	††	††	††
Djonggrangan en Sekarsoeli	†	4 000	3 000	2 000	2 437
Gajamprit	18 500	17 500	16 000	12 500	13 500
Gantiwarna	....	80	1 750	2 250	2 500
Gemampir	6 700	6 250	5 000	4 750	4 250
Goemoel Djogonalan	10 000	4 000	6 000	6 000	9 130
Gondang Winangon en Djetis	9 000	7 400	8 366	6 137	7 274
Groedo en Djomboran	††	††	3 200	3 500	4 000
Kebon Aroem en } *a*)	8 000	5 500	3 000 }	5 000	6 000
Papringan en Sepoeloeh Mipitan } *a*)	3 000	2 000	2 000 }		
Kemoedo	4 900	3 500	2 562	2 487	2 425
Kepitoe en Djetis	1 000	2 000	6 000	4 750	6 500
Ketandan	7 480	6 000	5 300	6 000	9 250
Ngoepit-Poelowatoe en Ngoepit-Sodjajan	600	3 500	5 141	4 500	6 500
Pandan en } *a*)	11 500	5 500	6 000 }	6 000	8 473
Simping } *a*)	....	....	6 500 }		
Prambonan	1 000	††	††	2 000	3 227
Taroemanom *b*)	....	....	900	750	750
Troetjoek	5 000	5 000	6 070	10 000	10 000
Wedi Birit	1 150	1 250	1 900	2 000	4 000
Widoro Ardjo of Gatak	750	750	†	1 000	695
Regentschap Kartasoera.					
Baki Pandejan	....	††	††	750	421
Transporteeren	92 580	77 280	91 189	85 374	104 297

a) Deze twee ondernemingen zijn in 1880 vereenigd geworden.

b) Vóór 1880 Grogolan geheeten.

ONDERNEMINGEN.	1877.	1878.	1879.	1880.	1881.
Per transport	92 580	77 280	91 189	85 374	104 297
Djaten (Lemoeroe)	2 500	2 500	750	2 000	2 000
Djoewiring (Oud- en Nieuw-)	††	††	650	650	504
Kaliwingko	c)	c)	c)	c)	1 000
Kedawoeng of Baron	††	††	††	3 000	1 187
Klodran	††	††	1 100	1 906	2 342
Manang	††	††	2 000	2 500	1 981
Mandjoeng	††	††	††	3 000	1 597
Ngranjoe	2 500	2 150	1 176	1 468	1 528
Pangkalan	9 000	6 500	6 500	6 500	7 500
Plagan Kiringan en Bedji	d)	††	2 500	1 500	961
Temoeloes	450	1 500	13 000	4 000	4 500
Tlogo	»	»	700	1 500	e) »
Wonosari	††	††	††	250	
Afdeeling Boijolali.					
Regentschap Boijolali.					
Bangak en Pengging	8 000	9 000	5 000	5 500	6 000
Bradjan en Kalitjebong of Bredoeg	††	††	††	††	3 000
Drono	f)	f)	f)	f)	2 500
Gedaren	600	††	††	650	1 000
Polan	1 000	1 000	1 500	1 000	459
Satrijan en Selap	2 500	200	2 750	3 500	4 500
Regentschap Ampel.					
Getas	††	††	100	††	††
Glonggong	§	§	††	††	150
Afdeeling Sragen.					
Regentschap Sragen.					
Djetis	†	††	††	††	391
Moenggoer Pering	g)	g)	g)	g)	282
Pantjoeran en Tjanden	320	380	390	†	h)
Soeroeh } i)	2 030	610	1 105	1 250	537
Temanggoeng } i)				780	810
Totaal der opgegeven indigo-productie (in K.G.)	121 480	101 120	130 410	126 328	149 026

RESIDENTIE DJOKJOKARTA.

ONDERNEMINGEN.	1877.	1878.	1879.	1880.	1881.
Regentschap Sleeman.					
Boeloes	†	12 500	13 000	14 250	12 000
Dadapan j)	....	....	....	....	§
Transporteeren	»	12 500	13 000	14 250	12 000

c) Deze onderneming teelde vóór 1881 alleen producten voor de inlandsche markt.

d) Van Plagan Kiringan is over 1877 geen opgave ontvangen, omdat de onderneming eerst in 1878 gewettigd werd. Bedji, in 1878 bij Plagan Kiringan getrokken, heeft in 1877 geen indigo geproduceerd.

e) Op de ondernemingen Tlogo en Wonosari, welke thans vereenigd zijn, is in 1881 geen indigo geproduceerd.

f) Drono schijnt vóór 1881 alléén tabak te hebben opgeleverd.

g) Moenggoer Pering schijnt vóór 1881 alléén koffij te hebben opgeleverd.

h) Het overgebleven gedeelte der onderneming Pantjoeran en Tjanden (zie noot o op blz. 3 dezer bijlage) is gevoegd bij de onderneming Trijagan waarop geen indigo wordt verbouwd.

i) Vóór 1880 waren beide ondernemingen vereenigd.

j) De onderneming Dadapan is eerst in 1881 tot stand gekomen.

ONDERNEMINGEN.	1877.	1878.	1879.	1880.	1881.
Per transport	»	12 500	13 000	14 250	12 000
Demak Idjo	19 493	14 175	12 050	16 342	16 193
Doekoe en Pisangan	25 000	14 300	12 500	15 000	17 000
Djelopo Djelapan	1 100	†	400	*k*)	»
Kebon Agoeng en Soesoekan	5 500	5 850	7 776	8 680	9 149
Kenaroean	†	5 930	6 100	7 100	5 050
Klatji	†	9 900	4 879	*l*)	»
Klelen *m*)	5 000	4 955	5 500	5 500	6 575
Medari	6 200	3 100	4 250	3 500	3 800
Melati	†	9 000	4 377	5 145	5 300
Mendiro	8 474	5 000	6 000	6 430	6 075
Padokan (vóór 1877 Soemberan)	9 490	4 491	4 491	4 375	4 375
Patoekan	13 350	12 995	7 623	10 183	8 768
Pendoelan	1 850	1 650	850	800	1 285
Plemboeran	4 800	2 250	1 800	2 762	3 016
Randoe Banteng	††	††	94	623	††
Rewoeloe	1 800	††	††	††	††
Sempoe en Pakem	5 850	3 529	4 000	3 150	††
Sonosewoe	7 000	5 801	5 801	5 424	5 423
Tegalweroe	25 000	15 000	13 000	*l*)	»
Tempel	6 150	3 250	7 000	6 221	8 650
Tjebongan	†	9 400	4 314	*l*)	»
Wringin	8 000	8 563	7 396	7 000	9 396
Regentschap Kalassan.					
Bandjar Ardjo	2 000	2 344	1 000	6 000	6 000
Bedoijo	†	2 000	2 000	3 000	3 250
Djati	5 600	3 204	4 766	4 573	4 824
Gedjajan	†	5 310	6 000	6 050	6 050
Kadirodjo	10 000	8 408	8 193	10 150	9 259
Kenaijan	7 500	3 500	6 000	6 000	6 000
Magoewo	18 175	12 583	12 458	12 429	12 864
Moedja Moedjoe en Wioro	21 400	18 051	18 869	13 488	18 498
Ngoto	6 890	2 650	5 999	6 200	6 400
Ngredhi	*n*)	*n*)	††	†	†
Randoe Goenting	7 791	††	††	††	††
Salakanlor	8 500	7 000	7 600	8 450	9 800
Salakan Potrono	6 000	5 688	4 856	4 896	7 500
Sorogedoog	16 000	11 500	11 761	14 500	14 000
Tandjong Tirto	2 500	††	††	††	††
Wanoedjoijo	10 500	7 199	8 750	10 150	8 005
Transporteeren	276 913	241 076	231 453	228 371	234 505

k) Deze onderneming heeft in 1880 opgehouden te bestaan.

l) Op de ondernemingen Klatji, Tegalweroe en Tjebongan is in 1880 de teelt van indigo tegen die van suikerriet verwisseld.

m) Vóór 1880 Klelen en Karangwoeni geheeten.

n) Op Ngredhi, dat vóór 1879 een onderdeel van Kenaijan uitmaakte, wordt sedert 1880 indigo geplant in stede van tabak.

ONDERNEMINGEN.	1877.	1878.	1879.	1880.	1881.
Per transport	276 913	241 076	231 453	228 371	234 505
Regentschap Bantoel.					
Bantoel . . . . , ...	5 000	5 000	††	††	††
Korowelang *o*).	11 500	9 332	††	††	††
Mengkangredjo *p*)	2 000	1 720	2 090	2 521	2 141
Regentschap Adhikarto (*Brossot*).					
Sewoe Galoor	*q*)	§	12 074	9 473 *r*)	6 000
Totaal der opgogeven indigo-productie (in K.G.)	295 413	257 128	245 617	240 365 *r*)	242 646

o) Korowelang maakt sedert 1878 deel uit van Gesiekan waarop suikerriet wordt verbouwd.

p) Vroeger Mengkangredjo en Sribit geheeten.

q) De onderneming Sewoe Galoor is eerst in 1878 tot stand gekomen.

r) Verbeterde opgaaf.

[5. 59.]

BIJLAGE GGG.

(Zie blz. 200 van het verslag.)

OVERZIGT van de op contract met het Gouvernement werkende ondernemingen voor den aankap van hout in 's lands bosschen op Java over 1881.

Volgnummer.	Residentie.	Regentschap.	District.	Namen der ondernemingen.	Namen der contractanten.	Uitgestrektheid (in bouws).	Duur van het contract.	Verschuldigde pachtsom aan den lande.
							A. Ondernemingen met vrije	
1	Tagal	Brebes	Boemiaijoe en Lebaksioe	Kedawoeng	Lim Tiang Keng	615	16 Sept. 1880 tot 15 Sept. 1890	f 26 725 's jaars (voor 't eerst in 1881).
2	Id.	Id.	Brebes	Rawapandjang (wildhoutperceel, bijna uitsluitend brandhout bevattende).	The Liang Wee	100	1 Junij 1879 tot 31 Mei 1880 (driemalen verlengd, laatstelijk tot 30 Sept. 1882)	(pachtsom reeds in 1880 afbetaald)
3	Pekalongan	Batang	Soebah	Banjoepoetih	G. Mullemeister	500	1 Dec. 1877 tot 30 Nov. 1884	f 25 343 's jaars
4	Samarang	Demak	Manggar	Gedangan	Dorrepaal en C°.	1528	1 Julij 1866 tot 30 Junij 1876 (tweemalen verlengd, laatstelijk voor het tijdvak 1 Julij 1878—31 Dec. 1882)	f 40 000 's jaars (alleen voor zooveel de jaren 1879 t/m 1881 betreft, daargelaten dus de betalingen over 1878 en vroeger)
5	Id.	Kendal	Bodja	Trisobo	Borgen van wijlen Lim Goan Sioe	745	1 Junij 1875 tot 31 Mei 1885	f 50 100 's jaars

Jaarlijks te kappen hoeveelheid hout (in M³).	Hoeveelheid hout (in M³.) gedurende 1881 gekapt en afgevoerd.	*VERDERE AANTEEKENINGEN.*
beschikking over het gekapte hout.		
niet opgegeven	Bij het einde van 1880 lagen in het bosch en op de verzamelplaats nabij het perceel nog onafgevoerd . . . . . 380 M³. Gekapt in 1881 . . . . . 1200 » 1580 » Afgevoerd in 1881 . . . . 1194 » Restant onafgevoerd ult. 1881 386 »	Op deze, eerst in het laatst van 1880 aangevangen onderneming wordt op eenigszins gebrekkige, maar in sommige opzigten toch practische wijze gewerkt. Tramwegen zijn niet aangelegd en machineriën niet aanwezig. De balken worden vrij ruw bekapt tegen een loon van f 2 per M³. Per vadem brandhout, voor welke hoeveelheid de ondernemer, bij verkoop in het bosch, f 6 à f 8 bedingt, betaalt hij f 0,80 à f 1. Het djatihout van Kedawoeng voorziet bijna uitsluitend in de behoefte van het gewest; door de goedkoope werkwijze ontbreekt bijna alle mededinging van elders. Het balkhout wordt ter hoofdplaats Tagal gemiddeld tegen 70 pct. boven den gouvernements-tariefsprijs verkocht.
—	Niet op te geven (ook niet door den ondernemer).	Deze onderneming leverde in 1881 alleen nog een weinig brandhout van geringe waarde op. In Junij 1881 is den ondernemer voor het ten einde brengen van de exploitatie alsnog een jaar uitstel verleend, en wel tot 30 September 1882.
p. m. 1250	Bij het einde van 1880 lagen in het bosch en op de verzamelplaats nabij het perceel nog onafgevoerd . . . . . 645 M³. Gekapt in 1881 . . . . . 849 » 1494 » Afgevoerd in 1881 . . . . 1036 » Restant onafgevoerd ult. 1881 458 » benevens veel brandhout.	Aangaande de inrigting en werking dezer onderneming zijn, na het medegedeelde in het verslag van 1879 (bijlage BBB), geen nieuwe bijzonderheden te vermelden. Voor de leegkapping enz. van het vierde jaarperceel verkreeg de ondernemer 10 maanden uitstel, alzoo tot 30 September 1882. De jonge djatiplantsoenen op de reeds ontruimde perceelen ontwikkelen zich, ten gevolge van het telen van veldvruchten tusschen de rijen, bijzonder krachtig.
p. m. 3593	Bij het einde van 1880 lagen in het bosch en op de verzamelplaats nabij het perceel nog onafgevoerd . . . . . 572 M³. Gekapt in 1881 . . . . . 1293 » 1865 » Afgevoerd in 1881 . . . . 1404 » Restant onafgevoerd ult. 1881 461 »	Van dit perceel wordt hoofdzakelijk niet anders meer dan brandhout verkregen, waarvoor alle opschietende jonge boomen worden omgekapt. In een verzoek van de ondernemers om deze indertijd buiten technische voorlichting geregelde exploitatie nog gedurende 1883 te mogen voortzetten, werd door de Indische Regering niet getreden.
niet opgegeven	Bij het einde van 1880 lagen in het bosch en op de verzamelplaats nabij het perceel nog onafgevoerd (niet — zooals in het vorig verslag door foutieve gegevens van den houtvester werd vermeld — 751 M³., maar) . . . . 1423 M³. Gekapt in 1881 . . . . . 2267 » 3690 » Afgevoerd in 1881 . . . . 1398 » Restant onafgevoerd ult. 1881 2292 » benevens veel brandhout.	Na het overlijden van den ondernemer zijn de werkzaamheden door de borgen voortgezet. Er wordt echter met weinig voortvarendheid gewerkt. Voor den afvoer van het hout naar de hoofdplaats Samarang, langs een door den ondernemer aangelegden tramweg ter lengte van 23 K. M., werden twee locomotieven gebezigd. De leeggekapte perceelen worden door de Regering gereserveerd om, zoo noodig, te zijner tijd door de bevolking met koffij te worden beplant.

Volgnummer.	Residentie.	Regentschap.	District.	Namen der ondernemingen.	Namen der contractanten.	Uitgestrektheid (in bouws).	Duur van het contract.	Verschuldigde pachtsom aan den lande.
6	Samarang	Grobogan	Poerwodadi	Goendih	Lim Liong Hien	1356¾	1 Jan. 1876 tot 31 Dec. 1885 (verlengd tot 31 Oct. 1886)	f 42 190 's jaars (voor 10 jaren, d. i. tot 31 Dec. 1885)
7	Id.	Samarang	Singenlor	Penawangan	Ho Tjiauw Soen	1200	1 Nov. 1876 tot 31 Oct. 1884	f 42 100 's jaars
8	Id.	Id.	Id.	Karang-Gondang	Ho Tjiauw Soen	194 (afbakeningsperceel)	11 Oct. 1881 tot 10 Oct. 1884	f 20 687,50 's jaars (alleen in 1882 en 1883)
9	Japara	Japara	Bandjaran	Padang	P. L. H. Stennekes	817	1 Oct. 1877 tot 30 Sept. 1887	f 18 649 's jaars
—	Id.	Id.	Id.	Sedjindé	J. Black	140	1 Dec. 1877 tot 30 Nov. 1880	(pachtsom in 1880 afbetaald)
10	Id.	Patti	Glonggong	Goedo.	J. F. Dijkman	235	1 Nov. 1878 tot 31 Oct. 1882	f 7 500 's jaars

Jaarlijks te kappen hoeveelheid hout (in M³).	Hoeveelheid hout (in M³.) gedurende 1881 gekapt en afgevoerd.	*VERDERE AANTEEKENINGEN.*
niet opgegeven	Bij het einde van 1880 lagen in het bosch en op de verzamelplaats nabij het perceel nog onafgevoerd . . . . . 12 M³. Gekapt in 1881 . . . . . 258 » 270 » Afgevoerd in 1881 . . . . 97 » Restant onafgevoerd ult. 1881 173 » benevens veel brandhout.	Deze exploitatie, waaromtrent in 't vorig verslag (bijlage BBB) eenige bijzonderheden zijn medegedeeld, wordt gezegd voor den ondernemer nog steeds verlies op te leveren. In Julij 1881 werd hem vergunning verleend om met de werkzaamheden op het 7de jaarperceel, in plaats van met 1 Januarij 1882, reeds vijf maanden vroeger een aanvang te maken. Het schoonmaken van de leeggekapte perceelen is in 1880 door den ondernemer afgekocht tegen f 2500 's jaars; dit werk geschiedt sedert door het boschpersoneel.
id.	Bij het einde van 1880 lagen in het bosch en op de verzamelplaats nabij het perceel nog onafgevoerd . . . . . 328 M³. Gekapt in 1881 . . . . . 2164 » 2492 » Afgevoerd in 1881 . . . . 1425 » Restant onafgevoerd ult. 1881 1067 » benevens veel brandhout.	Over de inrigting en werking dezer onderneming zie men het verslag van 1879 (bijlage BBB). Het schoonmaken van de leeggekapte perceelen is, te rekenen van 1881 af, door den ondernemer afgekocht tegen f 3000 's jaars; dit werk geschiedt nu door het boschpersoneel. Voor de exploitatie van het 5de jaarperceel is door de Indische Regering één jaar uitstel verleend, en wel tot 31 October 1882. De vroeger aangelegde tramweg werd in 1881 weder verlengd.
id.	—	Deze onderneming is eerst in het laatste kwartaal van 1881 in werking getreden en had bij het einde van dat jaar nog geen hout opgeleverd. Bijzonderheden over hare inrigting en werking zullen in het volgende verslag eene plaats vinden.
p. m. 1676	Bij het einde van 1880 lagen in het bosch en op de verzamelplaats nabij het perceel nog onafgevoerd . . . . . 254 M³. Gekapt in 1881 . . . . . 2773 » 3027 » Afgevoerd in 1881 . . . . 2922 » Restant onafgevoerd ult. 1881 105 »	Geen bijzonderheden gemeld.
niet opgegeven	De bij het einde van 1880 op de verzamelplaats nabij het perceel aanwezige voorraad geveld hout, ten bedrage van 20 M³., werd in 1881 afgevoerd.	Nu het laatst achtergebleven hout is afgevoerd, zijn alle werkzaamheden op deze onderneming afgeloopen.
p. m. 2010	Bij het einde van 1880 lagen in het bosch en op de verzamelplaats nabij het perceel nog onafgevoerd . . . . . 186 M³. Gekapt in 1881 . . . . . 2118 » 2304 » Afgevoerd in 1881 . . . . 1515 » Restant onafgevoerd ult. 1881 789 »	Voor bijzonderheden nopens de wijze van exploitatie zie men het verslag van 1880 (bijlage BBB). Ingevolge magtiging van de Indische Regering dd. 14 Julij 1881 werd met den ondernemer een suppletoir contract gesloten waarbij hij, tegen betaling van eene schadevergoeding ad f 1475 's jaars, is ontheven van de verpligting om, na leegkapping van eenig jaarperceel, het terrein schoon te maken en de daarin overgebleven stronken te verbranden. Het wordt in het belang van de nieuwe plantsoenen geacht dat dit werk door het boschpersoneel zelf geschiedt. Op de reeds weder beplante perceelen belooft zich fraai bosch te zullen ontwikkelen.

Volgnummer.	Residentie.	Regentschap.	District.	Namen der ondernemingen.	Namen der contractanten.	Uitgestrektheid (in bouws).	Duur van het contract.	Verschuldigde pachtsom aan den lande.
11	Japara	Joana	Mergotoehoe	Terbono	P. Dunlop	87	1 Mei 1880 tot 30 April 1882 (verlengd tot 30 April 1883)	f 22 250 's jaars (alleen in 1881 en 1882)
12	Rembang	Rembang	Sedan	Sedan	Erven J. Muijsken	1152	1 Jan. 1866 tot 31 Dec. 1875 (twee malen verlengd, eerst tot ult. 1878 en laatstelijk tot ult. 1883)	f 15 425 's jaars
13	Id.	Blora	Panolan	Djatilawang	Tan Wat Sing	400	1 Junij 1875 tot 31 Mei 1883 (verlengd tot 31 Oct. 1883)	f 27 600 's jaars (voor 8 jaren, d. i. tot 31 Mei 1883)
14	Id.	Id.	Randoeblatoeng	Kesoemo	Liem Tjan Yang	472	1 Dec. 1877 tot 30 Nov. 1885 (verlengd tot 31 Aug. 1886)	f 11 062,50 's jaars (voor 8 jaren, d. i. tot 30 Nov. 1885)
15	Id.	Id.	Ngawen	Gadé-Bradak	J. F. Dijkman	454 (afbakeningsperceel)	9 April 1878 tot 8 April 1882	f 2500 's jaars
16	Id.	Rembang en Blora	Soelang en Ngawen.	Loanoh	W. J. L. C. Buys	325	1 Sept. 1878 tot 31 Aug. 1883	f 19 157,40 's jaars

Jaarlijks te kappen hoeveelheid hout (in M³.)	Hoeveelheid hout (in M³.) gedurende 1881 gekapt en afgevoerd.	*VERDERE AANTEEKENINGEN.*
niet opgegeven	Bij het einde van 1880 lagen in het bosch en op de verzamelplaats nabij het perceel onafgevoerd . . . . . . 400 M³. Gekapt in 1881 . . . . . 1435 » 1835 » Afgevoerd in 1881 . . . . 1210 » Restant onafgevoerd ult. 1881 625 »	Aangaande deze onderneming kan naar 't vorig verslag (bijlage BBB) worden verwezen. Wegens de moeijelijkheden door den ondernemer in het verkrijgen van werkvolk ondervonden, werd hem in December 1881 vergund de exploitatie voort te zetten tot 30 April 1883.
p. m. 2905	Bij het einde van 1880 lagen in het bosch en op de verzamelplaats nabij het perceel nog onafgevoerd . . . . . 850 M³. Gekapt in 1881 . . . . . 1882 » 2732 » Afgevoerd in 1881 . . . . 2732 » Restant onafgevoerd ult. 1881 *nihil.*	Oorspronkelijk bedroeg het contractsgebied van Sedan 640 bouws, doch de met 1 Januarij 1876 en 1 Januarij 1879 toegestane verlenging der exploitatie is gepaard gegaan met de toevoeging van nieuwe bosschen (achtereenvolgens 192 en 320 bouws). Dit laatste contractsgebied van 320 bouws is in vijf jaarperceelen verdeeld, waarvan, in verband met het in 't vorig verslag vermelde uitstel, op 30 September 1881 het tweede perceel moest worden opgeleverd. Voor het derde en vierde jaarperceel is aan de erven van den in 1881 overleden ondernemer, uit aanmerking van de moeijelijkheden in den afvoer van het hout ondervonden, tijd gelaten respectievelijk tot 30 September 1882 en 30 September 1883. Het uitstel brengt echter geen verandering in de termijnen voor de voldoening der jaarlijksche retributie bedongen. Met de uitdunning der plantsoenen op de vóór 1879 uitgekapte perceelen werd in 1881 voortgegaan.
niet opgegeven	Bij het einde van 1880 lagen in het bosch en op de verzamelplaats nabij het perceel nog onafgevoerd . . . . . 4815 M³. Gekapt in 1881 . . . . . 5467 » 10282 » Afgevoerd in 1881 . . . . 8227 » Restant onafgevoerd ult. 1881 2055 »	Het in 1881 leeggekapte 6de jaarperceel en de twee laatsten (die in 1882 en 1883 aan de beurt komen) zullen, ingevolge een met den ondernemer op diens verzoek gesloten suppletoir contract, door het boschpersoneel worden schoongemaakt. De door den ondernemer voor den afkoop van deze vroeger op hem rustende verpligting te betalen vergoeding is in haar geheel bepaald op f 2500, te voldoen in drie gelijke jaartermijnen, waarvan de eerste verschenen is 30 November 1881 en de beide andere vervallen op 31 Mei van de jaren 1882 en 1883.
p. m. 2420	Bij het einde van 1880 lagen in het bosch en op de verzamelplaats nabij het perceel nog onafgevoerd . . . . . 1564 M³. Gekapt in 1881 . . . . . 4685 » 6249 » Afgevoerd in 1881 . . . . 5866 » Restant onafgevoerd ult. 1881 383 »	Ingevolge eene magtiging van October 1881 is het tijdstip waarop de exploitatie van het 4de jaarperceel moet zijn afgeloopen, in plaats van op 31 December 1881, bepaald op 31 Augustus 1882. Voor elk der vier overige jaarperceelen is een gelijk uitstel van acht maanden verleend. Het schoonmaken der bedoelde vijf jaarperceelen is door den ondernemer afgekocht tegen f 1500 voor elk perceel. Dit werk zal nu door het boschpersoneel geschieden.
—	Bij het einde van 1880 lagen in het bosch en op de verzamelplaats nabij het perceel nog onafgevoerd . . . . . 814 M³. Gekapt in 1881 . . . . . 2015 » 2829 » Afgevoerd in 1881 . . . . 1922 » Restant onafgevoerd ult. 1881 907 »	Dit afbakeningsperceel is niet in jaarperceelen verdeeld. Het staat den ondernemer vrij de exploitatie naar eigen goedvinden te regelen. Wederbeplanting met djati heeft niet plaats.
niet opgegeven	Bij het einde van 1880 lagen in het bosch en op de verzamelplaats nabij het perceel nog onafgevoerd . . . . . 1414 M³. Gekapt in 1881 . . . . . 2282 » 3696 » Afgevoerd in 1881 . . . . 1315 » Restant onafgevoerd ult. 1881 2381 »	Aan de wederbeplanting van het 1ste jaarperceel, pas in 't laatst van 1880 door den ondernemer opgeleverd, werd in den westmoesson van 1880/81 begonnen. Aanvangende met het 3de jaarperceel zal de ondernemer niet meer voor het schoonmaken der leeggekapte gronden behoeven te zorgen. De aan den lande te betalen vergoeding voor zijne ontheffing van deze verpligting is bepaald op f 1333,33⁵ 's jaars.

Volgnummer.	Residentie.	Regentschap.	District.	Namen der ondernemingen.	Namen der contractanten.	Uitgestrektheid (in bouws).	Duur van het contract.	Verschuldigde pachtsom aan den lande.
—	Soerabaija	Lamongan	Lengkir	Bloeloek	Tan Tong Hay	261	1 Julij 1872 tot 30 Junij 1876 (nader verlengd tot 31 Aug. 1877)	(Pachtsom reeds in 1876 afbetaald)
—	Id.	Modjokerto	Modjoagoeng	Modjoagoeng	Factorij der Nederlandsche Handel-maatschappij	367 (af bakenings-perceel)	22 Febr. 1874 tot 21 Febr. 1879 (twee malen verlengd, laatstelijk tot ult. Febr. 1881)	(Pachtsom reeds in 1879 afbetaald)
—	Id.	Id.	Modjosarilor	Djedong (brandhoutperceel)	Han Oen Djien	400	1 Oct. 1876 tot 30 Sept. 1879	(als boven)
17	Id.	Lamongan.	Mantoep	Brondjong	J. B. Kaijser.	438	1 Nov. 1876 tot 31 Oct. 1886	f 6666,60 's jaars
18	Id.	Modjokerto	Modjoagoeng	Pakis	C. E. Fritz.	440	1 Junij 1881 tot 31 Mei 1887	f 25 200 's jaars (nog niet in 1881)
19	Id.	Id.	Modjodadi	Marmoijo-Kletek	Han Hong Sing	572 (af bakenings-perceel)	1 Jan. 1881 tot 31 Dec. 1885	f 7000 's jaars
20	Pasoeroean	Malang	Sengoro	Tegaron	Kwee Lian Hong	208	1 Nov. 1879 tot 31 Oct. 1885	f 5754,67 's jaars

Jaarlijks te kappen hoeveelheid hout (in M³.)	Hoeveelheid hout (in M³.) gedurende 1881 gekapt en afgevoerd.	*VERDERE AANTEEKENINGEN.*
—	De bij het einde van 1880 nog voorhanden houtmassa, ten bedrage van 2340 M³., werd in 1881 geheel afgevoerd.	Het laatst overgebleven, reeds vroeger gevelde, hout van Bloeloek is in 1881 naar Soerabaija afgevoerd. Het jonge plantsoen blijft zich voortdurend gunstig ontwikkelen; hier en daar heeft reeds uitdunning plaats gehad.
—	Gedurende 1881 werd geen hout meer gekapt, maar bepaalde men zich tot het wegruimen van de op 31 December 1880 nog onafgevoerde hoeveelheid, ten bedrage van 747 M³.	Ook bij deze onderneming zijn de werkzaamheden in 1881 geheel beëindigd. Zooals reeds in 't vorig verslag is gezegd, worden de leeggekapte terreinen, als buiten de boschgrenzen vallende, niet weder met djati beplant.
—	Van de op ult. 1880 nog achtergebleven 2198 vademen brandhout werden in 1881 slechts 686 vademen afgevoerd, zoodat op ult. 1881 nog eene hoeveelheid van 1512 vademen overbleef, die in 1882 zou worden weggeruimd.	Van deze onderneming, waarvoor het contract reeds in 1879 is verstreken, werd in 1881 nog voortdurend achtergebleven brandhout vervoerd. De jonge plantsoenen op dit uitgekapte perceel ontwikkelen zich goed.
niet opgegeven	Bij het einde van 1880 was al het gevelde hout ook reeds afgevoerd. In 1881 werd eene hoeveelheid gekapt van 3251 M³. en afgevoerd . . . . . . 2934 » zoodat ult. 1881 onafgevoerd bleef } 317 » benevens veel brandhout.	Door den ondernemer werd op 31 October 1881 het 5de jaarperceel opgeleverd Hij beliep echter boete wegens het niet tijdig uitslepen van het daaruit verkregen hout.
p. m. 2964	Gedurende 1881 werden gekapt 810 M³. Afgevoerd in 1881 . . . . 718 » Restant onafgevoerd ult. 1881 92 »	Op deze nieuwe onderneming, in 1881 aangevangen, geschieden bijna alle werkzaamheden op taak. De houtkappers ontvangen f 4 voor het bekappen van 1 M³. timmerhout en f 0.35 voor het bewerken en opstapelen van 1 M³ brandhout. Het vervoer uit het bosch naar de stapelplaats Modjoagoeng, een afstand van 3 palen, geschiedt langs een railweg, waarheen het hout wordt gesleept door buffels. Ook dit werk, waartoe een 30tal buffels worden gebezigd, geschiedt bij aanneming. Van de stapelplaats wordt het hout langs de rivieren Modjoagoeng en Kediri naar Modjokerto en Soerabaija vervoerd. Het brandhout wordt meerendeels bij de omliggende suikerfabrieken van de hand gezet. Het timmerhout wordt gemiddeld tegen 50 pct. boven den gouvernementstariefsprijs verkocht, het brandhout tegen ongeveer f 20 per vadem.
niet opgegeven	Gedurende 1881 werden gekapt 207 M³. Afgevoerd in 1881 . . . . 140 » Restant onafgevoerd ult. 1881 } 67 » benevens veel brandhout.	Ook bij deze nieuwe onderneming is taakwerk regel. Zij bezigt dagelijks ongeveer 200 koelies uit de omliggende dessa's. Het hout wordt vervoerd gedeeltelijk met karren (tot Plosso en gedeeltelijk in door koelies getrokken wagens langs eene spoorbaan met houten rails tot Sempol, zijnde een afstand van 5 palen. Om de balken en dolken naar de spoorbaan te brengen, bezigt de ondernemer een 20tal ijzeren mallejans. Van Sempol en Plosso worden de houtwerken langs de rivieren Beng en Kediri naar Soerabaija afgevoerd. Het timmerhout wordt gemiddeld tegen f 35 per M³ en het brandhout tegen f 20 per vadem verkocht. Het terrein zal na leegkapping niet weder met djati worden beplant, maar aan de bevolking ter uitbreiding harer bouwvelden worden afgestaan.
p. m. 1618	Bij het einde van 1880 lagen in het bosch en op de verzamelplaats nabij het perceel nog onafgevoerd . . . . . 1060 M³. Gekapt in 1881 . . . . . 266 » 1326 » In 1881 afgevoerd . . . . 971 » Restant onafgevoerd ult. 1881 } 355 » benevens eenig brandhout.	Aangaande de werking en inrigting van deze exploitatie kan naar 't vorig verslag (bijlage BBB) worden verwezen. In 1881 heeft de ondernemer langs den steilen oever van de kali Metro eene glijbaan laten daarstellen, langs welke de houtwerken naar beneden worden gelaten om dan door koelies naar de overzijde op den minder steilen oostelijken oever te worden gedragen, alwaar zich de verzamelplaats bevindt. Van daar worden de houtwerken op karren vervoerd naar de voornaamste afzetplaats Malang. De exploitatie van het tweede jaarperceel heeft vertraging ondervonden. De Regering heeft er in bewilligd dat de oplevering, in stede van op 30 November 1881, eerst zou plaats vinden op 30 September 1882.

Volgnummer.	Residentie.	Regentschap.	District.	Namen der ondernemingen.	Namen der contractanten.	Uitgestrektheid (in bouws).	Duur van het contract.	Verschuldigde pachtsom aan den lande.
21	Pasoeroean	Pasoeroean	Wangkal	Sidowajah (brandhout-perceel)	Poea Soe Bie	295	1 Junij 1880 tot 31 Mei 1885	f 2420 's jaars
22	Probolinggo	Probolinggo	Kraksaän	Keben-Brassi c. a.	Borgen van wijlen C. Maarschalk	514	1 April 1875 tot 31 Maart 1880 (twee malen verlengd, eerst tot 30 Nov. 1881 en later tot 30 Sept. 1882)	aanvankelijk f 14 001,50 's jaars (voor 5 jaren) en voor het in 1880 verkregen nieuwe contractsgebied (161 bouws) f 33 262, waarvan in dat jaar nog werd betaald f 1332,50 en in 1881 f 31 929,50.
23	Id.	Id.	Gending	Soemberpoh c. a. (grootendeels slechts brandhout opleverende)	Tan Koen Ing	604	1 Oct. 1879 tot 30 Sept. 1887	f 7013 's jaars
24	Madioen	Madioen	Tjaroeban	Pepé	J. M. van der Valk Czn.	493	1 Dec. 1877 tot 30 Nov. 1885	f 4525 's jaars
25	Id.	Id.	Oeteran	Mroewak-Panggoeng	Kwee Djoen Yong	niet opgegeven (afbakenings-perceel)	14 Jan. 1880 tot 13 Jan. 1882	f 1075 's jaars (alleen in 1880 en 1881)

Jaarlijks te kappen hoeveelheid hout (in M³.).	Hoeveelheid hout (in M³.) gedurende 1881 gekapt en afgevoerd.	*VERDERE AANTEEKENINGEN.*
—	Bij het einde van 1880 lagen in het bosch en op de stapelplaats nabij het perceel nog onafgevoerd . . . . 695 vadem. Gekapt in 1881 . . . . 451 » 1146 » Afgevoerd in 1881 . . . 1146 » Restant onafgevoerd ult. 1881 *nihil*	Omtrent de wijze van exploitatie van dit brandhoutperceel kan naar 't vorig verslag worden verwezen. Ook hier geschiedt al het werk bij aanneming. Het brandhout vindt bij de omliggende suikerfabrieken geregeld aftrek. Door verloop van het werkvolk, in verband met de cholera-epidemie, kon de ondernemer een gedeette van het hout uit het 1ste jaarperceel niet tijdig uitgesleept krijgen Hem is echter kwijtschelding van boete verleend.
niet opgegeven	Bij het einde van 1880 lagen in het bosch en op de verzamelplaats nabij het perceel nog onafgevoerd . . . . . 140 M³. Gekapt in 1881 . . . . . 754 » 894 » Afgevoerd in 1881 . . . . 894 » Restant onafgevoerd ult. 1881 *nihil*	De eigenlijke exploitatie, het kappen en vervoeren van het hout, werd op deze onderneming (die aanvankelijk slechts over 353 bouws beschikte) reeds op 30 November 1881 ten einde gebragt, maar voor het schoonmaken van het terrein is den ondernemer uitstel verleend tot 30 September 1882.
id.	Bij het einde van 1880 lagen in het bosch en op de verzamelplaats nabij het perceel nog onafgevoerd (alleen aan timmerhout) . . . . 64 M³. Gekapt in 1881 (behalve veel brandhout) . . . . . . 109 » 173 » Al dit timmerhout werd in 1881 ook nog afgevoerd.	Uit deze bosschen wordt hoofdzakelijk slechts brandhout verkregen ten dienste van de omliggende suikerfabrieken.
p. m. 1390	Bij het einde van 1880 lagen in het bosch en op de verzamelplaats nabij het perceel nog onafgevoerd . . . . . 560 M³. Gekapt in 1881 . . . . . 650 » 1210 » Afgevoerd in 1881 . . . . 855 » Restant onafgevoerd ult. 1881 { 355 » benevens veel brandhout.	Uithoofde van de verminderde behoefte aan werkvolk voor de spoorwegwerken (de met 1 Julij 1882 tot Madioen gereed gekomen staatsspoorweg doorsnijdt het boschperceel Pepé) kon in 1881 de ondernemer gemakkelijker en goedkooper werkvolk bekomen dan in vorige jaren. Het hout dezer exploitatie wordt hoofdzakelijk te Soerabaija verkocht. In 1881 werden in het perceel 3500 dwarsliggers en wisselhouten aan den dienst der staatsspoorwegen geleverd. De ondernemer werd, op zijn verzoek, tegen eene vergoeding van f 1500 voor elk in 1881 en volgende jaren op te leveren jaarperceel, ontheven van de verpligting om zijnerzijds de leêggekapte terreinen te doen schoonmaken en van stronken te zuiveren. Nu dit werk dus voortaan door personeel van het boschwezen behoort te geschieden, is kort daarop (in October 1881) bepaald dat de nog te exploiteeren jaarperceelen, in stede van telkens op 1 December, reeds op 1 Augustus te voren aan den houtvester zullen moeten worden overgegeven. Tevens is toen den ondernemer vergunning verleend om, met afwijking van de aangenomen volgorde van aankap, al dadelijk te beginnen met de exploitatie van het achtste jaarperceel, onder voorwaarde evenwel dat de vervroegde exploitatie zich alleen bepale tot den aankap van de reeds geringde boomen. Vooraf diende echter de pachtsom over het laatst gekapte vijfde jaarperceel te worden voldaan.
—	Bij het einde van 1880 lagen in het bosch en op de verzamelplaats nabij het perceel nog onafgevoerd . . . . . 84 » Gekapt in 1881 . . . . . 1004 » 1088 » Afgevoerd in 1881 . . . . 1051 » Restant onafgevoerd ult. 1881 37 »	De exploitatie van dit kleine afbakeningsperceel liep ten einde. In 1881 leverde het bijna uitsluitend spoordwarsliggers; slechts zeer weinig klein timmerhout en brandhout. Het terrein wordt niet weder met djati beplant.

Volgnummer.	Residentie.	Regentschap.	District.	Namen der ondernemingen.	Namen der contractanten.	Uitgestrektheid (in bouws).	Duur van het contract.	Verschuldigde pachtsom aan den lande.
26	Madioen	Ngawi	Gendingan	Goenoeng-Tjrimong	C. Voute	331	1 Mei 1881 tot 30 April 1885	f 12500 's jaars (nog niet in 1881)
27	Kediri	Blitar	Wlingi en Lodoijo	Lodoijo	J. Canters	874	1 Oct. 1876 tot 30 Sept. 1886	f 32 000 's jaars
28	Id.	Berbek	Lengkong	Gondang	mr. J. J. C. Enschedé	878	1 Sept. 1878 tot 31 Aug. 1890	f 20 925 's jaars (zie echter de laatste kolom)

Jaarlijks te kappen hoeveelheid hout (in M^3.)	Hoeveelheid hout (in M^3.) gedurende 1881 gekapt en afgevoerd.	*VERDERE AANTEEKENINGEN.*
p. m. 1770	Gedurende 1881 werden gekapt 454 M^3. Afgevoerd in 1881 . . . . 12 » Restant onafgevoerd ult. 1881 { 442 » benevens eenig brandhout.	Op deze, eerst in Mei 1881 aangevangen, onderneming wordt geheel op taak (bij aanneming) gewerkt. Het aantal arbeiders wisselde af van 100 tot 200 man. Van de gebezigde trekdieren bezit de ondernemer 50 span in eigendom. Machinerien worden niet gebruikt. In 1881 zette de exploitant nog slechts zeer weinig hout van de hand. Te water (langs de door het perceel loopende kali Patjar) wordt het hout naar de Solo-rivier gebragt. Het schoonmaken der leeg te kappen jaarperceelen zal, tegen eene voor elk perceel door den ondernemer te betalen vergoeding van f 2068,75, door het boschpersoneel geschieden.
niet opgegeven	Bij het einde van 1880 lagen in het bosch en op de verzamelplaats nabij het perceel nog onafgevoerd . . . . . 1383 M^3. Gekapt in 1881 . . . . . 4500 » 5883 » Afgevoerd in 1881 . . . . 4429 » Restant onafgevoerd ult. 1881 { 1454 » benevens eenig brandhout.	In 1881 werd het vijfde jaarperceel behoorlijk afgewerkt door den ondernemer opgeleverd en, met vergunning van de Regering, in stede van op 1 October reeds in Maart met de exploitatie van het zesde jaarperceel begonnen. Ook het zevende jaarperceel zou vóór den bepaalden tijd in bewerking mogen worden genomen, en wel reeds op 1 Januarij 1882 in stede van op 1 October van dat jaar. Het tijdstip van oplevering der beide perceelen is echter onveranderd gebleven; het zesde zal dus eerst in het najaar van 1882 en het zevende in het najaar van 1883 aan den houtvester behoeven te worden overgegeven.
Id.	Bij het einde van 1880 lagen in het bosch en op de verzamelplaats nabij het perceel nog onafgevoerd . . . . . 228 M^3. Gekapt in 1881 . . . . . 2462 » 2690 » Afgevoerd in 1881 . . . . 1894 » Restant onafgevoerd ult. 1881 { 796 » benevens veel brandhout.	Met vergunning van de Regering exploiteerde de ondernemer in 1881 $2^1/_2$ jaarperceel, in verband waarmede hij dan ook f 52 312,50 aan pachtsom betaalde. De ondernemer deed een railweg aanleggen uit het bosch naar de spoorweghalte Baron. Het transport van het hout te water zal nu geheel door vervoer langs den staatsspoorweg vervangen kunnen worden.

B.

Volgnummer.	Residentie.	Regentschap.	District.	Namen der ondernemingen.	Namen der contractanten.	Uitgestrektheid (in bouws).	Duur van het contract.	Door den lande aan den ondernemer betaald wegens kap-, sleep- en vervoerloon voor de in 1881 afgevoerde houtwerken.

B. Ondernemingen voor aankap

Volgnummer.	Residentie.	Regentschap.	District.	Namen der ondernemingen.	Namen der contractanten.	Uitgestrektheid (in bouws).	Duur van het contract.	Door den lande aan den ondernemer betaald wegens kap-, sleep- en vervoerloon voor de in 1881 afgevoerde houtwerken.
1	Rembang	Toeban	Singahan	Parengan	H. L. Jansen en P. Breeman	1440 830 2270	1 Oct. 1865 tot 30 Sept. 1876 (verlengd, eerst tot 30 Sept. 1881 en later nog tot 30 Sept. 1882)	f 208 240,20 (met inbegrip van f 79 070 voor 53 500 stuks dwarsliggers)

Jaarlijks te kappen hoeveelheid hout (in M^3).	Hoeveelheid hout (in M^3.) gedurende 1881 gekapt en afgevoerd.	*VERDERE AANTEEKENINGEN.*
ten behoeve van den lande.		
4000 tot 6500	Bij het einde van 1880 lagen in het bosch en op de verzamelplaats nabij het perceel nog onafgevoerd . . . . . 6079 M^3. Gekapt in 1881 . . . . . 3725 » 9804 » Afgevoerd in 1881 . . . . 4107 » Restant onafgevoerd ult. 1881 5697 » Bovendien werden in 1881 gekapt en ook nog verzonden 53500 dwarsliggers ten dienste der staatsspoorwegen.	Aan de ondernemers, die in 1881 behoorlijk aan hunne verpligtingen voldeden, werd, zooals reeds in 't vorig verslag is vermeld, in Januarij 1881 toegestaan om het laatste jaarperceel tot 30 September 1882 in exploitatie te houden en met het vervoer van het hout naar Soerabaija voort te gaan tot 31 Maart 1883. Inmiddels is in 1882 eene nieuwe bosch-exploitatie als die van Parengan in werking getreden, mede hoofdzakelijk ten dienste der marine. Over die onderneming zullen eerst in 't volgend verslag bijzonderheden zijn mede te deelen.

C. Ondernemingen voor het uitdunnen van djatibosschen of djatituinen, en het daaruit wegruimen van dood en omgevallen hout, alle met vrije beschikking over het dus verkregen hout. *a)*

Residentie.	Regentschap.	District.	Namen der ondernemingen.	Namen der contractanten.	Uitgestrektheid (in bouws).	Duur van het contract.	Verschuldigde retributie aan den lande.	Hoeveelheid hout (in M³.) gedurende 1881 afgevoerd.	Verdere aanteekeningen.
Cheribon	Cheribon	Lossari	Uitdunning van de djatibosschen Ambit, Goenoeng Sari en Koembang	Tan Gwa Tek	370	twee jaren (tot 31 Dec. 1882)	f 0,55 per M³.	2324 M³. brandhout	
Samarang	Kendal	Troeko en Selokaton	Zuivering van de djatibosschen Sodjomerto en Rembes-Tjiplo	Maclaine Watson & C°. c. s.	niet opgemeten	tot 31 Dec. 1882	f 1 per M³. timmerhout en f 3,50 per vadem brandhout	2759 M³. timmer- en brandhout	
Id.	Id.	Kaliwoengoe	Zuivering van het bosch Kedoeng-Soeren	Lim Liong Hien	id.	11 Dec. 1877 tot 10 Junij 1881	f 5,25 per M³.	333 M³. timmer- en brandhout.	Afgeloopen.
Id.	Id.	Bodja	Kedawoeng en Poetjoeng	Lim Liong Hien	300	drie jaren (tot 2 Julij 1884)	f 10 per M³. timmerhout en f 3,50 per vadem brandhout	174 M³. timmer- en brandhout	
Id.	Samarang	Singenkidoel	Zuivering van het bosch Kedong-Boender, enz.	J. C. David	niet opgemeten	16 Febr. 1879 tot 15 Febr. 1881 (tweemalen verlengd, eerst tot ult. Febr. 1882 en later tot ult. Febr. 1883)	f 1,75 per M³.	6208 M³. timmer- en brandhout	
Japara	Japara	Bandjaran	Zuivering van het bosch Djatisari	P. H. Stoll	id.	Geen tijdstip van voltooijing bepaald	f 0,30 per M³.	385 M³. brandhout	Afgeloopen.
Soerabaija	Modjokerto	Modjokasri	Zuivering van het bosch Mermoyo	Hang Kong Sin	id.	Id.	f 2,55 per M³.	675 M³. timmer- en brandhout	Uit 't vorig verslag (bijlage BBB blz. 14) kan blijken dat de *aankap* reeds in 1880 was afgeloopen.
Madioen	Madioen	Kanigoro	Zuivering van het bosch Tambak	J. B. Davidson	id.	Id.	f 3,50 per M³.	752 M³. timmer- en brandhout	
Kediri	Blitar	Blitar	Zuivering van de bosschen Tjermé, enz.	Tan Kok Tjauw	id.	Id.	f 8,80 per M³.	144 M³. timmerhout.	Afgeloopen.

a) De in 't vorig verslag (bijlage BBB blz. 14) vermelde twee uitdunningscontracten in de residentie Tagal werden, alvorens te zijn aangevangen, ingevolge magtiging van de Indische Regering, bij eene beschikking van den resident dd. 10 Augustus 1881 met wederzijdsch goedvinden van partijen ontbonden verklaard.

[5. 60.]

BIJLAGE **HHH**.

(Zie blz. 202 van het verslag.)

OVERZIGT betreffende den VEESTAPEL op JAVA EN MADURA en van het aantal VOERTUIGEN voor personen- en goederenvervoer bij het eind van 1880.

GEWESTEN.	Buffels.	Runderen.	Paarden.	Te zamen.	Aantal beesten gemiddeld per 1000 inlanders. *a)*	Voertuigen bestemd voor het vervoer van: personen.	Voertuigen bestemd voor het vervoer van: goederen.
Bantam	46 859	508	8 233	55 600	94	436	974
Batavia	153 783	8 409	23 584	185 776	216	3 035	5 295
Krawang *b)*	25 689	1 020	5 955	32 664	251	168	2 173
Preanger regentschappen	189 947	4 932	57 641	252 520	160	937	3 290
Cheribon	168 163	2 213	31 582	201 958	160	640	3 160
Tagal	133 561	1 043	10 860	145 464	155	621	4 217
Pekalongan	56 213	4 487	8 950	69 650	137	486	2 351
Samarang *c)*	169 853	58 314	11 573	239 740	191	510	2 868
Japara	134 626	1 784	9 958	146 368	177	790	5 684
Rembang	216 480	135 452	49 739	401 671	388	693	1 394
Soerabaija	143 600	199 239	37 537	380 376	223	1 760	8 464
Pasoeroean	13 141	165 078	41 284	219 503	303	*d)* 973	6 680
Probolinggo	5 158	159 829	31 888	196 875	405	920	11 007
Bezoeki	20 017	160 749	41 407	222 173	503	442	5 574
Banjoewangi	8 708	34 343	10 628	53 679	830	36	522
Banjoemas	121 385	67 126	8 854	197 365	195	231	494
Bagelen	79 374	98 193	8 579	186 146	148	312	1 660
Kadoe *e)*	46 675	97 139	9 256	153 070	217	291	182
Djokjokarta	56 884	81 565	7 424	145 873	317	255	2 587
Soerakarta	158 983	98 529	30 200	287 712	300	604	4 071
Madioen	173 450	135 000	42 701	351 151	354	259	806
Kediri	182 791	48 594	29 324	260 709	341	505	3 434
Madura	55 966	271 676	20 720	348 362	433	525	2 226
Totalen voor 1880	2 361 306	1 835 222	537 877	4 734 405	244	15 429	79 113
» » 1879 *f)*	2 764 350	1 918 271	626 087	5 308 708	279	14 798	80 401

(*a*) Vermits het vee, dat aan Europeanen en andere niet-inlanders toebehoort, niet afzonderlijk is opgegeven, en bovendien in elk gewest slechts een zeer klein gedeelte van de opgegeven totalen kan uitmaken, is bij deze berekening van de veronderstelling uitgegaan dat de geheele veestapel het eigendom der inlandsche bevolking is.
(*b*) De opgegeven cijfers betreffen ditmaal, wat den veestapel aanbelangt, alleen de gouvernementsdistricten. Op de particuliere landerijen bleek eene telling van het vee bij het eind van 1880, wegens de toen daar heerschende veepest, niet wel mogelijk.
(*c*) De opgaven over 1879 in 't vorig verslag (blz. 188) vermeld, waren foutief. Zij hadden moeten luiden als volgt: 193 296 buffels, 64 290 runderen, 13 541 paarden, 393 voertuigen voor personen- en 3232 voertuigen voor goederenvervoer.
(*d*) De vermindering van het aantal voertuigen bestemd voor het vervoer van personen wordt toegeschreven aan het meer en meer toenemend gebruik dat van den spoorweg wordt gemaakt.
(*e*) In 't vorig verslag (blz. 188) zijn voor 1879, wat den veestapel betreft, bij vergissing de cijfers voor 1880 opgenomen. Opgaven over eerstbedoeld jaar zijn niet kunnen worden verstrekt.
(*f*) Voor zooveel mogelijk verbeterd (verg. de noten *c* en *e*).

[5. 61.]

BIJLAGE **JJJ**.

(Zie blz. 208 van het verslag.)

OVERZIGT betreffende de PARTICULIERE LANDBOUW-ONDERNEMINGEN in de rijken DELI, LANGKAT en SERDANG (residentie OOSTKUST VAN SUMATRA) over 1881.

Volg-nummer.	NAMEN DER ondernemingen.	NAMEN DER ondernemers.	NAMEN DER erkende administrateurs.	Uitgestrektheid (in bouws).	Tijdstip waarop het contract eindigt.	Aard der geteelde producten.	Tabaksproductie (in Amst. ponden).	Aantal vaste arbeiders.	Aantal arbeiders bovendien gebezigd.
	RIJK VAN DELI. *a)*								
1	Petersburg.	Deli-maatschappij (hoofdadministrateurs: J. F. Cremer en H. Herrings; secretaris: H. C. van den Honert).	S. A. van Someren.	12 000	11 Jan. 1970	Tabak.	430 625	653	200
2	Medan.		H. C. van den Honert.			Id.	467 000	609	200
3	Tuin Medan. *b)*		L. der Kinderen.			Tabak en muskaatnoten. *c)*	204 625	387	200
4	Mariendal.		G. E. Haarsma.			Tabak en koffij (ook Liberia.-koffij). *d)*	625 000	744	200
5	Timbang Deli.		H. Herrmann.			Tabak.	322 875	527	200
6	Bandar Klappa.		B. Droste.	2 000	12 Febr. 1953	Id.	357 250	527	200
7	Deli Toea.		H. F. Bovenkerk.	2 500	15 April 1954	Id.	331 250	548	200
8	Bakala. *e)*		B. Blumenthal.	1 000	17 Aug. 1945	Tabak, koffij (ook Liberia-koffij) en kina. *f)*	310 000	480	200
9	Belawan. *g)*		F. J. ter Beek.	1 600	27 Aug. 1955	Tabak.	292 625	445	200
10	Mabar.	O. Eckels.	O. Eckels.	*h)* 2 000	*h)*	Id.	90 000	150	”
11	Pandahara.	W. Weber.	W. Weber.			Id.	174 232	167	48
12	Danmark. *i)*	C. Gamborg.	C. Gamborg.	1 000	13 Maart 1949	Id.	58 941	79	11
13	Säntis.	J. Köng Mösley.	J. M. Köhler.	1 000	13 Maart 1949	Id.	240 000	990	91
			Transporteeren	23 100		Transporteeren	3 904 423		

a) De in bijlage DDD van het vorige verslag onder nos. 2, 25, 26 en 27 genoemde ondernemingen Anniedale, Nederburg, Jungle Brau en Bedagei komen in dit overzigt niet meer voor. Zij werden dadelijk na den oogst van 1880 gesloten. Anniedale werd ingelijfd bij Petersburg en Medan.

b) De onderneming Tuin Medan zou, ingaande met den oogst van 1882, worden opgelost in die van Medan.

c) De notentuinen zijn verpacht; uit dien hoofde was de Deli-maatschappij buiten staat om opgaven nopens de productie te verstrekken.

d) Enkele koffijboomen begonnen vruchtdragend te worden. De oogst bedroeg eenige weinige pikols.

e) In de bijlage DDD van het vorige verslag vermeld onder n°. 23.

f) De kinaplantjes waren eerst in het najaar van 1881 in den grond gebragt. (De koffij-plantsoenen waren nog jong.)

g) Geopend in het begin van 1881.

h) De uitgestrektheid van elk der ondernemingen Mabar en Pandahara afzonderlijk is niet met juistheid op te geven. Beide ondernemingen, zoomede Seroeway (zie lager n°. 41 van dit overzigt) zijn in 1880 tot stand gekomen zonder bepaald contract, ingevolge eene acte des sultans waarbij de gronden voor slechts 2 à 3 jaren zijn afgestaan. Van bestuurswege aangeschreven om ter zake van deze concessies alsnog contracten in den voorgeschreven vorm aan te bieden, hebben de ondernemers van Pandahara en Seroeway hieraan voldaan (de door hen aangeboden contracten waren bij het eind van 1881 nog bij het Europeesch bestuur in behandeling), terwijl de nalatig gebleven ondernemer van Mabar aan de indiening herinnerd is.

i) Opgeheven als afzonderlijke onderneming met oogst 1881; daarna verkocht aan de Deli-maatschappij. Danmark zou nu bij de onderneming Petersburg worden getrokken.

Volg-nummer.	NAMEN DER ondernemingen.	NAMEN DER ondernemers.	NAMEN DER erkende administrateurs.	Uitgestrektheid (in bouws).	Tijdstip waarop het contract eindigt.	Aard der geteelde producten.	Tabaksproductie (in Amst. ponden).	Aantal vaste arbeiders.	Aantal arbeiders bovendien gebezigd.
			Per transport	23 100		Per transport	3 904 423		
14	Helvetia.	A. Breker.	T. W. Jambroes Wortman.	1 000	10 Jan. 1949	Tabak.	206 560	231	"
15	Rotterdam.	Ritgen en Cramer.	J. Cramer.	1 800	17 Aug. 1944	Tabak en muskaatnoten. *j*).	262 500	330	"
16	Entreprise.	N. Thomson. *k*)	O. Eckels.	1 800	27 Febr. 1945	Tabak.	50 000	108	"
17	Si Kambing.	G. P. de Guigné.	G. P. de Guigné.	1 000	14 Aug. 1947	Id.	242 100	415	45
18	Charlottenburg.	Charlottenburg-association.	Th. Schlatter.	1 000	13 Maart 1949	Id.	195 700	340	20
19	Sint Cyr.	Geo Wehry & C°. te Batavia.	K. Kufahl.	2 000	18 Maart 1947	Tabak, koffij (ook Liberia-koffij) en cacao. *l*)	115 000	138	145
20	Gedong Djohore.	Deli-Batavia-maatschappij.	Jhr. H. J. L. Leyssius sr.	2 000	6 Aug. 1946	Tabak en koffij. *m*)	381 750	751	"
21	Timbang Langkat. *n*)	Idem.	C. C. F. Hirschmann.	500	3 Junij 1952	Tabak.	587 500	1057	"
22	Tandem. *o*)	Idem.	M. Woortman Spandaw.	2 000	2 Junij 1952	Id.	158 750	601	"
23	Two Rivers.	Erven mr. W. A. baron Baud.	B. Krol.	2 000	18 Maart 1947	Id.	120 000	300	65
24	Polonia.	Michalsky & C°.	C. Black.	1 000	4 Dec. 1944	Id.	167 000	320	50
25	Amplas	J. Huber.	J Huber.	500	1 Sept. 1945	Id.	255 000	369	75
26	Soengei Diskey.	J. Lühmann	J. Lühmann.	500	25 Nov. 1950	Id.	200 000	280	12
27	Marolan (vroeger Petoembah).	Näher en Grob.	E. Ruegg.	*p*)	3 Febr. 1947	Id.	205 009	365	"
28	Padang Boelang.	Amsterdam-Deli-compagnie (hoofdadministrateurs: E. Böck en D. E. J. Boulet).	H. C. C. J. Meijer.	2 000	6 Aug. 1944	Tab. en koffij (ook Liberia-koffij.) *q*)	260 000	480	50
29	Gloegoer. *r*)		Th. H. van Steeden.	2 000	3 Nov. 1954	Tabak	130 000	157	90
30	Boeloe Tjina.	Peijer en von Gülich.	O. Peijer.	1 000	15 Sept. 1954	Id.	246 250	309	80
31	Soengei Diskey.	Maatschappij Arendsburg: (hoofdaministrateur M. J. Tiele)	F. Täh	5 000	8 April 1966	Id.	271 875	389	30
32	Soengei Kriauw.		L. Luijten.			Id.	300 000	392	30
33	Klambir Lima.		L. Kauffmann.			Id.	281 250	578	50
34	Soengei Mentjirim.		D. Haagmans.			Id.	296 875	397	40
35	Kloempang.		G. J. van Gendt.	1 000	3 Aug. 1947	Tabak en muskaatnoten. *s*)	350 000	594	50
36	Arnhemia.	Bleckman & C°.	C. A. J. van Duisburgh.	1 500	15 Maart 1951	Tabak en koffij. *t*)	108 000	165	60
37	Soengei Poetih.	J. de Floris.	J. de Floris.	500	21 Febr. 1951	Tabak.	140 040	168	30
38	Toentoengan.	J. Tait.	J. Tait.	1 000 *u*) 1 000	28 Julij 1954 24 Aug. 1956	Id.	156 250	130	46
			Transporteeren	55 200		Transporteeren	9 591 832		

j) De notentuinen worden door de ondernemers verpacht, en deze kunnen dientengevolge geen opgaven nopens de productie verstrekken.

k) In het begin van 1882 is de onderneming aan O. Eckels verkocht.

l) De koffij-oogst bedroeg eenige weinige pikols. De cacao-aanplant wierp nog geen product af.

m) De koffij-oogst bedroeg p.m. 20 pikols.

n) In bijlage DDD van het vorig verslag vermeld onder n°. 30.

o) In bijlage DDD van het vorig verslag vermeld onder n°. 38.

p) De onderneming Marolan (vroeger Petoembah geheeten) werkt te zamen met de onderneming Tandjong Merawa in Serdang (zie n°. 6 op blz. 4 van dit overzigt). Onder de aldaar opgegeven uitgestrektheid is ook die van Marolan begrepen.

q) De koffij-plantsoenen waren nog zeer jong.

r) In bijlage DDD van het vorig verslag vermeld onder n°. 39. Van de in noot *r* dierzelfde bijlage genoemde concessie's Kalahoen-Penang en Mentjirim vindt men ook in de thans ontvangen bestuurs-opgaven niets naders vermeld. Welligt dat de bovenvermelde onderneming Gloegoer één dier concessie's uitmaakt.

s) Ook de maatschappij „Arendsburg" verpacht hare notentuinen en kan dus de productie niet ontvangen.

t) De koffijtuinen zijn nog niet vruchtdragend.

u) Deze onderneming is in 1881 met 1000 bouws uitgebreid.

Volgnummer.	NAMEN DER ondernemingen.	ondernemers.	erkende administrateurs.	Uitgestrektheid (in bouws).	Tijdstip waarop het contract eindigt.	Aard der geteelde producten.	Tabaksproductie (in Amst. ponden).	Aantal vaste arbeiders.	Aantal arbeiders bovendien gebezigd.
			Per transport	55 200		Per transport	9 591 832		
39	Sembahé. v)	A. van Lee & C°.	Jhr. A. H. van der Does de Bije.	500	13 Maart 1949	Tabak en koffij.	81 590	75	„
40	Rimboen.	H. P. Wijnen en H. Th. van Steeden.	H. P. Wijnen.	1 000	23 Oct. 1955	Tabak.	85 000	160	30
41	Seroeway.	E. Börring.	E. Börring.	w)	w)	Id.	40 000	56	32
			Te zamen	56 700		Te zamen	9 798 422		

RIJK VAN LANGKAT. x)

Volgnummer.	ondernemingen.	ondernemers.	erkende administrateurs.	Uitgestrektheid (in bouws).	Tijdstip waarop het contract eindigt.	Aard der geteelde producten.	Tabaksproductie (in Amst. ponden).	Aantal vaste arbeiders.	Aantal arbeiders bovendien gebezigd.
1	Tjinta Radja.	Sumatra-Tabakmaatschappij.	J. Deen.	4 000	19 Julij 1951	Tabak.	175 000 (1 en 2)	492 (1 en 2)	onbepaald. (1 en 2)
2	Idem.	Idem.	Douglas.	2 000	8 Nov. 1947	Id.			
3	Kotta Lama.	J. A. Westerveld.	J. A. Westerveld.	1 000	21 Oct. 1950	Id.	110 000	171	50
4	Hibernia. ij)	L. Christiansen.	J. A. Stephens.	1 000	20 Jan. 1950	Id.	† z)	†	†
5	Koeala Bingey.	Langkat-association.	J. von Czarnowsky.	1 000	9 Nov. 1947	Id.	324 250	550	onbepaald.
6	Persévèrance Bingey	Peijer en von Gülich.	K. Kollmann.	500	15 Febr. 1946	Id.	428 750 (6–8)	678 (6–8)	198 (6–8)
7	Idem (Rantau betoel)	Idem.	A. A. Pasteur.	500	11 Nov. 1949	Id.			
8	Idem.	Idem.	Idem.	1 000	10 Oct. 1948	Id.			
9	Tandjong Djati.	Deli-maatschappij.	F. Shaw.	2 500	11 Nov. 1949	Id.	383 375	510	200
10	Androng Estate.	Erven mr. W. A. baron Baud.	J. J. Baaij.	1 000	20 Jan. 1950	Id.	55 960	135	20
11	Padang Brarang.	Langkat-plantation company.	J. Wilson.	8 000 (11 en 12)	28 Dec. 1951 (11 en 12)	Id.	275 000	370	96
12	Padang Djermin.	Idem.	Idem.			Id.	173 575	301	98
13	Paya Djamboe.	Paya Djamboe company	R. H. J. Waller.	1 000	26 Jan. 1954	Id.	200 000	260	140
14	Koeala Mentjirim.	Langkat-association.	A. Schwalky.	2 000	28 Nov. 1952	Id.	375 000	715	100
15	Agatha.	Kali-Anam-maatschappij	J. E. Gribling.	aa)	23 Jan. 1952	Houtaankap. bb)	—	120	—
16	Namoe Trassi.	F. Meijer.	F. Meijer.	4 000	10 Jan. 1954	Tabak.	166 250	227	130
17	Koeala Bergoemit.	Deli-maatschappij.	M. H. Velge.	1 000	8 Nov. 1947	Id.	291 250	460	200
18	Bindjei.	G. Engelbrecht.	G. Engelbrecht.	2 000	12 Junij 1954	Id.	165 544	205	32
19	Bekiong. cc)	Sumatra-Tabakmaatschappij.	W. Th. Marbach.	2 000	24 Febr. 1956	Id.	35 000	177	70
			Te zamen	34 500		Te zamen	3 158 954		

v) Verlaten na den oogst van 1881.

w) Tot deze onderneming heeft ook betrekking noot h van dit overzigt. Zij werkt op uiterst kleine schaal en zou welligt spoedig worden verlaten.

x) De in 't vorig verslag (bijlage DDD blz. 3) genoemde onderneming Pessilam komt in dit overzigt niet meer voor. Zij werd na afloop van den oogst van 1880 gesloten. De contracten staande ten name van de Munnick en Wiget, bedoeld in het verslag van 1880 (bijlage DDD noot u), schijnen ook in 1881 nog niet in werking te zijn getreden.

ij) Opgeheven na den oogst van 1881.

z) Waar een † is ingevuld, ontbreken de opgaven.

aa) De uitgestrektheid is in het contract niet bepaald.

bb) In 1881 werden 930 M³. hout afgeleverd. (Verg. het verslag hiervóór blz. 201.)

cc) Deze onderneming werkte in 1881 voor het eerst.

Volg-nummer.	NAMEN DER onderernemingen.	ondernemers.	erkende administrateurs.	Uitgestrektheid (in bouws).	Tijdstip waarop het contract eindigt.	Aard der geteelde producten.	Tabaksproductie (in Amst. ponden).	Aantal vaste arbeiders.	Aantal arbeiders bovendien gebezigd.
	RIJK VAN SERDANG.								
1	Glenorchy. *dd*)	A. A. Mac Intyre.	A. A. Mac Intyre.	1 000	8 Sept. 1949	Tabak.	36 000	†	†
2	Reliance.	Wed. Otzen.	C. A. Mac Intyre.	2 000	14 Febr. 1948	Id.	92 500	177	†
3	Kotozan.	Mac Evan.	Mac Evan.	2 000	9 Dec. 1951	Id.	87 500	200	200
4	Timbang Deli.	N. M. Elvin.	N. M. Elvin.	2 000	16 Aug. 1951	Id.	30 000	72	†
5	Kemoening.	C. Krummes.	C. Krummes.	2 500	9 Oct. 1952	Id.	52 800	80	†
6	Tandjong Merawa.	Näher en Grob.	R. von Seutter.	*ee*) 4 000	14 Febr. 1947	Id.	685 651	960	180
7	Tanah Abang.	Galang-Tabakmaatschappij.	A. B. Smith.	2 500	9 Oct. 1952	Tabak, koffij en cacao. *ff*)	203 125	250	133
	Tawang. *dd*)	F. Stewart.	F. Stewart.	1 000	16 Julij 1951	Tabak.	13 000	†	†
			Te zamen	17 000			1 200 576	1739	1-

dd) Opgeheven na den oogst van 1881.

ee) Onder de uitgestrektheid is die van de onderneming Marolan in Deli begrepen (zie noot *p*).

ff) De beide laatste cultures wierpen nog geen product af.

[5. 62.]

BIJLAGE **KKK**.

(Zie blz. 224 van het verslag.)

OVERZIGT van het ZOUTDEBIET (in kojangs van 30 pikols, in pikols en in onderdeelen van den pikol) in die gewesten van Nederlandsch-Indie waar de verkoop van gouvernementswege geschiedt, over het tijdvak 1877 tot en met 1881.

GEWESTEN.	1877. *a)*	1878.	1879.	1880.	1881.
JAVA EN MADURA.					
Bantam	1 212	1 198 7 0	1 364 22 28/32	1 139 5 20/32	1 042 12 29/
Batavia	2 115	2 191 2 4/32	2 284 7 7/32	1 994 26 10/32	1 994 12 21/32
Krawang	452	483 16 12/32	552 27 3/32	508 15 9/32	471 23 21/32
Preanger regentschappen	2 313	2 189 29 6/32	2 529 1 17/32	2 372 4 22/32	2 253 10 6/32
Cheribon	1 809	1 874 18 8/32	2 012 23 28/32	1 924 23 15/32	1 851 0 11/32
Tagal	1 122	1 155 7 11/32	1 316 29 9/32	1 276 0 30/32	1 206 16 6/32
Pekalongan	770	748 23 18/32	803 14 27/32	822 23 0	844 8 6/32
Samarang	1 530	1 492 24 3/32	1 605 6 25/32	1 616 8 0	1 548 1 7/32
Japara	1 060	1 020 10 30/32	1 345 9 0	1 276 26 17/32	1 109 25 6/32
Rembang	804	808 29 30/32	1 157 20 14/32	1 153 1 30/32	972 7 4/32
Soerabaija	2 266	2 129 21 18/32	2 968 27 11/32	2 953 4 7/32	2 618 17 1/32
Pasoeroean	1 140	1 079 12 3/32	1 194 3 17/32	1 193 3 29/32	1 110 25 19/32
Probolinggo	674	660 20 19/32	750 27 27/32	661 3 21/32	578 24 5/32
Bezoeki	653	669 22 19/32	731 13 2/32	746 20 29/32	703 25 12/32
Banjoewangi	116	123 19 3/32	133 5 8/32	129 10 11/32	124 4 25/32
Banjoemas	1 487	1 603 12 2/32	1 577 20 7/32	1 549 6 5/32	1 631 9 0
Bagelen	1 754	1 873 29 9/32	1 998 15 19/32	1 969 16 28/32	2 067 14 18/32
Kadoe	1 209	1 231 4 20/32	1 317 1 9/32	1 248 15 15/32	1 215 21 19/32
Soerakarta	1 430	1 518 13 16/32	1 724 27 0	1 629 15 0	1 495 13 0
Madioen	1 731	1 896 20 25/32	2 020 0 31/32	2 091 29 30/32	2 026 7 11/32
Kediri	1 413	1 424 28 10/32	1 448 20 4/32	1 655 1 12/32	1 573 28 20/32
Madura	579	535 14 3/32	986 21 24/32	785 2 14/32	535 12 6/32
Totaal.	27 639	27 910 27 13/32	*b)* 31 824 16 25/32	30 696 26 2/32	28 975 20 29/32

a) Over 1877 zijn, bij uitzondering, de gewestelijke opgaven in kojangs afgerond.

b) In geen der voorafgegane jaren was het debiet zoo aanzienlijk als in 1879.

	1877.	1878.	1879.	1880.	1881.
Van de hiervóór opgegeven hoeveelheden werden verkocht:					
à f 6,72 per pikol (normaalprijs) . .	25 125 11 1/32	25 218 19 30/32	28 796 20 2/32	27 820 24 19/32	26 323 3 1/32
à f 5,92 per pikol (aan Java's zuidkust).	1 081 23 4/32	1 156 23 31/32	1 302 29 23/32	1 237 16 15/32	1 139 4 28/32
à f 6 per pikol (te Soerakarta). . .	1 430 3 16/32	1 518 13 16/32	1 724 27 0	1 629 15 0	1 495 13 0
à f 2 per pikol (op meerdere plaatsen voor industrieel gebruik)	14 0 0	17 0 0	»	9 0 0	18 0 0
Totaal. . .	c) 27 651 7 21/32	27 910 27 13/32	31 824 16 25/32	30 696 26 2/32	28 975 20 29/32
Opbrengst in geld. . .	f 5 514 377	f 5 553 871,27^{5}	f 6 347 301,55^{5}	f 6 122 315,96^{5}	f 5 839 310,42

BUITENBEZITTINGEN. *d)*

	1877.	1878.	1879.	1880.	1881.
Sumatra's Westkust.	2 100	2 064 20 0	2 073 19 20/32	2 158 5 16/32	2 112 10 16/32
Benkoelen	271	281 14 4/32	265 8 19/32	274 22 25/32	276 14 3/32
Lampongsche districten	234	200 3 0	228 6 16/32	238 12 16/32	226 14 1/32
Palembang	1 188	1 239 20 0	1 120 1 24/32	1 191 25 0	1 291 26 24/32
Banka.	218	229 3 10/32	222 2 16/32	219 21 16/32	215 1 12/32
Westerafdeeling van Borneo	854	810 1 20/32	893 17 24/32	952 6 0	934 28 11/32
Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo.	1 448	1 374 12 14/32	1 424 7 30/32	1 441 13 31/32	1 344 19 16/32
Totaal. . .	6 313	6 199 14 16/32	6 227 4 21/32	6 476 17 8/32	6 401 24 19/32
Van de boven opgegeven hoeveelheden werden verkocht:					
à f 6,72 per pikol (op Banka aan anderen dan mijnwerkers).	88	88 19 18/32	88 10 26/32	100 1 10/32	104 15 28/32
à f 4 per pikol (op Banka aan de mijnwerkers)	130	140 13 24/32	133 21 22/32	119 20 6/32	110 15 16/32
à f 6,66^{5} per pikol (in Benkoelen en de Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo)	1 719	1 655 26 18/32	1 689 16 17/32	1 716 6 24/32	1 621 3 19/32
à f 5,83^{5} per pikol (in Palembang en de Westerafdeeling van Borneo) . . .	2 042	2 049 21 20/32	2 013 19 16/32	2 144 1 0	2 226 25 3/32
à f 5 per pikol (ter Sumatra's Westkust en in de Lampongsche districten) .	2 334	2 264 23 0	2 301 26 4/32	2 396 18 0	2 338 24 17/32
Totaal. . .	6 313	6 199 14 16/32	6 227 4 21/32	6 476 17 8/32	6 401 24 19/32
Opbrengst in geld. . .	f 1 085 158	f 1 064 225	f 1 069 455,96^{5}	f 1 112 491,78^{5}	f 1 099 108,37^{5}

RECAPITULATIE.

Hoeveelheid verkocht zout (*in kojangs en onderdeelen*).

	1877.	1878.	1879.	1880.	1881.
Java en Madura	27 651 7 21/32	27 910 27 13/32	31 824 16 25/32	30 696 26 2/32	28 975 20 29/32
Buitenbezittingen.	6 313 0 0	6 199 14 16/32	6 227 4 21/32	6 476 17 8/32	6 401 24 19/32
Totaal . .	33 964 7 21/32	34 110 11 29/32	38 051 21 14/32	37 173 13 10/32	35 377 15 16/32

Opbrengst in geld.

	1877.	1878.	1879.	1880.	1881.
Java en Madura	f 5 514 377	f 5 553 871,27^{5}	f 6 347 301,55^{5}	f 6 122 315,96^{5}	f 5 839 310,42
Buitenbezittingen.	1 085 158	1 064 225,00	1 069 455,96^{5}	1 112 491,78^{5}	1 099 108,37^{5}
Totaal. . .	f 6 599 535	f 6 618 096,27^{5}	f 7 416 757,52	f 7 234 807,75	f 6 938 418,79^{5}

c) De gewestelijke opgaven waaruit dit totaal is zamengesteld zijn *niet* in kojangs afgerond. Vandaar het verschil met het totaal op de vorige bladzijde vermeld.

d) De opgaven betreffende de buitenbezittingen over 1877 zijn mede in kojangs afgerond.

[5. 63.]

BIJLAGE **LLL.**

(Zie blz. 225 van het verslag.)

OVERZIGTEN betreffende de HANDELSBEWEGING in Nederlandsch-Indie over het jaar 1880.

I. Herkomst en bestemming der in- en uitgevoerde goederen.

LANDEN VAN HERKOMST OF BESTEMMING.	WAARDE VAN DEN ALGEMEENEN INVOER.		WAARDE VAN DEN ALGEMEENEN UITVOER.	
	Koopmanschappen.	Goud en zilver (gemunt en ongemunt).	Koopmanschappen.	Goud en zilver (gemunt en ongemunt).
VOOR REKENING VAN PARTICULIEREN.				
Nederland	f 51 199 293	f 2 086 500	f 43 532 321	f 2 750 000
Belgie	»	»	800	»
Engelsch Kanaal (om orders)	»	»	15 922 625	»
Engeland	17 243 053	830 000	14 999 646	»
Frankrijk	1 513 737	»	2 114 595	»
Zwitserland	12 143	»	»	»
Duitschland	828 974	»	16 667	»
Zweden	»	»	47	»
Noorwegen	»	»	11	»
Oostenrijk	65 027	»	304 305	»
Turkije	»	»	68 768	»
Griekenland	»	»	130	»
Italie	108 589	»	426 109	»
Malta	»	»	288 973	»
Spanje	»	»	406 350	»
Amerika	7 770 094	»	15 556 136	»
Mauritius	»	»	25 500	»
Egypte	952	»	1 879 825	»
Arabie	1 212	»	39 218	1 500
Perzie	124 739	»	927 484	»
Engelsch-Indie	574 018	»	144 276	»
Poeloe Pinang	5 944 248	3 283 978	3 528 800	6 250
Transporteeren	f 85 386 079	f 6 200 478	f 100 182 586	f 2 757 750

LANDEN VAN HERKOMST OF BESTEMMING.	WAARDE VAN DEN ALGEMEENEN INVOER.		WAARDE VAN DEN ALGEMEENEN UITVOER.	
	Koopmanschappen.	Goud en zilver (gemunt en ongemunt).	Koopmanschappen.	Goud en zilver (gemunt en ongemunt).
Per transport	f 85 386 079	f 6 200 478	f 100 182 586	f 2 757 750
Malakka	2 920 332	250 980	279 252	2 850
Singapore	37 152 724	5 723 819	31 222 343	598 094
Siam	5 714 399	»	253 423	33 250
Saigon	8 009 416	»	14 958	»
Hongkong	273 588	»	420 862	»
China	2 723 739	»	689 421	900
Japan	630	»	886	»
Manilla	957 567	»	254 987	22 400
Serawak	600	»	12 155	»
Timor Dilly	1 088 485	8 125	426 733	252 145
Kokos-eilanden	58 760	»	25 764	»
Australie	934 580	69 759	4 326 617	»
Totaal	f 145 220 899	f 12 253 161	f 138 109 987	f 3 667 389

VOOR REKENING VAN HET GOUVERNEMENT.

LANDEN VAN HERKOMST OF BESTEMMING.	Invoer Koopmanschappen.	Invoer Goud en zilver (gemunt en ongemunt).	Uitvoer Koopmanschappen.	Uitvoer Goud en zilver (gemunt en ongemunt).
Nederland	f 6 170 473	f 3 425 000	f 37 176 744	»
Belgie	193 537	»	»	»
Engeland	486 569	»	»	»
Frankrijk	7 851	»	»	»
Zwitserland	389	»	»	»
Duitschland	1 663 845	»	»	»
Amerika	347 014	»	»	»
Kaap de Goede Hoop	60	»	»	»
Engelsch-Indie	46 598	»	»	»
Singapore	3 560 655	»	734	»
Australie	37 869	»	»	»
Totaal	f 12 514 860	f 3 425 000	f 37 177 478	»

II. Hoeveelheid en waarde der *ingevoerde* koopmanschappen.

BENAMING DER GOEDEREN.	INGEVOERD VAN: Nederland.		INGEVOERD VAN: Andere landen.		TOTAAL.	
			VOOR REKENING VAN PARTICULIEREN.			
Aardewerk van alle soorten . .		f 1 009 169		f 1 728 006		f 2 737 175
Bier	(722 449 L.)	359 699	(736 770 L.)	367 509	(1 459 219 L)	727 208
Boeken		115 219		84 828		200 047
Buskruit	(11 500 K. G.)	11 500	(71 235 K. G.)	71 235	(82 735 K. G.)	82 735
Droogerijen en medicijnen . . .		341 636		464 491		806 127
Eetwaren van alle soorten . . .		2 984 155		7 456 698		10 440 853
Fabriek- en stoomwerktuigen . .		2 220 865		859 129		3 079 994
Gambier		»	(4 235 043 K. G.)	1 058 761	(4 235 043 K. G.)	1 058 761
Garens		1 538 127		922 754		2 460 881
Gedistilleerd. Brandewijn en cognac.	(64 815 L,)	87 500	(205 044 L.)	276 447	(269 859 L.)	363 947
Gedistilleerd. Jenever.	(1 384 002 L.)	622 777	(233 688 L.)	105 159	(1 617 690 L.)	727 936
Gedistilleerd. Alle andere soorten .	(165 994 L.)	485 865	(163 044 L.)	278 120	(329 038 L.)	763 985
Gereedschappen		138 015		76 880		214 895
Glas en glaswerk		379 795		74 425		454 220
Goud- en zilverwerk		209 652		210 504		420 156
Hout (scheepsbouw- en timmer-).		2 209		683 929		686 138
» (ander)		262		131 979		132 241
IJzer en staal en dito werk . .		1 355 559		1 183 930		2 539 489
Instrumenten		164 992		24 681		189 673
Kleederen		548 152		956 591		1 504 743
Koffij		»	(1 907 240 K. G.)	1 335 068	(1 907 240 K. G.)	1 335 068
Kolen (steen-) en cokes	(251 300 ton)	6 031 200	(121 237 ton)	2 909 688	(372 537 ton)	8 940 888
Koper en koperwerk		591 283		366 756		958 039
Kramerij		2 124 778		1 775 350		3 900 128
Leder en lederwerk		314 826		298 306		613 132
Lood (ruw en bewerkt)		37 191		32 892		70 083
Manufacturen. van katoen		20 721 757		13 612 133		34 333 890
Manufacturen. van wol en halfwol .		1 584 784		513 852		2 098 636
Manufacturen. » zijde en halfzijde.		425 589		1 130 395		1 555 984
Manufacturen. alle andere		390 058		520 790		910 848
Meel	(657 288 K. G.)	197 187	(4 505 787 K. G.)	1 351 736	(5 163 075 K. G.)	1 548 923
Mest		285 652		219 192		504 844
Meubelen		588 729		134 480		723 209
Mineraal-, bron- en kunstwater.	(625 345 Fl.)	218 871	(234 159 Fl.)	81 955	(859 504 Fl.)	300 826
Modewaren		374 496		560 969		935 465
Olie (petroleum)	(26 129 L.)	3 135	(66 375 295 L.)	7 965 035	(66 401 424 L.)	7 968 170
» (andere)		117 808		289 324		407 132
Opium	(36 K. G.)	900	(224 334 K. G.)	5 608 350	(224 370 K. G.)	5 609 250
Papier		385 202		464 029		849 231
Transporteeren		f 46 968 594		f 56 186 356		f 103 154 950

BENAMING DER GOEDEREN.	INGEVOERD VAN:				TOTAAL.	
	Nederland.		Andere landen.			
Per transport.		f 46 968 594		f 56 186 356		f 103 154 950
Rijst (gepelde)	(50 K. G.)	6	(200 119 640 K. G.)	24 014 357	(200 119 690 K. G.)	24 014 363
Rijtuigen		151 807		112 660		264 467
Schrijf- en teekenbehoeften		154 528		33 708		188 236
Speelkaarten		124 268		22 577		146 845
Steen van alle soorten		30 436		94 486		124 922
Suiker		»	(1 980 738 K. G.)	693 258	(1 980 738 K. G.)	693 258
Tabak (sigaren)	(27 837 K. G.)	158 475	(211 871 K. G.)	3 121 377	(239 708 K. G.)	3 279 852
Id. en snuif	(194 858 K. G.)	195 028	(816 156 K. G.)	816 156	(1 011 014 K. G.)	1 011 184
Thee	(113 K. G.)	203	(739 779 K. G.)	1 331 603	(739 892 K. G.)	1 331 806
Touwwerk		97 207		99 144		196 351
Vaat- en kuipwerk		35 915		14 493		50 408
Vee (levend)		105		2 331 204		2 331 309
Verfwaren		224 087		182 642		406 729
Vuurwerk		3 800		632 895		636 695
Was	(559 122 K. G.)	726 859	(562 487 K. G.)	731 232	(1 121 609 K. G.)	1 458 091
Wijnen		1 453 435		1 083 763		2 537 198
Zeep		183 167		518 841		702 008
Diversen		691 373		2 000 854		2 692 227
Totaal		f 51 199 293		f 94 021 606		f 145 220 899

VOOR REKENING VAN HET GOUVERNEMENT.

BENAMING DER GOEDEREN.	Nederland.	Andere landen.	TOTAAL.
Aardewerk van alle soorten	f 138 669	»	f 138 669
Artillerie-goederen	24 714	»	24 714
Bier	10 270	»	10 270
Blikwerk	22 653	»	22 653
Droogerijen en medicijnen	319 577	f 553	320 130
Eetwaren van alle soorten	150 976	37 749	188 725
Fabriek- en stoomwerktuigen	74 685	543 733	618 418
Gedistilleerd. Jenever	16 470	»	16 470
Gedistilleerd. Ander	46 529	»	46 529
Gereedschappen	138 744	39 163	177 907
Glas en glaswerk	17 030	153	17 183
Hout (scheepsbouw- en timmer-)	98 976	347 014	445 990
IJzer en staal en dito werk	503 465	1 454 743	1 958 208
Instrumenten	278 226	»	278 226
Kleederen	237 873	»	237 873
Kolen (steen-) en cokes	1 600	65 330	66 930
Koper en koperwerk	119 128	»	119 128
Leder en lederwerk	334 831	»	334 831
Transporteeren	f 2 534 416	f 2 488 438	f 5 022 854

BENAMING DER GOEDEREN.	INGEVOERD VAN:		TOTAAL.
	Nederland.	Andere landen.	
Per transport	f 2 534 416	f 2 488 438	f 5 022 854
Manufacturen. van katoen	261 249	»	261 249
Manufacturen. van wol en halfwol	143 955	»	143 955
Manufacturen. alle andere	811 198	»	811 198
Meubelen	10 976	»	10 976
Olie	20 563	»	20 563
Oorlogsbehoeften en militaire benoodigdheden	449 817	»	449 817
Opium	1 343 900	3 544 125	4 888 025
Papier	33 775	»	33 775
Rijtuigen	»	257 792	257 792
Schrijf- en teekenbehoeften	16 478	»	16 478
Steen van alle soorten	44 658	»	44 658
Telegraafbehoeften	24 510	674	25 184
Touwwerk	123 530	»	123 530
Verfwaren	74 702	»	74 702
Vuurwapenen	60 377	»	60 377
Was	11 382	»	11 382
Diversen	204 987	53 358	258 345
Totaal	f 6 170 473	f 6 344 387	f 12 514 860

III. Hoeveelheid en waarde der *uitgevoerde* koopmanschappen.

BENAMING DER GOEDEREN.	UITGEVOERD NAAR:				TOTAAL.	
	Nederland.		Andere landen.			
VOOR REKENING VAN PARTICULIEREN.						
Aardewerk van alle soorten		f 2 158		f 15 128		f 17 286
Cacao	(3 409 K. G.)	3 000	(143 095 K. G.)	125 923	(146 504 K. G.)	128 923
Cassia	(326 531 K. G.)	52 245	(305 750 K. G.)	48 920	(632 281 K. G.)	101 165
Drakenbloed		»	(61 235 K. G.)	76 544	(61 235 K. G.)	76 544
Droogerijen en medicijnen		343 273		393 865		737 138
Eetwaren (vogelnestjes)		300		212 367		212 667
» (alle andere)		15 006		804 215		819 221
Foelie	(147 732 K. G.)	221 598	(120 149 K. G.)	180 223	(267 881 K. G.)	401 821
Gambier		»	(15 403 177 K. G.)	6 161 271	(15 403 177 K. G.)	6 161 271
Gedistilleerd. Arak	(2 298 398 L.)	459 680	(2 777 806 L.)	555 561	(5 076 204 L.)	1 015 241
Gedistilleerd. Jenever		»	(11 940 L.)	5 970	(11 940 L.)	5 970
Gedistilleerd. Alle andere soorten	(4 L.)	18	(4 961 L.)	9 958	(4 965 L.)	9 976
Transporteeren		f 1 097 278		f 8 589 945		f 9 687 223

BENAMING DER GOEDEREN.	UITGEVOERD NAAR:				TOTAAL.	
	Nederland.		Andere landen.			
Per transport		f 1 097 278		f 8 589 945		f 9 687 223
Getah pertja	(216 701 K.G.)	433 402	(2 253 819 K.G.)	4 507 638	(2 470 520 K.G.)	4 941 040
Gom benzoïn	(42 187 K.G.)	63 280	(873 105 K. G.)	1 309 658	(915 292 K. G.)	1 372 938
Gom dammar	(1 715 590 K. G.)	1 200 913	(3 735 836 K. G.)	2 615 085	(5 451 426 L. G.)	3 815 998
Gom-elastiek	(11 683 K. G.)	18 693	(102 888 K. G.)	164 621	(114 571 K. G.)	183 314
Hout (scheepsbouw- en timmer-)		3 160		58 712		61 872
» (alle ander)		116 680		233 499		350 179
Huiden	(2 978 489 K. G.)	1 787 094	(739 001 K. G.)	445 275	(3 717 490 K. G.)	2 232 369
IJzer en staal en dito werk		6 475		71 067		77 542
Indigo (voor de Europesche markt)	(303 138 K. G.)	2 425 104	(70 135 K. G.)	561 080	(373 273 K. G.)	2 986 184
» » » inlandsche »	(90 K. G.)	22	(204 105 K. G.)	51 026	(204 195 K. G.)	51 048
Kamfer		»		1 313		1 313
Kaneel	(3 174 K. G.)	952	(1 002 K. G.)	301	(4 176 K. G.)	1 253
Kapok	(498 255 K. G.)	179 372	(281 883 K. G.)	101 478	(780 138 K. G.)	280 850
Katoen		»	(159 339 K. G.)	27 103	(159 339 K. G.)	27 103
Kleederen en modewaren		103 272		327 964		431 236
Koffij	(20 128 649 K. G.)	14 090 054	(19 817 056 K. G.)	13 871 939	(39 945 705 K. G.)	27 961 993
Koper en koperwerk		10 725		125 491		136 216
Kramerij		15 338		94 659		109 997
Manufacturen. van katoen		5 969		699 349		705 318
Manufacturen. andere		634		57 714		58 348
Matten en matwerk		270		169 133		169 403
Nagelen		»	(19 539 K. G.)	24 423	(19 539 K. G.)	24 423
Notenmuskaat	(513 112 K. G.)	872 290	(938 428 K. G.)	1 595 328	(1 451 540 K. G.)	2 467 618
Noten (wilde)	(11 878 K. G.)	4 157	(93 416 K. G.)	32 696	(105 294 K. G.)	36 853
Olie (katjang-)		»	(481 555 L.)	144 466	(481 555 L.)	144 466
» (klapper-)	(14 527 L.)	11 622	(721 427 L.)	577 141	(735 954 L.)	588 763
Paarlemoer		182 155		28 660		210 815
Peper (staart-)	(1 085 K. G.)	228	(60 270 K. G.)	12 656	(61 355 K. G.)	12 884
» (witte)		»	(1 458 279 K. G.)	802 054	(1 458 279 K. G.)	802 054
» (zwarte)	(460 839 K. G.)	138 252	(3 800 068 K. G.)	1 140 020	(4 260 907 K. G.)	1 278 272
Rijst (gepelde)	(6 028 931 K. G.)	723 472	(3 432 970 K. G.)	408 956	(9 461 901 K. G.)	1 132 428
» (ongepelde)		»	(7 229 155 K. G.)	361 458	(7 229 155 K. G.)	361 458
Rotting	(2 516 267 K. G.)	503 253	(10 537 636 K. G.)	2 107 528	(13 053 903 K. G.)	2 610 781
Rottingstokken		»		2 880		2 880
Schildpad	(1 802 K. G.)	31 535	(12 312 K. G.)	215 460	(14 114 K. G.)	246 995
Suiker	(23 630 971 K. G.)	5 198 814	(198 611 520 K. G.)	43 694 534	(222 242 491 K. G.)	48 893 348
Tabak (sigaren)	(179 K. G.)	2 685	(113 K. G.)	1 695	(292 K. G.)	4 380
» (voor de Europesche markt.	(6 395 091 K. G.)	8 953 127	(4 146 277 K. G.)	5 804 788	(10 541 368 K. G.)	14 757 915
» (» » inlandsche »)	(1 010 K. G.)	1 010	(984 385 K. G.)	984 385	(985 395 K. G.)	985 395
Thee	(2 220 812 K. G.)	1 554 569	(298 455 K. G.)	208 918	(2 519 267 K. G.)	1 763 487
Transporteeren		f 39 735 856		f 92 232 096		f 131 967 952

BENAMING DER GOEDEREN.	UITGEVOERD NAAR:		TOTAAL.
	Nederland.	Andere landen.	
Per transport	f 39 735 856	f 92 232 096	f 131 967 952
Tin	(3 853 819 K. G.) 3 661 128	(762 921 K. G.) 724 775	(4 616 740 K. G.) 4 385 903
s.	»	(37 031 K. G.) 55 546	(37 031 K. G.) 55 546
Diversen	128 147	1 572 439	1 700 586
Totaal. . .	f 43 525 131	f 94 584 856	f 138 109 987

VOOR REKENING VAN HET GOUVERNEMENT.

BENAMING DER GOEDEREN.	Nederland.	Andere landen.	TOTAAL.
Kinabast	f 19 184	f 103	f 19 287
Koffij	(45 598 616 K. G.) 31 919 031	»	(45 598 616 K. G.) 31 919 031
Koffijzakken	33 387	»	33 387
Tin	(5 446 042 K. G.) 5 173 740	»	(5 446 042 K. G.) 5 173 740
Vuurwapenen	12 357	»	12 357
Diversen	19 045	631	19 676
Totaal. . .	f 37 176 744	f 734	f 37 177 478

[5. 64.]

BIJLAGE **MMM**.

(Zie blz. 226 van het verslag.)

OVERZIGTEN betreffende de SCHEEPVAARTBEWEGING in Nederlandsch-Indie over het jaar 1880.

I. Scheepvaartbeweging in de verschillende havens.

a. Aangekomen schepen *van buiten Nederlandsch-Indie.*

Havens waarop is ingeklaard.		Stoomschepen.		Zeilschepen op Europesche wijze getuigd.		Zeilschepen op inlandsche wijze getuigd.	
Gewesten.	Havens.	Aantal.	Tonnen.	Aantal.	Tonnen.	Aantal.	Tonnen.
Java en Madura.							
Bantam.	Anjer.	»	»	»	3 122	»	»
»	Bantam.	»	»	»	»	2	32
Batavia.	Batavia.	117	146 157	[1] 205 11	148 227 7 637	7	226
Cheribon.	Cheribon.	35	10 403	26 4	14 386 2 919	7	416
Tagal.	Tagal.	»	»	5 1	4 509 1 218	»	»
Pekalongan.	Pekalongan.	»	»	2 1	1 133 1 258	»	»
Samarang.	Samarang.	53	29 990	84 1	48 461 574	12	495
Soerabaija.	Soerabaija.	124	70 365	116	87 544	8	596
»	Bawean.	»	»	»	»	4	94
Madura.	Sumanap.	»	»	7	51	»	»
Pasoeroean.	Pasoeroean.	1	700	5	2 229	»	»
Probolinggo.	Probolinggo.	15 1	29 368 1 024	53	45 751	»	»
Banjoemas.	Tjilatjap.	»	»	2	956	»	»
Te zamen voor Java en Madura . . .		345 1	286 983 1 024	505 18	356 369 13 606	40	1 859

[1] Wanneer men aldus twee opgaven bij elkaâr geplaatst vindt, heeft de eerste opgaaf betrekking tot de *met lading*, de tweede tot de *in ballast* aangekomen schepen.

Havens waarop is ingeklaard.		Stoomschepen.		Zeilschepen op Europesche wijze getuigd.		Zeilschepen op inlandsche wijze getuigd.	
Gewesten.	Havens.	Aantal.	Tonnen.	Aantal.	Tonnen.	Aantal.	Tonnen.
	Buitenbezittingen.						
Sumatra's Westkust.	Padang.	25 2	45 658 2 702	13	9 366	»	»
Lampongsche districten.	Telok Betong.	»	»	»	»	2	10
»	Menggala.	»	»	»	»	3	54
Palembang.	Palembang.	63	13 983	4	754	10	547
»	Moeara Kompeh.	36	1 034	»	»	24	1 210
Sumatra's Oostkust.	Siak.	52 1	1 813 26	»	»	24	551
»	Laboean Bilih.	1	20	»	»	20	412
»	Soengei Djawi Djawi	»	»	»	»	25	1 350
»	Tandjong Balei.	»	»	»	»	113 29	6 640 1 632
»	Pebaoengan.	»	»	»	»	2	81
»	Rantau Pandjang.	»	»	»	»	72	2 581
»	Pertjoet.	»	»	»	»	3	390
»	Laboean Deli.	183	32 072	»	»	303	10 055
»	Tandjong Poera.	103	6 482	»	»	34	1 450
»	Tamiang (of Sroewe).	»	»	»	»	24	619
Atjeh.	Olehleh.	200	128 873	45	15 607	63	2 803
Riouw.	Riouw.	306 43	24 333 2 699	3 1	484 209	452 5	23 492 332
»	Karimon.	» 5	» 100	»	»	360 1	14 938 37
Banka.	Muntok.	32	5 494	»	»	6	290
Billiton.	Tandjong Pandan.	»	»	» 3	» 234	19 8	896 398
Westerafd. van Borneo.	Pontianak.	30	4 890	69 1	9 508 456	16	210
»	Pamangkat.	»	»	»	»	73	2 159
Zuider- en Oosterafdeel. van Borneo.	Bandjermasin.	10	1 975	4	1 120	»	»
»	Sampit.	»	»	»	»	1	36
Celebes en onderhoorigh.	Makasser.	63	36 223	30 2	13 284 930	20 1	607 30
»	Bonerate.	»	»	»	»	2	22
»	Bima.	»	»	2	141	2	30
»	Tontoli.	4	824	»	»	1	42
Menado.	Menado.	»	»	2	521	3	88
»	Kema.	»	»	1	245	»	»
»	Belang.	»	»	1	366	»	»
»	Gorontalo.	»	»	1	204	»	»
Amboina.	Amboina.	»	»	4 1	1 716 92	»	»
»	Banda.	»	»	5	1 847	6	33
	Transporteeren	1 108 51	303 674 5 527	184 8	55 163 1 921	1 683 44	71 596 2 429

Havens waarop is ingeklaard.		Stoomschepen.		Zeilschepen op Europesche wijze getuigd.		Zeilschepen op inlandsche wijze getuigd.	
Gewesten.	Havens.	Aantal.	Tonnen.	Aantal.	Tonnen.	Aantal.	Tonnen.
	Per transport.	1 108 51	303 674 5 527	184 8	55 163 1 921	1 683 44	71 596 2 429
Ternate.	Ternate.	»	»	3	1 076	»	»
Timor.	Koepang.	»	»	2 1	462 7	10	133
"	Atapoepoe.	»	»	8	263	13	127
»	Soemba.	»	»	» 2	» 750	»	»
»	Allor.	»	»	»	»	4	22
Bali.	Boeleleng.	»	»	»	»	9	254
»	Djembrana.	»	»	»	»	1	38
Te zamen voor de Buitenbezittingen .		1 108 51	303 674 5 527	197 11	56 964 2 678	1 720 44	72 170 2 429
Totalen (voor Java en Madura en de Buitenbezittingen te zamen). . . .		1 453 52	590 657 6 551	702 29	413 333 16 284	1 760 44	74 029 2 429
Totaal-generaal . . .		1 505	597 208	731	429 617	1 804	76 458

b. VERTROKKEN SCHEPEN *naar buiten Nederlandsch-Indie.*

Havens van waar is uitgeklaard.		Stoomschepen.		Zeilschepen op Europesche wijze getuigd.		Zeilschepen op inlandsche wijze getuigd.	
Gewesten.	Havens.	Aantal.	Tonnen.	Aantal.	Tonnen.	Aantal.	Tonnen.
	Java en Madura.						
Bantam.	Anjer.	»	»	2	984	»	»
»	Bantam.	»	»	»	»	1	16
Batavia.	Batavia.	87	112 961	96	63 758	8	378
Cheribon.	Indramaijoe.	»	»	4	2 230	»	»
»	Cheribon.	42	20 410	25 7	16 859 3 204	6	340
Tagal.	Tagal.	»	»	9 1	6 199 642	»	»
Pekalongan.	Pekalongan.	»	»	11	8 441	»	»
Samarang.	Samarang.	45 1	25 613 579	62 20	36 908 7 140	14 3	449 105
Japara.	Japara.	»	»	1	826	»	»
»	Joana.	»	»	7	5 708	»	»
Rembang.	Toeban.	»	»	1	224	»	»
Soerabaija.	Soerabaija.	99 28	62 323 24 041	61 31	42 261 24 760	14 1	407 47
Madura.	Sumanap.	»	»	4	242	4	144
Pasoeroean.	Pasoeroean.	»	»	39	32 476	»	»
Probolinggo.	Probolinggo.	16	30 392	51	45 751	»	»
Bezoeki.	Bezoeki.	»	»	8	6 838	»	»
»	Panaroekan.	»	»	17	11 993	»	»
Banjoewangi.	Banjoewangi.	»	»	1	915	»	»
Banjoemas.	Tjilatjap.	»	»	5	4 052	»	»
Te zamen voor Java en Madura . . .		289 29	251 699 24 620	404 59	286 665 35 746	47 4	1 734 152

Havens van waar is uitgeklaard.		Stoomschepen.		Zeilschepen op Europesche wijze getuigd.		Zeilschepen op inlandsche wijze getuigd.	
Gewesten.	Havens.	Aantal.	Tonnen.	Aantal.	Tonnen.	Aantal.	Tonnen.
	Buitenbezittingen.						
Sumatra's Westkust.	Padang.	5 2	9 751 2 702	12 3	7 968 2 584	»	»
Lampongsche districten.	Telok Betong.	»	»	»	»	2	10
»	Menggala.	»	»	»	»	3	57
Palembang.	Palembang.	65	14 784	2 2	624 1 162	17	940
»	Moeara Kompeh.	38	1 153	»	»	27	1 326
Sumatra's Oostkust.	Siak.	48 8	1 977 740	»	»	48 5	655 42
»	Laboean Bilih.	» 1	» 20	»	»	20 1	420 5
»	Soengei Djawi Djawi.	»	»	»	»	28	1 417
»	Tandjong Balei.	»	»	»	»	147	8 331
»	Pebaoengan.	»	»	»	»	5	221
»	Rantau Pandjang.	»	»	»	»	27 46	1 087 1 535
»	Pertjoet.	»	»	»	»	» 3	» 390
»	Laboean Deli.	183	32 072	»	»	299	9 610
»	Tandjong Poera.	103	6 482	»	»	» 34	» 1 446
»	Tamiang (of Sroewe).	»	»	»	»	19	361
Atjeh.	Olehleh.	155 29	101 788 18 723	19 19	2 818 4 900	16 40	826 1 909
Riouw.	Riouw.	261 88	18 349 5 621	3 1	685 65	426 22	22 342 1 059
»	Karimon.	» 5	» 100	»	»	352 1	14 509 37
Banka.	Muntok.	2	816	7 2	1 277 359	24 2	887 72
Billiton.	Tandjong Pandan.	24	3 912	3	234	27	1 294
Westerafd. van Borneo.	Pontianak.	30	4 774	73	10 534	10	155
»	Pamangkat.	»	»	»	»	58 7	1 547 223
Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo.	Bandjermasin.	23	4 833	2	1 612	»	»
»	Sampit.	»	»	»	»	1	47
Celebes en onderhoorigh.	Makasser.	60	33 691	30 3	8 033 2 207	4 18	145 511
»	Bonerate.	»	»	»	»	2	22
»	Bima.	»	»	2	141	5	112
»	Tontoli.	5	1 030	1	166	2	56
Menado.	Menado.	»	»	5	1 448	»	»
»	Kema.	» 1	» 235	1 1	245 346	»	»
»	Belang.	»	»	1	366	»	»
	Transporteeren	1 002 134	235 412 28 141	161 31	36 151 11 623	1 569 179	66 377 7 229

Havens van waar is uitgeklaard.		Stoomschepen.		Zeilschepen op Europesche wijze getuigd.		Zeilschepen op inlandsche wijze getuigd.	
Gewesten.	Havens.	Aantal.	Tonnen.	Aantal.	Tonnen.	Aantal.	Tonnen.
	Per transport	1 002 134	235 412 28 141	161 31	36 151 11 623	1 569 179	66 377 7 229
Amboina.	Amboina.	»	»	3 1	902 503	»	»
»	Banda.	»	»	3 1	612 495	2	10
Ternate.	Ternate.	»	»	4	1 203	»	»
Timor.	Koepang.	»	»	2	776	4	23
»	Larantoeka.	»	»	» 1	» 14	»	»
»	Atapoepoe.	»	»	10	73	8	32
»	Soemba.	»	»	2	750	»	»
»	Allor.	»	»	»	»	» 19	» 47
»	Endeh.	»	»	»	»	1	30
Bali.	Boeleleng.	1	801	»	»	»	»
Te zamen voor de Buitenbezittingen . .		1 003 134	236 213 28 141	185 34	40 467 12 635	1 584 198	66 472 7 276
Totalen (voor Java en Madura en de Buitenbezittingen te zamen).		1 292 163	487 912 52 761	589 93	327 132 48 381	1 631 202	68 206 7 428
Totaal-generaal.		1 455	540 673	682	375 513	1 833	75 634

II. Scheepvaart met verschillende landen en plaatsen buiten Nederlandsch-Indie.

a. Aangekomen schepen.

LANDEN OF PLAATSEN VAN HERKOMST.	Stoomschepen.		Zeilschepen op Europesche wijze getuigd.		Zeilschepen op inlandsche wijze getuigd.	
	Aantal.	Tonnen.	Aantal.	Tonnen.	Aantal.	Tonnen.
Nederland	85	163 781	68	65 463	»	»
Engeland.	3	3 720	163	133 391	»	»
Frankrijk	»	»	10	5 331	»	»
Duitschland.	»	»	21 1	18 110 611	»	»
Zweden	»	»	5	4 009	»	»
Noorwegen	»	»	1	757	»	»
Rusland	»	»	1	595	»	»
Italie	2 1	2 363 1 024	2	1 533	»	»
Amerika	»	»	69	65 452	»	»
Kaap de Goede Hoop	»	»	2 6	1 004 3 053	»	»
Mauritius	»	»	1 8	1 065 4 728	»	»
Transporteeren	90 1	169 864 1 024	343 15	296 710 8 392	»	»

LANDEN OF PLAATSEN VAN HERKOMST.	Stoomschepen.		Zeilschepen op Europesche wijze getuigd.		Zeilschepen op inlandsche wijze getuigd.	
	Aantal.	Tonnen.	Aantal.	Tonnen.	Aantal.	Tonnen.
Per transport	90	169 864	343	296 710	»	»
	1	1 024	15	8 392		
Arabie	»	»	»	»	»	»
	1	1 299				
Perzie	»	»	1	538	»	»
Engelsch-Indie	15	14 834	10	5 606	2	50
			3	3 427		
Poeloe Pinang	416	125 941	29	7 986	289	11 804
					2	98
Malakka	9	260	»	»	303	11 035
					27	1 534
Singapore	861	216 699	110	23 903	1 077	49 036
	50	4 228	7	2 564	15	797
Siam	7	5 316	99	30 896	19	741
Saigon	37	32 856	35	20 151	1	50
China	8	9 750	28	14 001	2	112
Manilla	»	»	6	3 243	»	»
			1	1 218		
Serawak	»	»	2	61	16	327
Kokos-elanden	»	»	4	1 236	»	»
Timor Dilly	»	»	16	930	33	315
			1	92		
Australie	10	15 137	18	7 189	18	559
			2	591		
Uit zee	»	»	1	883	»	»
Te zamen { geladen	1 453	590 657	702	413 333	1 760	74 029
Te zamen { in ballast	52	6 551	29	16 284	44	2 429

Van de bovenbedoelde schepen behoorden te huis in:

	Stoom Aantal.	Stoom Tonnen.	Europ. Aantal.	Europ. Tonnen.	Inl. Aantal.	Inl. Tonnen.
Nederland	79	153 992	94	87 529	»	»
Engeland	192	107 120	175	120 973	»	»
Frankrijk	23	16 721	24	12 207	»	»
Duitschland	10	10 669	83	48 890	»	»
Denemarken	»	»	2	1 190	»	»
Zweden	»	»	21	14 210	»	»
Noorwegen	»	»	18	13 923	»	»
Rusland	»	»	2	1 289	»	»
Oostenrijk	1	1 418	»	»	»	»
Italie	4	4 315	11	8 301	»	»
Spanje	2	1 158	2	1 113	»	»
Portugal	»	»	1	590	»	»
Amerika	»	»	64	61 993	»	»
Mauritius	»	»	2	750	»	»
Engelsch-Indie	1	651	9	4 038	»	»
Transporteeren	312	295 044	508	376 996	»	»

Van de bovenbedoelde schepen behoorden te huis in:	Stoomschepen.		Zeilschepen op Europesche wijze getuigd.		Zeilschepen op inlandsche wijze getuigd.	
	Aantal.	Tonnen.	Aantal.	Tonnen.	Aantal.	Tonnen.
Per transport	312	295 044	508	376 996	»	»
Poeloe Pinang	336	75 983	21	4 761	246	10 358
Malakka	9	260	1	131	313	12 050
Singapore	449	48 834	43	8 322	631	26 558
Siam	20	3 576	53	18 327	15	619
China	»	»	3	180	86	3 395
Manilla	»	»	2	521	»	»
Serawak	»	»	2	61	9	244
Timor Dilly	»	»	5	289	14	128
Australie	»	»	3	474	»	»
Nederlandsch-Indie	379	172 511	90	19 555	490	23 106
Te zamen	1 505	597 208	731	429 617	1 804	76 458

b Vertrokken schepen.

LANDEN OF PLAATSEN VAN BESTEMMING.	Stoomschepen.		Zeilschepen op Europesche wijze getuigd.		Zeilschepen op inlandsche wijze getuigd.	
	Aantal.	Tonnen.	Aantal.	Tonnen.	Aantal.	Tonnen.
Nederland	58	108 148	65	63 300	»	»
Engelsch Kanaal (voor orders)	»	»	81	64 019	»	»
Engeland	1	923	62	49 409	»	»
Frankrijk	1	1 297	2	1 548	»	»
Spanje	»	»	1	252	»	»
Amerika	»	»	49 1	32 038 1 452	»	»
Mauritius	1	680	2	750	»	»
Egypte	3	4 132	»	»	»	»
Arabie	» 1	» 1 403	»	»	»	»
Perzie	»	»	5	3 086	»	»
Engelsch-Indie	12 1	11 202 1 299	15 6	13 655 4 483	»	»
Poeloe Pinang	378 29	116 660 18 723	17 18	2 528 4 761	191 92	7 270 4 012
Malakka	5 1	156 26	»	»	310 33	11 879 825
Singapore	813 109	220 793 11 967	124 14	24 586 6 846	1 087 31	47 774 1 342
Siam	3 1	2 164 764	55 31	21 844 13 530	10 9	484 658
Saigon	5 21	4 455 18 579	4 9	1 590 5 709	»	»
Transporteeren	1 280 163	470 610 52 761	482 79	278 605 36 781	1 598 165	67 407 6 837

LANDEN OF PLAATSEN VAN BESTEMMING.	Stoomschepen.		Zeilschepen op Europesche wijze getuigd.		Zeilschepen op inlandsche wijze getuigd.	
	Aantal.	Tonnen.	Aantal.	Tonnen.	Aantal.	Tonnen.
Per transport	1 280 163	470 610 52 761	482 79	278 605 36 781	1 598 165	67 407 6 837
Hongkong	»	»	4 1	1 242 495	»	»
China	4	5 620	28	13 398	8	459
Sandwichs-eilanden	»	»	1	734	»	»
Manilla	»	»	12 11	11 754 11 001	»	»
Serawak	»	»	1	124	10 2	245 69
Kokos-eilanden	»	»	4	1 236	»	»
Timor-Dilly	»	»	26 1	1 899 14	15 19	95 47
Australie	8	11 682	31 1	18 140 90	» 16	» 475
Te zamen { geladen	1 292	487 912	589	327 132	1 631	68 206
Te zamen { in ballast	163	52 761	93	48 381	202	7 428
Van de bovenbedoelde schepen behoorden te huis in:						
Nederland	53	100 682	101	93 750	»	»
Engeland	164	101 274	146	98 643	»	»
Frankrijk	22	15 947	15	7 622	»	»
Duitschland	11	10 741	70	34 732	»	»
Denemarken	»	»	6	2 892	»	»
Zweden	»	»	16	10 922	»	»
Noorwegen	»	»	13	9 622	»	»
Rusland	»	»	3	1 471	»	»
Oostenrijk	1	1 418	»	»	»	»
Italie	4	4 315	7	4 586	»	»
Spanje	2	1 158	2	1 113	»	»
Amerika	»	»	56	52 741	»	»
Mauritius	»	»	2	750	»	»
Engelsch-Indie	3	2 488	7	1 420	»	»
Poeloe Pinang	343	97 290	29	6 147	248	9 955
Malakka	6	182	»	»	327	12 352
Singapore	502	66 503	42	7 835	627	25 085
Siam	26	4 576	50	18 671	13	927
China	»	»	»	»	103	3 856
Manilla	»	»	2	521	»	»
Serawak	»	»	»	»	9	219
Timor-Dilly	»	»	4	392	27	79
Australie	»	»	2	520	»	»
Nederlandsch-Indie	318	134 099	109	21 163	479	23 161
Te zamen	1 455	540 673	682	375 513	1 833	75 634

III. Kustvaart.

a. Aangekomen schepen.

Plaatsen van aankomst.		Stoomschepen.		Zeilschepen op Europesche wijze getuigd.		Zeilschepen op inlandsche wijze getuigd.	
Gewesten.	Havens.	Aantal.	Tonnen.	Aantal.	Tonnen.	Aantal.	Tonnen.
			Java en Madura.				
Bantam.	Tjiringin.	»	»	»	»	10	51
»	Bantam.	»	»	1	236	20	139
Batavia.	Batavia.	136 3	123 053 3 219	64	23 619	»	»
Cheribon.	Cheribon.	»	»	66	18 969	» 1	» 25
Tagal.	Tagal.	»	»	12	2 547	»	»
Pekalongan.	Pekalongan.	»	»	5	1 373	»	»
Samarang.	Samarang.	1	401	54	12 144	76	1 523
Japara.	Japara.	»	»	»	»	1 1	7 22
»	Joana.	»	»	7	622	2	52
Rembang.	Rembang.	»	»	» 4	» 2 305	1	24
Soerabaija.	Soerabaija.	151	105 955	150 2	32 742 908	111 16	3 052 167
»	Grissee.	»	»	22	1 772	286	4 277
»	Bawean.	»	»	»	»	53 1	1 658 22
Madura.	Sumanap.	»	»	28 2	3 682 2 254	120	1 959
»	Branta.	»	»	2	91	13	195
»	Sampang.	»	»	5	213	2	36
Pasoeroean.	Pasoeroean.	»	»	12	2 742	61	470
Probolinggo.	Probolinggo.	»	»	11	2 635	69	1 207
Bezoeki.	Panaroekan.	»	»	» 1	» 477	»	»
Banjoewangi.	Banjoewangi.	»	»	»	»	126 6	1 227 27
Te zamen voor Java en Madura . .		288 3	229 409 3 219	439 9	103 387 5 944	951 25	15 877 263
			Buitenbezittingen.				
Sumatra's Westkust.	Padang.	12	9 405	2 3	2 639 3 239	3	76
»	Priaman.	»	»	1	2 158	»	»
»	Baros.	»	»	1	73	»	»
»	Natal.	»	»	1	1 217	»	»
Benkoelen.	Benkoelen.	»	»	2	2 211	»	»
»	Mokko Mokko.	»	»	»	»	25 3	284 42
»	Kroë.	»	»	»	»	2	37
Lampongsche districten.	Telok Betong.	»	»	5	1 729	190	1 613
»	Menggala.	»	»	»	»	20	293
	Transporteeren	12	9 405	12 3	10 027 3 239	240 3	2 303 42

Plaatsen van aankomst.		Stoomschepen.		Zeilschepen op Europesche wijze getuigd.		Zeilschepen op inlandsche wijze getuigd.	
Gewesten.	Havens.	Aantal.	Tonnen.	Aantal.	Tonnen.	Aantal.	Tonnen.
	Per transport	12	9 405	12 3	10 027 3 239	240 3	2 303 42
Lampongsche districten.	Katimbang.	»	»	»	»	128 31	687 126
»	Semangka.	»	»	»	»	16	208
Palembang.	Palembang.	31	23 525	61	13 749	39	1 297
»	Moeara Kompeh.	1	99	1	217	»	»
Sumatra's Oostkust.	Laboean Deli.	26	11 720	»	»	3	104
»	Tandjong Balei.	»	»	»	»	15	62
Atjeh.	Olehleh.	64	74 708	» 1	» 416	»	»
Riouw.	Riouw.	» 27	» 12 000	9 4	2 871 933	9 11	188 642
Banka.	Muntok.	3	960	13 1	1 804 316	218 3	4 714 4
»	Djeboes.	»	»	5	3 030	23	271
»	Koba.	»	»	2	1 697	»	»
»	Soengeiliat.	»	»	5	1 614	»	»
»	Merawang.	»	»	6	1 143	»	»
»	Pangkalpinang.	»	»	3	1 347	7	38
»	Soengeislan.	»	»	3	1 831	38	250
»	Toboali.	»	»	44	3 872	18	82
»	Blinjoe.	»	»	8	4 830	28	1 055
Billiton.	Tandjong Pandan.	33	9 358	1 1	43 64	22	402
Wester-afd. van Borneo.	Pontianak.	»	»	15	2 066	53	681
»	Pamangkat.	»	»	»	»	50 21	605 64
»	Singkawang.	12	11 409	»	»	»	»
Zuider- en Ooster-afdeeling van Borneo.	Bandjermasin.	29	11 329	161 4	37 258 2 129	6	354
»	Sampit.	»	»	4	438	34	764
Celebes en onderhoorigheden.	Makasser.	48	35 646	47 3	9 422 874	106 4	2 432 351
»	Balangnipa.	»	»	»	»	2	37
»	Boelekomba.	»	»	»	»	1	7
»	Saleijer.	»	»	»	»	60 1	603 15
»	Bonthain.	»	»	1	98	3	22
»	Takalar.	»	»	»	»	8	134
»	Bonerate.	»	»	»	»	5	47
»	Bima.	»	»	20	2 902	22	257
»	Tontoli.	3	618	2 3	336 780	6 6	72 62
Menado.	Menado.	»	»	2 1	108 68	3 6	7 14
»	Kema.	»	»	3 5	216 360	1	16
	Transporteeren	262 27	188 777 12 000	428 26	100 919 9 179	1 164 86	17 699 1 320

Plaatsen van aankomst.		Stoomschepen.		Zeilschepen op Europesche wijze getuigd.		Zeilschepen op inlandsche wijze getuigd.	
Gewesten.	Havens.	Aantal.	Tonnen.	Aantal.	Tonnen.	Aantal.	Tonnen.
	Per transport	262	188 777	428	100 919	1 164	17 699
		27	12 000	26	9 179	86	1 320
Amboina.	Amboina.	»	»	15	4 701	21	379
						1	1
»	Boeroe.	»	»	1	14	3	74
»	Saparoea.	1	52	1	75	1	12
»	Banda.	3	2 014	8	2 634	66	249
						5	13
Ternate.	Ternate.	»	»	16	3 977	6	128
						2	34
Timor.	Koepang.	9	9 529	7	2 399	5	141
				4	1 379		
»	Rotti.	»	»	»	»	1	11
				3	1 264		
»	Allor.	»	»	»	»	»	»
						1	16
»	Larantoeka.	»	»	»	»	1	11
				3	99	14	100
»	Atapoepoe.	»	»	»	»	6	91
»	Endeh.	»	»	»	»	7	66
»	Savoe.	»	»	1	413	11	144
»	Soemba.	»	»	»	»	52	640
				4	1 500		
Bali.	Boeleleng.	57	22 147	12	225	95	670
		30	8 276	3	350	115	442
»	Djembrana.	»	»	»		4	85
Te zamen voor de Buitenbezittingen .		332	222 519	489	115 357	1 443	20 400
		57	20 276	43	13 771	224	1 926
Totalen (voor Java en Madura en de Buitenbezittingen te zamen)		620	451 928	928	218 744	2 394	36 277
		60	23 495	52	19 715	249	2 189
Totaal-generaal. . . .		680	475 423	980	238 459	2 643	38 466
Van de bovenbedoelde schepen behoorden te huis in:							
Nederland		»	»	12	7 296	»	»
Engeland.		»	»	4	1 788	»	»
Frankrijk		»	»	2	689	»	»
Duitschland		»	»	5	2 002	»	»
Engelsch-Indie		»	»	7	979	»	»
Poeloe Pinang		»	»	1	73	»	»
Singapore		118	36 959	10	2 543	5	97
China		»	»	»	»	82	2 747
Manilla		»	»	6	1 604	»	»
Timor Dilly		»	»	1	60	»	»
Australie		»	»	1	48	»	»
Nederlandsch-Indie		562	438 464	931	221 377	2 556	35 622
Te zamen . . .		680	475 423	980	238 459	2 643	38 466

b. Vertrokken schepen.

Plaatsen van vertrek.		Stoomschepen.		Zeilschepen op Europesche wijze getuigd.		Zeilschepen op inlandsche wijze getuigd.	
Gewesten.	Havens.	Aantal.	Tonnen.	Aantal.	Tonnen.	Aantal.	Tonnen.
	Java en Madura.						
Bantam.	Tjiringin.	»	»	»	»	27	150
»	Bantam.	»	»	1	828	30	141
Batavia.	Batavia.	140	126 872	68	23 306	»	»
Cheribon.	Cheribon.	»	»	37 3	11 275 1 120	6	263
Tagal.	Tagal.	»	»	11	3 363	»	»
Pekalongan.	Pekalongan.	»	»	16	4 601	»	»
Samarang.	Samarang.	1	401	46 12	12 365 3 145	79 9	1 739 252
Japara.	Joana	»	»	3 1	309 214	9	204
Rembang.	Rembang.	»	»	6	4 294	1	24
Soerabaija.	Soerabaija.	169	113 417	176 5	43 838 2 148	170 30	3 845 289
»	Grissee.	»	»	21 7	2 378 2 070	223 44	3 509 776
»	Bawean.	»	»	2	179	41 38	960 1 228
Madura.	Sumanap.	»	»	30 21	7 567 4 223	100 46	1 641 519
»	Branta.	»	»	2	91	2 2	48 36
»	Sampang.	»	»	10	434	2	55
Pasoeroean.	Pasoeroean.	»	»	» 8	» 2 248	56 10	454 82
Probolinggo.	Probolinggo.	»	»	7 4	1 672 963	70	1 211
Banjoewangi.	Banjoewangi.	»	»	»	»	127 34	1 210 320
Te zamen voor Java en Madura . . .		310	240 690	436 61	116 500 16 131	943 213	15 454 3 502
	Buitenbezittingen.						
Sumatra's Westkust.	Padang.	12	9 405	2 4	2 223 3 806	4	76
»	Priaman.	»	»	»	»	1	12
»	Painan.	»	»	»	»	6	72
Benkoelen.	Benkoelen.	»	»	2	2 211	»	»
»	Mokko Mokko.	»	»	»	»	33 4	389 33
»	Kroë.	»	»	»	»	2	10
Lampongsche districten.	Telok Betong.	»	»	2	916	174	1 464
»	Menggala.	»	»	»	»	18	268
»	Katimbang.	»	»	»	»	148 14	751 44
»	Bengawang.	»	»	»	»	29	273
	Transporteeren	12	9 405	6 4	5 350 3 806	415 18	3 315 77

Plaatsen van vertrek.		Stoomschepen.		Zeilschepen op Europesche wijze getuigd.		Zeilschepen op inlandsche wijze getuigd.	
Gewesten.	Havens.	Aantal.	Tonnen.	Aantal.	Tonnen.	Aantal.	Tonnen.
	Per transport	12	9 405	6 4	5 350 3 806	415 18	3 315 77
Palembang.	Palembang.	30 1	22 881 280	56	14 932	49	1 366
»	Moeara Kompeh.	»	»	1	217	»	»
Sumatra's Oostkust.	Tandjong Balei.	»	»	»	»	15	62
»	Laboean Deli.	26	11 720	»	»	2	74
Atjeh.	Olehleh.	63	73 545	4	3 007	»	»
Riouw.	Riouw.	23 3	10 510 1 210	13	3 578	23	802
Banka.	Muntok.	9	3 160	21 3	2 344 561	186 13	2 366 98
»	Djeboes.	»	»	5	3 030	21	237
»	Soengeiliat.	»	»	2	692	»	»
»	Batoeroessa.	»	»	5	832	»	»
»	Pangkalpinang.	»	»	4	573	4	9
»	Soengeislan.	»	»	3	1 831	32	218
»	Toboali.	»	»	38	2 845	23	112
»	Blinjoe.	»	»	5	2 970	20 2	565 12
Billiton.	Tandjong Pandan.	33	9 358	2	121	23	378
Wester-afd. van Borneo.	Pontianak.	»	»	16 2	1 094 977	47	718
»	Pamangkat.	»	»	»	»	66 32	810 109
»	Singkawang.	12	11 409	»	»	»	»
Z. en O. afd. van Borneo.	Bandjermasin.	29	10 810	167	40 068	7	380
»	Sampit.	»	»	3	208	21	467
Celebes en onderhoorigh.	Makasser.	51 1	37 625 606	44 5	10 579 2 742	153 23	2 918 508
»	Balangnipa.	»	»	»	»	1	7
»	Boelekomba.	»	»	»	»	1	5
»	Saleijer.	»	»	»	»	85 3	1 152 36
»	Bonthain.	»	»	» 3	» 434	2 4	37 68
»	Takalar.	»	»	»	»	23	276
»	Bonerate.	»	»	»	»	6 6	54 53
»	Bima.	»	»	17	2 350	14	186
»	Tontoli.	2	412	5 2	532 614	22	259
Menado.	Menado.	»	»	1	64	9	105
»	Kema.	»	»	8	604	»	»
Amboina.	Amboina.	»	»	11 3	2 313 843	17 19	149 310
»	Saparoea.	3	2 040	» 1	» 34	»	»
	Transporteeren	293 5	202 875 2 096	437 23	100 134 10 011	1 287 120	17 027 1 271

Plaatsen van vertrek.		Stoomschepen.		Zeilschepen op Europesche wijze getuigd.		Zeilschepen op inlandsche wijze getuigd.	
Gewesten.	Havens.	Aantal.	Tonnen.	Aantal.	Tonnen.	Aantal.	Tonnen.
	Per transport	293 5	202 875 2 096	437 23	100 134 10 011	1 287 120	17 027 1 271
Amboina.	Banda.	2	1 360	7	1 980	71 13	542 50
Ternate.	Ternate.	»	»	11 7	2 353 954	6 2	128 34
Timor.	Koepang.	4	5 653	6 1	2 001 48	5 8	128 69
»	Rotti.	»	»	1	366	1 2	11 18
»	Larantoeka.	»	»	» 6	» 273	1	8
»	Atapoepoe.	»	»	3	167	3	129
»	Endeh.	»	»	»	"	15	183
»	Soemba.	»	»	4	1 500	26 13	312 156
»	Savoe.	»	»	6	2 273	10	127
Bali.	Boeleleng.	47 39	18 071 11 551	57 1	3 788 43	1 002 73	7 017 388
»	Djembrana.	»	»	»	»	7	113
Te zamen voor de Buitenbezittingen .		346 44	227 959 13 647	532 38	114 562 11 329	2 435 230	25 735 1 976
Totalen (voor Java en Madura en de Buitenbezittingen te zamen). . . .		656 44	468 649 13 647	968 99	231 062 27 460	3 378 443	41 189 5 478
Totaal-generaal. . . .		700	482 296	1 067	258 522	3 821	46 667

Van de bovenbedoelde schepen behoorden te huis in:

	Stoomschepen Aantal	Stoomschepen Tonnen	Europ. Aantal	Europ. Tonnen	Inl. Aantal	Inl. Tonnen
Nederland	»	»	19	12 177	»	»
Engeland	»	»	5	1 996	»	»
Frankrijk	»	»	1	334	»	»
Duitschland	»	»	6	2 501	»	»
Noorwegen	»	»	1	953	»	»
Italie	»	»	1	895	»	»
Amerika	»	»	2	2 714	»	»
Poeloe Pinang	»	»	1	73	»	»
Malakka	»	»	1	131	»	»
Singapore	130	40 309	14	3 490	5	135
China	»	»	1	43	86	3 008
Manilla	»	»	4	1 042	»	»
Australie	»	»	1	48	»	»
Nederlandsch-Indie	570	441 987	1 010	232 125	3 730	43 524
Te zamen . . .	700	482 296	1 067	258 522	3 821	46 667

[5. 65.]

BIJLAGE NNN.

(Zie blz. 228 van het verslag.)

OVERZIGT betreffende den PARTICULIEREN IN- EN UITVOER op en van JAVA en MADURA der VOORNAAMSTE HANDELSARTIKELEN over de jaren 1880 en 1881.

INVOER.

BENAMING der GOEDEREN.	Maatstaf.	In 1880 aangegeven tot verbruik door particulieren.				In 1881 aangegeven tot verbruik door particulieren.			
		Bij dadelijken invoer.		Bij uitslag uit entrepôt.	Totaal.	Bij dadelijken invoer.		Bij uitslag uit entrepôt.	Totaal.
		Uit Nederland.	Uit vreemde landen.			Uit Nederland.	Uit vreemde landen.		
Aardewerk	Waarde.	f 773 474	f 413 040	f 4 445	f 1 190 959	f 1 069 982	f 380 435	f 5 829	f 1 456 246
Bier (afgetapt)	Liters.	528 216	347 985	44 439	920 640	670 525	323 664	46 958	1 041 147
Id. (op fust)	Id.	19 992	5 311	„	25 303	2 455	1 076	50	3 581
Boter (in dubbel fust)	Kilogr.	304 584	72	7 218	311 874	408 678	3 156	3 402	415 236
Brandewijn en cognac (afgetapt)	Liters.	36 360	98 546	65 699	200 605	72 495	103 982	55 864	232 341
Champagne- en andere mousseerende wijnen	Flesschen.	53 430	6 217	9 778	69 425	66 837	6 446	7 741	81 024
Eetwaren (niet afzonderlijk genoemd)	Waarde.	f 843 242	f 2 284 350	f 46 668	f 3 174 260	f 963 298	f 2 395 060	f 39 277	f 3 397 635
Glas en glaswerk	Id.	f 310 484	f 32 303	f 25 086	f 367 873	f 489 481	f 21 659	f 9 303	f 520 443
Goud (gemunt)	Id.	f 1 087 625	f 1 001 815	f 10	f 2 089 450	„	f 882 037	„	f 882 037
Hammen	Id.	f 153 838	f 30 193	f 2 175	f 186 206	f 121 289	f 17 368	f 492	f 139 149
IJzer (in staven en bundels)	Id.	f 301 383	f 227 343	„	f 528 726	f 339 981	f 290 157	„	f 630 138
IJzer- en staalwerk (niet afzonderlijk genoemd)	Id.	f 394 536	f 146 351	f 16 317	f 557 204	f 596 904	f 178 894	f 20 942	f 796 740
Jenever (afgetapt)	Liters.	412 102	2 020	598 303	1 012 625	465 529	4 423	650 077	1 120 029
Kaas	Waarde.	f 85 603	f 2 090	f 364	f 88 057	f 113 453	f 2 992	f 11	f 116 456
Kolen (steen-) en cokes	Tonnen.	9 990	108 505	„	118 495	4 851	69 740	„	74 591
Koolteer	Waarde.	f 12 321	f 7 590	„	f 19 911	f 26 158	f 8 310	„	f 34 468
Koper (in bladen en platen)	Id.	f 289 188	f 99 514	„	f 388 702	f 138 355	f 44 658	„	f 183 013
Leggers	Id.	f 29 656	f 9 538	„	f 39 194	f 28 578	f 5 246	„	f 33 824
Lijnolie	Id.	f 99 933	f 11 542	f 2 338	f 113 813	f 105 038	f 30 253	f 1 806	f 137 097
Likeuren	Liters.	46 973	42 497	11 929	101 399	46 247	25 436	11 933	83 616
Lood (in blokken)	Waarde.	f 1 607	f 1 050	„	f 2 657	f 2 201	„	„	f 2 201
Id. (in rollen)	Id.	f 1 871	f 4 209	„	f 6 080	f 1 395	f 50	„	f 1 445
Manufacturen (katoenen)	Id.	f 12 736 396	f 8 368 387	f 5 202 289	f 26 307 072	f 12 690 752	f 9 520 038	f 4 429 284	f 26 640 074
Id. (wollen en half wollen)	Id.	f 1 245 081	f 291 100	f 218 181	f 1 754 062	f 962 032	f 216 615	f 217 958	f 1 396 605

BENAMING der GOEDEREN.	Maatstaf.	In 1880 aangegeven tot verbruik door particulieren.				In 1881 aangegeven tot verbruik door particulieren.			
		Bij dadelijken invoer.		Bij uitslag uit entrepôt.	Totaal.	Bij dadelijken invoer.		Bij uitslag uit entrepôt.	Totaal.
		Uit Neder-land.	Uit vreemde landen.			Uit Neder-land.	Uit vreemde landen.		
Meel	Kilogr.	467 140	3 703 929	48 018	4 219 087	464 565	4 255 854	22 689	4 743 108
Mineraal-, bron- en kunstwater	Flesschen of kruiken.	374 471	11 408	16 206	402 085	462 903	7 377	2 533	472 813
Petroleum	Liters.	383	57 085 929	2 509 992	59 596 304	72	35 662 653	306 000	35 968 725
Spijkers (ijzeren)	Waarde.	f 74 236	f 15 120	f 80	f 89 436	f 185 371	f 29 322	f 150	f 214 843
Id. (koperen)	Id.	f 15 792	f 7 758	f 140	f 23 690	f 21 425	f 4 283	,,	f 25 708
Staal (in staven, bladen en platen)	Id.	f 17 875	f 4 342	f 120	f 22 337	f 38 094	f 9 955	,,	f 48 049
Tarwe	Liters.	,,	552 454	,,	552 454	154 200	393 408	,,	547 608
Teer (Zweedsche)	Waarde.	f 45 971	f 5 390	,,	f 51 361	f 38 298	f 2 000	,,	f 40 298
Verfwaren (niet afzonderlijk genoemd)	Id.	f 198 784	f 130 266	f 8 205	f 337 255	f 195 692	f 137 019	f 14 473	f 347 184
Wijn (niet afzonderlijk genoemd) (afgetapt)	Liters.	714 479	306 907	168 034	1 189 420	726 617	288 062	148 613	1 163 292
Id. id. (op fust)	Id.	180 919	499 612	13 459	693 990	252 750	201 694	189	454 633
Zakken	Waarde.	f 4 587	f 199 268	f 5 410	f 209 265	f 12 506	f 134 046	f 5 766	f 152 318
Zeep	Id.	f 167 177	f 371 372	f 18 306	f 556 855	f 73 286	f 127 585	f 8 806	f 209 677
Zink (in bladen en platen)	Id.	f 21 054	f 6 040	,,	f 27 094	f 85 837	f 17 763	,,	f 103 600
Id. (in blokken)	Id.	f 10 217	,,	,,	f 10 217	f 14 917	f 60	,,	f 14 977
Zilver (gemunt)	Id.	f 1 000 684	f 5 734 301	,,	f 6 734 985	,,	f 4 808 957	,,	f 4 808 957

UITVOER.

BENAMING der GOEDEREN.	Maatstaf.	In 1880 uitgevoerd door particulieren.				In 1881 uitgevoerd door particulieren.			
		Uit het vrije verkeer.			Totaal.	Uit het vrije verkeer.			Totaal.
		Naar Neder-land.	Naar vreemde landen.	Naar het Engelsch Kanaal (om orders).		Naar Neder-land.	Naar vreemde landen.	Naar het Engelsch Kanaal (om orders).	
Arak	Liters.	2 753 654	753 724	1 550	3 508 928	1 097 546	439 788	,,	1 537 334
Foelie	Kilogr.	112 864	2 468	,,	115 332	130 619	8 253	,,	138 872
Getah pertja	Id.	74 867	46 259	,,	121 126	33 273	9 460	,,	42 733
Gom dammar	Id.	321 974	743 649	,,	1 065 623	375 183	1 348 402	,,	1 723 585
Gom elastiek	Id	11 274	4 628	,,	15 902	63 810	16 666	,,	80 476
Huiden	Id.	3 250 589	329 072	,,	3 579 661	1 893 395	509 756	,,	2 403 151
Indigo (niet bereid voor de inlandsche markt)	Id.	303 538	70 135	,,	373 673	435 120	58 064	,,	493 184
Indigo (andere)	Id.	90	203 105	,,	203 195	17 388	358 227	,,	375 615
Kaneel	Id.	3 174	1 002	,,	4 176	169 921	38 920	,,	208 841
Kapok	Id.	494 006	71 637	,,	565 643	834 865	207 146	,,	1 042 011
Koffij	Id.	14 776 476	8 514 127	7 134	23 297 737	18 618 472	4 472 698	2 042	23 093 212
Kruidnagelen	Id.	,,	8 827	,,	8 827	65 020	57 778	,,	122 798
Noten (muskaat-)	Id.	354 149	69 416	,,	423 565	223 141	151 845	,,	374 986
Oliekoeken	Id.	,,	8 086 577	,,	8 086 577	180 975	1 681 870	,,	1 862 845
Peper (staart-)	Id.	1 085	58 090	,,	59 175	,,	295 705	,,	295 705

BENAMING der GOEDEREN.	Maatstaf.	In 1880 uitgevoerd door particulieren.				In 1881 uitgevoerd door particulieren.			
		Uit het vrije verkeer.			Totaal.	Uit het vrije verkeer.			Totaal.
		Naar Nederland.	Naar vreemde landen.	Naar het Engelsch Kanaal (om orders).		Naar Nederland.	Naar vreemde landen.	Naar het Engelsch Kanaal (om orders).	
Peper (witte)	Kilogr.	,,	13 349	,,	13 349	11 470	4 971	,,	16 441
Id. (zwarte)	Id.	459 259	350 215	,,	809 474	179 505	1 333 330	,,	1 512 835
Rijst (gepelde)	Id.	6 023 925	646 814	2 182 521	8 853 260	4 317 269	917 112	1 591 370	6 825 751
Id. (ongepelde)	Id.	,,	589	,,	589	,,	120	,,	120
Rotting	Id.	1 921 630	1 535 321	167 484	3 624 435	1 474 766	1 054 749	521 606	3 051 121
Suiker	Id.	23 637 925	142 853 878	67 630 475	234 122 278	36 106 510	104 471 527	69 252 745	209 830 782
Tabak (niet bereid voor de inlandsche markt)	Id.	6 395 091	100	,,	6 395 191	13 536 396	1 612	,,	13 538 008
Id. (bereid voor de inlandsche markt)	Id.	,,	514 094	,,	514 094	335	366 915	,,	367 250
Thee	Id.	2 215 840	297 771	,,	2 513 611	1 678 990	524 081	,,	2 203 071
Tin	Id.	3 854 819	762 579	,,	4 617 398	3 645 210	802 509	,,	4 447 719
Zilver (gemunt)	Waarde.	f 2 750 000	f 114 755	,,	f 2 864 755	,,	f 35 800	,,	f 35 800

[5. 66.]

BIJLAGE OOO.

(Zie blz. 228 van het verslag.)

OVERZIGT van de in NEDERLANDSCH-INDIE te huis behoorende SCHEPEN EN VAARTUIGEN, groot 20 ton (of 10 last) en daarboven, over 1881.

GEWESTEN.	Stoom-schepen.		Schepen.		Barken.		Brikken.		Schoeners.		Kotters.		Wangkangs, toops en andere soortgelijke vaartuigen.		Totaal.	
	Aantal.	Tonnen.	Aantal.	Tonnen.	Aantal.	Tonnen.	Aantal.	Tonnen.	Aantal.	Tonnen.	Aantal.	Tonnen.	Aantal.	Tonnen.	Aantal.	Tonnen.
Java en Madura.																
Bantam	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	5	114	5	114
Batavia	31	26054	2	4562	12	11158	2	667	4	1448	»	»	198	6131	249	50020
Krawang	»	»	»	»	»	»	»	»	2	189	»	»	11	425	13	614
Preanger regentschappen	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	40	922	40	922
Cheribon	»	»	»	»	2	757	»	»	1	436	»	»	60	1633	63	2826
Tagal	»	»	»	»	1	234	»	»	»	»	»	»	21	524	22	758
Pekalongan	»	»	»	»	2	670	1	131	»	»	»	»	12	310	15	1111
Samarang	3	133	»	»	2	468	1	363	»	»	»	»	32	1036	38	2000
Japara	»	»	»	»	»	»	»	»	1	48	»	»	24	675	25	723
Rembang	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	19	618	19	618
Soerabaija	2	103	1	1139	26	13447	10	2167	19	2282	1	22	221	6728	280	25888
Pasoeroean	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	46	1160	46	1160
Probolinggo	»	»	»	»	»	»	»	»	1	146	»	»	36	948	37	1094
Bezoeki	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	24	1	24
Banjoewangi	»	»	»	»	»	»	»	»	4	182	1	23	4	174	9	379
Banjoemas	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	23	640	23	640
Bagelen	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Soerakarta	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Madioen	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	17	395	17	395
Kediri	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Madura	»	»	»	»	1	501	»	»	14	1142	»	»	154	4003	169	5646
Te zamen	36	26290	3	5701	46	27235	14	3328	46	5873	2	45	924	26460	1071	94932
Buitenbezittingen.																
Sumatra's Westkust	2	86	»	»	»	»	»	»	5	279	»	»	52	1408	59	1773
Benkoelen	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	4	91	4	91
Lampongsche districten	»	»	»	»	»	»	»	»	1	44	»	»	22	576	23	620
Palembang	1	322	»	»	18	7049	2	475	6	766	»	»	9	255	36	8867
Sumatra's Oostkust	1	38	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	7	259	8	297
Atjeh en onderhoorigheden	2	741	»	»	»	»	»	»	2	138	»	»	17	739	21	1618
Riouw	1	104	»	»	2	824	»	»	»	»	»	»	45	1943	48	2871
Banka	»	»	»	»	»	»	»	»	12	611	»	»	23	652	35	1263
Billiton	2	606	»	»	»	»	»	»	1	43	»	»	»	»	3	649
Westerafdeeling van Borneo	»	»	»	»	»	»	1	209	11	897	2	81	68	2111	82	3298
Z. en O. afdeeling van Borneo	3	737	»	»	14	5317	4	773	38	3948	»	»	18	833	77	11608
Celebes en onderhoorigheden	1	137	»	»	2	563	1	132	8	748	1	38	308	9866	321	11484
Menado	»	»	»	»	»	»	»	»	16	1041	»	»	»	»	16	1041
Amboina	1	552	»	»	»	»	1	354	15	972	1	20	7	239	25	2136
Ternate	»	»	»	»	»	»	»	»	8	602	»	»	3	34	11	632
Timor	»	»	»	»	»	»	»	»	1	48	3	84	»	»	4	137
Te zamen	14	3323	»	»	36	13753	9	1943	124	10137	7	223	583	19006	773	48385
Totaal (voor Java en Madura en voor de Buitenbezittingen te zamen)	50	29613	3	5701	82	40988	23	5271	170	16010	9	268	1507	45466	1844	143317
Op 31 December 1880 waren de totalen	50	30237	5	8157	88	44542	27	6559	175	16037	14	398	1321	40180	1680	146110

De op ZEEBRIEVEN varende SCHEPEN EN VAARTUIGEN (onder de op de vorige bladzijde vermelde totalen begrepen) waren op 31 December 1881 verdeeld als volgt:

Waar de bodems te huis behoorden.		Aantal bodems ter inhoudsgrootte van:														
Gewest.	Plaats.	100 ton en daarbeneden.	boven 100 t/m 200 ton.	boven 200 t/m 300 ton.	boven 300 t/m 400 ton.	boven 400 t/m 500 ton.	boven 500 t/m 600 ton.	boven 600 t/m 700 ton.	boven 700 t/m 800 ton.	boven 800 t/m 900 ton.	boven 900 t/m 1000 ton.	boven 1000 t/m 1500 ton.	boven 1500 t/m 2000 ton.	boven 2000 ton.	Gezamenlijk aantal bodems.	Gezamenlijke inhoudsgrootte (in tonnen).
STOOMSCHEPEN.																
Batavia.	Batavia	2	1	2	2	1	1	1	3	3	3	10	2	»	31	a)27128
Soerabaija.	Soerabaija . . .	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	42
Sumatra's Westk.	Padang	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	60
Palembang.	Palembang . . .	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	352
Atjeh.	Olehleh	1	»	»	»	»	»	»	1	»	»	»	»	»	2	741
Riouw.	Riouw	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	104
Billiton.	Tandjong Pandan	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	326
Z. en O. afdeeling van Borneo.	Bandjermasin . .	»	1	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	2	537
Celebes.	Makasser . . .	1	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	2	229
Amboina.	Amboina . . .	2	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	2	64
»	Banda	»	»	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»	1	552
	Te zamen . .	8	4	2	4	2	2	1	4	3	3	10	2	»	45	a)30135
ZEILVAARTUIGEN.																
Batavia.	Batavia	2	3	1	3	1	4	2	»	2	2	4	1	2	27	20179
Krawang.	Soebang . . .	2	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	2	189
Cheribon.	Cheribon . . .	»	»	»	1	1	»	»	»	»	»	»	»	»	2	810
Tagal.	Tagal	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	234
Pekalongan.	Pekalongan . .	1	»	»	2	»	»	»	»	»	»	»	»	»	3	747
Samarang.	Samarang . . .	»	1	»	2	»	»	»	»	»	»	»	»	»	3	898
Japara.	Joana	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	48
Rembang.	Dassoon	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	79
Soerabaija.	Soerabaija . . .	14	5	4	3	2	2	1	4	4	1	3	»	»	43	16652
»	Grissee	2	2	2	»	2	1	»	»	»	»	»	»	»	9	2244
»	Bawean	1	2	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	3	309
Probolinggo.	Probolinggo . .	1	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	2	209
Banjoewangi.	Banjoewangi . .	2	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	2	103
Madura.	Pamakassan . .	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	52
»	Tjandi	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	39
»	Branta	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	42
»	Sumanap . . .	6	1	2	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»	10	1359
»	Sampang . . .	8	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	9	415
Sumatra's Westk.	Padang	4	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	4	187
Lampongsche distr.	Menggala . . .	2	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	2	94
Palembang.	Palembang . . .	2	6	5	7	5	1	2	»	»	»	»	»	»	28	8795
Riouw.	Riouw	»	1	»	»	2	»	»	»	»	»	»	»	»	3	966
Banka.	Muntok	8	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	9	729
»	Blinjoe	2	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	2	99
»	Pangkalpinang .	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	70
»	Djeboes	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	43
Billiton.	Tandjong Pandan	2	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	2	164
»	Dindang . . .	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	43
Wester afdeeling van Borneo.	Pontianak . . .	8	5	2	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	15	1527
»	Soekadana . . .	2	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	2	125
»	Djelei	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	27
Z. en O. afdeeling van Borneo.	Bandjermasin . .	14	11	5	1	1	1	3	»	»	»	»	»	»	36	6892
»	Kottawaringin .	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	50
»	Sampit	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	45
»	Pasir	1	5	2	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	8	1271
»	Poeloe Laut . .	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	41
»	Koetei	2	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	2	143
	Transporteeren	98	44	25	19	14	10	8	4	6	3	7	1	2	241	65919

a) Dit cijfer houdt geen verband met de opgaaf op de voorgaande bladzijde. Toelichting deswege ontbreekt.

Waar de bodems te huis behoorden.		Aantal bodems ter inhoudsgrootte van:													
Gewest.	Plaats.	100 ton en daarbeneden.	boven 100 t/m 200 ton.	boven 200 t/m 300 ton.	boven 300 t/m 400 ton.	boven 400 t/m 500 ton.	boven 500 t/m 600 ton.	boven 600 t/m 700 ton.	boven 700 t/m 800 ton.	boven 800 t/m 900 ton.	boven 900 t/m 1000 ton.	boven 1000 t/m 1500 ton.	boven 1500 t/m 2000 ton.	boven 2000 ton.	Gezamenlijk aantal bodems.	Gezamenlijke inhoudsgrootte (in tonnen).
	Per transport	98	44	25	19	14	10	8	4	6	3	7	1	2	241	65919
Celebes en onderh.	Makasser . . .	4	2	1	1	1	»	»	»	»	»	»	»	»	9	1597
»	Biering Ere . .	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	88
»	Bima.	2	3	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	5	516
»	Soembawa . . .	1	3	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	4	501
»	Wadjo	1	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	2	281
»	Donggala . . .	1	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	2	222
Menado.	Menado . . .	8	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	9	530
»	Gorontalo . . .	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	136
Amboina.	Amboina . . .	8	»	»	»	1	»	»	»	»	»	1	»	»	10	2067
»	Kajeli	2	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	3	267
»	Banda	8	2	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	11	923
»	Keij-eilanden . .	1	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	2	193
Ternate.	Ternate. . . .	7	2	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	9	606
Timor.	Seba (Savoe) . .	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	48
Bali.	Boeleleng . . .	4	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	4	144
	Te zamen . .	147	62	26	21	16	10	8	4	6	3	8	1	2	314	74038

[5. 67.]

BIJLAGE PPP.

(Zie blz. 230 van het verslag.)

OVERZIGT betreffende het FABRIEKSWEZEN in Nederlandsch-Indie, voor zooveel dit niet onmiddellijk met den landbouw in verband staat (dus met uitsluiting van suikerfabrieken, rijstpelmolens enz.), over 1881.

Volgnummer.	GEWESTEN EN AARD DER FABRIEKEN.	Beweegkracht. Stoom.	Beweegkracht. Water of trekdieren.	Van waar de fabriekanten de grondstoffen verkrijgen.	Aantal gebezigde werklieden gemiddeld per dag.	Gemiddeld loon der werklieden.	Uitkomsten der onderneming.	Verdere bijzonderheden.
	Batavia.							
1	Gasfabriek ter hoofdplaats. . .	stoom.	—	uit Engeland en Australië.	56 (behalve de koelies).	f 0,60 à f 6 daags.	niet opgegeven.	Het dividend over 1880 bedroeg 5 pct.
2	Fabriek voor het herstellen van machineriën en het vervaardigen van kleine ijzer- of koperwerken (firma Drossaers & C°.)	id.	—	door plaatselijken inkoop.	40	f 1,50 daags.	financieel weinig gunstig.	
3	IJzerfabriek (firma Taylor & Lawson).	id.	—	uit Europa en door plaatselijken inkoop.	82	f 1,25 „	id.	
4	Fabriek van werktuigen met bijbehoorenden houtzaagmolen (A. Chaulan)	id.	water.	door plaatselijken inkoop.	25	f 1,25 „	id	
5	Meel- en broodfabriek (firma Leroux & C°.)	id.	id.	uit Australië.	80 à 100	f 12 à f 60 's maands.	niet opgegeven.	
6—9	Vier kunst-ijsfabrieken	id.	—	meestal uit Europa (alleen de chemicaliën).	8 à 10 (bij elke fabriek).	f 70 's maands.	financieel weinig gunstig.	De vier fabrieken, die elkander te groote concurrentie aandeden, hebben zich vereenigd.
10	IJsfabriek te Buitenzorg . . .	id.	—	id.	30	f 1 daags.	id.	
	Samarang.							
11	Fabriek van rijtuigen en wagens, tevens voor onderhoud van locomotieven en verder rollend materieel (Nederlandsch-Indische Spoorwegmaatschappij) .	id.	—	grootendeels uit Europa.	166	f 0,25 à f 5 daags.	minder gunstig (door gebrek aan goed werkvolk).	Bij deze fabriek wordt ook voor particulieren gewerkt.
12	Reparatie- en constructiewinkel van Aveling & C°.	id.	—	door plaatselijken inkoop.	15	f 0.77 daags.	minder gunstig (door groote aanvoeren uit Europa)	
13—14	Twee ijsfabrieken (Samarangsche IJsmaatschappij).	id.	—	meestal uit Europa (alleen de chemicaliën).	20 (bij elke fabriek).	f 1,30 à f 1,50 daags.	gunstig.	Het dividend over 1880 bedroeg 6 pct.
15	Fabriek van minerale wateren (M. J. A. Steenbergh). . .	—	—	uit Europa.	16	f 0.60 daags.	niet opgegeven.	Jaarlijks worden p. m. 100 000 fleschen afgeleverd.

Volg-nummer.	GEWESTEN EN AARD DER FABRIEKEN.	Beweegkracht.		Van waar de fabriekanten de grondstoffen verkrijgen.	Aantal gebezigde werklieden gemiddeld per dag.	Gemiddeld loon der werklieden.	Uitkomsten der onderneming.	Verdere bijzonderheden.
		Stoom.	Water of trekdieren					
16	Arakfabriek „Voorwaarts" te Pegandan (Kendal).	stoom.	—	door opkoop van onverwerkte stroop van naburige suikerfabrieken.	7	f 0,35 daags.	niet opgegeven.	
	Soerabaija.							
17	Gasfabriek ter hoofdplaats. . .	id.	—	door aankoop in Indie bij het Gouvernement.	80	f 2 „	id.	
18	„Phoenix", fabriek van stoom- en andere werktuigen (CH. GILL)	id.	—	uit Europa.	95	f 0,50 à f 2,40 daags.	id.	
19	Stoom-houtbewerking en smederij (firma VAN LAKERVELD JR., M. en J. W. LECOMTE). . .	id.	—	id. en door aankoop in Indie (dit laatste wat het hout betreft).	100	f 0,45 à f 2 daags.	id.	
20	Waterzuiverings-fabriek (Erven A. DE BRUYN)	id.	—	(het water uit de rivier wordt gebezigd).	20	f 15 à f 30 's maands.	id.	
21	Stoomsmederij (firma HAYE en VAN MARLE).	id.	—	uit Europa.	16	f 0,50 à f 1,25 daags.	id.	
22	Stoomdrukkerij (Gebr. GIMBERG, C. KRUSEMAN en H. F. KELLER)	id.	—	id.	100	f 1 daags.	id.	
23	„de Nijverheid", ketelmakerij en plaatbewerking, draaijerij en smederij (CH. GILL)	id.	—	id.	60	f 0,50 à f 2 daags.	ongunstig.	
24	Fabriek van minerale wateren en ijs (OLIE & C°.).	id.	—	id. en door plaatselijken inkoop.	46	f 0,80 daags.	niet opgegeven.	
25	Stoom-graanmolen (LEROUX & C°.)	id.	—	id. id.	4	f 1 „	id.	
26	Meubelfabriek (DE ZOETE & C°.)	id.	—	id. id.	100	f 0,50 à f 2 daags.	id.	
27	IJsfabriek (KUNEMAN)	id.	—	(het water uit de rivier wordt gebezigd).	12	f 0,50 à f 2,30 daags.	id.	
28	Arakstokerij (KUNEMAN) . . .	id.	—	door opkoop van de onverwerkte stroop van naburige suikerfabrieken.	10	f 0,50 à f 0,80 daags.	id.	
29	„de Ned.-Indische Industrie", fabriek voor de vervaardiging van allerlei onderdeelen van machineriën voor suikerfabrieken (L. SMIT c. s.).	id.	—	uit Europa en door plaatselijken inkoop.	onbepaald.	niet opgegeven.	id.	
30	Stoom-kalkbranderij	id.	—	door plaats. inkoop.	id.	id.	id.	
31	IJsfabriek (te Modjokerto). . .	. . . . .	. . . . .	. . . .	. . . . . .	. . . . . .	. . . .	In 1881 niet in werking geweest.
32	Nijverheids-atelier, fabriek voor het vervaardigen van karren enz. (te Modjokerto)	stoom.	—	door plaats. inkoop.	onbepaald.	f 0,50 daags.	niet opgegeven.	
33	Arakfabriek (te Sidoardjo) . . .	—	—	door opkoop van de onverwerkte stroop van naburige suikerfabrieken.	16	f 10 à f 12 's maands.	id.	
	Pekalongan.							
34	Zeepziederij (B. B. BARRUCH) .	stoom.	—	uit Europa en door plaats. inkoop (dit laatste wat betreft klapper-olie).	onbepaald	f 0,40 à f 0,45 daags.	financieel weinig gunstig.	Volgens den fabriekant worden de Europesche zeepen, wegens overvoerde markt, in Indie vaak beneden fabriekspriis verkocht.

Volgnummer.	GEWESTEN EN AARD DER FABRIEKEN.	Beweegkracht. Stoom.	Beweegkracht. Water of trekdieren.	Van waar de fabriekanten de grondstoffen verkrijgen.	Aantal gebezigde werklieden gemiddeld per dag.	Gemiddeld loon der werklieden.	Uitkomsten der onderneming.	Verdere bijzonderheden.
	Pasoeroean.							
35	Constructie-winkel „Bromo" (voor het vervaardigen van machineriën en andere ijzer- en koperwerken)	stoom.	—	uit Europa en door plaatselijken inkoop.	77	f 0,50 daags.	bevredigend.	
36	Arakfabriek (te Kraton)	id.	—	door opkoop van onverwerkte stroop van naburige suikerfabrieken.	19	f 15 à f 18 's maands.	niet opgegeven.	
37	Idem (te Redjassa)	id.	—	id.	19	f 15 à f 20 's maands.	minder gunstig.	
	Probolinggo.							
38	Fabriek voor metaal- en houtbewerking	id.	—	uit Europa en door plaatselijken inkoop.	150 à 200	f 0,50 à f 3 daags.	bevredigend.	
39	IJsfabriek	id.	—	id. id.	7	f 0,45 à f 1 daags.	id.	
40	Arakstokerij (te Kraksaän)	—	—	door opkoop van onverwerkte stroop van naburige suikerfabrieken.	25	f 0,35 daags.	niet opgegeven.	
	Djokjokarta.							
41	IJsfabriek	stoom.	—	niet opgegeven.	6	f 13,50 's maands.	id.	De fabriek levert p. m. 400 Kg. ijs per etmaal.
	Soerakarta.							
42	Fabriek voor de vervaardiging van hout- en ijzerwerk voor den dienst van prins MANGKOE NEGORO	id.	—	door plaats. inkoop.	onbepaald.	f 0,30 à f 0,75 daags.	id.	De fabriek levert artikelen voor huis- en bruggenbouw enz., uitsluitend ten dienste van het gebied van prins MANGKOE NEGORO.
	Sumatra's Westkust.							
43	IJsfabriek	id.	—	uit Europa (de chemicalien).	10	f 20 à f 25 's maands.	gunstig.	
44—46	Drie zeepfabrieken	—	—	door plaats. inkoop.	3 (per fabriek).	f 15 's maands.	id.	
	Atjeh.							
47	IJsfabriek (te Olehleh)	stoom.	—	uit Europa (de chemicalien).	4	f 30 's maands.	ongunstig.	
48	Idem (te Kampong Gedah).	id.	—	uit Pinang (de chemicalien).	6	f 30 à f 60 's maands.	niet opgegeven.	De fabriek levert p. m. 16 000 Kg. ijs per maand.
	Palembang.							
49	Stoom-houtzaagmolen „Phoenix" (SAID MILL)	id.	—	door plaats. inkoop.	10	f 0,75 daags.	id	
	Zuider- en Oosterafd. van Borneo.							
50	IJsfabriek	id.	—	door inkoop op Java.	5	f 20 à f 50 's maands.	id.	De fabriek levert p. m. 200 Amst. ponden ijs per dag.
	Celebes.							
51	IJsfabriek	id.	—	uit Europa en door plaatselijken inkoop.	6	f 20 à f 25 's maands.	id.	

[5. 68.]

BIJLAGE QQQ.

(Zie blz. 231 van het verslag.)

VERSLAG betreffende den HANDEL van PADANG over 1881, opgemaakt door de kamer van koophandel en nijverheid aldaar.

Algemeene beschouwingen.

Het is geen opwekkende bezigheid om van jaar tot jaar de lotgevallen van Padang's handel en nijverheid na te gaan en die te beschrijven. Inderdaad belangrijke gebeurtenissen toch vallen op dat eng begrensd terrein zelden voor en de algemeene toestanden toonen zoo weinig verandering, zijn zoo monotoon, dat zij een schril en zeer ongunstig contrast vormen met den bijna overal elders heerschenden staat van zaken. Ginds uitbreiding van water- en landwegen, aanleg of uitbreiding van spoorwegnetten en telegraafdraden, bevordering van snelle en goedkoope middelen van vervoer op uitgebreide schaal, al hetwelk medewerkt tot toenemend vertier. Hier daarentegen dezelfde toestanden van vóór jaren met hoogstens een paar aankomende en vertrekkende booten per maand meer. Voeg daarbij eene dun gezaaide bevolking met — als een gevolg van het gunstig klimaat en den rijken bodem — weinig behoeften en dus weinig werklust, en het kan naauwelijks verwondering baren dat Sumatra's Westkust zeer weinig wordt gezocht tot vruchtbaarmaking van kapitaal en dat handel en industrie slechts met moeite enkele schreden voorwaarts doen op den weg der ontwikkeling. Toch zou Sumatra's Westkust met reuzenschreden vooruit kunnen gaan indien de Regering maar ernstig ter harte nam het groote belang waarop wij reeds zooveel jaren achtereen — naar het schijnt te vergeefs — hare aandacht vestigden: de ontginning der Ombilien-kolenvelden, in verband met spoorweg-afvoer naar de westkust.

In de laatste maanden van het onder beschouwing liggend jaar vertoonden zich op dit gebied eenige teekenen van leven in den vorm van eene concessie-aanvrage tot bedoelde ontginning en spoorweg-aanleg, ingediend door de heeren Ruys en Sloet van Oldruytenborgh. Het is der kamer onbekend, in hoeverre die concessie-aanvrage, welke in onderscheiden vormen vrij belangrijke hulp en steun van de Regering vordert, kans heeft om bij deze en de Volksvertegenwoordiging een gunstig oor te vinden, maar dit is zeker: wil men het eenige middel aangrijpen om Sumatra's Westkust te ontwikkelen en dus ook meer en meer in staat te stellen bij te dragen in de algemeene kosten der huishouding van den Staat, dan zijn de bedoelde ontginning en aanleg de eenige middelen welke daartoe bestaan. Dat daarvoor in den beginne direct of indirect groote uitgaven vereischt zullen worden, is buiten kijf, maar dat die uitgaven dan ook later weder ruime baten zullen opleveren, is bijna even zeker. Het staat bij de kamer vast dat de ontwikkeling van zulke ruime hulpbronnen als die welke hier bestaan, juist omdat zulke groote kapitalen daarmede gemoeid zijn, behooren tot den werkkring van den Staat en eerst dan aan particulier initiatief mogen worden overgelaten, indien exploitatie van staatswege om afdoende redenen onmogelijk is. Is zulks hier niet het geval, dan sla de Regering zonder dralen de hand aan den ploeg. Zooals de handelstoestanden nu nog zijn, is er voor de Ombilien-kolenvelden en hun afvoerspoorweg eene schoone toekomst denkbaar, maar wat nu nog is, kan snel veranderen. China, dat volgens de laatste geologische onderzoekingen eveneens rijk aan steenkolen moet zijn, vertoont teekenen van leven, die wij niet onverschillig mogen aanzien, omdat eene ontginning der kolenlagen in China, wanneer de Ombilien-kolenvelden nog braak liggen, hoogst waarschijnlijk iedere voordeelige exploitatie dezer laatsten onmogelijk zou maken. Het is daarom meer dan tijd dat de reeds zoo lang geleden gevonden schatten worden benut en nuttig gemaakt en dat de Staat, vermag hij dat zelf niet te doen, daartoe aan de particulieren, die het willen beproeven, een krachtigen steun aanbiede. Ondergeschikte belangen moeten daarom ondergeschikt blijven en geen overwegend gewigt in de schaal leggen; er zal bij zoodanige regeling veel gegeven en genomen moeten worden en vooral is te zorgen dat het verlangen naar een mogelijk onbereikbaar *beter* het voor de hand liggend *goede* niet doe te loor gaan. Wij gaven in dien geest in deze hoogst gewigtige zaak onlangs een ongevraagd advies aan den gouverneur van Sumatra's Westkust, die op de bovenbedoelde — naar het schijnt ernstig gemeende — concessie-aanvrage had te adviseeren en hopen van ganscher harte dat we een volgend jaar kunnen berigten dat het denkelijk niet lang meer zal duren vóórdat de eerste spade worde in den grond gestoken tot aanvang van het werk voor deze hoogst gewigtige ondernemingen.

Als verblijdend verschijnsel kunnen wij constateeren dat in den loop van 1881 de mijnbouw-maatschappij » Salida" (kapitaal voorloopig f 300 000) de oude zilvermijnen van dien naam in de nabijheid van Painan heeft heropend en tevens door deskundigen onderzoekingen laat doen naar den goudrijkdom van enkele streken in de Padangsche Bovenlanden: Soengei Pagoeh en XII Kotta's. Omtrent de resultaten dezer ondernemingen valt uit den aard der zaak nog weinig met zekerheid te zeggen, doch natuurlijk is het ten zeerste te hopen dat zij met succes bekroond worden, opdat de industrie alhier een nieuw veld ter bearbeiding, het kapitaal eene nieuwe gelegenheid tot plaatsing vinde.

De uitkomsten, welke de *koffijondernemingen* ter Sumatra's Westkust afwerpen, zijn tot dusver nog niet schitterend. Ofschoon van onderscheidenen de uitgifte in erfpacht reeds van 1876 (één), 1877 (vijf) en 1878 (drie) dagteekent en op vele gronden reeds vóór dien tijd gewerkt was, blijven de opbrengsten gering. Bij enkelen moet de

reden daarvan gezocht worden in gebrek aan voldoend werkkapitaal, maar ook de ondernemers die steeds over eene ruime beurs konden beschikken, verkrijgen niet die resultaten welke men billijkheidshalve mogt verwachten. Ofschoon men niet uit het oog mag verliezen de moeijelijkheden met welke bijna iedere in zekere streek nieuwe cultuur te worstelen heeft, mag men deze ongunstige uitkomsten geenszins wijten aan gebrek aan werkvolk. Wel zijn de koelieloonen ter Sumatra's Westkust in vergelijking met Java hoog, en zullen dat steeds blijven, daar bij eene schrale veeltijds gezeten bevolking op een eenigszins geregelden arbeid van vrouwen slechts in zeer enkele streken — en dan nog alleen onder de gunstigste omstandigheden — kan gerekend worden, maar bepaald gebrek aan handen kwam slechts zelden voor en op de plaatsen, waar dat gebrek chronisch is, kon het door niet zeer kostbare aanwervingen van Niassers verholpen worden.

Over het algemeen vertoonde zich gedurende het afgeloopen jaar eene groote zucht tot emigratie bij evengenoemde eilanders. In grooten getale kwamen zij ook ongeroepen hier aan en, door het bestuur zooveel mogelijk voortgeholpen en begunstigd, zal dit zuinige, nijvere en vruchtbare volk op den duur voor Sumatra's Westkust eene zeer gewenschte vermeerdering van werkkrachten kunnen vormen. Dat aan zoodanige vermeerdering op den duur behoefte zal zijn is ontwijfelbaar. Het in de laatste jaren sterk toegenomen aantal landbouwondernemingen vordert op den duur de geregelde beschikking over een aanzienlijk aantal handen, vooral wanneer van allen de geheele aanplant productief zal zijn. Dat deze *geregelde* beschikking over de noodige handen op den duur met de bestaande toestanden onvereenigbaar zal zijn, is thans reeds voldoende gebleken. Wanneer heerendiensten, de arbeid in de gouvernements-koffijtuinen en de bewerking der sawahs op de werkkrachten der bevolking beslag leggen, komt de particuliere nijverheid handen te kort. Dit euvel moge thans, bij nog geringe productie der particuliere landen, van minder beteekenis zijn, op den duur zou het onoverkomelijk wezen. De meest voorzigtigen onder de particuliere ondernemers zien dien tijd nu reeds met kommer te gemoet en aan plannen om door invoer van vreemde werkkrachten het dreigend gevaar af te wenden, ontbrak het in den laatsten tijd dan ook niet. Tot uitvoering zijn die plannen echter tot dusver niet gekomen, en blijft de stroom der Niassche immigranten even ruim vloeijen als in den laatsten tijd, dan zullen, naar te hopen is, verdere maatregelen ook wel overbodig zijn.

Het officieel getal der particuliere koffij-ondernemingen ter Sumatra's Westkust op ultimo December 1881 bedraagt 14 met 8929 bouws (1). Op één daarvan echter (groot 35 bouws) is de exploitatie geheel opgeheven en de beide Soerian's, als aan elkaâr grenzende en hebbende één eigenaar en één administrateur, moeten als ééne enkele onderneming worden beschouwd. Wij hebben dus 12 ondernemingen met 8894 bouws, benevens in het Pangkalansche, eerst kortelings onder geregeld bestuur gebragt, nog eene groote particuliere aanplanting, voorloopig zonder wettig erkenden titel.

Eene onder Europeesch beheer staande *indigo-onderneming* (eigendom), in de Ommelanden van Padang, bereidt natte indigo voor de binnenlandsche behoefte in concurrentie met diverse kleine Chinesche en inlandsche planters in de nabijheid dezer plaats.

De eenige *telegraaflijn* welke Padang met de buitenwereld verbindt, die via Telok-Betong naar Anjer, laat nog steeds, hoewel merkbare beterschap valt te constateeren, veel te wenschen over. Herhaaldelijk en vaak op de minst gewenschte tijden komen storingen voor, welke eene tweede verbinding, bijv. via de Noordelijke havens, Atjeh en Pinang, zeer wenschelijk zouden maken. Behalve dat zulk eene lijn voor bestuurs-aangelegenheden van groot nut zou zijn, is eene verbinding met Atjeh noodzakelijk, ten einde voor spoedige correspondentie tusschen dat gewest en het hoofdbestuur der kolonie onafhankelijk te zijn van vreemde inmenging.

Reeds boven is met een enkel woord gezegd dat Padang zich in de laatste jaren mag verheugen in eene geregeld toenemende *stoombootverbinding*. De naar Pinang en Singapore doorgetrokken maandelijksche vaart van Padang langs de kustplaatsen naar Atjeh en terug blijft over het algemeen voldoen. De Nederlandsch-Indische Stoomvaartmaatschappij kan bij die doortrekking financieel niet anders dan uitstekend varen en ook voor Padang, maar vooral voor de Noordelijke havens, is die maandelijksche directe gemeenschap met Singapore en Pinang niet van belang ontbloot. De nieuw opgerigte stoomvaartlijn »Insulinde" laat hare booten, die voorloopig éénmaal per maand van Amsterdam naar Indie vertrekken, op de uitreis naar Java Padang aandoen, zoodat minstens driemaal per maand booten uit Holland hier komen lossen, daar ook de maatschappijen »Nederland" en »Rotterdamsche Lloyd" ieder één boot per maand over Padang expediëeren. Tehuis varende liepen herhaaldelijk booten van de maatschappij »Nederland" te Padang aan, maar deze boden helaas nooit gelegenheid aan om direct van hier naar Europa goederen af te schepen. De booten kwamen steeds geheel beladen van Java en bepaalden zich tot het innemen van particuliere of gouvernements passagiers en Mekkagangers, zoomede van mailpakketten. Voor Holland bestemde producten moesten dus altijd via Java worden verzonden, hetgeen eene noodelooze verlenging der reis met ruim één maand veroorzaakt, nog afgezien van de schade aan de goederen veroorzaakt door herhaalde verwerking in het schip. Nu is het waar dat de producten-uitvoer van Padang naar Europa vooralsnog gering is, omdat alle gouvernements-koffij en vele bijproducten bijna uitsluitend voor Amerika worden gekocht, maar langzamerhand zal ongetwijfeld in dien toestand eene gunstige verandering komen. Het product toch der particuliere koffijlanden van Sumatra's Westkust, dat op den duur zeker geheel op West-Indische wijze zal worden bereid, vindt de meest gereede markt in Holland, waar het zeer op prijs gesteld en hoog betaald wordt. Bij toenemende productie dus, die toch binnen weinige jaren met zekerheid mag worden verwacht, zal Padang voor vrachtgoederen naar Europa eene belangrijker plaats worden en daar een vlugge overvoer voor op West-Indische wijze bereide koffij van groot belang is, mogen de Nederlandsche stoomboot-reederijen er wel op bedacht zijn dien stroom van goederen tijdig tot zich te trekken door het geven van geregelde directe afscheep-gelegenheid — bijv. eens per maand — opdat voorkomen worde dat vreemde mededingers haar den loef afsteken en dan de koffij direct vervoeren naar eene der havens aan de Middellandsche zee, waarheen reeds nu af en toe een enkel partijtje tot proef wordt gezonden. Bij geregelde gelegenheid tot regtstreeksche verzending zullen bij niet te hooge vrachten ook zeker altijd tot bijlading beschikbaar zijn: huiden, benzoë, foelie, noten, cassia en rotting, die nu, door lager vracht en beschermend regt getrokken, veelal naar den vreemde gaan.

De *scheepsbeweging* op Padang's reede ondergaat een weinig verandering, dank zij vooral de vele steenkolen, welke de Nederlandsch-Indische Stoomvaartmaatschappij hier ten behoeve van hare booten opslaat. Zij ontving toch in den loop van 1881 8 ladingen van Cardiff, allen met vreemde schepen aangebragt, terwijl het Gouvernement één lading ontving per Nederlandsch schip *IJmuiden*. De invoer van goederen per zeilschip blijkt meer en meer af te nemen. Redenen daarvoor zijn te over aanwezig. In de eerste plaats zijn de stoombootvrachten door toenemende concurrentie gedaald. In de tweede plaats heeft het Gouvernement veel minder goederen naar Padang te zenden dan het geval was gedurende den Atjeh-oorlog, toen Padang een groot troepen-depôt en de stapelplaats voor alle fournitures en oorlogsbenoodigdheden was; terwijl ook de aanvoer van bouwmaterialen (steenen, pannen, ijzer, cement, enz.), vroeger veel gebruikt voor de oprigting van vuurtorens, gouvernementswoningen enz., in de laatste jaren belangrijk verminderd is, deels omdat geen groote bouwwerken onderhanden zijn, deels omdat de daarvoor benoodigde materialen plaatselijk kunnen worden vervaardigd. De zeilschepen, die dus in Holland voor Padang aanleggen, vinden met moeite het noodige zware goed en slechts zeer langzaam voldoende lading. In den loop van 1881 vielen dan ook slechts 4 schepen, allen onder Hollandsche vlag, met gemengde lading uit Holland binnen,

---

(1) Bij deze opgaaf schijnt nog niet gerekend te zijn op de nieuwe onderneming „De Twee Gebroeders", groot ruim 208 bouws. Verg. blz. 205 van het Koloniaal Verslag hiervóór.

en daaronder nog één dat bijna geheel voor Atjeh beladen was. Uit New-York kwam eene lading petroleum binnen met een vreemd schip. Van de beladen binnengekomen 14 schepen (5 Hollandsche en 9 vreemde) vonden hier slechts 3 (Hollandsche) geheele of gedeeltelijke lading en wel twee (*Antoinette* en *Bima*) eene *volle* lading naar Amerika en één (*Laura*) eene *gedeeltelijke* (te Tjilatjap aan te vullen) lading voor Holland. Zeven (waaronder 1 Hollandsch) verzeilden naar Java; 3 naar Rangoon en 1 (Hollandsch) naar Atjeh. Daarentegen kwamen van elders om hier geheel of gedeeltelijk te laden 13 schepen, en wel 10 van Java (waarvan 8 voor New-York laadden en 2 copra innamen met bestemming naar het Kanaal voor orders) en 3 van Atjeh (2 Hollandsche die hier gedeeltelijk voor Holland lading innamen ter aanvulling op Java, en 1 dat voor New-York laadde).

De gouvernements *koffij*-oogst gedurende 1881 was gering. De veilingen liepen slechts over 106 400 pikols eerste en 2600 pikols tweede soort en daarmede gaat weder een groot gedeelte verloren van den trapsgewijzen vooruitgang in aanbod welke te constateeren viel sinds het noodlottig jaar 1878, toen slechts 84 400 pikols eerste en 2600 pikols tweede soort geveild werden. De totaal-uitvoer van koffij over 1881 behoort dan ook met slechts 101 069 pikols tot de laagsten welke gedurende de laatste 24 jaren in de statistiek voorkomen, en dat wel niettegenstaande vrij aanzienlijke aanvoeren uit de onafhankelijke Korintjilanden en Benkoelen hier ter markt kwamen.

De *rijst*-oogst van 1881 was, in tegenstelling met de koffij-productie, ruim, en dat product dientengevolge doorloopend laag in prijs. De hoofdvoorwaarde voor binnenlandsche welvaart was dus aanwezig en deze werd nog gesteund door eene vrij ruime vraag ter export voor rijst, Paijacombo-tabak en aardappelen. Bedoelde tabak wordt thans vrij veel geteeld in de omstreken van Paijacombo, terwijl aardappelen in toenemende mate in de omstreken van Solok worden verbouwd.

In den loop van September 1881 werd officieel geconstateerd het bestaan van *veepest* in de onderafdeeling Aijer Hadji (Painan), eene gebeurtenis die groote bezorgdheid verwekte bij een ieder wien het belang van den inlander ter harte gaat, of die belang heeft bij handel en nijverheid ter Sumatra's Westkust. Het afmaking-systeem werd vermeden, maar met den meesten spoed eene zooveel mogelijk strenge afsluiting van de besmette kampongs en districten tot stand gebragt, waartoe de terreinsgesteldheid gunstig was. Daardoor is het mogen gelukken de ziekte niet alleen te localiseeren, maar tevens in haar ontstaan te beperken en te vernietigen, zoodat zij nog vóór het onder beschouwing liggend jaar als geheel geweken kon worden beschouwd.

In de regeling van den vetinerairen dienst ter Sumatra's Westkust is, niettegenstaande de vele vertoogen die de kamer daaraan in de laatste jaren wijdde en de haar ter zake door de Hooge Regering gedane toezeggingen, nog steeds op de meest onvoldoende wijze voorzien.

Daar met het einde van 1881 de contracten voor het gouvernements-*koffijtransport* afliepen, werd daarvan in den loop van dat jaar eene nieuwe uitbesteding gehouden en bij die gelegenheid de duur van den contractstijd op 5, instede van, als tot dusver, op 3 jaren bepaald. Mede ingevolge deze gunstige bepaling was de concurrentie groot en werden alle perceelen tot voor het Gouvernement zeer voordeelige prijzen aangenomen en gegund. Vooral het traject Padang-Pandjang — Padang werd tot zeer lage prijzen aangenomen. Daarbij werd namelijk gespeculeerd op het spoedig gereed komen van eene brug over de Soengei Boeloe, eene der breedste en snelst vlietende rivieren die den grooten transportweg van hier naar Padang-Pandjang doorsnijden, en waarover de passage tot nu toe per vlot geschiedde tot groot ongerief en, bij bandjirs, tot groot oponthoud en gevaar van en voor een ieder en alles wat daar moet passeeren. Het blijkt ook hieruit weder overtuigend dat de fondsen, tot verbetering van communicatie gebruikt, directe en groote voordeelen afwerpen.

De *handelsbetrekkingen* tusschen Padang en de Atjehsche havens bestaande mogen geen naam hebben. Die tusschen eene hier gevestigde firma en eenige Troemonsche handelaren zijn hoogst onbeduidend. Wij verwijzen hier ten overvloede naar hetgeen door ons reeds jaren achtereen werd vermeld omtrent de te dien opzigte veel gunstiger gesteldheid van de vrijhavens Pinang en Singapore.

De *bedevaart* naar Mekka vond helaas gedurende 1881 weder op even groote schaal als vroeger plaats, bragt veel geld naar het buitenland en wierp als naar gewoonte voor Nederland en zijne kolonien slechts nadeelen af.

Het aantal Europesche *handelshuizen* ter plaatse werd in 1881 met één vermeerderd, hetgeen echter geenszins aan grooter handelsvertier moet worden toegeschreven. De toestand der tweedehands-handelaren is dooreengenomen minder gunstig dan vroeger. Zulks is een natuurlijk gevolg van den door een slechten koffijoogst veroorzaakten achteruitgang van de koopkracht der bevolking, gepaard aan eene steeds overvoerde markt en bijna het geheele jaar door langzaam en gestadig dalende prijzen van nagenoeg alle invoer-artikelen. Het getal faillissementen onder de inlandsche en Chinesche handelaren was dan ook gedurende 1881 vrij aanzienlijk.

Dat de Javasche Bank in den loop van 1881 weder besloot tot het in disconto nemen van vendupapier, ook van plaatsen waar zij niet gevestigd is, is eene gebeurtenis die wij bijna stilzwijgend voorbij zouden kunnen gaan, als zijnde noch voor handel of nijverheid, noch voor particulieren van overwegend belang, daar bij de spaarbank en vele particulieren ter plaatse ruimschoots gelegenheid bestaat dat papier te disconteeren tot koersen in doorsneê niet hooger dan de Javasche Bank thans daarvoor meent te moeten rekenen.

Invoer-artikelen.

Voor de eerste hand werden deze grootendeels direct uit Europa aangebragt, hetzij per zeil- hetzij per stoomschip. De handelsbeweging met Java, Singapore en Pinang is op het invoer-gebied bijna geheel in handen van tweedehands-handelaren, vooral Chinezen. Deze ontbieden van Java: Samarang-tabak, arak, aardewerk en bovendien diverse andere artikelen die van te geringe consumptie zijn om directen aanvoer te wettigen. Van Singapore komen: gedroogde en gezouten visch, offerpapier, paijongs, sigaren, enz. enz. Voor al deze goederen gaan meestal producten in retour, als naar Java: benzoë, rotting, cassia, gom-elastiek, getah-pertja, hoorns, huiden, tabak, inférieure noten, enz., enz. Deze handel, hoe betrekkelijk omvangrijk hij ook moge zijn, berust toch grootendeels op zulk eene ongezonde basis dat de eerste hand er zich onmogelijk mede kan bezig houden. Deze moet zich dus bepalen tot het af en toe zenden naar de opgenoemde plaatsen van enkele partijen rotting, cassia, enz., welke hier geen afscheepsgelegenheid vinden.

De voor invoerartikelen ongunstige handelstoestanden, welke in een vorig jaarverslag werden uiteengezet, bleven ook gedurende 1881 in ruime mate heerschen. De aanvoeren hielden aan op ruime, ja te ruime schaal en bleven steeds voortduren niettegenstaande de lage prijzen die moesten aangenomen worden om tot verkoopen te geraken.

Het meest hadden wel onder dien toestand *stapels* te lijden, die dan ook trouwens sterk overvoerd waren en steeds in groote hoeveelheden aan de markt kwamen. Alleen tegen het einde van het jaar werden enkele artikelen min of meer schaarsch en konden de prijzen daardoor zich dus min of meer herstellen, maar vóór dien tijd bestond allerwege een zoo groote voorraad dat zelfs bij vrij aanzienlijke prijsverhooging op de productiemarkten de noteeringen hier steeds meer en meer daalden. Bijlage I geeft de voornaamste artikelen aan, welke onder dit hoofd gangbaar zijn en bevat tevens een beknopt overzigt van den loop der prijzen voor de verschillende soorten. Het debouché van elefantes en van verschillende soorten fijne, ruwe en witte shirtings, welke goederen echter in zoo groote verscheidenheid van kwaliteit en afmetingen voorkomen dat daarvan onmogelijk een tabellarisch overzigt kan worden gegeven, is ook nog vrij groot. Het evengenoemde artikel elefantes — en wij mogen hier tegelijkertijd noemen cambrics en de grove en witte not-endshirtings — zijn echter lang niet meer van die beteekenis als vroeger het geval was. De blijvende vermindering van de Indische blaauwververij, waarvoor die goederen vroeger gebruikt werden, is hiervan de reden, en deze weder vindt

hare oorzaak in de groote concurrentie van de in Europa indigo-blaauw geverwde en gedrukte goederen, die wegens mooije réussite en lage prijzen meer en meer de aandacht trekken. Holland, Zwitserland en in den laatsten tijd ook Engeland leveren deze artikelen in groote verscheidenheid van kwaliteiten, waarbij eensdeels op mooi goed, anderdeels op goedkoope waar wordt gewerkt.

Ook in den steeds ruimer wordenden aanvoer van *prints* in allerlei soorten en dessins moet een reden gezocht worden voor de afnemende gewildheid dezer blaauwgeverwde katoenen, welke vroeger de lievelingskleeding van den bovenlander uitmaakten. Die prints, grootendeels door Engeland geleverd, maken onder de bevolking meer en meer opgang, omdat de daarvan gemaakte kleedingstukken zeer goedkoop zijn, en zij dus gemakkelijk kunnen voldoen aan de begeerte om telkens iets nieuws te hebben.

Batiks worden door de bevolking in ongeveer gelijke mate als vroeger gedragen. Onder hetgeen afnemers vindt komen weinig echte batiks voor, en iets meer van die welke op Java langs min of meer machinalen weg worden vervaardigd, maar het meeste dat verkocht wordt bestaat uit imitatien, afkomstig uit de daarvoor gerenommeerde fabrieken in Holland of Zwitserland. De prijzen, die in het afgeloopen jaar voor dit artikel bedongen werden, waren over het algemeen vrij mager.

De handel in *weefgoederen* echter was nog veel treuriger, en onder den druk van overgroote voorraden liepen de prijzen op den duur lager, zonder dat in Europa belangrijk goedkooper kon geproduceerd worden. Toch bleek de behoefte om geregeld door te werken voor den Europeschen fabriekant zoo dringend te zijn, dat ook nu nog weder geen totale stilstand in de aanvoeren kan geconstateerd worden en de prijzen, vooral voor oude reeds lang bekende en dus minder gewilde dessins, hun laagste standpunt nog niet schijnen bereikt te hebben. Onder deze omstandigheden konden ook de Boeginezen in het afgeloopen jaar met hunne gewilde sarongs geen bijzonder goede zaken maken, ofschoon ook zij door eene vermindering der kwaliteit hadden trachten tegemoet te komen aan den algemeenen drang om goedkoop goed. Aangezien in 1881 slechts enkele praauwen — door tegenwind gedwongen — te Telok-Betong moesten blijven liggen en de Boeginezen hier dus tamelijk veel laadruimte beschikbaar hadden voor de terugreis, was de afzet aan hen van *ruwe zijde* en *Adrianopel rood garen* wat ruimer dan in 1880, terwijl ten gevolge van geringeren voorraad iets beter prijzen konden gemaakt worden. De binnenlandsche comsumptie voor beide artikelen blijft intusschen gering, daar het der inlandsche weverij onmogelijk schijnt te zijn om den toestand van verval, waarin zij nu al zoo lang verkeert, te boven te komen.

Adrianopel rood katoen blijft in $^{9}/_{8}$, $^{5}/_{4}$ en $^{6}/_{4}$ breedte een geregeld debouché vinden. De verkoopprijzen echter waren doorloopend laag wegens scherper concurrentie tusschen de Engelsche en enkele groote Hollandsche fabriekanten.

Zijde en *satijns*, vooral in gekleurde en met goud doorweven soorten, komen als artikelen van directen invoer hoe langer zoo minder voor. De consumptie daarvan is te klein in verhouding tot de groote eischen welke men stelt aangaande rijke assortimenten om den importeur, die slechts eene zeer matige winst kan maken, tot aanvoering aan te moedigen, en het meerendeel van wat gebruikt wordt, wordt door tweedehands-handelaren te Singapore en Batavia uitgezocht en herwaarts gebragt.

Laken blijft een geregeld débouché vinden, ofschoon het artikel in het afgeloopen jaar zwaar overvoerd was en de verkoopprijzen dus over het algemeen niet zeer bevredigend waren.

De algemeene eisch naar lage prijzen wordt ook bij den verkoop van *gouddraad* ten duidelijkste opgemerkt, en van daar dat het in kwaliteit hoe langer zoo minder wordt.

Van *sovereigns* vonden eenige verkoopen plaats aan Boeginezen en Mekkagangers.

In *metalen* was zeer weinig handel ingevolge eene ruim voorziene tweedehand, die voor den détail-verkoop aan haren voorraad nog geruimen tijd genoeg heeft.

De concurrentie in *petroleum* bleef onveranderd. In 1881 werd eene lading van p. m. 40 000 c. aangevoerd en geheel hier gelost. De détail-prijzen liepen van f 6,50 tot f 7,50 per kist. Er is nog voorraad en nieuwe aanvoeren zijn onderweg.

Uitvoer-artikelen.

Staat n°. II geeft een overzigt van den uitvoer der voornaamste producten gedurende de laatste 24 jaren.

Koffij. Van dit product werden uitgevoerd 101 069 pikols, zijnde belangrijk minder dan het gemiddelde der voorgaande 23 jaren. Daarenboven is onze statistiek nog zelfs wat te gunstig, want tegenover eene December-veiling van 1880, loopende over 30 400 pikols, die dus den uitvoer van 1881 ten goede komen, staat de December-veiling van 1881 slechts 25 800 pikols aan 1882 af. Hoewel nu ons overzigt niet alleen loopt over gouvernementskoffij, maar ook omvat de opbrengst der particuliere landen ter Sumatra's Westkust, zoomede den aanvoer van Benkoelen en van de onafhankelijke Korintji-landen, was toch van geen dezer soorten de plaatselijk opgeslagen voorraad zoo groot dat daardoor een overwegend gewigt in de schaal onzer statistiek kan worden gelegd. Echter moet in aanmerking genomen worden dat een gedeelte van de September-veiling bij het einde des jaars nog niet verzonden was. Plaatsen wij de cijfers der gouvernements-veilingen over de beide laatste jaren nevens elkander, dan krijgen wij:

	1ste en 2de soort (pikols).	
	1880.	1881.
Maart- veiling	27 000	17 400
Junij »	36 400	23 400
September »	39 600	42 400
December »	30 400	25 800
	133 400	109 000

dus weder een teruggang in kwantiteit, die wel nog gunstig afsteekt tegen 1879 met 106 200 pikols en tegen 1878 met 87 000 pikols, maar een zeer ongunstig figuur maakt tegenover 1877 met 164 200, 1876 met 121 200, en 1875 met 138 200 pikols, en vooral een teleurstellenden indruk maakt indien wij daarbij in aanmerking nemen dat, terwijl wij dit schrijven (April 1882), de oogst voor het loopende jaar zich weder verre van gunstig laat aanzien, zooals eene zeer kleine Maart-veiling (12 400 pikols) heeft bewezen en de uiterst geringe afvoer verder doet vreezen.

Naar welke landen de uitgevoerde 101 069 pikols hun weg vonden, wordt door staat n°. III aangetoond. De uitvoer naar Holland is daarin aanzienlijk grooter dan de beide voorgaande jaren. Eensdeels moet dit toegeschreven worden aan de oogsten der particuliere landen, die grootendeels op West-Indische wijze bereid naar Holland gaan voor planters rekening, anderdeels aan de sterk gedaalde prijzen voor koffij, waardoor ook van gouvernements tweede soort en van Painan-koffij, zoomede van het product uit de onafhankelijke Korintji-landen het een en ander derwaarts gezonden werd. Mogelijk bevinden zich onder het quantum, door ons opgegeven als naar Holland uitgevoerd, ook nog een paar partijtjes voor havens aan de Middellandsche Zee en per Hollandsche boot derwaarts verzonden. De uitvoer van koffij naar Java blijft gering en bestaat in hoofdzaak uit gouvernements tweede soort voor de binnenlandsche consumptie aldaar. De uitvoeren naar Californie nemen eenigszins toe en zullen dat denkelijk nog meer doen wanneer, zooals verwacht wordt, de Nederlandsch-Indische Stoomvaartmaatschappij in 1882 de gelegenheid aanbiedt om met hare China-booten voortaan direct naar Hongkong af te schepen tot lager prijs dan die tot dusver met overlading te Singapore gevorderd werd.

De koffijproductie der particuliere landen ter Sumatra's Westkust blijft gering en zal, naar schatting, een totaal van p. m. 4000 pikols nog niet overschrijden.

Koffij in de hoornschil wordt door de particuliere koffijlanden betrekkelijk weinig uitgevoerd; de meeste planters geven de voorkeur aan pelling en sorteering hier, waartoe het te Padang bestaande, in ons vorig verslag besproken,

établissement van de onderneming Soemaniek of Kotta Zuijdewijn de gelegenheid aanbiedt.

De aanvoer van Benkoelen- en Korintji-koffij was in 1881 aanzienlijker dan te voren, daar vooral van Benkoelen een grooter deel dan gewoonlijk herwaarts kwam, Batavia daarentegen zooveel minder ontving. De kwaliteit laat wegens ontijdigen pluk en weinig zorg bij de bereiding nog altijd veel te wenschen over.

Staat n°. IV geeft een overzigt van de hier gedurende 1881 gehouden veilingen van gouvernements-koffij. Hoewel de prijzen zich in de eerste twee veilingen eenigszins trachtten te herstellen van de groote daling die zij in het laatst van 1880 ondergingen en zich toen op respectievelijk f 46,90 en f 47,83 dóóreen voor eerste soort konden handhaven, was de algemeene toestand toch te ongunstig om niet eene nieuwe daling in het leven te roepen. Wel ging de invloed der paniek, die een gevolg was geweest van de groote faillissementen welke in het laatst van 1880 in den koffijhandel te New-York plaats vonden, door den tijd eenigszins verloren en kwam zulks dus ruimschoots ten goede aan de gouvernements Padang-koffij, welke bijna uitsluitend voor de Vereenigde Staten van Noord-Amerika wordt gekocht, maar daartegenover stond dat de koffij-statistiek over de geheele wereld zulke ongunstige verhoudingen begon aan te nemen, dat de conclusie van eene verbazende *overproductie* voor de hand lag en dus daardoor niet alleen alle speculatiegeest moest worden uitgedoofd, maar eene angstige spanning moest ontstaan omtrent den uitslag van den strijd tusschen productie en consumptie, die alle tusschenliggende belanghebbenden meer of minder nadeel zou berokkenen. Het resultaat van die stemming bleef dan ook niet uit, en tegenover f 46,90 en f 47,83, de doorsneê-prijzen voor eerste soort in Maart en Junij, zag men f 43,96 en f 39,37 in September en December. De toestand was dus nog veel ongunstiger dan in December 1880, het laagste standpunt van dat jaar (en tevens het laagste dat sedert vele jaren gekend werd), toen de doorsneêwaarde voor eerste soort nog f 45,49 bedroeg, en zulks niettegenstaande een kleine oogst ter Sumatra's Westkust het zijne bijbragt om de prijzen voor deze fancy-soort te steunen.

De loop der prijzen van gouvernements tweede soort koffij was ongeveer gelijk aan die der eerste soort. December 1880 gaf eene waarde aan van f 17,55, Maart 1881 van f 19,15, en Junij 1881 van f 18,23, om te dalen in September tot f 17,08 en in December 1881 tot f 15,50. Deze laatste soort vond deels in Holland deels op Java afzet.

De waarde welke aan Benkoelen- en Korinji-koffij wordt toegekend gaat op zekeren afstand met die der gouvernementskoffij op en neder.

Rijst, *enz*. De oogst gedurende het onder beschouwing liggend jaar was wederom ruim en de prijzen bleven dientengevolge doorloopend laag met weinig verandering. Terwijl rijst 2de soort in 1881 te Padang doorloopend tegen f 5 per pikol verkrijgbaar was, gold de 1ste soort alleen in Januarij en Februarij f 6,25 en in de overige maanden f 6 per pikol. De door ons gecontroleerde uitvoer per stoomboot beliep 14238 pikols, dat is ruim 3000 pikols minder dan in 1880. In hoever er nog uitvoer of liever vervoer per praauw plaats heeft, kunnen wij niet opgeven, aangezien onze statistiek daarop geen contrôle heeft.

Indien bij de bewerking van Sumatra-rijst meer algemeen de methode gevolgd werd welke het product, gepeld zijnde, voor langdurige bewaring vatbaar maakt, dan zou ongetwijfeld de uitvoer van uit dit gouvernement nog veel in omvang kunnen toenemen. Aan sawahgronden toch schijnt het niet te ontbreken en het is een voldongen feit dat de inlander zich bij voorkeur met sawah-arbeid bezig houdt. Bovendien heeft de sawah-bewerking in vele streken de aanlokkelijke zijde dat op de sawahs met betrekkelijk geringe moeite als tweede gewas *aardappelen* kunnen worden gepoot, welke hier uitnemend gedijen en zoowel voor Java als Atjeh gaarne worden gekocht en meer en meer derwaarts vervoerd.

Gom-elastiek. Ingevolge levendige vraag voor de consumptie-landen en de hooge van daar afkomende noteeringen, die ook de exporteurs hier tot het betalen van stijve prijzen aanleiding gaven, werd van het inzamelen van gom-elastiek door den inlander weder meer werk gemaakt. Dientengevolge valt weder, evenals in 1880, op een toegenomen uitvoer te wijzen. Deze bedroeg 506 pikols, eene hoeveelheid, die sedert 1873 niet werd bereikt. Onder dezen uitvoer behoort de beste hier voorkomende soort (Poeloe Batoe) voor verreweg tot de minderheid, maar werd daarentegen veel van gemengde en vervalschte soort van Benkoelen en uit de Zuidelijke afdeeling aangevoerd. Zoolang de vraag bijzonder levendig en de prijzen hoog blijven, zal ook die minder goede waar wel nemers blijven vinden, maar zoodra eenigszins in de behoefte is voorzien, vindt dat slechte goed geen aftrek meer en zal de productie zich als van zelf weder gaan bepalen tot kleinigheden van Poeloe Batoe.

Getah-pertja. De Engelschen, die voor hunne onderzeesche telegraafkabels de hoofdconsumenten van dit artikel zijn, schijnen de kunst te verstaan en er het geld voor over te hebben om zich voor hunne behoefte uitsluitend te voorzien bij hunne landslieden te Singapore en Pinang, en van daar het vreemde verschijnsel dat het in de Hollandsche koloniën voorkomende en aldaar verzamelde product naar Pinang of Singapore moet worden gezonden om eene goede waarde te bedingen, terwijl het, direct naar Holland gezonden, zelfs tot lagen prijs door de kabelfabriekanten niet wordt gekocht. Vandaar dat de uitvoer van het artikel te Padang steeds uiterst gering blijft en over 1881 slechts een bedrag van 273 pikols aanwijst. Het artikel toch komt het meest voor te Natal, Baros en op andere noordelijke havenplaatsen, waar de opkoopers bij ondervinding weten dat zij bij een verkoop te Singapore veel beter staan dan bij realisatie te Padang. Wat daar dus voorkomt gaat direct per stoomschip naar de Straits en alleen kleine hoeveelheden uit de Bovenlanden en van de Zuid worden via Padang derwaarts vervoerd.

Gom-benzoë. De benzoë-uitvoer van Padang nam iets toe en beliep 5300 pikols, tegens 5203 pikols in 1880 en 5891 pikols in 1879. Toch is de totaal-uitvoer van de Noordelijke havens — waar het artikel voorkomt — zeker belangrijk minder dan gewoonlijk, daar bijna niets kon gezonden worden naar de Straits, waar het artikel — met afwijking van den regel — bijna in het geheel niet verkoopbaar was. Tegenover het gemiddeld uitvoercijfer der laatste 24 jaren dat 4532 pikols bedraagt, kan echter nog altijd op een toenemend vertier in benzoë gewezen worden. De vraag is slechts of niet bijna alle markten in de laatste jaren overvoerd zijn, en dan moet mogelijk het antwoord daarop allezins bevestigend luiden. Europa bezit sedert lang een zeer grooten voorraad en ook op Java, waar veel geconsumeerd wordt, heeft men tot steeds lager en lager gaande prijzen moeten verkoopen om de zaken gaande te houden. Vele kwade praktijken zijn daardoor in het leven geroepen en moet de oorspronkelijk inderdaad zeer mooije Baros-benzoë daardoor vaak met veel minder goede soort, zooals die van Palembang, in concurrentie treden. De eenige weg om het verbroken evenwigt te herstellen schijnt wel te zijn dat de Chinesche handelaren in de Noord hunne vinnige concurrentie wat temperen en daardoor hunne inkoopprijzen zoodanig verlagen dat ze in overeenstemming zijn met de noteeringen der consumptie-markten. De Battaks zullen daardoor minder aansporing vinden tot exceptioneel grooten afvoer en op die wijze direct medewerken tot het doen ontstaan van gezonder toestanden. De prijzen van benzoë verschillen, al naarmate van kwaliteit en meerdere of mindere vervalsching, van f 25 tot f 145 per pikol.

Gom dammar. De uitvoer van dammar blijft toenemen: van 1335 en 1344 pikols in 1879 en 1880 steeg hij in 1881 tot 1598 pikols, welke cijfers zeer gunstig afsteken tegen den gemiddelden uitvoer over de laatste 24 jaren, die 672 pikols bedraagt. Hooge prijzen (men betaalde voor werkelijke prima soort doorgaans gaarne f 50 à f 52 per pikol) zijn ook hier weder de naaste oorzaak. De aanvoer vond plaats uit de onafhankelijke Korintji-landen, Benkoelen en Telok-Betong.

Peper. Door den ijver van eene der hier gevestigde firma's kan het jaar 1881 nog bogen op een uitvoer van 753 pikols, welke hoeveelheid, benevens nog eene kleinigheid die voor plaatselijke consumptie werd genomen, ingevolge hooge voorschotten uit het gebied van den radja van Troemon herwaarts werd gebragt. De redenen van

het verloopen van dezen voor onze plaats eertijds zoo gewigtigen handel zijn reeds herhaaldelijk door ons opgesomd. Wij behoeven daarop dus thans niet nader terug te komen.

Cassia. Niettegenstaande lage marktprijzen — welke oogenschijnlijk den inlandschen verzamelaar en bereider niet meer voldoende voor zijn arbeid doen betalen — blijven de aanvoeren van cassia ruim, en kon de uitvoer in 1881 8399 pikols bedragen, tegen 8099 pikols in 1880, hetgeen dus wederom eene kleine vermeerdering aantoont, al blijft 1879 met een uitvoer van 12 633 pikols de kroon spannen. De export over de laatste 24 jaren beloopt gemiddeld 's jaars 5348 pikols, en schijnt het dus wel alsof de lagere prijzen der laatste jaren het artikel een omvangrijker débouché hebben geopend. Op de tegenwoordige marktwaarde, die voor goede soort op niet minder dan f 9 à f 9,50 per pikol mag gesteld worden, blijven de aanvoeren aanhouden en zijn de plaatselijke voorraden zelfs nog vrij groot. Waarschijnlijk zou de uitvoer nog grooter zijn, indien niet de afscheep voor exporteurs eene groote moeijelijkheid opleverde en hen vaak tot bedachtzaamheid bij hunne inkoopen aanspoort. Eene vracht toch van f 125 à f 130 per last van slechts 950 kilo, gelijk de Hollandsche booten eischen, kan door een artikel van weinig waarde, zooals cassia, onmogelijk gedragen worden, terwijl afscheepgelegenheid per zeilschip naar Holland van hier uit tot de zeldzaamheden behoort. De meeste uitvoer van cassia vindt dan ook plaats naar de Vereenigde Staten van Noord-Amerika, omdat hier voor die bestemming geregeld schepen worden beladen, aan welke dan als bij-conditie voor eene min of meer voordeelige koffijlading gesteld wordt het medenemen van een zeker quantum cassia tot lage vracht en voordeelig tarief. Een weinig cassia gaat geregeld voor plaatselijke consumptie naar Java, bij de tegenwoordige lage prijzen iets meer naar de Straits.

Rotting. De hooge prijzen, welke gedurende de beide laatste jaren voor dit artikel betaald werden, hielden ook gedurende het grootste gedeelte van 1881 stand. Men besteedde toen voor goede tot prima ongewasschen soorten grif f 9,50 à f 12 per pikol, en achtte het korte dikke Pagehriet zelfs f 6 à f 7 waard. Het gevolg hiervan was dat van heinde en verre veel rotting werd aangevoerd, zelfs van streken meer in het binnenland gelegen (bijv. Padang Sidempoean en de binnenlanden van Benkoelen), van waar het artikel per pedatti naar de kust moet worden vervoerd. Tegen het laatst van 1881 verflaauwde echter de kooplust, eensdeels omdat de noteeringen in Europa lager gingen, anderdeels omdat het aan geschikte afscheepgelegenheid ontbrak en Java in het geheel niet als kooper optrad voor de inférieure (Pageh-) soorten, waarvan aldaar anders ieder jaar belangrijke partijen te slijten zijn. De plaatselijke voorraden bereikten dientengevolge een ongekend hoog cijfer, en daar de uitvoer in 1881 26 573 pikols beliep — dat is na 1865 met 31 404 en 1880 met 28 657 pikols het hoogste cijfer door de uitvoer-statistiek in de laatste 24 jaren aangewezen — is het ontwijfelbaar zeker dat de productie gedurende 1881 misschien grooter is geweest dan ooit. Tegenover een doorsneê-uitvoer van 18 638 pikols gedurende 1858/1881 is die productie dan ook zeker te groot, tenzij inderdaad in andere streken van Indie in den laatsten tijd zooveel rotting werd gesneden dat de aldaar onder het bereik liggende voorraad is uitgeput geraakt. Op de lagere noteeringen blijven aanvoeren uit de hooger gelegen streken en ook die van de inférieure soorten nagenoeg achterwege, zoodat de plaatselijke voorraden wel langzamerhand zullen inkrimpen, vooral indien van Java en elders bij de intreding van het afscheep-seizoen de vraag naar rotting voor garneering van schepen zich weder doet gevoelen. Een vrij belangrijk deel van den uitvoer ging tot dat einde in het onder beschouwing liggend jaar naar Java. Singapore betrok nog meer, maar het meeste ging per zeilschip naar New-York en, met de booten van de Rotterdamsche Lloyd (als garneering), regtstreeks naar Holland.

Buffelhoorns zouden meer voorkomen indien ze in de binnenlanden zelven niet zoo geliefd waren als versiering op de woningen. Toch kunnen naar het schijnt de prijzen van f 20 à f 24 per pikol, welke gedurende een groot gedeelte van 1881 werden betaald, den uitvoer meer belangrijk maken. In 1881 werden 238 pikols uitgevoerd, tegen 263 in 1880, cijfers alzoo die in geen jaren waren gezien. Alles of nagenoeg alles gaat naar de Straits-Settlements.

Runderhoorns vallen bij het inlandsch vee te klein om voor uitvoer in aanmerking te komen.

Huiden vinden steeds geregeld aftrek. De minder goed bereide buffelhuiden worden voor de blaauwververij gekocht tot f 20 à f 23 per pikol en de beteren worden tot ongeveer gelijken prijs voor export genomen nu de waarde van huiden in het algemeen op de consumptiemarkten vrij aanzienlijk blijft. Wat hier anders aan buffelhuiden ten uitvoer aangeboden en ook daarvoor geschikt geoordeeld wordt, kan den toets van eene goede bereiding nog lang niet doorstaan. De huiden zijn namelijk doorgaans veel te dik, kronkelig en rot of aangevreten. De inlander krijgt ze echter zóó, zonder dat hij er veel moeite aan heeft te besteden, en zoolang hij ze in dien staat coulant tot bevredigenden prijs kan verkoopen, mist hij den aandrang om aan eene betere bewerking meer zorg en krachten te besteden. Op de Europesche markten worden dan ook de buffelhuiden uit Padang niet bijzonder gunstig beoordeeld en is het mogelijk daaraan te wijten dat een groot gedeelte van den uitvoer naar Singapore gaat, misschien om daar voor binnenlandsche consumptie te worden bereid. Iets beter ziet het er uit met de runderhuiden; althans de zoodanigen welke afkomstig zijn uit geregeld werkende slachterijen laten thans weinig of niets te wenschen over wat bewerking aangaat. Wat afgevoerd wordt door degenen die in de binnenlanden af en toe een rund slachten, laat, wat villing en bereiding betreft, doorgaans nog veel te wenschen over, maar vindt toch steeds gretige nemers, meest voor Singapore, tegen f 35 à f 50 per pikol naar gelang van kwaliteit. De uitvoer van huiden in het algemeen was gedurende 1881 zeer groot, bedragende 24 487 stuks, tegen 10 511 stuks in 1880 en gemiddeld 12 584 stuks 's jaars berekend over het laatste 24jarig tijdvak.

Sagomeel is als export-artikel van onze plaats geheel verdwenen, waarschijnlijk in hoofdzaak door de billijke productiekosten van tapioca in de Straits.

Muskaatnoten en *foelie.* De uitvoer van beide artikelen is gedurende 1881 weder iets toegenomen en bedroeg respectievelijk 2621 en 499 pikols, tegen 2359 en 438 pikols in 1880. De prijzen, die bij den aanvang des jaars stonden op f 150 per pikol voor goede gepelde noten en f 75 per pikol voor foelie, gingen trapsgewijze iets lager en eindigden op respectievelijk f 140 en f 70. De oogst schijnt in 1881 zeer bevredigend te zijn geweest, maar toch blijft de toekomst voor deze artikelen ter Sumatra's Westkust zeer zorgvol, omdat van eene geregelde cultuur geen sprake is en de opbrengst alleen verkregen wordt van boomen welke hier en daar voorkomen, terwijl het geheel en al aan het inzigt van den inlander wordt overgelaten of hij tijdig voor nieuwen aanplant zorgt tegen den tijd dat zijne oude boomen minder of in 't geheel niet meer opleveren. Bij een boom die zoo lang moet groeijen alvorens vruchten af te werpen, is de kans op deze door den inlander te nemen voorzorg al zeer gering en staat dus eene trapsgewijze uitsterving van deze cultuur te vreezen. De betere soorten noten en foelie gaan naar Amerika en Holland, het uitschot naar de Straits voor consumptie in Bengalen en China.

Kruidnagelen. Alleen bij wijze van uitzondering had gedurende 1881 eenige uitvoer van kruidnagelen plaats. De oogst in Benkoelen scheen buitengewoon ruim te zijn uitgevallen. Tegen de gewoonte in werd een gedeelte herwaarts gedirigeerd, uitgelokt door de hooge prijzen welke men geneigd scheen te Padang te besteden. Voor het overige is de productie ter Sumatra's Westkust hoogst onbeduidend en naauwelijks voldoende om in de behoefte voor eigen consumptie te voorzien. De te Padang bestede prijs was aanvankelijk f 80 per pikol; later was f 70 met moeite te bedingen. In detail voor plaatselijke consumptie moet echter f 125 gemaakt zijn.

Idjoe. De uitvoer van touw uit idjoe vervaardigd heeft opgehouden, daar bij de vervaardiging allerlei slechte

praktijken werden gebezigd. Ook voor verbruik bij de binnenlandsche scheepvaart wordt er hoe langer hoe minder naar gevraagd en gaat men meer en meer over tot gebruik van het wel duurder, maar daarentegen veel solieder Europesche touw. De ruwe idjoe wordt hier en daar in de bovenlanden nog voor dakbedekking gebruikt.

Natte indigo. Wat enkele fabriekanten, die in den omtrek van Padang het artikel verbouwen, produceeren is onder normale omstandigheden ruimschoots voldoende voor het tegenwoordig zeer beperkt aantal blaauwverwerijen alhier en voor de particuliere consumptie van den inlander in de bovenlanden. Toch heerscht tusschen producenten en consumenten in den regel een onverstandige strijd, in dien zin dat de eersten menigwerf genoopt worden den arbeid te staken, waardoor de verwers niet alleen hun grondstof tot hoogen prijs van Pinang moeten betrekken, maar nog daarenboven tot hoogen prijs contracten moeten sluiten om de indigo-planters weder aan het werk te krijgen. Ook in 1881 dobberden de prijzen weder tusschen f 9 en f 16 per pikol, ofschoon in hoofdzaak door de toenemende productie van een aan een Europeaan toebehoorend land, in de nabijheid van Padang gelegen, van aanvoer van buiten af geen sprake was.

Klapperolie en *klappernoten.* In het eerste gedeelte des jaars was de productie van klapperolie nog ruim en ging daarom het vervoer naar Atjeh en naar Java op kleine schaal haar gewonen gang. Later echter leverden, om tot dusver nog onbekende redenen, de kokosboomen zulk een kleinen oogst dat de prijs der noten (klappers) per 1000 stuks van f 18 tot f 40 steeg. Meer olie dan voor het verbruik als eetwaar en voor de behoefte der zeepfabriekanten ter plaatse noodig was, kon toen niet gemaakt worden, en gedurende diezelfde periode was dan ook aan den aanmaak van copra niet meer te denken, aangezien de koopers, met het oog op de Europesche marktwaarde, geen hoogeren prijs durfden te betalen dan f 6 à f 6,50 per pikol, eene waarde die alleen bestaanbaar is indien de klappers voor f 18 à f 25 te koop zijn. Of die mislukking van den klapper-oogst spoedig weder door ruime oogsten zal gevolgd worden, is niet te zeggen. Zeker is het dat van nu af aan de aanvoer van de aan klappers rijke eilandjes ten noorden van dit gouvernement weder zal herleven en eene verdere prijsverhooging daardoor onmogelijk wordt, maar indien de overvloedige oogsten van de beide voorgaande jaren niet terugkeeren, dan is het met den copra-uitvoer van uit dit gouvernement ongetwijfeld gedaan. De uitvoer bedroeg in 1881 twee ladingen, zegge 7055 pikols per *John Norman* en 4807 pikols per *Arletta*, terwijl nog p. m. 2500 pikols ter plaatse aanwezig zijn, zonder dat er voorloopig eenige kans bestaat op vermeerdering van dien voorraad tot eene kleine scheepslading.

Gambier. De handel in dit artikel, uitsluitend in handen van inlanders en Chinezen, bleef vrij stabiel. De uitvoer naar de Straits nam eenigszins toe.

Tabak. De omzet in Paijacombo-tabak nam in 1881 eene groote vlugt; de uitvoer steeg van 1539 pikols in 1880 tot 3324 pikols in 1881. Door de handelaren in dit artikel, grootendeels Chinezen en inlanders, wordt met de de kwaliteit, pakking enz. op ruime schaal gefraudeerd, hetgeen deze tabak als handelsartikel zeer gevaarlijk heeft gemaakt en oorzaak is dat er even vaak veel op verloren als aanzienlijk mede verdiend wordt.

Stofgoud komt alleen in de onafhankelijke Korintjilanden nog af en toe als ruilmiddel en handelsartikel voor. Voor Padang is het artikel van geen belang meer, daar de vindplaatsen ter Sumatra's Westkust, althans voor zoover die door den inlander te bereiken zijn, uitgeput mogen genoemd worden. Door den reeds in onze vroegere verslagen genoemden heer Reinier D. Verbeek zijn, aan de hand van uit Europa herwaarts gekomen vakmannen, nieuwe onderzoekingen ingesteld naar den goudrijkdom van sommige streken in de Padangsche Bovenlanden en dat wel voor rekening van eene zich in Europa gevestigd hebbende maatschappij. De resultaten van dat onderzoek waren bij de zamenstelling van dit verslag nog niet bekend. De eertijds te Salida (Painan) bestaan hebbende zilvermijnen zijn in den loop van 1881 voor rekening van eene te Amsterdam gevormde maatschappij, met een kapitaal van f 300 000 en onder leiding van genoemden heer Verbeek, gesteund door Europeesch technisch personeel, op nieuw geopend en zullen, indien het loonend is, langs wetenschappelijken weg verder worden ontgonnen.

Wisselkoers en vrachten.

De fluctuatien welke in 1881 in den wisselkoers plaats vonden, zijn in bijlage V vermeld. Wij hebben, even als vroeger, hieraan toe te voegen dat onze markt op het gebied van wissels alle zelfstandigheid mist en geheel drijft op de noteeringen, welke de agenten van een tweetal op Java gevestigde Engelsche banken en de agent van de factorij der Nederlandsche Handelmaatschappij daarvoor van Batavia ontvangen. Wisseltrekking vindt hier slechts weinig plaats; de getrokken wissels worden doorgaans door den trekker zelf gebruikt. De naar Amerika afgescheepte producten werden allen door Java-huizen verrekend en afgedaan.

De vrachten voor Amerika liepen in 1881 uiteen van £ 2.17.6 tot £ 3 voor koffij en van £ 3.7 6 tot £ 3.10 voor ligt goed, alles per East-India C^o's tariff en met doorgaand vrij flaauwe stemming, zoodat door charterers doorgaans zeer voordeelige conditien konden worden bedongen voor bij te laden rotting en cassia. Een paar malen bestond er gelegenheid tot het afladen van voor Holland bestemde producten in hier doorkomende of hier liggende schepen, welke overigens gecharterd waren om op Java te laden. Er werd dan betaald ongeveer f 70 voor koffij, f 80 voor cassia, f 90 voor huiden, alles per Nederlandsche Handelmaatschappij-tarief. Wat verder voor Holland bestemd was, moest derwaarts gaan met de hier op hunne uitreis doorkomende booten der maatschappijen »Nederland" en »Rotterdamsche Lloyd", die daarvoor in den regel eene vracht eischten van f 95 à f 90 voor koffij, van f 110 à f 100 voor benzoë, specerijen en huiden, en van f 125 à f 130 voor cassia, alles per Nederlandsche Handelmaatschappij-tarief. Dat de goederen op deze wijze veel te lijden hadden van herhaaldelijk verstuwen, eerst bij lossing en later bij belading der booten, behoeft wel niet nader aangetoond te worden.

Met verlangen ziet Padang's handel den tijd te gemoet dat de booten van één der beide of van beide lijnen geregeld ook langs Padang zullen tehuis varen en dat dan daarop ruimte zal gereserveerd worden voor de tijdig opgegeven Padang-lading.

Padang, den 2den Junij 1882.

De kamer van koophandel en nijverheid te Padang,

F. H. de Bruine, *President.*

J. D. van Dorp, *Secretaris.*

I. OVERZIGT van den loop der prijzen van eenige der voornaamste te PADANG verhandeld wordende LIJNWADEN in 1881.

	Breedte der goederen.	Januarij.	Februarij.	Maart.	April.	Mei.	Junij.	Julij.	August.	Septemb.	October.	Novemb.	Decemb.
Madapollams	5/4	f 3,10	f 3,10	f 3,15	f 3,15	f 3,20	f 3,20	f 3,25	f 3,30	f 3,20	f 3,30	f 3,25	f 3,25
Idem	6/4	3,95	3,90	3,90	3,80	3,80	3,80	3,80	3,75	3,65	3,75	3,75	3,75
Idem	7/4	5,10	5,10	5,10	5,10	5,10	5,10	4,95	4,80	4,70	4,55	4,60	4,60
Calicots	5/4	3,35	3,10	3,40	3,40	3,40	3,40	3,40	3,45	3,40	3,45	3,50	3,50
Idem	6/4	3,95	3,90	3,90	3,85	3,90	3,90	3,90	3,85	3,80	3,85	3,85	3,85
Idem	7/4	5,00	5,00	5,00	5,00	5,00	5,00	5,00	4,90	4,85	4,90	4,85	4,85
Gebleekte shirtings. . .	5/4	5,25	5,25	5,25	5,20	5,20	5,20	5,10	5,10	5,00	4,90	5,00	5,10
Idem	6/4	6,15	6,20	6,10	6,10	6,10	6,10	6.10	6,10	6,05	6,10	6.10	6,20
Idem	7/4	7,20	7,20	7,20	7,20	7,20	7,20	7,10	7,10	7,10	7,10	7,10	7,10
Ruwe shirtings	5/4	5,30	5,35	5,35	5,25	5,25	5,10	5,25	5,25	5,25	5,25	5,25	5,25
Idem	6/4	6,20	6,20	6,10	6,10	6.10	6,10	6,10	6,05	5,95	5,95	5,95	5,95
Idem	7/4	7,40	7,30	7.20	7,20	7,20	7,20	7,20	7,10	7,00	7,00	7,00	7,00
Drills	27i	5,20	5.20	5,20	4,95	4,95	4.95	4,95	4,95	4,90	4,90	4,90	4,90
Salempores	5/4	7,90	7,85	8,00	8,25	8,25	8,20	9,10	8,20	8,20	8,20	8,00	8,00
Idem	6/4	9,75	10,35	10,25	10,25	10,25	10,20	10,00	10,00	10,00	10,15	10,00	10,00
Lemenia's	5/4	7,65	7,75	8,00	8,25	8.25	8,20	9,10	8,20	8,20	8,20	8,00	8,00
Idem	6/4	9,00	9,50	10,25	10,25	10,25	10,20	10,00	10,00	10,00	10,15	10.00	10,00
Fijne cambrics.	,,	3,35	3,40	3,40	3,45	3,50	3,50	3,50	3,50	3,50	3,50	3,50	3,50

II. OVERZIGT van den UITVOER te PADANG, voor zooveel de VOORNAAMSTE ARTIKELEN betreft, over elk der jaren 1858 t/m 1881.

Jaren.	Koffij.	Rotting.	Cassia	Gom-benzoe	Gom-dammar.	Gom-elastiek	Getah-pertja	Was.	Peper.	Betel-noten.	Huiden.	Rijst.	Sago-meel.	Buffelhoorns.	Muskaatnoten.	Foelie.	Tabak.	Gambier.	Klapperolie	Natte indigo.
	Pikols.	Pikols.	Pikols.	Pikols.	Pik.	Pik.	Pik.	Pik.	Pikols.	Pik.	Stuks.	Pikols.	Pik.	Pik	Pik.	Pik	Pik.	Pik.	Vat.	Pik.
1858	192 347	17 655	1 379	2 525	271	2 623	98	191	3 983	2 600	8 689	34 615	7 398	,,	,,	64	,,	,,	,,	,,
1859	119 777	22 013	674	4 266	55	413	103	72	7 386	3 682	7 423	22 304	8 801	,,	,,	88	,,	,,	,,	,,
1860	124 199	12 942	2 816	2 102	744	5 031	193	128	8 367	692	7 064	33 393	6 807	,,	,,	147	,,	,,	,,	,,
1861	169 928	13 879	8 557	3 040	629	1 866	156	50	12 625	1 977	14 235	65 800	6 299	,,	,,	145	,,	,,	,,	,,
1862	149 633	8 860	3 912	2 919	590	1 067	377	74	10 466	900	8 945	133 451	6 000	,,	,,	103	,,	,,	,,	,,
1863	129 357	20 931	6 022	4 828	545	1 413	304	69	13 684	28	10 182	65 286	2 090	,,	,,	136	,,	,,	,,	,,
1864	161 058	18 897	5 322	2 423	633	598	2 342	93	7 972	37	11 190	43 547	1 565	544	,,	54	,,	,,	,,	,,
1865	154 170	31 404	6 626	3 087	453	360	1 197	35	7 948	,,	10 880	93 774	625	,,	850	42	,,	,,	,,	,,
1866	146 574	24 662	7 597	3 026	387	428	495	175	4 940	1 275	9 825	29 403	1 430	16	843	36	144	,,	,,	,,
1867	112 609	9 522	5 509	5 140	679	676	699	313	8 114	782	22 405	5 639	3 314	255	1 408	84	278	16	22	,,
1868	189 891	10 310	8 656	6 395	588	1 232	1 561	182	9 169	123	52 808	25	4 834	69	2 976	342	408	100	221	,,
1869	168 320	17 067	6 399	5 071	1 986	665	1 374	127	4 378	20	7 552	,,	2 731	49	2 219	477	320	301	326	1 856
1870	121 099	13 752	4 942	3 319	803	218	4 772	164	2 294	,,	7 624	,,	833	38	2 778	389	184	635	,,	1 532
1871	202 978	14 913	6 229	4 465	343	298	2 158	144	1 514	15	7 120	,,	36	19	1 953	725	,,	639	44	3 727
1872	110 839	14 645	4 133	5 506	206	566	2 646	30	623	,,	8 678	4 165	183	75	2 254	403	134	678	184	6 018
1873	97 805	17 221	2 770	4 719	373	503	4 061	128	275	,,	11 018	7 531	900	66	1 939	572	17	777	245	2 153
1874	128 557	19 376	2 314	6 148	481	155	378	78	4 850	1 031	10 798	6 860	12[illegible]	54	2 569	452	1	926	274	479
1875	160 844	24 762	3 314	6 604	317	25	355	61	7 301	34	8 579	4 731	80	80	1 939	549	30	1 682	35	58
1876	141 780	16 981	2 197	5 818	531	46	136	58	2 125	,,	12 138	1 059	133	50	2 569	452	,,	535	,,	283
1877	140 923	21 632	5 019	4 091	506	12	109	112	2 904	9	8 629	2 020	73	82	1 462	318	682	938	,,	124
1878	121 795	18 848	4 834	6 886	726	186	157	49	2 748	,,	9 767	19 536	11	41	3 214	628	,,	1 782	84	,,
1879	104 633	21 821	12 633	5 891	1 335	93	331	,,	1 029	,,	11 481	10 363	,,	16	2 766	393	,,	1 587	,,	,,
1880	134 612	28 657	8 099	5 203	1 344	346	523	57	1 350	,,	10 511	17 722	136	263	2 359	438	1539	1 088	250	,,
1881	101 069	26 573	8 399	5 300	1 598	506	273	123	753	,,	24 487	14 238	11	238	2 621	499	3324	1 444	288	94
Totaal	3 384 797	447 323	128 352	108 772	16 123	19 326	24 798	2513	126 798	13 205	302 028	616 362	54 418	1955	36 719	7536	7061	13 128	1973	16 324
Gemidd over 24 jaren.	141 033	18 638	5 348	4 532	672	805	1 033	104	5 283	550	12 584	25 681	2 267	81	1 530	314	294	547	82	680

III. OVERZIGT van den UITVOER van KOFFIJ te PADANG (in pikols), in elk der jaren 1860 t/m 1881, gerangschikt naar de LANDEN of PLAATSEN VAN BESTEMMING.

Jaren.	Holland.	Amerika.	Havens aan de Middelland-sche zee.	Frankrijk.	Java.	Coromandel (Madras).	Californie.	Engeland.	Pinang.	Totaal.
1860	103 125	12 297	„	5 232	3 345	200	„	„	„	124 199
1861	135 759	25 934	„	6 892	1 343	„	„	„	„	169 928
1862	121 335	15 921	„	9 861	2 516	„	„	„	„	149 633
1863	102 590	23 745	„	„	622	„	2 400	„	„	129 357
1864	108 128	48 543	„	„	2 087	„	2 300	„	„	161 058
1865	150 782	„	„	„	2 188	„	1 200	„	„	154 170
1866	76 359	63 495	„	„	3 705	15	3 000	„	„	146 574
1867	48 418	57 147	„	„	3 550	„	3 494	„	„	112 609
1868	108 807	72 761	„	„	8 041	„	„	282	„	189 891
1869	56 166	102 781	„	„	9 169	„	„	204	„	168 320
1870	22 656	92 002	„	„	6 441	„	„	„	„	121 099
1871	59 358	137 214	„	„	6 406	„	„	„	„	202 978
1872	9 725	88 380	„	„	11 174	„	1 460	„	100	110 839
1873	35 003	53 436	„	„	9 366	„	„	„	„	97 805
1874	24 842	99 376	„	„	4 339	„	„	„	„	128 557
1875	4 590	150 586	„	„	5 668	„	„	„	„	160 844
1876	33 593	98 823	„	„	9 364	„	„	„	„	141 780
1877	23 556	106 354	1 600	„	7 127	„	2 286	„	„	140 923
1878	19 794	94 890	100	„	5 711	„	1 300	„	„	121 795
1879	2 230	99 457	„	„	782	„	2 164	„	„	104 633
1880	3 956	126 276	„	„	1 463	„	2 915	„	2	134 612
1881	8 085	87 838	„	„	1 888	„	3 258	„	„	101 069

IV. OVERZIGT van de uitkomsten der in 1881 te PADANG gehouden VEILINGEN van GOUVERNEMENTS-KOFFIJ.

Datums.	KOOPERS.	Pikols.	Gemiddeld per pikol.	Totaal pikols.	Middenprijs der veiling per pikol.
	1ste soort.				
Maart 21	van Houten Steffan & C°.	4 600	f 46,64		
	Tidman Balfour & C°.	1 000	46,84		
	Dummler & C°.	4 400	46,45		
	Agent Factorij der Ned. Handelmaatschappij.	2 800	51,46		
	J. F. van Leeuwen & C°.	600	44,10		
	C. J. van Bueren.	2 600	44,15		
	Lie Saaij.	1 000	46,77		
	Mac Thong.	200	44,35	17 200	f 46,90
Junij 23	Van Houten Steffan & C°.	5 400	f 45,58		
	Büsing Schröder & C°.	1 200	45,51		
	Mac Thong.	400	43,02		
	Dummler & C°.	10 400	48,78		
	Agent Factorij der Ned. Handelmaatschappij	1 200	54,83½		
	J. F. van Leeuwen & C°.	1 600	48,17		
	C. J. van Bueren	2 400	46,05		
	Houghton & C°.	200	63,40		
	Lie Goee	200	41,65	23 000	47,83
	Transporteeren.			40 200	

Datums.	KOOPERS.	Pikols.	Gemiddeld per pikol.	Totaal pikols.	Middenprijs der veiling per pikol.
	Per transport .			40 200	
September 29	Büsing Schröder & C°.	3 000	f 43,02		
	Tidman Balfour & C°.	1 000	41,51		
	van Houten Steffan & C°.	7 200	44,03		
	J. F. van Leeuwen & C°.	11 400	43,97		
	E. C. Suermondt & C°.	2 000	41,40		
	Houghton & C°.	400	54,63		
	Dummler & C°.	8 600	43,80		
	Agent Factorij der Ned. Handelmaatschappij	4 000	46,72		
	C. J. van Bueren	3 000	41,46		
	Mac Thong.	200	37,05		
	Radja Gandam	200	68,80	41 000	f 43,96
December 27	van Houten Steffan & C°.	6 000	39,87		
	Dummler & C°.	6 000	37,32		
	Radja Gandam.	800	54,81		
	J. F. van Leeuwen & C°.	5 600	39,03		
	C. J. van Bueren.	4 600	38,10		
	Agent Factorij der Ned. Handelmaatschappij	2 000	$42,04\frac{1}{2}$		
	Mac Thong.	200	36,60	25 200	39,37
				106 400	f 44,18
	Totaal bedrag 1ste soort . . .	. . . . . .	. . . . . .	f 4 701 254	
	2de soort.				
Maart 21	J. F. van Leeuwen & C°.	200	f 19,15	200	f 19,15
Junij 23	van Houten Steffan & C°.	200	f 18,00		
	Lie Goeë	200	18,45	400	18,23
September 29	van Houten Steffan & C°.	1 200	f 17,07		
	J. F. van Leeuwen & C°.	200	17,15	1 400	17,08
December 27	van Houten Steffan & C°.	600	f 15,50	600	15,50
				2 600	f 17,05
	Totaal bedrag 2de soort . . .	. . . . . .	. . . . . .	f 44 334	

V. OVERZIGT van de WISSELKOERSEN te PADANG in 1881.

MAANDEN.	Op Amsterdam (guldens Ned. courant voor f 100 Ind. courant).		Op Londen (een pond sterling voor guldens en centen).	
	6/m.	Zigt.	6/m.	Zigt.
Januarij	$100\frac{1}{4}$	$98\frac{1}{4}$	12,10	12,30
Februarij	$99\frac{3}{4}$	$98\frac{1}{4}$	12,15	12,35
Maart.	100	98	$12,17^5$	$12,42^5$
April	$99\frac{1}{2}$	$98\frac{1}{2}$	12,30	12,40
Mei	$100\frac{1}{4}$	$98\frac{1}{2}$	$12,17^5$	12,40
Junij	$100\frac{1}{4}$	$98\frac{1}{4}$	$12,12^5$	$12,32^5$
Julij	$100\frac{1}{2}$	$98\frac{1}{2}$	$12,12^5$	12,30
Augustus	$100\frac{1}{4}$	98	$12,07^5$	12,25
September	$100\frac{1}{2}$	$98\frac{1}{4}$	12,10	12,25
October.	$100\frac{1}{2}$	$98\frac{1}{2}$	12,00	12,25
November	$101\frac{1}{4}$	$98\frac{3}{4}$	$11,97^5$	12,25
December	$101\frac{1}{8}$	$98\frac{3}{4}$	$11,97^5$	12,20

[5. 69.]

VERSLAG DER COMMISSIE.

De wenschelijkheid om, zooveel mogelijk, de behandeling van het bij art. 60 der Grondwet bedoelde Verslag omtrent het beheer en den toestand van Nederlandsch-Indië te doen samenvallen met de behandeling der begrooting van Nederlandsch-Indië voor het jaar volgende op dat waarover het Verslag loopt, is door eene meerjarige praktijk der Kamer erkend en behoeft niet nader te worden toegelicht.

De doelmatigheid dier praktijk wordt echter niet bevorderd, wanneer niet het Verslag in zijn geheel, althans wat het beredeneerd gedeelte betreft, uiterlijk vóór de openbare behandeling der Nederlandsch-Indische begrooting in de Tweede Kamer aan de Staten-Generaal is ingediend.

Dat die uitkomst in 1882 niet is verkregen geworden, kan slechts door de Commissie, in wier handen het Verslag over dat jaar is gesteld, worden betreurd.

Overigens is zij van oordeel dat op dit oogenblik geene aanleiding bestaat om over dat belangrijk staatsstuk in bijzonderheden te treden.

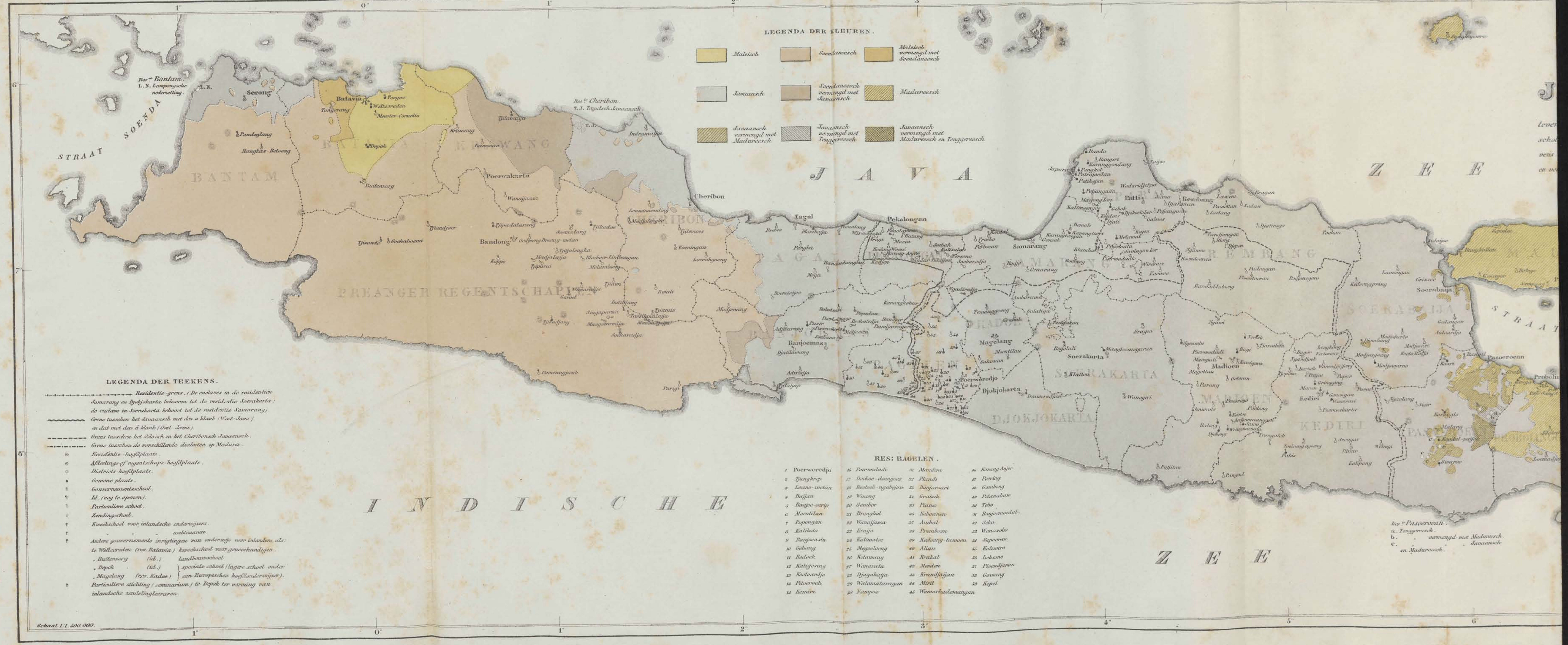
Zij heeft mitsdien de eer voor te stellen dat de Kamer het Koloniaal Verslag, wat betreft Oost-Indië, van 1882, voor kennisgeving aanneme.

Vastgesteld door de Commissie, den 23sten Mei 1883.

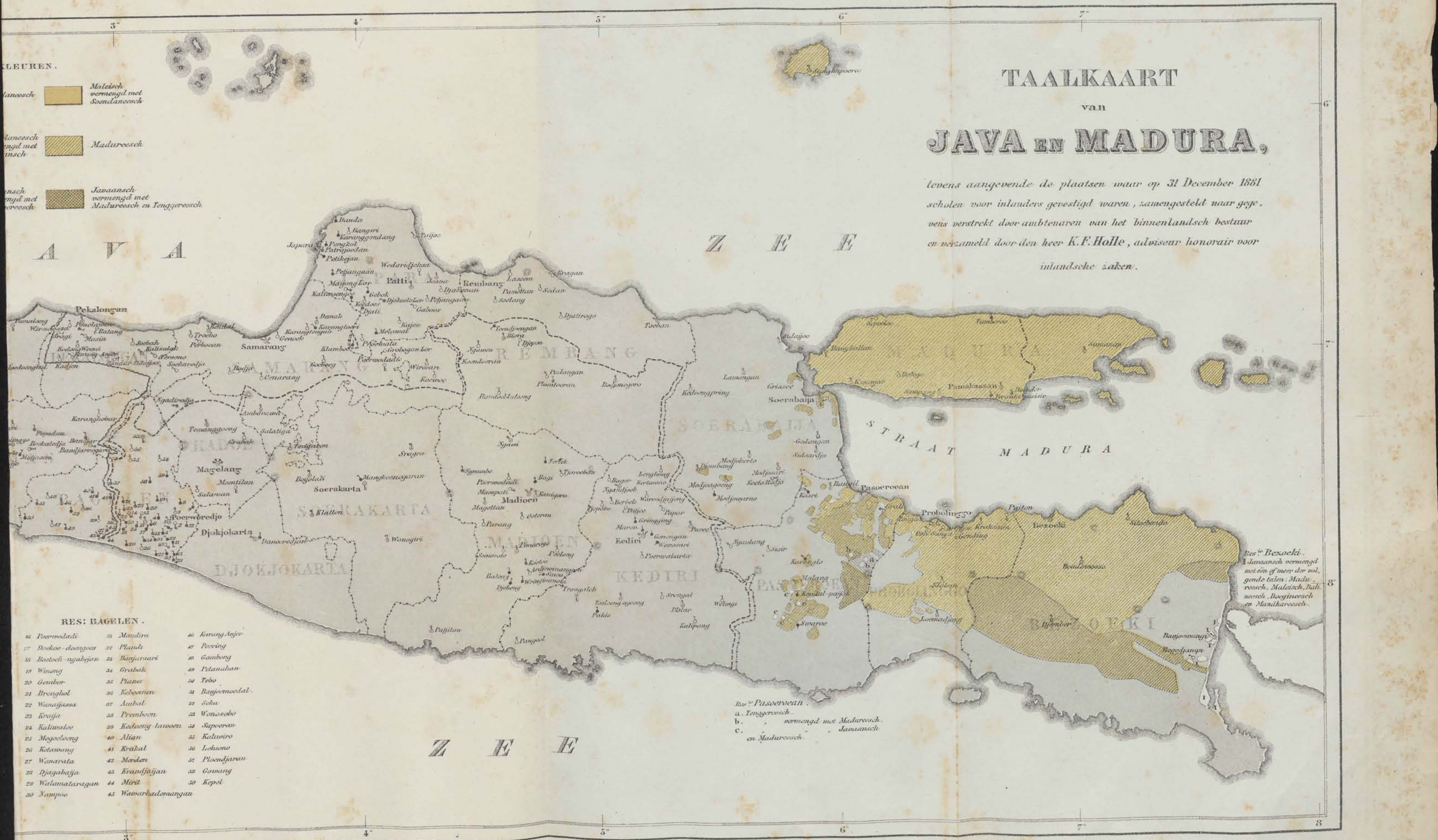
MIRANDOLLE.
RUTGERS VAN ROZENBURG.
KEUCHENIUS.
DES AMORIE VAN DER HOEVEN.
VAN GENNEP.

(Bijlage C. [5.] Tweede Kamer.)

Koloniaal Verslag van 1882.



(Handelingen der Staten Generaal. Bijlagen 1882-1883.)


TAALKAART
van
JAVA EN MADURA,
tevens aangevende de plaatsen waar op 31 December 1881 scholen voor inlanders gevestigd waren, zamengesteld naar gegevens verstrekt door ambtenaren van het binnenlandsch bestuur en verzameld door den heer K.F. Holle, adviseur honorair voor inlandsche zaken.
KLEUREN.
Maleisch vermengd met Soendaneesch
Madureesch
Javaansch vermengd met Madureesch en Tenggereesch
Z E E
Z E E
STRAAT MADURA
MADURA
REMBANG
SOERABAJA
SOERAKARTA
MADIOEN
KEDIRI
DJOKJOKARTA
KEDOE
BAGELEN
SAMARANG
Pekalongan
Samarang
Patti
Rembang
Toeban
Soerabaija
Pasoeroean
Probolinggo
Bezoeki
Madioen
Kediri
Soerakarta
Djokjokarta
Magelang
Malang
Res.tie Bezoeki.
I Javaansch vermengd met een of meer der volgende talen: Madureesch, Maleisch, Balineesch, Boegineesch en Mandhareesch.
Res.tie Pasoeroean.
a. Tenggereesch.
b. vermengd met Madureesch.
c. Javaansch en Madureesch.
RES: BAGELEN.
16 Poerwodadi
17 Doekoe-doengoes
18 Bostoeh-ngabejan
19 Winong
20 Gembor
21 Brengkol
22 Wanajasa
23 Kraija
24 Kaliwaloe
25 Megoeloeng
26 Ketawang
27 Wanarata
28 Djagabaija
29 Walamataragan
30 Nampoe
31 Mandira
32 Plandi
33 Banjarsari
34 Grabak
35 Piana
36 Keboemen
37 Ambal
38 Premboen
39 Kedoeng-lawoen
40 Alian
41 Krakal
42 Mordon
43 Krandjaijan
44 Mirit
45 Wawarkadomangan
46 Karang Anjer
47 Poering
48 Gombong
49 Petanahan
50 Tebo
51 Banjoemoedal
52 Seka
53 Wonosobo
54 Sapoeran
55 Kaliwiro
56 Loksono
57 Ploendjaran
58 Gowang
59 Kepol

[5.]

(WEST-INDIE.)

VERSLAG DER COMMISSIE.

De Commissie, in wier handen is gesteld het Koloniaal Verslag over 1881, wat West-Indie betreft, heeft de eer aan de Kamer voor te stellen dit Verslag voor kennisgeving aan te nemen.

Vastgesteld 26 Junij 1882.

OLDENHUIS GRATAMA.
DE CASEMBROOT.
INSINGER.
DES AMORIE VAN DER HOEVEN.
DE BEAUFORT.

INHOUD

VAN HET

VERSLAG BETREFFENDE SURINAME, VAN 1882.

BIJLAGEN

BEHOORENDE BIJ HET

VERSLAG BETREFFENDE SURINAME, VAN 1882.

[5. 1.]

II, SURINAME.

VERSLAG.

A. Grondgebied.

Het grondgebied van Suriname onderging geene verandering.

B. Bevolking.

Zoo als uit den volgenden staat blijkt, is de bevolking in 1881 toegenomen met 380 zielen. (Als gewoonlijk zijn in de opgaven niet begrepen de bewoners van het leprozen-etablissement Batavia, noch ook de Indianen en boschnegers.)

	Mannen.		Vrouwen.		Totaal.	
Bij het einde van 1880 aanwezig	»	26 406	»	26 070	»	52 476
In 1881 geboren	»	891	»	794	»	1 685
» » aangekomen. . . .	»	505	»	146	»	651
		27 802		27 010		54 812
In 1881 overleden	951	»	783	»	1 734	»
» » vertrokken	179	»	43	»	222	»
		1 130		826		1 956
Blijft op ultimo December 1881.	»	26 672	»	26 184	»	52 856

Het aantal Europeanen was 595, ongerekend het garnizoen, de zeemagt en de koopvaardijvloot. Op het leprozen-etablissement Batavia bevonden zich bij het einde van het afgeloopen jaar 104 verpleegden en 76 andere personen, te weten: de directeur en de geneesheer met hunne gezinnen, de Roomsch-Katholieke priester, de huisbedienden, de ziekenoppassers en de gehuurde arbeiders.

De volgende tabel wijst, voor zooveel mogelijk, aan hoe de bevolking op ultimo December 1881 over het grondgebied verdeeld was. (Dat het eindcijfer van die tabel niet overeenstemt met dat van den hierboven medegedeelden staat betreffende den aanwas en de afneming der bevolking, is — even als in vorige jaren — te wijten aan onvolledige aangiften bij de districts-commissarissen en wijkmeesters betreffende de verhuizing van arbeiders.)

	Personen niet behoorende tot de immigranten.			Immigranten.			Totaal generaal.	Aanmerkingen.
	Mannen.	Vrouwen.	Totaal.	Mannen.	Vrouwen.	Totaal.		
Stad Paramaribo en buitenwijken	9 566	13 150	22 716	7	7	14	22 730	(a) Waaronder 388 civiele personen, van welke 189 gedetineerd in de gevangenissen.
De forten Zeelandia, Nieuw-Amsterdam en de onderscheidene posten in de districten	596	136	(a) 732	»	»	»	732	
De zeemagt en koopvaardijvloot, gemiddeld berekend op	400	»	400	»	»	»	400	(b) Waarvan 576 op den grond Totness.
Beneden-Para	562	409	971	15	4	19	990	
Beneden-Suriname.	874	527	1 401	825	341	1 166	2 567	(c) Benevens 76 weezen (40 jongens en 36 meisjes) bij particulieren uitbesteed.
Boven-Para	1 339	1 225	2 564	2	»	2	2 566	
Boven-Suriname	1 511	704	2 215	40	16	56	2 271	
Beneden-Cottica	857	716	1 573	401	175	576	2 149	
Beneden-Commewijne. . . .	1 189	817	2 006	478	182	660	2 666	
Boven-Cottica	628	640	1 268	19	10	29	1 297	
Perica	222	195	417	111	47	158	575	
Matappica.	478	382	860	147	60	207	1 067	
Commetewane	283	259	542	13	8	21	563	
Boven-Commewijne	294	259	553	32	10	42	595	
Beneden-Saramacca	1 065	829	1 894	281	107	388	2 282	
Boven-Saramacca	173	168	341	»	»	»	341	
Nickerie	1 724	1 343	(1) 3 067	367	182	549	(1) 3 616	
Coronie.	1 113	1 246	2 359	163	83	246	(b) 2 605	
Albina en linkeroever der Marowijne	105	29	134	»	»	»	134	
	22 979	23 034	46 013	2 901	1 232	(c) 4 133	(c) 50 146	

Als bijlage A (2) is bij dit Verslag gevoegd een vergelijkend overzigt van de getalsterkte der bevolking in de districten in de jaren 1863, 1872, 1873, 1880 en 1881.

(1) Het cijfer der bevolking van Nickerie, voor zoover die niet uit immigranten bestaat, is in dezen staat (evenals in Bijlage B) op 3067 gesteld, terwijl de Bijlage A daarvoor 2341 opgeeft. Van daar dat men, de cijfers van de bevolking der districten in dezen staat zamentellende, een eindcijfer (26284) verkrijgt dat 726 hooger is dan het eindcijfer van Bijlage A. Waar de fout schuilt, is hier te lande niet met zekerheid na te gaan. Vermoedelijk zijn echter in Bijlage A de valide ingezetenen zonder beroep in Nickerie niet in rekening gebragt, die er volgens Bijlage B (in verband met de opgaaf omtrent ouden, gebrekkigen en kinderen in Bijlage A) ten getale van 724 zouden moeten zijn, en voorts nog 2 andere personen over 't hoofd gezien.

(2) In vorige jaren werd als eerste bijlage overlegd een verslag betreffende de uitvoering der emancipatiewet in het afgeloopen jaar. Die wet heeft echter geheel uitgewerkt, sedert het Staatstoezigt over de geëmancipeerden is opgeheven en geen premien voor den aanvoer van vrije arbeiders meer krachtens die wet worden uitgekeerd. De zoogenaamde emancipatieverslagen van de laatste jaren handelden dan ook in werkelijkheid niet over de uitvoering der wet in het afgeloopen jaar, maar bevatten mededeelingen omtrent de creolen-arbeiders en hunne kinderen, welke in de koloniale verslagen zelf werden teruggevonden. Aan de indiening dier verslagen is dus een einde gemaakt.

Naar de godsdienstige gezindheden laat zich de bevolking verdeelen als volgt: (3)

Hervormde Christelijke gemeente. . .	7 070	zielen.
Evangelisch Luthersche » . . .	2 709	»
Roomsch-Katholieke » . . .	7 582	»
Moravische Broeder » . . .	22 312	»
Israëlitische » . . .	1 253	»
Waalsche » . . .	18	»
Episcopaalsche » . . .	635	»

Voorts:

Mohammedanen .	715 zielen.		
Hindoes . . .	3 556 »		
Bhudaïsten . .	70 »		
		. . . 4 341	»
terwijl de godsdienstige gezindheid niet is vermeld van.		3 836	»
		Totaal (4) 49 756	zielen.

(3) Met deze cijfers komen niet overeen de opgaven onder hoofdstuk G, welke zijn ontleend aan door de kerkgenootschappen zelve verstrekte gegevens.

(4) Hieronder niet begrepen de 400 man gemiddeld berekend voor zeemagt en koopvaardijvloot.

De als bijlage B hiernevens gevoegde tabel wijst de verdeeling der bevolking aan naar de onderscheidene betrekkingen, beroepen en ambachten.

De twee volgende staten toonen aan de geboorten, huwelijken en sterfgevallen in 1881.

GESLACHTEN.	Doodgeboren.	GEBOORTEN.					Huwelijken.	*Aanmerkingen.*
		In echt.	Buiten echt.	Totaal.	Op Batavia.	Totaal-generaal		
Mannelijk. . . .	49	141	749	890	1	891	(*b*) 115	(*a*) Hieronder zijn niet begrepen de 98 levenloos aangegevenen.
Vrouwelijk . . .	49	167	624	791	3	794		(*b*) Bij 22 van deze huwelijken zijn 77 kinderen gewettigd.
	98	308	1373	1681	4	(*a*) 1685		

GESLACHTEN.	Levenloos aangegeven.	STERFGEVALLEN.													
		Beneden 1 jaar.	Van 1 tot beneden 3 jaar.	Van 3 tot beneden 10 jaar.	Van 10 tot beneden 20 jaar.	Van 20 tot beneden 30 jaar.	Van 30 tot beneden 40 jaar.	Van 40 tot beneden 50 jaar.	Van 50 tot beneden 60 jaar.	Van 60 tot beneden 70 jaar.	Van 70 jaar en daarboven.	Van onbekenden ouderdom.	Totaal.	Op Batavia.	Totaal-generaal.
Mannelijk.	49	164	72	64	37	125	147	121	96	58	45	21	950	1	951
Vrouweiijk	49	122	96	59	32	76	80	63	60	85	100	—	780	3	783
	98	286	168	123	69	201	227	184	156	143	145	21	1730	4	(*a*) 1734

(*a*) Hieronder zijn niet begrepen de 98 levenloos aangegevenen.

In tegenstelling van de jaren 1879 en 1880 was dus in 1881 het aantal geboorten weder geringer dan dat der sterfgevallen.

In de laatste tien jaren was de verhouding als volgt:

Jaar.	Geboren.	Overleden.	Meer geboren.	Meer overleden.
1872	1708	2089	»	381
1873	1457	2433	»	666
1874	1548	3364	»	1818
1875	1659	2193	»	534
1876	1823	1893	»	70
1877	1601	2114	»	513
1878	1563	1659	»	96
1879	1779	1343	436	»
1880	1849	1614	235	»
1881	1685	1734	»	49

Blijkens de rapporten over 1881 van de districts-commissarissen verdeelden zich de geboorten- en sterfgevallen over de districten als volgt:

	Boven-Cottica, Perica, Matappica, Boven-Commewijne en Commetewane.	Beneden Cottica en Beneden-Commewijne.	Beneden-Para en Beneden-Suriname.	Boven-Para en Boven-Suriname.	Beneden- en Boven-Saramacca.	Coronie.	Nickerie.	Marowijne.
Geboren .	155	134	83	130	62	129	156	—
Overleden.	112	142	88	134	67	51	95	14

De geboorten en sterfgevallen onder de immigranten, in bovenstaande tabellen begrepen, worden afzonderlijk vermeld onder hoofdstuk **O**.

Het burgerregt werd in 1881 aan 2 personen verleend.

De getalsterkte der Indianen en boschnegers kan niet met zekerheid worden opgegeven. Zij wordt geschat op 12000.

C. Mededeelingen van algemeenen aard.

De rust en orde bleven in het afgeloopen jaar in Suriname volkomen ongestoord, even als ook de goede verstandhouding met de naburige Fransche en Engelsche kolonien.

De gezondheidstoestand was over het algemeen gunstig. De strenge toepassing der voorgeschreven quarantaine maatregelen voor schepen en personen, komende van door gele koorts besmette plaatsen, droeg zeer veel bij tot het weren dezer ziekte, welke sedert geruimen tijd in de naburige kolonien en omliggende eilanden vrij hevig heerschte.

Sedert April 1881 (verg. vorig verslag blz. 4) deed de Gouverneur weder verschillende inspectiereizen. Hij bezocht namelijk:

14-17 Mei 1881: Boven-Cottica, Boven-Commewijne en Perica;

9-16 Augustus 1881: Matappica, Boven-Cottica en Boven-Commewijne;

7-12 September 1881: Beneden-Cottica;

22-23 October 1881: Beneden- en Boven-Commewijne en Boven-Cottica;

30-31 December 1881: Beneden-Cottica;

9-14 Februarij 1882: Boven-Cottica;

12-18 April 1882: Beneden-Cottica.

Zijne bezoeken golden de verschillende plantages, zoomede de stations Ephrata (in Boven-Cottica) en Frederiksdorp (in Beneden-Cottica), terwijl hij in Beneden-Cottica ook bepaaldelijk de wegen inspecteerde, die in uitnemenden staat werden bevonden. De algemeene toestand in de genoemde districten gaf den Gouverneur stof tot tevredenheid; de immigranten-woningen en hospitalen op de plantages vond hij in orde, en nopens den geest en den arbeid der immigranten ontving hij gunstige rapporten.

Ook de bevindingen der districts-commissarissen bij hunne inspectiereizen waren over het algemeen bevredigend.

D. Algemeen en gewestelijk beheer.

Met het oog op art. 26 van het Regeringsreglement is bij Koninklijk besluit van den 14den Maart 1882, n°. 6, (*Gouvernementsblad* n°. 12) eene regeling getroffen ter verzekering van den geregelden gang des bestuurs bij tijdelijke ontstentenis van den Gouverneur. Bij die regeling is als tijdelijke vervanger van den Gouverneur aangewezen de procureur-generaal, en bij ontstentenis van dezen, de persoon die belast is met de waarneming der functien van procureur-generaal.

Bij de jongste periodieke verkiezing van 3 leden der Koloniale Staten (op 22 Maart 1882) werd *herkozen* de heer H. Barnet en werd de heer A. H. de Granada *gekozen*, terwijl de heeren T. W. Westerouen van Meeteren en A. J. da Costa, aftredend lid, in herstemming kwamen. Bij de herstemming (op 12 April) verkregen beiden juist even veel stemmen (88), zoodat de heer da Costa, als de oudste in jaren, ingevolge art. 60, alinea 3, van het kiesreglement geacht werd gekozen te zijn. Tegen deze herstemming is een bezwaarschrift aan de Staten ingediend door de heeren mr. C. H. van Meurs, J. Coronel en Sam. van Praag. De zaak wordt door den procureur-generaal onderzocht.

Door den Gouverneur zijn (bij resolutie van 28 April 1882 n°. 10) voor het zittingjaar 1822/1883 tot leden der Staten benoemd de heeren mr. D. Juda, J. F. Saile Vanier, A. d'Angremond en H. Knoch.

In het personeel van het districts-bestuur hadden in 1881 enkele mutatien plaats.

E. Militair beheer.

§ 1. *Landmagt.*

In de formatie van de landmagt in Suriname is eene kleine wijziging gebragt moeten worden ten gevolge van de opheffing der 3de klasse van militaire apothekers, waartoe, in navolging van de wet van 2 Augustus 1880 (*Staatsblad* n°. 145), is overgegaan bij het Koninklijk besluit van 1 Maart 1881, n°. 11 (*Gouvernementsblad* n°. 11).

Bij het einde van 1881 bedroeg de sterkte van de schutterij te Paramaribo 27 officieren en 632 onderofficieren en manschappen (verdeeld in vijf compagnien), en die van de gewapende burgermacht in de districten 70 officieren en 1427 onderofficieren en manschappen. De sterkte van het garnizoen was als volgt:

	Officieren.	Onder-officieren en man-schappen.
Staf	4	4
2 compagnien infanterie	9	293
1 detachement artillerie	1	40
Personeel van het materieel der artillerie	»	1
Geneeskundige dienst. officieren van gezondheid	4	»
Geneeskundige dienst. apothekers	2	»
	20	338

Voor memorie werden gevoerd 14 onderofficieren en manschappen der infanterie, als dienstdoende bij het corps maréchaussée, en 3 militairen wegens detentie.

Aan de formatie ontbraken 2 officieren van gezondheid der 2de klasse en 133 onderofficieren en manschappen der infanterie.

Een kapitein der infanterie was met buitenlandsch verlof afwezig, terwijl een ander tijdelijk in civielen dienst werkzaam was.

Het emplacement der troepen op ultimo December 1881 was als volgt:

	Officieren.	Onder-officieren en man-schappen.
Paramaribo	9	180
Fort Nieuw-Hmsterdam	3 (*a*)	88
Quarantaine-établissement Leijden	»	2
Post Jagtlust	»	2
» Republiek	»	2
» Nassau	»	2
» Coronie	»	6
» Nickerie	2 (*a*)	40
» Sommelsdijk	»	6
Personeel van den geneeskundigen dienst te Paramaribo	4 (*b*)	»
	18	328

(*a*) Hieronder een officier van gezondheid.

(*b*) Zijnde 2 officieren van gezondheid en 2 apothekers.

Voorts waren 2 officieren met binnenlandsch verlof, en van de manschappen 8 in het militair hospitaal, 1 voor den krijgsraad en 1 met binnenlandsch verlof.

Op den 31sten December 1881 bevonden zich in de klasse van discipline 5 man, alzoo 1 minder dan op ultimo December 1880.

De gezondheidstoestand der troepen in het afgeloopen jaar wordt gunstig genoemd. Door den geneeskundigen dienst werden in en buiten de verschillende ziekeninrigtingen behandeld 4403 ziektegevallen (dat is 181 minder dan in 1880), waarvan 1209 van militairen en 3194 van civielen. Eerstgenoemd cijfer verdeelt zich over de verschillende garnizoenen als volgt:

Paramaribo, in het militair hospitaal.	2128
» in den buitendienst	982
fort Nieuw-Amsterdam.	726
post Nickerie	153
» Coronie	414
	4403

In de garnizoensapotheek werden, zoowel voor den binnen- als voor den buitendienst, 58 192 recepten gereed gemaakt, alzoo 9350 meer dan in 1880.

Nopens de vaccinatien en revaccinatien is weder een gelijkluidend berigt ontvangen als in het vorig verslag op blz. 5 werd opgenomen.

§ 2. *Zeemagt.*

Zr. Ms. schroefstoomschip 4de klasse *Aruba* bleef tot in April jl. den stationsdienst in de kolonie vervullen en werd toen afgelost door de *Suriname* (van gelijk charter), welke bodem den 7den Februarij in de kolonie was aangekomen.

Behalve voor de gewone oefenings- en kruistogten verliet de *Aruba* in 1881 tweemaal de reede van Paramaribo, de eerste maal om op St. Thomas de schroef te verwisselen, waartoe het schip drie weken (van 7 tot 30 Junij) afwezig was; de tweede maal (30 December) om de Nederlandsche oefeningsdivisie te gemoet te gaan, hetgeen evenwel bleek niet noodig geweest te zijn. Immers het voornemen, om Suriname ook in 1881 door de oefeningsdivisie te doen bezoeken, is op het laatste oogenblik opgegeven moeten worden, met het oog op de berigten die nopens het heerschen van de gele koorts in de naburige streken ontvangen werden.

F. Wetgeving, regtswezen en politie.

§ 1. *Wetgeving.*

Na de in het vorig verslag vermelde, zijn in 1881 geen verordeningen uitgevaardigd die te dezer plaatse vermelding zouden verdienen. Van de in de eerste maanden van 1882 uitgevaardigde verordeningen moeten hier worden genoemd:

1°. die van 10 Maart (*Gouvernementsblad* n°. 6), waarbij de termijn, binnen welken het in 1874 (*Gouvernementsblad* n°. 11) vastgestelde tarief van justitiekosten in strafzaken moet worden herzien, is verschoven tot 1889. (Aanvankelijk was de termijn op slechts vijf jaren bepaald en in 1879 werd hij met drie jaren verlengd);

2°. die van 29 Maart (*Gouvernementsblad* n°. 10), waarbij het reglement van orde voor het kantongeregt in Nickerie (*Gouvernementsblad* van 1879, n°. 33) in dien zin is gewijzigd, dat de bepaling van het uur van aanvang der zittingen op de plantage Hazard aan den kantonregter is overgelaten, die veertien dagen vóór elke zitting zal moeten bekend maken op welk uur hij haar zal openen. Deze voorziening is noodig gebleken, omdat de ondervinding geleerd had dat de kantonregter, ten gevolge van de vertraging welke het traject op de Nickerie-rivier somtijds bij hoogen waterstand ondervond, niet steeds op het vroeger in het reglement bepaalde uur ter teregtzitting aanwezig kon zijn, zoodat de justitiabelen soms vele uren lang op zijne komst moesten wachten.

Verder is in Maart jl. nog in het Gouvernementsblad (n°. 7) opgenomen de in het Nederlandsche Staatsblad van 1882 n°. 11 voorkomende verklaring omtrent de wederkeerige bescherming van handels- en fabrieksmerken in Nederland en Duitschland.

§ 2. *Regterlijke magt en regtspraak.*

Door het hof van justitie werden in 1881 behandeld: 71 burgerlijke zaken (waarvan 25 bij verstek en 3 bij roijement), 119 strafzaken (waarvan 118 bij vonnis en 1 bij roijement) en 95 requesten. Ter generale rolle werden 101 zaken aangebragt. Het hof diende den Gouverneur van advies in 26 zaken.

Bij het kantongeregt te Paramaribo, waar bij het begin van 1881 nog 2 burgerlijke zaken van vroeger aanhangig waren, zijn in den loop van dat jaar 136 nieuwe zaken aangebragt. Er werden 103 civiele vonnissen gewezen, waarvan 66 bij verstek, 26 bij contradictie en 11 op consent, terwijl van de rol werden geroijeerd 35 zaken. Het aantal aangebragte strafzaken bedroeg 174, welke allen zijn beregt volgens de voorschriften der herziene strafverordening van 1874. Van de 2147 beklaagden, in die zaken betrokken, werden 1228 bij verstek en 383 na ingebragte verdediging veroordeeld, terwijl 25 werden vrijgesproken en 1 van regtsvervolging ontslagen. Van 509 beklaagden werd de aangebragte zaak geroijeerd, terwijl de regter zich in 1 zaak onbevoegd heeft verklaard.

Tegen afwezige getuigen werden 12 vonnissen gewezen.

Voorts zijn bij dit kantongeregt behandeld 57 voorzieningen in voogdijen en toeziende voogdijen, 6 benoemingen van curators en toeziende curators, 1 verzegeling en 2 ontzegelingen, 29 beëedigingen van deskundige schatters; 22 processen-verbaal van afgelegde verklaringen door gezagvoerders van Nederlandsche koopvaardijschepen, 15 processen-verbaal van ter griffie overgebragte boedelbeschrijvingen en één van opening eener uiterste wilsbeschikking; terwijl eindelijk op 64 requesten beschikt werd en 247 adviezen aan den Gouverneur werden uitgebragt.

Door den griffier zijn in verschillende zaken 19 acten verleden. In de daartoe bestemde openbare registers werden ingeschreven 33 acten van huwelijksche voorwaarden en 3 acten van vennootschap.

Bij het kantongeregt in Nickerie werden in 1881 aangebragt 10 burgerlijke zaken, waarvan 2 bij roijement, 4 op contradictie en 3 bij verstek werden afgedaan, terwijl 1 aanhangig bleef; en 505 strafzaken, waarin 1254 beklaagden, die allen in de termen vielen van de herziene strafverordening van 1874. Voorts werden behandeld: 2 voorzieningen in toeziende voogdijen, 1 verzegeling, 1 ontzegeling, 2 beëedigingen van deskundigen, 1 beëediging van eene onderhandsche boedelbeschrijving en 2 processen-verbaal van ter griffie overgebragte boedelbeschrijvingen.

Er werd 1 acte van huwelijksche voorwaarden ter griffie ingeschreven.

Eindelijk werden bij dit kantongeregt 2 interlocutoire vonnissen gewezen en in 5 strafzaken 5 getuigen gehoord ten verzoeke van den regter-commissaris bij het hof van justitie.

Bij het kantongeregt in Coronie werden aangebragt 6 burgerlijke zaken, waarvan 2 bij roijement, 1 op consent en 3 op contradictie werden afgedaan, en 150 strafzaken, die alle beregt werden overeenkomstig de herziene strafverordening van 1874. Voorts werden 5 requesten behandeld. Bij den ommegaanden regter, gevestigd op de plantage Mariënburg, werden aangebragt 451 strafzaken, waarin 1019 beklaagden en gedaagden waren betrokken, en bij dien te Paramaribo 188 strafzaken, waarvan 3 werden ingetrokken, terwijl 16 bij verstek en 169 na ingebragte verdediging werden afgedaan.

§ 3. *Politie.*

Het corps maréchaussée bestond op ultimo December 1881 uit: 1 opperwachtmeester, 1 wachtmeester, 18 brigadiers, 2 brigadiers-titulair, 45 maréchaussées der 1ste klasse en 49 der 2de klasse; het corps inlandsche politie uit 8 hoofd-

lieden, 2 hoofdlieden-titulair, 25 agenten der 1ste en 32 der 2de klasse. Het getal buitengewone politieagenten bedroeg 37. Zie verder den sterkte- en emplacement-staat, als bijlage C hierbij overgelegd.

In het verslag van den procureur-generaal omtrent het politiewezen in 1881 wordt verklaard, dat de politie in dat jaar wederom nuttig werkzaam is geweest en dat men daaraan voor een groot deel de ongestoorde rust en orde in Paramaribo en in de districten heeft te danken (5).

In de onderscheidingsteekenen voor de wachtmeesters der maréchaussée is eene wijziging gebragt bij Gouvernementsbesluit van 17 April 1882 (*Gouvernementsblad* n°. 11).

Omtrent de gewapende burgermagt in de districten is weder berigt, dat de leden zich naar behooren van hunnen pligt kweten.

Admissie tot inwoning werd ook in 1881 niet verleend.

§ 4. *Gevangeniswezen.*

In het burgerlijk en militair huis van verzekering in het fort Zeelandia bevonden zich bij het begin van 1881 96 gevangenen (6). In den loop van het jaar werden er in opgenomen 430 personen (7) en ontslagen 434, zoodat bij het einde des jaars 92 personen (8) in hechtenis bleven (waaronder 10 die in het fort Nieuw-Amsterdam behoorden, maar tot uitvoering van werken te Paramaribo werden gehouden). Het aantal gevangenen in het fort Nieuw-Amsterdam bedroeg op 1 Januarij 171. In den loop van het jaar werden opgenomen 34 en ontslagen 98 personen, zoodat het aantal bij het einde van het jaar 107 bedroeg, waarvan echter 10 (zie hierboven) zich tijdelijk in het fort Zeelandia ophielden.

Voor verdere bijzonderheden nopens deze twee gevangenissen wordt verwezen naar de als bijlagen D en E overgelegde rapporten van de commissien van administratie, waaruit onder anderen blijken kan, dat van de tot tewerkstelling veroordeelden een nuttig gebruik werd gemaakt voor het aanleggen of in orde houden van wegen, grachten, kanalen, enz.

In het huis van bewaring te Nieuw-Rotterdam werden 470 en in dat in Coronie 53 personen opgenomen.

§ 5. *Personen en instellingen met het regtswezen in verband.*

In het aantal practizijns, notarissen, candidaat-notarissen, deurwaarders, translateurs en tolken, zoals dit op bladz. 6 van het vorig Verslag werd opgegeven, kwam in het afgeloopen jaar geene verandering.

G. Eeredienst.

Nederlandsche Hervormde gemeente. Het getal zielen tot deze gemeente behoorende, wordt voor Paramaribo even als verleden jaar op ruim 6000, voor Nickerie op 1431 gesteld. In 1881 werden in Paramaribo gedoopt 170 kinderen, waarvan 44 in echt en 126 buiten echt geboren waren, en als leden der gemeente aangenomen 70 personen, terwijl 6 huwelijken werden ingezegend. In Nickerie bedroeg het aantal gedoopten 16.

Evangelisch Luthersche gemeente. In 1881 werden 146 personen (67 van het mannelijk en 79 van het vrouwelijk geslacht) gedoopt en 46 als lidmaten der gemeente aangenomen, terwijl 8 huwelijken werden ingezegend.

Moravische Broedergemeente. Volgens opgave van deze gemeente was op ultimo December 1881 haar zielental 22 553, waarvan te Paramaribo 8459, in de districten 13 576, bij de boschnegers 518. In genoemd jaar werden 432 volwassenen en 620 kinderen gedoopt en 291 personen als lidmaten aangenomen, terwijl 42 huwelijken werden ingezegend.

Over den arbeid der zendelingen is hetzelfde berigt als verleden jaar (vorig Verslag, bladz. 7).

Roomsch-Katholieke gemeente. Ook nopens den arbeid der Roomsch-Katholieke geestelijken is niets anders mede te deelen dan ten vorigen jare.

In 1881 werden door hen 65 personen gedoopt en 23 huwelijken ingezegend.

Het zielental der gemeente wordt als vroeger op nagenoeg 13 000 geschat (met inbegrip van de boschnegers en Indianen).

Israëlitische gemeente. De Nederlandsche Israëlitische gemeente telde bij het einde van het afgeloopen jaar 637 zielen (296 van het mannelijk en 341 van het vrouwelijk geslacht), de Portugeesch Israëlitische 675 (328 mannen en 347 vrouwen).

Bij de eerste werd in 1881 ingezegend 1 huwelijk, en werden door het armbestuur verpleegd 10 behoeftige personen en 5 huisgezinnen. Bij de laatste werd aan 23 behoeftige huisgezinnen onderstand verleend.

H. Instellingen van liefdadigheid.

De Surinaamsche maatschappij van weldadigheid telde bij het einde van 1881 26 leden, 37 donateurs en 12 donatrices (dat is 2 leden en 1 donatrice minder dan een jaar te voren). Haar fonds klom in 1881 van f 15 115,03 tot f 15 636,11. Voor alimentatie werd f 300, voor medicijnen f 12,30, voor schoenen ten behoeve der 70 kweekelingen f 486,05 uitgegeven. De kweekelingen ontvingen als vroeger kosteloos onderwijs en (even als ook de verpleegden, ten getale van 5) kostelooze geneeskundige behandeling.

Gesticht van Weldadigheid op 's lands grond Boniface. De volgende staat wijst aan hoeveel oude en gebrekkige personen gedurende het afgeloopen jaar in dit gesticht verpleegd werden en hoeveel kinderen (te jong om van hunne moeders te worden gescheiden) zich bij hen bevonden.

	Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.
Op ultimo December 1880 werden verpleegd. . .	68	102	7	8	185
Bijgekomen.	35	34	3	1	73
	103	136	10	9	258
Ontslagen	8	8	»	»	16
	95	128	10	9	242
Overleden	28	31	2	1	62
Aantal verpleegden op ultimo December 1881. .	67	97	8	8	180

Bovendien werden nog 18 ouden en gebrekkigen buiten het gesticht verpleegd onder toezigt der commissie van regenten.

(5) In vorige jaren werd ook dit verslag van den procureur-generaal als bijlage overgelegd. Vermits het echter grootendeels slechts de mutatien en straffen bij het politiepersoneel betreft, is de voortzetting van dat gebruik niet noodig voorgekomen.

(6) Waaronder 41 vlugtelingen uit Fransch Guyana, die slechts opgesloten werden gehouden in afwachting dat zij uitgeleverd konden worden.

(7) Waaronder 96 Fransche vlugtelingen.

(8) Waaronder 39 Fransche vlugtelingen.

Hoeveel weezen van de verschillende gezindheden door het gesticht werden verzorgd, blijkt uit het hier volgend overzigt.

	Hervormde gemeente.		Evangelisch Luthersche gemeente.		Roomsch-Katholieke gemeente.		Moravische Broeder-gemeente.		Totaal.		Totaal generaal.
	Jongens.	Meisjes.	Jongens.	Meisjes.	Jongens.	Meisjes.	Jongens.	Meisjes.	Jongens	Meisjes.	
Op ultimo December 1880 werden verpleegd	56	56	30	29	73	71	78	92	237	248	485
In 1881 bijgekomen.	6	4	3	2	9	17	21	19	39	42	81
	62	60	33	31	82	88	99	111	276	290	566
In 1881 afgeschreven	9	7	8	4	10	8	15	16	42	35	77
Aanwezig op ultimo December 1881 .	53	53	25	27	72	80	84	95	234	255	489

Behalve deze weezen werden nog op evengemeld tijdstip buiten het gesticht, onder toezigt van den agent-generaal, 76 weezen van immigranten verpleegd, namelijk 40 jongens en 36 meisjes.

De kosten van het gesticht bedroegen in het afgeloopen jaar f 43 120,62.

Bij de *Roomsch-Katholieke weezeninrigting* »*Livorno*" waren in het afgeloopen jaar 47 jongens in verpleging (tegen 46 in 1880).

Het comité Dorcas voorzag 35 kinderen van kleeding en schoeisel.

I. Onderwijs.

Op ultimo December 1881 werd onderwijs gegeven:

in de geheele kolonie (de vestigingen der boschnegers niet medegerekend) door 101 geëxamineerde onderwijzers en onderwijzeressen aan 5321 kinderen:

in Paramaribo, door 72 geëxamineerde onderwijzers en onderwijzeressen aan 3760 kinderen;

in de districten, door 29 geëxamineerde onderwijzers en onderwijzeressen aan 1561 kinderen.

Bij eene vergelijking van deze cijfers met de opgaven in het vorige verslag (hoofdstuk I en bijlagen) blijkt, dat, terwijl zoowel het aantal onderwijzers en onderwijzeressen als dat der schoolgaande kinderen is toegenomen, de sterkte van het onderwijzend personeel in eene gunstiger verhouding is gekomen tot het aantal leerlingen. Immers in 1880 had men in de geheele kolonie 1 geëxamineerd onderwijzer op 55,4 kinderen, in Paramaribo 1 op 55,3, in de districten 1 op 55,7; en in 1881 waren deze verhoudingen 1 op 52,7, 1 op 52,3 en 1 op 53,8.

Bij het einde van 1881 namen aan de normaallessen 51 kweekelingen deel (27 mannelijke en 24 vrouwelijke), van welke 17 reeds een onderwijzersrang hadden.

Op dat tijdstip waren te Paramaribo 28 particuliere scholen, nevens de 2 openbare scholen voor meisjes, met 281 leerlingen, de (sedert 1 Junij 1880 geopende) openbare school voor jongens, met 284 leerlingen, en de gouvernementsschool in de nabijheid van 's lands grond Boniface, welke werd bezocht door 88 jongens en 25 meisjes.

Op deze 32 scholen te zamen werd onderwijs gegeven aan 1933 jongens en 1827 meisjes.

Met 1 April 1882 is eene nieuwe openbare school voor meisjes opengesteld, op dezelfde leest geschoeid als de bovenbedoelde openbare school voor jongens.

Voor gouvernements-rekening werd te Paramaribo bij het einde van 1881 aan 1162 leerlingen onderwijs gegeven, onder welk getal niet begrepen zijn degenen die gratis onderwijs ontvingen op de gesubsidieerde scholen der Moravische Broedergemeente en der Roomsch-Katholieke gemeente ter hoofdplaats. Eerstbedoelde scholen telden 1227, de laatstbedoelde 580 leerlingen.

Op de bewaarscholen der Roomsch-Katholieken telde men 401, op de bewaarschool der Moravische Broedergemeente 128, en op de verschillende particuliere bewaarscholen 13 kinderen beneden 7 jaar.

In 1881 werden door de commissie van onderwijs 13 onderwijzersacten uitgereikt, en wel 8 voor den 4den en 5 voor den 3den rang.

Het onderwijzend personeel in de scholen te Paramaribo bestond op ultimo December 1881 uit 6 onderwijzers en onderwijzeressen van den 1sten rang, 5 onderwijzers van den 2den rang, 29 onderwijzers en onderwijzeressen van den 3den rang, en 29 onderwijzers en onderwijzeressen van den 4den rang, benevens 1 onderwijzeres met acte alleen voor het Fransch, 1 met acte alleen voor het Engelsch, en 1 met acte voor de beide genoemde talen.

Het hulppersoneel op die scholen bestond uit 10 ondermeesters en ondermeesteressen van den 3den rang, 22 van den 4den rang en 51 kweekelingen.

Bij het einde van 1881 waren er in de districten — ongerekend de 2 scholen van de Moravische broeders bij de boschnegers in Boven-Saramacca en Boven-Suriname (9) — 31 scholen (16 van het Gouvernement, 13 van de Moravische broedergemeente en 2 van de Roomsch-Katholieke gemeente), aan wier hoofd waren geplaatst 1 onderwijzer van den 2den rang, 7 van den 3den rang (10), 19 van den 4den rang en 4 ongeëxamineerden. Deze scholen zijn gelegen en waren bij het einde van 1881 bevolkt als volgt:

a. Gouvernementsscholen:

te Nieuw-Rotterdam	met 144 (11)	leerlingen,
op Frederiksdorp	» 38	»
» de plantage Nieuw-Meerzorg	» 64	»
» » » de Resolutie	» 16	»
» » » Hecht en Sterk	» 35	»
» » » Munnickendam	» 17	»
Transporteeren	314	leerlingen,

(9) Aan het hoofd van een dier twee scholen staat een onderwijzer van den 4den rang. Bij de andere is een onderwijzer zonder rang werkzaam. Bij het einde van 1881 telden beide scholen te zamen 68 leerlingen.

(10) Voorts was 1 onderwijzer van den 3den rang als ondermeester werkzaam.

(11) Meest allen voor rekening van het Gouvernement.

	Per transport	314	leerlingen,
op den grond Phedra	met	16	»
» » » Totness	»	34	»
» » post Nassau	»	48	»
» » houtgrond Overtoom	»	40	»
» de plantage Paradise	»	39	»
» » » Berlijn	»	45	»
» » » la Rencontre	»	77	»
» het fort Nieuw-Amsterdam	»	21	»
» Welgelegen	»	44	»
» Onverwacht	»	46	»
	Totaal	724	leerlingen,

dat is 68 meer dan een jaar te voren, toen de particuliere school op de plantage Welgelegen nog niet tot Gouvernements-school was gemaakt en de school op den houtgrond Onverwacht nog niet was opgerigt.

b. Scholen der Moravische Broeders:

op het etablissement Beekhuizen	met	27	leerlingen,
» » » Berg en Dal	»	60	»
» » » Berseba	»	42	»
» » » Charlottenburg	»	63	»
» » » Clevia	»	60	»
» » » Heerendijk	»	32	»
» de plantage Catharina Sophia	»	38	»
» het etablissement Leliendaal	»	46	»
» » » Wederzorg	»	52	»
» » » Rust en Werk	»	32	»
» » » Salem	»	168	»
» de plantage Waterloo	»	57	»
» » » Morgenstond	»	44	»
	Totaal	721	leerlingen,

dat is 32 minder dan een jaar te voren, hoewel toen de school op plantage Catharina Sophia tijdelijk gesloten was.

c. Scholen der Roomsch-Katholieke geestelijken:

op de plantage Mary'shope	met	79	leerlingen,
» » » Livorno	»	37	»
	Totaal	116	leerlingen.

Voor verdere bijzonderheden nopens het onderwijs in de kolonie wordt verwezen naar het verslag van den inspecteur, als Bijlage F overgelegd, en naar de daarbij behoorende staten (Bijlagen F² en F³).

J. Burgerlijke geneeskundige dienst.

Op ultimo December 1881 waren werkzaam: te Paramaribo 2 med. chir et art. obst. doctoren; 1 med. doctor, tevens heel- en vroedmeester, 1 med. doctor en arts; 1 arts; 9 apothekers (waarvan 3 niet gevestigd) en 12 vroedvrouwen; in de districten: 9 districts- heel- en vroedmeesters, tevens stedelijke heel- en vroedmeesters; 1 districts-heelmeester; 2 vroedvrouwen; benevens een aantal vrouwen die, volgens art. 23 der verordening van 21 Januarij 1879 (*Gouvernementsblad* n°. 8) bevoegd zijn om verloskundigen bijstand te verleenen.

Vooral in de districten bestaat aan eene versterking van het geneeskundig personeel dringende behoefte, en daar voorloopig niet te rekenen valt op de mogelijkheid om in die behoefte te voorzien door aanstelling van in Europa opgeleide artsen, is nu onlangs (nadat bij de begrooting voor 1882 de noodige fondsen waren toegestaan) aan het militair hospitaal te Paramaribo een (vijfjarige) cursus voor de opleiding van districts-geneesheeren verbonden.

Uitvoerige berigten aangaande den geneeskundigen dienst in de districten gedurende het afgeloopen jaar zijn vervat in het als bijlage G hierbij overgelegde verslag van den geneeskundigen inspecteur.

In 1881 werd door 4 personen het vroedvrouwen-examen met goed gevolg afgelegd.

Bij de kraaminrigting te Paramaribo vonden 54 verlossingen plaats (tegen 25, 28, 41, 47, 58, 52 en 69 in de jaren 1874—1880). Het gebouw, werwaarts de inrigting den 1sten April 1881 — zie vorig verslag bladz 9 — is overgebragt, voldeed goed.

De vaccinatien en revaccinatien, die met de uit Nederland ontvangen koepokstof verrigt werden, hadden geen beter gevolg dan in vroegere jaren; slechts enkele daarvan slaagden.

K. Bouwdepartement.

In het afgeloopen jaar werden met goed gevolg 13 aanbestedingen gehouden voor nieuwe werken en herstellingen. Omtrent de toewijzing van een dier werken is nog niet beslist, maar de overige 12 konden aan de laagste inschrijvers worden gegund.

De in 1881 uitgevoerde werken bestonden hoofdzakelijk in:

herstellingen aan de gebouwen in Coronie;

het grootendeels vernieuwen van de woning met nevengebouwen van den officier van gezondheid op het fort Nieuw-Amsterdam;

het grootendeels vernieuwen van den constructiewinkel;

belangrijke herstellingen aan de directeurswoning met bijgebouwen, zoomede aan de blokken-woningen voor gealimenteerden op 's lands grond Boniface;

verschillende herstellingen aan het Gouvernementshuis;

belangrijke herstellingen aan het gebouw bij den steiger voor zeeschepen;

onderscheidene omvangrijke werken aan het militair hospitaal, nieuwe inrigting van privaat en badkamers, aanleg van eene waterleiding en van eene leiding voor den afvoer van fecale stoffen, voorzieningen aan riolen en putten, enz.

herstellingen aan het gebouw bestemd voor openbare school aan de Wagewegstraat;

vernieuwing van den optischen telegraaf met dubbel stel ijzeren borden op den seinpost Jagtlust;

verschillende voorzieningen aan de garnizoensbakkerij en de keukens in het fort Nieuw-Amsterdam;

herstelling van het gebouw, dienende tot woning der maréchausées op plantage Krappahoek in Nickerie;

vernieuwing en herstelling van het houten reservoir voor regenwater, zoomede herstelling der waterleidingen in het huis van bewaring te Nieuw-Rotterdam;

voorzieningen aan den grooten ijzeren regenbak binnen het fort Zeelandia;

herstellingen aan het gebouw aan de Gravenstraat, bestemd tot eene kraaminrigting;

het bouwen van eene nieuwe marktoverdekking aan den waterkant.

Wijders werden 4 lastdragers, 12 tentvaartuigen en 2 sloepen hersteld.

Twee vaartuigen werden aangekocht en voor den dienst gereed gemaakt.

In Nickerie zijn de in 1879 op de nieuwe vestigingsplaats aangevangen werken voltooid.

Even als in 1880 was ook in het afgeloopen jaar de zee over het algemeen zeer kalm en viel dientengevolge weinig afspoeling van de kust waar te nemen.

L. Wegen en vervoermiddelen.

De voornaamste werken ten behoeve der communicatiemiddelen, waarvoor weder zooveel mogelijk veroordeelden werden gebezigd [12]), waren de volgende.

De Cras-, Mot- en Orleanskreeken en de vaart tusschen de Suriname en de Para werden, door openkapping en uitbaggering, in bruikbaren staat gehouden of gebragt.

Voor de werkzaamheden tot verbetering der communicatie te land in het district Beneden-Commewijne werd in 1881 een aannemer gevonden; de wegen zijn daar thans voor een groot deel in goeden staat.

Ook de weg van Beekhuizen naar Livorno en die van den grond Combé tot de plantage Morgenstond in het district Beneden-Para werden in orde gebragt, en in den laatsten, die eenigszins verhard is, werd langs de sluis van plantage Ma Retraite eene goede brug gebouwd.

In het district Beneden-Suriname is mede een aanvang gemaakt met de verbetering der communicatie.

Voor het verkeer op de rivier Suriname tot Brokopondo bleef de in het vorig verslag vermelde regeling gehandhaafd.

Koloniale vaartuigen.

Het raderstoomschip *Curaçao* werd als in vorige jaren gebezigd voor den maildienst, voor het leggen van de tonnenboeijen bij Braamspunt en Nickerie, en voor het binnen- en weder uitslepen van het lichtschip. Voorts sleepte het een Engelsch immigrantenschip, de *British Statesman*, naar buiten.

De stoomboot *Commewijne*, die eenmaal op eene zandbank bij de plantage Toevlugt werd gehaald om te worden schoongemaakt en geschilderd, bleef voor den rivierdienst (tweemaal 's weeks) in gebruik, en de stoombarkas voor inspectiereizen van ambtenaren en bij uitzondering ook voor den gewonen rivierdienst. Verder werd dit vaartuigje geregeld gebezigd om gedurende de quarantaine de gemeenschap met de fransche mailboot bij aankomst en vertrek te onderhouden.

De kotter *Saramacca* deed gedurende zes weken dienst als lichtschip, en is thans voor Coronie gestationeerd om passagiers en goederen voor de mail bestemd of met de mail aangevoerd aan boord te houden tot dat zich eene gunstige gelegenheid voordoet om te ontschepen. Ook de zeilbarkas werd aldaar voor de communicatie met het mailvaartuig benuttigd.

De in het vorig verslag vermelde Nederlandsche kotter *Tropic Bird* werd gedurende het afgeloopen jaar in huur gehouden om stremming in den dienst te voorkomen.

---

[12]) Wat dien arbeid van veroordeelden betreft, vindt men eenige bijzonderheden vermeld in de hooger aangehaalde Bijlagen D en E betreffende de gevangenissen.

M. Financieele zaken.

Muntwezen.

De wet van 28 Junij 1881 (*Staatsblad* n°. 120), waarbij het gouden tienguldenstuk tot standpenning in Suriname is verheven (nevens de zilveren standpenning), en waarbij de gelegenheid is geopend om ook getarifeerde vreemde gouden munten in de koloniale kassen in betaling aan te nemen, werd afgekondigd in het Gouvernementsblad n°. 13. Voorshands komt echter tarifeering van vreemde munten voor Suriname niet noodig voor.

De geldsomloop in de kolonie bleef even voldoende als in vorige jaren.

Begrooting.

De huishoudelijke begrooting voor 1882 werd voorloopig vastgesteld bij verordening van 18 Julij 1881 (*Gouvernementsblad* n°. 12) en definitief bij de wet van 30 Januarij 1882, *Staatsblad* n°. 31 (*Gouvernementsblad* n°. 4). Een uittreksel daarvan is als bijlage H achter dit verslag gevoegd.

De begrooting voor 1880 is, behalve bij de in het vorig verslag vermelde wet van 1 Augustus 1880, *Staatsblad* n°. 129 (*Gouvernementsblad* n°. 24), nog gewijzigd bij de wet van 30 December 1881, *Staatsblad* n°. 251 (*Gouvernementsblad* 1882 n°. 3).

Bij de wetten van 4 December 1881, *Staatsblad* n°s. 179 en 181 (*Gouvernementsblad* 1882, n°s. 1 en 2) zijn de sloten der rekeningen van de koloniale uitgaven en ontvangsten over 1877 en 1878 vastgesteld, en wel als volgt:

	1877.	1878.
Uitgaven	f 1 482 806,86⁵	f 1 645 097,79⁵
Ontvangsten . . .	1 054 325,37⁵	1 042,696,12
Nadeelig slot . . .	f 428 481,49	f 602 401,67⁵

Blijkens de als bijlagen I en K overgelegde staten van reeds gedane en nog te doene ontvangsten en uitgaven over 1881 (voor zoover tijdens de zamenstelling der staten in Suriname bekend), vergeleken met de raming, hebben de uitgaven f 86 839,02⁵ en de inkomsten f 81 656,76 *meer* beloopen dan geraamd was, zoodat voor subsidie f 5182,26 meer benoodigd blijkt dan het toegestaan bedrag van f 195 646,42.

Belastingen.

Hieronder volgt een overzigt van de opbrengst der voornaamste belastingen in Suriname gedurende de laatste tien jaren. Wat de jaren 1879—1881 betreft, zijn de cijfers van voorloopigen aard; die betreffende de jaren 1872—1878 zijn ontleend aan de begrootingsrekeningen.

	Invoerregten.	Uitvoerregten.	Accijns op het binnenlandsch gedistilleerd.	Personeel.	Patentregt.	Belasting op de huurwaarde van huizen.	Erf- en grondpacht.	Tonnegeld der schepen.	Zegelregt.	Successie- en overgangsregten.
1872 . . .	256 717	163 595	77 843	(*a*) 65 987	56 049	22 997	3 334	31 454	46 386	1 264
1873 . . .	293 025	158 065	91 389	(*b*) 66 974	69 619	20 938	3 982	34 371	35 423	8 923
1874 . . .	295 868	118 671	64 982	81 254	61 672	22 599	5 348	34 501	32 915	4 459
1875 . . .	264 552	119 172	53 395	76 833	66 980	17 835	9 156	29 241	25 022	4 178
1876 . . .	284 766	140 349	64 117	84 058	68 897	23 754	32 134	25 996	27 166	9 734
1877 . . .	308 635	188 571	70 090	80 987	73 274	23 695	26 303	27 316	35 506	1 654
1878 . . .	316 345	101 836	72 947	77 249	65 225	18 016	27 541	24 030	25 012	7 937
1879 . . .	334 252	150 996	80 122	78 853	66 713	22 038	53 094	29 461	29 704	5 070
1880 . . .	359 378	174 511	84 336	82 358	64 240	21 818	46 628	27 481	29 338	8 362
1881 . . .	392 046	194 206	85 754	85 416	70 073	22 287	68 701	35 219	28 270	19 875

(*a*) In dit cijfer is begrepen een bedrag van f 36 390 wegens hoofdelijke belasting der geëmancipeerden, welke belasting later is opgegaan in het personeel.

(*b*) Als boven een bedrag van f 36 395.

Uit dit overzigt blijkt dat sedert het ongunstige jaar 1878 eene doorgaande stijging in de opbrengst der meeste belastingen valt waar te nemen, die voor sommige daarvan zelfs zeer aanzienlijk is.

Koloniale spaarbank.

Uit het vorig verslag is gebleken dat bij het einde van 1880, het eerste jaar van de werking der koloniale spaarbank, de ingelegde gelden en de gekweekte renten een bedrag vormden van . . . . f 123 244,33

In 1881 werd (door 679 inleggers) in de spaarbank gedeponeerd 73 388,51

f 196 632,84

Daarentegen werd teruggenomen. . . 23 534,36⁵

Saldo . . . f 173 098,47⁵

Op 31 December 1881 werd aan renten als inleg bijgeschreven 2 832,89

Het kapitaal bedroeg dus bij het einde van 1881 . . . . f 175 931,36⁵

Van het gedeponeerde bedrag behoorde f 97 259,49 aan 449 Britsch-Indische immigranten. Het overige behoorde aan 230 inleggers.

De onkosten in 1881 beliepen f 856,75⁵.

Van de gedeponeerde gelden zijn in Nederland belegd:

in 4 pct. Nationale Werkelijke Schuld f 142 347,00;

in aandeelen geldleening ten laste der kolonie Suriname, ter bevordering der immigratie f 24 500,00;

In obligatien [13]) Amsterdamsche Kanaalmaatschappij f 3000,00.

Het saldo der kas te Paramaribo bedroeg op ultimo December 1881 f 4 751,83⁵, en bij de Surinaamsche bank, welke met de belegging in Nederland van het kapitaal der spaarbank werd belast, f 2 029,51⁵.

In het reglement werd bij gouvernementsresolutie dd. 6 Maart 1882, n°. 8 (*Gouvernementsblad* n°. 5) eene wijziging gebragt, tengevolge waarvan de spaarbankboekjes sedert kosteloos worden verstrekt.

N. Personeele verordeningen omtrent alle landsdienaren.

In het afgeloopen jaar is eene leemte aangevuld, die zich gevoelen deed in de bepalingen omtrent het genot van vrij transport naar Nederland in geval van ziekte.

Bij het stellen van den regel, dat vrij transport per mail, in plaats van per zeilschip, kon worden verleend als de gezondheidstoestand van een ambtenaar of militair of die van zijn gezin dit volstrekt noodig maakte, was alleen aan de verlofgangers gedacht en niet aan de gepensioneerden, noch aan de gezinnen, nagelaten door in actieven dienst of na pensioneering overleden ambtenaren en militairen. De gunstige bepaling is nu tot deze kategorien van gouvernementspassagiers uitgebreid (*Gouvernementsblad* 1881 nos. 6 en 7).

O. Immigratie en kolonisatie.

§ 1. *Immigratie.*

Uitvoerige mededeelingen betreffende dit onderwerp worden aangetroffen in het als Bijlage L hiernevensgaand uittreksel uit het jongste jaarverslag van den agent-generaal.

Voorts zal men hierachter aantreffen: als bijlage M een staat, aantoonende de verdeeling van immigranten; als bijlage N een staat betreffende de onder hen voorgekomen mutatien; en als bijlage O een staat, aantoonende het aantal immigranten op elke plantage aanwezig.

[13]) Het vorig verslag gewaagde ten onregte van aandeelen.

De navolgende aanteekeningen mogen hier nog eene plaats vinden:

Immigranten uit China. Het aantal Chinesche immigranten, dat blijkens het vorig verslag bij het einde van 1880 nog 41 bedroeg, is in 1881 verminderd tot 23 (21 mannen, 1 jongen en 1 meisje), aangezien gedurende dat jaar de contracten van 15 personen verstreken, terwijl er 2 deserteerden en 1 overleed.

De 15 Chinezen, wier contracten verstreken waren, bleven in de kolonie. Nieuwe aanvoer van Chinezen vond niet plaats.

Immigranten uit West-Indie. Ook het aantal van deze immigranten is in 1881 afgenomen, en wel van 44 — zie vorig verslag — tot 30 (22 mannen, 1 vrouw, 3 jongens en 4 meisjes). Er werd namelijk 1 nieuw contract gesloten en 1 kind geboren, maar daarentegen werden 15 immigranten na geëindigden diensttijd van hunne verbindtenis ontslagen, terwijl er 1 deserteerde.

Immigranten van Chineschen landaard uit Nederlandsch-Indie. Op ultimo December 1880 bevonden zich 4 van deze immigranten in Suriname, welke in 1881 allen zijn gedeserteerd.

Immigranten uit Britsch-Indie. Bij het einde van 1880 bevonden zich in de kolonie (zie vorig verslag) 3728 Britsch-Indische immigranten (2175 mannen, 765 vrouwen, 441 jongens en 347 meisjes). Gedurende het afgeloopen jaar werden — met het Engelsche schip *British Statesman* — aangevoerd 450 immigranten (297 mannen, 109 vrouwen, 26 jongens en 18 meisjes). In de kolonie werden 116 kinderen (55 jongens en 61 meisjes) geboren, terwijl 130 immigranten (75 mannen, 20 vrouwen, 20 jongens en 15 meisjes) stierven.

Er werden 7 contracten ontbonden en 1 immigrant is vermist geraakt. Ten gevolge van deze mutatien bedroeg bij het einde van 1881 het aantal Britsch Indische immigranten 4156 (2406 mannen, 863 vrouwen, 488 jongens en 399 meisjes).

Het aantal geboorten bedroeg in het afgeloopen jaar 13.25 op de 100 vrouwen, tegen 21.51 in 1880. De sterfte bedroeg 3.30 pct., tegen 1.79 in 1880.

Voor het verschepingsseizoen 1881/82 zijn door 28 plantages 453 immigranten aangevraagd geworden. De kosten van aanvoer waren ditmaal, gelijk reeds in het vorig verslag gemeld werd, bepaald op f 260 voor elken per zeilschip, en f 310 voor elken per stoomschip aangevoerden als volwassen beschouwden arbeider, zoodat de aanvragers volgens de verordening op het immigratiefonds f 156 of f 186 zouden te betalen hebben. (Voor 1880/81 waren de kosten bepaald geweest op f 325 en f 375, en door 31 plantages aangevraagd geworden 874 immigranten.)

Den 9den Januarij ll. werden per Aïlsa aangevoerd 263 mannen, 149 vrouwen, 43 jongens en 29 meisjes, te zamen 484 hoofden. De toestand waarin deze personen aankwamen was over het algemeen zeer voldoende. Het geheel leverde een aanmerkelijk verschil op ten voordeele van deze bezending, in vergelijking met de twee vorige aanvoeren, in het verslag van 1881 besproken.

Nopens den arbeid der koelies en hunne behandeling door de planters zijn geene andere mededeelingen te doen dan ten vorigen jare. Zoo als reeds in hoofdstuk M werd aangeteekend, vormden de inleggelden der koelies in de koloniale spaarbank, bij het einde van 1881, een bedrag van f 97 259,49, dat is f 32 320,21⁵ meer dan een jaar te voren.

§ 2. *Kolonisatie.*

Het aantal der Europeesche landbouwende kolonisten, afkomstig van de opgeheven kolonisatie te Groningen aan de Saramacca, dat bij het einde van 1880 — blijkens het vorig verslag — 112 personen bedroeg, is in het afgeloopen jaar door sterfgevallen met 4 verminderd en door geboorten met 6 vermeerderd, zoodat het bij het einde van 1881 te stellen was op 114 (34 mannen, 33 vrouwen, 28 jongens en 19 meisjes).

Het landbezit dezer kolonisten heeft geene wijzigingen ondergaan en ook de veestapel bleef ongeveer dezelfde; hij bestond bij het einde van 1881 uit 2 paarden, 547 runderen, 1 muilezel en 36 ezels, benevens eenige varkens en pluimvee.

P. Nijverheid.

§ 3. *Ontginning van delfstoffen.*

In het vorig verslag is ingevolge een onwillekeurig verzuim geen melding gemaakt van de pogingen, door den Gouverneur aangewend om met medewerking van de Koloniale Staten eene verordening tot stand te brengen, waarbij regelen gesteld werden op de uitgifte van concessien voor het ontginnen van delfstoffen in Suriname. Den 20sten Augustus 1880 maakte de Gouverneur het ontwerp van zoodanige verordening bij de Staten aanhangig. Op den 6den December 1880 werd daarover een voorloopig verslag uitgebragt. Naar aanleiding van dat verslag, bragt de Gouverneur verschillende wijzigingen in zijn ontwerp, welke hij met zijne memorie van antwoord op 13 Julij 1881 indiende Het eindverslag der Staten, gedagteekend 16 December 1881, leidde den Gouverneur tot eene nadere overweging van het onderwerp, en bij eene tweede memorie van beantwoording dd. 20 Februarij 1882 bragt hij nieuwe wijzigingen in de ontworpen verordening, ten einde zooveel mogelijk te gemoet te komen aan de opmerkingen, in de verslagen der Koloniale Staten ontwikkeld. Bij de openbare beraadslagingen over het ontwerp, die den 24sten April jl. een aanvang namen, zijn echter daarin nog een aantal amendementen gebragt, en vermits de Gouverneur meende over de juiste strekking daarvan niet volledig te kunnen oordeelen alvorens van de daarover gevoerde discussien te hebben kennis genomen, heeft hij de vaststelling der verordening aangehouden tot dat het gedrukte verslag der debatten hem in handen zou zijn gekomen. Tot dusver liepen de berigten uit Suriname, hier te lande ontvangen tijdens de bewerking van dit gedeelte van het koloniaal verslag.

De exploitatie van goudhoudende terreinen is inmiddels in het afgeloopen jaar weder toegenomen. Op ultimo December 1881 waren in de geheele kolonie 526 368 hektaren voor goudontginning in pacht uitgegeven tegen 309 233 bij het einde van 1880. Er waren namelijk:

	Concessies verlengd voor eene uitgestrektheid van:	Nieuwe concessies gegeven voor eene uitgestrektheid van:	Totaal.
in Boven-Suriname	88 908⁵ H.A.	190 274⁵ H.A.	279 183 H.A.
» Boven-Marowijne	22 700 »	134 955 »	157 655 »
» Boven-Saramacca	50 050 »	39 480 »	89 530 »
	161 658⁵ H.A.	364 709⁵ H.A.	526 368 H.A.

In de eerste vier maanden van 1882 werden weder:

	Concessies verlengd voor eene uitgestrektheid van:	Nieuwe concessies gegeven voor eene uitgestrektheid van:	Totaal.
in Boven-Suriname	27 717⁵ H.A.	33 808 H.A.	61 525⁵ H.A.
» Boven-Marowijne	33 194 »	32 200 »	65 394 »
» Boven-Saramacca	28 280 »	13 840 »	42 120 »
	89 191⁵ H.A.	79 848 H.A.	169 039⁵ H.A.

Er werden in 1881 twee vergunningen tot het doen van onderzoek naar de aanwezigheid van goud verleend, en wel één aan de Coppename en één aan de Corantijn.

Uit de door belanghebbenden gedane aangiften bij de districts-commissarissen van Boven-Saramacca en Boven-Suriname en bij den ambtenaar aan de Marowijne blijkt, dat de navolgende hoeveelheden goud in 1881 gevonden zijn:

in Boven-Saramacca	199 594 gr.
» Boven-Suriname	168 828⁵ »
» Boven-Marowijne	118 742 »
Totaal	487 164⁵ gr.

hetgeen, berekend naar de waarde voor den uitvoer voor 1882 vastgesteld, ad f 1,33 per gram, eene waarde vertegenwoordigt van f 647 928,78⁵.

In de laatste zes jaren is, voor zoover bekend [14]), aan goud uitgevoerd:

in 1876	f 49 900
» 1877	293 380
» 1878	407 059
» 1879	679 914
» 1880	918 672
» 1881	849 435

[14]) Wat de jaren 1876—1879 betreft, toen nog geen uitvoerregt van het goud werd geheven, is namelijk alleen bekend de uitvoer met de Fransche mailboot.

Van het laatste bedrag was het grootste gedeelte (voor eene waarde van f 538 041) naar Nederland bestemd.

In de eerste vier maanden van 1882 heeft de uitvoer aan goud achtereenvolgens bedragen f 64 508, f 38 910, f 44 455 en f 68 005, dus te zamen f 215 876.

Een door den Gouverneur ingediend verslag omtrent de goudindustrie van af 1874 tot en met 30 April 1882 wordt als bijlage P hierbij gevoegd.

§ 2. *Landbezit, landbouw, en andere ondernemingen.*

Gedurende 1881 zijn afgestaan: in allodialen eigendom en erfelijk bezit 311.0246 hektaren; in pacht of in gebruik (in de buitendistricten) 75 hektaren. In de buitenwijken der stad werd 1.87 hektare in pacht uitgegeven, terwijl vroeger verleende pachten vernieuwd of wel aan anderen overgedragen werden. Daarentegen zijn 777.64 hektaren in het domein teruggenomen.

Aan 13 personen werd vergunning verleend om in 's lands bosschen in Saramacca, Boven-Suriname, Cappename en Nickerie hout te kappen en te bewerken.

Krachtens de publicatie van 1 Augustus 1863 (*Gouvernementsblad* n°. 23) waren tot ultimo December 1881 aan 4 gewezen Britsch-Indische immigranten 7 hektaren domeingrond uitgegeven, en is in het afgeloopen jaar een voorschot ten bedrage van f 150 uit de koloniale kas verstrekt.

De uitkomsten van den grooten landbouw in het afgeloopen jaar, in vergelijking met die in de vier daaraan voorafgegane jaren, zijn na te gaan in de achter dit verslag gevoegde bijlagen Q en R. Een beknopt algemeen

overzigt van de opbrengst van stapelproducten in die vijf jaren volgt hieronder:

	Suiker. K. G.	Cacao. K. G.	Katoen. K. G.	Koffij. K. G.
1877 . .	10 767 577	1 369 399	202 659	6 179
1878 . .	8 471 320	568 588	176 568	9 154
1879 . .	11 023 130	1 122 990	45 678	7 027
1880 . .	10 446 730	1 039 799	25 611	10 073
1881 . .	8 854 275	1 871 290	»	9 215

Alleen de productie van cacao is derhalve — en wel in belangrijke mate — toegenomen. Het aantal plantages, waar uitsluitend cacao werd geteeld, bedroeg in de genoemde jaren achtereenvolgens 41, 25, 26, 35 en 44, en de voor deze cultuur gebezigde uitgestrektheid gronden 3981, 3946, 4282, 4607 en 4947 hektaren.

Wat de suikercultuur betreft, is geen vooruitgang waar te nemen, maar men mag hopen dat dit eerlang het geval zal zijn, wanneer de centrale suikerfabriek, welke de Nederlandsche handelmaatschappij bezig is op de plantage » Marienburg " te bouwen, de verwerking van dit product gemakkelijker zal hebben gemaakt. Het aantal suikerplantages bedroeg in de vijf genoemde jaren achtereenvolgens 47, 42, 40, 36 en 33, — de uitgestrektheid der voor deze cultuur gebezigde gronden 4132, 4369, 4389, 4038 en 3995 hektaren, — de verkregen productie aan suiker per vermalen hektare suikerriet 2850, 2570, 3123, 2797 en 2516 kilogrammen. De cultuur leverde, behalve de in het staatje hierboven vermelde hoeveelheden suiker, in de genoemde jaren nog 1 670 611, 1 330 268, 2 501 928, 1 913 980 en 2 072 446 liters melasse op, terwijl 1 176 153, 1 012 935, 758 135, 1 068 728 en 562 770 liters rum en dram werden verkregen.

De koffijcultuur bleef, blijkens de hierboven medegedeelde cijfers, onbeduidend, terwijl de katoencultuur geheel schijnt te zijn opgegeven.

Terwijl het aantal kreolen en verdere niet tot de immigranten behoorende arbeiders, op de plantages als veld- en fabriekarbeiders werkzaam, in 1881 afnam van 6476 op 1 Januarij tot 6237 op 31 December, is er het aantal immigranten-arbeiders toegenomen van 3718 tot 4119. Wat de arbeiders op die plantages, waar geen immigranten gevestigd zijn, in het afgeloopen jaar verrigt en verdiend hebben, is te zien uit den als bijlage S hierbij overgelegden staat.

De uitgestrektheid der uitsluitend voor den aanplant van voedingsmiddelen gebezigde gronden — zoogenaamde kostgronden — bedroeg in de jaren 1877-1881 respectievelijk 1322, 1518, 1373, 1949 en 2209 hektaren. De toeneming in de laatste twee jaren is dus vrij aanzienlijk.

§ 3. *Veeteelt.*

Blijkens den als bijlage T hiernevens gevoegden staat heeft de veestapel in 1881 eene vermindering ondergaan van 193 runderen, 19 muilezels, 101 schapen en 60 varkens, terwijl het aantal paarden met 5 en dat der ezels met 21 is vermeerderd.

§ 4. *Kleine neringen.*

In 1881 waren in de districten 107 winkels, 21 bakkerijen, 3 slagterijen, 28 slijters van gedistilleerd en 3 geadmitteerde kruit- en geweerverkoopers.

Onder de 107 winkels zijn er 23 waarin tevens het beroep van slijter en 5 waarin tevens de beroepen van bakker en slijter worden uitgeoefend.

§ 5. *Handel en scheepvaart.*

Ten einde de kolonie tegen besmetting met de gele koorts te vrijwaren, zag het bestuur zich genoodzaakt om herhaaldelijk te besluiten tot quarantaine-maatregelen, die uit hunnen aard voor de scheepvaart eenig bezwaar moesten opleveren.

Den 25sten Augustus 1881 werd de quarantaine ingesteld of bestendigd voor de schepen komende van Brazilië, Antigua, St. Kitts, Cuba, Guadeloupe, Martinique, Barbados, Trinidad en Britsch-Guyana, en opgeheven voor de schepen die van andere tot dusver als besmet beschouwde plaatsen kwamen. In Februarij jl. is zij nog ingesteld voor schepen uit Haïti, maar daarentegen werd zij toen voor de van Martinique en Barbados en in het begin van April voor de van Trinidad en Britsch-Guyana komende schepen ingetrokken.

Tengevolge van nadere berigten omtrent gevallen van gele koorts in Britsch-Guyana werd echter aan de uit die kolonie komende schepen in het laatst van April de quarantaine weder opgelegd. Ook de vaart van Nickerie op andere gedeelten van Suriname moest van tijd tot tijd aan banden worden gelegd, omdat tusschen Britsch-Guyana en Nickerie aanrakingen hadden plaats gevonden die voor het overbrengen van de besmetting konden doen vreezen.

Uitvoerige opgaven betreffende de handelsbeweging in het afgeloopen jaar zijn te vinden in de achter dit verslag gevoegde bijlagen U, V, W, X en IJ, aanwijzende: den invoer; den uitvoer; de aangekomen schepen; de vertrokken schepen; den aanvoer in- en den uitvoer uit entrepôt in 1881.

Uit die staten blijkt dat in genoemd jaar:

a. 225 schepen, te zamen metende 25 708 ton, in de kolonie zijn aangekomen, waarvan:

uit Nederland	22,	metende	4 910 ton;
» Engeland	25,	»	6 193 »
» Noord-Amerika	21,	»	5 851 »
» Demerary	126,	»	4 904 »
» van elders	31,	»	3 850 »

b. 232 schepen, te zamen metende 26 098 ton, zijn vertrokken, waarvan:

naar Nederland.	14,	metende	3 443 ton,
» Engeland	15,	»	3 637 »
» Noord-Amerika. . . .	23,	»	6 340 »
» Demerary	119,	»	4 465 »
» elders	61,	»	8 213 »

c. de aangegeven waarde van den invoer heeft bedragen:

uit Nederland	f 1 360 743
» Noord-Amerika.	874 887
» Engeland	900 635
» Demerary	697 259
» Barbados	42 995
» Frankrijk	874 588
» Cayenne	54 222
» St. Martin	629
» Martinique	5 687
» Portugal.	10 174
» Trinidad	46
» Calcutta	2 000
Totaal . . .	f 4 823 865

d. de aangegeven waarde van den uitvoer heeft bedragen:

naar Nederland	f	841 280
» Noord-Amerika		1 167 178
» Engeland		904 997
» Demerary		559 744
» Barbados		7 330
» Frankrijk		148 488
» Cayenne		254 512
» San Miguel		1 911
» Guadeloupe		280
Totaal	f	3 885 720

De waarde van den invoer bedroeg in 1881 f 909 407 en die van den uitvoer f 285 185 meer dan in 1880. De invoer van de laatste 5 jaren wees de navolgende cijfers aan:

in 1877	f	3 453 837
» 1878		3 629 927
» 1879		3 642 300
» 1880		3 914 458
» 1881		4 823 865

of gemiddeld f 3 892 877, dat is f 930 988 minder dan de waarde van den invoer in 1881.

De uitvoer bedroeg in geldswaarde:

in 1877	f	3 780 529
» 1878		2 026 876
» 1879		3 081 722
» 1880		3 600 535
» 1881		3 885 720

of gemiddeld f 3 275 076, dat is f 610 644 minder dan de waarde van den uitvoer in 1881.

In de laatste drie jaren werden van de voornaamste producten uitgevoerd de hoeveelheden, welke met de gemiddelde waarde in de volgende tabel zijn opgenomen:

	1879.				1880.				1881.			
	Hoeveelheid.		Gemiddelde prijs.		Hoeveelheid.		Gemiddelde prijs.		Heeveelheid.		Gemiddelde prijs.	
Suiker	11 633 892	K,G.	f 15,84	per 100 K.G.	9 891 832	K.G.	f 18,79	per 100 K.G.	8 538 276	K.G.	f 18,00	per 100 K.G.
Katoen	102 918^5	»	59,90		17 596	»	59,40		»		»	
Koffij	688^5	»	140,00		296	»	140,00		521	»	140,00	
Cacao	1 113 344^5	»	86,60		857 562	»	67,12		1 882 644	»	62,75	
Rum	920 119	L.	0,16	per L.	708 186	L.	0,16	per L.	533 059	L.	0,16$^1/_2$	per L.
Melasse	1 936 802	»	0,05		1 617 414	»	0,05		1 608 489	»	0,07$^1/_4$	
Goud	»		»		680 672	gr.	f 1.36 per gr.		638 626	gr.	f 1.33 per gr.	

§ 6. *Zeebrieven.*

In 1881 werden geene zeebrieven afgegeven.

§ 7. *Passen voor vaartuigen.*

Het aantal in 1881 afgegeven passen bedroeg 205, waaronder 57 voor Nickerie en Coronie.

§ 8. *Betonning, bebakening en loodswezen.*

Nopens deze onderwerpen is niets bijzonders mede te deelen. De lichttoren op Galibi aan de Marowijne, het lichtschip voor de Suriname-rivier en de tonnenboeijen werden in behoorlijke orde gehouden.

Q. Posterij.

De zuivere opbrengst der posterij beliep in 1881, na aftrekking van f 672,50 wegens porto's op de gouvernementsdienstbrieven en drukwerken, de teruggezonden ongefrankeerde brieven met nader adres, en de rebuten, f 6 386,99^5, zijnde f 133,51^5 minder dan in 1880.

De als bijlage Z hiernevens gevoegde staat toont aan het getal der gedurende 1881 ontvangen en verzonden brieven, drukwerken en monsters per mail en per gewone scheepsgelegenheden.

Bij Koninklijk besluit van 9 Februarij 1882, n°. 20, is eene algemeene regeling van het buitenlandsch postverkeer der kolonie Suriname tot stand gebragt, welk besluit onder n°. 8 in het Gouvernementsblad is opgenomen.

De Minister van Koloniën,

W. VAN GOLTSTEIN.

[5. 2.]

BIJLAGE A.

STAAT van de bevolking in de districten op ultimo December der jaren 1863, 1872, 1873 1880 en 1881.

DISTRICTEN.	VELD- EN FABRIEKARBEIDERS.									
	IMMIGRANTEN.					NIET-IMMIGRANTEN.				
	1863.	1872.	1873.	1880.	1881.	1863.	1872.	1873.	1880.	1881.
Boven-Cottica	»	»	»	13	29	1 120	674	580	336	312
Perica.	15	38	125	140	158	664	285	192	111	63
Boven-Commewijne	»	103	180	41	42	470	358	184	77	68
Commetewane	33	122	190	19	21	921	624	515	137	143
Beneden-Cottica	4	496	1 078	514	576	2 685	1 902	1 328	782	744
Beneden-Commewijne	4	171	534	556	660	1 549	1 756	1 345	788	1 005
Matappica	5	234	342	198	207	1 383	846	664	363	377
Boven-Suriname	27	68	308	55	56	628	571	884	336	287
Beneden-Suriname	44	155	318	1 111	1 166	1 693	1 662	643	415	403
Boven-Para	»	»	49	2	2	845	798	589	144	161
Beneden-Para	57	3	120	29	19	1 650	742	694	283	277
Boven-Saramacca	»	»	»	»	»	67	49	61	»	»
Beneden-Saramacca	47	217	423	349	388	1 012	946	847	630	545
Nickerie	61	607	563	451	549	1 075	1 134	1 177	1 385	1 286
Coronie	»	»	69	240	246	1 062	1 043	1 057	495	474
Albina en linkeroever der Marowijne	»	»	»	»	»	»	»	»	194	92
	297	2 214	4 299	3 718	4 119	16 824	13 390	10 604	6 476	6 237

1) Vergelijk noot 1 van het verslag.

OUDEN, GEBREKKIGEN EN KINDEREN.					OVERIGE BEVOLKING.					TOTAAL.				
1863.	1872.	1873.	1880.	1881.	1863.	1872.	1873.	1880.	1881.	1863.	1872.	1873.	1880.	1881.
506	446	396	265	277	69	104	129	688	679	1 695	1 244	1 105	1 302	1 297
398	191	158	131	160	39	42	37	186	194	1 116	556	512	568	575
228	255	170	71	59	27	32	57	447	426	725	748	591	636	595
463	407	305	114	120	43	58	70	266	279	1 460	1 211	1 080	536	563
1 334	1 335	1 099	553	594	118	214	256	226	235	4 131	3 947	3 761	2 075	2 149
883	1 112	786	548	596	76	230	332	406	405	2 512	3 269	2 997	2 298	2 666
810	640	422	307	293	77	82	175	172	190	2 275	1 802	1 603	1 040	1 067
348	387	381	136	128	39	165	1 040	1 704	1 800	1 042	1 191	2 577	2 231	2 271
965	980	378	380	376	90	267	109	537	622	2 792	3 064	1 448	2 443	2 567
664	799	492	81	69	63	107	1 336	2 265	2 334	1 572	1 704	2 466	2 492	2 566
693	447	429	129	133	208	258	227	650	561	2 608	1 450	1 470	1 091	990
39	57	26	»	»	10	133	215	338	341	116	239	302	338	341
482	655	574	436	443	85	371	568	886	906	1 626	2 189	2 412	2 301	2 282
412	500	403	553	621	59	105	121	461	434	1 607	2 346	2 264	2 850	[1]) 2890
786	887	868	537	510	211	330	352	1 205	1 375	2 059	2 260	2 346	2 477	2 605
»	»	»	»	»	»	»	»	26	42	»	»	»	220	134
9 001	9 118	6 887	4 241	4 379	1 214	2 498	5 024	10 463	10 823	27 336	27 220	26 934	24 898	25 558

[5. 3.]

BIJLAGE B.

STAAT, aantoonende de verdeeling der bevolking naar de onderscheidene betrekkingen, beroepen en ambachten, in 1881.

BETREKKINGEN, BEROEPEN EN AMBACHTEN.	Paramaribo.	Beneden-Cottica.	Beneden-Commewijne.	Boven-Cottica.	Perica.
Ambtenaren	193	3	2	3	»
Apothekers	5	»	»	»	»
Beambten van politie	98	8	6	6	»
Candidaat-notarissen	1	»	»	»	»
Drogisten	5	»	»	»	»
Geestelijken	38	2	1	1	»
Geneeskundigen	5	1	1	1	»
Goudindustrie (Belanghebbenden bij de) alsmede opzigters en arbeiders	779	»	»	»	»
Grondeigenaren, administrateuren en directeurs van plantages	77	68	147	303	94
Houthakkers	13	»	»	»	»
Huisbedienden	1 384	40	39	17	5
Ingenieurs	6	»	»	»	»
Karrelieden	69	»	»	»	»
Kooplieden	139	»	»	»	»
Kuipers	55	»	»	»	»
Landbouwers (eigenaren en pachters van perceelen land ter uitoefening van den kleinen landbouw)	555	»	18	347	72
Landmeters	3	»	»	»	»
Machinisten	8	»	3	»	1
Marktvrouwen	254	»	»	»	»
Militairen	193	»	»	6	»
Metselaars	51	»	1	»	»
Notarissen	2	»	»	»	»
Onderwijzers en onderwijzeressen, alsmede hulponderwijzers en hulponderwijzeressen en kweekelingen	72	4	2	2	»
Photographisten	2	»	»	»	»
Practizijns	2	»	»	»	»
Schilders	62	»	»	»	»
Sjouwers	121	»	»	»	»
Smeden	126	»	»	»	»
Slijters	8	»	»	»	»
Timmerlieden	647	»	4	»	»
Veld- en fabriekarbeiders	850	1 320	1 665	341	221
Visschers	159	»	»	»	»
Vroedvrouwen	5	»	»	»	»
Waschvrouwen	837	»	»	»	»
Winkeliers	77	8	5	5	2
Winkel- en kantoorbedienden	120	12	19	11	2
Zeelieden	441	»	»	»	»
Personen die eene betrekking bekleeden of een beroep of ambacht uitoefenen, niet afzonderlijk in deze opgave vermeld	931	183	236	87	35
Zonder beroep (hieronder gehuwde vrouwen, ouden, gebrekkigen en kinderen)	15 479	500	515	167	143
	23 872	2 149	2 666	1 297	575

1) Hieronder de zeemagt en koopvaardijvloot gerekend op 400 hoofden. 2) Vergelijk noot 1 van het Verslag.

Matappica.	Boven-Commewijne.	Commetewane.	Boven-Para.	Boven-Suriname.	Beneden-Saramacca.	Boven-Saramacca.	Beneden-Para.	Beneden-Suriname.	Nickerie.	Coronie.	Marowijne.	Totaal.
»	»	»	6	»	5	»	1	3	14	3	1	234
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	5
4	»	5	9	3	7	»	3	14	14	4	1	182
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	5
»	»	»	1	»	2	»	10	1	2	2	»	60
»	»	1	»	1	2	»	»	1	3	1	»	17
»	»	»	»	664	»	»	»	»	»	»	101	1 544
68	230	127	3	3	26	»	20	49	30	»	»	1 245
»	»	»	»	»	»	»	»	»	13	»	»	26
7	4	4	6	8	27	»	17	46	63	43	»	1 710
»	»	»	»	»	1	»	»	»	1	1	»	9
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	69
»	»	»	»	»	»	»	»	»	3	»	»	142
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	55
54	143	132	1 077	549	204	341	216	380	92	206	»	4 386
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	3
»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	13
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	254
»	»	»	2	»	2	»	»	95	40	6	»	344
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	52
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	2
1	»	»	5	2	2	»	3	3	2	1	»	99
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	2
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	2
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	62
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	121
»	»	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»	129
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	8
»	»	»	»	»	4	»	»	»	»	»	»	655
584	110	164	163	323	933	»	296	1 569	1 835	720	»	11 094
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	»	160
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	5
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	837
3	1	5	5	6	5	»	4	4	10	3	»	143
5	1	»	9	6	11	»	1	8	30	7	»	242
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	6	»	1) 447
107	3	10	302	208	117	»	98	29	119	421	»	2 886
234	102	115	978	498	933	»	321	365	1 345	1 180	31	22 906
1 067	595	563	2 566	2 271	2 282	341	990	2 567	2) 3 616	2 605	134	50 156

[5. 4.]

BIJLAGE C.

STERKTE en emplacement der politie in de kolonie Suriname op 1°. Januarij 1882.

GRADEN.	STERKTE.																
										Beneden-Para en Beneden-Suriname.				Boven-Para en Boven-Suriname.			
	Opperwachtmeester.	Wachtmeesters.	Brigadiers.	Maréchaussées 1ste klasse.	Maréchaussées 2de klasse.	Hoofdlieden.	Agenten van politie 1ste klasse.	Agenten van politie 2de klasse.	In garnizoen te Paramaribo.	Poelepantje.	Jagtlust.	Fort Nieuw-Amsterdam.	Resolutie.	Onoribo.	Domburg.	Brokopondo.	Post Republiek.
Opperwachtmeester . .	1	»	»	»	»	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»
Wachtmeesters . . .	»	1	»	»	»	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»
Brigadiers	»	»	18	»	»	»	»	»	3	1	1	1	»	1	1	1	»
Maréchaussées 1ste klasse	»	»	»	47	»	»	»	»	18	1	1	1	2	2	2	1	1
Maréchaussées 2de klasse	»	»	»	»	49	»	»	»	11	1	2	5	»	1	1	1	»
Hoofdlieden	»	»	»	»	»	8	»	»	8	»	»	»	»	»	»	»	»
Agenten van politie 1ste klasse	»	»	»	»	»	»	27	»	27	»	»	»	»	»	»	»	»
Agenten van politie 2de klasse	»	»	»	»	»	»	»	32	29	»	»	1	»	»	»	»	»
Totaal . .	1	1	18	47	49	8	27	32	98	3	4	8	2	4	4	3	1
Mankeert tot compleet .	»	1	1	1	1	»	»	1									
Organieke sterkte. . .	1	2	19	48	50	8	27	33									

Post Republiek.	EMPLACEMENT.															Totaal gedetacheerden.	Totaal-generaal.	*Aanmerkingen.*
	Beneden-Cottica en Beneden-Commewijne.		Boven-Cottica, Matappica en Commetewane.			Beneden- en Boven Saramacca.				Nickerie.								
	Frederiksdorp.	Marienburg.	Ephrata.	Nieuw-Meerzorg.	Sommelsdijk.	Groningen.	Catharina-Sophia.	Kent.	Coronie.	Nieuw-Rotterdam.	Nursery.	Paradise.	Crappahoek.	Marowijne.	Met verlof in Nederland.			
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	
»	1	1	1	1	1	1	»	»	1	1	1	»	»	»	»	15	18	
1	2	1	4	1	1	»	1	1	1	2	1	1	1	»	1	29	47	
»	5	4	1	2	3	3	1	»	2	3	»	1	1	1	»	38	49	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	8	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	27	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	2	»	»	»	»	»	3	32	
1	8	6	6	4	5	4	2	1	4	8	2	2	2	1	1	85	183	

[5. 5.]

BIJLAGE D.

VERSLAG van de Commissie van administratie over het burgerlijk en militair huis van verzekering in het fort Zeelandia, over het jaar 1881.

Paramaribo, den 28sten Januarij 1882.

Ingevolge art. 15 van het Reglement (*Gouvernementsblad* 1872, n°. 25) heeft de commissie van administratie over het burgerlijk en militair huis van verzekering te Paramaribo de eer Uwer Excellentie aan te bieden het verslag over het afgeloopen jaar.

Algemeene beschouwingen.

Het is der commissie aangenaam te kunnen getuigen, dat de toestand in het algemeen zeer bevredigend is en het inwendig beheer niets te wenschen overlaat.

Wat de kosten van onderhoud betreft, blijkt, zooals hierna wordt vermeld, dat de uitgaven nog ruim beneden de raming zijn gebleven.

A. *Gebouwen en meubilair.*

De onontbeerlijke kleine reparatien voor onderhoud hebben plaats gevonden; de commissie moet echter op nieuw op den slechten staat der gebouwen in het algemeen en der muren in het bijzonder wijzen; deze leveren op vele plaatsen door het vergaan van de kalk, welke de muren zamenhoudt, geen waarborg meer tegen het ontvlugten van gevangenen.

B. *Bevolking.*

Op ultimo 1880 bedroeg de sterkte 96 gevangenen, die onder de navolgende kategorien vielen:

A.	Europeanen.		Inlanders		Portugezen.		Engelschen.		Chinezen.		Koelies.		Gegijzelden.	Militairen.	Matrozen.	Schutters.	Fransche vlugtelingen.	Totaal.		Totaal-generaal.
	Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Vrouwen.						Mannen.	Vrouwen.	
Preventieve gevangenen:																				
Die te regt moeten staan wegens:																				
1. misdaad	3	»	10	2	»	»	2	»	»	»	3	»	»	»	»	»	»	18	2	20
2. wanbedrijf	»	»	2	»	»	»	»	»	»	»	1	1	»	3	»	»	»	6	1	7
Veroordeelden:																				
Door het hof van justitie . .	»	»	8	»	»	»	1	1	2	»	8	»	»	»	»	»	»	19	1	20
» » kantongeregt en den ommegaanden regter.	»	»	3	»	»	»	1	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»	5	»	5
» » militair geregtshof .	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	3	»	›	»	3	»	3
Gedetineerd:																				
Om andere redenen	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	41	41	»	41
Totaal . .	3	»	23	2	»	»	4	1	2	»	13	1	»	6	»	»	41	92	4	96

In den loop van het jaar werden opgenomen 430 personen, dus 27 meer dan gedurende het voorafgaande jaar; zij zijn in de staten B en C specifiek en volgens hunnen landaard opgegeven.

Een groot aantal Fransche vlugtelingen werd in den loop van dit jaar in de kolonie gevat en voor eenigen tijd in het huis van arrest gecustodieerd tot hunne uitlevering aan het bestuur van Fransch-Guyana kon plaats hebben.

B.	Europeanen.		Inlanders.		Portugezen.		Engelschen.		Chinezen.		Koelies.		Gegijzelden.	Militairen.	Matrozen.	Schutters.	Fransche vlugtelingen.	Totaal.		Totaal-generaal.
	Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Vrouwen.						Mannen.	Vrouwen.	
1881.																				
Januarij	2	»	11	2	»	»	5	»	2	»	1	»	»	»	»	2	1	24	2	26
Februarij	»	»	14	8	»	»	1	»	1	»	7	»	»	»	»	»	»	23	8	31
Maart	»	»	29	4	»	»	3	»	1	»	7	»	1	»	»	»	»	41	4	45
April	»	»	15	1	»	»	»	»	3	»	5	»	»	»	»	»	»	23	1	24
Mei	»	»	14	1	»	»	3	»	3	»	23	»	»	»	»	»	2	45	1	46
Junij	»	»	16	2	»	»	1	»	2	»	7	»	»	»	»	»	»	26	2	28
Julij	1	»	12	»	»	»	1	»	1	»	1	»	1	»	1	6	2	26	»	26
Augustus . . .	»	»	10	3	»	»	5	1	»	»	6	»	»	»	»	»	14	35	4	39
September . . .	»	»	14	3	»	»	3	»	»	»	3	»	»	1	»	»	13	34	3	37
October	»	»	10	4	»	»	»	1	1	»	4	»	»	»	2	»	19	36	5	41
November. . . .	»	»	3	6	1	»	3	»	2	»	7	»	»	1	»	»	19	36	6	42
December. . . .	2	»	5	1	»	»	1	»	3	»	5	»	»	2	»	»	26	44	1	45
Totaal . .	5	»	153	35	1	»	26	2	19	»	76	»	2	4	3	8	96	393	37	430

C. STAAT der dagelijksche bevolking in het burgerlijk en militaire huis van verzekering, gedurende het jaar 1881.

Maanden.	Datums. 1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30	31	Totaal.	Gemiddeld.
Januarij	96	96	96	94	95	94	95	62	58	58	58	59	57	57	56	56	56	55	57	55	55	51	50	50	51	53	53	53	54	61	61	2002	
Februarij	62	62	64	65	65	63	63	67	68	72	72	74	71	71	71	74	75	73	71	68	69	69	70	71	69	69	70	70	»	»	»	1928	65
Maart	68	72	69	66	65	66	65	65	68	68	62	60	59	59	59	59	65	64	63	63	63	63	59	59	59	59	60	60	62	68	69	1966	
April	77	76	76	68	66	69	68	64	65	68	67	68	62	60	60	60	61	59	59	59	59	58	57	55	55	55	54	54	54	55	»	1868	
Mei	54	55	58	59	60	58	57	56	56	58	58	58	59	61	56	56	57	65	65	57	58	56	54	57	59	60	57	56	62	61	55	1798	56
Junij	55	55	54	54	48	43	43	43	45	45	45	45	45	45	45	46	45	45	46	46	45	47	47	47	46	45	42	42	43	54	»	1396	
Julij	54	55	55	53	54	54	54	52	55	55	54	57	57	56	54	54	53	52	48	48	49	48	48	50	49	49	54	53	52	54	51	1631	
Augustus	51	51	52	53	54	54	55	57	57	58	59	59	59	59	59	59	59	62	62	64	64	63	63	63	67	68	68	73	72	71	72	1887	62
September	76	78	75	75	77	77	78	68	70	69	70	69	70	69	70	69	70	70	68	67	75	75	76	80	79	79	81	82	82	82	»	2226	
October	82	83	82	82	85	85	85	76	76	76	75	75	75	76	78	78	78	75	82	83	83	82	81	80	80	90	90	88	91	91	91	2534	
November	91	91	90	91	90	89	88	90	82	83	80	86	88	87	88	87	84	88	96	95	94	93	94	91	91	92	97	97	95	95	»	2703	84
December	95	94	93	95	99	99	98	106	84	83	84	86	82	82	82	80	80	79	79	80	82	83	80	82	82	81	81	83	83	83	92	2672	
Totaal	861	868	864	855	858	851	849	806	784	793	784	796	784	782	778	778	783	787	796	785	796	788	779	785	787	800	807	811	750	775	491	24611	67

Op ultimo December 1881 bleven gecustodieerd 92 personen, zoo als in onderstaanden staat wordt aangegeven:

D. Verdeeling.	Europeanen.		Inlanders.		Portugezen.		Engelschen.		Chinezen.		Koelies.		Gegijzelden.	Militairen.	Matrozen.	Schutters.	Fransche vlugtelingen.	Totaal.		Totaal-generaal.
	Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Vrouwen.						Mannen.	Vrouwen.	
Veroordeeld tot gevangenisstraf. .	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	1
Veroordeeld tot gevangenisstraf met gedwongen te werkstelling aan openbare werken.	»	»	20	2	»	»	4	»	2	»	9	»	»	»	»	»	»	35	2	37
Veroordeeld tot de doodstraf . . .	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»	1	»	1
Preventieve gevangenen	»	»	4	»	1	»	1	»	2	»	3	»	»	»	»	»	»	11	»	11
Gedetineerd om andere redenen. .	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	3	»	»	39	42	»	42
Totaal. .	»	»	24	3	1	»	5	»	4	»	13	»	»	3	»	»	39	89	3	92

Hieronder zijn begrepen 10 gevangenen, die te huis behooren in de gevangenis te fort Nieuw-Amsterdam, maar tot het opdelven der grachten en kanalen en het schoonhouden der straten en openbare wegen alhier gecustodieerd blijven.

In gijzeling waren gedurende het afgeloopen jaar 2 personen, beiden buitenlanders.

In de pistôle werd geen gevangene opgenomen.

De gemiddelde sterkte der gevangenen per dag was als volgt:

In het 1ste kwartaal	65	hoofden.
» » 2de »	56	»
» » 3de »	62	»
» » 4de »	84	»
over het geheele jaar	67	»

C. *Het inwendig bestuur.*

Aan het lid en secretaris den heer W. F. van Genderen is, wegens benoeming tot waarnemend districts-commissaris van Nickerie, een eervol ontslag verleend, en in zijne plaats tot lid benoemd de 1ste luitenant der infanterie K. M. van Pesch, die tevens door de commissie tot secretaris werd verkozen.

Het lid A. van 't Hoogerhuijs heeft tot herstel van gezondheid een verlof voor één jaar verkregen en is in het begin van het tweede halfjaar naar Europa vertrokken.

Wat het verdere personeel betreft, zoo is de adsistent-cipier F. R. Poederooij in Januarij overleden en werd aan den opzigter J. Uckerman op zijn verzoek ontslag verleend.

Tot adsistent-cipier werd benoemd de 1ste gevangenbewaarder T. R. Portenge en tot gevangenbewaarder de oudste opzigter D R. de Meza; in de daardoor ontstane vacaturen is voorzien door de benoeming van H. Jansen en H. van Axel tot opzigters.

De directeur blijft zich voortdurend met ijver en naauwgezetheid van zijnen pligt kwijten, zoodat de bovenvermelde tevredenheid der commissie over den gang van het inwendig beheer grootendeels haren grond vindt in de uitstekende wijze, waarop de directeur aan zijne roeping voldoet.

Het overige personeel heeft zich naar behooren van zijn pligt gekweten, hoezeer zeer veel moest gevergd worden van een zoo klein personeel, voornamelijk bij ziekte van een of meer der geëmploijeerden en in 't bijzonder in de tweede helft van dit jaar, toen het groot aantal gevaarlijke Fransche vlugtelingen, die, op enkele uitzonderingen na, allen wegens zware misdaden tot levenslangen dwangarbeid veroordeeld zijn, de dienst zeer verzwaarden.

D. *Onderhoud en verdere aangelegenheden betreffende de gevangenen.*

De leverantien der levensmiddelen en andere behoeften hebben geregeld plaats gevonden en tot geene aanmerkingen aanleiding gegeven.

Wat de kosten van onderhoud en bewaking der gevangenen betreft, was de raming voor 1881 en de werkelijke uitgaaf in 1881:

	Raming	Uitgaaf
Bewaking.	f 4 000,00	f 4 000,00
Voeding	9 000,00	8 379,59
Kleeding	550,00	451,16
Ligging	100,00	90,00
Genees- en heelkundige verpleging	1 400,00	904,40
Bewassching.	75,00	58,00
Verschillende bijkomende artikelen	100,00	74,14
Gereedschappen en werktuigen	400,00	334,40
Reiskosten, schrijfbehoeften en schrijfloonen der commissie	100,00	100,00
Totaal . . .	f 15 725,00	f 14 391,69
dus minder gebruikt . .	f 1 333,31	

Daar het aantal dagen door de gevangenen alhier doorgebragt, volgens staat C, bedraagt 24,611, bedragen de kosten van onderhoud:

per hoofd en dag met inbegrip van de bewaking $58^1/_3$ ct.
idem zonder bewaking . . . . . $42^1/_4$ »

In de infirmerie van het huis werden verpleegd 76 zieken en er bleven op ultimo December nog onder geneeskundige behandeling in de infirmerie 1 en in het militair hospitaal 3 personen.

Omtrent het onderwijs refereert zich de commissie aan vroegere verslagen.

Godsdienstoefeningen werden geregeld iederen Zon- en feestdag gehouden onder leiding der Moravische Broeders en voor de Roomsch Katholieken eenige malen onder leiding van een der priesters hunner gemeente.

E. *Orde en tucht.*

Hieraan werd met de grootste stiptheid de hand gehouden.

Aan diciplinaire straffen werden opgelegd:

door de commissie	—
door den commissaris der maand	27
door den directeur.	23
Totaal . .	50

Onderstaande staat wijst aan het aantal en de soort der begane overtredingen, volgens landaard:

	Europeanen.		Inlanders.		Engelschen.		Chinezen.		Koelies.		Franschen.		Totaal.		Totaal-generaal.
	Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Vrouwen.	
1. Het binnen brengen van verboden voorwerpen .	»	»	4	»	»	»	»	»	»	»	»	»	4	»	4
2. Luiheid en onverschilligheid bij het werk en ongehoorzaamheid tegen de opzigters	»	»	11	2	4	»	»	»	5	»	»	»	20	2	22
3. Ongehoorzaamheid tegen de beambten van het huis	»	»	»	»	»	»	»	»	1	»	»	»	1	»	1
4. Ongepast en onwelvoegelijk gedrag. . . .	»	»	3	1	1	»	1	»	1	»	»	»	6	1	7
5. Zich ziek gemeld en niet ziek bevonden. . . .	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
6. In strijd met de orde van het huis gehandeld . .	»	»	11	»	2	»	1	»	»	»	2	»	16	»	16
Totaal . .	»	»	29	3	7	»	2	»	7	»	2	»	47	3	50

Met genoegen kan de commissie constateeren, dat ook in dit jaar plaatsing in de klasse van discipline niet noodig is geweest.

In 't algemeen heerscht onder de gevangenen een goede geest.

De tot tewerkstelling veroordeelden verrigten het hun opgedragen werk gewillig en met ijver, zelfs wanneer zij buiten de gewone werkuren tot zeer zware werkzaamheden geroepen worden.

Ook verdient bemerkt te worden, dat in het afgeloopen jaar geen strafwerker zich door voorgewende ziekte aan het werk heeft trachten te onttrekken.

F. *Arbeid.*

Alle tot tewerkstelling veroordeelde gevangenen werden zonder uitzondering en met de gunstigste resultaten gebezigd tot onderhoud der straten en wegen en het delven van grachten en kanalen.

De preventieve gevangenen werden zoo veel doenlijk met het onderhoud en de instandhouding der gebouwen en lokalen binnen de gevangenis bezig gehouden.

De Commissie van Administratie voornoemd,

A. Looijen, *Voorzitter.*

van Pesch, *Secretaris.*

[5. 6.]

BIJLAGE E.

VERSLAG der Commissie van administratie over de gevangenis in het fort Nieuw-Amsterdam betreffende den toestand dier gevangenis in het jaar 1881.

De commissie van administratie over de gevangenis in het fort Nieuw-Amsterdam heeft de eer Uwe Excellentie aan te bieden het twaalfde jaarverslag behelzende de lotgevallen dezer inrigting gedurende het jaar 1881.

Dit verslag sluit zich aan het vorige aan en geeft een getrouw overzigt van de aangelegenheden die het onderwerp van de bemoeijingen der commissie hebben uitgemaakt.

Bij vergelijking van de in het vorige jaar verkregen uitkomsten, zijn die van het jaar 1881 bijzonder gunstig te noemen.

I. DE GEBOUWEN, HET MOBILAIR EN DE BEVOLKING.

a. *De gebouwen.*

Het nieuwe gevangenisgebouw, in April 1873 in gebruik genomen, heeft even als in vorige jaren geen noemenswaardige reparatie vereischt en voldoet aan zijne bestemming.

Van de oude gebouwen heeft het gedeelte dat ter regterzijde van de voorzijde der nieuwe gevangenis staat eene belangrijke reparatie ondergaan.

De vloeren in dat gebouw zijn meerendeels vernieuwd en eenige gerepareerd, waartoe de materialen door het bouwdepartement verstrekt zijn en de arbeid door de gevangenen verrigt is.

Het oude gebouw, dat ter linkerzijde van de voorzijde der nieuwe gevangenis staat, en waarin zich ziekenzaal, strafcellen en wachtkamer bevinden, zal ook gedeeltelijk van nieuwe vloeren moeten voorzien worden.

De commissie kan echter niet nalaten er op te wijzen dat de muren van de oude gevangenisgebouwen in een zeer slechten staat verkeeren en dringend vereischen te worden verbeterd.

De bijgebouwen tot de gevangenis behoorende:

1°. magazijn van levensmiddelen;

2°. magazijn van gereedschappen en kleeding;

3°. het gebouw ingerigt voor werkzaal, schoollocaal en bureau;

bevinden zich in een goeden staat.

De keuken werd in dit jaar wederom gerepareerd en is voorzien van een nieuwen kookpot (of test), waarvoor eene som van f 125 uitgegeven is.

Het zoogenaamde paviljoen, waarin de onderwijzer en 4 opzigters gehuisvest zijn, is bijna niet meer bewoonbaar; de commissie meent op nieuw de aandacht hierop te moeten vestigen.

De omheining, rondom de gebouwen der gevangenis geplaatst, heeft in dit jaar eene kleine reparatie vereischt, waartoe de materialen door het bouwdepartement verstrekt zijn en de arbeid door de gevangenen verrigt is; evenzoo is de omheining wederom op nieuw geteerd.

b. *Het mobilair.*

Hieronder begrijpende het ameublement der localen zoowel als de overige roerende zaken en gereedschappen, materialen enz., die voor de dienst der gevangenis zijn aangeschaft, heeft de commissie alles zamen gevat in bijlage A[1]).

Aan het onderhoud daarvan werd met zorg de hand gehouden; de vereischte reparatien zijn meerendeels door de gevangenen verrigt, terwijl eenige onbruikbare voorwerpen door nieuwe vervangen zijn.

c. *De bevolking.*

In bijlage B[1]) biedt de commissie Uwe Excellentie de resultaten aan van eene bevolkingsstatistiek der gevangenis in 1881.

Daaruit blijkt dat de bevolking op ultimo December 1880 171 bedroeg en op ultimo December 1881 daalde tot 107, waarvan zich nog 10 in het burgerlijke en militaire huis van verzekering te fort Zeelandia bevinden, ten einde aan openbare werken te werk te worden gesteld, en 6 als ziek in het militair hospitaal te Paramaribo.

Opgenomen werden 34, ontslagen of afgevoerd 98, waarvan 6 bij verleende gratie.

Naar het hospitaal te Paramaribo werden geëvacueerd 6, terwijl op 1°. Januarij 1881 aldaar nog 1 aanwezig was; 1 werd als hersteld daaruit ontslagen, zoodat op ultimo December 1881 nog 6 gevangenen zich daarin bevinden.

In het hospitaal te Paramaribo hebben de geëvacueerden in dit jaar 572 dagen doorgebragt.

De afwisselende bevolking heeft gedurende dit jaar te zamen 44 910 dagen in de gevangenis doorgebragt, waarvan 572 dagen van geëvacueerden in het hospitaal te Paramaribo en 19 dagen in de garnizoens-infirmerie alhier.

II. INWENDIG BESTUUR DER GEVANGENIS.

a. *De commissie van administratie.*

De zamenstelling der commissie van administratie heeft in het afgeloopen jaar slechts eene geringe verandering ondergaan.

De heer W. F. VAN GENDEREN werd bij gouvernementsresolutie dd. 17 Maart 1881, litt. A., n°. 9, tot lid benoemd en bij Gouvernementsresolutie dd. 26 Julij 1881, n°. 3, op verzoek eervol ontslagen, wegens vertrek naar het district Nickerie, en in diens plaats benoemd de heer W. J. S. BRESSER.

---

1) Niet hierbij overgelegd.

Het lid A. VAN 'T HOOGERHUYS vertrok tot herstel van gezondheid met verlof naar Nederland.
Het commissariaat der maand werd beurtelings waargenomen door een der leden.
De commissie hield gedurende dit jaar 12 gewone vergaderingen.

b. *Het personeel der beambten.*

Dit personeel bestond op 1°. Januarij 1881 uit den directeur, den adsistent-cipier, een 1sten gevangenbewaarder, 3 tweede gevangenbewaarders en 4 opzigters.
Een der opzigters is op verzoek overgeplaatst naar het burgerlijk en militair huis van verzekering te fort Zeelandia en een in de maand Maart wegens pligtverzuim ontslagen; beide opengevallen plaatsen werden spoedig weder aangevuld.
In de maand December werd een 2de gevangenbewaarder wegens ongehoorzaamheid en onverschilligheid ontslagen, en in zijne plaats de oudste opzigter benoemd, terwijl een der opzigters in de maand December in de garnizoens-infirmerie overleden is; in beide opengevallen betrekkingen als opzigters zal zoo spoedig mogelijk worden voorzien.
Tot dit gedeelte van ons verslag genaderd, is het der commissie aangenaam met lof melding te kunnen maken van den directeur der gevangenis, die met ijver de taak volbrengt waartoe hij geroepen is, en daarbij flink ter zijde wordt gestaan door den adsistent-cipier. Door hunne naauwgezette pligtsbetrachting is het mogelijk orde en rust te handhaven onder de lastige en zeer gemengde bevolking der gevangenis.
Het valt niet te ontkennen dat de mindere beambten niet evenzeer hunne roeping beseffen.
In 1881 hebben de kosten van inwendig bestuur bedragen:

Gezamenlijke tractementen met inbegrip van de toelagen van den dienstd. geneesheer en onderwijzer . f	7 451,63
Bureaukosten	100,00
Reiskosten voor de commissie van administratie	250,00
Bureaukosten voor den secretaris	150,00
f	7 951,63

III. ONDERHOUD DER GEVANGENEN.

a. *De voeding.*

De voeding der gevangenenen heeft over het afgeloopen jaar 1881 plaats gevonden ingevolge den voedingstaat behoorende bij de verordening van 30 April 1872, G. B., n°. 25.
Aan Europeanen en daarmede gelijk staanden zijn dit jaar verstrekt 3289 rantsoenen en aan inlanders en daarmede gelijk staanden 37575; zoo min de hoeveelheid als de hoedanigheid of de toebereiding der spijzen gaf aanleiding tot klagten van de zijde der veroordeelden.
In het afgeloopen jaar zijn de kosten voor voeding met inbegrip der voeding voor de zieken in de ziekenzaal geweest f 12 900,18.

b. *De kleeding.*

Volgens den bij de bovenvermelde verordening behoorenden staat voor het verstrekken van kleeding werd ook in dit jaar gezorgd voor behoorlijke kleeding der gevangenen.
De grondstoffen zijn door de commissie van administratie bij aanbesteding aangeschaft, en de kleedingstukken door de gevangenen aangemaakt.

De voorradige kleeding op 1 Januarij 1881 had eene waarde van . . . . f	160,63
In 1881 werd aangekocht voor eene waarde van	1 925,90
Terwijl de ingenomen kleedingstukken eene waarde hadden van	32,02
Totaal . . f	2 118,55
Daarentegen ontvingen de gevangenen eene waarde van . . . . f	1 320,87
Aan het burgerlijk en militair huis van verzekering te fort Zeelandia afgestaan eene waarde van	246,20
Verbruikt voor de ziekeninrigting alhier .	138,00
zoodat op ultimo December 1881 in voorraad bleef voor eene waarde van . . . . . . f	413,48

Uitgezonderd de ingenomen kleedingstukken zijn p. m. nog 50 stuks pantalons en 50 stuks hemden, die nog voor eenige maanden bruikbaar waren, aan de gevangenen in de districten afgegeven.

c. *De ligging.*

Ook voor de ligging werden de desbetreffende voorschriften gevolgd.
Bij den op ultimo December 1880 aanwezigen voorraad, ter waarde van f 92, werd tot een bedrag van f 261 aan liggingstukken aangeschaft, en ter waarde van f 40.35 van ontslagen gevangenen ingenomen. Daarentegen werden liggingstukken verstrekt voor eene waarde van f 119.60 en aan het burgerlijk en militair huis van verzekering te fort Zeelandia voor eene waarde van f 112.50 afgestaan, zoodat op ultimo December 1881 in voorraad bleef voor eene waarde van f 160.89.

d. *De bewassching.*

Aan het behoorlijk schoonhouden der kleedingstukken werd met zorg de hand gehouden, waartoe de noodige hoeveelheid zeep, tot een bedrag van f 90.25, werd verstrekt.

e. *Verzorging der zieken.*

De verzorging der zieken heeft in het jaar 1881 plaats gevonden in de ziekenzaal der gevangenis, in de garnizoens-infirmerie en in het militair hospitaal te Paramaribo.
Op 1 Januarij 1881 was nog 1 veroordeelde ter verpleging in het militair hospitaal te Paramaribo, terwijl gedurende dit jaar zijn geëvacueerd 6, waarvan 1 teruggekeerd is, zoodat op ultimo December nog 6 aldaar aanwezig zijn.
De gezamenlijke verpleegdagen in het hospitaal te Paramaribo bedragen 572 dagen à f 0.40 is f 228.80;
in de garnizoens-infirmerie alhier 19 dagen à f 0.40 is f 7.60;
en in de ziekenzaal die voor Europeanen en met hen gelijkstaande 99 dagen en voor Inlanders en met hen gelijkstaande 3356, waarvan de kosten op den post van de gewone voeding gebragt zijn.
De gezondheidstoestand der gevangenen kan in dit jaar uitstekend genoemd worden, als men in aanmerking neemt dat van de 7 gevangenen, die in het hospitaal te Paramaribo verpleegd werden, 5 nog aan de gevolgen lijdende zijn van de ziekte, welke in het jaar 1880 onder de gevangenen geheerscht heeft (scorbut of beriberi).
Sterfgevallen zijn in dit jaar niet voorgekomen, uitgezonderd één zelfmoord door verdrinken bij het baden en wasschen.

f. *Verschillende bijkomende artikelen.*

In het afgeloopen jaar is geregeld gezorgd geworden voor het behoorlijk baden en reinigen der gevangenen; de mannelijke veroordeelden werden onder behoorlijk geleide naar de rivier gebragt om zich te reinigen.
Het scheren en haarsnijden had mede geregeld plaats; de kosten hiervoor bedragen f 72 's jaars.
In de behoefte van brandhout werd door de gevangenen zelve voorzien. Evenzoo ontving het burgerlijke en militair huis van verzekering en de districts-bewaarplaats van Beneden-Suriname gratis brandhout.
Voor herstellingen aan boeijen, kruiwagens, enz. werd in 1881 f 21.75 gedeclareerd.

g. *Aanbestedingen en leverantien.*

De levensmiddelen en eenige andere behoeften werden bij aanbesteding geleverd; andere benoodigdheden werden aangekocht.

De aanbesteding der behoeften heeft even als vroeger plaats gehad voor het 1ste halfjaar 1881 tegen het einde van het jaar 1880, terwijl die van het 2de halfjaar 1881 in de maand Junij van het afgeloopen jaar werd gehouden.

De leverancien die daarop volgden, gaven steeds reden tot tevredenheid.

Berekening der kosten per hoofd en per dag.

De uitgaven voor deze gevangenis zijn in 1881 geweest:

Gezamenlijke tractementen, toelagen en bureaukosten . . . . f	7 951,63
Voeding	12 900,18
Kleeding	1 679,70
Ligging	148,50
Bewassching	90,25
Onderwijs	»
Genees- en heelkundige verpleging . . .	236,40
Verschillende uitgaven.	93,75
Gereedschappen, werktuigen en licht, enz.	936,46
Huisdienst	24,70
Totaal . . f	24 061,57
Daarentegen bedragen de baten der koloniale kas ½ arbeidsloonen voor 1359 dagen à f 0.10 per dag.	67,95
Blijft uitgegeven in 1881. . f	23 993,62

In het afgeloopen jaar hebben de sterktedagen bedragen 44910, zoodat de kosten per hoofd en per dag komen op ongeveer f 0.5273.

IV. Orde en tucht.

Het is der commissie eene aangename taak te vermelden, dat orde en tucht in de gevangenis behoorlijk worden gehandhaafd.

In de dagelijksche diensten heerscht regelmatigheid en worden de voorschriften stipt opgevolgd. In de gevangenlocalen wordt voortdurend de zindelijkheid betracht, en in alle opzigten aan de eischen der reinheid voldaan.

De commissie betreurt het echter te moeten melden dat een gevangene, kort na zijne aankomst in de gevangenis, bij het wasschen moedwillig in de rivier is gesprongen met het doel om zich te verdrinken en het niet mogelijk was hem te redden.

Over het algemeen betoonen zich de gevangenen onderworpen aan de orde en tucht, terwijl een gewillige en voegzame geest onder de meesten heerscht. Enkele onverbeterlijken komen dan ook telkens op de strafregisters voor.

De straffen.

Aan 48 veroordeelden werden in 1881 85 straffen opgelegd; 32 werden éénmaal, 7 tweemaal, 1 driemaal, 5 viermaal, 2 vijfmaal en 1 zesmaal gestraft.

De hierbij overgelegde strafregisters toonen aan de begane vergrijpen, alsmede de binnen de grenzen der respectievelijke bevoegdheden opgelegde straffen.

Ligchamelijke kastijding werd in 1881 niet toegepast.

Op ultimo December 1880 waren in de klasse van discipline geplaatst 12 veroordeelden, waarvan 9 tot dwangarbeid en 3 tot gevangenisstraf veroordeelden. Gedurende het afgeloopen jaar zijn daarbij gekomen 2 tot dwangarbeid veroordeelden, zoodat op ultimo December daarin bleven 11 tot dwangarbeid en 3 tot gevangenisstraf veroordeelden.

Ontvlugting uit de gevangenis had in dit jaar niet plaats.

Dat de straffen bevorderlijk zijn geweest aan het handhaven van orde en tucht, lijdt geen twijfel. Slechts enkele gevangenen betoonen zich onverschillig daarvoor, zoo als reeds werd opgemerkt.

De bezoeken.

De bezoekers die zich met de vereischte vergunning bij den directeur aanmeldden werden een voor een toegelaten tot hunne betrekkingen of vrienden, met inachtneming van het desbetreffende voorschrift. 84 veroordeelden ontvingen op die wijze in het jaar 1881 van 113 personen bezoek.

Deze bezoeken gaven geene aanleiding tot bemerkingen en liepen ordelijk af.

V. Arbeid der gevangenen.

Uitgezonderd de gevangenen die tot enkel gevangenisstraf veroordeeld zijn, hebben de overigen dagelijks 10 uren gearbeid; zij zijn hoofdzakelijk gebezigd tot het onderhouden en verbeteren der communicatien van het fort Nieuw-Amsterdam naar plantage Zoelen en naar de plantage Voorburg; van den quarantainepost Leiden gedeeltelijk naar de plantage de Resolutie en naar Pieterszorg; van de plantage Dordrecht naar de plantage Lust en Rust is op eene lengte van p. m. 300 meters de communicatie bijna vernieuwd, daar de bestaande communicatie aldaar in een zeer slechten staat verkeerd heeft; steeds wordt nog aan deze communicatie langs de plantage Dordrecht naar plantage Jagtlust met kracht gearbeid.

Eenige malen in dit jaar is de communicatie schoongemaakt van plantage Voorburg t/m plantage Belwaarde.

Verder werden zij gebezigd tot het kappen van brandhout, het waaijen en schoonhouden der wegen en terreinen binnen en buiten het fort. Ook in dit jaar zijn de moerassen binnen het fort op loozing gebragt, de kreeken behoorlijk opgedolven en de wegen met zorg onderhouden.

De tot enkel gevangenisstraf veroordeelde gevangenen genieten onderwijs, verrigten huisdienst en productieven arbeid binnen de gevangenis.

Wat den productieven arbeid betreft, zijn de resultaten bijna niet noemenswaardig; het gering getal alsmede de ongeschiktheid der gevangenen, die volgens bestaande voorschriften daartoe gebezigd kunnen worden, zijn oorzaak van de luttele opbrengst.

De productieve arbeid heeft in dit jaar opgeleverd 1359 werkdagen, à f 0.10, f 135,90, van welk bedrag de helft, f 67,95, in de koloniale kas werd gestort; de andere helft bleef als uitgaanskas onder berusting der commissie, ten behoeve der gevangenen.

Godsdienstoefeningen en onderwijs.

De godsdienstoefeningen werden in 1881 in de militaire cantine gehouden, en werden door de gevangenen onder behoorlijk geleide en toezigt bijgewoond.

Deze werden in 1881 gehouden door den leeraar der Moravische Broeder-gemeente Menze 9 maal, en door de Roomsch-Katholieke geestelijken Odenhoven en Broos 5 maal.

Het onderwijs heeft in het afgeloopen jaar geregeld plaats gehad. Op ultimo December 1880 waren nog 14 leerlingen, welk getal tot 3 verminderd is wegens ontslag uit de gevangenis, terwijl er geene nieuwe leerlingen bijgekomen zijn.

Met het vorenstaande vermeent de commissie Uwer Excellentie een getrouw overzigt te hebben gegeven van alles wat de gevangenis alhier betreft.

De commissie zal, met het vertrouwen op het welslagen harer pogingen, ook verder de belangen der haar toevertrouwde inrigting met ijver en lust behartigen, steunende op Uwer Excellentie's zeer gewaardeerde medewerking.

Fort Nieuw-Amsterdam, 28 Januarij 1882.

De Commissie van Administratie over de gevangenis in voornoemd fort,

A. Looijen, *Voorzitter.*

F. Almerood, *Secretaris.*

[5. 7.]

BIJLAGE F[1].

Verslag van het onderwijs in de kolonie Suriname over 1881.

§ 1. *Organisatie.*

In de organisatie van het schoolwezen in deze kolonie hebben in den loop van het jaar 1881 geen wijzigingen van eenigen omvang plaats gegrepen.

Het voorstel tot oprigting eener openbare school voor meisjes kon eerst in Januarij van het loopende jaar door mij worden ingediend. Bij Gouvernementsresolutie van den 6den Februarij jl., lit. A, n°. 11, werd magtiging verleend om:

1°. in het aan te huren gebouw aan de Gravenstraat lit. B, n°. 58, eene *openbare school voor meisjes* tot stand te brengen, ingerigt voor minstens 250 leerlingen;

2°. aan deze school aan te stellen:

a. tot hoofd der school:

mejufvrouw C. P. M. J. Vlier, onderwijzeres van den 3den rang;

b. tot onderwijzeressen:

mejufvrouw H. C. Meurs, onderwijzeres van den 3den, mejufvrouw L. A. E. Labadie, onderwijzeres van den 4den en mejufvrouw A. Rühmann, onderwijzeres van den 3den rang;

c. tot onderwijzer:

den heer J. R. Goedman, bezitter van den 4den rang;

d. tot kweekelingen:

mejufvrouw H. B. Emanuels en mejufvrouw L. M. Albergen.

De school zal met April aanstaande geopend worden.

Bij Gouvernementsresolutie van den 19den Maart 1881, lit. A, n°. 2, werd de school op plantage Welgelegen — tot dien tijd toe door den eigenaar der plantage, den heer A. E. Howard bekostigd — tot eene gouvernementsschool gemaakt.

Tot onderwijzer werd aangesteld de heer M. G. Elstak, bezitter van den 4den rang.

Op de openbare school voor jongens werd bij Gouvernementsresolutie van den 9den Julij 1881, lit. A, n°. 19, het gymnastiek-onderwijs ingevoerd. De heer A. F. van 't Velde, die met het geven van dit onderwijs belast is, heeft zich met ijver en kunde van zijne taak gekweten. De leerlingen volgen met opgewektheid de lessen, welke driemaal per week in de luchtige bovenlokalen van het schoolgebouw gegeven worden. Zonder twijfel hebben deze lessen een nuttigen invloed op het overige onderwijs en het is dan ook zeer te betreuren dat het gymnastiek-onderwijs niet op alle scholen kan worden gegeven.

De school op Catharina Sophia in Saramacca, die in het begin van 1880 wegens gebrek aan personeel moest gesloten worden, werd in Augustus 1881 heropend en telt thans 38 leerlingen.

Op den houtgrond Onverwacht in Boven-Para werd, bij Gouvernementsresolutie van den 22sten September 1881, lit. A, n°. 1, met ingang op 1 November, eene gouvernementsschool opgerigt, welke thans 46 leerlingen telt, die zeer geregeld de school bezoeken.

Bij missive van den 2den November 1881, n°. 116, werd door mij aan Uwe Excellentie het voorstel ingediend in mijn verslag over 1879 bedoeld, om namelijk eenige scholen voor meer uitgebreid lager onderwijs te Paramaribo te vereenigen tot ééne groote school. Waar men geen overvloed heeft van geschikt personeel is eene regeling als de door mij bedoelde een eisch der omstandigheden en ook de eenige weg om, zonder groote uitgaven, in den bestaanden toestand verbetering te brengen. Nu de kans om alhier eene inrigting voor middelbaar onderwijs te zien tot stand komen voorloopig uiterst gering is, doet zich meer dan vroeger de wenschelijkheid gevoelen het meer uitgebreid lager onderwijs zoo goed te regelen als onder de gegeven omstandigheden en met de beschikbare onderwijzerskracht mogelijk is. Dat dit zonder noemenswaardige uitgaven ten laste van het Gouvernement kan geschieden heb ik Uwe Excellentie in evengenoemde missive aangetoond. Tot dusverre komen nagenoeg alle uitgaven voor onderwijs ten goede aan de kinderen voor welke door ouders enz. geen schoolgeld betaald wordt. Het zou dus alleszins te regtvaardigen wezen, wanneer het Gouvernement ten bate der overige kinderen een kleine uitgave deed en daardoor eene inrigting in het leven riep, die aan de ouders zeer welkom zou wezen, maar die deze niet zelve kunnen tot stand brengen.

Ik vlei mij dat het voorstel alsnog Uwer Excellentie's goedkeuring zal mogen verwerven.

Krachtens art. 5 der onderwijs-verordening werd van de bepaling, dat, om aan het hoofd eener school te staan, een leeftijd van minstens 23 jaar wordt vereischt, dispensatie verleend aan:

1°. K. H. Bergen, onderwijzer van den 3den rang, bij Gouvernementsresolutie van 21 Januarij 1881, lit. A, n°. 10;

2°. W. R. Cameron, onderwijzer van den 4den rang, bij Gouvernementsresolutie van 22 Junij 1881, lit. A, n°. 10.

Aan den heer F. P. Penard werd op zijn verzoek — wegens vertrek uit de kolonie — bij Gouvernementsresolutie van 15 Junij 1881, lit. A, n°. 11, eervol ontslag verleend als lid der commissie van onderwijs.

Tot lid der subcommissie van onderwijs in Nickerie werd, in de plaats van den heer J. H. van der Pol, bij Gouvernementsresolutie van 14 October 1881, lit. A, n°. 5, de heer D. Schoonman, 2de luitenant der infanterie, benoemd.

In de maand Januarij van dit jaar opende de heer B. Ezechiels, onderwijzer van den 3den rang, eene school voor gewoon lager onderwijs te Paramaribo, welk voorbeeld spoedig zal gevolgd worden door een onderwijzer van den 4den rang. Met het oog op deze ongewenschte vermeerdering van het getal scholen te Paramaribo mag ik niet verzuimen Uwer Excellentie's aandacht op nieuw te vestigen op hetgeen ik hieromtrent in § 1 van het vorige verslag schreef.

§ 2. *Examens ter verkrijging van acten van bekwaamheid tot het geven van onderwijs.*

Deze examens werden in 1881 tweemaal afgenomen. Aan het eerste examen — in April — namen 2 candidaten voor den 4den rang deel. Na afloop van het schriftelijk werk werd 1 der candidaten afgewezen, de andere, met name A. Koenen, werd tot het mondeling examen toegelaten en verkreeg eene acte als onderwijzer van den 4den rang. Voor het examen, dat in September en October plaats vond, hadden zich aangemeld:

8 candidaten voor den 4den rang;

8 » » » 3den »

2 » » » 2den » en

1 candidaat voor de fransche taal.

Na afloop van het schriftelijk werk werden afgewezen:

1 candidaat voor den 4den rang;

3 candidaten voor den 3den rang;

2 » » » 2den » en

1 candidaat voor de fransche taal.

De overigen werden tot het mondeling examen toegelaten en verkregen allen den verlangden rang.

Er werden dus toegekend:

1°. 7 akten voor den 4den rang, namelijk: aan J. E. Abarbanel, J. J. d'Anavia, J. J. K. Barra, M. A. P. Rhenardus, mejufvrouw E. Engelbrecht, mejufvrouw O. Engelbrecht en mejufvrouw C. de Granada, allen leerlingen der normaalschool;

2°. 5 akten voor den 3den rang, namelijk aan: J. D. Abercrombie, C. J. Faverey, A. T. Oliviera, mejufvrouw P. May en mejufvrouw A. Rühmann, eveneens leerlingen der normaalschool.

In 1881 zijn dus in het geheel toegekend 8 acten voor den 4den en 5 voor den 3den rang, terwijl 8 candidaten werden afgewezen.

De heeren N. van Meerten en J. J. Heilbron, onderwijzers van den 1sten rang, hebben, even als vroeger, als deskundigen de commissie bijgestaan.

Ter vergelijking met de examens van vorige jaren worden hier opgenomen twee staatjes, aanwijzende het gemiddeld getal punten in de verschillende jaren voor de verschillende examen-vakken verkregen door:

1°. al de candidaten;

2°. de toegelaten candidaten.

Tot opheldering diene dat 10 het hoogste cijfer is dat een candidaat in eenig vak kan verkrijgen.

Verder worde in aanmerking genomen dat de eischen voor de examens met elk jaar een weinig worden opgevoerd.

EXAMEN-VAKKEN.	Gemiddeld getal punten verkregen door de candidaten voor den						*Aanmerkingen.*
	4den rang.			3den rang.			
	1878.	1880.	1881.	1878.	1880.	1881.	
Schrijven	5	5	6	6	7	6	In 1879 zijn de candidaten dadelijk afgewezen wanneer het schriftelijk werk in de Nederlandsche taal en het rekenen onvoldoende bleek. Van dat jaar kunnen de cijfers dus niet worden opgegeven.
Nederlandsche taal	4	5	7	3	6	7	
Vormleer	5	6	6	3	5	7	
Rekenen	4	5	6	5	5	5	
Aardrijkskunde	5	5	6	4	5	6	
Geschiedenis	6	5	6	5	5	7	
Kennis der natuur	4	5	7	3	5	6	
Onderwijs en opvoedkunde	4	5	7	4	5	6	
Totaal	37	41	51	33	43	50	
Getal candidaten	7	15	10	16	9	8	

EXAMEN-VAKKEN.	Gemiddeld getal punten verkregen door de candidaten toegelaten voor den								Aanmerkingen.
	4den rang.				3den rang.				
	1878.	1879.	1880.	1881.	1878.	1879.	1880.	1881.	
Schrijven	6	7	6	6	5	8	7	6	a) De candidaten die voor den 3den rang examen afgelegd, maar slechts een 4den rang verkregen hebben, zijn hier niet bijgerekend.
Nederlandsche taal	6	8	6	7	5	6	6	7	
Vormleer	7	5	7	7	8	6	6	8	
Rekenen	5	7	7	6	9	5	6	7	
Aardrijkskunde	6	7	6	6	6	6	6	7	
Geschiedenis	8	5	6	6	8	5	6	7	
Kennis der natuur	3	4	5	6	6	5	5	6	
Onderwijs en opvoedkunde	5	6	5	7	5	5	5	6	
Totaal	46	49	48	51	52	46	47	54	
Getal toegelaten candidaten	2 a)	8	9	8	1	2	7	5	

§ 3. *Getal en aard der scholen.*

Blijkens bijlage II bedroeg op ultimo December 1881 het getal scholen 63, waarvan 32 te Paramaribo en 31 in de districten. Voorts nog 2 scholen bij de boschnegers, namelijk op Gansee en op Maripaston.

Te Paramaribo:

10 niet gesubsidieerde particuliere scholen,

13 gesubsidieerde particuliere scholen,

2 gouvernementsscholen,

4 gesubsidieerde scholen der Moravische Broeders,

3 » » » Roomsch-Katholijke geestelijken.

in de districten:

16 gouvernementsscholen,

13 gesubsidieerde scholen der Moravische Broeders,

2 » » » Roomsch-Katholijke geestelijken.

Over de centraalschool der Moravische Broeders en over de normaalschool, beide tot opleiding van onderwijzers, zie men § 4 en 5.

§ 4. *De centraalschool.*

Het onderwijzend personeel onderging in 1881 op nieuw eene wijziging. De heer L. E. de Block van Scheltinga, onderwijzer van den 1sten rang, in September 1881 hier aangekomen, wijdt zich geheel aan deze school en geeft onderwijs in de Nederlandsche taal, het lezen, het schrijven, de algemeene geschiedenis en die van Nederland en Suriname, de aardrijkskunde, de vormleer, de natuurkunde en de natuurlijke historie. De heer E. A. Renkewitz geeft onderwijs in den godsdienst, de gewijde geschiedenis, de kerkgeschiedenis, het teekenen en de gymnastiek, de heer G. W. Stolz in het rekenen en de geschiedenis der broederkerk.

De heer J. J. Lorgion Stellingwerff, die aan deze school werkzaam was, werd bij de komst van den heer de Block van Scheltinga naar de bewaarschool der Moravische Broeders overgeplaatst.

Op ultimo December 1881 bedroeg het getal leerlingen 18, waaronder 2 die niet tot onderwijzer worden opgeleid. De oudste leerling was 17, de jongste 11 jaar oud, de gemiddelde leeftijd der leerlingen ruim 13 jaar.

In het volgend staatje zijn de cijfers voor de jaren 1878-1881 zamengevat.

	1878.	1879.	1880.	1881.
getal leerlingen op ult. December	14	10	13	18
ouderdom van den oudsten leerling	18	19	16	17
» » » jongsten »	12	11	10	11
gemiddelde leeftijd der leerlingen	15	15	13	13

§ 5. *De normaalschool.*

De heeren N. van Meerten en J. J. Heilbron bleven gedurende 1881 dezelfde leervakken onderwijzen als het jaar te voren.

Bij Gouvernementsresolutie van den 18den November 1881, lit. A, n°. 7, werd voor de leerlingen der normaalschool de gelegenheid geopend tot het ontvangen van onderwijs in het teekenen; tot onderwijzer in dit vak werd de heer S. del Castilho aangesteld.

Bij zijne lessen volgt de heer Castilho de uitmuntende »*handleiding bij het eerste teekenonderwijs*" van J. Versluys.

Aanvankelijk zijn de vorderingen der leerlingen bevredigend.

Bij den aanvang van het jaar waren:

op den 1sten cursus 16 mannel. en 16 vrouwel. leerlingen

» » 2den » 13 » » 5 » »

te zamen 29 mannel. en 21 vrouwel. leerlingen.

Van deze werden in den loop van het jaar 5 mannelijke kweekelingen en 1 vrouwelijke afgeschreven, terwijl in Mei 1 mannelijke kweekeling, die wegens ziekte tijdelijk was afgeschreven, weer op den 1sten cursus werd toegelaten.

Aan het toelatingsexamen, dat op den 8sten en 9den November plaats vond, namen 16, namelijk 7 mannelijke en 9 vrouwelijke candidaten deel, waaronder 1 mannelijke voor den 2den cursus.

Toegelaten werden:

tot den 1sten curcus 4 mannelijke en 6 vrouwelijke candidaten;

tot den 2den cursus 1 mannelijke candidaat.

De uitslag van dit examen was minder bevredigend dan die van het jaar te voren.

Niet alleen was het getal toegelatenen minder, maar het geleverde werk was van minder gehalte.

De gemiddelde leeftijd der toegelaten canditaten was wederom 16 jaar.

Na het overgangsexamen, dat van den 12den tot den 15den September plaats vond, werden 4 mannelijke en 3 vrouwelijke kweekelingen tot den 2den cursus bevorderd, terwijl 3 mannelijke en 2 vrouwelijke kweekelingen van dezen cursus met goed gevolg het eindexamen aflegden.

Op ultimo December 1881 waren:

op den 1sten cursus 14 mannel. en 18 vrouwel. kweekel.

» » 2den » 13 » » 6 » »

te zamen 27 mannel. en 24 vrouwel. kweekel.;

in het geheel dus 51 — waaronder 17 die reeds een rang bezaten — tegen 49 op gelijk tijdstip van 1880.

Het volgend staatje geeft een overzigt van de gemiddelde opkomst per 100 daags in de verschillende maanden, voor iederen cursus en voor de beide geslachten afzonderlijk.

MAANDEN.	Gemiddelde opbrengst per 100 daags.				Aanmerkingen.
	1ste cursus.		2de cursus.		
	M.	V.	M.	V.	
Januarij . . .	58	73	62	62	
Februarij. . .	61	76	50	66	
Maart	68	84	54	80	
April	64	78	50	78	
Mei.	70	77	47	67	
Junij	65	65	40	71	
Julij	67	68	50	63	
Augustus . .	59	75	55	71	
September . .	72	74	46	72	
November . .	90	90	77	71	
December . .	63	84	57	66	

In enkele maanden was de opkomst van de mannelijke kweekelingen van den 2den cursus zeer slecht; komt hierin geene verbetering, dan zal den moedwilligen verzuimers de verdere toegang tot de lessen ontzegd worden. Te meer is ten deze gestrengheid noodig als men in aanmerking neemt dat de meeste kweekelingen van den 2den cursus reeds als ondermeesters werkzaam zijn en het hun niet moet vrijstaan een slecht voorbeeld te geven.

In de volgende tabel zijn ter vergelijking eenige cijfers over de jaren 1878—1881 naast elkander geplaatst.

	1878.	1879.	1880.	1881.	Aanmerkingen.
Getal kweekelingen op ultimo December.	43	40	49	51	[1]) Een van deze dadelijk op den 2den cursus toegelaten.
Op den 1sten cursus { mannelijke	17	19	16	14	
Op den 1sten cursus { vrouwelijke	10	6	16	18	
Op den 2den cursus { mannelijke	14	11	12	13	
Op den 2den cursus { vrouwelijke	2	4	5	6	
Van deze bezitten reeds een rang.	13	12	17	17	
Gemiddelde leeftijd der kweekelingen op ult. December	19	19	19	19	
Getal candidaten bij het toelatingsexamen.	22	17	14	16	
Van het mannelijk geslacht.	17	14	3	7	
» » vrouwelijk »	5	3	11	9	
Getal toegelaten kweekelingen.	10	12	14	11	
Van het mannelijk geslacht.	8	9 [1])	3	5 [1])	
» » vrouwelijk »	2	3	11	6	
Gemiddelde leeftijd der toegelaten kweekelingen . .	17	18	16	16	

De leesbibliotheek der normaalschool bestond op ultimo December 1881 uit 45 boekwerken, uitmakende 63 boekdeelen.

Gedurende den loop van het jaar werden door 39 kweekelingen 335 boekdeelen aangevraagd, zijnde ruim 8 per hoofd, tegen 6 in het laatste halfjaar van 1880.

Ten einde mij te overtuigen of de kweekelingen de boeken werkelijk lezen, werd bij gelegenheid van het overgangs- en eindexamen uit het register van de circuleerende boekwerken een lijstje gemaakt van 10 der door de meeste kweekelingen gedurende het eerste halfjaar van 1881 aangevraagde boeken. Elke kweekeling moest een van de boeken uitkiezen en in groote trekken vertellen wat hij zich daarvan herinnerde. Van de 22 kweekelingen, die aan de examens deelnamen, maakte slechts 1 een goed opstel over het door hem uitgekozen boek. Van al de overigen was het werk beneden peil.

Over het algemeen kan niet gezegd worden dat de onderwijzers in het afgeloopen jaar veel reden van tevredenheid hebben gehad over den ijver en den leerlust der kweekelingen.

§ 6. *Onderwijzend personeel.*

In bijlage II wordt een overzigt gegeven van het onderwijzend personeel op ultimo December 1881. Rekent men

de scholen bij de boschnegers wèl, de normaal- en de centraalschool niet mede, dan was het personeel zamengesteld als volgt:

te Paramaribo:

4 onderwijzers en 2 onderwijzeressen van den 1sten rang,

5 » » » 2den »

19 » » 10 » » » 3den »

19 » » 10 » » » 4den »

1 onderwijzeres met akte alleen voor het fransch,

1 » » » » » » engelsch,

1 » » » voor het fransch en engelsch;

voorts nog 18 mannelijke en 33 vrouwelijke personen zonder rang, die in de scholen hulp verleenden;

in de districten:

1 onderwijzer van den 2den rang;

8 onderwijzers » » 3den »

21 » » » 4den »

5 » zonder rang;

voorts nog 2 kweekelingen van het mannelijk en 1 van het vrouwelijk geslacht;

in de geheele kolonie derhalve:

77 geëxamineerde onderwijzers,

22 » onderwijzeressen,

te zamen 99, tegen 93 op gelijk tijdstip van 1880;

voorts 3 onderwijzeressen met akten alleen voor vreemde talen, 5 onderwijzers zonder rang aan het hoofd van scholen en 54 personen zonder rang, die in de scholen hulp verleenden.

Beschouwt men de verhouding van 1 geëxamineerden onderwijzer op 50 leerlingen als de normale, dan kwamen op ultimo December 1881 de Moravische Broeders te Paramaribo nog 11, de Roomsch-Katholieke geestelijken nog 7 geëxamineerde onderwijzers te kort.

In de districten hebben de Moravische Broeders nog een te kort van minstens 5 geëxamineerde onderwijzers.

De mutatien in het onderwijzend personeel in 1881, voor zoover deze niet reeds vermeld zijn, waren als volgt:

1°. bij Gouvernementsresolutie van den 1sten Maart 1881 lit. A, n°. 8, werd mejufvrouw L. A. E. Labadie op haar verzoek eervol ontheven van verdere dienstvervulling als onderwijzeres aan de openbare school voor jongens. In hare plaats werd benoemd de onderwijzer G. Petzoldt, terwijl mejufvrouw E. A. Wilmans, bezitster van den 4den rang, tot jongste onderwijzeres aan genoemde school werd aangesteld;

2°. bij Gouvernementsresolutie van den 30sten Maart 1881, lit. A, n°. 7, werd M. A. P. Rhenardus, leerling der normaalschool, als kweekeling aangesteld op de gouvernementsschool aan de Drambrandersgracht;

3°. bij Gouvernementsresolutie van den 22sten September 1881, lit. A, n°. 1, werd de onderwijzer J. C. Hofker, met ingang op 1 November, aan het hoofd geplaatst van de nieuw opgerigte school op den houtgrond Onverwacht in Boven-Para, terwijl, ter voorziening in de hierdoor ontstane vacature, de onderwijzer R. B. Bibaz benoemd werd tot onderwijzer aan de gouvernementsschool op den houtgrond Berlijn;

4°. bij Gouvernementsresolutie van den 4den November 1881, lit. A, n°. 4, werd J. S. Samuels, onderwijzer van den 3den rang, aangesteld tot ondermeester aan de gouvernementsschool te Nieuw-Rotterdam.

§ 7. *Getal en aard der schoolgaande kinderen.*

Bijlage II geeft een overzigt van het getal kinderen op elke school afzonderlijk. Daaruit blijkt dat op ultimo December 1881 ter school gingen:

in de geheele kolonie:

2910 jongens

2411 meisjes

te zamen 5321 leerlingen;

tegen 5210 op gelijk tijdstip van 1880; de vermeerdering bedroeg dus 111, te weten 59 jongens en 52 meisjes;

te Paramaribo:

1933 jongens

1827 meisjes

te zamen 3760 leerlingen;

zijnde nagenoeg 70,7°/₀ van het getal schoolgaande kinderen in de kolonie, tegen 3651 of ruim 70°/₀ op gelijk tijdstip van 1880; de vermeerdering bedroeg dus 109, te weten 40 jongens en 69 meisjes;

in de districten:

977 jongens

584 meisjes

te zamen 1561 leerlingen;

zijnde ruim 29,3°/₀ van het getal schoolgaande kinderen in de kolonie, tegen 1559 of nagenoeg 30°/₀ op gelijk tijdstip van 1880; de vermeerdering bedroeg dus slechts 2, waarbij valt op te merken dat het getal jongens met 19 toegenomen, het getal meisjes met 17 afgenomen is.

Uit eene vergelijking met het jaar 1880 blijkt dat op 17 districtsscholen het getal leerlingen verminderd is, terwijl het op 3 gelijk bleef en op 9 vermeerderde.

Boven-Para en Saramacca wijzen alleen daarom een hooger cijfer aan, omdat in den loop van het jaar in elk dezer districten eene school werd geopend; zonder deze omstandigheid zou het cijfer lager geweest zijn dan in het jaar te voren.

In Beneden-Cottica en Beneden-Commewijne bleef het cijfer gelijk aan dat van 1880. Alleen de districten Beneden-Para en Beneden-Suriname kunnen wijzen op eene vermeerdering die niet het gevolg is van bijkomende omstandigheden.

In den volgenden staat zijn de schoolgaande kinderen gegroepeerd naar de verschillende leeftijden.

LEEFTIJD.	Getal schoolgaande kinderen op ultimo December 1881.			
	jongens.	meisjes.	totaal.	per 100.
beneden 7 jaar . .	96	51	147	2,76
7 » . .	223	227	450	8,46
8 » . .	370	347	717	13,47
9 » . .	403	359	762	14,32
10 » . .	425	358	783	14,72
11 » . .	407	369	776	14,58
12 » . .	384	299	683	12,84
13 » . .	294	251	545	10,24
14 » . .	194	112	306	5,75
15 » . .	86	24	110	2,07
boven 15 » . .	28	14	42	0,79

Men had dus op ultimo December 1881

147 schoolgaande kinderen beneden 7 jaar,

4171 » » van 7—12 »

1003 » » boven 12 »

tegen 112, 4245 en 853 op ultimo December 1880, waaruit blijkt dat het getal schoolgaande schoolpligtige kinderen vermeerderd is.

Met uitzondering van de scholen bij de boschnegers, werd op ultimo December 1881 in de geheele kolonie door 101 geëxamineerde onderwijzers en onderwijzeressen onderrigt gegeven aan 5321 kinderen, zijnde gemiddeld 1 onderwijzer op 52,7 kinderen, tegen 55,4 in het jaar te voren.

Te Paramaribo had men:

72 geëxamineerde onderwijzers op 3760 leerlingen, of

1 » onderwijzer » 52,3 » tegen

1 » » » 55,3 » in 1880;

in de districten:

29 geëxamineerde onderwijzers op 1561 leerlingen, of

1 geëxamineerd onderwijzer op 53,8 leerlingen tegen

1 » » » 55,7 » in 1880.

Rekent men de bewaarscholen en de scholen bij de boschnegers niet mede, den waren op ultimo December 1881 op elke 100 schoolgaande kinderen:

in de geheele kolonie 54,7 jongens en 45,3 meisjes,

te Paramaribo 51,4 » » 48,6 »

in de districten 62,6 » » 37,4 »

Neemt men alleen de schoolgaande kinderen van 7—12 jaar, dan waren op elke 100 leerlingen:

in de geheele kolonie 53 jongens en 47 meisjes,

te Paramaribo 49,7 » » 50,3 »

in de districten 60,5 » » 39,5 »

Uit den navolgenden staat blijkt hoe de verhoudingen waren van de verschillende soorten van scholieren. Ter vergelijking zijn de cijfers van 1880 mede opgegeven.

		Getal schoolgaande kinderen op ultimo December.		Per 100 op ultimo December.	
		1880.	1881.	1880.	1881.
Paramaribo en districten.					
Voor rekening van	particulieren	692	803	13,3	15,1
	het Gouvernement . .	1855	1874	35,6	35,2
Op de gesubsidieerde scholen der	Moravische Broeders .	1972	1948	37,9	36,6
	R.-K. geestelijken . .	691	696	13,3	13,1
Paramaribo.					
Voor rekening van	particulieren	688	791	18,8	21,0
	het Gouvernement . .	1161	1162	31,8	30,9
Op de gesubsidieerde scholen der	Moravische Broeders .	1219	1227	33,4	32,6
	R.-K. geestelijken . .	583	580	16,0	15,4
Districten.					
Voor rekening van	particulieren	4	12	0,3	0,8
	het Gouvernement . .	694	712	44,5	45,6
Op de gesubsidieerde scholen der	Moravische Broeders .	753	721	48,3	46,2
	R.-K. geestelijken . .	108	116	6,9	7,4

De handhaving van het besluit van den 28sten Maart 1878 (*Gouvernementsblad* 1878 n°. 7), betreffende de uitbreiding van den leerpligt tot kinderen van immigranten uit Britsch-Indie, ging even als in de vorige jaren met velerlei moeijelijkheden gepaard. Toch is het, zoo als ik in mijn vorig verslag aantoonde, in het belang der kolonie zeer wenschelijk dat besluit te handhaven.

Het onderwijs bij de boschnegers beteekent nog altijd zeer weinig. Aan het hoofd der school op Gansee staat de heer D. P. IJVERAAR, onderwijzer van den 4den rang, op Maripaston de heer A. L. MURINGIN die geen rang bezit.

De eerste school telde op ultimo December 1881 50 leerlingen, namelijk: 26 jongens en 24 meisjes; de gemiddelde opkomst per dag was 40. De school op Maripaston telde slechts 18 leerlingen, namelijk: 8 jongens en 10 meisjes; de gemiddelde opkomst per dag was 14.

Het volgend staatje geeft een overzigt van de bewaarscholen op ultimo December 1881.

Bewaarscholen van:	Jongens.	Meisjes.	Totaal.
de Moravische Broeders voor kinderen van onvermogenden	55	73	128
de Roomsch-Katholieke geestelijken voor kinderen van onvermogenden . . .	115	165	280
Totaal . . .	170	238	408
de Roomsch-Katholieke geestelijken voor andere kinderen.	60	61	121
Verschillende particulieren.	6	7	13
Totaal . . .	66	68	134
Totaal generaal . . .	236	306	542

§ 8. *Schoolbezoek en schoolverzuim.*

Bijlage III geeft onder meer een overzigt van de gemiddelde opkomst per dag en per 100 voor Paramaribo en de districten afzonderlijk en naar den aard der scholen.

De gemiddelde opkomst per honderd bedroeg

voor de geheele kolonie. . . 78
» Paramaribo. 77
» de districten 80

tegen 75, 74 en 78 in het jaar te voren.

Van de districten vertoonde Coronie op nieuw de beste opkomst, namelijk 87 %, terwijl in Saramacca de opkomst slechts 57 % bedroeg.

Berekent men de gemiddelde opkomst voor de verschillende maanden afzonderlijk, dan vindt men:

voor Paramaribo de grootste opkomst, namelijk 80 %, in Maart, de geringste, namelijk 71 %, in Januarij;

voor de districten de grootste opkomst, namelijk 83 %, in November, de geringste, namelijk 76 %, in Januarij.

Vergelijkt men de cijfers voor Paramaribo met de hoeveelheid gevallen regen, dan ziet men, dat, met uitzondering van de beide droogetijdsmaanden, de minste regen gevallen is in de maand Maart, namelijk 76 millimeters, de meeste regen namelijk 337 millimeters in de maand Januarij.

Naar verhouding worden de meeste verzuimen gemaakt door de kinderen boven 12 jaar.

Bij eene eventueele herziening der onderwijsverordening, die, zonder groote schade voor het onderwijs, niet lang meer kan uitblijven, zal de uitbreiding van den leerpligt tot den veertienjarigen leeftijd wel het eerst in aanmerking moeten komen.

Worden de cijfers gegroepeerd naar den aard der scholen, dan was de gemiddelde opkomst per 100 gedurende 1881:

	in de geheele kolonie.	te Paramaribo.	in de districten.
op de niet-gesubsidieerde particulieren scholen.	87	87	—
» » gesubsidieerde » »	77	77	—
» » gouvernementsscholen	77	72	80
» » gesubsidieerde scholen der Moravische Broeders	74	73	79
» » » » » Roomsch-Katholieke geestelijken . .	84	82	92

Hoewel het schoolbezoek in 1881 dus beter was dan in het jaar te voren, is het nog lang niet wat het wezen kan en wezen moet, daar waar verpligt schoolgaan is voorgeschreven.

In het belang van het onderwijs moet ik daarom Uwer Excellentie's aandacht vestigen op de maatregelen in de verslagen over 1879 en 1880 door mij voorgesteld tot wering van schoolverzuim en vagebondage. En dan leg ik vooral den klemtoon op de steeds dringender wordende behoefte aan eene »*reformschool*." In alle landen waar het verpligt schoolgaan is ingevoerd, is het gebleken dat zulk eene school eene noodzakelijke aanvulling is van het aangenomen beginsel. Evenmin als ik mij in den tegenwoordigen tijd eene goede strafwet kan voorstellen zonder gevangenissen, kan ik mij eene onderwijswet denken, waarin het beginsel van verpligt schoolgaan is opgenomen, zonder verbeterscholen. Men leide uit deze vergelijking evenwel niet af dat naar mijne opvatting » truantschools", » industrialschools", » écoles correctionnelles", of hoe men deze inrigtingen in hare verschillende nuances ook noemen wil, uitvloeisels moeten wezen van het gevangenissysteem.

» The industrialschool should be considered as growing out of the ordinaryschool, but with somewhat stricter discipline and somewhat wider powers, in order to secure for the child that full measure of education which either his own unruly nature or the neglect or vice of his parents has hitherto denied him".

(*Lyulph Stanley* in » *The Nineteenth Century*" van December 1881, blz. 916.)

In den loop van 1881 werden te Paramaribo 79 personen veroordeeld wegens het van school houden hunner kinderen of pupillen zonder geldige redenen. In 41 van deze gevallen was het de vader of moeder, in 38 de verzorger of verzorgster, die veroordeeld werd. De gevallen waren verdeeld als volgt:

52 op de gesubsidieerde scholen der Moravische Broeders,
13 op de gesubsidieerde scholen der Roomsch-Katholieke geestelijken,
14 op de gouvernements- en gesubsieerde particuliere scholen.

In Saramacca werden om dezelfde reden 3 personen veroordeeld; in de andere districten hadden geen vervolgingen plaats.

De volgende staat is opgemaakt uit de maandelijksche mutatiestaten der scholen en bevat slechts de kinderen die van de schoollijsten werden afgeschreven, omdat zij wegens verhuizing uit de stad of uit de nabijheid der districtsschool ophielden leerlingen te zijn. Voorts verwijs ik naar de opmerkingen omtrent een gelijksoortigen staat in het vorig verslag gemaakt.

STAD EN DISTRICTEN.	Gemiddeld getal schoolgaande kinderen in 1881.	Afgeschreven wegens verhuizing.	Afgeschreven per 100.
Paramaribo	3816	148	3,9
Nickerie	262	68	26,0
Coronie.	325	65	20,0
Boven-Cottica enz.. .	157	36	22,9
Beneden-Cottica enz. .	245	89	36,3
Beneden-Para enz. .	204	53	26,0
Boven-Para enz. . .	342	62	18,1
Saramacca.	77	15	19,5
Totaal. . .	5428	536	9,9
1880. . .	5178	430	8,3

§ 9. *Omvang, aard en toestand van het onderwijs.*

Schooltucht.

Na de uitvoerige beschouwingen omtrent deze onderwerpen in mijne vorige verslagen gegeven, meen ik thans zeer kort te kunnen zijn en mij te kunnen bepalen tot enkele bijzonderheden.

De proefneming met de nieuwe leerboeken en leerwijzen, in het vorige verslag bedoeld, is nog van te korten duur, om nu reeds de verklaring te wettigen dat de verandering eene verbetering is geweest.

De heer R. A. P. C. O'Ferrall geeft op zijne school het eerste leesonderrigt volgens eene methode, die veel overeenkomst heeft met die van Versluys, en waarmede hij zeer goede resultaten verkrijgt. Het gebruik van een stel door hem vervaardigde wandplaten draagt veel bij tot opwekking der leerlingen.

In den loop van het jaar verschenen van de hand van:

mejufvrouw M. L. E. Vlier: *Geschiedenis van Suriname*; *Voor de hoogste klasse der volksschool* (Bij C. van Doorn en Zoon te 's Gravenhage);

den heer J. Bueno Bibaz: *Beknopt handboek van de aardrijkskunde der Kolonie Suriname* (Bij J. B. Wolters te Groningen).

Klachten over het slaan van kinderen op de scholen werden in den loop van het jaar slechts zeer zelden bij mij ingebragt.

Naar het schijnt beginnen de onderwijzers meer en meer in te zien dat ligchamelijke straffen niet zoo onontbeerlijk zijn als velen beweren.

§ 10. *Schoolgebouwen, onderwijzerswoningen, schoolmeubelen en leermiddelen.*

Ik heb hier slechts aan te teekenen dat het gebouw der openbare school eene flinke reparatie heeft ondergaan, en van binnen en van buiten zeer netjes is opgeschilderd. Bovendien zijn van binnen eenige wijzigingen aangebragt, waardoor het gebouw beter dan vroeger aan zijne bestemming beantwoordt.

Paramaribo, den 30sten Maart 1882.

De Inspecteur voor het onderwijs,

H. D. Benjamins.

[5. 8.]

BIJLAGE F².

STAAT van de scholen in de kolonie Suriname op ultimo December 1881.

Volgnummer.	Plaats van vestiging.	Namen der onderwijzers.	Onderwijzersrang.	Namen der ondermeesters.	Onderwijzersrang.
I.	*Paramaribo.*				
1	Gravenstraat.	N. van Meerten.	1ste	Mej. P. J. May.	3de
				» E. Engelbrecht.	4de
2	Keizerstraat.	J. J. Heilbron.	1ste	A. T. Oliviera.	3de
				Mej. M. Sanches.	4de
				» O. Engelbrecht.	4de
3	Gravenstraat.	Mej. F. R. Steyvers.	1ste	Mej. A. M. Sauter. 1)	
		» C. W. Soffers.		» M. A. A. Morgan. 2)	
4	»	» A. P. Ooninckx.	3de		
5	»	T. L. Peulen.	3de		
6	Oranjestraat.	T. E. Juda.	2de		
7	Gravenstraat.	R. A. P. C. O'Ferrall.	3de		
8	Watermolenstraat.	Mej. M. E. Brandon.	4de	Mej. E. Wight.	4de
9	Saramaccastraat.	K. H. Bergen.	3de	G. A. Bergen.	3de
10	Gravenstraat.	Mej. A. Rühmann.	3de		
11	»	» E. E. van Meerten.	3de	Mej. C. E. H. de Granada.	4de
		» G. de Mesquita. 3)			
12	Zwartenhovenbrugstraat.	J. A. Muller.	2de	J. G. D. Stolting. G.	3de
				D. A. Jessurun.	4de
13	Steenbakkerijstraat.	W. L. Cramer Az.	2de	C. J. Faverey. G.	3de
14	Gravenstraat.	L. T. Sevenoaks.	2de	H. G. Wildeboer. G.	3de
15	Heerenstraat.	E. O. S. Stuger.	3de	A. W. P. Rhenardus. G.	3de
16	Zwartenhovenbrugstraat.	Mej. C. P. M. J. Vlier.	3de	J. R. Goedman. G.	4de
17	Maagdenstraat.	Wed. C. W. Oehlers.	3de	A. A. Heckers. G.	3de
18	Dominéstraat.	A. S. Gomperts.	3de		
19	Zwartenhovenbrugstraat.	B. Jessurun.	3de	J. Burside.	4de

Namen der overige personen in de school werkzaam.	Getal leerlingen.			*AANMERKINGEN.*
	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	
G. J. Dandlau. †	93	30	123	
Mej. E. J. de Granada. †				
Mej. E. de la Parra.	39	26	65	
Mej. A. von Konigslöw. †	»	48	48	
Mej. M. P. Rijken.	»	64	64	
» T. J. Asdot. †				
» A. E. L. Bartoccinni. †				
	32	»	32	
J. Genmil. †	41	21	62	
Mej. S. Samson.				
» A. Slengarde.	22	7	29	
H. P. Dieulife. †				
	15	15	30	
J. H. C. Brandon. †	32	19	51	
Mej. A. J. Rühmann. †	»	15	15	
	»	23	23	
	86	4	90	
M. R. Betting. †	63	»	63	
Mej. A. L. Sevenoaks.	83	3	86	
» M. E. S. Stuger.	99	»	99	
» L. M. Albergen.	»	158	158	
» H. B. Emanuels.				
» H. L. de Leon.				
» E. L. A. Sevenoaks.				
» H. Wilmans.	»	130	130	
» C. Guicherit.				
	37	56	93	
» A. J. Bothe.	46	56	102	
Transporteren	688	675	1363	

De met een G aangeduide ondermeesters en kweekelingen zijn voor rekening van het Gouvernement geplaatst op gesubsidieerde particuliere scholen. (Art. 30, alinea 4, der verordening van 8 December 1876, *Gouvernementsblad* 1877, n°. 10.)

De met een † aangeduide kweekelingen bezoeken de normaalschool.

1) Bezit eene akte alleen voor de Fransche taal.

2) Bezit eene akte alleen voor de Engelsche taal.

3) Bezit akten alleen voor de Fransche en Engelsche talen.

De scholen aangeduid door de volgnummers 1, 2, 3, 5, 6 en 11 zijn scholen voor meer uitgebreid lager onderwijs; 1, 2, 6, 7, 8, 9 en 10 zijn niet-gesubsidieerde particuliere scholen; 3, 4 en 5 zijn niet-gesubsidieerde scholen der Roomsch-Katholieke geestelijken; 11 geniet een subsidie, krachtens de laatste alinea van art. 27 der onderwijsverordening; 12, 13, 14, 15, 18, 19, 20, 21, 22 en 23 zijn gesubsidieerde particuliere scholen, 16 en 17 stadsscholen voor meisjes, 24 en 25 gouvernementsscholen, 26, 27, 28 en 29 gesubsidieerde scholen der Moravische Broeders, 30, 31 en 32 gesubsidieerde scholen der Roomsch-Katholijke geestelijken.

Volgnummer.	Plaats van vestiging.	Namen der onderwijzers.	Onderwijzersrang.	Namen der ondermeesters.	Onderwijzersrang.
20	Dominéstraat.	J. R. Thomson.	3de	C. A. Moll.	4de
21	Keizerstraat.	Wed. E. J. Halfhide.	3de		
22	Zwartenhovenbrugstraat.	Mevr. E. M. Gonggrijp.	3de		
23	Keizerstraat.	Wed. E. C. Wesenhagen.	4de		
24	Wagewegstraat.	J. B. Bibaz.	2de	J. J. K. Barra.	4de
		J. M. M. de Vries.	3de	J. E. Aberbanel.	4de
		F. C. Curiel.	4de		
		Mej. H. C. Meurs.	3de		
		G. Petzoldt.	3de		
		Mej. E. A. Wilmans.	4de		
25	Drambrandersgracht.	J. Dahlberg.	4de	W. J. de Miranda.	3de
				M. A. P. Rhenardus.	4de
26	Dominéstraat. (jongensschool.)	E. A. Renkewitz.	1ste	H. L. Maasdamme.	4de
				A. T. Pigdom.	4de
				J. D. Abercrombie.	3de
				M. J. Jessurun.	4de
				W. L. Vervuurt.	4de
27	Dominéstraat. (meisjesschool.)	G. W. Stolz.	1ste	A. R. Einaar.	4de
				M. E. van Epse.	4de
				G. J. Halve.	4de
				Mej. Fr. Hermelijn.	4de
28	Dominéstraat. (tusschenschool.)	»		R. Noorde.	4de
29	Groote Combéweg.	G. Durfort	4de		
30	Gravenstraat.	J. Paardekooper.	3de	J. L. Dahle.	4de
31	»	Mej. M. H. van Lammeren.	3de		

Namen der overige personen in de school werkzaam.	Getal leerlingen.			AANMERKINGEN.
	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	
Per transport	688	675	1363	
A. de Miranda. † E. R. Zschuschen. † H. Linscheer. †	80	54	134	
Mej. A. S. Halfhide.	7	20	27	
	»	9	9	
	»	23	23	
	284	»	284	
	88	25	113	
C. W. Blijd. † H. F. Assen. † Th. van Hetten. F. D. Tompig. E. Bijron. C. Hong-A-Fat. Chs. M. Waak.	386	»	386	
M. A. P. Emanuels. † Th. F. Smith. † Mej. H. Kenswil. » L. Homoet. » C. Kenswil. » H. J. Salomons.	»	498	498	
A. Blufpand. Mej. F. J. Sillevolde. † » F. L. Blufpand.	103	175	278	
	46	19	65	
	78	»	78	
Mej. A. M. IJsveld. » M. P. van Ginneken. » J. M. Versluis.	42	147	189	
Transporteren	1802	1645	3447	

Volgnummer.	Plaats van vestiging.	Namen der onderwijzers.	Onder-wijzers-rang.	Namen der ondermeesters.	Onder-wijzers-rang.
32	Burenstraat.	Mej. C. C. E Versigny.	4de		
II.	*Nickerie.*				
33	Nieuw-Rotterdam.	G. J. J. Karg.	2de	J. S. Samuels.	3de
34	Paradise.	R. F. Sordam.	4de		
35	Waterloo.	T. J. Ritfeld.	4de		
III.	*Coronie.*				
36	Totness.	J. C. Marcus.	3de		
37	Welgelegen.	M. G. Elstak.	4de		
38	Salem.	B. E. Jacott.	geen		
39	Mary's hope.	J. H. Maartens.	3de		
IV.	*Boven-Cottica.*				
40	Munnikkendam.	E. J. Arlem.	4de		
41	Charlottenburg.	H. N. Latour.	4de		
	Matappica.				
42	Nieuw-Meerzorg.	A. J. Demarchi.	4de		
V.	*Beneden-Cottica.*				
43	Rust en Werk.	R. C. Elstak.	geen		
44	Frederiksdorp.	E. Tama.	3de		
45	Heerendijk.	J. L. Redan.	4de		
46	Hecht en Sterk.	J. F. de Miranda	3de		
	Beneden-Commewijne.				
47	Leliendaal.	M. Wehl.	4de		
48	Wederzorg.	J. J. van Klein.	4de		

Namen der overige personen in de school werkzaam.	Getal leerlingen.			*AANMERKINGEN.*
	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	
Per transport	1802	1645	3447	
Mej. M. C. Abraas.	131	182	313	
» E. N. Raatz.				
» B. Nijenhuis.				
» M. Kerstens.				
» R. Letatée. †				
Totaal	1933	1827	3760	
J. Cruickshank.	84	60	144	De volgnummers 33, 34, 36, 37, 40, 42, 44, 46, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 60 en 63 zijn gouvernementsscholen, 35, 38, 41, 43, 45, 47, 48, 49, 51, 52, 59, 61 en 62 gesubsidieerde scholen der Moravische Broeders, 39 en 50 gesubsidieerde scholen der Roomsch-Katholieke geestelijken.
Mej. J. E. F. Wilson.				
	25	14	39	
	29	28	57	
Totaal	138	102	240	
	22	12	34	
	26	18	44	
M. Webl.	90	78	168	
	46	33	79	
Totaal	184	141	325	
	12	5	17	
	33	30	63	
	43	21	64	
Totaal	88	56	144	
	23	9	32	
	18	20	38	
	19	13	32	
	27	8	35	
	27	19	46	
	35	17	52	
Totaal	149	86	235	

Volgnummer.	Plaats van vestiging.	Namen der onderwijzers.	Onder-wijzers-rang.	Namen der ondermeesters.	Onder-wijzers-rang.
VI.	*Beneden-Para.*				
49	Beekhuijzen.	J. F. Omzigtig.	4de		
50	Livorno.	G. A. van Tooren. A. Koenen.	3de 4de		
51	Morgenstond.	S. C. Mare.	4de		
	Beneden-Suriname.				
52	Clevia.	W. R. Camron.	4de		
53	Fort Nieuw-Amsterdam.	T. J. Hiemcke.	4de		
54	de Resolutie.	W. N. Ringeling.	3de		
VII.	*Boven-Para.*				
55	La Rencontre.	H. F. van 't Kruys.	4de		
56	Overtoom.	C. G. van de Leuv.	4de		
57	Onverwacht. 1)	J. C. Hofker.	3de		
58	Berlijn.	R. B. Bibaz.	4de		
59	Berseba.	J. G. Wagenaars.	4de		
	Boven-Suriname.				
60	Phedra.	G. A. Kuster.	4de		
61	Berg en dal	C. H. Spalburg.	geen		
VIII.	*Saramacca.*				
62	Catharina Sophia.	F. P. Pekeling.	geen		
63	Post Nassau. 2)	A. C. Cotino.	4de		

Namen der overige personen in de school werkzaam.	Getal leerlingen.			AANMERKINGEN.
	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	
	19	8	27	
	37	»	37	
	28	16	44	
	45	15	60	
	14	7	21	
	13	3	16	
Totaal	156	49	205	
	44	33	77	
	33	7	40	
	28	18	46	1) Geopend 1 November 1881.
	34	11	45	
	25	17	42	
	10	6	16	
	34	26	60	
Totaal	208	118	326	
	20	18	38	
	34	14	48	2) Heropend 1 Augustus 1881.
Totaal	54	32	86	

RECAPITULATIE

RECAPITULATIE.

	Getal leerlingen.		
	Jongens.	Meisjes.	Totaal.
I. Paramaribo	1933	1827	3760
II. Nickerie	138	102	240
III. Coronie	184	141	325
IV. Boven-Cottica en Matappica	88	56	144
V. Beneden-Cottica en Beneden-Commewijne. . . .	149	86	235
VI. Beneden-Para en Beneden-Suriname	156	49	205
VII. Boven-Para en Boven-Suriname	208	118	326
VIII. Saramacca.	54	32	86
Totaal. . . .	2910	2411	5321
1880	2851	2359	5210

De Inspecteur voor het Onderwijs,
H. D. BENJAMINS.

[5. 9.]

BIJLAGE F³.

STAAT, aantoonende het getal scholen, geëxamineerde onderwijzers, schoolgaande kinderen en de verhouding van het getal geëxamineerde onderwijzers tot het getal schoolgaande kinderen op ultimo December 1881, verder het gemiddeld getal schoolgaande kinderen, en de gemiddelde opkomst per dag en per 100 gedurende 1881.

	Getal scholen op ult°. December 1881.	Getal geëxamineerde onderwijzers.	Getal schoolgaande kinderen op ult°. December 1881.	Getal leerlingen op 1 geëxam. onderwijzer op ult°. Dec. 1881.	Gemiddeld getal leerlingen gedurende 1881.		
					Jongens.	Meisjes.	Totaal.
Paramaribo	1) 32	2) 72	3760	52	1948	1868	3816
Nickerie	3	4	240	60	145	117	262
Coronie	4	3	325	108	177	148	325
Boven-Cottica en Matappica	3	3	144	48	96	61	157
Beneden-Cottica en Beneden-Commewijne	6	5	235	47	156	89	245
Beneden-Para en Beneden-Suriname	6	7	205	29	152	52	204
Boven-Para en Boven-Suriname	3) 7	6	326	54	214	128	342
Saramacca	3) 2	1	86	86	46	31	77
Totaal	63	101	5321	53	2934	2494	5428
1880	58	94	5210	55	2882	2296	5178
Paramaribo en districten.							
Niet gesubsidieerde particuliere scholen	10	20	519	26	254	229	483
Gesubsidieerde particuliere scholen	13	24	1037	43	507	559	1066
Gouvernementsscholen	18	28	1121	40	830	305	1135
Gesubsidieerde scholen der Moravische Broeders	17	22	1948	89	999	1043	2042
Gesubsidieerde scholen der Roomsch-Katholieke geestelijken	5	7	696	90	344	358	702
Totaal	63	101	5321	53	2934	2494	5428
1880	58	94	5210	55	2882	2296	5178
Paramaribo.							
Niet gesubsidieerde particuliere scholen	10	20	519	26	254	229	483
Gesubsidieerde particuliere scholen	13	24	1037	43	507	559	1066
Gouvernementsscholen	2	11	397	36	363	24	387
Gesubsidieerde scholen der Moravische Broeders	4) 4	13	1227	94	563	729	1292
Gesubsidieerde scholen der Roomsch-Katholieke geestelijken	3	4	580	145	261	327	588
Totaal	32	72	3760	52	1948	1868	3816
1880	29	66	3651	55	1953	1714	3667
Districten.							
Gouvernementsscholen	16	17	724	43	467	281	748
Gesubsidieerde scholen der Moravische Broeders	13	9	721	80	436	314	750
Gesubsidieerde scholen der Roomsch-Katholieke geestelijken	2	3	116	39	83	31	114
Totaal	31	29	1561	54	986	626	1612
1880	29	28	1559	56	929	582	1511

Gemiddelde opkomst per dag gedurende 1881.			Gemiddelde opkomst per 100 gedurende 1881.		
Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.
1521	1416	2937	78	76	77
121	96	217	33	82	83
159	124	283	90	84	87
78	47	125	81	77	80
121	64	185	78	72	76
126	38	164	83	73	80
175	102	277	82	80	81
25	19	44	54	61	57
2326	1906	4232	79	76	78
2199	1707	3906	76	74	75
225	196	421	89	86	87
382	436	818	75	78	77
644	232	876	78	76	77
785	744	1529	79	71	74
290	298	588	84	83	84
2326	1906	4232	79	76	78
2199	1707	3906	76	74	75
225	196	421	89	86	87
382	436	818	75	78	77
264	13	277	73	54	72
437	501	938	78	69	73
213	270	483	82	83	82
1521	1416	2937	78	76	77
1470	1254	2724	75	73	74
380	219	599	81	78	80
348	243	591	80	77	79
77	28	105	93	90	92
805	490	1295	82	78	80
729	453	1182	78	78	78

AANMERKINGEN.

1) De jongens- en de meisjesschool der Moravische Broeders zijn thans als twee afzonderlijke scholen gerekend.

2) Hieronder begrepen 1 onderwijzeres met akte alleen voor het Fransch, 1 met akte alleen voor het Engelsch en 1 met akte voor het Fransch en Engelsch.

3) Hieronder niet gerekend de school bij de Boschnegers.

4) Zie noot 1.

Paramaribo, den 30sten Maart 1882.

De Inspecteur voor het onderwijs,

H. D. BENJAMINS.

[5. 10.]

BIJLAGE G.

VERSLAG van den geneeskundigen inspecteur omtrent de geneeskundige behandeling en verpleging op de plantages en gronden in de kolonie Suriname, over 1881.

§ 1. *Organisatie.*

Veranderingen werden noodig geacht ten gevolge van gebeurtenissen in 1881.

Sterk liet zich gevoelen het gemis aan geneeskundigen, wier getal werd verminderd met één, dr. S. Arrias, die overleed in de kracht van het leven. Daardoor ontviel ons de eenige aan een hoogeschool gegradueerde districtsgeneesheer.

Verpligt was men:

den dienst op plantage de Resolutie te blijven opdragen aan den officier van gezondheid van fort Nieuw-Amsterdam, die mede de praktijk waarneemt op de plantages Zoelen en Geertruidenberg en bij de landbouwers op en in de nabijheid van het fort Nieuw-Amsterdam;

bij tijdelijke ongesteldheid van een geneesheer, den dienst tijdelijk van uit de stad te laten waarnemen, hetgeen dikwijls met groote moeijelijkheden gepaard gaat;

terwijl in 1881 voortduurde de waarneming van den dienst in het 13de geneeskundig district door de officieren van gezondheid van het militair hospitaal, en in Nickerie door den officier van gezondheid aldaar gedetacheerd.

Wenschelijk is het dat op plantage de Resolutie, met eene bevolking van niet veel minder dan 1000 zielen, een geneesheer gevestigd zij. Hetzelfde geldt ten aanzien van de centraalfabriek op plantage Marienburg met een groot aantal bewoners.

Door gebrek aan geneeskundigen kon echter aan die wenschen niet worden voldaan.

Het wordt betreurd dat in den toestand der districts-geneesheeren geen gunstige verandering is gekomen; dat hun nog altijd niet gegeven is het regt van deelneming aan het pensioenfonds, waardoor deze ambtenaren, wier inkomen niet groot genoeg is om voor den ouden dag te economiseeren, na een moeitevollen diensttijd van 20 jaar, voor de toekomst eenigszins bezorgd zouden zijn. De wensch wordt dan ook uitgedrukt dat hierin spoedig moge plaats vinden de verandering die zoo zeer noodig is. Daardoor zal ook weggenomen worden de eenige reden waarom geen andere dan *in deze kolonie* opgeleide geneeskundigen voor den dienst in de districten verkregen kunnen worden (zie voorts § 10).

De geneeskundige dienst is thans opgedragen aan:

1°. M. P. Heilbron, gevestigd op plantage Johan en Margaretha, in het 1ste geneeskundig district met uitzondering van plantage de Resolutie, en in het 2de van plantage Johan en Margaretha tot plantage Mon-Souci;

2°. D. Hartogh, op den post Sommelsdijk, in het 4de geneeskundig district, en in het 2de van plantage 't Vertrouwen tot den verlaten grond Saphir;

3°. A. N. Monsanto, op plantage Alkmaar, in een gedeelte van het 3de geneeskundig district van plantage Marienburg tot plantage Spieringshoek;

4°. dr. W. F. H. Schelklij, officier van gezondheid op fort Nieuw-Amsterdam, voor zooveel betreft plantage de Resolutie in het 1ste geneeskundig district, de plantages Zoelen en Geertruidenberg in het 3de geneeskundig district, en de landbouwers op en in de nabijheid van het fort Nieuw-Amsterdam;

5°. D. de la Parra, op plantage Brunswijk, in het 5de geneeskundig district;

6°. A. da Silva Pereira, op plantage Jagtlust, in het 6de geneeskundig district en in het 7de voor zooveel aangaat plantage Meerzorg;

7°. J. B. P. L. Seiler, op plantage la Rencontre, in het 7de geneeskundig district, met uitzondering van plantage Meerzorg;

8°. H. Groot, op het etablissement Batavia, in het 8ste geneeskundig district;

9°. J. J. Halfhide, op plantage Catharina Sophia, in het 9de geneeskundig district;

10°. H. K. Kenswil, op den militairen post in Coronie, in het 10de geneeskundig district;

11°. R. J. Coronel, officier van gezondheid in Nickerie, in het 11de geneeskundig district;

12°. J. Kosterman, op plantage Nursery, in het 12de geneeskundig district;

13°. de officieren van gezondheid, dienstdoende in het militair hospitaal te Paramaribo, in het 13de geneeskundig district.

De bezoldigingen der districts-geneesheeren varieerden tusschen de f 2000 en f 5000, waarbij komen vrije woning of f 600 toelage voor huishuur en vrije vervoermiddelen.

Ter plaatsen, waar communicatie te land bestaat, wordt fourragegeld toegekend voor een of twee paarden à f 240 's jaars per paard.

§ 2. *Werking der verordening.*

Gelijk uit de tusschentijds ingediende verslagen blijkt, gaf de bevinding op de plantages en gronden reden van tevredenheid. Bij mijne laatste inspectien bemerkte ik dat huurders en gezagvoerders van immigranten er op uit zijn, beter dan vroeger, de op hen, volgens de geneeskundige verordening, tegenover de immigranten rustende verpligtingen na te komen.

Van den beteren geest die er heerschte, bleek ook uit de omstandigheid dat, op uitzonderingen na, belanghebbenden

zich onmiddellijk bereid verklaarden datgene te doen, te verbeteren en te veranderen wat gevorderd werd. Vrij algemeen heerschte dan ook een goede geest onder de koelies.

Wat de geneeskundige behandeling van de creolen betreft, moge worden verwezen naar het verslag over 1880. Bij voortduring wordt er naar gestreefd om hen doordrongen te doen zijn van *hun* belang om zich bij ziekte te onderwerpen aan de behandeling van een geneesheer en niet over te geven aan inlandsche kwakzalvers.

Met genoegen kan worden geconstateerd dat in dat opzigt vorderingen zijn waar te nemen.

Hierbij wordt gevoegd een staat van de in 1881 ingestelde vervolgingen ter zake van overtreding der geneeskundige verordening, waaruit tevens blijkt van den uitslag dier vervolgingen (Bijlage A.). 1)

Nog hangen de navolgende door mij gedane voorstellen:

1°. betreffende drinkwater voor de arbeiders (verslag over 1880, § 2, sub I; zie hierna § 7);

2°. ten aanzien van de loozing der terreinen van de woningen der immigranten (verslag over 1880, § 2, sub II);

3°. tot wijziging van art. 25 der geneeskundige verordening (verslag over 1880, § 2, sub III);

4°. tot toekenning van meer voordeel aan — ter verkrijging van — geadmitteerde vroedvrouwen in de districten (verslag over 1880, § 2, sub IV; zie hierna § 9);

5°. tot strafbedreiging op overtreding van de laatste alinea van art. 17 der geneeskundige verordening en verduidelijking bij verordening van dat artikel (verslag over 1880, § 2, sub V);

6°. tot bepaling dat een arbeider (niet immigrant), eenmaal in een ziekenhuis of ziekenvertrek verpleegd wordende, daaruit niet anders mag ontslagen worden dan door den districts-geneesheer, uitgezonderd in het geval van art. 27, alinea 2 door den gezagvoerder, op diens verantwoordelijkheid, alleen echter (en met deze bijvoeging zou gemelde alinea van art. 27 ook moeten worden aangevuld) wanneer de lijder zich als hersteld heeft aangemeld (verslag over 1880, § 2, sub VI);

7°. tot regeling in wettelijken vorm van de administratieve interpretatie, bij gouvernements-resolutie dd. 29 October 1879, lit. A, n°. 13, evacuatie van zieken naar het militair hospitaal (verslag over 1880, § 2, sub VII);

8°. ten aanzien van de vraag of overtredingen van de voorschiften betreffende de goede orde en zindelijkheid in de ziekenhuizen en ziekenvertrekken, vervat in het besluit van 20 Februarij 1880, *Gouvernementsblad* e. a., n°. 10, strekkende ter uitvoering van art. 16, alin. 1 der geneeskundige verordening van 1879, *Gouvernementsblad* e. a., n°. 8, strafbaar gesteld zijn, of wel de straf bij art. 42 van de gemelde verordening *anterieur* aan het besluit van Februarij 1880, op overtredingen van dat besluit van toepassing kunnen zijn, vooral daar, waar in gemeld artikel gesproken wordt van het in art. 16 bepaalde (verslag over 1880, § 2, sub VIII).

§ 3. *Gezondheidstoestand.*

De gezondheidstoestand op de plantages en gronden was over het algemeen in 1881 niet gunstig.

Vooral in de 2de helft van het jaar heerschten hardnekkige, slepende intermitteerende koortsen met bilieuse complicatien, waaronder met een pernicieus karakter.

Ik had de eer, bij missive dd. 29 Augustus 1881, n°. 143, Uwer Excellentie's aandacht hierop te vestigen en in overweging te geven, met het oog op den destijds ingetreden droogen tijd en op de heerschende gele koorts in Demerary en elders in de nabijheid, de bepaalde quarantaine maatregelen met de meeste gestrengheid te doen handhaven.

In Coronie deed zich één geval voor van roodvonk, met doodelijken afloop.

Slechts een honderdtal kinderen werden gevaccineerd. Vermits de vaccinatie voor de schoolkinderen bij de wet niet verpligtend gesteld is, moet men zich bepalen tot het geven van raad, die veelal in den wind wordt geslagen. Ook bestaat in den regel gebrek aan animale koepokstof, terwijl de bevolking, niet zonder reden, afkeerig is van gehumaniseerde stof.

De wijze waarop de animale koepokstof naar herwaarts verzonden wordt, schijnt in de tegenwoordige omstandigheden ten gevolge te hebben dat die stof uitwerking mist. Immers als » pakken " verzonden, blijft deze, wegens de bestaande quarantaine maatregelen in Demerary, lang achter, of wordt hier aan quarantaine onderworpen, zoodat die alzoo eerst lang naar de verzending hier ontvangen wordt.

Wenschelijk is 't dat de koepokstof ingepakt als » brieven ". wordt verzonden, waardoor zij direct met de mailpakketten tot ons zal komen.

In de districten overtrof het aantal geboorten, even als in 1879 en 1880, dat der sterfte blijkens hierachter volgenden staat. (Bijlage B.) 2)

§ 4. *Ziekenhuizen en ziekenvertrekken.*

De ziekenhuizen en ziekenvertrekken voldoen in alle opzigten aan de vereischten bij de wet gesteld. Gegeven wenken tot verbetering werden dadelijk opgevolgd.

Op verschillende plaatsen werden nieuwe ziekenhuizen opgerigt, voldoende aan de eischen van de wet.

§ 5. *Voorschriften betreffende de goede orde en de zindelijkheid in de ziekenhuizen en ziekenvertrekken.*

De bestaande bepalingen werken gunstig. Overigens wordt hier gerefereerd aan § 2, sub VIII van het Verslag over 1880, en aan § 2, sub 8, hiervoren.

§ 6. *Geneesmiddelen, benoodigdheden voor de apotheek, hospitaalfournituren en kleedingstukken.*

Over het algemeen leverde het onderzoek te dien aanzien alle reden van tevredenheid op.

Op de kleine plantages ontbrak het een en ander aan den voorraad. Op groote plantages daarentegen was die veel ruimer dan bij de wet bepaald.

§ 7. *Drinkwater.*

Verwezen moge worden naar de verslagen van vorige jaren.

Dit onderwerp werd het laatst behandeld bij mijne consideratien en advies aan Uwe Excellentie van 9 December 1881, n°. 188.

Bij de bezoeken in 1881 is gebleken dat, wat betreft plantages alwaar immigranten werken, van de door mij in de laatste twee jaren gegeven wenken door belanghebbenden partij is getrokken.

Thans is op die plantages gezorgd voor het opvangen en bergen van regenwater ter uitdeeling aan immigranten.

De wettelijke regeling blijft echter volstrekt noodig. Er bestaat toch geen waarborg dat de gunstige toestand, geboren uit de vroeger verwachte wettelijke regeling, zal voortduren, wanneer die regeling niet tot stand komt. Voorts is de wettelijke regeling niet bezwarend nu ze slechts zal ten doel hebben blijvende te doen zijn wat eenmaal is.

Overigens moet niet uit het oog verloren worden de wenschelijkheid om verpligtend te stellen de verstrekking van drinkwater *ook aan niet immigranten*, welke verpligting niet bestaat.

Het is dan ook een uitzondering wanneer thans aan *arbeiders die geen immigranten zijn* drinkwater wordt gegeven. En gelijk uit mijne vorige verslagen blijkt, is de watervoorraad op plantages, waar alleen niet-immigranten werken, niet voldoende.

Ik resumeer: het komt mij noodzakelijk voor dit onderwerp voor de geheele kolonie en ten aanzien van alle arbeiders wettelijk te regelen.

Van de opmerkingen en beschouwingen van den agent-

1) Niet hierbij overgelegd.

2) Niet hierbij overgelegd.

generaal omtrent deze aangelegenheid kan zeer zeker bij eene eventueele regeling partij worden getrokken. (Zie hiervoren § 2 sub 1°.)

§ 8. *Dienstpersoneel in de ziekenhuizen.*

Nickerie en Coronie blijven steeds eene gunstige uitzondering maken.

Daar toch treft men aan ziekenoppassers uit Demerary overgekomen en die in laatstgemelde kolonie door een soort examen hebben doen blijken van geschiktheid.

Wat de oude kolonie betreft, op eene enkele uitzondering na, moge tot mijn leedwezen worden verwezen naar mijn verslag over het vorige jaar.

Het gehalte der ziekenoppassers blijft hier beneden het middelmatige.

Op plantages met een groot aantal bewoners wordt dan ook sterk gevoeld het gemis aan degelijke en bekwame ziekenoppassers.

Bij eene strafvervolging onlangs ten aanzien van plantage Marienburg (centraalfabriek) kwam helder uit de behoefte aan een voor zijn dienst volkomen berekenden ziekenoppasser.

Voor zoodanige plantages mogten wel, in het belang van eene goede ziekenverpleging, door de huurders te werk worden gesteld ziekenoppassers, hetzij in het militair hospitaal alhier opgeleid, hetzij van elders gekomen, doch daar geëxamineerd.

Te dezer plaatse moet nog worden aangeteekend dat het gemis aan geschikte ziekenoppassers te meer gevoeld wordt op plantages, alwaar gezagvoerders niet het oog houden op de behandeling en verpleging der zieken in de ziekenhuizen.

§ 9. *Vroedvrouwen* (Geadmitteerde of voorzien van eene vergunning van den inspecteur).

De toestand geschetst in het vorige verslag, waarnaar (zie § 9) verwezen wordt, bestaat nog.

Voor het ten behoeve van vroedvrouwen volgens de wet beschikbare geringe bedrag is het onmogelijk ze te erlangen.

Ook in 1881 werd, bij gebrek aan geschikt personeel in de districten, geen gebruik gemaakt van de bevoegdheid, den inspecteur gegeven, tot het uitreiken van vergunningen aan niet geadmitteerde vroedvrouwen om verloskundigen bijstand te verleenen (zie hiervoren § 2 n°. 4).

§ 10. *Geneeskundig personeel.*

De geneesheeren gaven, op eene enkele uitzondering na, redenen tot tevredenheid.

Met belangstelling en inspanning werd veelal een geregeld bezoek op de plantages en gronden gebragt.

Niet gering toch zijn de vele moeijelijkheden waartegen zij te kampen hebben. Ik noem slechts afhankelijkheid van getij, in verband met de ons in deze kolonie ten dienste staande vervoermiddelen.

In 1881 ontviel ons een der geneesheeren, dr. S. Arrias (zie § 1), terwijl daarbij geen kwam.

Met groote ingenomenheid kan te dezer plaatse worden vermeld de oprigting in dit jaar van eene school tot opleiding van geneeskundigen, aanvankelijk zeer voldoende geregeld, terwijl het vastgestelde reglement tot admissie van jongelieden op die school waarborgen aanbiedt dat zij, die toegerust zijn met de noodige voorbereidende kennis, tot de school zullen worden toegelaten. Volgens art. 7 toch bestaat het admissie-examen, dat grootendeels schriftelijk zal worden afgenomen, uit:

a. het schrijven eener goed leesbare hand;

b. de kennis der Nederlandsche taal;

c. het vlug lezen en voor de vuist vertalen uit het fransch en hoogduitsch in het nederlandsch;

d. de kennis van de beginselen der latijnsche taal;

e. die van de rekenkunde, vooral van de gewone en tiendeelige breuken en van de leer der evenredigheden;

f. die van de stelkunde, tot en met de vierkantsvergelijkingen;

g. die van de vlakke meetkunde en van de inhouden der eenvoudigste ligchamen.

Voorts duurt, volgens art. 10, de geheele cursus *vijf* jaren.

Wanneer de opgerigte school, door inspanning der leeraars, waarvan ik overtuigd ben, en door volhardende studie der jongelieden, waarop ik reken, de vruchten afwerpt die met allen grond van haar mogen worden verwacht, dan zal zeker in lateren tijd op hare oprigting met zelfvoldoening worden teruggezien door allen die daartoe hebben medegewerkt en door het bestuur en de Regering door wie ze is tot stand gebragt. Want dan zal daaruit het benoodigde geneeskundig personeel verkregen worden om, met de aan hoogescholen gegradueerden, die, bij verbetering van de positie der districtsgeneesheeren, naar wij hopen alsdan te verkrijgen zullen zijn, in onze districten te practiseeren.

Te dezer plaatse moet nog aangeteekend worden, dat niet alleen in de districten, maar ook te Paramaribo, in verband met de eischen van den dienst, het getal geneesheeren onvoldoende is (zie § 1).

Aan het onvoldoend getal geneesheeren in de districten en den drukken dienst van ieder is het dan ook toe te schrijven dat zij, ter voorkoming van stremming in den dienst, niettegenstaande ligte ongesteldheid, hun dienst blijven waarnemen.

Wenschelijk is 't dat de verouderde en volstrekt niet aan de tegenwoordige behoefte voldoende publicatie van 1838 (*Gouvernementsblad* n°. 2), betreffende de uitoefening der geneeskundige wetenschappen, spoedig vervangen worde door eene verordening naar de tegenwoordige eischen en onzen actueelen toestand.

§ 11. *Woningen, waterloozing en terreinen rondom de woningen, keukens en latrines.*

Overal is duidelijk waar te nemen verbetering aan de immigrantenwoningen. Eene belangrijke verbetering is het aanbrengen van keukens, met de huizen één geheel uitmakende. Waar keukens aan de woningen gebouwd zijn, werd *uitsluitend* in die keukens gekookt.

Daardoor wordt bevorderd de zoo zeer gewenschte zindelijkheid in de woningen.

Het inwendige der huizen waarin *niet* gekookt wordt, verschilt hemelsbreed van dat der woningen waarin *tegen de bestaande bepalingen* gekookt wordt.

Het is te hopen dat de bevestiging van keukens aan de woningen der koelies meer en meer ingang zal vinden.

Van de latrines schijnen de koelies niet gediend. Zij maken daarvan doorgaans geen gebruik. Men treft hen dikwijls aan in de nabijheid van de rivier of op het open veld.

Op vele plaatsen zijn de woningen der creolenarbeiders voldoende, maar er zijn verscheidene plantages waar zij veel te wenschen overlaten. Gemis van wettelijke bepaling te dien aanzien en de onverschilligheid van den creolenarbeider om daaromtrent bedingen te maken, laten den toestand onveranderd.

Met verwijzing naar de verslagen over 1879 en 1880, volhard ik bij het gevoelen dat noodig is wijziging van het Koninklijk besluit van 22 Maart 1872, n°. 27, Publicatie van 3/17 Mei e. a. *Gouvernementsblad* n°. 8, o. m. in dien zin dat immigrantenwoningen niet meer uit dubbele rijen vertrekken mogen bestaan.

Over het algemeen was voldoende de waterloozing rondom de woningen, en werd het terrein daaromheen onderhouden. Waar een en ander iets te wenschen over liet, lag de schuld aan de arbeiders, die uit gemakzucht in de loozingen en in de nabijheid van hunne woningen allerlei vuil werpen. Dit kwaad wordt met alle kracht bestreden.

§ 12. *Winkels op de plantages en gronden in de districten.*

Telkens wanneer bij inspectie de winkels worden bezocht, wordt datgene wat zich daarin bevindt en voor de gezondheid schadelijk wordt geacht verwijderd en in de rivier geworpen.

In 1881 kwam dit slechts eenige malen voor. Over het algemeen genomen had men reden tot tevredenheid. De geneesheeren hebben in last een streng toezigt op de winkels te houden.

De geneeskundig inspecteur,

Dr. A. Salomons.

[5. 11.]

BIJLAGE H.

RAMING der ontvangsten en uitgaven voor de kolonie Suriname voor het dienstjaar 1882.

ONTVANGSTEN.

		BENAMING DER ONDERWERPEN VAN ONTVANGST.	Geraamd bedrag.
A.		*Directe- en indirecte belastingen.*	
	a.	Personeel	f 80 000,00
	b.	Grondbelasting	*Memorie.*
	c.	Patentregt	66 000,00
	d.	Belasting op de huurwaarde van huizen	21 000,00
	e.	Belasting voor straatverlichting	*Memorie.*
	f.	Paardengeld	800,00
	g.	Accijns op het binnenlandsch gedistilleerd	83 000,00
	h.	Invoerregten	400 000,00
	i.	Uitvoerregten	190 000,00
	k.	Tonnegeld der schepen	27 000,00
	l.	Baak-, los- en steigergelden	6 000,00
	m.	Waag- en rooigelden en pakhuishuur	9 000,00
	n.	Zegelregt	28 000,00
	o.	Geneeskundige belasting	30 000,00
	p.	Successie- en overgangsregten	7 000,00
	q.	Begraafplaatsregt	1 500,00
	r.	Regt op verlotingen	300,00
B.		*Inkomsten van onderscheiden aard.*	
	a.	Passagegelden	35 000,00
	b.	Opbrengst der posterij	6 000,00
	c.	Erf- en grondpacht	55 000,00
	d.	Landtaxen of akkergelden	8 000,00
	e.	Inhoudingen op de tractementen der ambtenaren voor pensioen	66 000,00
		Transporteren	f 1 119 600,00

		BENAMING DER ONDERWERPEN VAN ONTVANGST.	Geraamd bedrag.
B.		Per transport	f 1 119 600,00
	f.	Renten van de kapitalen, afkomstig van het opgeheven West-Indisch pensioenfonds .	10 843,33
	g.	Terugbetaling van voorschotten	1 000,00
	h.	Boeten, opbrengst van verbeurdverklaringen en terugbetaling van voorloopig betaalde justitie- en proceskosten	6 000,00
	i.	Griffieregten, te verantwoorden aan de koloniale kas	1 500,00
	k.	Salarissen van den hypotheekbewaarder, te verantwoorden aan de koloniale kas. . .	1 000,00
	l.	Emolumenten van den gouvernements-secretaris, te verantwoorden aan de koloniale kas	7 000,00
	m.	Verschillende ontvangsten	18 000,00
C.		*Bijdrage uit 's Rijks schatkist tot aanvulling der koloniale geldmiddelen* . . .	165 356,42
			f 1 330 299,75

UITGAVEN.

	BENAMING DER ONDERWERPEN VAN UITGAAF.	Geraamd bedrag.
I.	Gouvernements-secretarie, Koloniale Staten en algemeene dienst.	f 120 199,75
II.	Justitie en politie	345 543,10
III.	Administratie van financien.	102 930,00
IV.	Immigratie en kolonisatie	47 100,00
V.	Eeredienst, onderwijs, armenzorg en burgerlijke geneeskundige dienst	320 925,00
VI.	Bouwdepartement	94 725,00
VII.	Koloniale vaartuigen, betonning, bebakening en seinwezen	106 528,75
VIII.	Pensioenen, wachtgelden, toelagen en onderstanden.	157 348,15
IX.	Onvoorziene uitgaven	35 000,00
		f 1 330 299,75

[5. 12.]

BIJLAGE J.

STAAT van reeds gedane of nog te doene uitgaven voor de kolonie Suriname over het dienstjaar 1881, vergeleken met de raming.

	BENAMING DER ONDERWERPEN VAN UITGAAF.	Raming van 1881.	Uitgaven gedaan of nog te doen voor 1881.
I.	Gouvernements-secretarie, koloniale staten en algemeene dienst . . .	f 122 899,75	f 133 327,47[5]
II.	Justitie en politie	347 678,10	346 321,44[5]
III.	Administratie van financien	102 530,00	106 079,19
IV.	Immigratie en kolonisatie	48 350,00	47 929,30
V.	Eeredienst, onderwijs, armenzorg en burgelijke geneeskundige dienst	307 105,00	320 417,22
VI.	Bouwdepartement	97 635,00	160 229,27
VII.	Koloniale vaartuigen, betonning, bebakening en seinwezen	103 528,75	120 826,93
VIII.	Pensioenen, wachtgelden en onderstanden	165 363,15	162 519,78[5]
IX.	Onvoorziene uitgaven	35 000,00	19 278,16
		f 1 330 089,75	f 1 416 928,77[5]

[5. 13.]

BIJLAGE K.

STAAT van reeds gedane of nog te doene ontvangsten voor de kolonie Suriname, over het dienstjaar 1881, vergeleken met de raming.

		BENAMING DER ONDERWERPEN VAN ONTVANGST.	Raming voor 1881.	Ontvangsten gedaan of nog te doen voor 1881.
A.		*Directe- en indirecte belastingen.*		
	a.	Personeel	f 80 000,00	f 85 416,70[5]
	b.	Grondbelasting	*Memorie.*	»
	c.	Patentregt	66 000,00	70 073,02
	d.	Belasting op de huurwaarde van huizen	21 000,00	22 287,79
	e.	Belasting voor straatverlichting	*Memorie.*	53,15
	f.	Paardengeld	800,00	794 75
	g.	Accijns op het binnenlandsch gedistilleerd	75 000,00	85 754,36
	h.	Invoerregten	390 000,00	392,046,09[5]
	i.	Uitvoerregten	185 000,00	194 206,18
	k.	Tonnegeld der schepen	27 000,00	35 219,50
	l.	Baak-, los- en steigergelden	6 000,00	7 012,46
	m.	Waag- en rooigelden en pakhuishuur	8 000,00	8 706,79
	n.	Zegelregt	28 000,00	28 270,98[5]
	o.	Geneeskundige belasting	30 000,00	25 136,00
	p.	Successie- en overgangsregten	7 000,00	19 875,49
	q.	Begraafplaatsregt	1 000,00	942,00
	r.	Regt op de verlotingen	300,00	293,70
B.		*Inkomsten van onderscheiden aard.*		
	a.	Passagegelden	30 000,00	35 042,17
	b.	Opbrengst der posterij	6 000,00	6 313,55[5]
	c.	Erf- en grondpacht	60 000,00	68 701,71
	d.	Landtaxen of akkergelden	8 000,00	10 862,84[5]
		Transporteren	f 1 039 100,00	f 1 097 009,15[5]

		BENAMING DER ONDERWERPEN VAN ONTVANGST.	Raming voor 1881.	Ontvangsten gedaan of nog te doen voor 1881.
B.		Per transport	f 1 309 100,00	f 1 097 009,15[5]
	e.	Inhoudingen op de tractementen der ambtenaren voor pensioen . . .	65 000,00	67 209,07
	f.	Renten van de kapitalen, afkomstig van het opgeheven West-Indisch pensioenfonds	10 843,33	10 843,33
	g.	Terugbetaling van voorschotten	1 000,00	1 440,00
	h.	Boeten, opbrengst van verbeurdverklaringen en terugbetaling van voorloopig betaalde justitie- en proceskosten	5 000,00	6 094,24
	i.	Griffieregten, te verantwoorden aan de koloniale kas.	1 500,00	1 373,80
	k.	Salarissen van den hypotheekbewaarder, te verantwoorden aan de koloniale kas	1 000,00	1 217,00[5]
	l.	Emolumenten van den gouvernements-secretaris, te verantwoorden aan de koloniale kas	6 000,00	6 197,89
	m.	Verschillende ontvangsten	15 000,00	24 715,50[5]
C.		*Bijdrage uit 's Rijks schatkist tot aanvulling der koloniale geldmiddelen*	195 646,42	200 828,68
			f 1 330 089,75	f 1 416 928,77[5]

[5. 14.]

BIJLAGE L.

UITTREKSEL uit het Verslag van den Agent-generaal betreffende de immigratie en kolonisatie over het jaar 1881.

I. Immigratie.

Op wetgevend gebied is in 1881 niets bijzonders voorgevallen.

De voorwaarden, waarop aanvragen tot het bekomen van arbeiders uit Britsch-Indie door tusschenkomst van het koloniaal bestuur voor het verschepingsseizoen 1881-1882 werden toegelaten, werden den 4den Januarij door middel van het gouvernements-advertentieblad bekend gemaakt. Zij waren gelijk aan die van het vorige seizoen, met uitzondering, dat de kosten van aanvoer alsnu waren vastgesteld op f 260 voor elken als volwassen berekenden immigrant, wanneer de aanvoer per zeilschip, en op f 310 als de aanvoer per stoomschip zou plaats hebben. Hiervan wordt $^3/_5$ gedeelte, dus respectievelijk f 156 en f 186, door den aanvrager voor elken toegewezen arbeider, die den leeftijd van 15 jaren heeft bereikt, gedragen; het overige komt ten laste van het immigratiefonds, dat weder door eene jaarlijksche belasting door den huurder op te brengen, van f 5 voor ieder mannelijken en van f 2.50 voor iedere vrouwelijke onder contract verbonden immigrant, wordt gebaat.

Op deze voorwaarden werden drie maanden na de afkondiging 453 als volwassen berekende immigranten aangevoerd, welke order, om de werving in Mei in Hindostan te kunnen beginnen, in het laatst van April 1881 door middel van den telegraaf van Britsch-Guyana over Noord-Amerika, Engeland en Amsterdam aan den agent te Calcutta werd overgeseind.

Zooals reeds in het vorige verslag is aangestipt, was den 16den December 1880 van Calcutta gezeild het schip *British Statesman* met 475 immigranten aan boord. Dit schip kwam den 14den Maart 1881 ter reede van Paramaribo aan. De bijzonderheden dezer bezending zullen onder het daarvoor bestemde hoofd worden medegedeeld. Alleen zij hier aangestipt, dat deze immigranten de eenigen waren, die gedurende 1881 in de kolonie kwamen. Tot het overbrengen van de 453 als volwassen berekende immigranten voor het seizoen 1881-1882 werd, op de voorwaarden van het den 18den December 1880 tusschen het koloniaal gouvernement en de firma Sandbach Tinne & C°. gesloten contract, het Engelsche schip *Ailsa* te Calcutta gecharterd, dat op den 19den October 1881 van daar vertrok, nadat den dag te voren zich hadden ingescheept 269 mannen, 155 vrouwen, 43 jongens en 29 meisjes, te zamen 496 immigranten.

In den loop van het jaar 1881 bezocht ik alle plantages waar immigranten gevestigd waren. De heer G. F. Annesley, Britsch consul te dezer plaatse, maakte gaarne van mijne uitnoodiging gebruik om de verschillende reizen mede te maken, zoodat hij ruimschoots in de gelegenheid was zich met de Britsch-Indische immigranten in aanraking te stellen en zich van de behandeling, die zij van de autoriteiten en van de huurders ondervinden, te overtuigen. Ook de geneeskundige inspecteur maakte van deze gelegenheid gebruik om zijne inspectie te volbrengen, hetwelk mij bij het bezoek der plantage-ziekenhuizen en tot het bekomen van inlichtingen, wanneer die uit een medisch oogpunt noodig waren, dubbel aangenaam was.

Over het algemeen leverde deze inspectie het bewijs op dat de toestand der immigranten zeer bevredigend is. Slechts hier en daar viel een en ander op te merken dat minder goed was en aanvulling of verbetering eischte. Overal was men van huurderszijde bereid daaraan te voldoen. Nergens werden toestanden aangetroffen, die regtmatige aanleiding tot vervolging gaven. Slechts op enkele plantages werden klagten door immigranten ingebragt, doch verreweg de meesten betroffen quaestien van de koelies onderling; geen enkele was van dien aard, dat er van het opmaken van proces-verbaal tegen huurders of gezagvoerders sprake kon zijn. Op vele plantages scheen men zich integendeel te beijveren om den goeden geest onder de immigranten aan te moedigen, waarvan wij meermalen overtuigende bewijzen aantroffen. Gegronde klagten over te weinig loon of te zwaren arbeid werden nergens ingediend. De voorgeschreven registers waren aanwezig en werden, met enkele uitzonderingen, de aanteekening van het overwerk betreffende, waarmede de contracttijd verminderd wordt, goed bijgehouden. Bij velen ontbraken nog in de livretten het in een der Hindostansche talen gestelde voorschrift aangaande de *verpligtingen en de regten* van de immigranten, waarvan de sedert 1876 aangekomen Britsch-Indische arbeiders door den huurder voorzien moeten worden.

Vooral in de districten waar de plantages maandelijks minstens eenmaal door den districtscommissaris bezocht werden, was de toestand gunstiger dan daar, waar die bezoeken minder geregeld of met grootere tijdruimten tusschenbeiden plaats hadden.

Een levendig, daadwerkelijk toezigt wordt geeischt, en het is mij aangenaam hierbij te mogen aanstippen, dat de thans in functie zijnde districts-commissarissen dit meer en meer beseffen.

In de inrigting der ziekenhuizen was langzamerhand groote verbetering gekomen. Op vele plantages zijn nieuwe ziekenhuizen gebouwd, die zeer voldoende zijn. Onder de aangebragte verbetering mag, ofschoon niet in de wet voorgeschreven, worden genoemd het op enkele plantages daarstellen van een hekwerk rond het terrein van het ziekenhuis, waardoor dat terrein beter kan worden onderhouden en de zieken gelegenheid bekomen zich dagelijks in de frissche lucht te bewegen.

Ook de woningen, behalve hier en daar enkelen die herstelling behoefden, waren over het algemeen voldoende. Wat de keukens aangaat kan worden medegedeeld, dat in enkele van die kleine aan de woningen aangebouwde houten hokjes, de planken door het vuur waren verkoold en in een zelfs brand was ontstaan, die gelukkig in den beginne werd gebluscht. Ofschoon vele koelies nu van die keukentjes gebruik maken, moet worden opgemerkt, dat

zij toch 's avonds in hunne woonvertrekken een vuurtje aanleggen tot wering van de moskieten en ander schadelijk ongedierte. Ook moet worden aangeteekend, dat ik verscheidene keukens, vooral die afzonderlijk waren opgebouwd, vond gebezigd voor geiten- of kippenhok of voor bergplaats van brandhout als anderszins. Hierop werd de aandacht gevestigd, zoowel van de gezagvoerders als van de bewoners, onder aanbeveling om daarin verandering te brengen.

De overal weder aangebouwde latrines werden, op enkele uitzonderingen na, nergens door de koelies gebruikt; zij zijn in dit opzigt van hunne Oostersche gewoonte niet af te brengen.

Bergplaatsen voor eene voldoende hoeveelheid zuiver drinkwater, zelfs bij langdurige droogte, waren overal aanwezig, zooals ik bij eene andere gelegenheid (zie mijn rapport van 27 Augustus 1881, n°. 415) omstandig heb uiteengezet.

Op plantages waar gelegenheid tot schoolgaan bestaat, werd door de immigranten-kinderen daarvan gebruik gemaakt. Over het algemeen kan gezegd worden dat koeliekinderen zeer bevattelijk zijn. Enkelen kunnen reeds vrij goed Hollandsch lezen en schrijven. Het is jammer dat het niet meer gewaardeerd wordt; de reden ligt veelal in de diensten die de ouders van hunne kinderen trekken, door hen op het huis te laten passen, wanneer zij zelven in het veld aan den arbeid zijn.

Reeds vroeger had ik gelegenheid de Roomsch-Katholieke inrigting voor weesjongens op de verlaten plantage Livorno te bezoeken. Hier worden 47 jongens, waaronder 11 Britsch-Indische weezen die katholiek gedoopt zijn, verpleegd, en, gepaard met elementair onderwijs, voor den landbouw opgeleid. Die inrigting, welke in 1875 is opgerigt en waarover in een ander verslag over 1881 gesproken is, getuigt van echte humaniteit der opzigters en mag als een sieraad van Suriname worden aangemerkt. Het ware wenschelijk dat ook voor de andere weesjongens, die bij verschillende gezinnen te Paramaribo en op de plantages zijn uitbesteed, eene dergelijke inrigting tot stand kon komen.

Buitenlandsche agenten en depôts.

Het bekomen van arbeiders in Britsch-Indie voor de verschillende kolonien was ook in 1881 weder uiterst moeijelijk. Dit werd vooral teweeggebragt door de buitengewoon overvloedige oogst en de goedkoopte van het gewoon voedsel, de rijst. De agent van Demerary onder anderen kon niet aan de bestellingen voldoen en was verpligt om twee schepen, die reeds gecharterd waren, op te zeggen.

De gezondheidstoestand in ons depôt te Calcutta was in 1881 bijzonder goed. Er openbaarden zich geen besmettelijke ziekten, als cholera, pokken, mazelen, enz. De ziekten onder de koelies bepaalden zich tot eenige weinige gevallen van koorts, venerische ziekten, enz.

Om naar Suriname te emigreeren, waren in het depôt:

	Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.
bijeengekomen	320	181	41	28	570
geboren in het depôt	»	»	3	4	7
Totaal	320	181	44	32	577
Hierover werd beschikt als volgt:					
afgekeurd	17	9	1	»	27
gedeserteerd	3	1	»	»	4
gevangen genomen	1	»	»	»	1
vrijgelaten wegens onwil om te emigreeren	1	1	»	»	2
door betrekkingen opgevraagd	1	»	»	»	1
overleden	1	1	1	»	3
als overcompleet afgedankt en naar hunne woonplaatsen teruggezonden	21	6	1	2	30
overgegaan naar het Demerary-depôt	4	7	»	2	13
en den 18den October 1881 aan boord gegaan van het schip *Aïlsa*, waaronder zich nu de 48 tekort gekomen vrouwen der beide vorige transporten bevonden	271	156	41	28	496
Totaal	320	181	44	32	577

Het is mij aangenaam hierbij te mogen voegen, dat in weerwil van de groote moeijelijkheid om arbeiders voor de kolonien te bekomen, er dit jaar, vooral wat de mannen betreft, eene zorgvuldige keus is gedaan en er veel minder ongeschikten en personen van een ziekelijk gestel onder waren dan bij vorige bezendingen, zooals blijken zal in het volgend jaarverslag, wanneer de aankomst van de *Aïlsa*, die op 9 Januarij 1882 plaats vond, vermeld zal worden.

Aankomst van immigranten in de kolonie.

Op den 13den Maart 1881 werd berigt ontvangen dat het Engelsche schip *British Statesman* met koelies van Calcutta op de lijbank van de rivier Suriname ter hoogte van de plantage de Resolutie was vastgeraakt, en er zich vele zieken aan boord bevonden, voor wie het wenschelijk was dat zij zoo spoedig mogelijk werden aan wal gebragt. Ik begaf er mij onmiddellijk heen en evacueerde, bijgestaan door den daartoe aangewezen geneeskundige van het fort Nieuw-Amsterdam, nog dienzelfden dag 20 lijders, benevens een kind dat de moeder moest volgen, naar de infirmerie van genoemd fort. De meesten leden aan dysenterie of de gevolgen daarvan en verkeerden in bedenkelijken toestand, zoodat binnen eene week tijds reeds 5 daarvan overleden.

Die ziekte had ook geheerscht gedurende de reis, die van 16 December 1880 tot 14 Maart 1881, dus 89 dagen, had geduurd. Op de reis waren overleden 19 mannen, 5 vrouwen 2 jongens en 3 meisjes, te zamen 29 personen; er waren geboren 4 kinderen, namelijk 1 jongen en 3 meisjes.

Door de krachtige pogingen van de sleepboot *Curaçao* gelukte het om genoemd schip van de bank af te brengen, zoodat het reeds den volgenden dag ter reede van Paramaribo aankwam.

Het onderzoek aan boord, dat den 15den plaats had, leverde het resultaat:

dat de voedingsmiddelen, het drinkwater en de geneesmiddelen van goede hoedanigheid waren;

dat het tusschendek, waar de immigranten logeerden, ruim en meer dan 6 voet hoog was;

dat het schip van den voorgeschreven » THIER's automatic ventilator" was voorzien, die nogtans volgens verklaring van den scheepsdocter en den gezagvoerder niet die uitwerking had, die men zich bij de invoering had voorgesteld, en voor het doel weinig waarde bleek te hebben;

dat de ventilatie tusschendeks, vooral wanneer bij stormwêer en hooge stortzeeën de luiken digt moesten blijven, in het voorschip veel te wenschen had overgelaten;

dat overigens de behandeling zeer goed is geweest en geen enkele klagt daarover werd ingediend.

In den namiddag had de ontscheping plaats. Met inbegrip van hen die den 13den naar de infirmerie te fort Nieuw-Amsterdam geëvacueerd waren, werden geland:

297 mannen,
109 vrouwen,
26 jongens,
en 18 meisjes,

te zamen 450 hoofden, die met uitzondering van de zieken, welke onmiddellijk naar het hospitaal werden vervoerd, in het depôt gehuisvest werden.

Het geheel aantal zieken, bij het onderzoek aan boord en later in het depôt, bedroeg, met inbegrip van die in de infirmerie, 121 personen, te weten:

46 lijdende aan venerische ziekten,
9 » » dysenterie,
2 » » koorts,
10 » » ligchaamsverzwakking,
1 » » borstziekte,
14 » » oogziekte,
2 » » blindheid,
1 » » keelontsteking,
9 » » zware verkoudheid,
1 » » asthma,
2 » » rheumatismus,
2 » » verstandsverbijstering,
1 » » nagelzweer,
1 » » eene wond,
20 » » ligte huiduitslag.

Als geheel ongeschikt voor den veld- of fabriekarbeid werden afgekeurd 3 mannen en 7 vrouwen.

Over het geheel stak deze bezending ongunstig af bij die van vorige jaren. Het onderzoek naar de geschiktheid van de arbeiders, die zich aanboden om te emigreeren, bleek te Calcutta niet met die zorgvuldigheid verrigt te zijn zooals had behooren te geschieden. Was het aantal zieken al groot, de sterfte onder de koelies in de eerste drie maanden na aankomst was niet minder; deze laatste bedroeg toch binnen dien betrekkelijk korten tijd 17 mannen, 5 vrouwen en 2 jongens, welke sterfte voornamelijk moet worden op rekening gebragt van de slechte ligchaamsgesteldheid van velen, die ons als arbeiders uit Indie waren toegezonden.

De emigratie-agent te Calcutta is op dien slechten gang van zaken gewezen en met klem is er op verbetering aangedrongen. Het is mij aangenaam hierbij te kunnen voegen dat het volgende schip, de *Ailsa*, den 9den Januarij 1882 veel beter volk heeft aangebragt, en dat dus, ofschoon de schaarschte aan volk in 1881 nog veel grooter was dan in 1880, het anders kan gedaan worden, wanneer er maar belangstelling is en moeite wordt aangewend.

De indeeling der immigranten had plaats overeenkomstig de bestaande voorschriften. Zonder bezwaar is gevolgd kunnen worden het voorschrift vervat in de artt. 28 en 29 der immigratiefonds-verordening, wanneer slechts acht wordt gegeven om art. 38 van het Koninklijk besluit van 22 Maart 1872, n°. 27, ook op de zieken, alvorens zij naar het hospitaal gaan, toepasselijk te maken. Dit is bovendien noodig, ten einde voor iedere plantage een zooveel mogelijk evenredig getal zieken te bestemmen, die echter eerst na hun herstel worden ingedeeld.

Voor nadere bijzonderheden wordt verwezen naar den staat aantoonende de aankomst en verdeeling van immigranten in 1881.

Getalsterkte, huwelijk, geboorte en sterfte onder de immigranten, hun algemeene toestand en andere bijzonderheden.

I. UIT WEST-INDIE.

	AANTAL.				
	Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.
Op den 1sten Januarij 1881 bevonden zich in de kolonie	34	2	3	5	44
Vermeerderd door:					
geboorte.	»	»	1	»	1
het sluiten van eene nieuwe werkovereenkomst. . .	1	»	»	»	1
	35	2	4	5	46
Verminderd door:					
ontslag na geëindigden diensttijd.	12	1	1	1	15
desertie.	1	»	»	»	1
Blijft aanwezig op den 31sten December 1881. .	22	1	3	4	30

Huwelijken noch sterfgevallen hadden onder hen plaats. Ook kwamen er geen nieuwen aan, waartoe gedeeltelijk zullen hebben bijgedragen de quarantaine-maatregelen, die voor een groot deel van het jaar 1881 voor schepen komende van Demerary, Barbados en andere West-Indische plaatsen waren voorgeschreven.

II. UIT NEDERLANDSCH-INDIE VAN CHINESCHEN LANDAARD.

Op den 1sten Januarij 1881 bevonden zich in de kolonie 4 mannen,

gedeserteerd 4 mannen.

III. Uit Britsch-Indie.

	Aantal.				Totaal.
	Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	
Op den 1sten Januarij 1881 bevonden zich in de kolonie.	2175	765	441	347	3728
Vermeerderd door:					
aankomst.	297	109	26	18	450
overschrijving van jongens en meisjes, die den leeftijd van 15 jaren hebben bereikt	14	12	»	»	26
geboorte	»	»	55	61	116
	2486	886	522	426	4320
Verminderd door:					
overlijden.	75	20	20	15	130
ontbinding van het contract	4	3	»	»	7
vermissing	1	»	»	»	1
overschrijving van jongens en meisjes, die den leeftijd van 15 jaren hebben bereikt	»	»	14	12	26
	80	23	34	27	164
Blijft aanwezig op den 31sten December 1881.	2406	863	488	399	4156

Er werden 5 huwelijken onder hen gesloten, namelijk in het district Nickerie 3, in Beneden-Saramacca 1 en in Matappica 1, waarbij geene overplaatsing van de vrouwen behoefde te geschieden.

Het geboortecijfer bedroeg 13.25 op de honderd vrouwen. Het sterftecijfer was ongeveer 3.30 van de gemiddelde bevolking. Dit betrekkelijk hooge cijfer werd grootendeels veroorzaakt door de slechte bezending van koelies met de *British Statesman*, waarop reeds vroeger onder het hoofd » Aankomst van immigranten " is gewezen. — Van deze bezending toch werden onmiddellijk na aankomst en vóór de toewijzing, wegens ziekte, ter verpleging naar de infirmerie te fort Nieuw-Amsterdam en het militair hospitaal te Paramaribo opgezonden niet minder dan 121 koelies, terwijl binnen het jaar daarvan overleden 38.

Kon men deze bezending en ook de daarop gevallen sterfte van het geheel aftrekken, dan zou het sterftecijfer op de gemiddelde bevolking van 3739 slechts bedragen 2.46 ten honderd. In ieder geval kan het hooger sterftecijfer van het jaar 1881 niet geheel aan den minderen gezondheidstoestand der kolonie worden toegeschreven.

Onder de sterfte zijn voorts begrepen 2 gevallen van zelfmoord om onbekende reden op de plantages Hazard en Hamptoncourt in Nickerie; een geval van zelfvergiftiging door opium op plantage de Resolutie; 6 gevallen van verdrinking, te weten 2 koelies van plantage de Resolutie, 2 van plantage Meerzorg, 1 van plantage Zorg en Hoop en 1 van plantage Nieuw-Clarenbeek; voorts 1 ten gevolge van moord van een koelie op eene vrouw op de plantage Nieuw-Clarenbeek. Deze 10 gevallen kunnen almede niet op rekening van den algemeenen gezondheidstoestand der kolonie worden gebragt, en van de totale sterfte afgetrokken zijnde, wordt het *algemeen sterftecijfer* van deze immigranten, ten gevolge van ziekte, slechts 3.04 ten honderd van de gemiddelde bevolking.

De geboorte en sterfte onder de immigranten ex *Clive* waren in het vierde jaar van hun verblijf in de kolonie als volgt:

		Aantal.				
		Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.
Aanwezig bij de intrede van het 4de jaar op den 29sten Augustus 1880.		189	72	30	26	317
in het vierde jaar	geboren.	»	»	6	5	11
		189	72	36	31	328
	overleden.	1	2	1	»	4

De sterfte ten honderd bedroeg dus van deze bezending:

in het 4de jaar van haar verblijf in de kolonie 1.23,
» » 3de » » » » » » » 1.89,
» » 2de » » » » » » » 3.34 en
» » 1ste » » » » » » » 5.06,

terwijl er bijna driemaal meer geboren dan gestorven zijn.

De geboorte en sterfte onder de immigranten ex *Zanzibar*

waren in het derde jaar van hun verblijf in de kolonie als volgt:

	Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.
Aanwezig bij de intrede van het 3de jaar op den 16den Augustus 1880. . . .	408	160	104	69	741
in het derde jaar: geboren .	»	»	14	24	38
	408	160	118	93	779
in het derde jaar: overleden.	2	2	4	1	9

De sterfte ten honderd bedroeg van deze bezending:

in het 3de jaar van haar verblijf in de kolonie 1,17

» » 2de » » » » » » » 2,06 en

» » 1ste » » » » » » » 1,40

Het aantal geborenen was evenals in 1880 ruim 4 maal meer dan dat der overledenen.

De geboorte en sterfte onder de immigranten van de eerste bezending per *Aïlsa* in het tweede jaar van hun verblijf in de kolonie waren als volgt:

	Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.
Aanwezig bij de intrede van het 2de jaar op den 6den Februarij 1881. . . .	193	75	25	16	309
in het tweede jaar: geboren .	»	»	2	4	6
	193	75	27	20	315
in het tweede jaar: overleden.	6	3	1	2	12

De sterfte ten honderd bedroeg dus van deze bezending:

in het 2de jaar van haar verblijf in de kolonie 3,96 en

» » 1ste » » » » » » » 4,08

Er overleden tweemaal meer dan er geboren werden.

De geboorte en sterfte onder de immigranten van de tweede bezending per *Aïlsa* in het 1ste jaar van hun verbijf in de kolonie waren als volgt:

	Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.
Bij aankomst op den 26sten November 1880. . . .	321	94	23	22	460
in het eerste jaar: geboren .	»	»	2	5	7
	321	94	25	27	467
in het eerste jaar: overleden.	17	1	3	1	22

De sterfte ten honderd bedroeg dus van deze bezending in het 1ste jaar van haar verblijf in de kolonie 4,94 en was ruim driemaal meer dan de geboorte.

Wat de toestand dezer immigranten betreft, zoo als reeds bij de algemeene beschouwingen is gezegd, kan deze vrij gunstig genoemd worden. Velen zijn in het bezit van eenig vee en als bewijs van hunne betrekkelijke welvaart kan worden vermeld, dat op den 31sten December 1881 van het getal van 679 inleggers van geld in de koloniale spaarbank, ten bedrage van f 175 931,36[5], 449 Britsch-Indische immigranten zijn, welke van dat bedrag de som van f 97 259,49 hadden ingelegd.

IV. Uit China.

	Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.
Op den 1sten Januarij 1881 bevonden zich in de kolonie	39	»	1	1	41
Verminderd door:					
overlijden.	1	»	»	»	1
desertie	2	»	»	»	2
ontslag na geëindigden diensttijd	15	»	»	»	15
Blijven aanwezig op den 31sten December 1881 .	21	»	1	1	23

Het sterftecijfer bedroeg 3,12 ten honderd van de gemiddelde bevolking.

Huisvesting en geneeskundige verpleging (*art.* 56).

Omtrent de huisvesting van immigranten is reeds in de algemeene beschouwingen het noodige gezegd.

De geneeskundige behandeling en verpleging in de ziekenhuizen bepaalde zich tot de navolgende getallen van immigranten.

	IMMIGRANTEN UIT:				
	West-Indie.	Nederl.-Indie van Chin. landaard.	Britsch-Indie.	China.	Totaal.
Op den 1sten Januarij 1881 waren onder behandeling	»	1	252	1	254
Gedurende het jaar 1881 onder behandeling gekomen	52	22	14941	45	15060
	52	23	15193	46	15314
Hiervan zijn { hersteld .	50	23	14795	44	14912
Hiervan zijn { overleden .	»	»	122	1	123
Blijven op den 31sten Dec. 1881 onder behandeling	2	»	276	1	279
Het aantal ziektedagen in 1881 bedroeg	670	830	120031	698	122229

Deze tafel vergeleken met de gemiddelde sterkte geeft tot resultaat, dat in 1881 op elk honderdtal immigranten uit Britsch-Indie voorkwamen 385 ziektegevallen, terwijl ieder had gemiddeld 30,4 dagen in het jaar verpleging in het hospitaal of ziekenhuis. Dit zijn respectievelijk 46 ziektegevallen en 5,1 ziektedag meer dan in 1880, zoodat hieruit, zoowel als uit het hooger sterftecijfer, blijkt, dat de gezondheidstoestand van de immigranten in 1881 ongunstiger was dan het jaar te voren.

Districtsgewijs was het bedrag der ziektegevallen van alle immigranten als volgt:

		ziektedagen.	zijnde gemiddeld voor ieder immigrant in het jaar.
1.	Coronie.	995	4,1 dag,
2.	Boven-Commewijne .	553	13,3 »
3.	Beneden-Para . . .	269	14,2 »
4.	Matappica.	3 841	18,6 »
5.	Nickerie	9 967	19,9 »
6.	Commetewane . . .	456	22,8 »
7.	Beneden-Suriname . .	30 106	26,5 »
8.	Beneden-Saramacca .	11 077	30,3 »
9.	Beneden-Cottica . .	16 887	31,0 »
10.	Boven-Suriname . .	2 411	43,4 »
11.	Perica	8 287	55,6 »
12.	Beneden-Commewijne .	35 310	58,1 »
13.	Boven-Cottica . . .	2 070	98,6 »

Eene vergelijking van dezen staat met dien van het vorige jaar toont voor de districten Coronie, Boven-Commewijne, Matappica, Nickerie en Beneden-Saramacca eenige vermindering aan van het aantal ziektedagen; in de overige districten viel daarentegen vermeerdering waar te nemen.

In den volgenden staat worden de naaste oorzaken van het overlijden der immigranten en de voornaamste ziekten, welke in 1881 onder hen hebben geheerscht, aangewezen.

Immigranten uit:					
West-Indie.	Nederl.-Indie van Chin. landaard.	Britsch-Indie.	China.	Totaal.	Oorzaak van het overlijden.
»	»	23	»	23	Kwaadaardige koortsen.
»	»	19	»	19	Bloedloop.
»	»	16	1	17	Uitputting en verval van krachten.
»	»	11	»	11	Stuipen.
»	»	5	»	5	Slepende loop.
»	»	5	»	5	Hersenontsteking.
»	»	4	»	4	Gangreneuze zweren.
»	»	4	»	4	Etterbloedvergiftiging.
»	»	3	»	3	Tering.
»	»	3	»	3	Longtering.
»	»	3	»	3	Beroerte.
»	»	2	»	2	Zenuwzinkingkoorts.
»	»	2	»	2	Bronchitis.
»	»	2	»	2	Nierontsteking.
»	»	2	»	2	Darmontsteking.
»	»	1	»	1	Ontsteking en versterf van het rotsbeen en opvolgende hersenvliesontsteking.
»	»	1	»	1	Maagontsteking.
»	»	1	»	1	Baarmoerkanker.
»	»	1	»	1	Moeraskoorts.
»	»	1	»	1	Waterzucht.
»	»	1	»	1	Scheurbuik.
»	»	1	»	1	Huiduitslag.
»	»	1	»	1	Rheumatismus.
»	»	1	»	1	Hartziekte.
»	»	1	»	1	Borstvliesontsteking.
»	»	1	»	1	Bloedarmoede.
»	»	1	»	1	Oogziekte.
»	»	1	»	1	Syphilis.
»	»	1	»	1	Zonnesteek.
»	»	2	»	2	Krankzinnigheid.
»	»	1	»	1	Zelfvergiftiging.
»	»	2	»	2	Zelfmoord.
»	»	6	»	6	Verdronken.
»	»	1	»	1	Vermoord.
»	»	130	1	131	Totaal.

De sterfte onder de verschillende immigranten was op

de verschillende plantages in het jaar 1881, na aftrek van de 10 gevallen van zelfvergiftiging door opium, zelfmoord, verdrinking en moord, als volgt:

A. Namen der plantages, waar geen sterfte onder de immigranten is voorgekomen:

1. Goudmijn,** suikerplantage in Bov.-Commewijne;
2. Frederiksdorp,** cacao » » Beneden-Cottica;
3. Katwijk,** » » » Ben.-Commewijne;
4. Lust en Rust,** » » » Ben.-Suriname;
5. Elisabethshoop,** » » » Beneden-Cottica;
6. Dordrecht,** suiker » » Ben.-Suriname;
7. Leasowes en Sarah,* cacao » » Coronie;
8. Johanna Catharina,* » » » Ben.-Saramacca;
9. Montresor,* » » » Ben.-Commewijne;
10. Concordia,* » » » Ben.-Saramacca;
11. La Paix,* suiker » » Boven-Cottica;
12. Nieuw Clarenbeek,* cacao » » Perica;
13. Brouwerslust,* » » » Beneden-Cottica;
14. Spieringshoek,* » » » Ben.-Commewijne;
15. Monsouci,* » » » Beneden-Cottica;
16. Hamptoncourt, suiker » » Nickerie;
17. Margarethenburg, cacao » » idem;
18. Breukelerwaard, suiker » » Commetewane;
19. Kwatta, cacao » » Beneden-Para;
20 de Maasstroom, » » » Beneden-Cottica;
21. Boxel, suiker » » Boven-Para.

B. Beneden het gemiddeld sterftecijfer van 3,26 ten honderd bleven:

					pct.
1. Catharina Sophia,	suikerplant.	in		Ben.-Saramacca	0,70
2. Zoelen,*	»	»	»	Ben.-Commewijne	1,22
3. Waterloo,	»	»	»	Nickerie	1,37
4. Alliance,	»	»	»	Matappica	1,45
5. Zorg en Hoop,*	»	»	»	Beneden-Cottica	1,67
6. Burnside,	»	»	»	Coronie	1,67
7. Alkmaar,	»	»	»	Ben.-Commewijne	2,01
8. Caledonia,	cacao	»	»	Ben.-Saramacca	2,11
9. Voorburg,	suiker	»	»	Ben.-Suriname	2,15
10. Rust en Werk,	»	»	»	Beneden-Cottica	2,33
11. de Resolutie,	»	»	»	Ben.-Suriname	2,86
12. Meerzorg,	»	»	»	idem	2,96
13. Vreeland,	»	»	»	Boven-Suriname	3,23
14. Jagtlust,*	cacao	»	»	Ben.-Suriname	3,25

C. Boven het gemiddeld sterftecijfer van 3,26 ten honderd waren:

					pct.
1. Vriendsbeleid en Ouderszorg,**	cacaoplant.	in		Ben.-Commewijne	3,28
2. Hazard,*	suiker	»	»	Nickerie	3,56
3. Visserszorg,	»	»	»	Ben.-Commewijne	3,96
4. St. Barbara,	»	»	»	Boven-Suriname	4,08
5. Berlijn,	cacao	»	»	Beneden-Cottica	4,44
6. Geertruidenberg,*	»	»	»	Ben.-Commewijne	4,60
7. de Eendragt,**	suiker	»	»	Perica	5,30
8. Marienbosch,*	cacao	»	»	Beneden-Cottica	5,71
9. Leliendaal,**	»	»	»	Ben.-Commewijne	5,94
10. Sorgvliet,**	»	»	»	idem	6,00
11. Killenstein,*	»	»	»	Beneden-Cottica	7,14
12. Wederzorg,*	»	»	»	Ben.-Commewijne	7,29
13. Kent,*	suiker	»	»	Boven-Saramacca	7,69
14. de Morgenster,*	cacao	»	»	idem	8,33

Op de plantages met ** gemerkt is in de jaren 1879 en 1880 en op die met * gemerkt in 1880 geen sterfte geweest.

Districtsgewijs was de sterfte onder de immigranten als volgt:

I. Zonder sterfte:

de districten Beneden-Para,
» » Boven-Para,
» » Boven-Commewijne,
» » Commetewane,
» » Boven-Cottica;

II. Beneden het gemiddelde sterftecijfer van 3,26 ten honderd:

de districten	Coronie,	sterfte	1,24	pct.
» »	Matappica,	»	1,45	»
» »	Nickerie,	»	1,60	»
» »	Beneden-Cottica,	»	2,02	»
» »	Beneden-Suriname,	»	2,66	» en
» »	Beneden-Saramacca,	»	2,73	»;

III. Boven de gemiddelde sterfte van 3,26 ten honderd:

de districten	Beneden-Commewijne,	sterfte	3,29	pct.
» »	Boven-Suriname,	»	3,61	» en
» »	Perica,	»	4,69	».

De sterfte onder de creolen en andere arbeiders, geen immigranten zijnde, op de plantages waar immigranten gevestigd zijn, was districtsgewijs als volgt:

1. Beneden-Para, geen sterfte, doch de vaste arbeiders zijn enkel immigranten; de nu en dan te werk gestelden creolen te Paramaribo.

2.	Coronie,	met	2,71	ten honderd	der	gemiddelde	bevolking
3.	Beneden-Suriname,	»	3,14	»	»	»	»
4.	Perica	»	3,21	»	»	»	»
5.	Beneden-Cottica,	»	3,60	»	»	»	»
6.	Nickerie,	»	4,06	»	»	»	»
7.	Boven-Cottica,	»	4,28	»	»	»	»

8. Matappica, met 5,05 ten honderd der gemiddelde bevolking
9. Beneden-Saramacca, » 5,30 » » » » »
10. Beneden-Commewijne, » 5,38 » » » » »
11. Boven-Commewijne, » 6,59 » » » » »
12. Commetawane, » 8,20 » » » » »
13. Boven-Suriname, » 8,62 » » » » ».

Gemiddeld was de sterfte onder hen op die plantages 4,25 van hunne gemiddelde bevolking. Daar velen hunner meermalen in het jaar van woonplaats veranderen, is de gemiddelde bevolking verkregen door de bevolkingscijfers van iedere maand op te tellen en de som door 12 te deelen. Dit dient om den graad van naauwkeurigheid te beoordeelen steeds, wat deze bevolking betreft, in aanmerking te worden genomen.

Uit de bovenstaande opgaven, vergeleken met die van voorgaande jaren, blijkt:

1. dat de sterfteverhouding van de immigranten tot de creolen en andere arbeiders (niet immigranten), op dezelfde plantages was:

in 1877 als 3,73 tot 6,16
» 1878 » 2,71 » 4,07
» 1879 » 2,08 » 3,32
in 1880 als 1,81 tot 3,59 en
» 1881 » 3,26 » 4,25;

2°. dat de gezondheidstoestand in 1881 zoowel van immigranten als van creolen ongunstiger was dan in 1880;

3°. dat alleen in het district Perica de sterfte onder de creolen en andere arbeiders iets minder was dan die onder de immigranten, maar dat in al de overige districten het tegenovergestelde heeft plaats gehad.

Arbeidsloon en werkverzuim.

Het aantal immigranten dat in 1881 aan den veld- en fabriekarbeid op de plantages heeft deelgenomen, — de hoeveelheid werkdagen of taken en de bedragen van het verdiende loon waren als volgt:

IMMIGRANTEN UIT:	Aantal.			Aantal werkdagen of taken en bedrag van het verdiende loon voor:					
				Mannen.		Vrouwen.		Jongens en meisjes.	
	Mannen.	Vrouwen.	Jongens en meisjes.	Werkdagen.	Loon.	Werkdagen.	Loon.	Werkdagen.	Loon.
West-Indie	22	2	1	3 448¼	f 2 370,37	140	f 59,69	»	»
Nederlandsch-Indie van Chineschen landaard	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Britsch-Indie	2345	800	338	462 244¾	» 333 459,50	120 031¾	» 70 159,97	9 480¾	f 4 371,61
China	23	»	»	2 598	» 2 082,97	»	»	»	»
Totaal . . .	2390	802	339	468 291	f 337 912,84	120 171¾	f 70 219,66	9 480¾	f 4 371,61

In dezen staat zijn niet begrepen — omdat zij niet als werkdagen kunnen gelden — de dagen van het jaar doorgebragt in ziekte, met verlof, in afwezigheid ten gevolge van dagvaarding voor den regter, in straf en in opzettelijk verzuim, en evenmin de zon- en feestdagen, welke laatste, behalve de algemeen erkende, voor Hindoes 32 en voor Mohammedanen 16 dagen in het jaar bedragen.

In den volgenden staat vindt men opgeteekend het aantal creolen en andere arbeiders, dat gedurende het jaar 1881 is werkzaam geweest op plantages waar immigranten gevestigd zijn, het aantal door hen geleverde werktaken en het verdiende loon.

ARBEIDERS:	Aantal.			Aantal werkdagen of taken en bedrag van het verdiende loon.					
				Mannen.		Vrouwen.		Jongens en meisjes.	
	Mannen.	Vrouwen.	Jongens en meisjes.	Werkdagen.	Loon.	Werkdagen.	Loon.	Werkdagen.	Loon.
Creolen	1352	1171	187	324 354¾	f 292 136,76	203 385½	f 132 843,96	18 387½	f 9 962,42
Anderen (niet immigranten) .	972	209	32	188 048½	» 180 608,13	29 417¼	» 20 006,06	2 870½	» 1 098,09

Het aantal der in dezen staat vermelde creolenarbeiders is verkregen, door de getallen, die op den 1sten van iedere maand op de plantages aanwezig waren, op te tellen, en de som door 12 te deelen. Wegens het dikwijls veranderen van woonplaats van deze menschen, is het anders niet mogelijk een gemiddeld bevolkingscijfer te verkrijgen.

Ofschoon de hoeveelheid verrigte arbeid op deze gemiddelde bevolkingscijfers is overgebragt, is zij in werkelijkheid door *meer* arbeiders verrigt, hetwelk bij de beoordeeling van de hoeveelheid werk, door de creolen verrigt, in aanmerking dient genomen te worden, zoodat de *hoofdelijk* opgeleverde arbeid eigenlijk *minder* is dan hier staat uitgedrukt.

Vergeleken met de opgaven van 1880 is de arbeid der creolen op de plantages belangrijk minder dan in 1880, terwijl die van de immigranten zeer is toegenomen.

Indien men den arbeid of het aantal werktaken door mannen en vrouwen verrigt bij elkander neemt, dan bedraagt dit volgens het voorgaande verslag in 1880 voor de immigranten 473 457$^1/_4$ en voor de creolen 590 585$^3/_4$, dus eene *meerderheid van creolen- boven immigranten-arbeid* van 117 128$^1/_2$ taken. In 1881 daarentegen verkrijgt men op dezelfde wijze te werk gaande voor den arbeid met immigranten 588 462 taken en voor dien der creolen 527 740$^1/_4$, eene *meerderheid* dus *van immigranten- boven creolen-arbeid* van 60 721$^3/_4$ taken. Het jaar 1881 is het eerste, dat de creolen-arbeid door dien der immigranten is overtroffen.

Door middel der gegevens van de beide voorgaande staten komt men tot het resultaat, dat de hoeveelheid werk en het dagloon van iederen arbeider in 1881 zijn geweest als volgt:

SOORT VAN ARBEIDERS.	Voor iederen man.		Voor iedere vrouw.		Voor een jongen of meisje.	
	Aantal werkdagen of taken.	Gemiddeld dagloon.	Aantal werkdagen of taken.	Gemiddeld dagloon.	Aantal werkdagen of taken.	Gemiddeld dagloon.
Immigranten uit:						
West-Indie	156,7	f 0,68^7	70,0	f 0,42^6	»	»
Britsch-Indie.	197,1	» 0,72^1	150,4	» 0,58^4	28,0	f 0,46^1
China	113,0	» 0,80^2	»	»	»	»
Immigranten, gemiddeld . .	195,9	f 0,70^2	149,8	f 0,58^4	27,9	f 0,46
Anderen (niet-immigranten) .	193,4	» 0,96	140.7	» 0,68	89,7	» 0,38^3
Creolen.	239,9	» 0,90^7	173,7	» 0,65^3	98,3	» 0,54^2

De navolgende staten behelzen opgaven van den arbeid en het loon van creolen en andere arbeiders op plantages waar *geen* immigranten gevestigd zijn.

SOORT DER ARBEIDERS op plantages waar geene immigranten gevestigd zijn.	Gemiddeld aantal			Aantal werkdagen of taken en bedrag van het uitbetaalde loon.					
				Mannen.		Vrouwen.		Jongens en meisjes.	
	Mannen.	Vrouwen.	Jongens en meisjes.	Werkdagen.	Loon.	Werkdagen.	Loon.	Werkdagen.	Loon.
Creolen	1152	1069	184	258 013	f227 555,09	203 171	f132 436,62	20 652$^1/_2$	f 6 001,84
Anderen (niet-immigranten) .	606	122	24	106 310$^3/_4$	»100 385,82	15 164	» 13 251,75	1 948$^1/_2$	» 608,58

Aantal werktaken, gemiddeld per hoofd in het jaar 1881 verrigt en het gemiddeld dagloon voor ieder, op plantages waar immigranten gevestigd zijn.

SOORT DER ARBEIDERS.	Voor iederen man.		Voor iedere vrouw.		Voor een jongen of meisje.	
	Aantal werkdagen of taken.	Gemiddeld dagloon.	Aantal werkdagen of taken.	Gemiddeld dagloon.	Aantal werkdagen of taken.	Gemiddeld dagloon.
Creolen.	223,9	f 0,88^2	190,1	f 0,65^2	112,2	f 0,29
Anderen (niet-immigranten) .	175,4	» 0,94^4	124,4	» 0,87^4	81,2	» 0,31^2

Door de vorenstaande gegevens zaâm te trekken, verkrijgt men voor *alle* plantages in de kolonie het volgend resultaat van den arbeid in 1881 tot het verbouwen van stapelproducten verrigt.

SOORT DER ARBEIDERS.	Aantal.			Aantal taken of werkdagen van de		
	Mannen.	Vrouwen.	Jongens en meisjes.	Mannen.	Vrouwen.	Jongens en meisjes.
Immigranten	2390	802	339	468 291	120 171 $^3/_4$	9 480 $^3/_4$
Gewezen immigranten en vreemde arbeiders	1578	331	56	294 359 $^1/_4$	44 581 $^1/_4$	4 819
Totaal van vreemden	3968	1133	395	762 650 $^1/_4$	164 753	14 299 $^3/_4$
Idem idem creolen	2504	2240	371	582 367 $^3/_4$	406 556 $^1/_2$	39 040
Totaal-generaal in 1881	6472	3373	766	1 345 018	571 309 $^1/_2$	53 339 $^3/_4$

Uit deze opgaven vergeleken met die van 1880 blijkt:

1°. dat de creolen-arbeid in 1881 weder is afgenomen met 378 mannen en vrouwen en met 71 089 $^3/_4$ werkdagen of taken;

2°. dat het aantal vreemde arbeiders daarentegen in het afgeloopen jaar is toegenomen met 767 mannen en vrouwen en met 110 564 werkdagen of taken.

Het maximum loon, dat voor één week arbeid aan enkele arbeiders is uitbetaald, bedroeg bij de:

Immigranten uit:	Een man.	Eene vrouw.
West-Indie . . .	f 5,15 op de suikerplantage Visserszorg.	f 2,80 op de suikerplantage Kent.
Britsch-Indie . . .	f 14,20 op de suikerplantage Voorburg.	f 11,20 op de suikerplantage Voorburg.
China	f 10,40 op de suikerplantage Zorg en Hoop.	

Districtsgewijs was de hoofdelijk geleverde arbeid door de immigranten uit Britsch-Indie en hun gemiddeld dagloon n het jaar 1881 als volgt:

DISTRICTEN.	Werkdagen of taken per man.	DISTRICTEN.	Gemiddeld bedrag van het dagloon.
Boven het gemiddeld bedrag van .	197,1	Boven het gemiddeld bedrag van .	f $0{,}72^1$
1. Commetewane	277,2	1. Boven-Suriname	» $0{,}84^1$
2. Coronie	253,3	2. Beneden-Suriname	» $0{,}83^6$
3. Nickerie	248,4	3. Nickerie	» $0{,}77^9$
4. Beneden-Para	247,0	4. Commetewane	» $0{,}74^6$
5. Beneden-Cottica	227,8	5. Boven-Cottica	» $0{,}74^6$
6. Boven-Commewijne	221,2	6. Coronie	» $0{,}74^3$
		7. Boven-Commewijne	» $0{,}74^1$
		8. Perica	» $0{,}73^1$
Beneden het gemiddeld bedrag:		Beneden het gemiddeld bedrag:	
1. Beneden-Commewijne	193,8	1. Beneden-Saramacca	» 0,68
2. Beneden-Saramacca	187,2	2. Matappica	» $0{,}67^6$
3. Boven-Suriname	177,5	3. Beneden-Para	» 0,67
4. Matappica	171,0	4. Beneden-Cottica	» 0,63
5. Beneden-Suriname	166,6	5. Beneden-Commewijne	» $0{,}60^2$
6. Perica	160,2		
7. Boven-Cottica	142,2		

Het door de districtscommissarissen geconstateerd opzettelijk werkverzuim, waarmede de werkovereenkomsten, krachtens de artt. 68 en 69 van het Koninklijk besluit van den 22sten Maart 1872, n°. 27, kunnen worden verlengd, bedroeg in 1881 voor de immigranten uit:

West-Indie 132¼ dag of gemiddeld per volwassene 4,5 dag.
Britsch-Indie 23 876 » » » » 7,7 »
China 585 » » » » 1,8 »

Deze opgaven vergeleken met die van het vorige jaar toonen aan, dat het werkverzuim in 1881 belangrijk *minder* geworden is.

Districtsgewijs bedroeg het geconstateerd opzettelijk werkverzuim van alle immigranten te zamen gemiddeld als volgt:

DISTRICTEN.	Per volwassen immigrant in:		
	1881.	1880.	1879.
Beneden het gemiddeld bedrag van 7,8 in 1881:			
1. Boven-Suriname	0	1,6	0
2. Commetewane	0	0	0
3. Nickerie	0,1	3,9	6,0
4. Beneden-Para	0,9	24,3	27,8
5. Coronie	2,1	0,6	0,3
6. Beneden-Cottica	2,2	4,7	9,9
7. Boven-Cottica	2,8	0	0
8. Beneden-Commewijne	4,8	9,0	15,9
9. Beneden-Saramacca	6,2	6,2	10,0
Boven het gemiddeld bedrag:			
1. Matappica	9,6	15,4	7,6
2. Perica	9,9	18,8	12,1
3. Boven-Commewijne	9,9	18,2	10,1
4. Beneden-Suriname	17,0	43,5	38,4
Gemiddeld	7,8	19,5	18,1

Klagten en misdrijven.

In 1881 zijn door de immigranten tegen hunne huurders of werkgevers de volgende klagten ingebragt:

Ingebragte klagten van immigranten tegen huurders, gezagvoerders, geneeskundigen of opzigters. Getal.	Aard.	Ingetrokken of niet vatbaar voor vervolging.	Door den eersten regter vrijgesproken.	Door den eersten regter veroordeeld.	In hooger beroep.	*Aanmerkingen.*
geene.	I. Beneden-Para.					
	II. Boven-Cottica.					
	III. Perica.					
	IV. Matappica.					
	V. Commetewane.					
	VI. Boven-Commewijne.					
2	inhouding van loon	2	»	»	»	Waren ongegrond.
	VII. Coronie.					
2	het niet geregeld wekelijks uitbetalen van verdiend loon	»	»	2	»	
	VIII. Boven-Suriname.					
3	het niet uitbetalen van loon	3	»	»	»	
3	te zwaar werk	3	»	»	»	
	IX. Beneden-Suriname.					
2	het toebrengen van slagen	1	»	1	»	
12	Transporteren	9	»	3	»	

Ingebragte klagten van immigranten tegen huurders, gezagvoerders, geneeskundigen of opzigters.		Ingetrokken of niet vatbaar voor vervolging.	Door den eersten regter		In hooger beroep.	*Aanmerkingen.*
Getal.	Aard.		vrijgesproken.	veroordeeld.		
12	Per transport	9	»	3	»	
1	het weigeren van geneeskundige verpleging	1	»	»	»	
	X. Beneden-Cottica.					
12	het toebrengen van slagen	9	»	3	1	
4	te min betaald loon	2	»	2	»	
3	te zwaar werk.	3	»	»	»	
	XI. Beneden-Saramacca.					
3	het weigeren van verlofpassen . . .	3	»	»	»	
3	het niet geregeld uitbetalen van loon.	3	»	»	»	
3	het niet verstrekken van ziekenkleeren	3	»	»	»	
	XII. Nickerie.					
3	te min betaald loon.	3	»	»	»	2 waren geheel ongegrond, de andere klagt is ingetrokken, toen het loon vrijwillig werd bijbetaald.
1	afzonderlijke tewerkstelling om een zijdam te wieden	1	»	»	»	
1	afzonderlijke tewerkstelling om een zijdam te wieden; den koelie daardoor onvriendelijk te hebben bejegend en dus in strijd met het contract te hebben gehandeld.	»	1	»	»	Eene curieuse vervolging. De aldus te werk gestelde koelie had zelfs meer verdiend dan de anderen.
1	het toebrengen van slagen	»	1	»	»	
1	opsluiting van een dag in het ziekenhuis en hem geen eten te hebben gegeven	1	»	»	»	
	XIII. Beneden-Commewijne.					
3	het niet verschaffen van geneeskundige verpleging	3	»	»	»	
4	het toebrengen van slagen	3	»	1	»	
8	te weinig eten in het ziekenhuis . .	8	»	»	»	
1	het afnemen van een bos onrijpe banannen.	1	»	»	»	
1	het aanrigten van schade door vee in zijn kostgrond	1	»	»	»	
2	te min betaald loon.	2	»	»	»	
16	te zwaar werk.	16	»	»	»	
1	strenge behandeling	1	»	»	»	
1	het niet verschaffen van een woning.	1	»	»	»	
1	het inhouden van loon.	»	»	1	»	
86	Totaal.	74	2	10	1	

Van de 86 ingebragte klagten van immigranten tegen huurders, gezagvoerders, geneeskundigen en opzigters zijn er 74 ongegrond en niet vatbaar voor vervolging bevonden of wel ingetrokken, terwijl van de 12 ingestelde vervolgingen 2 zijn vrijgesproken en 10 veroordeeld.

Even als verleden jaar zijn in het district Beneden-Commewijne de meeste klagten ingediend, terwijl in de districten Beneden-Para, Boven-Cottica, Perica, Matappica en Commetewane, waar trouwens weinig immigranten zijn, geen klagten zijn ingediend.

Het aantal tegen immigranten ingebragte klagten ter zake van overtredingen, wanbedrijven en misdaden is in den volgenden staat vermeld.

IMMIGRANTEN UIT:	Overtredingen ter zake van pligtverzuim (artt. 151—156 der herziene strafverordening van 1874).			Andere overtredingen.			Wanbedrijven.			Misdaden.		
	Aangebragt.	Schuldig bevonden.	Niet bewezen of ingetrokken.	Aangebragt.	Schuldig bevonden.	Niet bewezen of ingetrokken.	Aangebragt.	Schuldig bevonden.	Niet bewezen of ingetrokken.	Aangebragt.	Schuldig bevonden.	Niet bewezen of ingetrokken.
West-Indie	10	10	»	»	»	»	1	»	1	»	»	»
Britsch-Indie.	625	512	113	379	255	119	31	19	11	13	4	7
China	3	3	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Totaal . . .	638	525	113	379	255	119	32	19	12	13	4	7

Districtsgewijs laten deze klagten zich rangschikken als volgt:

DISTRICTEN.	Overtredingen ter zake van pligtverzuim (artt. 151-156 der herziene strafverordening van 1874).			Andere overtredingen.			Wanbedrijven.			Misdaden.		
	Aangebragt.	Schuldig bevonden.	Niet bewezen of ingetrokken.	Aangebragt.	Schuldig bevonden.	Niet bewezen of ingetrokken.	Aangebragt.	Schuldig bevonden.	Niet bewezen of ingetrokken.	Aangebragt.	Schuldig bevonden.	Niet bewezen of ingetrokken.
Beneden-Suriname.	68	58	10	42	32	6	4	4	»	»	»	»
Boven-Suriname	8	3	5	3	3	»	»	»	»	»	»	»
Beneden-Para	»	»	»	1	1	»	»	»	»	»	»	»
Beneden-Commewijne.	263	207	56	106	64	42	10	2	8	6	»	5
Beneden-Cottica.	65	47	18	58	41	17	1	1	»	»	»	»
Boven-Commewijne	3	3	»	2	2	»	»	»	»	»	»	»
Commetewane	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Boven-Cottica	3	3	»	1	1	»	»	»	»	»	»	»
Perica	33	33	»	6	6	»	3	3	»	2	1	1
Matappica.	49	40	9	28	26	2	»	»	»	»	»	»
Beneden-Saramacca	67	67	»	34	20	14	3	1	1	5	3	1
Nickerie	79	64	15	85	50	34	11	8	3	»	»	»
Coronie.	»	»	»	13	9	4	»	»	»	»	»	»
Totaal. . . .	638	525	113	379	255	119	32	19	12	13	4	7

Percentsgewijs berekend komen de bovenvermelde klagten op elke honderd volwassen immigranten gemiddeld als volgt:

IMMIGRANTEN uit:	Overtredingen ter zake van pligtverzuim.	Andere overtredingen.	Wanbedrijven.	Misdaden.
West-Indie	33,90	»	3,39	»
Britsch-Indie	20,30	12,31	1,06	0,42
China	0,10	»	»	»
Gemiddeld van alle immigranten te zamen .	20,32	12,07	1,02	0,41

Districtsgewijs zijn op elk honderdtal volwassen immimigranten in 1881 gemiddeld aangebragt:

DISTRICTEN.	Overtredingen ter zake van pligtverzuim.	Andere overtredingen.	Wanbedrijven.	Misdaden.
Beneden-Suriname . .	7,44	4,60	0,44	»
Boven-Suriname . . .	17,58	6,59	»	»
Beneden-Para	»	7,14	»	»
Beneden-Commewijne .	51,12	20,60	1,94	1,16
Beneden-Cottica . . .	15,03	13,41	0,23	»
Boven-Commewijne . .	8,22	5,48	»	»
Commetewane	»	»	»	»
Boven-Cottica	17,65	5,88	»	»
Perica.	26,94	4,89	2,44	1,63
Matappica	29,43	16,82	»	»
Beneden-Saramacca . .	21,44	10,88	0,96	1,60
Nickerie	20,57	22,13	2,86	»
Coronie	»	7,95	»	»
Gemiddeld . .	20,32	12,07	1,02	0,41

Eene vergelijking van de vorenstaande tabellen met die van het jaar 1880 leidt tot de gevolgtrekking:

1°. dat het aantal overtredingen, vallende onder de strafbepalingen van art. 151-156 der herziene strafverordening van 1874, bij alle immigranten, behalve bij die uit China, toegenomen is;

2°. dat andere soorten van overtredingen daarentegen *minder* zijn geworden;

3°. dat het aantal wanbedrijven zeer is toegenomen;

4°. dat eveneens het plegen van misdaden onder de immigranten uit Britsch-Indie vermeerderd is;

5°. dat, wat de districten betreft, naar evenredigheid de meeste overtredingen ter zake van pligtverzuim, even als in 1880, hebben plaats gehad in het district Beneden-Commewijne, terwijl geen zoodanige hebben plaats gehad in Beneden-Para, Commetewane en Coronie;

6°. dat wat de andere overtredingen betreft, de meesten in Nickerie zijn gepleegd geworden;

7°. dat eveneens de meeste wanbedrijven in Nickerie en de meeste misdaden in Perica hebben plaats gehad.

Bij dit verslag zijn weder drie staten gevoegd, te weten:

lit. A, aantoonende de aankomst en indeeling der immigranten in 1881;

lit. B, houdende de mutatien, die onder de immigranten hebben plaats gehad, en

lit. C, bevattende het aantal mannen, vrouwen, jongens en meisjes, dat op 31 December 1881 op elke plantage aanwezig was.

II. Kolonisatie.

Volgens verkregen opgaven bedroeg de getalsterkte der Europesche kolonisten, afkomstig van de in 1854 opgeheven kolonisatie te Groningen aan de Saramacca, als volgt:

	Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.
Aanwezig op den 1sten Januarij 1881	34	33	26	18	111
Bijgekomen.	1	»	»	»	1
Geboren	»	»	4	2	6
	35	33	30	20	118
Overleden	1	»	2	1	4
Blijft op den 31sten December 1881	34	33	28	19	114

Hun veestapel bestond op 31 December 1881 uit:

547 runderen,
2 paarden,
1 muilezel,
en 36 gewone ezels,

benevens eenige varkens en pluimvee.

Hun toestand is vrij wel gelijk gebleven aan dien van het vorige jaar. Velen klagen over den slechten staat, waarin zich de Drambrandersgracht bevindt, die de hoofdloozing is van de landerijen van een veertiental boerenplaatsen. Ook de wegen aldaar verkeeren in zeer slechten staat.

Aan gewezen immigranten, die hun contract getrouw hebben vervuld en van een bewijs van goed gedrag zijn voorzien, zijn op de voorwaarden van de publicatie van den 1sten Augustus 1863 (*Gouvernementsblad* 1863, n°. 23) tot ultimo December 1881 uitgegeven de navolgende op loozing gebragte gronden uit 's lands domein Domburg in het district Boven-Para, te weten: 7 hektaren land aan 4 gewezen Britsch-Indische immigranten, die zij grootendeels met cacao, koffij, benannen en aardvruchten hebben beplant. Ook op andere punten der kolonie is land aangevraagd door gewezen immigranten, waarvan de vermelding evenwel tot het volgende jaarverslag behoort. Bij expiratie van de werkovereenkomsten worden de immigranten steeds aan de gunstige bepaling der genoemde publicatie herinnerd, maar er is niet altijd ingepolderd land van het domein, om hun geschikte gronden aan te wijzen. Het is bekend dat vele koelies bij voorkeur veehouders willen zijn en de kolonie zou daarvan groot voordeel kunnen

trekken, wanneer hun, in plaats van de terugreis naar Indie, land geschikt voor veeteelt werd aangeboden. Het bovengenoemde Domburg is daartoe niet geschikt; beter gelegen komt het domeinland westwaarts van Oxford in het district Coronie voor, maar daartoe zou het leggen van een frontdam en verlenging van den communicatieweg vereischt worden, dat langzamerhand er toe leiden zou om de districten Coronie en Nickerie door een weg over land te verbinden, eene zaak, die voor beiden van groot voordeel zoude zijn, vooral indien daarmede vermeerdering van bevolking en uitbreiding van veeteelt gepaard ging.

Paramaribo, den 22sten April 1882.

[5. 15.]

BIJLAGE M.

STAAT aantoonende de aankomst en verdeeling van immigranten gedurende het jaar 1881.

Volgnommer.	NAMEN DER SCHEPEN.	Tonnemaat.	Dagteekening van aankomst.		Van waar gekomen.	Getal aangevoerde immigranten.						
						Mannen.	Vrouwen.	Van 10-15 jaren. Jongens.	Van 10-15 jaren. Meisjes.	Beneden de 10 jaren. Jongens.	Beneden de 10 jaren. Meisjes.	Totaal.
1	British Statesman (Eng. schip)	1262	Maart	14	Calcutta (Britsch-Indie).	297	109	1	—	25	18	450
					Totaal . .	297	109	1	—	25	18	450

Aan welke plantage toegewezen.	Getal aan elke plantage toegewezen.							AANMERKINGEN.
	Mannen.	Vrouwen.	Van 10-15 jaren. Jongens.	Van 10-15 jaren. Meisjes.	Beneden de 10 jaren. Jongens.	Beneden de 10 jaren. Meisjes.	Totaal.	
Waterloo	16	7	»	»	2	»	25	
Hazard	19	7	»	»	2	1	29	
Hamptoncourt	10	4	»	»	»	2	16	
Margarethenburg	6	2	»	»	1	1	10	
Kent	16	6	»	»	1	1	24	
Johanna Catharina	10	4	»	»	»	»	14	
de Morgenster	5	1	»	»	1	»	7	
Meerzorg	8	2	»	»	»	»	10	
Voorburg	8	1	»	»	»	»	9	
de Resolutie	26	12	1	»	6	3	48	
Rust en Werk	10	3	»	»	»	3	16	
Mariënbosch	8	2	»	»	1	»	11	
Brouwerslust	7	2	»	»	1	»	10	
Killenstein	8	3	»	»	»	1	12	
Monsouci	8	3	»	»	»	1	12	
Zorg en Hoop	10	3	»	»	»	1	14	
Zoelen	12	5	»	»	1	»	18	
Geertruidenberg	9	4	»	»	»	»	13	
Leliendaal en Ellen	9	1	»	»	2	»	12	
Sorgvliet	10	4	»	»	»	»	14	
Visserszorg	13	3	»	»	»	»	16	
Wederzorg	6	3	»	»	1	»	10	
Katwijk	4	1	»	»	»	»	5	
Montrésor	8	2	»	»	1	»	11	
Vriendschapsbeleid en Ouderszorg	4	1	»	»	»	»	5	
Spieringshoek	8	2	»	»	»	»	10	
Nieuw Clarenbeek	10	3	»	»	»	»	13	
de Eendragt	6	3	»	»	»	1	10	
la Paix	9	4	»	»	»	2	15	
Overleden vóór de toewijzing	13	7	»	»	2	»	22	9 in de infirmerie op het fort Nieuw-Amsterdam en 13 in het militair hospitaal te Paramaribo.
Afgekeurd	1	3	»	»	»	»	4	Ongeschikt voor den arbeid.
Contract ontbonden	—	1	»	»	»	»	1	Wegens voorgenomen huwelijk.
Weezen elders uitbesteed	—	—	»	»	3	1	4	
	297	109	1	»	25	18	450	

PLAATS VAN HERKOMST.	Van waar gekomen.	Toegewezen aan plantages in														
		de oude kolonie.					Nickerie.					Coronie.				
		Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal	Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.
Britsch-Indie .	Calcutta.	232	78	16	13	339	51	20	5	4	80	—	—	—	—	—

STAAT aantoonende het aantal immigranten aangevoerd in

PLAATS VAN HERKOMST.	1853.	1854.	1855.	1856.	1857.	1858.	1859.	1860.	1861.	1862.	1863.	1864.	1865.	1866.	1867.
Nederlandsch-Indie . . .	18	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Madera	120	»	155	»	»	»	»	»	»	»	36	169	»	»	»
China	»	»	»	»	»	487	»	»	»	»	»	»	286	807	»
West-Indie	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	61	526	»	»	10
Nederland.	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Britsch-Indie	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Totaal . .	138	»	155	»	»	487	»	»	»	»	97	695	286	807	10

TULATIE.

Niet toegewezen en de reden waarom.						Totaal aangevoerd.					Aanmerkingen.
Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	*Aanmerkingen.*	Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal	
13	7	2	—	22	Overleden vóór de toewijzing.	297	109	26	18	450	
1	3	—	—	4	Afgekeurd als ongeschikt voor den arbeid.						
—	1	—	—	1	Het contract ontbonden wegens huwelijk.						
—	—	3	1	4	Weezen elders uitbesteed.						
14	11	5	1	31							

de kolonie Suriname van af 1° Januarij 1853 tot ultimo December 1881.

1868.	1869.	1870.	1871.	1872.	1873.	1874.	1875.	1876.	1877.	1878.	1879.	1880.	1881.	Totaal.	*Aanmerkingen.*
»	»	»	»	21	81	13	»	»	»	»	»	»	»	133	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	480	
517	405	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	2 502	
174	87	637	337	550	111	»	43	43	14	»	»	3	»	2 596	
»	»	»	»	2	79	8	»	»	»	»	»	»	»	89	
»	»	»	»	»	2449	1384	»	»	327	700	»	775	450	6 085	
691	492	637	337	573	2720	1405	43	43	341	700	»	778	450	11 885	

De Agent-Generaal,

J. F. A. Cateau van Rosevelt.

[5. 16.]

BIJLAGE N.

STAAT aantoonende de mutatien voorgevallen onder de immigranten gedurende het jaar **1881**.

OMSCHRIJVING DER MUTATIEN.	Stad Paramaribo.	Beneden-Suriname.						Boven-Suriname.		Beneden-Para.	Boven-Para.
		de Resolutie.	Voorburg.	Lust en Rust.	Dordrecht.	Jagtlust.	Meerzorg.	Vreeland.	St. Barbara.	Kwatta.	Boxel.
Immigranten uit West-Indie.											
Aanwezig op 1°. Januarij 1881	»	»	»	»	»	2	»	»	»	»	»
Geboren	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Gerecontracteerd	»	»	»	»	»	1	»	»	»	»	»
	»	»	»	»	»	3	»	»	»	»	»
Ontslagen na geëindigden diensttijd	»	»	»	»	»	2	»	»	»	»	»
Afgeschreven als gedeserteerd	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Aanwezig op 31 December 1881	»	»	»	»	»	1	»	»	»	»	»
Immigranten uit Nederlandsch-Indie.											
Aanwezig op 1°. Januarij 1881	»	4	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Afgeschreven als gedeserteerd	»	4	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Aanwezig op 31 December 1881	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Immigranten uit China.											
Aanwezig op 1°. Januarij 1881	»	4	»	»	3	»	»	»	»	»	»
Overleden	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Ontslagen na geëindigden diensttijd	»	1	»	»	2	»	»	»	»	»	»
Afgeschreven als gedeserteerd	»	2	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Aanwezig op 31 December 1881	»	1	»	»	1	»	»	»	»	»	»
Immigranten uit Britsch-Indie.											
Aanwezig op 1°. Januarij 1881	34	705	180	22	1	58	131	31	24	19	
Zieken van de bezending ex » Aïlsa " (26 November 1880) na herstel toegewezen	»	6	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Aangevoerd	27	48	9	»	»	»	10	»	»	»	»
Geboren	»	17	6	»	»	6	2	1	2	»	»
Overgeplaatst van plantage Jagtlust	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
» » » Meerzorg	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
» » » Leliendaal	»	»	»	»	»	1	»	»	»	»	»
» » » Maasstroom	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
» » » Alliance	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»
» » » Waterloo	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
» » » Hazard	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
» » » Hamptoncourt	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
» » » Burnside	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
In het krankzinnigengesticht opgenomen	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Transporteeren	62	776	196	22	1	65	143	32	26	19	

	Boven-Para.	Beneden-Commewijne.											Beneden-Cottica.										Boven-Commewijne.	Commetewane.	Boven-Cottica.	Perica.		Matappica.	Beneden-Saramacca						Nickerie.				Coronie.					
	Boxel.	Zoelen.	Geertruidenberg.	Leliendaal.	Visserszorg.	Sorgvliet	Alkmaar.	Mon Tresor.	Katwijk.	Wederzorg.	Vriendsbeleid en Ouderzorg.	Spieringshoek.	Rust en Werk.	Elisabethsdorp.	de Maasstroom.	Berlijn.	Frederiksdorp.	Marienbosch.	Brouwerslust.	Killenstein.	Monsouci.	Zorg en Hoop.	Goudmijn.	Breukelerwaard.	la Paix.	de Eendragt.	Nieuw Clarenbeek.	Alliance.	Kent.	Caledonia.	Concordia.	Catharina Sophia.	Johanna Catharina.	de Morgenster.	Margarethenburg.	Waterloo.	Hazard.	Hamptoncourt.	Burnside.	Leasowes en Sarah.	Lepreuzen Etablissement Batavia.	Weezen bij particulieren uitbesteed.	Totaal.	*Aanmerkingen.*
	»	1	»	»	4	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	3	»	»	»	»	9	10	»	»	8	»	»	»	»	»	»	»	»	»	7	44	
	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	
	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	
	»	1	»	»	4	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	3	»	»	»	»	9	11	»	»	8	»	»	»	»	»	»	»	»	»	7	46	
	»	»	»	»	3	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	2	8	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	15	
	»	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	
	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	3	»	»	»	»	7	3	»	»	8	»	»	»	»	»	»	»	»	»	7	30	
	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	4	
	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	4	
	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	
	»	»	»	»	5	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	10	3	»	»	»	»	»	11	»	»	2	»	»	»	»	»	»	»	»	1	2	41	
	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	
	»	»	»	»	2	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	9	»	»	»	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»		»	»	»	»	»	15	
	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	”	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	2	
	»	»	»	»	3	»	»	»	»	”	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	3	»	»	»	»	»	9	»	»	2	»	»	»	»	»	»	»	»	1	2	23	
9	»	71	15	30	87	43	150	29	20	63	28	10	206	16	17	23	33	12	11	9	9	168	35	19	13	129	11	197	63	48	33	132	31	9	23	210	128	90	178	58	2	62	3728	
	»	1	1	1	3	3	»	»	»	2	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	2	»	»	1	1	»	»	4	»	»	»	1	»	1	3	1	»	»	»	»	»	31	
	»	18	13	12	16	14	»	11	5	10	5	10	16	»	»	»	»	11	10	12	12	14	»	»	15	10	13	»	24	»	»	»	14	7	10	25	29	16	»	»	»	4	450	
	»	1	»	»	2	»	2	»	»	4	»	»	6	1	1	»	2	1	»	»	»	3	2	2	»	1	1	4	1	»	2	3	»	»	2	15	5	8	9	4	»	»	116	
	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	”	1	
	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	
	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	
	»	»	»	»	»	»	»	»	»	2	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	2	
	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	
	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	4	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	4	
	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	3	»	»	»	»	»	»	3	
	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»	1	
	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	2	»	»	2	
	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	
19		91	29	43	108	60	152	40	25	81	34	20	228	17	18	23	35	24	21	21	21	187	37	21	29	142	25	205	92	48	35	135	46	16	37	256	16 3	114	187	64	2	66	4342	

OMSCHRIJVING DER MUTATIEN.		Beneden-Suriname.						Boven-Suriname.		Beneden-Para.	Boven-Para	Beneden-Commewijne.											Beneden-Cottica.										Boven-Commewijne.	Commetewane.	Boven-Cottica.
	Stad Paramaribo.	de Resolutie.	Voorburg.	Lust en Rust.	Dordrecht.	Jagtlust.	Meerzorg.	Vreeland.	St. Barbara.	Kwatta.	Boxel.	Zoelen.	Geertruidenberg.	Leliendaal.	Visserszorg.	Sorgvliet.	Alkmaar.	Mon Tresor.	Katwijk.	Wederzorg.	Vriendsbeleid en Ouderzorg.	Spieringshoek.	Rust en Werk.	Elisabethshoop.	de Maasstroom.	Berlijn.	Frederiksdorp.	Marienbosch.	Brouwerslust.	Killenstein.	Monsouci.	Zorg en Hoop.	Goudmijn.	Breukelerwaard.	la Paix.
Per transport	62	776	196	22	1	65	143	32	26	19	2	91	29	43	108	60	152	40	25	81	34	20	228	17	18	23	35	24	21	21	21	187	37	21	29
Binnen drie maanden na de toewijzing afgekeurd als ongeschikt voor den arbeid	9	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Weezen bij particulieren uitbesteed	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
	71	776	196	22	1	65	143	32	26	19	2	91	29	43	108	60	152	40	25	81	34	20	228	17	18	23	35	24	21	21	21	187	37	21	29
Overleden	25	24	4	»	»	2	6	1	1	»	»	1	1	2	4	3	3	»	»	5	1	»	5	»	»	1	»	1	»	1	»	4	»	»	»
Het contract ontbonden	1	»	»	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»	2	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»	1	»	»
Afgeschreven als gedeserteerd	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Overgeplaatst naar plantage Jagtlust	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
» » » Voorburg	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
» » » Wederzorg	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	2	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
» » » Vriendsbeleid.	»	»	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
» » » de Eendracht	»	»	»	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
» » » Alliance	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
» » » Margarethenburg	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
» » » Waterloo	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
» » » Leasowes en Sarah	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Zieken van de bezending ex » Aïlsa " (26 November 1880) na herstel toegewezen	31	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
In het krankzinnigengesticht opgenomen	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Binnen 3 maanden na de toewijzing afgekeurd als ongeschikt voor den arbeid	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	»	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	1	3	»	»	»
Weezen bij particulieren uitbesteed	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Aanwezig op 31 December 1881	14	751	192	22	1	62	135	31	25	19	2	90	28	37	103	57	149	40	25	74	33	20	223	17	15	22	35	23	21	19	20	180	36	21	29

RECAPITULATIE.

Aanwezig op 31 December 1881:	Stad Paramaribo.	de Resolutie.	Voorburg.	Lust en Rust.	Dordrecht.	Jagtlust.	Meerzorg.	Vreeland.	St. Barbara.	Kwatta.	Boxel.	Zoelen.	Geertruidenberg.	Leliendaal.	Visserszorg.	Sorgvliet.	Alkmaar.	Mon Tresor.	Katwijk.	Wederzorg.	Vriendsbeleid en Ouderzorg.	Spieringshoek.	Rust en Werk.	Elisabethshoop.	de Maasstroom.	Berlijn.	Frederiksdorp.	Marienbosch.	Brouwerslust.	Killenstein.	Monsouci.	Zorg en Hoop.	Goudmijn.	Breukelerwaard.	la Paix.
Uit West-Indie	»	»	»	»	»	1	»	»	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	3	»	»
» Nederlandsch-Indie	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
» China	»	1	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	3	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	3	»	»
» Britsch-Indie	14	752	192	22	1	62	135	31	25	19	2	90	28	37	103	57	149	40	25	74	33	20	223	17	15	22	35	23	21	19	20	180	36	21	29
Totaal.	14	752	192	22	2	63	135	31	25	19	2	91	28	37	106	57	149	40	25	74	33	20	223	17	15	22	35	23	21	19	20	181	42	21	29

Boven-Cottica.	Perica.		Matappica.	Beneden-Saramacca.						Nickerie.				Goronie.					
la Paix.	de Eendragt.	Nieuw Clarenbeek.	Alliance.	Kent.	Caledonia.	Concordia.	Catharina Sophia.	Johanna Catharina.	de Morgenster.	Margarethenburg.	Waterloo.	Hazard.	Hamptoncourt.	Burnside.	Leasowes en Sarah.	Lepreuzen Etablissement Batavia.	Weezen bij particulieren uitbesteed.	Totaal.	*Aanmerkingen.*
29	142	25	205	92	48	35	135	46	16	37	256	163	114	187	64	2	66	4342	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	9	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	2	2	
29	142	25	205	92	48	35	135	46	16	37	256	163	114	187	64	2	68	4353	
»	7	2	3	6	1	»	1	»	1	»	3	6	1	3	»	»	1	130	
»	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	7	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	
»	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	2	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	4	»	»	»	»	»	»	4	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	»	»	»	»	1	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	3	»	»	»	»	«	3	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	2	»	»	»	2	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	«	»	»	»	»	»	»	»	»	31	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	1	»	»	»	»	9	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	»	»	»	»	2	
29	135	23	200	86	47	35	134	46	15	37	249	153	110	182	64	2	67	4156	
»	»	»	7	3	»	»	8	»	»	»	»	»	»	»	»	»	7	30	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	
»	»	»	»	9	»	»	2	»	»	»	»	»	»	»	»	1	2	23	
29	135	23	200	86	47	35	134	46	15	37	249	153	110	182	64	2	67	4156	
29	135	23	207	98	47	35	144	46	15	37	249	153	110	182	64	3	76	4209	

De Agent-Generaal,

J. F. A. Cateau van Rosevelt.

[5. 17.]

BIJLAGE O.

STAAT aantoonende het aantal immigranten in de districten en op iedere plantage aanwezig op ultimo December 1881.

NAMEN DER PLANTAGES.	UIT WEST-INDIE.					UIT NEDERLANDSCH-INDIE.				
	Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.
District Beneden-Suriname.										
de Resolutie	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Voorburg	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Lust en Rust	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Dordrecht	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Jagtlust	1	»	»	»	1	»	»	»	»	»
Meerzorg	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
	1	»	»	»	1	»	»	»	»	»
District Boven-Suriname.										
Vreeland	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
St. Barbara	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
District Beneden-Para.										
Kwatta	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
District Boven-Para.										
Boxel	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
District Beneden-Commewijne.										
Zoelen	1	»	»	»	1	»	»	»	»	»
Geertruidenberg	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Leliendaal	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Visserszorg	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Sorgvliet	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Alkmaar	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Mon Trésor	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Katwijk	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Wederzorg	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Vriendsbeleid en Ouderzorg	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Spieringshoek	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
	1	»	»	»	1	»	»	»	»	»
District Beneden-Cottica.										
Rust en Werk	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Elisabethshoop	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
de Maasstroom	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Berlijn	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Frederiksdorp	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Marienbosch	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Brouwerslust	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Killenstein	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Monsouci	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Zorg en Hoop	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»

UIT BRITSCH-INDIE.					UIT CHINA.					Generaal totaal.	*Aanmerkingen.*
Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.		
432	147	97	75	751	1	»	»	»	1	752	
117	43	17	15	192	»	»	»	»	»	192	
18	2	1	1	22	»	»	»	»	»	22	
1	»	»	»	1	1	»	»	»	1	2	
37	12	7	6	62	»	»	»	»	»	63	
84	32	11	8	135	»	»	»	»	»	135	
689	236	133	105	1163	2	»	»	»	2	1 166	
18	7	4	2	31	»	»	»	»	»	31	
15	5	3	2	25	»	»	»	»	»	25	
33	12	7	4	56	»	»	»	»	»	56	
10	4	5	»	19	»	»	»	»	»	19	
2	»	»	»	2	»	»	»	»	»	2	
59	23	5	3	90	»	»	»	»	»	91	
20	8	»	»	28	»	»	"	»	»	28	
25	6	5	1	37	»	»	»	»	»	37	
67	22	7	7	103	3	»	»	»	3	106	
34	16	5	2	57	»	»	»	»	»	57	
90	31	16	12	149	»	»	»	»	»	149	
28	9	2	1	40	»	»	»	»	»	40	
18	6	1	»	25	»	»	»	»	»	25	
36	16	16	6	74	»	»	»	»	»	74	
22	8	2	1	33	»	»	»	»	»	33	
16	4	»	»	20	»	»	»	»	»	20	
415	149	59	33	656	3	»	»	»	3	660	
136	42	24	21	223	»	»	»	»	»	223	
6	4	3	4	17	»	»	»	»	»	17	
9	2	1	3	15	»	»	»	»	»	15	
9	7	3	3	22	»	»	»	»	»	22	
16	7	7	5	35	»	»	»	»	»	35	
15	4	2	2	23	»	»	»	»	»	23	
14	5	2	»	21	»	»	»	»	»	21	
14	4	»	1	19	»	»	»	»	»	19	
15	4	»	1	20	»	»	»	»	»	20	
105	39	19	17	180	1	»	»	»	1	181	
339	118	61	57	575	1	»	»	»	1	576	

NAMEN DER PLANTAGES.	UIT WEST-INDIE.					UIT NEDERLANDSCH-INDIE.				
	Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.
District Boven-Commewijne.										
Goudmijn	3	»	»	»	3	»	»	»	»	»
District Commetewane.										
Breukelerwaard	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
District Boven-Cottica.										
La Paix	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
District Perica.										
de Eendragt	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Nieuw Clarenbeek	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
District Matappica.										
Alliance	7	»	»	»	7	»	»	»	»	»
District Beneden-Saramacca.										
Kent	2	1	»	»	3	»	»	»	»	»
Caledonia	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Concordia	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Catharina Sophia	8	»	»	»	8	»	»	»	»	»
Johanna Catharina	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
de Morgenster	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
	10	1	»	»	11	»	»	»	»	»
District Nickerie.										
Margarethenburg	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Waterloo	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Hazard	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Hamptoncourt	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
District Coronie.										
Burnside	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Leasowes en Sarah	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Stad Paramaribo	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Lepreuzen Etablissement Batavia	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Weezen bij particulieren uitbesteed	»	»	3	4	7	»	»	»	»	»

UIT BRITSCH-INDIE.					UIT CHINA.					Generaal totaal.	*Aanmerkingen.*
Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.		
23	7	3	3	36	3	»	»	»	3	42	
11	4	2	4	21	»	»	»	»	»	21	
17	7	2	3	29	»	»	»	»	»	29	
82	29	12	12	135	»	»	»	»	»	135	
17	5	»	1	23	»	»	»	»	»	23	
99	34	12	13	158	»	»	»	»	»	158	
119	39	21	21	200	»	»	»	»	»	207	
60	19	2	5	86	9	»	»	»	9	98	
26	9	8	4	47	»	»	»	»	»	47	
20	7	3	5	35	»	»	»	»	»	35	
80	30	14	10	134	2	»	»	»	2	144	
31	11	1	3	46	»	»	»	»	»	46	
9	3	3	»	15	»	»	»	»	»	15	
226	79	31	27	363	11	»	»	»	11	358	
20	8	5	4	37	»	»	»	»	»	37	
127	59	36	27	249	»	»	»	»	»	249	
87	32	20	14	153	»	»	»	»	»	153	
63	20	9	18	110	»	»	»	»	»	110	
297	119	70	63	549	»	»	»	»	»	549	
87	36	35	24	182	»	»	»	»	»	182	
29	12	12	11	64	»	»	»	»	»	64	
116	48	47	35	246	»	»	»	»	»	246	
6	7	1	»	14	»	»	»	»	»	14	
2	»	»	»	2	1	»	»	»	1	3	
2	»	34	31	67	»	»	1	1	2	76	

RECAPI

DISTRICTEN.	UIT WEST-INDIE.					UIT NEDERLANDSCH-INDIE.				
	Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.
Beneden-Suriname	1	»	»	»	1	»	»	»	»	»
Boven-Suriname	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Beneden-Para	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Boven-Para	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Beneden-Commewijne	1	»	»	»	1	»	»	»	»	»
Beneden-Cottica	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Boven-Commewijne	3	»	»	»	3	»	»	»	»	»
Commetewane	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Boven-Cottica	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Perica	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Matappica	7	»	»	»	7	»	»	»	»	»
Beneden-Saramacca	10	1	»	»	11	»	»	»	»	»
Nickerie	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Coronie	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Stad Paramaribo	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Lepreuzen Etablissement Batavia	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Weezen bij particulieren uitbesteed	»	»	3	4	7	»	»	»	»	»
Totaal	22	1	3	4	30	»	»	»	»	»

TULATIE.

UIT CHINA.					UIT BRITSCH-INDIE.					Generaal totaal.	*Aanmerkingen.*
Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.		
2	»	»	»	2	689	236	133	105	1 163	1 166	
»	»	»	»	»	33	12	7	4	56	56	
»	»	»	»	»	10	4	5	»	19	19	
»	»	»	»	»	2	»	»	»	2	2	
3	»	»	»	3	415	149	59	33	656	660	
1	»	»	»	1	339	118	61	57	575	576	
3	»	»	»	3	23	7	3	3	36	42	
»	»	»	»	»	11	4	2	4	21	21	
»	»	»	»	»	17	7	2	3	29	29	
»	»	»	»	»	99	34	12	13	158	158	
»	»	»	»	»	119	39	21	21	200	207	
11	»	»	»	11	226	79	31	27	363	385	
»	»	»	»	»	297	119	70	63	549	549	
»	»	»	»	»	116	48	47	35	246	246	
»	»	»	»	»	6	7	1	»	14	14	
1	»	»	»	1	2	»	»	»	2	3	
»	»	1	1	2	2	»	34	31	67	76	
21	»	1	1	23	2406	863	488	399	4 156	4 209	

De Agent-Generaal,
J. F. A. Cateau van Rosevelt.

[5. 18.]

BIJLAGE P.

Verslag omtrent de goudindustrie in Suriname, loopende van haren aanvang (1874) tot ult. April 1882.

Reeds bij mijne den 2den Maart 1871 aan de Tweede Kamer der Staten-Generaal in Nederland ingediende nota op de koloniale huishoudelijke begrooting voor dat jaar [1]) gaf ik als mijne meening te kennen, dat voor Suriname »bij eene behoorlijke ontwikkeling van de vele hulpbronnen dier onschatbaar rijke kolonie, het subsidie op den duur onnoodig en juist voor de ontwikkeling nadeelig was."

Van lieverlede werd ik in mijne vaste overtuiging te dien opzigte gesterkt, vooral toen ik, na door den Koning geroepen te zijn om het bestuur over deze kolonie op mij te nemen, — hetgeen op 1 Augustus 1873 plaats had — op nieuw en meer van *nabij* met haren toestand bekend raakte.

Eene zeer nauwgezette overweging van de vraag, op welke wijze die bronnen het best ontwikkeld en productief gemaakt konden worden voor deze zoo schoone kolonie, hield mij steeds bezig.

Bij mijne hiervoren aangehaalde nota had ik drie wegen aangewezen, welke, om tot de financieele onafhankelijkheid der kolonie te geraken, *gelijktijdig* bewandeld moeten worden, en wel:

1°. doelmatige hervorming en bezuiniging van het koloniaal stelsel van bestuur in Suriname;

2°. eene ingrijpende herziening van het belastingstelsel, en

3°. vermeerdering van welvaart door vermeerdering van bevolking en daardoor van productie.

Uit het volgende zal blijken in hoever het mij is mogen gelukken daaraan gevolg te geven.

ad 1um. Hieraan werd zooveel maar mogelijk reeds bij de eerste begrooting, welke door mij werd ingediend, voldaan en dat beginsel werd sedert door mij consequent toegepast;

ad 2um. Dat herziening van de bestaande belastingen een der hoofdfactoren was om tot het beoogde doel te geraken, was ontegenzeggelijk waar; maar eveneens ook, dat die herziening leiden moest tot eenen meer gelijken druk op alle belastingschuldigen.

Daardoor werden al spoedig nà mijn optreden aan de Koloniale Staten voordragten ingediend, die later kracht van wet verkregen [2]).

ad 3um. Om tot vermeerdering van bevolking te geraken werd voor zooveel ik vermogt de immigratie door mij op alle mogelijke wijze bevorderd, en werkte ik daardoor mede in het voordeel van den grooten landbouw, de hoofdbron van Suriname's welvaart.

Reeds den 18den Februarij 1874 werd door mij eene verordening vastgesteld *betreffende het aangaan eener geldleening tot bevordering der immigratie, ten laste der kolonie Suriname.* (*Gouvernementsblad* 1875, n°. 2).

Deze verordening werd goedgekeurd bij de wet van 19 Januarij 1875 (*Gouvernementsblad* 1875, n°. 1).

Door deze geldleening van f 900 000, waarvan de gelden alleen moesten strekken tot het voldoen van premien op den aanvoer van immigranten, bleek al spoedig niet genoegzaam in de behoefte te zijn voorzien. Daardoor deed zich de noodzakelijkheid aan de oprigting van een immigratiefonds hoe langer zoo meer gevoelen.

Zoo spoedig doenlijk daaraan willende te gemoet komen, benoemde ik bij mijne beschikking van den 12den Februarij 1875, lit. C, n°. 11, eene commissie, met opdragt om mij een ter zake betrekkelijk ontwerp in te zenden.

Nadat de commissie haar verslag den 29sten October 1875 had uitgebragt, werd het ontwerp den 1sten Februarij 1876 aan de Koloniale Staten ingediend.

Steeds werd bij de verdere behandeling door mij op spoed aangedrongen en werd onder anderen bij de toezending van de Memorie van Beantwoording op het Voorloopig Verslag der Commissie van Rapporteurs over het ingediende ontwerp van verordening *tot oprigting van een immigratiefonds* aan den Minister van Kolonien, onder dagteekening van 3 Julij 1876, lit. C, n°. 2/242, geschreven:

»Ten slotte neem ik de vrijheid Uwer Excellentie's welwillende aandacht te vestigen op de groote urgentie, die ten deze bestaat.

»Het *spoedig* tot stand komen van deze verordeningen mag als eene levensquestie voor de kolonie beschouwd worden, en zij hebben nog vele phasen van behandeling te doorloopen."

Na uitvoerige correspondentie met den Minister van Kolonien en het indienen aan de Koloniale Staten van een gewijzigd ontwerp, werd de verordening door die Staten aangenomen, en den 21sten Augustus 1878 door mij vastgesteld; doch niet voor den 1sten Januarij 1880 kon zij in werking treden, vermits, niettegenstaande mijnen herhaalden sterken aandrang tot eene spoedige behandeling, de gemelde verordening eerst bij de wet van 14 November 1879 (*Staatsblad* n°. 202) ter afkondiging werd ontvangen; onder n°. 3 werd zij in het Gouvernementsblad van 1880 opgenomen.

Sedert werkt dat fonds op uitnemende wijze en staat voor een ieder geregeld de gelegenheid open om onder zeer gunstige voorwaarden voor f 150 voor den tijd van 5 jaren een werkbaren immigrant te verkrijgen.

Ontegenzeggelijk is de groote landbouw, de hartader van welvaart voor deze schoone kolonie, zeer gesteund geworden door die nieuwe inrigting. Door de oprigting van dat fonds is weder meer vertrouwen in de kolonie ontstaan, en worden wederom aanzienlijke kapitalen, ook uit den vreemde, in den landbouw gestoken.

Onmiddellijk bij den aanvang van mijn bestuur deed ik

1) Handelingen Tweede Kamer der Staten-Generaal *Bijblad* 1870—1871, pag. 1279—1281.

2) De invoering der personele belasting, de belangrijke verhoogingen der in- uitgaande regten, enz.

dus alles wat maar mogelijk was om de uitvoering van mijne *drie* hoofdbeginselen reeds dadelijk en ook voor den vervolge te verzekeren.

Zoo als reeds hierboven door mij werd vermeld, was de verbetering van de bestaande belastingen door mij reeds tot stand gebragt, en werd ten behoeve van den grooten landbouw de immigratie met alle mij ten dienste staande middelen voortdurend door mij gesteund.

Doch dit alles voldeed niet genoegzaam aan mijne wenschen.

Meerdere hulpbronnen moesten worden opgespoord of wel ontwikkeld. Bij de overweging daarvan hield ik niet alleen op Suriname, maar ook op de naburige Fransche en Engelsche kolonien het oog gevestigd.

Onder de bronnen van inkomsten, welke in die kolonien bestaan, trok die van Fransch-Guyana, voortvloeijende uit de goudindustrie, vooral als pacht en uitvoerregt, in het bijzonder mijne aandacht.

De vraag: of zulk eene bron van inkomsten ook niet voor Nederlandsch-Guyana geopend kon worden, deed zich telkens bij mij op, en in verband daarmede kwam het mij hoe langer zoo gewigtiger voor, om omtrent de beantwoordig daarvan *volledige zekerheid* te erlangen.

Wel werd het *waarschijnlijk* geacht, dat Suriname's bodem in de bovenlanden goud bevatte. Waarom toch zou de Nederlandsche oever van de Marowijne niet van dezelfde formatie zijn als de Fransche, alwaar zooveel goud werd gevonden. Bovendien, was er niet vroeger in Suriname, zij het ook bij kleine hoeveelheden, goud gevonden?

Maar die *waarschijnlijkheid* baatte niets. *Zekerheid* dat edele metalen in Suriname waren te vinden, en wel in zulk eene hoeveelheid dat bij ontginning *winst* kon worden verkregen, — dit, en niets minder, werd gevorderd om den sluimerenden ondernemingsgeest tot *handelen* aan te vuren. Deze toch was in dit opzigt sedert het mislukken eener poging om in 1870 eene maatschappij (de *New-York and Surinam Gold mining Company*) in het leven te roepen, ten einde ook edele metalen op groote schaal te ontginnen, geheel ontmoedigd geworden en werkeloos gebleven.

Onder deze omstandigheden, in dien toestand, kwam mij het geschiktste middel tot bereiking van mijn doel voor: een ernstig onderzoek naar de aanwezigheid van edele metalen in den bodem van Suriname te doen plaats vinden.

Nadat ik over dit onderwerp schriftelijk met den toenmaligen gouverneur van Fransch-Guyana, den kolonel Loubère, van gedachten had gewisseld, deed ik in Junij 1874 eene inspectiereis naar de Marowijne, alwaar ik dien gouverneur zou ontmoeten. Van hem toch kon ik persoonlijk veel vernemen wat mij bij het regelen van het hiervoren bedoeld in te stellen onderzoek te pas zou kunnen komen.

De van hem verkregen inlichtingen leidden mij er dan ook toe om reeds in Augustus daaraanvolgende eene zeer goed georganiseerde expeditie tot het doen van het gewenschte onderzoek op een bepaald gedeelte van den Nederlandschen oever der Marowijne te zenden.

De leiding daarvan, als gouvernements-commissaris, droeg ik op aan den toenmaligen gouvernements-secretaris, den heer mr. P. Alma, die mij op de evengemelde expeditiereis naar de Marowijne had vergezeld en met mijne inzigten volkomen bekend was.

Even als nagenoeg al mijne hoofdambtenaren was hij in den aanvang ook zeer *tegen* de goud-industrie gestemd. De vrees, dat de arbeiders (geëmancipeerden) zich aan den grooten landbouw zouden onttrekken, was bij de meesten de hoofreden voor hun tegenstand.

De heer Alma, in de Marowijne met den gouverneur Loubère en met mij de zaak besprekende, was de eerste dien ik van de juistheid mijner denkbeelden heb overtuigd.

Onder zijne bevelen stonden 51 personen, namelijk 4 deskundigen (goudzoekers), 1 landmeter, 1 menagemeester, 7 opzigters en volontairs, 7 koks en bedienden, 14 werklieden van onderscheidene rangen, en 17 boschnegers en indianen, die als lastdragers en roeijers in de Marowijne werden aangehuurd.

De heer dr. Eth. Dessé, die zich vrijwillig had aangeboden, vergezelde de expeditie als geneesheer.

Het onderzoek bepaalde zich tot den linkeroever der Marowijne, van af de Aroewarwakreek tot de Grankreek, een afstand van ongeveer 60 kilometers.

Den 18den September 1874 kwam de expeditie per stoomer *Paramaribo* in de hoofdplaats terug.

De verkregen uitkomsten waren zeer bevredigend: er was *gebleken*, dat de beide oevers van de Marowijne volkomen van dezelfde formatie zijn, terwijl zelfs bij de meest oppervlakkige onderzoekingen en wasschingen *overal* goud was aangetroffen.

Deze al spoedig bekend gemaakte uitkomsten wekten den geest, welke alhier in die dagen, kort nà de opheffing van het staatstoezigt, zeer gedrukt was, in niet geringe mate op.

Onderscheidene leden der expeditie begonnen met vergunning te vragen om gedurende 3 à 6 maanden aan de Marowijne onderzoek te doen naar het aanwezig zijn van goud en andere edele metalen, en zij werden spoedig door meedere particulieren daarin gevolgd. De verzochte vergunningen werden alle kosteloos verleend.

Aanzoeken om ook in andere streken dan aan de Marowijne gelijk onderzoek in te stellen, lieten niet lang op zich wachten. Nog vóór het einde van 1874 werd aan *zeven* personen toegestaan om aan de Boven-Marowijne, aan 1 persoon om aan de Boven-Commewijne en aan 6 personen om aan de Boven-Suriname gelijke nasporingen te doen.

Weldra kwamen ook verzoeken in, om perceelen *in pacht* te bekomen. De waarnemende administrateur van financien, J. te Jong, adviseerde mij in dato 28 Januarij 1875 om » de aangevraagde pacht te verleenen voor den tijd van één jaar en op grond der publicatie van 19 December 1855 (*Gouvernementsblad* n°. 19) de pachtprijs te bepalen naar reden van 10 cents per hektare, in te gaan op 1 Januarij 1875."

Op die voorwaarden werd de eerste pacht den 1sten Februarij 1875 [1]) verleend.

Dat de nasporingen vrij gunstige uitkomsten voor de ondernemers opleverden, mag hieruit worden afgeleid, dat reeds in 1875 voor den tijd van één jaar niet minder dan 47 260 H. A. aan de Boven-Marowijne en 5200 H. A. aan de Boven-Suriname in pacht werden aangevraagd.

Ten einde de ondernemers aan te moedigen bepaalde ik het pachtregt op slechts 10 cents per hektare.

Er was echter nog veel meer noodig om aan de thans aangevangen goudontginning levenskracht bij te zetten.

De in Fransch-Guyana gevonden waarden waren uit de diepe bosschen afkomstig, terwijl men zich hier niet verder dan over eene breedte van één à twee kilometers van de rivier af in het bosch kon begeven. Wel wilde men dieper landwaarts in en tevens op hooger gelegen plaatsen gaan arbeiden, omdat men zich overtuigd hield dat de moeite van het goudzoeken alsdan beter zoude worden beloond, doch daartegen bestonden groote bezwaren, waaronder, behalve de aanzienlijke kosten, het gevaar van het vervoeren der goederen op *onbekende* en *ongebaande wegen* moet gerekend worden.

Ten einde de ondernemers daarin zooveel mogelijk tegemoet te komen, besloot ik dwars door het bosch heen een weg van de Boven-Suriname naar de Boven-Marowijne te doen traceeren.

Ik rustte daartoe eene expeditie uit van 18 man, onder leiding van den 2den luitenant der infanterie S. de la Parra.

Zij vertrok den 25sten Maart 1876.

Iets ten noorden van, en dus beneden de Brokopondovallen, stak zij aan de boorden van de rivier Suriname het bosch in, en moest in zoodanige rigting gaan, dat zij niet ver van, doch altijd *boven* de moeijelijk te bevaren Pedroesoengoe-vallen in de Boven-Marowijne uitkwam. De afstand tusschen beide punten bedraagt ongeveer 80 kilometers.

Felle koortsen onder de leden der expeditie noodzaakten den chef om het aangevangen werk den 8sten Mei te staken en terug te keeren. Het tracé was over eene lengte van 22 kilometers volbragt.

Onderzoekingen van den bodem hadden op den togt niet plaats gehad. De mededeelingen van den chef waren intusschen van dien aard, dat zij de ondernemers uitlokten om in die streken een kans te wagen.

Niet alleen werd nu *al* het terrein aan weêrszijden van den getraceerden weg, maar ook nog veel verder, *in dezelfde rigting* als die weg gelegen terrein in pacht aangevraagd.

Dit gaf mij aanleiding om reeds in Augustus van hetzelfde jaar eene tweede expeditie uit te rusten om het gestaakte

---

1) Juist op dien dag nam de uit Europa aangekomen administrateur van financien A. J. baron Schimmelpenninck van der Oye het beheer der domeinen over.

werk te vervolgen. De leiding van die expeditie droeg ik op aan den beëedigden landmeter W. L. LOTH, die in 1874 ook deel had genomen aan de expeditie onder leiding van den gouvernements-commissaris mr. P. ALMA.

Reeds den 25sten Augustus 1876 vertrok een gedeelte der expeditie met een opzigter; de aanvoerder zou met het overige gedeelte eerst den 28sten daaraanvolgende den togt aanvaarden. In het geheel telde zij 25 hoofden.

De heer LOTH achtte het raadzaam in den aanvang langzaam voort te gaan, opdat zijne togtgenooten zich van lieverlede aan de vele moeijelijkheden, die hen te wachten stonden, gewennen zouden. Om deze reden bereikte de expeditie eerst op 22 September het punt, waar het werk door de vorige expeditie op 8 Mei gestaakt was. Op enkele uitzonderingen na werden de arbeiders ook op dezen togt nu en dan door de koorts geteisterd, doch de arbeid leed er weinig onder. Met zóóveel ijver en opgewektheid werd er gewerkt, dat men op 17 October reeds een afstand in horizontale projectie van 77773 M. had afgelegd. Op dien dag kwam men op een gebaand pad, dat naar de werkplaats van een der aan de Boven-Marowijne gevestigde goudzoekers geleidde. Men bereikte die binnen weinige uren en kwam kort daarna aan den oever der rivier bij het aangewezen punt *boven* de Pedroesoengoe-vallen.

Vermits het hoofddoel der expeditie het traceeren van een pad was geweest, had men op den marsch slechts nu en dan gedurende zeer korten tijd de formatie van den grond in de dalen onderzocht; doch ook door die kleine proefnemingen werd het vermoeden bevestigd, dat het doorloopen terrein voor de goudontginning zeer gunstig moest zijn.

Op dien weg had men bergen van 10 tot 150 M hoogte [1]) aangetroffen.

Het wel gelukken van deze expeditie gaf een krachtigen voorwaartschen stoot aan de goudexploitatie. Dit openbaarde zich hierin, dat het *aantal* aanvragen zeer vermeerderde.

De oppervlakte van het op ultimo December 1876 in pacht uitgegeven land was 207 554 H.A., verdeeld als volgt.

aan de Boven-Marowijne	125 500 H.A.
in Boven-Suriname	74 904 »
» Boven-Saramacca.	3 950 »
» Boven-Commewijne	3 200 »
Dus te zamen	207 554 H.A.

In dat jaar werd nog aan 35 personen kosteloos vergunning verleend om zoowel in de zoo even genoemde districten als aan de Boven-Coppename en aan de Boven-Nickerie nasporingen naar de aanwezigheid van goud- en andere edele metalen te doen.

Nagenoeg algemeen waren de uitkomsten bevredigend, ja zelfs op enkele terreinen verre boven de verwachting.

Verscheidene hinderpalen, welke de ontwikkeling van dezen nieuwen tak van nijverheid in den weg stonden, moesten nu door mij uit den weg worden geruimd. Een daarvan was het navolgende voorschrift der publicatie van 1855 (*Gouvernementsblad* n°. 18):

» Van alle mineralen in deze kolonie gevonden wordende, moet door den eigenaar *één vijfde* gedeelte van hunne geldswaarde, na aftrek der kosten van exploitatie, aan het Gouvernement worden afgestaan."

De intrekking van deze bepaling werd door mij voorgesteld aan de Koloniale Staten, die de daartoe strekkende ontwerp-verordering goedkeurden. Zij werd daarna door mij vastgesteld en den 14den Maart 1876 in het Gouvernementsblad onder n°. 7 afgekondigd.

Van dat tijdstip af werden onbewerkte mineralen tevens van uitvoerregten vrijgesteld.

Een tweede hinderpaal voor de uitbreiding der goudindustrie bleek de onbekendheid met de binnenlanden te zijn. Daardoor werden velen wederhouden om zich met ondernemingen in te laten.

Ten einde ook aan *dat* bezwaar zooveel mogelijk tegemoet te komen, besloot ik door het traceeren van wegen door de onbekende, althans tot dusver ondoordringbare bosschen voor allen de gelegenheid te openen om het binnenland te leeren kennen.

Met dat doel gaf ik bevel tot het openkappen van een weg door de uitgebreide streek tusschen de rivieren Suriname en Saramacca, en wel van Brokopondo aan de Boven-Suriname tot aan of digt bij den mond der kleine Saramacca, welke afstand op 62 kilometers werd berekend.

Wederom belastte ik den landmeter LOTH met de leiding der expeditie, welke uit 2 opzigters en 22 arbeiders bestond.

Zij vertrok den 4den September 1877 van Paramaribo, stak den 7den het bosch in op 300 M. beneden het aangegeven punt, en rigtte zich van daar op het in de Saramacca gelegen Awarra-eiland. Op 19 October daaraanvolgende bereikte zij den oever der evengemelde rivier op ongeveer 900 M. beneden dat eiland; de afgelegde afstand bedroeg 64 680 M., of geprojecteerd op een horizontaal vlak 62 825 M.

Het nu en dan op dien togt naar de gesteldheid van den bodem ingesteld onderzoek gaf veel grond tot het gevoelen dat eene strook lands van Brokopondo af, breed ongeveer 12 kilometers, en een ander van ruim 9 kilometers van den Saramacca oever af, den goudzoekers ruime winsten beloofden, daar *overal* binnen die grenzen goud in meerdere of mindere mate was gevonden, doch dat het daar tusschen gelegen terrein, ter breedte van 41 kilometers, zeer laag gelegen en moerassig, [1]) voor goud-ontginning niet gunstig was.

Ter naauwernood was het rapport van den heer LOTH bekend, of een aantal nieuwe perceelen werd in pacht aangevraagd. Eene ware goudkoorts werd waargenomen.

De oppervlakte der over de geheele kolonie voor de goudexplotatie in pacht uitgegeven terreinen bedroeg op het einde van 1877 166 761 H.A., waarvan aan:

de Boven-Suriname	108 979 H.A.
» Boven-Marowijne.	44 732 »
» Boven-Saramacca	13 050 »
	166 761 H.A.

Op de perceelen aan de Sarakreek (Boven-Suriname) waren tot dusver de gunstigste resultaten verkregen. De eerste pacht aldaar dagteekent van Mei 1876.

De spanning onder de goudzoekers, die steeds was toegenomen, had in den aanvang van 1878 zulke eene hoogte bereikt, dat reeds een gerucht dat hier of daar veel goud aanwezig zou zijn, voldoende was om hen naar geheel onbekende streken te doen trekken, ten einde aldaar een kans te wagen. Zoodanig gerucht was de oorzaak, dat in den loop van dat jaar de stroom eensklaps naar de Tempatiekreek werd geleid.

Dit gaf mij aanleiding om van die kreek af een weg te doen openkappen, welke op den vroeger getraceerden weg van Brokopondo naar de Marowijne zou uitkomen, en aldus de streek aan de Tempatie in communicatie zou brengen met andere streken, alwaar de goudontginners zich reeds gevestigd hadden.

In de nabijheid van de Tempatiekreek bevinden zich evenals in de nabijgelegen Peninica- en Commewijnekreeken zeer veel boschnegers. Ik achtte het daarom noodig om, alvorens een aanvang te doen maken met het voorgenomen tracé, mij in persoon onder de boschnegers te begeven en den geest, welke onder die bevolking heerschte, op te nemen.

Daartoe vertrok ik op 8 September 1878 naar de evengemelde kreeken.

Dat bezoek boezemde den boschnegers, met wie ik in hunne taal kon spreken en die gaarne naar mij luisterden, zeer veel vertrouwen in. Zij verklaarden zich ten volle bereid om voor transporten enz. aan de goudzoekers hunne diensten tegen loon te verleenen.

Den heer LOTH, die de beide vorige expeditien met zooveel beleid, ijver en volharding had geleid en ten einde gebragt, belastte ik ook nu met het bedoelde werk. Ik droeg hem daarbij op om, alvorens met het traceeren een

1) Eene nota betreffende het verder traceeren van dezen weg in bijzonderheden is opgenomen in het Koloniaal Verslag van 1877 onder Bijlage K.

1) Het uitvoerige verslag van den chef der expeditie is opgenomen onder Bijlage G van het Koloniaal Verslag van 1878.

aanvang te maken, de Boven-Tempatie zoo hoog mogelijk op te nemen en op eenige plaatsen aan den oever het terrein te onderzoeken.

Daartoe begaf hij zich op den 29sten Augustus 1878 op reis. Op mijne evengemelde inspectiereis in September van dat jaar ontmoette ik hem, toen hij van de Boven-Tempatie in de Boven-Commewijne was teruggekeerd. Zijne bevinding was, even als de mijne, zeer gunstig.

De expeditie begon den 18den September — toen ik den heer LOTH in de Tempatie verliet — den voormelden weg open te kappen. Daartoe waren 1 opzigter en 14 arbeiders in dienst genomen.

Juist één maand later bereikte zij, na eene lengte van 38 594 M. te hebben getraceerd, een breed pad. Dit volgende kwam zij weldra aan de Suriname en beneden den mond der Cederkreek uit.

Onmiddellijk werd de togt naar het station Brokopondo vervolgd [1]). Van daar uit bragt de heer LOTH een bezoek aan de werkplaatsen der gouddelvers, die zich aan den in 1876 naar de Marowijne getraceerden weg hadden gevestigd. Daar vond hij alles in ontwikkeling, en alles wat tot de exploitatie betrekking had veel verbeterd. Zoo vond hij, in plaats van het tracé van Brokopondo af, een breeden weg langs den voet der steile hoogten, waardoor hij in slechts 2 uren aan het zesde kamp der eerste expeditie van 1876 kwam, tot bereiking waarvan zij van 30 Maart tot en met 14 April 1876 had gearbeid.

Het laatst doortrokken terrein, voor een groot deel vlak land, werd door bergen, waarvan sommige ruim 100 M. hoog zijn, afgewisseld. Zij maken met die bij Brokopondo en die in de Mawassiekreek één groep uit. Steen- en aardsoorten zijn van dezelfde formatie, zoodat verondersteld mag worden dat ook daar goud aanwezig is.

Bij vergelijking van de opgave der op ult. 1877 verpachte oppervlakte met die op ult. 1878 blijkt, dat deze met ongeveer 30 000 H.A. was vermeerderd en alzoo een totaal van 197 602,5 H.A. aanwees.

Districtsgewijze was de verdeeling aldus:

in Boven-Suriname.	126 642,5 H.A.
» Boven-Marowijne	35 660 »
» Boven-Saramacca	28 100 »
» Boven-Commewijne.	7 200 »
	197 602,5 H.A.

In 1879 droeg ik, om gelijke redenen als vroeger in dit rapport is opgegeven, den landmeter LOTH op een nieuw tracé te maken, en wel van de Mindrinetiekreek naar de rivier Suriname, na alvorens den loop der Boven-Saramacca, de Kleine-Saramacca of Ponama en van eenige in de nabijheid gelegen en uitwaterende kreeken te hebben opgemeten.

De daartoe bestemde expeditie, groot acht man, verliet den 11den Augustus 1879 de hoofdplaats en bereikte den 13den den grond Geertruida'shoop, alwaar zij met 6 indianen werd versterkt. Van daar trok zij naar het dorp Maripaston, alwaar het opperhoofd (Granman) der aan de Saramaccarivier gevestigde boschnegers ADRAI verblijf houdt.

Den 16den Augustus werd met de opname der rivier een aanvang gemaakt en den 25sten de Kleine-Saramacca of Ponama ingevaren. Gedurende drie dagen werd de loop van die rivier gevolgd. Daarna kapte men van het punt, dat men bereikt had, een weg naar het boschnegerdorp Kwatta-hédé open, ten einde den juisten afstand tusschen die plaats en de Kleine-Saramacca te kunnen opmeten. Dit werk was op den 1sten September volbragt; de weg bleek 12 750 M. lang te zijn.

Na tot den 3den op Kwatta-hédé te hebben vertoefd en van den 4den tot den 6den de Moeroe-moeroekreek te zijn in- en uitgevaren, ontwaarde men de toen nagenoeg geheel onbekende Mindrinetiekreek. Den 7den daaraanvolgende stapte de expeditie op een aan die kreek gelegen placer aan wal. De loop van deze kreek werd tot den 10den September door den chef opgenomen, toen hij door een, met het oog op de beschikbare hulpmiddelen, onoverkomelijken stapel van gevallen boomen verhinderd werd verder te gaan.

Den 11den op het evengemelde placer teruggekeerd, vertoefde hij aldaar tot den 18den September om alles tot volvoering van het werk in gereedheid te brengen. In den namiddag van den 3den October kwam de expeditie uit aan den linkeroever der rivier Suriname, even beneden en tegenover den grond Remoncourt.

Langs dien weg had, wel is waar, geen opzettelijk onderzoek naar de gesteldheid van het terrein plaats gevonden, doch op grond van elders gedane waarnemingen en bevindingen, scheen de streek, door welke de weg gebaand was, voor goud-exploitatie zeer geschikt te zijn.

Op ultimo December 1879 beliep de uitgestrektheid land, welke voor de goud-industrie verpacht was 346 781 H.A. en wel:

in Boven-Suriname	120 556 H.A.
» Boven-Marowijne	99 880 »
» Boven-Saramacca.	114 495 »
» Boven-Commewijne	500 »
» Boven-Cottica	3 950 »
» Boven-Coppename	7 400 »
	346 781 H.A.

Gaandeweg had de goud-industrie nu zoodanige vlugt genomen, dat — ofschoon de gewone regelen der uitgifte van terreinen in pacht, op de goud-concessien toegepast, goed werkten — eene meer speciaal voor dit onderwerp ingerigte wettelijke regeling noodzakelijk voorkwam. Hierbij kon de reeds opgedane ondervinding goede diensten bewijzen.

Ofschoon ik reeds den 27sten December 1876 aan den administrateur van financien, beheerder der domeinen, had opgedragen om het ontwerp eener daartoe strekkende verordening zamen te stellen, was men daarbij op zoovele moeijelijkheden en bezwaren gestuit, dat ik eerst den 20sten Augustus 1880 eene ontwerpverordening ter goedkeuring aan de Koloniale Staten kon indienen. Op dit ontwerp, *houdende bepalingen omtrent het doen van onderzoek naar de aanwezigheid en omtrent het ontginnen van delfstoffen in of op den bodem van Suriname*, is door de Koloniale Staten dd. 6 December 1880 een Voorloopig Verslag uitgebragt, waarop mijne Memorie van Beantwoording dd. 13 Julij 1881 is gevolgd. Het daartoe betrekkelijk Eindverslag dd. 16 December 1881 is door mij bij eene nadere Memorie dd. 20 Februarij 1882 uitvoerig beantwoord.

De behandeling door de Koloniale Staten van het door mij bij de evengemelde Memorien gewijzigd ontwerp heeft daarop den 24sten tot den 27sten April jl. in twee avond- en twee morgen-zittingen plaats gehad, en de vele daarin door de Koloniale Staten gemaakte wijzigingen zijn bij mij in beraad, in afwachting dat de daarover gevoerde discussien in druk verschenen, en mij dus bekend zullen zijn.

De goud-industrie had zich in de laatste drie jaren zóó zeer ontwikkeld, dat ik in den aanvang van 1879 het oogenblik gekomen achtte om haar, ook door uitvoerregt, voor de koloniale kas productief te maken.

Dit was de strekking van mijne den 27sten September 1879 aan de Koloniale Staten gedane voordragt tot het heffen van een uitgaand regt van 5 °/₀ der waarde op onbewerkte mineralen.

De daartoe betrekkelijke verordening werd den 14den November 1879 door de Koloniale Staten aangenomen en door mij op den 19den daaraanvolgende onder n°. 37 in het Gouvernementsblad van 1879 afgekondigd, met de bepaling, dat zij den 1sten Januarij 1880 in werking zoude treden.

Het op het einde van 1880 in goudpacht uitgegeven terrein bedroeg 452 473,5 H.A. en was verdeeld als volgt:

in Boven-Suriname	131 393,5 H.A.
» Boven-Marowijne	133 710 »
» Boven-Saramacca.	173 170 »
» Boven-Commewijne	200 »
» Boven-Cabalebo	14 000 »
	452 473,5 H.A.

1) Het verslag dezer expeditie is als Bijlage G bij het jaarverslag van 1879 gevoegd.

In 1881 werd de pacht van de perceelen aan de Boven-Commewijne en Boven-Cabalebo niet verlengd. Daarentegen nam het aantal aanvragen om landerijen in Boven-Suriname, Boven-Saramacca en Boven-Marowijne zoo zeer toe, dat op ult. December 1881 in die districten te zamen eene oppervlakte van 526 368 H.A. verpacht was.

Dit aantal verdeelt zich als volgt:

in Boven-Suriname	279 183 H.A.
» Boven-Saramacca	89 530 »
» Boven-Marowijne	157 655 »
	526 368 H.A.

Uit onderlinge vergelijking der cijfers over de laatste drie jaren blijkt, dat de stroom der goudontginners zich toen van de Saramacca weder naar de Boven-Suriname en Boven-Marowijne, vooral naar de Tapanahony, had gekeerd.

Tot ult. April 1882 waren 169 039,5 H.A. in pacht uitgegeven en wel:

in Boven-Suriname	61 525,5 H.A.
» Boven-Marowijne	65 394 »
» Boven-Saramacca	42 120 »
	169 039,5 H.A.

Nog mag worden vermeld dat, behalve goud, ook sporen van andere metalen als: zilver, koper, lood en zelfs diamanten zijn aangetroffen. De laatste edelgesteenten, aan de Boven-Suriname gevonden, bleken, ofschoon klein, van zuiver water te zijn.

Het is een onbetwistbaar feit, dat de koloniale kas door de ontwikkeling der goud-industrie *zeer veel* gebaat is geworden. Eene opgave der cijfers, waardoor deze bewering wordt gestaafd, zal hier wel op hare plaats geacht worden.

De voorloopige expeditie onder leiding van den gouvernements-commissaris mr. P. Alma in 1874 vorderde eene uitgave van f 6199,45.

De kosten der onderscheidene daarna getraceerde wegen bedragen:

in 1876 voor den weg	Suriname-Marowijne .	f 9 599,93
» 1877 » » »	Suriname-Saramacca .	7 435,075
» 1878 » » »	Tempatie-Suriname. .	3 746,97
» 1879 » » »	Mindrinetie-Suriname .	3 950,075
	Totaal . . .	f 24 732,05;

of met de f 6 199,45 der Marowijne-expeditie, *alle* kosten gezamenlijk f 30 931,50.

Uit het door mij als Bijlage P bij het jaarverslag van 1879 overgelegd overzigt der goud-industrie blijkt reeds, dat de pachtgelden, die in de jaren 1876, 1877 en 1878 *alléén* van de aan de voormelde tracés gelegen perceelen zijn geheven, de kosten der drie eerste tracés, benevens die der voorloopige expeditie met ruim f 4000 overtroffen hebben. Ook de nadere opgaven toonen aan dat de onkosten der tracés telkens binnen 3 jaren door de pacht van de daaraan gelegen terreinen ruim gedekt worden, waaruit dus volgt, dat het aanleggen van zulke tracés in de onbewoonde streken een voordeel voor de koloniale kas is.

De inkomsten, die voor de koloniale kas uit de goudontginning zijn voortgevloeid en nog voortvloeijen kunnen worden gesplitst in: *pachtgelden* en *uitgaand regt*.

a. Pachtgelden.

De opbrengst der pachtgelden van *alle* perceelen land, sedert 1874 voor de goud-exploitie uitgegeven, bedroeg in:

1875	f 5 246,00
1876	» 20 755,40
1877	» 16 676,10
1878	» 19 760,25
1879	» 34 678,10
1880	» 45 247,35
1881	» 52 636,80
Januarij — ult. April 1882.	» 16 903,95
Totaal . . .	f 211 903,95

b. Uitvoerregt.

Het uitvoerregt, bepaald op 5 pct., op 1 Januarij 1880 ingevoerd bij verordening van 19 November 1879 (*Gouvernementsblad* n°. 37), heeft beloopen in:

1880	f 45 893,50
1881	» 42 471,75
Januarij — ult. April 1882.	» 10 794,50
Totaal . . .	f 99 159,75

Alzoo is ontvangen aan pachtgeld en aan uitvoer te te zamen. . . . . f 311 063,70

en uitgegeven . . . . » 30 931,50

aantoonende een *direct* voordeel voor de koloniale kas van [1]) . . . . f 280 132,20.

Deze uitkomst is een onbetwistbaar bewijs, dat de op mijn last, met betrekkelijk geringe kosten, getraceerde wegen zoowel tot uitbreiding der goudontginning als tot stijving van de koloniale kas hebben gestrekt.

Hoewel teregt gezegd mag worden, dat de goud-exploitatie van haren aanvang af steeds is vooruitgegaan, zoude oogenschijnlijk het tegendeel kunnen worden afgeleid uit eene vergelijking van de cijfers van de opbrengst der pachtgelden in de verschillende jaren onderling.

De mindere opbrengst der pachtgelden in de jaren 1877 en 1878 in vergelijking met 1876 is echter geen achteruitgang geweest.

Vele pachters trokken zich wel is waar terug, omdat zij gevoelige verliezen hadden geleden, doch de opbrengst der in pacht gebleven perceelen bleef vooruitgaande.

In 1878 werd het aantal verpachte perceelen grooter, terwijl hunne oppervlakte in evenredigheid geringer werd.

Daar de zeer groote concessien, vooral in den beginne aan de Marowijne uitgegeven, niet werden verlengd, nam het pachtregt in evenredigheid tot de vermeerdering van het aantal pachters niet toe. In 1880 houdt die vermeerdering meer gelijken tred, terwijl in 1881 tegen eene geringe vermindering van het aantal pachters, het aantal in pacht uitgegeven hektaren weder zeer is toegenomen.

De invoering van het uitgaand regt heeft niet minder dan het pachtgeld bijgedragen tot stijving der koloniale kas. Het totaal der bij uitvoer aangegeven waarde van het goud, dat jaarlijks toenam, is in 1881 iets beneden het cijfer van 1880 gebleven.

Het volgend staatje geeft van een en ander een duidelijk overzigt:

1) Onder de directe voordeelen van de goudindustrie moet men nog rekenen de kosten van zegel en solvit, die bij het groot aantal inkomende requesten niet onbelangrijk zijn.

JAAR.	Aantal pachters.	Aantal hektaren in pacht.	Opbrengst van het pachtgeld.	Bedrag van de aangegeven waarde van het uitgevoerd goud.	Bedrag van het uitgaand regt.
1875.	9	52 460	f 5 246,00	[1]	»
1876.	63	207 554	» 20 755,40	f 49 900,00	»
1877.	45	166 761	» 16 676,10	» 293 880,00	»
1878.	123	197 602,5	» 19 760,25	» 407 059,00	»
1879.	250	346 781	» 34 678,10	» 679 914,00	»
1880.	285	452 473,5	» 45 247,30	» 917 870,00	f [2]) 45 893,50
1881.	277	526 368	» 52 636,80	» 849 435,00	» 42 471,75
anuarij—April **1882**. . . .	109	169 039,5	» 16 903,95	» 215 876,00	» 10 794,50

Tegenover die *directe* inkomsten voor de koloniale kas staat — zooals hierboven werd gespecifieerd — voor traceeren van wegen in al die jaren slechts eene uitgaaf van f 30 931,50. [3])

De toenemende vooruitgang in de opbrengst der placers moet voornamelijk worden toegeschreven aan de meerdere practische kennis door de goudzoekers verkregen, en aan de betere werktuigen, die gaandeweg aan de arbeiders zijn verstrekt.

In het begin van dit verslag gewaagde ik van de gunstige rapporten omtrent de goud-industrie in Fransch-Guyana. Uit eene vergelijking van de opbrengst aldaar met die in deze kolonie verkregen, blijkt, evenals hiervoren is opgeteekend, dat die *alhier* verkregen zeer bevredigend mag genoemd worden.

Dáár bedroeg toch de waarde van het *gedurende de eerste zes jaren* der goud-industrie (1856—1861) gevondene, ongeveer f 580,000; *hier* was reeds in *de eerste drie jaren* (1876—1878) voor eene waarde van ruim f 750,000 *aangegeven* als uitgevoerd *per de stoombooten van de Compagnie Générale Transatlantique*, waaronder dus niet gerekend zijn:

a. het onbekende bedrag van verzendingen die langs andere wegen dan over St. Nazaire hebben plaats gehad;

b. het bedrag dat in Suriname (vooral bij de Chinezen) is gebleven.

In 1868, het 12de jaar der goud-industrie in Cayenne [4]) bedroeg de uitvoer f 446 037.

1) Het is niet bekend hoeveel in 1875 is uitgevoerd.

2) Het uitvoerregt ad 5 pct. is voor het eerst in 1880 geheven.

3) Ik heb een door mij opgevat voornemen om nog in *dit* seizoen een weg te laten traceeren tusschen de Saramacca en de Coppename moeten opgeven, omdat de sedert meer dan een halfjaar aanhoudende *zeer* zware regens het bosch onbegaanbaar, en elke opmeting daarin onmogelijk maken.

4) De uitvoer in Cayenne bedroeg in:

1868.	297,358 K.G.	= waarde frs.	892 074
1869.	382,263 „	„ „	1 146 789
1870.	412,732 „	„ „	1 238 196
1871.	625,700 „	„ „	1 877 100
1872.	758,135 „	„ „	2 274 405
1873.	832,344 „	„ „	2 497 032
1874.	1 432,000 „	„ „	4 296 000
1875.	1 996,213 „	„ „	5 988 639
1876.	1 858,100 „	„ „	5 574 300
1877.	1 632,992 „	„ „	4 898 976
1878.	1 754,151 „	„ „	5 262 453
1879.	2 171,080 „	„ „	6 513 240
1880.	1 928,131 „	„ „	5 784 393
1881	1 977,461 „	„ „	5 932 383

Dit cijfer was alhier reeds in 1878, het 4de jaar der goud-exploitatie, op een gering bedrag na bereikt. In 1880, het 6de jaar der industrie alhier werd voor eene waarde van nagenoeg *één millioen* gulden uitgevoerd, terwijl in Cayenne dat cijfer in 1871, het 15de jaar der industrie aldaar, nog niet bereikt was.

Het gehalte van het alhier gevonden goud is over het algemeen zeer hoog, vooral dat van de Marowijne afkomstig.

In 1875 werd door tusschenkomst van de Surinaamsche bank alhier in Nederland goud onderzocht, uit het district Boven-Suriname verkregen; dit bleek goud te zijn van 925 tot 944,939 gehalte. In datzelfde jaar verklaarde de munt van Stuttgart dat het goud, aan de Marowijne verwerkt, onder de fijnste soorten kan gerekend worden. Dit is in 1881 ook bevestigd door de bevinding in Nederland, dat het goud van de Marowijne 988 tot 991 gram fijn bevatte.

Behalve de *directe* voordeelen, die de goud-industrie aan de koloniale kas verzekert, (*pacht-* en *uitvoerregt*,) wordt deze kas *indirect* niet minder, zelfs welligt nog meer gebaat door den invloed, welken die tak van nijverheid op eenige andere middelen, vooral op *het invoerregt* en *de belasting op het personeel* uitoefent.

Het behoeft niet te worden betoogd, dat de goud-industrie meerdere behoeften heeft doen ontstaan.

De werkzaamheden in de goudvelden zijn zeer zwaar en vorderen goed voedsel voor de arbeiders, hetwelk hun voor rekening der ondernemers boven het hooge dagloon wordt verstrekt. Daardoor — zoowel als door de verliezen van levensmiddelen, die een natuurlijk gevolg zijn van de verre en gevaarlijke reizen naar de placers [5]) — is een belangrijk grooter verbruik van levensmiddelen ontstaan, en dus wordt meer aan invoerregt geïnd.

Van het verdiende loon — hetwelk voor een groot deel eerst bij terugkomst van de arbeiders in de stad, nadat zij eenige maanden in het bosch zijn geweest, wordt uitbetaald — wordt een niet gering deel aan nette kleedingstukken en galanterien besteed; van daar *grooter verbruik dier artikelen* en bij gevolg ook *meer* invoerregt.

Wat *de belasting op het personeel* betreft, wordt slechts aangemerkt:

1°. dat vele handwerkslieden, die vroeger geen werk konden bekomen en van wie die belasting niet kon worden ingevorderd, zich voor goud-ontginning hebben verhuurd en de belasting nu geregeld betalen;

2°. dat ook vele personen, waarvan de meesten voormalige immigranten uit Barbados en Chinezen zijn, die, zonder te willen contracteeren, te Paramaribo rondliepen en de politie veel werk gaven, zich op goudplacers hebben verbonden en de belasting voldoen. Het aantal dergenen, van wie zij wordt verkregen, is daardoor niet onbeduidend

5) Het is een gewoon verschijnsel, dat van eene expeditie een of meer booten bij het overgaan der watervallen (soera's) omslaan en met de geheele lading verloren gaan. Men rekent daar meestal op bij het uitzenden der expeditien.

toegenomen. Bovendien wordt de personeele belasting belangrijk hooger betaald dan vroeger, door gelukkige goudzoekers. [1])

Teregt wordt het als een gunstig verschijnsel aangemerkt, dat sinds een paar jaren een groot aantal maatschappijen zijn opgerigt, die in den regel met grootere kapitalen, dan door particulieren kunnen besteed worden, zich aan den bedoelden tak van nijverheid wijden.

Behalve de maatschappijen *in* Suriname opgerigt en wier aantal dagelijks toeneemt, wordt veel Engelsch kapitaal voor de goud-industrie in Suriname besteed.

Een dezer maatschappijen is pachter voor den tijd van 5 achtereenvolgende jaren van een perceel land, alwaar het goud in aanzienlijke hoeveelheid wordt aangetroffen. Eene andere maatschappij werkt met een kapitaal van niet minder dan $2^1/_2$ ton gouds.

Er bestaat zeer veel opgewektheid voor deze industrie. Vele vreemdelingen zenden agenten herwaarts om over het overnemen van placers te onderhandelen, en het is niet zeldzaam dat dit overnemen met vele duizenden wordt betaald.

Wanneer de thans door de Koloniale Staten aangenomene verordening tot wet zal zijn verheven, zal zich de vermeerdering van inkomsten door de goud-industrie nog meer doen gevoelen, daar de pachtgelden in het 3de jaar zeer belangrijk zijn verhoogd en ook een nieuw regt op den overgang in andere handen van goud-concessien is aangenomen.

Het is mijne meening, dat de goud-industrie, met kracht en energie doorgezet, meer en meer in bloei zal toenemen en, gezamenlijk met den grooten landbouw, Suriname tot algemeene welvaart zal brengen.

De meer opgewekte geest, welke zoowel in Nederland als in Suriname heerscht, en welke vooral zigtbaar is in het feit, dat kapitalen bijeengebragt worden, niet alleen voor de goud-industrie, maar ook tot den aankoop en de exploitatie op groote schaal van suiker- en cacaoplantages, is voor mij een blijk, dat thans hier zoowel als in het moederland wordt ingezien, dat ieders regten gewaarborgd zijn en dus ook met vertrouwen alhier het kapitaal kan worden productief gemaakt.

De vrees toch, dat de goud-industrie nadeelig voor den grooten landbouw zoude zijn, en de arbeiders aan dien tak van nijverheid zoude ontnemen, is gebleken ongegrond te zijn. Zij toch die zich aan den grooten landbouw onttrekken, vestigen zich voor het grootste gedeelte op zich zelven op gronden van particulieren, of wel op die, welke hun op de vestigingsplaatsen door het koloniaal gouvernement in pacht worden gegeven, maar zeer weinigen van hen gaan over bij de goud-industrie, daar zij overtuigd zijn, dat de arbeid, die aldaar van hen gevorderd wordt, nog zwaarder is dan die, welken zij op de plantages moeten leveren.

Tegenover eene vermindering der arbeiders door de vestiging op grondjes staat weder, dat de groote landbouw zeer is gebaat geworden door het tot stand komen van het immigratiefonds, welks gunstige bepalingen het mogelijk maken om in het tekort aan handen op de plantages door aanvoer uit den vreemde te voorzien. De prijs voor eenen immigrant is zeer matig gesteld en men is overal in de kolonie uiterst tevreden over den arbeid der immigranten [2]).

En dat de goud-industrie naast den grooten landbouw in werkelijkheid nu reeds bijdraagt tot de welvaart van Suriname, blijkt uit de navolgende opgave van de opbrengst der *koloniale* middelen en inkomsten:

1870.	f 791 944,45
1871.	» 850 554,67
1872.	» 921 006,80
1873.	» 979 251,395
1874.	» 926 379,24
1875.	» 851 415,285
1876.	» 924 365,515
1877.	» 999 964,37
1878.	» 898 142,73
1879.	» 1 021 186,68
1880.	» 1 098 572,585
1881.	» 1 216 988,545

Zooals door die cijfers wordt aangetoond, zijn in de laatste 3 jaren de middelen en inkomsten jaarlijks gemiddeld met f 106282 vermeerderd, en mag dus wel met gerustheid gezegd worden, dat de kolonie in bloei toenemende is.

Vermelding verdient nog, dat al de boschnegers, door mij omtrent de bedoelingen der goudzoekers gerust gesteld, gaarne hunne hulp aan dezen verleenen; zij bewijzen gewigtige diensten door als gidsen te dienen bij gevaarlijke vallen, zooals bij de Pedroesoengoe in de Marowijne. Ook voor het vervoeren van levensmiddelen naar de placers verhuren zij hunne diensten. Tot het *delven van goud*, evenmin als tot den grooten landbouw of het gebruik van de schop, op welke wijze ook, zijn zij echter niet te bewegen.

Reeds bij de overwegingen van het door den gouvernements-commissaris mr. P. Alma in 1874 uitgebragt rapport over de Marowijne-expeditie — dat als de eerste stap op den weg der goud-industrie kan worden aangemerkt — was het mij voorgekomen, dat bij ontwikkeling der goud-industrie aldaar een meer volledig districtsbestuur in die goudstreken gevorderd zou worden. Toen zij in den aanvang aldaar zooveel beloofde, stond ik op het punt aan dat denkbeeld, voor zooveel het de Marowijne betrof, gevolg te geven. Doch weldra verplaatste zich de stroom der goudzoekers, die aanvankelijk naar de genoemde rivier scheen te vloeijen, naar andere gedeelten der kolonie, zoodat voorloopig het vroegere bestuur, met eene kleine wijziging, in de Marowijne kon worden gehandhaafd.

Zoodra de goud-verordening in werking zal treden, zullen speciale ambtenaren in de verschillende goud-districten geplaatst moeten worden.

Uit dit verslag over de goud-industrie blijkt, naar ik vertrouw, ten duidelijkste, dat zij, door mij in 1874 in het leven geroepen, en sedert aangemoedigd en geleid, zich thans zoozeer heeft ontwikkeld, dat zij Suriname in verscheidene opzigten tot groot voordeel strekt, terwijl er gegronde vooruitzigten bestaan, dat zij bij de gelukkig gelijktijdig intredende ontwikkeling van den grooten landbouw zich zal uitbreiden en de koloniale welvaart krachtig zal helpen bevorderen.

Paramaribo, 15 Mei 1882.

De Gouverneur van Suriname,

C. A. VAN SYPESTEYN.

1) Men heeft voorbeelden, dat een goudzoeker, die f 60 betaalde, het volgende jaar voor ongeveer f 1700 werd aangeslagen en betaalde.

2) Het is strikt verboden om Britsch-Indische immigranten in de goudvelden of anders dan voor landbouw of fabriekarbeid te bezigen.

[5. 19.]

BIJLAGE Q.

STAAT van de voortbrengselen over de jaren 1877—1881.

DISTRICTEN.	S U I						
	KILOGRAMMEN.					HECTAREN	
	1877.	1878.	1879.	1880.	1881.	1877.	1878.
Boven-Cottica	385 837	331 497	432 183	287 761	256 377	170,9	131,6
Perica.	209 755	223 817	271 876	315 900	204 392	65,7	82,5
Boven-Commewijne . . .	119 789	123 476	202 570	169 042	149 339	43	51
Commetewane	263 050,5	102 439	115 315	80 855	67 720	96,5	45
Beneden-Commewijne . .	801 270,5	787 663,5	1 011 096	807 955	951 747	259,2	210
Beneden-Cottica.	1 191 947	980 603	1 250 300	831 508	580 720	507,8	313,9
Matappica	555 077	303 375	400 861	397 187	442 800	170	133
Boven-Suriname	830 063	626 100	660 868	566 797	345 371	328,4	333,5
Beneden-Suriname . . .	2 243 967	1 807 921	2 739 771	2 206 370	1 650 499,5	722,5	708
Boven-Para.	231 916	189 595	243 907	229 185	189 949	63,4	78
Beneden-Para	29 017	»	»	»	»	96,5	»
Boven-Saramacca. . . .	»	»	»	»	»	»	»
Beneden-Saramacca . . .	678 950	726 189,5	938 184	789 251,5	523 460,5	217,6	223,8
Nickerie	2 521 338	1 844 744	2 365 149	3 181 719	2 871 900	644,3	893,2
Coronie	705 600	423 900	391 050	583 200	620 000	195	198
	10 767 577	8 471 320	11 023 130	10 446 730,5	8 854 275	3 580,8	3 401,5

DISTRICTEN.	RUM EN DRAM.					K O F		
	LITERS.					KILO		
	1877.	1878.	1879.	1880.	1881.	1877.	1878.	1879.
Boven-Cottica	»	»	»	»	»	1 533	5 452	2 863,5
Perica.	2 340	1 715	»	»	»	»	»	»
Boven-Commewijne	»	8 560	26 040	20 885	25 840	»	»	»
Commetewane	»	»	»	»	»	»	»	»
Beneden-Commewijne . . .	35 214	84 833	95 395	99 987	22 276	587	285	510
Beneden-Cottica	39 310	24 578	43 188	19 783	63 746	109,5	»	207
Matappica	»	»	»	»	»	3 333,5	1 731	1 577
Boven-Suriname	9 437	8 142	14 158	1 581	1 387	»	250	150
Beneden-Suriname	173 812	49 674	69 187	58 822	62 123	»	»	»
Boven-Para.	11 324	9 184	24 027	22 607	28 770	5	»	20
Beneden-Para	2 650	»	»	»	»	362,5	211	255
Boven-Saramacca.	»	»	»	»	»	»	»	»
Beneden-Saramacca	117 947	134 705	151 000	118 075	74 889	»	690	444,5
Nickerie	702 828	259 935	282 004	222 700	204 907	247	535	»
Coronie	81 291	431 609	53 136	504 288	78 832	»	»	»
	1 176 153	1 012 935	758 135	1 068 728	562 770	6 179,5	9 154	7 027

KER.								MELASSE.				
RIET GEMALEN.			KILOGRAM PER HEKTARE.					LITERS.				
1879.	1880.	1881.	1877.	1878.	1879.	1880.	1881.	1877.	1878.	1879.	1880.	1881.
144,7	129,1	126,4	2 258	2 419	2 601	2 150	2 052	100 552	99 169	116 573	59 664	72 206
78,5	97,3	103,1	3 190	2 712	3 463	3 246	1 981	55 830	66 585	58 980	80 660	67 236
55	62	64	2 786	2 421	3 683	2 726	2 334	32 632	45 118	53 439	41 018	60 740
33	28,5	25	2 726	2 302	3 494	3 837	2 708	61 752	24 578	29 127	20 365	»
253,1	253,9	312,3	3 091	3 749	3 994	3 181	3 047	141 634	116 904	345 625	327 809	268 294
339,9	301,8	232,1	2 347	3 123	3 231	2 753	2 502	293 553	272 379	429 598	281 150	122 144
193,6	210	141	3 265	2 356	2 070	1 891	3 140	99 579	95 450	87 931	26 000	68 160
141,5	236	152	2 527	1 883,5	2 903	2 465	2 272	201 801	150 037	181 914	153 104	75 027
848,2	909	784	3 106	2 445	3 138	2 604	2 059	620 801	223 375	934 175,2	561 605	541 633
87,3	97,5	98	3 658	2 414,4	2 898	2 430	1 909	50 122	34 536	50 007	41 805	131 772
»	»	»	3 007	»	»	»	»	2 840	»	»	»	»
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
202,2	276	165	3 120	3 272	4 166	2 898	2 456	9 715	15 860,6	9 889	»	122 567
801,8	985	810	3 913	2 177,2	3 351	3 192	3 466	»	186 277	204 670	320 800	445 536
243	195	222,5	3 615	2 141	1 609	3 000	2 786	»	»	»	»	97 131
3 421,8	3 781,1	3235,4	2 850,2	2 570,4	3 123	2 797,9	2 516,3	1 670 611	1 330 268,6	2 501 928,2	1913 980	2072 446

F IJ.		CACAO.					KATOEN.				
GRAMMEN.		KILOGRAMMEN.					KILOGRAMMEN.				
1880.	1881.	1877.	1878.	1879.	1880.	1881.	1877.	1878.	1879.	1880.	1881.
5 160,5	5 075	319	240	»	675	2 067	»	»	»	»	»
»	»	1 913,5	823	1 467,5	949,5	2 378	»	»	»	»	»
»	»	»	»	»	200	200	»	»	»	»	»
-	»	»	»	285	729	2 196	»	»	»	»	»
1 368	542,5	287 631,5	138 048,5	311 996,5	277 382	161 439	»	»	»	»	»
298,5	1 548	104 757	49 900,5	85 001	58 354,5	426 241,5	»	»	»	»	»
1 054,5	629,5	12 087,5	7 114,5	14 151,5	9 968	26 056,5	17 110	55 433	7 491	2 000	»
650	600	»	100	100	150	300	»	»	»	»	»
»	»	121 915	60 329	123 101,5	80 427	159 067	»	»	»	»	»
13	»	7 125	2 512	3 800	4 750	9 674	»	»	»	»	»
890	420,5	292 039,5	102 474	228 228,5	209 439,5	339 715	»	»	»	»	»
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
602	214	397 031	130 088,5	247 640	275 479,5	359 921	»	»	»	»	»
»	»	142 613	75 959	101 093	108 302	158 550	»	»	»	»	»
37	186	1 967,5	979	6 125	12 993,5	223 485	185 549	121 135	38 187	23 611	»
10 073,5	9 215,5	1 369 399,5	568 588	1 122 990	1 039 799,5	1 871 290	202 659	176 568	45 678	25 611	»

[5. 20.]

BIJLAGE R.

STAAT aantoonende het aantal plantages en gronden, de voortbrengselen en het aantal hektaren in cultuur, gedurende de jaren 1877—1881.

AANTAL plantages en gronden in cul

DISTRICTEN.	Suiker.					Koffij en Cacao.					Koffij en kost.				
	1877.	1878.	1879.	1880.	1881.	1877.	1878.	1879.	1880.	1881.	1877.	1878.	1879.	1880.	1881.
Boven-Cottica . . .	4	4	4	3	3	»	»	»	»	»	»	»	»	1	1
Perica	1	1	1	1	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Boven-Commewijne .	1	1	1	1	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Commetewane . . .	3	2	1	1	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Beneden-Commewijne	3	3	3	3	3	»	»	»	»	»	»	»	»	1	2
Beneden-Cottica . .	8	6	6	3	2	»	»	»	2	»	»	»	»	»	»
Matappica	1	1	1	1	1	»	»	2	1	»	2	1	»	1	»
Boven-Suriname . .	9	8	7	7	6	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»
Beneden-Suriname .	5	5	5	5	4	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Boven-Para	3	3	3	3	3	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Beneden-Para . . .	1	»	»	»	»	1	»	»	4	»	2	»	»	1	»
Boven-Saramacca . .	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Beneden-Saramacca .	2	2	2	2	2	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Nickerie	5	5	5	5	5	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Coronie	1	1	1	1	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
	47	42	40	36	33	1	»	2	8	»	4	1	»	4	3

GETAL hektaren in cu

DISTRICTEN.	Suiker.					Koffij en Cacao.					Koffij en kost.				
	1877.	1878.	1879.	1880.	1881.	1877.	1878.	1879.	1880.	1881.	1877.	1878.	1879.	1880.	1881.
Boven-Cottica . . .	177,9	199	192,8	145,7	132	0,5	0,5	12	»	»	11,7	11	10	10,7	10,7
Perica	104	109	140,4	132,7	117	»	»	»	»	10,1	»	»	»	»	0,1
Boven-Commewijne .	61	73	73	88	88	»	»	»	»	»	»	»	»	»	0,2
Commetewane . . .	63,2	63,5	36	35,7	40,5	»	»	0,8	»	»	»	3,5	3	1,8	0,5
Beneden-Commewijne	302,6	331,8	334,1	315,5	329,8	16,4	13,3	20,3	23,3	23,3	10	5	15,1	8,5	9,8
Beneden-Cottica . .	444,2	431,6	397,6	360,5	364	»	25,7	»	»	»	48,5	13	76,2	6,5	5
Matappica	214	220	220	210	180	21,7	0,5	»	7,4	»	105,5	72,4	40,5	23,2	46,2
Boven-Suriname . .	389	467,6	413,4	241,6	223,5	3	»	4	4	5	»	»	0.5	»	1
Beneden-Suriname .	861	927	933,2	907	899,7	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Boven-Para	94	115,5	123,6	109,8	94,2	»	2,5	»	0,5	»	»	»	0,4	0,4	2,2
Beneden-Para . . .	»	»	»	»	»	»	2	»	11,5	»	23,8	21,8	23,8	20,3	10
Boven-Saramacca . .	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Beneden-Saramacca .	305,5	296	296	280,5	265	11,5	9	18,8	12,8	13,7	8,5	»	»	»	»
Nickerie	877,8	991,8	985,5	968,5	991,5	39,7	29,7	»	»	»	»	»	7	5	5
Coronie	238	243,4	243,4	243	270	»	»	»	0,4	»	3	2	2,2	»	2
	4132,2	4369,2	4389	4038,5	3995,2	92,8	83,2	45,9	59,9	52,1	211	128,7	178,7	76,4	92,7

...nden in cultuur en de daarvan verkregen producten.

(1881)	Cacao en kost.					Cacao.					Bananen.					Katoen.				
1881.	1877.	1878.	1879.	1880.	1881.	1877.	1878.	1879.	1880.	1881.	1877.	1878.	1879.	1880.	1881.	1877.	1878.	1879.	1880.	1881.
1	1	1	1	2	2	»	»	»	1	»	»	1	»	2	»	»	»	»	»	»
»	1	1	2	3	2	»	»	»	»	»	»	1	1	1	»	»	»	»	»	»
»	»	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
»	»	»	1	1	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
2	7	10	6	8	9	2	2	4	4	8	1	1	1	2	2	»	»	»	»	»
»	6	1	5	6	5	2	6	4	3	3	»	1	1	5	1	»	»	»	»	»
»	»	1	1	1	1	»	1	1	»	»	»	1	»	1	1	1	1	1	»	»
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	3	1	»	1	4	»	»	»	»	»
»	»	2	3	4	»	4	2	1	4	4	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
»	»	2	2	3	3	3	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
»	10	12	12	16	15	7	2	4	9	10	»	2	»	6	1	»	»	»	»	»
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
»	1	10	10	12	»	18	8	8	7	13	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
»	»	1	2	2	»	5	4	4	6	5	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
»	»	2	2	2	2	»	»	»	1	1	5	»	1	5	5	5	4	3	3	»
3	26	43	47	62	41	41	25	26	35	44	9	8	4	23	14	6	5	4	3	»

Hout.					Kostgronden.					Totaal.				
1877.	1878.	1879.	1880.	1881.	1877.	1878.	1879.	1880.	1881.	1877.	1878.	1879.	1880.	1881.
»	»	»	»	»	13	9	28	25	22	18	15	33	34	28
1	»	»	»	»	2	2	7	8	8	5	5	11	13	11
»	1	1	1	1	15	11	19	20	15	16	13	21	22	18
»	»	»	»	»	7	9	14	14	12	10	11	16	16	14
»	»	»	»	»	11	14	22	13	12	24	30	36	31	36
»	»	»	»	»	»	»	»	14	6	16	14	16	23	17
»	»	»	»	»	10	6	10	1	9	14	12	16	6	12
»	»	»	»	»	14	10	14	3	5	26	19	21	13	15
»	»	»	»	»	»	»	»	»	2	9	9	9	13	10
12	14	11	14	4	14	16	25	15	33	32	35	41	35	43
»	»	»	»	»	11	15	17	4	9	32	31	33	40	35
2	»	»	1	»	6	11	40	36	41	8	11	40	37	41
»	»	»	»	»	7	4	58	184	200	28	24	78	205	215
»	»	»	»	»	48	80	97	98	98	58	90	108	111	108
»	»	»	»	»	3	7	6	1	5	14	14	13	13	14
15	15	12	16	5	161	194	357	426	477	310	333	492	613	617

...taren in cultuur.

(1881)	Cacao en kost.					Cacao.					Bananen.				
1881.	1877.	1878.	1879.	1880.	1881.	1877.	1878.	1879.	1880.	1881.	1877.	1878.	1879.	1880.	1881.
10,7	7,5	21,8	22,4	11,7	12,3	40,6	2,6	31,3	17,4	40,2	60,2	51,1	86,2	86,1	78,9
0,1	18	13	30,4	27	17	6	5	9,6	24,6	40,3	13,5	20	49,2	61,3	41,1
0,2	1	»	0,2	»	»	»	»	2,6	2,6	0,5	49	41	53,1	53,1	44
0,5	»	13	44,4	65,6	59,8	»	»	3	10,7	15,7	120,8	64	54,1	48,7	50,1
9,8	162,1	194,5	166,4	182,9	163,8	771,6	723,4	866	834,4	840,6	181,2	270,9	268,2	174,7	122,9
5	126,6	63,4	»	132	115,7	383,5	446,5	485,7	493,6	574,3	268.8	225,8	263,9	225,1	267,1
46,2	25	69	91	116,1	238	76	77	48	63	82,3	112,7	127,2	102,7	56	101,8
1	2,2	10,1	21,5	31,7	29,4	3,9	2	1,7	2,5	27,2	73,5	50	29,2	26,3	50,4
»	50	29	6,8	14	49,7	514	303	331,8	356	356	33,5	54,5	31,2	20	17,9
2,2	»	1	16,2	19	19,6	29,3	32.1	26,5	36,8	38,4	30,5	45,2	140,2	85.7	57,7
10	71,3	103,5	167,2	161,5	138,2	566,5	533,5	617,4	565	657,9	193.4	186,1	141	156,3	156,3
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1,6	»	»	»	»
»	38,6	102,3	96,2	93,7	79,3	666,2	659,7	633,1	719	696	57,2	58	56,2	31,2	22,2
5	128,5	141,2	132,4	123	192	155,6	146	220,1	232,4	172,4	137,3	10	87,1	87	94
2	25	150,6	114,1	117,3	122,6	19,7	20,5	51	93,8	115,7	120	61,4	59,1	41,5	59,5
92,7	655,8	912,4	909,2	1095,5	1237,4	3232,9	2951,3	3327,8	3451,8	3657,5	1453,2	1265,2	1421,4	1153	1163,9

Katoen.					Kostgronden.					Totaal.				
1877.	1878.	1879.	1880.	1881.	1877.	1878.	1879.	1880.	1881.	1877.	1878.	1879.	1880.	1881.
»	»	»	»	»	38,6	38,6	63,1	79,3	71	337	324,6	417,5	350,9	345,1
»	»	»	»	»	2	2	11,4	10,4	9,8	143,5	149	240	256	235,4
»	»	»	»	»	98,6	49,5	35,4	34,6	42,9	209,6	163,5	164,3	179,3	175,6
»	»	»	»	»	2,7	3,5	23,9	20	12,1	186,7	147,5	162,2	182,5	178,7
»	»	0,5	»	»	30	22,7	44,5	32,5	25,7	1473,9	1561,6	1709,1	1571,8	1515,9
»	»	»	»	»	»	10,7	15,3	2,6	5,9	1271,6	1216,7	1238,7	1220,3	1332
124,5	132	144,5	»	»	33	65,9	18,9	29,7	13,4	712,4	764	665,6	505,4	661,7
»	»	»	»	»	72	25,3	20,6	29,5	50,6	543,6	555	490,9	335,6	387,1
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1458,5	1313,5	1303	1297	1323,3
»	»	»	»	»	588,8	646,7	611,9	729,5	843,2	742,6	843	918,8	981,7	1055,3
»	»	»	»	»	89,5	60,6	25	71,9	103,4	944,5	907,5	974,4	786,5	1065,8
»	»	»	»	»	20,4	43,4	80	410	422	22	43,4	80	410	422
»	»	»	»	»	259,5	322	344,5	424,7	495,1	1347	1447	1444,8	1561,9	1571,3
»	»	»	»	»	4,3	123,4	»	»	»	1343,2	1342,1	1432,1	1415,9	1454,9
606,5	358,5	371	55	2	83,2	104,3	79,4	75	114,7	1095,4	940,7	920,2	626	686,5
731	490,5	516	55	2	1322,6	1518,6	1373,9	1949,7	2209,8	11831,5	11719,1	12161,9	11879,8	12410,6

[5. 21.]

BIJLAGE S.

STAAT aantoonende den in het jaar 1881 verrigten arbeid en het verdiende loon door kreolen en andere vrije arbeiders, op de plantages alwaar geen immigranten gevestigd zijn.

DISTRICTEN.	NAMEN DER PLANTAGES.	AANTAL ARBEIDERS.								AANTAL VER		
		Kreolen.				Andere vrije arbeiders.				Kreolen.		
		Mannen.	Vrouwen.	Jongens en meisjes.	Totaal.	Mannen.	Vrouwen.	Jongens en Meisjes.	Totaal.	Mannen.	Vrouwen.	Jongens en meisjes.
Nickerie	Waldeck	4	3	3	10	5	1	1	7	711½	197½	53
	Nursery	87	54	7	148	102	33	6	141	13722	6205	410
	Paradise	30	27	6	63	232	38	6	276	5623	3855	559
	Crappahoek	3	6	1	10	13	3	1	17	747	1244	65
	't Lot n°. 36 . . .	12	6	»	18	13	3	»	16	1787	1114	»
	Botany Bay	4	3	»	7	2	»	»	2	965	620	»
		140	99	17	256	367	78	14	459	23555½	13235½	1087

…VER …meisjes.	RIGTE TAKEN. Andere vrije arbeiders. Mannen.	Vrouwen.	Jongens en meisjes.	BEDRAG VAN HET VERDIENDE LOON. Kreolen. Mannen.	Vrouwen.	Jongens en meisjes.	Andere vrije arbeiders. Mannen.	Vrouwen.	Jongens en meisjes.	Loon gedurende een volle week uitbetaald aan 1 man, 1 vrouw, 1 jongen en 1 meisje. Kreolen (*c*) Andere vrije arbeiders (*a*)		Maximum.	Minimum.
				Gld.	Gld.	Gld.	Gld.	Gld.	Gld.			Gld.	Gld.
53	973³/₄	42	107¹/₂	777,90	182,35	18,10	786,52⁵	25,40	42,50	*a*	Man	8,00	2,40
											Vrouw	6,00	1,60
											Jongen	2,80	1,50
										c	Man	6,55	0,65
											Vrouw	3,30	1,50
											Jongen	3,00	0,80
10	14801	3850	260	16541,40	5304,00	150,80	18259,79	3577,85	75,40	*a*	Man	12,00	6,00
											Vrouw	7,50	3,80
											Jongen	3,00	0,60
										c	Man	18,00	2,40
											Vrouw	9,00	3,20
											Jongen	2,00	0,60
59	34082	5312	545	5269,20	3574,15	265,20	31787,85	4926,55	238,05	*a*	Man	16,50	6,00
											Vrouw	8,00	3,60
											Jongen	6,00	2,40
										c	Man	16,00	6,00
											Vrouw	9,00	3,60
											Jongen	6,00	2,40
65	2902	643	168	766,15	1189,34	24,00	2888,70	640,23	58,92	*a*	Man	8,00	4,00
											Vrouw	6,00	2,50
											Jongen	3,00	1,00
										c	Man	10,00	3,00
											Vrouw	7,00	3,00
											Jongen	3,00	1,50
»	2381	433	»	1921,85	1082,90	»	2646,95	438,20	»	*a*	Man	11,70	0,80
											Vrouw	12,00	0,95
										c	Man	10,35	0,75
											Vrouw	8,00	0,80
»	180	»	»	992,95	705,85	»	180,00	»	»	*a*	Man	9,00	3,00
											Vrouw	6,00	3,00
87	55819³/₄	10280	1080¹/₂	26269,45	12039,59	458,10	56549,81	9608,24	414,87	*c*	Man	10,00	5,00

DISTRICTEN.	NAMEN DER PLANTAGES.	AANTAL ARBEIDERS.								AANTAL VER		
		Kreolen.				Andere vrije arbeiders.				Kreolen.		
		Mannen.	Vrouwen.	Jongens en meisjes.	Totaal.	Mannen.	Vrouwen.	Jongens en meisjes.	Totaal.	Mannen.	Vrouwen.	Jongens en meisjes.
Coronie.	Burnside	112	114	33	259	49	7	»	56	20864	12673	3681
	Leasowes en Sarah .	28	36	9	73	13	13	8	34	4986	5150	46
	Perseverance. . . .	4	9	3	16	»	»	»	»	1102	1861	305
	Maryshope	10	14	11	35	4	1	»	5	1989	2442	1412
	Welgelegen	22	21	3	46	2	»	»	2	3998½	4080	249
	Transporteeren .	176	194	59	429	68	21	8	97	32939½	26206	5693

RIGTE TAKEN.			BEDRAG VAN HET VERDIENDE LOON.						Loon gedurende een volle week uitbetaald aan 1 man, 1 vrouw, 1 jongen en 1 meisje.			
Andere vrije arbeiders.			Kreolen.			Andere vrije arbeiders.						
Mannen.	Vrouwen.	Jongens en meisjes.	Mannen.	Vrouwen.	Jongens en meisjes.	Mannen.	Vrouwen.	Jongens en meisjes.	Kreolen (c) Andere vrije arbeiders (a)		Maximum.	Minimum.
			Gld.	Gld.	Gld.	Gld.	Gld.	Gld.			Gld.	Gld.
10252	599	»	18045,32	10105,61	1600,67	8712,00	401,42	»	c	Man	10,00	0,65
										Vrouw	8,50	0,50
										Jongen	5,00	0,40
										Meisje	5,00	0,40
									a	Man	12,00	0,80
										Vrouw	4,10	0,80
										Jongen	»	»
										Meisje	»	»
2215	2376	1142	3831,25	2913,51	15,55	6276,23	893,90	372,09	c	Man	6,00	0,60
										Vrouw	3,00	0,25
										Jongen	1,50	0,30
										Meisje	1,50	0,25
									a	Man	5,00	1,50
										Vrouw	3,50	1,50
										Jongen	1,50	0,25
										Meisje	1,50	0,20
»	»	»	902,40	1165,40	275,75	»	»	»	c	Man	5,00	0,80
										Vrouw	3,50	1,50
										Jongen	»	»
										Meisje	»	»
1256	76	»	1403,25	1526,25	407,90	738,90	45,30	»	c	Man	7,50	3,60
										Vrouw	4,00	3,00
										Jongen	1,80	1,50
										Meisje	1,80	1,40
									a	Man	3,60	3,00
										Vrouw	3,00	1,50
										Jongen	»	»
										Meisje	»	»
292	»	»	3988,02	2737,23	180,39	326,34	»	»	a	Man	10,00	6,00
										Vrouw	4,00	3,00
										Jongen	6,00	3,00
										Meisje	»	»
14015	3051	1142	28170,24	18488,00	2480,26	16053,47	1340,62	372,09	a	Man	6,00	6,00
										Vrouw	»	»
										Jongen	»	»
										Meisje	»	»

DISTRICTEN.	NAMEN DER PLANTAGES.	AANTAL ARBEIDERS.								AANTAL VER		
		Kreolen.				Andere vrije arbeiders.				Kreolen.		
		Mannen	Vrouwen.	Jongens en meisjes.	Totaal.	Mannen.	Vrouwen.	Jongens en meisjes.	Totaal.	Mannen.	Vrouwen.	Jongens en meisjes.
	Transport .	176	194	59	429	68	21	8	97	32939½	26206	5693
Coronie	John	6	11	5	22	4	»	»	4	1452	1481	1430
		182	205	64	451	72	21	8	101	34391½	27687	7123
Beneden-Cottica. . .	Pieterszorg	15	20	38	73	5	6	»	11	2708	2612	»
	Johannisburg . . .	11	8	10	29	»	1	»	1	3688	1479	111
	Guadeloupe	5	1	8	14	6	3	1	10	835	24	99
	Kroonenburg . . .	21	21	29	71	»	»	»	»	1324	732	»
	't Vertrouwen . . .	24	23	17	64	3	2	»	5	3687	3349	159
		76	73	102	251	14	12	1	27	12242	8413	369

RIGTE TAKEN.			BEDRAG VAN HET VERDIENDE LOON.						Loon gedurende een volle week uitbetaald aan 1 man, 1 vrouw, 1 jongen en 1 meisje.			
Andere vrije arbeiders.			Kreolen.			Andere vrije arbeiders.						
Mannen.	Vrouwen.	Jongens en meisjes.	Mannen.	Vrouwen.	Jongens en meisjes.	Mannen.	Vrouwen.	Jongens en meisjes.	Kreolen (*c*) Andere vrije arbeiders (*a*)		Maximum.	Minimum.
			Gld.	Gld.	Gld.	Gld.	Gld.	Gld.			Gld.	Gld.
14915	3051	1142	28170,24	18488,09	2480,26	16053,47	1340,62	372,09				
1217	»	»	915,70	691,75	340,70	695,70	»	»	*c*	Man	5,00	2,10
										Vrouw	3,00	1,50
										Jongen	1,40	1,40
										Meisje	»	»
									a	Man	4,20	3,50
										Vrouw	»	»
										Jongen	»	»
										Meisje	»	»
15232	3051	1142	29085,94	19179,75	2820,96	16749,17	1340,62	372,09				
60	71	»	2147,73	1652,21	»	46,20	46,32	»	*c*	Man	16,80	0,80
										Vrouw	6,50	0,40
									a	Man	4,00	3,60
										Vrouw	3,00	1,50
»	171	»	2722,25	971,07	23,00	»	104,70	»	*c*	Man	6,50	0,40
										Vrouw	4,50	0,60
										Jongen	1,80	0,25
									a	Vrouw	2,40	1,50
1228	398	42	681,50	144,70	33,30	1467,20	290,85	25,90	*c*	Man	5,50	3,60
										Vrouw	3,60	1,50
										Jongen	3,60	1,50
									a	Man	14,00	4,80
										Vrouw	4,80	3,60
										Jongen	2,40	1,20
»	»	»	924,51	443,46	»	»	»	»		Man	11,50	0,80
										Vrouw	5,32	0.60
227	122	»	4006,89	2140,55	38,40	562,67	76,05	»	*c*	Man	5,00	2,40
										Vrouw	3,60	1,20
										Jongen	2,00	0,50
									a	Man	4,00	2,00
										Vrouw	3,00	1,20
1515	762	42	10482,88	5351,99	94,70	2067,07	517,92	25,90				

DISTRICTEN.	NAMEN DER PLANTAGES.	AANTAL ARBEIDERS.								AANTAL VER		
		Kreolen.				Andere vrije arbeiders.				Kreolen.		
		Mannen.	Vrouwen.	Jongens en meisjes	Totaal.	Mannen.	Vrouwen.	Jongens en meisjes.	Totaal.	Mannen.	Vrouwen.	Jongens en meisjes.
Beneden-Commewijne.	Marienburg	66	9	1	76	132	2	»	134	15898	2369	»
	Nijd en Spijt . . .	24	13	18	55	2	»	»	2	4562	2096	95
		90	22	19	131	134	2	»	136	20459	4465	95
Beneden-Suriname. .	Susannasdaal . . .	26	26	3	55	10	4	2	16	6004	5501	413
	Belwaarde.	5	13	3	21	1	»	»	1	1732	2242	»
	Peperpot	17	6	2	25	1	»	»	1	5030	2801	607
		48	45	8	101	12	4	2	18	12766	10544	1020
Beneden-Para . . .	Beekhuizen	10	10	12	32	»	»	»	»	2271	2494	326
	Tout lui faut . . .	20	20	»	40	»	»	»	»	3421	3690	»
	Ma Retraite	35	40	»	75	»	»	»	»	8210	7918	»
	Tourtonne.	28	53	2	83	»	»	»	»	6063	7800	»
	Transporteeren .	93	123	14	230	»	»	»	»	19965	21902	326

RIGTE TAKEN.			BEDRAG VAN HET VERDIENDE LOON.						Loon gedurende een volle week uitbetaald aan 1 man, 1 vrouw, 1 jongen en 1 meisje.		
Andere vrije arbeiders.			Kreolen.			Andere vrije arbeiders.					
Mannen.	Vrouwen.	Jongens en meisjes.	Mannen.	Vrouwen.	Jongens en meisjes.	Mannen.	Vrouwen.	Jongens en meisjes.	Kreolen (c) Andere vrije arbeiders (a)	Maximum.	Minimum.
			Gld.	Gld.	Gld.	Gld.	Gld.	Gld.		Gld.	Gld.
30492	313	»	22403,40	1436,25	»	25885,85	181,30	»	c Man	9,00	4,80
									c Vrouw	4,80	3,00
									a Man	9,00	4,80
									a Vrouw	4,80	3,00
361	»	»	3772,60	1366,15	26,30	232,29	»	»	c Man	20,40	0,80
									c Vrouw	8,65	0,60
30853	313	»	26176,00	2802,40	26,30	26118,14	181,30	»	c Jongen	1,80	0,30
1297	807	»	5512,17	4405,17	257,60	1443,48	639,45	»	Man	6,00	4,80
									Vrouw	4,00	3,60
									Jongen Meisje	3,00	2,40
262	»	»	1451,85	1440,54	»	357,20	»	»	Man	5,00	4,80
									Vrouw	4,00	3,60
215	»	»	4113,71	1719,96	117,29	162,50	»	»	Man	4,80	4,00
									Vrouw	3,60	3,00
1774	807	»	11077,83	7565,67	374,89	1981,18	639,45	»	Jongen Meisje	3,00	2,40
»	»	»	1931,97	1354,66	153,00	»	»	»	Man	5,00	4,80
									Vrouw	4,00	3,60
									Jongen Meisje	3,20	3,00
»	»	»	3524,65	2757,09	»	»	»	»	Man	5.00	4,00
									Vrouw	4,00	3.60
»	»	»	7500,94	4502,87	»	»	»	»	Man	5,00	4,00
									Vrouw	4,00	3,60
»	»	»	4470,91	3970,65	»	»	»	»	Man	5,00	4,00
									Vrouw	4,00	3,60
»	»	»	17428,47	12585,27	153,00	»	»	»			

DISTRICTEN.	NAMEN DER PLANTAGES.	AANTAL ARBEIDERS.								AANTAL VER		
		Kreolen.				Andere vrije arbeiders.				Kreolen.		
		Mannen.	Vrouwen.	Jongens en meisjes.	Totaal.	Mannen.	Vrouwen.	Jongens en meisjes.	Totaal.	Mannen.	Vrouwen.	Jongens en meisjes.
Beneden-Para . . .	Transport .	93	123	14	230	»	»	»	»	19965	21902	326
	Leonsberg	22	20	9	51	»	»	»	»	5603	5831	962
	Clevia	25	32	5	62	»	»	»	»	6039	5191	»
	de Morgenstond . . .	39	39	18	96	»	»	»	»	10345	11299	»
	Geijersvlijt	30	48	10	88	»	»	»	»	7393	12161	»
	Mon Plaisir	8	9	3	20	»	»	»	»	2061	2780	»
	Twee kinderen . . .	3	3	»	6	»	»	»	»	720	541	»
	Rainville	19	32	3	54	2	»	»	2	1426	2706	»
		239	306	62	607	2	»	»	2	53552	62411	1288
	La Liberté.	12	9	1	22	2	2	»	4	3128	1740	260
	Bleijendaal.	36	28	7	71	2	»	»	2	11222	7853	2820
	de Hoop	14	14	»	28	6	7	»	13	2679	1548	»
	Transporteeren .	62	51	8	121	10	9	»	19	17029	11141	3080

RIGTE TAKEN.			BEDRAG VAN HET VERDIENDE LOON.						Loon gedurende een volle week uitbetaald aan 1 man, 1 vrouw, 1 jongen en 1 meisje.		
Andere vrije arbeiders.			Kreolen.			Andere vrije arbeiders.					
Mannen.	Vrouwen.	Jongens en meisjes.	Mannen.	Vrouwen.	Jongens en meisjes.	Mannen.	Vrouwen.	Jongens en meisjes.	Kreolen (*c*) Andere vrije arbeiders (*a*)	Maximum.	Minimum.
			Gld.	Gld.	Gld.	Gld.	Gld.	Gld.		Gld.	Gld.
»	»	»	17428,47	12585,27	153,00	»	»	»			
»	»	»	4463,65	3577,75	345,35	»	»	»	Man	5,00	4,00
									Vrouw	3,60	3,00
									Jongen / Meisje	2,00	1,50
»	»	»	4824,29	3356,95	»	»	»	»	Man	5,00	4,00
									Vrouw	4,00	3,60
»	»	»	7748,18	6059,65	»	»	»	»	Man	4,80	4,00
									Vrouw	4,00	3,60
»	»	»	6120,85	7345,22	»	»	»	»	Man	5,00	4,80
									Vrouw	4,00	3,60
»	»	»	1326,26	1395,38	»	»	»	»	Man	4,80	4,00
									Vrouw	3,60	3,00
»	»	»	564,50	303,30	»	»	»	»	Man	6,00	4,80
									Vrouw	3,60	3,20
447	»	»	1283,13	1508,44	»	360,71	»	»	Man	4,00	3,60
									Vrouw	3,60	3,00
447	»	»	43759,33	36211,96	498,35	360,71	»	»			
451	453	»	3059,81	1051,73	59,54	454,30	294,00	»	*c* Man	6,00	4,80
									c Vrouw	4,80	2,40
									c Jongen	»	»
									a Man	6,00	4,80
									a Vrouw	4,80	2,40
438	»	»	10861,51	6286,26	520,90	391,60	»	»	*c* Man	12,00	3,50
									c Vrouw	10,00	2,50
									c Jongen	2,00	0,90
									c Meisje	1,50	1,00
									a Man	12,00	4,00
614	621	»	2442,82	1225,02	»	526,20	487,32	»	*c* Man	8,00	2,00
									c Vrouw	6,00	2,40
									a Man	12,40	3,20
									a Vrouw	6,10	2,60
1503	1074	»	16364,14	8563,01	580,44	1372,10	781,32	»			

DISTRICTEN.	NAMEN DER PLANTAGES.	AANTAL ARBEIDERS. Kreolen. Mannen.	Vrouwen.	Jongens en meisjes.	Totaal.	Andere vrije arbeiders. Mannen.	Vrouwen.	Jongens en meisjes.	Totaal.	AANTAL VER Kreolen. Mannen.	Vrouwen.	Jongens en meisjes.
	Transport	62	51	8	121	10	9	»	19	17029	11141	3080
Boven-Suriname . .	Petersburg	8	6	1	15	2	2	»	4	1860	932	99
	Maagdenburg . . .	4	3	»	7	1	»	»	1	698	468	»
	de 3 Gebroeders . ,	7	8	3	18	9	2	»	11	1791	1261	969
	Groot Chattillon . .	10	4	2	16	1	»	»	1	2323	1341	78
	Guinesche Vriendschap.	17	11	4	32	3	4	3	10	2659	1146	251
		108	83	18	209	26	17	3	46	26360	16289	4477

RIGTE TAKEN.			BEDRAG VAN HET VERDIENDE LOON.						Loon gedurende een volle week uitbetaald aan 1 man, 1 vrouw, 1 jongen en 1 meisje.			
Andere vrije arbeiders.			Kreolen.			Andere vrije arbeiders.						
Mannen.	Vrouwen.	Jongens en meisjes.	Mannen.	Vrouwen.	Jongens en meisjes.	Mannen.	Vrouwen.	Jongens en meisjes.	Kreolen (c) Andere vrije arbeiders (a)		Maximum.	Minimum.
			Gld.	Gld.	Gld.	Gld.	Gld.	Gld.			Gld.	Gld.
1503	1074	»	16364,14	8563,01	580,44	1372,10	781,32	»				
564	348	»	1768,53	714,10	44,00	552,73	281,65	»	c	Man	8,50	1,60
									c	Vrouw	7,12	0,40
									c	Jongen	»	»
									c	Meisje	»	»
									a	Man	9,05	1,20
									a	Vrouw	9,10	1,60
364	»	»	525,41	312,69	»	260,00	»	»	c	Man	4,00	3,00
									c	Vrouw	3,84	3,00
									a	Man	6,00	6,00
2020	112	»	1524,15	914,69	232,80	1851,92	84,65	»	c	Man	15,00	1,25
									c	Vrouw	5,00	2,00
									c	Jongen	2,40	1,50
									c	Meisje	1,00	0,60
									a	Man	14,00	1,90
									a	Vrouw	3,60	1,60
203	»	»	2229,65	1058,55	19,50	200,50	»	»	c	Man	12,50	1,50
									c	Vrouw	5,60	2,00
									c	Jongen	1,20	0,90
									c	Meisje	»	4,00
									a	Man	8,00	4,60
770	487	201	2387,60	924,00	73,70	6,70	389,80	54,45	c	Man	12,00	4,80
									c	Vrouw	4,80	2,40
									c	Jongen	3,00	1,50
									c	Meisje	1,50	1,20
									a	Man	9,60	2,40
									a	Vrouw	4,80	2,40
									a	Jongen	1,50	0,60
									a	Meisje	»	0,60
5424	2021	201	24799,48	12487,04	950,44	4907,25	1537,42	54,45				

DISTRICTEN.	NAMEN DER PLANTAGES.	AANTAL ARBEIDERS.								AANTAL VER		
		Kreolen.				Andere vrije arbeiders.				Kreolen.		
		Mannen.	Vrouwen.	Jongens en meisjes.	Totaal.	Mannen.	Vrouwen.	Jongens en Meisjes.	Totaal.	Mannen.	Vrouwen.	Jongens en meisjes.
Boven-Para	Boxel	22	22	2	46	6	3	1	10	5799	4594	373
	la Rencontre	30	21	7	58	11	1	»	12	7018	3890	535
	Waterland	3	3	»	6	4	»	»	4	707	415	»
	Accaribo	27	19	2	48	1	»	»	1	6916	4054	464
		82	65	11	158	22	4	1	27	20440	12953	1372
Saramacca	Huwelijkszorg . . .	15	7½	1½	24	»	»	»	»	4314	1797	393
	Dankbaarheid	16⅓	14⅓	»	30⅔	»	»	»	»	3824	3671	»
	Broederschap	17	11½	3½	32	»	»	»	»	3300½	2808	625
	de Herstelling . . .	6	1½	»	7½	»	»	»	»	1591	411	»
	Margaretha's gift . .	9	9	2	20	»	»	»	»	2489	1652¾	457½
	Goede Hoop	7½	4⅔	»	12⅙	»	»	»	»	1981½	1133½	»
	Monitor	21⅓	9¾	2	33½	1	»	»	1	4097	1628	451
	Johannishoop	6	7	»	13	»	»	»	»	1015	1262	»
	la Poule	8½	8¼	1	17¾	»	»	»	»	2002	1868	112
	Fredericisgift	12¼	8	»	20¼	»	»	»	»	4078	2100¼	»
		188 11/12	81½	10	280 5/12	1	»	»	1	28689	18331½	2038½

RIGTE TAKEN.			BEDRAG VAN HET VERDIENDE LOON.						Loon gedurende een volle week uitbetaald aan 1 man, 1 vrouw, 1 jongen en 1 meisje.		
Andere vrije arbeiders.			Kreolen.			Andere vrije arbeiders.					
Mannen.	Vrouwen.	Jongens en meisjes.	Mannen.	Vrouwen.	Jongens en meisjes.	Mannen.	Vrouwen.	Jongens en meisjes.	Kreolen (*c*) Andere vrije arbeiders (*a*)	Maximum.	Minimum.
			Gld.	Gld.	Gld.	Gld.	Gld.	Gld.		Gld.	Gld.
1075	265	123	5547,63	3615,66	108,20	1026,45	212,60	34,66	*c* Man	9,25	3,00
									c Vrouw	6,00	2,40
									c Jongen	1.25	1,25
									c Meisje	»	»
									a Man	6,00	4,30
									a Vrouw	5.40	4,80
									a Jongen	»	»
									a Meisje	1,25	1,25
1927	131	»	6501,80	3170,00	209,60	1754,90	110,10	»	*c* Man	6,60	1,10
									c Vrouw	4,20	1,40
									c Jongen	1,50	0,50
									c Meisje	1,80	0,30
									a Man	10,00	3,00
									a Vrouw	4.80	2,40
860	»	»	746,15	297,05	»	765,31	»	»	*c* Man	8,50	4,20
									c Vrouw	4,90	3,60
									a Man	4,80	4,80
227	»	»	5062,96	2833,56	123,55	190,24	»	»	*c* Man	12,00	3,00
									c Vrouw	10,00	2,40
4089	396	123	17858,54	9916,27	441,35	3736,90	322,70	34,66	*c* Jongen	3,00	1,00
									c Meisje	1,80	0,90
									a Man	7,00	3,00
»	»	»	2341,65	835,26	60,07	»	»	»	Niet vermeld geworden.		
»	»	»	3015,10	2415,08	»	»	»	»			
»	»	»	2357,90	1929,01	371,61	»	»	»			
»	»	»	1229,20	224,40	»	»	»	»			
»	»	»	1799,20	993,55	120,40	»	»	»			
»	»	»	1467,26	677,10	»	»	»	»			
52	»	»	3071,41	1127,40	»	»	»	»			
»	»	»	809,40	827,15	»	»	»	»			
»	»	»	1342,40	1189,68	26,56	»	»	»			
»	»	»	2946,70	1359,75	»	»	»	»			
52	»	»	21380,22	11578,68	578,64	»	»	»			

DISTRICTEN.	NAMEN DER PLANTAGES.	AANTAL ARBEIDERS.								AANTAL VER		
		Kreolen.				Andere vrije arbeiders.				Kreolen.		
		Mannen.	Vrouwen.	Jongens en meisjes.	Totaal.	Mannen.	Vrouwen.	Jongens en meisjes.	Totaal.	Mannen.	Vrouwen.	Jongens en meisjes.
Boven-Cottica . . .	Monsort.	16	20	5	41	»	»	»	»	3915½	4029	1041
	Lunenburg.	36	36	4	76	7	1	»	8	6395	6255	341
	Kleinhoop	18	16	4	38	4	3	1	8	4791	3683½	918
		70	72	13	155	11	4	1	16	1510½	13967½	2300
Matappica.	Reijnsdorp	9	6	»	15	»	»	»	»	2349½	1233	»
	Nieuw-Meerzorg. . .	54	69	12	135	»	»	»	»	17380	20230	2624
	Constantia	28	46	2	76	»	»	»	»	6750	4047½	498
		91	121	14	226	»	»	»	»	26479½	25510½	3122
	Bergerac	9	5	1	15	»	»	»	»	2400	978	27
	Slootwijk	13	11	»	24	»	»	»	»	2935	2170	»
	Schoonoord	17	17	»	34	6	»	2	8	3382	2672	»
		39	33	1	73	6	»	2	8	8717	5820	27

RIGTE TAKEN.			BEDRAG VAN HET VERDIENDE LOON.						Loon gedurende een volle week uitbetaald aan 1 man, 1 vrouw, 1 jongen en 1 meisje.			
Andere vrije arbeiders.			Kreolen.			Andere vrije arbeiders.						
Mannen.	Vrouwen.	Jongens en meisjes.	Mannen.	Vrouwen.	Jongens en meisjes.	Mannen.	Vrouwen.	Jongens en meisjes.	Kreolen (c) Andere vrije arbeiders (a)		Maximum.	Minimum.
			Gld.	Gld.	Gld.	Gld.	Gld.	Gld.			Gld.	Gld.
»	»	»	2986,71	2621,58	284,56	»	»	»	c	Man	6,40	1,60
										Vrouw	5,12	1,28
										Jongen	1,50	0,50
										Meisje	»	»
1231	»	»	5431,94	4453,85	105,71	924,22	1,50	»	c	Man	4,00	2,40
										Vrouw	3,20	1,92
										Jongen	1,50	0,75
										Meisje	1,50	0,75
									a	Man	4,00	2,40
										Vrouw	»	»
701	506	83	4266,02	2749,23	290,29	696,50	397,92	28,50	c	Man	5,40	4,20
										Vrouw	4,20	4,20
										Jongen	1,80	1,50
										Meisje	1,80	1,50
									a	Man	5,40	4,20
										Vrouw	4,20	4,20
1932	509	83	12684,67	9824,66	680,56	1620,72	399,42	28,50		Jongen	1,80	1,50
										Meisje	1,80	1,50
»	»	»	1664,08	860,92	»	»	»	»	c	Man	4,80	2,50
										Vrouw	4,80	2,50
»	»	»	14287,88	12230,43	639,66	»	»	»	c	Man	10,00	4,75
										Vrouw	7,20	1,80
										Jongen	1,50	0,90
										Meisje	1,20	0,90
»	»	»	4704,46	2501,81	135,11	»	»	»	c	Man	6,40	1,20
»	»	»	20656,42	15593,16	774,77	»	»	»		Vrouw	3,60	0,90
										Jongen	1,80	0,30
										Meisje	»	»
»	»	»	1950,35	590,80	4,05	»	»	»	c	Man	5,60	4,80
										Vrouw	4,80	3,60
										Jongen	»	»
										Meisje	»	»
»	»	»	2179,98	1282,46	»	»	»	»	c	Man	4,80	2,40
										Vrouw	3,60	1,20
										Jongen	»	»
										Meisje	»	»
1474	»	419	2666,20	1717,20	»	1118,50	»	50,20	c.	Man	4,80	3,20
1474	»	419	6796,53	3590,46	4,05	1118,50	»	50,20		Vrouw	3,84	2,50
										Man	4,80	3,20
										Vrouw	»	»

[5. 22.]

BIJLAGE T.

STAAT van den veestapel op ultimo December 1881.

	Rundvee.	Paarden.	Muilezels.	Ezels.	Schapen.	Geiten.	Varkens.
Paramaribo	705	51	12	83	7	18	10
Boven-Cottica	232	12	»	»	16	41	29
Perica.	19	»	»	»	»	»	1
Boven-Commewijne.	9	»	»	»	»	14	17
Commetewane	24	»	»	»	7	23	3
Beneden-Cottica.	304	26	1	5	31	64	84
Beneden-Commewijne	129	13	4	1	34	48	24
Matappica	308	10	2	»	37	95	71
Boven-Suriname.	119	2	»	1	12	40	131
Beneden-Suriname	150	19	2	»	»	»	4
Boven-Para.	212	»	»	4	34	29	592
Beneden-Para.	308	6	6	18	4	6	103
Boven-Saramacca	»	»	»	»	»	»	»
Beneden-Saramacca.	123	3	3	1	40	52	16
Nickerie.	120	6	5	9	29	69	276
Coronie	600	59	10	119	303	219	564
Albina en linkeroever der Marowijne	»	»	»	»	»	»	7
	3362	207	52	241	554	718	1932
Minder dan in 1880 . . .	193	»	19	»	101	»	60
Meer » » 1880 . . .	»	5	»	21	»	»	»

[5. 23.]

BIJLAGE U.

STAAT van den invoer der kolonie Suriname in 1881.

ARTIKELEN.	NEDERLAND.		GROOT-BRITTANNIE.		NOORD-AMERIKA.		DEMERARY.		BARBADOS.		FRANKRIJK.	
	Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.
Aardappelen	2 611 H.L.	f 20 888	»	»	123 H.L.	f 984	368 H.L.	f 2 944	»	»	1 H.L.	f 8
Aardewerk, fijn-	»	658	»	»	»	»	»	1 248	»	»	»	»
Idem, grof-	»	14 650	»	f 1 097	»	5	»	308	»	»	»	418
AMMUNITIE:												
Geweren etc.	279 loopen	6 975	84 loopen	2 100	»	»	15 loopen	375	»	»	94 loopen	2 350
Revolvers etc.	»	»	»	»	»	»	1 stuk	8	»	»	»	»
Gedeelten van wapens etc.	»	32	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Pistoolholsters etc. en jagtbenoodigdheden	»	590	»	361	»	»	»	422	»	»	»	74
Sabels voor zee- en landmagt	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Patronen voor achterladers	100 stuks	8	1 250 stuks	94	»	»	»	»	»	»	»	»
Idem voor revolvers etc.	100 »	5	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Percussiedopjes etc.	3 250 »	10	25 000 »	75	»	»	16 850 stuks	51	»	»	»	»
Ledige hulzen etc.	4 900 »	123	1 250 »	32	»	»	»	»	»	»	2 400 stuks	60
Buskruit	1 005 K.G.	3 015	2 461 K.G.	7 383	»	»	15 K.G.	45	»	»	»	»
Azijn van 2° sterkte	22 346 L.	3 576	310 L.	50	792 L.	127	1 400 L.	224	»	»	»	»
Idem van meer dan 2° sterkte	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Bier	153 128 »	45 939	31 732 »	15 917	1 552 »	776	20 419 »	10 210	»	»	»	»
Blik in bladen	»	40	»	1 665	»	»	»	»	»	»	»	»
Blom	468 K.G.	94	362 K.G.	73	911 018 K.G.	182 204	729 258 K.G.	145 852	101 680 K.G.	f 20 336	»	»
BODEMS *etc. voor vaatwerk:*												
Voor rumpuncheons	8 pakken	100	1 328 pakken	16 600	59 pakken	738	56 pakken	700	30 pakken	375	»	»
» suiker- en melassevaten	»	»	22 »	99	5 125 »	23 063	»	»	14 »	63	»	»
» duigen alléén	126 »	441	»	»	3 155 »	11 043	2 209 »	7 732	181 »	634	»	»
» bodems alléén	»	»	»	»	500 »	250	»	»	»	»	»	»
» de overige	»	»	»	800	»	450	»	3 270	»	30	»	»
Boeken en ander drukwerk	»	1 700	»	»	»	»	»	8	»	»	»	49
Boter in vaten of potten	59 618 K.G.	95 389	351 K.G.	562	36 144 K.G.	39 759	9 872 K.G.	10 860	1 762 K.G.	1 939	500 K.G.	800
Breeuwwerk	1 620 »	810	550 »	275	2 990 »	1 495	824 »	412	»	»	»	»
Bron- en mineraalwater	16 540 Fl.	3 308	1 212 Fl.	121	96 Fl.	10	1 875 Fl.	188	»	»	»	»
Idem	80 L.	16	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Brood en beschuit	1 537 K.G.	385	900 K.G.	225	32 641 K.G.	8 161	17 721 K.G.	4 431	60 »	15	»	»
Bijouterien	»	2 338	»	»	»	»	»	173	»	»	»	581
Chemicaliën	»	14 145	»	5 590	»	2 142	»	7 412	»	1	»	5 962
Drukletters	»	706	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Drukinkt	»	2	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Drukpersen	1	80	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Eetwaren in blikken etc.	12 662 K.G.	37 986	23 882 »	29 853	3 383 »	4 229	10 294 »	12 868	»	»	2 615 K.G.	3 269
Idem banket-, suiker- en pastijbakkerswerk	»	11 003	»	12 403	»	804	»	4 372	»	»	»	1 362
Ezels, muil-	»	»	»	»	3 stuks	600	10 stuks	2 000	»	»	»	»
Idem, steen-	»	»	»	»	»	»	7 »	280	»	»	»	»
Fabriek- en stoomwerktuigen etc.	»	8 825	»	528 567	»	6 282	»	1 418	»	150	»	686 328
Garens van alle soorten	»	9 789	»	1 095	»	»	»	»	»	»	»	»
Idem	»	»	»	2 103	»	20	»	398	»	»	»	578

	MARTINIQUE.		CAYENNE.		TRINIDAD.		PORTUGAL.		CALCUTTA.		St. MARTIN.		TOTAAL.	
arde.	Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.
8	»	»	343 H.L.	f 2 744	»	»	»	»	»	»	»	»	3 446 H.L.	f 27 568
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1 906
418	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	16 478
2 350	»	»	10 loopen	250	»	»	»	»	»	»	»	»	482 loopen	12 050
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1 stuk	8
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	32
74	»	»	»	202	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1 649
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
»	»	»	800 stuks	60	»	»	»	»	»	»	»	»	2 150 stuks	162
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	100 »	5
»	»	»	1 400 »	4	»	»	»	»	»	»	»	»	46 500 »	140
60	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	8 550 »	215
»	»	»	6 K.G.	18	»	»	»	»	»	»	»	»	3 487 K.G.	10 461
»	»	»	101 L.	16	»	»	»	»	»	»	»	»	24 949 L.	3 993
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	206 831 L.	72 842
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1 705
»	»	»	1 333 K.G.	467	»	»	»	»	»	»	»	»	1 745 119 K.G.	349 026
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1 481 pakken	18 513
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	5 161 »	23 225
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	5 671 »	19 850
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	500 »	250
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	4 550
49	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1 757
800	»	»	11 »	12	»	»	»	»	»	»	»	»	108 258 K.G.	149 321
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	5 984 »	2 992
»	»	»	480 Fl.	96	»	»	»	»	»	»	»	»	20 203 Fl.	3 723
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	80 L.	16
»	»	»	1 445 K.G.	362	»	»	»	»	»	»	»	»	54 304 K.G.	13 579
581	»	f 56	»	»	»	f 24	»	»	»	»	»	»	»	3 172
5 962	»	»	»	908	»	»	»	»	»	»	»	»	»	36 160
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	706
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	2
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1 stuk	80
3 269	»	»	2 369 »	2 961	»	»	»	»	»	»	»	»	55 205 K.G.	91 166
1 362	»	140	»	176	»	2	»	»	»	»	»	»	»	30 262
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	13 stuks	2 600
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	7 »	280
36 328	»	»	»	1 771	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1 233 341
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	10 884
578	»	14	»	10	»	»	»	»	»	»	»	»	»	3 123

ARTIKELEN.	NEDERLAND.		GROOT-BRITTANNIE.		NOORD-AMERIKA.		DEMERARY.		BARBADOS.		FRANKRIJK.	
	Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.
Gedistilleerd van 50°/₀ ZA.	111 431 L.	83 809	512 L.	878	305 L.	575	4 486 L.	12 634	»	»	4 853 L.	13 161
Idem houtgeest etc.	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Idem aethers etc.	21 »	63	»	»	»	»	1 »	4	»	»	»	»
Glas en glaswerk, ruw	»	8 594	»	96	»	40	»	294	»	»	»	228
Granen en peulvruchten	74 821 K.G.	14 964	1 955 K.G.	391	47 837 K.G.	9 568	69 921 K.G.	13 985	1 320 K.G.	264	25 K.G.	5
Groenten	»	5 009	»	20	»	260	»	855	»	»	»	»
Haar, bewerkt	»	215	»	»	»	»	»	1	»	»	»	3
Idem, onbewerkt	»	»	»	»	»	»	»	6	»	»	»	»
Harpuis	1 H.L.	15	»	»	»	»	1 H.L.	15	»	»	»	»
Hout, greenen deelen	»	»	»	»	»	»	9 M³.	29	»	»	»	»
Idem, W. P. planken	»	»	»	»	1 997 M³.	4 154	523 »	1 088	»	»	»	»
Idem, P. P. planken	»	»	»	»	650 »	2 080	115 »	368	»	»	»	»
Idem, latten van 7,85 cm. en meer	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Idem, latten van minder dan 7,85 cm.	1 bos	2	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Idem, al het overige	»	»	»	»	»	10	»	1 557	»	»	»	»
Huiden, vellen en leder	»	16 122	»	440	»	»	»	351	»	»	»	44
Instrumenten, mathematische	»	160	»	»	»	»	»	86	»	»	»	»
Kaarsen	16 205 K.G.	12 965	»	»	3 737 K.G.	2 616	174 K.G.	140	»	»	»	»
Kaas	78 994 »	78 994	60 »	60	85 »	85	110 »	110	»	»	»	»
Kalk	1 701 vaten	8 685	1 911 vaten	14 245	»	»	124 vaten	2 580	»	»	»	»
Koffers en valiezen	»	19	»	24	»	1 647	»	424	»	»	»	45
Koffij	13 345 K.G.	16 014	761 K.G.	913	6 400 »	7 680	5 950 K.G.	7 140	1 870 »	2 244	»	»
Koper, in platen of bladen etc.	100 »	100	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Idem, bewerkte voorwerpen	374 »	722	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Kuip- of vaatwerk	»	222	»	2 041	»	»	»	9 738	»	»	»	»
Kurk, gesneden	1 033 »	10 330	57 »	570	»	»	11 »	110	»	»	»	»
Idem, ongesneden	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	"	»
Kramerij	»	36 134	»	9 610	»	2 962	»	7 580	»	»	»	3 972
Kruidenierswaren	»	12 138	»	425	»	170	»	3 701	»	»	»	46
Leijen als bouwmateriaal	60 stuks	10	»	»	14 000 stuks	2 240	6 300 stuks	1 080	»	»	»	»
Lood, in baren of blokken	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Idem, geplet of anders bewerkt	10 362 K.G.	5 181	288 »	144	32 K.G.	16	1 648 K.G.	824	»	»	»	»
Lucifers, in pakjes van 96 stuks of minder.	11 gros	44	»	»	4 755 gros	16 643	100 gros	350	»	»	»	»
Idem, kammetjes of stokjes in doosjes van 96 stuks	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Manufacturen	»	208 864	»	62 290	»	57	»	76 747	»	68	»	113 899
Idem, gemaakte kleedingstukken etc.	»	3 741	»	8 617	»	60	»	9 928	»	»	»	4 759
Matten en strooken voor id.	»	146	»	64	»	»	»	233	»	»	»	»
Mandenwerk	»	3	»	»	»	»	»	2	»	»	»	»
Melasse en stroop	45 L.	9	»	»	»	»	»	»	»	»	81 L.	17
Meststoffen	»	»	»	»	»	»	»	40	»	»	»	»
Meubelen	»	4 392	»	123	»	8 585	»	1 008	»	»	»	16

MARTINIQUE.		CAYENNE.		TRINIDAD.		PORTUGAL.		CALCUTTA.		ST. MARTIN.		TOTAAL.	
Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.
62 L.	f 186	5 525 L.	f 4 576	1 L.	f 4	»	»	»	»	»	»	127 175 L.	f 115 823
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	22 »	67
»	»	»	99	»	»	»	»	»	»	»	»	»	9 351
»	»	3 251 K.G.	651	»	»	»	»	»	»	»	»	199 130 K.G.	39 828
»	»	»	12	»	»	»	»	»	»	»	»	»	6 156
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	219
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	6
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	2 H.L.	30
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	9 M³.	29
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	2 520 »	5 242
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	765 »	2 448
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1 bos	2
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1 567
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	16 957
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	246
»	»	504 K.G.	404	»	»	»	»	»	»	»	»	20 620 K.G.	16 125
»	»	17 »	17	»	»	»	»	»	»	»	»	79 266 »	79 266
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	3 736 vaten	25 510
»	»	»	109	»	»	»	»	»	»	»	»	»	2 268
231 K.G.	278	75 »	90	»	»	»	»	»	»	»	»	28 632 K.G.	34 359
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	100 »	100
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	374 »	722
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	12 001
»	»	8 »	80	»	»	»	»	»	»	»	»	1 109 »	11 090
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
»	105	»	655	»	8	»	»	»	»	»	»	»	61 026
»	»	»	2 935	»	3	»	»	»	»	»	»	»	19 418
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	20 360 stuks	3 330
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	12 330 K.G.	6 165
»	»	2 gros	8	»	»	»	»	»	»	»	»	4 868 gros	17 045
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
»	2 805	»	983	»	»	»	»	»	»	»	»	»	465 713
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	27 105
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	443
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	5
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	126 L.	26
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	40
»	»	»	32	»	»	»	f 160	»	»	»	»	»	14 316

ARTIKELEN.	NEDERLAND.		GROOT-BRITTANNIE.		NOORD-AMERIKA.		DEMERARY.		BARBADOS.		FRANKRIJK.	
	Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.
Muziekinstrumenten	»	f 5 872	»	f 1 147	»	f 20	»	f 94	»	»	»	f 125
Olieën	72 113 L.	30 593	2 807 L.	2 227	36 L.	18	7 638 L.	6 219	»	»	1 724 L.	2 586
Idem, kerosine etc.	20 »	3	980 »	110	316 532 »	34 990	49 566 »	5 765	18 L.	f 3	»	»
Idem, welriekende etc.	»	687	»	»	»	»	»	314	»	»	»	818
Opium	»	»	»	»	»	»	468 K.G.	9 360	»	»	»	»
Paarden en veulens	»	»	»	»	3 stuks	1 500	2 stuks	1 125	»	»	»	»
Papier, alle soorten	»	10 973	»	388	»	46	»	739	»	»	»	334
Idem, voor dakbekleeding	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Idem, scheepsbekleedingsvilten	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Parapluies en parasols	»	2 096	»	726	»	»	»	501	»	»	»	2 230
Pendules en klokken	»	842	»	24	»	1 470	»	147	»	»	»	221
Pik en teer	69 H.L.	1 035	13 H.L.	195	112 H.L.	560	61 H.L.	625	»	»	»	»
Reukwaren	»	2 138	»	30	»	2 512	»	277	»	»	»	449
Idem.	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	117
Reuzel	66 K.G.	40	95 K.G.	57	7 711 K.G.	4 627	2 158 K.G.	1 296	»	»	»	»
Rijst en rijstmeel	1 152 216 »	207 399	15 508 »	2 792	15 134 »	2 724	744 321 »	133 978	22 419 K.G.	4 036	»	»
Rijtuigen	»	»	»	»	3 stuks	380	1 stuk	500	»	»	»	»
Schepen etc.	1 stoomsloep	8 000	»	»	1 sloep	75	»	»	»	»	1 stoomsloep	4 000
Schilderijen, teekeningen etc.	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Schoenen	»	6 761	»	5 049	»	15	»	3 213	»	»	»	7 319
Sigaren en sigarettes.	9 039 K.G.	36 156	»	»	12 K.G.	48	10 K.G.	40	»	»	»	»
Smeer, molen- en talk-	1 509 »	906	2 011 »	1 207	1 444 »	866	585 »	351	»	»	»	»
Snuif	12 »	48	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Speelkaarten	»	»	»	»	»	»	123 spellen	31	»	»	»	»
Spek, gezouten.	40 »	20	102 »	51	335 824 »	167 912	61 823 K.G.	30 912	12 961 »	6 481	»	»
Idem, gerookt	5 232 »	4 710	»	»	»	»	120 »	108	»	»	»	»
Idem, koppen	»	»	»	»	947 »	171	»	»	»	»	»	»
Spiegels met lijsten	»	2 100	»	30	»	40	»	»	»	»	»	30
Spijkers etc.	81 067 »	24 320	7 778 »	2 334	266 »	80	8 476 »	2 543	»	»	»	»
Steenen, bewerkt	»	802	»	»	»	82	»	»	»	»	»	»
Idem, onbewerkt	167 154 stuks	6 253	581 000 stuks	29 050	»	»	4 286 stuks	215	»	»	»	»
Steenkolen	11 000 K.G.	198	4 769 000 K.G.	85 842	»	»	179 139 K.G.	3 225	»	»	»	»
Suiker, geraffineerd	50 791 »	25 396	1 219 »	610	2 755 »	1 378	4 108 »	2 055	»	»	»	»
Idem, gekleurde	»	»	»	»	»	»	23 273 »	9 309	»	»	»	»
Tabak, in rollen of bladen	1 919 K.G.	2 111	»	»	58 403 »	64 244	10 236 »	11 260	1 716 »	1 888	»	»
Idem, gekorven.	536 »	1 340	»	»	»	»	68 »	170	»	»	»	»
Terpentijn	196 L.	196	311 L.	311	730 L.	730	52 L.	52	»	»	»	»
Thee	4 060 K.G.	10 146	210 K.G.	526	25 K.G.	63	441 K.G.	1 103	»	»	»	»
Tin, in blokken etc.	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Idem, bewerkte voorwerpen	643 »	643	610 »	610	»	»	»	»	»	»	»	»
Touwwerk	13 912 »	11 130	878 »	703	»	»	691 »	553	»	»	»	»
Uijen	19 081 »	3 819	»	»	900 »	180	20 592 »	4 119	»	»	»	»
Vee, slagt- en melkvee.	5 stuks	50	»	»	30 stuks	750	1 006 stuks	24 998	»	»	»	»

MARTINIQUE.		CAYENNE.		TRINIDAD.		PORTUGAL.		CALCUTTA.		St. MARTIN.		TOTAAL.	
Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	f 7 258
»	»	1 073 L.	f 1 560	»	»	»	»	»	»	»	»	85 391 L.	43 203
»	»	71 »	7	»	»	»	»	»	»	»	»	367 187 »	40 878
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1 819
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	468 K.G.	9 360
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	5 stuks	2 625
»	f 8	»	25	»	»	»	»	»	»	»	»	»	12 513
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
»	»	»	80	»	»	»	»	»	»	»	»	»	5 633
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	2 704
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	255 H.L.	2 415
»	»	»	42	»	»	»	»	»	»	»	»	»	5 448
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	117
»	»	2 040 K.G.	1 224	»	»	»	»	»	»	»	»	12 070 K.G.	7 244
»	»	12 808 »	2 306	»	»	»	»	»	»	»	»	1 962 406 »	353 235
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	4 stuks	880
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	3 »	12 075
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
»	»	»	70	»	»	»	»	»	»	»	»	»	22 427
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	9 061 K.G.	36 244
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	5 549 »	3 330
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	12 »	48
»	«	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	123 spellen	31
»	»	3 888 K.G.	1 945	»	»	»	»	»	»	»	»	414 638 K.G.	207 321
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	5 352 »	4 818
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	947 »	171
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	2 200
»	»	173 »	53	»	»	»	»	»	»	»	»	97 760 »	29 330
»	»	»	12	»	»	»	»	»	»	»	»	»	896
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	752 440 stuks	35 518
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	4 959 139 K.G.	89 265
»	»	934 »	468	»	»	»	»	»	»	»	»	59 807 »	29 907
»	»	1 650 »	660	»	»	»	»	»	»	»	»	24 923 »	9 969
»	»	805 »	886	»	»	»	»	»	»	»	»	73 079 »	80 389
»	»	25 »	63	»	»	»	»	»	»	»	»	629 »	1 573
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1 289 L.	1 289
»	»	20 »	50	1 K.G.	f 3	»	»	»	»	»	»	4 757 K.G.	11 891
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1 253 »	1 253
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	15 481 »	12 386
»	»	17 233 »	3 447	»	»	50 000 K.G.	f 10 000	»	»	»	»	107 806 «	21 565
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1 041 stuks	25 762

ARTIKELEN.	NEDERLAND.		GROOT-BRITTANNIE.		NOORD-AMERIKA.		DEMERARY.		BARBADOS.		FRANKRIJK.	
	Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.
Verfwaren, drooge en aangemaakte etc. . .	70 990 K.G.	f 21 297	4 441 K.G.	f 733	494 K.G.	f 149	3 230 K.G.	f 969	»	»	»	»
Idem, vernissen met olie bereid etc. . . .	96 L.	192	299 L.	598	»	»	87 L.	174	»	»	»	»
Vermouth.	7 509 »	9 011	»	»	»	»	3 109 »	3 731	»	»	6 172 L.	f 7 406
Visch, bakkeljaauw, haring etc. in pekel . .	1 174 K.G.	211	75 K.G.	15	718 942 »	128 198	122 081 K.G.	20 691	»	»	150 K.G.	24
Idem, slivers.	»	»	»	»	35 491 »	3 945	2 640 »	295	»	»	»	»
Idem, zalm, gepekeld in vaten	»	»	»	»	2 518 »	882	3 028 »	1 060	»	»	»	»
Idem, gedroogd en gerookt	3 357 »	1 343	50 »	20	3 066 »	1 226	658 »	264	»	»	»	»
Vleesch, in pekel.	2 793 »	1 118	403 »	161	172 701 »	70 081	33 276 »	13 311	9 990 K.G.	f 3 996	»	»
Idem, gerookt	1 020 »	2 040	»	»	»	»	24 »	48	»	»	»	»
Idem, hammen en shoulders, gerookte uit Europa	4 195 »	5 454	126 »	164	»	»	1 171 »	1 522	»	»	45 »	59
Idem, idem uit Amerika	»	»	»	»	83 226 »	36 620	398 »	176	1 071 »	472	»	»
Idem, rolpens, worst en saucijsen etc. . .	5 015 »	7 523	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Vruchten	1 757 »	176	»	»	3 496 »	350	6 954 »	696	»	»	»	»
Wijn in vaten	32 874 L.	24 656	2 216 L.	3 324	»	»	7 743 L.	7 743	»	»	11 209 L.	8 407
Idem, gebotteld.	5 869 »	8 804	519 »	779	»	»	1 581 »	2 372	»	»	1 292 »	1 939
IJs	»	»	»	»	»	»	36 vaten	180	»	»	»	»
IJzer, staaf, roed etc.	74 838 K.G.	22 451	1 890 K.G.	567	»	»	2 030 K.G.	609	»	»	»	»
Idem, ijzerwerk, gegoten, gesmeed etc. .	»	11 812	»	8 211	»	2 042	»	1 941	»	»	»	210
Zaad, tuin- en andere zaden.	»	51	»	»	»	»	»	18	»	»	»	»
Zakken, koffij-, cacao- etc.	»	7 438	»	4 091	»	»	»	1 379	»	»	»	»
Zeep, geparfumeerde.	421 »	632	90 »	135	219 »	329	36 »	55	»	»	74 K.G.	111
Idem, gewone harde etc.	»	10 468	»	16 824	»	840	»	7 264	»	»	»	»
Zink, geplet in bladen.	330 bl.	198	280 bl.	168	»	»	55 bl.	33	»	»	»	»
Zout, ruw	»	»	»	»	»	»	38 084 K.G.	1 905	»	»	»	»
Idem, geraffineerd.	254 K.G.	102	1 143 K.G.	457	»	»	4 302 »	1 721	»	»	»	»
Diverse ongenoemde waren	»	7 727	»	2 278	»	2 154	»	2 688	»	»	»	169
Totaal. . . .	»	f 1 360 743	»	f 900 635	»	f 874 887	»	f 697 259	»	f 42 995	»	f 874 588

MARTINIQUE.		CAYENNE.		TRINIDAD.		PORTUGAL.		CALCUTTA.		St. MARTIN.		TOTAAL.	
Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.
»	»	4 K.G.	f 1	»	»	»	»	»	»	»	»	77 159 K.G.	f 23 149
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	482 L.	964
12 L.	f 15	2 518 L.	3 022	»	»	»	»	»	»	»	»	19 320 »	23 185
»	»	8 580 K.G.	1 606	»	»	»	»	»	»	»	»	851 002 K.G.	150 745
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	38 131 »	4 240
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	5 546 »	1 942
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	"	7 131 »	2 853
»	»	720 »	288	»	»	»	»	»	»	»	»	219 883 »	88 955
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1 044 »	2 088
»	»	47 »	61	»	»	»	»	»	»	»	»	5 584 »	7 260
»	»	9 »	4	»	»	»	»	»	»	»	»	84 704 »	37 272
»	»	8 »	13	»	»	»	»	»	»	»	»	5 023 »	7 536
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	12 207 »	1 222
2 640 »	1 981	12 382 L.	9 287	»	»	»	»	»	»	»	»	69 064 L.	55 398
54 »	81	214 »	321	»	»	9 L.	f 14	»	»	»	»	9 538 »	14 310
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	36 vaten.	180
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	78 758 K.G.	23 627
»	»	»	227	»	»	»	»	»	f 2 000	»	»	»	26 443
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	69
»	»	»	32	»	»	»	»	»	»	»	»	»	12 940
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	840 »	1 262
»	»	»	180	»	»	»	»	»	»	»	»	»	35 576
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	665 bl.	399
»	»	32 808 K.G.	1 641	»	»	»	»	»	»	12 584 K.G.	f 629	83 476 K.G.	4 175
»	»	»	»	5 K.G.	f 2	»	»	»	»	»	»	5 704 »	2 282
»	18	»	3 933	»	»	»	»	»	»	»	»	»	18 967
»	f 5 687	»	f 54 222	»	f 46	»	f 10 174	»	f 2 000	»	f 629	»	f 4 823 865

[5. 24.]

BIJLAGE V.

STAAT van den uitvoer der kolonie Suriname in 1881.

PRODUCTEN.	NEDERLAND.		GROOT-BRITTANNIE.		NOORD-AMERIKA.		FRANKRIJK.	
	Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.
Arrowroot	87 K.G.	f 53	167 K.G.	f 100	»	»	»	»
Awarapitten.	»	»	»	»	»	»	»	»
Bananen	»	»	»	»	»	»	»	»
Bijlhoutvet	»	»	»	»	»	»	»	»
Confituren	151 »	302	28 »	56	»	»	»	»
Gomma.	228 »	46	»	»	»	»	»	»
Goud	404 516,5 gr.	538 041	26 086 gr.	34 707	15 982 gr.	f 21 260	4 248 gr.	f 5 651
Gutta Percha	»	»	»	»	»	»	»	»
Hout ○ of □ al of niet bekant.	2 303 M³.	11 515	102 M³.	510	51 M³.	255	»	»
Id. planken ½ c.M. dik en beneden	»	»	»	»	»	»	»	»
Id. id. meer dan 1½ tot 2½ c.M.	»	»	»	»	»	»	»	»
Id. id. boven 2½ c.M.	»	»	»	»	»	»	»	»
Id. latten	»	»	»	»	»	»	»	»
Id. brandhout	»	»	»	»	»	»	»	»
Huiden	»	»	11 295 K.G.	2 261	»	»	»	»
Kakao.	168 813 K.G.	106 091	221 990 »	138 804	861 233 K.G.	542 091	230 343 K.G.	142 837
Katoen (schoone)	»	»	»	»	»	»	»	»
Id. (vuile)	»	»	»	»	»	»	»	»
Id. (pitten).	»	»	»	»	»	»	»	»
Koffij (heele)	521 »	731	»	»	»	»	»	»
Id. (gebroken).	»	»	»	»	»	»	»	»
Kokosnooten	99 138 stuks	3 967	68 700 stuks	2 748	1 800 stuks	72	»	»
Koren (gepeld in vat)	»	»	»	»	»	»	»	»
Id. (ongepeld).	»	»	»	»	»	»	»	»
Kwassiehout	»	»	»	»	»	»	»	»
Lemmetjes	»	»	»	»	»	»	»	»
Id. gezouten	8 012 L.	321	»	»	20 200 L.	208	»	»
Id. of lamoensap . . .	1 140 »	114	29 008 L.	2 901	1 100 »	110	»	»
Melasse-muscovado	101 958 »	7 443	52 558 »	3 860	842 126 »	61 682	»	»
Id. vacuumpan.	»	»	»	»	200 240 »	4 005	»	»
Transporteeren .		f668 624		f185 947		f630 283		f148 488

DEMERARY.		BARBADOS.		CAYENNE.		SAN MIGUEL.		GUADELOUPE.		TOTAAL.	
Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	254 K.G.	f 153
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
30 boss.	f 30	»	»	80 boss.	f 80	»	»	»	»	110 boss.	110
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	179 K.G.	358
»	»	»	»	433 K.G.	87	»	»	»	»	661 »	133
»	»	»	»	187 794 gr.	249 776	»	»	»	»	638 626,5 gr.	849 435
166 K.G.	166	»	»	»	»	»	»	»	»	166 K.G.	166
»	»	386 M³.	f1 930	»	»	»	»	56 M³.	f 280	3 198 M³.	14 490
16 275 □dm.	33	»	»	»	»	»	»	»	»	16 275 □dm.	33
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
6 721 K.G.	1 344	»	»	»	»	»	»	»	»	18 016 K.G.	3 605
393 557 »	246 540	6 708 K.G.	4 294	»	»	»	»	»	»	1 882 644 »	1 180 657
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
7 200 »	144	»	»	»	»	»	»	»	»	7 200 K.G.	144
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	521 »	731
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
5 3040 stuks	2 121	n	»	»	»	»	»	»	»	222 678 stuks	8 908
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
»	»	»	»	»	»	»	»	»		28 212 L.	1 129
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	31 248 »	3 125
312 933 L.	22 667	»	»	»	»	20 838 L.	f1 459	»	»	1 330 413 »	97 111
»	»	55 283 L.	1 106	»	»	22 553 »	452	»	»	278 076 »	5 563
	f273 045		f7 330		f249 943		f1 911		f 280		f 2 165 851

PRODUCTEN.	NEDERLAND.		GROOT-BRITTANNIE.		NOORD-AMERIKA.		FRANKRIJK.	
	Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.
Per transport .		f668 624		f185 947		f630 283		f148 488
Oranjeschillen	»	»	»	»	»	»	»	»
Patattes	»	»	»	»	»	»	»	»
Pindas	»	»	»	»	1 H.L.	10	»	»
Rijst, rijstmeel	16 K.G.	4	»	»	»	»	»	»
Id. ongepeld	»	»	»	»	»	»	»	»
Roucou	»	»	»	»	»	»	»	»
Rum en dram van 50 % Z. A.	110 366 L.	17 969	322 976 L.	53 688	»	»	»	»
Rundvee	»	»	»	»	»	»	»	»
Schapen	»	»	»	»	»	»	»	»
Suiker, muscovado	146 528 K.G.	25 000	1 920 255 K.G.	345 839	2 726 646 K.G.	536 885	»	»
Id. vacuumpan	»	»	»	»	»	»	»	»
Id. gewassen vac.	»	»	»	»	»	»	»	»
Id. ongewassen vac. . . .	634 135 »	128 759	1 581 999 »	317 513	»	»	»	»
Tamarinden in stroop	43 »	18	»	»	»	»	»	»
Toncaboonen	»	»	»	»	»	»	»	»
Varkens	»	»	»	»	»	»	»	»
Vischlijm	230 »	460	1 002 »	2 004	»	»	»	»
Diversen ter waarde van . . .	»	446	»	6	»	»	»	»
Totaal .		f841 280		f904 997		f1 167 178		f148 488

DEMERARY.		BARBADOS.		CAYENNE.		SAN MIGUEL.		GUADELOUPE.		TOTAAL.	
Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.
	f273 045		f7 330		f249 943		f1 911		f 280		f 2 165 851
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1 H.L.	10
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	16 K.G.	4
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
74 112 L.	11 858	»	»	25 605 L.	4 209	»	»	»	»	533 059 L.	87 724
»	»	»	»	3 stuks	360	»	»	»	»	3 stuks	360
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
1 352 889 K.G.	240 246	»	»	»	»	»	»	»	»	6 146 318 K.G	1 147 970
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
175 824 »	33 207	»	»	»	»	»	»	»	»	2 391 958 »	479 479
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	43 »	18
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
663 »	1 326	»	»	»	»	»	»	»	»	1 895 »	3 790
»	62	»	»	»	»	»	»	»	»	»	514
	f559 744		f7 330		f254 512		f1 911		f 280		f 3 885 720

[5. 25.]

BIJLAGE W.

AANGEKOMEN SCHEPEN in de kolonie Suriname in 1881.

Volg-nommer.	Datum.	NAMEN DER SCHEPEN.	NAMEN DER GEZAGVOERDERS.	Grootte in tonnen.
				UIT
1	4 Februarij	Volharding,	T. C. Swart,	204 tonnen.
2	14 »	Cecilie,	H. O. Pedersen,	237
3	18 »	Willemina,	C. L. Kerdel,	275
4	22 »	Adriana Johanna,	P. D. Mulder,	187
5	1 Maart	Theodora Catharina,	B. C. Ender,	313
6	13 April	Charm,	M. Hoedemaker,	196
7	16 »	Sympathie,	J. U. Harken,	199
8	3 Mei	Catharine,	H. Sap,	171
9	7 »	Suriname,	C. Ouwehand,	332
10	9 »	Resolutie,	C. L. van der Veen,	266
11	21 »	Berndina,	C. Brussaart,	185
12	3 Junij	Cardenas Packet,	E. van Assen,	126
13	14 »	Piet Hein,	R. Vil,	162
14	20 Julij	Lida,	J. W. C. Vinckemuller,	196
15	25 »	Anna en Bertha,	K. Wijtsma,	404
16	30 »	Zeehond,	W. Botje,	169
17	17 September	Albatros,	H. H. Koch,	222
18	10 October	Vennerne,	Hansen,	179
19	11 »	Maria Anna Catharina Elisabeth,	W. Panjer,	199
20	28 »	Cornelia Geertruida,	G. G. A. Wielema,	226
21	27 November	Resolutie,	C. L. van der Veen,	266
22	29 »	Charm,	M. Hoedemaker,	196
			Totaal	4910 tonnen.
				UIT
1	7 Januarij	Dolly Varden,	W. Allen,	200 tonnen.
2	5 Februarij	Coppename,	J. Buchan,	316
3	16 »	Bernhard,	H. Bonn,	234
4	26 »	Annie,	P. Larzen,	229
5	12 April	Victory,	L. Jenkins,	253
6	12 »	Sisters,	J. Mac Lernon,	221
7	16 Mei	Felix,	E. E. Behrens,	261
8	17 »	Alliance,	J. Lang,	300
9	21 »	Commewijne,	W. Schot,	314
10	28 »	Lord March,	Mowatt,	160
11	23 Junij	Resolute,	G. Cummine,	216
12	18 Julij	Gyda,	G. Ohlsen,	307
13	28 »	Sir Robert Mac Clure,	W. Edwards,	196
			Transporteren	3207 tonnen.

NATIEN.	HERKOMST.	LADING.	AANMERKINGEN.
NEDERLAND.			
Nederland.	Amsterdam.	Diversen.	via Vigo.
Denemarken.	»	»	
Nederland.	»	»	
»	»	»	
»	»	»	
»	»	»	
»	»	»	
»	»	»	
»	»	»	
»	»	»	
»	»	»	
»	»	»	
»	»	»	
»	»	»	
»	»	»	
»	»	»	
»	»	»	
Denemarken.	»	»	
Nederland.	»	»	
»	»	»	
»	»	»	
»	»	»	
GROOT-BRITTANNIE.			
Engeland.	Granton.	Steenkolen etc.	
»	Glasgow.	Diversen.	
Duitschland.	Granton.	Steenkolen.	
Denemarken.	Glasgow.	Diversen.	
Engeland.	Banff.	Steenkolen.	
»	Burnt Island.	Diversen.	
Duitschland.	Liverpool.	»	
Engeland.	Glasgow.	»	
»	»	»	
»	Engeland.	Steenkolen.	
»	»	»	
Noorwegen.	Glasgow.	Machinerien.	
Engeland.	»	Steenen, kalk en cement.	

Volg-nommer.	Datum.	NAMEN DER SCHEPEN.	NAMEN DER GEZAGVOERDERS.	Grootte in tonnen.
				3207 tonnen.
14	28 Augustus	Mary Claassen,	O. Evans,	182
15	30 »	Cottica,	R. Plage,	320
16	22 September	Lovisa,	J. T. Erikson,	241
17	22 »	Velocity,	B. R. Guthrie,	183
18	9 October	Victory,	L. Jenkins,	253
19	10 »	Countess of Errol,	A. Taylor,	218
20	11 »	Edith Mary,	J. Simon,	281
21	19 »	Ceredig,	J. Evans,	192
22	4 November	Alliance,	J. Lang,	300
23	22 »	Jemima,	P. M. Hagen,	186
24	30 »	Coppename,	J. Buchan,	316
25	3 December	Commewijne,	W. Scott,	314
			Totaal	6193 tonnen.

UIT

Volg-nommer.	Datum.	Schepen.	Gezagvoerders.	Grootte in tonnen.
1	6 Januarij	Thomas Turill,	W. Bates,	200 tonnen.
2	12 »	M. P. Harrington,	J. F. Wolfe,	315
3	21 Februarij	Hope,	Ths. Woods,	182
4	21 »	Erie,	J. T. Sparks,	230
5	14 Maart	Nellie Husted,	J. F. Brewster,	341
6	16 April	R. M. Heslen,	R. Mac D. Nugent,	287
7	6 Mei	Alzena,	A. B. Plummer,	284
8	23 Junij	Addie Todd,	J. Corson,	233
9	24 »	Non-Pareil,	F. Gibbs,	413
10	11 Julij	L. W. Armstrong,	A. Alexander,	160
11	16 Augustus	Leonora,	W. W. Bloode,	459
12	16 »	R. M. Heslen,	R. Mac D. Nugent,	287
13	12 October	L. W. Armstrong,	A. Alexander,	160
14	12 »	Addie Todd,	J. Corson,	233
15	17 »	Mary Bradford,	D. C. Cobb,	153
16	27 »	John H. Pearson,	J. T. Sparks,	423
17	27 »	Hope,	T. Woods,	182
18	9 November	Benjamin Dickerman,	H. P. Cooke,	433
19	26 »	R. M. Heslen,	R. Mac D. Nugent,	287
20	7 December	Siena,	Lamey,	174
21	10 »	Stockton,	G. W. Allen,	415
			Totaal	5851 tonnen.

NATIEN.	HERKOMST.	LADING.	AANMERKINGEN.
Engeland.	Glasgow.	Steenen, kalk en cement.	
»	»	Diversen.	
Denemarken.	»	»	
Engeland.	Burnt Island.	»	
»	Londen.	Steenkolen.	
»	»	Machinerien.	
»	Glasgow.	Steenen etc,	
»	»	Diversen.	
»	»	»	
Noorwegen.	»	Machinerien etc.	
Engeland.	Greenock.	Diversen.	
»	Glasgow.	»	

NOORD-AMERIKA.

NATIEN.	HERKOMST.	LADING.	AANMERKINGEN.
Amerika.	New-York.	Diversen.	
Engeland.	Nova Scotia.	Planken.	
Amerika.	Boston.	Diversen.	Vaart onder de Engelsche vlag.
»	»	»	
»	»	»	
»	»	»	
»	»	»	
»	»	»	
»	»	»	
»	New-York.	»	
»	Boston.	»	
»	»	»	
»	New-York.	»	
»	Boston.	»	
»	New-York.	»	
»	Boston.	»	
»	Halifax.	Planken.	Vaart onder de Engelsche vlag.
»	Mobile.	»	
»	Boston.	Diversen.	
Engeland.	New-York.	»	
Amerika.	Boston.	»	

Volg-nommer.	Datum.	NAMEN DER SCHEPEN.	NAMEN DER GEZAGVOERDERS.	Grootte in tonnen.
				UIT
1	3 Januarij	Mary Belle,	Ths. Eversley,	28 tonnen.
2	3 »	Bullion,	A. Pryme,	25
3	3 »	Western Star,	A. Simmons,	16
4	7 »	Beta,	E. N. Agard,	49
5	8 »	Helen M. Foster,	A. Y. Walker,	64
6	10 »	Quick Step,	J. Farley,	42
7	10 »	Mary Belle,	Ths. Eversley,	28
8	11 »	Maroni Packet,	A. Becker,	27
9	13 »	Eleonora Dessé,	A. Mac Intosh,	29
10	14 »	Bullion,	A. Pryme,	25
11	15 »	Misty Morn,	John Philip,	42
12	19 »	Mathilda,	J. Swarts,	49
13	22 »	Mary Belle,	Ths. Eversley,	28
14	22 »	Charlotte,	A. Profit,	36
15	24 »	Western Star,	A. Simmons,	16
16	24 »	Golden West,	E. Abendanon,	53
17	25 »	Bullion,	A. Pryme,	25
18	27 »	Transfer,	R. Lane,	34
19	28 »	Quick Step,	J. Farley,	42
20	29 »	Alvin,	J. Webster,	16
21	31 »	Maroni Packet,	A. Becker,	27
22	31 »	Isabel,	M. Huybrechts,	45
23	2 Februarij	Ida,	J. D. Shepperd,	73
24	4 »	Eve,	J. Haywood,	19
25	8 »	Western Star,	A. Simmons,	16
26	10 »	Annie Lawrie,	J. W. Cox,	74
27	11 »	Charlotte,	A. Profit,	36
28	12 »	Maroni Packet,	A. Becker,	27
29	12 »	Hermina,	R. S. Withe.	36
30	14 »	Quick Step,	J. Farley,	42
31	16 »	Helen M. Foster,	A. Y. Walker,	64
32	17 »	Eleonora Dessé,	A. Mac Intosh,	29
33	21 »	Blanche,	J. S. Ameo,	70
34	21 »	Golden West,	E. Abendanon,	53
35	21 »	Isabel,	M. Huybrechts,	45
36	26 »	Beta,	E. N. Agard,	49
37	1 Maart	Maroni Packet,	A. Becker,	27
38	4 »	Quick Step,	J. Farley,	42
39	7 »	Misty Morn,	J. Philip,	42
40	9 »	Charlotte,	A. Profit,	36
			Transporteeren	1526 tonnen.

NATIEN.	HERKOMST.	LADING.	AANMERKINGEN.
DEMERARY.			
Engeland.	Demerary.	Diversen.	
»	»	»	
»	»	»	
Nederland.	»	»	
Engeland.	»	»	
»	»	»	
»	»	»	
Nederland.	»	»	
»	»	»	
Engeland.	»	»	
»	»	»	
Nederland.	»	»	
Engeland.	»	»	
Nederland.	»	»	
Engeland.	»	»	
»	»	»	
»	»	»	
»	»	»	
»	»	»	
»	»	»	
Nederland.	»	»	
»	»	»	
Engeland.	»	»	
»	»	»	
»	»	»	
»	»	»	
Nederland.	»	»	
»	»	»	
»	»	»	
Engeland.	»	»	
»	»	»	
Nederland.	»	»	
Engeland.	»	Vee.	
»	»	Diversen.	
Nederland.	»	»	
»	»	»	
»	»	Vee.	via Berbice.
Engeland.	»	Diversen.	
»	»	»	
Nederland.	»	»	

Volg-nommer.	Datum.	NAMEN DER SCHEPEN.	NAMEN DER GEZAGVOERDERS.	Grootte in tonnen.
			Per transport	1526 tonnen.
41	11 Maart	Eleonora Dessé,	A. Mac Intosh,	29
42	11 »	Bullion,	A. Pryme,	25
43	12 »	Helen M. Foster,	A. Y. Walker,	64
44	12 »	Hermina,	R. S. White,	36
45	14 »	Golden West,	E. Abendanon,	53
46	14 »	Isabel,	J. Reis,	45
47	21 »	Maroni Packet,	A. Becker,	27
48	25 »	Charlotte,	A. Profit,	36
49	25 »	Bullion,	A. Pryme,	25
50	25 »	Eleonora Dessé,	A. Mac Intosh,	29
51	26 »	Western Star,	A. Simmons,	16
52	2 April	Helen M. Foster,	A. Y. Walker,	64
53	2 »	Bullion,	A. Pryme,	25
54	5 »	Beta,	E. N. Agard,	49
55	5 »	Quick Step,	J. Farley,	42
56	8 »	Eleonora Dessé,	A. Mac Intosh,	29
57	8 »	Hermina,	R. S. White,	36
58	11 »	Golden West,	E. Abendanon,	53
59	15 »	Western Star,	A. Simmons,	16
60	19 »	Bullion,	A. Pryme,	25
61	19 »	Coronilla,	J. Lewis,	59
62	19 »	Helen M. Foster,	A. Y. Walker,	64
63	20 »	Charlotte,	A. Profit,	36
64	23 »	Eleonora Dessé,	A. Mac Intosh,	29
65	28 »	Beta,	E. N. Agard,	49
66	29 »	Bullion,	A. Pryme,	25
67	29 »	Mary Belle,	Ths. Eversley,	28
68	30 »	Yosemite,	J. T. Cumming,	57
69	30 »	Hermina,	R. S. White,	36
70	2 Mei	Charlotte,	A. Profit,	36
71	10 »	Bullion,	A. Pryme,	25
72	10 »	Mary Belle,	T. Eversley,	28
73	13 »	Transfer,	R. Lane,	34
74	13 »	Coronilla,	J. Lewis,	59
75	16 »	Isabel,	J. E. Reis,	45
76	16 »	Eleonora Dessé,	A. Mac Intosh,	29
77	17 »	Kate,	J. T. Manderson,	58
78	19 »	Alvin,	J. Webster,	16
79	19 »	Bullion,	A. Pryme,	25
80	20 »	Western Star,	A. Simmons.	16
			Transporteeren	3004 tonnen.

NATIEN.	HERKOMST.	LADING.	AANMERKINGEN.
Nederland.	Demerary.	Diversen.	
Engeland.	»	»	
»	»	»	
Nederland.	»	»	
Engeland.	»	»	
Nederland.	»	»	
»	»	»	
»	»	»	
Engeland.	»	»	
Nederland.	»	»	
Engeland.	»	»	
»	»	»	
»	»	»	
Nederland.	»	»	
Engeland.	»	»	
Nederland.	»	»	
»	»	»	
Engeland.	»	»	
»	»	»	
»	»	»	
»	»	»	
»	»	»	
Nederland.	»	»	
»	»	»	
»	»	»	
Engeland.	»	»	
»	»	»	
»	»	»	
Nederland.	»	»	
»	»	»	
Engeland.	»	»	
»	»	»	
»	»	Vee en diversen.	
»	»	Diversen.	
Nederland.	»	»	
»	»	»	
Engeland.	»	Ballast.	
»	»	Diversen.	
»	»	»	
»	»	»	

Volg-nommer.	Datum.	NAMEN DER SCHEPEN.	NAMEN DER GEZAGVOERDERS.	Grootte in tonnen.
			Per transport	3004 tonnen.
81	28 Mei	Hermina,	R. S. White,	36
82	28 »	Helen M. Foster,	A. Y. Walker,	64
83	4 Junij	Bullion,	A. Pryme,	25
84	5 »	Annie Lawrie,	J. W. Cox,	74
85	8 »	Alvin,	J. Webster,	16
86	9 »	Beta,	E. N. Agard,	49
87	14 »	Misty Morn,	W. Chapman,	42
88	19 »	Quick Step,	J. Farley,	42
89	20 »	Bullion,	A. Pryme,	25
90	21 »	Isabel,	J. Reis,	45
91	25 »	Alvin,	J. Webster,	16
92	29 »	Helen M. Foster,	A. Y. Walker,	64
93	29 »	Quick Step,	J. Farley,	42
94	2 Julij	Bullion,	A. Pryme,	25
95	2 »	Eleonora Dessé,	A. Mac Intosh,	29
96	23 »	Yosemite,	J. T. Cumming,	57
97	10 Augustus	Isabel,	J. Reis,	45
98	17 »	Transfer,	R. Lane,	34
99	19 »	Eleonora Dessé,	A. Mac Intosch,	29
100	27 »	Quick Step,	J. Farley,	42
101	27 »	Coronilla,	J. Lewis,	59
102	30 »	Alvin,	J. Webster,	16
103	3 Sept.	Blanche,	J. S. Ameo,	70
104	3 »	Merlin,	J. Rodney,	50
105	10 »	Misty Morn,	W. Chapman,	42
106	22 »	Beta,	E. N. Agard,	49
107	24 »	Charlotte,	A. Profit,	36
108	30 »	Golden West,	E. Abendanon,	53
109	30 »	Quick Step,	J. Farley,	42
110	4 October	Alvin,	J. Webster,	16
111	5 »	Coronilla,	J. Lewis,	59
112	9 »	Merlin,	J. Rodney,	50
113	9 »	Eve,	J. Haywood,	18
114	10 »	Bullion,	A. Pryme,	25
115	12 »	Western Star,	A. Simmons,	16
116	19 »	Helen M. Foster,	A. Y. Walker,	64
117	21 »	Yosemite,	J. T. Cumming,	57
118	23 »	Hilda,	W. Sadler,	68
119	3 November	Alvin,	J. Webster,	16
120	4 »	Transfer,	R. Lane,	34
			Transporteeren	4645 tonnen.

NATIEN.	HERKOMST.	LADING.	*AANMERKINGEN.*
Nederland.	Demerary.	Diversen.	
Engeland.	»	»	
»	»	»	
»	»	»	
»	»	»	
Nederland.	»	»	
Engeland.	»	»	
»	»	»	
»	»	»	
Nederland.	»	»	
Engeland.	»	»	
»	»	»	
»	»	»	
»	»	»	
Nederland.	»	»	
Engeland.	»	»	
Nederland.	»	»	
Engeland.	»	»	
Nederland.	»	»	
Engeland.	»	»	
»	»	»	
»	»	»	
»	»	»	
»	»	»	
»	»	»	
Nederland.	»	»	
»	»	»	
Engeland.	»	»	
»	»	»	
»	»	»	
»	»	»	
»	»	»	
»	»	»	Vroeger 19 ton, bij hermeting 18 ton.
»	»	»	
»	»	»	
»	»	»	
»	»	»	
»	»	»	
»	»	»	
»	»	»	

Volg-nommer.	Datum.	NAMEN DER SCHEPEN.	NAMEN DER GEZAGVOERDERS.	Grootte in tonnen.
			Per transport	4645 tonnen.
121	12 November	Coronilla,	J. Lewis,	59
122	24 »	Helen M. Foster,	A. Y. Walker,	64
123	29 »	Golden West,	E. Abendanon,	53
124	2 December	Bullion,	A. Pryme,	25
125	5 »	Alvin,	J. Webster,	16
126	9 »	Misty Morn,	M. Huybrechts,	42
			Totaal.	4904 tonnen.

UIT

Volg-nommer.	Datum.	Schepen.	Gezagvoerders.	Grootte in tonnen.
1	12 Januarij	Fidelio,	T. King,	58 tonnen.
2	11 Februarij	Yosemite,	J. T. Cumming,	57
3	12 »	Hero,	W. Nash,	58
4	8 Augustus	Ida,	J. D. Shepperd,	73
5	11 November	Annie Lawrie,	J. W. Cox,	74
6	13 »	Alice Holden,	Ths. Clarke,	200
			Totaal	520 tonnen.

UIT

Volg-nommer.	Datum.	Schepen.	Gezagvoerders.	Grootte in tonnen.
1	20 Januarij	Ramdas,	A. Wallace,	9 tonnen.
2	4 April	Ramdas,	A. Wallace,	9
3	13 »	Recover,	A. Simon,	17
4	27 »	Ramdas,	A. Wallace,	9
5	14 Mei	Anjou,	Baird,	13
6	18 »	Maroni Packet,	A. Becker,	27
7	23 »	Ramdas,	A. Wallace,	9
8	5 Julij	Transfer,	R. Lane,	34
			Totaal	127 tonnen.

UIT

Volg-nommer.	Datum.	Schepen.	Gezagvoerders.	Grootte in tonnen.
1	17 Junij	Sisters,	J. Sack,	13 tonnen.
2	3 September	Dieu Merci.	C. Hensen,	108
3	6 »	Maroni Packet,	A. Becker,	27
4	18 »	Transfer,	R. Lane,	34
5	14 November	Maroni Packet,	A. Becker,	27
6	25 »	Merlin,	J. Rodney,	50
			Totaal	259 tonnen.

NATIEN.	HERKOMST.	LADING.	AANMERKINGEN.
Engeland.	Demerary.	Diversen.	
»	»	»	
»	»	»	
»	»	»	
»	»	»	
»	»	»	

BARBADOS.

NATIEN.	HERKOMST.	LADING.	AANMERKINGEN.
Engeland.	Barbados.	Diversen.	
»	»	»	
»	»	»	
»	»	»	
»	»	Ballast.	
»	»	Diversen.	

BERBICE.

NATIEN.	HERKOMST.	LADING.	AANMERKINGEN.
Engeland.	Berbice.	Vee.	
»	»	»	
»	»	»	
»	»	»	
»	»	Diversen.	
Nederland.	»	Ballast.	
Engeland.	»	Vee.	
»	»	»	

CAYENNE.

NATIEN.	HERKOMST.	LADING.	AANMERKINGEN.
Engeland.	Cayenne.	Diversen.	
Frankrijk.	»	Ballast.	
Nederland.	»	Diversen.	
Engeland.	»	»	
Nederland.	»	Ballast.	
Engeland.	»	Diversen.	

Volg-nommer.	Datum.	NAMEN DER		Grootte in tonnen.
		SCHEPEN.	GEZAGVOERDERS.	
				UIT
1	20 Maart	Anna Catharina,	N. A. Warrer,	179 tonnen.
2	19 April	Cleta,	C. Bernard,	260
3	5 Augustus	Sully,	Guibout,	378
4	14 October	Philemon,	E. Durand,	323
			Totaal	1140 tonnen.
				UIT
1	29 Maart	Victor Emanuel,	F. D. Vieira,	46 tonnen.
2	1 Augustus	Mondego,	D. A. Fernandes,	147
			Totaal.	193 tonnen.
				UIT
1	26 Februarij	T. H. A. Pitt,	H. Young,	166 tonnen.
				UIT
1	14 Maart	British Statesman,	A. L. Aspinal,	1262 tonnen.
				UIT
1	24 October	Kate,	J. T. Manderson,	58 tonnen.
				UIT
1	7 December	Hilda,	W. Sadler,	68 tonnen.
				UIT
1	17 December	Yosemite,	J. T. Cumming,	57 tonnen.

NATIEN.	HERKOMST.	LADING.	*AANMERKINGEN.*
HÂVRE.			
Denemarken.	Hâvre.	Machinerien.	
Frankrijk.	»	»	
»	»	»	
»	»	»	
PORTUGAL.			
Portugal.	Lissabon.	Diversen.	
»	Madeira.	Uijen.	
BERMUDA.			
Engeland.	Bermuda.	Diversen.	
CALCUTTA.			
Engeland.	Calcutta.	Immigranten.	
ST. LUCY.			
Engeland.	St. Lucy.	Ballast.	
ST. MARTIN.			
Engeland.	St. Martin.	Zout.	
GUADELOUPE.			
Engeland.	Guadeloupe.	Diversen.	

RECAPITULATIE.

				Totaal.
Uit Nederland	20 schepen onder	Nederlandsche	vlag, metende 4494 tonnen.	
	2 » »	Deensche	» » 416 »	22 schepen, metende 4910 tonnen.
» Groot-Brittannie	19 » »	Engelsche	» » 4735 »	
	2 » »	Duitsche	» » 495 »	
	2 » »	Deensche	» » 470 »	
	2 » »	Noorweegsche	» » 493 »	25 » » 6193 »
» Noord-Amerika	19 » »	Amerikaansche	» » 5362 »	
	2 » »	Engelsche	» » 489 »	21 » » 5851 »
» Demerary	87 » »	Engelsche	» » 3463 »	
	39 » »	Nederlandsche	» » 1441 »	126 » » 4904 »
» Barbados	6 » »	Engelsche	» » 520 »	6 » » 520 »
» Berbice	7 » »	Engelsche	» » 100 »	
	1 » »	Nederlandsche	» » 27 »	8 » » 127 »
» Cayenne	3 » »	Nederlandsche	» » 67 »	
	1 » »	Fransche	» » 108 »	
	2 » »	Engelsche	» » 84 »	6 » » 259 »
» Hâvre	3 » »	Fransche	» » 961 »	
	1 » »	Deensche	» » 179 »	4 » » 1140 »
» Portugal	2 » »	Portugesche	» » 193 »	2 » » 193 »
» Bermuda	1 » »	Engelsche	» » 166 »	1 » » 166 »
» Calcutta	1 » »	Engelsche	» » 1262 »	1 » » 1262 »
» St. Lucy	1 » »	Engelsche	» 58 »	1 » » 58 »
» St. Martin	1 » »	Engelsche	» » 68 »	1 » » 68 »
» Guadeloupe	1 » »	Engelsche	» » 57 »	1 » » 57 »
			Generaal totaal	225 schepen, metende 25708 tonnen.

[5. 26.]

BIJLAGE X.

VERTROKKEN SCHEPEN uit de kolonie Suriname in 1881.

Volg-nommer.	Datum.	NAMEN DER SCHEPEN.	NAMEN DER GEZAGVOERDERS.	Grootte in tonnen.
				NAAR
1	13 Januarij	Caspar de Robles,	P. Bos qq.,	310 tonnen.
2	8 Februarij	Albatros,	H. H. Koch,	222
3	4 Maart	Anna en Bertha,	K. Wijtsma,	404
4	24 Mei	Cornelia Geertruida,	G. G. A. Wielema,	226
5	4 Julij	Charm,	M. Hoedemaker,	196
6	9 »	Resolutie,	C. L. van der Veen,	266
7	24 Augustus	Catharine,	H. Sap,	171
8	24 »	Cardenas Packet,	E. van Assen,	126
9	26 »	Sympathie,	J. U. Harken,	199
10	30 September	Suriname,	C. Ouwehand,	332
11	4 October	Lida,	J. W. C. Vinckemuller,	196
12	4 »	Zeehond,	W. Botje,	169
13	3 November	Albatros,	H. H. Koch,	222
14	8 »	Anna en Bertha,	K. Wijtsma.	404
			Totaal	3443 tonnen.
				NAAR
1	17 Januarij	Commewijne,	W. Scott,	314 tonnen.
2	28 »	Felix,	E. E. Behrens,	261
3	31 »	Dolly Varden,	W. Allen,	200
4	23 April	Cottica,	R. Plage,	320
5	25 Junij	Lord March,	A. Mowatt,	160
6	21 Julij	Felix,	E. E. Behrens,	261
7	25 »	Alliance,	J. Lang,	300
8	7 October	Sir Robert Mac Clure,	W. Edwards,	197
9	24 »	Cottica,	R. Plage,	320
10	7 November	Lovisa,	J. P. Cricksen,	240
11	19 »	Mary Claassen,	O. Evans,	182
12	26 »	Velocity,	R. Guthrie,	183
13	15 December	Alice Holden,	Ths. Clarke,	200
14	17 »	Alliance,	J. Lang,	300
15	31 »	Maria Anna Catharina Elisabeth,	W. Panjer,	199
			Totaal	3637 tonnen.
				NAAR
1	5 Januarij	Helen A. Holmes,	C. Eldridge,	329 tonnen.
2	9 Februarij	Thomas Turull,	W. Bates,	200
3	12 »	M. P. Harrington,	J. F. Wolfe,	315
			Transporteeren	844 tonnen.

NATIEN.	BESTEMMING.	LADING.	*AANMERKINGEN.*
NEDERLAND.			
Nederland.	Amsterdam.	Producten.	
»	»	»	
»	»	»	
»	»	»	
»	»	»	
»	»	»	
»	»	»	
»	»	Hout.	
»	»	Producten.	
»	»	Hout, enz.	
»	»	» »	
»	»	Hout.	
»	»	Producten.	
»	»	»	via Londen.
GROOT-BRITTANNIE.			
Engeland.	Glasgow.	Producten.	
Duitschland.	Liverpool.	»	
Engeland.	Londen.	»	via Trinidad.
»	Glasgow.	»	
»	Londen.	»	
Duitschland.	Queenstown.	»	
Engeland.	Glasgow.	»	
»	Engeland.	»	
»	Glasgow.	»	
Denemarken.	Queenstown.	»	
Engeland.	Londen.	»	
»	»	»	
»	Engeland.	»	via Trinidad.
»	»	»	
Nederland.	Londen.	»	
NOORD-AMERIKA.			
Amerika.	Boston.	Producten.	
»	New-York.	»	
»	Boston.	»	

Volg-nommer.	Datum.	NAMEN DER SCHEPEN.	NAMEN DER GEZAGVOERDERS.	Grootte in tonnen.
			Per transport	844 tonnen
4	24 Maart	Erie,	J. T. Sparks,	230
5	25 »	Hope,	T. Woods,	182
6	2 April	Willemina,	C. L. Kerdel,	275
7	16 »	Nellie Husted,	J. F. Brewster,	341
8	5 Mei	Sisters,	J. Mac Lernon,	221
9	25 »	R. M. Heslen,	R. Mac D. Nugent,	287
10	14 Junij	Alzena,	A. B. Plummer,	284
11	26 Julij	L. N. W. Armstrong,	A. Alexander,	160
12	27 »	Non-Pareil,	F. Gibbs,	413
13	1 Augustus	Addie Todd,	J. Corson,	233
14	22 September	R. M. Heslen,	R. Mac D. Nugent,	287
15	24 »	Leonora,	W. W. Blood,	459
16	26 October	Victory,	L. Jenkins,	253
17	10 November	Hope,	T. Woods,	182
18	14 »	Addie Todd,	J. Corson,	233
19	26 »	J. H. Pearson,	J. T. Sparks,	423
20	26 »	Mary Bradford,	D. C. Cobb,	153
21	3 December	L. N. W. Armstrong,	A. Alexander,	160
22	23 »	Benjamin Dickerman,	H. P. Cooke,	433
23	30 »	R. M. Heslen,	R. Mac D. Nugent,	287
			Totaal	6340 tonnen.

NAAR

Volg-nommer.	Datum.	Schepen.	Gezagvoerders.	Grootte in tonnen.
1	5 Januarij	Charlotte,	A. Profit,	36 tonnen.
2	6 »	Mary Belle,	J. Eversley,	28
3	6 »	Western Star,	A. Simmons,	16
4	6 »	Eleonora Dessé,	A. Mac Intosh,	29
5	7 »	Bullion,	A. Pryme,	25
6	11 »	Mathilda,	J. Swarts,	49
7	14 »	Quick Step,	J. Farley,	42
8	17 »	Mary Belle,	J. Eversley,	28
9	17 »	Maroni Packet,	A. Becker,	27
10	18 »	Bullion,	A. Pryme,	25
11	26 »	Western Star,	A. Simmons,	16
12	29 »	Mary Belle,	J. Eversley,	28
13	31 »	Hermina,	R. S. Withe,	36
14	31 »	Bullion,	A. Pryme,	25
15	31 »	Charlotte,	A. Profit,	36
			Transporteeren	446 tonnen.

NATIEN.	BESTEMMING.	LADING.	AANMERKINGEN.
Amerika.	Boston.	Producten.	
Engeland.	New-York.	»	
Nederland.	Pascagoula.	Ballast.	
Amerika.	Boston.	Producten.	
Engeland.	Mobile.	Ballast.	
Amerika.	Boston.	Producten.	
»	»	»	
»	New-York.	»	
»	Boston.	»	
»	»	»	
»	»	»	
»	»	»	
Engeland.	Nieuw-Brunswijk.	Ballast.	
»	Boston.	Producten.	
Amerika.	»	»	
»	»	»	
»	New-York.	»	
»	»	»	
»	Boston.	»	
»	»	»	

DEMERARY.

NATIEN.	BESTEMMING.	LADING.	AANMERKINGEN.
Nederland.	Demerary.	Producten.	
Engeland.	»	»	
»	»	»	
Nederland.	»	»	
Engeland.	»	»	
Nederland.	»	»	
Engeland.	»	»	
»	»	»	
Nederland.	»	»	
Engeland.	»	»	
»	»	»	
»	»	»	
Nederland.	»	»	
Engeland.	»	»	
Nederland.	»	»	

Volg-nommer.	Datum.	NAMEN DER SCHEPEN.	NAMEN DER GEZAGVOERDERS.	Grootte in tonnen.
			Per transport	446 tonnen.
16	31 Januarij	Alvin,	J. Webster,	16
17	1 Februarij	Quick Step,	J. Farley,	42
18	1 »	Maroni Packet,	A. Becker,	27
19	1 »	Transfer,	R. Lane,	34
20	5 »	Eve,	J. Haywood,	19
21	5 »	Isabel,	M. Huybrechts,	45
22	5 »	Golden West,	E. Abendanon,	53
23	8 »	Helen M. Foster,	A. Y. Walker,	64
24	9 »	Eleonora Dessé,	M. Mac Intosh,	29
25	11 »	Beta,	E. N. Agard,	49
26	11 »	Mathilda,	J. Swarts,	49
27	15 »	Western Star,	A. Simmons,	16
28	16 »	Maroni Packet,	A. Becker,	27
29	17 »	Quick Step,	J. Farley,	42
30	22 »	Misty Morn,	J. Philip,	42
31	28 »	Golden West,	E. Abendanon,	53
32	28 »	Charlotte,	A. Profit,	36
33	28 »	Eleonora Dessé,	A. Mac Intosh,	29
34	1 Maart	Helen M. Foster,	A. Y. Walker,	64
35	2 »	Hermina,	R. S. White,	36
36	4 »	Isabel,	M. Huybrechts,	45
37	9 »	T. J. A. Pitt,	H. Young,	166
38	9 »	Maroni Packet,	A. Becker,	27
39	16 »	Bullion,	A. Pryme,	25
40	17 »	Charlotte,	A. Profit,	36
41	17 »	Eleonora Dessé,	A. Mac Intosh,	29
42	21 »	Golden West,	E. Abendanon,	53
43	23 »	Beta,	E. N. Agard,	49
44	25 »	Hermina,	R. S. White,	36
45	26 »	Helen M. Foster,	A. Y. Walker,	64
46	29 »	Bullion,	A. Pryme,	25
47	31 »	Eleonora Dessé,	A. Mac Intosh,	29
48	1 April	Western Star,	A. Simmons,	16
49	6 »	Charlotte,	A. Profit,	36
50	8 »	Helen M. Foster,	A. Y. Walker,	64
51	8 »	Quick Step,	J. Farley,	42
52	9 »	Beta,	E. N. Agard,	49
53	9 »	Bullion,	A. Pryme,	25
54	14 »	Eleonora Dessé,	A. Mac Intosh,	29
55	19 »	Hermina,	R. S. Whithe,	36
			Transporteeren	2099 tonnen.

NATIEN.	BESTEMMING.	LADING.	*AANMERKINGEN.*
Engeland.	Demerary.	Ballast.	
»	»	»	via Berbice.
Nederland.	»	»	
Engeland.	»	Producten.	
»	»	Ballast.	
Nederland.	»	Producten.	
Engeland.	»	Ballast.	
»	»	Producten.	
Nederland.	»	»	
»	»	»	
»	»	»	
Engeland.	»	»	
Nederland.	»	Ballast.	
Engeland.	»	»	via Berbice.
»	»	Producten.	
»	»	Ballast.	
Nederland.	»	Producten.	
»	»	»	
Engeland.	»	Ballast.	
Nederland.	»	Producten.	
»	»	»	
Engeland.	»	Ballast.	
Nederland.	»	Producten.	
Engeland.	»	»	
Nederland.	»	»	
»	»	»	
Engeland.	»	»	
Nederland.	»	»	
»	»	»	
Engeland.	»	»	
»	»	»	
Nederland.	»	»	
Engeland.	»	»	
Nederland.	»	»	
Engeland.	»	»	
»	»	»	
Nederland.	»	»	
Engeland.	»	»	
Nederland.	»	»	
»	»	»	

Volg-nommer.	Datum.	NAMEN DER SCHEPEN.	NAMEN DER GEZAGVOERDERS.	Grootte in tonnen.
			Per transport	2099 tonnen.
56	21 April	Coronilla,	J. Lewis,	59
57	22 »	Isabel,	J. E. Reis,	45
58	22 »	Golden West,	E. Abendanon,	53
59	25 »	Bullion,	A. Pryme,	25
60	25 »	Charlotte,	A. Profit,	36
61	28 »	Maroni Packet,	A. Becker,	27
62	2 Mei	Helen M. Foster,	A. Y. Walker,	64
63	4 »	Mary Belle,	J. Eversley,	28
64	4 »	Bullion,	A. Pryme,	25
65	6 »	Eleonora Dessé,	A. Mac Intosh,	29
66	12 »	Western Star,	A. Simmons,	16
67	13 »	Bullion,	A. Pryme,	25
68	14 »	Mary Belle,	J. Eversley,	28
69	16 »	Beta,	E. N. Agard,	49
70	17 »	Transfer,	R. Lane,	34
71	17 »	Anjou,	Baird,	13
72	17 »	Hermina,	R. S. White,	36
73	24 »	Alvin,	J. Webster,	16
74	24 »	Isabel,	J. Reis,	45
75	25 »	Coronilla,	J. Lewis,	59
76	25 »	Bullion,	A. Pryme,	25
77	25 »	Western Star,	A. Simmons,	16
78	31 »	Misty Morn,	W. Chapman,	42
79	2 Junij	Maroni Packet,	A. Becker,	27
80	11 »	Bullion,	A. Pryme,	25
81	13 »	Alvin,	J. Webster,	16
82	20 »	Helen M. Foster,	A. Y. Walker,	64
83	21 »	Quick Step,	J. Farley,	42
84	22 »	Eleonora Dessé,	A. Mac Intosh,	29
85	24 »	Bullion,	A. Pryme,	25
86	29 »	Alvin,	J. Webster,	16
87	2 Julij	Quick Step,	J. Farley,	42
88	6 »	Eleonora Dessé,	A. Mac Intosh,	29
89	9 »	Isabel,	J. S. Reis,	45
90	12 »	Bullion,	A. Pryme,	25
91	15 »	Transfer,	R. Lane,	34
92	16 »	Misty Morn,	W. Chapman,	42
93	25 »	Charlotte,	A. Profit,	36
94	17 Augustus	Beta,	E. N. Agard,	49
95	31 »	Quick Step,	J. Farley,	42
			Transporteeren	3482 tonnen.

NATIEN.	BESTEMMING.	LADING.	AANMERKINGEN.
Engeland.	Demerary.	Producten.	
Nederland.	»	»	
Engeland.	»	»	
»	»	»	
Nederland.	»	»	
»	»	»	
Engeland.	»	»	
»	»	»	
»	»	»	
Nederland.	»	»	
Engeland.	»	Ballast.	
»	»	Producten.	
»	»	»	
Nederland.	»	»	
Engeland.	»	Ballast.	
»	»	Producten.	
Nederland.	»	»	
Engeland.	»	»	
Nederland.	»	»	
Engeland.	»	»	
»	»	»	
»	»	»	
»	»	»	
Nederland.	»	Ballast.	
Engeland.	»	Producten.	
»	»	»	
»	»	Ballast.	
»	»	»	
Nederland.	»	Producten.	
Engeland.	»	»	
»	»	»	
»	»	»	
Nederland.	»	»	
»	»	»	
Engeland.	»	»	
»	»	»	
»	»	»	
Nederland.	»	Ballast.	
»	»	Producten.	
Engeland.	»	»	

Volg-nommer.	Datum.	NAMEN DER SCHEPEN.	NAMEN DER GEZAGVOERDERS.	Grootte in tonnen.
			Per transport	3482 tonnen.
96	3 September	Alvin,	J. Webster,	16
97	8 »	Coronilla,	J. Lewis,	59
98	9 »	Merlin,	J. Rodney,	50
99	13 »	Bullion,	A. Pryme,	25
100	17 »	Blanche,	J. S. Ameo,	70
101	20 »	Transfer,	R. Lane,	34
102	20 »	Helen M. Foster,	A. Y. Walker,	64
103	8 October	Alvin,	J. Webster	16
104	12 »	Quick Step,	J. Farley,	42
105	14 »	Coronilla,	J. Lewis,	59
106	18 »	Western Star,	A. Simmons,	16
107	18 »	Bullion,	A. Pryme,	25
108	22 »	Eve,	J. Haywood,	16
109	26 »	Golden West,	E. Abendanon,	53
110	26 »	Helen M. Foster,	A. Y. Walker,	64
111	7 November	Alvin,	J. Webster,	16
112	10 »	Misty Morn,	M. Huybrechts,	42
113	26 »	Coronilla,	J. Lewis,	59
114	8 December	Alvin,	J. Webster,	16
115	13 »	Bullion,	A. Pryme,	25
116	16 »	Golden West,	E. Abendanon,	53
117	17 »	Isabel,	H. J. Ulrich,	45
118	17 »	Hilda,	W. Sadler,	68
119	30 »	Merlin,	J. Rodney,	50
			Totaal.	4465 tonnen.

NAAR

Volg-nommer.	Datum.	NAMEN DER SCHEPEN.	NAMEN DER GEZAGVOERDERS.	Grootte in tonnen.
1	3 Januarij	Yosemite,	J. T. Cumming,	57 tonnen.
2	22 »	Fidelio,	T. King,	58
3	4 Februarij	Ida,	J. D. Shepperd,	73
4	14 »	Annie Lawrie,	J. W. Cox,	74
5	16 »	Yosemite,	J. T. Cumming,	57
6	18 »	Hero,	W. Nash,	59
7	28 »	Coppename,	J. Buchan,	316
8	7 Maart	Bernhard,	J. Bohn,	234
9	26 »	Anne,	P. Larsen,	229
10	9 Mei	Yosemite,	J. T. Cumming,	57
11	18 »	Kate,	J. T. Manderson,	58
12	10 Junij	Annie Lawrie	J. W. Cox,	74
			Transporteeren	1346 tonnen.

NATIEN.	BESTEMMING.	LADING.	AANMERKINGEN.
Engeland.	Demerary.	Producten.	
»	»	»	
»	»	Ballast.	
»	»	Producten.	
»	»	»	
»	»	Ballast.	
»	»	»	
»	»	Producten.	
»	»	»	
»	»	»	
»	»	»	
»	»	»	
»	»	»	
»	»	»	
»	»	Ballast.	
»	»	Producten.	
»	»	»	
»	»	»	
»	»	»	
»	»	»	
»	»	»	
Nederland.	»	»	
Engeland.	»	»	
»	»	»	

BARBADOS.

NATIEN.	BESTEMMING.	LADING.	AANMERKINGEN.
Engeland.	Barbados.	Hout.	In de rivier Coppename geladen.
»	»	Producten.	
»	»	Hout.	Idem.
»	»	»	Idem.
»	»	Ballast.	
»	»	Producten.	
»	»	Ballast.	
Duitschland.	»	»	
Denemarken.	»	»	
Engeland.	»	Hout.	Idem.
»	»	»	Idem.
»	»	»	Idem.

Volg-nommer.	Datum.	NAMEN DER SCHEPEN.	NAMEN DER GEZAGVOERDERS.	Grootte in tonnen.
			Per transport	1346 tonnen.
13	18 Junij	Commewijne,	W. Scott,	314
14	9 Julij	Resolute,	G. Cummine,	216
15	28 »	Yosemite,	J. T. Cumming,	57
16	9 Augustus	Ida,	J. D. Shepperd,	73
17	26 October	Kate,	J. T. Manderson,	58
18	14 November	Annie Lawrie,	J. W. Cox,	74
19	19 December	Yosemite,	J. T. Cumming,	57
			Totaal	2195 tonnen.

NAAR

Volg-nommer.	Datum.	Schepen.	Gezagvoerders.	Grootte in tonnen.
1	10 Januarij	Alida,	H. E. Nagel,	215 tonnen.
2	12 »	Jacob,	J. H. B. Freye,	178
3	5 Maart	Cecilie,	H. O. Pedersen,	237
4	14 »	Volharding,	T. C. Swart,	204
5	13 April	Theodora Catharina,	B. C. Ender,	313
6	13 »	Anne Catherine,	M. A. Warrer,	179
7	21 »	Adriana Johanna,	P. D. Mulder,	187
8	20 Junij	Berndina,	C. Brussaart,	185
9	16 Julij	Piet Hein,	R. Vil,	162
10	3 Augustus	Gyda,	G. Ohlsen,	307
11	1 November	Vennerne,	T. S. Hansen qq.,	179
			Totaal	2346 tonnen.

NAAR

Volg-nommer.	Datum.	Schepen.	Gezagvoerders.	Grootte in tonnen.
1	8 Januarij	Bonaparte II,	L. Thomas,	1 tonnen.
2	28 »	Ramdas,	A. Wallace,	9
3	24 Februarij	Blanche,	J. S. Ameo,	70
4	9 Maart	Darling,	Man Bob,	1
5	11 April	Ramdas,	A. Wallace,	9
6	16 »	Recover,	A. Simon,	17
7	5 Mei	Ramdas,	A. Wallace,	9
8	25 »	Maria,	W. Scott,	1
9	27 »	Ramdas,	A. Wallace,	9
10	13 Junij	Maria,	W. Scott,	1
11	14 »	Tapin,	Newton,	1
			Totaal	128 tonnen.

NATIEN.	BESTEMMING.	LADING.	*AANMERKINGEN.*
Engeland.	Barbados.	Ballast.	
»	»	»	
»	»	Hout.	In de rivier Coppename geladen.
»	»	»	Idem.
»	»	»	Idem.
»	»	»	Idem.
»	»	»	Idem.

ST. THOMAS.

NATIEN.	BESTEMMING.	LADING.	*AANMERKINGEN.*
Nederland.	St. Thomas.	Ballast.	
»	»	»	
Denemarken.	»	»	
Nederland.	»	»	
»	»	»	via Barbados.
Denemarken.	»	»	Idem.
Nederland.	»	»	Idem.
»	»	»	
»	»	»	
Noorwegen.	»	»	
Denemarken.	»	»	

BERBICE.

NATIEN.	BESTEMMING.	LADING.	*AANMERKINGEN.*
Engeland.	Berbice.	Ballast.	
»	»	Producten.	
»	»	Ballast.	
Nederland.	»	Producten.	
Engeland.	»	Ballast.	
»	»	»	
»	»	»	
Nederland.	»	Producten.	
Engeland.	»	Ballast.	
Nederland.	»	Producten.	
»	»	»	

Volgnommer.	Datum.	NAMEN DER SCHEPEN.	NAMEN DER GEZAGVOERDERS.		Grootte in tonnen.
					NAAR
1	10 Maart	Quick Step,	J. Farley,		42 tonnen.
2	28 Mei	Sisters,	J. Sack,		13
3	10 Augustus	Mondego,	D. A. Fernandes,		147
4	13 »	Maroni Packet,	A. Becker,		27
5	26 »	Transfer,	R. Lane,		34
6	8 September	Dieu Merci.	Chs. Hensen,		108
7	17 October	Merlin,	J. Rodney,		50
8	24 »	Maroni Packet,	A. Becker,		27
9	17 December	Maroni Packet,	A. Becker,		27
				Totaal	475 tonnen.
					NAAR
1	1 September.	Sully,	C. Hensen,		108 tonnen.
2	27 October.	Countess of Errol,	A. Taylor,		218
3	10 November	Philemon,	E. Durand		324
				Totaal.	650 tonnen.
					NAAR
1	23 April	Victor Emanuel,	T. D. Vieira,		46 tonnen.
					NAAR
1	17 Maart	British Statesman,	A. L. Aspinal,		1262 tonnen.
2	19 Mei	Cleta,	C. Bernard,		260
				Totaal	1522 tonnen.
					NAAR
1	1 November	Edith Mary,	J. Simon,		281 tonnen.
2	9 »	Ceredig,	J. Evans,		192
				Totaal	473 tonnen.
					NAAR
1	28 April	Victory,	L. Jenkins,		253 tonnen.
					NAAR
1	7 November	Yosemite,	J. T. Cumming,		57 tonnen.
					NAAR
1	9 November	Hilda,	W. Sadler,		68 tonnen.

NATIEN.	BESTEMMING.	LADING.	*AANMERKINGEN.*
CAYENNE.			
Engeland.	Cayenne.	Producten.	
»	»	»	
Portugal.	»	Ballast.	
Nederland.	»	»	
Engeland.	»	»	
Frankrijk.	»	»	
Engeland.	»	Producten.	
Nederland.	»	»	
»	»	»	
HAITI.			
Frankrijk.	Haïti.	Ballast.	
Engeland.	»	»	
Frankrijk.	»	»	
SAN MIGUEL.			
Portugal.	San Miguel.	Producten.	
MARTINIQUE.			
Engeland.	Martinique.	Ballast.	
Frankrijk.	»	»	
JAMAICA			
Engeland.	Jamaica.	Ballast.	
»	»	»	
TOBAGO.			
Engeland.	Tobago.	Ballast.	
GUADELOUPE.			
Engeland.	Guadeloupe.	Ballast.	
ST. MARTIN.			
Engeland.	St. Martin.	Ballast.	

RECAPITULATIE.

							Totaal.
Naar Nederland	14	schepen onder	Nederlandsche	vlag., metende	3443	tonnen.	14 schepen, metende 3443 tonnen.
» Groot-Brittannie	11	» »	Engelsche	» »	2676	»	
	2	» »	Duitsche	» »	522	»	
	1	» »	Deensche	» »	240	»	
	1	» »	Nederlandsche	» »	199	»	15 » » 3637 »
» Noord-Amerika	18	» »	Amerikaansche	» »	5227	»	
	4	» »	Engelsche	» »	838	»	
	1	» »	Nederlandsche	» »	275	»	23 » » 6340 »
» Demerary	79	» »	Engelsche	» »	2997	»	
	40	» »	Nederlandsche	» »	1468	»	119 » » 4465 »
» Barbados	17	» »	Engelsche	» »	1732	»	
	1	» »	Duitsche	» »	234	»	
	1	» »	Denemarksche	» »	229	»	19 » » 2195 »
» St. Thomas	7	» »	Nederlandsche	» »	1444	»	
	3	» »	Denemarksche	» »	595	»	
	1	» »	Noorweegsche	» »	307	»	11 » » 2346 »
» Berbice	7	» »	Engelsche	» »	124	»	
	4	» »	Nederlandsche	» »	4	»	11 » » 128 »
» Cayenne	4	» »	Engelsche	» »	139	»	
	3	» »	Nederlandsche	» »	81	»	
	1	» »	Fransche	» »	108	»	
	1	» »	Portugesche	» »	147	»	9 » » 475 »
» Haïti	2	» »	Fransche	» »	432	»	
	1	» »	Engelsche	» »	218	»	3 » » 650 »
» San Miguel	1	» »	Portugesche	» »	46	»	1 » » 46 »
» Martinique	1	» »	Engelsche	» »	1262	»	
	1	» »	Fransche	» »	260	»	2 » » 1522 »
» Jamaica	2	» »	Engelsche	» »	473	»	2 » » 473 »
» Tabago	1	» »	Engelsche	»	253	»	1 » » 253 »
» Guadeloupe	1	» »	Engelsche	» »	57	»	1 » » 57 »
» St. Martin	1	» »	Engelsche	» »	68	»	1 » » 68 »

Generaal totaal 232 schepen, metende 26098 tonnen.

[5. 27.]

BIJLAGE IJ.

STAAT van den in- en uitvoer van het Entrepôt te Paramaribo in 1881.

ARTIKELEN.	AANVOER IN HET ENTREPÔT UIT				
	NEDERLAND.	GROOT-BRITTANNIE.	NOORD-AMERIKA.	ANDERE VREEMDE PLAATSEN.	TOTAAL.
	Hoeveelheid.	Hoeveelheid.	Hoeveelheid.	Hoeveelheid.	Hoeveelheid.
Azijn	8 vaten,	»	»	»	8 vaten,
Aardewerk	5 »	»	»	»	5 »
Bier	68 »	220 vaten,	»	18 vaten,	306 »
	270 kisten,	»	»	»	270 kisten,
	1690 manden,	»	»	»	1690 manden,
Boter	34 vaatjes,	»	»	»	34 vaatjes,
Bron- en Mineraalwater .	115 manden,	»	»	5 manden,	120 manden,
Chemicaliën.	3 kisten,	»	»	»	3 kisten,
Eetwaren in blik. . .	9 »	27 kisten,	»	»	36 kisten,
	»	»	»	11 vaten,	11 vaten,
Eetwaren, koek . . .	1 kist,	»	»	»	1 kist,
Gedistilleerd.					
Absinth	»	»	»	1 kist,	1 kist,
Bitter	4 kisten,	»	»	»	4 kisten,
Brandewijn	428 »	12 kisten,	»	490 kisten,	930 »
Cherry Cordial. . . .	10 »	»	»	»	10 »
Floridawater	»	»	»	30 kistjes,	30 kistjes,
Genever	9850 groene kelders,	»	»	»	9850 groene kelders,
	3280 roode »	»	»	»	3280 roode »
	325 witte »	»	»	»	325 witte »
	14 manden,	»	»	»	14 manden,
	27/2 pijpen,	»	»	»	27/2 pijpen,
Guignolet	»	»	»	20 kisten,	20 kisten,
Likeur.	8 kisten,	»	»	3 kisten,	11 »
Geweren	2 »	»	»	»	2 »
Glas- en aardewerk . .	10 »	»	»	»	10 »
Granen en peulvruchten.	198 vaatjes,	»	»	»	198 vaatjes,
Groenten.	17 ankers,	»	»	»	17 ankers,
Inkt	1 vat,	»	»	»	1 vat,
Kaarsen	20 kisten,	»	»	»	20 kisten,
Kaas	46 kistjes,	»	»	»	46 kistjes,
Koffij	23 vaten,	»	»	»	23 vaten,
Kramerijen	3 kisten,	»	»	»	3 kisten,
Klokken.	2 »	»	»	»	2 »
Kurk, gesneden . . .	1 baal,	»	»	»	1 baal,
Lucifers	1 kist,	»	192 kisten,	»	193 kisten,
Manufacturen	9 kisten,	8 kisten,	»	»	17 »
	»	»	»	2 balen,	2 balen,
Muziekinstrumenten. .	1 kist,	»	»	»	1 kist,
Meubelen	4 kisten,	»	»	»	4 kisten,
Naaimachines	2 »	»	»	»	2 »

UITVOER UIT HET ENTREPÔT NAAR

NEDERLAND.	GROOT-BRITTANNIE.	NOORD-AMERIKA.	ANDERE VREEMDE PLAATSEN.	TOTAAL.
Hoeveelheid.	Hoeveelheid.	Hoeveelheid.	Hoeveelheid.	Hoeveelheid.
»	»	»	»	»
»	»	»	»	»
»	»	»	8 vaten,	8 vaten,
»	»	»	»	»
»	»	»	23 manden,	23 manden,
»	»	»	12 vaatjes,	12 vaatjes,
»	»	»	»	»
»	»	»	»	»
»	»	»	»	»
»	»	»	»	»
»	»	»	»	»
»	»	»	»	»
»	»	»	»	»
»	3 kisten,	2 kisten,	»	5 kisten,
»	»	»	3 kisten,	3 »
2 kistjes,	»	»	15 kistjes,	17 kistjes,
2 groene kelders,	»	16 groene kelders,	1420 groene kelders,	1438 groene kelders,
8 roode »	»	18 roode »	1627 roode »	1653 roode »
»	»	7 witte »	190 witte »	197 witte »
»	»	»	6 manden,	6 manden,
½ pijp,	»	»	»	½ pijp,
»	»	1 kist,	22 kisten,	23 kisten,
»	»	1 »	»	1 kist,
»	»	»	»	»
»	»	»	»	»
»	»	»	»	»
»	»	»	10 ankers,	10 ankers,
»	»	»	»	»
»	»	»	»	»
»	»	»	»	»
»	»	»	»	»
»	»	»	3 kisten,	3 kisten,
»	»	»	»	»
»	»	»	»	»
»	»	»	»	»
»	»	»	»	»
»	»	»	»	»
»	»	»	2 kisten,	2 kisten,
»	»	»	»	»
»	»	»	»	»

ARTIKELEN.	AANVOER IN HET ENTREPÔT UIT				
	NEDERLAND.	GROOT-BRITTANNIE.	NOORD-AMERIKA.	ANDERE VREEMDE PLAATSEN.	TOTAAL.
	Hoeveelheid.	Hoeveelheid.	Hoeveelheid.	Hoeveelheid.	Hoeveelheid.
Olie-Kerosine	»	»	115 vaten,	»	115 vaten,
	»	»	4010 kisten,	»	4010 kisten,
Idem, lijn-	1 vat,	»	»	»	1 vat,
Idem, zoete	»	»	»	18 kisten,	18 kisten,
Opium	»	»	»	2 »	2 »
Papier.	10 kisten,	»	»	»	10 »
Parfumeriën.	»	»	»	»	»
Pik en teer.	3 vaten,	»	»	»	3 vaten,
Pijpen.	10 manden,	»	»	»	10 manden,
Rijst	230 balen,	»	»	»	230 balen,
Sigaren	53 kisten,	»	»	»	53 kisten,
	»	»	»	»	»
Schoenen.	»	»	»	»	»
Speelkaarten	»	»	»	1 kist,	1 kist,
Spek, gerookt. . . .	85 vaten,	»	»	»	85 vaten,
Stroop.	»	»	»	12 kisten,	12 kisten,
Suiker, geraffineerd. .	20 vaten,	»	»	»	20 vaten,
Tabak, gekorven. . .	6 kisten,	»	»	14 »	20 kisten,
» in rollen of bladen	»	»	153/2 vaten,	36/2 vaten,	189/2 vaten,
Thee	7 kisten,	»	»	»	7 kisten,
Verfwaren	185 vaatjes,	»	»	»	185 vaatjes,
	1 kist,	»	»	»	1 kist,
Vermouth	245 kisten,	»	»	180 kisten,	425 kisten,
Vleesch	»	»	»	»	»
Hammen uit Europa.	34 stuks,	»	»	»	34 stuks,
Vleesch, gepekeld . .	3 vaatjes,	»	»	»	3 vaatjes,
» saucijsjes. . .	6 »	»	»	»	6 »
Wijn in vaten. . . .	19 vaten,	»	»	60 vaten,	79 vaten,
» gebotteld . . .	286 kisten,	»	»	28 kisten,	314 kisten,
Zakken koffij en cacao.	3 balen,	»	»	»	3 balen,
Diverse koopmanschappen	6 kisten,	»	»	»	6 kisten,

UITVOER UIT HET ENTREPÔT NAAR

NEDERLAND.	GROOT-BRITTANNIE.	NOORD-AMERIKA.	ANDERE VREEMDE PLAATSEN.	TOTAAL.
Hoeveelheid.	Hoeveelheid.	Hoeveelheid.	Hoeveelheid.	Hoeveelheid.
»	»	»	»	»
»	»	»	100 kisten,	100 kisten,
»	»	»	»	»
»	»	»	»	»
»	»	»	»	»
»	»	»	»	»
»	»	»	2 kisten,	2 kisten,
»	»	»	»	»
»	»	»	10 manden,	10 manden
»	»	»	»	»
»	»	2 kisten,	»	2 kisten,
»	»	»	28 300 stuks,	28 300 stuks,
»	»	»	1 kist,	1 kist,
»	»	»	»	»
»	»	»	»	»
»	»	»	»	»
»	»	»	14 vaten,	14 vaten,
»	»	»	»	»
»	»	»	»	»
»	»	»	»	»
»	»	»	»	»
»	»	»	1 kist,	1 kist,
»	»	»	»	»
»	»	»	»	»
»	»	»	»	»
»	»	»	»	»
»	»	»	6 vaatjes,	6 vaatjes,
»	»	»	»	»
»	»	»	»	»
»	»	»	»	»
»	»	»	»	»

[5. 28.]

BIJLAGE Z.

STAAT van ontvangen en verzonden brieven, drukwerken en monsters, gedurende het jaar 1881.

ONTVANGEN:

VAN:	PER ENGELSCHE (1) en FRANSCHE MAIL (2).						PER GEWONE SCHEEPSGELEGENHEID.							
	Ongefrankeerde brieven.	Gefrankeerde brieven.	Totaal.	Briefkaarten.	Porto's drukwerken.	Porto's monsters.	Ongefrankeerde brieven.	Gefrankeerde brieven.	Totaal.	Drukwerken.	Totaal-generaal brieven.	Totaal-generaal briefkaarten.	Totaal-generaal drukwerken.	Totaal generaal monsters.
Nederland (1)	96	6340	7336	92	10310	569	»	7	7	3	11096	148	16033	731
Idem (2)	27	3726	3753	56	5720	162								
Frankrijk en den agent der Fransche mailboot	62	2329	2391	11	592	39	»	»	»	»	2391	11	592	39
Engeland en landen der Algemeene Postvereeniging, via Engeland	75	4830	4905	22	6172	168	»	»	»	»	4905	22	6172	168
Curaçao	»	»	123	2	136	»	»	»	»	»	123	2	136	»
Nickerie, Coronie en Demerary en andere nabij gelegen landen	»	»	6326	»	720	»	»	»	»	»	6326	»	720	»
											24841	173	23653	938

VERZONDEN:

NAAR:	PER ENGELSCHE (1) en FRANSCHE MAIL (2).						PER GEWONE SCHEEPSGELEGENHEID.				Totaal-generaal brieven.	Totaal-generaal briefkaarten.	Totaal-generaal drukwerken.	Totaal-generaal monsters.
	Ongefrankeerde brieven.	Gefrankeerde brieven.	Totaal.	Briefkaarten.	Porto's drukwerken.	Porto's monsters.	Ongefrankeerde brieven.	Gefrankeerde brieven.	Totaal.	Drukwerken.				
Nederland (1).	98	5963	6061	152	1880	260	»	»	»	»	12217	234	3149	351
Idem (2).	36	5120	5156	82	1269	91								
Frankrijk en den agent der Fransche mailboot.	82	1660	1740	30	220	30	»	»	»	»	1740	30	220	30
Engeland en landen der Algemeene Postvereeniging, via Engeland.	36	2629	2665	28	310	48	»	»	»	»	2665	28	310	48
Curaçao.	»	»	136	»	375	»	»	»	»	»	136	»	375	»
Nickerie, Coronie en Demerary en andere nabij gelegen landen. .	»	»	5380	»	1609	»	»	»	»	»	5380	»	1609	»
											21138	292	5663	429

INHOUD

VAN HET

VERSLAG BETREFFENDE CURAÇAO, VAN 1882.

BIJLAGEN

BEHOORENDE BIJ HET

VERSLAG BETREFFENDE CURAÇAO, VAN 1882.

[5. 1.]

III. CURAÇAO.

VERSLAG.

A. Bevolking.

Als bijlage A is bij dit verslag gevoegd eene statistiek van de bevolking, de geboorten, de sterfgevallen en de huwelijken op de verschillende eilanden der kolonie Curaçao over de jaren 1876—1881. Hier volgt nog een staat, aanwijzende hoe de ingezetenen bij het einde van 1881 zich lieten verdeelen naar hunne geboorteplaatsen en naar de kerkgenootschappen waartoe zij behoorden. In dezen staat is, in onderscheiding van de statistiek in bijlage A, het garnizoen op Curaçao begrepen.

WOONPLAATS.	Getalsterkte der bevolking.	Waarvan geboren				Indeeling naar de kerkgenootschappen.			
		op het eiland.	elders in West-Indie.	in Nederland.	in andere oorden.	Hervormden.	Methodisten.	Roomsch-katholieken.	Israëlieten.
Curaçao	24 506	25 342	291	193	680	1 697	»	21 912	897
Bonaire	5 060	5 045	»	10	5	157	»	4 901	2
Aruba.	6 193	5 732	386	11	64	462	»	5 728	3
St. Martin (Ned. ged.).	3 236	3 156	67	11	2	2 366	»	870	»
St. Eustatius	2 258	2 156	88	8	6	1 256	751	250	1
Saba	2 202	2 164	27	4	7	1 560	»	642	»
	43 455	41 595	859	237	764	7 498	751	34 303	903

Het aantal gehuwden, weduwnaars en weduwen bedroeg bij het einde van 1881 op de vier eerstgenoemde eilanden respectievelijk 3069, 1195, 1016, 516 en 323.

Van Saba is hieromtrent geen opgaaf ontvangen.

Van de geboorten in 1881 waren:

	in echt.	buiten echt.
op Curaçao	242	682
» Bonaire	97	106
» Aruba	96	112
» St. Martin (Ned. ged.). .	43	101
» St. Eustatius	16	41
» Saba	45	13

Door opvolgend huwelijk werden op de genoemde eilanden respectievelijk 90, 39, 17, 22, 23 en 0 kinderen gewettigd.

Als ingezetenen werden, ter voldoening aan art. 1 der verordening van 1874 (*Publicatieblad* n°. 22), ingeschreven op Curaçao 6 personen.

B. Mededeelingen van algemeenen aard

Orde en rust bleven ongestoord.

Het jaar 1881 kenmerkte zich, voor zooveel Curaçao, Bonaire en Aruba betreft, door eene buitengewone droogte, zoodat er zelfs gebrek aan goed drinkwater begon te ontstaan. De eerste regens vielen laat in het najaar. Op de bovenwindsche eilanden daarentegen viel overvloedig regen.

Op den 20sten December 1881 vertrok de Gouverneur tot het doen eener inspectie-reis met een particulieren schoener naar de Daaibooi-baai. Na op de plantage St. Sebastiaan te hebben overnacht, bezocht hij den volgenden dag de plantages Klein St. Martha en Groot St. Jan, alsmede het kerkgebouw en de school op St. Willebrordus. Op den 22sten werd de reis voortgezet naar de Jeremie-baai. Op de plantage Lagoen nam de Gouverneur de door den heer Godden aangelegde bergwerken in oogenschouw. Verder bezocht hij dien dag nog de plantages Knip en Savonet, en den volgenden, op zijne terugreis over land naar Willemstad, de kerk en de school op Barber en de vestiging van den districtsmeester van het 5de district. Over het gedrag der arbeiders werden geen klagten vernomen. Het geregeld bezoeken der scholen daarentegen liet te wenschen over. De wegen verkeerden overal in uitmuntenden staat.

In de verhouding tot de republiek Venezuela kwam in het afgeloopen jaar geene verandering.

In Mei 1881 werd door het congres dier republiek eene wet vastgesteld, houdende bepaling dat alle goederen van de Antillen afkomstig, of aldaar uit Europesche of Noord-Amerikaansche havens aangebragt en overgescheept, bij invoer in Venezuela aan een additioneel invoerregt van 30 pct. werden onderworpen. Deze wet kon echter eerst in werking treden een jaar na de opzegging van het handelstractaat tusschen Venezuela en Denemarken, waartoe den 3den Mei 1881 werd overgegaan. Zij is dan ook den 3den Mei 1882 in werking getreden ingevolge een besluit van den president der republiek dd. 12 April 1882.

Behalve door de in het vorig verslag vermelde oorlogschepen werd de haven van Curaçao in 1881 nog bezocht door een Engelsch en een Italiaansch oorlogschip (*de Phoenix* en de *Citta di Genova*) en in het begin van 1882 door vijf vreemde oorlogbodems, namelijk vier Amerikaansche (de *Vandalia*, de *Shenandoah*, de *Enterprise* en de *Powhattan*) een Zweedschen (de *Balder*) en een Duitschen (de *Luisa*).

De reeden van St. Martin en St. Eustatius werden bezocht door het Engelsch oorlogschip *Forrester*.

De onderstand, krachtens art. 23 der wet van 8 Augustus 1862 (*Staatsblad* n°. 165) in 1881 aan hulpbehoevende vrijgemaakten verleend, bedroeg op Curaçao f 2 146,75, Bonaire f 337,75, Aruba f 200, St. Martin (Ned. ged.) f 763,24, St. Eustatius f 1 144,73 en Saba f 564,75.

C. Algemeen en gewestelijk bestuur.

Met het oog op art. 26 van het regeringsreglement is bij Koninklijk besluit van 14 Maart 1882, n°. 6 (*Publicatieblad* n°. 18), eene regeling getroffen ter verzekering van den geregelden gang des bestuurs bij tijdelijke ontstentenis van den Gouverneur. Bij die regeling is als tijdelijke vervanger van den Gouverneur aangewezen de procureur-generaal, en bij ontstentenis van dezen, de persoon die belast is met de waarneming der functien van procureur-generaal.

Bij Koninklijk besluit van 20 October 1881, n°. 36, werd de heer J. G. L. J. van Romondt op zijn verzoek eervol ontslagen als gezaghebber van Bonaire, terwijl bij besluit van denzelfden dag, n°. 37, tot die betrekking benoemd werd de heer J. H. W. Gravenhorst, gezaghebber van Saba.

Tot zijn opvolger aldaar werd bij Koninklijk besluit van 21 Maart 1882, n°. 15, benoemd de heer M. L. Statius van Eps

Tot leden van den kolonialen raad werden in 1881 herbenoemd de heeren A. Jesurun Dz. en T. de Veer, die aan de beurt waren om af te treden, terwijl de heer L. V. Leyba werd benoemd ter vervulling der vacature, ontstaan door het overlijden van het lid van dien raad P. T. Boer.

In 1882 werden tot leden herbenoemd de aftredende leden M. Daal en E. S. L. Maduro.

De opdragt der functien van ontvanger aan de gezaghebbers der verschillende eilanden, waartoe besloten werd ten einde de bestuurskosten zooveel mogelijk te beperken, maakte eene kleine wijziging van de bij Koninklijk besluit van 20 Januarij 1870, n°. 16, vastgestelde instructie voor die gezaghebbers noodig. Die wijziging is tot stand gebragt bij Koninklijk besluit van 2 December 1880, n°. 22 (*Publicatieblad* 1881, n°. 2). De bedoelde opdragt is vervolgens geschied bij beschikking van den Gouverneur, dd. 11 Maart 1881.

D. Militair beheer.

§ 1. *Landmagt.*

De stedelijke schutterij op het eiland Curaçao bestond op ultimo December 1881 uit: 1 majoor, tevens kommandant der landelijke schutterij, 7 kapiteins (waaronder 1 kwartiermeester en 1 adjudant), 9 eerste en 5 tweede luitenants (waaronder 1 officier van wapening en kleeding), en 378 onderofficieren en manschappen.

De landelijke schutterij op Curaçao telde 13 officieren en 120 onderofficieren en manschappen.

De sterkte van beide schutterijen was dus dezelfde als een jaar te voren (verg. vorig verslag bladz. 2).

In verband met eene aanhangige organisatie van de schutterijen op de andere eilanden der kolonie zijn omtrent hare sterkte ditmaal geene opgaven door het koloniaal bestuur verstrekt.

In de formatie van het garnizoen is eene kleine wijziging gebragt ingevolge de opheffing der 3de klasse van militaire apothekers, waartoe in navolging van de wet van 2 Augustus 1880 (*Staatsblad* n°. 145) is overgegaan bij het Koninklijk besluit van 1 Maart 1881, n°. 11 (*Publicatieblad* n°. 7).

De sterkte van het garnizoen onderging in het afgeloopen jaar de navolgende wijzigingen.

	Op 31 December 1880 bedroeg de sterkte:	In 1881 verminderd met:	In 1881 vermeerderd met:	Sterkte op 31 December 1881:
Officieren der infanterie . . .	5	1 *c*)	1 *f*)	5 *h*)
Luitenant der artillerie (instructeur)	1	»	»	1
Officieren van gezondheid. . .	3 *a*)	1 *d*)	»	2 *i*)
Apotheker 2de klasse	1	»	»	1
Onderofficieren en manschappen der infanterie	225	90 *e*)	48 *g*)	183 *k*)

a) Waarvan 2 met verlof in Europa.

b) Waarvan 4 in de klasse van discipline en 1 gevonnisd door den krijgsraad.

c) Van detacheering teruggekeerd naar Nederland.

d) Tijdens zijn verlof in Europa overleden.

e) Waarvan 76 gepasporteerd of ter pasporteering naar Nederland teruggezonden, 4 gegageerd, 2 overleden, 8 bij de maréchaussée gedetacheerd.

f) Uit Nederland aangekomen.

g) Waarvan 42 uit Nederland aangebragt, 2 in de kolonie in dienst genomen, 4 teruggekeerd van de maréchaussée.

h) Waarvan 1 met verlof in Europa.

i) » 1 » » » »

k) » 1 in de klasse van discipline, 2 gevonnisd en 1 voor den krijgsraad.

In 't geheel waren bij het einde van 1881 nog 11 militairen bij de brigade maréchaussée gedetacheerd.

Er werden in het afgeloopen jaar 1 gouden, 13 zilveren en 55 bronzen medailles voor trouwen dienst uitgereikt.

De gezondheidstoestand der troepen bleef in het afgeloopen jaar gunstig. Hoeveel militairen in 's lands hospitaal behandeld werden, kan blijken uit het volgende overzigt van het aantal verpleegden in die inrigting.

	Kompagnie infanterie.	Zr. Ms. zeemagt.	Vreemde zeemagt.	Brigade maréchaussée.	Seinwachters.	Onvermogende personen.	Civiele gevangenen.	Totaal.
Op 31 December 1880 in behandeling	20	2	»	1	»	»	»	23
Bijgekomen	227	108	1	19	1	3	2	361
Totaal . . .	247	110	1	20	1	3	2	384
Hersteld of uitgegaan . . .	233	103	1	19	»	3	»	359
Bleven . . .	14	7	»	1	1	»	2	25
Overleden . .	1	1	»	»	»	»	2	4
Bleven in behandeling op ultimo December 1881	13	6	»	1	1	»	»	21

In April 1882 werden 1 officier en 2 mindere militairen door de gele koorts aangetast; met het gevolg dat de officier en een der beide minderen overleden.

De militaire gebouwen en inrigtingen bevinden zich in goeden staat.

§ 2. *Zeemagt.*

Zr. Ms. schroefstoomschip 4de klasse *Bonaire* bleef gedurende 1881 in de wateren van Curaçao gestationeerd, bezocht éénmaal de reede van Bonaire tot het houden van schietoefeningen, en ondernam in November eene reis naar St. Thomas om te dokken, doch de ongunstige gesteldheid der zee deed het schip onverrigter zake terugkeeren naar de haven van Curaçao.

Vermits zich den 5den Januarij 1882 een geval van gele koorts met doodelijken afloop op Curaçao had voorgedaan, vertrok het schip den volgenden dag naar de reede van Bonaire om de besmetting te ontgaan. Den 4den Februarij in het Schottegat teruggekeerd, vertrok de *Bonaire* den 6den Maart weder naar St. Thomas, ging daar in het dok, en was den 27sten op Curaçao terug.

Zr. Ms. schroefstoomschip 3de klasse *Alkmaar*, bestemd om de *Bonaire* af te lossen, liep den 15den April ll. de haven van Curaçao binnen. Op dien dag deed zich weder een geval van gele koorts voor, zoodat beide schepen zich naar de reede van Bonaire begaven, van waar zij na overgave en overneming van het stations-kommandement op den 23sten April weder vertrokken, de *Bonaire* met bestemming naar Nederland en de *Alkmaar* naar St. Thomas om te dokken.

E. Wetgeving, regtswezen en politie.

§ 1. *Wetgeving.*

Bij koloniale verordening van 12 Februarij 1881 (*Publicatieblad* nº. 4) werd, met het oog op art. 98 van het wetboek van strafregt voor Curaçao, de wijze bepaald waarop zegels, stempels en merken van particuliere banken of handelsinrigtingen behooren te worden openbaar gemaakt om als erkend te worden aangemerkt. Volgens die verordening zullen de zegels enz., welke men tegen namaak wil beschermen, ter griffie van het hof van justitie nedergelegd moeten worden, en zal men die nederlegging moeten aankondigen in het nieuwsblad waarin de officieele berigten worden geplaatst.

Bij een gouvernementsbesluit van 18 November 1881 (*Publicatieblad* nº. 19) werd de afgifte van certificaten van onvermogen geregeld voor de plaatsen, niet genoemd in art. 1 van het besluit van 1 Januarij 1872 (*Publicatieblad* nº. 3).

Van andere in het afgeloopen jaar uitgevaardigde verordeningen behoeft te dezer plaatse geen melding te worden gemaakt, omdat zij van zelf elders in dit verslag ter sprake komen. Alleen zij nog aangeteekend dat in Maart jl. in het Publicatieblad nº. 6 werd opgenomen de in het Nederlandsch Staatsblad van 1882, nº. 11, voorkomende verklaring omtrent de wederkeerige bescherming van handels- en fabrieksmerken in Nederland en Duitschland.

§ 2. *Regterlijke magt en regtspraak.*

Bij Koninklijk besluit dd. 29 December 1880, nº. 31, werd in eene bij het hof van justitie in Curaçao bestaande vacature voorzien door de benoeming van mr. R. M. Ribbius, advocaat en procureur bij de arrondissements-regtbank te Tiel, tot bezoldigd lid.

Het hof behandelde in het afgeloopen jaar 32 burgerlijke en 21 strafzaken, gaf 51 beschikkingen op verzoekschriften als anderszins, en 13 bevelschriften in strafzaken op requisitoir van het openbaar ministerie.

Het hof nam voorts ambtshalve één besluit en diende den Gouverneur van consideratie en berigt: op één request, ter erlanging van brieven van wettiging, op 2 vonnissen door militaire krijgsraden gewezen, en op 14 requesten ter erlanging van kwijtschelding of vermindering van straf.

Door den kantonregter op Curaçao werden 74 vonnissen in burgerlijke zaken en 12 in strafzaken gewezen, 16 zaken van de rol geroijeerd, 18 beschikkingen op verzoekschriften genomen, 12 voogden en 21 toeziende voogden benoemd, en bovendien 44 acten in verschillende zaken verleden.

Ter griffie van het kantongeregt werden in de daartoe bestemde registers ingeschreven 5 acten betreffende burgerlijk regt.

Bij het kantongeregt op Bonaire werden 21 burgerlijke en 15 strafzaken behandeld en 10 beschikkingen genomen. Het kantongeregt op Aruba wees 6 vonnissen in burgerlijke zaken en 5 in strafzaken, beschikte op 6 verzoekschriften en benoemde 1 voogd en 1 toezienden voogd.

Op St. Martin (Ned. gedeelte) werden door den raad van justitie 6 vonnissen in burgerlijke zaken en 7 in strafzaken uitgesproken, 9 beschikkingen (waarvan 5 voorloopige) in burgerlijke zaken genomen, en 7 besluiten, bevelschriften enz. in strafzaken uitgevaardigd, terwijl op 3 requesten aan den Gouverneur van consideratie en berigt werd gediend.

Door het kantongeregt op laatstgemeld eiland werden 7 burgerlijke en 10 strafzaken behandeld, 2 beschikkingen op requesten gegeven, en 3 eeden afgenomen op verklaringen van eigendom tot het verkrijgen van zeebrieven.

Op St. Eustatius wees de raad van justitie 4 vonnissen in strafzaken, beschikte op 10 verzoekschriften, verleende ambtshalve 1 bevelschrift, en diende den Gouverneur van consideratie en berigt op 1 request. In 2 strafzaken werd op requisitoir van den officier van justitie in raadkamer uitspraak gedaan.

Door het kantongeregt op dat eiland werden 2 vonnissen in burgerlijke zaken en 5 in strafzaken uitgesproken, 8 verzoekschriften afgedaan, en 3 voogden en toeziende voogden benoemd.

Bij het kantongeregt op Saba eindelijk werden 10 vonnissen in strafzaken uitgesproken.

§ 3. *Politie.*

De brigade maréchaussée, die volgens de organieke formatie behoort te bestaan uit 1 brigadier-majoor, 5 brigadiers, 17 maréchaussées 1ste en 33 maréchaussées 2de klasse, was bij het einde van 1881 compleet, op 1 brigadier en 1 maréchaussée na.

Het gedrag en de dienstijver der maréchaussées waren over het algemeen goed.

§ 4. *Gevangeniswezen.*

De functien van voorzitter der commissie van administratie over de gevangenissen bleven in 1881, wegens de afwezigheid van den titularis met verlof, aan den waarnemenden procureur-generaal opgedragen.

	Mannen.	Vrouwen.	Totaal.
Het aantal gedetineerden in de gevangenissen onder en achter het raadhuis bedroeg op den 1sten Januarij 1881	43	6	49
In 1881 werden opgenomen	23	7	30
Te zamen. . .	66	13	79
Daarentegen werden ontslagen . . .	25	5	30
Kwamen te overlijden	4	»	»
En ontvlugtten.	3	»	3
Te zamen . .	32	5	37
Bij het einde van 1881 bedroeg het aantal gevangenen mitsdien . .	34	8	42

Door geen der gevangenen werd van de pistole gebruik gemaakt.

Door den voorzitter der commissie van administie werden 17 malen (tegen 23 in 1880) disciplinaire straffen opgelegd (aan mannelijke gevangenen).

Het kostgeld der gevangenen bedroeg f 0,43 per hoofd en per dag, even als in 1880. Hun arbeid bragt f 298,80 op.

De gezondheidstoestand onder hen was niet zoo gunstig als in het vorig jaar; verscheidene gevallen van scheurbuik kwamen voor.

In de gevangenis in de Willemstad werden in 1881 opgenomen 90 wegens desertie uit den scheepsdienst of wegens het plegen van ongeregeldheden aangehouden personen (71 mannen en 19 vrouwen), benevens 3 gegijzelden (één wegens schulden en de twee anderen in verband met faillissement).

Op Bonaire werden in genoemd jaar in de gevangenis opgenomen 4 regtstreeks en 2 subsidiair tot gevangenisstraf veroordeelden, benevens 4 preventief aangehoudenen. Op Aruba 2 veroordeelden.

In de gevangenis op St. Martin (Ned. gedeelte) bevond zich bij het begin van 1881 1 persoon. Er werden in dat jaar 38 personen opgenomen, 37 ontslagen en 1 naar Curaçao opgezonden, zoodat op ultimo December weder slechts 1 gevangene aanwezig was. Alle gevangenen te zamen hadden 882 dagen in de gevangenis doorgebragt. Disciplinaire straffen werden niet toegepast. De gezondheidstoestand was goed.

Op St. Eustatius bedroeg het aantal gevangenen over 1881 in het geheel 8, waarvan 5 mannen en 3 vrouwen. Op ultimo December bevond zich slechts 1 man in de gevangenis.

§ 5. *Instellingen met het regtswezen in verband.*

Weeskamers. Het saldo in kas bij de weeskamer op St. Martin (Ned. ged.) bedroeg op ultimo December 1881 . . . . f 762,35[5]

Wegens interest van uitstaande gelden werd ontvangen 51,00

Te zamen . . . f 813,35[5]

Aan regthebbenden werd uitbetaald f 389,41[5]

Voor kleine uitgaven was benoodigd 5,05

394,46[5]

Mitsdien bedroeg het saldo in kas op ultimo December 1881 . . . . f 418,89

Het uitstaande kapitaal beliep 1 011,90

Te zamen. . . f 1 430,79

De weeskamer op St. Eustatius had bij het einde van 1881 een bedrag van f 3 968,74 onder haar beheer, waarvan f 941,06 op rente was uitgezet.

F. Eeredienst.

§ 1. *Protestantsche gemeente.*

Op Curaçao werden in 1881 bij de Protestantsche gemeente 75 kinderen gedoopt, 103 lidmaten bevestigd en 5 huwelijken kerkelijk ingezegend. Het aantal catechisanten bedroeg 168. Het kapitaal der Protestantsche kerk bedroeg op ultimo December 1881 f 53 523,30. De uitgaven van het weezenfonds beliepen in dat jaar voor maandelijkschen onderstand, extra giften en kleeding f 2 133,33. Even als in vorige jaren genoot het fonds van het Gouvernement een subsidie van f 1500. Aan de armen werd uitgedeeld f 2 442,50, waartoe uit de algemeene armengelden f 504,76 werd bijgedragen.

Op Bonaire bestond de gemeente bij het einde van 1881 uit 150 leden. In dat jaar werden 11 kinderen gedoopt en 12 personen tot lidmaten aangenomen. Het aantal catechisanten was 5. De godsdienstoefeningen werden door den godsdienstonderwijzer geleid, terwijl het eiland drie malen werd bezocht door de twee predikanten van Curaçao.

Ook Aruba ontving drie bezoeken van de Curaçaosche predikanten, terwijl overigens de godsdienstonderwijzer in de twee Protestantsche kerken op het eiland den dienst verrigtte. Er werden 23 kinderen gedoopt en 2 nieuwe lidmaten aangenomen. Het aantal catechisanten bedroeg 24.

Op St. Martin (Ned. ged.) werden bij de Methodistengemeente gedoopt 83 kinderen, kerkelijk ingezegend 18 huwelijken en tot lidmaat aangenomen 42 personen. Het getal catechisanten bedroeg 24 en dat van de leerlingen der zondagschool 210. Het kerkgebouw te Philipsburg en de zendelings-woning zijn in goeden staat. Wegens gebrek aan middelen kon ook in 1881 niets worden gedaan aan de herstelling van de kapel in Cole-Baai.

Op St. Eustatius werden door den Methodisten zendeling 84 kinderen gedoopt en 14 huwelijken ingezegend. De zondagschool dezer gemeente werd bezocht door 250 kinderen. Het kerkgebouw is in goeden staat. De dienst op Saba werd in 1881 door den aldaar gevestigden Anglikaanschen predikant verrigt; 39 kinderen werden gedoopt en 5 huwelijken ingezegend. In het einde van het jaar werd de eerste steen gelegd van eene zendelingswoning, waarvan de bouw zal worden bekostigd uit bijdragen der gemeente.

§ 2. *Roomsch-Katholieke gemeente.*

In het aantal en in de standplaatsen der Roomsch-Katholieke geestelijken kwam in het afgeloopen jaar geen verandering; men had er op Curaçao 9, Bonaire 2, Aruba 3, Saba 1 en St. Martin (Nederlandsch gedeelte) 1. (Op St. Eustatius ontbrak sinds het midden van 1880 een geestelijke; in die vacature werd in 't begin van 1882 voorzien.) Ook het aantal zusters van liefdadigheid op Curaçao, blijkens het vorig verslag 26, onderging geen wijziging. Ten behoeve harer weezen ontving de gemeente het gewone gouvernementssubsidie van f 1500.

Omtrent het aantal kinderen, die in 1881 bij deze gemeente gedoopt werden, de huwelijken die kerkelijk werden ingezegend, en het aantal catechisanten, zijn de navolgende opgaven ontvangen:

	Gedoopte kinderen.	Ingezegende huwelijken.	Catechisanten.
Curaçao	882	84	1508
Bonaire.	173	22	266
Aruba	216	15	250
St. Martin (Ned. ged.)	30	2	112
Saba.	17	6	»

Van Saba is nog gemeld, dat 194 kinderen hunne eerste communie deden.

§ 3. *Israelitische gemeenten.*

De *Nederlandsch* Israelitische gemeente telde bij het eind van het afgeloopen jaar 337 zielen. Bij die gemeente werd 1 huwelijk kerkelijk ingezegend. Hare inkomsten beliepen in 1881, met inbegrip van het gewone gouvernementssubsidie, f 5409,61, hare uitgaven f 4021,82. Haar armonfonds bedroeg op ult°. December f 1894,88.

De *Portugeesch* Israelitische gemeente bezat op laatstgenoemd tijdstip een kapitaal van f 73 043,68. Aan hare armen werd door het Gouvernement eene som f 252,39 uit de algemeene armengelden verstrekt.

G. Instellingen van liefdadigheid.

In het *krankzinnigengesticht* werden bij het begin van het afgeloopen jaar 10 lijders verpleegd, gedurende dat jaar 10 lijders opgenomen, en 3 als hersteld ontslagen, terwijl 3 anderen overleden. Bij het einde van 1881 bedroeg dus het getal verpleegden 14. De uitgaven beliepen in 1881 f 3366,20.

Leprozengestichten. Op den 1sten Junij 1881 werd de eerste steen gelegd van het nieuwe leprozengesticht op Curaçao. In het begin van 1882 was het gebouw voltooid en in Februarij werden daarin overgebragt de leprozen die tot dusver in hetzelfde gebouw als de krankzinnigen verpleegd waren. Het getal van deze verpleegden was in 1881 van 12 tot 11 verminderd, vermits in den loop van dat jaar 1 lijder ontslagen werd en 2 overleden, terwijl 2 nieuwe lijders werden opgenomen. De te hunnen behoeve gedane uitgaven bedroegen, met inbegrip van het onderhoud van een pontvoerder en vier geestelijke zusters, f 2572,95.

Op St. Martin (Ned. ged.) bevonden zich bij het begin van 1881 in het leprozengesticht 16 lijders (7 mannen en 9 vrouwen), alsmede een kind van een der verpleegde vrouwen). Door het overlijden van 2 vrouwen verminderde het aantal verpleegden gedurende dat jaar tot 14.

Op St. Eustatius nam het aantal verpleegden in 1881 toe van 22 tot 25, doordien 7 nieuwe lijders in het leprozengesticht werden opgenomen, terwijl 1 overleed en 3 het gesticht verlieten.

De uitgaven voor het gesticht bedroegen f 2075.57[5].

In het *Gasthuis en Hospitaal voor de armen* bevonden zich op 1 Januarij 1881 45 personen. In den loop van het jaar werden 159 personen opgenomen, terwijl er 96 als hersteld vertrokken en 58 overleden, zoodat op 31 December nog 50 personen aanwezig waren.

Spaar- en beleenbanken. Bij de Curaçaosche spaar- en beleenbank (met 130 aandeelhouders) werden in 1881 f 141 539,59 ingebragt in 5538 stortingen. De balans over het 31ste huishoudelijke jaar (1 Julij 1880 tot 1 Julij 1881) sloot met een eindcijfer van f 410 496,63[5]. De kosten van administratie en kleine benoodigdheden beliepen f 4953,47.

Het kapitaal der spaar- en beleenbank op Bonaire vermeerderde in 1881 met f 155,72[5] en bedroeg op ultimo December van dat jaar f 2824,75. De stortingen beliepen f 2795,95[5]. Op panden werd uitgezet f 288, op schuldbekentenissen f 100, en op hypotheken f 300.

Andere instellingen van liefdadigheid. Als zoodanig zijn even als in vorige verslagen te vermelden de Protestantsche maatschappij van weldadigheid, de Israelitische maatschappij van hulpbetoon aan vlijtige armoede, de verschillende begrafenis-vereenigingen en de armenkassen.

De stand dier kassen was als volgt:

	Bonaire.	Aruba.	St. Martin. (Ned. ged.)	St. Eustatius.
Op 1 Januarij 1881 in kas.	f 143,31	f 5,75[5]	—	f 79,23[5]
nadeelig saldo . .	—	—	f 29,12	—
Inkomsten in 1881 .	103,92	504,25[5]	357,45	62,95
Totaal .	f 147,23	f510,00[5]	f 328,33	f142,18[5]
Uitgaven in 1881. .	237,58	442,50	380,97	14,67
Saldo in kas op 31 December 1881. .	f 9,65	f 67,50[5]	—	f127,51[5]
Nadeelig saldo op 31 December 1881. .	—	—	f 52,64	—

H. Burgerlijke geneeskundige dienst.

De gezondheidstoestand op Curaçao was in 1881 gunstig. Wel kwamen er, blijkens bijlage A hierachter, meer sterfgevallen voor dan in de drie voorafgegane jaren, maar die ongunstige verhouding is toe te schrijven aan het overlijden van vele ouden van jaren en zeer jonge kinderen.

In het begin van Januarij 1882 deed zich, gelijk reeds uit hoofdstuk D, § 2, is gebleken, een geval van gele koorts met doodelijken afloop voor. (Daarop zijn in April nog 3 gevallen bij het garnizoen gevolgd, die vermeld werden in hoofdstuk C, § 1.)

Aan twee geneeskundigen is door den geneeskundigen raad bevoegdheid verleend tot de uitoefening der geneeskundige vakken.

Tot wering van besmettelijke ziekten werd in 1881 voor schepen, komende van Porto-Plata, St. Domingo, St. Thomas, Bahia, Barbados, la Guayra en Demerary quarantaine bepaald, terwijl ook de bestaande bepalingen op de quarantaine op een paar punten werden aangevuld bij de koloniale verordeningen van 12 Februarij en 29 September 1881 (*Publicatieblad* n°. 3 en 18). Naarmate het later bleek dat het gevaar der besmetting geweken was, werd de quarantaine opgeheven.

In het begin van 1881 is door particulier iniatief, met medewerking van den geneeskundigen raad, een parc vaccinogène tot stand gekomen. De kosten daaraan verbonden worden bestreden door vrijwillige bijdragen van ingezetenen, terwijl de benoodigde kalveren belangloos

worden afgestaan door verschillende plantage-eigenaren. Het aantal kalveren, in 1881 met goed gevolg gevaccineerd, bedroeg 25. In dat jaar werden uit het kalf gevaccineerd 190 en gerevaccineerd 309 personen. De inenting van bijdragende personen met de leden van hunne gezinnen en van onvermogenden geschiedt kosteloos, die van andere personen tegen betaling van f 2,50 per persoon. Naar de verschillende eilanden der kolonie werden, op aanvrage van de gouvernements-geneeskundigen, buisjes met animale vaccine uit het park verzonden. In het begin van 1882 werden nog 14 kalveren gevaccineerd; daaruit werden gevaccineerd 84 en gerevaccineerd 101 personen.

Op Bonaire heerschten in het begin van 1881 catarrhale aandoeningen. In Julij deed zich een geval van scheurbuik voor, welke ziekte weldra een epidemisch karakter aannam. Meer dan 70 lijders aan die ziekte kwamen in behandeling van den gouvernementsgeneeskundige. Allen herstelden.

De gezondheidstoestand op Aruba was in 1881 over het algemeen gunstig; de mazelen heerschten daar echter in het begin van het jaar.

Ook op St. Martin (Ned. ged.) en op St. Eustatius was de gezondheidstoestand bevredigend. De op St. Eustatius gevestigde gouvernementsgeneeskundige keerde in de maand Junij van dat jaar van verlof uit Nederland terug.

Op Saba was de gezondheidstoestand ongunstig; verscheidene gevallen eener kwaadaardige koorts kwamen daar voor. De op dat eiland gevestigde gouvernementsgeneeskundige vertrok in 1881 met verlof tot herstel van gezondheid naar Nederland.

I. Onderwijs.

Het aantal scholen op het eiland Curaçao onderging in 1881 geene verandering. Het aantal schoolgaande kinderen bedroeg in dat jaar 2577 (tegen 2503 in 1880) en was verdeeld als volgt:

		jongens.	meisjes.
op 4 landsscholen	622, als:	570	52
op de scholen van de zusters van liefdadigheid (waaronder 1 in de stad)	1566, »	414	1152
op de 10 bijzondere scholen (waaronder 3 voor meisjes). .	389, »	289	100
Totaal .	2577, als:	1273	1304

De scholen werden in de maanden Junij, Julij en December 1881 door de leden der schoolcommissie bezocht. Over het schoolverzuim op de landsscholen valt nog steeds te klagen; de commissie schrijft dit toe deels aan onverschilligheid, deels aan den behoeftigen toestand van vele ouders.

De 4 op Bonaire aanwezige scholen werden in 1881 bezocht door 211 jongens en 253 meisjes (tegen 219 en 235 in 1880). Van deze 464 leerlingen genoten er 137 (104 jongens en 33 meisjes) onderwijs op de landsschool.

Op Aruba werd in 1881 eene bijzondere school geopend, waar 14 leerlingen onderwijs ontvingen, terwijl er 105 de landsschool en 100 de school der zusters van liefdadigheid ter hoofdplaats bezochten. (Van de in het vorig verslag vermelde school aan de Kommandeursbaai is in de thans ontvangen opgaven geen sprake meer.)

Op St. Martin (Ned. ged.) was het aantal leerlingen op de landsschool te Philipsburg in 1881 gemiddeld 115, op de landsschool in het district Cul-de-Sac 45, en op die in het district Princenkwartier 41.

De landsschool op St. Eustatius werd in 1881 bezocht door 170 kinderen (130 jongens en 40 meisjes). Het jaarlijksch examen gaf reden tot tevredenheid. Over schoolverzuim werd niet geklaagd.

Op Saba genoten 260 kinderen kosteloos onderwijs.

J. Landsgebouwen en eigendommen.

In 1881 werden de bouw van het nieuwe leprozengesticht en het verwen van het raadhuis openbaar aanbesteed, doch zonder gunstig gevolg. Voor het eerste werk kwam geene enkele aanbieding in, terwijl voor het tweede zich slechts één gegadigde voordeed, die inschreef voor f 2700, een bedrag dat veel te hoog geoordeeld werd, en te regt, want van wege het bouwdepartement is het raadhuis sedert geverwd voor f 800. Het nieuwe leprozengesticht werd dus ook door het Bouwdepartement zelf opgerigt en kwam, zoo als reeds in hoofdstuk G werd medegedeeld, zeer spoedig gereed. Overigens bepaalden zich de werkzaamheden van het Bouwdepartement op Curaçao hoofdzakelijk tot het gewoon onderhoud en verschillende herstellingen aan de landsgebouwen en aan de straten in het stadsdistrict, terwijl verder ligplaatsen voor cirkelstukken in den walgang van de batterijen der forten Rif en Nassau werden gemetseld en een vlaggestok op laatstgenoemd fort werd geplaatst.

De landsgebouwen op St. Martin (Ned. ged.) werden hersteld, en verkeeren in goeden staat, met uitzondering van het raadhuis, dat belangrijke voorzieningen aan dak en toren vereischt.

Ook op St. Eustatius werden de vereischte herstellingen aan de landsgebouwen verrigt. Elders werd voor het gewoon onderhoud de noodige zorg gedragen.

K. Waterstaat en communicatie-middelen.

De in het vorig verslag uitgedrukte hoop dat de opruiming van de ondiepte, welke zich aan de oostzijde van den ingang der haven van Curaçao heeft gevormd, nog vóór het einde van 1881 zou kunnen plaats vinden, is niet verwezenlijkt kunnen worden. De uit Europa ontboden baggertoestel werd eerst in de maand November ontvangen, en de werkman, door de fabriekanten uitgezonden om den toestel op het daarvoor bestemde vaartuig te plaatsen en onderwijs te geven in de behandeling van het werktuig, ondervond ten gevolge van quarantaine-maatregelen op Barbados vertraging in zijne reis, zoodat hij niet vóór 17 December op Curaçao aankwam. Hier kon hij echter aanstonds met het stellen van de machine beginnen, daar bovenbedoeld vaartuig, even als ook twee klepschuiten tot het vervoeren van de uitgebaggerde stoffen naar zee, intusschen bij aanbesteding in de kolonie gebouwd en geleverd waren. In het begin van Januarij 1882 werden de eerste proeven met den baggertoestel genomen, die allen voldaan hebben, zoodat men verwachten mogt het beoogde doel volkomen te zullen bereiken. Onder anderen werd met het werktuig zonder de minste moeite een steen van ongeveer 0,5 M^3 van den bodem der haven opgebragt, welke bij weging gebleken is 975 Kg. zwaar te zijn. Men moest nu echter nog wachten op de eveneens uit Europa ontboden sleepboot, bestemd om de klepschuiten naar zee te slepen. Dit vaartuig is den 10den April 1882 in goede orde op Curaçao ontvangen, en voldeed aanvankelijk ook geheel aan het doel. Op den 28sten dier maand is met het werk aan den havenmond voor goed een aanvang gemaakt.

De uitbaggering van het Waaigat en het Rifwater werd in 1881 voortgezet. Bij eerstgenoemd werk bewees de nieuwe baggertoestel uitstekende diensten.

De waterleidingen en goten van de Prinsenstraat werden veranderd en twee riolen werden aangelegd tot het afvoeren van water van die straat naar het Waaigat. Eene kade werd aangelegd aan de noordzijde van het ontworpen plein bewesten de R. K. kerk op Pietermaai. De wegen in de buiten-districten werden naar behooren onderhouden.

Op Bonaire hebben de zware regens in November 1881 veel schade aan de wegen toegebragt, maar die schade is reeds gedeeltelijk hersteld.

Ook op Aruba zijn de wegen tegen het eind van 1881 zeer door regens beschadigd geworden, zoodat zij herstelling vereischen. Tengevolge van de exploitatie van phosphorzure kalk op den Sero-Colorado, is het maken van een weg van het dorp naar de St. Nicolaasbaai noodzakelijk.

Op St. Martin (Ned. ged.) werden de wegen en bruggen in goeden staat gehouden. Het zelfde kan gezegd worden van de straten en wegen op St. Eustatius. De herstelling van de straat bij Class-Gut werd in 1881 voltooid. In

December van dat jaar werd een aanvang gemaakt met het bouwen van een steunmuur tot behoud van den weg naar het bovendorp.

Op Saba werden de verschillende wegen, die door zware regens beschadigd waren, weder in goeden staat gebragt.

L. Posterij.

De Curaçaosche paketschoener volbragt in 1881 geregeld zijne reizen twee malen 's maands naar St. Thomas, behalve in December, toen hij zijne tweede reis niet deed.

De gemeenschap met de bovenwindsche eilanden werd even als in 1880 onderhouden met den paketschoener of met regtstreeksche gelegenheden.

Met ingang van 1 Januarij 1882 werd te Philipsburg op St. Martin een postkantoor opgerigt.

De volgende staat bevat eenige bijzonderheden nopens het postverkeer van Curaçao in 1881 en eene vergelijking van de totaalcijfers met die der vier voorafgegane jaren. De cijfers betreffende de drukwerken toonen aan het getal porto's of vellen druks.

ONTVANGEN STUKKEN.

VAN	Per mail.		Per scheepsgelegenheid.		Totaal brieven.	Totaal drukwerk.
	Brieven.	Drukwerk.	Brieven.	Drukwerk.		
Nederland	4170	10828	87	»	4257	10828
Suriname.	146	231	»	»	146	231
Groot-Brittannie en via Groot-Brittannie van andere staten. . .	16484	31262	»	»	16484	31262
Frankrijk en via Frankrijk van andere staten.	1313	1251	»	»	1313	1251
Duitschland en via Duitschland van andere staten . . .	2385	3102	»	»	2385	3102
V. S. van Noord-Amerika.	9103	8958	»	»	9103	8958
St. Thomas en via St. Thomas van andere plaatsen	4335	5926	»	»	4335	5926
Trinidad	385	144	»	»	385	144
Jamaica	76	17	»	»	76	17
Demerary	23	27	»	»	23	27
Venezuela	6454	7038	»	»	6454	7038
St. Kitts	113	4	»	»	113	4
St Domingo . . .	1019	361	»	»	1019	361
Martinique	88	130	»	»	88	130
Columbia.	751	812	»	»	751	812
Barbados.	56	17	»	»	56	17
Chili	3	1	»	»	3	1
Diverse plaatsen . .	»	»	8776	»	8776	»
	46904	70109	8863	»	55767	70109
De totalen bedroegen in 1880	43337	54146	10915	1	54252	54147
1879	27208	38180	17000	»	44208	38180
1878	17121	25291	13353	»	30474	25291
1877	14056	23528	9326	57	23382	23585

VERZONDEN STUKKEN,

NAAR	Per mail.		Per scheepsgelegenheid.		Totaal brieven.	Totaal drukwerk.
	Brieven.	Drukwerk.	Brieven.	Drukwerk.		
Nederland	3213	596	26	»	3239	596
Suriname	198	426	»	»	198	426
Groot-Brittannie en via Groot-Brittannie naar andere staten.	7688	1042	»	»	7688	1042
Frankrijk en via Frankrijk naar andere staten . . .	5705	821	»	»	5705	821
V.S. van Noord-Amerika en via de V. S. van Noord-Amerika naar andere staten .	13775	2216	»	»	13775	2216
St. Thomas en via St. Thomas naar andere plaatsen	2310	1907	»	»	2310	1907
Trinidad.	114	49	»	»	114	49
Venezuela	8172	7669	»	»	8172	7669
St. Domingo . . .	1203	216	»	»	1203	216
Martinique. . . .	10	»	»	»	10	»
Columbia	814	1180	»	»	814	1180
Barbados	5	»	»	»	5	»
Porto Rico. . . .	26	42	»	»	26	42
Guadeloupe . . .	2	»	»	»	2	»
Diverse plaatsen. .	»	»	»	»	»	»
	43235	16164	26	»	43261	16164
De totalen bedroegen in 1880	40714	11882	8	5	40722	11887
1879	25881	3598	»	»	25881	3598
1878	14959	1698	»	»	14959	1698
1877	11178	2165	71	»	11249	2165

De in het jaar 1881 aan het postkantoor op Curaçao ontvangen porto's bedroegen f 1 768,86½, de ontvangsten wegens verkochte postzegels en briefkaarten respectievelijk f 9 664,75 en f 74,25. Hoewel deze inkomsten geringer waren dan die in 1880, valt toch in de opbrengst der posterij sedert de opneming van Curaçao in de Algemeene Postvereeniging over 't algemeen jaarlijks eenige vermeerdering op te merken, zoo als uit het volgende overzigt blijkt:

	1877.	1878.	1879.	1880.	1881.
Verkochte postzegels	f 3 176,43⁵	f 3 994,89⁵	f 4 560,67⁵	f 10 449,27	f 9 664,75
» briefkaarten . . .	»	59,77⁵	112,69	97,27⁵	74,25
Te zamen. . .	f 3 176,43⁵	f 4 054,67	f 4 673,36⁵	f 10 546,54⁵	f 9 739,00
Ontvangen porto's. .	2 769,22	2 756,57	5 355,98	2 976,52⁵	1 768,86⁵
Totaal der ontvangsten.	f 5 945,65⁵	f 6 811,24	f 10 029,34⁵	f 13 523,07	f 11 507,86⁵

Bij Koninklijk besluit van 9 Februarij 1882, n⁰. 21, is eene algemeene regeling van het buitenlandsch postverkeer der kolonie Curaçao tot stand gebragt, welk besluit onder n°. 5 in het Publicatieblad is opgenomen. In aansluiting aan die regeling zijn bij koloniale verordening van 5 April 1882 (*Publicatieblad* n⁰. 17) de porten voor het verkeer tusschen de kolonie Curaçao en de tot de Algemeene Postvereeniging toegetreden landen (behalve Nederland) nader vastgesteld.

M. Financieele zaken.

§ 1. *Muntwezen.*

Het muntwezen op Curaçao verkeert sedert lang in een gebrekkigen toestand, hoofdzakelijk toe te schrijven aan het gemis van stapelproducten en de uitgebreide handelsbetrekkingen met naburige staten, wier munten ver boven hare innerlijke waarde in de kolonie circuleeren.

Als wettig betaalmiddel worden in 's lands kas alleen aangenomen:

a. de Nederlandsche specien;

b. de (sedert 1831 niet verwisselbaar verklaarde) Curaçaosche bankbilletten van f 5, f 10, f 25 en f 50;

c. de zilveren vijffrancstukken, tegen f 2,35;

d. de Spaansche pilaardaalders, tegen f 2,50, en de zilveren Spaansche munten tot dezen in eene vaste verhouding staande, tegen een evenredigen koers.

De Nederlandsche zilveren munten kwamen echter tot dusver op Curaçao niet in omloop, omdat zij uit de kolonie wegvloeiden zoodra zij er waren aangevoerd. Ter bekoming dier munten werd een agio van 6 pct. op de vreemde muntspecien welke in den handel circuleeren betaald. (In 1881 is uit Nederland een bedrag van f 2000 naar Curaçao gezonden, bestaande in 25-, 10- en 5-centstukken, waarvan in het begin van 1882 nog slechts f 450 in de koloniale kas aanwezig waren.) De vijffrancstukken worden nooit in betaling bij 's lands kas aangeboden, omdat ze bij den handel f 2,50, dus 6 pct. méér gelden.

De gouden en zilveren muntspecien, die, behalve de in 's lands kas toegelaten betalingsmiddelen, nog bij den handel op Curaçao circuleeren, zijn de navolgende:

Spaansche, Columbiaansche en andere Zuid-Amerikaansche gouden dubloenen, tegen f 40, en de onderdeelen naar evenredigheid, met eene premie van 5 pct. op Spaansche en van 2½ pct. op Columbiaansche en andere dubloenen;

Noord-Amerikaansche gouden muntspecien van $ 20, $ 10, $ 5, $ 2½ en $ 1, tegen f 2,50 per dollar, met eene premie van 6 pct.;

Fransche goudstukken van 40, 20, 10 en 5 francs, tegen 50 cents per franc;

Engelsche sovereigns, tegen f 12,62⁵;

Noord-Amerikaansche en Mexicaansche dollars, tegen f 2,50 per dollar, en de onderdeelen naar evenredigheid.

Engelsche shillings, tegen 62½ cent per shilling, en de onderdeelen naar evenredigheid;

Venezuelaansche vijf-Bolivarstukken, tegen f 2,50, en de onderdeelen naar evenredigheid;

Chiliaansche peso's, Peruaansche sols, en Columbiaansche peso's, tegen f 2,25, en de onderdeelen naar evenredigheid.

Verder circuleert er nog zoogenaamd gekapt geld in stukken van 50 en 25 cents. (Dat zijn in vijven gehakte pilaardaalders en in vieren gehakte Nederlandsche guldens.) En eindelijk vindt men in de wandeling Curaçaosche stuivers of zoogenaamde plakjes, tegen 2½ cent per stuk.

De Regering is ernstig bedacht op het nemen van maatregelen, die in den toestand van het Curaçaosche muntwezen verbetering kunnen brengen. In de eerste plaats moest zij voorzien in het dreigend gevaar dat de aan 's lands kas verschuldigde betalingen niet zouden kunnen plaats vinden, omdat er te weinig als wettig erkende betaalmiddelen circuleerden. Daartoe heeft de wet van 28 Junij 1881 (*Staatsblad* n°. 121) de gelegenheid geopend, door, te gelijk met de invoering van het gouden tienguldenstuk als standpenning in de kolonie, het voorschrift der wet van 11 December 1853 (*Staatsblad* n°. 126), dat vreemde *zilveren* munten getarifeerd en dan bij de koloniale kas aangenomen konden worden, uit te breiden tot vreemde *gouden* munten. Thans is hier te lande in bewerking een Koninklijk besluit, dat, in de plaats tredende van het Koninklijk besluit van 3 Februarij 1854, n°. 69, eene nieuwe aanwijzing en tarifeering van de in 's lands kas aan te nemen vreemde munten zal bevatten.

§ 2. *Begrooting.*

De koloniale huishoudelijke begrooting voor 1882 werd voorloopig vastgesteld bij verordening van 23 Junij 1881 (*Publicatieblad* n°. 12) en definitief bij de wet van 30 Januarij 1882 (*Staatsblad* n°. 32, *Publicatieblad* n°. 4). De raming der middelen en een uittreksel uit de raming der uitgaven zijn als bijlagen B en C achter dit verslag gevoegd.

De begrooting van 1880 is gewijzigd en verhoogd bij de wet van 4 December 1881 (*Staatsblad* n°. 183, *Publicatieblad* 1882 n°. 3).

Bij de wet van 4 December 1881 (*Staatsblad* n°. 180, *Publicatieblad* 1882 n°. 2) is het slot der rekening van de koloniale uitgaven en ontvangsten over 1877 vastgesteld, en wel als volgt:

uitgaven f 514 411,99; *ontvangsten* f 314 015,54; *nadeelig slot* f 200 396,45.

§ 3. *Belastingen en andere inkomsten.*

In het afgeloopen jaar is eene herziening van onderscheidene belastingregelingen tot stand gekomen, die te beschouwen is als het resultaat van den arbeid eener commissie, bij een besluit van den Gouverneur, dd. 19 De-

cember 1879 ingesteld om na te gaan welke wijzigingen in de bestaande belastingen konden worden gebragt, met het doel om eene betere verhouding tusschen de inkomsten en uitgaven der kolonie te verkrijgen. Die commissie, bestaande uit een lid van den kolonialen raad als voorzitter en den administrateur van financien, een koopman, een grondeigenaar en twee gewezen ambtenaren als leden, heeft bij een rapport van 26 Junij 1880 twaalf ontwerpen met memorien van toelichting ingediend tot herziening van de verordeningen betreffende: 1°. de belasting op de grondeigendommen en hypotheken; 2°. het regt van zegel; 3°. den in-, uit- en doorvoer; 4°. den accijns op sterke dranken; 5°. het patent voor het houden van tapperijen, koffijhuizen, enz.; 6°. de belasting op veer- en vrachtponten; 7°. de belasting op publieke verkoopingen; 8°. de belasting voor de weerbaarheid; 9°. het regt van successie en overgang; 10°. de belasting op de overdragt van vaste goederen; 11°. de belasting op loterijen; 12°. de belasting op het bereiden en verkoopen van snuif. De ontwerpen zijn door den Gouverneur bij den Kolonialen Raad aanhangig gemaakt, en zijn, in sommige onderdeelen gewijzigd, bij twaalf verordeningen van 28 Julij 1881 vastgesteld, welke verordeningen in het Publicatieblad zijn afgekondigd onder de nos. 20—31.

De nieuwe verordeningen beoogen deels slechts eene betere heffing der bestaande belastingen, deels eene verhooging daarvan, deels de afschaffing van enkele heffingen, deels eene verzameling van verspreide bepalingen en eene verbetering van verouderde regelingen.

Afgeschaft zijn: het venduregt voor onroerende goederen en de hierboven sub 12 genoemde belasting. Verhoogd zijn: het zoogenaamde patentregt op ingevoerde goederen, de accijns op sterke dranken, het venduregt voor onroerende goederen, de belasting voor de weerbaarheid, en de belasting op de overdragt van vaste goederen.

§ 4. *Bank.*

Omtrent den staat der bank op ultimo December 1881 en de operatien dezer instelling gedurende dat jaar, worden de volgende bijzonderheden in het verslag der directie aangetroffen:

Op ultimo December 1881 was het bedrag der bankbiljetten even als op 1 Januarij van dat jaar					f 148 700,00
Het kapitaal van de instelling, voortspruitende uit de gepercipieerde interessen en disconto's, bedroeg op 1 Januarij 1881 . . . . f				289 265,44^5	
Gedurende het jaar werd ontvangen . . . . . f		20 148,51^5			
en voor administratiekosten betaald.		2 427,22			
zoodat de winst over 1881 was			f 17 721,29^5		
welke winst voor de koloniale kas beschikbaar is gesteld. . . .			17 721,29^5		
Het kapitaal is alzoo onveranderd op ultimo December 1881 gebleven.					289 265,44^5
Totaal bedrag van het kapitaal der instelling, bestemd voor hare operatien, op ultimo December 1881					f 437 965,44^5
Daarvan was op dien datum uitstaande:					
op gedisconteerde wisselbrieven, volgens art. 9 van het reglement voor de bank, voorzien van endossementen, tegen een disconto van 5 percent 's jaars . . . . f				423 450,00	
op gedeponeerde specien, rentende 1 percent 's jaars				»	
op gedeponeerde gouvernementswissels, mede rentende 1 percent 's jaars				4 400,00	
					427 850,00
Tot voortzetting van de operatien bevond zich op ultimo December 1881 in de kassen eene som van					f 10 115,44^5
Daarbij gevoegd:					
1°. de gelden in deposito voor rekening van anderen, op 1 Januarij, ten bedrage van . . . . f		6 838,58^5			
Vermeerderd met de ontvangsten in den loop van 1881, te weten: opbrengst van verkocht geschut vee in 1880. . . . . f	54,22^5				
nalatenschap van den militair CALATAYUD	18,71				
		72,93^5			
			f 6 911,52		
en *verminderd* met de volgende uitkeeringen, te weten:					
aan de koloniale kas, van gedeponeerde gelden, wegens den verkoop van geschut vee . . . . f		69,00			
aan de koloniale kas de in 1880 gedeponeerde nalatenschap van den infanterist VENAUD		25,56			
aan CH. MADURO het bedrag wegens waarborg, betreffende de verleende concessie tot het inzamelen van phosphorzure kalk op Aruba (Gouvernementsbesluit 8 November 1881, n°. 464).		3 500,00			
			f 3 594,56		
alzoo op ultimo December 1881				f 3 316,96	
2°. het bedrag van de winst der bank over 1881, voor de koloniale kas beschikbaar				17 721,29^5	
te zamen					21 038,25^5
Totaal bedrag in de kassen van de bank aanwezig op ultimo December 1881					f 31 153,70

Te weten:

Onder den voorzitter, ten einde bij aanvraag van kleine beleeningen daaraan te kunnen gevolg geven (bankbiljetten)	f 1 000,00
In de reservekas tot het doen van beleeningen, enz. (bankbiljetten en specien) .	30 153,70
	f 31 153,70

§ 5. *Hypotheken en eigendoms overgangen.*

Op ultimo December 1880 bleven bestaan de volgende inschrijvingen:

tegen 5 percent	3	f 8 300,00		
» 6 »	370	2 144 089,28		
» 6½ »	1	14 000,00		
» 6 » / » 7 »	1	4 000,00 / 2 000,00		
» 7 »	139	221 223,67		
» 7½ »	1	2 000,00		
» 8 »	29	43 040,00		
» 8½ »	1	20 000,00		
» 9 »	13	22 725,00		
» 10 »	4	3 200,00		
» 12 »	17	18 363,00		
zonder rente	1	150 146,00		
Tot het stellen van meerdere zekerheid .	1			
	581			
Doorgehaald in 1873 wegens het stellen van meerdere zekerheid	1			f 2 653 086,95
	580			
Bijgekomen tot ultimo December 1881:				
tegen 1 percent	1	f 11 500,00		
» 5 »	1	150,00		
» 6 »	47	258 625,00		
» 7 »	21	27 360,00		
» 8 »	6	7 800,00		
» 10 »	1	11 500,00		
» 12 »	1	200,00		
zonder rente	1	3 428,00		
			79	320 563,00
Doorgehaald:				
tegen 5 percent	1	f 6 200,00		
» 6 »	35	139 656,67		
» 7 »	22	25 400,00		
» 8 »	1	1 000,00		
» 9 »	1	1 400,00		
» 10 »	1	1 500,00		
Gedeeldelijk doorgehaald	»	5 430,00		
			61	180 586,67
Blijven alzoo op ultimo December 1881. . . .	598	. . . . .		f 2 793 063,28

In het jaar 1881 werden overgeschreven 116 acten van eigendomsovergang of tot andere zaken betrekkelijk.

N. Personeele verordeningen omtrent alle landsdienaren.

Krachtens door den Koning verleende magtiging zijn op gepensioneerde West-Indische ambtenaren en hunne weduwen en weezen, op gepensioneerde officieren en minderen van de landmagt in West-Indie, en op de weduwen en weezen zoowel van actief dienende als van gepensioneerde officieren en minderen van die landmagt toepasselijk gemaakt de bepalingen omtrent het transport naar Nederland per stoomschip ingeval van ziekte, zoolals die voor ambtenaren en militairen die *verlof* erlangen zijn vastgesteld in art. 3 van de koloniale verordening van 30 Januarij 1879 (*Publicatieblad* n°. 2) en in het 2de lid van art. 2 van het Koninklijk besluit van 22 November 1873, n°. 35, opgenomen in het Publicatieblad n°. 42 van dat jaar.

O. Nijverheid.

§ 1. *Mijnwezen.*

De ontginning der phosphorzure kalklagen op klein-Curaçao werd in 1881 voortgezet; voor de 15 460 M³. uitgevoerde kalk is wegens regten en scheepsongelden in dat jaar aan 's lands kas betaald f 17 600,37. Van de plantage St. Barbara, op het eiland Curaçao, werden slechts 4271 M³. uitgevoerd; de betaalde regten en scheepsongelden bedroegen f 4899,17.

De onderzoekingen naar metaal-ertsen in het westelijk gedeelte van Curaçao, waarvan in het vorig verslag gewag is gemaakt, zijn sedert eenigen tijd gestaakt.

In 1880 werd door de »Aruba Island Goldmining Company" te Londen eene andere mijn-onderneming opgerigt, onder de benaming van de »Aruba Agency Company limited", tot het delven en bewerken van metalen en ertsen op Aruba. Deze nieuwe maatschappij werd in de maand Mei 1881 door het koloniaal bestuur erkend. Aan de goud-exploitatie werd in 1881 slechts zeer weinig gedaan. De gezaghebber zegt in zijn verslag, dat alle deskundigen, die de mijnen gezien en onderzocht hebben, eenparig gelooven dat zij goed zijn en bij behoorlijke bewerking, goede resultaten moeten opleveren.

De »Aruba-Phosphaatmaatschappij heeft in 1881 hare werkzaamheden met kracht voortgezet. In de maand Julij kwam het eerste schip tot het inladen van phosphorzure kalk op Aruba aan. Dat schip, de Engelsche brik *Result*, geraakte echter ongelukkigerwijze op strand en verging bij het binnenkomen van de Boca St. Nicolaas, de haven waar de schepen hunne ladingen moeten innemen.

Den 13den Augustus 1881 vertrok het eerste schip met eene lading phosphorzure kalk van Aruba, met bestemming naar Engeland. Het aantal schepen, in 1881 tot het inladen van gemeld meststof op Aruba aangekomen, bedroeg 11, metende te zamen 7708,82 kubieke meters, zoodat de maatschappij als cijns aan de koloniale kas (f 8 per M³.) te betalen had f 61 670,56. Bovendien werd door haar over genoemd jaar wegens uitvoerregten en scheepsongelden eene som van f 4067,07 betaald. In de eerste zes maanden van 1882 zijn weder 23 schepen van genoemde maatschappij, metende 14176,15 M³., op Aruba aangekomen, waarvoor dus f 113 409,20 aan cijns te betalen was.

De uitvoer van phosphorzure kalk geschiedt naar Europa; naar de Vereenigde Staten van Noord-Amerika werd tot dusver slechts eene proeflading verzonden.

Ook in 1881 werd nog geen begin gemaakt met de werkzaamheden in de zwavelmijnen op Saba. De gezag-

hebber meldde echter in het begin van 1882, dat, volgens aldaar ontvangen berigten, die werkzaamheden zeer waarschijnlijk binnen kort zouden aanvangen.

§ 2. *Steenbakkerijen.*

Deze tak van nijverheid wordt enkel op Bonaire door een particulier uitgeoefend, en zulks met goed gevolg.

§ 3. *Landbouw.*

De buitengewone droogte was oorzaak, dat de oogst van veldvruchten op Curaçao en Bonaire in 1881 niet slaagde. Ook werkte die nadeelig op de aloëcultuur, waaraan op Bonaire veel uitbreiding is gegeven. Een ingezetene van dat eiland voerde eene stoommachine in tot het koken van aloë-sap.

Op Aruba was de maïs-oogst ruim. De aloë-cultuur is er in uitmuntenden staat. Ook op dit eiland is een stoomkooktoestel opgerigt om het product te verbeteren. Een geoefend werkman uit Barbados is, ten einde met dien toestel te werken, naar Aruba vertrokken.

De suikerriet-cultuur op St. Martin (Ned. ged.) verkreeg in 1881 eenige uitbreiding en leverde betere uitkomsten op. Er waren 80 hektaren in bebouwing, tegen 60 in het vorige jaar. De voortbrengselen van den kleinen landbouw strekten ook in 1881 slechts voor eigen verbruik.

Op St. Eustatius was in 1881 de oogst van yams en zoete aardappelen gunstig. Suikerriet werd daar in zeer geringe hoeveelheid verbouwd.

Op Saba verwachtte men bij den aanvang van dit jaar een goeden oogst van maïs en zoete aardappelen; echter niet veel meer dan voor eigen verbruik.

§ 4. *Veeteelt.*

Als bijlage D is achter dit verslag gevoegd eene statistiek van den veestapel op Curaçao, Bonaire, Aruba, St. Martin (Ned. ged.) en St. Eustatius over de jaren 1876—1881. Op Saba is geen veeteelt van beteekenis.

Omtrent den uitvoer van vee worden opgaven aangetroffen onder § 8 van dit hoofdstuk.

§ 5. *Uitgifte van gronden.*

De afstand van gronden in eigendom tot het bouwen van huizen bepaalde zich tot 0,1227 hectaren op Curaçao, 0,43 op Bonaire en 0,13 op Aruba. Voorts werden nog op Curaçao 0,93 en op Bonaire 21,0778 hectaren voor den landbouw in eigendom afgestaan en op Aruba 161 hectaren voor hetzelfde doel tot wederopzeggens in huur uitgegeven.

§ 6. *Zoutpannen.*

De zoutoogst op St. Martin (Ned. ged.) was in 1881 voordeelig. Uit de groote zoutpan werden ruim 67 000 en uit de kleine zoutpannen ruim 45 000 vaten zout gegaard. De vooruitzigten voor 1882 waren goed, vermits in sommige afdeelingen van het groote zoutmeer en ook van de kleine zoutpannen het zoutgehalte op 31 December ll. 25° teekende; eene sterkte welke in dat seizoen in geen jaren is bereikt geworden.

Op Bonaire is de zoutoogst in 1811 zeer gunstig geweest. De uitvoer is vermeld in § 8 van dit hoofdstuk.

§ 7. *Scheepsbouw.*

Op Curaçao werden in 1881 4 vaartuigen gebouwd, te zamen metende 353,75 M³.; op Bonaire 7, metende te zamen 173,03 M³.; op Aruba 5, metende te zamen 123,97 M³.

§ 8. *Handel en scheepvaart.*

De handel van het eiland Curaçao nam in 1881 niet toe. De waarde van den invoer bedroeg f 918 900 minder dan in het vorige jaar. Overigens moge verwezen worden naar de als bijlagen E en F bij dit verslag overgelegde staten van den in-, uit- en doorvoer aldaar over de laatste zes jaren, zoomede naar het als bijlage G overgelegd overzigt van den uitvoer der geheele kolonie in diezelfde jaren.

Het mislukken van den oogst werkte schadelijk op den handel van Bonaire. Het handelsverkeer tusschen Aruba en het eiland Curaçao nam niet onbelangrijk toe. De Aruba-Phosphaat-Maatschappij bragt veel bij tot het verlevendigen van den handel van Aruba.

In den gedrukten toestand van den handel op St. Martin (Ned. ged.) is in 1881 weinig verbetering gekomen. In het laatste gedeelte van het jaar vertoonden zich teekenen van vooruitgang, toen weder eenige schepen het eiland aandeden om zout te laden.

Opgaven omtrent de goederen in 1881 op St. Martin (Ned. ged.) voor consumtie ingevoerd en in entrepôt opgeslagen, vindt men in de bijlagen H en J hierachter.

De handel op de eilanden St. Eustatius en Saba was als vroeger van geringe beteekenis.

De haven van Curaçao bleef gedurende 1881 opgenomen in de stoombootlijnen van Hamburg, Liverpool, Southampton, Hâvre, New-York en Maracaïbo.

Zoo als in bijzonderheden blijken kan uit de bijlage K van dit verslag, werd de haven van Curaçao in 1881 aangedaan door 1133 schepen, metende 607 030 M³. Daaronder waren 39 vaartuigen, metende 117 191 M³., die binnen 3 etmalen met hunne geheele of gedeeltelijke lading vertrokken.

Aan den voet der aangehaalde bijlage vindt men eene vergelijking van de scheepvaartbeweging in 1881 met die in beide voorafgaande jaren. Daaruit blijkt dat in 1881 19 schepen minder dan in 1880 en 96 minder dan in 1879 de haven van Curaçao bezochten, en dat in 1881 de inhoud der aangekomen schepen 42 561 M³. minder dan in 1880 en 37 008 M³. minder dan in 1879 bedroeg.

Onder de in 1881 van Europesche havens aangekomen schepen bevonden zich 9 van Amsterdam en 1 van Delfshaven, metende gezamenlijk 4357 M³.

De koopvaardijvloot van het eiland Curaçao bestond op ultimo December 1881 uit 20 schoeners en 4 barken.

Op Bonaire werden in 1881 ingeklaard 459 vaartuigen, metende te zamen 19 964,26 M³.

Deze schepen waren volgens hunne vlaggen verdeeld als volgt:

355 Nederlandsche,	metende	8458,48	M³.
14 Amerikaansche,	»	6211,60	»
6 Engelsche,	»	1565,48	»
1 Spaansch,	»	175,40	»
83 Venezuelaansche,	»	3553,30	»

Op Aruba werden in 1881 ingeklaard 237 vaartuigen, metende 16,216 M³., waarvan 127 Nederlandsche, 97 Venezuelaansche, 9 Engelsche, 1 Duitsch, 1 Noorweegsch, 1 Fransch en 1 Columbiaansch.

Het eiland St. Martin (Ned. ged.) werd in 1881 bezocht door 227 vaartuigen, metende te zamen 31 326,91 M³, als:

146 Nederlandsche,	metende	13 065,11	M³.
65 Engelsche,	»	12 477,97	»
11 Amerikaansche,	»	5 018,83	»
4 Fransche,	»	139,03	»
1 van Costa-Rica,	»	655,97	»

De reede van St. Eustatius werd in 1881 bezocht door 302 vaartuigen, metende 9024 M³., waarvan 214 Nederlandsche, 80 Engelsche, 7 Amerikaansche en 1 Fransch.

Ter reede van Saba kwamen in 1881 107 vaartuigen, metende te zamen 12 179,67 M³., als:

49 Nederlandsche,	metende	3822,67	M³.
46 Engelsche,	»	4797	»
8 Deensche,	»	3357	»
4 Venezuelaansche	»	203	»

benevens 24 open booten, gezamenlijk metende 254 M³.

In het afgeloopen jaar is het bestuur teruggekomen van de opvatting, die tot dusver gegolden had, dat de in 1871 en 1872 uitgevaardigde verbodsbepalingen tegen den uitvoer van vuurwapenen, buskruit en ammunitie uit Curaçao ook toegepast moesten worden op oorlogsbehoeften die voor *doorvoer* op Curaçao waren ingeklaard. In verband hiermede is bij koloniale verordening van 28 Julij 1881 (*Publicatieblad* n°. 13) een voorschrift uit de verordening van 1 Julij 1874 (*Publicatieblad* n°. 15), dat op die vroegere opvatting berustte, voor zooveel noodig verbeterd. Voorts zijn, bij eene andere verordening van 28 Julij 1881 (*Publicatieblad* n°. 14), de in het belang van de veiligheid in de haven van Curaçao uitgevaardigde bepalingen nopens de verpligte lossing en opslag in 's lands magazijn van *buskruit* ook toepasselijk verklaard op *ammunitie*. In het belang van den handel is echter bij eene nadere verordening van 29 September 1881 (*Publicatieblad* n°. 17) aan den Gouverneur de bevoegdheid gegeven om ten aanzien van de vóór 1 Februarij 1882 aangevoerd wordende ammunitie nog afwijkingen van de algemeene bepalingen toe te staan, en voor ieder speciaal geval te bepalen welke veiligheidsmaatregelen genomen zouden moeten worden.

§ 9. *Zeebrieven en zeepassen.*

In 1881 werden op Curaçao verleend 9 nieuwe zeebrieven, te weten:

3 wegens verandering van eigenaar;

2 » het verstrijken van den termijn; en

4 aan nieuw gebouwde vaartuigen.

Er werden 63 vergunningen verleend om met vaartuigen de buitenbaaijen aan te doen.

Op Bonaire werden in 1881 8 zeebrieven afgegeven; op Aruba 6 en op Saba 7.

De Minister van Kolonien,
W. VAN GOLTSTEIN.

[5. 2.]

BIJLAGE A.

STATISTIEK van de bevolking, de geboorten, de sterfgevallen en de huwelijken in de kolonie Curaçao over de laatste zes jaren.

	1876.			1877.		
	M. [1])	V. [2])	Totaal.	M.	V.	Totaal.
						Bevolking bij het einde
Curaçao	10622	13168	23790	10517	13100	23617
Bonaire	2320	2260	4580	2277	2437	4714
Aruba	2678	3167	5845	2754	3251	6005
St. Martin (Ned. ged.)	1517	1903	3420	1575	1979	3554
St. Eustatius	790	1042	1832	817	1091	1908
Saba	973	1052	2025	1005	1067	2072
Totaal	18900	22592	41492	18945	22925	41870
						Ge
Curaçao	498	470	968	403	408	811
Bonaire	77	78	155	77	95	172
Aruba	101	98	199	108	119	227
St. Martin (Ned. ged.)	61	67	128	60	50	110
St. Eustatius	24	18	42	32	32	64
Saba	78	29	57	37	32	69
Totaal	789	760	1549	717	736	1453
						Sterfge
Curaçao	214	210	424	322	349	671
Bonaire	17	26	43	17	32	49
Aruba	25	31	56	31	52	83
St. Martin (Ned. ged.)	39	27	66	32	25	57
St. Eustatius	11	11	22	10	17	27
Saba	11	23	34	8	14	22
Totaal	317	328	645	420	489	909
						Huwe
Curaçao		77			71	
Bonaire		29			19	
Aruba		29			55	
St. Martin (Ned. ged.)		18			11	
St. Eustatius		7			6	
Saba		21			8	
Totaal		181			170	

1) Van het mannelijk geslacht. 2) Van het vrouwelijk geslacht.

3) Zonder inbegrip van het garnizoen op Curaçao.

4) Waaronder begrepen de dood geboren kinderen, in de zes genoemde jaren achtereenvolgens 20, ?, ?, 17, 20 en 10.

1878.			1879.			1880.			1881.		
M.	V.	Totaal.	M.	V.	Totaal.	M.	V.	Totaal.	M.	V.	Totaal.
van het jaar. [3]											
10704	13273	23977	10622	13366	23988	10629	13517	24146	10710	13606	24316
2311	2498	4809	2355	2543	4898	2407	2579	4986	2445	2615	5060
2813	3259	6072	2872	3351	6223	2947	3257	6204	2912	3281	6193
1658	1998	3656	1365	1761	3126	1374	1768	3142	1433	1803	3236
808	1076	1884	956	1107	2063	955	1142	2097	1007	1251	2258
1020	1088	2108	1038	1111	2149	906	1049	1955	1064	1138	2202
19314	23192	42506	19208	23239	42447	19218	23312	42530	19571	23694	43265
boorten.											
387	385	772	467	452	919	507	485	992	472	452	924
47	59	106	87	99	186	80	96	176	102	101	203
85	72	157	126	108	234	105	122	227	105	103	208
68	68	136	51	52	103	65	69	134	78	66	144
27	18	45	33	30	63	34	25	59	26	31	57
27	32	59	35	33	68	28	34	62	31	27	58
641	634	1275	799	774	1573	819	831	1650	814	780	1594
vallen. [4]											
250	289	539	202	230	432	227	264	491	287	318	605
25	28	53	24	31	55	38	50	88	50	59	109
28	43	71	72	58	130	38	28	66	78	92	170
29	23	52	27	24	51	21	27	48	25	35	60
17	11	28	15	20	35	19	13	32	13	12	25
8	15	23	15	12	27	9	15	24	24	18	42
357	409	766	355	375	730	352	397	749	477	534	1011
lijken.											
	86			109			134			113	
	14			14			25			31	
	16			38			45			15	
	9			12			25			20	
	4			7			1			17	
	11			8			»			10	
	140			188			236			206	

[5. 3.]

BIJLAGE B.

RAMING DER MIDDELEN EN INKOMSTEN van de kolonie Curaçao, dienstjaar 1882.

		BENAMING DER MIDDELEN EN INKOMSTEN.	Beloop per middel of inkomst.
A.		*Belastingen.*	
		Curaçao.	
	a.	Belasting op grondeigendommen en hypotheken	f 74 000,00
	b.	Zegelregt	13 000,00
	c.	Haven- en veiligheidsregt	10 000,00
	d.	Licht en bakengeld	4 000,00
	e.	Belasting op den invoer	62 500,00
	f.	Accijnsregt op sterke dranken	41 000,00
	g.	Patentregt op neringen en bedrijven	14 000,00
	h.	Belasting op den openbaren verkoop van roerende zaken	2 000,00
	i.	Belasting voor de weerbaarheid	7 500,00
	k.	Regt van successie en van overgang	2 000,00
	l.	Belasting op de opdragt van onroerende zaken	9 200,00
	m.	Uitvoerregt op metaalertsen en alle soort van phosphorzure kalk, gewonnen op de eilanden Curaçao en Klein-Curaçao	30 000,00
	n.	Loodsgelden	16 000,00
	o.	Belasting op de loterijen	*Memorie.*
		Bonaire.	
	a.	Invoerregten	7 000,00
	b.	Uitvoerregt op stapelproducten	6 500,00
	c.	Ankergeld	1 300,00
	d.	Zegelregt	900,00
	e.	Belasting op publieke verkoopingen	100,00
	f.	Licht- en bakengeld	1 400,00
	g.	Patent op de uitoefening van het bedrijf van slijter of tapper en het aanhouden van koffijhuizen, logementen en societeiten	240 00
	h.	Accijns op sterken drank	4 000,00
	i.	Regt van successie en van overgang	50,00
	k.	Contributie tot instandhouding der schutterij	1 690,00
	l.	2 pct van den koopschat bij overdragt van onroerende goederen en vaartuigen	70,00
	m.	2 pct. van de waarde bij overdragt van gedonateerde onroerende goederen en vaartuigen	50,00
	n.	Bundergeld van gouvernements-gronden, in concessie afgestaan	1 200,00
	o.	Belasting op loterijen	*Memorie.*
		Aruba.	
	a.	Grondbelasting	3 000,00
	b.	Invoerregten	4 500,00
		Transporteeren	f 317 200,00

		BENAMING DER MIDDELEN EN INKOMSTEN.	Beloop per middel of inkomst.
A.		Per transport	f 317 200,00
	c.	Uitvoerregt op stapelproducten (met inbegrip van phosphorzure kalk)	5 600,00
	d.	Anker- en tonnegeld	1 000,00
	e.	Zegelregt	1 000,00
	f.	Belasting op publieke verkoopingen	50,00
	g.	Licht- en bakengeld	100,00
	h.	Patent op de uitoefening van het bedrijf van tapper of slijter en het aanhouden van koffijhuizen, logementen en societeiten	100,00
	i.	Accijnsregt op sterken drank	6 000,00
	k.	Regt van successie en van overgang	50,00
	l.	Contributie tot instandhouding der schutterij	100,00
	m.	2 pct. van den koopschat bij overdragt van onroerende goederen en vaartuigen	100,00
	n.	2 pct. van de waarde bij overdragt van gedonateerde onroerende goederen en vaartuigen	25,00
	o.	Belasting op de loterijen	*Memorie.*
		St. Martin (Nederlansch gedeelte).	
	a.	Invoerregten	2 800,00
	b.	Uitvoerregten op stapelproducten	1 100,00
	c.	Havengeld	1 100,00
	d.	Zegelregt	1 600,00
	e.	Belasting op publieke verkoopingen	375,00
	f.	Licht- en bakengeld	250,00
	g.	Patenten op de uitoefening van het bedrijf van tapper of slijter en het aanhouden van koffijhuizen, logementen en societeiten	1 000,00
	h.	Accijns op sterken drank	525,00
	i.	Regt van successie en van overgang	200,00
	k.	Contributie tot instandhouding der schutterij	300,00
	l.	2 pct. van den koopschat bij overdragt van onroerende goederen	400,00
	m.	Belasting op loterijen	*Memorie.*
		St. Eustatius.	
	a.	Invoerregten	2 500,00
	b.	Uitvoerregt op stapelproducten	1 700,00
	c.	Ankergeld	200,00
	d.	Zegelregt	500,00
	e.	Belasting op publieke verkoopingen	100,00
	f.	Licht- en bakengeld	100,00
	g.	Patent op de uitoefening van het bedrijf van tapper of slijter en het aanhouden van koffijhuizen, logementen en societeiten	450,00
	h.	Accijnsregt op sterken drank	750,00
	i.	Regt van successie en van overgang	150,00
	k.	Contributie tot instandhouding der schutterij	100,00
	l.	2 pct. van den koopschat bij overdragt van onroerende goederen	40,00
	m.	2 pct. van de waarde bij overdragt van gedonateerde onroerende goederen	25,00
	n.	Grondregten (huur van gouvernements-erven)	100,00
	o.	Belasting op loterijen	*Memorie.*
		Saba.	
	a.	Invoerregten	1 800,00
	b.	Uitvoerregt op stapelproducten	150,00
		Transporteeren	f 349 640,00

		BENAMING DER MIDDELEN EN INKOMSTEN.	Beloop per middel of inkomst.
A.		Per transport	f 349 640,00
	c.	Ankergeld	350,00
	d.	Zegelregt	200,00
	e.	Belasting op publieke verkoopingen	25,00
	f.	Patent op de uitoefening van het bedrijf van tapper of slijter en het aanhouden van koffijhuizen, logementen en societeiten	300,00
	g.	Accijns op sterken drank	1 000,00
	h.	Regt van successie en van overgang	25,00
	i.	2 pct. van den koopschat bij overdragt van onroerende goederen en schepen	50,00
	k.	2 pct. van de waarde bij overdragt van gedonateerde onroerende goegeren en schepen	25,00
	l.	Belasting op loterijen	*Memorie.*
B.		*Inkomsten van onderscheiden aard.*	
		Curaçao.	
	a.	Leges	3 000,00
	b.	Verkoop van havenreglementen	50,00
	c.	Boeten	200,00
	d.	Inkomsten van de posterij	12 000,00
	e.	Kortingen op de inkomsten van ambtenaren wegens pensioen	15 500,00
	f.	Inkomsten van de vleeschhal	6 600,00
	g.	Agio van verkochte wissels	*Memorie.*
	h.	Inkomsten van de bakkerij	2 100,00
	i.	Pakhuishuur van in entrepôt aanwezige sterke dranken	1 200,00
	k.	Renten van het kapitaal, vroeger op het grootboek der nationale schuld ingeschreven ten name van het West-Indisch pensioenfonds	5 381,00
	l.	Inkomsten van de Gouvernementsbank	16 500,00
	m.	Aandeel in de huurpenningen van de markt voor groenten, enz.	100,00
	n.	Opbrengst van arbeidsloonen van gevangenen	100,00
	o.	Emolumenten ter griffie van het hof van justitie en van het kantongeregt, te verantwoorden aan de koloniale kas	600,00
	p.	Salaris van den hypotheekbewaarder te verantwoorden aan de koloniale kas	600,00
	q.	Rente- en pachtgelden van domaniale gronden in de buitendistricten	300,00
	r.	Bergloon van petroleum en andere ligt ontvlambare oliën	400,00
	s.	Terugbetaling van voorschotten aan ambtenaren	500,00
	t.	Alle andere ontvangsten	1 700,00
		Bonaire.	
	a.	Leges	100,00
	b.	Kortingen op de inkomsten van ambtenaren wegens pensioen	2 000,00
	c.	Opbrengst wegens den verkoop van domaniale gronden	600,00
	d.	Boeten	50,00
	e.	Emolumenten ter griffie van het kontongeregt te verantwoorden aan de koloniale kas	25,00
	f.	Bergloon van petroleum en andere ligt ontvlambare oliën	25,00
	g.	Inhouding van de jaarwedde van den gezaghebber wegens het gebruik van een landsgebouw als woning	400,00
	h.	Pakhuishuur van in entrepôt aanwezige sterke dranken enz.	25,00
	i.	Alle andere ontvangsten	400,00
		Transporteeren	f 422 071,00

		BENAMING DER MIDDELEN EN INKOMSTEN.	Beloop per middel of inkomst.
B.		Per transport	f 422 071,00
		Aruba.	
	a.	Leges	175,00
	b.	Kortingen op de inkomsten van ambtenaren wegens pensioen	1 600,00
	c.	Opbrengst wegens den verkoop van domaniale gronden	120,00
	d.	Vergunning om goud te delven	2 500,00
	e.	Boeten	25,00
	f.	Emolumenten ter griffie van het kantongeregt te verantwoorden aan de koloniale kas	25,00
	g.	Inhouding van de jaarwedde van den gezaghebber, wegens het gebruik van een landsgebouw als woning	400,00
	h.	Inhouding van de jaarwedde van den onderwijzer, wegens het gebruik van een landsgebouw als woning	200,00
	i.	Bergloon van petroleum en andere ligt ontvlambare oliën	25,00
	k.	Vergunning tot het ontginnen van phorporzure kalk	96 000,00
	l.	Alle andere ontvangsten	100,00
		St. Martin (Nederlandsch gedeelte).	
	a.	Leges	325,00
	b.	Kortingen op de inkomsten van ambtenaren wegens pensioen	1 600,00
	c.	Boeten	25,00
	d.	Inkomsten van de posterij	*Memorie.*
	e.	Emolumenten ter griffie van den raad van justitie en van het kantongeregt te verantwoorden aan de koloniale kas	40,00
	f.	Steigergelden	475,00
	g.	Inhouding van de jaarwedde van den onderwijzer, wegens gebruik van een landsgebouw als woning	200,00
	h.	Bergloon van petroleum en andere ligt ontvlambare oliën	25,00
	i.	Alle andere ontvangsten	200,00
		St. Eustatius.	
	a.	Leges	25,00
	b.	Kortingen op de inkomsten van ambtenaren wegens pensioen	1 300,00
	c.	Boeten	50,00
	d.	Emolumenten ter griffie van den raad van justitie en van het kantongeregt te verantwoorden aan de koloniale kas	50,00
	e.	Bergloon van petroleum en andere ligt ontvlambare oliën	25,00
	f.	Alle andere ontvangsten	100,00
		Saba.	
	a.	Leges	100,00
	b.	Kortingen op de inkomsten van ambtenaren wegens pensioen	700,00
	c.	Boeten	50,00
	d.	Emolumenten ter griffie van het kantongeregt te verantwoorden aan de koloniale kas	25,00
	e.	Bergloon van petroleum en andere ligt ontvlambare oliën	25,00
	f.	Alle andere ontvangsten	50,00
C.		*Bijdrage uit 's Rijks schatkist.*	
		Bijdrage uit 's Rijks schatkist tot aanvulling der koloniale middelen.	36 866,75[5]
			f 565 497,75[5]

[5. 4.]

BIJLAGE C.

RAMING DER UITGAVEN van de kolonie Curaçao, dienstjaar 1882.

Afdeelingen.	BENAMING DER AFDEELINGEN.	Geraamd bedrag.
I.	Gewestelijk bestuur	f 55 218,00
II.	Justitie en politie	124 488,50
III.	Geldelijk beheer	40 909,25
IV.	Eeredienst en onderwijs	72 314,00
V.	Plaatselijke kosten	122 185,75
VI.	Landsgebouwen en eigendommen	39 310,00
VII.	Pensioenen, wachtgelden, onderstanden en andere uitgaven van algemeenen aard.	114 522,25[5]
VIII.	Onvoorziene uitgaven	15 000,00
		f 565 497,75[5]

[5. 5.]

BIJLAGE D.

STAAT van den veestapel in de kolonie Curaçao over de laatste zes jaren.

	Paarden.	Ezels.	Muilezels.	Hoornvee.	Geiten.	Schapen.	Varkens.
	CURAÇAO.						
1876.	337	2 417	195	2 564	31 306	35 792	545
1877.	212	1 451	191	1 845	16 283	12 000	300
1878.	220	1 628	214	1 905	27 789	18 763	375
1879	254	1 901	219	2 132	33 432	22 424	525
1880.	254	1 995	232	2 294	31 340	23 452	475
1881.	265	2 062	247	2 147	35 329	23 644	367
	BONAIRE.						
1876.	90	700	»	500	13 200	480	370
1877.	30	800	»	500	12 000	»	576
1878.	85	594	1	400	19 950	920	1 025
1879.	102	714	»	403	21 450	1 060	900
1880	111	886	»	403	15 020	1 503	935
1881	122	958	»	403	13 545	3 215	955
	ARUBA.						
1876.	47	900	22	123	13 335	3 004	573
1877.	68	894	11	113	7 123	25 668	576
1878.	87	921	15	106	25 742	7 689	537
1879.	113	986	9	144	23 839	8 289	628
1880.	174	1 259	18	254	30 518	13 406	1 433
1881.	122	1 477	15	284	26 618	12 898	1 315
	St. MARTIN (Ned. ged.).						
1876.	193	16	6	757	646	694	270
1877.	239	36	8	937	746	768	315
1878	285	17	15	1 035	733	1 020	462
1879.	246	17	29	1 111	512	850	483
1880.	205	65	16	950	500	600	556
1881.	227	18	12	915	508	677	569
	St. EUSTATIUS.						
1876.	90	95	5	300	500	350	200
1877.	35	44	1	278	247	389	175
1878.	48	144	1	552	636	474	504
1879.	45	160	1	560	800	400	600
1880.	50	200	1	710	900	550	715
1881.	67	138	1	340	672	421	147

[5. 6.]

BIJLAGE E.

STAAT van den invoer op Curaçao gedurende de laatste zes jaren.

	1876.	1877.	1878.	1879.	1880.	1881.
Ossenhuiden	2 287	4 232	5 744	6 392	13 855	23 545
Pakken geitenvellen	889	1 202	4 514	8 685	10 411	8 779
Vaten en zakken koffij	2 661	2 258	41 435	73 648	139 925	135 950
Zakken cacao	2	»	25	2 416	574	390
Ceroenen indigo	»	»	20	»	»	»
Okshoofden, vaten, pakken tabak	1 775	2 562	416	2 192	3 271	1 739
Okshoofden, vaten, pakken, kisten suiker	7 055	9 829	4 475	15 058	11 462	11 770
Okshoofden, vaten, pijpen rum	1 066	953	25 766	932	1 643	981
Kilogrammen verfhout	1 029 630	963 134	242 921	2 123 700	1 297 450	2 246 300
Kisten, balen, pakken enz. stukgoederen	105	212	16 712	119	»	»
Kisten, balen, pakken, vaten koopmansgoederen	34 465	42 728	83 683	98 045	205 454	245 157
Idem drooge goederen	13 114	15 335	266 140	22 030	17 483	14 982
Idem natte provisien	10 274	12 157	1 309	17 003	15 388	12 811
Okshoofden, vaten, pijpen, kelders, damejeanen jenever	10 060	1 215	2 533	10 011	3 925	4299
Okshoofden, vaten, pijpen, kelders, damejeanen wijn in soorten	6 428	4 011	182	1 009	2 152	»
Blokken, stukken mahonyhout en ander hard hout	1 607	1 763	32 955	5 109	4 067	548
Balen, vaten, pakken enz. inhoud onbekend	»	48	19 039	»	107	180 627
Meters timmerhout	224 665	342 424	35 652	174 430	171 010	458 511
Stuks scheepsrondhout	»	»	10 284	36	»	»
Idem sparren	94	54	19	262	»	»
Vaten, pek, teer, harpuis	»	»	126	409	228	»
Zakken maïs	»	»	»	12 944	12 737	35 824
Liters maïs	156 507	933 271	2 422	»	»	»
Okshoofden, vaten meel enz.	16 994	40 185	3 787	21 485	26 239	24 939
Kisten, kistjes, stuks kaas	4 939	4 688	140	5 430	564	401
Kilogrammen staaf-, band- en bladijzer	»	»	4	»	»	»
Idem staaf-, band- en bladkoper	»	27	279	»	»	»
Pakken hoedenstroo	2 108	4 853	2 029	1 176	263	45
Vaatjes buskruit	457	»	4 237	400	335	424
Vaten, balen, zakken katoen	»	6	222	10	»	»
Idem wol	52	19	3 017	47	252	20
Vaten zout	»	»	6 531	1 492	»	»
Kilogrammen wotapanopeul	372 500	607 885	222 697	403 122	318 450	996 850
Kilogrammen ijs	217 000	288 000	7 950	878 500	368 200	685 000
Kisten sigaren	3 035	817	104	179	36	420

[5. 7.]

BIJLAGE F.

STAAT van den doorvoer op Curaçao gedurende de laatste zes jaren.

	1876.	1877.	1878.	1879.	1880.	1881.
Ossenhuiden	»	»	»	1 016	»	»
Pakken geitenvellen	»	10	1 211	11 898	»	»
Vaten en zakken koffij	»	550	1 849	32 203	»	»
Zakken cacao	»	»	»	564	»	»
Kilogrammen verfhout	»	»	»	69 400	»	»
Kisten, balen, pakken	»	»	»	»	»	»
Vaten koopmanschappen	129 747	86 612	47 209	24 763	567 780	272 691
Idem drooge goederen	»	»	20 526	163 363	»	»
Okshoofden, vaten, pijpen	»	»	»	»	»	»
Kelders, damejeanen jenever	»	50	»	»	»	»
Idem wijn in soorten	»	6	»	»	2 875	»
Meters timmerhout	1 830	»	»	»	»	»
Zakken maïs	»	»	200	»	»	»
Vaatjes buskruit	»	»	»	140	»	»
Vaten, balen, zakken katoen	»	»	»	36	»	»

[5. 8.]

BIJLAGE G.

UITVOER van de kolonie Curaçao in 1876—1881.

		1876.	1877.	1878.	1879.	1880.	1881.
Curaçao.							
Phosphorzure kalk	tonnen	5 358	6 665	»	»	»	»
Idem	M³.	»	»	31 933	23 665	26 412	19 731
Zout	vaten	18 000	43 781	75 346	39 070	37 363	43 235
Bonaire.							
Aloë-hars	K.G.	4 887	1 004	3 380	10 580	19 835	13 750
Boonen.	L.	»	»	»	»	2 500	»
Brandhout	vademen	506	330	171	295	»	»
Idem	K.G.	»	»	»	»	97 350	171 600
Dividivi	id.	»	50 461	74 731	148 264	197 565	135 590
Geitenvellen		»	»	1 056	2 184	3 146	2 738
Houtskool	vaten	7 312	3 109	3 132	6 363	»	»
Idem	zakken	»	»	»	»	15 093	14 380
Kalk	H.L.	»	»	45 651	5 667	6 646	119
Klinkers		»	»	158 150	166 150	131 150	66 500
Kromhouten		»	»	100	»	275	»
Maïs	L.	3 700	»	»	»	6 750	»
Plavuizen		»	»	»	»	300	»
Schildpadden		»	»	24	41	»	»
Vee:							
Ezels		73	»	197	222	194	172
Geiten		1 174	1 099	1 885	1 854	1 823	1 580
Paarden		14	»	8	12	2	2
Runderen.		121	35	43	40	39	43
Schapen		151	269	13	186	421	494
Varkens		13	»	2	6	3	»
Verfhout, rood	K.G.	14 743	270 436	196 192	281 538	234 625	291 270
Vleesch, gezouten	salons	»	»	»	15	83	»
Wol	K.G.	»	»	50	125	50	»
Zout	vaten	58 761	»	»	»	»	»
Idem	H.L.	»	90 230	48 802	68 894	61 760	34 075

		1876.	1877.	1878.	1879.	1880.	1881.
Aruba.							
Aloe hars	K.G.	19 471	9 431	8 025	36 507	46 519	85 194
Beenderen	id.	»	»	9 500	85 000	3 500	»
Boonen	vaten	98	»	»	»	»	»
Idem	L.	»	10 272	8 172	4 180	17 330	»
Dividivi	tonnen	88	»	»	»	»	»
Idem	K.G.	»	6 000	81 300	815 000	64 750	126 661
Goud, onbewerkt	id.	1,58	»	14,86	35,59	»	»
Geitenvellen		4 620	6 000	2 748	4 404	3 738	2 546
Huiden	K.G.	4	27	»	30	»	»
Kalk	vaten	1 555	2 174	2 503	162	130	»
Kokosnoten		2 800	100	»	600	500	500
Mandjes, gevlochten	dozijn	181	50	12	20	22	»
Oud koper	K.G.	»	»	»	25	»	»
Idem	vaten	»	»	»	»	»	3
Phosphorzure kalk	K.G.	»	»	»	300 000	»	»
Idem	M³.	»	»	»	»	14	7 708
Pinda's	vaten	3 710	436	257	609	3 420	13
Schildpadden		»	»	14	19	»	»
Stroohoeden	dozijn	»	465	664	1 330	1 265	2 530
Vee:							
Ezels		1	15	115	177	82	185
Geiten		89	25	32	129	»	28
Muilezels		1	14	2	2	»	3
Paarden		8	2	4	4	1	2
Runderen		18	8	14	7	9	11
Schapen		128	282	287	371	121	25
Varkens		31	32	99	19	86	83
Visschen, gezouten	dozijn	52	776	109	60	95	723
Vleesch, gezouten	salons	»	69	40	47	1 575	8
Wol	K.G.	2 441	3 056	615	4 391	»	3 794
Zout	vaten	»	465	664	1 330	1 265	2 530
St. Martin (Ned. ged.)							
Arrowroot	vaten	»	»	»	7	»	»
Brandhout	vademen	13	»	»	»	»	»
Houtskool	vaten	»	»	»	»	8	»
Katoen	K.G.	2 500	»	»	»	»	»
Maïs	L.	»	»	»	»	»	2 680
Oranjeschillen	K.G.	»	»	»	»	480	605
Suiker, bruine	id.	»	»	»	»	2 500	26 400
Tamarinde	vaten	10	»	»	14	89	214
Vee:							
Ezels		36	»	»	»	»	32
Geiten		79	34	99	140	187	149

	1876.	1877.	1878.	1879.	1880.	1881.
Vee: (*vervolg.*)						
Muilezels			4	»	17	»
Paarden		»	»	»	7	»
Runderen	54	45	53	158	105	66
Schapen	72	57	98	100	69	36
Varkens	14	35	64	57	77	22
Zout . . . vaten	203 917	188 980	27 013	1 999	11 317	31 708
St. Eustatius.						
Aardappelen, zoete . . . K.G.	18 085	»	»	»	»	»
Idem . . . vaten	»	1 414	7 468	7 160	1 835	3162
Cassave-stijfsel . . . id.	44	76	82	114	2	34
Geitenvellen	»	»	»	»	108	»
Houtskool . . . vaten	»	»	18	2	28	3
Klinkers	»	2 400	»	5 000	700	»
Maïs . . . vaten	»	»	9	29	20	30
Pinda's . . . id.	55½	»	8	24	29	62
Tras . . . id.	»	500	»	»	200	»
Vee:						
Ezels	11	?	1	1	3	3
Geiten	13	?	50	44	81	43
Muilezels	7	?	»	»	»	»
Paarden	27	?	9	2	2	4
Runderen	70	?	65	41	87	146
Schapen	21	?	74	60	121	81
Varkens	118	?	271	110	64	58
Yams . . . K.G.	88 995	132 250	»	»	»	»
Idem . . . vaten	»	»	2 305	4 458	2 453	3 005

[5. 9.]

BIJLAGE H.

OPGAVE van op St. Martin (Ned. gedeelte) direct voor consumtie ingeklaarde goederen over het jaar 1881.

NAMEN DER GOEDEREN.	HOEVEELHEID.	TARIEFSWAARDE.
Tarwemeel	53 vaten	f 954,00
Korenmeel	35 »	350,00
Aardappelen	13 »	78,00
Idem (zoete)	281 »	562,00
Makreel	10 »	75,00
Haring	34 »	340,00
Roode wijn	3 »	180,00
Idem	2 kisten	10,00
Idem	150 flesschen	75,00
Brood	4 vaten	40,00
Pinda's	3 »	15,00
Yams	0 »	46,00
Houtskolen	134 »	107,20
Spek	1 »	40,00
Appelen	1 »	6,00
Tras	6 »	12,00
Confituren	1 »	40,00
Kogelblaauw	$^1/_2$ vat	20,00
Idem	2 kisten	25,00
Waren	9 vaten	350,00
Krijt	1 vaatje	1,58
Haring	1 »	1,00
Beschuit	2 kisten	8,00
Glaswaren	3 »	137,50
Lucifers	1 »	20,00
Citroenen	1 »	5,00
Saleratus	1 »	13,00
	Transporteeren	f 3 511,28

NAMEN DER GOEDEREN.	HOEVEELHEID.	TARIEFSWAARDE.
	Per transport	f 3 511,28
Gerookte haring	30 kisten	30,00
Sherry cordial.	5 »	37,50
Orgels	1 kist	150,00
Suiker, witte losse	75 kilo's	30,00
Idem, bruine	3600 »	720,00
Rijst	740 »	148,00
Tabak in bladen.	625 »	500,00
Zeep	1222½ »	305,625
Spijkers	225 »	67,50
Koffij.	450 »	270,00
Hammen	92½ »	69,375
Kabeljaauw	1750 »	350,00
Boter	37½ »	37,50
Reuzel	30 »	15,00
Kaas	50 »	30,00
Uijen	580 »	116,00
Thee	49 »	147,00
Macaroni	10 »	6,00
IJzer, plat en rond.	537 »	107,40
Cornstarch	10 »	2,00
Cacao	40 »	20,00
Vijgen	13 »	7,80
Steenkolen	1000 »	6,00
Verflood	150 »	75,00
Idem fijn gekleurd.	8 »	16,00
Rum	200 liters	84,00
Brandewijn	8 »	12,00
Jenever	50 »	22,50
Azijn	319 »	63,80
Bier	254 »	76,20
Olie, kerosine	239 »	47,80
Idem, lijn	254 »	152,40
Melasse	1644 decaliters	2 301,60
Koren	29 »	14,50
Houweelen	4 dozijn	36,00
Stroohoeder.	31½ »	63,00
Pijpen.	13 gros	26,00
Syrop d'orgeat	12/2 flesschen	5,55
Olie, zoete	36 »	21,60
Dakpannen	300 stuks	18,00
Limonade	10 manden.	30,00
	Transporteeren	f 9 749,93

NAMEN DER GOEDEREN.	HOEVEELHEID.	TARIEFSWAARDE.
	Per transport	f 9 749,93
Aardappelen	25 manden.	75,00
Kazen, Stolksche.	18 stuks	54,00
Idem, Edammer.	1 dozijn	18,00
Kokosnoten.	1394 stuks	55,76
Koeken	10 »	14,00
P. pine Hout	42 vierkante Meters	22,68
W. pine Hout.	371 » »	133,56
Aardewerk	Volgens facturen	67,15
Drooge goederen.		3289,87⁵
Machineriën.		600,00
	Totaal . .	f 14 079,95⁵

[5. 10.]

BIJLAGE J.

STAAT der in de entrepôts op het eiland St. Martin (Ned. gedeelte) gedurende het jaar 1881 ingeklaarde goederen.

ARTIKELEN.	Ingevoerd in de entrepôts.	Tariefswaarde.	Ingeklaard voor consumtie.	Tariefswaarde.
Tarwemeel	4 095 vaten	f 73 710,00	646 vaten	f 11 628,00
Roggemeel	265 »	3 180,00	62 »	744,00
Korenmeel	1 017 »	10 170,00	258½ »	2 485,00
Brood	36 »	360,00	—	—
Spek	108 »	4 320,00	8 »	320,00
Teer en pek	14 »	140,00	—	—
Aardappelen	60 »	360,00	4 »	24,00
Cement	8 »	60,00	—	—
Gep. tongen	½ vat	12,00	½ vat	12,50
Zalm	1 »	30,00	½ »	15,00
Haring	5 vaten	50,00	2 vaten	20,00
Makreel	2 »	15,00	—	—
Wijn	3 »	180,00	—	—
Vleesch (gezouten)	287 »	8 610,00	1 vat	30,00
Beschuit	45 kisten	180,00	16 kisten	64,00
Florida	15 »	112,50	1 kist	7,50
Stoelen	4 »	120,00	—	—
Sherry Cordial	16 »	120,00	—	—
Kogelblaauw	1 kist	20,00	1 »	20,00
Gerookte haring	98 kisten	98,00	15 kisten	15,00
Zink	1 kist	50,00	—	—
Koeken	4 kisten	10,00	3 »	7,50
Suiker, witte losse	1 200 kilo's	480,00	—	—
Id. bruine	4 400 »	880,00	—	—
Tabak	6 025 »	4 820,00	2 615 kilo's	2 092,00
Zeep	1 450 »	362,50	490 »	122,50
Transporteeren	»	f 108 450,50	»	f 17 707,00

ARTIKELEN.	Ingevoerd in de entrepôts.	Tariefswaarde.	Ingeklaard voor consumtie.	Tariefswaarde.
Per transport	»	f 108 450,50	»	f 17 707,00
Hammen	1 100 kilo's	825,00	190 kilo's	142,50
Spijkers	4 545 »	1 363,50	240 »	72,00
Koffij	1 350 »	810,00	—	—
Boter	795 »	795,00	141 »	141,00
Reuzel	2 425 »	1 212,50	329 »	164,50
Kaas	549 »	329,40	112 »	67,20
Uijen	480 »	96,00	160 »	32,00
Kaarsen	760 »	380,00	75 »	37,50
Kabeljaauw	8 200 »	1 640,00	90 »	18,00
Rijst	50 »	10,00	—	—
Touwwerk	480 »	288,00	—	—
Zoolleder	40 »	60,00	—	—
Verflood	730 »	365,00	25 »	12,50
Rozijnen	25 »	15,00	18½ »	11,10
Worst	20 »	20,00	15 »	15,00
Gort	25 »	10,00	25 »	10,00
Oranjeschillen	320 »	160,00	—	—
IJzer, plat en rond	70 »	14,00	—	—
Id. oud	1 200 »	72,00	—	—
Arrowroot	3 000 »	300,00	—	—
Melasse	480 D L.	672,00	418 D L.	585,20
Koren	5 235 »	2 617,50	2 019 »	1 009,50
Haver	105 »	52,50	25 »	12,50
Boonen	455 »	227,50	77 »	38,50
Rum	16 400 L.	6 888,00	746 L.	311,64
Azijn	1 520 »	304,00	224 »	44,80
Jenever	20 050 »	9 022,50	114 »	51,30
Brandewijn	32 »	48,00	—	—
Bier	224 »	67,20	—	—
Olie, lijn-	1 550 »	930,00	—	—
Id. kerosine	13 900 »	2 780,00	1 733 L.	346,60
Id. zoete	36 flessch.	21,60	—	—
Wijn	138 »	207,00	—	—
Vermouth	60 »	60,00	—	—
W. P. hout	6 406 □ M.	2 306,16	511 □ M.	183,96
P. P. »	7 985 »	4 311,90	325½ »	175,77
S. P. »	1 671 »	501,30	279 »	83,70
Shingels, pine	25 »	150,00	2 »	12,00
Id. cypres	16 »	150,00	5 »	50,00
Id. wallaba	20 »	250,00	—	—
Transporteeren	»	f 148 783,06	»	f 21 335,77

ARTIKELEN.	Ingevoerd in de entrepôts.	Tariefswaarde.	Ingeklaard voor consumtie.	Tariefswaarde.
Per transport	»	f 148 783,06	»	f 21 335,77
Pluksel	4 balen	35,00	1 baal	8,75
Limonade	111 manden	333,00	—	—
Lucifers	12 gros	12,00	32 gros	32,00
Pijpen	—	—	15 »	30,00
Schoppen	9 dozijn	135,00	—	—
Houweelen	—	—	3 dozijn	27,00
Stroohoeden	78 dozijn	156,00	—	—
Gerookt vleesch	30 stuks	90,00	16 stuks	48,00
Gerookte tongen	36 »	54,00	14 »	21,00
Riemen	18 »	36,00	—	—
Kokosnoten	2000 »	80,00	—	—
IJzeren kisten	1 stuk	100,00	1 stuk	100,00
Koopmanschappen	—	5 100,70	volgens facturen	568,375
TOTAAL.	»	f 154 914,76	»	f 22 170,895

[5. 11.]

BIJLAGE K.

STAAT aantoonende het getal vaartuigen gedurende het jaar 1881 in de haven van Curaçao binnengevallen, en hunne tonnemaat.

	Uit Europesche havens.									Uit Noord-Amerikaansche havens.			Uit haven	
													Venezolaa	
	Amsterdam en Delfshaven.	Plymouth en Cardiff.	Hamburg.	Bordeaux.	Marseille.	Oporto.	Malaga.	Livorno.	Dakar (Afrika).	New-York, Philadelphia en Bangor.	Bricksville en Apalachicola.	Suriname.	La Guaira en Porto Cabello.	Maracaibo en Vela de Coro.
Nederlandsche. .	10-4357	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	31- 42[illegible]
Engelsche	»	3-2053	»	»	»	»	»	»	1-706	16- 1660	1- 506	»	40-145922	25-3477[illegible]
Fransche	»	»	»	2-1132	4-2263	1-696	»	»	»	»	»	»	6- 18029	»
Duitsche	»	»	1- 370	»	»	»	»	»	»	20- 51088	»	»	26- 81361	»
Deensche.	»	»	8-3264	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Spaansche	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Italiaansche . . .	»	»	»	»	»	»	»	2-997	»	»	»	»	»	1- 891
Noord-Amerikaansche. . . .	»	»	»	»	»	»	»	»	»	19- 34313	4-2527	»	5- 14668	»
Haïtiaansche. . .	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Columbiaansche .	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Venezolaansche .	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	127- 5679	144-19016
	10-4357	3-2053	9-3634	2-1132	4-2263	1-696	»	2-997	1-706	55-102061	5-3033	»	204-265659	201-5[illegible]71
Totaal in 1881 .	31 vaartuigen 15 132 M³.								1 V. 706 M³	60 V. 105994 M³.		»	431 Vaartuigen	
» » 1880 .	29 » 19 837 »								7 V. 4258 M³	54 » 83644 »		»	434 »	
» » 1879 .	43 » 49 404 »								6 V. 5554 M³	38 » 29108 »		1 V. 250 M³.	467 »	

[illegible]haven	van Zuid-Amerikaansche Staten.					Uit West-Indische koloniale havens.									TOTAAL.	
[illegible]zolaa	sche.					Nederlandsche.										
Coro.	Cumaná en Barcelona.	Indiaansche kust.	Vereenigde Staten van Columbia.	Haïti en St. Domingo.	Brazilië.	St. Martin, St. Eustatius en Saba.	Bonaire.	Aruba.	Engelsche.	Fransche.	Spaansche.	Deensche.	Zweedsche.	Van zee.	Vaartuigen.	Kubieke meters.
42[illegible]	12-1447	»	34- 4671	15-3141	»	6- 848	319-7158	80-3558	6- 933	»	1- 231	24-3447	»	»	538	34 080
3477[illegible]	»	»	9- 34553	»	»	7- 777	2- 116	»	7-10959	»	2- 272	2-1147	»	»	116	249 142
»	1-1802	»	4- 22005	»	»	»	»	»	1- 195	1-960	»	»	»	»	19	46 386
»	»	»	13- 48284	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	60	181 103
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	8	3 264
»	»	»	1- 451	»	1-135	»	»	»	»	»	8-2062	»	»	»	10	2 648
891	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	3	1 888
	»	»	»	»	»	4- 356	»	»	2- 2090	»	»	1- 806	»	1-275	36	55 035
	»	»	»	9-1473	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	9	1 473
	»	2-508	24- 4532	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	26	5 040
9016	11- 595	»	2- 363	»	»	»	13-1040	11- 278	»	»	»	»	»	»	308	26 971
[illegible]71	24-3844	2-508	87-114859	24-4614	1-135	17-1981	334-8314	91-3836	16-14177	1-960	11-2565	27-5400	»	1-275	1133	607 030
[illegible]gen	328982 M³.		112 Vaart.	119608 M³.		442 vaartuigen		14131 M³.	55 vaartuigen			23102 M³.		1 V. 275M³.	1133	607 030
	389623 »		119 »	101998 »		428 »		13059 »	76 »			36783 »		5 V. 409M³.	1152	649 591
	334773 »		106 »	146030 »		444 »		19107 »	121 »			60981 »		3 V. 1051M³.	1229	644 038